THE VĀLMĪKI-RĀMĀYAṆA

Critical Edition

Vol. I

THE VĀLMĪKI-RĀMĀYAṆA

CRITICALLY EDITED FOR THE FIRST TIME

and Illustrated by the Faculty of Fine Arts, M. S. University of Baroda

Published under the Authority of the Maharaja Sayajirao University of Baroda

ORIENTAL INSTITUTE
Baroda (India)
1960

THE BĀLAKĀṆḌA

THE FIRST BOOK OF THE VĀLMĪKI RĀMĀYAṆA

The National Epic of India

Critically edited by

G. H. BHATT, M.A.,

Ex-Professor of Sanskrit, Baroda College;

Ex-Director, Oriental Institute, M. S. University of Baroda

General Editor and Head of the Rāmāyaṇa Department

Oriental Institute

Baroda (India)

1960

Printed by R J Patel Manager The Maharaja Sayajirao University of Baroda Press (Sadhana Press) near Palace Gate Palace Road Baroda and published by Prof B J Sandesara the Director Oriental Institute, Baroda 1960

DEDICATED MOST RESPECTFULLY

to

Dr. Hansaben Mehta, B.A. (Hons.), LL.D.,

First Vice-Chancellor, M. S. University of Baroda

for her keen interest in the Rāmāyaṇa and its Critical Edition.

CONTENTS

CONTENTS

LIST OF PLATES AND ILLUSTRATIONS

PREFACE

A Critical Edition of the Valmiki Ramayana was a long felt desideratum Shrimati Hansaben Mehta, the first Vice-Chancellor of the Maharaja Sayajirao University of Baroda and the members of the Syndicate readily accepted the suggestion of Shri P G Shah the President of the Gujarat Research Society of Bombay and opened the Ramayana Department in the Oriental Institute on 12th March 1951 The Director of the Oriental Institute who was put in charge of the Ramayana Department collected MSS from public and private Libraries by an appeal and personal visits and on 4th April 1954 *Caitra Śukla Pratipada* the Hindu New Year Day the Collation Section was opened when Shrimati Hansaben Mehta wrote the first verse of the Ramayana in the collation sheets On 12th July 1955 the Critical Apparatus Section was added

The Prospectus of the Critical and Illustrated Edition of the R published in 1955 was favourably received by scholars of India and outside A tentative edition of the first Sarga of the Balakanda with a full Critical Apparatus and a short account of the MSS was printed in July 1956 for private circulation and sent to eminent scholars of India Europe and America The response was ready and also happy I am most grateful to them for their appreciation of the work and valuable suggestions

The first Fascicule consisting of 10 Sargas of the Balakanda is now presented to the world of scholars The text of the Epic is based on 37 MSS in different scripts of India A list of the MSS their detailed account and some important textual problems will be found in the Introduction Statistical reports showing the mutual relation of the MSS concordance of the principal printed editions of the R Notes etc. are reserved for the last Fascicule of the Balakanda

It is now my pleasant duty to record all the encouragement and assistance which I have received from different quarters in connection with the Ramayana work

To Shrimati Hansaben Mehta our most popular Vice-Chancellor whose keen interest in the Ramayana is responsible for this ambitious project I tender my most sincere and cordial thanks Her continuous inspiration kindness appreciation and full support with which she has favoured me have been of inestimable value to me and I take this opportunity to express my profound gratitude To Hon ble Dr Jivraj Mehta the Finance Minister of Bombay and member of the Syndicate I remain grateful for evincing special interest in the Ramayana Department To the members of the Syndicate who have always appreciated the work I ever remain thankful

It is indeed a rare coincidence that my revered Professor Dr S K Belvalkar happens to be since 1943 the General Editor of the Critical Edition of the Mahabharata the Great Epic of India He has always favoured me with valuable guidance from the initial stage and conferred Blessings which have certainly given me strength To my revered *Guruji* I simply bow down in all humility

I again sincerely thank H H the Maharaja of Bikaner H H the Maharaja of Jodhpur H H the Maharaja of Darbhanga and the Government of Nepal for the loan of R MSS and the permission to take a microfilm of some R MSS I am also indebted to the following Research Institutes and Libraries for the loan of R MSS —

1 Adyar Library Adyar Madras.
2 Hada Mandir Library Bombay
3 Bhandarkar Oriental Research Institute Poona
4 Bharat Itihasa Samshodhak Mandal Poona.
5 Calcutta University Library Calcutta
6 Government Oriental Manuscripts Library Madras
7 Maharaja s Grantha Library Sanskrit College Trippunithura Kerala State
8 Oriental Research Institute Mysore
9 Scindia Oriental Institute Ujjain
10 Shri Venkateshvara Oriental Institute Tirupati
11 The Asiatic Society of Bengal Calcutta.
12 Vishvabharati Santiniketan.

13 Vishveshvarananda Vedic Research Institute Hoshiarpur (E. Punjab)

14 Vitthalbhai Patel Mahavidyalaya Vallabhavidyanagar

I further offer my thanks to Prof Filliozat Prof Constantin Regamey, Prof Pisani and Dr V Raghavan for supplying the lists of R MSS in the European Libraries and the photostat and microfile copies of some MSS, to Dr S N Sharma of Shrinagar for procuring MSS in Śārada Script from Kashmir, and to Muni Sri Punyavijayaji of Ahmedabad Shri Nilakanthan Nambudiripad of Chunangad, and Shri Sankaran Nampyathan Nambudiripad of Wadakkancheri for the loan of MSS

I take this opportunity to express our gratefulness to the University Grants Commission and the cultured industrialists who have rendered financial help to the Critical Edition of the National Epic Following is the list of donors

†	1	University Grants Commission	Rs. 60 000/-
	2	Sheth Shree Rameshvar Birla The Century Spinning and Manufacturing Co Ltd.	„ 25 000/-
*	3	Shri Dorabji Tata Trust	„ 9 000/-
	4	Khatau Makanjee Spinning and Weaving Co Ltd	„ 10 000/-
	5	Sir Purushottamdas Thakordas	„ 5 000/-
	6	Digvijaya Cement Company Ltd (Shree B D Somani)	„ 5 000/-
	7	Sheth Shree Pranlal Devkaran Nanji	„ 2 501/
	8	Sheth Shree Hankisandas Lakhmidas	„ 2 501/-
	9	Sheth Shree Ramnath Anandlal Poddar	„ 1 250/-
	10	Dhrangadhra Chemical Works	„ 1 000/
	11	Indian Hume Pipe Co	1 000/
	12	The Patel Cotton Co Shri J P Patel	„ 501/-
			Total Rs. 1,22 753/-

It is hoped that other well to-do persons will emulate the noble example of these donors

Now I must express my obligation to the members of the staff of the Oriental Institute of Baroda. Dr U P Shah (Deputy Director) Pandit J S Pade (Superintendent MSS Section), Pandit K S Ramaswami Sastri (Superintendent Collation Section) Pandit M R Nambiar (Superintendent, Critical Apparatus Section) Shri J P Thakar (Superintendent Printed Section) Dr Y J Tripathi (Translation Assistant) and Shri M A Joshi (Technical Assistant) have laid me under a heavy obligation by their continuous hearty co-operation The members of the Collation and Critical Apparatus Sections and the Office have obliged me by their sincere work

I thank Shri V P Trivedi Faculty of Fine Arts M S University of Baroda for preparing the illustration for the Critical Edition of the Ramayana I am also thankful to Prof Markand Bhatt Dean of the Faculty of Fine Arts and Prof N S Bendre Professor of Painting for their keen interest in the pictures of the Ramayana

Lastly I must thank my young friend the competent Manager of the University Press for his most willing co-operation in all matters relating to the printing of the Critical Edition.

Rāmāya tasmai namah

Oriental Institute
M S. University of Baroda
Baroda
11th January 1958

G H BHATT

† The University Grants Commission has graciously continued the annual Grant of Rs 20 000 since 1955 56

* A donation of Rs 15 000/ to be spread over five years from 1955 to 1959 has been promised from Sir Dorabji Tata Trust and out of it a sum of Rs 9 000/ for the years 1955 1956 and 1957 has been received

ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS

add. = adding
addl. = additional
adhy = adhyāya (s)
App = Appendix
B = Bombay edition of the R (Gujarati Printing Press A D 1912 the Vulgate)
chap = chapter(s)
comm = commentary (taries)
cont = continue(s)
corr = corrected correction.
Crit App = Critical Apparatus
ed = edition
fig = figure(s)
fol = folio(s)
foll = following
fragm = fragment(ary)
G = Gorresio's ed of the R
Gov = Govindarāja.
hapl = haplographic(ally)
illeg = illegible
inf lin = *infra lineam* (below the line)
ins. = insert(s)
int lin = *inter lineas* (between the lines).
interp = interpolate(s)
introd = introduction introductory
K = Kumbhakonam ed. of the R
Kat = Kataka.
L = Lahore ed. of the R
l = line
m or marg = marginal(ly)
Mal = Maheśvaratīrtha
Manu = Manusmṛti (N S P ed.)
Mbh = Mahābhārata
N = Northern
NE = Northeastern
NW = North western
om = omit(s) omitting
orig = original(ly)
post. = posterior
pr m = *prima manu* (by own hand)
prob = probably
R = Rāmāyaṇa.
rep = repeat(s) repeated.
Rām. = Rāmānuja.
ref. = refer(ence)

resp = respective
respy = respectively
Rm = Rāmāyaṇamañjarī (Kāvyamālā No 83)
Ro = Rāmopākhyāna (Mbh III 258-276 BORI, Poona 1942)
S = Southern.
sec m = *secunda manus* (by another hand)
st = stanza(s)
subst = substitute(s ed)
supp = supplementary
supr lin = *supra lineam* (above the line)
Til = Tilaka
transp = transpose(s) transposition
v = verse
(var) = (with variation)
v.l = varia(e) lectio(nes)
vulg = vulgate
W = Western

❁ ❁ (in the critical footnotes) enclose citations from commentators

[ ] besides their normal uses enclose *additions* to MS readings.

( ) besides their normal uses enclose superfluous letters which should be *omitted* from MS. readings.

❁ (superior star) in the text indicates an *emendation*

* (in the critical footnotes before a verse or verses and preceded by a numerical figure) indicates additional or substitute passage

* * (in the MS readings) indicate syllables lost through injury to MS

~~~ printed below (or along the side-margin of) any part of the constituted text indicates that the reading of it is less than certain.

C denotes a 'Commentary' prefixed to the abbreviation of the name of a commentator (or a commentary). Thus Cr = Comm. of Rāmānuja Cmg = Comm. of Maheśvaratīrtha and Govindarāja Ckt = Comm. Kataka and Tilaka. A 'p' is added on to denote a 'pratīka' of the variant. Thus Crp = a pratīka mentioned in the Comm. of Rāmānuja Ckp = pratīka mentioned in the Comm. Kataka.
~~~

INTRODUCTION

The Critical Apparatus

The text of the Balakanda in this Edition is based upon the following 37 MSS selected from out of a total of 86 MSS collated for the purpose —

I N(orthern) Recension (21 MSS —ŚÑVB 11+D 0)

(a) North western Group

Śarada Version [Ś]

Ś1 = Baroda Oriental Institute No 14061 Undated

(b) North eastern Group

(i) Nepali Version [Ñ]

Ñ1 = Baroda Oriental Institute No 14756 Microfilm of MS no 934 of the Bir Library Kathmandu, Nepal dated Samvat 1076 (c AD 1020)

Ñ2 = Baroda Oriental Institute No 14157 Microfilm of MS no 905 of the Bir Library, Kathmandu, Nepal dated Newari Samvat 795 (c AD 1675)

(ii) Maithili Version [V]

V1 = Baroda Oriental Institute No 14137 Microfilm of a MS of the Palace Library Darbhanga dated Laksmana Samvat 241 (c AD 1360)

V2 = Baroda Oriental Institute No 14133 Transcript of MS No 273 of the Palace Library Darbhanga dated Śaka 1473 (c AD 1551)

V3 = Baroda Oriental Institute No 14130 Transcript of MS no 297 of the Palace Library, Darbhanga dated Śaka 1753 (c AD 1831)

V4 = Baroda Oriental Institute No 14134 Transcript of MS no 291 of the Palace Library, Darbhanga dated Śaka 1758 (c AD 1836)

(iii) Bengali Version [B]

B1 = Baroda Oriental Institute No 14122 Photo stat copy of MS no 348 of the Bibliothèque Nationale Paris dated Śaka 1610 (c AD 1688)

B2 = Śantiniketana Viśvabharati No 776 Dated Śaka 1711 (c AD 1789)

B3 = Calcutta Asiatic Society of Bengal No G 395 Dated Śaka 1754 (c AD 1832)

B4 = Calcutta Asiatic Society of Bengal No II A 39 Undated

Devanagari Version [D] Sub-divided into

(i) Devanagari Version of Tilaka (Dt) the 'Vulgate' (S)

Dt = Jodhpur Palace Library Unnumbered Undated

(ii) Devanagari Composite Version

D1 = Baroda Oriental Institute No 14136 Photo-stat copy of MS no 123 of 1884 87 of the Bombay Government Collection deposited at the Bhandarkar Oriental Research Institute Poona dated Samvat 1512 (c AD 1455) (W)

D2 = Poona Bhandarkar Oriental Research Institute No 825 of 1875 76 Dated Samvat 1650 (c AD 1594) (W)

D3 = Baroda Oriental Institute No 3937 Dated Samvat 1773 (c AD 1717) (W)

D4 = Baroda in private possession (of Prof G H Bhatt) Unnumbered Dated Samvat 1829 (c AD 1774) (S)

D5 = Baroda Oriental Institute No 12864 Dated Śaka 1708 (c AD 1786) (W)

D6 = Bombay His Holiness Gosvami Śri Gokulanathajimaharaja's Badā Mandira No 100 Undated About 200 years old (earlier than Samvat 1851 = C AD 1796) (S)

D7 = Hoshiarpur, East Punjab, V. V. Research Institute, Sādhu Āśrama, No 1805 Dated Samvat 1869 (c A D 1817) (NW).

D8 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1633 Dated Samvat 1888 (c. A D 1831) (S).

D9 = Vallabha Vidyanagar (via Anand), Vitthalabhai Patel Mahāvidyalaya Unnumbered. Dated Samvat 1905 (c. A D 1848). (W)

D10 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1611 Undated (NE).

D11 = Hoshiarpur, East Punjab, V. V. Research Institute, Sādhu Āśrama, No 2967 Undated (NW)

D12 = Bikaner, Anup Sanskrit Library, No. 1018 Undated (NW).

D13 = Jodhpur, Palace Library, No 4 Undated (NW)

D14 = Baroda, Oriental Institute, No. 6491. Undated (S).

II. S(outhern) Recension (16 MSS. —TGM 11+D 5)

(i) Telugu Version [T]

T1 = Madras, Adyar Library, No 72372 Undated

T2 = Madras, Adyar Library, No. 72393 Undated

T3 = Madras, Adyar Library, No 75597 Undated.

(ii) Grantha Version [G]

G1 = Baroda, Oriental Institute No. 6362 Dated Kollam 993 (c A D 1818)

G2 = Trippunithura (Travancore-Cochin State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 152 Undated

G3 = Madras, Government Oriental Manuscripts Library, No 9869 Undated.

G4 = Ahmedabad in private possession (of Muni Śrī Punyavijayaji) Unnumbered Undated.

(iii) Malayālam Version [M]

M1 = Chunangad (via Ottapalam), South Malabar, in private possession (of Shri Nilakanthan Nambudiripad) Unnumbered Dated Kollam 687 (c. A D 1512)

M2 = Trippunithura (Travancore-Cochin State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 158 Dated Kollam 865 (c A D 1690)

M3 = Kumplangad (P O Kundanoor, via Wadakkancheri Travancore-Cochin State) in private possession (of Shri Sankaran Nampyāthan Nambudiripad) Unnumbered. Dated Kollam 998 (c. A D 1823)

M4 = Trippunithura (Travancore-Cochin State) Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 159 Undated

Testimonia

(i) *Commentaries*

Cr = Commentary of Ramānuja as given in MS no 14066 of Oriental Institute, Baroda, Transcript of MS no 8214 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, undated

Cm = Commentary of Maheśvaratirtha as given in MS no 844 of the Nasik Patwardhan Collection deposited at the Bharata Itihasa Samśodhaka Mandala, Poona Dated Śaka 1698 (c A D 1776)

Cg = Commentary of Govindaraja as given in MS of Prof G H Bhatt, Baroda. Dated Samvat 1829 (c. A D 1773)

Ck = Commentary (Kataka or Amṛtakataka) of Katakayogindra (alias Mādhavayogin) as given in MS no 14053 of the Oriental Institute, Baroda, Transcript of MSS nos. 3754 and 8978 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, undated

Ct = Commentary (Tilaka) of Nageśa Bhatta as given in Dt, undated, also as printed in Vulgate editions

(ii) *Epitomes*

(1) The Ramopakhyana (Mbh III 258-276 BORI, Poona, 1942)

(2) Puranas—Viṣṇu Purana, III 3, IV 4 (Gita Press, Gorakhpur 1937)
Agni Purana Chaps 5 11 (Ānandaśrama ed Poona 1900)
Padma Purana, IV 66 121, V. 35 (Ānandaśrama ed, Poona, 1893-94) etc.

(3) The Rāmayaṇa mañjari of Kṣemendra (Kavyamala No 83 Nirnaya Sāgara Press, Bombay, 1903)

Detailed Account of the Manuscripts

Ś1

Baroda Oriental Institute, No 14061 Undated It was purchased for the Institute by Dr S N. Sharma of Srinagar Thick unglazed paper, size 12" × 6¾", Śāradā characters

67 folios (with 15b blank), with 13 to 15 lines to a page and about 46 letters to a line Two Śodhapatras, 7¼" × 5", written on one side *pr m*, are added after folios 39b and 67a respy The portion subsequent to Sarga II is probably *sec m* Margins unruled stanzas unnumbered Only first seven Sargas numbered Both the Ślokārdhas are marked by single daṇḍa Colophons are daubed over with red chalk, and erasures, which are not many, are made with yellow pigment Sporadically written marginalia, *pr. m* Marginal corrections and additions also, *pr m*, are far and few between, with the exception of folios 41 to 53 A few blanks marked by head lines signify conscientious copying Condition fairly old Writing fairly legible and correct, in pṛṣṭhamātrās Though the MS is undated, another one of Ayodhyākāṇḍa, written probably by the same scribe as that of the latter part of this MS, bears at the end Samvat 34 which is, according to Dr Sharma's report, probably the Saptarṣi Saṁvat, equivalent to A D. 1860

The MS represents the NW Version

Ñ1

Baroda Oriental Institute No 14156 Microfilm of MS no 934 of Bir Library, Kathmandu, Nepal dated Samvat 1076 which refers to Vikrama Samvat, according to Pandit Baburam Acharya, 'Itihāsaśiromaṇi', the ex-Librarian of the Bir Library Kathmandu (c A D 1020) The oldest dated MS of Vālmīki-Rāmāyaṇa known to us Palm leaves, size 21¾" × 2", Newārī characters

The codex has preserved all the seven Kāṇḍas, total number of extant folios for Bāla being 46 Folios 1, 4 5, 8, 40 55 and 67 90 missing With folio 91 begins the 12th Sarga of Ayodhyā It has 6 lines to a page and about 86 letters to a line The bulk of the MS is 7½ inches Side margins 1¾ inches and top and bottom margins ½ inch, unruled Ślokas and Sargas unnumbered Śloka endings are marked by single daṇḍas Marginalia and corrections very few *pr m*, additions more frequent, *pr m* Tying threads pass through two holes in the middle of the leaves Dilapidated in condition Writing fairly correct but at places not clear, in Pṛṣṭhamātrās व and ब, प and य, ष and स, ग and न and at a few places even ण and ख are confounded

The whole MS is written by two scribes Bāla, Ayodhyā, Araṇya and Kiṣkindhā Kāṇḍas are in one hand, the rest in another. The post colophon entry made at the close of Kiṣkindhā, *pr m*, states that the MS was copied by Śrī Gopati, son of Paṇḍita Śrī Śrīkara on the 4th day of the dark half of the month of Āṣāḍha in Saṁvat year 1076 (c A D 1020):

संवत् १०७६ आषाढ वदि ४ महाराजाधिराज पुण्याव[लोक]सोमवंशोद्भवगरुडध्वजश्रीमद्गाङ्गेयदेव भुज्यमानतीर[भुक्तौ] ... [illegible] ... [illegible] ॥

The MS represents the NE Version

Ñ2

Baroda Oriental Institute No 14157 This also is a microfilm of MS No 905 of Bir Library Kathmandu, Nepal, dated Newārī Saṁvat 795 (c A D 1675). Written on thick *country* paper size 20½" × 5", Newārī characters The codex contains all the seven Kāṇḍas, total number of folios for Bālakāṇḍa being 66 (with folio 1a blank) It has 10 lines to a page and about 60 letters to a line Side margins comprise 1¾" and top & bottom margins ¾", unruled Ślokas unnumbered but Sargas numbered Single daṇḍas mark Śloka-endings. Sporadically written marginalia, very few corrections but more frequent additions all *pr m* Condition good Writing neat, legible and fairly correct not in Pṛṣṭhamātrās This MS, also has fallen prey to such scribal confusions as those of च and व, इ and ढ, and at a few places even मृ and ख.

At the end of Bāla, on folio 66b, a list of the total number of Sargas and Ślokas in each Kāṇḍa is provided, *pr m* Accordingly, Bāla has 64 Sargas and 2850 Ślokas and the grand total comes to 560 and 24000 respy The

Total number of leaves in the transcript is 227 (the last one being numbered 228 and no 187 missing), written on one side only size 13" × 7½" with 20 to 28 lines to a page and 16 letters to a line i e each line contains one Ślokārdha The scheme of the daṇḍas is the same as that adopted in the preceding and the succeeding codices Margins unruled Ślokas unnumbered but Sargas bear regular numbers the total being 79 The word श्री is written on the top of every leaf New Sarga generally begins on a fresh leaf Colophons are written in red ink in a few cases in red pencil Scores of erasures all made with ink No marginalia Corrections are numerous but additions are very few Some of these are *sup lin* (cf leaves 9 20 29 etc) some *Inf lin* (cf leaves 20 48 55 etc) and some even superscript (cf leaves 1 70) Correction on leaf no 74 is made in red ink but *pr m* At about 15 places there are blanks (some marked by dots) which indicate that the copyist could not decipher these letters in the MS or the folios of the original are broken at the respective places a sign of conscientious copying At a few places variant readings are given in brackets in the body of the text Writing fairly legible and correct Some of the peculiarities of V2 are shared by this codex Thus Sandhi rules are not strictly followed ग is used for त्त य for ज at a few places and the optional rule of परसवर्ण is generally followed The use of such words as दु क्रास् (leaf 111 line 22) and दु प्राप्त (leaf 174 line 10) is a peculiarity of its own

The post colophon entry made in the original MS at the end of the Kanda states that the MS was written by Śrī Śaṅkaradatta Śarmā on Thursday the thirteenth day of the dark half of the month Margaśīrṣa in Śaka 1753 (c A D 1831) [शाके 1753 ॥ मार्गकृष्णत्रयोदश्या गुरौ ॥]

The copyist of the transcript Paṇḍita Śyāmananda Jha Sāhityāgamapurāṇācārya B A (Hindi) of Haṁthi P O Koṭhiyā Dist Darbhanga has put his signature on the transcript on 1 3 1955

The MS represents the NE Version

V4

Baroda Oriental Institute No 14134 This also is a Devanagari transcript of MS No 291 of the Palace Library Darbhanga dated Śaka 1758 (c A D 1836) The MS is written on paper size 12" × 4½" Maithili characters Total number of folios 79 with 13 to 14 lines to a page and about 45 letters to a line The writing is bold and fairly legible but at a number of places the MS is injured worm-eaten and letters are lost

As to the transcript total number of leaves is 254 (written on one side only) with 20-27 lines to a page and 16 letters to a line each line containing one Ślokārdha Size 13½" × 7½" Margins are unruled and at places even uneven On the right hand side generally no margin Ślokas numbered regularly Sargas numbered in the beginning and then left out completely unnumbered No marginalia a few additions but scores of corrections These are at places *sup lin* (cf leaves 8 27 etc) at places *inf lin* (cf leaf 161) at places marginal (cf leaf 66) and at a few places even superscript (cf 42) They are made both in black and red ink *pr m* The erasures are in black ink Colophons also some in black ink and some in red The numerous lacunae marked by dots indicate that at places the letters were lost and at places the copyist was unable to read the original correctly a sign of conscientious copying Very few of these blanks are filled up afterwords (in black or red ink) *pr m* which suggest that the letters were deciphered later on or in course of writing Some of these are put in brackets indicating that the copyist is not sure of their correctness At a number of places the scribe has underlined certain letters and words some of which are wrongly spelt in the exemplar and some of which are not understandable All this also indicates conscientious copying At a number of places again variant readings are noted a majority in the margins and very few in the body of the text All the same the writing which is without head lines all through is very hasty in course of which letters have been dropped at places He writes सर्वैरात्मा for सैवात्मा दैत्यां for दैत्यो कारुस्य for कारुण्य मातृ becomes म तृ at one place Otherwise the writing is correct The codex shares most of the peculiarities of the other codices of the Maithili Version which are natural in view of their place of origin It differs from them in always writing बन्दि as against वन्दि of the rest

The transcript was completed by Śrī Jīvananda on 13 3 1955 and the MS was written by Śrī Dullaha Śarmā on Tuesday the 5th day of the dark half of the month of Bhādrapada in Śaka 1758 (c A D 1836) "शाके 1758 भाद्रकृष्णपञ्चम्यां कुज लिखितमिदं श्रीदुल्लहशर्मणा ॥

The MS represents the NE Version

B_1

Baroda Oriental Institute No 14112 Photo-copy *in situ* of MS no 348 of the Bibliothèque Nationale, Paris dated Śaka 1610 (c A D 1688) This MS was utilized by Dr Gorresio in his edition and was designated G by him Palm leaves Bengālī characters The size of photographs is 18" × 1½"

In addition to Bāla this MS contains Ayodhyā total number of folios for Bāla being 115 It has 4 lines a page and about 63 letters to a line The tying threads pass through two holes in the middle of the leaves Margins unruled No numbering of Ślokas and Sargas Both the halves of the stanza are marked by single daṇḍas Marginalia *pr m* are far and few between Corrections also few *pr m* Condition good writing fairly legible and correct in Pṛṣṭhamātrās. To mention a few scribal errors छ is written for च्छ ऋ and ॠ are written as र and र ब and व are always confounded also ख and ष

As stated at the close of the Kāṇḍa the MS was written by Śrī Rāmaśaraṇaśarmā in Śaka year 1610 (c. A D 1688) "लिखितं श्रीरामशरणशर्मणा शकाब्दाः १६१० ॥"

The MS represents the NE Version

B_2

Śāntiniketana Viśvabhāratī No 776 Dated Śaka 1711 (c. A D 1789) Old unglazed paper size 18¾" × 4½" (except folios 40 41 45 47 50 52 54 59 61 & 63 whose breadth is only 2¾") Bengālī characters. Besides Bāla the codex contains Ayodhyā (151 folios) and a portion of Araṇya (29 folios) total number of folios for Bāla being 90 It has 10 lines to a page and about 55 letters to a line In the case of the smaller folios only 4 to 5 lines to a page Margins unruled Ślokas not numbered but Sargas bear regular numbers Single daṇḍas generally mark the halves of the stanza. In few cases the daṇḍa is missing Corrections additions and marginalia disfigure almost every page They are all *pr m* Condition old fairly legible writing in Pṛṣṭhamātrās The scribe generally omits the avagraha. The final म् is always replaced by anusvāra. In spelling वाक्य as वाख्य this MS agrees with almost all codices of Maithilī and Bengālī Versions. In replacing ऋ by रि it agrees with the Maithilī Version excepting V4.

As stated at the end of the Kāṇḍa the Codex contains in all 64 Sargas and 2550 stanzas It was copied by Śivadeva in Śaka year 1711 (c. A D 1789)

The MS represents the NE Version

B_3

Calcutta, Asiatic Society of Bengal No G 395 Dated Śaka 1754 (c. A D 1832) Written on paper size 19¾" × 4¾" Bengālī characters. Total number of folios 108 No 65 is omitted and nos. 41 44 and 71-80 are duplicate It has 6 lines to a page and about 46 to 50 letters to a line Margins unruled. Ślokas unnumbered Sargas bear regular numbers the total being 81 as stated at the close of the Kāṇḍa. Double daṇḍas mark the endings of both the halves of the stanza Colophons are in red ink. No marginalia. Very few corrections but more frequent additions. At some places variant readings also are given in the margins. All these are *sec m* Very few erasures in yellow pigment. Condition good. Writing is very decent clear and fairly correct in Pṛṣṭhamātrās. At several places त्र is written as ष, त्रय as तृत्य Also वसिष्ठ becomes वशिष्ठ In addition to these this codex shares the scribal peculiarities of B_1

The MS represents the NE Version

B_4

Calcutta Asiatic Society of Bengal No II A 39 Undated yellow paper thick and durable Written in Bengālī characters In bound form with numbering of pages and not of folios In addition to Ādikāṇḍa this MS contains as its first part the Adhyātma Rāmāyaṇa comprising 154 pages *i.e.* 77 folios. Total number of folios for Bāla is 57 (with 57b blank) or more accurately 113 pages. Size 13" × 9¾" It has 26 lines to a page and about 32 letters to a line Margins unruled stanzas unnumbered. Numbers of Sargas are put in the margin in Arabic by some one else Accordingly there are 80 Sargas. Single daṇḍa marks the halves of the stanza Colophons are in the same ink but are distinguished by ॥•॥ mark put on both sides. No marginalia corrections or

additions At very few places there are blanks signifying conscientious copying It is a well preserved decent MS with fairly legible and correct writing devoid of erasures in Pṛṣṭhamatras Scribal errors and peculiarities are the same as those in the case of B1

In the upper margin on page no 113 is inscribed in Arabic Ramayana—2938 This number is probably the total number of granthas The codex ends in the middle of this page Then follows a stamp of the Library of the College of Fort William and on its right is inscribed College of Fort William 1825 Though undated the MS seems to be not more than 300 years old

The MS represents the NE Version

Dt

Jodhpur Palace Library Unnumbered Undated Written on tough paper size 13¼" × 6½" Devanagari characters

This codex contains all the seven Kandas written probably by different scribes at different periods (*e g* Kiṣkindha written in Samvat 1899 Yuddha in Śaka 1636 by Trymbak Uttara in Samvat 1876 Śaka 1741) Total number of folios for Bala is 177 (with 1a and 177b blank) There is a square drawn in the centre of the folio 1b (wherefrom the MS begins) intended perhaps to contain some drawing for illumination but kept blank any how Yellow papers are inserted at places It is in bound form and has 12 lines to a page and about 36 letters to a line Margins are ruled in black and daṇḍas are in red

This MS contains the commentary Tilaka of Nageśa Bhaṭṭa The text is written in three strips the upper and the lower ones comprise the commentary while the central band which has generally a still wider margin is the (epic) text written in bolder letters than those of the commentary Ślokas and Sargas are correctly numbered both in the text and the commentary total number of Sargas being 77 Double daṇḍas in red ink mark both the halves of the stanza In the commentary both single and double daṇḍas are used No marginalia Correction and additions are far and few between *pr m* Erasures very few in yellow pigment Condition good writing decent and fairly correct but without Sandhi व is everywhere written for ब This MS belongs almost uniformly to a group of MSS on which the Bombay edition or the Vulgate (Nirnayasagar Press and Gujarati Printing Press which is identical with the Recension) seems to have been based. The text of the Epic sometimes differs from that of the Tilaka Though undated the MS appears to be about 150 years old

The MS represents the S Recension

D1

Baroda Oriental Institute No 14136 It is a photo stat copy of MS no 123 of 1884 87 of the Bombay Government Collection deposited at the Bhandarkar Oriental Research Institute Poona dated Monday the 8th day of the dark half of the month of Kartika in Samvat 1512 which is equivalent to Monday November 5 1455 A D Written on paper size 8¼"×3¼" Devanagari characters Handwriting of Gujarat or Rajasthan.

The MS is complete in seven Kandas total number of folios for Bala being 190 with 11 lines to a page and about 35 letters to a line Margins ruled in black Ślokas and Sargas numbered total number of the latter being 52 Nos 12 and 50 are duplicated in Sarga nos 13 and 51 respy Single daṇḍas distinguish the halves of the stanza A few marginalia corrections and additions Very few of these are *sec m* Condition good writing fairly clear and correct in Pṛṣṭhamatras परसवर्ण replaced everywhere by anusvara *Colophons b ar the term Ayodhyakande instead of Balakande* A few lacunae marked by dotted lines signify conscientious writing

The MS represents the W Version

D2

Poona Bhandarkar Oriental Research Institute No 825 of 1875-76 Dated Samvat 1829 (c A D 1773) for the Kaṇḍas I IV Balakanda V dated Samvat 1650 (c A D 1594) Paper size 1 ¾ ×4½" Devanagari characters Handwriting of Gujarat

The MS is complete in seven Kaṇḍas total numb r of folios for Bala be ng 132 (with 1a blank) It has 10 lines to a page and about 27 letters to a line Margins ruled in double red line In Sargas 8 to 12 stanzas

regularly numbered elsewhere only sporadically Sargas *numbered regularly throughout* Total number of stanzas occasionally stated at the end of Sargas Very long Sargas the whole Kāṇḍa being completed in 49 Sargas No distinctive marks like the daṇḍas are used to indicate the ending of the halves or the stanza or even the Sarga Colophons are daubed over with red chalk No marginalia no additions Very few corrections *pr m* Condition good Writing fairly legible but very incorrect Final म् is replaced by अनुस्वार रेफs are omitted at a number of places ष is used everywhere in place of ख and ष्ठ At a few places ष stands for ष्ठ At many places the writing is incomplete but the scribe has not cared to keep any blank space to mark the lacunae

The first Folio has the remark रामायणसेतमाधमस्येदं पुस्तकं The Colophon at the end of the Kiṣkindhā Kanda runs as follows —संवत् १८३३ वर्षे कार्तिक वदि ५ दिने भाद्र लिखितमसमये लेखक नागरज्ञाति प्रभारी गोवाराम उपाख्यिक भवानीदास The Kandas VI and VII seem to be written by the same scribe and therefore belong to the same period But the Sundara Kāṇḍa is written in Samvat 1650 (c A D 1594) Its Colophon runs as संवत १६५० वर्षे कार्तिक म सेतसितपक्षे द्वितीयौ चंद्रवारे रिखितमिदं सुन्दरकाण्डम् The Colophon at the end of the Yuddha Kāṇḍa shows that the scribe is a resident of Ahmedabad (लेखक नागरज्ञाती अमदावाद वास्तव्य) He wrote the MS in Viramgam about 40 miles north of Ahmedabad in Gujarat

The MS belongs to the W Version

D₃

Baroda Oriental Institute No 3937 Dated Samvat 1773 (c A D 1717) Written on paper size 10×5½", Devanagari characters Handwriting of Gujarat

In addition to Bāla the codex contains Ayodhyākāṇḍa, total number of folios for Bala being 54 (with 1a blank) It has 17 lines to a page and about 37 letters to a line Margins ruled in black Stanzas numbered regularly in Sarga 1 sporadically in Sarga 2 unnumbered elsewhere No numbering of Sargas anywhere Single and double daṇḍas are used at random to mark the endings of the halves No marginalia no corrections or additions Dilapidated in condition At places letters are frayed away Writing legible but very incorrect Many scribal errors have crept in स्य is written for ष्य and च्य, ग for स्व, प for भ्य, ह्र for ष्प ; ष for ख ; त्त for ह, स for ह, ष्ठ for च्छ, ह for ह्व ऐ for ए ष and ख and स and न also are frequently confounded The scribe who writes कमा for कृष्ण and बीज (Gujarati word) for द्वितीय seems to be a resident of Gujarat *The colophons have the term ' Ayodhyā kaṇḍe for Balakaṇḍe*

The MS represents the W Version

D₄

Baroda in private possession (of Prof G H Bhatt) Unnumbered Dated Samvat 1829 (c A D 1774) Written on tough and durable paper size 12½" × 5½" Devanagari characters Handwriting of North India

This codex is complete in seven Kandas total number of folios for Bala being 172 (with 1ᵃ containing some remarks by the owner and 171ᵇ bearing the title in the centre) It has 15 lines to a page and about 54 letters to a line Margins ruled in black

The MS contains the Commentary Bhuṣaṇa of Govindaraja up to Yuddha The text is written in three strips the upper and the lower ones comprise the commentary while the central band which has generally a wider margin is the (epic) text written in bolder letters than those of the commentary Ślokas and Sargas regularly numbered both in the text as well as in the Commentary total number of Sargas being 77 No distinctive marks such as daṇḍas used to mark the Ślokardhas or even the Sargas Even in the Commentary daṇḍas are not used at all The only exception to this is folio no 98ᵇ where double daṇḍa in red is used for demarcating the Ślokardhas Colophons are daubed over with red chalk Erasures made in yellow pigment in a few cases in white pigment and at few places in the usual black ink No marginalia Corrections and additions occasional generally *pr m* Very few of these however seem to be *sec m* There are a few cases of *supra lin* as well as *infra lin* corrections A well preserved MS Writing fairly legible and generally correct ष is used for ख, छ for च्छ, ब and व and प and य are frequently Confounded परस्मैपद generally omitted शूर्पणखा has become सूर्पणखा and even सूर्पनखा No *pratikas* at all in the commentary

The whole MS is copied by one hand and the post colophon entry made at the close of Bala states that the scribe Purusottamadasa Vaiṣṇava completed it in Śrī Purusottamakṣetra on the fourteenth day of the bright half of the month of Kartika in the Samvat year 1829 (c A D 1773)

"संवत् १८२९ कार्तिकमासे शुक्लपक्ष चतुर्दसी १४
लीख्यत श्रीपुरषोत्तमक्षेत्रे वैष्णवपुरषोत्तमदास ॥"

The MS represents the S Recension and is generally followed by the Commentary of Govindaraja

D₅

Baroda Oriental Institute No 12864 Dated Śaka 1708 (c A D 1786) Written on paper not so thick size 14½" × 6" in Devanagari characters Handwriting of Gujarat or Rajasthan

The MS contains all the seven Kandas total number of folios for Bala being 58 (with 1a and 58b blank) It has 12 lines to a page and about 60 letters to a line Margins ruled in black A few Sargas between Sargas 2 and 12 bear numbers otherwise no numbering of Sargas and Ślokas Total number of Sargas as stated at the close of the Kanda is 44 Single dandas mark the halves up to folio no 14 Thereafter no distinctive mark Colophons are daubed over with red chalk In Sarga 18 the reference 'वसिष्ठ उवाच' occurs once Marginalia corrections and addition are numerous Some of these are *sec m* Some correction *int lin* Erasures are made in yellow pigment The MS is dilapidated in condition and at places the scribe himself has kept blanks due to holes in the material that he used cf *e g* folios 6 and 41 Writing generally correct and legible but at places some letters are rubbed off due to defrayed condition क्ष and ख are always written as ष and ख्ख ष for ख, च for व व and व are frequently confounded and the परसवर्ण is replaced by अनुस्वार In addition it has at a number of places ङ and ट written as ड and ट् As stated at the close of the Kanda the MS was completed by the scribe Harinidhi on Thursday the 7th day of the dark half of the month of Bhadrapada in Śaka 1708 (c A D 1786)

"वसवभ्रस्वरभूशाके मासि भाद्रपदेऽसित्
पक्षेऽसित हरिनिधि सप्तम्यां गुरुवासरे ॥"

It has to be noted that the त् and the ऽ (avagraha) underlined are inserted *sup lin* in another hand probably the same as that of the marginalia and corrections

The MS represents the NW Version with the features of NE and S Version

D₆

Bombay His Holiness Śrī Gokulanathaji Maharaja s Bada Mandira No 100 Undated Thick and durable paper size 10½" × 6½" in Devanagari characters Handwriting of Rajasthan

The MS contains all the seven Kandas Bala and Yuddha—both undated—being in the same hand Sundara is incomplete while the remaining Kandas in a hand different from that of Bala and Yuddha are written by Devadasa Vaiṣṇava at the Aśrama of Mahanta Jaiyataramaji in Mahamadpura near Avanti in Rajasthan Ayodhya Aranya and Kiskindha are dated Samvat 1851 (c A D 1794) and Uttara Samvat 1852 (c A D 1795) Total number of folios for Bala is 81 (with 1a containing the title and the total number of folios written with the *Marathi* word पृष्ठे in the centre and 81b having only two closing lines written on it) It has 14 lines to a page and about 34 letters to a line Margins ruled in red Ślokas and Sargas regularly numbered total number of the latter being 77 Double dandas in red ink demarcate the Sarga-endings no distinctive markings for the Ślokardhas Colophons written in red ink Additions and corrections far and few between mostly *pr m* A few marginal glosses and a number of v l *sec m* Erasures in yellow pigment Condition good Writing fairly legible and generally correct ख is written as ख्ख and ष as ख न and च्छ are occasionally replaced by ण and छ द and व, and प and य are confounded In some places अनुस्वार takes the place of final म् and न् परसवर्ण generally omitted

The MS represents the S Recension

D₇

Hoshiarpur East Punjab V V R Institute Sadhu Aśrama No 1805 Dated Samvat 1869 (c A D 1812) Thick paper Size 13½" × 7" Devanagari characters Handwriting of Rajasthan or U P

69 folios with 13 lines to a page and about 40 letters to a line Margins ruled in red Stanzas numbered occasionally up to the end of Sarga 8 thereafter no numbering at all Sargas bear regular numbers their total number being 54 Double daṇḍas in red mark the endings of the halves. Colophons are written in red ink No marginalia Corrections and additions far and few between in black and red ink *pr m* Erasures with yellow pigment at a few places in red pigment A decent and well preserved MS with writing nice and generally correct Some of the scribal errors are common to almost all the MSS of this Version स्य is always written here as स्यं । अनुस्वार takes the place of final म् ; परसवर्ण are not used च and व and स and श are confounded at several places.

As stated at the end the codex was written by a Brāhmaṇa named Sukhadeva on Monday the 5th day of the dark half of the month of Mārgaśīrṣa in Samvat 1869 (c A D 1812)

" लिखित सुखदेवेन ब्राह्मणेन ॥ ॥ ss ss
सम्वत् १८६९ मीति मार्गसिरवदि ५ चंद्रवासरे ॥"

The MS represents the NW Version

D1

Ujjain Scindia Oriental Institute No 1633 Dated Samvat 1888 (c A D 1831) Machine-manufactured paper size 12 × 5 in Devanagari characters Handwriting of Rajasthan

This codex contains all the seven Kaṇḍas total number of folios for Bāla being 161 (with 1a containing the title and total numbers of folios Sargas and Ślokas and 161b having only the title inscribed in the centre) In addition to these there are 7 folios comprising Bālakāṇḍa Pārāyaṇavidhi and 5 containing Anukramaṇikā of seven Kaṇḍas It has 7 lines to a page and about 38 letters to a line Margins unruled Ślokas and Sargas numbered regularly, total being 2284 and 77 respy Last Sarga is named Ramakāṇḍakhyānam No distinctive marks such as daṇḍas used at all Colophons lightly daubed over with red chalk Erasures numerous and in yellow orpiment Corrections and additions sporadic *pr m* A few cases of *sup lin* corrections No marginalia. Condition good. Writing fairly correct decent and legible स्य and च्छ generally written as स्स and छ ण is written as मैं and at places श as स In some cases final म् takes the form of अनुस्वार and परसवर्ण is mostly omitted. Sandhi rules also not strictly observed

The MS is throughout written in one hand and as stated in the post colophon entry at the close of Uttara it was completed by Pandita Śrī Tiwari Lakhana on Saturday the 9th day of the bright half of the month of Āśvina in Samvat 1888 (c A D 1831)

" संवत् १८८८ आश्विन शुक्ल ९ शनैश्चरदिने लिखितं पुस्तकं प श्री तिवारी लखनेन मूलसंख्या ४००० शुभं भूयात् मंगलं ददातु "

The MS represents the S Recension

D2

Vallabha Vidyanagar (Via Anand) Vitthalabhai Patel Mahavidyalaya Unnumbered. Dated Samvat 1905 (c A D 1848) Thick and durable paper size 14" × 5¼" in Devanagari characters Handwriting of Gujarat

The MS contains the text up to the end of Sundarakaṇḍa total number of folios for Bala being 128 (with 83b blank and 81b *sec m*) It has 9 lines to a page and about 28 letters to a line Margins ruled in red Ślokas and Sargas regularly numbered total number of the latter being 80 The endings of Ślokārdhas and Sargas are indicated by double daṇḍas and red chalk marks Colophons are daubed over with red chalk. Marginalia corrections and additions are frequent They are made in black and red ink and at a few places also in pink ink. Those in black ink are *pr m* but the rest *sec m* There are a few cases of corrections made *sup lin* as also *inf lin* Erasures are generally in yellow pigment At a few places red ink is used for the purpose. This is a decent MS with writing fairly legible and generally correct The scribal peculiarities of the MS D1 are shared by this MS also which is the work of three hands the copyist the writer of folio 81b and the corrector in red. As stated at the close of the Kaṇḍa the MS was written by Pāthaka Gaurīśaṅkara of Śuklatīrtha (about ten miles north-east of

Broach in Gujarat), son of Vallabharāma, grand son of Devaśankara and great grand son of Laksmidhara on Wednesday, the 4th day of the bright half of the month of Margaśirsa in the Samvat year 1905 (c A D 1848)

॥ संवत् १९०५ वर्षे मार्गशिरमासे शुक्लपक्षे चतुर्थ्यां सौम्यवासरान्वितायां शुक्लतीर्थे स्थपाठकलक्ष्मीधरात्मजदेवशंकरतत्सात्मजवल्लभरामात्मजेन गौरीशंकरेण लिखितं ॥ श्रीरामो जयतु ॥ ॥ ॥ श्रीगुरुदेव सत्य छे ॥ The underlined is in red but *pr m*

The MS represents the W Version

D10

Ujjain Scindia Oriental Institute, No 1611 Undated Written on paper size 14" × 5½", in Devanāgari characters Handwriting of Rajasthan

This MS contains all the seven Kandas written probably by different scribes at different periods (*e g*, Sundara written in Samvat 1837, Śaka 1702 Yuddha in Samvat 1741 and Uttara in Samvat 1742) Total number of folios for Bala is 79 (with 1a and 79b blank) Nos 34 and 35 are duplicate Folios 1b and 79a are illuminated with lotus-figures drawn in squares in the centre It has 10 lines to a page and about 47 letters to a line Margins ruled in black The margins of some folios are coloured yellow for illumination Ślokas and Sargas numbered regularly total number of the latter being 78 The Śloka endings are marked by single dandas in red ink up to the middle of Sarga 2, thereafter only sporadic black dandas Colophons are daubed over with red chalk Very few marginalia *see m* Corrections and additions also far and few between, *see m* Some folios in the beginning are much defrayed in condition Writing fairly legible and generally correct च्छ and श्च are always written as छ and श्छ, ष takes the place of ख and श of ष व and ब are frequently confounded and the परसवर्ण is everywhere replaced by अनुस्वार Though undated the MS appears about 400 years old

The Colophon at the end of the Sundarakanda runs as संवत १८३७ शाके १७०२ पौषे कृष्ण पक्षे १४ रविवारा चितायां ४५ जेष्ठा नक्षत्र २८।४६ गड्योग ४०।४३ च व कौं ३० लिखित प श्री दुवे खंमेराय बनोरित पाल्हरोली शुभमस्तु, while the Colophone at the end of the Uttarakanda is संवत संवत् स १७४२ वर्षे नाम कार्तिक वदी तेर सीतादास मारवी हारमानकी पोथी सीपीदय अनकी थइवद्दा परसम

The MS represents the NE Version

D11

Hoshiarpur East Punjab V V R Institute Sadhu Āśrama No 2967 Undated Written on paper, in Devanagari characters Handwriting of Rajasthan

Folios 93 (with 1a bearing the title alone) size 14" × 6¼" with 9 lines to a page and about 40 to 45 letters to a line Margins ruled in red except a few folios that bear no ruling Stanzas unnumbered Sargas bear numbers only sporadically Generally double dandas in red ink mark the halves of the stanzas At several places single and double dandas are used at random In some cases colophons are in black ink in a few others in black and red together but a majority are written in red ink only No marginalia A few corrections and additions some in black ink, some in red all *pr m* A few cases of *sup lin* corrections A majority of the erasures are in black ink, some are made with yellow pigment a few in red ink A few lacunae marked with dotted lines signify conscientious copying At several other places, however the scribe has missed letters due to inattention Margins of a few folios are daubed over with yellow chalk just for illumination Folio no 49a is turned yellow with the exception of the margins Condition fairly good writing legible but incorrect. ङ is written for ड (*e g* वसिष्ठ for वसिष्ठ) ख for ष and प्य for घ Such confusions as those of च and व प and य and ष and स्व and म also are met with Final म् is at places turned into anusvara and at places retained Though undated the MS seems to be about 400 years old

The MS represents the NW Version

D12

Bikaner, Anup Sanskrit Library No 1018 Undated Written on paper size 10½" × 8½", Devanāgari characters Handwriting of Rajasthan

114 folios (with 1a and 114b blank) with 11 lines to a page and about 30 letters to a line Margins ruled in black No numbering of Sargas and Ślokas Single dandas are generally used to mark Śloka-endings

Very occasionally the danda distinguishes the halves At a few places it is put even at the end of the quarter of a stanza No marginalia. Corrections and additions far and few between all in black ink *pr m* Erasures in yellow pigment Condition good. Writing fairly legible but not so correct. The scribal imperfections of D1 (and some other codices) are shared by this codex also Moreover at several places रेफs are omitted. Additional अनुस्वारs are put here and there The विसर्ग is frequently omitted and final म् is replaced by अनुस्वार everywhere Though the MS is undated the mode of writing is fairly old. Sometimes Pṛṣṭhamātras are used sometimes the sign of the short ए (ſ) is written in such a broken way as to make one feel the use of Pṛṣṭhamātrās Due to a hole in the folios 71 and 76 some syllables have been lost. Though undated the MS does not appear to be less than 400 years old

The MS represents the NW version

D2

Jodhpur Palace Library No 4. Undated Written on very thin but rough paper size 14" X 7" in Devanagari characters. Handwriting of Rajasthan

The MS contains all the seven Kāṇḍas total number of folios for Bala being 55 (with 1a and 55b blank) It has 15 lines to a page and about 45 letters to a line Margins unruled Ślokas unnumbered. Sargas are regularly numbered total number being 77 No distinctive marks such as daṇḍas to separate the Ślokārdhas or even Ślokas. In colophons alternate and in several cases two consecutive alternate letters are left out the lacunae being marked by blanks The scribe probably intended in vain to illuminate his MS by inserting alternate red letters In such additional references as श्रीसूत उवाच, श्रीवाल्मीकिरुवाच and श्रीनारद उवाच also alternate blanks could not be filled in with illuminating red letters. The reference सूत उवाच is very frequent. No marginalia corrections or additions Erasures are made at two places with yellow pigment and in very few other cases with black ink. Condition good writing decent and fairly correct Here also इ replaces ड इय is written for त्य and त्थ becomes व The use of पृष्ठमात्रा also is very occasional

At the close of Araṇya it is stated that a Brahmin named Gopala Khare wrote the MS at Kalamula Matha in Central Kashmir Though undated the MS seems to be about 350 years old.

The MS represents the NW version.

D3

Baroda Oriental Institute No 6491 Undated Written on old country paper size 13¼" X 6¼" in Devanāgarī characters. Handwriting of Maharashtra.

In addition to Bala this MS contains Ayodhya Sundara Yuddha and Uttara Kaṇḍas total number of folios for Bala being 64 Folios 1a and 64b are illuminated with red chain boundaries and have the title and the total number of folios inscribed in the centre *pr m* Folios 62 and 63 are thicker and more durable. It has 12 lines to a page and about 50 letters to a line. Margins ruled in red. Sargas regularly numbered total being 77 Ślokas bear no numbers Double daṇḍas in red ink distinguish the halves of the stanza Colophons generally in red ink excepting a few that are in the usual black ink and not differentiated from the text as such. Erasures in white pigment In one place however (fol 3b lines 4 5) where three Ślokardhas are to be erased continually only a red line is drawn over the writing The scribe has economised paper by writing afresh on the erased portion. A few v l in margin *sec m* Additions sporadic generally *sec m* Corrections not many marginal *inf lin* and even *supr lin* mostly *pr m* Dilapidated in condition. A few folios are broken and consequently portions of the text lost On almost every folio some letters are rubbed off due to defrayed condition Writing fairly legible and generally correct. थ is occasionally written as व, च्छ as छ Final न् and म् generally reduced to अनुस्वार

Though undated this codex appears to be more than 500 years old.

The MS. represents the S Recension.

T1

Madras Adyar Library, No. 72372. Undated Written on palm-leaves size 18¼" X 2" in Telugu characters. The MS comprises all the seven Kaṇḍas total number of folios for Bala being 35 It has 12 lines to a

page and about 96 to 100 letters to a line Margins unruled, stanzas unnumbered. Sargas bear numbers in words, in all 77 as stated at the close of the Kāṇḍa. One daṇḍa marks the ending of both the halves of the stanza. No marginalia, no additions. Corrections, far and few between, are in the same ink, but a few of them are probably *sec. m* The MS is dilapidated in condition Folios 8 and 20 are only half pieces, folios 10 and 23 are broken. Consequently some letters of the text are lost Writing small but fairly clear and correct. Sandhi rules not strictly observed, परसवर्ण is everywhere replaced by अनुस्वार, ण्ठ is written as ण्ड Though this codex is undated it does not seem to be less than 500 years old

The MS represents the S Recension

T_2

Madras, Adyar Library, No 72393 Undated. Written on palm leaves, size 15¾" X 1¾", in Telugu characters.

Besides Bālakāṇḍa, the codex contains Ayodhyā and Aranya, total number of folios for Bāla being 65 It has 9 to 10 lines to a page and about 64 to 70 letters to a line Margins unruled, stanzas unnumbered Sargas numbered in words Total number of Sargas as stated at the end of the Kanda is 65 and that of the stanzas is 2280 The halves of the stanza are marked by single daṇḍas No marginalia Corrections and additions also are far and few between, *pr m* Condition fair, writing fairly legible and generally correct The scribal peculiarities of the preceding codex are shared by this MS Additional अनुस्वार also are found here, *e g*, निशाम्य is written as निशांय and ब्रह्म as ब्रंह्म The whole MS is in one hand, but the scribe seems to have adopted small letters in the beginning and bigger in course of copying

Though the codex is undated, it seems to be about 350 years old.

The MS represents the S Recension.

T_3

Madras, Adyar Library, No 75597 Undated Written on palm leaves size 19" X 1¾", in Telugu characters.

In addition to Bālakānda, the codex contains Ayodhyā, Aranya, Kiṣkindhā, Sundara and Yuddha Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 44 No 38 is dropped, there being no break in the continuity of the text It has 10 to 11 lines to a page and about 90 to 96 letters to a line The lines on each page are numbered at both ends, *pr. m* Margins unruled, stanzas unnumbered, while numbers in words are given to the Sargas which are in all 77 in the Kāṇḍa Both the halves of the stanza are marked by single daṇḍas No marginalia, no additions Corrections, far and few between, *pr. m* Condition very good Tying threads pass through two holes kept in the middle of the folios Writing is very clear but not devoid of scribal errors. The परसवर्ण is replaced by अनुस्वार everywhere as in the case of the other codices of the version ऋ is written as रु ॠ as रि, ब्राह्म as ब्राम्ह, ष्ठु as ष्टु, र्ण as र्न, त्रि as त्रि, त्र्य as त्र and श्रीय as त्रिय च्छ is written for च occasionally in all the three codices of this version

The MS is undated but it is stated at the close of the Aranyakaṇḍa that it was copied by Tāḍitoḍa Veṅkaṭarāyu for Dāsu Atrirājugāru Thus MS seems to be as old as the preceding one.

The MS represents the S Recension

G_1

Baroda, Oriental Institute, No 6362 Dated Kollam 993 (c A D 1818) Written on palm-leaves size 16¼" X 2¼", in Grantha characters.

The MS is complete in seven Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 19 with 23 lines to a page and about 94 letters to a line Margins unruled and stanzas unnumbered but Sargas bear numbers in words the total being 77 for the Kāṇḍa Both the halves of the stanza are marked by single daṇḍa. Marginalia are far and few between, *pr m* No additions Very few corrections *pr m* At a few places blanks are kept to indicate letters not deciphered from the exemplar, a sign of conscientious copying Folio 2 is in a scattered condition and 8 is lost To fill up these gaps two other folios are inserted, *sec m* Writing fairly legible and correct. The words पत्र and शक्ति are written as पत्त्र and शक्ति respy.

As stated at the end of the Uttarkaṇḍa, the MS was completed by Śrīnivāsan on Friday the 28th day of the month of Mithuna (named here as Āni) in Hastanakṣatra in Kollam year 993 called Bahudhānya Samvatsara (c A D 1818)

The MS represents the S Recension

G1

Trippunithura (Travancore-Cochin now Kerala, State) Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 152 Undated Written on palm leaves size 17" × 1½" in Grantha characters

The MS contains all the seven Kaṇḍas total number of folios for Bala being 41 It has 12 lines to a page and about 65 letters to a line Margins unruled stanzas unnumbered Sargas 77 in all bear numbers in words Single daṇḍas mark the halves of the stanza Marginalia and corrections far and few between *pr m* Condition good Writing fairly legible and correct पद्म is generally written as पद्म and कुटुम्ब as कुटुम्ब

Though undated the codex seems to be about 300 years old

The MS represents the S Recension

G2

Madras Government Oriental Manuscripts Library, No 9869 Undated Written on palm leaves size 16½" × 2¼" in Grantha characters

The codex is complete in seven Kaṇḍas total number of folios for Bala being 40 with 16 lines to a page and about 70 letters to a line Margins unruled, stanzas unnumbered Sargas numbered in words Total numbers of Sargas and stanzas as stated at the close of the Kaṇḍa are respy 77 and 2280 Single daṇḍas mark both the halves No additions Marginalia rare corrections few both *pr m* The scribal peculiarities of the other codices of this version are shared by this MS which though undated seems to be about 500 years old

The MS represents the S Recension

G4

Ahmedabad in private possession (of Muni Śrī Punyavijayaji) Unnumbered and undated Written on palm leaves size 15" × 2½" in Grantha characters

The codex is complete in seven Kaṇḍas total number of folios for Bala being 17 Folio no 2 being lost two leaves *sec m* in the same defrayed condition as the rest inserted to fill up the gap The MS has 24 to 25 lines to a page and about 86 letters to a line Margins unruled stanzas unnumbered Sargas numbered in words, the total being 77 as stated at the close of the Kaṇḍa Both the halves of the stanza are marked by single daṇḍas No additions Marginalia far and few between corrections also very few both *pr m* Dilapidated in condition Miniature writing fairly correct Shares the scribal peculiarities of its sister-codices of the Version

Though undated the MS does not seem to be later than the preceding one (G2) (*i e* about 500 years old)

The MS represents the S Recension

M1

Chunangad (via Ottapalam) South Malabar in private possession (of Shri Nilakanthan Nambudiripad) Unnumbered Dated Kollam 687 (c A D 1512) Written on palm leaves size 12" × 1½" in Malayalam characters

In addition to Balakaṇḍa the codex contains Ayodhya total number of folios for Bala being 65 It has 10 lines to a page and about 52 letters to a line Margins unruled Sargas and Ślokas unnumbered No device to separate the halves of the stanza A short hyphen is however drawn at the end of each Śloka No marginalia, additions and corrections far and few between *sec m* Condition very good Writing very nice clear and correct As stated at the close of the Kaṇḍa the Balakaṇḍa was copied by Kaṇṇanur Śaṁkaran for Kanjor Mana on Tuesday the eleventh day of the first half of the month of Vriścika in Kollam year 687 (c A D 1512)

कोल्लं 687 (in Malabar numerals) श्रामत वृश्चिक ञायर पन्त्रण्टान्तियति चोव्वाचयुं पूर्वपक्षत्तिल् एकादशियुं एरवतियुं कूडिय दिवसे एळुत्तितीर्त्तु काञ्चिपूरुमनेक्कै वाल्मीकिरामायणं बालकाण्डं कण्णनूर् शंकरन् एळुतियत।

The MS. represents the S Recension.

M2

Trippunithura (Travancore-Cochin, now Kerala, State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No. 158. Dated Kollam 865 (c A D. 1690). Written on palm-leaves, size 19" × 2", in Malayālam characters

The codex is complete in seven Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 33, with twelve lines to a page and about 95 letters to a line Margins unruled, Sargas and Ślokas unnumbered. Total number of Sargas stated at the end is 77. Single danda demarcates both the halves of the stanza. No marginalia, no corrections or additions. Condition slightly injured and moth-eaten. Writing clear and correct. Copied by Candraśekharan, son of Karakojattulunkkum Pillai Kutti for Śivatirattu Mullamangalattu Śivantiravāsi on the 29th day of the month of Kārttika in the Āṇṭu (i. e Kollam) year 865 (c. A. D. 1690) (एण्णूट्ट अरुपत्तञ्चामाण्ड)

The MS. represents the S Recension.

M3

Kumplangad (P. O. Kundanoor), via Wadakkanchen, Malabar, in private possession (of Shri Śamkaran Nampyāthan Nambudiripad). Unnumbered. Dated Kollam 998 (c. A. D. 1823). Written on palm-leaves, size 21" × 2", in Malayālam characters.

In addition to Bāla this MS contains Ayodhyā, Araṇya, Kiskindhā and Yuddha Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 36. It has 11 lines to a page and about 93 letters to a line. Margins unruled, Sargas and Ślokas unnumbered Total number of Sargas stated at the end of the Kāṇḍa is 77. Dots mark the endings of the stanzas No marginalia, no additions Corrections far and few between, probably *sec m* Condition good Writing fairly legible and generally correct. At a few places ष is written as पु, and च and व are frequently confounded. As stated at the close of Yuddhakāṇḍa, the codex was copied by Kaṇṭaramatt Tekkuṭṭu Kaṇṭara on the sixth day of the month of Tulā in the Kollam year 998 (c A. D. 1823)

The MS. represents the S Recension.

M4

Trippunithura (Travancore-Cochin, now Kerala, State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 159 Undated. Written on palm-leaves, size 18½" × 2", in Malayālam characters

Besides Bāla, the MS contains Ayodhyā and a portion (i e, 74 Sargas) of Araṇya, total number of folios for Bāla being 59, with 9 lines to a page and about 65 letters to a line Margins unruled, no numbering of Sargas and Ślokas Total number of Sargas, as stated at the end of the Kaṇḍa, is 66. No marginalia, no corrections or additions Writing good and fairly correct Moth-eaten at places

Though undated, the codex does not seem to be less than 450 years old.

The MS is contaminated by N Recension, sometimes agrees with the S Recension, and sometimes stands by itself. It is a misch-codex.

TESTIMONIA

As a subsidiary aid the commentaries, epitomes and translations are useful for the textual study of the R. and may be utilized with some caution for the constitution of the text The importance of such an auxiliary aid has been already proved in the critical edition of the Mbh

(1) *Commentaries*

The R. being smaller than the Mbh.—only a quarter of the Great Epic—and more honoured as a sacred text, has attracted many scholars and religious preachers who wrote commentaries, short or long and thereby not only helped devout people and serious students in the appreciation of the R., but also preserved the text in its several Versions. There are more than 50 commentaries on the R. out of which about half a dozen are available in print Unfortunately the earliest commentaries of Vimalabodha and Sarvajña Nārāyaṇa, the two common commentators

of the R and Mbh referred to by Lokanātha Cakravartī in the introductory verses of his commentary on the R are not available Most of these commentators hail from South India—a fact which is also responsible for the careful preservation of the text in that region

The five commentaries of (1) Rāmānuja (2) Maheśvaratīrtha (3) Govindarāja (4) Kataka and (5) Tilaka have been included in the Testimonia The commentaries Nos 2 3 and 5 are available even in print but show much corruption in their text—their critical editions are evidently necessary I have therefore relied on their MSS The remaining two commentaries are not printed I have used their transcripts from the Government Oriental MSS Library Madras Occasionally I have referred to other MSS of these two commentaries in the Grantha and Malayalam scripts preserved in the Oriental Institute Baroda

(ii) *Epitomes*

The Testimonia again include the Mbh particularly the *Rāmopakhyana* (III 258 276 also III 147 28 38) which presupposes the present R[1] the *Harivaṃśa* the *Purāṇas* like *Visnu Agni Padma* and *Bhagavata*—and the problem of the relation between the R and the Puranas is very interesting[2]—and the *Rāmāyanamanjari* of the Kashmirian poet Kṣemendra (11th century A D) Several verses from the Rāmayaṇa are quoted in a large number of works in Sanskrit which may be consulted and used with great caution The Jain and Buddhist stories of Rama have an altogether different setting with a special purpose and are therefore of little help The *Old Javanese Rāmāyana Kakawin* (c 10th century A D) as it is based on the *Bhattikavya* and not on the Valmiki R[3] cannot be included in the Testimonia unlike the Javanese Mbh which has been very helpful for the critical edition of the Great Epic It may however be utilized for the problem of the Rakṣasas and Vanaras The Khotanese R and other foreign versions although very interesting from the view point of the Rama story cannot render any help for textual consideration[4] Similarly the several adaptations of the R by Kamban Kṛttivasa Tulsidasa and a host of other writers in the different Indian languages although interesting and inspiring are here ignored

(iii) *Translations*

No old translation of the R in a regular form is available The Persian translation (1585 86 A D) of the R prepared by Mulla Abdul Kadir Badayuni at the desire of the Mughal Emperor Akbar could not be obtained from the Palace Library Jaipur in spite of all our best efforts The other Persian translation by Mulla Masih the Court poet of the Mughal Emperors Akbar Jahangir and Shah Jahan (published in Lucknow 1899) follows the Vulgate[5] and is therefore not included in the Testimonia

[1] Cf V S Sukthankar *The Rama Episode (Rāmopakhyana) and the Ramayana* Sukhthankar Memorial Edition Vol I pp 387 402

Eugeniusz Sluszkiewicz *Przyczynki do badan nad dziejami Redakcyi Ramāyang* Kraków 1938 pp 1 86

Cf also E W Hopkins *The Great Epic of India* pp 58 ff His view however does not appear to be probable

[2] Prof W Kirfel has made most valuable contributions to this subject in his works *Die Kosmographie der Inder* (1920) *Das Purāna Pancalaksana* (1927) *Bharatavarsa* (1931) *Ramayana Balakanda* und *Purana* Die West Des Orients (1947) and *Das Purāna vom Weltgebaude* (1954) I am grateful to Dr Kirfel for drawing my attention to his learned article *Ramayana Balakanda und Purana* and making a precious gift of the Journal containing the article

[3] Cf C Hooykaas *The Old Javanese Rumāyana Kakawin* S Gravenhage Martinus Nijhoff 1955 *Sanskrit Kavya and Old Javanese Kakawin* JOI Baroda Vol IV Nos 2 3 pp 143 148

C Bulcke *Rāmakatha* Allahabad 1950 pp 232ff

H B Sarkar *Indian influences on the Literature of Java and Bali* Calcutta 1934

M M Ghosh *On the Source of the Old Javanese Ramayana Kakawin* JGIS III 1

I thank Dr C Hooykaas for supplying me with the literature on the R in Indonesia.

[4] I am thankful to Prof H W Bailey for supplying me with the Reprints of his articles on the Khotanese Ramayana

[5] For this information I am thankful to my learned friend Prof M F Lokhandawala M A Head of the Persian Department M S University of Baroda He kindly supplied me with a synopsis of the whole Translation.

MUTUAL RELATION OF THE RECENSIONS AND THEIR VERSIONS

General Survey

The Card Index specially prepared for the Critical Edition of the R shows that there are more than 2000 MSS of the whole text and the different parts of the R preserved in the public and private Libraries of India and outside clearly indicating the unique popularity of this National Epic After a careful scrutiny, 86 MSS of the Balakānda written in the different scripts of India were selected for collation on the principle of antiquity, purity and completeness The following table will show the relative strength of these MSS scriptwise —

S No	*Script*	*No of MSS*
1	Śaradā	1
2	Newāri	2
3	Maithili	4
4	Bengali	4
5	Devanagari	45
6	Telugu	7
7	Kannadi	1
8	Nandināgarī	3
9	Grantha	10
10	Malayālam	9
		86

The oldest dated MS in the above list—probably the oldest Ramāyana MS in the world—is the palm leaf MS in the old Newāri script preserved in the Bir Library, Kathmandu Nepal Its colophon mentions the Samvat 1076 which refers to the Vikrama Samvat (c 1020 A D) according to Pandit Baburam Acharya Itihāsaśiromani, the ex Librarian of the Bir Library, who expressed his opinion in person when I met him in Kathmandu in May, 1953 Unfortunately the MS is damaged in several places, depriving us of a very valuable evidence for the missing portion

When the collation of the majority of MSS was over it naturally became evident that some MSS were mere copies of an old codex and, therefore of little value for the constitution of the text They were, therefore, rejected The MSS in Kannadi and Nandināgari which generally agree with the Telugu MSS were also dropped Moreover, for the sake of convenience the number of the MSS required further reduction without in any way sacrificing the strength of the evidence absolutely necessary for restoring the text to its oldest form as far as possible. Ultimately 37 MSS of the Balakanda were selected for the Critical Apparatus as under —

S No	*Script*	*No of MSS*	*Age of MSS* (Christian Era)	*Recension or Version*
1	Śārada	1	About 100 years old	NW
2	Newāri	2	1020, 1675	NE
3	Maithili	4	1360 1551, 1831 1836	,,
4	Bengālī	4	1688, 1789 1832, undated	,,
5	Devanāgarī	15	1455, 1594 1717, 1774 1786, 1796, 1812, 1831 1846 the rest undated.	Composite
6	Telugu	3	T1 about 500 years old	S
7	Grantha	4	1818 the rest undated.	,,
8	Malayālam	4	1512 1690, 1823, one undated	,,

The collated MSS clearly show that there are two Recensions of the R., viz, Northern (N) and Southern

(S) as in the case of the Mbh [1] The N has further three Versions, viz, North-eastern, North-western and Western which maintain special peculiarities of their own The S Recension also is represented in the three Versions—Telugu, Grantha and Malayalam—which have no doubt preserved an almost uniform text, unlike their counter parts in the N Recension In fact the same text of the R is generally found in the Southern scripts, viz, Telugu, Kannadi, Nandināgari, Grantha and Malayālam, and in some MSS in the Devanāgarī script also The R text of the Southern commentators, Rāmānuja (c 1400 A D) Maheśvaratīrtha (c 1550 A D) Govindaraja (c 1600 A D) and Katakavogindra (otherwise known as Madhavayogin, c 1650 A D) is generally identical, with occasional variation in individual readings The interpretation of the text is however different with the two groups of commentators following the two Schools of Vedānta of Śankarācārya and Rāmānujacārya Ramanuja and Govindarāja belong to the School of Viśiṣṭadvaita, while Maheśvaratīrtha and Katakayogīndra (and many others such as the authors of the commentaries Tilaka and Śiromaṇi) follow the Advaita School of Śankaracarya The followers of the two Vedānta Schools generally read the commentaries of their respective Schools This fact has led some scholars to offer a suggestion that there are two Versions of the R according to the two commentators, Govindaraja and Kataka Yogindra [2] Their is, however, no sufficient internal evidence in support of such a hypothesis

The N and S Recensions, although they widely differ from one another, have preserved in an appreciable measure a common text of the R—a feature which compels us to accept a common source for both of them, the Ur-Ramayaṇa The Nepali (Ñ1 1), Maithili (V1-4), Bengāli (B1-4), and D10 MSS, which are uniform in character, constitute the North-eastern Group (NE) while the Śārada (Ś) and some Devanāgarī MSS (D5 7 11-12) constitute the North western Group (NW) These two Versions have, however, got a major portion in common, evidently suggesting a common source, an Arche type Sr Gorresio's edition (1843-1867) which is generally described as representing the Bengali Version [3] and the Lahore ed (1928 1947) have 672 and 666 Sargas with about 23930 and 24202 verses respectively For the Balakaṇḍa they have got 80 and 72 Sargas with 2497 and 2374 verses respy The remarkable agreement between NE and NW points to an Arche type derived from the original while the divergence is due to local factors It should be however, noted that there are portions in the NW which are missing in the NE but found in the Western Version and the S Recension This may indicate the connection between the NW on the one hand and the W and S on the other hand and throw light on the history of textual transmission

There are again eight Devanagari MSS selected for collation out of which only four (D1-3 4) are included in the Critical Apparatus which owing to their special features, appear to form a separate unit different from both the NE and NW Versions and the S Recension These MSS sometimes agree with NW, sometimes with S, and sometimes betray their own peculiarities Of these four MSS D1 (1455 A D) is quite unique inasmuch as it contains passages which are not found in any other MS selected for collation The eight MSS hailing as they do from the territory ranging from Jodhpur in Rajasthan to Broach in Gujarat with the hand writing peculiar to these regions the Colophons mentioning the places where the MSS were written, may constitute a separate Version which may be

[1] Cf Jacobi *Das Ramayana* Bonn 1893 pp 1 ff, Ruben *Studien Zur Textgeschichte des Rāmāyana*, Stuttgart 1936 pp 1 ff ZDMG 101 1

Bulcke (i) The Genesis of the Valmiki Ramāyana Recensions JOI Baroda Vol V No 1

(ii) Ramakathā Allahabad 1950

Dr Jacobi has discussed all the important problems of the R in his excellent work *Das Rāmāyana* and his conclusions are supported by the MSS of the R collated for the Critical edition His subsequent articles (ZDMG, 48 and 51) and the other works referred to above are equally indispensable for the textual study of the R The works of Weber Hopkins Vaidya, S Lévi Winternitz and Lesny' are also very valuable

[2] Ruben *op cit* p 1

[3] The claim is however, not justifiable as Sr Gorresio has *chosen* to drop passages even when they are sufficiently supported by Bengali MSS The Bengali text printed in the Calcutta Sanskrit Series (1932 1941) is more faithful to the Bengali MSS and should be accepted as the proper representative of the *Bengali Version* Sr Gorresio's ed. has been accepted here as it is an *Editio princeps*

[4] For the divergence in the R Recensions see Bulcke *op cit*

refers to Ṛṣyaśṛṅga's giving *Payasa* but is wonderfully silent on the story of Sagara and the Ganges. The reference to the astral position at the time of the birth of Rama (I 18 8cd—10ab Vulg) although found in the S MSS is missing in the N MSS including even D1-4 which as already shown represent the Western Version. It is thus a case of later addition and is therefore dropped from the constituted text. The story of the king Sagara which appears twice in the R (I 38 II 36 Vulg) has been compared by Lesny[1] with the account given in Harivaṁśa and Viṣṇu Purana. The genealogies of the kings of Mithila and Ayodhya (R I 70 and 71 Vulg) have been, also critically examined and compared by Kirfel[2] with Padma Purana. The Balakanda unlike the other five Kandas (II—VI) shows the Puranic features which may suggest its lateness. But all these problems as they fall within the sphere of Higher Criticism are not relevant as we do not want to go for the present beyond the evidence of MSS.

The S Recension is quite uniform in its three Versions (T1 2 G1-4 M1-3 M4 is influenced by N Recension). It is also represented in sixteen Devanāgari MSS out of the total forty five D MSS collated for the Balakanda and four (D 4 6 S 14) are included in the Crit App. The two Bombay editions of the R one of the Nirnaya Sagara Press (1888) and the other of the Gujarati Printing Press (1912 1920) which appear to have been based on Devanagari MSS present the text which unlike the Bombay edition of the Mbh is almost identical with the text of the two Southern editions of Kumbhakonam (1905) and Madras (1933) based on the MSS in the Southern scripts. The Bombay (Guj P) and Kumbhakonam editions have got almost the same number of Sargas (645 and 648 respy) with an approximate difference of 223 verses (24049 and 24272 respy). As regards the Balakanda the two editions have however got the same number of Sargas (77) with verses (2266 and 2312 respy). The Bombay text (= S) the Vulgate is faithfully preserved in the commentary Tilaka composed by Nageśa Bhatta and attributed by him to his patron Ramavarman and the commentary Kataka—the two commentaries sometimes differing in individual cases.

It is generally believed that there is no independent Version of Western India on account of the identical text in the Bombay and Kumbhakonam editions. It has been shown above that an adequate number of D MSS belonging to and written in Western India show the features of both the NW and S Versions and some peculiar traits which would induce us to assume that there exists a separate Version for the Western part of India. And this is not unnatural. The Devanagari script being ubiquitous has been able to represent almost all the Versions of the Epic—and as a matter of fact of any old popular text in Sanskrit. The D MSS (45) collated for the Balakanda represent not only the NW W and S Versions but also the NE Version (for example D12). Such D MSS representing such a variety of Versions were preserved and copied in places like Banaras and Ujjain the chief centres of Sanskrit learning in North India and were very helpful in the transmission of the text in all its diversity. The R thus seems to have like the Mbh a Western Version.

A comparative study of N and S clearly shows that S has generally preserved the text of the R in an original or older form while N has polished the text both from the view point of form and matter. This is of course not to suggest that the S is free from interpolation. The grammatical peculiarities of the Epic such as augmentless forms change in declensional and conjugational forms hiatus etc. which are preserved even in the Critical Ed. of the Mbh and which are adequately supported by the MSS of the R, could not find favour with the people of North India where Sanskrit learning was a living force. Places like Taxila Srinagar Ujjain Banaras Pataliputra, Nalanda, Jagannath etc. were great educational centres which attracted scholars and even laymen from all the parts of India. The whole atmosphere of North India was in fact surcharged with Sanskrit scholarship. The people consequently tried to maintain most scrupulously the purity of the Sanskrit language of the R which was considered as the *Ādi Kavya*. As a result of this psychology the original text of the R with all its peculiarities, although held sacred, was silently revised so as to bring it up to the formal standard of a Kavya[1]. In spite of this meticulous care some of the old traits have asserted themselves and have survived in several places in the N Recension. As regards the matter it appears that the N has made changes in some cases according to situation. The picture of Kaikeyi for instance in the NW Version appears in a polished form as she belonged to the Kekaya country in the NW part of India (e g I 20*). The Mbh as it happened to be a *Jnanakosa* an Encyclopadia, and *not an Ādi Kavya* it did not receive at the hands of Northern scholars the special treatment of the R with the result that the N Recension of the Mbh unlike that of the R came to represent the older form of the text.

[1] *op cit*

The Southern MSS on the other hand are generally uniform in nature The MS M4 and one more MS in Malayalam collated but not included in the Crit App to a certain extent however represents the text which in several places is identical with the N Recension particularly the NW Version It partly agrees with the S Recension and has verses not found in any other MS of the Crit App This may suggest the contamination of the text with the NW Version It is a misch codex

The MSS are generally arranged in the Crit App according to their age I have grouped the MSS as *dated* and *undated* and arranged them in the chronological order definitely fixed in the first case and inferred in the second case Fortunately 23 MSS out of the 37 MSS of the Crit App are dated and some of them are very old

The MSS of the R agree or disagree with one another in the matter of additions or omissions and form new groups amongst themselves A detailed analysis of the MSS from this point of view will appear in the last Fascicule of the Balakanda

The text of the Epic has to be reconstructed *solely* on the evidence of MSS without bringing in the question of Higher Criticism at this stage The Higher Criticism which is no doubt most important and interesting can be better applied to the Critical text prepared with the help of the MSS only

There are no mechanical rules which can be followed for the constitution of the text The text for example cannot be re-constructed merely by the majority of the MSS as some MSS although forming a minority can present the text in the original form Individual cases have to be judged on their own merit In spite of all such reservations it is not impossible to frame some general principles which may guide us in the reconstruction of the text A comparative study of the MSS of the Mbh and the R clearly shows that both the National Epics sail in the same boat and are entitled to the same treatment for the reconstruction of the Texts[1] The principles enunciated by Dr V S Sukthankar[2] have been declared as very sound and recommended even for the Critical Edition of the R[3] —and may be adopted with profit even for the Puranas I have tried to follow in general the principles of Dr Sukthankar To be more clear I mention the principles which have guided me in the preparation of this Critical Ed —

(1) When both the Recensions N and S agree the text should be accepted

(2) When N and S do not agree preference should be generally given to S as it seems to have preserved the text in an older or original form
But when N and S do not agree and when S presents the text in a form which does not suit the context or which evidently appears to be absurd preference should be given to the N text

(3) When a passage is omitted in *both* N and S or *either* of them it creates suspicion and should therefore be rejected

(4) When a passage is omitted in any Version of N or S and if it is not necessary for the context it should be dropped

(5) When a passage is omitted in several MSS (even if not in any entire Version) provided some of the MSS in question are not closely related and one cannot have influenced another it should be dropped as secondary cf 107*

(6) A wavy line (〰) is generally used when the MSS of the same Recension are equally divided and keep the point moot It is not used when S differs from N as S is generally taken to represent an older form of the text than N

(7) Emendation should be avoided as far as possible in favour of interpretation

Oriental Institute Baroda Dated 1 1 1958 G H BHATT

[1] Cf Jacobi *op cit* p 9
[2] S Lévy *Pour l histoire du Ramayana* JA 1918 pp 1—160
[1] Cf Sukthankar Memorial Edition Vol I pp 1 91 433
[2] ibid pp 97ff 108ff 159 246
[3] Cf Ruben *op cit* Preface (Vorbemerkung) pp IX XI Dr Ruben remarks —
Dr Sukthankar sets an Ideal of Text criticism and the principles enunciated for the reconstruction of the Mbh should be applied to the Rāmāyaṇa as the text tradition and the scheme of Recensions in both the cases are similar

SUPPLEMENTARY INTRODUCTION

The Constituted Text

The Balakanda sometimes called the Adikanda possibly in imitation of the Adiparvan of the Mbh consists of 76 Sargas with 1941 Stanzas (77 Sargas with 2292 St in the Vulgate) It is based on 37 MSS and 6 Comm The MSS are divided as shown in the Introduction to the first Fascicule into the two main Recensions Northern and Southern which in their turn are divided into several Versions on regional considerations The Southern Recension (SR) is represented in the three southern scripts—Telugu Grantha and Malayalam—and also in the Devanagari script while the Northern Recension (NR) is represented in the Newari Maithili and Bengali scripts (North Eastern Version) the Śarada and the Devanagari scripts (North Western Version) and the Devanagari script (Western Version) The Northern Versions are not uniform while the Southern Versions maintain absolute uniformity (ignoring a solitary exception of M1 which as we shall see later on is a misch codex) The uniformity of the text and the purity of the language in the SR have induced the present editor to base the text of the Epic on the SR care being taken to eschew all the passages in the SR which have no corresponding substitute passages in the NR or which are missing in that Recension The constituted text does not obviously represent the SR as all spurious passages in the SR have been scrupulously rejected The NR has in fact served the purpose of an effective check in detecting doubtful passages in the SR The linguistic aspect of the MSS will be discussed later on

Analysis of the MSS

A detailed analysis of the MSS regarding additions and omissions and their mutual relation which has not been possible till the completion of the Balakaṇḍa is now taken up here For the sake of convenience we first take the NE Recension consisting of Nepali Maithili and Bengali Versions We now start with the Nepali version

Nepali Version

The Nepali Version is represented by the two MSS Ñ1 and Ñ2 Ñ1 which is our oldest MS in the Crit App dated C 1020 A D is unfortunately damaged in several places and consequently the text of 1 1-12 69-79 2 1 13^{ab} 33 8^{d}-52 20^{a} 54 4^{d} 5^{b} 57 10^{c} 11^{b} and 66 10-76 is not available[1] The MS Ñ2 dated C 1675 A D is complete Both the MSS agree with the Maithili and the Bengali Versions A comparison of Ñ1 and Ñ2 as far as the available portion is concerned shows that there are following additional 19 *Star passages* (including the 3 substitute passages—239 6 5 and 669) which crept into Ñ2 during the period of about 650 years—70 74 79 104 107 153 177 181 189 219 292 318 409 533 613 670

There are no *Star passages* exclusive to Ñ1 and to Ñ2 The additional passages in Ñ1 and Ñ2 are generally shared by the Maithili Bengali and Śarada Versions as against the S MSS excepting M1 which is however a misch codex The haplographical omissions in Ñ1 are 21 13^{c}-15 (with V2) 24 14 (with V B1) 55 11^{cd} and 10^{ab} (sequence) and 65 1 15 of 1212^{*} (with B1) while in Ñ2 they are 7 267^{*} (post half of l 3 to pri half of l 4) 23 7^{f} (with V2 G1) 35 813^{*} (post half of l 6 to pri half of l 7) 41 5-7 (with V1 D1 D10 11) 50 24-25^{b} (with B1) 55 6^{b}-8^{a} (with D11) 59 13^{bc} There are other omissions which are common to the N MSS The omissions peculiar to Ñ2 are 1 13^{cd} and 57 2^{ab}, while those peculiar to Ñ1 are 3 19^{b} and 66 8^{cd}

Maithili Version

Of the 4 MSS (V1-4) constituting the Maithili Version V1 (c. 1360 A D) is the second oldest MS in our Crit App The Maithili Version agrees with the Bengali Version and thus represents the NE

[1] For the correct colophon of the MS Ñ1 cf Dr V V Mirashi's article on *Gāṅgeyadeva of Tirabhukti*, ABORI XXIII pp 291-301

Version There is general agreement in the 4 MSS of this group but sometimes V_4 (c 1836 A D) differs and presents a poor text Most of the *Star passages* found in the MSS of this Version are shared by the other MSS (N and B) of the NE group and in some cases the MSS of the NW group also The *Star passages* exclusive to V_1 are 543 1201 to V_2 45 to V_3 169 319 580 (subst) 605 1204 to V_4 834 1089 1221 The haplographical omissions are as follows —

V_1—67 21 22^{b} (with D_7) 73 l 3 of 1337* (with V_2)

V_2—21 14^{e}–15 (with $\tilde{N}_1$) 23 7^{cd} (with $\tilde{N}_2$ G_4) l 1 of 652* (with V_4 D_{11} $_{11}$) 39 3^{e}–4 59 1134* (with B_1) 60 l 2 of 1146*—St 16 64 26^{ab} 72 16^{c} 17^{d} (?) 18^{c}–l 3 of 1328* 73 l 3 of 1337* (with V_1) l 1–3 of 1351*

V_3—6 248* (from post half of l 41 to the pri half of the line of 23^{ab}) 30 22^{cd} 41 5–7 (with N_2 B_1 D_{10} $_{13}$) 44 967* (from post half of l 1 to pri half of l 4 (with D_{10}) 65 l 13 of 1212* (with D_{10}) 71 3^{ab} (with D_7)

V_4—3 11^{cd}–21 11 364* (l 2—l 12 2^{b}) 23 l 1 of 652* (with V_2 D_{11} $_{13}$) 35 18^{d}–19^{d} 44 20^{c}—l 1 of 965* 54 15 16 57 14^{e}–15^{d} (?) 60 18^{cd} (?) 65 l 17–18 of 1212* 73 1345* 76 l 5–7 of 1394* (?)

The following are the omissions *peculiar* to the individual MSS of this group—

V_1—13 2^{c}–3^{b} 14 7^{cd} 17 22 27 28 8^{ab} 42 2^{ab}

V_2—16 4 25 8^{cd} 47 27^{ab} 52 14^{cd} 61 7 71 1302* (l 4) to St 16 72 4^{e}–5^{d}

V_3—10 17 25 10^{ab} 19 21^{ab} 32 25 26 42 22–25^{d} 67 5^{cd} 68 8^{e-f}

V_4—1 66^{bc} 11 14^{e}–15^{b} 13 18^{cd} 35 19^{a} 22 23^{b} 37 from post half of l 1 of 841* to 13^{c} 53 21^{ab} 55 15^{ab} 57 16–17^{b} 64 25 69 28^{e} 30^{c} 73 11^{cd}

Bengali Version

There are 4 MSS of the Bengali group which generally agree with the Nepali and Maithili groups. The oldest MS of this Version is B_1 which is dated c 1688 A D There are additions and omissions in these 4 MSS which are common to the N MSS The *Star passages* which are *exclusive* to each of these MSS are shown below —

B_1—847 (m) 933 1137 (*sec m* ?)

B_2—53 155 158 159 (m) 162 (m) 173 (m) 185 186 370 420 426 (m) 427 (m) 518 637 649 702 753 (m) 799 803 983 984 1028 1052 1074 1191 1268 1279 1347 1380

B_3—57^{d} 84 107 117 125 184 205 231 (m) 233 265 287 296 310 317 320 328 335 368 372 384 397 441 448 474 483 492 499 520 530 535 (subst) 538 567 571 595 626 650 657 683 701 703 745 764 795 811 824 842 869 887 901 929 947 979 988 1009 (subst) 1032 1067 1084 1088 1123 1125 1154 (subst) 1155 1174 1176 1182 1192 1214 (m) 1222 1242 1253 1270 1293 1311 1338 1358 1382

B_4—92 114 465 1192 (l 2)

The haplographical omissions are not found in B_2 and B_4 They are however found in B_1 and B_3 as under —

B_1—25 677* (from post half of this to 9^{a}) 26 700* (from after दत्त्वाहि in l 10 upto दत्त्वाहि in l 11) (from post half of of l 43 upto pri half of l 44) 29 742* (l 30–33) 33 9^{e}–11^{d} 41 5 7 (with $\tilde{N}_1$ V_3 D_{10} $_{13}$) 48 2^{e}–3 15^{ab} 50 24 25^{b} (with $\tilde{N}_2$) 59 1134* (with V_2) 65 l 15 of 1212* (with N_1)

B_3—1 79^{b} 2 34^{cd} 12 2^{c}–4^{c} 23 2^{d}–3^{a} 33 l 2 of 796* 43 9^{c}–11^{d} 46 1^{cd} 47 15^{ab} 50 19^{d} 52 8^{cd} (?) 13^{cd} (with D_{1} $_{2}$)

The omissions in the individual MSS of this Group are as follows —

B_1—1 36 30 20–22^{b} 48 17–18 59 18^{c}–20^{b} 66 l 4 of 1220* to 12^{b} 71 21^{ab} (with D_{11} $_{11}$)

B$_1$—13 39^{c}–40^{d}

B$_1$—10 27^{ab}

B$_1$—1 22^{ab} 5 2^{c}–4 69 5 (with D$_1$) 72 5^{c-f}

Sharada Version

There is only 1 MS in the Śarada script representing the Śarada Version There are, again 5 MSS in the Devanāgari script (D$_{5\,7\,11\,12}$) which may be the transcripts of some old Śarada MS different from our Ś$_1$ which seems to be about 100 years old These 5 MSS which are similar to K MSS in the Critical Edition of the Mbh (Poona) form with Ś$_1$ the North Western Version which not only differs from the SR but also from the NE Version Not all the additions and omissions in the NW MSS (including Ś$_1$) are common to the NE MSS (including Ñ$_{1\,2}$)

The following *Star-passages* are exclusive to Ś$_1$ —

112 521 (m) 550 912 973 1118, 1286 (subst)

The haplographical omissions in Ś$_1$ are as under —

3 20^{cd} 24^{d}–25^{a} 6 248* (from post half of l 24 to pri half of l 26) 8 14^{c}–15^{b} (with D$_5$) 14 10^{ab} 23 8^{bc} (with D$_{5\,7}$) 28 7 8^{b} 32 3^{c}–4 (with D$_{5\,12}$) 21–23 33 11–12^{b} (?) 39 13^{d}–14^{a} 47 18–19^{b} (?) 50 9 (? with D$_{5\,6\,12}$) 25^{ab} (with D$_{1\,5\,6\,7\,11\,12}$) 58 13^{bc} (with D$_{5\,12}$) 59 9^{d}–10^{d} (? with D$_{1\,5\,6\,7\,12}$) 60 from post half of l 1 of 1149* to कर्ता in 18^{c} 65 11–1207* (?) 15 (with D$_{1\,5\,6\,7\,12}$) 67 11^{c}–12^{b} (with D$_{5\,6\,12}$) 70 5^{b}–7^{a} (? with D$_6$) 72 from त्वम in 1326* up to 18^{c} (with D$_{12}$) 74 26^{cd} (?)

It appears from the above list that some of the haplo om in Ś$_1$ are common to D$_5$ and D$_{12}$. It may be that Ś$_1$ D$_5$ and D$_{12}$ might have been copied from one old Śarada MS

There is again a long list of omissions in Ś$_1$ They are as follows —

1 18^{cd} (with D$_{5\,12}$) 37^{c}–38^{b} 47 62^{c}–63^{b} 2 2^{ab} 19^{ab} (with Ñ V B D$_{5\,10-13}$) 36^{ab} (with Ñ$_1$ V$_3$ D$_{2\,3\,6\,7\,11\,12}$ T$_1$ M$_2$) 4 24^{cd} (with D$_{13}$) 7 11^{ab} (with Ñ V B D$_{1\,5\,10-13}$) 15^{ab} (with D$_{13}$) 9 7^{ab} 8 (with D$_{12}$) 10 9^{ab} 12 19^{c} 20^{d} 13 11^{c}–14 15^{c}–16 (with D$_5$), 21^{b}–2^{c} (with Ñ V B D$_{1-3\,5\,7\,10-13}$) 24 30 (with D$_{1-3\,5\,7\,9\,12}$) 14 2^{cd} (with Ñ V B D$_{1-3\,5\,7\,9-13}$ M$_4$) 5^{ab} (Ñ V B D$_{1\,3\,5\,7\,8\,13}$ M$_4$) 15 23 (with Ñ V B D$_{1-3\,5\,7\,10-13}$) 16 (20 with D$_{1-3\,5\,7\,12}$) 17 38^{c}–39 (with Ñ V B D$_{5\,10\,13}$) 18 3^{bc}, 5^{ab} (with D$_{5\,12}$) 15^{cd} (with D$_{1-3\,5\,7\,9\,11\,12}$ M$_4$) 19 4^{cd} (with D$_{1-3\,5\,7\,12}$) 6 (with D$_{5\,12}$) 11, 15–16 (with D$_{1-3\,5\,7\,11\,12}$ M$_4$) 18^{c}–19^{b} (with Ñ V B D$_{1-3\,5\,7\,10-13}$ M$_4$), 22^{ef} (D$_{1-3\,5\,7\,11\,12}$ M$_4$) 23^{bc} (with D$_{1-3\,5\,7\,11\,12}$ M$_4$) 20 18 (with D$_{1-3\,5\,7\,9\,12}$) 21 18^{ef} (with D$_{1\,3\,5\,7\,11\,12}$) 23 13–14 (with D$_{1\,3\,5\,7\,11\,12}$) 28 29 (with D$_{1\,2\,5\,12}$) 25 12 (with D$_{1-3\,5\,7\,11\,12}$) 28 3^{cd} (with D$_{1\,2\,5\,11\,12}$) 11 (with D$_{1-3\,5\,7\,12}$) 29 6 (with D$_{1-3\,5\,7\,12}$) 7^{c}–8^{b} (with D$_{1-3\,5\,7\,12}$) 30 14^{cd} 32 8–9^{b} (with D$_{5\,12}$), 10^{cd} (with Ñ V B D$_{1-3\,5\,7\,10-13}$ M$_4$) 34 5^{ab} (with D$_{5\,6\,11\,12}$) 14 (with D$_{5\,6\,11}$ G$_3$) 21^{cd} 35 10–11^{b}, 13 (with D$_{5\,12}$) 21^{ab} (with D$_{5\,9\,12}$) 36 22^{cd} (with D$_{5\,12}$) 29–30 (with D$_{5\,6\,12}$) 39 24^{cd} (with D$_{1\,3\,5\,7\,9\,12}$ M$_4$) 43 9^{cd} 44 2^{cd} and 5^{cd} 18^{ab} (with Ñ$_2$ V B D$_{1-3\,5\,7\,9-13}$ M$_4$) 50 5^{ab} (with D$_9$) 52 15^{cd} (with D$_{1-3\,5\,7\,12\,13}$) 57 2^{c}–3^{b} (with D$_{1\,3\,5\,7\,12}$) 59 13^{cd} (with D$_{5\,12\,13}$) 63 10^{cd} 64 12^{ab} (with D$_{1\,3\,5\,7\,12}$) 65 13^{cd} (with D$_{1-3\,5\,7\,12}$) 68 7^{cd} (with D$_{1\,2\,5\,12}$) 69 31 (with D$_{1-3\,5\,7\,9\,12}$) 70 2^{cd} (with D$_{12}$) 71 11^{cd} (with Ñ$_2$ V B$_{1\,3\,4}$ D$_{1-3\,5\,7\,11-13}$) 72 23^{ef} (with D$_{5\,7\,12}$)

The above analysis shows that Ś$_1$ represents the NW Version as all the haplographical omissions in Ś$_1$ are common only to the D MSS representing the NW Version And even in ordinary omissions Ś$_1$ agrees only with the NW MSS in 31 cases while it agrees with both the NW and NE MSS in 12 cases only There is again not a single case where Ś$_1$ agrees only with a NE MS as against the NW MSS

Devanagari Version of Tilaka (Vulgate)

The Devanāgarī Version is a Composite Version as it represents all the Versions (NE NW W and S), The comm *Tilaka* has a text of the Ram which agrees with the SR and which is here accepted

as representing the Vulgate There is no *Star passage* exclusive to this MS (D1) nor is there any haplographical omission There are however a few omissions as under —

12 19^{ab} 30 15^{cd} (with D6 8) 38 19 upto l 39 6 47 7^{cd} (with D4 8) 48 8

Devanagari Composite Version

Western Version

The four MSS D1 2 3 4 although they differ from one another in certain respects have many points of agreement and form a separate unit They are written in Gujarat (D1 may be from Rajasthan or the border line between Gujarat and Rajasthan) as can be inferred from the nature of their hand writing In the case of D2 and D3 the colophons in fact make a clear reference to the two places of Gujarat—*Viram gam* and *Śuklatīrtha*—where they were written All the 4 MSS mention the date of writing in the colophons—1455 A D 1594 A D 1717 A D and 1848 A D respectively D1 again occupies the third rank in point of antiquity being next to Ś1 and V1 In view of the fact that the 4 MSS belong to Western India and show common characteristic features they are taken as forming a Western Version. They also share the features of the NR and the SR and this is not unnatural as they belong to a region which lies between North and South and which consequently comes under their influence

The *Star-passages* in the 4 MSS are 28 (including 7s) 6 4 and 8 (including 1s) respectively They are as under —

D1—48 145(s) 156(s) 160 207 216 242(s) 244(s) 246 288(s) 330 349(s) 349(s) 498 556 654 761 783 798 910(m) 989(s) 1004 1007 1062 1142 1208 1275 1332 1350

D2—163 179 183 204 228 279

D3—56 129 212 309 (lines 47 51 54 55 63 64 77 85 89 90—*all* s) 1186

D4—50 200 (s) 201 240 380 514 1075 1115

The above-mentioned MSS have got haplographical omissions as under —

D1—1 16^{a}-17^{b} 14 10^{ab} 33 4^{cd} (?) (with D2 7 M4) 40 11^{c}-12^{b} (with D2 M4) 44 25^{cd} (with D2 3 4 7 8 11 12) 48 15^{cd} (with D2 4 11) 50 26^{ab} (with D2 3 7 12) 52 13^{cd} (with B4 D3), 22^{bc} (with D2 3 7 11) 55 21^{c}-22^{b} (with D2 3 5 7 11) 59 27 28 70 10^{cd} 74 3^{ab} (with D2 3 7 8)

D2—6 20^{bc} 8 14^{c}-15^{b} (with Ś1) 12 6^{c}-7^{b} 13 42^{b}-43^{a} (with D1) 14 10^{ab} 15 26 27^{ab} (?) 16 14^{c}-15^{c} (गु to गु) 17 l 9 10 of 531* (?) from post half of l 2—pri half of l 4 of 542* (from after राजा to राजा) 20 7^{ab}—l 1 of 596* l 4 of 596* to ना in 7^{d} 24 6^{d}-7^{a} 18 32 3^{ab} 35 l 1 3 of 813* (with D10) 37 16^{c}-17^{b} 40 11^{c}-12^{b} (with D1 M4) 44 3 47 30 (with D4) 48 8^{c}-9^{d} 12^{d}-1^{e} (of Sarga 49) 50 9 (? with Ś1 D6 12) 26^{ab} (with D1 3 7 T1) 52 13^{cd} (with B4 T2) 22^{bc} (with D1 3 7 11) 56 11^{c}-12^{b} (?) 57 19^{cd} (? with D3 7) 58 from after सर्वेश in 10^{d} to सर्वेशं in 11^{d} 59 6^{d}-7^{a} 64 27^{d}-28^{e} 66 from after धनुर्वेद in 6^{a} to °वर in 8^{a} 67 11^{c}-12^{d} (with Ś1 D6 12) 68 10 70 9^{d}-12^{e}, 17-18 (?) 71 10-11^{b} 72 after पुत्र in 7^{b} to पुत्रै in l 3 of 1320*

D3—3 19-20 8 1^{c}-2^{d} 14 10^{ab} 15 from post half of l 3 to pri half of l 5 of 478* 23 8^{bc} (with Ś1 D7) 26 15^{c}-16^{d} (with D7 G1) 28 post h l 2 (732*) to 20^{e} 31 12^{c}-13^{f} (with D7) 22^{b}—pri h of 767* (with D7) 35 4^{cd} (? with D1 2 M4) 45 20^{c}-21^{d} 46 17 48 15^{cd} (with D1 2 11) 49 l 2 of 1035* to St 11 50 26^{ab} (with D1 2,7 T1) 52 22^{bc} (with D1 2 7 11) 55 10^{ab} and 8^{cd} (sequence) 17^{c} 18^{b} (with D7 12 T1) 57 19^{cd} (with D2,7) 65 21^{c}-22^{d} (?) 67 11-12^{b} (with V1 D7) 70 3 72 from after दिवर्ष in 1^{a} to दिवर्ष in 1^{c} 74 14^{c}-15^{d}

D4—6 5^{ab} 7 16^{cd}—l 3 of 271* 11 19^{b}-21^{a} 14 10^{ab} 32 15^{ab} 38 8^{b}-9^{a} (with G1) 47 30 (with D2) 48 13^{cd} (with D14 T2) 52 4^{ab} 65 6-7 (with B4) 66 16^{d}-17^{f} (with T2 M1) 68 1252* (l 6-8) 69 11-13

The four MSS. have got the following individual omissions :—

D_1—1. 4^{cd} (with D_3), 6^{cd}, 7, 17^{ab} (with D_{13}), 25^{cd} (with $D_{2\,7}$), 29^{c}–30^{b}, 40^{ab}, 49^{ef} (with $D_{2,3\,7}$), 61^{ab} (with $D_{2\,3\,7}$). 2. 22^{cd}–24. 3 14^{cd} (with D_{14} T G_2 $M_{1\,3}$), 21^{cd}. 4. 19–21^{b}; 24. 5. 9 (with $D_{2\,3\,9}$), 12^{ab} (with D_3); 14^{ab} (with $D_{2\,3\,9}$ M_1), 17, 20–23. 6. 4^{cd}, 10^{cd}. 18. 5^{cd} (with $D_{2,3,7,8,14}$ G_4 M_4). 22. तत्र in 17^{a-b}. 36. 18^{cd}. 42. 20 (with $D_{2\,5\,6\,7\,8\,12}$). 45. 16. 47. 2^{c}–3, 4^{cd}, 5^{cd}, 6^{cd}. 52. 9^{ab}. 55 22^{ab} (with $D_{2\,3\,6\,7\,12\,13}$). 59. 22^{cd} (with $D_{2\,3\,6\,7\,12}$); 31^{ab} (with $D_{2\,3\,5\,7\,12}$). 60. 8^{ab} (with $D_{2\,3\,6\,7\,12}$). 63. 3^{cdef}. 71. 10^{e}–11^{b}.

D_2—1. 4^{cd} (with D_1), 25^{cd} (with $D_{1\,7}$); 49^{ef} (with $D_{1\,3\,7}$), 61^{ab} (with $D_{1\,3\,7}$) 2 38^{d}–39^{c}. 3. 11^{d}–12^{c} 20^{cd}. 5. 1^{ab}, 17^{cd} (with $D_{1\,3}$), 20–21 (with D_3). 6. 19 (with $D_{3\,7\,8}$). 7. 5; 11 (with D_2); 13^{ab} (with $D_{3\,7\,9}$); 15^{cd} (with D_3). 8. 17–18. 12. 21 (with $D_{3\,7\,12}$) 13. 44^{ab}. 15. 27^{ab}. 17. 25^{c}–26^{b}. 19 3, 6^{cd} (with $D_{3\,7}$) 20 7^{ab}. 22. 8^{c}–9^{b}. 26 11–12^{b} (with $D_{3\,7}$). 29 4 32 20^{cd} (with D_7) 36 18. 38. 16^{c}–26 (end of Sarga) 39 15^{c}–16. 42. 8^{ab} (with D_{11}). 46 6^{ef} (with $D_{3\,9\,11}$). 47 6^{ab} (with $D_{3\,5\,6\,7\,8\,13}$). 53 10^{c}–11^{b}. 56. from समाहिता in 18^{c} upto हि in 20^{a}. 57. 1^{ab}, 11^{ab}. 58. 17^{d}–18^{c}. 59. 20^{d}–21^{c}. 74 25^{c}–26^{b}.

D_3—1. 23^{d} (with D_7), 49^{ef} (with $D_{1\,2\,7}$), 61^{ab} (with $D_{1\,2\,7}$). 5. 11–12^{ab}. 6 4^{ab}, 17^{ab}, 18^{c}–19. 9. 20^{ab}, 21^{ab}. 22. from तत्र in 13^{a-b}. 23 29^{c}–29 (with D_7). 24 2^{c}–3^{b}. 25 10 (with D_7). 26 13^{cd} (with D_7) 32 3^{d}—pri. half of l 2 of 771*. 36. 8^{ab} (with D_7), 18–20 (with D_7 M_4). 40 22^{d}–23^{a}. 49 23^{a} and 23^{d} (both with D_7). 52. 8 (with D_7) 53. 19 (with D_7). 56 2^{ab}, 2^{ef}–8^{c}. 59 23^{b}. 61. 16. 62 5^{ab}. 64. 24 (with D_7). 70 19^{cd}. 74 24^{c}–25^{b}.

D_9—5 8–9; 11–12, 19^{c}–22 7. 8^{ab}. 11. 9^{c}–10^{b}. 13. 10^{c}–11. 15. 12^{ab}, 21^{c}–22^{b}. 17 38^{c}. 22. 13^{ab}. 29. 8^{cd}. 32. 6^{b}–7^{a}. 41. 18. 45. 13^{c}–14. 52. 6^{c}–7. 53. 7^{cd}. 64. 3^{b}—pri half of l. 2 of 1185*. 65 16–19. 68. 7. 69. 9^{ef}. 70. 9^{d}–10^{a}.

As regards insertions the four MSS. have most of the *Star-passages* common with N Version. There are, however, cases of insertions where they agree with the SR, particularly D_9 The two MSS. $D_{2\,3}$ have the following *Star passages* peculiar to them: 57^{b}, 94, 187, 222 (with D_9), 229, 255 (with D_1).

The following conspectus will show the relation of the Western MSS. to the Devanagarī and Southern Recensions.

Ins * No	*W* $D_{1-3,\,9}$	*D* Dt $D_{4\,6\,8\,14}$	*S* T G M
72	D_9	Dt $D_{4\,6\,8,14}$	T G M
123	D_3	—	M_4
136	D_9	Dt $D_{4\,6\,8\,14}$	T G M_{1-3}
146	D_1	Dt $D_{4\,6\,8\,14}$	T G M_{1-3}
154	D_9	Dt $D_{4\,6\,8\,14}$	T G M
165	D_9	Dt $D_{4\,6\,8\,14}$	T G M_{1-3}
175	D_9	Dt $D_{4\,6\,8\,14}$	T G M_{1-3}
213	D_9	Dt $D_{4\,6\,8,14}$	T G M_{1-3}
229	$D_{2\,3}$	—	G_3
324	D_2	—	M_4
366	D_9	Dt $D_{4\,6\,8\,14}$	T G M
406	D_9	Dt $D_{4\,6\,8\,14}$	T G M_{1-3}
428	D_9	Dt $D_{4\,6\,8\,14}$	T G M_{1-3}
433	D_9 (om. l 5–8)	Dt $D_{4\,6\,8\,14}$	T G M_{1-3}
467	D_9	Dt $D_{4\,6\,8\,14}$	T G M_{1-3}
468	D_9	Dt $D_{4\,6\,8\,14}$	T G M_{1-3}
470	D_9	$D_{4\,6\,8\,14}$	T G M_{1-3}
471	D_9	Dt $D_{4\,6\,8\,14}$	T G M_{1-3}
490	D_9	Dt $D_{4\,6\,8\,14}$	T G M
491	D_9	Dt $D_{4\,6\,8\,14}$	T G M (M_1 om. l. 12, 15)

Ins * No	W $D_{1-3,7}$	D Dt $D_{4-6,8-14}$	S T G M
495	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M
			{ G_3 om l 1-6 G_4 om l 5-7 and M_4 om l 5-8
504	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M
505	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M_{1-3}
508	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M_{1-3}
509	D_1	Dt $D_{4-6,8-14}$	(All ex T_3 om l 6)
	(om l 6)	(D_{11} om l 6)	T G M_{1-3}
510	D_1	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M_{1-3}
511	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M_{1-3}
513	D_1	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M_{1-3}
540	D_1	Dt $D_{4-6,8-14}$	($T_{1\ 3}$ G_1 M_3 om l 2)
	(om l 2)	(D_{14} om l 2)	T G M_{1-3}
564	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M
607	D_7	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M_{1-2}
615	D_7	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G_{2-4} $M_{1\ 2}$
616	D_7	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M
			(G_1 om l 1, M_2 om l 2)
628	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M
631	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M_{1-3}
643	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M_{1-3}
644	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M
645	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M_{1-3}
658	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M_{1-3}
667	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M_{1-3}
690	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M
			(M_4 om l 5-8)
707	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G_{1-3} M_{1-3}
713	D_7	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M_{1-3}
720	D_7	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M
	(om l 2 & 5)	{ All om l 2, D_{14} om l 5 also	(M_1 om l 1, 2, 5)
721	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M_{1-3}
729	D_7	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M
	(om l 1)	($D_{4\ 14}$ om l 1)	(All om l 1)
733	D_7	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M
736	D_7	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M
	(om l 2)	(All ex $D_{4\ 14}$ om l 2)	(All ex $T_{1\ 3}$ G_2 M_1 om l 2)
750	D_7	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G_1 M_{1-3}
758	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M
762	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M
	(l 2 only)		(G_2 l 2 only)
769	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G $M_{1\ 3}$
789	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M M_{1-3}
797	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M
801	D_7	Dt $D_{6\ 8}$	—
804	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M_{1-3}
		($D_{6\ 8}$ om l 1)	
831	D_3	$D_{4\ 14}$	T G $M_{1\ 3}$
838	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G $M_{1\ 3}$
867	D_3	$D_{4\ 6\ 14}$	T G M_{1-3}
874	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	$T_{1\ 3}$ G $M_{1\ 3}$
890	D_3	Dt (l 2-3)	T_2 G_{1-3} $M_{2\ 3}$
	(l 2-3)		{ T_2 M_3 om l 3 G_{1-3} M_2 read l 2-3 only
886 (subst)	D_1 (l 3)	—	M_4 (l 3)
999 (subst)	D_3	—	M_3
1033	D_7	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M_{1-3}
1069	D_3	Dt $D_{4-6,8-14}$	T G M

Ins. * No.	*W* $D_{1-3,9}$	*D* Dt $D_{4,6,8,14}$	*S* T G M
1081	D_{9}	Dt $D_{4,6,8,14}$	T G M
1105	D_{4}	$D_{4,14}$	T G M_{1-3}
1108	D_{9}	Dt $D_{4,6,8,14}$	T G M_{1-3}
1148	D_{9}	Dt $D_{4,6,8,14}$	T G M_{1-3}
1150	D_{9}	Dt $D_{4,8}$	M_{3} (l. 1 only)
1153	D_{9}	Dt $D_{4,6,8,14}$	T G M_{1-3}
1274	$D_{1,9}$ (D_{1} om. l. 4–5, 10–11, 14–17)	Dt $D_{4,6,8,14}$	T G M (M_{4} om. l. 4 5 & 7)
1324	D_{9}	Dt $D_{4,6,8,14}$	T G M_{1-3}
1327	D_{9}	Dt $D_{4,6,8,14}$	T G M_{1-3}
1386	D_{9}	Dt $D_{4,6,8,14}$	T G M_{1-3}

No. of Ins.—73

—Subst.— 2

Out of the 73 ins. as many as 69 are common to S and D_{9} only (from W group).

North-Western Version

We may now turn to the D MSS. representing the North-Western Version. There are five MSS. ($D_{6,7,11,12,13}$) which are procured from Baroda, Hoshiarpur, Bikaner and Jodhpur and which like the Śāradā Version contain the NW text. They may be the transcripts of some Śāradā MS different from the $Ś_{1}$ of the Critical Apparatus.

The *Star-passages* exclusive to the five MSS. individually are as follows:—

D_{6}—1168.

D_{7}—164, 282 (s), 285 (s), 291, 694.

D_{11}—75, 161, 192, 232, 234, 306, 309 (l. 15–18, 44–46, 51, 67), 385, 388, 391, 413, 414, 416, 436, 534, 566 (l. 6, 7, 9, 37, 38, all s); 640, 642, 676, 679, 687, 688, 700 (l. 26 (s), 32, 33, 34); 727 (l. 6–8 and l. 1, 3, 9, 10 all s), 743, 820, 832, 836, 841 (l. 2), 941, 958, 993, 997 (l. 4), 998, 1031, 1037, 1050, 1068 (s), 1157 (l. 2–3), 1175, 1196, 1284, 1322, 1339.

D_{12}—359, 360, 1128.

D_{13}—223, 293, 295, 302 (l. 8), 472, 565, 600, 601, 602, 1316.

The haplographical omissions are as under:—

D_{6}—3. 4–5. 14. 10^{ab}. 16. 4–6. 32. 3^{a}–4 (with $Ś_{1}$ D_{13}), 19 (with D_{12}). 40. 17^{c}–18^{b} (? with D_{12}). 44. 8–9^{b}. 50. 5 (with D_{12}); 9 (? with $Ś_{1}$ $D_{2,12}$). 58. 13^{bc} (with $Ś_{1}$ D_{12}). 67. 11^{c}–12^{b} (with $Ś_{1}$ $D_{2,12}$). 70. 5^{b}–7^{a} (? with $Ś_{1}$). 74. 7 (?), 14^{c}–16^{b}.

D_{7}—13. 42^{b}–43^{a} (with D_{2}). 14 10^{ab}. 16. 8 (with D_{12}). 17. 33^{b}—pr. half of 544. 19. 24. 22. 17^{d}–19^{a}. 23. 8^{bc} (with $Ś_{1}$ D_{3}). 26. 15^{a}–16^{d} (with D_{8} G_{1}). 31. 3 (? with D_{12}); 22^{b}—pr. half of 767 (with D_{5}). 32. 1^{c}—l. 1 of 770. 35. 4^{cd} (? with $D_{1,3}$ M_{4}). 40. 9^{b}–10^{a}. 43. 9^{c}–10^{b}. 45. 6^{d}. 48. 15^{cd} (with $D_{1,3,11}$). 50. 26^{ab} (with D_{1-3} T_{2}). 52. 22^{bc} (with $D_{1-4,11}$). 55. 7^{bc}, 17^{c}–18^{b} (with $D_{2,12}$ T_{2}). 57. 19^{cd} (with $D_{2,3}$). 59. 28^{d}–29^{a} (with D_{12}); 32–33^{b}. 61. 13^{b}–14^{a} (?). 64. 27—l. 1 of 1202. 67. 11–12^{b} (with V_{1} D_{2}). 72. 3^{ab} (with V_{2}), 19.

D_{11}—1. 43^{a}–44^{b}. 3. 8^{ab}. 9. 15^{d}–16^{a}. 23 10^{cd}; l. 1 of 652 (with $V_{2,4}$ D_{12}). 39. l. 2 of 873 (?). 45. 9^{c}–11. 46. l. 3—4 of 986. 47. 31. 48. 15^{cd} (with $D_{2,3,7}$). 52. 17^{c}–18^{b}, 22^{bc} (with $D_{1-3,7}$). 55. 21^{ab}. 58. 15. 64. 1185 (post. h. of l. 2—pr. h. of l. 9); 28^{bc}. 68. l. 6 of 1252; l. 1 of 1256. 71. from राजुश्रेणां in 11^{a}—विवाहे in 12^{a} (?).

D12—1 16^{c}–17^{b} 10 27 (with D1) 14 10^{ab} 15 485 (l 3–4) 16 8 (with D7) 21 14^{c}–15^{b} 32 3^{c}–4^{b} (with Ś1 D5) 778 (from after सत्यम् in l 1 to सत्यम् in l 2) 19 (with D5) 34 17^{ab} (?) 35 11–12^{b} 40 17^{c}–18^{d} 45^{cd} (with M1) 50 5 (with D5) 9 (? with Ś1 D1 1) 52 22^{ab} (with B1 D13) 53 14^{c}–15^{b} 55 21^{b} 22^{b} 58 13^{bc} (with Ś1 D5) 59 9^{c} 10^{b} (? Ś1 D1–3 1 7 also) 60 22^{cd} 62 21^{ab} (?) 65 15 (Ś1 D1–3 5 7 also) 67 11^{c}–12^{b} (with Ś1 D1 6) 72 From ततः in 1326 to 18^{c} (with Ś1)

D13—8 1^{bc} 9 l 19 20 of 309 10 21 12 28^{ef} 14 l 4–5 of 463 16 9 23 l 1 of 652 (with V1 4 D11) 29 742 (post half of l 43—pri h of l 44) 31 3 (? with D1) 41 l 2 of 894 4^{b} (?) 5–7 (with N2 V2 B1 D10) 43 7^{d} 8^{a} 44 11^{c}–12^{b} (?) l 1–2 of 961 45 15^{d}–16^{a} 46 14^{bc} (?) 49 13^{cd} (with M1) l 1 of 1047 50 l 2 of 1045–6^{b} 52 22^{cd} (with B1 D12) 54 4^{b} 5^{a} 55 6^{b}–8^{a} (with V2) 17^{c} 18^{b} (with D2 7 T1) 63 1181 (post h of l 4 to pri h of l 17) 65 l 13 of 1212 (with V2) 66 13 (with M1 ?)

There are also omissions in individual MSS They are as follows —

D5—1 18^{cd} (with Ś1 D11) 49^{ab} 3 2^{cd} 22 6^{c}–7 38 10 (with D3 13 14 T1 G1 3 4) 15^{cd} (with D2 11) 26 (with D11) 41 11^{c}–12^{b} 44 15^{c} 16^{b} 52 24^{cd} (with D11 12) 60 1 (with D12) 74 26^{c}–28

D7—1 23^{d} (with D5) 25^{cd} (with D2 8) 49^{ef} (with D1 2) 61^{ab} (with D1–4) 2 17^{c}–18^{b} 3 12^{cd}—Sarga 5 15 7^{c}–8^{b} 19 10–11 23 1^{cd} 34 20^{c}–21^{b} 39 23^{ab} 44 8^{c}–9^{b} 50 9^{cd}, 27^{ab} 56 18^{cd} 59 2^{a-d} 61 20^{c}–21 66 11^{cd} 19^{ab} 73 18^{c}–19^{b}

D11—1 7^{ab} 18^{cd} (with Ś1 D5) 31 2 8^{d}–दद्यौ in 9^{c} 7 13 9 1^{ab} 16^{abc} 19^{bcd} 12 25^{c}–26^{b} 13 14^{ab} 19 21^{ab}–22^{c}, 24 15 1–3 and 5^{cd}–6 16 7^{ab} 26 19^{bc}, 30 7^{ab} 35 21^{cd} 36 28^{cd} 50 22^{c}–23^{b} 72 1–2^{b} 74 17^{ab} 18

D12—1 17^{ab} (with D1) 22 12 30 14 15 21 15^{ab} 35 16^{b}–17^{d} 53 3^{c}–4

D13—1 46^{ef} 13 22^{ef} 16 7 19 4^{c}–6^{d} 22 7^{c}–8^{b} 24 13^{c}–14^{b} 30 20^{ab} 38 26^{cd} 42 9^{cd} 45 16^{abc} 48 16^{cd} 50 6^{cd} 53 14^{cd} 56 1 66 11^{cd} 71 11^{c}–12^{b} 74 2^{ab}

Southern Recension

The SR is represented by T G M Dt D4 5 8 14 MSS For the sake of convenience we have first referred to the 5 D MSS of this Group

The *Star passages* exclusive to these 5 MSS are shown below —

Dt—Nil

D4—560 826 1255

D5 8 14—Nil

The haplographical omissions are as under —

Dt—Nil

D4—48 14^{cd} (with D5 T2)

D5—35 from सर्वे in 25^{c} up to गङ्गया in 26^{c} 37 22 (?) 61 19^{ab}

D8—Nil

D14—12 10^{c}–11^{d} 46 15^{cd}

Following are the omissions in the individual MSS —

Dt—12 19^{ab} 30 15^{ab} (with D4 5) 38 19 upto l 39 6 47 7^{cd} (with D5 8) 48 8

D4—10 4 55 2 (with G1 2 M1) 74 13^{ab}

D5—15 16 26 16^{cd} (with D11) 31 19 65 8

D8—Nil

D14—17 38^{c}

MSS in the Southern Scripts T G M

There are 11 MSS in the Southern Scripts 3 in T 4 in G and 4 in M All these MSS except M4 represent a uniform text unlike the NR where NER differs from the NWR

The *Star passages* exclusive to the individual MSS are as follows —

T1—Nil

T2—300 585 1389

T3—885 1095

G1—144 691

G2—Nil

G3—460

G4—Nil

M1—Nil

M2—210 211 581 935 1205

M3—227 350 512 563 639 (*inf l sec m*) 658 (as before) 717 ( ) 849 ( ) 855 ( ) 859 860 878 (*sup l sec m*) 915 (*inf l sec m*) 917 927 1031 (*inf l sec m*) 1280 (*in sec m*) 1353 1369 1370

M4—47 106 (s) 121 170 (s) 199 (s) 207 (s) 214 (s) 225 (s) 250 (s) 347 (s) 371 400 407 419 (s) 469 477 480 516 (s) 523 533 (s) 566 (l 28 31 32 33) 582 (s) 618 675 (l 2 only) 699 (s) 721 (s) 742 (l 45 47) 829 (l 12 (s) l 10) 871 908 (s) 932 (s) 933 (s) 946 965 (l 2 only) 1014 (s) 1071 1104 1130 1133 (s) 1145 (l 3 4 only) 1204 (s) 1289 1303 (l 3 6) 1315 (s) 1385

The haplographical omissions in these MSS are as under —

T1—41 4^{cd} (?)

T2—43 3^{e}-4 46 12 14^{b} (with G4) 50 2^{b}-3^{a} (?) 66 16^{d}-17^{a} (?) (with D5 M3)

T3—23 21^{d}-23^{c} (with G4) 32 8^{ab} 33 3^{c} 6^{b} 37 13^{e}-15 48 14^{cd} (with D4 8) 50 26^{ab} (with D1 4 7) 55 17^{c} 18^{b} (with D3 7 13) 74 14^{d}-16^{c}

G1—4 l 3 of 209 (with G2) 26 15^{a} 16^{d} (with D3 7) 39 16 17 49 20^{ab} (with G3)

G2—4 l 3 of 209 (with G1) 30 11^{b}-12^{c} 23^{ab} 31 16^{c} 17^{b} 33 7 10 57 12 13 (?) 62 5^{a} 6^{d} (?) 75 2^{c} 3^{b}

G3—4 l 5 of 203 46 6^{c} 8 48 4^{bc} 49 20^{ab} (with G1)

G4—3 19^{ab} 16 5^{cd} (with M3) 23 7^{cd} (with N2 V2) 21^{d} 23^{a} (with T3) 38 8^{b}-9^{c} (with D1) 41 8^{c}-9 46 12 14^{b} (with T2) 49 20^{b} 21^{c} 55 11^{b} 12^{c}

M1—53 15^{ab} (?)

M2—26 16^{f}-17^{a} 38 14 45 3^{cd} (with D12) 46 6^{a}-8 (with G2)

M3—4 l 4 of 203 16 5^{cd} (with G4) 66 16^{d} 17^{a} (with D5 T2)

M4—3 21^{cd} 4 9^{d} 10^{a} 12^{ef} 16 4^{ab} 26 5 11^{b} 35 13-25 (?) 36 16^{b} 17^{a} 40 6 (?) 11^{c}-12^{b} (with D12) 43 l 2 of 944—l 6 of 945 49 10^{c}—l 3 of 1037 13^{d} (with D13) 53 14^{cd} 55 6^{d} 11^{a} 66 13 (? with D13) 71 23^{ab} 75 from post h of l 7 up to pri h of l 9 of 1379

The omissions in the individual MSS are shown below —

T1—42 16^{ad}

T2—69 16^{ab}

T3—11 5^{d} 8^{a} 13 18^{ab} 35 2^{ef} 13^{d} 16^{c} 62 1-3 73 2^{c}-4

G1—38 26^{d}

G2—4 4^{cd} 5 16 11 repetition of 16 17 at the proper place 21 15^{ef} 43 6^{cd} 56 from after [illegible] in 10^{c} upto 12^{b} 57 23^{cd} 62 3^{d} 4^{c} (with M4) 73 13^{cd} (with M1 2)

G3—16 14^{cd}

G4—3 14 (with M4) 8 from यत in 14^{d} upto [illegible] in 16^{b} 10 24^{cd} 70 from [illegible] in 8^{c} upto देवीहरय in 20^{a}

M_1—Nil.

M_2—41. 18^{d}–20^{a}.

M_3—19 18^{ad}. 64 2^{cd}.

M_4—1 67^{a}–68^{b}, 69^{ab}, 73^{ab}, 73^{d}. 2. 7 41 3 14 (with G_4). 11 3^{a}–4^{b}. 12 2, 14^{a}–15^{b}. 13 8–9, 13–15, 24–25^{ab}. 14 3^{a}–5^{b} 17 28^{a}–34^{b}, 35^{ab} 19 11^{cd}. 20 19^{a}. 22. 16^{cd}. 23 27^{c}–28 26. 14–16^{d}. 30 8 36 13–14. 42 8–11, 14^{b}–1 43 1^{a} 44 2^{ab}. 45 15^{a}–16^{b}. 46 5^{cd} 47 2^{c}–5 52. 6^{ab} 56 16^{ad}, 20 57 2. 59 3^{ab} 66 2–3 67. 13. 69. 3^{ab}. 73 10^{a}–12.

Of these Southern MSS all T G M excepting M_4 are almost uniform and faithfully represent the Southern Recension M_4 is a misch-codex, sharing many features of the NR and sometimes having *passages not found in any other MSS of both N and S Recensions*

To make the point more clear we may further examine the nature of different MSS The *Star-passages* common to D (= Dt $D_{1-4\,8-12}$) and S (= T G M) are as follows —

D + S—83 (M_2 missing), 115, 119 217, 243 245 252, 269, 272, 559, 735.

D + S + D_5—72, 154, 366, 490, 491, 495, 504, 564, 616, 628, 644, 690, 720, 729, 733, 758, 762, 797, 1069, 1081.

D + S (ex. M_4)—69, 236 237, 238, 274, 275, 336, 352, 354, 363, 371, 379, 386, 398, 457, 875, 916, 918, 919, 1085, 1348, 1377, 1383.

D + S (ex. M_4) + D_5—136, 146, 165, 213, 406, 428, 433, 467, 468, 471, 505, 508–511, 513, 607, 631, 643, 645, 658, 667, 713, 721 (M_4 subst), 769, 789 804, 838, 1033, 1108, 1148, 1153, 1324, 1327, 1386.

Dt $D_{5\,8}$—109, 176, 188, 251, 283, 305, 369 373, 374, 739, 740.

NW MSS (= Ś1 $D_{5\,11\text{-}13}$) collectively

* No	MSS.	* No.	MSS.
302	Ś1 $D_{5\,12}$	892	Ś1 $D_{5\,11\,12}$
424	Ś1 $D_{5\,11\,12}$	902	Ś1 $D_{5\,12}$
459 (s)	"	951	Ś1 $D_{5\,11\text{–}13}$
550 (s)	$D_{5\,11\,12}$	1047	$D_{5\,11,12}$
565 (s)	Ś1 $D_{5\,12}$	1057	Ś1 $D_{5\,11\text{–}13}$
602 (s)	Ś1 D_{12}	1114	Ś1 $D_{5\,11\,12}$
611	"	1166	Ś1 $D_{5\,12}$
712	$D_{11\,12}$	1167	"
734	Ś1 $D_{5\,12\,13}$	1203	Ś1 $D_{5\,11}$
741	$D_{5\,11\,12\,13}$	1333	Ś1 $D_{5\,12}$
753 (s)	Ś1 $D_{5\,12}$	1361	Ś1 D_5
787 (s)	"	1374	Ś1 $D_{5\,11\,12}$
877	Ś1 $D_{5\,11\,12}$		

* Passages exclusive to NE MSS (Ñ V B D_{10}) collectively —

Black figures indicate substitute Passages.

* No.	MSS	* No	MSS.
64	$B_{2\,3}$	791	V_4 B_1
86	V_3 B_2 (m)	804	$B_{2\,4}$
105	$V_{2\,3}$	971	$B_{1\text{–}4}$
108	"	981	B_2 (m.) 4
127	V_3 B_2	1061	$Ñ_2$ V_1 B D_{10}
149	$B_{2\,4}$	1113	$V_{1\,3}$ B_2
206	"	1224	$V_{1\,3}$
311	B_2 (m) 4	1239	$Ñ_2$ B_2 D_{10}
313	V_3 B_2 (m) 4	1284	$Ñ_2$ V B D_{10}
471	Ñ V B D_{10}	1301	"
497	"	1312	$B_{2\,3}$ (m.) 4
617	$B_{2\,4}$	1313	B_2 (m.) 4
619	"		

* Passages exclusive to W MSS (D1 3 9) collectively —

* No	MSS	* No	MSS
94	D1 3	197	D1 9
187		198	
193	D1 9	222	D1 3 9
194		224	
(s)	D13	255	
195	D1 9	1273	D1 3

* Passages common to NW NE and W Groups —

63 68 74 85 87 111 113 116 118 120 1 2 126 128 130 131 132 133 139 143 148 150 152 153 166 172 180 189 190 191 203 208 212 215 218 220 222 254 256 257 259 260 261 262 263 267, 268 270 273 276 278 280 284 286 292 294 322 331 (1 8 s) 346 348 367 376 380 392 444 478 482 517 536 539 541 542 551 557 558 591 595 704 709 765 775 782 790 810 815 818 820 822 825 840 841 853 880 881 882 885 886 895 898 92 928 953 967 970 974 981 982 991 1006 1041 1058 1059 1060 1070 1072 1078 1080 1085 1106 1124 1131 1136 1141 1145 1149 1172 1193 1216 1220 1224 1226 1228 1237 1238 1246 1249 1250 1264 1271 1278 1314 1326 1342 1365

Passages Common to T G M MSS Collectively —

* No	MSS	* No	MSS
241	G1 M1	938	G2 M1
345		957	
454	G1 3	966	G1 3 M1 3
561	T2 M2	994	G2 M1
607	G1 M1	1013	G1 3 M1 3 (sec m)
711	G1 3 M2 (inf lin)	1039	G1 3 M2 (sec m inf l) G2 M1 (both l 5 only)
716	G1 M2		
738	G2 M1	1040	G2 M1
768	T2 G2 3 M1	1133	T2 M2
884	T2 M1	1184	G1 3
891	G1 M2 (sec m inf l)	1245	
920	T2 G2 M1 3 (sec m)	1354	G2 M1 3
936	G2 M1 3 (sec m)	1375	G2 M1
937	G1 3 M1	1387	

* Passages common to M1 and NR (NW NE) —

49 51 54 57* 58 123 (with D3) 144 (D1 3 also) 151 (only D7 11 D1 10) 242 (D7 B3 4 D9 D1 D1 8 8 11 S) 288 (D11 and NE) 289 (NW NE W) 290 (D13 NE D1 2) 321 (D7 13 NE D1 3) 323 (B4) 324 (D1) 327 (D11 13 NE) 329 (D7 13 NE D1 3) 330 (D13 NE) 331 (NE) 334 (D7 13 NE) 339 (D7 13 NE) 341 (D7 13 NE) 343 (D7 13 NE) 351 (D13 NE) 353 (D11 13 NE) 360 (D13 NE) 361 (D13 NE) 362 (D13 NE) 364 (D13 NE) 375 (NW NE W) 380 (D13 NE) 383 (D13 NE) 389 (D11 13 NE) 394 (D13 NE) 396 (D13 NE) 399 (D11 13 NE) 402 (D11 13 NE) 404 (D11 13 NE) 405 (om l 2 D11 13 NE) 409 (om l 1 D11 13 NE) 410 (D11 13 NE) 411 [om l 2 NW) (all om l 1) NE (all ex B2 om l 1) W (all om l 1)] 412 [D11 13 (om l 1) NE] 413 [D11 l 2 l 9-10) 13 NE] 415 (D11 13 NE) 420 (D13 NE ex B2) 424 (D13 NE ex B2 N1 V1 2 B1 om l 2) 431 (D13 NE ex B2 N1 V B1 om l 2) 436 (D13 NE) 440 (D13 NE) 442 (NW NE W) 443 (D11 13 NE ex V2) 446 [with D13 (om l 2) D11 (l 5-7 only) NE (all om l 2)] 447 (om l 4 6 8) NW (one l 4 D11 om l 8 only all others om l 5 7 NE all om l 4 and 8 W all om l 5 7) 449 (D11 13 NE) 450 (D11 13 NE) 451 (D11 13 NE) 452 (D 3 NE ex B2) 453 (D13 NE) 455 (D13 NE) 456 (NW NE W) 462 (D13 NE) 464 (om l 7 9 D 1 13 NE) 466 (om l 3 8 D11 13 NE) 473 (D11 13 NE) 475 (D3 l 1 only NE all l 1 only) 479 (D 1) 481 (D13 NE) 486 (D11 13 NE) 488 (D13 NE) 493-494 (D13 NE) 498 (D13 NE) 514 (NW NE W) 519 (D11 13 NE) 521 (D13 NE) 522 (D11 NE) 524 (D13 NE) 527 (D13 NE) 529 (D13 NE) 532 (D11 13 NE) 536 (NE ex V1 B2) 537 (D13 NE ex V1) 552 (D13 NE) 555 (NW NE D1 3) 569 (D13 NE) 570 (D13

NE), 572 (D13, NE), 573 (D13, NE), 574 (D11 13, NE), 575 (D11 13, NE, D1), 577 (D13, NE), 583 (D13, NE), 584 (D13, NE), 586 (NW, NE, D1-3), 594 (D13, NE), 600 (NE), 601 (NE ex. D10), 603 (D11 13, NE, D1), 604 (D11 13, NE), 614 (D11 13, NE), 623 (D13, NE), 625 (D11), 632 (D13, NE), 636 (D13 NE), 637 (D13 NE ex B2), 638 (D13 NE ex B1), 640 (D13 NE) 651 (D11 13, NE), 652 (D11 13, NE), 655 (D13 NE), 669 (NE ex Ñ1 B1), 671 (NW, NE, W), 681 (NW, D1 2), 682 (D13, NE), 684 (D11, NE), 685 (D11 13, NE), 686 (D11 13 NE), 687 (D13, NE, D4), 705 (NW, NE, W ex D9), 708 (NW NE, D1-3), 710 (D11 13 NE), 712 (D13 NE), 723 (D7 13 NE, D3), 724 (D13, NE), 748 (D13, NE), 749 (D7 11 13, NE, D1-3), 751 (D7 11 13 NE, D1-3) 754 (D7 11 13, NE, D1-3), 756 (D7 11 13 NE, D1-3), 759 (D7 13, NE, D1-3), 761 (D7 11 13 NE, D1 3), 763 (D7 11 13, NE, D1-3), 770 (D7 11 13, NE, D1-3) 771 (D7 11 13), 772 ( ), 774 (,) 776 (D7 11 13) 779 (NE) 781 (D11 13 NE), 784 (D7 11 13, NE, D1-3), 785 (D11 13 NE D1), 786 (D11 13 NE), 788 (D7 11 13, NE ex V3, D1-3), 791 (D11, NE ex. V1 B4 D1 3) 793 (D11 13 NE), 796 (NW, NE ex Ñ, D1-3), 798 (D7 11 13, NE ex Ñ1, D2 3), 800 (D7, D1-3), 802 (D7 11 13 NE ex Ñ1, D1-3) 803 (D11 13, NE ex. Ñ1, D1-3), 806 (NW, NE ex. Ñ1, D1-3) 813 (NW ex Ś1 NE ex Ñ1, D1-3), 823 (D7 11, D1-3) 827 (D7 11, NE ex. Ñ1, D1-3), 828 (D7 11 13 NE ex Ñ1, D1-3) 830 (D7 11 13, NE ex Ñ1, D1-3), 833 (Ś1 D6-9, 12, NE ex Ñ1, D1-3), 835 (D7 13, NE ex Ñ1, D1-3), 837 (,,), 839 (,), 843 (,,), 850 and 851 (D7 11 13, NE ex Ñ1, W), 852 (D7 13 NE ex Ñ1, D1-3) 854 (D7 11 13, NE ex Ñ1, D1-3), 856 and 859 and 861 (D7 11 13, NE ex Ñ1 D1 3) 863 (D7 13, NE ex Ñ1, D1 3), 866 and 868 (D7 11 13, NE ex. Ñ1, D1-3), 870 (D7 11 13 NE ex Ñ1 D1-3 3), 872 (D7 13 NE ex Ñ1 D1 3), 873 (D7 11 13, NE ex Ñ1, D1-3), 883 (D13, NE ex Ñ1 D1 3), 890 (D7 11 13 NE ex Ñ1, W), 894 (D7 11 13 NE ex Ñ1, D1-3), 900 (D7 13 NE ex Ñ1, W), 903 (,, ex D3), 912 (D3 7 11 13, D1-3), 924 and 926 (NW, NE ex Ñ1 W), 930 and 931 (D11 13 NE ex Ñ1), 939 and 940 (D11 13, NE ex Ñ1), 941 (D13 NE ex Ñ1), 955 (D3 7 11 13 W), 960 and 961 (D11 13 NE ex Ñ1), 962 (NW, NE ex Ñ1, W), 963 (D13 NE ex Ñ1), 967 (NW, W), 976 (NW NE ex Ñ1 D1-3), 977 (D13, NE ex Ñ1, D1), 978 (Ś1 D13 NE ex Ñ1, D1), 980 (D13, NE ex Ñ1, D1) 983 and 985 (D13, NE ex Ñ1 B2 D1), 986 (D11 13 NE ex Ñ1 D1), 987 (D11 13 NE ex Ñ1, D1), 990 (NE ex. Ñ1, D1) 992 (D11 13, NE ex. Ñ1, D1) 996 (NW, NE ex Ñ1, D1-3) 997 (D13, NE ex Ñ1, D1), 998 (D13, NE ex Ñ1, D1), 1000 (D13, V3 B3 3 D1), 1002 (NW ex. Ś1, NE ex Ñ1, W), 1003 (D13, NE ex Ñ1 D1), 1005 (D11 13 NE ex Ñ1, D1), 1008 (D13, NE ex Ñ1, D1), 1010 (D13, NE ex Ñ1), 1011 (D11 13, NE ex Ñ1), 1015 and 1016 (NW, NE ex Ñ1, D1-3), 1019 (D11 13, NE ex Ñ1), 1020 (D13, NE ex Ñ1), 1022 (D11 13, NE ex Ñ1), 1024 (NW ex Ś1, NE ex Ñ1, D1 3), 1025 (D13, NE ex. Ñ1), 1029 (D11 13 NE ex Ñ1) 1031, 1036, 1037, 1038 1048, 1049 (D13 NE ex Ñ1), 1053 (NW, NE ex Ñ1, D1-3), 1054 (NW, D1-3), 1055 (NW ex D7, NE ex Ñ1, D1 3) 1063 and 1064 (NW, NE ex. Ñ1, D1-3), 1073 (NW, NE, W), 1087 (NW ex 12, NE, W), 1092 (NW, NE ex D10, D1-2), 1093 1094, 1100, 1103 (D11 13, NE) 1101 (with NE) 1102 (NW, NE, D1-3), 1110 (NW, NE, D1-3), 1132 1134 (D11 13, NE), 1140 D11 NE, D3), 1142 1155, 1156 (D11 13, NE), 1157 (D13 NE), 1161 1163 1164 1173, 1177-78, 1181, 1187, 1190, 1193, 1199, 1212, 1230 (D11 13, NE), 1179 (NW, NE, D1-3) 1219 (D13, NE), 1220 (D7 11, NE, D3), 1229, 1231, 1233, 1234 (D7 11 13 NE ex Ñ1 D3), 1239 (D13, Ñ2 V3 B3 D10, D3) 1243, 1244 (D3 11 13, NE ex Ñ1, D3), 1247 (D3 11 13 NE ex Ñ1 V3, D3), 1248 (D3 7 13 W), 1249 (D7 13, NE ex Ñ1, B3 4, D3), 1250 1251, 1256 (with D7 11 13 NE ex Ñ1, D3), 1252 (NW, NE, W), 1257 (D7 11 13, Ñ2 V B, D3) 1260 (D7 13 NE ex Ñ1 B4 D3), 1263 (Ś1 D3 11, D3 1 4) 1282 (D11 13, NE ex Ñ1), 1287 (NW ex D13 D1 3) 1292 (NW, NE, W), 1295, 1298, 1299 (D11 13, NE ex. Ñ1), 1300 (NE ex Ñ1) 1306 (D13 NE ex Ñ1), 1310, 1317 (D11 13 NE ex Ñ1), 1320 (NW, NE ex Ñ1, W), 1321 (D11 13, NE ex Ñ1) 1325 (NW ex Ś1, NE ex Ñ1 V2, D-3), 1328 (D11 13, NE ex. Ñ1, D1 3), 1330 (D11 13, NE ex Ñ1, D1 2 3), 1331 (D13, NE ex Ñ1) 1337, 1341, 1346 1349, 1351, 1353 1355, 1356, 1357, 1360, 1363, 1373, 1379, 1384 1390 (D11 13 NE ex. Ñ1) 1388 (B3 4), 1394 (D11 13, Ñ2 V B)

Relation of MSS.

The above analysis clearly shows that there are two well marked Recensions of the Rāmāyaṇa, Northern and Southern It further shows that the Northern Recension has three Versions, North Western, North-Eastern and Western, agreeing to a certain extent with one another and at the same time differing in certain respects It also becomes clear that the Southern Recension is wonderfully uniform in all the three Versions represented by the three scripts of South India, i.e. Telugu, Grantha and Malayalam. The text of the MSS. in the Nandināgari and Kannada scripts is identical with the Southern Recension.

One palm leaf MS in the Oriya script containing the first two Kandas which was kindly lent by the Superintendent, Archaeology and Museum, Bhubaneswar, was found to belong to the NE Version with some variations here and there

In the Malayalam Version nine MSS were first taken up for collation, of these seven MSS represented a uniform text identical with the Southern R of T and G MSS But there were two Malayalam MSS which mostly agreed with the Northern Recension Three MSS from the first group of Malayalam MSS and one MS from the second group of M MSS were selected for the Critical Apparatus

The detailed examination of the MS M4 makes it clear that the MS is a misch codex and virtually represents the Northern Recension The *Star passages* of M4 common with the SR are only 31 while those common with the NR are 315 (228 substitute passages + 87 Insertion passages) There are 47 passages (25 substitute passages + 22 Insertion passages) which are exclusive to M4 There are 58 *Star passages* of the SR (23 of Dt D4 . . . M, T G M + 35 of Dt D4 . . . M T G M, D4) which are not found in M4 It is clear that M4 is not a faithful representative of the SR and is more contaminated by the NR In other words M4 contains the text of the NR in the Malayalam script with some later additions of the SR Such cases are not uncommon There are MSS written in one particular script but not representing the text of the region of that script We have procured a transcript of a MS of the Ayodhyakanda in the Maithili script from the Raj Library in Darbhanga On examination it is found that it represents the Vulgate (= SR) as against the other Maithili MSS which agree with the Bengali Version

In the constitution of the text the principle of agreement rightly plays an important part (cf Sukthankar, *Prolegomena* pp 114 ff, Sukthankar Memorial Edition, Vol I) But the agreement between B, for instance, and M4 can hardly have any value on account of the Northern leaning of M4 Agreement presupposes two *independent* Versions M4 is not independent of any Version of the Northern Recension The agreement between a Northern Version and M4 is, therefore, ignored in the constitution of the text of the Ramayana.

The text of the Epic, as is well known by this time has been constituted on the basis of the Southern Recension which has been found to preserve the older form of the Epic It is true that the scene of action is North India and it is also true that Valmiki, the traditional author of the Ramayaṇa, belongs to North India Consequently the Northern text is expected to be more original and faithful than the Southern text But a critical study of the *form* of the Epic creates an impression that the Un-Pāṇinian forms which are marked as *ārṣa* by the commentators are preserved in the Southern Recension in a large proportion while they are substituted by regular forms in the Northern Recension The freedom of the Epic language is very much restricted in the Northern MSS where the scribes and reciters were anxious to preserve the purity of the Sanskrit language In the oral transmission of the Epics and the Purāṇas as in the case of Vedic works, the consideration of metre is taken to be more important than that of grammar. As a result of this position many irregular forms naturally appear in the texts.

How the text of the SR is changed in the NR will be clear from the following examples which are by no means exhaustive —

		SR	NR
1.	4[?]	[illegible]	[illegible]
.	59	[illegible]	[illegible]
	61	[illegible]	[illegible]
2	7	[illegible] (Ātm for Par)	removed by a substitute passage
16.	2	[illegible]	[illegible]
17.	23	[illegible]	[illegible]
18	4	[illegible]	[illegible]
21	7	दोमयानी	दोमयानी
	16	[illegible] (passively)	text changed
27	11	[illegible] (for [illegible])	[illegible]
35	24	[illegible] (for inf)	[illegible]
36	25	[illegible] (augmentless)	[illegible]
41	3	[illegible]	[illegible]

In a longer narrative poem which is handed down *orally* from one generation to another and which has not been committed to writing certain laxity in language for the sake of metre is inevitable The change of Pada double Sandhi hiatus augmentless forms and such other irregularities naturally appear for maintaining the metre Some of the irregular forms in the Epics and the Purāṇas may be the legacy of the Vedic language but most of them are simply due to metrical considerations and the emergence of Pali language The different variants are also natural in the oral transmission of the Epics Even if the author of an Epic poem were to repeat the work a second time it is doubtful whether he would be able to repeat the text without any mistake

The language of the Mbh and the Ramayana has been most critically studied by Dr E D Kulkarni[1] and Dr Nilmadhav Sen[2] respectively and their investigations have clearly shown how both the Epics present the same linguistic features

My pupil and friend Dr S G Kantawala who has made a very critical study of the *Matsya Purana* for his Doctorate has contributed an article—*Some Linguistic Aspects of the Matsya Purana*—to the forthcoming Volume in honour of Dr R L Turner which shows that even the *Matsya Purana* shares all the linguistic features of the two Epics

More than seventy years ago Bohtlingk first contributed an article to the *Berichten der Philol histor Classe der K S G W 1887* and two years later another article—*Zur Kritik Des Ramayana* to ZDMG Vol 43 pp 53-68 1889 where he examined all the irregular forms of the Rāmayaṇa In the first article he collected *forms from the Books I-IV of the Bombay Recension while in the second he collected forms* from the Book VII of the Bombay edition and Books I-IV of the Bengal Recension Dr Jacobi also discussed the language of the Ramayaṇa (*Das Rāmayana* pp 112-119 1893) who agrees with Bohtlingk in *stating that epic peculiarities are not archaisms but new formations* These new formations remarks Dr

---

[1] Some of the articles of Dr Kulkarni are as follows —

i Unpaninian Forms and Usages in the Crit Ed of the Mbh (New Indian Antiquary Vol VI Nos 5 and 6 1943 Annals of the BORI 1943 BDCRI, Vol IV, No 3 Vol V)

ii Vocatives in the Crit Ed of the Mbh (BDCRI Vol VI Nos 1 and 2 1945)

iii Epic Variants (BDCRI Vol VIII, Nos 1 and 2 1947)

iv Accusative singulars of *Asmad* and *Yuṣmad* in the Mbh (Siddha Bharati 1950)

[2] Some of the articles of Dr Sen are as under —

i Un-Pāṇinian Sandhi in the Ramayaṇa (JRAS Bengal Letters Vol XVI No 1 pp 13 39 1950)

ii Some Phonetical Characteristics of the Rāmāyaṇa (JRAS Bengal Letters Vol XVII No 3 pp 225 239 1951)

iii Comparative study in some linguistic aspects of the different Recensions of the Rāmāyaṇa (JOI Baroda Vol I pp 119-129 1951 52)

iv Syntax of tenses in the Ramayaṇa (JOI Baroda Vol I pp 301 307 1951 52)

v The Secondary Conjugations in the Rāmāyaṇa (The Poona Orientalist, Vol XIV Nos 1 4 pp 89-106 1951)

vi The Future-System of the Rāmāyaṇa (Indian Linguistics Vol XII Parts 1 2 pp 1 11 1951)

vii Un-Pāṇinian Infinitive Forms in the Rāmāyaṇa (Indian Linguistics Vol XII Parts 3 4, pp 21 24 1951)

viii 1 Un-Pāṇinian Perfect Forms in the Rāmāyaṇa
2 The Aorist System of the Rāmāyaṇa
3 The Vocabulary of the Rāmāyaṇa (I)
(Vāk No 1 pp 1 8 14 18 1951)

ix The Vocabulary of the Rāmāyaṇa (II) (Vāk No 2 pp 26-30, 1954)

x The Vocabulary of the Rāmāyaṇa (II) Long Compounds (Vāk No 5 pp 142 146 1957)

a variation of the Bengal text with which it coincides more closely than with the Bombay text, as may be seen toward the end of Ayodhyā, where the Bombay text omits several Sargas common to NW and Bengal."

The problem of the interrelation of the Recensions and Versions of the Rāmāyaṇa has been, again, ably discussed by Dr. W. Ruben in his book—*Studien Zur Text geschichte des Rāmāyana*—who has pointed out the peculiar features of the different Recensions and Versions.

The study of the language of the Rāmāyaṇa will, however, enable us to decide the relative age of the different Recensions. Fortunately this has been very well done by Dr. Nilmadhav Sen who has come to certain conclusions which are very important. He remarks (JOI, I, pp. 119ff.): "the Bengal version seems to have deviated most from the original epic of Vālmīki. The North-Western recension, too, does not fare much better. The great culture of classical Sanskrit Literature that flourished in Northern India seems to be greatly responsible for the modifications and emendations in language undergone by these versions. Many typical, epic linguistic forms are either entirely wanting in them or but occur sporadically there. But in all fairness to these two versions, it must be said that they are not without the merits of their own. Here and there the readings adopted by these versions are definitely better than those of the Southern recension."

It is very clear from the statistics prepared by Dr. Sen that the SR has got more cases of irregular forms than the NR. For instance the SR contains not less than 108 cases of *irregular Sandhi*, whereas the Bengal and NW Versions contain only about 42 and 67 cases respectively. As regards *hiatus*, the SR contains about 312 cases, while such cases are much less in the N versions. Regarding *metrical changes of vowels*, SR has 50 cases (shortening of long vowels), NW has 23 and Bengal has 22.

It is not only in Phonology but also in Morphology that the SR contains the largest number of irregular forms, e.g. transference of nominal stems, irregular declension, confusion between weak and strong stem form, confusion of *vibhakti*, number and gender, irregular *Samasa* etc. Even in *verbal forms* the largest number of epic forms have been preserved in the Southern Recension, the Northern versions showing variants in most of such cases. The Bengali version has only 42 cases of augmentless imperfect *against* 216 such cases in the SR.

Such a phenomenal difference in the proportion of irregular forms in the SR and the NR naturally arrests the attention of any critical student of the Rāmāyaṇa and compels him to accept the SR as representing the older form of the Epic. The SR is therefore taken as the basis for the constitution of the text with the proviso that the portion of the SR which is not supported even by a substitute passage should be rejected. The critical edition is, therefore, not a blind copy of the SR.

It is sometimes suggested that when there are many variants the best reading should be selected. This is no doubt true but it so happens that a better reading may sometimes be a polished reading. There is thus a danger in following this principle. The eclectic method is therefore avoided in the critical text and an attempt is made to present a genuine tradition of the Epic.

Out of the 76 Sargas of the Bālakāṇḍa, 65 Sargas are without a tag verse in a metre other than *Anuṣṭup* generally *Upajāti*. There is again one case of a long compound running over a hemistich (1.15.10[cd] cp Bhagavaddala P.N. 3.29[ab]) although *long compounds are extremely rare in the spurious* Books of the Rāmāyaṇa (cf. Nilmadhav Sen *The vocabulary of the Rāmāyaṇa (III) Long Compounds* Vāk No. 5 Feb 1957 p. 142). There is again only one case of emendation in I. 13.28[a] where the correct reading *parikṣyāḥ* for *parikṣyā* is restored against the evidence of the MSS., and one case of hiatus in I. 1.71[c] where it has been restored. The artificial ways of removing the hiatus by the insertion of different particles clearly indicate that hiatus was as a rule quite common in the early recitation of the Epic. One is therefore tempted to restore it throughout the Epics and the Purāṇas which are primarily based on oral tradition. The Inser passages in the Crit. App., again supply more details as in the case of the critical edition of the Mahābhārata. Even in some substitute passages the same tendency is observed.

A comparative study of the Ramayana and the Mahabharata shows that there are many common expressions and sometimes thoughts in the two Epics Such a study may be very helpful in giving a fair idea of the Epic language and in deciding the original words and phrases of one Epic or another Prof Hopkins prepared a list of Parallel Phrases in the two Epics in his Book *The Great Epic of India* (Appendix A pp 403 445) and discussed the problem of the interrelation of the two Epics (*op cit* ch 2 pp 58 84) In the case of the Rama Episode and the Nala Episode Dr Sukthankar gave the concordance of the two Epics and drew certain conclusions therefrom (*Sukthankar Memorial Edition* Vol I pp 387 402 406 415) As far as the present Critical Edition is concerned an attempt is made in the Notes to give references to the Mahabharata for parallel ideas and expressions However a complete collation of all possible parallelisms in ideas and expressions between the two Epics is a desideratum One of my young pupils Mr M M Pathak M A has almost finished his study of the *Similes in the Ramayana* for Doctorate

The present edition has thus tried to present for the first time a critical text of the Ramayana to the world of scholars It is gratifying to note that the edition (first two Fascicules) has been favourably received by competent authorities Those who however hold a different view with regard to the constitution of the text will at least find here for the first time the whole evidence of MSS which may be most helpful to them in deciding the problem

I am glad to put on record the ungrudging help I have received from all quarters To Prof Edgerton Dr Renou Prof Burrow and Dr Pisani I am most thankful for valuable suggestions and constructive criticism I am also thankful to the other members of the Board of Referees distinguished scholars and the editors of Oriental Journals for their appreciative remarks

The University Grants Commission this year (1959 60) was pleased to give a liberal grant of Rs 45 000 to Ramayana Department Since 1955 it has been pleased to give a grant of Rs 20 000 every year for the critical edition of the Ramayana and to help the cause of the National Epic To the Commission I offer my sincere thanks and request them to continue their keen interest in the Ramayana work

The Government of Bombay also was pleased to sanction a grant of Rs 30 000 last year (1958–59) and of Rs 15 000 this year (1959 60) to the Ramayana Department To the Government I always remain grateful

The Authorities of the M S University of Baroda have been taking keenest interest in the Ramayana work The Vice Chancellor Dr J M Mehta who is also the Chairman of the Editorial Board the Pro-Vice Chancellor Dr C S Patel Hon ble Dr Jivraj N Mehta Finance Minister Bombay State and the Syndicate have laid me under heavy obligation by giving all facilities Dr (Shrimati) Hansaben Mehta the *first* Vice Chancellor of the M S University of Baroda has been in fact the source of inspiration for the critical edition of the Ramayana To her I am most grateful and as a mark of profound respect and admiration I dedicate the Balakanda to her

Finally I must thank the Manager of the University Press Shri Ramanlal J Patel for promptness vigilance sincerity and interest in the Ramayana which have been most helpful to me at every stage in the printing of the Epic I must also thank my learned friend Dr P L Vaidya who is editing the Ayodhyākāṇḍa for his valuable suggestions My thanks are also due to my sincere staff whose willing co-operation has been always encouraging Shri M R Nambiar who is virtually working as a Sub-Editor Shri H T Desai the Superintendent of the Critical Apparatus Section Shri B N Bhatt the Superintendent of the Collation Section and Shri V P Trivedi the Artist who draws the Pictures for the Critical Edition have rendered valuable help for which I sincerely thank them The Director of the Oriental Institute Dr B J Sandesara has given all facilities to the Rāmāyaṇa Department To him I offer my sincere thanks

It is a matter of common experience that required MSS are not easily available. Fortunately for the Rāmāyaṇa the position was different. There is not a single case where there was no happy reaction. The Public and Private Libraries and scholars—one and all—lent Rāmāyaṇa MSS. to us. The India Office Library of London, also, most promptly complied with my request to supply a micro-film and photostat copy of the learned articles of Dr. Lüders on Ṛṣyaśṛṅga which were not available in India. To all of them I always remain grateful.

Rāmāyaṇa Department, Oriental Institute,
Shrimati Hansa Mehta Library Building,
Baroda, 28th March, 1960, Gudi Paḍavā Day,
Caitra Śukla Pratipadā, V. S. 2016

G. H. Bhatt

CONCORDANCE OF THIS EDITION

With the Bombay, Kumbhakonam, Gorresio and Lahore Editions

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1 1-2	1 1-2	1 1-2	1 1-2	1 1-2
45*	—	—	—	—
3^a	3^a	3^a	3^a	3^a, 7^a
3^b	3^b	3^b	3^b	3^b, 7^b
3^c	3^c	3^c	3^c	3^c, 7^c
3^d	3^d	3^d	3^d	3^d
47*	—	—	—	—
4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}
48*	—	—	—	—
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}
50*	—	—	—	—
49*	—	—	5-6	5-6
—	—	—	—	7^d
$5\text{-}7^{ab}$	$5\text{-}7^{ab}$	$5\text{-}7^{ab}$	$7\text{-}9^{ab}$	$8\text{-}10^{ab}$
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	10^{cd}	11^{cd}
51*, 54*	—	—	9^{cd} 10^{ab}	10^{cd} 11^{ab}
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	11^{ab}	12^{ab}
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	12^{ab}	13^{ab}
52* l 1	—	—	—	—
52* l 2	—	—	11^{cd}	12^{cd}
53*	—	—	—	—
9-12	9-12	9-12	$12^{cd}\text{-}16^{ab}$	$13^{cd}\text{-}17^{ab}$
55*	13^{ab}	13^{ab}	—	17^{ab} fn
56*	—	—	—	—
13^{ab}	13^{cd}	13^{cd}	16^{cd}	17^{cd}
57*	14^{ab}	14^{ab}	—	17^{cd} fn
13^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	17^{ab}	18^{ab}
14^{ab}	15^{ab}	15^{ab}	17^{cd}	18^{ab} fn
$14^{cd}\text{-}17$	$15^{cd}\text{-}18$	$15^{cd}\text{-}18$	18 21^{ab}	$18^{cd}\text{-}21$
18	19	19	21^{cd} 23^{ab}	22^{ab}, 23^{cd}
57^{a*}	—	—	22	22^{cd}, 23^{ab}
57^{b*}	—	—	—	—
19^{ab}	20^{ab}	20^{ab}	23^{cd}	24^{ab}
57^{c*}	20^{cd}	20^{cd}	—	24^{ab} fn
$19^{cd}\text{-}22$	21-24	$21\text{-}24^{cd}$	24-27	$24^{cd}\text{-}27$
57^{d*}	—	—	—	—
23^{ab}	25^{ab}	25^{ab}	28^{ab}	28^{ab}
23^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	28^{cd}	28^{cd} & 28^{cd} fn, l 1
57^{f*} l 1	26^{ab}	25^{ef}	—	28^{cd} fn l 2
57^{f*} l 2-3	$26^{cd}\text{-}27^{ab}$	26	—	—
24^{ab}	27^{cd}	27^{ab}	29^{ab}	29^{ab}
58*	—	—	$29^{cd}\text{-}30^{ab}$	$29^{cd}\text{-}30^{ab}$
$24^{cd}\text{-}25^{cd}$	$28^{ab}\text{-}29^{ab}$	$27^{cd}\text{-}28^{cd}$	$30^{cd}\text{-}31^{cd}$	30^{cd} 31^{cd}
59*	$29^{cd}\text{-}30^{ab}$	$28^{ef}\text{-}29^{ab}$	—	32^{ab} fn l 1-2
60*	—	—	—	32^{ab} fn l 3
$26^{ab}\text{-}27^{ab}$	$30^{cd}\text{-}31$	$29^{cd}\text{-}30$	$32\text{-}33^{ab}$	$32\text{-}33^{ab}$
61*	—	—	—	—
27^{cd}	32^{ab}	31^{ab}	33^{cd}	33^{cd}
62*	—	—	34	34
63*	—	—	—	—
28	$32^{cd}\text{-}33^{ab}$	$31^{cd}\text{-}32^{ab}$	35	35
64*	—	—	36	35^{cd} fn.
29^{cd}	$33^{cd}\text{-}34^{ab}$	$32^{cd}\text{-}33^{ab}$	37	36

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
29^{ef}	34^{cd}	33^{cd}	38^{d}	37^{d}
65*	—	—	38^{ab}	37^{ab}
66* l 1 prior half	—	—	38^{c}	37^{c}
67*	—	—	—	37^{cd} fn l 5
68*	—	—	—	—
69*	35^{ab}	34^{ab}	—	—
70*	35^{cd}	34^{cd}	39^{ab}	37^{cd} fn l 1
71*, 72*	36	35^{a-d}	—	37^{cd} fn l 2 3
73*	37^{ab}	35^{ef}	39^{cd}	37^{cd} fn l 4
74*	—	—	—	—
75*	—	—	—	37^{cd} fn l 6
30^{ab}-31^{ab}	37^{cd}-38	36^{ab}-37^{ab}	40-41^{ab}	38 39^{ab}
31^{cd}	39^{ab}	37^{cd}	41^{cd}	39^{cd}
76*	39^{cd}	38^{ab}	—	39^{cd} fn
32	40	38^{c-f}	42	40
78*	41^{ab}	39^{ab}	—	—
33-34	41^{cd}-43^{ab}	39^{cd}-40^{cd}	43-44	41-42
79* l 1	—	—	—	—
79* l 2	—	—	—	42^{cd} fn
80*	—	—	45^{ab}	—
35	43^{cd}-44^{ab}	41^{a-d}	45^{cd}-46^{ab}	43
81*	—	—	46^{cd} 47^{ab}	44
82*	44^{cd}-45	41^{ef}-42	—	44 fn
36-38^{ab}	46 48^{ab}	43-44^{ef}	47^{cd}-49	45 47^{ab}
83*	48^{cd}	45^{ab}	—	—
38^{cd}	49^{ab}	45^{cd}	50^{ab}	47^{cd}
84*	—	—	—	—
39^{a}	49^{c}	46^{a}	50^{c}	48^{a}
85*	—	—	50^{d} 51^{abc}	48^{b-d}-49^{a}
39^{b-d}-41	49^{d} 52^{ab}	46^{b-d}-48^{cd}	51^{d} 54^{ab}	49^{b-d}-51
—	—	—	54^{ab} fn	—
42^{ab}	52^{cd}	49^{ab}	54^{cd}	52^{ab}
86*	—	—	—	—
87*	—	—	55^{ab}	52^{cd}
42^{cd}	53^{ab}	49^{cd}	55^{cd}	52^{ef}
—	—	—	—	52^{ef} fn
43-44^{ab}	53^{cd}-54	50-51^{ab}	56-57^{ab}	53-54^{ab}
44^{cd}	55^{ab}	51^{cd}	—	54^{ab} fn
88*	—	—	57^{cd}	54^{cd}
45	55^{cd}-56^{ab}	51^{ef}-52^{ab}	58	55
91*	—	—	—	—
46^{ab}	56^{cd}	52^{cd}	59^{ab}	56^{ab}
46^{cd}	57^{ab}	52^{ef}	59^{cd}	—
92*	—	—	—	—
93*	—	—	60^{ab}	56^{cd}
94*	—	—	—	—
46^{ef}-48	57^{cd}-59	53-55^{ab}	60^{cd}-62	57-59^{ab}
95*	60^{ab}	55^{cd}	—	59^{ab} fn
96*	60^{cd}	56^{ab}	63^{ab}	59^{cd}
97*	61^{ab}	56^{cd}	—	60^{ab}
49^{a-d}	61^{cd}-62^{ab}	57	63^{cd} 64^{ab}	60^{cd}-61^{ab}
49^{ef}	63^{ab}	58^{cd}	64^{cd}	61^{cd}
50^{ab}	62^{cd}	58^{ab}	65^{ab}	62^{ab}
50^{cd}	63^{cd}	58^{ef}	65^{cd}	62^{cd}
51^{ab}	64^{ab}	59^{ab}	66^{ab}	63^{ab} 62^{cd} fn l 1 also
98*	64^{cd}-65^{ab}	59^{cd} 60^{ab}	—	62^{cd} fn l. 2-3
51^{cd}-53^{ab}	65^{cd}-67^{ab}	60^{cd}-62^{ab}	66^{cd}-68^{ab}	63^{cd}-65^{ab}
100* l 1	—	—	68^{cd}	65^{cd}
101*	—	—	—	—
100* l 2-4	—	—	69-70^{ab}	66 67^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
53^{cd}–54^{ab}	67^{cd}–68^{ab}	62^{cd}–63^{ab}	70^{cd}–71^{ab}	67^{cd}–68^{ab}
102*	—	—	—	—
54^{cd}	68^{cd}	63^{cd}	71^{cd}	68^{cd}
103*	69	64	—	68^{cd} fn.
55	70	65	72	69
104*	—	—	73	70
56–59^{ab}	71–74^{ab}	66–69^{ab}	74–77^{ab}	71–74^{ab}
59^{c}	74^{c}	69^{c}	80^{c}	77^{c}
59^{d}	74^{d}	69^{d}	77^{d}	74^{d}
—	—	—	77^{e}	74^{e}
60^{ab}	75^{ab}	70^{ab}	78^{ab}	75^{ab}
105*	—	—	—	—
60^{cd}–66^{ab}	75^{cd}–81^{ab}	70^{cd}–76^{ab}	78^{cd}–84^{ab}	75^{cd}–81^{ab}
107* l. 1	81^{cd}	76^{cd}	—	81^{cd} fn.
107* l. 2–3	82	77	86^{cd}–87^{ab}	82
107* l. 4–5	—	—	87^{cd}–88^{ab}	83
107* l. 6	83^{ab}	78^{ab}	88^{cd}	84^{ab}
108*	—	—	—	—
109*	—	—	89^{ab}	84^{ab} fn
66^{cd}	85^{ab}	80^{ab}	84^{cd}	81^{cd}
67	83^{cd}–84^{ab}	79	85	84^{c-f}
68^{ab}	84^{cd}	78^{cd}	86^{ab}	85^{ab}
68^{cd}–69^{ab}	85^{cd}–86^{ab}	80^{cd}–81^{ab}	89^{cd}–90^{ab}	85^{cd}–86^{ab}
110*	86^{cd}–88^{ab}	81^{cd}–83^{ab}	—	86^{ab} fn.
69^{cd}–70	88^{cd}–89	83^{cd}–84	90^{cd}–91	86^{cd}–87
111*	—	—	92^{ab}	87^{cd} fn.
113*	—	—	92^{cd}–93^{cd}	88–89^{ab}
71^{ab}	90^{ab}	85^{ab}	94^{ab}	89^{cd}
114*	—	—	—	—
71^{cd}–72	90^{cd}–91	85^{cd}–86	94^{cd}–95	90–91^{ab}
73^{a}	92^{c}	87^{c}	96^{a}	91^{c}
73^{b}	92^{b}	87^{b}	96^{b}	91^{d}
73^{c}	92^{a}	87^{a}	96^{c}	92^{a}
115* l. 1	92^{d}	87^{d}	—	—
115* l. 2–3	93	87^{e}–88^{b}	—	92^{ab} fn.
115* l. 4	94^{a}	88^{c}	—	—
73^{d}	94^{b}	88^{d}	96^{d}	92^{b}
116* l. 1	—	—	97^{ab}	92^{cd}
117*	—	—	—	—
116* l. 2	—	—	97^{cd}	92^{ef}
74^{cd}	95^{ab}	89^{ab}	98^{cd}	93^{cd}
119*	95^{cd}	89^{cd}	—	93^{cd} fn. l. 1
75	96	90	99	94
121*	—	—	—	—
76	97	91	100	95
122*	—	—	101–103^{ab}	96–97
123*	—	—	—	—
77–78^{a-c}	98–99^{a-c}	92–93^{a-c}	103^{cd}–105^{a}	98–99^{a-c}
78^{d}	99^{d}	93^{d}	—	—
125* l. 1, 2 & 3 prior half	—	—	—	—
125* l. 3 post. half	—	—	105^{b}	97^{d}
126*	—	—	105^{cd}–106^{ab}	100
127*	—	—	106^{cd}	—
79	100	94	107	101
2 1^{ab}	2 1^{ab}	2 1^{ab}	2 1^{ab}	2 1^{ab}
128*	—	—	1^{cd}–2^{ab}	1^{cd}–2^{ab}
129*	—	—	—	—
1^{cd}–5^{cd}	1^{cd}–5^{cd}	1^{cd}–5^{cd}	2^{cd}–6^{cd}	2^{cd}–6^{cd}

Crit. Ed	Bom. Ed.	Kumbh Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed
130*	—	—	7^{ab}	7^{ab}
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	—	7^{cd} fn
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	7^{cd}	7^{cd}
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	—	—
132* l 1	—	—	9^{ab}	9^{ab}
7^{cd}–8^{ab}	7^{cd}–8^{ab}	7^{cd}–8^{ab}	9^{cd}–10^{ab}	9^{cd}–10^{ab}
133*	—	—	10^{cd}–11^{ab}	10^{cd}–11^{ab}
8^{cd}–11^{ab}	8^{cd}–11^{ab}	8^{cd}–11^{ab}	11^{cd}–14^{ab}	11^{cd}–14^{ab}
134*	—	—	—	—
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	14^{cd}	14^{cd}
136*	12	12	—	15^{ab} fn.
137*	—	—	—	—
12–13^{ab}	13–14^{ab}	13–14^{ab}	15–16^{ab}	15–16^{ab}
138*	—	—	—	—
13^{cd}–18	14^{cd}–19	14^{cd}–19	16^{cd}–21	16^{cd}–21
142*	—	—	—	—
19–21	20–22	20–22	22–24	22–24
144*	—	—	—	—
22–25^{ab}	23–26^{ab}	23–26^{ab}	25–28^{ab}	25–28^{ab}
145*	—	—	—	—
25^{cd}	26^{cd}	26^{cd}	28^{cd}	28^{cd}
146*	27^{ab}	26^{ef}	—	—
26	27^{cd}–28^{ab}	27	29	29
27	28^{cd}–29^{ab}	28	31	31
28	29^{cd}–30^{ab}	29	30	30
29^{ab}	30^{cd}	30^{ab}	32^{ab}	32^{ab}
147*	—	—	32^{cd}	32^{cd}
29^{cd}–33^{ab}	31^{ab}–34^{cd}	30^{cd}–34^{ab}	33^{ab}–36^{cd}	33^{ab}–36^{cd}
33^{cd}	35^{ab}	34^{cd}	37^{ab}	37^{ab}, 38^{cd}
148*	—	—	37^{cd}–38^{ab}	37^{cd}–38^{ab}
149*	—	—	38^{cd}	38^{cd}
34^{ab}–35^{cd}	35^{cd}–37^{ab}	35^{ab} 36^{cd}	39^{ab}–40^{cd}	39^{ab}–40^{cd}
36	37^{cd}–38^{ab}	37	—	41
37–40^{ab}	38^{cdef}–41^{ab}	38–41^{ab}	41–44^{ab}	42–45^{ab}
151*	—	—	—	45^{cd} fn.
40^{cd}	41^{cd}	41^{cd}	44^{cd}	45^{cd}
150*	—	—	45	46
41	42	42	46	47
[44*]	43	43	—	—
App I. No 1 l. 3–21	—	—	4 2–11^{ab}	3 2–11^{ab}
,, ,, l. 22–24	—	—	11^{cd}–12	11^{ab} fn
,, ,, l. 25	—	—	13^{ab}	13^{ab}
,, ,, l. 25 fn	—	—	—	—
,, ,, l. 26–28	—	—	13^{cd}–14^{cd}	13^{cd}–14^{cd}
,, ,, l. 29	—	—	15^{ab}	15^{cd}
,, ,, l. 30	—	—	15^{cd}	15^{ab}
,, ,, l. 31–59	—	—	16–30^{ab}	16–30^{ab}
,, ,, l. 59 fn.	—	—	—	—
,, ,, l. 60–65	—	—	30^{cd}–33^{ab}	30^{cd}–33^{ab}
,, ,, l. 65 fn	—	—	—	—
,, ,, l. 66–67	—	—	33^{cd}–34^{ab}	33^{cd}–34^{ab}
,, ,, l. 68	—	—	34^{cd}	34^{ab} fn.
,, ,, l. 69	—	—	35^{ab}	34^{cd}
,, ,, l. 69 fn.	—	—	—	—
,, ,, l. 70–101	—	—	35^{cd}–51^{ab}	35^{ab}–50^{ab}
,, ,, l. 101 fn.	—	—	—	—
,, ,, l. 102–8	—	—	51^{cd}–54	50^{cd}–53
,, ,, l. 109–10	—	—	55	53^{cd} fn.
,, ,, l. 111–16	—	—	56–58	54–56
—	—	—	—	56^{cd} fn.

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
App. I. No. 1 l. 117-25	—	—	59-63^{ab}	57-61^{ab}
„ „ l. 125 fn.	—	—	—	—
„ „ l. 126-37	—	—	63^{cd}-69^{ab}	61^{cd}-67^{ab}
„ „ l. 137 fn.	—	—	—	—
„ „ l. 138-44	—	—	69^{cd}-72^{cd}	67^{cd}-70^{cd}
„ „ l. 144 fn.	—	—	—	—
„ „ l. 145	—	—	—	71^{ab}
„ „ l. 146-55	—	—	73^{ab}-77^{cd}	71^{cd}-75^{cd}
„ „ l. 156	—	—	—	76^{ab}
„ „ l. 157-63	—	—	78^{ab}-81^{ab}	76^{cd}-79^{cd}
„ „ l. 164	—	—	81^{cd}	79^{cd} fn.
„ „ l. 165-67	—	—	82-83^{ab}	80-81^{ab}
„ „ l. 168	—	—	83^{cd}	—
„ „ l. 169-71	—	—	84-85^{ab}	81^{cd}-82^{cd}
„ „ l. 171 fn.	—	—	—	—
„ „ l. 172-74	—	—	85^{cd}-86^{cd}	83^{ab}-84^{ab}
„ „ l. 174 fn.	—	—	—	—
„ „ l. 175-202	—	—	87-100	84^{cd}-97^{cd}
„ „ l. 202 fn.	—	—	—	—
„ „ l. 203-26	—	—	101-112	98-109
„ „ l. 227	—	—	113^{ab}	109^{cd} fn.
„ „ l. 228-30	—	—	113^{cd}-114	110-111^{ab}
„ „ l. 231 prior half	—	—	115^{a}	111^{c}
„ „ l. 231 post. half	—	—	—	111^{d}
„ „ l. 232 prior half	—	—	115^{b}	112^{a}
„ „ l. 232 post. half	—	—	—	112^{b}
„ „ l. 233-35	—	—	115^{cd}-116^{cd}	112^{cd}-113^{cd}
„ „ l. 235 fn.	—	—	117^{cd}	—
„ „ l. 236-37	—	—	117^{ab}, 118^{ab}	114
„ „ l. 238	—	—	118^{cd}	115^{ab}
„ „ l. 238 fn.	—	—	—	—
„ „ l. 239-263	—	—	119-131^{ab}	115^{cd}-127
„ „ l. 263 fn.	—	—	—	—
„ „ l. 264-70	—	—	131^{cd}-134	128-131^{ab}
„ „ l. 270 fn.	—	—	—	—
„ „ l. 271-89	—	—	135-144^{ab}	131^{cd}-140
—	—	—	—	140^{cd} fn.
„ I No. 1 l. 290	—	—	144^{cd}	141^{ab}
—	—	—	—	141^{ab} fn.
„ I No. 1 l. 291-97	—	—	145-148^{ab}	141^{cd}-144^{cd}
„ „ l. 297 fn.	—	—	—	—
„ „ l. 298-302	—	—	148^{cd}-149	144^{cd}-145
3 1-2^{ab}	3 1-2^{ab}	3 1-2^{ab}	3 1-2^{ab}	4 1-2^{ab}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—
153*	—	—	3^{ab}	2^{cd}
154*	3-9	3-9	—	—
3	10	10	3^{cd}-4^{ab}	3
155*	—	—	—	3^{cd} fn.
4^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	5^{cd}	5^{ab}
4^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	4^{cd}	4^{ab}
5^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	5^{ab}	4^{cd}
5^{c}	12^{c}	12^{c}	6^{a}	5^{c}
157*	—	—	—	—
5^{d}-7^{a}	12^{d}-14^{a}	12^{d}-14^{a}	6^{bcd}-7^{abc}	5^{d}-7^{a}
158* l. 1	—	—	—	—
158* l. 2	—	—	—	7^{a} fn. prior half

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
7^{b}	14^{b}	14^{b}	7^{d}	7^{b}
159*	—	—	—	—
160*	—	—	—	—
161*	—	—	—	7^{b} fn. post. half
7^{c}	14^{c}	14^{c}	8^{a}	7^{c}
162*	—	—	—	—
7^{d}–8^{a}	14^{d}–15^{a}	14^{d}–15^{a}	8^{bc}	7^{d}–8^{a}
163*	—	—	—	—
164*	—	—	—	—
8^{bcd}–10^{abc}	15^{bcd}–17^{abc}	15^{bcd}–17^{abc}	8^{d}–11^{a}	8^{bcd}–10^{abc}
165* l. 1	17^{d}	17^{d}	—	10^{cd} fn. prior half
165* l. 2	18^{a}	18^{a}	—	—
10^{d}–11^{ab}	18^{bcd}	18^{bcd}	11^{bcd}	10^{d}–11^{ab}
166*	—	—	12^{ab}–13^{ab}	11^{cd}–12^{cd}
167*	19^{ab}	19^{ab}	—	—
168*	—	—	—	—
11^{cd}–12^{ab}	19^{cd}–20^{ab}	19^{c-f}	13^{cd}–14^{ab}	13
169*	—	—	—	—
12^{cd}	20^{cd}	20^{ab}	14^{cd}	14^{ab}
13	21	20^{cd}–21^{ab}	—	—
170*	—	—	—	—
171*	—	—	—	—
172*	—	—	15–16^{ab}	14^{cd}–15
173*	—	—	—	—
14^{a}	22^{a}	21^{c}	—	—
174* l. 1 post. half	22^{b}	—	—	—
14^{b}	22^{d}	21^{d}	—	—
14^{c}	22^{c}	21^{e}	16^{c}	16^{a}
14^{d}	—	21^{f}	16^{d}	16^{b}
15^{ab}–19^{ab}	23^{ab}–27^{ab}	22^{ab}–26^{ab}	17^{ab}–21^{ab}	16^{cd}–20^{cd}
175*	27^{cd}	26^{cd}	—	20^{ab} fn. l. 1
176*	28^{ab}	—	—	20^{ab} fn. l. 2
177*	28^{cd}	27^{ab}	21^{cd}	21^{ab}
19^{cd}–20^{ab}	29	27^{cd}–28^{ab}	22	21^{cd}–22^{ab}
178* l. 1 prior half	30^{a}	28^{c}	—	22^{ab} fn. prior half
178* l. 1 post. half	30^{b}	28^{d}	—	22^{ab} fn. post. half
179*	—	—	—	—
20^{cd}	30^{cd}	29^{ab}	23^{ab}	22^{cd}
21^{a}	31^{a}	29^{c}	24^{b}	23^{d}
21^{b}	31^{b}	29^{d}	24^{a}	23^{c}
21^{c}	31^{c}	30^{a}	23^{c}	23^{a}
21^{d}	31^{d}	30^{b}	—	—
180* l. 1 post. half	—	—	23^{d}	23^{b}
22	32	30^{cd}–31^{ab}	24^{cd}–25^{ab}	24
181*	—	—	25^{cd}–26^{ab}	25
23–24^{ab}	33–34^{ab}	31^{cd}–32^{cd}	26^{cd}–27^{cd}	26–27^{ab}
182*	—	—	—	—
24^{c}	34^{c}	33^{a}	28^{a}	27^{c}
183*	—	—	—	—
24^{d}	34^{d}	33^{b}	28^{b}	27^{d}
25	35	33^{cd}–34^{ab}	28^{cd}–29^{ab}	27^{e-f} (see wrongly numbered)
184*	—	—	—	—
26^{abc}	36^{abc}	34^{cd}–35^{a}	29^{cd}–30^{a}	28^{abc}
185*	—	—	—	29^{ab} fn.
26^{d}	36^{d}	35^{b}	30^{b}	28^{d}
186*	—	—	—	—
27^{ab}	37^{ab}	35^{cd}	30^{cd}	29^{ab}
187*	—	—	—	—
27^{c}	37^{c}	36^{a}	31^{a}	29^{c}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
188*	37^{d}–38^{a}	—	—	—
27^{d}	38^{b}	36^{b}	31^{b}	29^{d}
28^{ab}	38^{cd}	36^{cd}	31^{cd}	30^{ab}
189*	—	—	32	30^{ab} fn
28^{cd}	38^{ef}	35^{ef}	33^{ba}	30^{dc}
190* l 1	—	—	—	—
190* l 2-4	—	—	—	32^{cd} fn
29^{ab}	39^{ab}	37^{ab}	33^{cd}	31^{ab}
App I No 2 l 15	—	—	34^{ab}	31^{cd}
191*	—	—	34^{cd}–35^{ab}	32
192*	—	—	—	32^{cd} fn l 4 post half & l 5
190* l 5 6	—	—	35^{cd}–36^{ab}	33
App I No 2 l 9	—	—	36^{cd}	34^{ab}
App I No 2 l 10	—	—	—	—
App I No 2 l 11-14	—	—	37^{ab}–38	34^{cd}–36^{ab}
29^{cd}	39^{cd}	37^{cd}	—	31^{cd} fn
193*	—	—	—	33^{cd} fn l 1
190* l 7	—	—	—	33^{cd} fn l 2
194*	—	—	—	33^{cd} fn l 3
195* l 1-5	—	—	—	33^{cd} fn l 4-8
195* l 6	—	—	—	—
195* l 7-11	—	—	—	33^{cd} fn l 9-13
App I No 2 l 1-2	—	—	—	33^{cd} fn l 14-15
—	—	—	—	33^{cd} fn l 16-17
App I No 2 l 3-8	—	—	—	33^{cd} fn l 18-23
—	—	—	—	33^{cd} fn l 24
App I No 2 l 16-19	—	—	—	—
4 1	4 1	4 1	4 1	3 1
196*	2	2	—	—
2-3	3-4	3-4	3 39-40	4 36^{cd}–38^{ab}
—	—	—	41^{ab}	38^{cd}
4^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	41^{cd}	39^{ab}
203* l 7-9	—	—	42–43^{ab}	39^{cd}–40
203* l 10	—	—	43^{cd}	41^{ab}
4^{cd} 5^{ab}	5^{cd}–6^{ab}	5^{cd}–6^{ab}	—	39^{ab} fn
197*	—	—	—	—
198*	—	—	47^{ab}	44^{cd}
5^{cd}–6^{ab}	6^{cd}–7^{ab}	6^{cd}–7^{ab}	—	—
6^{cd}–7^{ab}	7^{cd}–8^{ab}	7^{cd}–8^{ab}	44	41^{cd}–42^{ab}
203* l 13 post half	—	—	45^{b}	42^{d}
203* l 14 post half	—	—	45^{d}	43^{b}
7^{c}	8^{c}	8^{c}	45^{c}	43^{a}
7^{d}	8^{d}	8^{d}	45^{a}	42^{c}
204*	—	—	—	—
8	9	9	46	43^{cd} 44^{ab}
203* l 17-18	—	—	47	44^{cd} 45^{ab}
9	10	10	—	—
10^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	$50^{b\,d}$	47^{d} 48^{b}
10^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	$51^{b\,d}$	48^{dc}
11^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	—	—
11^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	48^{ab}	45^{cd}
201*	—	—	—	—
203* l 20	—	—	48^{cd}	46^{ab}
203* l 21 prior half	—	—	49^{a}	46^{c}
205*	—	—	—	—
203* l 22 prior half	—	—	49^{c}	47^{a}
12^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	49^{bd}	46^{d}, 47^{b}
203* l 23 prior half	—	—	50^{a}	47^{c}
203* l 24 prior half	—	—	50^{c}	48^{a}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed
203* l 26	—	—	51^{cd}	49^{ab}
12^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	52	49^{cd}-50^{ab}
203* l 29-30	—	—	53	50^{cd}-51^{ab}
12^{ef}	14^{ab}	13^{ef}	—	—
13^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	54^{ab}	51^{cd}
206*	—	—	—	—
207*	—	—	—	—
13^{cd}-16^{ab}	15^{ab}-17^{cd}	14^{cd}-17^{ab}	54^{cd}-57^{ab}	52^{ab}-54^{cd}
203* l 38	—	—	57^{cd}	55^{ab}
16^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	58^{ab}	55^{cd}
203* l 40-43	—	—	58^{cd}-60^{ab}	56^{ab}-57^{cd}
17^{ab}	18^{cd}	18^{ab}	—	—
17^{cd}	19^{ab}	18^{cd}	61^{ab}	58^{ab}, 59^{ab}
203* l 45	—	—	60^{cd}	58^{cd}
18^{ab}	19^{cd}	19^{ab}	61^{cd}	59^{cd}
18^{cd}	20^{ab}	19^{cd}	62^{ab}	60^{ab}
19^{ab}	20^{cd}	$[1]^{ab}$	62^{cd}	60^{cd}
19^{cd}	21^{ab}	$[1]^{cd}$	63^{ab}	61^{ab}
209*	21^{cd}-26^{ab}	$[2]^{ab}$-[6]	—	—
210*	—	—	—	—
211*	—	—	—	—
20	26^{cd}-27^{ab}	20	63^{cd}-64^{ab}	61^{cd}-62^{ab}
212*	—	—	—	—
213*	27^{cd}-28^{ab}	21	—	—
21^{ab}	28^{cd}	22^{ab}	64^{cd}	62^{cd}
215* l 1	—	—	65^{ab}	63^{ab}
216*	—	—	—	—
215* l 2	—	—	65^{cd}	63^{cd}
21^{cd}	29^{ab}	22^{cd}	—	—
22^{ab}	29^{cd}	23^{ab}	66^{ab}	64^{ab}
215* l. 5	—	—	66^{cd}	64^{cd}
22^{cd}	30^{ab}	23^{cd}	—	—
215* l 6-8	—	—	67-68^{ab}	65-66^{ab}
23^{ab}	30^{cd}	24^{ab}	68^{cd}	66^{cd}
215* l 10 & the prior half of l. 11	—	—	69^{abc}	67^{abc}
23^{cd}	31^{ab}	24^{cd}	69^{d}	67^{d}
215* l 12	—	—	70^{ab}	68^{ab}
—	—	—	70^{cd}	—
24-25	31^{cd}-33^{ab}	25-26	71-72	68^{cd}-69
217*	33^{cd}-34^{ef}	27^{ab}-28^{cd}	—	—
26-27	35-36	29-30	73-74	70-71
5 219*	5 —	5 —	5 —	5 1^{ab} fn.
220*	—	—	—	—
1-2	1-2	1-2	1-2	1-2
221*	—	—	—	—
3-4^{ab}	3-4^{ab}	3-4^{ab}	3-4^{ab}	3-4^{ab}
222*	—	—	—	—
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}
223*	—	—	—	—
5-7^{abc}	5-7^{abc}	5-7^{abc}	1-3^{abc}	1-3^{abc}
230* post half l. 1 & prior half l. 2	—	—	3^{d}, 4^{a}	3^{d}, 4^{a}
7^{d}	7^{d}	7^{d}	4^{b}	4^{b}
224*	—	—	—	—
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	4^{c}	4^{c}
8^{c}	8^{c}	8^{c}	—	—
8^{d}	8^{d}	8^{d}	4^{d}	4^{d}
230* l 4	—	—	5^{ab}	5^{ab}
230* post halves of l. 6 & 7	—	—	$6^{b,d}$	$6^{b,d}$

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
231*	—	—	—	6^{cd} fn.
9	9	9	7	7
10^{a}	10^{a}	10^{a}	6^{c}	6^{c}
230* prior half of l.10	—	—	8^{a}	8^{a}
10^{bcd}	10^{bcd}	10^{bcd}	8^{bcd}	8^{bcd}
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	—	9^{ab} fn.
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	9^{bd}	9^{bd}
12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	—	9^{ab} fn.
12^{cd}–13^{a}	12^{cd}–13^{a}	12^{cd}–13^{a}	5de–6^{a}	5de–6^{a}
13^{b}	13^{b}	13^{b}	—	—
13^{c}	13^{c}	13^{c}	9^{c}	8^{cd} fn. l 1 prior half
230* l 13 post half	—	—	9^{d}	8^{cd} fn l 1 post half
13^{d}–14^{ab}	13^{d}–14^{ab}	13^{d}–14^{ab}	—	—
14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	10^{ab}	—
15	15	15	13	12^{cd}–13^{ab}
227*	—	—	—	—
16^{a}	16^{a}	16^{a}	14^{ab}	13^{cd}
16^{b}	16^{b}	16^{b}	11^{d}	11^{b}
230* l 16 post. half & l.17 prior half	—	—	14^{d}, 10^{c}	9^{d}, 10^{a}
230* l 18 & prior half of l 19	—	—	11^{abc}	10^{cd}, 11^{a}
230* l 20	—	—	12^{ab}	11^{cd}
226*	—	—	—	—
230* l 21	—	—	12^{cd}	12^{ab}
16^{c}	16^{c}	16^{c}	14^{c}	9^{c}, 14^{a}
16^{d}	16^{d}	16^{d}	13^{c} & 10^{d}	10^{b}, 13^{a}
17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	15^{ab}	14^{cd}
228*	—	—	—	—
17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}	17^{ba}	16^{d}
230* l 28–30 34	—	—	17^{cd}–19^{ab}	17–18
18^{ab}	18^{ab}	18^{ab}	15^{cd}	15^{ab}
233*	—	—	—	—
230* l 32–33	—	—	16	15^{cd}–16^{ab}
18^{cd}–19	18^{cd}–19	18^{cd}–19	—	—
229*	—	—	—	—
20–22^{ab}	20–22^{ab}	20–22^{ab}	—	—
22^{c}	22^{c}	22^{c}	19^{c}	19^{a}
22^{d}	22^{d}	22^{d}	19^{d}	19^{b}
23	23	23	20	19^{c-f}
234*	—	—	—	—
6 1–4^{ab}	6 1–4^{ab}	6 1–4^{ab}	6 1–4^{ab}	6 1–4^{ab}
4^{cd}	4^{cd}, [26^{ef}]	4^{cd}, 26^{ef}	4^{cd}	4^{cd}
235*	—	—	—	—
5–8^{a}	5–8^{a}	5–8^{a}	5–8^{a}	5–8^{a}
248* l. 5 post. half & l. 6 prior half	—	—	8^{bc}	8^{bc}
8^{b}	8^{b}	8^{b}	8^{d}	8^{d}
248* l 7 and 8	—	—	9	9
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	—	—
9–10^{ab}	9–10^{ab}	9–10^{ab}	10–11^{ab}	10–11^{ab}
248* l 12	—	—	11^{cd}	11^{cd}
10^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	—	—
11	11	11	12	12
12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	13^{a}	13^{a}
12^{c}	12^{c}	12^{c}	13^{c}	13^{c}
248* l 16 post half	—	—	13^{d}	13^{d}
12^{d}	12^{d}	12^{d}	21^{d}	22^{d}
13–14	13–14	13–14	14–15	14–15

Crit. Ed	Bom. Ed	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
248* l 21–26	—	—	16–18	16–18
236*	15^{ab}	15^{ab}	13^{b}	13^{b}
15^{ab}	15^{cd}	15^{cd}	19^{ab}	19^{ab}
15^{cd}	16^{ab}	16^{ab}	—	—
15^{ef}	16^{cd}	16^{cd}	19^{cd}	19^{cd}
16^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	20^{ab}	20^{ab}
237*	17^{cd}	17^{cd}	—	—
16^{cd}	18^{ab}	18^{ab}	20^{cd}	20^{cd}
238*	18^{cd}	18^{cd}	—	—
248* l 31	—	—	—	22^{ab}
239*	—	—	—	—
248* l 32	—	—	21^{cd}	22^{cd}
17^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	21^{ab}	21^{ab}
17^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	—	21^{cd}
18	20	20	22	23
241*	—	—	—	—
$19–20^{ab}$	$21–22^{ab}$	$21–22^{ab}$	$23–24^{ab}$	$24–25^{ab}$
20^{cd}	22^{cd}	22^{cd}	24^{cd}	—
21	23	23	25	26
242*	24^{ab}	24^{ab}	26^{c}	—
22^{ab}	24^{cd}	24^{cd}	26^{ad}	27^{a}
243*	25^{ab}	25^{ab}	26^{b}	27^{b}
22^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	27^{ab}	—
23	26	$25^{ef}–26^{ab}$	$27^{cd}–28^{ab}$	$27^{cd}–28^{ab}$
245*	27	27	—	—
246*	—	—	—	—
247*	—	—	—	—
248* l 44	—	—	28^{cd}	28^{cd}
24	28	28	29	29
7 249* l 1	7 1^{ab}	7 1^{ab}	7 —	7 1^{ab} in l 1
249* l 2 prior half	1^{c}	1^{c}	—	1^{ab} in l 2 prior half
249* l 2 post half	1^{d}	1^{d}	2^{d}	2^{d}
1^{abc}	2^{ab}	2^{abc}	2^{abc}	2^{abc}
1^{d}	2^{d}	2^{d}	—	1^{ab} in l 4 post half.
2	3	3	3	3
3	4	4	1	1
251*	$5–6^{ab}$	5	—	1^{cd} in
252*	6^{cd}	6^{ab}	—	—
253*	—	—	—	—
4^{ab}	7^{ab}	6^{cd}	4^{ab}	4^{ab}
255*	—	—	—	—
4^{cd}	7^{cd}	7^{ab}	4^{cd}	4^{cd}
256*	—	—	—	—
259* l 1	—	—	—	—
260*	—	—	—	—
261*	—	—	—	—
$5–7^{ab}$	$8–10^{ab}$	$7^{cd}–9^{ab}$	$5–7^{ab}$	$5–7^{ab}$
255*	—	—	—	—
7^{cd}	10^{cd}	9^{cd}	8^{ab}	8^{ab}
8^{ab}	11^{ab}	10^{ab}	7^{cd}	7^{cd}
6^{cd}	11^{cd}	10^{cd}	6^{cd}	8^{cd}
9–10	12–13	11–12	9–10	9–10
263*	—	—	11	11
264*	—	—	—	—
265*	—	—	—	—
11^{ab}	14^{ab}	13^{ab}	—	—
$11^{cd}–12^{ab}$	$14^{cd}–15^{ab}$	$13^{cd}–14^{ab}$	$14^{cd}–15^{ab}$	$14^{cd}–15^{ab}$
266*	—	—	15^{cd}	15^{cd}
12^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	16^{ab}	16^{ab}
13–14	16–17	15–16	12–13	12–13

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
268*	—	—	14^{ab}	14^{ab}
254*	—	—	—	—
269* l 1	18^{ab}	—	—	—
269* l. 2	18^{cd}	17^{ab}	—	—
269* l. 3-4	19	17^{c-f}	—	—
15-16^{ab}	20-21^{ab}	18-19^{ab}	16^{cd}-17^{cd}	16^{cd}-17
271*	21^{cd}-22	19^{cd}-20	—	—
16^{cd}	23^{ab}	21^{ab}	17^{ef}	18^{ab}
272*	23^{c-f}	21^{c-f}	—	—
17	24	22	18	19
8 1-4	8 1-4	8 1-4	8 1-4	8 1-4
[ll. 5-11]	5-11	5-11^{cd}	—	—
[ll 15^{ab}]	12^{ab}	11^{ef}	—	—
[ll 12^{ab}-20^{cd}]	12^{cd}-21^{ab}	12^{ab}-20^{cd}	—	—
274*	21^{cd}-22^{ab}	21	—	—
[ll. 21]	22^{cd}-23^{ab}	22	—	—
275*	23^{cd}-24^{a-f}	23^{ab}-24^{a-d}	—	—
5^{ab}	9 1^{ab}	9 1^{ab}	5^{ab}	5^{ab}
276* l 2	1^{cd}	1^{cd}	—	—
5^{cd}-12	2^{ab}-9^{ab}	1^{ef}-8	5^{cd}-12	5^{cd}-12
280*	—	—	—	—
279*	—	—	—	—
13-14	9^{cd}-11^{ab}	9-10	13-14	13-14
283*	11^{cd}	11^{ab}	—	—
15-16^{ab}	12-13^{ab}	11^{c-f}-12^{ab}	15-16^{ab}	15-16^{ab}
[15^{cd} (var.)]	13^{cd}	12^{cd}	—	—
16^{cd}-18^{ab}	13^{ef}-15^{ab}	12^{ef}-14^{ab}	16^{cd}-19^{ab}	16^{cd}-19^{ab}
284*	—	—	—	—
18^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	—	20^{ab}
286* l 4	—	—	19^{cd}	19^{cd}
286* l 5	—	—	20^{ab}	19^{cd} fn.
286* l 6	—	—	20^{cd}	20^{cd}
19-20	16-17	15-16	21-22	21-22
288* l 2-3	—	—	23	22^{cd} fn
21^{ab}	18^{ab}	17^{ab}	24^{ab}	23^{ab}
21^{c}	18^{c}	17^{c}	25^{a}	24^{a}
21^{d}	18^{d}	17^{d}	26^{b}	25^{b}
289* l. 2	—	—	24^{cd}	23^{cd}
289* l 3 post. half & l 4	—	—	25^{bcd}	24^{bcd}
289* l 5 prior half	—	—	26^{a}	25^{a}
289* l 6	—	—	26^{cd}	25^{cd}
22^{a}	19^{a}	18^{a}	27^{a}	26^{a}
22^{b}	19^{b}	18^{b}	—	—
22^{cd}	19^{cd}	18^{cd}	29^{ab}	28^{ab}
291*	—	—	—	—
289* l 7 post. half & l. 8	—	—	27^{bcd}	26^{bcd}
289* l 9-10	—	—	28	27
289* l. 12	—	—	29^{cd}	28^{cd}
290*	—	—	30	28^{cd} fn.
23^{ab}	20^{ab}	19^{ab}	31^{ab}	29^{ab}
292*	—	—	31^{cd}	29^{cd}
293*	—	—	—	—
23^{cd}	20^{cd}	19^{cd}	32^{cd}	30^{ab}
294*	—	—	32^{ab}	30^{cd}
295*		—	—	—
296*		—	—	—
9 1^{a-c}	10 1^{a-c}	10 1^{a-c}	9 1^{a-c}	8 31^{a-c}
297* l 1	1^{e}	1^{f}	1^{d}	31^{d}

Cnt. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
11 $1-2^{ab}$	12 $1-2^{ab}$	12 $1-2^{ab}$	11 $1-2^{ab}$	9 $38-39^{ab}$
343^{*} l 2	—	—	—	—
$2^{cd}-3$	$2^{cd}-3$	$2^{cd}-3^{cd}$	$2^{cd}-3$	$39^{cd}-40$
344^{*} l 2-3	—	—	4	—
[15^{ab}]	4^{ab}	[3^{ef}]	19^{cd}	—
345^{*}	—	—	—	—
4	$4^{cd}-5^{ab}$	4	5	41
346^{*} l 2-5	—	—	6-7	42-43
5	$6^{cd}-7^{ab}$	6	8	44
6	$5^{cd}-6^{ab}$	5	9	45
7^{ab}	7^{cd}	7^{ab}	10^{ab}	46^{ab}
350^{*}	—	—	—	—
$7^{cd}-9^{cd}$	$8^{ab}-10^{ab}$	$7^{cd}-9^{cd}$	$10^{cd}-12^{cd}$	$46^{cd}-48^{cd}$
353^{*}	—	—	13^{ab}	—
$10^{ab}-11^{cd}$	$10^{cd}-12^{ab}$	$10-11^{cd}$	$13^{cd}-15^{ab}$	$49-50^{cd}$
[15^{ab}]	12^{cd}	[11^{ef}]	19^{cd}	—
12-13	13-14	12-13	$15^{cd}-17^{ab}$	51-52
14^{ab}	15^{ab}	14^{ab}	$17^{cd}-18^{ab}$	53^{ab}
358^{*}	—	—	18^{cd}	—
14^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	19^{ab}	53^{cd}
15^{ab}	16^{ab}	15^{ab}	19^{cd}	—
15^{cd}	16^{cd}	15^{cd}	20^{ab}	54^{ab}
359^{*}	—	—	—	—
16^{ab}	17^{ab}	16^{ab}	20^{cd}	54^{cd}
360^{*}	—	—	—	—
$16^{cd}-21$	$17^{cd}-22$	$16^{cd}-21$	$21-25^{ef}$	$55-60^{ab}$
365^{*}	—	—	—	60^{cd}
12 1^{ab}	13 1^{ab}	13 1^{ab}	12 1^{ab}	9 61^{ab}
366^{*}	1^{cd}	1^{cd}	—	—
$1^{cd}-4^{ab}$	2-4	2-4	$1^{cd}-4^{ab}$	$61^{cd}-64^{ab}$
368^{*}	—	—	—	—
$4^{cd}-10^{cd}$	$5-11^{ab}$	5-10	$4^{cd}-10^{cd}$	$64^{cd}-70^{cd}$
369^{*}	$11^{cd}-12^{cd}$	[11^{a-f}]	[illegible]	—
11-12	13-14	12-13	11-12	71-72
370^{*}	—	—	—	—
13^{ab}	15^{ab}	14^{ab}	13^{ab}	73^{ab}
376^{*}	—	—	—	—
$13^{cd}-14^{ab}$	$15^{cd}-16^{ab}$	$14^{cd}-15^{ab}$	$13^{cd}-14^{ab}$	$73^{cd}-74^{ab}$
371^{*}	16^{cd}	15^{cd}	—	—
$14^{cd}-15^{ab}$	17	16	$14^{cd}-15^{ab}$	$74^{cd}-75^{ab}$
372^{*}	—	—	—	—
15^{cd}	18^{ab}	17^{ab}	15^{cd}	75^{cd}
[14^{cd}]	19^{cd}	17^{cd}	—	—
16-18	19-21	$18-20^{ab}$	$16-18^{cd}$	$76-78^{cd}$
19^{ab}	[22^{ab}]	20^{cd}	19^{ab}	79^{ab}
$19^{cd}-22$	22^{c-f} 25	$21^{ab}-24^{cd}$	$19^{cd}-23^{ab}$	$79^{cd}-83^{ab}$
373^{*}	26 27^{cd}	[25 26]	—	—
23-24	$27^{ef}-29^{ab}$	27-28	$23^{cd}-25^{ab}$	$83^{cd}-85^{ab}$
374^{*}	29^{cd}	—	—	—
$25-28^{ab}$	$30-33^{ab}$	$29-32^{ab}$	$25^{cd}-28$	$85^{cd}-88$
375^{*}	—	32^{cd}	29^{ab}	89^{ab}
$28^{cd}-32$	$33^{cd}-38^{ab}$	$33^{ab}-37^{cd}$	$29^{cd}-31^{ab}$	$89^{cd}-94^{ab}$
379^{*}	38^{cd}	37^{ef}	—	—
380^{*}	—	—	—	—
33-34	39-40	38-39	$31^{cd}-35^{ef}$	$94^{cd}-95^{ef}$
381^{*}	41^{ab}	40^{ab}	—	—
382^{*}	41^{cd}	[40^{cd}]	—	—
13 $1-2^{ab}$	14 $1-2^{ab}$	14 $1-2^{ab}$	13 $1-2^{ab}$	10 $1-2^{ab}$
383^{*}	—	—	—	—
$2^{cd}-3^{ab}$	$2^{cd}-3^{ab}$	$2^{cd}-3^{ab}$	$2^{cd}-3^{ab}$	$2^{cd}-3^{ab}$

Cnt Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
3^{cd}-5	3^{cd} 5	3^{cd}-5	—	3^{cd}-5
385* l 1	—	—	3^{cd}	—
385* l 2-3	—	—	4	5^{cd} fn l 1-2
386*	6-7	6-7	—	—
387* l 1-2	8	[8]	18	14^{cd} fn l 2 & 1
387* l 3-4	9	9	19	14^{cd} fn l 3-4
6^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	5^{ab}	6^{ab}
388*	—	—	—	5^{cd} fn l. 5
6^{cd}-7^{ab}	10^{cd}-11^{ab}	10^{cd}-11^{ab}	5^{cd}-6^{ab}	6^{cd}-7^{ab}
389*	—	—	6^{cd}-7	5^{cd} fn l 6-8
7^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	8^{ab}	7^{cd}
390* l 1	—	—	8^{cd}	6^{cd} fn l 6
390* l 2-3	—	—	9	5^{cd} fn l 9-10
390* l 4	—	—	—	—
390* l 5-6	—	—	10	5^{cd} fn l 11-12
390* l 7-8	—	—	—	—
391*	—	—	—	—
8-11	12-15	12-15	11-14	8-11
397*	—	—	—	—
398*	16	16	—	—
12	17	17	15	12
400*	—	—	—	—
13 14	18-19	18-19	16-17	13-14
15-18	20-23	20-23	20-23	15-18
405*	—	—	24	18^{cd} fn
19	24	24	—	—
406*	25	25	—	—
407*	—	—	—	—
20-21^{a}	26-27^{a}	26-27^{a}	25 26^{a}	19-20^{a}
21^{b-d}-22^{ab}	27^{b-d}-28^{ab}	27^{b-d}-28^{ab}	—	—
22^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	26^{b}	20^{b}
22^{ef}	29^{ab}	29^{ab}	26^{cd}	20^{cd}
409*	—	—	27-28^{ab}	—
23	29^{cd}-30^{ab}	29^{cd}-30^{ab}	28^{cd}-29^{ab}	21
411* l 1	—	—	—	—
411* l 2	—	—	29^{cd}	—
24^{a}	30^{c}	30^{c}	30^{a}	22^{c}
24^{bc}	30^{d}-31^{a}	30^{d}-31^{a}	—	—
24^{d}	31^{b}	31^{b}	30^{b}	22^{d}
412*	—	—	30^{cd}-31^{ab}	—
25^{ab}	31^{cd}	31^{cd}	—	23^{ab}
25^{cd}-26^{ab}	32-33^{ab}	32-33^{ab}	31^{cd}-32	23^{cd}-24
26^{cd}-27^{ab}	33^{cd}-34^{ab}	33^{cd}-34^{ab}	—	25
413* l 3-4	—	—	33	—
27^{cd}	34^{cd}	34^{cd}	34^{ab}	26^{ab}
28-29	35-36	35-36	—	26^{cd}-28^{ab}
30	37	37	—	—
413* l 6-7	—	—	34^{cd}-35^{ab}	—
414*	—	—	—	—
413* l 8-11	—	—	35^{cd}-37^{ab}	—
31	38	38	37^{cd}-38^{ab}	28^{cd}-29^{ab}
420* l 1	—	—	—	—
420* l 2	—	—	39^{ab}	—
416*	—	—	—	29^{ab} fn
32-35	39-42	39-42	—	29^{cd}-33^{ab}
417*	—	—	—	33^{ab} fn
36-37	43-44	43-44	39^{cd}-41^{ab}	33^{cd}-35^{ab}
421* l 1	—	—	—	35^{ab} fn
38^{ab}	45^{ab}	45^{ab}	38^{cd}	35^{cd}
38^{cd}	45^{cd}	45^{cd}	41^{cd}	36^{ab}

Crit Ed	Bom. Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
297* l 2	1^{e}	1^{e}	—	—
1^{d}	1^{f}	1^{d}	—	—
$2-5^{ab}$	$2-5^{ab}$	$2-5^{ab}$	$2-5^{ab}$	$32-35^{ab}$
309* l 10	—	—	5^{cd}	35^{cd}
$5^{cd}-6$	$5^{cd}-6$	$5^{cd}-6^{a-d}$	6–7	36–37
309* l 15–18	—	—	8–9	37^{cd} fn
7^{ab}	7^{ab}	6^{ef}	10^{ab}	38^{ab}
7^{cd}	7^{cd}	7^{ab}	10^{cd}, 11^{a}	39^{cd}
8^{a}	8^{a}	7^{c}	11^{b}	38^{c}
309* l 22	—	—	11^{cd}	40^{ab}
309* l 23–24	—	—	12	$40^{cd}-41^{ab}$
310*	—	—	—	—
309* l 25–36	—	—	13–18	—
309* l 37	—	—	19^{ab}	—
309* l 38	—	—	19^{cd}	44^{ab}
311*	—	—	—	—
309* l 39	—	—	20^{ab}	—
8^{b-d}	8^{b-d}	7^{d-f}	—	$38^{d}-39^{ab}$
9	9	8	$20^{cd}-21^{ab}$	$41^{cd}-42^{ab}$
298*	—	—	—	42^{cd}
10^{ab}	10^{ab}	9^{ab}	21^{cd}	43^{cd}, 45^{ab}
10^{cd}	10^{cd}	9^{cd}	22^{ab}	43^{ab}, 45^{cd}
11^{ab}	11^{ab}	10^{ab}	22^{cd}	44^{cd}
309* l 45	—	—	23^{ab}	53^{ab}
$11^{cd}-12$	$11^{cd}-12$	$10^{cd}-11$	$23^{cd}-24$	$46-47^{ab}$
309* l 49	—	—	25^{ab}	—
312*	—	—	—	—
13–14	13–14	12–13	$25^{cd}-27^{ab}$	$47^{cd}-49^{ab}$
313*	—	—	$27^{cd}-28^{ab}$	—
$15-18^{ab}$	$15-18^{ab}$	$14-17^{ab}$	$28^{cd}-31^{cd}$	$49^{cd}-52^{cd}$
18^{cd}	18^{cd}	17^{cd}	32^{ab}	—
309* l 62	—	—	32^{cd}	—
19^{ab}	19^{ab}	18^{ab}	$33^{a,c}$	53^{cd}, 54^{ab}
19^{cd}	19^{cd}	18^{cd}	$33^{d,e}$	54^{cd}
20^{ab}	20^{ab}	19^{ab}	35^{cd}	57^{ab}, 57^{cd}
309* l 69	—	—	36^{ab}	58^{ab}
309* l 70	—	—	36^{cd}	—
20^{cd}	20^{cd}	19^{cd}	34	55
309* l 67	—	—	35^{ab}	—
21^{ab}	21^{ab}	20^{ab}	37^{ab}	56^{ab}
309* l 72	—	—	37^{cd}	—
21^{cd}	21^{cd}	20^{cd}	38^{ab}	56^{cd}
309* l 74–76	—	—	$38^{cd}-39$	—
22	22	21	40^{ab}	58^{cd}, 59^{cd}
309* l 78	—	—	40^{cd}	59^{ab}
23^{ab}	23^{ab}	22^{ab}	41^{ab}	60^{ab}
300*	—	—	—	—
23^{cd}	23^{cd}	22^{cd}	—	60^{cd}
301*	—	—	—	61^{ab}
309* l 80	—	—	41^{cd}	61^{cd}
314*	—	—	$42^{ab}-50^{ab}$	62^{ab} fn
302*	—	—	—	$62^{ab}-66^{ab}$
24^{ab}	24^{ab}	23^{ab}	50^{cd}	66^{cd}
303*	24^{cd}	—	—	—
$24^{cd}-26^{ab}$	25–26	$23^{cd}-25^{ab}$	51–52	67–68
305*	27^{ab}	—	—	—
$26^{cd}-28^{cd}$	$27^{cd}-29$	$25^{cd}-27$	$53-55^{ab}$	$69-71^{ab}$
306*	—	—	—	—
315* l 1–6	—	—	$55^{cd}-58^{ab}$	71^{cd} fn
316* l 1	—	—	—	71^{cd}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
316* l.2	—	—	58^{cd}	71^{cd} fn.
317*	—	—	—	—
315* l.7–15	—	—	59^{ab}–63^{ab}	71^{cd} fn
309* l 91–93	—	—	63^{cd}–64	71^{cd} fn
29–30^{ab}	30–31^{ab}	28–29^{ab}	65–66^{ab}	71^{cd}–72
309* l 97–98	—	—	66^{cd}–67^{ab}	—
30^{cd}–32^{ab}	31^{cd}–33^{ab}	29^{cd}–31^{ab}	67^{cd}–69^{ab}	73–74
32^{cd}	33^{cd}	31^{cd}	69^{cd}	75
320*	—	—	—	—
318*, 319*	—	—	—	—
308*	—	—	—	76
10 1–7	11 1–7	11 1–7	10 1–8	9 1–8
323*	—	—	—	—
8–12^{ab}	8–12^{ab}	8–12^{ab}	9–13^{ab}	9–13^{ab}
328*	—	—	—	—
12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	13^{cd}	13^{cd}
325*	—	—	14^{ab}	14^{ab}
327* l 4–6	—	—	14^{cd}–15	—
326*	13^{ab}	[12^{ef}]	—	—
13^{ab}	13^{cd}	13^{ab}	—	14^{cd}
327* l. 7	[13^{ef}]	[13^{cd}]	16^{ab}	15^{ab}
327* l 8–9	—	—	16^{cd}–17^{ab}	15^{ab} fn.
13^{cd}–14^{ab}	14	13^{ef}–14^{ab}	17^{cd}–18^{ab}	15^{cd}–16^{ab}
14^{cd}	15^{ab}	14^{cd}	—	16^{cd}
329* l. 2	—	—	18^{cd}	17^{ab}
15	15^{cd}–16^{ab}	15	19	17^{cd}–18^{ab}
330*	—	—	—	—
16^{ab}	16^{cd}	16^{ab}	20	18^{cd}
16^{cd}	17^{ab}	16^{cd}	—	19^{ab}
17^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	23^{cd}	22^{ab}
17^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	—	22^{cd}
331* l. 1	—	—	24^{ab}	—
331* l 2–8	—	—	24^{cd}–27^{ab}	23^{ab}–25^{cd}
18–20^{ab}	18^{cd}–20	18–20^{ab}	21–23^{ab}	19^{cd}–21
20^{cd}–21^{ab}	21	20^{cd}–21^{ab}	27^{cd}–28^{ab}	26
332*	—	—	—	27^{ab}
21^{cd}	22^{ab}	21^{cd}	28^{cd}	27^{cd}
22^{ab}	22^{cd}	22^{ab}	—	28^{ab}
333* l. 2	—	—	—	28^{cd}
22^{cd}	23^{ab}	22^{cd}	—	—
23^{ab}	23^{cd}	23^{ab}	—	29^{ab}
333* l. 4	—	—	—	29^{cd}
23^{cd}	24^{ab}	23^{cd}	$31^{c,b}$	30^{ab}
23^{ef}	24^{cd}	24^{ab}	32^{cd}	30^{cd}
334* l 1–4	—	—	29–30	—
334* l. 5 prior half & l. 6 post half	—	—	$31^{e,d}$	—
335*	—	—	—	—
334* l. 7	—	—	32^{ab}	—
336*	25^{ab}	24^{cd}	—	—
24–25^{a-c}	25^{cd}–27^{a}	25–26^{a-c}	33–34^{a-c}	31–32^{a-c}
338*	—	—	—	—
25^{d}–26^{ab}	27^{b-d}	26^{d}–27^{ab}	34^{d}–35^{ab}	32^{d}–33^{ab}
26^{cd}	28^{ab}	27^{cd}	—	33^{cd}
339* l. 2	—	—	35^{cd}	—
340*	28^{cd}	[27^{ef}]	—	—
27–28	29–30	28–29	36–37	34–35
29	31	30	—	—
342*	—	—	—	36–37
308*	—	—	38	—

Crit Ed	Bom. Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
422*	46ab	—	—	—
39ab	46cd	46ab	—	36cd
423*	—	—	—	—
39cd	47ab	46cd	—	37ab
424*	—	—	—	37cd
40	47cd–48	47a–f	—	38–39ab
427*	—	—	—	—
428*	49–50ab	48–49ab	—	—
41ab	50cd	49cd	—	39cd
421* l 2–3	—	—	42	—
41cd	51ab	49ef	43ab	40ab
429*	—	—	43cd–44	—
42	51cd–52ab	50	—	40cd–41ab
43ab	52cd	51ab	45ab	41cd
430*	—	—	—	42–43
43cd	53ab	51cd	45cd	44ab
431*	—	—	—	45 fn. l 1–3
435*	—	—	—	45 fn l. 4–7
432*	—	—	—	44cd–45ab
433* l 1–3	53cd–54	52ab–53ab	—	—
434*	—	[53cd]	—	—
433* l 4–8	55–57ab	53ef–55	—	—
44	57cd–58ab	56	—	45cd–46ab
45–46	58cd–59ef	57–58	46–47	46cd–48ab
437*	—	—	—	48cd
438*	60	[59]	—	—
14 1	15 1	15 1	14 1ab	10 49ab
2ab	2ab	2ab	1cd	49cd
441*	—	—	—	—
2cd	2cd	2cd	—	—
3ab	3ab	3ab	2ab	50ab
443*	—	—	2cd	—
3cd	3cd	3cd	—	50cd
4	4	4	3	51
444* l 1	—	—	6ab	52ab
444* l 2	—	—	4ab	52cd
444* l 3–5	—	—	4cd–5	53ab fn
445*	—	—	—	53–56ab
446* l 1	—	—	6cd	—
446* l 2	—	—	—	—
446* l 3–4	—	—	7	—
446* l 5–7	—	—	8–9ab	55ab fn.
446* l 8	—	—	9cd	—
447* l 1	—	—	10ab	56cd
447* l 2–3	—	—	10cd–11ab	57
447* l 4	—	—	—	58ab
447* l 5–7	—	—	11cd–12	—
447* l 8	—	—	—	58cd
5ab	5ab	5ab	—	—
5cd–6	5cd–6	5cd–6	13–14ab	59–60ab
448*	—	—	—	—
7ab	7ab	7ab	14cd	60cd
449*	—	—	15ab	60cd fn
7cd–8ab	7cd–8ab	7cd–8ab	15cd–16ab	61
8cd	8cd	8cd	—	62ab
9	9	9	16cd–17ab	62cd–63ab
10ab	10ab	10ab	17cd	63ab fn l 3
450*	—	—	18ab	63ab fn l 4
10cd	10cd	10cd	18cd	63cd
451*	—	—	19ab	63cd fn l 1

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
452*	—	—	19^{cd}	63^{cd} fn 1 2
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	—	64^{ab}
11^{cd}–16^{ab}	11^{cd}–16^{ab}	11^{cd}–16^{ab}	20–24	64^{cd}–69^{ab}
457*	16^{cd}	16^{cd}	—	—
458*	17	[17]	—	—
16^{cd}	18^{ab}	18^{ab}	25^{ab}	69^{cd}
460*	—	—	—	—
17^{ab}	18^{cd}	18^{cd}	25^{cd}	70^{ab}
462* l 3	—	—	26^{ab}	69^{ab} fn l 3
17^{cd}	19^{ab}	18^{cf}	26^{cd}	70^{cd}
461* l 3	—	—	—	71^{ab}
461* l 4	—	—	—	71^{cd}
462* l 5	—	—	27^{ab}	69^{ab} fn l 5
462* l 6	—	—	27^{cd}	—
18^{ab}	19^{cd}	19^{ab}	28^{ab}	72^{ab}
461* l 6	—	—	—	72^{ab} fn
462* l 8	—	—	28^{cd}	—
18^{cd}	20^{ab}	19^{cd}	29^{ab}	72^{cd}
462* l 9–11	—	—	29^{cd}–30	—
463*	—	—	31–33	—
18^{e-f}	20^{cd}–21^{ab}	20	—	73
19	21^{cd}–22^{ab}	21	34	74
464* l 3–6	—	—	35–37	—
465*	—	—	—	—
464* l 7–8	—	—	—	—
20	22^{cd}–23^{ab}	22	38	75
466*	—	—	39–42	—
467*	23^{cd}–32^{ef}	23 31	—	—
21	33	32	43	76
468*	34	33	—	—
15 1–5	16 1–5	16 1–5^{cd}	—	11 1–5
469*	—	—	—	—
6^{ab}	6^{ab}	5^{ef}	—	6^{ab}
470*	6^{cd}–7^{ab}	6	—	—
6^{cd}	7^{cd}	7^{ab}	—	6^{cd}
7–8	8–9	7^{cdef}–8	15 1–2	7–8
471*	10	9	—	—
9–11	11–13	10 12	3–5	9–11
474*	—	—	—	—
12	14	13	—	12
13^{ab}	15^{ab}	14^{ab}	6^{cd}	13^{ab}
13^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	6^{ab}	13^{cd}
477*	—	—	—	—
14	16	15	7	14
478* l 1	—	—	8^{ab}	—
—	—	—	8^{cd} 9^{ab}	—
478* l 2 4	—	—	9^{cd}–10^{cd}	15–16^{ab}
478* l 5	—	—	—	16^{cd}
478* l 6 8	—	—	11 12^{ab}	—
15–17	17–19	16–18	12^{cd}–15^{ab}	17–19
480*	—	—	—	—
479*	—	—	—	—
18	20	19	15^{cd}–16^{ab}	20
19–20	21–22	20–21	—	—
482*	—	—	16^{cd}–17^{ab}	21
21^{ab}	23^{ab}	22^{ab}	18^{cd}	25^{cd}
483*	—	—	—	—
21^{cd}	23^{cd}	22^{cd}	19^{ab}	26^{ab}
22	24	23	17^{cd}–18^{ab}	22
485*	—	—	—	23–25^{ab}

Crit Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
23	25	24	—	—
24	26	25	19^{cd}-20^{ab}	26^{cd}-27^{ab}
25^{ab}	27^{ab}	26^{ab}	20^{cd}	—
486*	—	—	21^{ab}	—
25^{cd}-27^{ab}	27^{cd}-29^{ab}	26^{cd}-27^{cd}	21^{cd}-22^{ef}	27^{cd}-29^{ab}
27^{cd}	29^{cd}	27^{ef}	—	—
28	30	28	23, 24	—
487*	—	—	—	29^{cd}-31^{ab}
489*	—	—	—	31^{cd}-33^{ab}
488*	31-32	29-30	—	—
16 1-6	17 1-6	17 1^{ab}-5^{cd}	20 1-6	15 1-6
490*	7	6	—	—
7-8	8-9	7-8	7-8	7-8
491*	10^{a}-17^{b}	9^{ab} [16^{ab}]	—	—
9^{ab}	17^{cd}	16^{cd}	9^{ab}	9^{ab}
492*	—	—	9^{cd}	—
9^{c}-12^{d}	18^{a}-21^{b}	16^{e}-19^{d}	10^{a}-13^{b}	9^{c}-12^{d}
l. 1-3 of 495*	21^{c}-22^{d}	20^{a}-21^{b}	—	—
[8^{cd} r. after l. 3 of 495*]	23^{ab}	21 [^{cd}]	—	—
l. 4 of 495*	23^{cd}	21^{ef}	—	—
[5^{a} r. after l. 4 of 495*]	24^{a}	22^{a}	—	—
post. half of l. 5 of 495*	24^{b}	22^{b}	—	—
prior half of l. 6 of 495*	24^{c}	22^{c}	—	—
[5^{b} r. after prior half of l. 6 of 495*]	24^{d}	22^{d}	—	—
l. 7-8 of 495*	24^{ef}-25^{ab}	23	—	—
13^{a}-16^{b}	25^{c}-28^{d}	24^{a}-27^{b}	13^{c}-16^{d}	13^{a}-16^{b}
499*	—	—	—	—
16^{c}-17^{d}	29^{a}-30^{b}	27^{c}-28^{d}	17^{a}-18^{b}	16^{c}-17^{d}
l. 1 of 500*	—	—	—	15^{ab}
l. 2 of 500*	30^{cd}	29^{ab}	—	18^{cd}
501*	—	—	18^{cd}	—
17^{c}-19^{d}	31^{a}-33^{b}	29^{c}-31^{d}	19^{a}-21^{b}	19^{a}-21^{b}
502*	—	—	—	21^{cdef}
503*	33^{cd}	31^{ef}	21^{cd}	—
504*	34-36	32-34	—	—
20	37	35	22	—
515*	—	—	—	—
17 1	18 1	18 1	16 1	16 1
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	10^{ab}	11 40^{cd}
prior half of l.6 of 514*	—	—	10^{e}	11 41^{a}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	16 2^{ab}, 11 ‹
3	3	3	—	—
l. 3-4 of 514*	—	—	2	—
App. I. No. 3 l. 1-7	—	—	3^{ab}-6^{ab}	11 33^{cd}-36^{cd}
" " l. 7 fn	—	—	—	—
" " l. 8-14	—	—	6^{cd}-9^{cd}	11 37^{ab}-40^{ab}
505*	4	4	—	—
4^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	11^{a}, 10^{d}	11 41^{bc}
—	—	—	11^{b}	11 41^{d}
4^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	11^{cd}	11 41^{ef}
l. 9 of 514*	—	—	17 1^{ab}	12 1^{ab}
5	6	6	1^{c}-2^{b}	1^{c}-2^{b}
App. I. No. 4 l. 1-37	—	—	2^{cd}-20^{cd}	2^{cd}-20^{cd}
" " l. 38-39	—	—	—	21
" " l. 40	—	—	21^{ab}	22^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
App. I No. 4 l. 41	—	—	—	22^{cd}
" " l. 42-48	—	—	21^{cd}–24^{ab}	23^{ab}–26^{ab}
" " l. 48 fn.	—	—	—	—
" " l. 49-53	—	—	24^{cd}–26^{cd}	26^{cd}–28^{cd}
" " l. 53 fn.	—	—	—	—
" " l. 54-59	—	—	27^{ab}–29^{cd}	29^{ab}–31^{ab}
" " l. 60	—	—	18 1^{ab}	13 1^{ab}
" " l. 60 fn.	—	—	—	—
" " l. 61-73	—	—	1^{cd}–7^{cd}	1^{cd}–7^{cd}
" " l. 73 fn.	—	—	—	—
" " l. 74-96	—	—	8^{ab}–19^{cd}	8^{ab}–19^{cd}
" " l. 96 fn.	—	—	—	—
" " l. 97-108	—	—	20^{ab}–25^{ab}	20^{ab}–25^{ab}
" " l. 109-111	—	—	25^{c}–26^{d}	—
" " l. 112	—	—	27^{ab}	25^{cd}
" " l. 112 fn.	—	—	—	—
" " l. 113	—	—	27^{cd}	26^{ab}
" " l. 113 fn.	—	—	—	—
" " l. 114-127	—	—	19 1-7	—
l. 12-15 of 514*	—	—	—	14 1-2
l. 16-19 of 514*	—	—	8-9	3-4
506*	7^{a}–10^{b}	7^{e}–9^{d}	—	—
l. 20-22 of 514*	—	—	10^{a}–11^{b}	5^{a}–6^{b}
6^{ab}	10^{cd}	10^{ab}	11^{cd}	6^{cd}, 16 3^{cd}
6^{cd}	11^{ab}	10^{cd}	—	16 4^{ab}
507*	11^{cd}	[10^{ef}]	—	—
7	12	11	12	14 7
l. 1-2 of 517*	—	—	—	8
518*	—	—	—	—
l. 3-6 of 517*	—	—	—	9-10
l. 1-2 of 519*	—	—	13	—
520*	—	—	—	—
l. 3-4 of 519*	—	—	14	—
8^{ab}	13^{ab}	12^{ab}	17^{ab}	13^{ab}, 16 5^{ab}
522*	—	—	17^{cd}	—
523*	—	—	—	—
8^{cd}	13^{cd}	12^{cd}	—	13^{cd}
l. 32-33 of 514*	—	—	18	14
9^{ab}	14^{ab}	13^{ab}	15^{ab}	11^{ab}, 16 4^{cd}
l. 27 of 514*	—	—	15^{cd}	11^{cd}
9^{cd}	14^{cd}	13^{cd}	16^{ab}	12^{ab}
521*	—	—	16^{cd}	12^{cd} fn.
508*	15	14	—	—
10	16	15	—	16 2^{cd}–3^{ab}
509*	17-20	16^{a}–18^{b}	—	—
11^{a}–12^{d}	21-22	18^{c}–19^{f}	—	—
510*	23	20^{a-d}	—	—
12^{ef}	24^{ab}	20^{ef}	—	—
13	24^{c}–25^{b}	21	20	16
14	25^{c}–26^{b}	22	—	18
525*	—	—	—	19-20
15^{ab}	26^{cd}	23^{ab}	—	21^{ab}
526*	—	—	—	21^{cd}–25^{cd}
511*	27^{a}–28^{b}	23^{c}–24^{d}	—	—
15^{c}–17^{b}	28^{c}–30^{b}	25^{a}–26^{d}	21^{a}–22^{d}	25^{a}–26^{d}
17^{cd}	30^{cd}	27^{ab}	—	—
17^{ef}	31^{ab}	27^{cd}	23^{ab}	27^{ab}
l. 48 of 514*	—	—	23^{cd}	27^{cd}
18^{a}–19^{b}	31^{c}–32^{d}	28^{a}–29^{b}	24^{a}–25^{b}	28^{a}–29^{b}
530*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
19^{cd}	33^{ab}	29^{cd}	25^{cd}	29^{cd}
531*	—	—	—	30-33
532*	—	—	26-31	—
534*	—	—	—	—
20	33^{c}-34^{b}	30	19	15
21	34^{c}-35^{b}	31	—	17
513*	35^{c}-37^{b}	32^{a}-33^{d}	—	—
22^{a}-23^{b}	37^{c}-38^{d}	34^{a}-35^{b}	—	16 5^{c}-6^{d}
23^{cd}	39^{ab}	35^{cd}	21 1^{ab}	7^{ab}
l 2-6 of 536*	—	—	1^{c}-3^{d}	7^{c}-9^{d}
l 7-8 of 536*	—	—	—	10
24-26	39^{c}-42^{ab}	36-38	4-6	11-13
538*	—	—	—	—
27^{a}-28^{b}	42^{c}-43^{d}	36^{a}-40^{b}	7^{a}-8^{b}	14^{a}-15^{b}
28^{cd}	44^{ab}	40^{cd}	—	15^{cd}
l. 2-3 of 539*	—	—	8^{c}-9^{b}	16
29^{ab}	44^{cd}	41^{ab}	—	17^{ab}
29^{cd}	45^{ab}	41^{cd}	9^{cd}	17^{cd}
540*	45^{cd}-47^{ab}	42^{ab}-43^{cd}	—	—
30^{ab}	47^{cd}	44^{ab}	10^{ab}	18^{ab}
30^{cd}	48^{ab}	44^{cd}	—	—
541*	—	—	10^{c}-11^{b}	18^{a}-19^{b}
31	48^{c}-49^{b}	45	11^{c}-12^{b}	19^{c}-20^{b}
l. 1 of 542*	—	—	12^{cd}	20^{cd}
543*	—	—	—	—
l 2-5 of 542*	—	—	13^{a}-14^{d}	21^{a}-22^{d}
32	49^{c}-50^{b}	46	—	—
33^{a-d}	50^{c}-51^{d}	47	15	23
544*	—	—	—	24^{ab}
33^{ef}	51^{cd}	48^{ab}	16^{ab}	24^{cd}
545*	—	—	—	25^{a}-26^{b}
33^{gh}	52^{ab}	48^{cd}	16^{cd}	26^{cd}
550*	—	—	—	27^{ab}
34^{a-d}	52^{c}-53^{b}	49^{a-d}	17	27^{c}-28^{b}
34^{ef}	53^{cd}	49^{ef}	20^{ab}	30^{cd}
551*	—	—	—	31
552*	—	—	20^{cd}	33^{ab}
556*	—	—	—	—
553*	54^{ab}	—	—	—
35	54^{c}-55^{b}	50	18	28^{c}-29^{b}
555*	—	—	19	29^{c}-30^{b}
36	55^{c}-56^{b}	51	—	32
37	56^{c}-57^{b}	52	—	—
557*	—	—	21	33^{c}-34^{b}
38^{ab}	57^{cd}	53^{ab}	22^{ab}	34^{cd}
558*	—	—	22^{cd}	35^{ab}
38^{cd}	58^{ab}	53^{cd}	—	—
l 1 of 559*	58^{cd}	54^{ab}	—	—
560*	—	—	—	—
l 2 of 559*	58^{ef}	54^{cd}	—	—
39	59	55	23	35^{e-f}
18 1-4^{b}	19 1-4^{b}	19 1-4^{b}	22 1-4^{b}	17 1-4^{b}
566* l. 6	—	—	4^{cd}	—
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	—	4^{cd}
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	—	5^{ab}
561*	—	—	—	—
5^{e}-7^{b}	6-7	5^{c}-7^{b}	5^{c}-7^{b}	5^{c}-7^{b}
7^{cd}	8^{ab}	7^{cd}	—	7^{cd}
566* l. 12-14	—	—	7^{c}-8	8-9^{b}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
8–13^{b}	8^{c}–13	8–13^{b}	9–14^{b}	9^{c}–14
563*	—	—	—	—
13^{c}–15^{b}	14–15	13^{c}–15^{b}	14^{c}–16^{b}	15–16
15^{cd}	16^{ab}	15^{cd}	16^{cd}	—
567*	—	—	—	—
16	16^{c}–17^{b}	16	18	18^{c}–19^{b}
17^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	—	17^{ab}
17^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	17^{cd}
566* l. 32	—	—	17^{cd}	18^{ab}
18	18^{c}–19^{b}	18	19	19^{c}–20^{b}
19	19^{c}–20^{b}	19	—	20^{c-f}
564* l. 1–2	20^{c}–21^{b}	20	—	—
564* l. 3	21^{cd}	—	—	—
20	22	21	20	21
555*	—	—	—	—
19 1–4^{b}	20 1–4^{b}	20 1–4^{b}	23 1–4^{b}	18 1–4^{b}
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	—
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—	4^{cd}
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{ab}	5^{ab}
6	6	6	5^{c}–6^{b}	—
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	6^{cd}	5^{cd}
571*	—	—	—	—
7^{c}–8	7^{c}–9^{b}	7^{c}–8	7–8	6–7
9–10	9^{c}–11^{b}	9–10	14, 9	10, 8
11^{ab}	11^{cd}	11^{ab}	10^{ab}	9^{ab}
575*	—	—	10^{c}–13^{b}	—
11^{cd}	12^{ab}	11^{cd}	13^{cd}	9^{cd}
12–13	12^{c}–14^{b}	12–13	15–16	11–12
14^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	17^{ab}	13^{ab}
576*	—	—	17^{cd}	—
14^{cd}	15^{ab}	14^{cd}	—	13^{cd}
15–16	15^{c}–17^{b}	15–16	—	—
17	17^{c}–18^{b}	17	18	14
18^{ab}	18^{cd}	18^{ab}	19^{ab}	15^{ab}
18^{cd}	19^{ab}	18^{cd}	—	—
581*	—	—	—	—
18^{c}–19^{b}	19^{c}–20^{b}	18^{c}–19^{b}	—	—
19^{cd}	20^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	15^{cd}
20–21	21–22	20–21	20–21	16–17
585*	—	—	—	—
22^{a-d}	23	22^{a-d}	22	18
586*	—	—	23^{ab}	19^{ab}
22^{ef}	24^{ab}	22^{ef}	—	—
23^{a}	24^{c}	23^{a}	—	19^{c}
23^{b}	24^{d}	23^{b}	—	—
23^{c}	25^{a}	23^{c}	23^{c}	—
23^{d}	25^{b}	23^{d}	23^{d}	19^{d}
24^{ab}	25^{cd}	24^{ab}	24^{ab}	20^{ab}
24^{cd}	26^{ab}	24^{cd}	—	20^{cd}
588*	—	[25^{ab}]	—	—
25^{ab}	26^{cd}	25^{cd}	24^{cd}	21^{ab}
589* l. 1	—	—	25^{ab}	21^{cd}
589* l. 2	—	—	25^{cd}	—
25^{cd}	27^{ab}	26^{ab}	26^{ab}	22^{ab}
590*	—	—	—	—
592*	27^{cd}	[26^{cd}]	26^{cd}	22^{cd}
593*	—	—	—	—
20 1–5	21 1–5	21 1–5	24 1–5	19 1–5
595*	—	—	—	—
6^{a}–7^{b}	6^{a}–7^{b}	6^{a}–7^{b}	6^{a}–7^{b}	6^{a}–7^{b}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
596*	—	—	—	$7^{c}-9^{b}$
$7^{c}-8^{b}$	$7^{c}-8^{b}$	$7^{c}-8^{b}$	$7^{c}-8^{b}$	$9^{c}-10^{b}$
598*	—	—	$8^{c}-9^{b}$	—
$8^{cd}-10^{cd}$	$8^{cd}-10^{cd}$	$8^{cd}-10^{cd}$	$9^{cd}-11^{cd}$	$10^{cd}-12^{cd}$
11-13]	11-13	11-13	—	13-15
600*	—	—	12-13	—
14-17	14-17	14-17	14-17	16-19
18	18	18	18	—
l. 1 of 604*	—	—	19^{ab}	—
l. 2 of 604*	—	—	—	—
l. 3-4 of 604*	—	—	$19^{cd}-20^{ab}$	—
605*	—	—	—	—
606*	19	19	—	—
19^{ab}	20^{ab}	20^{ab}	—	20^{ab}
19^{cd}	20^{cd}	20^{cd}	20^{cd}	20^{cd}
l. 1-2 of 607*	21	21^{abcf}	—	—
—	—	[21^{cd}]	—	—
l. 3-6 of 607*	22	22	—	—
608*	—	—	—	—
21 1-3	22 1-3	22 1-3	25 1-3	20 1-3
4^{ab}	4^{ab}	5^{ab}	4^{ab}	—
610*	—	—	—	4^{ab}
4^{cd}	4^{cd}	5^{cd}	4^{cd}	4^{cd}
—	—	[4]	—	—
5-6	5-6	6-7	5-6	5-6
613*	—	—	—	—
7^{ab}	7^{ab}	8^{ab}	—	7^{cd} fn.
7^{cd}	7^{cd}	8^{cd}	8^{ab}	8^{ab}
7^{ef}	8^{ab}	8^{ef}	—	—
614*	—	—	8^{cd}	—
—	—	—	—	8^{cd}
—	—	—	7^{ab}	7^{ab}
—	—	—	7^{cd}	—
	8^{cd}	—	—	—
615*	9^{ab}	9^{ab}	—	—
8^{ab}	9^{cd}	9^{cd}	9^{ab}	9^{ab}
616*	10	10^{abcd}	—	—
8^{c}	11^{a}	10^{e}	—	9^{c} fn.
—	—	—	9^{c}	9^{c}
8^{d}	11^{b}	10^{f}	9^{d}	9^{d}
9^{ab}	11^{cd}	11^{ab}	10^{ab}	10^{ab}
617*	—	—	—	—
618*	—	—	—	—
9^{cd}	12^{ab}	11^{cd}	10^{cd}	10^{cd}
619*	—	—	—	—
10^{a}	12^{c}	12^{a}	11^{a}	11^{a}
l. 1 of 620*	—	—	11^{b}	11^{b}
l. 2 of 620*	—	—	11^{c}	11^{c}
10^{b}	12^{d}	12^{b}	11^{d}	11^{d}
$10^{c}-12^{d}$	$13^{a}-15^{b}$	$12^{c}-14^{d}$	$12^{a}-14^{b}$	$12^{a}-13^{f}$
[15^{cd}]	15^{cd}	[14^{ef}]	—	—
13-14	16-17	15-16	$14^{c}-16^{b}$	$14^{a}-16^{b}$
15^{ab}	18^{ab}	17^{ab}	16^{cd}	16^{cd}
15^{cd}	18^{cd}	17^{cd}	17^{ab}	16^{ef} fn
621*	[19^{ab}]	—	—	17^{ab} fn
15^{ef}	19^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	17^{cd} fn.
622*	—	—	—	—
$16^{ab}-18^{cd}$	$19^{ef}-22^{ab}$	$18^{cd}-20^{cd}$	$18^{ab}-20^{cd}$	$18^{ab}-20^{cd}$
18^{ef}	22^{cd}	21^{ab}	—	—
623*	23^{ab}	21^{cd}	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh. Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
19^{ab}	23^{cd}	22^{ab}	—	—
629*	—	—	21^{ab}	21^{ab}
19^{cd}	24^{ab}	22^{cd}	21^{cd}	21^{cd}
630*	—	—	—	21^{cd} fn
631*	24^{cdef}	23	—	—
22 1-7	23 1-7	23 1-7	26 1-7	21 1-7
—	—	[7^{ef}]	—	—
8-9	8-9	$8-9^{abcd}$	8-9	8-9
10	10^{ab}	9^{ef}	10^{ab}	10^{ab}
11^{ab}	10^{cd}	10^{ab}	10^{cd}	10^{cd}
11^{c}	11^{a}	10^{c}	11^{b}	11^{b}
11^{d}	11^{b}	10^{d}	—	11^{b} fn
11^{e}	11^{c}	10^{e}	11^{a}	11^{a}
11^{f}	11^{d}	10^{f}	—	11^{d} fn
l 3 of 636*	—	—	11^{cd}	11^{cd}
12-14	12-14	11-13	12-14	12-14
15^{a}	15^{a}	14^{a}	15^{a}	15^{a}
638*	—	—	15^{bc}	15^{bc}
639*	—	—	—	—
15^{b}	15^{b}	14^{b}	15^{d}	15^{d}
15^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	—	—
640*	—	—	16	16
16	16	15	17	17
l 1 of 641*	17^{ab}	16^{ab}	18^{ab}	18^{ab}
642*	—	—	—	—
l 2 of 641*	17^{cd}	16^{cd}	18^{cd}	18^{cd}
l 3 of 641*	18^{ab}	16^{ef}	—	—
$17^{ab}-19^{ab}$	$18^{cd}-20^{cd}$	$17^{ab}-19^{ab}$	$19^{ab}-21^{ab}$	$19^{ab}-21^{ab}$
643*	21	$19^{cd}-20^{ab}$	—	—
19^{cd}	22^{ab}	20^{cd}	21^{cd}	21^{cd}
644*	22^{cdef}	21^{abcd}	—	—
3 1-4	24 1-4	24 1-4	27 1-4	22 1-4
l 1 of 645* and the prior half of l 2	5^{abc}	5^{abc}	—	—
post. half of l 2 of 645*	5^{d}	—	—	—
prior half of l 3 of 645*	6^{a}	—	—	—
post. half of l 3 of 645*	6^{b}	5^{d}	—	—
$5^{e}-10^{b}$	$6^{c}-11^{d}$	$6^{a}-11^{b}$	$5^{e}-10^{b}$	$5^{e}-10^{b}$
649*	—	—	—	—
650*	—	—	—	—
$10^{c}-11^{d}$	$12^{a}-13^{b}$	$11^{c}-12^{d}$	$10^{c}-11^{d}$	$10^{c}-11^{d}$
l 3 of 651*	—	—	12^{ab}	12^{ab}
12^{ab}	13^{cd}	13^{ab}	12^{cd}	12^{cd}
12^{cd}	14^{ab}	13^{cd}	—	13^{ab} fn
$13^{ab}-21^{ab}$	$14^{cd}-22^{cd}$	$14^{ab}-22^{ab}$	$13^{ab}-21^{ab}$	$13^{ab}-21^{ab}$
654*	—	—	—	—
$21^{cd}-25^{cd}$	$23^{ab}-27^{ab}$	$22^{cd}-26^{cd}$	$21^{cd}-25^{cd}$	$21^{cd}-25^{cd}$
656*	—	—	—	—
657*	—	—	—	—
658*	$27^{c}-28^{b}$	27	—	—
$26^{ab}-30^{cd}$	$28^{cd}-32^{ef}$	$28^{ab}-32^{cd}$	$26^{ab}-30^{cd}$	$26^{ab}-30^{cd}$
24 1^{ab}	25 1^{ab}	25 1^{ab}	28 1^{ab}	23 1^{ab}
663*	—	—	—	—
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}
2	2	2	2	2
664*	3	3^{ab} [^{cd}]	—	—

Crit. Ed	Bom Ed	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
3-8	4-9	4-9	3-8	3-8
—	—	—	—	8^{cd} fn
9	10	10^{abcd}	9	9
l 1 of 667*	11^{ab}	10^{ef}	—	—
668*	—	—	—	—
l 2 of 667*	11^{cd}	11^{ab}	—	—
l 3 of 667*	—	—	—	—
10-15	12-17	11^{cdef}-16	10-15	10-15
670*	18	17	16	17
16	19	18	17	16
17^{ab}	20^{ab}	19^{ab}	18^{ab}	18^{ab}
17^{cd}	20^{cd}	19^{cd}	—	—
671*	—	—	18^{c}-19^{d}	18^{c}-19^{d}
18	21	20	20	20
19	22^{abcd}	21^{abcd}	21	21^{abcd}
673*	—	—	—	21^{ef}
674*	22^{ef}	21^{ef}	—	—
25 1-2	26 1-2	26 1-2	29 1-2	24 1-2
3	3	3	—	—
4-6	4-6	4-6	3-5	3-5
7	7	8	6	6
—	—	[7]	—	—
8-9	8-9	9-10	7-8	7-8
679*	—	—	—	—
10	10	11	9	9
11^{ab}	11^{ab}	12^{ab}	10^{ab}	10^{ab}
11^{cd}	11^{cd}	12^{cd}	—	10^{cd} fn
12	12	13	—	—
682*	—	—	10^{c}-11^{d}	10^{c}-11^{d}
683*	—	—	—	—
13	13	14	12	11
App I No 51 1-9	14^{c}-18^{b}	15^{a}-19^{b}	—	—
l 9 fn	—	—	—	—
App I No 51 10-14	18^{c}-20^{b}	19^{c}-21^{b}	—	—
l 14 fn	—	—	—	—
App I No 51 15-23	20^{c}-25^{b}	21^{c}-25^{d}	—	—
14^{ab}	25^{cd}	26^{ab}	13^{ab}	13^{ab}
684*	—	—	13^{c}-14^{b}	13^{c}-14^{b}
14^{c}	26^{a}	26^{c}	14^{c}	14^{c}
685*	—	—	14^{d}-15^{c}	14^{d}-15^{c}
14^{d}	26^{b}	26^{d}	15^{d}	15^{d}
15^{ab}-17^{ab}	26^{cd}-28^{cd}	27^{ab}-29^{ab}	16^{ab}-18^{ab}	16^{ab}-18^{ab}
17^{c}	29^{a}	29^{c}	18^{c}	18^{c}
686*	—	—	18^{d} 19^{a}	18^{d}, 19^{a}
17^{d}	29^{b}	29^{d}	19^{b}	19^{b}
18	29^{c}-30^{b}	30	—	20^{cd} fn
687*	—	—	19^{c}-20^{d}	19^{c}-20^{d}
19^{ab}	30^{cd}	31^{ab}	21^{ab}	21^{ab}
688*	—	—	—	—
19^{cd}-22^{ab}	31^{ab}-33^{cd}	31^{cd}-34^{ab}	21^{cd}-24^{ab}	21^{cd}-24^{ab}
689*	—	—	—	24^{ab} fn
22^{cd}	34^{ab}	34^{cd}	24^{cd}	24^{cd}
l 1-3 of 690*	34^{cd}-35^{ab}	35^{ab}-36^{ab}	—	—
l 1-3 of 691*	—	[36^{c}-37^{d}]	—	—
l 4 of 691*	—	—	—	—
l 4 of 690*	35^{cd}	37^{ef}	—	—
l 5-8 of 690*	36	38	—	—
26 1-2	27 1-2	27 1-2	30 1-2	25 1-2
701*	—	—	—	—
3-4	3-4	3-4	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
l. 5-9 of 700*	—	—	3^{ab}-5^{ab}	3^{ab}-5^{ab}
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{cd}-6^{ab}	5^{cd}-6^{ab}
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	6^{cd}	6^{cd}
6	6	6^{a-d}	7	7
7^{ab}	7^{ab}	6^{ef}	—	8^{ab} fn.
l. 15 of 700*	—	—	8^{ab}	8^{ab}
l. 16 of 700*	—	—	8^{cd}	8^{cd}
7^{cd}	7^{cd}	7^{ab}	9^{ab}	9^{ab}
8^{ab}	8^{ab}	7^{cd}	—	9^{ab} fn
8^{cd}-12^{cd}	8^{cd}-12^{cd}	8^{ab}-12^{ab}	9^{cd}-13^{cd}	9^{cd}-13^{cd}
13	13	12^{e}-13^{b}	—	14
14^{ab}	14^{ab}	13^{cd}	—	14^{cd} fn.
692*	—	—	—	—
14^{cd}	14^{cd}	14^{ab}	15^{cd}	16^{cd}
l. 31 of 700*	—	—	16^{ab}	17^{ab}
15	15	14^{cd}-15^{ab}	14	15
702*	—	—	—	—
16^{ab}	16^{ab}	15^{cd}	15^{ab}	16^{ab}
[14^{cd}]	16^{cd}	—	—	—
16^{cd}	17^{ab}	16^{ab}	16^{cd}	17^{cd}
l. 33-34 of 700*	—	—	17	18
16^{cd}-17^{ab}	17^{cd}-18^{ab}	16^{cd}-17^{ab}	—	18^{cd} fn.
17^{cd}	18^{cd}	17^{cd}	18^{ab}	19^{ab} fn.
18-19	19-20	18-19	18^{cd}-20^{ab}	19-20
20^{ab}	21^{ab}	20^{ab}	20^{cd}	21^{ab}
694*	—	—	—	—
20^{c}-21^{d}	21^{c}-22^{d}	20^{c}-21^{d}	21^{a}-22^{b}	21^{c}-22^{d}
695*	23	22	—	—
22^{ab}-23^{ab}	24^{ab}-25^{ab}	23^{ab}-24^{ab}	22^{cd}-23^{cd}	23^{ab}-24^{ab}
703*	—	—	—	—
23^{cd}	25^{cd}	24^{cd}	24^{ab}	24^{cd}
697*	26	[25]	—	—
24-25	27-28	26-27	24^{cd}-25^{f}	25-26
27 1-3	28 1-3	28 1-3	31 1-3	26 1-3
703*	—	—	4	4
4	4	4	5	5
l. 3 of 705*	—	—	6^{ab}	6^{ab}
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	6^{cd}	6^{cd}
6	6^{a}-7^{b}	6^{a}-7^{b}	7^{a}-8^{b}	7^{a}-8^{b}
709*	—	—	—	8^{ab} fn. 1
706*	7^{cd}	7^{cd}	—	—
707*	7^{ef}	7^{ef}	—	—
7^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	—	8^{ab} fn. 2
7^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}
8-9^{b}	9-10^{b}	9-10^{b}	9-10^{b}	9-10^{b}
710*	—	—	10^{c}-11^{b}	10^{c}-11^{b}
9^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	—	11^{cd} fn. 1
10^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	—	11^{cd} fn. 2
l. 1 of 711*	—	[11^{cd}]	—	—
l. 2-5 of 711*	—	—	—	—
l. 1-3 of 711*	—	—	11^{c}-12^{d}	11^{c}-12^{d}
10^{cd}	11^{cd}	12^{ab}	13^{ab}	13^{ab}
713*	12	12^{c}-13^{b}	—	—
11	13	13^{def}	13^{c}-14^{b}	13^{c}-14^{b}
714*	—	—	—	14^{cd}
12-13	14-15	14-15	14^{c}-16^{b}	15^{a}-16^{d}
l. 1-3 of 717*	—	[16^{d}-17^{b}]	—	—
l. 4 of 717*	—	—	—	—
l. 5 of 717*	—	[17^{cd}]	—	—

Cnt Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
14-18	16-20	$18-22^{ab}$	$16^{cd}-20^{ef}$	$17^{ab}-27^{cd}$
719^{*}	—	—	—	21^{cd} fn.
l. 1-4 of 720^{*}	$21^{ab}-22^{cd}$	$22^{cd}-23^{ef}$	—	—
l. 5 of 720^{*}	—	—	—	—
28 1	29 1	29 1	32 1	27 1
721^{*}	$2^{a}-3^{b}$	2^{a-f}	—	—
2	$3^{c}-4^{b}$	3	2	2
3^{ab}	4^{cd}	4^{ab}	—	4^{ab} fn.
3^{cd}	5^{ab}	4^{cd}	—	—
3^{ef}	5^{cd}	5^{ab}	—	4^{cd} fn.
722^{*}	6^{ab}	[5^{cd}]	—	—
4	6^{cdef}	6	—	5^{cd} fn.
723^{*}	—	—	3-5	3-5
5^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	6^{ab}	6^{ab}
724^{*}	—	—	$6^{c}-8^{d}$	$6^{c}-8^{b}$
5^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	—	7^{cd} fn
6	8	8	9	$8^{cd}-9^{ab}$
7	9	9	—	—
l. 3-4 of 725^{*}	—	—	10	$9^{c}-10^{b}$
App. I. No. 6 l. 1-10	$10^{a}-14^{d}$	$10^{a}-15^{b}$	—	—
" " l. 11	15^{ab}	15^{cd}	—	—
" " l. 12-16	$15^{c}-17^{d}$	$16^{a}-17^{f}$	—	—
8	18	18	11	10
726^{*}	—	—	—	—
9^{a}	19^{a}	19^{a}	12^{a}	11^{c}
9^{b}	19^{b}	19^{b}	—	11^{d} fn
9^{cd}	19^{cd}	19^{ef}	12^{bc}	11^{d}, 12^{a}
—	—	[19^{cd}]	—	—
App. I. No. 7 l. 1-36	—	[$20^{a}-34^{f}$]	—	—
10^{ab}	20^{ab}	35^{ab}	12^{d}, 13^{cd}	12^{b}, 13^{ab}
10^{cd}	20^{cd}	35^{cd}	—	—
11	21	36	15	$14^{c}-15^{b}$
l. 5 of 727^{*}	—	—	13^{ab}	12^{cd}
l. 7-8 of 727^{*}	—	—	14	$13^{c}-14^{ab}$
$12^{ab}-14^{ab}$	$22^{ab}-24^{ab}$	$37^{ab}-39^{ab}$	$16^{ab}-18^{ab}$	$15^{cd}-17^{cd}$
14^{cd}	24^{cd}	39^{cd}	18^{cd}	—
729^{*}	$25^{ab}-25^{ef}$	40[^{ab}]-40^{ef}	—	—
15-16	26-27	41-42	19-20	18-19
17^{ab}	28^{ab}	43^{ab}	21^{ab}	20^{ab}
—	—	—	—	^{ab} fn.
17^{cd}	28^{cd}	43^{cd}	21^{cd}	20^{cd}
$18^{ab}-20^{ab}$	$29^{ab}-31^{ab}$	$44^{ab}-46^{ab}$	$22^{ab}-24^{ab}$	$21^{ab}-23^{ab}$
20^{c}	31^{c}	46^{c}	24^{c}	23^{c}
733^{*}	$31^{d}-32^{c}$	$46^{d}-47^{c}$	—	—
20^{d}	32^{d}	47^{d}	24^{d}	23^{d}
734^{*}	—	—	—	23^{cd} fn.
29 1-4	30 1-4	30 1-4	33 1-4	28 1-4
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	$5^{a,d}$	$5^{a,d}$
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	6^{ab}	6^{ab}
6	6	6	—	—
—	—	—	5^{bc}	5^{bc}
—	—	—	6^{cd}	6^{cd}
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}
l. 14 of 742^{*}	—	—	7^{cd}	7^{cd}
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	—	—
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	—	—
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	7^{cd} fn.
735^{*}	9	9	—	—
9^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	8^{ab}	7^{cd} fn. l. 2
—	—	[10^{cd}]	—	—

Crit Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
9^{cd}	10^{cd}	10^{ef}	9^{ab}	7^{cd} fn l 3
10^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	9^{cd}	7^{cd} fn l 4
10^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	10^{ab}	8^{ab}
11^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	10^{cd}	8^{cd}
11^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	—	8^{cd} fn
l 1 of 736*	13^{ab}	13^{ab}	—	—
l 2 of 736*	—	13^{cd}	—	—
l 3 of 736*	13^{cd}	13^{ef}	—	—
12	14	14^{abef}	11	9
l 25–26 of 742*	—	—	12^{c}–13^{b}	10^{c}–11^{b}
—	—	[14^{cd}]	—	—
13	15	15^{abef}	12^{ab} 13^{cd}	10^{ab}, 11^{cd}
—	—	[15^{cd}]	—	—
737*	16	[16]	—	—
738*	—	—	—	—
14	17	17	14	12
15^{a}	18^{a}	18^{a}	15^{a}	13^{a}
15^{b}	18^{b}	18^{b}	—	13^{b}
15^{c}	18^{c}	18^{c}	—	13^{c}
15^{d}	18^{d}	18^{d}	15^{b}	13^{d}
l 33 of 742*	—	—	15^{cd}	14^{cd}
16–18	19–21	19–21	16–18	15–17
739*	22^{ab}	[22^{ab}]	—	—
19^{ab}–20^{ab}	22^{cd}–23^{cd}	22^{cd}–23^{ab}	19^{ab}–20^{ab}	18^{ab}–19^{ab}
743*	—	—	—	—
20^{cd}	23^{ef}	23^{cd}	20^{cd}	19^{cd}
21^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	21^{ab}	20^{ab}
21^{cd}	24^{cd}	24^{cd}	21^{cd}–22^{ab}	20^{cd}–21^{ab}
l 47 of 742*	—	—	22^{cd}	21^{cd}
22 23	25^{ab}–26^{cd}	25^{ab}–26^{cd}	23–24	22–23
740*	26^{ef}	[26^{ef}]	—	—
741*	—	—	—	—
30 1–7^{ab}	31 1–7^{ab}	31 1–7^{ab}	34 1–7^{ab}	29 1–7^{ab}
745*	—	—	—	—
7^{cd}–11^{cd}	7^{cd}–11^{cd}	7^{cd}–11^{cd}	7^{cd}–11^{cd}	7^{cd}–11^{cd}
749*	—	—	12	12
12	12	12	—	10^{cd} fn
750*	13	13	—	—
13	14	14	—	12^{cd} fn 13^{cd} fn
751*	—	—	13	13
14	15	15	14	14
752*	16^{ab}	[16^{ab}]	—	—
15^{ab}	—	16^{cd}	15^{ab}	15^{ab}
15^{cd}	16^{cd}	16^{ef}	15^{cd}	15^{cd}
16–17	17–18	17–18^{cd}	16–17	16–17
755*	19^{ab}	18^{ef}	—	—
18–19	19^{cd}–21^{ab}	19 20	18–19	18–19
20^{ab}	21^{cd}	21^{ab}	20^{ab}	19^{cd} fn
20^{cd}	22^{ab}	21^{cd}	20^{cd}	20^{ab}
21–22	22^{cd}–24^{ab}	22 23	21–22	20^{cd}–22^{ab}
23^{ab}	24^{cd}	24^{ab}	23^{ef}	22^{ef}
23^{cd}	24^{ef}	24^{cd}	23^{ab}	22^{cd}
31 757*	32 —	32 —	35 —	30 1^{ab}
1^{ab}	1^{ab}	1^{ab}	1^{ab}	2^{cd}
758*	1^{cd}–2^{ab}	1^{cd}–2^{ab}	—	—
2^{cd}–11^{cd}	2^{cd}–13^{cd}	2^{cd}–12^{cd}	1^{cd}–12^{cd}	1^{ab}–13^{ab}
12^{ab}	14^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	13^{cd}
12^{cd}–13^{ab}	14^{cd}–15^{ab}	13^{cd}–14^{ab}	—	—
13^{cd}–14^{cd}	15^{cd}–16^{cd}	14^{cd}–15^{cd}	13^{cd} 14^{cd}	14^{ab}–15^{ab}
761*	17	16	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
15-19	18-22	17-21	15-19	$15^{cd}-20^{ab}$
764*	—	—	—	—
20	23	22	20	$20^{c}-21^{b}$
765^{a}*	[24^{ab}]	—	—	—
21^{ab}	24^{cd}	23^{ab}	21^{ab}	21^{cd}
766*	$24^{cd}-25^{ab}$	$23^{cd}-24^{ab}$	$21^{cd}-22^{ab}$	—
$21^{cd}-22^{ab}$	$25^{cd}-26^{ab}$	$24^{cd}-25^{ab}$	$22^{cd}-23^{ab}$	22
—	—	—	—	22^{cd} fn.
22^{cd}	26^{cd}	25^{cd}	23^{cd}	23^{ab}
767*	—	—	—	23^{ab} fn.
768*	—	[26^{ab}]	—	—
769*	26^{ef}	26^{cd}	—	—
32 $1-2^{ab}$	33 $1-2^{ab}$	33 $1-2^{ab}$	35 $24-25^{ab}$	30 $23^{cd}-24^{cd}$
—	—	—	—	24^{cd} fn.
$2^{cd}-3^{cd}$	$2^{cd}-3^{cd}$	$2^{cd}-3^{cd}$	25^{cd}, $26^{c}-27^{b}$	$25^{ab}-26^{cd}$
l. 3 of 770*	—	—	26^{ab}	25^{cd}
4-5	4-5	4-5	28-29	$27^{cd}-29^{ab}$
l. 1 of 771*	—	—	27^{cd}	27^{ab}
6-7	6-7	6^{a-f}, 7^{ab}	30-31	$29^{cd}-31^{ab}$
773*	—	—	—	32^{cd} fn.
$8^{ab}-9^{ab}$	$8^{ab}-9^{ab}$	$7^{cd}-8^{cd}$	—	—
l. 2 of 771*	—	—	32^{ab}	31^{cd}
l. 3 of 774*	—	—	32^{cd}	—
l. 4-5 of 774*	—	—	33	$32^{cd}-33^{ab}$
$9^{c}-10^{b}$	$9^{c}-10^{b}$	9^{abcd}	34	$33^{c}-34^{b}$
775*	—	—	35	$34^{c}-35^{b}$
10^{cd}	10^{cd}	9^{ef}	—	—
11	11	10	36	$35^{c}-36^{b}$
12^{ab}	12^{ab}	11^{ab}	—	36^{cd} fn. l. 2
776*	—	—	37^{ab}	36^{cd}
12^{cd}	12^{cd}	11^{cd}	37^{cd}	37^{ab}
777*	—	—	38	$37^{c}-38^{b}$
13^{ab}	13^{ab}	12^{ab}	39^{ab}	38^{cd}
13^{cd}	13^{cd}	12^{cd}	—	39^{ab} fn. l. 1
14-16	14-16	13-15	$39^{cd}-42^{ab}$	39-41
780*	—	—	—	—
17	17	16	—	42^{ab} fn., 42^{cd} fn.
781*	—	—	$42^{c}-43^{b}$	42
18-20	18-20	17-19	$43^{c}-46^{b}$	43-45
783*	—	—	—	—
21-26	$21^{ab}-26^{cd}$	$20^{ab}-25^{cd}$	$46^{cd}-51^{ef}$	$46^{ab}-51^{cd}$
789*	26^{ef}	25^{ef}	—	—
33 1-9	34 1-9	34 1-9	36 1-9	31 1-9
794*	—	—	—	—
10-14	10-14	10-14	10-14	10-14
795*	—	—	—	—
15-19	15-19	15-19	15-19	15-19
797*	20-22	20-22	—	—
20	23	23	20	20
34 $1-5^{ab}$	35 $1-5^{ab}$	35 $1-5^{ab}$	37 $1-5^{ab}$	32 $1-5^{ab}$
l. 1-2 of 800*	—	—	—	$8^{c}-9^{b}$
l. 3-4 of 800*	—	—	$5^{cd}-6^{ab}$	$5^{cd}-6^{ab}$
—	—	—	—	[9^{cd}]
l. 5-6 of 800*	—	—	—	10
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	6^{cd}	6^{cd}
l. 7-8 of 800*	—	—	—	11
799*	—	—	—	—
799^{a}*	[6^{abcd}]	6	—	—
6	6^{e-h}	7	7	7
l. 9-10 of 800*	—	—	—	12

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
7^{a}	7^{a}	8^{a}	—	8^{b}
7^{b}	7^{b}	8^{b}	8^{b}	8^{b} fn
prior half of l. 11 of 800*	—	—	8^{a}	13^{a}
post half of l. 11 of 800*	—	—	—	13^{b} fn.
7^{cd}–9^{cd}	7^{cd}–10^{ab}	8^{cd}–10^{cd}	8^{cd}–11^{ab}	13^{cd}–16^{ab}
801*	10^{cd}	[11^{ab}]	—	—
10^{ab}–20^{cd}	10^{ef}–21^{cd}	11^{cd}–22^{cd}	11^{cd}–22^{cd}	16^{cd}–27^{cd}
21	22^{a-d}	23	—	28^{ab} fn, 28^{cd} fn
803*	—	—	23	28
804*	22^{e-h}	24	—	—
805*	—	—	—	—
35 1	36 1	36 1	38 1	33 1
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	1^{cd} fn
l. 3 of 806*	—	—	—	2^{ab}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	2^{ab} fn l. 1
2^{ef}	2^{ef}	3^{ab}	—	2^{ab} fn l. 2
l. 4–6 of 806*	—	—	2^{c}–3^{d}	2^{c}–3^{d}
3–4^{b}	3	3^{c}–4^{b}	4	4
807*	—	—	—	4^{cd} fn
4^{c}–6^{d}	4^{a}–6^{b}	4^{c}–6^{d}	5^{a}–7^{b}	5^{a}–7^{b}
808*	6^{cd}	7^{cd}	—	—
7^{ab}	6^{ef}	7^{ab}	7^{cd}	7^{cd}
809*	—	—	—	—
7^{c}–8^{b}	7	7^{c}–8^{b}	8	8
811*	—	—	—	—
8^{c}–9^{b}	8	8^{c-f}	9	9
812*	—	—	10^{ab}	10^{ab}
9^{c-}	9	9	10^{c}–11^{b}	10^{c}–11^{b}
l. 1 of 813*	—	—	11^{cd}	11^{cd}
10^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
10^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	13^{ab}	13^{ab}
l. 5 of 813*	—	—	13^{cd}	13^{cd}
l. 6 of 813*	—	—	14^{ab}	14^{ab}
l. 7 of 813*	—	—	14^{cd}	—
l. 8–9 of 813*	—	—	15	—
11^{a}	11^{a}	11^{a}	—	14^{a} fn.
11^{b}	11^{b}	11^{b}	12^{cd}	14^{b} fn
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	16^{ab}	14^{cd} fn
12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	16^{cd}	15^{ab}
l. 14 of 813*	—	—	—	15^{cd}
12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	17^{ab}	15^{cd} fn l. 2
13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	17^{cd}	16^{ab}
13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	18^{ab}	16^{cd}
14^{ab}–19^{ab}	14^{ab}–19^{cd}	14^{ab}–19^{ab}	18^{cd}–24^{ab}	17^{ab}–22^{cd}
19^{cd}	20^{ab}	19^{cd}	—	23^{ab} fn
815*	—	—	24^{cd}	23^{ab}
20^{ab}	20^{cd}	20^{ab}	25^{ab}	23^{cd}
816*	—	[20^{c}–21^{b}]	—	—
20^{cd}–21^{cd}	21^{ab}–22^{ab}	21^{cd}–22^{cd}	25^{cd}–26^{cd}	24^{ab}–25^{ab}
21^{ef}	22^{cd}	23^{ab}	—	25^{ab} fn
819*	[22^{ef}]	—	—	—
22–26	23–27	23^{cd}–27^{cd}	27–31	25^{cd}–30^{ab}
824*	—	—	—	—
825*	—	—	—	30^{cd}
36 1–3^{ab}	37 1–3^{ab}	37 1–3^{ab}	39 1–3^{ab}	34 1–3^{ab}
826*	—	—	—	—
3^{cd}–6^{cd}	3^{cd}–6^{cd}	3^{cd}–6^{cd}	3^{cd}–6^{cd}	3^{cd}–6^{cd}
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
post half of l. 3 of 827*	—	—	7^b	7^b
prior half of l. 4 of 827*	—	—	7^c	7^c
7^c	7^c	7^c	8^a	8^a
post half of l. 5 of 827*	—	—	8^b	8^b
prior half of l. 6 of 827*	—	—	8^c	9^c
7^d	7^d	7^d	8^d	9^d
8^a	8^a	8^a	—	8^c
8^b	8^b	8^b	—	8^d
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	—	9^{ab}
9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	$9^{a\,d}$	$10^{a,d}$
9^c	9^c	9^c	9^b	10^b
prior half of l. 8 of 827*	—	—	9^c	10^c
9^d	9^d	9^d	—	—
10–12	10–12	10–12	10–12	11–13
13	13	13	—	13^{cd} fn, l. 3–4
14	14	14	—	13^{cd} fn, l. 5–6
15^{a-d}	15	15	13	14
15^{ef}	16^{ab}	15^{ef}	—	14^{cd} fn
16^{ab}–17^{ab}	16^{cd}–17^{cd}	16^{ab}–17^{ab}	14^{ab}–15^{ab}	15^{ab}–16^{ab}
l. 6–9 of 828*	—	—	15^c–17^b	16^c–18^b
17^c–19^d	18^a–20^b	17^c–19^d	17^c–19^d	18^c–20^d
20	20^{cd}	19^{ef}	—	21^{ab}
21	21	20	20	21^c–22^b
829*	—	[21]	—	—
22	22^{a-d}	22^{a-d}	21	22^c–23^b
830*	—	—	22	23^c–24^b
831*	[22^{ef}]	22^{ef}	—	—
23–24	23–24	23–24	23–24	24^{cd}–26^{ab}
834*	—	—	—	—
25^a–26^b	25^a–26^b	25^c–26^b	25^a–26^b	26^c–27^d
832*	—	—	—	—
26^c–29^b	26^c–29^b	26^c–29^c	26^c–29^b	28^a–30^d
836*	—	—	—	—
29^c–31^d	29^c–31^d	29^c–31^d	29^c–31^d	30^c–32^d
838*	32	32	—	—
37 1–15	38 1–15	38 1–15	40 1–15	35 1–15
842*	—	—	—	—
16^a–20^b	16^a–20^b	16^a–20^b	16^a–20^b	16^a–20^b
20^{cdef}	20^c–21^b	20^{cdef}	—	—
843*	21^{cd}	21^{ab}	—	—
21^a–24^d	22^a–24^f	21^c–24^d	20^c–23^d	20^c–23^d
846*	—	—	—	23^{cd} fn
38 847*	39 —	39 —	41 —	36 —
1–2	1–2	1–2	1–2	1–2
848*	3^{ab}	3^{ab}	—	—
3^a–4^b	3^c–4^d	3^c–4^b	3^a–4^b	3^a–4^b
849*	—	—	—	—
4^c–12^d	5^a–13^b	4^c–12^d	4^c–12^d	4^c–12^d
851*	—	—	13^a–14^b	13^a–14^b
13	13^c–14^b	13^{a-d}	14^c–15^b	14^c–15^b
14	14^{cd}	13^{ef}	16^{ab}	16^{ab}
15^{ab}	15^{ab}	14^{ab}	15^{cd}	15^{cd}
855*	—	—	—	—
15^c–16^d	15^c–16^d	14^c–15^d	16^c–17^d	16^c–17^d
856*	—	—	18	18

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
17^{ab}	17^{ab}	16^{ab}	19^{ab}	19^{ab}
857*	[18^{ab}]	[17^{ab}]	—	—
858*	—	—	—	—
17^{cd}	17^{cd}	16^{cd}	19^{cd}	19^{cd}
18^{a}–19^{b}	18^{c}–19^{b}	17^{c}–18^{b}	20^{a}–21^{b}	20^{a}–21^{b}
860*	—	—	—	—
19^{c}–24^{d}	19^{c}–24^{d}	18^{c}–23^{d}	21^{c}–26^{d}	21^{c}–26^{d}
862*	—	—	—	27^{ab}
25	25	24	27	27^{c}–28^{b}
26^{ab}	26^{ab}	25^{ab}	28^{ab}	—
26^{cd}	26^{cd}	25^{cd}	28^{cd}	28^{cd}
864*	—	—	29	—
39 1–2^{ab}	40 1–2^{ab}	40 1–2^{ab}	42 1–2^{ab}	37 1–2^{ab}
865*	2^{cd}	—	—	—
2^{cd}	3^{ab}	2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}
867*	3^{cd}	2^{ef}	—	—
3–10	4–11	3–10	3–10	3–10
869*	—	—	—	—
11^{a}–15^{b}	12^{a}–16^{b}	11^{a}–15^{b}	11^{a}–15^{b}	11^{a}–15^{b}
15^{c}	16^{c}	15^{c}	15^{c}	15^{c}
15^{d}	16^{d}	15^{d}	—	15^{d} in l 1 post half
16^{a}	17^{a}	16^{a}	—	,, 2 prior half
16^{b}	17^{b}	16^{b}	15^{d}	15^{d}
871*	—	—	—	—
16^{c}–23^{b}	17^{c}–24^{b}	16^{c}–23^{b}	16^{a}–22^{d}	16^{a}–22^{d}
23^{cd}	24^{cd}	23^{cd}	—	—
l 1-2 of 873*	—	—	23	23
l 3 of 873*	—	—	—	—
874*	25^{ab}	24^{ab}	—	—
24	25^{c}–26^{b}	24^{c}–25^{b}	24	24
875*	26^{cd}	25^{cd}	—	—
25^{ab}	27^{ab}	26^{ab}	25^{ab}	25^{ab}
876*	27^{cd}	26^{cd}	—	—
25^{cd}	28^{ab}	26^{ef}	25^{cd}	25^{cd}
877*	—	—	—	26^{ab}
26–27	28^{c}–30^{b}	27–28	—	—
28	30^{c-f}	29	26	26^{c-f}
878*	—	—	—	—
40 1	41 1	41 1	43 1	38 1
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	4^{cd}	4^{cd}
879*	—	—	—	5^{ab}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	2^{ab}	2^{ab}
3–4	3–4	3–4	2^{c}–4^{b}	2^{c}–4^{b}
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{cd}
5^{c}–12	5^{c}–12	5^{c}–12	5^{c}–12	6^{a}–13^{b}
884*	—	—	—	—
13	13	13	13	13^{cd}–14^{ab}
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	14^{cd}
14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	14^{cd} fn
15–19^{b}	15–19^{b}	15–19^{b}	15–19^{b}	15–19^{b}
887*	—	—	—	—
888*	—	—	—	—
889*	19^{cd}	19^{cd}	—	—
19^{c}–20	20^{a-f}	20^{a-f}	19^{c}–20	19^{c}–20
890* l 2-3	—	[21]	21	21
21–24^{b}	21–24^{b}	22–25^{b}	22–25^{b}	22–25^{b}
891*	—	—	—	—
24^{c}–26	24^{c}–26	25^{c}–27	25^{c}–27	25^{c}–27
892*	—	—	—	28
893*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed.
41 1-3	42 1-3	42 1-3	44 1-3	39 1-3
894*	—	—	4	4
4-5^{b}	4-5^{b}	4-5^{b}	5	5-6^{b}
5^{c}-7	5^{c}-7	5^{c}-7	—	6^{c}-8
8-11^{b}	8-11^{b}	8-11^{b}	6^{a}-9	9-12^{b}
896*	—	—	—	—
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	9^{cd}	12^{cd}
897*	12^{ab}	11^{ef}	—	—
12	12^{c}-13^{b}	12	10	13
898*	—	—	11	14
13^{ab}	13^{cd}	13^{ab}	12^{ab}	15^{ab}
899*	14^{ab}	13^{cd}	—	—
13^{c}-16	14^{c}-17	13^{e}-16	12^{c}-15	15^{c}-18
901*	—	—	—	—
17-21	18-22	17-21	16-20	19-23
904*	—	—	—	—
22^{ab}	23^{ab}	22^{ab}	21^{ab}	24^{ab}
906*	—	—	21^{cd}	24^{cd}
22^{c}-23^{b}	23^{c}-24^{b}	22^{e}-23^{b}	22	25
907*	—	—	—	26^{ab}
23^{cd}	24^{cd}	23^{cd}	23^{ab}	26^{cd}
909*	—	—	23^{cd}	27^{ab}
24^{ab}	25^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	27^{cd}
910*	—	—	—	—
912*	—	—	—	27 fn
24^{cd}	25^{cd}	24^{cd}	24^{cd}	27^{ef}
42 1	43 1	43 1	45 1	40 1
913*	—	2	2	2
2-3	2-3	3-4^{b}, 5^{cd}	3-4	3-4
—	—	[4^{cd}, 5^{ab}]	—	—

Cnt. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
$10^{a}-12^{b}$	$19^{c}-21^{d}$	$22^{a}-24^{b}$	14, 15, 17^{cd}	$14^{c}-16^{b}$, 18^{ab}
925*	—	—	—	—
$12^{c}-13$	$22-23^{b}$	$24^{c}-25$	$18-19^{b}$	$18^{c}-19$
$14-15^{b}$	$23^{c}-24$	$26-27^{b}$	$16-17^{b}$	$16^{c}-17$
926*	—	—	27	28
15^{cd}	25^{ab}	27^{cd}	19^{cd}	20^{ab}
927*	—	—	—	—
$16-17^{b}$	$25^{c}-26$	$28-29^{b}$	20	$20^{c}-21$
17^{cd}	27^{ab}	29^{cd}	21^{cd}	22^{cd}
$18-19^{ab}$	$27^{c}-28$	$30-31^{b}$	$22-23^{b}$	$23-24^{b}$
19^{cd}	29^{ab}	31^{cd}	—	—
20^{ab}	29^{cd}	32^{ab}	25^{ab}	26^{ab}
20^{cd}	30^{ab}	32^{cd}	—	—
21^{ab}	30^{cd}	33^{ab}	25^{cd}	26^{cd}
929*	—	—	—	—
21^{cd}	31^{ab}	33^{cd}	26^{ab}	27^{ab}
930*	—	—	26^{cd}	27^{cd}
931*	—	—	28^{ab}	29^{ab}
22–23	$31^{c}-33^{b}$	34–35	$28^{c}-30^{b}$	$29^{c}-31^{b}$
933*	—	—	—	—
24	$33^{c}-34^{b}$	36	$30^{c}-31^{b}$	$31^{c}-32^{b}$
934* l. 1–7	$34^{c}-37$	$37-39^{f}$	—	—
935*	—	—	—	—
934* l. 8	38^{ab}	40^{ab}	—	—
936*	—	[$40^{c}-41^{b}$]	—	—
934* l. 9–12	$38^{c}-40^{b}$	$41^{c}-42^{f}$	—	—
934* l. 13 the prior half	40^{c}	43^{a}	—	—
937*	—	—	—	—
934* l. 13 the post. half	40^{d}	43^{b}	—	—
934* l. 14–16	41^{a-f}	$43^{c}-44$	—	—
43 1	44 1	44 1	45 $31^{c}-32^{b}$	40 $32^{c}-33^{b}$
939*	—	—	$32^{c}-34^{b}$	$33^{c}-35^{b}$
2–3	2–3	2–3	$34^{c}-36^{b}$	$35^{c}-37^{b}$
940*	—	—	$36^{c}-37^{b}$	$37^{c}-38^{b}$
941*	—	—	—	—
4	4	4	$37^{c}-38^{b}$	$38^{c}-39^{b}$
942*	—	—	—	39^{ab} fn
5–6	5–6	5–6	$38^{c}-40$	$39^{c}-41$
945* l. 1, 4	—	—	41	42
945* l. 5	—	—	42^{ab}	43^{ab}
945* l. 6	—	—	42^{cd}	43 fn. l. 2
945* l. 7–8	—	—	43	$43^{c}-44^{b}$
946*	—	—	—	—
$7-17^{b}$	$7-17^{b}$	$7-17^{b}$	$44^{a}-54^{b}$	$44^{c}-54$
947*	—	—	—	—
17^{c-f}	$17^{c}-18^{b}$	$17^{c}-18^{b}$	54^{cd}	55^{ab}
18^{a-d}	$18^{a}-19^{b}$	$18^{c}-19^{b}$	55	$55^{c}-56^{b}$
18^{f}	19^{cd}	19^{cd}	—	56^{ab} fn.
$19^{a}-20^{b}$	$20^{a}-21^{b}$	$20^{a}-21^{b}$	$56^{a}-57^{b}$	$56^{c}-57^{d}$
949*	$21^{c}-22^{b}$	21^{c-f}	—	—
20^{cd}	22^{cd}	22^{ab}	57^{cd}	57^{ef}
950*	23	22^{c-f}	—	—
951*	—	—	—	58
44 1–2	45 1–2	45 1–2	46 1–2	41 1–2
952*	—	—	—	—
$3-5^{b}$	$4-6^{b}$	$4-5^{f}$	$4-6^{b}$	$4-6^{b}$
5^{c-f}	3	3	3	3
$6-8^{b}$	$6^{c}-9^{b}$	$6-8^{b}$	$6^{c}-9^{b}$	$6^{c}-9^{b}$

Crit. Ed	Bom. Ed	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed.
957*	—	—	—	—
958*	—	—	—	—
8^{c}–14	9^{c}–15	8^{c}–14	9^{c}–15	9^{c}–15^{b}
959*	—	—	16	15^{c}–16^{b}
15–16	16–17	15–16	17–18	16^{c}–18^{b}
961* l. 1–4	—	—	19–20	18^{c}–20^{b}
17	18	17	21	20^{c}–21^{b}
App I No 8 l. 1–2	19	[18]	—	—
" " l. 2(a)	—	—	—	—
" " l. 3–11	20–24^{b}	[19–23^{b}]	—	—
" " l. 11 fn	—	—	—	—
" " l. 12–18	24^{c}–27	[23^{c}–26]	—	—
" " l. 18(c)	—	—	—	—
" " l. 19–24	28–30	[27–29^{d}]	—	—
" " l. 24(d)	—	—	—	—
" " l. 24(e)	—	—	—	—
" " l. 25	31^{ab}	[29^{ef}]	—	—
" " l. 25(f)	31^{c}–32^{b}	[30^{a-d}]	—	—
" " l. 25(g)	—	—	—	—
18^{ab}	32^{cd}	30^{ef}	—	—
18^{c}–19^{b}	33 34^{b}	31–32^{b}	22–23^{b}	21^{c}–22
962*	—	—	23^{c}–24^{b}	23
19^{c}–23	34^{c}–38	32^{c}–36	24^{c}–28	24–28^{b}
965* l. 2	—	—	—	—
24^{ab}	39^{ab}	37^{ab}	29^{ab}	28^{cd}
966*	—	—	—	—
24^{cd}	39^{cd}	37^{cd}	29^{cd}	29^{ab}
967* l. 2–5	—	—	30–31	29^{c}–31^{b}
968*	—	—	—	31^{ab} fn.
25^{ab}	40^{ab}	38^{ab}	32^{ab}	31^{cd}
967* l. 7–8	—	—	—	—
25^{cd}	40^{cd}	38^{cd}	32^{cd}	32^{ab}
969*	41–43	39–41	—	—
26–27^{b}	44–45^{b}	42–43^{b}	33 34^{b}	32^{c}–33
971*	—	—	—	—
27^{cd}	45^{cd}	43^{cd}	34^{cd}	33^{cd}
45 1–3^{b}	46 1–3^{b}	46 1–3^{b}	47 1–3^{b}	42 1–3^{b}
972*	—	[3^{cd}]	—	—
3^{c}–6^{b}	3^{c}–6^{b}	3^{c}–6^{b}	3^{c}–6^{b}	3^{c}–6^{b}
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	—	6^{cd}
7	7	7	6^{c}–7^{b}	7
973*	—	—	—	—
8–10^{b}	8–10^{b}	8–10^{b}	7^{c}–9	8–10^{b}
10^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	10^{ab}	11^{ab}
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	10^{cd}	11^{ab} †
11^{c}–12	11^{c}–12	11^{c}–12	11–12^{b}	11^{c}–12
13–14	13–14	14–15	12^{c}–14^{b}	13–15^{b}
975*	15	13	—	—
15^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	14^{cd}, 15^{b}	15^{cd}, 16^{b}
15^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	15^{acd}	16^{acd}
16–17	17–18	17–18	16–17	17–18
978*	—	—	18	19
18	19	19	19	20
979*	—	—	—	—
19–22	20–23	20–23	20–23	21–24
46 981*	47 —	47 —	48 —	43 —
1–5^{b}	1–5^{b}	1–5^{b}	1–5^{b}	1–5^{b}

† In Lahore Ed no. 11 is wrongly repeated

Crit Ed	Bom. Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	—	2^{cd} fn l 6
6^{a-d}	6	6^{a-d}	5^{c}-6^{b}	5^{c} 6^{b}
984*	—	—	—	—
985* l 2-3	—	—	—	—
6^{ef}	7^{ab}	6^{ef}	6^{cd}	6^{cd}
983*	—	—	—	—
7	7^{c}-8^{b}	7	7	7
986*	—	—	8-9	8-9
8^{ab}	8^{cd}	8^{ab}	11^{ab}	11^{ab}
8^{cd}	9^{ab}	8^{cd}	10	10
9-10	9^{c}-11^{b}	9-10	11^{c}-13^{b}	11^{c}-13^{b}
988*	—	—	—	—
11-22	11^{c}-22	11-21	13^{c}-24	13^{c}-24
991*	—	—	25	25
47 1-2^{b}	48 1-2^{b}	48 1-2^{b}	49 1-2^{b}	44 1-2^{b}
2^{c}-5	2^{c}-5	2^{c}-5	3-6^{b}	3-6^{b}
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	2^{cd}	2^{cd}
6^{c}-7^{b}	6^{c}-7^{b}	6^{c}-7^{b}	6^{c}-7^{b}	6^{c}-7^{b}
993*	—	—	—	—
994*	—	—	—	—
[7^{cd}]	7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}
8^{a-d}	7^{e}-8^{b}	8^{a-d}	8	8
8^{ef}	8^{cd}	8^{ef}	—	8^{cd} fn
9-13^{b}	9-13^{b}	9-13^{b}	9-13^{b}	9-13^{b}
13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{ab} fn
997* l 4	—	—	—	—
14-15	14-15	14-15	14-15	13^{e-f}, 14
998*	—	—	—	—
16	16	16	16	15
1000*	—	—	—	16
1001*	—	[17^{ab}]	—	—
17	17	17^{c-f}	17	17
18-20^{d}	18-20	18-20	18-20	18-20
20^{ef}	21^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	20^{cd} fn. l 2
21-23^{f}	21^{c}-24	21^{c}-24^{b}	21^{c}-24	21-24^{b}
23^{gh}	25^{ab}	24^{cd}	—	24^{cd}
24-25^{b}	25^{c}-26^{b}	24^{e}-25^{b}	25	25
25^{c}-26^{b}	26^{c}-27^{b}	25^{c}-26^{b}	26	25†
26^{cd}	27^{cd}	26^{cd}	27^{ab}	26^{ab}
1004*	—	—	—	—
27	28	27	27^{c}-28^{b}	26^{c}-27^{b}
1005*	—	—	28^{c}-29^{b}	27^{c}-28^{b}
28-29	29-30	28-29	29^{c}-31^{b}	28^{c}-30^{b}
1007*	—	—	—	—
30-32^{b}	31-33^{b}	30-32^{b}	31^{c}-33	30^{c}-32
32^{cd}	33^{cd}	32^{cd}	34^{ab}	32^{cd} fn
32^{ef}	33^{ef}	32^{ef}	34^{cd}	33^{ab}
48 1-5	49 1-5	49 1-5	50 1-5	45 1-5
1013*	—	[6-7^{b}]	—	—
6-7	6-7^{d}	7^{c}-9^{b}	6-7	6-7
1017*	—	—	8	7 fn
1018*	7^{ef}	9^{cd}	—	—
8-14^{b}	8-14^{b}	10-16^{b}	9-15^{b}	8-14^{b}
14^{cd}	14^{cd}	[17^{ab}]	15^{cd}	14^{cd}
15^{ab}	15^{ab}	16^{cd}	16^{ab}	15^{ab}
15^{cd}	15^{cd}	17^{cd}	16^{cd}	15^{cd}
16	16^{a-d}	18^{a-d}	17	16
1023*	16^{ef}	18^{ef}	—	—

† In Lahore Ed no 25 is wrongly repeated

Crit Ed.	Bom. Ed.	Kumbh Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed
17-20	17-20	19-23	18-21	17-20
1028*	—	—	—	—
21	21	23	22	21
1029* l 3 4	—	—	23	22
22	22	24	24	23
1030*	—	—	—	Before 1 of 46 Sarga fn
49 1-2	50 1-2	50 1-2	51 1-2	46 1-2
3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	3^{cd} fn
1031* l 2, 3	—	—	—	—
1032*	—	—	—	—
$4-7^{b}$	$4-7^{b}$	$4-6^{d}, 7^{ab}$	$4-7^{ab}$	$3^{c}-6$
1033*	7^{cd}	6^{cd}	—	—
$7^{c}-12$	$8-13^{b}$	$7^{c}-12$	7-12	$7-12^{b}$
1037* l 4	—	—	—	—
13^{ab}	13^{cd}	13^{ab}	13^{ab}	12^{cd}
13^{cd}	14^{ab}	13^{cd}	13^{cd}	12^{cd} fn l 3
14-15	$14^{c}-16^{b}$	14-15	14-15	13-14
16	$16^{c}-17^{b}$	16	—	—
1041* l 1-2	—	—	16	15
17^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	17^{ab}	16^{ab}
17^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	—	—
18^{ab}	[18^{cd}]	18^{ab}	18^{ab}	17^{ab}
1041* l. 4 the post. half	—	—	17^{d}	16^{d}
18^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	18^{c}	17^{c}
19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	—	—
1039*	—	—	—	—
19^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	19^{ab}	18^{ab}
1041* l 6 the prior half	—	—	19^{c}	18^{c}
20^{a}	20^{a}	20^{a}	—	—
20^{b}	20^{b}	20^{b}	18^{d}	17^{d}
20^{cd}	20^{cd}	20^{cd}	—	—
21^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	—	—
1040*	—	—	—	—
21^{c}	21^{c}	21^{c}	17^{c}	16^{c}
21^{d}	21^{d}	21^{d}	19^{d}	18^{d}
22	22	22	20	19
23^{a}	23^{a}	23^{a}	21^{c}	20^{c}
23^{b}	23^{b}	23^{b}	21^{b}	20^{b}
23^{c}	23^{c}	23^{c}	21^{a}	20^{a}
23^{d}	23^{d}	23^{d}	21^{d}	20^{d}
24^{a}	24^{a}	24^{a}	22^{b}	21^{b}
24^{b}	24^{b}	24^{b}	22^{a}	21^{a}
24^{cd}	24^{cd}	24^{cd}	22^{cd}	21^{cd}
25	25	25	23	22
1044*	—	—	—	—
50 1-6	51 1-6	51 1-6	52 1-6	47 1-6
1047*	—	—	—	—
7-15	7-15	7-15	7-15	7-25
16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}
1050*	—	—	—	—
16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}
17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	16^{d}
$17^{c}-19$	$17^{c}-19$	$17^{c}-19$	$17^{c}-19$	$17-19^{b}$
20^{abc}	20^{abc}	20^{abc}	20^{abc}	$19^{cd}, 20^{a}$
1051*	—	—	—	—
20^{d}	20^{d}	20^{d}	20^{d}	20^{b}
1052*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
21-23	21-23	21-23	21-23	20^{c}-23^{b}
1054*	—	—	—	23^{ab} fn.
24	24	24	—	23^{cd} fn.
25^{ab}	25^{ab}	25^{ab}	—	23^{cd}
25^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	24^{ab}	24^{ab}
26^{ab}	26^{ab}	—	24^{cd}	24^{cd}
26^{c}-27^{b}	26^{c}-27^{b}	26	25	25
1055*	—	—	26^{ab}	26^{ab}
27^{cd}	27^{cd}	27^{ab}	26^{cd}	26^{cd}
1056*	28^{ab}	27^{cd}	—	—
28	28^{c-f}	28	27	27
1057*	—	—	—	28
51 1058*	52 —	52 —	53 —	48 1^{ab}
1-23	1-23	1-23	1-23	1^{c}-24
1060* l. 2	—	—	—	25^{ab}
52 1^{ab}	53 1^{ab}	53 1^{ab}	54 1^{ab}	48 25^{cd}
1062*	—	—	—	—
1^{c}-5	1^{c}-5	1^{c}-5	1^{c}-5	26-30^{b}
1064*	—	—	6-7^{b}	30^{c}-32
6-8	6-8	6-8^{d}	7^{c}-10^{b}	32-34
1066*	—	—	—	—
9^{a-f}	9-10^{b}	8^{e}-9	10^{c}-11	35-36^{b}
1067*	—	—	—	—
10-15^{b}	10^{c}-15	10-15^{b}	12-17^{b}	36^{c}-41
15^{cd}	16^{ab}	15^{cd}	17^{cd}	—
16-20	16^{c}-20^{f}	16-20	16-22	42-46
1069*	21	21	—	—
21	22	22	23	47
22^{ab}	23^{ab}	23^{ab}	24^{ab}	47^{cd} fn.
22^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	24^{cd}	48^{ab}
1071*	—	—	—	—
23-24^{b}	24-25^{b}	24-25^{d}	25-26^{b}	48^{c}-49
24^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	26^{cd}	—
53 1-4	54 1-4	54 1-4	55 1-4	49 1-4
5^{ab}	5^{ab}	[5^{ab}]	5^{ab}	5^{ab}
5^{cd}	5^{cd}	—	5^{cd}	5^{cd}
6-7	6-7	5^{c-f}, 6	6-7	6-7
1073* l. 2-4	—	—	—	—
8-9^{b}	8-9^{b}	7-8^{b}	8-9^{b}	8-9^{b}
9^{cd}	9^{cd}	8^{cd}	9^{cd}	—
1073* l. 5	—	—	—	—
10-12	10-12	9-11	10-12	9^{c}-12^{b}
1074*	—	—	—	—
13-15^{b}	13-15^{b}	12-14^{b}	13-15^{b}	13-13^{b}
15^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	15^{cd}	12^{cd}-13^{cd}
16-17	16-17	15-16^{d}	16-17	16-17
1076*	18^{ab}	16^{ef}	—	—
18	18^{c}-19^{b}	17	18	18
1077*	—	—	—	—
19^{ab}	19^{cd}	18^{cd}	19^{ab}	19^{ab}
—	—	18^{ef}	—	—
19^{c}-22^{b}	20-22	18^{g}-21^{b}	19^{c}-22^{b}	19^{c}-22^{b}
1078*	—	—	—	22^{cd}
22^{cd}	23^{ab}	21^{cd}	22^{cd}	23^{ab}
1079*	—	—	23^{ab}	—
23^{ab}	23^{cd}	22^{ab}	23^{cd}	23^{cd}
1080*	—	—	—	23^{ef}
1081*	23^{ef}	22^{cd}	—	—
54 1-2	55 1-2	55 1-2	56 1-2	50 1-2
1082*	—	—	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
$3-4^{a}$	$3\ 4^{a}$	$3\ 4^{a}$	$3\ 4^{a}$	$3-4^{a}$
App I No 9	—	—	—	—
$4^{b}\ 12$	$4^{b}\ 12$	$4^{b}-12$	$4^{b}\ 12$	$4^{b}\ 12$
1083* l 2 4	—	—	—	$13-14^{b}$
13 27	13-27	13 27	13 27	$14^{c}-29^{b}$
28^{ab}	28^{ab}	28^{ab}	28^{ab}	29^{cd}
1084*	—	—	—	—
28^{d}	28^{cd}	28^{d}	28^{d}	29^{ef}
55 1	56 1	56 1	57 1	51 1
1085*	2^{ab}	2^{ab}	—	—
2^{ab}	2^{cf}	2^{cd}	2^{ab}	2^{ab}
3-7	3-7	3 7	$2^{c}-7^{b}$	$2^{c}-7^{b}$
8	8	8	$7^{cd}\ 10^{ab}$	$7^{cd}\ 9^{ab}$
9	9	9	$10^{cd}\ 8^{ab}$	$9^{cd}\ 8^{ab}$
10	10	10	$9^{cd}\ 11^{ab}$	$8^{d}\ 10^{ab}$
11	11	11	$8^{d}\ 9^{ab}$	$10^{cd}\ 11^{ab}$
12 20	12-20	12-19	$11^{c}-20^{b}$	$11^{c}-20^{b}$
21^{ab}	21^{ab}	20^{ab}	20^{cd}	20^{cd}
$21^{c}-22^{b}$	$21^{c}\ 22^{b}$	$20^{c}\ 21^{b}$	21	—
$22\ 23^{b}$	$22^{c}\ 23^{b}$	$21^{c}\ 22^{b}$	22	21
1088*	—	—	—	—
$23^{c}-24$	$23^{c}-24$	$22^{c}-23$	$23-24^{b}$	$22-23^{b}$
1089*	—	—	—	—
1090* l 1	—	—	24^{d}	23^{cd}
1091*	—	—	25^{ab}	23^{ef} fn
1090* l 2	—	—	25^{d}	23^{ef}
56 1^{ab}	57 1^{ab}	57 1^{ab}	58 —	52 —
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}
1092* l 1 4 5	—	—	—	—
2	2	2	$2^{ab}\ 1^{ab}$	$2^{ab}\ 1^{ab}$
2^{ef}	3^{ab}	[3^{ab}]	2^{d}	2^{cd}
1093*	—	—	3 4	3 4
3	$3^{c}-4^{b}$	3^{c-f}	5	5
1092 l 2 3	—	—	6	6
1094*	—	—	7	7
1095*	—	—	—	—
4^{a}	4^{c}	4^{a}	59 1^{a}	53 1^{a}
1096*	—	—	—	1^{d} in the post half of l 1 and prior half of l 2
4^{b}	4^{d}	4^{b}	1^{b}	1^{b}
$4^{c}-9^{b}$	5-9	$4^{c}\ 9^{b}$	$1^{c}-6^{b}$	$1\ 6^{b}$
1098*	—	[9^{cd}]	—	—
$9^{c}-13^{b}$	10-13	$9^{c}\ 13^{b}$	$6\ 10^{b}$	$6^{c}-10^{b}$
1099*	14^{ab}	13^{d}	—	—
13 14	$14^{c}\ 15$	$14^{a\ f}$	$10^{c}\ 11$	$10^{c}\ 11$
15^{ab}	16^{ab}	15^{ab}	1^{ab}	12^{ab}
1102 l 2	—	—	12^{d}	12^{d}
15	16^{e}	15^{c}	—	—
15^{d}	16^{d}	15^{d}	13^{d}	13^{d}
1102* the prior of l 4	—	—	13^{c}	13^{c}
15^{ef}	17^{ab}	15^{ef}	13^{ab}	13^{ab}
16^{ab}	17^{cd}	16^{ab}	14^{ab}	14^{ab}
1103* l 2	—	—	14^{cd}	14^{cd}
16 17	$18\ 19^{b}$	16 17	$15\ 16^{b}$	$15\ 16^{b}$
1104*	—	—	—	—
$18-20^{b}$	$19^{c}\ 22^{b}$	$18-20^{b}$	$16^{c}\ 19^{b}$	$16^{c}\ 19^{b}$
1105*	—	20^{cd}	—	—
20^{d}	22^{cd}	20^{ef}	19^{cd}	19^{cd}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1106*	—	—	—	19^{cd} fn.
57 1-2	58 1-2	58 1-2	60 1-2	54 1-2
1107* l. 2, 3	—	—	3	3
3-5	3-5	3-5^{d}	4-6	4-6
1108*	6^{ab}	5^{ef}	—	—
6-8^{f}	6^{c}-9	6-8^{f}	7-10^{b}	7-10^{b}
1109*	—	[9]	—	—
9^{a-f}	10-11^{b}	10^{a-f}	10^{cd}, 11^{cd}, 12^{cd}	10^{cd}, 11^{cd}, 12^{cd}
1110* l. 2	—	—	11^{ab}	11^{ab}
1110* l. 4	—	—	12^{ab}	12^{ab}
10-11^{b}	11^{c}-12	11-12^{b}	13-14^{b}	13-14^{b}
1111*	—	—	—	—
11^{cd}	13^{ab}	12^{cd}	14^{d}, 15^{a}	14^{d}, 15^{a}
1112* the prior half of l. 1	—	—	14^{c}	14^{c}
1112* the post. half of l. 2 and l. 3	—	—	15^{bcd}	15^{bcd}
12-21	13^{c}-23^{b}	13-22	16-25	16-25
1113*	—	—	—	—
22-23	23^{c-f}, 24	23-24	26-27	26-27
1114*	—	—	—	28
58 1-5	59 1-5	59 1-5	61 1-5	55 1-5
6	6	6^{a-d}	6^{ab}, 7^{ab}	6^{ab}, 7^{ab}
7^{ab}	7^{ab}	6^{ef}	6^{cd}	6^{cd}
8	7^{c}-8^{b}	7	8	8
1118*	—	—	—	8^{cd} fn. l. 2
1119* l. 4	—	—	7^{cd}	7^{cd}
9-23	8^{c}-22^{f}	8-22	9-23	9-23
59 1123*	60 —	60 —	62 —	56 —
1124*	—	—	1^{ab}	23^{cd} of 55 Sarga fn.
1-2^{d}	1-2	1-2^{d}	1^{c}-3^{b}	1-2
1125*	—	—	—	—
2^{ef}	3^{ab}	2^{ef}	3^{cd}	3^{ab}
1126*	—	—	4^{ab}	3^{cd}
3	3^{c}-4^{b}	3	—	—
1127*	—	—	—	3^{cd} fn.
1128*	—	—	—	—
4-5^{b}	4^{c}-5	4-5^{b}	4^{c}-5	4-5^{b}
1129*	—	—	—	—
5^{c}-6^{b}	6	5^{c}-6^{b}	6	5^{c}-6^{b}
1130*	—	—	—	—
6^{c}	7^{a}	6^{e}	7^{a}	6^{c}
1131*	—	—	7^{bc}	6^{d}, 7^{a}
6^{def}	7^{bcd}	6^{d}, 7^{ab}	7^{d}, 8^{ab}	7^{bcd}
7^{ab}	8^{ab}	7^{cd}	8^{cd}	8^{ab}
8^{ab}	8^{cd}	8^{ab}	—	—
8^{c}-12^{d}	9-12	8^{c}-11^{d}	9-12	8^{c}-12^{b}
1133*	—	—	—	—
12^{e}-13^{b}	13	12^{a-d}	13	12^{e}-13^{b}
13^{cd}	14^{ab}	12^{ef}	14^{ab}	—
14-21^{b}	14^{c}-21	13-20^{b}	14^{c}-22^{b}	13^{c}-20
21^{cd}	22^{ab}	20^{cd}	22^{cd}	20^{cd} fn. l. 1
22^{ab}	22^{cd}	21^{ab}	23^{ab}	20^{cd} fn. l. 2
22^{cd}	23^{ab}	21^{cd}	—	—
22^{e}-23^{b}	23^{c}-24^{b}	21^{e}-22^{b}	23^{c}-24^{b}	21
1135*	—	—	—	—
23^{c}-24	24^{c}-25	22^{c}-23	24^{c}-25	22-23^{b}
1136*	—	—	26	23^{c}-24^{b}
25-27^{b}	26-28^{b}	24-26^{b}	27-29^{b}	24^{c}-26
1137*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed
3–4^a	3–4^a	3–4^a	3–4^a	3–4^a
App. I. No. 9	—	—	—	—
4^b–12	4^b–12	4^b–12	4^b–12	4^b–12
1083* l. 2–4	—	—	—	13–14^b
13–27	13–27	13–27	13–27	14^c–29^b
28^{ab}	28^{ab}	28^{ab}	28^{ab}	29^{cd}
1084*	—	—	—	—
28^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	29^{ef}
55 1	56 1	56 1	57 1	51 1
1085*	2^{ab}	2^{ab}	—	—
2^{ab}	2^{cd}	2^{cd}	2^{ab}	2^{ab}
3–7	3–7	3–7	2^c–7^b	2^c–7^b
8	8	8	7^{cd}, 10^{ab}	7^{cf}, 9^{ab}
9	9	9	10^{cd}, 8^{ab}	9^{cd}, 8^{ab}
10	10	10	9^{cd}, 11^{ab}	8^{cd}, 10^{ab}
11	11	11	8^{cd}, 9^{ab}	10^{cd}, 11^{ab}
12–20	12–20	12–19	11^c–20^b	11^c–20^b
21^{ab}	21^{ab}	20^{ab}	20^{cd}	20^{cd}
21^c–22^b	21^c–22^b	20^c–21^b	21	—
22^c–23^b	22^c–23^b	21^c–22^b	22	21
1088*	—	—	—	—
23^c–24	23^c–24	22^c–23	23–24^b	22–23^b
1089*	—	—	—	—
1090* l. 1	—	—	24^{cd}	23^{cd}
1091*	—	—	25^{ab}	23^{ef} fn.
1090* l. 2	—	—	25^{cd}	23^{ef}
56 1^{ab}	57 1^{ab}	57 1^{ab}	58 —	52 —
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	2^{cd}
1092* l. 1, 4, 5	—	—	—	—
2	2	2	2^{ab}, 1^{ab}	2^{ab}, 1^{ab}
2^{ef}	3^{ab}	[3^{ab}]	2^{cd}	2^{cd}
1093*	—	—	3–4	3–4
3	3^c–4^b	3^{c-f}	5	5
1092 l. 2, 3	—	—	6	6
1094*	—	—	7	7
1095*	—	—	—	—
4^a	4^c	4^a	59 1^a	53 1^a
1096*	—	—	—	1^{cd} fn. the post. half of l. 1 and prior half of l. 2.
4^b	4^d	4^b	1^b	1^b
4^c–9^b	5–9	4^c–9^b	1^c–6^b	1^c–6^b
1098*	—	[9^{cd}]	—	—
9^c–13^b	10–13	9^c–13^b	6^c–10^b	6^c–10^b
1099*	14^{ab}	13^{cd}	—	—
13^c–14	14^c–15	14^{e-f}	10^c–11	10^c–11
15^{ab}	16^{ab}	15^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
1102 l. 2	—	—	12^{cd}	12^{cd}
15^c	16^c	15^c	—	—
15^d	16^d	15^d	13^d	13^d
1102* the prior of l. 4	—	—	13^c	13^c
15^{ef}	17^{ab}	15^{ef}	13^{ab}	13^{ab}
16^{ab}	17^{cd}	16^{ab}	14^{ab}	14^{ab}
1103* l. 2	—	—	14^{cd}	14^{cd}
16^c–17	18–19^b	16^c–17	15–16^b	15–16^b
1104*	—	—	—	—
18–20^b	19^c–22^b	18–20^b	16^c–19^b	16^c–19^b
1105*	—	20^{cd}	—	—
20^{cd}	22^{cd}	20^{ef}	19^{cd}	19^{cd}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed
1106*	—	—	—	19^{cd} in.
57 1-2	58 1-2	58 1-2	60 1-2	54 1-2
1107* l. 2, 3	—	—	3	3
3-5	3-5	$3-5^{d}$	4-6	4-6
1108*	6^{ab}	5^{ef}	—	—
$6-8^{f}$	$6^{c}-9$	$6-8^{f}$	$7-10^{b}$	$7-10^{b}$
1109*	—	[9]	—	—
9^{a-f}	$10-11^{b}$	10^{a-f}	10^{cd}, 11^{cd}, 12^{cd}	10^{cd}, 11^{cd}, 12^{cd}
1110* l. 2	—	—	11^{ab}	11^{ab}
1110* l. 4	—	—	12^{ab}	12^{ab}
$10-11^{b}$	$11^{c}-12$	$11-12^{b}$	$13-14^{b}$	$13-14^{b}$
1111*	—	—	—	—
11^{cd}	13^{ab}	12^{cd}	14^{d}, 15^{a}	14^{d}, 15^{a}
1112* the prior half of l. 1	—	—	14^{c}	14^{c}
1112* the post. half of l. 2 and l. 3	—	—	15^{bcd}	15^{bcd}
12-21	$13^{c}-23^{b}$	13-22	16-25	16-25
1113*	—	—	—	—
22-23	23^{c-f}, 24	23-24	26-27	26-27
1114*	—	—	—	28
58 1-5	59 1-5	59 1-5	61 1-5	55 1-5
6	6	6^{a-d}	6^{ab}, 7^{ab}	6^{ab}, 7^{ab}
7^{ab}	7^{ab}	6^{ef}	6^{cd}	6^{cd}
8	$7^{c}-8^{b}$	7	8	8
1118*	—	—	—	8^{cd} in l. 2
1119* l. 4	—	—	7^{cd}	7^{cd}
9-23	$8^{c}-22^{f}$	8-22	9-23	9-23
59 1123*	60 —	60 —	62 —	56 —
1124*	—	—	1^{ab}	23^{cd} of 55 Sarga in.
$1-2^{e}$	1-2	$1-2^{d}$	$1^{c}-3^{b}$	1-2
1125*	—	—	—	—
2^{f}	3^{ab}	2^{ef}	3^{cd}	3^{ab}
1126*	—	—	4^{ab}	3^{cd}
3	$3^{c}-4^{b}$	3	—	—
1127*	—	—	—	3^{cd} in
1128*	—	—	—	—
$4-5^{b}$	$4^{c}-5$	$4-5^{b}$	$4^{c}-5$	$4-5^{b}$
1129*	—	—	—	—
$5^{c}-6^{b}$	6	$5^{c}-6^{b}$	6	$5^{c}-6^{b}$
1130*	—	—	—	—
6^{c}	7^{a}	6^{c}	7^{a}	6^{c}
1131*	—	—	7^{bc}	6^{d}, 7^{a}
6^{def}	7^{bcd}	6^{d} 7^{ab}	7^{d} 8^{ab}	7^{bcd}
7^{ab}	8^{ab}	7^{cd}	8^{cd}	8^{ab}
8^{ab}	8^{cd}	8^{ab}	—	—
$8^{c}-12^{d}$	9-12	$8^{c}-11^{d}$	9-12	$8^{c}-12^{b}$
1133*	—	—	—	—
$12^{e}-13^{b}$	13	12^{a-d}	13	$12^{c}-13^{b}$
13^{cd}	14^{ab}	12^{ef}	14^{ab}	—
$14-21^{b}$	$14^{c}-21$	$13-20^{b}$	$14^{c}-22^{b}$	$13^{c}-20$
21^{cd}	22^{ab}	20^{cd}	22^{cd}	20^{cd} in l. 1
22^{ab}	22^{cd}	21^{ab}	23^{ab}	20^{cd} in l. 2
22^{cd}	23^{ab}	21^{cd}	—	—
$22^{e}-23^{b}$	$23^{c}-24^{b}$	$21^{e}-22^{b}$	$23^{c}-24^{b}$	21
1135*	—	—	—	—
$23^{c}-24$	$24^{c}-25$	$22^{c}-23$	$24^{c}-25$	$22-23^{b}$
1136*	—	—	26	$23^{c}-24^{b}$
$25-27^{b}$	$26-28^{b}$	$24-26^{b}$	$27-29^{b}$	$24^{c}-26$
1137*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
27^{c}–29^{b}	28^{c}–30^{b}	26^{c}–27^{f}	29^{c}–31^{a}	27–28
30^{a}	30^{c}	28^{a}	31^{c}	29^{a}
30^{b}	30^{d}	28^{b}	—	28^{cd} in the post. half of l. 3
30^{c}	31^{a}	28^{c}	—	—
30^{d}	31^{b}	28^{d}	31^{d}	29^{b}
31^{ab}	31^{cd}	29^{ab}	32^{cd}	30^{ab}
31^{cd}	32^{ab}	29^{cd}	32^{ab}	29^{cd}
1138*	32^{c}–33^{b}	30	—	—
32^{a}	33^{c}	31^{a}	33^{a}	30^{c}
32^{b}	33^{d}	31^{b}	33^{d}	31^{b}
32^{c}	34^{a}	31^{c}	—	—
—	—	—	33^{b}	30^{d}
32^{d}	34^{b}	31^{d}	33^{c}	31^{a}
33^{ab}	34^{cd}	32^{ab}	34^{ab}	31^{cd}
1139*	—	—	—	—
33^{cd}	34^{ef}	32^{cd}	34^{cd}	32 (unnumbered in the Ed.)
60 1–4	61 1–4	61 1–4	63 1–4	57 1–4
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—	—
1142* l. 1	—	—	5^{ab}	5^{ab}
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}
6	6	6	6^{cd}–7^{cd}	6^{cd}–7^{ab}
1142* l. 5	—	—	6^{bc}	6^{bc}
1142* l. 6	—	—	7^{ab}	—
7	7	7	8	7^{cd}–8^{ab}
8	8	8	9	8^{cd}–9^{ab}
9	9	9	10	9^{cd}–10^{ab}
10	10	10	11	10^{cd}–11^{ab}
11	11	11	12	11^{cd}–12^{ab}
12^{a}	12^{a}	12^{a}	13^{b}	12^{d}
12^{b}	12^{b}	12^{b}	13^{a}	12^{c}
12^{c}	12^{c}	12^{c}	13^{c}	13^{a}
12^{d}	12^{d}	12^{d}	—	—
12^{e}	13^{a}	12^{e}	13^{d}	13^{b}
12^{f}	13^{b}	12^{f}	—	—
13^{ab}	13^{cd}	13^{ab}	14^{ab}	13^{cd}
1145* l. 3–4	—	—	15	14^{cd}–15^{ab}
13^{cd}	14^{ab}	13^{cd}	17^{ab}	16^{cd}
14^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	16^{ab}	15^{cd}
14^{cd}	15^{ab}	14^{cd}	16^{cd}	16^{ab}
15^{ab}	15^{cd}	15^{ab}	17^{cd}	17^{ab}
15^{cd}	16^{ab}	15^{cd}	18^{ab}	17^{cd}
16^{ab}	16^{cd}	16^{ab}	18^{cd}	18^{ab}
16^{cd}	17^{ab}	16^{cd}	19^{ab}	18^{cd}
1147*	17^{cd}	17^{ab}	19^{cd}	19^{ab}
17	18^{ab}	17^{cd}	20^{ab}	19^{cd}
1148*	18^{cd}	17^{ef}	—	—
18	19	18	20^{cd}–21^{ab}	20
19	20	19	21^{cd}–22^{ab}	21
20	21	20	22^{cd}–23^{ab}	22
1150*	22	21	—	—
21	23	22	23^{cd}–24^{ab}	23
22	24	23	24^{cdef}	24
1152*	—	—	—	—
61 1–2	62 1–2	62 1–2	64 1–2	58 1–2
1153*	3^{ab}	2^{ef}	—	—
3	3^{cd}–4^{ab}	3	3	3
4	4^{cd}–5^{ab}	4	4	4
5^{ab}	5^{cd}	4^{ef}	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
5^{cd}	6^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}
6^{ab}	6^{cd}	5^{cd}	—	—
1155*	—	—	5^{cd}	5^{cd}
6^{cdef}	7	6	6	6
7-9	8-10	7-9	7-9	7-9
10	11	10	10^{ab}, 11^{ab}	10^{ab}, 11^{ab}
1156*	—	—	10^{cd}	10^{cd}
1157* l. 3-4	—	—	12^{ab}	12^{ab}
11	12	11	11^{cd}, 12^{cd}	11^{cd}, 12^{cd}
12-17	13-18	12-17	13-18	13-18
18	19	18	—	—
1159*	—	[18^{cd}]	—	—
19	20	19	—	—
1161* l. 6-9	—	—	19-20	19-20
20-23	21-24	20-23	21-24	21-24
1162*	—	—	—	—
24-27	25-28	24-27	25-28	25-28
62 1-4	63 1-4	63 1-4	65 1-4	59 1-4
5	5	5	6	6^{cd}-7^{ab}
1166*	—	—	—	8^{ab} fn.
1173* l. 9-10	—	—	5	5
1174*	—	—	—	—
6^{a-d}	6	5^{cd}-6^{ab}	8^{ab} 9^{ab}	8^{cd} 9^{cd}
6^{ef}	7^{ab}	6^{cd}	—	—
1167*	—	—	—	—
7	7^{cd}-8^{ab}	7	—	—
1173* l. 13-14	—	—	7	7^{cd}-8^{ab}
1173* l. 16	—	—	8^{cd}	9^{ab}
1173* l. 18	—	—	9^{cd}	10^{ab}
1173* l. 21-24	—	—	10-11	10^{cd}-11-12^{ab}
8	8^{cd}-9^{ab}	8	12	12^{cd}-13^{ab}
9^{ab}	9^{cd}	9^{ab}	14^{cd}	14^{c}, 15^{b}
9^{cd}	10^{ab}	9^{cd}	—	—
10^{ab}	10^{cd}	10^{ab}	—	—
1168*	—	—	—	—
1173* l. 25-26	—	—	13	13^{cd}-14^{ab}
1173* post half of l. 27 & prior half of l. 28	—	—	14^{bc}	14^{d}, 15^{a}
1173* l. 29-30	—	—	15	15^{cd}-16^{ab}
10^{cd}	11^{ab}	10^{cd}	16^{ab}	16^{cd}
11-12	11^{cd}, 12-13^{ab}	11-12	—	—
13^{ab}	13^{cd}	13^{ab}	17^{ab}	17^{cd}
1173* l. 32	—	—	16^{cd}	17^{ab}
1173* l. 34	—	—	17^{cd}	18^{ab}
13^{cd}	14^{ab}	13^{cd}	—	—
14^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	18^{ab}	18^{cd}
14^{cd}	15^{ab}	14^{cd}	18^{cd}	19^{ab}
15	15^{cd}-16^{ab}	15	19	19^{cd}-20^{ab}
16	16^{cd}-17^{ab}	16	20	20^{cd}-21^{ab}
17	17^{cd}-18^{ab}	17	22	22^{cd}-23^{ab}
1173* l. 41-42	—	—	21	21^{cd}-22^{ab}
18	18^{cd}-19^{ab}	18	23	23^{cd}-24^{ab}
19^{ab}	19^{cd}	19^{ab}	24^{ab}	24^{cd}
19^{cd}	20^{ab}	20^{ab}	24^{cd}	25^{ab}
1169*	—	19^{bc}	—	—
1170*	[20^{cd}]	20^{cd}	—	—
20	20^{cd}-21^{ab}	21	25	25^{cd}-26^{ab}
21^{ab}	21^{cd}	22^{ab}	26^{ab}	26^{cd}
1171*	—	—	—	—

Crit Ed	Bom. Ed	Kumbh Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1176*	—	—	—	—
21^{cd}	22^{ab}	22^{cd}	—	—
1173* l 52-56	—	—	26^{cd}-28	27-29^{ab}
22^{ab}	22^{cd}	23^{ab}	—	—
22^{cd}	23^{ab}	23^{cd}	29^{a}	29^{c}, 30^{a}
23^{ab}	23^{cd}	24^{ab}	30^{ab}	30^{cd}
1173* post half of l 57, 58	—	—	29^{bd}	29^{d}, 30^{b}
23^{cd}	24^{ab}	24^{cd}	30^{cd}	31^{ab}
24	24^{cd}	24^{ef}	31^{ab}	31^{cd}
25^{ab}	25^{ab}	25^{ab}	—	—
25^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	31^{cd}	32^{ab}
1173* l 63-64	—	—	32	32^{cd}-33^{ab}
26	26	26	33	33^{cdef}
1172*	—	—	—	—
63 1-3	64 1-3	64 1-3	66 1-3	60 1-3
1178*	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}
1179*	—	—	4^{cd}	4^{cd}
1180*	4^{cd}	4^{cd}	—	—
4-7	5-8	5-8	5-8	5-8
8^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	10^{ab}	9^{ab}
8^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	—	—
9^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	12^{c}, 13^{a}	11^{c}, 12^{a}
9^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	12^{d}, 13^{bd}	11^{d}, 12^{bd}
1181* l 5-14	—	—	9^{a}-13^{c}	9^{b}-12^{c}
10-11	11-12	11-12	14-15	13-14
12	13	13	—	—
1181* l 19-20	—	—	16	15
1182*	—	—	—	—
13	14	14	—	—
1181* l 21-24	—	—	17-18	16-17
14-15	15-16	15-16	—	—
1181* l. 25-26	—	—	19	18
1183* l. 2-10	17-20^{a-f}	16^{d}-20	—	—
64 1	65 1	65 1	66 20	60 19
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	21^{ab}	20^{ab}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	—
1187* l 1	—	—	21^{cd}	20^{cd}
3	3	3	—	—
1185* l 1-11	4-9^{ab}	3^{ef}-7	—	—
4	9^{cd}-10	8	—	—
1186*	—	—	—	—
1187* l 2-7	—	—	67 1-3	61 1-3
5	11	9	4	4
6	12-13	9^{ef}-11^{ab}	5-6	5-6
7	14	11^{cd}-12^{ab}	7	7
1188*	15	12^{cd}-13^{ab}	—	—
1189*	16^{ab}	13^{cd}	—	—
8^{ab}	16^{cd}	14^{ab}	8^{ab}	8^{ab}
8^{cd}	17^{ab}	14^{cd}	—	—
9^{ab}	17^{cd}	15^{ab}	—	—
9^{cd}	18^{ab}	15^{cd}	8^{cd}	8^{cd}
10-14	18^{cd}-23^{ab}	16-19	9-13	9-13
1190* l 8-16	—	—	14-18^{ab}	14-18^{ab}
15	23^{cd}-24	20	—	—
16	25	21	—	—
17^{ab}	26^{ab}	22^{ab}	—	—
17^{cd}	26^{cd}	22^{cd}	18^{cd}	18^{cd}
18^{ab}	27^{ab}	[23^{ab}]	19^{ab}	19^{ab}
18^{cd}	27^{cd}	[23^{cd}]	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
19^{ab}	28^{ab}	[23^{ef}]	19^{cd}	19^{cd}
19^{cd}	28^{cd}	24^{ab}	—	—
20^{ab}	29^{ab}	24^{cd}	20^{a}	20^{abc}
20^{cd}	29^{cd}	25^{ab}	—	—
1193* post. half of l. 1, 2	—	—	20^{bcd}	20^{bcd}
1191*	—	—	21^{ab}	—
1194*	30^{ab}	25^{cd}	—	—
21^{ab}	30^{cd}	26^{ab}	21^{cd}	21^{ab}
1195*, 1196*	—	—	—	—
21^{cd}	31^{ab}	26^{cd}	22^{ab}	21^{cd}
22	31^{cd}-32^{ab}	27	22^{cd}-23^{ab}	22
1197*	—	—	—	—
23^{ab}	32^{cd}	28^{ab}	24^{ab}	23^{cd}
1198*	—	[28^{cd}]	—	—
23^{cd}	33^{ab}	28^{ef}	23^{cd}	23^{ab}
1199* l. 2	—	—	—	—
24^{ab}	33^{cd}	29^{ab}	24^{cd}	24^{ab}
24^{cd}	34^{ab}	29^{cd}	25^{ab}	24^{cd}
25	34^{cd}	29^{ef}	25^{cd}	25^{ab}
26	35	30	26	25^{cd}-26^{ab}
1200*	—	[30^{ef}]	—	—
27	36	31	27	26^{cd}-27^{ab}
1201*	—	[32^{cd}]	—	—
28	37	32^{abef}	28	27^{cd}, —
1202*	38	33	—	fn. 12 l. 2-3
29	39	34	29	28
30	40	35	30	29
1203*	—	—	—	fn. 4
65 1-5	66 1-5	66 1-5	68 1-5	62 1-5
1205*	—	—	—	—
6-11	6-11	6-11	6-11	6-11
12	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
1207*	—	—	—	fn 10 l 2
1212* l 5	—	—	12^{cd}	12^{cd}
13^{ab}	12^{cd}	12^{cd}	13^{ab}	13^{ab}
1208*	—	—	—	—
13^{cd}	13^{ab}	12^{ef}	—	—
1212* l 7	—	—	13^{cd}	13^{cd}
14	13^{cd}-14^{ab}	13	—	—
15^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	14^{cd}	14^{cd}
15^{cd}	15^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	14^{ab}
16^{ab}	15^{cd}	15^{ab}	—	—
1209*	—	—	—	—
16^{cd}	16^{ab}	15^{cd}	15^{ab}	15^{ab}
17^{ab}	16^{cd}	16^{ab}	—	fn 3 l 6
17^{cd}	17^{ab}	16^{cd}	15^{cd}	15^{cd}
18^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	16^{ab}	16^{ab}
18^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	16^{cd}	fn 4 l 3
19	18^{cd}-19^{ab}	18	17	16^{cd}-17^{ab}
20	19^{cd}-20^{ab}	19	18	17^{cd}-18^{ab}
21^{ab}	20^{cd}	20^{ab}	19^{ab}	18^{cd}
21^{cd}	21^{ab}	20^{cd}	—	—
1212* l 19	—	—	19^{cd}	—
1212* post. half of l 22	—	—	21^{b}	19^{c}
22^{ab}	21^{cd}	21^{ab}	20^{ab}	fn. 5 l. 2
22^{cd}	22^{ab}	21^{cd}	20^{cd}	19^{ab}
23^{ab}	22^{cd}	22^{ab}	21^{ad}	19^{c}, 20^{b}, fn 6 l. 1

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1176*	—	—	—	—
21^{cd}	22^{ab}	22^{cd}	—	—
1173* l 52–56	—	—	26^{cd}–28	27–29^{ab}
22^{ab}	22^{cd}	23^{ab}	—	—
22^{cd}	23^{ab}	23^{cd}	29^{a}	29^{c} 30^{a}
23^{ab}	23^{cd}	24^{ab}	30^{ab}	30^{cd}
1173* post half of l 57 58	—	—	29^{bd}	29^{d} 30^{b}
23^{cd}	24^{ab}	24^{cd}	30^{cd}	31^{ab}
24	24^{cd}	24^{ef}	31^{ab}	31^{cd}
25^{ab}	25^{ab}	25^{ab}	—	—
25^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	31^{cd}	32^{ab}
1173* l 63–64	—	—	32	32^{cd}–33^{ab}
26	26	26	33	33^{def}
1172*	—	—	—	—
63 1–3	64 1–3	64 1–3	66 1–3	60 1–3
1178*	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}
1179*	—	—	4^{cd}	4^{cd}
1180*	4^{cd}	4^{cd}	—	—
4–7	5–8	5 8	5–8	5–8
8^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	10^{ab}	9^{ab}
8^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	—	—
9^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	12^{c} 13^{a}	11^{c} 12^{a}
9^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	12^{d} 13^{bd}	11^{d} 12^{bd}
1181* l 5–14	—	—	9^{a}–13^{c}	9^{a}–12^{c}
10–11	11–12	11–12	14–15	13–14
12	13	13	—	—
1181* l 19–20	—	—	16	15
1182*	—	—	—	—
13	14	14	—	—
1181* l 21–24	—	—	17–18	16–17
14–15	15–16	15–16	—	—
1181* l 25–26	—	—	19	18
1183* l 2–10	17–20^{a-f}	16^{cd}–20	—	—
64 1	65 1	65 1	66 20	60 19
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	21^{ab}	20^{ab}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	—
1187* l 1	—	—	21^{cd}	20^{cd}
3	3	3	—	—
1185* l 1–11	4–9^{ab}	3^{ef}–7	—	—
4	9^{cd}–10	8	—	—
1186*	—	—	—	—
1187* l 2–7	—	—	67 1–3	61 1–3
5	11	9	4	4
6	12–13	9^{ef}–11^{ab}	5–6	5–6
7	14	11^{cd}–12^{ab}	7	7
1188*	15	12^{cd}–13^{ab}	—	—
1189*	16^{ab}	13^{cd}	—	—
8^{ab}	16^{cd}	14^{ab}	8^{ab}	8^{ab}
8^{cd}	17^{ab}	14^{cd}	—	—
9^{ab}	17^{cd}	15^{ab}	—	—
9^{cd}	18^{ab}	15^{cd}	8^{cd}	8^{cd}
10–14	18^{cd}–23^{ab}	16–19	9–13	9–13
1190* l 8–16	—	—	14–18^{ab}	14–18^{ab}
15	23^{cd}–24	20	—	—
16	25	21	—	—
17^{ab}	26^{ab}	22^{ab}	—	—
17^{cd}	26^{cd}	22^{cd}	18^{cd}	18^{cd}
18^{ab}	27^{ab}	[23^{ab}	19^{ab}	19^{ab}
18^{cd}	27^{cd}	23^{cd}]	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
19^{ab}	28^{ab}	[23^{cd}]	19^{cd}	19^{cd}
19^{cd}	28^{cd}	24^{ab}	—	—
20^{ab}	29^{ab}	24^{cd}	20^{a}	20^{ac}
20^{cd}	29^{cd}	25^{ab}	—	—
1193* post. half of l. 1, 2	—	—	20^{bcd}	20^{bcd}
1191*	—	—	21^{ab}	—
1194*	30^{ab}	25^{cd}	—	—
21^{ab}	30^{cd}	26^{ab}	21^{cd}	21^{ab}
1195*, 1196*	—	—	—	—
21^{cd}	31^{ab}	26^{cd}	22^{ab}	21^{cd}
22	31^{cd}-32^{ab}	27	22^{cd}–23^{ab}	22
1197*	—	—	—	—
23^{ab}	32^{cd}	28^{ab}	24^{ab}	23^{cd}
1198*	—	[28^{cd}]	—	—
23^{cd}	33^{ab}	28^{ef}	23^{cd}	23^{ab}
1199* l. 2	—	—	—	—
24^{ab}	33^{cd}	29^{ab}	24^{cd}	24^{ab}
24^{cd}	34^{ab}	29^{cd}	25^{ab}	24^{cd}
25	34^{cd}	29^{ef}	25^{cd}	25^{ab}
26	35	30	26	25^{cd}-26^{ab}
1200*	—	[30^{ef}]	—	—
27	36	31	27	26^{cd}–27^{ab}
1201*	—	[32^{cd}]	—	—
28	37	32^{abef}	28	27^{cd}, —
1202*	38	33	—	fn. 12 l. 2-3
29	39	34	29	28
30	40	35	30	29
1203*	—	—	—	fn. 4
65 1–5	66 1–5	66 1–5	68 1–5	62 1–5
1205*	—	—	—	—
6–11	6–11	6–11	6–11	6–11
12	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
1207*	—	—	—	fn. 10 l. 2
1212* l. 5	—	—	12^{cd}	12^{cd}
13^{ab}	12^{cd}	12^{cd}	13^{ab}	13^{ab}
1208*	—	—	—	—
13^{cd}	13^{ab}	12^{ef}	—	—
1212* l. 7	—	—	13^{cd}	13^{cd}
14	13^{cd}–14^{ab}	13	—	—
15^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	14^{cd}	14^{cd}
15^{cd}	15^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	14^{ab}
16^{ab}	15^{cd}	15^{ab}	—	—
1209*	—	—	—	—
16^{cd}	16^{ab}	15^{cd}	15^{ab}	15^{ab}
17^{ab}	16^{cd}	16^{ab}	—	fn. 3 l. 6
17^{cd}	17^{ab}	16^{cd}	15^{cd}	15^{cd}
18^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	16^{ab}	16^{ab}
18^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	16^{cd}	fn. 4 l. 3
19	18^{cd}–19^{ab}	18	17	16^{cd}–17^{ab}
20	19^{cd}-20^{ab}	19	18	17^{cd}–18^{ab}
21^{ab}	20^{cd}	20^{ab}	19^{ab}	18^{cd}
21^{cd}	21^{ab}	20^{cd}	—	—
1212* l. 19	—	—	19^{cd}	—
1212* post. half of l. 22	—	—	21^{b}	19^{d}
22^{ab}	21^{cd}	21^{ab}	20^{ab}	fn. 5 l. 2
22^{cd}	22^{ab}	21^{cd}	20^{cd}	19^{ab}
23^{ab}	22^{cd}	22^{ab}	21^{cd}	19^{c}, 20^{b}, fn. 6 l. 1

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1212* post half of l 23	—	—	21^{e}	20^{e}
23^{cd}	23^{ab}	22^{cd}	—	in 7 l 1
24^{ab}	23^{cd}	23^{ab}	22^{ab}	20^{d}
24^{cd}	24^{ab}	23^{cd}	22^{cd}	21^{ab}
25	24^{cd} 25^{ab}	24	23	21^{cd}-22^{ab}
26	25^{cd}-26^{ab}	25	24	22^{cd} 23^{ab}
27^{ab}	26^{cd}	26^{ab}	25^{ab}	23^{de}
27^{cd}	26^{ef}	26^{cd}	25^{cd}	23^{f}
1213*	—	—	—	63 in 2
66 1	67 1	67 1	69 1	63 1
1214*	—	—	—	—
2	2	2	2	2
1216*	—	—	—	in 61 2
3-9	3-9	3-9	3-9	3-9
1223*	—	—	—	in 11 l 2-3
10	10	10	10	10
11	11	11	11	11^{ab} in 3
1227*	—	—	—	—
12	12	12	12^{ab}	11^{cd} 13^{ab}
1228*	—	—	12^{cd}-13	12 in 7
13-26	13-26	13-25	14-27	13^{cd}-27^{ab}
27	27^{abcd}	26^{abcd}	28	27^{cd}-28^{ab}
1235*	27^{ef}	26^{ef}	—	64 in 1 l 1
67 1	68 1	68 1	70 1	64 1
1236*	—	[2^{a}-3^{f}]	—	—
2	2	4	2	2
1237* l 2-5	—	—	3-4	—
3	3	5	5	3
4^{ab}	4^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	4^{ab}
4^{cd}	4^{cd}	7^{ab}	—	5^{ab}
5^{ab}	5^{ab}	6^{cd}	6^{cd}	4^{cd}
5^{cd}	5^{cd}	7^{cd}	—6^{b}	5^{cd}
6-13	6-13	8-15	7-14	6-13
1241*	—	[15^{ef}]	—	—
14	14	16	15	14
1242*	—	—	—	—
15-19	15-19	17-21	16-20	15-19
68 1-5	69 1-5	69 1-5	71 1-5	65 1-5
1245*	—	[6]	—	—
6	6	7	6	6
7	7	8	7^{ab}	7^{ab} 8^{ab}
1246*	—	—	7^{cd}	—
8^{ab}	8^{ab}	9^{ab}	8^{ab}	8^{cd}
8^{cd}	8^{cd}	9^{cd}	—	—
8^{ef}	9^{ab}	9^{ef}	8^{cd}	9^{ab}
9	9^{cd}-10^{ab}	10	9	9^{cd}-10^{ab}
10^{ab}	10^{cd}	11^{ab}	10^{ab}	10^{cd}
10^{cd}	11^{ab}	11^{cd}	—	—
1249*	—	—	10^{cd}	11^{ab}
11	11^{cd}-12^{ab}	12	11	11^{cd}-12^{ab}
1250* l 2-5	—	—	12-13	12^{cd} 14^{ab}
12-16	12^{cd}-17^{ab}	13-17	14-18	14^{cd}-19^{ab}
1252* l 1-12	—	—	19-24	19^{cd}-25^{ab}
1255*	[17^{cdef}]	[18]	—	—
17	17^{gh}-18^{ab}	19	25	25^{cd} 26^{ab}
18	18^{cdef}	20	26	26^{cdef}
1258*	—	—	—	in 3 l 3
69 1-4	70 1-4	70 1-4	72 1-4	66 1-4
1259*	5	[5]	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
5	6	6	5	5
1261*	7–8^{b}	[7^{abcdef}]	—	—
6	8^{cd}	8^{ab}	6^{ab}	6^{ab}
7	9	8^{cd}–9^{ab}	6^{cd}–7^{ab}	6^{cd}–7^{ab}
8	10	9^{cd}–10^{ab}	7^{cd}–8^{a}	7^{cd}–8^{a}
9	11–12^{ab}	10^{cd}–11	8^{bcd}–9	8^{bcd}–9
10–12	12^{cd}–15^{ab}	12–14	10–12	10–12
13^{ab}	15^{cd}	15^{ab}	—	—
1264*	—	—	13^{ab}	13^{ab}
13^{cd}	16^{ab}	15^{cd}	13^{cd}	13^{cd}
14–15	16^{cd}–18^{ab}	16–17^{cd}	14–15	14–15
—	—	[17^{ef}]	—	—
16–18	18^{cd}–21^{ab}	18–20	16–18	16–17
19^{ab}	21^{cd}	21^{ab}	19^{ab}	19^{ab}
19^{cd}	22^{ab}	21^{c}; 22^{b}	19^{cd}	19^{cd}
1267*	22^{bc}	21^{d}, 22^{a}	—	—
20	23	22^{cd}–23^{ab}	20	20
1268*	—	—	—	—
21	24	23^{cd}–24^{ab}	21	21
1269*; 1270*	—	—	—	—
22–24	25–27	24^{cd}–26	22–24	22–24
1272*, 1273*	—	—	—	—
1274*	28–36^{ab}	27–33, 35^{ab}	—	fn. 3
1276*	—	[34]	—	—
1277*	36^{cd}–37^{ab}	35^{cd}–36^{ab}	25^{ab}	—
25	37^{cd}–38^{ab}	36^{cd}–37^{ab}	25^{cd}–26^{ab}	25
26^{ab}	38^{cd}	37^{cd}	26^{cd}	26^{ab}
1279*	—	—	—	—
1280*	—	—	—	—
26^{cd}	39^{ab}	37^{ef}	27^{ab}	26^{cd}
27–30	39^{cd}–43	38–41	27^{cd}–31	27–31^{ab}
1281*	—	—	—	33^{ab} fn. 3
31	44	42	32	31^{cd}–32^{ab}
1282* l. 3–4	—	—	33	32^{cd}–33^{ab}
32	45	43	34	33^{cd}–34^{ab}
70 1	71 1	71 1	72 35	66 34^{cd}–35^{ab}
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	36^{ab}	35^{cd}
1284*	—	—	36^{cd}	—
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	1^{cd} fn
1285*	—	—	73 1	67 1
3–21	3–21	3–21^{b}	2–20	2–20
1289*	—	—	21	21
22	22	21^{cd}, [^{ef}]	—	21 fn.
23–24^{d}	23–24^{d}	22–23^{d}	22–23	22–23
24^{ef}	24^{ef}	23^{ef}	—	23^{cd} fn.
71 1–5^{b}	72 1–4	72 1–4^{b}	74 1–4	68 1–4
1293*	—	—	—	—
5^{c}–7	5–7	4^{c}–6	5–7	5–7
1295* l. 4–5	—	—	8	8
8–9	8–9	7–8	9–10	9–10
1296*	10^{ab}	9^{ab}	—	—
10^{a-f}	10^{c}–11	9^{c}–10	11–12^{b}	11–12^{b}
1299* l. 1	—	—	—	—
1299* l. 2	—	—	12^{cd}	12^{cd}
11^{ab}	12^{ab}	11^{ab}	13^{ab}	13^{ab}
11^{cd}	12^{cd}	11^{cd}	13^{cd}	13^{ab} fn.
12^{ab}	13^{ab}	12^{ab}	14^{ab}	13^{cd} fn.
12^{cd}	13^{cd}	12^{cd}	14^{cd}	13^{cd}
1301* l. 1	—	—	—	14^{ab}
13	14	13^{abcd}	15	14^{c}–15^{b}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed.
14^{ab}	15^{ab}	13^{ef}	16^{ab}	15^{cd}
1302*	—	—	16^{c}–18	16–18^{b}
14^{cd}	15^{cd}	14^{ab}	—	—
15	16	14^{cdef}	—	16^{cd} 17^{cd} fn
16	17	15	19	18^{c}–19^{b}
1303*	—	—	20–22	19^{c}–21
17	18	16	23	22
18	19	17	24	23
1308* l 2–3	—	—	25	24
19–21	20–22	18–20	26–28	25–27
1309*	—	—	—	26^{cd} fn l 2
22	23	21	29	28
1312*	—	—	—	28^{ab} fn
23	24	22	—	28^{cd} fn
1313*	—	—	—	—
24	25	23	30	29
1314*	—	—	—	29^{cd} fn
72 1–2	73 1–2	73 1–2	75 1–2	69 1–2
1315*	—	—	3	3
1316*	—	—	—	4^{ab}
3–5^{b}	3–5^{b}	3–5^{b}	4–6^{b}	4^{c}–6
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	—	—
5^{e}–7^{b}	6–7	5^{e}–7^{b}	6^{c}–8^{b}	7–8
1318*	8^{ab}	7^{cd}	—	—
7^{c}–8^{f}	8^{c}–10^{b}	7^{e}–8^{f}	8^{c}–10^{b}	9–10
1319*	—	9^{ab}	—	—
9^{ab}	10^{cd}	9^{cd}	10^{cd}	11^{ab}
10^{ab}	11^{ab}	10^{ab}	—	11^{cd} fn l
10^{cd}	11^{cd}	10^{cd}	—	12^{cd} fn l
11^{ab}	12^{ab}	11^{ab}	—	12^{cd} fn l
11^{cd}	12^{cd}	11^{cd}	12^{cd}	13^{ab}
1320* l 6–8	—	—	11–12^{b}	11^{c}–12
12–16	13–17	12–16	13–17	13^{c}–19
1322*	—	—	—	—
1323* l 4 and l 6–10	—	[17–19]	—	—
1324* l 1–15	18–25^{b}	20–26^{b}	—	—
—	—	[26^{c}–27^{d}]	—	—
1321* l 16	25^{cd}	28^{ab}	—	—
17^{ab}	26^{ab}	28^{cd}	18^{ab}	18^{cd}
1325* l 2	—	—	18^{cd}	19^{ab}
17^{c-f}	26^{c}–27^{b}	29	19	19^{c}–20^{b}
1327*	27^{c}–30^{b}	30–32	—	—
18–23^{d}	30^{c}–36^{b}	33–38^{d}	20–25	20^{c}–26^{b}
23^{ef}	36^{cd}	38^{ef}	—	—
1329*	—	39^{ab}	—	—
24^{ab}	37^{ab}	39^{cd}	26^{ab}	26^{cd}
1330* l 4	—	—	26^{cd}	27^{ab}
24^{c}–26^{b}	37^{c}–39^{b}	39^{e}–41^{b}	27–29^{b}	27^{c}–29
1331*	—	—	—	—
1332*	—	—	—	—
26^{c}–27	39^{c}–40	41^{c}–42	29^{c}–30	30^{a-f}
1333*	—	—	—	30^{ef} fn
73 1	74 1	74 1^{a-f}	76 1	70 1
1334*	—	1^{ef}	—	—
2	2	2	2	2
1335*	(3^{ab})	3^{ab}	—	—
3^{ab}	3^{cd}	3^{c-f}	3^{ab}	3^{ab}
3^{cd}	3^{ef}	4^{ab}	5^{ab}	5^{ab}
4^{ab}	4^{ab}	4^{cd}	3^{cd}	3^{cd}

Cnt Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1337* l 2	—	—	4^{ab}	4^{ab}
1338*	—	—	—	—
4^{cd}	4^{cd}	5^{ab}	4^{cd}	4^{cd}
1337* l 5, 6	—	—	5^{c}–6^{b}	5^{c}–6^{b}
5^{ab}	5^{ab}	5^{cd}	6^{cd}	6^{cd}
1339*	—	—	—	—
5^{c}–10^{b}	5^{c}–10^{b}	6–10	7–11	7–11
1342* l 1–5	—	—	—	11^{cd} fn
1343*	—	—	—	—
1342* l 6–8	—	—	—	11^{cd} fn
10^{c}–13	10^{c}–14^{b}	11–14	12–15	12–15
1347*	—	—	—	—
14–16	14^{c}–17^{b}	15–17	16–18	16–18
1348*	17^{cd}	18^{ab}	—	—
17–19^{b}	18–20^{b}	18^{c}–20^{b}	19–21^{b}	19–21^{b}
1349* l 6	—	—	21^{cd}	21^{cd}
19^{c-f}	20^{c}–21^{b}	20^{c}–21^{b}	22	22
1350*	—	—	—	—
20^{a-d}	21^{c}–22^{b}	21^{c}–22^{b}	23	23
1351* l 2	—	—	24^{ab}	24^{ab}
20^{e}–21	22^{c}–23	22^{c}–23	24^{c}–25	24^{c}–25
1351* l 6–7	—	—	26	26
22^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	27^{ab}	27^{ab}
1352*	—	—	—	27^{ab} fn l 2
22^{cd}	24^{cd}	24^{cd}	27^{cd}	27^{cd}
74 1	75 1	75 1	77 1	71 1
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	1^{cd} fn
2^{c}–3^{b}	2^{c}–3^{b}	2^{c}–3^{b}	2^{c}–3^{b}	2
1353* l 5	—	—	4^{cd}	4^{ab}
1353* l 6	—	—	—	—
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	3^{ab}
1353* l 4	—	—	4^{ab}	3^{cd}
4	4	4	5	4^{c}–5^{b}
1354* l 1	—	[5^{ab}]	—	—
1354* l 2	—	—	—	—
5–7^{b}	5–7^{b}	5^{c}–7^{b}	6–8^{b}	5^{c}–7
1356* l 2–3	—	—	8^{c}–9^{b}	8
7^{c}–9	7^{c}–9	7^{c}–9	9^{c}–11	9–11^{b}
1357*	—	—	12	11^{c}–12^{b}
1358*	—	—	—	—
10	10	10	13	12^{c}–13^{b}
1359*	—	—	—	—
11–12^{b}	11–12^{b}	11–12^{b}	14–15^{b}	13^{c}–14
1361*	—	—	—	15^{ab} fn
12^{c}–13^{b}	12^{c}–13^{b}	12^{c-f}	15^{c}–16^{b}	15
1362*	13^{cd}	13^{ab}	—	—
13^{c}–17^{b}	14–17	13^{c}–17^{ab}	16^{c}–20^{b}	16–19
1364*	—	—	—	—
17^{c}–19	18–20^{b}	17^{c}–19	20^{c}–22	20–22^{b}
1368*	—	20	—	—
20	20^{c}–21^{b}	21	23	22^{c}–23^{b}
1369*	—	[22]	—	—
21–24^{b}	21^{c}–24^{d}	23–26^{b}	24–27^{b}	23^{c}–26
1370* l 1	—	[26^{cd}]	—	—
1370* l 2	—	—	—	—
1370* l 3	—	[27^{ab}]	—	—
24^{c}–25^{a}	24^{c}–25^{a}	27^{c}–28^{a}	27^{c}–28^{a}	27^{abc}
373* the post half of l 1 and the prior half of l 2	—	—	28^{bc}	27^{d}, 28^{a}

Cri Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
23^{b}	25^{b}	28^{b}	28^{d}	28^{b}
25^{cd}	25^{cd}	28^{cd}	29^{ab}	28^{cd}
26^{a}	26^{a}	29^{a}	—	25^{cd} fn
1373* l 4 and the prior half of l 5	—	—	29^{cd} 30^{a}	29^{abc}
26^{b}	26^{b}	29^{b}	30^{b}	29^{d}
1371*	—	29^{c}–30^{b}	—	—
26^{c}	26^{c}	30^{a}	30^{c}	30^{a}
1372*	—	30^{de}	—	—
26^{d}	26^{d}	30^{f}	30^{d}	30^{b}
27–28	27–28	31–32	31–32	30^{c}–32^{b}
1374*	—	—	—	—
75 1^{a}–3^{b}	76 1^{a}–3^{b}	76 1^{a}–3^{b}	77 33–35^{b}	71 32^{c}–34^{d}
l 6 of 1379*	—	—	35^{cd}	33^{ab}
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	36^{ab}	35^{cd}
l 8 of 1379*	—	—	36^{cd}	36^{ab}
4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	37^{ab}	36^{cd}
l 10 of 1379*	—	—	37^{cd}	37^{ab}
4^{c-f}	4^{c}–5^{b}	4^{c}–5^{b}	38	37^{c}–38^{b}
l 13 of 1379*	—	—	39^{ab}	38^{cd}
5–7^{b}	5^{c}–7^{b}	5^{c}–7^{b}	39^{c}–41^{b}	39^{a}–40^{d}
1380*	—	—	—	—
7^{c}–8^{d}	7^{c}–8^{d}	7^{c}–8^{d}	41^{c}–42^{d}	41^{a}–42^{b}
l 1 of 1375*	—	[9^{ab}]	—	—
l 2 of 1375*	—	—	—	—
9	9	9^{c-f}	43	42^{c}–43^{b}
10	10	10	—	42^{cd} fn l 2 43^{cd} fn l 1
11	11	11	—	46 fn l 3 44^{ab} fn
l 23–24 of 1379*	—	—	44	43^{c}–44^{b}
12^{a}–15^{b}	12^{a}–15^{b}	12^{a}–15^{b}	45–48^{b}	44^{c}–47^{d}
15^{c}–16^{b}	15^{c}–16^{b}	15^{c}–16^{b}	—	47^{cd} fn l 1–2
1376*	—	—	—	—
16^{c}–18^{b}	16^{c}–18	16^{c}–18^{b}	48^{c}–50^{b}	48^{a}–49^{d}
l 36 of 1379*	—	—	50^{cd}	50^{ab}
18^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	—	50^{ab} fn
19	19	19	51	50^{c}–51^{b}
20^{a}–21^{b}	20^{a}–21^{b}	20^{a}–21^{b}	—	51^{ab} fn l 1–3
21^{cd}	21^{cd}	21^{cd}	52^{ab}	51^{cd}
1377*	22	22	—	—
l 40 of 1379*	—	—	52^{cd}	52^{ab}
l 41 of 1379*	—	—	53^{ab}	—
22^{ab}	23^{ab}	23^{ab}	54^{cd}	53^{cd}
1378*	—	—	—	53^{cd} fn
22^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	53^{cd}	52^{cd}
l 43 of 1379*	—	—	54^{ab}	53^{ab}
23	24	24	55	54
76 1–3	77 1–3	77 1–3	78 1–3	72 1–3
1381*	—	4	—	—
4	4	5	4	4
1382*	—	—	—	—
5^{ab}	5^{ab}	6^{ab}	5^{ab}	5^{ab}
1383*	5^{cd}	6^{cd}	—	—
5^{c}–7^{d}	[illegible]	[illegible]	5^{c}–7^{d}	5^{c}–7^{d}
l 1–2 of 1384*	[illegible]	9	—	—
1385*	—	—	—	—
l 3–4 of 1386	9^{c}–10^{b}	10	—	—
1387*	—	—	—	—
8	10^{c}–11^{b}	11	8	8
1388*	—	—	—	—
9	11^{c}–12^{b}	12	9	9

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1390^*	—	—	10^{ab}	10^{ab}
10^{a}–11^{b}	12^{c}–13^{d}	13^{a}–14^{b}	10^{c}–11^{d}	10^{c}–11^{d}
1391^*	—	[14^{c}–15^{b}]	—	—
11^{cd}	14^{ab}	15^{cd}	12^{ab}	12^{ab}
1392^*	[14^{cd}]	16^{ab}	—	—
12	14^{e}–15^{b}	16^{c}–17^{b}	—	12^{ab} In I 1–2
1393^*	—	[17^{cd}]	—	—
13	24^{c}–25^{b}	28	—	II 3 7^{c}–8^{b}
14	25^{c}–26^{b}	29	15^{c-f}	15^{c-f}
15	26^{c}–27^{b}	30^{a-d}	13^{c}–14^{b}	13^{c} 14^{b}
—	—	[30^{ef}]	—	—
16	27^{c}–28^{b}	31	14^{c}–15^{b}	14^{c}–15^{b}
17	28^{c-f}	32	12^{c}–13^{b}	12^{c}–13^{b}
18	29	33	16	16

॥ वाल्मीकिरामायणम् ॥

॥ बालकाण्डम् ॥

तपःस्वाध्यायनिरतं तपस्वी वाग्विदां वरम् ।
नारदं परिपप्रच्छ वाल्मीकिर्मुनिपुङ्गवम् ॥ I. 1. 1.

तपःस्वाध्यायनिरतं तपस्वी वाग्विदां वरम् ।
नारदं परिपप्रच्छ वाल्मीकिर्मुनिपुंगवम् ॥ १

G 1 1 1
B 1 1 1
L 1 1 1

Before st 1, Ś1 ins —ॐ नमः कमलदलविपुलनयना-रामाय श्रीरामचन्द्राय ॐ नमः शिवाय ॥ ॐ नमः सरस्वत्यै ॥ स्वस्ति ॐ and thereafter follow

1* जयति रघुवंशतिलकः कौसल्याहृदयनन्दनो रामः ।
दशवदननिधनकारी दाशरथिः पुण्डरीकाक्षः ॥

2* नमस्तस्मै मुनीशाय श्रीयुताय तपस्विने ।
सर्वज्ञाननिवासाय वाल्मीकिमुनये नमः ॥

3* कूजन्तं रामरामेति मधुरं मधुराक्षरम् ।
आरुह्य कविताशाखां वन्दे वाल्मीकिकोकिलम् ॥

4* वाल्मीकेर्मुनिसिंहस्य कवितावनचारिणः ।
शृण्वन् रामकथानादं को न याति परां गतिम् ॥

5* यः पिबन्सततं लोके रामायणकथामृतम् ।
अतृप्तस्तं मुनिं वन्दे प्रचेतसमकिल्बिषम् ॥

6* गोष्पदीकृतवारीशं मशकीकृतराक्षसम् ।
रामायणमहामालारत्नं वन्देऽनिलात्मजम् ॥

—Ñ1 fol missing up to st 12 (cf v l 1)

—Before st 1, Ñ2 ins नमः श्रीरामचन्द्राय, then follows 1* (v l स before जयति, कौशल्यानंदिवर्द्धनो, दाशरथिः (corrupt) and thereafter

7* जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा ।
अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥

then reads 2* with v l सर्वज्ञानाधिवासाय तस्मै वाल्मीकये नमः.

—Before st. 1, V2 ins 2* only with variant in second line as सर्वज्ञानाधिवासाय वाल्मीकाय नमो नमः.

—Before st. 1, V1 ins ॐ नमो गणेशाय । ॐ ससीत-लक्ष्मणाभ्यां नमः । श्रीहनुमते नमः; then follow 1* 2* (second line as in V1).

—Before st. 1, V3 ins ॐ नमो भगवते वासुदेवाय, then follow 1* 3* (v l first line रामरामेति रामेति रुवंतं मधुराक्षरं) 2* (v l सुनताय for श्रीयु° in the first line; second line शांताय वीतरागाय तस्मै ज्ञानात्मने नमः) and thereafter:

8* ये देवाः सन्ति मेरौ वरकनकमये नन्दने ये च यक्षाः
पाताले ये भुजंगाः फणिमणिकिरणध्वस्तसर्वान्धकाराः ।
कैलासे स्त्रीविलासे प्रमुदितहृदया ये च विद्याधरास्ते
तन्मोक्षद्वारभूतं मुनिवरवचनं श्रोतुमायान्तु सर्वे ॥

9* रामायणमराभ्यस्तं दुर्लभं हि मुनेर्वचः ।
न च तेन विना मोक्षस्तस्माच्छ्रोतव्यमादरात् ॥

—Before st 1, V4 ins ॐ नमो गणेशाय । ॐ नमः श्रीरामाय । ॐ नमो हनुमते; then follow 1* (with lacuna for ति in तिलक) 2* (with वेदज्ञाय for श्रीयुताय and second line as in V1).

—Before st 1, B1 ins. ॐ नमो गणेशाय; then follow 1* (v l कौशल्यानंदिवर्द्धनो) 2* (with second line as in Ñ2).

—Before st 1, B2 ins. ॐ नमः श्रीरामचन्द्राय; then follow 1* (as in B1) 7* 2* (v l °न्द्रा° for °शा° in and second line as in V1). After 2* रामरामेत्यादि in marg

—Before st 1, B3 ins ॐ रामचन्द्राय नमः; then follow 1* (as in B1) 7* 2* (v l °न्द्रा° for °शा° in m) as in Ñ2 (v l in for second line शांताय वीतरागाय वाल्मीकाय नमो नमः).

—Before st 1, B4 ins नमः श्रीरामचन्द्राय, then follow 1* (as in B1) 7* (v l महात्मना for गुणात्मना) 2* as in Ñ2

—Before st 1, Dt ins श्रीरघुकुलभूषणाय नमः ॥ ॐ ॥

—Before st 1, D1 ins ॐ नमो विघ्नवल्लीविध्वंसनाय; then reads

10* जयति भृगुवंशतिलकः प्रथमकविर्द्विजवरः स वाल्मीकिः ।
मृदुललितपदनिबद्धं कृतमिदं रामायणं येन ॥

Then 1* and thereafter

11* अत्रैव धर्मविधिरत्र पतिव्रतानां
सौभाग्यमत्र निखिला गुरुभक्तिरत्र ।
वाल्मीकिना कविवरप्रवरेण गीते
रामायणे वद त केऽत्र गुणा न सन्ति ॥

—Before st 1 D2 ins श्रीगणेशाय नम and thereafter

12* शुक्लाम्बरधर विष्णु शशिवर्णं चतुर्भुजम् ।
प्रसन्नवदन ध्यायेत्सर्वविघ्नोपशान्तये ॥

Then follows 11* (v l पतिव्रताय for °तानां, सौभाग्यम् for सौभ्रात्रम्, नृप for वर, न स० (on marg)

—Before st 1 D3 ins. ॐ नम ॥ श्रीगणेशायनम , then follow 10* (v l शु for स, बध for वद्धं, इह for इदं)

13* सदूषणापि निर्दोषा सखरापि सुकोमला ।
नमस्तस्मै कृता येन रम्या रामायणी कथा ॥

Then follow 3* 7* 12* (v l as in D2)

—Before st 1 D4 ins. श्रीमते रामानुजाय नम , then follow 1* (v l स जयति) 3* 5* (v l रामचरितामृत सागर in the first line प्राचेतसमकल्मषं in the second line) 4* (v l °सिंहस्य for °भक्तस्य in the first line शृण्वन् for श्रुत्वा, को न for को नु in the second line) 6* and thereafter

14* यत्र यत्र रघुनाथकीर्तन तत्र तत्र कृतमस्तकाञ्जलिम् ।
बाष्पवारिपरिपूर्णलोचनं मारुतिं नमत राक्षसान्तकम् ॥

Then follows 7* (v l लोककारिणा in line 1) and thereafter

15* वेदवेद्ये परे पुंसि जाते दशरथात्मजे ।
वेद प्राचेतसादासीत्साक्षाद्रामायणात्मना ॥

—Before st 1 D5 ins ॐ श्रीगणेशाय नम ॥ जयति शुभमूर्ति , then follow 1* 2* (v l first two letters are moth-eaten in line 1 line 2 सर्वज्ञानाधिवासाय)

—Before st 1 D6 ins श्रीमते रामानुजाय नम ; then follow

16* श्रीमद्राघवपादपद्मयुगल पद्मार्चित पद्मया
पद्मस्थेन तु पद्मजेन विनुत पद्माश्रयस्याहये ।
यद्देवेश ध्रुवं सुरैकनिलयं सर्वाश्रय निश्चिय
शश्वच्छंकरशंकर मुहुरहो सद्गौमि तल्लब्धये ॥

17* श्रीमद्ब्रह्म तदेव धीपममलं यस्याङ्कुरश्चिन्मय
काण्डै सप्तभिरन्वितोऽभितनो ह्युच्चालवालोदित ।
पत्रैस्तात्त्वसहस्रकै सुविलसच्छाखाशतै पञ्चभि-
श्चात्ममाप्तिफलप्रदो विजयते रामायण स्वस्तरु ॥

18* वाल्मीकिगिरिसंभूता रामाम्भोनिधिसंगता ।
श्रीमद्रामायणी गङ्गा पुनाति भुवनत्रयम् ॥

Then follows 15* and thereafter

19* रामं रामानुजं सीतां भरतं भरतानुजम् ।
सुग्रीवं वायुसूनुं च प्रणमामि पुन पुन ॥

Then follow 3* 4* 5* (both as in D4) 6* and thereafter

20* अञ्जनीनन्दनं वीरं जानकीशोकनाशनम् ।
कपीशमक्षहन्तारं वन्दे लङ्काभयंकरम् ॥

21* उल्लङ्घ्य सिन्धो सलिलं सलीलं
य शोकवह्निं जनकात्मजाया ।
आदाय तेनैव ददाह लङ्का
नमामि त प्राञ्जलिराञ्जनेयम् ॥

22* मनोजव मारुततुल्यवेगं जितेन्द्रिय बुद्धिमतां वरिष्ठम् ।
वातात्मजं वानरयूथमुख्य श्रीरामदूत शिरसा नमामि ॥

23* रामाय रामभद्राय रामचन्द्राय वेधसे ।
रघुनाथाय नाथाय सीताया पतये नम ॥

Then follow 1* 7* and thereafter

24* नत्वा राम शिवं साम्ब रामो रामप्रवर्तित ।
रामायणस्य तिलक कुरुते रामतुष्टये ॥

—Before st 1 D7 ins श्रीगणेशाय नम ॥ श्रीसरस्वत्यै नम ॥ श्रीरामाय नम , then follow

25* अविरतमदजलनिवह
भ्रमरकुलानेकसेवितकपोलम् ।
अभिमतफलदातार
कामेशं गणपतिं वन्दे ॥

26* या कुन्देन्दुतुषारहारधवला या शुभ्रवस्त्रावृता
या वीणावरदण्डमण्डितकरा या श्वेतपद्मासना ।
या ब्रह्माच्युतशंकरप्रभृतिभिर्देवै सदा वन्दिता
सा मां पातु सरस्वती भगवती निःशेषजाड्यापहा ॥

27* विरमति महाकल्पे नाभिपथैकनिकेतन
स्त्रिभुवनपुर शिल्पी यस्य प्रतिक्षणमात्मभू ।
क्रिमधिकरणा कीदृग्यस्य व्यवस्थितिरित्यमा
मुदरमभिशद्गृहु तस्मै जगन्निधये नम ॥

Then reads 3* (v l वाल्मीक for °कि-) 10* (v.l second line कृतमिह) 1* (doesn t read हृदय after कौशल्या) 11* (v l °पतिरजपतिव्रतासौ, प्रातारमत्र कविवृष°) then reads

28* जयति पराशरसूनु सत्यवतीहृदयनन्दनो व्यास ।
यस्यास्यकमलगलित वाङ्मय मधु जगत्पिबति ॥

*Then follows 7**

—Before st 1 D8 which contains रामायणपारायण विधि and भागवतपारायणविधि in the beginning ins श्रीगणेशाय नम श्रीसरस्वत्यै नम श्रीरामचन्द्राय नम , then reads as in D6 omitting 24*

—Before st 1 D9 ins. श्रीगणेशाय नम ॥ सीतापतये नम ॥ श्रीरघुनन्दनाथाय नम , then follow 1* 2* (v l. सर्वज्ञनाधिपतये वाल्मीकमुनये नम) 3* 4* (v l. सिंहस्य, शृण्वन् रामकथा श्लोक) 5* (v.l प्राचेतसमकल्मषं) 6* (v l राक्षस for -रावणम्) then follow

29* चरितं रघुनाथस्य शतकोटिप्रविस्तरम् ।
एकैकमक्षरं पुंसां महापातकनाशनम् ॥

(7*) 30* बहवो दुर्लभाश्चैते त्वया ये कीर्तिता गुणा ।
एतस्मिन् हि मृत्युलोके गुणा एते सुदुर्लभा ।
देवेष्वपि न पश्यामि किंचिदेभिर्गुणैर्वृतम् ॥

[lines 2 3 = (var) 51*]

Then follows 7*

—Before st 1, D10 ins श्रीगणेशाय नम ॥ ॐ नम श्रीरामचन्द्राय, then follow 1* 7* 2* (v l [श्र] विवासाय तस्मै वाल्मीकये) 3* 4* (v l °रिमुनिसिंहस्य, then as in D4)

—Before st 1 D11 ins श्रीगणेशाय नम ॥ श्रीरामचन्द्राय नम, then follow 1* 7* (v l विश्वधारिणा in the first line) 2* 3* 4* as in D1 5* (first line as in D1) 6* 20* (v l अनघा for अञ्जनी) 29* (v l श्रोक for दुःख in the second line)

—Before st 1 D12 ins श्रीगणेशाय नम ॥ श्रीरामाय नम, then follow 31* (om ॐ) 1* 2* (v l वाल्मीकाय मुनये नम hypermetric) 3* (v l कवितासाख्यौ) 4* (v l वाल्मीकिर्मुनि, then as in D4) 5* as in D11 6* 20* 29* as in D11

—Before st 1 D13 ins ॐ स्वस्ति ॥ ॐ नम सरस्वत्यै ॥ श्रीगणेशाय नम ॥ श्रीगुरवे नम ॥ ॐ नम कमलदलविपुल नयनाभिरामाय श्रीरामचन्द्राय नम (cf Ś1) then follows

31* ॐ नारायण नमस्कृत्य नर चैव नरोत्तमम् ।
देवीं सरस्वतीं व्यास ततो जयमुदीरयेत् ॥

Then follow 1* 2* 3* 4* (v l °वनराजित, फल न पाति) 5* 6* as in D9 20* (v l लोका° for दुःखा°) 29* as in D11 7* then follows ref श्रीसूत उवाच

—Before st 1 D14 ins ****य नम ॥ श्रीरामचन्द्राय नम ॥ श्रीगुरुभ्यो नम, then reads 12* and thereafter

32* मातुराशीर्गुरोराज्ञा भ्रातृस्नेहश्च बन्धुभक्तय ।
भवन्तु मे सदा विष्णो प्रसादात्पद्मशायिन ॥

Then follow 23* 3* 4* 5* both as in D1 6* 20* as in D12 21* 22* 14* and thereafter

33* मार्तण्डसमतिरस्कारिवदनं काञ्चनाद्रिकमनीयविग्रहम् ।
पारिजाततरुमूलवासिन भावयामि पवमाननन्दनम् ॥

Then follows 18* (v l रामसागरगामिनी in the first line पुनाति भुवन पुण्या रामायणमहानदी second line) thereafter reads

34* गोष्पदीकृतवारीशं मशकीकृतराक्षसम् ।
रामायणमहामालारत्नं वन्दे ऽनिलात्मजम् ॥

Then follows 15* then reads

35* आपदामपहर्तारं दातारं सर्वसंपदाम् ।
लोकाभिराम श्रीरामं भूयो भूयो नमाम्यहम् ॥

36* शृण्वन्रामायणं भक्त्या य पादं पदमेव वा ।
स याति ब्रह्मण स्थान ब्रह्मणा पूज्यते सदा ॥

Thereafter follows 29*, then reads

37* य कर्णाञ्जलिसंपुटैरहरह सम्यक्पिबत्यादरा
द्वाल्मीकेर्वदनारविन्दगलितं रामायणाख्य मधु ।
जन्मव्याधिजराविपत्तिमरणैरत्यन्तसोपद्रव
ससार स विहाय गच्छति पुमान् विष्णो पद शाश्वतम् ॥

38* वैदेहीसहित सुरद्रुमतले हैमे महामण्डपे
मध्ये पुष्पकमासने मणिमये वीरासने सुस्थितम् ।
अग्रे वाचयति प्रभञ्जनसुते तत्त्व मुनिभ्य पर
व्याख्यात भरतादिभि परिवृत राम भजे श्यामलम् ॥

39* श्रीराघव दशरथात्मजमप्रमेय
सीतापतिं रघुकुलान्वयरत्नदीपम् ।
आजानुबाहुमरविन्ददलायताक्ष
राम निशाचरविनाशकर नमामि ॥

40* नमोऽस्तु रामाय सलक्ष्मणाय देव्यै च तस्यै जनकात्मजायै ।
नमोऽस्तु रुद्रेन्द्रयमानिलेभ्यो नमश्च चन्द्रार्कमरुद्गणेभ्य ॥
(vulg 5 13 57)

Then follows हरि ॐ and thereafter reads

41* धर्मात्मा सत्यसंधश्च रामो दाशरथिर्यदि ।
पौरुषे चाप्रतिद्वन्द्व शरैनं जहि रावणिम् ॥
(vulg 6 90 69[ab])

Ends with इति दशकृत्वो जपेत् ॥

—Before st 1 T1 ins श्रीरामचन्द्राय नम ॥ हरि ॐ, T2 ॐ, T3 (m) अविघ्नमस्तु श्रीरामाय नम श्रीरामचन्द्र परब्रह्मणे नम, followed by 12* 3* 4* as in D9 5* as in D9 6* (v l वारादि, राक्षस) 20* as in D11 Then T3 reads

42* आमिषीकृतमार्तण्डं गोष्पदीकृतसागरम् ।
तृणीकृतदशग्रीवमाञ्जनेय नमाम्यहम् ॥

Then T read 21* 22* 14* Then T1 reads 33* Then T read 18* as in D11 34* 15* Then T1 3 read 35* Then T read 36* Then T2 ends with श्रीरामाय नम

—After 36* T1 3 ins 29* as in D11 then read 23* T1 ends with ॐ, T3 with ॐ श्रीरामचन्द्राय नम । हरि ॐ

—Before st 1 G3 ins हरि ॐ, G4 शुभमस्तु अविघ्नमस्तु श्रीमते रामानुजाय नम श्रीरामाय नम (G1 missing this portion) G1 3 4 read 12* (G1 up to विष्णु, G3 up to धरे and then up to वर्णो lost due to injured fol)

—Before st 1 G2 ins.

43* अभीप्सितार्थसिद्ध्यर्थं पूजितो य सुरैरपि ।
सर्वविघ्नच्छिदे तस्मै श्रीगणाधिपतये नम ॥

Then G read 3* 4* (G1 2 as in D10 G3 as in D4) 5* as in D1 6* (G1 2 4 as in D9, G3 as in T) 20* (as in D11 G4 om.) 42* —After 42* G1 3 4 read 33*

2 को न्वस्मिन्सांप्रतं लोके गुणवान्कश्च वीर्यवान् ।
2 धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च सत्यवाक्यो दृढव्रतः ॥ २
2 चारित्रेण च को युक्तः सर्वभूतेषु को हितः ।
विद्वान्कः कः समर्थश्च कश्चैकप्रियदर्शनः ॥ ३
आत्मवान्को जितक्रोधो मतिमान्कोऽनसूयकः ।
कस्य बिभ्यति देवाश्च जातरोषस्य संयुगे ॥ ४

G1 3 cont 14* Then G1 reads 23* then ins श्री गुरुभ्यो नमः । अविघ्नमस्तु Then follow 21* 22* 39* 15* 40*

—After 42* G2 reads 21* 22* 14* 29* as in D13 18* as in D11 15* 36* 37* and thereafter reads

44* तदुपगतसमाससंधियोग
सममधुरोपनतार्थवाक्यबद्धम् ।
रघुवरचरितं मुनिप्रणीतं
दशशिरसश्च वधं निशामयध्वम् ॥
(Vulg I 2 43)

—After 33* G3 reads 14* 29* as in D13 36* 15* 37* 44* 41* and ends with ॐ —After 33* G4 ins 21* 22* 14* 38* 34* 37* 40* (v l in the second line नमोस्तु for नमश्च) 36* 44* 41* and ends with ॐ

—Before st 1 M1-3 ins (M3 damaged for this portion) हरि श्रीगणपतये नम अविघ्नमस्तु

Thereafter M1 reads 43* 3* 4* as in D11 5* as in D11 6* as in D9 20* as in D11 42* 21* 22* 14* 29* as in D13 18* 15* 36* 37* 44* M2 reads from 43* to 22* (3* 4* 20* 21* 22* are partially damaged) as in M1 Then cont 39* (partially damaged) 15* 29* as in D13 37* 40* (partially damaged) 14* 44* M3 reads from 3* to 22* as in M1 then 39* 15* 29* as in M2 and thereafter 36* 18* 14* 37* 40* 35* 44*

—Before st 1 M4 ins श्रीमहागणपतये नम श्रीसरस्वत्यै नम श्रीरामाय नम श्रीगुरवे नम श्रीवेदव्यासाय नम अविघ्नमस्तु

---

1 In Ñ1 st 1 12 are lost on a missing fol —a) V1 om word after तप, S तप (for तप) Ñ2 V1-3 B D1 6 11 13 निरत D2 9 सपर्जं D7 सयुक्तस (for निरत) —b) V1 om first letter Ñ2 V B2-4 D1-3 6 7 11 12 वर, M4 moth eaten (for वरम्) Ś1 सर्वशास्त्रविशारद M4 missing cd on an injured fol —d) Ś1 Ñ2 V1 3 4 D D2 6 9 10 12 13 °सत्तम, V2 D1 3 7 11 °पुगन (D11 °व) G4 °पुग * (for °पुंगवम्)

2 Ñ1 missing (cf v l 1) Before 2 D13 ins ref श्रीवाल्मीकिरुवाच —a) M4 fol damaged for a V1 om second letter Ś1 V1 3 B1-3 D6 10-13 को ह्यस्मिन्, D1 2 कोप्यस्ति, D3 कायस्ति, G4 * * स्मिन् (for को न्वस्मिन्)

Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1-3 5 7 10-13 प्रथितो (for सांप्रतं) —b) Ś1 शास्त्रज्ञो, Ñ2 V B D5 10-13 सद्गुणैर्, D1-3 7 सर्वैर्गुणैर् (for गुणवान्) Ś1 Ñ2 V1 4 B2 3 4 D1 6 7 8 10 12 13 गुणवत्तर (Ñ2 B3 D10 °म) V2 3 B3 गुण(B2 °णि)सत्तम, D11 गुणसत्तत (for कश्च वीर्यवान्) —cd) Ñ2 om श्च T3 om ज्ञ in कृतज्ञश्च In M2 after सत्य four letters are moth eaten D1 3 7 8 गुणज्ञ कश्च धर्मज्ञ क सत्य को दृढव्रत —After 2 V3 ins

45* वाग्मी प्रियवदश्चैव सर्वेषां प्रियदर्शन ।

—After 2 M4 ins 46* as in V3

3 Ñ1 missing (cf v l 1) V3 transp 3 and 4 M2 transp 3ab and 3cd D13 repeats 3 and 4ab after 49* —a) D7 यो (for को) —For 3ab Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D6 10-13 subst

46* उदाराचारसपन्न सर्वभूतहितश्च क ।

[Ś1 क सग (for उदारा) V2 3 B D10 13 हिते रत (for हितश्च क)]

—c) V1 om from वद् in c up to श्चैक in d M4 रूपवान् (for विद्वान्) Ś1 वीर्यवान् कल्याश्चापि, Ñ2 V1-3 B D2 3 5 7 9-13 वीर्यवांश्च (D9 °वान्सु)सदा(D1-3 7 8 कृत) न्यश्च, V4 वीरश्च सत्यसधश्च —d) Ś1 Ñ2 V B D11 13 कश्चापि, D1 * * क, D6 10 M1 4 कश्चैक, D13 सदा च (for कश्चैक) D12 प्रियदर्शिन (for °दर्शन) D1-3 7 8 धृति(D1 8 मति) मान्कोनु(D8 9 न)सूयक (cf 1 1 4ab) —After 3 M3 ins

47* क श्रीमान्को यशस्वी स्य * * श्चैवोऽभिमत प्रिय ।

4 Ñ1 missing (cf v l 1) V3 transp 3 and 4 D13 repeats 3 and 4ab after 49* —a) Ś1 Ñ2 V1 3 B D1 2 3 8-13 जितक्रोधो महान्कश्च, V4 जितक्रोधश्च सुमहान्, D3 7 जित क्रोधो महान् दक्ष(D7 महादक्ष) —b) Ś1 कृतज्ञश्च Ñ2 V B D7 10 13 M4 धृतिमान्, D1-3 8 कश्चाति (D2 8 °पि), D5 धृति मान् (for धृतिमान्) Ś1 चान° V1 को न्य°, V3 वोनु° B3 अन° (marg sec m as in text) D1 3 (D3 om ण) 7 8 गुणवत्तर (for कोऽनसूयक)—After 4ab D1 ins

48* एतैर्गुणैः समर्थोऽसि ज्ञातुमेवंविध नरम् ।

D1 2 om 4cd —cd) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10-13 सजातरोषात्कस्मा(V4 °कर्मा (sic))च्च देवता अ(V3 4 दे (V4 दे) वताश्च)पि बिभ्यति, D3 बिभियुर्जातरोष * कस्या देवापि°, D7 बिभीयुर्जातरोषस्य यस्य देवाश्च°, D9 बिभ्रयुर्जातरोषस्य कस्य देवस्य°, M4 जातरोषस्य समरे कस्य देवोऽपि बिभ्यति —D1 cont Ś1 Ñ2 V (V3 reads line 4 after 3) B D5 8 9 10-13 M4 ins after 4 D3 after 4cd

एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं परं कौतूहलं हि मे ।
महर्षे त्वं समर्थोऽसि ज्ञातुमेवंविधं नरम् ॥ ५
श्रुत्वा चैतत्त्रिलोकज्ञो वाल्मीकेर्नारदो वचः ।
श्रूयतामिति चामन्त्र्य प्रहृष्टो वाक्यमब्रवीत् ॥ ६

बहवो दुर्लभाश्चैव ये त्वया कीर्तिता गुणाः ।
मुने वक्ष्याम्यहं बुद्ध्वा तैर्युक्तः श्रूयतां नरः ॥ ७
इक्ष्वाकुवंशप्रभवो रामो नाम जनैः श्रुतः ।
नियतात्मा महावीर्यो द्युतिमान्धृतिमान्वशी ॥ ८ G. 1. 1. 12 B. 1. 1. 8 L. 1. 1. 13

49* क उदारः समर्थश्च त्रैलोक्यस्यापि रक्षणे ।
क: प्रजानुग्रहरतः को निधिर्गुणसंपदाम् ।
समग्रा रूपिणी लक्ष्मीः कमेकं संश्रिता नरम् ।
अनिलानलसूर्येन्दुशक्रोपेन्द्रसमश्च कः ।

[(l. 1) Ñ2 कुन्दारः; B3 कृत्कृत्य (for क उदारः). Ñ2 समनुश्च, V1 * मर्थश्च (for समर्थश्च). Ñ2 अभि- (for अपि). D9 रक्षिता (for रक्षणे).—(l. 2) Ñ2 V1 B3 D2 3 5 7,9–12 M4 °करः; V3 °ग्रहे रतः (for °ग्रहरतः). V3 विधिर् (for निधिर्).—(l. 3) In M4 first four letters are lost. Ś1 कमेका; B4 कमेक. D2 संश्रिता.—(l. 4) V4 मन्युना (for अनिला-). D2 transp. अनिल and अनल. D11 -सूर्ये *- (for -सूर्येन्दु). D2 समद्युति (for समश्च कः). V4 शक्रो वैश्रवणश्च कः for post. half]

—Before 49*, D9 ins.

50* संजातरोषो कस्माच्च देवा अपि हि बिभ्यति ।
(cf. 4cd in Ś1 etc.)

—After 49*, D13 r. (var) 3 and 4ab.

5 Ñ1 missing (cf. v. l. 1).—ab) Cr. k एतम् (as in text also). V3 वक्तुं (for श्रोतुं). Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10–13 M4 त्वत्तो (V3 श्रोतुं) नारद तत्त्वतः (B1 सत्तम, D5 moth-eaten, M4 सर्वेश). D1–3 7 9 यदि शक्यं मया श्रोतुमत्र (D9 °तुं सद्गत्) कौतूहलं मम (D2 9 हि मे, M3 missing; D1 transp. श्रोतुं and शक्यं).—c) Ś1 Ñ2 V2 B D4 5 8–10 M4 देवर्षे त्वं, V1 देव त्वमपि त्वं, V3 देवर्षिस्त्वं; V4 सर्वज्ञोसि; D1–3 7 कथय त्वं; D3 * * र्षे त्वं (for महर्षे त्वं). V3 हि (for ऽसि).—d) D2 ज्ञानम् (for ज्ञातुम्).

6 Ñ1 missing (cf. v. l. 1). In M4 letters are lost from स्त in a to वाल्मीके in b.—a) D1 M1 चैव, D3 चेति; D6 तद्; G2 चैक (for चैतत्). D1 M1 (before corr. as in text) त्रिकालज्ञो, D2 च तत्त्वज्ञो, D9 अवलोकज्ञो (for त्रिलोकज्ञो). Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 M4 काल(V4 लोक)त्रयज्ञ(V3 तत्त्वज्ञ)स्तच्छ्रुत्वा.—b) M1 वाल्मीकिर् (for वाल्मीकेर्). D7 °गदितं विभु; V4 वाल्मीकस्य तदा वचः. D1 om. 6cd.—c) B1 missing first four letters in c. Ś1 Ñ2 V B D1 5 10–13 M4 (उ)पामन्त्र्य; D2 धर्मज्ञः; D3 7 9 सर्व(D9 *)ज्ञः (for चामन्त्र्य).—d) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10–13 M4 संहृष्टः प्रत्यभाषत, D13 तं मुनिं प्रतिभाषित (sic).—Before 7, D13 ins. ref. नारद उवाच (D13 श्री***उ**च).

7 Ñ1 missing (cf. v. l. 1). D1 om. 7.—a) D2 महान् च; D2 7 8 महर्षे (for बहवो). D2 3 7 स्वैते; D8 चैते (for चैव). V4 [अ]पि त्वया प्रोक्ता (for दुर्लभाश्चैव).—b) Ś1 Ñ2 V B D1 3 4 5 8–10 M4 त्वयैते; D3 7 8 त्वया ये (by transp.). M3 ये (inf. lin. sec. m.) (for ये त्वया).—After 7ab, Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 M4 ins.

51* एको न हि त्रिलोकेऽस्मिन् गुणा एते सुदुर्लभाः ।
देवेष्वपि न पश्यामि कश्चिदेभिर्गुणैर्युतम् ।

[(l. 1) D5 एकस्मिन्हि. Ñ2 एकस्य हि नृलोकेऽस्मिन्, V2 एकस्मिन्नेकस्मिन्, V3 4 एकस्मिन्नरलोकेऽस्मिन्, B D5 10 M4 एके न हि (B1 एवम हि) नृलोकेऽस्मिन्, D11–13 एकस्मिन्न हि (D13 om. हि) नृलोकेऽस्मिन्.—(l. 2) V1 B1 D5 12 M4 किंचिद्; V2 सर्वेर्; V4 प्रथम् (for कश्चिद्).]

B3 D11 cont.

52* किं तु वक्ष्याम्यहं तुभ्यं भविष्यति महायशाः ।
एतैरप्यधिकैश्चैव गुणैर्युक्तो महामनाः ।

[(l. 2) D11 गुणयुक्तो महाद्युति for post. half.]

B3 cont.

53* पुण्यं पुराणमघनाशनमप्रमेयं
रामायणं दशरथात्मजवर्णनाख्यम् ।
वाल्मीकिवक्त्रसरसीरुहनिःसृतं यः
श्रद्धान्वितो नु शृणुयाज्जगति किमर्थं ।

D11 om. 7cd.—c) D2 ते त्वां; D7 तं ते (for मुने). D8 गुणवान् यश्च बुध्वा वा.—d) D8 संयुक्तः (for तैर्युक्तः).

—For 7cd, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10 12 13 M4 subst.

54* श्रूयतां तु गुणैरेभिर्यो युक्तो नरचन्द्रमाः ।

[Ñ2 B3 4 D10 च, B2 तद्, M4 हि (for तु). B3 युक्तो यो, M4 युक्तो य एभिर् (by transp.). D13 नरसत्तम. M4 गुणचन्द्रमा.]

8 Ñ1 missing (cf. v. l. 1).—b) Ś1 Ñ V B D5 10–13 गुणाकरः. D1–3 7 8 राम ऋषिर्गुणैर्युत.—After 8ab, Ś1 Ñ2 V B (B3 repeats) D5 10 12 13 M4 ins. line 2 of 52*, with following variants: [V3 B1 2 m. एभिर (for एतैर्). Ś1 B2 3 (m. अपि) D5 10 12 13 M4 अभि, V3 तैर् (for अपि). Ñ2 एते वरमधिकैश्, V1 एतैर्गुणयुतैर्, V2 om. एव, M4 °क रयात्रो (for °कैश्चैव). Ś1 °मति, Ñ2 V2–4 B D5 10 12 13 M4 °द्युति, V1 महत्मनि (for °मनाः).]—c) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D2 5 7 8–13 M4 संय(V3 4 सैन्य)तात्मा, D1 धर्मात्मा च (for नियतात्मा). Ś1 Ñ2 V3 4 B D1 6 7 8–13 महात्मा च (D7 वै), V2 च धनिमान्; V3 महात्मो च (sic); D2 च द्युतिमान् (for महावीर्यो). D2 कीर्तिमांश्चैव द्युतिमान्.—d)

G 1.1.12 B 1.1.9 L 1.1.13 बुद्धिमान्नीतिमान्वाग्मी श्रीमाञ्छत्रुनिबर्हणः ।
विपुलांसो महाबाहुः कम्बुग्रीवो महाहनुः ॥ ९
महोरस्को महेष्वासो गूढजत्रुररिंदमः ।
आजानुबाहुः सुशिराः सुललाटः सुविक्रमः ॥ १०
समः समविभक्ताङ्गः स्निग्धवर्णः प्रतापवान् ।
पीनवक्षा विशालाक्षो लक्ष्मीवाञ्छुभलक्षणः ॥ ११
धर्मज्ञः सत्यसंधश्च प्रजानां च हिते रतः ।
यशस्वी ज्ञानसंपन्नः शुचिर्वश्यः समाधिमान् ॥ १२
रक्षिता जीवलोकस्य धर्मस्य परिरक्षिता ।
वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो धनुर्वेदे च निष्ठितः ॥ १३
सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो स्मृतिमान्प्रतिभानवान् ।
सर्वलोकप्रियः साधुरदीनात्मा विचक्षणः ॥ १४
सर्वदाभिगतः सद्भिः समुद्र इव सिन्धुभिः ।
आर्यः सर्वसमश्चैव सदैकप्रियदर्शनः ॥ १५

Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V2-4 B D5 10-12 धृतिमान्बुद्धिमान् (by transp) V2 मली, D1 क्षमी, D3 ऋजु (for वशी) V1 बुधिमान् शीलवान्प्रभु D2 3 1 धृतिमान् ज्ञान(D7 बल)वान् क्षमी, D13 धृतिमान्गुणवान्°

9 Ñ1 missing (cf v.l. 1) —ᵃ) B4 missing D18 दीप्ति° (for नीतिमान्) D2 धीमान्वाग्मी च (for नीति मान्वाग्मी) —ᵇ) V1 -मान्, D3 शूर (for श्रीमान्) M2 शत्रु (for शत्रु) —ᶜ) Ś1 D5 7 विपुलासो V2 विपुलाक्षो D13 विशालाक्षो (for विपुलांसो) V1 D5 missing (for -बाहु) —ᵈ) V1 D5 missing (for कम्बुग्रीवो) V2 °मना, B2 °भुज, D6 °यशा (for महाहनु)

10 Ñ1 missing (cf v.l. 1) —ᵃ) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1-3 5 7 9-12 M4 म(V1 missing)हेष्वासो महातेजा(M4 °राजो) —ᵇ) B1 3 (m. orig as in text) 4 ढकजानुर: D5 13 °शत्रुर: D7 °गुल्फो हि (for गूढजत्रुर्) —ᶜ) Ñ2 B D10 11 सुमुखो, V2 स्वसिरा, D6 सुशील, M4 सुशिर (for सुशिरा) —ᵈ) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1-3 5 7 9-13 धन्यान् सत्य(D1-3 7 9 वीर्य)विक्रम°

11 Ñ1 missing (cf v.l. 1) —ᵃ) D2 समाः D3 सम (for सम) D5 °विभाग, M2 °भक्तः (for °भक्ताङ्ग) —ᵇ) D3 दिव्य° (for स्निग्ध°) —ᶜ) D5 partially missing Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1 3 5 7 9-13 M1 transp पीनवक्षा and विशालाक्ष D13 विपुलांस (for विशालाक्ष) V2 3 °वक्षो: D6 °वक्ष (for °वक्षा) —ᵈ) D3 °लक्ष्मण, D13 कुलनंदन (for शुभलक्षण)

12 Ñ1 missing (cf v.l. 1) M4 reads 14ᵃᵇ after 12 —ᵃ) V2 °श्रवा:, D3 °सत्यवत् [sic] (for सत्यसंधश्) —ᵇ) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1-3 5 7 9-13 त्रिषष्टेयो जितेन्द्रिय: M4 प्रजापालनकर्मणा —ᶜ) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1-3,5 7 10-13 ज्ञानवान्, G1 **स्वी, M1 मयतो (for यशस्वी) D6 तत्र° (for ज्ञान°) —ᵈ) Ś1 V4 D10 11 शुचि (for शुचिर्) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1 5 9-13 वीर्य(V2 मोक्ष)समन्वित: M4 शीलसंपन्न: (for वश्य: समाधिमान्) D2 3 सर्वशास्त्र धर्मवित् (D5 °पर च) —After 12, D1 D2 3 4 11 13 S (except M1) ins:

55* प्रजापतिसम: श्रीमान्धाता रिपुनिषूदन: ।

[T (except T1) G -सम (for -सम°) D11 दाता रिपुनि(निषू)दन for post. half.]

—After 12 D5 ins:

56* कुरुते सर्वलोकस्य धर्मस्य परिपालनम् ।

13 ᵃ) D2 कुरुते (for रक्षिता) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1 3 5 7 9 10 13 सर्व, D11 सूर्य (for जीव) D7 -लोकानां, D13 -लोकेस्य (for -लोकस्य) —ᵇ) V1 स्वजनस्य G4 *मेस्य (for धर्मस्य) D1 पाति°, D3 °पालने (for परिरक्षिता) —After 13ᵃᵇ, D1 D2 4 6-9 11 14 S ins:

57* रक्षिता स्वस्य धर्मस्य स्वजनस्य च रक्षिता ।

[D3 त्रिवस्य, D7 8 M4 वशस्य, M2 ध** (for धर्मस्य) D11 स्वस्य धर्मस्य सतत (for prior half) D2 7 8 त्रैलोक्यस्यापि रक्षि(D3 °रि)ता (for post. half)]

Ñ1 om. ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B2 (m. as in text) D1-3 5 7 10 12,13 सर्व (for first वेद) Ś1 Ñ2 V B D1-3 9-13 °निश्चय, D5 missing M4 °विद्वांश्च (for °तत्त्वज्ञो) —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1-3,5 7 9-13 सर्वशास्त्रविशारद:, M4 वेदवेदविदां वर

14 D3 transp 14ᵃᵇ and 14ᶜᵈ M4 reads 14ᵃᵇ after 12 —ᵃ) V1 -शास्त्रानु; B3 -शास्त्रार्थ (sat. lin. as in text) (for -शास्त्रार्थ) T1 G1-3 M1-3 -तत्त्वज्ञ (for -तत्त्वज्ञो) —ᵇ) Ś1 D13 मति°, Ñ V B D1-3 7 9 13 M4 नीति° (for स्मृति°) V2,4 D11 °भानुमान्, D1 °भाग्यमान् D3 प्रतिभावान्, D7 प्रतिभान्वित, D9 प्रतिभाति स । (for प्रतिभानवान्) —ᶜ) V4 दीनात्मा च, G2 damaged (for ‹अ›दीनात्मा) Ś1 Ñ V B D1 3,5,7 9-13 बहुश्रुत, G3 damage (for विचक्षण)

15 ᵃ) Ś1 Ñ2 V3 4 B3 D1 4 10-11 °नुगत: Ñ2 (B3 m.) °न्वित: V2 °भीष्ट: D12 सर्वनिम्न: D °निम्न: D6 °नित्युत: D13 °सगत°, M4 सर्वैर्नित्यम् (for सर्वदाभिगत:) —ᵇ) Ñ V2 B1 3 4 D1 3 5 7 9-13 स सम (B1 सम; m. as in B1) स स(D2 स)म: सौम्य: (V illeg. D1 3,5 9 शूर). V1 स सम सदा मे: V’ सदा स सम लोकेऽस्मिं: V2 स सम सुमना: स्थितौ D3 M4 स सम समग भोग्य: D1 स स्वस्थ सर्वे शूर —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7-11 13 G1 M4 स च D13 स वा (for सदा) Ś1 Ñ

स च सर्वगुणोपेतः कौसल्यानन्दवर्धनः ।
समुद्र इव गाम्भीर्ये धैर्येण हिमवानिव ॥ १६
विष्णुना सदृशो वीर्ये सोमवत्प्रियदर्शनः ।
कालाग्निसदृशः क्रोधे क्षमया पृथिवीसमः ॥ १७
धनदेन समस्त्यागे सत्ये धर्म इवापरः ।
तमेवंगुणसंपन्नं रामं सत्यपराक्रमम् ॥ १८
ज्येष्ठं श्रेष्ठगुणैर्युक्तं प्रियं दशरथः सुतम् ।
यौवराज्येन संयोक्तुमैच्छत्प्रीत्या महीपतिः ॥ १९
तस्याभिषेकसंभारान्दृष्ट्वा भार्याथ कैकयी ।
पूर्वं दत्तवरा देवी वरमेनमयाचत ।
विवासनं च रामस्य भरतस्याभिषेचनम् ॥ २०
स सत्यवचनाद्राजा धर्मपाशेन संयतः ।
विवासयामास सुतं रामं दशरथः प्रियम् ॥ २१
स जगाम वनं वीरः प्रतिज्ञामनुपालयन् । G 1 1 27 B 1 1 24 L 1 1 27

V1 2 4 B2–3 D1 3 5 9 10 T G2 M4 एक, B4 सार्य, Dt D4 6 9 14 T1 2 G1 M3 Ct च्व, Cg as in text (for एक) D5 स च क°

16 D1 om (hapl) 16a—17b —a) Ś1 Ñ V B D1 3 7 8 11 13 राम, M4 स हि (for स च) —b) Ś1 Ñ V B D2 3 11 12 G1 2 M (M4 after corr as in text) -नांद्(for -नन्द) D12 om (hapl) 16c—17b —c) D3 गंभीर( ) (for गाम्भीर्ये) B1 om (hapl) 16d—17a —d) Ś1 स्थैयण, Ñ V1 2 4 B2–4 D2 3 5 7 10 11 13 स्थैर्ये च, V3 स्थैर्ये (submetric) (for धैर्येण) D9 हिमवानिव च स्थिर ☞ The sequence of st after 16c in D7 is 17d, 18ab 17abc 16d 18cd

17 B1 om (hapl) 17a D1 12 om 17ab (cf v l 16) For sequence in D7 cf v l 16 G1 is missing from विष्णुना up to सोमवत् —a) D4 मयसदृक (sic) (for सदृशो) V1 D2 3 7 M4 शौर्ये (for वीर्ये) —b) Ś1 धैर्ये च मघवानिव V1 2 बुद्ध्या तुल्यो बृहस्पते (V1 °ति) —c) G4 सदृश Ñ2 B2–4 (D3 marg as in text) D10 कोपे —d) G2 (before corr) सदृशी (for पृथिवी) (see m in Malayalam character as in text)

18 For sequence in D7 cf v l 16 —a) Ś1 Ñ1 V1 2 4 D1 3 5 7 13 M4 धनदस्य (D11 °देव) (for धनदेन) B4 मनस (for समस) V3 4 (marg) D13 चाथ (for त्यागे) G2 समागस्त्योगे (sic) —b) Ś1 Ñ V1 3 4 B D1 3 5 7 10–13 सत्येष्य(Ñ2 B3 D10 13 °षा D1 11 °ष्व)नुपमस्तदा V2 D3 सत्येष्यनुगत (D3 °त्त)सदा, D9 शूरोष्यनुपम सदा —Ñ V B D10–13 after 18ab M4 after 18 ins

52* रञ्जयामास स गुणैरन्यैरेतैरिमा प्रजा ।
यस्मादसौ राम इति नामैतत्तस्य विश्रुतम् ।

[(l 1) V1 2 रञ्जयामास M4 हि (for स) V4 स रञ्जयामास (by transp) Ñ2 B3 D10 स्वगुणै रञ्जयामास (B3 marg रञ्जयामास स्वगुणै) B4 रमयामासम्वगुणे (sic) V3 यक्रदैस् (for अन्यैस्) D13 च (for ते r) —(l 2) D11 प्रसादौ (sic) (for यस्मादसौ) D10 नामैव (for °तत्) V1 4 विश्रुत, V3 वै श्रुत (for विश्रुतम्)]

—After 18ab D4 3 ins

53* गात्रो हव इवाक्षोभ्य साधुत्वप्रियदर्शन ।

Ś1 D5 11 om 18cd M3 damaged from सप up to सत्यप and सम् in 18cd —c) V2 एक, D9 सर्वं D13 एव (for एव) D1 विध° (for गुण°) M4 धर्मेनाम्गुण सपन्न —d) D3 रामे, M3 राम (for राम) M4 °पराक्रम (for °पराक्रमम्) D9 शरण्य शरण तथा

19 a) Ś1 D5 11 12 रामम् D9 श्रेष्ठ (for ज्येष्ठ) Ś1 श्रेष्ठ, Ñ1 श्रेष्ठि, V2 D4 3 M4 श्रेष्ठैर् V4 श्रेष्ठ D5 11 12 भार्ये, Cg (as in text) (for श्रेष्ठ) Ñ1 V1 om युक्त V4 -गुणोपेत —b) Ś1 Ñ V3 4 B D5 10–13 पिता, V1 * ता V2 D1 3 7 9 राजा(for प्रिय) Ś1 स्वय (for सुतम्) —After 19ab Dt D5 6 8 11 13 14 S (except M4) ins

54* प्रकृतीना हितैर्युक्त प्रकृतिप्रियकाम्यया ।

[D11 प्रकृतीनां (corrupt) (for प्रकृतीना) D12 हिते (for हितैर)]

—c) G4 missing first two letters B2 °राज्येषु (for °राज्येन) Ś1 V3 D7 11 सयुक्तम् (for सयोक्तुम्) —d) Ś1 Ñ V B D5 10–13 इयेष स, D2 इच्छत्तु स D3 समैच्छत्स, D4 7 ऐच्छत्स च D9 M3 ऐच्छद्राम (for ऐच्छत्प्रीत्या) Ś1 Ñ2 V1 4 B D5 10–12 महाद्युति, Ñ1 V3 D13 महामति, D11 महीपते (for महीपति)

20 a) Ś1 Ñ V B D5 7 9 11 13 संभार (D9 °रे) D1 3 समर्थ (for संभारान्) —b) M4 भार्यास्य (for °थ) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 कैकेय(Ñ2 V3 D5 9 11 13 कैकय V2 B2 4 D13 कय)वशगा (D1 °सभवा) Cg °कयी (for भार्याथ कैकयी) —c) V1 om four letters after पू Ñ2 V2 3 B1 2 4 D1 3 7 9 पूर्वं (for पूर्वं) Ñ1 दत्त वर D11 दत्तावरा (for दत्तवरा) Ś1 Ñ V B D5 10–13 राज्ञा(A2 °जा) D1–3 7 9 भार्या (for देवी) —d) V1 2 B3 4 °मेतम्, V3 4 °मेतद्, D3 राजान तम् (for वरमेनम्) V2 मया पृष्ट, V3 अयोचत D11 अयपाल (corrupt) (for अयाचत) D7 वरौ द्वावन्वयाचत —In M3 20ef is partially lost on an injured fol —e) B1–3 (B2 m as in text B3 m orig as in text) वनवास, D9 विवास रामचन्द्रस्य

21 b) Ś1 V3 B3 4 (om स) D4 1 3 7 G4 M2 सत्ु(Ś1 B3 यु m)त (D3 °ता) V1 4 D8 13 यंत्रित (for सयत) —c) V1 (om) 3 4 तदा, B1 स च D10 * र्,

G 1 1 27
B 1 1 24
L 1 1 27

पितुर्वचननिर्देशात्कैकेय्याः प्रियकारणात् ॥ २२
तं व्रजन्तं प्रियो भ्राता लक्ष्मणोऽनुजगाम ह ।
स्नेहाद्विनयसंपन्नः सुमित्रानन्दवर्धनः ॥ २३
सर्वलक्षणसंपन्ना नारीणामुत्तमा वधूः ।
सीताप्यनुगता रामं शशिनं रोहिणी यथा ॥ २४
पौरैरनुगतो दूरं पित्रा दशरथेन च ।
शृङ्गवेरपुरे सूतं गङ्गाकूले व्यसर्जयत् ॥ २५
ते वनेन वनं गत्वा नदीस्तीर्त्वा बहूदकाः ।
चित्रकूटमनुप्राप्य भरद्वाजस्य शासनात् ॥ २६
रम्यमावसथं कृत्वा रममाणा वने त्रयः ।
देवगन्धर्वसंकाशास्तत्र ते न्यवसन्सुखम् ॥ २७
चित्रकूटं गते रामे पुत्रशोकातुरस्तदा ।

M4 तत (for सुत) —d) D3 om from दश in 21d up to प्रियो in 23a Ñ1 V3-4 B1-3-4 (B3 m sec m) D1-3 7 9 13 राजा V3 पिता M4 पुत्रं (for रामं) V2 सदा V3-4 B1 सुतं, B3 (orig as in text m sec m) स्वयं (for नियम्)

22 D13 om 22 (cf v l 21) B4 om 22cd D3 repeats 22 —a) V3 D1-3 7 जगाम स (by transp) D1 वने (for वनं) V1 T2 वीर, D3 राम (for वीर) —b) V1 om पालयन् —c) Ñ2 निःशात् D3 निदशात् —d) D1 6 कैकेय्या, D3 कैकोया (sic) (for कैकेय्या) V2 दर्शनात् D1 3 7 9 -काम्यया (for -कारणात्) —After 22 B3 ins

55* सर्वं त्यक्त्वा महाबाहो हृष्टो धर्मस्य पालने।

23 D13 om up to प्रियो (cf v l 21) —b) M3 °जगा ** (for °जगाम ह) —c) M3 missing up to सुमित्रा in d (fol damaged) D1 सदा (for स्नेहाद्) —d) D3 7 om d G2 M3-4 -नंदि (for -नन्द) V1 D1 3 9 सौभ्रात्रमनुदर्शयन् —For 23 Ś1 Ñ V1 3 4 B D5 10-13 subst (D11 subst l 1 for 23ab and cont l 2)

56* स वा तमनुजो धीमान् भ्रातर राममग्रजम् ।
लक्ष्मणो नाम विनयादनुवव्राज वीर्यवान् ।

—After 23 D1 D3 4 6 8 11 14 S (except M4) ins.

57* भ्रातर दयितो भ्रातु सौभ्रात्रमनुदर्शयन् ।
रामस्य दयिता भार्या नित्यं प्राणसमा हिता ।
जनकस्य कुले जाता देवमायेव निर्मिता ।

[(D3 om. l 1 D11 om lines 2 3) —(l 1) cf 23d in V2 for the post half —(l 3) D3 देवमायेन]

24 a) D7 -संयुता (for -संपन्ना) —b) D6 रामस्य च (for नारीणाम्) B1 2 4 सती (for वधूः) Ś1 Ñ V (except V2) B1 3 (B3 m. as in text) D1 10 11 13 भार्या चैव (V1 3 4 D11 °च, V4 m. °न) अनु (Ñ2 °पति) व्रता D13 भार्या शीलाचारसमन्विता (hypermetric) —After 24ab, Ś1 Ñ V B D5 10 11 13 M4 ins.

58* अनुव्रता च वैदेही सीता नाम शुभव्रता ।
रूपयौवनमाधुर्यशीलाचारसमन्विता ।

[Ñ1 om. line 2 M1 om line 1 —(l 1) Ś1 Ñ1 D13 राम (D13 °मं) शुभव्रता, Ñ2 D नाम पतिव्रता D10 भाव्यस्य हिता (for नाम शुभव्रता) —(l 2) V3 शीलाचार (for शीलाचार) M1 -गुणान्विता (for -समन्विता)]

—c) Ś1 Ñ V B D10-13 वधौ सा D5 *भौ सा (for सीतापि) M3 °यथौ (for °गता) D11 इव (for रामं) —d) M3 missing यथा Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 निशाकरमिव (D7 °मनु) प्रभा

25 M3 missing from 25a up to पित्रा in 25b —a) D1 3 7 °गता (for °गतो) V2 D3 M4 राम D3 (before corr तेन) नित्यं (for दूरं) —b) D3 om द in दशरथेन D1 3 7 om 25cd —c) Ś1 D13 °चौर, V3 °भेर, D1 T2 G1 M1 3 4 शृंगि°, T1 3 G2 M2 शृंगिवेर (for शृङ्गवेर) V2 (अ)ध्वरे (for पुरे) D3 (before corr) रथ्ये (for सूतं) —d) In V1 from 25d (except first three letters) to 35 are lost on missing fol V3 °तीरे (for °कूले) D4 14 विस° (for व्यस°) —After 25 V2 3 B3 D1 D2 (om line one) 4 6 8 9 12 14 S (except M3) ins while D5 10 11 13 ins after 26ab

59* गुहमासाद्य धर्मात्मा निषादाधिपतिं प्रियम् ।
गुहेन सहितो रामो लक्ष्मणेन च सीतया ।

[(l 1) G1 from सा to पि lost V3 °पतिं D6 °पते (for °पतिं) —(l 2) D3 स (for च) D10 सह सीतया (hypermetric) (for च सीतया)]

V3 B3 D11 cont

60* उत्ततार ततो गङ्गां वन चैव विवेश ह ।

26 V1 missing (cf v l 25) —ab) V3 तेन सर्वो D2 वनेनैन D3 (before corr) * तेवतेन (sic) (for ते वनेन) M3 तीर्थो (for तीर्त्वा) M4 समुद्रगा (for बहूदका) Ś1 Ñ V3 4 B D5 10-13 सोनीस्य (D11 सौनीस्य D13 सीतोति (sic)) यमुनांचैव सरितश्च सागरांश्च —c) Ś1 Ñ V B D5 10-13 ययौ शैलं V3 D1 3 9 M3 अनुप्राप्ता V3 ययौ रामः D9 अनुप्राप्तौ (for अनुप्राप्य) —d) V2 D3 8 9 11 भारद्वाजस्य M3 lost शासनात्

27 V1 missing (cf v l 25) —a) In G1 M1 27a is partially lost on a damaged fol Ś1 Ñ V B D10-13 तत्र (for कृत्वा) —b) D3 म in रममाणा suppl lin D3 रममाणो Ś1 Ñ V B D10-13 कृत्वा राम सलक्ष्मण —c) Ct -सान्नाश (for -संकाशाम्) —d G3 तत्र (for तत्र) M3 ते (sec m) V2 B3 D11 न्यवसन् प्रथमे त्रय । D3 तत्र तेनैव

राजा दशरथः स्वर्गं जगाम विलपन्सुतम् ॥ २८
मृते तु तस्मिन्भरतो वसिष्ठप्रमुखैर्द्विजैः ।
नियुज्यमानो राज्याय नैच्छद्राज्यं महाबलः ।
स जगाम वनं वीरो रामपादप्रसादकः ॥ २९
पादुके चास्य राज्याय न्यासं दत्त्वा पुनः पुनः ।
निवर्तयामास ततो भरतं भरताग्रजः ॥ ३०

G 1 1 40
B 1 1 38
L 1 1 38

सन्मुख —For 27^{cd} Ś1 N V1 4 B1 3 4 D5 10 12 13 subst while V2 B2 D11 ins after 27^{ab}

61* उवास सीतया सार्धं वल्कलाजिनसंवृत ।

[V2 वल्केनाजि° D11 repeats जिन]

Then all the above MSS cont (V2 B2 ins after 27)

62* श्रीमद्दिव्यैस्तैस्त्रिभि सार्धं चित्रकूटो स्थान स ।
अधिष्ठितो यथा मेरु श्रीवैश्रवणशंकरै ।

[(1 1) D11 न (for तैस्त) D12 तिसृभि (sic) (for तैस्त्रिभि) V 4 D11 चित्रकूटे V2 3 रा(V3 व)राज — (l 2) V2 अवस्थितो B3 वैश्वानर (m वैश्रवण) D11 नारायण (for वैश्रवण)]

V2 B2 cont D1 3 7 9 11 ins after 27^{ab} (D11 ins 63* before 61*)

63* वास्तुपृष्टा च तत्रैव चतुरस्रे सुसमाहिता ।

[D3 7 तु (for च) D2 दृष्टा (for ष्ट) V2 च सचक्रे B2 D11 तत्रक्र (for च तत्रैव) V2 B2 D11 कुहुमे (for चतुरस्रे) V2 B2 °हिते D11 च सुगाभिभि]

28 V1 missing (cf v l 25) G1 missing from 28^{a} up to स्य in 28^{b} (fol injured) —^{a}) V2 3 D5 11 चित्रकूट —^{b}) Ś1 Ñ V (V1 missing) B D1 3 5 9–11 स्वर्गतस (for आतुरस्) V2 D1 3 7 8 नृप Dt D4 8 तथा M4 भूर्न (for तदा) —^{d}) Ś1 N V B D1 2 5 7 10 12 13 अगमत् (for जगाम) —After 28 B2 3 ins

64* रामप्रवासन श्रुत्वा पितुश्च निधनं तथा ।
भरतो विललापार्तो मातृवादागतो बहु ।

29 V1 missing (cf v l 25) —^{a}) Ś1 N V (V1 missing) B Dt D1 3 6–13 गते Cg as in text (for मृते) B3 (m) D7 [श]श्च D2 (अ)पि D8 तु (for तु) N2 B2–4 D5 10 12 transp तु and तस्मिन् D11 गतेषु तेषु (for मृते तु तस्मिन्) B3 (m) D1 भरते —^{b}) V3–4 B1 D2 वसिष्ठ° G3 °प्रमुख (for वसिष्ठप्रमुखैर्) D1 om 29^{c} 30^{b} —^{c}) G1 partially missing 29^{c} on a broken fol Ś1 N V B D5 7 9–11 13 प्रचोदितोऽपि (D7 °तश्च D8 °तस्तु) D2 3 प्रनोदितस्तु D4 (before corr) नियोज्य° D12 प्रचोदितोऽपि (sic) (for नियुज्यमानो) —^{d}) M3 missing 29^{d} on an injured fol D12 राज्य (for राज्यं) Ś1 N V B D2 3 4 7 9–13 °यशा (Ś1 after corr °बा) (for महाबल) —After 29^{cd} Ś1 Ñ V2–4 B D5 10–13 ins

65* मृते पितरि धर्मात्मा राज्ये स पुरस्कृत ।

[D13 धर्मा * V4 हि (for स) V2 राज्यार्थे स V3 राज्याय स D11 राज्येन (for राज्ये स) V2 पुरस्मत (for °स्कृत) Ś1 राजा राष्ट्र पुरस्कृत D13 भरतश्च महायशा (for the post half)]

M4 om 29^{ef} —^{e}) D7 धीरो (for वीरो) —^{f}) D14 (before corr) पदा (for पाद) D9 °प्रसेवक —For 29^{ef} Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst

66* राज्यलोभं परित्यज्य रामं द्रष्टुमुपागत ।

[D5 रामाश्रम° (for the post half)]

V2 cont

67* राममेव जगामाशु दर्शयन्विनय स्वकम् ।

V2 further cont while D2 3 7 8 ins after 29

68* भरतोऽथ महाप्राज्ञ स्वपुरादेत्य सत्वर ।

[D3 (अ)पि D8 स (for (अ)थ) M4 missing last four letters on a damaged fol]

—After 29 Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins

69* गत्वा तु स महाभाग रामं सत्यपराक्रमम् ।

[G1 missing न to स्य D14 T2 G M1 3 सुमहाभाग (G1 °*) M3 (sec m) °क्रम (orig °कर)]

V2 Dt D2–4 6–9 14 S cont while Ñ2 B2–4 D10 ins after 29

70* अयाचद्भ्रातरं रामम् आर्यभावपुरस्कृत ।

V2 B2 Dt D4 6 8 14 T G M1 3 cont (V2 Dt D8 T G M1 3 second time)

71* त्वमेव राजा धर्मज्ञ इति रामं वचोऽब्रवीत् ।

[V2 B2 गृहाण राज्यं धर्मज्ञ (for the prior half)]

Dt D4 6 8 9 14 S further (M4 for the second time) cont

72* रामोऽपि परमोदार सुमुख सुमहायशा ।

V2 B2 Dt D4 8 9 14 (V2 B2 D9 second time) T G M1 3 cont

73* न चैच्छत्पितुरादेशाद्राज्यं रामो महाबल ।

[In M3 up to ज्य is missing on an injured fol D9 स नैच्छद् (for न चैच्छत्) V2 B2 प्रमाणमपि तत्र (B2 प्रमाण मानोऽपि यत्र) नैच्छद्राज्य महायशा]

N2 B2 4 D2 3 7 9 10 (D2 3 7 for the second time) cont

74* न चैच्छत्परमप्रीतो रामं मोक्तु महायशा ।

[N2 D10 प्रह्वो (for मानो)]

—After 29 D1 ins 67* with v l आगमाम (for जगाम) and thereafter cont

75* गृहाण राज्यं धर्मात्मा नित राममभाषत । (sic)

Then repeats 29^{cd} with v l महायशा

30 V1 missing (cf v l 25) D1 om 30^{ab} (cf v l 29) —^{a}) D11 वास्य (for चास्य) G3 रामाय (for

G 1 1 41 D 1 1 38 L 1 1 39 स काममनवाप्यैव रामपादावुपस्पृशन् ।
नन्दिग्रामेऽकरोद्राज्यं रामागमनकाङ्क्षया ॥ ३१
रामस्तु पुनरालक्ष्य नागरस्य जनस्य च ।
तत्रागमनमेकाग्रो दण्डकान्प्रविवेश ह ॥ ३२
विराधं राक्षसं हत्वा शरभङ्गं ददर्श ह ।
सुतीक्ष्णं चाप्यगस्त्यं च अगस्त्यभ्रातरं तथा ॥ ३३
अगस्त्यवचनाच्चैव जग्राहैन्द्रं शरासनम् ।
खड्गं च परमप्रीतस्तूणी चाक्षयसायकौ ॥ ३४
वसतस्तस्य रामस्य वने वनचरैः सह ।
ऋषयोऽभ्यागमन्सर्वे वधायासुररक्षसाम् ॥ ३५

राज्याय) G1 missing bcd on a broken fol —b) D11 ना(m)त्त (for (भ्यासे) M2 repeats भ्यासे D6 8 7 तत (for first पुन) D9 [श्र]थ राघव (for पुन पुन) —c) D1 मनोदयस तु (for निवर्तयामास) Ś1 N1 V (V1 missing) B D1 3 4 9–13 तदा (for ततो) —d) V2 भ्रातर (for भरत)

31 V1 missing (cf v l 25) —a) D5 °वाप्ये च G1 °साप्यैव (for मनवाप्यैव) V2 D2 7 8 [पृ]श (for [पृ]श) In M1 last two letters are lost (fol injured) D1 स कामयत चाप्येव —b) Ś1 N V (V1 missing) B D1 3 4 8 9–13 गृहीत्वा रा(D1 °म)मपादुक —c) D8 नंदी° (for नन्दि°) N1 repeats राज्य —d) G1 रामागमन***

—After 31 B2 D1 D4 6 8 11 14 S (except M1) ins

76* गते तु भरते श्रीमान्सत्यसंधो जितेन्द्रियः ।

[In G1 letters up to र are lost In M2 portion after भ is lost on a damaged fol B2 रामो (for श्रीमान्) D11 °पराक्रमो (for °संधो) B2 धर्मपालेन यत्रित]

32 V1 missing (cf v l 25) —a) D1 4 7 9 M1 [श्र] पि (for तु) D1 6 9 M1 भाकाक्षन् (D2 °क्ष), D7 भाशंकन् (for भालक्ष्य) —b) G1 नागरस्व (for नागरस्य) D1 3 9 M1 वै (for च) —c) D2 एकाग्रा (for °काग्रो) —d) G1 missing (fol damaged) D1 दण्डका, D3 दण्डक (for दण्डकान्) T3 G2 हा (for ह) —For 32 Ś1 N V (V1 missing) B D2 10–13 subst

77* आशङ्कमानश्च पुन पौरजानपदागमम् ।
रामोऽपि हित्वा त शैलं प्रययौ दण्डकं वनम् ।

[(1 2) D5 राजा (for रामो) V2 3 विहाय (for हित्वा) V3 दण्डकारण्य V4 D12 दण्डकावन]

B2 D11 cont D1 D4 6 8 11 14 S (except M1 G1 missing) ins after 32

78* प्रविश्य तु महारण्यं रामो राजीवलोचन ।

[B2 स D4 च M3 स (for तु)]

33 V1 missing (cf v l 25) —a) Ñ2 V3 B1 विराध, D2 विराह (for विराधं) —b) M1 missing last three syllables. G1 हा (for ह) —c) G1 missing last four syllables. D11 वा (for first च) —d) B1 om च अगस्त्य Ś1 D11 G3 [श्र]प्यगस्त्य°, D1 भागस्त्य° D11 भागस्त्यं च महामुनि

34 V1 missing (cf v l 25) D12 om 34 —a) G1 damaged from त to चै D1 भागस्त्य D6 अगस्ति (for भगस्त्य) —b) M3 missing b from चैव in a (fol damaged) Ñ1 ऐन्द्र, Ñ2 B2 4 D3 7 10 12 इ(B3 m ऐं)न्द्र V3 D6 इंद्रं (for ऐन्द्रं) Ś1 N V B D1 3 5 6 7 9 10 12 13 धनुस्तदा (B4 °था) (for शरासनम्) —c) G1 partially damaged Ś1 भालभ्य Ñ V B (B3 m स लब्ध्वा) D10 13 लब्ध्वा स, D1 3 7 9 13 लब्ध्वा च D4 भालक्ष्य (for खड्गं च) Ś1 °प्रीतिं V2 राम सु°, T3 °प्रीता (for परमप्रीतस्) —d) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 8 10 12 13 तूणी D1 तूणा (for तूणी) D1 3 4 om D13 वा (for च) N1 D3 6 भक्षय्य°, V3 B1 4 °शायकौ D1 °सायकै (for भक्षयसायकौ) —After 34 Ñ2 B2–4 D10 11 ins

79* अतीत्य शरभङ्गं च अगस्त्यं च महामुनिम् ।
सोऽभिवाद्य ययौ श्रीमाननसूया च सुव्रताम् ।

[D11 om l 1 —(l 2) Ñ2 असूया D10 11 अनुसूया (for अनसूयां) Ñ2 सुव्रता (for सुव्रताम्)]

Ñ2 B2–4 D10 11 cont while Ñ1 V2 3 ins after 34

80* देश पञ्चवटी नाम तत्र वासमकल्पयत् ।

[V3 B2 3 देश (B3 m °श) D10 देश V3 पञ्चवटी B3 °वटी Ñ1 om नाम N1 भकल्पत N2 °येत् B3 (m) अकारयत्]

35 V1 missing (cf v l 25) —a) V4 रमतस D2 वलातस् (sic) (for वसतस्) Ś1 N B1 3 (B3 m orig as in text) D1 3 (as in text also) 6 7 10–13 तत्र (for तस्य) —b) G1 M1 damaged for b In M2 नै in वने and next च are moth-eaten D3 वनेचरै (for वनचरै) —cd) G1 damaged for सर्वे वधाया In G1 35 c from मन्सर्वे up to ततो ज्ञाति in 39 a illeg M1 damaged for c D1 3 9 [श्र]भ्यागताश्च D4 (before corr) [श्र]भ्यागमन् D7 [श्र]भ्यागतास (for [श्र]भ्यागमन्) M1 तत्र (for सर्वे) Ś1 Ñ V1 3 4 B D2 10–13 रक्षोघ्न कामरूपिभ्य ऋषयोऽभ्या(B3 m D13 °भ्या)गमन् भयात् —After 35 Ś1 Ñ V2–4 B D2 10–13 (V3 after 35cd) ins.

81* रामं कमलपत्राक्षं शरण्यं शरणैषिण ।
गहेन्द्रमिव दुर्धर्षं बाणखड्गधनुर्धरम् ।

[V1 missing up to दु in line 2 —(l 1) Ś1 Ñ1 शरणे (for शरण्य) N2 शरण्य° V3 4 °षिणे D12 °षिण (for शरणैषिण) —(l 2) N V D10 13 बाण (for बाण)]

तेन तत्रैव वसता जनस्थाननिवासिनी ।
निरूपिता शूर्पणखा राक्षसी कामरूपिणी ॥ ३६
ततः शूर्पणखावाक्यादुद्युक्तान्सर्वराक्षसान् ।
खरं त्रिशिरसं चैव दूषणं चैव राक्षसम् ॥ ३७
निजघान रणे रामस्तेषां चैव पदानुगान् ।
रक्षसां निहतान्यासन्सहस्राणि चतुर्दश ॥ ३८

ततो ज्ञातिवधं श्रुत्वा रावणः क्रोधमूर्छितः ।
सहायं वरयामास मारीचं नाम राक्षसम् ॥ ३९
वार्यमाणः सुबहुशो मारीचेन स रावणः ।
न विरोधो बलवता क्षमो रावण तेन ते ॥ ४०
अनादृत्य तु तद्वाक्यं रावणः कालचोदितः ।
जगाम सहमारीचस्तस्याश्रमपदं तदा ॥ ४१ G 1 1 54 B 1 1 52 L 1 1 51

V3 B2 D11 cont while Dt D4 6 8 9 14 S (G4 illeg) ins after 35

82* स तेषां प्रतिशुश्राव राक्षसाना तदा वने ।
प्रतिज्ञातश्च रामेण वध संयति रक्षसाम् ।
रूपिणामग्निकल्पाना दण्डकारण्यवासिनाम् ।

[(l 1) V3 Dt D3 °शुश्राव D4 M4 तथा D11 भय (for तदा) B2 घन(m °ने) M4 वध (for वने) —(l 2) M4 om line 2 D3 T2 G2 M1 प्रतिज्ञात B2 तु (for च) D8 वध (for वध) V3 सप्रति (for संयति) —(l 3) V3 B2 om line 3 In G1 first six letters are lost (fol injured) D9 महारण्यनिवासिनां, M3 missing (for the post half)]

36 G4 illeg (cf v l 35) —ᵃ) In M2 first four letters are lost on an injured fol G1 तत्रै* M4 तत्रैव Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 8–13 तेन तत्र सह भ्राता (V1 3 °ता) —ᵇ) V3 खलस्थान, D11 14 जनस्थाना (for जनस्थान) V2 D7 13 °सिना (for निवासिनी) D11 om ता in निरूपिता D2 विरूपिता (for निरूपिता) Ś1 V1 D12 14 शूर्पनखा, Ñ D1 11 12 सूर्पणखा, V3 4 B2 4 D4 5 7 8 सूर्पनखा, D2 3 सूपणखा, D6 शूर्पणखा (corrupt) G2 3 Cg शूर्पणखी (for शूर्पणखा) —ᵈ) G1 M4 partially damaged M2 lost रू in रूपिणी

37 G4 illeg (cf v l 35) —ᵃ) Ñ1 om खा, B2 D1–3 5 7 12 सूर्पणखा V1 2 4 B1 D4 9 11 13 सू(V1 D11 13 शू)र्पनखा (for शूर्पणखा) —ᵇ) Ś1 आगता, N V B D6 10 13 आगतान् D1–3 7 मर्दिता, D9 वर्धितान् (for उद्युक्तान्) B1 om Ś1 D1–3 7 सर्वराक्षसा (for °क्षसान्) Ś1 om 37ᶜ 38ᵇ —ᶜ) D11 खड्ग (for खर) Ñ V B D1–3 6 7 9–13 च दूषण (for त्रिशिरस) —ᵈ) Ñ V B2–4 D1 7 10–13 रक्षस्त्रि (D3 °त्रि)शिर (V4 °रस्)एव च, B1 3 (B1 marg) D1 2 रक्षस्त्रि(D2 °त्रि)शिरस तथा, D2 खरस्त्रिशिरस तथा, D9 राक्षस त्रिशिराभिधं

38 Ś1 om 38ᵃᵇ (cf v l 37) G4 illeg (cf v l 35) —ᵃ) B1 निजघान D1 जघान च D2 3 7 निहत्य च D9 निहत्य तु, D11 निजवान (sic) M4 तो जघान (for निजघान) D13 वने (for रणे) —ᵈ) Ñ1 B1 3 (B2 3 m) D1–3 9 13 घोरांस्तान्सर्वराक्षसान् Ñ2 V B2 3 (before m corr) D6 10 13 प्रकस्ता(V3–4 °स्या)न्सर्वराक्षसान्, D7 घोरास्ता राक्षसेश्वरान् D11 पृकद्दस्तान्सर्वराक्षसा (sic) —After 38ᵃᵇ Dt D4 6 8 14 S (G4 illeg M3 missing) ins

83* वने तस्मिन्निवसता जनस्थाननिवासिनाम् ।

[G1 missing from नि to स्था M4 तेन (for वने) D4 T2 3 G2 M1 निवस्ता (for निवसता) D4 reads portion after वन in marg]

—ᶜ) M2 partially damaged Ś1 N V B D4 10 12 13 तेषामनुचरं चैव D1–3 7 9 तेषामनुचरं सर्वं D11 तेषामनुचरा श्चैव —ᵈ) D3 °द्दिशा, D4 °दैश (for चतुर्दश) —After 38 B3 ins

84* खर च दूषण चैव एको रामो जघान च ।

39 G4 illeg for 39ᵃ (cf v l 35) —ᵃ) G1 damaged for ᵃ except श्रुत्वा B4 D2 जाति (for ज्ञाति) V3 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा) —After 39ᵃ Ś1 Ñ V B D3 9–13 ins

85* रक्षस्तैलोक्यविश्रुतम् ।
नामतो रावणो नाम कामरूपी महाबल ।
राक्षसाधिपति शूरो

[(l 1) V2–4 B4 D13 विश्रुत —(l 2) D12 रामतो (sic) (for रावणो) B1 D13 °रूपो, D11 °रूप (for कामरूपी) —(l 3) V2 भूयो D11 वीरो (for शूरो)]

—ᶜ) D2 संहार, D12 13 (D13 before corr) साहाय (for सहाय) Dt वरया* * —ᵈ) G4 missing up to नाम V1 राक्षस D10 कामरूपी महाबल (r cf 85* l 2)

40 D1 om 40ᵃᵇ —ᵃ) V1 4 D11 वीर्यमाणो (V1 °णे) D13 वार्यमानेः (sic) (for वार्यमाण) Ś1 Ñ1 V B2 3 4 D2 5 7 9 11–13 [अ]पि(D3 9 तु, D7 स)बहुशो Ñ2 B3 D10 [अ]पि बहुधा (for सुबहुशो) —ᵇ) G1 मारीचेण V4 च (for स) V4 (m orig as in text) महामना (for स रावण) —ᶜ) Ś1 बलवत G4 बलव* (for °वता) —ᵈ) D9 सम G4 * मो (for क्षमो) D1 3 7 9 रामेण (for रावण) D1 3 7 ते(D3 वा)स्विति D9 ते प्रभो (for तेन ते)

41 ᵃ) D7 सोऽनादृत्य (for अनादृत्य) M4 [ए]व (for तु) —ᵇ) V D3 12 °दृक्षित, B3 (m orig as in text) मोहित, D1 3 7 9 °नोदित, D6 °चोदिन (sic) D11 °दंशित D13 क्रोध° (for कालचोदित) M1 मारीचस्य स रावण —ᶜ) N2 B2 4 D10 सहसा वीरो (for सहमारीच) V2 भाजगाम समारीचो —ᵈ) M1 तथा (for तदा) Ś1 Ñ V B D1 3 6 7 9–13 रामाश्रम(B2 °म)पद तत

G 1 1 54
R 1 1 52
L 1 1 52

तेन मायाविना दूरमपवाह्य नृपात्मजौ ।
जहार भार्यां रामस्य गृध्रं हत्वा जटायुषम् ॥ ४२
गृध्रं च निहतं दृष्ट्वा हृतां श्रुत्वा च मैथिलीम् ।
राघवः शोकसंतप्तो विललापाकुलेन्द्रियः ॥ ४३
ततस्तेनैव शोकेन गृध्रं दग्ध्वा जटायुषम् ।
मार्गमाणो वने सीतां राक्षसं संददर्श ह ॥ ४४
कबन्धं नाम रूपेण विकृतं घोरदर्शनम् ।
तं निहत्य महाबाहुर्ददाह स्वर्गतश्च सः ॥ ४५
स चास्य कथयामास शबरीं धर्मचारिणीम् ।
श्रमणीं धर्मनिपुणामभिगच्छेति राघव ।
सोऽभ्यगच्छन्महातेजाः शबरीं शत्रुसूदनः ॥ ४६
शबर्या पूजितः सम्यग्रामो दशरथात्मजः ।

---

42 ^{a}) D1 °कृता, M4 °विद्रा (for मायाविना) D2 मूरम् (sic) (for दूरम्) —^{b}) V4 D7 °वृत्तो, D1 °वृ ट्टे, D3 अवाह्य च, D5 °कृष्टौ, D9 °हृत्य, D12 °सार्य, M4 °नीय (for अपवाह्य) Ś1 N2 V1 B1 2 4 D4 5 10–13 °त्मन, V4 D7 °त्मज, D10 °त्मजे (for नृपात्मजौ) —After 42^{ab}, V3 B3 (m.) ins

86* रावणेच्छाद्यशाखौ तौ यावद्दीरौ यशोधृतौ ।

V3 B3 cont while Ś1 Ñ V1 2 4 B1 2 4 D1–5 7 9–13 ins after 42^{ab}

87* रावणोऽन्तरमासाद्य सीतां सुरसुतोपमाम् ।

[D9 राक्षसोत्तरम्, V4 सुरसुतोपमा (sic) (for the post half)]

—^{c}) V2 सीता (for भार्यां) M4 पत्नीं जहार रामस्य —^{d}) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 9–13 हत्वा गृध्रं (by transp).

43 D11 om (hapl) 43^{a} 44^{d} —^{a}) Ś1 Ñ1 V B1 4 D1 2 5 6 M4 तु (for च) V4 D12 निहितं (for निहतं) D8 जटायुषं हतं दृष्ट्वा —^{b}) D1–5 7 9 भार्यां (for श्रुत्वा) D2 M4 तु (for च) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 भार्यां च (Ñ1 before corr V4 B4 D6 10 °सु)दुर्लभो —^{d}) D1–4 7 9 शुद्ध स्थित (for [आ]कुलेन्द्रिय)

44 D11 om 44^{ab} (cf v l 43) —^{a}) D2 रामेण (for शोकेन) Ś1 Ñ V B D6 10 12 13 स तत्र (V1 °हत) काकुत्स्थो (for तेनैव शोकेन) —^{b}) M4 (before corr) हत्वा (for दग्ध्वा) Ś1 दृष्ट्वा गृध्रं Ñ V B D1–3 6 7 9 10 12 13 दग्ध्वा गृध्रं (by transp) —^{c}) D3 5 7 9 11 M4 मार्गमाणौ M4 वनं (for वने) D1–3 7 9 11 M4 सीतो (for सीतां) —^{d}) T1 G2 हा (for ह) D1–3 7 9 तौ (D3 तु D5 त) ददर्शतु, D11 °तु, M4 °तु (for संददर्श ह) —For 44^{cd} Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 subst while D9 after 44^{ab} D11 after 44 ins

88* कबन्ध ददृशे भूयो दैवो पुत्रे महाबलम् ।

[V4 भूता (for भूयो) D11 यवद पूणा (for ददृशे भूयो) V3 स दानव (for महाबलम्)]

45 ^{a}) D4 missing last letter D1 2 7 9 °भय (D1 कय)द दृंग —^{b}) D8 वीक्ष्य च, G4 damaged (for विकृत) D1 द तव (for °दर्शनम्) —^{d}) M4 स च (by transp) —For 45 Ś1 Ñ V B D6 10–13 subst.

89* स तेनैव कोपेन कबन्धं घोरदर्शनम् ।
निहत्य काष्ठैरदहत्स च दिव्यवपुस्तदा ।

[(l 1) V4 दृष्ट्वा च (for स तेनैव) Ñ V2 3 D5 10 11 कबन्ध —(l 2) D10 निहित (sic) (for निहत्य) V3 काष्ठैरदहत् (sic) (for काष्ठैरदहत्) Ś1 D5 11 12 सोभूत् (for स च) B3 °वपुस्त D12 घोर° (for दिव्यवपुः) B3 4 तथा (B3 m था) (for तदा)]

—For 45^{cd} D1–3 7 9 subst

90* स हत्वा राक्षसं घोरं प्रियं पुत्रं दनुं तदा ।
ततो ऽस्य महाबाहुर्दिवं गच्छस्तमेव हि ।

[(l 1) D1–3 प्रिया , D9 प्रिय (for प्रियं) D7 तथा (for तदा)]

D1–3 7 9 cont

91* दनोस्तु वचनादेव सुग्रीवं शरणं गत ।

[D3 सुग्रीवेण समागता (for the post half)]

46 ^{a}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 कथयामास रामस्य (V3 B1 D11 13 °माय) —^{b}) Ś1 B D13 श्रमणा, Ñ V (except V1) D1 10–13 श्रमणा, V3 प्रबला, D3 श्रमणीं, D5 भिक्षुकीं (for शबरीं) Ś1 Ñ V1–4 B D1 6 10–13 शब(Ś1 before corr शव, Ñ V3–4 D6 10 12 13 शब)रीं तत , V1 सवरीं (here and elsewhere below) तत (for धर्मचारिणीम्) D1 2 शबरी श्रवणा (D3 °णा) तदा, D7 शबरीश्रमणा तथा —^{c}) Ś1 Ñ V B (B3 m orig धर्मस्य) D1 5 9–13 शबरीं, D1 8 7 श्रवणा(D3 °णा) D8 (before corr) श्रवणीं, Cr m g k. as in text B3 (m as in text) मार्गे, D9 तत्र (for धर्म) V4 प्रबलाम्, D10 निरताम् (for निपुणाम्) —^{d}) Ś1 Ñ1 V2 3 D13 अभ्यगच्छत् V1 अनुगच्छ, V4 अभिवाद्य, B3 (m) स निर्गम्य (orig as in text) B3 अभ्यागच्छ, D1 अभ्यगच्छत्, D5 अभिगच्छद् (for अभिगच्छ) Ś1 Ñ1 V1–3 D6 10 13 रघूद्वह , B (B3 m यथेच्छया) D11 रघूद्वह, V4 रघूत्तम , D1 स राघव , D4 G2 Cm gp °राघव , (Cg cites also as in text) D8 T1 M3–4 Cr g °घव (for [इ]ति राघव) D2 3 7 9 अभिगच्छस्व राघव, D12 अभिगच्छन् + सुद्वह —After 46^{cd} B4 ins

92* दिव्यज्ञानेन सा सर्वं कथयिष्यति राघव ।

B4 cont Ś1 Ñ V B1 3 D5 10–13 ins. after 46^{cd}, while D12 ins after 46^{ab}

93* तस्यैव वचनाद्रामो लक्ष्मणेन सहानघ ।

[Ñ2 B3 3 D10 सहायवान् , V3 B4 D13 °नघ, B1 महाबल, D6 स धीमता, D11 महानघ (for सहानघ)]

पम्पातीरे हनुमता संगतो वानरेण ह ॥ ४७
हनुमद्वचनाच्चैव सुग्रीवेण समागतः ।
सुग्रीवाय च तत्सर्वं शंसद्रामो महाबलः ॥ ४८
ततो वानरराजेन वैरानुकथनं प्रति ।
रामायावेदितं सर्वं प्रणयाद्दुःखितेन च ।
वालिनश्च बलं तत्र कथयामास वानरः ॥ ४९
प्रतिज्ञातं च रामेण तदा वालिवधं प्रति ।
सुग्रीवः शङ्कितश्चासीन्नित्यं वीर्येण राघवे ॥ ५०
राघवः प्रत्ययार्थं तु दुन्दुभेः कायमुत्तमम् ।
पादाङ्गुष्ठेन चिक्षेप संपूर्णं दशयोजनम् ॥ ५१

G 1 1 66
B 1 1 65
L 1 1 63

—After 46^{cd} D2 3 ins

94* दृष्टा ता शबरीं याया द्रक्ष्यसे वानर तत ।

[D3 यायान् (for याया)]

D13 om 46^{ef} —^{e}) Ś1 Ñ V B1 3 D5 10–12 अभ्य°, B4 अध्य° D2 4 सोमि° M4 मोप्य° (for सोऽभ्यगच्छन्) D1 3 7 8 M4 °बाहु (for °तेजा) —^{f}) Dt D4 6 शवरीं, D1 श्रनया (for शबरीं) M4 °मर्दन (for °सूदन)

47 Ś1 om 47 —^{a}) V2 स तथा V3 सपर्यां, Dt D1 4 7 10 शबर्या D1 सबर्यां D12 सवर्यां D13 शबैया (for शबर्या) D5 पूजिता, D13 [अ]प युत (for पूजित) D6 सश, D11 राम (by transp) (for सम्यग्) —^{b}) D11 सम्यग् (by transp) (for राम) —^{c}) V1 महातेजा, D8 हनू° (for हनुमता) —^{d}) V1 संयुत (for संगत) D2 3 हि, D6 स, T2 G1 हा (for ह) Ñ2 V1 4 B2–4 (B3 m as in text) D5 10–12 वानरेण स सगत (Ñ2 B3 D10 °समागत B4 °समागम, D11 °सम गत)

48 B1 reads 48^{ab} in m —^{a}) V2 D6 11 T1 2 M (except M2) हनूमद् (for हनुमद्) —^{b}) V2 °सम, D2 महात्मना G1 °हित (for समागत) D2 9 M4 om 48^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ V B D5 10–12 सुग्रीवस्य, D1 3 7 सुग्रीवेण T2 om च in तत्, B2 च सद्वृत्तं D2 च तावत्, D3 तद्रा मर्व D7 च सर्वं स (for च तत्सर्वं) —^{d}) D1 3 7 दृष्टो (for शंसद्) D3 (before corr) रामे (for रामो) Ś1 राम दृष्टो, Ñ V B D5 10–12 रामो(V2 राम) रावन् Ś1 illeg (for महाबल) —After 48 Dt D6 8 11 13 S (except M4) ins

95* वालिवधप्रयाहृत सीतायाश्च विशयत ।

[D4 च (for तद्)]

and thereafter cont while Ś1 Ñ V B D5 10,12,13 M4 ins after 49

96* सुग्रीवश्चापि तत्सर्वं श्रुत्वा रामस्य वानर ।

[D13 च in स्थितः sup lin Ś1 Ñ V B D5 10–12 तत्र (Ñ1 V2 B1 तत्, M4 °च) रावण (for च्चापि तत्सर्वं) Ś1 V B D5 10–12 सर्वं महामन (V1 V2 B3 तत्र D12 °मना)] B1 Dt D6 6,8,10 11,13 S cont while after 49 D1 3 7 ins

97* चकार सख्यं रामेण प्रीतश्चैवाग्निसाक्षिकम् ।

[B2 D1 3 7 8 रामोऽपि (for रामेण) D4 प्री° (for प्रीत°) B2 D1 3 7 8 सुग्रीवेण महात्मना for the post half]

49 D3 om 49^{ab} —^{a}) Ś1 V2 V B D10 12 चरे, V1 चरेण (hypermetric) (for ततो) B1 र in वानर sup lin M2 न in रात्त inf lin —^{b}) V2 वैराप° D4 वरानु° D1 °कथित (for वैरानुकथन) Ś1 V V2–4 B D10–12 महद्, V1 महान् (for प्रति) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 3 7 8–12 रामे निवे° M4 रामस्यावे° (for रामायावे°) —^{d}) B2 D2 4 प्रणया (sic) (for प्रणयाद्) D11 दु पितेन (for दुःखितेन) Ñ V2 3 B1 3 D10 12 ह V1 हा B4 हि (for च) V3 दु खितेनय (sic) D1 3 7 om 49^{ef} Dt D4 6 8 11 S transp 49^{ef} and 50^{ab} —^{e}) V1 M1 4 वालि° (here and elsewhere below) (for वालि°) V3 D4 वध (for बलं) D4 वास्य (for तत्र)

50 Dt D4 6 8 11 S transp 49^{ef} and 50^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ V1 2 4 (m orig as in text) B D10 12,13 °ज्ञाते तु (D13 °तु) V3 D1 3 4 7 8 °ज्ञातं तु M3 (inf lin sec m orig as in text) °ज्ञातश्च (for प्रतिज्ञातं च) —^{b}) Ś1 तत T1 तथा (for तदा) In D1 after वालि 'वीर्येण राघवे ॥७३॥' is removed by pigment —^{cd}) D1 असिन्, D11 (before corr) भाग्निन् (for भासीन्) D1 3 7 8 M4 नि (D3 repeats)त्यं वालि (for च सौमित्रिं) D1 न्वीर्ये च (for वीर्येण) D4 राघव Ś1 Ñ V B D5 10–12 राघवे (B4 °वो) वालि(Ś1 °वालि, V1 °रयत)वीर्येण सुग्रीव शङ्कितोऽभवत्

51 ^{a}) Dt D1 4 6 8 T2 3 G M1 4 राघव D11 राघवस्य (hypermetric) (for राघव) D10 11 च (for तु) D2 प्रत्ययार्थं च (sic) M4 प्रत्ययार्थाय (for °यार्थं तु) —^{b}) D1 दुन्दुभे कायम् (sic) (for दुन्दुभेः कायम्) —After 51^{ab} Dt D4 6 8 11 13 S (except M4) ins

98* दर्शयामास सुग्रीवो महापर्वतसंनिभम् ।
उत्स्मयित्वा महाबाहुः प्रेक्ष्य चास्थि महाबल ।

[(l 1) D11 दर्शय (for सुग्रीवो) —(l 2) D11 om line 2 Dt reads the post half in marg D4 उत्स्मयेत्वा च (for उत्स्मयित्वा) D13 T2 चास्थि (for चास्थि च)]

—^{cd}) D1 सुपूर्णं (for संपूर्णं) M4 दशयोजने D3 पादोऽङ्गुष्ठे तु चिक्षेप सार्धं तु दशवै योजने (sic)

C 1 1 67 D 1 1 66 L 1 1 64 निभेद च पुनः सालान्सप्तैकेन महेषुणा ।
गिरिं रसातलं चैव जनयन्प्रत्ययं तदा ॥ ५२
ततः प्रीतमनास्तेन विश्वस्तः स महाकपिः ।
किष्किन्धां रामसहितो जगाम च गुहां तदा ॥ ५३
ततोऽगर्जद्धरिवरः सुग्रीवो हेमपिङ्गलः ।
तेन नादेन महता निर्जगाम हरीश्वरः ॥ ५४
ततः सुग्रीववचनाद्धत्वा वालिनमाहवे ।
सुग्रीवमेव तद्राज्ये राघवः प्रत्यपादयत् ॥ ५५
स च सर्वान्समानीय वानरान्वानरर्षभः ।
दिशः प्रस्थापयामास दिदृक्षुर्जनकात्मजाम् ॥ ५६

—For 51 Ś1 Ñ V B D5 10 13 (D11 ins line one after line 1 of 98* and subst line two for 51cd) subst

99* रामोऽसंप्रत्ययं दृष्ट्वा सुग्रीवे वानराधिपे ।
पादेन दुन्दुभेः कायं चिक्षेप शतयोजनम् ।

[(l 1) B2.3 D13 संप्रत्यय (for [अ]सं°) B1 D13 कृत्वा (for दृष्ट्वा)]

52 D1* sec m —a) Ñ V B D5 10–13 ससप्त (B1 before corr °शा)सोऽथ D1 D4 °तालान् D6 8 °शालान् (for च पुनः सालान्) D1–3 7 9 सप्त तालान्विनिर्भिद्य —b) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 शरेणा(Ś1 भारेणा V3 शरेणा D1 3 7 13 शरेण) नतपर्वणा —c) T2 M1 2 गिरीन् (for गिरिं) Ś1 गिरिसारं बलं चैव —d) G4 तथा (for तदा) Ś1 Ñ V B D5 10–13 तस्य(V4 °श्च)विस्मयं (B3 m orig प्रत्ययं) D1–3 7 9 रामं(D3 9 दर्शं)यामास प्रत्ययं

53 a) Ś1 °मनसः V1 प्रीति° D4 प्रती° (for प्रीतमनाः) Ś1 Ñ V B D5 10–13 तस्य M4 तत्र (for तेन) —d) D6 विश्वास (for विश्वस्त) T1 missing (for महाकपि) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 कर्मणा तेन (B1 तेन sup lin D13 °तस्य) सोऽभवत् D1–3 7 9 कर्मणा विश्वसन् कपि (D1 °सत्कपि D2 °सत्कपि) D13 कर्मणा व्यश्वसत्कपि —After 53ab Ś1 Ñ V B D5 10–13 ins

100* सुग्रीवो वानरश्रेष्ठः परं हर्षमवाप च ।
ततो वानरराजेन कृत्वा सख्यं महाबलः ।
प्रत्ययं जनयामास तदा योऽन्यस्य वै स्थिरं ।
समयं तौ ततः कृत्वा नरवानरपुंगवौ ।

[(l 1) D12 अवाप्रत (for अवाप च) V2 4 B3 4 ह B2 स (for च) —(l 2) B3 (m) एव (orig ततो) B1 वानर sup lin —(l 3) V1 प्रत्यये D4 प्रतीत (for प्रत्ययं) Ñ1 तनो B2 तथा (for तदा) —(l 4) D11 लानरवानरपुंगवैः (sic) (for the post half)]

—After l 1 of 100* B3 ins

101* रामो वालिवधं चैव करिष्यति न शं(सं)शय ।

—c) T1 missing ° on a damaged fol V3 कि किंधा D1 किष्किन्धा D8 कि किन्धा D13 किष्किन्दा (here and elsewhere below) (for किष्किन्धां) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B2–4 D5 10–13 °सुग्रीवौ V3 B1 °सहितौ (for °सहितो) —d) Ñ V B D5 10–13 जग्मतुस् (for जगाम) Ñ V B D5 10 तौ गुहां (Ñ1 °गुहान्, V2 °गुह) D1 3 7 9 स्वगुहां (D1 °गुहान्, D9 °गुह) D11 13 तां गुहां M4 ह गुहां (for च गुहां) D6 तत (for तदा) Ś1 D13 जग्मतुर्गोरिरक्षिता

54 T1 missing —a) Ñ2 B3 4 D10 °श्रेष्ठ (for हरिवर) M4 ततो ननाद सहसा —b) Ś1 Ñ1 V B (B3 m) D5 10–13 मेघनि(Ś1 V2 4 D5 10 12 °नि)स्वनः, Ñ2 B1 (orig) हरि° (for हेमपिङ्गल) —For 54ab D1 3 7 9 subst while B2 (m) ins after 54ab

102* नर्दन्निव च सुग्रीवः पूरयामास रोदसी ।

[D1 निनादेन D8 नन्दिन D9 नन्दपि (for नर्दन्निव) B3 तु (for च) D1 7 रोदसीं]

—c) B3 शब्देन, D13 [आ]नादेन (for नादेन) —d) D1 9 कपी°, D3 गही°, D8 illeg (for हरीश्वर) —After 54 B2 (m) D1 D1–4 6–9 11 14 S ins

103* अनुमान्य तदा तारां सुग्रीवेण समागतः ।
निजघान च तत्रैनं शरेणैकेन राघवः ।

[(l 1) T1 lost the prior half (except तारा) on a damaged fol D11 °ज्ञाप्य (for अनुमान्य) B3 D1 3 7 9 11 ततस् (for तदा) M3 (after sup lin sec m corr) तारां B2 om l 2 —(l 2) G1 निजघान (sic) D1 3 7 9 11 रामोऽपि M4 ह राम (for तत्रैनं) D1–3 7 9 11 M3 वालिनं (for राघव)]

55 a) V2 तत्र (for ततः) D3 illeg D13 वचसा (for वचनाद्) —b) T1 missing from 55b up to प्रस्था in 56c on a damaged fol D8 illeg (for हत्वा) —c) Ś1 Ñ V1 3 B D5 10–13 सुग्रीवायैव V2 D3 सुग्रीवाय च V4 सुग्रीवायाय D7 सुग्रीव एव (for सुग्रीवमेव) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 राज्यं (for राज्ये) M4 सुग्रीवस्य तदा राज्ये —d) B3 (m) °दापयत् D12 °पादयन् D3 प्रतपादयत् (sic) D5 13 °वादयत् D6 पेचयत् (for प्रत्यपादयत्) —After 55 Ñ2 V3 4 B D10 11 13 ins

104* अनुज्ञातस्तु रामेण किष्किन्धां प्रविवेश ह ।
चतुरो वार्षिकान्मासाननुषित्वा समयेन तु ।

[(l 1) V3 4 B1 2 4 च (for तु) V4 स (for ह) —(l 2) D11 13 स (for तु)]

56 T1 missing 56abc (cf v l 55) —a) V1 तत (for स च) Ś1 Ñ1 V1 3 B D5 10–13 °नाय्य V2 4 °नाय (sic) (for समानीय) —b) D10 वल्लभान् (for वानरान्) Ś1 om B1 sup lin र in वानर D2 3 7 वानरहस (for वानरर्षभ) —c) V4 missing प and D7 om. मा in

ततो गृध्रस्य वचनात्संपातेर्हनुमान्बली ।
शतयोजनविस्तीर्णं पुप्लुवे लवणार्णवम् ॥ ५७
तत्र लङ्कां समासाद्य पुरीं रावणपालिताम् ।
ददर्श सीतां ध्यायन्तीमशोकवनिकां गताम् ॥ ५८
निवेदयित्वाभिज्ञानं प्रवृत्तिं च निवेद्य च ।
समाश्वास्य च वैदेहीं मर्दयामास तोरणम् ॥ ५९
पञ्च सेनाग्रगान्हत्वा सप्त मन्त्रिसुतानपि ।
शूरमक्षं च निष्पिष्य ग्रहणं समुपागमत् ॥ ६०
अस्त्रेणोन्मुक्तमात्मानं ज्ञात्वा पैतामहाद्वरात् ।
मर्षयन्राक्षसान्वीरो यन्त्रिणस्तान्यदृच्छया ॥ ६१
ततो दग्ध्वा पुरीं लङ्कामृते सीतां च मैथिलीम् ।
रामाय प्रियमाख्यातुं पुनरायान्महाकपिः ॥ ६२
सोऽभिगम्य महात्मानं कृत्वा रामं प्रदक्षिणम् ।
न्यवेदयदमेयात्मा दृष्टा सीतेति तत्त्वतः ॥ ६३

G 2 I. 81
B. I. I. 78
L. I. I. 78

प्रस्थापयामास.—^{d}) D1–3 5 7 मार्गध्वं; D13 विचेतुं (for दिदृक्षुर्). M4 वैदेह्या परिमार्गणे.

57 M3 reads 57 *inf lin sec. m.*—^{a}) D3 [अ]स्य गृध्र- (for गृध्रस्य).—^{b}) D1 हनुमत्-; D9 हनूमान् (for हनुमान्). Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 कपि: (for बली).—^{c}) M4 -योज*- (for -योजन). V1 °विस्तीर्णं तु (hypermetric). V4 D2 3 7 -विस्तारं (for विस्तीर्णं).—^{d}) V4 D2 पप्लुवे. T3 पुप्लवे (for पुप्लुवे). Ś1 Ñ V B1–3 D1–3 7 9–13 मकरालयं; B2 (m.). 4 च(B4 om.)रुणालयं; D13 मकराकरं, M4 सलिलार्णवं.

58 ^{a}) Ś1 Ñ V B D3 10 12 13 M4 ततो (for तत्र). B4 °गत्य; M4 °*द्य (for समासाद्य).—^{b}) M4 रम्यां (for पुरीं) V1 रामण- (for रावण-) B2 (m as in text) -लालितां (for -पालितां).—^{cd}) Ś1 V2 3 4 B D1 5 7 9–13 °वनिका-; V2 °वाटिकां (for अशोकवनिकां). D3 अशोकवनमध्यत. M4 ददर्श भार्यां रामस्य सीतां मलिनवासिनीं.

59 ^{a}) Ś1 Ñ V B D3 10–13 निवेद्य चापि; M3 न्यवेदयित्वा (for निवेदयित्वा) D2 विज्ञानं (for [अ]भिज्ञानं). Ś1 om. 59^{bc}. T1 missing up to समा.—^{b}) Ñ V B2–4 D1 D3 6 8–13 M4 वि(D3 वी)निवेद्य (V3 °श्य) D1 7 संनिवेद्य; D3 स निवेद्य, Cg as in text (for च निवेद्य) D2 तत्र वृत्तिं निवेद्य च.—^{c}) D1–3 7 समाश्वाद्य च, D9 स समासाद्य (for समाश्वास्य च). Ñ V B D3 10–13 Ctp गृहीत्वा प्रत्यभिज्ञानं.—^{d}) V3 D2 दर्शया°, V4 B D1 G1 अर्दया° (for मर्दयामास) Ś1 Ñ V B2–4 D1 3 8–13 नैर्ऋतान्; B1 D2 3 7 राक्षसान् (for तोरणम्).

60 ^{a}) Ś1 Ñ V B D3 10 12 13 मंत्रिसुतान्; D11 सेनाग्र** (for सेनाग्रगान्).—^{b}) D3 प्रथमं सत्°, D11 पंच मंत्रि° (for सप्त मन्त्रि°). Ś1 Ñ1 V B D3 10 12 13 पंच सेनाग्रगा(B1 °ण्यो, B3 (m.). 4 °मुखा)नपि. Ñ2 illeg (except पंच and पि).—After 60^{ab}, V2 3 ins

105* जम्बुमालिनमाहत्य प्रहस्तस्य सुतं तथा ।

—^{c}) G1 श** (for शूरं). Ś1 Ñ V B D3 10–13 कुमारमक्षं (for शूरमक्षं च). V2 3 नि निष्य, D1 दग्ध्वा तु (for निष्पिष्य) D1–3 7 शूरमक्षं निह(D3 °हि)त्वा च (D7 °त्यार्थ-).—^{d}) V2 गहनं (for ग्रहणं). B3 D9 M4 °गतः (for °गमत्).

61 D1–3 7 om 61^{ab}.—^{a}) Ś1 V D3 11 12 अस्त्राद्वि(Ś1 °न्वि, V4 orig °गि)मोच्य च; Ñ1 शस्त्राद्विमुच्य च; Ñ2 B D10 13 अस्त्रादुन्मो(Ñ2 °त्म्मो, B2 4 (m.) °दुन्मु, B3 °द्मुमु)च्य च (for अस्त्रेणोन्मुक्तम्).—^{b}) Ś1 D3 11 12 श्रुत्वा, V1 3 4 (m.) B3 (m.) (V4 B3 orig as in text) स्मृत्वा (for ज्ञात्वा). Ś1 Ñ V (V4 m., orig पैतामह धनुः) B D3 10 12 13 पैतामहान्वरान्; D11 पैतामहावरान् (sic).—^{c}) Ś1 Ñ V B D3 9–13 Ctp समर्षं; D3 मर्षयद् (for मर्षयन्). Ś1 Ñ V B 2 3 4 D1 3 5 7 9–13 रक्षसां; B2 यंत्रणां; D1 यंधनं (for राक्षसान्).—^{d}) Ś1 Ñ V1–3 B1 3 4 D3 11–13 यंत्रणां; V4 यंत्राणा B2 राक्षसीं, D1–3 7 धर्षणां, D9 यंत्रणं, G3 M3 (*inf lin sec m.*, orig as in text) मंत्रिणम्; G2 *त्रिणस् (for यन्त्रिणस्). Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 11–13 तां; D9 स (for तान्). V1 4 °क्षया (sic) (for यदृच्छया).—For 61^{cd}, M4 subst

106* राक्षसान्मर्दयामास समेतांस्तु यदृच्छया ।

62 ^{a}) D3 दग्ध्वां (for दग्ध्वा) D8 पुरा (for पुरीं). D3 11 °दग्ध्वा(D11 °ध्वा) पुरीं लंका.—^{b}) Ś1 Ñ2 V B2–4 D3 10–13 पुनर्दृष्ट्वा च° (D11 om च submetric), Ñ1 B1 हित्वा सीतां तु°. D1–3 7 9 M4 दृष्ट्वा सीतां च जानकीं.—After 62^{ab}, B4 r 62^{ab} as in Ñ1 Ś1 om 62^{c}–63^{b}.—^{c}) M4 रामस्य (for रामाय) Ñ1 B1 भार्यां दृष्ट्वा तु (B1 च) रामस्य, Ñ2 V1–3 B2–4 D3 10–13 समाश्वास्य च वैदेहीं; V4 तां समाश्वास्य वैदेहीं (cf 59^{c}), D1–3 7 9 दृष्ट्वा चाप्यायितः (D3 च प्यथित) क्षिप्रं (D2 दीप्त) —^{d}) Ñ1 B1 शीघ्रम् (for पुनर्) B3 महाद्युति.

63 Ś1 om 63^{ab} (cf v 1 62).—^{a}) B1 4 सोऽपि°, T1 सोऽथ°, D3 °गत्य (for सोऽभिगम्य).—^{b}) V3 D1 2 M4 रामं कृत्वा (by transp).—^{c}) D3 ससुग्रीवो (for अमेयात्मा) Ś1 Ñ V B D3 10–13 निवेदयामास तदा; D1 2 3 M4 न्य(D2 नि)वेदयत सुग्रीवो (D3 सुग्रीवः D8 मंत्रात्मा); D9 निवेदितस्तु सुग्रीवो.—^{d}) V1 4 D1 7 11 दृष्ट्वा (for दृष्टा) D8 om. इति Ś1 Ñ V B D3 10–13 सर्वेषां वै (Ś1 च) (for [इ]ति तत्त्वतः).

G 1 1 81 B 1 1 79 L 1 1 79 ततः सुग्रीवसहितो गत्वा तीरं महोदधेः ।
समुद्रं क्षोभयामास शरैरादित्यसंनिभैः ॥ ६४
दर्शयामास चात्मानं समुद्रः सरितां पतिः ।
समुद्रवचनाच्चैव नलं सेतुमकारयत् ॥ ६५
तेन गत्वा पुरीं लङ्कां हत्वा रावणमाहवे ।
अभ्यषिञ्चत्स लङ्कायां राक्षसेन्द्रं विभीषणम् ॥ ६६
कर्मणा तेन महता त्रैलोक्यं सचराचरम् ।
सदेवर्षिगणं तुष्टं राघवस्य महात्मनः ॥ ६७
तथा परमसंतुष्टैः पूजितः सर्वदैवतैः ।
कृतकृत्यस्तदा रामो विज्वरः प्रमुमोद ह ॥ ६८
देवताभ्यो वरान्प्राप्य समुत्थाप्य च वानरान् ।
पुष्पकं तत्समारुह्य नन्दिग्रामं ययौ तदा ॥ ६९

---

64 [d]) B1 घोरैर् (for शरैर्) V2 शस्त्रीविशेषैः

65 [b]) G1 *मुद्र, M3 repeats (for समुद्र) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.9-13 राघवस्य च (V4 D1.3 तु D4 हि D11 ह) —[c]) V4 वचनाच्च D13 M3 (sup lin sec m as in text) वचनात् (for वचनाच्) M4 राघो (for चैव) —[d]) Ś1 Ñ1 V1.2 B D1-3.5.7.9-11.13.14 G2 नलं (G2 °ल) D10.12 M4 नल (M4 °ल) T1.2 G1.3 M1.2.5 नल (for नलं) V2 सेतून् (for सेतुम्) V3 अथाकरोत् (for अकारयत्) V4 सेतुं बद्ध्वा महोदधौ D13 चैव नल सेतुम in marg

66 [a]) D1-3.7.9 स धै, M4 सधे (for तेन) D13 transp गत्वा and लंका V4 om 66[bc] —[b]) Ś1 Ñ V1.2 B D1-3.5.7.9-13 हत्वा तु (D4 तु हत्वा by transp D11 ह) राक्षसेश्वर (V1 °र) —After 66[ab] Dt D4-6.8.9.14 S (except M4) ins while D11.13 M4 ins after 66 Ñ1 V4 B D10.12 ins after 68[cd] V2.3 after 69[ab]

107* राम सीतामनुप्राप्य परां व्रीडामुपागमत् ।
तामुवाच ततो रामः परुषं जनसंसदि ।
अमृष्यमाणा सा सीता विवेश ज्वलनं सती ।
ततो वायुः प्रादुरासीद्वागुवाचाशरीरिणी ।
देवदुन्दुभयो नेदुः पुष्पवृष्टिः पपात ह ।
ततो विमलतां सीतां ज्ञात्वा विगतकल्मषाम् ।

[Ñ1 V4 B D10.12.13 om line 1 V2.3 om lines 1 4 5 Dt D4-6.8.9.14 S om lines 4 5 —(l 1) G2 missing राम M4 पुन प्राप्य (for अनुप्राप्य) D9 राम सीता समनुप्राप्य (for the prior half) D13 मीतिम् T1.2 G M श्रीरम् (G2 sec m as in D11) (for व्रीडाम्) D9 उपागता (for °गमत्) —(l 2) V1 तामुवाच D13 सीतामूचे (for तामुवाच) V2 G2 पौरुष (for परुषं) Ñ1 B1-4 (B3 m as in V2) D10.12 तत्र° V2.3 जानकी रम V4 B1 तस्य° (for जनसंसदि) —(l 3) V1 आमृष्यमाणा D9 अर्पमाना च (sic) (for अमृष्यमाणा) Ñ1 B D10.12 सीतापि V3 तु सीता V4 सीता तु D11 वैदेही D13 तु सीता G2 राघीना (for सा सीता) M4 अमृष्यमाणा सीता (submetric) G2 विवेक (for विवेश) V4 ज्वल* B4 भुवन (for ज्वलनं) Ñ1 V2.4 B D10.12 M4 तत D12 सति (for सती) V3 प्रविवेश ज्वलं तत D11 ततोग्निं प्रविवेश ह (for the post half) —(l 4) Ñ1 V4 अशरीरिणा —(l 5) V4 °वर्षं (for पुष्पवृष्टि) B1.4 D12.13 च (for ह) —(l 6) Ñ1 V4 B D10.12 स चाग्नि°, D13 सर्वाग्नि° B4 ततोग्निवचनात् (for ततोग्निवचनात्)]

V2.3 cont

108* अयोध्यां पुनरागम्य रामो राज्यमकारयत् ।

[V2 आगत्य]

Dt D4.6 cont

109* अब्रवीदमरान् रामो वचनाच्च गुरोस्तदा ।

[Dt अबृवीद् D6 अब्रवीद्]

M4 cont line 1 and 3 of 110*

Dt D4-6.8.9.14 S (except M4) read 66[cd] after 68[cd] —[c]) Ś1 Dt D1-6.8.9.12.14 S अभि (D11 °भ्य)षिच्य च (Ś1 M4 तु D1 स) V1.2 D2 अभिषिं (V1 °षें)चत्स, V1 B1 °षिंचत्स D3 °षिच्यत, D11 °षिंचत, D13 °षिंचित्स (sic) (for अभ्यषिञ्चत्स) —[d]) V1 विभीषण, D13 विभीषणं, M3 विभीरिणं (for विभीषणम्)

67 M4 om 67[a]-68[b] —[b]) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 देवा (V4 सुरा) इन्द्र(B3 शक्र)पुरोगमा D9 repeats 67[ab] as in Ś1 after 69[ab] —[c]) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10.12.13 सदेवर्षि(B3 m orig ससुरर्षि)गणास्, D9 °गणाः, D11 °गणा Cp देव ऋषिगणं (for सदेवर्षिगणं) Ś1 तेन, Ñ1 V2-4 B D1-3.7.10.11.13 तुष्टा V1 D2.12 तुष्टा, D9 तुष्टे (for तुष्टं) —[d]) Ś1 Ñ V B D10-13 राघवं तेऽभ्यपूजयत् (D13 प्रतिपूजयत्)

68 M4 om 68[ab] (cf v.l 67) Dt D4-6.8.9.14 S (except M4) read 66[cd] after 68[ab] T2 reads 68[cd] in marg —[a]) D11 यमौ D12 तत (for तथा) B4 D13.7 °संतुष्ट, D2 °संहृष्ट (for परमसंतुष्टैः) Dt D4-6.8.9.14 S (except M4) ययौ राम संहृष्ट —[b]) D11 सद (for सर्व) V2 D1.7.9.10 T2 G1.2 देवैः (for दैवतैः) —After 68[ab], Ñ1 V4 B D10.12 ins 107* —[c]) D2 कृतकृत्य: D5 कृतकृत्या (for कृतकृत्यस्) Ś1 D4.12 तथा, B3 M4 ततो (for तदा) —[d]) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 समपद्यत, D9 स मुमो° G1 °दा, M3 स महाबल (for प्रमुमोद ह) —After 68 M4 ins line 4 of 110*

69 M4 om 69[ab] —[ab]) T1 समुद्धाप्य D11 देवेभ्य स वरा प्राप्य Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10.12.13 देवेभ्य स वरान् (D1 वर) प्रा(B3 m प्य राम सी(V1 प्री)ताम)वाप्य च (V1 ह) —After 69[ab] V2.3 ins 107* D9 repeats 67[ab] after 69[ab] —After 69[cd], Dt D4-6.8.9.14 T G M1-4 ins

नन्दिग्रामे जटां हित्वा भ्रातृभिः सहितोऽनघः ।
रामः सीतामनुप्राप्य राज्यं पुनरवाप्तवान् ॥ ७०
प्रहृष्टमुदितो लोकस्तुष्टः पुष्टः सुधार्मिकः ।
निरामयो *ह्यरोगश्च दुर्भिक्षभयवर्जितः ॥ ७१
न पुत्रमरणं केचिद्द्रक्ष्यन्ति पुरुषाः क्वचित् ।
नार्यश्चाविधवा नित्यं भविष्यन्ति पतिव्रताः ॥ ७२
न वातजं भयं किंचिन्नाप्सु मज्जन्ति जन्तवः ।
न चाग्निजं भयं किंचिद्यथा कृतयुगे तथा ॥ ७३ G. 1.1.96 B. 1.1.94 L. 1.1.92

110* अयोध्यां प्रस्थितो रामः पुष्पकेण सुहृद्वृतः ।
भरद्वाजाश्रमं गत्वा रामः सत्यपराक्रमः ।
भरतस्यान्तिके रामो हनूमन्तं व्यसर्जयत् ।
पुनराख्यायिकां जल्पन्सुग्रीवसहितस्तदा ।

[(l. 1) D11 T2 G1 M3 पुष्पकेन (M3 after corr. *inf. lin. sec. m.* °ण). —(l. 2) D11 राम सीतामवाप्य च (for the post. half). After line 2 D11 repeats 69^d as in Ś1.—(l. 3) S अन्तिकं M3 हनुमन —(l. 4) D11 पुण्यमाख्यायिकं; M3 पुनराख्यायिकं. D11 स्त्री, G1 तथा (for तदा).]

—^{c}) D13 पुनरके. Ś1 Ñ V B D3 5 7 8–13 च, D1 स; D2 तु (for तत्). V3 समापाद्य. ☞ Ñ1 fol. missing after समुपा up to 1.2.13^{ab}.—^{d}) Ñ2 reads ^{d} in marg. Ś1 Ñ V1 3 B3 D1–3 5 7 8–13 उपागतः (Ñ1 °**), V3 B1 2 4 उपागमत्; V4 समागतः; G1 °**, M4 °ततः (for यपी सदा).

70 Ñ1 missing (cf. v.l. 69).—^{a}) D2 om. ग्रामे. B3 D3 5 13 पादः; T1 जटे (for जटां) V B1–3 D5 10 11 13 उित्वा, D6 Gr (as in text also) भित्वा (for हित्वा).—^{b}) D11 भ्रातृभिः (sic). Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 8–13 सह राघवः (D13 °*); M1 °नघ (for सहितोऽनघः —^{c}) D1 सतः (for रामः:) D13 om. ता in सीताम्. D7 समाराप्य (for मनुप्राप्य). V1 सीतामनुप्राप्य रामो. B1 (m.) D11 अयोध्यां नगरीं प्राप्य.—^{d}) B3 om. वा, D10 om. स in अवाप्तवान्. D2 7 13 °च पुनराप्तवान्; D3 °च समवाप्तवान् —After 70, Ś1 Ñ2 V B D5 9–12 ins.

111* ईजे च विविधैर्यज्ञैर्हत्वा तं लोककण्टकम् ।
[V1 ईजे स, V3 इयाज, B2 3 D12 इजे च Ñ2 B3 4 D10 देव°, V2 यज्ञ°, D9 पापरक्षसं (for लोककण्टकम्).]
Ś1 cont.:

112* सीतया सहितः श्रीमान्राजा दशरथात्मजः ।
Ñ2 V B D5 9–12 cont., while D13 ins

113* सीतया सहितः श्रीमान्क्षेमे च मुदितः सुखी ।
पालयामास धर्मेण पितृवन्मुदिताः प्रजाः ।
अयोध्याधिपतिः श्रीमान्राजा दशरथात्मजः ।

[(l. 1) D13 धीमान् (for श्रीमान्). B1 राजन् (for क्षेमे) V1 स (for च) D9 राम पुत्रान् सुखी (for the post. half). —(l. 2) V1 वै धर्म; V3 धैर्येण, D9 वै राज्ये (for धैर्येण). V1 2 4 D5 11 12 मुदिता (for मुदिताः). V2 सदा (for प्रजाः). —(l. 3) Ñ2 V3 अयोध्यायां यदि (for अयोध्याधि°). Ñ2 B2 3 D12 राज्ये, D13 रेजे (for राजा) D13 दशरथानजः (sic).]

71 Ñ1 missing (cf. v.l. 69).—^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 हृष्टः प्र°, D9 अतुष्ट° (for प्रहृष्टमुदितो). Ś1 V2 D5 11 12 (V2 D5 12 before corr.) लोके (for लोकः). —^{b}) V1 हृष्टः (for तुष्टः:) D10 11 स धार्मिकः (for सु°). —After 71^{ab}, B4 ins.:

114* न च व्य(व्या)धि न(नि)रोगश्च दुर्भिक्षोत्पातवर्जितः ।
—^{c}) Ś1 V1 4 D1 5 7 11 13 M4 निरोगश्च; Ñ2 B D10 विरोगश्च; V2 3 निरागश्च; Dt D1 6 8 9 11 S (except M4) ह्यरोगश्च; D2 3 विरोगश्च, D13 [ह्य]भिरामश्च (for अरोगश्च). —^{d}) Ś1 V1 D5 12 13 °क्षापायवर्जिताः; Ñ2 V3 4 B D2 7 10 11 °क्षापायवर्जिता; V2 °क्षापायवर्जिताः; D3 दुर्भिक्षभयपापवर्जिता (sic), D9 °क्षो पापवर्जिता; M4 न च केचिदुपद्रवा:.

72 Ñ1 missing (cf. v.l. 69).—^{a}) V3 B1 D14 T G1 3 4 किंचित् (for केचिद्) —^{b}) Ś1 Ñ2 V D D1 3 5 7 8–13 पश्ये(V3 °श्य)ति स्म नराः (Ñ2 V3 वा). D3 पश्येत्स्मिनराः (for द्रक्ष्यन्ति पुरुषाः) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 8–13 पतिशुश्रूषणे रताः:

73 Ñ1 missing (cf. v.l. 69). M4 om. 73^{ab}. Dt D1 6 8 14 T G M1–3 transp. ^{a} and ^{b}.—^{a}) V3 च वातज-(hypermetric), D3 वातजं (for वातजं) —^{b}) D11 नाप्सु (for नाप्सु) D1–3 9 प्राणिन; D5 जंत*, D7 देहिनः (for जन्तवः) V3 om. 73^{cd}. Dt D1 6 8 14 T G M1–3 transp. ^{c} and ^{d}.—^{c}) M4 नाग्निजं (for न चाग्निजं) —After 73^c, Dt D1 6 8 14 S ins

115* नापि ज्वरकृतं तथा ।
न चापि क्षुद्भयं तत्र न तस्करभयं तथा ।
नगराणि च राष्ट्राणि धनधान्ययुतानि च ।
नित्यं प्रमुदिताः सर्वे.

[G3 om. line 2. M4 om. line 3 4 —(l. 1) D6 ज्वरभयं T1 3 तदा (for तथा) —(l. 2) T1 3 M4 तदा (for तथा). —(l. 3) D8 °युतानि त (sic) (for the post. half).]
—M4 om. 73^d —^{d}) V2 B1 3 (m. as in text) 4 D1 5 7 9 13 °युगे (for कृतयुगे) —After 73, Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D5 9–13 ins.

116* न तस्य राष्ट्रे विधवा नानाथस्तत्र नागुण: ।
न दुर्भगो न कृपणो न व्याध्यार्तोऽभवत्तदा: ।

[(l. 1) Ñ2 B2 3 D10 12 राज्ये (for राष्ट्रे) B1 तस्य राष्ट्रे न (by transp.) Ñ2 V4 B2 D12 वसिते, V3 B3 D13 वसिता (for विधवा). B1 विधवा राष्ट्रे (by transp.). Ś1 B2 4 नानाथस्य. Ñ2 B2 3 D10 11 नैवोषम् (B1 D13 °षम्), V1 न मूकम् (for नागुणः). V4 तस्य (for तत्र). Ś1 Ñ2 B4

G 1 1 98
B. 1 1 94
L. 1 1 93

अश्वमेधशतैरिष्ट्वा तथा बहुसुवर्णकैः ।
गवां कोट्ययुतं दत्त्वा विद्वद्भ्यो विधिपूर्वकम् ॥ ७४
राजवंशाञ्शतगुणान्स्थापयिष्यति राघवः ।
चातुर्वर्ण्यं च लोकेऽस्मिन्स्वे स्वे धर्मे नियोक्ष्यति ॥ ७५
दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च ।
रामो राज्यमुपासित्वा ब्रह्मलोकं गमिष्यति ॥ ७६
इदं पवित्रं पापघ्नं पुण्यं वेदैश्च संमितम् ।
यः पठेद्रामचरितं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ७७

D10 नाहुषा V4 चाहुष B1 (m) 3 बाहुष (for नाहुष) —For line 1 D6 reads तस्य राष्ट्रे विनाशो न विप्रास्तत्र न चाहुषा —(l 2) Ñ3 दुर्म्मागो (sic) B2 D13 दु खितो B3 D10 दुर्मना D6 दुन्तो (for दुर्गतो) V1 कृपणौ (for कृपणो) V1 ॰याख्यातौ B4 D5 12 ॰याधातो D6 ख्यातो च D14 व्याख्यतो (for व्याख्यातो) D10 12 भवेद् (D12 before corr as in text) (for ॰भवन्) D13 नव (for नर)]

—After line 1 of 116* B3 ins

117* नाधना नप्यदाता च न च शोकपरायणा ।

74 Ñ1 missing (cf v l 69) —a) D2 अग्निहोम॰ (for अश्वमेध॰) —b) D3 मार्गैश D7 तदा M3 ततो (for तथा) V2 missing D13 च (submetric) (for बहु) —c) M1 damaged from कै in b up to त —d) D6 विप्रेभ्यो (before corr as in text) (for विद्वद्भ्यो) D4 11 S ब्रह्मलोक प्रयास्यति —For 74cd Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 7 9 –13 subst

118* गवा शतसहस्राणि बहूनि स हि दास्यति ।

[D11 om हू m सहस्राणि V3 स प्र D च स D13 हि स (by transp) (for स हि)]

—After 74 Dt D4 6 8 11 S ins

119* असंख्येयं धनं दत्त्वा ब्राह्मणेभ्यो महायशा ।

[G1 (before corr) M4 असख्येय]

75 N1 missing (cf v l 69) M1 om 75ab —a) D4 राजवंश्यान् —b) G1 स्थापयिष्यति (corrupt) —For 75ab Ś1 N2 V B D1 3 5 7 9–13 subst

120* बहून्वस्याश्च राज्ञ स राघवो वै करिष्यति ।

[Ś1 D9 बहून्वस्याश्च Ñ2 V1 2 3 B D10 13 बहून् (B2 3 ॰हु) वर्णान् (for बहून्वस्याश्च) D2 3 7 9 तु (for च) D11 बहून्वस्याशु (sic) N2 V1 3 B D10 13 राज्य स (V2 ॰च) D1 7 रघोसौ D2 3 वै राज्ञो D5 राज्ञश्च D9 राजानो (for राज्ञ स) D1 तु D2 3 7 12 हि D9 स (for वै) D3 हरिष्यति D13 विधास्यति (for करिष्यति)]

—c) D3 T2 3 G2 3 M3 चातुर्वर्ण (for ॰वर्ण्यं) —d) T2 नियोक्ष्यसि Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9–13 स्वधर्मे (Ñ2 धर्मं स B3 धर्मे स) स्थापयिष्यति D2 स्वधर्मेण स्थापयिष्यति (hypermetric) M4 स्वधर्मे सन्नियोक्ष्यति —After 75 M1 ins

121* महर्षे ये त्वया प्रोक्ता गुणा पुरुषदुर्लभा ।
ते तस्मिन्समवायेन सोऽयं रामसमाश्रिता ।
नैकस्मिन्पुरुषे ह्येते भवन्तीह कदाचन ।
युक्तस्त्वेकं तु महात्मानं रामं सर्वगुणाकरम् ।
श्यामो युवा महातेजा सिंहसंहननो बली । [5]
प्रजारामोऽथ रामस्तु राम रामेति वै नरा ।
प्रसुताश्च विबुद्ध्यन्ते राम रामेति वै ध्रुवम् ।

[cf lines 1 and 2 with 4 and 5 of 122*]

76 Ñ1 missing (cf v l 69) —c) D12 राम्यो (sic) (for रामो) Ś1 Ñ2 V1 2 B1 3 4 D5 10–13 ॰स्यासौ, V3 B2 ॰स्येह V4 ॰गम्यासौ (hypermetric) D3 ॰श्रित्वा D9 उपित्वा तु (for उपासित्वा) M1 कृत्वा राज्यं महावीर्य —d) Ś1 Ñ2 V B3 (m as in text) 4 D5 10–13 विष्णु॰, M4 ततः स्वर्गं (for ब्रह्मलोक) Dt D6 8 प्रयास्यति, G2 as in text (for गमिष्यति) —After 76 Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 9–13 ins

122* स सर्वगुणसंपन्न श्रीमानुन्नितशासन ।
य मा पृच्छसि वाल्मीके राम एभिर्गुणैर्युत ।
नारदस्य वच श्रुत्वा वाल्मीकिरिदमब्रवीत् ।
देवर्षे ये त्वया प्रोक्ता गुणा पुरुषदुर्लभा ।
तेषां तु समवायस्त साम्प्रत रामसमाश्रित । [5]

[cf lines 4 and 5 with 1 and 2 of 121* —(l 1) V1 पुमान् (for श्रीमान्) V3 श्रीमा * * * शासन —(l 2) Ś1 वाल्मीक B2 वाल्मीकि D9 सर्वे (for एभिर) —(l 3) Ñ2 नारदस्य च (hypermetric) —Before line 4 D13 ins ref वा (lacuna) नि (lacuna) वा (lacuna) —(l 4) V3 मत् V4 [अ]पि (for ये) D13 transp त्वया and गुणा॰ —(l 5) V3 4 वै D9 तु D11 तो (for तु) Ñ2 V1 2 B D10 13 तेषामेव समवाय (for the prior half) Ś1 ॰श्रित B2 राघवा॰ (for राममाश्रित)]

—After 76 D3 M4 ins

123* सर्वयामरसैन्येन मुक्तस्त्वैकं पवना सजम् ।
विभीषणं राक्षसेन्द्रं सर्वस्वजनसवृत ।
बालवृद्धमयोध्याया कृत्वानुग्रहमुत्तमम् ।
रामो धर्मभृतां श्रेष्ठ प्रजाना नरचन्द्रमा ।

[(l 1) D3 सर्वानरसैन्येन (corrupt for the prior half) —(l 2) D3 च राजान (for राक्षसेन्द्र) D3 यातुधानसमन्वित (for the post half) —(l 3) D3 सबालवृद्धा (for बालवृद्धम्) —(l 4) D3 नयद * * (for नरचन्द्रमा)]

77 Ñ1 missing (cf v l 69) D13 ins ref सू (lacuna) उ (lacuna) च before 77 M1 transp 77 and 78 —ab) D1–3 7 9 M4 माख्यानं (for पापघ्नं)

एतदाख्यानमायुष्यं पठन्रामायणं नरः ।
सपुत्रपौत्रः सगणः प्रेत्य स्वर्गे महीयते ॥ ७८
पठन्द्विजो वागृषभत्वमीयात्

स्यात्क्षत्रियो भूमिपतित्वमीयात् ।
वणिग्जनः पण्यफलत्वमीयात्
जनश्च शूद्रोऽपि महत्त्वमीयात् ॥ ७९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

G 1 1 107
B 1 1 100
L 1 1 101

D1-3 7 8 चैव सुखावहं, M4 चैदेन° (for वेदैश्च संमितम्) Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 इदमाख्यान(V4 °नच्च्यं)मायुष्यं यशस्य (B1 om यशस्य) वलवर्धनं After 77ab D11 removes by pigment स पुत्रपौत्रसमायो नरकृच्छाद्विमुच्यते । य इदं विदुषां मध्ये पठेच्छ्रद्धासमन्वित ॥ पम्नू द्विजो D11 reads 77cd in marg (see m) —c) D11 पिबेत् (for पठेत्)

78 Ñ1 missing (cf v l 69) M4 transp 77 and 78 —a) D5 इदम् (for एतद्) —b) D2,3 1 बुध (for नर) —For 78cd Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 subst

124* इद पठन्सदा ध्याय°पुण्यश्रवणकीर्तनम् ।

[Ñ2 V1 2 B2-4 D10 11 13 इम]

—c) Ś1 Ñ2 V2 3 B1 3 4 D5 10 11 13 °पौत्र D5 स्वपुत्र° D14 °पौत्रै (for सपुत्रपौत्र) Ś1 Ñ2 V B1-3 D5 10 12 13 स[(D13 स)]गणो, B4 सुगणैर्, D11 भावेन, D14 सगणै (for सगण) —d) D1-3 7 8 स्वर्गलोके G1 2 3 स्वर्गे (for प्रेत्य स्वर्गे) Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 नर कृच्छ्रा(B1 m पापा)द्वि(V2 4 B1 4 °द्य)मुच्यते, M4 प्रेत्य चेह च मेदनि —After 78 B3 ins

125* श्रोतव्य च सदा सद्भि पुण्यधर्मार्थकारणम् ।
य इदं शृणुयान्नित्यं यश्चापि परिकीर्तयेत् ।
श्रेयसा स समायुक्तो नर कृच्छ्राद्विमुच्यते ।

[(l 3) तस्मो प्रमुच्यते (for the post half in marg)]

B3 cont Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B1 3 4 D5,9-13 ins after 78

126* रामायणमशेषं च तेन च श्रवितं भवेत् ।
य इदं विदुषां मध्ये पठेच्छ्रद्धासमन्वित ।

[(l 1) V2 4 B1 D13 मशेषेण V3 °तु (for अशेषं च) V4 श्रा B1 D5 [च]त्र (for second च) D5 च श्रु (for श्रवितं) V4 भवद् (for भवेत्)]

—V3 B3 cont

127* स सर्वश्रियमाप्नोति प्रेत्य महति दीयते ।

[D5 मेदन् (for श्रियम्)]

79 Ñ1 missing (cf v l 69) —a) V3 वागृषभत्वम्, V3 [ऋ]षभत्वम् M4 वागृषभम्यम् (for वागृषभत्वम्) D5 भावत् (for ईयात्) D5 °वृषभत्वमीयात्, —b) Ś1 V1 3 B1 2 4 D1 6 7 8 11-13 M4 क्षत्रान्वयो, Ñ2 V4 B3 D10 क्षत्रान्वयो, V2 क्षत्रान्विते, D1 क्षत्रान्वये, D5 क्षत्राच यो (for स्यात्क्षत्रियो) D5 [च]सौ विजयत्वम् (for भूमिपतित्वम्) B4 om (hapl) 79c —c) D13 वानिग्नन (sic) (for वणिग्जन) Ś1 V3 4 (V1 before corr) B3 D1 6 7 8 11 12 13 G2 3 पुण्य°, D1 पुनरत्वम् (sic) (for पण्यफलत्वम्) M4 वैश्यो धनेशत्वमियात् हि —d) Ś1 Ñ1 V B D1 3 6 7 8-13 शृण्वन् हि (D7 13 °च) D5 शृण्वत, T2 जनस्य (for जनश्च) M4 शूद्र पर सद्गतिमुपैति

Colophon Ñ1 fol missing —*Kānda name* All MSS (except G1) इत्यार्षे D1 D6 8 ins हरि ॐ before इत्यार्षे Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D5 7 10 11 om श्री G1 om रामायण D1 T1 2 G1-3 M श्रीमद्रामा° —Before °काण्डे, Ñ2 B2 3 D10 M3 ins महर्षि(B3 om महर्षि)वाल्मीकीये आदिकाव्ये (Ñ2 om आदिकाव्ये) चतुर्विंशतिसाहस्र्यां (M3 आदिकाव्ये नारदवाक्ये वाल्मीकीये चतुर्विंशसहस्रिकायां) संहितायां, D3 6 वाल्मीकीये D2 8 9 G2 M4 आदिकाव्ये (M4 श्री) वाल्मीकीये (D4 9 वाल्मीकीये आदिकाव्ये by transp) D11 वाल्मीकिविरचिते, D14 T1 2 G3 M1 2 (M2 श्रीमद्) आदिकाव्ये श्रीमद्, T3 G1 आदिकाव्ये नारदवाक्ये वाल्मीकीये (G1 transp नारदवाक्ये and वाल्मीकीये) Ś1 Ñ1 V B (B4 om Kanda name) D1 3 8 10 आदि (D13 अयोध्या)काण्डे —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 3 4 B1-3 D1 3 10-13 नारदवाक्यं नाम (V3 om नाम and after D5 om नाम) श्मप्रहाध्याय (Ś1 D5 संक्षेपाध्याय, Ñ2 B2 3 D10 समुद्देश(B3 om श)सर्गं, D1 सर्गं, D11 om. the portion after नाम D13 सर्गं संक्षेपाध्याय) V2 नारदवाक्यसंग्रहो नाम D5 काव्यबीजं नाम, D6 14 S (except M4 G3 श्री) नारदवाक्ये (D6 14 T1 2 G1 4 M3 om नारदवाक्ये) संक्षेपो नाम (before सर्गे D12 ins. वाल्मीकीये, T2 ins. वाल्मीकिप्रोक्ते) D2 वाल्मीकिविरचिता नाम D5 काव्यवस्तूपदेशं नाम —*Sarga no* (figures words or both) Ñ2 V1 2 B1 D1 2 13 om both, V4 B2 3 D7 10 figures only B1 आदि D1 11 S प्रथम D13 इ(त्या)र्षे (रा)मा(य)ण (आ)दि(का)ण्डे (ना र(द) वा(क्य)सं(ग्र)हो) ना(म) प्र(थ)म (स)र्ग Lacuna for bracketed portion —After Colophon G1 concludes with श्रीरामचंद्रचरणौ नमः G2 3 M1 2 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 concludes with श्रीमते रामानुजाय नमः

२

C 1 2 1 B 1 1 1 L 1 2 1 नारदस्य तु तद्वाक्यं श्रुत्वा वाक्यविशारदः ।
पूजयामास धर्मात्मा सहशिष्यो महामुनिः ॥ १
यथावत्पूजितस्तेन देवर्षिर्नारदस्तदा ।
आपृच्छ्यैवाभ्यनुज्ञातः स जगाम विहायसम् ॥ २
स मुहूर्तं गते तस्मिन्देवलोकं मुनिस्तदा ।
जगाम तमसातीरं जाह्नव्यास्त्वविदूरतः ॥ ३
स तु तीरं समासाद्य तमसाया महामुनिः ।
शिष्यमाह स्थितं पार्श्वे दृष्ट्वा तीर्थमकर्दमम् ॥ ४
अकर्दममिदं तीर्थं भरद्वाज निशामय ।
रमणीयं प्रसन्नाम्बु सन्मनुष्यमनो यथा ॥ ५
न्यस्यतां कलशस्तात दीयतां वल्कलं मम ।
इदमेवावगाहिष्ये तमसातीर्थमुत्तमम् ॥ ६

2

1 Ñ1 fol missing for 1 13 ^cd (cf v l 1 1 69) — Before st 1 D13 ins ref श्री(lacuna)त उ(lacuna) च T1 2 begins with ॐ, T3 श्रीरामचंद्राय नम । ॐ —^a) Ś1 तथा, Ñ (Ñ1 missing) V B2 3 (m as in B4) D5 10–13 [अ]थ तद्, B4 च तद् (for तु तद्) D7 नारदोक्त स माहात्म्य —^b) D13 °विदो वर (for °विशारद) —After 1^cd Ś1 (marg) Ñ (Ñ1 missing) V B D5 6 10 11 13 ins

128* वाल्मीकि शिष्यसहितो विस्मय परमं ययौ।
मनसैव च रामाय पूर्णां चक्रे महामुनि ।

[(l 2) D5 एवं (for एव) V2 D11 स, D5 तु (for च) V2 D5 °मति (for °मुनि)]

D5 cont

129* ते च ... (lacuna) सर्वे स पारि मुनिपुंगव( ) ।

—^cd) Ś1 reads ^cd in marg D1–3 7 G4 M4 शिष्यैर् (for शिष्यो) Dt D6 8 G3 M Cgp °मुनि, D1 7 °स्तमसि, D3 °मुनि (for महामुनि) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 त चापि (B4 तथापि D13 वाल्मीक) शिष्यसहितो नारद (Ś1 °द) मत्य (D13 °ति)पूजयत्

2 Ñ1 missing (cf v l 1) Ś1 om 2 ^cd —^a) B1 (m as in text) तथा हि, D3 तथा च (for यथावत्) D11 (before corr) पूजिते (for पूजित°) —^b) D1 सद्दर्षिर् (for देवर्षिर्) Ñ2 V1 3 B2–4 D1 5 10–13 तत , Dt D2 3 8 9 T1 G1 3 M3 तथा Cg as in text (for तदा) V2 4 B1 2 (m orig as in text) अथ नारद° (for नारदस्तदा) —^c) Ś1 Ñ2 V1 3 B D5 10–13 तमापृच्छ्य, Dt D6 8 M2 4 आपृच्छ्यैवं (M3 before corr °च्छ्य)व, D1 3 7 9 आपृच्छ्य च, T3 G1 आपृच्छ्य (G1 before corr °च्छ्य)च, Cg k as in text (for आपृच्छ्यैव) Ś1 अभ्यनुज्ञाते B1 4 अथ (B4 °ध)नुज्ञात (for अभ्यनुज्ञात) —^d) M4 जगाम स (by transp) Ś1 Ñ2 V B D (except Dt D4 6 8) जगाम त्रिदिवा(V2 4 B1–3 (m) D1 3 7 13 त्रिद(D1 °दि)वा)लय

3 Ñ1 missing (cf v l 1) —^a) V1 D5 12 स मुहूर्तं, V3 समुहूर्त D7 14 स मुहूर्ते, D10 सुमुहूर्ते (for स मुहूर्तं) V3 गतस, D14 om (for गते) ※ Ct मुहूर्तात् इति पाठस्तु कश्चित् । ※ —^b) D5 देवलोके T3 (before sec corr) °लोक (for देवलोकं) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 दे(D3 ब्र)वलोकाय नारदे —^d) D3 जाह्नव्यां (for °व्यास्त्) D1 3 7 om M4 च (for तु) D1 न त्रि° D3 अति° (for अविदूरत) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 वाल्मीकिर्मु(Ñ2 °किमु, D12 °कमु)निसत्तम

4 Ñ1 missing (cf v l 1) —^a) Ñ2 V1 3 B2–4 D10 13 स च, D1 2 तत्र, D1 ससु T1 स तं (for स तु) Ś1 स चरन् (m sec m रम्ये)तीर्थमासाद्य, V4 B1 स पूर्वं तीर्थमासाद्य, D5 11 13 स चरे (D11 °रन्) तीर्थमासाद्य —^b) V3 D11 12 तमसायां (for तमसाया) Dt D1 2 4 6–9 G4 M2 3 मुनिस्तदा (for महामुनि) —^c) D1–3 7 13 उवाच शिष्यं पार्श्वस्थ —^d) V3 D1 7 तीरम् (for तीर्थम्) D5 अकर्दम° (sic) (for अकर्दमम्)

5 Ñ1 missing (cf v l 1) —^a) Ś1 Ñ2 V B D5 10 11 13 नि (D12 13 नि)ष्कर्दम, D3 न कर्दमम्, D2 3 7 नि कर्दमम्, D13 निःशार्करम् (sic) M4 निष्कर्दमम् (for अकर्दमम्) V2 तीरं (for तीर्थं) —^b) Ñ2 V1 3 4 B1 2 4 D1 3 5 7 9 13 M4 भारद्वाज D13 शानिशामय —^c) Ś1 Ñ2 V B D1 5 10 13 पुण्यं चैव (for रमणीयं) Ś1 Ñ2 V2–4 B D1 3 5 7 10–13 प्रसन्न च V4 पवित्र च (for प्रसन्नाम्बु) —^d) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 सज्जनानां यथा मन (D7 मनो यथा by transp) —After 5 Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1 3 5 7 10–13 ins

130* इद तीर्थसमं सौम्य सुजलं सूक्ष्मवालुकम् ।

[Ñ2 इत (sic), D3 इमं (for इद) Ñ2 V3 4 B D1–3 5 10 13 तीर्थं° D7 13 °वर (for तीर्थसमं) Ñ2 V3 4 B2–4 D1 3 7 10 सौम्यं D2 सौख्य, D3 सौक्ष (for सौम्य) V2 पुण्यतीर्थमिद सौम्य (for the prior half) D7 सजल D13 सुजल (for सुजलं) D5 शुभ्र° D3 सौम्य° (for सूक्ष्म°)]

—After 130* D3 ins. 6 ^cd as in Ś1 with variant तटो for तीर्थं

6 Ñ1 missing (cf v l 1) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D5 10 12 13 om 6 ^cd B2 D11 transp 6 ^ab and 6 ^cd —^a) D7 त्रिन्यस्य, D11 अस्यतां (for न्यस्यतां) D7 कलशो (for कलशस्) B2 D1 2 7 9 11 तावत्; D6 तीर्तं (sic) T3

एवमुक्तो भरद्वाजो वाल्मीकेन महात्मना ।
प्रायच्छत मुनेस्तस्य वल्कलं नियतो गुरोः ॥ ७
स शिष्यहस्तादादाय वल्कलं नियतेन्द्रियः ।
विचचार ह पश्यंस्तत्सर्वतो विपुलं वनम् ॥ ८
तस्याभ्याशे तु मिथुनं चरन्तमनपायिनम् ।

ददर्श भगवांस्तत्र क्रौञ्चयोश्चारुनिःस्वनम् ॥ ९
तस्मात्तु मिथुनादेकं पुमांसं पापनिश्चयः ।
जघान वैरनिलयो निषादस्तस्य पश्यतः ॥ १०
तं शोणितपरीताङ्गं वेष्टमानं महीतले ।
भार्या तु निहतं दृष्ट्वा रुराव करुणां गिरम् ॥ ११ G. 1. 2. 14 B. 1. 2. 11 L. 1. 2. 14

damaged; T3 थाह (sic) (for तात). D3 कलसाहान (sic) (for कलशस्नात) —^{b}) G2.4 M1.3 Ctp वल्कला (M3 sec. *m.* as in text). D1.3.7 transp. वल्कलं and मम. M2 वल्कला दीयतां मम. M4 दीयेतां मम वल्कले. B2 D11 transp. ^{ab} and ^{cd}.—^{c}) Ś1 Ñ2 V B D5.10–13 अस्मिन् (for इदम्). V3 विगा° (for [अ] वगा°) —^{d}) D2 °तीरम् (for °तीर्थम्). Ś1 Ñ2 V B D5.10–13 तीर्थेऽहं तमसाजले (D11 °जले).—After 6, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5.10–13 ins., while D1–3.7 ins. after 6^{ab} :

131* वल्कलं त्वमिहादाय शीघ्रमेह्याश्रमात्पुनः ।
यथा कालात्ययो न स्यात्तथा साधु विधीयताम् ।

[(l. 1) D11 वल्कले. V2 पश्य (for एहि). D7 reads for l. 1 त्वमिहादाय शीघ्रं मे ह्याश्रमाद्वल्कलं पुनः.—(l. 2) D2.3.7 कालात्ययो यथा (by transp.). V4 नीतिर्, D13 साधो (for साधु).]

7 Ñ1 missing (cf. v.l. 1). M4 om. 7.—^{a}) D4 उक्तो (for उक्तो).—^{b}) T3 वाल्मिकेन; M3 वाल्मीकेन.—^{c}) G2.4 M1.3 वल्कलो (here and elsewhere below) T2 नियतो (for नियतो). G3 M1 मुने. (for गुरोः).—For 7, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1–3.4.7.10–13 subst. :

132* स गुरोर्वचनाच्छीघ्रं पुनरागम्य चाश्रमात् ।
आनीय वल्कलं तस्मै गुरवे प्रत्यवेदयत् ।

[(l. 1) V3 स्वगुरोर्; Ñ2 V2 B D1–3.7.13 transp. आगम्य (Ñ2 V2 B2 (m. स्य) D7 °स्य) and पुनर्. Ñ2 V2 B D1–3.7.13 om. च. V3 पुनरायातस्तम् (for पुनरागम्य च) D1–3.7.13 आश्रमं.—(l. 2) D1 चास्मै, D2.3.7 चास्मै (for तस्मै). V1 च नि°; V3 [अ]स्मै न्य°, V4 B2 प्रत्यपादयत् (B3 m. °पादयत्). D6 प्रतिपादयत् (for प्रत्यवेदयत्).

8 Ñ1 missing (cf. v.l. 1).—^{a}) D3.4 आदा*.—^{b}) Ś1 Ñ2 V B D5.10–13 परिधाय च (B3 m. °धाय) वल्कलं; D1.2.7 स्नात्वा च स (D2 चैव) महामुनिः M4 वल्कले नियतो मुनिः.—After 8^{ab}, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D (except Dt D4.6.8.9.14) ins. :

133* अवगाह्य जले स्नात्वा जप्त्वा जप्यं च पावनः ।
तर्पयित्वा च विधिवत्तोयेन पितृदेवताः ।

[D1.2.7.9 om. l. 1.—(l. 2) D1.7 तु (for च).]

—^{c}) D1.2.7 °रितिश्चास्य D3 °रितश्चास्य M2 °रहः पश्यन् (for °ह पश्यंस्तत्). Ś1 Ñ2 V B D5.10–13 निरीक्ष्य (V3–4 D5.10 °क्ष्य) मानो व्यचरत् (D6.13 विचरत् D11 om. 8^{d} up to ददर्श in 9^{c}.—^{d}) V3 B3 सर्वं तत्र; D13 तत्रीव

(for सर्वतो) Ś1 Ñ2 V B D5.10.12.13 तमसा (D13 °सां) (for विपुलं). V2.3 B3 (m., orig. as in text) -जलं; V4 -तटं; D13 च तं (for वनं).

9 Ñ1 missing (cf. v.l. 1). D11 om. 9^{ab} and partially ^{c} (cf. v.l. 8).—^{ab}) D3 तदभ्यासे; M4 समभ्याशे (for तस्या°). M4 स (for तु). Ś1 Ñ2 V B D1–3.5.7.10.12.13 ततः स तमसा (D7 तम*) तीरे (V1 °रं) वि (V2.3 D7 व्य) चरंतम (Ñ2 B1 m. D7.10 °रन्तम्; B3 D13 °रन्तं) भीत (D2 °इ) वत् (D13 °वान्) —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D1–3.5.7.10–13 क्रौं (V1 क्रौं, D11 om.) च (B3 m., D11 om.) योस् (for भगवांस्).—^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1–3.5.7.10–13 मिथुनं (for क्रौञ्चयोश्). Ś1 च सुदर्शनं; V1.2.4 B D1–3.4.7.10–13 °दर्शनं (D2 °न°). V3 प्रियदर्शनं; Dt D4 S °निस्वनं (for चारुनिःस्वनं)

10 Ñ1 missing (cf. v.l. 1).—^{a}) Ś1 Ñ2 V B D5.10–13 च; M4 स (for तु).—^{b}) D3 सुरम्यं (for पुमांसं). D3 (before corr.) पापि° (for पाप°) Ś1 Ñ2 V B D5.10–13 भागत्यानुपलक्षितः.—^{c}) Ś1 Ñ2 V B D5.10–12 वद्धानुशयो; D1–3.7.9 वीरनिलयं (D6 °यो), D13 कश्चिद्वानुरको, M4 पाप° (for वैरनिलयो) —^{d}) D1 om. निषाद. Ś1 Ñ2 V B D (except Dt D4.6.8.9.14) M4 मुनि (D3.7 ऋषि, D3 M3 सूपि) सन्निधौ (for तस्य पश्यतः). D1 द्रागुः (crossed) सन्निधौ (submetric).

11 Ñ1 missing (cf. v.l. 1).—^{a}) D1–3.7 दृष्टं रुधिरदिग्धाङ्गं.—^{b}) Ñ2 V1.3.4 B Dt D1.3.5–13 चेष्टमानं; V2 स्फुरमाणं, Cg as in text (for वेष्टमानं). V3 °तले (orig. as in text) (for महीतले) —After 11^{ab}, D1–3.7 ins

134* ददर्श रुधिरदिग्धाङ्गं निकृत्तं क्रौञ्चमत्स्यकम् ।
[D1 अबक्त्र (sic), D7 अक्षत (for निकृत्तं)]

—^{c}) D1.2.7 तं; T2 च, G1 [अ] थ, M3 *inf. lin. sec. m.*, M4 [अ] स्य (for तु) D1 निहितं (for निहतं). D3 मार्यानिहतं दृष्ट्वा.—^{d}) D1–3.7.9 विललापार्ता (D2 °र्त, D7 °ग (sic)) च गिरा. M4 रुरोद करुणा गिरः; Ctp °रोषरिक्षमा.—For 11^{cd}, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5.10–13 subst. :

135* दृष्ट्वा क्रौञ्ची रुरोदार्ता करुणं रोषविक्षमा ।
[Ñ2 V1 क्रौञ्च (for क्रौञ्ची) Ś1 V3 D5.11 रुरा (D12 °रो) द (for रुरोद). D13 करुणं (for करुणं). Ś1 D5 °भ्रमाः; V1 °भ्रमत्, V4 °भ्रमात्, B2 (m.) रतिविभ्रमा (orig. °गुणा); D11 च परिभ्रमत्, D12 रोषविभ्रं, D13 रतिविभ्रमा (for रोषविभ्रमा).]
—After 11, Dt D4.6.8.9.14 S (except M4) ins. :

G 1 2 15 B. 1 2 13 L. 1 2 15

तथा तु तं द्विजं दृष्ट्वा निषादेन निपातितम् ।
ऋषेर्धर्मात्मनस्तस्य कारुण्यं समपद्यत ॥ १२
ततः करुणवेदित्वादधर्मोऽयमिति द्विजः ।
निशाम्य रुदतीं क्रौञ्चीमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १३
मा निषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः ।
यत्क्रौञ्चमिथुनादेकमवधीः काममोहितम् ॥ १४
तस्यैवं ब्रुवतश्चिन्ता बभूव हृदि वीक्षतः ।
शोकार्तेनास्य शकुनेः किमिदं व्याहृतं मया ॥ १५
चिन्तयन्स महाप्राज्ञश्चकार मतिमान्मतिम् ।
शिष्यं चैवाब्रवीद्वाक्यमिदं स मुनिपुंगवः ॥ १६
पादबद्धोऽक्षरसमस्तन्त्रीलयसमन्वितः ।
शोकार्तस्य प्रवृत्तो मे श्लोको भवतु नान्यथा ॥ १७

136* मिथुना पतिना तेन द्विजेन सहचारिणा ।
ताम्रशीर्षेण मत्तेन पत्रिणा सहितेन वै ।

[(l. 1) D4 मिथुना M1 पतिता (for पतिना) T2 °चारिणी (for सहचारिणा) —(l. 2) G3 ताम्र° (for ताम्र°) G2 शुकेन (for मत्तेन) D4 G1.4 शर° (for शीर्ष°)]

On the other hand D2.3.5 ins.

137* तथा ता विलपन्तीं हि क्रौञ्चीं वा पद्गतां मुनिः ।

[D3 विलपमानां (for तां विलपन्तीं) D1 तां, D3 च (for हि) D1 वाष्प° D3 च पतितां (for बाणहतां)]

12 Ñ1 missing (cf. v. l. 1) —a) D1.2 यथा च तं, D1.3 °च तं, D4.6.8 तथाविधं, D5 तथा मृतं, T2 M3 तदा तु तं, G1.4 तथा तु तं, M4 °गतं, Cg as in text (for तथा तु तं) D1.3.7 तेनं, G1 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) Ś1 Ñ2 V B (B3 m) D5.10–13 तथा (Ñ1 B3 (orig.) D10 ततस्तं, V4 तथाविधं D3 ततस्तथा) निहतं दृष्ट्वा —b) G4 missing ab on a damaged fol. Ś1 Ñ2 V1.2.4 B D5.10–13 निषादे (Ñ2 दे m) नोद्यतं (D11 °**तं) वने, V3 निषादेनाहतं मुनिः M1 missing from तम to का in d (fol. damaged) —c) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5.10.11.12 मुने, D1–3.7 दृष्ट्वा, D14 मुनि (for ऋषेर्) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1–3.5.7.10–13 शिष्यसहायस्य —d) M1 करुणा (for कारुण्य) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5.10–13 M4 °जायत (for समपद्यत) D1.3.7 मुने कारुण्यमागत (D3 °तामगात्, D3.7 °मागमत्)

13 Ñ1 missing 13ab (cf. v. l. 1) —a) B1 °विदि वात् (sic) D3 कारुण्य° D5 करुणा° D13 करणो दित्वाद् (sic) (for करुणवेदि गाद्) —b) M2 द्वच (sic) (for द्विज) Ś1 Ñ2 V B D4.10–13 धर्मात्मा स द्विजोत्तम, D1.3.7.8 इ (D3 चे) द वचनमब्रवीत्

—After 13ab D1.3.7.8 ins.

138* अहो बत निषादेन नृशंसेनाल्पबुद्धिना ।
शापभ्रस्य कृतमिदं लोके कर्म विगर्हितम् ।

[(l. 1) D3 नृशंसेन निषादेन (by transp.) D2 अल्प° (for अल्प°) —(l. 2) D3.7 अनाख्य (for अवाच्य) D3 लोके (for इदं) D3 धर्म (for कर्म)]

—c) Ś1 Ñ V B D (except D1 D4.8.14) निशम्य (for निशाम्य) Ś1 Ñ V B D5.10–13 करुणां (D13 °णा) (for रुदतीं) V3 क्रौञ्चे, V2 क्रौञ्च्या, D9.11.12 क्रौञ्ची (for क्रौञ्चीम्) —d) D3 पुनर् (for इदं) Ś1 Ñ V1.2.4 B1 D1.10–13 अ (V1.2 D11 र) देवीं ता (V1 om. तां (sub-metric) V4.5 ताङ्गिरां, V3 ह वृद्धा च जगादिदं, B2–4 अदेवीं तां जगाद ह (B3 च), B1 (m) ह्रदवीं ता जगादिदं

14 a) D11 च (for त्वम्) —b) Ś1 आगम (for अगमः) D2 शश्वतीं D3 शाश्वती (sic) (for शाश्वतीः) —c) D3 यं (for यत्) D11 मृतम् (for एकम्) —d) V4 om. च, D1 om. म in मवधी D5 °धीत् (for अवधीः) V1 D4.8.13 °मोहित G4 missing (for °मोहितम्)

15 G4 missing up to बभूव in b on a damaged fol. —ab) D1 D3 इत्थ (for एवं), D3 वदतस् (for ब्रुवतस्) D3 चिरा (sic) (for चिन्ता) D3 °वीक्षितु, D2.3.5 M3 °वीक्ष्य तं (D3 तां) D7 M3 °वीक्ष्य (M3 orig. °क्षि) तः, T1 M2 °वीक्षित, D12 सद्यतरं (for हृदि वीक्षतः) Ś1 Ñ V B D5.10.11.12 तस्येदमुक्त्वा वचनं चिताभूत्सदनंतरं —c) D3 शोकार्तां च (for शोकार्तेन) D1–3.7.8 एव (for अस्य) D1 शकुनौ, M3 श** (for शकुने) Ś1 Ñ V B D10–13 शकुने (Ś1 शकुने, D12 शाकुन) शोचता (Ś1 D5 °तो) ह्येवं —d) Ś1 किमेतं, Ñ V B D1.5–13 किमेतद्, M3 damaged, M1 किमिदं (for किमिदं) D3.7 भाषितं, M4 व्याहृतिर् (for व्याहृतं)

16 a) D4 reads मनि in marg. G1.3 मतिमुरामां G1 repeats मान्मति —c) M3 शि* (for शिष्य) —d) M3 च (for स) M2 ** पुगव —For 16 Ś1 Ñ V B D (except D1 D4.8.14) subst. (D3 subst. l. 1 only for 16ab)

139* मुहूर्तमिव च ध्यात्वा यावर्थं तत्त्वविग्रहश्च च ।
शिष्यमाह स्थितं पार्श्वे भारद्वाजमिदं वचः ।

[(l. 1) V2 एव (for इव) Ś1 Ñ B3 (m as in text) D1.10 तद् D3 तु (for च) V3 D1.2.3.11 स मुहूर्तमिव (D1 °मपि) ध्यात्वा (for the prior half) B3 (m as in text) D10 च (for तद्) D11 तदावर्थं (by transp.) V3 B3 (m, orig. तद्विग्रह) D11 परिग्रहः B1 वै विग्रह (for भविग्रहः) V3 °र्थं विग्रहः च, D1 °तत्रोपविश्य च (for the post half) —(l. 2) D1.3.7 उवाच शिष्य भगवान् (for the prior half) Ñ V2 D1.7.11–13 भरद्वाजम्]

17 D1 om. 17c—18b —a) D3 समश्चैव (for अक्षरसमस्) D1.2 पाद (D3 °दे) बद्धसमश्चैव, M1 समबद्धाक्षर पद —c) G4 partially missing D3 प्रवृत्तो D3 प्रवृत्तौ

Picture 2

Vālmīki gives a curse to the Niṣāda:

मा निषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः।
यत्क्रौञ्चमिथुनादेकमवधीः काममोहितम् ॥ I. 2. 14

शिष्यस्तु तस्य ब्रुवतो मुनेर्वाक्यमनुत्तमम् ।
प्रतिजग्राह संहृष्टस्तस्य तुष्टोऽभवद्गुरुः ॥ १८

सोऽभिषेकं ततः कृत्वा तीर्थे तस्मिन्यथाविधि ।
तमेव चिन्तयन्नर्थमुपावर्तत वै मुनिः ॥ १९

भरद्वाजस्ततः शिष्यो विनीतः श्रुतवान्गुरोः ।
कलशं पूर्णमादाय पृष्ठतोऽनुजगाम ह ॥ २०

स प्रविश्याश्रमपदं शिष्येण सह धर्मवित् ।
उपविष्टः कथाश्चान्याश्चकार ध्यानमास्थितः ॥ २१

आजगाम ततो ब्रह्मा लोककर्ता स्वयं प्रभुः ।
चतुर्मुखो महातेजा द्रष्टुं तं मुनिपुंगवम् ॥ २२

वाल्मीकिरथ तं दृष्ट्वा सहसोत्थाय वाग्यतः ।
प्राञ्जलिः प्रयतो भूत्वा तस्थौ परमविस्मितः ॥ २३ C. 1 2 26 B 1 2 24 L 1 2 26

(sic)(for प्रवृत्तो) D14 T G2 M1 [ब]य (for मे) —d) D3 4 14 T भवति (for भवतु) D2 3 मा (for न) M3 missing (for नान्यथा) —For 17, Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst

140* पादैश्चतुर्भि संयुक्तमिदं वाक्यं समाक्षरैः ।
शोचतोक्तं मया यस्मात्तस्माच्छ्लोको भविष्यति ।

[(l 1) B1 संयुक्तेः (for संयुक्तम्) B3 (m as in text) 4 D10 समाक्षर —(l 2) D13 om तस्माच Ñ V1 3 श्लोके (for श्लोको) Ś1 भवत्युत, V1 [अ]भवदिति V2 B3 (m orig as in text) D11 13 भविष्यति (for भवष्विति)]

18 D7 om 18ab (cf v l 17) M2 missing a on a damaged fol —a) Ś1 Ñ V (V1 om) B D1 3 8 10 11 [अ]थ D3 10 11 [अ]पि (for तु) Ś1 Ñ V B1–3 D3 10 11 13 तच्छ्रुत्वा, B4 तं श्रुत्वा, D12 * श्रुत्वा (for ब्रुवतो) —b) B3 (m as in text) ऋषेर (for मुनेर्) —c) Dt D3 4 6 संतुष्टस्, G2 t as in text (for संहृष्टस्) —d) D3 तवस् (for तस्य) D1 प्रीतो, G1 3 हृष्टो (for तुष्टो) Dt D2 3 6–8 मुनि (for गुरु) —For 18cd Ś1 Ñ V B D4 10–13 subst

141* तथेति प्रतिजग्राह गुरोः प्रीतिं विदर्शयन् ।
[D11 प्रथाति (sic) B4 प्रतिजग्राह* Ñ V3 B (except B4) नि(B3 m. प्र)दर्शयन् (B1 °न) V3 4 D13 प्रदर्शयन् (for विदर्शयन्)]
Then cont

142* संभारमाग एवाथ शिष्येण सहितस्तदा ।
[Ś1 V2 D5 12–13 स भार° V4 समाप्य° (for सभारमाग) V3 [अ]पि, D11 [अ]थं (for [अ]थ) D3 सहि * स् V4 B1 तत्र, D13 तथा (for तदा) Ñ1 illeg after शिष्येण]

19 Ś1 Ñ V B D5 10–13 om 19ab (cf 133*) —b) D1 तीर्थेनथा, D3 °नथा, D7 °तावद् (for तीर्थे तस्मिन्) D1 2 3 °कर्म, D4 6 °विधि (for °विधि) —c) Ñ1 V1 B1 3 D1 10 एवं (for एव) Ñ1 B1–3 (B1 2 m.) श्लोक (for अर्थं) V4 तस्यैव चिन्तयन्नर्थम् (submetric) —d) Ñ V4 B1 2 उपा(V4 उपे)यादाश्रमं, V1 B3 (m आययावाश्रमं) 4 उपागमाश्रमं V2 समन्वागाश्रमं, V3 समीयाश्रमं (for उपावर्तत वै) Ś1 D1 2 3 7 10–13 आश्रमाय न्यवर्तत (D12 न्यवर्तत) D3 आश्रमाय निवर्तित.

20 a) M4 भारद्वाजस्तु शिष्यो वै —b) G4 missing नीत श्रुत on a damaged fol T2 श्रितवान् (after corr as in text) T3 श्रुतवान् (for श्रुतवान्) D3 T2 G1 3 M2 3 मुनि, T1 3 मुने, M4 शुचि (for गुरो) —For 20ab Ś1 Ñ V B D1 2 3 7 10–13 subst

143* तमन्वयाद्विनीतात्मा भारद्वाजो महामुनि ।
[V2 3 अनु° V4 D1 3 अन्वि° (for मन्वयाद्) B3 विधूतात्मा (m as in text) D1 13 भर° (for भारद्वाजो) D7 om महा Ñ1 V1 B3 °मुनि (for °मुनि)]

—c) Ñ V B G4 पूर्णं(D4 °र्णं)कलशम् (V1 B1[om]–4 °सम्) (by transp) D13 पय कलशम् —d) Ś1 D1–3 मुनिसत्तम (D1 3 °म) D7 मुनिपुंगवं, D13 जगाम ह (submetric) (for ऽनुजगाम ह) Ñ V B D11 13 शिष्य परम सम(V3 °य)त

21 a) Ś1 त°, Dt समपेश्य (for स प्रविश्य) V3 [आ]श्रममिद (for °पद) —b) Ñ2 B3 (m orig as in text)सहितस्तदा M3 * * धर्मवित् (for सह धर्मवित्) —cd) Ñ V B D10 11 13 ततस्तस्मिन्, Dt कथास्ः (wrong ly om श्चान्या) (for कथाश्चान्यास्) Ñ V B1–3 D10 11 13 बभूव B4 अभवद् (for चकार) V4 °तत्पर, D13 °माश्रित (for ध्यानमास्थित) Ś1 D1–3 7 उपविश्यासने तूष्णीं ध्यान मेवान्वपद्यत —After 21 G1 ins 144*

22 ab) B3 repeats लो in लोक° V2 (before corr as in text) स्वयंप्रभ, D14 illeg T2 स्वयंभुव (for स्वय प्रभु) Ś1 D1–3 7 आजगामाश्रममयो (D3 °पदे) ब्रह्मा लोकपितामह D1 om 22cd—24 —c) D3 4 11 13 G1–3 M1 ऋषि° (for मुनि°) —For 22cd Ś1 Ñ V B D2 3 7 10 13 M4 subst while G1 ins after 21

144* स्वयं स्वयंभूर्भगवान्द्रष्टुं तमृषिसत्तमम् ।
[In Ñ1 after स्वय स up to ष्टुं and last two letters सम् are illeg V2 एवं D13 तत्र G1 अथ M4 ब्रह्म (for first स्वय) V1 2 B1 स्वयमुभगवान् द्रष्टु (V1 तत्र V2 देवो) (for the prior half) B1 स्वयं (for द्रष्टुं) D7 त द्रष्टु (by transp.) V3 ऋषिमुख्यं, G1 मुनिपुंगवं (for ऋषिसत्तमम्)]

23 D1 om 23 (cf v l 22) —a) Ś1 ऋषि on marg Ś1 Ñ V1 2 B D2 3 5 7 10–13 M4 ऋषि (for अथ), B1 तद् (for तं) V4 आगतं दृष्ट्वा (inf lin ऋषिं मुदा

G 1 2 27
B 1 2 25
L 1 2 27

पूजयामास तं देवं पाद्यार्घ्यासनवन्दनैः ।
प्रणम्य विधिवच्चैनं पृष्ट्वानामयमव्ययम् ॥ २४
अथोपविश्य भगवानासने परमार्चिते ।
वाल्मीकये महर्षये संदिदेशासनं ततः ॥ २५
उपविष्टे तदा तस्मिन्साक्षाल्लोकपितामहे ।
तद्गतेनैव मनसा वाल्मीकिर्ध्यानमास्थितः ॥ २६
पापात्मना कृतं कष्टं वैरग्रहणबुद्धिना ।
यस्तादृशं चारुरवं क्रौञ्चं हन्यादकारणात् ॥ २७
शोचन्नेव मुहुः क्रौञ्चीमुपश्लोकमिमं पुनः ।
जगावन्तर्गतमना भूत्वा शोकपरायणः ॥ २८

also) (for अथ च दृष्ट्वा) —ᵇ) T2 सहसो° (sic) (for सहसोत्थाय) Ñ1 illeg V1 वाग्यत, D7 भाग्रत (for वाग्यत) D3 सहसास्थाय धर्मवित् —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1.3.4 B2.3.4 D2.6.10.12–14 T G2.4 M1 प्रणतो, Cg t as in text (for प्रयतो) V4 तस्मै D11 ब्रह्मा (as in text also) (for भूत्वा) —ᵈ) Ś1 तस्मै, V4 भूत्वा (for तस्थौ) B4 (marg orig as in text) तस्थौ भूत्वा (by transp) V4 °भसस्मित°, D3 °भविस्मित, D14 illeg (for °मविस्मित)

24 D1 om 24 (cf v l 22) D2.7.9 transp 24 and 25ᵃᵇ D3 transp 24ᵃᵇ and 25ᵃᵇ —ᵃ) D14 illeg (for पूज) Ś1 Ñ V B D2.3.5.7.9.10.12.13 M4 चैवं (D12 वै चै by transp)न (for तं देवं) D11 पूजयामास चैनं (submetric) —ᵇ) Ñ1 illeg after पाद्या V1 पाद्यार्घ्यास (दा also)न° V3.4 D13 पाद्यार्घ्या(D12 °र्घ्या)सनवन्दनैः, D2.3.7.9 पाद्यार्घ(D7 °र्घ्य)स्तुति° —After 24ᵃᵇ, M4 ins 28ᶜᵈ which is repeated in its proper place —ᶜ) D14 illeg प्र to वि Ś1 प्रणतो Ñ V B D5.10.12.13 प्रण(Ñ1 illeg)तो, G4 M4 प्रणम्य (for प्रणम्य) D2 वापि, D3.7 M4 चापि D3 चैव (for चैन) —ᵈ) V3 D2.14 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) D3 [अ]नामयम्, D13 [अ]नाम* (for [अ]नामयम्) D11 कपय (sic) D12 *व्यय, M1 अव्यय (for अव्ययम्) D6.3 पृष्ट्वा चैव निरामये Cm g t as in text ⸎ Cf. अव्यय व्ययो नाशादिवनाशरहितस्य .. .. । प्रथमं स्वागतमत्रभवता स्वाभिनामित्यनामयं पृष्ट्वा । ⸎

25 D2.7.9 transp 24 and 25ᵃᵇ D3 24ᵃᵇ and 25ᵃᵇ —ᵃ) Ñ1 B3 (*sec. m.*) तपो° (for अथोपविश्य) —ᵇ) V3 परमर्चित॰, G1 र्चिते (for परमार्चिते) —For 25ᵃᵇ D1 subst D2.3.7.9 ins line 2 after 25ᵃᵇ

145* स्वयं स्वयम्भूर्भगवानासने परमार्चिते ।
ऋषिणाभ्यर्चिते सम्यगासांचक्रे पितामहः ।

[(l 2) D7 अभ्यर्चित D9 आसां° (*sec m* orig आमां°) (for आसांचक्रे) D2.3.7 वरासने (for पितामह)]

Ñ1 illeg after वाल्मीक up to ᵈ D14 partially illeg —ᶜ) V2.3 वाल्मीकाय (for °कये) Ś1 अभ्यासन॰, Ñ2 V1.2.4 B (B1 orig) D5.10.12.13 [अ]भ्यासनं स (V2 V3 °स D3 °स) V3 B1 (m.) [अ]भ्यासौ ब्रह्मा Dt D2.4 Ct च ऋषये D1 [अ]थासनं स्व D2.4 आसने स्वे Cg as in text (for महर्षये) D7 वाल्मीकयेऽथासनं स्व, D11 M4 वाल्मीकिम्भ्यासनं स (submetric) —ᵈ) Ś1 स दिदेशांतर, Ñ2 V1.2.4 B (B1 m. as in text) D1–3.5.10–13 M1 दिदेशानतर, V2 om स, D7 विवेशानतर, D14 त दिदेशा° (for संदिदेशासन) M4 तदा (for तत) —After 25 Dt D2.6.9.14 S (except M4) ins.

146* महात्मा समनुज्ञात सोऽप्युपाविशदासने ।

26 ᵃ) D1 उपविष्ट, D3.13 उपविष्टो, M4 उपविष्टे (for उपविष्टे) Ś1 Ñ2 V3 B2.3 D1–3.5.7.12.13 ततस्तस्मिन्, Ñ1 V2 B1 तु तस्मिंस्तु, V1 च ततस्तस्मिन् (hypermetric) V4 B1 D13 च तस्मिंस्तु, M4 च तस्मिन् स (for तदा तस्मिन्) —ᵇ) Ñ1 V4 D2 पितामह (for पितामहे) —ᶜ) V3 तद्गतेनैव, D5 °तेनेव (for तद्गतेनैव) —ᵈ) Ś1 °संस्थित, D1 °माश्रित (for °मास्थित)

27 Ś1 Ñ V B D1.3.5.7.9–13 M4 transp 27 and 28 —ᵃ) G3 °त्मान (for पापात्मना) Ś1 Ñ V B D1.10–13 कृतं पापात्मना (by transp) D2.6.7.9 कष्टं कृतं पापमना वै (D3 च पापमना) —ᵇ) Ś1 Ñ V2.3 B D5.10.12.13 क्या (Ñ2 क्रो)धेना(V1 om ना)नाम° (V2.3 °नाम° B1.3 °नार्थ° B3 (m orig as in text) °नर्थ°) V4 क्यायेनार्थ*°, D1–3.7.9.11 निषादेनाल्प° Ñ1 illeg for ᶜᵈ —ᶜ) D1.3.7.9.14 यत् Cg as in text (for यस्) D1 चारुतर, D7 °रवं M4 °रूपं (for चारुरवं) Ś1 य स्वकामातुरं क्रौञ्चम्, Ñ2 V B D5.10.12.13 यस्त (V2 repeats य V2 V4 B3.4 D10 °स्तु) चारुस्वा (V2.3 B1 °रव V4 D12 °वर, D3 °भय) क्रौञ्चम्, D3 यत्रादृश चारुर* (sic) D13 यस्त क्रौञ्च चारुरम् —ᵈ) D1–3.7.9 M4 अघ्नं क्रौञ्चम् (for क्रौञ्चं हन्याद्) Ś1 Ñ2 V B D5.10–13 अवधीत्तम(V1 °दकाम॰ B3 m B4 om अ॰ D13 °दाम)कारणात् (Ś1 Ñ2 V3 B4 [B3 m. as in text] D10 °णो)

28 Ś1 Ñ V B D1.3.5.7.9–13 M4 transp 27 and 28 —ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.5.7.9–13 M4 शोचन्नित्र° V2 शोचयन्निव ता V3 शोचयन्नितरा, Dt D2.6 °पुन, D1 शोचयन्°, D13 शोचन्निव स ता G1 °मेवमुप, Cg as in text (for शोचन्नेव मुहु) V4 D11 क्रौञ्चम् D6 श्लोकम् (for क्रौञ्चीम्) —ᵇ) Ś1 Ñ1 V B D5.10–13 तत° Ñ2 M4 उप (V3 तत) श्लोकम् (for उपश्लोकम्) V3–4 B1 इव (for इम) Dt D2.6 जगौ M4 मुनि (for पुन) D1.2.7 तमेवार्थं पुन पुन ; D9 तमेवार्थं विचिन्तयन् After 24ᵃᵇ M4 ins. 28ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 Ñ V B D1.3.5.7.9–13 जगादान्तर्गत°, Dt D2.6 पुनरन्तर्गत° D13 जगादान्तर्गतमना भूत्वा M4 (both times) जगौ चान्तर्गत° —ᵈ) D13 दु स, M1 (before corr) भूपा (for भूत्वा) Ś1 श्लोक°, V4 शोक° (for शोकपरायण).

तमुवाच ततो ब्रह्मा प्रहसन्मुनिपुंगवम् ।
श्लोक एव त्वया बद्धो नात्र कार्या विचारणा ॥ २९
मच्छन्दादेव ते ब्रह्मन्प्रवृत्तेयं सरस्वती ।
रामस्य चरितं कृत्स्नं कुरु त्वमृषिसत्तम ॥ ३०
धर्मात्मनो गुणवतो लोके रामस्य धीमतः ।
वृत्तं कथय धीरस्य यथा ते नारदाच्छ्रुतम् ॥ ३१
रहस्यं च प्रकाशं च यद्वृत्तं तस्य धीमतः ।
रामस्य सहसौमित्रे राक्षसानां च सर्वशः ॥ ३२
वैदेह्याश्चैव यद्वृत्तं प्रकाशं यदि वा रहः ।
तच्चाप्यविदितं सर्वं विदितं ते भविष्यति ॥ ३३
न ते वागनृता काव्ये काचिदत्र भविष्यति ।
कुरु रामकथां पुण्यां श्लोकबद्धां मनोरमाम् ॥ ३४

G. 1. 2. 39
B. 1. 2. 36
L. 1. 2. 39

29 ᵇ) D1–3.7.9 M3 प्रहस्य (for प्रहसन्). Ś1 Ñ V B D5.10.12.13 °सत्तमं (for °पुंगवम्). —After 29ᵃᵇ, Ś1 Ñ V B D5.10–13 ins.:

147* महर्षे यदयं प्रोक्तस्त्वया शोकवशाश्रयः ।

[D11 यपद (sic) (for यदय). B3 °श्रित (for °श्रय).] —ᶜ) Ś1 Ñ V B Dt D5.8.12 Ct एवास्त्वयं; D1–3.9 एव°, D10 एवास्त्वयं, M3 एकस्त्वया, Cg as in text (for एव त्वया). D13 श्लोकः स चास्त्वयं बंधः. ⊛ Ck इदानीमपि श्लोकव्याजेन त्वया श्लोक एव बद्धः; Ct: श्लोक एव त्वया इति पाठेपि यत्तोरूप एवायं त्वया बद्धः ⊛ —ᵈ) Ś1 Ñ V1.2.3 B2–4 D11.12 M3 तत्र वाक्यस्य शोचनः; V3 B1 तव वाक्यमशोधतः; D1–3.7.9.13 तस्य वाक्यस्य (D3 श्रोत्रस्य; D7 वाक्यम, D9 चत्रस्य) शोचनात् (D12 °नः); D5 [S]भूद्वाक्यस्य शोचतः.

30 ᵃ) Ś1 Ñ V2–4 B2–4 D2.3.5.7.8.11.12 स्वच्छंदाद्; B1 सच्छंदाद्; D13 स्वच्छंदा; Cm g k t as in text (for मच्छन्दाद्). —ᵇ) B2 (m) प्रवृत्तेयं. D12 स्वरस्वती (sic). —ᶜ) Ñ1 महान् (as in text also); D13 S (except M3.4) Cg सर्वं (for कृत्स्नं) —ᵈ) V4 D12 °सत्तमः (for °सत्तम) D9 कुरुत्व मुनिपुंगव.

31 ᵃ) Ñ1 धर्मात्मवतो गुणतो (sic) —ᵇ) Ñ1 V2 D7 लोक°, Ñ2 B1.2 (after corr. as in text) D3.9.10.13 लोका°. D2 लोकनाथस्य (for लोके रामस्य). —ᶜ) Ñ1 V1.2 B1–4 D2.3.5.8–13 प्रथय, V4 B1 प्रथम; D4 प्रविदं; Cg as in text (for कथय). Ś1 Ñ V1.2.4 B D1–3.5.6.8–13 G1 M1 रामस्य; D4.14 T1.3 G2 M1.2 धीरस्य; Cg t as in text (for धीरस्य). V3 रामस्य चरितं कृत्स्नं (cf. 30ᶜ), D7 रामस्य ससहायस्य —ᵈ) D11 यदा (for यथा).

32 ᵃ) V1 विहरय च; V4 B D3.7 रहश्चैव (for रहस्यं च). Ś1 D9.11 प्रकाश्यं, V4 B1 D7 प्रकाशात् (for प्रकाशं) —ᶜ) Ś1 Ñ V B1–3 D1–3.5.7.10–13 M4 ससहायस्य, B4 सहभ्रातुस्; Cg as in text (for सहसौमित्रे). —ᵈ) D3 राक्षसानां च स च सर्वशः (hypermetric).

33 ᵃ) M (except M1) Cg [अ]पि (for [ए]व). Ś1 वृत्तांते; G1 चरितं (for यद्वृत्तं). —ᵇ) G1 प्रकाशयति नारदः. —After 33ᵃᵇ, D1–3.7.9.11 ins., while Ś1 Ñ V B D5.10.12.13 ins. after 33:

148* उदारेण सराष्ट्रेण राज्ञा दशरथेन यत् ।
भाषितं भाषितं चैव गतं यथाप्यनुष्ठितम् ।

[Cf. l. 2–3 of 154*—(l. 1) V2.3 तथुतेन (for सराष्ट्र). Ñ2 B2.3 D10.12 सराष्ट्रेण सदारेण (by transp.); B4 सदाचारेण सराष्ट्रेण (hypermetric), D2 सदाचारेण राष्ट्रेण (for the prior half). D3 om. न in दशरथेन. V1.2 B4 D2.7.11 च (for यत्). —(l. 2) V2 प्रेषित, D9 (before corr. as in text) इसित (for भाषित). Ś1 Ñ2 V1 B1.2 D5.11.12 मत, V2.3 ज्ञात; D1 कृत, D10 तेन (for गत). V3 यथा, B4 तथ, D7 यदा, D2.3 चैव (for यच).]

B3.4 cont.:

149* सर्वं विदितमेवत्ते मत्प्रसादाद्भविष्यति ।

[B4 मत्प्रसादत्.]

—After 148*, Ñ2 V3 B3 (after 149*) D10.12.13 repeat 33ᶜᵈ. —ᶜ) Ñ2 V4 B3 (all both times) D10.12 (both second time) G1 M4 यच्च; D1.2 तथा, D13 (first time) यद्वा (for तच्च) Ś1 Ñ1 V1–3 B2 (m as in text) D1–3.6.9–13 [अ]भितं (for [अ]विदितं). Ñ2 B2 D10.12.13 (second, D13 first time) किंचिद् (for सर्वं). —ᵈ) B2 वेदितं (for विदितं). V4 तद् (for ते) —After 33, D1–3.7.9 ins.; Ś1 Ñ V B D5.10–13 ins. after 40:

150* धर्मकामार्थसंबद्धं बहुचित्रार्थविस्तरम् ।
समुद्रमिव रत्नाढ्यं लोकश्रुतिरसायनम् ।

(cf. l. 11.13 of 154* and l. 18–19 of the passage given in App. I (No. 2)—(l. 1) Ñ1 illeg. after धर्मार्थ up to ब in the prior half. Ñ transp. काम and अर्थ in धर्मकामार्थ. Ñ2 V3 B3.4 -संयुक्त, D3 -संबंध (for -संबद्ध). Ś1 -निरतन, B3 (m, orig. as in text) -भावित (for विस्तरम्) —(l. 2), B1 D9 क्षुद्र इव D13 om. मिव (for समुद्रमिव) D13 रत्नार्थं (for रत्नाढ्यं). Ñ V3 D1.3.10.12.13 लोके (for लोक) B4 -परायण (for -रसायनम्).)

34 B4 om. (hapl.) 34ᵃᵇ. —ᵃᵇ) D5 अनुते (for अनृता). M3 वाव्ये (sic) (for काव्ये) D2 कश्चिद् (for काचिद्) G1 तत्र (for अत्र) Ś1 Ñ V B1–3 D5.10–13 transp. काव्ये (Ś1 कापि) and काचिदत्र. —ᶜ) Ñ1 illeg. (for कुरु रा). Ñ1 V2.3 B (B3 m, orig. पुण्यां) D1–3.7.9 T3 M4 दिव्यां, Cg as in text (for पुण्यां). D11 कुरुत्वमकथां पुण्यं (sic). —ᵈ) Ś1 °बंधां, V3 श्लोकं°, D12 °बद्धां (for श्लोकबद्धां) M4 °हरां (for मनोरमाम्).

G 1 2 40 B 1 2 36 L 1 2 40 यावत्स्थास्यन्ति गिरयः सरितश्च महीतले ।
तावद्रामायणकथा लोकेषु प्रचरिष्यति ॥ ३५
यावद्रामस्य च कथा त्वत्कृता प्रचरिष्यति ।
तावदूर्ध्वमधश्च त्वं मल्लोकेषु निवत्स्यसि ॥ ३६
इत्युक्त्वा भगवान्ब्रह्मा तत्रैवान्तरधीयत ।
ततः सशिष्यो वाल्मीकिर्मुनिर्विस्मयमाययौ ॥ ३७
तस्य शिष्यास्ततः सर्वे जगुः श्लोकमिमं पुनः ।
मुहुर्मुहुः प्रीयमाणाः प्राहुश्च भृशविस्मिताः ॥ ३८
समाक्षरैश्चतुर्भिर्यः पादैर्गीतो महर्षिणा ।
सोऽनुव्याहरणाद्भूयः शोकः श्लोकत्वमागतः ॥ ३९
तस्य बुद्धिरियं जाता वाल्मीकेर्भावितात्मनः ।
कृत्स्नं रामायणं काव्यमीदृशैः करवाण्यहम् ॥ ४०
उदारवृत्तार्थपदैर्मनोरमै-
स्तदास्य रामस्य चकार कीर्तिमान् ।
समाक्षरैः श्लोकशतैर्यशस्विनो
यशस्करं काव्यमुदारधीर्मुनिः ॥ ४१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

35 T1 missing ^ab on a damaged fol —^c) V3 रामायणं पुण्य, M4 रामकथा लोके (for रामायणकथा) —^d) B3 त्वत्कृता, M4 सर्वत (for लोकेषु) D13 विचरिष्यति

36 B1 om 36 Ś1 Ñ1 V3 D2 3 5 7 11 13 T1 M3 om ^ab T2 reads ^ab in marg (sec. m) —^a) Ñ2 V2 D1 9 10 12 G4 M4 च रामस्य (by transp), V1 4 B2 4 D4 14 T1 2 G2 M1 2 रामायण, B3 G3 रामस्य तु, G1 रामस्य (submetric) (for रामस्य च) —^b) V1 4 B2 4 लोकेषु, D13 त्वत्कथा (for त्वत्कृता) D14 विचरिष्यति —^c) D2 तव च (for तावद्) Ñ D1-4 7 9 11 12 ऊर्ध्वगतिस्त् (for ऊर्ध्वमधश्च) V4 D1-3 7 M4 चैव, D9 त्वं च (by transp) (for च त्वं) —^d) V1 3 D1-3 7 9 G1 2 M3 मम लोके, D3 मल्लोके च, B3 (m, orig as in text) स्वर्गलोके (for मल्लोकेषु) Ñ1 V2 4 D3 7 9 निवत्स्यति, B3 विवत्स्यसि (m as in text) D14 चरिष्यसि (for निवत्स्यसि) G4 मल्लोके निवसिष्यसि

37 ^c) Dt D6 8 11 S (except M4) भगवान्, D3 4 9 वाल्मीकि (for वाल्मीकिर्) V3 तत स शिष्यसहितो —^d) D1-4 7 आगत (for माययौ) Ś1 Ñ V1 2 4 B D3 10-13 विस्मय परं (Ñ1 m परमं) ययौ, V4 वाल्मीकिर्विस्मय ययौ, D9 -मुनिर्विस्मयमानस

38 ^a) D13 G4 तथा (for ततः) Ñ1 तस्य (for सर्वे) —^b) Dt repeats D13 गुरो (for जगु) Ñ2 V3 B2 4 इदं, D1 3 7 9 हितं (for इमं) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 9-13 M4 तदा B3 तथा, G4 missing (for पुनः) —^c) V3 प्रियमना, D3 प्रीयमाण (sic) (for प्रीयमाणा) D2 om. from 38^d to 39^c —^d) V2 3 प्राहुश्च, B1 भूयश्च°, D4 प्राहुश्च (sic) D3 illeg D9 मु°, M4 प्र° (for प्राहुश्च) Ś1 °तु सिता, V3 चतु° (for भृशविस्मिता)

39 D2 om 39^abc (cf v 1 38) —^a) M3 चतु° (for समाक्षरैश्) B3 (m as in text) च (for य) M4 चतुष्पादोक्षरसम —^b) T1 °पंक्ति: M4 शोकार्तेन (for पादैर्गीतो) Ś1 Ñ V B D3 10-13 महात्मना, D4 मनीषिणा (for महर्षिणा) —^c) V4 सोऽथ° (for सोऽनु°) M4 मनुव्याहरणार्थाय —^d) V2 3 B3 4 M3 (sec m, orig as in text) Cm g श्लोक, Ct as in text (for शोक) Ś1 शोक श्लोकसमं तत, V4 श्लोकत्वमिवमागत ❀Cg शोक श्लोकत्वमागत इति पाठे शोककृतश्लोक एव शोक इत्युच्यत इति ज्ञेयम्।, Ck स शोकविषयकशब्दो भूयोनुव्याहरणादनुस्मृत्य व्याहरणाद्धेतो दैवगत्या श्लोकत्वमागतस्तिष्ठति। ❀

40 ^a) D1-3 7 9 ततो (for तस्य) Ś1 Ñ V B D3 8 10-13 भगूत्तन, D1 2 7 9 अभूत्तस्य, G1 °ज्ञाता (for इयं जाता) —^b) Dt D6 8 महर्षेर्, Cg as in text (for वाल्मीकेर्) Ś1 Ñ V B D3 10 12 13 अथ (Ś1 एव) धीमत (for भावितात्मन) —After 40^ab, D1-3 7 9 11 (D11 after 40) M4 ins

151* कृत्स्नं रामायणं काव्यमेव वै प्रकरोम्यहम् ।
जगौ स भगवान्कृत्स्नमेतद्दीनं निशम्य तु ।

[Cf 40^cd —(l 1) D11 करो रामायण काव्यं वाल्मीकिर्भृशमा तृषि D11 om line 2 —(l 2) M4 च (for स) D1 निशाम्य D2 7 9 च (for तु) M4 शिष्येभ्यस्तद्दी तदा (for the post half)]

—^c) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 श्लोकैर्, Cg as in text (for काव्यम्) —^d) D11 ईदृश (for ईदृशै) D2 3 7 11 प्रकरोमि (for करवाणि) Ś1 °भक्तिर्धृत M4 तस्मिन्नेव सत्तमा —After 40 Ś1 Ñ V B D3 10-13 (D11 after 151*) ins 150*

41 M4 om 41 —^a) Ñ1 -वृत्ताम, V2 4 -वृत्तानु, D3 -वृत्त (before corr °त्ता) र्थ (for -वृत्तार्थ) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1 3 5 7 9-13 मनोहरैस्, Cg t as in text (for °रमैस्) —^b) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 सत स, D4 तदा स, T2 G1 2 4 M1 2 3 तदस्य (for तदास्य) Ñ2 B1 4 D10 °धीर्यवान् V1 D1 3 7 बुद्धिमान् V2 च कीर्तिवर्धनं, V4 कीर्तनं (for चकार कीर्तिमान्) —^c) V4 B2 (m as in text) D1-3 7 9 (m as in text) -पदैस् V4 -वर्तैर् (for -शतैर्) B1 om. यशस्विनो —^d) D11 om श in यशस्करं and र in उदार

३

श्रुत्वा वस्तु समग्रं तद्धर्मात्मा धर्मसंहितम् ।
व्यक्तमन्वेषते भूयो यद्वृत्तं तस्य धीमतः ॥ १

उपस्पृश्योदकं सम्यङ्मुनिः स्थित्वा कृताञ्जलिः ।
प्राचीनाग्रेषु दर्भेषु धर्मेणान्वेषते गतिम् ॥ २

G 1 3 2
B 1 3 2
L 1 4 2

Ñ1 V4 B2.4 D1-3.7 °धीतिनि, B1.4 °धी पर, D5 D6.1 °दर्शन ; D11 °सुप्रभां (for उदारधीर्मुनि) —After 41 D5 D1.4.6-10.11 S (M1 after 40) ins. 44*

[तदुपगतसमासमधियोगं
सममधुरोपनतार्थवाक्यबद्धम् ।
रघुवरचरितं मुनिप्रणीतं
दशशिरसश्च वधं निशामयध्वम् ॥]

[(l 3) D11 निशम्य तं (for मुनिप्रणीतं) —(l 4) D6 om ; B1 in marg निशम्य, D11 मुनिप्रणीतं (for निशामयध्वम्)]

Colophon —*Kāṇḍa name* Before Kāṇḍa name Ś1 ins रामायणे V1.3.4 B1 D1.4.7 10-11 इत्यार्षे रामा ; V1 D5 इत्यार्षे श्रीरामा° ; B1 इत्यार्षे रामायणे महर्षिवाल्मीकीये, D2 इत्यार्षे रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये, B3 इत्यार्षे रामायणे चतुर्विंशतिसाहस्र्यां D1 D3-4.6 इत्यार्षे श्रीरामायणे वाल्मीकीये, D6 इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे ; D11 T G M1-3 इति श्रीमद्रा M4 इति Ñ2 V1 D1.3.6 om Kāṇḍa name Ś1 V1-3 B D11 बाल°, Ñ1 D5 D2.3.4.6.8-11 S बाल° (as in text), D1.3 अयोध्या° —*Sarga name* D5 S om Ś1 B1 ब्रह्मागमनं ; Ñ1 V1.3.4 D1.3 D5.6-11 ब्रह्मागमनं, Ñ2 V1 ब्रह्मागम ; B1 काव्यप्रसादनं, D2.3.7 काव्यप्रसादनं (D1 °नं) D6 काव्यावतारनं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ2 V1.3.4 B2.3 D1.3.7.11 2 V1 D5 D6.9 S द्वितीयः ; D1.4.8 both (as in text) D11 इ ये त्य र्षे श्रे रा म य णे व ल्मी कि ये द्वि तीयः स र्गः (After each letter figure 1) —After Colophon D1 mentions No 128 G1.3 conclude with श्रीरामाय नमः ; G2 with श्रीरामाय रघुनाथाय नमः ; M1.4 with श्रीरामाय नम

1 ¹) D5 D6.1 धर्मार्थसहितं हितं (G Ct धर्मार्थि) त्रिवर्गोपलक्षणे धर्मार्थेन तत्सहितं । हितं मोक्षलक्षणम् । G) —⁴) M1 तत्र तस्य (for तस्य धीमतः) —For 1, Ś1 Ñ1 V1 B1 D1-3.7.9 (l 1 for 1 ab and om l 2) is subst

152* श्रुत्वा पूर्वं काव्यबीजं देवर्षेर्नारदादपि ।
ऐक्ष्वाकस्य भूयश्च चरितं चरितव्रत ।

[(l 1) B1 काव्यं (marg as in text) (for देवर्षे) Ś1 D1-3.7.9.11 मुनेः (for ऋषेः) —(l 2) Ś1 ऐक्ष्वाकं D1 ऐक्ष्वाक (for ऐक्ष्वाक) V1 चरितं (for भूयश्च) D2 ऐक्ष्वाकस्य नृपस्य (for the prior half) D1.3.7 विस्तरं D6 विस्तरं (for चरितं) V1 °मत D1 च वृत्त° (for चरितव्रत) V4 चरितं मुनिसत्तम (for the post half)]

2 V1 M1 om 2 —¹) D11 तथा (for स्थित्वा) G1 मुनिसत्तमस्थितः D1 om 2 ab —²) V1 (म)दर्भेण (for दर्भेषु) —⁴) Ś1 Ñ1 B1.4 D1.3.7.9.11 धर्मात्मा (for धर्मेण) Ś1 (म) न्वेषयत् V1 (म) न्विष्यन्ती B1 (म) न्वेषयं (sic) D1-3.7.9.11 G1 तत्त्वेन (D1 °तो) D11 सर्वेऽस्यतः D11 सर्वेऽस्यतो, G1 सत्यपरो (for धर्मेणान्वे) D1-3.7 तत् (D1 °तं) D11 मतिं D11 गतिं (for गतिम्) —After 2 Ś1 Ñ1 V1.3.4 B1-4 D1-3.7.9.11 ins. Ñ1 V1 D1 D11 subst for 2 cd

153* ततोऽपश्यत्स चरितं चरितं भूतिनाशन ।

[V1 तत्स° V1 तं तत्र (both sub metric) Ś1 D11 धर्मेण तत्समन्वया (for the post half)]

—After 2 D1 D1.3.7.11 S ins.

G 1 3 3 B 1 3 10 L 1 4 3

जन्म रामस्य सुमहद्वीर्यं सर्वानुकूलताम् ।
लोकस्य क्षिपता क्षान्तिं सौम्यतां सत्यशीलताम् ॥ २
नाना चित्राः कथाश्चान्या विश्वामित्रमहायने ।
जानक्याश्च विवाहं च धनुषश्च विभेदनम् ॥ ४
रामरामविवादं च गुणान्दाशरथेस्तथा ।
तथाभिषेकं रामस्य कैकेय्या दुष्टभावताम् ॥ ५
व्याघातं चाभिषेकस्य रामस्य च विवासनम् ।
राज्ञः शोकं विलापं च परलोकस्य चाश्रयम् ॥ ६
प्रकृतीनां विषादं च प्रकृतीनां विसर्जनम् ।
निषादाधिपसंवादं सूतोपावर्तनं तथा ॥ ७
गङ्गायाश्चाभिसंतारं भरद्वाजस्य दर्शनम् ।
भरद्वाजाभ्यनुज्ञानाच्चित्रकूटस्य दर्शनम् ॥ ८

half) —(l 3) Dt D4 6 8 यातस्य (for या यस्य) —(l 5) Dt D4 8 14 च तथा G3 M1 चरता (for च तथा) G2 M1 च तथा (for चरता) —(l 6) Dt D6 8 G1 3 अन्वेषण D14 T2 8 अन्वेक्षते G2 M1 अन्वेषन M3 अनुवीक्ष्य (for अन्वेक्षितम्) —(l 7) T3 आश्रित (for आश्रित) —(l 9) G1 ज्ञात्वा (for दृष्ट्वा) Dt D6 8 (sec m) °मनि M2 4 °मुनि (for °पुति) —(l 10) Dt D6 8 9 G1 3 4 M3 रूपम् (for चरित) T2 वक्तुम् (for कर्तुम्) For l 11 12 cf 150* —(l 11) G4 transp कामार्थे and धर्मार्थे D4 9 -संयुक्त (for -न्वयुक्त) M4 धर्मार्थे च ह विस्तर (for the post half) —(l 12) G4 समुद्र इव M4 लोक (for सर्वे) —(l 13) Dt D6 8 M4 महामना (for महर्षिणा) —(l 14) D4 9 T G1 3 4 M3 4 ऋषि (for मुनि)]

—After 2 D1-3 7 ins (after 153*) a passage of 19 lines given in App 1 (No 2)

3 D10 om 3 —b) Ś1 D12 चैव , V3 पूर्वा G1 °नुकूल्यतां (for सर्वा°) —c) V1 कान्तिं (for क्षान्ति) —d) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 10-13 °वाक्यतां M4 °वादितां (for °शीलताम्)

—After 3 B3 ins

155* विश्वामित्रस्य चरितं मन्त्रलम्भं तथैव च ।
ताडकायाश्च निधनं यज्ञवाटनिदर्शनम् ।

4 D5 om (hapl) 4 and 5 V1 V B D1 3 10 11 13 read 4ab after 5ab D7 transp 4ab and 4cd —a) D5 T3 G3 नानार् (for नाना) V2 D1 4 6 14 T G2 M1 Cg k चित्र G1 विधा (for चित्रा) D1 नाना कथाश्चाप्यभवन् —b) Ś1 Ñ B1 3 D1 7 10-13 -महामुने V1 2 D14 T1 G2-4 -महात्मने V3 B4 महामन (V2 °नो) D3 -महावने D1 6 T1 2 M2 3 Cg k -समागमे M1 -समासने Ct as in text (for -महायने) ⊕ Cg विश्वामित्रसमागमे विश्वामित्रेण रामलक्ष्मणयो स्तयोरे गति कन्या रामचरितादन्या नानाप्रकारचित्र कथा Ck मित्रसमागमे नानाविधकथा ईरिकम । ⊕ —c) D1 3 7 नमयन (for जानक्याश्च) Ś1 Ñ V B D10-13 मिथिलागमनं चैव —d) Ś1 Ñ1 V B1-3 चैव भेदनं D1 3 7 M4 चापि भेदनं (for च विभेदनम्) —For 4cd D5 subst

156* धनुर्भेदं च मिथिलां वैदेहानां प्रतिक्रिया ।

5 D5 om. 5 (cf v l 4) Ñ1 V B D1 3 10 11 13 read 4cd after 5ab —a) Ñ1 D14 विवादस् V1 विवादं (for -विवादं) D11 रामरामस्य विवादं —b) Ś1 V3 B2 (m as in text) -4 D2 3 7 8 10 13 मध्ये V2 D13 M3 गुणे D11 कीर्तिं (for गुणान्) T2 3 G1 2 (before corr) तदा (for तथा) Ś1 Ñ V B D1 3 7 8-13 M1 दशरथस्य च (Ñ1 * M3 च) D1 रामस्य कीर्तिता (for दाशरथेस्तथा) —c) B1 तथा D1 T3 तदा (for तथा) D5 [अ]भिषेक (for °क) —After 5c D1 ins.

157* प्रकृतीनां प्रतिक्रिया ।
मन्थराया कुमन्त्रं च

—d) D1 भावता (for भावताम्)

6 a) V1 D5 11 व्याघातम् Dt D3 6-8 G1 3 4 M3 Cg t विघात D3 तु (for च) —b) Ñ2 V1 B2-4 D5 10-12 14 T3 राघवस्य (for रामस्य च) Ś1 D12 महात्मन (for विवासनम्) B3 cd in marg —c) V1 शोकं V4 D1 2 6 8 11 S Cg शोक- B4 श्लोक (sic) (for शोकं) Ś1 D12 विषाद, V1 B1 विलापम् (for विलापं) —d) Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 मोहं मरणमेव च Ñ1 मोहेन मरणं तथा D1 कौसल्यायाश्च तथैव च D3 5 7 पौरलोकस्य चाप्रिय

7 a) Ñ1 विषादस् (for विषाद) —After 7a B3 ins

158* रामस्य गमनं तथा ।
तमसायां निवासं च

B3 1 in marg —b) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 3 5 7 11 13 तथैव च B3 मन्त्रानां च D10 सूतस्य च (for प्रकृतीनां)

—After 7d B3 (marg) ins

159* शृङ्गवेरपुरे वासं

—After 7ab D1 reads 8a repeating it in its proper place then ins.

160* पौराश्चापि निवर्तनम् ।
राज्ञो शोको विलापश्च रामस्य च महात्मन ।
इष्टमर्गेणाश्वासितश्च प्रकृत्यं(तिं) च स्वयं गत ।

—After 7ab D1 ins line 2 of 157* and thereafter cont

161* प्रजानां च निवर्तनम् ।

B3 transp c and d G2 reads cd inter lin sec m

—After 7c B3 (marg) ins

162* गङ्गाकूले महात्मन ।

—d) Ś1 V1 2 3 B1 D1 3 4 5 11 सूतस्य च नि(V1 नि)वर्तनं Ñ1 सूतो रथस्य निवर्तनं Ñ2 V2 B3 4 D7 10 11 13 सूतस्य च विसर्जनं D1 तत्कालस्य निवर्तनं

8 D11 om (hapl) 8ab G3 reads 8 inf lin sec m —a) Ś1 Ñ V1 2 3 B D5 11 12 13 चैव V2 Dt D1 3 4 8

वास्तुकर्मनिवेशं च भरतागमनं तथा ।
प्रसादनं च रामस्य पितुश्च सलिलक्रियाम् ॥ ९
पादुकाग्र्याभिषेकं च नन्दिग्रामनिवासनम् ।
दण्डकारण्यगमनं सुतीक्ष्णेन समागमम् ॥ १०
अनसूयासमस्यां च अङ्गरागस्य चार्पणम् ।
शूर्पणख्याश्च संवादं विरूपकरणं तथा ॥ ११
वधं खरत्रिशिरसोरुत्थानं रावणस्य च ।
मारीचस्य वधं चैव वैदेह्या हरणं तथा ॥ १२
राघवस्य विलापं च गृध्रराजनिबर्हणम् ।
कबन्धदर्शनं चैव पम्पायाश्चापि दर्शनम् ॥ १३ G 1. 3. 15 B 1. 3. 21 L 1. 4. 15

---

9 14 S (except G4) चापि° D7 चानिशतार (for चापि सन्तार) —After 8^{cd} D2 ins

163* गुहस्य विनिवर्तनम् ।
प्रयागगमनादेव

On the other hand D1 ins

164* सुमन्त्रस्य निवर्तनम् ।
निषादवचनादेव

—^{b}) D3 3 5 7 12 M4 भारद्वाजस्य —^{c}) Ñ1 V2 भारद्वाजा (for भरद्वाजा) V1 D3 5 11 नुज्ञा (D3 5 °ज्ञा) च, V2 M4 नुज्ञात, V3 नुज्ञातश्च, D7 नुज्ञात G4 नुज्ञात (for नुज्ञानाच्) D1 भरद्वाजस्य वचनाच् D2 भारद्वाजाभ्यनुज्ञात —^{d}) V1 °कूटस्य च (hypermetric) B4 °कूट (submetric) (for °कूटस्य) V3 °कूटप्रवर्तनं

9 ^{e}) V4 निवेशश्च, Cg विनेश (for निवेश) V2 D13 °कर्माणि वेशं च ※ Ck वास्तुकर्म चित्रकूटे पर्णशालानिर्माणे तत्पूर्वकस्तत्र निवेश ※ —^{d}) Ś1 D13 आश्वासन, T3 प्रासादन (for प्रसादन)

10 ^{a}) Ś1 Ñ B2 3 D1–3 5 7 10–13 -स्व(Ñ1 illeg) भिषेक, V1 भिषेक (submetric) V2 4 B1 4 D9 -स्या(V4 B4 श्च B1 स्य)भिषेक, G1 भ्यषेक (submetric) M4 -श्राभिषेक (for ग्र्याभिषेक) V3 पादुकायाभिकथन —^{b}) Ś1 D13 प्रवेशन Ñ V1 3 B2–4 D2 5 9–13 नि(Ñ2 वि)वेशन D1 भरतस्यस्य विसर्जन, D2 भरतस्य निवेशन T1 2 transp 10^{cd} and 11^{ab} —^{c}) V4 °आगमन (for °गमन) —After 10^{c} Dt D6 8 9 14 S (except M4) ins

165* विराधस्य वध तथा ।
दर्शनं शरभङ्गस्य

[(l. 1) T3 G3 M3 तदा]

—^{d}) V3 सुतीक्ष्णाया (sic) Dt सुतीक्ष्णन (sic) D3 सुतीक्ष्णेन D4 [स]भिसगम (for समागमम्)

11 T1 2 transp 10^{cd} and 11^{ab} Note hiatus between ^{a} and ^{b} —^{a}) D3 अनुसूया, D10 अनुसूया Ś1 D12 -समस्या च Ñ1 Ct -समास्या च D1 -समायोगम्, D1 G3 Cg -सहास्या च, D9 सिगमने, D14 T1 2 G2 -नमस्या (D14 °स्या) च, M3 -सपर्यासम्, Cr.h as in text (for -समस्या च) V3 B1 4 अनुसूयासमास्या (B4 °स्या) च D2 3 7 अन(D3 7 °नु)सूया समासाद्य ※ Ck तथापि च अनसूयासमस्यार्थं (?) अनसूयाया अत्रिपत्न्या समर्थनं (?) समागम ※ —^{b}) V1 अंगरागस्य (sic) D9 (to avoid hiatus) [अ]प्यङ्गरागस्य B1 अंगरागसमर्पण —After 11^{ab} Ś1 Ñ V (V4 om 11^{cd}–21) B D1 3 5 7 9–13 ins

166* शरभङ्गाश्रमे वास वासवस्य च दर्शनम् ।
अगस्त्याश्रमवास च अगस्त्याच्च विसर्जनम् ।
समागम विराधेन वास पञ्चवटे तथा ।

[(l. 1) D5 [अ]श्रम (श्र) (for श्रम) V4 -श्रमावास V3 रामस्यापि (for वासवस्य) D1 3 7 9 शक्रेण सह सगम(D2 °म) (for the post half) —(l. 2) D2 तु (for first च) D3 अगस्त्यस्याश्रमे वास (for the prior half) V2 [अ]गस्त्याश्रम, D1 अगस्त्यस्य (for अगस्त्याच्च) V3 B1 [अ]स्त्रलम्भनं (for विसर्जनम्) —(l. 3) Ś1 कलहेन B4 विवादेन (for विराधेन) Ñ2 V B4 D12 13 पञ्चवटस्य (for °वटे)]
—After 11^{ab} Dt D1 8 M3 ins

167* दर्शनं चाप्यगस्त्यस्य धनुषो ग्रहण तथा ।

On the other hand D4 T2 3 G1 3 M1 ins

168* अगस्त्यदर्शनं चैव शूर्पणख्याश्च दर्शनम् ।

V4 om (hapl) from 11^{cd} up to 21 —^{c}) D4 सूर्पणखायाश्च (for शूर्पणख्याश्च) M3 प्रकोपं च (for च संवादं) Ś1 N V1 3 B D5 10–13 ह्रासं सू(Ś1 V1 3 D12 13 शू)र्पण(Ś1 V3 D5 10–13 °न)खा(D13 °हा)याश्च D1–3 सूर्पणख्या(D3 °खा) प्रहास च T3 तया च सह संवाद —^{d}) D2 om 11^{d} 12^{a}

12 V4 om 12 D2 om 12^{abc} (cf v. l. 11) —^{a}) Ñ1 illeg V3 वध (for वधं) D3 °त्रिशिरसा, D9 °त्रिशिरसोपि (for °त्रिशिरसोर्) —^{b}) Ś1 N V1–3 B D5 10 12 13 कथनं, D3 11 व्युत्थान (for उत्थान) D7 दूषणस्य वध तथा —After 12^{ab}, V3 ins

169* मारीचस्य च वाक्यानि वैदेह्याश्च प्रलोभनम् ।

☞ D7 om st from 12^{cd} up to the 5th Sarga After 12^{ab} it ins from line 100 up to the end of the Anukramaṇī Sarga (App I No 1) For v. l. see App I (No 1)

—^{c}) Ñ1 V1 3 B D3 5 9 10 13 M1 विनाश च (for वधं चैव) Ś1 D12 मारीचविप्रविनाश च —^{d}) Ś1 D1 D13 वैदेही (for वैदेह्या) —After 12 V3 ins line 3 of 171* with v. l. समाप्य महायुधा (for महामना)

13 V4 om 13 (cf v. l. 11) G4 रामस्य च (for राघवस्य) —^{b}) D4 निबर्हण M3 दर्शन च जटायुष —^{c}) Cg चापि (for चैव) —^{d}) D4 G1 3 M3 [प]त्र (for [अ]पि) —For 13^{cd} M1 subst

G 1 3 16 B 1 3 22 L 1 4 15 शबर्या दर्शनं चैव हनुमद्दर्शनं तथा ।
विलापं चैव पम्पायां राघवस्य महात्मनः ॥ १४
ऋष्यमूकस्य गमनं सुग्रीवेण समागमम् ।
प्रत्ययोत्पादनं सख्यं वालिसुग्रीवविग्रहम् ॥ १५
वालिप्रमथनं चैव सुग्रीवप्रतिपादनम् ।
ताराविलापसमयं वर्षरात्रनिवासनम् ॥ १६
कोपं राघवसिंहस्य बलानामुपसंग्रहम् ।
दिशः प्रस्थापनं चैव पृथिव्याश्च निवेदनम् ॥ १७
अङ्गुलीयकदानं च ऋक्षस्य बिलदर्शनम् ।
प्रायोपवेशनं चैव संपातेश्चापि दर्शनम् ॥ १८
पर्वतारोहणं चैव सागरस्य च लङ्घनम् ।
रात्रौ लङ्काप्रवेशं च एकस्यापि विचिन्तनम् ॥ १९

170* अरण्यदर्शनं चैव कबन्धस्य च दर्शनम् ।

14 V4 G4 M4 om 14 (for V4 cf v l 11) —a) D3 शबर्या —d) T3 तदा (for तथा) —For 12c–14b D12 subst

171* (12cd 13a) { सीतायाश्च प्रलोभ च मारीचस्य वधं तथा ।
वैदेह्या हरणं चैव शोको वै राघवस्य च ।
गृध्रराजेन संभाष(ष) धर्मज्ञेन महात्मना ।
(13bc) जटायोर्निधनं चैव कबन्धस्य च दर्शनम् ।

Then reads line 3 of 172* —For 13 14b Ś1 Ñ V (V4 om) B D1–3 4 9 10 12 13 subst

172* (जटायोर्निधनं चैव) विलापो राघवस्य च ।
कबन्धग्रहणं चैव कबन्धस्य वध तथा ।
शबर्या दर्शनं चैव पम्पाया दर्शनं तथा ।

[(l 1) Ñ2 D2 3 9 जटायुनिधन B2 जगयोमरण Ś1 Ñ1 V1 2 B1 3 D1–3 5 9 12 13 विलाप D3 वै (for second च) Ñ2 B4 राघवस्य विलापन (for the post half) —(l 2) B1 3 4 D2 वधम् (for वध) V3 कबन्धपवधेन च (for the post half) —(l 3) 13d and 14a transp B4 श विलोकनं (for दर्शनं तथा) D1–3 पम्पाम्दर्शनं तथा (for the post half)]

—Before the post half of line 1 of 172* B1 (marg) ins

173* वैदेह्यान्वेषणं तथा ।
लक्ष्मणानुगमं चैव

—D1 14 T G3 M1 3 om 14cd —For 14 Dt D4 6 subst while V2 D3 8 9 11 subst line 2 only for 14cd

174* शबरीदर्शनं चैव फलमूलाशनं तथा ।
प्रलाप चैव पम्पाया हनुमद्दर्शनं तथा ।

[(l 2) 14b and c transp D4 5 हनुमद्]

15 V4 om 15 (cf v l 11) —a) Ś1 Ñ V1–3 D1 10–13 ऋष्य(D13 °षि)मूकारि D3 ऋस्य° T1 3 M ऋष्य° Cg as in text (for ऋष्यमूकस्य) —b) D12 illeg (for समागमम्) —c) D3 प्रत्ययोत्पादनात् D3 सख्ये

16 V4 om 16 (cf v l 11) —a) D3 वाली D4 11 12 13 -प्रम(D1 °श)मनं (for प्रमथनं) Ś1 Ñ V1 2 3 B D1–3 4 8 11 M4 वानरे M3 चापि (for चैव) V1 वालिप्रमथ वानरेन —b) V1 सुग्रीवस्य (hypermetric) (for सुग्रीव) B4 -पालन (for -पादनम्) D2 3 11 सुग्रीवस्याभिषेचनं G1 °प्रार्थन तथा —c) Ñ1 B1 4 Dt D4 6 8 11 13 G1 Cmp g विलाप (D3 °प) M3 विलोप (for विलाप) Ś1 Ñ2 V1 B3 D10 11 13 -शमन, V3 -कथनं, D1 8 9 12 -समये (for -समय) ※ Cg ताराविलापसमयमिति पाठे 'तयोः द्वन्द्वे विभाषैकवद्भवति' इत्येकवद्भाव, Ck शरदि कार्योद्योग कार्य इति राम सुग्रीवकृतसंकेत समय ※ —d) Ś1 V1 M3 वर्षरात्र, Ñ V2 3 B D1 3 10 11 वर्षारात्रि, D2 वर्षा चात्र, D12 (before corr as in text) 13 G1 3 वर्षरात्रि Cg k as in text (for वर्षरात्र) V1 विवासन, V2 विवेशन D3 वर्षासु प्रतिभासन

17 V4 om 17 (cf v l 11) —a) Ñ1 D1–3 कोपाद्, D12 कोपो D3 वचनाद्राजसिंहस्य —b) T2 G1 3 M2 उपसर्गं (for °संग्रहम्) V2 3 वानराणामुपग्रह (V3 °सङ्ग्रहं hypermetric) —c) Ś1 D1–3 9 12 दिक्षु (for दिश) M1 4 अपि (for एव) —d) D11 °श्चैव वर्णनं

18 V4 om 18 (cf v l 11) —a) V3 B1 2 अंगुरीय Ś1 Ñ2 V1 B3 4 D5 10 12 13 अंगुली(B3 4 °री)यप्रदानं च —b) Ś1 Ñ2 V2 3 B1 2 4 D1 8 9 10 12 13 तथैव, M4 ऋक्षस्य (for ऋक्षस्य) D13 G3 बलि (for बिल) D2 3 तथा बिलं विदर्शने V2 om (hapl) 18cd —c) D1 2 M1 शोकं D6 11 T1 2 G1 2 M1–3 चापि, G4 lacuna (for चैव) D3 °वेशे शोक च —d) Ñ2 B3 संपातेश्च, Ś1 Ñ (Ñ1 illeg for च) V1 3 B D1 4 8 10–13 [द्]व (for [श्]पि) Ñ1 illeg (for दर्शनम्)

19 V4 om 19 (cf v l 11) D3 om (hapl) 19–20 G1 om (hapl) 19ab —a) D4 11 T G1 M1 2 4 [ण]रि (for [ए]व) —b) Ñ2 om b Dt D6 8 T2 [ल]ङ्घनं D3 विलंघनं —After 19ab Dt D1 3 6 8 9 12 S (except G1 (om) M3) ins

175* समुद्रवचनाच्चैव मैनाकस्य च दर्शनम् ।
[T2 चैवं (for चैव)]
Dt D4 8 cont

176* राक्षसीतर्जनं चैव छायाग्राहस्य दर्शनम् ।

Dt D4 6 8 12 S (except G1 (om) M3 Dt D4 second time) cont while Ś1 Ñ2 B D1 11 12 G1 M3 ins after 19ab

आपानभूमिगमनमवरोधस्य दर्शनम् ।
अशोकवनिकायानं सीतायाश्चापि दर्शनम् ॥ २०
अभिज्ञानप्रदानं च सीतायाश्चापि भाषणम् ।
राक्षसीतर्जनं चैव त्रिजटास्वप्नदर्शनम् ॥ २१
मणिप्रदानं सीताया वृक्षभङ्गं तथैव च ।
राक्षसीविद्रवं चैव किंकराणां निबर्हणम् ॥ २२
ग्रहणं वायुसूनोश्च लङ्कादाहाभिगर्जनम् ।
प्रतिप्लवनमेवाथ मधूनां हरणं तथा ॥ २३
राघवाश्वासनं चैव मणिनिर्यातनं तथा ।
संगमं च समुद्रस्य नलसेतोश्च बन्धनम् ॥ २४ G 1 3 28 B 1 5 34 L 1 4 27

177* सिंहिकायाश्च निधनं लङ्कामलयदर्शनम् ।

[Ñ2 missing up to लङ्काम. D6 सिंहकायास्, D9 निहत (for निधन). Ś1 B D10 12 13 सिंहि(D12 13 सिंह)कादर्शनं चैव (for the prior half). Ś1 B3 4 D10 13 -निलय- (for -मलय-). B1 2 D12 लङ्कालयनि° (for the post. half).]

Note hiatus between ^{c} and ^{d}. —^{cd}) D4 एकस्य च, M4 पुष्पायन (for पुष्पकस्यापि). D6 च चिंतनं (for विचिन्तनम्). Ś1 Ñ V1-3 B D1 3 5 10-13 रात्रि(Ś1 D13 °त्रौ)प्रवेशं (B3 D3 °शो, D11 °शन hypermetric) लंकाया चिंतां (V1 3 B4 D5 10 12 °ता) हनुमतस्तथा (V3 चैव हनूमत.). —After 19, T1 2 ins 178*.

20 V4 D3 om 20 (cf v l 11 and 19 resp). —^{a}) V4 B2 D1 D6 अपान; V3 तथापाल- (hypermetric) (for आपान-). D1 -भूमौ (for -भूमि). —^{b}) D1 सावरोधस्य, G1 अवरोधस्य च (hypermetric) (for मवरोधस्य). —After 20^{ab}, D1 D4 6 8 10 S (except M4, T1 2 after 19) ins.

178* दर्शनं रावणस्यापि पुष्पकस्य च दर्शनम् ।

[G3 रावणस्य (for रावणस्य). T2 G2 4 M1 3 [अ]पि (for च).]

—After 20^{ab}, D3 ins

179* नागगन्धर्वयक्षाणां देवगासुरक्षसाम् ।

Ś1 (hapl.) D2 om 20^{cd}. —^{c}) Ñ1 V3 B4 D1 13 -वनिकाश्च(Ñ1 °ना also) च (V3 तु) (for -वनिकायानं) —^{d}) V1 शीतायास् (here and elsewhere below) Ñ2 B3 D1 10 11 13 [ए]व (for [श्चा]पि)

21 V4 om. 21 (cf v l 11) —^{a}) D4 T1 अभि (for अपि) D9 S (except T2) रावणस्य च (G2 M1 °स्यापि)दर्शनं. D1 om, M4 om (hapl) 21^{cd}. —^{c}) D1 G1 2 °दर्शन, G3 M1 चापि (for एव) —^{d}) D9 -स्वन (for -स्वप्न-). —For 21, Ś1 Ñ V (V4 om) B D1-3 (D1 l 2 for 21^{ab}) 5 10-13 subst.

180* राक्षसीतर्जनं चैव रावणस्य च दर्शनम् ।
संभाषणं च मैथिल्या अभिज्ञानस्य चार्पणम् ।

[D1 om line 1 —(l 1) Ñ2 V1-3 B2 D5 11 12 °दर्शनं Ś1 Ñ2 B3 4 D2 5 10 13 चापि (for चैव) B2 भर्जन (for दर्शनम्). —(l 2) B1 4 transp the prior and the post. halves V1 समाष्ण चैव (hypermetric), D5 सभाषण (submetric), D5 भाषण चैव (for समाषण च). D1-3 सीताया (for मैथिल्या)]

22 ^{a}) D2 प्रक्षि° (sic) (for मणिप्रदानं). D1-3 सीतायै (for सीतायाः) —^{b}) M2 damaged for ^{b}. Ś1 Ñ2 B2 (marg as in text) 3 D10 13 वन°; V2-4 B4 D1 2 °भंगस् (for वृक्षभङ्गं) —^{c}) D3 राक्षसा (for राक्षसी) G2 M1 -विद्रवं चापि (for विद्रवं चैव). D1 रक्षोविद्रवणं चैव. —^{d}) Ś1 D13 वधं (D13 °धस्)तथा (for निबर्हणं). V3 रावणस्य च दर्शनं. —After 22, Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 ins.

181* अमात्यपुत्रनिधनं सेनापतिवधं तथा ।
अक्षस्य निधनं चापि ग्रहणमिन्द्रजितस्तथा ।

[(l 1) B3 अमात्र (sic) (for अमात्य). V3 4 °वधस् (for °वध) —(l 2) B4 अक्ष च (for अक्षस्य) B1 नैव (for चापि) Ś1 V1 2 4 B1 2 4 D5 11 निर्याणं(Ś1 °णं, B1 2 4 °णं)द्रजितः (B1 2 °ता), V3 निर्याणमिद्रजितस° (hypermetric) B2 °जित° (for the post half)]

23 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 9-13 M4 वानरेंद्रस्य (for वायुसूनोश्च) —^{b}) D11 om भिगर्जनं, Cr k -गर्जनं, Ctp -मर्दनं. Ś1 Ñ2 V1-3 B D1 3 5 10 12 13 लंकादाहाभि(D1 3 °हेति)मर्दनं (V3 दर्शनं, D1 गर्जनं, D5 गर्जितं) In G2 23^{c}–25^{b} are written *int lin sec. m* —^{c}) Ś1 Ñ2 V3 B2-4 D5 10 13 प्रतिप्रयाणम्, V1 अभिप्रवणम्; V4 प्रतिप्रवलम्, D1 कपिप्रवणम्, D2 3 प्रतिप्रवणम्; D13 प्रत्यप्रयाणम् (sic) D14 प्रतिष्ठाश्च (for प्रतिप्लवनम्) Ś1 Ñ V B D1 5 9-13 [अ]पि, D2 3 [अ]त्र (for [अ]थ) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 9-13 M4 भक्षणं, D4 (before corr as in text) Cg ग्रहण (for हरणं) T3 तदा (for तथा)

24 G2 reads 24 *int lin sec. m* (cf v l. 23) —^{a}) D2 राघवआसन (sic) M4 °श्वासनं (for राघवाश्वासन). Ś1 V1 B2 3 D5 10 12 13 T1 2 चापि, D11 वापि (for चैव). —^{b}) M4 मणेर् (for मणि) V3 निर्यापणं, B4 निर्जतन (sic), D3 निर्यातनं (sic) (for निर्यातनं) T3 तदा (for तथा) —After 24^{ab}, B2 (marg.) ins

182* तत समुद्रगमनं समुद्रस्य च दर्शनम् ।
विभीषणागमं चैव अभिषेकं तथैव च ।

G 1 3 28 B 1 3 39 L 1 4 25 प्रतारं च समुद्रस्य रात्रौ लङ्कावरोधनम् ।
विभीषणेन संसर्गं वधोपायनिवेदनम् ॥ २५
कुम्भकर्णस्य निधनं मेघनादनिबर्हणम् ।
रावणस्य विनाशं च सीतावाप्तिमरेः पुरे ॥ २६
विभीषणाभिषेकं च पुष्पकस्य च दर्शनम् ।
अयोध्यायाश्च गमनं भरतेन समागमम् ॥ २७
रामाभिषेकाभ्युदयं सर्वसैन्यविसर्जनम् ।
स्वराष्ट्ररञ्जनं चैव वैदेह्याश्च विसर्जनम् ॥ २८

—After 24^{ab} T1 2 read 25^{cd} M3 damaged from समुद्रस्य in 24^{c} up to विभीषणेन स in 25^{c} —^{c}) D12 संग्रामे (for सगम) Dt D1–4 8 9 11 T G1 3 4 M4 समुद्रेण (for समुद्रस्य) —After 24^{c} D3 ins

183* विभीषणसमागम ।
समुद्रवरुण चैव राघवस्य विचिन्तनम् ।
समुद्रागमन चैव

Ś1 om (hapl.) 24^{d}-25^{a} —^{d}) D1 °सेतुश्च, D3 नभसतोश्च (sic) (for नलसेतोश्च) D3 11 दर्शन (for बन्धनम्)

25 Ś1 om 25^{a} (cf v l 24) G3 reads 25^{ab} *int lin sec m* (cf v l 23) M3 damaged for 25^{abc} (cf v l 24) —^{a}) V1 2 D5 11 12 तरणं च (V1 चै) V3 प्रतरण च (hypermetric) V4 B1 3 4 प्रतारण, D6 प्रताप च, D13 प्रभाव च, M3 प्रकार च (after corr *sec m* as in text) (for प्रतार च) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 8–13 M1 3 4 रौद्र (D3 M1 3 रात्रौ) लङ्कोप (V1 2 4 D11 M1 3 °काव) रोधन (Ś1 D13 °मर्दने, Ñ2 B3 D10 °दर्शन; M1 °रोकन) —After 24^{ab} T1 2 read 25^{cd} —^{c}) Ñ V विभीषणेन, D2 3 विभीषणस्य (for विभीषणेन) Ñ2 D6 ससंग, D3 मैत्रण, D5 संपासमसर्गं सत्रेण (sic) D11 संतु ससर्गं (hypermetric) (for संसर्गं) —^{d}) V1 विघोपाय (sic) D11 वधोप (submetric) M3 व*पाय (for वधोपाय) B4 निमन्त्रणं M4 निदर्शन (for निवेदनम्) —After 25 B3 ins

184* रावणस्य च संग्रामं चारप्रस्थापनं तथा(न्त)था ।
शुकसारणनिर्याणं सैन्यसंदर्शनं तथा(न्त)था ।
रावणोपागमं चैव शो(सौ)त्स्य च निवेदनम् ।
विलाप चैव वैदेह्या शरबन्धस्तथैव च ।

26 ^{a}) T2 कुम्भकर्णस्य Ś1 Ñ V B D1–3 5 10–13 M4 च वधं (V3 B3 °घो) D1 विधन (after corr as in text) (for निधनं) —^{b}) Ś1 Ñ V B D3 10–13 वधं (V2 3 B4 °घस, D13 °घस (sic)) तथा, D1 [अ]भिमर्दनं, D2 विमर्दनं, D3 निपातन D9 [उ]पमर्दन (for निबर्हणम्) Ñ1 सिंहनाद वधस्तथा M4 मेघनादस्य मर्दनं —^{c}) G1 राघवस्य (for रावणस्य) D11 वधे घोर (for विनाश च) B1 रावण****च —After 26^{c}, B3 ins.

185* सीतावाप्ति तथैव च ।
ब्रह्मादिदेवताना च दर्शनं वचनं तथा ।
सीताया प्रत्यय चैव

—^{d}) V3 °प्राप्तिस्, V2 4 D3 D2 10 °चाप्तिस्, B4 D5 °प्राप्तिम् (for सीतावाप्तिम्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 8–13 तथैव च, M4 च राघवे (for अरे पुरे) —After 26 B3 ins.

186* तत समुद्रगमनं समुद्रस्य च दर्शनम् ।

27 ^{a}) Ñ V Dt D1 4–6 8–14 S विभीषणा°, D2 3 विभी षणस्याभिषेकं —^{b}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 G3 M3 पुष्पकारोहण तथा —After 27^{ab}, D2 3 ins

187* ब्रह्मादिदेवागमन सीताया प्रत्यय प्रति ।
[cf l 2–3 of 185*]

On the other hand D11 ins lines 2 and 3 of 185* and thereafter repeats 26^{d} —^{c}) Ś1 V3 D2 3 13 अयोध्याया, D12 अयोध्या*द्र (for अयोध्यायाद्) V4 D6 11 M4 अयोध्यागमन चैव (D6 चापि) —After 27^{c}, Dt D6 8 ins.

188* भरद्वाजसमागमम् ।
प्रेषणं वायुपुत्रस्य

28 ^{a}) M3 damaged for ^{a} Ñ1 illeg (for रामा) Ś1 D13 °भ्युदयो (for °भ्युदयं) D3 रामाभिषेकोभ्युदये (sic) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 8–13 हरिरक्षो° (V1 °क्षौ (sic)) M2 *र्वसैन्य° —After 28^{ab}, Ś1 Ñ2 B2–4 D2 3 10 11 12 ins.

189* अगस्त्यप्रमुखाना च महर्षीणा समागमम् ।
राक्षसाना समुत्पत्तिं रावणस्य जय तथा ।

[(l 1) B3 °प्रभृतीना (for °प्रमुखाना) —(l 2) Ś1 D13 om l 2 B3 भय D2 जयम् (for जय)]
D5 reads 28^{c}-29^{b} in marg —^{cd}) Dt T2 स्वराष्ट्र, D14 स राष्ट्र, G1 सुराष्ट्र (for स्वराष्ट्र) T2 सीतायाश् (for वैदेह्याश्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 8–13 सीतायाश्च परित्यागे (B3 °ग) प्रकृतीना च रञ्जने (B4 यचन D11 रञ्ज*, Ś1 B3 D13 रञ्जन प्रकृतेस्तथा, D12 प्रकृतीरञ्जन तथा) M4 रञ्जनं प्रकृतीना च सीतायाग तथैव च —After 28 D5 ins while D2 ins after 29

190* लवणस्य विनाशं च शत्रुघ्नस्याभिषेचनम् ।
मधुराया निवेश च मैथिल्या प्रसव तथा ।
यज्ञस्यागमन चैव सीताया शपथं पुन ।
भूमौ प्रवेश सीताया सतापो राघवस्य च ।
कालदुर्वाससोर्योगाल्लक्ष्मणस्य विसर्जनम् । [5]
स्थाप्य राज्ये सुतान्सर्वाश्रामस्य च गतं दिवि ।
एतत्तु तपसा दृष्ट्वा निरिरेन महामुनि ।

[(l 3) D3 संज्ञानागमन —(l 4) D3 संतापे —(l 5) D2 वाक्य —(l 6) D3 reads स्थाप्य राज्ये सुता सर्वे रामस्य त्रिदिवे गति —(l 7) D3 निर्मितेने (for निर्मितेन)]

अनागतं च यत्किंचिद्रामस्य वसुधातले । तच्चकारोत्तरे काव्ये वाल्मीकिर्भगवानृषिः ॥ २९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

C. I 3. 33
B. I 3 39
L I 4 42

29 D5 reads 29^{cd} in marg (cf v l 28) —^a) D6 °गतस्य, D12 °गतं* G1 °गम च (for अनागत च) G4 अनागमवर किंचिद् —^b) D11 वहुधा° (for वसुधा°) —After 29^{ab} Ś1 Ñ V B D5 10–13 ins line 15 of the passage given in App I (No 2) Ñ1 V B D5 12 cont Ś1 Ñ2 D1 9–11 13 ins after 29

191* अभ्यागमसुग्रीवा च शत्रुघ्नस्य विसर्जनम् ।
वने प्रसूतिं सीतायाः लवणस्य रणे वधम् ।

[Ś1 D13 om l 1 D12 om l 2 —(l 2) V3 रत्न (for वने) Ñ2 प्रसूती D5 प्रसृति D11 लवण* V3 4 वधस्तथा (for रणे वधम्)]

B3 cont lines 2 4 (var) of 190* —After 191*, D11 ins the prior half of l 2 of 190* and then cont

192* यज्ञारम्भस्तथैव च ।
यज्ञान्ते चैव सीताया पातालगमन तथा ।

—After 191* Ś1 Ñ V B (B3 after l 4 of 190*) D5 10–13 (D11 after 192*) read l 5 6 (var) of 190* then read l 9–14 (omitting 10) (var) of the passage given in App I (No 2) Ñ1 V B D5 12 om 29^{cd} —^c) Ś1 Ñ2 D1 2 9–11 13 T3 G4 काडे, Cg k t as in text (for काव्ये) G4 ** कारोत्तरे काव्ये M4 तथोत्तरेकरो स्काव्ये ※ Cg तदुत्तरे काव्ये उत्तरकाण्डे चकार, Ck रे काव्य इति । समप्रकाव्यलक्षणलक्षितत्वात् काव्योत्तमे, Ct सत्सर्वमुत्तरे सर्वतो विशिष्टे काव्ये चकार निबबन्धेत्यर्थ ※ —^d) D1 2 9–11 13 M1 चरित (for वाल्मीकिर्) G4 भावि तामन (for भगवानृषि) —After 29 D1 9 ins l 1 of 191* thereafter read l 6 (var) of 190* and then ins

193* अश्वमेधसमोपुच्चैस्तया जनपदैरपि ।

—Thereafter read l 7 (var) of 190* and then ins while D3 subst for 29^{cd}

194* चरित सत्यसघस्य सत्य काव्ये चकार ह ।
[D1 9 सर्वे (for सत्य) D9 काव्य]

D3 cont while D9 ins before 1 4 1

195* तत पुनरह किंचिदुपश्लोकयते मुनि ।
स यहा संग्रहस्यैव श्लोक इत्यब्रवीद्वच ।
तत शिष्याश्च वृद्धाश्च सर्वे चान्ये तपस्विन ।
अभिवाद्य महा भागमृषिवाक्य विचारयन् ।
पादबद्धश्चतुष्पाद श्लोकान्ते च महर्षिणा ।
अत्र व्याहरणार्थं वै शोक श्लोकत्वमागत ।
तस्य बुद्धिरिय जाता वाल्मीकेर्भावितात्मन ।
कृत्स्न रामायण काव्यमयमेव करोम्यहम् ।
यथा मे ब्रह्मणा प्रोक्त नारदस्य च दर्शने ।
(1 3 1) श्रुत्वा स वस्तुमात्र हि धर्मज्ञो धर्मसंहितौ (त) ।
वक्तुमन्विष्यते भूयो यद्वृत्त तत्र तत्त्वत ।

[For l 3–8 cf 1 2 38—40 —(l 4) D9 ऋषेर्वाक्य —(l 5) D9 श्लोक इत्यभिसज्ञित (for the post half) —(l 6) D9 अनु (for अत्र) —(l 8) D9 एष वै प्रकरोम्यह (for the post half) —(l 9) D9 दर्शन (for दर्शने) —(l 10) D9 धर्मस्या (for धर्मज्ञो) —(l 11) D9 व्यक्तमन्विष्य वै D9 तत्र हि (for तत्त्वत)]

—After 29 D2 ins 190* Ś1 Ñ2 D5 10 11 13 ins 191*

Colophon Ś1 Ñ V B D1 3 8 10–13 cont the Sarga D7 om —*Kanda name* Dt D8 9 इत्यार्षे श्री (D6 om श्री) रामायणे वाल्मीकीये° (D8 om वा) D9 इत्यार्षे श्रीरामायणे (om बाल°) D4 14 S इति श्रीमद्बालकाडे (D4 M4 om श्रीमद्) —*Sarga no* (figures words or both) Dt D4 6 8 9 14 both as in text S (words) —After colophon G1 3 M3 conclude with श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम G4 श्रीन्द्राय नम

४

G 1 4 1 B 1 4 1 L 1 3 3 प्राप्तराज्यस्य रामस्य वाल्मीकिर्भगवानृषिः ।
चकार चरितं कृत्स्नं विचित्रपदमात्मवान् ॥ १
कृत्वा तु तन्महाप्राज्ञः सभविष्यं सहोत्तरम् ।
चिन्तयामास को न्वेतत्प्रयुञ्जीयादिति प्रभुः ॥ २
तस्य चिन्तयमानस्य महर्षेर्भावितात्मनः ।
अगृह्णीतां ततः पादौ मुनिवेषौ कुशीलवौ ॥ ३
कुशीलवौ तु धर्मज्ञौ राजपुत्रौ यशस्विनौ ।
भ्रातरौ स्वरसंपन्नौ ददर्शाश्रमवासिनौ ॥ ४
स तु मेधाविनौ दृष्ट्वा वेदेषु परिनिष्ठितौ ।
वेदोपबृंहणार्थाय तावग्राहयत प्रभुः ॥ ५

4

☞ D7 om. Sarga 4 (cf v l 1 3 12) T3 begins with श्रीरामचन्द्राय नम D3 begins Sarga 4 with 195* then repeats 1 3 2 Then cont lines 1 4 of 154* Thereafter reads lines 3-8 of the passage given in App 1 (No 2) Then repeats l 7 of 154* then reads l 9 of the passage given in App 1 (No 2) and thereafter repeats l 8 of 154*

Ś1 Ñ V B D1-3 8 10-12 continue the Sarga with st 2 For 1[cd] in Ś1 Ñ V B D8 10-12 cf line 15 (cf v l. 1 3 29) and for st 1 in D2 8 cf lines 15 16 of the passage given in App 1 (No 2) The variants of the above MSS [for D8 8 cf v l App 1 (No 2)] are mentioned here along with others

1 [a]) Ś1 Ñ2 B2 D12 °राजस्य, Dt °राज्य* D11 भाग्य° (for प्राप्तराज्यस्य) B1 प्राप्तरामस्य राज्यस्य (sic) —[b]) Ś1 Ñ V B D11 12 चरितं यस्य (Ś1 D13 तस्य) धीमत (V4 कीर्तित) —For 1[cd] in Ś1 Ñ V B D8 10-13 cf lines 12 14 (App 1 No 2) (cf v l 1 3 29) —[c]) M2 चक्रा* (for चकार) D1 9 तस्य D3 11 चित्रं (for कृत्स्नं) —[d]) D13 विचित्रपरम्, G1 स चित्रपदम् (for विचित्रपदम्) G2 भाग्यवान्, G4 भाग ** M1 भाग्यवान्, Cg as in text Ct अर्थवद् (for आत्मवान्) ✲Ct आत्मवानिति पाठे अनर्हितान्तःकरण । प्राशस्त्ये मतुप् आत्मशब्दश्चान्तःकरणवाची। ✲—For 1[cd] D3 subst 194* —After 1 B3 [after l 14 of the passage given in App 1 (No 2)] Dt D4 5 7 9 11 S (except M1) Cr m g t ins

196* चतुर्विंशसहस्राणि श्लोकानामुक्तवानृषिः ।
तथा सर्गशतान्पञ्च षट्काण्डानि तथोत्तरम् ।

[Although Kataka comments he views that this is interpolated Til quotes Kataka as below "कतकस्तु प्रक्षिप्तोऽयं श्लोको न सार्वं स्वाप्नु —(l 1) G4 damaged for the prior half B2 चतुर्विंश (for °विंश) B3 G3 M2 मुनि (for ऋषि) —(l 2) G1 damaged for the prior half B3 D3 11 G1 3 M1 3 पूर्ण (for तथा) B3 पेत (for पञ्च) B3 षडसौन (sic) (for षट्काण्डानि)]

[For 2 18 the MSS Ś1 Ñ V B D1(for 7 18) -3 8 10-12 representing Northern recension have a longer version which is given at the end of st 18]

2 [a]) D1 2 M1 च D8 11 T G2 4 M1 2 [अ]पि (for तु) D3 तं G4 तु Ct [इ]द (for तन्) —[b]) Cr m g k सभविष्यं (as in text) Ct सभाविष्य T3 तथोत्तरं D1 6 M1 काव्यं रामायणं शुभं (M4 महत्) ✲Ct सहशब्द सहितपर भविष्येण सह सहितं विशिष्टं यदुत्तरं तेन सहितमिदं काव्यं … । सहोत्तरमित्यत्र उत्तरपदार्थस्य समविष्यमिति सविशेषणावेक्षार्थ समास । ✲—[cd]) D1 6 को न्वि (D1 °पी)दं प्रथमं श्लोके प्रयुञ्जीतेत्य (D1 °तान्य)चिंतयत् (D1 °यन्)

3 Cf v l 2 and 18 —[d]) G4 damaged —[c]) Dt D8 1 Ct अगृ (D6 °ग्र)हीता G3 M1 अगृहीता G1 ** हीतां Cg k as in text (for अगृह्णीतां) M2 त* (for तत) D1 5 बालौ नगृहतु पादौ M4 गत्वा पादावगृह्णीतां —[d]) T3 राजपुत्रौ यशस्विनौ (cf 4[b])

4 Cf v l 2 and 18 —[a]) D6 च (for तु) D1 स धर्मात्मा (for तु धर्मज्ञौ) M4 स धर्मात्मा राजपुत्रौ —[b]) D1 5 राम°, G2 M1 °वंश्यौ (for राजपुत्रौ) T3 रूपवंतौ सुलक्षणौ M4 रूपवंतौ मनस्विनौ —G2 om 4[cd] —[c]) (cf 1 4 9[c]) D1 सत्य°, D5 सत्त्व° (for स्वरसंपन्नौ) —After 4[a] M1 reads 9[d] and 10[a] repeating them in their proper place. —[d]) G1 -वा ** (for -वासिनौ) D3 reads 10[cd] after 4

5 Cf v l 2 and 18 —[a]) D1 6 M4 तौ (for तु) G4 damaged from वेदेषु up to प्राह in [d] —[b]) T3 दवेषु (by metathesis) (for वेदेषु) —After 5[ab] D1 6 ins

197* मुनिर्बुधैर्न्युपाध्याय वचनं चेदमब्रवीत् ।
कृत्स्नं रामायणं तावन्मया काव्यमिदं कृतम् ।

[Cf lines 7 9 of 203* —(l 2) D6 सर्वं (for तावद्) D6 त्वन्देव श्लोकार्ध (for the post half)]

Thereafter cont l 10 of 203*

Then read

198* एवमुक्त्वा तु भगवान् प्रयत प्राङ्मुख स्थित ।

Thereafter cont l 18 of 203*

—[c]) D1 6 (after sec m corr as in text) -ग्रहणा (for -बृंहणा) —[d]) D3 तावग्राहयतां पुन (sic)

काव्यं रामायणं कृत्स्नं सीतायाश्चरितं महत् ।
पौलस्त्यवधमित्येव चकार चरितव्रतः ॥ ६
पाठ्ये गेये च मधुरं प्रमाणैस्त्रिभिरन्वितम् ।
जातिभिः सप्तभिर्युक्तं तन्त्रीलयसमन्वितम् ॥ ७
हास्यशृङ्गारकारुण्यरौद्रवीरभयानकैः ।
बीभत्सादिरसैर्युक्तं काव्यमेतदगायताम् ॥ ८
तौ तु गान्धर्वतत्त्वज्ञौ स्थानमूर्छनकोविदौ ।
भ्रातरौ स्वरसंपन्नौ गन्धर्वाविव रूपिणौ ॥ ९
रूपलक्षणसंपन्नौ मधुरस्वरभाषिणौ ।
बिम्बादिवोद्धृतौ बिम्बौ रामदेहात्तथापरौ ॥ १०

तौ राजपुत्रौ कार्त्स्न्येन धर्म्यमाख्यानमुत्तमम् ।
वाचो विधेयं तत्सर्वं कृत्वा काव्यमनिन्दितौ ॥ ११
ऋषीणां च द्विजातीनां साधूनां च समागमे ।
यथोपदेशं तत्त्वज्ञौ जगतुस्तौ समाहितौ ।
महात्मानौ महाभागौ सर्वलक्षणलक्षितौ ॥ १२
तौ कदाचित्समेतानामृषीणां भावितात्मनाम् ।
आसीनानां समीपस्थाविदं काव्यमगायताम् ॥ १३
तच्छ्रुत्वा मुनयः सर्वे बाष्पपर्याकुलेक्षणाः ।
साधु साध्विति तावूचुः परं विस्मयमागताः ॥ १४ G 1 3 55 B 1 4 16 L 1 4 54

6 Cf v l 2 and 18 —^{a}) D3 कृत्स्नं (for काव्यं) M3 रा**यण D1 वस्तु, D9 सत्तु (for कृत्स्न) G2 M1 काव्य रामाभिसंयुक्त —^{cd}) Dt D4 8 T3 M2 Ct एव, Cg k as in text (for एव) D2 9 पौलस्त्यवध इत्यर्थं (D9 इत्यार्थ) निश्चत नियतात्मना

7 Cf v l 2 and 18 —^{a}) D9 पद्ये (for पाठ्ये) D2 गेय, M2 गेद्दे (for गेये) —^{b}) M1 प्रयोगैस् (for प्रमाणैस्) T3 र is moth-eaten in रन्वितम् —^{c}) D4 3 14 S Cm g यद्व (for युक्त) —^{d}) G4 -सम ** (for -समन्वितम्)

8 Cf v l 2 and 18 D9 reads 8 in marg (*see m*) G4 damaged for ^{ab} —^{a}) Dt D4 3 9 T3 M2 Cr(!) g k(!)t रसै (for हास्य) Dt D4 8 9 करुण (for -कारुण्य) —^{b}) Dt D4 8 9 T3 M2 हास्यरौद्र, D4 G1 3 M3 transp रौद्र and वीर, Cg हास्यवीर (for रौद्रवीर) M4 रौद्रबीभत्सका द्भुतै —^{c}) G4 damaged up to र in रसै Dt D4 8 9 M4 Ck t वीरादिभी°, D14 T बीभत्साद्भुत(T3 °वैश्च)संयुक्त, M3 यीराद्भिश्च संयुक्त —^{d}) M3 एत*°, M4 °गृह्णता (for एतदगायताम्)

9 Cf v l 2 and 18 —^{a}) D9 °कुशलौ (for °तत्त्वज्ञौ) —^{b}) D1 S (except M3) Cr m g मूर्छ्ने (G4 lacuna) नास्थान, D9 तालग्रहण, D14 मूर्छितास्थान, M3 तालमूर्छन, Ck t as in text (for स्थानमूर्छन) M4 om (hapl) 9^{d}–10^{a}

10 Cf v l 2 and 18 M4 om 10^{a} (cf v l 9) G4 damaged from first र up to वि —^{b}) M1 स्मित (for -स्वर) D9 यथा मधुरभाषिणौ D9 reads 10^{cd} after 4 —^{c}) D9 बिंबे इव, G1 *** व (for बिम्बादिव) Dt D4 8 T3 Cg k t [उ]त्थितौ, Cr as in text (for [उ]द्धृतौ) D1 विबाल् (for बिम्बौ) ☸ Cr रामदेहाद्बिम्बात्तयोद्धृतौ। तेनैव सन्निवेशेन उद्धृतौ अपरौ बिम्बौ, Ct बिम्बात्सूर्यादिरूपात्प्रतिबिम्बाविव तथा रामदेहादुत्थितौ परौ रामदेहा विलय । ☸ —^{f}) M3 इव (for तथा) D3 राजपुत्रौ यशस्विनौ (cf 4^{a}) M4 रामविदाविवापरौ

11 Cf v l 2 and 18 —^{a}) D3 T2 3 कार्त्स्नेन (for कार्त्स्न्येन) —^{b}) D3 धर्माख्यानम् (submetric) T2 3 G4 धर्ममाख्यानम्, Cg k t as in text (for धर्म्यमाख्यानम्) G1 3 M2 धर्मा(M3 °र्म्यं) ख्यानमनुत्तमम् —For 11 ^{cd}, M3 subst

199* पाठ्ये गेये च नियतौ वाल्मीकिना महर्षिणा ।

—For 11 D3 subst

200* युक्त रामायण काव्य कृत्स्नं जगृहतु शुभम् ।
वाचो विधेय सर्वं वै कृत्वा वत्सतरावुभौ ।

Then cont

201* बहुमानाच्च वाल्मीके भाष्य च मुखादपि ।

Thereafter ins (var) lines 19-21 of 203*

12 Cf v l 2 and 18 —^{ab}) M3 ऋषीणां समवायेषु द्विजातीनां सतामपि —^{c}) G4 ** पदेश (for यथोपदेश) M4 यथाप्रदर्शं धर्मज्ञौ —^{d}) T3 जगतस्थौ (sic) (for जगतुस्तौ) D14 T1 2 G2 M1 तौ कुशीलवौ G4 मुनिश्रेष्ठौ, Ct सुसमाहितौ (for तौ समाहितौ) M3 om (hapl) 12 ^{ef} —^{e}) G2 M1 महावीरौ (for महाभागौ) —^{f}) Dt om लक्षण Ck लक्षण लक्षणलक्षितौ

13 Cf v l 2 and 18 —^{a}) G2 M1 कदाचित्समवेताना —^{b}) T3 च महात्मना, M1 देववर्चसा (for भावितात्मनाम्) —^{c}) Dt D4 8 मध्येसभ (for आसीनानां) M4 समीपे तु (for समीपस्थौ)

14 Cf v l 2 and 18 —^{a}) G3 [अ]थ (for [इ]ति) D3 तिलान in marg (*see m*) D14 T1 2 M4 वाप्यूचु, T3 [अ]थाप्यूचु, G1 [अ]थाप्यूचु, M3 [अ]थो ऊचु (for तावूचु) —^{d}) T3 मायपु (for आगता) D9 G1 3 परम विस्मय गता ☸ Cg तत्काव्य श्रुत्वा पर विस्मयमागता बाष्पपर्याकुलेक्षणा सर्वे मुनयस्तौ साधु साध्विति ऊचु ☸

G 1 3 56
B 1 4 16
L 1 4 54

ते प्रीतमनसः सर्वे मुनयो धर्मवत्सलाः ।
प्रशशंसुः प्रशस्तव्यौ गायमानौ कुशीलवौ ॥ १५
अहो गीतस्य माधुर्यं श्लोकानां च विशेषतः ।
चिरनिर्वृत्तमप्येतत्प्रत्यक्षमिव दर्शितम् ॥ १६
प्रविश्य तावुभौ सुष्ठु तदा भावमगायताम् ।
सहितौ मधुरं रक्तं संपन्नं स्वरसंपदा ॥ १७
एवं प्रशस्यमानौ तौ तपःश्लाघ्यैर्महर्षिभिः ।
संरक्ततरमत्यर्थं मधुरं तावगायताम् ॥ १८

15 Cf v l 2 and 18 —^{a}) D4 प्रीता मुनय (for प्रीतमनस) —^{b}) D4 तथा वै (for मुनयो) —^{d}) D14 T1 2 गायतौ तौ, Cg as in text (for गायमानौ)

16 Cf v l 2 and 18 T3 repeats 16^{ab} after 20^{ab} —For 16^{ab} M4 subst

202* अहो भगवत सम्यग्रामस्य चरित महद् ।

—^{c}) D5 8 9 चिर (for चिर) D8 9 निवृत्तम् (for निर्वृत्तम्)

17 Cf v l 2 and 18 —^{ab}) Dt D3 T1 2 G1 2 Ct तथा Cg as in text (for तदा) T3 M3 काव्यम् (for भावम्) M4 अहो सुष्ठु प्रविश्यैतावुभौ° —^{c}) D8 सहिते (sic) D3 M1 सहित, M4 सहत (for सहितौ) G1 (before corr) मधुरौ (for मधुर) G2 रक्तौ, M2 व्यक्त, Ck तार (for रक्त) —^{d}) D4 T3 G2 M1 2 सपन्नौ, Cg k t as in text (for सपन्न) ॐ Cg स्वरसपदा षड्जादिस्वरसपदा सपन्न अत एव मधुर रमणीय रक्त रागयुक्त च यथा भवति तथा अगायता, Ck तारमुच्चै सपन्न यथा तथा अगायता Ct मधुर पाठ्यो गानतश्च । रक्तमुच्चै स्वरसपदा षड्जादिस्वरसपदा सपन्न यथा भवति तथा अगायता ॐ

18 ^{a}) D1 प्रशंस्यमानौ (for प्रशस्यमानौ) D10 11 तु, D14 T1 2 G3 4 M2 3 तैरेव (for तौ) —^{b}) D9 तप श्लाघैर्, D11 गीयमानौ (for तप श्लाघ्यैर्) D4 1 14 S (except T3 M2 3) Cg महामभि (for महर्षिभि) —^{c}) T1 missing from गत्य up to तान in ^{d}

For 2–18 Ś1 Ñ V B D2 3 8 10–12 subst a passage diverging from the text which is given below as one unit for the sake of convenience D1 subst for 7 18

203* { कृत्वा चेदमशेषेण काव्य रामायणाह्वयम् ।
(2) { चिन्तयामास क इद लोकेऽस्मिन्प्रथयिष्यति ।
(3^{ab}) अथ चिन्तयतस्तस्य महर्षेर्भावितात्मन ।
(3^{cd}) तदा नगृह्णतु पादौ मुनिवेश(प)धरौ वने ।
वाल्मीकिशिष्यौ तरुणौ रूपौदार्यगुणान्वितौ ।
(4^{ab}) कुशीलवाविति ख्यातौ सीतारामात्मसंभवौ ।
स तौ मूर्धन्युपाघ्राय वाल्मीकिर्भगवानृषि ।
उवाचेद तदा वाक्यं प्रणतावग्रत स्थितौ ।
आर्यं रामायण काव्यमिद तात मया कृतम् ।
गृह्यतां मन्नियोगेन पुण्यश्रवणकीर्तनम् ।
(6^{cd}) पौलस्त्यवधसयुक्त धर्मकामार्थसंहितम् ।
(7^{ab}) पाठ्ये गेये च मधुर प्रमाणैस्त्रिभिरन्वितम् ।
(7^{cd}) { तन्त्रीगीतैश्च मधुरैरन्वित सप्तभि स्वरै ।
{ जातिभि सप्तभिर्युक्त श्रोतु श्रुतिमनोहरम् ।
(8) { शृङ्गारवीरबीभत्सरौद्रहास्यभयानकै ।
{ करुणाद्भुतशान्तैश्च युक्त काव्यरसैरपि ।
एवमुक्त्वा तु तौ बालौ भगवानृषिसत्तम ।
सम्यगध्यापयामास काव्य रामकथाश्रयम् ।
(11^{cd}) वाग्विधेये तदा ताभ्या कृत सर्व विशेषत ।
पुण्य रामायण काव्य तदा तौ मुनिरब्रवीत् ।
गीयतामिदमाख्यान भवद्भ्यामृषिसंसदि ।
(12^{ab}) तानर्षीणा पुण्यकृता साधूना च समागमे ।
गुरुणैवमनुज्ञातौ ततस्तौ दयरूपिणौ ।
कुशीलवौ रामपुत्रौ प्रकृत्या मधुरस्वरौ ।
(10^{cd}) रूपानुरूपौ रामस्य बिम्बाद्बिम्बमिवोत्थितौ ।
(5^{cd}) वेदवेदाङ्गेतिहासशास्त्रेषु परिनिष्ठितौ ।
(12^{cd}) जगतुस्तौ तदा काव्य मधुर मधुरस्वरौ ।
यथोपदिष्टमृषीणा सन्निधौ ब्रह्मवादिनाम् ।
तयोर्वेश्माभवत्प्रीत सेन्द्राश्च सुरसत्तमा ।
गन्धर्वपतयश्चैव पन्नगाश्च महर्षिभि ।
(13^{ab}) तौ कदाचित्समेतानामृषीणान्देवरूपिणाम् ।
(13^{cd}) काव्य रामायण मध्ये सहितावभ्यगायताम् ।
(14^{ab}) शृण्वता तु तदा काव्यमृषीणा हर्षसम्भव ।
(14^{cd}) सहसाभून्महाशब्द साधु साध्विति शसताम् ।
(15^{ab}) सुप्रीतमनसश्चैव मुनयो धर्मवत्सला ।
(15^{cd}) शशसुर्भावितौ तत्र गायन्तौ तौ कुशीलवौ ।
(16^{ab}) अहो भावानुगं गीतमहो गीतसविस्तरम् ।
अहो भगवता सम्यग्रामस्य चरित महत् ।
(16^{cd}) चिरवृत्तमपि ह्येतत्प्रत्यक्षमिव दृश्यते ।
सस्कृत मधुर चैव समाक्षरपदक्रमम् ।
प्रयोजनाराधिभि चापि सम्यगस्य कुशीलवौ ।
कुमारौ देवगर्भाभौ तरुणौ मधुरस्वरौ ।
अहो श्रव्यमहो स्वाद्यमहो गीतमविस्वरम् ।
(17^{cd}) व्यक्त च मधुर चैव परया स्वरसपदा ।
पदसंधिसमायुक्त तारतानसमन्वितम् ।
(18^{ab}) एव प्रशस्यमानौ तौ श्लाघ्यमानौ महर्षिभि ।
(18^{cd}) भूयो व्यक्ततर साधु मधुर काव्यगायताम् ।

[D1 om lines 1 18 24 27 44 45 and 47 —(l. 1) D5 10 12 चेन्द्र (for चेन्म्) V2 विशेषेण D2 8 °चैवं विशेषेण (for the prior half) B1 यार्क्य (by metathesis) (for काव्य) Ñ1 V1 D2 3 [आ]श्रय (for [आ ह्वयम्) —(l. 2) Ñ2 V1 2 4 B1 D3 °येति (for प्रथयिष्यति) —(l 3) D1 देवर्षेर् (for महर्षेर्) —(l. 4) Ś1 D10 तु तौ B1 D12 मुने, D11

मन (for वने) D2 मुनिश्वरपरी न तौ, D3 भक्तरूपधरौ मुने (for the post half) —(l 5) B2 कि (m) in वाल्मीकि. B3 (m) °समन्वितौ —(l 6) V2 -राघव (for -राघवः) —(l 7) V2 तौ च, B1 स त D13 तुतौ (for स तौ) Ś1 D13 मुनि (for ऋषि) —(l 8) V4 B3 प्रोवाच (for उवाच) D10 [इ]गौ (for [इ]द) Ś1 V4 D12 ततो, Ñ B1 3 तथा (for तदा) —(l 9) D2 3 हृष्टस्ते (for आर्पे) D3 °तातौ यथाक्रम (for the post half) —(l 10) Ś1 Ñ2 (m) B1 3 D10 गृहीन V1 3 B4 D13 गृहीत, V2.4 B2 गृहीता (for गृहीत्वा) V1.3 सन्नि°, D2 मुनि° (for सन्नियोगेन) —(l 11) Ñ2 V1 B3 4 D10 -सयुत (for -संहितम्) —(l 12) Ś1 V1 4 B1 2.4 D3 11 13 पाठे° D3 पर्यैरेस, D3 (after corr sec m) as in text (for पाठ्य गेये) B3 पाठ्य यो (sup lin) गेये च मधुर (hypermetric) (for the prior half) V3 अन्वित त्रिमि (by transp) D5 अन्नीतै (sic) (for अन्वितम्) —(l 13) V3 नीति, D2 4 तन्त्रे (for तन्त्री) —(l 14) Ñ V3 B3 श्रोतृश्रुति, V1 2 4 D3 10 12 13 श्रोत्रश्रुति, B4 श्रोतृश्रोत्र (for श्रोतृ श्रुति) D2 3 12 श्रोत्र (D3 श्रोतृ, D12 मन) श्रुतिसुखावह (for the post half) —(l 15) D10 erroneously om वीर V4 -बीभत्से (for -बीभत्स) V3 -रौद्रैश्चैव, B1 2 4 -रौद्रैश्च स (for -रौद्रहास्य) D2 3 शृङ्गारकरुणोदाररौद्रबीभत्सगारुणे (D2 °णौ) —(l 16) Ñ1 B1 2 हास्यैश्च, B4 हास्यैश्च (for -शान्तैश्च) D2 3 तथैव हास्यवीराभ्या (for the prior half) D2 3 वाक्य (by metathesis) (for काव्य) —(l 17) D2 उक्तौ (for उक्त्वा) Ś1 V2 4 B2 D13 त°, Ñ2 [त्र]थ°, D3 सुतौ (for तु तौ) Ś1 D13 मुनि (for ऋषि) —(l 18) D11 सम्यगाख्यायिषा ** (for the prior half) V4 °श्रित B4 रामायणा° (for रामकथा°) —(l 19) D2 °दम्य (for भाविधेय) Ś1 V2 4 सदा, Ñ1 B2 यथा Ñ2 V1 3 B3 D1 10 11 यदा D3 * दा, D5 12 ततस्, D13 त रा (for तदा) B2 नदि (m as in text) (for तावुभौ) B3 यथाप्यशेषत, D1-3 तथाप्यशेषत (for तथ विशेषत) —(l 20) V2 D3 [आ]दौ (for तौ) —(l 21) D2 गीयेताम् (for गीयताम्) D1 °त (for आरामान) D12 ब्यवज्ञयाम् (hypermetric) (for यथाज्ञयाम्) D1 3 -सन्निधौ, D3 -सभम (for -समदि) —(l 22) D12 राजर्षीणा पु * इत्ता (for the prior half) Ñ1 * समागमे, D3 चैव रामस्ये (for च समागमे) —(l 23) V1 नरोत्तमानुनामौ (for the prior half) D1 श्रुत्वा ततो गुरोर्वाक्य शिरसा प्रतिगृह्य च —After l 23 D1 which om l 24 27 reads lines 31 32 —(l 24) V2 3 B2 3 (m) D2 3 राम° D13 रामसुतौ (for रामपुत्री) Ñ1 om from the post half up to the prior half of l 25 V2 om l 25 27 —(l 25) Ñ1 om the prior half Ś1 V4 D13 अनुरूपौ न (for रूपानुरूपौ) D11 रामश्च D13 रामस्य (ditto) (for रामस्य) Ś1 Ñ1 V3 D2 3 10 12 [उ]त्पन्नौ, V4 B1 3 4 D10 [उ]द्भिन्नौ (for [उ]त्थितौ) V3 °द्वितीयबिम्बोद्भुतौ D2 बीवात् विवर्तोद्भिन्नौ (sic) D12 सुखेपिताद्विबिम्बौ (for the post half) —(l 26) B1 D11 पुराण (for शास्त्रेषु) —(l 27) V3 यथा (for तदा) B1 वाक्य (by metathesis) (for काव्य) B1 D2 missing (for मधुर) D13 -स्वनौ (for -स्वरौ) —(l 28) V1 repeats (var) l 28 after l 42 Ś1 यथो° V3 (second time) °दृशाम्, D1 यद्दो° (for यथोपदिष्टम्) Ś1 Ñ2 V2-4 B D1 3 5 10-13 ऋषिणा (for ऋषीणां) D1 सान्निध्ये (for सन्निधौ) —(l 29) D3 प्रीता (sic) (for प्रीत) B4 स्वर (for सुर) D13 सैद सुसुरसत्तम (for the post half) —(l 30) Ñ2 V4 B D10 गन्धर्वा पन्नगा° V1 °पन्नगा°, V2 3 B3 (m) D5 11 12 गन्धर्वाप्सरसश्चैव, D1-3 गन्धर्वाश्च पन्नगाश्च (D1 पुन्नगाश्च) (for the prior half) Ñ2 B3 D10 महर्षय, D3 11 सहर्षिभि (for महर्षिभि) V1 पन्नगा सहर्षिभि (submetric) D1 पन्नगा समहर्षय (for the post half) Ś1 D13 गन्धर्वा पन्नगाश्चैव पन्नगाश्च महर्षय —(l 31) V4 °समेता * (for the prior half) Ś1 D13 चैव सन्निधौ, Ñ V B3 4 D2 3 5 10-12 °रूपिणौ (for देवरूपिणाम्) —(l 32) Ñ1 illeg from मा to ण Ś1 D13 नाम (for मध्ये) D13 सहिताम् (for सहिताव्) V3 अनु°(sic) D5 12 अध्य° (for अभ्य°) D2 समहितान्यभागाथता (sic) (for the post half) —(l 33) Ñ1 V2 4 B1 D1-3 11 तच्छ्रुत्वा, V3 (before corr) श्रुत्वा° (for श्रुत्वा तु) V2 तदा (for तदा) B2 4 वाक्य (by metathesis) (for काव्य) V2 °व, V3 देवसन्निधौ, D5 °समर (for हर्षसंभव) —(l 34) Ñ2 B3 (m as in text) 4 D10 संपशो, V1 सहर्षो, B2 सहसो, D1 सह सो, D5 सधासा (sic) (for सहसा) B3 D1 3 5 महान्, D12 महाच (sic) (for महा) Ñ1 V2 4 B1 -नाद, D5 श्रद (sic) (for शब्द) D3 शसत, D3 शसतो (for शसताम्) —(l 35) B3 (m) °नि (for सुनीत) B1 -साननाश (for मनमश्) V1 सर्वे ते (hypermetric) B4 D1 5 सर्वे (for चैव) D12 °स्मृत्य (for धर्मवत्सला) —(l 36) D13 आतर (for आस्तरौ) V4 °र D1 3 गायमानौ, D5 (after corr) 11 °नद् (for गायन्ता तौ) Ś1 D13 om l 37 41 —(l 37) D11 इहो (sic) (for अहो) V2 D16 °तुम्यगीतम्, V3 °धेमगीतम्, B4 °लक (as in text also) काव्यम् D1 3 5 11 °का यम्, D13 °न * काव्यम् (for भावगुण गीतम्) V3 अतुल्यम् (for अहो गीतम्) D5 अविस्तर D11 अविस्तर (for अविस्तरम्) B2 (marg) °काव्यमहो स्वर D1 आभ्या गीतेन विस्तर, D2 इद रामायण कृत D3 अभ्या गीतमविस्तरौ (for the post half) —D2 om l 38 —(l 38) Ñ2 V2 3 B3 4 D10 11 °त (for स्वनना) D1 3 काव्यम् (for सम्यक्) B3 3 (marg) कृत (for महत्) D1 3 इद रामायण कृत (for the post half) —(l 39) V3 चिर (for चिर) D2 चिरनिवृत्तमप्येतद्दै (for the prior half) V3 B3 अपि (for इव) V2 दृश्यते D2 3 5 11 12 दर्शित (for दृश्यते) —(l 40) D1 सत्य (for सम्यक्) D16 मधुर (for मधुर) D10 om (hapl) from the post half of l 40 to the prior half of l 44 Ñ1 illeg for पद V4 °म (for पदमक्षम्) —(l 41) D11 reads l 41 43 in marg (pr m) —(l 42) V3 repeats l 28 (var) after l 42 B4 °री (for मधुर) B1 [अ]क्षरौ (for -स्वरौ) —(l 43) Ś1 V2 4 B3 4 D5 10 श्लाघ्यम् (for अन्वयम्) V3 सायम्, B1 वाक्यम् (for स्वायम्) D11 अहो भाव महत्काव्य

G 1 3 61 B 1 4 20 L 1 4 61

प्रीतः कश्चिन्मुनिस्ताभ्यां संस्थितः कलशं ददौ ।
प्रसन्नो वल्कलं कश्चिद्ददौ ताभ्यां महायशाः ॥ १९

आश्चर्यमिदमाख्यानं मुनिना संप्रकीर्तितम् ।
परं कवीनामाधारं समाप्तं च यथाक्रमम् ॥ २०

(for the prior half) Ś1 D1 13 सुविस्तरं V3 करीश्वर, D11 अविस्तर (for अविस्तरम्) D2 अहो भाग्यमहो भाग्यमहो रम्यार्थवद्वचः D3 अहो भाव्यमिदं काव्यमहो रम्यार्थमद्भुत —(l 44) Ñ V2 4 B2 3 4 D11 13 repeat l 44 after l 45 B1 transp l 44 and 45 Ś1 Ñ V1 4 (first time) D3 13 रक्तं°, D1 पेशल D11 13 (first time) शुक्लं° (for व्यक्तं च) B4 (first time) missing (for चैव) Ñ V1 (second time) B D3 11 13 (last two second time) संरक्तं चापि (V1 B1 °पि, D3 11 13 °पि) रक्तं च V4 (second time) संरक्तमविरक्तं च (for the prior half) D11 सु° (for स्वरसंपन्ना) V2 3 D1-3 om l 45 B1 transp l 44 and 45 —(l 45) D3 11 13 -युत (for -संपि) Ś1 D13 भाव, Ñ V4 D10 -तारः; B3 (m) -भाव (for तान) —(l 46) V1 4 प्रसंस्य°, V2 3 D3 प्रशस्य°, B4 * * स्य° (for प्रशस्य°) D11 तु (for तौ) D11 गीय° (for साध्यमानौ) B1 कुशीलवौ (for महर्षिभिः) D1 om l 47 —(l 47) V1 °थे (sic) (for भूयो) Ś1 Ñ V1 3 4 B3 D2 3 8 11-13 रक्त° (B3 m बहु°, दिव्य°, व्यर्थ°) B1 बहु° D10 बहु° (sic) (for व्यवहार) Ś1 D13 स्वादु (for साधु) V3 D10 13 ना (for च) V3 D3 गीयतां (for [अ]गायताम्)]

—After l 14 of 203*, D3 ins

204* (9^{ab}) तौ तु गान्धर्वतत्त्वज्ञौ तालग्रहणकोविदौ ।
(9^{cd}) भ्रातरौ स्वरसंपन्नौ गन्धर्वाविव रूपिणौ ।
(10^{ab}) रूपलक्षणसंपन्नौ मधुराभाषिणौ तथा ।

[D3 repeats l 3 after l 23 of 203*]

—After l 21 B3 ins

205* रामस्य चरितं दिव्यं सर्वलोकसुखावहम् ।

—After l 31 B3 4 ins

206* काव्यं तज्जगतुः प्रीतौ कुमारौ कलमद्भुतम् ।
(14^{cd}) श्रुत्वा तु मुनयः सर्वे परं विस्मयमागताः ।
हर्षविस्मयसंपूर्णैर्नेत्रैरनिमिषैरिव ।
समीयुस्तत्र तत्काव्यं श्रोतुकामाः सहस्रशः ।

[(l 2) B3 च (for तु) —(l 3) B4 मापन्ना (for -संपूर्णैः) B3 अनु° (for अनिमिषैः)]

On the other hand D1 ins

207* सभासीनाः शुभां वाचं रामायणमुदीरतु ।
(14^{cd}) तच्छ्रुत्वा मुनयः सर्वे बाष्पपर्याकुलेक्षणाः ।

19 D1 om 19-21^{a} —^{a}) Ś1 Ñ V B D2 3 5 10-13 ताभ्यां प्रीतो मुनिः कश्चित् (by transp) —^{b}) Ś1 Ñ V B D2 3 5 10-13 पार्थिव, D14 T1 2 Cr संमत T3 G1 सुस्थित 3 G2 उत्थित G4 स स्थित, M4 सस्थितं, Crp m g L t as in text (for सस्थित) —^{c}) D6 प्रसन्नौ (sic) (for प्रसन्नो) M4 वल्कलान् —^{d}) D14 T1 M1 °तपा (for महायशा) —For 19^{cd} Ś1 Ñ V B D2 3 5 10-13 subst

208* कश्चिद्वनफलं स्वादु पक्वफलं कश्चिदीप्सितम् ।

—After 19 Dt D4 6 8 14 T1 2 G1-3 M1 3 ins

209* अन्यः कृष्णाजिनमदाद्यज्ञसूत्रं तथापरः ।
कश्चित्कमण्डलुं प्रादान्मौञ्जीमन्यो महामुनिः ।
बृसीमन्यस्तदा प्रादात्कौपीनमपरो मुनिः ।
ताभ्यां ददौ तदा हृष्टः कुठारमपरो मुनिः ।
काषायमपरो वस्त्रं चीरमन्यो ददौ मुनिः ।
जटाबन्धनमन्यस्तु काष्ठरज्जुं मुदान्वितः ।
यज्ञभाण्डमृषिः कश्चित्काष्ठभारं तथापरः ।
औदुम्बरीं बृसीमन्यः स्वस्ति केचित्तदावदन् ।
आयुष्यमपरे प्राहुर्मुदा तत्र महर्षयः ।
ददुश्चैव वरान्सर्वे मुनयः सत्यवादिनः ।

[Except Śiromaṇi (not included in the apparatus) no other commentator glosses on these lines Ti however glosses on बृसी and स्वस्ति —(l 1) D4 कृष्णाजनम् (for कृष्णाजिनम्) D4 14 T1 2 transp the post halves of L 1 and 2 D4 T1 2 प्रादाद् (for अदाद्) G1.3 अथ (for तथा) Dt [अ]परैः (for [अ]परः) —(l 2) D4 14 T1 2 transp the post halves of l 1 and 2 (cf v l 1 1) G M1 अदात् (for प्रादात्) D4 14 T1 2 om l 3-7 and 10 G1 2 om (hapl) l 3 —(l 3) G3 M1.3 स(M3 after sup lin sec m corr बृ)सीं ददौ तदा (M3 महा) हृष्ट (for the prior half) M1 om from the post half of l 3 to the prior half of L 4 M3 कुद्दालम् (for कौपीनम्) G3 M3 om (hapl) l 4 —(l 4) G1 3 नसी (for ताभ्यां) —(l 5) G1 2 महा° (for ददौ मुनि°) M3 om l 6 —(l 6) Dt * रा°, G1 °बद्धम् (for जटाबन्धनम्) M3 reads l 7-10 sup lin —(l 7) G1 2 अथ (for तथा) —(l 8) M1 अन्य (for अन्य) M3 तथा (for तदा) D4 14 T1 2 जपमालाम् (D4 °ला त)थापर (for the post half) —(l 9) D4 14 T2 G3 M1 3 चोचु T2 G1.3 [अ]प्यूचु (for प्राहु) —(l 10) G M1 चैव M3 एव (for चैव) G M1 3 प्रीता (for सर्वे)]

—After 19 M3 ins

210* यज्ञोपवीतमन्यस्त्वपरः काष्ठभारन्तथा परः ।
काष्ठबन्धनरज्जुं च ददौ ताभ्यां परो मुनिः ।
अन्यः कृष्णाजिनं प्रादान्मौञ्जीमन्यो महामुनिः ।
कश्चित्कमण्डलुं प्रादाद्बृसीमन्यस्तथा ददौ ।

Thereafter M3 reads l 5 of 209* then cont

211* कुठारमपरः प्रादात्स्वस्ति केचिदथावदन् ।
एवं प्रीतास्तु मुनयः प्रददुः सत्यवादिनः ।

20 D1 om 20 (cf v l 19) —^{a}) D3 इति यद्गीत (for इदमाख्यान) —^{b}) D3 ऋषिभि D5 T2 M4 मुनी(T3

प्रशस्यमानौ सर्वत्र कदाचित्तत्र गायकौ ।
रथ्यासु राजमार्गेषु ददर्श भरताग्रजः ॥ २१

स्ववेश्म चानीय ततो भ्रातरौ स कुशीलवौ ।
पूजयामास पूजार्हौ रामः शत्रुनिबर्हणः ॥ २२

आसीनः काञ्चने दिव्ये स च सिंहासने प्रभुः ।
उपोपविष्टः सचिवैर्भ्रातृभिश्च परंतपः ॥ २३

दृष्ट्वा तु रूपसंपन्नौ तावुभौ वीणिनौ ततः ।
उवाच लक्ष्मणं रामः शत्रुघ्नं भरतं तथा ॥ २४ G I 3 71 B I.4 32 L I 4 70

°नि)ना (for मुनिना) M4 समवर्तत After 20^{ab}, T2 repeats 16^{ab} —^{d}) D3 6 T2 G1 4 यथाकुर्वं M4 समास पन्मन कुर्यं —For 20 Ś1 Ñ V B D2 5 10–13 subst , while D1 ins after 20

212* एव पूर्वमिदं काव्य मुनिभि, प्रतिपूजितम् ।
सारभूत मनुष्याणा कवीनामार्षमद्भुतम् ।

[(l 1) Ñ2 B4 काव्यमिद पूर्वं (by transp) V1 D3 11 ऋषिभि, D2 विद्वद्भि (for मुनिभि) D2 3 परिपूजित —(l 2) D5 काव्यानाम् Ś1 शतमद्भुत, V1 B4 (m orig as in text) D2 11–13 उपजीव्य (for आर्षमद्भुतम्) D2 काव्य नानार्थमद्भुत (for the post half)]

—After 20 Dt D4 1 6 9 14 S (except M1) ins

213* अभिगीतमिद गीत सर्वगीतेषु कोविदौ ।
आयुष्य पुष्टिजनन सर्वश्रुतिमनोहरम् ।

[(l 1) G2 अपि°, G3 अधि°, M3 अधि° (for अभिगीतम्) Dt गीतिषु (for गीतेषु) —(l 2) D4 °महोहर (sic) D6 G1 °श्रुति (G1 शत्रु) मनोरम (for the post half)]

21 D1 om 21^{ab} (cf v l 19) —^{a}) Ś1 Ñ V B D2 10 13 तावेवं (V4 D10 12 °व, B4 marg °तौ) D3 प्रशस्यमानौ ऋषिभिर् —^{d}) Ś1 Ñ V B D2 10–13 देवरूपिणौ, D3 6 तावगायता, D4 T1 2 G1 2 M3 °गायि (T1 °प)नौ, M4 तौ तु° (for तत्र गायकौ) D6 उभावपि हि गायता

22 ^{a}) G4 तदा (for ततो) —^{b}) D4 च (for स) —For 22^{ab}, M4 subst

214* आनीय च स्वक वेश्म तावुभौ भ्रातरौ तत ।

—^{d}) M4 सत्कारेण सुसत्कृतौ

23 ^{a}) G1 तल्पे (for दिव्ये) —^{c}) D4 14 T1 M3 4 Cg k t (!) °विष्ट , Ctp as in text (for उपोपविष्टै) M4 पार्श्वस्थैर् (for सचिवैर्) Ctp उपोपविष्टसचिव —^{d}) M4 भ्रातृ* T3 स (for च) Dt D4 6 8 Ct च समन्वित , M4 भरतादिभि (for च परंतप) —For 21^{cd}–23, Ś1 Ñ V B D1–3 5 8–13 subst

215* राजधानीषु राज्ञा च समीपेष्वभ्यगायताम् ।
अथाश्वमेधे रामोऽपि तावुपश्रुत्य गायनौ ।
(22^{ab}) आनयामास स गृहं पुरौराग्रजादिभि ।
(22^{cd}) पूजयामास पूजार्हौ सत्कारार्हौ सुसत्कृतौ ।
तावित्युग्रानुस्तत्र काव्य रामश्रवोद्भितौ ।
कर्मान्तरेषु विश्रान्तो रामलक्ष्मणसंनिधौ ।
शत्रुघ्नभरतादीनामन्येषां च महीक्षिताम् ।
वसिष्ठात्रिपुरोगाणा संनिधौ ब्रह्मवादिनाम् ।
(23^{ab}) रामस्तत्रासने शुभ्रे स्पर्ध्यास्तरणसंवृते ।
उपविश्य तु शुश्राव तदा रामचरितं महत् ।
(23^{cd}) आर्षं रामायण काव्य भ्रातृभिर्भरतादिभि ।
पौरजानपदैश्चैव वृत शतसहस्रश ।
दृष्ट्वा रामस्तदोवाच सर्वांस्तत्र सभासद ।

[Ś1 Ñ V B1 3 4 D5 10 12 13 om lines 4 and 13 D1 om lines 11–13 B2 D11 om line 13 B4 reads line 4 in marg D2 reads line 10 after line 12 —(l 1) V3 समीपे हि, D2 समीपे तु (for समीपेषु) Ś1 अर्पि गायता, V3 उपगायता, D1 अथ गायना, D13 अभ्यगायन्ता —(l 2) D3 तथा, D11 om (for अथ) —(l 3) Ś1 D13 सत्कृत्या नानयामास, Ñ1 V4 B1 3 सत्कृत्यानाययामास, V1 2 सत्कृत्यानयामास (submetric) V2 B1 4 D10 तत्कृत्य चानयामास, D5 11 12 सत्कृत्यैवानयामास (for the prior half) —(l 4) B2 D11 पूजात्मा (for पूजार्हौ) D2 स्वयक्षौ D3 स्वलक्षणौ (for सुसत्कृतौ) B3 D11 सत्कारैस्तौ स्वलक्षणौ (for the post half) —(l 5) D11 उभौ (for इद) D5 तस्य (for तत्र) V1 2 प्रदेशितौ, D3 13 प्रणो(D3 °णो)दितौ —(l 7) D1 3 9 महात्मना (for महीक्षिताम्) —(l 8) D11 ब्रह्मवादिनौ —(l 9) Ñ1 V3 4 स्पर्धा , B1 परा , D5 13 मृदु; D11 मुदा (for स्पर्ध्या) Ś1 D13 –स्तुते, D2 –स्तृते, D3 –संस्कृते (for –संवृते) V2 परार्ध्यास्तरणावृते, D1 स्पर्ध्या (sic)स्तरणसंयुते, D3 शुभास्तरणसंयुते (for the post half) —(l 10) D1 सुखोपविष्ट D2 3 9 उपोपविश्य D3 शुश्रुवे Ñ2 D10 तत्र स्व , V1 तदा मे, V3 तदा रामः; B3 (marg as in text) तदा तु (for तदा स) —(l 11) Ś1 Ñ V1,3 4 B D2 10 12 13 सार्थं (for काव्य) —(l 12) D2 3 9 अ देश सचिवैश्चैव (D3 ° सार्धं, D9 °भ्रात्रि) (for the prior half)]

—After line 1 D1 ins

216* (21^{cd}) रथ्यासु राजमार्गेषु तौ तु शुश्राव राघव ।

24 D1 om 24 D9 transp 24 and 25 —^{a}) Ś1 V3–4 B1 3 D5 11–13 [क]थ, Ñ1 स, V1 प्र , D4 T2 Cm tp [क्ष]त्य (for तु) ⊛ Ct दृष्ट्वा तु रूपसंपन्नौ इति मधुर पाठ ⊛ —^{b}) G2 M2 भ्रातरौ (for तावुभौ) Ś1 D13 G2 गायनौ(G2 °कौ) त(D13 स)दा, Ñ2 D10 वीणिनौ तत , V2 रामकौ तत , V3 वीणिणौ तत , D2 3 9 11 वीरवयस्सौ, D4 11 S (except G2 M1) नियतस्तदा, M4 मुनिपुत्रकौ (for वीणिनौ तत) B4 वि(वी)णौ तु उभौ तत , Dt D4 6 (द्विजौ) भ्रातरावुभौ Ś1 D13 om 24^{cd} —^{d}) D2,14 T2 M3 तदा (for तथा) Ñ V B D1 10–12 सर्वा(V2,3 D13 °र्वा)श्चैव सभासद , D6 शत्रुघ्नभरतौ तथा.

G 1 3 72 B 1 4 32 L 1 4 70 श्रूयतामिदमाख्यानमनयोर्देववर्चसोः ।
विचित्रार्थपदं सम्यग्गायतोर्मधुरस्वरम् ॥ २५
इमौ मुनी पार्थिवलक्षणान्वितौ
कुशीलवौ चैव महातपस्विनौ ।
ममापि तद्भूतिकरं प्रचक्षते
महानुभावं चरितं निबोधत ॥ २६
ततस्तु तौ रामवचःप्रचोदिता-
वगायतां मार्गविधानसंपदा ।
स चापि रामः परिषद्गतः शनै-
र्बुभूषयासक्तमना बभूव ॥ २७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

25 D5 transp 24 and 25 —a) Dt D4.8 Ct एतद्, Cm g as in text (for इदम्) —b) V4 देवरूपिणो, D12 वेदवर्चसो (by metathesis) D1–3.9 उभयोस्तु (D1 °त्र) गायतो (D2 °ता) —c) V3 विचित्रानुपदं —d) V3 गायता, D3.5 गायतौ, D10 गायतौ (for गायतोर्) V3 गायतौ मधुरै स्वरै, B1 श्रूयते मधुराक्षर, Dt D4.8.14 S (except T3 M4) Cm k, गायिनौ (Dt D4.8 Cm °कौ) समचोदयत्, D5 गायतौ मधुरस्वरौ, D3.6 कनयोर्मधुरस्वर, D4 T3 गायमानावचोदयत्, M4 गायन्तौ चाप्यचोदयत्, Cg गायिनौ तावचोदयत् —After 25 Dt D4.8.9.14 S ins

217* तौ चापि मधुर रक्त स्वचित्तायतनिःस्वनम् ।
तन्त्रीलयवद्त्यर्थं विश्रुतार्थमगायताम् ।
ह्लादयत्सर्वगात्राणि मनांसि हृदयानि च ।
श्रोत्राश्रयसुखं गेयं तद्बभौ जनसंसदि ।

[M1 om 1 2 —(1 1) D4 वीरौ (for चापि) M2 व्यक्त (for रक्त) D4 T1 G4 M4 स्व(G4 M4 से)चिताक्त (M4 °च)निःस्वन (D4 °नौ) T4 G1.3 M1.3 स्वचितायतनिःस्वन (for the post half) —(1 3) D6.8 T2.3 G1.3 M2–4 ह्लादयन् T3 transp मनांसि and हृदयानि —(1 4) D14 श्रोतुश्चर° T1 श्रोत्रश्रम° G1 श्रोत्राश्रय°, G3 श्रोत्रयोश्च° (for श्रोत्राश्रयसुख) M3 गीत, M4 गान (for गेय) M4 जगतू राजसंसदि (for the post half)]

26 a) D4 बालाविमौ (for इमौ मुनी) Ś1 Ñ V1.2.4 B D2.3.5.9–13 हि (D9 तु) बालौ नृप V3 हि नृप (submetric) (for मुनी पार्थिव) D14 -लक्ष्मणान्वितौ —b) Ñ2 V1.4 B2–4 D10.13 कुशो(N2 D10 °शी)लवन्, V3 कुशलवौ B1 G3 M2.3 चापि (for चैव) Ś1 Ñ V B D1–3.5.9–13 तपोध(D3 °ध)नाश्रयौ G4 महायशस्विनौ —c) D4.14 S (except G1 M4) Cm g प्रवक्ष्यते G1 प्रशस्यते Ct as in text (for प्रचक्षते) M4 ममाद्य संभूतिकरं प्रचक्षतो —d) T1.2 महानुभावौ, G3 M1 महानुभावान्, M4 महानुभावो (sic) —For 26cd, Ś1 Ñ V B D1–3.5.9–13 subst

216* मत्तोर्जितवृत्त विल गेयमद्भुत
महर्षिवाल्मीकिकृत प्रगास्यत ।

[(1 1) D9 [इ]द वृत्त V4 °कान्तम्, B4 °मीलम्, D1 °गातम्, D9 कलमानस (for विल गेयम्) D2.3 वृस्य(D2 °श्च)तोद्भुत —(1 2) Ś1 प्रगास्यतां, V1 प्रशास्यत, D2.3.8.9.11.13 प्रगायत (D2.9 °द)]

27 a) T3 M4 रामस्य (for तौ राम) D1 प्रमोदितौ D2 प्रमोदितौ (for प्रचोदितौ) Ś1 Ñ V2–4 B D5.10–13 राघव सम्प्रचोदितौ V1 ततस्तौ राघवप्रदेशितौ (submetric) —b) Ś1 N V B D1–3.5.9–13 अ(Ś1 प्र, D9 व्य)गायता काव्यमिदं यथाक्रम —c) Ś1 D13 सहित समागते, Ñ1 V2.4 B3 (marg as in Ñ1) 4 सहि(V4 B4 °ह)ते समागते, Ñ2 V1.3 B2 D1.10.11 सह(Ñ2 V3 D1.10 °हि)ते सभागते, B1 सहितै समस्तै D5.13 सहितै समाहितै D2.3.9 °राजा सहितै (D9 °त) समासदै (D9 °गतै) —d) D4.6.14 S (except G1) Cg बभूव ह (metri causa) Ct as in text Ś1 Ñ V B D1–3.5.9–13 बभूव तत्रार्पितचेतन(D2 °मानस)स्तदा

Colophon Ñ1 V3 om Ś1 om up to रामायणे D13 om up to Kanda name V1 D5 om इति V2.3.4 B Dt D1.2.8.9–13 add आर्षे before रामा° Ś1 N2 V3.4 B D6.9.11 om श्री°, Ñ2 om रामायणे V4 B1 Dt D4.8 add वाल्मीकीये (B1 महर्षिवा°) after रामायणे —*Kanda name* V1 B3 D1.3 om Ñ2 V2.4 B1.2.4 D5.10–12 आदिकाण्डे (V4 °ण्डो) D4.14 S इति श्रीमद्बालकाण्डे (M4 om श्रीमद्) —*Sarga name* Ś1 D12.13 काव्यसंक्षेप Ñ2 V2 B D5.10.11 काव्योपसंक्षेप (B3 °संग्रह) V1 आदिकाव्योपसंक्षेप, V3 पक्षे (sic) D1 वस्तूपादन नाम D2 कथामुखो नाम D3 काव्यमुखो नाम D9 काव्यवस्तूपादन —*Sarga no* (figures, words or both) V1 B1 D6.11 om Ñ2 5 V2 6 V4 2 (sic) B2–4 D10.11 figure (as in text) D1 3 D9.1 तृतीय Ś1 Dt D4.8.9.13 both (as in text) —After colophon G1.2.4 M3 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः

५

सर्वापूर्वमियं येषामासीत्कृत्स्ना वसुंधरा ।
प्रजापतिमुपादाय नृपाणां जयशालिनाम् ॥ १
येषां स सगरो नाम सागरो येन खानितः ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि यं यान्तं पर्यवारयन् ॥ २
इक्ष्वाकूणामिदं तेषां राज्ञां वंशे महात्मनाम् ।
महदुत्पन्नमाख्यानं रामायणमिति श्रुतम् ॥ ३
तदिदं वर्तयिष्यामि सर्वं निखिलमादितः ।
धर्मकामार्थसहितं श्रोतव्यमनसूयया ॥ ४
कोसलो नाम मुदितः स्फीतो जनपदो महान् ।
निविष्टः सरयूतीरे प्रभूतधनधान्यवान् ॥ ५   G. 1 5. 1 B. 1. 5. 5 L 1 5 1

5

☞ D7 om. Sarga 5. (cf v.l. 1. 3 12). Ñ1 V3 cont. 4th Sarga. T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः ॐ.

1 Before 1, Ś1 Ñ2 B3.4 D10.11.13 ins :

219* ततस्तौ स्वरसंपन्नौ कुमारौ तत्र संसदि ।
अगायतां नवं काव्यं रामायणमिति स्मृतम् ।

[(l. 2) B1.4 श्रु (for स्मृतम्).]

Thereafter Ñ2 glosses इति पाश्चात्ये पुस्तके. B3 cont ; Ś1 Ñ V B1.2.4 D1.5.10.12.13 subst. for 1 ; D3.4 ins. before 1, while D11 subst. l. 1 for 1ab then cont. l. 2 :

220* सागरान्ता मही येषामासीद्वीर्याजिता किल ।
आमनोः पुण्यकीर्तीनां राज्ञाममिततेजसाम् ।

[(l. 1) V1 तेषाम् (for येषाम्). V1 वीर्यान्विता, D2 वीर्यवतां, D5 वीर्यैर्जिता (for वीर्यार्जिता). —(l. 2) Ś1 D12 आमन्तः, V2 आमेरो ; V2 D10.12 आमनोः (sic), D1 आमनः (for आमनोः). D11 पुण्यवान् (sic) (for पुण्यकीर्तीनां).]

D1 om. 1cd. —a) B2 पूर्वा; D2 पूर्वे (for सर्वा-). D4 तेषाम् (for येषाम्). —b) B2 D6 राज्ञां; D3 स्फीता (for कृत्स्ना). —c) D2 transp. 1cd and 2ab. B2 प्रजापतिर् (for प्रजापतिम्). D4 पा sup. lin. in उपादाय. —d) G M1-3 पालिनां (for जयशालिनाम्). B3 D2.3.9.11 M2 मंत्रिणां यशस्विनां.

2 a) D2 transp. 1cd and 2ab. T1 तेषां; T2 एषां (for येषां). T2 राजा (for नाम). Ś1 Ñ V B D1-3.5.9-13 स[D4.12 सा]गरः पूर्वजो येषां; M3 येषां ＊ सगरो नाम. —After 2a, B4 reads the post. half of l. 2 of 222*. —b) T1 मार्गितः ; T2 शोधितः ; G1 स्थापितः (for खानितः) G1 M1 यः समुद्रमखानयत्. B1 om. 2c-4 —c) V3 D1-3.4.8.9.12-13 Ct षष्टि ; B1 D2 M4 षष्टिः; Cg k.tp as in text (for षष्टिः) B1 reads पुत्र in marg. —d) D8 यान्ते (for यान्तं). Ś1 Ñ V B1-2 D4.10-13 पृष्ठतोऽन्वयुः (Ś1 °न्वयः [sic], V2 B2 (marg.) °ययुः, D1 ययुः°, D2 T2 M4 पर्यवारयन्, D11 °ययुः स [hypermetric]). —After 2, B2 D1-3.9 ins. :

221* महायशाः सगरौ ऽथ स्वर्गे ज्योतिर्गणा इव ।

[D2 °तार्थ D1 स्थानं, D4 व्यक्ता (for व्यक्ते).]

3 B1 om. 3 (cf. v.l. 2). —a) T2 reads मिदं sup. lin. sec. m. —b) M4 रा ＊ (for राज्ञां). Ś1 Ñ V B1-3 D1-3.5.9-13 वंशे (D1-2 °शः; D12 °शो) कीर्तिविवर्धनं. Dt राज्ञां ＊＊＊＊त्मनां. —c) M4 उत्पन्नं महद् (by transp.); Ś1 Ñ V B1-3 D1-3.5.9-13 निबद्ध (V2 °बंधं; D2 °बद्धं) पुण्यकीर्तीनां (D1-3.9 °माख्यानं). —d) V3 इदं (for इति). V3-4 B2 D13 स्मृतं (for श्रुतम्). B3 (marg.) काव्यं रामायणं स्मृतं.

4 B1 om. 4 (cf. v.l. 2). —a) G1.2 अहं (for इदं). Dt D2.5.8 Ct °ते; D9 वर्ण°; Cg as in text (for वर्तयिष्यामि) —b) D6 सम्यङ् (for सर्वं). G2 निरवशेषतः (for निखिलमादितः). —c) D2.3.9 संयुक्तं (for -सहितं). —d) Dt D2.8.9 M4 Ct अनसूयता (D3 °तां), D3 अनुसूयिनां; D6 अनुसूयुना (sic), Cg as in text (for अनसूयया). —For 4, Ś1 Ñ V B1-3 D1.6.10-13 subst., while D2.3.9 ins after 4ab

222* तदिदं धृतामायं पुण्यं पापभयापहम् ।
धर्मकामार्थसंयुक्तं श्रुतिस्मृत्युपबृंहितम् ।

[D2.3.9 transp l. 1 and 2. —(l. 1) Ñ2 B2 (m as in text) आद्य (for आर्य) D2.3 तदिद (D3 सूचना) पुण्यमाख्यानम् (for the prior half) V4 काव्य, B1 सर्व-; D2.3 आर्य (for पुण्य) D1.4 transp. आर्य and पुण्य —(l. 2) D6 -युक्तार्थे (for -संयुक्तं). Ś1 B2 D13 धर्माधैश्च°, Ñ2 B3 D10 कामधर्मार्थ° (for the prior half). Ñ1 °स्मृत्युदितस्मृतिं (sic), D1-3 नानाश्रु°, D6 नानाश्रुत्यादिभिः (sic) (for the post. half)]

☞ G and L begin fresh numbering from st. 5 which is given in the marginal concordance.

Ś1 reads ॐ नमो रामचन्द्राय. Ñ1 colophon आर्षरामायणे बालकाण्डे चतुर्थसर्गः, D13 श्रीगणपतये नमः. Then D13 cont.

223* ॐ नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् ।
देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदी[री]रयेत् ।

5 Ñ1 begins Sarga 5 from here. D13 ins ॐ before 5 —a) Ñ V B D2-4.10-12.13 कोसलेषु (B1 D1 °शलाः; D3 °शल्येषु). D2 M3 कौशल्यो; G1 कोशल्य. B1 महत ; D3 मुदित्य (sic), S (except T1.2) मुदितं (for मुदितः). D6 कोशलानां प्रमुदितः. —b) V4 स्थितो; B1 स्थाणो (for स्फीतो) D2 जन° (for जनपदो). —c) Ñ1 V3 B1.4 D6

G 1 5 3 B 1 5 6 L 1 5 2 अयोध्या नाम नगरी तत्रासीह्लोकविश्रुता ।
मनुना मानवेन्द्रेण या पुरी निर्मिता स्वयम् ॥ ६
आयता दश च द्वे च योजनानि महापुरी ।
श्रीमती त्रीणि विस्तीर्णा सुविभक्तमहापथा ॥ ७
राजमार्गेण महता सुविभक्तेन शोभिता ।
मुक्तपुष्पावकीर्णेन जलसिक्तेन नित्यशः ॥ ८
तां तु राजा दशरथो महाराष्ट्रविवर्धनः ।
पुरीमावासयामास दिवि देवपतिर्यथा ॥ ९
कपाटतोरणवतीं सुविभक्तान्तरापणाम् ।
सर्वयन्त्रायुधवतीमुपेतां सर्वशिल्पिभिः ॥ १०
सूतमागधसंबाधां श्रीमतीमतुलप्रभाम् ।
उच्चाट्टालध्वजवतीं शतघ्नीशतसंकुलाम् ॥ ११
वधूनाटकसङ्घैश्च संयुक्तां सर्वतः पुरीम् ।
उद्यानाम्रवणोपेतां महतीं सालमेखलाम् ॥ १२
दुर्गगम्भीरपरिखां दुर्गामन्यैर्दुरासदाम् ।
वाजिवारणसंपूर्णां गोभिरुष्ट्रैः खरैस्तथा ॥ १३

शरयू V1 सरजू (for सरयू) D2 -कूले (for -तीरे) —[d]) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 पशुधान्यधनर्द्धि (D5 11 13 °समृद्धि)मान्

6 [ab]) T2 ध्या *sup lin sec m* in अयोध्या D2 3 3 [इ]ति (for [आ]सीत्) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 M4 तत्रासी न्नगरी (by transp) D13 °ती (sic) G1 °त (for लोकविश्रुता) —[c]) Ñ2 B3 D2 10 मनु (D2 सा तु) नाम्ना नरेंद्रेण —[d]) M4 पुरी वै (for या पुरी) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 पुरेव (V1 B4 D5 13 यत्नेन B2 पुरव) परिनिर्मिता D1–3 9 11 पुरा समभिनिर्मिता (D9 °वेदिता)

7 [a]) V1 शत (submetric) D11 पर्क (sic) च (for दश च) —[b]) G M1 °ना (for योजनानि) —For 7[cd] 22 Ś1 N V B D5 10–13 read a parallel passage which is given at the end of 22 —After 7[c] D1 3 3 ins the post half of l 1 and the prior half of l 2 of 230* (for variants cf v l 230*) —[d]) D4 स in marg in सुविभक्त D14 °क्ता (for सुविभक्त) —After 7 D3 ins while D2 3 ins after 10[ab]

224* रात्रौ शब्दन विप्वेरश्लप्य तमपि सो सुकम् ।
(10[cd]) बालमात्र च वितते विभक्ता सुशिक्षिता ।
(22[ab]) तादशानां सदृशी सा संपूर्णा सुमहात्मनाम् ।

[(l 1) D3 जर्ध्वमिव लोप्युक (sic) (for the post half)]

8 Cf v l 7 and 22 D3 om 8–9 —[b]) D1 सुशोभिता (hypermetric) D2 3 विस्तीर्णेनोपशोभिता M4 सुविभक्तचतुष्पथा —[c]) D1 2 3 बहुपुष्पा°; T3 °विकीर्णेन M1 (before corr *sec m*) °तीर्णेन —[d]) M4 रज (for जल) D1 3 जलसेनाते (D3 missing) रेणुना

9 Cf. v l 7 and 22 D1 3 4 om. 9 (for D4 cf v l 8) —[b]) T3 G1 2 महान् (for महा) M3 (रा *inf lin sec m* in महाराष्ट्र M4 महत्या राष्ट्रवर्धन —[d]) D1 14 T M3 G6 दिवे Ct as in text (for दिवि) —For 9[cd] M4 subst

225* अयोध्यां पुरुषव्याघ्र समृद्धावासयत्पुरीम् ।

10 Cf v l. 7 and 22 —[a]) D1 पताका; D14 T3 G M कवाट (for कपाट) D1 1 -तोरणवती D3 -गोपुरवती (for -तोरणवतीं) D2 दृढप्राकारतोलीका —[b]) D1 सुविभक्तचतुष्पथा D2 3 हर्म्यप्रासादसंकुला —After 10[ab] D2 3 ins. 224* and thereafter D2 cont l 10 of 230* —[c]) D1 -शास्त्रा (for -यन्त्रा) D1 -युधवती D3 -युद्धवती M4 -युधगणैर् (for -युधवतीम्) —[d]) Dt D6 4 उषिता D1 युवेता D2 3 शोभिता (for उपेता) —After 10 D3 4 ins l 16 5 of 230* (for variations cf v l 230*)

11 Cf v l 7 and 22 D3 om 11 12 D3 om. 11 12[ab] D1 3 transp 11[ab] and 11[cd] —[a]) D1 -संयुष्टा D2 -संतुष्टा (for -संबाधा) —[b]) D1 3 सर्वत शुभा (for अतुलप्रभाम्) —After 11[ab] the sequence in M4 is 12[cd] 11[cd] 13[ab] 12[ab] and 13[cd] —[c]) D1 °वचे (for उच्चाट्टाल) D1 उद्दाहालध्वयुवती —[d]) D1 निवली (for शतघ्नी) D1 3 -संवृता (D3 °ता) T3 G3 4 M -संवृतो (for -संकुलाम्)

☞ After 11[cd] (which is om in D3) the sequence in D2 3 from 12 19 (including the star passages) is 13 14[cd] 18 (D2 om [bcd]) l 17 of 230* (D2 om) 15[cd] (D3 om partially [c]) l 18 (230*) 19[cd] l 20 (230*) 226* 12[cd] l 21 (230*) 15[ab] 19[ab] 16[ab] l 24 (230*) (D3 om) l 25 (230*) 17 ([cd] om) l 33 32 28–30 (230*) 228* (D3 om)

12 Cf v l 7 and 22 D9 om 12 D1 3 om 12[ab] (cf. v l 11 for D1 3) —[a]) T1 -नायक (for -नाटक) M4 नटनाटकसंघैर् —[b]) D4 G4 स्युक्तां M4 उपेतां (for संयुक्तां) —[cd]) T1 मेखलां (for -मेखलाम्) M3 om 12[c] and repeats 10[c] in its place D1 3 उद्यानोपवनो (D3 °मरो) पेता (D2 °तां) सुमहाशालमेखला (D3 °लां)

13 Cf v l 7 and 22 For sequence in D2 3 cf v l 12 —[a]) D1 3 दुर्गा (D3 °र्गं) (sic) M4 खात (for दुर्ग) Dt D1–4 6 8 9 M4 -परिखा (Dt D4 8 9 °खाः D3 °षा) (for -परिखां) T1 परि *inf lin* in परिखां —[b]) D1 M1 दुर्गां (D2 °ग्रा) (for दुर्गाम्) D1 चान्यैर् (for मन्यैर्) D1 2 3 नानायुधसमन्विता (D2 °तां) —[c]) Dt D1 3 -संपूर्णा —[d]) D4 गो *inf lin* in गोभिर् D4 G1 M1 उष्ट्र (for रुष्ट्रै) D3 करिः D4 करिभिः D1 युक्तां T1 पूर्णां (for तथा)

सामन्तराजसङ्घैश्च बलिकर्मभिरावृताम् ।
नानादेशनिवासैश्च वणिग्भिरुपशोभिताम् ॥ १४
प्रासादै रत्नविकृतैः पर्वतैरुपशोभिताम् ।
कूटागारैश्च संपूर्णामिन्द्रस्येवामरावतीम् ॥ १५
चित्रामष्टापदाकारां वरनारीगणैर्युताम् ।
सर्वरत्नसमाकीर्णां विमानगृहशोभिताम् ॥ १६
गृहगाढामविच्छिद्रां समभूमौ निवेशिताम् ।
शालितण्डुलसंपूर्णामिक्षुकाण्डरसोदकाम् ॥ १७
दुन्दुभीभिर्मृदङ्गैश्च वीणाभिः पणवैस्तथा ।
नादिता भृशमत्यर्थं पृथिव्या तामनुत्तमाम् ॥ १८
विमानमिव सिद्धानां तपसाधिगतं दिवि ।
सुनिवेशितवेश्मान्तां नरोत्तमसमावृताम् ॥ १९
ये च बाणैर्न विध्यन्ति विविक्तमपरापरम् ।
शब्दवेध्यं च विततं लघुहस्ता विशारदाः ॥ २० G I 5 18 B I 5 20 L I 5 17

14 Cf v l 7 and 22 For sequence in D2 3 cf v l 12 D1-3 M4 om 14^{ab} —^{cd}) D2 3 देशाभिया (D2 °या) देश, D1 पार्थिवसर्वैश (for देशनिवासैश) D3 उर D1 चोप (for उप) M4 वणिभि शोभिता चैव नानादेशनिवासिभि —After 14 the sequence up to 19^{ab} in D6 is 18 1 17 (230*) 15^{cd}, 1 18-20 (230*) 226* 1 21 (230*) 19^{ab} 1 24 (230*) 15^{ab} 1 25 and 26 (230*)

15 Cf v l 7 and 22 For sequence in D2 3 cf v l 12 D6 reads 15^{ab} after 16^{ab} D1 transp 15 and 18 —^{a}) D1 प्रासादचालैर्वैदुभि, D2 3 6 म(D3 मा)हाप्रासाद शिखरै (D6 °रा) —^{b}) D2 शृङ्गारैर् (sic) D3 4 शृंगाग्रैर् (for पर्वतैर्) Dt D2 3 4 5 6 M2 4 इव (for उप) D1 3 शोभिता (for शोभिताम्) G2 om 15^{cd} D2 om up to गारैश्च in ^{c} —D6 reads 15^{cd} after 18 —^{c}) M1 सु (for च) D1 3 M4 संछन्ना (D3 M4 °म्) (for संपूर्णाम्) —^{d}) D1 4 T2 [पु]व (for [इ]व) D1 2 अमरावती —After 15^{cd}, D2 3 ins 1 18 D6 ins 1 18-20 of 230* (for variation cf v l 230*) D2 3 (both after 1 20 cf v l 19) 3 cont while D11 ins after 1 20 of 230*

226* घोषैरभिरतुल्यैराद्येष्वनिवर्तिभि ।
शुभां पुरवरैश्च सिंहैरिव गिरेर्गुहाम् ।

[(1 1) D1 2 कन्दैर् (for कुन्देर्) D11 अनिवर्तिभि (sic) —(1 2) (B1 reads 1 2 after 1 19 of 230* with v l है for च) D3 शुभा (for शुभां) गिरेर्गुहा (for गिरेर्गुहाम्)]

—D1 cont 1 21 (230*) and thereafter reads 19^{ab} —After 15 M1 ins

227* वणिग्भिर्षोपरयुपैर्द्वारपालैश्च शोभिताम् ।

—After 15 M1 reads 19

16 Cf v l 7 and 22 For sequence in D2 3 cf v l 12 For 16-17^{ab} D6 subst 1 24 26 (230*) and reads 15^{ab} after 16^{ab} (=1 24 of 230*) G2 om 16 D1 reads 16 after 19 D6 after 19^{ab} —^{a}) D14 (before corr) G4 चित्रे (for चित्राम्) D1 गजपदे (for अष्टापद) D2 अष्ट कारां (for स्त्र कारां) D1 G4 विचित्राष्टापदाकारां (D1 °रा) —^{b}) Dt T2 G1 M3 4 नगरपुरां, D2 नार्भ्युं(m.)तां (sic) D1 नगरीयुता (sic) (for नारीगणैर्युताम्) D1 3 नानाद्रव्य (D2 °हर्म्य, D3 °द्रुम) समुच्चया (D1 °या, D3 °य) —After 16^{ab}, D3 ins 1 24 (230*) —^{c}) D1 समाकीर्णा —^{d}) D1 °चरशोभिता —For 16^{cd} D2 3 subst 1 25 of 230*

17 Cf v l 7 and 22 For sequence in D2 3 cf v l 12 D1 om 17 —^{a}) M4 इव° (for अविच्छिद्रां) D2 3 अविच्छिन्नातरगृहा (D3 °हा) —^{b}) D2 3 M4 °भूमि G1 समौ° (sic) (for समभूमौ) D2 निवेशितीं, D3 M4 निवेश(M4 °शि)नीं (for निवेशिताम्) —After 17^{ab} D2 3 9 ins 1. 33 32 28 30 of 230* thereafter D2 cont

228* पञ्चभिर्विंशतिर्गुणिभि सर्वतश्च स्वलंकृताम् ।

—^{c}) D2 3 1 om 17^{cd} —^{d}) T2 G4 M4 रस (for काण्ड)

18 Cf v l 7 and 22 For sequence in D2 3 cf v l 12 D6 reads 18 after 14 D1 transp 15 and 18 —^{ab}) Dt दुन्दुभिर्, D2 3 T2 दुन्दुभीभि (sic) G1 दुंदुभिश्च D1 वेणुभि (for वीणाभि) T2 तदा, M4 अपि (for तथा) D6 पणवैश्च मृदंगैश्च शोभिता दुंदुभिस्वनै —^{c}) D2 3 °ता (for नादिता) G2 M1 मुहुर् (for भृशम्) —^{d}) D1 3 5 M4 पृथिवी (D5 M4 °ता) (for पृथिव्यां) D1 3 सा त्व(D3 प्य)नुत्तमा (for तामनुत्तमाम्) —After 18 D2 3 ins 1 17 of 230* (for variations cf v l 230*) Then D6 reads 15^{cd}

19 Cf v l 7 and 22 For sequence in D2 3 cf v l 12 D1 reads 16 after 19 D6 after 19^{ab} M1 reads 19 D6 19^{ab} after 15 —^{b}) D1 [अ]धिगादिव (corrupt) M4 [अ]भिरक्षतम् (for [अ]धिगतं दिवि) D6 om 19^{c} 22 —^{c}) D1 वेशासा (sic) D3 वरमाता (sic) M1 सिद्धानां (for वेश्मान्तां) D2 सुनिर्वेगतो विमानो (sic) —^{d}) M1 वाता° (for समावृताम्) D1 2 नरनारीगणै र्युता (D1 °समावृता, D3 °गणायुतां (cf 16^{b}) G2 M1 नरेन्द्रोत्तमसंवृता —After 19 D2 3 ins 1 20 of 230* and then cont 226* G2 ins

229* न कुबेरस्य चेन्द्रस्य यमस्य वरुणस्य च ।
ब्रह्मणोऽपि पुरी रम्या ईदृशी च स्वयंभुव ।

20 D1 om 20-23 D2 3 om 20-21 D6 om 20 (cf v l 19) —^{a}) M4 वि° (for न विध्यन्ति) M4 om 20^{bc} —^{b}) D1 T G M1 वरं (G1 °री) M1 वरां (for परम्) —^{c}) T1 2 G1 M1 शब्दवेध्ये G2 तु (for च)

G. 1. 5. 18 B. 1. 5. 21 L. 1. 5. 37 सिंहव्याघ्रवराहाणां मत्तानां नदतां वने ।
हन्तारो निशितैः शस्त्रैर्बलाद्बाहुबलैरपि ॥ २१

तादृशानां सहस्रैस्तामभिपूर्णां महारथैः ।
पुरीमावासयामास राजा दशरथस्तदा ॥ २२

21 D1-3.9 om. 21 (cf. v. l. 20 and 19). — a) M4 नाग- (for व्याघ्र-). — c) G M1.2.4 बाणैर् ; G3 (as in text) (for शस्त्रैर्). — d) M3 -बलाद् (for -बलैर्).

22 D1.9 om. 22 (cf. v. l. 20 and 19). — a) D2.3 सा, G2.4 M1 तैर् (for ताम्). — b) G3 (before corr. sec. m.) मनोरथैः (for महारथैः). D2.3 संपूर्णां सु(D3 सुसंपूर्णां) महात्मनां. D2.3 om. 22^{cd}. — c) M3 पुरीमुवास धर्मात्मा. — d) M1 °था (for तदा). M4 राजा दशरथ **.

[The following MSS. (Northern) have a version parallel to that of the text; it is given here separately.]

—For 7^{cd}–22, Ś1 Ñ V B D5.10–13 subst.:

230* (7^{cd}–8) श्रीमती त्रीणि विस्तीर्णा नवसस्थानशोभिता ।
सुविभक्तान्तरद्वारा सुविभक्तमहापथा ।
शोभिता राजमार्गेण जलसंसिक्तरेणुना ।
नानावणिग्जनोपेता नानारत्नविभूषिता ।
महाशालावृता दुर्गा उद्यानाम्रवनान्विता ।
दुर्गगम्भीरपरिखा नानायुधसमन्विता ।
कपाटतोरणयुता उपेता धन्विभिः सदा ।
(9^{ab}) राजा दशरथो नाम महात्मा राष्ट्रवर्धनः ।
(9^{cd}) तां पुरीं पालयामास स्वपुरीं मघवानिव ।
(10^{ab}) दृढद्वारप्रतोलीकां सुविभक्तान्तरापणाम् ।
(10^{cd}) नानायन्त्रायुधवतीं नानाशिल्पगुणान्विताम् ।
शतघ्नीपरिघोपेतामुच्छ्रितध्वजतोरणाम् ।
हस्त्यश्वरथसंपूर्णां नानायानसमाकुलाम् ।
(14^{cd}) नानापार्थिवभृत्यैश्च वणिग्भिश्चोपशोभिताम् ।
नियानशतसंबाधां सर्वैश्च शिल्पिभिर्युताम् ।
(16^{cd}) नानाजनचयाकीर्णां धनधान्यसमन्विताम् ।
देवतायतनैश्चैव विमानैरिव शोभिताम् ।
सभोद्यानप्रपाभिश्च रचिताभिरलंकृताम् ।
(16^{ab}) प्रविभक्तमहाहर्म्यां नरनारीगणान्विताम् ।
विद्युच्चूडार्कपुरवैरावर्णाभसमोपमैः ।
आरोहमिव रत्नानां प्रतिष्ठानमिव श्रियः ।
महाप्रासादशिखरैः कैलासैरिव शोभिताम् ।
(15^{cd}) विमानगृहसंबाधामिन्द्रस्येवामरावतीम् ।
महापद्मपलाशैश्च रम्यामालिङ्गितामिव ।
नानारत्नसमाकीर्णां हृष्टपुष्टजनैर्युताम् ।
(17^{ab}) अविच्छिन्नान्तरगृहां समभूमिनिवेशिताम् ।
(17^{cd}) शालिपानकपिञ्जां शालितण्डुलशोभिताम् ।
पुष्पमाल्यसुगन्धैश्च धूपैश्चाप्यधिवासिताम् ।
लोकपालोपमैः शूरैः सर्वशास्त्रार्थपारगैः ।
गुप्तां योधसहस्रैस्तां नागैर्भोगवतीमिव ।
(18^{ab}) मृदङ्गवेणुवीणानां रम्यैः शब्दैर्विनादिताम् ।
नित्योत्सवसमाजाढ्यां नित्यहृष्टजनैर्युताम् ।
महाघोषस्वनवतीं धनुःशब्दनिनादिताम् ।
स्वयं चैवेन्द्रकल्पेन पुरीं देवपुरोपमाम् ।
गुप्तामिक्ष्वाकुनाथेन राज्ञा दशरथेन च ।

☞ For the sake of convenience, the variants of D2.3 which are not included in this subst. group are given here along with others as they have some lines of the subst. in common with others. [After 7^{c}, D2.3.9 ins. the post. and prior halves of l. 1 and 2 respy.] —(l. 1) Ś1 जास्ति, D13 चाति (for त्रीणि). Ñ2 D10.11.13 विस्तीर्णे- (D10 °र्णा, D13 °र्णे) (for विस्तीर्णा). Ś1 D13 रत्न°, V1 नगनागर°, V2 नानासंस्थान°, V3 D2.3.5.11 नाना°, B3 नर°, D9 मानसस्थानसाश्रिता (for the post. half). —(l. 2) Ñ V1.4 B2.4 D10 °न्तोरपणा (Ñ2 D10 °विपणा, V3 °रपणे (sic), V4 B4 °रपथा, B3 (marg.) °द्वारा), V3 B3 °न्तरिता पुष्पा (B3 marg. द्वारा), D9 सुविभक्ता- न्तरद्वार- (for the prior half). Ś1 V3 D2 सुविभक्ता, B1 सुविस्तीर्णे (for सुविभक्ता-). V1 -महापथो. V2 सुविस्तीर्णमहापथ (sic), B4 सुविभक्तान्तरायणा (hypermetric) (for the post. half). —(l. 3) B4 D10 जला (for जल-). V4 B1 -रोहित, D9 -शोभित (sic) (for -संसिक्त-). D11 राजमार्गेण महता विस्तीर्णेनोपशोभिते (sic). —After l. 3, B3 (marg.) ins. 231*. —After 10, D2.9 ins. 1. 16,5. —(l. 5) B1 repeats l. 5 after l. 13. Ñ1 V3 D10 -शालवृता, V1 B1 (second time) D2.9.11.13 -शालान्विता (B1 D9 °ता), V3 -शालवती, D9 -जलान्विता (for -शालावृता). B1 (second time) D5 दुर्गां (for दुर्गा). Ś1 उद्यानानान्विता, Ñ °वनै (Ñ1 °नै) युता, V1.2 B3 (second time) D2.11.13 उद्यानवनैर्युता (B3 °ता, D11 °र्युता, D13 °ता), V4 °वनोपेता, B1.4 उद्यानवन- शोभिता, B2 (first time).4 D10 उद्यानाम्र (B3 marg. °चोप) वनायुता (B3 marg. °न्विता), D3 उद्यानवनैर्युता, D9 प्रधानो- पवनैर्युता, D13 युतानाम्बरणायुता (sic) (for the post. half). —(l. 6) Ś1 D13 अति (for दुर्ग-). V3.4 D10.11 -परिघा, D9 -परिखा (for -परिखा). D10 °रत्नयुत° (hypermetric). D11 °ता, D13 °युक्त° (for the post. half). —(l. 7) Note hiatus between the prior and the post. halves. Ñ2 D13 कवाट-, B3 कपाट (for कपाट-). V3 -युक्ता, D11 -वती (for -युता). D13 चोपेता (to avoid hiatus). V3 धनुर्भि (sic). B1 धन्विभि (for धन्विभिः). D11 हर्म्यप्रासादसंयुक्ता (for the post. half). —(l. 8) Ś1 D13 धर्मात्मा (for महात्मा). V2 राज्य (for राष्ट्र-). —(l. 9) B4 °नाम (sic) (for पालयामास). D13 तां स पुरीं (hypermetric). V3 मघवा (for मघवान्). —D2 cont. l. 10 after 224*. —(l. 10) Ñ1 दृढद्वार B1 दृढद्वार (by dittography). Ñ1 -प्रतो°, V3 -प्रतोलीकां

(sic), B4 -पुरोलीय (for -प्रवोलीक्तां). Ś1 D13 सुविभ- (Ś1 marg.)क्त°. Ñ2 B4 स्वं°, V3 °धनाम्; V4 °पणाम्; D12 सुवि * क्तो * * पणा (for the post. half).—(l. 11) V3 -रत्न- (for -यन्त्र). V2 -मतीं (sic), D11 12 -वतीं (for -वतीं). V1 4 D11,13 -शिरिंग; D12 -शिल्पा (sic) (for शिल्प-) Ś1 V4 -गणान्वितां; V1 D12 -गणायुतां, D11 -गणैर्युता D5 नानाशिल्पि-गणायुत (after sec. m. corr. °तां) (for the post. half). —After l. 11, D13 ins. 11*ab*, Ś1 D13 om. l. 12.—(l. 12) D6 शतघ्नीं (for शतघ्नी-). B1 D5 °सोपेताम्; D11 °घोपेता (for -परिघोपेताम्). D13 शतघ्नीपरिघोपेता (for the prior half). B3 (marg.) उन्नत- also (for उच्छ्रित-). D12 -ध्व * * रणा D13 सुविच्छ्रितध्वजतोरणा (sic) (for the post. half) —After l. 12, D11 ins. 232*. Ñ1 V1 2 4 D5 12 om. l. 13-15 —(l. 13) V3 -सपत्ना (for -सपूर्णां) B3 (marg. as in text),4 -स्वपि-, D10 -यान- (for -यान-). V3 -समन्वितां (for -समाकुलाम्). —After l. 13, B3 repeats l. 5 with adjectives in accusative qualifying तां पुरीं, then cont 13*cd*.—(l. 14) V3 B2 -दूतैश् (for -मूर्लैश्). Ñ2 B1 3 4 D10 नानापभिवद्भूतै (D10 °भूतै)श (for the prior half). V3 वलिभिस्, B4 वाणिग्भिश्, D10 वणिभिश् (both sic) (for वणिग्भिश्). Ñ1 B3 (marg. as in text) -जीवितां (for -शोभिताम्). —After l. 14, Ś1 D13 read l. 18.—(l. 15) V3 B2 विधान-, B1 विगान, B4 निधाय (for निधान-). B3 -सवहा (for -सवार्थां). V2 विविभिर् (for विभवैर्). D11 सुत (for सुताम्).—Ś1 D13 om. 16. V3 D11 read l. 16 after l. 12 (D11 after 232*) D1 9 ins. l. 16 after 10.—(l. 16) D12 -रत्ना (for -रत्न) D9 -समाचिता (for -समन्वि-ताम्). D12 गजवाजिन्य(om. रा)मन्विता.—After l. 16, B3 reads l. 20.—After 18, D1 9 ins. l. 17 —(l. 17) B3 reads l. 17-19 in marg. D11 °भे, D13 °दै° (for देवताय-भैश्). D1 9 चित्रैर् (for चैव). V2 विमलैर् (for विमानैर्) Ś1 V4 D1 13 उप, Ñ2 V3 B3 अति, B4 D10 अभि- (for स्व). —After 15*cd*, D2 3 ins. l. 18, D9 l. 18-20 —(l. 18) B3 reads l. 18 in marg. (cf. v.l. line 17). Ś1 reads l. 18 after l. 14. V2 शुभो°, V3 सदो°, D4 महो°. D3 सभायत, D10 रागोऽवयान (hypermetric) (for समोद्यान). V3 D3 9 12 13 -प्रभाभिश् (for प्रपाभिश्). B3 पा *inf. lin.* in प्रपाभिश्. D11 समीप * प्रियाभिश् (sic) (for the prior half). D3 °ती (for अलङ्कृताम्).—(l. 19) B3 reads l. 19 in marg. (cf. v.l. line 17) D1 अविभक्त (for प्रविभक्त-). Ś1 Ñ B3 D1 10 13 -वेश्मा (Ñ1 °श्मा, D9 °श्मा-), V4 -हर्म्यां, B4 D5 -हर्म्यै (for -हर्म्या) V3 -गणाकुला, D9 -गणयुता, D11 -गणान्वित (for गणान्विताम्) —After l. 19, B3 ins. l. 2 of 226*.—After 19*cd* D2 3 ins. l. 20.—(l. 20) B3 reads l. 20 after l. 16. D5 illeg. (for -र्थं) V1 2 4 B1 3 (marg.; orig. as in text) D11 विदद्भिरार्थं, D5 विद्वीरार्थं (sic) (for विद्वद्भिरार्थं). B1 °रोपने:, D12 °रोपमी (both sic) (for अमरोपमैः). V1 आर्कीर्णा सुमनोहरे, D3 आर्कीर्णाम्यमरोपमै (for the post. half).—After l. 20, D11 ins. 226* (for variants cf. v.l. 226*).—(l. 21) D2 3 ins. l. 21 after 12*cd*, D9 after 226*. Ś1 प्ररोहम्; V3 D3,9 आदो (D3 °दौ sic) हम्; V4 सुवोदम्; B4 आरोहन् (sic), D2 या रोहम्, D13 आरुहम् (for आरोहम्). B1 प्रतिमानम् (m. *pr. m.* as in text). D9 श्रियः (for श्रिय-). V3 प्रतिष्ठामित च श्रिय, D12 प्रतिष्ठासमेवश्रियं (for the post. half).—(l. 22) D11 -शिखरे (for शिखरे). V1 शिखाग्रैर्, D11 शृगारेश् (sic) (for शैलाग्रैर्). Ś1 B4 (also as in text) D13 उप; D11 चोप- (for इव). B1 भूषितां. D3 °ता (for शोभिताम्).—After l. 22, D11 ins. 19*ab* with v.l. भुवि for दिवि D12 om. l. 23.—(l. 23) V3 विमान (for विमान-). Ñ1 V2 4 B1 2 -शाल- (for -चय). V4 -सर्वोधाम् (sic) (for -सनाथाम्). —(l. 24) D9 subst. l. 24-26 for 16-17*ab*. D3 ins. l. 24 after 16*ab*. B1 (before corr.) अष्टादश-, D5 (before corr.) अष्टाद्य (by metathesis) D12 -[आ]रैखेश (sic) (for -[आ]लिख्ये). D5 रम्यास् (sic) (for रम्याम्). B1 सलिलिता°, D11 आ * खिताम् (for आलिखिताम्). Ñ2 रति, V4 पुरीं (for इव). V3 सुरम्या मालितामिव (for the post. half).—(l. 25) D2 3 subst. l. 25 for 16*cd*. D13 * रा°, D12 °ले (for नानाराल). B3 म (*inf. lin.*) for न् in चयेषु, D2 चित्रै (for चित्रा). D3 हृष्ट * *- (for हृष्टपुष्ट). Ñ1 V4 B1,3 D5 10–12 -जना(Ñ1 °न)युता, V1 -जनान्विता, V2 °युता, V3 -जनाकुलां, D3 °कुला (for -जनैर्युताम्).—After l. 25, D13 reads l. 33 —D12 om. l. 26.—(l. 26) D10 अवच्छिन्न- (for अविच्छिन्न-). Ś1 B2 3 -गुहां, V2 -ग्रामा (for -गृहा). D9 अविच्छिन्नान्तरगृहा (for the prior half) Ñ1 °मौ (for समभूमि-) V3 °शिला, D12 °शन (for -निवेशनाम्) —After l. 26, V D3 10–12 read l. 31-33 —(l. 27) B3 भवान°, D11 नानान°, D13 वराणं (sic) (for वराभ्यान) Ñ1 V2 B3 4 D5 10–12 -स(B3 m. as in text)लिला, V1 -कलिका (for -कलितां) V3 -भोजिना, V4 -शोभिता, D12 -भोजन (for -गोकनाम्) —(l. 28) D2 3 4 read l. 28-30 after l. 32. D2 3 धूमैराज्य- (D2 °ज), D13 °भालि- (for धूपमाल्य-). D13 -हवि- (for -हविर्). D5 धूपमाल्यावदि°(sic), D9 माल्यहोमहविर्दिग्धैर् (for the prior half). D9 दिग्धैश् (for इश्वैस्). V3 अपि (for चापि) B3 °* वासिता, D5 पाने रावन शोभिता (for the post. half) —(l. 29) D3 घर्षे (sic) (for घोरे). V2 -शाखानु, D9 11 -शाखाभ- (for -शास्त्रार्थ-) Ś1 V3 D13 °शस्त्र (V3 D13 शास्त्र) विशारदे, D3 वेदवेदाङ्ग° (for the post. half).—(l. 30) D11 °वर्ती (sic) (for शोभवर्तीम्) Ś1 D11 13 यथा (for इव) D13 om. l. 31 V D3 10–12 read l. 31-33 after l. 26 —(l. 31) B4 सृजन- (sic) (for सुरङ्ग-) B4 त्रि° (for त्रिनादिताम्). —After l. 31, D3 ins. 233* —D13 om. l. 32 —(l. 32) D2 3 9 transp. l. 32 and 33 V4 D3 नित्य (for second नित्य-) Ñ V2 3 B D5 10–12 -हृष्टनाकुलां (D13 °त), V3 -हृष्टजनैर्युतां; V4 -हृष्टजनान्वितां, D2,4 -आगन्-

G. I 5 20
B. I 5 23
L. I. 5 19

तामग्निमद्भिर्गुणवद्भिरावृतां
द्विजोत्तमैर्वेदषडङ्गपारगैः ।
सहस्रदैः सत्यरतैर्महात्मभि-
र्महर्षिकल्पैरृषिभिश्च केवलैः ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

सुतां, D1 -मणन् युतां (submetric) (for -मृदङ्गनैर्युतम्). —(l 33) After transposing l. 32 and 33 D2 3 1 ins l 33 after 17[cd]. D13 reads l. 33 after l. 25 V3 -स्तनवती, D2 3 -स्वरजनीं (D3 °नी) (for -स्वनवतीं) V3 दुदुभि- (hypermetric), B1 मृदु, D2 3 गीत- (for धनु°-) Ñ V1 4 D5 10 -स्वनविता(Ñ2 ना in marg)दितां, V1 -स्वनविनादितीं, V3 B2-4 D2.3 11 -स्वनानि(B3 नि in marg)नादितां, D12 -स्व- * निनादितां (for -शब्दनिनादिताम्) D6 महारोषेण स्वनीं गीतस्वन- निनादितां.—(l 34) B1 -कल्पेन, D11 -क * * (for -कल्पेन). Ś1 Ñ V4 B D10 12.13 पुरी (D12 °री) (for पुरीं). Ś1 V4 B D12.13 -पुरोपमा, Ñ2 -पुरीभिवक्षमा (sic) (for -पुरोपमाम्) — (l 35) Ś1 Ñ V4 B D10 12 सु(Ñ2 स्त)गुणे° (for गुणामि°) Ś1 Ñ V2.4 B1-2 D12 13 सा (for च).]

—After l 3 B3 (marg) ins.

231* कपाटतोपुरवती हर्म्यप्रासादसंकुला ।

[The post half = post half of l. 7 in D11]

—After l. 12, D11 ins ·

232*
(11[ab]) सूतमागधसंयुक्तां ब्रह्मघोषनिनादिताम् ।

—After l 31, B3 ins

233* नटनर्तकविद्भिर्भिर्दुभिः परिवेष्टिताम् ।

23 D1 2 om 23 (for D1 cf v l 20) Ñ1 illeg after वरा up to द्विजोत्त in [b].—[a]) Ś1 Ñ2 V B D5 8-13 वरामिन्(Ś1 Ñ2 V4 B3 4 D10 11 13 °म, B1 °चि, D5 °र)दिर, D14 T2 G1 M2 °पञ्जिर, M1 देवाग्निकल्पैर् (for तामग्निमदिर) B1 missing (for गुणवद्भि) Ś1 Ñ V B D5 8-13 रुन्विता (V1-3 D5 8 11 12 °ता) (for आवृता) D6 पंचाग्निविद्भि-र्भिरि स्वलंकृतां.—[b]) D14 T1 2 द्विजैर्वरैर् (for द्विजोत्तमैर्). Ś1 D13 -शास्त्र; D3 9 -विद्या (for -षडङ्ग-).—[c]) Ś1 Ñ2 V1-3 B3 D10 13 T2 सहस्रश (B3 *inf lin*, as in text) (for सहस्रदै·). B1 सद° (sic), D3 °परैर् (for सत्यरतैर्). Ś1 B1 4 D9-11 13 °सत्यतपोद्भवान्वितैर्, Ñ V3 B2.3 D5 12 °सत्यतपोद्भवान्वितैर्, V2 4 °सत्यतपोधनान्वितैर्, V3 °सत्यतपो-भिरन्वितैर् —[d]) T2 ब्रह्मर्षि- (for महर्षि). Ś1 Ñ V2-4 B2-4 D2.5 8-13 यतिभिर्वि(D3 °र्जि)ता(Ś1 D13 °र्वृता)रमभि (D3 °रम *). V1 °कल्पैरयतिभिर्वृतामिः (sic). —After 23, D11 ins.

234* रराज सा द्यौरिव चन्द्रतारकै· ।

Colophon D1 om, Ñ2 om up to Kāṇḍa name. Ś1 om. up to रामायणे. Ñ1 V1 D5 om इति B4 D1.14 S om श्रीरामायणे. Ñ1 V1 3 4 B1-3 D6 8 10-13 ins. आर्षे before रामायणे, while V3 Dt D2.6.8 ins. it before श्री Ñ1 V1 3 4 B D5 6 8 10-13 om श्री. D6 रामा * * V2 B1 Dt D2 6 8 add वाल्मीकीये (B1 महर्षि वाल्मीकीये), D6 आदिकाव्ये after रामायणे. —*Kāṇḍa name*· Ñ2 B1 D1.14 om. Ś1 V B2-4 D6 10.11 आदि°, D3 अयोध्या°, D4 श्रीबाल°. D14 S (except M1) श्रीमद्बाल°. —*Sarga name*. Dt D4 6 8 14 om. Ś1 Ñ V B D2 3 5 9-13 अयोध्यावर्णनं (D2 3 °नो) नाम (Ñ2 B D10 om नाम) D13 इत्यार्षे * * यणे * * काडे * * ध्यान * * नाम * * म. सर्गः —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ V1 4 B1 4 D5 11 12 om both. V2 7; V3 4. B2 3 D10 5 Ś1 S (except G1) पंचम, D2 3 चतुर्थ ; Dt D4 6 8 14 G1 (as in text) —After colophon, G1.2 M1 conclude with श्रीरामाय नमः ; G2 श्रीमते रामानुजाय नमः ; G3 श्रीमन्द्रीय नमः (sic)

६

पुर्यां तस्यामयोध्यायां वेदवित्सर्वसंग्रहः ।
दीर्घदर्शी महातेजाः पौरजानपदप्रियः ॥ १
इक्ष्वाकूणामतिरथो यज्वा धर्मरतो वशी ।
महर्षिकल्पो राजर्षिस्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ॥ २
बलवान्निहतामित्रो मित्रवान्विजितेन्द्रियः ।
धनैश्च संचयैश्चान्यैः शक्रवैश्रवणोपमः ॥ ३
यथा मनुर्महातेजा लोकस्य परिरक्षिता ।
तथा दशरथो राजा वसञ्जगदपालयत् ॥ ४
तेन सत्याभिसंधेन त्रिवर्गमनुतिष्ठता ।
पालिता सा पुरी श्रेष्ठा इन्द्रेणेवामरावती ॥ ५
तस्मिन्पुरवरे हृष्टा धर्मात्मानो बहुश्रुताः ।
नरास्तुष्टा धनैः स्वैः स्वैरलुब्धाः सत्यवादिनः ॥ ६
नाल्पसंनिचयः कश्चिदासीत्तस्मिन्पुरोत्तमे ।
कुटुम्बी यो ह्यसिद्धार्थोऽगवाश्वधनधान्यवान् ॥ ७ G 1 6 7 B 1 6 7 L 1 6 7

6

1 Ñ1 begins with ॐ T3 श्रीरामचन्द्राय नमः D1 continues the Sarga —^{ab}) Ñ1 पुरे° V4 पुरि° B4 D1 D3 4 6–9 M4 Cg k तस्यां पुर्याम् (by transp) D13 पुण्या° (for पुर्यां तस्याम्) Cr सर्ववित् (for वेद°) M4 सर्वसश्रय (for सर्वसंग्रह) Ś1 Ñ V B D2 3 6 7 10–13 षड्वेदाङ्गपारग (Ñ1 V4 B2 3 [m also] D3 7 °वित्तम) D1 तत्र राजा दशरथो धृतिमालिष्टिवर्धन —^{d}) V1 [आ]श्रय, M4 प्रिये (sic) (for प्रिय) D14 °राज्यपद्प्रिय

2 D14 repeats 2 after 3 —^{a}) M3 इ***म् (for इक्ष्वाकूणाम्) —^{b}) V4 राज्ञा (for यज्वा) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 धर्मे(Ñ1 illeg)युता (D13 °निद्रा) च D1 D2 3 6–9 T3 M4 धर्मपरो° Cg as in text (for °रतो वशी) —^{d}) D 3 7 सर्वे, D11 नृपु Cg as in text (for त्रिषु) D14 (second time) त्रिश्रुता (sic) (for विश्रुत)

3 ^{a}) Ś1 B3 4 D5 11 13 G2 4 M1 विजितामित्रो (D12 °तो मैत्रो (sic)) Ñ V1 2 4 B1 3 D10 °मायो, V3 विदितामात्यो, Cg as in text (for निहतामित्रो) —^{b}) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 नीतिमान्, D1 3 7 11 सत्यवान् (for मित्रवान्) Ñ1 V B1 3 D3 7 9 12 M4 नियतेन्द्रिय, D2 च यतेन्द्रिय (for विजितेन्द्रिय) —^{c}) D1 धनस्य, D2 धनैः स्व, M3 धनैश्च (for धनैश्च) D1 [श्च]पि (for [श्च]न्यै) Ś1 Ñ V B D5 10 13 धनधान्यैश्च (Ś1 D13 °न्यादि, V3 4 B2 °न्यर्द्धि)विभवै (V1 °निधै) —After 3 D14 (which om 4–6^{b}) repeats 2 reading it (var) for the first time in its proper place while D3 reads (first time) 4^{cd} as in D1.

4 D14 om (hapl) 4–6^{b} D3 om 4^{ab} D2 transp 4^{ab} and 4^{cd} —^{a}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 क्षाद्दिराजो मनुरिव —^{b}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 प्रजाना D1 3 7 लोकानां (for लोकस्य) D2 °रक्षक G4 °रक्षित (for परिरक्षिता) D1 om 4^{cd} D4 11 S repeat 4^{cd} after 27 —^{c}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 तात्त D3 तात्ता D3 14 T G M1 3 (all second time) यस्या M4 (second time) यस्यां (for तथा) Ś1 Ñ V B D2 9–13 नाम (for राजा) —^{d}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 बभूव त्रिद(V1 4 °दि)शोपम D1 D3 6–8 M4 (first time) लोकस्य (D7 °कानां) परिरक्षिता D3 8 धृतिमाञ्जाप्तूर्यन (for D8 cf l 8 of 230*) M4 (second time) वसन् जगतीमावहत् —After 4^{cd} D7 (after 4^{cd} read after 3) ins.

235* अयोध्यां पुरगण्याग्र समृद्धामावसत्पुरीम् ।

5 D14 om 5 (cf v l 4) D9 om (hapl due to transp) 5^{ab} —^{a}) M3 missing (for तेन) Ñ1 स*भिसधेन —^{b}) Ś1 Ñ V1 2 4 B D5 10–13 °पश्यता (for अनुतिष्ठता) —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{c}) M4 पालिता Ś1 Ñ V1 3 D5 10 12 13 [स]भूत, V4 चै, M4 [स]सै (for सा) V2 पुरिम् (sic) Ś1 B4 नाथ, V2 श्रय, B1 सा तु (for श्रेष्ठा) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 3 6 7 9–13 M3 शक्रेण T3 इन्द्रस्य (for इन्द्रेण) V4 G1 M3 [ए]व B4 D5 11 वा (for [इ]व)

☞ For 6–24 Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst a passage of 48 lines which differs from the text and appears at the end of 24

6 D14 om 6^{ab} (cf v l 4) —^{a}) D1–3 7 9 रम्ये (for हृष्टा) —^{b}) T3 महा° Cg t as in text (for धर्मात्मानो) —^{c}) G1 3 जनास् (for नरास्) D14 illeg (for धनैः स्वैः)

7 Cf v l 6 and 24 —^{a}) T2 नाल्पश्च निचय, Cr m t °संनिचय (as in text) (for नाल्पसंनिचय) D7 सम्यक D9 तस्मिन् D10 कस्मिन् (for कश्चिद्) ॐ Cr t सतामुत्कृष्टवस्तूना निचय Cm सतामुत्कृष्टधनानां निचय ॐ —^{b}) D1 3 7 M4 तस्मिन्नासीत् (by transp) D9 कश्चिदासीद् (for आसीत्तस्मिन्) —^{c}) G M कुटु[G1 °टि]म्बी (for कुटुम्बी) D1 यो नमिद्धार्थो D3 8 योत्र(D3 °त्र)सिद्धार्थो, D7 M4 यो न°, M3 योगय° (for यो ह्यसिद्धार्थो) —^{d}) D1 न धारि T3 °श्व G1 गोमश्व (sic) M3 [अ]गवाश्व (for ऽगवाश्व) D1 [अ]धन (for धन) —The sequence from 7–16 in M1 is 7 13 14 11^{ab} 15^{cd} 15^{ab} 8 9 10^{cd} 10^{ab}, 11^{cd} 12 16

G 1 68 B 1 68 L 1 68

कामी वा न कदर्यो वा नृशंसः पुरुषः क्वचित् ।
द्रष्टुं शक्यमयोध्यायां नाविद्वान्न च नास्तिकः ॥ ८
सर्वे नराश्च नार्यश्च धर्मशीलाः सुसंयताः ।
मुदिताः शीलवृत्ताभ्यां महर्षय इवामलाः ॥ ९
नाकुण्डली नामुकुटी नास्रग्वी नाल्पभोगवान् ।
नामृष्टो नानुलिप्ताङ्गो नासुगन्धश्च विद्यते ॥ १०
नामृष्टभोजी नादाता नाप्यनङ्गदनिष्कधृक् ।
नाहस्ताभरणो वापि दृश्यते नाप्यनात्मवान् ॥ ११
नानाहिताग्निर्नायज्वा विप्रो नाप्यसहस्रदः ।
कश्चिदासीदयोध्यायां न च निर्वृत्तसंकरः ॥ १२
स्वकर्मनिरता नित्यं ब्राह्मणा विजितेन्द्रियाः ।
दानाध्ययनशीलाश्च संयताश्च प्रतिग्रहे ॥ १३
न नास्तिको नानृतको न कश्चिदबहुश्रुतः ।
नासूयको न चाशक्तो नाविद्वान्विद्यते तदा ॥ १४
न दीनः क्षिप्तचित्तो वा व्यथितो वापि कश्चन ।
कश्चिन्नरो वा नारी वा नाश्रीमान्नाप्यरूपवान् ।
द्रष्टुं शक्यमयोध्यायां नापि राजन्यभक्तिमान् ॥ १५

---

8 Cf v l 6 and 24 and 11 For sequence in M4 cf v l 7 —a) D1 M4 नातिमानी M2 का*वा न M4 कदर्यो (submetric) (for कदर्यो वा) —b) G1 damaged (for नृशंस) D1 [अ]पि वा, M4 कुत (for क्वचित्) —cd) c=15c D1 °शक्यस्त्वयोध्याया स विद्वान्नास्तिकोपि वा

9 Cf v l 6 and 24 and 11 For sequence in M4 cf v l 7 —b) D1 M4 दानशीला सुधार्मिका —c) T2 M4 उदिता (for मुदिता) D1 वेदज्ञा वृत्तशीलज्ञा —d) M2 [अ]वरा (for [अ]मला)

10 Cf v l 6 and 24 and 11 For sequence in M4 cf v l 7 G1 missing up to नास्र on a damaged fol —b) D1 [अ]विलेपनी M4 [अ]पुरोगवान् (for [अ]ल्पभोगवान्) D1 om 10cd —c) D4 नामृष्टो, G1 नातुष्टो (for नामृष्टो) Dt D4 Ct न नलि°, D6 न लि° (wrongly om one न) G1 नावलि°, M2 [अ]नानुलि°, M4 नाविलि°, Cg as in text (for नानुलिप्ताङ्गो) M4 transp 10d and 11b —d) D4 G3 °श्चित्र, G2 M1 नासुखश्चैव, M4 नासुख श्चापि (for नासुगन्धश्च)

11 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 D1 reads 11ab after 14 —a) D1 °भोक्ता M4 नाहृष्टभोगी (for नामृष्टभोजी) D1 वा (for न) D4 °भोजनो दाता —b) D1 नासुगन्धो न चानुज्ञ —After 11ab D1 ins. l 22 26 of 248* (cf v l 24) —d) D1 M4 [अ]मानवान्, G4 [अ]ना*** (for [अ]नात्मवान्) —For 8-11 D2.3.7 subst l 13 (prior half) 11 (post half) 12 9 10 23 and 29 of 248* (cf v l 24) then read 16ab

12 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 —a) D4 नाहिता° (submetric) G4 ***ताग्निर् (for नानाहिताग्निर्) D1 योयज्वा D7 T1 नायज्ञो D2 नायज्वी (for नायज्वा) —b) Cg t शूद्रो (for विप्रो) D3 T3 वा (for न) Dt D4.5.11 T1.2 G2-4 M1.3 न शूद्रो (G4 न**) वा न शंकर, D1 विप्रन्नो वा° D1 विप्रोनापि° —d) G3 [अ]निर्वृत्त, Cg tp as in text Ct [अ]वृत्तो न (for निर्वृत्त) G2.3 -संगर (for संकर) Dt D6.8 न चावृत्तो न° D1 सद्वृत्तरहितो नर, D2 नावृत्ताचार° D3 संवृत्तिरहितो न च D7 अथ यो वृत्ति° D8 न तथोत्तर° M4 च स्थितो वर्णसंकरे

13 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 D7 reads 13ab after l 32 of 248* which it ins. after 16ab —a) D2 न कर्मनि° T3 M3 स्वधर्मनि° M4 स्व**नि° (for स्वकर्मनिरता) —b) D1 च नि° D7.8 निय° (for विजितेन्द्रिया) —c) D3 संयुक्ता, M4 -युक्ताश्च (for शीलाश्च) D1 यज्ञाध्ययननिष्ठाश्च D2.3.7 सुमता (D3 °शीला) व्रतवंतश्च —d) D1.3.7 विरताश्च, D3 संयुक्ता, T2 संयुताश्च, M4 समर्थाश्च Cg t as in text (for संयताश्च) D2.3.7 च प्रतिग्रहाद्, D9 सत्प्रतिग्रहे (for च प्रतिग्रहे) —For 13cd D3 subst l 18 of 248* (cf v l 24)

14 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 —a) D3 नो° D14 T3 M3.4 ना° (for न नास्तिको) D1-3.7.8 T3 नानृतवाक् (D1 T3 °वान्) D14 नानृतिको (sic) M3 नानृते मा, M4 [अ]नृतवाङ् (for नानृतको) D6.8 G1.2.4 M1.2 Ct नास्तिको नानृतो (Ct °ती Ctp °तो) वापि, Cg as in text Dt repeats (by oversight) 14cd after 236* —c) D9 असूयको (for ना°) D1 नाशास्त्यो D4.8 न वाक्शल्यो (D3 °कशाल्या sic) D7 नाशक्तो वा D9 चासक्तो वा (for न चाशक्तो) —d) Dt (both times) D6.8 कश्चित्, D4 तथा, T3 सदा (for तदा) D1.3.7.8 M4 नासुचिस्तत्र दृश्यते D1 reads 11ab after 14 —After 14 Dt D4.6.8.14 S (except M4) ins

236* नाषडङ्गविदत्रासीन्नाव्रतो नासहस्रद ।

[Dt D6.8 [अ]स्ति (for [आ]सीन्) G4 नावृतो M3 नाशुते (for नाव्रतो) Dt D6.8 G1.3 [अ]बहुश्रुत G2 M1 [अ]प्यनात्मवान्, G4 [अ]प्यसत्वान् (for [अ]सहस्रद) (for Dt see above)]

15 Cf v.l. 6 and 24 For sequence in M4 cf v.l. 7 D2.3.7.9 M4 transp 15ab and cd —a) G4

वर्णेष्वग्र्यचतुर्थेषु देवतातिथिपूजकाः ।
दीर्घायुषो नराः सर्वे धर्मं सत्यं च संश्रिताः ॥ १६
क्षत्रं ब्रह्ममुखं चासीद्वैश्याः क्षत्रमनुव्रताः ।
शूद्राः स्वधर्मनिरतास्त्रीन्वर्णानुपचारिणः ॥ १७
सा तेनेक्ष्वाकुनाथेन पुरी सुपरिरक्षिता ।
यथा पुरस्तान्मनुना मानवेन्द्रेण धीमता ॥ १८
योधानामग्निकल्पानां पेशलानाममर्षिणाम् ।
संपूर्णा कृतविद्यानां गुहा केसरिणामिव ॥ १९
काम्बोजविषये जातैर्बाह्लीकैश्च हयोत्तमैः ।
वनायुजैर्नदीजैश्च पूर्णा हरिहयोपमैः ॥ २०
विन्ध्यपर्वतजैर्मत्तैः पूर्णा हैमवतैरपि ।
मदान्वितैरतिबलैर्मातङ्गैः पर्वतोपमैः ॥ २१

G 1 6 25
B 1 6 23
L 1 6 26

निद्दिव (for न दीन) D6 °पुत्तो M4 क्षीणचित्तो (for निहचित्तो) —b) D2.3.7.9 T1.2 M4 व्याधितो (D5 °धि) (for व्यथितो) T3 [अ]प्यनधीतो न° —For 15ab D1 subst l 27 of 248* (cf v l 24) —d) G1 [अ]श्रीमान्नाप्यरवद्रूपश्च G2 श्रीमांश्चैव गुरुपम क —For 15cd D1 subst l 26 of 248* —e) = 8° D7 °शक्यस्तु D6 स द्रुष्टु (with hiatus) (for द्रष्टुं शक्यम्) D2 व्ययोध्याया —f) M3 [अ]राजन्य M4 [अ] न्यनृत (sic) (for इत्यति) D2.3.7.9 तस्मिन्नाज्ञि प्रशासति —After 15 D1 ins l 29 of 248* (cf v l 24)

16 Cf v l 6 and 24 For sequence in M1 cf v l 7 D2.3.7.9 read 16ab after 11 (cf v l 11) —a) D1.3.6.7 G1 वर्णेष्वग्र (D5 °श्य D6 °प्यग्रे) M4 चतुर्ष्वपि हि वर्णेषु —b) D3 देवता° थि° D6 °पूजना —After 16ab Dt D4.6.8.11 S (except M4) ins

237* कृतज्ञाश्च वदान्याश्च शूरा विक्रमसंयुताः ।

[T3 धर्मज्ञाः (for कृतज्ञाः)]

On the other hand D2.3.7.9 ins l 32 of 248* (cf v l 24) Then D1 reads 13ab —d) D2.3.7 तपो धर्मं D9 धियो धर्मं (for धर्मं सत्यं) D2 संयुता G1 संश्रुता (for संश्रिता) —For 16cd D1 subst l 30 of 248* (cf v l 24) —After 16cd Dt D4.6.8.11 S (except M4) ins

238* गर्हिता पुत्रपौत्रैश्च स्त्रियः स्त्रीभिः पुरोत्तमे ।

[G2.4 M1 स्त्रीभिःस्त्रियः (by transp)]

17 Cf v l 6 and 24 K2 D10 ins 17ab as in D1 after l 30 of 248* while D5.11.12 read the same for l 31 (cf v l 248*) —a) T3 हि (for च) D2 आसीत्क्षत्रा ब्रह्ममुख D2 ब्रह्मचर्यं चरत्क्षत्र D3 ब्रह्मचर्यचरा वैश्या D2.4 मस्त्र पयचरत्क्षत्रं M4 °धर्मेण चापि —b) D3 क्षत्रधर्मेण (for वैश्याः क्षत्रम्) D6 om 17cd —c) Dt D1.6 T3 M4 Ct स्वकर्म । Cg as in text (for स्वधर्म) §§ Ct शूद्राः स्वकर्मनिरताः स्त्रीविशिनि । §§ —d) D1 क्षत्रपूजयन् D7 M3 अनु° (for उपचारिण) M4 त्रिवर्णानुपसादर —For 17cd D2.7 subst on the other hand N1 D3.10-12 ins after l 31 N2 D10 after 30 of 248*

239* शूद्राश्चापि चतुर्वर्णान्शुश्रूषन्तोऽनसूयव ।

[D1.7 हि (for [अ]पि) D2.7.11.12 शुश्रूते (for शुश्रून्तो) D2.11 (before corr sec m) °यका (for °नसूयव)]

—After 17 D1 ins l 32 of 248* (cf v l 24)

18 Cf v l 6 and 24 —a) D1.3.7 एवम् (for सा तेन) —b) D1.3.7 पालिता साभवत्(D3 °मह)पुरी D3 om 18c 19 —For 18cd D6 subst and reads after 18cd

240* तथा दशरथो राजा चातुर्वर्ण्यं प्रशासति ।

—d) D9 निर्मिता M4 पालिता (for धीमता) D1.3.7 प्रजया परिपालिता —After 18 G2 M1 ins

241* योधाना मन्त्रिकल्पाना महता च मनीषिणाम् ।

19 Cf v l 6 and 24 D2.3.7.9 om 19 (for D3 cf v l 18) —a) G1 M1 द्विपानाम् (for योधानाम्) V2 °ब्रणाना (for °कल्पाना) —b) D11 T1.2 G1 सुमर्षिणा G1.2 M3 महर्षिणा G3 मर्हिणी (sic) M3 सनास्त्रिता M4 महात्मना Cg t as in text (for अमर्षिणाम्) D1 संयुक्तोपरिवर्जिनी —c) M2 सर्वे पूर्णा च पूराणा —For 19cd D1 subst l 36 of 248* (cf v l 24)

20 Cf v l 6 and 24 —a) D1.3.7 देवत्नैश्चापि D2 om (hapl !) 20bc —b) D1 हयैर्वानरवेस्त्या D3.9 हयैर्वानायुजैस्तथा (D9 °हरि) —c) T3 वनौघ (for वनायुजैर्) M4 नदीदैः (for °जैश्च) D1.3.9 नदीजैश्च द्विजैश्चापि D7 मदान्वैश्चापि संपूर्णा —d) D2 हयैर् (for पूर्णा) Dt D4.8.11 T G4 °त्तमै (for हरिहयोपमै) M4 संपूर्णा त्रिविधैर्हयै

21 Cf v l 6 and 24 —a) M2 मंदरनैर् (for विन्ध्यपर्वतैर्) D1.3.7.9 नागैश्च (for मत्तैः) —b) D1-3.7.9 तथा (for पूर्णा) B2 (marg) ins 21cd as in D1 after l 40 of 248* (cf v l 24) —d) D1 द्विरिदैर् (for मातङ्गैः) —After 21 Dt D4-6.11 S ins D1 subst for 21cd while B2.4 ins after l 41 of 248* (cf v l 24)

242* ऐरावतकुलीनैश्च महापद्मकुलैस्तथा ।

[D1.6 °वर (sic) (for ऐरावत) B2.4 वामनैरपि च [अ]पि D1 तस्यामरिष्टुनागैरा (तै) (for the post half)]
D1 cont l 41 of 248* (cf v l 24)

G 1 6 26 B 1 6 24 L 1 6 27 अञ्जनादपि निष्क्रान्तैर्वामनादपि च द्विपैः ।
भद्रमन्द्रैर्भद्रमृगैर्मृगमन्द्रैश्च सा पुरी ॥ २२
नित्यमत्तैः सदा पूर्णा नागैरचलसंनिभैः ।
सा योजने च द्वे भूयः सत्यनामा प्रकाशते ॥ २३
तां सत्यनामां दृढतोरणार्गलां
गृहैर्विचित्रैरुपशोभितां शिवाम् ।
पुरीमयोध्यां नृसहस्रसंकुलां
शशास वै शक्रसमो महीपतिः ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

22 Cf v l 6 and 24 —[a]) D1 14 T G1 M2.3 Cg अपि निष्क्रान्तैर्, G4 अभिनिष्क्रान्तैर्, M1 अभिनिर्वृत्तैर् (for अपि निष्क्रान्तैर्) D1 अञ्जनादभिसंवृत्तैर् —[b]) D6 वामनैर् (sic) (for वामनाद्) T3 G4 द्विजैः (sic) (for द्विपैः) —After 22[ab], D1 D4 6 8 14 S (except M4) ins

243* भद्रैर्मन्द्रैर्मृगैश्चैव भद्रमन्द्रमृगैस्तथा ।

[T1 2 G M1-4 म° (for मन्द्रैः) D6 भद्र ** T1 2 G M1 2 °मन्द्र (for भद्रमन्द्र)]

V2.3 (om) B3 4 (after 242*) ins. 22[cd] after l 41 of 248* (cf v l 24) —[c]) V2 B4 D5 M4 भद्रैर्मन्द्रैर् (B1 M4 °न्द्रैर्) B1 भद्रैर्मन्द्रैस् D14 T1 2 G M1 2 भद्रमन्द्रैर् (for भद्रमन्द्रैर्) V1 D6 °मन्द्रैर्, B3 4 G3 M1 मन्द्र(B3 मत्त)भद्रैर् M4 °मद्रैर् (for भद्रमृगैर्) —[d]) V2 मृगैर्मन्द्रैस् B3 °मन्द्रैस् B1 D5 14 S (except T2) °मन्द्रैः (for मृगमन्द्रैश्) B3 संकुला (for सा पुरी) —For 22 D3 subst.

244* कुमुदाञ्जनपुष्पोद्भूतैरञ्जनादपि निर्वृतैः ।
भद्रमन्द्रमृगैर्मन्द्रैर्वामनैरपि च द्विपैः ।

[(l. 1) (hypermetric)]

—For 21[cd] 22 D2.3 subst l 40-41 of 248* while D7 subst. l 40 (248*) for 21 (cf v l 24)

—After 22 D4.14 S repeat 4[cd] (var) then ins. 245*

23 Cf v l. 6 and 24 V2.3 (om. the prior half) B3 cont (see above) B3 ins. (var) the line of 23[ab] after l 41 of 248* —[a]) G4 नित्यं (for नित्य) V2.3 (om) B3 शुभैर्वारणैर्, B1 शुभ्रैः वारणैर्, D2 3 7 8 सदा(D3 °मा)कीर्णा G3 M1 सुसंपूर्णा (for सदा पूर्णा) —[b]) V1 मत्तैर्मन्द्र B3 नागैः पर्वत (for नागैरचल) —For 23[cd], D1 subst l 42 of 248* —[cd]) D2.7 आयोजनाद् (for सा योजने) D1D4 6 द्वे च° (by transp) D2.3 7 8 द्वे (D2.7 वा) वा भूयो (for च द्वे भूय) D3 अयोध्यानाम्नायोध्या सा M1 सा त्रियोजनविस्तीर्णा (cf 1 5 7[c]) भूयो यापि° ※ Cf द्वियोजने द्वयोर्योजनयो । अयन्तसंयोगे द्वितीया। ※ —After 23 D1 D4 6 8 14 S (for D4.14 S see 22) ins

245* तां पुरीं स महातेजा राजा दशरथो महान् ।
शशास शमितामित्रो नक्षत्राणीव चन्द्रमाः ।

[(l 1) T2 M2 तमसा° M1 °वाद् (for स महातेजा) M1 तदा (for महान्) —(l 2) M1 प्रशशास तदा° (for the prior half)]

On the other hand D1 ins

246* निर्वैरायां पुरी सा तु पुरा दशरथे नृपे ।

while D2.3 7 8 ins. D11 reads for l. 44 of 248*

247* तस्यां दशरथो राजा वासमेवान्वरोचयत् ।

[D1 [क]नत्र D6 [क]मत्र (for [क]स्यां) D2.3 दशरथ (D7 वासं) चक्रे तदा (for the post half)]

24 [a]) M4 स (for तां) M1 °नामा (for सत्यनामां) D2 दृढ (sic) (for दृढ) —[b]) D2.7 8 उपशोभितां D8 °भतां T2 °त्रियां (for °शिवाम्) D1 महाविभिर्वैश्मवरैरलंकृतां —[c]) D4 नृपसिंह (for नृपसहस्र) D1-3.7 8 पुरीं अयोध्यां°.

—For 6–24, Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst.:

248* (6ab) हृष्टपुष्टजने तस्मिन्पुरे नैवाबहुश्रुतः।
कश्चिदासीन्नरो नापि कश्चिदन्यायवृत्तिमान्।
(7ab) न चाप्यविभवः कश्चिदासीत्तत्र पुरे जनः।
(7cd) न चाप्यासीदसंतुष्टः कुटुम्बी तत्र कश्चन।
(8ab) न कदर्यः कश्चिदासीन्नानृती न दरिद्रोऽपि वा।
न मानी न च संरम्भी न नृशंसो विकत्थनः।
नामहात्मा न पिशुनो न परस्वोपजीवकः।
न चानर्पसहस्रायुर्नामयी नाबहुप्रजः।
(9ab) नराः स्वदारनिरता नार्यश्चासन्पतिव्रताः।
(9cd) सुव्रता धृतिमन्तश्च नरा आसंस्तथा स्त्रियः।
(10ab) नाकुण्डली नामुकुटी नास्रग्वी नाविलेपनी।
न च कुप्रावृतो नासीद्दरिद्रो वा पुरोत्तमे।
(11b) नामृष्टभूषणधरो न चाप्यासीदनिष्कधृक्।
(11cd) नाहस्ताभरणोपेतो नानृजुर्न च नास्तिकः।
(12ab) नानाहिताग्निर्नायज्वा विप्रो नाप्यसहस्रदः।
(12cd) कश्चिदासीदयोध्यायां सद्वृत्तरहितो जनः।
(13ab) स्वकर्मनिरताश्चासन्सर्वे तत्र द्विजातयः।
(13cd) यज्ञाध्ययननिष्ठाश्च विरताश्च प्रतिग्रहात्।
(14ab) न नास्तिको नानृतवाङ्न कश्चित्क्रोधनो नरः।
(14cd) न सूचको न चाशक्तो नाशुचिस्तत्र चाप्यभूत्।
(11a10d) नामृष्टभुङ्न चादाता नासुगन्धो न चानृजुः।
न दुःखी पुरुषः कश्चित्र चासीदनलंकृतः।
रूपचातुर्यमाधुर्यशीलाचारगुणान्विताः।
नार्यश्चासन्नयोध्यायां मृष्टाभरणवाससः।
नानाश्रयाश्च च क्रूरो न विरूपो न चालसः।
कश्चिदासीदयोध्यायां नार्थीमास महाधनः।
(15ab) न दीनो नापि चोद्विग्नो नातुरो न भयातुरः।
(15cd) द्रष्टुं शक्यो ह्ययोध्यायां नापि राजन्यभक्तिमान्।
(16ab) वर्णाज्येष्ठान्पूजयन्त पितॄन्देवातिथींस्तथा।
(16cd) आसन्दीर्घायुषस्तत्र नरा सत्यपरायणाः।
(17ab) आसीत्क्षत्रं ब्रह्ममुखं विट्शूद्रं राजभक्तिमत्।
न योनिसंकरश्चापि तत्र नाचारसंकरः।
(18ab) एवमिक्ष्वाकुनाथेन पालिता साभवत्पुरी।
(18cd) यथा पुरस्तान्मनुना मानवेन्द्रेण भूरिशम्।
(19ab) योधानामग्निकल्पानां संयुगेष्वनिवर्तिनाम्।
(19cd) गुप्ता पुरी सद्भिरेव सा सिंहैरिव गिरेर्गुहा।
(20ab) काम्बोजदेशजैश्चैव हयैर्वानायुजैस्तथा।
(20cd) नदीजैर्वाह्लिजैश्चैव कीर्णा हरिहयोपमैः।
(21ab) विन्ध्यपर्वतजैश्चैव नागैर्हैमवतैस्तथा।
सत्त्ववीर्यगुणोपेतैः शैलैरव्यालचेष्टितैः।
पद्माञ्जनकुलोद्भूतैर्भद्रमन्द्रमृगान्वयैः।
(23ab) सा पुरी बहुभिः कीर्णा तदासीद्गन्धहस्तिभिः।
(23cd) आयोजनाद्द्व भूयो वा सासिधाम्ना व्यकाशत।
सा पुरी यत्र राजासीत्पुरा दशरथोऽनघः।

(24) तां सत्यनाम्नीं दृढतोरणार्गलां
महद्भिर्विर्वेश्मशतैरलंकृताम्।
पुरीं समोद्यानवतीमनुत्तमां
स कोशलेन्द्रो नृपतिर्व्यपालयत्।

☞ As D2.3.7.8 have lines 9–13, 23 and 29 of 248* as subst. for 8–11, their variants are given below along with other MSS. of the subst. group.

[V2 om. from the post. half of l. 1 to the prior half of l. 5.—(l. 2) V4 अन्यायं- (for अन्याय).—(l. 3) Ñ1 V1.4 B1 D5.11.12 -निश्चय: (for -विभव). Ñ2 जनप्रिय, V1.3.4 B4 D5.11.12 transp. पुरे and जन (for पुरे जन).—(l. 5) Ś1 [अ]मती (for [अ]नृती).—(l. 6) V2 नीचो (for मानी). Ñ1 missing (for नृशंसो). Ś1 Ñ2 V1 D2–4 D10.12 न°, V3 नवि° (hypermetric), B1 न स्वस्मल, D5.11.13 न कुत्सित (for विकत्थन).—(l. 7) V4 न मोहात्मा (for नामहात्मा). D12 कृपणो (for पिशुनो). V3 न पुरस्वापहारक; D13 न परस्वोपजीवन (for the post. half).—(l. 8) Ś1 B1 D13 न दीनो, V3 B4 नामर्षी (for नामयी). V1.4 D5.10–12 ना(V1 om., V4 चा)बहुज्ञ, B1.4 न° (for नाबहुप्रज).—(l. 10) B4 निर्वृता, D13 सुरूपा (for सुव्रता). D10 गु * मतश् (for धृतिमन्तश्) D10 वस आसन् तथा स्त्रिय (sic) (for the post. half).—(l. 11) V2.3 °पन (for नाविलेपनी).—(l. 12) V1.3 B1.2 D5.13 तत्र, V2 न तु, D2.3 नात्र (for न च) V2 D12 कुप्रकृतो (D12 °तिर्), B1 पै प्राकृतो, D5 तु प्रकृतिर् (for कुप्रावृतो). Ñ D18 वासीद्, V2 वाणि (for नासीद्). Ś1 D13 रत्नवस्त्राकृतो नाभूद् (D13 °सीत्), V4 न चाप्रीकालन्नासीद्. D11 न कश्चित्तत्र पुरुष (for the prior half). D11 कश्चिद्दरिद्र पुरोत्तमे (hypermetric) (for the post. half).—(l. 13) D10 भूष * धरो (for भूषणधरो). Ś1 नैव, Ñ1 D5.11–13 न वा (for न च). Ś1 D13 च निष्ठुर, V3 अलीकधृक्, B3 (m. also) D10 अनिष्टधृक् (for अनिष्कधृक्).—(l. 14) V1 D5.10–12 नानृती, B3 (m. also) नारुहुर् (for नानृजुर्). Ś1 D13 om. l. 15–21.—(l. 15) D5 नाथ सहस्रश (for नाप्यसहस्रद).—(l. 16) V D10 सद्वित्त(V3 °स)हितो (for सद्वृत्तरहितो).—(l. 17) V3 स्वकर्मणि रताश्, D5 स्वधर्म° (for स्वकर्मनिरताश्). B3 हि (for च). Ñ1 सत्यदारा (for सर्वे तत्र). D1 subst. l. 18 for 13cd.—(l. 18) V4 विधाश्, B2.4 -निष्ठाश् (for -निष्ठाश्). B4 विमुक्ताश् (for विरताश्). V1 °ग्रहे, B1 D10 परि° (for प्रतिग्रहाद्).—(l. 19) V4 नास्तिको (for नास्तिको).—(l. 20) V4 D12 सूचको (for सूचको). V4 * * भूद् (for चाप्यभूद्).—(l. 21) D11 नानिष्टभुङ् (sic) (for नामृष्टभुङ्). D11.12 वा (for च). V4 नासुगन्धी न चापृथी (for the post. half). D5 ins. l. 22–26 after 11ab.—(l. 22) V2 अनल गत (for अनलंकृत). B3 (m. also) न चैवासीदहृष्ट (for the post. half).—(l. 23) D5.11.12 चारु- (for रूप-). V3 transp. चातुर्य and माधुर्य.—(l. 24) V1 अयोध्या *. Ś1 om. (hapl.) from the post.

half of l 24 to the prior half of l 26 D1 गुप्तिना (for -वामल) —(l 25) V1 वायुवशात् (for नानावशात्) Ñ2 V3 B2 D5 10 [अ]मूरो (for मूरो) D12 [अ]विरूशे (for विरूशे) V3 D11 13 वाल्लिण (for चाल्ल) D1 subst l 26 for 15^{cd} —(l 26) Ñ1 महारान V1 [अ]महात्मा (submetric) V3 B1 [अ] महामना V4 B3 (marg) महामना B4 [अ]महायशा D5 11 12 [अ]महात्मवान् (for महाराज) D1 subst l 27 for 15^{ab} —(l 27) Ś1 D13 °कुल Ñ1 V2 4 D1 °न्वित (for भवातुर) D1 ins l 29 after subst for 15 —(l 29) V1 B1 (m) D5 11 12 श्रेष्ठान् (for ज्येष्ठान्) V1 2 4 B4 D5 11 12 पितृ (for पितृन्) B3 एव (for देव) V4 B3 (m) D1 तदा (for तथा) D1 subst l 30 for 16^{cd} —(l 30) D13 नर (for नरा) D2 पराक्रमा (for परायणा) —After l 30 Ñ2 D10 ins 17^{ab} as in D7 while D6 11 12 read it for l 31 then all cont 239* —(l 31) V2 क्षेत्र V3 छत्र (both sic) (for क्षत्र) B मुरय D13 -सुख (for -सुख) B1 घृदो रानयमक्तिमाद् (for the post half) D1 ins l 32 after 17 D3 a 7 9 after 16^{cd} —(l 32) D1 2 7 9 [आ]सीद् D1 [प]व (for [अ]पि) D12 न योनिद सकारस्थापि (sic) (for the prior half) Ś1 [आ]नन (sic) (for [आ]वार) —(l 33) Ñ2 पालि* (for पालिता) V3 [आ]धीमहा (for राभवत्) —(l 34) V3 पुर सा (for पुरस्तात्) B4 मनैवे° (sic) (for मानवेन्द्रेण) V3 पीमता (for भूरियम्) —(l 35) V3 वर्णानां (for -कल्पनां) D1 subst l 36 for 19^{cd} —(l 36) D11 पु* (for पुरी) (For l 35 36 cf 226*) —(l 37) Ñ B1 3 D5 कम्बोज (for काम्बोज) B1 D5 11 12 भाति (for वैव) Ś1 D5 11 12 हरि(D1 हालि)हयोपमे, V B4 चाणा (V3 °आ)युवै° D11 वाण्युने° (sic) (for वानायुजैस्तथा) Ś1 D13 om l 38–41 D3 12 om l 38 —(l 38) V2 वहितैथ D10 वाह्लिजैथ् (for वाह्लिनैथ्) V1 B1 D11 [अ]रि (for [र]व) D11 पूर्णा (for पीर्णां) D3 9 ins l 40 and 41 D7 ins l 40 after 21^{ab} —(l 40) D3 a 7 °वह्निर् (for सत्त्वनीये) Ñ1 B3 D1 -गने° (for -गुणोपेते) N1 D5 11 12 अचल्सीभिभे (for अच्यालयोहितं) D3 पूरियाप्पल° (sic) (for the post half) —After l 40 B3 (marg) ins 21^{cd} as in D9 D7 cont l 41 after 241* (cf v l 21) V3 om (hapl!) from the post half of l 41 to the prior half of the line of 23^{cd} (cf v l 23) —(l 41) D12 -कुलोपेतैर् (for °कृतैर्) B1 (m) गप (for भद्र) B3 -भद्र (for -भद्र) —B3 ins the line of 23^{cd} after l 41 (cf v l 23) —After l 41 B3 4 ins 242* the line of 22^{cd} then B3 alone cont the line of 23^{cd} D1 subst l 42 for 23^{ab} —(l 42) D1 पुरी सा (by transp) Ś1 D1 13 तथा (for तदा) —After l 42 V2 3 (om) B4 ins 242* then V2 cont the line of 22^{cd} —(l 43) Ś1 आयोजनां वा V1 B3 आयोजनाधर्ं (B4 °ध) (for आयोजनाद्वा) B2 (before corr as in text) D11 भूमेर् (for भूयो) V3 आयोजनशतानुतो वा, D6 सा योजने द भूमे सा D13 आयोजनार्ध भूमे (for the prior half) V1 B2 4 D5 11 12 सत्वनी (B2 °वा, B4 °धा)मा V2 [अ]स्वीशवद् (sic) B1 3 सानिशा(B1 °धा)मा (for सातिधामा) B4 वरासते, D5 11 12 प्रकाशते D10 विकाशत (sic) Ś1 D13 om l 44 —(l 44) B1 3 (m) 4 नृप (for नाप) D11 reads 247* for l 44 —(l 45) D13 मां (sic) (for तां) Ś1 D13 सत्यार्थो वै V1 2 B2 सत्यना(B3 °धा)मां V4 B3 (m) शोभमानां B4 °धाम्नी (for सत्यनाम्नीं) V1 3 D3 12 °मार्गेन्, D11 °ण योजनार्गली (sic) (for -तोरणार्गलां) —(l 46) D10 समाकुलां (for अलङ्कृताम्) D11 गृहैर्विचित्रैरुपशोभितान्तरां —(l 47) V1 सहो°, V4 महो° (for सपोयानवतीम्) D11 त्रिरसामोपानवती मनुष्मो (sic) —(l 48) D12 शोसेन्द्रो (for कोशलेन्द्रो) Ś1 Ñ1 V B1 4 D10 13 न्य(Ś1 D13 म V4 नु)पाल्यत, D11 शशास वै शक्रसमो नराधिप]

Colophon Ś1 Ñ1 V1 D3 4 om इति Ś1 D1 13 S om श्रीरामायणे Ñ1 V1 3 4 D3 4 5 11 12 om श्री Ñ1 V3–4 B Dt D1 3 4–9 11 13 ins आर्षे before रामायणे D1 श्रीमद्रामायणे Dt D3 4 ins वाल्मीकीये after रामा° —*Kāṇḍa name* D2 om D3 14 S (except M1) ins श्रीमद् before बालकाण्डे V B D5 11 13 आदि° D2 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 दशरथसौराज्यवर्णनं. Ñ V1 4 B D1–3, 5 7 9–13 रात्रवर्णनं (D1 3 7 °र्णनो, D11 °नम) नाम (Ñ V4 B D10 om) V3 नगरवर्णन V3 पुरीवर्णनो नाम —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ2 B1 3 D11 6 V1 8 V3 5 D1 7 4 D3 4 पंचम, S षष्ठ, Dt D4 5 8 9 14 both (as in text) D13 इत्यार्षे **** यणे ** कांडे अयोध्याय ** रथ सीताजा *** नाम षष्ठ ** G1 2 4 M3 conclud with श्रीरामाय नम G3 with श्रीमद्रामानुजाय नम

७

अष्टौ बभूवुर्वीरस्य तस्यामात्या यशस्विनः ।
शुचयश्चानुरक्ताश्च राजकृत्येषु नित्यशः ॥ १

धृष्टिर्जयन्तो विजयः सिद्धार्थो अर्थसाधकः ।
अशोको मन्त्रपालश्च सुमन्त्रश्चाष्टमोऽभवत् ॥ २ G 1 7 3 B 1 7 3 L 1 7 3

7

☞ In $D_{1,3,7,9}$ the sequence of stanzas in Sarga 7 (along with substitutes and insertions) is so complicated that it is given separately in a tabular form for the guidance of the reader and is ignored in these notes

Tabular conspectus of the sequence of stanzas in $D_{1,3,7,9}$

D_1	D_3	D_7	D_9
249*		249*	
3	3	3	3
1	1	1	1
2	2	2	2
252* (4^{ab})	252* (4^{ab})	252* (4^{ab})	252* (4^{ab})
r l 2 of 249*	l 2 of 249*	r l 2 of 249*	l 2 of 249*
255*	255*		255*
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}
258*	258*	258*	258*
10	10	10	10
264*	264*	264*	264*
13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}
	14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}
254*	254*	254*	254*
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}
256*	256*	256*	
	5	5	5
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}
	6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}
9	9	9	9
8^{ab}	8^{ab}		
		11	11
		8^{ab}	
12	12	12	12
r 256*	r 256*	r 256*	256*
259*	259*	259*	259*
260*	260*	260*	
			261*
263*	263*	263*	263*
15^{ab}	15^{ab}	15^{ab}	15^{ab}
			15^{cd}
16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	
		15^{cd}	
l 3 of 271*	l 2 3 of 271*	l 3 of 271*	
16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}
17	17	17	17

T_2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः D_t $D_{2,4-8,14}$ S Gg t begin with $D_{3,9}$ ins after 252*

249* तस्यामात्या गुणैरासन्निक्ष्वाकोः सुमहात्मनः ।
मन्त्रज्ञाश्चेङ्गितज्ञाश्च नित्यं प्रियहिते रताः ।

[$D_{3,9}$ om l 1 —(l 1) D_9 विदितात्मन, D_1 T_3 G M_{1-3} तु महात्मन (for सुमहात्मन) D_{14} $T_{1,2}$ ऐक्ष्वाकस्य महात्मनः (for the post half) $D_{2,7}$ repeat l 2 after 253* —(l 2) D_3 M_4 मतज्ञाश्च (for मन्त्रज्ञाश्च) D_2 (second time) चिन्तितज्ञाश्च D_7 (second time) चि° (for चेङ्गित ज्ञाश्च) D_9 (first time) मतिमतश्चिज्ञाश्च (sic) D_7 (first time) मतिज्ञाश्च कृतज्ञाश्च (for the prior half) $D_{2,7}$ (both first time) सत्य (for नित्य) cf 1^{d} in Ś1 etc for the post half]

1 Ś1 Ñ V B $D_{1,3,7,9-13}$ read 3 before 1 while M_4 transp 1^{cd} and 3 —^{a}) T_3 ईशस्य (for वीरस्य) Ś1 Ñ V B $D_{1,3,5,7,10-13}$ महात्मन्ये बभूवुश्च (B_2 °स्तु) —^{b}) Ś1 Ñ V B $D_{1,3,10-13}$ महीपते (for यशस्विन) —For 1^{ab} M_4 subst

250* स वै परिवृतो राजा अमात्यैर्बुद्धिकोविदैः ।

[Note hiatus between the two halves]

—^{c}) N $V_{2,4}$ $B_{1,3}$ $D_{5,10,12}$ स्वनु°, V_1 (with hiatus) अनु° B_4 D_{11} स्वनु° (for चानुरक्ताश्च) —^{d}) D_1 °कर्मसु G_1 राज्य° M_4 नियोगुक्तश्च (for राजकृत्येषु) D_1 नोदिता, M_4 कर्मसु (for नित्यशः) Ś1 Ñ V B $D_{5,10-13}$ नित्य (D_{11} सत्य) प्रिय(V_3 नृप)हिते रताः $D_{2,7,8}$ नित्ययुक्ताः स्वनुष्ठिताः —After 1^{cd} M_4 ins 252*

2 ^{a}) V_2 $D_{1,3}$ वृष्टिर्, V_3 $D_{8,12}$ वृष्टिर्, D_1 सृष्टिर्, D_3 गृष्टिर्, D_6 विष्टिर्, M_4 धृतिर् (for धृष्टिर्) D_6 marg in जयतो D_6 (before corr) विनय (for विजय) —^{b}) D_t $D_{6,9}$ सुराष्ट्रो (for सिद्धार्थो) Ś1 N_3 $B_{2,3}$ $D_{10,12}$ [ऽ]थार्थ° V_1 D_t $D_{1,3,6,9}$ राष्ट्रवर्धन, $V_{2,4}$ B_4 $D_{5,13}$ [ऽ]र्थार्थ° V_3 [ऽ]स्वार्थ° B_1 [ऽ]प्यर्थ° D_{11} [ऽ]प्यर्थसाधक, T G $M_{1,2}$ ह्यर्थ° M_4 चार्थ° (all to avoid hiatus) (for अर्थसाधक) —^{c}) D_t $D_{6,8}$ अकोपो (for अशोको) Ś1 $Ñ_1$ V B D_t $D_{1,3,5-13}$ M_3 धर्मपालश्च (D_{13} before corr °पालक) N_2 मन्त्रपाल (submetric) (for मन्त्रपालश्च) —^{d}) V_3 सुमतश्च, B_4 सुचन्द्रश्च, D_6 सुमतश्च D_{13} सुमित्रश्च (for सुमन्त्रश्च) D_{13} कोष्टमो, D_{14} illeg (for चाष्टमो) Ś1 भवेत्, $B_{1,4}$ मतः D_t $D_{6,8}$ [ऽ]र्थवित्, D_2 स्मृतः $G_{2,4}$ M_1 महान् (for ऽभवत्) V_3 सुमन्त्रश्चाष्टमोऽभवत्, D_{11} सुमन्त्रो मन्त्रकोविद —After 2 B_1 reads 254*

G 1.7.1 B 1.7.4 L 1.7.1 ऋत्विजौ द्वावभिमतौ तस्यास्तामृषिसत्तमौ ।
वसिष्ठो वामदेवश्च मन्त्रिणश्च तथापरे ॥ ३
श्रीमन्तश्च महात्मानः शास्त्रज्ञा दृढविक्रमाः ।
कीर्तिमन्तः प्रणिहिता यथावचनकारिणः ॥ ४
तेजःक्षमायशःप्राप्ताः स्मितपूर्वाभिभाषिणः ।
क्रोधात्कामार्थहेतोर्वा न ब्रूयुरनृतं वचः ॥ ५
तेषामविदितं किंचित्स्वेषु नास्ति परेषु वा ।
क्रियमाणं कृतं वापि चारेणापि चिकीर्षितम् ॥ ६
कुशला व्यवहारेषु सौहृदेषु परीक्षिताः ।
प्राप्तकालं यथा दण्डं धारयेयुः सुतेष्वपि ॥ ७

3 Ś1 N V B D1-3.7.9-13 read 3 before 1 M4 transp 1cd and 3 —a) D2.3.7.9 मन्त्रिणौ चैव, M2 चाप्यपचितौ (for द्वावभिमतौ) Ś1 Ñ V B1.2.4 D1.6.10-13 मन्त्रिणश्चर्त्विजौ चैव, B3 मन्त्रिणौ द्युतिसपन्नौ —b) D3 तावास्ताम् (for तस्यास्ताम्) B1 अपि (for ऋषि) —d) Ś1 Ñ V B2-4 D1-3.5.7.9-13 वेद(D11 om)वेदाङ्गपारगौ, B1 षडङ्गवेदपारगौ —After 3 Dt D6.8 ins

251* सुयज्ञोऽप्यथ जाबालिः काश्यपोऽप्यथ गौतमः ।
मार्कण्डेयस्तु दीर्घायुस्तथा कात्यायनो द्विजः ।
एतैर्ब्रह्मर्षिभिर्नित्यमृत्विजस्तस्य पौर्वकाः ।

Dt D6.8 cont D4.11 S (M4 after 1cd) ins after 3 while D2.3.9 subst for 4ab

252* विद्याविनीता ह्रीमन्तः कुशला नियतेन्द्रियाः ।

[D2 धीमन्त°, G4 M2 श्रीमन्त° (for ह्रीमन्त°) D4.3.7.9 M1 कुलीना (for कुशला) T3 विजितेन्द्रिया]
D3.9 cont 249* D14 T1.2 cont

253* परस्परानुरक्ताश्च नीतिमन्तो बहुश्रुताः ।

4 a) M2 ह्रीमन्तश्च (for श्रीमन्तश्च) T3 °प्राज्ञा (for महात्मानः) M4 मतिमन्तो विनीताश्च —b) Dt D8 शास्त्रज्ञा (for शास्त्रज्ञा) T3 श्रुत°, M4 वाग्मिनो दृढा (for दृढविक्रमाः) —For 4ab, Ś1 Ñ V B (B1 reads after 2) D1.5.10-13 (D11 reads after 267*) subst, while D2 subst for 14cd, D4.7.8 ins after 14

254* ह्रीमन्तो विनयोपेता नीतिज्ञा विजितेन्द्रियाः ।

[Ñ B2.4 श्रीमन्तो (for ह्रीमन्तो) V4 D4 विजयो° (for विनयोपेता)]

—For 4ab D2.3.7.9 subst 252* After 252* D2.7 repeat D3.9 ins l 2 of 249*, then D4.3.9 cont

255* तैर्गुणैरुपसंपन्नाः सर्वे सुविपुलौजसः ।
पर्युपासन्त राजानं वसवो वासवं यथा ।

D11 reads 4cd after 254* (for sequence cf v 1 4) —c) Ś1 N V B D1.10-13 मति° D1 कान्ति° D4 (before corr) कीर्तिवन्त (for कीर्तिमन्तः) Ś1 स्वत्र° Ñ1 V1 B2.4 स्वत्रि° Ñ2 D5.10.11.13 स्वत्र° V3.4 B1.3 (after corr स्वद°) सुवि° V2 सुर°, D1 परिमिता D4.8 सुचरिता D6 च वि°, D13 स्वात्म° (sic) G1 प्राणि° (for प्रणिहिता) —d) Ś1 Ñ V B D2.3.4.7.9-13 राज(V2 °जा)निर्देश°, D1 राज्ञामादेश° D4.5.7 ins 256* after 4cd which they read after 254*

5 D2 om 5 —a) Ś1 Ñ V B D1.10-13 M4 °वय-r D3.7.9 °युता, D5 °वय, D13 -वय कृपा (for -क्षमायशः) D1 -वृद्धा, D3.7.9 प्राज्ञा (for प्राप्ता) —b) B4 °भाषिता (for °भाषिण) —c) D9 वा काम (for -कामार्थ) Dt D6.8 कामात्क्रोधार्थ° —d) D9 नाब्रुवन् (for न ब्रूयुर्) M1 वचित् (for वच) —For 5cd, Ś1 Ñ V B D1.5.10-13 subst D2.3.7 ins after 4cd, repeating after 12 while D9 ins after 12

256* अलुब्धा धृतिमन्तश्च सत्यधर्मपरायणाः ।

[D4 (first time) 3.7 (both second time) महार्थ (for अलुब्धा) D1 अलुब्धधृतिमन्तश्च D11 अनुबद्धा धृतिमत° (for the prior half)]

—D11 cont 268*

6 a) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 M4 नैषाम् (for तेषाम्) D10 ह्यवि° (for अविदित) D1 चासीत्, D12 न चित् (for किंचित्) —b) D2 तेषु (for स्वेषु) Ś1 Ñ V B D1.2.5.10-13 चैव° D3 (om hapl) 7.9 M4 वास्ति° (for नास्ति परेषु) Ś1 Ñ V2-4 B D1-3.5.7.9-13 G4 M2 च (for वा) D2 om 6cd —c) G2.4 M1.4 च (for वा) —d) G1 M1 परेण (for चारेण) D4.8 T3 M4 [अ]पि (for [अ]पि) D5 चिकीर्षितं, G4 चिकीर्षिता, M3 च कीर्तितं (for चिकीर्षितम्) —For 6cd, Ś1 Ñ V B D1.5.10-13 subst

257* चिकीर्षितं कच्चिद्राज्ञो मित्रोदासीनविद्विषाम् ।

[V2 B1 किंचित् (for कच्चित्) Ñ1 राज्ञा, B3 राज्ञां (for राज्ञो) D11 मात्रोदासीन° (after corr pr m as in text) D1 reads राज्ञः मित्रार्युदासीनमध्यस्थानां चिकीर्षितं (cf Gītā 6 9 Crit ed. B O R.)]

7 a) M1 कुशल (for कुशला) —b) T3 परीक्षका (for परीक्षिता) D4.3.7.9 विरता सर्वसमता (D7 °समुता) M3 नीतिज्ञा सत्यवादिन —After 7cd, D3.7.9 ins.

258* वर्धयन्तश्च धर्मेण कोशमूलं महीपते ।

[D3 स्व (for च) D7 कोश मूल (for कोशमूल)]
M4 transp 7cd and 8ab —cd) G1.3.4 प्राप्तकाले (for °कालं) D14 G2.4 M1-3 च ये, T1.2 च ते, T3 च यद् (for यथा) M4 °च पुत्रेषु ते विदुर्दण्डधारणं —For 7, Ś1 N V B D1.5.10-13 subst while D4.5.7 (after repetition

कोशसंग्रहणे युक्ता बलस्य च परिग्रहे ।
अहितं चापि पुरुषं न विहिंस्युरदूषकम् ॥ ८
वीराश्च नियतोत्साहा राजशास्त्रमनुष्ठिताः ।
शुचीनां रक्षितारश्च नित्यं विषयवासिनाम् ॥ ९
ब्रह्मक्षत्रमहिंसन्तस्ते कोशं समपूरयन् ।
सुतीक्ष्णदण्डाः संप्रेक्ष्य पुरुषस्य बलाबलम् ॥ १०
शुचीनामेकबुद्धीनां सर्वेषां संप्रजानताम् ।
नासीत्पुरे वा राष्ट्रे वा मृषावादी नरः क्वचित् ॥ ११ G 1 7 14 B 1 7 14 L 1 7 14

see above) ins l 1 after 256* and for 7^{cd}, subst l 2 which comes in succession

259* धर्मात्यारविवेकज्ञा सर्वत्र समदर्शिन ।
पुत्रेऽपि च प्राप्तन्ये धर्मतो दण्डपातिन ।

[(l 1) D3 धराचार, D9 धर्माधर्म (for धर्मापर) V4 विवेकागा D1 2.7 8 विमाग्ना D3 विपाख्ना (for विवेकज्ञा) Ś1 Ñ V B D1 6 10-13 read l 2 after 8^{ab} —(l 2) V4 प्रतनेषे च (by transp) D3 प्राप्तश्चेपेषि, D9 हि° (for च प्राप्तन्ये) D7 पुत्रे समापन्नेषि (for the prior half) D12 *कपातिन (for दण्डपातिन)]

—D2 7 (marg) cont 260*, D1 261*

8 D9 om 8^{ab} D7 reads 8^{ab} after 11 M1 transp 7^{cd} and 8^{ab} (cf v l 7) —^{a}) Ñ1 °समग्रणे, Ñ2 V B1 2 4 D10 कोष° M2 °सरक्षणे, M3 °सजनने (for कोश समहणे) D7 युक्तो (for युक्ता) D1 कोशसरक्षणसयुक्तास (hypermetric) —^{b}) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1 3 10-13 तथा बल (for बलस्य च) D2 ब्रह्मणेनुसुपका (submetric) D3 ब्राह्मणेष्वनुसुयका, D7 ब्रह्मस्वस्याविहिंसक, M3 बलस्य परिसंग्रहे —After 8^{ab} Ś1 Ñ V B D1 3 10-13 read l 2 of 259* (cf v l 7) —^{c}) D1 अहिते D2 7 8 M1 यन्निय (for अहितं) D4 8 9 वा (for च) —^{d}) D4 न विहन्युर्, D7 नाभिहिंस्युर्, T3 न निहन्युर् (for न विहिंस्युर्) D1 D11 G1 2 M3 न हिंस्युरपि°, D9 न विगू°हि° —For 8^{cd} Ś1 Ñ V B D1 3 10-13 subst while D2 7 (marg) ins after 259*

260* अद्रोग्धारश्च धर्मेण ब्राह्मणस्यकृतागस ।

[V3 अद्रोधारश्, D1 आद्रोहार D2 3 7 अविरोधा (for अद्रोग्धारश्) D1 तु; D2 स्व; D7 हि (for च) V1 पुत्रो*** धर्मेण V4 अद्रोग्धा बध्वे (for the prior half) D2 3 अथ (for अपि)]

9 ^{a}) D3 7 धीराश् (for वीराश्) D3 7 सुवलीनाश्च (for नियतोत्साहा) D9 M4 धी(M4 वी)राश्चैव सुशीलाश्च —^{b}) D13 T1 3 °मता (for अनुष्ठिता) D2 3 8 °शास्त्र (D3 स्वेषु)प्रतिष्ठिता । T2 राजशासननिष्ठिता —For 9^{ab} Ś1 Ñ V B D1 3 10-13 subst while D3 ins after 259*

261* कृतार्थज्ञानविज्ञाना नित्यैधर्मकोविदा ।

[V1 कृतार्थ (sic) (for कृतार्थ) Ś1 V1 D13 कृतार्था ज्ञानविज्ञाना (for the prior half) D11 -विदा D13 -विद (for विदा)]

—^{c}) Ś1 Ñ V B D1-3.6.7 10-13 M3 रक्षितारश्च (D2 °स्व)

वर्णाना V1 om 9^{d} and the prior half of l 1 of 262* —^{d}) Ñ1 illeg for वा in यासि

10 ^{b}) D2 कोश त, D3 7 8 कोश ते (by transp), T3 स्वै° (for ते कोश) D3 3 7 8 11 T2 3 सम(D11 T1 3 अभि)वर्धयन्, D4 Cp अभि° (for समपूरयन्) —^{c}) D2 3 7 8 प्रतीक्ष्ण (for सुतीक्ष्ण) —^{d}) D2 3 7 8 M4 पुरपाणां (for पुरुषस्य) —For 10 Ś1 Ñ V B D1 3 10-13 subst

262* कोशसग्रहणे युक्ता ब्रह्मस्वस्याविहिंसका ।
सुतीक्ष्णदण्डवेत्तार पराथेप्यपौरुषा ।

[Ñ1 illeg up to थे in l 2 V1 om the prior half —(l 1) The prior half=8^{a} D11 कोष-; D13 कोश (for कोश) V3 4 विहि(V4 °*)सका —(l 2) V2 B (B2 before corr) D1 10-13 अतीक्ष्ण (V2 °क्ष्णा) D1 अभीक्ष्ण (for सुतीक्ष्ण) Ś1 V1 3 B1 2 (before corr) D1 3 11 13 -दण्डा (for -दण्ड) D3 नेतार, D10-12 नेतार (for -वेत्तार) V1-3 D3 11 12 पराम (D3 11 °रा) (for पार्थे) Ś1 V1-3 B1 D13 पौरुष, D3 11 -पौरुषे (for -पौरुषा) D1 प्रतीतां दृढपौरुषैः (for the post half)]

Ś1 Ñ V B D1 3 10-13 cont D2 3 7 ins after 260*, while D3 ins after 261*

263* परस्परेणाविरहा प्रीतिमन्त प्रियवदा ।
परापवादविरता गुणाढ्या न च गर्विता ।

[D7 reads l 1 in marg —(l 1) B1 -[अ]विरहा, (for [अ]विरहा) D7 परस्परे न विरहा (for the prior half) —(l 2) B1 D1 -रहिता, B4 निरता, D2 मीनाश्च D3 विरिता D13 [अ]वरता (for विरता) D7 परापवादे न रता (for the prior half) Ś1 D13 पुण्यरक्षा, D10 गुणा* (for गुणाढ्या) D3 7 transp न and च V1 (before corr) गर्विता (for गर्विता)]

Ś1 Ñ V B1 2 4 D1 3 10-13 cont 267* (D11 om l 1 and 2) —After 10 D2 3 7 8 ins

264* त्यक्तानृतकथा शूरा सर्वे ते तु प्रियवदा ।
गुणवो गुणवन्तश्च सहस्राहितनिश्चया ।

[(l 1) D2 लात्वा (for त्यक्ता) D3 °तत्त्व D2 परशीला (for सर्वे ते तु) —(l 2) D3 सहस्र° D8 °निश्च (for सहस्राहित)]

B3 cont

265* धर्मतोऽपि प्रजानां च धनमहणतत्परा ।
Thereafter reads 267*

11 D3 4 om 11 Ś1 Ñ V B D1.3 10-13 om 11^{ab} D7 reads 8^{ab} after 11 —^{a}) D7 मुनीनाम् (for शुचीनाम्)

G 1 7 15 B 1 7 15 L 1 7 15

कश्चिन्न दुष्टस्तत्रासीत्परदाररतिर्नरः ।
प्रशान्तं सर्वमेवासीद्राष्ट्रं पुरवरं च तत् ॥ १२
सुवाससः सुवेशाश्च ते च सर्वे सुशीलिनः ।
हितार्थं च नरेन्द्रस्य जाग्रतो नयचक्षुषा ॥ १३
गुरौ गुणगृहीताश्च प्रख्याताश्च पराक्रमैः ।
विदेशेष्वपि विज्ञाताः सर्वतो बुद्धिनिश्चयात् ॥ १४

—[b]) D7 अनुयापिता (for संप्रनानताम्) —[c]) B1 ह्यासीत् (for मासीत्) V1 G1 om. first वा (submetric) B1 (m orig as in text) राज्ये° (for राष्ट्रे वा) D7 मासीत्तेषु पुरे राष्ट्र —[d]) Ś1 Ñ V B D1.6.7.9–13 M4 तस्करो ना(Ś1 V2.3 B1 D7.9.11 वा)शुचिर्नर (Ś1 D13 °चित)

12 [a]) Ś1 Ñ V1.3 B D5.6–13 M4 न दुष्ट कश्चिद् (by transp) V2.4 न दु स्त्री(V4 ॰॰*स्त्री)कश्चिद्, Dt D1.4 क्वचि° D6 कचित्त° (sic) (for कश्चिन्न दुष्टस्) Ś1 Ñ V B D5.9–13 अपि, M4 अत्र (for तत्र) D1–3.7 न दुष्टश्चा भवत्कश्चित् —[b]) M4 पारदारो (for परदार) Ś1 Ñ V B D5.7.10–13 [ऽ]मिमर्षक, D1.3 M4 [ऽ] (M4 [s]) मसूयक (for रतिर्नर) D8 दृ दु पुरपराणि च —After 12[ab] Ñ V B D5.10–13 ins. while Ś1 D11 subst for 12[cd]

266* कृत्स्नमासीदनुद्विग्न राष्ट्रं तै परिपालितम् ।

[V2 राष्ट्रे (for राष्ट्र) V3 परिपालिते]

—[c]) Ñ V B D2.3.5.7.9–13 प्रशस्तं (for प्रशान्त) D5.12 एवासीत्तद् (for सर्वमेवासीद्) —[d]) T2 G1.2 M1.2 च यत्, M4 तथा (for च तत्) Ñ1 °चैव पुराणि च, Ñ2 V1.3 B1.4 D10 °पुरवराणि च, V2.4 B2.3 (m) D5.12 °पुरच(B3 orig °ध)नानि च D2.3.7.9.11 राष्ट्रेषु नगरेषु च —After 12 D8 ins. D2.3.7 repeat 256* and cont 259* (cf v.l 5 and 7 respectively) D2.3.7 further cont 260* (cf v.l 8) —D13 cont 268*

13 cf v.l 14 D11 om 13 D2.3.7.8 om 13[ab] —[a]) D14 (int lin) °स, M4 सुमायाश्च (for सुवासस) —[b]) D11 तेषु (for ते च) Dt D1.4 शुचिव्रता (for सुशीलिन) T1 ते सर्वे सुखशालिन, M4 न च सघर्षशीलिन —[c]) Dt D1.4.8 M3 हितार्थाय, (for हितार्थं) D5 ते (for च) D1 नराश्च (for नरेन्द्रस्य) —[d]) D2.3.7.8 जाग्रति M1 ते जाग्रन् (for जाग्रतो) D2.3.7.8 ज्ञानचक्षुषा (D2.3 °ष)

14 [a]) Dt D1.4.8 G1–3 M1 Ct गुरोरुः T1 गुणैर्, M4 गुरे, Cg k as in text (for गुरौ) D2.3.7 उपकारगृहीताश्च, D8 मोगेः प्रगृहीताश्च, Cm.tp गुणागुणगृहीताश्च —[b]) G2.3 M3 विख्यातास्, Cg as in text (for प्रख्यातास्) D4.14 S Cg k पराक्रमे (for पराक्रमै) —For 14[cd], D8 subst 254* —[c]) D2.7 ज्ञाताश, D14 T1 G3 M1.3 विख्याता, Cg t as in text (for विज्ञाता) D8 ज्ञातास्तेपि (पि on marg) विदेशेषु M4 विदेशेष्वपि ताश्चास्ते —[d]) G4 सर्वे ते (for सर्वतो) Dt D1.4 G1 Ct निश्चया, Cg as in text (for निश्चयात्) D2.7.8 सर्वैर् (D8 °र्वे) बुद्धिविनिश्चये —For 13 and 14 Ś1 Ñ V B D1.5.10–13 (D11 which om 13 subst only l 3 and 4 for 14 B1 reads after 265* and others after 263*) subst

267* आर्यवेशा सुवचसो न च संदिग्धनिश्चया ।
नरेन्द्रवचनासक्तचेतसस्तत्परायणा ।
स्वगुणेषु परिख्याता नामरूपगुणान्वयै ।
पराराष्ट्रेषु विख्याता नयबुद्धिगुणाशुभि ।

[D11 om l 1-2 —(l 1) D13 आयवेशा Ś1 सत्यवाचो Ñ2 V1.3 B3.4 D5.12 सुमनसो, B1 कुवचसो (for सुवचसो) V2 आचारवेषवचसो (for the prior half) D1 °स्वगुणेषु (for the post half) —(l 2) Ñ2 -वचरक्त (submetric) V4 -वचन*काश् (for -वचनासक्त) V4 °धरमा (for -चेतसस्) Ś1 D13 तत्पराक्रमा (for तत्परायणा) D1 om. l 3 —(l 3) Ñ1 V3 सुगुणेषु V2 B1 गुणषु(B1 m °षु orig as in text)वि, B1 स्वगुणै सु, D5 स्व गुणेषु D12 स्वगणेषु (for स्वगुणेषु) D13 विख्याता (submetric) (for परि°) V4 स्वगुणे पराराष्ट्रेषु (for the prior half) Ñ2 om. (hapl) the post half of l 3 and the prior half of l 4 B1 नाना (for नाम-) Ś1 B3.4 D10.13 [अ]न्विता (for [अ]न्वये) V4 विख्याता स्वगुणान्वये (hypermetric) (for the post half) —After l 3 D10 ins. 268* —(l 4) B3.4 परमार्थेषु D1 पुराष्ट्रेषु D5.11.12 °राज्येषु (for पराराष्ट्रेषु) V1 वि-ता (for विख्याता) B1 नयबुद्ध- (for नयबुद्धि) Ś1 Ñ2 D13 गुणा गुभा V2 -गुणाढ्येषु B1.4 -गुणात्मभि (for गुणाशुभि)]

—Thereafter Ś1 Ñ V B D1.5.10.12 (D10 after l. 3) cont D11 after 256* D13 after 12 ins.

268* भासस्तत्र गृहीतास्ते सर्वे यथा स्वकर्मभि ।

[Ś1 D5.11–13 तत्र(Ś1 °त्र)नुसत्कर, V2 तत्रानुरक्ता (submetric) V3 तत्रानुरक्ताश्च V3 तदात्मनि्रता B1 °स्तु D1 गुर्ण° (for तत्र गृहीतास्ते) Ñ2 सद (for सर्वे) Ś1 D1.11.12 °नु V1 स्वधर्मेण B1 शुवर्गेभि D13 * कर्मभि (for स्वकर्मभि)]

—After 14 Dt D1.4.8.14 S ins.

269* अभिज्ञो गुणवन्तश्च न चासन्गुणवर्जिता ।
सन्धिविग्रहतत्त्वज्ञा प्रकृत्या संपदान्विता ।
मन्त्रसंवरणे शक्ता शक्ता सूक्ष्मासु बुद्धिषु ।
नीतिशास्त्रविशेषज्ञा सततं प्रियवादिन ।

[D1.14 S (except M3.4) om l 1 —(l 1) M3.4 अभिज्ञा (for अभिज्ञो) M1 °गर्हिता M4 स्वगुणवर्जिता (for [आ]सन्गुणवर्जिता) —(l 2) D14 निग्र° (for विग्र) M1 -तत्त्वज्ञा (for -तत्त्वज्ञा) M1 प्रकृते (for प्रकृत्या) —(l. 3) D1 -संभरणे (for -संवरणे) D14 T1.2 G1 M शक्ता T1 स्वप

इदृशैस्तैरमात्यैस्तु राजा दशरथोऽनघः ।
उपपन्नो गुणोपेतैरन्वशासद्वसुंधराम् ॥ १५
अवेक्षमाणश्चारेण प्रजा धर्मेण रञ्जयन् ।
नाध्यगच्छद्विशिष्टं वा तुल्यं वा शत्रुमात्मनः ॥ १६

तैर्मन्त्रिभिर्मन्त्रहितैर्निविष्टै-
र्वृतोऽनुरक्तैः कुशलैः समर्थैः ।
स पार्थिवो दीप्तिमवाप युक्त-
स्तेजोमयैर्गोभिरिवोदितोऽर्कः ॥ १७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

G 1 7 18
B 1 7 24
L 1 7 29

(for first शक्ता) Dt D6 8 G2 M1 सक्ता, D4 M4 सक्ता, M3 युक्ता (for second शक्ता) M4 om l 4]

On the other hand D1 7 9 11 ins (D11 after 267*) 254*, then D11 reads 4^cd, 5^ab 256*

15 Ś1 D13 om 15^ab —^a) Ñ V1 3 4 B D1 6 7 10–12 अमात्यैरीदृशैस्तैर् (by transp) V2 अमात्यैरादृशैस्तैस्, D3 5 9 अमात्यैस्तादृशैस्तैस् Dt D4 8 T3 M2 4 (after corr स) च, D1 स (for तु) —^b) Ñ V B D1 3 4 7 10–12 [ऽ]भिवत (for ऽनघ) D2 3 om 15^cd D7 transp 15^cd and 16^ab —^c) D9 सुप्रसन्नो, T3 (before corr as in text) G2 M3 उपपन्नैर्, M3 उपपन्न (for उपपन्नो) D7 9 गुणैस्तैर् (for गुणोपेतैर्) —^d) D7 9 महीमिमां (for वसुंधराम्) —For 15^cd Ś1 Ñ V B D1 6 10–13 subst

270* धर्मेण पालयामास पृथिवीमनुरञ्जयन् ।

[D1 पालयामास धर्मेण (for the prior half)]

16 D9 om (hapl ?) 16^ab to l 3 of 271* D7 transp 15^cd and 16^ab —^a) V4 B1 Dt D1 3 6 7 8 10 अवे(D3 before corr °पे)क्ष्य° B4 आरक्ष° D2 (after corr pr m as in text) °माण, D13 अवेक्ष्य° G1 अन्वेक्ष°, G3 अन्वेष° (for अवेक्षमाणश्च) V3 °माण स चारेण (hypermetric) —^b) Dt D6 8 रक्षयन्, T3 वर्धयन् (for रञ्जयन्) Ś1 Ñ V B D1 6 10–13 महीं सूर्य इवांशुभिः D2 3 M3 सर्वाश्चा(M4 धर्मेणा)रञ्जयत्प्रजा D7 सर्वाश्च रञ्जयन्प्रजा —After 16^ab Dt D2 4 6–8 (D1 after 15^cd) 14 S ins

271* प्रजानां पालनं कुर्वन्नधर्मं परिवर्जयन् ।
विश्रुतस्त्रिषु लोकेषु वदान्यः सत्यसंगरः ।
स तत्र पुरुषव्याघ्रः शशास पृथिवीमिमाम् ।

[D2 3 om l 1 and 2 D3 M3 om l 1 —(l 1) G1 निधर्म (for अधर्मं) —(l 2) D3 M3 सर्व (for त्रिषु) M4 transp विश्रुतस् and वदान्यस् Dt श्रुत° (for सत्यसंगर) —(l 3) G2 शशास(sic) (for शशास) D2 3 7 प्रशशास धराणिमां (for the post half)]

—^c) V3 D1 [अ]भ्य (V3 °भ्या) गच्छत्, B4 [अ]धिगच्छेत् (for [अ]ध्यगच्छद्) Ś1 Ñ V B D1 6 10–13 कदाचित् किंचिद् (Ś1 B1 D13 कश्चिद् Ñ1 V4 कश्चिद् D11 तुल्य) D3 विशिष्टा वा (for विशिष्टं वा) —^d) Ś1 D13 ऐक्ष्वाकः, Ñ1 ऐक्ष्वाकु, Ñ2 V B D1 6 10 12 इक्ष्वाकु D11 विशिष्ट (for तुल्य वा) D9 शत्रुम्, M4 रिपुम् (for शत्रुम्) —After 16 Dt D6 8 14 S ins

272* मित्रवानवनतसामन्तः प्रतापहतकण्टकः ।
स शशास जगद्राजा दिवि देवपतिर्यथा ।

[(l 1) T2 3 (both before corr) G4 नतु (for नत) M3 [उ]द्धत (for नत) —(l 2) G1 3 प्रशशास M2 शशाम स (by transp) D14 T1 2 G3 4 M1 3 4 दिव (for दिवि) M4 देवेश्वरो (for देवपतिर्)]

17 ^a) Ś1 Ñ B2 D6 10 11 13 भर्तृहिते, V2–4 B3 4 भर्तृ°, D4 8 T1 G M मन्त्र(G1 [before corr] M3 मन्त्रि)हितैः, D7 साधुहितैः, D12 नृप° (for मन्त्रहितैर्) D9 विशिष्टैर् (for निविष्टैर्) —^b) Ś1 N V B D1 2 5 7 9–13 विद्वद्भिराप्तैर् (for वृतोऽनुरक्तैः) V2 कुलजैः (for कुशलैः) Ñ (N2 m) V B D10 G2 M1 समस्तैः, M3 समेतैः (for समर्थैः) —^c) D3 7 9-सहस्र (for अवाप) D7 13 युक्तैः (for युक्तः) V4 स पालयत्परिजियाय दीप्तिं (hypermetric) D1 2 °दीप्यत (D1 दर्पित) दीप्तिमद्भिस् —^d) D9 °मयो (for तेजोमयैर्) B1 दोर्भिर् (for गोभिर्) Ñ V B D2 6 10–12 [इ]व भिरे T2 3 G3 4 M2 [उ]दिता (for [उ]दितो) Ś1 D13 °र्के इवांशुमद्भिः (D13 °भिः)

Colophon Ś1 Ñ2 D5 10 13 om इति Ñ1 V B Dt D1 2 6–9 11 12 ins आर्षे (D2 आर्षे श्रीमत्) while D1 14 S (except M4) श्रीमत् after इति Ś1 Ñ V B D5 6 10–14 S om श्री Ś1 Ñ2 D4 10 13 14 S om रामायणे Dt D3 8 9 ins वाल्मीकीये after रामायणे —*Kaṇḍa name* Ś1 Ñ2 D5 10 12 13 om V B आदिकाण्डे D1 अयोध्याकाण्डे —After Kanda name D1 reads अयोध्यापर्वणि —*Sarga name* Ś1 N V B D1 2 4 6 9–12 अमात्यवर्णनं नाम D3 7 मन्त्रिवर्णनं, D13 आमात्य * * * नाम —*Sarga no* (figures words or both) N1 V1 4 B1 4 D5 12 13 S om Ś1 Ñ2 B2 3 D10 11 7 V2 9 V3 D1 6 D7 5 D2 3 षष्ठ D8 9 S word as in text Dt D6 8 14 both (as in text) —After colophon T3 concludes with श्रीरामजय, G1 3 4 M2 श्रीरामाय नमः, G2 श्रीमते रामानुजाय नमः

८

G 1 8 1 B 1 8 1 L 1 8 1 तस्य त्वेवंप्रभावस्य धर्मज्ञस्य महात्मनः ।
सुतार्थं तप्यमानस्य नासीद्वंशकरः सुतः ॥ १
चिन्तयानस्य तस्यैवं बुद्धिरासीन्महात्मनः ।
सुतार्थं वाजिमेधेन किमर्थं न यजाम्यहम् ॥ २
स निश्चितां मतिं कृत्वा यष्टव्यमिति बुद्धिमान् ।
मन्त्रिभिः सह धर्मात्मा सर्वैरेव कृतात्मभिः ॥ ३
ततोऽब्रवीदिदं राजा सुमन्त्रं मन्त्रिसत्तमम् ।
शीघ्रमानय मे सर्वान्गुरूंस्तान्सपुरोहितान् ॥ ४
एतच्छ्रुत्वा रहः सूतो राजानमिदमब्रवीत् ।
ऋत्विग्भिरुपदिष्टोऽयं पुरावृत्तो मया श्रुतः ॥ ५
सनत्कुमारो भगवान्पूर्वं कथितवान्कथाम् ।
ऋषीणां संनिधौ राजंस्तव पुत्रागमं प्रति ॥ ६

8

1 Ś1 begins with ॐ —^{a}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 धर्मप्रधा(D13 °दा)नस्य, Dt D1 2 3 M1 चैवप्रभाव(D1 °धान)स्य (for त्वेवंप्रभावस्य) D13 om (hapl) 1^{bc} —^{b}) D2 3 7 8 धार्मिकस्य (for धर्मज्ञस्य) D3 om (hapl) 1^{c}–2^{b} —^{c}) D1 सुतार्थं, M3 स्तोत्रार्थं (for सुतार्थं) D1 तप्यतो राज्ञो, D11 °मान * D13 °मा * स्य (for तप्यमानस्य) —^{d}) Ś1 Ñ1 V3 B2–4 D1 10 11 माभूद्, D2 न स्याद् (for नासीद्) D13 °धर (for वंशकर) B4 शुभ (for सुत)

2 D3 om 2^{ab} (cf v l 1) —^{a}) G1 चिन्त्यमानस्य (for चिन्तयानस्य) D1 11 T G1 M4 [ह]वं (for [ए]वं) —For 2^{cd} Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 8–13 subst

273* तस्य चिन्तयतो बुद्धिरुत्पन्नेयं महामते ।

[D13 सैव D7 चैवं (for बुद्धिर्) D2 7 8 बुद्धिर्जाता D11 उपजेन (for उपन्नेय) V1 महामुने, V4 D1 2 3 11 महामत B2 महीपते (for महामते)]

Ñ1 illeg from मेधेन to अय in ^{d} —^{c}) Ñ2 V1 3 B3 4 D4 (after corr as in text) 10 °र्थो D1 °र्थे (for सुतार्थं) —^{d}) B1 (m as in text) न किमर्थं (by transp) D1 M3 किं पुनर्न, D12 किम * * (for किमर्थं न) V2 जयामि (by metathesis) (for यजामि)

3 ^{a}) Ś1 V3–4 B1 2 4 D1 6 11 13 G2 M4 सुनिश्चितां G1 स निश्चित्य (for स निश्चितां) V1 बुद्धिं (for मतिं) —^{b}) D3 बुद्धिवान् Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 यक्ष्ये (V3 °क्ष्ये) वसुधाधिप (D13 °पति) —^{c}) M3 सन्त्रिभि (for मन्त्रिभि) Ś1 Ñ V1 2 4 D1 3 10 12 13 सर्वैश्च, D11 मन्त्रज्ञै (for धर्मात्मा) V3 मैत्रिभि सहमन्त्रज्ञ —^{d}) Dt D2 3 सर्पि (for एव) T1 महा° (for कृतात्मभि) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 तै स्वामि (D1 स्वामिनैः D11 स्वामिनो) हित कारिभि

4 ^{a}) Ś1 Ñ V B D10–13 तत्र D1 ततः M3 तदा (for ततो) Dt D2 3 महातेजा (for इदं राजा) —^{b}) B1 मन्त्र° D11 * त्रि° (for मन्त्रिसत्तमम्) —^{c}) D1 मान * (for मानय) Ś1 Ñ V1 2 B1 2 D5 10–13 सर्वां (D11 °न्)स्त्वं V4 सर्वांस्तान् D2 3 सर्वान् (for मे सर्वान्) —^{d}) M4 सर्वे (for तान्) Ś1 Ñ V B D1 3 4 7 10–13 वसिष्ठप्रमुखान्गुरून् (Ś1 D11 13 °द्विजान्) T3 रामस्तां वेदपारगान् —After 4 Dt D4 6 8 14 S (except M4) Gr m g k t read for the first time 1 11 5–20 repeating them in their proper place thereafter cont here

274* विसर्जयित्वा तान्विप्रान्सचिवानिदमब्रवीत् ।
ऋत्विग्भिरुपदिष्टोऽयं यथावत्क्रतुराप्यताम् ।

[(l 2) cf 5^{c} Dt D2 3 T3 M3 Ck t °पदिष्टो, D4 °पुष्टेन G2 M1 स्व संदिष्टो (for उपदिष्टोऽयं) T3 मनुरेष समाप्यतां (for the post half)]

Then all read for the first time 1 11 21 repeating it in its proper place and finally cont

275* तत स गत्वा ता पत्नीर्नरेन्द्रो हृदयप्रिया ।
उवाच दीक्षां विशत यक्ष्येऽहं सुतकारणात् ।
तासां तेनातिकान्तेन वचनेन सुवर्चसाम् ।
मुखपद्मान्यशोभन्त पद्मानीव हिमात्यये ।

[(l 1) Dt D2 3 हृदयङ्गमा —(l 3) G1 2 तस्य (for तासां) G1 2 सुवर्चस (for सुवर्चसाम्) —(l 4) G2 M1 हिमक्षये]

Then read Colophon सप्तम सर्ग, then T3 reads श्रीरामचन्द्राय नम ।

5 For 5 Ś1 Ñ V B D1 5 7 8–13 subst while Dt D2 3 M3 ins. l 2 only after 5^{ab}

276* पृथमुक्तो नृपतिना सुमन्त्रो वाक्यमब्रवीत् ।
नरेन्द्र श्रूयतां तावत्पुराणं मन्त्रया श्रुतम् ।

[Ñ2 om l 1 —(l 1) D2 3 स राजा (D2 °जा)ज्ञ (D1 ज्ञ) D4 ज्ञ राजा वै (for नृपतिना) —(l 2) D1 वच्म् (before corr °तां) D11 तच्च (for तावत्) Dt D2 3 M3 भर्तां च (D4 तद्, M3 च) पुराण (for the prior half) D3 पुरावृ°, D1 महानं (sic) (for पुराणं) Dt D2 3 M3 च (for मया)]

6 ^{b}) D3 11 13 पुरा (for पूर्वं) M3 कथा (for कथाम्) Ś1 Ñ V3–4 B D5 11 M3 यथाश्रुतोक्त (V3 °संदोक्त° M1 °दै श्रोक्त)वान्पुरा V1 कथयामास वै पुरा —^{d}) M4 प्रभो (for प्रति) —For 6^{cd} Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst.

277* सचिवैर्विदुषां मध्ये तव पुत्रसमुद्भवम् ।

काश्यपस्य तु पुत्रोऽस्ति विभाण्डक इति श्रुतः ।
ऋष्यशृङ्ग इति ख्यातस्तस्य पुत्रो भविष्यति ॥ ७
स वने नित्यसंवृद्धो मुनिर्वनचरः सदा ।
नान्यं जानाति विप्रेन्द्रो नित्यं पित्रनुवर्तनात् ॥ ८
द्वैविध्यं ब्रह्मचर्यस्य भविष्यति महात्मनः ।
लोकेषु प्रथितं राजन्विप्रैश्च कथितं सदा ॥ ९
तस्यैवं वर्तमानस्य कालः समभिवर्तत ।
अग्निं शुश्रूषमाणस्य पितरं च यशस्विनम् ॥ १०
एतस्मिन्नेव काले तु रोमपादः प्रतापवान् ।
अङ्गेषु प्रथितो राजा भविष्यति महाबलः ॥ ११
तस्य व्यतिक्रमाद्राज्ञो भविष्यति सुदारुणा ।
अनावृष्टिः सुघोरा वै सर्वभूतभयावहा ॥ १२
अनावृष्ट्यां तु वृत्तायां राजा दुःखसमन्वितः ।
ब्राह्मणाञ्श्रुतवृद्धांश्च समानीय प्रवक्ष्यति ॥ १३ G 1 8 13 B 1 9 10 L 1 8 13

[V1 भविष्यद् (for भविष्य) D10 -न्मुद्भवे (for -न्मुद्भवम्) V3 तत्र पुत्रस्य संभव (for the post half)]

7 ^{a}) D1 4 कश्यपस्य Dt D2 4 6–8 14 T2 M3 च (for तु) Ś1 Ñ V B D5 10–13 अस्तीह क(V1 2 का)श्यप सुतो —^{b}) D1 वैभाण्डक, D14 S (except T3) here and elsewhere below विभण्डक (for विभाण्डक) V2 B2 D3 स्मृत, D13 श्रुति (for श्रुत) —^{c}) D3 ऋष्य° D7 13 ऋषि° (for ऋष्यशृङ्ग) —^{d}) D8 स्य (for तस्य) G3 4 M1 2 पुत्रस्तस्य (by transp)

8 ^{a}) Ś1 D13 जातु° Ñ V B2 4 D1 10 M4 जात° (B3 D1 °त) B1 जातसमृद्धो, B3 जातसवधो (m °सवृद्धो) D1 °सवृद्धौ (for नित्यसंवृद्धो) —^{b}) D2–4 7 वनचरौ सद (for °चर सदा) T3 तथा, G1 3 M3–4 यदा (for सदा) Ś1 Ñ V B D5 10–12 मुनिपुत्रो वनेचर, D1 ऋषिपुत्रो नरेश्वर, D3 मुनिवचनचरौ सद (corrupt) —^{c}) D8 नान्यन (for नान्य) D2 3 7 9 ज्ञास्यति (for जानाति) —^{d}) T1 2 M3 मर्त्यं (for नित्य) D3 G4 M1 पित्रानु°, T2 पित्र्यनु° (for पित्रनु°) D2 3 7 9 मानव पितर विना T3 स नित्यं पितृशासनात्, M4 मानव जनवर्जनात् —For 8^{cd} Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 subst

278* नान्य प्रज्ञास्यते कश्चिन्मानव पितृवर्जितम् ।

[V1 4 D5 12 नान्यद् (for ना य) V2 प्रज्ञास्यते (sic) D5 प्रज्ञास्ये (sic) (for प्रज्ञास्यते) V3 4 D1 5 किंचिद् (for कश्चित्) D1 मानुष पितर विना (for the post half)]

9 ^{a}) Ś1 तस्याच्छिन्न ब्रह्मचर्यं, Ñ1 B2 4 D13 M4 तस्याक्षत (D12 °त्त) ब्रह्मचर्यं, Ñ2 V2 B3 D10 तस्या (Ñ2 D10 °स्य)न्यूनं ब्रह्मचर्यं, V1 D5 11 तस्या(D11 °स्य)नून ब्रह्मचर्यं, V3 तस्यान्योन्यं ब्रह्मचर्यं, V4 तस्य स्थिरं (sic) ब्रह्मचर्यं, B1 तस्याप्युग्र ब्रह्मचर्यं, D1–3 7 9 तस्याग्र्य (D1 °स्य तत्र, D2 °स्य पूर्वं) ब्रह्मचर्यं, D12 तस्याच्छिन्न ब्रह्मचर्यं —^{b}) D8 महात्मन, D11 महात्मना (for महात्मन) —^{c}) Ñ1 लोके च D5 (before corr) श्लोकेषु (for लोकेषु) B4 प्रथि त, D9 पूजित, D12 प्रविथितं (sic) T2 प्रथितो (for प्रथित) Ś1 Ñ V B D1 3 5 10–12 M4 चोक्त, D3 ख्यात, D9 यद्य (for राजन्) D7 लोके प्रतिष्ठित चोक्तं —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 M4 तत्र (V3 °त्र)तस्य (D12 °स्त*)भविष्यति

10 ^{a}) D3 [ए]व (for [ए]वं) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 M4 तपोरत(D1 m °गत orig as in text)स्य तस्यैव (Ś1 V2 D1 12 °व) —^{b}) Ś1 Ñ P3 3 D2 5 11 13 समति(D13 °ति)क्रस्यति, V1 2 D5 7 °वत्स्यति, V4 °वर्त्स्यते, B1 °वर्तति, B4 D12 °वर्त्स्यंते (D12 before corr °पर्त्स्यंते) D1 °वर्त्स्यत (sic) D2 °वर्त्स्यत, D4 G2 M1 4 °वर्तते, D10 °वर्तस्यति (sic) (for °वर्तत) —^{c}) D1 9 अर्चन् (for अग्निं) G3 हिश्रूष° (sic) (for शुश्रूष°) —^{d}) D5 च *sup lin* Ś1 Ñ2 B3 (orig) D10 13 तपस्विन (Ś1 D13 °न, B3 m as in text) D2 यशस्विन (for यशस्विनम्)

11 ^{a}) V1 काले (submetric) D8 कालेषु, D11 का*– (for काले तु) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 9–13 M4 here and elsewhere below लोमपाद, D3 लोमापाद (for रोमपाद) D5 प्रता*वान् —^{d}) D2 (before corr) महामन (for महाबल) D7 सर्वभूतहिते रत

12 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1 5 12 13 M4 व्यतिक्रमभवा (V1 °माभवा, D5 °मामवा) D3 °क्रम देव D10 °क्रमगा, D11 [अ]त्यतिक्रम (before corr मा)भवा (for व्यतिक्रमाद्राज्ञो) —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D1 5 10–13 [अ]तिदारुणा (for सुदारुणा) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 10–13 जनपद (D11 °द) D8 सुघोरा (submetric) D9 G2 °राभि, M1 °रा हि (for सुघोरा वै) —^{d}) Dt D4 8 M3 लोक G1 m g as in text (for भूत) D1 M4 क्षया° (for भया°) Ś1 Ñ V B D1 3 5 10–13 क्षयाय बहुवार्षिकी (B3 °वार्षिका) —After 12 D8 ins. 280* then cont

279* (14^{ab}) भवन्तः श्रुतदृष्टा लोकदृष्टान्तपारगाः ।
यथा च प्रशमेच्चेय सर्वभूतक्षयावहा ।

13 ^{a}) D3 अनावृष्टौ D2 7 9 M4 प्रवृ° (for तु वृत्ताया) —^{c}) Dt D2 4–6 सवृद्धान्, D1 reads in marg D9 M1 संपन्नान् M3 -वृद्धास्तु M4 विप्राश्च (for -वृद्धांश्च) —^{d}) V2 B2 4 °नाय्य D3 °नये (for समानीय) V2 B2 4 स पार्थिव D2 7 9 स वक्ष्यति (for प्रवक्ष्यति) —For 13 Ś1 Ñ V1 3 4 B1 3 D1 3 5 10–13 subst while V2 B2 4 subst l 1 for 13^{ab} and ins l 2 after 13 D3 ins both lines after 12

280* अनावृष्ट्या तथा राजा स तद्र परिकीर्तित ।
प्रक्ष्यति ज्ञानिनो विप्रानानावृष्टिप्रतिक्रियाम् ।

G 1 8 14
B 1 9 10
L 1 8 14

भवन्तः श्रुतधर्माणो लोके चारित्रवेदिनः ।
समादिशन्तु नियमं प्रायश्चित्तं यथा भवेत् ॥ १४
वक्ष्यन्ति ते महीपालं ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
विभाण्डकसुतं राजन्सर्वोपायैरिहानय ॥ १५
आनाय्य च महीपाल ऋश्यशृङ्गं सुसत्कृतम् ।
प्रयच्छ कन्यां शान्तां वै विधिना सुसमाहितः ॥ १६
तेषां तु वचनं श्रुत्वा राजा चिन्तां प्रपत्स्यते ।
केनोपायेन वै शक्यमिहानेतुं स वीर्यवान् ॥ १७
ततो राजा विनिश्चित्य सह मन्त्रिभिरात्मवान् ।
पुरोहितममात्यांश्च प्रेषयिष्यति सत्कृतान् ॥ १८

[(l 1) D11 अनावृष्टा (sic) N2 V1 3 B2 3 D6 10–12 तत्र स (by transp) V4 स तथा (for स तदा) V2 विचर्षति D6 परिवीर्तित D13 परिकीर्तित (sic) B4 तदा सपरिवर्षित (for the post half) —(l 2) V1 प्रहृति V3 प्रवक्ष्यति (hypermetric) V4 पृच्छति B1 प्राह्यति B3 (marg as in text) D6 12 वक्ष्यति B4 D3 श्रुणु D11 प्रवृत्ति (for प्रयानि) D12 (before corr) ज्ञानवो (for ज्ञानिनो) V1 युवान् (for विप्रान्)]

14 a) Ś1 V B4 D11 13 श्रुति(Ś1 °त)दृष्टार्थ (V3 D11 13 °दृष्टार्था) N1 श्रुतिमन्त्रादि N2 B2 D10 श्रुतिवृत्तार्थ, B1 °वेतो वै B3 °वतारे (sic) Dt D4 8 °कर्मणो D3 श्रुति धर्मज्ञा D9 °दृष्टार्था D10 °वृत्तज्ञा (for °धर्माणो) —b) Ś1 D3 5 लोकदृष्टात, N V B D1 10–13 M1 लोकवृत्तात, Dt D4 6 8 T3 G1 4 M1 3 लोके° D2 लोकधा**त (for लोके चारित्र) M4 °कोविदा (for वेदिन) Ś1 D2 om (hapl l) 14c 15b —c) D9 °शन्त्व (for समादिशन्तु) —d) G4 om from यथा to ऋश्यशृङ्गं in 16b —For 14cd Ñ V B D1 3 5 10–13 M4 subst

281* ममाद्यो दातुमर्हन्ति यथात्र व्रतमेदियम् ।

[Ñ1 कर्तुम् (for दातुम्) N V3 4 B2–4 D8 10 12 यथा च (for यथावत्) M4 इद (for इयम्)]

while D7 subst

282* यथा भवति मे राष्ट्रे वृष्टिस्तु सुविधीयताम् ।

—After 14 Dt D4 6 Ct ins

283* इत्युक्तास्ततो राज्ञा सर्वे ब्राह्मणसत्तमाः ।

15 G1 om 15 Ś1 D2 om 15ab (cf v l. 14) —a) D3 9 ते वक्ष्यति (by transp) D14 यथा° (m as in text) M4 महीपाला (for महीपाल) —b) D4 (before corr) ब्राह्मण (for ब्राह्मणा) Dt वेदपारग (for वेदपारगा) —For 15ab N V B D1 6 10–13 subst

284* ते तमाज्ञापयिष्यन्ति श्रुतिवृत्तार्थवेदिन ।

[V2 °यन्ति स्म (for °यिष्यन्ति) N2 V4 B (B3 m B3 orig as in text) -वृत्त N2 D6 10 13 -वेगत D13 वेगग (for -वृत्तार्थ) D3 -वादिन (for वेदिन) D11 ब्राह्मणा ब्रह्मवादिन (for the post half)]

while D7 subst

285* लोमपादवच श्रुत्वा ते वक्ष्यन्ति द्विजोत्तमा ।

—c) D1 13 विभाडके D13 विराडक- (for विभाण्डक) B1 -सुतो, D3 om (for -सुत) —d) D14 illeg (for सर्वोपा) Ś1 Ñ V B D1 6 10–13 त्व(V4 त)मानय (for इहानय)

16 G4 om up to ऋश्यशृङ्ग in b (cf v l 14) —a) Dt D6 °तु D2 आनयैव, D3 3 9 आनाय्यैव (D9 °य) D1 14 T1 2 M3 आनीय च (T2 तु) D7 आनीयैव G2 M1 आनयित्वा (for आनाय्य च) Ś1 D13 महाराजा N V B D6 10–12 महाराज (V2 B2 °जम्) D2 M3 महामनम्, D3 8 7 8 महामायम् (D7 9 °ग) (for महीपाल) —After 16a M3 repeats 15b changing nom pl into acc sing —b) D3 ऋषि° T2 °शिख (for ऋश्यशृङ्ग) Ś1 N V B D2 3 5 10 11 13 M4 ऋषे सुत D1 7 मुने सुत D4 तु सत्कृत (for सुसत्कृतम्) —After 16ab Dt D6 8 repeat 15cd changing nom pl into acc sing —c) D2 3 7 स्वं तस्य (D7 °स्मै) (for शान्तां वै) Ś1 Ñ V B D1 6 10–13 प्रयच्छास्मै (B3 देहि तस्मै) सुता शान्ता (D1 भार्या) —d) D1 शान्ता च (for विधिना) B1 °हित B2 सुमहाहित, M4 °हिते (for सुसमाहित)

17 D2 om 17 and 18 —a) Ś1 Ñ V B D6 10 12 13 एतद्वच D1 3 7 9 11 तद्वचन (for तु वचन) —b) D1 अवाप्स्यति D3 प्रपत्स्यति D7 °ति (for प्रपत्स्यते) Ś1 N V B D6 11–13 M4 स (B4 D11 om स submetric) राजा चिंतयिष्यति —c) Ś1 N2 येन (for केन) Ś1 N2 V3 D3 6 7 9–12 14 S (except G4) वै शक्य D1 (आ)नयेयम् (for वै शक्यम्) —d) V2 ऋषिं नेतुम्, D1 ऋषिश्रेष्ठम् D3 इह नेतुं (for इहानेतुं) Ś1 N V B D1 6 10–13 इति प्रभु T2 सपर्यवान् (sic) (for स वीर्यवान्)

18 D2 om 18 (cf v l 17) —a) G1 damaged up to राजा D3 स° M4 °श्चित्य (for विनिश्चित्य) —b) D3 7 9 मंत्रिभि सह मन्त्रवित् —c) D4 (before corr) अमात्यश्च (for ममात्यांश्च) —d) D4 14 T G M1 2 Cr m g तत प्रेष्य (G1 °ष्य)ति (for प्रेषयिष्यति) D4 T2 धर्मवित् D7 9 11 यत्नत (for सत्कृतान्) —For 18 Ś1 N V B D1 6 10–13 subst a passage of 6 lines while D3 subst for 18cd l 1 and 2 then cont l. 6 D7 9 ins l 6 only after 18

286* स निश्चय यदा राजा स्वयं नाधिगमिष्यति ।
तदामात्यान्समाहूय प्रतिवक्ष्यति निश्चयम् ।
पुरोहितं जनाश्चर्या मन्त्रनिश्चयकोविदान् ।
स चापि दृष्ट्वा नैवास्य प्रतिपत्स्यति निश्चयम् ।

ते तु राज्ञो वचः श्रुत्वा व्यथिता विनतानना: ।
न गच्छेम ऋषेर्भीता अनुनेष्यन्ति तं नृपम् ॥ १९

वक्ष्यन्ति चिन्तयित्वा ते तस्योपायांश्च तान्क्षमान् ।
आनेष्यामो वयं विप्रं न च दोषो भविष्यति ॥ २०

एवमङ्गाधिपेनैव गणिकाभिरृषेः सुतः ।
आनीतोऽवर्षयद्देवः शान्ता चास्मै प्रदीयते ॥ २१

ऋष्यशृङ्गस्तु जामाता पुत्रांस्तव विधास्यति ।
सनत्कुमारकथितमेतावद्व्याहृतं मया ॥ २२

G 1 8 27
B 1 9 19
L 1 8 28

यदा तदा स्वयं राजा मन्त्रिणस्तत्र वक्ष्यति ।
आनयध्वं महाभागमृष्यशृङ्गं सुसत्कृतम् ।

[(l. 1) D12 मुनिश्चय V2 D1 3 11 तत्र D10 ततो (for यत्र) V2 यदा (for स्वयं) Ñ1 B1 2 transp. यदा and स्वयं V2 नाभि° D1 एव करिष्यति (for नाधिगमिष्यति) —(l. 2) V1 partially lost the post. half V4 तत्प्राय, D5 स अमात्यान् (for तदामात्यान्) Ñ D10 °प्रक्ष्यति, V4 °रि°, B1 °प्रार्थति (sic) D1 परिपृच्छति D3 परिरक्षति D12 °पक्षति (sic) (for प्रतिवक्ष्यति) D1 [अ]श्रय, D3 महाय (for निश्चयम्) D5 om. l. 3-5 —(l. 3) V2 3 B1 पुरोहितमनोश्च, V4 म च पुरोहिताश्च, D10 °मनश्च (for पुरोहित चनाद्य) —(l. 4) D1 चैव, D12 नापि (for नापि) Ś1 B1 4 पृष्ट V2 पृष्ट V4 पृष्टाः, D1 पृष्टा: D11 पृष्ट्वा (sic) (for पृष्टा) Ñ1 B1 2 नैवात्र, V4 नैवास्य D1 तेस्तत्र (for नैवास्य) V2 D12 °वक्ष्यति V4 °वक्ष्यति D10 °प्रक्ष्यति (for प्रतिपत्स्यन्ति) —(l. 5) D1 नयतान् (for स्वयं) Ś1 D5 12 पुरोहितममात्यांश्च प्रेषयामास स नृप —(l. 6) Ñ2 V1 3 B वत्स (B3 m. वत्स also) रुतम् Ñ2 V2 4 D12 मनागम्यात् (for महाभागम्) Ñ V B1 3 4 D10 12 कृप सुत B3 सुतं सुत D3 11 सत्कृत (for सुसत्कृतम्) D1 मतिदोषः पुरे पुत्र गवागामन तरथ]

—After l. 3 B2 ins.:

287* उपायं क्रियतां येन आगमिष्यति वै द्विज ।
(Note hiatus between येन and आगमिष्यति.)

19 ᵃ) V4 तैस्तु (for ते) Ñ V B D1 10 च (for तु) —ᵇ) Ś1 Ñ2 D5 8–11 विक्लवानना (D1 °नरा) V2 B3 D2 3 7 दीनचेतस, D3 दीनमानस (sic) D12 14 T1 3 G2 3 4 M2 4 Cg K चिन्तानना; Ct as in text (for धनतानना) V1 V2–4 B1 2 4 नृपं च महीपते (V3 महाद्युत, V4 महीपति) —ᶜ) Ñ V2–4 B1 D1 G1 3 गच्छाम, D3 5 गच्छेम, G2 4 M1 गच्छेयुर् (for गच्छेम) M4 न गच्छामेन्नृपेर्भीता (sic) —ᵈ) Ñ1 V B1 2 D12 इति (V3 इद) वक्ष्यति (V1 वर्षन्ति) D1 2 7 प्रतिपद्यन्ति (D1 °यन्ति) (for अनुनेष्यन्ति) Ś1 D5 7 8 (before corr.) 11 12 G1 3 ते (for तं) Ñ2 B1 4 D10 इति तं नृपसत्तमं —After 19 D5 8 ins. l. 12 of 289*, repeating it there (cf. v. l. 22).

20 ᵃ) D12 चिन्तयित्वा (sic) (for चिन्तयित्वा) V1 तु, Ñ1 V1 3 B2–4 D10 च T3 [अ]थ च (for ते) V2 °तं मैत्रयित्वा —ᵇ) M1 युक्त्या (for तस्य) D8 (before corr.) {उ पायोन् (for {उ पायांश्च) Ś1 Ñ V B D5 8 7 9 10–13 चैकतान, D12 T1 3 M1–4 च (M3 तु) तत्क्षमान् (for च तान्क्षमान्) —For 20ᵃᵇ, D5 subst. l. 2 of 289* while D5 ins. after 20ᵃᵇ, repeating it in its proper place —ᶜ) V3 समनेष्यामो, D5 (before corr.) अनेष्यामो, G2 आनेष्यामो (sic) (for आनेष्यामो) Ñ V B D1 च, D10 ते च, M1 विप्रं (for विप्रं) Ś1 D5 8 9 11 13 वयं तमानयिष्यामो, D7 वचयित्वानयिष्यामो, D12 नयमानयिष्यामो (submetric) —ᵈ) Ñ2 reads च in marg. D3 दोषो, D12 sup. lin. (for दोषो) —For 20 D1 subst. while Ñ V B D10 11 M1 ins. (except l. 1) after 20:

288* चिन्तयिष्यामस्य कार्यस्य प्रतिपत्स्याम निश्चयम् ।
इति तेषां वचः श्रुत्वा भूयः स पृथिवीपतिः ।
तैरेव सह संचिन्त्य मन्त्रिभिर्मन्त्रनिश्चयम् ।

[(l. 2) M1 तत (for भूय) —(l. 3) M1 ममन्य (for संचिन्त्य) Ñ V B D10 11 कृतवान्मति निश्चय (B4 D11 °श्चित) (for the prior half) D11 om. भि in °मन्त्रिभिर्]

21 ᶜ) D5 14 T2 G1 M2 3 वर्षयद् (for ऽवर्षयद्) D12 T1 G2 M1 देव, T3 देव, G1 3 देव, M3 च (for देव) —For subst. for 21 cf. v. l. 22.

22 ᵃ) G1 ऋष्यशृङ्गस्य, G2 °शृङ्गोऽस्य —ᵇ) T3 तव पुत्रान् (by transp.) —For 21–22 Ś1 Ñ V B D1 3 5 8–13 M4 subst.:

289* वेश्याभिर्मुनिरूपाभिरानेष्याम ऋषेः सुतम् ।
लोभयित्वा यथायोगं स्वां पुरीं विनयाश्रमात् ।
वर्षिष्यति ततो देवस्तस्य राष्ट्रे महीपते ।
तस्यास्यागमनादेव मुनिपुत्रस्य धीमतः ।
ततः स राजा विधिवच्छान्तां तस्मै प्रदास्यति ।
स्वसां दुहितरं भार्यां रूपौदार्यगुणान्विताम् ।
एवं तस्य स जामाता भविष्यति महायशाः ।
लोमपादस्य राजर्षेर्ऋष्यशृङ्गः प्रतापवान् ।
राज्ञो दशरथस्यापि स पुत्रानमितौजसः ।
विधास्यति महातेजा हवियुक्तान्महाप्रभून् ।
सनत्कुमारवचनमिति वै संश्रुतं मया ।
ऋषिमध्ये कथयतस्तदा तदिति मे मतम् ।

(l. 1) Ś1 V1 D12 वेश्याभिर् D5 11 वेश्याभिर् D6 13 वेश्याभिर् (for वेश्याभिर्) V1 B1 3 M1 आनयध्वं V1 आनयिष्याम V1 B3 D10 11 आनयिष्याम V2 4 B1 आनयिष्य D1 आनेष्यन्ति D5 आनयामास (sic) D7 आनयिष्याम (for आनेष्याम) D1 3 4 पुनः (for ऋषे) —(l. 2) D5 subst. l. 2 for 20ᵃᵇ while D7 ins. after 20ᵃᵇ Ś1 भत्स्यित्वा (for लोभयित्वा) Ś1 V1 D5 8 7 9 11 13 M1 [अ]पि हि (for हि) Ñ V1 2 3 B D10 13 M1 स्वपुरी V1 स्वां V2 पुरीं D5 स्वां पुरीं (for स्वां पुरीं) D11 आश्रमं (for आश्रमात्) —(l. 3) V1 B1 वर्षिष्यति (hypermetric) V2 वर्षिष्यति

अथ हृष्टो दशरथः सुमन्त्रं प्रत्यभाषत । यथर्ष्यशृङ्गस्त्वानीतो विस्तरेण त्वयोच्यताम् ॥ २३

G 1 8 31
B 1 9 20
L 1 8 29

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

(for वर्षिष्यति) B2 D1 तदा (for ततो) D13 देव (for देवस्) Ś1 D2.3.5.7.8.11.12 भविष्यति ततो (Ś1 सुतो D3 ततो गमिष्यते) वृष्टिस्तस्य (D3 °व D11 °ष्टि राष्ट्रे)राज्ञो (D11 तस्य) महात्मन —(1 4) V2 [अ]वागम° V3 चागम° B1-4 ह्यागम° D7.12 [अ]भिगम° (for [अ]भ्यागमनाद्) Ñ V1 B D10.13 ऋषि (for मुनि) Ñ2 पुत्र* (for पुत्रस्य) —(1 5) D7 त°° सु (for तत स) Ś1 D2.3.5.7.8.11.12 कन्या (for शान्ता) Ñ1 M4 तस्य D2 om (for तस्मै) V4 प्रयच्छति (for प्रदास्यति) —(1 6) D5 (before corr) स्वार्वा M4 एका (for स्वका) D1 जाया (for भार्या) B4 तस्य° (for गुणान्विता) —(1 7) Ś1 D2.6.7.8.11.12 स तस्य (by transp) D1 °च D2 तत्सत्य (for तस्य स) Ñ2 V1-3 B1-4 D10.13 महातपा (for महायशा) —(1 8) D2 राजर्षिं (for राजेन्द्र) Ś1 D7 कश्चित्स D11 (before corr) ऋश्यशृङ्ग (for ऋष्यशृङ्ग) D11 प्रतापवान् —(1 9) B2 स्वपुत्रान् (for स पुत्रान्) D2 °काश्च तान् D13 अभि° (for अभिकाङ्क्षितान्) —(1 10) Ś1 D2.3.5.7.8.11.12 °ष्टे (for महातेजा) V3 दृत्वा B1.4 भूत्वा (for दृत्वा) Ś1 D3.8.11.12 हुताशने V1 पुरा° M1 [अ]भ्यर्चे° (for [अ]भ्यर्च्य विप्रेषु) —(1 11) Ś1 Ñ V2.3 B1.3 D8.12.13 सनत्कुमाराद् (for सनत्कुमार) D10 -वचनाद् D13 वचनम् D1 सनत्कुमारस्य वच B4 इत्* वै D1 पुरेव D11 इति तत्र (hypermetric) (for इति वै) V3 सस्मृने (hypermetric) (for सस्मर) D7 पुरा (for मया) V4 °तस्य च तन्मया D13 °चैव मया श्रुत (for the post half) D3.8 ins l 12 after 19 —(1 12) D2 कथयते (for कथयतस्) D13 मध्ये कथयतस्तस्य (for the prior half) Ś1 ततस्° Ñ2 V3.3 B3.4 D10 तदा° V4 तथावद् D2 यथा° D7 यथावद् D8 तस्य° (for तथा सद्) V1 *त V2.4 B1.3 शुते V6 मत D3 M4 मति D11 तत (for मतम्)]

Ñ V B D1.3.10 M4 cont while D13 ins after 19 1[d] (which it ins after repetition of the prior half of 293* see below)

290* मन्त्रिभि सहितश्चैव तथा स कृतमङ्गला ।
अङ्गराजो महाभागो रोमपादो महायशा ।

((l 1) V2 सद्भि (submetric) (for मन्त्रिभि) D1 एव (for एव) M4 तत (for तथा) V3 B2 राजन° V1 D1.4 M4 राजन° (for स कृतमङ्ग) V4 B4 तदा (for तथा) —D1 om l 2 —(l 2) B3 °मनो (for °भागो)]

—After 22 D7 ins

291* एवं वशाधिपस्तस्मान्मुने सुतमवाप्स्यसि ।

23 [a]) Ñ1 V B D1 M4 इति श्रुत्वा D3 अथ हीत्वा (sic) (for अथ हृष्टो) —[b]) D1 M4 पुनरब्रवीद् ; D11 प्रत्यभाष* Ñ1 V B इदं वचनमब्रवीद् —After 23[ab] Ś1 Ñ2 B4 D2.3.7.8–12 ins

292* तस्य पुण्यात्मन साधोर्ब्रह्मचर्यरतस्य ह ।

[B4 D2.3.5.8–11.13 साधो (for साधोर्) B4 D13.14 तपस्य ह (B4 च) D2.3.7.10 रतस्य च (for -रतस्य ह)]

Then D13 cont while Ś1 D2.3.5.7.8.11 subst for 23[cd]

293* आनीतिर्विद्ययर्ष्यशृङ्गस्य विस्तरेण ममोच्यताम् ।

[D2.5 (sec m orig as in text) विस्तारेण (for विस्तरेण)]

B1 D3.5.7.11.13 (D13 for second time) cont while Ś1 D5.8.12 ins after 23

294* स्तुतौ सर्वं विप्रुद्धस्य कौमारब्रह्मचारिण ।

[B4 सार्ध (for सर्वं) Ś1 D5.11.12 मुद्धस्य (for विप्रुद्धस्य) D2 मत (for शृद्ध) D8 पुत्रस्य कथ्यतां मम (for the post half)]

Thereafter D13 reads 19 1[cd], then repeats the prior half of 293* and reads 19 1[d] repeating it in its proper place Thereafter reads 290* and finally cont

295* इति श्रुत्वा दशरथ इदं वचनमब्रवीत् ।

—[c]) D6 यथार्थ्य° M3 (before int lin sec m corr) अथर्ष्य° (for यथर्ष्य°) Ñ V B D2.10.13 M4 कथयस्व (D1 °वि)शृङ्गस्य —[d]) Ś1 D7.10 ममोच्यता, D2 मयोच्यता, G1 त्वयोद्यता, M3 तत्रुच्यता (for त्वयोच्यताम्) D1 D6.8 येनोपायेन सोच्यता —After 23 B3 ins

296* कथमानीतवांस्तत्र अप्सरोभिर्ऋषे सुतम् ।
कथ जाता सुवृष्टिश्च पुरे तस्मिन्महामत ।

[Note hiatus between the prior and post halves of l 1]

Colophon Ś1 D2.3.5.7.11 continue the Sarga ॐ ६८ उत्तरदोष श्लोक । अत्र सर्गविच्छेदो लेखकदोषकृत इति प्रतिभाति । ॐ Ñ2 V4 B1 D10.13 om Kāṇḍa name V1 om इति श्रीरामायणे Ñ1 om इति —Before श्रीरा° Ñ1 V1-3 B D1 D2.4.5.8.13 ins आर्षे D4 S om श्रीरामायणे Ñ1 V2.4 B D8.10.13 om श्री D2 श्रीमद्रामायणे —Before Kāṇḍa name B1 D1 D6.8 ins वाल्मीकीये; S (except M1) ins श्रीमद् —*Kāṇḍa name* V1.2 B आदिकाण्डे, D1 अयोध्याकाण्डे —*Sarga name* Ñ V B D2.9.10 ऋष्यशृङ्गोपाख्याने (V2 °नं, D1 om) मन्त्रिवाक्यं (V2 om B1 D1.4 सुमन्त्र वाक्यं) D11 मन्त्रिण वाक्यं —After sarga name V2.4 D8.12 ins नाम —*Sarga no* (figures words or both) Ñ2 B3.4 D10 8 V2 10 V3 7 D1 6 D13 9 D4.14 S (except M4) नवम , D8 M4 (word) as in text D1 D4.8 नवम 9 D11 इत्यार्षे काण्डे शृङ्गाय-वर्णनं हम सर्ग (lacuna in place of dash) —After colophon G1.2.4 M3 conclude with श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम

९

सुमन्त्रश्चोदितो राज्ञा प्रोवाचेदं वचस्तदा ।
यथर्ष्यशृङ्गस्त्वानीतः शृणु मे मन्त्रिभिः सह ॥ १
रोमपादमुवाचेदं सहामात्यः पुरोहितः ।
उपायो निरपायोऽयमस्माभिरभिचिन्तितः ॥ २
ऋष्यशृङ्गो वनचरस्तपःस्वाध्यायने रतः ।
अनभिज्ञः स नारीणां विषयाणां सुखस्य च ॥ ३
इन्द्रियार्थैरभिमतैर्नरचित्तप्रमाथिभिः ।
पुरमानाययिष्यामः क्षिप्रं चाध्यवसीयताम् ॥ ४
गणिकास्तत्र गच्छन्तु रूपवत्यः स्वलंकृताः ।
प्रलोभ्य विविधोपायैरानेष्यन्तीह सत्कृताः ॥ ५
श्रुत्वा तथेति राजा च प्रत्युवाच पुरोहितम् ।
पुरोहितो मन्त्रिणश्च तथा चक्रुश्च ते तदा ॥ ६
वारमुख्यास्तु तच्छ्रुत्वा वनं प्रविविशुर्महत् ।
आश्रमस्याविदूरेऽस्मिन्यत्नं कुर्वन्ति दर्शने ॥ ७
ऋषिपुत्रस्य धीरस्य नित्यमाश्रमवासिनः ।
पितुः स नित्यसंतुष्टो नातिचक्राम चाश्रमात् ॥ ८ G 1 9 20 B 1 10 8 L 1 8 39

9

Ś1 D 3 5 7 11 cont the previous Sarga B2 begins with ॐ राम, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम

{For Sarga 9 Ñ V B D1 10 11 M4 have a longer version as subst which is given at the end of the Sarga}

1 Before 1 D13 ins ref सूत उवाच D11 om 1^{ab} —^{a}) Ś1 D5 12 चोदितो (for चोदितो) —^{b}) D2 प्रो -चेद D3 [इ]यिन्ध्रस (sic) (for [इ]द वचस) Ś1 D5 12 तत, D7 तथा (for तदा) ^{c}—] 8 23^{c} —After 1^{c} Dt D6 8 M3 Ct ins whereas T2 G1 3 ins. after 1

297* येनोपायेन मन्त्रिभि ।
तन्मे निगदत सर्वं

[T2 G1 3 om l 1 For l 1 cf post half of l 2 of 309* —(l 2) Dt D6 8 Ct निगदित (for निगदत)]

—After 297* T2 G1 3 repeat 1^{d} as in M3 —^{d}) M3 विस्तरेण शृणुष्व तु —For 1^{cd} Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 2 of 309* (cf v l 32)

2 ^{a}) Ś1 D5 9 11 12 समुवाच (for उवाचेद) —^{b}) Ś1 D5 9 12 स(D5 स)हामात्य, D3 11 T2 G1 4 °मात्य M2 सामात्य स (for सहामात्य) Ś1 D5 9 12 पुरोहित (Ś1 °ता), D11 पुरोहिता —For 2^{ab} D2 3 7 subst l 3 of 309* (cf v l 32) —^{c}) Ś1 D2 3 5 9 11 12 [S]त्र निरा(D2 विना) पायो (for निरपायोऽयम्) —^{d}) Ś1 D7 1 योऽस्माभि D2 3 ह्यस्माभि, D3 4 with hiatus D11 [S]स्माभि (submetric) (for ऽस्माभिर्) Ś1 D2 3 6 7 9 11 12 परि° T2 M2 °चिंतित G2 M1 उप° (for अभिचिन्तित)

3 ^{a}) D2 3 7 ऋष्यशृङ्ग D2 7 वनचर D3 मुनिवर (for वनचरस्) —^{b}) Ś1 D5 9 11 12 तपस्याध्ययने° Dt D4 6 8 T2 °स्वाध्यायसंयु(D6 °य)त (D2 T2 °तत्पर) D2 तपस्येव सदा रत, D3 7 तपस्येकरसे रत(D3 मत) Cr g as in text —^{c}) D2 3 7 अनभिज्ञ Dt D4 6 8 G3 तु, D2 3 7 च, G4 सु (for स) —^{d}) D8 अन्येषां मानुषस्य च

4 ^{a}) Ś1 D5 9 9 12 अभिरतैर् —^{b}) T2 प्रमादिभि (for प्रमाथिभि) D1 (gloss) स्वच्छन्दवनिताभि —^{c}) D3 पुनर्; D5 पुरम् (sic) (for पुरम्) Ś1 D5 8 12 आनाय° D3 3 7 °एवात" D4 °मि D11 तमानं° (for आनाययिष्याम) —^{d}) Ś1 D5 9 11 12 च प्रविधीयता, T2 अध्य° Cr अध्य° Cm g k t as in text (for चाध्यवसीयताम्) D2 3 7 कोभ क्रिया वताविंत (D3 च मोहित)

5 ^{b}) D11 रूप प्रय (sic) (for रूपवत्य) —After 5^{ab} Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 ins l 10 and 11 of 309* (cf v l 32) —^{c}) D11 illeg G4 त्रिपथो° (for विविधो°) —^{d}) D4 G2 4 M1 आनयिष्यति (for आनेष्यन्तीह) D6 सत्कृत, M3 सत्कृत —For 5^{cd} Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 12 of 309* (cf v l 32)

6 ^{a}) Ś1 D9 12 [इ]द, D11 [ए]व (for [इ]ति) D2 3 5 7 9 11 12 G राज्ञा (for राजा च) —^{c}) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 मन्त्रिणश्च स(D3 सु)धर्मात्मा —^{d}) T2 तथा, M3 मति (for तदा) Dt D6 8 transp तथा and तदा —After 6 D11 ins l 15 18 of 309* (cf v l 32)

7 Ś1 om 7^{ab} —^{a}) G4 -मुख्यास्तु (for -मुख्यास्तु) D2 3 5 9 11 12 च ता (D2 3 त)गत्वा D14 T M3 च° (for तु तच्छ्रुत्वा) D7 वारमुख्यास्तथा गत्वा —^{b}) D2 3 5 7 9 11 12 प्रतिभय (for प्रविविशुर्) —B2 4 read the lines of 8 and 7^{cd} after l 19 of 309* (cf v l 32) D2 3 5 7 9 11 transp 7^{cd} and 8 —^{c}) D2 9 आश्रमस्था (for आश्रमस्य) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 M2 [अ]विदूरस्था G1 3 [अ]विदूरे ता, G3 M1 3 [अ]विदूरस्य (for [अ]विदूरेऽस्मिन्) —^{d}) G1 2 4 मूत्र (for यत्न) D7 दर्शन —After 7^{cd} Ś1 D3 5 7 9 11 12 ins l 22 24 of 309* (cf v l 32)

8 Ś1 D12 om. 8 B2 4 read the lines of 8 after l 19 of 309* (cf v l 7) D2 3 5 7 9 11 transp 7^{cd} and 8 —^{a}) Dt D6 8 ऋषे, D12 ऋष्य, Cg k as in text (for

G 1 9 20 B 1 10 9 L 1 8 41

न तेन जन्मप्रभृति दृष्टपूर्वस् तपस्विना ।
स्त्री वा पुमान्वा यच्चान्यत्सत्त्वं नगरराष्ट्रजम् ॥ ९
ततः कदाचित्तं देशमाजगाम यदृच्छया ।
विभाण्डकसुतस्तत्र ताश्चापश्यद्वराङ्गनाः ॥ १०
ताश्चित्रवेषाः प्रमदा गायन्त्यो मधुरस्वरैः ।
ऋषिपुत्रमुपागम्य सर्वा वचनमब्रुवन् ॥ ११
कस्त्वं किं वर्तसे ब्रह्मञ्ज्ञातुमिच्छामहे वयम् ।
एकस्त्वं विजने घोरे वने चरसि शंस नः ॥ १२
अदृष्टरूपास्तास्तेन काम्यरूपा वने स्त्रियः ।
हार्दात्तस्य मतिर्जाता आख्यातुं पितरं स्वकम् ॥ १३
पिता विभाण्डकोऽस्माकं तस्याहं सुत औरसः ।
ऋष्यशृङ्ग इति ख्यातं नाम कर्म च मे भुवि ॥ १४
इहाश्रमपदोऽस्माकं समीपे शुभदर्शनाः ।
करिष्ये वोऽत्र पूजां वै सर्वेषां विधिपूर्वकम् ॥ १५

ऋषि) D2 7 चीरस्य —c) T2 3 G1 3 4 M2 नित्य (for नित्य) D2 3 5 7 9 11 पिता स नित्यं सद्दिष्टे —d) D11 नैर्मिर्निर्याति (for नातिचक्राम) D3 स्वाश्रमात्, D5 (with hiatus) आश्रमात् (for चाश्रमात्) D2 नातिचित्रमिवाश्रमात्

9 a) D3 ते* (for तेन) —b) G3 °पूर्वास् (for दृष्टपूर्वं) Ś1 D2 3 5 7 9 13 दृष्टपूर्वो (D9 °र्वा)वनेचर (D8 °रा) D11 दृष्टपूर्वं वनेचर —After 9ab, D3 ins l 22-24 of 309* (cf v l 32) —c) D2 7 9 T2 यद् (for यच्) G1 स्त्री चाप्यमाना यचान्ये (sic) —d) T2 सर्वं (for सत्त्व) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 सर्वं (D2 ग्राम, D7 जन)न (D7 ना)गर राष्ट्रके —After 9 D3 8 12 ins 298*

10 For 10ab Ś1 D9 11 subst, while D3 8 12 ins after 9

298* ऋते पितुर्नृषिश्रेष्ठस्स जगाम यदृच्छया ।

[D9 समागम्य (for स जगाम) D12 यदृष्या (sic) (for यदृच्छया)]

—Ś1 D9 11 cont while D3 5 7 12 ins l 38 of 309* after 10ab (cf v l 32) Ś1 transp 10cd and 11ab —d) G3 4 M3 सु (for स) —For 10cd D3 5 7 12 (all read before 10ab) subst

299* वैभाण्डकिस्तत्र ताश्च मापश्यद्वै वराङ्गना ।

[V4 वैभाण्डस्, D13 वैभाडक V4 तत्तद् D2 तत्र, D7 स त्, D13 सुतस् (for तत्र) V4 तास्ता, D2 7 (अ)पश्यद् D3 सस्थाप्, D13 ता (submetric) (for ताश्च) D2 7 तत्र चैव, D3 चापश्यद्वै D5 प्रापश्यद्धि D13 प्रपश्यद्वै (for मापश्यद्वै) D3 * रांगना (for वराङ्गना) —After l 41 of 309* V4 D13 ins 298* and 299*]

—For 10cd D9 11 subst l 43 of 309* which they read after 11ab then D11 cont l 44 46 of 309* (cf v l 32)

11 Ś1 transp 10cd and 11ab —a) Ś1 D2 3 5 7 9 11 13 ताश्चित्र(D2 7 विचित्र)वेषा(Ś1 षा)भ(D9 °व)रणा —b) Ś1 D2 3 5 9 11 13 स्वरा (Ś1 °रा), D2 D4-6 स्वरौ, T2 G1 M1 3 स्वनै (M1 °नै) (for स्वरै) —After 11ab Ś1 D2 5 7 9 11 13 ins l 42 43 (for D11 see above) thereafter D2 alone cont l 44 45, while D3 ins l 38 of 309* —D1 reads the line of 11cd (var) after l 46 of 309* —c) D2 7 9 ताश्च त विस्मित दृष्ट्वा —d) G4 मब्रवीत् (sic) (for मब्रुवन्) —For 11cd, D3 subst l 46 of 309* (cf v l 32) —After 11 D3 ins l 42 and 43 of 309*

12 a) G2 M1 हि (for किं) D12 वर्तते (for वर्तसे) Ś1 D2 5 7 9 चेद्, D12 सेवे (for ब्रह्मन्) D11 कस्त्वं कस्य सुतश्चासि —b) T2 G2 M1 2 श्रोतुम् (for ज्ञातुम्) —For 12ab D3 subst l 47 of 309* (cf v l 32) —c) Ś1 D3 5 9 11 13 च, D2 7 प्र (for ने) D1 D4 5 दूरे, D3 [s] रम्ये (for घोरे) —d) D2 वनवासी तु, D3 कस्माद्वससि, D7 °तिष्ठसि (for वने चरसि) D5 शस तत्, D9 तेतत D11 शोस त —After 12 D2 11 ins l 49 of 309* (cf v l 32)

13 a) Ś1 D3 5 7 11 13 G1 °पूर्वास्, D9 न° Cr m g k t as in text (for अदृष्टरूपास्) D3 11 दृष्ट्वा (for तेन) —b) D2 7 9 12 13 कामं, D8 11 चारु, G2 M1 रम्य, Cg t as in text (for काम्य) Ś1 D2 3 5 7 9 11 13 रूपधरा, Cg t as in text (for रूपा वने) —After 13ab D11 ins l 51 of 309* (cf v l 32) —c) Note hiatus between c and d T3 ज्ञाता (for जाता) D11 reads मतिजाता in marg —d) Ś1 D3 5 7 9 11 13 (to avoid hiatus) स्याख्यातु (D9 7 °तुं) D13 चाख्यातुं, G1 3 M1 3 (to avoid hiatus) ह्याख्यातु (for आख्यातुं) Ś1 D3 5 7 9 11 13 तत (for स्वकम्) —For 13cd, D3 subst l 51 of 309* (cf v l. 32)

14 a) Ś1 D2 3 5 7 9 11 13 विभाण्डको मम पिता —b) D7 औरस सुत (by transp) D9 11 पुत्रस्तस्याहमौरस, D13 पुत्रस्तस्य महौरस —c) D3 ऋष्यशृं* Ś1 D3 4-7 13 G1 3 ख्यातो, G4 ख्यात, Cg as in text (for ख्यात) —d) D8 नाम्ना (for नाम)

15 a) Ś1 D2 7 T2 G1 3 पदे (for -पदो) —b) D3 शुभदर्शन —c) Ś1 D2 5 7 9 11 13 [s]तिथि, G4 ह्यत्र (for वोऽत्र) D2 9 पूजा (for पूजां) Ś1 D2 3 11 च, D3 12 च (for वै) D11 om (hapl) 15d 16a —d) Ś1 D3 (before corr as in text) 14 T2 सर्वासां (for सर्वेषां) —For 15 D3 subst l 54 and 55 of 309* (cf v l 32)

ऋषिपुत्रवचः श्रुत्वा सर्वासां मतिरास वै ।
तदाश्रमपदं द्रष्टुं जग्मुः सर्वाश्च तेन ह ॥ १६
गतानां तु ततः पूजामृषिपुत्रश्चकार ह ।
इदमर्घ्यमिदं पाद्यमिदं मूलं फलं च नः ॥ १७
प्रतिगृह्य तु तां पूजां सर्वा एव समुत्सुकाः ।
ऋषेर्भीताश्च शीघ्रं तु गमनाय मतिं दधुः ॥ १८
अस्माकमपि मुख्यानि फलानीमानि वै द्विज ।
गृहाण प्रति भद्रं ते भक्षयस्व च मा चिरम् ॥ १९
ततस्तास्तं समालिङ्ग्य सर्वा हर्षसमन्विताः ।
मोदकान्प्रददुस्तस्मै भक्ष्यांश्च विविधाञ्शुभान् ॥ २०
तानि चास्वाद्य तेजस्वी फलानीति स्म मन्यते ।
अनास्वादितपूर्वाणि वने नित्यनिवासिनाम् ॥ २१
आपृच्छ्य च तदा विप्रं व्रतचर्यां निवेद्य च ।
गच्छन्ति स्मापदेशात्ता भीतास्तस्य पितुः स्त्रियः ॥ २२
गतासु तासु सर्वासु काश्यपस्यात्मजो द्विजः । G 1 9 41 R 1 10 23 L 1 8 60
अस्वस्थहृदयश्चासीद्दुःखं स्म परिवर्तते ॥ २३

16 D11 om 16abc (cf v l 15) —a) G1 *त्वा (for श्रुत्वा) —b) D6 सर्वेषा (for सर्वासा) Ś1 D2 3 5 7 9 12 अभवन्मति (D3 °न्मुति) M3 तासा धीरिजायत —c) D4 5 9 12 तम्, D7 M3 तस्य (for तद्) —d) D11 सर्वाश्च तास् (for जग्मु सर्वास्) Ś1 D2 3 6 7 9 11 12 तत्र (for तेन) D11 T1 2 वा (for ह) Dt D6 8 °स्ततोगना

17 a) Ś1 D2 3 6 7 9 11 12 °तत्र वै, T3 M3 Cg अगतानां° (for गतानां तु तत) D2 7 9 तासाम्, D3 पूर्वम् (for पूजाम्) —b) G2 °पुनाश् (sic) (for ऋषिपुत्रस्) D2 7 9 उवाच (for चकार) Ś1 D5 11 12 चक्रे वैभाण्डकि (D5 °ण्डिक) स्तदा —c) D9 प्रपाद्यम् (hypermetric) —d) D2 9 G4 M1 मूल, D3 चापि (for मूल) D3 फलोदक, D4 T3 इद फल, D11 °तस् (for फल च न)

18 a) D5 14 T1 2 G2 4 M1 3 च T3 ते (for तु) —b) D2 हर्ष (for एव) —For 18cd Ś1 (repeating after 20ab) D2 5 7 9 12 subst 1 45 then cont 1 64 of 309* while D3 11 subst 1 61 then D3 cont 1 62 whereas D11 repeats 1 45 and then cont 1 62 and 64 of 309* (cf v l 32)

19 D11 om 19bcd —b) Ś1 D6 12 सति वै, Dt D6 8 ह° (for वै द्विज) —c) Ś1 D2 6 7 9 12 प्रतिगृहाण (by transp) Dt D4 5 14 T3 °विप्र, Cr m g k t as in text (for गृहाण प्रति) D12 भद्र (submetric) (for भद्रं ते) —d) Ś1 D2 6 7 9 12 भक्षयैतानि (for भक्षयस्व च) —For 19 D3 subst 1 63 and 64 of 309* (cf v l 32)

20 D3 om 20ab Ś1 D2 5 9 11 12 read 20ab after 21 —a) Ś1 स तु D2 7 तु स, D5 9 11 12 तु त, T1 तास्तु (for तास्त) Dt समालि* (for समालिङ्ग्य) —b) Ś1 D5 7 9 12 समुत्सुका (for समन्विता) D11 सहर्ष च समुत्सुका —After 20ab, Ś1 repeats 1 45 which it subst for 18cd then cont D2 5 7 9 11 12 ins 1 68 and 69 then D11 alone cont 1 74 76 of 309* (cf v l 32) —d) M3 °विविधबहून् —For 20cd, Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst 1 65 then all read 1 66 then D3 alone cont 1 74 76 and D11 cont 1 67 of 309* (cf v l 32)

21 D3 om 21ab D1 reads the lines of 21 after 1 67 of 309* —a) Ś1 D1 2 5 7 9 11 12 [आ]स्वा (D9 °सा) द्य स (D1 °द्य्स्च, D6 च by transp) G2 चाद्यास्व (by metathesis) (for चास्वाद्य) —b) Ś1 D2 5 11 12 त्व (D5 12 स्व) मन्यत, D2 7 स°, D9 च° (for स्म मन्यते) —c) Ś1 अनाचाराणि दीर्घाणि —d) D1 2 5 7 11 12 वन (for नित्य) D6 वने च वनवासिना —After 21 Ś1 D2 5 9 11 12 read 20ab

22 a) D2 अपृच्छ्य, D4 °पृ, D9 11 12 14 आपृच्छ्° (sic) T3 अपृच्छ्त (for आपृच्छ्य च) M3 यथा (for तदा) —b) D2 तास्तु (for व्रत) D12 om निवेद्य च —For 22cd D3 subst 1 77 of 309* (cf v l 32) —After 22cd Ś1 D2 (after 22) 3 5 7 9 11 12 ins 1 78 of 309* (cf v l 32) —c) D2 स्वपदेशेन D2 5 7 9 11 12 स्मापदशेन, G1 3 4 स्म प्रदेशात्ता (for स्मापदेशात्ता)

23 b) G2 [आ]त्मनो (for [आ]त्मजो) —For 23ab Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst 1 79 of 309* (cf v l 32) —After 23ab T2 ins

300* स्नात्वा जगाम त देश तस्य पुत्रोऽभवत्तदा ।

—c) Ś1 D2 3 6 7 9 11 12 तत्र, M3 श्रीमान् (for चासीद्) —d) Ś1 D3 °स, Dt D6 8 M3 Ct दु खात्, D2 दु खस्थ, D4 दु खी स, D14 T G M1 2 दु खात्स (D14 T2 M3 °त्सर, T1 °त्स्म) Cg as in text (for दु ख स्म) D3 -पर्थ्यवर्त्तत (sic) ॐ Ck हि यस्माद् दु ख तस्माद् (स्म) हेतुकाभुपादिविषयसुखविश्लेषज सपरिवर्तत स्म । ॐ —After 23 Ś1 D2 3 6 7 9 11 12 ins

301* स स्मरञ्श्च त देश स जगाम स्त्रियस्तथा ।

[D2 7 आगम्युश्च (for स जगाम) D2 5 7 9 12 तदा (for तथा) D3 सस्थित स्वाश्रम तत्र D12 भगवानाश्र वीर्यवान् (for the post half)]

—After 301* Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 read 1 80 of 309* Then Ś1 D5 12 cont

G 1 9 50 B 1 10 24 L 1 8 66

ततोऽपरेद्युस्तं देशमाजगाम स वीर्यवान् ।
मनोज्ञा यत्र ता दृष्टा वारमुख्याः स्वलंकृताः ॥ २४
दृष्ट्वैव च तदा विप्रमायान्तं हृष्टमानसाः ।
उपसृत्य ततः सर्वास्तास्तमूचुरिदं वचः ॥ २५
एह्याश्रमपदं सौम्य अस्माकमिति चाब्रुवन् ।
तत्राप्येष विधिः श्रीमान्विशेषेण भविष्यति ॥ २६
श्रुत्वा तु वचनं तासां सर्वासां हृदयंगमम् ।
गमनाय मतिं चक्रे तं च निन्युस्तदा स्त्रियः ॥ २७
तत्र चानीयमाने तु विप्रे तस्मिन्महात्मनि ।
ववर्ष सहसा देवो जगत्प्रह्लादयंस्तदा ॥ २८
वर्षेणैवागतं विप्रं विषयं स्वं नराधिपः ।
प्रत्युद्गम्य मुनिं प्रह्वः शिरसा च महीं गतः ॥ २९
अर्घ्यं च प्रददौ तस्मै न्यायतः सुसमाहितः ।
वव्रे प्रसादं विप्रेन्द्रान्मा विप्रं मन्युराविशेत् ॥ ३०

302* अथ सायतने काले न्यवर्तत विभाण्डक ।
तदाश्रम विलोक्यैव पुत्र चापश्यमानसम् ।
पुत्र च क्रोधसाक्रान्त कोऽप्यागत इहाश्रमम् ।
पुत्र पृष्टस्तदा तेन ऋष्यशृङ्ग सगद्गदम् ।
शृते स्म पितर पूज्य भो पित श्रूयता वच ।
तवाश्रमपद पृष्टा मुनयो मतच विण ।
शिखाविशिष्टा मुनय प्रदीप्तानलतेजस ।
तेभ्योऽददा पित पाद्यमर्घ्यं चैव महामुने ।
त मा सस्वजिरे स्नेहाच्चोल्का वै ब्रह्मचारिण ।

[(l 1) D5 निवृत्त (for न्यवर्तत) —(l 5) D5 पि*त (for पित) —(l 8) D11 दत्तौ (for °दा) —D11 ins l 8 after l 8 of 314* —(l 9) D11 तेषां (for ते मां)]

On the other hand D11 cont 314*

24 ᵃ) D5 11 अथ (for ततो) D5 [अ]परेद्यु D4 T1 G3 k t परेद्युस्, T3 प्रभाते (for ऽपरेद्युस्) Ś1 D2 5 7 8 अथापरेहनि तदा —ᵇ) D5 (to avoid hiatus) ह्याजगाम D4 पुनस्तत, D3 पुनस्त्वरन्, D6 मुनिस्तत, D12 ततस्तत (sic) T3 स तत्त्ववित् (for स वीर्यवान्) Ś1 D2 7 12 आजगाम(D7 °म)पुनस्तत —After 24ᵃᵇ Dt D6 M3 ins

303* विभाण्डकसुत श्रीमान्मनसा चिन्तयन्मुहु ।

[M3 बहु (for मुहु)]

—ᶜ) M3 मनो* (for मनोज्ञा) D4 om (erroneously) ता G4 M3 दृष्ट्वा (for दृष्टा) —ᵈ) D4 S (except M3) °मुख्यास्त्वलंकृता —For 24ᶜᵈ Ś1 (repeating the prior half after l 84 subst for 25ᶜᵈ) D2 3 4 7 8 11 12 subst l 82 of 309* (cf v l 32)

25 ᵃ) Dt D6 ततो M3 स्त्रियो (for तदा) —ᵈ) T3 °मानसं (for हृष्टमानसाः) —For 25ᵃᵇ Ś1 D2 3 4 7 8 11 12 subst

304* तास्तं दृष्ट्वा समायान्तं कश्यपस्यात्मसंभवम् ।

[Ś1 D12 °यातं D2 3 7 8 समायान्(D3 °त)(for समायान्तं) D7 कश्यपस्य D2 1 [आ]त्मसंभवं D5 °त्मजं, D6 [आ]त्मजन्मजं] —ᶜ) D6 °सृत्य (for उपसृत्य) —For 25ᶜᵈ Ś1 D2 3 7 8 11 12 subst l 84 of 309* (cf v l 32) Then Ś1 repeats the prior half of l 82 and then reads (var) the post half of l 62 of 309*.

26 Note hiatus between ᵃ and ᵇ —ᵃ) Dt एह्य (sic) (for एहि) G1 2 M3 सौम्यम् (for सौम्य) —ᵇ) D11 T1 2 G2 M1 (to avoid hiatus) ह्यस्माक (for ह्यस्माक) M3 [आ]ह्वता (for [अ]ब्रुवन्) —For 25ᶜᵈ Ś1 D2 3 7 8 11 12 subst l 85 of 309* (cf v l 32) —After 26ᵃᵇ, Dt D6 Ct ins

305* विप्राण्यत्र बहूनि स्युर्मूलानि च फलानि च ।

—ᶜ) D5 तव चैव, D7 तत्रा° G3 तत्राप्येव (for तत्राप्येष) Dt D6 विशेषे(D6 °*)ण, Cg as in text (for विधि श्रीमान्) —ᵈ) Dt D6 विधिर्हि भविता ध्रुवम् —For 26ᶜᵈ D2 subst l 86 of 309* (cf v l 32)

27 ᵇ) D1 reads (var) the line of 27ᵃᵇ for l 87 of 309* D12 हृदय** —ᵈ) D2 निन्यस् (sic) (for निन्युस्) Dt D6 तथा (for तदा) D5 ताश्चैन निन्युरगना

28 ᵃ) M3 ततश् (for तत्र) Ś1 D2 3 7 8 11 12 तत्र आ(D5 °त्र)नीयमाने वै (D3 च) —ᵇ) Ś1 D2 3 7 11 12 M3 तस्मिन्विप्रे (by transp) D11 महात्मनि (sic) (for महामति) —ᶜ) Ś1 D3 प्रहृष्ट D2 11 प्रविष्ट D3 7 12 प्रहृष्ट (for ववर्ष) D11 सहसा° (sic) M3 च सहसा (for सहसा देवो) —ᵈ) Ś1 D2 3 7 8 11 12 भगवाञ्शक्र शासन —For 28 D2 subst l 89 and 90 of 309* (cf v l 32) —After 28 D11 ins

306* वर्षेणामृतकल्पेन विषये तस्य भूपते ।

and then cont 315*

29 ᵃ) D5 [इ]व, D6 (before corr as in text) वा D11 G1 च (for [ए]व) D2 7 मया D1 reads sup ,lin (for विप्रं) —ᵇ) Dt D6 तापसं त D2 °स्व (sic) D11 T1 3 G1 2 4 °स, Cg as in text (for विषयं स्वं) D3 11 नराधिप (sic) (for नराधिप) —ᶜ) D3 [अ]भ्युपेत, G1 M1 °सम्यक् M3 °प्रह्व (sic) (for मुनिं प्रह्व) —ᵈ) D5 ययौ (for गत) —For 29ᶜᵈ D2 5 7 8 11 12 subst

307* मूर्ध्ना कृतार्थमात्मान शिरसा विप्रणम्य तम् ।

[D2 3 8 11 12 मत्वा(D11 °त्वे)यैव (for कृतार्थमात्मानं) D25 च (for तम्)]

30 D5 transp 30 and 31 —ᵃ) D2 5 12 अर्घं (for अर्घ्यं) D2 तस्मि (sic) (for तस्मै) —ᵇ) Ś1 D2 3 11 12 पूजां कृत्वा तु शास्त्र (D11 यथाविधि) D2 8 7 पुरस्कृत्य

अन्तःपुरं प्रविश्यास्मै कन्यां दत्त्वा यथाविधि ।
शान्तां शान्तेन मनसा राजा हर्षमवाप सः ॥ ३१

एवं स न्यवसत्तत्र सर्वकामैः सुपूजितः ।
ऋष्यशृङ्गो महातेजाः शान्तया सह भार्यया ॥ ३२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

G 1 9 69
B 1 10 33
L 1 8 75

पुरोहित (D2 °धर्मं) —After 30^{ab}, D2 3 7 ins l 97 and 98 of 309* (cf v l 32) —^{c}) G2 विप्रे (for चक्रे) T2 विप्रैः (for विप्रेन्द्रान्) —^{d}) Ś1 T3 स, D4 सो, D12 om (for सा) M3 विप्र सा (by transp) D9 मजुर् (sic) (for मन्युर्) Ś1 D4 9 11 12 शान्तिशत् (for शान्तिरेत्) —For 30^{cd}, D2 3 7 subst l 99 of 309* (cf v l 32)

31 D9 transp 30 and 31 —^{a}) Ś1 D5 9 11 12 प्रवि (D5 11 12 प्रवे)श्यैन, D1 D6 8 14 T3 Ct प्रवेश्यास्मै, Cm g as in text (for प्रविश्यास्मै) —For 31^{ab} D2 3 7 subst l 100 of 309* (cf v l 32) —^{c}) D11 म ** (for मनसा) —^{d}) D2 3 7 दत्त्वा (for राजा) D2 °च, D3 समन्वित, D5 12 उपागत (for अवाप स) D11 राजहर्षेम वीप स (sic)

32 ^{a}) D2 संनिवसत्, D3 8 11 संन्यवसद्, D4 स नि° D9 12 °न्यवसत् (for स न्यवसत्) —^{b}) D2 7 °काम (for सर्वकामैः) D2 7 प्र, D3 स, D6 11 12 सु (for सु) —^{d}) Ś1 D5 12 M4 वीर्यवान्, G2 M1 2 सत्कृत (for भार्यया) D7 transp सह and भार्यया —After 32 Ś1 D2 3 6 7 9 12 ins

308* सपूज्यमान परया मुदान्वितो
महर्षिपुत्रो नरदेवसद्मनि ।
उवास तस्मिन्सह शान्तया सुखी
पुरे महेन्द्रस्य यथा बृहस्पति ।

[(l 1) D9 संस्तूयमान (for सपूज्यमान) —(l 3) D2 7 सुख (for सुखी)]

while D11 ins 318*

—Ñ V B D1 10 13 M4 have a longer version substituted for the whole Sarga which is given below

309* (1^{ab}) इति पृष्ट सुमन्त्रस्तद्वाक्यमुपचक्रमे ।
(1^{cd}) आनीत ऋष्यशृङ्गोऽसौ येनोपायेन मन्त्रिभि ।
(2^{ab}) लोमपादममात्यास्त इदमूचुर्वीपतिम् ।
(2^{cd}) उपायो निरपायोऽयमस्माभि परिचिन्तित ।
(3^{ab}) ऋष्यशृङ्गो वनचरस्तपस्येकरसे रत ।
(3^{cd}) अनभिज्ञ स नारीणां विषयाणा सुखस्य च ।
(4^{ab}) इन्द्रियार्थैरभिमतैर्नरचित्तापहारिभि ।
(4^{cd}) लोभयित्वा उपायेन क्षिप्रमानीयतां वनात् ।
(5^{ab}) मुनिवेषप्रतिच्छन्नास्तत्र गच्छन्तु योषित ।
उपायज्ञा कलाज्ञाश्च वैशिके परिनिष्ठिता ।
(5^{cd}) रहस्युपेत्य ता एनमालपन्तु शुभव्रतम् ।
लोभयित्वा यथायोग येनोपायेन शक्यते ।
(6^{ab}) श्रुत्वा तथेति तान्राजा प्रत्युवाच विचारयन् ।
(6^{cd}) मन्त्रिभि सहितश्चैव तथा तच्च कृत तदा ।
पल्लवन्तश्च ये वृक्षा समूलाङ्कुरपस्तथा ।
रोपयित्वा गृहाङ्गेषु सुरभीणि स च थिव ।
पानानि च सुगन्धीनि फलान्यास्वादवन्ति च ।
सुसमृद्धास्तथा नौभि प्रयाता यत्र वै मुनि ।
(7^{ab}) वारमुख्यास्ततो वेश्या गत्वा त निर्जन वनम् ।
(7^{cd}) नातिदूरे तदा तस्थुराश्रमस्य महामुने ।
(8^{a}) तस्य संदर्शनार्थिन्य ऋषिपुत्रस्य धीमत ।
विभाण्डकभयोद्विग्ना वनगुल्मलतावृता ।
चारयित्वा तु तमृषिमाश्रमाद्विनिर्गतम् ।
तत सदर्शने तस्थुरृषिपुत्रान्तिके पुन ।
चित्र सक्रीडमानास्ता क्रीडनैर्विविधैस्तथा
कन्दुकैश्चापि गायन्त्य क्रीडन्त्य कृताञ्जलिकै ।
मदाविह्वलिता काश्चिद्प्रपतन्त्यु पतन्ति च ।
नवनश्रूचिकाश्चैव हस्तैरम्बुजसंनिभै ।
रुदाश्च ता प्रकुर्वन्त्य कुसो हर्षान्विर्मना ।
नूपुरासिञ्जितरवै कोकिलाभिरुतेन च ।
गन्धर्वनगरस्येव प्रमीतमिव तद्वनम् ।
भूपमाल्यैश्च वासोभि सूक्ष्मैरङ्गदभूषणै ।
परस्पर विविक्षन्त्य शोभन्ते हसितेन च ।
सौगन्धिकेन माल्येन चूर्णैश्च कुसुमगन्धिभि ।
कामलक्षणनार्थाय ऋषिपुत्रस्य धीमत ।
सर्वत प्रकिरन्ति स्म एधमाना वराङ्गना ।
अभूतपूर्व तद्दृष्ट्वा विस्मित साध्वस गत ।
दृष्ट्वैव स सुचार्वङ्गीस्तास्तदा तनुमध्यमा ।
निश्चक्रामाश्रमात्तस्मादृष्यशृङ्ग ऋषे सुत ।
(9^{ab}) न तेन जन्मप्रभृति दृष्टपूर्वास्तथाविधा ।
(9^{cd}) नार्यो वा पुरुषा वान्ये पुरादृष्टविलासिन ।
(10^{ab}) स त देशमुपागम्य जातकौतूहलस्तदा ।
(10^{cd}) विभाण्डकसुतो राजस्तथौ परमविस्मित ।
(11^{ab}) ताश्च त विस्मित दृष्ट्वा जगु कलपद स्वरम् ।
गीत मधुरभाषिण्यो पद्मसुन्दरलोचना ।
(11^{cd}) अनुव्रजनसम्पातामागत्य मदविह्वला ।
(12^{ab}) कोऽसि कस्य सुतश्च त्व कथावान्समुपागत ।
(12^{cd}) एकश्च विजनेऽरण्ये कस्माच्चरसि शस न ।
ज्ञातु त्वा वयमिच्छामस्तत्समाचक्ष्व न प्रभो ।
(13^{ab}) अदृष्टपूर्वास्ता दृष्ट्वा काम्यरूपास्तत स्त्रिय ।

(13cd) ऋषिपुत्रस्तदा मागमात्यानुपचक्रमे ।
(14ab) पिता विभाण्डको नाम महर्षि काश्यपोत्तम ।
(14cd) तस्यात्मजोऽस्य पुत्र ऋष्यशृङ्ग इति श्रुत ।
(15ab) आश्रमोऽयमिहास्माक स्वादुमूलफलान्वित ।
(15cd) करिष्ये तत्र पूजा व सर्वासामभिगम्यताम् ।
(16ab) ऋषिपुत्रवच श्रुत्वा तासा मतिरजायत ।
(16cd) तदाश्रमपद द्रष्टु प्रजग्मु सहितास्तत ।
(17ab) तासा पूजा तदा चक्रे ऋष्यशृङ्ग ऋषे सुत ।
(17cd) पाद्यार्घ्यासनदानेन स्वादुमूलफलेन च ।
(18ab) प्रतिगृह्य तु ता पूजा सर्वास्ता परिशङ्किता ।
(18cd) ऋषे शापभयोद्विग्ना गमनाय मति दधु ।
ऊचुश्चैन सुमधुर ता हसन्त्य इद वच ।
(19ab) अस्माकमप्यृषे पुत्र स्वादूनीमानि भक्षय ।
(19cd) फलान्याश्रमजातानि यदि ते रोचतेऽनघ ।
(20cd) {अथाहमै प्रददु स्वादून्मोदकान्फलसंनिभान् ।
अन्यांश्च विविधान्भक्ष्यान्मधूनि मधुराणि च ।}
तीर्थोदकमिद तत्र पीयतामिति भूपते ।
(20ab) परिष्वजन्ति ते चैनं हसन्त्यो मदविह्वला ।
परिपस्पृशिरे चैनं पीवरैरायतैर्मुहु ।
श्रोत्रमूले चोप नद्युर्वदनैर्मधुगन्धिभि ।
(21ab) सोऽमन्यत फलानीति मोदकास्ता सुवर्तितान् ।
भक्ष्याश्चास्वाद्य विविधा फलाकारा सुयोजितान् ।
(21cd) अनास्वादितपूर्वाणि फलान्यास्वाद्य तानि स ।
मधूनि च सुगन्धीनि पीत्वा प्रमुदितोऽभवत् ।
सुकुमारैश्च तैरङ्गैस्ताभि स्पृष्टो व्यमुह्यत ।
स्पृहयामास तासां च स्पर्शस्य ललितस्य च ।
(22) अथापृच्छ्य मुने पुत्र ता स्त्रिय मययुस्तत ।
स्वमाश्रमपद नाम व्यपदिश्याविदूरत ।
(23ab) तासु प्रतिगतास्वेव ऋष्यशृङ्ग समुत्सुक ।
(23cd) तद्गतेनैव मनसा न निद्रामभ्यगच्छत ।
(24ab) अथापरेद्युस्त देशमाजगाम पुनश्चरन् ।
(24cd) मनोज्ञास्तास्ता यत्र दृष्टा वै चारमध्यमा ।
(25ab) ताश्च दृष्ट्वैव दूरात्ता ताया न कास्यपे मनम् ।
(25cd) प्रत्युद्गम्याब्रुवन्वाक्यं महस त्व इद तदा ।
(26ab) पुण्याश्रमपदे रम्य पश्यास्माकमपि प्रभो ।
(26cd) तत्र पूजामवाप्याग्र्या पुनरभ्यागमिष्यसि ।
(27ab) श्रुत्वैव चैतद्वचन तासामतिमनोहरम् ।
(27cd) गमनाय मर्ति चक्रे ताश्चैनं निन्युरङ्गना ।
(28ab) आनीयमाने त्वाथ तस्मिन्नृषिसुते तत ।
(28cd) प्रववर्ष तदा देवस्तस्य राष्ट्रे महीपते ।
ऋषिपुत्रोऽपि धर्मात्मा नीयमानस्तमाश्रित ।
मेघनादेन महता श्रुत्वा संनिसिरे नम ।
महापर्जन्यवर्षेण स्वभानीमुपाययौ ।
(29ab) वर्षेणैवागतं विप्र स हि मत्वा नराधिप ।
(29cd) प्रत्युद्गम्याचयांचक्रे शिरसा च मही ययौ ।
(30ab) अर्घ्यं च प्रददावस्मै पुरस्कृत्य पुरोहितम् ।
सान्त्व पुरजनश्चैव प्रपेदु सान्त्वपद्धिव ।
महार्हैश्चोपचारैश्चोपचारैस्तोषयामास ।

(30cd) स्वयं चोपचचारैनं मन्युर्मास्य भवेदिति ।
(31ab) ददौ चास्मै तदा कन्या भार्यां कमललोचनाम् ।
(31cd) शान्ता शान्तेन मनसा दत्त्वा हर्षमवाप च ।
(32ab) एव स न्यवसत्तत्र तेन राज्ञाभिपूजित ।
(32cd) ऋष्यशृङ्गो महातेजा शान्तया सह भार्यया ।

☞ Ś1 D2.3.6.7.9.11.12 are included in the notes below as some lines of this passage are appearing in these MSS either as substitutes or insertions

[(l 1) V2.3.4 तु तत° (hypermetric) V3 B3 D1 M4 तस° D10 त * त्यातुम् D13 °चस्तुम् (for तमात्यातुम्) —(l 2) Ś1 D2.3.6.7.9.11.12 subst l 2 for 1cd Ñ1 आनीय D3 आनी * V3 °शृगो दे B1 °शगस्तु D2.6.11 M4 ऋष्य (D2 °पि D2 *ष्य) शृंगोमूद् D7 ऋषिशृंगेय (for ऋष्यशृङ्गोऽसौ) D13 repeats here the post half (= 1d) (cf v l 1 8 23) —(l 3) D2.7 subst l 3 for 2ab M4 तेम° (for लोगमात्म्) Ñ1 तदामात्या V1 अमात्यास्तु (with hiatus) V2.4 D1 अमात्यास्तम् D2 अमात्यास्तद् D13 समूचुस्ते (for अमात्यान्) D1.6.7 वाक्यम् M1 पुनर् (for इदम्) Ñ1 V1.4 B (B2 sul lin) D1.7 M4 महीपते (B2 D1.7 °तै B3 orig °ति) D2 महामति (for महीपतिम्) D13 महामात्य पुरोहित (for the post half) —(l 4) V1.3.4 B2 (m orig as in text) निर° B4 * * * * यम् D13 [ऽ]त्र निराशो (for निराशोऽयम्) D13 योस्माभि (for अस्माभि) V3 °चिंतित B1 °पूजित, M4 परि * * * (for परिचिन्तित) —(l 5) D13 [अ]भ्यस्ते (for [ए]कस्ते) V1 चित (sic) V2.4 D1 शिवन V3 सत्य (for रत) —(l 6) V4 सर्वीतारा (for स नारीणा) B2 शदिताणा (for विषयाणा) —(l 7) D13 °रैर् (for अभिगतैर्) V3 नव, D1 न च (for नर) V3 D1.10 चिता (for चित्त) D13 प्रमथ्येत (for [अ]पहारिभि) —(l 8) V3 D1.10 M4 [अ]भ्युपायेन V3 [अ]भ्युपायैश्च the rest (except D13) उपायेन (all to avoid hiatus) Ñ1 V3-4 B2 D1 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) V1 missing V2.3 वनात् (for वनाद्) M4 आश्रमा * * * वनाद् (for the post half) D13 पुत्ता वाहयिष्याम क्षिप्रं चात्र विधीयताम् —(l 9) D1 transp l 9 and 10 V1 D2 °पेत (for °पेन) D3 °प्रस्थान (m as in text) (for प्रतिष्ठताम्) Ñ1 अत्र (for तत्र) D1.11 read 5ab (as in text) for l 9 —(l 10) D1 transp l 9 and 10 Ś1 D2.3.6.7.9.11.12 ins l 10 and 11 after 5ab V1 शान्ताश्च V3 च कान्ता D2.7 कान्भिता (for कान्ताश्च) Ś1 वेशिके D3 वेश्येरे (sic) D11 देशिके (sic) (for वैशिके) —(l 11) V3 सरसि (by metathesis) V3 [उ]पसृत्य D7 [उ]दित्वा (sic) (for [उ]पेत्य) Ś1 D12.13 °प्रश्रम्, D2.3 तस्मिन् D7 तत (submetric) D11 [उ]पायेन (hiatus) (for ता प्लवम्) D2.3 धन° D11 पनि° (for गुणवतम्) —(l 12) Ś1 D2.3.6.7.9.11.12 subst l 12 for 5cd V2 D1.3.7.9 चोचय M4 ज्यायं (for -चोक्ते) D6 येन (for येन) —(l 13) Ñ1 तपेत D13 तपेत (for तपेति) B4 D1 तदाना D7.8 ता * मा

D12 त त्वरा (for तथात्मा) Ñ1 V1 4 D1 10 M4 [अ]दि° (for विचारयन्) —(1 14) B1 4 तदा (for तथा) Ñ2 B3 4 च कुलवासु V1 D10 स कुलवासु, V3 तदह * वासु (for तत्कुलवासु) V2 B1 (m orig as in text) तथा (for तत्) Ñ1 V2 4 B2 transp तथा and तदा —D1 M4 om D11 ins after 6 l 15 18 —(1 15) B1 ते (for ये) D12 वृक्षांश्च फलसंयुक्तान् (for the prior half) V1 D10 समूल (for समूह) V1 धारयासु, D12 °यासु (for विरयासु) —(1 16) D11 देवांश्च Ñ1 तथो (for वृक्षान्) V4 कुरवीन् (submetric) B2 (m orig as in text) स्वकुनि (for कुरवीणि) V3 D12 च (for स) —(1 17) V4 पानिवाति D12 पाषाणि च (sic) (for पानानि च) D4 कुरयो * (for सयानीति) D11 फल * रक्षा° —(1 18) V2 कुसवकुलास् V4 स शाकूलास्, B2 कुसवकुलास् D11 कुसवकुलवास् (hypermetric) (for सम्बकुलास्) Ñ1 V3 V4 B1 तत्त (for तथा) D12 मधानांविताचमुने (sic) (for the post half) D12 om (hapl ?) l 19 20 —(1 19) V2 D1 °कुरअय् (for °कुरयासु) Ñ2 B2 3 D10 तथा (for ततो) —After l 19 B2 4 read the lines of 8 and 7^{cd} (var) as follows [8^{cd}] Both पिता (for पितु) B2 सनिह (for सनिह) B4 संविहे (for सतुष्टे) Both (with hiatus) आश्रमात् (for °ना°) —7^{cd}) Both °रस (for आश्रमस्य) and पितृरक्षा (for [अ]पितृरेतस्मिन्)) —(1 20) V1 B1 तथा D1 M4 ततस् (for तत्र) V3 तस्य च (for तस्तुर) V1 B2 M4 महात्मन (for महामुने) —(1 21) D1 तात् (for तस्य) V1 °नाथाय V2 °नातस्य D2 रादनी° (sic) (for सन्नादिन्य) D1 °रुग्रस्य (for ऋषिपुत्रस्य) Ś1 D2 (after 9^{ab}) 3 5 7 8 11 12 ins 1 22 24 after 7^{cd} —(1 22) D2 [उ]द्विग्ना (for [उ]द्विग्न) Ś1 D3 5 8 11 12 वृक्षालुपस्मृता D7 रुवतुरस्मृता (for वनसुश्रुता) D3 पिता (for कृता) —(1 23) V1 D12 वारयित्वा° V2 °च V3 B2 (m orig as in text) D2 11 12 वारयित्वा° B2 वारविशत्वा° D1 विचारयित्वा D2 चारविता (submetric) (for वारयित्वा तु) D12 * वृषिम् (for सवृषिम्) D10 om (hapl) आश्रम in आश्रमात् V1 D10 °निगम V4 अतिनिरिदत B1 °रितरे D2 अधि° D2 तु विनिर्गम (for अभिनिर्गमम्) —(1 24) Ś1 B1 D2 3 5 7 8 11 12 तस्य V1 missing (for तत्र) Ś1 D3 5 12 नद्या (D7 °द) B2 (m also) तस्य (for तस्तुर) Ś1 D3 5 12 [अ]भेत तत V1 °तत (for [अ]भितो पुत्र) D2 3 7 11 ऋषिपुत्रस्य भीषण (D2 ता क्षिप्र D11 तालस्त) (for the post half) —For ins see below D1 M4 om l 25 37 —(1 25) D12 तत्र (for तथा) —(1 26) Ñ2 V1 3 B2 4 D10 [ए]व V2 [अ]प (for [अ]पि) N1 (m) गायन Ñ2 (m) (for नीडन्त) V2 transp गायन्त and नीडन्त V1 missing V3 च प्रुतवरे° V4 प्रुतय * तै D11 पुत्रवाले (sic) (for प्लवमानि) D10 नीडन्त सु° (for the post half) —(1 27) V2 यदि (for यद) V1 °तास्ता (hypermetric) (for °तात्विशिता°) B2 प्रय * ति (for प्रवति) —(1 28) Ñ1 वित्र (hypermetric) (for भु)

V3 प्रस° (for सम्प्रस°) Ñ1 om l 29 34 —(1 29) V1 2 D11 12 °विशपिता (for °विरचिता) —(1 30) B2 [अ]शि D12 नूपुरे गितिकारे (for the prior half) V2 कोकिला वि B1 D10 कोकिलस्य (for काकिशाभि) B2 reads l 31 33 in marg —(1 31) B4 प्रप्तु (sic) (for प्रत्य) V3 अबिन (sic) B4 इ° तद् (for इव तद्) —(1 32) V1 2 4 B1 D11 12 धूमगंधेन V2 D1 धूमागाडा B4 धूमागाडा (for धूमगन्धेन) V2 पुष्पैर् V3 B1 3 D11 12 सद्भिर् (for सद्भिर्) V3 B2 जनमिभूषणे (for अद्भु°भूषणे) Ñ2 D10 स्व (D10 तु) सद्भिरसमायुक्ते (for the post half) —(1 33) V4 विदित्सुस (sic) D12 विनिसाति (sic) (for विदितास) V3 D12 शोभवो (for शोभन्ते) —(1 34) V2 पुरोधा (for पूत्राय) Ñ2 V1 2 D11 तु (V2 स्व) सनाथिति D12 वृक्षैः व धूमेन्या (for the post half) —(1 36) V3 मवस (त्त) (for सवत) V2 प्रविरस V3 प्रसु° D11 प्रव° (for प्रविरति) D10 इव (sic) (for रस) V3 B2 लज्ञमाता D10 अन्नमाता (for स्लमाना) D12 वराहना (for वराहना) V4 वनमालारसाकुला (for the post half) —(1 37) V1 2 अह्नु° V2 °पूतनैः (for अपूनुपूर्दे) V1 B4 D1 12 M4 d V3 ता V4 तु (for तद्) V1 सविस्मिता (hypermetric) D12 °ता (for विस्मित) V1 सा / स गता V2 2 D10 12 सहुसुता (D10 °ता) (sic) (for साध्वस गत) —(1 38) Ś1 D3 5 7 8 11 12 read l 38 after 10^{ab} D2 after 11^{ab} Ś1 एव (for एव) D12 M4 तु (for च) Ś1 V1 2 D3 5 8 12 स (Ś1 D3 5 8 V2 स्व) वान्यस्य, Ñ B2 D7 11 स पार्श्वसि, B1 D10 दृष्ट्वा चास्पृशसि, D2 दृष्ट्वा तम स चाक्षुसि (for the prior half) D2 त (for ता) —For ins see below —(1 39) D1 निवगाम (for निवकाम) V4 B1 D1 11 M4 तृणं (for तरणाद्) D1 M4 मुने (for भये) —(1 40) V2 प्रमुदीन् (sic) (for प्रवृद्धि) D1 कृमारूषा (for तथाविधा) —(1 41) B2 स्त्रियो (for नार्यो) V2 om भा (submetric) B4 M4 पुष्पो (for पुष्पा) V1 सा° V2 4 नात्वे D1 वाध (for वान्ते) B4 पुंडे (for पुर) —After l 41 V4 D12 ins 298* and 299* (cf v l 10) Ś1 D2 (after 11) 5 7 8 11 12 ins l 42 and 43 (for D2 11 see below) while D3 ins l 42 45 after 11^{ab} —(1 42) V1 B4 तद् (for त) D1 अत्यासर (for अत्यासर) Ś1 D5 11 12 स (D11 तद्) दिवामुप (D2 °भनु) सम (D11 °स) स्व (for the prior half) Ś1 D3 5 7 8 11 12 मुनि B1 तथा (for तत्) —(1 43) D3 11 subst l 43 for 10^{cd} V4 देवामवस (for विमानेस) V4 हत्वो (for अगतो) Ś1 D3 5 7 8 12 निखुर D11 भीमास् (for राजस्) D2 स्थितो M4 नारो (for तयौ) Ś1 D1 3 5 7 8 11 12 M4 विस्मित (D1 °स्मय)मानस (for परामितिशत) D11 ins l 44 46 (repeating l 45 after 18) after 10^{cd} —(1 44) V4 ता (for ते) V4 सुविस्त D11 विस्मि * (for विस्मित) D11 जयुधन (sic) (for नयु पाल) Ś1 (repeating after 20^{ab}) D2 3 5 7 11 subst l 45 for 18^{cd} —(1 45) Ś1 (both times) D3 5 7 8 11 (second time) गीतमानुषे (for गीत

मधुर) D11 (first time) वाहगह (sic) M4 जड़गुह (for जहगुह) —(1 46) D5 subst 1 46 for 11ᶜᵈ V3 भ्रमतीन D11 18 आभरह (for भ्रमरह) V D1 31 चैत्रम् (for चैत्रम्) V4 B3 4 D10 11 आवाम्य D1 3 M4 आगत (for आगत) D1 °विहग —After 1 46 D1 reads the line of 11ᶜᵈ with the following variation समागम्य (for उपागम्य) D1 om 1 47 —(1 47) D5 subst 1 47 for 12ᵃᵇ V3 B1 कैलिकस्य B4 वासि वय D10 परस्परस्य (for शोभसि कस्य) V1 3 4 कुतह M4 कृतो (for कुतह) D5 M4 वासि (for च ते) V1 *रातासम् V3 °दरमाणम् D13 °तिम् (for सरतालसम्) D13 वहा° (for उपाता°) D5 स्वावालसमुपागत (sic) (for the post half) D1 transp 1 48 and 1 49 —(1 48) M1 ल (for च) D1 °वत्ने (sic) (for विन्दे) V3 मृगे (for पण्डे) V1 3 वगसि B3 4 वमसि (for चरसि) V1 सैतन (sic) M1 सत्तम (for नाम च) D3 11 ins 1 49 after 12 —(1 49) V3 वयमिद (for त्वां यताम्) Ñ1 आवाम् D1 3 M4 आरव्हि (for आवाम्) V3 पुन (for प्रभो) —For ins see below —(1 50) V4 M4 स्यात् (for पूर्वम्) M4 वुहर (for ता द्वा) N1 V3 4 B1 3 4 कामे° (for काम्यरूपाम्) V2 तथा M4 तु ता (for तत) D1 चारुरूपरा स्त्रिय (for the post half) D5 subst 1 51 for 13ᶜᵈ while D11 ins after 13ᵃᵇ —(1 51) D13 आरचानम् (for आल्यानुम्) —(1 52) N1 V1 4 B3 4 का(B4 क)न्योराम V3 8 का(V3 क)स्थरामन D1 D13 वा(D13 क) ह्याणे मम D10 काव्य° M4 काव्य * * * (for कथयोमम) —For 1 54 D1 reads the line of 14ᵃᵇ as in D11 (var) सुतम् for पुत्रम् —D10 om 1 53 —(1 53) V स्तुत (for श्रुत) —For 1 53 D1 reads the line of 14ᶜᵈ as in text —For ins see below D5 subst 1 54 and 55 for 15 —(1 54) D3 नाम्न (for स्वादु) M4 फणान्वित —(1 55) Ñ1 [s]तिथि D13 [°]त्र च (for तत्र) V1 पूजार्थ V3 D1 M4 °न (for पूर्वं च) V B1 3 4 D1 11 सर्वेराम् (for सर्वशाम्) D13 विधिपूर्वनम् M4 अपि° (for अभिवादयान्) —(1 56) D13 °पूर्व (for °पुत्र) V1 अजबह (submetric) (for अजायत) D13 स्वसोमपानमति (for the post half) —(1 57) N2 B3 4 D10 13 तम् V3 तत्र (for तत्) B2 तत्र (for तत) D13 जन्मु सत्र तन्त्र ह (for the post half) —(1 58) N2 B1 D10 आमा D1 M4 तत्र (for तार्नी) N1 V3 4 B1 3 4 D1 M4 ततह (for तत्र) N1 repeats कन्यकाम N3 B1 D10 मुने (for काय) D1 M4 तापात्युविहुतरसत्रा (for the post half) —For 1 58 D11 reads the line of 17ᵃᵇ as in Ś1 (cf v 1 17) —(1 59) V1 4 B1 पावा (V4 °दा)/(for पायार्थ) D13 वनिश्च (for °न्तेन) —For 1 59 D1 M4 read the line of 17ᶜᵈ as in D5 (cf v 1 17) —(1 60) V3 4 B1 D11 च तो D1 M4 ता (for तु तो) M4 स्वर्गे * (for सर्वतो) —(1 61) D11 subst 1 61 for 18ᶜᵈ D11 कवि (for काम) Ñ1 B1 3 D10 मतो (for मति) N1 B4 दु V4 दस (for दय) D5 11 read 1 62 after 18 (D11 after the repetition of 1 45) —(1 62) B3 3 D13 समपुरे (for सुमधुरे) D1 3 11 अवेताज्ञुत्ता वाक्यं (D5 °र्वेकय तत्स D13 °भीताय) M4 अपवेन्नुत्वेर्मुर (for the prior half) V4 ता आगम्य D1 M4 हसमाना D5 वस्यमाना (sic) D13 स्वयमाना (for ता हसन्त्य) D1 3 पुत्र (for वच) D5 subst 1 63 and 64 for 19 M4 reads the lines of 19 for 1 63 and 64 (var) मूलानि for सुरसानि —(1 63) D1 3 तत्रो D13 च मुने (for अपुरे) D1 समसम (by ditto) (for भक्ष्य) —(1 64) Ś1 D2 3 7 8 12 read 1 64 after 1 45 (subst for 18ᶜᵈ) D11 reads after 1 62 (cf v 1 18 for sequence) D1 सेवति ते (for दे सेवन्ते) Ś1 D2 3 7 8 11 12 यदि सेवति वै(D2 7 8 ते)द्विज (D13 °ज्ञा) B3 (marg) स्वादूनि रसवति च also (for the post half) Ś1 D2 3 7 8 11 12 subst 1 65 for 20ᶜᵈ then cont 66 (D11 1 66 and 67) —(1 65) D11 om the prior half V4 वन° B4 तथा तल्ले (hypermetric) D3 अथ ता (for अथासैः) Ñ2 V1 B3 4 प्रत्नी (for प्रत्नु) V3 D5 12 11 स्वादु (for स्वादून) D11 पूजा च (for भोग्यान्) V4 D6 °समितान् D11 °भा (for °तितिमान्) —(1 66) V1 भक्ष्याश्च (hypermetric) V4 D1 8 5 7 9 13 M1 (repeats) भक्षान् B4 भोगान् (for भक्ष्यान्) —D10 om 1 67 —(1 67) M4 ता * * * तान् D1 हह (for इति) B1 मुनन D1 भूयते D11 मूलम् M4 वाक्पते (for शुपते) —After 1 67 D1 ins both lines of 21 (cf v 1 21) Ś1 D1 5 7 8 11 12 13 ins 1 68 and 69 after 20ᵃᵇ —D10 om 1 68 —(1 68) D1 परिश्व च विर D13 °भिते (sic) M1 परि * * * रे (for परिष्वजिरे) —(1 69) D1 स्वर्णं च गिरा D2 3 10 अथ (D2 °था) D6 परिश्व च विर M4 परिसस्जिरे (for परिषुञ्जिरे) N V1 B2 3 D10 13 [ए]च (for [ए]न) D13 om पीन in पीनैह Ś1 D5 8 12 मुद्रे° D1 तैर (sic) D7 घने D13 मुख (for मुदु) —(1 70) V2 D13 °नपुर D1 °जपुर M4 चुचुपुस (for चोपजहुर) N1 मधुरं (hypermetric) D1 मर° M4 मधुर * * (for मधु°) —(1 71) V3 सोपसन्नदा (sic) V3 सोभन्नव (sic) M4 * मन्वन (for मोऽसमन्त) B1 °च M4 मो° * * (for मोन्धाताम्) V1 मत्तनितान् V3 स्वनतित V3 सुसबहतान् B3 D13 सु(D13 स्व)बतिनाह (for सुरक्षितान्) N1 मोन्यानासनसम (sic) (for the post half) —(1 72) V1 4 B1 4 M4 अशोह (for अन्याह) N1 [अ]न्यान (submetric) D13 [आ]श्राम (for [आ]श्राम) D13 विपिनत (for निविदान्) D1 अपाय विशिशान स्वादून (for the prior half) N1 प्रयोजितान् (for प्रयोजितान्) M1 मधूनि मधुरानि च (sic) (for the post half) —(1 73) Ñ1 [आ]स्वादितानि (for [आ]स्वाद तानि) D1 reads 1 74-76 after 1 66 (which it inserts after 20) D11 reads after 1 69 (which it inserts after 20ᵃᵇ) 1 74-76 —(1 74) D1 M4 तानि वासात् (for च सुमचीनि) D1 स्वादितवानि पानानि (for the prior half) D1 3 M4 च मुनिनो (for प्रमुनिनो) D5 मधेष —(1 75) M4 * * * दैव (for सुरमदैव) V3 हृष्टे (for रूपे) D5 [s]बमुपल D13 मुगुपल

(sic) (for म्यसुरत) —(l. 76) D11 स्तूयास (erroneously) (for स्पृहयामास) V3 स (for च) D1 3 चकार च (D3 om च submetric) स्पृहा तामा (for the prior half) V3 रसस्य (for स्वरस्य) V4 D10 सलिलस्य (for स्त्रितस्य) —(l. 77) D3 subst l. 77 for 22ab D1 3 अथ पृ (D3 पृ) ष्टा, M4 मापृच्छ्याथो (for अथापृच्छ्य) V4 मुनेगत्ता D1 3 M4 मुनिमन (for मुने पुत्र) V4 स्थिय (submetric) (for त्वं स्थिय) V4 तदा M4 पुत्र (for तत) —(l. 78) Ś1 D2 (after 22) 3 6 7 9 11 12 ins l. 78 after 22ab D13 ° * द (for काश्रमपद) Ś1 D1 3 9 11 12 तत्र D7 स्तम्भ (for नाम) B1 व्यपदेश्य D3 9 व्युपदिश्य (for व्यपदिश्य) V1 [अ]विदूरत (sic) D1 च दूरत D2 12 [अ]ति दूरत D10 विदूरत (for [अ]विदूरत) —(l. 79) B3 om (hapl.) from समुत्सुक up to कृच्छ्रात् in l. 2 of 314* Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l. 79 for 23ab D13 [अ]प्रति (for प्रति) D2 3 9 11 13 [ए]व (for [ए]व) M4 * * श्रुत्वा V4 प्रतापवान् D8 सुदु स्थित (for समुत्सुक) —(l. 80) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 ins l. 80 after 301* (cf. v. l. 23) B3 तदा° (for तद्वदेनैव) D7 मगामा तद्वदेनैव (by transp.) D1 (with hiatus) अनिद्राम् (for न निद्राम्) Ś1 D3 7 9 12 अभिगच्छति D1 अभ्य° D5 अभिगच्छति (for अध्यगच्छत) —For ins see below —(l. 81) V3 तद् (for स) V3 4 °रमरन् D1 M4 म स्मर D13 पु° (for पुनस्स्मरन्) —(l. 82) Ś1 D2 3 5 6 7 9 11 12 subst l. 82 for 24cd M4 तत्रैव (for तां यत्र) Ś1 D2 6 7 9 12 मनोज्ञा रूपलक्ष (D7 °वलोध) D1 3 मात्यत्व (D3 मनोज्ञ) रूपा यत्रैव (for the prior half) Ś1 D5 12 दृष्टवान् Ñ V1 3 B1-3 D2 9 11 M4 दृष्ट्रा V2 स्थिये (for दृष्टा) Ś1 D1 3 5 6 7 9 12 M4 तासु (for वै) D2 6 7 9 तनु° D13 °मध्यम D12 °लोचन (for चारुमध्यमा) —(l. 83) M4 damaged for द्वै in द्वैव and या in आयत्न V1 4 तु (for [ए]व and तम् resp.) D13 वस्यशा (for चारुशया) —(l. 84) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l. 84 for 25cd Ś1 °द्रुत (for मत्युद्गम्य) V1 D8 [अ]ब्रवीद् (for [अ]ब्रुवन्) Ś1 D2 3 6 7 9 11 12 सर्वा (for वाक्य) B1 D13 तथा D2 3 6 7 11 12 वच (for तदा) Ś1 भाजमुपैपुनस्तदा (for the post. half) —(l. 85) Ś1 D2 3 5 6 7 9 11 12 subst l. 85 for 26ab V3 द्रिय D13 नित्य (for रम्य) Ñ1 पद्याम विम् V1 पश्य चास्माकम् (hypermetric) B4 D2 यहा° (for पश्यास्माकम्) Ñ2 V2 3 B1 4 D13 इ° V1 D2 4 यदि (for यदि) V4 प्रमो (sic) (for प्रभो) —(l. 86) D3 subst l. 86 for 26cd V1 missing from म up to ष्यो V2 B2 D3 [अ]पा V4 [अ]थै (for [अ]त्या) Ñ मार्य V1 चापि V2 D13 अपि B1 4 अद (for अपि) —(l. 87) V1 missing B2 [ए]तद् M4 तद् (for [ए]व) Ñ1 च तद° V2 चेद व° B1 वचन तासां D13 चैव न° M4 वद° (for चैतद्वचन) D1 स्त्रीणाम् (for तासाम्) D13 °हर (for मनोहरम्) M4 ता * * निमनोहर* (for the post. half) D1 reads the line of 27ab for l. 87 with v. l. च for तु D3 subst l. 89 and 90 for 28 —(l. 89) Ñ2 एव वाथ (hypermetric) D3 च तदा D13 मत्वाश्रिमम् (for म्वाश्र) D12 तदा (for तस्मिन्) D3 मुनि (for ऋषि) V1 M4 तदा B2 (m. as in text) तथा (for तत) —(l. 90) V2 3 तानो (for तदा) Ñ2 B3 D10 13 तस्मिन् (for तस्य) Ñ1 illeg. for ष्ठेष्म in राष्ट्र मनीषने V2 कुमूपने (for मनीषदे) —For ins see below —(l. 91) D13 तु (for [अ]पि) Ñ1 V1 2 B4 D13 नौयान परम् (for नौयानवरम्) D11 स्थित्वा प्राप्य वै तदा (for the post. half) —(l. 93) Ñ1 °भानीति (sic) (for रानयानीम्) —(l. 94) V1 वा (for [ए]व) D3 गत (for [आ]गत) D1 मत्वा (for स्थित्वा) V4 दृष्टि कृत्वा° (for the prior half) Ñ1 स मत्वा (submetric) V2 समवाप्य V3 D13 महात्मा स V4 स्वहत्वा च, D1 स्वहशा स (for स हि गत्वा) M4 विदि * * * राधिप (for the post. half) —(l. 95) V2 [अ]चैना D13 [अ]दैवा (for [अ]चैवा) M4 मुनि प्रत्युद्गतश्चैव (for the prior half) M4 गत (for ययौ) —(l. 96) V2 4 अर्थ (for अर्थं) M4 °थस (for पुरोहितम्) —After 30ab D2 3 7 ins l. 97 and 98 —(l. 97) Ñ1 V B1 4 ज्ञात (for लात) V1 3 B1 D1 3 [ए]न V4 [ए]व (for [ए]व) V4 प्रदेशे D1 2 9 M4 प्रणेमे D3 प्रणम्य (for प्रणेमे) Ñ1 V1 3 4 B1 ज्ञातयन् V2 B2 D1 ज्ञातयन् (for सान्त्वयन्) V3 च त, D2 7 विमु D3 प्रभु (for इव) —V4 om l. 98 —(l. 98) D13 महातेज (for महातेजा) D3 चिन्तितेर् (sic) D10 चेशितेर् D13 चैव त (for चेष्टितैर्) B3 damaged from मो to जे V2 सार्धम्, V3 योगैर् M4 damaged (for भोगैर्) V1 * योजन V2 युयोजैन (sic) D1 मुमुजा त D3 प्रमुने त (sic) D3 प्रययौ त D7 स्तात व (for युयोजैन) D1 प्रसादित M4 प्र * * * (for प्रसादयन्) —(l. 99) D2 3 7 subst l. 99 for 30cd V4 [ए]वोपचारेण D1 प्रयचारैन (for [उ]पचचारैन) V2 °मन्यो, D1 °नरिय, D2 3 7 मीतिरस्य, D13 °मांते (for मन्युमतिस्य) Ñ1 B1 4 [इ]ह भूद् (for मनेद्) —(l. 100) D2 3 7 subst l. 100 for 31ab Ñ2 V2 B2 D1 3 7 तस्मै (for चास्मै) D1-3 7 M4 तद° (for तदा) B1 transp. कन्या and चास्मै —(l. 101) D1 राना M4 द* (for दत्ता) V2 स B4 इ (for च) —(l. 102) B3 D1 सन्ध्यन्तस्य (for स°) M4 damaged (for स्वयम्भव) V2 इ°; D13 [अ]पि (for [अ]मि) —(l. 103) D10 om (hapl.) from the post. half of l. 103 to the prior half of l. 2 of 328* —For ins see below]

—After l. 24 B3 ins

310* सशङ्किताश्च ता सर्वा ऋषिशापभयेन च ।

—After l. 39 B1 (m.) 4 ins

311* सुविज्ञाभरणावेशा गायन्तीर्मधुरस्वरा ।

[B3 स्व (for सु) B4 गायति (for गायन्तीर्)]

—After l. 49 V4 D4 D13 ins

312* एवमुक्त स ताभिस्तु विभाण्डकसुतो बली ।

[D13 हि (for तु) B4 वशी (for बली).]

—After l. 53 V4 B1 (m.) 4 ins 2

313* यूयं किमर्थमायातास्तत्रागतो ममाश्रमम् ।
किं च वः क्रियतां कार्यं शीघ्रं शंसितुमर्हथ ।

[(l. 2) B3.4 किंतर (for किं च वः)]

—After l. 80, Ñ V B D10.11 (after l. 80 inserted after 301*) ins.:

314* अथाजगाम भगवान्काश्यपः स्वं निवेशनम् ।
ध्यायमानं च तं दृष्ट्वा ऋष्यशृङ्गं समुत्सुकम् ।
पप्रच्छ काश्यपः पुत्रं कस्मान्मां नाभिनन्दसि ।
चिन्तासागरमध्यस्थमद्य त्वां तात लक्षये ।
न हीदृशं तापसानां रूपं भवति कर्हिचित् ।
शीघ्रमाचक्ष्व मे पुत्र किमिदं वैकृतं कृतम् ।
एवमुक्तः काश्यपेन प्रोवाच पितरं तदा ।
भगवन्निह मे दृष्टा पुरुषा साधुलोचना ।
सुकुमारैः शरीरैस्तैः पीनैरत्यद्भुतोपमैः ।
परिपस्पृशिरे मां च गाढमालिङ्ग्य सर्वशः ।
गायन्ति सुकुमाराणि मनोज्ञानि मुहुर्मुहुः ।
क्रीडन्ति चाद्भुताकारैर्नयनभ्रूविचेष्टितैः ।
अब्रवीद्भगवाञ्श्रुत्वा ऋष्यशृङ्गवचस्तदा ।
रक्षांस्येतेन रूपेण तपसो नाशनाय वै ।
विश्रम्भस्ते न कर्तव्यस्तेषु पुत्र कथंचन ।
एवमुक्त्वा ऋष्यशृङ्गं समाश्वास्य च काश्यपः ।
उषित्वा रजनीमेकामरण्यं स जगाम ह ।
शून्यमाश्रयं दृष्ट्वा पुत्रदर्शनलालसः ।
परिश्रान्तस्तथैवासावकृत्वा पादधावनम् ।
चुक्रोश ऋष्यशृङ्गेति सर्वतः प्रविलोकयन् ।
न चापश्यत्सुतं तत्र काश्यपो भगवानृषिः ।
ग्रामांश्च परिपप्रच्छ गोकुलानि च सर्वशः ।
कस्यैष विषयः सौम्यो ग्रामाश्च बहुगोकुलाः ।
ऋषेर्वचनमाज्ञाय सर्वे ते गोष्ठजीविनः ।
कृताञ्जलिपुटा भूत्वा विनयेनाचचक्षिरे ।
अङ्गेषु प्रथितो राजा रोमपाद इति श्रुतः ।
तेनाभिसृष्टा ब्रह्मर्षे ग्रामा ह्येते सगोकुलाः ।
पूजार्थमृष्यशृङ्गस्य विभाण्डकसुतस्य वै ।
एवमुक्तस्तु स ऋषिर्दृष्ट्वा वै ध्यानचक्षुषा ।
भविष्यमेतज्ज्ञात्वा वा च प्रीतात्मा स न्यवर्तत ।

[B1 om. up to ऋष्यशृङ्ग in l. 2 (cf. v.l. line 79 of 309*). —(l. 1) Ñ2 काश्यपस्य (for काश्यपः स्वं) Ś1 मुनिनेशन Ś1 सनि° D12.13 स्वनि°. —(l. 2) V1 ध्यान° D11 °मानश्च (for ध्यायमानं) D13 ऋषि° (for ऋष्यशृङ्ग) —(l. 3) Ś1 °वे Ñ1 D11 मा D12 वा (for मां) —(l. 5) B2 ईदृश (for हीदृशं) Ñ1 B1 भवितु (sic) (for भवति) —(l. 6) Ñ2 B2 वैकृत्य, Ś1 वैकृती (sic) D11 विकृत (for वैकृतं) —(l. 7) D11 कश्यपेन —(l. 8) B4 D11 दृष्टा (for दृष्टा) Ś1.4 B1 D13 शुभ (for साधु) Ś1 तापसा शुभलक्षणा (for the post. half) —After l. 8, D13 ins. l. 8 of 302* with v.l. दृष्टा (for दृष्ट्वा) —(l. 9) B4 उपविशे D11 सुकुमारे हरसिजे (sic) (for the prior half) D11.13 अति (for अति) —(l. 10) B1 परिपस्पृ*रे D11 परिप*शिरे Ś1 सवत (for सर्वशः) —(l. 11) B1 सुकु*राणि —(l. 12) Ñ2 B3 D10 नयनैर् (for नयन) —(l. 13) Ś1 श्रुत्वा (for श्रुत्वा) Ś4 °शृङ्ग (for °शृङ्गवचस्) B1 तथा B3 तत (for तदा) —(l. 14) Ś1 रक्षांसि (for रक्षांसि) Ś1 B1 तेन B3 [ए]तानि (for [ए]तेन) Ñ1 illeg. for ण in रूपेण —(l. 15) Ñ1 Ś1 B1 विश्रम्भ (Ś1 °स्ते) Ñ2 विश्रम्भ (for विश्रम्भस्) Ñ2 तु (for ते) Ś1 कर्तव्य (for कर्तव्यस्) —(l. 16) D11 उक्त (for उक्त्वा) D10 स समाश्वास्य (for समाश्वास्य च) D11 काश्यप —(l. 17) Ñ1 मरण्य (for मरण्य)]

[(l. 1) Ś1.2 B2.3 (marg. orig. as in text) मध्येऽहि Ś1 B4 रात्रौ D11 सन्ध्यायां (for निशाहि) Ñ2 B3 D10 आश्रम (for आलयम्) D11 निवृत्तश्च वनान्तात् (for the post. half) —(l. 2) Ñ1 Ś1 B2 वन्य, Ñ2 D10.13 वह, B4 रम्य, D11 वण्य (for वर्य) Ñ1 D13 मूल, Ñ4 मूल्य, V1 B D10 मूल (for मूल) D11 चाप्य (for प्राप्य) B1 चितयन् D13 प्रविश्य (for सोऽविशत्) —(l. 3) B3 (m. orig. as in text) मानस (for लालस) —(l. 4) Ś1 D12 °भ्रान्तस् (for परिश्रान्तस्) Ś1 D11 [आ]सीद् (for [अ]सौ) D13 दत्त° (for पादधावनम्) —Ñ1 om. l. 5 —(l. 5) Ś1 D11 चुक्रोध (for चुक्रोश) D12 च तनयं (for ऋष्यशृङ्गेति) Ñ2 Ś1.2 B3 D10 सर्वत्र B1 सर्व (for सर्वत°) B1 परि°, D11.12 स वि° (for प्रविलोकयन्) —For ins. see below —(l. 7) D11 तु (for च) Ś1.4 B1.4 D12 पथि (for परि) Ś1 चतुर्ग (sic) B1 मध्ये (for च सर्वशः) —(l. 8) B1 [ए]व (for [ए]ष) Ñ2 illeg. for षय in विषय Ñ1 Ś1 B1.3.4 सौम्या D13 सौम्य (for सौम्यो) D13 ग्रामश् (for ग्रामाश्) Ś1 B1 °गोकुला (sic) D13 °गोकुल (for बहुगोकुला) —(l. 9) Ś1 आस्तर्णा D10 आना* (for आज्ञाय) Ś1.2 B1.4 गोष्ठ° D11 गावु° D13 °जीवित (sic) (for गोष्ठजीविन) —(l. 10) Ś1 कृतांजलि D11 कृताचानलि (sic) (for कृताञ्जलि) Ś1 पुटे Ś1 पुटो (for पुटा) —(l. 11) Ś1 B1 रोम° (for रोमपाद°) —(l. 12) Ñ2 °सृष्टा Ś1.2 [अ]तिसृष्टा Ś1.4 °सृष्टा B1 [अ]तिसृष्टा D11 °दृष्टा (for [अ]भिसृष्टा) D11 हन्ते D13 एते (for ह्येते) —(l. 13) Ś1 D13 ऋषि B1 °*गस्य D11 उपसंगम्य (for ऋष्यशृङ्गस्य) B1.3 च (for वै) —(l. 14) Ś1 उक्ते (for उक्तस्) Ś1 B1.3 D10.13 विप्रर्षिर् Ñ2 विप्रर्षिर् Ś1 महर्षिर् (for स ऋषिर्) Ñ1 वै ज्ञात D11 ध्यानेन (for वै ध्यान) —(l. 15) B1 D13 भविष्यद् (for भविष्यम्) B2 एव B4 D13 एव (for एतज्) Ś1 °तु B1 त°ज्ञात्वा D10 ज्ञात्वा° (sic) (for ज्ञात्वा च) Ñ1 भविष्येदिन° (sic) Ś1 भविष्यमितिज्ञात्वा (sic) (for the prior half)]

—After l. 90, Ñ V B D10.11 (after 306*) ins.:

315* विभाण्डकश्च विप्रर्षिरागम्य स्वमालयम् ।
वन्यं मूलं फलं प्राप्य भारार्तः सोऽविशत्तदा ।

—After l. 6 of 315*, Ś1.2 B3 (m.) D12 ins.

१०

भूय एव च राजेन्द्र शृणु मे वचनं हितम् ।
यथा स देवप्रवरः कथयामास बुद्धिमान् ॥ १

इक्ष्वाकूणां कुले जातो भविष्यति सुधार्मिकः ।
राजा दशरथो नाम्ना श्रीमान्सत्यप्रतिश्रवः ॥ २

अङ्गराजेन सख्यं च तस्य राज्ञो भविष्यति ।
कन्या चास्य महाभागा शान्ता नाम भविष्यति ॥ ३

पुत्रस्त्वङ्गस्य राज्ञस्तु रोमपाद इति श्रुतः ।
तं स राजा दशरथो गमिष्यति महायशाः ॥ ४

G 1 10 4
B 1 11 4
L 1 9 4

316* निश्चक्रामाश्रमात्तस्मात्सनिसखातुमामजम् ।
निष्क्रम्य च वनात्तस्माद्ददर्शाग्निस्य काश्यप ।

[(l 1) V2 स ध्रिनिनन्तुल तदा (for the post half) —For l 1 B2 D12 read निष्क्रमाश्रिश्रकाम (D11 °च निषातम्) नदा देवं मन तत —(l 2) D11 वचनात् (by metathesis) (for न वनात्) V3 मा ददर्श च B2 अथ (in gloss देश) ददर्श (for ददर्शाग्निस्य) D12 विषय च आगाय स (for the post half)]

On the other hand B3 ins

317* ज्ञात्वा योगबलेनाथ सुतस्य गमनं यत ।
जगाम चानिवेगेन क्रोधेन च समाकुल ।

—After l 103 Ñ2 V1 2 4 B2 (marg after 320*) D10 11 ins while D12 ins after 32

318* सर्वमेतदशेषेण श्रुत्वा महर्षिसत्तम ।
विभाण्डको महातेजा गतमन्युर्द्विजोत्तम ।
जगाम तपसे धीमान्सुप्रीतेनान्तरात्मना ।

[D10 om l 1 and the prior half of l 2 (cf v l line 103) V1 2 B3 D11 13 om l 2 —(l 3) D11 जगा* (for जगाम) D13 तपसो (for तपसे) V1 2 D11 13 चैव (for धीमान्) D11 स प्रीतेन (for सुप्री°) Ñ2 V4 D10 पुनस्त्वाश्रमं प्रति (for the post half)]

On the other hand V3 ins

319* रेमे बहुतिथं कालं तेन राज्ञानुमोदित ।

—After l 103 B3 ins

320* शुशुभे नगरे तस्य लोमपादस्य भूपते ।

☞ Hereafter the details such as इत्यार्षे etc which are not constituent elements of the colophon are ignored

Colophon *Kanda name* Ś1 Ñ2 V4 B1 D10 om V1-3 B2 4 D11 आदि°, D1 8 अयोध्या° —*Sarga name* D1 D4 6 8 14 S om Ś1 D5 9 13 ऋष्यश्रृङ्गाभिगमनं, Ñ V1 4 B D1-3 7 10 ऋष्यशृङ्गोपाख्याने (B1 3 D1-3 7 °नं) V3 ऋष्यशृङ्गोपाख्यानवर्णनं (V3 ने भविष्यकथ) D11 ऋष्यशृंगा गमनं —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D3 6 11 13 om both Ś1 Ñ2 B2 3 D10 9 V3 11 V2 8 D1 7 D7 6 D3 सप्तम, S (except M4) दशम, M4 नवम (as in text) D1 D4 6 8 14 10 दशम, D5 both as in text —After colophon G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

10

1 Before 1 Ś1 ins ref सुमन्त्र, T3 श्रीरामचन्द्राय नम —ᵃ) Ś1 एव (for एव) Ñ V1 4 B D1 10 महाराज, V2 महातेज, V3 D2 3 7 13 M4 महाबाहो, D1 D4 8 9 14 T G1 M2 हि° G1 3 M3 तु° (for च राजेन्द्र) —ᵇ) B4 शृणु(णु) ष्व (for शृणु मे) Ñ1 V1 2 B2-4 D3 7 [ऽ]वहितो, N2 V3 D10 [ऽ]वहित, V4 विहित, B1 सुहित, D1 [ऽ]च हित, D5 च हित, D13 वदतो, G2 M4 परम (for वचन) Ñ V B D1 3 7 10 13 वच (for हितम्) —ᶜ) D4 एव, T2 यदा (for यथा) Ś1 धर्मं (for देव) —ᵈ) Ś1 D5 9 11 12 धर्मवित् (for बुद्धिमान्) D4 14 S (except M3 4) Cm g k कथयामेवमब्रवीत् (Cg °मुक्तवान्) ❀ Cg कथाया कथाप्रसङ्गे एव वक्ष्यमाणरीत्या यथा उक्तवान् तथा शृणु ❀ —For 1ᶜᵈ Ñ V B D1-3 7 10 13 M4 subst

321* सनत्कुमाराद्वदतः श्रुतं मे वचनं यथा ।

[M4 सन*मारद् V3 उदित, V4 B3 D10 गदत (for वदत) V4 विदित (for वचन) B4 तथा]

2 Before 2 Ś1 ins in marg ref सनत्कुमार —ᵃᵇ) D3 कुलेऽहे (by ditto) D2 3 7 8 राजा, D14 ज्ञातो (for जातो) Ñ V B D1 10 13 M4 इक्ष्वाकुवंशजो (V1 °वंशजो [sic] B1 °वंश*ो) राजा भविष्यति महायशा —ᶜ) D1 नाम, T3 नामा (sic) (for नाम्ना) V3 D4 8 9 14 transp राजा and नाम्ना Ś1 Ñ V1 3 4 B D1-3 5 7 10-13 S (except T3 M3) नाम्ना (D11 नाम्न) दशरथो नाम (Ś1 D5 11 12 धीर) —ᵈ) Ñ V B D1-3 7 9 10 13 M4 धीमान्, G2 M1 राजा (for श्रीमान्) Ñ V B D2 10 13 T2 M4 सत्यपराक्रम, D1 D4 8 G3 °श्रवा, D3 धर्मपरायण, Cm g k t as in text —D11 repeats 2ᶜᵈ after 3ᵃᵇ

3 ᵃᵇ) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 सख्य तस्या (Ñ2 °द् also) भराजेन भविष्यति महामन (D13 °ना, D3 न सहाय) —After 3ᵃᵇ D11 repeats 2ᶜᵈ —ᶜ) G2 अस्या D1 M4 तस्य (for चास्य) V2 भोगा, M3 -भाग (for भागा) —ᵈ) D3 नाम्ना शाता B1 *विष्यति

4 D4 om 4 —ᵃ) M1 2 च (for second तु) G2 राजस्य (sic) D14 T1 2 G1 M3 पुत्रस्त्वङ्गाधिराजस्य, G1 3 स पुत्रस्त्वङ्गराजस्य —ᵇ) T3 स्मृत (for श्रुत) —ᶜ) T3 अंगराज (for तं स राजा) —For 4-7 Ś1 Ñ V B D1-3 7 9-13 M4 subst 322*

G 1 10 5 B 1 11 5 L 1 9 5 अनपत्योऽस्मि धर्मात्मञ्शान्ताभर्ता मम क्रतुम् ।
आहरेत त्वयाज्ञप्तः संतानार्थं कुलस्य च ॥ ५
श्रुत्वा राज्ञोऽस्य तद्वाक्यं मनसा स विचिन्त्य च ।
प्रदास्यते पुत्रवन्तं शान्ताभर्तारमात्मवान् ॥ ६
प्रतिगृह्य च तं विप्रं स राजा विगतज्वरः ।
आहरिष्यति तं यज्ञं प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥ ७
तं च राजा दशरथो यष्टुकामः कृताञ्जलिः ।
ऋष्यशृङ्गं द्विजश्रेष्ठं वरयिष्यति धर्मवित् ॥ ८
यज्ञार्थं प्रसवार्थं च स्वर्गार्थं च नरेश्वरः ।
लभते च स तं कामं द्विजमुख्याद्विशांपतिः ॥ ९
पुत्राश्चास्य भविष्यन्ति चत्वारोऽमितविक्रमाः ।
वंशप्रतिष्ठानकराः सर्वलोकेषु विश्रुताः ॥ १०

5 a) D14 S (except T3 G2 M1) Ch धर्मात्मा (for °त्मन्) —c) G2 M1 आरभेत (for आहरेत) —d) T3 मे M3 न (for च)

6 b) Dt D1 G1 M3 Ct च Cg k as in text (for स) D1 G2 M1 विसृज्य (for विचिन्त्य)

7 c) M3 ष्य inf lin sec m in आहरिष्यति —For 4 7 Ś1 V B D1 5 6 7 9–11 M4 subst

322* अङ्गराजोऽनपत्यस्तु लोमपादो भविष्यति ।
स राजानं दशरथं प्रार्थयिष्यति भूमिप ।
अनपत्याय मे कन्यां सखे दातुं त्वमर्हसि ।
शान्ता शान्तेन मनसा पुत्रार्थं वरवर्णिनीम् ।
श्रुत्वा दशरथो वाक्यं प्रकृत्या करुणात्मकः ।
दास्यते तां तदा कन्यां शान्तामङ्गाधिपाय सः ।
प्रतिगृह्य च तां कन्यां स राजा विगतज्वरः ।
स्वपुरं यास्यति प्रीतः कृतार्थेनान्तरात्मना ।
तां कन्यामृष्यशृङ्गाय प्रदास्यति स पार्थिवः ।
ऋष्यशृङ्गोऽपि च प्रीतो लब्ध्वा भार्यां भविष्यति ।

[(l 1) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 अपुत्रस्त्वङ्गराजो वै V1 अङ्गराज * * * * (for the prior half) V4 °राजो (for लोमपादो) Ś1 D2 3 5 7 11 12 °पादः इति श्रुत° (for the post. half) —(l 2) D12 राजा तं M4 च राजा (for राजानं) M4 प्रार्थयिष्यति भूमिप (for the post half) —(l 3) D1 M4 अनपत्यस्य V3 D12 सख्ये (for सखे) D1 M4 transp दातुं and त्वम् Ś1 D2 3 5 6 7 9 11 12 अनपत्योऽस्मि धर्मज्ञ कन्येयं मम (D2 3 wrongly om one म) °पत्या —D1 om line 4 —(l 4) The prior half = 1 9 31c N V4 D2 5 6 7 9 10 12 M4 शान्ता D3 शान्तं Ś1 पुत्रार्थी D3 11 12 वै (for पुत्रार्थं) Ś1 N2 V4 D2 5 6 7 10–12 वरवर्णिनी M4 स कन्यां पुत्रिकाहेतोर्ददस्व मां प्रभो * * —(l 5) D1 श्रुत्वा च (hypermetric) D1 M1 श्रात्वा (for वाक्यं) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 ततो राजा दशरथः (for the prior half) V3 °त्मकः Ś1 D2 6 12 मनसापि (D12 °पि) चिन्तयन् सः (D2 स D6 तद्) D1 चिन्तित्य मनसा चिरं (for the post half) —(l 6) V3 om. (erroneously) D2 3 7 तान् (for तां) D1 तस्यै (for कन्यां) M4 पुत्रकामाय (for तां कन्यां) D2 M4 मुनिवरे स्थितां (for अङ्गाधिपाय सः) —(l 7) V3 सगृह्य स (for प्रतिगृह्य) Ś1 B1 (missing) D2 3 5 7 11 12 तु (for च) V4 राजा कन्यां स (by transp) —(l 8) N V3 B1 3 4 D12 यास्यते Ś1 D2 3 5 6 7 9 11 12 द्विज M4 प्रीत (for प्रीत) Ś1 D1 3 6 7 9 12 प्र(D2 erroneously om. प्र)हृष्टेन (for कृतार्थेन) —(l 9) Ś1 repeats line 9 (var) after 8 Ś1 D2 11 12 कन्यां तां (by transp) V1 च (for स) Ś1 स चेश्वरः (second time) V3 नराधिपः D2 3 5 7 9 11 12 स वीर्यवान् (for स पार्थिवः) D1 M4 स प्रदास्यति (by transp) वीर्यवान् (for the post half) —For ins. see below —(l 10) V2 हो V3 सं (for च) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 सत्यप्रतिज्ञो (D2 °ज्ञो) राजा (for the prior half) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 स च (D2 सर्व)शुद्धो N लब्धभार्यो (for लब्ध्वा भार्यां)]

—After line 9 B1 M4 ins

323* आगमिष्यति विप्रो वै विषये नास्य वर्षति ।
तस्यागमनादेव वर्षिष्यति शतक्रतुः ।

[(l 1) B1 आनेष्यति कमलदेवो (for the prior half) M4 देवे न (for नास्य) —(l 2) M4 पुत्रेवाभिवर्षति (for the post half)]

8 a) D12 T1 2 G1 2 स तु M3 स तु (for तं च) —b) V3 द्रष्टुकामः Dt D1 2 S (except M3) यशस्कामः ; Cg as in text —d) Ś1 प्रहृष्टेनान्तरात्मना —B1 r (ditto) from रि in वरयिष्यति up to ष्य in 11d (cf B3 variant) after ष्य in 11d —For 8c 9d D1 subst while M4 for 8

324* तं च राजा दशरथो होतारं वरयिष्यति ।
यष्टुं यज्ञं पुत्रकामः समुपेत्य कृताञ्जलिः ।

—After 8 in the place of 9ab Ś1 wrongly repeats (var) line 9 of 322*

9 Ś1 om 9ab —ab) V4 यज्ञार्थे च (hypermetric) V1 धर्मार्थं च B1 om (hapl first time) (for स्वर्गार्थं च) N B3 D10 13 नराधिपः D1 नरवरः D1 जनेश्वरः M1 स्वर्गार्थी पुत्रकामश्च यष्टुं स्यामिति भूपतिः —c) Ś1 N V B D1 5 6 9 11 M4 लप्स्यते Ś1 V1 B1 सततं V1 V3 D10 स तु त्वं V1 4 D1 8 7 स च तं (by transp) B2 4 D1 11 स(D6 च)तान् ; D12 च ततः G1 2 च स तान् (for च स तं) B1 G1 3 कामान् (for कामं) —d) D1 °मुख्याः D1 विप्र° D11 द्विज° (for द्विजमुख्याद्) D1 विशांपते N V B D10 13 M4 ऋषिपुत्रा(D1 °त्रा)द्वाशिव (N V4 1 B1 °रेश्वर)

10 a) V1 पुत्रास्तस्य V3 पुत्रा यस्य D1 4 5 7 10 11 पुत्राश्चास्य —b) Ś1 N V B D1 10–13 M4 ऽजेयाः (for

एवं स देवप्रवरः पूर्वं कथितवान्कथाम् ।
सनत्कुमारो भगवान्पुरा देवयुगे प्रभुः ॥ ११
स त्वं पुरुषशार्दूल तमानय सुसत्कृतम् ।
स्वयमेव महाराज गत्वा सबलवाहनः ॥ १२
अनुमान्य वसिष्ठं च सूतवाक्यं निशम्य च ।
सान्तःपुरः सहामात्यः प्रययौ यत्र स द्विजः ॥ १३
वनानि सरितश्चैव व्यतिक्रम्य शनैः शनैः ।
अभिचक्राम तं देशं यत्र वै मुनिपुंगवः ॥ १४
आसाद्य तं द्विजश्रेष्ठं रोमपादसमीपगम् ।
ऋषिपुत्रं ददर्शादौ दीप्यमानमिवानलम् ॥ १५ G 1 10 19 B 1 11 16 L 1 9 18

विस्मा) —cd) D14 सर्वे (for सर्वं) Dt D8 8 सर्वभूतेषु Ñ V B D10 13 M4 कुलकीर्ति(B2 °कीर्त)यशोमान(B1 °नाम, D13 °दान)धर्म(V3 °धन)सतानप्रर्थना

11 a) V2 4 स एव (by transp) D2 देन (for देव) Ñ V1-3 B D10 13 M4 पितरो, V4 पितामहरो (hypermetric) —b) D3 7 पुरा (for पूर्वं) G3 कथा (for कथाम्) Ñ V B D10 13 M4 भविष्यमि(D13 °त्रि)दसुतस्वान् —After एव (cf B1 variant) B1 repeats (ditto ?) the portion of the text from नि in वारयिष्यति in 8d, up to एव in b here —c) D1 भगवन् —d) D1 इमाः (for पुरा) D3 3 7 प्रभो (for प्रभु) Ñ V B D1 10 13 M4 मुनिसमागमे

12 a) Ś1 D5 12 मनयशोमूले, D1-3 7 8 11 मनुजशार्दूल —b) D11 तमान * D2 3 7 8 सुसस्कृत —c) D4 च राजेन्द्र, T3 G1 M3 °राजो (for महाराज) —d) D2 4 7 स्वयत्न D3 °न, G1 -वाहन (by metathesis) (for वाहन) Ś1 D5 8 12 समृत्सबलवाहन —For 12 and 13 Ñ V B D11 11 (for 12c-13d) 13 M4 subst 327*

—After 12, Ś1 D1 3 6 7 9 11 (after l 6 of 327*) 13 ins

325* सूतस्य वचन श्रुत्वा राजा सपूर्णमानस ।
[D11 स तस्य (for सूतस्य)]

—while Dt D6 8 G3 ins

326* सुमन्त्रस्य वच श्रुत्वा हृष्टो दशरथोऽभवत् ।

13 a) D1 अनुगम्य D9 स (for च) —b) D1 सूतक वाक्य (hypermetric) Ś1 D5 9 13 निशेद्य च, Dt D6 8 निशाम्य च (sic) D3 3 7 11 न्यवेदयत् —After 13ab Ś1 D1-3 4 7 9 12 13 T1 2 G3 ins l 7 of 327* —c) Ś1 D6 11 सौ(D8 सां)त पुराव् —For 12 and 13 Ñ V B D10 11(for 12c-13d) 13 M4 subst

327* स त्व नृपतिशार्दूल समानयितुमर्हसि ।
विभाण्डकसुत राजा वरयित्वा मतो गुरुम् ।
इति श्रुत्वा दशरथ सुमन्त्रस्य सुमन्त्रितम् ।
वसिष्ठ समुपागम्य ततो वचनमब्रवीत् ।
सुमन्त्रोऽद्य यदर्थेचमनुज्ञा दातुमर्हसि ।
वसिष्ठोऽपि वच श्रुत्वा तथेति प्रत्यपद्यत ।
सोऽनुज्ञातो वसिष्ठेन राजा सुप्रीतमानस ।
सुमन्त्रवचनात्पूर्ण प्रयातुमुपचक्रमे ।
ऋष्यशृङ्ग वरयितु सामात्य सपुरोहित ।
सान्तःपुरजनश्चैव प्रयासौ द्विजसत्तम ।

[D11 om l 1 —(l 1) M4 एव (for स त) V1 B4 M4 तस्य (V1 तस्मिन्न hypermetric) नेतुमिहार्हसि —For ins see below —B1 om l 2-5 —(l 2) V1 ज्ञात्वा (for गत्वा) Ñ1 चात्मनो (hypermetric) (for [आ]त्मनो) —(l 3) Ñ1 सुमन्त्रस्य (sic) V3 च मन्त्रि V4 D10 11 13 M4 सुमन्त्रिण (D10 °न) B4 स मन्त्रिन (for सुमन्त्रितम्) —(l 4) Ñ1 उपागम्योक्त (sic) V2 4 D11 13 उप(V4 °पा)गम्यैवम् (D11 °व) V3 B2 M4 उप (M4 अभि)गम्येद (for समुपागम्य) V1 B4 स वसिष्ठमुपागम्य (for the prior half) Ñ1 V2 4 D11 (with hiatus) 13 इद M4 तदा (for ततो) —(l 5) D11 [ए]व मनुज्ञातुम् (for [ए]वमनुज्ञा दातुम्) —(l 6) V B1 2 4 D11 13 च तत् (for वच) V3-4 D13 प्रतिपद्यत (V3 °ते) —After l 6 D11 ins 325* —(l 7) Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 14 T1 2 G3 वसिष्ठाभ्य(D5 °भ्य)नुज्ञातो राजा (D1 प्रीतो) दशरथस्तदा (D1 °था D13 °स्य च D14 T1 2 G3 सपूर्णमानस) —(l 8) D13 वचसा (for -वचनाद्) V1 स (for प्र) —(l 9) V4 समासाद्य पुरो° D11 लोमपादस्य वै पुर (for the post half) —D14 om line 10 —(l 10) D4 शान्त° (for सान्त°) B4 यथा (for यत्र)]

—After l 1 B3 ins

328* कार्यसिद्धिं तदा मेने विभाण्डकसुताच्छ्रयम् ।

14 a) D2 हरितश्च (for सरितश्च) —b) D1 विनिष्क्रम्य —c) Ś1 D5 9 11 13 व्यतिचक्राम, D2 3 7 प्रतिपेदे स (for अभि°) —d) G2 पुत्र (sic) (for यत्र) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 [स]सौ (for वै) D9 °सत्तम (for °पुंगव) —For 14 Ñ V B D1 (line 2 only for 14cd) 10 13 M4 subst while Ś1 D5 9 11 12 ins after 14 whereas D2 3 7 subst for 13cd

329* अर्वांश्च विविधान्देशान्ग्रामा नातिचिरेण स ।
रोमपादपुर श्रीमान्प्रविवेशाभिपूजित ।

[Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 om l 1 —(l 1) Ñ1 V1 B1 M4 मार्गांश्च M4 तत् B2 त M4 ह (for स) —(l 2) Ñ1 V1 B1 3 4 D10 13 °पुरी V3 °पा पुर V4 °दायन M4 रोमपादगृह, Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 प्राप्य, V1 धीमान् M4 श्रीमद् (for श्रीमान्) Ś1 D3 5 7 9 11 12 सु° V4 [अ]नि° D2 स पूजित D10 [अ]नि°]

15 ab) G1 द्विज, G2 M1 मुनि (for द्विज) M3 -समन्वित (for -समीपगम्) Ś1 Ñ V B D1 3 5-12 M4 तथासाद(V3 D1 ततो ददर्श)राजा स(Ś1 D5 9 11 12 राजा ऋ

G 1 10 20 B 1 11 16 L 1 9 18 ततो राजा यथान्यायं पूजां चक्रे विशेषतः ।
सखित्वात्तस्य वै राज्ञः प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥ १६
रोमपादेन चाख्यातमृषिपुत्राय धीमते ।
सख्यं संबन्धकं चैव तदा तं प्रत्यपूजयत् ॥ १७
एवं सुसत्कृतस्तेन सहोषित्वा नरर्षभ ।
सप्ताष्टदिवसान्राजा राजानमिदमब्रवीत् ॥ १८
शान्ता तव सुता राजन्सह भर्त्रा विशांपते ।
मदीयं नगरं यातु कार्यं हि महदुद्यतम् ॥ १९
तथेति राजा संश्रुत्य गमनं तस्य धीमतः ।
उवाच वचनं विप्रं गच्छ त्वं सह भार्यया ॥ २०

D1 रामासौ M4 राजान्)रोमपादनिवेशने (Ś1 V4 D5 12 °न) —For 15ab D2 3 7 subst 1 7 of 329* —c) Ś1 T3 ऋषेः पुत्र V4 ऋषिपुत्रो Ś1 D2 3 5 7 9 11 13 °सौ Ñ V B (B3 m) D1 10 13 M4 दशरथो B3 °थ, Dt D6 8 Ct °थो, M1 °जौ (sic) Cg as in text (for ददर्शादौ) —d) V4 °मान (for °मानम्) V4 [आ]चमौ B4 [आ]नस (for [आ]नलम्) D3 °विमानल (by metathesis) (for °मिवानलम्)

16 ab) Ś1 D1 3 5 7 9 11 14 °रोमपाद पूजां तस्य(D3 7 transp पूजा and तस्य)चकार ह (Ś1 °येत् [sic] D11 स) —c) Ś1 D1 8 12 तत्र M2 भस्य (for तस्य) Ś1 B1 D2 3 9 11 12 राज्ञश्च D2 3 7 भूपस्य (for वै राज्ञ) —For 16 N V B (B4 for 16ab only) D10 13 M1 subst while D1 ins after 15

330* ततो राजा दशरथ प्रियातिथिमुपागतम् ।
पूजया प्रतिजग्राह प्रीयमाणोऽनुरूपया ।

[D1 13 om l 2 —(l 2) V1 °रूपा B1 (marg as in text) °रूपया (for °रूपया)]

17 V5 om 17 For 17 20 Ñ V1 B1 2 D10 M4 subst 331* Ś1 V2 4 B3 4 D1 3 5 7 9 11 13 read 17 (V2 4 B3 4 D1 13 17ab) after 20ab —a) Ś1 V2 4 B3 4 D1 3 5 7 9 11 13 रोमपादोऽगमद्वक्तु (V2 4 B3 4 D13 °सूर्णी D9 °पि तत्सर्वं) —After 17ab V2 4 B3 4 D1 13 ins 331* V2 4 B3 4 D1 13 om 17cd —c) Ś1 D2 3 5 7 11 13 सावधि(D2 5 12 °ध)कं D3 8 सवधिन (D9 °ता) (for संबन्धकं) —d) G1 3 तथा M3 ततस् (for तदा) Ś1 D2 3 5 7 9 11 13 तत्सर्वं (D2 3 9 transp तत् and सर्वं) प्रत्यवेदयत् —After 17 Ś1 D2 3 5 7 9 11 13 ins 331*

18 a) Ś1 V2-4 B3 4 D3 5 7 11 स एव° D1 2 9 स एव (D3 एव)सत्कृ(D1 पूजि)त° D13 M2 पुत्र स° —b) Ś1 V2-4 B3 4 D1 3 5 7 9 11 13 वसस्तत्र (for सहोषित्वा) V3 °र्षभ B3 4 तत्र° G3 M1 नराधिप (for नरर्षभ) —c) V2 4 D5 11 13 M3 °ष्टौ D6 °ष्ट (sic) D13 सप्तस (for सप्ताष्ट) V2-4 B3 4 D1 5 7 13 दिवस (for दिवसान्) V2-4 B3 4 D13 यावत् Dt om (hapl) D11 रा* (for राजा) —d) Ś1 V2-4 B3 4 D1 3 5 7 9 11 13 ततो(D1 ° नाना)वचनम् (for राजानमिदम्)

19 a) Ś1 V2-4 B3 4 D1 3 5 7 9 11 13 वीर (for राजन्) —b) V2 स च (for सह) V3 D5 T2 3 मता (sic) —c) V4 4 मदीय B4 मदीयां नगरीं —d) D13 तु T3 च (for हि) B3 4 तावद् (for महद्) V3 4 B3 4 D9 उद्यता D11 भज मे D13 अद्भुत Ct as in text (for उद्यतम्)

20 a) V2 4 अथ (for तथा) T2 ससूत्य (sic) —b) V3 4 B3 4 D13 नगर (for गमन) —After 20ab Ś1 V3 4 B3 4 D1 3 5 7 9 11 13 read 17 —c) Dt D6 T3 विप्र (for विप्रं) —For 20cd Ś1 V2-4 B3 4 D1 3 5 7 9 11 13 subst l 8 of 331* —For 17 20 Ñ V1 B1 2 D10 M4 subst while Ś1 V2 4 B3 4 D1 3 5 7 9 11 13 (V2 4 B3 4 D1 13 after 17ab) ins (subst l 8 for 20cd V3 also) after 17 V3 after 20ab

331* ऋष्यशृङ्गाय चैवेन न्यवेदयदनन्तरम् ।
अयं राजा दशरथः सखा मे दयितः सुहृत् ।
अपत्यार्थं मयानेन दत्तेयं वरवर्णिनी ।
याचमानस्य मे ब्रह्मन्शान्ता प्रियतरा मया ।
सोऽयं ते श्वशुरो विप्र यथैवाहं तथा नृप ।
शरणं त्वामनुप्राप्तः पुत्रार्थी द्विजसत्तम ।
पुत्रकाममिमं तात सफलं कर्तुमर्हसि ।
तदेवमुक्तो गत्वा शान्तया सह भार्यया ।

[Ś1 D2 3 5 7 9 11 13 om l 1 —(l 1) D1 ऋषि° D4 अप्य° (sic) (for ऋष्य°) D2 [इ]ति (for [ए]न) —(l 2) D11 अग (for अय) M4 यो (for मे) Ñ V B D10 13 M4 दयि (B1 °यि D13 °य)तो भूप (V1 तृ°प [sic] M4 मम) (for दयित सुहृत्) —Ct cites l 3 5 as in Ñ V B etc —(l 3) Ś1 समा° (for मया°) Ñ V B D10 13 M4 अनेन वैतपत्याय (for the prior half) V2 मे (for [इ]यं) —(l 4) Ś1 D1 याच्य° V3 B3 (m) D1 °नाय (for याचमानस्य) V5 B3 (m)वै (for मे) B3 (marg) as in text D1 विप्र D13 भूमान् (for ब्रह्मन्) N B3 D6 याचते पुत्रकाये च (B m °त्राय) V1 2 4 B1 2 4 M4 याचते(B1 सा च मे)पुत्रकृतिका (V1 °प्रकृतिका hypermetric) D10 याचते पुत्रिकामुत्र (for the prior half) D4 बाला V2 B3 (m) 4 °रामा D11 प्रियत* (for °तरा) Ś1 D2 3 M4 [आ]मत (D2 3 °ता) D3 9 12 13 मया (for [आ]त्मजा) —(l 5) V3 तवायं D10 स्वयं वै (for सोऽयं ते) D3 श्वशुरे (for श्वशुरो) N V B D10 12 13 M4 ब्रह्मन् (for विप्र) D2 सोय श्वशुरो विप्रस्य (unmetrical) (for the prior half) D13 वा (for [ए]व) B4 हि (for [अ]ह) D2 3 7 तव (D5 तथा) प्रिय (D3 °या) (for तथा नृप) —(l 6) Ś1 शरणार्थे (for शरणं त्वाम्) B3 transp गतः (m) and त्वामनुप्राप्त Ś1 D5 12 13 पुत्रार्थे (D11 °र्थे) (for °र्थी) V2 4 D13 °म B1

ऋषिपुत्रः प्रतिश्रुत्य तथेत्याह नृपं तदा ।
स नृपेणाभ्यनुज्ञातः प्रययौ सह भार्यया ॥ २१

तावन्योन्याञ्जलिं कृत्वा स्नेहात्संश्लिष्य चोरसा ।
ननन्दतुर्दशरथो रोमपादश्च वीर्यवान् ॥ २२

ततः सुहृदमापृच्छ्य प्रस्थितो रघुनन्दनः ।
पौरेभ्यः प्रेषयामास दूतान्वै शीघ्रगामिनः ।
क्रियतां नगरं सर्वं क्षिप्रमेव स्वलंकृतम् ॥ २३

ततः प्रहृष्टाः पौरास्ते श्रुत्वा राजानमागतम् ।
तथा प्रचक्रुस्तत्सर्वं राज्ञा यत्प्रेषितं तदा ॥ २४

G 1 10.33 B 1 11 26 L 1 9 31

°स्य (before विमर्ं म wrongly om) D11 मुनि° (for दिवस्तम) —(l 7) D8 इद (for इम) Ñ V B D10 तावद् M4 गत्वा (for तान) Ñ V B D10 13 M4 तं च (V2 B1 चो) जहितुम् (for सान्त्वतुम्) —(l 8) V2 क्षेम° V3 तर° (for तारयैनम्) B1 transp सह and भार्यया]

21 D13 om (hapl) 21 —a) Ś1 D1 3 5 7 8 11 12 °ग्रोय(D2 °पि) तच्छ्रुत्वा (D13 °त्य) Ñ V B D2 M4 °तथरत्कृत्वा (V4 °कस्, D2 °त श्रुत्वा) —b) D12 °त्या* (for °त्याह) D5 प्रति, G2 तथा (for तदा) Ñ V B D10 M4 सद्रा(B1 त वा)त्य (V2 B1 3 4 M4 °क्ये V4 °कथा)सम (V4 °कृष्य M4 °तद्)नतर —After 21ab, Ś1 D1 3 5 8 11 12 ins

334* गच्छेति विप्रवचनान्नानोवाच ततो नृपम् ।
[D11 गच्छेति D5 नृप तत D12 तथा नृप]

—c) Ś1 D5 3 ऋषिणा च D1 5 7 8 11 12 नृपेण च (D11 °पेर D12 °था) (for स नृपेण) Ñ V B D10 M4 तमनु ज्ञाप्य नृपतिं

23 a) Dt D6 8 पौरेषु M4 चोदयामास —For 22-23cd Ś1 D1 3 4 8 11 12 subst

333* तावन्योन्यं च कुशलं सम्प्रष्टुं श्लिष्य चोरसा ।
गमने मतिमाधत्त राजा दशरथस्तदा ।
सोऽनुज्ञातो दशरथस्तेन राज्ञा महीपतिः ।
प्रययौ स्वां पुरीं वीरः शान्तामादाय सत्वरम् ।
ततो राजा प्रहृष्टात्मा प्रेषयामास वै तदा ।

[(l 1) D2 °न्य D13 °न्य (both submetrical) (for °न्यं च) D14 तावन्येन° D5 तावन्येव तु कु° (sic) D11 तवान्यो ** ° (by metathesis) (for the prior half) D1 3 8 11 कृत्वा (D8 11 पृष्ट्वा) संश्लिष्य° D12 तु पृष्ट्वाश्लिष्य (sic) वा तसं (for the post half) —(l 2) Ś1 °दश D5 मतिमाधत्त (sic) D11 [अ]थय राजा तु (for मतिमाधत्त) D11 मति D13 रा* (for राजा) D8 तथा (for तदा) —(l 4) D8 रव (sic) (for स्वां) D8 धीर (for वीर) D8 सत्वर —(l 5) Ś1 D1 3 दशरथ (for प्रहृष्टात्मा) —D13 repeats from प्रेषयामास up to सर्व in 23f after 25e —D5 12 यथा (for तदा)]

—d) Ś1 D1 3 11 12 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) D1 3 8 नित्य सर्वम् (by transp)

—For 22 and 23 Ñ V B D10 13 M4 subst

334* रोमपादस्ततो राजा परिष्वज्याभिपूज्य च ।
अनुजज्ञे पुरं गन्तुं भूयो दशरथं स्वकम् ।
ततस्तेनाभ्यनुज्ञातस्तामादाय द्विजर्षभम् ।
शान्तया सहितं काले प्रयातुमुपचक्रमे ।
अथ राजा दशरथः पुरपालाहकारिणः ।
स्वपुरं प्रेषयामास प्रियाख्यानपुरःसरान् ।
दूता शीघ्रतरं गत्वा युष्माभिर्मम शासनात् ।
क्रियतां मे पुरं शीघ्रं सर्वतः समलंकृतम् ।

[(l 1) M4 °पा° (for रोमपादस्) V4 तत (for ततो) V1 [अ]भि** च B1 °पूजित D1 °चाय च (for [अ]भिपूज्य च) —(l 2) V1 अनुयज्ञ, B2 °पते M4 °ज्ञात (for °ज्ञे) V1 स्व गतु B4 पुरी गतु D13 तनस्त च V3 भूय M4 राजा (for भूयो) D13 स्वय V4 दशरथ स्वम —(l 3) V2 °ज्ञात D10 °ज्ञातं D13 °ज्ञाते (for [अ]भ्यनुज्ञातम्) B4 तान् (for ताम्) B1 समादाय —(l 4) Ñ V3 B2 3 D10 सहित V4 सहि* D7 राजा (for काले) —(l 5) B1 आगुरक्षिण —(l 6) Ñ B3 D13 13 °रीं V1 स्वपुरम् (hypermetric) (for स्वपुर) M4 स्वराजेश पुर° (for the post half) —For ins see below —(l 7) Ñ1 V2 इति V1 दत (for दूत) —V3 4 D13 om l 8 —(l 8) D7 हि M4 ते (for मे) D10 पुरी B1 सर्व (for शीघ्र) Ñ1 स्वस्य° Ñ2 D10 °कृत (Ñ2 sic) V1 स्वस्ल° D7 M4 सम्यक्कृत (for समलंकृतम्)]

—After l 6 B1 ins

335* अभ्यनुज्ञातस्य गमने शान्तया सह भार्यया ।

—After 23 Dt D6 8 14 S (except M4) Cg k t m

336* धूपितं सिक्तसंमृष्टं पताकाभिरलंकृतम् ।

24 ab) D5 प्रविष्टा (for प्रहृष्टा) Ś1 तु (for ते) Ñ V1 2 B D7 10 M4 ते हृष्टमनसो गत्वा शीघ्रं नृपतिशासनात् —G4 om 24cd —cd) D2 3 तथा G1 2 तत (for तथा) Ś1 Dt D1 3 4 5 8 11 12 चक्रुश्च (for प्रचक्रुस्) D6 तथा च प्रतिचक्रुस्तु D5 यद्राज्ञा (by transp) D2 प्रेषित D1 कथित T1 प्रेषित (for प्रषितं) T2 तथा Ñ V B D7 10 13 M4 तथा चक्रुर्यथाज्ञप्तं पुरं (B4 पुर) भवनम् (V1 तस्मिन V4 B1 D7 वत्नम्)शुभम् —After 24 M4 ins

337* यत्प्रेषितं यत्नेन राजा दशरथेन च ।
कृत्वा दूतान्द्विजो राम प्रययाम सत्वरम् ।
ततो निवेदयामासुर्गत्वा तस्मै महात्मने ।
श्रुत्वा तु तदा वचनं पुरस्त्राय द्विजर्षभम् ।

G 1 10 31 B 1 11 26 L 1 9 32 ततः स्वलंकृतं राजा नगरं प्रविवेश ह ।
शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषैः पुरस्कृत्य द्विजर्षभम् ॥ २५
ततः प्रमुदिताः सर्वे दृष्ट्वा वै नागरा द्विजम् ।
प्रवेश्यमानं सत्कृत्य नरेन्द्रेणेन्द्रकर्मणा ॥ २६
अन्तःपुरं प्रवेश्यैनं पूजां कृत्वा तु शास्त्रतः ।
कृतकृत्यं तदात्मानं मेने तस्योपवाहनात् ॥ २७
अन्तःपुराणि सर्वाणि शान्तां दृष्ट्वा तथागताम् ।
सह भर्त्रा विशालाक्षीं प्रीत्यानन्दमुपागमन् ॥ २८
पूज्यमाना च ताभिः सा राज्ञा चैव विशेषतः ।
उवास तत्र सुखिता कंचित्कालं सहद्विजा ॥ २९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

25 a) M3 हृष्ट (for तत) D5 11 13 G1 M3 स्व (D11 M3 स्व)लंकृतो (D11 °तं) —b) V1 *विवेश Ñ1 V1 3 B D13 सद्, V4 तत्र (hypermetric) T3 G2 हा (for ह) M4 प्रविवेश पुरोत्तमं —c) Ñ V1 4 B1 2 D10 सर्वे V3 B3 सर्वै B1 D2 3 स वै (for शङ्ख) Dt D4 8 निहदि, D1 -संघोषै D13 निर्घोष (sic) (for निघोषै) Ñ V B D7 10 13 M4 -तूर्यनिनादन (for -दुन्दुभिनिर्घोषै) —After 25c D12 repeats (erroneously) from प्रेषयामास in line 5 of 333* up to मेव in 23f —After 25c M3 ins
338* भेरीपटहनि स्वनैः ।
यादृभिर्वन्ध्यमानश्च
—d) Dt D6 8 13 °त्वा D3 °स्तुत्य (for पुरस्कृत्य) G1 3 M1 2 द्विजोत्तम
26 b) D2 ते D4 14 S (except M4) Cg k तौ (for वै) G1 द्विजा (for द्विजम्) —c) D2 T3 प्रविश्यमानं D6 संस्कृत्य (for सत्कृत्य) —d) D3 नगरद्विण (hypermetric) D11 -कर्मकृत् (for -कर्मणा) —For 26 Ñ V B D7 10 13 M4 subst
339* ततो सुमुदिरे पौरा दृष्ट्वा शान्तमागतम् ।
सह रेनर्षिपुत्रेण ज्वलितानलवर्चसा ।
[(l 2) Ñ1 स* (for सह) N2 V1 3 D13 सहितर्षि° D13 युक्त महर्षि° M4 स तेन मुनिपुत्रेण (for the prior half) V2 ख्यात्वा (for ज्वलिता) B2 3 [आ]नन (for [अ]नल) D7 ज्वलनार्कसमत्विषा (for the post half)]
—After 26 Dt D6 8 M3 ins
340* यथा दिवि सुरेन्द्रेण सहस्राक्षेण काश्यपम् ।
27 D1 12 om (hapl) 27 B3 om 27ab —ab) D5 6,9,14 G2 M3 3 प्रविश्यैनं Dt D3 5 8 14 T G2 M1 3 च G1 3 4 [ज]ध (for तु) D4 विधानतः (for तु शास्त्रतः) N V B1 2 4 D10 13 M4 तत्र (B4 स क) व्यशृङ्ग स्वपुर (D13 M4 °र) प्रवे (N1 B1 3 °वि) श्य नृपतिस्ततः, D7 मुनिश्रेष्ठसुत प्राप्य स भूपतिरुदारधी —c) D3 कृत कृत (sic) N V B D7 10 13 M3 4 इव G4 तथा (for तदा) —d) Ś1 D3 5 6 9 11 तस्यागमात्प्रभु N V B D7 10 13 M4 पूर्ण (V3 4 °र्ण) मनोरथ (V2 4 °थ) T1 °सनात् (for तस्योपवाहनात्)
28 a) N V B D7 10 13 M4 अंत:पुरजन (V4 °ना) स्त्रा (V3 °नो वा) पि —b) T2 समागता Ś1 N V B D1 3 5 7 9–13 M4 दृष्ट्वा शान्तागुणा (Ś1 D2 3,9 11 13 °तां तथा D3 °तां तदा) गता —c) T2 भर्ता (sic) D3 8 11 14 G1 विशालाक्षी —d) Ś1 D1 3 5 6 9 11 12 प्रच (D12 प्रीत्या) नेदन्मुदा मुदा (D1 यथा D3 11 °न्विता D3 युता D5 युता D3 13 युता) —For 28cd Ñ V B D7 10 13 M4 subst
341* मुमुदुःपूजयचैना सह भर्त्रा विलासिनीम् ।
[V1 2 पूजया चैनां V4 °यश्च वै B2 D13 °यंश्चैना D7 पूज्यमाने M4 पूज्यमाना च (for °पूजयचैना) M4 विलासिनी]
29 a) Dt D6 8 तु (for च) —c) D14 G2 उवास M3 सुखिता तत्र (by transp) —d) G1 4 द्विजमना Ck t ts in text (for सहद्विजा) —For 29 Ś1 D1–3 5 6 7 9 11 13 subst
342* संपूज्यमान स्तुतिभिर्यथा राजा विशेषत ।
उवास तत्र स सुखं कंचित्काल द्विजर्षभ ।
उपास्यमान शुशुभे शान्तया दिव्यरूपया ।
अरुन्धत्या यथा युक्तो वसिष्ठो ब्रह्मण सुत ।
[(l 1) D11 तत्र (for यथा) —(l 2) Ś1 D1 11 सुसुखं D7 सुसुखं (for स सुख) D5 7 9 13 किंचित् D3 °र्षभ (for द्विजर्षभ) —(l 4) D1 3 7 9 अरुन्धतीमहाबो वा (D1 °धैर्न) (for the prior half) D5 विशिष्ठो (sic) (for वसिष्ठो)]
—while Ñ V B D10 13 M4 subst 308* with the following variants
[(l 1) Ñ V2–4 B1 3 4 D10 M4 स पूज्यमान D4 परम° (hypermetric) —(l 2) B1 -समनि (for -सदनि) —(l 4) B4 तथा D13 पुरौ (for पुरे) All transp पुरे and यथा B3 from महेन्द्रस्य up to °स्रति in marg]

Colophon Ś1 D5 om (continue the Sarga) —*Kāṇḍa name* Ñ2 V4 D4 10 11 om V1 3 B D11 आदि D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Dt D6 8 14 S om Ñ V3 B D10 11 ऋष्यशृंगा (N2 V1 3 B1 3 4 °गस्य) योध्यागमनं V3 ऋष्यशृंगोपाख्याने ऋष्यशृंगायोध्याप्रवेश V4 D1–3 7 9 13 ऋष्य (D6 °षि) शृंगागमन (V4 D7 3 °नं) —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D5 11 13 omit both N2 B2 3 D10 10 (as in text) V3 12 V2 9 D1 8 D7 7 Dt D6 T G M1 3 एकादश, D3 अष्टम D6 13 M4 दशम (as in text) D1 3 14 both (11) D13 ** कांडे ** शृंगा *** नाम द ** सर्ग —After colophon G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

११

ततः काले बहुतिथे कस्मिंश्चित्सुमनोहरे ।
वसन्ते समनुप्राप्ते राज्ञो यष्टुं मनोऽभवत् ॥ १
ततः प्रसाद्य शिरसा तं विप्रं देववर्णिनम् ।
यज्ञाय वरयामास संतानार्थं कुलस्य च ॥ २
तथेति च स राजानमुवाच च सुसत्कृतः ।
संभाराः संभ्रियन्तां ते तुरगश्च विमुच्यताम् ॥ ३
ततो राजाब्रवीद्वाक्यं सुमन्त्रं मन्त्रिसत्तमम् ।
सुमन्त्रावाहय क्षिप्रमृत्विजो ब्रह्मवादिनः ॥ ४ G I 11 5 B I 12 5 L I 9 41

11

1 Ś1 D5 continue Sarga 10 T3 begins with श्रीरामाय नमः —a) Ś1 Ñ V B D5 10–13 M4 अथ, D7 अ*, Cm g k t as in text (for तत) Ñ V B D7 10,13 M4 व्यतिक्रान्ते, T3 G3,4 M2 3 °तिथौ (for बहुतिथे) —b) Ñ V B D7 10 13 M4 शिशिरे (for कस्मिंश्चित्) Ñ V B D10 13 M4 तदनन्तर, G1 सुमनोरमे —c) Ñ V B D2,3 10 13 M4 वसन्त(B4 °न्ते)समये प्राप्ते —d) Ñ V B D7 10 13 M4 राजा (for राज्ञो) D11 missing (for यष्टु) Ś1 D1 2,12 मनोगमत्, Ñ V B D7 10 11 13 M4 मनो दधे, D5 समागमत्, T3 G1 M2 मनो गत, Cm t as in text (for मनोऽभवत्)

2 a) Dt D6 8 G2 M1 प्रणम्य, D5 प्रासाद्य, Cm g as in text (for प्रसाद्य) —b) D3 वर°, D11 °वर्चस, D13 °वर्णन (sic) (for देववर्णिनम्) —c) Ś1 D1 (before corr as in D1) 11 12 यज्ञार्थं, D1 5 6 यज्ञार्थे, D2 यदर्थं (for यज्ञाय) D6 reads त्या *sup lin* in वरयामास —d) D1–3 5 संतानार्थं, D11 भत्रानार्थ (sic) Ś1 D1 3 8 9 11 12 च बुद्धिमान्, D4 14 T G2,4 M1 2 कुलस्य वै (for कुलस्य च) —For 2, Ñ V B D7 10 13 M4 subst

343* स चर्ष्यशृङ्गमभ्येत्य प्रणिपत्याभिपूज्य च ।
ब्राह्मणैः सह समन्त्र्य यज्ञ कर्तुं मनो दधे ।
होतारं वरयामास यज्ञे संतानकारणात् ।

[(l 1) B2 अवद्गत्य, D13 अभ्येति (sic) (for अभ्येत्य) D7 M4 [अ]भिराध (for [अ]भिपूज्य) —(l 2) All (except B2) om l 2 —(l 3) D7 वारया° (for वरयामास)]

3 a) D5 9 (*sup lin*) 12 Cg transp च and स M4 तेनोक्तो (for राजानम्) —b) Ś1 D1–3 5 8 11 12 प्राह (D11 °हि)सन्त्रिय, Dt D6 8 वसुधाधिप, T2 च सुसत्कृत, T1 [इ]द°, G2 M1 [ए]न सुसत्कृत, G4 च समुत्कृत (sic) (for च सुसत्कृत) Ñ V B D7 10 13 M4 उवाच (B4 क्षपिर, M4 राजा) मुपोष्य(V1 °ह्य)माधव —M4 om 3c–4b —c) D1 च D7 से (for ते) D11 सक्रियतास्ते (sic) (for संभ्रियन्तां ते) —d) D6 तुरगश्च, M3 तुरग (for तुरगश्च) Ś1 D1 3 5 7 8 11 12 ह(D5 12 हा)याश्च (D1 °यश्च D12 °ध्याश्च) द्विजात्य (D11 °श्चोत्तमा)
—For 3cd Ñ V B D10 13 subst

344* संभारयाशु नृपते संभारान्यज्ञसाधकान् ।
सदापानपराश्चात्र होतृन्यशे समानय ।
वसिष्ठप्रमुखांश्चान्यान्मन्यसे यानपि द्विजान् ।

[(l 1) V1 समारयाशु (hypermetric) V3 संभारयस्व B4 *पते (for नृपते) V3–4 -साधनान् (for -साधकान्) —(l 2) V4 सदा° (for सदापानपराश्च) —(l 3) Ñ1 V3 B2 याश्च V1 मान्यांश्च (sic) V2 च त्वम्, V4 D13 चैव, B1 अन्यान् (for चान्यान्) V1 च***नपि द्विजान्, V2 ध्यानया न्यानपि द्विजान्, V4 D13 अ (D13 ध to avoid hiatus) न्यानपि द्विजोत्तमान् (for the post half)]

—After 3 Dt D6 8 T3 G2 M1 3 read (for the second time cf v l 1 8 4) 15ab Thereafter G2 M1 cont

345* इत्युक्ते तु महाभागे सुनावक्लिष्टकर्मणि ।
[G2 आश्लिष्ट (for अक्लिष्ट)]

4 M4 om 4ab (cf v l 3) For 4ab cf 1 8 4ab —a) B1 तत्र (for ततो) Dt D6 8 G1 3 [अ]ब्रवीद् (for राजा) Dt D6 8 नृपो, G1 3 स तद् (for [अ]ब्रवीद्) Ś1 D1–3 5 7 8 11 12 G2 M1 3 Ck सूत, Ñ V1 3 B2–4 D10 एतत्, V2 4 D13 एन, B1 एव (for वाक्य) —b) Ñ V1,2 4 B D10 13 भमित स्थित V3 अमितसंस्थित (for मन्त्रिसत्तमम्) Ś1 D1–3 5 7 9 12 13 ब्राह्मणान्सपुरोहितान्, Dt D6 8 G2 M1 3 Ck ब्राह्मणान्वेदपारगान् —d) T2 ब्रह्मवादिन ॐ Ck ततो राजा सूतमब्रवीत्। किमब्रवीदित्यतो ब्राह्मणेत्यादि। हे सुमन्त्र ब्राह्मणान् वेदपारगानृत्विगादींश्चावाहय इति। ॐ —For 4cd, Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 subst.

346* क्षिप्रमानय धर्मज्ञ यज्ञार्थं मम सुव्रतान् ।
वेदविद्याव्रतस्नातान्यज्ञकर्मसुनिष्ठितान् ।
सूत्रभाष्यविदश्चैव वेदवेदाङ्गपारगान् ।
गृह्यमेधविदश्चैव वृद्धानपि कल्मिण ।
श्रोत्रियांश्च विदेशस्थान्सत्कृत्य त्वमुपानय । [5]

[D11 om l 1–3 Ñ V B1 3 D10 13 om l 2 5 D7 om l 4 5 —(l 1) Ñ V B1 3 D10 13 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) Ñ (illeg for त्वा) V2 3 B3 D10 मे गत्वा, V1 4 B1 D13 मे सूत, D7 धर्मज्ञान् (for धर्मज्ञ) D1 यज्ञार्थे (for °र्थं) Ś1 D5 स(D5 त)मनुव्रतान् D5 °सुव्रत D12 °सुव्रत (for मम सुव्रतान्) Ñ V B1 3 D10 13 गुरू(Ñ1 illeg)न्सर्वानशेषेण (for the post. half) —B2 reads lines 2 4 in marg —(l 2) Ś1 न्याय- B4 वेद (for यज्ञ) —(l 4) Ś1 B2,4 D2,3 5 8 11 12 °मेधिनो (D12 °नां) (hypermetric) (for गृह्यमेधि) B4 वृद्धांश्चापि D11 वृद्धानमपि (sic) (for वृद्धानपि) D8 कल्मिणान् (sic) (for कल्मिण) —(l 5) Ś1 B4 स्व° (for त्वमुपानय)]

G 1 11 8
B 1 12 6
L 1 9 44
ततः सुमन्त्रस्त्वरितं गत्वा त्वरितविक्रमः ।
समानयत्स तान्विप्रान्समस्तान्वेदपारगान् ॥ ५
सुयज्ञं वामदेवं च जाबालिमथ काश्यपम् ।
पुरोहितं वसिष्ठं च ये चान्ये द्विजसत्तमाः ॥ ६
तान्पूजयित्वा धर्मात्मा राजा दशरथस्तदा ।
इदं धर्मार्थसहितं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥ ७
मम लालप्यमानस्य पुत्रार्थं नास्ति वै सुखम् ।
तदर्थं हयमेधेन यक्ष्यामीति मतिर्मम ॥ ८
तदहं यष्टुमिच्छामि शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
ऋषिपुत्रप्रभावेन कामान्प्राप्स्यामि चाप्यहम् ॥ ९

On the other hand, M4 subst

347* सुमन्त्र त्वरितो ये मे तान्सर्वान्क्षिप्रमानय ।

☞ D1 D4 (second time begins with श्रीराम ३) 8 11 14 S (except M4) read for the first time st 5–21 after 1 8.4 repeating (G4 om 16 and 17) here The comm r m g k t also agree with the above MSS As all the st are not cited by the comm they are generally omitted in the notes

5 D1 D4 6 8 14 S (except M4) (all second time) transp 5 and 6 —a) T3 (second time) G4 (both times) M2 (first time) त्वरित (for त्वरितं) —c) G1 स inf lin M3 स inf lin sec m in समानयत् D1 G1 3 M1 (all both times, M2 second time before corr), D4 8 11 14 G2 4 M2 3 (all first time) सर्वान् (for विप्रान्) —d) D4 (both times) समर्थान्, G1 3 M2 3 (all first time) गुरूस्तान् (for समस्तान्) D4 G1 3 (all first time) सपुरोहितान् (for वेदपारगान्)

—For 5 Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 9–13 M4 subst

348* श्रुत्वा तु राज्ञो वचनं सुमन्त्रस्त्वरितस्तदा ।
आनयामास तान्सर्वान्ब्राह्मणान्वेदपारगान् ।

[(l 1) D2 3 7 [अ]थ (for तु) Ñ1 V2 4 B1 D13 M4 स राज(Ñ1 °ज्ञो)वचनं श्रुत्वा, Ñ2 V1 3 B2–4 D10 स राजवचनाच्चापि (for the prior half) D13 स्वमन्त्र (for सुमन्त्र) Ś1 D5 12 त्वरित, V2 सुवित्तस् (for त्वरितस्) B4 तथा (for तदा) —(l 2) Ñ V B D10 13 M4 होतृस्तान् (for तान्सर्वान्) Ñ V B D10 13 M4 वेदवेदांगपारगान् (for the post half)]

—For 5 D1 subst and reads after 6

349* तानानयद्द्विजान्राजा पूजयामास धार्मिक ।

6 D1 D4 6 8 14 S (except M4) (all second time) transp 5 and 6 —a) V2 स्वयं तु D1 सुमन्त्र (for सुयज्ञं) D12 वामद (corrupt) (for वामदेवं) —b) B1 जाबालिम् D6 (second time) कश्यपं (for काश्यपम्) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 क(D9 का)श्यपं तथा (D5 °दा) —d) Ś1 D5 तथैवान्ये द्विजातय, Ñ V B (B1 partially sup lin) D10 12 13 M4 तथा(B1 °दा)न्यान्द्विजसत्तमान् (D13 °पुंगवान्) D1 D4 8 G M1–3 (G1 3 both times others first time) ये चाप्यन्ये द्विजोत्तमा, D1 8 11 तथैवान्यान्द्विजोत्त(D11 °*)मान्, D3 7 तथान्यांश्च द्विजोत्तमान्, D4 G3 M1 2 (all second time) ये चाप्यन्ये द्विजातय, D6 तथान्ये ये द्विजातय, T3 (second time) ये चान्ये तु द्विजात(त sup lin)य

7 a) D1 पूजयित्वा तु (for तान्पूजयित्वा) D9 धर्मेण (for धर्मात्मा) Ñ V B D10 13 तानागतान्पूजयित्वा —b) T1 M3 (both first time) तथा (for तदा) —After 7ab, M3 (second time) ins

350* स्वरेण महता धीरे गम्भीरेणानुनादिना ।

—c) V2 -सदृशं, D2 -संयुक्तं, D3 -वचनं (for -सहितं) D1 D4 6 8 14 T G M1–3 (all second time) धर्मार्थसहितं युक्तं (T1 °हितं) —d) D11 तत्प्रश्नं (sic) (for श्लक्ष्णं) Ñ V B D10 transp श्लक्ष्णं and वचनं D4 G1–3 M3 (all first time) वाक्यं श्लक्ष्णमथाब्रवीत्

8 a) D1 D6 8 (all second time) Ctp (first time) तातप्य°, D3 7 वै तप्य°, Ct as in text (for लालप्यमानस्य) —b) D1 D6 8 11 T3 (second time) M3 Ct (D1 D6 8 M3 Ct first time) सुतार्थं (for पुत्रार्थं) Ś1 D5 11 13 मे (for वै) Ś1 D1–3 5 7 9 11 13 सुख (for सुखम्) —c) D1 D4 6 8 T3 G1 3 M2 (all second time) पुत्रार्थं, D1–3 7 9 12 M3 (second time) तदहं, Ct (first time) as in text (for तदर्थं) ※ Ct (first time) सुतार्थं सुतमुद्दिश्य लालप्यमानस्य पुनः पुनर्भृशं च विलपतो राज्यादिनापि सुखं न भवति । तातप्यमानस्य इति पाठे पुनः पुनर्भृशं च तपः कुर्वत इत्यर्थः । अयमेव पाठो युक्तः । पूर्वं सुतार्थं तप्यमानस्येत्युक्तेः । ※ —d) D11 यजामि (for यक्ष्यामि) D1 om (hapl) मति —For 8 Ñ V B D10 13 M4 subst

351* काङ्क्षतो ह्यनुरूपा मे संततिर्नोपपद्यते ।
तदर्थं वाजिमेधेन यक्ष्येयमिति मे मतिः ।

[(l 1) V2 कांक्षते, M4 काङ्क्षितो (sic) (for काङ्क्षतो) M4 [अ]पि (for हि) Ñ1 [अ]नुरूपाम, D13 [अ]नुरूपेण (for [अ]नुरूपा मे) —(l 2) V2 तदर्थे (for तदर्थं) Ñ1 °मेधेन (also as in text) D13 चाश्व° (for वाजिमेधेन) Ñ2 B2 यजन्नहम्, V1 यजेयम् D10 यक्ष्येयम् (for यक्ष्येयम्)]

9 a) Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 तदर्थं यष्टुकामोऽद्य (D5 11 °हं) —b) Ś1 Ñ1 V D1 3 4 D1 D4 6 8 11 13 14 S (D1 D4 6 8 T2 G1 3 M1–3 second time) हयमेधेन Ñ2 B3 D10 वाजिमेधेन, D1–3 5 7 13 हयपूर्वेण, G2 M3 (first time) विधिपूर्वेण (D1 D4 6 8 T3 G1 3 M2 3 first time and D14 T1 2 G4 both times as in text) (for शास्त्रदृष्टेन) Ñ V

ततः साध्विति तद्वाक्यं ब्राह्मणाः प्रत्यपूजयन् ।
वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे पार्थिवस्य मुखाच्च्युतम् ॥ १०
ऋष्यशृङ्गपुरोगाश्च प्रत्यूचुर्नृपतिं तदा ।
संभाराः संभ्रियन्तां ते तुरगश्च विमुच्यताम् ॥ ११
सर्वथा प्राप्स्यसे पुत्रांश्चतुरोऽमितविक्रमान् ।
यस्य ते धार्मिकी बुद्धिरियं पुत्रार्थमागता ॥ १२
ततः प्रीतोऽभवद्राजा श्रुत्वा तद्द्विजभाषितम् ।
अमात्यांश्चाब्रवीद्राजा हर्षेणेदं शुभाक्षरम् ॥ १३
गुरूणां वचनाच्छीघ्रं संभाराः संभ्रियन्तु मे ।
समर्थाधिष्ठितश्चाश्वः सोपाध्यायो विमुच्यताम् ॥ १४ G 1 11 19 B 1 12 15 L 1 9 53

B D10 13 M4 साम्नत (for कर्मणा) D6 पूर्वेण प्रत्यपूजयत् —D6 om 9^{c}–10^{b} —^{c}) Ñ V B D10 13 T1 2 G2 M1 2 (T1 2 G2 M1 second time) प्रसादेन, D2 6 11 (after corr) °ण (for -प्रभावेन) —^{d}) Ś1 D1–3 6 11 12 काम, D7 कामः (for कामान्) D3 प्रस्यामि (sic) G1 प्राप्नोमि (for प्राप्स्यामि) Ś1 D5 11 12 [अ]ह द्विजा, D1 [अ]भीप्सित, D3 चाप्यह (for चाप्यहम्) Ñ V B D10 13 M4 भवता चापि तेजसा —For 9^{cd}, Dt D4 6 8 14 T G M1–3 Cm g k t (all first time) subst

352* कथं प्राप्स्याम्यहं काम बुद्धिरत्र विचार्यताम् ।
[Dt D6 8 विचिन्त्यता (for विचार्यताम्)]

—After 9 Ñ V B D10 11 13 M4 ins

353* अनुगृह्णन्तु मामत्र भवन्तः शरणागतम् ।
[M4 तत्र (for अत्र)]

10 D6 om 10^{ab} (cf v l 9) —^{a}) V4 साधु (for तत) V2 चाभाष्य (for तद्वाक्य) —^{b}) Ñ V B D10 13 M4 तेभ्य°, D2 तत्र°, D3 7 सम° (for प्रत्यपूजयन्) —^{c}) Ñ V B D10 13 M4 प्रीता (for सर्वे) M3 वसिष्ठमुख्या सर्वे च —^{d}) Dt D6 8 14 S (except M4) Ct (all first time) सुखेरितं, D1 2 9 मुखच्युत, G2 (second time) मुखा च्च्युत, Cg (first time) as in text (for मुखाच्च्युतम्) Ñ V3–4 B D10 13 M4 प्रशशंसुश्च त नृप, V1 प्रशशंसुत नृप (sic)

11 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 ते (for च) —^{b}) Ñ V B D10 13 M4 तमूचुर्, D12 प्रसर्वं (sic) (for प्रत्यूचुर्) Ś1 D1–3 5 7 11–13 तत, Ñ V B D10 M4 पुन (for तदा) T2 (second time) प्रत्युवाच महीपतिं —For 11^{ab} Dt D4 6 8 14 T G M1–3 (all first time) subst

354* ऊचुश्च परमप्रीता सर्वे दशरथ वच ।

11^{cd}–3^{cd} —^{c}) D12 समार (sic) (for संभारा) V2 3 D2 सम्भृयता, B4 सन्निपातात् (both sic) (for संभ्रियन्तां) Ñ V B D10 13 च, M3 चै (for ते) —^{d}) Ñ V1 B2–4 D10 M3 (first time) तुरगश्च, V2 4 तुरगं च D1 तुरगस्य (sic) (for तुरगश्च) V3 प्रमुच्यता (for विमुच्यताम्) —After 11, Dt D4 8 T2 (for the third time cf v l 3) D4 M2 (for the second time cf v l 1 8 4) read 15^{ab}

12 ^{a}) M3 सर्वथा (°था *inf lin sec m*) D3 प्रा स्यसे (sic) (for प्राप्स्यसे) —^{b}) M3 reads श्च *inf lin* in पुत्राश्च D4 T2 (both second time) चत्वारो (for चतुरो) Ś1 श्रेयस (for विक्रमान्) Dt D4 6 8 14 T G M1–3 (all first time) अमित्रे(D4 T2 °प्री)ताश्च पार्थिव (T2 राघव) —^{d}) D2 3 7 ईदृशी (D2 इय ते) समुपागता —For 12 Ñ V B D10 13 subst

355* प्राप्तासि नियत पुत्रानीप्सितान्परमद्युतीन् ।
पुत्रार्थे धर्मसंयुक्ता यस्य ते मतिरीदृशी ।

[(l 1) V2 3 4 B1 3 4 D10 प्राप्नोमि, D13 प्राप्नोषि (for प्राप्तासि) V1 * * * द्युतीन्, V2 अमर° (for परमद्युतीन्) —(l 2) V3 4 पुत्रार्थं (for पुत्रार्थे)]

13 ^{a}) Dt D6 8 (all first time) तुष्टो (for प्रीतो) —^{b}) Ñ V B Dt D4 6 10 13 T2 G1 M2 3 (Dt D4 6 M2 3 first time, T2 both times) [ए]तद्, Dt D6 8 (all second time) तु, D1 2 च, D4 (second time) [ए]व (for तद्) Ñ V B D10 13 ऋषि° (for द्विजभाषितम्) —^{c}) Dt D6 8 (all both times) ह्यब्रवीद् (for चाब्रवीद्) Ś1 D1–3 5 7 9 12 M4 तत्र (for राजा) D11 अमत्याश्चावचीत्र (sic) —^{d}) T2 (second time) च (for [इ]द) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 हर्षेणाकुलाक्षर, Dt D6 8 (all first time) हर्षव्याकुललोचन, D4 14 S (except M4) Cg k (all first time) हर्षपर्याकुलेक्षण —For 13^{cd}, Ñ V B D10 13 subst

356* सुमन्त्रप्रभृतींश्चैवमब्रवीन्मन्त्रिसत्तमान् ।
[D13 मन्त्रिणस्तदा (for मन्त्रिसत्तमान्)]

14 ^{ab}) D2 वचन (for वचनाच्च) T2 (second time) समारान् (for संभारा) D2 सम्भृयेतु (sic) (for संभ्रियन्तु) Dt D4 6 8 14 S (except M4) (D14 T2 G1 both times others first time) संभारा संभ्रियतां मे गुरूणां वचनादिह —For 14^{ab} Ñ V B D10 13 subst

357* गुरूणामाज्ञयैषा मे यज्ञसंभारविस्तर ।
आशु संभ्रियतां कृत्स्नो युष्माभिर्मम चाज्ञया ।

[V1 [ए]व * B4 [ए]षेपा मे (hypermetric) (for [ए]षां मे) Ñ2 य *, B1 यज्ञे (for यज्ञ) B1 विस्तरे, D10 विस्तराद् (for विस्तर) —(l 2) V2 3 सम्भृयतां B4 सन्नमिता (sic) (for संभ्रियतां) V2 कृत्स्न (for कृत्स्नो) Ñ2 V1 3 B2 4 D10 वाक्यात् (for चाज्ञया)]

—Thereafter cont

358* यथा न भवति छिद्र येनचित्तद्विधीयताम् ।

[V1 केनचिद्विधीयता (sic) V4 D13 तथा नीतिर्विधीयता (for the post half)]

G 1 11 19 B 1 12 16 L 1 9 54 सरय्वाश्चोत्तरे तीरे यज्ञभूमिर्विधीयताम् ।
शान्तयश्चाभिवर्धन्तां यथाकल्पं यथाविधि ॥ १५

शक्यः कर्तुमयं यज्ञः सर्वेणापि महीक्षिता ।
नापराधो भवेत्कष्टो यद्यस्मिन्क्रतुसत्तमे ॥ १६

छिद्रं हि मृगयन्तेऽत्र विद्वांसो ब्रह्मराक्षसाः ।
विधिहीनस्य यज्ञस्य सद्यः कर्ता विनश्यति ॥ १७

तद्यथा विधिपूर्वं मे क्रतुरेष समाप्यते ।
तथा विधानं क्रियतां समर्थाः करणेष्विह ॥ १८

—V4 om 14ᶜ–15ᵈ —ᵃ) Ś1 D1–3.5.7.9.10 समाल्याधिष्ठि (D2.3.7 °षि)तस्य (D9 °त); Ñ1 V1–3 B D10.11.12 सुमंत्रा°; Ñ2 सुमंत्राधिगतस्य (for समर्थाधिष्ठितस्य) D2.3.7 चास्य, D9 -स्याश्च; G3 चास्स (sic) (for चाश्च) —ᵇ) D3 सुरंगाश्च, D2.7 सुरगाश्च (for सौपाध्यायो)

15 Ś1 V4 om 15ᵃᵇ (for V4 cf v.l. 14) Dt D6.8 T2 (third time) D4 M3 (second time) after 11 D16 T1.2 G1.2.4 (first time) after 18.4. G2 M1.2 (second time) after 3 read 15ᵃᵇ D1–3.5.7.9.11 read 15ᶜᵈ after 16ᵃᵇ —ᵃ) B3 Dt (both times) D4 (second time) 7.8 (second time before corr) 10.11 शर° (for सरय्वाश्च) Ñ V1–3 B D10.12 च (V3 चा) परे (V1 missing)पारे; D1–3.5.11.13 सरित पारे, D6 (second time) reads in marg; M4 °कूले (for चोत्तरे तीरे) M3 (second time) रमणीयप्रदेशे तु —ᶜ) D13 शान्तयिस्या (sic) (for शान्तयश्च) Ś1 [अ]भिकल्प्यंतां, Ñ1 B3 [ए]व क्रियंतां, Ñ2 V1.2.4 B1.2.4 D10.12 [ए]व तत्रैव; V3 तथैवाथ, Dt D4.6.8.15 T G2.4 M1.2 (D16 T G2 M1 both times G1 second time all others first time) [अ]पि°, D5 [अ]न्यकल्प्यंतां (sic), D2.5.8.9.11.12 [अ]पि कल्प्यं (D3 °कल्प्य; D11 °ल्पां [sic])तां D7 [अ]पि अवर्तंतां M4 [अ]पि मे सन्न (for [अ]भिवर्धन्तां) —ᵈ) Ś1 D1–3, 5.7.9.11.12 तत्र कल्पेषु (D13 °ल्पे), Ñ1 यथाविधि, G1.3 यथाकालं (for यथाकल्पं) Ñ1 विनिर्मिता, D1.2 M3 (second time) यथा विधि (for यथाविधि) Ñ V B2–4 D10.12 M1 क्रियतां (V3 B4 D13 M4 °यतां) विधिनिर्मिता, B1 विधिना विधिनिर्मिता —After 15 D13 ins

359* शतयमास(सुं) यथा यज्ञे तत्सर्वं सविधीयताम् ।

[Cf 16ᶜᵈ in Ś1 D2.5.9]

16 G1 reads 16 and 17 after 1 8 4 omitting here —ᵃ) Ś1 D1 3.5.7.9 M4 शक्यम् (for शक्य) Ñ1 illeg after शक्य Ś1 D1–3.5.7.9 M1 आप्तुं, Ñ2 V1.2.4 B2.4 D10.12 ह्यासुम्, V3 B1 यष्टुम्, B3 D13 [अ]वाप्तुम्, Dt D6.8.14 T1.2 G M1.2 (M3 both times all others first time) प्राप्तुम्, D11 [अ]प्याप्तुम् (for कर्तुम्) Ś1 महा, D1–3.5.7.9 M4 यथा (for अय) Ś1 D1.3.5.9 यज्ञे (for यज्ञ) —ᵇ) Ñ V B D10.12 M4 नाशकेन, D3 °णेदे, D11.13 नाशकोन (for सर्वेणापि) V4 °भुता; D11.12 °क्षिता (for महीक्षिता) Ś1 D2.5.9 तत्सर्वं सविधीयतां, D3.7 तथा सर्वं विधीयतां —ᶜ) Ś1 D2.4 (second time) 3.9.11 M1 नापचारो, D2.3 बोपचारो, D1 मोपचारो, D13 नाघपरो (sic); G2 M3 (both first time) न प्रमादो (for नापराधो) Ś1 D2.3.5 रात्रे; D1.5.7 दुष्टो, D3 दुष्टो; D11 कश्चिद् (for कष्टो) —ᵈ) Ś1 D1–3, 5.7.9.11 यथा (for यदि) Ś1 D1–3.5.7.11.13 पुंगवे (D2 °व sic) (for सत्तमे) —For 16ᶜᵈ, Ñ V B D10.12 M1 subst., while D13 ins. after 16ᵃᵇ

360* न चैवापह्यानेन न चास्यद्रविणेन च ।

[V3 नानल्प-; V4 नचान्य D10 om (hapl) न (for न चास्य) M4 न नाद्यस्येव बहिर्विद् (for the post half)]

17 G2 om 17 (cf v.l. 16) —ᵃ) M4 छिद्राणि (for छिद्रं हि) Ś1 D6.12 मृगयते तु, Ñ V1.2.4 B D2.3.7.9.10.11 G2.4 M1 (G2.4 M2 second time) मृगयन्त्यत्र V3 D1.13 मृगयन्त्यत्र, Dt D6.8 (all second time) मृगयन्ते (first time °यन्ते स्म) (for मृगयन्तेऽत्र) —ᵇ) Ñ (Ñ2 illeg) य * *, V B D2.3.7.10–13 M4 यज्ञ(B4 °ज्ञे before corr)घ्ना (for विद्वांसो) —ᶜ) Ś1 D1.6.12 विधि तु तस्य, Ñ1 D1 (both times) 13 विधिभ्रष्टस्य हि (D13 तु), Ñ2 V1–3 B1 D10 M1 विधिहीनस्य च, V4 विप्रभूतस्य, D3 विधि तस्य तु D11 विधिवत्स्य तु (sic), D14 (second time) T1.2 (both both times) G4 (second time) वि (first time नि) हतस्य च, M3 (both times) निहतस्य हि (first time तु), M4 विनिश्चितस्य (for विधिहीनस्य) —ᵈ) Ś1 वा (probably क)र्ता सद्यो, Ñ1 V1.2 B1.2 सहर्तापि, Ñ2 B3 D10 संपत्तापि V3 सकर्तापि, V4 B4 स भर्तापि, D1 2.5.7.9 11.13 कर्ता सद्यो (by transp), D12 कर्तापि हि (for सद्यः कर्ता)

18 ᵃ) D2 तथा च, D3.7 M1 यथा च (for तद्यथा) Ñ V B D10.12 M4 [अ]प्रमत्तेन, D6 (second time) °पूर्वं मे (for विधिपूर्वं मे) —ᵇ) Ñ V B D10.12 M4 मम यज्ञ (for क्रतुरेष) D2.3.7 समाप्यतां —ᶜ) D2 यथा (for तथा) D1.4 (before corr) (both second time) क्रियतां (for क्रियतां) —ᵈ) Ś1 D1 3.11.12 T2 (second time) समर्थः, D2.4 (second time before corr) समर्थं, D3.7 समर्थाः D11 समर्थौ (for समर्थाः) Ś1 D3 10–12 सत्रकर्माणि (Ś1 °ण), Dt D6.8 (all first time) साधनेष्विति, D1–3.7.9 तत्र कर्माणि D14 T G M1 (first time D14 G4 both times) °ष्वपि (for करणेष्विह) —For 18ᶜᵈ, Ñ V B D10.12 M4 subst

361* तथा समस्तैर्यज्ञोऽयं भवद्भिः सविधीयताम् ।

तथेति च ततः सर्वे मन्त्रिणः प्रत्यपूजयन् ।
पार्थिवेन्द्रस्य तद्वाक्यं यथाज्ञप्तमकुर्वत ॥ १९
ततो द्विजास्ते धर्मज्ञमस्तुवन्पार्थिवर्षभम् ।
अनुज्ञातास्ततः सर्वे पुनर्जग्मुर्यथागतम् ॥ २०
गतानां तु द्विजातीनां मन्त्रिणस्तान्नराधिपः ।
विसर्जयित्वा स्वं वेश्म प्रविवेश महाद्युतिः ॥ २१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

G 1 11 25
B 1 11 23
L 1 9 60

[Ñ1 समस्ते (sic) (for समस्तेर्), Ñ1 यतोय (sic) Ñ2 D11 यत्नोयं M4 यत्नेन (for यत्नोऽय) D13 transp समस्ते and भवद्भि॰ M4 समभार्यन्तां (for सुविधीयताम्)]

19 ᵃ) D12 repeats तथे Ś1 D5 11 12 तद्वच श्रुत्वा, Ñ V B D10 13 च नृपस्याज्ञा, Dt D4 8 8 14 T G M1–3 (all first time) चाब्रुवन्॰, D1–3 7 9 तद्वच॰, T2 (second time) च यच सर्वे (for च तत सर्वे) D9 om (hapl) 19ᵇ–21ᵃ —ᵇ) Ś1 ॰पुज+न्, Ñ V B D10 13 M4 प्रतिगृह्य ते (B4 च), Dt D6 8 Ct (all first time) प्रतिपूजिता, D1–3 7 सम॰, T2 (second time before corr) ॰पूरयन्, Cg k tp (all first time) as in text (for प्रत्यपूजयन्) —ᶜ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 13 सर्वे (for वाक्यं) —ᵈ) Dt D6 8 (all first time) यथापूर्वं (for यथाज्ञप्तम्) Dt D4 6 8 14 T G M1–3 (all first time) निशम्य ते (for अकुर्वत) Ś1 D1–3 5 7 11 12 13 य (Ś1 त)थाज्ञा (D2 ॰ज्ञ) प्रत्यपालयन् —For 19ᶜᵈ, Ñ V B D10 13 M4 subst

362* यथाज्ञप्तमशेषेण चक्रुर्नृपतिशासनम् ।

[V3 यद् (for यथा) V4 यज्ञम् (for [आ]ज्ञप्तम्)]

20 D9 om 20 (cf v.l. 19) —ᵃ) Dt D4 6 8 14 T G M1–3 (all first time) तथा (for ततो) Ñ1 च, Ñ2 तु (for ते) Ś1 Dt D1–8 11 13 14 T G M1–3 (Dt D4 6 8 14 T G M1–3 first time) धर्मज्ञा, Ñ V B D10 13 M4 राजानम् (for धर्मज्ञम्) —ᵇ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 13 वर्धयित्वा च (D7 तु) तं (D11 ते) नृप Ñ V B D10 13 M4 श्रा (V3 सं) मन्त्र्य (V1 ॰*) प्रतिपूज्य (Ñ2 V1 4 B1 D10 ॰गृह्य) च (B1 से) Dt D4 6 8 14 T G M1–3 Cr m g k t (all first time) वर्धयतो नृपोत्तम —ᶜ) Ś1 अनुजग्मुस् (for अनुज्ञातास्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 तथा (Ś1 D5 ॰दा, D11 ॰तो) राज्ञा (for तत सर्वे), Ñ V2 4 B D10 13 M4 अविघ्नमस्त्वि त्युक्त्वा (Ñ1 ॰**, D10 ॰त्युक्ता) च (V4 om च, submetric), V1 अविघ्नमास्ते* कार्ये, V2 अविघ्नमस्तु तेत्युक्त्वा —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1–3 6 7 10–13 M4 प्रतिजग्मुर् (for पुनर्जग्मुर्) B3 4 ॰गता, D13 तथा॰ (for यथागतम्)

21 D9 om 21ᵃ (cf. v.l. 19) —ᵃ) T3 G3 M1 (all second time) गतेषु Dt D6 8 T3 G2 M1 (all second time) तेषु विप्रेषु (for तु द्विजातीनां) Ś1 D1–3 5 7 11 12 गतेषु द्विजमुख्येषु, M3 (second time) तेषां गतानां विप्राणां —ᵇ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 [अ]पि, D9 [अ]थ (for तान्) —For 21ᵃᵇ, Dt D4 6 8 14 T G M1–3 (all first time, cf v.l. 18.4) subst .

363* इत्युक्त्वा नृपशार्दूल सचिवानिदमब्रवीत् ।

—ᶜ) Ś1 D1–3 5 7 8 11 12 विसृज्य (D1–3 11 विसर्ज्य) सर्वान् (for विसर्जयित्वा) D2 6 स्व (D6 second time before corr as in text) —ᵈ) Dt D6 8 (all both times) महामति (for महाद्युति) —For 21, Ñ V B D10 13 M4 subst

364* तेष्वथ द्विजमुख्येषु गतेषु स नराधिप ।
शेषानुष्ठानमाज्ञाप्य विवेशान्त पुर तत ।

[(l 1) V3 तेष्वपो V4 तेषु वै (for तेष्वथ) B3 (m) तेषु च (for गतेषु) V3 om (hapl) from l 2 up to 1 12 2ᵇ —(l 2) V1 आज्ञाय D13 आज्ञप्य, M4 आश्रित्य (for आज्ञाप्य) V3 तदा]

—After 21, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 13 ins

365* पुत्रार्थं समभिप्रेत निवृत्त वाग्यमन्वत ।

[Ś1 D5 12 प्रजार्थ (D5 ॰र्थं) (for पुत्रार्थं) D12 निवृत (for निवृत्त) D5 ॰नव्रत D11 वाग्य॰ (for वाग्यमन्वत)]

Colophon Ś1 V4 D5 12 om (Sarga continued] —*Kānda name* Ñ2 D2 10 om V1–3 B D11 आदि॰, D1 3 अयोध्या॰ —*Sarga name* S om Ñ1 V2 अश्वमेध संभार, Ñ1 V1 B3–4 D10 अश्वमेधारम्भ, V3 अश्वमेधयज्ञ प्रावर्तन, B1 अश्वमेधयज्ञसंभार, D1 2 3 यज्ञकर्मोचि (D2 ॰चे)तन, D3 7 कर्मचिंतन, D11 यज्ञसंभार —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 V1 B1 4 D5 om Ñ2 B2 3 D10 11 (as in text) V2 13 V3 10 D1 9 D7 8 D8 नवम, D9 M4 एकादश (as in text) D14 S (except M4) द्वादश, Dt D4 8 द्वादश 12 D11 both (as in text) D13 इत्यार्षे-यणे-काण्डे-सेधसं-नामे ध्याय (lacuna in the place of dash) —After colophon G1 3 4 M2 3 conclude with श्रीरामाय नम, G2 with श्रीमते रामानुजाय नम .

१२

G 1 12 1
B 1 13 1
L 1 9 61

पुनः प्राप्ते वसन्ते तु पूर्णः संवत्सरोऽभवत् ।
अभिवाद्य वसिष्ठं च न्यायतः प्रतिपूज्य च ॥ १
अब्रवीत्प्रश्रितं वाक्यं प्रसवार्थं द्विजोत्तमम् ।
यज्ञो मे क्रियतां विप्र यथोक्तं मुनिपुंगव ॥ २
यथा न विघ्नः क्रियते यज्ञाङ्गेषु विधीयताम् ।
भवान्स्निग्धः सुहृन्मह्यं गुरुश्च परमो भवान् ॥ ३
वोढव्यो भवता चैव भारो यज्ञस्य चोद्यतः ।
तथेति च स राजानमब्रवीद्द्विजसत्तमः ॥ ४
करिष्ये सर्वमेवैतद्भवता यत्समर्थितम् ।
ततोऽब्रवीद्द्विजान्वृद्धान्यज्ञकर्मसु निष्ठितान् ॥ ५
स्थापत्ये निष्ठितांश्चैव वृद्धान्परमधार्मिकान् ।
कर्मान्तिकाञ्शिल्पकारान्वर्धकीन्खनकानपि ॥ ६

12

Ś1 V4 D3 13 continue the previous Sarga T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम

1 V4 om (hapl.) from line 2 of 364^{*} up to 2^{d} (cf v l 1 12 21) Before 1, D13 ins ref सूत उवाच —^{a}) M4 तत (for पुन) Ñ V1 3 B2-4 D4 च (for तु) —^{d}) V3 B4 D3.11 13 पूर्णं (for पूर्णः) B1 अथेन्, D4 ऽभवत् (for ऽभवत्) G1 M1 4 पूर्णे संवत्सरे शुभे (M4 तदा) Cg k as in text —After 1^{ab}, Dt D1 4 5 9 14 S Cm g k t ins

366^{*} प्रसवार्थं गतो यष्टुं हयमेधेन वीर्यवान् ।

[D9 प्रसवार्थे Dt D4 8 तनो, D8 गते (for गतो)]

—^{c}) Ś1 D5 तु, Ñ V2 3 B D1 8 10 स, M4 तं (for च) —^{d}) V1 स न्यायत (hypermetric) D10 °स्तु (for न्यायत) Ś1 D1-3 5 7 9 11 13 प्रस(D1 13 °ति)पूज्यच (D1 °च्) Ñ V1 B1 D10 13 प्रतिगृह्य च, V3 °पायत, B1 परि°, M3 प्रस्य° (sic) (for प्रतिपूज्य च) M4 प्रोवाच नृपतिस्तदा

2 B4 om (hapl) from प्रश्रित up to भगवन्‌ in 4^{d} M4 om 2 V3 om 2^{cd} (cf v l 1) —^{a}) Ñ1 V1 2 B1 3 Dt D4 9 प्रसूतं, V3 प्रभूत, D8 11 13 मधुर, G1 M3 प्रसूतं (sic) (for प्रश्रित) —^{b}) V1 3 B2 3 D10 13 °र्थं, D9 पूजयित्वा, Cm g k as in text (for प्रसवार्थं) Ñ1 V2 3 B1-3 D10 13 नराधिप (for द्विजोत्तमम्) Ñ2 प्रसवामनराधिप —^{c}) Dt D4 8 13 T1 G3 4 M3 यज्ञान्, G2 M3 अद्य (for विप्र) —For 2^{cd} Ś1 Ñ V B2 3 (B4 om) D1-3 5 7 9-13 subst

367^{*} यज्ञ सन्क्रियतां शीघ्रं यथाशास्त्रं सुनिश्चितम् ।

[Ñ V3 D10 13 संक्रि(V3 °भृ)यतां, V1 2 D1-3 7 स क्रियतां, B3 संक्रियतां (for सन्क्रियतां) D11 स यज्ञ क्रियता° (for the prior half) Ñ V4 -शास्त्र (for -शास्त्रं) Ñ D1 6 सुनिष्ठित (D6 °ह), V3 B2 3 D10 अनुष्ठित, V3 अतन्द्रित D2 7 सुनिश्चित, D13 मिरतुष्टिर (sic) (for सुनिश्चितम्) V1 तद्भवेनातरात्मना, B1 यथा शास्त्रेषु निष्ठित (both epic tag!) (for the post half)]

3 B4 om 3 (cf v l 2) —^{a}) D1 विघ्नं Dt D4 5 Ct विघ्न क्रियेत Cm g as in text —^{b}) Ś1 Ñ V1-3 B1 3 D1-3 5 7 9 10 12 13 यज्ञाङ्गेह(D3 °षेव, D5 °न हि)कंचित्, V4 यज्ञे मे नेह केनचित्, D11 यज्ञेष्विमेनतिव्यकश्चिन् —^{c}) D3 9 13 स्निग्ध (D3 °ग्र sic) (for स्निग्धः) V2 सहृत् (for सुहृत्) Ñ V1 2.4 B1-3 D10 13 चैव (for मह्यं) V1 सुवीरश्च (for सुहृन्मह्यं) —^{d}) Ñ V2-4 B1-3 D10 13 मम, V1 D4 T2 3 G1 M1-4 Cg t महान्, D13 मत (for भवान्)

4 B4 om up to भगवन्‌ in 4^{d} (cf v l. 2) D1 repeats 4^{ab} after 29 —^{a}) D13 भ *ता (for भवता) Ś1 चेह, Ñ1 V2 3 D3 5 7 चैव, B3 [ए]वेद, D13 वैव (for चैव) —^{b}) D3.11 13 यानय (for चोद्यत) Ñ V B1 3 D1 (both times)-3 7 9 10 13 यज्ञार्थमु(V3 B1 3 द्य)तः Ś1 यज्ञार्थं भार उद्यत —After 4^{ab}, B4 ins

368^{*} यथा शीघ्रं भवत्येव भविष्ट्रेणैव वै क्रतु ।

[Note hiatus between the two halves]

—^{c}) D3 च *, D11 स च (by transp) —^{d}) D11 उवाच (for अब्रवीद्) T1 मुनिपुंगव, G1 ऋषि° (for द्विजसत्तम)

5 ^{a}) D11 समीरितं, M3 समीप्सितं (for समर्थितम्) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 भवतो (D3 °ता as in text) यदभीप्सित (V3 °भिकांक्षित [hypermetric] D3.10 °शित) Ct as in text —^{c}) Ñ3 V1 3 B D10 11 T2 सर्वान्, Dt ऋद्धान्, D1 विद्वान्, D3 वृद्धान्वृद्धान् (ditto) (for वृद्धान्) —T2 om 5^{d}–8^{a} —^{d}) G1.2 M3 -कर्मणि, Cm g as in text (for -कर्मसु) D2 निश्चितान्, G1 3 [अ]वस्थितान् (for निष्ठि°)

6 T2 om 6 (cf v l 5) —^{a}) Ś1 स्थापत्या, B1 स्थापने (sic), D5 स्थाप्यत्वे (sic) (marg sec m gloss स्थापत्ये स्थाप्ये), D13 स्थापत्या ये, D13 G4 स्थाप्यते (for स्थापत्ये) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 7 9 11 13 चे(V1 D4 13 चे B2 वि)ह स्थाप्यंतां (for निष्ठितांश्चैव) V2.3 स्थाप्यांश्चैवेह स्थाप्यंतां, V4 स्थापयत्र * स्थाप्यतां, D11 स्थाप्यतां वै स्थपतयो, Cm g k t as in text —^{b}) M4 समतान् Ñ V B D1-3 5 7 9-13 वृद्धा परमधार्मिका —D2 om (hapl !) 6^{c}–7^{b} D13 repeats (ditto) 6^{cd} —^{c}) Ñ V B D4 13 कर्मा(D10 °मा)न्तिका, Dt D5 6(m gloss

गणकाञ्शिल्पिनश्चैव तथैव नटनर्तकान् ।
तथा शुचीञ्शास्त्रविदः पुरुषान्सुबहुश्रुतान् ॥ ७
यज्ञकर्म समीहन्तां भवन्तो राजशासनात् ।
इष्टका बहुसाहस्री शीघ्रमानीयतामिति ॥ ८
औपकार्याः क्रियन्तां च राज्ञां बहुगुणान्विताः ।
ब्राह्मणावसथाश्चैव कर्तव्याः शतशः शुभाः ॥ ९
भक्ष्यान्नपानैर्बहुभिः समुपेताः सुनिष्ठिताः ।
तथा पौरजनस्यापि कर्तव्या बहुविस्तराः ॥ १०
आवासा बहुभक्ष्या वै सर्वकामैरुपस्थिताः ।
तथा जानपदस्यापि जनस्य बहुशोभनम् ॥ ११
दातव्यमन्नं विधिवत्सत्कृत्य न तु लीलया ।
सर्ववर्णा यथा पूजां प्राप्नुवन्ति सुसत्कृताः ॥ १२

G 1 12 12
B 1 13 14
L 1 9 72

शिल्पिन°) 8 10 13 14 कर्मान्तिका (Dt D5 8 14 °कान्), D2 7 9 कर्मांतका (for कर्मान्तिकान्) Ś1 D3 5 7 9 लेपकरा (Ś1 D5 °रान्), Ñ V B D10 11 12 लिपिकरा (V1 °कारा), D1 * ल्पकरा, D3 6 14 G1 2 4 M3 Cm g °करान्, D13 उल्लेपकारान् (sic) T2 G3 M2 शिल्पिकरान्, M4 गतिकरान् (for शिल्पकारान्) Ct as in text —d) Ś1 D3 12 स्तनकान्, Ñ V B D1 2 3 9–11 13 य (V2 D13 या)र्धका, D4 6 वर्धकान्, Cr m g t as in text (for वर्धकीन्) Ś1 D5 12 वर्धकान्, Ñ V B D1 3 7 8 10 13 खनका (Ñ2 V1 3 B1–4 D10 °कास्) D3 खनकान्, Dt खन*, M4 खानकीन् (for खनकान्) Ñ2 V1 3 B2–4 D10 तथा (for अपि)

7 T3 om 7 (cf v l 5) D2 om 7ab (cf v l 6) —a) Ñ V B D1 7 9–11 13 गणका, D3 गुणकान्, T2 G1 M2 गणिका (M4 °कान्, m also as in text) (for गणकान्) V3 D14 शिल्पिकान् (D14 °कान्) (for °नश्च) Ñ V B D1 3 7 9–11 13 [श]न्ये (for [श्चै]व) —b) D1 3 7 तथान्ये (for तथैव) Ñ V B D1 3 7 9–11 13 नर्तका (for °कान्) —c) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 ततोऽनचीच (for तथा शुचीन्) V2 शास्त्र° (for शास्त्र°) —d) Ś1 T1 2 G1 स बहुश्र (T1 2 G1 °श्रु as in text) तान्, Ñ1 (before corr as in text) °श्रुता, D3 7 (ditto) सुबहु°, D11 च बहु°, (for सुबहु°) M4 पुराणज्ञान्बहुश्रुतान्

8 T2 om 8a (cf v l 5) —a) Ś1 -समारभान्, Ñ1 illeg for स (for समीहन्ता) —b) D3 -स्यामतान् (sic) D6 शासना (for शासनात्) —c) Ś1 Ñ1 B1 D1–3 5 7 9 11 13 इ(D1 3 7 वि, D11 य)ष्टि च, Ñ2 V B2–4 D10 M4 इष्टी (V3 4 °ष्टा)क्षः, D13 इष्ट च (for इष्टका) Ś1 B1 D2 3 5 7 9 11–13 °साह (D11 ° *)स्री, Ñ V1–3 B2 4 D10 °स्री, V4 D6 14 S (except G4) Cm °स्रा, G4 °स्र, Ct as in text (for बहुसाहस्री) —d) Ñ V1 3 B2–4 D10 क्षिप्र (for शीघ्रम्) Ś1 Ñ V1 2 B D5 7 13 चाहूयत, V3 चाहूय तान्, V4 D1 3 10 12 वा(V4 D10 च्या, D6 क्षा)हूयत, D2 चाहूयति, D3 चानीयत, D11 वाहूय च य (sic) M4 च्यास्रिय ताम् Cr m as in text (for आनीयताम्) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 द्विजान् (for इति)

9 a) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 13 M3 Ck t उपकार्या (V3 °कार्यवन्त [hypermetric] V4 °कार्या [by corr] D11 °कार्या, M3 °चर्या) Cr m g as in text (for औपकार्या) D13 क्रियता (for °न्ता) D2 वै (for च) D6 उपकार्यादि क्रियता —b) Ś1 Dt D5 8 8 राज्ञो, Ñ1 V3 4 D3 राज्ञा (for राज्ञां) D13 यज्ञो बहुगुणान्वित, G2 M1 तथा राज्ञा गुणान्विता —c) D1 ब्रह्मणा M3 [भ]श्र (for [थ]श्र) —d) Ś1 Ñ V B D1–3 4 7 9 13 क्रियता, D10–12 क्रियता (for कर्तव्या) D2 6 7 सदा (for शुभा)

10 a) Ñ1 भ** V1 3 4 D1 3 6 9 10 12 M4 भ(D5 भि)क्ष्यान्न (for भक्ष्यान्न) —b) V4 मुनिपेता Ñ2 D1 स्वनि (D9 °नु)ष्ठिता, V2 4 D3 7 °श्रिता, D11 प्रति°, M4 °ष्ठिते, Cm g k t as in text (for सुनिष्ठिता) D14 om (hapl) from 10c—11b —c) T2 सदा, M2 तत (for तथा) D6 °जनश्च (sic), G4 पर° (for पौरजनस्य) —d) T3 कर्तव्य (sic) (for कर्तव्या) Ñ2 G2 वि(Ñ1 in m)श्रुता, V2 विस्तरात्, D8 4 T1 विस्तरा (for °रा) Dt D8 3 कर्तव्याश्च सुवि° —After 10 Dt D8 8 Ct ins

369* आगतानां सुदूराच्च पार्थिवानां पृथक्पृथक् ।
वाजिवारणशालाश्च तथा शय्यागृहाणि च ।
भटानां महदावासा वैदेशिकनिवासिनाम् ।

11 D14 om 11ab (cf v l 10) —a) V2 प्रायशो, Dt D6 M2 आवास, D11 आभवा (for आवासा) Ś1 Ñ1 V2 B1 D5 7 -भक्ष्याढ्या, Ñ2 B2 भ(B2 भि)क्षार्था; V1 3 B1 4 D2 3 10 12 -भक्षाढ्या, V4 D13 विस्तीर्णा, D9 -भक्षाद्यै, D11 भक्ष्याश्च; G2 M1 3 4 भक्ष्य° (for -भक्ष्या वै) —b) B1 सर्वा काम (for °मैर्) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 9–13 सु(Ñ2 V2 B3 4 D10 12 प्र)पूजि (B4 °रि)ता, D3 सुपूजि*, M4 उपान्विता Cr m g t as in text (for उपस्थिता) —c) D4 पौर, D9 यथा, T2 तदा (for तथा) Ś1 D5 °स्येह, Ñ1 °दे चैव, Ñ2 V2 B2 °द्र(V2 दै)श्चैव, V1 3 B1 3 4 D1 10 जा(B3 ना)नपद चैव (B3 m also जनपदैश्चैव), V4 D2 3.7 दानपद सर्वै (V4 चैव), Dt D6 8 14 पौरजन°, D11 12 जनपदस्येह, D13 G4 जन°, Cr as in text (for जानपदस्यापि) —d) D2 जनाना Ct as in text (for जनस्य) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 कर्तव्य(D7 ° *)बहु भोजन (V3 विस्तर, V4 योजन, D2 शोभन)

12 a) Ś1 कर्तव्यम् (for दातव्यम्) Ś1 अन्य V4 अर्थं (for अन्नं) V B1 2 4 D1–3 7 9 13 M4 विविध D12 निविच* (for विधिवत्) —b) Ñ V B D1–3 7 9 10 13 M4 सत्कृत (B2 °त्य in marg as in text), D12 * त्कृत्य, Ct t as in text (for सत्कृत्य) D10 च (for तु) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 पी(V2 ही)डया, Cm g k t as in text (for

G 1 12 13
B 1 13 15
L 1 9 73

न चावज्ञा प्रयोक्तव्या कामक्रोधवशादपि ।
यज्ञकर्मसु येऽव्यग्राः पुरुषाः शिल्पिनस्तथा ॥ १३
तेषामपि विशेषेण पूजा कार्या यथाक्रमम् ।
यथा सर्वं सुविहितं न किंचित्परिहीयते ॥ १४
तथा भवन्तः कुर्वन्तु प्रीतिस्निग्धेन चेतसा ।
ततः सर्वे समागम्य वसिष्ठमिदमब्रुवन् ॥ १५
यथोक्तं तत्करिष्यामो न किंचित्परिहास्यते ।
ततः सुमन्त्रमाहूय वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् ॥ १६
निमन्त्रयस्व नृपतीन्पृथिव्यां ये च धार्मिकाः ।
ब्राह्मणान्क्षत्रियान्वैश्याञ्शूद्रांश्चैव सहस्रशः ॥ १७
समानयस्व सत्कृत्य सर्वदेशेषु मानवान् ।
मिथिलाधिपतिं शूरं जनकं सत्यविक्रमम् ॥ १८
निष्ठितं सर्वशास्त्रेषु तथा वेदेषु निष्ठितम् ।
तमानय महाभागं स्वयमेव सुसत्कृतम् ।
पूर्वसंबन्धिनं ज्ञात्वा ततः पूर्वं ब्रवीमि ते ॥ १९

स्त्रीत्या) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B Dt D1 2 6–11 13 14 T1 2 M1 सर्वे, Cm as in text (for सर्वं) V4 -काम (for पूजा) —ᵈ) D3 7 °वेतु (for °वन्ति) Ñ2 सुह° (sic) V1 D2 7 9 13 °सत्कृता, D3 °सुस्तुता, D10 स°, M2 °कृता, Ct as in text (for सुसत्कृता) —After 12 B2 ins

370* तथा यत्नो विधातव्यो(तव्यो) भवद्भिः प्रियकारिभिः ।

13 ᵃ) Ś1 V2 D1–3 5 7 11–13 चावमान (V3 °ना), Ñ V1 2 B D10 नापमान, V4 न च मान Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 11–13 प्रयोक्तव्य (V3 °व्या) G2 M1 2 न चाप्यवज्ञा कर्तव्या —ᵇ) V1 -क्रोधं (for -क्रोध) Ś1 D3 13 -वश (Ś1 °शै) कथंचित्, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 -कृ(V4 कृ)त- (V3 °त, V4 °ता) कथंचित्, M4 -कृतापि च- Cg as in text (for -वशादपि) —After 13ᵃᵇ, D2 3 7 (all repeating as subst of 28ᵉᶠ) ins 376* —ᶜ) D4 -कर्मणि (for °सु) V1 त्रि*, B1 अन्या, D3 व्यग्रा, D9 दक्षा, D10 मुख्या (for ऽव्यग्रा) D9 शोभनास् (for शिल्पिनस्) G4 तदा (for तथा)

14 ᵃᵇ) V1 अपि च (hypermetric) (for अपि) G4 कार्ये (for कार्या) Ś1 D3 11 13 transp तेषामपि and पूजा कार्या B4 -सुखं Cg k t as in text (for -क्रमम्) —After 14ᵃᵇ Dt D4 6 8 14 S (M4 subst for 14ᵃᵇ) Cm g t ins

371* ते च स्यु सुभृता सर्वे वसुभिर्भोजनेन च ।

[D4 Ct सभृता T2 सुहृता (for सुभृता) Dt D4 6 Cg ये स्यु संपूजिता सर्वे (for the prior half)]

—M4 om 14ᶜ—15ᵈ Dt D4 6 T G1 3 4 M2 repeat D6 reads (var) 14ᶜᵈ after 15 —ᶜ) Dt D6 6 (Dt D6 second time) यथेष्ट तत्, D4 T G1 3 4 M2 (all second time) यथोक्त तत् (for यथा सर्वं) N2 स्व, D6 तु (for सु) N1 V2 सुविहित सर्वं (by transp) —ᵈ) B1 भूयते Cg as in text (for हीयते)

15 D4 M4 om 15ᵃᵇ (for M4 cf v l 14) —ᵃ) V4 सर्वे तु B1 om (hapl ?) D11 कुर्वंति (for कुर्वन्तु) —ᵇ) B1 प्रीति (sic) G2 प्रीता( ) (for प्रीति) Dt D4 -युक्तेन, Cg as in text (for स्निग्धेन) —After 15ᵃᵇ B1 ins

372* परितुष्टा भवन्त्येव यथा देवा प्रपूजिता ।

—ᶜ) D1 6 7 तथा (for ततः) D1 समागत —ᵈ) T1 वसिष्ठ (sic) D9 अब्रवीत् (sic) (for अब्रुवन्) —After 15 Dt D4 6 T G1 3 4 M2 repeat D6 reads 14ᶜᵈ

16 ᵃ) Ś1 D5 13 यथाहृत्य (Ś1 °त), Ñ1 °ते, D13 °तु G1 तथोक्त° (for यथोक्तं तत्) V4 °मि, D14 Cm सुविहित (for करिष्यामो) —ᵇ) V4 B4 D6 -हीयते, D13 G2 -हास्यते, Cr m as in text (for -हास्यते) —ᶜ) D4 G1 3 M2 आनीय, M3 आनाय्य (for आहूय) —ᵈ) G1 वासिष्ठो (sic)

17 ᵃ) V1 °य सर्वे V4 निमंत्रय सु, Cg as in text (for निमन्त्रयस्व) D13 नृपते —ᵇ) D13 पृ * व्यां Ñ1 V4 B1 M2 ये च पार्थिवा V3 D1 3 7 सर्वे(V3 येन D1 यांश्च[sic]) धार्मिकान् —In T1 the portion from श (in सहस्रशः) up to शास्त्रे in 19ᵃ is missing on a damaged folio —ᶜᵈ) D6 12 read nom plu for acc plu of all nouns Ś1 D5 11 13 M1 [श्च]पि (for [दृ]श्च) B1 विशेषतः, D13 °स * (for सहस्रशः)

18 T1 missing 18 (cf v l 17) —ᵃ) V1 3 B2 D1 T2 G1 2 M1 2 समान(D4 °नी)य सुसत्कृत्य, B4 °नय स्वलं कृत्य, D2 3 12 °नय सुसत्कृत्य —ᵇ) D7 13 देशेषु (for देशेषु) D2 यानवान्, D8 साधव (for मानवान्) —ᶜ) D11 शूर्द (sic), T2 G2 M1 वीर (for शूर) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 3 4 B D1 3 5 7 9–13 M4 दृढ°, V2 हृष°, Dt D4 6 T2 G2 M1 °वादिनं (for सत्यविक्रमम्)

19 T1 missing up to शास्त्रे in ᵃ (cf v l 17) Dt D6 6 om 19ᵃᵇ —ᵃ) D1 3 निश्चितं —ᵇ) D13 तदा (for तथा) D9 निश्चितं (for निष्ठितम्) D2 7 वेदेषु परिनिष्ठितं —Ś1 om 19ᶜ-20ᵇ —ᶜ) D3 समा°, G2 तासनय (metathesis) (for तमानय) D6 13 G2 -भाग (for -भागं) —ᵈ) D1 सूपमेत (for स्वयमेव) V1 D2 3 7 9 °सत्कृतं M4 सुहृ° (for सुसत्कृतम्) —ᵉ) Dt D1–6 9 11 13 T1 2 G1–3 M Ct पूर्वं, D7 सर्वं, Cm g k tp as in text (for पूर्वं) Ñ V B D10 13 M4 स(V4 *)बन्ध(V2 °धि)कं D शास्त्वा D2 3 5 11 सार्वधिक D13 सार्वधिक Cm g

तथा काशिपतिं स्निग्धं सततं प्रियवादिनम् ।
सद्वृत्तं देवसंकाशं स्वयमेवानयस्व ह ॥ २०
तथा केकयराजानं वृद्धं परमधार्मिकम् ।
श्वशुरं राजसिंहस्य सपुत्रं तमिहानय ॥ २१
अङ्गेश्वरं महाभागं रोमपादं सुसत्कृतम् ।
वयस्यं राजसिंहस्य तमानय यशस्विनम् ॥ २२
प्राचीनान्सिन्धुसौवीरान्सौराष्ट्रेयांश्च पार्थिवान् ।
दाक्षिणात्यान्नरेन्द्रांश्च समस्तानानयस्व ह ॥ २३
सन्ति स्निग्धाश्च ये चान्ये राजानः पृथिवीतले ।
तानानय यथा क्षिप्रं सानुगान्सहबान्धवान् ॥ २४
वसिष्ठवाक्यं तच्छ्रुत्वा सुमन्त्रस्त्वरितस्तदा ।
व्यादिशत्पुरुषांस्तत्र राज्ञामानयने शुभान् ॥ २५
स्वयमेव हि धर्मात्मा प्रययौ मुनिशासनात् ।
सुमन्त्रस्त्वरितो भूत्वा समानेतुं महीक्षितः ॥ २६ G 1 12 27 B 1 13 31 L 1 9 87

as in text (for ०सवन्वित) M4 कृत्वा (for ज्ञात्वा) —^{f}) Ñ V (V4 om ततो) B D1 3 5 7 9–13 ततो वाक्य, G1 3 पूर्वमेव, Cr m k t as in text (for तत पूर्वं) T2 मवीमि in sec m Ñ V2–4 B D10 13 °म्यह, V1 °हिह, Ck as in text (for मवीमि ते) M4 तत प्रवूहि सत्तम

20 Ś1 om 20^{ab} (cf v l 19) —^{a}) V3 सथ (for तथा) B3 Dt D2 4 5 8 T G1 3 काशी B4 D5 11 13 T2 (before corr after corr sec m as in text) शूर (for स्निग्धं) —^{b}) V3 सुमत, D13 सतत (for सततं) V3 मद्य (for प्रिय) —In T1 20^c—21^c lost on a damaged fol Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 transp 20^{cd} and 22^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 सुवृत्त (for सद्वृत्त) D2 ०सकाश —^{d}) Ś1 V3 4 B1 D3 12 13 पूर्व (for एव) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 समानय, Ñ V B D10 13 समानय, M4 [आ] नयस्व त (for [आ]नयस्व ह)

21 T1 missing up to ^{c} (cf v l 20) D2 5 7 12 om 21 —^{a}) V2 D4 8 9 कैकय, V4 केक्य, B1 4 D10 कैकेय, Cg k t as in text (for केकय) D6 r in परम in marg —^{c}) D1 सुश्वर (metathesis!) (for श्वशुर) —^{d}) N2 B3 (after corr) स्वपुत्र, D4 (after corr as in text) सु°, D10 स्वपुर (for सपुत्र) Ñ V1 B2–4 D4 10 11 T1 2 G2 4 M2 3 त्वम् (for तम्) B4 इहापन (metathesis) Ś1 तमानय यशस्विनं (= 22^d)

22 ^{a}) V4 बङ्गेश्वर Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 तथा स्निग्ध, Dt D6 8 महेष्वास, T3 G2 M1 2 4 च राजानं (for महाभागं) —^{b}) V4 D2 3 7 9 13 सुसंस्कृत Dt सु*°, Ckp समीपात (for सुसत्कृतम्) Ś1 N V B D1–3 5 7 9–11 transp 22^{cd} and 20^{cd} —^{c}) D7 13 सिंहं च (for सिंहस्य) —^{d}) Dt T3 Cg समानय, M2 4 त्व° M4 moth eaten for यश in यशस्विनम् B3 (m) D2 3 7 8 13 (all through eye wandering) सपुत्र तमिहानय (= 21^d) —After 22, Dt D6 8 ins

373* तथा कोसलराजान भानुमन्त सुसत्कृतम् ।
मगधाधिपतिं शूर सर्वशास्त्रविशारदम् ।
प्राप्तिज्ञ परमोदार सत्कृत पुरुषर्षभम् ।
राज्ञ शासनमादाय चोदयस्व नृपर्षभान् ।

23 ^{a}) Ś1 D1 3 5 8 11–13 प्राच्याश् (D1 °च्चो)च N V B D8 10 प्राच्याश्च, Cg k t as in text (for प्राचीनान्) V3 सिद्द (for सिन्धु) Ñ V B D2 3 13 Cg ०सौवीरा (D3 ***) (for सौवीरान्) —^{b}) Ś1 Ñ2 V2 3 4 D10 स्वराष्ट्रे (Ś1 °ष्ट्र) ये, Ñ1 V2 B D10 सुराष्ट्रे ये, D1 12 सौराष्ट्राश्च (D13 °ष्ट्रा ये) D5 9 सु(D9 सौ)राष्ट्र्याश्, T2 °ष्ट्रेयान, Cg as in text (for सौराष्ट्रेयान्) —In T1 the portion from च पार्थिवान् in ^{b} up to तानानय य in 24^c is lost on a damaged fol Ś1 च मानवा, Ñ V B D10 12 13 °वा, D1 [अ]न्य° (for च पार्थिवान्) D2 3 सु(D3 सौ) राष्ट्रावतय (D3 °रिजा)लया, D11 सुराष्ट्रान्वयमागधान् —^{c}) N1 V B1 2 4 D12 दा(V1 द)क्षिणात्या नरेन्द्राश्च —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 सर्वाना(D3 °नाना[ditto] D5 सर्वेमा) नय मा चिर (V1 मारिच[metathesis] D12 सुव्रत) M2 सर्वास्तान्ा नय स्वय

24 T1 missing 24^{abc} (cf v l 23) —^{a}) Ś1 Ñ V3 4 D1–3 5 7 9–13 अपि, V1 2 श्रीति, Cg as in text (for सन्ति) M3 स्निग्धान् (for स्निग्धाश्) D1 तथा D13 om च (for च ये) Ś1 Ñ V1 4 B1–4 D1–3 5 7 9 10 13 [अ]न्येपि (for चान्ये) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 °श्च(D3 च) रा M3 °गता (for °तले) —^{c}) D11 T3 G4 M3 तथा Ct as in text (for यथा) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 तानप्यानय (V3 तानानयस्व D1 3 7 तानिहानय, M4 moth eaten for नय) वै क्षिप्र (V3 क्षिप्र हि) Cg यथाक्षिप्र शैघ्र्यमनतिक्रम्य —^{d}) V4 स+- (for सह) N V1–3 B D1 3 9–13 M4 ०बान्धवै, V4 ०वाहनान्, G1 ०बन्धुकान् (for ०बान्धवान्) —After 24 Dt D6 8 ins

374* एतान्दूतैर्महाभागैरानयस्व नृपाज्ञया ।

25 ^{a}) D12 विशिष्ठ (for वसिष्ठ) —^{b}) D13 स्वमंत्रस् (sic) Dt D6 8 T2 त्वरित (for °तस्) B3 T4 तथा D12 तत (for तदा) D11 सुमन्त्रवासाय चोत्सुक (hypermetric) D13 om 25^c—26^b —^{c}) V1 व्यादिदेशात (sic) D2–4 7 व्यादिश्य D13 आदिशत् T3 व्यादिश (sic) M4 व्यादिसु (sic) (for व्यादिशत्) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9 10 12 13 बहून् Cm g as in text (for शुभान्)

26 D11 om 26^{ab} (cf v l 25) —^{a}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9 10 12 13 च, M4 सु (for हि) —^{b}) In T1 the

G 1 12 27
B 1 13 32
L 1 9 87

ते च कर्मान्तिकाः सर्वे वसिष्ठाय च धीमते ।
सर्वं निवेदयन्ति स्म यज्ञे यदुपकल्पितम् ॥ २७
ततः प्रीतो द्विजश्रेष्ठस्तान्सर्वान्पुनरब्रवीत् ।
अवज्ञया न दातव्यं कस्यचिल्लीलयापि वा ।
अवज्ञया कृतं हन्याद्दातारं नात्र संशयः ॥ २८
ततः कैश्चिदहोरात्रैरुपयाता महीक्षितः ।
बहूनि रत्नान्यादाय राज्ञो दशरथस्य ह ॥ २९
ततो वसिष्ठः सुप्रीतो राजानमिदमब्रवीत् ।
उपयाता नरव्याघ्र राजानस्तव शासनात् ॥ ३०
मयापि सत्कृताः सर्वे यथार्हं राजसत्तमाः ।
यज्ञियं च कृतं राजन्पुरुषैः सुसमाहितैः ॥ ३१

portion after प्रय in ^{b} up to च in 27^b is lost on a broken fol Ñ V B Dt (after corr) D2 4 6 8 13 T3 G1 3 प्रया(V3 4 D6 °य)तौ, D10 प्रणतो (for प्रयतौ) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9 10 12 13 राज; M4 गुरु (for मुनि) —D11 reads up to स in ^{d} in marg —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 9-13 प्रयतो; D7 प्रययौ, M4 moth-eaten (for त्वरितो) —^{d}) B1 D1 7 महीक्षितां (B1 °ता), Dt D4 6 महामते, Cg as in text (for महीक्षित)

27 T1 missing up to च in ^{b} (cf v l 26) —^{a}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 सत, Cg k t as in text (for ते च) D1 कर्मांतिके, M4 कर्मांतका —^{b}) Ś1 D1-3 5 7 9 11 13 M4 महामते, Ñ V B Dt D4 8 10 12 Cīp महर्षये (D8 °य) (for च धीमते) —^{c}) Ś1 D1 13 सर्वे, Ñ2 V B2-4 D1-3 7 9-11 सर्वान् D10 सर्वार्थान् (for सर्वं नि) —^{d}) Ś1 D3 13 य(Ś1 या)ज्ञे यान्, Ñ V1 2 4 B D1 10 11 13 यज्ञि(B1 4 °ज्ञी)यान्, V3 D5 8 7 यज्ञार्थान् (V3 °र्थम्) D1 याज्ञिकान्, M5 यथावद्, Cg as in text (for यज्ञे यद्) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M1 उप(V1 अनु, V4 उ*, D13 परि) कल्पितान् (M1 °त), Cg as in text (for °तम्)

28 ^{a}) B4 [s]ब्रवीद् (for प्रीतो) —^{b}) V1 तांस्तान्स र्वान् (ditto *sup lin*) D6 °द्विजान्, D13 सर्वांस्तान् (by transp) (for तान्सर्वान्) Dt D4 6 मुनिद्, D2 11 T G4 इद (for पुनर्) —After 28^{ab}, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 ins

375* भवद्भिर्न यथा यज्ञे परिहीयेत किंचन ।

[Ñ1 B2 D3 7 तथा (for यथा) D2 3 7 यज्ञ (for यज्ञे) Ś1 V3 B1 D2 3 5 7 13 °हास्यति, V2 °हीयते V4 B2 D1 9 11 °हास्ये(D9 °ये)त D1 (gloss) हाक् त्यागे, M4 *रि° (for परिहीयेत) Ś1 °न, B2 कचन, D2 किं न च (for किंचन)] T3 reads ^{cd} in marg *sec m* —^{c}) Ś1 Ñ1 V B1 2 4 D1-3 5 7 9 11 13 M4 ना(D13 मा)वज्ञया (V2 4 D5 °ज्ञाय) प्र(V1 * D9 न [sic])दातव्य —^{d}) D4 T3 न तु लीलया (for लीलयापि वा) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 किंचिद्दा सेनचिद्(B1 2 4 °वा)त्कचित् D13 दातुस्तस्योपमाहरेत् (cf post half of 376*) —In T1 the portion from कृत in 28^e up to रत्नान्या in 29^a is missing on a damaged fol —D13 om (hapl !) 28^{ef} —^{e}) G3 अवज्ञाय (metathesis !), M4 अवज्ञापि (for अवज्ञया) G1 3 कृतो, M4 कृता (for कृत) —For 28^{ef}, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 subst. (D3 5 7 ins (first time) after 23^{cd})

376* अवज्ञया हि यद्दत्तं दातुस्तद्दोषमावहेत् ।

[V3 D3 7 तु, D6 च (for हि) D3 *त्त After दत्त, D5 repeats (ditto) दा तु दत्त Ś1 D3 13 तद्दातुर् (by transp) V3 आस्हेद् (sic), D9 आहवहेद् (sic) (for आवहेद्)]

29 T1 missing up to रत्नान्या in ^{a} (cf v l 28) —^{a}) V1 D1 11 कश्चि(D11 °चि [sic])द्, M3 केचिद् (after corr *sec m* as in text) (for कैश्चिद्) —^{b}) Ś1 Ñ2 V2 B2-4 D8 10 13 उपायाता, V1 °जाता (sic), D13 तपा(या)याता, D12 °* (for उपयाता) V1 °क्षिते, D13 °क्षिता (sic) (for °क्षित) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 रत्नान्या(D13 °ना [sic])दाय बहवो (Ś1 D8 13 सुबहूत्, V4 बहुशो) —^{d}) B2 (after corr in *m* as in text) राद्दे (for राज्ञो) D13 missing M4 दश*** (for दशरथस्य) Ś1 V3-4 B1 D3 13 G1 3 M1 3 च, Ñ1 B3 D4 10 T2 हि, D13 T1 2 G4 वै, M4 missing (for ह) —After 29 B1 repeats 4^{cd}

30 D13 om 30. —^{a}) M4 damaged (for ततो) D13 T2 सं (for सु) —^{b}) D6 इददे (ditto) (for इदम्) —^{c}) Ś1 Ñ2 V2-4 B2-4 D1 8 10 12 T2 उपा°, V1 °वान्, D3 उपायनैर् (for उपयाता) V1 (marg as in text) तान्सर्वान् (submetric) B1 °प्रा, M3 °प्राम् (for नरव्याघ्र) —^{d}) V1 (m as in text) नरेंद्र (for राजानस्)

31 ^{a}) Ñ1 महया (sic) D12 *था (for मया) Ñ1 V1 B1 2 4 D9 12 हि, Ñ2 V3 B3 D1-3 5 7 10 12 M4 [अ]पि, V4 D4 T2 च (for [अ]पि) D3 7 -सत्कृता —T1 missing from ^{b} up to च in 32^a on a damaged fol —^{b}) Ś1 D1-3 7 11 M4 यथावद्, D3 12 राजान (for यथार्हं) Ś1 Ñ V3-4 B1 3 D1-3 5 7 9-13 M4 पूजिताश्च ते (D1 मे, D9 वै), V1 प्रतिपूजिता, B4 सत्कृताश्च ते, Dt D6 8 °म (for राजसत्तमाः) —^{c}) G1 3 M1-3 Cr याज्ञीयं (M1 °यश) च, G2 याज्ञियश्च, M4 पूजार्हाश्च (for यज्ञियं च) G3 M1 कृतो, M4 कृता (for कृत) Dt D6 8 सर्वं, M4 राज (for राजन्) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 यथावत् (D9 °च) सम्भृतं सर्वं —^{d}) Ś1 Ñ V3 4 B2-4 D6 9 10 12 13 स्वै, V3 D1 वै, B1 च (for सु)

निर्यातु च भवान्यष्टुं यज्ञायतनमन्तिकात् ।
सर्वकामैरुपहृतैरुपेतं वै समन्ततः ॥ ३२
तथा वसिष्ठवचनादृष्यशृङ्गस्य चोभयोः ।
शुभे दिवसनक्षत्रे निर्यातो जगतीपतिः ॥ ३३
ततो वसिष्ठप्रमुखाः सर्व एव द्विजोत्तमाः । G 1 12 35
ऋष्यशृङ्गं पुरस्कृत्य यज्ञकर्मारभंस्तदा ॥ ३४ B 1 13 40 L 1 9 95

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

32 T1 missing up to य in ^{a} (cf v l 31) —^{a}) M3 विनिर्यातु (for निर्यातु च) —^{b}) T3 उत्तम (for मन्तिकात्) —For 32^{cd}, Ś1 D1-3 5 7 9 12 subst

377* सशाले च भवेद्दृष्टो यज्ञे सम्भारसंभृते ।

[D7 सशलैव (for °ले च) D3 भवान् (for भवेद्) D1 3 7 पिष्ठे, D3 क्लिष्टे (for दृष्टे) D2 5 यज्ञ D12 -सम्भर (sic)]

while Ñ V B D10 11 13 subst for 32^{cd}

378* सुमग्रश्चानवीद्दृष्टो यज्ञसम्भारसंभृत ।

[Ñ V2 4 B3 4 सुमन्त्र (for °श्च) Ñ1 V3 B1 [अ] वदद् (for [अ] ब्रवीद्) V1 तुष्टे, V3 4 दृष्टा (for दृष्टो) D11 भावहृष्टे (submetric) (for चानवीद्दृष्टो) V1 2 -सम्भर (V2 °रि) (for -सम्भृत)]

—^{c}) G1 सर्वै (for सर्वे) Ñ2 V1 3 B3 D2 7 13 °हृतैर्, V3 B1 T3 °हितं, D1 °हृते, D3 °कृतैर् (sic), D6 11 12 °हृतैर्, Cg as in text (for °हृतैर्) M3 सर्वै * * * पहृतैर् —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9-12 उपपन्न (V4 B1 2 4 D11 13 °न्न), M4 उपेता वै, Cg as in text (for उपेतं वै) D2 समे तव, D14 सम*त, G2 सहसा (for समन्ततः) —After 32, Dt D4 6 8 14 S (except M3) Cm g k t ins

379* दृष्टुमर्हसि राजेन्द्र मनसेव विनिर्मितम् ।

[D4 द्रष्टुम् (for दृष्टुम्)]

33 ^{a}) D4 यथा, T2 तदा, T3 M4 ततो (for तथा) —In T1, the portion from ष्य in 33^{b} up to द्विजो in 34^{b} is lost on a damaged fol —For 33^{ab} Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 subst while D9 ins after 32

380* क्रियतां वचनान्मेऽद्य ऋष्यशृङ्गस्य चैव हि ।

[Ñ2 B3 D1-3 7 10 11 13 वचन (for वचनान्) Ś1 D1-3 5 7 9 13 मद्य, V4 मे त्व, D11 त्वाप्य, D13 तोव (for मेऽद्य)]

—^{c}) V4 B2 शुभ (for शुभे) Ñ2 V1 3 B2-4 D10 नक्षत्रदिवसे D11 दिने च°, G2 V1 च भग° (for दिवसनक्षत्रे) Dt D6 8 M3 दिवसे शुभनक्षत्रे ※ Cg शुभे दिवसे सोम सौम्यवारादौ शुभे नक्षत्रे रोहिण्यादौ । ※ —^{d}) Ś1 Ñ V B D1-3 5,7 10 12 13 निर्यातु, D13 नियोतु (sic), Cg as in text (for निर्यातो) V4 D11 पृथिवी(D11 °*)पति (for जगती°)

34 T1 missing up to द्विजो (cf v l 33) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9 10 द्विजातय, M4 द्विजर्षभा —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 2 6 10 12 13 ऋश्वमेधं, D3 7 9 सत्र मेध्य (for ऋष्यशृङ्ग) B4 °*, M3 पु * * * (for पुरस्कृत्य) —^{d}) Ś1 D5 13 यथा (for यज्ञ) D5 9 तथा (for तदा) M3 [आ]रभत वै Ñ V B D10 13 कर्माण्यारेभिरे (B4 °रभते) तदा (Ñ2 B3 D10 तत) —After 34, Dt D6 8 11 14 S (except M3) Cr m g k t ins

381* यज्ञवाट गता सर्वे यथाशास्त्रं यथाविधि ।

[D5 14 T3 G1 3 M2 3 -वार (for -वाट) G4 °विधि (sic)]

—Dt D6 8 14 G2 cont

382* श्रीमांश्च सह पत्नीभी राजा दीक्षामुपाविशत् ।

[G2 (after corr inf lin) वाप (for राजा)]

Colophon *Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 D10 om V B3-4 D11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V2 4 B2 3 D1-3 5 7 9 11 13 यज्ञारम्भ (D1-3 7 °भण), Ñ1 V1 यज्ञवा(Ñ1 °ज्ञाव)ह , V3 यज्ञवाटगमन, B1 यज्ञवट समार , B4 यज्ञवाट , D10 यज्ञे यज्ञवाटारम्भ —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 11 12 om Ñ2 B2 3 D10 12 (as in text) V2 14 V3 11 D1 10 D5 7 9 D2 दशम T1-3 M1-3 त्रयोदश , M4 द्वादश (as in text) Dt D4 6 8 14 G त्रयोदश 13 D9 द्वादश 12 (both as in text) D13 -काण्डेऽयन द्वादश G1 2 4 M1 2 conclude with श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम

१३

G 1 13 1 B 1 14 1 L 1 10 54 अथ संवत्सरे पूर्णे तस्मिन्प्राप्ते तुरंगमे ।
सरय्वाश्चोत्तरे तीरे राज्ञो यज्ञोऽभ्यवर्तत ॥ १
ऋष्यशृङ्गं पुरस्कृत्य कर्म चक्रुर्द्विजर्षभाः ।
अश्वमेधे महायज्ञे राज्ञोऽस्य सुमहात्मनः ॥ २
कर्म कुर्वन्ति विधिवद्याजका वेदपारगाः ।
यथाविधि यथान्यायं परिक्रामन्ति शास्त्रतः ॥ ३
प्रवर्ग्यं शास्त्रतः कृत्वा तथैवोपसदं द्विजाः ।
चक्रुश्च विधिवत्सर्वमधिकं कर्म शास्त्रतः ॥ ४
अभिपूज्य ततो हृष्टाः सर्वे चक्रुर्यथाविधि ।
प्रातःसवनपूर्वाणि कर्माणि मुनिपुंगवाः ॥ ५

13

1 Before 1 Ś1 ins ॐ T1 श्रीरामचन्द्राय नमः T1 fol damaged —a) D11 repeats 1ab as in D11 Ñ V B D10 M1 मद्भिरा(V2 °र्णो)कृत्वा Cg k t as in text (for संवत्सरे पूर्णे) —b) Ñ V1 2 B D10 15 भूमिं V3 M1 भूमि D4 T1 पुन (for तस्मिन्) Ś1 D1 2 3 7 11 13 प्राप्ते (D1 °प्त) स(D12 *)स्मिन् (by transp) —c) Ñ V B D2–3 4 7 9–13 M1 उत्तरे(B1 °र D11 °रे sic)कूले (D 2 3 पारे) (for श्चोत्तरे तीरे) —d) D2 om यज्ञो N1 V1 2 B1 यज्ञभूमिम्; V2 V4 B3 4 (B3 marg as in text) D10 13 यज्ञभूमिर् (for राज्ञो यज्ञो) N1 B1 अकल्प्यत (submetric) Ñ2 B2–4 D13 अकल्प्यत (B3 marg as in V1) V1 4 अकल्पयत (hypermetric) V3 8 अकल्पयत्, D3 T1 °ते D13 अकल्पयत् Cg as in text (for अभ्यवर्तत)

2 b) D11 M2 द्विजोत्तमा M1 द्विज** (for द्विजर्षभा) —For 2cd Ñ V B D10 13 subst

383* ऋष्यशृङ्गपुरोगैस्तैर्याजकैः परिनिष्ठिता ।

[D13 याजिकैः V2 परिनिष्ठिता D13 परिकल्पिता]

B3 cont

384* कृताग्र(श)शोधिता भूमिर्विधिदृष्टेन यज्वना ।

—V1 om 2c 3b —c) V2 4 अश्वमेध —d) N V2–4 B D1 2 5 7 9–13 M2 4 राज्ञस्त(B4 wrongly om स्त)स्य (for राज्ञोऽस्य सु)

3 V1 om 3cd (cf v l 2) —a) D2 कुर्वंति कर्म (by transp) Ñ V (V1 om) B D10 13 यद्दृष्टेन विधिना —b) N V (V1 om) B D 6 13 ततस्ते Dt M2 ब्राह्मणा M3 याज्ञिका Cm g t as in text (for याजका) D1 3 7 8 विधि (for वेद) Ś1 D11 12 यज्ञाविधि° (D 2 om विधि) —T1 damaged from यथाय up to सर्वम in 4cd —c) Ś1 न्यायश्चे D2 ज्ञेय(for न्याय) —d) D2 3 7 शास्त्र(D5 7 °स)ति (for क्रामन्ति)

4 T1 damaged up to सर्वम (cf v l 3) D2 om (hapl) from सदं up to ततो in 5a —ab) D11 प्रवर्ग्यान् (for प्रवर्ग्यं) D12 शास्त्रतद् (sic) (for शास्त्रत) D1 कृत्वा तथैवोपसदं प्रवर्ग्यं शास्त्रतो द्विजाः (by transp) —d) Ś1 D1 2 3 4 5 11 12 तथैवोद्दास्य(D1 °स) कर्म ते

5 D2 om up to ततो (cf v l 4) —ab) Ś1 D2 3 7 11 12 मभिपूज्य (D2 11 °ज्यं) D1 चाभिपूज्यस्; G1 °पूज्यं Cg t as in text (for अभिपूज्य) D2 *तो D3 6 तदा (for ततो) D5 7 सर्वे हृष्टाः (by transp) D2 °विधि (for °विधि) —cd) Ś1 D1 2 3 7 9 11 12 सवनानि यथान्यायं(Ś1 °र्थं) होत्रे (D3 °र्न) सोमस्य तथा

—For 3c–5 Ñ V B D10 13 M1 subst while D11 ins after 5

385* प्रवर्ग्यादीनि सर्वत्र कल्पसूत्रविधानतः ।
प्रायश्चित्तविधानानि चक्रुश्चानवशेषतः ।
सवनानि च सर्वाणि यथाकालं प्रचक्रिरे ।

[No comm —D11 om 1 1 —(1 1) V1 V4 प्रवर्ग्यादि V2 पर्यग्न्यादि (sic) V3 B3 सद्(B3 m सर्व) इत्यादि D10 प्रवस्त्यादिकम् (for प्रवर्ग्यादिकम्) V2 कर्म (for कल्प) —(1 2) V3 B3 4 (marg) विधाने च V4 विधानेन (for विधानानि) V2 तानि वि° V2 शान्तव° (sic) B4 चक्रु° M1 तावदि° (for चानवशेषतः) —(1 3) V4 सवनानि B1 (m as in B3) वरणानि B3 वस्नानि (by metathesis) (for सवनानि) B3 D13 °काले (for यथाकाल)]

—After 5 Dt D3 8 11 S (except M1) Cr.m g t ins

386* ऐन्द्रश्च विधिवद्दत्तो राजा चाभिष्टुतोऽनघ ।
माध्यंदिने च सवने प्रावर्तत यथाक्रमम् ।
तृतीयसवनं चैव राज्ञोऽस्य सुमहात्मनः ।
चक्रुस्ते शास्त्रतो दृष्ट्वा तथा ब्राह्मणपुंगवाः ।

[Cr comments on 1. 1 only—(1 1) G1 ऐन्द्र (for ऐन्द्रश्) D3 16 T1 3 G2 M2 3 Cg (अ)भिष्टुतो T2 [अ]भिप्लुतो G1 [अ]भीष्टो Cgp as in above (for [अ]भिष्टुतो) T1 damaged from 1 ? up to the prior half of 1. 4 —(1 2) Dt D3 8 मध्य° D11 °न्दि (for माध्यंदिने) T1 त्रि (for च) T2 प्रावर्तति (sic) (for प्रावर्तत) —(1 3) T2 3 तृतिय (sic) G2 तृतीय (for तृतीय) Dt सवने —(1 4) G2 चे (sic) (for ते) Dt D3 8 T2 यथा (for तथा)]

—Thereafter Dt D3 8 G2 M3 (after 400*) Ct cont while N V B D10–13 ins after 14 D1 T2 (tran p 1 1 2 and 3 4) M1 after 15 M2 after 6

387* आदद्यावक्रिरे तत्र गजाद्यान्विबुधोत्तमान् ।
ऋष्यशृङ्गादयो मन्त्रैः शिक्षाक्षरसमन्वितैः ।
ज्योतिरिभमधुरैः स्निग्धैर्मन्त्राह्वानैर्यथार्हतः ।
होतारो ददुरावाह्य हविर्भागान्दिवौकसाम् ।

न चाहुतमभूत्तत्र स्खलितं वापि किंचन ।
दृश्यते ब्रह्मवत्सर्वं क्षेमयुक्तं हि चक्रिरे ॥ ६

न तेष्वहस्सु श्रान्तो वा क्षुधितो वापि दृश्यते ।
नाविद्वान्ब्राह्मणस्तत्र नाशतानुचरस्तथा ॥ ७

G 1 13 8
B 1 14 11
L 1 10 7

[Cr m g k do not comment —Ñ V B D10–13 transp 1 1 and 2 T1 transp 1 1-2 and 3 4 —(1 1) V1 2 4 आहुया°, M3 अग्ह्वान° (for आह्वयाचक्रिरे) M4 चात्र (for तत्र) —(1 2) T2 [अ]मात्यैश् (for सर्वे) V2 शिक्षा°, G3 M3 °स्वर (for शिक्षाक्षर) —(1 3) V4 वाग्भि तु, B1 ऋषिभिर्, Dt D6 8 G2 गीतिभिर्, D11 13 ध्या(D11 घ sic)यिभिर्, D12 सर्विभिर् T3 प्रीतिभिर्, M1 चिनिभिर् M3 गीर्भिश्च (for न्यायविभिर्) M1 मथने (for मखे) —(1 4) Ñ2 V2 B3 D10 13 जुहुया°, V3 B4 जुह्वा°, V4 जुहुना°, B1 M4 जुहुवुश्चात्र, Dt D6 8 T2 G3 M1 3 द्दुराचाम (M1 °माप्य) D12 जुहियामासु (sic) (for जुहुवा मासुर्) D12 दविर्भागे M2 °भाग (for हविर्भागान्) B2 D12 °वस (for दिवौकसाम्)]

6 ᵃ) D4 ना (for न) Ś1 D1 3 5 7 9 12 नानाहु(D1 2 7 °हू sic)तमभूत्तत्र (D1 °हूताना, D2 7 8 °हूत या D3 °हुत वा), Ñ V B D10 11 13 M4 नासीदपहुत (V2 3 B1 3 D13 °पकृत, V1 °दुपहुतं, B4 °श्च्युच्यवा D10 °पहुत, D11 °स कृत, M4 °पहुत) तेषा Cg t as in text (for ᵃ) —ᵇ) Ś1 सहिता, D1 3 5 8 12 श(D5 12 स)मित, D7 शासित (sic) Cm g t as in text (for स्खलित) Ñ V1 4 B1 3 4 D6 10 12 13 चापि, V2 नापि, V3 D6 8 वा न (for वापि) D8 कचन —After 6^{ab} D11 ins 388* —ᶜ) D2 °तत् (for ब्रह्मवत्) —ᵈ) Ś1 D2 5 8 11 12 प्रस°, D1 3 7 कर्मो°, Cr m g t as in text (for क्षेमयुक्त) Ś1 D6 12 M2 च°, D1–3 7 8 11 प्रचक्रिरे (D2 °क्रिये [sic]), Cg as in text (for हि चक्रिरे) —For 6^{cd} Ñ V B D10 13 M4 subst while D11 ins after 6^{ab}

388* परेण हावधानेन तं क्रतु ते प्रचक्रिरे ।

[V2 M4 च(M4 स)विधानेन (for ह्यवधानेन) D11 ते (for तं) V3 क्रतु त (by transp) B3 °क्रतु (sic) (for त क्रतु) B2 तैस्य°, D11 तै प्र° D12 प्रे न° (by metathesis) (for ते प्रचक्रिरे)]

—After 6 M3 ins 387*

7 D11 reads 7^{ab} before 6^{cd} repeating it here Ñ V B D10 12 13 repeat 7 after 390* —ᵃ) D12 (second time) om न (submetric) V3 (first time) तेषु कश्चिद्, (second time) तेषु ह्यसो, D3 ते विहस्य, D5 7 तद्विहस्य (D7 °स्य) (sic) D6 तेष्वर्हे सु Cg as in text (for तेष्वह सु) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 (Ñ V B D10–12 second time) ब्राह्मण्य, Ñ V B D10–13 (all first time) M4 कृपण, D8 तृषितो, D14 शान्तो°, G2 3 M1 सश्राम, Cg t as in text (for श्रान्तो वा) —ᵇ) T2 व्यथितो (for क्षुधितो) Dt न (for [अ]पि) T1 damaged for °ते G3 M3 कथन (for दृश्यते) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 (Ñ V B D10–13 second time) क्षुधि(Ś1 D2 7 °धि)त दृश्यते (D3 दृश्यते क्षुधित) कश्चित्, Ñ V B D10–13 (all first time) M3 क्षुत्क्षामो (D11 क्षुधितो, D12 क्षुद्रो नै)वा (V1 ना, V4 *) प्य(V3 4 D11 पि, D10 *)दृश्यत (V3 4 D11 °ते) —After 7^{ab} (first occurrence) Ñ V B D10–13 M4 ins

389* तिर्यक्ष्वपि हुतो ऽन्येषु भूतेषु परितर्पित ।
कोटिशो ब्राह्मणास्तत्र तथा शतसहस्रश ।
तस्मिन्यज्ञ उपावृत्ता नानादेशनिवासिन ।

[No comm —(1 1) V1 3 तिर्यक्ष्वपि (sic) D10 निर्यक्षपि (for तिर्यक्ष्वपि) V2 कुनो (for हुतो) Ñ B1 4 D10 M4 [अ] परि°, V1 2 °तर्पित, B3 reads first त sup lin B4 °तर्पिता, D12 °कर्षित D13 °कल्पितु (for परितर्पित) —(1 2) D13 यथा (for तथा) —(1 3) D11 यज्ञम् (for यज्ञ) Ñ B3 तपोद्वृत्ता (Ñ1 °वृत्ता marg), V1 3 उपावृत्तान् (V3 °त्ते) D12 तु ये वृत्ता (for उपावृत्ता) D11 निवेशिन (for निवासिन)]

—T1 damaged from ᵃ up to चापि in 6^{c} —ᶜ) D11 न (for ना) Ñ V2–4 B1 D10 11 (all first time) आगतस, M4 चागतश्च (sic) (for ब्राह्मणस्) Ś1 Ñ V B1–3 Dt D1 3 6–13 (Ñ V B1–3 D10 11 13 second time) कश्चित् (for तत्र) —ᵈ) V1 (both times) D1 2 7 8 11 ना(D7 8 न)गता, V2 3 (first time) 4 (both times) नाग(V2 °श)तो D3 चगता (sic) D13 (first time) तथा च, T2 नाचरा (sic) Cr m g t as in text (for नाशता) Ñ V1 4 B2 3 D1 3 9–11 13 (Ñ V1 4 B2 3 D10 13 second time) नु(V4 * sup lin चा)गतस्, V2 (second time) नुपगस् (sic) B4 (second time) D7 नुगताश्, D11 न्नुगतस् (sic) Cr m g t as in text (for नुचरस्) Ñ V B D10 13 (all first time B4 second time also) द्विज (for तथा) Ś1 D5 12 (second time) दृश्यते तत्र वै ह(D12 स)दा V2 (second time) नागतानु गतस्तदा, B3 (first time in marg) न ग्रश्चे नानुरद्विज, D12 (first time) न दाताप्यरोपि वा M4 नानूचानस्तथा द्विज —After 7^{cd} Ñ V B D10 12 13 M4 ins while D11 cont after 389* (for l 1 cf 1 6 12^{ab})

390* नानाहिताग्निनायज्वा नास्वी पतितो न च ।
ब्राह्मणाना सहस्राणि तानि तत्र महामखे ।
पृथग्द्रुमुनिरेऽन्नानि स्वादूनि विविध नि च ।
भक्ष्याश्च विविधान्हद्यान्पानानि विविधानि च ।
रत्नपात्रीष्वनेकासु रानर्तीपु च सर्वश । [5]
द्विजाचयोऽश्नपानानि तथाभुञ्जत चासकृत् ।
कृपणानाथविकला ये च त्रिदिशुपागता ।
तेऽप्यश्नपानै कामैश्च सर्वशस्तत्र तर्पिता ।

[No comm Cf 1 6 12^{ab} D11 om l 1 —(l 1) D13 repeats consecutively l 1 V1 नानाहिताग्नि (sic) V2 नानाहताग्नि V4 नना° (hypermetric) (for नाना)

G 1 13 11 B 1 14 12 L 1 10 8 ब्राह्मणा भुञ्जते नित्यं नाथवन्तश्च भुञ्जते ।
तापसा भुञ्जते चापि श्रमणा भुञ्जते तथा ॥ ८
वृद्धाश्च व्याधिताश्चैव स्त्रियो बालास्तथैव च ।
अनिशं भुञ्जमानानां न तृप्तिरुपलभ्यते ॥ ९
दीयतां दीयतामन्नं वासांसि विविधानि च ।
इति संचोदितास्तत्र तथा चक्रुरनेकशः ॥ १०
अन्नकूटाश्च बहवो दृश्यन्ते पर्वतोपमाः ।
दिवसे दिवसे तत्र सिद्धस्य विधिवत्तदा ॥ ११

D10 न मही M4 नाम्नरो (for नामरी) Ñ1 नापतिर्°, B4 °नर, D12 * * तो°, D13 पतिते°, M1 नापि कश्चन (for पतितो न च) —(l 2) Ñ1 V2.3 B1 D11.13 तत्र तानि (by transp) D13 शतानि न (for तानि तत्र) D11 -मुखे (sic) (for -मखे) —(l 3) M4 [अ]त्राश्च (for श्चानि) M4 [अ]स्वादूनि च मृदूनि च (for the post half) —All the above MSS (except B2.3 D13) om l 4 —(l 4) B2.3 read l 4 in marg B3 तत्र (for हृष्यान्) —(l 5) V3 °पात्रीषु दिव्यासु D12 °पानीषु नैकासु D13 °पात्रेष्वनेकेषु (for रुक्मपात्रीष्वनेकासु) D13 राजान्तेषु (sic) (for राजतीषु) Ñ2 reads च suf lin D12 तथैव च (for च सर्वशः) —(l 6) V3 भुक्त हि (sic) V4 [अ]मुज्यु (sic) D1 [अ] भुजत (sic) B4 [अ]भुञ्जत (sic) D13 भुञ्जत (sic) D12 [अ]भुज * (for [अ]भुञ्जत) D11 वा (for च) D13 सत्कृता (for चाप्यकृता) —All the above MSS (except B2-4 M4) om l 7 and 8 —B2.3 read l 7 and 8 in marg —(l 8) B3 सर्वशास्त्रार्थ (for ध्रुवशस्तत्र) M4 कल्पिता° (for तर्पिता)]

—Thereafter Ñ V B D10.12.13 repeat 7

D11 further cont

391* न वायुकल्पभूतत्र समित चापि किंचन ।

8 T1 damaged for 8 abc (cf v l 7) M4 om 8-9 —a) Ś1 Ñ V B D (except Dt D1.5.8.14) अनाथा Cm g t as in text (for ब्राह्मणा) V1 B2 D13 सर्व (for नित्य) —b) D2.4 तु (for च) —c) T3 राजसा, Ct as in text (for तापसा) V4 तत्र B1 om D2.7 T3 M2.3 चापि D11 चैव T3 नित्य (for चापि) —d) G1 श्रवणा Dt D6.8 चैव भुजते Ś1 Ñ B D1.3.5.7.9.10.12.13 भुजते (B1 om) श्रम (Ñ1 D1.5 °व) णा (by transp) अपि (B3 m गृहवासिन) V1.2 D11 भुजते चारणा अपि, V3 भुजते प्रवणा अपि, V4 भुंजते चेतरे जना, D2 श्रवणानपि (sic) भुजते

9 M4 om 9 (cf v l 8) —a) D4 [अ]व्याधिताश्च M2 [अ]पि (for [ए]व) —b) Dt D6.8 G1.2 M3 स्त्रीबालाश्च (for स्त्रियो बालास्) T3 स्त्रीबालाश्चैव भुंजते — For 9 cd Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.9-13 subst

392* अनाथाना तथा स्त्रीणा बालवृद्धस्य चैव हि ।

[No comm —D3 अ * थाना D6 था in तथा sup lin D9 वृद्धांश्च (for -वृद्धस्य) V3 °वृद्धस्तथैव च (for the post half)]

—c) D4 भुज्य° (for भुञ्जमानाना) Ś1 Ñ V B D1.3.5.7.9-13 बुभुक्षि(D11 °नि)ताना दीनाना M3 भुनानानां तथा तेषा Cm g t as in text (for °) —d) Ś1 D6.11.13 तु, D5 om (for न) Ñ V B D10.13 [अ]तृप्तिर् (for तृप्तिर्) B1.2.4 D10 -लक्ष्यते, D1 लिप्यते (for -लभ्यते)

10 a) T3 देय च (for first दीयतां) D9 om 10c-11 T1 damaged from c up to वि in 11d —c) G1 M1 चोक्ता नरास् (for संचोदितास्) —For 10cd, Ś1 D1-3.5.7.11.12 subst

393* यथोचितसमाख्याने कर्म चक्रुरतन्द्रिता ।

[D1 यथोचित-, D3.7 यथोचित D1.5 °ख्याते, D3 °ज्ञाते D3.7 °ज्ञाते D12 °ख्यान (for -समाख्याने) D1-3.7 तथा D11 शश्व (for कर्म) D1 [अ]नदिता, D5.7 °ते D12 °ता (for [अ]तन्द्रिता)]

—For 10 Ñ V B D10.13 M4 subst

394* व्यश्रूयत च शब्दोऽत्र दीयतां भुज्यतामिति ।
स्वाध्यायगीतशब्दाश्च व्यश्रूयन्त समन्तत ।

[No comm. —(l 1) V4 व्यश्रयत्तत्र (sic) B1 अश्रूयत च M4 सदा शब्दो (for च शब्दोऽत्र) Ñ2 B3.4 D10 [अ]थ V4 [अ]पि (for ऽत्र) V1 *भुताम् (for भुज्यताम्) —(l 2) V4 व्य * न्त B4 ब° (for व्यश्रूयन्त) B3 इति समतत (hypermetric)]

11 D9 om 11 T1 damaged up to वि in d (for both cf v l 10) —ab) Dt D6.8 transp दृश्यंते and बहव T1 repeats पर्वतो —For 11 ab Ś1 D1-3.5.7.11.12 subst

395* अन्न पानं च सुबहु दृश्यते पर्वतोपमम् ।

[D3.5.7.11 अत्र (for अन्न) D3.7 बहु (D7 °सु) बहु (for च सुबहु) D7 [उ]त्तम D11 (before corr) द्विश (for [उ]पमम्)]

On the other hand Ñ V B D10.13 M4 subst

396* सर्वकामगुणाश्चात्र व्यदृश्यन्ताद्रिपर्वता ।

[Ñ2 V4 B2 D10 तत्र B3 ज्ञात्र (sic) (for चात्र) V1 व्यश्रूयन (sic) B1 * ° (for व्यदृश्यन्त)]

—Ś1 om 11c 14 —c) Ñ V2 B D10.11.13 M4 कृत्वा V1 हृत्वा (corrupt) V3 दृष्टा, V4 दृष्ट्वा D5 नाम (for तत्र) —d) D1.3.5.7.12 सिद्धं (D6.12 भक्षं) तु, G1 सिध्यति (for सिद्धस्य) D7 तथा (for तदा) N V B D10.11.13 M4 व्यञ्जनाना ह्रदा(D11.13 यथा)स्तथा

—After 11 B3 ins

397* ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्या शूद्राश्चैव हि भुञ्जते ।

अन्नं हि विधिवत्स्वादु प्रशंसन्ति द्विजर्षभाः ।
अहो तृप्ताः स्म भद्रं ते इति शुश्राव राघवः ॥ १२
स्वलंकृताश्च पुरुषा ब्राह्मणान्पर्यवेषयन् ।
उपासते च तानन्ये सुमृष्टमणिकुण्डलाः ॥ १३
कर्मान्तरे तदा विप्रा हेतुवादान्बहूनपि ।
प्राहुः सुवाग्मिनो धीराः परस्परजिगीषया ॥ १४
दिवसे दिवसे तत्र संस्तरे कुशला द्विजाः ।
सर्वकर्माणि चक्रुस्ते यथाशास्त्रं प्रचोदिताः ॥ १५
नाषडङ्गविदत्रासीन्नाव्रतो नाबहुश्रुतः ।
सदस्यस्तस्य वै राज्ञो नावादकुशलो द्विजः ॥ १६

C 1. 13. 21
B 1. 14. 22
L 1. 10. 16

On the other hand, D1 D4.5.11 S (except M4) Gm g t ins

398* नानादेशादनुप्राप्ता पुरुषा स्त्रीगणास्तथा ।
अन्नपानैः सुविहितास्तस्मिन्यज्ञे महात्मनः ।

[(l. 1) T3 तत्र (for तथा) —(l. 2) D4 सुविहितैस्तु G1 M1 सुम(M1 °सु)हितास्तु]

12 Ś1 om. 12 (cf. v. l. 11) —a) D1 यथा (for अन्नं) D1.2.7.8 तु (for हि) D1.3.4.7.8.11 स्त°, Gm g t as in text (for विधिवत्) D1.3.7 स्वादं, M3 साधु; Gm g t as in text (for स्वादु) —b) D3 विप्र° (sic) (for द्विजर्षभा) —T3 damaged from द्रं ते up to कुण्ड in 13d. —c) Dt *हो (for अहो) D1.3.11.12 स्म तृप्ता (by transp.) D5.7 स्म तृप (for तृप्ता स्म) D4 ते भद्रं (by transp.) D2 भद्रेव चेद्र (sic) (for भद्रं ते) —d) G3 शिश्राय (for शुश्राव) D1 राजेन्द्र, D3 रोदित (for राघव) D4.5 °सुसुविरे गिर, D1.11 °स्म भूपते शृण्, D4 ह्यपूजुस्ते सुर्षयः —For 12 Ñ V B D10.11.13 M3 subst.

399* अहो स्वादु प्रभूतं च विविधं चान्नमीदृशम् ।
अहो स्म तृप्ता भद्रं च वादमूचिरे वै द्विजाः ।

[(l. 1) V4 विविधा*भम् (sic) D11 विविधन्नम् (sic) (for विविधं चान्नम्) V3 ईदृशी M3 तृप्ताः स्म विप्रवर्द्ध (for the post. half) —(l. 2) B4 तु (for स्म) V4 दृप्ता (for तृप्ता) D1 न (for च) V3 अहो प्रान्नुवेता भद्रं च (hypermetric) M3 इति वाक्यमूचिरे ता (for the prior half) V3 स ददृ (for वादमूचुः) M3 रुप (for वै)]
Thereafter M3 cont.

400* प्रत्याहरन्त सुबहवस्तास्ता धर्मार्थसंहिता ।

M3 further cont. 387*

13 T3 damaged up to कुण्ड in d (cf. v. l. 12) Ś1 om. 13 (cf. v. l. 11) M4 om. 13–15 —a) D1.4.13 स्वलंकृताद् G2 M1 ते (for च) D1.3.4.5.9.11 राजानो M3 पुरुषान् (for पुरुषा) —b) D3.12 पर्यवेषय°, G1 पर्यतोष° (for पर्यवेषयन्) D1 ब्राह्मणाश्च परिवेषयन् (hypermetric) —D12 transp. 13cd–31ab and 31cd–41 (including star passages) (om. 14ab 19 21d–22c and 24) —c) Dt D4.5 उपासत, Cr as in text (for उपासते) D1–3.6.7.9.11.12 सुप्रीत(D12 °तुष्ट)मनसः सर्व (cf. 43c) —d) D11 प्रसृष्ट (for सुमृष्ट)

—For 13 Ñ V B D10.11 subst., while D13 subst. for 13ab only.

401* राजानोऽभ्यागतास्तत्र स्वयमेव स्वदृष्टया ।
मृत्यपञ्चगता यज्ञे द्विजान्वै पर्यवेषयन् ।

[No comm. —(l. 1) Ñ1 V1 स्वागताद् D11 [अ]भ्यागतम् (sic) (for ऽभ्यागताः) —(l. 2) D12 reads l. 2 after 41 D13 मृत्यैः (for मृत्य°) V3 यज्ञे (for यज्ञे) V3 द्विजैः, D11 ब्राह्मणान् (for द्विजान्वै) V4 पर रेषयन् (sic) (for पर्यवेषयन्)]

14 Ś1 M3 om. 14 (cf. v. l. 12 and 13 resp.) D13 transp. 13cd–31ab and 31cd–41 (om. 14ab, 19 21d–22c and 24) —a) D1–3.7 °प्राप्ते, D3.12 तु(D12 त)संप्राप्ते (for तदा विप्रा) Ñ V B D10.11 तत्र कर्मान्तरे प्राप्ते (V3 °प्ता) —b) Ñ V B D1–3.5.7.10.11.13 बहूं (D1 °हु)स्तदा (N1 [transp.] V3 B1.4 °तथा V4 °स्त), D3 बहून्यपि (sic) (for बहूनपि) —c) V3 प्राहुसुह्र, B3 °स्व्नू D11 सहूया, Cg °स्म (for प्राहुः सु) V4 °वंदिनो, D11 वाग्मि* (for °वाग्मिनो) D11.12 धीरा, G3 घोरा, M3 विप्रा, Cg as in text (for धीरा) —d) D3 प*पर, D3 परस्प रि (for परस्पर) Ñ V B D1–3.5.7.10–13 निर्णीषया, Cg °षया (as in text) —After 14 Ñ V B D10–13 ins. 387*

15 M3 om. 15 (cf. v. l. 13) D12 transp. 13cd–31ab and 31cd–41 (om. 14ab, 19 21d–22c and 24) —a) Ś1 Ñ1 V1.2.4 B1.2 D1–3.5.7.11–13 चक्रु, Ñ2 V1.3 B3.4 D10 कुर्युः (for तत्र) —b) Ñ2 V2.3.4 B2.4 D10 संभारे (B4 °रे, D14 °र) B3 सस्तात्र (sic) D3 संस्तार, D11 सस्तार, T3 संस्तास्तु G1 संस्थरे (sic) Cm g t as in text (for संस्तरे) V3 D13 कुशल, Dt कुश* (for कुशला) Ś1 D3 om. 15c–16 —c) Ñ2 V1.3 B1.2 D2.3.10–12 सर्वं, Cg as in text (for सर्व) Ñ V B D2.3.7.10–13 °कर्म यथा (Ñ3 °*) यथाद् (V3 B3 D13 °यत्तु V4 °ह् तत्, B3 °वत्, B4 °वित) D1 यथावत्तु यथा Cg as in text (for °कर्माणि चक्रुस्ते) —T1 damaged from 15d up to 16 —d) Ñ V B D1.3.7.10–13 यथाशास्त्रेण चो (D1.2.7.12.13 नो) दित (V3 दक्षिक V3 दर्शित, D2.3.7 °ता) Cg t as in text (for d) —After 15 D4 T3 M1 ins. 387*

16 Ś1 D3 om. 16 T1 damaged (cf. v. l. 15) D12 transp. 13cd–31ab and 31cd–41 (om. 14ab 19 21d–22c and 24) —a) D12 नो (for न) Ñ1 om. वि in नाषडङ्गविद् V1 तत्र (for अत्र) —b) Ñ V B D10.11.13

G 1 13 22 B 1 14 22 L 1 10 17 प्राप्ते यूपोच्छ्रये तस्मिन्षड्बैल्वाः खादिरास्तथा ।
तावन्तो बिल्वसहिताः पर्णिनश्च तथापरे ॥ १७
श्लेष्मातकमयो दिष्टो देवदारुमयस्तथा ।
द्वावेव तत्र विहितौ बाहुव्यस्तपरिग्रहौ ॥ १८
कारिताः सर्व एवैते शास्त्रज्ञैर्यज्ञकोविदैः ।
शोभार्थं तस्य यज्ञस्य काञ्चनालंकृता भवन् ॥ १९
विन्यस्ता विधिवत्सर्वे शिल्पिभिः सुकृता दृढाः ।
अष्टाश्रयः सर्व एव श्लक्ष्णरूपसमन्विताः ॥ २०

M1 सदृश्यो, M2.3 तादृशो (for तावन्तो) V4 M1 या (for न) —^{c}) D2.9.12 G2 M1 Cg t सदृशपाश् (for सदृश्यस्) D2.7.9.12 T2.3 तत्र, D3 यत्र (for तस्य) —^{d}) D1 नाद्याचि, G1.2 तावेद (for नात्राद) D2.9.12 G1 M1 Cg -कुशला द्विज —For 16^{cd} Ñ V B D10.11.13 M4 subst

402* न सूत्रकल्पाद्गुलतो न यागद्गुरालस्तथा ।

[V1 यज्ञन्याद्, B3 °कर्मे M4 नाकल्पसूत्र (for न सूत्रक) Ñ1 B2 न्याय्य, V2.3 B1.3 वाया V4 वशम् (submetric) D11 वा*, M4 वार (for वश) V1 नायीरो नागुन सुखी (for the post half)]

17 D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19 21^{b}-22^{c} and 24) —^{a}) D1 प्राद्य (for प्राप्ते) D3 यपोच्छ्रये, G1 यूपाश्रये (for यूपोच्छ्रये) D11 तारिमन् (for तस्मिन्) Ñ V B D10.11.13 M4 उच्छ्रि(B1 °द्रू)ताश्च भवन्(Ñ1 °श्च भवन्)यूपा —^{b}) V3 D1 °बिल्वा, D3 बिल्वा वै (for षड्बैल्वा) Ñ V1-3 B D10.11.13 च षड् ; D13 दश, T3 यथा (for तथा) M4 °षड् च खादिरा —^{d}) Cg अपरे (as in text) Ct परे (for अपरे) —For 17^{cd}, Ś1 D1-3.5.7.9.12 subst

403* तथा पर्णमयाश्चैव षडन्ये बिल्वसंमता ।

[Ś1 स्वर्ण°, D6 °मयाश् (for पर्णमयाश्) D1 बिल्व (for बिल्व) D2.7 -समिता (for -संमता)]

while Ñ V B D10.11.13 M4 subst

404* तावन्त एव पालाशास्तथैवोदुम्बरा पृथक् ।

[B2 M4 [औ]दुम्बरा M4 पृथक्तथा (ditto) (for पृथक्) Ñ1 V4 B1 यज्ञे तस्मिन्समाहृता (for the post half)]

18 T3 om 18^{ab} D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab} 19 21^{b}-22^{c} and 24) —^{a}) Ś1 D2.3.7.9.11 श्लेष्मा(Ś1 °ष्मा)तकमयो (Ś1 °मयाः) Ś1 चान्ये, Ñ V1-3 B D10.11 M4 चैको, V4 D13 Cg त्वेको, D6.8.7 चैव, D13 द्विषो, Cm t as in text, Cmp tp [ऽ]दिष्टो (for दिष्टो) D1.4 श्लेष्मा(D1 °ष्मा)तकमयोऽभिस्थ (D1 °ष्ट) D5 (marg gloss) धत्तुदारुस्तम्भय, G2 M1 °श्च रुद्दिष्टो —^{b}) Ś1 D5 पूति, Cm g t as in text (for देव) Ś1 D1.2.7 -दारुमयाम् (D1.2.7 °यौ) Ñ2 V1.3 B2-4 D10 M4 [श] पर, Cm g t as in text (for तथा) —V4 om 18^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ V1-3 B D1-3.5.7.9-13 M4 द्वावास्तो (V2 °रास्तास् [sic]), G1 द्वावे* (for द्वावेव) Ñ1 V3 D11 नि(V1 स)हितौ, V2 विहितो, V3 निचितौ, B1 निवृतौ, Cg as in text (for विहितौ) —T1 damaged from ^{d} up to एकविं in 406* —^{d}) D1 °भ्यो स, D3.12 °भ्यास, D2.11 °भ्या सु, Cr m g t as in text (for बाहुव्यस्त) Ś1 D1 बाहुभ्यामु° Ñ V B D10.13 M4 यूपौ(Ñ1 V2 °पौ, V3 चैद, M4 युपौ)चैद्गणपाहवै —After 18, Ñ V (V1 om ^{cd}) B D10.11.13 M4 ins Ctp after 19 while D13 ins after 20^{ab}

405* महोच्छ्रायपरीणाहो यूपोऽन्य सर्वकाञ्चन ।
यज्ञे समभवत्तत्र शोभार्थमुपकल्पित ।

[(l 1) Ñ1 V2 M4 महोच्छ्र(V2 °च्छ्र)य, D13 अष्टयामोच्छ्राय (hypermetric) (for महोच्छ्राय) —M4 om l 2 —(l 2) V1 यत्रो (sic) B4 तत्रे (for यज्ञे) D10 सम*वत्, D13 नाभवत्तत्र (for समभवत्)]

19 T1 damaged (cf v l 18) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.9.10.12.13 om 19 M4 om 19^{ab} D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19 21^{b}-22^{c} and 24) —^{a}) D4 तत्र (for सर्वे) G1 [ए] तैस्तु (for [ए] ते) —^{c}) M2 निर्मितस्तत्र (for तस्य यज्ञस्य) —^{d}) M1 तोरणं चापि काञ्चन —After 19 D1 D4.6.8.9.12 S (except M4) Cr m g t ins

406* एकविंशतियूपास्ते एकविंशत्यरत्नय ।
वासोभिरेकविंशद्भिरेकैक समलंकृता ।

[(l 1) T1 damaged for एकविं (cf v l 18) M2 द्वैके (for एक) G2 -[अ]रत्नत M2 -रत्नय (for -[अ]रत्नय)]

while M4 ins

407* नानायूपोच्छ्रयैस्तैश्च सर्वत्र समलंकृतम् ।

Thereafter M4 cont 409*

20 M4 om 20-22 D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab} 19 21^{b}-22^{c} and 24) —^{a}) D5 om विधि Ñ1 सर्वं, Ñ2 B2.3 D5.10.13 सर्वे, Cg as in text (for सर्वे) —^{b}) M2 damaged after शिल्पि T2 G1.2 M1 सुदृढा कृता, Cg as in text (for सुकृता दृढा) —After 20^{ab} D13 ins 405* —^{c}) Ñ1 V1 B1 D2 G1 °श्रया, V2 अष्टौ°, V4 अष्टा° (sic) B3 °विंशत्, D13 भाष्टपद्रा, Cr m g as in text, Ct °श्रय (for अष्टाश्रय) Ñ2 B2.4 D10 तत्र(D13 व ए)वासन्, Cg as in text (for सर्व एव) D12 स्वाश्रया सर्व एवैते —^{d}) Ñ2 B2.4 D10 शुक्ल°, V4 श्लाक्ष्ण° (sic), B1 सूक्ष्म°, D1 श्लक्ष्णया° (sic), D5 °रूपा, Cm g t as in text (for श्लक्ष्णरूप)

आच्छादितास्ते वासोभिः पुष्पैर्गन्धैश्च भूषिताः ।
सप्तर्षयो दीप्तिमन्तो विराजन्ते यथा दिवि ॥ २१

इष्टकाश्च यथान्याय कारिताश्च प्रमाणतः ।
चितोऽग्निर्ब्राह्मणैस्तत्र कुशलैः शुल्वकर्मणि ।
स चित्यो राजसिंहस्य संचितः कुशलैर्द्विजैः ॥ २२

गरुडो रुक्मपक्षो वै त्रिगुणोऽष्टादशात्मकः ।
नियुक्तास्तत्र पशवस्तत्तदुद्दिश्य दैवतम् ॥ २३

उरगाः पक्षिणश्चैव यथाशास्त्रं प्रचोदिताः ।
शामित्रे तु हयस्तत्र तथा जलचराश्च ये ॥ २४   C 1 13 30 B 1 14 31 L 1 10 22

21 M4 om 21 (cf v.l 20) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^{b}–22^{c} and 24) T1 damaged from दि in 20^{d} up to यथान्या in 22^{a} —^{a}) D4 श्वास्ता°, G3 M1 छादितास्ते सु , Cg as in text (for आच्छादितास्ते) Ñ1 वासो * (for वासोभि) —Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 om 21^{b}–22^{c} —^{b}) M3 पुष्प (for पुष्पैर्) M2 गन्धै पुष्पैर् (by transp) Dt D4 6 8 9 G3 M1 पूजिता , T3 शोभिता (for भूषिता) —^{d}) T2 (before corr) G2 विराजन्ते T2 (before corr) G1 दिधि (for दिवि)

22 M4 om 22 (cf v l 20) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 11 13 om 22^{abc} T1 damaged up to यथान्या in ^{a} (cf v l 21) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) T1 3 -न्यास्य (for -न्याय) —^{b}) D9 प्रयत्नत (for प्रमाणतः) —^{c}) M3 चित्वो (for चितो) G2 ब्राह्मणास् —^{d}) Ś1 B2 D2 3 11 शिल्पि (D3 °ल्पि [sic] D11 °ल्पि), Ñ V3 4 B1 3 4 Dt D1 6–8 10 12 13 G1 4 M2 3 शिल्प , V1 2 सर्व , D9 शुद्ध , T3 Cm यज्ञ , Cr mp g tp as in text (for शुल्व) Ñ V B D2 10 -कर्मसु (V4 °र्मि । D3 °र्मे [sic]) Cr mp g tp as in text (for कर्मणि) —After 22^{d} D13 ins 409* —D13 om 22^{ef} —^{e}) Ś1 D1 2 चैत्यो, D3 7 चैत्ये, D5 13 सर्वे Cr m g t as in text (for चित्यो) —^{f}) Ś1 सचितै , D2 रचित , D6 संचित्य, Cr m g t as in text (for संचितः) —For 22^{ef} Ñ V B D10 11 subst

408* चितश्चाभवत्चैत्यो ब्राह्मणैर्यज्ञकर्मभि ।

[Ñ1 चितश्चास्य Ñ2 D10 विचितश्च V1 2 B3 (m also) निचि(V2 चित)ताश्च V3 चित्रितश्च, B4 विहितश्च (for चितश्च) D10 चाभ * च् (for चाभवच्) V1 चैत्यो V2 चैत्ये (for चैत्यो) V4 चित्रश्चाभवत्चैत्यो B1 अग्निश्चाप्यभवच्चैत्यो (both sic) B1 निश्चितस्या° (for the prior half) Ñ2 ब्राह्मणै V1 3 4 B2 (m also) -चतुर्भि V2 D11 -कर्मणि (for -कर्मभि)]

Ñ1 B2–4 D10 11 M4 (M4 after 407*) cont while D13 ins after 22^{d}

409* मञ्चयूपोच्चयैस्तैस्तु सर्वत समलंकृतैः ।
स्थान सुमुख यस्तु कल्पवृक्षैरिवोच्छ्रितैः ।
विचित्रश्चाभवच्चैत्यो ब्राह्मणैर्यज्ञकर्मभि ।

[No comm M4 om l 1 B3 reads up to यज्ञ in l 3 in marg —(l 1) D13 मत्र (for मञ्च) B2 4 D11 महायूपोच्छ्रयैः —(l. 2) D10 य* (for यज्ञ) D10 [उ]च्छ्रित —(l 3) D10 13 विचित्राश्च D11 विचित्राश्च M4 चित्रश्चाभ (for विचित्राश्च) B3 मेध्या B4 मेया D10 13 ओघा D11 शोभा M4 चैत्यो (for ओघा) For the post half cf the post half of 408*]

23 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) D1 °पुङ्खो, D2 °कक्षो, D9 °पक्षैर् , Cr m g t as in text (for रुक्मपक्षो) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 13 द्वाद(D4 °श)श Cr m g t as in text (for ष्टादश) T1 damaged from रुक्म in ^{b} up to शामित्रे in 24^{c} T2 [आ]त्मन (for [आ]त्मक) —For 23^{ab}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

410* अश्मनद्य एतश्चापि गरुड काञ्चनेष्टक ।

[Ñ1 आश्म° (sic) Ñ2 B3 4 अश्म° V1 4 B1 आश्मन (V1 °न्न V4 °श्न) V2 आप° V3 अतिश्च (sic) D11 अग्निवक्र D13 अग्निवक्र (for अश्मन) Ñ1 चात्र (for चापि) M4 आश्वदश्यप्रमाणेन (for the prior half)]

—^{c}) Ñ V B D10 11 M4 प्रोक्षि(V1 °षि, V2 प्रोक्षि)तास् , Cg as in text (for नियुक्तास्) D3 तेत्र (for तत्र) M3 पशवस्तत्र (by transp) (for तत्र पशवस्) D13 T2 G4 पशूना त्रिशत तत्र —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 शास्ता (V1 °तान्) उद्दिश्य (D10 °ताश्चदिश्य [sic]) देवता , Cg as in text (for ^{d}) —After 23 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 ins.

411* उदकानि च सत्त्वानि नानामृगवयासि च ।
जलेचरा स्थलचरा अन्तरिक्षचरास्तथा ।

[No comm —All the above MSS except B1 M4 om. l 1 —(l 1) M4 औदकानि M4 स ** (for सत्त्वानि) —M4 om l 2 —(l 2) V4 वने° D2 जल° (for जलेचरा) V1 स्थलेचरा V1 ख° (for अतरिक्ष) D11 13 च ये (for तथा)]

M4 cont 412*

24 T1 damaged up to शामित्रे in 24^{c} (cf v l 23) M4 om 24–25^{ab} Ś1 om 24 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) D1 3 5 10 12 13 पतगा D7 उतगा (sic) D9 पन्नगा , Cg as in text (for उरगा) D9 पक्षिणश्च (for पक्षिणश्च) Ñ V B D1 5 6 7 9 10 12 13 om 24^{bc} —^{d}) G4 यथा (for तथा) D1 2 6 7 9 10 12 13 वनचरा (D13 °*)श Cg as in text (for जलचराश्) Ñ B3 D10 अपि V4 तथा (for च ये) —After

G 1 13 31 B 1 14 31 L 1 10 23 ऋत्विग्भिः सर्वमेवैतन्नियुक्तं शास्त्रतस्तदा ।
पशूनां त्रिशतं तत्र यूपेषु नियतं तदा ।
अश्वरत्नोत्तमं तस्य राज्ञो दशरथस्य ह ॥ २५
कौसल्या तं हयं तत्र परिचर्य समन्ततः ।
कृपाणैर्विशशासैनं त्रिभिः परमया मुदा ॥ २६
पतत्रिणा तदा सार्धं सुस्थितेन च चेतसा ।
अवसद्रजनीमेकां कौसल्या धर्मकाम्यया ॥ २७
होताध्वर्युस्तथोद्गाता हयेन समयोजयन् ।
महिष्या परिवृत्त्याथ वावातामपरां तथा ॥ २८
पतत्रिणस्तस्य वपामुद्धृत्य नियतेन्द्रियः ।
ऋत्विक्परमसंपन्नः श्रपयामास शास्त्रतः ॥ २९

24 Ñ V B D10 13 ins while D11 ins after 25^{ab} M4 cont after 411*

412* नानासत्त्वप्रभाश्चैव हयमेधे महाक्रतौ ।
नानासरीसृपाश्चैव नानौषध्यश्च कल्पिता ।

[No comm D13 om l 1 —(l 1) B4 महाक्रतौ —(l. 2) B1 प्रकल्पिता]

25 Ñ V B D10 13 M1 om 25^{ab} (for M4 cf v.l 24) D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{cd} 19 21^{b}-22^{c} and 24) —^{a}) Ś1 D1-3 5 7 8 12 13 ऋषभा, Dt D6 8 T G1 3 4 M3 ऋत्विभि Cg as in text (for ऋत्विग्भि) Ś1 D1-3 5 7 8 11 सर्वे D13 शास्त्र (sic) (for सर्वम्) Ś1 D1 3 5 7 11 13 [ए]ते D6 [ह]ति (for [ए]तन्) —^{b}) Ś1 D1-3 5 7 8 11 13 नि (D3 om)युक्ता Cg as in text (for नियुक्त) Ś1 D1-5 7 11 12 T3 G3 M1 3 °तथा T3 °तत्वत Cg as in text (for शास्त्रतस्तदा) —After 25^{ab}, D11 ins 412* —^{c}) T3 पशूपशूना (by ditto) Ñ1 प्रत्रिशत (sic) Ñ2 त्रिदश, V2 नियुता; B3 प्रोक्षित, M4 त्रिंशक, Cm g as in text (for त्रिशत) Ś1 D1-3 5 7 8 11 13 स्या(D2 11 13 भा)सीत्, Ñ1 V1 B2 4 D10 चापि, B3 D13 M3 चैव, Cm g as in text (for तत्र) —^{d}) D1 3 5 7 G2 Cm नियुत (D1 °यताः D6 °यता; Cm °क्तं), Cg as in text (for नियत) D1-3.7 8 T3 तथा (for तदा) Ñ V B D10 13 प्रत्यह (V1 समूह) प्रोक्षित (Ñ2 °क्षित, B3 त्रिशत) द्विजैः, T2 °त्रिविधोक्तिः, M4 प्रोक्षित प्रत्य * * * T1 damaged after ह in 25^{d} up to पर in 26^{d} D11 reads 25^{ef} after l 1 of 413* —For 25^{e}-30^{b}, Ñ V B D10 13 M4 subst 413* —^{e}) Ś1 D1-3.5 7 8 11 13 स यज्ञे च(D3 *)त्वुर्थे (Ś1 °ते D6 °र्थे) D11 S (except T3 M2) Cm gp °र Cg t as in text (for अश्वरत्नोत्तम) Ś1 Dt D1-8 11.13 T3 G1 3 तत्र (for तस्य) —^{f}) D2.3 8 13 T3 G1 3 M1 Cg च, T3 G1 हि (for ह)

26 T1 damaged up to पर in 26^{d} (cf v.l 25) D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{cd} 19, 21^{b}-22^{c} 24) —^{a}) D3-5 7 8 12 कौशल्या T3 तु (for त) D2 कोशलाधिपतेस्° —^{b}) Ś1 D3 13 G1 3 °चार्य D1 3.7 8 °चार्ये, M2 3 °चर्या (M1 °चर्य) Cm g t as in text (for परिचर्य) For 26^{cd}, D11 subst l. 2 of 413* —^{c}) Ś1 D1-4 5.7 11.13 त्रिपाणैः Cm g t as in text (for कृपाणैः) Ś1 विससार्तेन, D2 °सेन (sic) D3 °सैना (sic) D13 °शैन्य (sic) (for विशशासैनं) —^{d}) D1 8 मत्रिभि पराया (D1 °मा) मुदा

27 D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{cd}, 19 21^{b}-22^{c} and 24) —^{a}) Ś1 पतत्रिणा तदा सार —^{b}) D6 T3 सुस्थिरेण (for सुस्थितेन) G4 चेतना (for चेतसा) Ś1 D1-3 5 7 8 11 13 (D3 before corr) तदा (D1-3 7 8 [before corr, after corr as in text also] दत्ता, D12 गुद) मूले समा(D1 उषा)ति (D6 °हि)श्च —^{c}) D3 असन्दि, C2 अन्यसद् (sic) (for अवसद्) —^{d}) D1 5 7-9 11 13 कौशल्या Ś1 D5 11 13 °काक्षया (for धर्मकाम्यया)

28 D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{cd} 19 21^{b}-22^{c} and 24) —^{b}) D4 Cg हस्तेन (for हयेन) T1 damaged from योजयन् up to निय in 29^{b} Ś1 D2 3 5 7 13 संग्रह स(D3 स)मयो यथा, D1 संमाह (sic) स ययौ यथा; D11 मत्रवन्समयोज्यात् (submetric) —^{c}) Ś1 D1 3 5.7 11 13 M3 महिष्य, D4 महिषीः Cr m.g t as in text (for महिष्या) Ś1 D1-3 5 7.13 °चर्या D11 °चर्य T3 °त्रिया, Cr m g t as in text (for परिवृत्त्या) Ś1 D1 3 4 5 7 11 12 13 T3 M2 3 Cg च D3 ताम् (for [थ]थ) —^{d}) T3 च तथा परा G3 M1 च परे तदा M3 अपरास्तथा: M3 च वरास्विनी (for अपरा तथा) Ś1 D1 3 5 7.11 13 तामथापुस्तयापरा (D5 11 °रा) D3 अथा * पुस्तया पुरा (sic)

29 T1 damaged up to निय in 29^{b} (cf v.l 28) D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{cd}, 19 21^{b}-22^{c} and 24) —^{a}) Cm g पतत्रिणस् (as in text) Ś1 D1-5 7 8 11 13 Cr स(D1-3 7 8 स्ते D3 Cr प)त्रिणस्तस्य तु वपाम् (Ś2 सुद्दिस [unmetrical]), D3 सुराम्, D1 after corr as in text D11 वचसायो hypermetric) —^{b}) Ś1 त्यज्यते (for उद्धृत्य) Ś1 D1-3.5 7 8 11 13 नियतेंद्रिया (Ś1 °यं) Cg °द्रिय (as in text) —^{c}) G1 ऋत्विग्भिरप, Cg t as in text (for ऋत्विक्परम) G1 संपन्नं Ś1 D1-4 5 7 8.11 ऋत्विजश्च(D13 °स्तु)सु(D6 तु)संपन्ना —^{d}) D1 श्रपयाचक्रे, Cg as in text (for श्रपयामास) Ś1 D3 5 7 8 11 13 स(D13 ते sic)प(D3 प्रश्र)यांचक्रुरात(D6 °स्त)वान् (Ś1 D3.13 चक्रिरे यर्या D3 °यत hypermetric, D1 °चत्)

धूमगन्धं वपायास्तु जिघ्रति स्म नराधिपः ।
यथाकालं यथान्यायं निर्णुदन्पापमात्मनः ॥ ३०
हयस्य यानि चाङ्गानि तानि सर्वाणि ब्राह्मणाः ।
अग्नौ प्रास्यन्ति विधिवत्समस्ताः षोडशर्त्विजः ॥ ३१
प्लक्षशाखासु यज्ञानामन्येषां क्रियते हविः ।
अश्वमेधस्य चैकस्य वैतसो भाग इष्यते ॥ ३२
त्र्यहोऽश्वमेधः संख्यातः कल्पसूत्रेण ब्राह्मणैः ।
चतुष्टोममहस्तस्य प्रथमं परिकल्पितम् ॥ ३३

G 1 13 38
B 1 14 40
L 1 10 31

30 Ś1 D1-3 5 7 9 13 om 30 —^{a}) G1 धूप गंध (for धूमगन्ध) G1 2 त (for तु) —^{b}) G1 2 M3 निघ्राति T2 स (for स्म) G1 2 M3 4 नराधिपा, Cg t °धिप (as in text) —For 25^{c}–30 Ñ V B D10 13 M4 subst while D11 ins I 1 after 25^{d} subst I 2 for 26^{ab}, then cont I 3 7 and subst I 9 10 for 29^{c}–30^{b} (om I 8 11)

413* अश्वरत्न चानभूये प्रोक्षिते वैश्वदेविरम् ।
कौसल्या त हय तत्र परिगम्य प्रदक्षिणम् ।
सम्यसम्यर्चयान्वके गन्धमाल्यविभूषणैः ।
अध्वर्युसहिता चैव समालभ्य शुचिव्रता ।
रजनीं पर्युपास्तैका कौसल्या पुत्रकाम्यया ।
समश्वमुपतिष्ठन्त्या कौसल्यायास्ततो द्विजा ।
ऋ यज्ञपादय प्रीता प्रायुञ्जन्त यदाशिष ।
शिरस्योत्कृत्य च वपामश्वस्य विधिवत्तदा ।
कन्चिद्ब्राह्मन्वितामग्नौ जुहावाव्हयन्सुरान् ।
तस्याश्च नृपतिर्धूम जघ्रौ पत्नीसहायवान्
वपाश्च हूयमानाया पापक पुत्रकाम्यया ।

[No comm —(l 1) V* B2 4 °दैविक (B3 marg °वै) B3 D11 M4 विश्वदैविक (M4 °वन) —After l 1 D11 reads 25^{ef} —(l 2) V B1 4 D10 कौशल्या V3 तद्, B2 तु (for त) M4 हयवर (for हय तत्र) V3 D13 °गम्य (for परिगम्य) —(l 3) M4 विश्व (for सम्यग) —(l 4) B1 om हिता चैव D13 -सहिताश्च् M4 सहमा (for -सहिता) V4 स * रभ्य M4 moth eaten for भालभ्यशुचि V2 3 शुभ, B1 शु * (for शुचि) D11 रिमना (for व्रता) —(l 5) Ñ1 V2 3 D1 °पोष्यैका, M4 °पासैका (for पर्युपास्तैका) Ñ2 V1 2 B2 4 D10 तमश्व V3 तदश्व (for कौसल्या) —(l 6) M4 पयुपासत्या (for उपतिष्ठन्त्या) B4 तु वै (for ततो) —(l 7) V1 सर्वे (for प्रीता) V2 4 B2 D10 मायुनत, D13 प्रायुञ्ज्यत M4 प्रायच्छन्नाशिष शुभा (for the post half) For ins see below —(l 8) M4 partially moth eaten for the prior half V1 शिविरस्य (sic) V3 शिरिश्य (for शिरस्य) Ñ1 B3 चोत्कृत्य वपाम् (by transp) Ñ2 V2 B3 4 D10 13 [उ]त्कृत्य च (V3 D10 transp च and उद्धृत्य) वपाम् V3 [उ]त्कृत्य वपा —(l 9) V1 कन्दि (for कश्चित्र) Ñ1 आमन्त्र ताम् V4 D11 मा(D11 म)न्त्रविताम् (for मन्त्रा न्विताम्) D13 हव्यौ (for अग्नौ) V1 स्वरान् (for सुरान्) —(l 10) D13 धूप (for धूम) Ñ2 B3 D10 धूम नृपतिर् (by transp) —For l 10 D11 reads धूप तस्य नृपो जघ्रौ निघ्रति स्म यद (र)क्रिय —(l 11) B4 भूस° (sic) (for हूयमानाया)] —After l 7 D11 ins

414* अश्वस्य विधिवत्तत्र परिवार्य समन्ततः ।

—^{c}) D14 T2 यथान्याय्य (for °न्याय) T1 damaged from 30^{d} up to स्म in 31^{d} —^{d}) D11 कपानतेव स क्रतु

31 T1 damaged up to स्म in 31^{d} (cf v l 30) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) Ñ V B D10 13 M4 तस्य, D11 या * (for यानि) D8 लिंगानि (for चाङ्गानि) —^{b}) D8 लिंगानि (for सर्वाणि) Ś1 D1-3 5 7 9 11 13 ते (D11 वै) द्विजा, Cg t as in text (for ब्राह्मणा) Ñ V B D10 13 M4 कल्पितानि विभागशः (V4 °भागतः) —After 31^{ab} D11 ins I 1 of 429* (for variants cf v l 429*) —^{c}) D8 आनौ (sic) M3 after *inf lin sec m* corr as in text (for अग्नौ) D1 3 प्राप्स्यति, D2 7 प्रास्यत (for प्रास्यन्ति) —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 9 समस्त, D2 सर्वे त, D4 समाप्ता, D14 T1 2 G1 सम (T1 * *)त्रा(D14 °त्र)य, G1 2 समेतान् (for समस्ता) Ś1 D1 3 5 7 13 वै (D8 च) हय तदा (Ś1 °था) D7 विहित तथा (for षोडशर्त्विज) —For 31^{cd}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

415* जुहुवुर्यानकास्तत्र यथाभाग दिवौकसाम् ।

[B4 याज्ञिकास् (for याजकास्) B1 -योग (for भाग)] Thereafter Ñ V B D10 13 M4 cont 420* D11 cont

416* आगम्य देवता सर्वा जगृहुर्भागमीप्सितम् ।

32 Ñ V B D10 13 M4 om 32–35 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) D5 रुक्ष (for प्लक्ष) —^{b}) Ś1 स्रुच, D1 स्रुव, D2 स्रुव, D8 श्रुत, D7 स्तर, D12 स्रुव, Cr m g t as in text (for हवि) —^{c}) Dt D4 6 G2 M1 2 Cg यज्ञस्य (for चैकस्य) —^{d}) D2 चेतसौ, Cr m g t as in text (for वैतसो) Ś1 सुच, D1-3 7 11 12 भे(D1 क [sic] D13 स)ग (D11 °श [sic]) T2 शाख, Cr m g t as in text (for भाग)

33 Ñ V B D10 13 M4 om 33 (cf v l 32) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) D2 3 6 7 11 अह्नो, Cr m g t as in text (for त्र्यहो) —^{b}) T2 -सूत्रेषु Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 °सू(D1 स्त [sic])त्रेषु वै द्विजै Cm g t as in text (for ^{b}) T1 damaged from ह्यो in 33^{b} up to कारि in 34^{c} —^{c}) Cm g t चतुष्टोमम् (as in text) Ś1 D1 3 5 11 12 चतुर्थो यस्य° (D1 2 °र्थं यस्य [sic]) D8 चतुर्थं म * यत्नस्य, D7 चतुर्थपत्र°, D14 G1 2 अग्नि(D14 *in sec m*)ष्टोमम° —^{d}) G1 परिकल्पित, M3 परिकीर्तित

G 1 13 38 B 1 14 43 L 1 10 31

उक्थ्यं द्वितीयं संख्यातमतिरात्रं तथोत्तरम् ।
कारितास्तत्र बहवो विहिताः शास्त्रदर्शनात् ॥ ३४
ज्योतिष्टोमायुषी चैव अतिरात्रौ च निर्मितौ ।
अभिजिद्विश्वजिच्चैव अप्तोर्यामो महाक्रतुः ॥ ३५
प्राचीं होत्रे ददौ राजा दिशं स्वकुलवर्धनः ।
अध्वर्यवे प्रतीचीं तु ब्रह्मणे दक्षिणां दिशम् ॥ ३६
उद्गात्रे तु तथोदीचीं दक्षिणैषा विनिर्मिता ।
अश्वमेधे महायज्ञे स्वयंभूविहिते पुरा ॥ ३७
क्रतुं समाप्य तु तदा न्यायतः पुरुषर्षभः ।
ऋत्विग्भ्यो हि ददौ राजा धरां तां क्रतुवर्धनः ॥ ३८

34 T1 damaged up to कारि in 34ᶜ (cf v l 33) Ñ V B D10.13 M4 om 34 (cf v l 32) D11 transp 13ᶜᵈ–31ᵃᵇ and 31ᶜᵈ–41 (om. 14ᵃᵈ, 19 21ᵇ–22ᶜ and 24) —ᵃ) Ś1 D5.7.9 उक्थो (Ś1 [before corr] D3 °क्थ्यो) D2 अथ; D3 उक्थो, D8 उक्थे, D12 उक्तो (sic) D13 उत्पो (sic) Cg as in text (for उक्थ्यं) Ś1 D4 द्वितीय D6 संख्यात· D1 उच्छ्रये द्वितीये सत्यात्म् —ᵇ) Ś1 [अ]हो°, D1-3.7.9 °रात्रस्; Cg as in text (for [अ]तिरात्र) D5.11.12 अथो° (for तथोत्तरम्) Ś1 D6.11.12 विघातास्, D1 विचरास्, D2.3.7 विवादास्, Cr.m g t as in text (for कारितास्) D2 क्रतव( ) तत्र (for तत्र बहवो) —ᵈ) M4 विद्विका (sic) (for विहिता)

35 Ñ V B D10.13 M4 om 35 (cf. v l. 32) D11 transp 13ᶜᵈ–31ᵃᵇ and 31ᶜᵈ–41 (om 14ᵃᵈ, 19 21ᵇ–22ᶜ and 24) —ᵃ) Ś1 D5.11.12 ज्योतिमास, D1-3.7 ज्योतिष्टौर् (D2 °ष्टौ [with hiatus], D3 °षौर्) Dt D1.4.6.8.9.10 T G M1.2 [ए]वम् [to avoid hiatus] (for [ए]व) —ᵇ) D2.3.7 G3 अतिरात्रे (G3 °त्र), Cm t °त्रौ (as in text) D1-3.5.7.9.11.12 Cg वि (for च) D3.7 निर्मिते, G1 निर्वृतौ; G3 निर्मित —ᶜ) D2.11 अभिनै (D11 °जि)द् (both sic) D3 चैव (sic) (for विश्व) Dt D1.4.8.11 14 S (except M4) [ए]वम् [to avoid hiatus] (for [ए]व) —ᵈ) Ś1 D4 प्रा(D4 स)सो° Dt D6.8 आ (D8 before corr अ)प्तोर्यामो, D1.2.7.9.11 Ct आ°, D3 माप्तोर्यामा, T1 °मौ (for अप्तोर्यामो) Ś1 D1.3.6.7.11.12 °व्रतः, D3 °वृत (sic), Ct as in text (for महाक्रतु) —After 35 D11 ins

417* ततो राजा यथान्याय दक्षिणां व्यदधत्तदा ।

36 D11 transp 13ᶜᵈ–31ᵃᵇ and 31ᶜᵈ–41 (om 14ᵃᵈ 19 21ᵇ–22ᶜ and 24) —ᵃ) Ś1 D1-3.5.7.12 अध्वर्यवे, D11 होत्रे° G1.2 दिश° (for होत्रे ददौ) —T1 damaged from राजा up to 37ᵃᵇ Ñ V B D10.11.13 स्थिता G1.2 होत्रे, M4 पूर्वं (for राजा) —ᵇ) G1.2 राजा (for दिश) D6 स D9 च (for स्व) Ś1 D1-3.5.7.12 °स्थितां तदा ददौ (Ś1 D3.12 ददौ तदा by transp.) Ñ V B D10.11.13 M4 °धा(D11 म)हुवला(B4 °शिवि)हिता (D13 °ते) Cg as in text (for ᵇ) —ᶜ) D10.11 च (for तु) —ᵈ) Ñ V B D10.11.13 M4 दक्षिणा ब्रह्मणे (by transp) तथा (M4 स व्यसर्जयत्) —For 36ᶜᵈ, Ś1 D1-3.5.7.12 subst.

418* दक्षिणां ब्रह्मणे होत्रे प्रतीचीमददाद्दिशम् ।
[D5 स समादिशत् (for अददाद्दिशम्)]

37 T1 damaged for 37ᵃᵇ (cf v.l 36) D11 transp 13ᶜᵈ–31ᵃᵇ and 31ᶜᵈ–41 (om. 14ᵃᵈ, 19, 21ᵇ–22ᶜ and 24) —ᵃ) V1 तद्गात्रे, D13 उद्गात्री Ś1 Ñ V B D2.4.7.10.11.13 11 च, D1 स, D6 है, D13 om. (for तु) V4 तत्र [unmetrical] (for तथा) —ᵇ) D10 [ए]षां (for [ए]षा) —For 37ᵃᵇ, M4 subst.

419* उदीचीमपि चोद्गात्रे ब्रह्मणे पृथिवीं ददौ ।

—ᶜ) D4 इष्य° (for अश्वमेधे) V3 तथा (for महा) —ᵈ) Dt D1.6.8 Cg t स्वयम्-, Ś1 Ñ V1.3.4 B D1.3.4.6-13 पुरा कल्पे स्वयंभुवा (D1 °व-) V2 पुराकारि स्वयं तु या M4 दक्षिणा हि स्मृता मही Cg t as in text (for ᵈ) —After 37, B4 D11 ins. l. 1 of 421*

38 D11 transp 13ᶜᵈ–31ᵃᵇ and 31ᶜᵈ–41 (om. 14ᵃᵈ, 19 21ᵇ–22ᶜ and 24) B2 reads 38–41ᵇ (omitting 39ᶜ–40ᵈ) in marg —ᵃ) D1 क्रत (for क्रतु) Ś1 B2 D1 3.5.7.9.12 संस्थाप्य (for समाप्य) T3 च (for तु) D4 तथा (for तदा) —For 38ᵃᵇ, Ñ V B1.3.4 D10.13 M4 subst., while B2 cont (all read) after 415*

420* समाप्य चैव क्रमशो राजा क्रतुवरं तदा ।
दक्षिणामददात्तेषां कर्मिणां तदनन्तरम् ।

[(l 1) Ñ2 V4 [ए]व V2 B2 M4 [ए]व D10 [ए]नै (sic) (for [ए]व) —(l 2) Ñ1 V3 B1.2 (m.) M4 व्यद° (V1 B3 [m] °ध M4 °धा)त् V2 चाददत् (for अददात्) V2 कर्मिणा (for कर्मिणां) V4 यज्ञकर्मण्यनंतरं (for the post. half)]

—ᶜ) B3 यात्रिणा (for ऋत्विग्भ्यो) Ś1 B2 D1 3.5.7.9.12 प्रददौ, G4 [ए]भि ददौ, Cg as in text (for हि ददौ) —ᵈ) D3 महीं G1 धारीं (for धरां) Dt D4.6 M3 कुल° D1 क्रतुवर्धिनीं D2.3.7 ससमालिनीं, G1.3 रघुनन्दन, M3 कीर्ति° (for क्रतुवर्धन) G2 M1 दक्षिणामेवमुत्तमां —For 38ᶜᵈ, Ñ V B1.3.4 D10.13 M4 subst. while B4 D11 ins. l 1 after 37 B2 ins. l. 2–3 after 41ᵃᵇ

421* समग्रां पृथिवीं दत्त्वा स चातुर्होत्रदक्षिणाम् ।
अन्येषां कर्मिणां राजा सहस्राणां च दक्षिणाम् ।
शतं शतसहस्राणां हिरण्यस्योत्ससर्ज स ।

[(l. 1) D13 समग्रा B3 (m. also as in text) दक्षिणां D13 पृथिवी (for पृथिवीं) D11 दत्ता (for दत्त्वा) V3 चातुर्-

ऋत्विजस्त्वब्रुवन्सर्वे राजानं गतकल्मषम् ।
भवानेव महीं कृत्स्नामेको रक्षितुमर्हति ॥ ३९
न भूम्या कार्यमस्माकं न हि शक्ताः स्म पालने ।
रताः स्वाध्यायकरणे वयं नित्यं हि भूमिप ।
निष्क्रयं किंचिदेवेह प्रयच्छतु भवानिति ॥ ४०

गवां शतसहस्राणि दश तेभ्यो ददौ नृपः ।
दशकोटिं सुवर्णस्य रजतस्य चतुर्गुणम् ॥ ४१

G 1 13 43
B 1 14 51
L 1 10 40

मस्य V2 4 B1 D11 M4 चातुर्हौत्र(V2 B1 °त्रे)स्य (V1 स B1 च) V3 स च होत्रे च (for स चातुर्होत्र) D11 दक्षिणा —D11 om 1 2 3 Ñ1 V1 4 B1 om 1 2 —(1 2) V2 कर्मिणां B4 धर्मिणां (for कर्मिणां) B2 तत्र (for राज्ञ) D10 सदस्यानानां (sic) M4 सदस्या * (for सदस्यानां) —(1 3) B4 स * स्त्राणां V1 सुवर्णस्य V4 हिरण्यस्य (sic) B1 हिरण्य च (for हिरण्यस्य) V4 B4 इ (for स) M4 हिरण्यानां ध्यमनैयत् (for the post half)]

—After 38^cd B2 (m) reads 426*, while Dt D6 8 14 M3 ins

422* एवं दत्त्वा प्रहृष्टोऽभूच्छ्रीमानिक्ष्वाकुनन्दन ।

[No comm]

39 Ñ V B1 3 4 D10 11 M4 om 39–41^ab. D11 transp 13^cd–31^ab and 31^cd–41 (om 14^ab, 19 21^b–22^c and 24) B2 reads 39^ab in marg (cf v l 38) —^a) D7 ऋत्विजे —T1 damaged from त्वब्रुवन् in 39^a up to न हि श in 40^b Ś1 B2 D1.2 5 7 9 12 [ब्रु]व, D3 [अ]व , D4 च; D11 ते (for तु) Dt D5 ब्रुवन् (for [अ] ब्रुवन्) —^b) Dt D1 6 किल्बिष (for कल्मषम्) —After 39^ab B2 (marg) ins , while D11 ins after 40

423* तेषां श्रुत्वा वचस्तथ्य राजा राष्ट्रविवर्धन ।

[No comm D11 वै राष्ट (for राष्ट्रवि)]

—B2 om 39^cd (cf v.l 38) —^c) D1 एवं (for एव) Ś1 D1 3 5 7 8 11 12 स्त्रीपात्स् (for कृत्स्नाम्) —^d) D5 * क (for एको) Ś1 D1–3 5 7 11 12 शासितुम् , D9 पालितुम् (sic) (for रक्षितुम्) D2 4 T3 G1 M3 अर्हसि (sic) D11 अर्हति (sic) —After 39 Ś1 D5 11.13 ins

424* निपाप्मा भव राजेन्द्र अस्माकं सुहिमावह ।

[No comm Note hiatus between the two halves Ś1 सुहिम् (for सुहिम्)]

40 T1 damaged up to न हि श in^b, Ñ V B D10 11 M4 om 40 (B3 om 40^a–d) (cf v l 39 for B2 38) D11 transp 13^cd–31^ab and 31^cd–41 (om 14^ab 19 21^b–22^c and 24) —^a) D1 भुवा D2 7 तु या, D9 illeg D11 भूम्या , Cg t as in text (for भूम्या) —^b) M3 च (for हि) T3 G3 M1 च (for स्म) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 अशक्ता पालने वयं —^c) D1 तप (for रता) —^d) M3 महाधिप (for हि भूमिप) B2 reads 40^ef in marg (cf v.l. 38). —^e) D4 G2 3 निविष्य, D9 निक्षयं Cr m.g t as in text (for निष्क्रयं) D4 T3 M3 एवेति, D9 एवास्तु M3 अस्माक (for एवेह) —^f) D1 1 T3 G1 2 M1 2 इह (for इति) —For 40^ef Ś1 D1 3 5 7 11 12 subst

425* निष्कृतिं त्व नरश्रेष्ठ अस्मभ्य दातुमर्हसि ।

[—Note hiatus between the two halves D1–3 नि श्रय, D7 निष्क्रय D3 त D5 हि (for त्व) D1–3 7 नृपश्रेष्ठ, D11 अस्याश्च निकृतिं राजन् (for the prior half) D1–3 7 दातुमर्हसि सत्तम(D1 °म) (for the post half)]

while B2 (m) subst and reads after 38^cd

426* अस्या निष्क्रयमस्माकं देहि राजन्महाद्युते ।

Thereafter B2 (m) cont

427* त्व हि पालयितास्माक येनाशासितुमर्हसि ।

—After 40 Dt D6 8 11 14 S (except M4) Cr m.g t ins

428* मणिरत्नं सुवर्णं वा गावो यद्वा समुद्यतम् ।
तत्प्रयच्छ नरश्रेष्ठ धरण्या न प्रयोजनम् ।
एवमुक्तो नरपतिर्ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ।

[(1 1) D6 च (for वा) D8 यज्ञ M3 वा यद् (by transp) (for यद्वा) D6 समुद्यता —(1. 2) T1 damaged for 1 2 and 3 Dt D6 8 नृप° M3 °व्याघ्र (for नरश्रेष्ठ)]

41 Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 om 41^ab (cf v l 39). D11 transp 13^cd–31^ab and 31^cd–41 (om 14^ab 19 21^b–22^c and 24) B2 reads 41^ab in marg (cf v l 38) T1 damaged up to दे in ^b —^a) D3 सहस्रहस्राणि (sic) —^b) M2 दात (for दश) D6 नय (for नृप) —After 41^ab B2 ins 1 2 and 3 of 421* (for variants cf v l 421*) —^c) Ś1 V2 B1 D5 9 G1 M1 °कोटि , Ñ V1 3 4 B1–3 D2 7 12 13 T2 G3 M1 Cm g °कोटी°, D1.13 T2 °कोट्टी (sic) D3 8 10 T3 °कोटि (sic) D4 6 M3 दश कोटि (D6 °टी), D11 °कोटीं Ct as in text (for दशकोटिं) Ś1 स्ववर्णस्य, T3 सुवर्नश्च (sic) M4 सहस्रस्य (for सुवर्णस्य) —^d) V3 D1 रजत च T3 रजतश्च Ñ V1 2 4 B1 3 D2 3 10 13 गुणा (D2 °णं) B4 वृक्षं, D13 वर्णं (for गुणम्) —After 41 D11 reads 1 2 of 401* —After 41 Ñ V B D10 13 M4 ins while D11 ins 1 1 and 2 after 31^ab and 42 respy

429* ऋत्विग्भ्य प्रददौ राजा तेभ्यः कामाञ्शाम्रान्यथेप्सितान् ।
ब्राह्मण्ये वसिष्ठाय वामदेवाय च प्रभुः ।
ऋष्यशृङ्गाय च सदा स राजा प्रतुवर्धन ।

[No comm —(1 1) V2 अध्वर्यु D11 चान्याय्, M4 तत्र (for अन्यम्) M4 धन शाड्कर्णान्त (for the post half)]

G 1 13 43
B 1 14 51
L 1 10 40

ऋत्विजस्तु ततः सर्वे प्रददुः सहिता वसु ।
ऋष्यशृङ्गाय मुनये वसिष्ठाय च धीमते ॥ ४२
ततस्ते न्यायतः कृत्वा प्रविभागं द्विजोत्तमाः ।
सुप्रीतमनसः सर्वे प्रत्यूचुर्मुदिता भृशम् ॥ ४३
ततः प्रीतमना राजा प्राप्य यज्ञमनुत्तमम् ।
पापापहं स्वर्नयनं दुस्तरं पार्थिवर्षभैः ॥ ४४

—(l 2) V2 जाबालाय V2 3 B3 4 वसिष्ठाय D13 13 वसिष्ठाय D11 तथा चैव (for वसिष्ठाय) D11 वै (for च) —D12 om l 3 —(l 3) M4 विभुस् (for तदा) M4 ततस्ते द्विजसत्तमा (for the post half)]

42 Ñ V B D10 13 M4 om 42 D12 transp 42[ab] and 42[cd] —[a]) D1-3 5 7 8 11 12 ते। D14 च (for तु) D2 3 7 तदा (for तत) D3 1 (hapl) om 42[b]-43[a] —[b]) Ś1 D3 11 12 भाददु D3 *ददु D4 प्राददु, T2 प्रथमम्, Cr m t as in text (for प्रददु) —[c]) Ś1 D1 3 5 7 11 12 महते (for मुनये) —[d]) T3 सुधीमते G2 त धी *ते (sic) (for च धीमते) —After 42 D12 ins l 2 of 429* (for v l cf v l 429*)

43 T1 damaged for 43[abc] after न्या in [c] D3 7 om 43[c] (cf v l 42) —[c]) D3 सर्वे (for कृत्वा) —[d]) Ś1 D5 8 12 प्रतिभाग, D2 विभागं च Ct as in text (for प्रविभाग) —After 43[ab] Ś1 B1 D1-3 5 7 8 11 12 ins

430* दीनान्धकृपणाना च वृद्धानां च कलत्रिणाम् ।
स्त्रीणा हतप्रवीराणा वृद्धाना बालपुत्रिणाम् ।
व्याधिकर्शितगात्राणा गुर्वर्थं याचितामृताम् ।
विप्रक्षुणा दरिद्राणां परराष्ट्रनिवासिनाम् ।

[No comm —(l 1) D11 कृपणानाथ (for कृपणानां च) D5 दीनाधकृपणा च (corrupt) (for the prior half) B3 D11 विकलानां D3 °* (for वृद्धानां च) D1 [अ]कलत्रिण —(l 2) D13 प्रवरणां (for प्रवीराणां) D3 om from the post half of l 2 up to the prior half of l 4 —(l 3) D5 11 गुर्वर्थं D3 चाति D3 7 प्रति (for चापि) —(l 4) B3 विप्रारला D1 वविक्षूणा (by metathesis) D3 विपक्षाणां D5 विप्रक्षूणा (corrupt) D12 *चक्षूणां (for विप्रक्षूणा) B2 D1 3 7 8 °राष्ट्रेषु ये (D2 स) वसन् (D1 वसु [sic]) (for the post half)]

—[c]) D4 सुप्रीता मुनय सर्वे —[d]) B2 D1 3 7 8 11 समुदा Cr m g as in text (for प्रत्यूचुर्) Ś1 D2 3 5 7 8 11 12 तदा, B3 D1 तथा Cm as in text (for भृशम्) —For 43 Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst B2 D11 ins after 43 (D12 after 432*)

431* दक्षिणां प्रतिगृह्याथ सुप्रीतमनसो द्विजा ।
ततश्च याजका सर्वे ऋषयश्च तपोधना ।
ऋत्युर्दशरथ तत्र काम ध्यायेति वै तदा ।

[(l 1) B2-4 transp l 1 and 2 M4 repeats consecutively l 1 (var) V1 2 B3 D10 13 दक्षिणा M4 (first time) [इ]दां (for [अ]थ) M4 (first time) [अ]भवन् (for द्विजा) V3 प्रीतिमतोभवन्द्विजा (for the post half) M4 (second time) तत सुप्रीतमनसो दक्षिणां प्रतिगृह्य ते —Ñ1 V B1 M4 om l 2 —(l 2) B3 repeats l 2 (as above) after l 2 of 436* D13 याजकास् (for ततश्च) B2 4 वै (for first च) B3 तत्र (for सर्वे) B3 4 तपसो (for तपोधना) —(l 3) D11 repeats l 3 (var) after colophon Ñ2 B3 दशरथ (sic) V3 त तु (for तत्र) B3 4 काम्य M4 वामान् (for काम) V3 का संस्थ चेति° D13 (second time) °प्राप्नुहि पार्थिव (for the post half)]

—Thereafter D11 cont 436* —After 43 Ś1 D1 3 5 7 11 12 ins

432* ततस्तु सर्वलोकेभ्यो हिरण्यस्य समुच्चयः ।
कोटीशत सुवर्णस्य कृत्स्यवोद्धाटनं शुभम् ।

[No comm —(l 1) D1 मासर्पकेभ्यस्तु D3 7 प्रसर्पकेभ्यश्च (for तु सर्वलोकेभ्य) D1 3 5 12 स(D12 *)मुच्चय (D3 5 °या sic) —(l 2) D11 कुलेभ्यो ददौ नृप (for the post half)]

—Thereafter D12 cont 431* —After 43 Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cr m (both l 1-2 only) g t ins

433* तत प्रसर्पकेभ्यस्तु हिरण्य सुसमाहित ।
जाम्बूनद कोटिसहस्र ब्राह्मणेभ्यो ददौ तदा ।
दरिद्राय द्विजायाथ हस्ताभरणमुत्तमम् ।
कस्मैचिद्याचमानाय ददौ राघवनन्दन ।
तत प्रीतेषु विधिवद्द्विजेषु द्विजवत्सल ।
प्रणाममकरोत्तेषां हर्षव्याकुलितेन्द्रिय ।
तस्याशिषोऽथ विविधा ब्राह्मणै समुदाहृता ।
उदारस्य नृवीरस्य धरण्यां प्रणतस्य च ।

[(l 1) D9 प्रसर्पेभ्यश्च (for प्रसर्पकेभ्यस्त) D8 G2 M3 च (for तु) D4 सुसमाहिता D6 हिरण्यस्य समुच्चय (for the post half) —(l 2) D9 the prior half = the prior half of l 2 of 432* —For ins see below —(l 4) M2 कस्यचिद् (sic) —D9 om l 5-8 —(l 5) D14 T1 2 G1 M3 नृपतिर् (for विधिवद्) —(l 6) D9 14 S (except M4) पर्याकुलेक्षण D4 °क्षण (for व्याकुलितेन्द्रिय) —(l 7) T3 विधुरैर् (for विविधा) D14 T1 2 G1 M3 समुदीरिता —(l 8) M3 [अ]तिधीरस्य (for नृवीरस्य) Dt D6 8 पतितस्य (for प्रणतस्य)]

—After l 3 D4 T3 ins

434* काञ्चनानां शतोपेत नवरत्नै समाहितम् ।

44 Ñ V B D10 13 M4 om 44 D3 om 44[ab] D12 reads 44-46 (including subst for 45[cd]) with ins 437* after colophon before 1 14 1 —[cd]) T3 पार्थिवै र्नृपैः (for पार्थिवर्षभैः) Ś1 D1-3 5 8 11 12 स्वर्ग्यं पाप्मा(D1 7

ततोऽब्रवीदृष्यशृङ्गं राजा दशरथस्तदा ।
कुलस्य वर्धनं तत्तु कर्तुमर्हसि सुव्रत ॥ ४५

तथेति च स राजानमुवाच द्विजसत्तमः ।
भविष्यन्ति सुता राजंश्चत्वारस्ते कुलोद्वहाः ॥ ४६ G 1 13 47 B 1 14 50 L 1 10 43

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

पापा)पहं (D_{2} तत॰ प्राप्यावहं)चैव दुष्प्रापं ($D_{9\,12}$ °प्यं)सर्वपार्थिवैः ; Cg t as in text (for ^{cd}).

45 For D_{11} cf v l 44.—^{a}) G_{2} M_{1} तत्रा (for ततो).—^{b}) $T_{2\,3}$ तथा, M_{3} बली (for तदा).—^{c}) $D_{1\,14}$ T_{1} $G_{2\,3}$ M_{1} तेतुं; $T_{2\,3}$ G_{1} $M_{2\,3}$ Cg त्वं तु (for तत्तु). —For 45^{cd}, $Ś_{1}$ $D_{1-3\,5\,7\,9\,11\,12}$ subst

435* पुत्रानिच्छाम्यहं विप्र कुलस्योद्धावनाम्शुभान् ।

46 For D_{11} cf v l 44 —^{a}) D_{12} °*, M_{3} तथेतीव (for तथेति च) —^{b}) M_{3} अब्रवीद् (for उवाच) —^{d}) $D_{1\,3}$ कुलोद्भवा॰.—For 45-46, Ñ V B $D_{10\,12}$ M_{4} subst., while D_{11} ins after 431*:

436* तानब्रवीद्धृष्टमना राजा दशरथो द्विजान् ।
इच्छामि चतुरः पुत्रानुदारान्ख्यातविक्रमान् ।
तथेति चैव राजानं तमूचुर्ब्रह्मवादिनः ।
यथाभिलषितान्पुत्रानचिरात्त्वमवाप्स्यसि ।

[(l. 2) V_{4} transp चतुर and पुत्रान् —After l 2, B_{3} repeats l. 2 of 431*.—(l 3) M_{4} [ए]व (for [इ]ति). V_{3} [इ]ति; B_{1} ते (for [ए]व) M_{4} ते (for तम्) —(l 4) V_{4} कामान् (for पुत्रान्). V_{1} D_{12} न चिरात्, V_{4} अचिर, D_{11} ह्यचिरात्.]

—Thereafter D_{11} reads colophon. Then repeats (var.) l. 3 of 431*, then reads 44-46.—After 46, $Ś_{1}$ $D_{1\,5\,9\,11\,12}$ ins :

437* लोकपालोपमा वीराः परदर्पविनाशनाः ।
[No comm D_{1} धीरा (for वीरा)]

while D_{t} $D_{6\,8}$ M_{3} C_{t} ins.

438* स तस्य वाक्यं मधुरं निशम्य
प्रणम्य तस्मै प्रयतो नृपेन्द्रः ।
जगाम हर्षं परमं महात्मा
तमृष्यशृङ्गं पुनरप्युवाच ।

[(l 4) M_{3} ऋष्यशृ॰ M_{3} इति (for अपि).]

Colophon. $Ś_{1}$ $D_{1-3\,5\,7\,14}$ om. (sarga continued). D_{11} reads colophon after 436* —*Kāṇḍa name* D_{4} om Ñ$_{2}$ V_{1-3} B $D_{10\,12}$ आदिकाण्डे; V_{4} यज्ञकाण्डे, D_{13} ** काण्डे —*Sarga name* Ñ $V_{1\,3\,4}$ B_{2-4} D_{10} यज्ञकर्म, V_{2} यज्ञसमापन नाम, B_{1} यज्ञसमाप्त॰, D_{9} यज्ञकर्मविधान, D_{13} ** मेधप्र ** नाम —*Sarga no* (figures, words or both) V_{2} 15 V_{3} 12 $B_{2\,3}$ D_{10} 13 (as in text), D_{t} $D_{4\,6\,8\,10}$ S (except M_{4}) चतुर्दश , D_{11} M_{4} word as in text), D_{12} (dash indicates lacuna) द्वा; D_{1} both as in text —After colophon, $G_{1\,3\,4}$ M_{3} conclude with श्रीरामाय नमः ; G_{2} श्रीमते रामानुजाय नमः.

१४

G 1 14 1 B 1 15 1 L 1 10 49 मेधावी तु ततो ध्यात्वा स किंचिदिदमुत्तरम् ।
लब्धसंज्ञस्ततस्तं तु वेदज्ञो नृपमब्रवीत् ॥ १
इष्टिं तेऽहं करिष्यामि पुत्रीयां पुत्रकारणात् ।
अथर्वशिरसि प्रोक्तैर्मन्त्रैः सिद्धां विधानतः ॥ २
ततः प्राक्रमदिष्टिं तां पुत्रीयां पुत्रकारणात् ।
जुहाव चाग्नौ तेजस्वी मन्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥ ३
ततो देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
भागप्रतिग्रहार्थं वै समवेता यथाविधि ॥ ४

14

1 T3 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः —a) D1 D3 G1 M3 (after corr sec m) [इ]ति (for तु) C1 ज्ञात्वा (for ध्यात्वा) —b) D4 T3 स (for स) T1 उत्तमं (for उत्तरम्) —For 1 Ś1 D1-3.5.7.9.11.12 subst

439* कल्पसूत्रस्तु मेधावी राजानं पुनरब्रवीत् ।
[D2 च D3.7 तु (for तु)]

On the other hand Ñ V B D10.12 M4 subst

440* अथर्वशृङ्गो राजानं पुनरेवाभ्यभाषत ।

[B1.4 hypermetric owing to hiatus between अथ and ऋश्य V4 ऋष्यशृङ्गोथ (by transp) D12 एवम (for एवाभ्य)]

2 a) T3 इष्टे B1 च G1 missing (for ते) Ñ V (V1 with hiatus hypermetric) B D10.11.12 M4 [S]न्यां, G1 missing (for ऽहं) Ś1 D1-3.5.7.9.12 इष्टिं (D2 °ष्ट) करोमि भवत (Ś1 D5.12 पुत्रीयां) —b) Ś1 D5.12 भवत (for पुत्रीयां) Ñ V B D11.12 M4 °काम्यया, D4.11.12 °कारणे Cm.g k t as in text (for पुत्रकारणात्) —After 2ab, B3 ins.

441* यत्र पुत्रा भविष्यन्ति चत्वारो वंशवर्धनाः ।
—Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.9-12 M4 om 2cd

3 a) D11 T1.2 प्राक्रामद् ; G4 प्रक्रामद् (for प्राक्रमद्) D4 T3 तत प्रारब्धवानिष्टिं G1 M3 तत प्रक्रिय(M3 °क्रम्य) तामिष्टिं —For 3ab Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.9-12 M4 subst

442* तत प्रचक्रे तामिष्टिमृषि पुत्रसमृद्धये ।

[Ñ V B D10.12 M4 प्रचक्रमे कतुम् (D12 कर्म) (for प्रचक्रे तामिष्टिम्) Ś1 D2 (as in D2 also) 12 ऋषिपुत्र D2.11 ऋषिपुत्र (for ऋषि पुत्र) Ñ V B D10 इष्टिं कामसमृद्धये D13 शक्ति समवृद्धिमत् M4 इष्टिं पुत्रोपलब्धये (for the post half)] Ñ V1.2.4 B D10.11.12 M4 cont

443* तस्य राज्ञो हितान्वेषी विभाण्डकसुतो वशी ।

[No comm —M4 विभाण्डक V4 सुत D11 बली (for वशी)]

M4 cont 446* and om 3c 5d Ñ V B1.2.4 D10.12 om 3cd —c) Dt D2.3.12 T1.2 G4 M3 transp च and अग्नौ Cg as in text, Ś1 B2 (marg) D1-3.5.7.11.12 दीप्ते(B2 D5.12 °प्ता)ग्नाव(D7 °ग्ना)जुहोद(D2.5.7.11 °हु)व्य D5 भाजुहाव ततो हव्यं —d) Ś1 B2(marg) D1-3.5.7.8.11.12 विधि: Cr.m g k t as in text (for मन्त्र)

4 M4 om 4 (cf v l 3) —a) Ñ V B D10.11.12 तत्र Cg k t as in text (for ततो) D1.5 च गंधर्वा ; D12 सु गंधर्वा —b) D1 सिद्धार्थेन (hypermetric owing to hiatus) D13 समिद्धा (for सिद्धाश्च) Ś1 D1-3.5.7.9.11.12 महर्षिभि सह Ñ V B1.2 D10.12 मुनिभि सह (for परमर्षय) —c) D9 च D12 से (for वै) —d) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.9-12 G1.2 पूर्वोक्त समागता Cg as in text (for d) —After 4 Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.9-12 ins

444* अश्वमेधे महायज्ञे राज्ञस्तस्य महात्मन ।
ब्रह्मा सुरेश्वर स्थाणुस्तथा नारायण प्रभु ।
चत्वारो लोकपालाश्च देवतानां च मातर ।
मासस्तथैव सर्वे तु देवाश्च सहितास्तथा ।
इन्द्रश्च भगवान्साक्षान्मरुद्गणवृत प्रभु । [5]

[No comm Ñ V B D10.12 read l. 1 after l. 5 —(l 1) V2 °भागा (for महायज्ञे) cf 1 13 37c for the prior half D3 महेश्वर (for महात्मन) Ś1 राज्ञो दशरथस्य तद् (for the post half) —Ś1 om l 2-5 D8.12 om l. 3 5—(l 3) D11 तथैव (for चत्वारो) D11 लोकपालश्च (sic) V2 नसारो देवगात्र (sic) (for the post half) —(l 4) Ñ2 B1 D10 सर्वे तथैव V1.3.4 B2 D1-3.7.11 वसु(D3 °सू D7 °सा)स° V2 वेन्द्राश्चैव B1 ***स° D9 यज्ञस्तथापि (for मासस्तथैव) Ñ1 °ते Ñ1 D3.7.8 सत्र V2 सर्वे* D1.11 °च (for सर्वे तु) V1*दाश्च V2 B2 D1-3.7.9.11.12 वेदाश्च (by metathesis) (for देवाश्च) V1.2 D2.12 तत —(l 5) V4 चन्द्रश्च (for इन्द्रश्च) Ñ2 B2 D10 समावृत° D3 युत° (for वृत प्रभु)]

Then Ś1 D1-3.5.7.9.11.12 cont

445* आजगाम महायज्ञे राज्ञो दशरथस्य च ।
यथास्थानागतान्सर्वानब्रवीद्द्विजसत्तम ।
प्रसाद क्रियतां राज्ञ प्रसवार्थं हि देवता ।
राजायं धार्मिक शूर कृतविद्य परंतप । [5]
प्रारब्धवानश्वमेधं च शुद्धात्मा गतकल्मष ।
पुत्रार्थं तप्यते चैव दीर्घकालं महाद्युति ।
प्रयच्छत सुतानस्मै चतुर कुलवर्धनान् ।

[No comm Ś1 om l 1 —(l 1) D3.9.11.12 °यज्ञे (for महायज्ञे) D12 दशरथस्य (ditto) D3.5.7 त D9 तु D12 ते (for च) —(l 2) D1 देवांस्तानब्रवीत् (sic)

ताः समेत्य यथान्यायं तस्मिन्सदसि देवताः ।
अब्रुवँल्लोककर्तारं ब्रह्माणं वचनं महत् ॥ ५
भगवंस्त्वत्प्रसादेन रावणो नाम राक्षसः ।
सर्वान्नो बाधते वीर्याच्छासितुं तं न शक्नुमः ॥ ६
त्वया तस्मै वरो दत्तः प्रीतेन भगवन्पुरा ।
मानयन्तश्च तं नित्यं सर्वं तस्य क्षमामहे ॥ ७

G 1 14 15
B 1 15 7
L 1 10 61

—D_5 om l 3 5 —(l 3) D_7 प्रमाद (for प्रसाद) D_1 प्रसादार्थे D_9 °र्थो (for प्रस्वार्थे) —(l 4) D_1 °भो D_{12} यज्ञा° (sic) (for राजाय) —(l 5) D_2 तु $D_{3\,7\,9}$ तु (for च) D_9 यज्ञात्मा (for शुद्धात्मा) —After l 5 D_{11} ins l 5 7 of 446* —(l 6) $D_{2\,11}$ पुत्रार्थे D_2 च तथा (for तप्यते) —(l 7) D_3 प्रयच्छतु $D_{3\,7}$ प्रयच्छतु D_9 प्रयच्छध्व D_1 तस्मै (for अस्मै) D_7 -वर्धना (sic) (for -वधनम्)]

On the other hand $\tilde{N}$ V B $D_{10\,13}$ M_4 (M_4 after 443*) cont

446* तत्र भागार्थिनो देवानागतांस्तेऽभ्यभाषत ।
रुद्रोपेन्द्रमहेन्द्रादीन्ब्रह्मोऽभिप्रणतस्थित ।
अथ राजा दशरथ पुत्रार्थी सुसमाहितः ।
इष्टवानश्वमेधेन भवत श्रद्धयान्वित ।
इष्टिं च पुत्रकामोऽन्यां पुन कर्तुं समुद्यत ।
तदस्य पुत्रकामस्य प्रसाद कर्तुमर्हथ ।
अभियाचे स व सर्वानस्यार्थेऽह कृताञ्जलि ।
भवेयुरस्य च चत पुत्रास्त्रैलोक्यविश्रुता ।

[No comm —(l 1) $\tilde{N}_2$ $V_{1\,4}$ B_{1-3} D_{10} सोभ्य(V_1 °ब)याचत (B_2 marg as in text also) $V_{3\,3}$ B_4 अभ्यभाषत (for तेऽभ्यभाषत) —$\tilde{N}$ V B $D_{10\,13}$ om l 2 —(l 3) V_4 अश (for अथ) V_2 तत (for तप) —(l 4) D_{13} इष्ट° (for इष्टवान्) M_4 चाश्वमेधेन M_4 °ता (for भवत) V_3 प्रमयान्वित —D_{11} ins l 5 7 after l 5 of 445* —(l 5) $\tilde{N}_2$ V_1 B_4 इष्ट N B_1 -काम्यया M_4 -कामीया (for -कामोऽन्यां) B_1 च पुन (hypermetric) M_4 तत (for पुन) —(l 6) M_4 तस्य (for तद्) V_3 अथ (for अस्य) B_1 -काम्यस्य (for -कामस्य) V_1 (before corr) °ति V_4 °त (for अर्हथ) —(l 7) V_2 अपि याचे वरान् V_3 °ह्वरान् V_4 D_{13} °वर D_{10} °च व M_4 ब्रसियाचामि व (for अभियाचे स व) $\tilde{N}_1$ अभियेत्याचे त व मा रार्वा (sic) (for the prior half) $\tilde{N}_1$ M_4 तस्यार्थे V_3 अस्यात्त (sic) (for अस्यार्थे)]

Thereafter all the above MSS (both the groups first group om l 5 7 second l 4 and 8) further cont

447* त तथेत्यब्रुवन्देवा ऋषिपुत्र कृताञ्जलिम् ।
माननीयोऽसि नो विप्र राजा चैव विशेषत ।
प्राप्स्यते परम काममेतदिष्टया नराधिप ।
इतीष्टिं विधिवत्प्राप्ता राज्ञा दशरथेन वै ।
इत्युक्त्वान्तर्हिता देवास्तत शक्रपुरोगमा ।
त दृष्ट्वा विधिवत्स्यात क्रियमाण महर्षिणा ।
उपेत्य लोककर्तार प्रजापतिमिद वच ।
तथा तमुक्त्वा देवास्तु सर्वे एव महाद्युतिम् ।

[No comm —(l 1) V_4 तथास्तु D_{13} ते° (for त तथा) V_3 [अ]वदन् (for [अ]ब्रुवन्) $Ś_1$ देवान् $\tilde{N}_1$ सर्वे (for देवा) $Ś_1$ $D_{1\,3\,5\,7\,9\,11\,12}$ द्विजसुरथ (for ऋषिपुत्र) —(l 2) V_3 श्लाघनीयो V_1 ऋषिप्र (for नो°) $Ś_1$ $D_{1-3\,5\,7\,9\,11\,12}$ सवर्माान्यश्च पूज्यश्च (for the prior half) $Ś_1$ $D_{1\,5\,9\,12}$ चापि $V_{1\,3}$ B_1 चैव D_{11} चायस्य (sic) D_{13} चाय (for चैव) —D_{13} om l 3 5 —(l 3) D_{11} लप्स्यते (for प्राप्स्यते) $\tilde{N}_1$ दिष्ट्या $\tilde{N}_2$ इच्छा D_{10} इष्ट्वा (for इष्टया) $Ś_1$ $D_{1-3\,5\,7\,9\,12}$ लप्स्यते च पर काम पुत्रार्थे($D_{2\,3\,7}$ °र्थं)द्विजसत्तम ($D_{1\,5}$ °म) M_4 प्राप्स्यन्नेमरसङ्काशान्पुत्रानिष्टा समीप्सितान् —$\tilde{N}$ V B $D_{10\,13}$ M_4 om l 4 —(l 4) $D_{3\,7}$ च (for वै) —$Ś_1$ $D_{1\,3\,5\,7\,9\,12}$ om l 5 7 —(l 5) V_4 B_1 D_{11} तत्र (for तत) —M_4 om l 6 —(l 6) D_{13} ते V_3 दिष्ट्वा (sic) (for दृष्ट्वा) B_1 दीक्षा B_2 काम्य D_{13} ध्यात्वा (for ख्यात) B_4 °णा D_{13} पूज्यमान (for क्रियमाण) —(l 7) D_{11} ब्रह्माण वचन महत् (for the post half) —$\tilde{N}$ V B $D_{10\,11\,13}$ M_4 om l 8 —(l 8) D_{13} मुक्त्वा (for तमुक्त्वा) D_1 महाद्युति)]

5 $Ś_1$ $\tilde{N}$ V B $D_{1-3\,5\,7\,9-13}$ M_4 om 5^{ab} —^{a}) D_{14} $T_{2\,3}$ °न्यायम (for यथान्याय) —^{c}) G_1 अब्रवील्ल (for अब्रुवँल्ल) $\tilde{N}$ V B $D_{10\,11\,13}$ M_4 ऊचु प्राञ्जलय (B_2 M_4 °श्च) सर्वे (V_4 तत्र) —^{d}) $\tilde{N}$ V B $D_{10\,13}$ M_4 वरद, Cg as in text (for वचन) $\tilde{N}_1$ V_1 (before corr सुर्भं) D_{13} M_4 तदा, $\tilde{N}_2$ $V_{3\,4}$ B तथा, Dt $D_{6\,8}$ तत, D_{10} वच, Cg as in text (for महत्) D_{11} प्रजापतिमिदं तदा

6 ^{a}) D_{12} भगवतस् (sic) (for भगवस्) $\tilde{N}$ V B $D_{10\,13}$ M_4 त्वत्प्रदिष्टवरो ब्रह्मन् —^{b}) D_{10} रावणो (for रावणो) M_3 राक्षसेश्वर (for नाम राक्षस) —^{c}) V_2 सर्वतो V_4 सर्वांश्च (for सर्वान्नो) T_3 बाधितु (for बाधते) $\tilde{N}$ (N_1 स दर्पाद् hypermetric) $V_{1\,3\,4}$ B $D_{10\,13}$ M_4 दर्पाद्, V_3 सर्वांश्च (for वीर्याच्च) D_2 सर्वत्राबाधते वीर्याद् —^{d}) $Ś_1$ $D_{1\,3\,5\,7\,9\,11\,13}$ बाधितु (for शासितु) D_1 च, D_{13} om (for त) D_{13} om न $\tilde{N}$ V B $D_{10\,13}$ M_4 महर्षी(B_4 महर्षी)श्च तपोधनान् ($\tilde{N}_1$ V_3 $B_{1\,4}$ °रतान्) —After 6 B_3 ins

448* देवादीन्स वशे चक्रे राक्षसो बलदर्पित ।

7 ^{a}) $\tilde{N}$ V_{2-4} B $D_{10\,13}$ M_4 ब्रह्मस्य V_1 तस्य, D_8 [अ]स्य च (for तस्मै) —^{b}) D_1 प्रीतो मे (for प्रीतेन) $Ś_1$ $\tilde{N}_2$ $B_{3\,4}$ $D_{3\,8\,10}$ $M_{1\,3}$ भगवान् Dt $D_{6\,8}$ तदा (for पुरा) $\tilde{N}_1$ सुप्रीतेन भवत्पुरा —After 7^{ab} $\tilde{N}$ V B D_{10-13} M_4 ins

449* देवदानवयक्षाणामवध्योऽसीति कामत ।
[No comm M_4 मानद (for कामत)]

—V_1 om 7^{cd} —^{c}) $Ś_1$ B_1 $D_{3\,5\,7\,9\,12}$ T_3 स ($Ś_1$ स्व) ह्वास्य, N $V_{2\,4}$ $B_{2\,3}$ $D_{10\,11\,13}$ M_4 ते वाक्य, B_1 मे वाक्यं,

G 1 14 16 B 1 15 8 L 1 20 61 उद्वेजयति लोकांस्त्रीनुच्छ्रितान्द्वेष्टि दुर्मतिः ।
शक्रं त्रिदशराजानं प्रधर्षयितुमिच्छति ॥ ८
ऋषीन्यक्षान्सगन्धर्वानसुरान्ब्राह्मणांस्तथा ।
अतिक्रामति दुर्धर्षो वरदानेन मोहितः ॥ ९
नैनं सूर्यः प्रतपति पार्श्वे वाति न मारुतः ।
चलोर्मिमाली तं दृष्ट्वा समुद्रोऽपि न कम्पते ॥ १०
तन्महन्नो भयं तस्माद्राक्षसाद्घोरदर्शनात् ।
वधार्थं तस्य भगवन्नुपायं कर्तुमर्हसि ॥ ११
एवमुक्तः सुरैः सर्वैश्चिन्तयित्वा ततोऽब्रवीत् ।
हन्तायं विहितस्तस्य वधोपायो दुरात्मनः ॥ १२

Cm g as in text (for से निय) D1 5 गानर्यस्त (D2 °त) स्य तद्वाक्य —d) Ś1 तस्य, M4 यय (for सर्वं) Ś1 सर्व, Ñ1 V2-4 B D10 भस्य, M4 सर्वे (for तस्य) D1-3 4 7 9 11 12 transp सर्वं and तस्य Ñ V 2 3 B D13 M4 सहामहे (Ñ1 °ते sic), V4 गहामते, D2 क्षमीवहे (sic), D10 महामन (for क्षमामहे)

8 a) Ñ V B D10 13 स याय(V1 धार; B1 marg द्राव, D13 धाव)यति (V4 °तेति), M4 स तापयित्वा, Cg as in text (for उद्वेजयति) —b) D7 उच्चितान्, D11 भस्मारिश्रुन् (sic) Cg as in text (for उच्छ्रितान्) D1 दुर्मिमिभ (sic) (for दुर्मति) Ñ V B D10 13 M4 विहिंस(V1 3 4 विहस्य, B3 हिंसय [m विहिंस], M4 त्रिहिं*)श्राक्षसाधिप (B4 °सेश्वर) —Ñ V B D10 13 M4 om 8cd —c) T2 राजं च (for राजानं [archaic]) Ś1 D1-3 3 7 9 11 12 शक्रं सुरगणेशं च (D2 3 7 °गणेपेत), Cg k as in text (for c) —d) Ś1 D1 3 4 9 11 12 स धर्ष(Ś1 दीप)यितुम् D3 7 उद्यत (for इच्छति)

9 a) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 सयक्ष (for यक्षान्स) Ñ V B D10 13 M4 देवर्षियक्ष(B3 °पीतिय)गन्धर्वान् —b) V1 स्वरान् (sic) V2 सुरांश्च, V4 D11 *सुरान्, T2 M2 ससुरान्, Cg k l as in text (for असुरान्) Ñ V B1 3 D10 M4 मान(M4 दान)वाम् (Ñ1 V1 B1 2 °व्र, V3 °वान्) (for ब्राह्मणाम्) Dt D3 8 ब्राह्मणानसुरान् (by transp) Ñ1 V1 B1 2 च स V2 पुन, D5 तदा (for तथा) B4 असुरांश्च नरांश्च स, D13 मनुपाश्च महाबल —c) D4 दुर्मेधा T2 दुर्दर्षो (sic) (for दुर्धर्षो) Ñ V B D10 13 M4 सन्यापत पीडयति —d) Ñ V B D10 13 M4 दर्पित (for मोहित) D11 repeats 9 as in Ñ1 with v.l मानुपास्तु (for मानवाश्च in b)

10 Ś1 D1 3 5 7 9 12 om (hapl) 10ab —a) Ñ V B D10 11 13 M4 न तत्र सूर्यस्तपति Cg k t as in text (for a) —b) T2 स (for न) G1 3 न पार्श्वे वाति (by transp) Ñ V1-3 B D10 11 13 M4 न भयाद्वाति मारुत V4 न च वाति समीरण, G4 पार्श्वे वा ** मारुत —After 10ab Ñ V B D10 11 13 M4 ins

450* नाग्निर्ज्वलति वै तत्र यत्र तिष्ठति रावण ।

[No comm M4 ज्वलते (for ज्वलति वै) D13 तत्रैव (for वै तत्र)]

—c) Ś1 Ñ V2-4 B D1 3 5 7 9-13 G1 3 M1 2 4 चलोर्मि (B1 महोर्मि, D2 °मे [sic])माली (D2 °लिस [sic]) Cg k t as in text (for चलो°) D13 स्मृत्वा (for दृष्ट्वा) —d) Ś1 D1 3 5 7 9 12 सागरो (for समुद्रो) Ś1 V1 3 4 B1 3 4 D1 3 5 7 9 11 12 [अ]पि च(V1 * B1 D2 3 प्र, D13 हि)कम्पते, V2 °प्रकम्पते, D1 [अ]पि च कम्पति, D7 [अ]पि प्रकम्पित, D10 नपि° (sic) G2 M1 न प्र°, Cg t as in text (for ऽपि न कम्पते) —After 10 Ñ V B D10 11 13 M4 ins.

451* नष्टो वैश्रवणस्तस्मात्स्मृत्वा तद्वीर्यपीडित ।

[No comm M4 स्वर्गं त्यक्त (for तस्मात् स्मृत्वा) V4 °पालित]

D13 cont Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst for 11ab, while B2 ins. after 11ab

452* तस्माच्च पाहि भगवन्त्रावणाल्लोकरावणात् ।

[M4 अस्माद् B2 न पाति (marg as in text) (sic) B2 स्व°, M4 सत्राहि (for न पाहि) Ñ2 B2 भगवान् (B2 marg as in text) M4 राक्षसात् (for रावणात्) V2 °ण B2 -वारणात् (by metathesis) (for -रावणात्)]

11 a) Ś1 B3 D1 3 5 7 9 11 12 उपन्न नो, D2 उपपन्न, T2 M3 तन्महान्नो (M3 after inf lin sec m corr न्नो), G2 M1 दु सह नो (for तन्महन्नो) T2 भीमाद् (for तस्माद्) —b) Ś1 D1 3 4 7 9 11 12 रक्षसो, D3 रस्यासो (sic) (for राक्षसाद्) Ś1 D5 12 भीम°, B3 D11 घोर(D11 भीम)कर्मण (for घोरदर्शनात्) —For 11cd, Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst while B2 ins after 11ab 453* —cd) D13 तु भवान् (for भगवन्) D1 निश्चय (for उपाय) Ś1 D1 3 4 13 G2 M3 वक्तुम्, Cg as in text (for कर्तुम्) D1 इच्छसि D12 अर्हति Ñ V B D10 13 M4 उपाय तद्वधार्थाय(B3 °य त्व)स(B4 D13 M4 द)ष्टुमर्हसि (Ñ2 °ति) काम(M4 मान)द

12 a) M3 च inf lin sec m in एवम् D13 स वै (for सर्वैः) —b) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 ब्रह्मा ध्यात्वा Cg as in text (for चिन्तयित्वा) —For 12ab Ñ V B D10 13 M4 subst

453* इति विज्ञापितो देवैर्ध्यात्वा ब्रह्मेदमब्रवीत् ।

[Ñ2 विज्ञापिते V4 ज्ञात्वा (for ध्यात्वा) D13 चैव (for ब्रह्मा) M4 transp ध्यात्वा and ब्रह्मा]

On the other hand G1 3 subst

454* विधिस्तस्य वधोपाय चिन्तयानस्ततोऽब्रवीत् ।

—c) D1 मया D3 हतो (sic) (for हन्त) Dt D3 8 विदितस्, D1 विहतस्, T2 विधिवस् (sic) (for विहितस्)

तेन गन्धर्वयक्षाणां देवदानवरक्षसाम् ।
अवध्योऽस्मीति वागुक्ता तथेत्युक्तं च तन्मया ॥ १३
नाकीर्तयदवज्ञानात्तद्रक्षो मानुषांस्तदा ।
तस्मात्स मानुषाद्वध्यो मृत्युर्नान्योऽस्य विद्यते ॥ १४
एतच्छ्रुत्वा प्रियं वाक्यं ब्रह्मणा समुदाहृतम् ।
देवा महर्षयः सर्वे प्रहृष्टास्तेऽभवंस्तदा ॥ १५
एतस्मिन्नन्तरे विष्णुरुपयातो महाद्युतिः ।
ब्रह्मणा च समागम्य तत्र तस्थौ समाहितः ॥ १६
तमब्रुवन्सुराः सर्वे समभिष्टूय संनताः ।
त्वां नियोक्ष्यामहे विष्णो लोकानां हितकाम्यया ॥ १७
राज्ञो दशरथस्य त्वमयोध्याधिपतेर्विभो ।
धर्मज्ञस्य वदान्यस्य महर्षिसमतेजसः ।
तस्य भार्यासु तिसृषु ह्रीश्रीकीर्त्युपमासु च ।
विष्णो पुत्रत्वमागच्छ कृत्वात्मानं चतुर्विधम् ॥ १८ G 1 14 30 B 1 15 21 L 1 10 73

13 a) Ś1 D1-3.5.7 9 11.12 नाग (for तेन) —b) Ś1 D1-3.5 7 9 11 12 देवतासुर, Dt D6.8 देवतानां च (for देवदानव) —For 13ab, Ñ V B D10 13 M4 subst

455* तेन देवर्षिगन्धर्वयक्षराक्षसपन्नगैः ।
[V2 °र्वै (for -गन्धर्व) M4 -यक्षरक्षसाम्]

—c) Ś1 D1-3 5 7 9 11.12 तेनोक्त (for वागुक्ता) Ñ V B D10 13 M4 अवध्य स्यामि (V1 स्यामी V2 स्याम्)ति प्रोक्त —d) B1 missing up to च B2 M3 च त, D11 त्वदन् (sic) (for च तन्) D11 मृषा (sic) (for मया)

14 a) G1 3 [अ]चिन्त°, Cg as in text (for [अ]कीर्तयद्) —b) M3 मानवास् D4 6 T1 तथा, Cg k.t as in text —For 14ab, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 subst

456* अवज्ञाय तु तद्रक्षो मानुषानल्पवीर्यवत् ।

[Ñ1 रक्षसानात् V3 B2 D2.3 7 12 रक्षनथा B1 अत्रैव B3 D9 12 M4 हि (for तु) Ś1 D5 12 रक्षस्मान् D9 रक्षन्न D2 3 7 रक्षन् (by transp) (for तद्रक्षो) V4 यस्मात्तुन्क रक्ष (for the prior half) Ñ2 V2-4 D10 [अ]तु° V1 [अ]प्र° B1 [अ]तुरीरवद् B4 [अ]तुरीविनाद् D13 लघीयेत M4 [प]ञ्च° (for [अ]ल्पवीर्यवत्) Ś1 D5 12 स्वदं मानुषाद्वध D1-3 5 11 न स्या(D12 नस्या)दन्यं मानुषान् (D5 °न्नान्) (for the post half)]

—cd) Cg मानुषाद् (as in text) Ś1 D1-3.5 7 9 11 12 तेनास्यै मानुषेभ्योऽ Ś1 D5 12 चान्यो न (for नान्योऽस्य) Ñ V B D10 13 M4 तस्मात्म(V4 om स्म)मानुषेभ्योऽस्य वध्य पापो भविष्यति

15 D13 om 15 —a) Ś1 D1-3 5.7 9.11 तच्छ्रुत्वा तु Ñ V B D10 13 M4 इति श्रुत्वा D6 *तच°, G2 M3 °च्छ्रुत्वा, Cg as in text (for एतच्छ्रुत्वा) Ñ V1 B1 3 4 D10 13 हित V2 वचो, V3 B2 M4 हि तद्, V4 च तद् (for प्रिय) —b) Ś1 V1 D1 5 7 9 12 T2 M2.3 °दीरि(D9 °र)त (for समुदाहृतम्) —cd) D6 T2 transp देवा and सर्वे G1 3 M3 transp महर्षय and सर्वे Cg k प्रहृष्टा (as in text) Ś1 D1-3 5 7 9.11 दैवतर्षिगण(Dt °वा ऋषिग)युक्ता प्रहृष्टा सवद्वता (D6 वचमस्तुवन्), Ñ V B D10 13 M4 देवा शक्रपुरोगास्ते (Ñ2 °स्त) हर्षिता सर्वतो(D13 °तो)भवन्

16 a) Ś1 D5 विन्ं (for विष्णुर्) —b) Ś1 D1-3 5 7 9 12 विधिना सर्वतनया(Ś1 D5.12 °पुत्र ते), Ñ V B D10 11 13 M4 तत्रायाद्(V2 °पातो म [hypermetric] B4 °याद्, D11 °य म)गवान्स्वय (V4 °न्स्मु) —After 16ab Dt D3 6 8 12 S (except M4) Cg ins

457* शङ्खचक्रगदापाणिः पीतवासा जगत्पतिः ।

—Thereafter Dt D6 9 14 G1 M3 cont.

458* वैनतेयं समारुह्य भास्करे तोयदो यथा ।
तप्तहाटककेयूरो वन्द्यमानः सुरोत्तमैः ।

[Cg k do not comment Ct comments on l 1 —(l 1) Dt D6.8 भास्कर D1 D6 8 14 तोयद (sic) —(l 2) D4 सुरोत्तम (for नरोत्तमै)]

—After 16ab, D12 ins l 1 5 of 462*, then reads 459* —c) D1 2.7 वै D9 [अ]पि (for च) Dt D6 8 °गत्य, Cg k as in text (for समागम्य) —d) D2 3 7 9 transp तत्र and तस्थौ —For 16cd, Ś1 D5 11 12 subst

459* देवता ब्रह्मणा सार्धं तस्थुस्तत्र समाहिता ।

—After 16 G1 ins.

460* तत्रागतं हरिं दृष्ट्वा देवं नारायणं प्रभुम् ।
पद्मजः पूजयामास प्रत्युत्थाय कृताञ्जलिः ।

[No comm]

17 b) Dt D1 T1 G1 तम°, D13 T1 2 °ष्टुत्य, G1 °ष्टु त्य (sic) Cg as in text (for समभिष्टूय) —c) D1 नियोक्ष्यामह —d) Dt लोका * * * * म्यया

18 b) Dt °पतिर् (sic) (for °पतेर्) D11 14 T G1 3 4 M3 प्रभो (for विभो) —For 17-18d Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 subst. Ñ V B D10 13 ins l 7 only after l 8 of 462*

461* अब्रुवंस्त तदा सर्वे सुराः सपूर्णमानसाः ।
त्वां नियोक्ष्यामहे विष्णो लोकानां हितकाम्यया ।
एवमुक्तोऽब्रवीद्विष्णुस्तथेति सुरमण्डलम् ।
तस्य ते तद्वचः श्रुत्वा वचनमब्रुवन्सुराः ।
एष राजा दशरथो हयमेधेन दीक्षितः । [5]
अश्वमेधेन यजते देवतानामनुग्रहात् ।
धर्मशीलो गुणश्लाघ्यः सत्यवादी दृढव्रतः ।

G 1 14 34 B 1 15 21 L 1 10 74 तत्र त्वं मानुषो भूत्वा प्रवृद्धं लोककण्टकम् ।
अवध्यं दैवतैर्विष्णो समरे जहि रावणम् ॥ १९

स हि देवान्सगन्धर्वान्सिद्धांश्च ऋषिसत्तमान् ।
राक्षसो रावणो मूर्खो वीर्योत्सेकेन बाधते ॥ २०

[(l 1) D1 संतप्त (for संपूर्ण॰) —(l. 2) = 17^{cd} D11 त्वा D7 नियोक्ष्या॰ (for नियोक्ष्यामहे) D12 om विष्णो. Ś1 D1 ॥ 11 12 किंचनो (Ś1 ॰ते) हित —(l 3) D11 च सुमहान् (for सुरसत्तम्) —(l 4) D11 तद्वचन (for ते तद्व॰). D2 7 वच॰ (for श्रुत्वा) —(l. 5) D11 पुत्रार्थं दीक्षितं श्रमी (for the post. half). —Ś1 D1–3.5 7 9 12 om. l 6. —(l 7) Ñ V1 3 4 B D1–3 9 10 13 ॰श्लाघी, D3 गुण श्लाघ्य (for गुणश्लाघ्य) V3 जितेंद्रिय॰ (for दृढव्रत).]

—^{e}) Ś1 D1 D1–3 5–9 11 12 श्रीसु; Cg तस्य (as in text). V2 तनुषु (for तिसृषु) —^{f}) D4 G1 transp ह्री and श्री. Ś1 D1–3 6 7 9 12 ह्रीश्री(D4 श्रीह्री by transp)कल्पासु धीमत, D11 ह्रीश्रीकीर्तिषु धर्मत ; T2 ॰कीर्त्यसमासु (sic) च. —^{h}) D11 चतुर्धा त्वं विभज्य स्वं प्रादुर्भवितुमर्हसि. —For 16^{e}–18, Ñ V B D10 13 M4 subst., while D11 ins l. 1-5 only after 16^{ab}

462* ब्रह्मणा मनसा ध्यातस्तद्ध्यायामितद्युतिः ।
अब्रवीत्तु ततो ब्रह्मा विष्णुं सुरगणैः सह ।
आर्तानामसि लोकानामार्तिहा मधुसूदन ।
याचामहेऽतस्त्वामार्ताः शरणं नो भवाच्युत ।
ब्रूत किं करवाणीति विष्णुस्तानब्रवीद्वच. ।
इति तस्य वच श्रुत्वा पुनरूचुरिदं सुरा ।
राजा दशरथो नाम तपस्वान्सुमहत्तप ।
इष्टवानश्वमेधेन प्रजाकाम स पार्थिव. ।
अस्मन्नियोगात्त्वं विष्णो तस्य पुत्रत्वमाप्नुहि ।
तस्य भार्यासु तिसृषु श्रीकल्पासु जनार्दन ।
चतुर्धा संविभज्य स्वं प्रादुर्भवितुमर्हसि ।

[(l 1) Ñ3 B3 D10 transp ब्रह्मणा and मनसा B3 सम्यु॰ (for मनसा ध्यातम्) B1 तस्यासाद॰, D13 तद्दत्तस्याप॰ (for the post half) —(l. 2) M4 सर्वे (for विष्णु) B1 देवगणैः. —(l. 3) D11 अस्मि (for असि). Ñ1 V4 B1 2 D12 मधुसूदन. —(l. 4) V4 तु, B4 च (for अतस्). V3 याचामस्त्वां वयं त्वार्ता, M4 अनरत्वार्थयामोऽद्य (for the prior half) B4 मे (for नो) D13 [अ]च्युत —(l. 5) D10 ब्रूहि (for ब्रूत). D11 करवाननिश (for ॰णीति) Ñ1 अ ॥ वीद्. D11 M4 तत् (for वच) —After l 5, D11 reads 459* and 461*. —(l 6) V2 याचितास्य (for इति॰) M4 वच (for श्रुत्वा) —(l. 7) M4 तु (for सु) —(l. 8) Ñ1 ॥ श्वमेधेन, V3 4 B1 M4 स्वाश्वमेधेन V4 पुत्र (for प्रजा) V2 सदा (for स च). —After l 8, Ñ V B D12 13 ins. l 7 of 461* (for variants cf. v.l 461*) —(l. 9) V1 3 B1 D13 M4 अस्मिन् V2 तस्मात्, V4 अस्मात्. V3 नियोगे (for नियोगात्). D12 आप्नुनि (sic) (for आप्नुहि) —(l 10) B2 illeg for धी B1 जनाज्जनार्दन (by ditto.), B1 जनार्दन. —(l 11) V1 संविभज्य (corrupt), V2 B2 3 (m. also as in text) I4 [र्श]तो विभज्य: B1 ॰फ॰, D12 त्वं विभज्य (for संविभज्य).

V1 B1 D10 M4 त्व, B4 -[त्व]त्मा (for स्व). V4 प्रभवितु त्वम् (for प्रादुर्भवितुम्) B2 अर्हति]

Ñ V B D10 13 M4 cont, while D12 ins after 18 :

463* स नियुक्तस्तदा देवैः साक्षान्नारायण प्रभु ।
तानुवाच ततो देवानिदं वचनमर्थवत् ।
किं मया तत्र कर्तव्यं प्रादुर्भूतेन व सुरा ।
कार्यं कुतो वापि भयं युष्माकमिदमीदृशम् ।
इति श्रुत्वा वचस्तस्य विष्णोरूचुरिदं सुरा. ।
राक्षसात्नो भयं विष्णो रावणाल्लोकरावणात् ।

[For l 1–5 cf I 15. 1–3^{ab} —(l. 1) V3–4 B1 2 4 तथा (for तदा). M4 ततो (for साक्षान्). —(l. 2) Ñ3 अनूवाच (for तानुवाच) M4 पुनर् (for ततो). V3 अब्रवीत् (for अर्थवत्) —(l 3) D12 मयात्र (submetric) (for मया तत्र). V3 वै (for व) V1 प्रादुर्भवेन वेश्वरा (marg. व सुरा also) (for the post half) —D13 om (hapl) lines 4–5 —(l. 4) B1 जात (for कार्यं) M4 हि (for [अ] पि) V4 transp. वापि and भय V3 त्वस्मात्कम् (for युष्माकम्) V4 त्वपि (for इदम्) V4 मीदृश (sic). —(l 5) V4 D12 तस्य वच श्रुत्वा (by transp.) V3 विष्णुर्, B2 विष्णु (for विष्णोर्). —(l. 6) Before line 6, D12 ins. ref. देवा ऊचु. V1 रामणात् (for रावणात्) Ñ3 B3 -चारणात् (for -रावणात्).]

19 ^{a}) Ś1 D1 12 transp तत्र and त्वं. T1 मानुषं (for मानुषो). —^{b}) G1 प्रवृत्त (for प्रवृद्ध). D3 5 7 जहि कंटकं, G3 M1 देवकंटकं (G2 ॰क॰) —^{c}) D2 5 अवध्यो D2 अवध्यक्यं (sic), D7 अशक्यं, Cg k t अवध्य (as in text). D13 देवता (sic) (for दैवतैर्) D14 सर्वे ; M3 देव (for विष्णो) —^{d}) M3 (after corr. sec. m as in text) वारणं (metathesis) (for रावणम्).

20 ^{a}) G4 इ (for हि) Ś1 D1–3 5 7 देवर्षीन् (for देवान्स) —^{b}) D14 T1 G4 मुनि (for ऋषि). Ś1 D1–3.5.12 सिद्धांस्(D5 12 ॰न्सु)समहोरगान्. —^{c}) M3 reads inf. lin. sec m. रावणो, Ś1 D1–3 5 7 11 12 नाम (for मूर्खो). —^{d}) D1 D1 3 5 9 वी(D2 धै)र्यातिरेकेन (D1 D5 8 ॰ण); G3 ॰सेकेन (sic), Cg as in text (for वीर्योत्सेकेन). —For 19–20, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

464* मानुषीं तनुमास्थाय समुद्धर्तुं त्वमर्हसि ।
त्वत्तो हि नान्यस्त पापं शक्तो हन्तुं दिवौकसाम् ।
स दीर्घं तप्तवान्काले तपोऽत्युग्रमरिंदम ।
तेनायं परितुष्टोऽस्य बभूव प्रपितामह ।
ततोऽस्मै प्रददौ तुष्टो वरदो भगवान्पुरा ।
अभयं सर्वभूतेभ्यो वर्जयित्वा तु मानुषान् ।
ततो दृष्टवरस्यैव तस्य नान्यत्र मानुषात् ।
यथाक्षयमतश्चैनं गत्वा मानुषतां जहि ।
स हि देवर्षिगन्धर्वांस्तथा सिद्धांश्च मानुषान् ।
मद्दानमदोन्मत्तो बाधते राक्षसाधम ।

[For l. 1 and 3-6 in Ñ V B D10.11.13 M4 cf. I, 15. 3ᶜ-5ᵈ. —(l. 1) Ñ2 V4 B2 D10 सर्व(V4 °त्व)मुद्धतम्; B1 °तम् (for ससर्वं तम्). —(l. 2) M4 नान्यस्तु (for द्विनान्यस्). —(l. 3) B2 reads twice in succession l. 3-7. B2 (first time) transp. ग and दीर्घ. V2 D13 काम (for काल) B1 तनो (for तपो). Ñ2 B2 (both times) सुमम्; (for स्युमम्). Ñ1 V4 B4 D11 अरिंदम. —(l. 4) V1 B2 (both times) गेन (for तेन). —(l. 5) D11.13 तदा, M4 अतो (for ततो). M4 भगवान् परत° (by transp.). V3 स्वयं, M4 वर (for पुरा). —(l. 6) B1 अवध्य (for अभय). Ñ1 lacuna, V4 B1 D10 च (for तु). V2 मानुष ; V4 मानवान्. —After l. 6, V4 reads l. 10 followed by l. 1 of 466*. —For ins. see below. —V3 M4 om. l. 7-9. —(l. 7) B1 -चाश्च (for -चरस्य). Ñ2 V2.4 B2 (both times) -s D10.11.13 एव (for एव). V4 पवात्, B1 नाशोत्र (for कन्यत्र). —D10 om. l. 8 and 9 —(l. 8) Ñ2 V2.4 B2 वधोपायम्; V1 व * द्भवम् (for वधाद्भयम्). Ñ1 first letter illeg. (for गता). Ñ2 erroneously om. ष in मानुषत्वा —(l. 9) B1 इ (for हि). V4 तत्र स्थित्वा च (for तत्र स्थित्वा). V3 मानुरान् (for मानुषान्). B1 स्थित्वा मानुषीलक्षा (for the post. half). —(l. 10) V4 reads l. 10 after l. 6. Ñ2 D11.13 M4 -मत्तो°, V3 -चरो° (for -लोकमत्तो). V3 M4 राक्षसाधिप.]

—After l. 6, B4 ins. (followed by l. 8 of 466*):

465* एवमस्माद्वरं प्राप्तः स राक्षसपतिः प्रभो ।

—Ñ V B (For B4 cf. v.l. l. 8 of 466*) D10.11.13 M4 cont.:

466* यज्ञहा मखहा चैव ब्रह्मद्विट्परपातकः ।
अवध्यो वरदानेन दारुणो लोककण्टकः ।
तेनाक्रान्ता नृपतयः सरथाः सहकुञ्जराः ।
हता निमग्नाश्चान्ये प्राद्रवन्ति दिशो दश ।
भक्षिता ऋषयश्चैव तथैवाप्सरसां गणाः ।
एषः स सदा लोकान्पीडयन्निव स बाधते ।
अवज्ञाताः पुरा तेन वरदानेन मानयाः ।
तस्मात्तस्य वधो दृष्टो मानुषेभ्यः परंतप ।

[V4 reads l. 1 after l. 10 (transp.) of 464*. —(l. 1) M4 [अ]सौ (for [य]ज्ञ) V4 धर्मद्विट् (for ब्रह्मद्विट्) V3 °दस. M4 पिशिताशन (for परपातक). V4 om. from the post. half of l. 2 up to the prior half of l. 5. —(l. 2) B1 (marg.) M4 -रावण (for -कण्टक). —M4 om. l. 3-8. —(l. 3) V3 सवस्त्र° (for सरथा). D11 lacuna (for सह) —(l. 4) V2.3 B1 विमग्न(B1 °ग्न)ताश्चान्ये (V3 ·यते), D13 च प्रद्रुता° (for निमग्नाश्चान्ये). Ñ B2.4 D10.11 प्राद्रवन् (for °वन्ति). —(l. 5) B1 तथापि, D11 * पैव (for तथैव). V3 तथाप्सर° (submetric), V4 यक्षास्तेऽप्सरसां गणान् (for the post. half). —(l. 6) V1 (m. as in text) एष, V3 तत्, V4 D11 एषः; B1 एषः; D13 एत- (for एष.). V3 सर्वान्; D11 -लोका (for सस). V2 धर्मान्वितान् (for पीडयन्निव स). B1.2 (m; orig. भावनि) बाधति (sic) (for बाधते). —After l. 6, D11 reads I. 15. 4ᶜ-5ᵇ (var.) repeating them in their proper place —l. 7 and 8 = 1.15 6 which is omitted in its proper place in Ñ V B D10.11.13 (cf. v.l. I.15 1). —(l. 7) Ñ V B D10.13 transp. l. 7 and 8. B1 अविज्ञाता. D13 [अ]नेन (for तेन). —(l. 8) Ñ V B D10.13 transp. l. 7 and 8 and B4 repeats l. 8 here, reading it for the first time after 465*. V4 अस्मात्. Ñ1 तस्मै (for तस्य). V1 वरो° (sic); V3 °न्यस्तो (for वधो दृष्टो). V3 B1 मनुष्येभ्य°. V1.4 B1.4 (second time) D13 परतप ; B4 (first time) सुरद्विष.]

—After 20, D1 D4.6.8.9.14 S (except M1) Cm g k.t ins.:

467* ऋषयश्च ततस्तेन गन्धर्वाप्सरसस्तथा ।
क्रीडन्तो नन्दनवने रौद्रेण किल हिंसिताः ।
वधार्थं वयमायातास्तस्य वै मुनिभिः सह ।
सिद्धगन्धर्वयक्षाश्च ततस्त्वां शरणं गताः ।
त्वं गतिः परमा देव सर्वेषां नः परंतप ।
वधाय देवशत्रूणां नृणां लोके मनः कुरु ।
एवमुक्तस्तु देवेशो विष्णुस्त्रिदशपुंगवः ।
पितामहपुरोगांस्तान्सर्वलोकनमस्कृतः ।
अब्रवीत्त्रिदशान्सर्वान्समेतान्धर्मसंहितान् ।
भयं त्यजत भद्रं वो हितार्थं युधि रावणम् ।
सपुत्रपौत्रं सामात्यं समित्रज्ञातिबान्धवम् ।
हत्वा क्रूरं दुरात्मानं देवर्षीणां भयावहम् ।
दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च ।
वत्स्यामि मानुषे लोके पालयन्पृथिवीमिमाम् ।
एवं दत्त्वा वरं देवो देवानां विष्णुरात्मवान् ।
मानुषे चिन्तयामास जन्मभूमिमथात्मनः ।
ततः पद्मपलाशाक्षः कृत्वात्मानं चतुर्विधम् ।
पितरं रोचयामास तदा दशरथं नृपम् ।
ततो देवर्षिगन्धर्वाः सरुद्राः साप्सरोगणाः ।
स्तुतिभिर्दिव्यरूपाभिस्तुष्टुवुर्मधुसूदनम् ।

[Cr. no comment —(l. 1) D4 तु (for च). T2 तदा (for तथा). —(l. 2) D1 D4.6 त्रिविधाः स्थिता, D6 °भेदना, G1 °हिंसिता (by metathesis) (for किल हिंसिताः). —(l. 5) D6 G1.3 M3 परमो (for परमा) G1.3 M3 देवस (for देव) D4 परतप —(l. 6) D4 नृणां sup. lin. —(l. 7) M3 ए * (for एवम्) D1 D6.8 स्तुवन् (for उक्तः) T2 -पुंगवे (for -पुंगव). —(l. 8) G2 -देव (for -लोक.) —(l. 9) M2.3 -संहित(M3 °हित)ान् (for -संहितान्). D1 समेतार्थमवस्थितान् (for the post. half.) —(l. 11) D1 D4.6.8 T2 -भ्रातृ (for मित्र). —(l. 12) D1 D4.6 °भं, G1 महा° (for दुरात्मानं). M3 damaged from first प to भ. —(l. 14) M3 damaged from लो to पा. D6 पाल्ये (for पालयन्). —(l. 16) D1 reads l. 16,17 in marg. D1 D4.6 मानुषे, T2 मानुषी (for

Ś 1 14 43 B 1 15 33 L 1 10 76 तमुद्धतं रावणमुद्धतेजसं
प्रवृद्धदर्पं त्रिदशेश्वरद्विषम् । | विरावणं साधुतपस्विकण्टकं
तपस्विनामुद्धर तं भयावहम् ॥ २१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

मानुषे) Dt मूर्ति D14 ॰भूमिर् (for ॰भूमिम्) Dt एवा G1,2 तत् (for अथ) —(l 17) D5 reads l. 17 in marg D14 °विशालाक्षः (for पद्मपत्राक्षः) M3 damaged from तु to ध in चतुर्विधम् —(l. 18) M3 damaged for पि in पितर G1 M3 तथा (for तत्) M3 damaged from र to थ in दशरथ सुत —(l. 19) G1 °द्राप्सरो (for °द्रा साप्सरो) —(l 20) M3 partially damaged]

21 (¹) Ś1 Ñ V1 3 B D1 3 5 7 10–13 M4 तमु (D13 °दु) द्धवं V4 तमुग्रद° D14 T G2 3 M3 तमु° G1 समु°; G3 समुपित Cg as in text (for तमुद्धत) D1 3 7 वाक्यसम् (for रावणम्) Ś1 D1 3 5 7 12 उग्रसाहवे Ñ V B Dt D1 6 8 10 11 13 M1 4 Cm g उग्र° (V2 °त्त [sic] B1 °द्र [sic]) D2 उग्रद्धाच* T2 दृद् M3 भ्रद् * * * (for भ्रद्धतर्पं) —²) V4 प्रवृद्ध B1 D11 विवृद्ध (for प्रवृद्ध) M3 damaged from the first द to the second द V3 D1 त्रिदिवेश्वर; D11 त्रिदशासुर (for त्रिदशाधर) —³) Ś1 D3 12 तं, V3 त्रिद्रा; D1 3 7 T3 त्रिरात्रिणं D11 तं; Cm g k.t as in text (for विरावणं) Ś1 दुष्टजनस्य Ñ V B D10 11 13 M3 सर्व; D1 12 नित्य D3 12 त्रिधुवनस्य (hypermetric) Cg (gloss) साधु निरावम् (for साधुतपस्वि) V1 * * * के D1 कं * * (for कण्टकं) —⁴) D6 उद्धरणे D14 भ्रद्धरणे; G1 2 4 M1 3 उद्धरे Cm g t as in text (for उद्धर तं) M3 भयाव* Ś1 D1 3 5 7 12 परात्क्रमादुद्धरणो भवाभिति Ñ V B D10 11 13 M3 मनुष्यस्य D12 4)मय विदे(g(V2 स्व sic) मद्द्गेप —After 21 Dt D1 3 5 7 12 S (except M3) Cm g k t ins

468* तमेव हृत्वा सबलं सबान्धवं
विराद्यणं रावणमग्रपौरुषम् ।
स्वलोकमागच्छ गतज्वरश्चिरं
सुरेन्द्रगुप्तं गतदोषकल्मषम् ।

[(l 1) D6 T3 ॰वाहन (for ॰बान्धव) —(l 2) T3 विराविण (for विरावणं) Dt D6 8 G1 M1 उग्र (for अग्र) —(l 3) D6 T1 2 G2 4 M1 Cgp स्वर्गेकम् (for स्वर्लोकम्) M3 ॰ग sic] विज्वरश् (for गतज्वरश्) —(l 4) D11 T गतदोष° G2 3 M1 2 °किल्बिषं M3 दुष्टगोत्रतम*]

Colophon *Kāṇḍa name* Ś1 Ñ3 Dt D1 10 om. kāṇḍa name V B आदि° D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 V1 D1 3 5 7 10 11 रावणवधोपाय (D10 °प्याय) (D10 om) V V3 4 B राव(V1 °म)णवधोपाय V3 D1 रावणवधोपायचिन्ता(V3 °मंत्रणं) D6 पायसोत्पत्ति —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ3 V1 4 B1 4 D3 12 om V2 B2 3 D10 14 (as in text) V2 16 V1 13 D1 11 D3 7 10 D1 चतुर्दशः D3 11 S (except M1) पञ्चदश (D6 १५) D11 M1 चतुर्दश (as in text) Dt D2 4 षोडश 15 D1 इत्यार्षे पञ्च काऽ श बधोपायो षड्दश (dash indicates lacuna) —After colophon G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नमः G3 with श्रीमते रामानुजाय नमः

१५

ततो नारायणो विष्णुर्नियुक्तः सुरसत्तमैः ।
जानन्नपि सुरानेवं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥ १
उपायः को वधे तस्य राक्षसाधिपतेः सुराः ।
यमहं तं समास्थाय निहन्यामृषिकण्टकम् ॥ २
एवमुक्ताः सुराः सर्वे प्रत्यूचुर्विष्णुमव्ययम् ।
मानुषीं तनुमास्थाय रावणं जहि संयुगे ॥ ३
स हि तेपे तपस्तीव्रं दीर्घकालमरिंदम ।
येन तुष्टोऽभवद्ब्रह्मा लोककृल्लोकपूजितः ॥ ४
संतुष्टः प्रददौ तस्मै राक्षसाय वरं प्रभुः ।
नानाविधेभ्यो भूतेभ्यो भयं नान्यत्र मानुषात् ॥ ५
अवज्ञाताः पुरा तेन वरदानेन मानवाः ।
तस्मात्तस्य वधो दृष्टो मानुषेभ्यः परंतप ॥ ६
इत्येतद्वचनं श्रुत्वा सुराणां विष्णुरात्मवान् ।
पितरं रोचयामास तदा दशरथं नृपम् ॥ ७
स चाप्यपुत्रो नृपतिस्तस्मिन्काले महाद्युतिः ।
अयजत्पुत्रियामिष्टिं पुत्रेप्सुररिसूदनः ॥ ८ G 1 15 2 B 1 16 9 L 1 11 8

15

☞ Ñ V B D10 11 13 om st 1—6 (D11 1 3 and 5^{cd}-6) (cf 463* 464* and l 7 and 8 of 466* in 1 14)

1 ^{ab}) D14 T1 2 G2 4 M1 2 देवो, Cg k as in text (for विष्णुर्) Ś1 D1-3 5 7 12 M4 स (D2 3 स) नियुक्त सुरैः सर्वैः(M4 सुरगणैः)र्विष्णुर्नारायणस्तदा (Ś1 D2 12 °था) —^{c}) Ś1 D1-3 5 7 12 M4 उपाग (D12 °ग) म्य, D1 जानतापि, Cr m g k t as in text (for जानन्नपि) G1 सुराद् (for सुरान्) Ś1 D1-3 5 7 12 सर्वान् (for एवं) —^{d}) M3 श्रीमान् (for श्लक्ष्ण) D5 अब्र * त्

2 D5 reads 2 and 3 in marg —^{a}) Ś1 D1-3 5 7 12 क उपायो (by transp), M4 को ह्युपायो D5 वधस् (for वधे) —^{c}) Ś1 D3 12 यद् (for यम्) G1 यामह तनु-मास्थाय —^{d}) M4 मुनि (for ऋषि)

3 D5 reads 3 in marg ^{a}) D5 उक्त्वा (sic) (for उक्ता) —^{c}) Ś1 D1 D1 3 5-8 12 मानुषं रूपम्, Cg as in text (for मानुषीं तनुम्) —^{d}) Ś1 D1-3 5 12 M4 तद्रक्षो, D1 स रक्ष (sic) (for रावणं)

4 D11 repeats 4^{a}–5^{b} here reading them for the first time after l 6 of 466* —^{a}) G1 न (sic) (for स) Ś1 D1-3 5 7 11 (first time) 12 तेन तप्तं, Cg t as in text (for स हि तेपे) —^{b}) D1 D4-6 8 9 14 T1 2 G1 3 4 M2 अरिंदम (D5 °म), M4 अतन्द्रित —^{d}) D1 D4 6 8 9 M2 4 Cg k t पूर्वेण, G2 पूजिक (sic) (for पूजित)

5 ^{a}) D1 5 M4 स, Cm g t as in text (for स) —^{b}) D5 7 तदा (for प्रभु) D11 (first time) ब्रह्मणा तु (for वरं प्रभु) —^{c}) D2 marg D12 om (hapl) भूतेभ्यो —^{d}) Ś1 D1-3 5 7 12 M4 (ऽ)भयमन्यत्र, Cm g t as in text (for भयं ना°) —After 5 M4 ins 469*

6 ^{b}) D1 om the portion in ^{b} after वर D6 8 14 -दाने हि (for -दानेन) T2 मोहिता (for मानवा) —For 6^{ab}, Ś1 D1-3 5 7 12 subst while M4 ins after 5

469* स दुर्बुद्धिर्वरं प्राप्तो राक्षसाधिपतिः प्रभो ।

[D7 सु (for स) Ś1 D3 12 स पूर्वं हि, M4 एव तस्माद् (for स दुर्बुद्धिर्) D2 7 प्राप्य (for प्राप्तो) M4 स राक्षसपतिः (for राक्षसाधिपति)]

—After 6^{ab}, D4 6 8 9 14 S (except M4) Cg ins

470* एवं पितामहात्तस्माद्वरं प्राप्य स दर्पितः ।
उत्सादयति लोकांस्त्रीन्स्त्रियश्चाप्यपकर्षति ॥

[Cr m k t do not comment —(l 1) D6 8 M3 वर-दानेन गर्वितः (M3 दुर्मति°), D9 वरं प्राप्याथ दर्पितः (for the post half) —(l 2) D6 अपि [with hiatus] [for चापि] D6 [अ]प-; D9 [अ]व (for [अ]प)]

—^{d}) D2 3 7 मानवेभ्य Ś1 D3 12 परं तदा D1 6 M4 °तप (sic) (for परंतप)

7 ^{ab}) M3 [ए]व (for [ए]तद्) Ś1 D1-3 5 7 11 M3 अव्यय, M1 अच्युत (for आत्मवान्) Ñ V B D10 13 इत्युक्तो भगवान्देवैर्विष्णुर्लोक (D13 °ष्णो लोक [sic]) पितामह (B1 °नमस्कृत) —D7 om 7^{c}-8^{b} —^{c}) Ñ2 श्राम in marg —^{d}) Ñ2 (m) V1 4 B D10 13 ततो, V3 पितुर्, D4 नृप, T3 तथा, M4 वृद्ध (for तदा) D4 मृश (for नृपम्)

8 D7 om 8^{ab} (cf v l 7) —^{a}) Ś1 D1-3 5 11-13 अजस्य°, V2 समाप्य सत्र, Cg t as in text (for स चाप्य पुत्रो) —^{b}) V1 त्वस्मिन् Ś1 D3 12 13 यदृच्छया Ñ B D10 12 महामना, V1 3 °त्मन (V3 °ना) V2 4 °यशा (for महा द्युति) —D11 repeats 8^{d} as in Ś1 —^{c}) D11 illeg for अयजत्पुत्रि Ñ V B D10 12 13 M4 वाजिमेधेन, D6 °वाजिमिष्टिं, Cr g k t as in text (for पुत्रियामिष्टिं) Ś1 D1 3 5 7 12 याजय(D2 °च्य)ति द्विजमुख्येन —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 पुत्रार्थम्, D13 पुत्रेष्ट्या (for पुत्रेप्सुर्) V1 3 B2-4 D10 M3 °मर्दन, D4 अमितद्युत, D13 चारिसूदन (to avoid hiatus) T2 रिपु° (for अरिसूदन) D11 क्रतुना भूरिदक्षिण —After 8 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cg k t ins

471* स कृत्वा निश्चयं विष्णुरामन्त्र्य च पितामहम् ।
अन्तर्धानं गतो देवैः पूज्यमानो महर्षिभिः ।

C I 15 3 B I 16 10 L I 11 9 ततो वै यजमानस्य पावकादतुलप्रभम् ।
प्रादुर्भूतं महद्भूतं महावीर्यं महाबलम् ॥ ९
कृष्णं रक्ताम्बरधरं रक्तास्यं दुन्दुभिस्वनम् ।
स्निग्धहर्यक्षतनुजश्मश्रुप्रवरमूर्धजम् ॥ १०
शुभलक्षणसंपन्नं दिव्याभरणभूषितम् ।
शैलशृङ्गसमुत्सेधं दृप्तशार्दूलविक्रमम् ॥ ११
दिवाकरसमाकारं दीप्तानलशिखोपमम् ।
तप्तजाम्बूनदमयीं राजतान्तपरिच्छदाम् ॥ १२
दिव्यपायससंपूर्णां पात्रीं पत्नीमिव प्रियाम् ।
प्रगृह्य विपुलां दोर्भ्यां स्वयं मायामयीमिव ॥ १३
समवेक्ष्याब्रवीद्वाक्यमिदं दशरथं नृपम् ।
प्राजापत्यं नरं विद्धि मामिहाभ्यागतं नृप ॥ १४

[Cr,m do not comment —(l 2) D6 reads from तनो (for ततो) up to प्रादुर्भूत in 9ᵇ in marg —G3 त्रै° M3 देव (for दैवे) M3 सुरोत्तम (also °मे inf lin sec m)]

9 ᵃ) Ś1 D1 3 5 12.13 तस्य Ñ V B D7 10 11 तत्र, Cm g t as in text (for ततो) Ś1 D5 12 13 [ए]व Ñ V B D10 11 M4 [s]स्य, Cg चा (for वै) V1 हूयमानस्य —ᵇ) Ś1 D1 4 11 1• 13 प्रदुत्त°, Ñ V B (B1 om from द्भु in 9ᵇ up to the first द्भू in 472*) D10 M1 प्रद्भुतद्युति (B4 °ते) D1.2 9 गदद्भुत, D8 अतुलविक्रम (hypermetric) Ch t as in text (for अतुलप्रभम्) —After 9ᵃᵈ Ñ2 B1 D11 read 12ᵃᵈ —ᵉ) M3 reads महद्भूत inf lin sec m —ᵈ) M3 शौर्य (for -वीर्यं) T3 महद्बले M4 प्रदीप्तानलवर्चस —For 9ᵉᵈ Ñ V B D10 subst while D11 ins after 12 (read after 9)

472* उद्भूत सुमहद्भूते प्रदीप्तानलसंनिभम् ।

[B1 ***त B3 D10 उद्भूत (उद्भूत) V2 4 महा (V4 उद्) भूते त्सु (V3 °*) द्भूत (for the prior half) D11 गृहीतानल Ñ1 D11 -समम (for संनिभम्)]

—After 9 D11 reads 12

10 ᵃ) G1 Cm कृष्ण, Ct as in text (for कृष्णं) Ś1 D1 3 4 7 9 11 कृष्णाम्बर (Ś1 D3 11 °व्याघ्रित)धर (D2 °ध*घ) कृष्णं —ᵇ) Ś1 D1.3-4 11 °ह्रं D4 कृष्णास्यं (for रक्तास्यं) D1 दु*सि —ᶜ) D4 -नयनं (for -तनुज) Ś1 D1 1 3 7 10 हरि(D1.7 12 °रि)स्निग्धेक्षणं रक्तं G1 3 स्निग्धगौरीरलिधोत (epic tag!); Cm g k t as in text (for ᶜ) —For 10 Ñ V B D10 12.13 M4 subst

473* कृष्णाजिनधरं कृष्णं हरिश्मश्रुजटाधरम् ।
पद्मपत्राक्षतनयनं मेघदुन्दुभिनिःस्वनम् ।

[(l 1) The prior half 10ᵃ in Ś1 M4 कृष्णंवर (cf 10ᵃ in D1) V1 कृष्ण V2 B1 3 D10 हरित M3 अरि (sic) (for हरि) —(l 2) B1 -नख* (for -नयनं) V4 -संनिभं (for -निःस्वनम्)]

11 ᵃ) D1.2 7 सर्व (for शुभ) V1 -समूर्त (for -संपन्नं) —V1 om from स in समुत्सेधं in ᶜ up to र in सिंहोदर (V reading) in ᵈ —ᶜ) Ś1 D1.11.13 मेरु, D1 शैल (sic) D1.2 7 दाव (for शैल) V1 B2 D11 -शृङ्गे (B3 D 5 sic) (for शृङ्ग-) V1 शुश्रे; D11 °शृङ्ग T2 G1 °तसे (G1 °प (both sic)) Cm g k t as in text (for -समुत्सेधं) —ᵈ) D6 द्वीपि, Cm g k t as in text (for दृप्त) M3 -नागेन्द्र (for विक्रमम्) Ñ V B D10 13 सिंहोदर (Ñ1 om) करीन्द्रग (D13 °तर्ं) —After 11 B3 ins

474* अपूर्वदर्शनं दिव्य तेजोराशिसमावृतम् ।

12 Ñ1 V B1 4 om 12 D6 om 12ᵃᵇ D11 reads 12 after 9 Ñ2 B3 D10 read 12ᵃᵇ after 9ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 D1-3 4.7 12 13 निभाकार Ñ2 B2.3 D10 13 M4 दिवाकरवद्(D13 °रादृश्य)विस्पष्ट, Cg k as in text (for ᵃ) —ᵇ) Ś1 D3 12 13 दीप्त(D13 °प्ति [sic])वह्निसमप्रभं Ñ2 B2.3 D10 13 M4 दुर्निरीक्ष्ये(Ñ2 B3 °क्षं)सुरैरपि D1 3 7 पावकाद्(D1 °दु)द्भुत (D7 °त)प्रभं (D1 °भा D7 °प्रभुं) Cg k t as in text (for ᵇ) —Ñ2 B3 4 D10 om 12ᶜᵈ —ᶜᵈ) Cg as in text (for ᶜ) Ś1 D1 3 11 12 राजितो (D1 11 °जतीं) नियतच्छदा M3 जांबूनदमयीं पात्रीं विपुलां नागरवर्धसे Cr.m g k t as in text (for ᵈ) —After 12 D13 ins 472*

13 ᵃ) D7 -सपूर्ण (for °र्णां) —ᵇ) D13 missing (for पात्रीं) M3 पद्मां (for पत्नीम्) V4 D11 प्रियां (for प्रियाम्) —ᶜ) D5 विमलां (for विपुलां) —ᵈ) D1 3 3 माया (D1 °या D1 म° [both sic]) D11 सयो (sic) (for स्वयं) Ś1 D5 13 स्वयं मायामिवासुरीं Cr m g k t as in text (for ᵈ) —For 13 M4 subst while Ñ V B D12.13 subst l 1 only for 13ᶜᵈ and read before 13ᵃᵈ

475* काञ्चनीं विहितां दोर्भ्यां परिगृह्य कृतोपमाम् ।
पायसस्यामृताख्यस्य परिपूर्णां हविष्कृताम् ।

[No comm —(l 1) M4 कांचन (for काञ्चनीं) V4 विहितां M1 [अ]पिहितां (for विहितां) V4 मृहाणे (for [अ]मृतोपमाम्)]

M4 cont 477*

14 ᵃ) M4 समुपेत्य Cm g k t as in text (for समवेक्ष्य) —For 14ᵃᵇ Ś1 D1-4 3 11 13 subst

476* समवीक्ष्यविधिना पायसमिदं द्विमदर्हं तदा ।

[D1.11 14 तदा D3 अतीत (sic) D4 अतीत (for अदित) D11 स्वच्छाय विं (for द्विमदर्हं) D1 तदा (for तदा)]
—ᶜ) D11 °पतं, G3 °श्याजां Cr m g k t as in text (for प्राजापत्यं नरं) —ᵈ) Ś1 D1 4.5 1 12 स्वयं (for नृप) —For 14 Ñ V B D12.13 subst while M4 ins after 475*

तत: परं तदा राजा प्रत्युवाच कृताञ्जलिः ।
भगवन्स्वागतं तेऽस्तु किमहं करवाणि ते ॥ १५
अथो पुनरिदं वाक्यं प्राजापत्यो नरोऽब्रवीत् ।
राजन्नर्चयता देवानद्य प्राप्तमिदं त्वया ॥ १६
इदं तु नरशार्दूल पायसं देवनिर्मितम् ।
प्रजाकरं गृहाण त्वं धन्यमारोग्यवर्धनम् ॥ १७
भार्याणामनुरूपाणामश्नीतेति प्रयच्छ वै ।
तासु त्वं लप्स्यसे पुत्रान्यदर्थं यजसे नृप ॥ १८

G. 1. 15. 16
B. 1. 16. 20
L. 1. 11. 20

477* तस्मिन्यज्ञे प्रोवाच भूतमुत्तमद्भुतम् ।
प्राजापत्यं विद्धि मां त्वं भूतमभ्यागतं द्विज ।

[(l. 1) V1-3 D13 M4 तद् (for तम्). M4 °ज्ञ. —(l. 2) D13 प्राजापतिं. B4 मा (for मां). V4 सुतम् (sic), B2 दूतम् (for भूतम्). M4 प्रयच्छ स्वयमेवैतद्राज्ञो हविरिति प्रभु.]
—Ñ V B D10 13 cont., while Ś1 D1-3 5 7 11 12 ins. after 14:

478* इमां पात्रीं मया दत्तां प्राप्य राज्ञे प्रयच्छ च ।
तमुवाच ततो धीमान्नृपश्रेष्ठो द्विजर्षभ: ।
प्रयच्छ राज्ञे पात्रीं त्वं स्वयमेव समुद्यताम् ।
ऋष्यशृङ्गवचः श्रुत्वा प्राजापत्यो नरोत्तमः ।
ददौ नृपतये पात्रीं स्वयमेव समाहित: ।
प्रोवाचेक्ष्वाकुदायादं परया स्वरसंपदा ।
प्रीतस्तेऽहं महाराज सर्वामृतरसोद्भवम् ।
प्रयच्छामि गृहाण त्वमिक्ष्वाकुकुलनन्दन ।

[No comm. Ś1 D1-3 5 7 13 om. l. 1. —(l. 1) D11 समा. (for मया). V4 *क्षे (for राज्ञे). V1 3 प्रयच्छन्, B1 °यै (for प्रयच्छ च). —(l. 2) V2 ऋषिश्रृङ्गो. V3 4 द्विजोत्तमः (for द्विजर्षभः). Ś1 D1-3 5 7 11 13 ततोऽब्रवीद्द्विज(D11 °ज)श्रेष्ठ प्राजापत्य न(D2 3 7 11 13)रोत्तम —(l. 3) D2 राज्ञे (for °ज्ञे). Ś1 D5 11-13 पात्रीं राज्ञे (by transp.) D3 om. (hapl.) from the post. half of l. 3 up to the prior half of l. 5. Ñ1 [अ]द्भुतोपमां, Ñ2 V B D10 12 [अ]द्भुतामिति (B2 °द); D7 °त (sic) (for समुद्यताम्). —(l. 4) Ś1 D2 3 7 11 12 ऋषिपुत्र (D2 °त्रो) (for ऋष्यशृङ्ग). B1 damaged for ग्यो नरोत्तम:. Ñ V2 B2-4 (B3 m. also as in V1) D10 महामति, V3 महीपति, V3 महामुनि; V4 D13 महामुनि, D11 नृपो° (sic) (for नरोत्तम:). —Ñ V B D10 13 om. l. 5 —(l. 5) D11 नृप *ये. D5 प्राप्त (for पात्रीं). —Ś1 D1-3 5 7 13 om. l. 6-8 —(l. 6) Ñ1 -दाया* (for °द) Ñ2 स्वरसतदा (sic), V1-3 B3 D13 सुर° (for स्वरसंपदा) —(l. 7) D11 महाभाग्य (sic) (for महाराज) V3 B1 -रसोपम (B2 °मं) B4 -सर्वे°; D10 -*से°; D11 °त्तम (for -रसोद्भवम्) —(l. 8) B1 प्रयच्छाम D11 -कुरु- (sic) (for -कुल). Ñ1 *दन, V3 -वर्धन, D11 -नदन (sic) (for -नन्दन).]
D11 cont. 479*.

15 For 15 and 16, Ñ V B D10 13 subst. 479*. —a) Cg t तत: परं (as in text). Ś1 D1-3 5 7 13 ततस्ते स नरे (D12 शरणे), D5 श्रीतःपुरं°; D11 °सुरवर, D11 T1 2 G1-4 M1 3 हम (G2 4 M1 °द)द्युते वदा (D14 महा; G2 M3 तदो), T3 °वधा; G1 Ck श्रत °; M2 सात.पुरस्तदा; M4 ततस्तु स° (for तत: पर तदा). Ś1 ज्ञात्वा, D14 -राजा (sic) (for राजा). —b) D1 प्रत्यु*च. —c) D5 M2 3 °वान् (sic) (for भगवन्). —d) D2 3 7 किं वा (D7 चा) हं (for किमहं).

16 D8 om. 16 —a) Cm g अथो (as in text). Ś1 D1-3 5 7.11 12 ततो नृपवरं; D9 °पुरोक्तिनं (for अथो पुनरिदं). D3 वाक्यं मावाक्यं (sic) (for वाक्यं). —b) G4 प्राजापत्य. D11 सुरो (for नरो). —c) D1 °तो; M4 अभ्यर्चितान्, Cm g.k t as in text (for अर्चयता). M4 देवान् —d) Ś1 D1-5 7.11 12 G4 सद्य; M4 सम्यक् (for अद्य). T1 प्राप्त inf. lin. Ś1 D1-3 6 7.11 12 फलं (for इदं). —For 15 and 16, Ñ V B D10 13 subst, while D11 M4 read after 478* and 480* respy.

479* प्रतिगृह्य च तां राजा शिरसा प्रणतोऽब्रवीत् ।
भगवन्किमनेनाहं करवाणीति वै तदा ।
तमब्रवीत्ततो भूतं प्राजापत्यं तदा नृपम् ।
दिव्यस्त्र ते नरपते व्युष्टिरेषा मयोद्यता ।

[(l. 1) M4 [अ]थ (for च). Ñ V B3 D10 11 13 तु (for तां). B1 [ऽ]भवत् (for ऽब्रवीत्). —(l. 2) V3 त (for वै). —(l. 3) M4 तद् (for तम्) B1 तदा, M4 पुनर् (for ततो). V1 भूत, B1 भूय, B3 (m. also as above) दूत (for भूत). V1 3 B1 2 प्राजापत्यस्य (for °त्य). Ñ2 V3 B2 3 (m. also) D10 ततो (for तदा). V1 नृप, V3 वर (for नृपम्). M4 नराधिपं (for तदा नृपम्) —(l. 4) V3 स्विद्य° (sic); V3 बुद्ध्य°, D10 स्विष्टस्ते (submetric), D13 स्विष्टमिदं (for दिव्यस्त्र ते) V3 नृपते (submetric). V4 ऋद्धि° (sic), D10 स्युष्टिरे (sic) (for व्युष्टिरेषा). V2 B4 °घता (sic), D14 °दिता, M4 महामुने (for मयोद्यता).]

17 a) T2 repeats (ditto) इदं तु. V1.2 D1.4 M4 (second time) त्वं; D1 हं; Cg k as in text (for तु) D1 D8 9 14 T1 G4 M2 3 नृपशार्दूल. —b) V4 *व (for देव). M4 (second time) मद्दत्त हविरध्वरे —c) V4 प्राजापत्यं (for प्रजाकरं) —d) Ś1 Ñ2 B3 D3 12 13 धर्म्यम्; V3 पुण्यम्; B1 धनम्; D10 धर्मम्, Cg k t as in text (for धन्यम्). —After 17, M4 ins.

480* ददौ राज्ञे स्वयं तस्मै तां पात्रीं हविषस्तदा ।
M4 cont. 479*, then repeats 17cd.

18 a) D1 repeats (ditto) मनुरूपाणा. —b) Ś1 D5 11 12 अशनार्थं (for अश्नीतेति) D1-3 7 च (for वै). —c) Ś1 D12 T1 2 M3 त्वं प्रा°; D1 5 11 12 हि प्राप्स्यसे (D2 °ति, D3 °से [sic]), D2 3 7 प्राप्स्यसि च (D3 तां), D9 °लभसे (for त्वं लप्स्यसे). D1-3 5 7 11 12 प्रीतिं (for पुत्रान्).
]

G 1 15 25 B 1 16 21 L 1 11 21 तथेति नृपतिः प्रीतः शिरसा प्रतिगृह्य ताम् ।
पात्रीं देवान्नसंपूर्णां देवदत्तां हिरण्मयीम् ॥ १९
अभिवाद्य च तद्भूतमद्भुतं प्रियदर्शनम् ।
मुदा परमया युक्तश्चकाराभिप्रदक्षिणम् ॥ २०
ततो दशरथः प्राप्य पायसं देवनिर्मितम् ।
बभूव परमप्रीतः प्राप्य वित्तमिवाधनः ॥ २१
ततस्तदद्भुतप्रख्यं भूतं परमभास्वरम् ।
संवर्तयित्वा तत्कर्म तत्रैवान्तरधीयत ॥ २२
हर्षरश्मिभिरुद्योतं तस्यान्तःपुरमाबभौ ।
शारदस्याभिरामस्य चन्द्रस्येव नभोंऽशुभिः ॥ २३
सोऽन्तःपुरं प्रविश्यैव कौसल्यामिदमब्रवीत् ।
पायसं प्रतिगृह्णीष्व पुत्रीयं त्विदमात्मनः ॥ २४

—d) D13 यतसे (for यजसे) —For 18 Ñ V B D10 13 M4 subst

481* प्रयच्छ धर्मपत्नीभ्य प्राश्नीतेति नराधिप ।
तास्यस्त्वं प्राप्स्यसि प्रीतिं यदर्थंस्तेऽयमुद्यम ।

[(l 1) Ñ1 °श्नीति D13 सुजाताभ्यो (for प्राश्नीतेति) B1 D13 नराधिप —(l 2) Ñ1 D13 °से B1 3 4 D10 °ते (for प्राप्स्यसि) D13 [ऽ]स्त्व (for प्रीतिं) Ñ2 V3 B3 D10 यदर्थं (for °र्थस्) Ñ2 V3 B3 4 D10 13 ते समु°, V1 त्वेष उ° (for तेऽयमुद्यम)]

19 For subst see below —a) M4 प्रीतिं (for प्रीत) —b) M4 च (for ताम्) —c) T3 पात्र (sic) (for °त्रीं) D14 दिव्यान्न, M4 पायस, Cg देवान्न (as in text) T3 -सपूर्णं (sic) (for °र्णां) —d) D1 दैवदत्ता

20 a) G1 M3 च तं भूत, G4 ततो देवो (for च तद्भूतम्) —T1 damaged from 20c up to देव in 21b —d) D6 °णा, D9 त्रि प्रदक्षिणा, Cg k t as in text (for [श्च]मिप्रदक्षिणम्) —For 19 and 20 Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 subst

482* वाढमित्येव नृपतिस्तद्भुत प्रतिपूज्य च ।
अनवीत्तमहद्भूत श्रेयसा महित वच ।

[(l 1) D3 स्त्वे * Ś1 सेतुष्ट, D1 स हृष्ट D2 3 6 7 11 13 संहृष्ट (for तद्भुत) V B3 D13 -गृह्य (for पूज्य) Ñ2 V1 4 (also as above) B D10 13 तु (for च) —(l 2) Ś1 V4 B1 D1 3 7 11 13 त (sic) Ñ1 तु V3 स (for तत्) V4 महाभूत D3 आनन्दि*]

21 T1 damaged up to देव in d (cf v l 20) D10 13 transp 21 and 22 —a) V4 दशरथे —b) Ñ V B D10 13 तद्दिव्यं (for पायसं)
—After 21ab B3 ins

483* पायस पात्रं दिव्य विष्णुतेजोमय तत ।

—D6 om 21c–22b —c) T3 प्राप्त (sic) (for प्राप्य) V4 D1 [म]धम (for [अ]धन)

22 D6 om 22ab (cf v l 21) D10 13 transp 21 and 22 —a) D10 ततस् (for ततस्) Ñ V B D10 13 तद्(V4 B1 °*)द्भुतं, Cm g k t as in text (for °त) Ñ V1 2 B D13 भूतं, V3 दृष्ट्वा, V4 दत्त्वा D10 उक्त्वा Cm g k t as in text (for प्रख्यं) —b) Ñ V1-3 B D10 13 दत्त्वा, V4 तस्य, Ck as in text (for भूत) Ñ1 V2 4 B1 3 तद्द्विरूप्यतं, Ñ2 V1 B3 D10 13 तद्द्विरू(V1 °चरम्)त्तमं, B4 * द्वि * त्तम, M4 °भानुमत् (for परमभास्वरम्) V3 तद्दिव्य तमुत्तम —c) Ñ V B D10 13 राज्ञे(V1 °ज्ञो)दशरथाय(V1 °थाय), M4 सतर्पयित्वा त काम Cr m g k t as in text (for c) —For 22, Ś1 D1-3 6 7 11 12 subst and read before 21

484* तत स भगवांस्तस्मै पात्रीस्थ पायसोत्तमम् ।
नृपाय दत्त्वा तत्रैव क्षिप्रमन्तरधीयत ।

[No comm —(l 1) Ś1 तु (for स) D13 तत्र (for तस्मै) Ś1 D3 12 पात्री पात्र(D12 प्रात)वराय वै (for the post half) —(l 2) D3 नृपा *]
—All cont

485* अन्तर्हिते तस्मिन्भूते दीप्य प्रजगाम ह ।
गते तस्मिन्महाभूते विस्मये नृपसत्तम ।
जगाम स महातेजा राजा दशरथस्तदा ।
खद्योतवच्चापि तत सभूतो भूतसत्तम ।
न विज्ञाता गतिस्तस्य येन मार्गेण सङ्गत । [5]

[No comm —(l 1) D11 प्र*गाम —D13 om (hapl) l 3 and 4 —(l 3) D3 तु (for स) D3 म*त (for महा) —D3 3 7 om l 4 —(l 4) D11 स (for सं) —(l 5) Ś1 D7 12 ना(Ś1 म)विज्ञाना (D7 °त) (for न विज्ञाता) D3 सो गत (archaic), D3 7 सोगत (for संद्रुत)]

23 Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 om 23 T1 missing from म in c up to म in 24a on a damaged fol —d) G1 [पु]व (for [इ]व) G1 3 M3 नभाशुभि, Ch t नभों शुभि (as in text)

24 T1 damaged for ab (cf v l 23) —a) V3 अंत (for सोऽन्त) Ñ V1 2 B D10 13 M1 [म]थ, D1 12 [पु]रं, T3 [पु]न (for [पु]र) V4 प्रविश्य*, B3 (m) also प्राविविश्य (for प्रविश्यैव) —b) D3 अब्रवत् (sic) —c) T3 गृह्णीवा (sic) Ś1 D3 12 गृह्णाथधेमितो देवि Ñ V B D10 11 13 गुप्तीय (Ñ2 °थय (ditto)) पायसं देवि, D1 3 7 गृह्णीत्वा(D1 °त्वा)धेमिलो देवि —d) Ñ1 प्राशने, Ñ2 V1 B3 4 D10 प्राशीहि, V1 प्राशन*, V2 प्राशनो (sic) V3 B1 3 प्राशीतं (D1 °नेहि), D11 13 प्राश्यतां Cm g as in text (for पुत्रीय) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10 11 13 M4 हि(Ñ2 om. hapl)दम्, D11 प्रियम् (for त्विदम्) —After 24 D12 repeats 24cd as in Ś1

कौसल्यायै नरपतिः पायसार्धं ददौ तदा ।
अर्धादर्धं ददौ चापि सुमित्रायै नराधिपः ॥ २५
कैकेय्यै चावशिष्टार्धं ददौ पुत्रार्थकारणात् ।
प्रददौ चावशिष्टार्धं पायसस्यामृतोपमम् ॥ २६

अनुचिन्त्य सुमित्रायै पुनरेव महीपतिः ।
एवं तासां ददौ राजा भार्याणां पायसं पृथक् ॥ २७
तास्त्वेतत्पायसं प्राप्य नरेन्द्रस्योत्तमाः स्त्रियः ।
संमानं मेनिरे सर्वाः प्रहर्षोदितचेतसः ॥ २८ G I 15 23 B I 16 30 L I 11 30

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चदशः सर्गः ॥ १५ ॥

---

25 ^{ab}) T2 तथा (for तदा) Ñ V B D10 11 13 M4 Ctp इत्युक्त्वा प्रददौ तस्यै हविषोर्धं (V1 अर्धं with hiatus hypermetric) नराधिप —After 25^{ab}, Ñ V B D10 11 13 M4 Ctp ins

486* स्वयमेव सम कृत्वा भाग भागवता वर ।

[Cr m g k do not comment D11 स्वय M4 तृप (for सम) V4 भार (for भाग) V4 B4 भार (B1 भग) वता D11 13 भाग्यवतो]

—^{c}) V4 B3 D9 भर्धार्धं त्र (B2 तु D9 च) Cg t as in text (for अर्धादर्धं) V4 तस्यै D11 च* (for चापि) Ś1 D4 13 चतुर्भागं द्विधा कृत्वा —^{d}) Ñ1 B1 कैकयै स, Ñ2 V1-3 6 10 13 कैकेय्यै स V4 B2-4 कैकय्यै स D1-3 7 कैकेय्या स (for सुमित्रायै) Ś1 D4 13 ददौ तदा (for नराधिप) D11 कैकेय्या * पुनद्त्त

26 D2 om (hapl ?) 26 and 27^{ab} —^{ab}) G1 M3 कैकेय्याश् (for °य्यै) Ś1 D5 12 अर्धादर्धं ददौ चापि कैकेय्या स नराधिप (cf 25^{cd}) Ñ V B D1 3 7 9 10 11 (reads after 27^{ab}) 13 Ctp चतुर्भाग द्विधा कृत्वा सुमित्रायै ददौ तदा (D3 तथा, D7 9 11 तत) (cf 25^{cd} in Ś1) —T1 damaged from यै in ^{a} up to पुन in 27^{b} —^{c}) Ś1 D5 6 11 12 °ष्ट च Ñ V1 3 B D1 3 7 10 13 चा (B1 स) व (D12 °ष) शिष्टं तत्, V2 4 °ष्ट तु, Cr m k t as in text (for चावशिष्टार्धं) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9-13 पायस देवनिर्मित

27 D3 om 27^{ab} T1 damaged up to पुन in ^{b} (for both cf v l 26) —^{a}) V2 अनुचिन्त्यै (sic) —^{b}) Ñ1 यश्वासृद्द (sic) T1 * * रेव (for पुनरेव) Ś1 Ñ V B D1 3 5 6 7 9-13 नरा (D13 धना) धिप, Dt D1 8 T1 महामति (for महीपति) —After 27^{ab} D12 reads 26^{ab} —Ñ V B D10 13 M4 om 27^{cd} —For subst see below —^{c}) G2 3 तास्यो (for तासा) —^{d}) G1 3 भार्यासु (for भार्याणा)

28 ^{a}) Dt D8 8 चैव (D6 °व) (for त्वेतत्) G3 प्राश्य, M3 गृह्य (archaic) (for प्राप्य) —^{b}) Dt D6 8 14 T1 2 G1 M3 [उ]त्तम, T2 °मे (for °मा) —^{c}) G3 M3 सतानं M3 सर्वा (sic) —^{d}) T2 तेजस (for -चेतस) —For 27^{cd} and 28 Ś1 D1-3 5 7 9 12 13 subst

487* तत प्राश्य तु त सर्वं पृथक्पायसमुत्तमम् ।
श्रुत्वा पुत्रीयमिष्टेव प्रहृष्टमनसोऽभवन् ।
अन्तर्वत्न्यश्च ता सर्वा सर्वाश्च सुसमाहिता ।
राजा सलक्ष्य धीरो हि प्रहर्षान्मुदितोऽभवत् ।

[(l 1) D11 पायस देवनिर्मित (for the post half) = 26^{d} in D11 —(l 2) D11 इत्येव D3 मवेद् (sic) (for ऽभवन्) D2 -तनुजाऽभवन् (sic) —(l 3) D9 तु (for च) D2 पत्न्यश्च (for ता सर्वा) D11 स्त्रियश् (for सर्वाश्) Ś1 [प]व समा° D7 °भीहिता (for सुसमाहिता) —(l 4) D3 9 वीरो (for धीरो) Ś1 D5 12 प्रहसन् D9 प्रहर्षे (for प्रहर्षान्) Then all (except D11) read App I (No 3)]

—D11 cont while Ñ V B D10 13 M4 subst for 28 whereas Dt D4 6 8 14 S (M4 subst) Cg k t ins after 28

488* ततो हवि प्राश्य तदुत्तमस्त्रिय
स्वयम् नृपेण प्रतिपादित पृथक् ।
हुताशनादित्यसमानतेजस
क्रमेण गर्भान्प्रतिपेदिरे शुभान् ।
तत स राजा समुपेक्ष्य ता स्त्रिय
प्ररूढगर्भा परितुष्टमानसा ।
बभूव तुष्ट सुकृती यथा दिवि
समीक्ष्य योगप्रसृतेन तेजसा ।

[(l 1) Dt D4 6 8 14 S (except M4) ततस्तु ता M4 हविस्तु तत् (for ततो हवि) V2 4 B1 T3 M4 प्राप्य (for प्राश्य) M4 तदा (for तद्) Ñ2 V1 2 4 B1 3 4 D10 11 13 तदुत्तम G1 उत्तमास् (for त्तम) —D10 om (hapl) from l 2 up to l 5 T1 damaged from स्वम (see below) in l 2 up to गर्भा in l 4 —(l 2) Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cg k t महीपतेरुत्तमपायसं पृथक् —(l 3) M3 * मान D4 T3 M1 -तेजसश् G1 तेजसा M3 -वर्चसो (for तेजस) —(l 4) Dt D4 6 8 14 T2 3 G M1 3 [s] चि (D4 T3 M1 चि) रेण (for क्रमेण) Ñ V B D11 13 M4 सम (V2 B1 D11 अय V4 उ *) तेभिरे (for प्रतिपेदिरे) Ñ1 (also as above) Dt D4 6 8 11 14 S (except T3 M4) तदा V4 पुरात्ते (hypermetric) (for शुभान्) —(l 5) D13 तदा (for तत) D11 om स राजा Dt D4 6 8 14 S (except M4) तु (for स) Dt D4 6 8 T1 G1 3 4 प्रतिवीक्ष्य D11 T2 3 G2 M1 3 समवीक्ष्य M4 समवेक्ष्य (for समुपेक्ष्य) —(l 6) T2 प्रसाप (sic) (for प्ररूढ) B2 परिपूर्ण Dt D4 6 8 14 S (except

१६

G 1 20 1 B 1 17 1 L 1 15 1 पुत्रत्वं तु गते विष्णौ राज्ञस्तस्य महात्मनः ।
उवाच देवताः सर्वाः स्वयंभूर्भगवानिदम् ॥ १
सत्यसंधस्य वीरस्य सर्वेषां नो हितैषिणः ।
विष्णोः सहायान्बलिनः सृजध्वं कामरूपिणः ॥ २

मायाविदश्च शूरांश्च वायुवेगसमाञ्जवे ।
नयज्ञान्बुद्धिसंपन्नान्विष्णुतुल्यपराक्रमान् ॥ ३
असंहार्यानुपायज्ञान्दिव्यसंहननान्वितान् ।
सर्वास्त्रगुणसंपन्नानमृतप्राशनानिव ॥ ४

M3) प्रविष्टे Ds प्रविष्ट (for परीतुष्ट) Ñ V1 2 4 B Dt D4 6 8 11 T1 3 G1 M1 3 4 -मनसा —G1 om 1 7 —(L 7) V1 कुरुत Dt D4 6 8 11 S (except G1) इदम् (for इष्ट) V3 तु इतो Dt D4 6 8 11 S (except M3) दिदिशे (for सुखी) Dt D4 6 8 11 S (except M3) हरि (for दिव) —(1 8) D11 12 समेत (for समित्र) V1 योग्य V3 4 योग D11 तत्पक (for योग) V1 प्रतीत्य (for प्रसृतेन) B1 D11 12 चेतसा M3 वसुधा (for तेनसा) Dt D4 6 8 11 S (except M3) Ct सुरैर्हृतविर्धावपरिभूमिना —After 1 8 D11 ins an addl colophon [*Kanda name* बाल° *Sarga no* पञ्चद]

After 487* Ś1 D1-3 5 7 9 10 ins while D11 ins after the addl colophon after 488*

489* तत प्राशा सुविपुल घनं बहुविध तदा ।
ऋष्यशृङ्गाय मेधावी राजा देवसमद्युति ।
प्रतिगृह्य च तत्सर्वं धन द्विजवरस्तदा ।
श्वशुरं प्रददौ गन्धा सर्वाश्च प्रीतिपूर्वकम् ।

[No comm —(1 1) D3 5 प्राप्य D5 प्रसाद्य (sic) D8 प्राप्य (for प्राप्य) D3 5 विपुल —D11 om 1 3 and 4 —(L 3) D3 9 तु (for च) —D5 om 1 4 —(1 4) D1 सद्भूयो (sic) वरने D5 राजा (for गन्धा)]

—After 489* Ś1 D1 3 5 7 9 10 ins a passage given in Appendix I (no 3) while Ñ V B D10 11 12 ins after l 4 of 514*

Colophon D1 om (cont the sarga) —*Kānda name* Ś1 Ñ3 V4 Dt D4 6 8 T बालि°, D5 बालोप्या°, D3 5-8 11 12 14 T बाल° —*Sarga° name* Ś1 D4 6 8 11 12 पुत्रजन्म N V (V3 prefixes दिव्य) B D10 पायसोत्पत्ति —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ3 V3 4 B1 4 D3 12 13 om N2 B2 3 15 V2 17 V3 D7 10 14 Dt S (except M1) षोडश D11 M3 पञ्चदश (D1 'दशम) D4 6 8 11 षोडश 16 D5 एकोनविंशति 29 —D13 इत्यार्षे-यण-काडे पायसो-नोस पंचदश सर्ग (lacuna in place of dash) After colophon G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नम G3 with श्रीमते रामानुजाय नम

16

☞ Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9 10-13 M3 transp Sarga 16 and 514* (subst for 1-21 in sarga 17)

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम T1 missing from त्व m° up to र्भ in° on a damaged fol —°) M3 पुत्रता Ś1 D4 read तु in marg B3 देवे, D5 कुर्णे (for विष्णौ) —°) B2 विष्णौ (for राज्ञस) Ñ V B D10 11 M3 दशरथस्य तु (N1 V3 D13 हि, V3 B1 8 च M1 च (sic)) —°) Ś1 दवतान्सर्वान् (sic) N V B D10 11 M3 देवानाहूय (for देवता सर्वा) —°) N2 B3 (marg as in text) D10 स्वयं, V1 विभु (for इदम्) V3 इदमब्रवीत् (for भगवानिदम्)

2 °) D3 सत्यवस्य Ñ (Ñ2 marg) V B D10 11 M3 देवस्य D13 M3 वीरस्य (for वीरस्य) M3 तस्य सत्यासि सधस्य —°) N V B1 3 D10 वो D5 च D13 वै T2 om (for नो) N2 B3 D10 हितार्थिन D5 हितैषिणे (sic) (for हितैषिण) —°) V3 D10 13 सहाये B3 (marg) -4 साहाय्य (for सहायान्) Ś1 D4 5 8 11 12 13 सृजत (D5 °ते) N V B D10 13 M3 सृजरे (B3 marg सृजर्ये) D1 सृजध्वं (hyper metric) D4 वलवान् (for बलिन) —°) Ś1 D4 5 8 11 12 13 बलिन N V1 3 B D1 11 12 सृजध्व, D7 बलवान् Cm k as in text (for सृजध्व) D13 राम (sic) (for काम)

3 °) Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 मायाविनद्, Cg k t विदग्ध (as in text) Ś1 N V2-4 B D5 10 12 13 च वीरा (V3 D13 °रा)श्च V1 प्रवीराश्च D5 °शूरा * (for च शूरा) M3 शूरानवद्धिरे साहल् —°) V1 रामवेण (for वायुवेग) V3 -समा * * V1 °प्रम B1 °स्तुधि G2 °द्रुता M3 पराक्रमान्, Cg t as in text (for -समाञ्जवे) —V1 om 3° 4 —°) M3 नीति (for बुद्धि) Ś1 D1 3 5 7 9 10 मतिबुद्धिसमायुक्तान्, Cg as in text (for °) —T1 missing from पराक्रमान् up to स in 4° on a damaged fol —°) Ś1 D1-3 5 7 9 11 T3 G1-3 M1 3 विष्णोस् M1 देवतुल्यबलद्युतीन्

4 D5 om (hapl) 4-6 V3 om 4 T1 missing up to स in 4° (for V3 and T1 cf v l [3]) M3 om (hapl ?) 4°° —°) D13 7 नयज्ञान्बुद्धिसंपन्नान् (= 3°) —°) V3 दिव्य, D1 Cg k दिव्य Cr m as in text (for दिव्य) D3 13 -संहनना (metathes s), T2 -सह* ना (for -सहनना) —°) Ś1 B1 सर्वास्तु D5 सर्वास्तु D3 सर्वार्थ, Cr m g t as in text (for सर्वास्त्र) V1 सर्वशास्त्र गुणोपेतान् —°) B1 अमृत (sic) (for अमृत) Cr m g t प्राशनान् (as in text) Ś1 D11 13 -प्राशोपमान्, Ñ V2 3 4 B D10 11 M3 प्रतिसिंह समान्) D1-3 7 प्राशनोप (D3 °च) मान्, D5 G2 -प्राशिना (G2 °ना (sic)) निवा T1 -प्राशनानिव M3 प्राशनानि च (sic)

अप्सरःसु च मुख्यासु गन्धर्वीणां तनूषु च ।
यक्षपन्नगकन्यासु ऋक्षविद्याधरीषु च ॥ ५
किंनरीणां च गात्रेषु वानरीणां तनूषु च ।
सृजध्वं हरिरूपेण पुत्रांस्तुल्यपराक्रमान् ॥ ६
ते तथोक्ता भगवता तत्प्रतिश्रुत्य शासनम् ।
जनयामासुरेवं ते पुत्रान्वानररूपिणः ॥ ७
ऋषयश्च महात्मानः सिद्धविद्याधरोरगाः ।
चारणाश्च सुतान्वीरान्ससृजुर्वनचारिणः ॥ ८

G 1. 20. 8
B 1. 17. 9
L 1. 15. 8

5 D3 om 5 (cf v l 4) —a) B3 अप्सरासु (sic) V4 मुख्या* —b) Ś1 Ñ V B Dt D4 9-13 गधर्वाणा (sic) D1 गन्धाणा (sic), Cm k t as in text (for गन्धर्वीणा) Ñ1 V B2-4 D10 11 13 वपूषु, D1 स्वनेषु (sic) (for तनूषु) —G1 M3 om (hapl) 5cd D11 transp 5cd and 6ab. Cr m g t do not comment on cd —c) Ś1 V2 D1 2 7 9 11-13 ऋषि, Ñ V4 B3 4 D10 M4 ऋक्ष, V1 ऋष्य (for यक्ष) D7 नग्नासु (for कन्यासु) —d) Ñ V B D10 11 सथा (for ऋक्ष) B1 om, Ck विद्याधरीषु (as in text) Ś1 D1 2 4 9 11 13 विद्याधरसुतासु (D11 °नि [sic]) च, M3 किंनरीणां च योनिषु (cf 6a)

6 D3 om 6 (cf v l 4) D11 transp 5cd and 6ab Cr m g k do not comment on ab —a) Ś1 Ñ V B D2 4 9-11 13 M3 किंनराणा V1 om च (submetric) Ś1 D1-3 7 9 13 देहेषु Ñ V B D10 11 13 योनिषु (for गात्रेषु) M3 विद्याधरीणा योनिषु (cf 5d) —b) Ś1 Ñ V B D2 4 10 11 13 वानराणा Ś1 D1 2 9 11 13 तथैव च, Ñ V B D10 13 M3 च सर्वश (for तनूषु च) —T1 missing from हरिरूपेण up to तान् in l 1 of 490* on a damaged fol —c) T2 कामरूपेण Ñ V B D10 13 M3 जनयध्वमपत्यानि —d) Ś1 D1-3 7 9 11 13 हरितुल्य, Ñ V B D10 13 M3 हरीन्हरि (for पुत्रांस्तुल्य) Cm g k t तुल्यपराक्रमान् (as in text) —After 6 Dt D1 2 3 9 13 S Cm g k t ins

490* एवंमेन मया सृष्टो जाम्बवानृक्षपुंगव ।
जृम्भमाणस्य सहसा मम वक्त्रादजायत ।

[T1 missing up to तान् D1 (before corr as above) °पुत्रान् —(l 2) M4 न हरि (for सहसा) T2 अ** **]

7 D12 om 7 D11 om 7ab —ab) Ñ V B D10 M3 ते तथेति प्रतिज्ञाय ब्रह्मणो वचनं (V4 °णा) तदा Cg as in text (for ab) —c) Ś1 D1-4 7 11 13 जनयांचक्रुरेवं ते (D11 °थं, D11 °चांन्) Ñ V3-4 B D10 M3 जनयां (V4 °नं) चक्रिरे पुत्रान् V1 जनया** ते पुत्रान् —d) D1 2 7 वं वान (D11 वान*, D10 *न) (for वानर) Ñ V B D10 M3 वानरतुल्यपराक्रमान्.

8 D12 om (hapl.) 8 Ct does not comment on 8ab; reads 8cd after 12 (after l 3 of 495*) —a) Cg ऋषयश्च (as in text) Ñ1 V3-4 B1 D10 देवर्षयः (V1 transp देव and देवर्षि) गंधर्वाः V2 V1 B2-4 D10 M3 देवर्षिगन्धर्वाः (M3 °वे) —T1 missing from वा up to वर्णेन्द्रं in l 1 of 491* —b) Ś1 Ñ V B D1-4 11 13 सिद्धाश्च सह (V4 °*) किंनरैः (V4 पन्नगैः) M3 सिद्धाश्चान्ये दिवौकसः —After 8ab, G1 2 ins l 3 of 495* repeating in its proper place —c) Ñ V2 B1 2 4 D10 11 13 वानराश्च V2 वलिनश्च (for चारणाश्च) Ś1 D1-3 4 13 [च] सुतान् (D3 °ह्) (for सुतान्) Ś1 D1-3 4 (after corr see m) 11 M4 घोरान्, Ñ V B D10 शूरान् (for वीरान्) —d) Ś1 D1-3 4 11 वानरान्, D4 वसुज्ञ, M4 मसृजन् (for ससृजुर्) Ś1 वनवासिन, Ñ V B D10 13 T2 काम (V2 कपि) रूपिण, M3 घोरविक्रमान्, Cg वनचारिण (as in text) Dt D4 M3 repeat 8cd after l 3 of 495* —After 8 Dt D1 2 3 9 13 S (M3 after 9) Cr m g k t ins

491* वानरेन्द्रं महेन्द्राभमिन्द्रो वालिनमात्मजम् ।
सुग्रीवं जनयामास तपनस्तपतां वरः ।
बृहस्पतिस्त्वजनयत्तारं नाम महाहरिम् ।
सर्ववानरमुख्यानां बुद्धिमन्तमनुत्तमम् ।
धनदस्य सुतः श्रीमान्वानरो गन्धमादनः ।
विश्वकर्मा त्वजनयन्नलं नाम महाहरिम् ।
पावकस्य सुतः श्रीमान्नीलोऽग्निसदृशप्रभः ।
तेजसा यशसा वीर्यादत्यरिच्यत वानरान् ।
रूपद्रविणसंपन्नावश्विनौ रूपसंमतौ ।
मैन्दं च द्विविदं चैव जनयामासतुः स्वयम् ।
वरुणो जनयामास सुषेणं नाम वानरम् ।
शरभं जनयामास पर्जन्यस्तु महाबलः ।
मारुतस्यात्मजः श्रीमान्हनूमान्नाम वानरः ।
वज्रसंहननोपेतो वैनतेयसमो जवे ।
सर्ववानरमुख्येषु बुद्धिमान्बलवानपि ।

[Cr comments only on l 9 and 12 T1 missing up to वानरेन्द्र T2 महात्मानं (sic) (for महेन्द्राभम्) D1 2 3 9 13 S (except T2) रविस (for तपनस्) —(l 2) M4 °स्तु (for तपतां) —Ck does not comment on l 3 8 and Ct on l 3-6 —(l 3) Dt D13 M1 (before corr) नरं, D1 नरं, G1 (before corr) नरी (sic) (for नरम्) —(l 4) M1 repeats l 4 after l 6 transp D1 (before corr as above) मुख्यानं —T1 missing from मुख्य up to सू in l 4 on a damaged fol. —(l 5) T1 °मादनः (sic) —M1 reads l 6 after l 8 —(l 6) Dt D13 T2 नर° D13 °हरि M1 नरं (for नरीम्) —(l 8) D1 °वा °हरि D1 °वदन T1 °स्त्र M1 °रितं (for °रिच्यत) Dt D13 T2 G1 2 M1 (before corr) वानरं —(l 9) D1 G1 °संपन्नौ T2 °श्विनौ M1 °नौ, M1 °संमतौ (for रूप संमतौ) —Cm does not comment on l 10 —(l 10) G1 मैन्द T2 °द (sic); G1 °वदं, M1 द्विविदं (for द्विविदं) M4

G 1 20 9 B 1 17 17 L 1 15 9 ते सृष्टा बहुसाहस्रा दशग्रीववधोद्यताः ।
अप्रमेयबला वीरा विक्रान्ताः कामरूपिणः ॥ ९
ते गजाचलसंकाशा वपुष्मन्तो महाबलाः ।
ऋक्षवानरगोपुच्छाः क्षिप्रमेवाभिजज्ञिरे ॥ १०
यस्य देवस्य यद्रूपं वेषो यश्च पराक्रमः ।
अजायत समस्तेन तस्य तस्य सुतः पृथक् ॥ ११
गोलाङ्गूलीषु चोत्पन्नाः केचित्संमतविक्रमाः ।
ऋक्षीषु च तथा जाता वानराः किंनरीषु च ॥ १२

सुतौ (for स्वयम्) —(l. 11) Cv does not comment. D9 G2 om. (hapl.) from सुषेण in l. 11 up to नाम in l. 12. T1 missing from l. 11 up to या in l. 12 on a damaged fol. —M4 om. l. 12 —(l. 12) D4.8.14 T1.2 G M1-3 महाबल —Cm does not comment on l. 13–15 —(l. 13) Dt D6.8 औरस, T2 आत्मज (for आत्मज) D4 श्रीमा ***न् —(l. 14) D9 यज्ञ (for वज्र) T1 -संह*नो°, G2 -हसननोपेतो (metathesis) (for -महननोपेतो) D9 -गमाहवे (for -मयो जये) —M1 om. l. 15 —(l. 15) Cg k t do not comment. D4 -मुख्येभ्यो (for -मुख्येषु)]

—After 491* M4 ins. 495* (om. l. 5–8)

9 D13 om. (hapl.) 9. Cr m do not comment —a) V3 सृष्टा (m. as in text) (for सृष्टा) Ś1 दश (for बहु) —T1 missing from वधो up to गजा in 10a on a damaged fol. —b) Ś1 -वधोद्धता, Ñ V B D10 11 -वधेप्सुभि, D1 3 7 -वधे वृता, D4 Cg k t -वधे रता, D9 -वधे श्रिता, D14 T2 G M1-3 -वधे धृता, T3 -वधारता, M4 -वधैषिण, Ct as in text (for -वधोद्यता) —After 9ab, B6 ins.

492* महामेघौघकर्माणो मेघस्वननिनादिन ।

—Cg k t do not comment on ab —a) Ś1 D1 6 11 13 शूरा, Ñ V B D10 M4 देवैर्, D2.3.7 केचिद् (for वीरा) —d) Ś1 Ñ V3-4 B D1 6 10-12 M4 वानरा, V1 सर्वे ते (for विक्रान्ता) D1 -चारिण (for -रूपिण) D2 3 7 वानरा वन चारिण —After 9 M4 ins. 491*

10 V3 om. 10ab T1 missing up to गजा (cf. v.l. 9) —a) Ś1 D1 3 6 7 11 13 ते गुजान (D1 °ब)छ, D4 M3 Cg मेरुभद्र, D9 तेनसानल, Ct as in text (for ते गजाचल) Ñ V1.4 B D10 13 -वर्ष्माण, V3 धर्माण, Cg t as in text (for -संकाशा) —b) Ś1 D1 3 6 7 8 11 13 वीर्यवन्तो, Cg as in text (for वपुष्मन्तो) Ñ V1 2 4 B D10 13 M4 सिंह सदृशौजस —c) V1 D9 ऋक्ष्य (for ऋक्ष) D10 ऋक्षं वानर गोपुच्छं —d) D1-3.7 त्रि°, D9 प्र°, Cg as in text (for [अ]भिजज्ञिरे) Ñ V B D10 13 M4 जज्ञिरे (V3 *** B1 जज्ञिरे) सद्(B1 सिंह, D10 M4 संघ)चारिण (B2.3 both marg. also कपिरूपिण and कामरूपिण resp.)]

11 a) Dt missing (for देवस्य) Ñ V B D10 13 M4 वीर्यं, Cr m g k t as in text (for रूपं) —b) Ñ V3-4 B D10 13 M4 यद्रूपं च, V1 पक्षे यो च, T3 °यस्य, G2 °यश्च; Cr m g k t as in text (for वेषो यश्च) Ś1 D2.3 6 7 11 13 चेषस्तेन (D3 °य)श्च स (D2.3 7 11 °य)द्विप, D1 तद्वीर्यं स पराक्रम —c) Ś1 D5 12 जज्ञे स सदृशस्तेन, Dt D6 8 M3 °सम तेन, D1 3.7 11 अजायन्त (all sic) समस्तेन, D9 अजाये त सदृशास् (sic) T3 °सुतस्तेन, Cg as in text (for c) —d) D2 तेन (for first तस्य) Dt D6 8 M3 Ct पृथक, D1-3 7 11 सुतास्, D9 सुत, T3 सम, Cg as in text (for सुत) Ś1 D1-3 6 7 11 13 तदा, Cg t पृथक् (as in text) —For 11cd, Ñ V B D10 13 M4 subst.

493* तस्य तस्यैव सदृश स स पुत्रो व्यजायत ।

[V1 सदृशा V3.4 D10 तेषां, V3 तास, B4 सन (for स स) B1 व्यजायत (for व्यजायत) M4 तस्यैव सदृशः पुत्रस्तस्य तस्याभ्य जायत]

12 T1 missing 12 from या on a damaged fol. —a) Dt D1-4 11-13 T2 3 M3 गोलाङ्गूलेषु, Cg as in text. D9 समुत्पन्ना (hypermetric) —b) Dt D4 6 8 Ct किंचिद्, Cg केचित् (as in text) Ś1 D1-3.6 7 9 11 13 स्वमित, Ñ V B D10.13 M4 सद्भुत, Dt D6 8 Ct तथा, Cg as in text (for संमत) V3 -दर्शना, D10 विक्रमा —c) D2-4.8 12 T3 ऋक्षे (D3 °पी [sic])षु (for ऋक्षीषु) Ś1 तथा वीरा, D1-3 6 7 11 13 °घोरा M4 समुत्पन्ना (for तथा जाता) —d) Ś1 D1-3 6 7 11 13 °री, Cg as in text (for वानरा) T2 G3.4 M1 वान°, Cg t as in text (for किंनरीषु) —For 12cd, Ñ V B D10 13 M4 subst.

494* वानरीष्वपि यक्षीषु किंनरीषु च वानरा ।

[Ñ2 V1 B3.4 D10 च°, V3 विद्याधरीषु (for [अ]पि यक्षीषु) M4 [अ]पि (for च)]

—After 12 Dt D1 4.8 9 14 S (M4 after 491*) Cr m g t ins.

495* देवा महर्षिगन्धर्वास्तार्क्ष्ययक्षा यशस्विन ।
नागा किंपुरुषाश्चैव सिद्धविद्याधरोरगा ।
बहवो जनयामासुर्हृष्टास्तत्र सहस्रश ।
वानरान्सुमहाकायान्सर्वान्वै वनचारिण ।
अप्सर सु च मुख्यासु तथा विद्याधरीषु च । [5]
नागकन्यासु च तदा गन्धर्वीणां तनूषु च ।
कामरूपबलोपेता यथाकामविचारिण ।
सिंहशार्दूलसदृशा दर्पेण च बलेन च ।

[Cv does not comment on 495*. G1 om. l. 1–6. M1 om. l. 5–8. G1 om. l. 5 7 —(l. 1) Cr does not comment. T2 देवान्तक (for देवा महर्षि) M4 देवर्षयो मौ वै (for the prior half) D4 तार्क्ष्य°, D14 G2 M3 तार्क्ष्य°, M4 ऋषयश्च (for तार्क्ष्ययक्षा) —(l. 2) Cf. I. 16. 8*

शिलाप्रहरणाः सर्वे सर्वे पादपयोधिनः ।
नखदंष्ट्रायुधाः सर्वे सर्वे सर्वास्त्रकोविदाः ॥ १३
विचालयेयुः शैलेन्द्रान्भेदयेयुः स्थिरान्द्रुमान् ।
क्षोभयेयुश्च वेगेन समुद्रं सरितां पतिम् ॥ १४
दारयेयुः क्षितिं पद्भ्यामाप्लवेयुर्महार्णवम् ।
नभस्तलं विशेयुश्च गृह्णीयुरपि तोयदान् ॥ १५
गृह्णीयुरपि मातङ्गान्मत्तान्प्रव्रजतो वने ।
नर्दमानांश्च नादेन पातयेयुर्विहंगमान् ॥ १६

G. 1. 20. 17
B. 1. 17. 29
L. 1. 15. 16

for the post. half. D6 सिद्धा (for सिद्ध-). M4 पक्षा विद्याधरा- स्तथा (for the post. half).—Cr.m t do not comment on l 3–8.—(l. 3) G1 3 ins l 3 after 8ab and repeat, here. M1 ब्र(*sup. lin.* रुद्र)वो (for रुद्रो). T3 हृष्ट (for हृष्टास्). D4 हृष्टा, T2 युद्धा, M4 तोषितान् (for तत्र) M4 वनौकसः (for महात्मन्).—After l 3, Dt D8 9 M3 repeat, Ct reads 8cd.—(l 4) T1 missing from चारिण up to first च in l. 6 on a damaged fol M4 -क्षेत्रान्महाद्युर् (for -कायान्स्वर्गिन्वे).—(l. 5) D9 अप्सरःसु.—(l. 6) D4 8 14 T2 3 G1 3 M1–3 तथा (for तदा). D8 गन्धर्वेणा —(l. 7) D4 M3 -काम (for -चार) —(l. 8) T3 विक्रमेण (for दर्पेण च). T3 * हेन (for बलेन).]

13 a) D1–3 7 शैल; Cg k as in text (for शिला-). Ñ V B D10 13 M4 शैलद्रुमप्रहरणा.—b) Ñ V B D10 13 M4 महा- (for सर्वे). Dt D8 9 पर्वत- (for पादप). D2 3 7 om. 13c–14b.—c) Ñ2 (marg as in text) पुरास्तु; V1 -युधैस्तु; D6 -युधौ (sic) (for -युधाः). Ñ V B D10 13 M4 चैव (for सर्वे).—T1 missing from सर्वा up to 14b on a damaged fol.—d) Ś1 D1 5 11 13 वै कामरूपिण; T3 G1 3 शस्त्रास्त्र°; Cg t as in text (for सर्वास्त्रकोविदाः.) Ñ V B D10 13 M4 कामरूपा(B4 D13 °प)बलान्विता. (V3 महाबलाः).

14 D2 3 7 om; T1 missing 14ab (cf. v l. 13) —a) M4 चालय°; Cg k t as in text (for विचालयेयु) —b) M4 उत्क्षिपेयुर् (for भेदयेयु) D9 14 T2 G1 3 4 M3 स्थितान्; M3 सतो। M4 महा- (for स्थिरान्).—For 14cd, Ś1 D1 5 11–13 subst :

496* उत्पाटयेयुश्च गिरीन्भिन्द्युः श्रेष्ठांस्तथा द्रुमान् ।

[D13 भवन्नान् (for च गिरीन्). Ś1 बोधात् (for श्रेष्ठान्) D13 transp. भिद्यु and श्रेष्ठान्. D13 महा (for तथा).] while Ñ V B D10 subst.

497* आपाळयेयुरपरान्नुन्मथीयुर्महाद्रुमान् ।

[V1 चैव पर्वान् (hypermetric) (for अपरान्) V4 क्षोभयेयुरेके पर्वतान् (for the prior half). V1 उन्मूलयेयुर्, V3 विमथयुर्, V2 D13 (m. as above) उन्मथेयुर्, V4 विमथेयुर् (for उन्मथीयुर्).]

—D3 om. (hapl.) after क्षोभयेयु in 14c up to यु in 15c.—c) V3 विक्षोभयेयु- (for क्षोभयेयुश्च). Ñ V B D10 13 सहसा; M4 गंभीरान् (for वेगेन) —d) Ñ V B D10 13 गंभीरान्सलिलाश(D13 °श्र)यान्; M4 सहसा(स्)सरिद्वदान्.

15 D3 om. up to यु in 15c (cf. v l. 14).—a) Ś1 D1 3 6, 7 11, 13 क्षितिं पादैर्; Ñ V B D10 13 °र्दोर्भ्याम्; M2 damaged (for क्षितिं पद्भ्याम्).—b) Ś1 D5 11 उत्प्लु°; Ñ V B D10 13 M4 उत्पते°; M3 * * वेयुर्; Cm g L.t as in text (for आप्लवेयुर्). Ś1 Ñ V B D1 5 6 7 10 11 13 M4 नभस्त- (Ñ2 V D1 3 °स्थ) लं (D10 °लात्); Dt D8 9 °वान् (for महार्णवम्). D13 उत्प्लवेन्नभस्तले (corrupt).—c) D4 14 T G M4 नभस्थलं. T3 विचेरुश्च (for विशेयुश्च.) Ś1 D1–3 5 7 11 13 धुनुयु (D2 3 7 धुन्वयुः, D2 om.) घन(D3 °*)ना(D1 7 च समा)न्विहान्.—d) Ś1 D1–3 5.7 11 13 सजलान् (for गृह्णीयुर्) —For 15cd, Ñ V B D10 13 M4 subst, while D1 ins. after 15ab:

498* पातयेयुर्जलधरानुत्पत्याकाशचारिण: ।

[D1 रुप°; M4 पाद° (for पातयेयुर्). V1 कन्दान् (submetric) (for जलधरान्). V1 उपेत्य, B1 4 D13 M4 उद्(M4 आ)प्लुत्य, D10 उत्पति (for उत्पत्य). D13 [आ]काश (for [आ]काश-).]

16 a) V3 °क्षारि; V3 गृह्णीयु° (sic); D10 °हति (for गृह्णीयुरपि) Ś1 D1 11.13 नागेंद्रान् (for मातङ्गान्) —b) Ñ V1 3 4 B D1 5 11 13 M1 प्रजविताम् (D13 °वितो); D10,14 T1 G M1–3 Ch प्रव्र(D14 G3 M1 3 °वा)जितान् (M3 °तो); Cm g t as in text (for प्रव्रजतो) V1 वरे.; B2 3 रणे (for वने) Ś1 D5.13 मत्तान्मुजनितश्रमान्; V3 उन्मत्तांश्च महावने, D2 3 7 मत्ता(D3 मन्या)नपि हि (D3 च) दंष्ट्रि(D3 °द्रि sic) णः.—After 16ab, B3 ins

499* अपर्याप्तरला: सर्वे भक्षसाज्ञविशारदा ।

[Note hiatus between the two halves]

—T1 missing from मा in 16c up to प्रभूता in 17a on a damaged fol —c) D9 14 T2 3 G M1 3 नर्दमानाश्च; Cm °नान् (as in text) Ct नादेन (as in text) Ś1 D1–3 5. 7 11 13 नर्दतोपि तथा (D1–3 7 हि च) घोरेणा (D1–3 7 11 °ण), Ñ V B D10 13 यद्वे(B2 उच्चै)मानपि (D13 मनपि) घोषेन (V1 घोषाद् submetric); M4 एवमान्यस्मनातोश.—d) D2 घातयेयुर; Ct पातयेयुर् (as in text). Ñ V B D10 13 M4 नभ(V1 °म-)स्त(Ñ2 V °स्थ)लान्; D3 विहंगमा (for विहंगमान्).

G 1 20 17
B 1 17 29
L 1 15 17

ईदृशानां प्रसूतानि हरीणां कामरूपिणाम् ।
शतं शतसहस्राणि यूथपानां महात्मनाम् ।
बभूवुर्यूथपश्रेष्ठा वीरांश्चाजनयन्हरीन् ॥ १७

अन्ये ऋक्षवतः प्रस्थानुपतस्थुः सहस्रशः ।
अन्ये नानाविधाञ्शैलान्काननानि च भेजिरे ॥ १८
सूर्यपुत्रं च सुग्रीवं शक्रपुत्रं च वालिनम् ।
भ्रातरावुपतस्थुस्ते सर्व एव हरीश्वराः ॥ १९

---

17 T1 missing up to प्रसूता (cf v l 16) —a) V4 °शाताम् D13 °शीना (for ईदृशानां) Ñ1 V B D10 13 तथा (Ñ1 V3 B1 2 D12 °दा) च (V2 3 4 B2 च) ये (B3 D10 13 °तुर् [sic]) Ñ2 तथा नद्द (before corr °भु) र् (sic) D1 3 7 सम (D7 प्रम) भूत D4 5 11 1° °ना T3 प्रभू° (for प्रसूतानि) —b) B4 D3 om (hapl) D2 7 °चारिणा D4 5 T3 वानरहृस्रा (for कामरूपिणाम्) —V3 damaged —c) —Ś1 D1 5 6 7 11 °स्राणां (D5 °s) (for सहस्राणि) N V B D10 13 अनेकानि सहस्राणि Cg k t as in text (for c) —d) B3 om (hapl) M1 महौजसा (for महात्मनाम्) —After 17cd Ś1 Dt D1 5 11 12 14 S (M3 after l 1 of 504*) Cg k.t (all comm on l 2 only) ins

500* ईदृशी कीर्तितं सन्म पुल्लकिंपुरुषोपितम् ।
न प्रधानेषु यूथेषु हरीणां हरियूथपा ।

[Except Ś1 D1 12 all om l 1 —(l 2) M3 fol. damaged from first यु up to णां D1 यूथेषु D3 युरवेषु (for यूथेषु)]

On the other hand N V B D10 13 ins

501* शतसाहस्रसंख्येषु वानराणां तरस्विनाम् ।

[No comm V2 3 -संख्याक (V3 °नि) V4 -संख्यान् (submetric) (for सर्येषु)]

—After 17cd M3 reads 19 —e) Ñ V B D10 13 यूथपा सर्वे Dt D6 8 G3 M3 Ct °श्रेष्ठान् D1 G1 Cg यूथपा° Ck as in text (for यूथपश्रेष्ठा) —f) D9 वीरान् (for वीराः) Ś1 D1 5 6 7 11 M3 ते चाप्य (M3 वीराश्चा) जनयन्सुतान् Ñ V1 2 3 B1 2 4 D10 ते (V3 om submetric) यूथपेषु महाबला V4 तथु तेषु महाबला B3 यूथपेषु महाबला B3 यूथपेषु च महाबला D11 नेतारोऽन्ये वनौकसा D13 सखा युधि महाबला Cg k t as in text (for f)

18 a) T3 ऋक्षवता Ś1 D1 5 6 7 9 12 अन्येऽभ्युपतस्थो युधौ (Ś1 °गान् D5 8 1 °ग्रा) Ñ V B D10 11 13 M3 ऋक्षवन्तं तु (D12 च) तथान्य (V2-4 D12 13 M3 °न्ये with hiatus) Cm g t as in text (for a) —T1 missing from सहस्रा up to सुग्री in 19a —b) Cm भवतस्थु Ct उप° (as in text) Ñ V B D10 11 13 वनौकस (for सहस्रशः) —D12 repeats 18cd as in D2 —c) V1 प्राविश्य V4 D3 °विधान् (for नानाविधान्) V4 चैव D12 शैलान् (for शैलान्) —d) V4 वर्धिरे D1 वि°, D7 च° (for च भेजिरे) D11 T3 G4 M3 भेजिरे काननानि च (by transp.) —After 18 M4 ins. l 2 of 504*

19 M3 reads 19 after 17cd T1 missing up to सुग्री (cf v l 18) —a) D13 om च D3 reads nominative in place of accusative G1 3 सुग्रीवं सूर्यपुत्रं च (by transp) —b) V1 इन्द्र (for शक्र) D3 शक्रपुत्रश्च वालिन (sic) —After 19ab D13 ins 503* —M3 missing from तस्थु up to इ in 19d on a damaged fol —c) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10 12 13 च (for ते) —d) Ś1 D1 3 6 7 11 12 तेऽपि सर्वे (for सर्व एव) V1 B3 (marg) महीश्वरा Dt D6 8 सर्वे च हरियूथपा —After 19 Ś1 D1 3 5 7 11 13 (D11 13 after 20) ins

502* तथा दशग्रीववधे स्वयंभुवा
निरस्य सर्वं विहिते शतक्रतु ।
मनुष्यलोके प्रभुरक्षसा यथौ
दिदृक्षुरिक्ष्वाकुसुतं सुरेश्वर ।

[(l 1) D3 * * ग्रीव —(l 2) D6 11 निराम्य Ś1 D13 विहिता D13 विहतु (sic) (for विहिते) D3 श * क्रतु —(l 3) D1-3 7 °लोक D11 निशम्य° (for मनुष्यलोके) D3 [अ] यात् (for यथौ) —(l 4) Ś1 D13 °कुरु D1 ऐक्ष्वाकु° (for इक्ष्वाकुसुत) D11 स्वे° D13 स्वरे° (both s c) (for सुरेश्वर)]

On the other hand B1 4 Dt D3 5 8 9 12 (after 19ab) 14 S Cg t ins

503* नलं नीलं हनूमन्तमन्यांश्च हरियूथपान् ।

[S (except T1 2) नलं D13 नैव (for नीलं) D1 अन्यान्य (s c) D6 चा° (for अन्यांश्च) D8 M3 °पुंगवान् M3 हरियू* * (for हरियूथपान्) B4 सुग्रीवं च तथैव च (for the post half)]

Dt D1 5 8 9 14 S Cg t cont , Gm ins l 5 6 Cl. L 3-6 after 19

504* ते तार्क्ष्यबलसंपन्ना सर्वे युद्धविशारदाः ।
विचरन्तोऽर्दयन्दर्पात्सिंहव्याघ्रमहोरगान् ।
तांश्च सर्वान्महाबाहुर्वाली विपुलविक्रमः ।
जुगोप भुजवीर्येण ऋक्षगोपुच्छवानरान् ।
तैरियं पृथिवी शूरैः सपर्वतवनार्णवा । [5]
कीर्णा विविधसंस्थानैर्नानाव्यञ्जनलक्षणैः ।

[(l 1) M3 * * क्ष्ये M4 ये चान्ये (for ते तार्क्ष्य) M3 -सेन° M4 °संयुक्ता (for -सम्पन्ना) D6 युद्धे (for युद्ध) —After l 1 M3 reads l.2 of 500* —(l 2) M4 om. l 2 here and ins. after 18 Dt D6 8 M3 °तान् D9 [s]र्देयर्द (sic) (for ऽर्दयन्दर्पात्) M4 निगृह्णन्तश्च ये दर्पात् (for the prior half) —T1 missing from l 3 up to क्ष in the post half of l 4 on a damaged fol —(l 3) Dt D6 8

तैर्मेघवृन्दाचलतुल्यकायै-
  र्महाबलैर्वानरयूथपालैः ।
बभूव भूर्भीमशरीररूपैः
  समावृता रामसहायहेतोः ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षोडशः सर्गः ॥ १६ ॥

१७

निर्वृत्ते तु क्रतौ तस्मिन्हयमेधे महात्मनः ।
प्रतिगृह्य सुरा भागान्प्रतिजग्मुर्यथागतम् ॥ १
समाप्तदीक्षानियमः पत्नीगणसमन्वितः ।
प्रविवेश पुरीं राजा सभृत्यबलवाहनः ॥ २
यथार्हं पूजितास्तेन राज्ञा वै पृथिवीश्वराः ।
मुदिताः प्रययुर्देशान्प्रणम्य मुनिपुंगवम् ॥ ३ G 1.16.9 B 1.18.3 L 1.11.40

महाबले (for तोय सर्गान्). D2 °बाहुबल- (sic) (for महाबाहुशैली). M1 repeats विपुल.—(l. 4) M4 कपुत्रानरविनयान् (for the post. half).—(l. 5) G1 -वनागैवे.—(l. 6) D2 विलाप- (sic) (for विविध-). D5 -स्वयूथध्वजैः (by transp.).]

20 Ś1 D1-3.5.7.12 om. 20.—a) D13 तन् (for तैर्). V1 नंदानि च; B4 -तुल्याचल-; D18 -वृंदावनि- (for -वृन्दाचल-). D1 D6.9 -कूटसंनिभैर्; D4.14 S -कूट(M1 -शृंग)कल्पैर्; D11 -तुल्यमिव्रैर् (for -तुल्यकायैर्).—b) D1 D6.9 M4 C1 -यूथपाधिपैः (M4 °पाले:); D16 G1 -यूथपैश्च; T1 -यूथपाश्वैः (for -यूथपालैः).—c) V1 lacuna for four letters after ब in बभूव. V3 बभूवतुर् (for °भूर्). D5 भूमिश्र°; D12 भूर्भीमिघातु°; D13 भूमिः स°; Cr m g,t as in text (for भूर्भीमशरीररूपैः).—T1 damaged for d.—d) V1 °तैः. D11 समावृ* (sic) (for समावृता). B1 रम (for राम). M1 -भूतैः (for -हेतोः).—After 20, D11.13 ins. 502*.

Colophon. *Kāṇḍa name*: Ś1 Ñ1 D1.10 om. T1 damaged. V B D12 आदि°; D3 अयोध्या°.—*Sarga name*: Ś1 Ñ V1.2.3 B2-4 D1.2.3.7.9-11 वानरोत्पत्तिः; V1 देवजन्म; B1 ऋष्यशानोत्पत्तिः; D1 वानराः; D12 *** त्पत्ति.—*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 Ñ1 V1.4 D3.10.12.13 om.; Ñ1 B D11.12 20, V2.2 V3 19, D1.7 15. D1 as in text. D5 S (except M4) सप्तदश. D1 D4.8.9 M1.4 षोडशः 17. D5 विंशति 20.—After colophon, D10 concludes with इति पुरातनश्रीरामायणे बालकाण्डे [illegible]: समाप्तः; G1.2 M2 श्रीरामाय नमः; G1 श्रीमते रामानुजाय नमः.

17

☞ Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 M4 transp. Sarga 16 and 524*, the substitute passage of 52 lines for st. 1-21 in this Sarga. In addition to the subst. 524* Ś1 D1-3.5.7.12.13 (l. 1-4 are omitted in these MSS. except D13) read (var.) st. 1, 2cd, 6, 8ab, 9ab (D7 om.) and 10 also in their proper place after transposing 10 after 2cd and 8ab after 9ab.

1 T1 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः.—a) Ś1 D1-5.7.10.12.13 T2 G1-3 M1-3 निवृत्ते, Cm g k t निर्वृत्ते (as in text). T2 sup. lin. तु.—b) M1 वाजि; Cg k,t as in text (for हय-). T1 damaged for स्त्न. in महात्मन.—c) D4 सत्र (for प्रति-). D1 D6.8 (भ)गा (for सुरा). Ś1 D1-3.5.7.12.13 भागं, G1 (before corr.) भ्रमान् गान् (sic) (for भागान्)

2 Cf. v.l. 1 and 21.—c) D9 पुरं (for पुरीं).—d) T1 missing from ब in 2c to गा in 3c on a damaged fol. D3 -वा*नः (for -वाहनः)

3 Cf. v.l. 1 and 21. T1 damaged up to मुदिता. in c (cf. v.l. 2).—a) G1.3 यथाशम् (for °र्हं).—b) D1 D6.9 च (for वै).—After 3, D1 D6.8.9.10 S (except M4) Cg k,t ins.:

505* धीमता दशरथेन मेघो न्ययुताति पुरामप ।
  बलानि राज्ञां शुभानि प्रहृष्टानि यथार्हतः ।

[Cr m do not comm.—(l. 1) T1 मेघमं (for मेघो). D1 D6.8 न्ययुतानि. D1 पु*द, T2 गर्भे (for पुरा). M1 हता (for गा).]

C 1 16 11
B 1 18 5
L 1 11 41

गतेषु पृथिवीशेषु राजा दशरथः पुनः ।
प्रविवेश पुरीं श्रीमान्पुरस्कृत्य द्विजोत्तमान् ॥ ४
शान्तया प्रययौ सार्धमृष्यशृङ्गः सुपूजितः ।
अन्वीयमानो राज्ञाथ सानुयात्रेण धीमता ॥ ५
कौसल्याजनयद्रामं दिव्यलक्षणसंयुतम् ।
विष्णोरर्धं महाभागं पुत्रमिक्ष्वाकुनन्दनम् ॥ ६
कौसल्या शुशुभे तेन पुत्रेणामिततेजसा ।
यथा वरेण देवानामदितिर्वज्रपाणिना ॥ ७
भरतो नाम कैकेय्या जज्ञे सत्यपराक्रमः ।
साक्षाद्विष्णोश्चतुर्भागः सर्वैः समुदितो गुणैः ॥ ८
अथ लक्ष्मणशत्रुघ्नौ सुमित्राजनयत्सुतौ ।
वीरौ सर्वास्त्रकुशलौ विष्णोरर्धसमन्वितौ ॥ ९
राज्ञः पुत्रा महात्मानश्चत्वारो जज्ञिरे पृथक् ।
गुणवन्तोऽनुरूपाश्च रुच्या प्रोष्ठपदोपमाः ॥ १०

4 Cf v l 1 and 21 —a) T3 गते तु —b) D14 T1 3 G4 M1 3 तदा, G2 तथा (for पुनः) —T1 damaged from वि in 4c to शृं in 5b —c) G2 M1 पुरं (for पुरीं) —d) D14 T2 3 G3 4 M1 3 °त्तम G1 3 द्विजर्षभे Cg k t द्विजोत्तमान् (as in text)

5 Cf v l 1 and 21 T1 damaged up to शृं in 5b (cf v l 4) —a) G1 प्रददौ (for प्रययौ) —c) Dt D6 8 G1 3 M2 अनुगम्यमानो राज्ञा च (G1 3 चै, M2 °थ) (hypermetric) ※ Ck अनुगम्यमान इत्यृश्यशृङ्गविशेषणम्। आर्षं गुरुलघ्वक्षरवैषम्यम्।, Ct राज्ञा दशरथेन अनुगम्यमान ऋष्यशृङ्ग । ※ —After 5 Dt D4 6 8 10 (D10 om l 1 3 and ins l 4–7 after l 19 of 514*) 11 S (except M4) Cr m g k t (Cr m comm on l 4–7 Ck comm on l 1 and 4–7) ins

506* एवं विसृज्य तान्सर्वान्राजा संपूर्णमानसः ।
उवास सुखितस्तत्र पुत्रोत्पत्तिं विचिन्तयन् ।
ततो यज्ञे समाप्ते तु ऋतूनां षट् समत्ययुः ।
ततश्च द्वादशे मासे चैत्रे नावमिके तिथौ ।
नक्षत्रेऽदितिदैवत्ये स्वोच्चसंस्थेषु पञ्चसु ।
ग्रहेषु कर्कटे लग्ने वाक्पताविन्दुना सह ।
प्रोद्यमाने जगन्नाथं सर्वलोकनमस्कृतम् ।

[(l 1) T3 संपूज्य (for विसृज्य) —(l 2) G3 ज्वास (for उवास) D8 विचिंतयेत् —T1 damaged from तु in l 3 to नावमिके in l 4 —(l 3) D10 समाययुः (for समत्ययुः) T3 M3 षडृतुमत्यगात् (M3 °गात्) —(l 4) M2 तु (for च) D8 दशमे (for द्वादशे) —(l 5) G1 M3 सोच्च (for स्वोच्च) —(l 7) G1 प्रोच्यमाने D8 लोकैः (for लोक)]

6 Cf v l 1 and 21 —b) D1 वीर्यं, G1 3 M1 3 Cg सर्वं (for दिव्य) Ś1 D1 3 6 7 12 13 शरीरांशं (Ś1 °रिव)ए (D13 °हर metathesis) ल्क्षणं (Ś1 °णै) —T1 damaged from हा in 6c to मि in 7b —c) Dt °गा D6 * * मार्गं (for महाभागं) Ś1 D1 3 4 7 12 13 साक्षाद्विष्णोस्स्वयं (Ś1 °र्धं) हि —d) Dt D6 8 G1 M3 ऐक्ष्वाकु (sic) G2 Cg k ऐक्ष्वाक- (for इक्ष्वाकु) D1 इक्ष्वाकुकुलवर्धनः T3 सर्वैः समुदितं गुणैः (cf 8d) ※ Ck ऐक्ष्वाकस्य दशरथस्य नन्दनम्। दाक्षिणात्यमेत्यादिना वकारलोपः ※ —After 6 Dt D11 M3 ins.

507* लोहिताक्षं महाबाहुं रक्तोष्ठं दुन्दुभिस्वनम् ।

[No comm M3 रक्तास्य (for रक्तोष्ठ)]

8 Cf v l 1 and 21 —ab) T2 कैकेय्या Ś1 D1–3 5 7 12 13 कैकेयी जनयामास भरतं धर्मवत्सलं

9 Cf v l 1 and 21 —b) M4 सुषुवे (for [अ]जनयत्) Ś1 D1–3 5 12 13 जनितौ तौ सुमित्रया —T1 damaged from 9c to मी in l 1 of 508* —c) D4 8 transp वीरौ and सर्वास्त्रकुशलौ —After 9 Dt D4 6 8 10 11 S (except M4) Cr m g k t ins

508* पुष्ये जातस्तु भरतो मीनलग्ने प्रसन्नधीः ।
सार्पे जातौ तु सौमित्री कुलीरेऽभ्युदिते रवौ ।

[(l 1) T2 (before corr) पुष्प Dt जातस्य (sic) (for जातस्तु) —(l 2) D6 (before corr as above) Ck सार्प (for सार्पे) Dt D2 G2 जाते (sic) G1 जातस् (for जातौ) D10 M1 च (for तु) G1 सौमित्रि G4 सौमित्रे (sic) G3 कुलीर (for कुलीरे)]

10 Cf v l 1 and 21 —a) Ś1 D1 3 5 7 12 13 राज्ञः T1 3 राज, Cm g t as in text (for राज्ञः) —c) Ś1 Dt D4 6 8 10 सुरूपाश्च, Cg k t as in text (for [ऽ]नुरूपाश्च) —d) T3 रूपा (for रुच्या) Ś1 D1–3 5 7 12 13 लोकपालोपमाः (Ś1 °मैर्) गुणैः D8 चत्वारो पावकोपमाः Cm g k t as in text (for d) —After 10 Dt D4 6 8 9 11 S (except M4) Cg k t ins.

509* जगुः कलं च गन्धर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणाः ।
देवदुन्दुभयो नेदुः पुष्पवृष्टिश्च खाच्च्युता ।
उत्सवश्च महानासीदयोध्यायां जनाकुलः ।
रथ्याश्च जनसंबाधा नटनर्तकसंकुलाः ।
गायनैश्च विराविण्यो वादकैश्च तथापरैः ।
विरेजुर्विपुलास्तत्र सर्वरत्नसमन्विताः ।
प्रदेयांश्च ददौ राजा सूतमागधवन्दिनाम् ।
ब्राह्मणेभ्यो ददौ वित्तं गोधनानि सहस्रशः ।

[(l 1) D11 जगुर्गन्धर्वराजानो (for the prior half) T1 damaged from रो in l 1 to श्च in l 3 —(l 2) Dt D11 Ct च खात्च्युताः M3 पपात ह (for च खाच्च्युता) —(l 3) T3 तु (for च) —(l 4) G3 नर्तकैः (sic) —(l 5) Dt

अतीत्यैकादशाहं तु नामकर्म तथाकरोत् ।
ज्येष्ठं रामं महात्मानं भरतं कैकयीसुतम् ॥ ११
सौमित्रिं लक्ष्मणमिति शत्रुघ्नमपरं तथा ।
वसिष्ठः परमप्रीतो नामानि कृतवांस्तदा ।
तेषां जन्मक्रियादीनि सर्वकर्माण्यकारयत् ॥ १२
तेषां केतुरिव ज्येष्ठो रामो रतिकरः पितुः ।
बभूव भूयो भूतानां स्वयंभूरिव संमतः ॥ १३
सर्वे वेदविदः शूराः सर्वे लोकहिते रताः ।
सर्वे ज्ञानोपसंपन्नाः सर्वे समुदिता गुणैः ॥ १४
तेषामपि महातेजा रामः सत्यपराक्रमः ।
बाल्यात्प्रभृति सुस्निग्धो लक्ष्मणो लक्ष्मिवर्धनः ॥ १५
रामस्य लोकरामस्य भ्रातुर्ज्येष्ठस्य नित्यशः ।
सर्वप्रियकरस्तस्य रामस्यापि शरीरतः ॥ १६
लक्ष्मणो लक्ष्मिसंपन्नो बहिःप्राण इवापरः ।
न च तेन विना निद्रां लभते पुरुषोत्तमः ।
मृष्टमन्नमुपानीतमश्नाति न हि तं विना ॥ १७
यदा हि हयमारूढो मृगयां याति राघवः ।
तदैनं पृष्ठतोऽभ्येति सधनुः परिपालयन् ॥ १८
भरतस्यापि शत्रुघ्नो लक्ष्मणावरजो हि सः ।
प्राणैः प्रियतरो नित्यं तस्य चासीत्तथा प्रियः ॥ १९ G 1 19 25 B 1 18 33 L 1 14 29

D8 3 9 (before corr as above) G2 3 M1 2 Cg k t गायनैश् (for गायकैश्) D4 निनादिन्श्च (for विराविण्यो) Dt D8 Cg k t वादनैश्, D9 वादनैश् (for वादकैश्) —D9 14 T1 2 G M1-3 om l 6 —(l 6) D1 reads तत्र in marg —(l 7) D2 अदेश (for प्रदेश(श्)) T3 तत्तो (for ददौ) —(l 8) T1 damaged from णे up to तथा in 11[b]]

11 Cf v l 1 and 21 T1 missing up to तथा in [b] (cf v l 509*) —[b]) T3 सोहकर्म (sic) (for नामकर्म) —[d]) M3 कैकेयी (for कैकयी)

12 Cf v l 1 and 21 —[a]) D6 12 14 सौमित्रं, G4 Ck सौमित्री T1 2 G1 M2 लक्ष्मण (for °णम्) M3 ज्येष्ठे (for इति) Cg cites [a] as in text —[b]) D4 शत्रुघ्न * पर —[d]) Dt D4 6 8 4 T3 G1 3 M2 Ct कुरुते (for कृतवांस्त्) D4 (before corr) तथा (for तदा) —After 12[cd], Dt D4 6 8 9 11 S (except M4) Cg k t ins

510* ब्राह्मणान्भोजयामास पौरजानपदानपि ।
अददद्ब्राह्मणानां च रत्नौघममितं बहु ।

[(l 2) D5 अददद्, D3 11 T1 2 G1 3 M2 3 अ(D9 द)दात्, T3 स ददौ, G2 M1 अदात G2 M1 तु (for च) G3 रत्नाम् (sic) (for रत्नौघम्) Dt D8 बहुल (for ममितं) D9 रत्न बहुधन तदा (for the post half)]

—[c]) D4 -वस, Cr m k as in text (for क्रिया) —[f]) T3 M2 Ct -कार्याणि (for -कर्माणि)

13 Cf v l 1 and 21 —[a]) T3 (after corr sec m) ज्येष्ठो (as in text) —[b]) M1 (before corr) प्रभु, Cg k as in text (for पितु)

14 Cf v l 1 and 21 —[a]) D11 (after corr sec m as in text) देव (for वेद) —[b]) D2 G1 सर्वे (for सर्वे) D4 पौर (for लोक) T3 °लोकविशारदा , Cr g cite [b] as in text —[c]) D4 T1 3 Ck °पपन्नाश्च, D9 सु ज्ञानसं°, G1 M3 ज्ञानैपसं°, Ct as in text (for ज्ञानोपसंपन्ना) —[d]) T1 सर्वे (for सर्वे)

15 Cf v l 1 and 21 —After 15[ab], Dt D4 6 8 9 11 S (except M4) ins (Cg k t comm on l 1 and 2)

511* दृष्टः सर्वस्य लोकस्य शशाङ्क इव निर्मल ।
गजस्कन्धेऽश्वपृष्ठे च रथचर्यासु संमत ।
धनुर्वेदे च निरत पितु शुश्रूषणे रत ।

[(l 1) M3 जगत (for लोकस्य) D4 सुधाङ्कुर् (for शशाङ्क) G3 repeats from the post half of l 1 up to स्कन्धे, after 16[a] —After l 2 D4 ins श्रीमते रामानुजाय नम —(l 3) D1 T3 repeat l 3 after 17[ab] M3 damaged for च in धनुर्वेदे G3 निरता (sic) D1 (second time) 14 T1 3 G2 4 M1-3 पितृ (for पितु) T3 शिशृ*णे, G2 शिश्रूषणे (sic) (for शुश्रूषणे) G2 रता (sic) (for रत)]

—[a]) G4 बाल्य , Cm g k as in text (for बाल्यात्)

16 Cf v l 1 and 21 —After 16[a], G3 repeats from the post half of l 1 to स्कन्धे in l 2 of 511* —[c]) D4 Cr सर्वे, Cm g k as in text (for सर्व) —[d]) G4 lacuna after रा

17 Cf v l 1 and 21 —After 17[ab] D1 T3 repeat l 3 of 511* —[c]) D9 (before corr) भवते यन्विना निद्रा —[d]) T2 पुरुषोत्त * —[f]) T1 (after corr sec m) अश्नाति (as in text)

18 Cf v l 1 and 21 M3 repeats 18 after 19 —[c]) Dt D6 8 9 M2 3 (second time) अथ, T2 G1 तथा, Cg as in text (for तदा) M3 (second time) यातिः Cg as in text (for ऽभ्येति)

19 Cf v l 1 and 21 D4 transp 19 and 20 —[b]) D14 T1 3 G2 4 M2 3 हित , T1 [स]पि°, Cg k t as in text (for हि स) —[c]) D9 14 प्रियतमो, Cm g °तरो (as in text) —[d]) T3 चापि (for चासीत्) G1 4 तदा, Cg t as in text (for तथा) —After 19 M3 repeats 18 and thereafter ins

512* शत्रुघ्नसहितः श्रीमान्गुरुस्वाधस्ततोऽभवत् ।
नित्यं स ऽऽनुरक्ताश्च पितरं तोषयन्ति ते ।

I 19 19 स चतुर्भिर्महाभागैः पुत्रैर्दशरथः प्रियैः ।
I 18 33 बभूव परमप्रीतो देवैरिव पितामहः ॥ २०
I 14 15

ते यदा ज्ञानसंपन्नाः सर्वे समुदिता गुणैः ।
ह्रीमन्तः कीर्तिमन्तश्च सर्वज्ञा दीर्घदर्शिनः ॥ २१

20 Cf v. l 1 and 21 D4 transp 19 and 20 —ᵇ) T2 a G1 4 M3 दशरथ —ᵈ) M3 देवैर्नारायणो यथा; Ck as in text (for ᵈ)

21 ᵃ) D4 सदा, T1 2 G1 यथा, Cg as in text (for यदा) M3 transp 21ᵇ and 21ᵈ —ᵇ) D1 4 T2 G2 4 M1 सर्वे, Ct as in text (for सर्वे) —ᶜ) D4 T1 G1 2 4 M1-3 श्रीमंत, Cg as in text (for ह्रीमन्त) —ᵈ) D14 (after corr sec m) सर्वज्ञा (as in text) D1 6 T1 2 G2 M1 दीर्घदर्शिना (G1 M3 °न [sic]), Cg as in text.—*After* 21 Dt D4 4 11 14 S (except M2) ins (Cg k comm on l 1-3, Ct on l. 3)

513* तेषामेवंप्रभावानां सर्वेषां दीप्ततेजसाम् ।
पिता दशरथो हृष्टो ब्रह्मा लोकाधिपो यथा ।
ते चापि मनुजव्याघ्रा वैदिकाध्ययने रता ।
पितृशुश्रूषणरता धनुर्वेदे च निष्ठिता ।

[(l 1) G1 तेषामेव न पुत्राणां (for the prior half) D14 दीप्ति°, G1 दीर्घरश्मिनां (for दीप्ततेजसाम्) —(l 2) G2 तथा (for पिता) D6 G1 मघा (for ब्रह्मा) —(l 3) G1 मानुष (for मनुज) —(l 4) D6 T3 G1 2 पितु (for पितृ) T2 परा (for रता) M3 damaged for च in धनुर्वेदे]
—For 1-21, Ś1 Ñ V B D1-3 8 11 10-12 M1 (for Ś1 D1-3 5 7 12 13 cf v l 1) subst and read before Sarga 16 while D6 ins after the passage no 3 in App I

514* (1ᵃᵇ) समाप्तेऽथ क्रतौ तस्मिन्वाजिमेधे यथाक्रमम् ।
(1ᶜᵈ) हविर्भागानवाप्येष्टाजग्मुर्देवा यथागतम् ।
(3) { ऋषयश्च महात्मानः प्रतिजग्मुः सुपूजिताः ।
राजानश्चैव ये तत्र क्रतावास्मन्समागताः ।
(2ᶜᵈ) समाप्तदीक्षानियमः पत्नीगणसमन्वितः ।
संप्रहृष्टमना भूत्वा राजा दशरथस्तदा ।
गतेषु पार्थिवेन्द्रेषु सभृत्यबलवाहनः ।
(4ᶜᵈ) प्रविवेश पुरीं श्रीमान्पुरस्कृत्य द्विजोत्तमान् ।
colophon
ततः कालेन महता ऋष्यशृङ्गः सुपूजितः ।
(5ᵃᵇ) शान्तया प्रययौ सार्धं ब्राह्मणैश्च कृतात्ममिः ।
(5ᶜᵈ) अन्वीयमानो राज्ञा वै सानुयात्रेण धीमता ।
राजापि धर्मेण तदा रक्षयन्सुनयैः प्रजाः ।
इक्ष्वाकुवंशजः श्रीमान्दीप्तयाप्यान्वितः श्रिया ।
यशसा राजर्षिलोकान्पुण्यात्मा सर्वधर्मवित् ।
धर्ममेव च सत्यं च संपश्यन्नीरितं चलम् ।
त्रियो महिष्यस्तस्यास राजर्षेरभवन्शुभाः ।
गुणवत्योऽनुरूपाश्च रूपेणाप्रतिमाः समाः ।
कौसल्या सदृशी तत्र कैकयी कामवत्सुता ।
सुमित्रा नामधेयस्य बभूव करणी सुता ।
तासां प्रजज्ञिरे पुत्राश्चत्वारोऽमिततेजसः ।
रामलक्ष्मणशत्रुघ्नभरता देवरूपिणः ।
तेषां ज्येष्ठं महाबाहुं वीरमप्रतिमौजसम् ।
(6ᵃᵇ) कौसल्याजनयद्रामं विष्णुतुल्यपराक्रमम् ।
(7ᵃᵇ) कौशल्या शुशुभे तेन पुत्रेणामिततेजसा ।
(7ᶜᵈ) अदितिर्देवराजेन यथा वज्रनिपातिना ।
(9ᵃᵇ) अथ लक्ष्मणशत्रुघ्नौ सुमित्राजनयत्सुतौ ।
दृढभक्ती महोत्साही रामस्यानवमौ गुणैः ।
(9ᶜᵈ) तावप्यास्तां चतुर्भागौ विष्णोः संविभिन्नायुधौ ।
चतुर्भागस्य परमार्थसेवैक पादतोऽभवत् ।
(8ᵃᵇ) भरतो नाम कैकेय्याः पुत्रः सत्यपराक्रमः ।
साक्षाद्विष्णोश्चतुर्भागः सर्वैः समुदितो गुणैः ।
ते दीप्तयशसः सर्वे महेष्वासा नरर्षभाः ।
अपूरयन्त ते कामान्पितुर्धर्मविशारदाः ।
(20ᵃᵇ) स चतुर्भिर्महाभागैः पुत्रैर्दशरथो वृतः ।
(20ᶜᵈ) बभूव परमप्रीतो देवैरिव पितामहः ।
(13ᵃᵇ) तेषां केतुरिव श्रेष्ठो रामो रतिकरः पितुः ।
(13ᶜᵈ) बभूव भूयो भूतानां स्वयंभूरिव धर्मतः ।
(21ᵃᵇ) ते यदा ज्ञानसंपन्नाः सर्वज्ञा दीर्घदर्शिनः ।
(21ᶜᵈ) सर्वशास्त्रार्थविदुषो ह्रीमन्तः सत्यवादिनः ।
(14ᵃᵇ) आसन्वेदविदः शूराः सर्वे शास्त्रार्थकोविदाः ।
(14ᶜᵈ) श्रीमन्तः कृतविद्याश्च सर्वे समुदिता गुणैः ।
(15ᵃᵇ) तेषामतियशा लोके रामः सत्यपराक्रमः ।
(15ᶜᵈ) बाल्यात्प्रभृति च स्निग्धो लक्ष्मणो लक्ष्मिवर्धनः ।
(16ᵃᵇ) सर्वाभिरामं रूपेण भ्राता भ्रातरमग्रजम् ।
(16ᶜᵈ) स च प्रियतरस्तस्य प्राणेभ्योऽप्यरिसूदनः ।
(17ᵃᵇ) लक्ष्मणो लक्षणोपेतो रामस्य रिपुघातिनः ।
(17ᶜᵈ) मृष्टमन्नमुपानीतमश्नाति न हि तं विना ।
प्रीतिर्न चास्य जायेत प्रीतिकालेषु तं विना ।
(18ᵃᵇ) यदा हयमुपारूढो मृगयां याति राघवः ।
(18ᶜᵈ) पदैः पृष्ठतोऽन्वेति सधनुः पथि पालयन् ।
(19ᵃᵇ) भरतस्यापि शत्रुघ्नो राघवस्येव लक्ष्मणः ।
(19ᶜᵈ) प्राणैर्बहुमतो नित्यं तस्यापि स तथाभवत् ।

[For ins. see below Ś1 D1 3 5 7 12 13 om l 1 4 —(l 1) D12 समाप्ते V4 B4 D12 तु D11 च (for अथ) M1 क्रमात् (for क्रतौ) V1 वेधे (sic) (for मेधे) B2 M1 मखाक्ता B4 महाक्रतो (for यथाक्रमम्) —(l 2) M1 [अ]प्रमत्ता (for [अ]जग्मु) D11 हविर्भागैस्तु संतुष्टा (for the prior half) D12 देवा जग्मुः (by transp) Ñ2 यायातं (metathesis) B1 °मतं (for यथागतम्) —(l. 3) V1 स (for च) Ñ2 सुपूजिताः, M1 °पाश्चर्य —(l. 4) V4 राजानो (for राजानश्च) Ñ1 च च°, V1 ते च ये चैव, M1 च प्रतिस्थुः (for चैव ये तत्र) V1 क्रतोरास्मन्, V4 दृतास्मिन् (sic) B1 कालस्य M1 ये तस्मिन् (for क्रतावास्मन्) —After l. 4 Ñ V B D11 12 13 ins. a passage of 14 lines given in App I no 3 while Ś1

D1-3 5.7.9.12 ins. after 487* (l. 15-28). —M4 om. l. 5-8. —(l. 5) D13 भज (for भाग). —(l. 6) Ñ1 V1 D11 स महृष्टमना; Ñ2 प्रहृष्टमना. D5 transp. भूत्वा and राजा. Ñ3 V3 B1.4 D1 10 तथा (for तदा). —D11 om. l. 7-8. —(l. 7) V4 °वैश्वेव, D1-3 7 मानवे° (for पार्थिवेन्द्रेषु). V4 -वर- (for -भक्त-). —(l. 8) D13 आविवेश. V1 पुर (for पुरीं). Ñ1 V4 B3 D10 द्विजर्षभान्; D1-3 7 9 द्विजोत्तम. —After l. 8 (D11 after l. 6), all (except M4) read colophon. [—*Sarga name*: D11 om. Ś1 D5 9 12 पायसोत्पत्तिः; Ñ V B1-3 D10 राजन्(Ñ2 V1 B3 D10 om. स)श्रेष्ण; B4 D13 स (B4 राजपुर)प्रवेशन, D1-3.7 पायसस्य(D2 om. प्र)विभागो. —*Sarga no.* (figures, words or both). Ś1 Ñ1 V1 4 B1.4 D3 12 om. both. Ñ2 B2.3 D10 16, V2 18, V3 15, D1 12, D5 7 11, D2 द्वादशः; D13 षोडशः; D9 11 षोडशः 16.]—Before l. 9, D13 ins. ref. सूत उ°. —(l. 9) Ñ V1 3 4 B D1-3 5 7.9-13 कालस्य महतः (D11 °ता) (for कालेन महता). Ñ V2 प्रपूजिता, V4 प्रतापवान्; B2 स पूजित; B4 रघुश्रेष्ठ; D9 रस पूजित. —V3 om. l. 10-11. —(l. 10) Ñ V1.3 4 B D10 13 प्रययौ ज्ञातया (by transp.). Ñ1 मर्वे; Ñ2 सर्व- (for सार्थं). Ś1 कृताञ्जलि (for कृतात्मभि). —For subst. see below. —M4 om. l. 11. —(l. 11) D5 सानीयसानो. D11 राजा (for राज्ञा). D13 च (for ते). V4 सावधानेन, D13 मानुषेंद्रेण (for शास्त्रयानेन). —After l. 11, all the above MSS. ins. a passage of 127 lines given in App. I (no. 4). —Ñ V B1 D10 M4 (for V1 and M4 cf. v.l. l. 124 and 127 of App. I no. 4) om. l. 12-15. B3 om. l. 12-14. B2 reads l. 12-15 in marg. —(l. 12) Ś1 D5 12 13 स पचा(D13 °का)रोत्तम धर्मे (for the prior half). D7 तु नये, D8 अनुगे, D13 मुनय (sic) (for सुनये). D2 मनाश्च रजयश्चैव (for the post. half). —(l. 13) B2.4 D1 -राजवश्चस्य, D1 -राजयश स; D2 3 7 -यशु(D3 °श) विपुल (D3 राजान) (for -यशव श्रीमान्). D1 3 7.9 [आ]स्थापयन्, D5 स्थापयन् (for [आ]स्थापित). B2.4 दीक्षा प्रोद्वहन्(B3 प्रावर्धयत्) श्रिय (for the post. half). —After l. 13, D11 reads l. 127 of App. I no. 4. —D11 om. l. 14. —(l. 14) D5 मत- (for कृत-). B2 धर्मसत्यवित्; B4 सत्यधर्मवित्. —B2 reads l. 15 in marg. —(l. 15) D6 हि सत्यात्म (for च सत्य च) B3 स प°; D9 पश्यति (for स्पवलभ्). D11 जीवित (for जीवितै). —(l. 16) Ś1 D6 11 12 राज्ञो वै, B3 3 °रतत्र, D1-3 7 9 13 राजर्षेः; M4 तस्यैव (for तातस्य). M4 तदा (for पुरा). Ś1 D1-3 5 7 9 11-13 वासुदत्तस्य धीमत (for the post. half). —(l. 17) B4 शीलवत्यौ (for गुणवत्यौ). D5 [अ]तुल * *. B1 M4 [अ]प्रतिमः समा (M4 °सोपमा). Ś1 D1-3 5 7.9 12 पत्न्यो (D3 7 °नौ)ह्यरोप(D7 °च)मा (for the post. half). —(l. 18) V1 तस्य, B1 चैव, M4 तासां (for तत्र). D1-3 5 7.9 .11.12 स(D12 सा)हसी व(D11 वा)र (D5 °रय) कौशल्या (by transp.). V3 पुरा, V2 तदा (for शुभा). —(l. 19) V1 lacuna up to च, V2 राम°; D11 चापि° (for वामदेवस्य). B3 तरुणी; M4 वत्सला (for बभूव). V2-4 B2 (m. also) D1 M4 तरुणी, B3 चामवत्; D11 रमणी (for करुणी). V1 lacuna; V2.4 B3 (m. also) D11 M4 शुभा, D8 (m.) यथा (before corr. as above) (for सुता). —After l. 19, D10 ins. l. 4-7 of 506*. —D2.3 om. l. 20-21. —(l. 20) Ś1 D1.5.7.9.12.13 M4 तनोस्य. V2 °त-; V3 वेषां° (for तासां प्र-). Ś1 V3 D5 7 13 °विक्रमा; D11.13 °सा, M4 लोकविश्रुता (for ऽमिततेजसः). —D13 om. l. 21-24. —(l. 21) Ś1 D1.5 7 9 -शत्रुघ्ना. D11.13 च महाबला (for देवरूपिण). Ś1 D1.5.7 9 भरत(D5 ° *)श्च महाबल. (D5 °स्मन) (for the post. half). —B4 om. from l. 22 (partially) up to the prior half of l. 2 of 519*. —(l. 22) D5 श्रेष्ठ (for ज्येष्ठ). Ñ V B1-3 D10 M4 जन्मतेजोगुणज्येष्ठ (V2 3 B3 (m. also) श्रेष्ठ) (for the prior half). Ñ V B1-3 D10 M4 पुत्रम् (for वीरम्). —B3 om. l. 23-25. —(l. 23) D2 [अ]श्वन * द्राव. —(l. 24) M4 सा देवी (for कौशल्या). D2 7 transp. कौशल्या and शुशुभे तेन. D3 7 शुशुभेऽमितौजसा (for the post. half). —(l. 25) Ñ V B1-3 D10 13 M4 यथादितिर्येन(Ñ2 देवेन, M4 सुरेण)देवानाम् (= 7c in M4) (for the prior half). D1 वज्रिनिपातिना, D3.7.9 11 वज्रवि(D11 वज्रनि)पातिना. Ñ V B1-3 D10 13 M4 अदितिर्वज्रपाणिना (= 7d) (for the post. half). —For ins. see below. —V1 reads l. 26-28 after 522*. —(l. 26) D7 repeats l. 26 after l. 31. Ñ V B1.3 4 D10.13 M4 तथा, B3 तदा (for अथ). D7 (both times).9.11 अनितौ तौ सुमित्राया (= 9b as in Ś1), M4 सुमित्रायामजायतां (for the post. half). —(l. 27) V1-3 B2 दृढभक्तौ, M4 दृढभक्ति-. Ñ B3 D10 महात्मानौ, V3 महेष्वासौ (for महोत्साहौ). Ś1 D1-3 5 7.9 11.12 उदग्रौ दृढभक्ती(D12 °क्ता)ना (D3 5.7 9 12 °तौ) (for the prior half). Ñ2 B3 D10 °स्यावरवौ, V1 °स्य नाथमो, V2 °स्यानरसौ (sic), V3 °स्यानुवशौ, V4 °स्यानुपमौ, B1 °स्यानवशेर्; B4 °रसाव * जेर् (for रामस्यानवमौ). D11 वलवीर्यसमन्वितौ (for the post. half). —(l. 28) D1-3 7 9 तावास्तां तु (D2.3 7 च). B1 om. (hapl.) from चतुर्भागौ up to स्व in 521*. M4 चतुर्भागाद्. V2 समपिण्डिताच्चुभौ. D9 गुणे (for उभौ). —(l. 29) D1-3.7 9 11 एकैक D2.12 [अ]दधात्, D9 ददौ (for ऽददात्). —For subst. see below. —(l. 30) D2 ना * (for नाम). Ś1 D1-3 5 7 9 11.12 जज्ञे (for पुत्र). V3 शत्रु°, D2.3 7 म(D3 प्र [sic])त्य प्रतिश्रव, D10 सत्त्व°, D12 शत्रुघ्न° (for सत्यपराक्रम). —For ins. see below. —M4 om. l. 31-33. D9 om. 31-32. Ñ V B D10 13 om. l. 31. —(l. 31) D2 स वै (for सर्वे). —After l. 31, D7 repeats l. 26. —(l. 32) B3 च, D13 इद् (for ते). Ñ1 -तेजस, Ñ2 B3 4 D10 मनम (for -पराम). Ñ2 सर्व-, D5 * र्वे (for सर्वे). D3 7 नराधिप. D5 13 महर्षभा (sic) (for नरर्षभा). —(l. 33) V B1 D10 आपूरयास्ते (V4 °स्तत, D10 °ततने ditto), D2 3 7 आपूरयत्(D3 पूरयत)पितु. D1 वत्सरेत्सात्, D2 वै वावस्तू (for ते ववात्). D2.3 7 सर्वे (D2 °र्व-) (for पितुर्). B1 D2.3 7 13 -पराक्रमा (for -विशारदा). —(l. 34) Ñ2 B2-4 D10 13 repeat, while

M4 reads l 34 after l 2 of 532* Ñ V B D10 13 (all except Ñ1 V B1, both times) तृप (for कृत) D11 om l 35 37 —(l 35) D2 परम ** V3 D1 3 7 नैर्ऋत (D2 °रुषि) D8 दैवैरुषि —For l 35 M4 subst 533* —M4 om l 36 —(l 36) D7 ज्येष्ठे D13 [आ]ख्यातो (for श्रेष्ठो) Ñ V B D10 13 लोक(Ñ1 **)हिते रत D3 °कर प्रभु D3 7 रतिकर प्रभु (D8 °रप्रभ) (for रतिकर पितु) —(l 37) D2 12 धर्मवित् (for धर्मेत) —For subst see below —Ñ V B D10 M4 om l 38 42 D13 38 41 D11 reads l 38 41 after l 8 of 532* —(l 38) D3 नय D8 दया D8 यन D11 [अ]गवन् D12 सन (for यन) D8 ध्यान (for ज्ञान) D2 9 दीर्घदर्शिना —(l 39) D1 [अ]त्र (for [अ]र्थे) D8 धीमत (for धीमन्त) —(l 40) D3 7 9 11 सर्वे (for सर्वे) D1 सर्वास्त्र D2 9 7 धर्मार्थे D11 सर्वार्थे (for शास्त्रार्थे) —(l 41) D9 धीमत (for श्रीमन्त) D2 8 कृ* विशार D8 सर्वे (for सर्वे) D7 प्र° (for समुदिता) —For ins see below —D11 om l 42 —(l 42) = 1 76 13[ab] D13 reads l 42 after 525* D5 13 प्रभो D7 वशी (for न्यशा) —For ins see below —(l 43) D1 6,7 °हि D2 मावस्याप्रभृति D9 बाल्यात्प्रभृति (for बाल्यात्प्रभृति च) Ñ V3 3 4 B1 3 4 D10 13 M4 त (V1 3 4 B1 3 तद्)मस्तो V3 सरजो B2 (अ)नुगतो (for च स्निग्धो) D10 प्रीतिवर्धन —(l 44) D3 रा चा° D3 स चामिरूप D3 °सो (for सर्वाभिराम) Ñ V B D10 13 M4 प्रजाभि(V3 °याति)राम धर्मात्मा D1 स्तन सर्वानुरूपेण (for the prior half) V3 प्रीतो (for भ्राता) V4 आत्मज D13 अग्रा (sic) (for मग्रजम्) —(l 45) Ñ V B D10 13 M4 सोपि D7 11 सर्वे (for स च) D3 °करस् D9 प्रियाप्रियम् (for प्रियतरस्) V4 तेषां (for तस्य) D1 प्राणि° M4 प्राणैरपि (for प्राणेभ्योऽपि) Ś1 °मर्पन Ñ V B D10 13 M4 परतप D11 [अ]हि° (for [अ]रिसूदन) —V4 D3 om l 46 —For subst see below —(l 47) Ñ1 V B1 D3 11 13 विहर(D3 °*)ग्रम् Ñ V B D10 13 M4 तथा भोगान् D1 उपालीनम् D11 न चाश्नाति (for उपानीतम्) M4 नाश्नाति (for अश्नाति) B3 (before corr as above) M4 स (for न) D11 स हि रामश्च त विना (for the post half) —Ñ1 V B1 4 M4 om l 48 —(l 48) Ś1 D3 11 13 तस्य (for चास्य) D3 बेन्ता (sic) (for तं विना) —For subst see below —(l 50) D1 तन्नानी (for तेन) D1 3 7 8 पति (for पथि) —For subst see below —(l 51) Ś1 D3 °स्य च Ñ V D1-3 D10 13 रामस्येव (Ñ °स्यैव V4 °स्यापि)हि B4 यथा रामस्य (for रामस्येव) M4 लक्ष्मणस्यानुरोधेन (for the post half) —For ins see below —(l 52) Ñ V B D10 13 M4 प्राप्तो निवृत्तो(V3 °सो)भ्राता (for the prior half) D3 तस्या * M4 च (for स) V3 transp तथापि and स D9 तत (for तथा) D1 श्रवेत् M4 [ए]व स (for [अ]भवत्) —For ins see below]

—Before l 1 D2,7 ins

515* विराधेण पुनर्तेन रामस्य भरतस्य च ।
लक्ष्मणशत्रुघ्नयोश्चैव शृणुध्व त्वं यथातथम् ।

[(l 2) D2 °वेय (for यथातथम्)]

—For l 9–10 M4 subst (for V1 3 B2 see App I no 4)

516* मध्यशृङ्गश्च निर्यत्य मनुं राजाभिपूजित ।
जगाम शान्तया सार्धं पुनरेव यथागतम् ।

—Thereafter M4 reads App I no 4 from l 114 —After l 25 Ś1 B2 (first two lines only) D1 3 6 7 9 11 (after 519*) 12 ins

517* स हि देवै सगन्धर्वैर्याचितश्च महात्मभि ।
पुत्रत्व गच्छ विष्णो त्वं कृत्वात्मान चतुर्विधम् ।
रावणस्येह रौद्रस्य वधार्थं तु दुरात्मन ।
विष्णु स हि महाभाग सुराणा शत्रुमर्दन ।
स हि वीर्योपपन्नश्च शीलवान्गुणवानपि ।
बभूव मानवे लोके गुणैर्दशरथाधिक ।

[(l 1) B2 सत D3 6 7 सह (for स हि) D9 च (for स) D3 याचितश्च D12 याचि*श्च B2 D1 3 7 9 महर्षिभि (for महात्मभि) —(l 2) B2 D1 3,7 9 विष्णो पुत्रत्वमेहीति (for the prior half) —For ins see below —(l 3) D1-3 7 9 वधार्थाय D11 °च D12 धर्मार्थे हि (for वधार्थे तु) —D3 7 om l 4 —(l 4) D1 6 9 11 12 विष्णुर्हि स (by transp) (D3 तु) (for विष्णु स हि) D2 कृष्ण विष्णो महाभाग (for the prior half) D3 शत्रुघ्नेन —(l 5) D2 12 ह (for हि) D1 3 7 9 शील (for वीर्य) D11 धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च (cf 1 1 2c) (for the prior half) D1 3 7 9 11 वीर्य° (for शीलवान्) —(l 6) D2 9 मानुषे D3 12 मानवैर् (D12 °वो) (for मानवे) D12 लोकैर् (for लोके) D11 रामो (for गुणैर्)]

—After l 2 of 517* B2 ins

518* राज्ञो दशरथस्याशु भार्यासु तिसृषु प्रभो ।

On the other hand N V B (B3 cont B1 ins after l 22) D10 11 13 M4 ins after l 25

519* भवाय स हि लोकानां रावणस्य वधाय च ।
विष्णोर्वीर्यार्धितो जज्ञे रामो राजीवलोचन ।
तेजोवीर्याधिक शूर श्रीमान्गुणगणाकर ।
बभूवानवमश्चैव शक्राद्विष्णोश्च पौरुषे ।

[—B4 om up to the prior half of l 2 —(l 1) V3 विभवाय (for भवाय स) D11 13 एव (for स हि) V1 B1 M4 देवानां (for लोकानां) —(l 2) Ñ1 B1 D10 विष्णु (for विष्णोर्) V1 वीर्येद्धतोद्भवो (hypermetric), V2 °विष्णो B1 वीर्योद्भवो (for वीर्यार्धितो) B4 *मो (for रामो) —For ins see below —(l 3) B1 missing after वीर्या up to शूर V3 दव (for शूर) V1 धीमान् B1 रामो (for श्रीमान्) D13 श्रीमान् शूरो (by transp) V1 2 गुणाकर —(l 4) V1-3 D11 [अ]नुपमश् V4 B1 [अ]नवरश् B4 [अ]नतरश् (for [अ]नवमश्) B1 वीरो M4 शक्रविष्णुसमो भवेत् (for the post half)]

—Thereafter D11 cont. 517*.

—After l. 2 of 519*, B2 ins.:

520* येन वै त्रिविष्टपगतो रावणो राक्षसेश्वरः।

—For l. 29, Ñ V B D10 13 M3 subst., while Ś1 (m.) ins. after l. 29:

521* एक एव धनुर्मार्गाद्यस्मात्समजायत।

[B1 om.; B4 एव च (for एक एव). B4 असमस्मात् (by ditto.).]

—After l. 30, Ñ V B D10 11 M3 ins.:

522* धर्मात्मा च महात्मा च प्रत्यातनयविक्रमः।

[D11 सुशील (for महात्मा). M3 -वीकृत. (for -विक्रमः).]

—Then V1 reads l. 26-28, while M3 cont.:

523* वेदाभिनिपुणैः सर्वैः श्रीमान्लोकहिते रतः।

—For l. 37, Ñ V B D10 13 M3 subst.:

524* स्वयंभूरिव देवानां सर्वेषां समदर्शनः।

[M3 भूतानां (for देवानां). D4 M3 प्रिय- (for सम-).]

—After l. 41, Ś1 D1-4 5 7 9 12 13 (D13 after 532*) ins.:

525* अथ राजा यथाकाले राजवंशसुताः शुभाः।
सर्वेषामपि दाराणामनुरूपलक्षणसंपदः।
जनकः धनुरो राजा रामस्य भरतस्य च।
पुत्राभ्यां तु भाभ्यां च सुमित्रानन्दनौ पती।

[(l. 1) D12 राजो (for राजा). D2 4 7 तत्काले (for यथाकाले). D1 राजानय; D6 12 राजर्षि (D13 °र्षे). D5 शुभ (for शुभाः). —(l. 2) Ś1 D2 भरत; D12 भरतन् (sic); D13 शत्रोर् (for भरत). —(l. 3) D5 लक्ष्मणस्य (for भरतस्य). —(l. 4) D1 2 7 वै (for च).]

—Thereafter D13 reads l. 42 of 524*.

—After l. 42, Ś1 D1-4 5 7 9 12 13 ins.:

526* स्वयंभूरिव भूतानां बभूव गुणवत्तरः।
तस्य भूयो विशेषेण मैथिली जनकात्मजा।
देवताभिः समा रूपे सीता श्रीरिव रूपिणी।
प्रिया तु सीता रामस्य दाराः पितृकृता इति।
गुणे रूपगुणेऽपि गुणः प्रियतरामभवत्। [5]
भर्ता तु तस्या द्विगुणं हृदये परिवर्तते।
अन्तर्गतमपि व्यक्तमाख्याति हृदयं प्रियम्।

[l. 1, 2-3, 4-5 and 6-7 = I. 76 13[cd], 17, 15 (var.) and 16 respy. —(l. 2) D2 illeg. for च in [illegible]. —(l. 3) D6 [illegible] (hypermetric). —(l. 4) Ś1 [illegible], D1 illeg. for [illegible] in [illegible] D1 [illegible], D7 [illegible] D12 [illegible] (for [illegible]). —(l. 5) D1 2 7 [स]त (for [स] [illegible]). —(l. 6) D2 [illegible] (for [illegible]). D6 [illegible] (for [illegible]). —(l. 7) D12 [illegible] (for [illegible]). D1-2 7 [illegible]. D1-2 7 12 13 [illegible] (for [illegible]). D1 [illegible] (for [illegible]).]

—Thereafter D12 cont. 531*.

—For l. 46, Ñ V1-3 B D10 11 M3 subst.:

527* लक्ष्मीवाँल्लक्ष्मणो भ्रातुर्ज्येष्ठस्यातिप्रियातिथिः।

[V3 D11 भ्राता (for भ्रातुः). B1 (m. also) -निवासिनः; M3 -नि° (for -प्रियातिथिः). V3 भ्रातुर्ज्येष्ठस्य धारिणः (for the post. half).]

—For l. 48, Ñ1 B2 3 D10 11 subst.:

528* न विन्दति रतिं चैव मुहूर्तमपि तं विना।

[B1 चापि (for चैव). D11 नाविन्दत रतिं क्वापि (for the prior half).]

—For l. 49-50, Ñ V B D10 11 M3 subst.:

529* मृगयामथ यान्तं वा राममनुव्रतः।
लक्ष्मणोऽपि जगामैनं धनुरादाय पृष्ठतः।

[(l. 1) V1 2 B1 °च, M3 यदि न (for अथवा). M3 यदि (for यान्तं). —(l. 2) D11 M3 [अ]नु- (for [illegible]). V3 [अ]थ, M3 [प]व (for [प]ते). D11 आधाय (for आदाय).]

—After l. 51, B2 ins.:

530* शत्रुघ्नश्च भरतश्च तथानां नाम संज्ञयः।

—After l. 52, Ś1 D1-2 5 7 9 12 13 (after 526*) ins.:

531* स तु कैकयराजेन श्रेष्ठाय प्रतिपूजितः।
महोपनीतो धर्मात्मा नीतः स्वनगरं प्रति।
कृतदाराः कृतास्त्राश्च सधनाः ससुहृज्जनाः।
शुश्रूषमाणाः पितरं वर्तन्ते स्म नरोत्तमाः।
रामश्च सीतया सार्धं विजहार बहूनृतून्। [5]
मनश्च तद्गतं तस्य तस्याः स हृदये स्थितः।
तथा स राजर्षिवराभिकामया
समीयिवाननुपमराजकन्यया।
यथेव रामः सुखभेऽभिरामया
विभुः श्रिया शक्र इवामराधिपः। [10]
colophon.

[l. 3-4, 5-6 and 7-10 = I. 76 12, 14 and 18 respy. D12 om. l. 1-2. —(l. 1) D2 केकय-; D12 केकेय (for केकय) D1-2 7 [illegible], D1 [स]नु- (for च). —(l. 2) Ś1 D1 [illegible], D1 2 [illegible] (for [illegible]) —(l. 3) Ś1 [illegible] (for [illegible]). D12 [illegible]. D1 [illegible] (for [illegible]). D12 13 [illegible] (for [illegible]) —(l. 4) D1-2 7 [illegible] (D1 [illegible]); D2 12 13 [illegible] (D12 [illegible]), D1 [illegible] D1-2 5 [illegible] —(l. 5) D1 [illegible] (sic), D12 [illegible] D1 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 6) D2 [illegible] (for [illegible]) D1-2 7 [illegible] (D1 [illegible]) [illegible] (D1 [illegible]) (for the post. half). —(l. 7) D12 [illegible] (for [illegible]) D1 2 7 [illegible] (D1 [illegible]) —(l. 8) D1 [illegible] (sic) D1 2 7 12 13 [illegible] (for [illegible]) D2 om. (hapl.?) l. 9 and 10. —(l. 9) D12 [illegible] (for [illegible]) —(l. 10) D1 2 7 read [illegible] (D12 [illegible]).]

—Thereafter all the above MSS (except D12) read an add. colophon [—Sarga name: Ś1 D1 12 13 [illegible]

G 1 21 1
B 1 18 37
L 1 16 5

अथ राजा दशरथस्तेषां दारक्रियां प्रति ।
चिन्तयामास धर्मात्मा सोपाध्यायः सबान्धवः ॥ २२

तस्य चिन्तयमानस्य मन्त्रिमध्ये महात्मनः ।
अभ्यागच्छन्महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ २३

पुत्रजन्म (D13 adds दशरथ before पुत्र) —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 D3 8 13 om. both D2 14 D5 पंचदशम D6 both (19)] while Ñ V B D10 11 12 M4 ins. after l 5°

532* ते च्यानवशस सर्वे परस्परहिते रता ।
तुष्टिमुत्पादयामासु पितुर्विनयपौरुषैः ।
तेषां ध्वज इवाकस्यो रामो रतिकरः पितुः ।
प्रजापतिरसाध भूत यभूव सहशैर्गुणैः ।
गुणैरेवाभिरामैः स रञ्जयामास हि प्रजाः ।
राम इत्यभिविख्यातं नाम तस्य तथा कृतम् ।
मतोपनयनादींश्च यथाकालं नराधिप ।
कारयामास संस्कारांस्तेषां वेदविधानतः ।
ते हि वेदविदः सर्वे सयशास्त्रार्थकोविदाः ।
श्रीमन्तश्च विनीताश्च सर्वे समुदिता गुणैः ।
स्वगुणै रञ्जयामासुः सर्वे तत्रभिमनोहराः ।
पौरजानपदांश्चैव बान्धवान्यानवेंप्सत ।
colophon

[(l 1) D11 वि (for ते) D13 हितेषिण (for हिते रता) —(l 2) V3 °चक्रे, V4 D13 °वासाय° B4 ज° (for व्यात्पादयामासु) V3 वचन (for विनय) —After l 2 Ñ2 B3-4 D10 13 M4 repeat (M4 reads) l 34 of 514* —For ins. see below —D11 om l 3 4 —(l 3) Cf 12°⁵ V1 [अ]लम्बे D13 [अ]क्षोभ्ये (for [अ]कम्पो) —For the post half of the post half of l 36 of 514* V4 हित (for रति) Ñ2 B1 (B3 m as above) 4 D10 पर (for पितु) —(l 4) V1 2 4 -तानं M4 -रकश् (for -रासय) V1 2 4 सु (for च) V1 भूतो (sic) (for भूतो) —(l 5) V4 B1 D13 [अ]मिराम V1 2 3 4 च (for स) M4 गुणाभिरत्नैर्गुणभिर् (for the prior half) M4 transp the post half of l 5 and the post half of l 6 (var) तत्र for तथा V1 स V3 B2 3 वै (for हि) —(l 6) V1 M4 विख्यातो V4 -राष्यात (sic) (for विख्यातं) M4 transp the post. half of l. 5 and the post. half of l 6. D13 तत्र (for तथा) —After l 6 M4 reads l. 9-10 —(l 8) B1 कारयामास M4 संस्कारान् (for तेषां) —After l 8 V1 reads l. 12 —After l 8 D11 reads l 38-41 of 514* —D11 om l 9-10 —For l. 9-10 cf l 40-41 of 514* —(l. 9) cf l 40 of 514* V1 त (for ते) M4 वेदविदः (for हि वेदविद्) V4 °शास्त्रार्थ° D13 M4 सर्वे °णस्य° (D11 ज्ञानरे) (for the post half) —(l. 10) cf. 1 17 20° for the post. half V4 धीरेरसु (for श्रीमन्तश्च) V1 4 च (for च) D13 विदेवर (for विनीताश्च) Ñ2 V1 2 3 B3-4 D14 सर्वे (for सर्वे) M4 वै स° कृति° (for सर्वे समुदिता) B1 कृते (sic) (for गुणै) —(l 11) V1 सु (for स) V3 सोपे V4 (with hiatus) °र्सि- B4 °रसि B1 °र्सि- D11 13 °सर्वे (for सर्वे मनो°) M4 मने हरे —After l 11 V1 B4 read colophon For v l see below —B4 om l 12 V1 reads l. 12 after l 8 —(l 12) Ñ2 B1 3 D10 बन्धूश्च V1 2 3 बहूश्च (for बान्धवान्) M4 मति (for अन्यान्) V2 3 B1 3 M4 विशेषत (for अवेंप्सत)]

Thereafter D13 ins. 525* while Ñ V2-4 B1-3 D10 M4 read addl. colophon [All except V4 read Sarga name as in D13 (cf v l 531*) —*Sarga name* V4 दशरथपुत्रजननं —*Sarga no* (figures words or both) N1 V1 3 4 B1 4 om both N2 B3 8 D10 19 V2 21 V3 18]—After the repetition of l 34 of 514* following l 2 of 532* Ñ2 B2-4 D10 13 ins while M4 subst. for l 35 of 514*

533* लोकपालैरिव बभौ वृत साक्षात्प्रजापतिः ।

[B4 वृतो (for बभौ) B3 साक्षादेव B1 वृत° (for वृत साक्षा°)]

On the other hand D13 ins. after l. 12 of 532*

534* स तैश्चतुर्भिर्गुणवद्भिरात्मि तो]
महायशा शत्रुविनाशनोऽय[ं] ।
सुतैर्महात्मा गुणवान्बभौ तदा
यथैश्चतुर्भिः कमलासनो यथा ।

—Thereafter D13 reads colophon as in B3 (cf v l 532*)

☞ Ś1 Ñ V B D1 3 4 7 10-13 M4 which transpose Sarga 16 (Vanarotpatti) and 514* (the substitute for st 1 21 of Sarga 17 Putrotpatti portion) commence fresh Sarga (Viśvamitrāgamana) from st 22

22 V1 om. 22-27 —⁴) G1 दारक्रिया G2 प्रति (sic) (for प्रति) —For 22 B1 subst

535* तापाश्चिन्तयतस्तस्य पुत्राणां तस्य धीमतः ।
मनोगतानाश्चित्य स्नुषार्थं मन्त्रिभिः सह ।

B1 cont. Ś1 D1 2 3 7 8 11 13 ins. after 22 536*

23 ᵃ) Ś1 B1 D1-4 5 7 11 13 चिन्तयन् कार्यं (B3 कन्यां) Cm g as in text (for चिन्तयमानस्य) —ᵇ) Ś1 D1 11 13 ऋषि । D5 (after corr) °मित्रः Ch as in text (for मन्त्रिमध्ये) —ᶜ) D5 G1 M4 अभ्यगच्छत् —ᵈ) D5 T2 M4 -मुनि (for -मुनिः) —For 22-23 Ñ V1-4 D1 2 8 D10 M4 subst Ś1 D1-4 5 7 8 11 13 ins. after 22 (subst l. 8 for 23ᶜᵈ reading it after 23ᵃᵇ) V1 ins. l 1 and 2 only before 30 while B1 cont after 535*

536* धर्मस्थितस्य काले तु विश्वामित्र इति श्रुतः ।
महर्षिरप्रमेयात्मा दृष्टवोऽभ्यागतो नराधिपम् ।
तस्य धर्मो हि वंशामित्रा निर्गुणं स्थित ।

स राज्ञो दर्शनाकाङ्क्षी द्वाराध्यक्षानुवाच ह ।
शीघ्रमाख्यात मां प्राप्तं कौशिकं गाधिनः सुतम् ॥ २४
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य राजवेश्म प्रदुद्रुवुः ।
संभ्रान्तमनसः सर्वे तेन वाक्येन चोदिताः ॥ २५
ते गत्वा राजभवनं विश्वामित्रमृषिं तदा ।
प्राप्तमावेदयामासुर्नृपायेक्ष्वाकवे तदा ॥ २६
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा सपुरोधाः समाहितः ।
प्रत्युज्जगाम संहृष्टो ब्रह्माणमिव वासवः ॥ २७
स दृष्ट्वा ज्वलितं दीप्त्या तापसं संशितव्रतम् ।
प्रहृष्टवदनो राजा ततोऽर्घ्यमुपहारयत् ॥ २८ G 1 21 8 B 1 18 44 L 1 16 15

शापाद्वीर्यवतोऽन्यत्र धर्मकामस्य धीमत ।
रक्षार्थं तस्य यज्ञस्य द्रष्टुमैच्छत पार्थिवम् ।
न हि शक्तोऽभिशापेन समाप्तुं स मुनिः क्रतुम् ।
ततस्तेषां विनाशार्थमुद्यत स तपोनिधि ।
विश्वामित्रो महातेजा अयोध्यामभ्यगात्पुरीम् ।

[No comm —(l 1) D3 एतस्मिन्निरे (hypermetric) D1 स्तुत D2 M4 मुनि (for सुत) D6 7 विश्वामित्रमि (D3 °श्वप [sic] D7 °श्रोथ) विद्धन (for the post half) —(l 2) D1 अभसो (sic) D2 अभ्यगाद् (for अभ्यगाद्) D1-3 7 8 ते (D8 ता) यदोध्यां (for अयोध्यायां) —V1 om l 3-7 —(l 3) Ś1 D1 3 5 7 8 11 [अ]थ V3 D3 तु D11 [अ]पि (for हि) D2 राम (for यज्ञ) B1 दै° D13 विशुद्धे (sic) (for विद्धते) —(l 4) V3 B2 महा- (for माया) V3 -वनोपवेद् B2 वने°, D12 -वरो° (for -वनोपवेद्) D2 दर्श° (sic) D13 °* (for धर्मकामस्य) —(l 5) V3 रक्षार्थं Ś1 D3 12 रक्षाथि (sic) V4 रक्षेत्स B1 रक्षति B4 D6 M4 रक्षण्य D2 3 रक्षय (sic) D11 रक्षद्* (for रक्षण्य) —(l 6) V3 4 स (for न) V3 च V4 om (for हि) Ś1 शक्तो हि B4 शक्यो हि (for शक्तोऽपि) B1 विप्रेन (after corr in m as above) (for [अ]भिप्रेन) Ś1 D3 11 12 स समाप्तुं (by transp) Ñ V1 2 B1-3 D2 3 7 8 10 समाप्तुं स (D3 तु) D13 तं संप्राप्तुं (for समाप्तुं स) Ś1 V4 D3 11 12 मखमन्तुं (V4 °मुनि) —Ñ1 V2-4 B1 om l 7 —(l 7) M4 अनयु (for ततस्) Ś1 D3 11 12 विनाश्य (D12 with hiatus) Ñ2 B1 (m also as above) D10 13 यथार्थं स B4 यथार्थेन M4 विनाशार्थं (for विनाशार्थम्) Ś1 चाद्यतम् (for उद्यत) Ñ1 B2 4 D10 13 च (for स) B1 (m also) धन (for -निधि) Ś1 D1-3 5 7 11 12 तपसा° (D12 °सा) (for स तपोनिधि) —Ñ1 V2-4 B1 om l 8 —(l 8) B2 4 अयोध्याम् Ś1 अगमत् Ñ1 B2 3 D1 10 13 M4 अभ्यगात्]

24 V1 om 24 (cf v l 22) —ᵈ) Ñ V2 3 B D1 11 द्वा द्वाराध्यक्षान् V4 दृष्ट्वा च क्षत्तृन् D1 °रा* क्षत्तृन् (for द्वाराध्यक्षान्) Ś1 स (for ह) —ᶜ) T3 प्राप्य (for प्राप्तं) —ᵈ) D6 कौशिकं M3 ° * (for कौशिकं) D12 T2 M3 गाधि(M3 inf lin also °ध)नन्दनं (for गाधिनः सुतम्) —For 24ᶜᵈ, Ñ V1-4 B D10 13 M4 subst

537* प्राप्तं मां वेदयध्वं मां संप्राप्तं गाधिनः सुतम् ।

[V4 B2 4 D10 M4 तत् (with hiatus) D13 तत्र (for तत्) V4 विदि°, V4 D13 वदे° (for वेदयध्वं) V4 f((for मा) V3 तु (for सं) B4 गाधिनन्दन M4 गाधि° (for गाधिन सुतम्)]

25 V1 om 25 (cf v l 22) —ᵃ) D1 11 T1 2 G2 4 M1-3 वाक्याद् (for तस्य) Ś1 Ñ V2 3 B D1-3 6 7 10-13 M4 तस्य तद् (Ñ1 V3 4 B1 2 4 D13 M4 ते) वचनं श्रुत्वा, V4 ते तस्य वचनं श्रुत्वा —ᵇ) D1 D3 4 6 8 T3 M4 3 (inf lin as in text) राज्ञो, Ct as in text (for राज) V3 प्रविश्य च (for प्रदुद्रुवु) —D2 om 25ᶜ–26ᵇ —ᶜ) V4 °मनसा, T2 स भ्रान्त°, Ck °मानस, Ct as in text (for संभ्रान्तमनस) Ñ2 V2-4 B (B4 as in text also) D10 13 दीप्ता (for सर्वे) —ᵈ) Ś1 D3 5 7 11 12 नोदिता (for चोदिता) Ñ V2-4 B D10 13 विश्वामित्रागमे स्थिता, Cg as in text (for ᵈ)

26 V1 om 26 D2 om 26ᵃᵇ (cf v l 22 and 25 respy) —ᵃ) Ñ V2-4 B D10 13 M4 गत्वा च (for ते गत्वा) V3 राजभवने ते (hypermetric) —ᵇ) Ś1 D1 3-7 11 12 °वर (D6 °धा) Ñ V2-4 B D10 13 M4 महामुनिं (for ऋषिं तदा) —ᶜ) D1-3 7 निवेदयामासुर —ᵈ) D1 (before corr) 11 T Cg [ते]ऽक्ष्वा°, Ck t as in text (for [इ]क्ष्वाकवे) D3 (with hiatus) राज्ञे ऐक्ष्वाकवे Ś1 D1-3 5 7 11 12 नृपतेर्धर्म(D2 7 °योगि)दर्शिन (D3 °र्शने) Ñ V2 4 B D10 13 M4 नृपाय प्रणता (V2 °ति)श्रिया —After 26 B2 ins

538* दीप्तिमान्नयतो राजन्दर्शनार्थं द्विजस्य च । (sic)

27 V1 om. 27 (cf v l 22) D1 reads 27 on marg —ᵃᵇ) Ś1 D1 3 5 7 11 12 दशरथ (for तद्वचनं) Ś1 D1-3 5 7 11 12 सोपाध्याय सबान्धव (for ᵇ) Ñ V2-4 B D10 13 M4 ततो राजा दशरथ सामात्य सपुरोहित —ᶜ) Ś1 D1 11 12 गुरुर्निर्, D1-3 (after corr) 4 तमुदि (for संहृष्टो) Ñ V2-4 B D10 13 M4 प्रत्यु(D13 अभ्यु)द्ययौ(V3 °द्गम्य)मुनिं (B1 transp प्रत्युद्ययौ and मुनिं)हृष्ट —ᵈ) M4 ब्रह्मा * * *

28 ᵃ) D1 तं (for स) D4 T2 दृष्ट्वा च (for स दृष्ट्वा) D3 ज्वलि° * ; D3 (ज्व)लं मुनिं (for ज्वलितं) Ś1 D1-3 5 7 11 12 तपसा D2 lacuna after दी (for दीप्त्या) —ᵇ) Ś1 D1-3 5 7 11 12 शीघ्र(D3 तत्र)मागमितव्रतं M4 subst l 3 of 539* with v l मा ह for स, for 28ᵃᵇ V1 om om 28ᶜ–28ᵈ —ᵈ) G2 4 M1 3 मधुपर्कमुपाहरत्, Cr marg k t as in text (for उपहारयत्) D1 2 7 स्वपक्षमर्घ्यं, D3 °र्घं) स्व(D1 3 डि (sic))हारयत् M3 ततोऽर्घ्यमुपाहरत्.

G 1 21 9
B 1 18 44
L 1 16 17

स राज्ञः प्रतिगृह्यार्घ्यं शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
कुशलं चाव्ययं चैव पर्यपृच्छन्नराधिपम् ॥ २९
वसिष्ठं च समागम्य कुशलं मुनिपुंगवः ।
ऋषींश्च तान्यथान्यायं महाभागानुवाच ह ॥ ३०
ते सर्वे हृष्टमनसस्तस्य राज्ञो निवेशनम् ।
विविशुः पूजितास्तत्र निषेदुश्च यथार्हतः ॥ ३१

29 M1 om 29 (cf v l 28) —a) Ś1 D1 3 7 11 13 राज्ञश्च (D11 °स्तत्) D3.5 राज्ञ स (by transp) T3 ततोऽज्ञ (sic) (for स राज्ञ) D1 3 13 [अ]र्घं D4 [अ]र्थं (for [अ]र्घ्यं) —c) D9 विद्य (for [अ]व्यय) —d) D1 सुधार्मिकं G2 °प (for नराधिपम्)

☞ In V1 some fol. in the original MS might have been either misplaced or injured and consequently the sequence of the st (including the star passages from 539* to 543*) is confused Their sequence in the MS is 30 (om cd) 541* 31 542* (l 1) 543* 539* and 54 * (l 4 5) —For 28-29 Ñ V (V1 reads after 543*) B D10 13 subst while Ś1 D1 3 5 7 11 13 (Ś1 D5 13 14 subst l 2 for 28cd) ins. l. 2 3 after 28 and subst l 4 for 29cd reading it after 29ab

539* ते दृष्ट्वा स तदा राजा तपसा द्योतितप्रभम् ।
प्रणम्य प्राञ्जलि स्थित्वा चक्रे चाभिप्रदक्षिणम् ।
स राज्ञा पूजितस्तत्र प्रत्युद्गम्य स्वयं तदा ।
कुशलानामयं प्रीतः पप्रच्छ वसुधाधिपम् ।

[Ś1 D1 3 5 7 11 13 om l 1 —(l 1) Ñ2 V1 B3 (m. as above) °ष्ट्वा D10 °ष्ट्वा (for दृष्ट्वा स) V1 2 4 B3 [उ]द्योतित प्रभ (V1 °भु) B3 °प्रभु (for द्योतितप्रभम्) —(l 2) N V4 B1 2 4 D13 प्रा(° प्र [sic])णम्य B3 प्रणमेद (sic) (for प्रणम्य) B3 प्राञ्जलि D5 चाञ्जलिः (for प्राञ्जलि) Ś1 D1-3.5 7 11 13 भूत्वा B2 कृत्वा (for स्थित्वा) V3 D13 चास्य B3 D2.3 7 13 चापि D11 तानि (for चाभि) D2 1 7 °णां (for °प्रदक्षिणम्) —(l 3) Ñ1 V3 D2.6 13 राजा B4 मुनि (for राज्ञा) V3 राजा सपूजितस्तेन (for the prior half) D13 प्रत्युत्थाय V3 ऋषि (for स्वय) D 3 तथा (for तदा) —(l 4) V3 स कुशलानामय (for कुशलानामय) V1 cont l 2 5 of 542*]

—After 29 Dt D4 5 8 9 14 S (except M4) Cr m g k t (Cr comm on l 4 Cm l 3 and 4 Ct l 2 and 4) ins

540* पुरे कोशे जनपदे बान्धवेषु सुहृत्सु च ।
कुशलं कौशिको राज्ञः पर्यपृच्छत्सुधार्मिकः ।
अपि ते संनताः सर्वे सामन्तारिपवो जिताः ।
दैवं च मानुषं चैव कर्म ते साध्वनुष्ठितम् ।

[D9 om l. 1-2 while D14 T1 2 G4 M3 om l 2 —(l 2) M2 पर्यपृच्छत (for पर्यपृच्छत्) —(l 3) Dt सर्वे (for सर्वे) Dt D4 6 T M1 3 मामता D9 समताः (for सामन्त) D5 (before corr) विज्ञो T3 [अ]रिपवो (for -रिपवो) —(l 4) D4 9 T1.2 G M1 3 चापि (for चैव) D4 तव (for ते)]

30 M1 om 30 (cf v l 28) —Before 30 V1 ins. l 1 2 of 536* (cf v l 22) —a) Ś1 D1 3 5 7 11 13 Ct वसिष्ठेन Ñ2 V3 4 B3 D10 13 वसिष्ठश्च Cm g k as in text (for वसिष्ठं च) Ś1 D5 13 सहागम्य (D5 °त्य) Cg k t as in text (for समागम्य) —b) Ś1 N V B D1 5 10 13 13 प्रहृष्ट(B3 °हृष्ट metathesis)न्, D3.5 7 11 प्रहृष्ट (for कुशलं) V3 B1 2 °सत्तम (for मुनिपुंगव) ※ Ctp वसिष्ठश्च समागम्य प्रहृष्टमुनिपुंगव । यथार्हं पूजयित्वैनं पप्रच्छ कुशलं तदा । इति क्वचित्पाठ । तत्र पूर्वं मां स्पर्धमानोऽपि मद्गानसंनिधावागत इति हार्दम् ॥ ※ —c) D14 T1 2 G1 M1 3 चान्यान् Ck as in text (for च तान्) —d) Dt D10 G1 महाभाग (with hiatus) —For 30cd Ś1 Ñ V B D1 3.5 7 10–13 subst

541* यथार्हं चार्चयित्वैनं पप्रच्छानामयं ततः ।
ततो यथार्हमन्योन्यं पूजयित्वा समेत्य च ।

[(l 1) Ś1 D1 3.5 13 यथार्थं (D1 °र्थे D3 °हि) D3 7 यथार्थं (D5 °र्हे) D11 उपार्हं (for यथार्हं) Ś1 अर्चयित्वैन Ñ2 B3 D3 7 10 पूज° V4 °यामास D5 13 चा(D13 वा)र्चयित्वैन D13 अर्चे° (for चार्चयित्वैनं) —(l 2) Ś1 D5.7 12 13 यथाथम् Ś1 D5.13 अन्येन (for अन्योन्य) V1 समवाप्त (for समेत्य च)]

31 M1 om 31 (cf v l 28)—a) Ñ2 V1–4 B1 2 D13 सर्वे त (by transp) T1 °सा (for -मनसस्) Ś1 V1 D1 3 5 7 11 13 सर्वे प्रहृष्टमनसो —b) G2 M1 तत्र (for तस्य) Ś1 N V B D1 3 5 7 10–13 M3 राज्ञस्तस्य (by transp) V1 निवेशने —c) Ś1 N V B D1 3 5 7 10–13 सहिता राज्ञा (V1 °स्तत्र) Dt D6.8 °स्तत्र G1 3 पूज्य° (sic) (for पूजितास्तत्र) —d) M3 damaged from दु to य D3 °हृष्टाः (for यथार्हत) —After 31 Ś1 Ñ V (V1 l 2 5 after 539*) B D1 3 5 7 10–13 ins

542* उपविष्टाय तस्मै स विश्वामित्राय धीमते ।
वसिष्ठसहितो राजा स्वयमेव महात्मना ।
पाद्यमर्घ्यं च गां चैव विधिना प्रत्यवेदयत् ।
अर्चिते च ततो राजा विश्वामित्रमभाषत ।
प्राञ्जलिः प्रणतो वाक्यमिदं प्रीतमना इव । [5]

[No comment —(l 1) Ś1 D5 13 ते तस्मै D3.7 विप्राय (for तस्मै स) —For ins see below —D3 om (hapl) from the post half of l 2 to the prior half of l 4 —(l 2) Ś1 D1 3 5 7 11 13 महायशा V2 4 D13 महात्मनो (V4 °त्मने D13 °त्मना [sic]) (for महात्मना) —(l 3) V1 D5 13 अर्घं (for अर्घ्य) V3 om first च Ś1 D5 11 13 °तथा गां च V3 B2 पाद्यार्घ्यं (B1 °र्घे) चैव गां चैव (B1 चापि)

अथ हृष्टमना राजा विश्वामित्रं महामुनिम् ।
उवाच परमोदारो हृष्टस्तमभिपूजयन् ॥ ३२

यथामृतस्य संप्राप्तिर्यथा वर्षमनूदके ।
यथा सदृशदारेषु पुत्रजन्माप्रजस्य च ।
प्रनष्टस्य यथा लाभो यथा हर्षो महोदये ।
तथैवागमनं मन्ये स्वागतं ते महामुने ॥ ३३

कं च ते परमं कामं करोमि किमु हर्षितः ।
पात्रभूतोऽसि मे विप्र दिष्ट्या प्राप्तोऽसि धार्मिक ।
अद्य मे सफलं जन्म जीवितं च सुजीवितम् ॥ ३४ G. 1. 21. 20 B. 1. 18. 53 L. 1. 16. 30

(for the prior half). —(l. 4) Ś1 D1 2 5 7 11 12 ऊर्जयित्वा, D10 °* (for अर्चित च). V1 तदा (for ततो). —(l. 5) Ś1 B2 D1-3 5.7 11 12 प्रयतो (for प्रणतो). B1 D1 भूत्वा (for वाक्यम्). B1 D1 वाक्य; B2 इति (for इदं). Ñ2 D5 12 प्रीति° (for प्रीतमना). Ś1 D1-3 5 7,11,12 तदा (for स्व).]

—After l. 1, V1 ins :

543* वसिष्ठः प्रत्युवाचेदं राज्ञा(ज्ञ)नयने तदा ।

—Thereafter cont. 539* (subst. for 28-29).

32 Ś1 Ñ V B D1-3 5 7,10-13 M4 om. 32 (for M4 cf. v.l. 28). —b) D9 -मुर्ति (for-मुनिम्). —d) M3 हृष्टः; Cm g k t as in text (for हृष्टस्). D9 अभ्यपूजयत्.

33 M4 om 33 (cf. v.l 28) —a) G4 संप्राप्ते. — D7 om. (hapl.) 33b up to the prior half of 544*. D2 reads b after the prior half of 544* (read after 33cd) and cd after its post. half. —b) Ś1 D2 5 8 11,12 अवर्षके (D2 3 °नि); Cg k t as in text (for अनूदके). Ñ V B D1 10 13 यथाकाले(V2 2 °ला)सि(B2 नि)च(V2 D10 °म)र्पणं. —c) B1 यदा; D5 यथा- (sic) (for यथा). D1-3 -दारेभ्यः; D6 11,12 -नारीभ्य.(D11 °षु) (for -दारेषु). Ś1 यथेष्टधनसंपर्कः. —d) D7 repeats (erroneously) न्माप्रज. D1 °वता (for पुत्रजन्म) Ñ V B D10 13 [अ]सिकोद्दिते, D7 D8 8 °दै; D4 8 14 S (except M4) प्रदास्यते (T2 °दै); D4 11 12 °ह (for [अ]प्रजस्य च). ❀ Cg अप्रजस्य अपुत्रस्य। ❀ (Some southern MSS collated but not included in the apparatus read as in text). —After 33cd, Ś1 D1-3 5 7 11 12 ins :

544* यथेप्सितस्य संप्राप्तिरिष्टस्यागमनं यथा ।

[No comm. D7 om. the prior half (see above). D1 4 तथा (for यथा). D2 reads the post half after 33e and the prior half after 33cd. For the post. half cf. 33f (as in Ñ).]

—e) D10 प्राण° (sic). T2 प्रनष्ट *; M3 प्रवासस्य; Cm k प्रण°; Cg t as in text (for प्रनष्टस्य) T2 यदा (for यथा) V4 B1 D10 लाभम्; D1 2 7 लाभे. D6 T2 लोभो. Ck as in text (for लाभो). —f) Ś1 D1-3 5 7 12 भवेदसं (D1 2 7 °दर्शो; D5 °हार्यो [sic]) (for यथा हर्षो) Ś1 D7 D1-3 5-8 11 12 T1 G1 2 4 M1 3 Ck, t महोदय । T2 मदोदये । Cg as in text (for महोदये). Ñ V B D10 13 इष्ट(V1 मित्र, D11

[s]दृष्ट)स्यागमनं यथा. —After 33ef, Ś1 D1-3 (D2 l. 1 only) 5.7.11.12 ins. :

545* हर्षानन्दकरं मेऽद्य तथाभ्यागमनं तव ।
स्वप्ने यथार्थलाभः स्यान्मृतस्य पुनरागमः ।
महालोकनिवासश्च कस्य न प्रीतिमावहेत् ।

[No comment. —(l. 1) Ś1 यथानन्दोत्तर, D2 कर्षा° (sic), D5 11,13 °नदोत्तर (for हर्षानन्दकर). D5 यत्र (for मेऽद्य). D2 3 7 तव (for तथा). Ś1 D5 11 12 [अ]भ्यागमनात्. D1 2 7 मुने (for तव). —(l. 2) D11 स्वर्गे (for स्वप्ने). D1 transp. स्वप्ने and यथा. D5 यथा *- (for यथार्थ). D1 7 यथा महार्थलाभः स्याद् (for the prior half). D12 स्वर्गतस्य च जीविन (for the post. half). —(l. 3) D2 महाले*- (for महालोक-). D1 3 7 यद्ध; D11 न कस्य (by transp.) (for कस्य न).]

—Thereafter D1 reads l. 1 of 551* with v.l. नृणां for मम, and repeats it there. —For 33ef, Ś1 D1-3 5. 7 11 12 subst :

546* मुने तवागमस्तद्वत्सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ।

[D2 सत्यं (for सत्यम्). D5 11 यत्र (for एतद्) D11,12 ब्रवीम्यह, D12 ब्रवी* ते.]

—Thereafter Ś1 reads 550*.

On the other hand, Ñ V B D10 13 subst. for 33ef :

547* परमानन्दकं मन्ये समाद्य तव दर्शनम् ।

[D13 मनसा (for परमा-). V1 च (for [अ]द्य)]

—Thereafter B2 reads l. 1 of 551*.

34 M4 om 34a-d (cf. v.l 28). —a) D4 Ck किं च, M3 * *, Cm g t as in text (for कं च). —b) T1 °तं; M1 °ता (sic), M3 °र्षित ; Cm as in text (for हर्षित).

—For 34ab, Ś1 D1-3 7 subst

548* वद ते परमं कामं निस्पृहे करवाण्यहम् ।

while Ñ V B D10 13 subst

549* फलतोऽभिदधिवतः कामं किं करोमि प्रसाधि माम् ।

On the other hand, D4 11 12 subst, while Ś1 ins. after 546*

550* यथाभिलषितं कार्यं किं ते कुर्मोऽभिकांक्षितम् ।
[D11 यथ (for यथा).]

—G2 3 transp 34cd and 34ef. —c) V3 4 पात्री' (V1 °प्रे), M3 प्राप्त°; Cg k,t as in text (for पात्रभूतो). D1 1

G 1 21 18
B 1 18 54
L 1 16 28

पूर्वं राजर्षिशब्देन तपसा द्योतितप्रभः ।
ब्रह्मर्षित्वमनुप्राप्तः पूज्योऽसि बहुधा मया ॥ ३५

तदद्भुतमिदं विप्र पवित्रं परमं मम ।
शुभक्षेत्रगतश्चाहं तव संदर्शनात्प्रभो ॥ ३६

ब्रूहि यत्प्रार्थितं तुभ्यं कार्यमागमनं प्रति ।
इच्छाम्यनुगृहीतोऽहं त्वदर्थपरिवृद्धये ॥ ३७

कार्यस्य न विमर्शं च गन्तुमर्हसि कौशिक ।
कर्ता चाहमशेषेण दैवतं हि भवान्मम ॥ ३८

T3 हि (for ऽसि) Ñ1 गो, G3 ते (for से) —e) Dt D6 8 मानद, M3 धार्मिक (for धार्मिक) Ś1 Ñ V B D5 10–13 चिरस्था(V4 °स)भ्याग(V4 °*)तोऽसि (D13 स्थिति [sic]) D1–3 7 प्राप्त परमधार्मिक —Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 read 34ef (including 551*, 552*) after 555* —f) D3 तु, T3 sup lin sec m (for च) —After 34 Ś1 B3 (l 1 only, after 547*) D1–3 5 7 11 13 ins

551* गङ्गाजलाभिषेकेण यथा प्रीतिर्भवेन्मम ।
तथा त्वदागमे विप्र परमप्रीतिमानहम् ।

[No comm D1 reads l 1 after 545*, repeating it here —(l 2) D1 सत्य D6 यथा (for तथा) D11 प्र(*- (for परम) D1 °मानह D3 °मानह D3 °मा * ई (for प्रीतिमानहम्)]

while Ñ V B D10 13 M4 ins after 34 (for Ś1 D1 etc. cf v l 36)

552* त्वामिहाभ्यागतं दृष्ट्वा प्रतिपूज्य प्रणम्य च ।

[No comm V4 [अ]भ्यागत (for [अ]भ्यागत) B1 प्रतिपूज्य च (hypermetric) D13 प्रतिगृह्याभिपूज्य च (for the post half)]

On the other hand Dt D6 8 T3 M3 ins

553* यस्माद्विप्रेन्द्रसंप्राप्ता सुप्रभाता निशा मम ।
[No comm]

35 M4 om 35ab —a) D1-3 7 पूज्यो, D6 पूर्वे (for पूर्वं) —For 35ab Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst

554* त्वं हि राजर्षिकुलजस्तपोभिर्नियमैस्तथा ।

[V3 D13 त्व राजर्षिकुले जातस् (for the prior half) V3 विनयैस् (for नियमैस्)]

—c) Ñ3 B1 3 (m also as in text) D7 10 महर्षि°, D14 °त्वम् (for ब्रह्मर्षित्वम्) M3 °प्राप्य (for अनुप्राप्त) —d) D1 3 7 बहुशो, G1 3 तपसा (for बहुधा) M4 मम (for मया) Ś1 N V B D5 10 13 तस्मात्पूज्य(B3 °प्रिय)तमोऽसि (V3 °हि) मे —After 35 Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 M4 ins

555* साक्षादिव ब्रह्मणो मे तवाभ्यागमनं गतम् ।
पूतोऽस्म्यनुगृहीतश्च तवाभ्यागमनान्मुने ।

[No comm —(l 1) V3 तपोधिकं D12 साक्षादि * (for साक्षादिव) V4 ब्रह्मणो * M4 ब्राह्मणेतव् (for ब्रह्मणो मे) B3 तवाभ्या° D6 °गमनात् D12 त(*भ्या° M4 ममाभ्या° (for तवाभ्यागमन) D1 महत् D5 कृत D11 प्रभो (for गतम्) —(l 2) V4 पूतोसि B4 प्रीतोस्मि D10 यतोस्मि (for पूतोऽस्मि)

Ś1 D1–3 7 11 M4 [अ]स्मि (for च) D10 [अ]य M4 [अ]पि (for [अ]स्मि-) D11 तवाभ्या * गमन्मुने (sic) (for the post half)]

—Thereafter, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 read 34ef (cf v l 34)

36 Ñ V B D10 13 om 36 —a) Dt D6 8 अमुद्, D1 इमं, Cr m g k t as in text (for इदं) D1 एतदद्भुतं (for तदद्भुतमिदं) Ś1 D1–3 5 7 11 13 M4 Cg ब्रह्मन् (for विप्र) —b) M4 त्वन्मैत्रं (for पवित्रं) D1 Cr पावनं, Ct as in text (for परमं) D11 शुभं, T3 भुवि, Cr as in text (for मम) Cg as in text (for b) —D3 om (hapl) from तश्चाह in c up to त in the prior half of 552*. —c) D3 कुरुक्षेत्र M4 शुभे क्षेत्रे (for शुभक्षेत्र) —d) Ś1 D1 3 5 7 11 13 M4 संदर्शनेन वै (D3 च, M4 तु) —After 36, Ś1 D1–3 5 7 8 11 13 ins 552* —Thereafter D1 cont

556* धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि भाग्यवानस्मि सत्तम ।

37 a) T3 यत्, Cm g t as in text (for यत्) —b) Dt प्रति in marg —d) Dt D8 T1 G3 M3 त्वदर्थं, Cm g as in text (for त्वदर्थे) —For 37, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 8–13 subst

557* यत्कार्यं येन चार्थेन प्राप्तोऽसि मुनिपुंगव ।
कृतमित्येव तद्विद्धि मान्योऽसि सुमहर्षे मम ।

[(l 1) Ś1 तेन (for येन) V2 3 B4 D13 चार्थेन (D4 °च) (for चार्थेन) Ñ2 V4 B3 4 -पुंगव B3 D13 -सत्तम (for पुंगव) —(l 2) Ñ3 कृतम् (for कृतम्) V3 सर्वमेवकृत विद्ध (for the prior half) Ś1 D1 2 3 5 7 8 11 13 मान्योऽसि हि V3 B1 °सि त्वं D3 मा मान्योसि D13 मान्योस्यसु (sic) (for मा येऽसि सु)]

38 a) T3 च (for न) Ś1 Ñ V B D1–3 5 6 7 8 10 12 13 स्व(V2 4 सु)कार्यं हि (Ś1 D2 3 5 7 13 °कार्येण D10 °कार्यस्य) विसृज्य (Ś1 D6 10 °सर्गं D2 7 8 °मर्शं, D3 °म *) स्व D11 स्वकार्यंचाविशिष्यस्य (sic) T3 न मा कार्यविमर्शेन —b) Ś1 D1–3 5 7 9 13 M4 Cl कर्तुम्, Ñ V B D10 11 13 वक्तुम् (for गन्तुम्) B4 कौशिक Dt D6 8 सुव्रत, D2 शौनक (for कौशिक) —After 38cd Ś1 Ñ V B D1–13 ins

558* भगवद्वासस्थैव मे त्वामद्य प्रति विद्यते ।

[No comm V1 °देवस् D13 नास्त्य° (for नास्त्यदेव) V1 दे B4 च (for वे) —D9 om from the post half up to 38c V3–4 B4 D13 प्रतिपद्य(D13 °पेद्य)ते (V3 °पं V4 °दि) (for प्रति विद्यते) Ś1 D5 11 13 तव प्रति हि° (for the post half)]

इति हृदयसुखं निशम्य वाक्यं
श्रुतिसुखमात्मवता विनीतमुक्तम् ।
प्रथितगुणयशा गुणैर्विशिष्टः
परमऋषिः परमं जगाम हर्षम् ॥ ३९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

१८

तच्छ्रुत्वा राजसिंहस्य वाक्यमद्भुतविस्तरम् ।
हृष्टरोमा महातेजा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ १
सदृशं राजशार्दूल तवैतद्भुवि नान्यतः ।
महावंशप्रसूतस्य वसिष्ठव्यपदेशिनः ॥ २
यत्तु मे हृद्गतं वाक्यं तस्य कार्यस्य निश्चयम् ।
कुरुष्व राजशार्दूल भव सत्यप्रतिश्रवः ॥ ३ G 1. 22 3 B 1. 19. 3 L 1. 17 3

—Ś1 Ñ V B D5 10–13 om. 38c–39. D2 om. 38c. D13 om. 38c except वर्ता. —d) D3 7 भगवन्मम (for हि भवान्मम). —After 38, Dt D4 6 8 14 S ins. :

559* मम चायमनुप्राप्तो महानभ्युदयो द्विज ।
तवागमनजः कृत्स्नो धर्मश्चानुत्तमो मम ।

[For ins see below. —(l. 2) G1 M1 [आ]गमजं, Dt D6 8 द्विज, G2 M3 [ज]त्स्न (M3 °भ्र), M2 damaged (for मम).]

—After l. 1, D3 ins. :

560* अश्वमेधफलं जन्म जीवितं च सुजीवितम् ।
[cf. 31 ef]

39 a) Ñ V B D9 10 13 हृद्(Ñ1 °दद्‌ ditto)म(V1 2 D9 °मि)तिमधुरं; Cg k.t as in text (for इति हृदयसुखं). D11 नि * * * * (for निशम्य वाक्यं). Ś1 D1–3 6 7 11 12 इति हृदयमनोनुग(D7 °नुगतं; D13 °गत) वद्धा वै. —b) V श्रामि· श्रुत्सम् (for श्रुतिसुखम्). V1 D9 मा मवतो (D9 °तो); Cg t as in text (for °वता) V3 B3 4 D10 युक्तं (for उक्तम्) Ś1 D1–3 6 7 11 12 नरपतिनाभिहितं(D5 °*) वचो निशम्य —c) V1 गुणयशो· Ś1 D1–3 6 7 9 11–13 ततो महर्षिर् (D11 शुभमां [sic]); Ñ V B D10 M4 गुणै(B3 तनै [sic])र्विशिष्टो (B1 m. also र्विशिष्टै); Cm g k. as in text (for गुणैर्विशिष्ट). —d) Ñ V B D10 13 मुनिवृषभः (V1 °र्ष); T1 2 M3 3 परमर्षिः (submetric), M1 °मुनि ; Cg k t as in text (for परमऋषिः). V1 B1 पर (for परमं) Ś1 D1–3 6 7 9 11 सुदितमना वि(D9 °मि)जगाद् मे (D7 तन्ने hypermetric) मंत्रं. —D11 reads 39 twice (second time as in Ś1)

Colophon. —*Kāṇḍa name* Ñ2 D1 10 11 om V (V1 before रामायणे) B D11 वाल्मी°; D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* ; Ś1 Ñ V B D1–3 6 7 9–12 विश्वामित्र(Ñ2 B1 D10 11 °त्रः D1 बालचरित्रे विश्वामित्राभ्यागमनं D12 कौशिका D5 °मित्रागमनं D9 °आगमनं)गमनं (D13 6 12 °नः) —*Sarga* no. (figures, words or both) : Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 13 om. both. Ñ2 B2 3 D1–11 21. V2 23; V3 20; D1.7 16, S अष्टादशः; Dt D1.6 8 14 अष्टादशः 18. D13 -कांडे -मित्रा-नाम. (dash indicates lacuna). —After colophon, G1 2 4 conclude with श्रीरामाय नमः; G3 श्रीमते रामानुजाय नमः; M1 श्री----मः.

18

1 T1 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः. —a) M3 तं (for तच्). Ś1 D5 12 नर° (for राजसिंहस्य). —b) D3 महद् (for वाक्यम्). D13 वाक्य * ञ्जुत-. D1–3 G3 -विक्रमं; D7 -दर्शनं; Cm g k t as in text (for -विस्तरम्). —c) D13 दृष्ट°; G3 °रोम ; Cg as in text (for हृष्टरोमा). V1 °राजे (for महातेजा). Ś1 repeats 1cd in place of 3cd. —d) Ñ2 स्व°; M1 * * षत (for ऽभ्यभाषत)

☞ Ñ V B D9 13 substitute a parallel version for st 2-20 which is given at the end of 20.

2 b) Dt D1.3 6–8 Ct तवैव; D5 तथैतद् , D13 तव सद् ; M1 त्वय्येतत् (for तवैतद्) ※ Cm एतत्त्वय्येव सदृशम् ; Ck तवैतद्युक्तरूपं वचनं सदृशम् ※ D2 मान्यत ; D4 Cg नान्यथा, Cm k t as in text (for नान्यतः) —c) D4 °वृष ; Cm k t as in text (for महावंश) T2 -प्रभूतस्य. —d) Ś1 D1–3 5 7 11 12 धर्मिष्ठस्यापवर्तिन (D5 °नी· [sic]), T2 वसिष्ठ-स्योपदेशिन , Ck as in text

3 Cf 1 1 2 and 20 —a) D1 च (for तु) D11 हृदयं (for हृद्गतं) Ś1 D5 13 T3 Cg कार्यं, Ck as in text (for वाक्यं) Ś1 om 3cd repeating 1cd in its place —b) D1 M1 वाक्यस्य; T2 कार्यं; Cm k t as in text (for कार्यस्य) D1–3 5 7 11 12 मम कार्यं(D5 12 वाक्य सत्य) विनिश्चयं —c) D1–3 7 कुरु त्वं; Cg k t as in text (for कुरुष्व) D1.11 नर°; D12 (after corr see ##, as in text) भर°; T1 M1 नृप° (for राजशार्दूल) —d) Cg k प्रतिश्रवः

G 1 21 4
B 1 19 4
L 1 17 4 अहं नियममातिष्ठे सिद्ध्यर्थं पुरुषर्षभ ।
तस्य विघ्नकरौ द्वौ तु राक्षसौ कामरूपिणौ ॥ ४
व्रते मे बहुशश्चीर्णे समाप्त्यां राक्षसाविमौ ।
मारीचश्च सुबाहुश्च वीर्यवन्तौ सुशिक्षितौ ।
तौ मांसरुधिरौघेण वेदिं तामभ्यवर्षताम् ॥ ५
अवधूते तथाभूते तस्मिन्नियमनिश्चये ।
कृतश्रमो निरुत्साहस्तस्माद्देशादपाक्रमे ॥ ६
न च मे क्रोधमुत्स्रष्टुं बुद्धिर्भवति पार्थिव ।
तथाभूता हि सा चर्या न शापस्तत्र मुच्यते ॥ ७
स्वपुत्रं राजशार्दूल रामं सत्यपराक्रमम् ।
काकपक्षधरं शूरं ज्येष्ठं मे दातुमर्हसि ॥ ८
शक्तो ह्येष मया गुप्तो दिव्येन स्वेन तेजसा ।
राक्षसा ये विकर्तारस्तेषामपि विनाशने ॥ ९
श्रेयश्चास्मै प्रदास्यामि बहुरूपं न संशयः ।
त्रयाणामपि लोकानां येन ख्यातिं गमिष्यति ॥ १०

(as in text) Ś1 D1-3 5 7 11 12 धर्मं समनुपालय (D1 °पन् ; D11 °यं) Ct as in text (for ^d)

4 Cf v l 2 and 20 —^a) Ś1 D5 11 12 हि यज्ञ, Cg k t as in text (for नियमम्) Ś1 D5 11 12 M4 भातिष्ठ, Cm g k t as in text (for मातिष्ठे) —^b) Dt D4 8 सिध्यर्थं, D1 सिध्यर्थे, Cg t as in text (for सिद्ध्यर्थं) D3 7 कंचित्काले नृपोत्तम —After 4^ab, D11 ins l 6 of 566* —^c) D11 त* (for तस्य) Ś1 D1-3 5 7 11 12 मे, M4 om (for तु) —^d) T2 reads sup lin sec m तौ in राक्षसौ M3 कामरूपि*

5 Cf v l 2 and 20 Ś1 D5 12 om 5^ab G2 M1 read 5^ab after 5^ef. M3 transp 5^ab and 5^cd —^a) Dt D6 8 T1 2 Ct °तु, G1 3 व्रत (sic) मे, G2 व्रतं मे, M4 व्रतेन, Ck as in text (for व्रते मे) T1 G1 शीर्णे, G3 सीर्णे, Cg k t as in text (for चीर्णे) D1-3 7 बहुशो विततो (D3 7 विदिते, D2 विद्दते)तस्मिन् —^b) D1-3 7 समाप्तो, D2 समाप्तौ, G1 3 समाप्तौ, M3 समाप्ते, Ck t as in text (for समाप्त्या) D1-3 7 M4 °धर्मौ, D2 °कुभौ (for राक्षसाविमौ) —For 5^ab D11 subst l 7 of 566*, and reads before 4^cd D1 3 7 9 14 G2 M3 om T1 reads inf lin 5^cd —^d) Ś1 D5 11 12 तस्मिंस्तौ राक्षसा(Ś1 पुरुषा)धर्मौ, D4 6 T2 यज्ञविघ्नकरौ तु तौ (D4 with hiatus उभौ) —After 5^cd, T2 M3 ins

561* पौलस्त्यराक्षसेन्द्रेण सदृशौ घोररूपिणौ ।

[No comment —M3 राक्षसौ (for पौलस्त्य)]

—^e) D4 स (for तौ) —^f) D4 T2 वेदिकाम्, D9 वेदीं तास् (for वेदिं ताम्) —For 5^ef Ś1 D1-3 5 7 11 12 subst

562* तामभ्यकिरतां वेदिं मांसेन रुधिरेण च ।

[Ś1 ताम्भेव° D2 तामेव° D3 7 तावका° (for तावभ्यकिरतां) D11 वेदीं (for वेदिं)]

6 Cf v l 2 and 20 —^a) Ś1 अथ°, D3 अवध्येते (sic) (for अवधूते) D2 °पूते (for तथाभूते) —^b) D7 नि*म (for नियम) Ś1 D1-3 5 12 विस्तरे, Cm g t as in text Ck निश्चिते (for निश्चये) —For 6^ab D11 subst l 9 of 566* —^c) D1-3 7 व्यर्थं, M3 क्रतु (for कृत) G2 निरुत्साह, M4 निराहारस् (for निरुत्साहस्) —^d) Ś1 D1-3 5 7 11 12 अ(Ś1 उ)पा(D2 before corr पदा)क्रमे, D1 5 °क्रमा(D2 °म)त्, T2 G1 4 M4 अप°, Cm g k t as in text (for अपाक्रमे)

7 Cf v l 2 and 20 —^a) D11 तव (for न च) D11 G1 M3 °मुत्सृष्टं, M3 क्रो**त्स्रष्टुं Ck t as in text (for क्रोधमुत्स्रष्टुं) Ś1 न च कोपं समुत्स्रष्टुं, D2 न चकाम तदुत्स्रष्टुं —^b) D7 पार्थिवे, M3 reads inf lin sec m (for पार्थिव) —^c) M4 दीक्षा (for चर्या) Ś1 D1-3 5 7 11 12 तथाभूते हि तत्कर्म, Cg k as in text (for ^c) —^d) D9 reads 7^d in marg Ś1 D5 11 12 कोप(D5 °*)स् (for शापस्) Ś1 D1 3 5-7 11 12 तस्य(D5 °त्र as in text) विद्यते, Cg as in text (for तत्र मुच्यते) ※ Ck तत्र तस्यां चर्यायां शापो न विमुच्यते न क्रियते । ※ —After 7 Ś1 D1-3 5 7 11 12 ins l 12 14 of 566*

8 Cf v l 2 and 20 —^a) D1 सुपुत्र, D2 3 सपुत्र, D11 त्वं पुत्र, Cg k t as in text (for स्वपुत्र) —^c) Ś1 Dt D4 6 8 12 वीर (for शूर) —^d) D9 श्रेष्ठं (for ज्येष्ठं) Ś1 D1-3 5 7 9 12 त्वं, D11 त (for मे)

9 Cf v l 2 and 20 —^a) D2 11 शक्तो°, D9 शक्तोति (for शक्तो हि) D9 [ए]ष्य (for [ए]ष) —^b) D2 दैतेन° (sic) D3 दिव्येनास्त्रेण, M4 सहजेन च (for दिव्येन स्वेन) —^c) Ś1 D1 3 5 11 रक्षसा, D2 3 7 राक्षसा (for राक्षसा) Ś1 अपि°, D1 3 5 11 येपि°, D3 7 येपि नेतारस्, D12 M4 ये ए°, G2 3 M1 3 विघ्नकर्तारो, all comm as in text (for ये विकर्तारस्) —^d) G3 M1 ये तेषां च, Cm k t as in text (for तेषामपि) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 विनिग्रहे (Ś1 °ह), Ck t as in text (for विनाशने)

10 Cf v l 2 and 20 —^a) D1 gloss (m) अस्त्रदान लक्षण श्रेय (for श्रेयश्) Ś1 D1 5 9 11 12 प्रद(D11 °य)स्यामि G1 3 M3 प्रयच्छामि, Ct as in text (for प्रदास्यामि) —^b) M3 **रूप (for बहुरूप) Ś1 अनलवाय, D1-3 5 11 12 अनलसार, D7 अमनस्वद (sic) (for न संशय) —^d) Ś1 D5 12 °रामो, D1 °राजा (marg येनासलो also) D2 5 9 येनाजेयो, D7 जेतालेयो, D11 तेना**, G1 M3 पुनं°, M4 °ख्यातो, Cg t as in text (for येन ख्यातिं) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 M4 प्रविष्यति (for गमिष्यति)

न च तौ राममासाद्य शक्तौ स्थातुं कथंचन ।
न च तौ राघवादन्यो हन्तुमुत्सहते पुमान् ॥ ११
वीर्योत्सिक्तौ हि तौ पापौ कालपाशवशं गतौ ।
रामस्य राजशार्दूल न पर्याप्तौ महात्मनः ॥ १२
न च पुत्रकृतं स्नेहं कर्तुमर्हसि पार्थिव ।
अहं ते प्रतिजानामि हतौ तौ विद्धि राक्षसौ ॥ १३
अहं वेद्मि महात्मानं रामं सत्यपराक्रमम् ।
वसिष्ठोऽपि महातेजा ये चेमे तपसि स्थिताः ॥ १४
यदि ते धर्मलाभं च यशश्च परमं भुवि ।
स्थिरमिच्छसि राजेन्द्र रामं मे दातुमर्हसि ॥ १५
यद्यभ्यनुज्ञां काकुत्स्थ ददते तव मन्त्रिणः ।
वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे ततो रामं विसर्जय ॥ १६
अभिप्रेतमसंसक्तमात्मजं दातुमर्हसि ।
दशरात्रं हि यज्ञस्य रामं राजीवलोचनम् ॥ १७

G 1. 22. 17
B. 1. 19. 18
L. 1. 17. 17

11 Cf. v.l. 2 and 20.—ᵃ) Ś1 D2.3.5.7.9.12 ते (for तौ). T2 (*sup. lin. sec. m.* also as in text) चेमौ (for च तौ). D7 राम * साद्य.—ᵇ) Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 M4 स्थातुं शक्ताः (D1.11 M4 °क्तौ by transp.) (for शक्तौ स्थातुं).—ᶜ) M4 om. न. G2 M1 हि (for च). Ś1 D6.12 तेषां च रामादन्यो वै; D1–3.7.9 तेषां च(D3 वै)नान्यः काकुत्स्थाद् (D3 °त्स्थ), D11 तयोश्च रामादन्यो वै.—ᵈ) Ś1 D1 (m. within brackets gloss हंतुं चैतान्)–3.5.7.9.11.12 योद्धुम्; Ck as in text (for हन्तुम्).

12 Cf. v.l. 2 and 20.—ᵃ) Cm g वीर्योत्सिक्तौ (as in text). T3 पापौ (for पापौ). Ś1 D2.3.5.7.9.12 वीर्योत्सिक्ता हि ते (Ś1 त्वे; D3 तौ[sic]) पापा.—ᵇ) Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 कालदण्डोपमा (Ś1 D3.12 °दसमा, D1 °दोपमौ, D11 °दसमौ) रणे (Ś1 त्रये), M3 वज्रां कोटिमपि प्रभो; Cg as in text (for ᵇ).—ᶜ) G1.3 मर°; M3 लोकरामस्य (for राजशार्दूल).—ᵈ) T3 पर्याप्तौ (for पर्याप्तौ). D4 रणाजिरे (for महात्मनः). Ś1 D1.3.5.7.9.12 न सहिष्यंति (D1 °ष्यत.) सायकान्, D2 सहिष्यति च सायकान्, D11 सहिष्येते न सायकान्.

13 Cf. v.l. 2 and 20.—ᵃ) D7 [ब]ब (for च). Ś1 Dt D5.6 G2 M1 Ck.t °गते, Cm g as in text (for पुत्रकृतं).—ᵇ) G1 °मर्हय। M3 क * * र्हसि (for कर्तुमर्हसि).—After 13ᵃᵇ, M3 ins.:

563* दशरात्रस्तु यज्ञश्च वसिष्ठासेण राक्षसौ ।
हन्तव्यौ विघ्नकर्तारौ मम यज्ञस्य वैरिणौ ।

[No comm.]

—ᵈ) Cm g t हतौ (as in text). D6 missing तौ. Ś1 D3.11.12 हंतारो राक्षसानणो, D1–3.7.9 हतांस्तान्विद्धि राक्षसान्.

14 Cf. v.l. 2 and 20.—ᵃ) Ś1 D1.3.5.7 G1 M1 वेद; D3 ते वेद (hypermetric), Cm g k as in text (for वेद्मि). T1 महामहा(ditto.)त्मानं.—ᵇ) Ś1 D1–3.5.7.11.12 M4 राजीवलोचनं; Cg as in text (for सत्यपराक्रमम्).—ᶜ) Ś1 D1.2.3.5.7.9.11.12 °ष्ठश्च, D3 °ष्ठस्य; D4 °ष्ठो हि; Cg t as in text (for वसिष्ठोऽपि). D12 महोतेजा (sic) (for महातेजा).—ᵈ) Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 [म]न्ये, D4 [इ]हः T3 मे, Cg as in text (for [इ]मे). D3 त * सि (for तपसि). D1 (marg.) योय यद्दल पुव च also = the post. half of l. 28 of 566*.—For 14ᶜᵈ, M4 subst. l. 28 of 566*.

15 Cf. v.l. 2 and 20.—ᵃ) Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 -लोभ(D9 °प)द्र; D4 T3 G1.3 M3.4 -लाभद्र; Cg k t as in text (for -लाभं). Dt D6.8 तु (for च).—ᵇ) Ś1 D1.5.12 मनश्च (for यशश्च). Ś1 D1–3.5.7.9.11 मत्त(Ś1 D6.7 यश)ति स्थितः D12 पश्यसि स्थिरं (sic) (for परमं भुवि).—Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 M4 om. 15ᶜᵈ.—ᶜ) D1 T3 (after corr. *inf. lin. sec. m.* as in text) G1–3 Cg स्थिरतम्, Ck स्थिरमिम्, Ct as in text (for स्थिरम्). M3 इच्छामि, Ck.t as in text (for इच्छसि).

16 Cf. v.l. 2 and 20. Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 M4 transp. 16 and 17. M3 reads 16 after 18. D11 (*sec. m.*) reads 16ᵃ–17ᵇ in marg.—ᵃ) D3.7 यदा (for यदि). D4 Cg ह्यनुज्ञां, T2 (*sup. lin. sec. m.* also as in text) G3.4 M1.3 Ck [अ]भ्यनुज्ञां, Ct as in text (for [अ]भ्यनुज्ञां). D2 repeats का wrongly. T3.4 राजेंद्र (for काकुत्स्थ).—ᵇ) Ś1 D1.5.11.12 वदंति, D9 ददाति, M3 कुर्वीत, Cm as in text (for ददते). D3 ददंति ते च रावण (sic).—For 16ᵃᵇ, M4 subst. l. 33 of 566*.—ᶜ) M4 रामं (for सर्वे).—ᵈ) D4 राघवं मे (for ततो रामं). M4 ततो मे दातुमर्हसि.

17 Cf. v.l. 2 and 20. Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 M4 transp. 16 and 17. D11 reads 17ᵃᵇ in marg.—ᵃ) Ś1 D6.11.12 महाबाहुम्; Dt (gloss in marg. अनुयात्र विना एकाकिनमित्यर्थः)–3.9 (after corr., as in text) G1 असंयुक्तम् (D4 °क्त), all comm. as in text (for असंसक्तम्). D7 अभिप्रेतसमायुक्तम्.—ᵇ) D3 स्वात्मानं, D12 माहात्मानं (sic), T3 रामं मे, Cg as in text (for आत्मजं). Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 सोढुम्; Ck as in text (for दातुम्).—ᶜ) Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 °रात्रेण, M3 द * * त्रं°; Cr k as in text (for दशरात्रं हि). D1–3.7 यज्ञं स; Cg k.t as in text (for यज्ञस्य).—ᵈ) Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 वधिष्यन् (Ś1 D5.12 पिशान्; D11 विधौ) रामेण राक्षसः (D11 °सौ).—For 17ᶜᵈ, M4 subst. l. 31 and cont. l. 32 of 566*.—After 17, Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 ins. l. 2 of 563* with all nominative duals changed into plurals (except in D12) and Ś1 D6.11.12 राजशार्दूल (for विघ्नकर्तारौ).

G 1 22 19
B 1 19 18
L 1 17 19

नात्येति कालो यज्ञस्य यथायं मम राघव ।
तथा कुरुष्व भद्रं ते मा च शोके मनः कृथाः ॥ १८

इत्येवमुक्त्वा धर्मात्मा धर्मार्थसहितं वचः ।
विरराम महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ १९

इति हृदयमनोविदारणं
मुनिवचनं तदतीव शुश्रुवान् ।
नरपतिरभवद्भयं महद्
व्यथितमनाः प्रचचाल चासनात् ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टादशः सर्गः ॥ १८ ॥

18 Cf v l 2 and 20 —a) D3 नान्येति, D4 अत्येति (for नात्येति) D5 काले (sic) (for कालो) Ś1 D1–3 5.6 11 M4 कालज्ञ, D7 कालस्य, D11 कालज्ञै (sic) Cg k t as in text (for यज्ञस्य) —b) Ś1 D5 11 यथा मे, D1 यथार्थं (sic), Cg k t as in text (for यथाय) Ś1 D5 11 बहु (for मम) M4 यथा यज्ञस्य मेनघ —c) D2 कुरुष्व, M1 [आ]शु कुरु (for कुरुष्व) G1 3 राजेंद्र (for भद्रं ते) —d) D4 [अ]पि (for च) —After 18 M4 reads 16

19 Cf v l 2 and 20 —b) D3 धर्मात्म (for धर्मार्थ) —c) M4 विर ** (for विरराम) —d) Dt D6 8 °मति, G1.3 M4 °मुनि (for महामुनि) —After 19 Dt D4 8 9 11 S Cg k t ins

564* स तं निशम्य राजेन्द्रो विश्वामित्रवचः शुभम् ।
शोकेन महताविष्टश्चचाल च मुमोह च ।
लब्धसंज्ञस्ततोत्थाय व्यषीदत भयान्वित ।

[Ck comm on l 3 only —(l 1) Ct does not comment on l 1 T3 सर्वे (for स तं) —(l 2) D4 9 11 S Cg शोकमस्थानमतीव (for the prior half) D4 9 11 S Cg om from the post half of l 2 up to the prior half of l 3 —(l 3) D9 T3 विषीदत (T2 °दत) T3 व्यषीदत Cg (as above) (for व्यषीदत) M4 विषसाद च तत्वत (for the post half)]

20 a) D4 8 (changing the metre) इति स (for इति) —b) G1 तदि * व (for तदतीव) D1–3 7 M4 स तथा (D1 तमथो, M4 च तथा) विशुश्रुवान् —c) Dt D1–4 6–9 T2 3 G1 M4 [अ]भवन् (for [अ]भवद्) D14 G3 M2 महात्मा Cr m gp as in text (for महद्) Dt D4 6 8 11 T3 महान् (D11 ततो) महात्मा, D1 7 * * मना, D2 3 T3 G1 M4 महामना (for भयं महद्) M3 (after corr inf lin sec m as in M2) नरपतिरभवन्महान्महात्मा —d) D1–3 7 9 °मति all comm as in text (for व्यथितमना) D3 प्र * चाल (for प्रचचाल) D3 7 तथासनात्, D9 16 T3 (before corr sec m as in text) 3 G1 शासनात्, Ck t as in text (for चासनात्) ※ Cg अतीव अत्यर्थं । व्यथितमना । महान् कुलेन महान् । विचचाल मुमूर्छेत्यर्थ । महदिति पाठे महदत्यर्थं व्यथितमना अतीव विदारणमिति सबन्ध, Ct महाज्ञरपति सार्वभौम इति भावत् । महात्मा महाबुद्धि व्यथितमना मूर्छितचित्त अभवत् । अवस्थानुसारेण आसनाच्चचाल च .. .. । ※ —For 20 D11 subst l 37–38 of 566* —For 20 Ś1 D5 11 subst , while D13 ins after l 40 of 566*

565* इत्येवमुक्त्वा विरते मुनीन्द्रे
जगाद भूयो रघुवंशकेतु ।
यस्य स्थले दन्तमयूखजालैः
हारावलीरस्पृशिव प्रकुर्वन् ।

[(l 3) Ś1 D5 11 वक्षःस्थले —(l 4) Ś1 D5 हारवली]

—For 2–20 Ñ V B D13 15 subst

566* (2ab) सदृश राजशार्दूल त्वयैतद्वाक्यमीरितम् ।
(2cd) सोरे वशेऽभिजातेन वसिष्ठवशवर्तिना ।
(3ab) यत्तु मेऽभिमत कामस्तच्च प्राप्तुमभीप्सित ।
(3cd) यदुद्दिश्यागतश्चास्मि कार्यं तच्छृणुतामिति ।
(4ab) यज्ञसिद्धिकर किंचिद्वास्थितोऽस्मि महद्व्रतम् ।
न शोद्धव्य मया तत्र कस्यचित्तु वि भूपते ।
(5ab) व्रते चाप्यसमाप्ते मे यज्ञघ्नौ राक्षसाधमौ ।
(5cd) वेदीमभ्येत्य तरसा रुधिरेणाभ्यवर्षताम् ।
(6ab) अभिभूतोऽसकृत्ताभ्यामह नियमनिश्चित ।
(6cd) अपक्रम्याश्रमात्तस्माद्द्रष्टु त्वामभ्युपागत ।
(7ab) न हि मे क्रोधमुत्स्रष्टुं क्षमं तत्र कथंचन ।
(7cd) ईदृशी यज्ञदीक्षासौ मम तस्मिन्महाक्रतौ ।
त्वत्प्रसादादविघ्नेन प्राप्नुयेयं क्रियाफलम् ।
त्रातुमर्हसि मामार्तं शरणार्थिनमागतम् ।
(8ab) तयोस्तु प्रतिषेद्धार रामं सत्यपराक्रमम् ।
(8cd) दातुमर्हसि मे तत्र रक्षार्थममितौजसम् ।
(9ab) शक्तो ह्येष मया गुप्त सहजेन च तेजसा ।
(9cd) निहन्तु समरश्लाघी सहायमपि रक्षसाम् ।
(10ab) विधे चास्मै प्रयच्छामि तेनोबलसमन्विते ।
(10cd) त्रयाणामपि लोकाना येनाजेयो भविष्यति ।
(11ab) न च तौ राममासाद्य शक्तौ स्थातु नराशनौ ।
(11cd) हन्तुं चैतौ न काकुत्स्थादन्य उत्सहते पुमान् ।
(12ab) तौ तु वीर्यबलोन्मत्तौ कालकल्पौ दुरासदौ ।
(12cd) रामास्त्रबलनिर्दग्धौ शयिष्येते हतौ युधि ।
(13ab) घृणेन चैव त्वया कार्या रामं प्रति कथंचन ।
(13cd) अह ते प्रतिजानामि पतितौ विद्धि राक्षसौ ।
(14ab) वेद्म्यमोघबलं राममहं सत्यपराक्रमम् ।
(14cd) वसिष्ठश्चापि वेदैनं योऽयं पद्मज एव च ।
(15ab) यदि धर्मयशोलाभमभिवाञ्छसि पार्थिव ।
(15cd) ततो राम प्रयच्छैकं यदि वा श्रद्दधासि मे ।
(17cd) दशरात्रेण मे यज्ञो भविता यत्र राक्षसौ ।
हन्तव्यौ तव पुत्रेण रामेणाद्भुतकर्मणा ।
(16ab) यदि मेऽप्यनुजानन्ति गुरवस्ते नराधिप ।
(16cd) वसिष्ठप्रमुखा सर्वे ततो रामं विसर्जय ।
(18ab) नात्येति काल कालज्ञ यथा यज्ञस्य मेऽनघ ।

(18^cd) तथास्तु कुरु भद्रं ते शङ्किष्ट मा च पार्थिव ।

20 इति हृदयविदारणीं तदानीं
मुनिवचनं तदयो स पुत्रगात् ।
नरपतिरभवत्ततो महात्मा
व्यथितमनाः प्रचचाल चासनात् ।

[Though Ś1 D1 2 5 7 9 11 12 M4 are not included in the subst group their variants are given here along with others as some lines of the subst group occur in them as ins or subst —(l 1) V1 ईदृ (for स्तुत) B4 इति (for ईरितम्) —(l 2) Ñ2 V2 D12 मैत्रस्य (V2 °त्रे) V1 B3 (m also as above) मैत्रवे B1 (m also) सूर्यवंशे (for सौर वंशे) V1 शे is repeated wrongly in अभिवादन V2 °स्य B1 *ज्ञ (for °नाज) —(l 3) V1 तौ (for तु) D12 [s]मिहित (for [s]भिमत) V4 प्राप्स्य B1 प्राप्त (for प्राप्नुम्) V2 °धित B2 इच्छित्वा (for अभीप्सित) —(l 4) V1 तद् (for पद) V1 2 भूपताम् B4 भूदेवाम् (for भूपानाम्) D11 मम (for इति) —(l 5) V4 मा *शासि (for शासि पनोऽपि) V1 महाद्रुम V4 महद्रुम, B4 D12 महारत (for महद्धम) V2 आशित्वा महद्धनं (for the post half) —After 4^cd D11 ins l 6 —(l 6) V1 कन्द * (for कन्दस्य) V2 तथा D11 भवेत् (for यथा) V2 मूर्ति° V2 °मूर्ति D12 देव° D12 दीक्षितव वै (for मुनि मूर्ते) —For 5^cd, D11 subst l 7 —(l 7) D12 यत्ते (for मत) D10 नैव (for चापि) D12 समासे (for [अ]समाते) V1 वै (for मे] D11 पालयाभ्येनौ (for लक्ष्मणपरनौ) —(l 8) V2 पालय (for वेष्ट्रिक) B4 कल्पे * (for कल्पस्य) B1 [अ]प्य° (for [अ]स्य वर्तताम्) —For 6^cd D12 subst l 9 —(l 9) D11 तथा (for °स्तुत्) V1 तावद् D12 ता * (for ताम्याम्) D11 नमित्र (for भद्रं) V1 *किम V2 °नामिन V3 B1 °मित्र D11 शिल्पे (for °वर्ति) D12 नियमसाधित —(l 10) V2 D13 11 यस्ता° B3 त्र° (for यज्ञस्य) V2 V3 B4 D12 मन्नु (D10 मत्तु) न्नगर V1 म *° D12 मत्तु° (sic) (for मन्तुसंक्ल°) —(l 11) V2 न दि मध समुपस्थ (for the prior half) V2 B1 दमन् (for धुने) B4 न किया (for वर्धन) —After 7 Ś1 D1-2 5 7 9 11 12 ins l 12 14 —(l 12) V2 हृष्यति (for हृष्टि) Ś1 D1 2 5 7 11 °द्युत D1 °ह्यत D11 °द्युत (for °द्युत °देशु°) V1 V D12 तत् D1 (D2)नमिनद् (for नमिनद्) D11 स्ना° (sic) (for महस्त्री) —(l 13) D11 तद्दृश्य * ष (for सम्पन्नाद्) D1 नच गु D12 मज्जते हि (for मम्बेधे) —(l 14) D12 नातुम् (for मातुम्) Ś1 D1 2 5 (for ताम्) Ś1 Ñ2 B1 (m also as above) D1 10 11 दत्तन्तद् (for दत्तमित्यम्) —(l 15) Ñ1 V1 2 4 B1 4 न(V1 ता)दीर्ण (l 7 8 9) V2 B1 °र्णे (for प्रणिवृतः) V1 तुष V1 °नपरे (for सम्पादनम्) —(l 16) B1 दिक् (for तत्) —(l 17) V1 (2 मि (for हि) V2 सदा (for सदा गुरु) V2 3 धनु (for मेधनु) —(l 18) V1 दिवं (for दिव्यं) V2 मतः (for मतर) V2 दम्पत्य (for दम्पत्य) —(l 19) Ñ2 V1 B2 (m also as above) D10 प्रणाशानि (for प्रणष्टानि) —(l 20) V1 D10 °स्यवे V2 अत्यन्तो V2 येन पुत्रो (sic), B2 धान्यां मेने D12 स्वायें यो (for येनाप्येयो) —(l 22) B2 (m also) टेशु (for इन्तुं) Ñ2 च तौ V1 B1 धनो V2 एनौ V4 तौ वै (for येनौ) D12 हेर्ता च नन्त्व भावुकसद् (for the prior half of 11^c in D7) D12 धेनुम् (for धाय) V2 तमहते (for उत्सहत) —(l 23) D12 च (for तु) V2 दुराम ते (sic) (for दुरात्मे) —(l 24) V1 निर्भै * (for निर्भयौ) V1 इनोपाधि (sic) (for इनौ युधि) —(l 25) V1 मित्र° V2 मीतिने ये V2 मित्रतेष B2 °येर (for मीनं येर) V2 वनवल (for वचन) —(l 26) V1 2 B1 2 (B2 m also as above) तौ (for तं) —(l 27) V2 येषमेव (for येषमेव) —For 14^cd M4 subst l 28 —(l 29) V2 B4 धनं (for धनं) D12 पार्थ (for पार्थिव) —(l 30) B2 [प]ने (for [प]के) V2 न (for वा) Ñ1 *दयासि° V1 *न्यासि मे (sic) V1 [अ]क्तयासि° V4 अद्यस ** B4 °ये (for अद्यासि म) —For ins. see below —For 17^cd M4 subst l 31 —(l 31) V1 दत्तात च (for दत्तातन्त) V1 D12 transp मे and च्यो —M4 ins l 32 after 17 —(l 32) V2 यो (for तर) —M4 subst. l 33 for 16^cd —(l 33) V1 4 D12 M4 [ए]मे (for मे) M4 [अ]मि (for ऽपि) V2 च (for त) V2 4 वनापित (V4 °प) (for नराधिप) —(l 34) V1 तम (for तातौ) D12 तिमर्दे (sic) (for विमर्दे) —(l 35) V2 B1 नाम्येति (for नाम्येति) V1 कालेन (for कालम्) B1 marg यथा यत in यथा कारय —(l 36) Ñ1 [आ]नु ** V2 [अ]च गुरु B1 22 गुरु (for [आ]नु गुरु) V4 भद्रत (for भद्रं ते) V1 [अ]च (for च) V2 न रोक्षिष्ट V2 B2 4 D12 मा शङ्किष्ट (by transp) V4 मा शङ्किष्ट च नाम (for the post half) —For 20 D12 subst l 37 38 —(l 37) Ñ1 V1 D1 तम V1 तु तस्य (hypermetric) V2 D12 तम वै (for तस्य ।) —(l 38) V1 तस्य ततः V2 निर्जं च V4 न तस्य B1 न तस्य तु B1 तस्य स D12 तस्य (for तस्य म) V1 मुनिवचनं स तदा निपुण्य देव V2 मुनिवचनं स यदाऽश्रु गुणात् —(l 40) V2 प्रवचाल (for प्रवचाल) B1 चचाल B1 चचाल (with hiatus) (for चासनात्) —After l 40 D12 ins 565*] —After l 30 B1 ins.

5 * [illegible]

Colophon —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 D1 10 om V1 B1 D12 आदिकाण्ड D1 बालकाण्डम् —*Sarga name* Ś1 V1 B1 D1 10 12 विश्वामित्रवाक्यं (V1 °त्र गमने) D12 [illegible] वाक्यं D1 विश्वामित्रवाक्यं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D12 D10 12 om. Ś1 B1 2 D10 12 V1 24 V2 22 D1 17 D1 महासर्गः D12 T1 G1 2 M1 ... T2 ... G1 M1 4 एकोनविंशतिः (M1 4 °र्गः) D1 ... 19 D1 4 ... 19 D1 ... (dash indicates lacuna)

G. 1 23, 1
B. 1 20 1
L. 1. 18 1

१९

तच्छ्रुत्वा राजशार्दूलो विश्वामित्रस्य भाषितम् ।
मुहूर्तमिव निःसंज्ञः संज्ञावानिदमब्रवीत् ॥ १
ऊनषोडशवर्षो मे रामो राजीवलोचनः ।
न युद्धयोग्यतामस्य पश्यामि सह राक्षसैः ॥ २
इयमक्षौहिणी पूर्णा यस्याहं पतिरीश्वरः ।
अनया संवृतो गत्वा योद्धाहं तैर्निशाचरैः ॥ ३
इमे शूराश्च विक्रान्ता भृत्या मेऽस्त्रविशारदाः ।
योग्या रक्षोगणैर्योद्धुं न रामं नेतुमर्हसि ॥ ४
अहमेव धनुष्पाणिर्गोप्ता समरमूर्धनि ।
यावत्प्राणान्धरिष्यामि तावद्योत्स्ये निशाचरैः ॥ ५
निर्विघ्ना व्रतचर्या सा भविष्यति सुरक्षिता ।
अहं तत्र गमिष्यामि न रामं नेतुमर्हसि ॥ ६
बालो ह्यकृतविद्यश्च न च वेत्ति बलाबलम् ।
न चास्त्रबलसंयुक्तो न च युद्धविशारदः ।
न चासौ रक्षसां योग्यः कूटयुद्धा हि ते ध्रुवम् ॥ ७

19

1 T₃ begins with श्रीराम: शरणं मम. V₃ wrongly transp 1—6ᵇ before I 20 1. —ᵃ) Ñ V B D₁₀.₁₃ M₄ ध्यविनो राजा (for राजशार्दूलो) —ᵇ) Ñ V B D₁₀ ₁₃ M₄ विश्वामित्र(M₄ °त्रो)वचस्तदा. —ᶜ) Ś₁ D₃ ₁₁ ₁₃ मासीद्विक्षेष्ट ; Ñ V B D₁₀ ₁₃ M₄ इव निश्चेष्टो, all Cs इव (Ck एव) निःसंज्ञ (as in text) D₅₋₇ बभूव विमना: शस्त (D₅ सच) —ᵈ) Ś₁ D₁₋₃ ₅ ₇ ₈ ₁₁ ₁₃ स दीनात् (for संज्ञावान्). Ñ V B D₁₀ ₁₃ M₄ ध्या(M₄ मू)त्वेदं वाक्य(V₃ इद as in text)मब्रवीत्; T₃ विश्वामित्रमथाब्रवीत्; Ct as in text (for ᵈ).

2 ᵃ) Ś₁ Ñ V B D₁ ₅ ₈ ₇ ₁₀ ₁₁ ₁₃ M₄ [ऽ]र्थ:; Cg as in text (for मे). D₃ ऊनषोडशसंवीय (sic) —ᵇ) Ñ V B D₁₀ ₁₁ ₁₃ M₄ बकु(V₁ °द्र)ताक्षश्च मे सुतः. —ᶜ) G₄ स (for न). Ś₁ D₈ ₁₃ G₄ युद्धे (for युद्ध-) Ś₁ चास्य; T₃ मन्य (sic) (for अस्य) —ᵈ) D₁₁ [क्षा]सी**; T₃ वक्ष्यामि (sic) (for पश्यामि).

3 D₃ om 3. —ᵃ) Ñ V B D₁₀ ₁₃ M₄ स्व(D₁₃ चा) क्षौहिणी; M₃ °हि* (for मक्षौहिणी) D₁ D₅₋₈ सेना; M₃ *र्णा (for पूर्णा) —ᵇ) all Cs यस्याहं (as in text) T₃ प्रभुर् (for पतिर्) Ś₁ D₁ (marg as in Ñ also) ₈ ₇ ₁ ₁₃ यस्या: पतिरहं प्रभो. Ñ V B D₁₀ ₁₁ ₁₃ M₄ यत्स्य मम दुर्जया —ᶜ) D₄ सेनया (for अनया) D₁ D₅₋₈ संहितो (for संवृतो) M₃ भूत्वा (for गत्वा) —ᵈ) D₄ T₃ योत्स्येऽहं, Cg as in text (for योद्धाहं) M₃ *चारे —For 3ᶜᵈ, Ś₁ D₃ ₈ ₇ ₁₁ ₁₃ subst

568* तया परिवृतो युद्धे दास्यामि निशिचारिणाम् ।
[Ś₁ युद्ध (for युद्धे)]

On the other hand, Ñ V B D₁₀ ₁₃ M₄ subst

569* अनयाहं वृत्तस्तत्र योत्स्ये नि निशिचारिणैः ।
[Ñ₁ illeg. up to वृ. B₂ वृ (for [अ]हं). B₃ वेन (for तत्र).]

4 ᵃ) Ñ V D₁₋₃ D₁₀ ₁₃ M₄ इमि, B₄ अमि; Cm g as in text (for इमे) Ś₁ D₁₋₃ ₈ ₁₁ ₁₃ हि शूरा (D₃ transp.) (for शूराश्च) Ñ V B D₁₀ M₄ मे योधा; D₁₃ बहवो, Cm g as in text (for विक्रान्ता) D₇ इमे शूरा विक्रांता (sic). —ᵇ) Ś₁ D₈ शस्त्र; D₁₃ शास्त्र; T₁ मेत्र, T₃ मेस्तु (for मेऽस्त्र). Ñ V B D₁₀ M₄ कालान्तकयमोपमा; D₁₃ भृत्याश्च शुनिरत्तम, M₃ °मे शस्त्रकोविद. —D₁₃ om. 4ᶜ-6ᵇ. Ś₁ D₁₋₃ ₅ ₇ ₁₃ om. 4ᶜᵈ. —For 4ᶜᵈ, Ñ V B D₁₀ ₁₃ M₄ subst. :

570* रक्षसां प्रतियोद्धारस्ते मया सह यास्यति ।
[Ñ₁ ना तथा (for ते मया). V₃ प्रति (for सह). V₁ याँ*, V₂₋₄ D₁₁ M₄ यांतु वै (V₄ M₄ ते), B₁ यास्यति (for यास्यति).]

5 D₁₃ om 5 (cf v l 4) Ñ V B D₁₀ M₄ om. 5ᵃᵇ. —ᵃ) Ś₁ D₄ ₁₁ ₁₃ चैव; D₁₋₃ ₇ चैषां(D₃ °षो) (for एव). —ᶜ) Ñ V₁ ₂ ₄ B D₁₋₃ ₇ ₁₀₋₁₃ प्राणा (for प्राणान्). Ś₁ Ñ V₁ ₃ ₄ B D₁ ₈ ₁₀ M₄ ध(M₄ इ)रिष्यन्ति; V₃ धरिष्यंति D₁₃ ₇ ₁₁ भविर्ष्य(D₃ °ष्य)न्ति; D₆ (before corr) धरिष्यामि; D₁₁ धरिवृति (sic); Cm t as in text (for धरिष्यामि) —ᵈ) Ś₁ Ñ V B D₁ ₃ ₈ ₁₀ ₁₃ M₄ युध्य(Ś₁ V₄ M₄ °ध्ये)हो मे (V₄ °नि मे, D₆ °मारो; M₄ °तो न) (for तावद्योत्स्ये). V₄ B₃ M₄ निशाचराः. D₁₃ ₇ योत्स्यतो (sic) मम राक्षसैः; D₁₁ युद्धं चैव भविष्यति, M₃ तावद्यो***चरैः

6 Ś₁ D₃ ₁₃ om 6 D₁₃ om. 6ᵃᵇ (cf v l 4). —ᵃ) D₁ ₃ ₇ अविघ्ना, D₃ अविघ्ना (for निर्विघ्ना). Ñ V B D₁₀ M₄ अविघ्ने (Ñ₁ °भा) यज(V₁ व्रत; V₃ वृत)चर्यायास्तु D₁₁ अविघ्ने महायज्ञाय. —ᵇ) Ñ V B D₁₋₃ ₇ ₁₀ ₁₃ M₄ तावत्तव (Ñ₃ V₃ °त्र, D₃ °त्र; D₁₁ M₄ तव तावद्-)भविष्यति. —D₁₃ ₇ om 6ᶜᵈ —ᶜ) Ñ V B D₁ ₁₀ ₁₁ ₁₃ M₄ स्वयं D₆ अत्र (for तत्र) G₂₃ M₃ (अ)गमि (M₃ °ग)ष्यामि. —ᵈ) Ñ V B D₁₁ ₁₃ M₄ न रामो (V₁ °मा; V₃ transp ; D₁₁ न रामो वै (hypermetric)) गंतुमर्हति (B₁ °र्हसि).

7 ᵃ) T₃ कृतविद्य (for विद्यश्च). Ś₁ D₁₋₃ ₇ ₁₁ ₁₃ बालो ह्यप्राप्तवीर्य हि, Ñ V B D₁₀ ₁₃ M₄ बालो(V₃ रामो)ऽयमकृत च (B₁ °स्त्र [sic])श्च. —ᵇ) G₃ न (for च). Ś₁ D₁₋₃ ₇ ₁₁

विप्रयुक्तो हि रामेण मुहूर्तमपि नोत्सहे ।
जीवितुं मुनिशार्दूल न रामं नेतुमर्हसि ॥ ८
यदि वा राघवं ब्रह्मन्नेतुमिच्छसि सुव्रत ।
चतुरङ्गसमायुक्तं मया सह च तं नय ॥ ९

षष्टिर्वर्षसहस्राणि जातस्य मम कौशिक ।
दुःखेनोत्पादितश्चायं न रामं नेतुमर्हसि ॥ १०
चतुर्णामात्मजानां हि प्रीतिः परमिका मम ।
ज्येष्ठं धर्मप्रधानं च न रामं नेतुमर्हसि ॥ ११ G 1 23 13 B 1 20 12 L 1 18 9

12 जानानि, D2 चाज्ञाति (sic) (for च वेत्ति) D1 ** बले —After 7ab, B3 ins.

571* न च किंचिद्विजानाति राक्षसानां बलाबलम् ।

—c) T2 [ब]रि (for [ब]ल) D4 रिक्षा, D9 शिक्षा (for -बल) Ś1 D1-3 5 7 12 M4 न चा(Ś1 क्षा, D1 ना)स्त्रे परमे(D5 12 M4 °स्त्रे परमे)युक्तो, Ñ V1 3 4 B2-4 D10 न चास्त्री ना(V1 °स्त्रा)स्त्रकुशलो, V3 न चायमस्त्रकुशलो, B1 न चास्त्र कुशलो **, D11 न शक्तिस्तस्य युद्धे च, D4 न शस्त्रास्त्रकुशलो —d) D5 12 बुद्धि, D12 तत्र (for युद्ध) —e) Ś1 D1 3 5 7 11 12 [ब]पि, G1 [श्रा]सा Ck as in text (for [ब]लौ) T1 repeats रक्षसा —f) Ś1 D1 D2 3 5 8 11 12 राक्षसा, D4 ते भुवा (for ते ध्रुवम्) —For 7ef Ñ V B D10 12 M4 subst

572* न च राक्षसयुद्धेषु योग्योऽयं कूटयोधिषु ।

[B4 om M4 [अ]य (for च) V3 [अ]पि M4 वै (for च)]

8 a) G1 °युद्धो (sic), Cg k as in text (for विप्रयुक्तो) D5 [अ]पि (for हि) Ñ V B D10 12 M4 रामेणाहं विहीनश्च (V3 °स्तु) —b) D11 * हूर्तम् M2 मुहूर्तम**त्सहे —c) B2 D2 7 9 11 12 14 G1 जीवितं (G1 °तान्) (for जीवितुं) D6 7 11 12 नर° (for मुनिशार्दूल)

9 Ś1 transp 9 and 10 Ñ V B D1-3 4 10-12 read 9 after 11 M4 (om 11cd) after 575* —a) D1 यथा हि, G1 missing M3 Ck अथ वा Cm t as in text (for यदि वा) M2 राघवान् (for राघवं) M3 * ह्मन् —b) D4 6 मर्हसि (for इच्छसि) D5 सुसुव्रत (by ditto) D11 सुव* (for सुव्रत) —For 9ab, Ñ V B D10 12 M4 subst

573* अवश्य यदि नेतव्यो रामो वैव त्वया मुने ।

[M4 चैव (for यदि) B1 D12 राम एव, B3 रामोय वै M4 यदि रामस् (for रामो वैव) B4 सदा (for त्वया)]

—c) Ś1 D1-3 5 7 11 12 -बलोपेतं Ñ V B D10 12 M4 -बलोपेतम् (for -समायुक्तं) —D4 reads 9d in marg —d) Ś1 D2 सार्थमसु, D1-3 7 11 °वन्त D4 6 T2 G1 M3 च सहितं, D12 सार्थसमु, D14 T1 G1 2 M2 च सह (by transp) तं, T2 चा सह तं (for सह च तं) Ñ V B D10 12 M4 सदा (Ñ1 V3 -4 B1 D12 M4 °तो) यातु मया सह M2 मां चापि सहितं नय

10 D7 om 10 and 11 Ś1 transp 10 and 9 —a) Ś1 Ñ V B D1-4 10-12 मम, Cm g k t as in text (for षष्टिर्) Ś1 -सहस्राणु (for -सहस्राणि) —b) Ś1 Ñ V B D1-3 5 10 11 12 G1 M2 3 transp जातस्य and मम Ñ V B D10 12 सम्प्रतं, D1 कौशिक, M4 सम्प्रति (for कौशिक) D3 मम प्राप्तस्य कौशिक —c) D1 D6 8 T2 Ct कृच्छ्रेण, G1 2 यत्नेन, Cr m g tp as in text (for दुःखेन) ✿ Ck दुःखं व्रतोपवासयज्ञदीक्षालक्षणम् । ✿ D6 उत्पादितं (for उत्पादितश्च) Ś1 D1 3 5 12 दुःखेनोत्पादिताश्चेमे (D1 °श्चेमे पुत्रा [hypermetric] D12 °श्चे *) —d) D1 मया ते मे कथंचन, G4 रामं नेतुमिहार्हसि —For 10cd, B3 D11 subst 574*

11 Ś1 D7 om 11 (for D7 cf v l 10) B3 transp 11ab and 11cd —a) T2 च, T3 तु (for हि) —b) G4 (before corr) प्रीर (for प्रीति) D1 (before corr as in text) परमिका, Cg k t as in text (for परमिका) B2 D1 3 प्रीतिश्च (D1 °र्थश्च) हि मे परा (B1 सदा, D1 पुरा), D5 11 प्रीतिश्च परा मम D12 प्रीति पराक ***, T2 रामे प्रीति परा मम, Cr m k as in text (for b) D12 ins l 6 of 575* after 11ab —For 10c–11d, Ñ V B D10 11 12 M4 subst (B3 D11 subst for 10cd only)

574* वृद्धेनोप दित्ता पुत्रा मया चैते कथंचन ।
प्राणैः प्रियतरा ब्रह्मन्नमैते देवरूपिण ।

[(l 1) D11 दुःखेन (for वृद्धेन) V3 चैनै B3 [ए]वैते M4 चेमे (for चैते) —(l 2) B1 °तमा (for प्रियतरा) V1 मग * V2 4 यत्नो मे M4 ममेमे (for मनैते)]

Ñ V B D10 11 (reads l 6 after 11ab) 12 M4 cont , D1 ins after 11ab

575* पुत्रैर्विना न जीवेयमिति मे निश्चिता मतिः ।
त्यक्त्वा चान्यान्सुतान्रामे प्राणाः संप्रति मे स्थिताः ।
गुणाभिरामे ह्येकस्य लोकस्य प्रियदर्शने ।
उदारगुणसंपन्नं मनोहृदयनन्दनम् ।
प्राणैः प्रियतरं पुत्रं न मे त्वं नेतुमर्हसि । [5]
प्रणिपत्य च याचे त्वां कृपणं पुत्रलालसः ।

[(l 1) D12 पनैर् (for पुत्रैर्) —(l 2) V1 om त्यक्त्वा V3 [न]न्यांश्च (for चान्यान्) D1 M4 भवांस्त्यैतान् (for त्यक्त्वा चान्यान्) D10 प्राण (for प्राणा) D1 M4 transp रामे and प्राणा V3 °सुता D6 स° D12 °स्थित (for मे स्थिता) B4 त्यक्त्वा चान्यान्सेम (submetric) D11 मुने रामे मतान्मतो (for the prior half) —(l 3) Ñ1 गुणा° Ñ1 V1 2 B1 4 D12 °रामो V3 B4 °राम (for गुणाभिरामे) V4 ** वत् (for ह्येकस्य) Ñ1 V1 B1 D10 12 -द न B2 -दर्शन (for दर्शने) V2 लोक मे प्रियदर्शन V3 प्रियं प्रीतिकरासन (for the post half) —(l 4) V3 सत्यक्ष D12 वदेन गुण (for उदारगुण) —(l 5) D11 °तर (for प्रियतरं) V1 मे तु (sic) D1 11 12 रामं (for मे त्वं) —D7 om. l 6 —D11 reads l. 6 after

G. 1 23 15 B. 1 20 12 L. 1 18 11 किंवीर्या राक्षसास्ते च कस्य पुत्राश्च के च ते ।
कथंप्रमाणाः के चैतान्रक्षन्ति मुनिपुंगव ॥ १२
कथं च प्रतिकर्तव्यं तेषां रामेण रक्षसाम् ।
मामकैर्वा बलैर्ब्रह्मन्मया वा कूटयोधिनाम् ॥ १३
सर्वं मे शंस भगवन्कथं तेषां मया रणे ।
स्थातव्यं दुष्टभावानां वीर्योत्सिक्ता हि राक्षसाः ॥ १४
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ।
पौलस्त्यवंशप्रभवो रावणो नाम राक्षसः ॥ १५
स ब्रह्मणा दत्तवरस्त्रैलोक्यं बाधते भृशम् ।
महाबलो महावीर्यो राक्षसैर्बहुभिर्वृतः ॥ १६
श्रूयते हि महावीर्यो रावणो राक्षसाधिपः ।
साक्षाद्वैश्रवणभ्राता पुत्रो विश्रवसो मुनेः ॥ १७
यदा स्वयं न यज्ञस्य विघ्नकर्ता महाबलः ।
तेन संचोदितौ तौ तु राक्षसौ सुमहाबलौ ।
मारीचश्च सुबाहुश्च यज्ञविघ्नं करिष्यतः ॥ १८

11ᵃᵇ —(l. 6) V B3 D11 13 M3 [अ]भि (for च). D11 कला, M3 कृपण (for कृपण). D11 -चलाल, M3 -लालसं (for -लालस). V3 प्रासाय च पुन पुन (for the post. half).] M3 reads 9 after 575*.—M3 om. 11ᶜᵈ.—ᶜ) M3 missing ज्येष्ठ. D1 12 13 (as in text also) हि (for च). Ñ V B D10 13 ज्येष्ठ (V1 2 °ष्ठ) पुत्र न मे रामे (B3 बाले). Dt D6 8 Ct ज्येष्ठे धर्मप्रधाने च.—ᵈ) D1 om. न. Ñ V B D10 13 भगवन् (for न रामे).—After 11, Ñ V B D1-3 8 10-13 read 9.

12 ᵃ) Ñ V1 4 B D10 13 M3 read dual in place of plural. Ś1 D1 3 6 7 12 13 हि; Ñ2 B2 3 D10 तु (for च). V3 किंवीर्यौ राक्षसौ तौ च, V3 किंवीर्या राक्षसा तौ च (sic).—ᵇ) Ś1 D1-3 6 7 9 12 कथं°; D11 कुतस्°; G4 च चेतके (sic), Cg k.t as in text (for च के च ते). Ñ V B D10 13 M3 पुत्रौ कस्य सुतश्च तौ.—ᶜ) D3 7 कतिप्रमाणौ (D7 °णाः); T3 कि प्रमाणाश्च, all Cs as in text (for कथंप्रमाणा). Ś1 D1 6 13 के चैतेः D3 के चैते, D1 चैते वै, T3 G1-3 M3 के चैनान्; Cr m as in text (for के चैतान्). Ñ V B D10 13 M3 क्रियमाणौ (V1 °णो) च कावेतौ (V3 कौ चैतौ; V4 तौ चोभौ; D10 तौ तद्वत्; M3 ते चैतौ (sic)).—ᵈ) Ś1 D6 9 11 12 राक्षसा, Ñ2 B3 D10 13 सहृदि, V1.2.4 B3.4 राक्षसौ, V3 सुहृदं, B1 ज्ञातव्यौ, D1 रक्षाव्च, D3 रक्षेतु; Cr m g t as in text (for रक्षन्ति). D3 रक्षति मुनिपुंगवः (sic).

13 ᵃ) V1 repeats 13ᵃ after the first occurrence of 17ᵃᵈ. D2 हि (for च).—After 13ᵃ (first time), V1 reads (for the first time) the post. half of 576*, then reads 17ᵃᵇ repeating in its proper place.—ᵇ) Ñ V3-4 D10 13 तयो, V1 तथा, M4 रणे (for तेषां). Ñ V1.4 B1 2 4 D10.13 रक्षसो; V3 रक्षता; V1 B3 (before corr. as in Ñ) राक्षसो (for रक्षसाम्).—ᶜ) Ñ1 मामवीर्यैः D1 संवरीर्यै (sic); D11 मामकैश्च (for मामकैर्वा). Ñ2 B1 D10 मैरः; V3 रणे; B4 D3 बले (for बलैर्). V3 कथं च मतिता युद्धे; B1 D3 माम कैर्बलिकैर्ब्रह्मन्; D13 सापर्दर्या * ते ब्रह्मन्.—ᵈ) Ś1 D11 माववा; V3 मर्दे वा, D1 माया (sic) वा (for मया वा). Ñ1 B3 5 D10.13 °योधिनो; Ñ2 V3 4 B2 °योधिना, V1 B1 D6.4 M3 °योधिनः (for °योधिनाम्).

14 ᵈ) V3 तं; D6 missing (for मे). D3 त्वं सर्वे. B4 श * (for शंस).—ᵇ) D1-3 5 12 13 यथा, D7 तथा (for कथं). D1-3 5 7 11 12 महा (for मया). M3 रणे. Ś1 यथा ते राक्षसा मुने. Ñ V B D10 13 मया तत्र कथं तयो (V1 तथा).—After 14ᵃᵈ, Ñ V B D10 13 ins.:

576* यद्वे ते प्रतिकर्तव्यं नागवः कौ च तौ मुने ।

[V1 ब्रह्मन् (submetric) (for यद्वे ते). B1 °कर्तार (for °कर्तव्य).—V1 repeats the post. half here.]

—Ñ V B D10 13 om. 14ᶜ-16.—ᵈ) D4 वीर्योत्सेका.

15 Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 10-13 M4 om. 15 and 16 (for Ñ V B D10 13 cf. v.l. 14).—ᶜ) D14 T1 G M1-3 पुलस्त्य; Cg पौलस्त्य (as in text).

16 Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 om. 16 (cf. v.l. 14 and 15).—ᵃ) G2 ब्राह्मणा.—ᵈ) D5 रावणो राक्षसैर् (for राक्षसैर्बहुभिर्).

17 V1 repeats 17ᵃᵇ here (cf. v.l. 13).—ᵃ) V1 (both times) मया (for महा). Dt D3 8 11 श्रूयते च महाबाहु (D11 °वीरो).—ᵇ) Ś1 Ñ V (V1 both times) B3-4 D1-3 7 10-13 T3 M3.4 नाम रा(M3 °* *)क्षस; B1 T3 M3 राक्षसेश्वर (for राक्षसाधिप.).—ᶜ) D11 सुतो (for साक्षाद्). D3 3 11 वैश्रवणो° (D13 °स्य) (for वैश्रवणभ्राता).—ᵈ) D3 6 वैश्रव (D6 °*) सो; D13 वि * * सो (for विश्रवसो). D6 8 11 मुने.—For 17ᶜᵈ, Ñ V B D10.13 M3 subst.:

577* पुत्रो विश्रवस सूते भ्राता वैश्रवणस्य च ।

[B4 transp. the two halves. V1 transp. पुत्रो and सूते, V3 पुत्रो हि विश्रवस (hypermetric). V4 पुत्रो वैश्रवण. B1 missing (for पुत्रो विश्रवस). M3 साक्षाद् (for सूते).]

18 M3 om. 18ᶜᵈ.—ᵃ) Dt D6 8 G1 3 M3 Ct यदा च (D6 G1 3 M3 तु) खलु, D3 सदा तु खलु; D11 यदा स्वर्ग 71 यदा°; T3 प्रधान खलु; T3 स यदा खलु; M3 स चैते खलु; Cm g k as in text (for यदा स्वयं न).—ᵈ) G2 M3 भविष्यति; M3 बृहद्बल; Ct as in text (for महाबल).—For 18ᵃᵇ, Ś1 D1-3 5 7 11 12 subst.:

578* स त्वस्मै महातेजा यज्ञस्य दुर्गतिः ।

[Ś1 D3 तथा (for तत्).]

इत्युक्तो मुनिना तेन राजोवाच मुनिं तदा ।
न हि शक्तोऽस्मि संग्रामे स्थातुं तस्य दुरात्मनः ॥ १९
स त्वं प्रसादं धर्मज्ञ कुरुष्व मम पुत्रके ।
मम चैवाल्पभाग्यस्य दैवतं हि भवान्गुरुः ॥ २०
देवदानवगन्धर्वा यक्षाः पतगपन्नगाः ।
न शक्ता रावणं सोढुं किं पुनर्मानवा युधि ॥ २१
स हि वीर्यवतां वीर्यमादत्ते युधि राक्षसः ।
तेन चाहं न शक्तोऽस्मि संयोद्धुं तस्य वा बलैः ।
सबलो वा मुनिश्रेष्ठ सहितो वा ममात्मजैः ॥ २२
कथमप्यमरप्रख्यं संग्रामाणामकोविदम् ।
बालं मे तनयं ब्रह्मन्नैव दास्यामि पुत्रकम् ॥ २३

G 1 23 23
B 1 20 25
L 1 18 19

On the other hand, N V1 2 4 B D10 13 subst

579* स ते कश्चित्र यज्ञस्य विघ्नहोऽस्ति रावण ।,
[V1 ** न B1 4 कश्चिन्न (B1 °न्नु) (for कच्चिन्न)]
while V3 subst

580* महाबलो महोन्मत्तो देवदेवर्षितापन ।

—Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 om 18^{c}–19^{b} —^{c}) D6 सद्योषितौ (for सद्योदितौ) D5 T1 G2 M1 द्वौ तु, T2 वीरौ, M3 घोरौ (for तौ तु) —^{d}) Dt D6 8 च D4 8 T3 G1 3 वै (for तु) —After 18^{cd}, M3 ins

581* मामाश्रित्य तु तौ वीरौ राक्षसौ सुदुरासदौ ।

19 Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-13 M4 om 19^{ab} (cf v.l 18) —^{a}) T2 [उ]क्त (for [उ]क्तो) —^{b}) T3 तया (for तदा) —^{c}) D1 [अ]ह (for हि) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10 12 13 न शक्तास्तस्य, D11 न साल्ह(sic)स्तस्य, T3 न हि शक्योस्मि M3 न हि ** स्मि (for न हि शक्तोऽस्मि) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 वय स्थातुं, D6 °* स्य (for स्थातुं तस्य) D5 (before corr) दुरात्मना —For 19^{cd} M4 subst

582* प्रतिषेद्धं न शक्ता हि तस्य कर्तुं वय युधि ।

20 ^{a}) Ś1 D1-3 5 7 11 13 तस्मात् (for स त्वं) T1 धर्मेशो (sic) (for धर्मज्ञ) —^{c}) D1 3 7 मयि (for मम) Cm g k t अल्पभाग्यस्य (as in text) Ś1 D12 वै मेंद°, D1 3 5 °भाग्ये(D5 °स्य)हि, D3 7 वा बाल(D7 °स्य)भार्षेपि, D6 °भाग्यस्य (for चैवाल्पभाग्यस्य) D4 reads from स्य up to ^{d} in marg —^{d}) D6 भवाकान् (for हि भवान्) Ś1 D1-3 5 7 11 12 भवान्हि मम(D2 transp हि and मम, D12 म*)दैवत —For 20 Ñ V B D10 13 M4 subst

583* स मे त्वं बालपुत्रस्य प्रसादं कर्तुमर्हसि ।
अनतिक्रमणीयो हि भवान्मे परमो गुरुः ।

[(L 1) B4 om त्वं V1 राम (for बाल) V4 प्रसाद (for प्रसा°) —(L 2) Ñ1 D3 (marg as in text) D10 [अ]पि (for हि) Ñ1 B1 भवान्, V3 भवाम (sic) B2 4 भवा(B4 °वा)न्मे (hypermetric) D13 भवान्म (for भवान्मे)]

21 V3 om 21^{ab} —^{a}) Ñ2 V1 2 4 B D10 13 T2 3 G1 3 M4 नौ(D10 गो)धर्व (for °गन्धर्वा) —^{b}) D8 रक्षा (sic) D1 यक्ष (for यक्षाः) D3 राक्षस (for पतग) Ñ V1 2 4 B D10 13 M4 यक्षरक्षोमहोरगाः (B1 °तु च) —^{c}) T2 रावण (for रावणं) D14 योद्धु (for सोढुं) —^{d}) Ś1 D2 3 7 11 13 मानुषा (for मानवा) D3 7 युधि (for युधि) —For 21^{cd} N V B D10 13 M4 subst

584* न विद्यते रावणस्य प्रतियोद्धा दुरात्मन ।

—After 21 T3 ins

585* येन विक्रम्य वीर्येण दक्षिणो लोकपालकः ।
निर्जितो धनदश्चास्य साक्षाद्वैश्रवणश्च सः ।
तस्मै राम कथं मह्यं दातुमर्हसि नार्हसि ।

22 ^{a}) Ś1 D13 महा, Dt D6 8 G2 4 Ct स तु Cm g as in text (for स हि) D3 स हि वीर्य** **म् —^{b}) V1 आदद्य (sic) V4 आदातुम्, D5 (before corr न हि ते) नादत्ते, T3 आपत्ते, all Cs as in text (for आदत्ते) Ñ V B D10 12 13 M4 इति न श्रुतं, Dt D6 8 °रावण, D3 7 विश्रुत मया (for युधि राक्षस) Ś1 D1 8 13 आदद्या(Ś1 °धा)ति युधा(D13 °वा)रितं —^{c}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 सार्धं (for चाहं) Ś1 शक्ता स्म, Ñ V1 3 B1 3 D10 11 13 शक्ता स्मो, V4 शक्ता*, B4 शक्तोसौ D1 3 7 शक्ता(स्मि (D1 3 °स्म) D3 13 M4 शक्ता स्म, T3 शक्तोमि (for शक्तोऽस्मि) —^{d}) Ś1 D12 सयुगे, D1 3 5 7 संयुगे, D6 संयोद्धुं (for संयोद्धुं) D3 यत्नौ (for बलै) Ñ V B D10 11 13 M4 योद्धुं वीर्यं(D11 °*)विधा(V2 4 °विधा, B1 °विधा)विना(V3 °न)

—After 22^{cd} Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-13 M4 ins

586* अथवा लवणो नाम मधुहा ते मधोः सुत ।
[D1 अथ* Ś1 D1 3 5 7 13 M4 लवण मधुन् V3 D6 रावणे° (for लवणो नाम) V3 मधुहा (for मधुहा) V4 सुत (for सुत) Ś1 D1-3 5 7 11 13 बलात्(D11 °त्रो) मधुन (D13 °ना) सुत (D11 °त) M4 मधुहा वै मधो सुत (for the post half)]

—Ñ V B D10 13 om 22^{e}–23^{d} Ś1 D1 3 5 7 11 12 M4 om 22^{ef} —^{e}) D6 सकालो (sic) (for सबलो) —^{f}) T1 सबलो Ct as in text (for सहितो)

23 Ñ V B D10 13 om 23^{ab} (cf v.l 22) —^{a}) D5 M4 कथमस्य (M4 °सि), G1 3 कथंचित् (for कथमपि) Ś1 D1 3 7 13 कथमस्मा(D3 °त्वा)मरप्रस्य(D7 °ख्य) D11 कथमरण्य च मे मुखम्, Ct as in text (for ^{a}) —Ś1 D1 2 3 7 11 13 M4 om 23^{cd} —^{b}) T1 संग्रामाणा* कोविदं —^{c}) M3 पुत्रं (for बालं) Ñ V B D10 13 तथापि न दिदोक्ष्यामि —^{d}) Ś1 पश्यामि D1 3 5 7 11 13 M4 मोक्ष्यामि Ct as in text (for दास्यामि) Ñ V B D10 13 पु(D10 पि)त्र मोपि दि(V3 वि)दुर्वेद ; M4 3 रामन्ता(M3 राघव)दिशुम् इति]

G 1 23 24 B 1 20 25 L 1 18 20 अथ कालोपमौ युद्धे सुतौ सुन्दोपसुन्दयोः ।
यज्ञविघ्नकरौ तौ ते नैव दास्यामि पुत्रकम् ॥ २४

मारीचश्च सुबाहुश्च वीर्यवन्तौ सुशिक्षितौ ।
तयोरन्यतरेणाहं योद्धा स्यां ससुहृद्गणः ॥ २५

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनविंशः सर्गः ॥ १९॥

---

24 D7 om (hapl) 24 —a) Ñ V B D10.13 अथ कालान्तकप्रख्यौ, D6 अथ काले क्षमौ युद्धे —b) Ñ V1.2.4 B D10.13 पुत्रौ Cg as in text (for सुतौ) —For 24ab Ś1 D1.3.4.11.12 subst

587* सुन्दोपसुन्दयोश्चैव पुत्रौ वैवस्वतोपमौ ।
[D11 कालान्तकोपमौ]

—Ñ V B D10.13 om 24cd —c) Ś1 तौ हि, D1-3.5.11.12 मुहि, G1 M1.4 तौ तु (for तौ ते) —d) Ś1 D1.3.5.11.12.13 न ते, Dt नैव D2 न ते Cm t as in text (for नैव) D4 T2.3 G1.3 M3 [अ]हं सुतौ, Cg k as in text (for पुत्रकम्) M4 न कोऽप्यानयहमानजे —After 24 D4 M3.4 ins.

588* तौ हि राक्षसकन्यायां जातौ दैत्यकुलोद्वहौ ।

[No comm M3.4 तु (for हि) D4 यक्षस (for राक्षस) M3 जातौ दैत्यकुलोद्भवौ M4 °वीर्यकुलोद्भवौ (for the post half)]

25 a) V3 सुवीरस्, D2 मारीचिश्च (for मारीचश्च) —b) Ś1 Ñ V B D10-13 शिक्ष (V2 °भ्रम)ते (Ś1 चै, V2 B1 तौ, D11 च, D12 चैव [hypermetric]) कुरु (V4 °तौ D11 °तो) सह (V2 सह, V4 B1 सदा, D11 यदि); D1-3.5.7 शिक्षितौ यदि कुर्वत —After 25ab, Ś1 Ñ V B D1.3.5.7.10-13 ins

589* तथापि न विमोक्ष्यामि पुत्रं रामं प्रसीद मे ।
तौ हि राक्षसकन्यायां जातौ मायाविनौ किल ।

[No comm —(l 1) Ś1 D12 च मोक्ष्यामि V2 विप (for राम) —Ś1 D1.12 om l 2 —(l 2) D11 °कन्यायां (for °कन्यायां) V3 विषमिनौ (for मायाविनौ) For l 2 cf 588*]

—c) M4 तावन्याम् (for तयोर्) Dt D1.5.6 तयोरन्यतरं योद्धुं (D6 वाहं) —d) Dt D1.6 यास्यामि D6 M2.3 योद्धास्मि Cm as in text (for योद्धा स्यां) T2 °जन: G2 सु°; M1 °धुते; M4 °गुने (for ससुहृद्गण) —For 25cd, Ś1 D1.11.12 subst while D2.6 cont after 591* D4.7 after 592*

590* यद्वान्यतमो वा तौ योद्धास्मि ससुतो मुने ।

D1.2 यत्र D1 एवम् D12 एवम् (for यद्वा) D12 अन्य मरे (for °तमो) D1.2.7.11.12 [अ]पि (for वा) D1 विप्रो D2.7 सुतो (for ससुतो)]

On the other hand Ñ V B D1.3.4.7.10.13 subst

591* एषामन्यतमं शिष्य प्रतियोत्स्यामि संयुगे ।

(V1 यतम् (for यतम्) V3 अन्यतमो (for °तम) D1 देव (for शिष्य) D5.7 रामाचे (D5 °मभे) रामन्यतम (for the prior half) D5.7 °दास्यामि D4 न प्रदास्यामि (for प्रति योत्स्यामि) D1.4 read 590* after this]

Thereafter all the above MSS (which read 590*, 591*) cont while Dt D6.8 M3.4 Ct ins after 25

592* अन्यथा त्वनुनेष्यामि भवन्तं सह बान्धवैः ।

[D2.7 repeat 592* (var) after 590* D1 अधुना (for अन्यथा) Ś1 D2.6.11 न तु (D1 transp D5 ननु) यास्यामि, V1 तं पुनै° (sic) V2 [अ]हमुने°, V3 D10.13 न नै° (D10 तु वे), B1 त्वानुने°, D2.7 °यास्यामि (for the first time) पुनि मयामि (for the second time), D12 न तु यास्यामि, D12 तु तु मैष्यामि (sic) (for त्वनुनेष्यामि) Ś1 D1.3.11.12 भगवन्, M4 धर्मज्ञ (for भवन्त) Ś1 D2.6.12 जयमात्मना B1 D5.7 (both first time) transp सह and बान्धवै Dt D6.8.10 M3 सुबान्धव:, D5.7 (both second time) सज्ञातमन (D5 °*) D11 सुबमात्मन (for सह बान्धवै) After 59** D2.7 read 590*]

Dt D5.8.11 M3.4 cont while D6.8.14 T G M1.2 Cm g t ins after 25

593* इति नरपतिजल्पनाद्विजेन्द्र
कुशिकसुतं सुमहान्विवेश मन्युः ।
सुहुत इव मखेऽग्निराज्यसिक्त
समभवदुज्ज्वलितो महर्षिवह्निः ।

[(l 1) D11 च * नाद् —(l 2) S1 °मुतो (sic) M3 ° * पुत्र (for कुशिकसुतं) D6 °न्विवेश D11 सु समाविवेश (for सुमहान्विवेश) —(l 3) M4 कुसुमम् (for सुहुत) D6 marg, D11 मखेऽपि G1.2 मखाग्नि M4 महाग्नि Cg t सलिल (for मखेऽग्नि) D12 चाज्य (for आज्य) —(l 4) D11 उपतो (for उज्ज्वलितो) D12 यथा हि (for महर्षि)]

Colophon —Kāṇḍa name Ś1 Ñ1 D2.10.12 om V B आदि°; D1.2 महोत्सव° —After (V4 before) Kāṇḍa name V3.4 B1.2.4 ins. बालचरिते —Sarga name Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 दशरथवाक्यं —Sarga no (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V3.4 B1 D2.5.11.13 om. both. Ñ2 D1-4 D6.10 23 V1 25 V3 22 D1.7 18, D2 19 (as in text) D4 S विंश (G1 °श्च; M1.2.4 °र्गः) Dt D8.14 विंश 20 D12 —दौ—दशर्थ (dash indicates lacuna) —After colophon G1.2.4 conclude with श्रीरामाय नमः । G2 श्रीमते राम नुजाय नमः M3 श्री .....म.

२०

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य स्नेहपर्याकुलाक्षरम् ।
समन्युः कौशिको वाक्यं प्रत्युवाच महीपतिम् ॥ १
पूर्वमर्थं प्रतिश्रुत्य प्रतिज्ञां हातुमिच्छसि ।
राघवाणामयुक्तोऽयं कुलस्यास्य विपर्ययः ॥ २
यदिदं ते क्षमं राजन्गमिष्यामि यथागतम् ।
मिथ्याप्रतिज्ञः काकुत्स्थ सुखी भव सबान्धवः ॥ ३
तस्य रोषपरीतस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ।
चचाल वसुधा कृत्स्ना विवेश च भयं सुरान् ॥ ४
त्रस्तरूपं तु विज्ञाय जगत्सर्वं महानृषिः ।
नृपतिं सुव्रतो धीरो वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् ॥ ५
इक्ष्वाकूणां कुले जातः साक्षाद्धर्म इवापरः ।
धृतिमान्सुव्रतः श्रीमान्न धर्मं हातुमर्हसि ॥ ६
त्रिषु लोकेषु विख्यातो धर्मात्मा इति राघवः ।
स्वधर्मं प्रतिपद्यस्व नाधर्मं वोढुमर्हसि ॥ ७ G I 21.7 D I 21.7 L I 19.9

20

1 T3 begins with श्रीराम शरणं मम —^{a}) B4 श्रुत्वा तद् (by transp) —^{b}) Ñ2 स्नेहाकुल°, Ñ1 V B D10 11 M3 स्नेहाकुलित°, D1-3 7 °कुले(D5 °*)क्षणं (for पर्याकुलाक्षरम्) —^{d}) D5 7 महामतिं (D6 °ति); D11 महामतिं (for महीपतिम्)

2 D10 om 2 —^{a}) T1 °श्रुत्वा (for प्रतिश्रुत्य) Ś1 D1 3 5 7 12 करिष्य इति प्रति (D3 °ति)ज्ञाय Ñ V B D11 पूर्वं करिष्य (D11 °ष्ये [note hiatus]) इत्युक्त्वा, D11 करिष्यामीति संश्रुत्य —^{b}) Ñ1 B1 3 हातुम्, V2 4 D4 11 T1 (after corr acc m as in text) G1 3 4 हंतुम्; D5 (before corr) कर्तुम् (for हातुम्) Ñ1 V2 B2 4 D6 (before corr) G1 अर्हसि (for इच्छसि) —^{c}) Ś1 अयुक्तो, M1 अनुक्तो (for अयुक्तो) V4 राघवेणोऽप्युक्तोऽयं (sic) —^{d}) Ñ V B D11 T1 M3 सत्य(V2 °यो)धर्म; D11 सत्यस्यास्य, Cg k t as in text (for कुलस्यास्य) Ñ2 V1 3 B2 3 (m as in text also) व्यतिक्रम, all Cs as in text (for विपर्यय)

3 ^{a}) Ś1 Ñ V1 3 B D4 D(except D4 11) M1 Cg t यदि; V3 4 न हि, Cm as in text (for यद्) Ś1 D1-3 5 7 11 12 रुचं; Ñ V B D10 11 M3 [illegible] Cm g t as in text (for इदं) Ś1 D1-3 5 7 8 न क्षमो (D2 °मी); V1 B3 ते क्षमो D11 नेच्छसे, D11 रुचसे; T3 ते क्षमा M2 न क्षमे Cm t as in text (for ते क्षमं) D11 दातुं (for राजन्) —^{c}) Ś1 D1-3 5 7 11 12 हीनसर्वं(D11 °*)ज्ञ(D3 5 12 °ज्ञ); T1 °प्रतिज्ञ; Ck as in text (for मिथ्याप्रतिज्ञ) D6 काकुत्स्थ Ñ V1 4 B D10 11 M3 मिथ्या(V2 M3 °थ्या)प्रतिज्ञो कुर्वाणो [V3 ते sic] सत्या); V1 मिथ्याप्रतिज्ञं कृत्वा मां —^{d}) Ñ V B D10 11 सुखी (Ñ1 m) सह; Dt D6 8 Ct सुखम्भुङ्क्ष्व; D1 सु° (for सबान्धव) M2 सुखी सह सुहृज्जनैः

4 ^{a}) Ñ1 V B D10 11 M3 सततं (for तस्य) V3 क्रोध; B4 कोप; Cg p as in text Cm कोप (for रोष) Ś1 V2 3 B3-4 D10 11 °मानु Ñ1 °तस्य, V2 °परीतस्य (submetric) V4 °तभावस्य; B1 °परीतस्य (sic) (for °परीतस्य) —^{b}) Ñ V B D10 11 M3 विश्वामित्रस्य(विश्व°) —^{d}) D11 चचाल (as in text also) (for चचाल) Ñ1 मीता, D11 कृत्स्ना (for कृत्स्ना) Ñ2 V B D10 11 M3 पृथिवी सी(V3 *)ता —V3 reads 6^{b} for 4^{d} repeating it in its proper place —^{d}) Ś1 V1 3 4 B3-4 सुरांश्च भयमाविशत्, Ñ B1 D1-3 5 7 10-12 M3 सुरांश्च (D1-3 7 °रागां) भयमाविश(D11 *)त्, Dt D6 (after corr pr m) देवानां च भयं महत् ❀ Ck सुरान्भयं प्रविवेशेति (प्रविवेशेति) । ❀

5 ^{a}) Cm g k t त्रस्तरूपं (as in text) D4 स (for तु) Ś1 D1-3 5 7 11 12 रोषाग्नि(D11 °ग्नि[sic])मूर्तं तं ज्ञात्वा (Ś1 D11 विज्ञाय [as in text] D11 ज्ञात्वा च), Ñ V B D10 11 M3 कौशिकं कुपितं दृष्ट्वा (Ñ1 V B1 M1 मत्वा) —^{b}) Ś1 Ñ V1 4 B2 3 D5(after corr) 10 12 13 M3 महर्षीन्द्रो, V2 3 B1 D1-3 7 जगन्मित्रो, B1 जगद्धाता (for जगत्सर्वं) Ñ V B D1-3 5 7 10 12 M4 महामुनि D11 विश्वामित्रं महामुनिं —^{c}) Ś1 D1-3 5 7 11 12 धृतिमान् (for नृपतिं) D3 नृमतीं Ś1 D1-3 7 11 12 धीमान् (for धीरो) —^{d}) Ś1 D11 (m) 14 नृपम् D1-3 5 7 इदम् (for वाक्यम्). —For 5^{cd}, Ñ V D D10 11 M3 subst

594* वसिष्ठो भगवान्वाक्यं राजानमिदमब्रवीत् ।
[Ñ1 B1 D10 इदं (for वाक्यं)]

B1 cont

595* दिव्यज्ञानेन मतिमाञ्ज्ञात्वा चैव महामुनिः ।

6 V3 reads 6^{b} for 4^{d} for the first time, repeating it here —^{b}) Ś1 V1 3 4 B D10 11 धर्मं (for इव पर) —^{c}) D6 धृति° (for धृतिमान्) Ś1 D11 धर्मवान्(D11 °मान् [sic]); D6 सुव्रत (for सुव्रत) Ś1 D11 12 धीरो; D2 धीरो; D3 7 धीरो; D5 धीर (for श्रीमान्) Ñ V1 3 B D10 11 M3 धर्मज्ञ सत्यवादी भूत्वा; V4 त्वं चैव सत्यवान्न त्यज (sic); D11 प्रतिश्रुत्य हातुमर्हसि —^{d}) Ñ V B D10 11 M3 न (V4 म)पूर्वं (for न धर्मं) Ñ V D1 3 4 D11 M3 धर्मम्; B1 D11 कर्तुम्; G1 3 हंतुम् (for हातुम्) Ś1 D11 हातुमर्हसि D6 हर्षि

7 D1 om (hapl) 7^{cd} and 1 of 5/* T1 repeats 7^{cd} after 595* as in D1 —^{a}) D1 3 5 7 12 विख्यातो —^{d}) Note hiatus between पद्यस्व and न धर्म Ck धर्मात्मा इति इति धर्मात्मेति वक्तव्ये —Ś1 D11 ...

G I. 21. 8 B I. 21. 8 L. I. 19. 10 संश्रुत्यैवं करिष्यामीत्यकुर्वाणस्य राघव ।
इष्टापूर्तवधो भूयात्तस्माद्रामं विसर्जय ॥ ८
कृतास्त्रमकृतास्त्रं वा नैनं शक्ष्यन्ति राक्षसाः ।
गुप्तं कुशिकपुत्रेण ज्वलनेनामृतं यथा ॥ ९

एष विग्रहवान्धर्म एष वीर्यवतां वरः ।
एष बुद्ध्याधिको लोके तपसश्च परायणम् ॥ १०
एषोऽस्त्रान्विविधान्वेत्ति त्रैलोक्ये सचराचरे ।
नैनमन्यः पुमान्वेत्ति न च वेत्स्यन्ति केचन ॥ ११

1. 11. 12 [ह]नि यशोधन (D1. 3. 5. 1 °गतं, D11 °धुना), D1 सुधि राघव, T3 G2.4 M1–3 °राघव M4 [ह]नि महीपते (for हनि राघव) Ñ V B D10. 13 सत्यवानिति च (V3. 4 om च [submetric]) प्रभो —After 7ᵃᵇ, Ś1 B3 (after repetition) D1–(D2 om 7ᶜᵈ and l. 1) 3. 5. 7. 11. 13 ins

596* न शक्तिस्त्वया युद्धा द्रष्टुं कर्तुमर्हसि ।
रक्षा धर्मव्यवस्थार्थं तपसा रक्षणाय च ।
क्षत्रियाः क्षत्रियश्रेष्ठ तथा भवितुमर्हसि ।
नान्यो धर्मः क्षत्रियाणां रक्षणात्तात दृश्यते ।

[No comm —(l. 1) Ś1 [अ]सि–; B3 च (for तद्) D11 यथा (sic) (for युद्धा) B3 सर्वथा द्रष्टुमर्हसि (for the post. half) —B2 om. l. 2–4 —(l. 2) D3 धर्मस्य तपसां D3. 5. 7 °स्थायां (D5 °थै) (for धर्मव्यवस्थार्थं) Ś1 तपस्या D3. 7 तापसे (for तापसां) D3 रक्षणाय च क्षत्रिया (for the post. half) —D1 om. (hapl.) from धर्म° in l. 4 up to नृ in 7ᵈ —(l. 4) D11 विधते, D13 जप्यते (for दृश्यते)]

—ᶜ) D1 स धर्मं D3 स्वधर्मं; T3 (after corr. sec. m.) °धर्मं (for स्वधर्मं) —ᵈ) Ś1 D13 धर्मं हातुम् (for [अ]धर्मं योद्धुम्) —For 7ᶜᵈ, Ñ V B D10. 13 subst.

597* नार्हस्त्वं मृषावादी भूत्वा धर्मव्यपेक्षया ।

[B2 [अ]त्र (for [अ]र्ह) B2 (m) D13 वक्तुं (for –वादी) B2 (m) कुर्या, D13 राजन् (for भूत्वा) V3 B1 पूर्व° B1 °रक्ष स्वयं (for धर्मव्यपेक्षया)]

8 D3 om. from the last four syllables in 8ᵈ up to शक्ष्यन्ति in 9ᵇ —ᵃᵇ) D5 त्वाश्रुत्य, D11 T2 संश्रुत्य, G3 संश्रित्य (sic) Cm.g as in text (for संश्रुत्य) M1. 2. 4 [ए]व Cg as in text (for [ए]वं) D1 D6. 8 Ct प्रतिश्रुत्य करिष्यामि (archaic combination) D6 T2 राघव D1 D6. 8 (all with hiatus between ᵃ and ᵇ); G2. 3 Ct तथा (D6 G2. 3 °पुत्रपत्ना) वाक्यमकुर्वन् Ś1 D1. 3. 4. 5. 7. 11. 13 करिष्यामीति संश्रुत्य तत्ते (Ś1 °त्ते; D1 °तं D5 °तो) राजन्नकुर्वतः (D5 om. अकुर्वत) Ñ V B D10. 13 करवाणीति प्रतिज्ञाय न करिष्यति यो नृप —After 8ᵃᵇ, Ñ V B D10. 11 (after 8) ins.

598* विधातुमिष्टमस्माकं पारमवाप्स्यसि ।
अनृतं मा वच कार्षीमा धर्मार्थीराणो पय ।

[No comm.—(l. 1) D13 इत्या G3 (sic) (for विधाय) B1 स्व (for –स्माद्) D10 वात्सू (for वत्स्य) —(l. 2) D13 अनृत V3 वाक्य पूर्वद्, D11 मा वद° (for मा वच कार्षीः) Ñ V2. 3 B2. 4 D11 धर्मस्य (for धर्मं) V3 नियम (sic!) B1 तीनश (sic) (for नीनशः) B3 मा धर्मवी नरा पथ D11 मा धर्मस्य व्यतिनश (for the post. half) —After 598* B1 repeats 7ᵃᵇ as in D1.]

—ᶜ) Ś1 D1. 3. 5. 7. 11. 13 G1 M3 °पूर्तं (D11 °र्तं); D2 इष्टापूर्तं (for इष्टापूर्तं) D1 glosses अग्निहोत्रं तपः सत्यं वेदानां चैव पालनम् । आतिथ्यं वैश्वदेवं च इष्टमित्यभिधीयते ॥ वापीकूपतडागानि देवतायतनानि च । अन्नप्रदानमारामाः पूर्तमित्यभिधीयते ॥ Ś1 D1. 3. 5. 7. 8. 11. 13 हरेद्; G1 वधो, M3 पृथा, M4 –हतो, Cm.g.k.t as in text (for –वधो) Ś1 D1. 3. 5. 7. 8. 11. 13 M1 धर्मं (D1 M3 °मैं), Cm.k.t as in text (for भूयात्) Ñ V B D10. 13 सत्यप्रतिज्ञो (V1. 2. 4 B2. 4 D13 °ज्ञ) तो रक्ष —T1 missing from स्मात् up to पुत्रे in 9ᶜ on a damaged fol. —ᵈ) Ñ V B (B1 transp. राघव and रामं) D10. 11. 13 राजन्रामं (for तस्माद्रामं) —After 8 D11 ins. 598* then repeats 8ᶜᵈ as in Ñ.

9 T1 missing up to पुत्रे in 9ᶜ. D3 om. up to शक्ष्यन्ति in 9ᵇ (for both cf. v.l. 8) —ᵃ) M4 reads कृत inf. lin. sec. m. D13 मनु राम्ं कृतास्त्रान्, G1 °मकृतार्थं च —ᵇ) Ś1 स्वर्दयंति V3 D1 शक्ष्यंति (sic) D2 दृक्ष्यति D5 धर्षन्ति D11. 13 धर्ष्यन्ति (D11 °रि) (both sic) Cr.m.g.k.t as in text (for शक्ष्यन्ति) V2 राघव (for राक्षसा) —ᶜ) Ñ2 गुप्त (sic), V3 D3 गुप्त (for गुप्तं) —ᵈ) D5 T2 (before corr. sec. m.) [आ]धूतं (for [अ]मृतं) Ñ V B D10. 13 M4 यथा (V3 °ह) दैविकमाहवे (B1 °विदैवे [hypermetric]) M4 °मंत्रतः)

10 ᵃ) D2 विग्रहवान् (sic) (for विग्रह°) D11 धर्म (sic) (for धर्मं) —ᵇ) D2 एष (for एष) Ñ V2. 4 B1. 2. 4 D10. 11 M1 वेद (B1 M3 धर्म) विदां (Ñ2 B2 D11 °वतां); V3 B3 धर्मभृतां, Cm as in text (for वीर्यवतां) D11 स्वर (sic) (for वर) V1 एष वैश्वानरः प्रभु —ᶜ) D1 D2. 3. 5 T2 Cm.t विद्या (for बुद्ध्या) M3 यतो (for [अ]धिको) Ñ V B D10. 13 M4 वीर्यवतां (V3 धर्मभृतां) श्रेष्ठो —ᵈ) G2. 3 परायणः Cm.g.t as in text (for परायणम्) Ñ V B D10. 13 विद्यास्त्रानेकनिधि, D13 तप सत्यपरायण ; M4 विज्ञानवतोर्निधि

☞ After 10 D11 reads for the first time 11–29 (including star passages) as in Ñ group omitting 16ᵃᵇ then reads (var.) as in text omitting 18 only (repeating 15ᵃᵇ, 16ᶜᵈ, 17ᵃᵇ and 19ᶜᵈ)

11 For subst. in Ñ V B D10. 11 for 11–23 see below —ᵃ) Ś1 D1–3. 5. 7. 11. 13 T1. 2 G2 M1 [अ]स्त्र

न देवा नर्षयः केचिन्नासुरा न च राक्षसाः ।
गन्धर्वयक्षप्रवराः सकिंनरमहोरगाः ॥ १२
सर्वास्त्राणि कृशाश्वस्य पुत्राः परमधार्मिकाः ।
कौशिकाय पुरा दत्ता यदा राज्यं प्रशासति ॥ १३
तेऽपि पुत्राः कृशाश्वस्य प्रजापतिसुतासुताः ।
नैकरूपा महावीर्या दीप्तिमन्तो जयावहाः ॥ १४
जया च सुप्रभा चैव दक्षकन्ये सुमध्यमे ।
ते सुवातेऽस्त्रशस्त्राणि शतं परमभास्वरम् ॥ १५
पञ्चाशतं सुतांल्लेभे जया नाम वरात्पुरा ।
वधायासुरसैन्यानाममेयान्कामरूपिणः ॥ १६

G. 1 24. 16
D 1 21 16
L 1 19 18

निविधं) Cm k as in text (for ऽस्त्रान्विविधान्). T1 missing from 11ᵇ up to यक्ष in 12ᶜ. —ᵇ) D11 त्रै*क्ये, G4 °क्य- (for त्रैलोक्ये) —ᶜ) Ś1 D1-3 5 7 11-13 (ए)तद्; Cm g.k t as in text (for [ए]नम्). D9 नैनमस्युन्मुखं यानि. —ᵈ) Ś1 D1-3 5 7 11-13 न च वेत्स्यति कश्चन; Cm.k as in text (for ᵈ).

12 T1 missing up to यक्ष in 12ᶜ (cf. v.l. 11). —ᵃ) Dt येदा (for देवा). D4 G1-3 M1.3 ऋषय: (for नर्षयः). —ᵇ) Dt D6 8 [अ]मरा (for [अ]सुरा). D11 पन्नगा: (for राक्षसा॰). —ᶜ) D13 -रक्ष- (for -यक्ष-). —ᵈ) Ś1 D6 11-13 न (for स-). D3 -महो*गा॰.

13 ᵃ) D6 14 S (except T3 M4) भृशाश्वस्य; Cg t as in text (for कृशा°). ※ Ck.: कृशान्नाम: प्रजापतिश्चैक: I; Ct: परमधार्मिका इति पाठे परमधार्मिकप्रतिष्ठावन्त इत्यर्थः। एतेनापि दुर्लभत्वं ध्वनितम्। ※ —For 13ᵃᵇ, Ś1 D1-3 5 7 11-13 subst.:

599* अस्त्रं शस्त्रं कृशाश्वेन यैः परमदुर्जयम्।

[Ś1 D12 शरिरम्, D11 अस्त्रे (for शस्त्रे) D1 gloss प्रजापतिनाम्नाणि दत्तानि. D2 कुशाश्वेन. Ś1 पर, D11 पै (for यैः). D1 परमदेवैव (sic).]

—ᶜ) Ś1 D1-3 5 7 9 11-13 दत्ते; Cm g.t as in text (for दत्ता). —ᵈ) D4 (m) यदा. Ś1 D1.3 11-13 समन्वशात् (Ś1 °शात्; D13 °म्यियात्), D2 5 7 समाविशत्; D9 °स्यति; T3 °मते; all Cs as in text (for प्रशासति). —For 11-13, Ñ V B D10 M4 subst.; D13 ins after 10

600* दिव्यान्यस्त्राण्यशेषाणि वेदैष कुशिकात्मजः ।
देवाश्च न विदुर्यानि कुतोऽन्ये भुवि मानवा ।
दत्तान्यस्मै कृशाश्वेन दिव्यान्यस्त्राण्यशेषतः ।
महीं पालयतः पूर्वं प्रीतेनामिततेजसा ।

[(L 1) V3 दिव्यान्यशाणि (sic) V3 4 D13 M4 [अ]शेषेण. M4 विवेद भुवि कौशिक (for the post half) —(l 2) V2 वेदाश्च न, V3 देवा नापि, V4 देवापि न (sic) (for देवाश्च न). V4 मानुषा॰ (for मानवा॰) —(l. 3) V3 दत्तान्ये तु (sic); D13 दत्तान्यस्य (for °स्मै). V2 कृशाश्वेन (sic) B1 दिव्यान्य**शेषत (for the post. half). —(l 4) V3.4 B1 पालयते; D13 पालयता. V4 गतीं (for पूर्वं).]

14 Ñ V B1 D10 M4 om 14. T1 missing from नैक up to कन्ये सु in 15ᵇ —ᵃ) Ś1 B1-4 (B2 marg) D1.3 4 7.11-13 ते हि, D2 न हि; Cm g t as in text (for तेऽपि). D9 कृशास्वस्य (sic), D1 कुशाश्वस्य, D6 (before corr. as in text) 14 T2 G M1-3 भृशाश्वस्य; D13 कुश.सश्व (sic) (for कृशा°). —ᵇ) Ś1 B2 4 D1-3 5 7 9 12 13 -सुतोपमा (D12 °*मा:); D6 -सुता, स्मृता; B3 D11 -सममभा:; D14 -सुतास्तु ये; T3 -सुता मता॰; G3 -सुतैः समा॰; G1 -सुतास्तु सा; M3 -सुता हि सा; Cm.g t as in text (for -सुतासुताः). —ᶜ) Ś1 B3-4 D1-3 5 7.11-13 °त्मानो (for महावीर्या). —ᵈ) Ś1 जितेंद्रिया:; B2 D11 महाबला॰; B3 4 °न्विता: (for जयावहा॰).

15 T1 missing up to कन्ये सु in ᵇ (cf. v.l. 14). —ᵃ) D2 जयवद्; T3 देया°, Cm g as in text (for जया च). Ñ V B D13 (first time) M4 विजया (for सुप्रभा). M4 चास्तां (for चैव). D2 12 जया वसुप्रभा चैव. —ᵇ) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7.11-13 (both times) M4 दाक्षाय (Ś1 V1.2 D2 4.7 °यि)ण्यौ; D3 दाक्ष्यायिणी, D6 दक्ष° (sic) (for दक्षकन्ये). Ñ V B D13 (first time) महाप्र (V4 °भ)ते (for सुमध्यमे). —ᶜ) Dt D6 10 T3 M2 Ct सूते। Cm g as in text (for सुवाते) Dt D4.6 10 T2 [अ]स्त्राणि; M3 तस्य (for ऽस्त्र). Ś1 D1-3 5 7.8 11-13 तयोस्तु (D11 °स्त) चाप्य (D3 °न्याय [metathesis]) पत्यानि; D6 ते सुतेऽस्त्र * शस्त्राणि; G1 सूतेऽस्त्राणि च°; G3 तयोरपत्यान्यस्त्राणि; M3 तेऽस्त्राणि चैव°. —ᵈ) G1 परं; Cg as in text (for शतं). Ś1 D1-3 5 7 8 11-13 परमदुर्जयं; Cg as in text (for °भास्वरम्). —For 15ᶜᵈ, Ñ V B M4 subst., D13 ins after 15ᵃᵇ (first time)

601* यमोरस्त्राण्यशेषाणि जज्ञिरे विष्णुतेजसा ।

[V4 B1 तयोर् (for ययोर्) V2 [अ]नेकानि, B2 [अ]शेषेण, M4 [अ]पत्यानि (for [अ]शेषाणि). D13 तयो पुत्रा अशेषेण (for the prior half). V2 विश° (sic) (for विष्णुतेजसा).]

16 ᵃ) D13 पंचदाते. Ś1 D1-3.5 7 8 11-13 °श(D1 5.7 12 य)से. Ñ V B D10 शत (V4 °त) सुताम्; G3 सुरौं°, M4 सुपुत्राणा, (for सुतांल्लेभे) —ᵇ) Ś1 सुता; T3 जये (for जया) Ś1 Dt D1-3 5-8 11-13 G3 M3 लब्धवरा (for नाम वरात्). Dt D4 8 G1.3 वरान्; Cr m परान् (for पुरा). Ñ V B D10 M4 वन (V1 °*) यामास वै जया. —ᶜ) Ś1 D1-3 5 7 11.12 (second time) M4 पर-; Ñ V1 3 B D10 13 (first time) रिपु; V3 दैत्य; V4 विप्र (for [अ]सुर-) —T1 missing from रिप (in ᶜ) up to प्रयतान् in 17ᵈ on a damaged folio —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10 12.13 (both times) M4 महत्या (D1 °*)न्; D6 M3 प्रमेयान्; D13 प्रयतान्; Cg as in text (for अमेयान्) Dt D4 8 Cm t अप्रमेयानरूपिणः

G 1 24 17 B 1 21 17 L 1 19 19 सुप्रभाजनयच्चापि सुतान्पञ्चशतं पुनः ।
संहारान्नाम दुर्धर्षान्दुराक्रामान्बलीयसः ॥ १७
तानि चास्त्राणि वेत्त्येष यथावत्कुशिकात्मजः ।
अपूर्वाणां च जनने शक्तो भूयश्च धर्मवित् ॥ १८
एवंवीर्यो महातेजा विश्वामित्रो महातपाः ।
न रामगमने राजन्संशयं गन्तुमर्हसि ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे विंशः सर्गः ॥ २० ॥

17 T1 missing up to क्रामान् in d (cf v 16) —a) Ś1 D1-3 5 7 10-13 (second time) G1 2 M3 सुप्रभा जनयामास; Ñ V B D15 (first time) M4 विन्ध्या जनयामास —b) D4 G1 M2 सुतान् (for पुत्रान्) B1 पंचशतान्, B4 D1 6 9 13 (both times) 14 T3 G2 M2 पचशत (for पञ्चा°) Ś1 Ñ B D1-3 5 7 10-13 (both times) वरान्, V1 तु वै; V2-4 सुवरान् (for पुन) —c) D1-3 (D3 after corr) 6 7 सप(D3 °ह)र्मान्, Cg k.t as in text (for संहारान्) D7 राम (for नाम) D5 7 दुमर्षान् (sic) —For 17cd Ś1 D13 subst D13 ins after 17ab (second time)

602* सर्वांस्तॉंल्लब्धयान्वीर दुर्धर्षान्सुबलीयस ।
[D13 वीरान् (for वीर)]

—After 17 D3 ins l 1 of 607*

18 Ś1 D1-3 5 7 8 13 om 18 —a) M3 शस्त्राणि (for चा°) Dt वेत्त्येव, M1 जप्रात (m/ lin as in text also) (for वेत्त्येष) —b) G3 विधिवत्, Cm g as in text (for यथा°) —For 17c-18 Ñ V B D10 11 12 M4 subst, while D1 subst for 18 and reads after 608*

603* अस्त्राणामप्रधृष्याणामजेयानां महौजसाम् ।
तानि सर्वाण्यथ वेद विश्वामित्रो महायशा ।
सप्रयोगरहस्यानि ससंहाराणि राघव ।

[D1 om l 1 —(l 1) D12 अप्यजेयानाम् (for अप्र धृष्याणाम्) V3 अजयानां (sic) D12 अधृष्याणां M4 अजय्यानां (for अजेयानां) —(l 2) V4 [अ]शेषेण M4 [अ]स (sic) वेद (for [अ]थ वेद) —(l 3) V3 संप्रयोगे (for सप्रयोग)]

Ñ V B D1 10 11 12 M4 cont

604* तानि दास्यत्यशेषेण राजपुत्राय महामुनि ।
यानि चास्त्राणि देवेषु गन्धर्वेषु सुरेषु च ।
यैस्त्वेतानि रक्षांसि रामो जेष्यत्यसंशयम् ।
अनुग्रहार्थं रामस्य प्रजानामपि चानघ ।

[No comm —(l 1) D1 रामायाशुमहाद्युति (for the post half) —D1 reads in marg other MSS om l 2 —(l 3) D1 तैर् (for यैर्) D1 om l 4]

V3 further cont

605* गाधिनोऽपि हार्दं मन्ये त्वायतो मुनिपुंगव ।
यदीच्छस्यात्मनो भद्रं सात्ययं त्वं पुरा मते ।

—After 18 Dt D4 6 8 T3 G1 2 M1 2 3 ins

606* तेनास्य मुनिमुख्यस्य सर्वज्ञस्य महात्मन ।
न किंचिदस्त्यविदितं भूतं भव्यं च राघव ।

[No comm —(l 1) T3 तथा (for तेन) Dt D6 धर्मं°, D6 om (hapl) (for सर्वज्ञस्य) —(l 2) Dt D8 अस्ति, D4 6 T3 अपि (for अस्त्य)]

19 Ñ V B D10 om 19ab, M4 om 19a —D4 reads 19 after l 1 of 607* —ab) D3 reads twice महातेजा विश्वामित्रो Dt D1 4-9 T3 G1 M1 3 °यशा, D3 महा** (for महातपा) —c) Ñ2 B3 4 D10 13 (second time) M4 रामगमनं (for °ने) Ś1 D1-3 5 7 11-13 बुद्धिं (for राजन) —d) Ś1 D12 13 (second time) विश्वासंद्रो (D12 °वा रो)द्धुम्, Ñ V B D10 13 (first time) M4 विचालयितुम्, D1 3 5 7 11 विक्रुष्टा कर्तुम् (for संशयं गन्तुम्) Ś1 अर्हति M3 गंतुमर्हसि संशय (by transp) —After 19 Dt D1 6 8 9 (l 1 after 17) 14 S (except M4) Cm g k.t ins

607* तेषां निग्रहणे शक्त स्वयं च कुशिकात्मज ।
तव पुत्रहितार्थाय त्वामुपेत्याभियाचते ।
इति मुनिवचनात्प्रसन्नचित्तो
रघुवृषभश्च मुमोद भास्वराङ्ग ।
गमनमभिरुरोच राघवस्य [5]
प्रथितयशा कुशिकात्मजाय बुद्ध्या ।

[Cm does not comment on l 1 and 2 —(l 3) D6 -चेता (for चित्तो) M3 इति मुनिवचन प्रसन्नचित्तो —(l 4) D3 रघुवृषभत् T1 2 G2 4 M1 2 तु (for च) Dt D8 M3 पार्थिव (metre-change), D4 भास्वरश्, D6 9 T G1 भास्वर (metre-change) Cg भास्वरात्मा (as above) Ck भास्वरौज —(l 5) D14 T G3 अपि रुरोच, Cg k as in text (for अभि°) ॐ Cm गमन रोच पैत्ख्य । ॐ —(l 6) M1-3 (after corr sec m) °त्मनेन, Cm g k t as in text (for कुशिकात्मजाय)]

On the other hand D1-3 5 7 11 ins

608* रामो ह्यधिष्ठितोऽनेन न प्रसह्य सुरासुरै ।

[No comm D3 चा° D11 दुर्विषह्य (for न प्रसह्य)]

Then D1 reads 603*

Colophon D1-3 7 om (cont the sarga) —*Kanda name* Ś1 Ñ2 Dt D10 12 om V B D11 आदि°. —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D4-13 वसिष्ठवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D5 11 12 om Ñ2 B2 3 D9 10 24 V2 26, V3 23, Dt D4 8 11 14 S 21 D13 कार्ड इवाक्यं (lacuna in place of dash) —After colophon G1 2 4 conclude with श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम ; M3 श्री म .

Daśaratha permits Rama to go with Viśvāmitra

स पुत्रं मूर्ध्न्युपाघ्राय राजा दशरथः प्रियम्।
ददौ कुशिकपुत्राय सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ 1 21 3

२१

तथा वसिष्ठे ब्रुवति राजा दशरथः सुतम् ।
प्रहृष्टवदनो राममाजुहाव सलक्ष्मणम् ॥ १
कृतस्वस्त्ययनं मात्रा पित्रा दशरथेन च ।
पुरोधसा वसिष्ठेन मङ्गलैरभिमन्त्रितम् ॥ २
स पुत्रं मूर्ध्न्युपाघ्राय राजा दशरथः प्रियम् ।
ददौ कुशिकपुत्राय सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ ३
ततो वायुः सुखस्पर्शो निरजस्को ववौ तदा ।
विश्वामित्रगतं रामं दृष्ट्वा राजीवलोचनम् ॥ ४
पुष्पवृष्टिर्महत्यासीद्देवदुन्दुभिनिस्वनः ।
शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषः प्रयाते तु महात्मनि ॥ ५
विश्वामित्रो ययावग्रे ततो रामो महायशाः ।
काकपक्षधरो धन्वी तं च सौमित्रिरन्वगात् ॥ ६

G 1 25 6
B 1 22 6
L 1 20 6

21

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम —a) Ñ V B D10 13 M4 एवमुक्तो (B4 °क्त्या) वसिष्ठेन —b) D1 D2 6 स्वयं (for सुतम्) —c) Ñ V1 3 4 B D10 13 सप्रहृष्टमना (B3 marg after corr °मनसा [hypermetric]) V2 स्वयं हृष्टमना D11 12 °वदनं (for प्रहृष्टवदनो) —d) V1 आनहार (sic) (for आजुहाव) D11 स सलक्ष्मणं (ditto) G2 *लक्ष्मणौ (for सलक्ष्मणम्)

2 a) Ś1 D1 3 6 7 11 12 T2 G2 °यनौ, Cm g k t as in text (for कृतस्वस्त्ययनं) —b) D1 राज्ञा (for पित्रा) M4 पिता दशरथस्तदा —c) Ś1 D1 6 11 12 तथा द्वाभिद्, M3 तथाद्विभिर् (for वसिष्ठेन) —d) Ś1 T2 °मन्त्रितौ (T2 °त), D1 (gloss दूर्वाक्षतमन्त्राक्षरैः) 2 °नन्दित, D3 °नन्दिन (sic), D5 11 12 °नन्दितौ D2 °वन्दित, Ct as in text (for अभिमन्त्रितम्) —For 2 Ñ V B D10 13 subst

609* मादौ कृतस्वस्त्ययन मातृभि कृतमङ्गलम् ।
स्वयं चैव वसिष्ठेन कृतस्वस्त्ययनक्रियम् ।

[(l 1) D13 कृत्वा (for the first कृत) V2 मन्त्रिभि (for मातृभि) —(l 2) V1-3 B3 क्रिया (sic) (for क्रियम्)]

3 a) Ñ V B D10 13 ज्येष्ठान्मूर्धनि (for स पुत्रं मूर्ध्नि) D13 [उ]पादाय (for [उ]पाघ्राय) Ś1 D5 11 12 ततो मूर्ध्नि समाघ्राय, D1 स च पुत्रौ समाघ्राय D2 तत पुत्रं समाघ्राय, D3 7 तत पुत्रौ समाश्लिष्य —b) B3 रान (sic) M2 रामे (for राजा) D6 द * रथ, D11 दश * *, T2 3 M3 °रथ (for दशरथ) Ś1 D1 3 11 12 सुतौ, Ñ V B D10 13 सुतं D1 D2 4 6 तदा, D3 7 शुभौ, M3 स्वयं (for प्रियम्) —c) D1 कौशिक —d) G4 सुहृतेन (for सुप्रीतेन) Ś1 D1 3 6 7 11 12 विश्वामित्राय धीमते Ñ V B D10 13 लक्ष्मणानुचरं तदा

4 a) Ñ V1 B2 3 D10 11 13 ततः पुण्यो V2 3 ववौ पुण्यो, B1 4 M4 समूत्पुण्यो (for सुखस्पर्शो) V3 ततो वाय * * पुण्यो —b) D1 D2 3 T1 3 G1 2 नीरजस्को Ñ V B2 3 D10 13 नीरजस्क (V2 °स्क V3 °स्क) शुभ शुचि, B1 नीरजस्तु समं शुचि( ) B4 नीरजस्कश्च (sic) शुभ शुचि D13 नीरजस्क शुभावह M4 नीरजस्क शिव सुख —For 4cd Ś1 D1-3 6 7 11 12 subst

610* त दृष्ट्वा देवगन्धर्वा पुष्पवृष्टिं समादधु ।

[Ś1 D12 सुरा° D3 7 °दधु D5 परा° (for समादधु)]

—cd) V2 B1 Cm विश्वामित्र, D13 * श्वामित्र D10 -गतं, D13 -युत, Ck [आ]गत (for -गतं) Ś1 D2 3 5 7 11 12 14 T1 2 G4 M3 दृष्ट्वा रामं (by transp) D12 repeats (ditto) गतं दृष्ट्वा

5 At 5a and 5c D1 (gloss) दुष्टवधो भविष्यतीति —b) D1 D4 5 निस्वनै, D6 G2 निस्वनं, Cm g as in text (for निस्वन) D1-3 6 7 11 गीतवाद्यस्तथापरः (D3 °रं), M3 गीतमेघे तदावरे —For 5ab Ś1 D12 subst

611* सुपुष्पवृष्टि पतद्धरनिरासीद्दिगन्तरे ।

[D13 स (for सु) D12 स्वान्तरे (for दिगन्तरे)]

On the other hand Ñ V B D10 13 subst

612* पपात पुष्पवृष्टिः स्याद्गीतनादश्च सुश्रुवे ।

[V1 3 om V2 या (for स्याद्) V3 गीतिनादश्च, V4 गीते°, B1 °नृपश्च, B4 °नादश्च, D13 गीत वाद्य (for गीतनादश्च)]

—c) Ś1 V4 B3 D1 2 7 11 12 M4 घोष (D2 7 °षा D12 °षै) श्च, V1 B4 D6 G2 निर्घोषे (D4 G2 °षै) (for निर्घोष) D3 शंखदुन्दुभिनिर्घोषाश्च (corrupt) —D1 illeg for 5d except last two letters (स्वने) —d) Cm प्रयाति (for °ते) M3 4 सु, M4 वै (for तु) Ś1 D5 11 12 प्रयायाच महात्मन, Ñ V B D10 13 प्रयाते रघुनन्दने, D2 3 7 प्र(D7 प्रा)यातेन महात्मना

6 a) Ś1 विश्वामित्रे (sic) Ś1 D2 6 12 प्रयात्यग्रे (for ययावग्रे) —b) D10 T1 2 G2 4 M3 धनुर्धरो (for महायशा) Ñ V B D10 13 तं (B3 *) राम (V1 * *) पृष्ठतोऽन्वयाद् (V2-4 B1 4 (marg) 4 °न्वगात्) —c) D6 काकपक्ष * रो D1 (gloss) (स)नातकर्णान्तनो यो हि शिराःपुरःशिरश्च य । उत्पोदनावर्षा य काकपक्षधरो हि स ॥ —d) Ś1 D1-3 6 7 11 12 तव, D14 तौ (for तं च) Ñ V1 B2 3 D10 11 M4 अन्वयात् —After 6 Ñ1 B3 (marg) D10 13 ins., whereas B1 4 ins. after 7ab

613* विश्वामित्रगतं रामं दृष्ट्वा देवा सवासवाः ।
प्रहृष्टमनसो भूत्वा दशार्धीं नर्दयन्ति ।

[(l 2) D13 भागुर (for भूत्वा)]

G 1 25 8
D 1 22 7
L 1 20 8

कलापिनौ धनुष्पाणी शोभयानौ दिशो दश ।
विश्वामित्रं महात्मानं त्रिशीर्षाविव पन्नगौ ।
अनुजग्मतुरक्षुद्रौ पितामहमिवाश्विनौ ॥ ७

बद्धगोधाङ्गुलित्राणौ खड्गवन्तौ महाद्युती ।
स्थाणुं देवमिवाचिन्त्यं कुमाराविव पावकी ॥ ८

अध्यर्धयोजनं गत्वा सरय्वा दक्षिणे तटे ।
रामेति मधुरां वाणीं विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ ९
गृहाण वत्स सलिलं मा भूत्कालस्य पर्ययः ।
मन्त्रग्रामं गृहाण त्वं बलामतिबलां तथा ॥ १०
न श्रमो न ज्वरो वा ते न रूपस्य विपर्ययः ।
न च सुप्तं प्रमत्तं वा धर्षयिष्यन्ति नैर्ऋताः ॥ ११

---

7 Ñ V B2.3 D10 M4 om 7ab —a) D1 (gloss) बद्धतूणीरौ (for कलापिनौ) —After धनुष्पाणी, B4 (gloss) धनुर्धरौ। तदानुजग्मतु —b) B4 D1-3.6.7.11.12 °मानौ, T3 °यतौ, Cm g k t as in text (for शोभयानौ) ※ Ct शोभयानौ मुराभाष्य भार्य । ※ Ś1 B2.4 D1-3.5.7.11 महापथे, D12 शुभे यथा (for दिशो दश) —After 7ab B2.4 ins 613* —c) Ś1 D1.3.6.7.11.12 समन्वेतौ, M4 महाभागं (for महात्मान) D3 विश्वामित्रसमन्वेताव —d) D3 त्रशीर्षाव् (for त्रिशीर्षाव) Ñ V B D10.13 M4 तावुभौ रामलक्ष्मणौ M3 Cr mp पंचशीर्षाविवोरगौ —Ś1 D1-3.6.7.11 G1 om 7ef —M3 repeats 7ef after 616* —For 7ef, Ñ V B D10.11.13 M4 subst

614* तदानुययतुर्धीरौ यथेन्द्र देवमश्विनौ ।

[V B1.3 D13 M4 तदा(V3 तम, D13 ततो)नुजग्मतुर् (B3 M4 °न्वगुर्)]

—After 7 Dt D4.8 (all first time) G1 M3 ins l 2 of 616* then cont while D4.9.14 T G2-4 M1.2 Cm g ins, after 7

615* तदा कुशिकपुत्र तु धनुष्पाणी स्वलङ्कृतौ ।

[Cr,k t no comm G1.4 राघव, M3 तम (for तम्)]

8 b) M4 °बलौ (for महाद्युतौ) Ñ V B D10.13 सतूण धनुर्धरौ —After 8cd, Dt D4.6.8.9.14 S (except M4) Ck t ins.

616* कुमारौ चारुवपुषौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
अनुयातौ श्रिया दीप्तौ शोभयेतामनिन्दितौ ।

[G1 om l 1 Ck t no comm on l 1 —G1 M3 om l 2 here and read before 615* M1 om l 2 Dt D4.8 read l 2 for the first time after 7 repeating here —(l. 2) D6 (after corr) G2 M1 शोभयन्ताव्, T3 °मानाव् (for शोभयेताम्)]

—M1 repeats 7ef after 616* —c) D3.11.13 T3 स्थाणु, D14 repeats (for स्थाणुं) Ś1 °सिन्धौ G1 महा° (for इवाचिन्त्यं) Ñ V B D10.13 M4 तदा(V1 यथा M4 पुरा) नुजग्मतु स्थाणुं (V2 °नं) —d) V2.3 D6 (gloss स्कंद विशाखौ) पावकौ D13 पावके (for पावकी)

9 a) B1 अध्यर्धं, D16 अर्धार्धं (for अध्यर्धं) Ñ1 आगम्य (hypermetric) (for गत्वा) —b) D7 सरय्वां (for सरय्वा) M4 दक्षिणत तु (for दक्षिणे तटे) —After 9ab B2.4 ins

617* दक्षिणेन निवासाय गत्वास्तीर तटे ययौ ।, while M4 ins

618* ते तत्र वै निवासाय देशे कश्चिदुपाययु ।
सुखेन तमुपासीनं तत्राविश्य तु राघवम् ।

—c) V1 च मधुर (for [इ]ति मधुरां) —After 9 B3.4 ins

619* उवाच राममामन्त्र्य हित वचनमथवत् ।

10 a) D2 सलिल रामस्, D12 वत्स*लिल, M3 सलिलं वत्स (by transp) (for वत्स सलिल) Ñ V B D10.13 वत्स(V1 राम) राम जल(V2.4 °ल) ताव(V1 °*)द्, D11 वत्स राघव भद्र ते —After 10a, Ñ V B D10.11.13 ins

620* विधिवत्प्रष्टुमर्हसि ।
उपदेक्ष्यामि ते श्रेयो

[(l 1) V1 विधिना, D13 सलिल (for विधिवद्) V2 B2.4 प्र(V2 स्र)ष्टुम् (sic) (for स्प्रष्टुम्) B1 अर्हति —(l. 2) V1 B1 उपदेष्यामि (sic) B3 reads ते in marg]

—b) V4 D1.6 Cm g °विपर्यय, Cr k t as in text (for कालस्य पर्यय) D3 तत्कालस्य विपर्यय —c) Ś1 D2.3.7.13 [इ]मं D2 [ए]नं, Ck,t as in text (for त्वं) Ñ V B D10.11.13 गृहाण त्वं (V2 B3 D10 त्वम्) इमे विद्ये —d) B4 अतिबले (sic) M3 तदा Ct तथा (as in text)

11 a) G1.3 M2 वा (for second न) Ś1 D1-3.6.7.11.12 M4 जरा D4 श्रमो; Ct as in text (for ज्वरो) T2 M2 transp श्रमो and ज्वरो Ś1 D1-4.6.7 पुंसां, D13 राम, D14 पुंस्य (for वा ते) —b) Ś1 D1.3.6.7.11.12 [अ]प्य संशय (D11 °यं) G3 [अ]पि संशय, M4 [अ]पि संशय, Cg t as in text (for विपर्यय) —For 11cd, Ñ V B D10.13 subst

621* न ते भयो जरा चाप्यो भविता नाङ्गवैकृतम् ।

[Ñ2 (न)च (for ते) Ñ B1 चाप्यो V2 चास्या (sic) B3 चाप्यं D10 चापि (for चाप्यो) V2 चाङ्ग°, V4 मार्ग°; D13 °कृति (for नाङ्गवैकृतम्)]

—c) Ś1 D1-3.6.7.8.11.12 त्वां (for च) B3 सुप्तं च (by transp.) B3 प्रयत्तः D3 प्रमत्ता (sic) (for प्रमत्तं) —d) Dt घर्षं° (sic) G3 M3 धर्ष° (for धर्षयिष्यन्ति) D13 G2.3 M3 राक्षसा । D13 नैकृता (sic) (for नैर्ऋता)

न बाह्वोः सदृशो वीर्ये पृथिव्यामस्ति कश्चन ।
त्रिषु लोकेषु वा राम न भवेत्सदृशस्तव ॥ १२

न सौभाग्ये न दाक्षिण्ये न ज्ञाने बुद्धिनिश्चये ।
नोत्तरे प्रतिपत्तव्ये समो लोके तवानघ ॥ १३

एतद्विद्याद्वये लब्धे भविता नास्ति ते समः ।
बला चातिबला चैव सर्वज्ञानस्य मातरौ ॥ १४

क्षुत्पिपासे न ते राम भविष्येते नरोत्तम ।
बलामतिबलां चैव पठतः पथि राघव ।
विद्याद्वयमधीयाने यशश्चाप्यतुलं भुवि ॥ १५

G 1 25 15
B 1 22 19
L 1 20 15

12 ᵃ) Ñ V B D10 12 M4 च त D2 T3 बाहु, D11 चान्य, M3 बाहो, Cg as in text (for बाह्वोः) Ñ V B D10 13 M4 राम (for वीर्ये) —ᵇ) Ś1 D1-3 5 7 11 12 तव, T2 अपि, Cg k as in text (for अस्ति) Ñ V B D10 13 M4 पार्थिवान्यो भविष्यति —ᶜ) D9 G1 वै (for वा) —ᵈ) G2 M3 त्वया (for तव) D4 भविष्यति चानघ —For 14ᶜᵈ Ś1 D1-3 5.7 11 12 subst

622* भविष्यति महाबाहो त्रिषु लोकेषु वा पुन ।

[D1 lacuna (for महाबाहो) D3 लोके* Ś1 D5.12 कश्चन (for वा पुन)]

On the other hand Ñ V B D10 13 M4 subst

623* सदेवनरनागेषु लोकेष्विह प्रभास्विषु ।

[B1 [अ]सुर (for -नर) M4 [अ]पि (for [इ]ह) V3 क्वचित् (for त्रिषु)]

—After 12 Dt D4 6 8 T3 G2 read 15ᶜᵈ (var) repeating (except T3) it in its proper place

13 ᵃ) Ś1 सौभगे —ᵇ) T2 विज्ञाने, G1 M1 न रूपे, Cr.m k t as in text (for न ज्ञाने) Ś1 D1 3 5 7 12 M3 न च (M3 ज्ञाने) बुद्धिविनिश्चये, Ñ V B D10 11 13 M4 न बुद्धि युक्ति (Ñ2 B1 D13 M4 °त)शौर्यये, Cr.m k t as in text (for ᵇ) —ᶜ) V2 D4.6 9 10 नोत्तर (D10 °र) (for नोत्तरे) V3 °पत्तो वा V4 D13 °कर्तव्ये, Dt D4 6 8 T2 G1-3 M2 3 Ct °पत्तव्ये (for प्रतिपत्तव्ये) —ᵈ) Ś1 D12 समस्तैर्भविता न ते Ñ1 तुल्यो वापि भविष्यति, Ñ2 V B D10 13 M4 त्व(V1 D3 स)तुल्योन्यो (V3 4 D2.4 वा, V2 °* D13 न, M3 हि) भविष्यति D1.4 5 8 11 समस्ते (D1 * मध्य)भवितानघ (D11 कुमार) D3 स समस्ते (ditto) भवितानघ

14 ᵃ) T3 G2.3 M1 2 एते Cm g as in text (for एतद्) Ś1 Ñ V B D1-3.5 7 10-13 M4 द्वये (for द्वये) M3 विद्ये त्वया (for विद्याद्वये) Ś1 D1 3.5 7 11 राम Ñ V B D10.13 प्राप्य D3 रामे, D13 नाम M4 नाम्ना (for लब्धे) —ᵇ) Ś1 D1-3 5.7 11 12 गृहीत्वा (for भविता) Ñ V B D10 13 यशश्चाप्य(V3 °श)यमाप्स्यसि (V3 °ति) Dt D4.8 Ct न भवेत्सदृशस्तव T3 सदृशो नाधिपतो सम, Cg as in text (for ᵇ) —Ñ1 V2 om 14ᵃ-15 D13 om (hapl) 14ᵃ 15ᵇ D13 reads 14ᵃ-15ᵇ in marg (sec m) —ᶜ) D14 T1.3 G1 M1 2 तु (for first च) Ś1 Ñ1 V1.4 B1-4 D1-3.5 7 10.11 13 M4 use accu sing for nom. sing omitting च, B1 बलामतिबलां G4 बलाद्यतिबलान् (for बला चातिबला) G2 M1 [इ]ति (for [ए]व) —ᵈ) Ñ2 V1 3.4 B D10 13 M4 ज्ञानविज्ञान, D1 सर्वविज्ञान, T2 सर्वज्ञानाश्च (sic), Cr m t as in text (for सर्वज्ञानस्य) D5 पठतो रघुनंदन

15 Ñ1 V3 om 15 D13 om 15ᵃᵇ, D14 reads 15ᵃᵇ in marg (cf v l 14) G2 M1 transp 15ᵃᵇ and 15ᶜᵈ —ᵃ) D5 13 क्षुत्पिपासा (for क्षुत्पिपासे) Ñ2 V1 3 4 B D10 11 13 च ते, M3 तथा (for न ते) —ᵇ) M1 नरो मम (sic) (for नरोत्तम) Ś1 D1 2.5 7 12 भयादूर्ध्वं (D5 °दूर्ध्वं) भविष्यत (D1 6 °ति), Ñ2 V1 3 4 B D10 13 M4 नालर्थं पीडयिष्यत (V3 D13 °ति), D3 *सार्धं भविष्यत (sic) Dt D4 6 G2 repeat 15ᶜᵈ here (first time after 12) T3 reads 15ᶜᵈ after 12 —ᶜ) M1 [ए]ते (for [ए]व) D3 °बला च श्रेव (sic) D14 स्वति° (for अतिबलां चैव) —ᵈ) Dt (second time om first time) D4 6 (both both times) G2 (first time) तात, T3 G1 (G2 second time) तव (for पथि) —After 15ᶜᵈ, Ś1 D1-4 7 11 12 T3 G1 2 M1 ins

624* गृहाण सर्वलोकस्य गुप्तये रघुनन्दन ।

[D1-3 5.7 11 प्रभात (for गृहाण) G2 M1 भद्र काकुत्स्थ (for सर्वलोकस्य) G2.3 M1 प्राप्स्यसे (for गुप्तये) Ś1 D12 गायत्री रघुनन्दन, D1 3.5 7 11 प्राप्स्यसि रघुनन्दन (D5 °द) D2 प्राप्स्यसि त्व रघुनन्दन (for the post half)]

—G1 om 15ᵉᶠ —ᵉ) Ś1 D1 3.5 7 11 12.14 G1 2 M1 2 3 °याने, Cm g k t as in text (for अधीयाने) —ᶠ) Ś1 सर्वम्, D4 11 M4 शाश्वतम्, D12 कीर्तिम् (for यशश्च) Ś1 D4 11 13 ध्वतुलं (D12 °ला) Dt D4 6 8 प्राप्य (D6 m after corr) भवेद्, M1 च परमं Ctp as in text (for चाप्यतुलं) D2 यशश्चाप्स्यसिमाप्स्यसि D2.3 7 प्रमाणं बहु मा(D2 *)प्स्यसि —For 15ᵉᵈᵉᶠ, Ñ1 V1 3.4 B D10 13 subst D11 M4 ins after 15ᵃᵇ

625* जयश्च दुर्गकान्तारसंदेशेष्वन्यथीषु च ।
सारतां त्रिषु लोकेषु गमिष्यसि च राघव ।

[No comm —(l 1) V3 जय दु° V4 सर्वे ते युद्ध V4 सन्दुर्गम- D13 तथैव° (for जयश्च दुर्ग) M4 जातो दुर्गकान्तारे (for the prior half) V4 B1 D13 -ष्वपि (for -ष्वन्यथीषु) V4 [अ]पि (for च) —(l 2) V3 सख्यं (for सारतां) V4 गमिष्यसि च (sic) B1.3 गमिष्यति च B4 (4) गमिष्यसि (for गमिष्यसि च)]

B3 cont.

G 1 25 18
B 1 22 19
L 1 20 18

पितामहसुते ह्येते विद्ये तेजःसमन्विते ।
प्रदातुं तव काकुत्स्थ सदृशस्त्वं हि धार्मिक ॥ १६

कामं बहुगुणाः सर्वे त्वय्येते नात्र संशयः ।
तपसा संभृते चैते बहुरूपे भविष्यतः ॥ १७

ततो रामो जलं स्पृष्ट्वा प्रहृष्टवदनः शुचिः ।
प्रतिजग्राह ते विद्ये महर्षेर्भावितात्मनः ।
विद्यासमुदितो रामः शुशुभे भूरिविक्रमः ॥ १८

गुरुकार्याणि सर्वाणि नियुज्य कुशिकात्मजे ।
ऊषुस्तां रजनीं तत्र सरय्वां सुसुखं त्रयः ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकविंशः सर्गः ॥ २१ ॥

626* यक्षो वा राक्षसो वापि न त्वां बाधितुमर्हति ।

16 a) D2 ट्ठे*, D6 ह्ये*, D13 येमे (for ह्येते) —b) Ś1 D1-3 5 7 11 13 विद्ये (Ś1 बुद्धि, D2 विद्युद्, D11 13 विद्दि) तेजोमये शुभे, Ñ V B D10 13 विद्ये बा(V3 D15 ह्या, B1 वा both to remove hiatus)युर्बलावहे (V4 D15 °लप्रदे) —cd) Ś1 सदृशीः D1 3 5 7 11 13 M3 सदृशे, G2 M1 प्रदद्या, G3 M3 प्रदास्ये, Cg t as in text (for प्रदातुं) D11 तै च (for तव) Ś1 D1 3 5 7 11 13 M3 प्रदातु (for सदृशस्) D3 transp प्रदातु and सदृशस् D13 त्वा (sic) (for त्वं) G3 M1 तु, Ck as in text (for हि) Ś1 D1 3 5 7 11 G1 3 M1 3 4 Ck धार्मिक, Dt D3 6 पार्थिव (for धार्मिक) Ñ V B D10 13 पात्रं त्वमसि काकुत्स्थ विद्ययोर्ग्रहणेनयोः (V4 ह्यथो)

17 a) D3 कामस् (for कामं) Ś1 D1 3 5 7 13 खलु D3 रास्य (for बहु) D4 धीरे (for सर्वे) T2 कामं च बहुना ह्येते —b) Ś1 D1 6 13 त्वय्यैवैते न, D3 5 7 13 त्वय्येव च न, T2 त्वयि (य्ये)वात्र न, M4 तव चैते न, Ck as in text (for त्वय्येते नात्र) D4 (before corr) संशय —c) Ś1 D1 3 5 7 11 13 तपोभिः (for तपसा) D3 संभृत्ये (sic) D11 सवृते, D13 संसृते, all Cs as in text (for संभृते) Ś1 D7 11 13 ह्येते D3 ह्ये*, D5 त्वेते, M4 भूते (for चैते) D4 तपो विजृम्भते ह्येते —d) D1 3 5 7 °पोपे, D5 °शेषे, D12 °घोपे, M4 भूय एव, all Cs as in text (for बहुरूपे) D13 भविष्यति (sic) —For 17 Ñ V B D10 13 subst

627* स्वभावजैर्गुणैर्दिव्यैः कामैरप्यतुलैर्युत ।
भूयस्त्वं गुणोत्कर्षमेते विद्ये करिष्यत ।

[(l 1) V3 स्वभावजा-; D13 स्वभावात्त (for स्वभावजैर्) B1 दवै (sic) D13 शुक (for दिव्यैः) Ñ1 V1 2 4 कामपस्य (for कामैरपि) V4 [अ]गुणैर् (for [अ]तुलैर्) V3 युत, D13 मत (for युत) V3 कामसाम्यसमन्वित B1 वामवैबहुभेयुत (for the post half)]

18 a) V1 B1 4 रामं (sic) (for रामो) D3 रामस्तो (by transp) (for ततो रामो) Ś1 D1-3 5 7 11 13 [ए]जलिं कृत्वा (D11 बद्धा) Cg k as in text (for जलं स्पृष्ट्वा) —b) Ñ V B D10 13 प्राञ्जलिः प्रण(V2 °प)तः स्थित —d) Ñ V B D10 13 विद्यामित्रात्तपोधनात् —Ś1 D1-3 5 7 11 13 om 18ef —e) G1 सद्य, Cr m g t as in text (for विद्या) T2 भूप (for राम) —f) Dt D3 8 भीम°, T2 राघवस्तदा, M4 [अ]प्यधिकं तदा, Ck as in text (for भूरिविक्रम) —After 18 Dt D4 5 8 14 S Ck t ins

628* सहस्ररश्मिर्भगवाञ्शरदीव दिवाकरः ।
[M4 समम (for सहस्र)]

19 Ñ V B D10 13 om 19ab —a) D4 (gloss) गुरुदक्षिणाप्रणामादीनि (for गुरुकार्याणि) Ś1 कार्याणि (for सर्वाणि) —b) Ś1 D1 4 13 प्रयुज्य, D3 4 7 निवेद्य, D11 प्रत्युज्य, M4 प्रपूज्य (for नियुज्य) D4 Ck t कुशिकात्मज, Cr m g tp as in text (for °त्मजे) —For 18e 19d Ñ V B D10 13 subst

629* गृहीतविद्योऽनुज्ञातस्ततो रामो महायशाः ।

D15 repeats 19cd consecutively —c) D5 नेयुस (sic) (for ऊषुस्) D11 T1 2 G2 4 M1 3 तीरे, Cg k as in text (for तत्र) Ñ V B D10 13 (first time) सशेवास(B1 °षवास (hypermetric)) विश्वामित्रेण —d) D11 T1 3 G2 4 M3 सरय्वा, Cg t सरय्वां (as in text) Ś1 ससुखास्ते; Ñ V B D10 13 (first time) सहलक्ष्मण, D1-3 5 7-9 T2 G3 ससुखं°, D13 15 (second time) °न्त, M3 (after corr sec m as in text) सुसुखम्स्त, Cg k as in text (for सुसुखं त्रय) —After 19 Ś1 D1-3 5 7 9 11 13 ins

630* कथयन्तः कथाश्चित्राः प्रीयमाणाः परस्परम् ।

[No comm D1 कथा चित्रा D11 प्रीतिमत (for प्रीयमाणा)] D6 cont while Dt D4 6 8 14 S (except M4) and all Cs ins after 19

२२

प्रभातायां तु शर्वर्यां विश्वामित्रो महामुनिः ।
अभ्यभाषत काकुत्स्थं शयानं पर्णसंस्तरे ॥ १
कौसल्या सुप्रजा राम पूर्वा संध्या प्रवर्तते ।
उत्तिष्ठ नरशार्दूल कर्तव्यं दैवमाह्निकम् ॥ २
तस्यर्षेः परमोदारं वचः श्रुत्वा नृपात्मजौ ।
स्नात्वा कृतोदकौ वीरौ जेपतुः परमं जपम् ॥ ३
कृताह्निकौ महावीर्यौ विश्वामित्रं तपोधनम् ।
अभिवाद्याभिसंहृष्टौ गमनायोपतस्थतुः ॥ ४
तौ प्रयातौ महावीर्यौ दिव्यां त्रिपथगां नदीम् ।
ददृशाते ततस्तत्र सरय्वाः संगमे शुभे ॥ ५ G 1 26 5 B 1 23 5 L 1 21 5

631* दशरथनृपसूनुसत्तमाभ्या
तृणशयनेऽनुचितं तदोषितास्याम् ।
कुशिकसुतवचोऽनुशालिताभ्यां
सुखमिव सा विगभौ विभावरी च ।

[(l 1) T3 अथ दशरथ Cr m g t as above (for दशरथनृप) —(l 2) D14 T1 सुरो°, T2 G4 M3 सुद्रो°, M2 मनो° (for तदोषिताभ्याम्) —(l 3) M3 (before corr) -वसु (sic) (for -वचो-) D5 [अ]ति (for ऽनु) ⊛ Ct.t कुशिकसुतवचोनुलालितयो । ⊛ —(l 4) M2 क्षणम् (for सुखम्). D4 5 G1 3 सापि°, T3 (changing the metre) सा वभौ, all Cs as in text (for सा विवभौ) Dt D4 6 8 9 G2 M1 2 (changing the metre) om T3 तु (for च)]

Colophon D1-3 7 om (cont the sarga) —*Kanda name* Ś1 Ñ D1 10 11 om V B आदि° —*Sarga name* Ś1 D5 12 विश्वामित्रा(D12 °* *)निवेदनं नाम, Ñ V B D6-11 विश्वामित्रनं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 3 B1 3 D5 11 13 om both Ñ2 V2 24, V3 27; B2 3 D1 10 25 Dt D4 6 12 14 S 22 —D13 इत्यार्षे रा-स्काण्डे प्रदानं सर्गः (dash indicates lacuna) —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 2 4 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः, M3 श्री … म

22

D1 3 7 cont the previous sarga

1 a) V3 च, V4 om (for तु) —b) Ś1 D5 11 °मुनि, B1 °तपा, D11 °मुनिं (for महामुनि) —cd) D13 प्रत्य° (for अभ्यभाषत) Ś1 Dt D1-3 5-9 12 14 T1 2 G1 2 4 M1 2 3 (after corr see m) काकुत्स्थौ शयानौ (for काकुत्स्थं शयानं) V1 कुश°; T3 तृण°, M4 दर्भे°, Cr m g k t as in text (for पर्णसंस्तरे)

2 a) Ñ V B D10 13 M4 -मातरुत्तिष्ठ D5 °नाम Cr m g k as in text (for सुप्रजा राम) ⊛ Ct सुप्रजा शोभनपुत्रवती । ⊛ Cg (also) k take a as a समस्तपद —b) Ś1 V2 B1 D1 3 7 T3 पूर्वे, V3 4 B4 D13 पूर्वां, Cr m g k t as in text (for पूर्वा) V B4 D13 संध्यायाम् (for संध्या)
1 Ñ V B D10 11 उपस्थिता, D13 उपास्य च (for प्रवर्तते) —c) Ś1 D1 3 5 7 11 12 त्वं महाभाग, Cg as in text (for नरशार्दूल) —d) D1-3 7 पूर्वम्, Cm g t as in text (for दैवम्) Ś1 D5 11 12 कुरु पूर्वाह्णिकां (D12 पौर्वाह्णिकीं) क्रियां —For 2cd, Ñ V B D10 13 M4 subst

632* पौर्वाह्णिक विधिं कर्तुं तात कालोऽयमागत ।

[V2 पौर्वाह्णिक, V3 B3 पूर्वाह्णिक V4 M4 पूर्वाह्णिक (for पौर्वाह्णिक) D13 कृत्वा (for कर्तुं) V4 तत (for तात) M4 transp कर्तुं and तात M4 समुपागत (for ऽयमागत)]

3 a) V4 तस्येम्सु, D1 तस्यपि (sic) G1 3 महर्षे, Cg as in text (for तस्यर्षे) B4 D6 धर्मोदार (for परमोदार). —b) Ś1 D5 12 मनोज्ञानं, Ñ V B D10 11 13 तु (V3 [श्रु]त्र, D10 [श्रु]त्य) राघवौ, Dt D1 3 4 6-9 T1 G1 3 M2 4 न्र (D5 प)रोत्तमौ (for नृपात्मजौ) —c) D3 7 तत (for स्नात्वा). Ś1 D1-3 5 7 8 11 12 T2 कृताह्निकौ, M3 कृतोदक, Cm g k t as in text (for कृतोदकौ) Ñ1 om, B4 धीरौ (for वीरौ) —d) V2 4 B4 D3 4 T2 G3 4 जपतु (sic) D1 जपत, G1 जेपाते (for जेपतु) Ñ V B D10 13 जप्य (V4 जप, B1 जाप्य, B4 ज*)माह्निकं (D10 °मुत्तम) D1 3 °पदं, M3 (after corr as in text) °जप, Cm k t as in text (for परमं जपम्)

4 a) Ñ V B D10 13 M3 4 कृता(D13 °त्या)ह्निक-, D14 कृत्याह्निकौ, Cg as in text (for कृताह्निकौ) Ñ V1 3 4 B1-3 D10 13 क्रियौ चापि, V2 क्रियो चापि, B4 कृतौ चापि, D1 G1 °वीरौ, M4 क्रिये चापि (for महावीर्यौ) —b) D1 विश्व* श्रम् Ś1 D1-3 5 7 11 12 ऋषिं तत (D1-3 7 °दा) Ñ V1 2 4 B D10 13 °निधिं (for तपोधनम्) —c) D4 अभिवेद्य (for अभिवाद्य) Ś1 तु तौ वीरौ, Dt D4 6 [अ]ति°, D1-3 5 7 11 12 ततो (D11 °तौ [sic])वीरौ, D6 M3 [अ]थ°, T3 G2 [उ]प° (for [अ]भिसंहृष्टौ) Ñ V B1-3 D10 13 अभिवाद्यपितुं तत्र, B4 अभिवाद्यतनुम्नत्र, M4 पूजयित्वा हाभिक्रम्य —d) Ñ V B D10 13 सहितावु (for गमनाय) Ś1 D5 12 प्रचक्रमे, V4 [उ]प*°, Dt D4 6 Cg k t [अ]भि° (for [उ] पतस्थतु)

5 a) Dt D6 M3 4 Ct °प्रयातौ D1 प्रयातौ च, D7 प्रयातौ च, T3 °प्रतापौ, Cg as in text (for तौ प्रयातौ) Ś1 D1 5 11 12 M4 महात्मानौ D1 3 7 G4 महाभागौ (for महावीर्यौ) Ñ V B D10 13 तत प्रयपतुश्चापि —b) B3 त्रिपथगामिनीं (for त्रिपथगां नदीम्) —c) Ś1 D5 7 सरय्वा च, D1 5 11 12 सरय्वा वै, D1 तदा तत्र, D4 महावीर्यौ (for ततस्तत्र) M4 अपश्येतां सुदिव्यौ —d) D1 सरयो (sic) (for सरय्वा)

1 26 6 1 23 6 1 21 6 तत्राश्रमपदं पुण्यमृषीणामुग्रतेजसाम् ।
बहुवर्षसहस्राणि तप्यतां परमं तपः ॥ ६
तं दृष्ट्वा परमप्रीतौ राघवौ पुण्यमाश्रमम् ।
ऊचतुस्तं महात्मानं विश्वामित्रमिदं वचः ॥ ७
कस्यायमाश्रमः पुण्यः को न्वस्मिन्वसते पुमान् ।
भगवञ्श्रोतुमिच्छावः परं कौतूहलं हि नौ ॥ ८
तयोस्तद्वचनं श्रुत्वा प्रहस्य मुनिपुंगवः ।
अब्रवीच्छ्रूयतां राम यस्यायं पूर्व आश्रमः ॥ ९
कन्दर्पो मूर्तिमानासीत्काम इत्युच्यते बुधैः ॥ १०
तपस्यन्तमिह स्थाणुं नियमेन समाहितम् ।
कृतोद्वाहं तु देवेशं गच्छन्तं समरुद्गणम् ।
धर्षयामास दुर्मेधा हुंकृतश्च महात्मना ॥ ११
दग्धस्तु तस्य रौद्रेण चक्षुषा रघुनन्दन ।
व्यशीर्यन्त शरीरात्स्वात्सर्वगात्राणि दुर्मतेः ॥ १२

Ś1 D2 a.6 7 11 12 रेणमे पुण्यसमिते —For 5^{cd} Ñ V B (B3 marg) D10 13 subst

633* गङ्गां देवनदीं दृष्ट्वा सरय्वा नातिदूरतः ।
[V4 दिव्यां (for गङ्गां) B4 स्वेविदूरत (sic)]

6 ^{a}) D3 1 G1 तत्राश्रमं D12 तत्राश्रम, Cg k t as in text (for तत्राश्रम) D3 द्रुम (for -पदं) D1 पुण्य (for पुण्यम्) Ñ V B D10 13 तत्रासीत्त(D13 °त्रा)श्रमपदं —^{b}) Ś1 D1-3 7 11 12 मुनीनां (for ऋषीणाम्) Ś1 Dt D1-3 4-6 11 12 भावितात्मना Ñ V B D10 13 पुण्यकर्मणा D14 त्वग्नि°, T2 G1 4 M2 त्वप्र, T3 अग्र° (for उग्रतेजसाम्) D5 विश्वामित्र महामुनिं —D5 om. 6^{c}-7 —^{c}) Ñ V B D10 13 तत्र दद्दशतु पुण्यं (B4 तत्र) —^{d}) Ś1 D2 3 7 यत्र ते, Ñ1 D1 तपताम् V2 तप्यताम् D1 11 12 तत्र ते Cg k t as in text (for तप्यतां) Ś1 D1-3 7 11,12 तेपिरे Ñ V B D10 13 उत्तम (for परमं)

7 D1 om 7 (cf v l 6) —^{a}) D3 तद् (for तं) D3 राघवौ D1 परमे (for परम) —^{b}) D2 परमौ (for राघवौ) G2 पुण्यकर्मणो (metricausa) (for पुण्यमाश्रमम्) D13 om 7^{c}-8^{b} —^{c}) D4 तु, M4 तौ (for तं) Ś1 D2 a.7 11 12 मधुरं वाक्य (for तं महात्मानं) —^{d}) Ś1 D1 a.7 11 12 M4 महामुनिं (D13 °नि) (for इदं वच) —For 7 Ñ V B D10 13 (1 1 for 7^{cd}) subst

634* दृष्ट्वा तत्राश्रमपदं जातकौतूहलौ मुनिम् ।
पप्रच्छतुस्तदा तत्र तावुभौ रामलक्ष्मणौ ।

[(l 1) V3 तम् (for तत्) Ñ2 B3 D10 तत्राश्रमरम्यं दृष्ट्वा (by transp) (for the prior half) V4 -कौतूहले B4 D10 -कौतूहल (for -कौतूहलौ) V3 मुनि (for मुनिम्) —D13 om l 2]

8 D13 om 8^{ab} (cf v l 7) —^{a}) Ñ V B D10 महान् (for पुण्य) —^{b}) Ñ V B D10 11 कस्य M4 को वा (for को नु) Ś1 D5 [स्म]स्मि V3 [स्म]स्मी D2.a.7 [स्म]स्य D12 [स्म]त्र (also मि) D13 [स्म मि (before corr as in Ś1) (for [स्म]स्मिन्) Cm g k t वसते (as in text) Ś1 D5 12 पुरुष तु Ñ V a.2 B D10 11 कुलजो मुनिः V1 D1 a.7 कुलपो मुनि V4 कुलजो मुनि M4 कुलपो महान् (for वसते पुमान्) D2 om 8^{c}-9^{d} —^{c}) D11 भगो च (for भगवन्) V1 D6 इच्छामि (for इच्छाव) —^{d}) M4 भृशं (for परं) D5 न D13 तो (for नौ)

9 D3 om 9^{ab} (cf v l 8) —^{a}) G1 तु (for तद्) —^{b}) Ñ V B D10 13 T2 M1 प्रहृ(B3 °ह)ष्टन्, Ck t as in text (for प्रहस्य) ⊕ Cg प्रसमाधुर्यादि प्रहास । ⊕ Ñ V B D10 13 मुनिरब्रवीत् Ś1 D2 a.6 7 11.12 विश्वामित्रो महामुनि —^{c}) Ñ V B D10 13 उभाभ्यां (for अब्रवीच) Ś1 D1 3.6.7 11 12 वत्सौ (for राम) —^{d}) T1 यस्य Cg k t as in text (for यस्य) Ñ V3 4 B1 3 D10.13 पुण्य V1 2 पुण्यम्, B4 परम् D1 a.7 11 12 M2 पूर्वम्, Ck t as in text (for पूर्व)

10 ^{a}) Ś1 D1-3 6 7 12 मूर्तिमानासम (D1 3 4 12 °नाम) कन्दर्प D1 महर्षिर्नाम कंदर्प Cm g k as in text (for ^{a}) —^{b}) D1 राम (for काम) Ñ V B D10 11 13 [इ]विविश्रुत, D1 [इ]त्युश्रुम, M1 [इ]त श्रुश्रुम (for [इ]त्युच्यते बुधैः)

11 ^{a}) T1 इव (for इह) —^{b}) G1 3 समाहित (G1 °तौ) Cm g k as in text (for समाहितम्) —For 11^{ab}, Ś1 D1 3.6.7 11 12 subst

635* स चकार तपो घोरं स्थाणु येदुमहिदमौ ।

[D1.a.7 चचार (for चकार) Ś1 D1.12 हिम (for घार) Ś1 D1.12 अतिनि (for अरिन्दमौ)]

—^{cd}) D3 ins तं before देवेशं (hypermetric) D3 12 कलितहद् (for गच्छन्त) D2 गच्छंतं देवेशं (by transp) D13 कविकाले महद्रूपं —^{d}) Ś1 D1-3 4 7 11 12 वेदकाम स (Ś1 D1.6 12 °मश्च D1.11 °म तु) Cr m g k t as in text (for धर्षयामास) —^{f}) Ś1 D1 3.6 7 12 13 रोष(D1.7 12 °षा) प्यातो Cm g k t as in text (for हुंकृतश्च)

12 ^{a}) Ś1 D1.3.5 7 12 अपध्यातस्य(D1.3 7 °श्च) Dt D1 a.6 3 अपध्यातश्च (D1 3 °स्य) D1 T1 अथ दग्धस्तु D11 अपध्यानस्य G1.3 अथ तस्य च M1.2 अवज्ञातस्य Cm g अवदग्धस्य (for दग्धस्तु तस्य) Dt D1-4 11 13 T2 M1.2 रुद्रेण (for रौद्रेण) —^{b}) D11 चक्षुषो (for चक्षुषा) D1-a.7 11 रघुनंदनो —^{c}) T1 व्यशीरित (sic) (for व्यशीर्यन्त) Ś1 D1-3 1 7 12 [अ]स्य सहसा D13 ते दस्य (sic) (for शरीरात्स्वात्) —^{d}) Ś1 D1 12 तनो G1 तस्य (for सर्व) Ś1 D1-3 a.1 11 12 चीमत G1 दुर्मति (for दुर्मते) —For 11-12 Ñ V B D10 13 M1 subst

तस्य गात्रं हतं तत्र निर्दग्धस्य महात्मना ।
अशरीरः कृतः कामः क्रोधाद्देवेश्वरेण ह ॥ १३
अनङ्ग इति विख्यातस्तदा प्रभृति राघव ।
स चाङ्गविषयः श्रीमान्यत्राङ्गं स मुमोच ह ॥ १४
तस्यायमाश्रमः पुण्यस्तस्येमे मुनयः पुरा ।
शिष्या धर्मपरा वीर तेषां पापं न विद्यते ॥ १५
इहाद्य रजनीं राम वसेम शुभदर्शन ।
पुण्ययोः सरितोर्मध्ये श्वस्तरिष्यामहे वयम् ॥ १६ G 1 26 17 B 1 23 16 L 1 21 17

636* स्थाणु स इह तप्यन्त पुरा किल महत्तप ।
आवेष्टुमभ्ययात्तूर्णं कृतोद्वाहमुमापतिम् ।
स बुद्ध्वा तत्र रुद्रेण दग्ध किल महामना ।
अथ शप्तस्य रुद्रेण तस्य वै रघुनन्दन ।
शेषशापाग्निनिर्दग्ध तच्छरीर व्यशीर्यत ।

[(l 1) V3 स्थातु (sic) (for स्थाणु) M4 ते स हि (for स इह) V2 पर (for महत्) —(l 2) V4 आराद्धुम्, D13 प्रवेष्टुम् (for आवेष्टुम्) B3 (marg) पूर्णं, M4 ज्ञात्वा (for तूर्णं) —(l 3) V1 D13 स बुद्ध्या, B4 बुद्धा स (by transp) (for स बुद्धा) V4 तेन (for तत्र) —Ñ1 om l 4 B3 reads l 4 and 5 in marg —(l 4) B1 [प]व, D13 [प]व, M4 [अ]थ (for वै) M4 रघुनदन (for रघुनन्दन) —(l 5) V2 शेषात्, V3 विधि, D13 स्व (for शेष॰) V3 -त्तापाग्नि (for शापाग्नि) B1 व्यशीर्यते (for व्यशीर्यत) M4 शरीर समशीर्यत (for the post half)]

13 B3 reads 13 in marg D6 om 13ab D3 om from तत्र in a up to the end of b —a) D2 तस्यांगान्यपत (for तस्य गात्र हतं) Dt D8 transp तस्य and तत्र Ś1 Ñ V B D1 3 4 5 7 10–13 T3 G3 M3 4 तस्यांगा(M3 °गे) न्यपतन्नाम (Ś1 Ñ2 V1 2 4 D1 7 M3 °न्नाम [except M3 sic]) —b) D13 विदग्धस्य Cg as in text (for निर्दग्धस्य) Dt D6 G4 महात्मन, Cg as in text (for °ना) Ś1 D1 2 6 7 10–12 हिम(D1 2 7 विंध्य)शैलसमीपत Ñ V B D13 सद्य सर्वाण्य शेषत M4 सद्य सहसान्यशेषत —c) B4 अशरीरः D4 अशरीरी T3 ते शरीरि (sic) Cg as in text (for अशरीर) —d) Ck हि Ct ह (as in text) Ś1 D1 3 5 7 11 12 तेन महामना M3 दहन चक्षुषा (for देवेश्वरेण ह) Ñ V B D10 13 M4 एव कोपात्महामना (D13 °न)

14 B3 transp 14ab and 14cd —ab) D1 स ख्यातस् (for विख्यातस्) Ñ2 V B D3 7 10 तत (for तदा) B1 राघव D11 राघवौ (for राघव) M4 तत प्रभृति कामश्च ख्यातोनंग इति प्रभो —c) D1 सुबाहु (for स चाङ्ग) D11 विपण (sic) (for विषय) —d) Ś1 B2 D1 3 5 7 यत्राङ्गानि D9 स्वशरीर (for यत्राङ्ग स) T3 (after corr sec m as in text) 3 G3 हा Ck as in text (for ह) D4 11 12 यत्राग(D12 °गा) प्रमुमोच ह —For 14cd Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst while B3 ins after 14ab

637* अनङ्ग इति दग्धोऽयं ख्यात कामाङ्गनाशनात् ।

[M4 अगा इति स (for अनङ्ग इति) N V1 B3 -शासनात् (for -नाशनात्)]

15 After 15a Ñ V B3 4 D10 13 M4 ins

638* कामस्य रघुनन्दन ।
तस्यायतनमत्रेद

[(l 2) B1 आयतस्थम्, D10 आयतनम् V4 B3 एव (for अत्र)]

On the other hand M3 (discards bcd with + sign below them) ins (inf lin sec m)

639* श्रीरुद्रस्य महासन ।
यतोऽत्र मुनयो राम कुर्वन्ति तप उत्तमम् ।
मोक्षधर्मपरा वीर तेषा पापं न विद्यते । (cf 15cd)
शिष्या धर्मपरा भूया शुश्रूषा कुर्वते सदा ।

—b) Ñ1 यस्येमे V2 तस्यैते, D3 ततोस्य (for तस्येमे) Ñ V B D10 13 M4 परमर्षय B1 कामस्य रघुनंदन (= l 1 of 638*) —c) Ś1 D3 4 5 7 11 12 शिष्टा, Cg k t as in text (for शिष्या) Ś1 D4 9 G1 धीरा (D9 G1 °रास्), D11 13 धीरा (D13 °रा), K (ed) नित्य (for वीर) —d) Ś1 D1 5 11 12 नैषां, Cg k t as in text (for तेषा) D11 पाप (sic) (for पापं) Ś1 D1 5 11 12 हि Cg,k t as in text (for न) —For 15cd, N V B D10 13 M4 subst while D11 ins after 15

640* तपोदमरता शिष्या पुराणा ब्रह्मवादिन ।
निवसन्त्यत्र निरतास्तपोनिर्धूतकल्मषा ।

[B1 D11 om l 1 —(l 1) Ñ1 धर्म, V2 B4 D10 -दान (for -दम) Ñ V B (except B1) D10 13 सर्वे (for शिष्या) M4 सत्व (for ब्रह्म) —(l 2) V4 [आ]त्र B1 [अ]* (for [अ]त्र) V1 B4 नियतास् (for निरतास्) D11 तपोनिर्धूतकल्मषा (for the post half)]

16 a) D11 र*नीं (for रजनीं) Ñ V B D10 13 M4 एका (for राम) —b) Ś1 N V B D1 2 4 5 7 10–13 T3 वसाम D3 *साम D4 8 वत्स्याम (for वसेम) V2 -लोचन V3 D7 11 दर्शिन B4 -दर्शन, D13 G3 -दर्शना (for -दर्शन) M4 सुखं वत्स्यामहे वय —M4 om 16cd —d) D9 निचरि° (for श्वस्तरिष्यामहे) Ś1 Ñ V B D8 10 12 तरि(Ñ2 V3 4 भवि)ष्याम (B4 °मि) प्रपद्य वै (N1 परेद्युहि [sic] N2 V1 2 B D10 परेद्युवि V4 परेद्यवि) D2 3 7 वत्स्याम संसुप्त निशा D11 13 गमिष्याम परेद्यवि —After 16 all MSS (except D2 3 7 M3) Cg k t ins

641* अभिगच्छामहे सर्वे शुचय पुण्यमाश्रमम् ।
इह वास परोऽस्माकं सुखं वत्स्यामहे निशाम् ।
स्नाताश्च कृतजप्याश्च हुतहव्या नरोत्तम ।

G 1 26 19 B 1 23 17 L 1 21 19 तेषां समुदता तत्र तपोदीर्घेण चक्षुषा ।
विज्ञाय परमप्रीता मुनयो हर्षमागमन् ॥ १७
अर्घ्यं पाद्यं तथातिथ्यं निवेद्य कुशिकात्मजे ।
रामलक्ष्मणयोः पश्चादकुर्वन्नतिथिक्रियाम् ॥ १८
सत्कारं समनुप्राप्य कथाभिरभिरञ्जयन् ।
न्यवसन्सुसुखं तत्र कामाश्रमपदे तदा ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वाविंशः सर्गः ॥ २२ ॥

[Ś1 D2.3.13 om. l. 1 and 3 D11 T1.2 G1 om l. 2 Ñ V B D10.11.13 M4 om l. 3 D5 G1.2 M1.2 transp l. 2 and 3 —(l. 1) ❀ Ct अभिगच्छानहे पवयत्तहे इति पुस्तकान्तरपाठः । परो गुणानस्तु ❀ V3 B1 M4 स्नाता G1 °गौ (for °गौ) Ñ V1.2.4 B2-4 D10.13 अभिगच्छाम च स्नाता D11 अभिगच्छ महाबाहो (for the prior half) D12 उभयो M4 मुनीन्द्रो (for पुरुष) —For ins see below —(l. 2) M4 वासे (for वास) G1.2 M1.4 यो (G1 °रा G2 पुरो M4 रम) राम (for परोऽस्माकं) Ś1 N V B D1.3.8.12.13 इह कामाश्रमे राम M3 यदैव स्नाता राम (for the prior half) V2 स्वप (for सुखं) M4 वप (for निशाम्) Ś1 D2.3.5.11.13 वत्स्याम सपुत्र निशां (= 16[d] in D2) (for the post half) Cg k.t no comm on l. 2]

—After l. 1 D1 ins

642* गङ्गायाश्च सरय्वाश्च संगमे सरितो शुभे ।

17 D2 om from तत्र up to 17[b] —[a]) Ñ2 B3 D10 प्रयदताम्; B4 समुपताम्; D2 संवदमाम् (sic) D5 संवसताम्; T2 गुवदतां Cr.m g k t as in text (for समुदता) Ś1 Ñ2 V1.3.4 B1.2 D2.7-13 पूर्व Ñ1 V2 B3 D1.3 पूव Ct as in text (for तत्र) M4 अथ तानागतान्दृष्ट्वा —[a]) M4 तत्र निवेश्य (for तपोदीर्घेण) —[c]) D1 परमं प्राप्य Ck परमं (for परमप्रीता) M4 प्रणेय च महात्मानं —D7 om (hapl.) 17[d]–19[a] —[d]) M4 ऋषयो Ś1 D2.13 प्रहृष्टाः; D1.4.11 [S] ध्यानम् Cg k as in text (for हर्षम्) Ś1 D2.3.8.13 आगताः; Ck as in text (for आगमन्)

18 D7 om 18 (cf. v.l. 17) —[a]) N V1 B D10 M4 तेऽर्घ्यं V3 ततो Cg as in text (for अर्घ्यं) T2 पाद्यमर्घ्यं (by transp.) N V1.2 B D6 M4 च विधिवत्; V4 च विधिवत्; D1.3.11.13 अथा; G1 तथातिथ्यं (sic) Cg t as in text (for तथातिथ्यं) —[b]) Ñ V1-3 B2-4 D10 M4 प्रवु (V4 °त्य; B4 °यु) न्यः; V4 B1 पूर्वं च D11 निवेद्य T2 निवेद्य (for निवेद्य) —[c]) V4 सदम° Ñ1 एव Ñ2 V B D2.13 एवम् (for पश्चात्) —[d]) M1 [अ]कुर्वन् M4 प्रायुञ्जन् (for अकुर्वन्) N1 (अ)कुर्वन्नतिथिक्रियां.

19 D7 om 19[a] (cf. v.l. 17) —[a]) Ś1 Ñ V B D1.2.3.10-13 परमं°; D5 परमं प्राप्य Cm g t as in text (for समनुप्राप्य) M4 प्राप्य तां सत्क्रियां तत्र —[b]) Ś2 N V1.2 B D3.8.10-13 M4 अभि (B4 D12 ✱✱) रम्य च V2.4 D1.2.13 °रम्य च Cr.m g k as in text (for अभिरञ्जयन्) ❀ Ct अभ्यरञ्जयन् अडभाव आर्षः । तदाश्रमस्थानृषीन्निति शेषः । यद्वा सत्कारं समनुप्राप्य तं प्रापय्य विश्वामित्रादीन्तदाश्रमस्था ऋषयोऽभ्यरञ्जयन्निति ❀ —After 19[ab] Dt D1.4.5.11 S (except M1) Cm g k t ins

643* यथार्हमजपन्संध्यामृषयस्ते समाहिता ।
तत्र वासिभिरानीता मुनिभिः सुव्रतैः सह ।

[(l. 1) D1.11 T1.2 G1 M3 मुनयः (for ऋषयः) —(l. 2) D6 °भ्य (for वासिभिर्) D1 तत्र स्नानीभि(भी) रात्रौ तां (for the prior half) M3 संवृता (for सुव्रतैः)]

—[c]) Ś1 N V1.2.4 B D2.3.7-13 न्यवसंस्ते (D6 °स्तु) V2 न्यवसंत Dt D1 न्यवसन्सु (D3 °सत) D5 अवसंस्त T2 न्यवसंस्त (sic) M1 न्यवसंस्ते N V B D10.13 M4 महात्मान (for सुसुखं तत्र) —[d]) V1 कामाश्रपदे Ś1 Dt D2.3 (after pr. m. corr. as in text) 7.8.12 तथा N V B D10.11 M4 सुखं D5 सदा (for तदा) —After 19 Dt D1.4.5.11 S Cg ins.

644* कथाभिरभिरामाभिरभिरामौ नृपात्मजौ ।
रमयामास धर्मात्मा कौशिको मुनिपुंगवः ।

[(l. 1) M3 मनु (for first अभि) M3 मनुरक्तौ (for अभिरामौ) —(l. 2) M1 [S]तुलपुत्रि (for मुनिपुंगव)]

Colophon —*Kāṇḍa name* Ś1 N1 D1.4.10-12 om V1-3 B आदि°; D3 अयोध्या° —After Kāṇḍa name B1.2.4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 N V B D7-9.11.12.13 कामाश्रमनिवासः (V3 °गमनं) D1 ताटकावधे —*Sarga no.* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1.2.4 B1.4 D2.3.11.13 om. both V3 B2.3 D6.10 26 V1 28 V2 25 Dt D4.5.11 S 23 D1.7 19 D6 20 D12 ✱✱✱ श्रीरामस्य ✱✱ (dash indicates lacuna) —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः; G1.2 श्रीरामाय नमः; G3 श्रीमते रामानुजाय नमः; M1 श्री — —.

२३

ततः प्रभाते विमले कृताह्निकमरिंदमौ ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य नद्यास्तीरमुपागतौ ॥ १
ते च सर्वे महात्मानो मुनयः संशितव्रताः ।
उपस्थाप्य शुभां नावं विश्वामित्रमथाब्रुवन् ॥ २
आरोहतु भवान्नावं राजपुत्रपुरस्कृतः ।
अरिष्टं गच्छ पन्थानं मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥ ३
विश्वामित्रस्तथेत्युक्त्वा तानृषीनभिपूज्य च ।
ततार सहितस्ताभ्यां सरितं सागरंगमाम् ॥ ४
अथ रामः सरिन्मध्ये पप्रच्छ मुनिपुंगवम् ।
वारिणो भिद्यमानस्य किमयं तुमुलो ध्वनिः ॥ ५
राघवस्य वचः श्रुत्वा कौतूहलसमन्वितम् ।
कथयामास धर्मात्मा तस्य शब्दस्य निश्चयम् ॥ ६
कैलासपर्वते राम मनसा निर्मितं सरः ।
ब्रह्मणा नरशार्दूल तेनेदं मानसं सरः ॥ ७

G 1 27 7
B 1 24 9
L 1 22 7

23

1 a) M3 विमलौ, Cg as in text (for विमले) —b) D2-4 10 11 M2 कृत्वा (for कृत) B4 °*रिंदमौ —D7 om 1cd —c) V1 नमस्कृत्य —d) Ñ V B D10 M4 उपेयतु, Dt °गमत् (sic) D13 प्रजग्मतु (for उपागतौ)

2 a) B1 D4 M4 तु, Cg as in text (for च) Ś1 D1-3 5 7 12 सर्वे एव (D7 °तत्), D11 सर्वे ते वै (for ते च सर्वे) D1 महात्मानं —b) Ś1 D1-3 6 7 11 12 ऋषय (for मुनय) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 10-13 M4 सूर्यवर्चस (M4 °तेजस), D3 शासित°, M3 सशांति° (for संशितव्रता) —c) Ś1 D1-3,6 7 12 °तस्थु, V4 °स्थश्य, Cm g t as in text (for उपस्थाप्य) D1 वाच (for नाव) —B1 om (hapl) 2d-3a —d) D1 यथा (for अथ) D13 [अ]ब्रवीत् (sic) (for [अ]ब्रुवन्)

3 B1 om 3a (cf v l 2) —a) B1 आरोहयतु (hypermetric) D6 9 °हतु, Cm g as in text (for आरोहतु) D4 9 M3 शुभा (for भवान्) Ñ2 V3 B3 3 D10 आरोह भगवन् (B3 °वान् also in m) T3 महान् (for नाव) —b) V4 विश्वामित्र, B4 रा*पुत्र Ś1 D1-3 6 7 11 पुर सर (D1 °र) V1 °स्तत, D13 पुर शय, Cg k t as in text (for पुरस्कृत) D10 मा ते कालात्ययो ह्यभूत् (= 3d in D10) —c) V2 4 D2 (marg also) भविष्य, Cr m g k t as in text (for अरिष्ट) —d) D4 Cg k °विपर्यय (for कालस्य पर्यय) Ñ V B D10 13 M4 मा ते (M4 च) कालात्ययो हि (Ñ2 om हि [submetric]) भूत् (V1-3 B D10 ह्यभूत्, V1 D13 भवेत्, M4 °स्तु ते)

4 a) T2 तदा (for तथा) —b) B3 तापसान् (for तानृषीन्) Ś1 D1 3 6 7 11 12 प्रत्यपूजयत्, Ñ V B1-3 (in also as in B4) Dt D6 8 10 12 M4 प्रति (Dt °त्य) पूज्य च (V1 स), B4 प्रतिगृह्य°, D3 प्रपूजयन् (submetric) T2 (after corr sec m as in text) अभि°, G1 3 °वाद्य च (for अभिपूज्य च) —c) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 10-13 सरित्ते पुण्या (for सहितस्ताभ्या) —d) Ś1 Ñ V2-4 B (B2 marg) D1-3 6 7 9-13 सरयू, V1 B2 जाह्नवी (for सरित) Ñ V B D10 12 विमलोदका D3 11 सागरगमा, Cg k t as in text (for सागरगमाम्) —After 4 Dt D6 8 9 14 S (except M4) ins (Cg comm on l 1 Ck on l 1-2 and Ct on l 1-3)

645* तत्र शुश्राव वै शब्दमतिसंरम्भवर्धितम् ।
मध्यमागम्य तोयस्य तस्य शब्दस्य निश्चयम् ।
ज्ञातुकामो महातेजा सह रामः कनीयसा ।

[(l 1) Dt D6 8 तत्र (for तत्र) D14 T G2-4 M1 °त, G1 M2 3 शुश्रु (G1 °श्रा [sic]) वतु (for शुश्राव वै) Dt D6 8 तोय, M3 अभि (for अति) T3 -गभीर- (for संरम्भ) D6 *र्धित (for -वर्धितम्) —(l 2) D9 14 T (except T1) G M1-3 om the post half of l 2 and the prior half of l 3]

5 a) Ñ V B D10 तत्र, D13 ततो, Cm g k as in text (for अथ) Ś1 D1-3 6 7 11 12 राघव (D7 °*) स्तु (for अथ राम) —b) V1 प्रयच्छ (for पप्रच्छ) V3 °सत्तमं, M3 कुशिकात्मज (for मुनिपुंगवम्) —c) V3 B3 4 वारिणा, Cm g as in text (for वारिणो) Ñ V B D10 12 भिद्यत इव (V2 °ते तीर), Cm g k t as in text (for भिद्यमानस्य) Ś1 D1-3 6 7 11 12 वा (D11 रि) रीणा (D3 वीराणा) भिद्य मानाना —d) Ś1 D1-3 6 7 11 12 एष, Ñ B न्वयं (B1 °थं), V3 D10 M4 त्वय, V4 मुने (for अय) Ś1 D5 11 12 विमलो°, Ñ V B D10 12 बलवान् स्वन, D1-3 7 विपुलो°, D6 सुमुख°, Cg k as in text (for तुमुलो ध्वनि)

6 a) Ñ V B1 3,4 D10 13 M4 इति राम, B2 इति तस्य Cm g k as in text (for राघवस्य) Ś1 D3 12 तु तत् (for वच) G3 M2 रामस्य वचन —b) Ñ2 V3 B3 4 D4 10 M4 समन्वित Ś1 D1-3 6 7 11 12 जातकौतूहलो वच (D3 3 7 11 °लो मुनि) —c) D11 कृपयामास (sic) Ñ V B D10 13 भगवान् (for धर्मात्मा) —d) Ñ V1-3 B D10 11 12 विस्तर (V3 °र), V4 कारण, Cm g t as in text (for निश्चयम्)

7 a) D1-3 6 7 12 °से (for कैलास) Ñ V B D10 12 M2 4 शिखरे (for -पर्वते) Cg कैलासपर्वते (as in text) D3 11 रम्ये (for राम) —b) V1 ब्रह्मणा, D10 om (hapl) म in मनसा V3 निर्मित (for निर्मित) D1 transp मनसा and निर्मित Ñ1 V1 शर (sic) Dt D6 9 पर, Cg as in

G 1 27 8
B 1 24 9
L 1 22 8

तस्मात्सुस्राव सरसः सायोध्यामुपगूहते ।
सरःप्रवृत्ता सरयूः पुण्या ब्रह्मसरश्च्युता ॥ ८
तस्यायमतुलः शब्दो जाह्नवीमभिवर्तते ।
वारिसंक्षोभजो राम प्रणामं नियतः कुरु ॥ ९
ताभ्यां तु तावुभौ कृत्वा प्रणाममतिधार्मिकौ ।
तीरं दक्षिणमासाद्य जग्मतुर्लघुविक्रमौ ॥ १०
स वनं घोरसंकाशं दृष्ट्वा नृपवरात्मजः ।
अविप्रहतमैक्ष्वाकः पप्रच्छ मुनिपुंगवम् ॥ ११
अहो वनमिदं दुर्गं झिल्लिकागणनादितम् ।
भैरवैः श्वापदैः कीर्णं शकुन्तैर्दारुणारवैः ॥ १२

text (for सर) —Ñ2 V2 G1 om (hapl) 7^{cd} —^{c}) Ś1 D5.11.12 रघु, G2 M1 मुनि (for नर) Ñ1 V1.3.4 B D10.13 ब्रह्मणा प्रागिद् य(V1 स)स्मात् —^{d}) Ñ1 V1.3.4 B1.3 D10.13 तद्भूत् (V3 अभूत्तद् [by transp] V4 °पे) B4 तस्मात्तत् (for तेनेद) Ś1 D1.3.4.7.11.12 मानस नाम (D2 मान [metathesis]) तेन तत्.

8 ^{a}) Ś1 D1-5.6.7.8.11.12 प्रसृता सरयू, M2 °सरयू (for सुस्राव सरस) —Ś1 D3.7 om (hapl) 8^{bc} —^{b}) D1 अभ्यधावत; D2 अभ्ययात्पुरीं D5.12 अभ्यभावयत्, D11 अभिसावयत् (sic) M4 °गूहति, Cr m g as in text (for उपगूहते) —For 8^{ab} Ñ V B D10.13 subst

646* सरसो मानसात्तस्मादयोध्यामनु शोभना ।

[V2 नामसात् (metathesis), V4 °सत् (for मानसात्) B3 यस्मात् (for तस्मात्) V2 धन (for अनु) V3 गोनरा B3 (m also).4 शोभिना (B4 °ता) (for शोभना)]

—^{c}) Ñ V B D10.13 नदी प्रसृता, D1.5.6.9.11.12 M1 °प्रसृता, Cm t as in text (for सरःप्रवृत्ता) ※ Ct. तस्मात् सरःप्रवृत्तत्वात् सरयूरिति नाम । ※ —^{d}) D3 ब्रह्मरसच्युता

9 ^{a}) M2.3 Cm तुमुल, Cg as in text (for अतुल) Ś1 D1.3.4.7.11.12 शब्दोय विपुलस्तस्या (Ś1 °स्यां), M4 एष तस्य महाञ्शब्दो —^{b}) Ś1 D1-3.6.7.11.12 जाह्नव्याम्, Cm t as in text (for जाह्नवीम्) M4 अतिवर्तत —For 9^{ab}, Ñ V B D10.13 subst

647* जाह्नवीमभिवर्तिन्यास्तस्याः शब्दोऽयमीरितः ।

[Ñ1 V2-4 B3.4 (both m also) अभि(B3 ह्रि)प्रायात् V1 D10.13 अति° (for अभिवर्तिन्याः)]

—^{c}) Ś1 Ñ1 V1 B2.3 (m also) D1.2.5.10-13 -संघर्षजो; Ñ2 V3.4 B1.2.4 -सोहर्षजो V2 -संवर्षजो, D2.7 -संघट्टजो; Cg k as in text (for -संक्षोभजो) —^{d}) D4 प्रणामो (sic) G2 प्रमाणं (metathesis) (for प्रणामं) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 प्रय(V2 °प)तः; D9 °तं; Cg as in text (for नियतः)

10 ^{a}) Ś1 D1.3.5.7 M1 उभाभ्यां D11 प्रणामं, D13 पुण्याभ्यां G2 M1 तस्य, Cr m g k t as in text (for ताभ्यां तु) M4 नृप तौ (for तावुभौ) —^{b}) D12 संगमे नरसत्तमौ —For 10^{ab} Ñ V B D10.13 subst

648* धनुष्मन्तौ नमस्कृत्य नदीम्यामथ तापसौ ।

(V2 नमस्कार D13 मनस्° (metathesis) (for नमस्कृत्य)) V4 नदीं ताम् (for नदीम्याम्) B1 अपि (for अथ)]

B2 cont.

649* प्रणामं प्रयतौ कृत्वा संगमे नरसत्तमौ ।

B3 cont (after 648*)

650* विश्वामित्रस्य वचसा भक्त्या परमया युतौ ।

—D11 om (hapl) 10^{cd} —^{c}) Ñ V1.3 B1-3 (B3 m also as in text) D10.13 पर समासाद्य V2.4 B4 परम° (for दक्षिणमासाद्य) —^{d}) D13 विक्रमे (sic)

11 ^{a}) Ś1 D1.3.5.7.9.12 तद्, Cm g as in text (for स) Ś1 D1-3.5.7.12 °सनाद, D9 (marg gloss) भयंकरदर्शनं, Cg k t as in text (for घोरसंकाशं) —^{b}) D13 transp नृप and वर Ś1 D1 D2.3.7-9.12 G1.2 M1.2 नरवरात्मजौ (D1 D2.3 G1.2 M1.2 °न) (for नृपवरात्मजः) T2 दृष्ट्वा नृपवरात्मज —^{cd}) Ś1 D5.12 ततः समंतात्तौ वीक्ष्य, D2.3.7 ततो वनं तदिक्ष्वाकू (D3.7 °काव्) (for ^{c}) Ś1 D2.5.7.12 आपृच्छेतां मुनिं तु तौ (D12 तदा) D1 संपृच्छेतां मुनिं च तौ (for ^{d}) D2 ततो नमतादिश्वाकावपृच्छेतां मुनिं उभौ D9 तदा पप्रच्छतुर्भूयो मुनिमिक्ष्वाकुनन्दनौ —For 11 Ñ V B D10.12.13 M4 (l. 2 only) subst

651* अथानुपदमेवान्यद्वनं घोरमरिंदमौ ।
दृष्ट्वा पप्रच्छतुर्भूयो मुनिं स नृवरात्मजौ ।
कस्येदं मेघसंकाशं वनं घोरं प्रकाशते ।

[(l. 1) V2 अथास्° (sic) V4 °प° B3 (marg also as above) तथा° (for अथानुपदम्) V2 वन (sic) (for वनं) D10 अरिन्मौ (for अरिंदमौ) —(l. 2) Ñ1 पप्रच्छ* Ñ2 B3 (marg also as above) D10 मीरी (for भूयो) V3 D11 नृप D13 तौ° (for स नृ) B1 °न्नरात्मजौ M4 वनं शरणौ मुनिं (for the post half) —After l. 2 M4 reads l. 2 of 652* —(l. 3) V2 वरे (sic) (for वनं) D13 प्रचक्षे (for प्रकाशते)]

12 ^{a}) Ś1 D5.11.12 घोरं, D2 दीर्घं (for दुर्गं) Ñ V1-3 B D10.13 दुर्गं (V2 B1 °र्गं) पक्षिगणाकीर्णं V4 बहुपक्षगणाकीर्णं (sic) —^{b}) V2 D11 T1 G1.2 M1 झल्लिका; V4 झिल्लिका, D2 वल्लिका (sic) Cm g k t as in text (for झिल्लिका) D4 -स्वन; D13 -नाद (for -गण) D1 D6.8 -संयुतं (for -नादितम्) —D12 reads 12^{cd} after 652* —^{c}) Ś1 D1-3.5.7.11 च समाकीर्णं, D4.6.12 T1.3 G1.2 M1.3 °पूर्णं M4 °धारैः (for श्वापदैः कीर्णं) D12 घरैश्चापसमाकीर्णं (sic) T2 श्वापदैर्हिंसपशुभिः —^{d}) D1.11.12 G1 M4 शकुनैर् (for शकुन्तैर्) Ś1 D1.2.5.9.11.12 G1 दारुणस्वनैः, D4.6.11 S (except G1) Cm दारुणा(D2 M4 °णैर्)रवैः (T2 °रवैः, M4 °सुरैः); Cr k t as in text (for दारुणारवैः)

नानाप्रकारैः शकुनैर्वाश्यद्भिर्भैरवस्वनैः ।
सिंहव्याघ्रवराहैश्च वारणैश्चापि शोभितम् ॥ १३
धवाश्वकर्णककुभैर्बिल्वतिन्दुकपाटलैः ।
संकीर्णं बदरीभिश्च किं न्विदं दारुणं वनम् ॥ १४
तमुवाच महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ।
श्रूयतां वत्स काकुत्स्थ यस्यैतद्दारुणं वनम् ॥ १५
एतौ जनपदौ स्फीतौ पूर्वमास्तां नरोत्तम ।
मलदाश्च करूषाश्च देवनिर्माणनिर्मितौ ॥ १६
पुरा वृत्रवधे राम मलेन समभिप्लुतम् ।
क्षुधा चैव सहस्राक्षं ब्रह्महत्या यदाविशत् ॥ १७
तमिन्द्रं स्नापयन्देवा ऋषयश्च तपोधनाः ।
कलशैः स्नापयामासुर्मलं चास्य प्रमोचयन् ॥ १८ G 1 27 18 B 1 24 20 L 1 22 18

13 Ś1 D1 3 5 7 12 om 13 and 14 —b) D4 भैरवै स्वनैः —d) D4 14 T G1 2 4 M1 3 चोप, D8 चैव, G3 उप (for चापि)

14 Ś1 D1 3 5 7 12 om 14 (cf v l 13) —a) D8 धवाश्वक**कुभैर्, D9 धवैश्च ककुभिश्चापि —b) Cg सरल- (for बिल्व) D4 किंशुक- (for तिन्दुक-) —d) Dt D6 8 तु, Ct as in text (for नु) D4 9 T3 Ck किं त्वेतद्, D14 T1 2 G2-4 M1 3 किं न्वेतद्, G1 किं चैतद्, Cg as in text (for किं न्वि°) —For 12cd 14 Ñ V B D10 11 13 M4 (D11 M4 for 13 14 only) subst

652* नानामृगगणैर्घोरैर्वाश्यमानैर्विनादितम् ।
सिंहव्याघ्रवराहैश्च खड्गिकुञ्जरसेवितम् ।
धवाश्वकर्णककुभपाटलाबिल्वतिन्दुकैः ।
द्रुमैः कैटर्यभिश्चैव पीर्णं किं त्विदमुच्यताम् ।

[V2 4 D11 13 om (hapl) l 1 —(l 1) D10 नानामृ* B2 वास्यमानैर् (sic), B3 (marg as above) व्याप्यमानैर् (for वाश्यमानैर्) M4 नानाप्रकारैश्च शकुनैर्वाश्यद्भिर्भैरवै स्वरैः (cf 13ab) —M4 reads l 2 after l 2 of 651* —(l 2) Ñ1 -वराहस्य V1 D13 -र्वाहि V3 B4 D11 M4 -ऋक्ष (for -वाहि) —(l 3) V2 3 धवाश्व° V4 वराश्व° D11 °** (for धवाश्वक°) Ñ1 -पाटलाविल्वतिंदुकैः, V4 -पाटलाशोकचम्पकैः D11 बिल्वतिंदुककर्णकैः (for the post. half) D13 धवाश्वक° द्रुमजपाटलाविल्वतिंदुकैः —(l 4) D13 तथा (for द्रुमैः) V3 B1 D13 स्मृतम् (for त्विदम्) V4 B1 3 (marg also) उच्यते D11 कानेश समावृत (for the post half)]

—Thereafter D11 reads 12cd

15 D14 reads 15 in marg (sec m) —a) Ñ V B1-3 D10 13 तावद्, B4 ताम् (sic) (for तम्) Ñ V B D10 13 M4 तपोद्द् (B3 M4 तपो, B4 *°)यास्य (for महातेजा) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 तपो(D11 °*)सन्दृष्टवनं श्रुत्वा —b) Ś1 D4 13 महामुनिः Ñ V B D10 13 M4 मुनीन्द्र (V1 °र्द्रे, B1 [marg also] °र्वेप) भगवान्मुनिः (B1 M4 °मुनिः) —c) Ñ V B D10 13 M4 इत्युपालेभ्य, D1 वचनं वत्सो D2 3 7 11 वत्सौ (D3 वत्स, D11 वत्स्य)काकुत्स्थौ (for वत्स काकुत्स्थ) —d) Ś1 D1 2 3 5 7 9 11 [इ]दं भैरवं, Cg k as in text (for [ए]तद्दारुणं) Ñ V B D10 13 M4 प्रभवो रामलक्ष्मणौ D11 भैरव स्वनमुत्तमं

16 a) Ś1 D1-3 5 7 11 12 दिवौ N V B D10 13 अथ, Cm g k as in text (for एतौ) Ñ V B D10 13 °पद, G2 °पद (for जनपदौ) Ś1 N V B D2 3 5 10 12 13 श्रीमत्, D1 7 9 श्रीमद्, Cm g k t as in text (for स्फीतौ) —b) D1 सर्वम् (for पूर्वम्) Ś1 D1-3 7 11 M4 नरोत्तमौ Ñ V B D10 13 पूर्वमास्तीन्महर्द्धिमान् —c) Ś1 D1-3 7 9 11 12 मालवद्, Ñ V1 B3 4 D10 मरजाद्, V3 4 B1 2 (after corr as in Ñ) मरजश्, D5 मलवश् (sic) D13 मरयाद् (sic) Cr m g k t as in text (for मलदाश्) Ś1 V3 B2 D1 3 11-13 करूष(D11 °षा)श्च, V4 करजश्च, B3 D3 7 10 करूष(B3 [after corr] D13 °षा)श्च, D3 सकारूपौ, D9 कुरुषश्च, Cr m g k °शाश्च (for करूषाश्च) V3 मरयेकरपाश्चैतौ —d) D3 11 दैव (for देव) Ñ2 V3 B3 4 D10 13 निर्मिता (for निर्मितौ) Cr m g t as in text (for d) ‖ Ck देवनिर्माणेन निर्मित नामधेयौ । ‖

17 a) Ñ V B D10 13 सदा(B4 °दा)पे समुचि हत्वा —b) Ñ2 मनेन(sic), B1 (marg also) पापेन, T3 *तेना, Cg k t as in text (for मलेन) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9-13 M4 समभि(V4 °*)प्लुत, D3 स*भिप्लुत, Cg as in text —c) Ś1 D1-3 5 7 11 12 क्षुध(D1 °धि[sic])या च, Ñ V B D10 13 क्रोधार्द(B2 °र्धे)व, Dt क्षुधौ° (sic) D5 तद्वधाय, G1 क्षुधयैव, Ck cites as in text (for क्षुधा चैव) ‖ Cg t क्षुधा बुभुक्षया ... । ‖ Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 सहस्राक्षो (D1 °क्षे) —d) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 °हत्यां Cg k t ब्रह्महत्या (as in text) Dt D3 4 6 T2 M3 Cg समा, D1 3 तदा, D11 यथा (for यदा) Ñ V1-3 B D10 13 मित्रभ्रूग्न (B °घ्नम D13 °द्रुगम)सवा(V1 °*व)न्किल, V4 मित्रभ्रुणघ्नवान्पुरा, M4 महाहा भावान्किल

18 a) D3 7 तद् (for तम्) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 स्न(D2 [illegible])पय, Dt D8 9 मलिनं Cm g as in text (for स्नापयन्) Ś1 D1 2 3 5 7 9 11 12 सर्वे (for देवा) Ñ V B D10 13 M4 तमिद् स्ना(V1 3 4 स्ना° D2 4 M4 स्ना)पयामासुर् —b) M3 करन्दैश्च; Cr m k as in text (for ऋषयश्च) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 मर्थैर् (Ś1 D11 °थैं, D3 ** D3 11 °थैं) देवता (D1 °गु)णैः सह; Ñ V B D10 13 देवा सर्षिगणा पुरा (V1 3 तथा); M4 देवो मर्षिगणाः पुरा —c) V3 किमर्थे (sic) M3 कलशै, Cr m g k t as in text (for कलशैः) Ñ V B D10 13 M4 पुण्य(B3 पूर्ण)मलिलैः (for स्नापया-

G 1 27 19 B 1 24. 20 L 1 22 19
इह भूम्यां मलं दत्त्वा दत्त्वा कारूषमेव च ।
शरीरजं महेन्द्रस्य ततो हर्षं प्रपेदिरे ॥ १९
निर्मलो निष्करूषश्च शुचिरिन्द्रो यदाभवत् ।
ददौ देशस्य सुप्रीतो वरं प्रभुरनुत्तमम् ॥ २०
इमौ जनपदौ स्फीतौ ख्यातिं लोके गमिष्यतः ।
मलदाश्च करूषाश्च ममाङ्गमलधारिणौ ॥ २१
साधु साध्विति तं देवाः पाकशासनमब्रुवन् ।
देशस्य पूजां तां दृष्ट्वा कृतां शक्रेण धीमता ॥ २२
एतौ जनपदौ स्फीतौ दीर्घकालमरिंदम ।
मलदाश्च करूषाश्च मुदितौ धनधान्यतः ॥ २३

मासुर्) Ś1 D1.3.5.7.9.11.12 स्ना(Ś1 D1.2.3.11.12 स्न) पयाचशुक्लले (D2.3.7 °श्रु सरिते) —d) D8 मले (for मल) M1 व्यपोहयन् (for प्रमोचयन्) Ś1 D1-3.5.7.9.11.12 सलिलै(D2.3.7 क्षमलै)र्मलशुद्धये, Ñ V B D10.13 पूर्णै(Ñ B2.3 पुण्यै, B1 ∗∗)र्मल(V2.4 °र्भात)समन्वितं (V1.4 B1.4 समाचित, B3 marg also as in V1 B4 and समाहित, B4 D13 विशोधनै), Cg as in text (for d)

19 D11 repeats 19-20b after 20cd —a) D11 (second time) अस्या (for इह) Ś1 D1-3.5.7.12 तस्यां (D12 °स्य [sic]) भूमौ (Ś1 D5.12 °म्यां as in text), Ñ V B D10.11 (first time) 13 M4 सोऽस्मिन्देशे (for इह भूम्यां) V3 मनस् (for मलं) Ś1 D1.3.5.7.11 (second time) 12 देवा, Ñ V B D10.11 (first time) 13 G2 M4 त्यक्त्वा (for दत्त्वा) —b) Ñ V2.3.4 B1-3 D10.11.13 देव, V1 देवं, V3 B4 D8 (before corr as in Ñ) देव, Dt D4 देवा, D2 हत्वा, G2 त्यक्त्वा, (for दत्त्वा) Ñ2 V1 B1-3 D2.7.10.13 कालु(B2 °लू)ष्यम्(B3 marg also कौरूष्यम्), V3 कलुषम्, V4 कल्मषम्, B4 कौरूष्यम्, D4.11 (both times, first time before corr as in Ñ2) कारुष्यम्, G1.3 कारूषम्, Cr m g कारूषम्, Ct as in text (for कारूषम्) D1 ह (for च) D6 दत्वा कालुष्कं तथा, M4 देहतः कार्षमेव च —c) M4 शरीरजं महेंद्रस्तु —d) D11 (first time) कथाश्रवान्, M4 अवाप स (for प्रपेदिरे) —For 19cd, Ñ V B D10.13 subst

653* त्रिशत्रिम्त्रोहस्यपुत्रं च हर्षमथासवान् ।

[V4 त्रिशति Ñ2 V1 B2.4 संभूत, V3 संयुत (for संयुक्त)]

20 D11 repeats 20cd (cf v.l 19) —a) Ñ1 B2.3 D13 °ष्करूष, V1.3 D2.4 निष्करूषश्च, B3 (m also) निष्कुरूषश्च, D11 (second time) निष्करूषस्, T2 °रूषश् (for निष्करूषश्) —b) Dt D4.5 शुद्ध° D3 शुभ्र्, Cg as in text (for शुचिर्) D8 चेद्रो (sic) (for इन्द्रो) V1 तथा, Dt D3.5.8.11.12 T1.2 G1 M3 (before corr) यथा D1.11 (first time) तदा M1 ततो (for यदा) V B1.3 D6 त्वभूत्, D3 [ब न्वभूत्, D12 ह्यभूत् (for [अ]भवत्) D2.3.7 ह्यभूत्तदा —c) Ñ V B D11 T1 तदा, Dt D2.3.5-8.10 ददौ (for ददौ) T1 स्प्रीतो (for सुप्रीतो) —d) Dt D4.8 प्रादात् D4 प्रभुर् (sic) (for प्रभुर्) M3 अनुत्तम Ś1 D1.3.5.11.12 ततो वरमरिंदम Ñ V B D2.7.13 ददौ वरमरिंदम (V1 °मौ), D13 ददौ वरमरिंदम

21 a) V2 B1 °पद् (for जनपदौ) Ś1 D1-3.5.7.9.12 ख्याति (for स्फीतौ) —b) Ś1 D1-3.5.7.9.12 कृत्स्नं, V1 कीर्ति, Cg k t cate as in text (for ख्याति) B2 (m.) लोके D11 T2 transp ख्याति and लोके V4 गमिष्यति (sic) —After 21ab, D1 ins (gloss ?)

654* मल पाप्मा विनिर्दिष्ट कारूषो देहज मलम् ।

—c) Ś1 D2.3.11-12 मालदाश्, Ñ B2-4 D1-3.7.10 मलजाश्, V B1 मलज(V1 °य)श्, Cg k as in text (for मलदाश्) Ś1 V B1 D2.11-12 करूषश्, B3 कलूषाश्, D8 कुरूषाश् (for करूषाश्) —T1 G1 om (hapl) 21d-23c —d) Ś1 सह°, D1-3.7.9.12 सहचा(D7 °या)रिण (D3.12 °णौ), D11 °हारिणौ, Cr m g k t as in text (for °मलधारिणौ) Ñ V2.4 B2.3 D10 [इ]संगजेन म(V4 स)मावितौ, V1 B1.4 D13 M4 ह्य (V1 B1 D13 अ [with hiatus])गजेन समावितौ, V3 [अ]नंगजेन समन्वितौ

22 T2 G1 om 22 (cf v l 21) —a) Ñ V B D10.13 M4 एवमस्तु D3 ∗∗° (for साधु साधु) —b) Ś1 D1-3.5.7.9.11.12 शशासु पाकशास(D3 °नाश)नं —c) Ś1 D1-3.5.7.9.11 दे(D3 दे)शपूजां (D3 °जया)च(Ś1 तु), D13 देश∗पूजा, M3 देवस्य°, Ck t as in text (for देशस्य पूजां) Ś1 कृत्वा (for दृष्ट्वा) —d) M3 कृतं (sic) (for कृतां) D8 धीमता (sic)

23 T2 G1 om 23abc (cf v l 21) —a) Ś1 D1.3.11.12 एवं, Cg k as in text (for एतौ) D12 °पद् (for जनपदौ) Ś1 D3.7.9 (after corr as in text) श्रीमंत (D4.7 °मान्); D1-3.12 श्रीमत् (for स्फीतौ) —b) Ś1 D2.3.5.7.11.12 तुल्यकालम् (D7.12 °∗म्; D9 °लात्); D1 कामतुल्यौ, D11 तस्मिन्काले (for दीर्घकालम्) D1-3.7.9.11 म(D1.12 ह्य)रिंदमौ (for मरिंदम) —For 22cd 23ab, Ñ V B D13 M4 subst

655* देशस्य नाम निर्वृत्ति श्रुत्वा ता वासवेरिताम् ।
एवमेतौ जनपदौ पूर्वमेव विशब्दितौ ।

[(L 1) B4 M4 देवस्य (for देशस्य) V1 D13 श्रुत्वा (for श्रुत्वा तां) V4 ताम (sic) वैरितां —(1 2) D13 च°, M3 [अ]भि° (for विशब्दितौ) B4 repeats through oversight 21d for the post half]

—c) Ś1 D1.3.12 मालदाश्, Ñ1 B2 मलजाश्; Ñ2 V1.2.3.4 B (B2 m. also) D2.7.10 मलजाश्; V4 मलदा, D1 मालकाश् (for मलदाश्) Ś1 V4 D1.3.11-12 °करूषाश्, V3

कस्यचित्त्वथ कालस्य यक्षी वै कामरूपिणी ।
बलं नागसहस्रस्य धारयन्ती तदा ह्यभूत् ॥ २४
ताटका नाम भद्रं ते भार्या सुन्दस्य धीमतः ।
मारीचो राक्षसः पुत्रो यस्याः शक्रपराक्रमः ॥ २५
इमौ जनपदौ नित्यं विनाशयति राघव ।
मलदांश्च करूषांश्च ताटका दुष्टचारिणी ॥ २६
सेयं पन्थानमावार्य वसत्यत्यर्धयोजने ।
अत एव च गन्तव्यं ताटकाया वनं यतः ॥ २७
स्वबाहुबलमाश्रित्य जहीमां दुष्टचारिणीम् ।
मन्नियोगादिमं देशं कुरु निष्कण्टकं पुनः ॥ २८

G 1 27 28
B 1 24 31
L 1 22 28

करूपाश्चेति, B2 °कलूश(m also °शा)श्च (for च करूपाश्च) —[d]) Ś1 समृद्धौ, Ñ V1 2 B D1 6 8 10 13 T1 M4 मुदितौ (V1 D13 °तात्), V4 आहितौ, Dt T3 मुदितो (sic); D1–3 7 सपूर्णौ (D2 °र्णा), D5 12 सपक्षो (for मुदितौ) Ñ V B D10 11 13 M4 ऋद्धिसंपन्ना (D11 °सयुतौ, D13 °संयुतौ, M4 °मत्तरा), D6 ध ॰न्यत (for धनधान्यत)

24 [a]) Ñ V B D10 13 M4 अथ कालस्य महतो —[b]) Ñ V B Dt D6 8 10 13 T3 M4 यक्षिणी, Cg as in text (for यक्षी वै) Ś1 D1–3 5 7 11 12 यक्षी तु (D12 °तु [sic]) दुष्टचारिणी (D13 °णी [sic]) —[c]) V3 वने (sic) (for बलं) —[d]) Ś1 Dt 3 5 7 8 (after corr m as in text) 12 [अ]पि सा तु हि (D2 3 7 सदा), Ñ V B D10 13 M4 महाबला, D11 [अ]थवा सती, D14 T3 तथा°, Cg as in text (for तदा ह्यभूत्)

25 [a]) Ñ V B D10 13 M4 सुदस्य, Cg k t as in text (for भद्रं ते) —[b]) Ñ V B D10 13 M4 दैत्य(V2 देत्रय [sic])पतेरभूत्, D14 सुदाय° (for सुन्दस्य धीमत) —[c]) D2 [s]त्र स्याद् (for पुत्रो) —[d]) V4 यस्य (sic), D3 तुस्य (for यस्या) T3 शुक्र- (for शक्र) D11 पुरोगम (for पराक्रम) —After 25 V3 (after 660*) 3 ins

656* पशुमानुषसंयुक्तमभक्षयत सर्वशः ।,

while B3 ins

657* यस्या भयाश्च चलति देवानां च विमानकं ।

—After 25 Dt D5 6 8 9 14 S (except M4) Cg k ins

658* वृत्तबाहुर्महाशीर्षो विपुलास्यतनुर्महान् ।
राक्षसो भैरवाकारो नित्यं त्रासयते प्रजा ।

[(l. 1) D14 T G2 4 M1 2 °वीर्यो (for महाशीर्षो) —(l. 2) D5 [आ]रावो (for [आ]कारो) G4 भासयते (sic) (for त्रासयते)]

26 [a]) M1 होषे (for इमौ) —[b]) Dt राघव, D5 दुष्टधी (for राघव) —For 26[ab] Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst

659* इत्सादयति सा नित्यमेतौ जनपदावुभौ ।,

[Ś1 उत्सादयनि (sic) D3 [अ]मी (for सा) D12 जिनपदौ (sic) (for जनपदाव्) Ś1 D5 11 12 विशो (D12 °शो [sic]) (for उभौ)]

while Ñ V B D10 13 subst

660* सेयं जनपदं राम समुत्साद्य सुदारुणा ।

[Ñ1 मम, V1 सेम V3 सैया (for सेय) V3 जनपदे (sic) Ñ2 V1 B3 D10 नाम (for राम) Ñ2 V4 B1 2 समुच्छाद्य (B3 m also °स्साद्य) V3 समासाद्य, D13 समुच्छाद्य (for समुत्साद्य) V4 सुदारुणा (sic) —After 660*, V3 ins 656*]

—[c]) Ś1 D1 3 5 7 11 12 माल्यवाद् (for मलदाश्) Ñ V B D10 13 अद्यापि साधि(V1 °ध्या, V2 3 B3(m) 4 °नि, V4 °ध्य)वसति(V4 °ते) —[d]) Ñ2 V B D2 10 ताड(V1 °ड्र)का (here and elsewhere below), G1 राक्षसी (for ताटका) B2 D13 नाम (for दुष्ट) Ñ V B D10 13 -यक्षिणी (for -चारिणी) Ś1 यक्षी वै विविक्तासिनी, D1–3 5 7 11 12 यक्षी (D3 यक्षिणी [hypermetric]) विविक्तयक्षिणी

27 D10 reads 27[a]–28[b] in marg —[a]) Ś1 D2 3 5 7 12 13 एषा, Ñ V1 B1 3 D1 10 एत (Ñ1 Dt °ते), V2–4 B2 4 एवं, D11 शैल, M4 इदं, Cm g k t as in text (for सेयं) Ñ V B D10 आगम्य, Dt D6 8 9 11 13 T3 Cm t आरु (D11 °वि)ह्य, D12 आसाद्य, Cg as in text (for आवार्य) —[b]) Ś1 D1–3 5 7 12 13 जिघत्सार्थं (D2 7 °त्र), D6 8 9 14 G2 4 M °ध्यर्धे, G1 3 नित° (for वसत्यर्धं) G1 योजनं (for -योजने) ❀ Ck आवार्येति वृद्धिश्छान्दसी । आवृत्य निरुध्येति यावत् । अतिक्रान्तोऽर्धमत्यर्धं तत कर्मधारय । अर्धयोजने दूरे पन्थानमावार्य तिष्ठति । यथेदं ताटकावनमस्माभिर्गन्तव्यं अत एव हेतो । ❀ Ñ V2–4 B D10 साध्य(V2 °ध्य, V3 °धं, D10 °ध्व)र्धयो(V4 °स्तथा, B4 °यो)जनादिव, V1 सार्धां योजनामपि —M4 om 27[c]–28[d] —[c]) B4 तात, D3 अंत, D11 G1 2 इत, Cg as in text (for अत) Ś1 D5 12 Ct तु, D6–8 7 हि, D11 (अ)पि (for च) Cm अत एव न, Cmp t अत एव च V1 T3 (before corr) गतव्यस (for गन्तव्य) —[d]) Ś1 ताटकायोजनं, Ñ1 D1–3 5 7 11–13 ताड(D5 13° ट)कामवनं Ñ V B D10 13 14 M3 प्रति, Dt तत, D11 त्वया, G1 स्वत, Cm g t as in text (for यत)

28 M4 om 28 (cf v l 27) Ś1 D1 3 12 om 28 and 29 D10 reads 28[ab] in marg (cf v l 27) —[a]) B1 D13 सु (for स्व) D3 ॰रम् (for -बलम्) Dt reads माश्रित्य जही in marg —[b]) Ñ V1 2 B D2 7 10 11 13 M1 जहि तां (Ñ1 त्वं), V4 यातं T2 [आ]जेत्विमा (sic) Ct as in text (for जहीमां) Ñ V B1–4 D10 13 -यक्षिणी (for -चारिणीम्) —D2 7 om 28[c]–29 —[c]) V2 सद् (for मद्) V4 इदं (for इमं) V4 लोकं (for देशं) —Ñ2 reads 28[d] and 29[a] in marg

G 1 27 29
B 1 24 31
L 1 22 29

न हि कश्चिदिमं देशं शक्नोत्यागन्तुमीदृशम् ।
यक्षिण्या घोरया राम उत्सादितमसह्यया ॥ २९

एतत्ते सर्वमाख्यातं यथैतद्दारुणं वनम् ।
यक्ष्या चोत्सादितं सर्वमद्यापि न निवर्तते ॥ ३०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयोविंशः सर्गः ॥ २३ ॥

29 Ś1 D2–4 6 7 13 om 29 Ñ3 reads 29ª in marg (cf v l 28) —ªᵇ) D13 (before corr) देशे (for देशं) Ñ2 V2 B2 6 Dt D8 9 10 11 G1 M1 शक्तो(B4 °क्यो) हि (V1 B4 D11 °मि , M2 [in/ lin]°पि) (for शक्नोति) M1 [भा]देतुम् (for [आ]गन्तुम्) G2 शक्नोत्यागन्तुं देशम् (by transp) B4 ईश्वर D10 ईश्वो (for ईदृशम्) —D11 reads ᶜᵈ in marg —Note hiatus between ᶜ and ᵈ —ᶜ) Ñ V B D10 11 13 घोर(V1 क्रोध)रूपिण्या (for घोरया राम) —ᵈ) D11 उच्छ्रादितम् D13 G1 2 M1 2 (all to avoid hiatus) ह्य°, Gm as in text (for उत्सादितम्) Ñ V B D10 11 13 नता(V2 °वा)र्यया Cg as in text (for असह्यया)

30 ª) Ñ V B D10 12 M2 इति, Cg k as in text (for एतत्) V1 om (submetric) B2 marg (for ते) Ñ V1 2 4 B D10 13 सर्व°, D1 T2 कथितं सर्वं Cg as in text (for सर्वमाख्यातं) ❀ Ck यथा यक्ष्योत्सादितमेतन्मया स्यातम् । ❀ —ᵇ) D1 T1 यद्, D13 यथा, G1 यथा; G2 मया (for यथा) Ś1 Ñ V B D1–4 6 7 10–13 M1 [इ]दं (for [ए]तद्) Cg यथैतद् (as in text) —ᶜ) Ś1 Ñ V B D10 12 14 यक्षिण्योत्सादित D2–3 8 12 °ह्यत्सादि(D2 °*)तं, D7 °यु***, D13 यक्षिण्यु° (for यक्ष्या चोत्सादितं) Ñ V B (B1 m also as in text) D10 11 13 M1 पूर्वम् (for सर्वम्) —ᵈ) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–3 4 7 10–13 [उ]त्साद्यते (B1 D13 °दित) तथा (Ñ1 V1 D9 12 तथा V2 B3 यथा, D1 3 7 [s]नया, D13 सदा), B3 [अ]प्युत्साद्यते य(marg also न)या, M1 तु न शाम्यति, Cg as in text (for न निवर्तते) Cr m k t as in text (for ᵈ)

Colophon D1–6 7 om (continue the previous sarga) —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ V4 Dt D8 10–13 om V1–3 B आदिकाण्डे —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D8 10 12 ताटकावनप्रवेशः, D11 ताटकावध —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ V1 4 B2 4 D3 11 om V2 29 V3 26 B1 3 D9 10 27 Dt D1 6 11 14 S 24 D13 इत्यार्षे— काण्डे ता—वनप्र—सर्गः (dash indicates lacuna) —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः; G1 2 4 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः। M3 श्री ।श्री.

२४

अथ तस्याप्रमेयस्य मुनेर्वचनमुत्तमम् ।
श्रुत्वा पुरुषशार्दूलः प्रत्युवाच शुभां गिरम् ॥ १
अल्पवीर्या यदा यक्षाः श्रूयन्ते मुनिपुंगव ।
कथं नागसहस्रस्य धारयत्यबला बलम् ॥ २
विश्वामित्रोऽब्रवीद्वाक्यं शृणु येन बलोत्तरा ।
वरदानकृतं वीर्यं धारयत्यबला बलम् ॥ ३
पूर्वमासीन्महायक्षः सुकेतुर्नाम वीर्यवान् ।
अनपत्यः शुभाचारः स च तेपे महत्तपः ॥ ४
पितामहस्तु सुप्रीतस्तस्य यक्षपतेस्तदा ।
कन्यारत्नं ददौ राम ताटकां नाम नामतः ॥ ५
ददौ नागसहस्रस्य बलं चास्याः पितामहः ।
न त्वेव पुत्रं यक्षाय ददौ ब्रह्मा महायशाः ॥ ६ G 1 28 6 B 1 25 7 L 1 25 6

24

D1 5.7 cont. the previous Sarga.

1 a) Ñ V B D4.13 इति; D5 मयस्; Cm.g k.t as in text (for अथ). D11 कथापनेयस्य (sic) (for तस्याप्रमेयस्य). — b) Ś1 Ñ1 V B D1-3.5.7.10-13 सद्वृत्तं, Ñ1 मवदीत् (for वचनमुत्तमम्). — After 1ab, D1-5.7 ins.:

661* चित्ररूपं महार्थं च स्वार्थसाधनमुत्तमम् ।
[D2 उत्तर (for उत्तमम्).]

— G1 reads 1c in marg. — c) D2.11 पुरुषशार्दूल. — d) D2 शुभं (for शुभां). D2 गिरा. — For 1cd Ñ V B D6.13 subst.:

662* श्रुत्वा रामस्ततो भूप परिपप्रच्छ संशयम् ।
[V1 संशयं. V2 सारं (for संशयम्).]

2 a) Ñ1 B3 D6 स्वल्प°; B1 °वीर्या; D11 वाक्यवीर्यास्; G1 °वीर्यम् (for अल्पवीर्या). V3 D3.4 G1 सदा, D11 सह, T1 यथा (for यदा). V1 B4 दृष्टा; Dt D1.2.4.6 T3 G2 M3 Cmp.t यदि. G1 यद्वत्; G4 यस्या; Cm as in text (for यक्षा). V4 अल्पवीर्यं हि यक्षिण्या. — b) V1.3 Dt D1.2.4.6.11.13 T3 G2.3 M3 Cmp.t श्रूयते; Cm.g k as in text (for श्रूयन्ते). D2.11.13 °पुंगव, D3 °पुंगवम् (sic). M3 °सत्तम (for मुनिपुंगव). Cr. यदा यक्षा ... स्मृति अल्पवीर्यां श्रूयन्ते । — D1 om. 2c-3b. — c) B1 नाम (for नाग). — d) B4 धारयति; D11 धारयन्; M3 धारयेति; Cr m.g k as in text (for धारयति). — After 2, Dt D1.2.4.6 T3 G2.3 M1.3 (inf. lin. sec. m.) ins.:

663* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा रामस्य विदितात्मनः ।
हर्षयन्श्लक्ष्णया वाचा सलक्ष्मणमरिंदमम् ॥

[No comm. — (l. 1) Dt D2.4.6 राघव (D4 °स्य) (for तस्य तद्). Dt D2.4.6 T3 राघवस्याविदितात्मनः, G1 M1 रामस्य महात्मनः (for the post. half). — D2.4.6 T3 G2.3 M1 om. l. 2.]

3 D3 om. 3ab (cf. v.l. 2). T1 om. (hapl.) 3. — ab) Dt D1.2.4.6 (before corr., as in text) T3 बलोत्तरा; Cr °त्तमा (as in text). Ñ V B D6.13 विश्वामित्रस्ततो रामं (V1 वाक्यं) पुनरब्रवीत्; M3 समुवाच ततो रामं विश्वामित्रो महातपाः. — c) V1 राम (for वीर्यं). Ñ V1-3 B D6.11.13 M3 शृणु राम यथा (D2 °दा, D11 यतस्) वीर्या (V1 °र्यं, M3 यथेदं सा). Cg.k cite as in text. — d) B1.4 धारयति. — For 3 Ś1 D1-3 (D2 l. 2 only, for 3cd) 5.7.12 subst., while D11 subst. l. 2 for 3cd and ins. l. 2 after 3cd:

664* एवमुक्त्वा वचस्तस्य विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ।
वरदानान्महाबाहो यथैषा कामरूपिणी ।
[(l. 2) D2 °भाग (for महाबाहो).]

4 a) D11 (after corr. sec. m. as in text) पूर्णम् (for पूर्वम्). V2 पुरा. T3 अस्मिन् (for आसीत्). D1.2.4.13 T3 G2 M3 महान्°. D3 °यशः (for महायक्ष). — b) Ñ1 स्वकेतुर् (for सुकेतुर्). Ś1 D1-3.5.7.11 धार्मिक; Ñ V B D6.11.13 M3 इति विश्रुत (for नाम वीर्यवान्). — c) Ñ V B D6.11.13 प्रजाकाम; G1 सदा° (for शुभाचार). — d) Ñ V1-3 B D6.13 स तेपे सु°, V4 सुचिरं सु°; D11 स तेपे च (by transp.) (for स च तेपे). D2.4 महातप.

5 a) D1 च सु°; D2.4.6 तत°; D1.13 सु सं° (for सुप्रीतस्). — b) T1 तथा (for तदा). — For 5cd Ñ V B D6.13 subst.:

665* तस्मै साक्षात्स्वयं ब्रह्मा तपसा परितोषितः ।

— c) M3 कन्याश्रेष्ठां (for कन्यारत्नं). M3 reads ददौ inf. lin. sec. m. V1 तस्मै. D1 रम्यं (for राम). — d) V D1.13 ताडका, D2 तारका (for ताटकां).

6 ab) Ñ V B D6.13 T1 G1 M3 transp. ददौ and बलं. Ś1 D1-3.5.7.12 तस्या; D11 चास्यै. T1 चास्याः M3 कस्यै (for चास्याः). — c) Ś1 कस्यै च°; D2 न त्वप°. D2 न त्वं; D1 न च पुत्रं स. D3 यस्त्वत°. D11 न त्वपु° (for न त्वेव पुत्रं). D3 यक्षपाय (sic). — D1 om. (hapl.) 6c-7a. — d) Ś1 पुत्रं. Dt D2.4 धात्रा (for ब्रह्मा). D2 ... G1 °तपा (for महायशाः). — For 6cd Ñ V B D6.13 subst.:

666* सासूनोऽस्य पुत्रं हि न यक्षाय ददौ प्रभुः ।
[V4 पुत्रं (for पुत्रं हि). D1 (marg. also) न यक्षाय. B4 न ददौ. D13 ददौ न (by transp.) (for न यक्षाय).]

G 1 28 7 B 1 25 8 L 1 23 7

तां तु जातां विवर्धन्तीं रूपयौवनशालिनीम् ।
जम्भपुत्राय सुन्दाय ददौ भार्यां यशस्विनीम् ॥ ७
कस्यचित्त्वथ कालस्य यक्षी पुत्रं व्यजायत ।
मारीचं नाम दुर्धर्षं यः शापाद्राक्षसोऽभवत् ॥ ८
सुन्दे तु निहते राम अगस्त्यमृषिसत्तमम् ।
ताटका सह पुत्रेण प्रधर्षयितुमिच्छति ॥ ९
राक्षसत्वं भजस्वेति मारीचं व्याजहार सः ।
अगस्त्यः परमक्रुद्धस्ताटकामपि शप्तवान् ॥ १०
पुरुषादी महायक्षी विरूपा विकृतानना ।
इदं रूपमपाहाय दारुणं रूपमस्तु ते ॥ ११
सैषा शापकृतामर्षा ताटका क्रोधमूर्छिता ।
देशमुत्सादयत्येनमगस्त्यचरितं शुभम् ॥ १२

7 D1 om 7abc (cf v l 6) —a) D1 D6 बाला (for जाता) M4 विवृद्धार्थी (for विवर्धन्तीं) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 वर्धमानां च (Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 दि D13 तु)ता दृष्ट्वा (Ś1 D5 11 12 राम D1 8 7 9 तातो) —c) Ś1 D5 11 13 कुम Ñ1 B2 धुट्ट Ñ2 V3 B3 4 D10 धुधु V1 धुनु, V2 4 धुंधो B1 धधु, D1 3 7 8 रुरु, D14 S (except T3 M4) झर्म M4 वत्स, Ct as in text (for जम्भ) ⊛ Ck tp रुभो पुत्र रक्षपुत्र । ⊛—d) Ñ V1 2 4 B D10 13 भनिं दितां V3 अतुत्तमां (for यशस्विनीम्)

8 b) D1 3 7 9 transp यक्षी and पुत्रं Ñ1 M4 व्यसूयत T3 व्यजायते, G1 Cg अजायत Cr t as in text (for व्यजायत) —c) Ñ V B D10 13 विख्यातं (for दुर्धर्षं) V1 reads inf lin within brackets मारीचं यज्ञघ्नं रामं —d) M3 अभवद् (for ऽभवत्) Ś1 Ñ V1 3 4 B D1 3 5 7 9 12 शापा(V1 साक्षा)द्राक्षसतां गतं V2 शापाद्राक्षसतां गत

9 a) B4 हिनते (metathesis) (for निहते) Ñ V B D10 13 तस्मिन् (for राम) Ś1 D3 5 9 11 13 सान्स्येत्य (Ś1 सोन्स्येति D5 12 सोपेत्य)निय(D3 °हं [sic])तं मोहात्, D1 सोन्स्येत्य च ततो मोहात् —b) V1 3 अगस्त्य, D4 9 14 S सावसस्यम् (for अगस्त्यम्) V2 3 D13 मुनिसत्तमं D1 T3 मुनिपुंगवं —c) D12 पुत्रसहिता (for सह पुत्रेण) —d) Ñ V B D10 13 उद्यता D1 3 7 11 एच्छत Cg k t as in text (for इच्छति) —After 9 D1 D4 6 8 9 14 S (except M4) ins (Cm comm on l 2 Cg on l 1 and 2 Ck t on l 1)

667* भक्षार्थं जातसंरम्भा गर्जन्ती साभ्यधावत ।
आपतन्तीं तु तां दृष्ट्वा पुनस्तस्यास्तमात्मजम् ।
क्रुद्ध कृतानुसंकाश अगस्त्यो भगवानृषि ।

[(l 1) D1 D4 8 मक्षार्थं T3 भक्षार्थं (for भक्षार्थं) T3 [अ]भ्यधावति —M3 reads l 2 and 3 inf lin sec m —(l 2) D4 8 त (for तां) M3 तामापतन्तीं दृष्ट्वा स (for the prior half) —All except G1 M3 om. from पुन in l 2 up to संधाय in l 3 —(l 3) M3 ब्रगस्त्यो M3 अधून् (for ऋषि)] —After l 1 M3 (inf lin sec m) ins.

668* आयान्ती सह पुत्रेण सकाशं सा महामुने ।
रूपं दृष्ट्वा पुनस्तस्य मानमयस्य वशं गता ।
ताडिता कामबाणौघैः युवती सा दिगम्बरा ।
हस्तार्थं कृतसंरम्भा आयान्ती साभ्यधावत ।

10 a) Ś1 D7 13 भवेत्येव D1 8 भवस्वे(D1 °स्ये [sic]) वं M3 भवस्वेति (as in D9) Cm k t as in text (for भजस्वेति) Ñ V B D5 8 9–13 G3 राक्षसस्त्वं (D5 °स्त्व) भवे (Ñ1 V1 3 4 D13 °व) त्ये(D13 °त्वे)व(D3 भवस्वेवं, D9 G3 भवस्वेति D11 भवेत्यत्र) M4 राक्षसीत्व भवस्वेति (sic) —b) D12 व्याजहार D14 T1 2 G1 M1 3 ह G3 हा (for स) M4 महर्षिर्योनिहार ता —c) V3 B1 D1 3 परम°, D1 D6 8 परमामर्षस्, D11 परम° (for परमक्रुद्धस्) —d) Ś1 D1 5 11 चापि°, Ñ V B D10 13 चे(Ñ1 ह) दमभ्यधीत्, D3 7 M3 अभि°, D12 चाथि° (for अपि शप्तवान्) ⊛ Cm यत पुरुष दनादिगुणयुक्ता अतो राक्षसत्वं भजस्वेति शप्तवान् ।, Ct शप्तवान् राक्षसत्वं भजस्वेति । ⊛

11 a) Ś1 पुरुषादां, Ñ V1 B2 (gloss पुरुषादति) 3 (marg as in B3 also) D10 M4 °दि (sic) V2 3 B4 D3 7 11 13 °दा B2 पुरुष दिनी (hypermetric) Cm (see above) g k t as in text (for पुरुषादी) Ś1 °यक्षी Ñ V2 3 B D10 13 M4 घोररूपा (Ñ1 °पा च D4 °पा या [both hypermetric]) V2 दीर्घरूपा च (hypermetric) (for महायक्षी) V4 परुषा घोररूपा च —b) Ś1 D1 D1 3 5 8 9 13 G1 3 विकृता (Ś1 °ता) Ñ V B D10 13 M4 यक्षी त्वं D3 7 राक्षसी D4 विकृती, D11 (marg) भव त्वं (for विरूपा) Ś1 विकृतानना B2 विततानना (for विकृतानना) ⊛ Ck दीर्घकोपवशात् विरूपविकृताननात्व । ⊛ —c) Ś1 D1 3 5 7 11 13 शुभं B1 इम (sic) Ch as in text (for इदं) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 11 13 M4 परित्यज्य D1 D5 10 विहाया[तु] (D1 °य), G3 विमुच्याय (for अपाहाय) ⊛ Cm विहाय त्यक्त्वा ।, Cg t त्वं इदं रूपं विहाय । ⊛ —d) Ś1 D1 3 5 7 13 भविष्यता (for अस्तु ते) Ñ V B D10 12 13 वि (V3 मत्)रूपा (D11 दारुण)त्वं भविष्यसि, M4 विरूपा विचरिष्यसि Cg t as in text (for d)

12 a) Ś1 D1 13 सा (D5 स [sic])वै T3 नैषा Cm g as in text (for सैषा) Ś1 D5 13 पाप (for शाप) Ś1 D4 7 10 13 T1 2 G3 कृतामर्षात्, Ñ V B D10 13 M4 समावि (Ñ1 B3 °ति)ष्टा T3 कृतामर्षं (for कृतामर्षा) ⊛ Cm अमया असहमाना । Ct अमर्षदसहनात् । ⊛ —b) D6 ग्राटका (for ताटका) Ś1 D5 13 नाम राक्षसी Ñ V B D1 10 11 13 दुष्टचारिणी (Ñ2 °चारिणी D11 °राक्षसी), D3 5 7 M3 कामरूपिणी (for क्रोधमूर्छिता) —c) D1 3 7 दिशाम् (for देशम्) Ñ2 उच्चादयति, V1 D3 4 उत्सादय(V1 °ये)द् B4

एनां राघव दुर्वृत्तां यक्षीं परमदारुणाम् ।
गोब्राह्मणहितार्थाय जहि दुष्टपराक्रमाम् ॥ १३
न ह्येनां शापसंसृष्टां कश्चिदुत्सहते पुमान् ।
निहन्तुं त्रिषु लोकेषु त्वामृते रघुनन्दन ॥ १४
न हि ते स्त्रीवधकृते घृणा कार्या नरोत्तम ।
चातुर्वर्ण्यहितार्थाय कर्तव्यं राजसूनुना ॥ १५

राज्यभारनियुक्तानामेष धर्मः सनातनः ।
अधर्म्यां जहि काकुत्स्थ धर्मो ह्यस्या न विद्यते ॥ १६
श्रूयते हि पुरा शक्रो विरोचनसुतां नृप ।
पृथिवीं हन्तुमिच्छन्तीं मन्थरामभ्यसूदयत् ॥ १७
विष्णुना च पुरा राम भृगुपत्नी दृढव्रता ।
अनिन्द्रं लोकमिच्छन्ती काव्यमाता निषूदिता ॥ १८

G 1 28 20
R 1 25 21
L 1 23 20

उत्पादयति, G1 ब्रसाधयिति (for उत्सादयति) Ś1 D5 12 [ए]तद्, V2 B2 D9 [ए]षस्, D2 [ए]वाम्, D3 7 एनाम्; M4 [ए]तम् (for [ए]नम्) D1 द्विशं तु छादयामास —d) Ś1 Dt D6–8 12 Ct [आ]चरित (D7 °तात्), Ñ V B D10 13 M4 [आ]श्रु(D13 °श्रु)चिते, D1–3 [आ]चरिता, Cg as in text (for ॰चरित) ※ Ck देशोत्सादने हेतुगर्भं विशेषणमगस्त्यचरितमिति। ※ Ś1 D2 6 तदा, Ñ V B D10 13 पुरा, D2 3 11 12 सदा, D7 तथा (for शुभम्).

13 a) Ś1 Ñ V B1–3 D5 10 12 13 एतां, D1 2 7 11 M4 एता, Cg as in text (for एना) Ñ V B1–3 D10 13 M4 ता राम (B3 marg as in B4 also) (for राघव) D6 11 दुर्धर्षां (for दुर्वृत्ता) B4 एवं वा दत्त सुदुर्वृत्ता —b) D6 परमदारुणीं —D13 om 13c–14b —c) V1 2 हितायाय, V4 हितामय, Ct as in text (for हितार्थाय) —d) Ñ V B D10 घोर°, D11 °यशाश्रमा (sic) (for दुष्टपराक्रमाम्) G4 M3 जहीमा दुष्टचारिणीं

14 D13 om 14ab (cf v l 13) Ñ1 V B1 om (hapl) 14.—a) D1 2 [ए]वा (for [ए]ना) Ś1 D1–3 7 11 12 T1 2 °संदुष्टा (D12 °ष्ट [sic]), D4 6 Cm g °संसृष्टा, D12 शापसंदुष्टां, G1 M2 °संहृष्टा, M3 रूप°, Ct as in text (for शापसंसृष्टां) —For 14ab, Ñ2 B (B1 om) D10 M4 subst

669* न हि वीर्यमदोन्मत्तामेतां परमदारुणाम् ।

[B2 वो (marg as above also) (for हि) B4 M4 ॰मदो॰ (for ॰मदोन्मत्ताम्) M4 घोरपराक्रमां (for परमदारुणाम्)] —cd) Ñ2 B2 3 D10 निहंति(B2 °ता), D13 को हंति, G1 निहंतु (for निहन्तुं) M4 कश्चिदुत्सहते हंतु स्वदतेभ्य पुमानिह

15 a) Ś1 Ñ V1–3 B1–3 D2 3 6 7 10–13 °ष ते, V4 °त्वया, B4 °चास, G1 निहते, Cg as in text (for न हि ते) Ś1 °वधे घोरे, Ñ V B1–3 D10 11 13 G1 °कृता, D4 M4 °वधे इत्या; D1–3 5 7 12 °वधेस्वे(D3 °वै, D7 °स्वे)वं, Cm as in text (for स्त्रीवधकृते) —b) Ñ V B D10 13 M4 कर्तव्या T1 रघूत्तम; Ck t as in text (for नरोत्तम) —c) D1 चतुर्वर्णं (for चातुर्वर्ण्य) Ś1 D1 3 5 7 11 12 हितं तात, Dt D4 8 Ct हितार्थं हि, Ck as in text (for हितार्थाय) Ñ V1 2 4 B D10 13 M4 प्रजानां हि (B1 तु, D13 च) हित (V3 °तो)मिदं, V3 प्रजानां च हितार्थं च —d) Ñ V B D10 13 M4 राजसूनुभि —After 15, B3–4 Dt D4 6 11 12 S (except M4) ins, while Ñ2 D10 11 Cr m g k t ins after 16

670* नृशंसमनृशंसं वा प्रजारक्षणकारणात् ।
पातकं वा सदोषं वा कर्तव्यं रक्षता सदा ।

[(l 1) G1 पापं वापि (for नृशंसम्) B2 अनृशं वापि (sic) (for अनृशंसं वा) D10 राजवंशेभिजातानां (for the prior half) —(l 2) Ñ2 B2–4 M3 पावनं (for पातकं) D8 सुदोषं (for सदोषं) T3 मदोषं वाप्यदोषं * (for the prior half) Ñ2 B2–4 D10 11 त्राणं सदृशं, D1 14 T G3 °सता (G3 °ता), D9 पक्ष्या(sic) तदा, G1 रक्षता तदा (metathesis) (for रक्षता सदा)]

16 a) D1 G1 राज्यभार, D2 3 7 राजभार (D2 °*), D9 राज्यभारे, D11 राजधर्म Ñ V B (B1 missing up to मि) D10 13 M4 राज्यश्री (D13 °श्रा)नि(Ñ2 V4 हि, M4 प्र)जातानाम् —b) D12 एव (for एष) D9 सनातन —c) Ś1 D5 11 12 तस्मात्वं, Ñ V B D1 3 7 10 13 M4 अधर्मं, T1 अधर्मां, Cg k t as in text (for अधर्म्यां) V4 त्यज, D2 न हि (for जहि) —d) D1 °यस्यां, D3 धर्मेह्यस्यं, D4 7 11 G1 °ह्यस्या (for धर्मो ह्यस्या) Ñ V B D10 13 M4 कुरु धर्मं प्र(D10 प्र [sic])जाहितं —After 16, Ñ2 D10 11 Cr m g k t ins. 670*

17 a) T1 श्रूयता, Cg k t as in text (for श्रूयते) Ś1 D1–3 6 7 11–13 राम, Ñ V B D10 M4 [अ]प्येवं, D9 तात (for शक्रो) —b) Ś1 D1 3 6 7 9 11 12 विरोचनसुतामवत्; Ñ V B D10 13 °सुता(Ñ1 V4 D10 °ता) किल, D2 °सुतां भवत (sic) M4 °किलासुत (sic) —For 17cd Ś1 Ñ V B D1–3 6 7 9–13 M4 subst

671* राक्षसी दीर्घजिह्वेति विख्याता कामरूपिणी ।
त्रिपृतं सुमहद्दृष्ट्वा वक्त्रं कालानलोपमम् ।
जिघांसुं पृथिवीं कृत्स्नां शक्रेण विनिपातिता ।

[(l 1) D2 3 7 दीर्घजिह्वेति विख्याता राक्षसी (by transp) D11 कामचारिणी —(l 2) B1 विकृतां (for त्रिपृतं) Ñ V1 3 4 B2 4 D10 13 वक्त्रं कृत्वा (by transp) V2 वक्त्रं कृत्वा, B3 D11 वक्त्रं कृत्वा (for कृत्वा वक्त्रं) Ñ B1 3 D10 °नलप्रभ, D11 कालीन° (sic) (for कालानलोपमम्) —(l 3) Ñ V B D10 13 ग्रसेनी, M4 जिघांसुः (for जिघांसुं) Ś1 D6 11 13 सर्वां (D11 °र्वां) (for कृत्स्नां) D2 3 7 विनिसूदिता (for विनिपातिता)]

18 D1 om (hapl) 18 —a) D9 हि (for च) —b) Dt D4 8 पतिव्रता, M3 सत्यसंधिनी (for दृढव्रता) Ś1 Ñ

G 1 28 21 B 1 25 22 L 1 23 21 एतैश्चान्यैश्च बहुभी राजपुत्र महात्मभिः । | अधर्मनिरता नार्यो हताः पुरुषसत्तमैः ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुर्विंशः सर्गः ॥ २४ ॥

२५

मुनेर्वचनमक्लीबं श्रुत्वा नरवरात्मजः ।
राघवः प्राञ्जलिर्भूत्वा प्रत्युवाच दृढव्रतः ॥ १
पितुर्वचननिर्देशात्पितुर्वचनगौरवात् ।
वचनं कौशिकस्येति कर्तव्यमविशङ्कया ॥ २

अनुशिष्टोऽस्म्ययोध्यायां गुरुमध्ये महात्मना ।
पित्रा दशरथेनाहं नावज्ञेयं च तद्वचः ॥ ३
सोऽहं पितुर्वचः श्रुत्वा शासनाद्ब्रह्मवादिनः ।
करिष्यामि न संदेहस्ताटकावधमुत्तमम् ॥ ४

V B D1 3 5 7 10–13 शक्रतुल्यपराक्रमा. —c) Ñ V1 3 B D10 11,13 अपीद्दृ, V4 अपां तु, D3 8 14 Cl. t अनिद्दे, Ctp as in text (for अनिन्द्दे) —d) V2 D13 निपातिता (for निषूदिता).

19 a) D14 T2 G1,4 M1 अन्यैश्च (for चान्यैश्च). —b) Dt D2 6,8 T2 °पुत्रैर् (for राजपुत्र). —For 19ab, Ś1 Ñ V B D1–4,5 7 10–13 subst.

672* एवमन्यैरपि पुरा राजभिर्धर्मचारिभिः ।

[V3 एवमन्यादिभि पुरा (for the prior half) B1 राजर्षिर् (sic), D3 5,7 दे(D7 दे)वैर्, D10 *जभिर् (for राजभिर्). B1 धर्मरूपिभि D13 एवमन्येपि पुरा रामभिर्धर्मचारिभि (sic).] —c) B2 Dt D3 4 5 8 T2 G1 2 M2,3 -सहिता (for -निरता). —d) V4 निहता. (hypermetric) (for हता·) Ś1 Ñ V B1,3 D1–4 5,7 10–13 M4 °सत्तम (V2 D2,13 °मः [sic]) (for पुरुषसत्तमैः). B2,4 नि(B4 *)हता· पुरुषोत्तम. —After 19, Ś1 D1–4,5,7 8 11 13 ins. :

673* तस्मादस्या यथाद्राम भाविन सन्तु निर्भया ॥

[D3 तदस्यास्तु, D11 तस्माचस्या (for तस्मादस्या)] while Dt D2 8 M3 Ct ins

674* तस्मादेनां घृणां त्यक्त्वा जहि मच्छासनान्नृप ।

Colophon. Ś1 D1–3 5 7 12 om (Sarga cont) —*Kāṇḍa name* Ñ2 Dt D4 14 om V1–3 B D11 आदि°, whereafter V3 B1 ins. बालचरित्रे (B1 °रे). V4 reads only बालचरिते —*Sarga name* Ñ V B D4 10 ताटको त्पत्तिः (V1 3 °तिकथनं) —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1,4 om, Ñ2 B2,3 D10 11 23, V2 30, V3 27, Dt D4 6 8 14 S 25, D6 26 D13—कांडे—त्रयस्त्रिंश (dash indicates lacuna). —After colophon, T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः; G1,3,4 श्रीरामाय नमः; G2 श्रीमते रामानुजाय नमः; M2 श्री-—-नमः (lacuna).

25

☞ Readings of Vivekatilaka, a commentary by Udāli Varadarāja are also entered from this Sarga onwards as Cv along with other C readings. As Cv was procured late, its readings for Sargas 1–24 will be given at the end. Ś1 D1–3,5 7 12 cont. the previous sarga.

1 a) V2 G1 2 अक्लिष्टं; V4 lacuna, D5 illeg. र्थ (for अक्लीबं). —b) Ś1 Ñ V B1–4 D1–4,5 7 10–13 M4 नृप°; B1 नृपसुतस्तत ; D6 वरनृपा° (for नरवरात्मजः) —c) Ś1 D1–4, 5 7 11 13 वाक्यं (for भूत्वा). —d) Ś1 D1 8 11 13 M4 °तं; Ñ2 (with hiatus) इदं वच ; Ñ1 V B1–4 D10 13 दृढमते (V4 °त), B1 शुभमते, M3 महामतिः (for दृढव्रत)

2 a) Ś1 D1–3 5,7 11 13 निर्देशो; Cv.m g k t as in text (for -निर्देशात्). —b) Cg पितृवचन . Ś1 D1–3 6 7,11,13 ममा (D1 माम [by metathesis], D3,12 मया) यमृषिसत्तम (D3,5 °मः). Cv m k t as in text (for b). —c) D12 वसनं (sic) (for वचनं). D6 कौशिकाय (for कौशिकस्य). D1–3 7 11 G1 [ए]वि; Cm g as in text (for [इ]ति).

3 a) D3 °शिष्टिमि (sic) D12 °शिष्मि (for अनुशिष्टोऽस्मि) —b) G1 महात्मकं (for महात्मना). —c) G1 3 राज्ञा (for पित्रा). Ś1 D1–3,5,7 11 13 [ए]वम्; D6 [म]पि (for [अ]हं). —d) Ś1 अनुदध्ये च; Dt D2 8,14 T1 2 G4 °ह्यि; D1,3 5,7 11 अनुरुध्ये(D3 7 °ध्ये) च; D5 अनुवाच्य च, D11 अनुरंधेन (sic), Ck as in text (for नावज्ञेयं च) D7 तद्वनः (sic), G3 (after corr. inf. lin. as in text) तद्वतः; Ck,t as in text (for तद्वच). M4 मिथमध्ये वचोदितः. —After 3, M4 ins. l. 2 of 675*.

4 a) T2,3 G2 (after corr. as in text) M1 Ck पितृ- (for पितुर्). Ś1 वच पितु (by transp). Ś1 कुर्वाणः; D1–4,5,7,11 12 M2 कुर्वन्; Cg as in text (for श्रुत्वा).—b)

गोब्राह्मणहितार्थाय देशस्यास्य सुखाय च ।
तव चैवाप्रमेयस्य वचनं कर्तुमुद्यतः ॥ ५
एवमुक्त्वा धनुर्मध्ये बद्ध्वा मुष्टिमरिंदमः ।
ज्याशब्दमकरोत्तीव्रं दिशः शब्देन पूरयन् ॥ ६
तेन शब्देन वित्रस्तास्ताटकावनवासिनः ।
ताटका च सुसंक्रुद्धा तेन शब्देन मोहिता ॥ ७
तं शब्दमभिनिध्याय राक्षसी क्रोधमूर्छिता ।
श्रुत्वा चाभ्यद्रवद्वेगाद्यतः शब्दो विनिःसृतः ॥ ८
तां दृष्ट्वा राघवः क्रुद्धां विकृतां विकृताननाम् ।
प्रमाणेनातिवृद्धां च लक्ष्मणं सोऽभ्यभाषत ॥ ९ G 1 29 8 B 1 26 9 L 1 24 8

Ś1 D4 12 शासनं (for शासनाद्) Ś1 D1-3 5 7 11 12 ते (D5 च) महामुने (D11 °ने), Ct ब्रह्मवादिन (as in text) —ᵈ) D9 सदेह (for संदेहस्) Ś1 D1 3 5 7 11 12 निःसंदेहं करिष्यामि —ᵈ) D1-3 7 9 11 12 ताडका (here and elsewhere below) वधम् D12 [अ]थ वै (for [उ]त्तमम्) ❀ Ck पूर्वं पितुश्च श्रुत्वा ततो विष्वक्प्रवृत्ति सोऽहं ब्रह्मवादिन तव शासनात् यथामातृकालादुत्तमं उत्तमधर्मभूत ताटका वधं करिष्यामि । न सन्देह । ❀—For 2-4 Ñ V B D10 13 subst, while M4 ins 1 2 only after 3

675* अहं पित्रा समादिष्टो मात्रा चैव महामुने ।
विश्वामित्रस्य वचनं त्वया कार्यमिति प्रभो ।
सोऽहं पितृनियोगेन तव चानुपमद्युते ।
करिष्ये दुष्टपक्षिण्यास्ताटकाया वधं मुने ।

[(l 1) V2 एव (for अहं) —(l 3) V1 [ऽ]थ (for ऽहं) Ñ2 B2 D10 पितुर् (for पितृ) V2 भवता, B1 तवापि (also as above) (for तव च) D13 [ए]व महामुने (for [अ]नुपमद्युते) —(l 4) D13 प्रभो (for मुने)]

5 ᵃ) Ś1 D1 3 5 7 11 12 हितं चैव (for हितार्थाय) —ᵇ) Ś1 D1-3 5 7 11 12 यशस्यं, B2 देयस्य, D4 8 T3 लोकस्य (for देशस्य) Ś1 Ñ V2-4 B Dt D (except D14) T3 G2 3 4 M1-4 च (for [अ]स्य) Ś1 Ñ V2-4 B D1 3 5 7 10-12 M4 सुखावहं, Dt D8 9 T2 G3 M1-3 हिताय च (for सुखाय च) —ᶜ) D13 तवैवाप्रमेयस्य —ᵈ) Ś1 D1-3 5 7 11 12 M1 वचनं कृतं (M4 कृतं वचन [by transp]) मयातु मे, Ck t as in text (for ᵈ) —For 5ᶜᵈ, Ñ V B D10 13 subst. while D11 ins. after 5

676* तदेवद्यप्रतीपेन कर्तव्यं वचनं मुने ।

[B1 तत् (for तद्) V1 अनुप्रतीपेन (sic) V2 B1 अप्रतीतेन, D13 चेव प्रीतेन (for अप्रतीपेन) D10 तस्याप्यप्रतीपेन (for the prior half) Ñ1 वचनं च (hypermetric) (for वचनं)]

6 G3 repeats consecutively 6ᵃᵇ —ᵃ) Ñ V B1 3 4 D10 13 सशरं B3 सद्यं (for मध्ये) —ᵇ) Ś1 कृत्वा (for बद्ध्वा) D13 मुष्टिकम् (sic) (for मुष्टिम्) Ñ V1 3 4 B D10 13 कृत्वो (V2 D13 °तो [sic]) नादं (V4 °हेतं [sic]) च राघव V3 कृत्वानादं च राघव, D12 मुष्टिमथापि राघव —ᶜ) D1 घोरं, D5 ज्यो (both sic) (for ज्या) Ś1 Dt D1-4 11 T3 G1 3 M2-4 घोषम् (for शब्दम्) D1 अकरोत्तीव्रं (for अकरोत्तीव्रं) —ᵈ) Ś1 D4 12 दिशः D1 दिशि (for दिश) T2 moth-eaten for शब्दे Dt D4 8 9 14 T G1-3 M1 नादयन्, D5 पूजयन् (for पूरयन्)

7 ᵃ) D1 3 विस्रस्ता (for वित्रस्तास्) —ᵇ) D1 3 वनवासिनी Ñ V B D10 13 मृगास्ताटक (B4 °वन [hypermetric]) चारिणः (D13 °वासिन) —ᶜ) Ś1 D1-3 5 7 11 12 M3 च सुसंरब्धा, Ñ V B D10 13 चापि सभ्रान्ता, M4 या° (for च सुसंक्रुद्धा) ❀ Cg सुसंक्रुद्धा प्रकृत्या अतिकोपना । ❀ —ᵈ) Ś1 D1 3 5 7 11 12 कोपिता, M4 दर्पिता, Cm g t as in text (for मोहिता) ❀ Ck वित्रस्ता भीता मोहिता । किमिदानीं कर्तव्यमिति सभ्रान्तचित्ता । ❀ Ñ V B D10 13 ज्यास्वन (V2 B1 °शब्द) प्रतिबो (V3 °रो, D10 °बा) धिता

8 ᵃ) Ś1 ते (for तं) Ś1 D1-3 5 7 11 12 M4 भीम (D1 12 भैर) निर्हादं (M4 °घोषं), G1 °ऽभ्याय, all Cs as in text (for अभिनिध्याय) —ᵇ) M4 यक्षी सा (for राक्षसी) Cg क्रोधमूर्छिता (as in text) Ś1 D1-3 5 7 11 12 यक्षी (D5 यक्षा) कोपा (D12 कोपा) भिमूर्छिता —For 8ᶜᵈ, Ñ V (V3 reads after 9ᵃᵇ) B D10 13 subst.

677* नर्दमाना भृशं क्रुद्धा विकृता विकृतानना ।

[V1 3 ननर्द घोरनिर्हादं, V3 B2 नर्दमाना भृशं क्रुद्धा (for the prior half) —B1 om (hapl.?) from the post. half up to 9ᵃ V1 कृत्वा भ्रूकुटिमूर्छिता, V2 कृत्वा विरोधमूर्छिता, V3 विकृतां विकृतानना (for the post. half)]

—Ñ1 om 8ᶜ-9ᵃ V3 om 8ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B2 3 D1-3 5 7 10-12 M4 [ए]व, Cg as in text (for च) Ś1 [अ]भ्यभवद्, Ñ2 B2 D10 [अ]भ्यपतद्, V1 [अ]नुद्रवद् (sic) V2 [अ]स्यासयत्, D6 [अ]भ्युद्भवत् (sic); Cg k t as in text (for [अ]भ्यद्रवद्) V3 4 B1 Dt D1 3 5 9 T3 G1 3 M2-4 Cg t क्रुद्धा D13 तूर्णं (for वेगाद्) —ᵈ) Dt D1-3 5-9 Ct यत्र (for यत) Ś1 B1 D1 11 12 दि°; Ñ1 V1 B1 D10 13 [ऽ]भि°; V3 समुत्थित B4 [ऽ]भि°; D13 T1 2 °निसृत, G1 °निश्रित (sic) (for विनिःसृत) Ck as in text (for ᵈ)

9 Ñ1 om 9ᵃᵇ B1 om. 9ᵃ (cf v l 8) —ᵃ) V1 D1 3 5 9 12 T3 G1 3 M3 4 °क्रुद्धो V3 4 B1 (m also) 4 घोररूपां (B2 4 °पं [sic]) (for राघव क्रुद्धां) V2 नर्दमाना च तां दृष्ट्वा —ᵇ) V3 4 B2 (m. also) विरूपां D10 om (for विकृतां) —After 9ᵃᵇ V3 reads 677* —ᶜ) D1 3 °संवृद्धां, D5 T2 M4 °स्तां च D11 °वृद्धांश (sic) T1 reads च anf lim (for [अ]तिवृद्धां च) ❀ Ck प्रमाणे-

G 1 29 9 B 1 26 10 L 1 24 9 पश्य लक्ष्मण यक्षिण्या भैरवं दारुणं वपुः ।
भिद्येरन्दर्शनादस्या भीरूणां हृदयानि च ॥ १०
एनां पश्य दुराधर्षां मायाबलसमन्विताम् ।
विनिवृत्तां करोम्यद्य हृतकर्णाग्रनासिकाम् ॥ ११
न ह्येनामुत्सहे हन्तुं स्त्रीस्वभावेन रक्षिताम् ।
वीर्यं चास्या गतिं चापि हनिष्यामीति मे मतिः ॥ १२
एवं ब्रुवाणे रामे तु ताटका क्रोधमूर्छिता ।
उद्यम्य बाहू गर्जन्ती राममेवाभ्यधावत ॥ १३
तामापतन्तीं वेगेन विक्रान्तामशनीमिव ।
शरेणोरसि विव्याध सा पपात ममार च ॥ १४

नातिप्रवृद्धा । ※ —ᵈ) G1 3 4 च (for सो) Ś1 D1–3 5 7 11 12 लक्ष्मण वाक्यमब्रवीत्, M4 ततो लक्ष्मणमब्रवीत् —For 9ᶜᵈ, Ñ V B D10 12 subst

678* अभिप्रमाणामायान्तीं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।

—After 9 D11 reads l 1 (var) of 680* and thereafter cont

679* अंबरीपो मेहकाया कथाजनं तद्वचताम् । (sic)

10 D3 7 om 10 —ᵃ) Ñ V B D10 राक्षस्या, D13 रामस्या (sic) M4 यक्ष्यास्तु (for यक्षिण्या) —ᵇ) Ñ V B D10 12 विकृत Cr m g t as in text (for भैरवं) M4 transp भैरवं and दारुणं Ñ V B D10 12 मुखं (for वपु) —ᶜᵈ) D14 भिंद्येरन्, T3 बिभ्येते (sic) (for भिद्येरन्) M4 दर्शनेन (for दर्शनाद्) G1–3 M1 3 अस्य (for अस्या) G1 3 M3 वै (for च) ※ Cm अस्य वपुष । अभीरूणां चेति संबन्ध ।, Ct योऽस्यार्थ । अभीरूणामपीत्यर्थ । ※ Ñ V B D10 12 अ(V3 प्र)तिप्रमाण(V3 °णा)कृद्धाया रूपं चातिभयावहं —For 10 Ś1 D2 5 6 11 12 subst

680* यक्ष्या लक्ष्मण पश्यैतद्रूपं परमदारुणम् ।
भिद्यते दर्शनेनास्या हृदयं कातरस्य च ।

[D11 repeats l 1 (var) here —(l 1) D2 यक्षीं (for यक्ष्या) D1 3 [इ]ति (for [ए]तद्) D11 (first time after 9) भीषण दारुण मुखं (for the post half) —(l 2) D1 दर्शनाद् Ś1 °स्य हि, D1 2 °रात्मन (for कातरस्य च)]

11 ᵃ) Ś1 Ñ2 V B Dt D1 6.8 10 12.13 M4 Ct एतां, Cm g एनां (as in text) Ñ V B D10 12 महाबाहो (for दुराधर्षां) —ᵇ) Ś1 D1–3 5 7 11 13 M4 निर्भिन्न(D11 विभिन्न) हृदया क्षितौ Ñ V B D10 12 महार्णेन हृदि क्ष(D13 °क्षि [sic]) ता (D10 °ते) ※ Cg मायाबलमन्वर्थानबलं । ※ —ᶜ) T1 विनिर्वृत्ता T3 विकृता च all Cs as in text (for विनिवृत्तां) D1 [च] नां (for [म]द्य) —ᵈ) T1 G1 हृ * (for हृत) —For 11ᶜᵈ Ś1 D1–3 5 7 11 13 M4 subst

681* छायाना शयने वन्ये हतपापां मया हताम् ।

[Ś1 D5 12 M4 वन्ये D1 वाच ?(for वन्ये) D3 नृतां; D2 13 पूत D3 7 दत्ता D5 M4 भूत (for हतं) D11 इया (sic) (for मया) D3 हतां D12 महार्णनिहतां क्षुद्रां शयानां रुधिरोक्षितां]

12 Ś1 D1–3 5 7 11 13 om 12 —ᵇ) D14 T1 2 G1 (before corr as in text) रक्षिता —ᶜ) G1 चास्यापि (hypermetric) (for चास्या) T1 गतं (for गतिं) Dt D5 8 [ए]व (for [अ]पि) —ᵈ) Dt D6 8 हन्यामिति हि, M3 हरि° (for हनिष्यामीति) —For 11ᶜ–12 Ñ V B D10 12 subst while M4 which om l 1 subst for 12

682* निहता पतिता भूमौ रुधिरेण परिप्लुताम् ।
इयं हि राक्षसी घोरा महादुष्कृतकारिणी ।
मच्छराग्निविनिर्दग्धा धूतपापा भविष्यति ।

[(l 1) B1 निहतां —(l 2) M4 अयेव (for इयं हि) V3 -दुष्कृति (for -दुष्कृत) —(l 3) D12 मच्छरेण (for मच्छराग्नि) B1 विनिर्धूता]

B1 cont

683* इत्युक्त्वा राघवस्तत्र कार्मुकं बाणमादधे ।

13 ᵃ) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 एवं तस्य (D12 °दा, M4 अस्य) ब्रुवाणस्य —ᶜ) B1 Dt D5 8 बाहुं (for बाहू) —ᵈ) G2 3 (before corr) अभ्यधावत, G3 (after corr) Ck अभ्यधावत (as in text) Ś1 D1–3 5 7.11 13 काकुत्स्थं समभिद्रुता (D5 °द्रुते, D11 °द्रवत), Ñ V B D10 12 M4 वेगेनाभ्यधावामयपौ (V1 °गता) —After 13 Dt D5 6 8 14 T G M1 3 Cr m g k t ins while M4 ins after 14ᵃ (after l 2 of 685*) a passage given in App I (No 5)

14 M4 repeats 14ᵃᵇᶜ after App I (No 5) —ᵃ) Dt ॰म् (for ताम्) Ś1 D1.3 5 7 11 13 आपतंतीं तदा रामो, D2 आपतन्त्य् (marg as in Ś1 and आपतंतीं also) तदा रामो, D11 आयातीं ता तदा रामो —ᵇ) N2 B2–4 विमुक्ताम्, V1 विदीप्ताम्, V3 विभ्रान्ताम्, D1 विचित्राम्, G1 संत्रस्ताम्, M4 (first time) सचक्राम् (for विक्रान्ताम्) Ś1 Ñ1 B1 D2 3 5 7 11 13 M4 (second time) विचक्रामा(D7 M4 °म)शनी (D3 °शता [sic]) मिव, V3 °मशनीरिणी, D10 विमुक्ता-शनीमिव (submetric) —After 14ᵃᵇ Ñ V B D10 12 M1 ins

684* ताटका विकृताकारा जिघांसन्तीं सुदारुणाम् ।
महाभ्रचयसंकाशा समुच्छ्रितभुजद्वयाम् ।

[(l 1) D11 विकृताकारां (hypermetric) M4 विसृतीं (for जिघांसन्तीं) —(l 2) D11 रामेण (for महाभ्र) B1 [आ]कृत (for -चय) V1 समुद्यित V3 समुद्यत, M4 समुद्गी (for समुच्छ्रित) V2.3 -महाभुजां (for भुजद्वयाम्)]

—ᶜ) D11 घोरेण (for शरेण) Ñ V B D10 12 M4 (first time) विव्याधोरसि बाणेन (V3 वेगेन) —After 14ᶜ, Ñ V B D10 12 13 M4 ins.

तां हतां भीमसंकाशां दृष्ट्वा सुरपतिस्तदा ।
साधु साध्विति काकुत्स्थं सुराश्च समपूजयन् ॥ १५
उवाच परमप्रीतः सहस्राक्षः पुरंदरः ।
सुराश्च सर्वे संहृष्टा विश्वामित्रमथाब्रुवन् ॥ १६
मुने कौशिक भद्रं ते सेन्द्राः सर्वे मरुद्गणाः ।
तोषिताः कर्मणानेन स्नेहं दर्शय राघवे ॥ १७
प्रजापतेर्भृशाश्वस्य पुत्रान्सत्यपराक्रमान् ।
तपोबलभृतान्ब्रह्मन्राघवाय निवेदय ॥ १८
पात्रभूतश्च ते ब्रह्मंस्तवानुगमने धृतः ।
कर्तव्यं च महत्कर्म सुराणां राजसूनुना ॥ १९
एवमुक्त्वा सुराः सर्वे हृष्टा जग्मुर्यथागतम् ।
विश्वामित्रं पूजयित्वा ततः संध्या प्रवर्तते ॥ २० G 1 29 22 B 1 26 32 L 1 24 22

685* चन्द्रार्धाकारवर्षसा ।
सा तेन वज्ररूपेण बाणेन स्तनाविक्षता ।
ववाम रुधिरं भूरि

[(l 2) V1 वज्र (for वज्र) V4 कल्पेन, B1 पातेन (for रूपेण) Ñ1 वापेन (for बाणेन) D11 हृदि M4 [उ]रसि (for स्त०) V2 4 भृश वक्षसि ताडिता (for the post half) —After l 2 M4 reads App I (No 5) —M4 om l 3 —(l 3) D11 वावहा (sic) (for ववाम) V1 भुवि, D10 भूयो (for भूरि)]

—M4 reads d after the repetition of 14abc —d) Ś1 संपपात, Ñ V B Dt D2 3 6–9 11 13 पपात च, D13 सा पपात (for सा पपात) G2 M1 2 ममार पपात (by transp)

15 a) D13 हता सा (by transp) Ñ V B D10 13 पतिता भूमौ, all Cs as in text (for भीमसंकाशां) —b) D9 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) —D2 reads from सम in 15d up to सुराश्च in 16c in marg —d) T3 सुरेश्च (for सुराश्च) Ñ1 °राधयन्, V1 °रोचयन्, V2 °वादयन्, B4 °वाचयन्, Dt D6 8 [अ]भ्यर्चि°, D12 °नादयन्, Cg as in text Ct अभि° (for समपूजयन्)

16 D2 reads up to सुराश्च in marg (cf v l 15) —a) Ś1 D5 12 वासव °, Ñ V B D10 13 च (V4 सु, B1 स) भूश°, D1 4 चाथ सु°, D3 8 9 प्राति(D3 °ह [sic])सहृष्ट, D11 [अ]थ सुस° (for परमप्रीत) —b) Ñ V1 3 4 B1–3 D13 M4 [अ]मरे (D13 °र) स्थित (B3 m also सुरेश्वर) V3 [ऽ]सुरे स्थित (sic) B4 स्वरेश्वर, D10 नरे स्थित (for पुरंदर) —c) Ś1 D5 सप्रीता, D11 13 सुप्रीता (for संहृष्टा), Ñ V B D10 13 सह सर्वास्सुरगणैर् —d) D11 विश्वामित्र (sic) Ś1 Ñ V B D1 3 6 10–13 इद वच, D3 7 अपूजयन्, M4 महामुनिं (for अथाब्रुवन्)

17 a) D7 सेने(sic) (for मुने) Ñ V B D10 पश्यास्मान् (for भद्रं ते) —b) D2 reads from the portion after सेन्द्रा up to प्रजापतेर् in 18a in marg Ś1 D1 3 5 7 11 13 सेन्द्रा सुरगणास्तथा, Ñ1 V1 3 B1 3 4 देवान्सेन्द्रानुप(V1 °ऽ)स्थितान्, Ñ2 B2 (m also as in Ñ1) D10 देवा सेन्द्रान् (B2 °द्र)उपागमान् V2 देवान्सेन्द्र सुपस्थितान् (sic) —c) Ñ V B तोषितान् (for तोषिता) V2 B1 D13 G3 M3 तेन, D5 सर्वे (for [अ]नेन) —After 17c, Ñ V B D10 11 13 M4 ins

686* रामस्यामिततेजस ।
अस्मत्प्रियोगान्नद्रं ते

[(l 2) V1 2 M4 अस्मिन्, B2 D10 अस्मान् (for अस्मन्)] —d) D3 तवर्श (sic) (for दर्शय) —After 17 D11 (var) ins 687*

18 a) D2 reads प्रजापतेर् in marg (cf v l 17) Ś1 Dt D1–3 5–8 11 13 T3 कृशा° (for भृशाश्वस्य) —b) Ś1 मंजान्, D1 (gloss) अस्त्रमंत्ररूपन्, D11 सुतान् (for पुत्रान्) Ś1 D1–3 5 7 11 13 दिव्य°, T3 परमधामिकान् (also as in text) G1 °क्रम (for सत्यपराक्रमान्) —c) Ś1 D1 4 11 13 तेजो (for तपो) Ś1 D5 11 13 -युतान्, Dt D4 6 8 भृतो, D1 -वतो, G1 हृतान् (for भृतान्) T3 सर्वान् (for ब्रह्मन्) D3 5 7 तेजोबलसमायुक्तान् —d) Ś1 D4 11 12 प्रदापय, D1 3 7 प्रपादय, Cm as in text (for निवेदय) —For 18 Ñ V B D9 10 13 M4 subst (D9 subst l 3 only for 18cd) while D11 ins after 17:

687* तपोयोगबलेनैनमाप्याययितुमर्हसि ।
प्रजापतिसुतांश्चैव कृशाश्वाद्रानसत्तमात् ।
यान्यवाप्तानि तेऽस्त्राणि तान्यस्मै प्रतिपादय ।

[(l 1) Ñ2 V3 B3 (inf lin also) 4 D11 [ए]नम्, D10 [ए]तम् (for [ए]नम्) V2 आप्याययितुम् —(l 2) Ñ2 V2 D11 प्रजापतिसुताश् Ñ2 तो (for चैव) —(l 3) B2 चाप्ताणि (for [अ]वाप्तानि) V4 तान्यस्मै (for तेऽस्त्राणि) Ñ2 तान्यस्मै, V4 शस्त्राणि D4 तान्येन (for तान्यस्मै)]

19 ab) Ś1 D1 5 13 ह्यय तेषा, D3 5 7 ह्यय विप्र (for च ते ब्रह्मन्) Ś1 Dt D6 8 रत, D1 5 7 13 युत Cm g k as in text (for धृत) Ñ V B D9 11 13 M4 पात्रभूतो हि ते शिष्यो (Ñ2 शिष्यस्ते, V3 ते सख्यौ [sic] B2 D10 शिष्योय) रामो (V3 राम शिष्यो [by transp]) दशरथात्मज —After 19ab D11 ins

688* प्रासादो वै ह्यय तेषा तवानुगमने वृत्त ।

—c) Ś1 Ñ1 B1 Dt D6 8 सु (for च) N1 कृत्यम्, Ñ2 V B D9 10 13 M4 कार्यम् (for कर्म) —d) Ñ V B D10 13 M4 अस्माकं (for सुराणा)

20 ab) Dt T3 M3 उक्त (sic) Ś1 Dt D1 9 11 13 T3 G3 M3 जग्मुर्हृष्टा (by transp) Dt D6 8 विहायस, D7 °गता (for यथागतम्) Ñ V B D10 13 M4 एवमुक्त्वा सुर(B1 स्व°)गणा विश्वामित्र कृतार्थयु —c) Ś1 D1 3 5 7 11 13

G 1 29 29 / B 1 26 22 / L 1 24 23

ततो मुनिवरः प्रीतस्ताटकावधतोषितः ।
मूर्ध्नि राममुपाघ्राय इदं वचनमब्रवीत् ॥ २१

इहाद्य रजनीं राम वसेम शुभदर्शन ।
श्वः प्रभाते गमिष्यामस्तदाश्रमपदं मम ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चविंशः सर्गः ॥ २५ ॥

G1 समाघ्रा(D4.13 °घ्या, G2 °द्रा)य, Dt D4.8 Ct पूजयंतस्, Cg पुरस्कृत्य, Ck as in text (for पूजयित्वा) Ñ V B D10.13 M4 य(B1 र [sic])यातेनैव (B3 [marg as in Ñ1 also] °न हि) यथा —d) Ś1 Ñ1 V3.4 B D1-3.5.7.10-13 M4 [म]भ्यवर्तंत; Ñ2 स्ववर्तत, all Cs as in text (for प्रवर्तते) V1.2 सम्यागवर्तत

21 a) Ñ V B D10.13 M4 विश्वामित्रोपि (B4 °मित्र M4 °त्र)भगवांस् —b) V3 -तोषित (for -तोषितः) —Note hiatus between a and b —c) Ñ V B2-4 D10.13 M4 रामं (D13 M4 °म)मूर्ध्नि (for मूर्ध्नि रामम्) —d) Ś1 D1-3.5.7.11.12 मधुरं वाक्यम्, Ñ V B D10.13 वचनं चेदम् (for इदं वचनम्)

22 a) D3.5.6 रजनीं Ñ V B2-4 D1.10.12.13 M4 वीर (for राम) —b) Ś1 D6.12 वसामि Ñ V B D2.4.10.11.13 T2 G1 वसाम, Dt D1.2.6-9 G2.4 M4 वसाम (for वसेम) B4 °दर्शन (sic) D5.7.11 °दर्शनां; D13 °दर्शना, G2 °दर्शने (for शुभदर्शन) —After 22ab Ś1 D1.6.8.12.13 ins. while D3.5.7 ins. after 22

689* अथ सिद्धाश्रमो राम मत्प्रसादाद्भविष्यति ।

(D2 एष (for अथ) Ś1 D13 आश्रम मत्प्रसादात्, D6 राम मत्प्रसादात्)

—c) Ś1 D4.13 प्रभाते च Ñ1 सु° (for श्व प्रभाते) V1.2 D14 M4 (after corr as in text) गमिष्यामि (for गमिष्यामस्) —d) Ś1 D6 तथा (for तद्) T1 -यरं (for -पदं) Ś1 D4.12 शिवं; D1 तत; G1 महत् (for मम) —After 22 Dt D1.4.8.9.13 S Cg ins. (Cv.r.k.t comm. on l 3 and 8 Cm on l 3 5 and 8)

690* विश्वामित्रवचः श्रुत्वा हृष्टो दशरथात्मजः ।
उवास रजनीं तत्र ताटकाया वने सुखम् ।
मुक्तशापं वनं तच्च तस्मिन्नेव तदाहनि ।
रमणीयं विबभ्राज यथा चैत्ररथं वनम् ।
निहत्य तां यक्षसुतां स रामः [5]
प्रशस्यमानः सुरसिद्धसंघैः ।
उवास तस्मिन्मुनिना सहैव
प्रभातवेलां प्रतिबोध्यमानः ।

[(l 1) T3 हृष्टो दशरथात्मजौ —(l 2) G1 वन —For ins. after l 3 see below —(l 4) D4 शुचि°, G1 वि वि°, G3 °भ्राजे (sic) G3 वि°, M1 °भ्राजे (for विबभ्राज) M4 तथा (for वनम्) G1 transp यथा and वन —M4 om. l 5-8 —(l 5) D4 (changing the metre) यथाक्रमात् (for स रामः) —(l 6) G3 -सिद्धि (for -सिद्ध) —(l 8) D9 परि (for प्रति)]

—After l 3 G4 ins

691* चम्पकाशोकपुंनागमल्लिकादि सुशोभितम् ।
वृक्षैश्च बकुलैः पूगैर्नालिकेरैश्च शोभितम् ।
वापीकूपतटाकैश्च दीर्घिकाभिरलंकृतम् ।
मालिकामकुटैश्च भण्डैरुपशोभितम् ।

Colophon —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 V4 D1.10-11 om. V1-3 B आदि°, D3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1-4.6.7.9.10.12 ताटकावध, D11 मधवदानं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1.4 B2.4 D1.4.11 om both Ñ2 B1.3 D9.10 29 V2 31 V3 D11 28 Dt D1.4.5.14 S 26 D1.7 20 D8 21 D13 —विंशो नाम 26 (dash indicates lacuna) —After colophon T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G3.4 श्रीरामाय नमः, G1 श्रीमते रामानुजाय नमः; M4 श्री – म

२६

अथ तां रजनीमुष्य विश्वामित्रो महायशाः ।
प्रहस्य राघवं वाक्यमुवाच मधुराक्षरम् ॥ १
परितुष्टोऽस्मि भद्रं ते राजपुत्र महायशः ।
प्रीत्या परमया युक्तो ददाम्यस्त्राणि सर्वशः ॥ २
देवासुरगणान्वापि सगन्धर्वोरगानपि ।
यैरमित्रान्प्रसह्याजौ वशीकृत्य जयिष्यसि ॥ ३
तानि दिव्यानि भद्रं ते ददाम्यस्त्राणि सर्वशः ।
दण्डचक्रं महद्दिव्यं तव दास्यामि राघव ॥ ४
धर्मचक्रं ततो वीर कालचक्रं तथैव च ।
विष्णुचक्रं तथात्युग्रमैन्द्रं चक्रं तथैव च ॥ ५
वज्रमस्त्रं नरश्रेष्ठ शैवं शूलवरं तथा ।
अस्त्रं ब्रह्मशिरश्चैव ऐषीकमपि राघव ॥ ६
ददामि ते महाबाहो ब्राह्ममस्त्रमनुत्तमम् ।
गदे द्वे चैव काकुत्स्थ मोदकी शिखरी उभे ॥ ७
प्रदीप्ते नरशार्दूल प्रयच्छामि नृपात्मज ।
धर्मपाशमहं राम कालपाशं तथैव च ॥ ८
वारुणं पाशमस्त्रं च ददाम्यहमनुत्तमम् ।
अशनी द्वे प्रयच्छामि शुष्कार्द्रे रघुनन्दन ॥ ९ G 1 30 10 B 1 7 9 L 1 25 10

26

☞ In Ñ V B D13 Sarga 26 which deals with the names of the Astras presented to Rama by Visvamitra differs considerably from the text and so their version is given separately at the end

1 a) M4 व्युष्य, Cg k t as in text (for उष्य) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 प्रभातायां तु (D11 च) शर्वर्यां —b) Ś1 D1 5 9 11 12 °मुनि D2 3 7 °तपा (for महायशा) —c) D14 T G M1 2 प्रहस्य M4 प्रहसन्, Cg t as in text (for प्रहस्य) ❁ Ck प्रहास सतुष्टे। मन्दस्मित कृत्वेति यावत्। ❁ G1 राघव, G2 राम्व, M3 मधुर (for राघव) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 प्रहसन्वाक्य(D2 °क्य)वचनम् (D2 3 7 °नं D11 °नो) —d) Dt D6 8 T2 G1 2 M2 4 मधुरस्वर D11 राम वचनमब्रवीत्

2 b) = 16f Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 °यश (D2 12 °श) D14 (after corr see m) G2 M2 3 °यशा, Cg k as in text (for महायश) —d) All Cs सर्वश (as in text) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 सर्वास्त्राणि ददामि ते

3 For subst in Ś1 etc see 4 —a) M3 च (for वा) —b) Dt D1 युधि, D6 G3 M1–4 युधि (for आदि) —c) M4 रक्षांसि (for अमित्रान्) —d) D14 T1 2 G3 M1 विजेष्यसि (archaic), G4 विजेष्यसि M4 [आ]हत्य जेष्यसि Cg k t as in text (for जयिष्यसि)

4 a) G1 [अ]स्त्राणि (for दिव्यानि) —b) M3 ददानि —c) M4 दंडमस्त्र इह दिव्य —d) G1 दास्यामि तव (by transp) M4 ददानि तव (for तव दास्यामि) —For 3 and 4 Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 subst 1 5–9 of 700*

5 M4 om (hapl) 5–11b —a) D11 14 T1 2 G3 4 M1 तथा (for ततो) Ś1 D1–3 5 7 11 12 14 T1 2 G4 राम (for वीर) —D4 reads 5cd in marg —c) D1 तथेत्युग्रम्, D4 तथा ह्युग्रम्, T2 तथात्युग्रम्, M3 ततोत्युग्रम् (for तथात्युग्रम्) —d) Ś1 D1 3 5 7 11 G3 M3 इन्द्र°, D4 6 8 T3 G1 ऐन्द्र°, D12 इन्द्रे°, D14 T1 2 G3 4 M1 ऐन्द्रमस्त्र (for ऐन्द्रं चक्र)

6 M4 om 6 (cf v l 5) D9 reads 6 in marg —a) D2 3 7 ततो राम (for नरश्रेष्ठ) —b) D1 शैल, G4 नैव (for शैव) Ś1 D5 12 पाशुपत, Dt D6 8 Ct °वत, D3 2 °कर, D9 °धर, Cg k tp as in text (for शूलवर) Ś1 D5 तथा —After 6ab Ś1 D1–3 5 7 11 12 read 7cd —c) Note hiatus between c and d Ś1 [ए]वम् (to avoid hiatus) M3 [अ]पि (for [ए]व) —d) D1 ऐषीकम्, D4 5 G3 ए°, D8 इ° (for ऐषीकम्)

7 M4 om 7 (cf v l 5) —a) G4 त (for ते) —b) Ś1 D1 3 5 7 11 12 ह्यस्त्र शाश्वत(Ś1 D5 °च)र तथा —After 7ab, Ś1 D1 3 5 7 11(marg) 12 ins 1 15 of 700* —Ś1 D1 3 5 7 11 12 read 7cd after 6ab —c) Ś1 D2 3 5 7 12 [अ]पि (for [ए]व) D11 सगृह्णाण हे गदे दिव्यौ (hypermetric) —d) T2 M3 शिखरे (for शिखरी) All Cs मो(Cr कौमो)दकी शिखरी (as in text) Dt D6 8 शुभे Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 कौमोदकिशिखोदक

8 M4 om 8 (cf v l 5) D11 reads 8 in marg —a) Ś1 D1 3 5 7 11 12 अपि (Ś1 °ति [sic]) ते (for प्रदीप्ते) D14 T1 2 G4 रघु°, G3 M1 नृप° (for नरशार्दूल) —b) G1 नरोत्तम M3 तवानघ (for नृपात्मज) —D3 repeats 8c–9b after 17 —c) D3 (second time) धर्म° T3 महा°, Cg as in text (for धर्मपाशम्) Ś1 D1 3 (both times) 5 7 11 12 इमं राम, G3 महत्काल (for अहं राम) —d) D11 इम तथा (for तथैव च)

9 M4 om 9 (cf v l 5) D3 repeats 9ab (cf v l 8) —a) Ś1 D1 3 (both times) 5 7 11 12 °रत्नं (for पाशमस्त्र) —b) Ś1 D1 3 (both times) 5 7 11 12 [ए]तद् (for [अ]हम्) D1 तव वारदे तदुत्तम —c) D3 अशनी —d) D2 शुकार्द्रे (for शुष्कार्द्रे)

G 1 30 11 B 1 27 10 L 1 25 11 ददामि चास्त्रं पैनाकमस्त्रं नारायणं तथा ।
आग्नेयमस्त्रं दयितं शिखरं नाम नामतः ॥ १०
वायव्यं प्रथमं नाम ददामि तव राघव ।
अस्त्रं हयशिरो नाम क्रौञ्चमस्त्रं तथैव च ॥ ११
शक्तिद्वयं च काकुत्स्थ ददामि तव चानघ ।
कङ्कालं मुसलं घोरं कापालमथ कङ्कणम् ॥ १२
धारयन्त्यसुरा यानि ददाम्येतानि सर्वशः ।
वैद्याधरं महास्त्रं च नन्दनं नाम नामतः ॥ १३
असिरत्नं महाबाहो ददामि नृवरात्मज ।
गान्धर्वमस्त्रं दयितं मानवं नाम नामतः ॥ १४
प्रस्वापनप्रशमने दद्मि सौरं च राघव ।
दर्पणं शोषणं चैव संतापनविलापने ॥ १५
मदनं चैव दुर्धर्षं कन्दर्पदयितं तथा ।
पैशाचमस्त्रं दयितं मोहनं नाम नामतः ।
प्रतीच्छ नरशार्दूल राजपुत्र महायशः ॥ १६

10 M4 om 10 (cf v l 5) —^{a}) Ś1 D2 11 13 देवा(D11 दिव्या)स्त्रमपि नागास्त्रम्, D1-3 7 देवा(D1 वेदा) स्त्रमपि नागेयम् —^{b}) D2 illeg (for तथा) —^{c}) D5 दयितं, G1 त्वयि Cr m g k t as in text (for दयितं) —^{d}) D1 शिखिनं, D3 7 मोहनं, Ct as in text (for शिखरं) D3 नागत (for नामत) Ś1 D6 11 13 दे(Ś1 दै) वतास्त्रं तथैव च, Cm k as in text (for ^{d}) —After 10 D6 reads 13^{cd}, 16^{ef} 17^{cd} as in text for the first time, repeating them (var) in their proper places

11 M4 om 11^{cd} (cf v l 5) D3 5 7 om $11-12^{b}$. —^{a}) T1 M3 प्रमथं, T2 प्रथन, G3 मथन, G4 प्रमद, M1 Cm प्रथमं, Ck t as in text (for प्रथमं) D6 G1 राम, Ck as in text (for नाम) D5 11 शस्त्र सुमहद्, D1 12 अस्त्र दयितं (for प्रथमं नाम) Ś1 वायव्यास्त्रं च दयितं —^{b}) Dt D2 5 8 G1 2 M3 °चानघ, M2 च तवानघ (for तव राघव) —D11 om (hapl ?) $11^{c}-12^{b}$ —^{c}) D12 हयशिरो —^{d}) M4 पाशम् (for क्रौञ्चम्) D1 om च (submetric)

12 D1,2 7 11 om 12^{ab} (cf v l 11) —^{ab}) M4 ददामि M2 च तव (by transp) Dt D2 6 8 T2 M2 राघव, M4 पार्थिव (for चानघ) Ś1 D1 6 13 शक्ती द्वे पुरुषव्याघ्र विसृजामि रघूत्तम (D1 °द्वह) —D3 reads $12^{c}-16$ (16^{ef} repeated) D2 $12^{c}-14$ (om 13^{cd}), while D7 12^{cd} after 19 —For 12^{cd}, D11 subst l 26 of 700* —^{c}) S कङ्कालं D1-3 5 7 8 मुशलं D6 चैव (for घोरं) —^{d}) D2 कपोलम्, D5 7 8 12 14 G1 2 M1 कपालम् (for कापालम्) Ś1 Dt D2 6-8 T2 M4 किङ्कणी (for कङ्कणम्)

13 For D1,3 cf v l 12 B1 which substitutes for the Sarga reads lines of 13 and 14^{cd} after l 35 of 700* —^{a}) M4 राम (for यानि) Ś1 D6 13 धारय त्वं हि वीरास्त्र (D6 13 °रत्न), B2 D2,3 7 8 धारयन् (B2 गृहाण) परवीराम, Dt D6 8 Ct यथार्थं रक्षणो यानि D1 धारय त्वं रिपुघ्नानि, D11 गृहाण मत्तोपवीराय (hypermetric) —^{b}) B1 M4 ददामि M2 (अ)स्त्राणि (for (ए)तानि) Ś1 B1 D2,8,9 11 13 तेनघ (for सर्वशः) D2,3 7 येनाजेयो भविष्यसि(D3 °सि) —D2,3 om 13^{cd}, D6 first time reads 13^{cd} after 10 repeating it here (cf v l 10) —^{c}) Ś1 B2 D2 5 8 (second time) 11 13 वाक्षं वि(B2 D1 12 वै)द्याधर नाम —^{d}) Ś1 D2 8 नदिक D6 9 (second time) 11 M4 नद(D6 °दा)कं, D12 निंदक, G1 घनद, all Cs as in text (for नन्दनं) Ś1 D5 11 °चापर, B2 D1 2 चापि राघव, D6 (second time) M1 °राघव, D12 °चा परं(for नाम नामत)

14 For D2 3 cf v l 12 M4 om $14-16^{d}$ —^{a}) M2 (after corr *sec m* as in text) सिकरत्न (for असिरत्न) D3 7 एवमादीनि चास्त्राणि —^{b}) B2 ददामि Ś1 B2 D1-3 5 7 8 11 13 मनुजाधिप (for नृवरात्मज) —After 14^{ab}, G2 M1 ins

692* सत्यमस्त्रं महाबाहो सत्यास्त्रमुक्तानामम् ।

—Dt D6 8 repeat M2 3 read 14^{cd} after 16^{ab} —^{d}) Dt D2 3 4-6 8 9 11 13 T2 G1 2 4 M3 मोहनं (for मानवं) —After 14 D3 7 read 693*, G3 reads 16^{ef}.

15 For D3 cf v l 12 M4 om 15 (cf v l 14) D3,7 G1 om (hapl) M3 reads *inf lin sec m* $15^{a}-16^{d}$ —^{a}) Ś1 Dt D2 6 8 8,9 G3 प्रस्वापनं, D1 11 13 प्रस्थापनं, G4 प्रस्थापन (for प्रस्वापन) Ś1 D1 2 5 9 11 13 प्रमथनं, Dt D6 8 G3 Cm t प्रशमन, G4 प्रशमनौ (for प्रशमने) Cg as in text (for ^{a}) —^{b}) Dt D6 8 °सौम्य, D14 T1 2 G2 M1 °सौर्यं, T2 °माद, G3 M2 सौर्यं दद्मि G4 तम सौर्यं (for दद्मि सौर) G2 om च (submetric) Ś1 D1 3 6 8 13 विनाशमि तवानघ, D11 तथैवोन्मादनं तथा —^{c}) Dt D6 (before corr as in D4) 12 दर्पणे, D1 8 तर्पणे, D4 T2 धर्षणे, Cg as in text (for दर्पण) —^{d}) D6 विलापनं (for विलापने) Ś1 D5 12 संतापनमिति शु(Ś1 स्व)लं, D1 संतापनादि लेपने, D11 दुर्धर्षं च तथैव च ※ Ck विलापयति परिदवयतीति । ※

16 D2,7 G1 M4 om M3 *inf lin* 16^{abcd} (cf v.l. 15 14) D2 reads $12^{c}-16$ after 19 —^{a}) Ś1 D1 3 8 13 दमनं Dt D6 Ct मादनं, D6 मर्दनं, T2 4 मथनं, G4 नंदनं, Cm g k as in text (for मदनं) —^{b}) Ś1 T2 कं(T2 कां)दर्पं (for कन्दर्प) D1 2 5 8 13 °दयितानि वै (D1 च, D12 °न वै [sic]), G4 मत्तं कंदर्पदयितं —After 16^{ab}, Dt D6 8 repeat, M2 3

तामसं नरशार्दूल सौमनं च महाबलम् ।
संवर्तं चैव दुर्धर्षं मौसलं च नृपात्मज ॥ १७
सत्यमस्त्रं महाबाहो तथा मायाधरं परम् ।
घोरं तेजःप्रभं नाम परतेजोऽपकर्षणम् ॥ १८
सोमास्त्रं शिशिरं नाम त्वाष्ट्रमस्त्रं सुदामनम् ।
दारुणं च भगस्यापि शीतेषुमथ मानवम् ॥ १९

एतान्राम महाबाहो कामरूपान्महाबलान् ।
गृहाण परमोदारान्क्षिप्रमेव नृपात्मज ॥ २०
स्थितस्तु प्राङ्मुखो भूत्वा शुचिर्मुनिवरस्तदा ।
ददौ रामाय सुप्रीतो मन्त्रग्राममनुत्तमम् ॥ २१
जपतस्तु मुनेस्तस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ।
उपतस्थुर्महार्हाणि सर्वाण्यस्त्राणि राघवम् ॥ २२　G 1 30 23 B 1 27 24 L 1 25 23

read 15^{cd} —After 16^{ab} D11 ins l 32 and 33 of 700* —D6 11 om 16^{cd} —^{c}) D1 पिशाचम्, Cm g पैशाचम् (as in text) T3 दैत्य (for दयित) —^{d}) Ś1 D1 2 3 9 12 मानव (for मोहन) —D2 9 read 16^{ef} for the first time after 10 (D9 after 13^{cd} first time) repeating it here D3 reads 16^{ef} after 10 (see above) G3 reads 16^{ef} after 14 —^{e}) Ś1 D1 (D2 both times) 3 6 7 9 (for the first time) 11 12 गृहाण, Cm g k t as in text (for प्रतीच्छ) —M2 om (hapl) 16^{f}–17^{a} D14 T1 2 G2 4 M1 transp 16^{f} and 17^{b} —^{f}) –2^{b} G3 रामपुत्रो D9 (second time) G1 2 महायशा Ś1 D1–(D2 both times) 3 6 7 9 (first time) 11 12 14 सर्वाण्येतानि राघव —After 16 D11 ins l 34 of 700*

17 M2 om 17^{a} (cf v l 16) D9 repeats 17^{ab} (cf v l 10) —^{a}) Ś1 D1–3 6 7 12 वामन, D11 दामनं, Cg as in text (for तामस) D14 T1 राजशार्दूल —D14 T1 2 G2 4 M1 transp 16^{f} and 17^{b} —^{b}) D11 वासन, T3 कामन, M4 स्वापन (for सौमन) D3 14 T1 2 G1–3 M1 महाबल —^{c}) D8 सवर्तन चैव (hypermetric) G4 सवर्तन च (for सवर्तं चैव) —^{d}) D2 3 9 11 12 मौशल, Cg k t मौसल (as in text) D4 नाम नामत (for च नृपात्मज) —After 17 D3 repeats 8^{c} 9^{b}

18 ^{a}) D9 सर्पमस्त्र M4 अन्यदस्त्र Cg as in text (for सत्यमस्त्र) —^{b}) T2 महा (for तथा) Dt D8 8 मायामय (for °धर) M1 वर (for परम्) Ś1 D1–3 6 7 9 11 12 माया धरमथापि च (Ś1 D3 7 वा), D4 ततो माया परतप —^{c}) Dt D8 8 G2 सौर, D2 4 सोम D3 7 सैंधं, M3 सौर्य (for घोर) D4 तेज प्रद Ś1 D6 13 सो(D12 से)म तेजोबल रा(D13 ना as in text)म, D1 11 अमोघ तै(D2 त)जस नाम —^{d}) D11 परम (hypermetric) (for पर) Ś1 -मर्दनं (for -कर्षणम्)

19 ^{a}) D4 T3 Cg सौम्यास्त्र (for सोमास्त्र) D1 सशर, D4 T3 शीतल, D12 शशिर (for शिशिर) —D12 om 19^{bc} —^{b}) Ś1 D1 3 6 7 9 12 तथा त्वाष्ट्र D14 T1 2 G1 2 4 M1 2 4 त्वष्टुर(M3 before corr °शा)स्त्रं, G3 त्वष्टुमस्त्र (for त्वाष्ट्रमस्त्र) Ś1 Dt D1–3 5 8 12 T2 3 सुना (D5 before corr °चा)ण D4 सुकामन M4 सुधाकर (for सुदामनम्) —^{c}) D1 G2 M1 3 दारुण च M4 दारुणास्त्र (for दारुणं च) Ś1 D3 12 भवस्यापि, D4 वामसत्यस्त्र (for भगस्यापि)

—^{d}) Cg शीतेषु (as in text) D4 क्षति, G3 M2 शपि (for अथ) Dt D8 मानद Ś1 D6 13 रौद्रमस्त्र तथापि(D6 °धैव)च D1–3 7 9 रौद्रमस्त्रमथापि वा (D1 च) D11 त्वाष्ट्रमथापि वा —After 19 D2 reads 12^{c} 16 (16^{ef} 1) D3 reads 12^{c}-14 (om 13^{cd}) while D7 reads 12^{cd} —After 19 D4 ins श्रीमते रामानुजाय नम

20 ^{b}) M3 (after corr sec m as in text) कामरूप, Cg as in text (for कामरूपान्) —^{c}) D6 गृहा* D4 परमोदार M4 गृहीत्व नरशार्दूल —For 20 Ś1 D1–3 6 7 9 11 12 subst (D3 7 read after 14)

693* एतानि कामतेजांसि कामरूपबलानि च ।
गृहाण चारुरूपाणि प्रीतात्मा ह ददामि ते ।

[(l 1) D1 2 9 राम (for काम) D2 दिव्यानि (for तेजांसि) D3 7 गृहाण नरशार्दूल (for the prior half) D2 3 7 9 धराणि (for -बलानि)]

—After l 1 D7 ins

694* गृहाण चारुरूपाणि ददामि मनुजाधिप ।

21 ^{a}) Ś1 D2 3 6 7 9 11 12 अथासौ(Ś1 D6 13 °स्य) Cg as in text (for स्थितस्तु) D3 प्रमुखो, D14 [अ]वाङ्मुखो (for प्राङ्मुखो) M4 अथ पूर्वमुखो भूत्वा —^{b}) D4 वरमुनिस् (by transp) T1 तथा (for तदा) D9 शुचि प्रयतमानस —^{c}) G4 रामस्य (for रामाय) —^{d}) D4 (with hiatus) अस्त्रजानम्, Cg k t as in text (for मन्त्रग्रामम्) D4 T3 अनुस्मरन् (for अनुत्तमम्) Ś1 D6 11 13 दिव्यास्त्रग्राममुत्तमं —After 21 Dt D4 8 8 11 14 S (except M4) Cv m g k t ins

695* सर्वसंग्रहणं येषां दैवतैरपि दुर्लभम् ।
तान्यस्त्राणि तदा विप्रो राघवाय न्यवेदयत् ।

[(l 1) D14 T2 M2 यथा G1 यत्रा G2 4 तेषां (for येषां) M3 दैवैरपि सुदुर्लभं (for the post half) —(l 2) T2 तथा (for तदा)]

22 ^{a}) Ś1 D3 3 7 9 11 13 तस्य तु मुनेर् (by transp) D2 8 जपतस्तस्य च मुनेर् —^{b}) D14 विश्वामित्रस्तु(sic) —^{cd}) D2 G1 महात्मानो M4 दिव्यानि (for सर्वाणि) G1 ते तदा (for राघवम्) Ś1 D2 3 6 7 9 11 12 अभ्युपेयुर्महाभागमस्त्राणि नर(Ś1 D6 13 मुनि)पुंगव

G 1 30 23 R 1 27 25 L 1 25 24 ऊचुश्च मुदिता रामं सर्वे प्राञ्जलयस्तदा ।
इमे स्म परमोदार किंकरास्तव राघव ॥ २३
प्रतिगृह्य च काकुत्स्थः समालभ्य च पाणिना ।
मानसा मे भविष्यध्वमिति तान्यभ्यचोदयत् ॥ २४
ततः प्रीतमना रामो विश्वामित्रं महामुनिम् ।
अभिवाद्य महातेजा गमनायोपचक्रमे ॥ २५

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षड्विंशः सर्गः ॥ २६ ॥

23 ^{ab}) D9 तु, G3 प्र (for च) D14 T1 2 G3 सर्वे रामं (by transp) D9 प्राञ्ज यस्त् —^{c}) M3 वयं (for इमे) Dt D6 9 च, M3 हि (for स्म) Dt पर*** (for परमोदार) —^{d}) D14 राघवं (for राघव) —For 23 Ś1 D1-3 5 7 11 13 subst

696* ऊचुश्च रामं सर्वाणि प्राञ्जलीनि नृपात्मजम् ।
इमानि स्म महोदार किंकराणि तवानघ ।

[(l 1) D1 2 तु (for च) D11 [आ]मन्त्र्य (for रामं) —(l 2) Ś1 च, D3 5 7 11 स्मो (for स्म) D11 महाबाहो (for महोदार) D1 इमान्यस्त्राण्यहो वीर (for the prior half) Ś1 D5 13 [इ]ह (Ś1 च) सुव्रत (for तवानघ) D11 वीर किं करवामहे (for the post half)]

—After 23 Dt D6 8 T2 ins

697* यद्यदिच्छसि भद्रं ते तत्सर्वं करवाम वै ।
ततो राम प्रसन्नात्मा तैरित्युक्तो महायशाः ।

24 ^{a}) Cm g प्रतिगृह्य Ś1 D5 12 Cr °गृहीत्वा, D1 °तु, D14 °लभ्य च (for प्रतिगृह्य च) —^{b}) D3 T3 समालेभ्य, Cr m g k t समालभ्य (as in text) D11 तु (for च) —^{d}) D4 6 G2 M3 तान् (for तानि) T2 [अ]** (moth eaten) दयत्, Ck as in text —For 24^{cd}, Ś1 D1-3 5 7 11 13 subst

698* सर्वाणि मे मानसानि भविष्यथेत्यभ्यभाषत ।

[D3 ते (for मे) D1-3 7 मनस्यानि (for मानसानि) D1 11 भवतेति, D3 गच्छत तु (for भवतेति)]

On the other hand M3 subst

699* स्मृत्वा हि मां भजध्वमिति शशास परमद्युतिः ।

25 ^{a}) D4 प्रीतिं (for प्रीत) M3 तान्यवाप्य ततो रामो —^{c}) D4 महातेजो, G1 महाबाहो (for °तेजा) —For Sarga 26 Ñ V B D10 11 subst

700* (1) { प्रशान्तायां तु शर्वर्यां विश्वामित्रो महामुनिः । प्रहस्य राममाभाष्य मधुरं वाक्यमब्रवीत् ।
(2) { तुष्टोऽस्मि राम भद्रं ते कर्मणानेन सुव्रत । प्रीतिदायं च दास्यामि सर्वाण्यस्त्राण्यशेषतः ।
पात्रं हि वेद्मि काकुत्स्थ पात्रे तेषां मतोऽसि मे ।
महास्त्रं प्रथमं राम दिव्यमेतद्ददामि ते ।
प्रयाणामपि लोकानां पिण्डितानां भयावहम् ।
(4^{cd}) { तथैव दण्डचक्रं ते प्रयामि शारकारकम् । ददामि राम शत्रूणां येनाशक्यो भविष्यसि ।
(5^{ab}) { धर्मचक्रं च महाबाहो कालचक्रं ददामि ते । कालचक्रमपि चात्युग्रं ददामि रुचिरं प्रभो ।
(5^{cd}) विष्णुचक्रं च ते दिव्यमिन्द्रचक्रं च दुर्जयम् ।
(6) { वज्रमस्त्रं च दुर्धर्षं शैवं शूलवरं तथा । अस्त्रं ब्रह्मशिरश्चोग्रमैषीकं च ददामि ते ।
शक्रास्त्रं च दीप्तास्यं गृहाणेदं मयोद्यतम् ।
गदाद्वयं चाप्रतिमं गृहाणारिभयावहम् ।
(7^{cd}) कौमोदकीं चाप्रतिमां तथेमां लोहितामुखीम् ।
(8^{cd}) धर्मपाशं तथैवास्त्रं कालपाशं च दुर्जयम् ।
(9) { वारुणं चापि ते पाशं ददामि परमार्चितम् । शुष्कार्द्रे चाशनी राम गृहाणेमे मयोद्यते ।
(10) { पैनाकमपि चैवास्त्रमस्त्रं नारायणं तथा । आग्नेयमपि चास्त्रं वायव्यं च ददामि ते ।
(11) { प्रमर्दनं प्रमथनं तथैवारिविदारणम् । अस्त्रं हयशिरश्चैव क्रौञ्चास्त्रं चापराजितम् ।
(12) { शक्ती च द्वे गृहाणेमे बलामतिबलां तथा । तथैव कालमुसलं कङ्कालमथ किङ्किणीम् ।
(15) { प्रस्वापनं मोहनं च स्तम्भनं च ददामि ते । वर्षणं शोषणं चैव तथैवारिनिकृन्तनम् ।
(16^{ab}) मदनोन्मादने चैव कन्दर्पदयिते विभो ।
(14^{cd}) गान्धर्वास्त्रं तथैवेदं मोहनं च ददामि ते ।
तेजःप्रभाहरं सौरं शत्रुपक्षप्रतापनम् ।
(16^{cd}) रुधिरामिषपैशाचं कौबेरं च ददामि ते ।
राक्षसं चापि शत्रूणां श्रीधृतिप्रज्ञनाशनम् ।
मूर्छनं तापनं चास्त्रं कम्पनं चापि कर्षणम् ।
(17^{cd}) संवर्तमपि चास्त्रं मौसलं च ददामि ते ।
(18) { सत्यं चैवानृतं चास्त्रं महामायाख्यमेव च । अमोघं तैजसं चैव परतेजोऽपकर्षणम् ।
(19) { सौमास्त्रं शिशिरं नाम त्वाष्ट्रं चारिव्यथाकरम् । मानवं चाक्रमनितं दैत्यं दानवमेव च ।
(20) { एवमादीनि चान्यानि ददामि दयितोऽसि मे । गृहाणैतानि सर्वास्त्यमस्त्राणि नृपात्मज ।
(21) { अथासौ प्राङ्मुखो भूत्वा शुचिर्मुनिवरस्तदा । ददौ रामाय सुप्रीतो मन्त्रग्राममनुत्तमम् ।
(22) { जपतोऽथ मुनेस्तस्य मन्त्रग्राममशेषतः । उपतस्थुर्महार्हाणि मूर्तिमन्ति नृपात्मजम् ।
(23) { ऊचुश्चैनं ततोऽभ्येत्य तान्यस्त्राणि समन्ततः । प्राञ्जलीनि महाबाहो शाधि सर्वाणि राघवम् ।
(24) { तान्यवेक्ष्य ततो राम समालभ्य च पाणिना । मां भजध्वं स्मृतानीति व्याप्यैवाभ्यभाषत ।
(25) { तान्यवाप्य ततो रामो विश्वामित्रं महामुनिम् । प्रणिपत्य यथान्यायं गमनाय मनो दधे ।

(Ś1 D1-4.8.7.9.11.12 ins. some lines of 700*, so their variants are also given in the notes along with the above given MSS —(l. 1) Ñ V B (except B1) D1.4.11 read l. 1 as 1st in Ś1. V3 च (for तु). B1 अथ तो रुक्मी सुतो (for the prior half [cf. v. l. 1st]). —(l. 2) V3 म° (for प्रसन्न्). —(l. 3) B3 तुष्टेति, B4 दृष्टेति (for तुष्टेऽस्मि) V1 om., B1 D1 ति, B3(m. also) 4 च (for [अ]सि) D4 तो (for वै) —(l. 4) V3 प्रीतिदत्तं, D3 ततस्त (for [अ]तोऽन्य) —For ins. in B3 see below —Ś1 D1-4.8.7.9.11.12 subst. l. 5-9 for 3 and 4 —(l. 5) Ś1 V3.4 D1-4.8.7.9.12 वैर (for वैश) B3(m. also) 4 वरार्थे (for वासुदेव) V3 पार्थे Ñ3 V3.4 B3 वीर्ये, Ñ3 D4 वीर्ये, B1 वीर (for वीर्ये). Ñ3 V3 वरो (for यतो) V3 ति (for इति) B1 च (for वै). V3 स्थितवति (for स्थितोऽस्मि वै). Ś1 D1-3.4.7.9.11.12 वरदुर्लभेऽस्मि मे यत (D1.4.11.12 यत), B3 (m. also as in B4) पराक्रमेणापि मे (for the post. half). —(l. 6) Ś1 D1-3.4.7.9.12 पाव (for प्रार्थ). Ś1 V3 D1-4.8.7.9.11 भर्त (for यत्र) V3 ददामि. —(l. 7) Ś1 D1-4.8.7.9.11.12 सदैव (for भवत्) Ś1 D1.8.11.12 प्र, V3 पार्थ (for भवि) Ś1 V3.4 D1-4.8.7.9.11 नी, V1 D4.7.9.12 स्थिताम् (for स्थितवान्) Ś1 V3 B3 D4.7.11.12 भवन्न —D7 transp. l. 8 and 9. —(l. 8) V4 सौभाग्यं मे (submetric) (for the prior half) Ś1 D1-4.8.7.9.11.12 देवानां मतः(Ś1 D4.11.12 °मतः, D9 °मतः)चैव(Ś1 D1.4.9.12 °भ्यां)दत्तो युधिष्ठिर (D4.8.7 श्व यतः) —(l. 9) Ś1 D1-4.8.7.9.11.12 सर्वान् (D4.8.7 °ना), Ñ1 V3 ददामि (for ददाति) V4 दृष्टवान्, B1 D11 दृष्टवान् (for तत्पूर्व) D3 °मा (for देव) Ś1 D1-4.8.7 9.11.12 [अ]न्येषो (for [अ]मुष्मो) B1.3 (m. also) D4.7.11 धर्मिष्ठानि —(l. 10) V3 धर्मराज्, D11 धर्मार्थे (for धर्माय) D11 ददाति —B1 om. (hapl.) from न in l. 10 up to ददामि in l. 11 —(l. 11) Ñ V3.4 B3.4 D4 ददाति. Ñ3 V B1.4 D4 त्रिभो (for प्रभो) —(l. 12) Ñ3 B3.4 D11 °यर्थ, D10 स्वभवे (for तद्वचके) B3 तु (for च) B1 दार्ग (for दुर्लभम्) —(l. 14) V3 औत्सुक्य, B1 पश्येक (for पैशंक) Ñ3 V3.4 B3 D11 ददाति —Ś1 D1-4.8.7.11 (marg.) 12 ins. l. 15 after 7th —(l. 15) Ś1 सांवत्सरं D4.11 (for च) and [इ]ष (for [इ]ह) Ś1 D1.4.8.11 सर्वो (D3 °श्ने)पन, D11 °दिन (for सर्वेप्सम्) —(l. 16) V1.3.4 B3 (m. as above) [अ]ति (for [अ]पि) Ñ3 मयाभया° (ditto) B1 भवत (for भवावहम्) —(l. 17) V3 तदैनो, B4 lacuna (for तवैतो) V3 सोऽहिमपुरी —(l. 18) V3.4 पर्येयासम् (for °पाश) Ñ3 B3 (m. also as above) D11 तथा पार्थ (for सर्वेभ्य) —(l. 19) B3 दारा (for धाराः) Ñ V3.4 B3.4 D4 ददाति (for ददामि) B1 °स्तुन (for परमाणितम्) —(l. 20) Ñ1 V1.4 (with hiatus) भवानी, V3 वासपी, B3 वासाति (for चाणरि) B3 (before corr.) गृहाण मे (for गृहाणेमे) D11 दर्शादिवे —(l. 21) Ñ1 B1 देवाराम्, V3 पिनाकम्, B4 (m. मैनाकम्) देवराम् (for पैनाकम्) V3 अथ (for अपि) Ñ1 B3 नादेयम्; V3 पैनाकम्; B1 देनायम् (for पैनाकम्). Ñ3 D10 om. (hapl.) धर्म B1 तत (for तत्). —(l. 22) V1 वै, D11 पा (for च). V3 मेत (for [अ]नेत) V3.4 B3.4 (m. also) D11 ददामि (for ददानि). D11 च (for वै). —After l. 22, B3 reads l. 28, prior half of l. 29 and the post. half of l. 24 repeating them in their proper place —B3 repeats l. 23 consecutively. B1 reads l. 23 after l. 27. —(l. 23) D11 प्रारंभे B3 (first time) स्वभा (for प्रभवे) B3 (first time sup. lin.) नृ° (for विश्रान्त्) —(l. 24) V3 दर्शिते (for °दिव्य) V3 वेद; V3 वै (for चेव) —(l. 25) V3 B (B3 m. also) D11 (note the hiatus) अन्येषां त्रिवर्ग (B1 °वं) सर्व (for the post. half) —D11 subst. l. 26 for 13cd —(l. 26) B3 (m. also as above) °गुणे (for फाल्गुने) V1 त्रिकरी. —(l. 27) Ñ3 V3.4 B3.4 D11 ददानि (for ददामि) —After l. 27, B3 reads l. 23 —B4 om. l. 28 —(l. 28) Ñ1 -त्रिवृन्दे, V1 -त्रिदिवे, V3 -त्रिपुरं, V4 -त्रिदिवं, D1 -त्रिदशान् (for त्रिपुरघ्नम्) —For ins. see below —(l. 29) V3.4 B3 (second time) °मेत्याहते, V4 °माहतादे (for मत्ते स्मार्ते) Ñ3 °प्रभो, V3 -प्रविशे°; V4 °मथ, D11 -त्रविशाम्भो (for -त्रविशे त्रिभो). —(l. 30) B1 सौधर्मे V4 [अ]त्र (for [इ]ह). Ñ1 सेव्य Ñ3 V3.4 B3.4 D11 ददानि —V3 om. l. 31 and 32. B3 repeats l. 31 after l. 35 (after the lines of 13 and 14ab) —(l. 31) V1.3.4 B3 (second time) °र्त (for पुनिर्त) Ñ3 V3.4 मौते, B1.4 D11 पुते, B3 (second time) सीते (for भीते) D11 देवेश्यापरा वैव्न् (for the prior half) D11 स्त्री (for स्तु) B3 (second time) सर्वेषु सिद्धे (for the post. half) —D11 ins. l. 32 and 33 after 16ab —(l. 32) Ñ V3 D11.12 रुचितानिशार (Ñ1 °र) (hypermetric), V1 B3 (before corr. as above) रुचानिशार्द, B3 रुचिरानिरीद (sic) (for रुचिरानिर) Ñ V3 B3.4 (m. as above) D11 °दत्ताने ते, D11 मानस तथा (for सध्दाति ते) —(l. 33) V3 रक्ष्मा (for सक्ष्मे) Ñ1 V1 B1 देव्यार्ता, D11 °स्मानो (for सुधूनां) V3 पुनि (for पुनि) Ñ1 B3 (m. as above) स्वहितै D11 om. (for प्राण) —D11 ins. l. 34 after 16. —(l. 34) B1 तासन (for तापन) D11 [अ]रि (for [अ]र्वी) Ñ3 V3.4 B3 (m. also) D11 [अ]रि°, V4 B4 [अ]वि°, D1 पि°, D11 [अ]रि बघन (for [अ]रि मर्दनम्) —D11 om. l. 35 —(l. 35) Ñ1 V1.3.4 B D10 गोशाल, V3 मौराष (for मौसल) Ñ V3.4 (V4 m. also) B3.4 ददानि (for ददामि) —After l. 35 B3 ins. the lines of 13 and 14ab, then repeats l. 31 (for lines of 13 and 14ab in B3 cf. v.l. 13 and 14) —(l. 36) B4 दाने (for दानं) V4 [अ]नुनाय च —(l. 37) V3 सतोष Ñ1 V1 B1 तेजसो V4 तीसस (for तैजसे) —(l. 38) B3 सौमात्र (for सोमात्र) Ñ1 B1.3.4 D11 °र एस, V3 °राय च (for शिशिर रक्ष) V3 त्वाम, B4 चाय (for त्वाई) Ñ1 B4 चापि, V4 चापि (for चारि) V3 सार चारिणमारं (sic) (for the

२७

G 1 31 1
B 1 28 21
L 1 26 1

प्रतिगृह्य ततोऽस्त्राणि प्रहृष्टवदनः शुचिः ।
गच्छन्नेव च काकुत्स्थो विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ १
गृहीतास्त्रोऽस्मि भगवन्दुराधर्षः सुरैरपि ।
अस्त्राणां त्वहमिच्छामि संहारं मुनिपुंगव ॥ २
एवं ब्रुवति काकुत्स्थे विश्वामित्रो महामुनिः ।
संहारं व्याजहाराथ धृतिमान्सुव्रतः शुचिः ॥ ३

post half) —(l. 39) Ñ1 मानं* V4 °वस्वकिन, B2 (m also as above) मानवास्त्रान् चारिणि (for the prior half) Ñ2 V3.4 B1.4 दैत्य (for दैत्य) V2 दानवनाशन —(l. 40) B1 [अ]स्त्राणि (for [अ]न्यानि) V3-4 B1.2 D13 ददानि (for ददानि) —(l. 41) V3 तानि, V4 [इ] मानि (for [इ]तानि) B2 त्र नृपात्मज —(l. 42) V3 B2 तथा (for तदा) —B1 om (hapl) from the post half of l. 43 up to the prior half of l. 44 —(l. 43) Ñ2 मन्त्रसमन्, V4 D2 (m also as above) भद्र°, D13 वाश्व° (to avoid hiatus) (for मन्त्रधामन्) —V2 om l. 44 and 45 —(l. 44) V4 (with hiatus) मक्षमान्, B4 तत्त्वमानम् (sic) (for मन्त्रमानम्) B1 विशेषत (for अशेषत) —(l. 46) B1 (m also) तथा (for तनो) V2.4 [ऽ]न्योन्य, B4 [ऽ]न्ये * (for ऽन्येन) D13 कृत्वा रामगम्येन (for the prior half) Ñ2 समतं*, V3 स्तनमा (for समन्ता) —For ins see below —(l. 47) V2 साध्यमान्, V3 साध्यस्मान् (for शाध्यास्मान्) —(l. 48) V2 [आ]वेद्य, V4 [आ]विश्य (for [अ]वेक्ष्य) —(l. 49) V2 मा मुक्त°, V4 मा भजस्वस्वनीनीति (sic) D10 मां मारयस्वनानीति (sic) (for the prior half) V3 [अ]भ्यागत (for [अ]भ्यागत) —(l. 50) Ñ1 [अ]रेभ, V2 [आ]वाप्य V4 [अ]वाप्य (for [अ]वाप्य) —(l. 51) D13 यथान्याय्य (for °न्याय) V2.3 मनि (for मनो)]

—After l. 4 B2 ins

701* गृहाण तानि यत्तुभ्यं दिव्यान्यस्त्राण्यपोषत ।

—After l. 28 B2 ins

702* पर्यंघ्नं शोषणं चैव संतापनविलापने ।

—After l. 46 B2 ins

703* दर्शयित्वा च रूपाणि स्वकीयानि पृथक्पृथक् ।

Colophon —*Kanda name* Ś1 Ñ2 V4 Dt D10 11 om V1.3 B काण्डे; D13 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 D2 अस्त्रप्रदानं, Ñ1 V1 2.4 B1 3.4 अस्त्रग्रामप्रदानं Ñ2 B2 अस्त्रदानं V3 विश्वामित्रादस्त्रग्रामप्राप्तिः D1-3.7 अस्त्रप्रदानं D5 अस्त्रसंग्रहणं D10 अस्त्रदानं, D11 अस्त्रसंहारा[नुं?]अस्त्रदानं D13 महास्त्र(?)प्रदानं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1.4 B1.4 D1.5.11 om Ñ2 B2.3 D6-11 30 V2 32 V3 29 Dt D1 a.a.14 S 27 D1 21, D2 22 D13 इत्यार—रामा—बालकाण्डे—नाम त्रि—सर्गः (dash indicates lacuna) —After colophon G1.2.3 conclude with श्रीरामाय नमः; G3 श्रीमते रामानुजाय नमः, M2 श्री ... नम

27

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः —a) M3 प्रतिलभ्य; G1 g k as in text (for प्रतिगृह्य) —b) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10.12.13 M1 दिव्यानि प्रीत(B1.3.4 D3.7 °ति) मानस (D3.7 °सः), D11 दिव्यान्यस्त्राणि स —c) Ś1 D3.12 इव, V4 D2 एव (for एव) Ś1 Ñ V B D1.3.5.7 10-13 तदा (Ñ V B D10.12 °दो) रामो, D1 G1.3 M1 [अ]थ°, T2 हि°, M4 महाबाहुर् (for च काकुत्स्थो) —d) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10.13 उवाच ह; D6 °मुनम्, T2 यया°, M4 अभाषत (for अथाब्रवीत्)

2 a) V4 हि, D5 [ऽ]सि, D13 [ऽ]सि, Ck as in text (for ऽस्मि) D5 भगवान् —b) D4 T3 सुरासुरैः (for सुरैरपि) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.8-13 M4 मजेयस्त्रिदशैरपि —c) Ś1 D1-3.5.7.11.13 अथ (D2 °पि) चि (Ś1 D5 चै) तेषां Ñ V B D10.12 तु (V2.3 B4 च) सर्वेषां D8 त्वहमि**, M1 अहमि° (for त्वहमिच्छामि) —D13 om from 2d up to the prior half of 704* —d) Dt D6.8 Ct संहारान्, Gr g as in text (for संहार) Ś1 Ñ V B D2-3.5.7.10-13 वक्तु (D1 कर्तुं) मर्हसि, T2 °सत्तम (for मुनिपुंगव) ‖ Cm संहारो नाम प्रयुक्तस्यास्त्रस्य मन्त्रविशेषेण पुनः स्वाधीनीकरणम् ‖

3 D13 om 3ab (cf v l 2) M1 repeats 3ab as in text in brackets —a) M4 तथा (for एवं) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 इत्युक्तवति रामेऽथ (Ś1 D1.3.5.7.11.13 °तु, D5 °ति [sic]) —b) Dt D6.8 M4 -तपा, D4 T2 -यशा, D8 G1.3 M1 -मना (for -मुनि) —c) Dt D6.8 संहारान्; Ck as in text (for संहार) —d) D3 धृतिमान् (for धृतिमान्) —For 3cd Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10.13 subst

704* आचचक्षे परमास्त्राणां रहस्यं निवर्तनम् ।

[D13 om the prior half (cf v l 2) Ś1 D1.3.5.7.11 अस्त्राणां तु (D5.11 च) Ñ2 illeg D1 आचष्टे (for आचचक्षे) Ś1 D1.3.5 संहार च D2 मारस्य (for रहस्यं) D2 निवर्तनं (sic) (for निवर्तनम्)]

All cont while M1 ins after 3:

705* उक्त्वा संहारमस्त्राणां रामायामिततेजसे ।
ददौ मध्ये कुम्भकर्णो वशीकरणमुत्तमम् ।

[Ś1 D1-3.5.7.11 om. l. 1 —(l. 1) B1 संहारमेषाणां, Ñ -तेजसा (for -तेजसे) —(l. 2) Ś1 D1.3.11 मन्त्रं, V2 वाचं (for मध्ये) Ś1 Ñ V B D1.3.5.11.13 M1 जंभ (D13 °भ) कानां (for कुम्भकर्णो), M1 वशीकरणमुत्तमं]

सत्यवन्तं सत्यकीर्तिं धृष्टं रभसमेव च ।
प्रतिहारतरं नाम पराङ्मुखमवाङ्मुखम् ॥ ४
लक्षाक्षविषमौ चैव दृढनाभसुनाभकौ ।
दशाक्षशतवक्त्रौ च दशशीर्षशतोदरौ ॥ ५
पद्मनाभमहानाभौ दुन्दुनाभसुनाभकौ ।
ज्योतिषं कृशनं चैव नैराश्यविमलावुभौ ।
यौगन्धरहरिद्रौ च दैत्यप्रमथनौ तथा ॥ ६
पित्र्यं सौमनसं चैव विधूतमकरावुभौ ।
करवीरकरं चैव धनधान्यौ च राघव ॥ ७
कामरूपं कामरुचिं मोहमावरणं तथा ।
जृम्भकं सर्वनाभं च सन्तानवरणौ तथा ॥ ८

G 1. 31 9
B 1 28 9
L. 1, 26 9

4 For 4-8, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 subst. 708*.—^{a}) D6 °वतं (for सत्यवन्त) —^{b}) D4 T3 G1 4 दृष्टं; G2 M1 2 धार्ष्टं; G3 दिष्टं (for धृष्टं) T3 भयनम् (for रभसम्).

5 Cf. v.l. 4 and 8.—^{a}) Dt G1 3 M3 लक्ष्या(M3 °क्षा)लक्षा(G1 3 °क्ष्या)विषौ; D6 लक्षालक्षं विषमौ (hypermetric), D8 लक्षालक्षसमौ (after corr. as in Dt), T3 लक्ष्या° (for लक्षाक्षविषमौ). G3 [अ]पि (for [ए]व).—^{b}) M1 -सुराभकौ (for -सुनाभकौ).—^{c}) D6 -तश° (by metathesis), D6 -दशवक्त्रम् (for -शतवक्त्रौ) —^{d}) D6 दशशीर्षः शितोदरौ; G3 °दक्ष (sic).

6 Cf v.l. 4 and 8.—^{a}) D6 धर्मनाभ-; G3 °नाभं (for पद्मनाभ). G3 °नाभं (for -महानाभौ) —^{b}) G1 दुभनाभ- (for दुन्दुनाभ-). ✽ Ck नाभ इति नामैकदेशो नामग्रहणम्। दुन्दुभिनाभ इति यावत्। ✽ Dt D8 -स्व°, D6 -स्वभावकौ (for -सुनाभकौ).—^{c}) D4 °नं (sic) (for ज्योतिषं) Dt D6 8 शकुनः; D4 कृतिनं, D8 कृपणं, T2 कृचनं; T3 कृतिकं; G2 M1 कशनं, M2 कृपणं; M3 कपनं (for कृशनं).—^{d}) D6 नैरस्या- (sic) (for नैराश्य-) —G4 om (hapl.) 6^e-7^d.—^{e}) D6 M1 2 यो°; G1 मौ° (for यौगन्धर-). Dt D6 8 9 T2 G1 3 M3 -विनिद्रौ; D6 -सनिद्रौ (for -हरिद्रौ).—^{f}) G2 -प्रथमनौ (for -प्रमथनौ). G2 (before corr) तदा (for तथा) D4 9 T3 M3 सत्त्व(M3 नैद्र)प्रशमनौ तथा (T3 °नावुभौ).—After 6, Dt D6 ins

706* शुचिबाहुर्महाबाहुर्निष्कलिर्विरचस्तथा ।

Dt D6 cont , D4 6 9 14 T G1 3 M1-3 all Cs ins after 6

707* सार्चिर्माली धृतिर्माली वृत्तिमान्रुचिरस्तथा ।

[Dt D4 6 8 9 14 G1-3 M3 Cr मार्चि (for सार्चिर्) Dt D8 पृथिमाली, D6 °मौली, G1 3 महामाली, G2 M1 °ज्वाला (for धृतिर्माली). Dt शुचिरस् (for रुचिरस्) T2 तदा (for तथा). G1 वृत्तिर्मौलिरुचिरस्तथा, G2 M1 वृत्तिमात्रावृत्तरस्तथा (for the post half)]

7 Cf. v.l. 4 and 8. G4 om 7^{ab} (cf v.l. 6) D7 om (hapl.) 7-8^b.—^{a}) D4 पित्रीयं (hypermetric), D14 T1 2 M3 पितृ; T3 चित्र, G2 चंद्र (for पित्र्य) Dt D6 8 सौमनसाद् (for सौमनसं).—^{b}) M1 repeats 7^b after 7^c. D14 (before corr) वैधूत; T2 G1 3 M1 (both times) 3 विधूम (for विधूत).—After 7^b (second time), M1 ins. करणी कारणी चैव.—^{c}) Dt D6 8 करवीरं रतिं; D4 °वर्ती; D14 परवीरकर्तिं; T1.2 G3 M1 °कर्तिं; T3 °करीं; G1 °कर्तीं; M3 °कर्तं (for करवीरकरं).—^{d}) D6 T3 धनधान्ये.

8 D7 om 8^{ab} (cf. v.l. 7).—^{b}) D14 T1 2 G2 4 M1,3 (inf. lin. sec. m. before corr. as in text) मोहनं मारणं तथा.—^{c}) Dt D6 8 9 (after corr.) सर्वनाथं च; D14 om , G4 सर्वनाभं° (for सर्वनाभं च).—^{d}) Dt D6 8,9 पंथान(D9 [before corr.]वद्दाम)वरु(D9 °वर)णौ तथा; D4 T2 G1 3 M3 संधान(G1 M3 °दार)वर(T3 °र)णौ तथा (G2 °णावुभौ).—For 4-8, Ś1 Ñ V B D1-3,5,7 10-13 M4 subst. :

708* सत्यवाक्सत्यकीर्तिश्च धृष्टो रभस एव च ।
(4^{cd}) प्रणीपातररो नाम भवाङ्मुखपराङ्मुखौ ।
वृपारव्यो वृषकर्मा च रेणुकः पुरुषादकः ।
(5^{cd}) दशाक्षो दशवक्त्रश्च शतशीर्षः शतोदरः ।
(6^{ab}) पद्मनाभो महानाभः सुनाभो दुन्दुभिस्वनः ।
ज्योतिर्भानुः रथः कुम्भो मकरः शकरोऽब्ददी ।
(6^{ef}) युगन्धारस्तथानिद्रो भेत्ता प्रमथनः स्थिरः ।
चक्रः सौमनसश्चैव विधूममकरावुभौ ।
(7^{cd}) वरो धन्यः कुण्डधरो रतिभूतिरेव च ।
कामरूपी कामरुचिर्मोह आवरणस्तथा ।
(8^{cd}) जम्भकः स्वर्णनाभश्च स्यन्दनो वारुणिस्तथा ।

[(l 1) Ś1 V2-4 B2 3 (m also) सत्यवान् (for सत्यवाक्). V1 अधृष्टो (hypermetric), V3 धृष्टो, V4 दृष्टो, B3 (m. also) दृष्टो (for धृष्टो) Ś1 D5 11 12 दृष्टा(D11 °ष्टो, D12 °ष्टा) रभस्तथैव च, D3 7 दृष्टो जमस्तथैव च, D13 हृष्टो दभस्तथैव च, M4 सुष्टो भरत एव च (for the post. half) —(l 2) Ñ2 V4 D2 7 -वक्रो, D3 -वक्रो (for -रो) V4 D10 राग (for नाग). Note hiatus between the two halves V1 त्ववाङ् (to avoid hiatus) (for भवाङ्) M4 पराङ्मुखोवाङ्मुखश्च प्रतिपातनभेद च —(l 3) Ś1 D1-3 5 7 12 विपाक्षो, V1 M4 कृपाक्षो (for वृपारव्यो) Ś1 D5 11 12 विश्व°, D1 3 7 विय° (for वृषकर्मा) V4 वृषभाक्षो वृषकर्मा (for the prior half) Ñ2 वेणुक , V2 वेणुग (for रेणुक). Ñ1 V2 3 B1 3 (m also) °नघ, D1-3 7 न प्रभो नभः (D3 °भ [sic]), D10 °पिक , M4 प्रनयो नभ (for पुरुषादक) Ś1 D5 11 12 धीरो नाम प्रमोनभ (D11 °शोभन) (for the post half) —(l 4) Ś1 V1 D2 -वक्रश्, V2 -वक्त्रश्; D13 शकुश् (for -वक्त्रश्). Ś1 V1 2 D5 12 दशशीर्षो (V1 2 °र्षे),

G 1 31 10 B 1 28 10 L 1 26 10 मृशाश्वतनयान्राम भास्वरान्कामरूपिणः ।
प्रतीच्छ मम भद्रं ते पात्रभूतोऽसि राघव ॥ ९

बाढमित्येव काकुत्स्थः प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।
दिव्यभास्वरदेहाश्च मूर्तिमन्तः सुखप्रदाः ॥ १०

B4 °र्गीर्ष (for °गशीर्षे) Ś1 D5.13 दर्गो° D7 कूरो° (for गलोग्र) —(l. 5) D6 °ले D12 °भौ (for °पद्मनाभो) D3 om D7 महाभागो D12 (before corr) मग्नाभौ (for महानाभ°) M4 सुकेतुर् (for सुनाभो) Ś1 D1–3.5.7.11.13 दृढनाभ सुनाभश्च (for the post half) —(l. 6) D13 ज्योतिष म M1 ज्योतिर्निभस्य V3 कथ दर्भो D2.4 °कुनो M4 चतुष्कमो (for (क्रम कुम्भो) Ś1 D1.3.5.7.13 ज्योतिष क(D1.5.13 क)थनश्चैव (for the prior half) Ś1 D1.2.5.7.13 नैरा(Ś1 D5.13 °का) सु D3 नैश्यु (for मकर) Ś1 D5.13 च विराव N2 कमलो V2.3 कुरुरो B3 (m also) करौ D1.2.7 विमलान् D1 कथनश् M4 कन्क (for करौ) Ś1 D1.3.5.7.13 उभौ V3 °दो V4 D13 °द° D11 कृथा (for °करौ) —(l. 7) Ś1 V2.3 D5 सु(Ś1 न) गथ(D5 °था)रस् D5 सुगलरस् M4 योगस्वरस (for युगन्धरास) Ś1 D13 °नादश्च D1–3.5.7 °व(D1 सु)निद्(D5 °भिद्)श्च D10 °भित्रो (for तथानिद्रो) D1 (also in the brackets) योगन्धराश्च निद्रो (for the prior half) B1 (m also) गर्त्रो D2 रुचा (for मैत्रा) V3 D13 प्रथमन (by metathesis) B1 D10 प्रमथन B3.4 M4 प्रमथत D13 प्रमथनम् (for प्रमथन°) Ś1 D1.3.5.7.13 तथा M4 स्थिर° (for स्थिर°) D13 निप्रमथनस्थिर (for the post half) —For ins see below —N V B D10.13 M4 om l. 8 —(l. 8) D1 क्रम D1.3.7 °क D11 शत्रु (for चक्र) D1 om (hapl ?) post half of l. 8 and the prior half of l. 9 —D3.5 om l. 9 —(l. 9) Ñ1 B3 M4 धनो धान्य V1.3 धन्योष(V1 °षा) न्य V4 D3 धनो धान्य B1 (m as above) धनो धान्य (for धनो धान्य) N1 B1.4 °नरो V1 M4 कुष्ठ(M4 °च) धारो (for कुम्भधरो) Ś1 D3.12.13 क(Ś1 का)र्ति सत्वी चैव (for the prior half) V1 M4 रति रु(V1 °तिभेद (hypermetric))रुचिर् (for रविभृदिर्) Ś1 repeats 6ᵃᵇ D1.3.12.13 read 7ᵃᵇ (for the post half) —(l. 10) D13 कामरूप Ñ V2.4 B1.3.4 D10.13 M4 °गम V1 °चर B1 थश्च (for कामरुचिर्) D2.3 आवरणम् D13 °णाम् (for आवरणम्) N V B D10.13 M4 कामदा कामगाम (D1 नगन) (for the post half) —(l. 11) D2.3.7.13 M4 नमक (M4 °च) Ś1 D1.3.5.7.13 सतना(D3 °ना)श्च (Ś1 न)श्च V1 सुवस (hypermetric) B3 (m) स्वर्ग° (for स्वर्गनाभश्च) N1 V2–4 M4 वा(V3 धा)र(N1 M4 ल) गश् V1 एमगश् B रावणम् B3.4 धारवम् (B3 °न्यु) (for वारु°या) D2.3 सत्त्वाश्च(D1 ** * च)रुश् तथा (for the post half)

—After l. Ś1 B1 (marg) D1.3.5.7.12.13 ins.

70ᵃ* शुचिबाहुर्महाबाहुः सर्वबाहुस्तथैव च ।

[(L1 06ᵃ B1 D2.3.7.11 शुचि°कुर् B1 अबाहु°रस्तथा D1.3.7 °कु°ति(D1 ति)रस्तथा D1 महाबाहुरिरस्तथा (hypermetric) D13 दर्शि°रस्तथा (for the post half)]

9 ᵃ) N V B D1 D1.13 T1 G1 कृशाश्व (B1 °नु) (for मृशाश्व) Ś1 N V1.2.4 B D1.3.5.7.10–13 M4 -तनया V3 -तपना D1 -तनयाद् (for -तनयान्) Ñ V B D10.13 M4 होत (for राम) —ᵇ) Ś1 D1–3.5.7.13 भास्क(D2.3 °स्व)रा N V B D10.11.13 M4 जभका (for भास्वरान्) D3.7 कामधारिण —After 9ᵃᵇ N V B D10.11.13 M4 ins

710ᵃ* भास्वरा रिपुसैन्यानां तेजोद्युतिहरास्तथा ।
रिलायका विघ्नकरा प्रयोक्तुर्दिनपालहा ।

[D1 om l. 1 —(l. 1) V1 ईश्वरा V4 D13 भासुरा M4 जभका (for भास्वरा) M4 पर (for रिपु) D13 ज्योति (for द्युति) —(l. 2) V4 विग्न°रा D13 नायका विघ्नकरा (for the prior half) B4 च (for वि)]

—ᶜ) For subst in Ñ etc see below Cr g मम (as in text) Ś1 D1.3.5.7.11.13 प्रतिगृह्णीष्व T3 G1.3 °मत्तो Cv m t as in text (for प्रतीच्छ मम) —ᵈ) Ś1 D1.13 मे पात्र D1.3.7 G1 मे भवान् D11 मे मम (for राघव)

10 ᵃ) D1.3.7.11 [बा]ढ (for [ए]व) —ᵇ) Ś1 D1.3.5.7.11.13 सुप्रीतेन all Cs as in text (for प्रहृष्टेन) —After 10ᵃᵇ D11.12 ins. only l. 3 of 711ᵃ while G1.3 M1 (inf lit sec m) ins

711ᵃ* स सर्वमप्रहीद्रामो विश्वामित्रान्महामुने ।
प्राचीनाग्रेषु दर्भेषु जप्यमानमुदीरितदा ।
उत्तराभिमुखो भूत्वा नाना मन्त्राक्षरं महीत् ।
चप्यमान तदा राम महर्षे पुरत स्थितम् ।
मृशाश्वतनया सर्वे समवेता स्वरूपत । [5]

[(l. 1) G1 विश्वामित्र (for विश्वामित्रान्) M1 -मुने (for मुने) The prior half of l. 2 = 1.32ᶜ —(L. 3) G1 सम (for सर्व) —(l. 4) G1 महर्षि (for महर्षे)]

—ᶜ) D11 दहार T1 -स्तपार G1 -सुखार Cg as in text (for दहार) Ś1 D1.3.5.7.13 दिव्यभास्क(D1.2.7 °सु)रदहास्तु —ᵈ) T1 दीप्ति° G1 मूर्तियुक्ता (for मूर्तिम°) Ś1 D1.3.5.7.13 दिव्यमूर्तिसु(D7 °सु)खावहा (Ś1 D5.13 °खावहा) D11 दिव्यरूपधरानपि —For 9ᶜ–10 Ñ V B D10.13 M4 subst while D11.12 ins l. 3 only after 10ᵃᵇ

712ᵃ* एतानपि गृहाण त्वं सम्प्रयोगनिवर्तनान् ।
इत्युक्तो बाढमित्युक्त्वा विश्वामित्रात्प्रयत्नत ।
जग्राह तानपि तथा जम्भकाश्चित्रजम्भकान् ।
दिव्यमूर्तिधरास्ते हि दिव्याभरणभूषिता ।

[(l. 1) N1 एतानि (for एतान्) V1 °गान् B4 सं° (for सम्प्रयोग) V4 B1 निवर्तनम् (for निवर्तनान्) —(l. 2) B1 M4 इत्युक्ते V4 बाढम् (for बाढम्) B1 (m. also) तदोवाच

रामं प्राञ्जलयो भूत्वा ऊचुर्मधुरभाषिणः ।
इमे स्म नरशार्दूल शाधि किं करवाम ते ॥ ११
गम्यतामिति तानाह यथेष्टं रघुनन्दनः ।
मानसाः कार्यकालेषु साहाय्यं मे करिष्यथ ॥ १२
अथ ते राममामन्त्र्य कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ।
एवमस्त्विति काकुत्स्थमुक्त्वा जग्मुर्यथागतम् ॥ १३
स च तान्राघवो ज्ञात्वा विश्वामित्रं महामुनिम् ।
गच्छन्नेवाथ मधुरं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥ १४
किं न्वेतन्मेघसंकाशं पर्वतस्याविदूरतः ।
वृक्षषण्डमितो भाति परं कौतूहलं हि मे ॥ १५ G 1 31 18 B 1 28 17 L 1 26 18

M4 विश्वामित्र तपोवने (for the post half) —(l 3) M4 तत्र (for तथा) B1 om (hapl) from न to यु Ñ2 कृभाश्वान् (for first कृशाश्वात्) V2.3 तिष (V4 °*), M1 कृत (for पुत्र) D2 -भाश्वान् (for -आश्वात्) —(l 4) Ñ2 B2.4 D1.13 द्वा, M4 °णि (for ते हि)]

—After 10 Dt D1.0.8.11 S (except M4) (Cm g k t comm on l 2 only) ins.

713* केचिद्ब्रह्मसदृशाः केचिद्धूमोपमास्तथा ।
चन्द्रार्कसदृशाः केचित्प्रह्वाश्चिरपुरास्तथा ।

[(l 1) T1 पूर्वेसदृश —(l 2) D4 T1 वर्णार्के (for प्रह्वाश्चि) D11 T2 -पुरस्तु (for -पुरास्तु) T1 M2 तदा (for तथा)]

11 ᵃ) Ñ V B D10.13 M4 ऊचु, G2 राम (sic) (for रामं) D1.0 प्राञ्जल्यो V V B D12.13 M1 रामं, D12 सर्वे (for भूत्वा) —ᵇ) Ñ V B D10.13 M1 तदा (for [ऊ]चुर्म) M1 -भाषिणे Ś1 D1-3.8.7.11.12 प्रभु(D12 °भु)मधुराक्षर —ᶜ) B1 इति (for इमे) Ñ2 B4 (m also as in text) D10 हि, V1 om, B1 ते, D1-3.7 स्मो (for स्म) Cm g k t इमे स्म (as in text) Ñ V B D10.13 M4 वरागत राम (for नरशार्दूल) —ᵈ) Ś1 D1.3.8.7.11.12 मुहि, Cm g k t as in text (for शाधि) Ñ V1.3.4 B D10.13 M4 न(V1 *) स्त्वमि(D10°*)ति स्थितान्(M4 °ता), V2 नरस्वमिहागतान्, D1-3.8.11 किं करवामहे (D1 °नम [sic]) (for किं करवाम ते) —After 11 B1 (m) D13 ins

714* धूम्रकान्तिवर्णाभ्यामिश्वकरान्समुपस्थितान् ।

[B2 वरमान् (for स्थान्) B2 समुपारक्षान्]

12 D1.14 T1.2 G1.2 M1 Cv transp 12ᵃᵇ and 12ᶜᵈ D11 repeats 12ᵃᵇ from तानाह and the prior half of 715* up to यथा after स्थिति in 13ᶜ —ᵃ) Ś1 D1-3.8.7.11 (both times) 12 सवान् (for प्राह) —ᵇ) Ś1 D1.3.8.7.11 (both times) 12 प्राह(D1 °हु [sic])राघव (for रघुनन्दन) —ᶜ) T1 G2 मनसा, Cg k t as in text (for मानसा) —ᵈ) T1 मे sup lin sec m —For 12ᶜᵈ Ś1 D1-3.8.7.11.12 subst

715* मनसा मे यथाकालं सहायार्थं मनिष्यथ ।

[D11 (both times) मानसे (for मनसा) D2.7 °काले D2 °शाम (for यथाकालं) D1.3.7 °र्थे (for सहायार्थं) D1 °त (sic) D3.7 °थ (sic) (for मनिष्यथ)]

while Ñ V B D10.13 subst for 12

716* गम्यतां स्वागतं वोऽस्तु कृत्यकाल उपेष्यथ ।
स्मृता मामुपतिष्ठध्वमिति रामोऽभ्युवाच तान् ।

[(l 1) V4 च (for वो) Ñ2 B1 -काले, V4 -कालें, B4 -काम (for -काल) Ñ2 illeg V2 °त्सव (sic) V3 D13 °ता (for उपेष्यथ) —(l 2) V2 स्मृते (for स्मृता) V4 °ि, B4 D13 [ध्व]ति (for ध्वमि)]

13 Ñ V B D10.13 ह्युक्त्वा (Ñ B2 °क्ता) Cg as in text (for अथ ते) D2 (मा)मन्त्र (sic) (for [मा]मन्त्र्य) —ᵇ) D1 कृत्वा, D4 T2 तं च, D2 भूत्वा (for कृत्वा) Ñ2 V B2.4 D1.6.10.12.13 G2.3 M1.2.4 चापि । B2 चापि, D1 T2 कृत्वा, D11 चैव (for चापि) Ñ1 प्रदक्षिण (sic) D13 प्रदक्षिणां (for प्रदक्षिणम्) —ᶜ) After स्थिति in 13ᶜ, D11 repeats from तानाह in 12ᵃ up to यथा in 715* Ñ V B D10.13 चैवैक्त्वा (for काकुत्स्थम्) —Ñ1 repeats ᵈ consecutively —ᵈ) Ñ V B D10.13 प्रति (for उक्त्वा) —After 13 M3 (inf lin sec m) ins

717* प्रणम्य शिरसा रामं सर्वे समन्विताः ।
यान्तु राम काकुत्स्थ शासनाद्ब्रह्मवादिनः ।
लक्ष्मणाय च तान्सर्वान्सरहस्यान्महाबलान् ।
मन्त्रान्वत्सुपसंहारान्गुणग्रामान्वर्चसः ।
सौमित्रये ददौ रामो मन्त्रग्राममनुत्तमम् । [5]

14 ᵃ) M4 गतान् (for स च) M4 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) Ś1 D1-3.8.7.8.11 गतासु ता(D1 या)सु विद्यासु Ñ V B D10.13 तान्विसृज्य(V4 B1 [m also] विसर्ज्य)हतो (B4 यथा, D10 ऽयो)रामो, D11 यतेषु तेषु सर्वेषु, M3 (sec m) स तान्विसृज्य स्थाणु (before corr as in text) —D11 reads 14ᶜ-15 in marg —ᶜ) D1 एवं (for एव) Ś1 D1-3.8.7.11.12 °काकुत्स्थ (D11 °त्स्थ) Ñ V B D10.13 पुनर्वाक्यं, D9 [स]ह काकुत्स्थ (for [अ]थ मधुर) —ᵈ) Cg श्लक्ष्ण (as in text) Ñ V B D10.13 मधुराक्षरम्, T1 M3 हृदं° (for श्लक्ष्णं वचनम्)

15 D11 reads 15 in marg (cf v l 14) —ᵃ) Ś1 B1 D1.6.7.12.14 श्वे°, Ñ V B1.3 Dt D8.11.13 एतत्, T3 चैतत्, M1.3 न्विदं, M2 न्वेष (for न्वेतन्) ⊗ Cg किं स्विति। Ct किं स्वेतदित्यादि । ⊗ B2 मेष (for मेघ) M4 -सकाश (for -संकाशं) —ᵇ) V2 यर्वतस्य (for पर्वतस्य) Ś1 V2.3 D3.10 विदूरत (for [अ]विदूरत) —ᶜ) Ś1 M4 -षण्ड Dt D8.9 Ct -खंडम्, D1.3.11.13 -खंड T3 गडे, Cm k as in

G 1 31 18 D 1 28 18 L 1 26 19

दर्शनीयं मृगाकीर्णं मनोहरमतीव च ।
नानाप्रकारैः शकुनैर्वल्गुभाषैरलंकृतम् ॥ १६
निःसृताः स्म मुनिश्रेष्ठ कान्ताराद्रोमहर्षणात् ।
अनया त्ववगच्छामि देशस्य सुखवत्तया ॥ १७
सर्वं मे शंस भगवन्कस्याश्रमपदं त्विदम् ।
संप्राप्ता यत्र ते पापा ब्रह्मघ्ना दुष्टचारिणः ॥ १८

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तविंशः सर्गः ॥२७॥

text (for -पणहम्) Ś1 D1-3.5.7.11.12.14 T G3 M1.2 इदा° (for इतो भाति) —d) Ś1 D1-3.5.7.11.12 M4 मुने (for पर)

16 a) Ś1 D5.12 मनोज्ञं च, D1-3.7 मृगं चैव, G1.3 M4 मुनिश्रेष्ठ (for मृगाकीर्णं) D11 दर्शनीयवने चापि —b) D2.14 T1.2 G3.4 M1.2 °रमग् (for मनोहरम्) Ś1 D1-3.5.7.12 G1-3 M4 मम चाति(G1.3 M4 °चैव)मनोहर (M4 °रमं), D11 सर्वेषा च मनोहर —c) Ś1 D5.12 -प्रभावै (for -प्रकारै) —d) Ś1 D1.3.5.7.11.12 °वाग्भिर्, D3 °वक्रिर्, D11 T1.2 G3.4 M1.2 °नादैर्, Ct as in text (for वल्गुभाषैर्) —For 15cd-16 Ñ V B D10.13 subst

718* वनमाभाति सुमहत्कस्यैतदमरद्युते ।
आभाति रमणीयं हि वनमेतन्मनोहरम् ।
निनादितं वल्गुवाग्भिर्नानापक्षिगणायुतम् ।

[(l 2) V2.3 °रम (for मनोहरम्) —(l 3) V2.3 °वक्रिर् (for वल्गुवाग्भिर्) V1 D13 -गणैर्युत, V4 B1 गणान्वित (for -गणायुतम्)]

17 a) V1 निसृता (sic) (for निःसृता) Ś1 V2 D1.5.7.8 (before corr) 11 स्मो, V3 सु (for स्म) D11 नर° (for मुनिश्रेष्ठ) M3 निःसृतास्ममुनिश्रेष्ठ —b) D2 कराला् (for कान्ताराद्) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-12 लोम (D13 लोकम [hypermetric]), Cg t as in text (for रोम) —c) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.9-13 अने(B4 °*)नैव, G1.2 °हि (for अनया तु) Ś1 [आ]सु, V1 D3.7 प, D8.13 [अ]थ, D9 [अ]पि (for [अ]व) Ś1 V3.4 B1.4 D1-3.5.7.9.11-13 -गच्छाम All Cs भवगच्छामि(as in text) M2 अनेनाभ्युप° —d) M4 रमणीयता all Cs as in text (for सुखवत्तया) Ś1 Ñ V B (B3 m also) D1.3.5.7.9-13 देशोयं सु(Ś1 V4 D1.9 स)सु(V3 D5.11 °सु)खोदय (Ś1 Ñ2 V3 B3 D10 °खावह , V4 °खोदयं)

18 a) Ñ V B D10.13 सुव्यक्त (V3 व्यक्त [submetric]) चापि भवत —b) Ñ V B D10.13 सिद्ध, M4 न हि (for कस्य) Ś1 D5.12 महत्, Ñ V1.2 B D1-3.7.10.11.13 वय, V3 स्वयं, V4 च यत्, M1 तव (for त्विदम्) ‡ Cv इदं पूर्वं कस्य इदानीं कस्येत्येतत्सर्वं शंस । ‡ —c) V3-4 B1 D10 T1 संप्राप्तौ (V1 °सैं [sic]) all Cs as in text (for संप्राप्ता) Ś1 D1-3.5.7.9.11.12 कुत्र, D13 अत्र (for यत्र) Ñ V B D10.13 T2 तौ पापौ (V3 विद्वन्) D11 ते पा*, G3 ते ताप्ता (sic) (for ते पापा) —d) Ś1 D1-3.5.7.11.12 T2 M4 यज्ञघ्ना (T2 °घ्नौ) D1 महा* (lacuna), Ck t as in text (for ब्रह्मघ्ना) Ś1 D1.3.5.11.12 राक्षसा , D12 चेतस , T1 -चारिणौ (for -चारिण) Ñ V B D10.13 यज्ञविघ्नकरौ सव —After 18 Ś1 D1-3.5.7.11.12 ins

719* त्वत्कोपनिहता पूर्वं निहन्तव्या मया हि ते ।,

while Dt D1.6.8.9.14 S all Cs ins

720* तव यज्ञस्य विघ्नाय दुरात्मानौ महामुने ।
भगवन्घोररूपास्ते मांसशोणितभोजना ।
भगवंस्तस्य को देश तत्र यत्र तव याज्ञिकी ।
रक्षितव्या क्रिया ब्रह्मन्मया वध्याश्च राक्षसा ।
एतत्सर्वं मुनिश्रेष्ठ श्रोतुमिच्छाम्यहं प्रभो । [5]

[M4 om l 1 —(l 1) G3 M2 (before corr) विज्ञाय (for विघ्नाय) T2 तव यज्ञध्नौ दुष्टौ (for the prior half) T2 G4 दुरात्मानौ D1 महामते (for °मुने) —All the above MSS (except G2 M1) om l 2 —(l 3) G3 M2 कस्य M4 न हि (for तस्य) D14 * देश G3 M2 देशोय, M4 [अ]य देश (for को देश) M4 यज्ञभू (for याज्ञिकी) —(l 4) M1 रक्षितव्यो मया (for रक्षितव्या क्रिया) D6 T2 M4 मम (for मया) —D6.14 T1 G4 M3.4 om l 5 M3 reads l 5 inf lin sec m —(l 5) T2 तत (for एतत्) G3 M1 सुव्रत (for [अ]हं प्रभो)]

Colophon D1.3.7 om (cont the Sarga) —Kanda name Ś1 Ñ1 V1 Dt D12.13.14 om V2-4 B आदि° —Sarga name Ś1 D5.12 विद्यासंहारम्(D5 [before corr] विद्यासम)हण, Ñ V B D10.13 जृंभकप्रदान (V3 prefixes रामाय and D13 suffixes ग्रहणं), D9 अस्त्रसंग्रहणं, D11 सिद्धाश्रमनिवास —Sarga no (figures words or both) Ś1 Ñ2 V1.4 B1.4 D5.13.14 om Ñ1 B2.3 D4.10 31 V2 33 V3 30 Dt D1.4.6.14 S 28 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G1.2.4 श्रीरामाय नम , G3 श्रीसीते रामानुजाय नम , M1 श्री ...म

२८

अथ तस्याप्रमेयस्य तद्वनं परिपृच्छतः ।
विश्वामित्रो महातेजा व्याख्यातुमुपचक्रमे ॥ १
एष पूर्वाश्रमो राम वामनस्य महात्मनः ।
सिद्धाश्रम इति ख्यातः सिद्धो ह्यत्र महातपाः ॥ २
एतस्मिन्नेव काले तु राजा वैरोचनिर्बलिः ।
निर्जित्य दैवतगणान्सेन्द्रांश्च समरुद्गणान् ।
कारयामास तद्राज्यं त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ॥ ३
बलेस्तु यजमानस्य देवाः साग्निपुरोगमाः ।
समागम्य स्वयं चैव विष्णुमूचुरिहाश्रमे ॥ ४
बलिर्वैरोचनिर्विष्णो यजते यज्ञमुत्तमम् ।
असमाप्ते क्रतौ तस्मिन्स्वकार्यमभिपद्यताम् ॥ ५

G 1 32 7
B 1 29. 7
L 1 27 7

28

1 ^{a}) Ś1 [आ]श्रमे राम (sic), D5 13 [आ]श्रमे रम्यं, Cg as in text (for [अ]प्रमेयस्य) —^{b}) Dt D4 8 Cm t वचनं, D11 तद्वचन (hypermetric), M4 वन तद् (by transp) (for तद्वनं) —^{cd}) Ñ V1 3 4 B D10 13 M4 आख्यातुम्, D6 व्याहर्तुम्, Cm k t as in text (for व्याख्यातुम्) Ś1 D1–3 5 7 11 13 आख्यातु मुनि(D5 13 नर)शार्दूल सर्वसेवोपचक्रमे —After 1, Dt D4 6 8 9 11 S (M4 subst for 2) all Cs ins

721* इह राम महाबाहो विष्णुर्देववर प्रभु ।
वर्षाणि सुबहूनीह तथा युगशतानि च ।
तपश्चरणयोगार्थमुवास सुमहातपा ।

[(l 1) M4 °बाहु (for महाबाहो) Dt D6 8 °नमस्कृत, D14 T2 3 M2 4 °वरप्रभु (for देववर प्रभु) —(l 2) M3 स बहूनि (for सु°) D4 [य]त्र, D5 [अ]त्र (for [इ]ह) M4 वर्षाणुतान्यनेकानि (for the prior half) ❀ Cv इह तपश्चरणार्थं इहोवासेति इहशब्दद्वयस्य विवादः, Cr इह तपश्चरणयोगार्थं इहोवासेति इहशब्दद्वयनिर्वाहः, Cg केचिदिह इहशब्दद्वयं पठन्ति तदा इह वने तत्रापि इह प्रदेश इत्यर्थः ।, Ck इह मूर्तेके इहाश्रमपदे Ct इह वने इह प्रदेशे । ❀ T3 तदा (for तथा) D9 [अ]युत (for युग) M4 [अ]पि (for च) —(l 3) D14 T1 2 G3 4 M1 तपस्चर ण्यर्थे हि (with hiatus) (for the prior half) G1 °भ्रते, M2 स महा° (for सुमहातपा)]

2 ^{a}) V4 D13 अय (for एष) G3 M2 तस्य (for राम) —^{cd}) M3 सिद्धाश्रमम्. G1 lacuna from ख्या to सि Ñ V B D2 9 10 13 यत्र, D4 T3 [अ]प्यत्र, Cg k t as in text (for ह्यत्र) Ś1 Ñ V B D1 3 5 10–13 °यशा, D3 7 जगत्पति, Cg k t as in text (for महातपा) —For 2 M4 subst 721* then ins l 1 of 723* —After 2 D11 ins l 1 2 of 723*

3 ^{b}) Ś1 D1 3 5 11 13 राज्य (for राजा) D1 2 12 T3 M2 बलौ D5 °बल, Cg as in text (for वैरोचनिर्) D2 6 8 G1 M5 बली (for बलि) —Ś1 D1 2 5 11 13 om 3^{cd} —^{c}) G4 M3 देवत (sic) (for दैवत) D9 विनिर्जित्य देवगणान् —^{d}) Dt D4 8 M4 सह, D5 चैव (for च स) —^{e}) Ś1 D1 3 5 11 13 काकुत्स्थ (for तद्राज्य) M4 त्रैलोक्यभोगान्बुभुजे —^{f}) Ś1 D5 13 निर्भय, D1 2 M4 निष्पंथ, M3 विश्रुते (for विश्रुत) —After 3, Dt D4 6 8 T1 G1 ins

722* यज्ञ चकार बलवानसुरेन्द्रो महातपा ।

[Dt D4 8 सुमहान्, D4 मतिमान् (for बलवान्) Dt D6 8 °बल, D4 °बलि, G1 °बली (for महातपा)]

4 ^{b}) D9 सेन्द्रा (for देवा) D1 स्वर्गे°, D11 इन्द्र° (for साग्निपुरोगमा) —^{c}) Cg समागम्य (as in text) Ck समागत्य D1 2 6 12 [अ]पयस्°, D11 विनीतास्ते (for स्वयं चैव) T1 G1 3 M3 मागम्य(G3 °त्य)ऋषयश्चैव, M2 ऋषयश्च समागम्य —^{d}) D11 इद वच (for इहाश्रमे) —For 3 and 4, Ñ V (Ñ1 V1 3 om l 1 and 2 V2 3 om l 2) B D2 7 10 13 M5 (ins l 1 after 721* and subst l 5 6 for 4 only) subst while D11 ins l 1 2 after 2

723* विष्णुर्वामनरूपेण तप्यमानो महत्तप ।
त्रैलोक्यराज्येऽपहृते बलिनेन्द्रस्य राघव ।
अभिभूय हि देवेन्द्रं पुरा वैरोचनिर्बलि ।
त्रैलोक्यराज्य बुभुजे बलोन्मादसमन्वित ।
ततो बलेः तदा यज्ञ यजमाने भयार्दिता । [5]
इन्द्रादय सुरगणा विष्णुमूचुरिहाश्रमे ।

[(l 1) D11 मान्व (for वामन) M4 तप्यते स्म (for तप्यमानो) —(l 2) B3 [ऽ]पहृते, D10 [ऽ]पहृते (for ऽपहृते) Ñ2 त्रैलोक्यराज्यप्रकृते (sic) B1 त्रैलोक्यराज्याभिहिते (for the prior half) B1 बलेरिन्द्रस्य —(l 3) D2 7 °भूतो (for अभिभूय) V2 च, B1 स, B4 [इ]ह (for हि) D3 देवद्वे (sic), D7 देवेंद्र (for देवेन्द्र) D3 वैरोचनो (for °चनिर्) —(l 4) D3 मत्त च, D7 भुक्ते च (both sic) (for बुभुजे) V3 -समाहित (for -समन्वित) B1 बलोत्सेकमदान्वित, D3 7 बलात्तो मत्वाभ्युन (for the post half) —(l 5) V3 बलेस् (for बलौ) D13 ततता (sic) M4 यथा (for तदा) V3 यत्रे (for यज्ञ) D3 7 तदा बलेर्महायज्ञे (for the prior half) D3 7 यजमान, D10 यजमानेन (hypermetric) (for यजमाने)]

5 In G1 from 1 24 1^{cd} up to 1 28 5 the original folio has been replaced by two new folios (*see* m) —^{a}) D1–3 7 M3 4 वैरोचनो V2 G1 (after corr *inf lin* as in text) विष्णु (for विष्णो) —^{b}) V1 यजति (for यजते) Ñ V B D10 13 M4 [अ]सौ महा(B2 महामहा

G 1 32 9 B 1 29 8 L 1 27 8 ये चैनमभिवर्तन्ते याचितार इतस्ततः ।
यच्च यत्र यथावच्च सर्वं तेभ्यः प्रयच्छति ॥ ६
स त्वं सुरहितार्थाय मायायोगमुपाश्रितः ।
वामनत्वं गतो विष्णो कुरु कल्याणमुत्तमम् ॥ ७
अयं सिद्धाश्रमो नाम प्रसादात्ते भविष्यति ।
सिद्धे कर्मणि देवेश उत्तिष्ठ भगवन्नितः ॥ ८
अथ विष्णुर्महातेजा अदित्यां समजायत ।
वामनं रूपमास्थाय वैरोचनिमुपागमत् ॥ ९
त्रीन्क्रमानथ भिक्षित्वा प्रतिगृह्य च मानतः ।
आक्रम्य लोकाँल्लोकात्मा सर्वभूतहिते रतः ॥ १०

[by ditto])बल (N1 °यशा) (for यज्ञमुत्तमम्) —After 5ab N V B D10 13 M4 (M4 l 1 only) ins

724* कामद सर्वभूतानां महेन्द्रिरसुराधिप ।
स त्वं वामनरूपेण गत्वा भिक्षितुमर्हसि ।
विक्रमाख्ये महाबाहो दाता हि नियतं स ते ।
भिक्षितो विक्रमानेतांस्त्रीन् वीर्यवन्दर्पित ।
परिभूय जगन्नाथ तुभ्यं वामनरूपिण । [5]

[(l 1) V2 वसुधा° (for असुराधिप) —(l 2) V3 तद् (for त) —D13 om l 3 —(l 3) V1 विनय ग B1 तु° (for हि नियत) —(l 4) V1,2 न्वर्पितान् (for न्वर्पित°) —(l 5) N1 B3 °पूज्य D12 स दास्यति (for परिभूय) V1 B1 कासाथ (for °क्षाय)]

—c) Cg असमाप्ते (as in text) Ś1 D1 3 5 7 11 13 अपर्यवसिते Dt D5 5 Ct °समस्त M1 4 °समन्ती (for असमाप्ते क्रतौ) —d) Ś1 D5 11 13 M4 उपप°(D11 13 [after corr orig अभिपद्यता]°पा) D1 3 7 अवधार्यतां (D3 °ता [sic]) G1 सम° G3 M1 प्रति Cg t as in text (for अभिपद्यताम्)

6 a) D5 य (for ये) D11 वा (for च) D1 (ए)वम् (for (ए)नम्) Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 °नैदृति M1 प्रति° all Cs as in text (for अभिवर्तन्ते ते) —b) Ś1 D2 3 5 7 12 M1 °स्तत° D1 11 °श्च तस्तत Cm g k t as in text (for °इतस्तत) —c) D1 3 7 8 यत्र M3 यस्य (for यच्च) M3 यच्च (for यत्र) D4 G3 M3 transp यच्च and यत्र D1 3 7 M4 च यावच (for यथावच) Ś1 D5 12 ये गत्वा च(D13 त)त्र याचते D12 यत्र यत्रैव यावच्च —d) D14 सर्वे (for सर्वं) Ś1 D5 12 transp सर्वं and तेभ्य

7 Ś1 om (hapl ?) 7 8b —a) D5 12 यत्न T3 सर्वं (for स त्व) —b) D1 3 5 7 11 महा D 3 यथा (for माया) D 5 7 9 11 13 T3 C3 M2–4 Cg k °गत G1 °स्थित (for उपाश्रित) ※ Ct माया शक्ति तस्या योग सम्बन्ध तमाश्रित । ※ —c) D7 ततो D11 गततत्तो (sic) G1 गते (after corr as in text) (for गतो) M4 repeats 7cd after App 1 (No 6) with v l देव for विष्णो —For 5c 7 N V B D10 13 subst

725* ये ह्येनमभियाचन्ते लिप्समाना स्वमीप्सितम् ।
तान्कामैरीप्सितैः सर्वान्योजयत्यसुरेश्वर ।
स त्व त्रैलोक्यराज्यं नो हृत भूयो जगत्पते ।
दातुमर्हसि निर्जित्य विक्रमैर्भूरिभिस्त्रिभि ।

[(l 1) B1 यो (sic) (for ये) V3 हीप्स्य° (sic) (for लिप्समाना) N V3 4 B3 4 समीप्सि(V2 °सि)तं —(l 2) B1 तद् (for तान्) V1 अभीप्सितैः (hypermetric) V4 इप्सितान् (for ईप्सितैः) —(l 3) V3 सत्व (for स त्व) D10 त्रैलोक्ये (for त्रैलोक्य) N1 V1 2 कुरु (for हृत) —V2 om l 4 —(l 4) V2 भूरिभिस्त्रिभि (for भूरिभिस्त्रिभि)]

—After 7 Dt D4 6 8 9 11 S all Cs ins a passage relegated to App 1 (No 6)

8 Ś1 V2 om 8ab (for Ś1 cf v l 7) M3 om 8 —a) N1 illeg for a D13 लय (for अय) B3 (m also) D5 राम (for नाम) —b) N V2–4 B D10 13 सिद्ध(B1 °द्धि)कर्म। D1 3 5 7 11 13 त्व(D5 13 च)त्प्रसादा(D7 °*)द् Cg as in text (for प्रसादात्त) —c) Ś1 D12 दवेश —d) Cm g k t उत्तिष्ठ (as in text) M3 °वान् (for भगवन्) Ś1 D5 12 प्रतिष्ठ(D12 प्रतिष्ठा [sic])द्भगवन्नि(D5 12 °वानि) ति D1 3 7 प्रतिष्ठनु (D3 °गुह [sic])भवानित (D1 °निति) —For 8c 11 N V B D10 13(l 1 and 3 and 9–10 for 8c–9b and 11) is subst 727* —After 8 G1 M3 ins

726* एवमुक्तो हृषीकेश पीतवासा जनार्दन ।
सर्वज्ञस्तावदेवाह काश्यपस्य तपस्यत ।

[(l 2) G1 वे (for तद्) M3 स पश्यन (for तपस्यत)]

9 Cf v l 8 and 11 —a) M4 अथो (for अथ) D4 विष्णो (sic) (for विष्णुर्) Ś1 D1 3 5 7 13 M4 –योगी (M4 °गी) G1 –बाहुर् (for तेजा) —b) Dt सञ्जायत Ś1 D1 3 5 7 13 प्रविश्य रघुनंदन M4 ज्ञातोऽभ्यां तदा प्रभु —d) D5 12 M3 वैरोचनम् D1 3 उपागत —After 9 G1 and K(ed) (in parenthesis) ins a passage given in App 1 (No 7)

10 Cf v l 8 and 11 —a) Dt D5 8 पदान् Cg as in text (for क्रमान्) ※ Ck क्रमं पदविक्षेपम् । ※ Ś1 अपि (for अथ) Ś1 D1 3 5 7 11 13 याचित्वा M3 भक्षित्वा (after corr sec m as in text) Cg as in text (for भिक्षित्वा) M4 पदानि त्रीणि° —b) Ś1 D1 5 7 9 13 T3 G1 M3 4 वामन Dt D6 8 मेदिनीं D11 शाश्वत G2 3 M1 2 मानद (for मानत) ※ Ck मानद इति। देवानां पूजाप्रद ※ —After 10ab D11 ins l 6-8 of 727* —c) Dt D6 8 Ct लोकार्थी (D6 °र्थे) Cg as in text (for लोकात्मा) —d) Dt D4 6 8 9 T3 M2 -लोक (for भूत)

महेन्द्राय पुनः प्रादान्नियम्य बलिमोजसा ।
त्रैलोक्यं स महातेजाश्चक्रे शक्रवशं पुनः ॥ ११
तेनैष पूर्वमाक्रान्त आश्रमः श्रमनाशनः ।
मयापि भक्त्या तस्यैष वामनस्योपभुज्यते ॥ १२
एतमाश्रममायान्ति राक्षसा विघ्नकारिणः ।
अत्र ते पुरुषव्याघ्र हन्तव्या दुष्टचारिणः ॥ १३
अद्य गच्छामहे राम सिद्धाश्रममनुत्तमम् ।
तदाश्रमपदं तात तवाप्येतद्यथा मम ॥ १४
तं दृष्ट्वा मुनयः सर्वे सिद्धाश्रमनिवासिनः ।
उत्पत्योत्पत्य सहसा विश्वामित्रमपूजयन् ॥ १५ G 1 32 19 B 1 29 26 L 1 27 18

11 Ś1 D1-3 5 7 12 om 11 —^{b}) G3 निदाम्य (sic) (for °यम्य) —^{c}) D6 T2 G1 3 सुमहातेजास् (for स महा°) —^{d}) T2 चक्र° (sic) (for शक्रवशं) —For 8^{c}–11, Ñ V B D10 11 subst, while D11 subst l 1 and 3 for 8^{c}–9^{b}, ins l 6-8 after 10^{ab} and subst l 9–10 for 11

727* तस्मिन्कर्मणि संसिद्धे तत्र सत्यपराक्रम ।
कश्यपस्य तु वीर्येण अदित्या गर्भसंभव ।
एवमुक्तः सुरैर्विष्णुर्वामनं रूपमास्थितः ।
वैरोचनिमुपागम्य त्रीनयाचत विक्रमान् ।
लब्ध्वा च त्रीन्क्रमान्विष्णुः कृत्वा रूपमथाद्भुतम् ।
त्रिभिः क्रमैस्तथा लोकानाजहार त्रिविक्रमः ।
एकेन हि पदा कृत्स्ना पृथिवी सोऽध्यतिष्ठत ।
द्वितीयेनाव्ययं व्योम द्यां तृतीयेन राघव ।
तं च बद्धाञ्जलिं कृत्वा पातालतलवासिनम् ।
त्रैलोक्यराज्यमिन्द्राय ददावुद्धृत्य कण्टकम् ।

[(l. 1) D11 सिद्ध कर्मणि तस्मिन्वै (for the prior half) B3 भव, D13 न च (for तत्र) Ñ2 B3 D11 13 °क्रम (D11 °म) (for सत्यपराक्रम) —All the above MSS (except B3) om l 2 —(l. 3) D10 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 5 D11 मगवानुपेन्द्र (for the post half) —D11 om l 4 and 5 —(l 4) V4 °चनम् (for वैरोचनिम्) D13 °गत्य (for उपागम्य) Ñ1 B3 सक्रमान्, V3 4 पद(V4 °दान्)क्रमान् (hypermetric) (for विक्रमान्) V1 B1 D13 त्रीन्याचत्त वि(D13 °रेपद)क्रमान् (for the post half) —(l 5) Ñ1 त्रीन्विक्रमान्, Ñ2 wrongly *om* क्रमान्, D13 °गदान् (for च त्रीन्क्रमान्) V2 पदानि त्रिः क्रमन्विष्णु (for the prior half) V3 illeg (for कृत्वा) —(l 6) B1 पदैस् (for क्रमैस्) Ñ2 V3 B3 4 D10 तदा (for तथा) V4 विष्णुर् (for लोकान्) —(l 7) V4 B4 [ऽ]स्य° (for ध्यतिष्ठत) —(l 8) D11 [अ]व्यय (for [अ]व्ययं) D11 तृतीयार्थे च (for द्यां तृतीयेन) B1 तृतीयेन सुरालयं (for the post half) —(l 9) V4 तथा B1 यं च D11 तव (sic) (for तं च) Ñ1 V4 B1 2 4 D11 बद्धा बलिं, B3 बद्धा° (for बद्धाञ्जलिं) —(l 10) Ñ1 मित्राय (for इन्द्राय) V4 उद्धृतकंटकं]

12 ^{a}) Ś1 V3-4 B Dt D2 4 6 8 10 14 T1 2 Ct [ए]व, G1 3 M1 [ए]नं (for [ए]ष) Ś1 °क्रान्तम्, Ñ V B D10 13 पूर्वोऽध्युषित (V1 2 °तम्, V3 °तं [sic]) (for पूर्वमाक्रान्त) —^{b}) Ś1 D14 (after corr as in text) आश्रमं, T2 साश्रम, M4 त्वाश्रम Ś1 °शर्म, Ñ V B D10 13 पुण्यकर्मणा, Cg as in text (for श्रमनाशन) —^{c}) D13 मया (for मया) Ś1 D2 5 12 तु°, V4 D3 7 भक्त्यापि (by transp) (for [अ]पि भक्त्या) All MSS (except T1 2 G3 4 M2) [ए]व, Cg k as in text (for [ए]ष) —^{d}) Ś1 D12 M2 [उ]पसेव्यते, Ñ V B D4 10 11 13 G3 निषेव्यते, G1 [उ]पयुज्यते, Cm g k as in text (for [उ]पभुज्यते)

13 ^{a}) Dt D6 8 Ct एनम्, T2 वामन, G1 M3 एतद्, G4 एवम्, Cm g k as in text (for एतम्) Ś1 D1-3 5 7 9 12 अत्र ते राक्षसा राम, M4 एतत्तदाश्रमपद —^{b}) Ś1 D1 2 5 7 8 12 मम ये (Ś1 D5 ते), D3 समये (for राक्षसा) M4 राक्षसौ विघ्नकारिणौ —^{c}) Ś1 D1 5 9 12 ते त्वया, D2 3 7 त्वया ते, D11 त्वया च, T2 तत्र°, M3 यत्र° (for अत्र ते) —^{d}) D11 M4 हतव्यौ दुष्टचारिणौ —For 13, Ñ V B D10 11 (l 1 for 13^{ab} only) 13 subst

728* अत्र तौ राक्षसौ वीर यज्ञविघ्नकरौ मम ।
हन्तव्यौ स्वेन वीर्येण त्वया नरवरात्मज ।

[(l 1) Ñ2 B3 D10 तत्र, D13 यत्र (for अत्र) D11 राम (for वीर) Ñ1 illeg V3 °कर्मविघ्नौ (for यज्ञविघ्नकरौ) —(l 2) B4 शरवर्षेण, D13 येन° (for स्वेन वीर्येण) V4 वरनृपा° (for नरवरात्मज)]

14 ^{a}) M4 अभि (for अद्य) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 एवमे(V1 4 B1 °तदे, D1 2 °समे, D3 7 12 °षमे)वाभि(V2 °व हि)गच्छाम (D10 *pr m* marg °वाभिगच्छाम) —D10 om (hapl) 14^{b}–15^{a} —^{b}) Ñ V B D11 13 सिद्धा(V4 स्थित्वा)श्रमपदं वयं (V3 विधौ, V4 च यत्, D11 वर, D13 मम) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 11 13 M4 स्वम्, D2 सिद्ध, *D6 तथा, G3 तव, Cm g k t as in text (for तद्) D1 5 7* आश्रममिदं (D5 7 °मं) Ś1 Ñ V1 3 4 B D1-3 5 7 11 13 राम, V2 चापि, D13 नाम, G4 तौ तु (for तात) —^{d}) Ś1 D1 5 13 तवा(D5 °था)प्येव, B1 तथा°, G3 यथा ह्येतत् (for तवाप्येतद्) V2 सुखी, G3 तथा, Cm g k t as in text (for यथा) D2 यथा तव तथा मम, D3 7 यथा मम तथा तव —After 14 Dt D4 6 8 9 14 S (D4 9 14 S om l 1 Cg comm on l 2 3 Ct on l 3 only) ins

729* इत्युक्त्वा परमप्रीतो गृह्य रामं सलक्ष्मणम् ।
प्रविशन्नाश्रमपदं व्यरोचत महामुनिः ।
शशीव गतनीहारः पुनर्वसुसमन्वितः ।

[(l 2) D4 T3 स प्रविश्य M4 प्रविशत्तु (for प्रविशन्) —(l 3) M4 सुखश्च (for पुनर्वसु)]

15 D10 om 15^{a} (cf v l 14) —^{a}) V4 B4 D3 7 तान् (for तं) M4 transp तं and दृष्ट्वा Ś1 D1-3 5 7 12

C 1.32.20 B 1.29.27 L 1.27.19 यथार्हं चक्रिरे पूजां विश्वामित्राय धीमते ।
तथैव राजपुत्राभ्यामकुर्वन्नतिथिक्रियाम् ॥ १६
मुहूर्तमथ विश्रान्तौ राजपुत्रावरिंदमौ ।
प्राञ्जली मुनिशार्दूलमूचतू रघुनन्दनौ ॥ १७
अद्यैव दीक्षां प्रविश भद्रं ते मुनिपुंगव ।
सिद्धाश्रमोऽयं सिद्धः स्यात्सत्यमस्तु वचस्तव ॥ १८
एवमुक्तो महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ।
प्रविवेश तदा दीक्षां नियतो नियतेन्द्रियः ॥ १९
कुमारावपि तां रात्रिमुषित्वा सुसमाहितौ ।
प्रभातकाले चोत्थाय विश्वामित्रमवन्दताम् ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टाविंशः सर्गः ॥ २८ ॥

M4 कृपय सर्वे, Ñ V1-3 B1-3 D12 [स]म्यागतं द्रुतम्, V4 [स]म्यागमन्द्रुतात्, B4 [स]म्यागतान्द्रुतात्, D13 स्यागतं द्रुतम् (for मुनय सर्वे) —D10 reads 15^bcd in marg —^d) Ś1 D5.12 सद्, D2.7 तथा, D3 illeg (for सिद्धा) —^e) G1 तदुत्थोत्थुत्य, Cg k.t उत्पत्योत्पत्य (as in text) Ś1 D1.2.13 प्रत्युद्गम्य यथान्यायं, Ñ V B D2.3.7.10.11.12 प्रत्युद्गम्य महात्मानं (D2.3.7 [before corr °धादो] °भो)

16 ^a) G1 यथार्थं, Cg यथार्हं (as in text) Ś1 D1-3.5.7.11.13 कृत्वा पूजां यथान्यायं —^b) D3 धीमत, D2.7 धर्मत, D8 illeg (for धीमते) —For 16^cd, Ś1 D1-3.5.7.13 subst.:

730* काकुत्स्थयोरपि तथा पूजा चक्रुर्महर्षय ।
[D5 ककुत्स्थ°अपि Ś1 D5.13 तदा (for तथा)]

—For 16, Ñ V B D10.12 subst., while D11 subst l. 2 only for 16^cd

731* अविश्राय ददुश्चास्मै पाद्यार्घ्यासनसत्क्रियाम् ।
रामलक्ष्मणयोश्चापि सत्क्रिया प्रददुर्द्विजा ।

[(l. 1) Ñ1 B3 (marg.) ता° V3 च दत्तास्मै, V4 °तस्मै (for ददुश्चास्मै) V3 प्रददुश्चोपविशाय (for the prior half) V1.2 B1 पाद्यार्घसन V4 पाद्यासन (submetric) (for पाद्यार्घ्यासन) B3 सत्क्रिया (for सत्क्रियाम्) —(l. 2) Ñ1 illeg up to द्विजा]

17 ^a) Ś1 B1 D2.3.6.7.13 Cg इव, D1 तत्र, D5 M4 अपि (for अथ) D1 मुहूर्तमितविश्रान्तौ —^b) Ś1 D1.3.5.7.13 महाबलौ, M4 अरिंदितौ (for अरिंदमौ) Ñ V B D10.11.12 सतस्तौ (D11 तत्र तौ) रामलक्ष्मणौ —^cd) Ś1 D5.13 T2.3 (all sic) प्रान्तलिर् (for प्राञ्जली) Ś1 D5.13 उवाच मधुरं वच, D1-3.7 ऊचतुर्मधुराक्षर (D1 °र वच) (for ^d) Ñ V B D10.12 त(V3 स)मूचतुर्मुनि(Ñ1 °र्द्दिन)वरं विश्वामित्र कृताञ्जली D11 तमूचतुर्मुनिचि(व)र राघवौ मधुरं वच

18 ^a) V3 प्रविश (for प्रविश) —^b) D3 तेन (hypermetric) (for ते) B4 सत्तम (for पुंगव) —^c) G1 M3 Cg k.t सिद्धि (for सिद्ध) Ś1 V4 B1 D5.12 तु Ñ V1-3 B1-3 D1-3.7.10.11.12 [स]स्तु, Cg k as in text (for स्यात्) —^d) M4 wrongly repeats वचस्तव as वचस्तव Ś1 D1-3.5.7.13 सत्यमेवास्तु ते (Ś1 D5.13 मे) वच, Ñ V B D10.11.12 स(V3 सु)सिद्धे (D12 °सिद्धे) तव कर्मणि, Cg k.t as in text (for ^d)

19 ^a) Ñ V B D10.11.12 तयोरेतद्वच श्रुत्वा —After 19^a, D11 ins. the post half of l. 1 and prior half of l. 2 of 732* —^b) Ñ1 V B2 °मना, Ñ2 B3 (m. also as in text) D10.12 °तमो, D1 D2.3.14 T1.2 G2.3 M2.3 °मुनि (for महामुनि) —^cd) D1 ततो (for तदा) Cg k.t नियतो (as in text) Ñ V B D10.11.12 आविवे(V °विशे)श तथेत्युक्त्वा दीक्षां तद्रातेव (D11 तदेवोव [sic]) तु (Ñ B2.3 D10 च) —For 19 Ś1 D1-3.5.7.13 subst.

732* रामस्य तु वच श्रुत्वा दीक्षां सहृष्टमानस ।
जगाह स महातेजा विश्वामित्रो महामुनि ।

[D7 transp ll. 1 and 2 —(l. 1) D1-3.7 वचन (for तु वच) —D11 ins from the post half of l. 1 up to the prior half of l. 2 after 19^a D1.3 तां दीक्षामन्वपद्यत D7 दीक्षामनुगमद्यथा (sic) (for the post half) —(l. 2) D1-3.7 प्रविवेश D11 °ह- (for जगाह स) D5 om (hapl.) from the post half up to 20^c]

20 D5 om 20^abc (cf v.l. 19) —^a) D1 D4.6 G3 M3 Cg k.t m.t इव, T1.2 अथ (for अपि) D3 प्राप्य (for रात्रिम्) D12 repeats वपि तां रात्रिम् Ñ V1.3.4 B D10.11.12 रामोऽपि तां तत्र निशाम् (B4 निश), V2 रामोऽपि रजनीं तत्र (with hiatus) —^b) B4 *पित्वा Ñ V B D10.11.12 सहलक्ष्मण, M3 रघुनन्दनौ (for सुसमाहितौ) Ś1 D1.3.5.7.13 अतिवाह्य (D1 सुखं सुप्य, D2.7 सुखसुप्य) समाहितौ —After 20^c, D1 D2.4.6.9.14 S (Cg k.t comm. on l. 2-3) ins

733* पूर्वां संध्यामुपास्य च ।
प्रशुची परमं जाप्यं समाप्य नियमेन च ।
हुताग्निहोत्रमासीनं

२९

अथ तौ देशकालज्ञौ राजपुत्रावरिंदमौ ।
देशे काले च वाक्यज्ञावब्रूतां कौशिकं वचः ॥ १
भगवञ्श्रोतुमिच्छावो यस्मिन्काले निशाचरौ ।
संरक्षणीयौ तौ ब्रह्मन्नातिवर्तेत तत्क्षणम् ॥ २
एवं ब्रुवाणौ काकुत्स्थौ त्वरमाणौ युयुत्सया ।
सर्वे ते मुनयः प्रीताः प्रशशंसुर्नृपात्मजौ ॥ ३
अद्य प्रभृति षड्रात्रं रक्षतं राघवौ युवाम् ।
दीक्षां गतो ह्येष मुनिर्मौनित्वं च गमिष्यति ॥ ४
तौ तु तद्वचनं श्रुत्वा राजपुत्रौ यशस्विनौ ।
अनिद्रौ षडहोरात्रं तपोवनमरक्षताम् ॥ ५
उपासांचक्रतुर्वीरौ यत्तौ परमधन्विनौ ।
ररक्षतुर्मुनिवरं विश्वामित्रमरिंदमौ ॥ ६

G. 1. 33. 6
B. 1. 30. 6
L. 1. 28. 6

[(l. 1) D3 G1 2 M3 सध्वा पूर्वाम् (by transp.). D9 वशास्कत.—D9 G1 2 3 M om. (hapl.) l. 2—(l. 2) T3 Cg k अन्य (for जाप्य). D4 14 T1 2 G3 Cg सृष्टो (G3 °ष्टो) दृशौ (T3 G3 °ष्ठ) शुची वा (D4 14 T1 2 ज) ष्य (for the prior half)] —d) Ñ V B D10 11 13 अपेदतां; D3 अपिवृतां (for अधन्यताम्).—After 20, Ś1 D5 12,13 ins.:

734* इत्थं विनीय रजनीमथ तौ प्रभाते
कौतूहलेन धरणीरुहपङ्क्तिमुख्याम् ।
पुष्पानतां मृगगणैरभितः प्रकीर्णां
पश्योत्तरां ददृशतुः प्रमदाकुलाक्षौ ।

[(l. 1) L (ed.) धरणी (for रजनीम्).—(l. 2) L (ed.) धरणीं सह (for धरणीरुह-).—(l. 3) D5 12 °नतां (for पुष्पानतां). Ś1 प्रकीर्णं (for प्रकीर्णां).—(l. 4) D13 पश्चात्तरां (for पश्योत्तरां). D5 12 13 हर्षाकुलाक्षौ (submetric).]

Colophon.—*Kāṇḍa name*: Ś1 Ñ2 Dt D1 4 10 om. V (V1 before रामायणे) D D12 आदि°; D3 अयोध्या°. —*Sarga name*: Dt D4 6 8 14 S om. Ś1 Ñ V B D1–3 5,7, 9 10 12 सिद्धा(V3 विश्वामित्रा)श्रमनि(Ñ2 om. नि)वासः (V3 °वेशः); D11 राक्ष(स)वधः.—*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 11 13 om. Ñ2 B2 3 D9 10 32; V2 34; V3 31, Dt D4 6 8 14 S 29; D1 7 22; D2 23. D13 -काण्डे श्रम नाम.—After colophon, T2 G1 2 4 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः; M2 श्री..... मः.

29

☞ For Sarga 29, Ñ V B D10,11 13 have a different version which is given at the end.

1 (Ś a) D12 अद्या (sic) (for अथ).—b) Ś1 D1–3 5 7 12 महाबलौ (for अरिंदमौ).—c) D4 देशकालेषु; D8 T1 G3 M3 (after corr. sec. m. as in text) 4 देशकाले च. Ś1 D1–3 5,7 9 12 देशे (D5 °श) काले च (D5 तु) विज्ञाय; T3 G3 M2 तं तु (T3 तत्र) देवर्षिसंकाशम्.—d) D4 बूयतां (metathesis?), Cm g k t as in text (for अब्रूतां). Ś1 D1–3 5 7,9 12 व्याजह्रुरिदं वचः.

2 a) G1 M4 ज्ञातुम् (for श्रोतुम्). D2 4 इच्छामो (for इच्छावो). M3 कुतःसिद्धोऽश्रिच्छावो.—b) D2 काल- (for काले).—c) Ś1 D1–3 5 7 12 रक्षणीयावितो (D1 °तौ; D2 3 7 °ति); D14 T1 G1 संशिक्षणीयौ तौ; T2 सुशिक्षणीयौ तौ; T3 तं सीक्षणीयौ तौ (sic); Cm g k t as in text (for संरक्षणीयौ तौ). Dt D6 8 ब्रूहि (for ब्रह्मन्).—d) Ś1 D5 7 12 स क्षणः; D1 (marg. gloss स क्षणो न अतिवर्तेत न लुप्यते (व्येत) तथा कार्यं) 3 सः क्षण; D2 रक्षणं, D8 तं क्षणं, M3 तत्क्षणः; Cv,m g k t as in text (for तत्क्षणम्).

3 a) T2 -ब्रुवौ तौ (for ब्रुवाणौ). Ś1 D1–3 5,7,12 ब्रुवतोस्तु (D1 °रे) तयोरेवं (D5 12 °द).—b) T3 त्वरमाणा (sic) (for °माणौ). Ś1 D5 12 हृष्टयोः परिपृच्छतोः; D1–3 7 हृष्ट (D1 °ष्ट)-योः प्रयुयुत्सतोः.—c) M2 (after corr. sec. m. as in text) सर्वे (for सर्वे). D4 तु; Ck as in text (for ते). Ś1 प्रीत्या (for प्रीताः).—d) D12 प्रसंसतुस् (sic); T3 प्रशनुंसुर् (sic), Cv r m g k as in text (for प्रशशंसुर्). Ś1 D1–3 5 7 12 तयोर्वचः; D14 नृ * * * (for नृपात्मजौ).

4 D3 om. 4.—b) Dt D4 8 M3 4 रक्षतां; D6 रक्षंतौ; T2 रक्षितौ; T3 रक्षितां, G1 रक्ष्यतां; G3 4 रक्षेतां; Cg as in text (for रक्षतं). G1 इति (for युवाम्). Ś1 D5 12 तिष्ठतां वत्स यत्रितौ. D1 3 7 स्थीयतां (D3 °ता) वत्स यंत्रितौ.—c) D3 दीक्षा (for दीक्षां). Ś1 D1 2,5,7 12 दीक्षागतो हि भगवान्.—d) T2 M4 मौनत्व, Cm g k t as in text (for मौनित्वं). Ś1 D1 3 5 7 मुनिरेष यथाव (D1 °व)ल, D12 मुनिरेष महाबलः.

5 a) Cg तौ (as in text). Ś1 D1 3 5 7 12 तेषां, D4 T3 तौ च (for तौ तु).—b) Ś1 D1–3 5 7 12 अतिव्रतौ (for यशस्विनौ).—c) Dt D8 9 12 M3 अनिद्र, D13 om. (for अनिद्रौ).—d) T3 M3 तपोधनम् (for तपोवनम्). Ś1 रक्षमाणौ तपोनिधिं, D1 3 7 रक्षमाणौ तपोवन (D3 °ने); D5 12 रक्षमाणौ तपोधन.

6 Ś1 D1–3 5 7 12 om. 6.—a) M3 उपासां, Cm g as in text (for उपासां).—b) T2 यत्तौ; Cm g t as in text (for यत्तौ). G1 -धार्मिकौ, Cg k t as in text (for -धन्विनौ).—c) D4 T2 G1 मुनिं (G1 °निर्) वीरौ (for मुनिवर).—d) Dt D8 अरिंदमं.

G 1 33 7
B 1 30 7
L 1 28 7

अथ काले गते तस्मिन्षष्ठेऽहनि समागते ।
सौमित्रिमब्रवीद्रामो यत्तो भव समाहितः ॥ ७
रामस्यैवं ब्रुवाणस्य त्वरितस्य युयुत्सया ।
प्रजज्वाल ततो वेदिः सोपाध्यायपुरोहिता ॥ ८
मन्त्रवच्च यथान्यायं यज्ञोऽसौ संप्रवर्तते ।
आकाशे च महाञ्शब्दः प्रादुरासीद्भयानकः ॥ ९
आवार्य गगनं मेघो यथा प्रावृषि निर्गतः ।
तथा मायां विकुर्वाणौ राक्षसावभ्यधावताम् ॥ १०
मारीचश्च सुबाहुश्च तयोरनुचरास्तथा ।
आगम्य भीमसंकाशा रुधिरौघानवासृजन् ॥ ११
तावापतन्तौ सहसा दृष्ट्वा राजीवलोचनः ।
लक्ष्मणं त्वभिसंप्रेक्ष्य रामो वचनमब्रवीत् ॥ १२
पश्य लक्ष्मण दुर्वृत्तान्राक्षसान्पिशिताशनान् ।
मानवास्त्रसमाधूताननिलेन यथा घनान् ॥ १३

7 [a]) T3 रते (sic) Cg t as in text (for गते) M4 षष्ठे (for तस्मिन्) —[b]) Ś1 D1 (marg gloss समारब्धे) –3 5 7 [उ]पकल्पिते, Dt D6 8 9 तथागते, D12 [उ]पकल्पते, Cvp समागता (for समागते) M4 तस्मिन्नह्नि गतागते —Ś1 D1–3 5 7 12 om 7[c]–8[d] —[c]) D9 सौमित्रस्म् (for सौमित्रिम्)

8 Ś1 D1–3 5 7 12 om 8[ab] (cf v l 7) D8 om 8[cd] —[c]) G2 M3 तदा (for ततो) Ś1 D2 7 वेदीं, D1 4 5 12 वेदी (for वेदिः) D3 तपोवेदी —[d]) Ś1 D1 2 7 सोपाध्याय (for सोपाध्याय) Ś1 ससामगा, D1 समाहिता, D2 7 समाहित, D3 समाहित(?), D5 ससामगा, T3 पुरोहितौ, T1 पुर सरा, G2 पुरोहिता (for पुरोहिता) D12 सोपाध्याया समासमा (sic) All Cs gloss उपाध्याय and पुरोहित almost alike —After 8 Dt D1 6 8 14 S Cg k t ins

735* सदर्भचमसस्रुक्का ससमित्कुसुमोच्चया ।
विश्वामित्रेण सहिता वेदिर्जज्वाल सर्त्विजा ।

[(l 1) M3 सगर्भ (sic) (for सदर्भ) G3 -चमरि (sic) (for -चमस) —(l 2) G3 महता, Ck मद्दिता (for सहिता)]

9 [b]) D4 T3 M4 Cm °थ, G1 शाखो°, M2 °चै (for यज्ञोऽसौ) Cm k t समवर्तते (as in text) Ś1 D1 5 7 12 यज्ञ (D5 °ज्ञे) समभिवर्तते (D1 °त), D9 यज्ञ समभिवर्तित, D3 अत्र समनि(भि)वर्तते —[c]) D6 [क]त्र G4 M2 तु M3 4 सु (for च) Ś1 Dt D1 महा (for महान्) D3 राष्ट्र (for शब्द) —[d]) Ś1 D1–3 5 7 12 भयंकर (for भयानक)

10 [a]) D1 (marg gloss) आवृत्य, D7 आचार्य(sic) (for आवार्य) D1 8 गमनं, D12 गगने, G1 गगनौ(sic) (for गगन) Ś1 D1 3 5–7 12 T1 मेघा T2 G1 M3 मेघौ, Cv r m g k as in text (for मेघो) —[b]) D9 प्रावर्षे (for प्रावृषि) Ś1 D2 3 5 7 चाभवन्, Dt D6 8 दृश्यते D1 चाभवेत्, D12 वा भवेत्, T1 निर्गता T2 G4 M3 4 निर्गतौ, T3 गर्जति, G1 नर्दित, Cg k as in text (for निर्गत) —[c]) D1 यथा, M2 3 ततो, Cg k t as in text (for तथा) D1 3 माया (for माया) Ś1 D1–3 5 7 12 प्रकुर्वाणौ (for विकुर्वाणौ) —[d]) T2 अभ्य°, Cg k t as in text (for अभ्यधावताम्)

11 [b]) D1 तेषा (for तयोर्) D1–3 7 चानु°, D12 T1 (sic) अनुचरस (for अनुचरास्) D14 T1 2 G2 3 M1 च ये, T3 तदा (for तथा) —[c]) M3 4 आसाद्य (M4 °त्त) (for आगम्य) Ś1 D1 2 5 12 °निहादा (D2 °दान्), D5 7 °निहाद, D6 T2 मेघ°, Cg as in text (for भीमसंकाशा) —[d]) D11 °शौघम् (for रुधिरौघान्) Ś1 (sic) D7 °सृजन्, T2 अपा°, Cm t अवासृजन् (as in text) —After 11, Dt D1 6 8 9 14 S (Cm k t comm on l 1 and 3 Cg on l 3 only) ins

736* सा तेन रुधिरौघेण वेदिर्जज्वाल मण्डिता ।
दृष्ट्वा वेदिं तथाभूता सानुज क्रोधसंयुत ।
सहसाभिद्रुतो रामस्तानपश्यत्ततो दिवि ॥

[G1 reads l 1 as in Dt also —(l 1) Dt D8 T1 तां (for सा) Dt D6 8 वेदी (D6 °दि) वीक्ष्य समुक्षिता (for the post half) —Dt D6 8 9 T3 G1 3 M1–4 om l 2 —(l 3) D4 °द्रुता (for (अ)भिद्रुतो) G1 तान् (for तान्) G1 तथो (for ततो) D9 तावपश्यत् वेदि हि (for the post half)]

12 [a]) G2 [आ]पश्यौ (for [आ]पतन्तौ) Ś1 D1–3 5 7 12 स तानापत(D12 °त)तो दृष्ट्वा —[b]) Ś1 D1 3 5 7 12 रामो (for दृष्ट्वा) —[c]) D8 त्वथ°, G1 च हि°, M4 चाभि°, M2 तमभिप्रेक्ष्य (for त्वभिसंप्रेक्ष्य) Ś1 D1 3 5 7 12 उवाच लक्ष्मण वाक्य —[d]) Ś1 D2 3 5 7 12 निर्ध्याय (D2 °ध्यायः [sic]) प्रहसन्निव, D1 हृष्यर्थं प्रहसन्निव, G1 धृतिमान्प्राघवोऽब्रवीत्

13 [a]) Ś1 D1–3 5 7 12 दुर्वृत्त (for दुर्वृत्तान्) —[b]) G1 भीमविक्रमान्, Cg as in text (for पिशिताशनान्) Ś1 Dt 3 5 7 12 राक्षसापसद् क्षपा —[c]) Ś1 D5 12 मानवेन समाधूतम्, D1 3 7 मानवास्त्र (D5 °स्त्रे [sic]) समाधूतम् (D1 marg gloss मनुस्तु वैवस्वत तद्दैवतमस्त्र मानवास्त्रं), D9 पावनास्त्रसमाधूतान्, Ck t as in text (for °) —[d]) Ś1 D1 5 6 7 12 तृण, G1 हनान् (sic) (for घनान्) —After 13 Ś1 (marg) Dt D4 6 8 T3 (Ct comm on l 1) ins

737* करिष्यामि न संदेहो नोत्सहे हन्तुमीदृशान् ।
इत्युक्त्वा वचनं रामश्चापे सन्धाय वेगवान् ।

[(l 2) T3 वीर्यवान् (for वेगवान्)]

On the other hand G2 M3 ins

738* एवं वदन्तं तं दृष्ट्वा धनुःप्रवरपाणिनम् ।
बालोऽयमिति विज्ञाय तमनादृत्य दुर्मती ।
विश्वामित्रस्य तां वेदिं(M1 °दीं)सन्त्राधाभ्यधावताम् ।
वायुदैवत्यस्त्रमथाप्रमेयस्य वीर्यवान् ॥

मानवं परमोदारमस्त्रं परमभास्वरम् ।
चिक्षेप परमक्रुद्धो मारीचोरसि राघवः ॥ १४
स तेन परमास्त्रेण मानवेन समाहतः ।
संपूर्णं योजनशतं क्षिप्तः सागरसंप्लवे ॥ १५
विचेतनं विघूर्णन्तं शीतेषुबलपीडितम् ।
निरस्तं दृश्य मारीचं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ १६
पश्य लक्ष्मण शीतेषुं मानवं धर्मसंहितम् ।
मोहयित्वा नयत्येनं न च प्राणैर्वियुज्यते ॥ १७
इमानपि वधिष्यामि निर्घृणान्दुष्टचारिणः ।
राक्षसान्पापकर्मस्थान्यज्ञघ्नान्रुधिराशनान् ॥ १८
विगृह्य सुमहच्चास्त्रमाग्नेयं रघुनन्दनः ।
सुबाहूरसि चिक्षेप स विद्धः प्रापतद्भुवि ॥ १९
शेषान्वायव्यमादाय निजघान महायशाः ।
राघवः परमोदारो मुनीनां मुदमावहन् ॥ २०
स हत्वा राक्षसान्सर्वान्यज्ञघ्नान्रघुनन्दनः ।
ऋषिभिः पूजितस्तत्र यथेन्द्रो विजये पुरा ॥ २१
अथ यज्ञे समाप्ते तु विश्वामित्रो महामुनिः ।
निरीतिका दिशो दृष्ट्वा काकुत्स्थमिदमब्रवीत् ॥ २२
कृतार्थोऽस्मि महाबाहो कृतं गुरुवचस्त्वया ।
सिद्धाश्रममिदं सत्यं कृतं राम महायशः ॥ २३ G I 33 24 B I 30 26 L I 28 23

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनत्रिंशः सर्गः ॥ २९॥

14 a) D8 पावनं (for मानव) Ct परमोदार (as in text) ❀ Ck उदार श्रेष्ठ । ❀ Ś1 D5 12 स मनो (Ś1 मुने) परमोद्भ्रम, D2 3 7 स मनो पवनोद्गमम्, D2 स मन्ये पर्वतो द्गमम् —b) Ś1 D1-3 5 7 -दुर्जयं, D12 -दुर्भय (for भास्वरम्) —c) D7 परम, T1 2 समरे (for परम)

15 b) D1 (marg gloss) सम्यक् आकर्णपूर्णं समाहत, D2 G4 M3 समाहित, T3 स मोहित (for समाहत) D6 पावनेनोऽपि (after corr °प) वाहित —c) D7 12 संपूर्णं, T3 सपूर्णं (for संपूर्णं) T3 -वाते (for -वात)

16 a) D2 3 7 विचेतम्, D4 अचेतनं, G2 विचेतन, Cm g t as in text (for विचेतन) D4 व्यघूर्णत ❀ Cm t अत एव विघूर्णमान । ❀ —b) Ś1 -वर (for -बल) Ś1 D1 5 7 8 10 11 T G1 M -शादितं (for पीडितम्) —c) T3 प्रेक्ष्य, Cg k t as in text (for दृश्य) Ś1 D1-3 5 7 12 मारीच निह(D3 °घ्नं)त दृष्ट्वा

17 a) D1-3 7 शीघ्रार्द्धं, Cr m t as in text (for शीतेषुं) —b) D3 मानव (for मानवं) Ś1 D5 12 °शोभित, Dt D6 8 9 Ct मनु° (for धर्मसंहितम्) —c) G3 होमयित्वा (by metathesis) (for मोहयित्वा) Ś1 D2-3 5 7 8 12 [अ]नयद्र —d) Ś1 D1 5 12 व्ययोजयत्, D2 वियोनयेत्, D3 7 Cm व्य(D7 वि[sic])युज्यत, D14 नियुज्यते, Ct as in text (for वियुज्यते) D1 (marg gloss) एतन्मानवास्त्रं एनं मारीचं मोहयित्वा दूरमनयत्र पर प्राणैर्न वियोजयत्

18 a) Ś1 D1-3 5 7 9 11 इमांस्तु निहनिष्यामि —b) D1 काम°, D2 3 7 पापकारिण (for दुष्टचारिण) D3 सुबाहु प्रभृतीनह —c) Ś1 -कर्मज्ञान् (for -कर्मस्थान्) —After 18, Dt D6 8 ins

739* इत्युक्त्वा लक्ष्मणं चाशु लाघवं दर्शयन्निव ।

19 a-b) T1 प्रगृह्य, G1 2 M3-4 Cg संगृह्य (for विगृह्य) Ś1 D1 4 5 12 स गृहीत्वास्त्रमाग्नेयं, D2 स तु गृहीत्वा चाग्नेयं, D3 7 स(D7 सं)गृहीत्वास्त्रमाग्नेय (for a) Ś1 D1-3 5 7 8 चिक्षेप, D12 विक्षेप (for आग्नेय) D4 12 T1 2 G2 4 M1 संगृह्यास्त्रं ततो रामो दिव्यमाग्नेयमद्भुत (G2 M1 °सुत्तम) ❀ Cg अद्भुत यथा तथा चिक्षेप । ❀ —c) D9 सुबाहोरसि (sic), G2 सुबाहुरनि (for सुबाहूरसि) Ś1 D8 गृहीत्वा वक्षसि स्थाने (D8 °न), D1 2 सुबाहोर्वक्षसि क्रुद्ध, D3 7 सुबाहोरसि स(D7 त)क्रुद्ध, D13 गृहीत्वा वक्षसि स्थाने (sic) —d) M3 हत (for विद्ध) D3 च (for प्र) Ś1 D5 12 सुबाहुं पातयद्भुवि

20 a) D14 शमान्, Cg as in text (for शेषान्) Ś1 D2 3 7 12 वायव्येन तु(D2 च) तान्शेषान्, D3 वायवेन तत शेषान्, D5 शेषाव्येन (sic) तु तान्शेषान् —b) Ś1 D1-3 5 7 12 निशाचरान्, M3 महाबल (for महायशा) —c) Ś1 D1-3 5 7 12 रामं तमथ(D2 °शुप, D5 °मप्य)सहसा —d) G1 आहरन्, M3 (after corr sec m) भावहद् (for आवहन्) Ś1 D1 3 5 7 12 मुनय प्रत्यपूजयन्

21 a) T1 हता (sic) (for हत्वा) —b) D3 रुधि राशनान् (for रघुनन्दन) —c) T3 सम्यक् (for तत्र) Ś1 D1-3 5 7 12 ऋषिभ्य प्राप्तवान्पूजा —d) Ś1 D1-4 5 7 12 T1 G1 विजयी (for विजये) D7 पुर, D12 पुरा (for पुरा) —After 21, M4 ins l 45 47 of 742* with v l जयेनि for जयेन in l 46

22 a) M4 तस्मिन् (for अथ) Ś1 D1-3 5 7 12 यज्ञ समाप्तौ D6 यज्ञ° (sic) (for यज्ञे समाप्ते) D12 वा, M4 [अ]थ (for तु) —b) M2 महाद्युति, M4 महायशा (for °मुनि) —c) Ś1 D8 निरीतिका, D3 निरातका, D1 निष्कण्टका, D2 निर्नैर्ऋता D6 (before corr as in text) नैरीतिका, D7 निर्नैर्ऋता, D8 निरातङ्का all Cs as in text (for निरीतिका) Ś1 D1 3 5 7 दिशं (for दिशो) D12 निरुपद्रवां दिशां दृष्ट्वा, M4 दृष्ट्वाश्रमं पुनरेवं

23 a) G3 [ऽ]हं (for ऽस्मि) M4 कृतो राम (for महाबाहो) —c) T3 पुण्यं, Cm k t as in text (for सत्यं)

Ś1 D1.3.5.7.8.11 सिद्धाश्रमनिवासा(D8 °सी)नां D3 वनप्रस्थनिवासानां —(d) Ś1 D1–3.5.7.8.12 होमे Dt D10 M3 वीर (for राम) Ś1 D3.12 महात्मना, D1–3.7.8 महाबल (D3 °ल): M2.3 महायशा (for °यश) —After 23 Dt D10 ins.

740* स हि रामं यशस्यैव(Dt °व) गाम्यां संध्यामुपागमत्।

On the other hand D8.13 ins., D12.13 ins after 742*

741* अथ निहत्य निशाचरमण्डलं
घननिभं शुशुभे रघुनन्दनः।
तिमिरजालमतीव सुदुःसहं
दिनकरो हि विधूय यथाम्बरे।

[(l. 4) D8 प्र(marg) (for हि)]

—For sarga 29 Ñ V B D10.11.13 subst.:

742*
(1) तदा च देशकालज्ञो रामः सत्यपराक्रमः।
कालयुक्तमिदं वाक्यं विश्वामित्रमुवाच ह।
(2) भगवञ्श्रोतुमिच्छामि कस्मिन्काले निशाचरौ।
मया तौ प्रतिषेद्धव्यौ यज्ञविघ्नकरौ तव।
(3) रामस्यैतद्वचः श्रुत्वा विश्वामित्रादयस्तदा।
सर्वे ते मुनयः प्रीताः सकाशमथाब्रुवन्।
(4) अद्य प्रभृति राम त्वं षड्रात्रं रक्ष तत्परः।
दीक्षां गतो ह्येष मुनिर्मौनं सकल्पयिष्यति।
(5ab) तेषामेतद्वचः श्रुत्वा मुनीनां भावितात्मनाम्।
उद्यम्य कार्मुकं तस्थौ रामस्तत्र सलक्ष्मणः।
(5cd) अनिद्र एव षड्रात्रं संरक्षन्स मुनेः क्रतुम्।
शत्रुसागमनाकाङ्क्षी निश्चलः स्थाणुवत्स्थितः।
(7ab) कालेऽथाभ्यागते तस्मिन्षष्ठेऽहनि महामनाः।
स्थापयांचक्रिरे वेदीं मुनयः संशितव्रताः।
मन्त्रान्यथाश्च विधिवत्तस्य यज्ञः समपद्यत।
(8cd) प्रजज्वाल च सा वेदी सोपाध्याया समाहिता।
(9cd) अथाकाशे समभवच्छब्दस्सैव महास्वनः।
(10) नीलाम्बुदस्य गगने प्रावृषीवाभिगर्जतः।
तथा मायां प्रकुर्वाणौ राक्षसावभ्यधावताम्।
(11cd) मारीचश्च सुबाहुश्च तयोश्चानुचरास्तथा।
आगता मेघवत्तत्र सर्वे च यातुधानाः।
(12) स तावापततो दृष्ट्वा रुधिरौघप्रवर्षिणः।
उवाच लक्ष्मणं वाक्यं रामो राजीवलोचनः।
पश्य लक्ष्मण मारीचं महाशनिसमस्वनम्।
सपदानुगमायान्तं सुबाहुं च निशाचरम्।
एतावद्य मया पश्य नीलाञ्जनचयोपमौ।
(13cd) अस्मिन्क्षणे समाधूतावनिलेनाम्बुदाविव।
(14) मानवास्त्रं ततो रामः प्रगृह्यास्त्रविशारदः।
मारीचोरसि चिक्षेप नातिकोपसमन्वितः।
(15) स तेन परमास्त्रेण मानवेन समाहतः।
संपूर्णं योजनशतं क्षिप्तो वेगानिलेरितः।
स तेन शरवेगेन नीतः सागरमूर्धनि।
पपाताचलसंकाशो मीवेपथुसमन्वितः।
(16) विचेतनं घूर्णमानं मानवास्त्रबलेरितम्।
मारीचं पतितं दृष्ट्वा रामो लक्ष्मणमब्रवीत्।
(17) पश्य लक्ष्मण मारीचं मानवास्त्रसमाहतम्।
मोहयित्वानयद्दूरं न च प्राणैर्वियोजितः।
(18) इमानप्यन्यान्हनिष्यामि सुबाहुप्रमुखानिह।
यज्ञघ्नान्दारुणान्घोरान्रुधिरामिषभोजनान्।
(19) प्रगृह्यास्त्रमथो दिव्यमाग्नेयं रघुनन्दनः।
सुबाहूरसि चिक्षेप स विद्धो न्यपतद्भुवि।
(20) अन्यानपि च वायव्यमस्त्रमादाय राघवः।
निजघान स रक्षांसि मुनीनां हर्षयन्मुदम्।
(21ab) एवं हत्वा स रक्षांसि तत्र रामो महायशाः।
(21cd) समेत्य मुनिभिः सर्वैर्विश्वामित्रादिभिस्तदा।
पूजितोऽभिष्टुतश्चैव जयेन च सभाजितः।
विस्मिताश्चाभवन्सर्वे मुनयो रामकर्मणा।
तस्मिन्यज्ञे समाप्तेऽथ विश्वामित्रो महायशाः।
दृष्ट्वाभयं कृतक्षेमं काकुत्स्थमिदमब्रवीत्।
(23) कृतार्थोऽस्मि महाबाहो कृतं गुरुवचस्त्वया।
सिद्धाश्रमपदं चेदं भूयः सिद्धतरं कृतम्।

[(l. 1) V3 तु B1 (marg also) [अ]थ, B4 [अ]पि (for च) B3.4 कालदेशज्ञो (by transp) (for देशकालज्ञो) D11 तत्र प्रभाते विमले (for the prior half) B1 om for सत्यपराक्रम —(l. 2) V1 कालयुक्तम्, B4 काल° (for कालयुक्तम्) —(l. 3) V4 निशाचरौ (for °चरौ) —(l. 4) V3 ते (for तौ) Ñ1 B2 प्रतिषेद्धव्यौ (for प्रतिषेद्धव्यौ) —(l. 5) Ñ1 B1 D10 तद्, D11 [इ]व (for [ए]तद्) Ñ1 V1.4 B1–3 (B3 marg) तथा (for तदा) —(l. 6) V2 ते तु (for प्रीताः) Ñ2 V2 B3.4 D11 महात्मानः, V4 राम नान्दन् (for सकाशमथ) D13 प्राग्-उत्तरमब्रुवन् (for the post half) —(l. 8) V B4 दीक्षा (for दीक्षां) V3 [ए]क (for [ए]ष) D11 दीक्षां गतो हि भगवान्मुनिरेष यथाबलः (cf 4cd in Ś1) —(l. 9) B1 D11 तद्वचन (for एतद्वच) —(l. 10) D11 उद्यम्य (for उद्यम्य) V2 दर्शने D13 कार्मुकौ (for कार्मुक) D11 तत्र (for तस्थौ) D11 राक्षसागमशङ्कितौ (for the post half) —(l. 11) V2 एव (for एव) V2 सुमरक्षन् V3 सरक्षणे, V4 रक्षन्हि B1 स राक्षन् (by transp) (for संरक्षन्स) D11 अनिद्रौ तौ तु षड्रात्र रक्षमाणौ मुनेः क्रतुं —(l. 12) V1 रक्षसां (for राक्षसां) D11 [आ]काङ्क्षौ (for [आ]काङ्क्षी) V1 स्थिरः (for स्थितः) D11 स्थाणुवत्समुपस्थितौ (for the post half) —(l. 13) Ñ1 V1.2.3.4 च, Ñ2 तु V3 हि D13 न (for च) D11 अथ काले गते (for कालेऽथाभ्यागते) D11 [उ]पचक्रिरे (for महामनाः) —(l. 14) V4 तात्मना, D11 मायया (for स्थापया) Ñ2 लक्षित (for संशित) —D13 om l. 15.18 D11 transp l. 15 and l. 16 —(l. 15) V1 मन्त्रास्त्रवादैः° V2 मन्त्रोत्थाश्च° V4 मन्त्रावाहनमुक्तोपि B1 मन्त्रानुवाच°, D11 मन्त्रश्च यथान्याय (for the prior half) V4 यु (for स) V2 प्रतिपद्यत B1 °वर्तत, B4 समपद्य च (for समपद्यत) —(l. 16) D11 ततो ** (for च सा वेदी) Ñ1 V1.2.4 B1.3 (before corr as above) सोपाध्याय

(V1 °या, V4 °य) (for स्रोताख्याता) V1 समाहिता, B2 समन्विता, D11 राहंविता (for समन्दिता) —(l 17) Ñ2 V1 महास्वनि (for महास्वन) D11 आकाशे च महाशब्द प्रादुरासीद्भयंकर (cf 9^{*d}) —(l 18) B1 3 गमने (for गगने) V1 प्रावृषीवाभि गर्जित, V2 B1–2 (B1 3 after corr as above) °गर्जित, V2 प्रावृषीव महास्वन, V4 प्रावृषी वाभिगर्जिता (for the post half) D11 आकाश गगन मेघा यथा प्रावृषि घामकन् (cf 10^{*e}) —(l 19) D13 तसे (for तथा) V1 मुहुर्मुहुः (for मेदुर्वाणी) D11 राक्षसा * * भावना (for the post half) —(l 20) V3 4 वेषां (for तयोश्च) Ñ1 V2.4 D12 मनु°, V1 °नस्य (for चानुचराम्) D11 तयोरनुचरा * * (for the post half) —After l 20 D11 ins the line of 11^{*d} as in D1 with v l रुधिरौघम् —All the above MSS (except B2) om l 21 —(l 22) B4 [आ]स्तनौ (sic) (for [आ]सनौ) V1 स तालास्यनी दृष्ट्वा (for the prior half) V1 रुधिरौघमवर्षिणौ D11 रामो राजीवलोचन (for the post half) —(l 23) Ñ2 B2 (marg also as in text) D10 रामौ (for यान्तौ) Ñ2 D10 धीर, B3 वीर (for रामौ) D11 महत्पश्चित राघव (for the post half) —(l 24) Ñ महास्वनि°, B2 महाभिमस्कारत D11 राक्षसानमरं सदा(शठ) (for the post half) —(l 25) V2 स्व, B1 त (for स) —(l 26) V1 D13 पश्य पश्य महाबाहो, D11 पश्य वधु मया मत्य (sic) (for the prior half) Ñ2 [अ]श्रत (for [अ]श्रव) —(l 27) Ñ1 दृष्ट्वा, V2 रण (for हृष्टे) B1 अनिलेन (for अनिलेन) D11 मानवास्त्रसमाधूतावनिलेन यथा घनो —(l 28) D13 पवन (for मानव) B1 विशारद (for विशारद) D11 स राम पवनोदस्त्र मानवास्त्र सुदुर्जय —For l 29 D11 reads the line of 14^{*d} —B1 om (hapl) l 30-33 —(l 30) D13 पावकेन (for मानवेन) V2 3 समाहित, V4 समाधून, B4 समाहन (for समाहत) —(l 31) B4 सपूर्णं (for सपूर्णं) V2 द्विमौ वेगाक्षेपेन (submetric) D10 11 द्विस सागरस्तुते (for the post half) —D11 om l 32 —(l 33) Ñ2 क्षेपेषु, V2 [अ]तिरेषु, V2 वीरे बप, V4 (with hiatus) अनिरेग (for मौवेषु) —(l 34) B1 विचरन (for विचरतौ) D13 विपूर्णं (for पूर्णमान) D13 पवन (for मानव) V3 नवेपित (for -बोधितम्) D11 विचेतनं निपूर्णेन शिरे च पराहिन (sic) —(l 35) Ñ2 B1 (marg also as above) D16 व्यथित (for पतित) —(l 36) D13 पवन (for मानव) Ñ1 V2 D13 मा(V2 दा)नव पर्यसंदिन, V3 B1 मानवेन समाहि(B1 °ह)तं, V4 लघुना समाहितु B4 मानवेन यथा हत (for the post half) V1 मारीचं नाम राघव उदवेगमवाहन —(l 37) V1 व्यथोजय, V1 B1 वियोजय(B1 °ये)द, B2 व्यमोचयत् (for व्यथोजयत्) —(l 38) V2 च (for तु) D12 इमास्तु निहनिष्यामि (for the prior half) V4 तथा B1 कृपा D10 तु वा —(l 39) V3 एतान् (for घोरान्) B4 om D11 पापिष्ठ (sic) रुधिराशनात् (for the post half) —(l 40) D10 गृधाश्रमधोरिव्ययाराक्ष रघुनंदन —(l 41) B1 सुबाहोरसि D13 विद्धा सुबाहुरुरसि पापायामस भूतले —(l 42) V1 B2 अन्यानि (for अन्यान्) D11 अन्यानन्यकर * * * * मायेय रघुनंदन —For ins see below —(l 43) D13 om (hapl) from the post half of l 43 up to the prior half of l 44 D11 सुर (for सुदम्) —After l 43 D11 ins the line of 20^{*d} as in Ś1 —(l 44) Ñ2 B2 D10 °वत, V3 °मना (for महायशा) —M1 ins l 45–47, after 21 —(l 45) B1 D11 सर्वे (for सर्वं) V1 om V1 B1 2 तथा (for तदा) —(l 46) V2 विभवेन V3 मनेन च (for भयेन च) D13 समाहुत, D13 समन्वित (for समानित) B2 जयशब्दन आदिन (for the post half) —(l 47) D12 सुश्रीताश् (for विस्मिताश्) Ñ1 विस्मिता महर्षयें (submetric) (for the prior half) D12 तेन (for राम) —(l 48) B4 D11 तु (for स्व) D13 महात्मा (for °यशा) —(l 49) D11 13 [आ]श्रम (for [आ]श्रम) Ñ1 B2 कृत (for कृत) —(l 50) V3 D13 कृतार्थोऽसि D11 कृतार्थासि (for कृतार्थोऽसि) D10 तथा (for स्वया) D11 -नैस्तथा (sic) (for -वचास्त्वया) —(l 51) B1 [आ]श्रम (for [आ]श्रम) D12 कृतेन महाबल (for the post half) D13 सिद्धाश्रमनिरामानां कृत गुरुवचस्तथा —After 742* D11 13 ins 741*]

—After l 42 D11 ins

743* सुबाहुरसि * * * * श्रमादाय राघव ।

Colophon —*kanda name* Ś1 Ñ2 D1 10 om V B D11 बाल°, D1 अयोध्या° —After kanda name, V1 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 D1 12 राक्षसवधो, Ñ V1 3 4 B D10 विश्वामित्रयज्ञो (V3 °ज्ञ), V2 विश्वामित्रयज्ञरक्षणे सुबाहुवधो, D3 विश्वामित्रयज्ञे राक्षसवधो, D2 विश्वामित्रयज्ञ समाप्ति, D13 यज्ञसमाप्ति, D11 विश्वामित्रयज्ञ सुबाहुमभृति राक्षसनिग्रहो —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D1 11.12 om Ñ1 B2 3 D1 10 33 V2 35 V3 32 D1 D1 8 11 S 30 D13 23 D2 24 D13 —कांडे सिद्धनाम (dash indicates lacuna) —After colophon T2 concludes with श्रीरामाय नमः, G1 2 M3 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः

३०

G 1 31 1 B 1 31 1 L 1 29 1 अथ तां रजनीं तत्र कृतार्थौ रामलक्ष्मणौ ।
ऊषतुर्मुदितौ वीरौ प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥ १
प्रभातायां तु शर्वर्यां कृतपौर्वाह्णिकक्रियौ ।
विश्वामित्रमृषींश्चान्यान्सहिताविभजग्मतुः ॥ २
अभिवाद्य मुनिश्रेष्ठं ज्वलन्तमिव पावकम् ।
ऊचतुर्मधुरोदारं वाक्यं मधुरभाषिणौ ॥ ३
इमौ स्वो मुनिशार्दूल किंकरौ समुपस्थितौ ।
आज्ञापय यथेष्टं वै शासनं करवाव किम् ॥ ४
एवमुक्ते ततस्ताभ्यां सर्व एव महर्षयः ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य रामं वचनमब्रुवन् ॥ ५
मैथिलस्य नरश्रेष्ठ जनकस्य भविष्यति ।
यज्ञः परमधर्मिष्ठस्तत्र यास्यामहे वयम् ॥ ६
त्वं चैव नरशार्दूल सहास्माभिर्गमिष्यसि ।
अद्भुतं च धनूरत्नं तत्र त्वं द्रष्टुमर्हसि ॥ ७

30

1 a) Ś1 Ñ V B D10 13 तौ, Ck as in text (for तां) D11 वीरौ (for तत्र) —d) Ñ1 कृत*ौ, V3 D13 कृतात्मौ, Cg as in text (for कृतार्थौ) Ś1 D1-3 5 7 11 12 रघुनंदनौ (for रामलक्ष्मणौ) —c) D11 मुत्तौ (sic) (for मुदितौ) V1 B3 (m as in text also) तत्र, B4 वीर* (for वीरौ) D3 5 7 उचतुर्मधुर वाक्य —d) T1 G1 कृतार्थेन, Cg as in text (for प्रहृष्टेन) Ñ V B D10 13 मुनिभिः प्रतिपूजितौ

2 a) Dt प्रभा*या Ñ1 V3 च (for तु) B1 *र्वर्यां (for शर्वर्यां) —b) Ñ V B D10 M1 4 -पूर्वाह्णिक (for -पौर्वाह्णिक) Ś1 कृत्वा स्नानसंदिग्मौ, D1 3 7 कृतशौचा(D1 °च)व(D3 °क्र [sic])रिंदमौ, D2 5 12 कृत्वा शौचमरिंदमौ, D4 8 T3 G1 3 M2 3 शौचं कृत्वा (D4 T3 कृत्वा शौचं [by transp])महावरौ (D8 समाहितौ), D11 कृतपूर्वाह्णिकौ तदा, T3 G3 कृतपौ(G3 °पू)र्वाह्णिकक्रिया —cd) D6 मुनीश्च (for ऋषींश्च) D8 [अ]न्यत् (for [अ]न्यान्) Ñ V B D10 13 M4 राघवाद्, D2 समेतान्, G3 सद्वैतान्, Cg k as in text (for सहितान्) Ñ V B D10 13 अभ्य(D13 °भि)वं(V3 B1 °न्दं)दतौ, G3 M1 उप°, Cm t as in text (for °भिजग्मतुः) Ś1 D1-3 5 7 11 12 अभ्यवादयता गत्वा(Ś1 तत्र) विश्वामित्र महामुनिं

3 Ś1 D1 3 5 7 13 transp 3 and 4 —a) Ñ V B1 3 D10 11 13 मुनीन्सर्वांश्च B4 मुनीन्**, T3 महामान, M4 नरश्रेष्ठैः Cm k t as in text (for मुनिश्रेष्ठं) —b) Ñ1 V1 2 4 B1 2 3 D11 13 तांश्च(V3 तास्तांश्च) तावत्सरद्युती, Ñ3 B3 (marg also as in B1) D10 ताश्च तौ परमद्युती, V3 तथा तानमरद्युतीन्, M4 मुनिं ज्वलिततेजसं —For 3ab Ś1 D1-3 5 7 13 subst

744* एवं तौ हृष्टवदनौ मुनिं ज्वलनतेजसम् ।

[D3 5 7 °मनसौ (for हृष्टवदनौ) D3 5 -तेजसौ (for -तेजसम्)] —c) Ñ V B D10 11 13 मधुरोदार, Dt D1-3 5 7 8 13 परमोदार(D5 °रौ) —d) G3 मधुरभाषिण Ñ V B D10 12 13 -भाषिणौ रघुनंदनौ ॐ Cg मधुरोदारोक्तौ हेतु मधुरभाषिणा विति । ॐ

4 Ś1 D1-3 5 7 13 transp 4 and 3 —a) G3 इमौ (for इमौ) Ś1 तौ, V1 3 D3 11 14 T2 3 स्वौ, V2 4 B1 4 D6 12 14 द्वौ, B2 वौ, B3 (m as in B1 also) त्वौ, Dt D4 6 8 G1 3 4 M2 3 Cg k t स्म, D1 ते, D8 च, T3 स (sic) (for स्वो) B2 (m as in text also) नर (for मुनि) V4 मुनिशार्दूलौ —b) Ś1 Dt D1-3 5-8 11 12 14 T1 2 G1 2 4 M1-3 समुपागतौ, Cg as in text (for समुपस्थितौ) ॐ Ck उपागतौ स्म आगतावभूव । ॐ V1 ब्रूहि किं करवावहे —V1 reads 4cd in marg —c) V1 आज्ञाप*, D5 आज्ञापन (for आज्ञापय) Cg यथेष्टं (as in text) Ś1 D2 3 5 7 8 ते, Ñ V3-4 B2-4 D1 10 13 T3 M4 नौ, B1 म, D11 om (for वै) V2 स्वधर्मं तु, Dt D6 8 मुनिश्रेष्ठ (for यथेष्टं वै) —d) Ñ V B D10 13 पुन किं, D1 शास किं (sic), G1 शाधि किं (for शासनं) Ś1 व, V1 3 ते (for किम्) Ñ1 V2 4 B2 3 (m also as in Ñ2) D10 G1 करवावहे, Ñ2 B1 4 करवामहे, Dt D8 G1 3 करवाम किं, D5 करवामद (sic) Cg as in text (for d)

5 a) Ñ V1 3 4 B D10 उक्तास्, V2 उक्त्वा, Ck as in text (for उक्ते) Dt D4 6 8 9 T3 G1 3 M3 4 तयो वाक्ये (D8 T3 °क्य), T3 वचस्ताभ्यां (for ततस्ताभ्यां) Ś1 D1-3 5 7 11 12 श्रुत्वोस्तु तयोरेवं ॐ Cm t तयोरिति ताभ्यामित्यर्थे । ॐ —b) M4 एते (for एव) M3 मुनिश्वरा (for महर्षय) Ñ V B D10 13 ऋषयस्ते(Ñ3 °स्तु) तपोधना —In B3, 5cd and 6ab are repeated within brackets after 6 —c) D3 पुरस्कृत्वा —D9 reads 5d-6a in marg —d) Ś1 D1 3 5 7 11 12 M3 राघवं(M4 °वौ)वाक्यम् (for राम वचनम्) Ś1 G3 अब्रवीत् (sic) (for अब्रुवन्)

6 D9 reads 6abc in marg (cf v l 5) —a) D13 मिथिलस्य Ñ V B D10 13 रघु°, D11 नरेंद्रस्य (for नरश्रेष्ठ) —b) D13 महामन, M4 महर्द्धिमान् (for भविष्यति) —c) D13 M4 भविष्यति महायज्ञ —d) D11 T3 G3 4 M3 य(M3 m/ hs अ also)त्र Cg तस्य (for तत्र) T3 यास्येमहे (sic) (for यास्यामहे) Ś1 Ñ1 V B2 3 4 D1-3 5 7 12 यास्यामस्तत्र वै वयं, D11 धनुरत्नं महाद्भुतं —After 6 5cd and 6ab are repeated within brackets in B3

7 D11 om 7ab —ab) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10 12 13 [अ]पि, Cm as in text (for [ए]व) M3 नर*शार्दूल M4

तद्धि पूर्वं नरश्रेष्ठ दत्तं सदसि दैवतैः ।
अप्रमेयबलं घोरं मखे परमभास्वरम् ॥ ८
नास्य देवा न गन्धर्वा नासुरा न च राक्षसाः ।
कर्तुमारोपणं शक्ता न कथंचन मानुषाः ॥ ९
धनुषस्तस्य वीर्यं हि जिज्ञासन्तो महीक्षितः ।
न शेकुरारोपयितुं राजपुत्रा महाबलाः ॥ १०
तद्धनुर्नरशार्दूल मैथिलस्य महात्मनः ।
तत्र द्रक्ष्यसि काकुत्स्थ यज्ञं चाद्भुतदर्शनम् ॥ ११
तद्धि यज्ञफलं तेन मैथिलेनोत्तमं धनुः ।
याचितं नरशार्दूल सुनाभं सर्वदैवतैः ॥ १२

G 1 34 11
B 1 31 12
L 1 29 11

रत्न चानेन सह भ्राता वास्यस्यस्मामिरेव च —After 7^{cd} B1 ins

745* राजानो बहवस्तत्र गमिष्यन्ति न संशय ।

—^{cd}) Ck धनुरत्न D1 (marg also) च बधूरत्नं, D3 T3 G1 2 M3-4 Cg धनुरत्न च (M3 हि) D11 द्वितीय सहितोस्मामिस्, T1 2 D10 रत्न महाद्भुत तत्र, G2 कस्याद्भुत धनूरत्नं (for ") D6 11 14 G2 4 M1 Cm g तद् (for रत्न) D13 तद्धनुर्, G1 तैजैः (for तत्र रत्न) Ś1 Ñ V B D1(m also) 3 5 7 10 12 रत्न महाद्भुत तत्र धनुस्तद् (Ś1 V2 D5 12 °स्त्व) द्रष्टुमर्हसि

8 M4 om 8 —^{a}) D9 तत्त्र, D12 यद्धि, M3 तत्र, Cm g k as in text (for तद्धि) —^{b}) D1 (m gloss) यज्ञत्रैः (for दैवतैः) —^{c}) D3 4 12 अप्रमेय D12 च त, T2 -नर (for -बल) —^{d}) Ś1 D2 3 5 12 मिथे, B2 D11 निसे, D1 क्रयो, D7 मैथिले (hypermetric), Cg as in text (for मखे) —For 8 Ñ V B1 3 4 D10 14 subst while B2 subst l. 1 for 8^{ab} and ins along with D11 l 2 after 8

746* प्राग्दत्त किल तत्तस्य न्यासभूत महद्धनु ।
देवासुरे तदा युद्धे वृत्ते देवैं सवासवैः ।

[(1 1) V4 तस्य हि किल, D10 नृपतेस्तस्य (for किल तत्तस्य) —(1 2) V1 3 B3 4 D10 14 तथा D11 महा (for तदा)]

9 ^{a}) Ś1 D5 12 तत्तु, Ñ V B D1 7 10 13 M4 तस्य, D2 3 तत्र, D6 यस्य, D9 तस्य, D11 न तद्, Cg k t as in text (for नास्य) D1 स (for second न) —^{b}) Ś1 D1-3 5 7 11 13 पन्नगा (for राक्षसा) Ñ V B1-3 D10 M4 न (B1 स) यक्षोरगराक्षसा (V4 °पन्नगा), B4 न यक्षा न च पन्नगा —^{c}) D14 G4 भारोपणे (sic) Cg k t आरोपण (as in text) —^{d}) D4 केवल च (for कथचन) —For 9^{cd}, Ś1 D1 3 5 7 11 12 subst

747* अधिज्य कर्तुमानम्य शक्ता किमुत मानवा ।

[D1 3 7 आयम्य (for आनम्य) D2 3 7 मनुषा (for मानवा) D1 किमु त मानना नरा (for the post half)]

while Ñ V B D10 14 M4 subst

748* समारूप(D13 °रोप)यितुं शक्ता कुत एवेतरे जना ।

10 ^{a}) Ś1 D2 धनुषा, Cg as in text (for धनुषस्) Ś1 D1-3 5 7 11 13 बल, M3 यत्र (for तस्य) D1 च D14 T1 2 G2 4 M1 तु (for हि) D6 धनुरस्य वीर्ये हि, D10 13 M4 धनुष सात्ता तस्य —^{b}) Ñ V B D10 13 M4 नराधिपा (for महीक्षित) Ś1 D1.13 जिज्ञासति महीपति —^{c}) Ñ V B1-4 D10 13 M4 आ(Ñ2 V2)तोलयितुम्, D1 आलोकयितुं (for आरोपयितु) —^{d}) D4 G1-3 M1 3 राजपुत्र Ñ V B D10 11 अपि (V4 समा)पूर(B1 D11 तोल)यितु कुत, D1 (m also as in text) M4 कुत पूरयितु बलात्, D12 आप्या रोपयितु कुत

11 G2 om (hapl) 11^{b}–12^{a} Ś1 D1-3 5 7 12 transp. 11 and 12 —^{b}) D11 शकरस्य, M3 जनकस्य (for मैथिलस्य) M4 महीपते (for महात्मन) D6 सुनाभे सर्वे दे(दै)वतै (= 12^{d}) —^{c}) Ś1 D5 12 मिथेयु, Ñ V1-3 B D1 3 7 10 11 13 M4 यज्ञे, V4 यज्ञ, Cm g t as in text (for तत्र) D5 द्रक्ष्यामि (for द्रक्ष्यसि) D7 शार्दूल (inf *lin* also as in text) (for काकुत्स्थ) —^{d}) Ñ V B D1-3 7 10 13 M4 सहास्माभिरितो (V2 °रत्तो, D2 °स्ततो) गत, Dt D6 8 यज्ञ च परमाद्भुत —After 11 Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 ins

749* तथेत्युक्त्वा ततो राम प्रयातुमुपचक्रमे ।
विश्वामित्रपुरोगैस्तैर्महर्षिभिरदारथी ।

[(1 1) D1 गुरोर्वाक्यात् (for ततो राम) Ñ1 प्रस्थानम् (for प्रयातुम्) D1 (m also) प्रस्थान समरोचयत् (for the post half)]

12 G2 om 12^{abc} (cf v l 11) Ñ V B D10 11 13 M4 om 12 Ś1 D1 3 5 7 12 transp 12 and 11 —^{a}) Ś1 D1-3 5 7 12 तेषा, D4 चेति (for तेन) —^{b}) Ś1 D2 3 5 7 12 मैथिला (Ś1 °ना, D2 12 मिथिला, D3 मिथिना) धनुरुत्तम, D1 मिथिलाना धनुरुत्तम (hypermetric) (नरोत्तम also in marg, and gloss तै मैथिले यज्ञाना फल तद्धनूरत्नमेव प्राप्त) —^{d}) Ś1 D1 2 3 7 8 12 दुर्लभ, D3 * * भ (for सुनाभ) Dt G3 M2 3 (after corr *sec m* as in text) Cv दे(दै)वतै, D1-3 7 8 पार्थिवै, Cm g t as in text (for दैवतै) ❀ Cr सर्वदैवतेभ्य । Ck सर्वदेवैस्तदा दत्तस्थितिकम् । ❀ —After 12 Dt D4 6 8 9 14 T G1 M1 3 all Cs ins

750* आयागभूत नृपतेस्तस्य वेश्मनि राघव ।
अर्चित विविधैर्गन्धैर्धूपैश्चागरुगन्धिभि ।

[(1 1) D9 °भूते T3 आयगं° Cv as above (for आयागभूत) Ctp न्यासभूत नृपते (for the prior half) ❀ Cv आयागभूत धनुर्मखेषु प्राधान्येनालङ्कार धनुरायाग तद्भूतम् । ❀ —(1 2) T3 माल्यैर्, G1 पुष्पैर् (for गन्धैर्) D4 माल्यैश्चागरु-, D8 T1 °श्चागुरु-, T3 धूपैरगरु- (for धूपैश्चागरु)]

G 1 34 13
B 1 31 14
L 1 29 13

एवमुक्त्वा मुनिवरः प्रस्थानमकरोत्तदा ।
सर्षिसंघः सकाकुत्स्थ आमन्त्र्य वनदेवताः ॥ १३
स्वस्ति वोऽस्तु गमिष्यामि सिद्धः सिद्धाश्रमादहम् ।
उत्तरे जाह्नवीतीरे हिमवन्तं शिलोच्चयम् ॥ १४
प्रदक्षिणं ततः कृत्वा सिद्धाश्रममनुत्तमम् ।
उत्तरां दिशमुद्दिश्य प्रस्थातुमुपचक्रमे ॥ १५
तं व्रजन्तं मुनिवरमन्वगादनुसारिणाम् ।
शकटीशतमात्रं तु प्रयाणे ब्रह्मवादिनाम् ॥ १६
मृगपक्षिगणाश्चैव सिद्धाश्रमनिवासिनः ।
अनुजग्मुर्महात्मानं विश्वामित्रं महामुनिम् ॥ १७
ते गत्वा दूरमध्वानं लम्बमाने दिवाकरे ।
वासं चक्रुर्मुनिगणाः शोणाकूले समाहिताः ॥ १८
तेऽस्तंगते दिनकरे स्नात्वा हुतहुताशनाः ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य निषेदुरमितौजसः ॥ १९
रामोऽपि सहसौमित्रिर्मुनींस्तानभिपूज्य च ।
अग्रतो निषसादाथ विश्वामित्रस्य धीमतः ॥ २०

13 a) M3 उक्तो, Ck.t as in text (for उक्त्वा) —b) Ś1 D5.12 सम(Ś1 चम[sic])रोचयत् (for मकरोत्तदा) —cd) G1 वृषस्कथ (for सर्षिसंघ) Ś1 D5.12 महर्षिसंघ काकुत्स्थमामन्त्र्य नरदेवता —For 13, Ñ V B D1–3.7.10.11.13 M3 subst

751* विश्वामित्रोऽथ भगवानामन्त्र्य वनदेवता ।
उवाचेद ततो वाक्य पियासुर्हिमशिला प्रति ।

[(l. 1) V3 [S]पि (for ऽथ) D3 भगवन् —(l. 2) D13 विवाच (sic) (for उवाच) D1–3.7 M3 तदा (D3 तथा also) (for प्रति) D11 तदाश्रमस्य प्रति (for the post half)]

14 a) Ś1 V3 B1 D5.12 गमिष्यामि —b) Ś1 Ñ V1–3 B D1.7.10–13 सिद्धा, Ck.t as in text (for सिद्ध) Ś1 D5.12 चय, Ñ V1–3 B D10.11.13 M3 इत (for अहम्) V4 सिद्धाश्रममुपादिशा (sic) —Ś1 om 14cd D2.3.7 transp 14cd and 15cd —c) Ñ V B D1–3.7.10.11.13 M3 नीरे, D5.12 कूले, Cg as in text Ck कूले (for तीरे) —After 14 Dt D6.8 G3 M3 (sec m) ins

752* इत्युक्त्वा मुनिशार्दूल कौशिक स तपोधन ।

15 Dt D6.8 om 15ab D2.3.7 transp 15cd and 14cd —a) T3 तत प्रदक्षिणं (by transp) Ñ V B D1.10.13 M3 उपावृत्त, D11 उपासेव्य, D11 कृत कृत्वा (for तत कृत्वा) —b) Ñ V B D1.10.11.13 M3 तत सिद्धाश्रम मुनि, D3 सिद्ध सिद्धाश्रमादह —c) B4 D3 दिशिम् (sic) Ś1 Ñ V B D5.10–13 मास्थाय, D1–3.7 M3 माश्रित्य (for उद्दिश्य) —d) Ś1 V2–4 B1 D1.3.6.7.11.13 T1.2 G3 पेयानम्, B3.4 D14 प्रस्थानम्, G3 **तुम् (for प्रस्थातुम्) Ś1 D5.12 °चक्रमु, Cm उपचक्रमे (as in text)

16 a) D16 T1.2 G2.3 M1 प्रयात (for व्रजन्त) —b) D6.8.16 T1.2 G1.2.3 M1.2 Cg मन्वयाद्, Cm as in text (for मन्वगाद्) T3 भाग***वादिना —c) M3 शाक* (for शकटी) D6.8 T2 G1.2 M1–3 च (for तु) —For 16 Ś1 D5.12 subst, B1 (m) ins after 754*

753* ते प्रयाता मुनिवरा बहवो रेणुपाण्डुरा ।
शकटीशतमात्रेण विश्वामित्रपुरोगमा ।

[(l. 1) D5.12 गच्छन्तो (for बहवो) B1 रेणुपाण्डव]

—For 16 Ñ V B D1–3.7.10.11.13 M3 subst

754* युक्त महारथाना तु शतमात्र तत क्षणात् ।
ययौ मुनीना भाण्डानि समारोप्यानुयायिनाम् ।

[(l. 1) D1.11 च (for तु) V4 D13 हि तत्°, B1 तु तत्°, D1 ततोऽधिक, D2.3.7 समन्त, M3 ततोऽन्वयात् (for तत क्षणात्) D1 (in gloss) ब्राह्मणाना रथा महारथा तेषा शतमात्र किंचनाप्यधिक —(l. 2) Ñ V B D10.13 ययुर्, M3 तेषा (for ययौ) D10 [अ]न्वयायिना D3 समारोपितुयायिना (sic) (for the post half) —After this B1 (m) cont 753*]

17 a) D3 *गणाद् (for गणाश्) V3 तत्र (for चैव) —c) Ś1 D11.13 °भागं, Dt D3 °त्मानौ, D5 °शार्दूं (for महात्मानं) Ñ V B D1–3.7.10.13 M3 प्रयात(D3 °यातु)मनु(M3 °मुप)जग्मुस्त(D13 °स्ते) —d) Dt D6.8 तपोधनं (for महामुनिम्) —After 17 Dt D6.8 T1.2 G1–4 M1–3 Cg k t ins

755* निवर्तयामास तत पक्षिसंघान्मृगानपि ।

[G3 missing up to था D3 M3.8 बहून् (for मृगान्) Dt D6.8 G3 पक्षिसंघ सपक्षिण (for the post half)]

18 c) M3 (after corr sec m as in text) चक्रे (for चक्रुर्) D6 उषुस्ता रजनीं तत्र —d) Ñ V B D10.13 M3 शोणनीरम्, D1.2.4–7.9.11.13.14 G1 शोणकूले (D1 °मूले), D3 शोणस* (sic) (for शोणाकूले) Cg शोण पुंनद स एव शोणेत्यपि व्यपदिश्यते t, Ck.t also gloss similarly Ñ1 V2 D5.13 T3 °गता, Ñ2 B1.3.4 D10 M3 उपाश्रिता, V1.3 B2.3 (m also) उपागता, V4 समव*ता (for समाहिता)

19 a) Ñ V B D1–3.7.10.11.13 M3 गते त्व (D1–3.7.11 च) स्त (for तेऽस्तंगते) —b) Ś1 D5.11.12 ततो, Ñ V2.3 B1.2.4 D1.7.10 स्नाता, D2 सर्वे, D3 illeg D13 प्रातर् (for स्नात्वा) Ś1 D5.11.12 [S]विहुताशना, V2 हुतहुताशना, V4 चैव हुताशना, D2 स्नाता हुताशना, D10 *हुताशना Cg as in text (for b) —d) D16 न्यषेदुर् (for निषेदुर्) Ś1 D5.11.12 पद्मोत्रजे, V1 B2.4 M3 °से, G1 मतितेजस (for मितौजस)

20 B1 om 20–22b D13 om 20ab —a) D1 हि (for अपि) V4 राम सौमित्रिणा सार्धम् —b) D16 मन्यपूज्य

अथ रामो महातेजा विश्वामित्रं महामुनिम् ।
पप्रच्छ मुनिशार्दूलं कौतूहलसमन्वितः ॥ २१
भगवन्को न्वयं देशः समृद्धवनशोभितः ।
श्रोतुमिच्छामि भद्रं ते वक्तुमर्हसि तत्त्वतः ॥ २२
चोदितो रामवाक्येन कथयामास सुव्रतः ।
तस्य देशस्य निखिलमृषिमध्ये महातपाः ॥ २३

G. 1. 34. 23
B 1. 31. 24
L. 1. 29. 22

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रिंशः सर्गः ॥ ३० ॥

(sic), M3 अभिवाद्य; Cg as in text (for अभिपूज्य). Ś1 D5 13 ऋषींस्तान्समपूजयत्; Ñ V B2–4 D1–3 7 10 11 M4 अभिवाद्य तपोधनान् (B4 °ने).—c) Ñ V B2–4 D10 13 निषसाद (Ñ1 °ष*) भितस्तस्य; D3 असतो निपया** (sic).

21 B1 om. 21 (cf. v. l. 20).—a) G3 राजा (for रामो) Ñ V B2–4 D1 3 7.10 M4 [अ]ञ्जलिं कृत्वा; D2 बलिं कृत्वा; D12 [अं]जलिं बद्धा (for महातेजा).—b) Ś1 Ñ V B2–4 D1–3 5 7 10–13 M4 ऋषिं तदा (D1–3 7 11 °तः); Dt D6 8 तपोधनं, D13 मुनिं तदा (for महामुनिम्).—c) Ñ V1 2 4 B2–4 D4 10 13 T3 M3 नरशार्दूलः (for मुनिशार्दूलं).—d) V3 Dt D8 M3 -समन्वितं.

22 V3 (hapl.) B1 om. 22ab (for B1 cf. v. l. 20).—a) B4 M3 भगवान्, Ck किं नु (for को नु). Cg.k t अयं देशः (as in text) Ñ V1 2 4 B2–4 D1–4 7 10 11 M4 कस्य देशोयं; D6 को ह्ययं° (for को न्वयं देशः).—b) M2 महद्ध- (for समृद्ध-). G2 M1 -शोभन. (for -शोभितः). Ñ V1 2 4 B2–4 D1 2 6 7 10–13 M4 समृद्धवनसेवित..—c) Ñ V B2–4 D1–4 7 10 M4 तत्त्वेन; B1 यत्नेन (for भद्र ते).—d) Ś1 D5 11 12 (म)शेषतः; D13 शेषतः (for तत्त्वतः) Ñ V B D1–3 7 10 M4 त्वत्त एव (V B1 M4 °त्तं) म(Ñ1 *)हामुने (D1–3.7 °मुने).

23 G3 om. (hapl.) 23cd.—a) Dt D5 6 8 12 मोदितो; Cm g as in text (for चोदितो).—b) Ś1 विस्तराद्; D5 12 विस्तरं, T3 सुव्रतं; G1 तत्त्वतः (for सुव्रतः).—c) Ś1 D5 7 12 तं देशमखिलं सर्वम्.—d) Ś1 D5 12 तपोधनः; G3 M1 समाहित° (for महातप(:)).—For 23, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst.:

756* चोदितो रामवाक्येन तस्य देशस्य विस्तरम् ।
विश्वामित्रो महातेजा व्याहर्तुमुपचक्रमे ।

[(l. 1) V3 देशितो, B1 चोदितो (sic), D1–3 7.13 नोदितो (for चोदितो). V4 निस्तर (for विस्तरम्).—(l. 2) V3 व्याख्यातुम् (for व्याहर्तुम्).]

—After 23, D3 ins. 757*.

Colophon Ś1 D5 11 13 om. (cont. the sarga).—*Kāṇḍa name* Ñ3 D4 10 om. V B आदि°, D13 अयोध्या°.—After Kāṇḍa name, V1 3 B1 ins. बालचरिते.—*Sarga name* Ñ1 V B शोणतीरनिवासः; D1–3 7 सिद्धाश्रमोपावर्तनं, D8 सिद्धाश्रमनिवासो.—*Sarga no.* (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D3 om. Ñ2 B2 3 D8 10 34, V2 36, V3 33, Dt D4 6 8 14 S 31; D1 7 24; D2 25. D13 * * काडे * * तीरे * * * नाम सर्गः.—After colophon, T1 G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नमः; G3 with श्रीमते रामानुजाय नमः.

G 1 35 1
B 1 32 1
L 1 30 1

३१

ब्रह्मयोनिर्महानासीत्कुशो नाम महातपाः ।
वैदर्भ्यां जनयामास चतुरः सदृशान्सुतान् ।
कुशाम्बं कुशनाभं च आधूर्तरजसं वसुम् ॥ १
दीप्तियुक्तान्महोत्साहान्क्षत्रधर्मचिकीर्षया ।
तानुवाच कुशः पुत्रान्धर्मिष्ठान्सत्यवादिनः ।
क्रियतां पालनं पुत्रा धर्मं प्राप्स्यथ पुष्कलम् ॥ २
कुशस्य वचनं श्रुत्वा चत्वारो लोकसंमताः ।
निवेशं चक्रिरे सर्वे पुराणां नृवरास्तदा ॥ ३
कुशाम्बस्तु महातेजाः कौशाम्बीमकरोत्पुरीम् ।
कुशनाभस्तु धर्मात्मा पुरं चक्रे महोदयम् ॥ ४
आधूर्तरजसो राम धर्मारण्यं महीपतिः ।
चक्रे पुरवरं राजा वसुश्चक्रे गिरिव्रजम् ॥ ५

31

Ś1 D5 11 13 continue the previous Sarga —Before 1, Ś1 D1–3 5 7 9 (after 1 30 23) 11–13 ins.

757* शृणु राम कथा दिव्या देशस्य च समुद्भवम् ।

[D5 om च (submetric) D1 3 5 7 9 समुद्भवं]

1 a) Ś1 D4 6.13 T2 °यशा , Ñ V B D1–3.7 10.11 जना (V3 4 B3 D10 नरा)धिप (for महातपा) M4 कुश इत्यभि विश्रुत —After 1ab, Dt D4 6 8 14 S ins

758* अक्लिष्टव्रतधर्मज्ञ सज्जनप्रतिपूजक ।
स महात्मा कुलीनाया युक्तायां सुगुणोल्वणात् ।

[(L 1) M3 (after corr sec m as above) -पुन (for प्रत) M4 (inf lin pr m) -मन (for प्रति) —(L 2) Dt D6 8 सुमहाबलान् , T1 स गुणोल्वणा , G1 रघुनंदन , G4 स गुणोल्बणान् , M4 च गुणोल्वण D6 सुयुक्तायां गुणोत्करान् (for the post half)]

—b) Ś1 D5 11 स किल , Ñ V B D1–3 7 10 11 13 स सुतान् (D1–3 7 पुत्रान्), D4 G3 M3 वैदेह्या (for वैदर्भ्यां) Ś1 D5.11 [स]जनयत्पुत्रांस्त्र , D5 °साम (by metathesis) (for जनयामास) —c) G3 M3 (after corr inf lin sec m as in text) सदृश (for सदृशान्) D4 T2 सदृशांश्चतुर (by transp) D14 सुतान् (for सुतान्) Ś1 D5 13 पुरुषर्षभ ; Ñ V B D1–3.7 10 11 13 रूपात (V3 4 °ति , D1 [स]न्याति) विक्रमान् (D1–3 7 °पौरुषान्) (for सदृशान्सुतान्) —Note hiatus between c and f (in all MSS except in V1) —e) V3 कुशास्वं , V4 कौशास्वं , B4 कुशाभं (for कुशाम्बं) Ś1 D5 13 T3 कुशनाभं कुशाबं (Ś1 °भं) (by transp) —f) Ś1 Ñ1 V3 4 B1 3 4 D1–3.4.7 9 10 11 13 अमूर्ते (Ś1 D5 °सुमु)र (Ñ1 V4 B1 3.4 D13 व)यसं , Ñ1 V1 2 B1 D5.13 अ (V3 to avoid hiatus [अ]submetric) मूर्त (Ñ1 [elsewhere as in V1] °रस [sic])जसं , Dt D4 (after corr as in text) 6.14 T1 M1 3.4 Cm 1 अ (M1.3 आ)धू (D14 °धू , T3 M3 °पू)तरज (M4 °य)स V1 (m also as in text)वसुं D5 वसुं , D10 गयं (for वसुम्)

2 a) Ś1 D1–3.4.7 12.13 महोत्साहान् (D1 °हं , D13 °कान् [sic]) Ñ V1 2.4 B1–3 D10 13 महात्मा (Ñ2 V3 B3 °त्म)नो V3 महातेजो B3 (m. also) 4 महामुनीन् (for दीप्तियुक्तान्) Ś1 Ñ V B D1–3 4 7 10–13 दीप्तिमत (Ñ1 V2 B3 D3 5 7 10 °मत , D1 °मंत), M3 महाभागान् (for महोत्साहान्) —b) Ñ V1–3 B D10 M4 -परायणान् (Ñ1 V3 4 B1 D10 °णा), V2 विशारदान् (for चिकीर्षया) Ś1 D1–3 5 7 9 11–13 °र्ममनुव्रतान् —c) D13 कुशान् (sic) (for कुश) —d) Ś1 D13 धार्मिष्ठ , Ñ V B D10 13 M4 विनीतान् ; D11 T3 धार्मिकान् , M3 धर्मज्ञान् (for धर्मिष्ठान्) Ś1 D5 9 13 श्रुतपारग (D9 °गान्), Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M1 श्रुत (Ñ1 B3 D13 °ति , D1 शास्त्र , D2.3 7 वेद)पारगान् , G1 महा° (for सत्यवादिन) —e) Ñ V B D1–3.7 10.13 M4 प्रजानां (for क्रियतां) —f) D14 T1 3 G3 M3 धर्म्यं (for धर्मं) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 क्षिप (V3 5 B1 M4 °प्र)तं (D11 प्रवासा) मिति राघव (D1 नोदिता)

3 D7 13 om (hapl ?) 3 V1 reads 3 in marg —a) Ñ V B D1–4 10 11 T3 G3 M3.4 पितुस्ते (V2 D13 °स्तद्), D3 Cg वचस्तु (for कुशस्य) Ś1 D5 13 वचोऽतस्य वच श्रुत्वा —b) D13 चत्वारस् (by metathesis) (for चत्वारो) Ś1 D5 13 तेऽमितौजस , Dt D4 6 °सत्तमा (for लोकसंमता) Ñ V B D1–3 10 11 M4 लोकपालोपमा सुता (B3 m also शुभा) —c) G1.4 निवेशान् , Cm g t निवेशं (as in text) —d) D13 पुराणि (sic) (for पुराणां) T3 G2.3 M1–3 तथा (for तदा) Ś1 D5 11 13 °कुशासुत , G1 चतुरश्च पृथक् पृथक्

4 a) Ś1 कुशाभस्तु , Cg कुशावस् (as in text) —b) Ś1 कौशाम्बीम् , D11 कौशाम्बीम् —For 3c–4b, Ñ V B D1–3 10 M4 subst while D7 13 subst L 2 only for 4ab

759* पुराण्यावासयामासु पृथक् चत्वारि राघव ।
तेषां कुशाम्ब कौशाम्बीं पुरीमावसदच्युतम् ।

[(L 1) V1 पुरा (with hiatus) (for पुराणि) D3 पृथक् V1.3 B1 3 (m as above) D1–3 M4 कृत्वा तु (V1 B3 कि , B1 °प) (for चत्वारि) —(L 2) V3 कुशास्व , V4 कुशांबु (for कुशाम्ब) Ñ1 V4 D3 कौशांबीं , V3 कौशांबी D1–3.7 M4 आवसयत्तदा D13 °ब तां (for °च्युतम्)]

—c) D13 कुशनाभस् D1.3 सु° , M4 तदा राम (for तु धर्मात्मा) —d) D3 कुर्वन् (for पुरं)

5 a) T3 अपूर्तरजसो Dt D6 8 T2 G1 4 M1 3 नाम (for राम) —b) Dt D6 8 महामति (for महीपति) —c)

मा भूत्स कालो दुर्मेधः पितरं सत्यवादिनम् ।
नावमन्यस्व धर्मेण स्वयंवरमुपास्महे ॥ १८
पिता हि प्रभुरस्माकं दैवतं परमं हि सः ।
यस्य नो दास्यति पिता स नो भर्ता भविष्यति ॥ १९
तासां तद्वचनं श्रुत्वा वायुः परमकोपनः ।
प्रविश्य सर्वगात्राणि बभञ्ज भगवान्प्रभुः ॥ २०
ताः कन्या वायुना भग्ना विविशुर्नृपतेर्गृहम् ।
दृष्ट्वा भग्नास्तदा राजा संभ्रान्त इदमब्रवीत् ॥ २१
किमिदं कथ्यतां पुत्र्यः को धर्ममवमन्यते ।
कुब्जाः केन कृताः सर्वा चेष्टन्त्यो नाभिभाषथ ॥ २२ G I 35 23 B I 32 26 L I 30 23

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

*त्वा, M2 °बल)पितु (D2 °यता), V4 शीला(lacuna for र्ष्ट)वयितु, Ck t as in text (for स्थानाख्यावयितु) Ś1 Ñ V B D1 3 5-7 12 13 G2 3 M4 त्वंद्र, D2 द्वा, D9 नैव, D11 वीक्ष, Cv m g k t as in text (for देव) —d) Ñ2 V2 4 B3 व (V4 B3 र)क्ष्यास , D3 *क्षाम (for रक्षामस) Ś1 Ñ V1 3 4 B1 3 4 D6 7 10-13 स्वकुल, V3 कुशल, B2 सुकुल, D2 स्व*ल, D9 तु कुल, G3 सु° (for तु वयो) D1 2 M4 रक्ष त्व (D1 रक्षिता, D2 रक्षसा [both sic]) स्थानमूर्जित

18 a) D2 त illeg Ñ V B D1 3 10 13 Ctp यद्वा (D3 **) यो, D7 यो वायो, D9 यशोस्मिन्, M3 4 °भा , Cg k as in text (for दुर्मेध) Ś1 D6 11 12 °स्कल्को यशोस्मिन् —cd) Dt D6 8 M3 भवमन्यस्व, Cv r m मावमन्यस्व (as in text) Ś1 D6 13 क्ष(Ś1 क्षा)यद्वाय द्य(D5 स्व)धर्मेण स्वय कन्या वर मजत् Ck as in text (for d) ❀ Cg पितर नावम यस्य धर्मेण पितृप्रदानरूपेण वर स्वयमुपास्महे प्रतीक्षामहे पिता स्वय यस्मै दास्यति त प्रतीक्षामह इत्यर्थ , Ct यत्र काले पितरमवमन्यापमानविषय कृत्वा स्वधर्मेण कामेन स्वयवरमुपास्महे था मना स्वातन्त्र्येण वय वरमङ्गीकुर्म स काल कदाचिदपि माभू दित्यन्वय । नावमन्य इति पाठस्तु काचित्कोऽपपाठ । तथा पाठे न इति छेद् । छान्दस दीर्घत्व । नोऽस्माक स कालो माभू दित्यन्वय । क्वचित्तु नोऽवमन्यस्व इति पाठ । अत एव 'मा भूत्स कालो यद्वा नो पितर सत्यवादिनम् । कामत समतिक्रम्य वरयेम स्वयवरम् ।' इत्येतदर्थविवरणश्लोको दृश्यते क्वचित् । ❀ —For 18cd Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

763* कामत समतिक्रम्य वरयेम स्वयवरम् ।

[M4 न कामात् (for कामत) V4 तमतिक्रम्य V1 वरयाम D3 स्वर वय (by metathesis) (for स्वयवरम्)]

19 D6 om 19 —a) Ś1 D6 11 12 जनिता (for पिता हि) Ñ V B D1-3 7 10 13 M4 पितास्माक प्रभवति —b) Ñ V B1 3 4 D13 म पर, D10 न पिता (for परम) Ś1 N V B D1 3 6 11-13 M4 पिता, Dt D8 14 T1 3 G2 4 M1 च°, D4 T3 °न , D7 महत् , D10 पर (for हि स) —c) Ś1 D4 9 11 13 यस्मै (for यस्य) Ñ V B D1-3, 7 10 13 M4 अस्मान्दास्यत्यसौ यस्मै (M4 °स्य) —d) V4 मे (for नो) —After 19 B3 ins

764* न पितुर्वचनादन्यं न भजिष्यामहे वयम् ।

20 a) Ś1 Dt D5 6 8 12 तु (for तद्) —b) Dt D6 8 Ct हरि , Ctp as in text (for वायु) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M3 4 कोपसमन्वित —c) D3 5 7 गात्रेषु (for गात्राणि) —d) D2 भयज (sic) (for बभञ्ज) D4 (after corr *inf lin*) मरुत् (before corr हरि), Cm as in text (for प्रभु) —For 20cd Ñ V B D1 10 11 13 subst

765* बभञ्ज कन्या मध्ये ता सप्रविश्यामतेजसा ।

[V2 मध्ये कन्यास्ता (by transp) D1 कन्यामध्य ता (marg gloss तासा कन्याना मध्य प्रविश्य) D11 मध्ये ता कन्या (by transp) V1 3 B1 स (for स) V4 -तेजस्ता (sic)]

—After 20 B (ed) ins

765a* अहविमानाक्रान्तो भग्नगात्रा भयार्दिता ।

21 b) D9 विवशा (for विविशुर्) Ś1 D6 12 नगर(Ś1 °री) पितु , N V B D1 3 7 10 11 13 M4 भवन पितु (V1 B3 [also] D11 प्रति), D2 वहन पितु , D9 न्यविशन्नृप —After 21ab Dt D4 6, 8 9 12 (after 21) 14 S (except M4) (Cg k t comm on 1 1) ins

766* प्रापतन्भुवि सभ्रान्ता सलज्जा साश्रुलोचना ।
स च ता दयिता दीना कन्या परमशोभना ।

[(l 1) Dt D6 8 प्रविश्य च तु (D6 तु) D9 °ष्टु (for प्रापतन्भुवि) D13 प्रोद्विश्य कुम्भक (for the prior half) D13 सुलज्जा Dt D4 6 8 13 T2 3 साश्रु (for साश्र) —(l 2) D13 अवदद् (for स च ता) D13 M2 तु(D13 स) पिता M3 (after corr as above) यदि ता (for दयिता) Dt D8 6 ता , D13 कन्या (for दीना) D13 तत (for कन्या) D18 T1 3 G2 4 M1 कन्या दीना (by transp) D18 -लोचना, T3 भास्वर (for शोभना)]

—c) Dt D6 8 दीनास , G1 3 भुग्नास (for भग्नास) Ñ V B D10 11 13 M4 च ता (N2 तावद् [sic], V4 सुता) राम; T2 M3 तथा° (for तदा राजा) Ś1 D1-4 6 7 12 ता स्त (D2 °श्च [sic] D3 गतास्त [hypermetric])त्र (D5 6 12 °था) तु पिता दृष्ट्वा —d) Ś1 Ñ V B D3 10 12 13 सापर्थिव , Cg k as in text (for सभ्रान्त) D1-4, 7 11 M4 पिता(D5 °* D4 हृद, D11 राजा)वचनमब्रवीत्

22 a) D13 कथिता (sic) (for कथ्यता) D3 पुत्र, T3 पुत्रो (both sic) M4 सर्वा (for पुत्र्य) —D4, 7 om.

G 1 35 13 B 1 32 14 L 1 30 13 अथ ताश्चारुसर्वाङ्ग्यो रूपेणाप्रतिमा भुवि ।
उद्यानभूमिमागम्य तारा इव घनान्तरे ॥ १२
ताः सर्वगुणसंपन्ना रूपयौवनसंयुताः ।
दृष्ट्वा सर्वात्मको वायुरिदं वचनमब्रवीत् ॥ १३
अहं वः कामये सर्वा भार्या मम भविष्यथ ।
मानुषस्त्यज्यतां भावो दीर्घमायुरवाप्स्यथ ॥ १४

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वायोरक्लिष्टकर्मणः ।
अपहास्य ततो वाक्यं कन्याशतमथाब्रवीत् ॥ १५
अन्तश्चरसि भूतानां सर्वेषां त्वं सुरोत्तम ।
प्रभावज्ञाश्च ते सर्वाः किमस्मानवमन्यसे ॥ १६
कुशनाभसुताः सर्वाः समर्थास्त्वां सुरोत्तम ।
स्थानाच्च्यावयितुं देवं रक्षामस्तु तपो वयम् ॥ १७

च) M5 गायस्तश्चात्र नृत्यतो —^{d}) Dt D6 8 तु (for च) D10 राघ*; D14 T1 3 G3 4 (M1 3 सर्वेश (for राघव) Ś1 D5 13 नृत्यतश्च यथासुख —^{c}) Ś1 D5 11 12 आह्लादं, all C5 as in text (for आमोद) D1-3 7 M4 मोदन्यो लल (D3 वल also) मानाश्च —^{d}) G3 सर्वा (for वरा) Ś1 Ñ V B D5 10-13 वन (Ñ1 V3 4 B1 3 वर, B4 गाध, D13 यनैट्)माल्यै (V3 मन्यै [sic])रल (D14 °तु)कृता

12 Ś1 D5 13 om 12 D5 repeats 12^{ab} consecutively —^{a}) B4 °वाश्च (sic), D11 अ* *, Cv as in text (for अथ ताश्च) Ñ V B D10 11 13 -सर्वांगी (for -सर्वाङ्ग्यो) —^{b}) B3 (sup lin also) सुव, M4 तदा (for भुवि) D3 (second time) 3 7 वनमाल्यैरलंकृता (= 11^{d} in Ś1) —Ñ V B D1-3.7 (D3 1 hapl) 10.11 13 M4 om 12^{c}-13^{b}, D3 om 12^{cd} —^{c}) = 10^{c} T3 -वन°, G3 M1 -मध्ये शोभंते, Cm k as in text (for भूमिमागम्य) —^{d}) T2 transp इव and घन

13 Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M5 om 13^{ab} (cf v l 12) —^{ab}) Dt D3 11 T1 M5 सर्वा, Cg as in text (for सर्व) M2 -संपदा (for संयुता) Ś1 D5 13 ताश्च ता रूपसंपन्ना यौवनेनाप्यलंकृता —^{c}) Ś1 Ñ1 V3 4 D1 3 4 7 9 12 13 सर्वेभ्यो, Ñ3 V1 B3 4 D10 सर्वगतो, V2 B1 3 D11 तु सर्वगो (V3 °श्रो), Cg सर्वात्मको (as in text) V4 lacuna (for वायु)

14 ^{a}) Ś1 D1-3 6 7 13 भवती (D1 °ती [sic]) D4 (after corr m as in text) °य, Cg as in text (for अहं व) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 10-13 M4 °मे भवता (Ś1 D5 13 °ते, Ñ V1 3 4 B D10 11 13 भवत मे [by transp] D3 मे *द *1)बला (Ś1 D5 13 °ति वै) —^{c}) Ś1 मानुषे, D3 Ck मानुष्यस, D11 मध्येष, Cg t as in text (for मानुषस्) D1 4 M4 त्यज्यतो (sic) D11 त्रियता, Ch as in text (for त्यज्यता) Ś1 D5 13 स्नेहो (for भावो) Ñ V B D6 10 13 M4 त्यक्त्वा मानुष्यकं भावम्, Cg t as in text (for ^{c}) —^{d}) Ñ V B D5 10 13 M4 ममरत्वम् (for दीर्घमायुर्) Ś1 D1 3 4 7 12 13 मवाप्स्यता, D11 मवाप्स्य* (for मवाप्स्यथ) Cg as in text (for ^{d}) —After 14 Dt D4.6.8.9.11 (marg sec m) S (D6 G1 1 2 only) Cg t ins.

702* यत्र हि यौवनं नित्यं मानुषेषु विशेषत ।
अक्षयं यौवनं प्राप्ता अमर्यश्च भविष्यथ ।

[No comm in Cr m h —(l 2) D11 T2 3 G3 M1 यक्ष्य D14 om यौवन G1 प्राप्य (for प्राप्ता) D4 9 T2 G1 3 M2-4 (M3 after corr sup lin sec m as above) अमराश् (for अमर्यश्)]

15 ^{a}) Dt वनच (by metathesis) (for वचनं) —^{b}) Ś1 D1-3 6 7 13 वक्लि°, Ñ V B D10 13 परममना (Ñ1 V2 3 °हा) D8 (after corr pr m as in text) अश्लिष्ट°, M4 ता परमात्मना, Cg as in text (for अक्लिष्टकर्मण) —^{c}) Ś1 D1 3 6 7 13 अव (D5 °प)हस्य, Ñ V B D10 13 M4 मुक्त्वा (Ñ1 B4 त्यक्त्वा, B3 मुक्ता) हास, D3 सो°, D11 विहस्य(submetric), Cg k t as in text (for अपहास्य) M4 कालं, Cg as in text (for ततो) Ñ V B D10 13 M4 सर्वा, D11 वायु (also as in text) Ch as in text (for वाक्यं) —^{d}) Ś1 D1-3 6 7 9 13 उवाच तं (for अथाब्रवीत्) Ñ V1-3 B D10 13 M4 वायु (V3 वाह्ये [sic] M4 ततो) वचनमब्रुवन्, V4 इद वचनमब्रवीत्, D11 कन्यास्ताश्चाब्रुवन्वच

16 ^{ab}) T3 M4 चरति, Cg t as in text (for चरसि) B3 (m also) भूतामा (for भूताना) V1 D1-3 7 सर्वेषा (V3 marg) भूताना (by transp) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 किल (M4 इह) मारुत Dt D6 8 सुरसत्तम, G1 3 च सु° (for त्वं सुरोत्तम) —G3 om (hapl.) 16^{c}-17^{b} —^{c}) V4 भावज्ञास्ता (for प्रभावज्ञाश्च) Ñ V1 3 4 B3 3 D4.6.9 11 T3 M1-3 स्त्र, V3 B4 स्र (sic) (for च) D11 सर्वा (for सर्वाः) Ś1 D5 13 प्रभाव ते विजानीम, B1 D1 प्रभावं ज्ञास्यते (D5 °से) सर्वा, G1 प्रभावज्ञश्च सर्वासा —^{d}) Cg अस्मान् (as in text) B1 D3 किं त्व (B1 °त्वम [sic]) स्मान्, Dt D6 8 Ct किमर्थम् (for किमस्मान्) D8 °ते, D13 °*से (for अवमन्यसे) Ck as in text (for ^{d})

17 G3 om 17^{ab} (cf v l 16) —^{a}) V3 D11 12 साध्वी, V4 साध्य, Dt D6 8 देव, M4 साध्या (for सर्वा) —^{b}) D3 समर्था (sic) D4 सुधर्मा, D13 क्षमस्त्वं, M3 (after corr inf lin sec. m as in text) °र्थास् (for समर्थास्) D4 4 T3 G1 M1-3 स्म, D14 स्त्वं, G1 तु, M4 च (for त्वां) D1 M4 न (M4 तु) त्वं च (D3 °म) (for सुरोत्तम) Ś1 D1 3.4 7 13 समर्थास्त्वं न मारुत (D1 °त), Ñ V B D10.11 क्षमते (V3 D11 °मते [sic]) न हि मारुत (B4 °त (sic), D11 °ता), Dt D6 8 समस्ता सुरस (D6 स सुरे)त्तम —^{c}) Ñ V1-3 B D1-3.7.10 11.13 M3.4 °च्युत (D14

मा भूत्स कालो दुर्मेधः पितरं सत्यवादिनम् ।
नावमन्यस्व धर्मेण स्वयंवरमुपास्महे ॥ १८
पिता हि प्रभुरस्माकं दैवतं परमं हि सः ।
यस्य नो दास्यति पिता स नो भर्ता भविष्यति ॥ १९
तासां तद्वचनं श्रुत्वा वायुः परमकोपनः ।
प्रविश्य सर्वगात्राणि बभञ्ज भगवान्प्रभुः ॥ २०
ताः कन्या वायुना भग्ना विविशुर्नृपतेर्गृहम् ।
दृष्ट्वा भग्नास्तदा राजा संभ्रान्त इदमब्रवीत् ॥ २१
किमिदं कथ्यतां पुत्र्यः को धर्ममवमन्यते ।
कुब्जाः केन कृताः सर्वा चेष्टन्त्यो नाभिभाषथ ॥ २२ G 1 35 23 B 1 32 26 L 1 30 23

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

ग, M2 °चल)यितु (D2 °यत्रा), V4 शीला(lacuna for क्रे)दयितु, Ck t as in text (for स्थानाच्च्यावयितु) Ś1 Ñ V B D1 3 6 7 12 13 G2 3 M4 देव, D2 देवा, D8 नैव, D11 वी, Cv m g k t as in text (for देव) —^{d}) Ñ2 V3 4 B3 व (V4 B3 र)श्याम, D5 *क्षाम (for रक्षामस्) Ś1 Ñ V1 2 4 B1 2, 4 D6 7 10–13 स्वकुल, V3 कुशल, B3 सुकुल, D3 स्व*क, D9 तु कुल, G3 सु° (for तु तपो) D1 2 M4 रक्ष त्व (D1 रक्षिता, D2 रक्षता [both sic]) स्थानमूर्जित

18 ^{a}) D3 स illeg Ñ V B D1 3 10 13 Ctp यद्वा (D3 *‍*) यो, D7 यो वायो, D9 वदोस्मिन्, M3 4 °धा, Cg k as in text (for दुर्मेध) Ś1 D6 11 12 °लको वदोस्मिन् —^{cd}) Dt D6 8 M1 अवमन्यस्व, Cv r m नावमन्यस्व (as in text) Ś1 D5 12 स्व(Ś1 स्वा)वहाय ह्य(D5 स्व)धर्मेण स्वय कन्या वर व्रजत् Ck as in text (for ^{d}) ❀ Cg पितर नावमन्यस्व धर्मेण पितृप्रदानरूपेण वर स्वयमुपास्महे प्रतीक्षामहे पिता स्वय यस्मै दास्यति त प्रतीक्षामह इत्यर्थ, Ct यत्र काले पितरमवमन्यापमानविषय कृत्वा स्वधर्मेण कामेन स्वयवरमुपास्महे मा मना स्वातन्त्र्येण वय वरमङ्गीकुर्मे स काल कदाचिदपि माभूदित्यन्वय । नावमन्य इति पाठस्तु काचित्कोऽपपाठ । तथा पाठे न इति छेद । छान्दस दीर्घत्व। नोऽस्माक स कालो माभूदित्यन्वय । क्वचित्तु नोऽवमन्यस्व इति पाठ । अत एव 'मा भूत्स कालो यद्वा नो पितर सत्यवादिनम् । कामत समतिक्रम्य वरयेम स्वयवरम् ।' इत्येतदर्थविवरणश्लोको दृश्यते क्वचित् । ❀ —For 18^{cd} Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

763* कामत समतिक्रम्य वरयेम स्वयवरम् ।

[M4 न कामात् (for कामत) V4 तमतिक्रम्य V3 वरयाम D3 स्वर वय (by metathesis) (for स्वयवरम्)]

19 D8 om 19 —^{a}) Ś1 D6 11 12 जनिता (for पिता हि) Ñ V B D1–3 7 10 13 M4 पिताऽस्माक प्रभवति —^{b}) Ñ V B1 3 4 D13 स पर, D10 न पिता (for परम) Ś1 Ñ V B D1 3 5 11–13 M4 पिता, Dt D1 16 T1 2 G2 4 M1 च°, D1 T3 °न, D7 महत्, D10 पर (for हि स) —^{c}) Ś1 D6 9 11 12 यस्मै (for यस्य) Ñ V B D1–3 7 10 13 M4 अस्मान्दास्यत्यसौ यस्मै (M4 °स) —^{d}) V4 से (for नो) —After 19 B3 ins

764* न पितुर्वचनादन्य न भविष्यामहे वयम् ।

20 ^{a}) Ś1 Dt D3 4 8 12 तु (for तद्) —^{b}) Dt D6 8 Ct हरि, Ctp as in text (for वायु) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M2 4 कोपसमन्वित —^{c}) D2 3 7 -गात्रेषु (for -गात्राणि) —^{d}) D2 भयञ्ज (sic) (for बभञ्ज) D4 (after corr inf lin) मरुत् (before corr हरि), Cm as in text (for प्रभु) —For 20^{cd} Ñ V B D1 10 11 13 subst

765* बभञ्ज कन्या मध्ये ता सप्रविश्यामितौजसा ।

[V2 मध्ये कन्यस्ता (by transp) D1 कन्यामध्य ता॰ (marg gloss तासा कन्याना मध्य प्रविश्य) D11 मध्ये ता कन्या (by transp) V1 3 B1 सु (for स) V4 °वेजसा (sic)]

—After 20 B (ed) ins

765a* अरतिमात्राकृतयो भग्नगात्रा भयार्दिता ।

21 ^{b}) D9 विवशा (for विविशुर्) Ś1 D6 12 नगर(Ś1 °री) पितु, Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 भवन पितु (V1 B3 [also] D13 प्रति), D2 तद्गृह पितु, D8 -र्यविशन्गृह —After 21^{ab} Dt D4 6 8 9 12 (after 21) 14 S (except M4) (Cg k t comm on l 1) ins

766* प्राप्तन्भुवि संभ्रान्ता सलज्जा साश्रुलोचना ।
स च ता दयिता दीना कन्या परमशोभना ।

[(l 1) Dt D6 8 प्रविश्य च तु (D8 तु) D9 °वसु (for प्राप्तन्भुवि) D13 प्रोक्षिप्त सुमनसा (for the prior half) D13 सुल*क्ष Dt D4 6 8 12 T2 3 साश्रु (for साश्र) —(l 2) D13 अवदत् (for स च ता) D12 M2 तु (D13 स) पिता, M3 (after corr as above) यदि ता (for दयिता) Dt D6 8 भद्रा, D12 कन्या (for दीना) D13 ता (for कन्या) D14 T1 2 G2 4 M1 कन्या दीना (by transp) D13 -शोभना, T3 भास्वरा (for शोभना)]

—^{c}) Dt D6 8 दीनास्, G1 2 भुग्नास् (for भग्नास्) Ñ V B D10 11 13 M4 च ता (N1 तादृन् [sic], V4 सुता) राजा T2 M3 तथा° (for तदा राजा) Ś1 D1 3, 6 7 12 तद्ध स्त (D2 °स्र [sic] D8 गताहत्य [hypermetric])दा (D2 6 12 5 °था) तु पिता दृष्ट्वा —^{d}) Ś1 Ñ V B D6 10 11 13 राजर्षिर्, Cg k as in text (for संभ्रान्त) D1–4, 7 11 M4 पिता(D7 °* D4 दृष्ट्वा, D11 राजा)वचनमब्रवीत्

22 ^{a}) D13 कथिता (sic) (for कथ्यता) D9 पुत्र, T3 पुत्रो (both sic) M4 सखा (for पुत्र्य) —D3 7 om,

३२

G 1 35 24 B 1 33 1 L 1 30 23 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कुशनाभस्य धीमतः ।
शिरोभिश्चरणौ स्पृष्ट्वा कन्याशतमभाषत ॥ १
वायुः सर्वात्मको राजन्प्रधर्षयितुमिच्छति ।
अशुभं मार्गमास्थाय न धर्मं प्रत्यवेक्षते ॥ २
पितृमत्यः स्म भद्रं ते स्वच्छन्दे न वयं स्थिताः ।
पितरं नो वृणीष्व त्वं यदि नो दास्यते तव ॥ ३
तेन पापानुबन्धेन वचनं न प्रतीच्छता ।
एवं ब्रुवन्त्यः सर्वाः स्म वायुना निहता भृशम् ॥ ४

(hapl) from 22ᵇ up to the prior half of 767* —ᵈ) B4 D4 T3 भति(B4 भ्रु)वतते, Ct as in text (for भय मन्यते) M4 सुकुमारानना शुभा, Cg k as in text (for ᵈ) —ᵉ) Ś1 Ñ V B D1 3 5 8–13 M3 यूयं (for सर्वा) —ᶠ) Dt D6 8 वे° (for वेष्टन्त्यो) Dt D6 8 T3 G1 4 °ता; D4 नाभ्य°, Ct as in text (for नाभिभाषथ) Ś1 D5 8 12 विचेष्टे स्थो(Ś1 °ता, D8 °ते [both sic]) न भाषथ(Ś1 °त), Ñ V B D1 3 10 11 13 M4 सता(Ñ1 V3 D13 संत्र)वि(N2 °दि)इव दुरात्मना —After 22 Ś1 D1 3 5 7 9 13 ins.

767* शास्ध्व किमिदं पुत्र्य कुल्या वं कथमागतम् ।

[D3.7 om. the prior half (cf v.l. 22) D8 कुल्यार्थं D9 केन चागत]

while T3 G2.3 M1 ins

768* श्रोतुमिच्छाम्यहं पुत्र्यो यस्येदं कर्म गर्हितम् ।

[T1 उ पुत्रो (sic) G3 ग्रह° (for [म]ह पुत्र्यो) T3 कर्माण मत्र (for कर्म गर्हितम्)]

—D9 T2 G2.3 M1 cont while Dt D4.6.8 14 T1 3 G1 4 M2 3 all Cs ins after 22

769* एवं राजा विनि श्वस्य समाधिं संदधे ततः ।

[D4 विनिश्चित्य T3 संदधे G3 M3 विदधे (for सदधे) G1 damaged (for ततः)]

Colophon. Ś1 Ñ V B D1.10–13 om (continue the Sarga) —*Kāṇḍa name* D1.3 अयोध्या° —*Sarga name* Dt D4.6 8.14 S om. D1 3 7 9 कन्याकुब्जकरणे (D3 °ब्जाख्याने) —*Sarga no.* (figures, words or both) D4 om both. Dt D4 6.8.14 S 32 D1 7 25 D3 26, D9 35 —After colophon, T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 3.4 M3 श्रीरामाय नमः; G3 श्रीमते रामानुजाय नमः.

32

Ś1 Ñ V B D1.10–13 cont. the previous sarga.

1 ᵇ) T3 कुशनाभश्च Ś1 D5.12 तां सुताः (for धीमतः) D7 om. (hapl) from 1ᶜ up to l. 1 of 770* —ᶜᵈ) D12 शरणे T3 पार्श्वे; Cm g t as in text (for चरणौ) Ñ V B D1–3.10.13 गत्वाः D11 नत्वा (for स्पृष्ट्वा) Ñ1 द्रुपम् (for न्यातम्) G3 M3 अभ्यभाषत; Ś1 D5.12 अभिवाद्य पितुः पादौ सर्वा वचनमब्रुवन् (Ś1 D12 °ब्रवीत्).

2 ᵃ) Ś1 D5 12 सर्वत्रग (D12 °गत) सोऽस्मान् (for सर्वात्मको राजन्) —ᵇ) Cb प्रधर्षयितुम् (as in text) Cm इच्छति (as in text) Ś1 D5 12 नैच्छद्धर्षयितुं प्रभु (D12 विभु), Cg t as in text (for ᵇ) —ᵈ) Ś1 °वेक्षत, D5 12 पर्यवेक्षत (D5 °क्ष्य तां) (both sic), T3 °वेद्यते, Cm as in text (for प्रत्यवेक्षत) ⁂ Ct अशुभ - अपेक्षते स्म ⁂ —For 2 Ñ V B D1 3.7 10 11 13 M3 subst

770* वायुरस्मानुपागम्य बलवान्काममोहित ।
उत्क्रम्य धर्ममर्यादां प्रधर्षयितुमुद्यत ।
सोऽस्माभिरुक्तः सर्वाभिर्वायु कामवशं गत ।

[D7 om l 1 (cf v l 1) —(l 1) D1 °गत्य (for उपागम्य) V3 बलवद् (for बलवान्) —(l 2) V3 चके हि D3.7 न्युत्क्रम्य (for उत्क्रम्य) V2 [अ]धर्मं (for धर्म) —(l 3) B3 reads from first वां up to 3 in marg V3 गतं (for गत) D11 om from गत up to भवति in l 1 of 771*]

3 D11 om. 3 (cf v l 2 [770*]) D3 om. (hapl) 3ᵃᵇ B3 reads 3 in marg (cf v l 2) —ᵃ) Ś1 D5 12 °वत्यो, D1 °गुणा, D9 °मत्यो (sic) (for पितृमत्यः) Ś1 D5.12 वय सर्वा, Ñ V B D1 3 7 10 13 स्म भगव(Ñ1 °*)न्, M4 च भगवन् (for स्म भद्रं ते) —ᵇ) Cg k t स्वच्छन्दे न (as in text) Ś1 D5.12 न स्वातन्त्र्यमुप(Ś1 °पा)स्थिताः Ñ V B D1 3 7 10 13 M4 न स्वच्छन्दचरा वय, D9 न स्वच्छन्द मुपस्थिता —Ś1 D5 12 om (hapl) 3ᶜ–4ᵇ —ᶜ) Ñ V B D1 3 7.10.13 M4 नोऽभियाचस्व; D9 नो मद्वि° [sic] Cg k t as in text (for नो वृणीष्व त्वं) —D3 om from 3ᵈ up to the prior half of l 2 of 771* —ᵈ) Cm k दास्यते (as in text) Cg t दास्यति Ñ V B D1 3.7 10 13 M4 न्यायतो यदि मन्यसे

4 Ś1 D5.12 om 4ᵃᵇ (cf v l. 3) —ᵃ) D9 पापानु विद्धेन —ᵇ) D1 प्रतीक्षता Cm g k t as in text (for प्रतीच्छता) —ᶜ) Dt D4.14 G1.4 M2.3 Cb ब्रुवत्य, Cg t as in text (for ब्रुवन्त्य) Ś1 D5.12 इति तेन ब्रुवाणाः स्म (D5 स्मो) —ᵈ) Ś1 D5.12 वायुनोपहता Dt D6.8 °भिहताः T1 °भिमता. Cm.g k t as in text (for वायुना निहता) —For 4 Ñ V B D1–3.7 10.11.13 M4 subst.

771* न वयं स्वैरचारिण्य प्रसीद् भगवन्निति ।
इत्युक्तः कुपितो वायुः प्रविश्याङ्गानि नः प्रभो ।
बभञ्ज बलवांस्तेन सर्वा कुब्जीकृता वयम् ।

तासां तद्वचनं श्रुत्वा राजा परमधार्मिकः ।
प्रत्युवाच महातेजाः कन्याशतमनुत्तमम् ॥ ५
क्षान्तं क्षमावतां पुत्र्यः कर्तव्यं सुमहत्कृतम् ।
ऐकमत्यमुपागम्य कुलं चावेक्षितं मम ॥ ६
अलंकारो हि नारीणां क्षमा तु पुरुषस्य वा ।
दुष्करं तच्च वः क्षान्तं त्रिदशेषु विशेषतः ॥ ७
यादृशी वः क्षमा पुत्र्यः सर्वासामविशेषतः ।
क्षमा दानं क्षमा यज्ञः क्षमा सत्यं च पुत्रिकाः ॥ ८
क्षमा यशः क्षमा धर्मः क्षमायां विष्ठितं जगत् ।
विसृज्य कन्याः काकुत्स्थ राजा त्रिदशविक्रमः ॥ ९
मन्त्रज्ञो मन्त्रयामास प्रदानं सह मन्त्रिभिः ।
देशे काले प्रदानस्य सदृशे प्रतिपादनम् ॥ १०　G I 35 34 B I 33 10 L I 30 34

[D3 om up to the prior half of l 2 (cf v l 3) D11 om l 1 except हि (cf v l 2 [770*]) —(l 2) D10 reads from the post half up to 5ᵇ in marg D3 °च D12 [क्ष]स्मातन (for [क्ष]ान्ति न) V1 प्रभु, D7 प्रभो (for प्रभो) —(l 3) V1 बलत्तेन (submetric) D2 3 7 बलवान्वायु, D12 बलवास्तात (for बल्वास्तेन) B4 कुब्ज° (sic) M4 कुब्जा° (for कुब्जीकृता) D11 बहुशोपहता वय (for the post half)]

5 D10 reads 5ᵃᵇ in marg (cf v l 4) —ᵃ) Ś1 Dt D4-6 8 9 13 T3 G3 M3 तु (for तद्) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 इति तासा वच श्रुत्वा —ᵇ) Ñ V B1-3 D1 3 7 10 11 13 M4 कु(Ñ2 द)शनाभो नराधिप, B4 **नाभो जनाधिप —ᶜ) V2 इत्युवाच Ñ V B1-3 D10 11 13 M4 ततो राम, B4 स ततो राम (hypermetric) D1-3 7 तदा राम(D7 °म) (for महातेजा) —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1-3,5 7 10-13 इद वच, Cg as in text (for अनुत्तमम्)

6 ᵃ) Ś1 D8 12 भद्रे कृतमिदं, Dt D9 T2 3 M2 3 °क्षमवता, M1 °वता, all Cs as in text (for क्षान्त क्षमावता) —D9 om 6ᵈ-7ᵃ —ᵇ) Ś1 D8 12 च°, Dt सुसमाहित, Cr g l t as in text (for सुमहत्कृतम्) —ᶜ) D3 एकमत्यम्, G3 ऐकपत्यम् (for ऐकमत्यम्) Ś1 उपागत्य —ᵈ) Ś1 D8 12 वै रक्षितं, G4 चावेष्टित, Cg t as in text (for चावेक्षित) —For 6 Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

772* यत्क्षान्त्वोऽतिक्रमो वायो कृते पन्मे महत्प्रियम् ।
पुत्र्यो मे यच्च युष्माभि कुलचर्याभिरक्षिता ।

[(l 1) V2 स क्षातो, D3 यत्पतो (sic), M4 यत्क्षाम्यो (for यत्क्षान्तो) Ñ2 °क्रमे, V1 °क्रम, D3 विक्रतो (sic) D7 विक्रमो (for ऽतिक्रमो) D1 वायु (for वायो) D3 3,7 तु (for मे) V2 महाप्रिय, D10 *हत्प्रिय, M4 भवप्रिय (for महत्प्रियम्) —(l 2) D1 या च मे, D3 यच्च मे, D3 7 युष्मासिर् M4 यच्चापि (for पुत्र्यो मे) V3 यत्र, D1 पुत्रि, D2 पुत्र्य M4 पुत्रो (for यच्च) D3 3 मे पु°ष° (for युष्माभि) Ñ1 V2 4 B1 2 (marg as above) D1-3,7 M4 कुलच्छाया, V3 कुशच्छाया (for कुलचर्या) D1 [अ]वि (for [अ]भि-) D13 युष्माभिश्च रक्षित (for the post. half) D11 मद् कृत च युष्माभि कुल वै रक्षित मम]

7 D9 om 7ᵃ (cf v l 6) —ᵃ) G3 अहंकारो (sic) D12 om. हि (submetric) Ś1 D8 12 क्षमा पुत्र्य (D12 also क्षमापुत्र्य-) (for हि नारीणा) —ᵇ) Ś1 D8 9 12 स्त्रियो वा, T3 G1 °हि, M3 क्षम तु, M4 क्षान्तिता (for क्षमा तु) D9 G1 च, Ck t as in text (for वा) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 क्षमा पुत्र्यो (D1 °त्रि, D3 13 °त्रो [sic]) विशेषत —For 7ᶜ-10ᵇ, Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst a passage given at the end of 10ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 तद्वच, Dt D6 8 तेन वै, D12 T1 2 G2 M1 तच्च यत्, G1 तत्र व, G3 तस्य यत्, Cv as in text (for तच्च व) D8 त्यात (for क्षान्त) ※ Cm क्षान्त तद्दुष्करम् ।, Cg व तत्क्षान्त क्षमा दुष्कर त्रिदशेषु रूपैश्वर्यसंपन्नेषु विशेषतो दुष्करम् ।, Ct यत्तु दुष्कर यत्त्रिदश विषये क्षान्त कामवेगसहनं कृत तदतिदुष्कर । ※ —After 7, Ś1 D8 12 ins, while D9 ins after 9ᶜᵈ

773* मातोऽस्य देशकालश्च सुपात्रप्रतिपादने । (cf 10ᶜᵈ)

Then all the above MSS (var) cont 775*

8 Cf v l 7 and 10 Ś1 D8 12 om from 8-9ᵇ T2 om. (hapl) 8ᵃᵇ —ᵃ) D9 सर्वा, G1 पुत्र (sic) (for पुत्र्य) —ᵇ) D9 समता च (for सर्वासाम्) —ᶜ) Dt D4 6 T2 सत्य, G4 यज्ञ (for यज्ञ) —ᵈ) Dt D4 6 T3 यज्ञस्, D6 यज्ञाद् (for सत्यं) D9 G1 3 M2,3 तु, D14 T1 2 G2 4 M1 हि (for च) G4 पुत्रका

9 Cf v l 7 and 10 Ś1 D8 12 om 9ᵃᵇ (cf v l 8) —ᵇ) D9 M1 Cg क्षमया (for क्षमाया) D4 नि°, D9 M3 [अ]धिष्ठित, D14 T1 2 G2 4 हि स्थित, T3 विष्ठितो, Cg as in text (for विष्ठित) —After 9ᶜᵈ, D9 ins 773* —ᶜ) D9 विलर्ज्य (for विसृज्य)

10 ᵃ) T3 मन्त्रज्ञात् (for मन्त्रज्ञो) —ᵇ) Ś1 प्रदाने, Cm g t as in text (for प्रदान) —For 7ᶜ-10ᵇ Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

774* देवाना च विशेषेण क्षन्तव्यमिति मे मति ।
दुष्कर च कृतं मन्ये यद्वायो क्षान्तमीदृशम् ।
व्यभिचारकृत यस्मान्नैवोऽहं तन सुव्रता ।
प्रदानसमय चैव मन्येऽहं वोऽद्य सर्वश ।
मन्यतामिष्टत पुत्र्यश्चिन्तयिष्यामि वो हितम् ।
विसृज्य चैव ता कन्यास्तत स नृपसत्तम ।
तासा प्रदान धर्मज्ञो मन्त्रयामास मन्त्रिभि ।

[(l. 1) D1 3 7 देवेषु°, D13 पुत्रा चैव (for देवाना च) B1 (marg as above) विशेषेन (for विशेषेण) V1 सदा (for मे मति) —D1-3,7 om. l 2. —(l 2) V1 °तु, B1 D13

G 1 35 36 B 1 33 11 L 1 30 35

एतस्मिन्नेव काले तु चूली नाम महामुनिः ।
ऊर्ध्वरेताः शुभाचारो ब्राह्मं तप उपागमत् ॥ ११

तप्यन्तं तमृषिं तत्र गन्धर्वी पर्युपासते ।
सोमदा नाम भद्रं ते ऊर्मिलातनया तदा ॥ १२

सा च तं प्रणता भूत्वा शुश्रूषणपरायणा ।
उवास काले धर्मिष्ठा तस्यास्तुष्टोऽभवद्गुरुः ॥ १३

स च तां कालयोगेन प्रोवाच रघुनन्दन ।
परितुष्टोऽस्मि भद्रं ते किं करोमि तव प्रियम् ॥ १४

दुष्कृत°, B3 D10 सुकृत°, B4 सुदुष्कर (for दुष्कर च) D11 तदा यत्तत् (for मन्ये यदायो) V3 कामम्, M4 क्षान्तिम् (for क्षान्तम्). —(l 3) V1 कान्ते°, D1 शाम्यातिचाल्त, D2 शाम्यातिचरित, D3 7 शाम्या(D7 °स्य)विचरित (all sic) (for व्यभिचारका) V4 B1 2 D12 यस्मात् (for तस्मात्) D1 प्रीतोह मम, D13 प्रासोश° (for प्रीतोऽ° तेन) D3 सुतुना (sic) (for सुतना) M4 व्यभिचार ब्रह्मसेन तेन प्रीतोस्मि सुव्रता —(l 4) B1 °सश्च, D11 प्रशान° (for प्रशान्तसमय) M4 [अ]रि (for [ए]व) D5 मयका सर्वमचैव (sic) (for the prior half) B1 चाय, D11 नाय (for नोऽद्य) M4 सुव्रता —(l 5) V1 2 इच्छत (for इहत) Ñ3 B2 1 D10 गमिष्यामि तत पुन्यथ, D11 प्रशम्यतामित पुन्यथ, D13 गम्यतामिच्छया पुत्र्यथ (for the prior half) V2 व्यतरिष्यामि (for चिन्तयिष्यामि) D3 मोहित —D1-3 7 Mercad l 6 7 after 775* —(l 6) B1 विसृष्य, D3 विसृज्य (for विसृज्य) V2 चैव°, V4 [ए]व हि ता (for चैव ता) D11 एव निसृज्य° (for the prior half) V3 तत स च नृपोत्तम, D2 3 7 राजा त्रिदशाधिका (= 9d) (for the post. half) —(l 7) D13 राजा (for तासा) V1 प्रयात, B4 D12 प्रदात (for प्रदान) M4 मन्त्रज्ञो (for धर्मज्ञो) D13 चिंतयामास (for मन्त्रयामास) D1-3 7 मन्यानां च(D1 सच)यामास प्रदान(D5 °न) सह(D1 गृह)मन्त्रिभि)]

Ñ V B D1 3.7 10 11 13 M4 cont, Ś1 D5 8 13 ins after 773*

775* यद्वायुना च ता कन्यास्तत्र कुब्जीकृता पुरा ।
कन्याकुब्जमिति ख्यातं तत प्रभृति तत्पुरम् ।

[(l 1) D5 यद् (for यद्) D1 3 7 मर्वास् (for कन्यास्) Ś1 D5 8 13 कन्यास्तास् (by transp) B1 तत्र, D11 त च (for तत्र) V2 D6 13 कुब्जा (D13 °ब्जा)कृता Ñ1 marg M4 पुरे (for पुरा) —(l 2) Ñ V B2-4 D10 कान्य° B1 D7 13 कन्य° (for कन्याकुब्जम्) D1 तदा (for तत) B3 (marg also) पुर B1 °पुर (for तत्पुरम्)]

—After 775* D1 3.7 M4 ins l 6 and 7 of 774* —Ś1 Ñ V B D1-3 5.7 10-13 M4 om 10cd —c) D4 देशकाले, T2 G1 2 Cm देशकाले; Cg k as in text (for देशे काले) Dt D6 8 च कर्तव्य, Cr m g as in text (for प्रदानस्य) ॐ Ct उचिते देशे काले सदृशे स्वकुलादिसदृशे पात्रे प्रदान कार्यमिति मन्त्रणक्रम । ॐ

11 a) V1 तस्मिन् (submetric) (for एतस्मिन्) Ñ2 एक (for एव) D1 after एव, तु wrongly written —b) Ś1 D5.13 चूलिर्, V1 2 D11 चूडी, V2 D2 चुली, B1 बूली, B2 (marg also) गूली, B4 हूली, D1-3.7 चूलिर्, D8 चुदीः D12 चूलिर्, T2 3 G2.3 M चूली (M4 °लिन्), G2 चूर्णी (for चूली) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 °नृपि, Dt D6 8 °मुनि, T3 °यशा (for महामुनि) —c) Ñ V B D1-3.7 10.11.13 ब्रह्मचर्य (for शुभाचारो) —d) D2 T3 ब्राह्मय (for ब्राह्मं) Ś1 D5 13 ब्रह्मतया ह्य(Ś1 °लोम्य)र्कुव, Ñ V1 B D1-3 7 10 चचार(D5 °ह) किल दुश्च(B1 °ष्क)र, V3-6 D11 13 चकार किल दुष्क(V3 D11 °श्च)र

12 a) Ś1 D5 13 तप्यमान, D4.6 8 T3 तपस्यतम्, Cg as in text (for तप्यन्त तम्) D6 12 तु तमृषिं (for तमृषिं तत्र) —b) Ś1 D5 13 तमुवाच ह, Cr t as in text (for पर्युपासते) —For 12ab, Ñ V B D1-3.7 10 11.13 M4 subst

776* त ब्रह्मचारिण राम तप्यमान महत्तप ।

[D1-3 7 महर्षे परलघु ते, M4 ब्रह्मर्षिममितद्युति (for the post half)]

—c) Ś1 D3.5 7 12 13 सोमपा, D2 सोपमा, D6 सोमेदा, T3 सौमदा, M4 सोमगा, Ch t as in text (for सोमदा) Ñ V1 2 4 B D1-3 7 13 M4 गधर्वा, V3 गंधर्वा, D6 भद्रे ते, D13 गधर्वे, Ch as in text (for भद्र ते) ॐ Cg पर्युपासते अशुश्रूषत । मन्ये मन्ये भद्रमस्त्विति प्रयोग शुभोक्तिरत्वाद । ॐ —d) S (except M1.4) ऊर्मिला Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 ऊ(D2 ष, D10 -द्)णायु(V2 °वा; D1 °य, D6 12 °युर्, D6 11 °योर्)दुहिता (B4 °तनया as in text), Ch t as in text (for ऊर्मिलातनया) D4-6 11 तथा, D13 पुरा, Cg t as in text (for तदा) —After 12 Ñ V B D10.11 13 ins, D1-3 7 subst for 13ab

777* नियम परमास्थाय सम्यक्परिचचार ह ।
पुत्रार्थिनी वनो राम महर्षिमतिवासन ।

[(l. 1) V2 नियम ब्रम्, D3 निय * * *, D13 पर नियमम् (by transp) D7 आसाय (for आस्थाय) D1-3.7 वे (for ह)]

13 a) Ś1 V2 B1 D6 तदा, Ñ V1.2 B2-4 D10 12.13 [अ]भवत्, V3 [अ]वसत्, D6 12 तथा, G2 तु त (for च त) ॐ Ct तमिति प्रतियोगे द्वितीया । ॐ Ś1 Ñ V B D5 10-13 प्रयता (for प्रणता) —For 13ab, D1-3 7 subst. 777* —Ñ V B D1-3 7 10.11 13 om 13cd —c) Ś1 D5.13 M4 काले, Cm g k as in text (for काले) Ś1 D5 13 धर्मज्ञस्, D4 T1 2 धर्मिष्ठस्, D6 12 धर्मिज्ञास (sic) M4 धर्मज्ञास् (sic) (for धर्मिष्ठा) —d) T2 G1 M4 मुनि, Cg k as in text (for गुरु)

14 a) Ś1 D5.13 तया (for च ता) Cm g k t कालयोगेन (as in text) Ñ V B D13 M4 स तु काउस्य महत,

परितुष्टं मुनिं ज्ञात्वा गन्धर्वी मधुरस्वरम् ।
उवाच परमप्रीता वाक्यज्ञा वाक्यकोविदम् ॥ १५
लक्ष्म्या समुदितो ब्राह्म्या ब्रह्मभूतो महातपाः ।
ब्राह्मेण तपसा युक्तं पुत्रमिच्छामि धार्मिकम् ॥ १६
अपतिश्चास्मि भद्रं ते भार्या चास्मि न कस्यचित् ।
ब्राह्मेणोपगतायाश्च दातुमर्हसि मे सुतम् ॥ १७
तस्याः प्रसन्नो ब्रह्मर्षिर्ददौ पुत्रमनुत्तमम् ।
ब्रह्मदत्त इति ख्यातं मानसं चूलिनः सुतम् ॥ १८
स राजा ब्रह्मदत्तस्तु पुरीमध्यवसत्तदा ।
काम्पिल्यां परया लक्ष्म्या देवराजो यथा दिवम् ॥ १९ G 1 35 15 B 1 33 19 L 1 30 44

D1-3 स ता (D3 तो) हर्षेण महता, D11 तद कालेन महता —b) Ś1 D4 12 प्रावदीद् (for प्रोवाच) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 परितोषित (for समुन्दर) —c) T3 [अ]सि (for ऽस्मि) Ñ V2-4 B D10 13 [अ]ह भद्रे, V1 [अ]ह भद्र ते (hypermetric) D1 ते भद्रे (for भद्र ते) —d) Cm g करोमि (as in text) Ñ V B D1 10 13 M4 ब्रूहि किं करवाणि ते (B1 °भद्रे, D10 °मि ते [sic])

15 D3 om (hapl) 15ab —a) B4 परितुष्टि Ñ V1 2 4 B2-4 D1 10 13 M4 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) —b) V1 3 D3 गन्धर्वी (for गन्धर्वा) Ś1 D2 3 5 7 12 °स्वरा, Ñ V B D1 10 11 M4 °राक्षर, Dt D6 °र स्वर, D13 °राक्षरा, T1 2 °स्वन (for मधुरस्वरम्) —c) Ś1 D3 12 परमोदारं, Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 प्राञ्जलिर्भूत्वा (D1 M4 °वांस्यम्), T3 मधुर° (for परमप्रीता) —d) D2 14 T1 (sn/ lns as in text) 2 °कोविदा (D2 °दा), D11 तस्यापि तदा, Cg as in text (for वाक्यकोविदम्) Ñ V B D1 10 13 M4 वाक्य(D1 M4 इद)मात्महित(B1 °तद्)वदा

16 a) T2 समुदितो, M3 समुदित D4 sup lin T3 लोक, T3 ब्राह्म, all Cs as in text (for ब्राह्म्या) —b) M3 भूतमकल्मष, all Cs as in text (for भूतो महातपा) —For 16 Ś1 D5 (l 1 only for 16ab) 12 subst

778* ब्राह्म्या लक्ष्म्यानया ब्रह्मन्दीप्यसे ब्रह्मवित्तम ।
त्वत्तो लक्ष्म्यानया ब्रह्मन्पुत्रमिच्छामि धार्मिकम् ।

[(l 1) D5 दीप्यसे (for दीप्यसे) D12 om (hapl) from दीप्यसे up to the prior half of l 2 —(l 2) Ś1 तया (for [अ]नया) The post half = 16d]

On the other hand Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

779* दीप्यसे परया लक्ष्म्या ब्राह्म्या त्वमनया यथा ।
तथाह पुत्रमिच्छामि त्वत्तो ब्राह्म्या श्रियान्वितम् ।

[(l 1) Ñ1 दीप्यसे B1 M4 ब्रह्मन्, D3 ब्राह्म्या, D10 ब्राह्म (sic) (for ब्राह्म्या) D3 —था (for यथा) V3 चन्द्रक्षामल्या यथा D1 ब्राह्मोत्तमतया यथा D11 यथा त्व ब्रह्मवित्तम (for the post half) —(l 2) V4 om B1 त्वं, D3 illeg D7 हि (for [अ]हं) D2 कृता, D3 ततो (for त्वत्तो) V3 त्वत्तो (sic) D11 13 ब्रह्म (for ब्राह्म्या) V3 श्रितं°, V4 B1 D1-3 7 °युतं, B2(marg as in V3 also) 4 °श्रित (for श्रियान्वितम्)]

D1-3 7 cont

780* त्वयं प्रसादं कुरु मे त्वा (D1 त्वा)श्रिताहं तपोधन ।

17 a) All Cs अपतिश्चा(as in text) T3 [अ]सि (sic) (for [अ]स्मि) Ś1 D1-3 5 7 12 13 न पतिश्चास्मि मे ब्रह्मन् —b) Ś1 D1-3 5 7 G1 न भार्या चास्मि (by transp) D12 न भार्या चास्मि (for भार्या चास्मि न) —c) All Cs उपगतायाश्च (as in text) Ś1 D1 2 5 7 12 ब्रा(D3 ब्र)ह्मण्येन तु(D1 च) संयुक्त, Dt D6 ब्राह्मण्येणो°, D3 ब्राह्मणेन तु संयुक्त, D4 T3 G2 M3 ब्राह्मणो°, D5 ब्राह्मेण तपसा युक्त —d) D2 सुता (for सुतम्) D5 पुत्रमिच्छामि धार्मिक (= 16d) Cm t as in text (for d) —For 17 Ñ V B D10 11 13 M4 subst, while Ś1 D1-3 5 7 12 ins after 17ab

781* स्वयं च वरये त्वाद भर्तारमपरिग्रहम् ।
अनन्यपूर्वां भज मा याचमाना यतव्रताम् ।

[(l 1) Ś1 D2 3 7 12 M4 [अ]ह त्वा, D1 हि त्वा D3 M4 [अ]ह त्वा (by transp) (for त्वाह) B2 4 वरयित्वाह Ś1 Ñ1 V2 3 B1 2 4 D2 12 13 °ग्रहा, V1 °ग्रहं, B3 सपरिग्रह, D1 3 5 7 °ग्रहात्, M4 °ग्रह (sic) (for अपरिग्रहम्) —(l 2) D11 अनल्प (for अनन्य) D3 10-12 पूर्व (for पूर्वां) Ś1 D3 भजगान(D3 °ना) V3 राज°, D1 2 6 7 12 M4 भज° (for याचमानां) Ś1 V1 3 °मान (V3 °त) Ñ1 V2 4 धृत°, B1 दृढ°, D1 जित°, D3 °धृता, D10 पति°, D13 अनु° (for यतव्रताम्)]

18 a) Ñ V B D10 11 13 M4 तस्यै, D1 तत, Cg k t as in text (for तस्याः) Ñ V B1-3 D3 7 10 13 विप्र°, Ct as in text (for ब्रह्मर्षिर्) —b) Dt D6 8 C1 Ct ब्राह्म, M3 सुतम् (for पुत्रम्) B4 repeats ददौ पुत्र Ś1 D5 12 14 T1 2 G2 4 M1 तथाविध, Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 य-(D10 *)थेप्सित (for अनुत्तमम्) —c) T3 G1 2 M2 ब्रह्मदत्तम् Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 ख्यात (for ख्यातं) —d) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 सोमदत्त (B1 2 D3 °त्) (for मानस) V1 B2(marg also)शूलिन, V2 D11 चूलिन, B1 वृषिण, B3(marg also)कूलिन, B4 इलिन, D3 कलिन, D4 चुलिन, D5 चूह्निन, D14 चूलिक, T G2 4 M Ck चूलिन, G1 Ckp चूलिक, Cv चूलिक Cg t as in text (for चूलिन) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 सुत (D3 °त) Cg k t सुत (as in text) Ś1 D5 12 सोमचूलिसुतो नृप

19 Ś1 D5 12 om (D5 12 hapl) 19 D2 3 7 transp 19 and 20 (D2 3 om 20cd) —a) G1 राज (for राजा) D11 14 T G2 4 M1 Cg सौमदेयस, G3 सोमदेयस (for ब्रह्मदत्तस्) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 ब्रह्मदत्त स (D3 °त्तम, D3 °त्तोप्, D7 °त्तोय) राज(D11 °*)पि —a) Ñ

G 1 35 45
B 1 33 20
L 1 30 45

स बुद्धिं कृतवान्राजा कुशनाभः सुधार्मिकः ।
ब्रह्मदत्ताय काकुत्स्थ दातुं कन्याशतं तदा ॥ २०
तमाहूय महातेजा ब्रह्मदत्तं महीपतिः ।
ददौ कन्याशतं राजा सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ २१
यथाक्रमं ततः पाणिं जग्राह रघुनन्दन ।
ब्रह्मदत्तो महीपालस्तासां देवपतिर्यथा ॥ २२

स्पृष्टमात्रे ततः पाणौ विकुब्जा विगतज्वराः ।
युक्ताः परमया लक्ष्म्या बभुः कन्या शतं तदा ॥ २३
स दृष्ट्वा वायुना मुक्ताः कुशनाभो महीपतिः ।
बभूव परमप्रीतो हर्षं लेभे पुनः पुनः ॥ २४
कृतोद्वाहं तु राजानं ब्रह्मदत्तं महीपतिः ।
सदारं प्रेषयमास सोपाध्यायगणं तदा ॥ २५

V B D2 3 7 10 11 13 M4 पुरमध्या(V6 °ध्ये, D18 °ध्य)वसत्तदा (D7 °त), D1 पुत्र(र)मध्यावसत्तदा, D9 G1 M1 Cg पुरीमध्या° —c) N2 D11 कापिल, V1–3 B1 2 D2 7 13 कापिल्य, V4 B3 D10 कापिल्ल, B4 कापिल्ल, D3 कापिल्य, D5 कपिल, D4 9 का(D9 क)पिल्ली, D14 कपील्या, G1 3 M Ch कान्विल्या(G1 °ल्या, M2 °ल्यौ, M4 °ल्य), Cm t as in text (for काम्पिल्या) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 नाम (B6 भूमौ) काकुत्स्थ (D3 3 7 नगर), M3 °भक्तया (for परया लक्ष्म्या) —d) Dt G1 दिवि (for दिवम्) Ñ V1 2 4 B D1–4 7 10, 11 13 देव(D18 वेद metathesis)राजसमद्युति , V3 देवराजसम क्षितौ —After 19 D2 3 7 ins. 782*

20 D2.3(both om 20cd) 7 transp 20 and 19 —a) Ś1 Dt D5 8 T2 सु , D4 स्व , Cm g k as in text (for स) Ś1 D2 3 6 7 13 M1 अकरोद्, Cm as in text (for कृतवान्) Ś1 राजन्(for राजा) —b) D3 कुशनाभ . D5 स, G3 तु (for सु) —For 20ab, Ñ V B D1 10,11,13 subst while D2.3.7 ins after 19 (transp)

782* स श्रुत्वा परया लक्ष्म्या कुशनाभोऽन्वितं नृपम् ।

[D3 repeats 782* after l. 1 of 784* D1 तत् (for त) B4 [S]न्वित (for °न्वित) B4 नृप, D1–3, 7 13 गुणैः (for नृपम्)]

—D2 3 om 20cd —c) Ñ V B D1 10 11,13 ता कन्या (for काकुत्स्थ) —d) D6 13 दृश, Cm as in text (for दातुं) D13 om तदा Ñ V B D10 11 13 प्रदातु(V2 °दत्ता) सुपचक्रमे, D1 दातुकाम स भूपति —After 20, D1 ins.

783* पूजयामास धर्मज्ञो धर्मदत्तं महाव्रतम् ।

21 Ś1 om (hapl.) 21–23 D2 repeats 21 after 782*(1) —a) T3 त*°, M4 समा° (for तमाहूय) Ñ V B1 3 D10 11 13 स तमाहूय धर्मज्ञो(V4 °ज्ञ), B4 स तं चाहूय धर्मज्ञो —b) V2 धर्मदत्तं Ñ V B1–3 D1,10,11 T2 G1 M1 4 °पति, D1 नराधिप , D12 °पते (for महीपतिः). —c) Ñ V1 4 B D1 10,11 13 M1 तस्मै, D3 राज्ञ, Cg as in text (for राजा) V1 ददौ तस्मै कन्याशतं

22 Ś1 om 22 (cf v l 21) —a) Dt D4 6 G1 तदा, D1 तथा, D11 यथा, Cg as in text (for ततः) K(ed) Cg पाणीन् —d) D11 तथा (for यथा) —For 22, Ñ V B D1 3,7,10,11,13 M4 subst.

784* यथाक्रमं स सर्वासां तासामप्रुपमद्युति ।
जग्राह विधिवत्पाणीन्ब्रह्मदत्तो नराधिप ॥

[(l 1) N2 सु, B4 हि, D11 13 च (for स) —After l 1, D2 repeats 782*, 21, l. 1 (784*) —(l 2) D11 विधिवत् V4 D12 M4 पाणिं, D1 8.11 पाणी (for पाणीन्)]

23 Ś1 om 23 (cf v l 21) —a) Dt D4.8 M4 Ct तदा, Cg k as in text (for ततः) —b) D9 विकुब्जा (corrupt) (for विकुब्जा) D3 ज्वरा, T2 स्वरा (for ज्वरा) D2,3 4,7 13 विज्वरं विमलं(D3 °*) शुचि (D13 °चिः) —D2 7 transp 23cd and 24ab —c) Dt D2 3.6–8.11.13 युक्त (for युक्ता) —d) Dt D4 6 8,9 T1 G1 3 4 M4 5 Ct बभौ, Cg k as in text (for बभुः) Ct शत T3 तथा (for तदा) G3 damaged for शतं तदा D1.3.5 7 13 कन्याशत (D13 °**)मभूत्तदा. ❀ Cg शतं कन्या बभु । विसर्गलोप आर्षः । बभौ कन्याशतमिति पाठ । Ck कन्याशतमिति सकार लोप आर्षः । ❀ —For 23 Ñ V B D1 10 11 13 M4 subst. while D2 3 7 ins after 23 (D3 7 after 24cd transp)

785* तेन च स्पृष्टमात्रेषु ता पाणिषु गतव्यथा ।
बभूवु सर्वास कन्या रूपौदार्यगुणान्विता ।

[D2.3.7 om l. 1 —(l 1) V4 तेनाशु (for तेन च) M4 तद् (for ता) V3 गतावश, D1 °ज्वरा (for गतव्यथा) D11 तेन संस्पृश्यमानास्ता सर्वा पाणा गतव्यथा —(l 2) D1–3,7 सर्वा (for सर्वाः)]

24 D3.7 transp 24ab and 23cd —a) Ñ V1 3 B D1 3,7 10 11 13 ता, V3 तां , V6 D11 M4 तां, Cg k t as in text (for स) D2 दृष्ट्वा, D5 *ष्ट्वा (for दृष्ट्वा) D5 T1 G3 4 M4 Cm,t,p भग्ना , Cg k.t as in text (for मुक्ता) —b) Ś1 D1–3 6 7 13 कुशनाभ(Ś1 D1 7 °भ)सुतास्तदा —After 24ab D3 7 ins (om l 1) 785* —c) Cg दर्पं (as in text) Ś1 D1–3,7 13 हर्ष(D1 °र्षाद्)बाष्प(D1 बाष्पा [sic] D13 °बाष्पा)कुलेक्षण . —For 24cd, Ñ V B D10 11 13 M4 subst.

786* विस्मयं परम चक्रे मुमुदेऽभिननन्द च ।

[V1 D12 [S]भि°, V3 र°, V4 चाभिनन्दत (hypermetric) (for ऽभिननन्द) D11 मुमुदेव नरेश्वर (for the post half)]

25 V3 om. 25 and 26. —a) B4 कृत्वोद्वाहं V1.2.4 D3 M4 च (for तु) Ś1 D3.11 13 राजा(D13 °ज्ञा) वै (for

सोमदापि सुसंहृष्टा पुत्रस्य सदृशीं क्रियाम् । | यथान्यायं च गन्धर्वी स्नुषास्ताः प्रत्यनन्दत ॥ २६   G 1 35 31 B 1 33 26 L 1 30 31

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वात्रिंशः सर्गः ॥ ३२ ॥

राजर्षे) —^{d}) G3 महाद्युते Ś1 D3.13 महामुनिः Ñ1 V2.4 B1.2.4 D1.2.7 M4 रघूत्तम, Ñ2 B3 (m also as in B1) V1 D2.10.11 रघूद्वह, Dt D4.5.6 महीपति: D11 रघूद्वहे (for महीपति) —^{c}) V3 अपपामास स तदा —^{d}) G1 damaged from पी up to सु in 26^{a} Ñ V2.3.4 B D1-3.10.11.13 M4 स्व(D3 स)पुर परमार्चित (V3 °मार्चितं, D13 °मर्दिमत्), D5 पुर परमधर्मवित्

26 V3 om 26 G2 missing up to सु (cf v l 25) —^{a}) Ś1 D6 सोमपापि, D5 सोमत्रापा, D13 सोमपायी, G1 °तु (for सोमदापि) Ś1 D1.11 मु (Ś1 सु)दा प्राप्य, Dt D4.6.8 T1 सुतं दृष्ट्वा (for सुसंहृष्टा) —^{b}) Ś1 D6 सदृशी, Dt M3 °शीं, D4.9.14 T G3 M2 Cv r m सदृशं, D12 °शा, Ck t as in text (for सदृशीं) Ś1 D5.13 M3 क्रिया, D9 क्रिये, Cr क्रिया, Cm k t as in text (for क्रियाम्) G1 पुत्रस्या° ⊛ Cg पुत्रसदृशीं क्रियाम् । ⊛ —^{c}) G1 तु (for च) M1 गन्धर्वा —^{d}) D6 स्नुषाः, D9 तुषास्ता (for स्नुषास्ता) —For 26^{cd}, Ś1 D5.12 subst

787* कन्या गृहीत्वा संपूज्य गुरुनाथ तदा ययौ ।

—For 26 Ñ V1.2.4 B D1-3.7.10.11.13 M4 subst

788* तं तदा सर्वैदारैरन्वितं पुत्रमागतम् ।
मुमुदे सोमदा प्रीता दृष्ट्वा ताभिनन्द च ।

[(l 1) B1 स दृष्ट्वा, D1.11.13 स तथा D2.7 ततश्च (for स तदा) D11 त दत्ते तदा दारै (for the prior half) B1 अर्चित (for अन्वित) —(l 2) D1.2.7 (ऽ)मौ तदा, D11.13 सोमपा M4 सोमता (for सोमदा) V1 प्रीत्या, D1.2.7 M4 दृ(D2 *)ष्ट्वा D3 तत्र (for प्रीता) V2 दृष्ट्वा ताभिर्°, D1-3.7 M4 सुश्री(D3 °*)गो° (M4 ता) D10 दृष्ट्वा सामिनन्दि च D11 दृष्ट्वा सेनि° D13 दृष्ट्वा चाभि° (for the post half)]

—After 26 Dt D4.6.9.14 S (except M4) Ck t ins

789* स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा च ता कन्या कुशनाभ प्रशस्य च ।

[D14 T1.3 G1 M1.2 दृष्ट्वा (for first M3 for second स्पृष्ट्वा) D9 तदा ययौ (for प्रशस्य च)]

Colophon —*Kanda name* Ś1 Ñ1 V1 D1.4.10.13 om V1.3 B D11 काण्डे°, D3 अयोध्या° —Before Sarga name D1.3 ins बालचरित —*Sarga name* Ś1 D1.3.6.7.13 वैवाहिको नाम, Ñ V B D6-11 महादत्तविवाहो (D9 °ह) —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1.4 B1.4 D3.5.11.13 om Ñ2 B2.3 D10 35 V2 37, V3 34 Dt D4.6.8.11 S 33 D1.7 26 D2 27 D9 36 D13—काले—दत्त—नाम—विंश —33 (dash indicates lacuna) —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1.3.4 M3 श्रीरामाय नम, G2 श्रीसते रामानुजाय नम

३३

G 1 36 1 B 1 34 1 L 1 31 1 कुशोद्वाहे गते तस्मिन्ब्रह्मदत्ते च राघव ।
अपुत्रः पुत्रलाभाय पौत्रीमिष्टिमकल्पयत् ॥ १
इष्ट्यां तु वर्तमानायां कुशनाभं महीपतिम् ।
उवाच परमप्रीतः कुशो ब्रह्मसुतस्तदा ॥ २
पुत्रस्ते सदृशः पुत्र भविष्यति सुधार्मिकः ।
गाधिं प्राप्स्यसि तेन त्वं कीर्तिं लोके च शाश्वतीम् ॥ ३
एवमुक्त्वा कुशो राम कुशनाभं महीपतिम् ।
जगामाकाशमाविश्य ब्रह्मलोकं सनातनम् ॥ ४
कस्यचित्त्वथ कालस्य कुशनाभस्य धीमतः ।
जज्ञे परमधर्मिष्ठो गाधिरित्येव नामतः ॥ ५
स पिता मम काकुत्स्थ गाधिः परमधार्मिकः ।
कुशवंशप्रसूतोऽस्मि कौशिको रघुनन्दन ॥ ६
पूर्वजा भगिनी चापि मम राघव सुव्रता ।
नाम्ना सत्यवती नाम ऋचीके प्रतिपादिता ॥ ७

33

1 ^{a}) B3 कुशोद्वाहो Ś1 D5.13 तदा D2.3.7 गतस्, T3 कृते (for गते) —^{b}) D13 ब्रह्मदत्तो Ś1 तदा नृप, Ñ V B (B1 marg) D1.2.10.13 नराधिपे, D3.6.7.11.13 M3.4 नराधिप (D2.7 °प), M3 तु° (for च राघव) —B3 reads from 1^{c} up to 3^{b} in marg —^{c}) Ś1 Ñ V B D8.10–13 कुशनाभोय, D1.3.7 M4 पुत्रकामीया, Ct as in text (for पुत्रलाभाय) —^{d}) T2 G2 पौत्रम्, Cg पौत्रीम् (as in text) G1 अकल्पयत् (for अकल्पयत्) Ś1 Ñ V B D8.10–13 पुत्रीयामिष्टिमारभत् (Ñ V2.4 B3.4 °भयत्, B1.2 D10.13 °हरत्) D3.6.7 M4 राजा चेष्टिमकारयत्, D6 पुत्रेष्टिं समकल्पयत्

2 B1 reads 2 in marg (cf v l 1) —^{ab}) Ñ V B D10.13 तस्यां च, D3 इष्ट्वा तु, D6 °च, D9 °प्र (for इष्ट्यां तु) Ś1 D3.6.7.12.13 तदा नृप, Ñ V B D10.11 उपागत (B1 °मत्), M4 महायशा (for महीपतिम्) D1.2 तस्यामिष्ट्यां तदा राम वर्तत्यां समुपागत —G2 damaged from परम up to पुत्रस् in 3^{a} —^{c}) Dt D4.6.8.9.14 T G1.2.3 M3.4 परमोदार (for परमप्रीत) —For 2^{cd} Ñ V B D1.2.10.11 subst

790* कुशो ब्रह्मसुत पुत्रमुवाच स तदा नृपम्।

[D11 तत्र (for पुत्रम्) D1.2.11 कुशनाभमुवाच त (D13 ह) (for the post half)]

3 B1 reads 3^{ab} in marg (cf v l 1) —^{a}) D3.7 पुत्रस्, G2 damaged (for पुत्रस्) D6 शक्रसदृशो, D11 भविता° (for सदृश पुत्र) —^{b}) M3 सुधार्मिक Ñ V B D1.2.10.11 भविता (D11 सदृशो) भवितादिव (V4 °इ, D11 °ति) —T3 om (hapl) 3^{c}–6^{d} —^{c}) D13 गाधि, M3 (before corr sec m as in text) गाधिं (here and below) (for गाधिं) D3.7 श्लोकस्मिन्; G3 M3 येन°, Cg k t as in text (for तेन त्वं) —^{d}) V4 B4 D4 लोकेषु —For 3^{cd} Ñ V1.3 B1–3 D1.2.10.11 M4 subst while V4 (reads in marg also) B4 ins after 3

791* मम वंशे महातेजा कौशिकोऽनुपमद्युति ।

[V4 कुशिको D3 तु महाद्युति, D11 [ऽ]नुपम सदा]

4 T3 om 4 (cf v l 3) —^{a}) Dt उक्त्वा (sic) M3 मत्वा (for उक्त्वा) D3 ततो, G3 कुश* (for कुशो) B1 D5.13 M1 Ctp नाम (for राम) —^{b}) D2.10 कुशनाभ, D7.8 °भि —G3 damaged from माविश्य up to त्त in 5^{a} —^{c}) Ś1 D5.12.13 आस्थाय (for आविश्य) D2 जगामोद्दिश्य चाकाशं —^{d}) Cg सनातनं (as in text) Ñ V B D1.3.7.10.11 M4 पुन (D2 °श्च [sic]) रेव यथागत

5 T3 om 5 (cf v l 3) G3 damaged up to त्त्व (cf v l 4) —^{a}) D10 T3 °द्य, D11 कस्य श्चित्स्य (sic) D13 °त्त्व* (for कस्यचित्त्वथ) —^{c}) Ś1 -सतुष्टो, G2 M1 धर्मज्ञो (for धर्मिष्ठो) Ñ V B D1–3.7.10.11.13 M4 स (D13 प्र) जायत सु (V3 त) तो राम —^{d}) D4 G1 विश्रुत (for नामत) Ś1 D6.13 गाधिर्नाम सुतस्तत, Ñ V B D1.3.7.10.11.13 M4 गाधिर्नाम महायशा, Ck as in text (for ^{d})

6 T3 om 6^{ad} (cf v l 3) —^{a}) N V B D1–3.7.10.11.13 M4 धर्मात्मा (for काकुत्स्थ) —^{b}) M4 गाधि (sometimes °धि also) (for गाधि) Ñ V B D1.3.7.10.11.13 M4 सत्य (V1 शक्र) पराक्रम —^{c}) G1 प्रभूतो (for प्रसूतो) Ś1 D6.13 कुशादवं प्रसूता स्म, Ñ V B1.3 D1.3.7.10.13 M4 कुशवंशेभवद्राजा (V3.4 °भाजा [sic]) B2.4 °वंशोभवं चाहं (B4 राम), D11 °वंशोद्भवश्चाह —^{d}) Ś1 D1.13 कौशिका (sic) N V B (B1 m also) D10.11.13 गाधिजो; Cg k t as in text (for कौशिको) D3 नाम नदन D13 हे रघूद्वह

7 G3 om (hapl) 7 10 G3 damaged from वैशा up to व in ^{c} —^{a}) Ñ V B D6 (m also as in text) –11.13 M4 अनुजा, Cm g k t as in text (for पूर्वजा) Ś1 D8.13 चैव, V1 जज्ञे, D9 वापि (for चापि) —^{b}) D8.9.13 T1.2 G1 M1 सुव्रत Ñ V B D1.11 M4 मम जज्ञे (V2 चापि, V4 पुत्र) शुभव्रता (V1 °त); D10 समजज्ञे शुभव्रता —^{c}) B4 D1.8 G1 राम, T2 नामा (sic); M4 चापि, Ct as in text (for नाम) —B3 reads 7^{d} in marg —^{d}) V2 मरीचीके (hypermetric) M4 सार्चीके (for ऋचीके)

सशरीरा गता स्वर्गं भर्तारमनुवर्तिनी ।
कौशिकी परमोदारा सा प्रवृत्ता महानदी ॥ ८
दिव्या पुण्योदका रम्या हिमवन्तमुपाश्रिता ।
लोकस्य हितकामार्थं प्रवृत्ता भगिनी मम ॥ ९
ततोऽहं हिमवत्पार्श्वे वसामि नियतः सुखम् ।
भगिन्याः स्नेहसंयुक्तः कौशिक्या रघुनन्दन ॥ १०
सा तु सत्यवती पुण्या सत्ये धर्मे प्रतिष्ठिता ।
पतिव्रता महाभागा कौशिकी सरितां वरा ॥ ११
अहं हि नियमाद्राम हित्वा तां समुपागतः ।
सिद्धाश्रममनुप्राप्य सिद्धोऽस्मि तव तेजसा ॥ १२
एषा राम ममोत्पत्तिः स्वस्य वंशस्य कीर्तिता ।
देशस्य च महाबाहो यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ १३
गतोऽर्धरात्रः काकुत्स्थ कथाः कथयतो मम ।
निद्रामभ्येहि भद्रं ते मा भूद्विघ्नोऽध्वनीह नः ॥ १४

G 1 36 14
B 1 34 14
L 1 31 14

8 G3 om 8 (cf v l 7) —b) Cg k t as in text (for b) —For 8ab Ś1 D1 3 5 7 13 subst

792* भर्तारमनुरुध्यन्ती सशरीरा दिवं गता ।

[D4 *शरारा D1 सा गता च सुरालय (for the post half)]

while Ñ V B D10 11 13 M4 subst

793* भर्तृभक्त्यान्वितैव सह गत्वा सुरालयम् ।

[Ñ V4 B3,4 (m as above) D10 तत्रैव (for भर्त्रैव) V3 भर्तृभक्तसमायुक्ता (for the prior half) V2 तत्र गता, M4 गता मह (for सह गत्वा)]

—c) D1-3 7 M4 [इ]ति परिख्याता (D3 °*) (for परमोदारा) ☞ In Ñ1 fol are missing for the portion from नदी in c up to I 52 20b (up to स्थानं) —d) Ś1 सात्र वृत्ता, B1 D1 3 7 M4 प्रवृत्तेय, Dt D4 6 8 9 T3 G1 3 M1 3 Ct प्रवृत्ता च, D10 या प्रवृत्ता (for सा प्रवृत्ता)

9 G3 om 9 (cf v l 7) —ab) Ś1 स्वर्गे, Ñ2 V1 3 4 B D10 13 स्वर्ग्या, V2 दुर्गं, D5 11 12 स्वर्गात्, T1 दिव्य, Cm g as in text (for दिव्या) D5 11 12 समाश्रिता D1 3 7 M4 भूतो पुण्यनद्या राम हिमवत्प्रभवा शुभा —B1 om (hapl) 9c-11b G1 damaged from हित up to वत् in 10a —c) Dt D4 8 Ck t -कार्यार्थं, Cm g tp as in text (for -कामार्थं) Ñ2 V B2-4 D1-3 7 10 11 13 M4 इप (D1-3 M4 °म) पाव (Ñ2 B3 पात, D11 तात) पितृ लोकान् (D1-3 7 M4 °क) —d) D2 प्रवृत्ता —After 9 D3 3 7 ins

794* लोकस्य हितकामार्थं (9c) विख्याता भुवनत्रये ।

10 B1 G3 om 10 G3 damaged up to वत् (cf v l 9 and 7) —a) Ñ2 V2-4 B3 4 D10 11 M4 Cm t भक्तो V1 सुखी, D13 अहं, Cg k as in text (for ततो) Ś1 D5 13 हिमवत, D13 हि हिमवद् (for ऽहं हिमवत्) Ś1 D4 पा(D4 -पा)र्श्वे —b) N2 V B2-4 D3 6,7 9 10 13 T1 3 G1 2 M1 3 नि(B4 D13 वि)रत (for नियत) Ś1 D5 12 नियसामि तव (Ś1 यथा) Ñ2 V3-4 B3-4 D1 3 7 10 13 M4 सुखी, V1 सदा (for सुखम्) Ck t as in text (for b) —c) Ś1 भगिन्य (sic) Dt D4 8 9 14 T G3 M1 3 Ck t भगिन्या, D1 G1 4 M4 भगिन्या N2 V B2-4 D1 3 6 7 10 11 13 M4 स्नेहतो राम —d) Dt D4 6 8 9 14 T G1 3 4 M Ck t कौशिक्या (G1 4 °क्या) Ñ2 V B2-4 D1 3 7 10 11 13 M4 नियतव्रत (V1 °व्रत) (for रघुनन्दन)

11 B1 om 11ab (cf v l 9) Ś1 om (hapl ?) 11-12ab —a) Ñ2 V B3 4 D4 10-13 सैषा, D1-3 7 M4 हि (for सा तु) B3 पुण्य (for सत्य) B2 रम्या, Dt 7 नाम्ना D1 3 राम, D13 पुण्यात् (for पुण्या) —b) D4 6 सत्य (for सत्ये) D5 13 च संस्थिता (for प्रतिष्ठिता) Ñ2 V B2-4 (B2 m also) D1 3 10 11 13 M4 सत्यधर्म(Ñ2 V2 B3 D1 3 10 °मत)परायणा(B4 °कर्मा), D2 राम सत्यपरायणा, Cm t as in text (for b) —c) D10 महाभाग —d) T2 G3 वरं (for वरा)

12 Ś1 om 12ab (cf v l 11) G3 damaged from म in a up to b —a) N2 V1 2 B D10 13 च, V3 4 D1 3 5 7 11 12 तु (for हि) Cm g k t नियमाद् (as in text) N2 V B D1 3 7 10 13 नियम(B1 °म) कं(V1 4 B1 D1 किं) चिद्, D5 11 13 नियमस्थास्य (for नियमाद्राम) —b) D4 समुपस्थित (for °पागत) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 आस्थातुं (D1 3,7 °य) रघुनन्दन, D2 आस्थातुं नियम मत, D5 11 13 सिध्यर्थं रघुनंदन —c) G3 * * * मम् (for सिद्धाश्रमम्) Ś1 N2 V B1 3 4 Dt D4 6 10-13 M4 अनु प्राप्त D1-3 7 सिद्धाश्रमपदं यत्र —d) V3 D11 [ऽ]हं (for ऽस्मि)

13 a) V2 B4 G3 एष (sic), D2 सैषा (for एषा) Ś1 V B1 3 D1 3 7 11-13 M4 ममोत्पत्ति, B4 यथोत्पत्ति, G1 M3 महोत्पत्ति, Cg k t as in text (for ममो°) —c) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 चा(D3 वा)स्य (B1 राम, B2 [अ]स्य च [by transp]) निर्वृत्तिर् (V2 D2 °त्त, V3 4 B1 D13 °त्ति), Dt D4 8 9 हि°, D5 °महोत्पत्तिर्, G1 3 °भाग (for च महाबाहो) —d) V2 M4 यस्मात् D5 8 11 यन्मा (for यन्मां) D6 om त्वं (submetric)

14 a) N2 V2-4 B1 3 4 D10 11 13 M4 स्थितो, D4 गते D7 9 गता, G1 ततो Cr m g k t as in text (for गतो) D3 -रात्रे, D5 -रात्र, D7 9 G3 -रात्रि Cr m g k as in text (for -रात्र) —b) Ś1 Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M3 4 कथां (D3 कथा कथा, ditto.)) (for कथा) —Ś1 D5 13 read D1 9 repeat (var) 14cd after 796* (D9 after 18) G3 damaged from ते in c up to ह in d —c) Ś1 N2 V B D1 6 9-13 (D1 3 second time) भजस्व D1 (first time) 3 7 उपैहि (for अभ्येहि) D1 (first time) ते भद्र (by

G 1 36 15 B 1 34 25 L 1 32 15 निष्पन्दास्तरवः सर्वे निलीना मृगपक्षिणः ।
नैशेन तमसा व्याप्ता दिशश्च रघुनन्दन ॥ १५
शनैर्वियुज्यते संध्या नभो नेत्रैरिवावृतम् ।
नक्षत्रतारागहनं ज्योतिर्भिरवभासते ॥ १६
उत्तिष्ठति च शीतांशुः शशी लोकतमोनुदः ।
ह्लादयन्प्राणिनां लोके मनांसि प्रभया विभो ॥ १७
नैशानि सर्वभूतानि प्रचरन्ति ततस्ततः ।
यक्षराक्षससंघाश्च रौद्राश्च पिशिताशनाः ॥ १८
एवमुक्त्वा महातेजा विरराम महामुनिः ।
साधु साध्विति तं सर्वे मुनयो ह्यभ्यपूजयन् ॥ १९

transp) M4 उपैति निद्रा भद्रं ते —d) Cg k मा भूद्विघ्नो ध्वनि (as in text) Ś1 D5 9 (second time) 11,12 विघ्नो ऽयं माध्वनोस्तु न (Ś1 वा), Ñ1 V1.2.6 B1–4 D1 (second time) 10 विघ्नोय माध्व(B4 साधु)नो(V1 माधुना)स्तु च , V3 B2 विघ्नध्वसो(B1 °नाशो)ध्वनोस्तु न , D1 (first time)-3.7 माध्वनो(D2 °धुना) विघ्नमस्तु न (D1 ते), D1 (second time gloss) न श्रध्वन अय विघ्न निशाचरेभ्य मास्तु D2 विघ्नोय मास्तु मोधुना —After 14 B3 ins

795* प्रातरेव हि वक्तव्यं यत्पृच्छसि रघूत्तम ।

15 a) V3 नि स्वंदास् (sic) D5 11 निष्यदास् , Cg k.t as in text (for निष्पन्दास्) Ś1 D1 2.6 7 11 12 निष्पद (D1 4 7 11 °स्पद)पणास्तव —b) Ś1 V1 2.4 B D1.2.4.7 10–12 सलीन (B3 4 D5 10 12 °ना), Ñ1 V2 सलीला(V3 °ख), Cg t as in text (for निलीना) D3 प्रविलीनमृगादया —c) M4 [अ]व्यक्ता (for व्याप्ता)

16 a) G2 नशैर् (metathesis) (for शनैर्) Dt D4.8 Ct विमृज्यते, Cr m.g k वियुज्यते (as in text) —d) D1 (before corr) इव (for भ्र) D14 T1 2 G2 M3 भवभा (T2 °षा)स्यते, G1 4 M3 इव भास्यते, Cr m.g k.t वरभासते (as in text)

17 G2 damaged from शी in a up to लो in b —c) Dt D4.8 Ct उत्तिष्ठत Cg k °ति (as in text) —c) D2 ह्रदवद् (sic) —d) Dt D4 8 स्वया, M4 विपु (for विभो)

18 c) G1 -राजस- (for -राक्षस-) —d) D3 ये चान्ये पिशिताशिन —For 16–18 Ś1 Ñ1 V B D1.2.4.7 10–12 M4 subst.

796* सुदुर्मेणाञ्जनचूर्णेन नभ कृ स्नमिवावृतम् ।
प्रहसद्भ्रगणाभि काञ्चनैरिवावृतम् ।
उदति प्रयमो दीप्तांशुर्लोकान्तो निशाकर ।
अंशुभि स्वैरशेषाणि सर्वभूतानि ह्लादयन्त्रिव ।
निशाचराणि सत्त्वानि इह प्रचरन्ति च । [5]
यक्षरक्षोगणाश्चैव ये चान्ये पिशिताशना ।

[(l 1) D1.7 M3 [अ]जनवु(D2 °व)र्णेन, V3 दुर्गेनाञ्जनवर्णेन (for the prior half) D1 कृत्स्न (for कृत्स्नम्) Ñ1 V1 [वा]दित (sic) V3 B M4 [अ]वित V2 [अं]जित B2 [वा]तम् D2 [च]मित D12 [वं]प्रति (sic) (for [अ]वितम्) —B2 om. (hapl.) l 2 —(l 2) D1 न मराक्रक (hypermetric) —B1 om from the post half of l. 2 up to the prior half of l. 3, Ś1 D1.12 संचरानि V3 सदा°, V1 4 सन्ति (for काञ्चनैर्) D1 काञ्चनाभेरवां कृतं (sic) M4 कांचनाभमिवावृत (for the post. half) —(l. 3) D2 उदितवांश्च —(l 4) V2 °मवच्चौर् , B1 °स्वच्चैर् , D1 °च्चोत (for जगच्चैर्) Ś1 D2.3 4 7 11 12 स्वैरशुभि (by transp)ह्लादयते (for the prior half) Ś1 V4 D1 8 प्रमोदन् (D1 °र्वि), V1 4 D4.7 °तिं, D2.10–12 °तां, M4 °तं (for प्रमोदं) Ś1 D2.3.4.7 11.12 रघुनन्दन (for ह्लादयन्निव) —Ś1 D2.12 om. l 5 —(l. 5) D13 सर्वाणि, V4 सन्त्वानि (ditto) (for सत्त्वानि) V3 कृ V4 दृश (for इह) V3–4 B3 (in also)चरि° B1 D11 M4 चरि°, B3 प्र°, D2 °ररि (for प्रचरन्ति) D2.3.7 हि (for च) D13 सत्त्वानि विचरति च (for the post. half) —(l 6) Ś1 D2 नरगणाश्च Ś1 V1 M4 °शिन B1 [S]पि निशाचरा (for पिशिताशना)]

Thereafter Ś1 D2.12 read D1 3 (after 18) repeat 14cd

19 a) D18 कौशिकेर वै (for महातेजा) —b) Ś1 विश्वामित्रो, G1 lacuna for वि (for विरराम) Ś1 D2.12 °भूरि , D1 °मति , D11 °मुरि (for महामुनि) —c) Ś1 D1 चतु , Dt D4.8.11 M4 ते (for तं) —d) D4.7 T1 G1.3 M1 2 ऋषयो (for मुनयो) Ś1 D1.12 प्रत्य°, Ñ1 V B D1 2.3.4.10 11 प्रशशंसिर, G2 ह्यस्य° (sic) M1 सम° (for ह्यभ्यपूजयन्) —After 19 Dt D4.7.8 10 12 S Cm g k.t ins.

797* कौशिकानामयं वंशो महाधर्मपर सदा ।
ब्रह्मोपमा महात्मान कुशवंश्या नरोत्तम ।
विशेषेण भवानेव विश्वामित्रो महायशा ।
कौशिकी सरिता श्रेष्ठा कुलोद्योतकरी तव ।
इति हैवमुनिशार्दूलै प्रशस्त कुशिकात्मज । [5]
निद्रामुपागमच्छ्रीमानस्तगत इवांशुमान् ।

[(l 1) Dt D4.8 M1 Cm g k.t मुनिकोत्सव D2 G1.3 कौशिका(D2 °के)ना तु(D1 °नाम) वंशोय (for the prior half) D4.8 M2 महा (for महान्) T2 महाधर्मपरस्य (sic) (for the post half) —(l 2) G2 च बंदाय (for महात्मा) M4 च सुवाच (for महात्मान) T2 G1–3 M1–3 (for नरोत्तम) —(l 3) T2 विरुचन (sic) (for विशेषेण) G1 महा°, M4 महात्मेव (for भवानेव) D3 महायशा (before corr °हत) Dt D4.8 G3 M3 Cm t विश्वातित्र महावद्य (for the post. half) —(l. 4) D4.8 T3 G1.3 M Cg च सरिद्वह्नि(T2 नदी)श्च —(l. 5) Dt D4.8 मुनिन्द्रैर्, M4 मन° (for इति हैव) D2

रामोऽपि सहसौमित्रिः किंचिदागतविस्मयः । प्रशस्य मुनिशार्दूलं निद्रां समुपसेवते ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३३ ॥

३४

उपास्य रात्रिशेषं तु शोणाकूले महर्षिभिः ।
निशायां सुप्रभातायां विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ १
सुप्रभाता निशा राम पूर्वा संध्या प्रवर्तते ।
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते गमनायाभिरोचय ॥ २
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य कृत्वा पौर्वाह्णिकीं क्रियाम् ।
गमनं रोचयामास वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ ३

G 1 37 3
B 1 35 3
L 1 32 3

G1 मुनिशार्दूल M3 (after corr as above) प्रस्थित (for प्रशस्त) D6 कौशिकाय च —(1 6) G1 °च्छ्रीमम्, M1 उपागत श्रीमान् (for उपागमच्छ्रीमान्) D4 14 T1 2 G2 4 M1 3 4 श्रीमान रतमितो (G2 M1 °तो)ंशुमान्, Ctp as above (for the post half) ❀ Ck अस्तमितेत्यादि । अस्तमितोंशुमान् सूर्ये यस्मै स तथा । ❀]

20 V2–4 B1 D1 om 20 V1 repeats 20 (var) before I 34 1 —a) Ś1 V1 (second time) B2 D2 3 5 7 11 12 राघवोऽपि ससौमित्रि —b) M2 कश्चिद् —c) Ś1 V1 (second time first time as in B2) D6 12 प्रशस्तम्, B3 4 D10 13 प्रणम्य, D2 प्रशस्य, Ck as in text (for प्रशस्य) D3 मुनिशार्दूल B3 D11 प्रशास्य मुनिश्रेष्ठ —d) Ś1 Ñ1 B2–4 D2 3 4 7 10–13 M4 निद्रावशमुपेयिवान् (M4 °पागमत्) V1 (first time) निद्रावशमुपागत, (second time) निद्रा समुपेयिवान् (subtractric) Cg k t as in text (for d) ❀ Ct सेवते सेवते स्म । ❀

Colophon —*Kanda name* Ś1 Ñ2 V1 Dt D11 om V2–4 B D10 आदि°, D1 बालचरित्रे, D3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B3–4 D1–3 5 7 11 12 (V2 adds शोणतीर-निवास before विश्वा°) विश्वामित्रवंशानु(Ś1 V1 B1 D6 12 °वंश)कीर्तनं(D12 °नो), B1 D2 विश्वामित्रवंशवर्णनं, D10 विश्वामित्रवंशोऽनुकीर्तितः —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1 B1 4 D3 8 11 12 om Ñ2 B2 3 D10 36 V2 38 V3 4 35 Dt D4 6 8 13 S 34 D1 9 27, D2 28 D5 37 D12 —काडे—मित्र—र्तनं पद्वित —*After colophon* T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M1 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

34

☞ Ñ1 missing sarga 34 (cf v l I 33 8) —Before 1, V1 repeats I 33 20

1 a) M4 सुसुप्ता (for उपास्य) M4 ते (for तु) Ś1 D6 12 क्षपीणा तु ततस्(D12 °दा)तेषां, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 ते रात्रिशेष(D2 °षे) सुषु(V2 °प्व [sic])प्तु —b) Ś1 V2 4 Dt D1–5 7 9 12 13 T2 G1 शोणकूले, Ñ2 V1 3 B D10 11 13 M4 शोणतीरे (for शोणाकूले) Ś1 D6 12 मनोहरे, Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 मह(D11 °)र्षय, D2 3 7 समाहिता (for महर्षिभि) —c) Ś1 D6 तु (for सु) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 प्रभातायां तु(V2 3 B1 2 च) शर्वर्यां

2 D1 reads 2cde in marg (sec m) —b) Ś1 D3 6 12 G2 पूर्वे (for पूर्वा) —For 2ab Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst D1 ins after 1 while D2 3 7 subst for 2

798* कौसल्यामातरुत्तिष्ठ सुप्रभाता निशा तव ।

(D3 7 पुत्र, D11 -सुत (for मातर्) B1 च दे निशा, D1 °च न (for निशा तव)]

—c) M3 नरशार्दूल (for [उ]त्तिष्ठ भद्रं ते) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 पूर्वां (V3 4 °र्वे) संध्यामुपास्यैना (M4 °स्येमा) —d) Ś1 D6 12 गमन पुत्र, V1 गमनायामि, B3 4 गम नेतामि, M4 गमन चैव (for गमनायाभि) V3 -रोचय

3 a) Ñ2 V B1 3 4 D1 10 11 13 M4 तच्छ्रुत्वोत्थाय रामोऽपि, B2 श्रुत्वोत्थाय च रामोऽपि —b) Ś1 Ñ2 V2 4 B3 4 D1 4 5 10 12 G1 पूर्वाह्णिकीं(Ś1 D6 12 °कं), V2 B1 D2 M4 प्राह्णिक ; B2 D13 पौर्वाह्णिक, Cg as in text Ck °ह्णिकीं (for पौर्वा-

G 1. 37. 4
B 1. 35. 4
L 1. 32. 4

अयं शोणः शुभजलो गाधः पुलिनमण्डितः ।
कतरेण पथा ब्रह्मन्संतरिष्यामहे वयम् ॥ ४

एवमुक्तस्तु रामेण विश्वामित्रोऽब्रवीदिदम् ।
एष पन्था मयोद्दिष्टो येन यान्ति महर्षयः ॥ ५

ते गत्वा दूरमध्वानं गतेऽर्धदिवसे तदा ।
जाह्नवीं सरितां श्रेष्ठां ददृशुर्मुनिसेविताम् ॥ ६

तां दृष्ट्वा पुण्यसलिलां हंससारससेविताम् ।
बभूवुर्मुदिताः सर्वे मुनयः सहराघवाः ।
तस्यास्तीरे ततश्चक्रुस्ते आवासपरिग्रहम् ॥ ७

ह्निकी) D1 D3.4.5 T3 कृतपौर्वाह्निकक्रिय (T3 °यां [sic]) —d) Ś1 V2 D3.12 G1 बो(V2 G1 चो)दयामास —d) G1.3 [ए]तद् (for [इ]दम्) Ñ2 V B D1–3.7.10.11.12 M3 वचनं चेदमब्रवीत्

4 D3.4.7 read accu. sing. for nom. sing. in 4ab —a) D5 (before corr.) तोय (for शोण) ⁂ Ch.t शोणैव शोण इति व्यपदिश्यत। ⁂ Ś1 V B D1.4.5.7.10.11.12 M3 शुचिजलो (D3.4.7 °ले), V2 शुचिजलो D12 शुचिजालो (sic) (for शुभजलो) —c) V1 अगाध (hypermetric) D1 गाधो, D10 Cm.k.t [अ]गाध, Cg as in text (for गाध) Ś1 D3.11.12 ह्यगाध पुलिनान्वित, D5 गाधं पुलिन मास्थिता —c) Ś1 D3.11 कथमेष(Ś1 °षे), V1.2 B2.3.4 D11.12 कतमेन, V2 बदं कन (for कतरेण) Ś1 D1.6.11.12 यथा, B1 सतो (for पथा) —d) Ś1 D3.12 तरिष्याम सुखं Ñ2 V3–4 D10.11.12 तरिष्याम इमं, V1 भविष्याम इम (sic) Cm.g.t as in text (for संतरिष्यामहे) V3.4 स्वयं (for वयम्) —After 4 Ś1 D3.11.12 ins l. 4 of 800*

5 Ś1 D5.6.11.12 om. 5ab —a) Ñ2 V B D12.13 इत्युक्त प्रत्युवाचाथ, G1 राघवेणैवमुक्तस्तु —b) Ñ1 V B D10.11 इदं वच ; G1 °इद (for ऽब्रवीदिदम्) —After 5ab Ñ1 V B D10.11 (B3 D12 repeat l. 3 after 7 and 7ab respy.) ins. l. 3-4 of 800* —c) D3.10 मयापि(D10 °द)ष्टो —After 5 B2 ins.

799* अनेन राम गच्छाम सुखेन च निरामयम् ।

—After 5, K(ed.) ins.

799A* एवमुक्ता महर्षयो विश्वामित्रेण धीमता ।
पश्यन्तस्ते प्रयाता वै वनानि विविधानि च ।

6 a) D11 दीर्घस् (for दूरम्) —b) Ñ2 V B D10–12 च (for ऽर्ध) Ñ2 B1 D3.13 T3 G1 तथा (for तदा) —c) B1 सरित V1 जाह्नवीं तु सरित्श्रेष्ठां —d) D11.12 दृ (for ददृशुर्) Ñ2 V B D3.10–12 परमर्षय (for मुनिसेविताम्)

7 D10 om. 7abcd —a) Ñ1 V B D12 तां तं शुचिजलां दृष्ट्वा —b) Cg.k.t सारस (as in text) D5 हंससार समन्वित T3 हंसकारंडवायुतां —Ś1 B2 (after 7) D3.5 (after the first occurrence of 10cd here) 13.14 (B2 D12 read l. 3 & 4 after 5ab, B3 repeating l. 3 after 7 D10 after 7ab respy.) ins. after 7ab Ñ2 (Ñ1 missing) V B2.3.4 D10 ins. l. 3-4 only after 5ab, D1.5.7 M3 subst. for 4cd–7d while D11 ins. l. 4 only after 4

800* (4cd) कथमेतां तरिष्यामो गन्तव्यं वा कुतो मुने ।
(5ab) इत्युक्त प्रत्युवाचेदं विश्वामित्रो महामुनि ।
रामं कमलपत्राक्षं हर्षयन्निदमब्रवीत् ।
गाध एष महाबाहो तरितव्यो यथासुखम् ।
इतश्चिपोजनादूर्ध्वं संतरिष्याम जाह्नवीम् । [5]
अस्मिन्नेव समुत्तीर्य तीर्थं शोणमिमं नदम् ।
(5cd) एष पन्था शिव क्षेम स्वादुमूलफलोदक ।
अनेन राम यास्याम यथा सुखमनामयम् ।
(6) { ते तमध्वानमचिरात्सुखेनोत्तीर्य जाह्नवीम् ।
ददृशुर्मुनय सिद्धा आश्रमं श्रमनाशनम् । [10]
(7ab) तां तं शुचिजला दृष्ट्वा गङ्गां मुनिजनप्रियाम् ।

[(l. 1) D1–3.7 M3 क(D1 य, M3 त)थिमेते (for कथमेतां) D2 गमिष्यामो (for तरि°) B3 च D1 तु (for वा) B2 D3 मह्य, D12 गतो (for कुतो) D1 मम, D5 वद (for मुने) —(l. 2) D1–3.7 °महा°, M3 शुभमत° (for महामुनि) —(l. 3) Ñ1 V B D10.13 M3 (B3 D12 first time) तदा संदर्शयन्निव (for the post. half) —D1–3.7.8 M3 om. Ś1 D3.11.12 ins. l. 4 after 4 —(l. 4) Ś1 D3.11.12 शोणतीर्थ एषोत्र (for the prior half) Ś1 V1 B1 D3.12 °तव्य V2 V3 भवि°, B1 °व्यानो (for तरितव्यो) —(l. 5) D1.2.7 दि; M3 [s]चे (for श्चि) B3 D5 M3 संतरिष्यामि —(l. 6) B2 तस्मिन् D1–3.4.7.12 M3 तीर्थे Ś1 D3.5 M3 इद (for इम) M3 जन (for नदम्) —(l. 7) D1 पथ (for एष) —(l. 8) D5 तात (for राम) B2 D1.5.12 यथा (for पथा) D3.7 देशोयं सु(D3 स)पुण्योष्य(D3 °य) (for the post. half) —(l. 9) D5 ह्यचिरम् (for अचिरात्) B3 M3 ततरे शोण(M3 °ध्वान)मचिरात् (for the prior half) M3 [अ]तीत्य (for [उ]त्तीर्य) —(l. 10) D2 ददर्शे (sic) (for ददृशु) D5 शुभा (for सिद्धा) M3 नातिमनसमन्वितम् (for the post. half) —(l. 11) The prior half = 7a in D12. B2 अंत; D5 ते तां (by transp.) (for तां ते) B2 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) D3 ततस्ते विमलां दृष्ट्वा (for the prior half) D12 -[अ]ा, °स्वती (for °प्रियाम्)]

—cd) D5 बाष्पाक- (for बभूवुर्) D12 मुनय (for मुदिता) D11 शुभ्यानंदिता (sic) (for मुनय) Ñ2 V2 B2 D1 D1–4.6–8 T3 G1.3 M3 transp. मुदिता and मुनय D1 °राघव D1–3.7 राघवो(D1 °वस्) तदा (for सहराघवा) Ś1 D3.4.12 राघवो मुनयस्तदा(D5 °था) (for c) —d) V2 समास Ś1 D3.12 च ता V B1.4 D3.4.7.11.12 G1 M3 तदा D2 ...(for ततश्) D1 D3.4.8 T3 तत्र सर्वे (for

ततः स्नात्वा यथान्यायं संतर्प्य पितृदेवताः ।
हुत्वा चैवाग्निहोत्राणि प्राश्य चामृतवद्धविः ॥ ८
निविशुर्जाह्नवीतीरे शुचौ मुदितमानसाः ।
विश्वामित्रं महात्मानं परिवार्य समन्ततः ॥ ९
संप्रहृष्टमना रामो विश्वामित्रमथाब्रवीत् ।
भगवञ्श्रोतुमिच्छामि गङ्गां त्रिपथगां नदीम् ।
त्रैलोक्यं कथमाक्रम्य गता नदनदीपतिम् ॥ १०
चोदितो रामवाक्येन विश्वामित्रो महामुनिः ।
वृद्धिं जन्म च गङ्गाया वक्तुमेवोपचक्रमे ॥ ११

शैलेन्द्रो हिमवान्नाम धातूनामाकरो महान् ।
तस्य कन्याद्वयं राम रूपेणाप्रतिमं भुवि ॥ १२
या मेरुदुहिता राम तयोर्माता सुमध्यमा ।
नाम्ना मेना मनोज्ञा वै पत्नी हिमवतः प्रिया ॥ १३
तस्यां गङ्गेयमभवज्ज्येष्ठा हिमवतः सुता ।
उमा नाम द्वितीयाभूत्कन्या तस्यैव राघव ॥ १४
अथ ज्येष्ठां सुराः सर्वे देवतार्थचिकीर्षया ।
शैलेन्द्रं वरयामासुर्गङ्गां त्रिपथगां नदीम् ॥ १५ G 1 37 17 B. 1 35 16 L. 1 32 22

वतश्चकुल्). —After 7^{e}, T3 wrongly repeats 7de —^{f}) Ñ2 V3.4 B3.4 D10.14 T1.2 G2 M1.2 त आ° (without hiatus) B1 वतिर्वा°, B2 G1.2 M2 तद्रा°, Dt D4.8 T3 चक्रुवास, D1 तोया°, D11 सर्पा°, D13 तत्रा°, G4 M4 तत्रा°, M3 सद्रा° (for ते आवास) Ś1 D2.3.5.7.9.12 निवास मुनयस्तदा (D9 °श्च ते).

8 ^{a}) Ś1 D5.11.13 सर्वे (for स्नात्वा) Ś1 Ñ2 V B D3.9.10.12.13 M4 -काल, D2-5.7.11 -कामं, Cg as in text (for -न्याय) —^{c}) Ñ2 V3.4 B1.3.4 D10 कृत्वा (for हुत्वा). —^{d}) V3 प्राप्य, D8 illeg (for प्राश्य) D14 T1.2 G4 [अ]नुत्तम हविः, Cm g k t as in text (for [अ]मृतवद्धविः)

9 ^{b}) Dt D6.8 शुभा, Cg as in text (for शुचौ) —^{c}) D3 विश्वामित्र (for विश्वामित्रं) —^{d}) Ñ2 परिचर्य. —After 9 Dt D2.6.8 Ct ins

801* विश्रिताश्च यथान्यायं राघवौ च यथार्हतः ।

10 D6 reads 10^{ab} after 7^{ab} repeating here —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1.2.5.7.9 (second time).13 G1 M4 Cg अथ (Ś1 D5 वसस्, D11 वाक्य) तत्र तदा, D6 अथ° (for संप्रहृष्टमना) —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D5.9 (second time)-13 G2 M1 अभाषत, D1-3.7 Ct M2-4 अपृच्छत, Cg as in text (for अथाब्रवीत्) —^{c}) D6 इ** (for इच्छामि) —^{d}) Ś1 D6 M2 use nom sing for accu sing Ñ2 V B D1.3.7.10.11.13 M4 यथेयं सरितां वरा, Cg t as in text —^{e}) M3 कथं त्रैलोक्यम् (by transp) Ñ2 V B2-4 D10.13 M4 त्रिलोक(Ñ2 V1.2.4 D13 त्रैलोक्य)पथगा गता, B1 त्रैलोक्य पावनी गता, D11 त्रैलोक्यपथमागम्य —^{f}) V3 तदा तत्र (for गता नद)

11 ^{a}) Ś1 D1.3.5.7.9.11.12.13 नोदितो, V1.2 D11 देशितो (for चोदितो) —^{b}) V3 °मना, D1 तदा° (for महामुनिः) —^{c}) Cm g k t वृद्धिं (as in text) Ñ2 V B D1.10.13 M4 जन्मप्रभृति (for वृद्धिं जन्म च) —^{d}) Ñ2 V B D1.10 M4 प्रोवाच प्रभवागमं (M4 °श्चयं) D2 प्रोवाच भगवाँस्तदा, D13 आवद्त्प्रभवागमम

12 ^{a}) Ñ2 हिमवान् (for हिमवान्) B1 Dt D3.6-8 T1.2 G3 राम (for नाम) —^{b}) Ś1 D1-3.5.7.11.12 रत्नाना(Ś1 °*)म्, Cm g k t as in text (for धातूनाम्) Ñ2 B1.2.4 D10.13 रत्नाकरसमन्वित, V1 वृहद्विविधरशिताचित° (sic) V2 B3 रत्नाकरसमाचित (B3 m also °शता), V3 रत्नाकरस दार्चित, V4 रत्नाकरशताचित, M4 मकरसमाचित —^{c}) D11 कद्रा (sic) (for कन्या) V3 स्वय (sic) (for द्वयं). Ñ2 V B D1-3.7.10.11.13 M4 जज्ञे, G3 जाते (for राम). —^{d}) V1.2.4 B4 D3 T3 [अ]प्रतिमा (for [अ]प्रतिम)

13 ^{a}) Ś1 D2.8.9.11-13 सुमेरोर्, Ñ2 V B D10 मेरोस्तु D1.3.7 सुमेरु-, M4 मेरोर्या, Cg k t as in text (for या मेरु-) Ñ2 B3 D7.10 M4 नाम (for राम) —^{b}) D8 तयोर् (sic) (for तयोर्). T3 सुमध्यम —^{c}) G2 M1 मेना (for नाम्ना) D14 reads वै in marg Ś1 Ñ2 V B D1.3.6.7.9-13 T1.2 G2 M1-3 (M3 after corr sec m as in text) Cg मनोरमा (V3 °भा) देवी (Ś1 D2.3.6.7.11.12 T1.2 Cg नाम, D8 M2.3 राम, G3 M1 नाम्ना), D4 G1.2 च मेनका रा(D4 ना)म (G2 °*) M4 मेनेति या राम (for मेना मनोज्ञा वै) G4 मेना मनोज्ञा वै नाम्ना (by transp) ❀ Ck मनोरमेति मेनाथा नाम।, Ct या मेरुदुहिता मेना नाम। ❀ —G3 damaged for ^{c} —^{d}) Ñ2 V1.3.4 B D1-3.7.10.11.13 M4 हिमवतोऽभवत्, V2 हिमवतोऽनघा, D9 हिमवतश्च या (for °तः प्रिया)

14 Ś1 D5.9.12 G3 om 14 —^{a}) V2.4 B1 D2-4.7 T3 तस्य, Dt D11 T2 M2 तस्या Cg t as in text (for तस्यां) V3 [अ]भवज्ज्येष्ठा, B2 G1 समभवत् (for [इ]यमभवज्) V1 गङ्गादेवी महाभागा —^{b}) V3 श्रेष्ठा (for ज्येष्ठा) D2 सुता (sic) (for सुता) —D10 om 14^{cd} —^{c}) D1 च, D2.3.7.11 तु (for [अ]भूत्)

15 ^{a}) D6 तस्य श्रेष्ठा (for अथ ज्येष्ठां) Ś1 D5.9.12 राम (for सर्वे) —^{b}) Dt D6.8 G2.3 M1 Ct देवकार्ये, T3 (sec m) देवतार्थं, Cm g k as in text (for देवतार्थं) Ś1 D5.9.12 देवा राज्यचिकीर्षया —Ś1 wrongly repeats 15^{c} 16^{b} after 21^{ab} —^{d}) G3 त्रिपथा (submetric), Cm k t as in text (for त्रिपथगा)

G 1 37 18 B 1 35 17 L 1 34 23

ददौ धर्मेण हिमवांस्तनयां लोकपावनीम् ।
स्वच्छन्दपथगां गङ्गां त्रैलोक्यहितकाम्यया ॥ १६
प्रतिगृह्य त्रिलोकार्थं त्रिलोकहितकारिणः ।
गङ्गामादाय तेऽगच्छन्कृतार्थेनान्तरात्मना ॥ १७
या चान्या शैलदुहिता कन्यासीद्रघुनन्दन ।
उग्रं सा व्रतमास्थाय तपस्तेपे तपोधना ॥ १८
उग्रेण तपसा युक्तां ददौ शैलवरः सुताम् ।
रुद्रायाप्रतिरूपाय उमां लोकनमस्कृताम् ॥ १९
एते ते शैलराजस्य सुते लोकनमस्कृते ।
गङ्गा च सरितां श्रेष्ठा उमा देवी च राघव ॥ २०
एतत्ते सर्वमाख्यातं यथा त्रिपथगा नदी ।
खं गता प्रथमं तात गतिं गतिमतां वर ॥ २१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३४ ॥

16 Ś1 repeats 16^{ab} (cf v.l. 15) — ^{ab}) D4 हिम्वान्, T3 हि सुतान्; G3 भगवान् (for हिमवान्) M3 तनया हिमवान् (by transp.) D6.9.11 -भाविनीं (for -पावनीम्) —For 15-16^{d}, Ñ2 V B D1.3.7.10.11.12 M4 subst.:

802* अथ ज्येष्ठां हिमवतः सुतां गङ्गामनिन्दिताम् ।
वरयाञ्चक्रिरे देवा आत्मकार्यचिकीर्षया ।
ददौ चापि स धर्मेण तेभ्यस्त्रैलोक्यपावनीम् ।

[D14 om. l. 1. —(l. 1) V4 हि हिमवान् (for हिमवत°) V3 कन्यां (for सुतां) V4 दाक्षायणक्रमे (hypermetric), D3 श्रद्धाम°, D3 ज्येष्ठाम° (for गङ्गामनिन्दिताम्) —(l. 2) D10 वरण चक्रिरे, V3 B1 D2 आत्मकार्यं, M4 स्वात्मकाम (for आत्मकार्य) B4 चिकीर्षया (for चिकीर्षया) —(l. 3) V2 स्व (for स) M4 transp. चापि and स. D12 धर्मात्मा (for धर्मेण) V3 D11 -पावनां (for -पावनीम्).]

— ^{c}) Ś1 D5.11.12 स्वच्छां त्रिपथगां (D11 °*) D2 °गा, Cm g k.t as in text (for स्वच्छन्दपथगां) Ñ2 V B D1.3.7.10.12 M4 देवीं (for गङ्गां) —G2 damaged from म्य in 16^{d} up to त्रि in 17^{a} — ^{d}) Ñ2 V B D10.12 सुतां गतां (Ñ2 V1 °गा) महानदीं, D12 देवपत्नीं महानदीं, M4 सतीं गतां महायशाः.

17 D6.7.12 om. (D12 hapl.?) 17^{ab}. G2 damaged up to त्रि in 17^{a} (cf. v.l. 16) — ^{a}) Ś1 D2.3 तु°, Ñ2 V B2-4 D13 M1 च गंगा ते, D1.3.10 च ता गताः, D14 T1.2 G2.4 M2 सतो देवास्, Ct as in text (for त्रिलोकार्थं). B1 प्रगृह्य च ततो देवा D12 सम्प्रगृह्य च तां देवीं — ^{b}) D4.5 T2 Cm त्रैलोक्य-, Cg as in text (for त्रिलोक-). Ś1 D4 -काम्यया, Dt D4.5 -काङ्क्षिण, Cm g as in text (for -कारिण:). Ñ2 V B2-4 D1.3.10.11.12 M4 त्रैलोक्य (M4 त्रिलोक-)पथचारिणीं, D1 गंगां त्रैलोक्यचारिणीं — ^{cd}) Ś1 D2.5.7.9.11 ते जग्मुर्, D14 T1.2 G M1.3 ते गच्छन्, M2 आगच्छन् (for तेऽगच्छन्). ⊕ Cm: गच्छन् आगच्छन्। Ct: पुरो यत्पधमगच्छन्। ⊕ Ś1 D2.5.7.12 कृतार्थां (D4.7 °र्थे) सर्वंवरा सभिः (for ^{d}). Ñ2 V B D1.3.10.11.12 M4 यथागतं ययुर्देवास्तत्र (D12 °दा) पूर्णमनोरथाः.

18 ^{a}) V2 B1.3 D10 सा (for या). Ñ2 V B D2.3.4.7.9-12 M4 तु, D1 om. (submetric) (for च). Ñ2 V B D1.10.11.12 M4 शैलेन्द्र, D14 illeg. (for [अ]न्या शैल). D3 -सुदिता, D6.11.12 -तनया (for -दुहिता). Ś1 यावत्सा शैलतनया — ^{b}) Cg t कन्या (as in text). Ñ2 V B D1-3.7.10.11.12 M4 द्वितीया (for कन्यासीद्) — ^{c}) Ct उग्रं (as in text). Dt D4.5 उग्र सु, D12 सा चोग्रं (for उग्रं सा). Ñ1 V2 B3.4 D3.7 सोग्रं (by transp.) व्रत (V3 तप)मुपाश्रित्य (D2.7 °विश्य), V1.3.4 B1.2 D1.3 उग्रं (V2 सा सु, D1 साग्रं, D3 सौम्यं) व्रतमुपाविश्य, D10.12 सेयं (D13 सौम्यं) व्रतमुपाश्रित्य — ^{d}) D11 सुमध्यमा, D14 (before corr. as in text) °धन (for तपोधना).

19 ^{a}) Ñ1 V B D1-3.7.10.11.12 ताम(D3 °*)प्यु(V1.3 °ल्यु)ग्रतप सिद्धा, M4 मप्युग्रतपसा सिद्धां — ^{b}) Ś1 पति (for -वर:) —Note hiatus between ^{c} and ^{d} — ^{c}) D14 illeg. from द्रा to त. Ś1 D5.12 °वीयाय, Ñ2 V B D10.11.12 यावमानाय, D1.3.7 M4 याचते (D2 °*) पत्नीम्, Cg as in text (for [अ]प्रतिरूपाय) — ^{d}) B1 रुद्रा B4 इमां, D13 उमा, D11 पत्नीं (for उमां). V3 नाक-, M3 लोके (for लोक-). Ś1 D4.7.11 लोकसपूजितामुमां (Ś1 °तां सुतां).

20 D14 reads 20^{ab} in marg. — ^{a}) Ñ2 V B1.2.4 D10.11.12 इत्येते, B3 इत्येव, D1 एव ते, D4.5.7 उभे ते; G3 एत हि, G1 एतत्ते (sic) (for एते ते). M4 एवमेते शैलभर्तु — ^{b}) Ñ2 V B D1.10.11.12 M4 राम बभूवतु (for लोकनमस्कृते). Ś1 D4.5.12 उभे (D3 कन्ये) सु (D5 तु) दति (D2 °यति [by metathesis]) ते सुते. D2.7 कन्ये समुदिते शुभे —D7 om. 20^{c}-21^{b}. Note hiatus between ^{c} and ^{d} — ^{c}) V4 D4.12 T3 गंगा (sic) V4 श्रेष्ठ (sic) — ^{d}) Ś1 D4.12 देवी चोमा रघूत्तम, Ñ2 V1.2 B D1.3.10.11 M4 देवी (B1 °वा)नां च (B1 D13 M4 °नाम)प्युमा वरा, V3 देवानां च उमा वरा V4 देवकानामुमा वरा. D12 देवी नाम उमा वरा.

21 D7 om. 21^{ab} (cf. v.l. 20) — ^{b}) Dt D4.5 T3 Ck.t °गामिनीः Cm as in text (for त्रिपथगा नदी) —After 21^{ab}, Ś1 wrongly repeats 15^{c}-16^{b} —Ś1 om. 21^{cd}.

३५

उक्तवाक्ये मुनौ तस्मिन्नुभौ राघवलक्ष्मणौ ।
प्रतिनन्द्य कथां वीरावूचतुर्मुनिपुंगवम् ॥ १
धर्मयुक्तमिदं ब्रह्मन्कथितं परमं त्वया ।
दुहितुः शैलराजस्य ज्येष्ठाया वक्तुमर्हसि ।
विस्तरं विस्तरज्ञोऽसि दिव्यमानुषसंभवम् ॥ २
त्रीन्पथो हेतुना केन पावयेल्लोकपावनी ॥ ३
कथं गङ्गा त्रिपथगा विश्रुता सरिदुत्तमा ।
त्रिषु लोकेषु धर्मज्ञ कर्मभिः कैः समन्विता ॥ ४

G 1 38 5
B 1 36 4
L 1 33 5

—c) D3.5.7.11.12.13 m., Cr m g k t as in text (for रे) D14 illeg from ग to ष D5-7.11.12 T1 राम, D1 नामः Ck वाक्य (for राम) —d) Cr m g k t गति (as in text) D1 यत्र (for यत्र) D3.5.7.11.12.13 गंगा मातमतां यत्र —For 21, Ñ1 V B D1-3.10.11.13 M4 (D3.11 for 21cd) subst

803* तत्र पावयितुं लोकान्निमान्क्षीन्स्वेन तेजसा ।
गङ्गा प्रयाते राम सर्वभूतहिते रता ।

[(l 1) D1 तत्र (for तत्र) Ñ1 पावयितुं (for पावयितुं) D1.3.11 M4 त्रीनिमान् (by transp) V1 स्वे* (for स्वेन) V4 त्रीन्दे**स्वतेजसा (for the post half) —(l 2) D1 M4 °वृते (for प्रवर्तते) B2 (m also as above) D2 लोक (for भूत) M4 सर्वलोकनमस्कृता (for the post half)] —After 21, Dt D3.5.7.11.13 S (except M4) Cm g (Ck t comm on l. 2 only) ins.

804* सैषा सुरनदी रम्या शैलेन्द्रस्य सुता तदा ।
सुरलोकं समारूढा विपापा जलवाहिनी ।

[D1.3 om l 1 —(l 1) G1 सुरम्या विमला (for सुरनदी रम्या) D4 तथा (for तदा) —(l 2) D14 T1 विपाप G1 [अ]जला (for जल°)]

D1 cont D3.5.7.11.13 ins after 21

805* उमा च देवं भजते सखाशा च सुमध्यमा ।

[D3 उवाच (sic) (for उमा च) D1.3 देवी (for देवं) D5 उमादेवी च प्रहार (for the prior half) D3 सुभाल (sic) (for सखाशा) D5.7.9 रुद्रमध्य (for च सुमध्यमा)]

Colophon —*Kanda name* Ś1 Ñ1 V1 Dt D4.10.13 om V2-4 B D11 आदि°, D1.3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ1 V B D1-3.5.7.10-13 गंगोत्पत्ति, D6 गंगावतार —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1.4 B1.4 D3.5.11 om Ñ1 B2.3 D10 37 V2 39 V3 36 Dt D4.6.8.12.13 S 35 D1.3 28 D2 29 D6 38 D14 बालकाण्डे-त्पत्ति सर्गस्त्रिंश (dash indicates lacuna) —After colophon T1 G1.3.4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G2 श्रीमते रामानुजाय नम

35

☞ Ñ1 missing sarga 35 (cf v 1 I 33 8)

1 a) Ś1 D6.12 M4 तौ राम (for राघव) —c) D6 अभि°, T2 °नन्द्य (for प्रतिनन्द्य) D6 पृतात्मा (for वीरावू) —d) Ś1 D6.12 M4 समूचतु (for ऊचतुर्)

2 a) Ś1 D3.12 शुभरूपम्, D1 (before corr) ब्रह्म°, T2 धर्म° (sic), Cm g as in text (for धर्मयुक्तम्) D1 दृष्टं (for ब्रह्मन्) —b) Ś1 D6.12 M4 मधुराक्षरं (for परमं त्वया) —After 2ab, Ś1 D3.7.12 ins l 3 of 806* —d) D1 reads ज्येष्ठाया in marg —T2 om 2cd —e) D6 देव्या या (for विस्तरज्ञोऽसि) —f) Dt -मानस (for -मानुष) Ś1 D3.12 कथानां दिवि चेह च, D6 विश्रुता सरिदुत्तमा (= 4b) M4 कथानां देवमानुषे —After 2 Ś1 D3.12 M4 (om. l 4) ins l 4 6 of 806*

3 a) T2 त्रिपथो, Cr m g k t त्रीन्पथो (as in text) —b) Dt D1 (before corr प्लावयेल्) M3 Cg k t प्लावयेल्, Cpp भावयेल् (for पावयेल्). D6 M4 °पावनी (for लोकपावनी)

4 For 1-4b, Ñ2 (Ñ1 missing) V B D1-3.7.10.11.13 subst, while Ś1 D3.12 (all read l 3 after 2ab) ins l 3-6, M4) 5-6 after 2 and all subst l 7-8 for 3a-4b, D6 ins. l 3 only (om all others) after 2ab

806* उक्तवाक्ये मुनौ तस्मिन्राम पप्रच्छ तं पुन ।
विश्वामित्रं सुखासीनं महात्मानं कृताञ्जलि ।
कथेयं कथिता ब्रह्मन्पुण्यश्रवणकीर्तना ।
या त्वया तां पुन श्रोतुमिच्छामि वक्तुविस्तरम् ।
उमा कनाभनदेवी कौमारव्रतचारिणी । [5]
कथाय देवप्रवरं पतिं भूतमहेश्वरम् ।
हेतुना केन चैवेयं गङ्गा त्रिपथगाभवत् ।
कथं देवनदी चेयं मानुष्यं समुपागता ।

{M4 om l 1 4 Ś1 D3.12 om l 1 2 —(l 1) D1-3.7.11 उक्त (D3 °क्त) वाक्ये D1.3.7 तु त (D1 ते) मत्वा, D11 तु तमथो (for मुनौ तस्मिन्) D1.3.7.11 पुनरपृच्छत (D3 °त्र D11 °वे) (for पप्रच्छ तं पुन) —(l 2) V4 transp सुखासीन and महात्मान V1 कृताञ्जलिरिदं वच (for the post half) —Ś1 D3.12 read l 3 after 2ab —(l 3) D1 कृत्वा (for ब्रह्मन्) V1 -कीर्तिनी D3.8 -कीर्तन D6 -कीर्तनात् D9 -कीर्तिता (for -कीर्तना) —(l 4) V2 सा°, D5.7 °तु, D11 तयाख्यातां (for या त्वया तां) D1.3.7.11 ब्रह्मन् (for श्रोतुम्) V1 B2 विस्तर (for विस्तरम्) D1.3.7.11 श्रोतुमिच्छामि विस्तरात् (for the post half) Ś1 D3.12 पुनस्ता श्रोतुमिच्छामि त्वत्तोऽद्य बहुविस्तर (Ś1 °र) —For ins see below —D3 reads l 5 8 after 4cd —(l 5) D14 [अ]भवद् V2 गौरी (for देवी) Ś1 °धारिणी N2 V4 D3.6.10.13 कौमार (D8 कुमारी) ब्रह्मचारिणी,

G. 1. 38. 5
B 1 36 4
L 1. 33 5

तथा ब्रुवति काकुत्स्थे विश्वामित्रस्तपोधनः ।
निखिलेन कथां सर्वामृषिमध्ये न्यवेदयत् ॥ ५
पुरा राम कृतोद्वाहः शितिकण्ठो महातपाः ।
दृष्ट्वा च स्पृहया देवीं मैथुनायोपचक्रमे ॥ ६
शितिकण्ठस्य देवस्य दिव्यं वर्षशतं गतम् ।
न चापि तनयो राम तस्यामासीत्परंतप ॥ ७
ततो देवाः समुद्विग्नाः पितामहपुरोगमाः ।
यदिहोत्पद्यते भूतं कस्तत्प्रतिसहिष्यते ॥ ८
अभिगम्य सुराः सर्वे प्रणिपत्येदमब्रुवन् ।
देवदेव महादेव लोकस्यास्य हिते रत ।
सुराणां प्रणिपातेन प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ ९

D3 शैमा॰°; M4 °श्चारिणी (for the post. half) —(l. 6) Ś1 D1-3 5 7 11.12 M4 अवाप्य (for अवाप). D3 देवप्रकर, D1 12 M4 °देव, D2.3 पतिदेव (D2 °*), D7 °देव (for पतिं भूत॰).—(l. 7) V4 °गामिनी, B1 यां गता त्रिपथाभवद् (for the post half).—(l. 8) V3 भूत्वा, D7 स्वेच (for चेय). Ñ2 V1-3 B D10 12 मानुषान् (V3 2 B1 °ष) (for मानुष) V4 मर्त्यलोकमुपागता, D1-3.7 12 M4 मानुष लोकमाग(M4 °थि)ता (for the post half).]

Ś1 D2 12 cont., while D3 ins after l. 4 of 806*:

807* कथं त्रिपथगा गङ्गा प्रोच्यते देवमानुषैः ।
[D3 देवमानुष°. cf l 7 of 806*.]

—D1 3 7 M4 om (hapl ?) 4cd.—c) D6 (before corr) विश्व- (for त्रिपु). V2.4 D6 T3 धर्मज्ञाः D13 विख्याता (for धर्मज्ञ) —d) T3 M3 समन्विता; Ct °ता (as in text). Ś1 Ñ2 V B D2.3.10-13 कैश्च धर्मे(D6 पुण्ये)रभि(Ś1 Ñ2 D2.6 12 °नु)प्लिता.—After 4cd, D3 reads l 5-8 of 806*.

5 a) Ñ2 V B D1-3.7 10.11 12 M4 एवं; G2 3 इति, Cm g as in text (for तथा) D13 काकुत्स्थो. Ś1 D6.13 तथा तयोस्तु ब्रुवतोर्.—b) Ś1 Ñ2 V B2-4 D2 6 10.12.13 महातपाः; D2 महातपाः (sic), D2 G1 महामुनि; D3.7 M4 महायशाः (for तपोधनः).—c) Ñ2 V B D1-3.7 10.12 M4 विस्तरेण, Cm g k t as in text (for निखिलेन). Ś1 D6.13 दिव्यास्ताः Ñ2 V1-3 B D1-3.7 10 11 13 M4 एता, V4 एतां, Cg as in text (for सर्वाम्) —d) Ś1 D2.6.7 13 ततोभवीत्; D6 निवेदयत् (for न्यवेदयत्) Ñ2 V B D1 2.10 12.13 M4 व्या-(V1 M4 ख्या)ख्यातुमुपचक्रमे.

6 a) D1 श्रुत्वा (for पुरा) D3 कृतोद्वाह.—b) V1 °कंठ, D14 T1 2 G1 नील° (for शितिकण्ठो). D1 शितिकंठ-मुमापति.—c) Dt D6 8 (before corr. as in text) भगवान्; Cg as in text (for स्पृहया). D6 G3 देवी, Ck as in text (for देवीं) Ś1 (marg as in D6 also) Ñ2 V B D2 6 10-13 M4 उमा च(D6 उवाच; M4 उमां त्रि) स्वरूपा देवी(B4 D2 M4 °वीं), D3 उमापि च तथा देवो D3.1 उमा चास्य प्रिया देवी.—d) Ś1 Ñ2 V1-3 B D2-3 5 7 10-13 [उ]प(Ś1 °व., B1 [म जि)ताम्य्तु; V4 [उ]पचक्रतु; Cg as in text (for [उ]पचक्रमे) —After 6, Ś1 (marg.) Dt D6.8 M1 (inf. lin. sec. m.) ins., while D3 ins. after 7cd:

808* तस्य सक्रीडमानस्य महादेवस्य धीमतः ।
[Ś1 न स्पर्श° (for सक्रीडमानस्य).]

7 a) V1 D6 शितिकण्ठश्च Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D1 2.3.10-13 देव्याश्च, D3.7 देव्यास्तु; Cm as in text (for देवस्य) —b) T1 वर्षं, Cg as in text (for वर्षं).—After 7ab, Dt G1 2 ins.:

809* एवं मन्मथयुद्धे तु तयोरासीत्परंतप ।

—D6 ins 808* after 7ab.—c) M4 [अ]स्यां (for [अ]पि). T1 *म, M1 नाम (for राम).—d) G1 परतप. M4 तस्यासीत्परम तप —For 7cd, Ś1 Ñ2 V B D1-3.5 7 10-13 subst

810* न चैवैकतरस्यासीज्जयो राम पराजयः ।

[Ś1 D6.11 12 [अ]न्यतरस्य, D1 तस्यान्तरस्य, D3 [अ]न्तरस्य (for [ए]कतरस्य). V4 न चैकतमस्यासीत्; D3 7 न चैव ह्यभिरभवत् (for the prior half) Ñ2 B1 3.4 D5 ततो, D2 तयो, D3.7 न च (for जयो) D1 परा जय.]

8 a) Dt D6.8 सर्वे, Cm g k as in text (for ततो). Dt D6.8 8 G1 3 Cg p.k t समुद्युक्ता, T3 सर्वोपर्वा; Cg tp as in text (for समुद्विग्ना.). Ś1 Ñ2 V B D1-3.5.7 10-13 ततो देवा(D13 °व्या)बभु(B1 °द्रु [sic])श्चिता.—After 8ab, B3 ins..

811* कथं भवेदिदानीं अनयोरेव सांप्रतम् ।

—c) Ś1 D1 6 12 यदि चो(D3 वो)त्प(Ś1 °*)स्यते; Ñ2 V B D3.7 10 11 12 यद्वोत्पत्स्य(V1 °स्ये)ते, Cm g t as in text (for यदिहोत्पद्यते). ‖ Ck यदि लोकत्रयेप्युग्ररूपमुत्पद्यते। ‖ Ś1 D6.13 पुत्र., V3 वीरः; D3.7 रूपः; M4 भूता(sic) (for भूत) —d) Dt D6 T3 G3 M3 °सहिष्यति Cr m g k.t as in text (for प्रतिसहिष्यते). Ś1 D1.3.7 13 लोका कस्त(D6 transp)भविष्यति. Ñ2 V1 3.4 B D2 3.10.12 13 लोका चो(B1 क)स्य भविष्यति; V3 लोका करस भवेदिति D6 कस्तु तं प्रसहिष्यति.

9 a) Ś1 Ñ2 V B D2.3.5 7 10-13 तेभिगम्य; M4 इत्युपेत्य; Cg k as in text (for अभिगम्य) D2 [अ]भ्युपन्सर्वे; D11 कृतोद्वाहं (for सुरा सर्वे). D1 उपेत्य सहिता सर्वे,—b) Ś1 Ñ2 V B D2.3.10.12.13 तुष्टुवु; M4 (before corr.) [इ]दमब्रवीत् (for [इ]दमब्रुवन्). D1 3.7 रुद्र(D2 सुरा) वचनमब्रुवन्; D13 शितिकंठ (sic) उमापति.—After 9cd, Ñ2 V B D1.2.13 ins..

न लोका धारयिष्यन्ति तव तेजः सुरोत्तम ।
ब्राह्मेण तपसा युक्तो देव्या सह तपश्चर ॥ १०
त्रैलोक्यहितकामार्थं तेजस्तेजसि धारय ।
रक्ष सर्वानिमाँल्लोकान्नालोकं कर्तुमर्हसि ॥ ११

देवतानां वचः श्रुत्वा सर्वलोकमहेश्वरः ।
बाढमित्यब्रवीत्सर्वान्पुनश्चेदमुवाच ह ॥ १२
धारयिष्याम्यहं तेजस्तेजस्येव सहोमया ।
त्रिदशाः पृथिवी चैव निर्वाणमधिगच्छतु ॥ १३

G 1 38 18
B 1 36 13
L 1 33 16

812* शितिकण्ठं महात्मानमिदं वचनमब्रुवन् ।

[B4 D12 शितिकण्ठ॰, D12 प्रणिपत्य तत सर्वे (for the prior half) D12 गुरु (for इदं). D12 ब्रुवन्]

—a) D4.12 देव(D12 °वे)देवं, T2 धनंदेन (sic), Cg as in text (for देवदेव) Ñ2 V B1-3(marg as in text) D2.10.11.13 महाभाग (D4.12 °गे), D1-3.5 11 M4 नमस्तेऽस्तु G1.3 महाबाहो (for महादेव) ॐ Cg देवदेवत्यनेन महादेव इत्यर्थं उक्तः । ॐ —b) Ś1 Ñ2 V B D2.10.11.13 सर्वभूत, D1-3.7.11 M2.4 सर्वलोक॰ (for लोकस्यास्य) V4 D3.5 M4 रत, D4.12 रत (for रत) —c) D2 T2 G2 प्रतिपातेन, Cg प्रणि° (as in text) ॐ Ck प्रणिपातोऽनन्यगतिकतया तस्मादुपसत्तनम् । ॐ

10 For 10-12, Ñ2 V B D1-3.7.10.11.13 M4 subst 813* Ś1 om. 10-11b —a) G2 श्लोक (sic), G1 लोकान् ; Ck.t as in text (for लोका) —b) G1 देव (for तव) D4.12 [म]प्रत्य, T2 देवस्य (sic), Cg k as in text (for तव) D12 सुरोत्तमं —c) D1 D4.5.6 ब्राह्येण, Cg k.t ब्राह्मेण (as in text) D6 11 ब्रह्मचर्येण संयुक्तो.

11 D12 om (hapl.) 11-12b Ś1 om 11cd (cf v.l 10) —a) D1 -कामदर्थं, G2 M1 -कामार्थं; Cg as in text (for -कामार्थं) —b) D6 तेजो धारय तेजसा —cd) D4 नालोकान्, D6 आलोक्य, Ck.t as in text (for नालोकं) Ś1 वधं च शरण याता न लोकान्हन्तुमर्हसि —D2 subst. l 12 of 813* for 11cd

12 D12 om 12ab (cf v.l 11) —b) T2 Cgp पितामह, Cg as in text (for महेश्वर) —c) M3 देवान् (for सर्वान्) —d) G2 हा (for ह) —For 10-12 Ñ2 V B D1-3.7.10.11.13 M4 subst D2 subst l. 12 only for 11cd

813* न तस्य धारयितुं शक्या पृथिवी विभो ।
न लोका सयशश्चैव सोढुं ते वीर्यमव्ययम् ।
श्रा संवत्सरशतस्त्वंतरं धारयितुमर्हसि ।
सहानयैव देव्या त्वं ब्रह्मचारी भवेश्वर ।
अस्माकं च धरायाश्च लोकानां चानुकम्पया ।
धारयात्मभवं तेजः स्वयमेवोमया सह ।
विभ्रता हि गतं तत्र कल्पोमायाश्च शंकर ।
सादयेदपि लोकांस्त्रीन्सदेवर्षिनरोरगान् ।
तस्मात्त्वं धारयात्मनं त्रैलोक्यहितकाम्यया ।
ब्रह्मचर्येण संयुक्तो देव्या सह तपश्चर ।
त्रैलोक्यहितकामस्त्वं तेजो धारय तेजसा ।
रक्ष लोकानिमांस्त्वेव न लोकान्हन्तुमर्हसि ।
इति तेषां वचः श्रुत्वा देवानां भगवाञ्शिवः ।
हितेन मनसा युक्तो देवान्वचनमब्रवीत् ।

[D4.10 om. l. 1-3 (hapl) and 10-11 D12 om l. 7-11. Ñ2 V B D2.13 M4 om. l. 10-11 —(l 1) D2 शक्यं, D12 प्रभो (for विभो) —(l. 2) V3 सर्वे वा(ब्रा°)ह्मण V4 चैव सर्वे (for सयशश्चैव) D12 न हि शक्या सुराश्चैव (for the prior half) M4 सहं (for सोढुं) D2.7 M4 [अ]व्यय (for वीर्यं) —(l 4) D10 च (for [एव]) M4 देवा (for देव्या) V3 महेश्वर, D2 महेनेश्वर (sic) (for भवेश्वर) —(l 5) B4 D2.7 M4 om third च D12 हिताय वै, D13 [अ]पि वाम्यया (for [अ]नुकम्पया) —(l. 6) D2 धारय V1 [आ]त्मभवं, V2 [आ]त्मभवम् (both sic) (for [आ]त्मभवं) —Ñ2 om. (hapl.) from the post half of l. 6 up to the prior half of l 7 B1 तदुद्धत्य सहोमया (for the post half) —(l 7) V2 B1 बिभ्रता, B2-4 D2 बिभ्रत, M4 बिभ्रतो (for बिभ्रता) V2.3 D12 च (for हि) D2 इदम् (for गतं) B3 शंकर —(l 8) V3 दहयेदपि, D2.7 दहदपि (for सादयेदपि). B4 लोकेष्वपि; D12 सर्वान्वै (for सदेवर्षि) D2 -सुरोगमान्, D7 -महोरगान् (for -नरोरगान्) D2 सयक्षप्रमथोरगान्, M4 सहदेवर्षिदानवान् (for the post. half) —(l 9) D2 *अत्मन, D7 त्रैलोक (for त्रैलोक्य) —For l 10 cf 10cd —(l 12) V1 B4 देवान् (for देव) V1 om न (submetric) V3 B3 D2.7 लोक (for लोकान्) —(l 13) D2 भवानां (for देवानां) —(l 14) B4 मनसा (for मनसा) D2 repeats (ditto) वचनम्]

13 Ś1 D2.12 om 13 —b) Ñ2 V2-4 B D1-3.7.10.11.13 समुत्पन्न, V1 मुहूर्तं तु, D1 D6 तेजसैव, D12 G2 तेजस्येव, M4 दोत्युष्या (for तेजस्येव) —M4 om (hapl ?) 13c-25 T2 om 13d-16c D1 reads 13cd after 18 —cd) D1.3.7 पृथिव्या सह सर्वेपि (D13 त सर्वे) (for °) D7 निर्माणम् D2 °जम्मधु (sic) D2-4.7 °गच्छन्ति (D6 °तु), G2 Ck अपि° (for अधिगच्छतु) D1 (gloss) निर्वाण सुरा न सर्व देवा M2 अधिगच्छतु निर्वाणं पृथिवी त्रिदशा अपि (by transp except अपि) —For 13cd Ñ2 V B D10.11.13 subst

814* निर्वृता भवतेत्येवं पुनश्चेदमुवाच ह ।

[V1.3.4 D11.13 निर्वृता, V2 D10 निर्वृत्ता V3 तु (for [इ]ति) D13 मुनीश्च (for पुनश्च) B1 [ए]वम् (for [इ]दम्)]

—After 13 D2 reads 19ab as in D1 repeating it in its proper place and ins thereafter ref शिव उवाच

G 1 38 18 B 1 36 14 L 1 33 17 यदिदं क्षुभितं स्थानान्मम तेजो ह्यनुत्तमम् ।
धारयिष्यति कस्तन्मे ब्रुवन्तु सुरसत्तमाः ॥ १४

एवमुक्तास्ततो देवाः प्रत्यूचुर्वृषभध्वजम् ।
यत्तेजः क्षुभितं ह्येतत्तद्धरा धारयिष्यति ॥ १५

एवमुक्तः सुरपतिः प्रमुमोच महीतले ।
तेजसा पृथिवी येन व्याप्ता सगिरिकानना ॥ १६

ततो देवाः पुनरिदमूचुश्चाथ हुताशनम् ।
प्रविश त्वं महातेजो रौद्रं वायुसमन्वितः ॥ १७

तदग्निना पुनर्व्याप्तं संजातः श्वेतपर्वतः ।
दिव्यं शरवणं चैव पावकादित्यसंनिभम् ।
यत्र जातो महातेजाः कार्तिकेयोऽग्निसंभवः ॥ १८

अथोमां च शिवं चैव देवाः सर्षिगणास्तदा ।
पूजयामासुरत्यर्थं सुप्रीतमनसस्ततः ॥ १९

14 T3 M5 om 14 (cf v l 13) —a) D1 यतश्च; D15 यचेद्, G3 तदिद्, Cm g l, t as in text (for यदिदं) Ś1 क्षोभित, D3 प्रच्युतं (for क्षुभित) D1 तेज, G2 स्थान, Cm g k t as in text (for स्थानान्) D7 यदि प्रमुच्य त स्थानान् —b) V1 [अ]ति, M2 तु (for हि) D1 स्वस्था नोऽमूलमुत्तम —c) D13 धारयिष्यसि D1 कूट, D5 7 दे वै, D12 ते भो (for तन्मे) —d) Ś1 Ñ2 V B D1 2 6 10–13 प्रोच्यता, M3 मूयतत् (sic) Cg as in text (for ब्रुवन्तु) T3 मुनिसत्तमा D3 2 इति च सत्यमीरितं

15 T3 M5 om 15 (cf v l 13) —a) D5 7 त प्रत्यूचुस् (for एवमुक्तास्) D7 तदा (for ततो) —b) V3 पप्रच्छुर् (for प्रत्यूचुर्) D5 7 भगवन्त वृष(D5 वृषभ [hypermetric])ध्वज —c) Ś1 Ñ2 V B2 3 D2 3 5 7 10–13 यत्तव, B1 यत्र ते, B4 यत्र तत्, D1 यतश्च (for यत्तेज) Ś1 क्षोभित, D5 7 [च]च्च च्युतं (for क्षुभित) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10 12 13 तजस् (D1 °जो), Dt D4 (marg) 6 8 ह्यय, D11 स्थानात्, M2 तेष, M3 यचत् (for ह्येतत्) —d) V3 तथ्वं हि, V4 तत्त्व वै, D9 धरा च (for तद्धरा) V3 4 धारयिष्यसि (sic) D1 धारयिष्यति ते धरा

16 M4 om 16, T3 om 16abc (for both cf v l 13) —a) Ñ2 V B D10 11 13 सुरश्रे(B4 °ज्ये)ष्ठ, D1 (marg gloss) शिव, Cg k as in text (for सुरपति) —D13 om 16b–17b —b) V3 प्रमुमोद च (hypermetric) Ś1 Ñ2 V B Dt D (except D8 11 14) V2 महाबल (for महीतले) —c) Ś1 Ñ2 V2 4 B D1–3 5 7 11 13 तेजस्तत्, Cm g k as in text (for तेजसा) V4 D4 तेन, D10 सर्वा (for येन) —d) Ś1 D5 व्याप्त तद्गिरिकाननं

17 M4 om 17 D13 om 17ab (cf v l 13 and 16 respy) —a) Ś1 D4 सुरपतिं, D11 पुन महरिदं (sic) G1 3 समपर्वा (for पुनरिदम्) —b) Ś1 D2 5 6 7 प्रोचु, G1 3 पुनर्, G4 ह्यूचुर्, Cg as in text (for ऊचुर्) Ś1 Ñ2 V B D1 3 6 7 10 12 13 सर्वे, Dt D6 8 चापि, D2 देव, G1 3 ऊचुर, M3 चैव (for चाथ) —c) Ś1 Dt D4 8 G1 3 M3 3 आविश, D11 प्रविदय (sic) Cm k as in text (for प्रविश) V3 4 B1 D9 T2 G1 महातजा D4 विप्रस स्वह तमो (sic) —d) V2 3 D1 1 -समन्वितं, D5 7 -समीरित, Cg k t as in text (for -समन्वित)

18 M4 om 18 (cf v l 13) —a) V4 B3 (marg also) Dt D8 11 तदाग्निना, D1 तमग्निना, D3 तदग्निना (sic), Cg t as in text (for तदग्निना) D2 कृत वाक्यं, D5 7 कुर्वं व्याप्त (for पुनर्व्याप्त) —b) Ś1 D2 13 स जात, Ñ2 V3–4 B (B3 marg also as in V1) उज्जातः, V1 D12 तज्जात, Dt D6 8 G3 M2 3 सजात, D10 तत्रैव (for सजात) V1 Dt D6 8 T2 G4 M2 3 °पर्वत, D5 7 तेन° (for श्वेतपर्वत) Cg as in text (for d) ❀ Ct उक्ताग्निना व्याप्तनपूर्वकप्रवेशात्तच्चेजोयद्धृ सत्केवलश्वेतपर्वतरूपं जात तद्रूप तेजो । ❀ —c) V3 °वल, V4 °वर, D1 (gloss) करके, D2 शिखरिणं, T3 श वरण, Cg k t as in text (for शरवण) —V4 om (hapl.) 18d–19a —d) D1 प्लतक- (for पावक-) Ś1 D1 2 6 7 11 13 -वर्चस, B3 -सप्रभ, B3 (marg also as in text) -समवं (for -संनिभम्) D2 पावकादित्यतेजसं, Ck t as in text (for d) —Ñ2 V1 3 B1 D10 om 18ef —G4 repeats consecutively 18ef —e) G2 तेवो, Ch as in text (for जातो) G3 महादेवा (for महातेजा) —f) D3 [अ]सि°, D4 14 T °सनिभ, G1 3 महाबल, Cg as in text (for ऽग्निसंभव) B3 4 कार्तिकेयोऽप्य(B4 °*)ग्निसंभव ❀ Ch अग्निना ध्वस्त्वा मोक्ष्यमाणत्वादग्निसंभवत्वम् ।, Ct किंचित्काल धृत्वा कार्तिकेयत्वनदेवाग्निसंभवत्व बोध्यम् । ❀ —After 18 D1 reads 13cd

19 M4 om 19 V4 om 19a D5 reads first time 19ab after 13 (cf v l 13 and 18) —a) Ś1 Ñ2 V1 3 B D2 3 5 7 10–13 ततो देवीं (D2 3 °वी) (for अथोमां च) G2 शिरा (sic) (for शिवं) D1 उक्तवाक्यं शिव दयात् —b) Dt D5 6 8 तथा (for तदा) Ñ2 V B D10 13 सर्वेभ्य(B4 °श्च)पूजयन्, D8 ऋषि°, M3 सुर° (for सर्षिगणास्तदा) D1 तत सर्वेभ्यपूजयन् —c) Dt D6 8 T2 G1 3 M2 3 Ch तदा D4 तथा (for तत) Ś1 D2 3 5 7 12 सुरा (D5 °रा) सुरपतिं (D2 °तस्) तदा (D5 7 °था), D11 बद्धांजलिपुटास्तदा —For 19cd Ñ2 V B D1 12 13 subst while D2 3 7 11 ins. after 19

815* प्रज्ञानतशिर काया साधु साध्विति चाब्रुवन् ।

[V3 6 भूयसा(V4 °स)ऽत्; B4 प्रज्ञान (sic) (for यज्ञान्त)]

अथ शैलसुता राम त्रिदशानिदमब्रवीत् ।
समन्युरशपत्सर्वान्क्रोधसंरक्तलोचना ॥ २०

यस्मान्निवारिता चैव संगता पुत्रकाम्यया ।
अपत्यं स्वेषु दारेषु नोत्पादयितुमर्हथ ।
अद्य प्रभृति युष्माकमप्रजाः सन्तु पत्नयः ॥ २१

एवमुक्त्वा सुरान्सर्वाञ्शशाप पृथिवीमपि ।
अवने नैकरूपा त्वं बहुभार्या भविष्यसि ॥ २२

न च पुत्रकृतां प्रीतिं मत्क्रोधकलुषीकृता ।
प्राप्स्यसि त्वं सुदुर्मेधे मम पुत्रमनिच्छती ॥ २३

तान्सर्वान्व्रीडितान्दृष्ट्वा सुरान्सुरपतिस्तदा ।
गमनायोपचक्राम दिशं वरुणपालिताम् ॥ २४ G. 1, 38, 29 B. 1, 36, 25 L. 1, 33, 28

20 M4 om. 20 (cf. v.l. 13).—b) Ñ2 V B D1-3.7.10.11.13 अभिवीक्ष्य ततः (for इदमब्रवीत्). Ś1 D5.13 सर्वानेव सदा(D13 महा)सुरान्.—After 20ab, D14 T1.3 G3.4 M1-3 ins.:

816* अप्रियस्य कृतस्याद्य फलं प्राप्स्यथ मे सुराः ।
इत्युक्त्वा सलिलं गृह्य पार्वती भास्करप्रभम् ।

[M3 reads l. 1 inf. lin. sec. m.—(l. 1) G4 अप्रीतस्य. T3 प्रियस्य, M1 तु तस्य (for कृतस्य). M3 हे (for मे).—M3 om. l. 2.—(l. 2) K(ed.) भास्करप्रभा.]

—c) B4 समभक्त (for मन्युरशपत्). Ś1 D5.9.13 देवी (for सर्वान्). V4 शशाप त्रिदशान्देवी.—d) Ś1 D5.9.13 रोषात् (for क्रोध-).

21 M4 om. 21 (cf. v.l. 13). Ś1 D5.9.13 om. 21ab.—a) T3 निवारिता; G1.2 M3 निवारितस्य; Cg k as in text (for निवारिता). Dt D4.8.6 [अ]हं (for [ए]व).—b) T3 संवृत्ति(sic); G1.2 M3 संगमः (for सगता). G1.3 पुत्रकांक्षया.—For 21cd, Ñ2 V B D10.11.13 subst l. 1 of 818*.—D12 om. 21cd.—c) Ñ2 B3(marg. also as in text) .4 D10 च स्व(B4 सु)दारेषु (for स्वेषु दारेषु).—d) Ś1 D5.9.13 युष्माकं न भविष्यति; Ñ2 V B D10.13 यूयं नोत्पादयिष्यथ. §§ Cg.k यस्माद्यूयमपि(Ch om. यूयमपि)अपत्यं नोत्पादयिष्यथ। §§—Ñ2 V B D10.13 om. 21ef.—For 21ef, Ś1 D5.9.11.13 subst.

817* भार्यास्त्र वोऽद्य प्रभृति भविष्यन्त्यप्रजाः सुराः ।

[Ś1 मार्य्याश्च प्रभृति वै (sic) (for the prior half). D11 विष्यन्.]

—For 21, D1-3.7 subst, while Ñ2 V B D10.11.13 subst. l. 1 only for 21ab:

818* यस्मादपत्यं सदारमसरा मम नेच्छथ ।
युष्माकमपि तस्माद्धि न प्रजास्त्यन्ति पत्नयः ।

[(L. 1) V1 सदारामपत्यम् (by transp.). V4 जात हि मम, D1 मम जात हि (for अमरा मम). Ñ2 B3(marg. also नेच्छत) .4 D10.13 नो(B4 D10 ना)भवत् (for नेच्छथ). D1-3.7.11 नेच्छध्वमस्मा मम (for the post. half).]

—After 21, Dt D4 T3 G1 M3 ins.:

819* पत्न्यो न जनयिष्यन्ति ह्यद्य प्रभृति चात्मजान् ।

[Dt D4 (with hiatus)आत्मजान्, T3 वा°; M3 चात्मनि (for चात्मजान्).]

22 M4 om. 22 (cf. v.l. 13). V4 om. 22-23b.—a) Ñ2 V1-3 B D10.13 उक्त्वा(V1 °क्त) चैवं(B4 °व); D1 (marg. also as in text)-3.7.11 एवं शप्त्वा; Ct as in text (for एवमुक्त्वा). D13 om. सुरान्. B4 om. सर्वान्.—c) D11 नैव (for नैक-). T3 [अ]पि (for त्वं). Ś1 D5.9.11.12 न(D9 नै)करूपावनि त्वं(Ś1 °पने त्वं; D11 °च मित्य) च.—d) Ś1 D5.9.11.13 -भोग्या; Cg t as in text (for -भार्या). D3 G1 भविष्यति.—For 22cd, Ñ2 V1-3 B D1-3.7.10.13 subst, while D11 ins. after 22ab:

820* त्वमप्यूपरसंकीर्णा भविष्यसि वसुन्धरे ।

[B4 त्वयम् (sic) (for त्वम्). B1 [उ]पल- (for [ऊ]षर-). D1.3 -सकीर्णे, D10 त्वमप्युप्र [sic] सक्षीर्णा (for the prior half).]

23 M4 om. 23, V4 om. 23ab (cf v.l. 13 and 22 respy.).—a) Ś1 Ñ2 V1-3 B D1-3.5.7.9-13 [अ]पत्य- (D12 °*); Cg k.t as in text (for पुत्र-). Ś1 मैत्रीं (for प्रीतिं).—b) V1 तत्क्रोध; M3 मत्कोप- (for मत्क्रोध-). V1.2 G2 कृतां (for -कृता).—c) Dt D6.3 प्राप्स्यसे; Cg k °सि (as in text).—d) Dt अनिच्छती; T3 अनिच्छसि; Cg k t as in text (for अनिच्छती).—For 23cd, Ś1 D5.9.11.13 subst.

821* ममापत्यमनिच्छन्ती चैव त्वमपि लप्स्यसे ।

[D5.13 अनिच्छतीम्, D9 अनिष्यती (for अनिच्छन्ती). D5.12 एव, D9 जातु (for चैव). D9 लिप्स्यसे (sic). D13 लप्स्यसे (for लप्स्यसे). D11 प्राप्स्यसि त्व च सुद(वसुध)रे (for the post. half).]

—Thereafter Ś1 (marg.) ins षट्त्रिंशोऽध्यायः.

24 M4 om 24 (cf v.l. 13).—b) Dt D6.3 Ch t पीडितान्; D4 T3 व्यथितान्; D11 व्रीडितान्; T1.2 G M1-3 व्रीडितान्; Cg as in text (for व्रीडितान्). Ś1 D5.9.13 ता दृष्ट्वा व्रीडितां देवीम्.—d) Ś1 D5.9.13 उमां (for सुरान्).—For 23e-24b, Ñ2 V B D1-3.7.10.13 subst, while D11 subst l. 2 only for 24ab:

822* प्राप्स्यसि त्वमभीप्सन्तीं न चापत्यमभीप्सितम् ।
ता दृष्ट्वा व्यथिता देवीमुमां देवो महेश्वरः ।

G 1 38 30
B 1 36 26
L 1 33 28

स गत्वा तप आतिष्ठत्पार्श्वे तस्योत्तरे गिरेः ।
हिमवत्प्रभवे शृङ्गे सह देव्या महेश्वरः ॥ २५

एष ते विस्तरो राम शैलपुत्र्या निवेदितः ।
गङ्गायाः प्रभवं चैव शृणु मे सहलक्ष्मणः ॥ २६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

[(l 1) V1 नैव वसुधे (hypermetric), B1 अपीप्सावी, D1.7 सनीप्सति D3 अनीप्सत (sic) (for अभीप्सन्ती) V4 om न (submetric) D1-3.7 मम (for न च) V1 मनसेषित (sic) (for अभीप्सितम्) —(l. 2) B4 om D1-3.7 एव (for देवीम्) D1.3 सुरासुरमहेश्वर, D3.7 सुरासुरनमस्कृतं (for the post half)]

—c) Ś1 D5.8.11 मति चक्रे, Cg L.t as in text (for [उ]पचक्राम) Ñ2 V B D1-3.7.10.11.13 गेहं समुपचक्राम (D1 °सुर [sic])

25 M4 om 25 (cf v l 13) —ab) D11 कादिइद्, D13 आतिश्च् (for आतिष्ठत्) D14 T1 G4 Cm गिरौ, T2 दिशि, Cg k t as in text (for गिरे) Ś1 Ñ2 V B D5.8-13 उत्तमे शैलसत्तमे (V3 °त) (for b) D1-3.7 तस्योत्तरे दिशा भागे तप आ (D1 प्रा, D3 चा) तिष्ठदुत्तमे —D4 om (hapl) from प्रभवे up to गङ्गाया in 26c —c) V2 प्र**, V3 प्रसूते M3 प्रमुखे, Cm g as in text (for प्रभवे) ☸ Ct हिमवत्प्रभवाख्ये शृङ्गे । ☸ Ñ2 V B3.4 D10 दिव्ये B1 देवे (for शृङ्गे) —d) G3 देव्या सह (by transp) D1-3.7 वसो दव सहोमया

26 D4 om up to गङ्गाया (cf v l. 25) —a) D1-3.7 11 M4 इति; Cg t as in text (for एष) D14 व्यस्तरो (sic) M1 रा* (for राम) G1.2 पृच्छे राम चरितं —b) B4 शैलपुत्र (sic) G1.2 निवेदित, Cm g.k t °त (as in text) —c) V3 प्रावर्तन (for गङ्गाया) Ś1 V1.2.4 B D5.10 11.12 शृणु कार्त्स्न्ये (B1 कृत्स्ने) न, V3 lacuna T1.2 G1.2 M1.3 °चापि (for प्रभवं चैव) —d) Ś1 Ñ2 V1.2 B D5.12 प्रभावं, V3.4 D10.13 प्रभवं (for शृणु मे) Ś1 स्वं स°, D5 शृशु° (sic) (for सहलक्ष्मण) —For 26cd, D1-3.7 11 M4 subst

823* उमायाः शृणु गङ्गाया विस्तरं त्ववतारणे ।

[D11 वदतो मम, M4 लभतः पर (for त्ववतारणे) D1.7 सरि-सथ सलक्ष्मण (for the post half)]

—After 26 B3 ins

824* यं श्रुत्वा च नरो याति कैवल्यं स्थानमेव हि ।

B3 D1.3.7 11 cont, whereas Ś1 Ñ2 B2 (marg) 4 D5.10.13 ins after 26

825* कुमारसंभवं चैव वह्न्यर्थं सुरपूजितम् ।

[D3 कुमारसंभवं वै च (for the prior half) D3 सुरपूजित.]

Colophon Ś1 D5.11 om (sarga cont) —Kāṇḍa name Ñ1 V1.2 D4.10 om V3.4 B आदि°, D1.3 अयोध्या°. —After Kāṇḍa name, B3.4 ins. बालचरिते. —Sarga name Ñ1 V B D9.14 उमामाहात्म्यं (D9 °चरितं), D2-4.7 देव (D3 °व्या) प्रसूतिः —Sarga no (figures, words or both) V1.4 B1.4 D4.11 om Ñ2 B2.3 38 V2 40 V3 37 Dt D6.8.14 36 D1.7 29 D2 30, D3 39 D13 इत्यार्षे-पर्णे-काण्डे उमानाम 38 (dash indicates lacuna). —After colophon, T2 G1.2.4 M3 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः.

३६

तप्यमाने तपो देवे देवाः सर्षिगणाः पुरा ।
सेनापतिमभीप्सन्तः पितामहमुपागमन् ॥ १
ततोऽब्रुवन्सुराः सर्वे भगवन्तं पितामहम् ।
प्रणिपत्य शुभं वाक्यं सेन्द्राः साग्निपुरोगमाः ॥ २
यो नः सेनापतिर्देव दत्तो भगवता पुरा ।
स तपः परमास्थाय तप्यते स्म सहोमया ॥ ३
यदत्रानन्तरं कार्यं लोकानां हितकाम्यया ।
संविधत्स्व विधानज्ञ त्वं हि नः परमा गतिः ॥ ४
देवतानां वचः श्रुत्वा सर्वलोकपितामहः ।
सान्त्वयन्मधुरैर्वाक्यैस्त्रिदशानिदमब्रवीत् ॥ ५
शैलपुत्र्या यदुक्तं तन्न प्रजास्यथ पत्निषु ।
तस्या वचनमक्लिष्टं सत्यमेव न संशयः ॥ ६
इयमाकाशगा गङ्गा यस्यां पुत्रं हुताशनः ।
जनयिष्यति देवानां सेनापतिमरिंदमम् ॥ ७ G 1 39 8 B 1 37 7 L 1 34 8

36

☞ Ñ1 missing sarga 36 (cf v l I 33 8) Ś1 D1 13 continue the previous sarga

1 [ab]) Dt D5 8 T3 तदा D5 12 महा (for तपो) Cm t देव (as in text) Ś1 तप्यमान तदा देव (for [a]) T3 तदा, M3 (after corr sec m) पुन (for पुरा) Dt D6 8 सेंद्रा साग्निपुरोगमा (for [b] [= 2[d]]) Ctp सेंद्रा (for देवा) and सर्षिगणा पुरा (as in text) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 तप्(B1 D7 °त)स्तप्य(V3 M4 °प)ति देवदेवे व्यवके गिरिधास्तव —[c]) D13 सेनापत्यम्, D1 3 7 मभिंद्रत (for अभीप्सन्त)

2 [a]) Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 अब्रुवश्च (for ततोऽब्रुवन्) D1 3 7 M4 तमूचुस्त्रिदशास्तत्र —G1 3 om 2[bc] —[b]) D1 3 7 M4 समुपेत्य (for भगवन्त) —[c]) Ś1 D5 11 13 शुभा वाणी, Ñ2 V B D10 13 [अं]जलिं बद्ध्वा, Dt D6 8 सुरा राम, D1 3 7 M4 [अं]जलि(M4 °लिं)प्रह्वा, D2 Cg सुरा सर्वे, T3 संहृष्टेण (for शुभं वाक्य) ⊛ Ct अत्र 'सुरा सर्व' इति पुनरुक्तम्। अतः पाठान्तरमन्वेषणीयम्। द्वितीयार्धे 'सुराराम' इति पाठे रामसंबोधनं चेत्। ⊛ —[d]) Ñ2 V B D10 13 °वह्नि, D1 2 °चाग्नि, D3 7 °अग्नि, T3 देवा °, M4 सेंद्रवह्नि (for सेन्द्रा साग्नि) Cm g साग्निपुरोगमा (as in text) Ś1 D6 11 13 सुरज्ञानतिष्ठद्धम्।

3 [a]) Dt D6 8 13 M1 3 Cm k t येन D5 3 यत Cg as in text (for यो न) Ś1 B1 देव D7 11 देवा (sic) (for देव) —[d]) Ś1 D5 13 कृतो (for दत्तो) —After 3[ab] D6 ins

826* स न जातोऽद्य भगवन्समुद्दिश्य विनियोजितेन ।
तप्यता भगवान्धार्यो हिमवच्छिखरालय ।

—[c]) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 स ब्रह्मचर्यम्, M3 °पुनद्, Cm तप परमम्, Ct as in text (for स तप परम्) D3 भावय (for आस्थाय) —[d]) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 तपस्तपे, D5 °प, Cg k as in text (for तप्यत स्म) Ś1 D6 11 स्थित सुमहद्युते

4 [a]) Ñ2 B1 (m also as in text) D10 अप्यथानन्तर (for अत्रानन्तर) —[b]) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 सर्व(V3 °र्वं)लोकपितामह(V4 D2 3 °ह) —[c]) Ś1 D6 11 12 M3 तद् (for स) Cg t संविधत्स्व (as in text) Ch संविधत्स्व G1 3 विधानज्ञस् Ñ2 V B D1 10 तत्कुरुष्व(V4 °ष्व) भूतानाना, D3 3 7 तद्विधत्स्व भूतानांना, D10 तत्कुरुष्वह धातानां

5 [a]) Ñ2 V B D1 3 9-11 13 M4 देवाना वचन (D11 च वच) —[b]) Ś1 D5 ब्रह्मा, D12 महा (for सर्व) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 नमस्कृत (for पितामह) —[c]) Ś1 D6 12 सान्त्वयञ्श्लक्ष्णया वाचा, Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 ब्रह्मा मधुरया वाचा —[d]) D12 *दृशान् G3 M1 वाक्यम् (for इदम्) D3 इदमब्रवीत्।

6 For 6–11 Ñ2 V B D10 13 subst 827* —[a]) Ś1 D6 13 प्रयुक्ता स्व (Ś1 स्म), D1 3 7 M4 यदुक्ता स्य, D12 प्रयुक्त यद्, M3 °क्त नो, Cm g as in text (for यदुक्त तन्) —[b]) Dt D6 8 Ct प्रजा स्वासु, M3 प्रजाद्य(inf lin sec m)थ (for प्रजास्यथ) Ś1 D1 3 5 7 11 12 प्रजा(D5 पुत्रो) यो न (Ś1 नो यो) भविष्यति, D2 न प्रजा स्यात्स्वपत्निषु, M3 अप्रजा स स्वपत्निषु (sic) M4 न पत्नीषु प्रजास्यथ (by transp) —[c]) T3 G3 M1 अक्लीबं, Cm g h t as in text (for अक्लिष्ट) Ś1 पत्नीष्विति च चादिष्टं, D1 3 5 7 12 पत्नीष्विति यच्चोक्तं(D5 12 °क्तं)ष्टं D11 पत्नीष्विति वच पूर्वं —[d]) M3 एतत् (for एव) Ś1 D1-3 5 7 12 13 त(D2 तत [ditto])त्सत्य नात्र संशय, Cg as in text (for [d]) ⊛ Ch. यदस्मात् शैलपुत्र्या अप्रजा भविष्यथेत्युक्त तस्मात् न प्रजा सन्ति य अत एव च पत्न्यश्चाप्रजा। छान्दस ह्रकारान्त प्रयुक्तमत्र गुण। Ct यदस्माच्छैलपुत्र्या अप्रजा भविष्यथ इत्युक्त तत्तस्मात्युष्माक स्वासु पत्नीषु न प्रजा भवन्ति ताव। पत्नीष्विति ह्रस्वं छान्दसम्। यतस्तस्या वचनमक्लिष्टममोघम्। एवं च 'प्रजास्यथ' इति पाठस्तत्र छान्दसप्रकल्पना च निरस्तैव। ⊛ —After 6 D1 3 3 ins. l 2 of 827*

7 For 7 11 D1 3 11 M4 subst l 3 12 of 827* —[a]) D12 यत्रयम् (sic) (for इयम्) Ś1 D5 येयमाकाश गंगसम् (D5 °गाम्बु), D6 8 इयमाकाशगंगा च —[b]) M3 4 यस्या, Ch t यस्यां (as in text) Ś1 D6 9 11 उ(D5 सु

G 1 39 0
B 1 37 8
L 1 34 8

ज्येष्ठा शैलेन्द्रदुहिता मानयिष्यति तं सुतम् ।
उमायास्तद्बहुमतं भविष्यति न संशयः ॥ ८
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य कृतार्था रघुनन्दन ।
प्रणिपत्य सुराः सर्वे पितामहमपूजयन् ॥ ९
ते गत्वा पर्वतं राम कैलासं धातुमण्डितम् ।
अग्निं नियोजयामासुः पुत्रार्थं सर्वदेवताः ॥ १०
देवकार्यमिदं देव समाधत्स्व हुताशन ।
शैलपुत्र्यां महातेजो गङ्गायां तेज उत्सृज ॥ ११
देवतानां प्रतिज्ञाय गङ्गामभ्येत्य पावकः ।
गर्भं धारय वै देवि देवतानामिदं प्रियम् ॥ १२
इत्येतद्वचनं श्रुत्वा दिव्यं रूपमधारयत् ।
स तस्या महिमां दृष्ट्वा समन्तादवकीर्यत ॥ १३
समन्ततस्तदा देवीमभ्यषिञ्चत पावकः ।
सर्वस्रोतांसि पूर्णानि गङ्गाया रघुनन्दन ॥ १४

[to avoid hiatus]) पश्चत्य हुताशनं —For 7^cd, D3.7 subst l 3-4 of 827* —^d) G3 सेनापतिर् (sic) G1 भनुत्तम (for भरिंदमम्)

8 D3.7 om 8^cd. —^a) Ś1 D5 12 G1 जन°, Cm g k.t as in text (for मानयिष्यति) Ś1 D5.11 मे, D4 T2 Cm g तद् (for तं) —^c) Ś1 बहुमतो D3.5 7 9 11 स उ(D6 शत [sic]) माया बहुमतो

9 For 9-11 D3.7 subst l 7-12 of 827* —^a) M3 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा (by transp)

10 ^a) Ś1 D5.12 गत्वा तु (for ते गत्वा) D1 D6 परम (for पर्वतं) ※ Cl. त कैलासपर्वतं गत्वेति शेष। Ct कैलासपर्वत गत्वेत्यन्वय। ※ —^b) Ś1 D5.12 रत्न (for धातु) G1 3 -भूषितं (for -मण्डितम्) —^d) T2 (after corr sec m as in text) देवा (submetric) Cv.m g -दैवता (for देवता)

11 ^ab) Cg संबोधनम् Ś1 D5 12 देवताना कृते साधु पुत्रं जनय पावक —^c) D14 T1 2 G1 पुत्र्या, G2 पुत्रा (sic), Ct as in text (for पुत्र्यां) Ś1 D5 12 -भा(D12 *)ग, D1 G1 -तेजा, Cg k t as in text (for -तेजो) —^d) D5 12 तेज (D12 °*) उत्तम G1 गगायास्तोत्सृजय ※ Cl. शैलपुत्र्यास्तेज उत्सृजेति। ※ —Ñ2 (Ñ1 missing) V B D10 12 subst for 6-11 D3.8 (both ins l 2 after 6) 11 M4 subst l 3-12 for 7-11 while D3.7 ins. l 2 after 6 subst l 3 and 4 for 7^cd and l 7-12 for 9-11

827*
(6) { यथा हि सूर्यसुमया शक्ता सासूयया पुरा ।
तथा तद्वचन देवा न शक्ये कर्तुमन्यथा ।
(7^ab) { श्रूय खाकाशगङ्गा या शैलराजसुतापरा ।
उमाया भगिनी ज्येष्ठा ततोऽपत्य हुताशन ।
(7^cd) { जनयित्वा मद्वीर्येण तेजसा तुपसंवृत । [5]
भविष्यति स व श्रीमान्सेनापतिरभीप्सित ।
(9) { एतच्छ्रुत्वा वचो देवा प्रणिपत्य पितामहम् ।
प्रहृष्टमनस सर्वे कृतार्था पुनरायु ।
(10) { तत्र कैलासशिखरस्थ गत्य सहिता सुरा ।
ऋग्निं विज्ञापयामासुर्गङ्गां च रघुनन्दन । [10]
(11) { हितायमो शोकनानरक्षो पावन कुरु ।
आकाशपथचारिण्या संभूय सह गङ्गया ।

[D1-3 7 om l 1 D11 M4 om l 1 and 2 —(l 1) V3 संदृश्य (sic) —(l 2) D1 तस्यास् D3 7 यथा (for तथा) B3 (m also as above) D3.7 10 शक्ता (for देवा) D7 शक्र (sic) (for शक्य) B1 वक्तुम् (for कर्तुम्) —(l 3) Ñ2 B1 3 D12 -गा गगा, V4 °वै (for -गङ्गा या) D1-3.7 11 M4 एव त्वा(D11 M4 चा)काशभाषित्य (for the prior half) —(l 4) V1 यत्र (for ज्येष्ठा) B3 तस्मा°, D1 (with hiatus) अतो°, D2 आम्यापत्यं (sic) D3.7 (with hiatus) उपसृत्य M3 सा सू° (for ततोऽपत्य) D3.7 11 M4 हुताशनात् (D7 °न [sic]) —D3.7 om l 5 and 6 —(l 5) Ñ2 V2-4 D11 जनयतु (V4 D12 °ति), B3 जनयिता, B3 जनयन् (for जनयित्वा) V2 [अ]थ (for [आ]ना) D11 M4 जनयिष्यति (D11 °ति [hypermetric]) वीर्येण (for the prior half) V2 परम (for [अ]नुपम) M1 -श्रुति Ñ2 B3 (m also as above) D10 12 तपसा परमद्युति (for the post half) —(l 6) V2 B3 D1 2.11 M4 स भविष्यति (by transp) V4 सुत, B1 D12 च स (D13 स च [by transp]) (for स व) V4 सभविष्यति श्रीमान् (submetric) (for the prior half) —(l 8) Ñ2 -वक्त्र (for -मनस) D11 रघुनंदन, M4 °यनन् (for पुनरायु) —(l 9) D1-3.7 11 आरुह्य, M4 आगम्य (for आगत्य) —(l 10) V2 अग्निर् (sic) (for अग्निं) V4 वह्नि (sic) (for गङ्गां) —(l 11) V1 हित स्वम् (for हितार्थं). D3 11 अग्ने, D10 सव (for अग्ने) —(l 12) V4 [उ]परि (for पथ) D11 सहित°, D12 सभू (sic) (for सभूय)]

12 ^a) Ñ2 V B D10 12 तथेति च, D1-3.7 11 M4 तथेयेति, all Cs as in text (for देवतानां) —^b) Ś1 D5.12 प्रोवाच (for अभ्येत्य) Ñ2 V B D1 2.7.10.11.12 M4 वचस्ते था हुताशन (D2 °ने [sic]) —^cd) G2 3 देहि (for देवि) Ñ2 V B D1 2.7 10.11 12 M4 उवाच गंगा मत्तेजो धार्यतामिति राघव

13 M4 om 13 and 14 —^a) D4 Cm g तस्य°, D14 T1 2 G2.4 M1 मत्तेरतु (for इत्येतद्) Ś1 D5.12 कर्तव्यमिति सा श्रुत्वा —^b) G1 4 दिव्य, Cg k t as in text (for दिव्यं) Ś1 D5.12 गर्भम् (for रूपम्) —^c) Ś1 D5.9 12 दृष्ट्वा व महिमानं सा —^d) Ś1 D12 अभ्यवकीर्यत, D1 D6 8 T1 Ck t अवकीर्यत, D4 पुन कीर्यते, Cr.m g मवकीर्यत (as in text).

14 M4 om 14 (cf v.l 13) —^a) Ś1 D5 6.12 च ता, G1 ततो, G2 तु तो (for तदा) —^b) D3.12 अभिषिञ्च

वमुवाच ततो गङ्गा सर्वदेवपुरोहितम् ।
अशक्ता धारणे देव तव तेजः समुद्धतम् ।
दह्यमानाग्निना तेन संप्रव्यथितचेतना ॥ १५
अथाब्रवीदिदं गङ्गा सर्वदेवहुताशनः ।
इह हैमवते पादे गर्भोऽयं संनिवेश्यताम् ॥ १६

श्रुत्वा त्वग्निवचो गङ्गा तं गर्भमतिभास्वरम् ।
उत्ससर्ज महातेजाः स्रोतोभ्यो हि तदानघ ॥ १७
यदस्या निर्गतं तस्मात्तप्तजाम्बूनदप्रभम् ।
काञ्चनं धरणीं प्राप्तं हिरण्यममलं शुभम् ॥ १८
ताम्रं कार्ष्णायसं चैव तैक्ष्ण्यादेवाभिजायत ।
मलं तस्याभवत्तत्र त्रपु सीसकमेव च ॥ १९

G. 1 39. 19
B. 1 37 20
L. 1 34. 20

(D13 °रिवि)त (sic) G1 श्रम्यर्येत, Cm g k t °विचत (as in text) —ᶜ) D1 सव प्रेयासि पुष्पानि —ᵈ) Ś1 D1 1 11 तस्या ह्यासन् (Ś1 °स-ै) नरोत्तम

15 ᵇ) Dt D6 8 11 T1 2 G2 4 M1 3 (after corr *inf lin sec m*) Ct °गास, Cg k as in text (for पुरोहितम्) —ᶜᵈ) Ś1 D1 1 शक्ता (D12 °क्या) धारयितुं नास्मि (for °) Dt D6 8 तवास्मत (by transp) Ś1 D5 12 14 T1 2 G1 4 M1 3 °धत, Dt D6 °द्धत, D1 °द्रुत T3 °त्तम, Ct as in text (for समुद्धतम्) Cv r m तदिं तत समुद्धत Cg k t as in text (for ᵈ) —ᵉ) Ś1 D5 12 भवी तु दह्यमानाह्(Ś1 °हा), M1 दह्यमानाना (ditto) हि तवोसि, Cv r g as in text (for ᵉ) —ᶠ) Dt (after corr as in text) चेतना, T3 -चेतसा, Cv m g t as in text (for -चेतना)

16 ᵃ) Ś1 D1 12 तत्र (for गङ्गा) —M1 om (hapl) 16ᵇ–17ᵃ —ᵇ) Ś1 D5 12 सेना दगो D4 °दवो, T3 °देवी (sic) (for सर्वदेव) M3 पुरोहित, M3 पुरोगम, Cm g k t as in text (for -हुताशन) —ᶜ) Ś1 ताबु, D6 12 गच्छ T3 इय (sic) (for इह) T3 हैमवती (sic) (for °वत) Ś1 Dt D4 8 G3 M1 3 पार्श्वे, Cg as in text (for पादे) —ᵈ) Ś1 D1 12 गर्भमेतं निवेशय

17 M1 om 17ᵃ (cf v l 16) —ᵃ) M1 सा (for तु) Ś1 D4 12 श्रुत्वा तस्यापि वचनं —ᶜ) Ś1 D1 1 स ससर्ज Ś1 Dt D1-4 8 11 M1 3 (after corr *sec m*) Cg महातजा M1 महत्तेज —ᵈ) Cg k t स्रोतोभ्यो (as in text) T3 स्रोतोस्यद् तथानघा (sic) M1 सासद्धी तदा नृपः Cv r m cite as in text —For 13 17 Ś1 V B D1 4 7 10 12 13 subst while M1 subst l 1 and 2 for 15ᵃᵇᶜᵈ and ins l 10 after 17

828* वमुवाच ततो गङ्गा हुताशनमिदं वच ।
अशक्ताह धारयितुं स्वामिनो भगवन्निति ।
वमुवाच ततो गङ्गां हुतभुग्भगवान् पुन ।
मगृह्य गङ्गे मत्तेजः शीघ्रमस्मिन्स्व विसर्जय ।
तथ्युक्ता ततो गङ्गा शलज प्रत्यपद्यत ।
प्रतिगृह्य च सद्योऽभूद्दिक्षा मूर्छिता च सा ।
असहन्ती ततो गन्तुं धारयितुमेव गता ।
कैलासशिखरे राम रचितं सुपाव तत् ।
भवापस्तं प्रस्कंद सहसा भूतल्यतत् ।
रूप दरवणेदत्त सञ्जुष्ट न ततो यथौ ।

[D1 repeats consecutively] 1 and 2 —For l 2 D13 reads the line of 15ᶜᵈ as in Ś1 —(l 2) M1 न शक्नाइ V1 B1 4 तत्तजो —(l 3) V1 D2 3 7 11 प्रभु D1 म न (sic) (for पुन°) —(l 4) D1 प्रमद्य (for प्रगृह्य) V1 च (hyper-metric) (for गङ्ग) D10 तेज (subment c) (for मत्त) D13 जतैंद्रे (for शीघ्रमस्मिन्स्व) V1 B1 तद् V1 g D1 11 त (for स्व) V1 निधर्य (sic) (for विसृजय) D1 7 सद्यो गात्रस्य सतति (for the post half) —D1 8 om l 5 —(l 5) B1 प्रणिवस्य च D1 प्रतिगृह्य तु D1 प्रत्युवाच D13 प्रति° (for प्रत्यपद्यत) —(l 6) D13 प्रविपद (for °गृह्य) V1 तचैवाभूद् D1 11 तु तचेजो (for च सद्यो भूद्) D1 7 मग्न् (D1 °स) ध गया तत्तेजो (for the prior half) D1 विकल (for दिक्षा) V1 [उ]रसा V1 B1 2 [इ]व सा, D1 11 तत D1 सती D1 om (for च सा) D1 मूर्छितो गता —(l 7) D1 असहन्ती D1 alleg भे in गर्भ D1-3 7 सं (for त) V1 धारयितुम् (for धारयितुम्) D1 अक्षमा (for -जोगमा) —(l 8) D10 सा पवित्र (hyper-metric) (for शाखि) V1 तैज (for रेत) N1 महापतत् V1 D1 मुखावह V1 सतार तद् V1 समुत्सृजत्, D1 7 सनुत्(D1 °गत)सगत् (for सुपाव तद्) —D1 reads l 9 after 20 —(l 9) B1 (m1 also) भगनसार्त and भजात्याम N1 V1 1 B1 प्रस्त (V1 °भ) V1 °धो (sic) D10 प्रत्य (for प्रस्कंद) D1 7 -तेजम (sic) (for -तेजसम्) —(l 10) D1 सुरवणद्ये]

18 D1 7 M1 om 18–20 D1 om 18 —ᵃ) D6 14 T3 निर्गत, all Cs as in text (for निर्गतं) Ś1 N1 V B D1 8 10–12 तादृशं and तस्माद् (for यदस्या and तस्मात् resp) —ᵇ) D10 तप्त, D13 तप्ता (for तप्त) D1 सुवर्णं रजतं तथा, all Cs as in text (for ᵇ) —D1 om 18ᶜᵈ —ᶜ) V1 B1 3 G1 4 M1 काञ्चनी, all Cs as in text (for काञ्चनं) —ᵈ) Ś1 N1 V B D1 8–12 चा(V1 1 3 अ)भवत्ता (Ś1 °घता V1 °त्पुरा) Dt D6 G1 4 M1 अद्भुतप्रभं, Cv g t as in text (for ममलं शुभम्) ⁂ Cv r रजतमपि हिरण्यशब्दो वदन् ॥ Ck हिरण्यशब्द स्वर्णरजतसाधारण ॥ ⁂

19 Before 19 D1 reads 21 and 2 D1 7 M1 om 19 (cf v l 18) —ᵃ) G1 4 M1 कृष्णायस, Cv m g कार्ष्णायस (as in text) Ś1 N1 V B D1 8 10–12 ताम्रं कृष्णा(B1 काला sic)यस चापि (D13 °स्मि(sic)) D1 कृष्णायस चापि यस्माद् —ᵇ) Ś1 V1 3 B1 D1 8 11 यत्रात्र N1 V1 B1 4 D13 तत्रात्र V1 सायन्, D1 तत्तुन (sic) G1 तैक्ष्ण्याद् Cv r m g t as in text (for

G I 39 0 B I 37 20 L I 34 21 तदेतद्धरणीं प्राप्य नानाधातुरवर्धत ॥ २०
निक्षिप्तमात्रे गर्भे तु तेजोभिरभिरञ्जितम् ।
सर्वं पर्वतसंनद्धं सौवर्णमभवद्वनम् ॥ २१
जातरूपमिति ख्यातं तदा प्रभृति राघव ।
सुवर्णं पुरुषव्याघ्र हुताशनसमप्रभम् ॥ २२
तं कुमारं ततो जातं सेन्द्राः सहमरुद्गणाः ।
क्षीरसंभावनार्थाय कृत्तिकाः समयोजयन् ॥ २३
ताः क्षीरं जातमात्रस्य कृत्वा समयमुत्तमम् ।
ददुः पुत्रोऽयमस्माकं सर्वासामिति निश्चिताः ॥ २४
ततस्तु देवताः सर्वाः कार्त्तिकेय इति ब्रुवन् ।
पुत्रस्त्रैलोक्यविख्यातो भविष्यति न संशयः ॥ २५
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा स्कन्नं गर्भपरिस्रवे ।
स्नापयन्परया लक्ष्म्या दीप्यमानमिवानलम् ॥ २६

तैक्ष्ण्याद्) Ś1 Ñ2 V B D3.5.8.12 एतद्जायत (Ś1 °त), D14 T1.2 G M1.2 एवाभिजायते, M3 Cg सुवाभ्यजायत D1 एव पुपोपपद्यते —c) Ś1 V B D2.5.6.11-13 °चारि (D1 °थ) Ñ2 D10 मलतश्च (for मल तस्य) —d) V2 रो, D1 Cv प्रपु, G1 -पु (for प्रपु) D9 तपुरीपकमुच्यते

20 Ñ2 V B D2.7.10.13 M1 om 20 (for D2.7 M4 cf v l 18) —a) D1.2 M2 एव, D9 पूर्वं (for एतद्) D11 धरणी (ditto) —b) Ś1 D1.2.5.6.11.12 नानाधातुस्वमागतो —After 20 D1 reads l 9 of 828* D3 ins 830*

21 D3 reads 21 and 22 before 19 —a) D1-4 (D4 after corr as in text) 7 निक्षिप्त, D6 G2 निक्षिप्य, Cm g k t as in text (for निक्षिप्त) V4 क्षिपते, D1.2.7 °च, M4 °थ (for गर्भे तु) —b) Ś1 V B1.3.4 D6.11.12 तेजसास्त्यानु (Ś1 D6.12 °प्यत्र, V4 °नु B1 °भ्यनु, B4 D12 °श्यनु) D1.2.7 M4 तत्तजोभ्यनु (D1.2 °प्यनु, M4 °राग) (for तेजोभिरभि) D5 सविन (for -रञ्जितम्) Ñ2 B3 (m also as in B2) D10.13 तेजसा भूरितेजसि —c) G1 पर्वत सर्वत (sic) (for सर्वं) B1 सर्वत्र (for पर्वत) Ś1 Ñ2 V1.2.4 B1.4 D4 (before corr) 10.12.13 G1 M3 -सनद्ध, V2.3 B2 (before corr) 2 -संबद्ध, D1.2.7 M4 सुग तद्, D2 सुगतम्, D11 सवसंचद् (sic); M3 -सपर्व, Cg t as in text (for -संनद्धं) —d) Ś1 सौभद्रम्, D4 सौवद्धम् (for सौवर्णम्) Ñ2 V B D1.10.11.13 M4 तदा, D2.3.4 तत (for वनं) —After 21 Ś1 M3 (inf lin sec m) ins.

829* स दृष्ट्वा तु ततो महा पवमानेन समागत ।
आवस्य रूपं यत्तस्मात्तद्वस्पं भविष्यति ।

[(l 1) Ś1 [स]नम् (for [तु] तम्) —(l 2) Ś1 वाकरूपस्य]

22 D3 reads 21 and 22 before 19 —a) D1 ख्यात° (for ख्यातं) —b) Ś1 Ñ2 V1.3.4 B D1.2.5.7.11.12.13 तत, Cm g k as in text (for तदा) M1 कांचनं (for राघव) —Ś1 D6.13 om. 22cd —c) Ñ2 V B D1.2.7.10.11.12.13 M4 सुवर्णं (D2 °र्णं) प्रादुरभवद्दिततजोभि (V1.4 B3 D1.8.13 M4 °ज्व) वै भुवि —After 22 Ñ2 V B D1 (D6 after 20) 2.7.10.11.13 M4 ins

830* कुमारश्चाभवत्तत्र तरुणादित्यसंनिभ ।
वह्निमध्येभव श्रीमान्पावकाद्दीप्तिविश्रुत ॥

[(l 1) D1.2.7 M4 सो (for तु) D1.2 (all with hiatus) अरुणार्क —(l 2) V1.2.4 B4 D1.2 M4 -[उ]द्भव V3 [अ]भवच्च (for भव)]

while D6.8.11 S (except M4) Cg k ins

831* तृणवृक्षलतागुल्मं सर्वं भवति काञ्चनम् ।

[M1 तृणगुल्मलतावृक्ष (by transp) (for the prior half)]

23 a) D14 T2 G2.4 M1 तदा, T1 तथा Cg k t as in text (for ततो) M4 सुकुमारस्य जातस्य —b) Ś1 Ñ2 V B D1.2.4.7.10.13 M4 दृष्ट्वा (M4 तस्य) सेन्द्रा (Ś1 D6.13 देवा, D12 देव), G4 °ः M2 देवाश्च° (for सेन्द्रा सह) M4 दिवौकस (for -मरुद्गणा) ॐ Cg मरुद्गणा देवगणा सह युगपत् । ॐ —c) Ñ2 V B D10.13 M4 तदा क्षीर(D10 °ः) प्रदानार्थं, D1.2.7.11 क्षीरसंपादनार्थाय, Cm g k t as in text (for °) —d) B4 D1 कृत्तिका (D4 °का) Ś1 V1.2.4 B D12 M4 स(V3 त)न्ययोजयन् (V2 B4 °न् [sic]); D4.8 M3 समपूज(M3 °चोद)यन्, Cg k t समयोजयन् (as in text)

24 For subst cf v l 27 —a) Ś1 D6.13 तत् and -मात्राय (for ता and मात्रस्य respy) —cd) Ś1 D6.13 ददौ पुत्रोऽयमस्माकं सर्वासां प्रकरिष्यति

25 a) Ś1 Ñ2 V B D2.10-13 ता and ब्रुवु° (for तु and सर्वा° respy) —b) Ś1 D6.8.13 M3 कार्तिकेयम्, Cm g k t as in text (for कार्त्तिकेय) Ś1 D6.13 प्रभु, Ñ2 V B D10.12.13 प्रभुं, Cm g k t as in text (for ब्रुवन्) ॐ Cv r इति ब्रुवन् । एतत् पदद्वयमस्य श्लोकस्यान्ते योज्यम् ।, Cm इति ब्रुवन्निति पदद्वयमस्य श्लोकस्यान्ते न सशय इत्युपरि द्रष्टव्यम् । ॐ —Ś1 D6.13 om 25cd —c) Ñ2 V B D10.11.13 पुत्रोऽयं नात्र संशयो —d) B2 reads from न to संशय up to 26a in marg

26 B2 reads 26a in marg (cf v l 25) —a) Ś1 Ñ2 V B D2.10-13 देवानां ता (Ś1 B2 D11.13 °वतानां, V1.4 B3 तद्) वच श्रुत्वा —b) Ś1 D6.13 सर्वे Ñ2 V1.3 B D11.13 पूर्वं, V2.3 D10 पूर्व, D4 G2 (before corr as in text) स्कन्नं Cv m g k t as in text (for स्कन्नं) Ś1 D12 गर्भे, V2 -गर्भ, V4 -स्त्रात G1 सुधी Cv m g k t as in text (for स्रवे) —After 26cd, D11 ins.

स्कन्द इत्यब्रुवन्देवाः स्कन्नं गर्भपरिस्रवात् ।
कार्त्तिकेयं महाभागं काकुत्स्थ ज्वलनोपमम् ॥ २७
प्रादुर्भूतं ततः क्षीरं कृत्तिकानामनुत्तमम् ।
षण्णां षडाननो भूत्वा जग्राह स्तनजं पयः ॥ २८
गृहीत्वा क्षीरमेकाह्ना सुकुमारवपुस्तदा ।
अजयत्स्वेन वीर्येण दैत्यसैन्यगणान्विभुः ॥ २९
सुरसेनागणपतिं ततस्तममलद्युतिम् ।
अभ्यषिञ्चन्सुरगणाः समेत्याग्निपुरोगमाः ॥ ३०

G 1 39 30
B 1 37 30
L 1 34 31

832* गङ्गाम्भसि परिभ्रष्ट त गर्भ सर्वकृत्तिका ।

—c) G1 तान° (sic) (for स्नापयन्) Ś1 D5 12 स्नपया मासुरथ त —d) Ś1 Dt D4–6 8 9 12 T3 G1 यथानल (Ś1 D5 12 °र्षं)

27 a) D9 एव (for इति) —b) D4 स्कन्द, Cg as in text (for स्कन्नं) Dt D6 8 G2 M1 Cm g -स्रवे, D4 9 T3 M3 -स्रुत (for -स्रवात्) ❁ Cg स्कन्नत्वात् स्कन्द इत्यन्वर्थं नाम ।, Ck स्कन्न(न्द before corr)गर्भं परिस्रुतत्वहेतो स्कन्द इत्यन्वर्थनाम च चक्रु ।, Ct स्कन्न( )परिस्रुत इत्यर्थे स्कन्द इति । ❁ —c) Ś1 D11 °यो, V2 कृत्ति° (for कार्त्तिकेय) Ś1 V1 B2–4 D6 11 12 °तेजा (V1 °जं, B2 3 °ज), Ñ2 V3–4 D10 13 महत्तेज (V3 °जे [sic]) B1 °त्मान, Dt D6 8 9 G3 M2 3 °बाहु (for महाभाग) —d) Ś1 D11 °म, V4 जननो° (sic), D13 °प्रभ (for ज्वलनोपमम्) —D1 3 7 M4 subst for 24–27 Ñ2 V B D10 11 13 subst l 1–2 for 24 and l 6–7 for 26c–27b while Ś1 D5 12 subst l 7 only for 27ab

833* ता क्षीर तस्य देवस्य समर्पयन दद्रुस्तदा ।
स्यादस्माकमय पुत्र ख्यातो नाम्नेति राघव ।
तथेति वै तदा देवैस्तनोक्त्वा संनियोजिता ।
कार्तिकेय इति ख्यात स कुमारस्ततोऽभवत् ।
गङ्गाकुक्षिपरिस्रस्त त गर्भ समुपेत्य ता । [5]
कृत्तिका स्कन्दयामासुस्तमादित्यसमद्युतिम् ।
स्कन्द इत्येव त दृष्ट्वा प्रोचुरप्रतिमौजसम् ।

[(l 1) D3 क्ता (sic) (for ता) D2 3 7 अस्य (for तस्य) V1 D2–3 7 11 M4 बालस्य (for देवस्य) —(l 2) D2 कथ्यते (for राघव) V4 ख्यातिमाप्नोपि राघव D3 7 सेनानीरिति कीर्त्यते, M4 ख्यातो नाम्ना भविष्यति (for the post half) —For ins see below —(l 3) D3 तैस (for वै) M4 तथा तु चोदितो देवैस् (for the prior half) D3 प्रदषित (for नियोजिता) —(l 4) M4 कुमार स (by transp) —(l 5) D3 स्रव (for -स्रस्त) D3 M4 तद् Dt om (hapl) (for त) —(l 6) D11 दीव च (for कृत्तिका) B1 °श्चानुस् D1–3 7 M4 स्नाप°, D11 स्कद° (for स्कन्दयामासु) V4 तदा (for तम्) V1 D11 प्रभ (for द्युतिम्) D1–3 7 11 M4 तस्मादित्ससमितेग (D1 11 M4 °श्चेव) (for the post half) —D1 3 7 M4 om l 7 —(l 7) D11 जुस (for स्कन्द) B4 त्व (sic) D2 3 (for त) Ś1 D1 6 11 देवा ऊचुर् (for दृष्ट्वा प्रोचुर्)]

—After l 2 V4 ins

834* अन्योन्य विवदमाना राज्यमन्यमुपानि पर ।
स्तनभूरन्मङ्गानाहो षण्मुखस्तेन विश्रुत ।

28 D11 om 28ab —a) Cm g k t as in text (for प्रादुर्भूत) —c) Dt यस्मात् (for षण्णा) T3 षता° (sic) G1 तद्वदनो, Cg t as in text (for षडाननो) ❁ Ck तत्र षण्णा स्तनजक्षीरसचिन्त्यशक्तित्वात् दाढ्यातिशयेन च षण्मुखो भूत्वा जग्राह । ❁ —d) Ś1 D5 11 12 सुरज (D11 [आ]स्तु पय) स्तदा (for स्तनज पय) —For 28 Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 subst

835* प्रस्नुताना तत क्षीर षण्णा तासा षडानन ।
भूत्वा स बालो ह्यपिब कृत्तिकाना परिस्रुतम् ।

[(l 1) V1 B4 प्रस्नुताना, V2 4 प्रस्रुताना, B3 (m as above) D13 प्रसृताना (for प्रस्नु°) D1 3 M4 तदा (for तत) D3 7 परस्मृत्तिकाना तत्क्षीर (for the prior half) D1 तासा पूर्णं, D2 3 7 13 M4 तासा षण्णा (by transp) —(l 2) D2 3 7 13 [अ]पि (for हि) B1 [अ]पिब, D1 [अ]पि च (for [अ]पिबत्) M4 भूत्वा बाल सोऽन्वपिबत् (for the prior half) B4 कृत्तिकाया V3 -स्तुति (sic) D1 स्तन, D2 3 7 -स्रव (for -स्रुतम्)]

29 Ś1 D5 9 12 om 29 and 30 —a) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 M4 तत (Ñ2 V1 तत [hypermetric] B1 प्र) पीत्वा (for गृहीत्वा) G3 क्षिप्रम् (for क्षीरम्) V1 2 °ह्न, V4 lacuna for ह्ना, B1 D11 एवा°, B3 (orig एकामा, m also) °म, D1 °ह्न, M3 (after corr see m) °ह्नि, Cm g k t as in text (for एकाह्ना) D13 पीत्वा तासा च तत्क्षीर —b) V B3 4 D1–3 7 11 स (for सु) V B2 D1–3 7 11 -वत्स, B1 -वतस (for -वपुस) Ñ2 B1 3 D10 13 स (B3 सु)कुमारो व्य (B1 स)वर्धत (B3 m also सुतस्तदा), M4 सुकुमारस्तदाभवत् —After 29ab D11 ins

836* कार्त्तिकेय इति ख्यातस्तदा प्रभृति राघव ।
(cf l 4 of 833*)

—c) Ñ2 अक्रमत्, B1 अयजत् (by metathesis) D3 अजय (for अजयत्) Dt अथ सत्वन° —d) V3 सेना, V4 सबदैत्य (for दैत्यसैन्य) Ñ2 V B D10 13 बहून्, T3 प्रभु (for विभु) D1–3 7 M4 देवसेनागणा (D3 °सम)न्वित

30 Ś1 D5 9 12 om 30 (cf v l 29) —a) V3 समं (for सेना) B3 (m) -पति D1 3 7 M4 दैत्यसेनापति (D1 ति)गण, D11 देवसेनापति तत्र —b) B3 (m also) देवास् (for ततस्) G1 स, Cm t as in text (for तम्) Ñ2 V B2–4 D1–3 7 10 11 13 M4 अमर, B1 असम, D4 अतुल, G3 अनल, G1 त मघ (for अमल) Dt D6 8 अभ्यर्चि-सन्द्रद्युति —c) V2 D2 G1 अभिषिञ्चन् (D1 सिच्य) Dt D6 8 तास्तस्मिन्ना सर्वे —d) B1 पुरोगणा (sic)

G. I. 37. 31 B. I. 37. 31 L. I. 34. 32 एष ते राम गङ्गाया विस्तरोऽभिहितो मया । कुमारसंभवश्चैव धन्यः पुण्यस्तथैव च ॥ ३१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षट्त्रिंशः सर्गः ॥ ३६ ॥

३७

तां कथां कौशिको रामे निवेद्य मधुराक्षराम् ।
पुनरेवापरं वाक्यं काकुत्स्थमिदमब्रवीत् ॥ १
अयोध्याधिपतिः शूरः पूर्वमासीन्नराधिपः ।
सगरो नाम धर्मात्मा प्रजाकामः स चाप्रजः ॥ २
वैदर्भदुहिता राम केशिनी नाम नामतः ।
ज्येष्ठा सगरपत्नी सा धर्मिष्ठा सत्यवादिनी ॥ ३

31 a) Cg k t एष (as in text). Ś1 D4.5.7.18 °विस्तरो रामः Ñ2 V B D1.2.10.11.12 M4 इति ते कथि(B4 °त)राम. —b) Cb विस्तरो (as in text), Ś1 Ñ2 V B D1-4.5.7.10-12 M4 गङ्गाया (Ñ2 V2-4 B D10 °गोत्पत्ति) संभवो (Ś2 D4.5.7.18 कीर्तितो) मया, D6 M3 °ग्नि(M3 °ि)निवेदित; Cv as in text, Cg विस्तरो ऽग्न्यसंभवः (for b). —d) Ś2 D4.5.7.13 सुखावहः (for तथैव च). —For 31cd, Ñ2 V B D1-4.7.10.11 M4 subst..

837* देवस्य च कुमारस्य संभवः पुण्यकीर्तनः ।

[D3 om. च (submetric). V3 कीर्तिवर्धन, B3 (in also as above) D1-4.7 M4 °कर्णन (for पुण्यकीर्तन°).] —After 31, D1 D4.5.6.7.11 S (except M4) Cm g k.t ins.:

838* भक्तश्च यः कार्तिकेये काकुत्स्थ भुवि मानवः ।
आयुष्मान्पुत्रपौत्रैश्च स्कन्दसालोक्यतां व्रजेत् ।

[(l. 1) G1 भक्तः. T3 G3 कार्त्तिकेय° (sic). M3 transp. च and कार्तिकेये G1 कुर्वन्तु (for the post. half). —(l. 2) D6 T3 G3 °पौत्रश्च D6 °सालोक्यतां. T3 G3 M1.2 °सायुज्य(T3 M3 सायुज्य)मवाप्नुयात् (M3 °व्रजेत्).]

Colophon. *Kāṇḍa name*: Ś1 Ñ2 V3 D6 om. V1-3 B D10 आदि°; D1 बालचरिते D3 सर्वोत्पत्ता° —*Sarga name*: Ś1 Ñ2 V B D1-3.4.5.7.9-13 कुमारो° (D1 स्कन्दो°)त्पत्तिः (D11 °रक्षण). —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 V1.4 B1.4 D4.5.11.12 om. both. Ñ2 B2.3 39, V3 41, V1 D10 38, D2 D4.5.6.13 S 37; D1.7 30, D3 31, D8 40. D12 °ष्टत्रिं° सर्गः 39. —After colophon, T3 G1.2.3 M3 conclude with श्रीरामाय नमः; G3 श्रीमते राम सुन्दराय नमः.

37

☞ Ñ1 missing sarga 37 (cf. v.l. I. 33.8).

1 a) Ñ2 V2-4 B D10.13 °कथा, V1 तथा स (for तां कथां). V3 रामं D6 रामो (sic) (for रामे). M3 ततस्तां कुशिको°. —b) Ñ2 V B D10.13 M3 मधुरां कथां (lacuna before थां in B4 is filled up with राम राम राम राम); D1 G1-3 M1.2 °क्षरां; Cg cites कुशिकात्मजः (for मधुराक्षराम्). —c) G3 damaged for काकुत्स्थ. —For 1, D1-3.7.11 M4 subst.; Ñ2 V B D10.13 subst. l. 2 only for 1cd.

839* तां कथां कथयित्वैवं रामायामिततेजसे ।
पुनरेव कथामेतां कथयामास कौशिकः ।

[(l. 1) D4.5 (च)नां, M4 च (for (च)वं). D13 कथयेत्. —(l. 2) D3 नपुरेव (metathesis) (for पुनरेव). V3 D3 दिव्यां, D1.3.7.11 M4 पुण्यां (for एतां).]

2 a) V3 G1.2 अयोध्यायां पतिः, Ñ2 V B D1-3.7.10.11.13 M1.2 धीमान्; D1 D4.5 वीरः D6 T3 M3 शूर (for शूरः). —b) Lacuna before मा in B1 is filled up with राम राम राम राम. T3 lacuna for मासी. —c) D6 सदा M3 स या, Cm as in text (for स च).

3 a) D4.5 G1 M3 विदर्भ°; Cm g k as in text (for वैदर्भ). Ñ2 V B D1-3.7.10.13 M4 विदर्भराजदुहिता; Ñ2 B2 D10.13 °तनया). —b) V3 केशिनी; D1 केशवती D3 केशिनि D10 कैशिकी (for केशिनी). D6 reads second half in marg. D4.5.7 रघुनंदन (D3 °न [sic]). —c) D12 सगरस्य. Ñ2 V3.4 B D1-3.4.7.11 M4 °पत्नीमासीद्; V3 °पत्नी सा तु; D6 °पत्नीयं (for °पत्नी सा).

अरिष्टनेमिदुहिता रूपेणाप्रतिमा भुवि ।
द्वितीया सगरस्यासीत्पत्नी सुमतिसंज्ञिता ॥ ४
ताभ्यां सह तदा राजा पत्नीभ्यां तप्तवांस्तपः ।
हिमवन्तं समासाद्य भृगुप्रस्रवणे गिरौ ॥ ५
अथ वर्षशते पूर्णे तपसाराधितो मुनिः ।
सगराय वरं प्रादाद्भृगुः सत्यवतां वरः ॥ ६
अपत्यलाभः सुमहान्भविष्यति तवानघ ।
कीर्तिं चाप्रतिमां लोके प्राप्स्यसे पुरुषर्षभ ॥ ७
एका जनयिता तात पुत्रं वंशकरं तव ।
षष्टिं पुत्रसहस्राणि अपरा जनयिष्यति ॥ ८
भाषमाणं नरव्याघ्रं राजपत्न्यौ प्रसाद्य तम् ।
ऊचतुः परमप्रीते कृताञ्जलिपुटे तदा ॥ ९
एकः कस्याः सुतो ब्रह्मन्का बहूञ्जनयिष्यति ।
श्रोतुमिच्छावहे ब्रह्मन्सत्यमस्तु वचस्तव ॥ १०　C. 1. 40. 10 B. 1. 39. 10 L. 1. 35. 10

---

4 a) D8 12 -नेमेर्; Cv as in text (for -नेमि-). —b) V3 4 B1 3 (m. also) धर्मेण; D1 रूपोमा- (sic) (for रूपेण). D1.3.7 [अ]नद्यी (for [अ]प्रतिमा). D1 D6.8 सुपर्णभगिनी तु सा. —c) D3 G3 4 M2 (before corr.) साग° (for सगरस्य). —d) Ñ2 V B D3 10 13 परमधार्मिका (V3 B2 °र्मी); D1.12 धर्मपरायणा; D2 धर्मपरिग्रहा; T2 °ज्ञिका (for सुमतिसंज्ञिता). D8 7 परिधर्मपरायणा.

5 a) Ś1 Ñ2 V B D3 10–13 महेष्वासः; D1 D4 8 G2 M1.3 महाराजः (M3 °ज); D9 °राम (for तदा राजा). D1–3.7 M4 ताभ्यां स राजा सहितः. —b) V3 नृपः (for तपः). —c) Ś1 D6 13 G1.3 उ(D3 अ)पाश्रित्य; G2 M1–3 °श्रित्य (for समासाद्य). Ñ2 V B D1–3.7.9–11.13 M4 अपत्यकामः काकुत्स्थ (V4 D1.7 °त्स्थो; D11 °*). —d) D3 -प्रश्रवणे; D13 प्रवरणे; Cm g.k.t as in text (for -प्रस्रवणे).

6 a) Ñ2 V B D10 11.13 तस्मै (D11 अथ) वर्षसहस्रान्ते; Cm g as in text (for a). —b) Ñ2 B3 (m. also as in text) D10 परितोषितः; D3 M3 तोषितो° (for [आ]राधितो मुनिः). —c) D13 सागराय. —d) B3 तुष्टः (for भृगुः). V3 सत्यवतां° (sic), D1–3.7 व्रतप(D3 °ष्ट[sic])तां°; D11 सत्य यां°; D13 सत्यवद्यां° (sic), G1 °पराक्रम; M4 तपसां वरः (for सत्यवतां वरः).

7 a) V3 पुत्र- (submetric) (for अपत्य-). G1 स (for सु-). ⊛ Cg सुमहदपत्यमित्यपत्यं सुमहत्त्वम्। ⊛ —b) Ś1 D6 12 13 भविता ते नरेश्वर (D11.13 °र [sic]). Ñ2 V B D1–3.7.10.11.13 तव राजन्भविष्यति. —cd) Ñ2 B3 D10 13 अ°; D1–3.7.9 चैवातुलां. T2 च° (sic) (for चाप्रतिमां). D1 (before corr. as in text) लोक- (for लोके). Ñ2 V1–3 B D1–3.7.9–11.13 M4 संसारेऽस्या (D1 °रस्या [sic]) प्राप्स्यसि (for d). V4 कीर्तिमग्र्येऽतिलोके लोके सगरस्ते भविष्यति.

8 a) V4 पृथा (for एका). Ś1 D6.12 13 राजन्; Ñ2 V B D1.3.7.10.11 G1 4 पुत्र; D1 M4 पत्नी; Cg k t as in text (for तात). —b) Ñ2 V B3–4 D1.3.7 10.11 पत्नी (for पुत्र). Ñ2 V3 4 B3 4 D10 13 °धरं; Cm as in text (for वंशकरं). D1 सुतं (for तव). D1 तव पत्नीयपत्नीनः G3.3 वंशकर्तारमेव हि. —c) V3 D1.4.7.10.11 षष्टि ; V4 T G1 3 4 M3 षष्टिः; Ck t as in text (for षष्टिं). Ś1 D6 13 -सहस्राणाम् (for -सहस्राणि). —Note hiatus between c and d. —d) Ś1 D6 13 एकापि; Ñ2 V B D1–3.7.10 11 13 M4 द्वितीया (V1 °यं [sic]); G1–3 M1 सु° (to avoid hiatus) (for अपरा).

9 a) D9 भावमानं (sic) (for भाषमाणं). D6.13 T G3 4 M1–3 महात्मानं; M4 तथा तं वै (for नरव्याघ्रं). Ś1 Ñ2 V B D6 10–13 मुनिमेव (Ś1 D6 11 13 एवं मुनि [by transp.]) भाषमाणं (D13 °णा); D1–3.7 इत्येवं भाषमाणं तु (D1 तं); G1 3 इति संभाषमाणे तु. —b) D1 D4 8 M3 Cg k t -पुत्र्यौ; D11 -पत्नो (sic), T3 -पुत्र्या (sic); G4 M4 -पुत्रौ (sic) (for -पत्न्यौ). ⊛ Cg: राजपुत्र्याविति छान्दसमात्वम्। ⊛ Ś1 महेश्वरं; D6 11 13 नरोत्तम (D13 °मः [sic]). D2 प्रसादयि (sic); G3 3 प्रणम्य°; G2 °दौ (sic), M3 प्रशस्य°; M4 °तु (for प्रसाद्य तम्). Ñ2 V B D1–3.7.10.13 सत्यधर्मं (D1 2 °र्मं) तपोनिधिं (B4 °निधं). —c) T3 G2 परम- (sic) (for परम). D3 G1 -प्रीतौ (sic) (for -प्रीते). —d) T3 (with hiatus) उभे (for तदा). —For 9cd, Ñ2 V B D1–3.7 10 13 subst.:

840* ते पत्न्यौ सगरस्येदं कृत्वाञ्जलिमभाषताम् ।

[B3 तौ (for ते). V3 [इ]व (for [इ]दं). Ñ2 V1 2 B3 4 D2 3 13 कृताञ्जलिम् (B4 D2 °ली), B3 बद्धा° (for कृत्वाञ्जलिम्). V1 अभाषत (sic).]

10 a) D13 कस्यो (for कस्याः). M2 (after corr. sec. m. as in text) सुतं (sic) (for सुतो). Ñ2 V B D1–3.7.10.11.13 एक का (B4 °कैक) तनयं ब्रह्मन् (D1–3.7 जनयेत्पुत्रं). —b) B3 बहून्का (by transp.). B4 * बहून् (for का बहून्). —c) T1 इच्छावहे, Cm t °वहे [as in text] D13 T1 3 G3.4 M1 सम्यक् (for ब्रह्मन्). Ś1 Ñ2 V B D6 10–13 भगवन्श्रो (Ś1 D6 11 13 इत्येतच्छ्रो)तुमिच्छावः. (V1 °मि also) D1 3.7 श्रोतुमिच्छामि (D1 °च) भगवन् (D3 वो भगन् [sic]). —d) Ś1 D6 11 M4 सत्य चास्तु (D12 °*), D13 सत्यं चास्तु; G3 °वस्तु (for सत्यमस्तु). M4 वरद (for वचस्). Ñ2 V B1–3 D10 13 सत्य (B1 3 D10.11 °त्यं) येऽस्तु वाक्यं हि नौ; B4 सत्यं तेऽस्तु वाक्यं हि नौ. D1–3.7 सत्य एवोऽस्तु (D3 °एव स)तो (D1 ते; D3 वो) वरः. Cg as in text (for d).

G 1 40 11
B 1 38 11
L 1 35 11

तयोस्तद्वचनं श्रुत्वा भृगुः परमधार्मिकः ।
उवाच परमां वाणीं स्वच्छन्दोऽत्र विधीयताम् ॥ ११
एको वंशकरो वास्तु बहवो वा महाबलाः ।
कीर्तिमन्तो महोत्साहाः का वा कं वरमिच्छति ॥ १२
मुनेस्तु वचनं श्रुत्वा केशिनी रघुनन्दन ।
पुत्रं वंशकरं राम जग्राह नृपसंनिधौ ॥ १३
षष्टिं पुत्रसहस्राणि सुपर्णभगिनी तदा ।
महोत्साहान्कीर्तिमतो जग्राह सुमतिः सुतान् ॥ १४
प्रदक्षिणमृषिं कृत्वा शिरसाभिप्रणम्य च ।
जगाम स्वपुरं राजा सभार्यो रघुनन्दन ॥ १५
अथ काले गते तस्मिञ्ज्येष्ठा पुत्रं व्यजायत ।
असमञ्ज इति ख्यातं केशिनी सगरात्मजम् ॥ १६
सुमतिस्तु नरव्याघ्र गर्भतुम्बं व्यजायत ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि तुम्बभेदाद्विनिःसृताः ॥ १७

---

11 [a]) Ś1 D1-3 5 7 11 12 तु वचनं, N2 V B D10 13 M4 एतद्वच (for तद्वचनं) —[b]) Ñ2 V B D10 13 M4 स मुनि (B1 °नि)प्रवरस्तदा (V2 °था) —[c]) Ś1 D6 11 12 14 T1 3 (after corr) G4 M4 मधुरां, Ñ2 V B D10 13 मधुरं, D1-3 7 परम (for परमां) Ñ2 V B D1-3 7 10 13 वाक्य (for वाणीं) —[d]) D12 स्वच्छन्दो Ñ2 V B D1-3 7 10 13 स्वच्छंदेन ददामि (Ñ2 V3 B3 4 D10 13 °नि) वो (V3 वै, B2 व, D3 को), M4 स्वच्छंदेनाभिधीयतां, Cg as in text (for [d]).

12 [a]) Ś1 वो°, G2 °स्तु (for वास्तु) —[b]) Ś1 वो (for वा) —[cd]) D4 महोत्साह Ś1 D6 12 एव का (for का वा कं) D12 इच्छसि (for इच्छति) D11 कीर्तिवतो महोत्साहान्वाव श्वना वार इच्छति (corrupt) —For 12, Ñ2 V B D1-3 7 9 10 13 subst, while D11 ins 1 2 only after 12

841* एका वंशधरं पुत्रमेका चार्वशकान्बहून् ।
यथेष्टं मा वरयता यस्या यद्भिकाङ्क्षितम् ।

[(l 1) D1-3 7 वंशकर —V4 om from the post half up to 13[c]. V1 2 B2 (m also) 4 [अ]वंशकं (V2 °प)रान्, D1-3 9 वाक्यधजान्, D13 वंशात्मकान् (for चार्वशकान्) Ñ2 reads बहून् in marg —(l 2) D3 7 यथेच्छ, D9 यंदेष्ट (sic) Ñ2 D10 13 वरयत, B3 °यितु, B4 °रिता (sic), D2 3 7 9 °यत, D12 °यतु (for वरयता) D3 यस्य (for यस्या) D13 तथा दास्यामि वाछित (for the post half)]

13 V4 om 13[abc] (cf v l 12) —[a]) D1 पुनर् (for मुनेस्) Ñ2 V1-3 B D1 3 7 10 13 एतद्व (D1 °द व च)च, D2 6 9 11 M3 तद्° (for तु वचन) —[b]) B3 (after corr) वदानी, D9 कौशिनी (sic) (for केशिनी) —T3 om (hapl) T3 reads in marg 13[c]-15 —[c]) Ñ2 V2 3 B D3 7 10 13 यशार्थं, Ch as in text (for वंशकरं) V1 G4 नाम (for राम) —[d]) Ñ2 V B (B3 after corr) D1-3 7 10 11 13 M4 [पु]कमलेक्षिता, D5 12 °सन्निधि, Ch t as in text (for नृपसंनिधौ)

14 T3 om, T3 reads in marg 14 (cf v l 13) —[a]) V3 4 D3 8 9 10 षष्टि, G1 3 4 षष्टि, Cg as in text (for षष्टिं) D6 सहस्राणां Ś1 D4 12 पुत्रान्षष्टि° —[b]) V3 श्रवण°, D1 12 14 G3 सुवर्ण°, D6 सुपर्णा°, Cg k t as in text (for सुपर्णभगिनी) D1 (gloss) सुमतिः ( ) Ś1 D6 12 13 ज्ञत, Ñ2 V B1 3 4 D1 4 7 10 13 M3 तथा (for तदा) —[cd]) D14 महोत्साहो (sic) Dt D4 6 8 11 कीर्तिमतो (sic) Ś1 D6 11 12 M3 कीर्तिंयुक्तान्महोत्साहान् (for [c]) Ś1 D6 11 12 तदा (for सुतान्) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 जग्राह कीर्ति (V4 प्रीति)युक्तानि (D2 °ना, D13 °पित्र्यामि [sic]) सुमतिर्व (D1-3 7 °इद्ध)रमीप्सित

15 T3 om, T3 reads in marg 15 (cf v l 13) —[a]) Ñ2 V B D1-3 7 10 13 M4 तत, Cg as in text (for ऋषिं) —[b]) Ś1 D6 12 चापि (D13 °भ्य [sic]) वा (Ś1 [before corr] °व)ग, D9 गुप्रणि (for [अ]भिप्रणम्य) Dt D6 8 M3 त (for च) Ñ2 V B D10 13 M4 भृगुं (V3 गुरु) धर्मं (V2 D10 कर्म)भृता वरं (V4 °र, B3 [m also] 4 °परायण), D1-3 7 भृगु ब्रह्मविदां वर —[c]) D11 जमाह (sic) (for जगाम) Ñ2 D10 स, D6 स्वे, D13 सु (for स्व) —[d]) D11 सहभार्यो (hypermetric) V4 D2 14 रघुनंदन —After 15, B3 ins

842* ब्राह्मणैर्मन्त्रिभिः साकं सगरस्तु प्रतापवान् ।

16 [a]) Dt D4 8 तस्य (for तस्मिन्) Ñ2 V B D1-3 7 10 12 13 M4 अथ कालेन महता —[b]) Ś1 V2 D6 12 13 पुत्र ज्येष्ठ, Ñ2 V3 4 B D10 13 M4 पुत्र ज्येष्ठा (by transp) V3 D14 भजायत, D7 °जा° (for व्यजायत) —D2 om (hapl) 16[c]-17[b] —[c]) Ś1 D6 M4 असमजम्, V1 3 4 B1 3 D7 11 °मंजा, V2 D10 12 °मजसम् (V2 °स [all hypermetric]) B4 °मजी, D9 असमे नाम (hypermetric) (for असमञ्ज) V3 4 D3 7 11 रपात (for ख्यात) —[d]) Ś1 Ñ2 V B D1 3 6 7 10-13 काकुत्स्थ (V4 D3 7 °त्स्य, B3 D11 °त्स्थे) (for केशिनी) V2 4 D3 7 11 सगरात्मज (D3 °ज)

17 D3 om 17[ab] (cf v l 16) —[a]) Ñ2 V B D10 सुमती, G4 सुमतेस्, Ñ2 V B D1 3 7 10 13 [अ]पि (B4 [अ]ति [sic], D1 7 11 तु, D9 सु, D13 च) रघुश्रेष्ठ (for तु नरव्याघ्र) —[b]) Ś1 Ñ2 V B D5 11-13 गर्भं (V2 °र्भे) (for गर्भ) B4 om D3 [अ]लाबुं, G2 °तुम्बं, all Cs as in text (for °तुम्बं) B1 व्यसूयत, M4 भ° (for व्यजायत) Dt गर्भांदर्कं व्यजायते (sic) and gloss गर्भे कटुकं व्यजायत. —M3 transp 17[cd] and 18[ab]. —[c]) Ś1 V2 3 D2 4 11 13 षष्टि, V1 B1 4 Dt D1 6 7 9 11 M4 षष्टिं, Cg k t as in text (for षष्टि) V4 पुत्रे षष्टि° (sic) —[d]) Ś1 D2 3 7 11 13

घृतपूर्णेषु कुम्भेषु धात्र्यस्तान्समवर्धयन् ।
कालेन महता सर्वे यौवनं प्रतिपेदिरे ॥ १८
अथ दीर्घेण कालेन रूपयौवनशालिनः ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि सगरस्याभवंस्तदा ॥ १९
स च ज्येष्ठो नरश्रेष्ठ सगरस्यात्मसंभवः ।
बालान्गृहीत्वा तु जले सरय्वा रघुनन्दन ।
प्रक्षिप्य प्रहसन्नित्यं मज्जतस्तान्निरीक्ष्य वै ॥ २०
पौराणामहिते युक्तः पित्रा निर्वासितः पुरात् ॥ २१
तस्य पुत्रोंऽशुमान्नाम असमञ्जस्य वीर्यवान् ।
संमतः सर्वलोकस्य सर्वस्यापि प्रियंवदः ॥ २२
ततः कालेन महता मतिः समभिजायत ।
सगरस्य नरश्रेष्ठ यजेयमिति निश्चिता ॥ २३

G I 40 22
B I 38 24
L I 35 22

तुंबे सिद्रे(D3 भेत्ते [sic]) Ñ2 V B D10 13 भिन्ने तुबे, D2 तुम्बे भिन्ने, D6 °मध्याद् (for तुम्बभेदाद्) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D2 3 5 7 10–13 विनिर्ययु, V3 व्यजायत, Dt विनिसृता, D14 T °निसृता (D14 °ता), M4 ततोऽभवत् (for विनि सृता) D1 तस्मिन्नेवाभवत्तदा and gloss या द्वितीया सुमतिनाम्नी

18 M3 transp 18^ab and 17^cd —^a) D2 om , G1 कुडेषु (for कुम्भेषु) Ś1 B4 D6 9 13 transp पूर्णषु and कुम्भेषु —^b) Ś1 Ñ2 V1–3 B D3 10–13 अभ्य(B2 °व्य) वर्धयन्(Ś1 °त्), V4 अभ्यमूषण (sic) D1–3 7 M4 च व्य (D1 वि)वर्धयन् , D9 °यत् (sic) D18 अभ्यवर्धनयत् (sic), M3 °र्धयन् (for समवर्धयन्) —^c) M3 क्रियता (for महता) Ś1 D1–3 6 7 11 13 ते तु (for सर्वे) Ñ2 V B D10 13 M4 ते च (M4 °थ) कालेन महता

19 ^ab) Ś1 D5 13 दीर्घस्य कालस्य, Cm g t दीर्घेण कालेन as in text) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 समानव(D3 °क)यस सर्वे तुल्यवीर्यपराक्रमा —^c) V1 B6 D1 7 11 षष्टि, D2 3 9 13 षष्टि (for षष्टि) V3 4 B1 4 -सहस्राणा Ś1 D5 13 पुत्रा षष्टि° —^d) D1–3 7 11 M4 तान्येवम् , D13 सागरस्य Ś1 D5 13 15 तदाभवन् (by transp) Ñ2 V B D10 बभूव ह (Ñ2 B2 D10 हि, V1 ह), D11 [अ]ह° (for [अ]भवस्तदा)

20 ^a) M3(after corr sec m as in text) श्रेष्ठे, Cg k t as in text (for ज्येष्ठो) Ś1 D5 12 G4 -व्याघ्र, श्रेष्ठ (for श्रेष्ठ) D1–D6 8 G1 —For 20^cd Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M3 subst

843* स च ज्येष्ठोऽभवत्तेषामसमञ्जा परंतप ।

[B4 सर (for स च) V4 सर्वो ज्येष्ठा भवत्येषाम् (sic) (for the prior half) V2 एम नाम , D7 13 M4 असमञ्ज (for असमञ्जा) B2 3 D4 M3 परतप]

—Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 10 12 13 M3 om 20^cdef Ś1 reads 20^cdef in marg —^c) M3 बलाद् (for बालान्) M1 तु, M3 [अ]थ (for तु) —^d) Ś1 Dt D6 8 9 T2 3 G2 4 M1 3 सरय्वां, D14 illeg (for सरय्वा) —^e) Ś1 Dt D6 T1 G3 M2 Ck t प्राहसन् (Ck t °सत्), M3 प्रसहन् (metathesis) Cm g tp as in text (for प्रहसन्) —^f) D6 M5 निरी (M5 समी)क्षत(D6 °त), D14 T1 2 G1 2 3 M1 3 समीक्ष्य वै Ck t मज्जतस्तान्समीक्ष्य —For 20^cdef, B1 D11 subst and read after 21

844* पौराणां बालकाञ्जीत्वा रुदतोऽपि दिने दिने ।
सरय्वास्तु प्रवाहेषु प्रवाहयति निर्दय ।

[(1 2) D11 सरय्वा (sic) (for सरय्वास्तु)]

—After 20 Ś1 Dt D1 6 8 9 14 S (except M4) Cm g k t ins

845* एष पापसमाचार सज्जनप्रतिबाधक ।

[G4 स जन (for सज्जन) D14 M2 बाधक (sic) (for °बाधक)]

21 ^a) G1 अपिये (for अहिते) Ñ2 V1 B1–3 D10 रक्त (for युक्त) —^b) Ñ2 निर्यासित (sic) V1 B3 D2 पुरा (for पुरात्) V4 पुरात्पिता निवासित —After 21, B3 D11 read 844*

22 D4 om (hapl ?) 22 —^a) Ś1 D5 13 आसीद्, Ñ2 B3 राम (for नाम) D11 तस्याशुमान्नाम सुत —Note hiatus between ^a and ^b —^b) D4 9 असमंजस , Cm k t असमञ्जस्य (as in text) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 बभूव ह (B3 D2 स [with hiatus])समञ्जस (V2 °ञ्जय), D11 सबभूवासमजस —^c) V3 सर्वलोकेषु (for °लोकस्य) M4 सम सर्वस्य लोकस्य B1 om from स up to पि in ^d —^d) Ś1 D1 3 5 7 11 13 सर्वस्यैव(D11 °वं), Ñ2 V B D1 10 13 G1 3 M4 सर्वलोक (for सर्वस्यापि)

23 ^a) Ś1 D6 13 तस्य, Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 अथ, Cm g as in text (for तत) D11 कालेन महता तस्य —^b) Ś1 D1 3 5 7 11 13 आसीन्महामन , Ñ2 V B D10 13 पुन (V2 4 °व)म(V3 4 B1 च्य)जायत, Dt समभिजायत, Cm t as in text (for समभिजायत) M3 सुमति समरा°, M4 बुद्धिस्तस्य व्यजा°, Cg as in text (for ^b) —^c) D2 सगरस्य Ñ2 V B D1 3 7 10–13 M4 [अ]थ धर्मेण (for नरश्रेष्ठ) —^d) D3 जयेयम् (metathesis) (for यजेयम्) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 M4 राघव, G4 निश्चित , Cg as in text (for निश्चिता)

G 1 40 23
B 1 38 24
L 1 35 23
स कृत्वा निश्चयं राज्ञा सोपाध्यायगणस्तदा । यज्ञकर्मणि वेदज्ञो यष्टुं समुपचक्रमे ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तत्रिंशः सर्गः ॥३७॥

३८

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा कथान्ते रघुनन्दनः ।
उवाच परमप्रीतो मुनिं दीप्तमिवानलम् ॥ १
श्रोतुमिच्छामि भद्रं ते विस्तरेण कथामिमाम् ।
पूर्वको मे कथं ब्रह्मन्यज्ञं वै समुपाहरत् ॥ २
विश्वामित्रस्तु काकुत्स्थमुवाच प्रहसन्निव ।
श्रूयतां विस्तरो राम सगरस्य महात्मनः ॥ ३
शंकरश्वशुरो नाम हिमवानचलोत्तमः ।
विन्ध्यपर्वतमासाद्य निरीक्षेते परस्परम् ॥ ४
तयोर्मध्ये प्रवृत्तोऽभूद्यज्ञः स पुरुषोत्तम ।
स हि देशो नरव्याघ्र प्रशस्तो यज्ञकर्मणि ॥ ५

---

24 a) Cg t निश्चयं (as in text) Ś1 कृत्वा (sic) V4 तत्र D13 T1.2 G3 M1 राम (for राज्ञा) Ñ2 V1.3 B D1.3.7.10.11.13 M4 °निश्चिता बुद्धि —d) Ñ2 V B D1.3.7.10.11 M4 नृप D6 T1 G2 तथा M3 (after corr sec m as in text) तदा (for तदा) —cd) Cg as in text (for d) V2 V B D1.3.7.10.11.13 M3.4 समारो यज्ञरामे कृत्वा द्रव्य(M4 यज्ञ)परिग्रहे —After 24 Ś1 D5.6.7.11.12 ins.

846* तत्र तस्यागता राम प्रविश्य का(D12 क)लिल यज्ञ ।

Colophon D6.12 om (continue the sarga) Ś1 reads colophon in marg —Kanda name Ś1 Ñ2 D1 om V B D10.11 आदि°, D1.3 अयोध्या° —Sarga name Ñ1 V B D1.3.10.11 सगरपुत्रजन्म, D7 सगरजन्म, D1 पुत्रजन्म —Sarga no (figures words or both) V1.4 B1.4 D5.11 om Ś1 Dt D1.6.9.14 S 38 Ñ2 B2.3 D10 40 V2 42 V3 39 D1.7 31 D2 32 D8 41 D13 —सर्गे— काण्डे—षष्ठा—जन्म नाम —After colophon, T2 G1.2.4 M2 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः.

38

☞ N1 missing Sarga 38 (cf. v.l. 1 33 8) —D6.12 continue the previous Sarga. —Before 1 B1 (marg) ins.

847* आदौ रामायणे चैव पुराणे भारते तथा ।
आदावन्ते च मध्ये च हरिः सर्वत्र गीयते ।

ॐ रामचन्द्राय

1 b) V2 कथान्त (sic) B1 रघुनन्द —c) D1.3.7 M4 रामो भूपत्ते Cm as in text (for परमप्रीतो) —d) D11 द्राक्षिम् (for द्राक्षम्) D13 दीप्तनं (hypermetric) (for [म नलम्]) D1.3.7 दीप्तानलसमद्युतिं(D1 °ति)ः M4 °दीप्तानलद्युति

2 a) Ś1 Ñ2 V B D1.3.6.10.11.13 M4 भगवन्, D12 द्रष्टुमिच्छामि भगवन् (sic) (for भद्र त) —b) Dt विस्तारेण —c) Cg k पूर्वको (as in text) Ś1 D6 पूर्व कौ मे, V3—4 B4 Dt D1.2.6—8.13 T1 पूर्वजो मे(V3 °लोक, V4 °मेको, D1.7.8 °काले), D3 पूर्व(illeg)काले G2 सवु° (sic) (for पूर्वको मे) Ñ2 V B D1.3.7.9—11.13 M4 यथा (D3 कथं) यज्ञ (for कथं ब्रह्मन्) —d) Cm g समुपाहरत् (as in text) Ś1 D6.12 यज्ञा(Ś1 °ज्ञ)ते समगाप(Ś1 °प्य) इः Ñ2 V B D1.3.7.9—11.13 M4 सगरः समगाहि(D3 °**)वान् —After 2 Dt D6.9.14 T1.2 G2.4 M1.3 ins

848* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कौतूहलसमन्वितम् ।
[G3 M1 कुतूहल- Dt D6.8 -समन्वित]

3 T2 reads 3 and 4 in marg —a) Ñ2 V B D1.3.7.10.11.13 M4 वचो रामम् (for तु काकुत्स्थम्) —b) B4 om प्रहसन्निव G2 M1 इदं वचनमब्रवीत् —c) Ñ2 B3 (m also as in text) D10 विस्तर —d) D12 सागरस्य Ñ1 V B D1.3.7.10.11.13 M4 कथां प्रति (for महात्मनः)

4 T2 reads 4 in marg (cf v.l. 3) —a) V4 शंकरस्य गुरु (for शंकरश्वशुरो) Ñ2 V B D1.3.7.10.11.13 M4 श्रीमान्, Dt D6.8 T1.2 G1.3 नाम्ना, D3 चासीद्, D6.7 M1.2 रामा, D13 श्व (for नाम) —b) Dt D6.8 हरि गि(D6 रि) श्रुव (for अचलोत्तम) —After 4ab M3(11 f l in sec m) ins.

849* इन्द्रद्युवर श्रीमानद्रिराज्योऽभिषेचित ।

—a) D6 विन्ध्ये (for विन्ध्य) Ś1 D6.12 विन्ध्यश्च पर्वतश्रेष्ठ Cv आसाद्येति । स्थित इत्यध्याहार्यम् । Cm आसाद्य स्थित इति शेष । —d) D6 M1 निरीक्षत D13 °क्षते T2 G2.4 M2 °क्ष्यते, G1 वीक्षेते च all Cs as in text (for निरीक्षेते)

5 a) Dt D6.8 समभवद्, G1.3 °ती G2 महद्यो° Cg as in text (for प्रवृत्तोऽभूद्) —b) Ś1 D6.12 यज्ञो वै रघुनंदन —For 4c—5b Ñ2 V B D1.3.7.9—11.13 M4 subst.

तस्याश्वचर्यां काकुत्स्थ दृढधन्वा महारथः ।
अंशुमानकरोत्तात सगरस्य मते स्थितः ॥ ६
तस्य पर्वणि तं यज्ञं यजमानस्य वासवः ।
राक्षसीं तनुमास्थाय यज्ञियाश्वमपाहरत् ॥ ७
ह्रियमाणे तु काकुत्स्थ तस्मिन्नश्वे महात्मनः ।
उपाध्यायगणाः सर्वे यजमानमथाब्रुवन् ॥ ८
अयं पर्वणि वेगेन यज्ञियाश्वोऽपनीयते ।
हर्तारं जहि काकुत्स्थ हयश्चैवोपनीयताम् ॥ ९
यज्ञच्छिद्रं भवत्येतत्सर्वेषामशिवाय नः ।
तत्तथा क्रियतां राजन्यथाच्छिद्रः क्रतुर्भवेत् ॥ १०
उपाध्यायवचः श्रुत्वा तस्मिन्सदसि पार्थिवः ।
षष्टिं पुत्रसहस्राणि वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ११

G 1 41 11
B 1 39 12
L 1 36 11

850* विन्ध्यस्य स्पर्धयान्योन्य यत्र देशो निरीक्षताम् ।
तस्मिन्देशे स यज्ञोऽभूत्सगरस्य महात्मन ।

[(l 1) V3 D1 विन्ध्यस्य V2 यथा देश, V3 यस्य°, D1 3 7 9 M4 यस्मिन्°, D2 यस्मिन्हेतो (for यत्र देशे) V1 4 B1 2 °क्षन्, B4 D10 °क्षता, D1-3 7 9 11 व्यवर्धतां (D1 2 °त), M4 निरीक्षितो (for निरीक्षताम्) —After l 1, D3 7 ins as a gloss for देशे हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्य यत्प्राग्विनशनादपि । प्रत्यगेव प्रयागाच्च मध्यदेश प्रकीर्तित । (Manu II 21) —Ñ2 reads l 2 from शे in देशे in marg —(l 2) D2 तयोर्मध्ये, D3 7 य° (for तस्मिन्देशे) B1 *ज्ञो°, D11 °दे (for यज्ञोऽभूत्)]

—ᶜ) M2 ह, Cg as in text (for हि) D13 तेशो (sic) (for देशो) Ñ2 V B1-3 D10 13 M4 महापुण्य (V2 °यत्न, V4 also °ण्य), B4 रघुश्रेष्ठ (for नरव्याघ्र) —ᵈ) T3 प्रशस्तो, Cm g k t प्रशस्तो (as in text) Ñ2 V B D10 11 ..4 ख्यात (B4 महा)पुण्यजना(M4 °ख्य)श्रित (V3 °श्रय, 4 °श्वित, M4 °वृत)

6 ᵃ) D1 -कार्यं (for -चर्यां) Ñ2 V B D2 3 7 9-11 13 स्य चा(D2 3 7 9 11 श्वश्चस्या)गुप्त(D13 °नत)रो राम(V3 त्वर्य, D2 7 राम, D3 *म) —ᵇ) V2 दृढं गत्वा, M2 °पत्वा sic) (for दृढधन्वा) B1 D3 -रथ, D11 -बल (for -रथ) —ᶜ) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 प्रभवद्वीर (B4 °र, D2 °च्छूर, D3 last two letters illeg) (for अकरोत्तात) —ᵈ) D3 (illeg)स्य (for सगरस्य) Cm g t मते (as in text) Ś1 D4 13 महात्मन, Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 तदाज्ञया (for मते स्थित)

7 ᵇ) Ś1 D1 6 13 राघव (for वासव) —ᵈ) D6 14 G1 3 M1 2 या(D14 *)ज्ञीय, Cm g k यज्ञीय, Ct यज्ञिय (as in text) D1 6 14 T1 3 G2 4 M1 उपा°, M2 अथा°, Cg as in text (for अपाहरत्) Ś1 D6 13 केनाप्यश्वस्त(D13 °श्व)दा हृत

8 D6 G4 om (hapl) 8ᵇ-9ᵃ —ᵇ) Ś1 D6 13 काले, M4 यज्ञे (for अश्वे) —ᶜᵈ) D1 11 13 read sing for the plural

9 D6 G4 om 9ᵃᵇᶜ (cf v l 8) —ᵇ) Ś1 D6 13 यज्ञिको(D13 °क-), T3 G1 2 M2 3(inf lin sec m before corr as in text)याज्ञिय, G2 M1 Ct यज्ञियो (for यज्ञिय) —ᶜᵈ) D1 T3 हतार, Cm t as in text (for हर्तार) D6 G1 (ए)वोपनीयता Ś1 D4 13 हतारमस्य राजन्

जहि माश्व प्रणश्यतु —For 7-9, Ñ2 V B D1(7ᶜ-9)-3 7 10 11 13 M4 subst

851* यजतस्तस्य त यज्ञमुत्थाय धरणीतलात् ।
हयश्च यज्ञिय नागो जहारानन्तरूपवान् ।
हृतेऽश्वे यज्ञिये तस्मिन्सर्वे ते रघुनन्दन ।
याजका समुपागम्य यजमान उदाब्रुवन् ।
केनापि नागरूपेण हृतस्तेऽश्व स यज्ञिय ।
हत्वा तमश्वहर्तार तमेवाश्व त्वमानय ।

[D1 om l 1 —(l 1) V3 (with hiatus) तथवे, D11 °श्वम् (for त यज्ञम्) —(l 2) D13 °श्वो, M4 श्व° (for यज्ञिय) D7 भागो (for नागो) Ñ2 V4 B3 4 D10 11 °धृक्, V2 खु°, V3 °क° निक, B1 न तु° (for [अ]नन्तरूपवान्) —(l 3) D1 M4 श्व°, D3 illeg (for यज्ञिये) D11 तत्र (for तस्मिन्) D1-3 7 M4 repeat the post half of l 1, D11 नागेन धरणीतलात् (for the post half) —(l 4) D1 याज्ञिका (for याजका) V1 तथा, V2 D1-3 7 अथ (for तदा) For l 4 D11 reads the line of 8ᶜᵈ —After l 5 D3 7 read the line of 9ᵃᵇ as in G4 with v l योगेन for वेगेन in D7 —(l 5) V3 नगरूपेण D2 च, M4 तु (for स) D1 2 M4 याज्ञिय V2 हृतोश्व स च°, D3 7 हृतस्ते यज्ञियोश्वक, D11 हृतोश्वस्तव° (for the post half) —D10 om l 6-10ᵇ —(l 6) D11 13 हतार (for -हर्तार), D1 हर्तारमस्य शत्रोर (= 9ᶜ in Ś1) (in also) हत्वनागमश्वहर्तार, D3 7 त हत्वा (by transp) चाश्व° (for the prior half) D13 त्वम् (for तम्) D13 तम्, M4 इह (for त्वम्) V1 2 D3 7 त्व(V1 2 त)मानय, V3 नृपा° (for त्वमानय)]

10 D10 om 10ᵃᵇ (cf v l 9 [851*]) D6 9 13 14 T1 G1 3 4 om 10 Ś1 reads 10 in marg —ᵃ) D7 यज्ञच्छिद्रे (sic) Ñ2 V1 B3 D1 2 7 11 13 M4 महद्धि, V2 4 B3 4 महत्तु, B1 अभूद्धि, Cg k as in text (for भवति) V3 न यज्ञच्छिद्रं महद्भवतु ते (hypermetric) —ᵇ) V3 अशुभाय, D1-3 7 11 M1 अहिताय, Cg k as in text (for अशिवाय) —ᶜ) D13 तथा तत् (by transp), M3 तथैव, Ck as in text (for तत्तथा) —ᵈ) D11 चाये (for [अ]च्छिद्र) Ś1 Dt D6 9 T2 यज्ञोच्छिद्र इ(Dt स)तो भवेत्

11 ᵃ) Dt D6 9 G1 2 Ck t सोपाध्याय, Cg उपा° (as in text) —ᵇ) V3 देशे स (for सदसि) V4 नो

G 1 41 12 B. 1 39 12 L. 1 36 12 गतिं पुत्रा न पश्यामि रक्षसां पुरुषर्षभाः ।
मन्त्रपूतैर्महाभागैरास्थितो हि महाक्रतुः ॥ १२

तद्गच्छत विचिन्वध्वं पुत्रका भद्रमस्तु वः ।
समुद्रमालिनीं सर्वां पृथिवीमनुगच्छत ॥ १३

एकैकं योजनं पुत्रा विस्तारमभिगच्छत ॥ १४
यावत्तुरगसंदर्शस्तावत्खनत मेदिनीम् ।
तमेव हयहर्तारं मार्गमाणा ममाज्ञया ॥ १५
दीक्षितः पौत्रसहितः सोपाध्यायगणो ह्यहम् ।
इह स्थास्यामि भद्रं वो यावत्तुरगदर्शनम् ॥ १६

*(lacuna) प (for पार्थिव) —c) V3.4 D2 8 10 T2.3 G1 2 3 पृष्टि (V3.4 D2 2 °ष्टि) (for पार्ष्टि) Ś1 -सहसाष्ट —d) M1 एतम्, Ck as in text (for एतद्) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 समाहूयेदमब्रवीत्

12 a) Ś1 D2 3 5 7 12 न गतिर्दृश्यते तावद्, Cg k as in text (for a) —b) Ś1 D6 10 °स, Cm g k t as in text (for रक्षसां) D7 11 पुरुषर्षभ —c) Ś1 D1 6 11 12 विविदिर्, Cg k t as in text (for पूतैर्) —d) D1 D4 6 8 [अ]पि, G3 (before corr as in text) [अ]हि, Cg k tp as in text (for हि) G3 महाक्रतुं Ś1 D2 3 11 13 अधि(D2 °नु) ष्ठितमिद सद (D1 °दा) —For 12, Ñ2 V B D10 12 M4 subst while D1(ins l 2 after 12) 11 subst l 1 for 12^{ab} and D3 5 7 l 2 only for 12^{cd}

852* अनागतिं राक्षसाना पश्यामीह महाक्रतौ ।
नागाना चापि यज्ञोऽयं रक्ष्यते हि महर्षिभि ।

[(l 1) D13 M4 न गतिं राक्षसाना हि (M4 त्वत्र पश्यामि) (for the prior half) M4 राक्षमाना (for पश्यामीह) V1 मम (for महा) —D11 om l 2 —(l 2) V3 [अ]ति (for [अ]पि) D12 चान्येषां (for यज्ञोऽयं) V3 क्रियतार्थमपि य° (hypermetric) (for the prior half) Ñ2 B4 D10 यक्ष्यते, V1 D3 रक्षते (sic) D13 रक्षिते (for रक्ष्यते) D1 2 महा(D2 °*)र्पिणा (for महर्षिभि)]

—Thereafter all the above MSS (D11 ins after 12) cont (D7 l 1 only)

853* केनापि तु स देवेन हृतोऽश्वो नागरूपिणा ।
अमर्षिताच्छिद्रमेतद्दृष्ट्वा दीक्षामुपागतम् ।
योऽसौ रसातलगतो यदि वान्तर्जले स्थित ।

[D3 om from ऽश्वो up to ऽसौ in l 3 —(l 1) V1 दुष्ट° V3 D1 3 7 न° V4 स तुरगेण D12 M4 स हि° (M4 तु (by transp)) (for तु स देवेन) —(l 2) D12 °षित (for अमर्षिता) D1 2 ममामर्षितया(D1 °र्षिय स)छिद्र M4 मासमर्षिपना छिद्र (for the prior half) V3 कृत्वा (for दृष्ट्वा) V4 छिद्रम् (for दीक्षाम्) D3 उपागत —(l 3) D1 11 M4 सेऽश्वो, D3 अश्वो (for योऽसौ) V4 स न वेन D2 रसातले (for रसातल-) V4 B1 D10 च M4 तु (for वा) V3 (with hiatus) यदि अतर्जले° D3 °वान्तरस्थित (sic) D11 यज्ञियो यमरस्थित (for the post half)]

13 a) Dt D2 3 4 T2 M3 (after corr sec m as in text) तद्गच्छथ, Ck °त (as in text) Ś1 D2 13 समुपुत्रा ; D3 °न्वतु (for विचिन्वध्व) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 त(D10 ते) ह्त्वा न(D3 ममामर्ये)यत्राश्वे मे —c) Ś1 D3 12 पुत्रा(D12 °त्रा), Ñ2 V B D10 13 M4 कृत्स्ना, D1 3 7 11 पृथ्वीं (for सर्वां) —d) Ś1 B3 (m also as in text) D2 13 °मार्गथ(D6 °त, D13 °थ), V3 Dt D6 4 Ct °थ, V4 G1 3 अन्वगच्छथ (V4 G1 [before corr] °त), B1 D13 °त, M3 उप°, Cm g k as in text (for अनुगच्छत) D1-3 7 12 कृत्स्ना स(D3 7 ता)मुपगच्छथ(D11 °ति)

14 M3 om (hapl) 14 —a) V1 2 D2 3 7 11 M4 एकैको (V3 D11 °क) (for एकैक) M4 योजनाद् Ñ2 V B D1-3 7 10 M4 भूमेर्(V4 °मौ), D11 G3 पुत्र, D13 भूमिं (for पुत्रा) —b) Ś1 Dt D6 4 G1 3 [अ]धि(Ś1 °नु)गच्छथ, D6 11 13 T3 [अ]नु(T3 °धि)गच्छत Ñ2 V1-3 B D10 13 निद्(B4 D10 नि)भिद्(Ñ2 B3 °भिद्य [sic])तोनु(V1 3 °दृश्यतु)गच्छत, M3 °राद्धिगाच्छत, V4 निर्भिद्यत्वं तु गच्छतु, D1-3 7 M4 भिंद(D1 भिद्य)मानोऽनुगच्छतु(D1 °त)

15 a) D4 8 सदृशं (for सदर्शस्) —For 15^{ab} Ñ2 V B D1 3.7 10 11 13 M4 subst and read before 14

854* प्रोत्खनन्त प्रयत्नेन यावत्तुरगदर्शनम् ।

[V3 प्रोक्ष्यो° (sic) B1 °नत्व, B4 °नन D1-3 7 M4 खन(D1 °न्य)माना (for प्रोत्खनन्त) V3 सागर (for तुरग) M4 -दर्शनाद् (for -दर्शनम्)]

—After 15^{ab}, M3 (inf lin sec m) ins

855* नागलोकं समासाद्य विचिन्वध्वं विशेषत ।
दिशागजाननहीन्द्र च वैनतेयं च मातुलम् ।
आसाद्य सुरलोकं वै विचिन्वध्वं विशेषत ।
उदयाचलमारभ्य निवृत्यास्तमयं गिरिम् ।
निवृत्तध्वं सतुरगा आरोक्य ब्रह्मणो गृहम् । [5]

—D6 8 12 om 15^{cd} Ś1 reads 15^{cd} in marg —c) D13 T1 2 G2 4 M1 त चैव (for तमेव) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 अस्माक(V1 मश्वं त, D1 3 7 M4 युष्माक)मश्वहर्तार —d) V1 4 B1 D2 3 1 मार्गमाणो D14 समाज्ञया

16 a) D3 दीक्षिते (sic), D2 *क्षित Ñ2 V1-3 B2 3 (m also as in text) 4 D1-3 6 7 8-13 पुत्र (for पौत्र) D2 3 -रहित (for -सहित) ※Ct पौत्रस्य बालकत्वात्तत्सहित एव तिष्ठामि ।, so also Ct ※ —b) D10 12 -गणाद् (for -गणो) Ñ2 V3-4 B Dt D1 2 6-8 10 11 13 M4 स्वहं, V1 D3 वदा, G1 2 (अ)स्म्यहं (for ह्यहम्) —D3 om. from

इत्युक्त्वा हृष्टमनसो राजपुत्रा महाबलाः ।
जग्मुर्महीतलं राम पितुर्वचनयन्त्रिताः ॥ १७
योजनायामविस्तारमेकैको धरणीतलम् ।
बिभिदुः पुरुषव्याघ्र वज्रस्पर्शसमैर्भुजैः ॥ १८
शूलैरशनिकल्पैश्च हलैश्चापि सुदारुणैः ।
भिद्यमाना वसुमती ननाद रघुनन्दन ॥ १९
नागानां वध्यमानानामसुराणां च राघव ।
राक्षसानां च दुर्धर्षः सत्त्वानां निनदोऽभवत् ॥ २०
योजनानां सहस्राणि षष्टिं तु रघुनन्दन ।
बिभिदुर्धरणीं वीरा रसातलमनुत्तमम् ॥ २१

G 1 41 23
B 1 39 22
L 1 36 23

16^{c} up to the end of the Sarga —^{c}) G1 3 वक्ष्यामि, M3 [आ]स्या° (for स्यास्यामि) D4 6 ते (for वो) —^{d}) M4 -चर्शनात् (for -दर्शनम्) —After 16 Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 ins

856* असमाप्तक्रतुस्तावद्भविष्यामीह पुत्रका ।
युष्माभिर्यावदश्वो मे न प्रत्याह्रियते पुनः ।

[(l 1) D1 3 7 M4 असमाप्त B4 °ति, D1 3 7 M4 °ष्यति हि (D3 *) (for भविष्यामीह) —(l 2) V2 अस्याश्व (for युष्माभिर्) Ñ2 V3 B3 (m also as above) D10 °ह्रियते D11 °ह्रियते, M4 प्रीत्या° (for प्रत्याह्रियते) D1 M4 हृत D3 3 तत (for पुन)]

17 D2 om 17 (cf v l 16) —^{a}) Ś1 Dt D4-6 8 9 12 T3 G1 3 ते सर्वे, V B1 3 4 M4 इ(V3 प्र)त्युक्त्वा(V4 °क्तो) (for इत्युक्त्वा) D3 हृष्ट (for हृष्ट) G4 -मनसा —^{b}) Ñ2 V B D1 7 10 11 13 M4 पितराश्च(V2 4 पुत्राश्च, M4 °तु) सगरेण ते(B1 वै, D1 च, D11 हि), D7 पितासगरेणेरेण ते (sic) —After 17^{ab} D8 M3 (D4 after 17) ins

857* गत्वा तु पृथिवीं सर्वामदृष्ट्वा च(D4 तं) महाबला ।

On the other hand M3 ins

858* प्रणम्य शिरसा तस्मै कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ।

—^{cd}) D3 बभुवुर् (sic) D12 चक्रुर् (for जग्मुर्) D1 क्षितितलं T3 पितृ (for पितुर्) Ś1 वचनमास्थिता Ñ2 V B D1 3 7 10,11 13 M4 बिभिदुर्वसुधा(and -कारिण, Cg k t as in text for the latter (for जग्मुर्महीतलं and -यन्त्रिता respy)

18 D3 om 18 (cf v l 16) —^{a}) Ś1 D5 12 तेषां तनविस्तीर्णम् —^{b}) V3 D4 T3 पृथ्वैकै Ck t °को (as in text) V4 धरणीतले —^{c}) Ś1 V1 B1 3 D1 6 12 बिभेद (B1 ;), Cr k t as in text (for बिभिदु) D13 पुरुषा (for रुष) Ñ3 V3 4 B3 4 Dt D6 8 9 13 M3 -व्याघ्रा, V1 D13 व्याघ्रो (for -व्याघ्र) D3 7 13 M4 तेषां बिभेद तरसा —^{d}) धातायुध (for वज्रस्पर्श) D4 -नखैर् (for -समैर्) Ñ2 B D1 3 7 10 13 M4 वज्र(V3 चक्र)सारभुजैर्(Ñ2 B3 D10 13), V3 3 D1 3 7 M4 °जो)बलात्(N2 B3 D10,13 क्रमात्, भवत्, D1 3 7 M4 यत्नी), D11 तद्राम सुभुजो बली

19 D3 om 19 (cf v l 16) ☞ Dt om from 9 up to I 39 6 —^{a}) D4 शूरैर् (sic) (for शूलैर्) —^{b}) D6 भल्लैश्च, G1 वज्रैश्च (for हलैश्च) D8 च (for सु) —For 19^{ab}, Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

859* कुद्दालैः परिघैः शूलैर्मुसलैः शक्तिभिस्तथा ।

[D13 उद्दालैः V1 शक्तिभिर्मुसलैस्च (by transp) D4 तदा M4 भुजैः (for तथा) D1 3 7 11 शक्तिभिश्च यथा(D1 तथा D13 गदा)बलैः (D1 भुजैः) (for the post half)]

—After 19^{ab} M3 ins

860* मुष्टिभिश्चरणैर्दन्तैर्भोलिसदृशैर्नखैः ।

—^{c}) D13 त्रिद्य°, G3 भव्य° (sic) (for भिद्यमाना) —^{d}) Ś1 (after corr as in text) D6 12 विनद्रे(Ś1 °न्दे) (for ननाद) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 12 M4 सैतावैं(B4 °र्यावें[sic])व ननाद सा(D1 3 7 ह, M4 च)

20 D3 om 20 (cf v l 16) —^{a}) Ś1 D5 13 हन्य°, V1 व्यथ°, M4 चापि सत्त्वानाम् (for वध्यमानानाम्) —^{b}) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 सर्पाणां(V3 ऋषि[षी]णां, D1 3 7 11 हरत्वाना, M4 अन्येषां)च महीं(B1 चामितो)जसा —^{c}) Cm g दुर्धर्षे (as in text) Ś1 D5 12 °घोराणां, D5 8 14 T3 G3 4 M1 °दुर्धर्षं(G4 °षा) D8 दुराधर्षं (for च दुर्धर्षः) —^{d}) G4 भवेत् (for ऽभवत्) Ś1 D5 11 ना(D13 नं)त समुपलभ्यते

21 D3 om 21 (cf v l 16) —^{a}) G1 3 षष्टिम्, Ck as in text (for षष्टिं) M4 ते (for तु) D5 12 (with hiatus) अशीतिं रघुनन्दन —^{c}) D4 6 राम, D8 धीरा, G1 3 वीर (for वीरा) —^{d}) Ś1 D5 12 सर्वे यावद्रसातलं ॐ Cv धरण्यामित्यादि । रसातलं पातालं यथा भवति तथा धरणीं बिभिदु ।, so also Cr m g ॐ —For 20^{c}–21 Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 (l 1 and 3 only for 20^{cd} and 21^{cd} respy) subst

861* राक्षसामसुराणां च बभूवार्तस्वनो महान् ।
षष्टिं हि योजनानां तु सहस्राणि महौजसः ।
धरण्यां बिभिदुः क्रुद्धाः सर्वे यावद्रसातलम् ।

[(l 1) V4 उरगाणां B4 °णां (for असुराणां) V3 राक्षसानां सुराणां च (for the prior half) V2-4 D1 13 M4 °स्वरो, D11 °र्तस्वनो (sic) (for [आ]र्तस्वनो) —(l 2) B3 च (for हि) V1 योजनं ते हि V4 °न ते B4 °नां ते (for योजनानां ते) D1 7 transp हि and ते D3 3 सहस्राणां —(l 3) V4 धरणीं, D3 धरिणा (sic) (for धरण्यां) The post half = 21^{d} in Ś1 etc D3 7 10 11 M4 रसातलतलं गि (D11 °गिता) (for the post half)]

G 1 41 24 B 1 39 22 L 1 36 24 एवं पर्वतसंबाधं जम्बूद्वीपं नृपात्मजाः ।
खनन्तो नृपशार्दूल सर्वतः परिचक्रमुः ॥ २२
ततो देवाः सगन्धर्वाः सासुराः सहपन्नगाः ।
संभ्रान्तमनसः सर्वे पितामहमुपागमन् ॥ २३
ते प्रसाद्य महात्मानं विषण्णवदनास्तदा ।
ऊचुः परमसंत्रस्ताः पितामहमिदं वचः ॥ २४
भगवन्पृथिवी सर्वा खन्यते सगरात्मजैः ।
बहवश्च महात्मानो वध्यन्ते जलचारिणः ॥ २५
अयं यज्ञहनोऽस्माकमनेनाश्वोऽपनीयते ।
इति ते सर्वभूतानि निघ्नन्ति सगरात्मजाः ॥ २६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टात्रिंशः सर्गः ॥ ३८ ॥

---

22 D3 om 22 (cf v l 16) —a) D1 M5 नाना, D4.7 तत (for एव) B4 T3 सर्वत्र (for पर्वत) V4 -सवद्ध, D1 3 7 M4 विदृब्ध (D3 °ब्ध [sic]) D9 -सबाध, Cg t as in text (for सबाध) V1 एव पूर्वमसबाधे ‖ Ch सभेद नैर्विड्य यस्य तत् तथा। ‖ —b) Ś1 Ñ3 V B1 3 D1 3,7 10 13 नृपात्मज (V3 4 °मन, D1 3 7 °ज्ञया) G1 3 M3 महाबला (for नृपात्मजा) —cd) T1 2 G M1 नर° (for नृपशार्दूल) Ś1 Ñ3 V B3 4 D6 10 12 13 खनन्तस्ते नृपसुता B1 °स्ते सुता सर्वे, M4 खनमाना नृपसुता (for c) Ñ3 V B D14 15 °क्रमु D9 °तु (for परिचक्रमु) D1 3 7 11 खनमाना अनिर्विण्णा (D11 प्रयत्नेन) पर्यक्रामन्नमपिता

23 D9 om 23 (cf v l 16) —a) Ś1 D5.13 तदा (for ततो) D1 3.7 11 देवर्षिगन्धर्वा (for देवा सगन्धर्वा) —b) D6 ससुरासुर D3 8 ससुरा° (for सासुरा सह) Ñ3 V B D1 3 7 10 12 13 स(B3 स)होरगगणास्तथा(D3.7 °दा) —c) T3 lacuna for स in मनस B1 om सव —Ś1 reads 23c–24a in marg —d) Ś1 Ñ3 V B D5.10–13 °द्रवन् (D13 °धाव [sic]) D1 3.7 भयागमन् (D1 °द्रुवन्) D8 पुरो° (for उपागमन्)

24 D3 om 24 (cf v l 16) Ś1 reads 24abc in marg (cf v l 23) —ab) Cg प्रसाद्य (as in text) G3 सदा (for तदा) Ñ3 V B D1 3 7 10 11 13 M4 तेऽभिवाद्य (D1 3.7 M4 °वन्द्य, D11 त च प्रथ[sic], D13 °चय) महात्मानं संभ्रान्तमनस सुरा —c) Ś1 D5.13 सभ्राता, D4 -सत्रस्ता (for -सत्रस्ता) N3 V B D1 3.7 10,11 13 M4 बहुदन्यसमन्वस्ता —d) Ś1 D5.13 ससभ्रमम् (for पितामहम्) —After 24 Ś1 B1–4 D5.11 13 ins while D3 ins. before I 39 1

862* सपर्वतवना दय ससद्वीपसकुला ।

25 D3 om 25 (cf v l 16) —a) M4 भगवन्पृथ्वी कृत्स्ना (sic) —b) V1.2 सागरा°, D12 हि नृपा°, M4 सगर° (for सगरात्मजै) —c) Ś1 D5 12 13 महावक्र (for बहवश्च) D4(m.) मु (for च) —d) D5.14 बध्येत, M3 हन्यंते (for वध्यन्ते) D14 T1 2 M3 Cg ज(M3 Cg त)लवासिन —For 25cd Ñ3 V B D1 3 7 10 13 M4 subst

863* खनद्भिश्चैव तैर्यज्ञ्स्महासत्त्वाः कृता ।

[D1 3.7 M4 खनमानैश्च ते सर्वे (M4 खनन्) (for the prior half) V1.2 D1 3 7 महान् (for महा) D13 हन्यते सुमहस्तथा (for the post half)]

26 D1 3,13 om 26 D13 om 26ab (for D3 cf v l 16) Ś1 reads 26 in marg —a) G2 अहं (sic) (for अय) Ñ3 V3 B D3 7 11 स(D3 7 च) यज्ञहा, V1 2 स यज्ञ(V1 तुर)गो V4 यज्ञापहा D1 D5 11 M4 °हर्ता, Cm gp tp as in text (for यज्ञहनो) Ñ3 V B3 4 D11 अद्यान् (for ऽस्माकम्) D1 अन(वो)च यज्ञहास्माकम् —b) V1 2 नागेन, B4 ईदृश (for अनेन) Ñ3 V1 2 B D1 3,7 10 M4 चाह्रित, V3 4 D11 -ह्रासित (V4 -ह्रादित [metathesis]) Ch t as in text (for -नीयत) —G1 om 26cd —c) V3 स, M3 ते (for त) —d) Ś1 D1 4.5 T3 G2.3 M1 2 हिंसति, D3 वि° (for निघ्नन्ति) M3 हिंस्यंत सगरात्मजै —After 26 B2.4 ins.

864* पुनश्चुत्वा महावीर्यं समाधि कर्तुमर्हसि ।
पावत्तव्यापिन सर्वान हिंसन्त्यश्वसारिण ।

[(l 1) B4 महावीर्य B4 हतुम् (for कर्तुम्) —(l 2) B4 -सारिन (sic) (for -सारिण)]

Colophon D3 5 11 13 om Ś1 reads colophon in marg —*Kanda name* Ś1 D4 6 om Ñ3 V B D10 आद्°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ñ3 V1 3 B2.4 D10 पृथिवीदारण V1.2 B1 3 पृथिवीविदारणं, D1 3.7 9 अश्वानुस(D1 °ह)र्गो —*Sarga no* (figures, words or both) V1.4 B1 4 D4 om Ś1 D4.8.12.14 S 39 Ñ3 B2 3 D10 41 V3 43 V1 40 D1 7 32 D6 42 D13 —काड—दारण सर्ग 41 —After colophon T1 G1 2.4 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M1 श्री – म

३९

देवतानां वचः श्रुत्वा भगवान्वै पितामहः ।
प्रत्युवाच सुसंत्रस्तान्कृतान्तबलमोहितान् ॥ १
यस्येयं वसुधा कृत्स्ना वासुदेवस्य धीमतः ।
कापिलं रूपमास्थाय धारयत्यनिशं धराम् ॥ २
पृथिव्याश्चापि निर्भेदो दृष्ट एव सनातनः ।
सगरस्य च पुत्राणां विनाशोऽदीर्घजीविनाम् ॥ ३
पितामहवचः श्रुत्वा त्रयस्त्रिंशदरिंदमाः ।
देवाः परमसंहृष्टाः पुनर्जग्मुर्यथागतम् ॥ ४
सगरस्य च पुत्राणां प्रादुरासीन्महात्मनाम् ।
पृथिव्यां भिद्यमानायां निर्घातसमनिःस्वनः ॥ ५
ततो भित्त्वा महीं सर्वे कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ।
सहिताः सागराः सर्वे पितरं वाक्यमब्रुवन् ॥ ६ G 1 42 6 B 1 40 7 L 1 37 6

39

☞ Ñ1 missing Sarga 39 (cf v l 1 33 8) D1 11 12 continue the previous Sarga

1 Before 1 D6 ins. 862* D1 om 1–6 (cf v l 1 38 19) —T1 damaged from वतानां in 1ᵃ up to स्ता in 2ᵈ —ᵃ) Ś1 D1 2 12 देवाना वचनं, Ñ2 V B D1 2 7 10 11 M3 इति तेषां, D13 देवानां च°, G1 °वच (sic) (for देवतानां वच) ‖ Cl. देवानामित्यादि ‖ —ᵇ) Ñ2 V B D1 2 7 10 12 M3 देवानां (for भगवान्) Ś1 Ñ2 V1-3 B D1 3 5 7 8 10-12 M1 2, V4 च (for वै) D5 सर्वलोकपितामह —ᶜ) Ś1 D1 2 12 ता प्रत्युवाच सुसंस्तान्, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M3 प्रत्युवाच भयो(V3 दुद्वे)द्विग्नान् —ᵈ) T2 Ct °मोद्विग्नान् (for °मोहितान्) Ś1 Ñ2 V1 2 3 B D1 3 6 10 11 13 भयान् (Ś1 V3 B3 4 D13 10 सर्वान्, D2 सर्वं)देवानिदं वच, V2 देवान्सर्वानिदं वच, D1 2 7 11 दयान्दयविमाढ़, M3 देवान्लोकहरेश्वर, Cv m k t as in text (for ᵈ) ‖ Cg कृत अन्तो यस्याशो यस्त्र कृतान्ता सागराशुग्रा ‖

2 T1 damaged up to स्य in 3ᵇ (cf v l 1) —ᵃ) D1 2 3 [ए]ते, G1 [इ]यं (sic), Cm k as in text Ct [य था (for [इ यं) D5 6 5 यस्ता, Cl. as in text (for कृत्स्ना) —ᵇ) Ś1 (after corr as in text) धीमत, D5 6 दायत: D1 2 धीमते (for धीमत) —After 2ᵃᵇ Ś1 (marg) D5 ins.

865* महीयां सभवस्यैया म च्व(D5 प) आत्मा प्रभु ।

—ᵈ) Ś1 D1 2 2 इयस्तनाप(D1 2 दि)ाहित । D5 इयो पैतपयाहित । D6 धारयन्तिमुसरा —For 2 Ñ2 V B D1 2 7 10 11 13 M3 subst

866* विर्भात यो जग कृत्यं यस्योत्पर्ना निराह ।
तत्रायो वासुदेवन कपिलनापवाहित ।

[(L 1) D13 सर्वं (for कृत्स) V3 B3 (before corr as above) D1-2 7 11 M3 [य तर्हि] (for [य तर्हि]) V3 B1 4 D2 2 7 11 [वि]दं D5 इदवो (for विरह) —(L 2) V2 [रे च (for [अ]त्रो) Ñ2 D5 [अ]हि सा°, V1-3 B3 D13 [अ]रोहि (V3 B1 °रति [metathesis]) (for [अ त्राहि]]

—After 2 D1 2 3 5 S (except M3) ins.

867* तस्य कोपाग्निनिर्दग्धा भविष्यन्ति नृपात्मजा ।
[D1 2 5 T2 M3 तेतवितग्धा दग्धा]

3 ᵃ) M3 पृथिव्या, Cm g k °व्याश्च (as in text) Ñ2 V1 3 4 B D1-3 7 10-12 [ए]व (for [अ पि]) Ñ2 V B D1-3 7 10 13 M3 भेदोऽत्र, D5 विदारो, D12 भेदोऽपि, Cl. as in text (for निर्भेदो) ‖ Ct पृथिव्या विभेदश्च सनातन ‖ —T1 damaged from ष्ट in 3ᶜ up to जी in 4ᵈ —ᵇ) Ś1 दृष्ट, G3 सृष्ट (sic) (for दृष्ट) Ś1 D1 2 12 पुरातन, Cm g k as in text (for सनातन) Ñ2 V B D1 2 7 10 11 13 M3 ह(V3 हि)एतेनेति मे मति, D1 2 5 दृश्यते चे(D1 चे)ति मे मति —V2 om (hapl) 3ᶜ–4 —ᶜ) Ś1 D1 2 12 तु, D5 om (submetric) M3 [अ पि (for च) M3 पु[त्र] पुत्राणां (for च पुत्राणां) —ᵈ) V2 V1 3 B D1–3 7 10 11 13 M3 [अ]भिलावेक्षता, V4 [अ पि भविष्यति, D5 6 Ct दीर्घदर्शिनां (for ऽदीर्घजीविनाम्) D12 प्रादुरासीन्महदृता ‖ Cv m g अदीर्घजीविनामिति छेद ।, Ct यद्वा अदायदर्शिनामिति छेद ‖

4 V3 om 4 (cf v l 3) T1 damaged up to जी in ᵈ (cf v l 3) —ᵃ) Cm g t त्रयस्त्रिंशद् (as in text) D1 2 3 5 11 T2 G3 4 M1 2 3 अरिंदम (D12 म) Ñ2 V1 3 4 B1 2 4 D1 2 7 10 11 M3 तस्ते विदृशा (V3 B1 D1 2 7 10 °दिशा)स्तथा, B3 D13 सर्वे ल विदृशास्तथा —ᵇ) Ñ2 V1 3 4 B D1–3 7 10 11 13 M3 हृष्टवित्वृतायोधा —ᵈ) Ś1 D1 2 12 सर्वे, Ñ2 V B V1 3 4 D1 2 7 10 11 M3 प्रति, D12 द्रुत्वा (for पुनर्)

5 ᵃ) Ś1 D1 2 12 तु D1 2 7 11 [अ पि (for च) —ᵇ) V2 पुत्रयाणां (for प्रादुरासीद्) Ś1 D1 2 12 T G4 M3 महात्मन । Ñ2 V B D1 2 7 10 11 M3 महौजसां D1 2 3 M1 महात्मन (for महात्मनाम्) —ᵈ) Ś1 D1 2 12 निर्घातस्वन वज्रहत् Cm t as in text (for ᵈ) ‖ Cg निर्घात आघात विदार ‖ —For 5ᶜᵈ Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M3 subst

868* यस्तस्तो पृथिवीं शब्दो वज्रपातसमस्वन ।

[V1 सत्त्व (sic) (for यस्तस्तो) V3 B3 D13 पृथिवी (for पृथिवीं) V3 वज्राल (for वज्रपात) D1 सर्वनिर्य, D12 °स्वन स्वन (sic) D13 °स्वनस्तन (sic) (for °समस्वन)]

6 T1 damaged from पी in 6ᵃ up to ही in 7ᵃ —ᵃ) D1 भित्वा D12 T G1 2 M3 Cv g सर्वात् Cm as in text (for

G 1 42 7
B 1 40 8
L 1 37 7

परिक्रान्ता मही सर्वा सत्त्ववन्तश्च सूदिताः ।
देवदानवरक्षांसि पिशाचोरगकिंनराः ॥ ७
न च पश्यामहेऽश्वं तमश्वहर्तारमेव च ।
किं करिष्याम भद्रं ते बुद्धिरत्र विचार्यताम् ॥ ८
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा पुत्राणां राजसत्तमः ।
समन्युरब्रवीद्वाक्यं सगरो रघुनन्दन ॥ ९
भूयः खनत भद्रं वो निर्भिद्य वसुधातलम् ।
अश्वहर्तारमासाद्य कृतार्थाश्च निवर्तथ ॥ १०
पितुर्वचनमास्थाय सगरस्य महात्मनः ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि रसातलमभिद्रवन् ॥ ११
खन्यमाने ततस्तस्मिन्ददृशुः पर्वतोपमम् ।
दिशागजं विरूपाक्षं धारयन्तं महीतलम् ॥ १२

भित्त्वा) G4 damaged for सर्वो भित्त्वा Ś1 D5.8.13 G1.3 कृत्स्ना, D9 M3 Cg सर्वे (for सर्वां) Ñ2 V B D2.3.7.10.11.13 M4 ते भित्त्वा पृथिवीं सर्वां (V1 B4 D2.11 कृत्स्नां), D1 ते जित्वा पृथिवीं कृत्स्ना —b) Ś1 V1 B3.4 D4.5.8–10.13.14 T3 M1.2 Cm [अ]भि, V3 [अ]ति (for [अ]पि) B1 D1.3.6.7.9 प्रदक्षिणा —c) Ś1 D5.8.11.12 पार्थिव Ñ2 V B2–4 D1–3.7.10.13 M4 उपेत्य B1 उत्पत्य, D4 सहिता (sic) Ck as in text (for सहिता) Ś1 D4.8.11.12 सगर (for सागरा) —d) M4 सगर (for वितर) Ś1 अब्रवीत् (sic)

7 Dt resumes (cf v.l. 1) T1 damaged up to ह्या in a (cf v.l. 6) —a) B1 परिभ्राता, M3 (after corr as in text) परिश्राता B3 reads मही सर्वा in marg —b) M3 बलवन्तश्, Cg t as in text (for सत्त्ववन्तश्) Ś1 D1.5.8.13 महाम्लत्त्ववध कृत, Ñ2 V B D2.3.7.10.11.13 M4 म(D13 स म [hypermetric])हद्भिरासन(V2 B1 °नख़न) कृत —cd) T3 -यक्षाश्च (for -रक्षांसि) Ś1 D5.8.13 गन्धर्व (D13 °र्वस्य [hypermetric]) यक्षवृक्षा (D8 °सर्पा) नर (for °) Ś1 D4.8 -रक्षसा, Dt D6 T3 -पन्नगा, D13 -राक्षसा (for किंनरा) Ñ2 V B D1.3.7.10.11.13 M4 यादोगणमहा (M4 °महाग्रह)माहदैत्यदानवरक्षसा

8 a) G1.3 हि (for च) Dt D4.6 T3 M3 ते (with hiatus) (for तम्) Ś1 D5.8.13 पश्यामो न च त राजन्, Ñ2 V B D1–3.7.10.11.13 M4 न च(V1.2 B3 D10 चा) पश्याम(B3 °मि) त(D1–3.7.13 M4 हि, D14 ते) राजन् —b) Ś1 Ñ2 V B D1.3.5.7.8.10–13 M4 यज्ञविघ्नकर तव —c) D3 करिष्यसि Cm g k t as in text (for करिष्याम) Ś1 D5.8.11.13 य(Ś1 D5 त)त्करिष्यामहे भूयस्, Ñ2 V B D1.3.7.10.13 M4 किं कुर्महे पुनस्तात(V4 °वद्) —D1 reads 8d–9 in marg —d) Ś1 D5.8.11.12 तद्(D5 स्वं) बुद्ध्या साधु चिन्त्यता Ñ2 V B D1–3.7.10.13 M4 विनिश्चित्य प्रशाधि न

9 D1 reads 9 in marg (cf v.l. 8) —a) Ś1 D5.8.13 पुत्राणां वचनं, Ñ2 V B D1.3.7.10.13 M4 तेषामेतद्वच (for तेषां तद्वचन) —T1 damaged from 9b up to कृ in 10d —b) D1.3.7.11 सगरो (for पुत्राणां) Ñ2 V B D10.13 M4 सागरस्तद्(V4 °था), G3 राजसत्त (for राजसत्तम) Ś D5.8.13 तथा तु रघुनन्दन(D5 न) —c) D11 चेन (for वाक्यं) Ñ2 B3 D10.13 विनिश्चित्योवाच तान्सर्वान्, V B1.2.4 D3.5.7 M4 वि(V4 विनि [hypermetric])निश्चित्योवाच सर्वा(V4 M4 पुत्र)स्तान् —e) Ś1 D5.8.12 सगर पुरुषर्षभ, Ñ2 V B D1.3.7.10.11.13 M4 पुन पुत्रानि(D3 पुनरि, M4 सर्वानि)द वच

10 T1 damaged up to कृ in d (cf v.l. 9) —a) Ñ2 V B D1–3.7.10.11 M4 भूयो मृगयताश्व ते(B4 मे, D2.11 तु), D13 भूयो मृगयताश्वार्थं —b) D11 निर्विश्य (for निर्भिद्य) Ñ2 V B D1–3.7.9.10.13 M4 त्रिभिन्द्येद(V1 B2.3 D10 त्रिभेद्येद, V2 त्रिभिद्(ं)ो, V3 त्रिभिद्यैव, V4 त्रिभिद्येत, B1 त्रिभेद्येत, B3 त्रिभिद्य व, D9 निर्भिद्यत, M4 त्रिनिर्भिद्य) रसातल —cd) V1 आहत्य (for आसाद्य) Ñ2 V4 B2.3 D10.13 सन्यवर्तत, V1.3 B1.3 M4 संनिवर्तत, D4 T3 M2.3 (after corr sec m as in text) च निवर्तत (for च निवर्तथ) ✤ Cm g k निवर्तथ निवर्तध्वम् ।, Ct निवर्तत निवर्तध्वमित्यर्थे आर्षमेतत् । ✤ Ś1 D1–3.5.7.9.11.13 कृतार्था संनिवर्तध्व गृहीत्वाश्वापहारिण(Ś1 D5.8.12 °वाहक) —After 10 B4 ins

869* इन मे नीयते चाथ पुनरेव हि यज्ञत ।

11 a) Ś1 D5.12.14 आज्ञाय, Dt D6.8 आसाद्य, D4 आदाय, T3 सस्थाय (for आस्थाय) Ñ2 V B D1–3.7.9–11.13 M4 पितु(D13 पुन)रेतद्वच श्रुत्वा —b) D6 (after corr as in text) 10 सागरस्य Ñ2 V B D10.13 [आ]त्म(V3 [अ]त्म, B4 [आ]मव [hypermetric])सभवा, D1.3.7.9.11 M4 [आ]त्मसंस्तत (for महात्मन) —c) Ñ2 B3 D2.3.7.9.10.13 सागरा (D2.3.7.9 तदा ते) षष्टिसाहस्रा V1.2 B1.2.4 D11 M4 सर्वत षष्टि(D11 पवि [sic])साहस्रा(B4 °स्र), V3.4 D1 सर्वे(D1 ते तु) षष्टि° —d) Ś1 D4.8.13 अधाद्रवन्, Ñ2 V B D1–3.7.9–13 M4 उपाद्रवन्, T3 अभिद्रवन्, Cg अभिद्रवन् (as in text) D13 पितामहमुपागमन्

12 T1 damaged from ख in 12a up to वा in 13c —a) Cm g t खन्यमाने (as in text) Ck खान्यमाने Ś1 D5.8.13 तदा, M3 तत्र (for ततस्) Ñ2 V B D10.13 पुत्र खनंतस्ते तत्र D1.3.7.9.11 M4 खनमानास्तु(D3 °सु [sic])त तत्र(D11 तस्मिन्, M4 सर्वे) —b) V3 B3 सव°, D9 °चले (for पर्वतोपमम्) —c) Ś1 D5.8.11.12 आशा°, Ñ2 V1.3 B2 दृशा°, D1.3 D2.7.9 दिशो°, Cg k as in text (for दिशागज) ✤ Ct दिशा इत्यार्षत्वम् । ✤ —d) Ś1 Ñ2 V B D1.3.5.7.8.10.11 महीमिम(V3 V B D13 इमा मही [by transp]) M4 वसुधरां (for महीतलम्) D9 पन्नगा धारयत मही

सपर्वतवना कृत्स्नां पृथिवीं रघुनन्दन ।
शिरसा धारयामास विरूपाक्षो महागजः ॥ १३
यदा पर्वणि काकुत्स्थ विश्रमार्थं महागजः ।
खेदाच्चालयते शीर्षं भूमिकम्पस्तदा भवेत् ॥ १४
तं ते प्रदक्षिणं कृत्वा दिशापालं महागजम् ।
मानयन्तो हि ते राम जग्मुर्भित्त्वा रसातलम् ॥ १५
ततः पूर्वां दिशं भित्त्वा दक्षिणां बिभिदुः पुनः ।
दक्षिणस्यामपि दिशि ददृशुस्ते महागजम् ॥ १६
महापद्मं महात्मानं सुमहापर्वतोपमम् ।
शिरसा धारयन्तं ते विस्मयं जग्मुरुत्तमम् ॥ १७
ततः प्रदक्षिणं कृत्वा सगरस्य महात्मनः ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि पश्चिमां बिभिदुर्दिशम् ॥ १८   G 1 42 18 B 1 40 19 L 1 37 18

13 T1 damaged up to या in a (cf v l 12) —b) Ś1 D6.12 स नरोत्तम, D8 स मनोत्तम (for रघुनन्दन) —For 13ab, D2 subst l 1 2 of 870* —c) Ś1 D2.8.12 सदा बिभर्ति काकुत्स्थ (D2 शिरसा) Dt D8 G1.3 M3 transp शिरसा and धारयामास —Ś1 om (hapl) 13d–14a —For 13 D11 subst l 1 of 870*

14 Ś1 om 14a (cf v l 13) —b) Ś1 D6.8.11 विश्रमार्थं, Cg as in text (for विश्र°) Ś1 D1.8.11.12 स वारण, G1 °वल (for महागज) —cd) G1 तथा (for तदा) —T1 damaged from भवेत् up to हि in 16b D6 श्वेत्, D14 T2.3 (अ)भवत् (for भवेत्) Ś1 D2.8.11.12 इषचाळयते स्कधं कंपते मेदिनी तदा —For 13 14 Ñ2 V B D1.3.7.9.10.13 M4 subst D2 subst l 1–2 for 13cd and l 3 4 for 14, D11 subst l 1 only for 13

870* शिरसा नरशार्दूल सशैलवनकाननाम् ।
नानाजनपदाकीर्णां नानापत्तनशोभिताम् ।
यदा च पर्वणि गजः खेदाच्चालयते शिरः ।
सपर्वतवना राम तदेयं चलति क्षमा ।

[V4 reads nom sing for all accu sing in l 1 and 2 —(l 1) D1.3.7.9–11 रघुशार्दूल —D1.7 om l 2 —(l 3) D1.2 M4 स यदा (for यदा च) V3 [अ]सौ गजवर (for पर्वणि गज) D1.3.9 स वै यदा राम(D1.7 पणि [sic])गज (for the prior half) D7 चाळ्यत (for चालयते) B4 transp गज and शिर —(l 4) Ñ1 reads वना राम in marg D6 [प]व (for [व]न) V1 चलिता° V4 D1–3.7.9 M4 चलते मही (for चलति क्षमा)]

15 T1 damaged (cf v l 14) —a) Ś1 B4 D2.6.8.11.12 ते तं (by transp), D6 तत्ते (for तं ते) D2.3.7.9.11 प्रदक्षिणीकृत्य(D2.8 °त्वा), D6 प्रदक्षिणां कृत्वा —b) Ś1 D1–3.6.7–9.12.13 दिक्पालं कुञ्जरोत्त(D2.7.9 °म)मं, Ñ1 V B D10.13 M4 दिशो(Ñ2 V4 B1 M4 °शा, V2.3 D10 °शां)गजमरिंदम(D10 M4 °मा) —D2 om Ś1 reads in marg 15c–16 —c) Cg k t मानयंत Ct हि (as in text) Ñ2 V B D10.13.14 M4 मन्यमाना (V3 °नो, V4 °नां [both sic]) दिशो(D13 °शः, M4 °शा) याशो D1.3.7.9 मन्यमाना दिशो(D1 °शा, D6 °शां)रक्षां, D6 सन्यमाना दिशो रक्षन्, D8 सन्यमाना दिशो रक्ष, D12 मन्यमाना दिशां रक्षां —Ñ1 V B1.2.4 D10.13 M4 om 15d–16a —d) D2 G4 छित्वा, D6 वीत्वा, G2 छित्वा (for भित्त्वा) M3 भित्त्वा जग्मु (by transp) B2 D1.2.3.7–9.11.12 G3 वसुधरा (for रसातलम्)

16 T1 damaged up to हि in b (cf v l 14) D2 om Ś1 reads in marg 16 whereas Ñ2 V B1.2.4 D10.13 M4 om 16a (cf v l 15) G1 om (hapl) 16–17 —a) M3 एव, Cg तत (as in text) D2.7 पूर्वं (for पूर्वां) D1 दिशा Dt D6 हित्वा, G3 गत्वा, Cg as in text (for भित्त्वा) —b) D10.13 बिभिदुर्दक्षिणां (by transp) Ñ2 V B D10.13 M4 दिशा (for पुन) —After 16b M4 ins

871* रसातलादिति मही खनमाना महाबला ।

—c) B4 °पि च, D12 °पिम (metathesis) G4 °मपि (for दक्षिणस्यामपि) Ñ2 V1.2.4 B D1.3.6.7.8.10.12.13 पुनर्, D11 तथा, G2 *inf lin* (for दिशि) —d) Ñ2 V B D1.3.7.9.10–13 मनोत्तम (for महागजम्)

17 G2 om 17 (cf v l 16) —a) D2 °नागं (for महात्मानं) V4 महात्मानं महापद्मं (by transp) —b) Ś1 B2 तिष्ठत, D6 G3 M3 Cg सुमहत् (for सुमहा) Ñ2 V B1.2.4 D1.3.7.9.10–13 तिष्ठंत मंदरोपम(D13 °मं), M4 मेरुमंदरपर्वतं —V1 damaged from 17c up to the prior half of 872* T1 damaged from रय in 17c up to या in 19a —c) Ś1 Dt D2.6–8(D2 before corr हि) 11 12 G4 तं (for ते) Ñ2 V2–4 B2–4 D10.13 ते च दृष्ट्वा महाकायं B1 ते दृष्ट्वा तु महात्मानं, M4 ते दृष्ट्वा च महाकायं —d) Ñ2 V2–4 B D10.13 M4 परमं ययु (for जग्मुरुत्तमम्) Ś1 D2.6.8, 11 12 ते दृष्ट्वा विस्मयं गता (D11 ययु)

18 T1 damaged (cf v l 17) —a) Dt D6.8 तं, M3 ते तं, Cg as in text (for तत) —For 18ab, Ñ2 V B D1.3.10.13 M4 subst

872* कृत्वा तमपि नागेन्द्रं प्रदक्षिणमरिंदम ।

[V4 damaged for the prior half (cf v l 17) D2 तद् (for तम्) B2 D2.3.7 M4 अरिंदमा]

—c) D6.8 षष्टिं Ñ2 V B D1–3.13.10 M4 म(D2 मा)गर(Ñ2 °र)सुतानद्रा(D1 °) राम —d) D6 दक्षिणं (for पश्चिमां) D6 M4 बिभिदु पश्चिमां (by transp)

G 1 42 18 B 1 40 20 L 1 37 18

पश्चिमायामपि दिशि महान्तमचलोपमम् ।
दिशागजं सौमनसं ददृशुस्ते महाबलाः ॥ १९

ते तं प्रदक्षिणं कृत्वा पृष्ट्वा चापि निरामयम् ।
खनन्तः समुपक्रान्ता दिशं सोमवतीं तदा ॥ २०

उत्तरस्यां रघुश्रेष्ठ ददृशुर्हिमपाण्डुरम् ।
भद्रं भद्रेण वपुषा धारयन्तं महीमिमाम् ॥ २१

समालभ्य ततः सर्वे कृत्वा चैनं प्रदक्षिणम् ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि बिभिदुर्वसुधातलम् ॥ २२

ततः प्रागुत्तरां गत्वा सागराः प्रथितां दिशम् ।
रोषादभ्यखनन्सर्वे पृथिवीं सगरात्मजाः ॥ २३

ददृशुः कपिलं तत्र वासुदेवं सनातनम् ।
हयं च तस्य देवस्य चरन्तमविदूरतः ॥ २४

19 T1 damaged up to या in ᵃ (cf v l 17) —ᵃ) M4 पश्चिमस्यामपि Ś1 D1 3 5 7 12 तदा, D11 तथा (for दिशि) —ᵇ) Ñ2 V B D10 11 M4 कैलासशिखरोपम —ᶜ) Ś1 D5 12 दिङ्कुंजर, Ñ1 V B D10 13 आशा°, D2,3 दिशो°, D5 11 द्विशा° (for दिशागज) Ś1 D1-3 5 7 11 12 M4 सुमनसं, V2 मौनमनस (hypermetric) Cg as in text (for सौमनस) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V3-4 B3 4 D1-3 5 7 10-13 M4 महावरं, B1 गजोत्तमं

20 ᵃ) Ś1 B4 Dt D3 5 12 10 त वे (by transp) V1 ते तै (sic) V2 तं तु, G3 तत (for त ते) —ᵇ) D1 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) —T1 damaged from यम् up to -तं in 21ᵈ Cm g k t निरामय (as in text) Ś1 D1-3 5 7 11 [पृ]ष्टमनामय, Ñ2 V B D10 11 M4 [म]नामयं तत, D11 [पृ]व समानयं (sic) (for [म]पि निरामयम्) —ᶜᵈ) G3 नर्वत (metathesis) M2,3 खनितुं, Ck as in text (for खनन्त) Ś1 D5 12 समतिक्रांता (D1 °ते); Dt D4 5 12 G1 2 5 M1 3 समुपर°, Cg k as in text (for समुप°) Ñ2 V B D10 11 13 प्रोत्व(V2 था)खनंतो पयुर्वीता (V1 °यु सर्व); D1 3 7 M4 खनमाना ययुर्वीता (for °) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 11 12 T2 3 M4 Cg k हेम°; D10 हैवमतीम् (metathesis) Ct as in text (for सोमवतीं) Ñ2 V B D1-3,7 10 M4 अपि, D4 11 G1 तथा, D12 14 T3 G2 M1-3 तत, Ch as in text (for तदा) G3 ततो हेमवतीमाशां खनंतस्तमिचक्रमु

21 T1 damaged up to म्द्रे in ᵈ (cf v l 20) —ᵃ) Ñ2 V2 B1 अपि तथा (V1 B1 तु ते); V3 4 D1-3,7 G1 M4 अपि च त(V3 G1 M1 दिशि, D1 ते ते [ditto]) V1 अपि ततो (for रघुश्रेष्ठ) —ᵇ) D3 ते ददुर (sic) (for ददृशुर) B3 4 D11 T3 G M हिमपाहुरं —ᵈ) M4 धारयंती (sic) Ś1 D1 3,4,11 12 धराम् (for महीम्) Ñ2 V B D10 13 इमां महीं (by transp)

22 ᵃᵇ) M4 समालभ्य Cg k t समा° (as in text) Ś1 D3 12 च ते G1 च ते (for तत) Ñ2 V B D1-3,7 10,11 M4 समभ्यालभ्य (D11 °भ्य)त सर्वे (D10 सर्वे त [by transp]) (for °) Ñ2 V3 4 B D10 M4 अ कि; V1 म कि; V4 D3 [म ते] D11 M4 [म वि (for [पृ ते) D11 ते ते प्रदक्षिणं कृत्वा दृष्ट्वा चैवमनामय —ᶜ) Ś1 D4 12 राजपुत्रास्तदा भूयो Ñ2 V B D1 3,7 10 11 13 M4 खनित्वा पुनरेवेदं —ᵈ) D11 बिभेदुर्, G3 बिदुभिर् (metathesis) (for बिभिदुर्) Ś1 Ñ2 V B D4 12 13 M4 धरणीतलं

23 D7 om 23ᶜᵈ T1 damaged from रो in 23ᶜ up to ल in 24ᵃ —ᵃ) Ñ2 V B D10 13 M4 प्रागुत्तरां दिशं, D5 12 Ck °चर, Cg t as in text (for तत प्रागुत्तरां) —ᵇ) T2 सागरो (sic!) M1 सगरा D4 14 T2 3 M1 3 प्रथिता, G3 प्रस्थिता, Cg t as in text (for प्रथितां) Ś1 D1 12 स(D12 या)ह्यिता(D1 13 °या) पृथिवीमिमा, Ñ2 V B D10 11 तत(V1 पुन)स्ते स(V1 सा)गरात्मजा, D1-3 11 M4 दिशं ते (D1 ते दिशं [by transp]) सगरात्मजा —ᶜ) M4 पूर्वे (for सर्वे) Ś1 (after corr as in text) D4 12 अभ्यखनु(D12 °न्नु)पिता सत —ᵈ) Ś1 D5 12 काकुत्स्थ (for पृथिवीं) —For 23ᶜᵈ, Ñ2 V B D1-3,7 10 11 13 M4 subst

873* अमर्षयामासुरथानन्तुरेव धरामिमाम् ।
तत्राथ प्रोत्खनन्तस्ते क्षोणीमपि समन्तत ।
तत्र ते तु रघुश्रेष्ठ सगरस्यात्मजास्तत ।

[D7 om 1 1 —(1 1) D1 अमर्षं च समारब्धाः (for the prior half) V2 वासुदेव (sic), B1 illeg D11 तुरेव (sic) M1 चखनुश्च (for चानन्तुरेव) B1 वसुधां B3 धरातल, D1-3,11 M4 रसातलं (for धरामिमाम्) —D11 om (hapl ?) l 2 —(l 2) V1 [आ]तु (for [अ]थ) D1-3,7 M4 तत्रापि(M4 °थ) खनमानास्ते महीमभितोऽखिल —All the above MSS except D11 om l 3]

—After 23 Ś1 (after 24ᵃᵇ) Dt D4 5 10 14 T2 3 G M1-3 Cm g ins

874* ते तु सर्वे महात्मानो भीमवेगा(G3 °ग) महाबलाः ।

24 T1 damaged up to लं (cf v l 23) —ᵃ) Ñ2 V1-3 B D1 3,7 10 11 13 M4 नाम्ना V4 राम (for तत्र) —ᵇ) Ś1 D4 12 महात्मानं (for सनातनम्) Ñ2 V B D1 3,7 10,11 13 M4 देवं नारायणं प्र(V3 4 वि)भुं —After 24ᵃᵇ, Ś1 ins 874* Ś1 D1 3 5,7 12 13 M4 om 24ᶜᵈ —ᶜ) D11 om च (submetric) D11 दक्षिणे तस्य (for तस्य देवस्य) —ᵈ) B3 M4 अपि दूरत B1 विचरंतमदूरत —After 24 Dt D4 5,8 14 S (except M4) ins

875* सदर्पस्तुष्ठ भ्राता सर्वे ते रघुनन्दन ।

ते तं यज्ञहनं ज्ञात्वा क्रोधपर्याकुलेक्षणाः ।
अभ्यधावन्त संक्रुद्धास्तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रुवन् ॥ २५

अस्माकं त्वं हि तुरगं यज्ञियं हृतवानसि ।
दुर्मेधस्त्वं हि संप्राप्तान्विद्धि नः सगरात्मजान् ॥ २६

श्रुत्वा तद्वचनं तेषां कपिलो रघुनन्दन ।
रोषेण महताविष्टो हुंकारमकरोत्तदा ॥ २७

ततस्तेनाप्रमेयेन कपिलेन महात्मना ।
भस्मराशीकृताः सर्वे काकुत्स्थ सगरात्मजाः ॥ २८ G 1 42 26 B 1 40 30 L 1 37 26

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥ ३९ ॥

25 a) V1 त तु, B1.2 D1.3.5.9.11.12 T3 M1.2 त ते (by transp) Cm g k as in text (for ते तं) —T1 damaged from त up to य in 26b Ś1 B4 D6.11.12 °हर, N2 B3 (marg also as in text) D10.14 T1.2 G2.3 M3.5 हयहर D2.3.9 °पथ D13 °हय Cm k t as in text (for यज्ञहनं) N2 V1.3 B D1.3.7.10.11.13 M4 मत्वा, V2 त्रत्रा (sic) D3 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) —After 25ab Ś1 (marg) Dt D1.6.8.9.13 T2.3 G M1.3 ins

876* धनिग्यस्तत्कधरा नानावृक्षशिलाधरा ।

—c) D14 ह° (for संक्रुद्धा) Ś1 (marg also as in text) D6.12 अभ्यधावद्घरश्रेष्ठ, V3 B1.2.4 D1.3.7 M4 मभ्यधाव तुम(V3 °म्यध)श्रुद्धा G2 अभ्य गावन्तव क्रुध्या —D8.11.13 ins after 25 Ś1 ins after 27

877* संयुक्ता न विदुस्ते वै वृषमक्षयमव्ययम् ।

26 T1 damaged up to य in b (cf v l 25) Ñ2 V B D1.4.5.7.10–13 om Ś1 reads in marg 26 27 —a) M4 वैराग्यं (for तुरगं) —b) D3 T3 G3.4 M1.2.3 यात्रियं M2 यज्ञीयं (sic) (for यज्ञियं) —c) D6 M4 °स्त्वं G3 दुर्मेधा°, M3 °र (for दुर्मेधस्त्वं) M3 संप्राप्तान् (for संप्राप्तान्)

27 Ñ2 V B D1.4.5.7.10–13 om Ś1 reads in marg 27 (cf v l 26) —a) D6.14 T3 G1 M1 तु (for तद्) —c) G3 क्रोधेन (for रोषेण) —T1 damaged from रोषे up to the end of this Sarga —After 27 Ś1 ins. 877*

28 T1 missing (cf v l 27) —b) Ś1 (sup lin also as in text) भस्मता ते, Ñ2 V1.3 B1.3 D10.13 M4 तप(B2 °वि, M4 °च)ध्याता, V2 तेनोनीता, V4 तजोध्माता, B4 D1.3 (with hiatus) अपध्याता(D1 °ता), D6 कापिलेन, D8 [अ]ध्येत शाता D11.12 [अ]थैत शाता(D13 शाता) (for कपिलेन) D3.7 (with hiatus) अपध्यातमना(D1 °**)त्मना —c) G1 नता (for कृता) —d) Ñ2 V B D1.3.7.10.11.13 M4 नरेश (for काकुत्स्थ) V1 साग°, D3 °रात्मजा (for सगरात्मजा) —After 28 M3 (sup lin s c m) ins

878* ततस्तु राजा यदुपानि दृष्ट्वा
वीरो निमित्तानि हृतानु भस्म ।
पुत्रांस्तु पुत्रात्मजयेन वीक्ष्य
चिर निदध्यौ च रिरिक्षिय च ।

Colophon T1 missing Ś1 D6.11.12 om (continue the sarga) —*Kāṇḍa name* Dt om Ñ2 V B आदि D1.9 अयोध्या° —After Kāṇḍa name Ñ1 V1.3 D10 ins. बालचरित —*Sarga name* Ñ2 V B D1.4.7.9.13 कपिलदर्शनं —*Sarga no* (figures words or both) V3.4 B1.2 D1.8 om Ñ2 B3.4 42 V1 44 V2 D10 41 Dt D3.4.13.14 S(except T1) 40 D1.2.7 33 D13 —काद —शुचि द— —After colophon T2 G1.3.4 M3 conclude with श्रीरामाय नमः । G2 श्रीमद् रामानुजाय नमः

४०

G 1 43 1
B 1 42 1
L 1 38 1

पुत्रांश्चिरगताञ्ज्ञात्वा सगरो रघुनन्दन ।
नप्तारमब्रवीद्राजा दीप्यमानं स्वतेजसा ॥ १
शूरश्च कृतविद्यश्च पूर्वैस्तुल्योऽसि तेजसा ।
पितॄणां गतिमन्विच्छ येन चाश्वोऽपहारितः ॥ २
अन्तर्भौमानि सत्त्वानि वीर्यवन्ति महान्ति च ।
तेषां त्वं प्रतिघातार्थं सासिं गृह्णीष्व कार्मुकम् ॥ ३
अभिवाद्याभिवाद्यांस्त्वं हत्वा विघ्नकरानपि ।
सिद्धार्थः संनिवर्तस्व मम यज्ञस्य पारगः ॥ ४
एवमुक्तोंऽशुमान्सम्यक्सगरेण महात्मना ।
धनुरादाय खड्गं च जगाम लघुविक्रमः ॥ ५
स खातं पितृभिर्मार्गमन्तर्भौमं महात्मभिः ।
प्रापद्यत नरश्रेष्ठ तेन राज्ञाभिचोदितः ॥ ६
दैत्यदानवरक्षोभिः पिशाचपतगोरगैः ।
पूज्यमानं महातेजा दिशागजमपश्यत ॥ ७

40

☞ Ñ1 missing Sarga 40 (cf v.l. I 33 8) D5 11 12 cont the previous Sarga.

1 Before 1 D13 ins ref सू-उ-च —a) Ś1 D6 चिर (for चिर) N2 V1 3 4 B1-4 D1 3 10 11 13 मत्वा, V2 (marg also as in Ñ1) दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) —b) D1 रघुनदन —c) Ś1 N2 V1 3,4 B D6,10–13 वाक्य, V2 वाचा, D6 राम (for राजा) —d) V1 D11 दाप्यमान (sic) Ś1 स्वतेजसं V2 सुते°, D1 11 महौ°, D2 3,7 इवौजसा (for स्वतेजसा) —After 1 Ñ2 V B D10 13 read 881*

2 D11 reads 2cd in marg —a) Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 शूरस्त्वं, Ñ2 V B D10 13 शूरोऽसि, M1 श्रुतश्च, M4 वीरस्त्वं, Cm g as in text (for शूरश्च) V4 विज्ञोऽसि (sic) T2 -वीर्यश्च (for विद्यश्च) —T2 missing from स्तु in 2b up to सा in 3d on a damaged fol —b) G2 पुत्रैस्, Cg k t as in text (for पूर्वैस्) Ś1 D6 11 समयश्च महाबल(D13 °ला) N2 V B D1 3,7 10 12 13 पूर्वैस्(D13 °र्वै)स्तुल्यपराक्रम —After 2cd Ñ2 B2-4 D10 13 ins

879* शीघ्रमायाहि भद्रं ते यथा धर्मा न लुप्यते ।

—c) G1 कन्विच्छन् (for °च्छ) Ñ2 V B D1 3 7 10,12 पितॄणाच्छ त्वमन्वेष्टुं, D13 पितॄणां च त्वमन्वेष्टुं Cg as in text (for c) —d) G1 याहि (for येन) D2 चास्य, D13 *श्वो; G3 Ck वाश्वो (for चाश्वो) Ś1 N2 V1 4 B Dt D1 3 5–9 12,13 G1 3 M3 4 Cg k t (ऽ)पवाहित G2 महानित, Cm as in text (for ऽपहारित)

3 T1 missing up to सा in d (cf v.l. 2) —a) D1 मत भीमानि (sic) D13 भतमात्सनि (sic) (for अन्तर्भौमानि) D6 सर्वाणि, G1 भूतानि Cm k t as in text (for सत्त्वानि) —For 3ab N2 V B D1 3,7 10,11 12 subst

880* अन्तर्भूमिनिवासीनि सन्ति सत्त्वान्यनेकश ।

[V3,4 मतभूत (for अन्तर्भूमि) V2 B1 भूतानि (for सत्त्वानि)]

—c) Dt D4,5 M4 तु, T1 ते (for त्वं) Ñ2 V B D1 3,7 10,11 प्रतिविधानार्थं(V2 °धानो च, V3 D1 3,7 °घातार्थं), D11 स्व प्रवि° (for स्व प्रतिघातार्थं) —d) M4 धारय (for गृह्णीष्व) Ñ2 V B D10 13 गृहीत्वा व्रज कार्मुक, D1 3 7 गृह्यायुधमितो(D7 मथो) व्रज, D11 सायुधस्त्वमितो व्रज

4 ab) G1 [अ]भिवाद्यस्, Cm k t as in text (for °वाद्यास्) D6 तु T2 M3 च (for त्वं) Ś1 D6 12 अभिवाद्या भिवाद्यस्त्व सहस्य च रिपूनपि —c) D1 G3 त्वं, T3 तु, Ck as in text (for सं) —For 4 Ñ2 V B D1 3,7 10,11 13 subst (N2 V B D10 13 read after 1) while D6 subst l 1 only for 4ab

881* तानासाद्य पितृस्तात हत्वा विघ्नकर च मे ।
कृतार्थ सनिवर्तेथा यज्ञादुत्तारयस्व माम् ।

[(l 1) D2 तामा° D11 सभा° (for तानासाद्य) V1 ता*, V2 तत्र D3,7 9 तावद् D11 तास्य (for तात) D6 तानापि तावतद् (corrupt) (for the prior half) D13 यज्ञ (for हत्वा) D11 मम (for च मे) —(l 2) D1 3,7 11 सिद्धार्थ (for कृतार्थ) V1 सानवर्तेत तथा (hypermetric) B1 °र्तस्व D1 3 सनिवृत्या(D3 °र्त्या)थ D7 सनिवृत्ताथ (for सानवर्तेथा)]

5 T1 missing from क्तोंऽशु up to प्रा in 6c on a damaged fol —a) Ś1 Ñ2 V2 B D1 3 7 10 M3 रामः V1 3,4 D3,11 13 नाम D13 तेन (for सम्यक) —b) D13 **त्मना (for महात्मना) —c) D13 आवाय (for आदाय) D3 om च (submetric) —d) M3 रघुविक्रम, Cg लघु° (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1 3 6,7 10–13 M4 ययौ त्व(D13 च)रितविक्रम (B1 °मानस)

6 T1 missing up to प्रा in c (cf v.l. 5) M4 om (hapl ?) Ś1 reads in marg 6 —a) Cm t खातं (as in text) G1 सहितं, Cg as in text Ck सु° (for स खात) —b) D6 12 अंतर्भूमी महर्षिभि —cd) D6 प्रपद्यतः Cm k t प्रापद्यत (as in text) T2 नरश्रेष्ठम् D3,13 पूज्यमानो रघुश्रेष्ठ जगाम लघुविक्रम

7 a) Dt D4,5 दव, Cg as in text (for दैत्य) —b) D1 पिशाचै पन्नगोरगै —c) Ś1 D6 12 स्तूयमानो, D6 G2 M3 °मानो (for पूज्यमानं) —d) M4 मवैक्षत Cg as in text (for अपश्यत) Ś1 D1 13 दिग्गजं स ददर्श ह —For 6–7 N2 V B D1 3 7 10,11 13 subst.

स तं प्रदक्षिणं कृत्वा पृष्ट्वा चैव निरामयम् ।
पितॄन्स परिपप्रच्छ वाजिहर्तारमेव च ॥ ८
दिशागजस्तु तच्छ्रुत्वा प्रीत्याहांशुमतो वचः ।
आसमञ्ज कृतार्थस्त्वं सहाश्वः शीघ्रमेष्यसि ॥ ९
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सर्वानेव दिशागजान् ।
यथाक्रमं यथान्यायं प्रष्टुं समुपचक्रमे ॥ १०
तैश्च सर्वैर्दिशापालैर्वाक्यज्ञैर्वाक्यकोविदैः ।
पूजितः सहयश्चैव गन्तासीत्यभिचोदितः ॥ ११
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा जगाम लघुविक्रमः ।
भस्मराशीकृता यत्र पितरस्तस्य सागराः ॥ १२ G 1 43 12 B 1 41 12 L 1 38.13

882* तमेव पितृभिर्यातं पन्थानमनु संचरन् ।
ययौ वेगेन महता पितॄंस्तान्द्रष्टुमञ्जसा ।
वीक्ष्यमाणो विशसनं तैः कृतं यक्षरक्षसाम् ।
सोऽवैक्षत विरूपाक्षमाशागजमवस्थितम् ।

[(l 1) V1 स नु॰ स्मरन्, V2 D1-3 7 11 अनु संस्मरन् (for अनु संचरन्) —(l 2) V1 B1 2 D1 3 7 अन्वेष्टुम्, V3 4 तै द्रष्टुम् (for तान्द्रष्टुम्) D1-3 7 आज्ञया (for अञ्जसा) —(l 3) V4 D1-3 7 पश्यमानो (for वीक्ष्यमाणो) B4 विनशन (for विशसन) D13 transp तै and कृत D1 reads (marg also) पूज्यमानो दिशां नाथै स्तुतिभिर्विविधरक्षसां for l 3 —(l 4) V4 सावेक्षत(sic), B1 सोऽविक्षत, D1 2 सोपश्यच्च(D1 °त), D3 7 सोप्यपश्यद्, D11 ददर्श स, D13 सोन्वेक्षत (sic) (for सोऽवैक्षत) D1 3 7 दिशो(D1 3 °शा) गजम् D11 दिग्गज सम् (for आशागजम्) V2 4 उपस्थित]

8 T1 missing from वि कृत्वा up to कृता in 9ᶜ on a damaged fol —ᵃ) D3 7 प्रदक्षिणीकृत्य —ᵇ) Ñ2 B4 D12 पृष्ट्वा, G2 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) D14 T3 G2 4 M1 चापि, M2 प्]व च (by transp) M3 [अ]पि च (for चैव) Cm t नैरामय (as in text) Ś1 D6 13 M4 चैन(Ś1 °च)मनामय, Ñ1 V B D1 3 7 10 11 13 चानामय तत (for चैव निरामयम्) —ᶜ) Ś1 Ñ1 V B D6 10-13 तान्, D1 3 7 13 स्वान्, D14 G1 4 M1 2 से (for स) D6 स पितॄन् (by transp) —ᵈ) Ñ1 V B D1 3,7 10 11 13 हय° (for वाजिहर्तारम्)

9 T1 missing up to कृता in ᶜ (cf v l 8) —ᵃ) Ś1 D6 11 13 स्तद्वारण(D6 °णा, D11 °णो)स्तु, Ñ1 V B D10 13 आशागजोऽपि, D3 7 दिशो गजोऽपि, D4 दिशो गजस्तु (for दिशागजस्तु) —D1 om (hapl) 9ᵇ-10ᵃ —ᵇ) Ś1 D6 11 13 सोंऽशुमन्तमुवाच वच, Ñ1 V B D1-3 10 12 M1 प्रत्युवाच(M4 °*)मतो वच, Dt D6 4 प्रत्युवाच महामति, D14 T3 G1 2 4 M1 प्रत्याह° M3 प्रीत्या चा° —ᶜ) Ś1 Ñ1 V1-3 B D1-3 6,10-13 तमुवाच, V4 उवाच स, D6 आसमाज, Cm g t as in text (for आसमञ्ज) ‡ Ck आसमेन असमंजसुत । ‡ —ᵈ) D6 14 T3 एष्यति, Ck °सि (as in text) Ś1 हर्यं प्राप्य मगोऽपि च (marg also स्वमेव च): Ñ1 V1 2,4 B2 4 D1,10 11 13 M4 एष्यसी(V1 °*)त्यभिव स्थित (Ñ1 V1 B1 D1,10 M4 °तं) V2 ए षसीत्यभिहितं स्थित (hypermetric) B1 एष्यसीत्यभिवाञ्छित, D1 3 6 11 हय त प्राप्स्यसीति च

10 D1 om. 10ᵃ (cf v l 9) —ᵃ) Cg तान (as in text) Ñ1 V B D1 2 10 11,13 इति तस्य वच श्रुत्वा —B3 T2 read 10ᵇ-12ᵃ in marg —ᵇ) D3 om M1 सर्वानपि (for सर्वानेव) Ś1 V B D1-3 6 7 11-13 दि(D1-3,7 11 स) दिग्गजान्, D6 दिशो° (for दिशागजान्) —ᶜ) B4 यथाकाम, D11 यथाक्रम्य (for °क्रम) D1 2 11 M1 समासाद्य (for यथान्याय) —ᵈ) G3 एवोपचक्रमे, Cg as in text (for समुप°) D1 2 11 M1 पप्रच्छो सुकमानस

11 B3 T2 read 11 in marg (cf v l 10) T1 missing from 11 up to भस्मराशीकृ in 12ᶜ on a damaged fol, —ᵃ) M3 तु (for च) D4 दिशा°, M3 दिशानागैर् (for दिशापालैर्) Ś1 D3 6 7 11 13 दिक्पालैः स तु(Ś1 सत, D3 7 स च) तै सर्वैर् —ᵇ) D3 7 वारणैर्, D6 11 13 14 T3 G4 वाक्यज्ञो (for वाक्यज्ञैर्) ‡ Cg यद्वा परवाक्यार्थज्ञै । ‡ T3 G M1-3 -कोविद्, Cg k as in text (for -कोविदै) ‡ Ct द्वितीयपाठे कृत्य । ‡ —For 11ᵃᵇ, Ñ1 V B D1 2 10 13 M4 subst

883* एवमेव च तेजस्वी गजेन्द्रास्तुपराक्रम ।

[D3 °* M4 वचस्तोजो (for च तेजस्वी) V4 गजम्(sic), B1 D1 2 M4 जगाम (for गजैर्) V2 -पराक्रम (sic), V3 D13 -पराक्रमै (for -पराक्रम)]

—D1 2 M4 om (hapl) 11ᶜ-12ᵇ (cf 883*) —ᶜ) D10 पूजितै (for पूजित) V4 स गजैन्द्रः, B4 सहजश्च, D3 13 सहितैस्तु (for सहयश्च) D6 13 तैस्तु (for चैव) D11 चैव सहयो (by transp) —ᵈ) V1 गतासीद्, V4 B1 Dt D6 8 G1 Ck [अ]गतासि, D3 गमासि (sic) D7 गतासिम, G3 ईक्षासि (for गन्तासि) Ś1 D3 6 7 13 °भाषित, N1 V1 2 B3 4 D10 13 [इ]त्य(V1 अं)शुमानपि, V3 B1 2 [इ]त्यंशुमानि(B2 °मपि)ति, V4 अशुमधिति, D11 °भाषित, Cg as in text (for [इ]त्यभिचोदित)

12 B3 T2 read 12ᵃ in marg (cf v l 10) T1 missing up to कृ in ᶜ D1 2 V4 om 12ᵃᵈ (for both cf v l 11) —ᵃ) Ñ1 V B1-4 D10 12 स, B1 D6 11 13 तु (for तद्) B1 तद्वच (for वचनं) —ᵇ) Ś1 D7 [अ]लघु°, V1 धरणीतले, B1 रघुनंदन, B4 बहु° (for लघुविक्रम) —ᶜ) D3 reads यत्र in marg —ᵈ) T3 G2,3 M1-3 Ct तत्र Cg k as in text (for तस्य) M3 सागर, Ck.t °रा (as in text) —After 12 T3 M3 Ck ins

884* दृष्ट्वा भास्कर सकाशान्भस्मराशीन् सान्बहून् ।

G. 1 43 13 B 1 41 13 L. 1 38 13 स दुःखवशमापन्नस्त्वसमञ्जसुतस्तदा ।
चुक्रोश परमार्तस्तु वधात्तेषां सुदुःखितः ॥ १३
यज्ञियं च हयं तत्र चरन्तमविदूरतः ।
ददर्श पुरुषव्याघ्रो दुःखशोकसमन्वितः ॥ १४
स तेषां राजपुत्राणां कर्तुकामो जलक्रियाम् ।
सलिलार्थी महातेजा न चापश्यज्जलाशयम् ॥ १५
विसार्य निपुणां दृष्टिं ततोऽपश्यत्खगाधिपम् ।
पितॄणां मातुलं राम सुपर्णमनिलोपमम् ॥ १६
स चैनमब्रवीद्वाक्यं वैनतेयो महाबलः ।
मा शुचः पुरुषव्याघ्र वधोऽयं लोकसंमतः ॥ १७
कपिलेनाप्रमेयेन दग्धा हीमे महाबलाः ।
सलिलं नार्हसि प्राज्ञ दातुमेषां हि लौकिकम् ॥ १८
गङ्गा हिमवतो ज्येष्ठा दुहिता पुरुषर्षभ ।
भस्मराशीकृतानेतान्पावयेल्लोकपावनी ॥ १९

---

13 ᵃ) D1 स दुःखशोकाभिहतस्, D2 दुःखशोकाभिहतस् —ᵇ) Ñ2 V B D10.13 सुनोध ह(B1 °भूद, D10 °द्मान्य)समास, D1-3.7 ततयोथामसजस, D11 पुत्रर्थैवालसमस —ᶜ) Ś1 चुकोप, D2 चुक्रोध (for चुक्रोश) Cg परमातस (as in text) Ś1 °यत्तो, D2.5.12 M4 °यस्तो (for °मार्तस्तु) —ᵈ) D1.13 वधे (for वधात्) —For 13ᶜᵈ, Ñ2 V B D1.2.10.11.12 subst

805* चुक्रोशातस्वर दृष्ट्वा भस्मराशीकृतान्पितॄन् ।

[B1 [आ]र्त स्वर, D11 [आ]र्तस्वर (for °स्वर) V1 om दृष्ट्वा B2 अपि (for पितॄन्)]

14 T1 missing from च in 14ᵃ up to सलिलार्थी in 15ᵇ on a damaged fol —ᵃ) D6 G1 M3.4 याज्ञि(D1 °ज्ञि)यं, D11 T1 G1 M2 Cg यज्ञीयं (for यज्ञियं) Ñ2 V B D1.2.10.11.12 अपश्यत्तु(D11 °श्य तु sic]हयं तं च(Ñ2 B3 D10.11 तु) —ᵇ) B1 om चरन्त B2 अरि°, D2 हय°; D11 °अत (for मविदूरत) —ᶜ) D2.7 T3 व्याघ्र (for व्याघ्रो) —ᵈ) D3.7 समाहत (for समन्वित) —For 14ᶜᵈ Ñ2 V B D1.2.10.11.12 subst.

806* तदा पर्यपि नागेन हृतं वडावन स्थितम् ।

[D1 (marg) glosses पर्यपि शीघ्रं प्रधानवाहने वा । "पर्यपग्रे नाम वडवा यज्ञीये पर्यावर्तते । यस्मिन् तस्मिन् वाजिने विनिपातयेत् ।" Ñ2 D12 हृतं (for हृतं) V2 D12 वेगवन (for वेगवते)]

15 T1 missing up to सलिलार्थी in ᵃ (cf v.l. 14) —ᵃ) D1 illeg for तेषां —ᵇ) Ś1 D1-3.11.12 [अ]ग्नि, Cg as in text (for जल) —) Ś1 D1.2.11.12 सलिलार्थे, D1 स जलार्थी, D5.11 सलिलार्थं (for सलिलार्थी) —ᵈ) Ś1 D1.12 तदा (for न च) Ñ2 V B D1.2.10.11.12 नापश्यत्सलिलं क्वचित्

16 ᵃ) D6 निर्वार्य, G1 प्रसार्य, Cm g t as in text Cl वितत्य (for विसार्य) G2 निपुणां M3 निपुणां, Cm g k t as in text (for निपुणां) Ñ2 V B D1.2.7.10.11.12 पात(V2 पतं)यामास(D2.7 °यन्तं)गो दृष्टिं, D1 तिर्यक्पश्यतो दृष्टिम्, D2.3 विसार्य निपुणं दृष्ट्वा —ᵇ) G2 ततो G1 स च (for ततो) M3 खगाधिप: M4 खगोत्तम (for खगाधिपम्) Ś1 (marg as in text) Ñ2 V B D1.2.7.10.11.12 ददर्श(V2 D2.7 तत्र)गत ददर्श ह(V1 स°) D1.3 ददर्श स(D1 °स्वत)गोत्तम D11 अपश्यत्स खगोत्तम —ᶜ) D3 रामं D11 राम (for राम) —T1 missing from पि in 16ᶜ up to दग्धा in 18ᵇ —ᵈ) V2 सौवर्णं, B2 सुवर्णं (for सुपर्णम्) Ñ2 V B D10.12 पवनोपम, T2.3 G2.3 अचलोपम Cm g k t as in text (for अनिलोपमम्)

17 T1 missing (cf v.l. 16) —ᵃ) G1 त (for स) D2 [ए]तद् (for [ए]नम्) G1 राम, G2 वाक्य (sic) (for वाक्य) —D1.12 om (hapl ?) 17ᶜ-18ᵇ Ś1 reads 17ᶜ-18ᵇ in marg D1 damaged after प in ᶜ up to वे in ᵈ —ᵈ) D2 दुःखशोकसमन्वित

18 T1 missing up to दग्धा in ᵇ (cf v.l. 16) D1.12 om Ś1 reads in marg 18ᵃᵇ (cf v.l. 17) —ᵇ) Ñ2 V1-3 B D1-3.7.10.11 M3 °श्रेता V2 °श्रेता D2 हता°, D7 °श्रेमे, G2 निर्दग्धा हि (for दग्धा हीमे) M1 °मभा (for महाबला) —ᶜ) Ś1 नार्हसि सलिलं (by transp) Ñ2 V2 B1.4 D1 D2.3.7.10.11.12 सलिल(D11 °लि) नार्हसि V1.2.3 B3 नार्ह(V2 °हेत)स सलिलं, D2.3 अर्हसि सलिलं, Cm g k t as in text (for सलिलं नार्हसि) Ś1 Ñ2 V2-4 B D1.2.7.10-12 वीर, V1 क्षेप्तुं (for प्राज्ञ) —ᵈ) M1 कर्तुम्, Cm g k t as in text (for दातुम्) Ś1 V2 B1 D1.10 एषां वरोत्तम(D2 °म], Ñ2 V2 B1-3 D11.12 °यसत्तम (Ñ2 B3 D10 °त्तम, V2 °ष) V2 एषां न चान्यत, D1.2.3.11 एषां (D2 ह्यो) महाप्रज्ञ G1 मर्हसि°, M4 एषां महाबल (for एषां हि लौकिकम्) V1 वीर दातुं त्वमन्यथा,

19 ᵃ) D11 हिमवतो (for हिमवतो) G1 ज्येष्ठ (for ज्येष्ठा) —ᵇ) V2 कन्या हि (for दुहिता) Ñ2 V B D1-3.10.11.12 M4 सरितां वरा, T2 °ष (for पुरुषर्षभ) —After 19ᵃᵇ, B1 ins.

807* पुत्रिका हिमवत् शैलस्य सर्वेषां सुराणां ।
On the other hand, T1 ins

808* मा श्रीमती त्वया प्राज्ञ स्नातो पावयिता त्वयम् ।
T2 cont whereas Ś1 (marg) D1 D2.3.7.11 T2.3 G M1-3 ins. after 19ᵃᵇ

809* तस्यां कुरु महाबाहो पितॄणां सलिलक्रियाम् ।
[M1 तस्याः (for तस्यां) —T1 missing from कु up to 20ᵇ on a damaged fol. D2 °बाहु (for महाबाहो) D2.12 T2 G M1.2 कु यत्र; M3 हि कर (for तु कुरु)]

तथा क्लिन्नमिदं भस्म गङ्गया लोककान्तया ।
षष्टिं पुत्र सहस्राणि स्वर्गलोकं नयिष्यति ॥ २०
गच्छ चाश्वं महाभाग संगृह्य पुरुषर्षभ ।
यज्ञं पैतामहं वीर निर्वर्तयितुमर्हसि ॥ २१
सुपर्णवचनं श्रुत्वा सोंऽशुमानतिवीर्यवान् ।
त्वरितं हयमादाय पुनरायान्महायशाः ॥ २२
ततो राजानमासाद्य दीक्षितं रघुनन्दन ।
न्यवेदयद्यथा वृत्तं सुपर्णवचनं तथा ॥ २३
तच्छ्रुत्वा घोरसंकाशं वाक्यमंशुमतो नृपः ।
यज्ञं निर्वर्तयामास यथाकल्पं यथाविधि ॥ २४

G 1 43 25
B 1 41 24
L 1 38 25

—^{c}) M3 सवान् (for एवान्) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B3 4 D1 D1 3 6–8.11 12 G3 M3 Cg k t प्लावयेत् (B4 D2.3 °ये), D13 पावनी, G1 पायवेत् (for पावयेत्) V1 D5 G3 °पाविनी, V2 °भ गिनी, V4 °भाविनी, B3 4 °तारिणी, D5 °भावन, D13 °भावनी (for लोकपावनी) T3 प्लावयिष्यति पावनी

20 T1 missing 20^{ab} (cf v l 19 [889*]) —^{a}) Ñ2 तयात् (sic) V B D10 13 यावत्, G1 यदा, Cg as in text (for तथा) D1 3 7 भस्मासिक्तस्(D1 °स्त्र, D3 °क्तु)ष (for क्लिन्नमिदं भस्म) —^{b}) D3 गगयो (sic) D3 गगायां, D5 G3 गगायां (for गङ्गया) V3 B1 °स्वया, D2 °मायया (for लोककान्तया) —^{c}) T1 2 G1 3 4 M3 षष्टि, Ct as in text (for षष्टिं) Ś1 D1 12 तानि (for पुत्र) —^{d}) M3 ब्रह्मलोक D1 D5 8 T2 गमिष्यति, G1 2 M1 2 नयिष्यसि, Cm g k tp as in text (for नयिष्यति) Ś1 D5 12 स्वर्गलोकाय था(Ś1 या)स्यति ॐ Ct इदं भस्म हे पुत्र षष्टिं सहस्राणि सागरान्स्वर्गलोके गमिष्यति प्रापयिष्यतीत्यर्थः । ॐ

21 ^{a}) Cg गच्छ (as in text) Ś1 D1 D5 निर्गच्छा श्व, D6 निर्गच्छ त्व, M3 गत्वाश्व च (for गच्छ चाश्वं) Ś1 D5 12 °शैल, G2 3 M1 2 °बाहो (for महाभाग) —^{b}) Ś1 D5 12 प्रगृह्य (for संगृह्य) ॐ Ct अश्वं गृहीत्वा निर्गच्छ । ॐ —For 20^{c}–21^{d} Ñ2 (Ñ1 missing) V B D1–3.7 10 11 13 M3 subst while D1 D6 T2 G1 2 M3 2 ins l 2 3 (T1 M3 om l 3) after 20 then D6 alone subst l 4 for 21^{ab}

890* यदैषा भविता तात स्वर्गस्थेभ्यश्च वै सदा ।
गङ्गामानय भद्रं ते दयस्वेश महात्मनाम् ।
क्रियेत यदि रामोऽपि गङ्गाया अवतरणम् ।
गच्छाश्वमेतमादाय पुनरेव यथागतम् ।

[(l 1) V D1 11 यद्, D1 3 यदा D7 यदा (for यदा) B1 4 [ए ,] (for [ए षा]) N2 D10 om (hapl) second ता D2 तद् D3 तत्र (for तात) B (marg as above) तृप्तिं (for स्वर्गे) V3 4 (for वै) D7 स्वर्गे अह सदानिव D11 तत्र अविष्यति वै सदा (hypermetric) (for the post half) —(l 2) D13 तत° (for दयस्वेश) —(l 3) V3–4 D1 D13 7 8 11 G1 दृष्टे न (for क्रियेत) V4 D1 G1 3 M3 नर उत्त(V4 °त्त)वाहे, D1–3,7 8 11 गावतरणं नृप M3 गङ्गा-प्रवाहेण (for the post half) —(l 4) V3 D3 7 8 11 एवम् (for यथा) D10 आसाद्य (for आदाय) V4 यथागत (for यथागतम्)]

—Ś1 reads 21^{c}–22 in marg —^{c}) B4 वीव, D1–3.7 8 वीर (for वीर) —T1 missing from च in 21^{d} up to रा in 23^{a} on a damaged fol —^{d}) Ś1 V1 2 D5 12 13 T2 G2 M3 निवर्तयितुम्, D14 G1 3 4 Cm g समवर्तयितुम्, T3 समर्पयितुम्, Ct as in text (for निवर्तयितुम्) D5 इच्छसि D1 2 गत्वा कालेऽभ्यगादिति; D3 7 8 मा स्या(D7 स्या) कालेऽत्य(D8 °भ्य)गादिति

22 T1 missing Ś1 reads in marg 22 (cf v l 21) —^{a}) M3 सुपर्णस्य वच श्रुत्वा ॐ Cg सुपर्णेति ॐ —^{b}) D5 11 12 ना(D5 रा)म मामर (for अतिवीर्यवान्) Ñ2 V B D1 3 10 12 M3 वीर्यवा(D7 13 °मा)नंशुमानथ(V4 °मानिति, D1 2 M4 °मास्तत, D2 °मास्तथा, D7 °मास्तदा) —^{c}) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 G3 M4 त्वरितो (for त्वरितं), —D3 om 22^{d}–23^{a} —^{d}) Ñ2 V1 2 4 B D1 2 10 11 13 यज्ञम्, M3 पुरीम्, M3 गृहम् (for पुनर्) Ś1 D1 D5 8 G1 3 °तपा, D1 2 °स्वन, T2 महीपति (for महायशा) V3 यज्ञस्थानमथानयत्

23 T1 missing ततो रा (cf v l 21) D3 om 23^{a} (cf v l 22) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1 2.3 7 10–13 M4 स राजानं समा(Ś1 D5 °नमथा, D13 °नमिहा)साद्य —^{c}) D3 नवेदयद् (sic) D6 निवेदयद् (for न्यवेदयद्) G3 तथा (for यथा) D3 तद्, D7 [कृ]त्य तत्, Cm g t as in text (for वृत्तं) Ñ2 V B D1 2(first time) 10 11 13 M4 त(D11 °म)स्मै(Ñ2 B3 °स्मिन्, B4 °स्मै) निवेदयामास ॐ Ct यथा वृत्तमिति पितृविषयकमिति शेष । ॐ —After 23^{c}, D3 reads 24^{d} as in V1 (repeats in its proper place) and thereafter repeats 23^{c} —^{d}) D12 सुवर्ण (for सुपर्ण) Ś1 D2.3 6 7 13 तत, V3.4 B1 2 D10 13 M4 तदा, V3 D1 13 14 T1 G3 4 M3 यथा, Cm g t as in text (for तथा)

24 ^{a}) Ñ2 V B D1 2.7 10.11 13 M4 स्वर्गतो तात (for घोरसंकाश) —T1 missing from सर्गे in 24^{b} up to गसे in 25^{c} on a damaged fol —^{d}) V3 V B D1 2.7 10 M4 घोरम्, D1 om (for वाक्यम्) Ñ2 V B D1 3 7 10 M4 वचः, D1.8 नृप, D11 (s अवाप् (for नृपः) D13 रामसुमतो वच —After 24^{ab} G1 M3 (inf lin sec m) ins

891* मुहूर्तं शोचमानस्तु स्थिरचित्तो बभूव ह ।
स राजाथ दीक्षितः पौत्रेणांशुमता नृप ।

[(l 2) M3 राम °° (for the prior half)]

G 1.43 26
B 1.41 25
L 1 38 26

सपुरं चागमच्छ्रीमानिष्टयज्ञो महीपतिः ।
गङ्गायाश्चागमे राजा निश्चयं नाध्यगच्छत ॥ २५

अगत्वा निश्चयं राजा कालेन महता महान् ।
त्रिंशद्वर्षसहस्राणि राज्यं कृत्वा दिवं गतः ॥ २६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४० ॥

—c) Ś1 D5–9.11.14 T2.3 G3 M3 निवर्त°, Ñ2 V B D1.10.13 M4 समाप°, G1 निर्वर्प° (for निर्वर्तयामास).—d) Ś1 D5(second time).8.11.12 °वर्त्य (D11.12 °वर्त्य [sic]), D14 T1 G M1.2 °तस्त्वं, Cg as in text (for यथाकल्पं) D6 °विधि: (for यथाविधि). Ñ2 V B D1–(D5 first time).8.9.10.13 M5 नातिहृष्ट (Ñ2 B3 °हृष्ट, V3 B1 °हृष्ट, V4 °दृष्ट)मना इव.

25 T1 missing up to गमे in c (cf v l 24).—a) Dt D6.8 तु (for च). Ś1 D4.12 [अ]गमच्छ्रीमान्; Ñ2 V2–4 B1.2 D10.12 ययौ श्रीमान्; V1 B3.4 M4 ययौ श्रीमान् (for [अ]गमच्छ्रीमान्) —c) V2 [अ]भिगमने, V3 [अ]वतरणे, V4 [आ]गम°; Ck t as in text (for [आ]गमे राजा) D1–3.7 M4 गङ्गावतरणे तत्र —d) T2 M3 °गच्छति, G3 नाधिगच्छति, Ct as in text (for नाध्यगच्छत) Ś1 Ñ2 V B D1–5.8.9.10–13 नाध्य(V2 °ध्य, D1 °ध्य)गच्छत्स (Ś1 D5.8.9.7.11.13 °ति; V3 B4 °त, D1 °ति; D13 °सु) निश्चय. ❀ Cl. निश्चयमुपायनिश्चयम् । अध्यगच्छतेति । ❀

26 a) Cm g अकृत्वा (for अगत्वा). Ñ2 V B D10.11.13 क्वापि (for राजा) —b) Dt मह°, Cg as in text (for महता) Ñ2 V B D1–3.9.10.11.13 युयु(V4 सत्व)जे क कथ (D1.2 °क)र्मणा —c) Ś1 D2.6.7.11.13 ययौ, Cg as in text (for गतः). Ñ2 V B D1.2.10.13 पालयित्वा महीमिमां.—After 26, Ś1 D5.11.13 ins

892* विधाय सोपानमिव क्रतुं स
प्रतापविद्योतितभूमिपृष्ठः ।
आरुह्य देवालयमुग्रतेजा
विक्रीड देशेषु मनोरमेषु ।

On the other hand, B2 ins.

893* जगाम त्रिदिवं राजा जित स्वेनैव कर्मणा ।

Colophon. T1 missing from colophon up to अंशुमत in 1.41 1c.—*Kanda name*: Ś1 D4.6 om. Ñ2 V B D10.11 आदि°; D1.2 अयोध्या°.—After Kāṇḍa name, B3.4 D6 ins. बालचरिते.—*Sarga name*: Ś1 Ñ2 V B D1–3.6.9.10–13 सगरयज्ञ(V3 °ज्ञ.)समाप्ति (V4 °प्त·): D6 सगरयज्ञपरिसमाप्तिः.—*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 V1.4 D1.4 D5.6.11.12 om. Ñ2 B2.3 D10 43. V3 45 V3 42. Dt D4.8.8.14 S (except T1) 41, D1.2.7 34 D9 44 D13 इत्यार्षे—यणे—काण्डे—समाप्तिः 43.—After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1.2.4 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः, M1.2 श्री......आ°

४१

कालधर्मं गते राम सगरे प्रकृतीजनाः ।
राजानं रोचयामासुरंशुमन्तं सुधार्मिकम् ॥ १
स राजा सुमहानासीदंशुमान्रघुनन्दन ।
तस्य पुत्रो महानासीद्दिलीप इति विश्रुतः ॥ २
तस्मिन्राज्यं समावेश्य दिलीपे रघुनन्दन ।
हिमवच्छिखरे रम्ये तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ ३
द्वात्रिंशच्च सहस्राणि वर्षाणि सुमहायशाः ।
तपोवनगतो राजा स्वर्गं लेभे तपोधनः ॥ ४
दिलीपस्तु महातेजाः श्रुत्वा पैतामहं वधम् ।
दुःखोपहतया बुद्ध्या निश्चयं नाध्यगच्छत ॥ ५
कथं गङ्गावतरणं कथं तेषां जलक्रिया ।
तारयेयं कथं चैतानिति चिन्तापरोऽभवत् ॥ ६
तस्य चिन्तयतो नित्यं धर्मेण विदितात्मनः ।
पुत्रो भगीरथो नाम जज्ञे परमधार्मिकः ॥ ७   G I 44 5 B I 42 7 L I 39 8

41

☞ Ñ1 missing Sarga 41 (cf v l I 33 8)

1 Before 1, D13 ins. ref सू-उ-च T1 missing up to अंशुमन्त on a damaged fol —a) D6 13 धर्मे, Cm g k as in text (for धर्मं) Ñ2 V B D1 2.7 10 12 13 M4 तत प्रकृत्यो राम —b) Ñ2 V3 4 B D1-2.7 11 M4 स्वर्गते नृपे, D1 12 °जन, Cm g k t as in text (for प्रकृतीजना) V1 स्वराज्ये पतिते नृपे, V2 D10 13 स्वगते (V2 °मास्थिते) सगरे नृपे —c) Ñ2 V B D1 2 7 10.13 M4 धार्मिक (for राजान) Ś1 चोद°, D1 2.7 स्थाप°, D6.12 °मास (with hiatus) Cm g t as in text (for रोचयामासुर) Ck cites ° as in text —d) Ś1 D6 11 12 महाद्युतिं, Ñ2 V1 2 4 B D1 3 7 10 13 M4 नराधिपं, V3 महीपतिं (for सुधार्मिकम्)

2 a) Ś1 D6 12 राजा च (for स राजा) G1 2 तु (for सु) D13 स राज्ञामंशुमानासीद्, Cg as in text (for a) —b) Ś1 D6 12 °तज्ञा, Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 सम (V1 °*) भवद् (for महानासीद्) M4 तस्य पुत्रस्त्वमभवद्

3 a) Dt D4 6 तस्मै, Cm g as in text (for तस्मिन्) V4 राज्ये (for राज्य) Ś1 °देश्य, V1 सन्निवेश्य, V3 निवेश्यासु, B1 D3 8 G1 °विश्य, Dt D6-8 °दिश्य (for समावेश्य) —b) D14 T1 2 G2.4 M1 3 अंशुमान् (with hiatus), Ct as in text (for दिलीपे) Ñ2 V B D1 2 7 8 (before corr) 10 13 M4 [ऽ]था (B3 m M4 सो)ऽशुमानपि (B4 D2 °निति), T1 damaged (for रघुनन्दन) —T2 damaged from 3c up to महा in 4b —c) Ñ2 V B D10 13 राम, D1 2 7 8 14 T2 G3 4 M1 3 (also as in text) पुण्ये (for रम्ये) —d) D13 तेप* (for तेपे) Ś1 D6 11.12 तदांशुमान्, Ñ2 V B D1 2.7 10.13 महायशा (B1 °तपा), M4 तपोधन (for सुदारुणम्) —After 3 Ñ2 V B D1-2.7 10 11 13 M4 ins.

894* गङ्गावतरणं पुण्ये चिकीर्षुरमितद्युति ।
नन्वनार्प्यैव तं कालं स वै नृपतिसत्तम ।

[(L 1) M4 राम (for पुण्ये) V1 3 B1 D2.11.13 M4 अमित दुर्ग —D14 om (hapl ?) L 2-4b —(L 2) V4 च स° (hypermetric); D11 °राजा, M4 वैत स (for त कालं) D2.7 तती, M4 काम (for स वै) D1 3 नृपत्तन् (D3 गत स नृ)पसत्तम, D11 काम नृपोत्तम (submetric) (for the post half)]

4 D13 om 4ab T1 damaged up to महा in b (cf v L 3) —a) Ś1 Ñ2 V1 3 B3 4 D10 M4 °त्रिंशत (Ś1 °त, V3 D10 °त), V4 D2.5 7 11 13 स द्वा(V4 कृत्वा)त्रिंश(D3 °*)द्, B1 द्वात्रिंशत् (submetric) B2 (m also as in Ñ2) द्वाविंशति (for द्वात्रिंशच्च) Dt D6 8 द्वात्रिंशच्छतसाहस्र —b) G2 4 तप कृत्वा (for वर्षाणि सु) D14 T2 G2 4 M1 3 सुमहातपा Ś1 Ñ2 V B D1 3 8 7 10-13 M4 वर्षाणा(D13 °*)ममर(Ś1 D1 6 11 12 °मित)द्युति (Ś1 D1 2.8 13 M4 °प्रभ, D3 7 11 °प्रभु) —T2 om (hapl ?) 4cd —c) k(ed) तपोवन D14 T2 G2 4 M1 राम (for राजा) Ś1 D6 11 12 तपोवने तप कृत्वा, Ñ2 V B D1 3 7 8 10 13 M4 तपस्तप्त्वा महाघोर(M4 सुघोर स) —d) Ś1 G1 लोके Cg as in text (for लेभे) Ś1 D6 11 12 M2.3 स्वकर्मेन(M2 °मि, M4 °णा), Ñ2 V B D10 13 महामना, D1 3 7 14 T2 G2.4 M1 महायशा (for तपोधन)

5 Ñ2 V3 B1 D10 13 om (hapl) B3 reads in marg 5-7 —a) V1 3 B2-4 D1 3 7 13 M4 दिलीपोपि —b) D3 पितामह (sic) V4 B3-4 D2.3 7 वच, D13 विधि, Cg k t as in text (for वधम्) —c) M3 हितया, Cm g as in text (for हतया) V1 lacuna V3 तमवाचिंतयच्चाथ, D1-2.7 8 11 M4 तमेव चिंतयच्चर्यं (D11 °विन्य) —d) D2.14 S (except M3 4) नाधिगच्छत, Cm g नाध्यगच्छत (as in text) Ś1 V4 B2-4 D6 12 नाध्यगच्छत्स(V4 °च) निश्चय

6 Ñ2 V3 B1 D10.13 om B3 reads in marg 6 (cf v l 5) —b) D6 गता (for तेषां) T1 missing from क्रिया up to महा in 8a on a damaged fol —c) B3 °येह, D14 येन (for तारयेयं) Ś1 V1 4 B2-4 D6 12 तं (V1 lacuna)स्तु; V3 D2.7 8 देवान्, D1 स्वपान्; D14 T2 M4 चैनान्, G3 चैव (with hiatus) (for चैतान्) —d) M3 चिंतातुरो (for °परो)

7 Ñ2 V3 B1 D10.13 om B3 reads in marg 7 T1 missing (cf v l 5 and 6 respy) —a) D11 चिंतयत्स् V1 3 D1 2.7 8 11 सर्व(V1 °*) (for नित्यं) —b) Ś1 V4

G 1 44 6 B 1 4 8 L 1 39 9 दिलीपस्तु महातेजा यज्ञैर्बहुभिरिष्टवान् ।
त्रिंशद्वर्षसहस्राणि राजा राज्यमकारयत् ॥ ८
अगत्वा निश्चयं राजा तेषामुद्धरणं प्रति ।
व्याधिना नरशार्दूल कालधर्ममुपेयिवान् ॥ ९
इन्द्रलोकं गतो राजा स्वार्जितेनैव कर्मणा ।
राज्ये भगीरथं पुत्रमभिषिच्य नरर्षभः ॥ १०
भगीरथस्तु राजर्षिर्धार्मिको रघुनन्दन ।
अनपत्यो महातेजाः प्रजाकामः स चाप्रजः ॥ ११
स तपो दीर्घमातिष्ठद्गोकर्णे रघुनन्दन ।
ऊर्ध्वबाहुः पञ्चतपा मासाहारो जितेन्द्रियः ॥ १२

D5 12 M4 त्रिंशित्वामन, Ct as in text (for त्रिंद्°) V1 2 D1-3 7 8 11 कथामेता(D11 नृपते सु) महामन —c) B3 राम, D2 7 9 जज्ञे (for नाम) —d) V3 om D2 7 9 सर्व, D3 श्रे (for जज्ञे) V1 2 D1-3 7 9 लोक(V1 * * D2 सर्वलोक [hypermetric])परिश्रुत

8 T1 missing partially a (cf v l 6) —a) Ñ2 V B D1-3 7 9-11 13 दिलीपोऽपि —b) Ñ2 V B1 3 4 D1-3 7 10 11 ईजि(V1 2 B4 °यि)वान् (for इष्टवान्) Ś1 D5 12 यज्ञैश्च बहुभिर्यजन्(D12 °जैयन् [metathesis]) —G4 om (hapl) 8c–9 —c) Ś1 V B1 4 D5 11 13 त्रिंशद्(V2 °तिद्) वै, Ñ1 B2 °ष वै, B4 त्रिंशति द्वे, D1 (m also) दशवर्ष, D10 13 °श्चैव (for त्रिंशद्वर्ष) V4 °स्राणा(for सहस्राणि) —d) Cm g t अकारयद् (as in text) Ś1 Ñ2 V B D6 10-13 पर्यपाल्य रा(V1 *)मपालयत्

9 G4 om 9 (cf v l 8) —a) Ś1 D5 12 तास्तु (for राजा) —b) G2 M1 देवतारण (for उद्धरण) Ś1 D5 12 समुद्धर्तुमशक्नुवन्, M4 गङ्गावतरणं प्रति —For 9ab, Ñ2 V B D1 3 7 9-11 13 subst *

893* निश्चयं चाप्यगच्छैव गङ्गावतरणे तत ।

[D1-3 7 9 11 सापि (for चापि) B1 [अ]गाद्वैव D11 °न (for [अ]गच्छैव) D3 पवावतरण (for °वरणे) V4 D3 7 नृप, D2 गत (for तत)]

—c) Ś1 D1 3 6 7 11 13 विधिना, V2 व्याधितान्, Cm k t as in text (for व्याधिना) —T1 missing from नर up to धा in 11d on a damaged fol D5 12 शार्दूल (for -शार्दूल) —d) D4 धर्म (for धर्मम्) D1 समी°, Cg as in text (for उपेयिवान्) Ñ2 V B D3 7 9-11 13 M4 कालस्य वशमीयिवान् (V4 °ता गत, D9 [after corr] °मेयिवान्)

10 T1 missing (cf v l 9) —a) V1 D3 इन्द्रलोकगत, D1 3 7 9 11 स्वर्गं प्राप्य(D2 7 °प, D11 °यात्) ततो G3 इन्द्रनीले गतो, M4 स्वर्गं पुण्यगतो, Cg as in text (for इन्द्रलोकं गतो) —b) Ś1 D5 6 13 M4 स्व(D5 सो, M4 स्वा)र्जितैः स्वैस, Ñ2 V B1 4 D3 7 9 10 13 सोऽजि(Ñ2 B1 D10 °र्जि)त(B4 °त) पुण्य, B1 [अ]र्जित पुण्य-, B2 D1 11 स्वा(D1 स्व)र्जित (D1 °त) पुण्य, G2 M1 तैरेव (for स्वार्जितनैव) D2 तजता G2 M1 कर्मभि (for कर्मणा) —c) D9 राष्ट्रे (for राज्ये) Ñ2 V B D1 3 7 9 11 13 M4 राज्ये भगीरथे पुत्रे, Ck as in text (for c) —d) V4 निक्षिप्य च, Cg k as in text (for अभिषिच्य) T2 G1 °न, G1-3 M1 2 °भ (for नरर्षभ) Ś1 Ñ2 V1 2 B D1-3 6 7 9-13 M4 निक्षिप्य(D9 °क्षाप्य) पुरुषर्षभ(Ś1 D9 °भ, V1 2 B1 D12 M4 °भ, B3 4 D11 °भे)

11 T1 missing up to धा in d (cf v l 9) —a) D2 स (for तु) Ś1 Ñ2 V B D1-3 6 7 10-13 M4 भगीरथोऽपि (V1 2 B2 3 D13 च) राजाभूद् —D1 2 (after 11) n ins after 11ab, D2 7 9 subst for 11cd

896* तस्यापि परमो यत्नो गङ्गावतरणेऽभवत् ।

—D5 12 om 11c–12b Ś1 reads 11c–12b (including 897*) in marg —c) Ś1 Dt D6 °राज, Ñ2 V B D10 11 13 M4 सदा(D13 °चा)काङ्क्षन् (D10 13 °क्षेत) (for महातेजा) —d) Ś1 Dt D6 Ct च प्रजा, D1 यत्नत, G4 स प्रज (sic) Cm g as in text (for चाप्रज) Ñ2 V B D10 11 13 M4 सदृशीमासन प्रजा —After 11 Ś1 Dt D1 6 8 14 S (except M4) Cg t ins

897* मन्त्रिष्वाधाय तद्राज्यं गङ्गावतरणे रत ।

12 D5 12 om Ś1 reads in marg 12ab (cf v l 11) —a) Ñ2 V B D1 3 7 9 11 13 M4 महद् (for दीर्घम्) Ñ2 V2-4 B D11 आतस्थे (for आतिष्ठद्) Ś1 Dt D6 10 तपो दीर्घं समातिष्ठद्(D10 °तेपे) ⊛ Cg t गङ्गावतरणोत्सुकस्तप आतिष्ठत । ⊛ —b) Ñ2 V B D1 3 7 9 13 M4 [ऽ]नुपम (D7 °*)द्युति, D10 [ऽ]नुपमद्युत (for रघुनन्दन) D11 राजा ह्यनुपमद्युति —c) D2 महा (for पञ्च) —d) Ś1 D6 11 मिता°, V2 मास°, Cm g k t as in text (for मासहारो) Ñ2 V B D1 3 7 9-11 13 M4 द्वीपो(V4 क्षीणोग [sic])भूत्वा(D1-3 7 9 M4 transp द्वीपो and भूत्वा) य(D1 2 7 जि)तव्रत —After 12 Ñ2 V B D1-3 7 9-11 13 M4 ins

898* जलशायी च हेमन्ते वर्षास्वभ्रावकाशिक ।
शीर्णपर्णकृताहारो यतात्मा यतमैथुन ।

[(l 1) V4 हिम (for जल) Ñ2 V1 B1 भाव° (sic), D2 3 7 9 10 °काशक, D11 [आ]काशवाशिक, D13 [अ]वसनस्तथा, M4 °काशित (for [अ]भ्रावकाशिक) —(l 2) D1 पत्र (for पर्ण) After कृताहारो D2 erroneously repeats from त in जितव्रत (cf 12d in D2) up to भा in post. half of l 1 D1 2 7 9 M4 जि° (for यतात्मा) Ñ2 B3 D1-3 7 9 10 13 M4 जित (for यत)]

तस्य वर्षसहस्राणि घोरे तपसि तिष्ठतः ।
सुप्रीतो भगवान्ब्रह्मा प्रजानां पतिरीश्वरः ॥ १३
ततः सुरगणैः सार्धमुपागम्य पितामहः ।
भगीरथं महात्मानं तप्यमानमथाब्रवीत् ॥ १४
भगीरथ महाभाग प्रीतस्तेऽहं जनेश्वर ।
तपसा च सुतप्तेन वरं वरय सुव्रत ॥ १५
तमुवाच महातेजाः सर्वलोकपितामहम् ।
भगीरथो महाभागः कृताञ्जलिरवस्थितः ॥ १६
यदि मे भगवान्प्रीतो यद्यस्ति तपसः फलम् ।
सगरस्यात्मजाः सर्वे मत्तः सलिलमाप्नुयुः ॥ १७
गङ्गायाः सलिलक्लिन्ने भस्मन्येषां महात्मनाम् ।
स्वर्गं गच्छेयुरत्यन्तं सर्वे मे प्रपितामहाः ॥ १८
देया च संततिर्देव नावसीदेत्कुलं च नः ।
इक्ष्वाकूणां कुले देव एष मेऽस्तु वरः परः ॥ १९ G 1 41 18 B 1 42 20 L 1 39 14

13 T1 moth-eaten up to घोर in a — a) D3 वषस्र (sic) (for वर्ष) Ś1 D4.5 11 12 -सहस्रेण Ñ2 V B D1.10.13 M4 -सहस्रात (for -सहस्राणि) — b) Ś1 D1 11 12 घपसुग्र महाप्नन ; Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M3 तपसो (V4 °s) घन गोऽपि — After 13ab Ś1 (m) Dt D1.6 7 8 11 S (except M1) Cr m g t ins.

897* भक्ष्याणि महाप्राज्ञो तस्य श्रद्धा महात्मन ।

— c) C1 r m g t सुप्रीत (as in text) Ś1 D1 11 12 महा (D12 त्र) प्रीतोऽभवद्ब्रह्म Ñ2 V B D1 3 7 10 11 M3 भगवान्ब्रह्म भर्म महा (D3.4.7 °मनघा) — d) D1 सुपाण D13 प्रजानां M4 पार्णा (for प्रजानां) Ś1 Ñ2 V B Dt D1 3 4 5 6 7 10 11 G1 2 M4 5 प्रभुर् (for पतिर्) D3 5 महा (D3 त्र) प्रजापतिर् ; Ck as in text (for d)

14 Dt reads 14 twice — a) Ñ2 V B D1 3 7 9 10 11 13 M4 सुर ; Ck as in text (for सुर) Ś1 Ñ2 6 D1 4 (D3 am) 3 7 8 11 12 सर्वै ; Ñ2 V 2 3 B D4.5 11 M4 श्रीमान् (for सार्धम्) — b) Ś1 D4.5 11 12 सह शक्र (D11 क) M1 उप° (for उपागम्य) Ñ2 V 1 2 B D1 3 7 9 10 13 M3 स्थितेश्वर साश्रि (D1 श्रि)त (D7 °ते) ; Ñ2 श्रीमानीश्वरमास्थित ; V4 श्रीमानभ्येत्य नमस्थित — cd) Ñ2 V B D1 3 7 9 10 13 M4 स (Ñ2 V D4 5 प्) ताप स्य (M4 °ताप) तत्र (D4 illeg for स्य तत्र) (for c) D4 illeg. D3 दाप्यमानं (for तप्यमानम्) Ś1 D4.5 11 12 तप्यमानं महात्मानं (by transp) Ś1 D4.5 11 12 पुण्ड्र Ñ2 वम् ; V 1 2 B 2 3 D1 3 7 9 10 M4 तदो ; V B1 4 D3 5 6 तो ; G1 2 M4 तदा Cr as in text (for अथ)

15 a) Dt D4.5 °राजा D3 T1 G2 3 M1 2 3 (after corr) °राज) वरः ; M4 °बाहुः (for महाभाग) — b) Ś1 Ñ2 V 1 2 B D1 3 7 10 11 13 वरं ; Ñ2 सुर ; Dt D4.5 6 11 T1 वरं ; D4.5 वरं, दिशा D4.5 वरोत्तम (for जनेश्वर) M4 भर्तृ देव महात्म — c) Ś1 D4.5 11 12 (for च) Cm.4 तपसा च (as in text) D4 सुमहत् (for सुतप्तेन) — d) D4 देव (sic) (for वरं) — For 15cd Ś1 Ñ2 V B D1 3 7 9 10 13 M4 subst

899* सुतरां कामचार च यदृते वृणिष्वदाव ।

(V4 T1 °स (V4 om) [subst.]) वरं वरद (for सुव्रत) D4 वरं वृणीष्व स (for the prior half) D4 व्रतं (for वरं)]

16 a) Ñ2 V B D1 3 7 9 10 11 13 M4 तमो दृष्ट्वा (T1 D11 M4 राजा) ; Cg as in text (for महातेजा) Ś1 D4.5 उवाच सु (D11 स) महात्मानं — b) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 ब्रह्माणं स्वयमागतं — c) Ś1 Ñ2 V B D1 3 7 10 13 T1 G1 M4 °तेजा Dt D4.5 °बाहु D13 नरश्रेष्ठ (for महाभाग) — d) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 वृद्धे यथ ; D1 7 प्रभावतो D4.5 T1 उप° (for भवस्थित) Ś1 D4.5 G1 2 M4 बद्धा शिरसि पाणि ; Dt D4.5 कृताञ्जलिपुटः स्थित — After 16 B3 ins.

901* उवाच नृपता [न] भगवा च नराधिप ।

17 a) Ś1 सो ; B1 त (for मे) Ñ2 D4.5 6 11 12 13 T1 G1 M4 5 Cm °वन् (for भगवान्) — b) Ñ2 V1 2 B D4.5 11 बलं ; V4 यश (sic) (for फलम्) — c) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 ततः (D13 तु) समनुप्राप्त (V4 °नु) — d) D11 सागरम् (for सलिलम्) D1 भावयुवाग् (sic) Ck cites d as in text

18 D1 om 18 — a) Ck cites a as in text — For 18ab Ś1 D4.5 11 subst

902* गङ्गासलिलसिक्तेषु भस्मसु ये महौजस ॥

Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

903* गङ्गाजलाप्लुत सलिलाप्लुतभस्मनि पाविता ।

[V4 °प्लुत (sic) D3 °नीत D5 °ता ; D13 M4 °भस्मनि (for °प्लुते) D4.5 (D4 +) दे M4 इह (for सलि°) V4 B1 D13 दे ; M4 °ह (for दे) V4 °प्लुता ; D13 °पा (for °पावि) D1 3 7 °ना (D1 कृ नी) तान् भु (D13 ता) (for the post. half)]

— c) T1 M4 (after corr) दे ; C4 as in text (for स्वर्गे) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 सततप्राप्ता (V4 ता) स्वयं (B1 सदै (sic)) Cm.4 as in text (for c) — M4 om. 18c-20c — d) Ś1 D4 5 M4 तु ; Ñ2 V B D1 3 7 10 13 तु ; Dt D4.5 च (for मे)

19 M4 om. 19 (cf v.l. 18) — a) Ś1 Ñ2 V B D1 3 7 9 10 13 कृपा M4 सत्ता Cm.g t as in text (for देया) D4.5 D13 14, C4 as in text (for च) Dt D4.5 एव याचे ह (D1 हि) भवते — b) Ś1 D4.5 नावसीदेत् कदाचन ; Ñ2 V B1 2 3 D4.5 नावसीदे (V4 °दे) कदाचन ; D1

G. 1.44.19 B. 1.42.21 L. 1.39.22 उक्तवाक्यं तु राजानं सर्वलोकपितामहः ।
प्रत्युवाच शुभां वाणीं मधुरां मधुराक्षराम् ॥ २०
मनोरथो महानेष भगीरथ महारथ ।
एवं भवतु भद्रं ते इक्ष्वाकुकुलवर्धन ॥ २१
इयं हैमवती गङ्गा ज्येष्ठा हिमवतः सुता ।
तां वै धारयितुं राजन्हरस्तत्र नियुज्यताम् ॥ २२
गङ्गायाः पतनं राजन्पृथिवी न सहिष्यते ।
तां वै धारयितुं वीर नान्यं पश्यामि शूलिनः ॥ २३
तमेवमुक्त्वा राजानं गङ्गां चाभाष्य लोककृत् ।
जगाम त्रिदिवं देवः सह सर्वैर्मरुद्गणैः ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४१ ॥

नावसीदेत्कथचन; D1–3 7 9.11 M4 नोच्छिद्येत कथं(D1 11 M4 °दा)चन. §§ Cm g t यथा(Ct यथा) नः कुले नावसीदेद् । §§ —c) G4 ऐक्ष्वाकूणां. B1 कुल (for कुले). Ś1 Ñ2 V B D2 10 12.13 यच्छेद् (for देव) D1–3 7 9 11 इक्ष्वाकुराज(D1 °वंश)मभवा. —d) Ś1 V1 3 B4 वरो वर, Ñ2 V4 B2 D10 11 [अ]परो वर; V3 B1 वरोपर; B3 Ck परो वर. (by transp), D12 वरो मम (for वरः परः). D1–3 7 9 11 M4 परमेत(D1 11 M4 °तं, D9 °क) वृणोम्यहं(D2 °वोस्म्यहं, M4 °मोमि ते)। D6 एष तेस्तु वरो मम.

20 M3 om. 20cd (cf. v l. 18). Ś1 repeats 20ab in marg —a) Cg उक्त- (as in text). Ñ2 V B D1–3 7 9–11 13 M4 इत्युक्त(B2 D2 4 °वत्वा, B4 °क्त [sic])वाक्यं (V4 D3 °वंत) (for उक्तवाक्य तु) —c) V4 इत्युवाच. Cg शुभां (as in text) D1–3 7 9 11 M4 वत्रा(M4 °तो) राम (for शुभां वाणीं) —d) Cg मधुरां (as in text). D2 reads मधुरा in मधुराक्षराम् in marg. Ś1 Ñ2 V B D2.10 12 13 मधुराक्षरभूषितां(V4 °समिता, B4 °विभूषितां [hypermetric]), D1–3.7 9 11 M4 वाक्य श्रुति(D11 सुत)सुखावहं; M4 मधुरं मधुराक्षर.

21 a) T3 महा°, Cg k t as in text (for मनोरथो). D4 T3 °राज, G1 M3 °तेजा(G1 °जो [sic]), G3 °भाग (for महानेष). Ś1 Ñ2 V B D2–4.6.7 9–13 तपोधन महाभाग. —b) V3 °मना; D11 °बल (sic) (for महारथ) —Note hiatus between c and d. —c) Ñ2 V B D12 13 M4 [अ]विच्छिन्नम्; D4 °नं, D11 °न(for भद्रं ते) —d) Ś1 -कुलनंदन, Ñ2 B2 D10 11 -कुलसंभवं(D11 °व); V B2.3.4 D1–3.6.7 9 11 12 G1 2 M4 -कु(B1 *)लमव्ययं (for -कुलवर्धन). —After 21, B2 ins 904*

22 ab) Cv,r m. cite a as in text Dt D4.8 transp. गंगा and ज्येष्ठा —For 22ab, Ś1 D1–3.4.7 9 11.12 subst, while B3 ins. after 905*, whereas B4 ins. after 21

904* या सा देवनदी गङ्गा ज्येष्ठा हिमवतः सुता ।
[B4 ज्येष्ठा (for त्रये°).]

—For 22cd, Ñ2 V B (B4 reads after 904*) D10.13 subst.

905* इयं तु गङ्गा सरितां प्रवरा सर्वभंगुरा ।

[Ñ2 V4 B3 च (for तु) V4 प्रवरा सरितां (by transp.).]
—Thereafter Ñ2 V B (D2 after 904*) D10.13 cont.

906* दारयेत्पृथिवीं कृत्स्नां निपतन्ती महौघिनी ।
[D13 सर्वां (for कृत्स्नां) B1 निष्पतंती.]

—c) D3 तु (for वै). M3 Cg शक्तो (for राजन्). Ñ2 V B D10 13 तदस्याः धारणे राजन्. —d) T3 रहस् (metathesis), M3 (before corr as in text, after corr. inf. lin. sec. m.) नरस्; M4 शिवस् (for हरस्). M4 प्रयुज्यतां. Ś1 Ñ2 V B D1–3.4.7 9–13 शिवो (D13 महा)देवः प्रसाद्य(B4 °सेव्य)तां Cv r m g as in text (for d).

23 a) D13 तस्याः (for पतनं). Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 त्र्यक्ष (for राजन्) —b) Cg पृथिवी (as in text) T3 स नहिष्यते (metathesis), G1.3.4 Cm °ति (for न सहिष्यते). Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 भूमिः सोढुं न शक्ष्यति (V3 B4 °क्यति [sic]; V4 °क्यते; D3 °शक्यष्यति [sic]). —After 23ab, Ś1 D1–3.4 7 9 11 12 ins.

907* अतिवेगात्पतन्ती गां भित्त्वा पातालमाविशेत् ।

—c) D4 om वै (submetric). Cm g धारयितुं(as in text). Dt D4.8 T3 राजन् (for वीर) Ś1 Ñ2 V B D1–3.4 7 9–13 तस्या(V3 °स्माद्) धारयितारं च. —d) Ś1 Ñ2 V B D1–3 6 7 9–13 शंकरात् (for शूलिनः). —For 23, M4 subst.

908* दारयेत्पृथिवीं कृत्स्नां पतमाना महोर्मिका ।
तदस्या धारणे देवं शिवं समयप्रसादय ।
गगनात्प्रच्युतां राजन्स एनां धारयिष्यति ।
नान्यस्तस्मात्क्रियादस्या. यथो येनं हि तु सहम्।
सोढुं निपतमानायास्तस्मात्तं त्वं प्रसादय । (5)

[For the prior half of l 1 cf. that of 906*.]
—After 23, Ñ2 V B D10 13 ins.:

909* येन शुद्धं सर्वं लोके तस्मात्तं त्वं प्रसादय ।

[V4 लोकम् (sic). —For the post. half cf. that of l. 5 of 908*. V3 B1.4 त्वं तं (by transp.), V4 तं * (for तं त्वं).]

24 a) M3 तु (for तम्). V4 राजर्षिं (for राजानं). —b) Ś1 M3 आभाष्य. D11 चाभ्य* (for चाभाष्य).

४२

देवदेवे गते तस्मिन्सोऽङ्गुष्ठाग्रनिपीडिताम् ।
कृत्वा वसुमतीं राम संवत्सरमुपासत ॥ १
अथ संवत्सरे पूर्णे सर्वलोकनमस्कृतः ।
उमापतिः पशुपती राजानमिदमब्रवीत् ॥ २
प्रीतस्तेऽहं नरश्रेष्ठ करिष्यामि तव प्रियम् ।
शिरसा धारयिष्यामि शैलराजसुतामहम् ॥ ३

G. I. 43. 4
B. I. 43. 3
L. I. 40. 4

Ñ2 V B D10.13 M4 चतुरा(M4 °च)स्य(V4 °वक्तु)पितामहः. —After 24ab, Ś1 ins. 912*, while D1 (m.) ins.:

910* गच्छ देवि धरापृष्ठं भगीरथसुखेच्छया ।
इत्युक्त्वा प्रययौ ब्रह्मा सर्वदेवनमस्कृतः ।

—Ś1 reads 24cd in marg. —c) Ś1 D1 D6.8 M2 देवैः (for देवः). —d) Cm.k.t दैवैर् (for सर्वैर्). Ś1 D1 D6.8 M1 सर्वैः सह (by transp.). Cm g k t मरुद्गणैः (as in text). —For 24cd, Ñ2 V B D10.13 subst.:

911* आभाष्य च महीं गन्तुं गङ्गां स त्रिदिवं ययौ ।

[B4 om. च (submetric). B2 reads (after corr.) from दिं up to त्रि in marg. Ñ2 V3 B1.3.4 D10.13 नेतुं (for गन्तुं). V2.4 transp. गन्तुं and गङ्गां. V1 दित्रिं (metathesis) (for त्रिदिं).]

On the other hand, D1-3.5.7.11.12 M4 subst., while Ś1 ins. after 24cd:

912* नियुज्य जगतीं गन्तुं गङ्गां प्रतिययौ ततः ।
पुराण देवसदनं सर्वदेवनमस्कृतः ।

[(l. 1) Ś1 D5.6.11.12 नियुक्ता(D5 °युक्तां [sic]), D1 °योक्तुं, D7 °क्त्वा (for नियुज्य). M4 च महीं (for जगतीं). M4 पुन. (for ततः). —M4 om. l. 2 —(l. 2) D1-3.7.11 पौ (D11 पु)राणं ब्रह्मसदनं (for the prior half). D2 -नमस्कृता (for -नमस्कृतः).]

Colophon. D1-3.5.7.12 om. (Sarga cont.). —*Kāṇḍa name*: Ś1 Ñ2 V1.4 D4 om. V3.2 B D10.11 आदि°. —*Sarga name*: Ñ2 भगीरथप्रसादं. V1.3.4 B D10.11 भगीरथ(D11 om.)वरप्रदान(D10 °ने); V2 भगीरथवरप्रसादनः D9 गंगापवरणं. —*Sarga no.* (figures, words or both) V1.4 B1.4 D11 om. Ś1 D1 D4.6.8.14 S 42, Ñ2 B2.3 D10 44, V2 46; V3 43, D9 45 D13 —कांडे—रथ—प्रदानं सर्गः 44. —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः; G1.3.4 M1.2 श्रीरामाय नमः; G2 श्रीमते रामानुजाय नमः.

42

☞ Ñ1 missing Sarga 42 (cf. v.l. 1. 33. 8).

1 Before 1, D13 ins. सूत उवाच —a) Ñ2 V B D10.13 प्रजापतौ; Cm g.k.t as in text (for देवदेवे). D4.14 गते (sic) (for गते). Ś1 D1-3.5.7.8.11.12 रामः M4 रामा (for तस्मिन्). —b) Ñ2 V B D10.13 M4 अंगुष्ठाग्र- (for सोऽङ्गुष्ठाग्र-). Ñ2 V3 B2 D10.13 -प्रपीडिते, V1.3.4 B1.3.4 D11 G4 M4 -निपीडित(D11 G4 °तः) (for -निपीडिताम्). Ś1 D5.12 सोंगुष्ठाग्रेण पीडितो. —c) Ñ2 V B D10.13 M4 महीतल (for वसुमतीं). Ś1 Ñ2 V B D1-3.5.7.8-13 राजा (for राम). —d) Ś1 Ñ2 V B D1-3.5.7.8-11 उपावसत् (Ś1 °वसत्; V2 D1.3.7.8 °विशत्; D2 °वसन्); M4 अनिशतः; Cm g as in text (for उपासत). D4.6.8 T1 वत्सरं समुपासत। M3 समुपास्य समा नृपः. ⊛ Ct: समुपासतेत्यार्षं बहुवचनम् समुपास्तेत्यर्थः। ⊛ —After 1, Ś1 (m.) Ñ2 V B D10.11.13.14 T1.2 G M (M3 *inf. lin. sec. m.*) ins.:

913* ऊर्ध्वबाहुर्निरालम्बो वायुभक्षो निराश्रयः ।
अचलः स्थाणुवत्स्थित्वा रात्रिंदिवमतन्द्रितः ।

[M3 transp. l. 1 and 2. —(l. 1) B1.3 बना° (for निरालम्बो). Ś1 B1.3 °भक्ष्यो (for वायुभक्षो). M2 निराशन; M4 [ऽ]नपाश्रयः (for निराश्रय). —(l. 2) V1.3 B1.4 D11.13.14 T1.2 G M अचल-. Ś1 नित्य (for स्थित्वा). M3 दिवारात्रम् (for रात्रिंदिवम्). Ś1 उपागन; Ñ2 V1 अतन्द्रित, D14 T1.3 G1.2.4 M1-3 अरिंदम (T1 G2.4 M1.3 °म, T2 °भ [sic]), M4 सवापवद् (for अतन्द्रित).]

2 V1 om. 2ab. —a) Ñ2 B1 D10.13 [ऽ]तीते (for पूर्णे). —b) Ś1 Ñ2 V2-4 B D1-3.5.7.8-13 सर्वदेव- (for सर्वलोक-). M4 सर्वभूतपतिः शिवः. —d) Ñ2 V B D10.13 M4 भगीरथमभाषत.

3 b) Ñ2 V2-4 B D10.13 प्रियं महत्; V1 प्रियं तव (by transp.) (for तव प्रियम्). —c) Ñ2 V1-3 B D10.11.13 पतंतीं, V4 निपतंतीं (hypermetric); Cg as in text (for शिरसा) D9 धारयिष्येऽहं. M4 धारयिष्यामि शिरसा (by transp.) —d) D4 -श्रेष्ठ- (for -राज-). D11 महत् (sic) (for अहम्). Ñ2 V B D10.13 दिवस्थि(V2 दिवागि [sic]; B2 देवी स्थि)पथगां नदीं (V4 °गामिनीं); M4 पतंतीं गगनाद्दिवि. —After 3, Ñ2 V B D10.13 M4 ins., Ś1 D1-3.5.7.8.11.12 ins. after 4ab:

914* ततो हिमवतः शृङ्गमधिरुह्य महेश्वरः ।
निपतंत्यमरी ह्यत्राभाभ्याकाशागां तदा ।
जटाकलापं विपुलं विनिकीर्य समन्ततः ।
बहुयोजनविस्तारं सौम्यकान्दरसन्निभम् ।

[(l. 1) Ś1 D1.2.5.7.8.11 त(D5 ग)त स हिमवत् तं (D5 सत्). D11 तत स हिमवच्छैल (for the prior half). Ś1 अधिरह. —(l. 2) Ś1 D1.2.5.7.8.12 M4 पतन्त, D12 प्रपत (for निपत). D1 पत स्वर्गिस्वर्गिणां (hypermetric) (for the prior half) B2 नदी (for तदा). —(l. 3) Ś1 D1-3.5.7.8.11.12 M4]

G. 1. 45. 7 B. 1. 43. 4 L. 1. 40. 7

ततो हैमवती ज्येष्ठा सर्वलोकनमस्कृता ।
तदा सातिमहद्रूपं कृत्वा वेगं च दुःसहम् ।
आकाशादपतद्राम शिवे शिवशिरस्युत ॥ ४
नैव सा निर्गमं लेभे जटामण्डलमोहिता ।
तत्रैवाबभ्रमद्देवी संवत्सरगणान्बहून् ॥ ५
अनेन तोषितश्चासीदत्यर्थं रघुनन्दन ।
विससर्ज ततो गङ्गां हरो बिन्दुसरः प्रति ॥ ६
गगनाच्छंकरशिरस्ततो धरणिमागता ।
व्यसर्पत जलं तत्र तीव्रशब्दपुरस्कृतम् ॥ ७

प्रवि(D11 M4 विप्र)कीर्य, V3 विनीयं तु (for विनिकीर्य) —(l. 4) V4 पच- (for बहु) B1 बहुशो अप्संभार (for the prior half). V1 -कुजर (for -कन्दर). B4 शोभित (for -संविभम्).]

On the other hand, M3 (*inf. lin. sec. m.*) ins. after 3

915* उमापतेर्यच्च श्रुत्वा गङ्गा क्रोधसमन्विता ।

4 For subst. see 7.—a) G3 M3 श्रेष्ठा (for ज्येष्ठा). Ś1 D1-3.5.7.9.11.12 ततो हैमव(D3 °ब [sic])तीं ज्येष्ठां. —b) Ś1 D1-3.5.7.9.11.12 -नमस्कृतां.—After 4ab, Ś1 D1-3.5.7.9.11.12 ins. 914*.—c) G1 सातिभयं रूपं; G3 सा सुम° (for सातिमहद्रूप).—e) D1 T3 M1.2 गंगा (for राम).—f) T3 [म]थ; Cg k. as in text (for [उ]त).—After 4, D1 D4.8.11 S (except M4) all Cs ins.

916* अचिन्तयच्च सा देवी गङ्गा परमदुर्धरा ।
विशाम्यहं हि पातालं स्रोतसा गृह्य शंकरम् ।
तस्यावलेपनं ज्ञात्वा क्रुद्धस्तु भगवान्हरः ।
तिरोभावयितुं बुद्धिं चक्रे त्रिनयनस्तदा ।
सा तस्मिन्पतिता पुण्या पुण्ये रुद्रस्य मूर्धनि । [5]
हिमवत्प्रतिमे राम जटामण्डलगह्वरे ।
सा कथंचिन्महीं गन्तुं नाशक्नोद्यत्नमास्थिता ।

[(l. 1).—For ins. see below.—(l. 4) D11 T1.2 G1.2.4 M1.2 त्रिनयनम्. T3 G3 M1 तथा (for तदा).—(l. 5) D11 पतिता (sic) (for पतिता). G3 रौद्रस्य —(l. 6) G3 रम्ये (for राम)]

—M3 ins. l. 1 and 2 after l. 1 and 3 of 916* respy.:

917* सौम्यान्महेश्वरं देवं सर्वभुवननमस्कृतम् ।
शिशिरकण्ठे महानद्या मोक्ष्यिष्येऽवलेपनम् ।

5 Cf. v.l. 4 and 7.—b) D1 D3 जटाजलकसंवृता; Cg °मोहिता (as in text).—c) G1.2 सा; C.t as in text (for [प्]त). D3 T3 G1 [अ]विभ्रमद्; G3 illeg., all Cs बभ्रमद् (as in text).—After 5, D1 D4.8.11 T G M1-3 (Cg k.t comm. on l. 2 only) ins.

918* रथी भगीरथो धीमान्याते वै गोपतिध्वजे ।
नानपश्यत्पुनस्तत्र तपः परममास्थितः ।

[Except M4, all the above MSS. om. l. 1.—(l. 2) D1 D4.8 अपश्यत्. M3 अपि (for तत्र).]

6 Cf. v.l. 4 and 7.—a) D1 D6.8 Cl स तेन; Cm.g.k as in text (for अनेन). D11 T1.2 [अ]भूद्; M3 [अ]सौ; Cg k. as in text (for [आ]सीद्).—b) D1 D3 ब्रात्यंत. M3 नृपार्थ (for अत्यर्थं).—c) G1 विससर्ज (damaged). G4 damaged after ग in c up to बिन्दु in d.—After 6, D1 D4.8.11 S (except M4) Cg (Cm comm. on l. 8, Cl.t on l. 7-8) ins.

919* तस्या विसृज्यमानायाः सप्त स्रोतांसि जज्ञिरे ।
ह्लादिनी पावनी चैव नलिनी च तथैव च ।
तिस्रः प्राचीं दिशं जग्मुर्गङ्गाः शिवजलाः शुभाः ।
सुचक्षुश्चैव सीता च सिन्धुश्चैव महानदी ।
तिस्रश्चैता दिशं जग्मुः प्रतीचीं तु दिशं शुभाः । [5]
सप्तमी चान्वगात्तासां भगीरथरथं तदा ।
भगीरथोऽपि राजर्षिर्दिव्यं स्यन्दनमास्थितः ।
प्रायादग्रे महातेजा गङ्गा तं चाप्यनुव्रजत् ।

[(l. 2) T3 नंदिनी (for नलिनी). M3 तु (for second च). D11 T1.2 G1.2 M1.2 (after corr. sec. m.) तथापरा (for तथैव च).—(l. 3) D6 गता शिवजला शुभा, T3 गता शिवजटाच्छुभा (both sic) (for the post. half).—(l. 4) D1 सीता (for सीता) D6 T2 G1.2 M3 शुभा (for महा-).—(l. 5) D1 तु ता, D11 T G2.4 M1-3 चैता (for चैता). D11 illeg. for तीर्थी in प्रतीची M3 च (for तु). D1.11 S (except M4) शुभोदका (for दिशं शुभा).—For ins. see below.—(l. 6) D4.11 S (except M4) भगीरथमथो नृप (for the post. half).—(l. 7) = 21ab. D1 T3 दिव्य (for दिव्यं).—(l. 8) T3 गंगा (for गङ्गा). D11 T3 [अ]नुव्रजेत्. G1.2 तं यथा शकरोत्पथमय् (= 21d). G3 M1.2 गंगा तं चान्वगा-च्छनैः (M3 °गान्नृप) (for the post. half)]

—After l. 5, T3 G3 M1.2 (*inf. lin. sec. m.*) ins.:

920* पश्चिमायां नन्दा च विश्रुता लोकपावनी ।
[K (ed.) चापि च तारा.]

7 b) G1.2 भास्थिता; G3 M1.2 चाश्रिता (for आगता). Ś1 D1-3.5.7.9.11.12 ततश्च भारती गता(D3 °ता); D11 तथा च पर्याप्तके.—After 7ab, Ś1 D1-3.5.7.9.11.12 ins. 921* and read 7cd after l. 2 of 921*.—c) Ś1 D1-3.5.7.9.11.12 उत्ससर्ज (D3 om. [hapl.] second स). D1 D4.8 प्रसर्पत (for व्यसर्पत). D11 बके (sic) (for जलं).—d) G1-3 M1 तीव्रवेग- (for तीव्रशब्द-). D4.5.7.9 G2.3 -पुरःसरं. Cl.t cite d as in text. ✻ Cg: गगनाच्छिरि । तीव्रशब्दं

ततो देवर्षिगन्धर्वा यक्षाः सिद्धगणास्तथा ।
व्यलोकयन्त ते तत्र गगनाद्गां गतां तदा ॥ ८

विमानैर्नगराकारैर्हयैर्गजवरैस्तथा ।
पारिप्लवगताश्चापि देवतास्तत्र विष्ठिताः ॥ ९ G 1 45 17 B 1 43 17 L 1 40 14

हेतुवत्। ※ —For 4-7 Ś1 Ñ2 (Ñ1 missing) V B D1 3 4 7 8-11 M4 (Ś1 D1-3 5 7 8 11 12 for 4c-6) subst

921* तस्मिन्पपात गगनाद्गङ्गा देवनदी च्युता ।
वेगेन महता राम शिरस्यमिततेजस ।
आकाशगङ्गामायान्तीं धारयामास शंकर ।
तत्र संवत्सरं पूर्णं बभ्राम परिमोहिता ।
गङ्गा शिरसि देवस्य नि सृता वेगवाहिनी ।
तत प्रसादयामास पुनरेव भगीरथ ।
गङ्गाया परिमोक्षार्थं महादेवमुमापतिम् ।
तस्याथ वचनाद्गङ्गामुत्ससर्ज भगार्दन ।
जटामेका समाक्षिप्य स्रोत सजनयन्स्वयम् ।
स्रोतसा तेन सुस्राव गङ्गा त्रिपथगामिनी ।
पावयन्ती जगद्राम पुण्या देवनदी शुभा ।

[(l 1) V4 तस्माद्, D2 दिव (for च्युता) —(l 2) V4 B2.4 D10 शिवस्य, D3 शिरसा (for शिरसि) After l. 2, Ś1 D1-3.5 7 8 11 12 read 7cd —Ñ2 V B D10 12 M4 om. l 3 —(l 3) D3 आस्यास्य(sic) D7 8 आभाष्य (for आयान्तीं) —(l. 4) Ś1 D8 12 तत, B4 अत्र (for तत्र) Ñ2 D5 12 परमोहिता D7 परिबभ्राम (by transp) मोहिता (for the post half) —(l 5) Ś1 B4 D1 3 7 8 12 विधुता, V1 D11 विरुता, V2 विरुपृता (sic) V4 B1 विसृता, D3 विसृता, M4 विहता (for निःसृता) V4 [उ]गवाहिनी, D1 °गामिनी (for वेगवाहिनी) —After l 5 D1 3 7 8 11 (D8 11 l 1 only) ins 924* —D7 om l 7-9 —(l 7) D11 प-मोक्षार्थं M4 स हि देवम् (for महादेवम्) —(l 8) V4 तस्या-, D3 तस्याप, M4 तथाय (for तस्याथ) Ś1 D2 3 5 8 12 भगानि(D1.8 °घ्न)हा, V1 D11 महेश्वर, V2 भगा-न, B1 जटा हर, D3 गमार्दन (marg gloss गजासुरस्य भर्दन कद्र) (for भगार्दन) —(l 9) V4 कौरि (sic) (for जटाम्) Ś1 D2.5.11.12 ममापीडच्य; D2.8 °विश्य (for समाक्षिप्य) D8 सुजन* V2 सृज, V4 मम D11 स्व (for स्वयम्) V1 विनिवासे देवी शिव (hypermetric) (for the post half) —(l 10) Ś1 V2 B2 D1-2.5 7 8.11 12 M4 ततस् (V2 B4 D11 M4 तता) त्रिपथगा नदी (for the post half) —(l 11) Ś1 V2 B1 2 D1 3 11 12 प्लावयन्ती V3 पावय*, D3 °न्ती (for पावयन्ती) D3 कृत्स्न (for जगद्) Ś1 D3 12 धाम (for राम) M4 पूता (for पुण्या)]

—Ñ2 B2 4 D10 M4 cont Ś1 D1-3.5.7 8 11 12 ins after 7ab

922* यां मधुकरापिनिगणा दिग्भ्यो जगृहुस्तदा ।
सेन्द्रे सुरगणे सर्वे पूजयन्तो महानदीम् ।

[(l. 1) Ś1 D1.2.11.12 मधुरम्, D5 मधुरा (for मधुकर) Ñ2 B2 D10 तथा (for तदा) —(l 2) D1 पूजयिता]

—Ś1 D1-3.5.7 8.11(l 2 after 17ab and l 5 after 926*) 12 M4 (second time) cont., while Ñ2 (Ñ1 missing) V B D10 12 (after 9ab) ins. l 1 after 9 l. 2 after 17ab and l 3-5 after 926*

923* स्वयं चानुजगामैनां ब्रह्मा लोकपितामह ।
नागाश्च शोभयामासुर्मार्गं तस्या महौजस ।
जेपुर्दधर्षयो नद्यं सिद्धाश्च परमर्षय ।
ननृतुश्च देवगन्धर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणा ।
मुनिसंघा मुमुदिरे प्रह्लादं जगदाप्नुवत् ।

[(l 1) D5 चात्र, D11 वात्र (for चानु) Ś1 स्वयं चात्रान्वगोता, V2 स्वयं जगाम तत्राथ, V4 स्वयंभूरन्वगानतो (for the prior half) Ś1 ब्रह्म (for ब्रह्मा) V2 पितामह (sic) —(l 2) D1 नगाश्च V4 गाययामासुर्, D1 (gloss शेषो यत्र इति केचित् पतता एव तस्या वशीभूता) D1 शेषया° (for शोभयामासुर्) V1-3 B1 M4 अस्या, B1 3.4 D10 12 अस्य, D3 तस्य (for तस्या) V4 मार्गे आगस्य (sic) (for मार्गं तस्या) —(l 3) Ś1 जग्मुर् V4 B1 D11 देपुर् (for जेपुर्) D3 7 दिव, D5 9 11 12 आप्य (for नद्यं) —Ś1 D5 12 om l 4 5 —(l 5) V3 मुनिसंघा, B1 °संघा (for मुनिसंघा) V1 न मुदिरे (sic) V4 B1 D11 आमहान् (sic), B3-4 आप्त(B4 °सु [sic])वन्, D13 आप च (for आप्नुवत्) D11 दार जगदीसवत् (sic), M4 ज्हाद आद्यन्य* (for the post half) D1-3 7 8 मुनिसंघाश्च मुदितो ह्लादयञ्जगत्स्वयं]

—After 7 D1 D5 8 12 14 S (except M4) ins D1 3 7 8 11 (D8.11 l 1 only) ins after l 5 of 921*

924* मत्स्यकच्छपसंघैश्च शिशुमारगणैस्तथा ।
पतद्भि पतितैश्चान्यैर्व्यरोचत वसुंधरा ।

[(l 1) D11 G2 (before corr) शिशुमारैर् (for शिशुमार) D1-2.7 12 -गणैस् (for गणैः) D3 T2 तदा (for तथा) —(l 2) D1 D8 [प]त (for [प]तैर्) D1 D11 वसुधरा]

8 M4 om 8-11 D11 om 8ab D1 transp 8ab and 8cd —a) Ś1 D3 12 जग्मु(D3 °म्मु)श्च देवगन्धर्वा D11 G1 °गंधर्वं, M2 ततो देवा सगंधर्वा —b) D1 D1.4.6 8 T2 M3 यक्ष (for यक्षा) B4 सिद्धा (for सिद्ध) B1 तदा (for तथा) —Ñ2 V B D10 12 om 8cd —c) G2 M1 तां (for ते) Ś1 D1-2.4.7 8 11.12 व्याकुलां(D12 °ले) च(D3 ना)विवो गगा, T2 व्यलोकयन्ततो तत्र —d) D1 G1 गतास् (for गतां) Ś1 D1-2.5 7 8 11 तथा, M3 नदीं (for तदा) —After 8 D2 ins. श्रीमते रामानुजाय नम

9 M4 om 9 (cf v.l 8) —a) Ś1 D1-2.5.7 8 11 12 गरुडैरैर्, Ñ2 V B D10 12 विविधै रामा D11 T2 3 G4 Cm नगरा°; Cg as in text (for नगराकारैर्) —b) V4 नरै, G2 M3 4 नागैः, Ck as in text (for गज) D1 D11 G2 तदा (for तथा) G1 नानैर्हयवरैस्तदा —After 9ab, D12 ins. l 1 of 923* —D11 om 9cd —c) Ś1 V2 4 B1.4 D11

G 1 45 14
B 1 43 19
L 1 40 24

तदद्भुततमं लोके गङ्गापतनमुत्तमम् ।
दिदृक्षवो देवगणाः समेयुरमितौजसः ॥ १०

संपतद्भिः सुरगणैस्तेषां चाभरणौजसा ।
शतादित्यमिवाभाति गगनं गततोयदम् ॥ ११

शिशुमारोरगगणैर्मीनैरपि च चञ्चलैः ।
विद्युद्भिरिव विक्षिप्तैराकाशमभवत्तदा ॥ १२

पाण्डुरैः सलिलोत्पीडैः कीर्यमाणैः सहस्रधा ।
शारदाभ्रैरिवाकीर्णं गगनं हंससंप्लवैः ॥ १३

क्वचिद्द्रुततरं याति कुटिलं क्वचिदायतम् ।
विनतं क्वचिदुद्धूतं क्वचिद्याति शनैः शनैः ॥ १४

सलिलेनैव सलिलं क्वचिदभ्याहतं पुनः ।
मुहुरूर्ध्वपथं गत्वा पपात वसुधां पुनः ॥ १५

परिप्लव, D1 8 °प्लव, D10 तपारिप्लव (sic) D11 परिप्लुतं (for पारिप्लव) Ś1 D1 3 5 7 8 11 -गताश्चा-या (Ś1 D5 8 °न्ये) B1 गतैश्चैव, D4 -गताश्चापि (sic) (for -गताश्चापि) ॐ Cv पारिप्लुतगता, Cr m k t पारिप्लवगता, Cg पारिप्लव गतै ॐ —d) V2 B4 T1 (also within bracket) G1 2 चापि (G3 °ति) (for तत्र) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 विप्लिता, B1 वेप्लिता B1 [अ विप्लिता, D2 T2 निप्लिता, G1-3 M1 3 (*sec m*) विस्मिता, Cg as in text (for त्रिप्लिता) —After 9 N2 V B D12 read l 1 of 923*

10 M4 om 10 (cf v l 8) —a) B2 G1 3 त, Cg as in text (for तद्) Ś1 Ñ2 B3 Dt D4 8 9 °मिम, B3 °मय D2 °मभूत (for अद्भुततमं) V1 लोक (for लोके) —b) Dt D6 8 गगावतरम्, D11 गगापतनम् V1 उत्तम (for उत्तमम्) —d) Ś1 Ñ2 V2 4 B Dt D1 3 6-12 G1 6 समीयुर V3 अमिततेजस (hypermetric) D2 °सं, D11 °सा, Cg k as in text (for अमितौजस)

11 M4 om 11 (cf v l. 8) D4 transp 11 and 12 —a) Ś1 V1 B4 D2-5 9 10 11 M3 om च Ś1 D5 आभरणौजसं (sic), B1 आभरणम्बरे In place of b Dt erroneously reads 12b D12 सेकत्याकाशमोजसा —c) V4 समादित्यम् Ś1 N2 V B D1 3.5 7 9 10 12 [आ]सीत्तद् (Ś1 B1 D3 12 °त्तु, V3 4 °च), Cg as in text (for [आ]भाति) D11 शत दित्यमिभे त्वासीद्, D12 शतादित्यामेवा स्मिंद्यु (corrupt) —d) V4 हत (for गत) —After 11, Ś1 N2 V B D1-3.5 7 9-12 read 14 15b

12 D4 transp 11 and 12 —a) Ñ2 V B D1 3 6-7 9-12 शिशुमार —b) V3 मत्स्यैर्, B4 *** (for मीनैर्) M4 om च (submetric) D11 सुचञ्चले, D12 वर्षचले (sic) T3 विम नैरपि चचले —After 12ab, D4 7 ins

925* शोभमाना भग(D2 °*)वती वृष्टे प्रस्रियमी सदा।

—c) V1 D12 M4 Cg विक्षिप्तम्; D10 *क्षिप्तैर्; T1 G1 2 निक्षिप्तैर्, Cm k t as in text (for विक्षिप्तैर्) —d) Ś1 Ñ2 V1 3 B1 3 D5 10-12 वृतं, V4 B1 D2.8 7 वृत्तं, D1 वृत, D3 marg D13 भूत् (for तदा)

13 a) S (except T3) पांडरै, Cm g as in text. B3 (after corr as in text) सलिलोत्पीडै, D1 (gloss) फेनै, D3 1° त्तारै, D11 °लैः शीतै, D13 °त्पातै, all Cs as in text (for सलिलोत्पीडै) —b) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 की(V4 D1.3.7 13 का)र्यमाणं, Cm g h कीर्यमाणै (as in text) G2 4 M1 3 सहस्रश (G4 °ध) —c) M3 [आ]भात, Cm g as in text Ck [आ]कीर्णै (for [आ]कीर्णं) Ś1 V3 B1 D1-3 5 7 9 11 13 शरन्धुद्र(V3 B4 D11 13 °भ्र मिवाभाति(D3 °कीर्णं), Ñ2 V1 4 B1-3 D14 शरदभ्र(V1 B2 °घद्र)मिवाभाति, V2 D12 शरदाभ्र(D12 °दुघा [sic])मिवाभाति, M4 शारदाभ्रमिवाभाति —d) Ñ2 B3 4 D2.13 हंसविप्लुतै, all Cs °सप्लुतै (as in text)

14 Ś1 Ñ2 V B D1 3 6 7 9-13 read 14-15b after 11 —a) Ś1 N2 V B D3 10-13 प्रयात्, D3 T3 याति D9 पायात् (for याति) —b) Ñ2 B3 D10 13 यायते क्वचित् (D13 मदद्) —c) Ś1 D5 11 13 विनम्रं, V3 4 B1 3 D1 3 9 10 T3 G3 M1 4 विनत, V3 विरत, D4 विनीत, Cm g t विनतं (as in text) Ś1 D5 11 12 उद्वृत्त, N2 V3 3 B Dt D1 3 6 7 10 T3 Cm g उद्धृत, V4 अन्यून, D2 भ्रमात, Ck उद्धृत, Ct as in text (for उद्धूत) V1 विनतं कुचितं धूतं —d) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9 11 M4 शनै(B1 समै)रपि (D11 °***)पुन (D12 पुरि पुन [sic]) क्वचित् (Ś1 पुन), D2 यात शनैरपि पुन क्वचित् (hypermetric)

15 Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9 13 read 14-15b after 11 —a) B4 सलिल सलिलेनैव (by transp) —b) Ś1 D1 5 11 13 अभ्या(D3 13 °भ्य)हतत्, N2 V B D10 13 अभ्या(B2 D10 °भ्य, B3 °घ्या)चरीत्, G4 °गतं Cg as in text (for अभ्याहतं) —After 15ab, Ś1 D1 3.5 7 9 13 (repeats after 930*) 11 ins Ñ2 V B D10.13 M4 ins. after 930*

926* स्ववेगोद्भासितजला फेनमालाकुलाकुला।
महाजलौघसंपर्ता महावागप्रवाहिनी।

[(l 1) Ñ2 V1 B4 सु (for स्व) Ś1 D1-3.5 7 9 13 (first time) 11 स्व(D3 स, D11 सु)वेगोद्भ(D1-3 7 9 °द्ध)भासिताव V3 4 सु(V4 स्व)वेगोद्भासितजला (for the prior half) Ñ2 B3 (m also as above and स्व) D1.3 13 यम्; D12 यवेन (sic) (for वेग-) V1-3 B1 3 (m also) [अ]वभासित —(l 2) B1 -जया भगवती, D1 -जलाद्भवती, D3 -जलावलसवती (hypermetric), D11 (first time) -जलाद्

तच्छंकरशिरोभ्रष्टं भ्रष्टं भूमितले पुनः ।
व्यरोचत तदा तोयं निर्मलं गतकल्मषम् ॥ १६
तत्रर्षिगणगन्धर्वा वसुधातलवासिनः ।
भवाङ्गपतितं तोयं पवित्रमिति पस्पृशुः ॥ १७
शापात्प्रपतिता ये च गगनाद्वसुधातलम् ।
कृत्वा तत्राभिषेकं ते बभूवुर्गतकल्मषाः ॥ १८
धूतपापाः पुनस्तेन तोयेनाथ सुभास्वता ।
पुनराकाशमाविश्य स्वाँल्लोकान्प्रतिपेदिरे ॥ १९
मुमुदे मुदितो लोकस्तेन तोयेन भास्वता ।
कृताभिषेको गङ्गायां बभूव विगतक्लमः ॥ २०
भगीरथोऽपि राजर्षिर्दिव्यं स्यन्दनमास्थितः ।
प्रायादग्रे महातेजास्तं गङ्गा पृष्ठतोऽन्वगात् ॥ २१ G 1 45 9 B 1 43 31 L 1 40 27

नदी (for -जलरवेवती) Ś1 D1 5 6 7 9 11 (first time) 13 -नेद (for वेग) V1 2 4 B1 प्रमाथिनी, V3 D1 प्रवर्तिनी (for -प्रवाहिनी)]

Thereafter, Ñ2 V B D10 11 (after 926* 1) 13 M4 read 931* —c) Ñ2 V3 B2 4 D10 13 पुनर्, V3 स्वर्गाद्, G2 3 M1 क्वचिद् (for मुहुर्) Ś1 Ñ2 V B D1-3 7 9-11 13 ऊर्ध्वमथो (V1 2 °पथा, V4 B4 D1-3 7 9 13 °मथो), D6 गाति, D14 T1 2 G4 °मुखे (for ऊर्ध्वपथ) V3 गता (for गत्वा) D5 मुहूर्तं स्वमथो नूत्वा, D4 मुहूर्तोर्ध्वमथो गत्वा ‡ Ct ऊर्ध्वपथगमने सलिलयोरभ्याघातो विनिवृत्तम्। So also Ck ‡ —d) D4 T1 2 G4 तत (for पुन) Ś1 Ñ2 V B D1 3 6 7 9-13 धरणीतले (V1 2 °ल), D4 T3 G1 3 M4 वसुधातल (M4 °ले) —After 15 M5 ins.

927* नागलोका परिभ्रष्टा प्लावयित्वेन्दुमण्डलम्।

16 T1 om 16ab —a) Ś1 सत्र हर, B4 तत्तु शिव, Cm g as in text (for तच्छंकर) —b) Ś1 Ñ2 V2-4 B D1 3 6 7 9-13 M5 यत्र, V1 प्राप्त, D6 om (hapl), M3 स्नात (for भ्रष्ट) Ñ2 V B D1-5 7 9-13 M4 भूमितले पद (D1 5 7 9 11 12 पुन) —Ñ2 V B1 3 D10 13 om 16cd —c) Ś1 B4 D1 3 5 7 9 11 13 विरराज, M4 विससर्प (for व्यरोचत) B4 नदी, D2 तत्र, M3 तथा (for तदा) —d) T3 विमलं (for निर्मलं) D1 वकलुस (sic) D6 -तोयदं (for -कल्मषम्)

17 a) Cm g तत्र (as in text) Ś1 (after corr as in text) महा सघन, Ñ2 V B D1-3 6 7 9-13 महा सगण, D14 T1 2 G4 °देवर्षि (for तत्रर्षिगण) —After 17ab Ñ2 V B D10 11 13 ins l 2 of 923* —D2 reads from त in c up to d in marg —c) Ś1 (m also as in text) Ñ2 V B D2 3 5 7 9-13 सर्व (D2 °*) ते तोये (B1 °तोये च) D1 यथागमगते तोये —d) Cm g t पस्पृशुः (as in text) Ś1 D1-3 6 7 9 11 13 पवित्रत्वात्तु (D9 11 °स्तु, D2 7 9 °त्व) पूजितं, Ñ2 V1 3 4 B D10 13 पवित्रे तत्र पूजिते, V2 पाविते तत्र पूजिते

18 Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 transp 18ab and 18cd —a) D11 7 G3 M1 प्रतिगता (for प्रपतिता) Ś1 D1 3-5 9 12 तु (for च) D2 शापात्पूपति तोयं तु —c) Ñ2 V B D10 13 कृत्वाभिषेकं ते सर्वे —d) D1 °कल्मुषा (sic) M3 (after corr inf lin as in text) गत°, M3 °किल्बिषा; Cm t as in text (for गतकल्मषा)

19 a) D14 पुरस्, M4 ततस् (for पुनस्) —b) D5 M3 तोयेन च (M3 °नैव) (for तोयेनाथ) Dt D6 8 शुभान्विता, T3 सुखान्विता (for सुभास्वता) G1 3 4 तोयनादेन (G4 °येनायुत) भास्वता, G2 M1 4 गगातोयेन भास्वता (M4 देहिन) —Ś1 reads 19c-20 in marg —d) Ś1 **न् (for लोकान्) G1 3 लोकान्स्वान् (by transp) —For 19 Ñ2 V B D1-4 6 7 9-13 subst while Ś1 subst for 19ab

928* पूतात्मान पुनस्तेन सलिलेन दिवं गता ।

[V2 B1 पुनस्ते, V4 तत°, D1 पुनास्ते, D11 °तु, D13 °च (for पुनस्तेन) B4 यथा (for गता)]

—Thereafter Ñ2 V B D10 13 ins l 3-5 D11 l 5 of 923*

20 D1-3 5 7 9 12 om, Ś1 reads in marg 20 (for Ś1 cf v l 19) —ab) M1 मुमोद (for मुमुदे) G1-3 M1 च ततो, all Cs (except Cv) as in text (for मुदितो) Ñ2 V B D10 11 13 ततोपि लोका मुदिता गंगावगरण तदा ‡ Cv अत्र पूर्वमुदितो लोक इदानीं मुमुदे। मोदातिशय प्रदर्शनाय उभयपदप्रयोग। ‡ —Ñ2 V B D10 11 13 om 20cd —c) M3 कृत्य मिषेक गगाया —d) M4 विमलो (for बभूव) Dt D6 8 T3 M4 गतकल्मष, Cg as in text (for विगतक्लम)

21 a) Dt D6 8 T1 हि (for ऽपि) —b) D13 भाश्रित (for आस्थित) Ś1 D1-3 5 7 9 11 13 दिव्यमारुह्य वै रथ —After 21ab B3 ins

929* पूजितो विविधैर्वाक्यैर्गङ्गानयनकर्मणा।

—a) V3 यथावाचो Dt D6 8 राजस (for तजास) M4 यवी प्रदर्शयन्मार्गं —d) B1 3 D6 13 M4 पृष्ठ (B2 पति (sic)) तोन्वयात् —After 21 Ñ2 V B D10 11 13 M4 ins

930* महावराङ्गीरवती भनृत्यन्तीव राघव।

[V3 महास्वरवती (for the prior half) V3 नृत्यतीव (submetric)]

—Thereafter read (D11 twice) 926* Then all cont

931* प्रययौ विलसन्तीव भगीरथपथानुगा।

[V3 विलसंती D11 च (for [इ]व) B2 D11 13 M4 पथा (M4 °था)नुगा]

C 1 45 28
B 1 43 31
L 1 40 29

देवाः सर्षिगणाः सर्वे दैत्यदानवराक्षसाः ।
गन्धर्वयक्षप्रवराः सकिंनरमहोरगाः ॥ २२
सर्वाश्चाप्सरसो राम भगीरथरथानुगाः ।
गङ्गामन्वगमन्प्रीताः सर्वे जलचराश्च ये ॥ २३
यतो भगीरथो राजा ततो गङ्गा यशस्विनी ।
जगाम सरितां श्रेष्ठा सर्वपापविनाशिनी ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्विचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४२ ॥

---

22 V8 om 22-23^b —^b) T1 °राक्षसा G2 दैत्यराक्षसदानवा (by transp) —^c) V3 गंधर्वयक्षसिद्धौघा, D12 गांधर्वा यक्ष प्रवरा —^d) Ś1 गंगामनु महोरगा —For 22 M4 subst

932* देवा सिद्धर्षयश्चैना सकिंनरमहोरगा ।
सदैत्यदानवगणा सहापि मृगपक्षिभि ।

23 V3 om 23^ab (cf v l 22) —^a) V4 D6 8 T1 G1 4 सर्वाद् (for सर्वाद्) V1 सर्वाप्सरोगणा G1 नाम (for राम) —^b) D1 9 M2 Cg °र(D9 प)थानुगा, D11 M4 °पथा(M4 °दा)नुगा, Ck.t °रथानुगा (as in text) —^c) V3 D12 गंगामनुगमन्प्रीता, V1 2 B1.4 गंगानुगमन (V2 °मे)प्रीता, V4 गंगादेवी मन प्रीता —^d) V4 D3 जलचराश्च —For 23^cd, M4 subst, while B1 ins after 23

933* गंगामनुप्रयुस्तत्र (B1 °भियुस्ते च)सर्वाश्च सरित शुभा ।

24 ^a) Ś1 D6 13 यथा, V2 M4 ततो, Cg k t as in text (for यतो) V4 भगीरथो यतो (by transp) V3 यातो, B1 गच्छेद् (for राजा) —M4 om from 24^b up to I 43 1^a —^b) Ś1 D5 तथा, V4 D3 तत्र, Cg.k.t (implied) as in text (for ततो) V4 सरिद्वरा (for यशस्विनी) —^cd) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 नरशार्दूल (for सरितां श्रेष्ठा) Dt D6 8 9 G2 M1 प्रणाशिनी (for विनाशिनी) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 सर्वलोक(B2 °देव)नमस्कृता D13 जगाम नरशार्दूलमथ लोकनमस्कृता —After 24, Ś1 (*sec m* on an additional fol) Dt D1.3 5 9 14 T G M1-3 Cg k t (Cv r comm on l 9 only, Cm on l 3-9) ins

934* ततो हि यजमानस्य जह्नोरद्भुतकर्मणः ।
गङ्गा संप्लावयामास यज्ञवाटं महात्मनः ।
तस्यावलेपनं ज्ञात्वा क्रुद्धो जह्नुस्तु राघव ।
अपिबत्तु जलं सर्वं गङ्गायाः परमाद्भुतम् ।
ततो देवाः सगन्धर्वा ऋषयश्च सुविस्मिताः ।
पूजयन्ति महात्मानं जह्नुं पुरुषसत्तमम् ।
गङ्गां चापि नयन्ति स्म दुहितृत्वे महात्मनः ।
ततस्तुष्टो महातेजाः श्रोत्राभ्यामसृजत्पुनः ।
तस्माज्जह्नुसुता गङ्गा प्रोच्यते जाह्नवीति च ।
जगाम च पुनर्गङ्गा भगीरथरथानुगा ।
सागरं चापि संप्राप्ता सा सरित्प्रवरा तदा ।
रसातलमुपागच्छत्सिद्ध्यर्थं तस्य कर्मणः ।
भगीरथोऽपि राजर्षिर्गङ्गामादाय यत्नतः ।
पितामहान्भस्मकृतानपश्यद्दीनचेतनः ।
अथ तद्भस्मनां राशिं गङ्गासलिलमुत्तमम् ।
प्लावयत्पूतपाप्मानः स्वर्गं प्राप्ता रघूत्तम ।

[(l 1) T3 च (for हि) —(l 3) D9 T1 G1 2 राजा, D14 T1 2 G4 वत्स (for जह्नुः) Ś1 स, Dt D6 8 च, G4 [अ]थ (for तु) ✣ Cm तस्या इति ।, Cg तस्या इति । अवलेपनं गर्वम् । Ct तस्या अवलेपनं गर्वमित्यर्थ । ✣ —(l 4) Ś1 G1 2 तज्जलं, D14 T G4 च°, G2 M1-3 सलिलं (for तु जलं) —(l 5) D9 T1 G1-3 M2 च (for स) G2 M1 मुनयश् (for ऋषयश्) —(l 6) Ś1 om जह्नु —(l 7) G2 M1 Ctp [अ]पि (for [अ]पि) G4 दुहितृत्व —For ins see below —(l 8) D1 M3 महाराज (for °तेजा) G2 M1 व्यसृजद् Ś1 Dt D6.8 मधु (for पुन) —For ins see below —(l 11) G1 2 विवेश सागरं चापि (for the prior half) —For ins see below —(l 14) Ś1 Dt D6 8 गतचेतन (Ś1 °नान्), D1 T2 G2 M2 °चेतस (for दीनचेतन) —(l 15) D14 T1 2 G2.4 M1 3 त, M2 [ए]तद् (for तद्) —(l 16) D6 8 प्लावयेद् T2 पूतमात्मानो M3 पूत° (for पूतपाप्मान) M2 अभ्यषिञ्चत्तदा तेन (for the prior half)]

—After l 7, M3 ins

935* भगीरथोऽपि राजर्षिस्तुष्टाव द्विजसत्तमम् ।

—After l 8, G2 M1 3 (*inf lin sec. m*) ins

936* विसृज्य गङ्गां जह्नुश्च ज्ञात्वा मार्गं भगीरथम् ।
पूजयित्वा मुनिरथ यज्ञवाटमुपागमत् ।

[(l 1) M3 राजेन्द्र ज्ञा*(lacuna) (for जह्नुश्च ज्ञात्वा) —(l 2) M3 यथान्याय (for मुनिरथ)]

—After the prior half of l 13, G1-3 M1 ins.

937* दिव्यं स्यन्दनमास्थित ।
दिशं मानुसरीं प्रायात्.

—After 934*, G2 M1 cont

938* ततस्तु गङ्गां प्रतिलभ्य राजा
दिलीपसूनुर्गमनाय शक्रात् ।
हृष्टोऽथवा पार्श्वं नृपाश्च जह्नो
संभावयामास पितामहान्स ।

Colophon Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 om (for M4 cf. v l. 24 the rest continue the Sarga) —*Kāṇḍa name* D6 om. —*Sarga name* D9 गंगावतारो —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Dt D6.8.9.14 S (except M4) 43 D9 46 —After colophon, T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G1.2.4 श्रीरामाय नम ; G2 श्रीमते रामानुजाय नम ; M3 श्री -----मे .

४३

स गत्वा सागरं राजा गङ्गयानुगतस्तदा ।
प्रविवेश तलं भूमेर्यत्र ते भस्मसात्कृताः ॥ १
भस्मन्यथाप्लुते राम गङ्गायाः सलिलेन वै ।
सर्वलोकप्रभुर्ब्रह्मा राजानमिदमब्रवीत् ॥ २
तारिता नरशार्दूल दिवं याताश्च देववत् ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि सगरस्य महात्मनः ॥ ३
सागरस्य जलं लोके यावत्स्थास्यति पार्थिव ।
सगरस्यात्मजास्तावत्स्वर्गे स्थास्यन्ति देववत् ॥ ४
इयं च दुहिता ज्येष्ठा तव गङ्गा भविष्यति ।
त्वत्कृतेन च नाम्ना वै लोके स्थास्यति विश्रुता ॥ ५

G 1 45 39
B 1 44 5
L 1 40 40

43

☞ Ñ1 missing Sarga 43 (cf v l I 33 8) Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 M4 continue the previous sarga

1 M1 om 1ᵃ (cf v l 1 42 24) —ᵃ) D9 repeats (ditto) स D3 सागरो Ñ2 B3 D10 13 राम (for राजा) —ᵇ) V1 B1 3 4 D3 4 6 (before corr) 9 11 13 T3 G2 3 M1 3 गङ्गाया (for गङ्गया) B1 अनुगत, M4 [अ]नुप्लुतस् (for [अ]नुगतस्) —ᵈ) Ñ2 V B D10 13 M4 स्ता (V4 B3 स्या) त यत्र (B1 तत्र, M4 तै) स (V4 सा) गरामवै —After 1 Ñ2 V B D10 11 13 M4 ins

939* उपानीय ततो गङ्गा रसातलतलं प्रभु ।
तर्पयामास तान्सर्वान्भस्मभूतान्पितामहान् ।
अथ गङ्गाम्भसा तत्र प्लाविता सगरात्मजा ।
दिव्यमूर्तिधरा भूत्वा जग्मु स्वर्गं मुदा युता ।

[V3 om (hapl ?) l 1–3 —(l 1) Ñ2 V3 B2 D10 उपनीय V4 D10 11 13 गता —(l 2) M4 सर्वांस्तान् (by transp) D10 om (hapl) from the post half of l 2 up to 2ᵃ (cf Ñ2 variants of 2ᵃ) B3 D13 M4 भस्मीभूतान् (for भस्म°) Ñ2 पितृस्तेन महात्मना (for the post half) —(l 3) B4 D11 तेन (for तत्र) D11 M4 पाविता (for प्लाविता) —B3 repeats l 4 before 2ᵃᵇ (r) —(l 4) V4 -तरा (for धरा) D11 दिव्यरूपधरा सर्वे (for the prior half) D11 स्वर्गे (for स्वर्गं) V1 3 4 M4 [अ]न्विता (for युता)]

2 D10 om 2ᵃ (cf v l 1) B3 repeats 2ᵃᵇ —ᵃᵇ) M3 [अ]त (for [अ]थ) Ś1 D1 6 11 तेन, D3 4 7 9 दृष्टे, G1 3 हरिसुत् (for राम) Ś1 D11 गतमोदन नरोत्तम, D2 3 4 7 9 गां (D2 गां) गंगेयेन (D2 °गैश्र) नरोत्तम, D10 पितृस्तेन महात्मना (for ᵈ) Ñ2 V B (B3 both times) D13 M4 तान्दृष्ट्वा प्लावितान्सर्वान् पितृस्तेन (M4 भस्मीभूतान्) महात्मना (M4 °न), D11 दृष्ट्वा सप्लावितान्सर्वान्पितृस्तेन (sic) स्तेन महात्मना —ᶜᵈ) D1 3 7 9 11 -गुरुः, Ch as in text (for -प्रभुः) Ñ2 V B D10 13 M4 भगीरथमुवाचेदं ब्रह्मा सुरगणैः सह (V4 °गैरपराः)

3 ᵃ) D2 त्वरितास्, D2 3 7 9 11 13 ते नृप (D13 नर) श्रेष्ठ G3 M1 च महाराज (G3 °जा) (for नरशार्दूल) Ś1 D1 6 तारितास्ति नृपश्रेष्ठ —ᵇ) Ś1 D1 6 13 यातास्ति, D2 3 7 9 T2 G1 3 M2 याता हि (for याताश्च) D1 देववित् (for देववत्) Ñ2 V B D10 13 M4 त्वया पूत (V1 पूता) पितामहा, D11 दिव यान्ता (या)ता पितामहा —T1 om (hapl) 3ᶜ 4 —ᶜ) V1 B4 D9 9 M4 षष्टि —ᵈ) G4 सागरस्य —After 3 Ñ2 V B D10 11 (followed by 941*) 13 M4 ins

940* अक्षय सगरस्याय नाम्ना ख्यातो महोदधि ।
व्यक्त सागर इत्येव ख्यातिं लोके गमिष्यति ।

[(l 1) V1 अक्षय V4 अन्वयु (for अक्षय) B1 2 (B2 marg also) सा (B3 स) गरश्च (for सगरस्य) V4 [अ]स्य (for [अ]य) B1 नन्दाख्यातो (for नाम्ना°) M4 भविष्यति (for महोदधि) —(l 2) D11 व्यक्ति, M4 रामन् (for व्यक्त) V4 [ए]व B4 D10 M4 [ए]व (for [ए]व) V1 लोकख्याति, V4 D10 ख्यात (D10 °तो) लोके, B4 ख्यातिर्लोके (for ख्यातिं लोके)]

4 T2 om 4 (cf v l 3) —ᵃᵇ) D12 सगरस्य Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 यावल्लोके (by transp) D2 तावल्लोके (for लोके यावत्) D5 पार्थिव, D9 राघव (for पार्थिव) —M1 reads 4ᶜᵈ *inf lin* —ᶜ) D9 सागरस्य Dt D1 4 8 सर्वे (for तावत्) —ᵈ) Ś1 D6 13 लोके, Dt D1 4 8 Ct दिवि (for स्वर्गे) G2 देववित्, Ck °वत् (as in text) —For 4 Ñ2 V B D10 13 M4 subst while D11 ins, after 940*

941* यावच्च सागरो लोके स्थितोऽयमिह शाश्वत ।
सगर सहित पुत्रैस्तावत्स्वर्गे निवत्स्यति ।

[(l 1) D11 यावत् (for यावच्च) M4 भवति (for स्थमिह) V1 स सुत (for शाश्वत) —(l 2) B1 4 सहितै (for सहित) V4 पूर्वैः (for पुत्रैः) D11 धर्मात्मा सगरो राजा (for the prior half) B3 वि° (for निवत्स्यति)]

—After 4 Ś1 D1–3 5 7 9 11 13 ins

942* दिव्यमाल्याम्बरधरा दिव्यगन्धानुलेपना ।
दिव्यरूपधराश्चैव भविष्यन्ति गुणान्विता ।

[(l 1) Ś1 धृता D6 13 -धरा (for धरा) —(l 2) D11 सर्वे (for चैव) D2 3 11 भविष्यन्ते D1 गणान्विता]

5 ᵃ) Ś1 तु; D3 T2 हि, Cg as in text (for च) T2 महिता (for दुहिता) Ñ2 V B D10 13 M4 राजेन्द्र, D9 13 G1 4 श्रेष्ठा (for ज्येष्ठा) —ᶜ) Ś1 D1 3 13 तु, Dt D4 8 G1 3 M1 [अ]पि; D2 Cm च (for वै) D11 तत्कृत तव नाम्नाइ (sic) —ᵈ) Ś1 (marg as in text) D1 2 4 8 11 श्लोके (D1 9 °के) धारीति (D1 °नु) (for लोके स्थास्यति) D2 1]

G 1 45 40 B 1 44 6 L 1 40 40 गङ्गा त्रिपथगा नाम दिव्या भागीरथीति च ।
त्रीन्पथो भावयन्तीति ततस्त्रिपथगा स्मृता ॥ ६
पितामहानां सर्वेषां त्वमत्र मनुजाधिप ।
कुरुष्व सलिलं राजन्प्रतिज्ञामपवर्जय ॥ ७
पूर्वकेण हि ते राजंस्तेनातियशसा तदा ।
धर्मिणां प्रवरेणाथ नैष प्राप्तो मनोरथः ॥ ८
तथैवांशुमता तात लोकेऽप्रतिमतेजसा ।
गङ्गां प्रार्थयता नेतुं प्रतिज्ञा नापवर्जिता ॥ ९

लोकधात्री भविष्यति, D11 लोके ख्यातिं गमिष्यति —For 5cd Ñ2 V B D10.13 M4 subst

943* भागीरथीति विख्याता त्रिषु लोकेषु भूपते ।

[V1 गीयते, V2 भूतले, V4 B1.2 विश्रुता (for भूपते)]

6 a) Ś1 D1.2.5.7.9.11.12 गङ्गेति प्रथिता (D7 °थम) (for गङ्गा त्रिपथगा) D3.9 राम, B4 T1.2 G4 राजन् (for नाम) Ñ2 V B D10.13 M4 गङ्गेति गमनाद्भूमे (B2 marg also °व्रास, M4 °द्भूमौ), G2 गङ्गा या त्रिपथा नाम —b) Ś1 D1.11.13 तथा, Ñ2 V B D10.12 M4 त्वराजा, D1.2.5.9 द्विव (for दिव्या) M4 om च (submetric) —G2 om 6cd —c) D4 M1 त्रिपथो G1 पावयती, Cm भाव° (as in text) —d) D1 D5 T2 तस्मात्, D6 तत्र, Cm as in text (for ततस्) —For 6cd Ś1 Ñ2 V B D1-3.5.7.9-13 M1 subst

914* भविष्यति सरिच्छ्रेष्ठा लोके त्रिपथगेति च ।
त्रिपथगेति नामास्यास्त्रिमार्गगमनादिदम् ।

[Ś1 D1-3.6.7.9.12.13 om l 1 —(l 1) V1 M4 त्रिलोकपथगेति च (for the post. half) B4 om (hapl) from च up to ति in l 2 —M4 om (hapl) from l. 2 up to l 6 of 945* —(l 2) D3.7 त्रिमार्गेगा (for त्रिपथगा) Ś1 B2 D1.6.11 त्रिपथेति च नामास्याः (D1 °ख्यात्) D4 त्रिपथगेति च नाम स्यात् (hypermetric) (for the prior half) Ś1 कृत, V1.4 इय, V3 तत V4 अमूत्, D2.11.12 स्मृत, D2.4.7 श्रुत, D9 स्मृता, D10 अपि (for इदम्) B1 त्रिमार्गगमनादिक, D5 त्रितामार्गगमनास्मृत (for the post half)]

Then cont

945* त्रीन्लोकान्पावयन्त्या वै सुरर्षिभिरुदाहृतम् ।
दिवि तारयते देवांस्तारयते पितॄंस्तथा ।
भुवि तारयते मर्त्यांस्तेन त्रिपथगा स्मृता ।
द्वितीयं चापि मन्दाकिनी गङ्गायाः विधीयते ।
भागीरथीति चाप्येतत्तृतीयं नाम सुव्रत । [5]
भविष्यति च त्वत्कीर्त्या सत्कीर्त्या च विचक्षण ।
यावच्च भुवि गङ्गेयं भविष्यति महानदी ।
तावत्सवाक्षया कीर्तिस्त्वत्सु विचरिष्यति ।

[V4 om l 1-6 (cf v l 6 [944*]) —(l 1) V1.2 B2.4 D7 प्रावयन्त्या V3 B1 भा(B2 ता)वयन्त्या D3 पावयित्वा D11 प्लावयन्त्या (for पावयन्त्या) V1.2 D6 उदाहृता Ś1 Ñ2 V B D1.2.5.9-11 om l 2 and 3 —(l 4) B2 द्वितीयो V2 [अ]पि (sic) (for [अ]पि) Ś1 V2 D1.6 गो गङ्गायां, D1 गङ्गायाश्च (for गो गङ्गाया) —(l 5) D12 भागीरथीति Ś1 D4 (च)ष, V1 D10 (च)ष, D1 (च)न, D1.2.11 [अ]न्यद् (for [च]वत्) D12 भागीरथीति चाप्येतत् (for the prior half) Ñ2 B2 D10.13 चापि, V4 राम D6 वापि (for नाम) Ś1 D1.2.5.9 सुप्रभ B4 गच्छते D8 सुप्रभ, D7 सुव्रत, D10 सुव्रत (for सुव्रत) —D10 om l 6 —(l 6) D6 तु (for first च) D3 त्वत्कीर्त्या Ñ2 V1 B (B1 marg also as above) D10 त्व(B4 त)त्कीर्त्या च भविष्यति (for the prior half) D11 lacuna for सत्कीर्त्या V1 °क्षण V2 B4 °क्षण, D9 °क्षणा (for विचक्षण) V2 त्वत्कीर्त्या चापि सत्कीर्त्या भविष्यति विचक्षण —Ś1 D1-3.6.7.9.13 om l 7 and 8 —(l 7) B1 तु (for च) B4 (इ)ति (for (इ)यं) —(l 8) V4 D1 प्रचरिष्यति D11 सर्वलोके भविष्यति (for the post half)]

M4 further cont

946* यावच्च कीर्तिरतुला वर्तेय प्रभविष्यति ।
तावत्पुण्यकृतां लोके तव वासो भविष्यति ।
महत्कृतं त्वया पुण्यं गङ्गामा(न)यता दिवः ।
इय लोके नृपश्रेष्ठ प्रतिज्ञा चापवर्जिता ।

7 a) G1.2 M4 [अ]द्य (for [अ]त्र) V2 D1 °प, B1 वसुधाधिप (for मनुजाधिप) —D13 om (hapl) 7d and 8a —d) D2 lacuna for प्रतिज्ञाम् Ś1 B1 D1.2.5.7.9.11.12 परिपालय, V1.2 M4 °वर्जयन्, B2 (before corr as in text) 4 (as in text also) D1.2 प्रतिपालय, T2.3 °मार्जय, M2 अनुव°, Cm g k t as in text (for अपवर्जय)

8 D13 om 8a (cf v l 7) —a) Ś1 D1.12 पूर्वं केन, Ñ2 V B D1-4.5.6-11 पूर्वकेन, Cm g k t as in text (for पूर्वकेण) Ś1 Ñ2 V B D1-3.5.9.10.11 G1.2 M2 [अ]पि (for हि) V2 °वर्षे, G2 राजन्स (for ते राजस्) —b) D1 केन, D6 स्वेन (for तेन) V4 [अ]मि, D2.11 [अ]पि (for [अ]ति) Ñ2 V1.2.4 B2-4 D10.12.13 सता, B1 यथा, D1.4 सदा, D1 T2 तथा (for तदा) V2 तेनापि सगरेण च, M2 सगरेण महात्मना, M4 तेनाजितपराक्रमेण —c) D1 धर्मेण (for धर्मिणां) Ś1 Ñ2 V1.2.4 B D1-4.5-6.14 T1.2 M4 [अ]पि, V3 [अत्र]दौ (for [अ]थ) —d) V2 (ए)ष, D2 T2 [ए]ष (for [ए]ष) B2 D6 प्राप्तौ (sic) T2 प्राप्ता मनोरथा

9 a) V2 तथा G4 तदा, Cg as in text (for तथा) D12 (अं)शुमतो D1 D2.3 T2 G1.2 M1-3 °वत्स, D2.7 वीर (for तात) —b) V2 मयितत्तेजसा —B2 om (hapl) 9c-11d D7 om (hapl) 9c-10d Ś1 om 9cd —c) D2.3.11.13 तत्र D11 T2 प्रार्थयन्तौ (for °यता) D2.3.11 वीर, D2 भूमौ D1.10 तात (for नेतुं) Ñ2 V1.2.4 B1-4 D10.12 नैव प्रार्थयमानेन V2 नैव प्रथममानेन Ct as in

राजर्षिणा गुणवता महर्षिसमतेजसा ।
मत्तुल्यतपसा चैव क्षत्रधर्मस्थितेन च ॥ १०
दिलीपेन महाभाग तव पित्रातितेजसा ।
पुनर्न शङ्किता नेतुं गङ्गां प्रार्थयतानघ ॥ ११
सा त्वया समतिक्रान्ता प्रतिज्ञा पुरुषर्षभ ।
प्राप्तोऽसि परमं लोके यशः परमसंमतम् ॥ १२
यच्च गङ्गावतरणं त्वया कृतमरिंदम ।
अनेन च भवान्प्राप्तो धर्मस्यायतनं महत् ॥ १३
प्लावयस्व त्वमात्मानं नरोत्तम सदोचिते ।
सलिले पुरुषव्याघ्र शुचिः पुण्यफलो भव ॥ १४
पितामहानां सर्वेषां कुरुष्व सलिलक्रियाम् ।
स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि स्वं लोकं गम्यतां नृप ॥ १५
इत्येवमुक्त्वा देवेशः सर्वलोकपितामहः ।
यथागतं तथागच्छद्देवलोकं महायशाः ॥ १६

G 1 45 53
B 1 44 16
L 1 40 54

text —d) T2 3 नाप(T3 °व)मार्जिता, G3 M1 नैव साधिता, Cg as in text (for नापवर्जिता) Ñ2 V1 3 4 B1-3 D1-3 7 8 11 13 न(D12 om [hapl]) प्राप्त (V3 °स) कापि एव(V1 B1 3 D4 8 9 11 °व) हि, V2 प्राप्ता कामयता न हि, D1 13 प्राप्तकाम समजसा, Ct as in text

10 B4 om 10 D7 om 10cd (for both cf v l 9) —a) Ś1 Ñ2 V B1-3 D6 10 13 T3 G3 M3 राजर्षिणा, Cg °र्षिणा (as in text) Ś1 D5 गुणवतां, Ñ2 V B1-3 D10 13 पुराणाना (for गुणवता) —b) N2 V1 3 4 B1-3 D10 13 °तेजसा Ś1 महर्षिप्रमितौजसा, D1 3 5 9 11 13 महर्षिप्रमितौजसा(D5 °स [sic]) Ck as in text (for b) —D14 reads 10c-11b in marg —c) Ś1 Ñ2 V1 3 B2 3 D1-4 5 7 9 12 13 अतुल्य, V2 अतुल्य (sic), V4 अनल्प, B1 अतुल्य (sic) D11 सुतप, Ck t as in text (for मत्तुल्य) D1 2 9 12 13 वा (for च) Ś1 Ñ2 V1-3 B1-3 D3 6 7 11 13 M4 [अ]पि (for [च]व) D10 अतुल्यतेजसा चापि, G2 तपसा मम तुल्येन —d) V1 क्षात्रधर्मे, D14 क्षात्रधर्मे, Ch as in text (for क्षत्रधर्म) V2 °रतेन (for स्थितेन) D3 7 हि, D11 13 वा (for च)

11 B4 om 11ab (cf v l 9) D14 reads 11ab in marg (cf v l 10) —a) V1 M3 महाराज (for महाभाग) —b) D1 [अ]मितौजसा, D3 5 7 11 महौजसा, G3 [अ]दितेजसा (for [अ]तितेजसा) —c) Ś1 Dt D3 5 8 9 14 G1 M4 शकिता, Ñ2 V1 4 B1 2 4 D3 10 शक्नित, V3 B3 शकित, D13 शोषित, G1 2 शक्या वै, M3 शक्यते, Ckp शाकिता (for शङ्किता) Ś1 गता, Ñ2 V1 3 4 B D2 5 10 12 13 तेन, D1 3 7 येन (for नेतु) V2 पुनर्न गता तातेन, D11 पुनर्न शक्या चान्येन ‡ Ck कश्चित्शाकितेति भूयोनिक्याख्याने प्रायतिष्ट । ‡ —d) Ś1 तेन, V1 2 Dt D3 5 7 11 12 14 T3 M1 गत्ता (for गङ्गां) V4 B1 प्रार्थयते, B3 प्रार्थयता (for प्रार्थयता) ‡ Cm गङ्गामानेतु न शङ्कितः । Cg k t सा पुनर्नेतु न शा(Ct श)किता । ‡

12 a) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 समनुप्राप्ता, M4 Ck समनुप्राप्ता, Cm g t as in text (for समतिक्रान्ता) —b) M4 सामर्थ्यं (for प्रतिज्ञा) D11 भरतर्षभ —c) V2 प्राप्त च, D5 (before corr.) प्राप्तोमि, D11 M4 प्राप्तोसि (for प्राप्तोऽसि) M3 [अ]नुपमं (for परमं) —d) D14 यश (sic) (for यश) Ś1 त्रिदशसहित, Ñ2 V B D5,10-13 त्रिदश(B4 lacuna)समत, D1 त्रिदशसत्तम , D3 7 G1 3 त्रिदशसेवित, D3 त्रिदशसमत (corrupt) Ct परमसमत (as in text)

13 a) Dt D6 8 13 तच्च, D12 तस्य, Cm g as in text (for यच्च) V4 गगावतरण कृत्वा (hypermetric) —c) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-12 M4 सद्वमाप्तो(D12 °स, M4 °सो), D13 सह प्राप्त (for भवान्प्राप्तो) —d) Cg [आ]यतनं (as in text) M4 भवान् (for महत्) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 धर्मस्थान(Ś1 D11 °ने) त्वयानघ(D12 °घ), Cm t as in text (for d)

14 a) Ñ2 V1-3 B(B4 marg as in text also) D10 11 13 पावयस्व, G1 2 प्लावयस्व, Cm g t as in text (for प्लावयस्व) Ś1 D6 12 प्लावय त्व स्वमात्मान, V4 पावय सुत मामान (sic) ‡ Ch यदा प्लावयति स्मेत्यादिरुपसंहारेण वाद । ‡ —b) Ñ2 V3 4 B D1 2 10 11 M4 सुरोत्तम, D3 नरोत्तम (for नरोत्तम) Ś1 D6 12 मयोदिते, V1 D1-3 7 स(D2 प)वोदिते, V3 सुरक्षिते, V4 सदोचित, B3 (marg as in text) सद्रोचिते, T3 नरोचिते, M4 सुरोदिते, Cm g k t as in text (for सदोचिते) —c) Ś1 Ñ2 V B1-3 Dt D1 4-6 8 13 G1 3 M2 4 श्रेष्ठ (for -व्याघ्र) —d) Ñ2 B3 D10 11 पुण्यफलाय चा, V2 पुण्यतमो भव, V4 B3 पुण्यफलोद्भव (B2 °वे), D2 °भवेत्, D7 °फलोद्भव (for पुण्यफलो भव) ‡ Ck पुण्यफलमिति मत्वर्थीयोऽजन्त । ‡

15 a) Ś1 Ñ2 V2-4 B D1-3 5 7 10-13 M4 सलिल (for सर्वेषां) —b) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 च(D11 त्व, D12 *) यथासुख(B1 °क्रम [m °सुख], B3 °सुखे, B4 °स्वये) (for सलिलक्रियाम्) —d) T3 स्वर्, Ck t as in text (for स्व) Cg k t गम्यता (as in text) Ś1 D1-3 5 7 11 12 स्वगृह गम्यतामिति, Ñ2 V B D10 13 स्व(V4 सु)लोक नर(V3 सुचि)पुगव, D7 स्वर्गलोक च गम्यता

16 ab) Ś1 D4 12 लोकेश (for देवेश) Ñ2 V B D10 13 इत्युक्त्वा भगवान्ब्रह्मा भगीरथमरिंदम(B2 D13 °म) —cd) ‡ Ct यथा भागतमित्यच्छेद । ‡ Ś1 D6 12 जगामाथ, D1-3 7 11 जगामाशु, T2 3 G1 यथागच्छद्, G2 M1 तदागच्छद्, Cg as in text (for तथागच्छद्) D1-3 7 11 ब्रह्मलोक Ś1 D5 ब्रह्मलोक(D5 °क) पितामह , D13 ब्रह्मा लोकपितामह (for d) Ñ2 V B D10 13 जगाम सहितो देवैर्ब्रह्मलोक सनामये, M4 जगामाशु ततो ब्रह्मा लोकं पुण्य महायशा

G. 1. 43. 54
B. 1. 44. 17
L. 1. 40. 54

भगीरथोऽपि राजर्षिः कृत्वा सलिलमुत्तमम् ।
यथाक्रमं यथान्यायं सागराणां महायशाः ।
कृतोदकः शुची राजा स्वपुरं प्रविवेश ह ॥ १७

समृद्धार्थो नरश्रेष्ठ स्वराज्यं प्रशशास ह ।
प्रमुमोद च लोकस्तं नृपमासाद्य राघव ।
नष्टशोकः समृद्धार्थो बभूव विगतज्वरः ॥ १८

एष ते राम गङ्गाया विस्तरोऽभिहितो मया ।
स्वस्ति प्राप्नुहि भद्रं ते संध्याकालोऽतिवर्तते ॥ १९

धन्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं पुत्र्यमथापि च ।
इदमाख्यानमाख्यातं गङ्गावतरणं मया ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयश्चत्वारिंशः सर्गः ॥४३॥

---

17 a) Dt D4.6.8.11 T2 तु (for ऽपि) —b) Ñ2 V B D10.12 कृत्वा तेषां जलक्रियां; G2 M2 स्नात्वा गाङ्गेमलेंभसि. —After 17ab, B2 ins

947* कृतकृत्यं तथात्मान मेने स परमद्युति. ।

—c) Cg यथाक्रमं (as in text). M4 जगामाशु (for यथा-न्याय). T2 यथाश्रम यथान्यायं, Ct as in text (for c). —d) Ś1 D2.4 रघूत्तमः; D5.7 रघूद्वह (for महायशाः). D11 सर्वेषां चैव सत्तमः D12 राघवाणां रघूत्तमः; M4 स्वपुरं रघुनदन. —e) Cv r m g t कृतोदकः (as in text). D11 ततो (for शुची). —B2 reads from 17f up to 18b in marg. —f) D2 °पुरं (for स्वपुरं). T2 G2 हा (for ह) —For 17cdef, Ñ2 V B D10.12 subst.:

948* पितामहाना सर्वेषामयोध्यां पुनरागमत् ।

18 B2 reads 18cd in marg. (cf v l, 17). —a) V4 प्रभूतार्थो D14 T1.2 G4 रघुश्रेष्ठ (for नर°). V1 समृद्धा** **श्रेष्ठ. —b) D14 M2 स° (for स्वराज्य). Cg प्रशशास ह (as in text). Ś1 Ñ2 V B D2-5.8.7.10-12 राज्यं चानुविवेश ह. —c) D3 प्रमोदे चाप (for प्रमुमोद च). —d) V1 D11 राघवं, D4 राघव (sic) (for राघव). —Ñ2 V B D10.12 om 18ef —e) D2 नष्टः शोक' (sic) D6 समद्धार्थः D11 समिद्धार्थो (for समृद्धार्थो).

19 a) Ñ2 V B D10.11 इति; Cm g k t as in text (for एष). —b) D4 (before corr.) विस्तारे; D11 प्रविस्तारो (hypermetric) (for विस्तरो). —d) Ś1 D1.5 M4 [ऽ]भिव°; D13 [ऽ]पि च°, G2 निव°, G3 हि व° (for ऽतिवर्तते) Ñ2 V1.2.3 B D10.12 सध्याकाल (V4 B4 °ले) उपस्थित; V3 सन्ध्याकालमुपागतः; Cg as in text (for d).

20 a) B4 स्वर्ग्यं (for धन्यं) —b) B4 धन्यं (for स्वर्ग्यं) Dt D4.6 T2 पुत्र्यं स्वर्ग्यम् (by transp.). Ñ2 V B D10.12 पावनमेव; D1.8.12 M2 पुण्यं (M2 °ण्य) तथैव; D3 G1-3 M1 पौत्र (D3 पैत्र्य; G2 M1 पौत्र्य) मथापि (for पुत्र्यमथापि). Ś1 D5.13 पुण्यं स्वर्ग्यं तथैव च; D6 स्वर्ग्यं पुण्यं तथैव च; D9 पुत्र स्वर्ग्यमथापि च; D14 T1.2 G4 पौत्र्यं (G4 °त्र) स्वर्ग्यं (T2 °र्गं) मतीव च, M3 पित्र्य स्वार्ग्यमथापि वा; M4 पुत्रिय स्वार्ग्यमेव च. —After 20ab, Dt D4.6.8.14 S (except M1) ins, Ś1 (marg.) ins. after 20:

949* यः श्रावयति विप्रेषु क्षत्रियेष्वितरेषु च ।
प्रीयन्ते पितरस्तस्य प्रीयन्ते दैवतानि च ।

[(l 2) G4 सूयते (for first प्रीयन्ते).]

—c) Dt D4.9 आयुष्यः; D4.9.14 S अन्ययो (M4 °य) (for आख्यातं) —d) Ś1 Dt D4-6.8.11.13.14 S शुभं; D2.3 गुरो D8 गुरोः D7 गुरुः (for मया). —After 20, Ś1 (followed by 949*) Dt D4.6.8.14 S (except M1) ins.:

950* यः शृणोति च काकुत्स्थ सर्वान्कामानवाप्नुयात् ।
सर्वे पापाः प्रणश्यन्ति आयुः कीर्तिश्च वर्धते ।

[(l. 1) Ś1 om. (submetric), M3 स (for च). —(l. 2) Note hiatus between the two halves D6 T2 M3 सर्वपापानि नश्यति (for the prior half) G1-3 M2 (to avoid hiatus) चायु (for आयु). G2 वर्धते (for वर्धते).] Ś1 cont, while D1 11-13 ins. after 20:

951* भागीरथीति विदिता भुवनत्रयेऽस्मिन् ।
पीयूषनिर्मलजलप्रचलच्चरंगा ।
प्रक्षालिताखिलजगत्कलुषा धरण्याम् ।
स्वैरं हि खेलति विहंगमसुन्दरम्या ।

[(l. 2) D11 om अन. —(l. 3) Ś1 प्रक्षालिता- (for प्रक्षालिता).]

Colophon —*Kāṇḍa name*: Ñ2 V4 D4.9 om. V1-3 B आदि°; D2.3 अयोध्या°. —*Sarga name*: Ś1 Ñ2 V B D1-3.5.7.9-13 गंगावतरणं (D2.3.6.13 °णे). —*Sarga no.* (figures, words or both) Ś1 V1.2 B1.2 D2.6.12.13 om. Ñ2 B2 D10 45, V3 D9 47, V2 44; B4 46, Dt D4.6.8.14 S (except M3) 44, D2.5.7 35. D13 इत्यार्षे—षष्ठे—कांडे—षजपणे. —After colophon, T2 G1.3 conclude with, श्रीरामाय नमः; G4 श्रीमते रामानुजाय नमः; M3 श्री.....नमः.

४४

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा राघवः सहलक्ष्मणः ।
विस्मयं परमं गत्वा विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ १
अत्यद्भुतमिदं ब्रह्मन्कथितं परमं त्वया ।
गङ्गावतरणं पुण्यं सागरस्य च पूरणम् ॥ २
तस्य सा शर्वरी सर्वा सह सौमित्रिणा तदा ।
जगाम चिन्तयानस्य विश्वामित्रकथां शुभाम् ॥ ३
ततः प्रभाते विमले विश्वामित्रं महामुनिम् ।
उवाच राघवो वाक्यं कृताह्निकमरिंदमः ॥ ४
गता भगवती रात्रिः श्रोतव्यं परमं श्रुतम् ।
क्षणभूतेव सा रात्रिः संवृत्तेयं महातपः ।
इमां चिन्तयतः सर्वां निखिलेन कथां तव ॥ ५
तराम सरितां श्रेष्ठां पुण्यां त्रिपथगां नदीम् ।
नौरेषा हि सुखास्तीर्णा ऋषीणां पुण्यकर्मणाम् ।
भगवन्तमिह प्राप्तं ज्ञात्वा त्वरितमागता ॥ ६ G I 46 7 B I 45 7 L I 41 7

44

☞ Ñ1 missing Sarga 44 (cf v l I 33 8)

1 ^{a}) D1 रावव (sic) Ñ2 V B D10 13 रामो दशरथात्मज —^{c}) V3 म त्वा (for गत्वा) —^{d}) Ñ2 V B D10 13 प्रोवाचेद वचस्तदा

2 M1 om 2^{cd} —^{a}) V1 इत्य°, D10 इत्यु° (for अत्यद्भुतम्) Ñ2 V B D10 13 उपाख्यान (for इद ब्रह्मन्) —M3 reads from 2^{b} up to the prior half of 952* (*inf lin sec m*) —^{b}) D1 परम कथित (by transp) D6 मया (sic) (for त्वया) Ñ2 V B D10 13 त्वयाख्याते महामुने —Ś1 om 2^{cd}. —^{c}) D3 [अ]वतारण —^{d}) Dt D3 5 8 14 T1 3 G3 4 M1 [अ]पि, D8 प्र (for च) —After 2 Ś1 (om 2^{cd} and 5^{cd}) Ñ2 V B Dt D1-3.6-13 G1-3 M1 2 4 read 5^{cdef} D4 T2 ins. while G3 M1 3 ins. after 5

952* सतुष्ट मे (M3 नौ) मनो ब्रह्मन्नित्युक्त्वा विरराम ह ।

3 D3 om (hapl) 3 (cf D3 variant for 3^{a}) —^{a}) Ś1 B1 2 (before corr as in text) D1 3 6 7 9 11 13 तत, Cg k as in text (for तस्य) Ñ2 V B D10 13 M4 रजनी (for शर्वरी) Ñ2 V1 2 4 B D10 13 पुण्या, V3 पूर्णा, D1 3 7 9 11 क्षीणा, M4 कृत्स्ना (for सर्वा) —^{b}) Dt D6 8 सम, D4 (before corr as in text) पूर्णा (for सह) D3 illeg for सौमित्रिणा V3 गता, B2 मुदा, Dt D1 6 8 T2 सह, D14 G4 तथा (for तदा) G1 3 transp सह and तदा —^{c}) ✲ Ct विश्वामित्रेति सबोधनम् । ✲ —For 3^{cd} Ś1 Ñ2 V B D1 3 6 7 10-13 subst

953* गता चिन्तयतस्तस्य विश्वामित्रस्य वो कथाम् ।
[D13 चैव (for तस्य)]

4 ^{a}) D3 प्रभावेति (sic) (for प्रभाते) —^{b}) Dt D6 8 तपोधन (for महामुनिम्) —^{c}) Ñ2 V B D10 13 राम स कृत्य (for राघवो वाक्य) —^{d}) V1 कृत्वा° (for कृताह्निकम्) Ñ2 V1 2.4 B1 2 4 D10 13 इद वच ; D6 M4 अरिंदम Ś1 D1 3 6 7 11 13 कृतपूर्वा (D11 °र्वो) ह्निकक्रिय (D7 13 °या, D11 °या), V3 कृताञ्जलिरिद वच —After 4 D7 reads 6^{cd}

5 M3 reads ^{ab} after ^{ef} —^{a}) M4 नीता (for गता). B1 D11 T2 G4 M3 रात्री, Cm रात्रि (as in text) —^{b}) Dt D6 8 परमाद्भुतं, D1 (gloss) ज्ञानरवी न वृथा स्वमाह्निना, यस्मात्परम श्रोतव्य तच्छ्रुतमतो रात्रिर्भगवती गता, D11 °शुभ, G3 M1 अखिल° (for परम श्रुतम्) ✲ Cv क्षणभूतेवेत्यादे श्लोकस्य स्थाने गता भगवती रात्रिरित्यस्यार्धस्या नन्तर पूर्वत्र तु लेखकप्रमादकृतम् ।, Cg क्षणभूतेव नौ रात्रिरिति श्लोको गता भगवतीत्यर्धात्परमनुसन्धेय । ✲ —Ś1 (om 2^{cd} and 5^{cd}) Ñ2 V B Dt D1 3 6-13 G1-3 M1 2 (*inf lin sec m*) 4 read 5^{cdef} after 2 —^{c}) Cv g t क्षणभूतेव (as in text) D4 6 14 T1 3 G1 3 M4 Cg नौ, G2 4 M1 2 नो (for सा) T2 क्षणभूते कथरात्री (sic) —^{d}) G4 प्रवृत्तेयं Dt D6 8 परतप, T2 G3 M1 3 महातपा —For 5^{cd} Ñ2 V B *D10 13* subst

954* इय नो रजनी पुण्या गुणभूता भविष्यति ।
[V3 पूर्णा (for पुण्या) B1 फल (for गुण-)]

while *D2 3 5 7 9.11 12* M4 subst

955* क्षणभूता हि रात्रिर्मे वृत्तेय सुमहाव्रत ।
[D3 illeg from भू up to त्रि M4 च मे रात्रि (for हि रात्रिर्मे) D11 गतेय (for वृत्तेय) D9 सवृत्तेय महत्त्वया (for the post half)]

—^{e}) Ñ2 V1 3 B1 2.4 चिंतयतामेव, B3 चिंतयता देव, D10 स्व तयतामेव, D13 °ता चैव, M2 वद्य° (sic) M3 °तो नित्ये V4 यत् चिंतयामेव (sic) कथां —^{f}) D7 मम (for तव) Ñ2 V B D10 13 कथा (V4 सदा) पापभयापहा —After 5 G3 M1 3 ins 952*

6 ^{a}) D2 भगवन्, D3 11 14 त राम, D7 स राम, D6 M4 ता राम, Cm g as in text Ck तराम (for तराम) D2 श्रेष्ठा Ñ2 V B D1 10 13 सत (V4 स च) राम सरिच्छ्रेष्ठा —^{b}) Ñ2 marg D3 गङ्गा, G3 M1 3 गङ्गा (for पुण्या) Ś1 V3 D3 11 °गामिनीं (D2 °नी), B1 त्रिदश°, D1 4 13 °गामिनः (for त्रिपथगां नदीम्) —D7 reads 6^{cd} after 4 —^{c}) D3

C I 46 8
B I 45 8
L I 45 8

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राघवस्य महात्मनः ।
संतारं कारयामास सर्षिसंघः सराघवः ॥ ७
उत्तरं तीरमासाद्य संपूज्यर्षिगणं ततः ।
गङ्गाकूले निविष्टास्ते विशालां ददृशुः पुरीम् ॥ ८
ततो मुनिवरस्तूर्णं जगाम सहराघवः ।
विशालां नगरीं रम्यां दिव्यां स्वर्गोपमां तदा ॥ ९
अथ रामो महाप्राज्ञो विश्वामित्रं महामुनिम् ।
पप्रच्छ प्राञ्जलिर्भूत्वा विशालामुत्तमां पुरीम् ॥ १०
कतरो राजवंशोऽयं विशालायां महामुने ।
श्रोतुमिच्छामि भद्रं ते परं कौतूहलं हि मे ॥ ११
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा रामस्य मुनिपुंगवः ।
आख्यातुं तत्समारेभे विशालस्य पुरातनम् ॥ १२
श्रूयतां राम शक्रस्य कथां कथयतः शुभाम् ।
अस्मिन्देशे हि यद्वृत्तं शृणु तत्त्वेन राघव ॥ १३

om (submetric) D5 7 11 च (for हि) D1 3 5 7 11 12 सुविस्तीर्णा Ś1 कथा श्रुता सुविस्तीर्णा —d) Ś1 D1-3 5 7 11 12 मुनीना, Cv r m g k as in text (for ऋषीणां) D1 पूर्वे°, D11 भावितात्मना (for पुण्यकर्मणाम्) —e) D11 अनु°, D12 °प्राप्ता (for इह प्राप्त) —f) D5 श्रुत्वा (for ज्ञात्वा) Cm k t स्वरितमागता (as in text) D1-3 7 त्वं तारयितु मागता, D11 सतारयितुमापगा —For 6cdef, Ñ2 V B D10,13 subst

956* द्रष्टेय नौ सुविस्तीर्णा सतारयितुमापगाम् ।
भवन्तामिह संप्राप्ता दृष्ट्वेवेति मतिर्मम ।

[(l 1) V4 दृचेय (sic) (for द्रष्टेय) B1 आगता The post half=6f in D11 —B1 om l 2 —(l 2) V1 अपि (for इह) V4 B2,4 D13 समाप्ता V4 [प]सिर् (for [इ]ति)]

7 a) Cm g तस्य (as in text) Ñ2 V B2 4 D10 13 इत्येतद् (for तस्य तद्) B1 इत्येतत्तद्वच श्रुत्वा —b) Ś1 D1-3 5 7 11 12 महानृषि (D5 °मुनि) Ñ2 V B D10 13 रामस्याक्लिष्टकर्मण —c) D2 3 7 12 कप(D11 तार)यामास, Cg k t कारयामास (as in text) D5 स नावं प्रेषयामास, Cv r m as in text (for c) —d) D2 6 ऋषि (for सर्षि) Ñ1 V B D10 13 G2 M1 विश्वामित्रो (G2 M1 मुनिस्सर्वैर्) महामुनि, Dt D2 6 सर्षिसंघस्य कौशिक, D11 ऋषिसंघस्य राघव, Cg as in text (for d)

8 D5 om (hapl) 8-9b —a) Ś1 D1-4 7 9 11 12 T3 M1,4 कूलम् (for तीरम्) —b) Ś1 D11 सपूज्य, D3 संपूज्* (for संपूज्य) D1 11 G1 3 [ऋ]षिगणान् (D1 °णम्, D11 °णान्) All Cs संपूज्यर्षिगणं (as in text) D6 G1 तथा, D14 T1 2 तत्रा (for ततः) Ñ2 V B D10 13 तद स मुनिपुंगव —After 8ab G2 M1 ins

957* निवर्त्यामन्त्र्यर्षिगण गंगाकूलनिवासिनम् ।,

while D11 ins 958* —D7 om 8c-9d —c) Ś1 D1-3 6 11 12 G2 M1 4 तीरे (for कूले) D14 विविशुस्ते, T3 विनिशास्ते (metathesis) G2 M1 निविष्टान् (sic?) Cv r m g निविष्टास्ते (as in text) —d) M4 वैशालीं —For 8cd Ñ2 V B D10 13 subst D11 ins after 8ab

958* भपश्यत्तत्र विशालास्तापसाश्रितवत्सतान् ।,

[V2 देवसन्निभान् (for नियन्त्रतान्)]

9 D6 7 om 9ab (cf v l 8) D11 reads 9ab as in Ñ2 for the first time before 8cd repeating it here —a) Ś1 D12 द्रष्टुं, G1 3 श्रेष्ठो (for तूर्णं) Ñ2 V B D10 13 स तान्संपूज्य विधिवद् —cd) Ñ2 V B D10 विशालकस्य पुरीं, M4 वैशाली° (for विशाला नगरीं) D4 6 T3 M2 दिव्या रम्या (by transp) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 6 7 10-13 स्वर्गपुरीमिव, M4 स्वर्गपुरोपमा

10 a) Ñ2 B1 D10 13 ततो, V B2 3 4 तत्र (for अथ) Ñ2 V B D10 13 सुहृद्, D12 तेजा (for प्राज्ञो) —b) Ñ2 V B D10 13 इद वचो (V2 B2 3 वच, B4 तथा), D2 तपोधन (for महामुनिम्) —c) G1 3 M2 प्राञ्जलिं कृत्वा —d) Ñ2 V B (B2 marg also) D10,13 वै(B1 वि)शालीं प्राप्य(V2 तत्र) तां°, M4 वैशाल पुरसत्तमे ※ Ct विशालां परिपप्रच्छ विशालाविषये प्रश्नं कृतवानित्यर्थः । ※

11 a) Ñ2 V B Dt D2 6 9 11 13 कतमो, D10 कतमो रामो (hypermetric) Cm g कतरो (as in text) B4 राष्ट्र (for राज) —b) Ś1 Ñ2 V B D2,3 5,7 10-13 M4 वि(M4 वै)शालस्य, Cm g k t विशालायां (as in text) Ñ2 V1 3 4 B D2 3 7 10 13 महात्मन —D13 om (hapl ?) 11c-12d —c) Dt श्रोतुमि*~ Ñ2 V B D10 भगवन् (for भद्रं ते) —d) Ñ2 V2-4 B D10 कौतूहल(V4 °ल)समन्वि(V4 °**)त

12 D13 om 12ab (cf v l 11) —a) V B2-4 D1 3 10 [ए]तद्, B1 [इ]दं (for तद्) —b) Ñ2 V B D10 विजि(V1,3 °दि)तात्मन, G2 **° (for मुनिपुंगव) Ś1 D1,12 M4 राघवस्य मुनिस्तदा, D1-3 7 11 राघवस्य महामुनि —c) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 उपचक्राम (for तत्समारेभे) —d) D2 T1,2 G1 M1 3 Ct विशालाया D11 (after corr as in text) महामुने (for पुरातनम्) Ñ2 V B D10 13 विश्वामित्रो महातपा (V1 °यशा, B1 °मुनि), Cv r m g k Cp as in text (for d)

13 a) Cg k श्रूयतां (as in text) Ś1 D1-3,5 7 11 12 श्रुता(D2 °त्वा) मया महेंद्रस्य, Ñ2 V B D10 13 श्रुता(V4 °ह [sic]) मये(Ñ2 B3,4 °मे)वं शक्रस्य, M4 श्रुतं मे तात शक्रस्य —b) Ñ2 V B D10 11 13 पुरा, D1 1 कथा, D12 om (for कथां) D2 कथयता (for कथयत) Ñ2 B2 कथा, V1 4 B1 3 D10 11 13 कथा, V3 4 B4 कथां, Dt D5 Ct श्रुता

पूर्वं कृतयुगे राम दितेः पुत्रा महाबलाः ।
अदितेश्च महाभागा वीर्यवन्तः सुधार्मिकाः ॥ १४

ततस्तेषां नरश्रेष्ठ बुद्धिरासीन्महात्मनाम् ।
अमरा निर्जराश्चैव कथं स्याम निरामयाः ॥ १५

तेषां चिन्तयतां राम बुद्धिरासीद्विपश्चिताम् ।
क्षीरोदमथनं कृत्वा रसं प्राप्स्याम तत्र वै ॥ १६

ततो निश्चित्य मथनं योक्त्रं कृत्वा च वासुकिम् ।
मन्थानं मन्दरं कृत्वा ममन्थुरमितौजसः ॥ १७ G. 1.46.21 B. 1.45.18 L. 1.41.21

D3 7 शुभाः (for शुभाम्). —G1 2 repeat 13^{cd} consecutively with first time var. as in Ś1. —^{c}) Ck तस्मिन्देशे. D14 T1 G1.4 M1 देशे तु; G1.3 M2 3 हि देशे (by transp.). Ś1 D1-3 6,7 11 12 तां मे निगदतो वत्स; Ñ2 V B D10 13 यथा द्विपि सभा(V2 B1 2 °पदां)मध्ये. —^{d}) Cg शृणु (as in text). Ñ2 V B D10 13 शृण्व(V1 3 4 D13 °णु)तां मम (B1 °रामपि, *sup. lin.* also as in V1), Ct as in text (for शृणु तत्त्वेन).

14 ^{a}) Ñ2 V B D10 13 आसन्; Cg as in text (for पूर्वं). Ś1 D1 6 9 11 12 M4 वीर (for राम). —^{b}) Ś1 D3 13 दितिः; Cg as in text (for दितेः) —^{c}) D3 अदितिश्च. D1 T2 तु (for च). Ś1 D1-3 6 7 11,12 समाचाराः; Ñ2 V B D10 13 °वीर्याः; Dt °भाः; D6 °भाग; M2 °वाहो (for महाभागा). —G4 damaged from धा in 14^{d} up to न्म in 15^{b}. M4 repeats ^{d} consecutively. —^{d}) Ś1 D6 11 12 महाबलाः; Ck t as in text (for सुधार्मिकाः). Ñ2 V B D10 13 स्व (V1 D13 सु)धीर्यबलदर्पिताः. —After 14, Ñ2 V B D10 11 13 ins., while Ś1 (marg.) ins. l. 1 only after 15^{ab}

959* भ्रातरः स्पर्धिनः पुत्राः कश्यपस्य महात्मनः ।
मातृष्वसेयाः सापत्नाः परस्परजिगीषवः ।

[(l. 1) Ñ2 V1 भ्रातृ. —(l. 2) V2 मातृष्वसेयाश्च (hypermetric). V2,3 D13 सापत्न्या.]

15 G4 damaged up to न्म (cf. v.l. 14) —^{ab}) Dt D3 6 9 T2 G1 2 M2 3 °व्याघ्र (for नरश्रेष्ठ). Ś1 marg., D7 विपश्चितां (for महात्मनाम्). D3 बुद्धि***पश्चितां (for ^{b}). Ñ2 V B D10 13 तेषां(B °न) किल समेतानां(V2 °सर्वेषां) बुद्धिरासीन्महौजसां. —After 15^{ab}, Ś1 (m.) ins. l. 1 of 959*, then repeats 15^{ab} as in Ñ2. —D6 13 om. 15^{c}–16^{b}. —^{c}) Cg अजरा; Ct विजरा (for निर्जराः). Ñ2 V B D10 11 13 भवाम्श्चामराः; Dt D1-3 6-9,14 T G1 3 4 M3 अमरा विजरा(Dt D1 4 8 विजराः M3 अज)राः. —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D10 13 कथं(V1 *sup. lin.*) स्यामेति राघव.

16 D6 13 om. 16^{ab} (cf. v.l. 15). —^{a}) B1 D3 एवं; B2 पूर्वं; Dt D4,5 6 तत्र (for राम). V1 आसन्कृतयुगे राम (cf. v.l. 14^{a}). —^{b}) Ñ2 चासीद्. Ś1 V3-4 B1,3 D11 विनिश्चिताः; Ñ2 V2 B3 4 D10 13 सुनिश्चिता(V1 B4 °ताः) (for विपश्चिताम्). D4,14 T2 3 G1 4 M2 बुद्धिरासीन्न(G1 °**)हात्मनां. D1,3 सर्वेषां च महात्मनां. —Ś1 repeats 16^{cd} consecutively with first time var. as in Ñ2. —^{c}) Ś1 D11 मथनाद्; D1-3,7 मथने; G1 थमनं (metathesis) (for मथनं). Ś1 D1 3,14 वीरः; D3,7 चैव (for कृत्वा) D2 क्षीरोदमथनोद्भूतं. —^{d}) Ś1 D1-3 5 7 12 संभाव्य (for प्राप्स्याम). Cg k तत्र (as in text). M3 रसं प्राप्स्यामहेऽत्र वै. —For 16^{cd}, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst.

960* क्षीरोदं सागरं सर्वे मथीमः सहिता वयम् ।
[Ñ2 V4 B3 D10 13 क्षीरोदसागर.]

All the above MSS. cont. (subst. l. 5 for 17^{ab}), while Ś1 D1-3 5 7,9 12 ins. after 16.

961* नानौषधीः समाहृत्य प्रक्षिप्य च ततस्ततः ।
यत्र्योत्पत्स्यते सारं तत्पास्यामस्ततो वयम् ।
तेनाजरामरा लोके भविष्यामो गतज्वराः ।
तेजोवीर्यबलोपेताः कान्तियुक्तिसमन्विताः ।
इति ते निश्चयं कृत्वा ममन्थुर्वरुणालयम् । [5]

[D13 om. (hapl.) ll. 1–2. —(l. 1) Ś1 D1-3 5 7 9,12 सर्वौषधी (D1 °धीं) Ñ2 B3 °कृत्य, D2 °क्षिप्त, D11 °क्षिप्य, M4 °नीय (for समाहृत्य). V3 तु ते (for तत) —(l. 2) V4 यद्; D3 तद् (for यद्) Ñ2 V1,2,4 B1-3 D10 M4 तत्र, D11 नात्र (for यत्र). D3 [उ]त्पत्तो (sic) (for [उ]त्पत्स्यते). V4 सारसं; D2 राम (sic) (for सारं). V4 D6 13 त (for तद्). V4 पिबामस्. M4 तदा पिप्यामहे वय (for the post. half). —(l. 3) Ś1 D6 12 तथा; D11 येन (for तेन). M4 [अ]मराजरा (by transp.). D11 राम (for लोके) —(l. 4) Ś1 D1-3 5 7 9 11-13 °बलोन्मत्ता. D1 कल्याणेन, D7 °तया दृति-, D3 कांतीत्योव (sic). D3 कामायतिमन्विता (sic). M4 सत्ववतो निरामया (for the post. half). —(l. 5) Ñ2 B3 D10 निश्चिन (for निश्चय) D3 च कृत्वा (hypermetric) V1 damaged for ममन्थुर्व]

17 ^{a}) D6 मनसा; G1 2 मथितुं (for मथनं) Ś1 D1-3 5 7 12 तेष निश्चित्य मनसा. —^{b}) Ś1 (gloss रज्जुं) D1-3 5 7 9 12 नेत्रं; Cm g k t as in text (for योक्त्रं). G1 M3 transp. योक्त्रं and कृत्वा. Ś1 D1 2,5,7 12 तु, D3 [अ]थ (for च). —For 17^{ab}, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst. l. 5 of 961*. —^{c}) G1,4 मंथान. G1 damaged from मन्दर up to ^{d}. D4,5 7 12 चैव (for कृत्वा) —^{d}) Ś1 वरुणालयं D1-3,5,7 12 पुरुषोत्तमा. Ñ2 V B D10,11 13 M4 नेत्रं कृत्वा च(B3 4 D10 तु) वासुकिं (cf. v.l. 17^{b}). —After 17, Dt D4,5 8 T2 M3 ins. a passage given in App. I (No. 8) cf. the remarks in Cg k below endorsing its omission from the text ‡‡ Cg यद्यप्यत्र कालकूटाद्युत्पत्तिरपेक्षिता तथाप्युत्तरकथानिरपेक्षत्वेन सर्वामृतस्य एव प्रधानत्वेनोपात्त इति बोध्यम् ।। Ck अत्र ममन्थुरमृतोऽजस्र इत्यनन्तरं हालाहलोत्पत्यादिप्रतिपादकं ग्रन्थान्तरस्थमत्र प्रक्षिप्याव्याख्याचकार। नास्माभिः प्राचीनपुस्तकपुस्तकेषु ते श्लोका दृश्यन्ते । ‡‡

C 1 46 22 B 1 45 32 L 1 45 22 अथ धन्वन्तरिर्नाम अप्सराश्च सुवर्चसः ।
अप्सु निर्मथनादेव रसात्तस्माद्वरस्त्रियः ।
उत्पेतुर्मनुजश्रेष्ठ तस्मादप्सरसोऽभवन् ॥ १८
षष्टिः कोट्योऽभवंस्तासामप्सराणां सुवर्चसाम् ।
असंख्येयास्तु काकुत्स्थ यास्तासां परिचारिकाः ॥ १९
न ताः स्म प्रतिगृह्णन्ति सर्वे ते देवदानवाः ।
अप्रतिग्रहणाच्चैव तेन साधारणाः स्मृताः ॥ २०

वरुणस्य ततः कन्या वारुणी रघुनन्दन ।
उत्पपात महाभागा मार्गमाणा परिग्रहम् ॥ २१
दितेः पुत्रा न तां राम जगृहुर्वरुणात्मजाम् ।
अदितेस्तु सुता वीर जगृहुस्तामनिन्दिताम् ॥ २२
असुरास्तेन दैतेयाः सुरास्तेनादितेः सुताः ।
हृष्टाः प्रमुदिताश्चासन्वारुणीग्रहणात्सुराः ॥ २३

18 Ś1 Ñ2 V B D1-3.6.7.9-12 M4 om D4 reads in marg 18ab —Note hiatus between a and b —a) D8.11 T G1 पूर्वं, G1.3 तदा (for अथ) D4 T2 G1.3 धन्वंतरी राम G2 M1 धन्वतरिश्चोत्थेदे, M2 °दीर्वेण कालेन, M3 उत्पेतु सागरे राम —b) Cm g k निर्मथनाद् (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1.3.6.7.9.13 M4 निर्मथ्य (D3 °थर [sic]) मानासु (V4 °षु) (for निर्मथनादेव) —d) G1.3 रसस् M2 कस्माद्, Cm g as in text (for तस्माद्) Ś1 T2 सुर, D8.9 वरा (for वर) —e) Ś1 D8.12 पयसस्तस्मात्, Ñ2 V1 B2 D10 तरसा यस्मात्, V2.4 B1.3.4 D1.3.7.9.11.13 M4 अंभसो (V4 रजसा, D3 अंभयोसो [sic] D10 सरसो, M4 अजरा) यस्मात् (for मनुजश्रेष्ठ) —f) Ñ2 marg D13 **द् (for तस्माद्) Ś1 D1.3.6.7.9.11-13 G2 M1 स्मृता (M1 °त), Cm g as in text (for ऽभवन्)

19 a) Ś1 V1.2 B1.4 D1.6.9.13 M2.4 षष्टि, Cg t षष्टि (as in text) Ś1 तु काकुत्स्थ, Ñ2 V1.2 B D10.11 M4 °बभ्रुम, V3.4 °बद्राम, D1.3.6.7.9.11.13 तु सभूताम् (for ऽभवंस्तासाम्) —b) Ś1 D8.12 त (Ś1 य) स्मादप्सरस पुरा, Ñ2 V B D10.11.13 M4 तासाम् (M4 तस्माद्) प्सरसा वदा, D1.3.7.9 तरेहा (D1 °हा [sic]) प्सरसो वरा (D1 पुरा), D3 ततहाप्सरसां वरा (sic) —After 19ab Ś1 Ñ2 V B D1-3.6.7.9-13 M4 ins

962* दिव्यानां दिव्यरूपाणां दिव्याभरणवाससाम् ।
रूपयौवनमाधुर्यगुणाढ्यानां सुवर्चसाम् ।

[(l 1) D3 देव्यानां M4 -वपुषां (for -रूपाणां) —(l 2) V1 D13 -गुणाधानां]

—G4 damaged from 19c up to दे in 20b —cd) V4 असंख्याता Ñ2 V1.2.4 B D13 M4 बभूवुश्च (M4 °स्ता), V3 च यास्तस्या (for तु काकुत्स्थ) V3 बभूवु, B1 यास्तेषां, T3 यास्त्यासां (for यास्तासां) V3 D3.8 T3 G1 M3 परिचारका D13 अप्रतिग्रहणा बभूवुस्तासां परिचारका

20 G4 damaged up to दे (cf v l 19) —ab) D14 T1 ता न (by transp) Cg k as in text (for न ताः) Ś1 D1-3.6.7.9.13 न तु ता (Ś1 D8.12 वास्तव, D6 चतुरा) प्रतिग्राह्या (for a) Ś1 D1-3.6.7.9.13 जगृहुर् (for सर्वे ते) D11 न तु ता परिग्रहेण प्राप्ता देवासुरैस्तदा —For 20ab Ñ2 V B D10.13 M4 subst

963* न त्वेता जगृहुर्देवास्तत्र दैत्याश्च राघव ।

[B1 त्वेता, D13 न ते ता M4 तत्र देवा (by transp)]

—V4 om (hapl) from 20c up to l 1 of 965* —c) Ñ2 V1-3 B2 अप्रतिग्रहणात्त, Ñ2 V1-3 B D10.13 M4 तास्त्व, D1 D4.6.8 M2 एव (for चैव) —d) Ś1 D1.3.6.7.9.12 तत, D1 D8.9 T3 ता वै, M3 तेषु (for तेन) D2 साधारणे Ś1 D1.6.12 तु ता, D3.7.9 यथु (for स्मृता) Ñ2 V1-3 B D10.11.13 M4 सर्वा साधारणीकृता

21 V4 om 21 (cf v l 20) —a) M3 सुता (for ततः) —c) T2 उत्तातार (for उत्पपात) Ś1 D1-3.6.7.9.11.13 °वीर्या, Ñ2 V1-3 B D10.13 M4 रसात्तस्मात्, T2 °भाग (for महाभागा) —d) Ś1 D1-3.6.9.11.12 याच्यमाना, D7 नाथमाना (for मार्गमाणा) M3 प्रतिग्रह

22 V4 om 22 (cf v l 20) —a) D6 तु (for न) —G4 damaged from स्तु in 22c up to ना in 23d —c) Ś1 सुरा, D6 न ता (for सुता) Ñ2 V1.2 B D10.13 धीवाश्च, V3 D1.7.9 T3 G1.3 M3 राम D1.6.12 G2 M1.4 वीरा, D2 वीर* (for वीर) —d) Ck t अनिन्दिताम् (as in text) Ñ2 V2.3 B D10.13 ताश्च (B3 [after corr] °मा) गृह्णन्त वै तदा (Ñ2 B3 D10.13 सुरा), V1 तामगृह्णन्तु वै तदा (hypermetric)

23 G4 damaged up to ना (cf v l 22) —a) M3 ते तु (for तेन) D6 दैत्येया (sic) —b) M3 ते च (for तेन) T3 सुरा (for सुताः) —For 23cd, Ś1 D1-3.6.7.11.12 subst

964* तेनाभवन्सुरा देवा दैतेयाश्चासुरास्ततः ।

[D3 [अ]भवत्सुरा, D2 [अ]मगत° (sic) (for [अ]भवन्सुरा) D1.6.7 दैत्येयाश् (sic) D3.7 तथा (for तत)]

—c) Cg हृष्टा (as in text) M3 प्रहृष्टा (for हृष्टाः प्र) —d) D6 पुरा (for सुरा) —For 23 Ñ2 V B D10.13 subst while M4 ins l 2 only after 23

965* सुरापरिग्रहाद्देवा सुरा इत्यभिविश्रुता ।
अप्रतिग्रहणात्तस्या दैतेयाश्चासुरास्तथा ।

[V4 om l 1 (cf v l 20) —(l 1) D13 -प्रतिग्रहात्, V1 इत्यभिश्रुता (submetric) —(l 2) V1 तस्मात् (for तस्या) D1 देवेतेयाश् (sic) (for दैतेयाश्) D13 असुरास् (for

उच्चैःश्रवा हयश्रेष्ठो मणिरत्नं च कौस्तुभम् ।
उदतिष्ठन्नरश्रेष्ठ तथैवामृतमुत्तमम् ॥ २४
अथ तस्य कृते राम महानासीत्कुलक्षयः ।
अदितेस्तु ततः पुत्रा दितेः पुत्रानसूदयन् ॥ २५
अदितेरात्मजा वीरा दितेः पुत्रान्निजघ्निरे ।
तस्मिन्घोरे महायुद्धे दैतेयादित्ययोर्भृशम् ॥ २६

G. 1. 46. 33
B. 1. 45. 44
L. 1. 46. 34

पा°). V3 B4 पुत्रा, M1 भवत् (archaic) (for तथा). V1 ददर्श केशवस्तत्र (sic) (for the post. half).]

24 M3 reads 24ab after App. I (No. 8 g).—a) Ś1 V B1 2.4 D1-3.5 7.10-12 च (Ś1 V4 D3.10 तु). V3 [च]च) तथा (B4 °था) श्वो. Ñ2 B1 तु भद्राश्वो. G1 3 च तुरगो. G2 हरि°. M1 वायव्यो (for हयश्रेष्ठो).—After 24cd, G1-3 M1-3 ins.:

966* बहुर्विज्ञावेद सोमश्चैवस्तथैव च ।
तुरगं देवराजाय कौस्तुभं केशवाय च ।
सुरासुराः समाजग्मुः मन्मथुः क्षीरसागरम् ।
ततो दीर्घेण कालेन चोत्पन्ना कमलालया ।
अतीव रूपसम्पन्ना प्रथमे वयसि स्थिता ।
सर्वाभरणभूषाङ्गी सर्वलक्षणलक्षिता ।
मकुटाङ्गदचित्राङ्गी नीलकुञ्चितमूर्धजा ।
तप्तहाटककेयूरा मुक्ताहारविभूषिता ।
कम्बुग्रीवा पद्मनेत्रा हंसगामिनी ।
चतुर्भुजा महादेवी पद्महस्ता वरानना ।
सा च देवी तपोत्पन्ना पद्मा श्रीरिति विश्रुता ।
सा पद्मा पद्मनाभस्य वक्षो वक्षःस्थले हरेः ।
धन्वन्तरिरनुत्पन्नं दिव्यं लोकविशारदम् ।
तं नागा जगृहुः सर्वे ज्वलनार्कसमप्रभम् ।
तथामृतार्थं देवानामसुराणां च विग्रहः ।
आसीद्भवति तत्र लोकक्षयकरो महान् ।
तस्मिन्विमर्दे महति देवासुरविमर्दनम् ।

[(l. 1) Ś1 D1-3.5.7 10 11 12 वह (for वस्तु).—V3 D1 om. (hapl.) from the post. half up to the prior half of l. 4.—(l. 2) Ś1 धन्वन्तरिं (for धन्वन्तरिः).—(l. 3) V1 om. the prior half. V3 भीमरवं, D11 भद्रं (for भद्ररवं). B1 (स)त्, D3.5.7 (before corr. as above) [स]त् (for [स]त्). B1 D6 वैनतेय° (for the prior half). V3.4 D3.11.12 पूर्ण- (for पूर्णं).—M3 transp. l. 4 and 5.—(l. 4) Ś1 चन्द्रवत्, D1-3 चन्द्रमिव, V3.4 D1 अद्°, V3 D11 सर्वे°, D11 तद्° (for भद्रं). D6 चन्द्रवर्णेन्द्र (for the prior half) Ś1 D3 11 12 दिव्यं भक्तिमार्गं (for the post. half).—(l. 5) D3.5.7 ततः, D6 तथ जे (for तं नागा). M1 सर्वे (for सर्वे). M1 नर्मदा (for नर्मदाम्).—For ins. see below.—(l. 6) B1 माता (for तथा).—(l. 8) B4 युद्धे च (for तस्मिं).]

G 1 46 34 B 1 45 43 L 1 45 33 निहत्य दितिपुत्रांस्तु राज्यं प्राप्य पुरंदरः । शशास मुदितो लोकान्सर्षिसंघान्सचारणान् ॥ २७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४४ ॥

४५

हतेषु तेषु पुत्रेषु दितिः परमदुःखिता ।
मारीचं काश्यपं राम भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ १
हतपुत्रास्मि भगवंस्तव पुत्रैर्महाबलैः ।
शक्रहन्तारमिच्छामि पुत्रं दीर्घतपोऽर्जितम् ॥ २
साहं तपश्चरिष्यामि गर्भं मे दातुमर्हसि ।
ईदृशं शक्रहन्तारं त्वमनुज्ञातुमर्हसि ॥ ३
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा मारीचः काश्यपस्तदा ।
प्रत्युवाच महातेजा दितिं परमदुःखिताम् ॥ ४

तत्र, Ñ2 V B D10.11 राम, D3.7.8 तेन; D1 T2.3 G1 M3-4 धीर (for वीत) —b) D5.12 दिति D3.7.8 विजज्ञिरे Ñ2 V B D10.12 निजघ्नुस्तान् (V1 °घ्नन्तस्ते, B1 °घ्नुस्ताश्च, B4 °जघ्नुस्ते) दिते पुत्रान् —Ñ2 V B D2.3.4.7.9–12 om, Ś1 reads in marg 26cd —c) Ś1 Dt D2.3 अस्मिन्, Cg k तस्मिन् (as in text) D4 T3 M4 transp घोरे and युद्धे —d) Ś1 दैत्येय (sic) (for दैतेय) M1 दैत्यानादित्यविग्रहे.

27 a) Cg k च, Ct तु (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1.2.3.7.9–12 च (Ś1 D2–4.5.7.9.11.12 तु) दिते पुत्रान्, G2 M1 °श्च (for दितिपुत्रांस्तु) —c) D4 मुदितान् —d) G1 M2.4 सर्षिसंघ सचारण —For 27cd, Ś1 B (B1.4.1 read after 971*) D1–3.4.7.9.11.12 subst.

970* त्रिलोकी निहतामित्रो मुमुदे त्रिदशैः सह ।
तदा तु मुदिता लोकाः सार्वलोका सचारणाः ।

[(l 1) D1 त्रै° D7 त्रिदिवे (for त्रिदशैः) —(l 2) D1 नागाश्च, D7 सर्व° (for तदा तु) D1 ऋषि (for सर्वे)]

—B1 cont, Ñ2 V D10.11 subst for 27cd, while B1.4.1 ins. after 27ab, followed by 970*

971* सुमोद्दर्दि परां प्राप्य सर्वदेवाभिपूजितः ।

[V1 प्रमोदर्दिं. V2 अन्योन्यस्तुत राम (for the prior half) V2 [अ]भिपूजिता (sic)]

Colophon. D1–3.5.7.11.12 om (continue the Sarga) —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 V4 D4 om V1–3 B D10 आदि° —After kāṇḍa name B4 ins. बालचरिते —*Sarga name* Ñ2 V1.2.3 B D10 अमृतोत्पत्तिः; V2 दितिसुतवधो; D2 अमृतोत्पादनं —*Sarga no.* (figures words or both) V3.4 om Ś1 (marg) V2 Dt D4.6.14 S (except M4) 45, Ñ2 D3.5 D10 46 V2 D2 48. D13 —कांडे—सर्गे—स्यभि 46.—After colophon, T2 G1.2 M3 conclude with श्रीरामाय नमः; G1 श्रीमते रामानुजाय नमः.

45

☞ Ñ1 missing Sarga 45 (cf v.l. 1 33.8)

1 a) Ck हतेषु M2.3 दिति (for तेषु) Ś1 D1–3.7.11.12 हतेषु पुत्रेषु दितिः; Ñ2 V B D10.11 हतपुत्रा हतो देवैः; D4 हतपुत्रेषु च दितिः —b) Ś1 D1–3.4.7.11.12 परं दुःखेन मोहिता —c) D2 मारीचिं, D14 मरीचिं, Cm g t मारीच (as in text) Ś1 Ñ2 V B Dt D1–3.6.11 T1 कश्यपं Ñ2 V1.4 B1–3 D10.11 देवी, V2.3 B4 देवं, Dt D2.6 G1 M1 नाथ (for राम)

2 a) T1 हत पुत्रास्ये (sic) —b) Ś1 Dt D1.2.6–8.11 महात्मभिः; D2 महान्मुभि (sic) (for महाबलैः) Ñ2 V B D10.11 M4 पुत्रैः (V4 सुतैः) शक्रादिभिस्तव —c) D1 हन्तारम् (for हन्तारम्) B4 इच्छ (for इच्छामि) ※ Cg तपोर्जितं तपसा ऊर्जितं बलम् आर्षं संधि ।, Cr दीर्घेण तपसा आर्जित दीर्घतपोर्जित ।; Ct दीर्घेण तपसार्जितम् । ※

3 a) B1 D2.11 करिष्यामि; D3 चरिष्यास्य (sic) (for चरिष्यामि) —b) D14 T G1 पुत्रं, Cg as in text (for गर्भं) Ś1 (before corr as in Ñ2) मे धातुम्; Ñ2 V B D1.2.3.7.9–12 आधातुम्; D2 मादातुम्; D12 मां धातुम् (for मे दातुम्) M4 तदनुज्ञातुमर्हसि —After 3ab, D14 T1.2 G1 ins.

972* चक्रवन्तं महत्वात्तं रिपविघ्नं तथा (G1 सौम्य) दर्शनम् ।

—D12 M2 om (hapl.) 3cd —c) Ñ2 V B D10.11.12 M4 तत्र मे, Dt D2.6 G2 M1 Cg k t ईदृशं; Cgp tp as in text (for ईदृशं) —d) D1 तं त्वनु°; D2.3.7 अनुज्ञातुं त्वम् (by transp.) (for त्वमनुज्ञातुम्) D2 मर्हसि Ñ2 V B D10.11.12 M4 पुत्रं त्वं जनयिष्यसि

4 a) D12 दितेस्तु (for तस्यास्तद्) D14 तं (for तद्) —b) Ñ2 V B Dt D (except D14) T2 कश्यपः, B1 D1 तथा (for तदा)

एवं भवतु भद्रं ते शुचिर्भव तपोधने ।
जनयिष्यसि पुत्रं त्वं शक्रहन्तारमाहवे ॥ ५
पूर्णे वर्षसहस्रे तु शुचिर्यदि भविष्यसि ।
पुत्रं त्रैलोक्यहन्तारं मत्तस्त्वं जनयिष्यसि ॥ ६
एवमुक्त्वा महातेजाः पाणिना स ममार्ज ताम् ।
समालभ्य ततः स्वस्तीत्युक्त्वा स तपसे ययौ ॥ ७
गते तस्मिन्नरश्रेष्ठ दितिः परमहर्षिता ।
कुशप्लवनमासाद्य तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ ८
तपस्तस्यां हि कुर्वन्त्यां परिचर्यां चकार ह ।
सहस्राक्षो नरश्रेष्ठ परया गुणसंपदा ॥ ९
अग्निं कुशान्काष्ठमपः फलं मूलं तथैव च ।
न्यवेदयत्सहस्राक्षो यच्चान्यदपि काङ्क्षितम् ॥ १०
गात्रसंवाहनैश्चैव श्रमापनयनैस्तथा ।
शक्रः सर्वेषु कालेषु दितिं परिचचार ह ॥ ११ G I 47 II B I 46.II L I 42 II

---

5 a) D3 12 भवतु —b) D2 12 तपोधन (sic) D13 °धना (for तपोधने) —c) B1 4 °ष्यामि, G1 °ष्यति (for जनयिष्यसि) —d) D1 हन्तारम् Ñ2 V B2 4 D10 12 ईप्सित (for आहवे) B2 शुचिर्यदि भविष्यसि (= 6b)

6 a) Cg पूर्णे (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M1 पूर्णं वर्षसहस्रे Ś1 V1 2 B2 4 D1 5 11 12 त्वं, Ñ1 B3 D10 12 च, D7 हि, M1 वै (for तु) Ct cites a as in text —b) B1 D3 T2 °ष्यति, B4 **ष्यसि (for भविष्यसि) Ck t cites b as in text —D7 om (hapl) 6cd —c) Ñ2 V B D10 12 त्व शक्र°, D1 शक्रस्य हर्तारं, D2 5 11 शक्रस्य°, D9 14 T1 2 M1 3 °भञ्जन, M4 शक्रनि°, Ct as in text (for त्रैलोक्यहन्तार) —d) Ś1 D1-3 5 11 13 ततस्, V1 पुत्र, M1 मत्र, Cg as in text (for मत्तस्) N2 V B D10 12 वै, D11 स (for त्वं)

7 a) D13 T3 उक्त्वो, Cm as in text (for उक्त्वा) —b) Cm g ममार्ज (as in text) N2 V2 3 B Dt D1 5 7 9 10 12 M1 Ct स°, D2 °ममार्ज (corrupt) D2 T2 M2 समम र्जि (sic) D12 14 T1 सममार्जि (for स ममार्ज) ❀ Ck पाणिना स ममार्जेति । ❀ —Ś1 reads 7cd in marg —cd) Dt D2 Ct समा°, D1 समालिङ्ग्य, Cm g k as in text (for समालभ्य) G2 तप(च) (for तत) D14 T1 2 G1 च, Cg k t as in text (for स) Ś1 Dt D5 6 (with hiatus) इत्युक्त्वा तपसे ययौ (for d) Ñ2 V B D10 12 सस्पृहस्य चोक्त्वा स्वस्तीति जगाम तपसे मुनि —For 7cd D1 5 6 7 11 12 M2 subst Ś1 ins after 7

973* समान्यं च स्वभुवन जगाम स महानृषि ।

[D5 संमार्ज च, D11 समाधाय M2 समालभ्य (for संमान्यं च) D3 12 त्रिभुवन, D11 गधर्व्ये वै (sic) M1 स्वभवन (for स्वभुवनं) Ś1 समाने चात्र भवन (for the prior half) D5 om (submetric) D11 च (for स)]

8 a) Ñ2 V B D10 र(D10 *)घुश्रेष्ठ, D1 7 नरश्रेष्ठे, D11 M2 मुनिश्रेष्ठे (for नरश्रेष्ठ) —cd) Ś1 D2 13 °प्लवनम्, D1-3 7 8 °प्रस्रवम्, D11 कुशास्तरणम्, T2 कुशस्य वनम्, Cv r m g as in text Ck °वरम् (for कुशप्लवनम्) Dt D5 6 G1-3 M1 Ct कुशप्लव समासाद्य (for c) Ñ2 V B D10 12 M1 चन्द्रवस्य गते देवो तप आलिप्दुत्तम

9 a) Cm g तपस् (as in text) I2 स तपस्या (for तपस्तस्यां) Dt कुर्वत्या (for कुर्वन्त्या) Ś1 D2 3 5 7 8 11 12 तपस्तस्याश्च कुर्व(D2 3 °र्वं)त्या, M1 चरन्त्यास्तु तपस्तस्या —b) D2 चचार (for चकार) —D11 om (hapl) 9c-11 —c) Ś1 [s]मरश्रेष्ठ (for नरश्रेष्ठ) —d) Ś1 D2 3 5 7 8 12 भक्ति, M1 गुरु, Cm g k t as in text (for गुण)

10 D11 om 10 (cf v l 9) D1 transp 10ab and 10cd —ab) Cg k t अग्नि (as in text) D1 अग्निका शान्काष्ठमाप (for a) D5 8 T3 G1 2 M1 3 फलमूल Ś1 D2 3 5 7 12 समिधोऽग्नि कुशान्पुष्पमद्धी(D2 5 7 °माषो)मूलफल हवि —c) D9 निवेदयत् Ś1 B3 D2 3 5 7 11 शक्रो न्यवेद्य साधे —d) D2 3 7 तथा (for यच्च) D1 भवसि (for अपि) —For 9 10 Ñ2 V B (B3 for 9 10d) D1 10 12 subst

974* चरन्त्यास्तु तपस्तस्याः परा सनतिमाश्रित ।
परिचर्यां स्वय शक्रश्चकारात्यन्ततत्परः ।
समित्कुश मूलफल पुष्पमग्नि तथा जलम् ।
प्रयतश्चानाजहार तस्याः काले पुरंदर ।

[(l 1) B3 D10 12 च (for तु) V3 तस्यां (for तस्याः) D1 तपस्तस्याश्च कुर्वत्या (9a in D2) (for the prior half) D1 पर (for परा) V3 सनीतिम्, B1 संमतिम् D1 समवस्त् (for संनतिम्) —(l 2) V3 तत (for स्वय) D12 चचार (for चकार) Ñ2 D10 [आ]यत° V1 2 B1 2 [उ]त्पल° V2 3 D1 [उ]पेत° D12 [आ]निक° (for [अ]त्यन्ततत्पर°) —(l 3) V2 पुर (for कुश) V3 B2 फल मूल (for मूलफल) V3 कुशम्, D1 पुष्पाणि (for पुष्पम्) M1 पुष्पाण्यग्नि तथोदक (for the post half) V4 समित्पुष्प कुश मूल फलान्यग्नि तथा जल —(l 4) B4 योग्य (for काले)]

11 V1 D11 om 11 (for D11 cf v l 9) —a) B1 (marg also) पाद (for गात्र) Ś1 D2 3 5 7 11 -संवाहने चा(D2 3 °ना)पि, Ñ2 V2-4 B D1 10 M1 -संवाहनं कुश्चम् —b) Ñ2 V3 4 B D1 10 M1 श्रमापनयन, Cg °नैस् (as in text) B1 T3 4 G2 M1 सदा (for तथा) Ś1 D2 3 5 7 8 श्रमापनयनेन स (D2 °चनात्(sic)) —c) B1 पूर्वेषु (for सर्वेषु) N2 V3 4 B D10 12 कार्येषु, Cm as in text (for कालेषु) —d) D2 G2 M1 तान, T2 G1 हरा (for ह)

G 1 47 11
B 1 46 12
L 1 42 12

अथ वर्षसहस्रे तु दशोने रघुनन्दन ।
दितिः परमसंप्रीता सहस्राक्षमथाब्रवीत् ॥ १२
तपश्चरन्त्या वर्षाणि दश वीर्यवतां वर ।
अवशिष्टानि भद्रं ते भ्रातरं द्रक्ष्यसे ततः ॥ १३
तमहं त्वत्कृते पुत्र समाधास्ये जयोत्सुकम् ।
त्रैलोक्यविजयं पुत्र सह भोक्ष्यसि विज्वरः ॥ १४
एवमुक्त्वा दितिः शक्रं प्राप्ते मध्यं दिवाकरे ।
निद्रयापहृता देवी पादौ कृत्वाथ शीर्षतः ॥ १५
दृष्ट्वा तामशुचिं शक्रः पादतः कृतमूर्धजाम् ।
शिरःस्थाने कृतौ पादौ जहास च मुमोद च ॥ १६
तस्याः शरीरविवरं विवेश च पुरंदरः ।
गर्भं च सप्तधा राम बिभेद परमात्मवान् ॥ १७

---

12 [ab]) Ñ2 V B D1 10 12 13 गत Dt D2 6 पूर्णे, Cm g k as in text (for अथ) B4 सर्वे (for वर्ष) Ś1 D2 3 5 7 12 शते पूर्ण, Dt D4 6 8 9 °सा, T3 -सहस्रेषु (for -सहस्रे तु) Ś1 D2 3 5 7 12 दशमे, V3 दर्शने, D1 किंचोने, G4 सपूर्ण, Cm g k t as in text (for दशोने) T3 अथ वर्षसहस्रावसाने सा रघुनन्दन —[c]) Dt D4 8 °सहृष्टा, D5 6 7 12 M4 °सुप्रीता D11 °संतुष्टा, D14 ***(lacuna) संप्रीता (for परमसंप्रीता) —[d]) Ś1 D2 3 5 7 11 12 उवाच ह, T3 अभाषत (for अथाब्रवीत्) —After 12 D6 9 14 S (except M4) Ck ins Ś1 Dt D6 8 ins after 14

975* याचितेन सुरश्रेष्ठ पित्रा तव महात्मना ।
वरो वर्षसहस्रान्ते दत्तो मम सुत प्रति ।

[Ś1 reads l 1 in marg —(l 1) D14 T1 2 G1 3 4 M3 T3 तव पित्रा (by transp) (for पित्रा तव) —(l 2) Ś1 Dt D6 8 मम दत्त (by transp) (for दत्तो मम)]

13 [b]) D5 (before corr as in text) दशोनानि सहस्रते —For 12[c]–13[b] Ñ2 V B D1 10 13 subst while Ś1 D2 3 5 7 11 12 M4 subst l 2 only for 13[ab]

976* दिति प्रीता सहस्राक्षमिदं वचनमब्रवीत् ।
प्रीता तेऽद्य सहस्राक्ष दशवर्षाणि पुत्रक ।

[(l 2) V3 D3 8 7 [अ]द्य ते (by transp) M4 सुरश्रेष्ठ (for सहस्राक्ष) D1 प्रीतास्मि तेन देवेंद्र (for the prior half)]

—D3 om 13[c]–14 —[c]) Ñ2 V B D1 10 M4 °शेषाणि (for °शिष्टानि) —[d]) Ñ2 V B D10 13 द्रष्टासि भ्रातरं, D1 द्रक्ष्यसे भ्रातरं (by transp) T3 °वीक्ष्यसे (for भ्रातरं द्रक्ष्यसे)

14 D1 om 14 (cf v l 13) —[a]) B4 तदा Dt D6 8 Ct मम, Cg k as in text (for तम्) V4 युष्मते (for त्वत्कृते) D2 T3 G1 पुत्रे, Ck t as in text (for पुत्र) —[b]) Dt D4 6 8 G1 4 तम्, Cg k as in text (for तम्) Ñ2 V B D1 10 13 यथा तथा (D1 transp) (for जयोत्सुकम्) —[c]) Ś1 D2 3 5 7 11 12 त्रैलो(D11 **)क्यं निखिलं, Cg k t °विजयं (as in text) D4 8 14 T G4 पुत्रे —[d]) Ś1 D2 3 5 7 11 12 भोक्ष्यथ (D11 °रे) सह विज्वरौ (D3 °रै [sic] D12 °ज्वर); D5 भोक्ष्यस्येह विज्वरः; T3 सहसा राक्षसेश्वरं —For 14[cd] Ñ2 V (V1 reads twice) B D1 10 13 M4 subst

977* सौभ्रात्रेणैव सहितस्त्वं हि राज्यमवाप्स्यसि ।

[B4 सौभ्रात्रेण (submetric) (for सौभ्रात्रेणैव) V4 °च, D1 त्वया (for त्वं हि) V1 (first time) समवाप्स्यसि (hypermetric) D1 °प्स्यति (sic) (for मवाप्स्यसि) V3 4 ca राज्यं समवाप्स्यसि M4 reads the line of 14[d] (for the post half)]

—After 14 Ś1 Dt D6 8 ins 975*

15 [a]) T1 damaged from व up to दि Dt D6 8 इत्युक्त्वा च, Cm g एवमुक्त्वा (as in text) Ñ2 V B D1 10 13 तत (for दितिः) Dt D4 6 8 तत्र (for शक्रं) —[b]) D11 मध्ये (for मध्यं) Dt D6 8 Ct दिनेश्वरे (for दिवाकरे) Ñ2 V B3 4 D1 10 13 M4 विश्वस्ता शक्रसंनिधौ, B1 विश्वस्ता रघुनंदन, Cm k as in text (for [b]) —M4 om 15[c]–16[b] —[cd]) Ś1 °हृता, T1 °कृता, Cm t as in text (for [अ]पहृता) Ś1 देवीं D13 reads [c] as in Ñ2 and om (hapl) 15[d]–16[c] —[d] D14 स्पृष्ट्वा, Cm g k t as in text (for कृत्वा) Ś1 D2 3 7 12 तु, D12 तु, G1 3 च (for [अ]थ) Ñ2 V B D1 10 कृतपादा शिरःस्थाने दिति सुष्वाप (D1 °हा च) राघव

16 D13 om 16[abc] M4 om 16[ab] (cf v l 15) D1 om 16 —[a]) Ś1 D2 3 5 11 12 अशुचिं —[b]) Ś1 Dt D4–8 11 12 G1 M1 3 Ct पादयो, Cm g पादत (as in text) —[c]) Ś1 D5 कृत्वा शिरस स्थाने, Ñ2 V B D2 3 7 10–12 कृतपादां शिर स्थाने, M4 °कृतपदा, Cm g k t as in text (for [c]) —[d]) Dt D6 8 स (for first च) Ś1 D5 11 12 °मुदितोपि च, Ñ2 B3 4 D10 मुमोद च जहास च (by transp) V B1 2 D13 मुमुदे च जहास (D11 °*) च, D3 7 °मुमुदेपि च M4 हसुच्चापि मुमोद च Cm as in text

17 [a]) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10 13 शरीरं विवरं (D5 *** D11 °कृतं), Cg k t as in text (for शरीरविवरं) —[b]) D5 (before corr) विविशे Ś1 D5 7 11 12 स (for च) Dt D4 6 Ts G1 3 4 Ck प्रविवेश; D5 स विवेश (for विवेश च) Ñ2 V B D1 10 13 M4 प्रविश्य बल(V3 रण) सूदन —[c]) Ñ2 V B D1 10 M4 बिभेद; D12 तं गर्भं, D13 चिच्छेद (for गर्भं च) Ñ2 V B D1 10 13 M4 गर्भं (for राम) —[d]) Dt D6 8 चिच्छेद (for बिभेद) D13 परमात्मवान्,

भिद्यमानस्ततो गर्भो वज्रेण शतपर्वणा ।
रुरोद सुस्वरं राम ततो दितिरबुध्यत ॥ १८
मा रुदो मा रुदश्चेति गर्भं शक्रोऽभ्यभाषत ।
बिभेद च महातेजा रुदन्तमपि वासवः ॥ १९
न हन्तव्यो न हन्तव्य इत्येवं दितिरब्रवीत् ।
निष्पपात ततः शक्रो मातुर्वचनगौरवात् ॥ २०
प्राञ्जलिर्वज्रसहितो दितिं शक्रोऽभ्यभाषत ।
अशुचिर्देवि सुप्तासि पादयोः कृतमूर्धजा ॥ २१
तदन्तरमहं लब्ध्वा शक्रहन्तारमाहवे ।
अभिन्दं सप्तधा देवि तन्मे त्वं क्षन्तुमर्हसि ॥ २२ G. I. 47. 23 B. I. 46. 23 L. I. 42. 24

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४५ ॥

Ñ2 V B D1 10 13 M4 वज्रेण शतपर्वणा(= 18b).—After 17, Ś1 Ñ2 V B D1 10 13 M4 ins.:

978* एकैकं चैव गर्भांशं पुनश्चिच्छेद सप्तधा ।
विस्फुरन्त बलाद्राम रुदन्तं घातया गिरा ।

[(L. 1) V1 च स (for चैव). B4 एकैकस्यापि Ñ2 V4 B2 D10 13 M4 गर्भं स (V4 च), V1 °ग, V3 गर्भास्तान् (sic) (for गर्भांश).—(L. 2) D1 M4 स्फुरमाण Ś1 रुरोदैव; M4 स्फूर्जन° (for स्फुरन्त च). V [आ]र्तेभाशयात्; B1 2 °माषया, M4 °माशये (for [आ]र्तया गिरा). D1 °वासवस्तदा (for the post. half).]

18 a) D1 M4 भिद्यमाने; Cg °नस्त(as in text). Ñ2 V3 B2 D1 कथा; V1 2.4 B1 3 4 D10 13 M4 तदा (for ततो). D1 M4 गर्भे.—T1 damaged from त up to क in c. b) Cg k t शतपर्वणा(as in text) Ñ2 V B D1 10 13 M4 कुक्षौ वज्रेण वज्रिणा.—c) V1 M2 स°; D3 *स्वरं; D11 त्रिस्वर; M3 विस्वरे (for सुस्वरं). D1 M4 रुदमाने च (M4 °ति) करुणं; D13 रोधसस्वर राम (sic).—d) D2 न सा (sic !) (for ततो).—After 18, B3 ins.:

979* सप्त सप्ताभवन्पुत्रा महाबलपराक्रमाः ।

19 D10 om. 19-20b.—a) Cg मा रुदो (as in text). M3 गर्भम् (for चेति) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9 11-13 M4 मा रोदीरिति (D2 9 °दिति च) त शक्र.—b) Ś1 D2 5 9 11 °चैव; Ñ2 V2-4 B D13 प्ररुदतम्; V1 पुरदर तम् (sic). D1 M4 रुद्यमानम्, D3 7 °देवो; D12 °चैवम्; M3 एवं° (for गर्भं शक्रो). Ñ2 V1 3 4 B D1 10 13 M4 अभाषत, V3 अतोपयत् (for ऽभ्यभाषत).—c) D3 7 [अ]थ (for च) Ñ2 V B D1,13 M4 [ए]न(V4 D13 °च) वज्रेण (for महातेजा).—d) B1(m. also) D1 M4 राघव (for वासवः) Ś1(m. also as in text) D2,3 5 7 8,11,12 एकैकं सप्तधा पुन°.

20 D10 om. 20cd (cf. v.l. 19).—a) Dt D4 5 Ct हन्तव्यं; Cg.k as in text (for हन्तव्यो). Dt D5 6 °व्यम् (for हन्तव्य).—b) Ñ2 V B1-3 D1 10 M2 4 तं, B4 [इ]दं; Dt D6 8,12 T1 G1 3 [ए]व (for [ए]वं). V1 अभाषत; D3 चैवाभ्यभाषत (both hypermetric) (for अब्रवीत्).—D3 om. (hapl.) 20c-21b.—c) Ñ2 V B D10 13 निर्ययौ च (for निष्पपात). V4 तदा (for ततः). Ś1 D2 5 7 9,11 12 निर्यपायथ (Ś1 D2 °त्रिति) देवेशो.—d) D7 (m. also as in text) वचनमब्रवीत्.

21 D3 om. 21ab (cf. v.l. 20).—ab) Ś1 D2,5 7,9. 11 12 चैव (for शक्रो). Ñ2 V B D1,10 13 प्रांजलिश्चाब्रवीद्देवीं (B4 °देवी) दि(D1 स)ति.सत्यागतः स्थितः.—T1 damaged from ह्य up to यो: in d.—c) D2 (before corr.) द्विवि (for देवि)—d) Ś1 B2 D5 12 M4 °त; D1 °वत् (for पादयोः).

22 a) Ś1 अहं च (hypermetric) (for अहं). D2 7 बुद्धा.—b) T3 प्रविश्याहं तवोदर, Ck t as in text.—For 22ab, Ñ2 V B D1,10 13 M4 subst.:

980* लब्ध्वा तदन्तरं चाहं मद्विनाशार्थमाहितम् ।

[B4 तदन्तर (hypermetric), D1 M4 [ए]तदन्तर (for तदन्तर) V1 स्वाह, V4 मावह (for चाह) V2 °स्मना हित, B4 °र्थमागत (for the post. half).]

—c) Ś1 D2,3 5 7,9 11 12 भित्तवान्°; Ñ2 V B D10 13 गर्भं ते हतवान्; M3 त्वभिंद° (for अभिन्दं सप्तधा) D1 M4 गर्भं ते जक्षिवानेत (M4 °नं)—d) V3 हतस्; D11 यन्मे; Ck.t as in text (for तन्मे).

Colophon.—*Kāṇḍa name* Ñ2 D1 4 8 om V B D10 11 आदि°, D3 अयोध्या°.—*Sarga name* Ś1 गर्भविभेदनं, Ñ2 V B3-4 D10 13 दितिगर्भभेद (Ñ2 B2 D10 °च्छेद°), B1 D1-3 5 7 9 12 गर्भभेद (D5 °भेदन).—*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 V1 4 B1 4 D5 8 11 13 om. Ñ2 B2,3 D10 47, V2 D2 49 V3 Dt D4 6 8 10 S (except M4) 46 D2 7 36 D13 —कांड गर्भच्छेदो—सर्गः 47.—After colophon, T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः; G1 2 M3 श्रीरामाय नमः; G3 श्रीमते रामानुजाय नमः.

४६

I 48 I I 47 I I 43 I सप्तधा तु कृते गर्भे दितिः परमदुःखिता ।
सहस्राक्षं दुराधर्षं वाक्यं सानुनयाब्रवीत् ॥ १
ममापराधाद्गर्भोऽयं सप्तधा विफलीकृतः ।
नापराधोऽस्ति देवेश तवात्र बलसूदन ॥ २
प्रियं तु कृतमिच्छामि मम गर्भविपर्यये ।
मरुतां सप्त सप्तानां स्थानपाला भवन्त्विमे ॥ ३
वातस्कन्धा इमे सप्त चरन्तु दिवि पुत्रकाः ।
मारुता इति विख्याता दिव्यरूपा ममात्मजाः ॥ ४
ब्रह्मलोकं चरत्वेक इन्द्रलोकं तथापरः ।
दिवि वायुरिति ख्यातस्तृतीयोऽपि महायशाः ॥ ५

46

☞ Ñ1 missing Sarga 46 (cf v l I 33 8)

1 a) M3 गते (for कृते) —For 1ab Ñ2 V B1.3 D1 to 11 13 subst while B2(marg) 4 ins. before 1ab

981* एकोनपञ्चाशद्दा तु भिन्ने गर्भे ततो दितिः ।

[V1 पञ्चाशद्वान्, B1 ॰पञ्चाशच्चदा D1 पञ्चाशत्तथा (for ॰पञ्चाशद्दा तु) B1 छिन्न गर्भे, D1 गर्भे छिन्ने, D11 कृते गर्भे (for भिन्ने गर्भे) D13 दितिस्तदा, D15 तदा दितिः (for ततो दितिः)] —B4 om (hapl) 1cd —c) D12 G2 सहस्राक्षं D1 M4 पुरन्दरमिदं वाक्यम् —d) D6 सान्त्वयन् (for सानुनया) D1.7 सानुनयं ब्रवीत् Ñ2 V1-3 B1.3 D1 10 11 उवाच भृशदुःखिता, V4 अथोवाच दितिर् दुःखिता, B2 (before corr as in Ñ2) वाक्यं सा स्वयमब्रवीत्, T3 M2 सान्त्वं (T3 ॰न्त्व) वाक्यमथाब्रवीत्, M1 उवाच रघुनंदन

2 ab) D1 [अ]पराधो T1 damaged for भार्ये स. Ñ2 V B D10 11 बहुधा, D1 (marg as in text) बधाय (for सप्तधा) Ś1 Ñ2 V B D1-3.6.7 9-13 विदूली॰, Dt D6.8 वाकली॰, Cv r g as in text (for विफलीकृत) —c) Dt D6.8 हि (for ऽस्ति) V2 तं शक्र (for देवेश) —d) Ś1 D2.3.13 तत्र कश्चन पुत्रकः Ñ1 V1.4 B2.4 D10.13 भवतः स्व (V1.4 ॰तो मे) हितैषिण, V2.3 B1.3 D1 M1 तवास्मरम् (V3 ॰र्थं, D1 ॰र्थं) हितैषिण, D5.7 तत्र पुत्रक कश्चन, D11 तत्र कश्चित्तु पुत्रक

3 a) Dt D6.8 G1-3 M1.2 स्वन्, D1 om (submetric), Cg as in text (for तु) Ś1 B2 D2.3.6.7 11 13 इच्छेयम्, Cg h t as in text (for इच्छामि) ❀ Ck गर्भस्य विपर्यये या विपत्ति तन्निमित्ते प्राप्ते ...कृतं सप्तधा विभागरूपं कर्म तव यथा प्रियं भवति तथा इच्छामि । So also Ct ❀ —d) Ś1 B2 D2.3.6.7 11 13 भविता (for मम) D2.6 गर्भं (for गर्भे) D13 विपर्यये, G3 विपश्चये (sic) —c) G1.2 मरुत, G3 मारुता all Cs as in text (for मरुतां) —d) Dt D6.8 T1.2 G1 ते M1.2 मे (for [इ]मे) Cm cites cd as in text —For 3cd Ś1 B2 D2.3.6.7 11 13 subst.

982* सप्त स्थानानि सर्वेत मरुतः पालयन्तु ते ।

[D13 मरुतः (for मरुतः) B2 संज्ञाता पालयन्तु च (for the post half)]

4 a) B2 D3.11 ॰स्कन्धान्, D1 ॰स्कन्धान् (for वातस्कन्धा) Ś1 B2 D2.3.6.7 11 12 13 सदा, Ck t as in text (for इमे) B2 T1.2 G2 पुत्र, D2 सुता, D11 सर्वे, Ck t as in text (for सप्त) —b) Ś1 B2 D2.3.6.7 11 12.13 मम T2 दिवि (for दिवि) Ś1 Dt D6.8 13 Ct पुत्रक (for ॰का) —c) Ś1 B2 D2.3.6 7 11 13 मरुतश्चरि, M3 मारुता दिवि (for मारुता इति) Cg h as in text (for c) —d) Ś1 B2 D2.11.12 M3 महाबला (for ममात्मजा) D2.3.7 महाबलपराक्रमा, Ck as in text (I 1 d) —For 3 and 4 Ñ1 V B1.3.4 D1 10 12 M3 subst while B2 ins. after 6

983* एवं गतेऽपि वत्स त्वं प्रियं मे कर्तुमर्हसि ।
इमे ते सप्तका सप्त मरुतो नाम विश्रुता ।
चरन्त्वाकाशगा सप्त वातस्कन्धेषु सप्तसु ।
सहैभिर्मम पुत्रैस्त्व मरुद्भिर्देहि शात्रवान् ।

[(L 1) V2.3 ॰ते त्वं (by transp) V1 B2 D1 M3 प्रियं (B2 पुत्र) कर्म B2 ॰वत्स (for प्रियं वत्स त्वं) —(L 2) D12 सहैभि (for सप्तका) V2 मनुजा, B4 M3 मारुता (for मरुतो) M4 इति (for नाम) —(L 3) V2 [आ]काशगा (for [आ]काशगा) V2 B1.3 D1 M3 इक (for सप्त) —(L 4) Ñ2 रहेभिर्, V2 सहैभिर्, V4 B2 सह तैर्, D12 सहभिर् (for सहैभिर्) Ñ2 V2 पुत्र स V4 जिन (sic) (for जहि) D1 जहि तत्र शत्रून् (for the post half)]

5 B2 repeats 5ab after 6 (after 983*) —a) T1 partially damaged V2-4 B (B2 second time) D1 10.12 13 M3 ब्रह्मलोके, Ck as in text (for ॰लोकं) Ñ2 V B (B2 second time) D1 3.7 10.13 T2.3 M4 चरतु, D2 चरन्तु, D6 चरति, Cg as in text (for चरतु) Ñ2 V2 B2 D2.13 [ए]तत (with hiatus) V2.3 B2 (second time) 4 D1 13 M1 [ए]कः (with hiatus), Ct as in text (for [ए]कः) —b) Ñ2 V2-4 B (B2 second time) D1.10.13 M4 इन्द्रलोके ❀ Ct इन्द्रलोकमिति प्रचुर पाठ । ❀ Ñ2 V B (B2 second time) D1-3 6.10.13 M3 तथा परो T3 तदा॰ G1 2 M3 यथा॰ (for तथापर) —c) Ñ1 V B1.3.4 D1 10.13 M3 om 5cd —c) Ś1 B2 D2.3.6.7 9.11 13 दिव्य (D6 ॰व्य) स्वयुर, Dt D6.8 Ct दिव्यवायुर, Cg k as in text (for दिवि वायुर) B2 इह (for इति) —d) Ś1 B2 D2.3.6.7 9.11 13 तृतीयस्तु G2 3 महायशा (for ॰यशा)

चत्वारस्तु सुरश्रेष्ठ दिशो वै तव शासनात् ।
संचरिष्यन्ति भद्रं ते देवभूता ममात्मजाः ।
त्वत्कृतेनैव नाम्ना च मारुता इति विश्रुताः ॥ ६

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा सहस्राक्षः पुरंदरः ।
उवाच प्राञ्जलिर्वाक्यं दितिं बलनिषूदनः ॥ ७

सर्वमेतद्यथोक्तं ते भविष्यति न संशयः ।
विचरिष्यन्ति भद्रं ते देवभूतास्तवात्मजाः ॥ ८

एवं तौ निश्चयं कृत्वा मातापुत्रौ तपोवने ।
जग्मतुस्त्रिदिवं राम कृतार्थाविति नः श्रुतम् ॥ ९

एष देशः स काकुत्स्थ महेन्द्राध्युषितः पुरा ।
दितिं यत्र तपःसिद्धामेवं परिचचार सः ॥ १०

इक्ष्वाकोस्तु नरव्याघ्र पुत्रः परमधार्मिकः ।
अलम्बुषायामुत्पन्नो विशाल इति विश्रुतः ॥ ११   G 1 48 14 B 1 47 1 L 1 43 11

6 ^{a}) D2 च (for तु) Ś1 D5.12 T1 नरश्रेष्ठ (for सुर°) —Ś1 reads 6^{cdef} twice (^{f} second time in marg) D5.7.12 repeat 6^{cd} after 6^{ef} —^{c}) B2 D2 (second time) विचरिष्यंति, D5 (second time) विचरति (submetric) T2 M1.2 संचरिष्यंतु (for संचरिष्यन्ति) —^{d}) Ś1 D1 D2.3.6.7.8.11.12 (Ś1 D5.7.12 second time) कालेन हि, D4.14 देवरूपा (for देवभूता) D2 महाबला (for ममात्मजाः) Ś1 D5.7.12 (all first time) देवरूपा महाबला —After 6^{cd} B3 ins

984* अमृतप्राशना पुत्रा इमे ते सहितास्त्वया ।

—G2 M2 om (hapl) 6^{e}-8 D2.3.8.11 om 6^{ef} —^{e}) Ś1 (first time) °हे देव, G2 °ते म च (for त्वत्कृतेनैव) Ś1 (first time second time as in D4) B2 D5.7.12 मरुत, D1 D6.8 °त्वै, D4 G1.2 M1 °तु (for नाम्ना च) —^{f}) D4 मरुता (for मारुता) Ś1 (first time) B2 D5.7.12 इति नाम्ना (Ś1 स्थानात्) च (B2 तु) विश्रुता —For 6 Ñ2 V B (except B2) D1.10.13 M4 subst while B2 ins after the repetition of 5^{ab}, D11 ins l 2 and 3 after 6^{cd}

985* दिक्षु चैतासु सर्वासु विचरन्तु तवाज्ञया ।
दिव्यमूर्तिधरा भूत्वा मरुतोऽमृतभोजना ।
तवैवाज्ञाकरा शक्र कुरुष्वैतद्वचो मम ।

[(l 1) V3.4 B1 चैवासु D1 M4 सर्वासु (for चैतासु) D1 M4 चैवान्ये (for सर्वासु) D1 ममात्मजा, M4 महाबला (for तवाज्ञया) —(l 2) D13 °वि (for °व्य) B4 देवा (for भूत्वा) —(l 3) B4 (marg also as above) ममवातस्करा, D1 ते चैवाज्ञाकरा D1 [इ]ति (for [प]तद्) D1 M4 प्रिय (for वचो) D11 कुरुष्व वचनं मम (for the post half)]
—After 6 B3 ins 983* thereafter repeats 5^{ab}

7 G2 M2 om 7 (cf v l 6) —^{a}) D11 तस्य (sic) V3 तु (for तद्) —T1 partially damaged for ^{b} —^{b}) Ñ2 V B D2.10.13 M4 शुभं प्राञ्जलिवता वर —^{d}) D11 निषूदिता Ñ2 V B D2.10.11.13 M4 पुनरुत्सितिरति रावण, D1 D6.8 इतीव बलसूदन —After 7 Ñ2 V B D10.11.13 ins D1 M4 ins l 1 and 2 after 7 subst l 3 for 8^{ab} and then cont l 4

986* त्वत्कृतेनैव नाम्ना हि भविष्यन्ति तवात्मजा ।
रूपाता मरुत इत्येते दिव्यरूपा ममाज्ञया ।
सर्वमेतद्यथात्थ त्वं करिष्येऽहमशेषत ।
अमृतप्राशिन पुत्रा इमे ते सहिता मया ।

[(l 1) B3 मत्कृतेन, M4 तत्र तेन (for त्वत्कृतेन) V1 om (submetric) V2 [इ]ति, V3 D1 M4 [प]ते, V4 B1.2 ते (for हि) D1 चरिष्यति (for भविष्यन्ति) D1 ममात्मजा —V B1.2 om l 2 —(l 2) D11 ख्यागता (hypermetric) (for ख्याता) D1 M4 [प]व (for [प]ते) D1 तवात्मजा (for ममाज्ञया) —D11 om (hapl) l 3 4 —(l 3) V4 यथावृत्त (for यथात्थ त्वं) M4 वर्ससंख्य (for अशेषत) —(l 4) V2 सर्वे ते, V4 इत्येते, D13 ते इमे (by transp) (for इमे ते)]

8 G2 M2 om 8 (cf v l 6) —^{a}) D2 एव (for एतद्) —^{b}) V4 करिष्ये च (for भविष्यति) —For 8^{ab}, D1 M4 subst l 3 of 986* —D2.3.5.7.12 om 8^{cd} —^{c}) G1 M1 विचरिष्यंतु, Cg as in text (for °ष्यन्ति) —^{d}) D1 D4.6 T1 M3 देवरूपास्, D6 दिव्यरूपास्, D2 यमुखुस्ते (for देवभूतास्) —For 8^{cd} Ñ2 V B D2.10.11.13 M4 (except D1 M4 all read before 8^{ab}) subst

987* विचरिष्यन्ति लोकांस्त्रीन्निर्भया विगतज्वरा ।
निर्वृत्ता भव भद्रं ते करिष्ये वचनं तव ।

[(l 1) D1 अभया (for निर्भया) —(l 2) V4 B1 D1 निवृत्ता (for निर्वृत्ता) M4 निवर्तय ततो मन्यु (for the prior half)]

9 Ś1 reads 9^{ab} in marg —^{b}) D5.12 मातृ (for माता) Ś1 तपोवनं, Ñ2 V B D2.10.13 M4 परस्पर (for तपोवने) —^{d}) Cg h न (as in text) D11 निश्चित, G1.2 विश्रुत (for न श्रुतम्)

10 D2.3.5.7.12 om 10 Ś1 reads 10^{ab} in marg —^{b}) T1 missing from स्थ on a damaged fol V4 om स (submetric) —^{b}) D11 महेंद्र पाकशासन —^{c}) V1 दितिर्यत्र, D11 दितिपुत्र (sic) (for दितिं यत्र) D1 वपस्यतीम् (for तप सिद्धाम्) —^{d}) D1 एना (for एवं) D6 परिचरद्धि (archaic) (for परिचचार) —After 10 D1 reads 12 while B3 ins

988* एतत्स्थानं महापुण्यं मुनीनां प्रीतिवर्धनम् ।

whereas D1 reads 989* after 10

11 Ś1 reads 11 in marg —^{a}) Ñ2 V B (B2 marg also as in D5) D1.8.10.13 M4 इक्ष्वाकोर्नृप(V3 B1-3

C 1 48 14 B 1 47 12 L 1 43 14 तेन चासीदिह स्थाने विशालेति पुरी कृता ॥ १२
विशालस्य सुतो राम हेमचन्द्रो महाबलः ।
सुचन्द्र इति विख्यातो हेमचन्द्रादनन्तरः ॥ १३
सुचन्द्रतनयो राम धूम्राश्व इति विश्रुतः ।
धूम्राश्वतनयश्चापि सृञ्जयः समपद्यत ॥ १४
सृञ्जयस्य सुतः श्रीमान्सहदेवः प्रतापवान् ।
कुशाश्वः सहदेवस्य पुत्रः परमधार्मिकः ॥ १५
कुशाश्वस्य महातेजाः सोमदत्तः प्रतापवान् ।
सोमदत्तस्य पुत्रस्तु काकुत्स्थ इति विश्रुतः ॥ १६
तस्य पुत्रो महातेजाः संप्रत्येष पुरीमिमाम् ।
आवसत्यमरप्रख्यः सुमतिर्नाम दुर्जयः ॥ १७
इक्ष्वाकोस्तु प्रसादेन सर्वे वैशालिका नृपाः ।
दीर्घायुषो महात्मानो वीर्यवन्तः सुधार्मिकाः ॥ १८

D1 3 13 °स्त्र, V1 °श्रेष) राजर्षे D3 5 7 11 13 विश्वरायोस्तु (D3 °ध) काकुत्स्थ —c) Ś1 V2 D1 3 6 8 12 14 S (except T1) अलम्बुसायाम् —d) V1 B3 D1 विशालो नाम Ś1 D5 12 न श्रुत, V1 धार्मिक (for विश्रुत)

12 T3 G4 om (hapl) 12–14b V M4 om 12 D5 reads 12 after 10 —cd) T1 विशाला च, M3 विशाले तु, Ct as in text (for विशालेति) Ck t कृता (as in text) Ś1 B D2 3.6 12 13 तेनेय निर्मिता राम (D11 °जन्) वैशाली (D3 विसाला, D11 वैशाला) नगरी शुभा (Ś1 शुभि, D13 पुरा) —For 12 D1 subst and reads after 10

989* तेषां दितिसुताना यो विश्वग्वायुरभूत्तत ।
तत्सुतेन विशालेन विशालेयं पुरी कृता ।

13 T3 G3 om 13 (cf v l 12) —a) D1 विशालस्य च (hypermetric) D3 5 विशालास्य (for विशालस्य) B3 (m also) 4 D3 (also as in text) राजा D11 रा* (for राम) —b) T1 missing चन्द्रो महा on a damaged fol Ñ2 V1 3 4 B D12 13 M4 [ऽ]भवधूप (for महाबल) V2 महेंद्रोप्यभवद्भूप —c) B3 इव (for इति) —d) Ś1 Ñ2 V B D3 4 8 10–13 हे (Ñ2 V2 D11 13 हे) मचन्द्रि (D5 °न्द्रो, D3 °न्द्रा) महायशा, D1 M4 हेमचन्द्र सुतोभवत्

14 T3 G4 om 14ab (cf v l 12) —a) V2 सुचंद्र स्यात्मजो D1 चासीद्, M4 [ऽ]प्यासीद् (for राम) —D12 om (hapl ? cf v l Ñ2 for a) 14bc —d) Ś1 D2 8 13 धूम्राक्ष; D4 धूम्राख्य, D10 धुम्राश्वर (hypermetric) D11 धूमाक्ष (for धूम्राश्व) —D10 om (hapl cf v l Ñ2 for 15b) 14c–15b —c) Ś1 धूमाक्ष; D3 8 11 13 धूम्राक्ष, D5 धूम्राख्य (for धूम्राश्व) G4 -तन* Ñ2 B1 -तनयो राम —d) B2 D2 4 सजय Ñ2 V B D1 10 M4 समजायत (for समपद्यत) Cg as in text (for d)

15 D10 om 15cd (cf v l 14) —a) B3 D2 4 सृञ्जयस्य Ś1 G2 M1 राम Ñ2 V3 4 B चासीत्, V1 3 M4 स्यासीत् (for श्रीमान्) —b) Ñ2 V1 3 4 B D1 13 M4 स्वर्गेह्री (Ñ2 B3 °ह्री) वीति विश्रुत (V1 न श्रुत), V2 स्वर्गैड्रा विदिति श्रुत, D11 सदेव इति विश्रुत, T3 सहदे * * * * वान् (fol damaged) —D10 om (hapl) 15cd —c) D2 3 5 7 8 11 12 13 कुशाश्व; G2 M1 भूमाश्व (for कुशाश्व) —d) T1 damaged for धार्मिक —For 15cd, Ñ2 V B D1 13 M4 subst

990* स्वर्गेह्रीविश्रुतश्चापि कुशाश्व इति विश्रुत ।

[Ñ2 B3 स्वर्णग्रोति°, V1 स्वर्णह्री*°, V2 स्वर्खुशापि°, M4 सुवर्णहोवितनय (for the prior half)]

16 a) Ñ2 V B D1 3 5 7 11 13 कु°, T1 damaged G2 M1 भू°, M4 कुश्वा° (for कुशाश्वस्य) —D12 om (hapl) 16b–17a —b) D5 सोमदत्त Ñ2 V1 3 B D1 10 13 M4 सोमदत्तसुतोभवद्, V3 4 सोमदत्तोभवत्सुत —cd) Ñ2 V B D1 10 13 M4 काकुत्स्थ, D5 °स्थ, M3 पुत्रोभूत् (for पुत्रस्तु) Ñ2 V B D1 10 13 M4 सुतोभूत् (for काकुत्स्थ) D2 7 11 काकुत्स्थ पुत्रस्तु (by transp) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10 11 13 M4 जनमेजय (for इति विश्रुत)

17 D12 om 17a (cf v l 16) D3 om (hapl) 17 —a) Ñ2 D1 [ऽ]प्येष काकुत्स्थ, V B1 3 4 D10 M4 [ऽ]थ काकुत्स्थ, B2 नरव्याघ्र, D6 महातेज, D12 च काकुत्स्थ (for महातेजा) —b) D11 सप्रत्येव, M3 सप्रतीह (for सप्रत्येष) Ñ2 V B D1 10 13 पाल्येता (V1 °ना, B1 यस्येषा, B3 पाल्यतो, B4 पाल्क्षिता, D1 पातीमां, D13 प्रासिता) साम्प्रतं पुरीं —c) D2 G1 आवसत् (G1 °न्), T2.3 अवसति, G3 अवसन् (for आवसति) Ś1 D2 5 7 8 11 13 अध्यास्ते नरशार्दूल, Ñ2 V B D1 10 13 धर्मात्मा नर (D1 नृप) शार्दूल, D1 D2 8 आ (D1 अ) वसत्परमप्रख्य, M4 निवसत्यरिशार्दूल —d) Ś1 V2 D11 प्रमितिर्, Ñ2 V3–5 B D2 3 5 7 11 प्रमतिर्, D6 सुमितिर् (for सुमतिर्) D5 नर (for नाम) Ñ2 V B D1 10 13 वीर्यवान्, D12 स दुर्जय (hypermetric) D14 T1 G1 विश्रुत (T1 °त), T2 M4 नामत (for दुर्जय)

18 B3 (marg) repeats 18a as in Ś1 —a) Ś1 D2 3 5 7 11 13 विश्वरायो; Ñ2 V1 3 4 B D1 10 11 इक्ष्वाकव, V2 ऐक्ष्वाकव (for इक्ष्वाकोस्तु) Ñ2 V B D1 10 13 सर्वे एष (V1 °ते); M4 प्रभावेन (for प्रसादेन) —b) Ñ2 V B D1 10 13 मया (for सर्वे) Ñ2 V2–4 B2–4 D1 10.13 वैशालका (D1 °का), Cg k t as in text (for वैशालिका) M1 नरा (for नृपा) Ś1 D2 3.5.7.13 विशालाः सर्वपार्थिवा —c) B4 महाबाहो (for महात्मानो) —d) Ñ2 V B D1.10 13 M4 महाबला, T2 सु * * * (for सुधार्मिका)

इहाद्य रजनीं राम सुखं वत्स्यामहे वयम् ।
श्वः प्रभाते नरश्रेष्ठ जनकं द्रष्टुमर्हसि ॥ १९
सुमतिस्तु महातेजा विश्वामित्रमुपागतम् ।
श्रुत्वा नरवरश्रेष्ठः प्रत्युद्गच्छन्महायशाः । २०
पूजां च परमां कृत्वा सोपाध्यायः सबान्धवः ।
प्राञ्जलिः कुशलं पृष्ट्वा विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ २१
धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे विषयं मुने ।
संप्राप्तो दर्शनं चैव नास्ति धन्यतरो मम ॥ २२

G 1 48 24
B 1 47 22
L 1 43 24

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षट्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४६ ॥

19 [a]) Ñ2 इति (for इह). V4 वीर, D1 D8 एको (for राम). —[b]) T3 सुखो (for सुखं) D1 D8 स्वप्स्यामहे, Cg as in text (for वत्स्यामहे) G3 M1 निशां (for वयम्) Ś1 D2 3 5, 7 11 13 वत्स्याम स्(Ś1 D11 13 सु)सुखं(Ś1 °खा) वय —[c]) V3 B1 D1 सुप्रभाते Ñ2 V B D1 10 12 M2 तु (V4 च) जनक (for नरश्रेष्ठ).—[d]) Ñ2 V B D1 10 M2 ध्रुवं (M1 वयं) द्रक्ष्याम (V4 B4 D10 °मि) राघव, D13 द्रक्ष्याम ध्रुवमेव हि.

20 [a]) Cg सुमतिस् (as in text) Ś1 D2 3 5 7 12 अथासौ प्रम(Ś1 °मि)ती राजा, Ñ2 V B D1 10 11 13 प्रम(D2 11 °मि)तिस्तं(V2 4 B2 °स्तु) तत्र (D1 मुनिं) श्रुत्वा —[b]) B1 T1 (before corr) उपागमत् —[cd]) Ś1 D2 5 7 13 पुरा प्रत्युद्ययौ तदा, D1 स्वपुरात्प्रत्ययौ तदा (for [d]) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 प्रत्युद्गम्य महात्मानं पूजयामास पार्थिव (D1 M4 वीर्यवान्)

21 [a]) D9 गत्वा (for कृत्वा) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 पाद्या(D11 पद्मा)र्घ्य सनदानेन —[b]) Ñ2 V1 2 B D10 13 सोपाध्यायगणस्तदा(Ñ2 B2 3 D10 °था) —[c]) Ñ2 V1 3 B1-3 D10 13 M4 दैवं, V2 4 D2 चैव, B4 दैव D2 3 दृष्ट्वा, D11 M2 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) —[d]) T1 damaged up to म Ñ2 V B D1 10 13 M4 पृष्ट्वा वाक्यमब्रवीत्

22 [a]) Ñ2 V1 3 4 B D10 13 पूतो, V2 D1 प्रीतो, Cg as in text (for धन्यो) Ñ2 V B1 3 4 D10 [अ]नुगृहीतश्च. —[b]) B1 यच्च (for यस्य) D1 विषये, D11 [s]य प्रियो (for विषयं) —[c]) V2 D13 °सनो, D1 धर्म°, Ck as in text (for धन्यतरो) Ś1 D2 4 5 11 T1 G2 3 M मया (for मम) —After 22, Ś1 Ñ2 V4 B2-4 D2-5 6 7 10-13 ins.

991* अद्य मे सफलं जन्म सवृत्तश्च मनोरथ ।
यस्त्वां कुशलिनं ब्रह्मन्पश्यामि समुपागतम् ।

[(1 1) D11 सम्भवश्, D13 सपूर्णश् (for संवृत्तश्) —(1. 2) Ś1 D2 5 7 12 यत् (for यस्)]

Colophon D2 3 5 7 11 13 om (cont the sarga) —*Kanda name* Ś1 om Ñ2 V1 2 B D10 आदि°, D1 अयोध्या° —After Kanda name D1 ins याज्ञवल्क्ये. —*Sarga name* Ñ2 V B D10 प्रमतिसमागम, D1 lacuna. —*Sarga no* (figures words or both) V1 2 B1 4 om. Ś1 D1 D4 5 11 S 47 Ñ2 B2 3 D10 13 48 D9 50 D12 इत्याद्य—यणे—काण्डे—समागमो— —After colophon, T2 G1 2 3 M3 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम.

४७

G 1 49 1 B 1 48 1 L 1 44 1 दृष्ट्वा तु कुशलं तत्र परस्परसमागमे ।
कथान्ते सुमतिर्वाक्यं व्याजहार महामुनिम् ॥ १
इमौ कुमारौ भद्रं ते देवतुल्यपराक्रमौ ।
गजसिंहगती वीरौ शार्दूलवृषभोपमौ ॥ २
पद्मपत्रविशालाक्षौ खड्गतूणीधनुर्धरौ ।
अश्विनाविव रूपेण समुपस्थितयौवनौ ॥ ३
यदृच्छयैव गां प्राप्तौ देवलोकादिवामरौ ।
कथं पद्भ्यामिह प्राप्तौ किमर्थं कस्य वा मुने ॥ ४
भूषयन्ताविमं देशं चन्द्रसूर्याविवाम्बरम् ।
परस्परस्य सदृशौ प्रमाणेङ्गितचेष्टितैः ॥ ५
किमर्थं च नरश्रेष्ठौ संप्राप्तौ दुर्गमे पथि ।
वरायुधधरौ वीरौ श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ ६
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा यथावृत्तं न्यवेदयत् ।
सिद्धाश्रमनिवासं च राक्षसानां वधं तथा ॥ ७

47

☞ Ñ1 missing Sarga 47 (cf v l I 33 8) D3 5 6 7 12 13 continue the previous sarga

1 a) D1 12 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) B1 च (for तु) Ñ1 B D13 प्रश्न, D1 पृष्ट, D7 चैव (for तत्र) V D12 कुशलप्रश्नं —b) Ñ1 V B D1 10 13 M4 परस्परमशोचत Cm as in text —Ñ1 reads 1cd in marg —c) Ś1 D1 12 प्रमितिर् (D1 °ह), Ñ1 V B D1 3 6 7 10 12 (all except D2 here and below) प्रमतिर् (D3 5 6 7 12 °र्), M4 नृपतिर्, Cm t as in text (for सुमतिर्) Ñ1 V B D1 10 M4 उत्त (for वाक्य) —d) D1 महासुनि । D3 * * मुनि Ñ1 V B D1 10 12 M4 विश्वामित्रमभाषत (D1 °पृच्छत), Cm as in text

2 a) T1 damaged partially for a Ñ1 V B D1 10 M4 भगवन्, D13 भवत (for भद्रं ते) —b) Ñ1 V B D1 10,13 M4 कुश कस्य च (D1 °श्रन [sic]) शंस मे (M4 सत्तम) —After 2ab, Ñ1 V B D1(om 2c–3) 10 11 13 M4 (owing to om from 2c–5) read 992* —M4 om 2c–5 —c) Ñ1 V B D10 13 सिंहर्षभ, Cm g k t as in text (for गजसिंह) T1 -गविद् (sic) V2 वीर B1 (marg also) गजसिंहर्षभगती —d) Ś1 Ñ1 V B (B1 marg also समविक्रमौ) D2 3 4 7 9–13 -वृषभाविव

3 D1 M4 om 3 (cf v l 2) —a) Ñ1 D1 G1 पद्मपत्राक्षौ, Cm g t विशालाक्षौ (as in text) —b) D1 G1 Cg -तूणधनुर्धरौ (G1 °र [sic]) Ś1 Ñ1 V B D2 3 5 7 9–13 वरायुध (B1 2 °रायुध) धरौ शुभौ, Cg as in text —d) V2 यौवनौ G1 यौवन (sic), Cm g k t as in text (for -यौवनौ)

4 M4 om 4 (cf v l 2) —a) Ś1 Ñ1 V B D2 3 5 7 9–13 स्थितौ D1 D4 5 M1 (after corr as in text) [ह]व°, D4 13 T1 [प्] व स , C1 g as in text (for [प्]व गां) —b) M1 दूरलोकम् V1 D12 इह (for इव) Ñ1 V1–3 B2–4 D2 10 11 13 [आ] गतौ, Cm g t as in text (for [अ]मरौ). —D1 om 4cd —c) T1 कथयता Cg t as in text (for कस्य वा) D12 मुनौ, T1 मु° (for मुने)

5 M4 om 5 (cf v l 2) —a) T1 damaged for भूषय Ñ1 B1 D10 इमौ, D2 इद (sic) (for इमं) B1 वेश (for देश) —b) Ś1 Ñ1 B1 D1 10 13 सूर्यचन्द्राव् (by transp) —D1 om 5cd —c) Ś1 Dt D3 5 6 9 12 13 T1 परस्परेण, Cm °स्य (as in text) —d) Ś1 Ñ1 V1–3 B1 2 D3 7 11 12 स्थिति (for [इ]ङ्गित) D4 -चेष्टितौ V1 B3 4 D2 6 9 13 प्रमाणस्थितचेष्टितौ (D6 [after corr] °तैः) Cm g t as in text.

6 D2 3 5 7 9 12 om Ś1 reads 6ab in marg —a) Ś1 °श्रेष्ठः D11 T G1 2,4 मुनिश्रेष्ठ (for नरश्रेष्ठौ) —For 6ab, Ñ1 V B D1 10,11 13 M4 subst and read after 2ab

992* किमर्थं च त्वया सार्धं रमेते देवरूपिणौ ।

[V1 B1 4 भ्रमेते V1 भ्रमतो D1 M4 चरतो (for रमेते)]

—D1 M4 om 6cd —c) Ñ1 B1 (before corr, marg as in text) 2 D10 [अं]बर (for -[आ]युध) V1 परस्पर वरौ वीरौ

7 a) Ñ1 V B D1 10 13 M4 [तु]तद् (for तद्) —b) B1 °वृत्ति, D1 °वृत्तं, D13 °स्तं, G1 यथातत्त्वं (for °वृत्तं) D6 निवेदयत् D11 विश्वामित्रो महामुनि , Cm k t as in text. —After 7ab, D11 ins

993* निवेदयच्च रामस्य कर्म चाद्भुतकर्मण ।,

while G2 M1 ins

994* अयोध्याधिपते पुत्रौ राज्ञो दशरथस्य ह ।
मम यज्ञसमाप्त्यर्थमागतौ रामलक्ष्मणौ ।

—Dt D4 5 om 7cd —c) Ś1 Ñ1 V B1 2 D1 2,3,7 9 -कर्पा वैर (for निवास च) —d) Ś1 V B °ष स ; D1 च ते वधः D4 T2 G1 2 M1–3 Cm च तद्वधं, T1 °वधा (for वधं तथा) Ś1 D5 11 13 राक्षसां वधमेव च, D2 3,7 9 राक्षसांस्च (D4,6 हि) वधं हि स (D6 ते)

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा राजा परमहर्षितः ।
अतिथी परमौ प्राप्तौ पुत्रौ दशरथस्य तौ ।
पूजयामास विधिवत्सत्कारार्हौ महाबलौ ॥ ८

ततः परमसत्कारं सुमतेः प्राप्य राघवौ ।
उष्य तत्र निशामेकां जग्मतुर्मिथिलां ततः ॥ ९

तां दृष्ट्वा मुनयः सर्वे जनकस्य पुरीं शुभाम् ।
साधु साध्विति शंसन्तो मिथिलां समपूजयन् ॥ १०

मिथिलोपवने तत्र आश्रमं दृश्य राघवः ।
पुराणं निर्जनं रम्यं पप्रच्छ मुनिपुंगवम् ॥ ११

श्रीमदाश्रमसंकाशं किं न्विदं मुनिवर्जितम् ।
श्रोतुमिच्छामि भगवन्कस्यायं पूर्व आश्रमः ॥ १२

तच्छ्रुत्वा राघवेणोक्तं वाक्यं वाक्यविशारदः ।
प्रत्युवाच महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ १३

हन्त ते कथयिष्यामि शृणु तत्त्वेन राघव ।
यस्यैतदाश्रमपदं शप्तं कोपान्महात्मना ॥ १४ G 1 49 14 B 1 48 14 L 1 44 13

8 T1 partially damaged for ᵃ —ᵇ) D1 D6 विस्मित (for हर्षित) Ś1 D2 3 5 7 11 12 विस्मित स (D5 °तश्च) महायशा (D12 °मुनि) Ñ2 V B D1 (m also as in Ś1) 10 13 M4 प्र (D13 M4 सु) मतिसंहृष्ट (M4 °हृष्ट) विस्मित (V1 °स्मय, V3 °स्मितं) —ᶜ) D1 अतिथीन्, D6 T3 अतिथि (both sic) Ñ2 V1-3 B D1 10 13 M4 पूजयामास, D1 D6 Ct परमौ°, T1 G1 M3 परम° (for परमौ प्राप्तौ) Ś1 V3 D2 3 5 7 12 बभूव दृष्ट्वा सदृशौ (V4 सदृष्ट) D11 बभूव सदृशावेतौ —ᵈ) Ś1 वै, Ñ1 B3 D10 तु, Ct as in text (for तौ) —Ñ2 V B D1 10 13 M4 om 8ᵉᶠ —For 8ᵉᶠ, Ś1 D2 3 5 7 11 12 subst

995* अथ तौ पूजयामास नृपतिः स यथाविधि ।

[D11 अतिथी पूजयामास (for the prior half [=8ᵉ in Ñ1])]

—After 8 D4 ins श्रीरामाय नम

9 ᵃ) B1 प्रथम (for परम) D12 -सकाश (sic) (for -सत्कार) —ᶜ) Ś1 D3 M4 स्थुष्य, D5 ब्यूषुस (sic) D7 म्युष्य, Cg k as in text (for उष्य) Ñ2 V B D10 13 उषित्वा च (V1 तु) निशां तत्र, D1 11 उषित्वा रजनीं (D11 तु निशा) मेकां, G1-3 M1 ऊषतुस्ता° —ᵈ) M3 मिथुलां Ś1 D2 3 5 7 12 तदा, Ñ1 V B D1 10 M4 प्रति, D12 पुरीं, Cg as in text (for तत)

10 ᵃ) Ś1 D5 11 12 दृष्ट्वा तु, D13 ते°, Cg तान्° (for तां दृष्ट्वा) Ñ2 V B D1 10 13 M4 दूरत (for मुनय) —ᵇ) Ś1 D2 5 7 11 12 शुभां पुरीं (by transp) —ᶜᵈ) T1 damaged for ति शंसन्तो मि Ś1 D5 सहृष्टा, D2 3 7 11 12 सं (D2 त) हृष्टा (for शंसन्तो) D3 3 7 प्रत्य (D7 °*) पूजयन् Ñ2 V B D1 10 13 M4 मु (B1 म) नयो हृष्टमनस शशंसु साधु साध्विति ।

11 ᵃ) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10-13 तस्मिन् (for तत्र) —Note hiatus between ᵃ and ᵇ —ᵇ) Ś1 Ñ2 V B3 4 D2 3 5 7 10-13 प्रेक्ष्य, B1 वीक्ष्य B2 प्राप्य, Cm g k t as in text (for दृश्य) D1 दृष्ट्वा रम्याश्रमं पुन, M4 दृष्ट्वा राम स्तदाश्रमं —ᶜ) D6 निर्जित (for निर्जनं) Ś1 D2 3 5 7 11 12 चैव, G1 3 राम (for रम्यं) —ᵈ) Ś1 D2 3 5 7 11 12 पप्रच्छाथ महामुनिं

12 ᵃ) D1 D6 इदम्, Cm g as in text (for श्रीमद्) —ᵇ) D6 M3 4 इद, G3 M1 न्विदं, Cm g t as in text Ck न्विम (for न्विदं) G4 वर्जन (sic) (for -वर्जितम्) —For 11ᶜ-12ᵇ Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst Ś1 D2 3 5 7 11 12 subst l 2 only for 12ᵃᵇ

996* पप्रच्छ मुनिशार्दूल किमिदं निर्जनं वनम् ।
श्रीमानतिरलच्छायो मुनिसंघविवर्जित ।

[V1 damaged from निर्जन up to l 2 —(l 1) D1 M4 विमिदं मुनिवर्जित (for the post half) —D1 M4 om l 2 —(l 2) V3 श्रीमान् V2 B4 मिदं (for सब)]

—ᶜ) D1 M4 वनं मनोज्ञं (for श्रोतुमिच्छामि) —ᵈ) Cg t कस्यार्थं (as in text) Ś1 Ñ2 V B D2-5 7 10-13 M4 [आ] सीद्यम्, G3 [अ]ये पूज (ज्य) (for [अ]य पूर्व) Ck cites ᵈ as in text

13 ᵇ) D3 **° G1 वाक्यविदां वर (for °विशारद) —ᶜ) T1 damaged up to हा —For 13, Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst D11 ins l 4 only after 13

997* इति तस्य वच श्रुत्वा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ।
कथाज्ञो मुनिशार्दूल प्रहस्न्वाक्यमुत्तमम् ।
विनयावनतं वीर धर्मज्ञं सत्यवादिनम् ।
रामं कमलपत्राक्षमाभाष्य मधुरं वच ।

[(l 1) D1 M4 राम (for तस्य) V1 damaged from the post half of l 1 up to वाक्य in l 2 —V4 B1 D1 M4 om l 2-3 —(l 2) V3 B3 कथाते V3 B3 4 D13 अब्रवीत् (for उत्तमम्) —(l 3) V3 B3 4 D10 13 धीर (for वीर) —(l 4) V4 पत्राक्षम् (metathesis) V1 damaged from the post half up to 14ᵃ M4 वाक्य वाक्यविशारद (for the post half of 13ᵇ)]

14 —ᵃ) V1 damaged (cf v l 997*) Ñ2 B2 D10 13 अहं, Cm g k t as in text (for हन्त) Ś1 D3 5 कथयिष्यामि —ᵇ) Ñ2 V B D1 10 13 M4 शृणु यस्यायमाश्रम (V1 damaged up to मा) —ᶜ) M3 [इ]दम् (for [ए]तद्) Ś1 D2 3 5 7 11 12 यथापमाश्रम (D2 illeg for यमाश्रम ink spread) पूर्वं (D1 पद्र) Ñ2 V B D10 13 M4 यथा शून्यो भवत्यार्यं (D13 यथा चार्यं, M4 °दर्य), T3 यस्येदमा

G 1 40 15 B 1 48 15 L 1 44 14

गौतमस्य नरश्रेष्ठ पूर्वमासीन्महात्मनः ।
आश्रमो दिव्यसंकाशः सुरैरपि सुपूजितः ॥ १५
स चेह तप आतिष्ठदहल्यासहितः पुरा ।
वर्षपूगान्यनेकानि राजपुत्र महायशः ॥ १६
तस्यान्तरं विदित्वा तु सहस्राक्षः शचीपतिः ।
मुनिवेषधरोऽहल्यामिदं वचनमब्रवीत् ॥ १७
ऋतुकालं प्रतीक्षन्ते नार्थिनः सुसमाहिते ।
संगमं त्वहमिच्छामि त्वया सह सुमध्यमे ॥ १८
मुनिवेषं सहस्राक्षं विज्ञाय रघुनन्दन
मतिं चकार दुर्मेधा देवराजकुतूहलात् ॥ १९

धर्मं ब्रह्मन् —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10-12 M4 सह D14 T1 2 क्रोधात् (for कोपात्) Ś1 V4 B4 Dt D1 4 6 9 11 12 Ct महामन, M2 महामुने Cg k as in text (for ^{d})

15 B4 om (hapl) 15^{ab} V1 damaged from त up to है in 998* —^{a}) B1 3 गोतमस्य Ñ2 V3-4 B1-3 D10 13 [आ]श्रम पुण्ये, M1 [आ]श्रम पूर्वम् (for नरश्रेष्ठ) D1 गौतमाश्रमपुण्येषे —^{b}) Ñ2 V3-4 B1-3 D10 13 ह्यभूत्, M2 ह्यभव (for पूर्वम्) Ś1 D2 3 4 5 7 11 12 महामुने (Ś1 D2 11 °ने) (for महात्मन) —^{c}) Cg k t दिव्यसकाश (as in text) Ś1 D2 3 5 7 11 12 आश्रमोय महापुण्य —For 15^{cd}, Ñ2 V B D1 10 13 M2 subst, while D13 ins after 15

998* नित्यपुष्पफलोपेतै पादपैरुपशोभित ।

[V1 missing the prior half (cf v l 15) V2 °फलोपेत D1 illeg after फले]

16 ^{a}) Dt D14 चात्र (for चेह) V1 आतिस्ठ्म्; D1 आतिष्ठ (both sic) D3 सस्त्रपुत्र स आतिष्ठ —Ś1 reads from वर्षपूगा in 16^{d} up to 17^{a} in marg —V1 damaged from पुरा in ^{b} up to 17^{a}. —^{d}) D2 3 7 10 (here and below) महित्या Ñ2 V3-4 B D2 3 5 7 10-12 मुनि, T1 तदा (for पुरा) —^{cd}) Cm g k वर्षपूगाद्, Ct °नि (as in text) वेङ्कटेश्वर press ed अनेकांश (for [अ]नेकानि) T1 missing from पु up to य in महायश Ś1 D6 9 14 M1 2 (sup lin. sec m before corr as in text) महायशा Ñ2 V3 4 B D2 3 5 7 10-12 संवत्सरसहस्राणि बहूनि रघुनंदन —For 16, D1 M1 subst

999* अतप्यत तत पूर्वं वने कृत्वाश्रमं मुनि ।
बहूनि किल वर्षाणि सह पत्न्यानुरूपया ।

[(1 1) M1 तप (for तत) M1 गोतमाश्रमे मुनि (submetric) (for the post half) —(1 2) D1 illeg from कृत्वा up to ब in l 1 of 1000*]

D1 M1 cont V1 B4 D13 ins. after 16

1000* अहल्यया सुश्रेष्ठ तरुणादित्यरूपया ।
ततस्तां सुन्दरीं दृष्ट्वा कामरूपां पुरंदर ।

[V1 om l 1 D1 illeg up to म (cf v l 999*) —(l 2) M1 तस्या दिव्यरूपया (for the post half) —(l 2) V1 रूपवतीमिमां, B4 D13 नदवाख्यामं D1 M1 तामयो (D1 °त्व [sic]) चक्रे (for ततस्तां सुन्दरीं) D13 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) B4 D13 तम् (B4 °त्व) हते, Dt M1 धाम° (for कामरूपां) V1 दिव्यरूपां पुरंदर (for the post half)]

—After 16 Ś1 (marg) Dt G1-2 M1 3 (*inf lin sec m*) ins

1001* कदाचिदिवसे रम तते दूर(Ś1 °र)गते मुनौ ।

17 Ś1 B1 read 17^{ab} in marg V1 damaged for ^{a} (for Ś1 V1 cf v l 16) —^{ab}) Ñ2 हा, V3-4 B D2 3 10 12 13 T1 M1 [अ]प, Dt D1 3 9 मु, D13 तु, D1 om (submetric) (for तु) D2 3 5 7 11 पुरदर (for शचीपति) Ñ2 V3-4 B D10 13 कामार्तेऽभिदुद्रुवे (V2 B1 D10 13 °द्रुवे) अथ, D11 कामार्त स पुरदर (for ^{b}) D1 M1 अथ तत्र (D1 तस्य, then illeg up to दृ)तर सत्त्वा कामातिमिश्रेष° —^{c}) Ś1 Ñ V B Dt D1-2 4 6 9 10-13 भूत्वा, Dt M1 मुनि (for अहल्याम्) —^{d}) Ś1 Ñ V B Dt D2 3 5 7 10-13 सो(Dt D6 9 11 अ[with hiatus])हल्यामिदमब्रवीत् (V1 damaged from दृ up to the prior half of l 2 of 1002*) D1 (with hiatus) अहिल्यामभ्यभाषत.

18 V1 damaged (cf v l 17) Ś1 om (hapl, 18-19^{b} —^{a}) G2 M1 समीक्षते, Ck प्रती° (as in text)

19 Ś1 om 19^{ab} (cf v l 18) —For 18-19^{b}, Ñ2 V (V1 damaged (cf v l 17)) B D1-2 3 5 7 11-13 M4 subst

1002* ऋतुकाल प्रतीक्ष्योऽपि न प्रतीक्षे सुमध्यमे ।
संगमं प्रीतिमिच्छामि तु पृथुश्रोणि सह त्वया ।
मुनिवेषधरं शक्रं सा ज्ञात्वापि पतेतर ।

[(l 1) D1 M1 न (D1 ०)वत्यामर्, D2 °ये (for प्रतीक्ष्योऽपि) D2 3 5 7 11 12 ऋतुकालप्रतीक्षोऽपि (for the prior half) Ñ2 B1 D10 प्रतीक्षे, V1 प्रतीक्षा (sic) (for प्रतीक्षे) D1 M1 अर्थी (D1 illeg after थी up to the end of the line) नाहं मुनिरिमे (for the post half) —(l 2) D2 3 5 7 10 11 त्वया सह (by transp) D1 M1 क्रयादि त्वया त्वय(D1 चेव) त्वया (D1 °हे) सम्भाविते —(l 3) D2 3 5 7 10 11 12 ज्ञात्वा (for शक्र) V1 damaged from संगम up to मनवेष in 20^{a} D1 परंत (for परम) D2 3 5 7 10 11 12 सहस्राक्ष तथापि सा (for the post half) D1 (marg also) ज्ञात्वापि चक्रे सा $^{\circ}$ देवराजेति चैतुकात]

—V1 missing ^{cd} D1 illeg for ^{c} —^{c}) B1 G1-2 M1 2 रति, Ck t as in text (for मतिं) —T1 damaged from च up to दृ in ^{d} D1 रति च कारयामास —^{d}) Ś1 V4 D1-4 T1 देवराज (V1 D1 4 °जे); D1 M1 सहसाक्ष Ck t as in text (for देवराज)

अथाब्रवीत्सुरश्रेष्ठं कृतार्थेनान्तरात्मना ।
कृतार्थोऽसि सुरश्रेष्ठ गच्छ शीघ्रमितः प्रभो ।
आत्मानं मां च देवेश सर्वदा रक्ष मानद ॥ २०
इन्द्रस्तु प्रहसन्वाक्यमहल्यामिदमब्रवीत् ।
सुश्रोणि परितुष्टोऽस्मि गमिष्यामि यथागतम् ॥ २१
एवं संगम्य तु तदा निश्चक्रामोटजात्ततः ।
स संभ्रमात्त्वरन्राम शङ्कितो गौतमं प्रति ॥ २२
गौतमं स ददर्शाथ प्रविशन्तं महामुनिम् ।
देवदानवदुर्धर्षं तपोबलसमन्वितम् ।
तीर्थोदकपरिक्लिन्नं दीप्यमानमिवानलम् ।
गृहीतसमिधं तत्र सकुशं मुनिपुंगवम् ॥ २३
दृष्ट्वा सुरपतिस्त्रस्तो विषण्णवदनोऽभवत् ॥ २४
अथ दृष्ट्वा सहस्राक्षं मुनिवेषधरं मुनिः ।
दुर्वृत्तं वृत्तसंपन्नो रोषाद्वचनमब्रवीत् ॥ २५
मम रूपं समास्थाय कृतवानसि दुर्मते ।
अकर्तव्यमिदं यस्माद्विफलस्त्वं भविष्यसि ॥ २६ G 1 49 27 B 1 48 27 L 1 44 26

20 a) Ś1 Ñ2 V2 4 B D1-3 5 7 10 13 M4 अथा(D2 °*) वीच(D1 °वा) V1 damaged (for अथाब्रवीत्) Ś1 नरश्रेष्ठ, M3(after corr as in text) °श्रेष्ठं (for सुरश्रेष्ठं) —Ś1 D5 11 12 om 20bc —b) Ñ2 V B D2 3 7 10 M4 कृतार्थं(D2 3 7 °र्थो) सा वचस(V4 °ब्रवीत्)तदा(D2 °था), D1 कृतवास वचस्तदा, Cg as in text (for b) —V1 damaged from 20c up to हल्या in 21a —c) V1 4 D1 D2 4 6 8 13 14(after corr) T2 3 G1 M1 3 Ct कृतार्थास्मि (T2 °र्हि) D1 illeg after र्था up to च्छ in d G1 नरश्रेष्ठ G1 कृतार्थेऽस्मिसुरश्रेष्ठ (sic) —d) B3 शीघ्र गच्छ (by transp) D14 illeg from शी up to भो Ś1 D2 3 5 7 13 अरिंदम, Ñ2 V2 4 B D1 10 11 13 अ(B2 न)लक्षित (for इत प्रभो) —Ñ2 V2-4 B1 3 4 D1 10 13 M4 om 20ef —e) D6 देवदेवेश (ditto) —f) Ś1 D1 D2 4 5 9 11 14 T1 3 G1 3(before corr as in text) 4 M2 3 सवथा D1 D5 6 गौतमात्, D2 मादन (metathesis) (for मानद)

21 V1 missing up to हल्या (cf v l 20) —ab) Ñ2 V2-4 B D1 10 13 तामिदं, M2 इदंश Ś1 D2 3 5 7 11 13 सहस्राक्षस्तथायुक्त्या त्वह(D2 3 5 7 अहि [with hiatus], D11 सोह)ल्या देवरूपिणीं —c) Ś1 D2 3 5 7 11 13 उवाच (for सुश्रोणि) —D1 illeg from परि up to स्मि in d D5 illeg for परितुष्टो D12 [ऽ]पि (for ऽस्मि) D14 T1 3 G1 4 M1 3 परितुष्टोऽस्मि सुश्रोणि (by transp) —d) T2 damaged from गत up to म in 22a Ñ2 V B D1 10 13 M4 क्षमस्व मे (V1 damaged from स्व up to 22b) (for यथागतम्)

22 V1 missing ab T1 missing up to म in a (cf v l 21) —a) T2 G4 च (for तु) D1 D6 8 M2 सदा (for तदा) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 एवमुक्त्वा ततोऽहल्यां —B2 reads 22ab in marg sec m —b) D6 भयात् (for [उ]टजात्) Ś1 D5 11 13 G2 तदा, B2 मुने (for ततः) Ñ2 V2 B1 3 4 D1 10 13 M4 निश्चक्राम कुटान्मुने (B1 °सदा, M4 °न्मुनीन्) V4 निश्क्रम्य उटजान्मुने —V4 D1 M4 om 22cd —c) D1 6 11 13 G2 M1 ससंभ्रम(G2 M1 °मस्), Cg k t स संभ्रमात् (as in text) Ś1 D5 13 चरन्, D4 पतन् (for त्वरन्) Ñ2 V1 3 B D2 7 9 10 13 संभ्रमात्त्वरि(Ñ2 °हृरि [sic]) ने राम —d) B1 4 गौतम°, D3 om (hapl) (for गौतमं प्रति)

23 a) Ś1 D2 5 11 13 तु, D6 9 14 T सं (for स) —b) Ś1 D2 3 5 7 11 13 शचीपतिः (for महामुनिम्) —e) G1 3 क्लिष्टं, Cg as in text (for क्लिन्न) —g) D1 -समिधि(sic) Ś1 D2 3 5 7 13 विप्र (for तत्र) —h) T1 damaged from कु up to पु D6 मंकुल (for सकुशं) Ś1 D2 5 7 11 13 पुरुषर्षभ, D2 च सुरर्षभ (for मुनिपुंगवम्)

24 b) Cg विवर्णवदन Ś1 D2 3 5 7 11 13 विनिःश्वासभया न्वित, D1 विषादभयमोहित —For 23–24 Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst

1003* ददर्श सहसायान्तं गौतमं दीप्ततेजसम् ।
दवैरपि सुदुर्धर्षं तपोवीर्यबलाश्रयात् ।
पुण्यतीर्थोदकक्लिन्नमाज्यक्लिन्नमिवानलम् ।
समित्कलापं सकुशमादायायान्तमाश्रमम् ।
दृष्ट्वैव च तदा शक्रो विषादमगमत्परम् । [5]

[(l 1) V1 B2 4 प्रविशन्तं ददर्शाथ, V3 स ददर्श समायान्तं (for the prior half) —V1 damaged from त in गौतम up to क्ल in l 2 —D1 illeg after गौतम स up to र in l 2 and gloss ददर्श गौतमं तपस्वी (for the post half) —(l 2) Ñ2 B2 D10 M4 दुराधर्षं D1 वीर्य (for वीर्य) —(l 3) V4 अन्ये (sic) (for आज्य) D1 दीप्यमानमिवानलं (for the post half [23f]) —B2 om l 4 —(l 4) D1 illeg for the prior half after first स V2 समिधिस्थाय (for °लापं) V1 om (hapl.) या in [आ]यान्तम् Ñ2 V2 B4 D1 आगमात्(B4 °त D1 हायात [submetric]) स्व(Ñ2 त) माश्रम M4 सकुशायातमाश्रम (for the post half) —(l 5) D1 M4 त दृष्ट्वैव (for दृष्ट्वैव च) V4 B2 वा (for तदा)]

25 a) D2 अत्र (for अथ) Ñ2 V B D1 10 13 M4 सोऽपि दृष्ट्वैव देवेशं(V4 °वेशा) —b) D1 illeg M4 मुनिं (for मुनिः) —c) V4 D1 3 दुर्वृत्त, M2 (after corr sec m as in text) सुवृत्त (for दुर्वृत्तं) D1 M4 -संपन्न (for -संपन्नो) —d) D1 M4 क्रुद्धो (for रोषाद्)

26 a) D13 मम रूपसम रूपं —c) D1 illeg up to सि D14 T1 2 G3 M1 3 तस्माद्, G4 कस्माद्, Ck as in text]

G 1 49 27 B 1 48 28 L 1 41 26 गौतमेनैवमुक्तस्य सरोषेण महात्मना ।
पेततुर्वृषणौ भूमौ सहस्राक्षस्य तत्क्षणात् ॥ २७
तथा शप्त्वा स वै शक्रं भार्यामपि च शप्तवान् ।
इह वर्षसहस्राणि बहूनि त्वं निवत्स्यसि ॥ २८
वायुभक्षा निराहारा तप्यन्ती भस्मशायिनी ।
अदृश्या सर्वभूतानामाश्रमेऽस्मिन्निवत्स्यसि ॥ २९
यदा चैतद्वनं घोरं रामो दशरथात्मजः ।
आगमिष्यति दुर्धर्षस्तदा पूता भविष्यसि ॥ ३०
तस्यातिथ्येन दुर्वृत्ते लोभमोहविवर्जिता ।
मत्सकाशे मुदा युक्ता स्वं वपुर्धारयिष्यसि ॥ ३१
एवमुक्त्वा महातेजा गौतमो दुष्टचारिणीम् ।
इममाश्रममुत्सृज्य सिद्धचारणसेविते ।
हिमवच्छिखरे रम्ये तपस्तेपे महातपाः ॥ ३२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४७ ॥

(for यस्माद्) —ᵈ) G2 M4 अफलस्, Cm g k t नि° (as in text) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 तस्मात्त्वं विफ(V2 °द्व)लो भव D4 M3 विफलत्वं भविष्यति —After 26, D2 ins

1004* भगाभिलाषुक पाप मत्कृत परिधावसि ।
(illeg , ink spread) सहस्रभगभूषण ।
त्वत्त प्रवृत्तं यस्मात्त परदाराभिमर्शनम् ।
(illeg , ink spread)सि पराजयम् ।
पेततु(वृष)णौ चास्य सहस्रभगता गत । [5]

27 V3 om 27ᵃᵇ —ᵃ) T1 damaged up to मु D3 उक्तस्तु, D12 T1 2 G3 उ(T1 damaged)क्ते तु (for उक्तस्य) —ᵇ) Dt D1 3 सुरोषेण Ś1 D2 3.5 7 11 13 कुपितेन महात्मना (Ś1 °न) —ᶜ) B2 पेततुर, V4 lacuna for वृ in वृषणौ D1 चोर्वौ (for भूमौ) D3 अपतत्तस्य वृषणौ —ᵈ) Ñ2 V B D1 10 रावत्र, M4 चीरस्य (for तत्क्षणात्) —After 27 Ñ2 V B D1 10 11 13 M1 ins

1005* च्यवित स तदा चासीद्धतौजा विफलीकृत ।
धर्षितस्तपसो भेण कश्मलं चैनमाविशत् ।

[(l 1) D1 M4 सरसा (for स तदा) D13 न तदाभी भूद् D1 illeg from वि up to धर्षि in l 2 —(l 2) V2 M4 चैव°, V4 प्रासशकत्तम्, B1 चापि सोविशत् B4 चैव सरसा (for चैनमाविशत्)]

28 ᵃ) D14 T1 2 अथ, T3 तदा (for तथा) Dt D4 6 5 च (for स) Ś1 D2 3.5 7 11 13 तथा चोक्त्वा (Ś1 D5 °क्त) सहस्राक्ष Ñ2 V1 3 B D2.10 13 M4 त सहचैव (B1 2 4 °व) मुनिवरो (B2 °श्रेष्ठो, B4 °वीरो) V4 त शहचैव मुनी सोपाद्, M3 अथ शप्त्वा सहस्राक्षं —ᵇ) Ñ2 V1-3 B1 3 4 D1 10 11 13 M4 तामपि, V4 तां चैव, B2 तामभि (for अपि च) D14 T1 2 G1 अहल्यामपि —ᶜ) D1 वने नित्य (for बहूनि त्वं) Dt D4 5 बहूनि निवसिष्यसि —For 28ᶜᵈ Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10-13 subst

1006* वर्षपूगानसंख्येयान्स्थं पापे दुष्टचारिणि ।
[V3 पू illeg B4 पूगणन् (for पूगान्)]

29 ᵃᵇ) Dt D4 5 Ct वात Cg as in text (for वायु) G1-3 M1 2 शिला भूत्वा (for निराहारा) T3 तप्यंते (sic) M4 मलिना भस्मशालिनी (for ᵇ) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10 13 तप्यमाना नि(D2 *)रालंबा (V3 damaged for रालंबा) सततं भस्मशायिनी. D1 वायुभूता भस्मभावा (also °रूपा) ततो भस्म समप्रभा. Cg t (t यात°, rest) as in text —ᵈ) Ś1 D5 13 11 °र्त्वं, V2 V3 3 B D2 10 13 वनेऽस्मिंस्त्वं, V4 वने त(V4 °*)स्मिन् (for आश्रमेऽस्मिन्) Dt D4 5 T3 वसिष्यसि, D3 6 G1 3 M1.2 4 सविष्यसि D2 शान्तिस्थं त्वं भविष्यसि —After 29, D1 ins

1007* रूपं च ते प्रजाक्त(चे)प गमिष्यति सुदुर्लभम् ।
मामेव त्वं सुदुर्वृत्ते यथा पापे ऽवमन्यसे ।
तदा प्रभृति चाभुवन्त्वत्ता रूपगुणान्विता( ) ।
पुनश्चैतासुचचैव प°ई ता गौतमो मुनि ।

30 ✻ Ch यदा चैतद्वनं घोरमित्यादि सार्धश्लोकद्वय गौतमेन शापमोक्षप्रतिपादक प्रक्षिप्तम् । ✻ Cg t disagree —D2 6 om (hapl) 30 T1 damaged up to द्व in ᵃ —ᵃ) V1 D6 यदि, Cg k t as in text (for यदा) Ś1 D2 7 13 चेद्, Ñ2 V B D1 10 13 M4 त्विद, Dt D4 6 तद्य D5 चैने, D11 घोर, G1-3 M1 स्वेतद्, Ch as in text (for चैतद्) —ᵈ) Ś1 D2 4 7 11 13 °दाशरथिर्विभु —V1 damaged from च्य in ᵃ up to the prior half of l 1 of 1008* —ᶜ) T2 G1-3 M1 आकमिष्यति Ct आग° (as in text) Ñ2 V1-4 B D1 10 13 M4 न दृष्टा (for दुर्धर्ष) —ᵈ) D1 illeg for दा पूता भविष्य Ñ2 V2-4 B D11.13 धूतपापा (Ñ2 °पा), D3 यया° T3 तत ° (for तदा पूता)

31 D11 om (hapl) 31 —ᵃ) G1 2 दुर्मे दे —ᶜ) Ś1 D5 13 तदा काले Dt D4 6 G1 2 M1 Ct म सकाश, Cg as in text (for म सकाशे) —ᵈ) Ś1 D2 3 7 °रूप, Dt D4 5 स्व°, D6 13 M3 स्वरूपं, D14 (sup lin) स्व°, Cm g t as in text (for स्वं वपुर्) —For 31 Ñ2 V B D1 10 11 M4 subst

1008* तस्यातिथ्यं सुदुर्मेधे कृत्वा लोभविवर्जिता ।
मत्समीपं मुदोपेता समुपैष्यसि संशयम् ।

[(l 1) V1 missing the prior half (cf v l 30) M4 पाप (for लोभ) —(l 2) V1 नरो°, D1 M4 श्री(M4 भू) तपाप (for मुदोपेता) B2 D10 समुपैष्यस्यसंशय, D1 स्व स्वं धारयिष्यसि M4 तत स्व° (for the post half)]

32 D14 damaged up to ते in ᵃ —ᵇ) V3 damaged after मी B1 गौतमो B4 गौतमर्षि Ñ2 B2(m also as in

४८

अफलस्तु ततः शक्रो देवानग्निपुरोगमान् ।
अब्रवीत्त्रस्तवदनः सर्षिसंघान्सचारणान् ॥ १
कुर्वता तपसो विघ्नं गौतमस्य महात्मनः ।
क्रोधमुत्पाद्य हि मया सुरकार्यमिदं कृतम् ॥ २
अफलोऽस्मि कृतस्तेन क्रोधात्सा च निराकृता ।
शापमोक्षेण महता तपोऽस्यापहृतं मया ॥ ३
तस्मात्सुरवराः सर्वे सर्षिसंघाः सचारणाः ।
सुरसाह्यकरं सर्वे सफलं कर्तुमर्हथ ॥ ४
शतक्रतोर्वचः श्रुत्वा देवाः साग्निपुरोगमाः ।
पितृदेवानुपेत्याहुः सह सर्वैर्मरुद्गणैः ॥ ५ G. I. 50. 5 B. I. 49. 5 L. I. 47. 5

---

text) D13 शहल्या भार्या मनीषिणी. —Ñ2 V1-3 B1.4 D10.13 M4 om. 32cd. —cd) D1 -संवितं. Ś1 V4 B2 D1-3.6.7.11.12 पुण्य(V4 B2 °प्य) देशं समासाद्य सिद्धचारणसेवितं. —For 32cd, B3 subst.

1009* मनसा दूयमानेन गत्वान्मुनिसत्तमः।

—e) Ñ2 V B D13 M4 शिखरे गत्वा; D1.10 °गत्वा; D2.3 °पुण्ये (for शिखरे रम्ये). —f) Ñ2 V3 B2-4 D10 सुदुस्त्र (B2 °प्क)रं; V1.3.4 B1 M4 सुदुश्चरं; D2-4.7.11.12 महायशाः (D13 °मनाः); T2 moth-eaten (for महातपाः).

Colophon. *Kāṇḍa name*: Ñ2 V2 D4.11.12.14 om. V3-4 B D10 आदि°; D1.3 अयोध्या°. —After Kāṇḍa name, Ñ2(before sarga name) V3 B3.4 D10 ins. बालचरिते. —*Sarga name*: Ś1 Ñ2 V3 B2.4 D3.6.7.10.13 शक्र(Ś1 D1.6.7.12 इन्द्र)हल्याशापः; V1 D1 अहल्याशापः; V3 गौतमात्शक्राहल्याशापः; V4 अहल्याशापकस्वादः; B1.3 शक्राहल्याभि(B3 °दि)शापः; D2.9 अहल्याशापमोक्षः; D11 शापदानं. —*Sarga no.* (figures, words or both). Ś1 V1.4 B1.4 D4.11.12 om. Ñ2 B2.3 D10 49, V3 D6 51, V2 D1 D4.6.8.14 S (except M4) 48, D2 38, D3.7 37. D13 — काडे — हल्यापो: नाम 49. —After colophon, G1.2.4 M3 conclude with श्रीरामाय नमः; G2 श्रीमते रामानुजाय नमः.

48

☞ Ñ1 missing Sarga 48 (cf. v.l. I.33.8).

1 a) Ñ2 V B D1-3.7.10.11.13 M3.4 Ch विफलस्(V3 °ल [sic]), Cm g t as in text (for अफलस्). Ñ2 तदा; V B D1-3.6.7.10.12.13 कृतः (for ततः). —b) V4 अग्नि; G1-3 M1 साग्नि; Cv r m g as in text (for अग्नि). D14 T1.2 G1.4 M1.2 Cv r g पुरोधस.; Cm as in text (for पुरोगमान्). —c) Ś1 (m as in Dt) D1-3.6.7.11.12 तत्र वचनं (D11 वचनं तत्र (by transp.)), Ñ2 V1.3.4 B(B2 m. also) D13 M4 त्रस्त(B3 हृष्ट)मनस; Dt D8 °नयन, D8 सहस्रनयन: (hypermetric), D13 उन्मना राम; G1.2 रोष°; G3 M3 च सुरास्तत:; Cg k as in text (for त्रस्तवदन) ※ Ct. त्रस्तेति त्रासेन स्वकारण दैन्य व्यञ्जते। ※ —d) Ñ2 V1.3.4 B D10.13 सह सिद्धर्षि; Dt D2.3.6-8 M3 सिद्धगंध(D2 °**)र्वं; D1.11 (with hiatus) नारि°; D9 सिद्ध° (for सर्षिसंघान्स-). V2 महर्षीर्पितो वचात्.

2 D14 damaged up to त in b. —a) D3 त्रिष्णे; D11 विघ्नो (both sic) (for विघ्नं). —b) Ñ2 V B D10.13 M4 प्राज्ञेयं विक्रिया मया. —B1 om. (hapl.) 2c-3. —c) Ś1 D2.3.6.7.11.12 T2 तु (for हि). —d) Cg k as in text. —For 2cd, Ñ2 V B2-4 D10.13 M4 subst.:

1010* गौतमस्याक्रोधमुत्पाद्य सुरकार्यचिकीर्षुणा।

[V3 गौतम, V4 °तम, B4 गौ°; M4 °तमे (for गौतमात्). V4 °कार्ये (for सुरकार्य-).]

3 B1 om. 3 (cf. v.l. 2). —a) Ñ2 V1-2 B2.3 D10.13 M4 अफलोऽहं; V4 B4 अफलोऽथ, D3 अफलस्तु; Cm as in text, Ch विफलोऽस्मि (for अफलोऽस्मि). D4 G1 ततस् (for कृतस्). —b) Ś1 D3.6.7.12 स च(D2.7 तु) निराकृतः; D1 सर्वे निराकृता.; D9 सा तु°, Cm.k as in text (for सा च निराकृता). Ñ2 B3 D10.13 क्रोधेन च निराकृतः. —c) M3 damaged for क्षेण. D14 damaged from ण up to प in d. Ñ2 V1-3 B2-4 D10.13 M4 तेनास्य; G2 भवता (for महता). V4 तेनास्य शापमोक्षेण. —d) Ñ2 V B3-4 D10.13 तपोविघ्न: (B4 °घ्नं [sic]) कृतो; D3.7 °प्यपहृतं (for तपोऽस्यापहृतं). M4 तपोविघ्नं मया कृत.

4 a) Ś1 D1-3.7.11.12.14 T1.2 G4 M2-(M3 before corr. as in Ñ2, after corr. *sec. m.*) Ck तस्मात्; Ñ2 °स्मात्; D13 °स्मे; T2 तं मां (for तस्मा). Ñ2 V B D10.13.14 M4 °गणाः; T2 सुरा° (for सुरवरा.). Cv.r m g as in text (for a). —G3 om. (hapl.) 4bc. —b) V3 (with hiatus) ऋषि°; D10 °सिद्धा, G2 °सघान् (sic) (for सर्षिसंघा-). —c) Ś1 D1-3.5.7.11.12 साहाय्यकर्तारं; Ñ2 V B D8.10 -कार्यार्थमफल (Ñ2 lacuna for फल), Dt D6.8 -कार्यंकर यूय, D13 -कार्यं च सकल. T2 G2 M2 -साह्य(G2 °ह्य)कृत°(T2 °तः), M3 -कार्यसिद्°; M4 -कार्यार्थसहिता; Ck as in text (for साह्यकर सर्वे) —d) T2 अर्हरि (sic) (for अर्हथ)

5 a) Ñ2 V1.3.4 B2.4 D10.13 M4 शतक्रतुवचः श्रुत्वा; V2 शक्रस्य तद्वच श्रुत्वा, D11 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा —b) Ñ2 V1.3 B D10.11.13 अग्नि, V2 तेग्नि (for साग्नि). D14 damaged from ग्नि to मा —d) Dt D4.6.8 M3 सर्वे सह (सह सर्वैर्) —For 5cd Ñ2 V B D10.11.13 M4 subst.:

1011* ऊचुः पितृगणान्वाक्यमिदं तत्र समागतान्।

[V3 ते गुरु°, D11 नात्यगुण°, M4 तत्राभ्युप° (for तत्र समागतान्).]

1 50 6
1 49 6
1 45 6
अयं मेषः सवृषणः शक्रो ह्यवृषणः कृतः ।
मेषस्य वृषणौ गृह्य शक्रायाशु प्रयच्छत ॥ ६
अफलस्तु कृतो मेषः परां तुष्टिं प्रदास्यति ।
भवतां हर्षणार्थाय ये च दास्यन्ति मानवाः ॥ ७

अग्नेस्तु वचनं श्रुत्वा पितृदेवाः समागताः ।
उत्पाट्य मेषवृषणौ सहस्राक्षे न्यवेदयन् ॥ ८
तदा प्रभृति काकुत्स्थ पितृदेवाः समागताः ।
अफलान्भुञ्जते मेषान्फलैस्तेषामयोजयन् ॥ ९

—For 5 Ś1 D1 3 6 7 12 subst D9 subst 1 2 only for 5^{cd}

1012* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा पितृदेवाः समागताः ।
पितृदेवानुवाचाग्निः सर्वितान्समरद्रुणे ।

[(l 1) D2 7 प्ररसाद्वस्य धीमन् (for the post half) —(l 2) Ś1 पितृन् D3 शत (for पितृ) Ś1 D3 12 समरद्रुणान्]
—Then D1 reads 1016* followed by 8^{cd} —After 5 G1-3 M1 2 (*inf lin sec m*) ins

1013* पुरा विचार्य मोऽग्न ऋषिपत्नी शतक्रतु ।
धर्षयित्वा मुने शापाच्चैव विफलीकृत ।
इदानीं कुप्यते देवान्देवराज पुरन्दर ।

[(l 1) Note hiatus between the two halves —(l 2) G1 विफल (sic) M3 विफल (for विफली) M2 lacuna for कृत]

6 ^{a}) Ñ2 V B1-4 D10 12 एष, D1 एष वै (hypermetric) Cm g k t as in text (for अयं) Ś1 D1-3 6 7 11 12 °हि मेषो वृषणी —D3 reads from 6^{b}–7^{a} in marg —^{b}) Ś1 N2 V B D1 2 6 7 10 12 शक्रश्च(D3 वा)वृषणौ°, M3 शक्रोस्य वृषण कृत —For 6^{ab}, M3 subst

1014* यशोमयस्य वृषणौ भवता सततं प्रिय (यौ) ।

—^{d}) M1 Ck शक्रस्य (for शक्राय) D4 T3 G1 2 M3 प्रयच्छथ —For 6^{cd}, Ś1 Ñ2 V B D1-3 6 7 10-12 M4 subst

1015* अस्येमौ वृषणौ छित्वा महेन्द्राय प्रयच्छत ।

[Ñ2 (after corr m) अस्यैतौ, B1 2 M4 तस्येमौ (for अस्येमौ) Ś1 D1 3 6 7 11 12 अस्याप्यस्य वृषणौ (Ś1 D6 12 °णा) (for the prior half) V1 प्रयच्छतु V3 °से (sic) D2 °च्छत D6 7 11 °थ (for प्रयच्छत) Ś1 सहस्राक्षे समादधु M4 दातुमर्हथ सुव्रता (for the post half)]
—Thereafter Ś1 reads 9^{ab}

7 D3 reads ^{a} in marg (cf v l 6) —^{a}) D14 damaged from क to से D6 11 °श्च, M4 अकरोच N3 B3 D1 10 12 T3 G1 ततो, M3 तदा (for कृतो) —^{b}) Ś1 D1 3 6 7 11 12 Ck पुष्टिं Ct as in text (for तुष्टिं) Ś1 D1 3 6 7 12 साधिष्यति, N2 V B D10 11 12 M4 उपै(M4 °*) ष्यति D9 प्रया° (for प्रदास्यति) Cm as in text (for ^{b}) —^{c}) Dt D6 8 9 Cm t हरणार्थं च, K(ed) हर्षणार्थं च ^{d}) D1 देवेंद्राय महात्मने, Cv r k as in text (for ^{d})
For 7^{cd} Ś1 N2 V B D1 (reads after 1012*) 3 6 7 10-12 M4 subst

1016* भवतामुपयोगेन तद्वनस्य सुमहत्फलम् ।

(D1 उपयोगेन (hypermetric) M4 नास्य मानेन (for उपयोगेन) Ñ2 V1 B1 3 4 D10 12 त(V1 न मास्य D1 न स्तस्य, D3 तलोस्य, D6 7 11 तस्य (sic?) (for तद्वनस्य) Ñ2 B3 D10 11 12 तु(D12 तु)महत्, D11 °त्फलम् (for सुमहत्फलम्) M4 परां तु हर्षदिष्यति (for the post half)]
—Thereafter Ñ2 V B D10 11 12 M4 cont M2 ins (*inf lin sec m*) l 2 only after 1018*

1017* तस्मा मेषस्य वृषणौ छित्वैतौ दातुमर्हथ ।
इन्द्राय सुरकार्यार्थं विफलाय पितामहा ।

[(l 1) Ñ2 द्वौ तु (submetric) V1 4 B1 M4 °त्तेनौ, V3 °त्वासौ (for छित्वैतौ) —(l 2) D11 महामना (for °महा)]

—After 7 Dt D6 8 G3 M1 2 ins

1018* अक्षयं हि फलं तेषां यूयं दास्यथ पुष्कलम् ।

[M2 हरिता (for पुष्कलम्)]
—Thereafter M2 reads (*inf lin sec m*) l 2 of 1017*

8 Dt om 8 —^{a}) G2 इत्यग्नेः (for अग्नेस्तु) M3 वचनात् (sic?) (for वचनं) Ck as in text (for ^{a}) —^{b}) M3 °हिता, Cl t as in text (for समागता) —For 8^{cd}, Ñ2 V B D10 11 12 M4 subst

1019* श्रुत्वा वाग्निपुरोगानां देवानां पितरो वच ।

[V1 साग्नि, V3 B3 D11 12 [अ]थाग्नि (for चाग्नि)]
—After 8^{ab} D1 reads 6 —D2 om (hapl) 8^{c}–9^{b} —^{c}) Ñ2 V B D10 11 12 M4 उत्कृत्य, D6 8 9 उत्पाद्य (for उत्पाट्य) Ś1 D3 12 वृषणौ, V3 M4 °णा, Cg as in text (for वृषणौ) —^{d}) D6 M1 सहस्राक्षं (for °क्षे) —D14 damaged for स्राक्षे न्य Ś1 D1 3 6 7 12 समादधु, D6 8 T3 G3 M1 2 न्यवेदयत् (D4 M3 °तु[sic]) D9 निवेदयत् (sic) (for न्यवेदयन्) N2 V3 4 B D10 12 इंद्रायोपदधु(V4 °*धु)स्तदा (B3 [before corr] °ययुस्तथा), V1 2 M4 इन्द्राय प्र(V1 प्र, M4 वि)ददु(M4 °धु)स्तदा

9 D2 om 9^{ab} (cf v l 8) D1 reads 9 in marg Ś1 reads 9^{ab} after 1015* —^{a}) Ñ2 V B D11 M4 तत, Cm g t as in text (for तदा) —^{b}) Ñ2 V B D11 12 M4 पितर कव्यभोजिन (V3 B4 °जना) —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D1 (m gloss अवृषण) 3 6 7 9-12 M4 अफल, V3 विफल, Cm t as in text (for अफलान्) D11 मुञ्चन्त (sic) (for भुञ्जते) Ś1 V1 2 4 B D1 3 6 7 9-12 M4 मेष, N2 मेषं V3 लोक Cm g as in text (for मेषान्) —^{d}) M3 फल (for फलैस्) Ś1 N2 V B D1 3 6 7 10 12 M4 सफलं तु त(Ś1

इन्द्रस्तु मेषवृषणस्तदा प्रभृति राघव ।
गौतमस्य प्रभावेन तपसश्च महात्मनः ॥ १०
तदागच्छ महातेज आश्रमं पुण्यकर्मणः ।
तारयैनां महाभागामहल्यां देवरूपिणीम् ॥ ११
विश्वामित्रवचः श्रुत्वा राघवः सहलक्ष्मणः ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य आश्रमं प्रविवेश ह ॥ १२
ददर्श च महाभागां तपसा द्योतितप्रभाम् ।
लोकैरपि समागम्य दुर्निरीक्ष्यां सुरासुरैः ॥ १३
प्रयत्नान्निर्मितां धात्रा दिव्यां मायामयीमिव ।
धूमेनाभिपरीताङ्गीं दीप्तामग्निशिखामिव ॥ १४
सतुषारावृतां साभ्रां पूर्णचन्द्रप्रभामिव ।
मध्येऽम्भसो दुराधर्षां दीप्तां सूर्यप्रभामिव ॥ १५

G 1 50 16
B 1 49 15
L 1 45 15

D2 5 6 7 11 ते न, N2 B3 D10 च [Ñ1 m]न, V3 B2 न तु [by transp]) श्रुत्वे, Cv r g t as in text (for ^{d})

10 ^{a}) Ñ2 V1 3 4 B1 3 4 D10 13 M4 च, B2 स, Cg as in text (for तु) V4 [अ]भूत्स°, D2 वृषभणस्, D14 °षणो, G2 °षणौ (last three sic) (for मेषवृषणस्) —^{b}) Ś1 Ñ2 V2 B1 2 4 D2 5 7 13 M4 तत (for तदा) D7 राघवौ —^{c}) V1 B1 4 गौतमस्य Ś1 V1–3 B D1 5 11 प्रभावेण —^{d}) Dt D2–4 6–8 Ct तपसा, Cg as in text (for तपसश्) D1 12 तु, D1 5 7 11 सु (for च) T2 M3 (before corr) तापसस्य Ś1 D6 तपसः सुमहत्फलः, Ñ2 V B D10 13 M4 समुत्थामिततेजसः (B4 erroneously repeats after 12 from प्रभृति in 10^{a} up to मिवते)

11 ^{a}) D1 3 7 8 तस्माद्गच्छ D3 महाबाहो, D1 8 T2 3 G1 3 (before corr) 4 M3 महातेजा Cm k t as in text (for °तेज) Ś1 D6 11 12 तस्माद्गच्छाश्रमे तस्य —Note hiatus between ^{a} and ^{b} —For 11^{ab} Ñ2 V B D10 13 M4 subst

1020* तस्मात्प्रविश रामाशु गौतमस्याश्रमं विभो ।

[V1 lacuna for त in तस्मात् Ñ2 B3 D10 प्रविश्य D13 ण (for प्रविश) V3 3 चाशु (M4 राम त्वम् (for रामाशु) गोतमस्य B4 प्रभो (for विभो) D13 गौतम मुनिसत्तम M4 सद्याश्रम प्रभो (for the post half)]

^{c}) Ś1 Ñ2 V1 3 B1 3 D1–3 5 7 10 11 13 °येमां, D12 तारेय* (sic) G2 °येता, M4 मोचयस्व, Cm t as in text (for °यैना) D12 महाभाग (with hiatus) —^{d}) Ś1 चाहल्यां, D1 3 7 12 अहिल्यां Ck as in text (for अहल्यां) Ś1 D5 12 कामरूपिणीं, Ñ2 V3 B D10 13 M4 शापदेव (B3 °त्रि) ता (V3 B2 D13 °तान्) V1 पतिविश्लता (sic) V2 4 भर्तृत्यक्ता, Cl t as in text (for देवरूपिणीम्) D1 (in gloss) देवेन ब्रह्मणा देवरूपेण अहल्या निर्मिता

12 ^{b}) Ñ2 V D D10 13 M4 राम सौमित्रिणा सह —^{c}) V1 lacuna for विश्वामि ☞ D3 om (hapl) from 12^{d} up to 1^{a} of Sarga 49 —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{d}) Ś1 D1 3 6 7 11 12 प्रविवेश महावन (D11 °श्रम), Ñ2 V B D10 13 M4 प्रविवेशाश्रमं तत (M4 पुन), D14 T1 3 G1 विवेश श्रममथाविशत् —After 12 B4 erroneously repeats from प्रभृति in 10^{b} up to मिवते in 10^{d} (cf v l 10^{d})

13 D2 om 13 (cf v l 12) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9–13 M3 4 स (D12 स) ददर्श (D9 ददर्श स [by transp]) Cg as in text (for ददर्श च) M4 ददर्श त्वं, Cm °गाम् (for महाभागा) —^{b}) Ś1 D1 (in gloss परिवृतद्युति) 3 5 12 [अ]भ्युचितप्रभा, V2 B2 M4 (before corr) [ऽ]द्योतितप्रभा Cm g k t as in text (for ^{b}) —^{d}) Dt T1 M3 दुर्निरीक्षा Cm g k as in text (for ^{cd}) —For 13^{cd}, Ś1 D1 3 5 7 9 12 subst

1021* एकामथ समासाद्य दुर्धर्षामसुरै सुरै ।

[D1 12 दुर्दर्शा (for दुर्धर्षाम्) D1 3 5 सुरासुरै, D12 असुरा सुरै (for असुरै सुरै) D7 दुर्दर्शां सुरासुरै, D9 दुर्निरीक्ष्यां सुरासुरै (=13^{d}) (for the post half)]

while Ñ2 V (V3 after 15) B D10 11 13 M4 subst

1022* सेन्द्रैरपि सुरै साक्षाद्दुनालक्ष्या समागतै ।

[M4 सर्वैर् (for साक्षाद्) V2 अप्रधृष्या (for दुनालक्ष्या) D11 सहा°, M4 °गमे (for समागतै)]

14 D2 om 14 (cf v l 12) —^{a}) B1 प्रयता, M4 Ck प्रयत्न, Ct as in text (for प्रयत्नान्) V4 यद्वद् (for धात्रा) —^{b}) V2 3 D6 दिव्य (for दिव्याम्) —D1 9 T3 om (hapl) 14^{cd} —D14 T1 3 G1 transp 14^{cd} and 15 —^{c}) V2 4 B3 4 D5 11 [अ]ति, D14 T1 3 G1 4 M3 4 [अ]पि, M2 च, Ct as in text (for [अ]भि) D11 -परीतांगा (for परीताङ्गी) G3 4 M1 धूमेनाभ्यावृतामेघो (G3 °ता) —^{d}) D11 दीप्तिम् (sic) (for दीप्ताम्)

15 D2 om 15 (cf v l 12) B1 om (hapl) 15^{ab} D14 T1 3 G1 transp 14^{cd} and 15 —^{a}) Ś1 N2 V B2–4 D1 3 5 7 10 13 तुषारेण, D5 सु°, Cv r as in text (for सतुषार) V2 सर्वा V3 B2 4 सावृता, D4 T3 शुभ्रा, D3 साभ्रा, M3 (before corr साभ्र and after corr sec m) साभ्रा, M4 सौम्या (sic) Cg as in text (for साभ्रा) ※ Cv r सतुषारावृताम् । स इति वा पदच्छेद । ※ —^{b}) D11 G3 पूर्णा, D13, T2 पूर्णं (sic) (for पूर्ण) —D1 3 7 11 om (hapl) 15^{cd} —^{c}) Ś1 नभसेमध्ये, V2 मध्यप्रदे (sic) V4 मध्ये तमो, M4 °सा Ck as in text (for मध्येऽम्भसो) —^{d}) B1 पूर्णचन्द्र° (=15^{b}) D15 दीप्ता ...भामिव —After 15 V3 reads 1022*

G 1 50 17 B 1 49 16 L 1 45 16 सा हि गौतमवाक्येन दुर्निरीक्ष्या बभूव ह ।
त्रयाणामपि लोकानां यावद्रामस्य दर्शनम् ॥ १६
राघवौ तु ततस्तस्याः पादौ जगृहतुस्तदा ।
स्मरन्ती गौतमवचः प्रतिजग्राह सा च तौ ॥ १७
पाद्यमर्घ्यं तथातिथ्यं चकार सुसमाहिता ।
प्रतिजग्राह काकुत्स्थो विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ १८
पुष्पवृष्टिर्महत्यासीद्देवदुन्दुभिनिस्वनैः ।
गन्धर्वाप्सरसां चापि महानासीत्समागमः ॥ १९
साधु साध्विति देवास्तामहल्यां समपूजयन् ।
तपोबलविशुद्धाङ्गीं गौतमस्य वशानुगाम् ॥ २०
गौतमोऽपि महातेजा अहल्यासहितः सुखी ।
रामं संपूज्य विधिवत्तपस्तेपे महातपाः ॥ २१

16 D3 om 16 (cf v l 12) D12 om 16^ab —^a) D4 [अ]पि; T2 तु; Cg k.t as in text (for हि) D1.2.7.8 -वाक्येन (for -वाक्येन) —^b) Ś1 Ñ2 V1.2.4 B2.4 D2-4.13 T G2 M1-3 Ck दुर्निरीक्ष्या; Cg as in text (for °क्ष्या) —^d) Ś1 D3.11 M2.4 दर्शनात्; D12 damaged Cm k as in text (for दर्शनम्) —After 16 Ś2 (marg) Dt D4.6.8.9.11 S Cm k.t ins.

1023* शापस्यान्तमुपागम्य तेषां दर्शनमागता ।

[D12 damaged from शा to मु M3 आगमद्]

17 D3 om 17 (cf v l 12) B1 om 17 and 18 Ś1 reads 17-18^b in marg —^a) G1 च, M3 inf lin sec m Cg as in text (for तु) Ś1 Dt D6.11 T1 M2 तदा (D11 °दा) D4 [अ]पि (for ततस्) M2 [अ]हल्या (for तस्याः) Ñ2 V B2-4 D10.11 दृष्ट्वैव राघवौ (B4 °वम्) तस्याः —^b) G2 M3 जगाहतुः (sic) Ś1 Dt D6.8 मुदा M4 तत (for तदा) —^c) M1 प्रीता (for प्रति) Ś1 Dt D2.6.8 T2 G1.3 M1 हि; M2 [अ]पि (for च) —For 17^cd Ñ2 V B2-4 D1.3.7.10-12 M4 subst

1024* ता च तौ पूजयामास स्मृत्वा गौतमभाषितम् ।

[D12 [ए]तौ (for तौ) D1.3.7.11.12 प्रतिजग्राह (for पूजयामास) V3 स्मृत्य (sic) (for स्मृत्वा) M4 गौतमस्य वचः स्मृता (for the post half)]

18 B1 D3 om 18 (cf v l 17 and 12 respy) Ś1 reads 18^ab in marg (cf v l 17) D12 damaged from च in ^a up to च in ^b —^a) T2 G2 तदा (for तथा) —For 18^cd Ñ2 V B2-4 D10.12 M4 subst.

1025* पाद्यार्घ्यातिथ्यसत्कारैर्यथावत्प्रीतमानसा ॥

[V B3 पाद्यार्घ्यादिक M3 पाद्याद्यातिथ्य B4 प्रीति (for प्रीत)]
while D1.3.6.7.11.12 subst.

1026* -ल्पायत पाद्यमर्घ्यं च चकार मुदिता तयो ।

[D3.11.12 अर्घ (for अर्घ्यं)]

—^c) Ś1 Ñ2 V B2-4 D1.10.12 M4 रामश्च (Ś1 B4 D1.11.12 °स्तु V2 °स्तौ) D6.8 T1.2 G1.3 M1.3 काकुत्स्थौ (sic) Ct as in text (for काकुत्स्थो) —^d) Ś1 D1.6.8.9.11.12 G1 शास्त्र Cm.g as in text (for विधि) Ñ2 V B2-4 D10.12 M4 पूजां ता (V3 °च D4 ता पूजां [by transp]) विधिवत्तदा

19 D3 om 19 (cf v l 12) —^a) M4 पपातात्र (for महत्यासीद्) —^b) Ś1 दिव्य (for देव) Ś1 D1.6.8.11.12.13 T1.2 G1-3 नि स्वन (for निस्वनैः) M4 देववाद्यादि सस्वनुः Cm t as in text (for ^b) —For 19^ab Ñ2 V B D10.12 subst.

1027* दध्वनुर्देववाद्यानि पुष्पवृष्टिं पपात खात् ।

[V1.2.4 B2.3 सस्वनुर्, V3 ससृजुर् D12 दध्मुर् (for दध्वनुर्) V3 -वाद्यानि (for -वाद्यानि) D12 च (for खात्)]

—^c) D12 damaged for प्सरसां D6 T2 वा (for च) Ñ2 V B Dt D2.6-8.10.12 G2.3 M1.3.4 चैव (B4 °व) (for चापि) —^d) Dt D2.3 G2.3 M1 समुत्सव; Cg as in text (for समागमः) M4 वभ्रासीद्गीतनि स्वन

20 D3 om. 20 (cf v l 12) —^a) Ś1 Ñ2 V B D1.2.6.7.10-12 देवाश्च, M4 चाहल्यां (for देवास्ताम्) —^b) Ś1 Ñ2 V B D1.6.8.7.10-12 तदाहल्या (D1.8 °हिल्या, D7 °देवी) मपूजयन्, M4 सिद्धाश्च शशंसिरे —B3 reads 20^cd in marg —^c) D4 तपोबलम्, D11 तपोनल (for °बल) Ś1 विशुद्धा सा, B3 D1.4.6.7.9.11.12 M4 विशुद्धां च (D1.4.6.7.11.12 M4 तां, D9 °गां); T2 विशुद्धाङ्गीं (for विशुद्धाङ्गीं) Ct as in text (for ^c) —^d) Ś1 वशान्वगात्, D11 वशानुगा (for °नुगाम्) M4 दृष्ट्वा रामसमागमे —For 20^cd, Ñ2 V B1.3.4 D10.12 subst while B2 ins after 20

1028* विशुद्धा तपसोग्रेण तदा रामसमागमे ।

[V3 तथा (for तदा) V1 -समागमात्]

21 D3 om 21 (cf v l 12) —^a) Ś1 D1.6.7.12 गौतमस्तु, D4 गौतमो हि —^b) D2.3.7 सहिल्या, Cm t as in text (for अहल्या) —^d) D4 महायशा (for °तपाः) —For 21 Ñ2 V B D10.11.12 M4 subst

1029* गौतमश्च महातेजा दृष्ट्वा दिव्येन चक्षुषा ।
स्वमाश्रमपदं राममागतं प्रत्यपूजयत् ।
समेत्य भार्यया चैव पूतयाहल्यया तदा ।
तयैव सहितो भूयस्तपस्तेपे महायशा ।

[(l. 1) B1 [अ]थ (for च) —(l. 3) M4 [ए]व (for [च]व) M4 तया (for तदा) —(l 4) M4 तया (for तया) V3 तपसा (for सहितो) D12 राम सपूज्य विधिवत्तपस्तेपे महातपा (=21^cd)]

रामोऽपि परमां पूजां गौतमस्य महामुनेः । सकाशाद्विधिवत्प्राप्य जगाम मिथिलां ततः ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४८ ॥

४९

ततः प्रागुत्तरां गत्वा रामः सौमित्रिणा सह ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य यज्ञवाटमुपागमत् ॥ १
रामस्तु मुनिशार्दूलमुवाच सहलक्ष्मणः ।
साध्वी यज्ञसमृद्धिर्हि जनकस्य महात्मनः ॥ २
बहूनीह सहस्राणि नानादेशनिवासिनाम् ।
ब्राह्मणानां महाभाग वेदाध्ययनशालिनाम् ॥ ३
ऋषिवाटाश्च दृश्यन्ते शकटीशतसंकुलाः ।
देशो विधीयतां ब्रह्मन्यत्र वत्स्यामहे वयम् ॥ ४

G. 1 51. 4
B. 1, 50. 4
L. 1 46. 4

22 D2 om. 22 (cf. v.l. 12). —[b]) D11 गौतमाद्. D4.12 T3 M3 महात्मनः (for °मुनेः). Ñ2 V B D10.13 M4 गौ(V1 गो)तमादपिसत्तमात्. —[c]) Ñ2 V B D10.13 अवाप्य विधिवत्तस्मात्; M4 अवाप्य पूजयित्वा तु. —[d]) Ś1 D1.3 5.7.11.13 तदा; Ñ2 V B D10.13 M4 प्रति; M3 तपः (sic) (for ततः). G1 जगाम मिथिलाधिपं. —After 22, D2.12 ins., while Ś1 (after 1[ab]) D1.3.7.8.11 ins. before 1. 49. 1:

1030* विश्वामित्रं पुरस्कृत्य पश्यन्देशान्दिशस्तथा ।

[Ś1 देशं निमेषु; D3.7 द(D7 दे)शान्दिशः (for देशान्दिशस्).]

Colophon. D2.6.12 om. (For D2 cf. v.l. 12, the rest cont. the Sarga). —*Kāṇḍa name*: Ś1 V4 D2 om. Ñ2 V2.3 B D13 आदि° (B1 then ins. बालचरिते) D3 अयोध्या°. —*Sarga name*: Ñ2 V3 D10.11 अह(D10 °हि)ल्याशापमोक्ष (V3 °विमोक्ष); V1.3.4 B1.3 अहल्यादर्शनं, B2 अहल्यादर्शनं शापमोक्ष; B4 D3 अहल्यामोक्षणे (D7 °णः); D1.8.9 अहिल्यामोक्षः. —*Sarga no.* (figures, words or both) V1.3.4 B1.4 D3.13 om. Ś1 (m.) D1 D4.8.14 S (except M4) 49, Ñ2 B2.3 D10 50, V2 D9 52, D1 39, D7 38, D13 —काण्डे—दर्शनं 50. —After colophon, T2 G1.2.4 M2 conclude with श्रीरामाय नमः; G3 श्रीमते रामानुजाय नमः.

49

☞ Ñ1 missing Sarga 49 (cf. v.l. 1. 33. 8). D2.12 continue the previous Sarga. —Before 1, D1.3.7.8.11 ins. 1030*.

1 D2 om. 1[abc] (cf. v.l. 1 48.12). Ś1 reads (1st time) 1[ab] in marg. (*sec. m.*) as in text followed by 1030*, then repeats it as in Ñ2 etc. —[a]) V1 om.; D1 D4 कृत्वा (for गत्वा). —[b]) Ñ2 V B D1.3.5.7.9–13 M4 दिशं रामः सलक्ष्मणः. —[d]) V3 यज्ञराजं (for °वाटम्). Ś1 Ñ2 V B D1–3.5.7.10–13 ददर्श ह (D11 सः).

2 [ab]) D9 मुनिशार्दूल. Ñ2 V B D10.13 तं रामो मुनि (V1 damaged for मो मुनि) शार्दूलं दृष्ट्वा यज्ञमथाप्नु. —[cd]) G1.3 साधु यज्ञ; M4 महती तु (for साध्वी यज्ञ-). Ñ2 V B D10.13 अहो समृद्धिर्यज्ञस्य (for [c]). Ś1 D1–3.5.7.9.11.13 साध्वयं सुसमृद्धोऽस्य जनकस्य महाक्रतुः.

3 D14 partially damaged for [a]. —[a]) D11 T G1–3 M1 च; M4 हि (for [इ]ह). V1 **स्राणि, Ś1 D6 बहवः शतसाहस्रा (Ś1 °स्ये [sic]); D1 बहूनां हि सहस्राणां D3.7 बहवो हि शतसाहस्यो (D3 °स्रा; D7 °स्रो); D13 धन्योपितसहस्रा* (sic). —[b]) D9 -निवासिनः. —[cd]) G1 (after corr. as in text) महातेजा (for °भाग). Ś1 D1–3.5 7.9.11.13 ब्राह्मणानां समेतानां (D2 transp.) देश(Ś1 वेद)भाषाविचारिणां. —After 3, D11 ins. l. 2–3 of 1031*, thereafter reads 5[ab] as in Ñ2 etc. repeating it in its proper place.

4 [a]) M4 बहव· (for दृश्यन्ते) Ś1 D1–3.5.7.9.11.13 यज्ञवाटा (D2 °द [sic], D5.11.13 °भागा) श्च बहव. —[b]) D2.5.7.9 -कृत; Ck t as in text (for -शत-) —D14 partially damaged for [c]. —[c]) D7 दिशो (for देशो) —[d]) Ś1 D1–3.5.7.9.11.13 वासः सुखी (D1.2 सुखः; D3.7.11 सुखो) भवेत् (for वत्स्यामहे वयम्) —For 3[c]–4, Ñ2 V B D10.13 M4 (l. 1 only for 3[cd]) subst, D11 ins after 3

1031* समागतानां विप्राणां देशभाषाधिकारिणाम् ।
दृश्यन्ते ब्राह्मणानां च वासा ब्रह्मरथाः कृताः ।
देशः परीक्ष्यतां ह्यत्र वत्स्यामो यत्र वै वयम् ।

G 1 51 5
B 1 50 5
L 1 46 4

रामस्य वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रो महामुनिः ।
निवेशमकरोद्देशे विविक्ते सलिलायुते ॥ ५
विश्वामित्रं मुनिश्रेष्ठं श्रुत्वा स नृपतिस्तदा ।
शतानन्दं पुरस्कृत्य पुरोहितमनिन्दितम् ॥ ६
ऋत्विजोऽपि महात्मानस्त्वर्घ्यमादाय सत्वरम् ।
विश्वामित्राय धर्मेण ददुर्मन्त्रपुरस्कृतम् ॥ ७
प्रतिगृह्य तु तां पूजां जनकस्य महात्मनः ।
पप्रच्छ कुशलं राज्ञो यज्ञस्य च निरामयम् ॥ ८
स तांश्चापि मुनीन्पृष्ट्वा सोपाध्यायपुरोधसः ।
यथान्यायं ततः सर्वैः समागच्छत्प्रहृष्टवत् ॥ ९

[D12 om l 1 —(l 1) M4 ह्रायवानो V1 damaged for नां विश्रा V B2 विश्रा(B2 °वा)रिणां (for [श्र]विसरिणाम्) —For ms see below —(l 2) V4 रम्य (for वाम्य) B2 (m also as above) -वक्षा (for रवा) D11 तत (for कृता) D12 निवासाश्च पृथक्पृथक् (for the post. half) —(l 3) V3 सर्वोद्दरता (for परीक्ष्वाः) V4 * (lacuna)रव (for ह्यो) B3 वसानो (for वत्स्यामो)]
—After l 1, B3 ins

1032* ज्ञानिना सिद्धपर्णाणां मुनीनां च महात्मनाम् ।

5 D11 reads 5ab twice (cf v l 3) —a) D4 वच*, D7 च वच (for वचनं) Ñ2 V B D10 11 इति रामवच श्रुत्वा —b) Ś1 D1-3 5,7 11(second time) 12 M4 °यशाः, Ñ2 V B1 3,4 D10 12 °मना, B3 °तपा (for महामुनि) —c) V1 D1 D2,6 8 G4 M1 निवासम् (for निवेशम्) D12 देशे, M4 तत्र (for देशे) V3 विवेश नगरोद्देशे —d) M3 विविक्ते Ck t °क्ते (as in text) Ś1 D3 11 12 सलिलाश्रिते, Ñ2 V1 B3 4 D10 11 सलिलाप्लुते, V3,4 Dt D4-6(before corr as in text) G1-3 M1 3 Ck.t सलिलान्विते B1 विविक्तसलिलैर्युते, Cm g as in text (for d)

6 D11 damaged for मुनिश्रेष्ठं श्रुत्वा —a) Ś1 D1,5 5 7 11 12 मुनिं प्राप्त, Ñ2 V B D10 13 M4 ऋषिं प्राप्तं, Dt D1 4,6 8 T3 M1 3 Cm मनुप्राप्तं, G1 मुनिं° (for मुनिश्रेष्ठं) —b) V4 damaged T3 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा) V1 3 B1 M4 [अ]थ, V3,4 D3 G3 M1 तु, B3 च (for स) Ñ2 V1-3 B D10 13 मिथिलेश्वर, V4 M4 मिथिलाधिप (for नृपतिस्तदा) Ś1 D2 5 6 7 11 12 जनक सह मन्त्रिभि, Dt D8 श्रुत्वा नृपवरस्तदा —d) Ś1 D2 5,6,7 11 12 M4 पुरोधसम्, V3 सुपु° (hypermetric) (for पुरोहितम्) Ñ2 V B D10 13 अकल्मषं, Dt D4,5 अनिन्दित, G3 M2,3 अरिंदम (M3 °म), M4 उपागमत् (for अनिन्दितम्) —After 6 D4 8 14 S (except M4) Cg k (position uncertain) ins, while Dt D4 6 ins after 7ab

1033* प्रत्युज्जगाम सहसा विनयेन समन्वित ।

[M3 सहसो (for सहसा) T3 विस्मयेन (for विनयेन)]

7 ab) M4 ऋत्विजश्च महात्मानम् (for a) D14 damaged partially for 7b G1 4 ह्यर्घ्यम्, G2 M1 4 अर्घ्यम् (for त्वर्घ्यम्) D4 T3 G1 3 M1,3 सत्वरा Ś1 D1 3,5 7 11,12 ऋत्विजश्चैव(D5 °ज) तस्तूणमर्घ(Ś1 D1 7 °र्घ्यं)मादाय धर्मवित् —For 7cd Ñ2 V B D10 13 subst

1034* ऋत्विग्भि सहितश्चान्यैराददायार्घ्यं त्वरान्वित ।

[Ñ2 V3 B1 2 D10 सहितै(B3 °ता)ख B3(m as above) सहित (for सहितश्च) V [अ]र्घ (for [अ]र्घ्यं)]

—c) Ñ2 V1 3 4 B D10,13 सत्कृत्य Cm t as in text (for धर्मेण) V3 विश्वामित्र पुरस्कृत्य —d) Ś1 Ñ2 V B Dt D1 3 4-8 10-13 Ct ददौ (for ददुर्) Ś1 Dt D8 Ct धर्मं, Cg as in text (for मन्त्र)

8 a) Ñ2 V B1 3 4 D10,13 M4 स, B3 D14 T1 3 G3 4 M1 च, D3 om (submetric) (for तु) —b) Ñ2 V B D10,13 जनकाम्मुनिसत्तम (V4 °मा). —c) Ct यज्ञस्य (as in text) Ś1 D1 3 5 11 12 राष्ट्रे(Ś1 °ष्ट्रं) चा(Ś1 D3 चा)पि, D3 7 राष्ट्रे राज्ये (for यज्ञस्य च)

9 a) D14 partially damaged G4 तान (for तांश्च) Dt D5 6,8 [अ]थ (for [अ]पि) D4 G1-3 M1,3 मुनिं (for मुनीन्) D4 T3 G4 M3 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) —b) T3 पुरःसर, Cg as in text (for पुरोधस) —c) D4 M3 ऋषि°, G1 3 मुनि°, G2 M1 मुनिवरै, M3 ऋषीन्सत्र (sic) (for ततः सर्वै) Dt D4,8 यथार्हमृषिभि सर्वै, D8 T3 यथा(D8 °था)न्यायमृषीन्सर्वान् —d) T3 समागम्य, Cm as in text (for समागच्छत्) T3 समागच्छत हृष्टवत्, Ct as in text (for d) —For 9 Ś1 D1 3 5 7 11 12 subst

1035* तांश्चैव स मुनि सर्वानुपाध्यायपुरोधस ।
समागच्छद्यथान्याय यथाविधि यथावय ।

[(l 1) D3 [अ]पि (for [ए]व) D2 -पुरोधसां, D3,7 पुरोगमान् (for -पुरोधस) —D3 om (hapl.) from l 1 up to 2 —(l 2) Ś1 D5 11 विध, D1 -वय, D8 विधि (for विधि) Ś1 D5 [अ]र्चन, D1 -वच, D12 -वप (for -वय)]

—For 8cd-9 Ñ2 V B D10,13 M4(l 2-3 for 9 only) subst

1036* पप्रच्छानामयं चैव यज्ञसामृद्ध्यमेव च ।
तांश्चैवान्यान्मुनीन्सर्वानागतान्स पुरोहित ।
यथान्याय यथायोग्यं पर्यपृच्छदनामयम् ।

[(l 1) V3 [अ]पि (for [ए]व) V4 सामर्थ्यम् (for -सामृद्ध्यम्) —(l 2) V3 तथैव (for तांश्चैव) M4 ऋषीन् (for मुनीन्) V4 B4 पुरोहितान्, M4 पुरोधस —(l 3) V2-4 B1 3 यथायोग M4 यथायोग यथान्यायं (for the prior half)]

अथ राजा मुनिश्रेष्ठं कृताञ्जलिरभाषत ।
आसने भगवानास्तां सहैभिर्मुनिसत्तमैः ॥ १०

जनकस्य वचः श्रुत्वा निषसाद महामुनिः ।
पुरोधा ऋत्विजश्चैव राजा च सह मन्त्रिभिः ॥ ११

आसनेषु यथान्यायमुपविष्टान्समन्ततः ।
दृष्ट्वा स नृपतिस्तत्र विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ १२

अद्य यज्ञसमृद्धिर्मे सफला दैवतैः कृता ।
अद्य यज्ञफलं प्राप्तं भगवद्दर्शनान्मया ॥ १३

धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे मुनिपुंगव ।
यज्ञोपसदनं ब्रह्मन्प्राप्तोऽसि मुनिभिः सह ॥ १४

द्वादशाहं तु ब्रह्मर्षे शेषमाहुर्मनीषिणः ।
ततो भागार्थिनो देवान्द्रष्टुमर्हसि कौशिक ॥ १५

इत्युक्त्वा मुनिशार्दूलं प्रहृष्टवदनस्तदा ।
पुनस्तं परिपप्रच्छ प्राञ्जलिः प्रयतो नृपः ॥ १६

इमौ कुमारौ भद्रं ते देवतुल्यपराक्रमौ ।
गजसिंहगती वीरौ शार्दूलवृषभोपमौ ॥ १७ G 1 51 17 B 1 50 18 L 1 46 16

---

10 D2 om 10 (cf v l 9) —^{a}) V2 तं च (for राजा) —M4 om (hapl) from 10^{c} up to l 3 of 1037* D14 damaged from ^{c} up to हे in ^{d}. —^{c}) Ñ2 V B D10(all with hiatus) 11 भगव(V1 व damaged) न्मुने(B1 °न्हप, D11 °न्मुहम्), D4 13 G1 3 M3 भगवन्नास्त —^{d}) Dt D4 6 8 14 T1 2 G1 4 मुनिपुंगवै Ś1 Ñ1 V2-4 B (B1 m also as in V1) D1 5 6 7 10 11 13 उपवेष्टु(Ś1 D1 5 6 7 11 श्रम मोक्तु)मिहार्हसि (B1 reads from मिहार्हसि in ^{d} up to उपवेष्टु in 1037* in marg), V1 उपवेष्टुम* र्हसि, D12 सभे मोक्तुमर्हसि (submetric)

11 D2 om 11 (cf, v l 9) —^{c}) Ś1 D5 12 पुरोहितो द्विजाश्चैव, D1 5 7 11 पुरोहितर्त्विज(D2 °जै , D11 °*द्विजे)श्चैव (D3 सर्वे), M3 पुरोधसः ऋत्विजैश्च

12 ^{a}) D14 partially damaged Ś1 D1 9 12 आसने तु(D5 °*) D2 समागच्छन् , D7 11 M3 °च, Cg as in text (for आसनेषु) D2 यथायोग्यम् (for यथान्यायम्) —^{b}) Dt D4 8 9 T2 G M1-3 उप(M3 °*[lacuna]) विष्टा , Cg °ष्टान् (as in text) Ś1 D5 13 उपविष्ट(D5 °ष्टा) यथाविधि , D1-3 7 11 उपविष्टं महामुनिं(D2 7 [before corr] °नि) —^{c}) Ś1 D1 5 6 11 13 नरपतिस्, D3 7 नरवरस्, G1 तु° (for स नृपतिस्) —^{d}) D2 5 अभाषत (for अथाब्रवीत्) —For 11-12 Ñ2 V B D10 13 M4(l 4 only for 12^{cd} cf v l 10) subst while D11 ins l 4 only after 12

1037* जनकेनैवमुक्तोऽथ विश्वामित्रो महामुनि ।
निषसाद ततश्चैव स राजा सह मन्त्रिभि ।
उपविष्टमुपेत्येदं कृताञ्जलिरभाषत ।
अमृतस्येव संप्राप्तिरद्य मे भगवन्मुने ।

[B1 reads up to उपवेष्टु in l 3 in marg (cf v l 10) —(l 1) V3 B2-4 उक्तस्तु B4 महायशा —(l 2) B1 मन्त्रिभि सह (by transp) —(l 3) B3 उपवेष्टुम् V2 उपैति (for उपेत्य) V2 3 [ए]व, B1 [ए]व (for [इ]दं) —(l 4) V4 B2 4 M4 [ए]व (for [इ]व) V1 2 समृद्धिर्, V3 समीनिर् (for संप्राप्तिर्)]

13 ^{a}) T2 अथ (for अद्य) G1(after corr as in text) हि (for मे) Ś1 D1-3 5 7 11 12 अद्यार्य(D1 2,11 °द्य मे) सफलो यज्ञो —^{b}) Cg k t सफला (as in text) Ś1 सहर्षं°, D1 2,6 11 13 महर्षदैवते , D3 7 वृतनाद्भवता, G1 3 °देवता , G2 सफलै° (for सफला दैवतै) Ś1 D1-3 5 7 11 13 कृत , G1 3 कृता , Cg k t as in text (for कृता) —D13 M4 om (hapl) 13^{cd} —^{c}) Ñ2 V B D10 फलवाप्तिर्, —^{d}) Ś1 D1 5 7 11 12 तत्र स , D2 मुने त्वद् , D6 भगवन् (for भगवद्) Ñ2 V B D10 ममाभ्या(V1 2 °द्य, V3 ममेदा)गमनाच्च

14 ^{a}) V3 (अ)नुगृहीतश्च —^{b}) B1 यदि (for यस्य) Ś1 Dt D3 5 7 11 13 14 M3 मुनिपुंगव , Ñ2 V B D10 13 M4 त्व महामुने —^{cd}) Ś1 D1-3 5 7 11 13 यज्ञावसान संप्राप्तो(D14 यज्ञस्यास्य प्राप्तो) ब्रह्म मुनिवरै सह

15 ^{a}) Cm g k t द्वादशाह (as in text) Ś1 D1-3 5 7 11 13 महर्षे द्वादशाहं तु(D5 त्वम्) —^{b}) D2 पुनस् (for शेषम्) T2 महर्षिभि , Cm g k as in text (for मनीषिण) Dt D6 8 दीक्षामाहुर्मनस्विन —For 14^{c}-15^{d}, Ñ2 V B D10 13 M4 subst

1038* यज्ञस्यावभृथं पुण्यं द्रष्टासि सबवानुग ।
द्वादशाह च शेष मे यज्ञस्याहुर्द्विजोत्तम ।

[(l 1) V4 (अ)वमर्थ (for [अ]वभृथ) V4 द्रष्टासि, M4 द्रक्ष्यसे M4 सबान्धव —(l 2) M4 द्वादशाह, V4 द्वादशाश्चशेषं च (for the prior half), M4 मनीषिण (for द्विजोत्तम) V3 यज्ञस्यास्य भविष्यति (for the post half)]

—^{c}) Ś1 D1 3 5 7 11 13 यज्ञ , M3 damaged for त (for ततो) D5 (after corr as in text) भोगार्थिनो —^{d}) Ñ2 V1-3 B D10 13 इह द्रष्टुमुपागतान् , V4 इह भक्ष्यपावनाद् (sic) M4 द्रष्टासि मुनिभि सह

16 ^{b}) G2 सदा (for तदा) —M3 reads 16^{cd} *inf lin sec m* —^{c}) D14 त्वं (for तं) D6 प्रति (for परि) —For subst see below

17 =I 47 2 —^{c}) Dt D4 8 9 तुल्य (for सिंह) T2 नातिर् (sic) M3 गतौ (for गती) —^{d}) D7 वृषभान्वितौ

G. 1. 51. 18 B. 1. 50. 18 L. 1. 46. 17 पद्मपत्रविशालाक्षौ खड्गतूणीधनुर्धरौ ।
अश्विनाविव रूपेण समुपस्थितयौवनौ ॥ १८
यदृच्छयैव गां प्राप्तौ देवलोकादिवामरौ ।
कथं पद्भ्यामिह प्राप्तौ किमर्थं कस्य वा मुने ॥ १९
वरायुधधरौ वीरौ कस्य पुत्रौ महामुने ।
भूषयन्ताविमं देशं चन्द्रसूर्याविवाम्बरम् ॥ २०
परस्परस्य सदृशौ प्रमाणेङ्गितचेष्टितैः ।
काकपक्षधरौ वीरौ श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ २१
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा जनकस्य महात्मनः ।
न्यवेदयन्महात्मानौ पुत्रौ दशरथस्य तौ ॥ २२
सिद्धाश्रमनिवासं च राक्षसानां वधं तथा ।
तत्रागमनमव्यग्रं विशालायाश्च दर्शनम् ॥ २३

18 =I.47.3.—D7 D8.9 om. 18ab.—c) Ś1 D1-5.6.7.11.13 कस्यैतौ (D6.12 °तौ) देववर्णिनौ (D11 °वर्णिनौ).

19 =I.47.4.—Ś1 reads 19ab in marg. (cf. v.l. 1041*).—a) Ś1 D7 D8.9 G3 M1.2 [दृ]च्छा; D9 [दृ]ष्ट (for [दृ]च्छ). D6.14 T2.3 संप्राप्तौ, M1 गाः° (for गां प्राप्तौ).—b) G1 [अ]मराः (for [अ]मरौ).—After 19ab, G1.2 M3 (after 19, inf. lin. sec. m.) ins., while G3 M3 ins. l. 5 only after 1040*.

1039* पुण्डरीकविशालाक्षौ वरायुधधरावुभौ ।
बद्धगोधाङ्गुलित्राणौ खड्गवन्तौ महाद्युती ।
काकपक्षधरौ वीरौ कुमाराविव पावकी ।
रूपौदार्यगुणैः पुंसां दृष्टिचित्तापहारिणौ ।
प्रकाशय कुलमस्माकं मामुद्धर्तुमिहागतौ । [5]
[(l. 4) G1 -[अ]पहारिणौ.]

—d) M3 (after corr. sup. lin. sec. m. वा as in text; before corr.) च. T3 कन्यका (sic) (for कस्य वा).

20 Ś1 reads 20 in marg. (cf. v.l. 1041*). G2.3 om. (hapl.) 20ab. M3 reads 20ab (sec. m.) in marg. G4 om. (hapl.) 20d–21a. T3 G1 M1 transp. 20ab and 20cd.—c) Ś1 भूषयंताम्.—d) Ś1 सूर्यचंद्राव् (by transp.).

21 G4 om. 21abc (cf. v.l. 20).—b) T2 G1 रूपेण- (for प्रमाण-).—After 21ab, G3 M1 ins.:

1040* किमर्थं च नरश्रेष्ठौ संप्राप्तौ दुर्गमे पथि ।

—Thereafter cont. l. 5 of 1039*.

—c) G1.2 कस्य पुत्रौ मुनिश्रेष्ठ.—For 16–21, Ñ2 V B D10.11 (om. l. 6 and reads 18cd as in text).13 M4 subst., while Ś1 D1-3.6.7.12 subst. l. 3–5 and 7–8 for 17–18ab and 19–21 (Ś1 for 19cd and 21cd only) respy.:

1041* उपयाताविह सत्प्रीत्या सहैभिर्ब्रह्मवादिभिः ।
एतान्यहानि ससुखं ततो यास्यथ सत्कृताः ।
एतौ च मुनिशार्दूल कुमाराविव पावकी ।
काकपक्षधरौ कस्य किमर्थं चाभ्युपागतौ ।
व्यूढोरस्कौ महाबाहू खड्गतूणधनुर्धरौ । [5]
अश्विनौ सदृशौ रूपे कस्यातिप्रियदर्शनौ ।
किमर्थं सुकुमाराङ्गावध्वान सश्रितावुभौ ।
बालवेषानवद्याङ्गौ श्रोतुं कौतूहलं मम ।

[(l. 1) D13 M4 प्रीत्ये (for प्रीत्या). V3 विश्वामित्रं तथीला, D11 उपयातौ सत्कृतौ भक्त्या (for the prior half). M4 [ए]भिर् (for [ए]भिर्) V1 damaged for ब्रह्म.—(l. 2) Ñ2 B1 स्वक्षुखं, V4 D10 सुखं, B3 सुसुखं, D11 यास्यसि (for यास्यथ). D11 सत्कृत.—(l. 3) Ś1 D1-3.6.7.11.13 M4 इमौ (for एतौ). M4 कौ (for च). D3 नर- (for मुनि-). V1-3 पावके.—(l. 4) B1 -पुच्छधरौ. Ś1 D1-3.6.7.11.13 वीरौ (for कस्य). V1 damaged, V4 चानु°, B3 वाभ्यु°; D13 M4 चाभ्यु° (for चाभ्युपागतौ). Ś1 D1-3.6.7.11.13 कस्येमौ (D11 °मौ) मुनिपुंगव (D6.12 °वौ) (for the post. half).—(l. 5) B1 दीर्घभुजौ (for महाबाहू). M4 -तूणी.—After l. 5, Ś1 D1-3.6.7.11.13 read 16cd as in text and om. l. 6.—(l. 6) V1 B4 D13 M4 अश्विनौ; V3 अनयो°; B1 अश्विन्यो (sic) (for अश्विनौ°). V3 सदृशे रूपे, M4 रूपसदृशौ (for सदृशौ रूपे). V1 [इ]तौ, D11 [ए]तौ (for [अ]ति-) V3 -दर्शिनौ.—(l. 7) B4 किमर्थं (for किमर्थं). Ś1 D1-3.6.7.11.13 न मुनिश्रेष्ठ (for सुकुमाराङ्गाव्). D13 अरण्य (for अध्वान) Ñ2 B3 D10 समागतावुभौ, M4 वै समागतौ (for संश्रितावुभौ). Ś1 D1-3.6.7.11.13 प्रपन्नौ दुर्गमान्पथ° (D1 °न्पुन and gloss दुर्गमाणि स्थानानि) (for the post. half).—After l. 7, Ś1 reads 19ab, 20–21b in marg.—(l. 8) B3 (m. also, originally बाल°) 4 देवाविव. Ś1 D1-3.6.7.11.13 अत्र (D3 इर, D11 चिर)हितो महत्, M4 एव महातेज (for बालवेषानवद्याङ्गौ). Ś1 D1-3.6.7.11.13 इच्छाम्य (D6.12 °मि [sic])महं, M4 °हि मे (for कौतूहलं मम).]

22 a) Ñ2 V B D13 तस्यैतद्; D11 स तस्मै (for तस्य तद्).—b) Ś1 D1-3.6.7.11.13 महामुनिः. T3 विश्वामित्रोऽभ्यभाषत.—c) D4.9 निवेदयन्. M3.4 अमेयात्मा (for महात्मानौ). D7 D8.9 Ctp निवेदयदमेयात्मा.—d) Ñ2 V1-4 B D10.11.13 सुतौ (for पुत्रौ).

23 D8.9 om. 23a reading 23c in its place. Ś1 Ñ2 V B D1.3.6.10-13 M4 transp. 23a and 23c.—b) V3 D1.2 निवासश्च. M4 सिद्धाश्रमादागमनं.—b) Ś1 V4 B1.3.4 D1-3.6.11-13 च तं वधं. Ñ2 V1-3 B2 D7.10 च तद्वधं. G1 (also as in text) °तदा, G3 वधस्°, M4 °च त (for वधं तथा).—After 23ab, D9 wrongly repeats 22–23ab.—c) Ś1 B2 D6.11.13 तथा, B1 यत्र, D7 D1-6.8-9 Ct तत्र, D11 G3 M1 तत्र; Cm as in text (for तत्र). Ś1 D2.3 अत्युग्रं; V1 अव्ययं, D11 अवर, Cm g as in text (for अव्यग्रं) M4 तत्रागमनसंकल्प.—D8.9 om. 23d.—d) Ś1

अहल्यादर्शनं चैव गौतमेन समागमम् ।
महाधनुषि जिज्ञासां कर्तुमागमनं तथा ॥ २४

एतत्सर्वं महातेजा जनकाय महात्मने ।
निवेद्य विररामाथ विश्वामित्रो महामुनिः ॥ २५   G 1 51 23 B 1 50 25 L 1 46 22

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनपञ्चाशः सर्गः ॥ ४९ ॥

N_3 V B $D_{1,2,3,10,13}$ M_4 द्वि($V_{1,2}$ B_1 M_4 वै)शालस्य (for विशालायाम्) D_{13} स (sic) (for च)

24 ^{b}) G_1 गौतमे तु (for गौतमेन) —^{c}) $G_{2,3}$ M_1 आरोपण M_4 चा°, Ct as in text (for आगमनं) T_3 तदा (for तथा) —For 24 Ś1 $D_{1-3,5,7,11}$ (l 2 only for 24^{cd}) 11 subst

1042* गौतमाश्रमकार्यं च गौतमस्य च दर्शनम् ।
महाधनुषि जिज्ञासा कार्यं चैषा महात्मन ॥

[D_{13} om (hapl) l 1 —(l 1) D_{12} गौतमस्य (through eye wandering for गौतमा) —D_3 om l 2 —(l 2) $D_{1,2}$ कार्यं चैत महात्मनो D_{11} कर्तव्या च महायशा (for the post half)]

while N_3 V B D_{10} 11(l 1 only for 24^{ab}) 12 subst

1043* गौतमस्य च शापान्तमहल्यायाश्च दर्शनम् ।
रामस्य धनुषश्चैव जिज्ञासार्थमुपागमम् ।

[D_{12} om (hapl) l 1 —(l 1) B_3 transp the two halves V_1 $B_{2,4}$ गोतमस्य N_3 B_3 D_{10} (श्र)पि (for first च) D_{11} (with hiatus) शापाच (for शापान्तम्) D_{12} अहिल्यायाश् —(l 2) V_3 रामश्च $V_{2,3}$ उपागमत् (V_3 °न) B_{2-4} (B_1 m also) ज्यागत]

25 ^{a}) Ñ2 V B $D_{10,12}$ इति, Ck as in text (for एतत्) D_3 सर्वे, Ck as in text (for सर्वं) —^{b}) V_3 न्यवेदयत्, B_3 (m also as in text) °मुने (for महात्मने) Ś1 $D_{1,2,5,7,11,12}$ कौशिको जनकाय वै —^{c}) Ś1 $D_{2,5,7,12}$ विररामाशु, V_3 वीर रामार्थं (sic) Ctp विरराम तदा (hypermetric) (for विररामाथ) —^{d}) D_{11} महातपा —After 25 Ś1 $D_{1,5,7,11,12}$ ins

1044* मुनिमध्ये स्थितः प्राज्ञो वसूनामिव पावक ।
[$D_{1,7,11}$ यज्ञे (for प्राज्ञो)]

Colophon $D_{1,2,5,11,12}$ om (cont the Sarga) —*Kanda name* Ś1 N_2 V_1 D_4 om V_{2-4} B D_{10} आदि° —After Kanda name B_4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ2 V B $D_{3,10}$ जनकदर्शन(B_1 °कसमागम D_3 °संवादो) —*Sarga no* (figures words or both) $V_{1,4}$ $B_{1,4}$ om Ś1 (m) V_2 Dt $D_{4,6,14}$ T G $M_{1,2}$ 50 Ñ2 $B_{2,3}$ D_{10} 51 V_3 D_3 53 D_{13} इत्यार्षे—यथ—काडे—दर्शनसर्गो 51 —After colophon $G_{1,2,4}$ M_3 conclude with श्रीरामाय नम G_3 श्रीमते रामानुजाय नम

५०

G. 1. 52 1 B. 1. 51 1 L. 1. 47 1 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रस्य धीमतः ।
हृष्टरोमा महातेजाः शतानन्दो महातपाः ॥ १
गौतमस्य सुतो ज्येष्ठस्तपसा द्योतितप्रभः ।
रामसंदर्शनादेव परं विस्मयमागतः ॥ २
स तौ निषण्णौ संप्रेक्ष्य सुखासीनौ नृपात्मजौ ।
शतानन्दो मुनिश्रेष्ठं विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ ३
अपि ते मुनिशार्दूल मम माता यशस्विनी ।
दर्शिता राजपुत्राय तपो दीर्घमुपागता ॥ ४
अपि रामे महातेजो मम माता यशस्विनी ।
वन्यैरुपाहरत्पूजां पूजार्हे सर्वदेहिनाम् ॥ ५
अपि रामाय कथितं यथावृत्तं पुरातनम् ।
मम मातुर्महातेजो दैवेन दुरनुष्ठितम् ॥ ६
अपि कौशिक भद्रं ते गुरुणा मम संगता ।
माता मम मुनिश्रेष्ठ रामसंदर्शनादितः ॥ ७
अपि मे गुरुणा रामः पूजितः कुशिकात्मज ।
इहागतो महातेजाः पूजां प्राप्य महात्मनः ॥ ८

50

☞ Ñ1 missing Sarga 50 (cf v l 1338) D1 3 5 7 11 12 continue the previous Sarga.

1 c) D1 2 हृष्टचेता Ñ2 V B D10 12 श्रुत्वं भूत्वा (for महातेजा) —d) B1 महामुनि, Ś1 (after corr sm as in text) D1–3 5 7 11 12 क्षणेन समपद्यत

2 a) V1 B1 D1 गोतमस्य, D2 गौतमेन (sic) V1 (after corr marg as in text) T1 श्रेष्ठस्, T2 ज्येष्ठं (sic) (for ज्येष्ठस्) —T3 om (hapl ?) Ñ2 reads in marg 2b–3a —b) V1 2 4 B3 D1 M4 [उ]द्योतितप्रभ, B4 D12 13 द्योतित प्रभु —c) G1 रामस्य (for रामस) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–12 रामस(D2 3 7 °स्य)दर्शनं प्राप्य(D3 7 °स) —d) M4 आययौ (for आगत) Ñ2 V B D10 12 विस्मय परम ययौ, Cv r k as in text

3 T3 om Ñ2 reads in marg up to 3a (for both cf v l 2) —a) D1 D4 6 पुत्री, G1 3 M3 (after corr sec m as in text) ततो, Cm as in text (for स तौ) G4 निपण्ण Ś1 D1 2 11 12 स (Ś1 सु, D1 स) निषण्णौ तु तौ (D11 ततो) दृष्ट्वा, Ñ2 V B D3 7 10 12 स (Ñ2 V1 3 4 B1 2 4 D10 स) निषण्णावुभौ दृष्ट्वा D6 स सनिषण्णौ तौ दृष्ट्वा, M4 स निषण्णस्ततो दृष्ट्वा —bc) D1 सुखासीनो D6 8 transp सुखासीनौ and शतानन्दो Ñ2 V B D10 12 सहितौ रामलक्ष्मणौ (for b) Ś1 V1 B1 D1 3 5 7 11 12 मुनिश्रेष्ठो, M4 द्विजश्रेष्ठ —d) Ś1 Ñ2 V B D10 12 अभाषत, D1 3 5 7 11 12 उवाच ह (for अथाब्रवीद्)

4 a) G3 M1 ह्य, Cm g t as in text (for ते) Ñ2 V B D10 12 अपि(V2 °पि) त्वया मुनिश्रेष्ठ M4 अपि त्वया महाभाग, Ck as in text —b) Ś1 Ñ2 V B2–4 D1–3 5 7 10–12 तपस्विनी —cd) Cg as in text (for c) M4 दीर्घं तप (by transp) Ñ2 V B D10 12 दृष्टा राजपुत्रस्य रामस्यास्य(D10 °श्रस्य, D12 °स्य च) महात्मन

5 D6 12 om (hapl) 5 Ś1 D3 om 5ab —a) D1 D4 (before corr as in text) 6 8 T G1 °तेजा, G2–3 M3 °भागा, M4 °भागे (for महातेजो) —Ś1 reads 5c–6 in marg —d) Ś1 रघुनंदन (for सर्वदेहिनाम्) —For 5, Ñ2 V B D10 12 subst

1045* अपि रामाय मे माता पूजार्हाय महात्मने ।
पूजा कृतवती सम्यगहल्या भृशदु खिता ॥

[(1 1) B3 4 D10 12 महामुने —D12 om (hapl) from 1 2 up to 6d]

On the other hand D1–3 7 11 subst

1046* अपि रामो महातेजा मम माता सह त्वया ।
वन्यैर्मूलफलैर्नूनमर्चितोऽर्घ्यप्रतिग्रहै ॥

[(1 1) D11 महात्मने (for सह त्वया) —(1 2) D3 मूलै, D11 भूमि (for मूल) D3 अर्चिते (for अर्चितो) D11 हि भरि° (for र्घ्यप्रतिग्रहै)]

6 D12 om 6ab, Ś1 reads 6 in marg (for both cf v l 5) —b) B3 reads यथा in marg D1 D3 8 यद्वृत्त वत्(D1 यद्) (for यथावृत्त) —c) D3 5 7 अपि (for मम) Ñ2 V B1–3 D10 12 M4 °बुद्धे, B4 °भाग, D1–3 7 °वीर्य, T1 °तेजा (for महातेजो) —d) Ñ2 V1 3 4 B4 D2 3 7 10 12 T2 Cm g दैवेन, Ck t दै° (as in text) V1 B1 2 D1–3 5 7 °धिष्ठित, B3 दु खचेष्टित, D4 M3 Cm यद्दु°, Cg k t दुरनुष्ठित (as in text) T3 दैवेय च(च य)दनुष्ठित —For 6, D5 11 12 subst, Ś1 D1–3 7 ins after 6

1047* अपि मत्ता विमु(Ś1 °मु)क्ता मे तस्माच्छापात्सुदारुणात् ।

7 ab) Ś1 अपि (for अपि) Ś1 (after corr sup lin as in text) D6 12 13 चापि (for मम) Ñ2 V B D10 12 M4 अपि कौशिक माता मे संगता गु(V4 °त(त)रुणा तुन (V4 मम, B1 सह) —c) D1 D6 8 14 T1 2 M3 मम माता (by transp) Ś1 D1–3 5 7 11 12 माता मुनिगणश्रेष्ठ, Ñ2 V B D10 12 M4 शापादिद्ध्या निता(M4 माता) मे —d) Ś1 D6 12 अद्य, M3 पर, Ck as in text (for इत) Ñ2 V B D10 11 12 T3 M4 रामदर्शननिर्मला(T3 °नादित), Cg t as in text

8 Ñ2 V B D10 11 12 M4 transp 8 and 9 —c) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–12 नगरं, Ck t as in text (for

अपि शान्तेन मनसा गुरुर्मे कुशिकात्मज ।
इहागतेन रामेण प्रयतेनाभिवादितः ॥ ९
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य विश्वामित्रो महामुनिः ।
प्रत्युवाच शतानन्दं वाक्यज्ञो वाक्यकोविदम् ॥ १०
नातिक्रान्तं मुनिश्रेष्ठ यत्कर्तव्यं कृतं मया ।
संगता मुनिना पत्नी भार्गवेणेव रेणुका ॥ ११
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ।
शतानन्दो महातेजा रामं वचनमब्रवीत् ॥ १२
स्वागतं ते नरश्रेष्ठ दिष्ट्या प्राप्तोऽसि राघव ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य महर्षिमपराजितम् ॥ १३
अचिन्त्यकर्मा तपसा ब्रह्मर्षिरमितप्रभः ।
विश्वामित्रो महातेजा वेत्स्येनं परमां गतिम् ॥ १४
नास्ति धन्यतरो राम त्वत्तोऽन्यो भुवि कश्चन ।
गोप्ता कुशिकपुत्रस्ते येन तप्तं महत्तपः ॥ १५
श्रूयतां चाभिधास्यामि कौशिकस्य महात्मनः ।
यथाबलं यथावृत्तं तन्मे निगदतः शृणु ॥ १६   G 1 52 16 B 1 51 16 L 1 47 16

राम) —b) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10 13 पूजितोसि यथार्हत (Ś1 D5 12 °र्हेण, D3 °र्हत) —c) D1-3 7 13 °भाग, D11 महा ** (for महातेजा) —d) Ś1 D5 12 कृत्वा (for प्राप्य) D1 यथाविधि (for महामन)

9 Ñ2 V B D10 11 13 M4 transp 8 and 9 Ś1 D5 6 12 om (hapl ?) 9 —a) Ñ2 V B D10 11 13 M4 प्रीतेन (for शान्तेन) —D7 om 9cd —cd) D1 D6 8 पूजितेन, T2 Ck प्रयत्नेन, Cg as in text (for प्रयतेन) Ñ2 V B D10 11 13 M4 पू(M4 प्)ता वार्धेण तपसा मातर मेभ्यनन्दत (Ñ2 B2 °यत), D1 3 इहागतो महातेजा पूजा कृत्वा महामन (cf 8cd)

10 Ś1 M3 read 10–11 in marg —a) D13 त(sic) (for तच्) —b) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 महायशा, D14 महातपा D5 12 शतानन्दस्य धीमत —c) V3 इत्युवाच —d) D3 sup lin G1 3 वाक्यज्ञ, M3 damaged वा (for वाक्यज्ञो) D3 –विद्, D12 G1 2 M4 –कोविद (for –कोविदम्) Ñ2 V B (B3 inf lin also) D10 11 13 वाक्यं वाक्यविशारद (Ñ2 B2 D10 °दा वर)

11 Ś1 M3 read 11 in marg (cf v l 10) —a) D6 13 नातिक्रमो Ñ2 V B D10 13 इद महत् (for मुनिश्रेष्ठ) —b) Ñ2 V B1 3 4 D10 13 यत्कार्यं तत्, B2 कार्यं यत्तत्, D1-3 5 7 11 12 M4 सर्वमेतन्, Cg k t as in text (for यत्कर्तव्य) D1-3 6 7 11 13 M4 transp कृत and मया —c) Ñ2 V B D10 13 गुरुणा (for मुनिना) —d) V3 B3 4 D6 10 [गु]व (for [ग]व) D1-3 5 7 11 12 रेणुकेव महात्मना

12 b) D6 14 T G M3 Cm भाषित (for धीमत) —c) Ñ2 V1-3 B D10 13 M3 °नन्दस्ततो राम, V4 °स्ततो वाक्यं —d) Ñ2 V1 3 B D3 7 10 12 M4 (all except D3 7 with hiatus) इदं (for राम) V4 वचन मिदमब्रवीत्

13 a) Ñ2 V B D10 11 13 M4 रघुश्रेष्ठ, D7 मुनिश्रेष्ठ —b) V3 दृष्ट्या Ś1 D5 11 13 दृष्टोसि (D11 °*) B1 प्राप्तोसि (sic) Ñ2 V B D10 13 मे प्राप्तो, M4 च प्राप्तो (for राघव) —d) D8 महर्षिम् (for महर्षिम्) Cm k अपराजित (as in text) Ś1 D1 3 4 7 12 त पा(D2 3 7 स्वा)श्रममुपागत D3 स्वाश्रम समुपागत, D11 (with hiatus) इम यज्ञमुपागत —For 13cd, Ñ2 V B D10 13 M4 subst

1048* विश्वामित्रेण सहित इम यज्ञ महात्मन ।

[V3 4 इद (for इम) D14 यज्ञार्थ महात्मना (for the post half)]

14 a) G1 तपस, Cm g as in text Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10-13 अचिन्त्यो ह्यप(D13 ह्यसि) धर्मात्मा, D6 (before corr as in text) अचिन्त्यकर्मतपसा, M4 अचिन्त्यधर्म कर्माय —b) Ś1 D1-3 5 7 11 13 G1 2 M3 महर्षिर्, Cm g ब्रह्मर्षिर् (as in text) D1 9 T2 G1 2 M महत्क (for अमित) Ñ2 V B1 2 4 D10 शार्दूलसमित(B4 °मह)द्युति, B3 D13 रामेव(D13 °म त्व)ममितद्युति —c) G2 M3 महाभाग —d) Dt D1 6 8 T2 वेत्सि, Cg as in text (for वेत्स्ि) Ct परमां गतिं (as in text) Ś1 D1 3 5 7 8 12 तवाय परमा गति, Ñ2 V B1 3 4 D10 13 M4 यस्य(V1 °स्य) ते परमो गुरु, B2 ऋषीणां परमो गुरु, D11 तवाय परमो गुरु

15 a) V3 धर्मरतो (for धन्यतरो) —b) Ś1 D5 12 M4 त्वयेह, Ñ2 V B D10 11 13 त्वदन्यो, D1 3 7 सखेह (for त्वत्तोऽन्यो) Ś1 D5 12 यस्य ते, D1 पाश्र्वे (gloss एतस्मा द्विश्वामित्रान्न्य कोपि धन्यतरो नास्ति यस्मात्त्वया पाश्र्वत अधीयत त्वा अस्त्रग्राम कथापयिनु विश्वामित्र एवार्हति नान्य), D2 3 7 इहपत (for कश्चन) —c) D3 कौशिक° D1 2 5 12 तु (for ते) D11 यस्माचे हितकामोथ —d) D11 तेन (for येन) Dt M3 महातप —For 15cd, Ñ2 V B D10 13 M4 subst

1049* गुणेन तेजसा चापि धर्मेण च पराक्रमै ।
यस्य ते हितकामोऽय विश्वामित्रस्तपोनिधि ।

[All except B3 om 1 2 —(l 2) B1 om ते (submetric)]

16 a) V1 damaged Dt श्रूयतां Ś1 D1 3 5 11 12 अभि°, Ñ2 V3-4 B D10 13 च पुरा(B4 यथा)वृत्त, D7 अप° (sic), M1 त्वभिधास्यामि —c) D11 °चामी M3 °कुल (for यथाबलं) Dt D1 8 Ct °तत्वं, D7 °बिल (sic) (for यथावृत्त) Cv r as in text Cm g k t no समस्तपदs (for c) —For 16cd Ñ2 V B D10 13 subst while D11 ins. after 16ab

1050* यद्वीर्यं यत्प्रभावोऽय यद्योगश्च महायशा ।

G 1 52 17 B 1 51 17 L 1 47 17

राजाभूदेष धर्मात्मा दीर्घकालमरिंदमः ।
धर्मज्ञः कृतविद्यश्च प्रजानां च हिते रतः ॥ १७
प्रजापतिसुतस्त्वासीत्कुशो नाम महीपतिः ।
कुशस्य पुत्रो बलवान्कुशनाभः सुधार्मिकः ॥ १८
कुशनाभसुतस्त्वासीद्गाधिरित्येव विश्रुतः ।
गाधेः पुत्रो महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ १९
विश्वामित्रो महातेजाः पालयामास मेदिनीम् ।
बहुवर्षसहस्राणि राजा राज्यमकारयत् ॥ २०
कदाचित्तु महातेजा योजयित्वा वरूथिनीम् ।
अक्षौहिणीपरिवृतः परिचक्राम मेदिनीम् ॥ २१
नगराणि च राष्ट्राणि सरितश्च तथा गिरीन् ।
आश्रमान्क्रमशो राजा विचरन्नाजगाम ह ॥ २२
वसिष्ठस्याश्रमपदं नानापुष्पफलद्रुमम् ।
नानामृगगणाकीर्णं सिद्धचारणसेवितम् ॥ २३

[D3 यशोव्यग्र, D13 यद्विचग्र (for यशोगग्र) V4 महातपा (for महायशा)]

17 a) Dt D4.5 [आ]सीद्; Ck as in text (for [अ]भूद्) —b) V B1 3 4 D2.3 5 6 M3 अरिंदम —B2 repeats (m) 17cd after 20 —c) G1 3 कृतज्ञ; G2 M1 सर्वज्ञ (for धर्मज्ञ) Ś1 D1 3 5 7 12 13 M4 च वदान्यश्च; Ñ2 V2-4 B1 3 (B2 both times) D10 12 च क्रियावांश्च, B4 D6 च कृतज्ञश्च, T2 3 °वीर्यश्च (for कृतविद्यश्च) V1 धर्मपञ्च (sic) क्रियावांश्च —d) D1-3 5 12 प्रजास्वपि (for प्रजानां) Ñ2 V B (B2 both times) D10 12 पालने (for च हिते) D11 सर्वभूतहिते रत

18 a) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 पितामह, Cg k t as in text (for प्रजापति) Ñ2 V1 2 B3 D6-4 7 11 13 T3 G1 2 M3 च (for तु) —b) Ś1 Ñ2 V1 (before corr as in text) 2 4 B1 2 D1 3 5 7 10-13 महातपा (D2 (before corr) °त्मन), B3 4 महायशा (for मही°) —c) V1 मम्च न (for बलवान्) —d) D13 om (hapl) from कु up to भ in 19a D12 तु (for कु)

19 D12 om up to भ (cf v l 18) T3 reads 19-20 in marg —a) Ñ2 V1 2 P3 D1 2 7 10 13 T2 G1 3 M3 चासीद्, D6 तस्मात्, D13 चामी (sic) M3 श्रीमान् (for त्वासीद्) —b) M1 3 (sup lin sec m before corr as in text) गाधिर् D1 [अ]भि, D2 3 5 7 11 13 [प्]य (for [प्]व) —c) Ñ2 V B D10 12 तस्य, D11 गाधि (for गाधे) —Ñ2 om (hapl) from तेजा up to महा in d —B1 om (hapl) 19d —d) D1-3 7 11 महायशा, D5 12 महामना

20 T3 reads 20 in marg (cf v l 19) —ab) M4 °मित्रस्तु धर्मात्मा T3 धर्मेण स महाबाहु (for a) Cg पालयामास (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 11 13 विश्वामित्रस्तु (D13 °श्र) धर्मात्मा पालयन्मेदिनी (Ś1 °न्पृथिवी) मिमा —c) Cv r बहुवर्षं (as in text) Ś1 D1 3 5 7 11 13 बहून्वर्षगणाञ्राम, Ñ2 V B D10 12 वर्षायुतान्यनेकानि —After 20c M3 (inf lin sec m) ins

1051* चतुरङ्गबलैर्युत ।
नीतिशास्त्रविशेषज्ञ प्रह्मण्य सत्यसंगर ।
निग्रहानुग्रहपरो

—After 20 B2 (marg) repeats 17cd and then ins

1052* पूर्वं पालयतो राम राज्यस्य महात्मन ।
अष्टौ रजर्षिरे पुत्रा ख्यातवीर्यपराक्रमा ।
तान्सर्वांस्तप्रथितान्प्रतिष्ठाप्याशु वीर्यवान् ।
हृष्टा पश्चाते पुण्यैस्तपोवनमुपागत ।

21 a) Ś1 Ñ2 V1-3 B D10 13 स, D3 5 7 11 13 सु (for तु) M4 महासेनां —b) Ñ2 V1 2 4 B D1 3 7 9 11 12-14 T1 2 G1 M4 Cvp वरूथिनीं (D1 gloss करितुरगरथमन्त्रि भारगार), Cg k t as in text (for वरूथिनीम्) V विश्वामित्रो महामुनि —M1 reads 21cd inf lin sec m —c) G1 2 M2 अक्षौहिण्या (for °हिणी) —d) Ś1 D3 पर्यगच्छद्वसुंधरां, D1-3 7 11 पर्यटश्च वसुधरां

22 a) D11 T3 G M1 स (for च) —b) Dt D4 5 सह (for तथा) —For 22ab, Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10-13 M4 subst

1053* सरित पर्वतांश्चैव वनानि नगराणि च ।

[V1 सर्वतश् (for पर्वतांश्) D4.5 नागनानि वनानि च M वनान्युपवनानि च (for the post half)]

—D11 om 22c-23b —c) Ś1 Ñ2 V1-3 B D1-3 5 7 10 12 M4 विचरन्, V4 विक्रमन्, D13 विवल (sic) (for आश्रमान्) M3 विचरन् (for क्रमशो) T1 2 M3-4 राम, G1 M1 राजन् (for राजा) —d) Ś1 D1 3 4 7 9 12 स (D13 *) दृगतच्छन्महायशा, Ñ2 V B D10 12 (all with hiatus) आजगाम महायशा (B1 °बल) M3 क्रमशस्त्वाजगाम ह; M4 राजमानो महायशा

23 V3 D11 om 23ab (for D11 cf v l 22) —b) Dt D4 5 T G1 -रता (for फल) V1 नानाद्रुमलतायुत, B4 महास्थानमनुत्तमं, D12 T1 2 G1 नानाद्रुमलताकुले —c) V1 मृगशता°, V2 द्रुमलता°, V3 -मृगगणै°, B4 -मृगसमा° (for -मृगगणाकीर्णं) —d) Ś1 D1-3 5 7 11 13 देवर्षिगण (for सिद्धचारण) Ś1 D5 13 -पूजित —After 23 Ś1 D1 3 5 7 11 13 M4 ins

देवदानवगन्धर्वैः किंनरैरुपशोभितम् ।
प्रशान्तहरिणाकीर्णं द्विजसंघनिषेवितम् ॥ २४
ब्रह्मर्षिगणसंकीर्णं देवर्षिगणसेवितम् ।
तपश्चरणसंसिद्धैरग्निकल्पैर्महात्मभिः ॥ २५
सततं संकुलं श्रीमद्ब्रह्मकल्पैर्महात्मभिः ।
अब्भक्षैर्वायुभक्षैश्च शीर्णपर्णाशनैस्तथा ॥ २६
फलमूलाशनैर्दान्तैर्जितरोषैर्जितेन्द्रियैः ।
ऋषिभिर्वालखिल्यैश्च जपहोमपरायणैः ॥ २७
वसिष्ठस्याश्रमपदं ब्रह्मलोकमिवापरम् ।
ददर्श जयतां श्रेष्ठो विश्वामित्रो महाबलः ॥ २८

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चाशः सर्गः ॥५०॥

G I 52 27
B 1 51 28
L 1 47 27

1054* बहुपुष्पफलं रम्यं यक्षराक्षसवर्जितम् ।

[D11 महर्षिगणसेवित (for the post half)]

24 N2 B1 om (hapl) 24–25^b V B2-4 D10.13 om (hapl) 24 M3 reads 24–25^b *inf lin sec m* G1 2 read 24^{ab} after 25^{ab} —^{a}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 -गाधर्वैः (for -गन्धर्वैः) —^{b}) D1 उपसेवित (for उपशोभितम्) —^{cd}) D4 किंह (for -संघ) Ś1 D1 3 5 7 11 12 नानाविहग(D1 3 °ह्रंग, D5 °गह[metathesis])नादित (for ^{d}) G2 M1 प्रकीर्णद्विजसंघाद्यैर्हरिणौघनिषेवित

25 Ś1 Ñ2 B1 D1 3 5 7 11 12 om (hapl) while M3 reads 25^{ab} *inf lin sec m* (for Ñ2 B1 M3 cf v l 24) —^{a}) B3 D10 13 देवर्षि (for ब्रह्मर्षि) V1 B2 -संपूर्णं V3 महाश्रममिदं तत्तु B4 नानामुनिसमाकीर्णं —^{b}) V3 B2 4 D10 13 ब्रह्मर्षि (for देवर्षि) V B2-4 D13 पूजित (for सेवितम्) —After 25^{ab} G1 2 read 24^{ab} —^{c}) V1 D13 चरित्र (for -चरण) G1 2 पुराणैस्तपसा सिद्धैर् —^{d}) D13 महर्षिभि (for महात्मभि)

26 D1 3 7 T1 om (hapl.) 26^{ab} —^{a}) N2 B3 D10 सततं V3 सगण, V4 कुशल, Ct as in text (for संकुल) V3 ग्राम, D10-13 श्रीमान् (for श्रीमद्) —^{b}) G1 M1 ब्रह्मपुत्रैर्, Ct as in text (for °कल्पैर्) Ñ2 V3 4 B1 3 D13 महात्मभि, V1 damaged V3 महर्षिभि, B4 महात्मभि (for महात्मभि) —^{c}) M3 अम्भक्षैर्, Cm g c as in text (for अब्भक्षैर्) —^{d}) D3 पर्णे (sic) G1 चीर्ण G2 शीर्ण (for शीर्ण) Ś1 B4 D1 3 5 7 11 12 M3 -पर्णाशिभिस् D5 12 यथा (for तथा)

27 D7 om 27^{ab} —^{a}) N2 V2 4 B D10 13 M3 फलमूलाशिभिर् D5 फलमूलाशिभिर्वीरैर् —^{b}) Ñ1 (marg) V1 3 4 B D10 13 क्रोधैर्, Dt D5 6 दोषैर् (for -रोषैर्) —V1 damaged from पै in ^{b} up to इम in 1055* —After 27^{ab}, Ś1 N2 V B D1 3 5 10 13 ins, while M3 ins, after 27

1055* समक्षारैरश्मकुट्टैर्दन्तोलूखलिभिस्तथा ।

[V1 damaged up to इम B4 प्रक्षालनैर् D5 सुप्रक्षालैर् (hypermetric) (for समक्षारैर्) V3 सज्जुलाभैर् रमकुट्टैर् V4 संपताकैरश्मकुट्टैर् M4 संप्रक्षालनकुट्टैश्च (for the prior half) M4 [उ]लूखलैर्, (for °लिभिस्) D3 दन्तोलूखिभिस्तथा (sic) (for the post half)]

—^{c}) Ś1 D5 11 12 °स्वयंवैर्, B D5 10 वालि°, D1 3 7 वालिखिल्यादैर् (for वालखिल्यैश्च) —^{d}) V1 (with hiatus) उपहोम, D2 जपाहार (sic?) (for जपहोम) —After 27 Ś1 (marg) Dt D4 6 9 14 T G2 4 M1 2 Cm ins

1056* अन्यैर्वैखानसैश्चैव समन्तादुपशोभितम् ।

[Cm वैखानसैस्]

28 ^{a}) Ś1 Ñ2 V2-4 B D1-3 5 7 10-13 M3 ब्रह्मस्थानं मनुत्तमं(M1 °मिवाकुलं) V1 damaged —^{c}) Ś1 N2 V B D1 3 5 7 10-13 अपश्यत (for ददर्श) Ś1 D1 3 5 7 12 13 M3 जपता, Ñ2 V1-3 B3 D10 13 यजता V4 B1 जयता, B1 missing D4 तपता, D11 यगती (sic) Cm t as in text (for जयता) B1 missing D5 श्रेष्ठ —^{d}) Ñ2 V B D13 महामना M4 महातपा —After 28 Ś1 D5 11-13 ins

1057* वातोद्धूतं तपनवाहसमं नियम्य
वल्गावशेन तुरगं च शशाङ्कशुभ्रम् ।
दीव्यत्प्रभानिकरकुण्डललोलमानं
कणत्सुरगमवतारूप उपद रः ।

[(l 1) D13 निर्भ (for -सम) —(l 2) D11 वलाब्दसेन (sic) (for वल्गावशेन) —(l 3) D5 दीप्यद् D11 12 दिव्य D11 दीव्यत्प्रभावमकर (hypermetric)]

Colophon *Kanda name* Ś1 Ñ2 D1 3 12 om V B3 D13 आदि°, D2 अयोध्या° —After Kanda name B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 D3 5 7 9 11 वसिष्ठाश्रमदर्शनं(D1 7 9 °नो D5 °दर्शनो) N2 V2-4 B D10 शतानन्दवाक्य V1 शतानन्दवाक्ये वसिष्ठाश्रमदर्शनं D1 वसिष्ठाश्रमपदो, D3 वसिष्ठस्याश्रमदर्शन D13 वसिष्ठाश्रमो —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1 4 B1 4 D5 6 12 om, N2 B2 3 D10 52 V2 D5 54 V3 Dt D4 6 9 14 S (except M3) 51 D1 40 D3 38 D7 39 D11 44 D13 रामा—वाल—वसिष्ठा—वर्णनं 52 —After colophon T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः G1 2 4 M3 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः

५१

G 1 53 1 B 1 52 1 L 1 48 1 स दृष्ट्वा परमप्रीतो विश्वामित्रो महाबलः ।
प्रणतो विनयाद्वीरो वसिष्ठं जपतां वरम् ॥ १
स्वागतं तव चेत्युक्तो वसिष्ठेन महात्मना ।
आसनं चास्य भगवान्वसिष्ठो व्यादिदेश ह ॥ २
उपविष्टाय च तदा विश्वामित्राय धीमते ।
यथान्यायं मुनिवरः फलमूलमुपाहरत् ॥ ३
प्रतिगृह्य च तां पूजां वसिष्ठाद्राजसत्तमः ।
तपोऽग्निहोत्रशिष्येषु कुशलं पर्यपृच्छत ॥ ४
विश्वामित्रो महातेजा वनस्पतिगणे तथा ।
सर्वत्र कुशलं चाह वसिष्ठो राजसत्तमम् ॥ ५
सुखोपविष्टं राजानं विश्वामित्रं महातपाः ।
पप्रच्छ जपतां श्रेष्ठो वसिष्ठो ब्रह्मणः सुतः ॥ ६
कच्चित्ते कुशलं राजन्कच्चिद्धर्मेण रञ्जयन् ।
प्रजाः पालयसे राजन्राजवृत्तेन धार्मिक ॥ ७
कच्चित्ते सुभृता भृत्याः कच्चित्तिष्ठन्ति शासने ।
कच्चित्ते विजिताः सर्वे रिपवो रिपुसूदन ॥ ८

51

☞ Ñ1 missing Sarga 51 (cf v. l. I. 33. 8) —Before 1 Ś1 V1 B2.4 D1.3.5.7 11–13 ins.

1058* वसिष्ठं तु तदा तस्मिन्नाश्रमे मुनिसत्तमम् ।

[Ś1 begins with ॐ. D12 वसिष्ठ् (corrupt). Ś1 च (for तु). D5 मुनिसत्तम.]

1 a) Ś1 D1.3.5.7.11.13 दृष्ट्वा तु, D2 D4.6 T2 तं दृष्ट्वा; Cg. k as in text (for स दृष्ट्वा). D1–3.7 राघव (for परम). —b) Ś1 °मुनि, Ñ2 °मन, B1 D1.3.5.7.11.13 °मना (for महाबल). —c) D5 प्रणताद् (sic). G1–3 M3 प्रणम्य, Cm. g. k. t as in text (for प्रणतो). B4 वीरै (for वीरो). —d) V1 B3 D13 पज्ञतां, V4 D11 तपतां; B4 जपतां (for जपतां). V2 वसिष्ठो जगतां वरं.

2 a) Ś1 D1.3.5.7.11 भवता. Ñ2 V2.4 B2.4 D10.11 च तव (by transp.). V2 B1.3 D12 च तथा, D6 भगवता (hypermetric) (for तव च). Ś1 Ñ2 V B D1.3.5.7.10–13 [इ]त्युक्त्वा (for [इ]त्युक्तो). —c) D6 भगवन् (sic) (for भगवान्). —d) D6 व्यदिदेश. T2 चादिदेश, G1 [ऽ]प्यादिदेश, M4 ह्यादिदेश, Cm. g. k. t as in text (for व्यादिदेश). —For 2cd, Ś1 Ñ2 V B D1–3.5.7.10.13 subst.

1059* आसनं तत्र विधिवत्प्रददौ जगतीपतौ ।

[Ñ2 V1.3.4 B D3.7.10.11 (V4 D3.7 read after विधिवत्) तस्य (V4 °स्मै). V2 च (submetric) (for तत्र). B1 missing from वत् up to जग. Ñ2 V1.3.4 B D1–3.7.10.11 प्रदिश. V2 प्रदीश (for प्रददौ). Ñ2 V B D3.7.10.11.13 जगतीपते.]

3 a) V2 तदौ, B1 तथा, D12 ततो (for तदा). —c) Ś1 D5.12.13 वृष्य (D5.12.13 °स्यां) सम्य, Ñ2 B2.4 D10 वृष्यासम्य, V2 B3 वृष्यासम्य, V4 B1 वृष्ट्वा (B1 °ष्ट्वा) मध्या, D1 विश्वामित्रो, D2 दश्यमान्यो, D3.7 वृश्या (D3 °स्या) मध्ये (sic) (for यथान्याय). D1 मुनिवरात्, D6 ऋषी राम, G1.3 ऋषिश्रेष्ठ (for मुनिवर). V2 स्वयं मुनिवर धीमान्, V3 वसिष्ठो महाप्राज्ञस्तु, D11 अर्घं मुनिवरो दत्त्वा. —d) V4 फल (for फल). D3 missing मूल. D13 S (except M3.4) -मूलानि, Cg. h. t as in text (for -मूलम्). D11 अथाहरत्. ※ Cg. k फलमूलमिति "जातिराप्राणिनाम्" इत्येकत्वम् । ※

4 a) Ś1 D5.13 वत्ां, D2 D4.6–9 G1 M3 तु तां (for च तां). —b) D3.11 राजसत्तम. —c) Ś1 D5.7.12.13 तदा (D2 °दा; D3 °तो, D5 °था) मिहोत्र (D5 °त्र); Ñ2 V B D10.11 तमग्निहोत्रे (Ñ2 B3 D10 °त्र, V1 °त्र). V2.3 B2.4 D12 शिष्ये च (for शिष्येषु). —d) Ś1 D1–3.5.7.11–13 पर्यपृच्छदनामयं, Ñ2 V B D10 पप्रच्छ कुशलं तत (V4 °दा); Cl. as in text.

5 b) B1.2.4 गणेषु, G3 M3 गणे (for गणे). B4 D1 D6.8.10.12 T G M1.2 तदा (for तथा). —c) Ś1 Ñ2 V B D1.3.5.7.10–13 पोवाच. D2 D4.6 प्राह. G2 स्वाह (for चाह). —d) Ś1 Ñ2 V B D1.3.5.7.10–13 मुनिसत्तम (D4 °म), D8 मुनिपुंगव, Cg. as in text (for राजसत्तमम्).

6 a) G2 सुखोपविष्टो. M3 उपोपविष्ट (for सुखोपविष्ट). D6 यज्ञादि (for राजानं). —b) D12 विश्वामित्रो. —c) Ś1 Ñ2 V B D1.3.5.7.10–13 समपृच्छत (for पप्रच्छ). V1 *जिता, V2 B1 M1 यजतां, V3 B4 जगतां, D12 G1.2 M4 जयतां, Cm. t. as in text (for जपतां). —d) Ś1 Ñ2 B2.3 D1.3.5.7.10–13 गाधेयं. V1.2.4 B1.3 D3.7 गाधिज (for वसिष्ठो). D12 सुतं (sic).

7 b) D12 ब्राह्मणरक्षणे. M4 °रजनं (for धर्मेण रञ्जयन्). —c) V2 पालयते, B4 पाद्यसे, D12 पालयतो (for पालयसे). Ś1 Ñ2 V B D1.3.5.7.10–13 T3 नित्य, D14 T1.2 G4 वीर, G1.3 कच्चिद् (for राजन्). —d) V4 B4 राज (V4 °*) धर्मेण, D6 राज्य° (for राजवृत्तेन). V2.3 B2 D3.12 G1 धार्मिक. M4 पालयन् (for धार्मिक).

8 a) D1 कच्चित्से (for कच्चित्ते). Ñ2 सुभृता, V2 तु सुता, V3 सुखिनो, B2 सुहृता, B3 [ऽ]तुभृता, D2 D6.8.9 G1.3 M3 Cm. g. t. सम्भृता (D6 °**) (for सुभृता). B1 ***** भृत्याश्च. —b) D10 कच्चित्ते कुशलं नृप. —c) D1 कच्चिच (for कच्चित्). D1–3.7 च (for ते). V3 निर्जिता, D1 (अ)वर्जिता (for विजिता). —d) B1 [ऽ]रिनिसूदन

कच्चिद्बले च कोशे च मित्रेषु च परंतप ।
कुशलं ते नरव्याघ्र पुत्रपौत्रे तथानघ ॥ ९
सर्वत्र कुशलं राजा वसिष्ठं प्रत्युदाहरत् ।
विश्वामित्रो महातेजा वसिष्ठं विनयान्वितः ॥ १०
कृत्वोभौ सुचिरं कालं धर्मिष्ठौ ताः कथाः शुभाः ।
मुदा परमया युक्तौ प्रीयेतां तौ परस्परम् ॥ ११
ततो वसिष्ठो भगवान्कथान्ते रघुनन्दन ।
विश्वामित्रमिदं वाक्यमुवाच प्रहसन्निव ॥ १२
आतिथ्यं कर्तुमिच्छामि बलस्यास्य महाबल ।
तव चैवाप्रमेयस्य यथार्हं संप्रतीच्छ मे ॥ १३
सत्क्रियां तु भवानेतां प्रतीच्छतु मयोद्यताम् ।
राजंस्त्वमतिथिश्रेष्ठः पूजनीयः प्रयत्नतः ॥ १४
एवमुक्तो वसिष्ठेन विश्वामित्रो महामतिः ।
कृतमित्यब्रवीद्राजा पूजावाक्येन मे त्वया ॥ १५
फलमूलेन भगवन्विद्यते यत्तवाश्रमे ।
पाद्येनाचमनीयेन भगवद्दर्शनेन च ॥ १६
सर्वथा च महाप्राज्ञ पूजार्हेण सुपूजितः ।
गमिष्यामि नमस्तेऽस्तु मैत्रेणेक्षस्व चक्षुषा ॥ १७

G 1 53 17
B 1 52 17
L 1 48 18

---

9 ᵃ) Ś1 D5 12 13 कच्चित्ते कुशलं कोशे, Dt D6 8 14 T1 2 G1 M1 2 Cg t कच्चिद्बलेषु कोशेषु —ᵇ) D2 12 13 परतप, D3 पर * * —ᶜ) B3 D14 नृपव्याघ्र, D11 नरव्यघ्र (sic) (for नरव्याघ्र) —ᵈ) Ś1 V1 2 B1 D1 3 5 7 11 13 पौत्रेषु चा° (D12 वा), D10 पौत्रैश्च°, D14 T1 2 G1 M3 पौत्र तथानघ, T3 पौत्रेषु मानद (for पौत्रे तथानघ)

10 ᵃ) D11 सर्वत (for सर्वत्र) Ś1 D5 12 राज्ये (for राजा) —ᵇ) Ś1 D5 12 भवत, D1 3 7 तमथ, M4 खल्वथ (for वसिष्ठं) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 11 13 प्रत्युवाच ह (for प्रत्युदाहरत्) —ᵈ) Ñ2 V B D10 13 तमथो (V2 °तो), D11 तमृषिं Cm g as in text (for वसिष्ठं) Dt D6 8 G1 M4 Cm विनयान्वितं, D14 विनयान्वित Ch as in text (for ᵈ)

11 ᵃ) Ś1 Dt D5 8 11 13 तौ, Ñ2 V2 4 B D1 3 5 7 M4 तु, V1 2 D3 च, D10 om (submetric) (for [त्वो]भौ) D10 12 सुचिर (for सुचिरं) V1 सुचि * * (lacuna) द —ᵇ) D6 14 T1 2 G1 2 4 M3 4 तौ, T3 ता (sic) (for ताः) D1 कथा (for कथाः) Cv r g t ता कथा (as in text) Dt D6 8 + M3 4 तदा, D4 T3 G1–3 M1 तथा (for शुभाः) Ś1 D1 3 5 7 12 बहुवृत्तान्त(Ś1 °तु, D3 °च)स(Ś1 D3 सत्)कथा Ñ2 V B D10 13 धर्मिष्ठा ता कथा तदा(B4 °था), D11 कथ(बहुविधा तदा —ᶜ) D12 युक्ताम्, T3 युक्त (sic) (for युक्तौ) —ᵈ) Cm g k t प्रीयेता(as in text) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 अभिन(Ś1 B4 °व, D13 °नि [sic])य (for प्रीयेता तौ)

12 ᵃ) M4 तथा (for ततो) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V (V1 lacuna from स up to मित्र in ᶜ) B D1–3 5 7 10–13 M4 मुनिसत्तम (D2 3 °म, M4 °म)

13 ᵇ) Ñ2 B1 4 D1 13 °बल, V4 °बल (for महाबल) —ᵈ) Cv r m g t सप्रतीच्छ (as in text) V1 lacuna after the first syllable प्र up to प्रतीच्छतु in 14ᵇ Ś1 Ñ2 V2–4 B D1–3 5 7 10–13 प्रतिगृह्यताम् (for संप्रतीच्छ मे)

14 V1 lacuna up to प्रती च्छ (cf v l 13) —ᵃ) D4 सत्क्रिया (sic), D5 सत्कृता (for सत्क्रियां) Dt D1 4 8 11 13 T3 M3 हि (for तु) Ś1 D5 11 13 तानि, D3 5 7 तावत्, D4 6 T3 G2 M2 3 त्वतः (for एताः) Ñ2 V2 4 B D10 प्रतिगृह्णातु, G1 3 महतीं चैता, M4 निर्वितता (for तु भवानेता) —ᵇ) Ñ2 V3 4 B1 3 D10 भवानिह, D3 प्रगच्छतु, G1 3 प्रतीच्छ त्वं, M4 प्रतीच्छत्त्वं, Ck as in text (for प्रतीच्छतु) Cm g [उ]द्यता(as in text) V1 D13 समोद्यता, Dt D6–8 मया कृता, D4 M3 मयोदिता (for मयोद्यताम्) B4 भवानिहमिहोद्यता (sic) D3 प्रतीच्छतुम बोधता (sic) —ᶜ) D14 T1 2 G1 राजा (for राजन्) B3 D3 तम्, D12 स्वम् (for °त्वम्) D3 4 7 10 11 G2 अतिथि (for अतिथि) V2 4 B1 D12 M1 श्रेष्ठ (for श्रेष्ठः) D11 राज्य चमतिथि श्रेष्ठ (corrupt) —ᵈ) D12 पूजनाय (for पूजनीय)

15 ᵃ) D3 उक्त्वा D11 उक्ते (for उक्तो) —ᵇ) V1 lacuna for मित्रो महामति Ś1 V2–4 B D1 2 7 10–13 M4 महा(D13 °हा)पति, Dt D3 6 8 T1 °मुनि, G2 M1 °तपा, Cv as in text Cr °बल (for महामति) —ᶜ) V4 B1 कृतकृत्यो ब्रवीद् T3 वाक्य (for राजा) Cv r as in text (for ᶜ) —ᵈ) D11 om Cm g प्रिय, Ch t पूजा (as in text) Ś1 D5 12 नाथेन, Ñ2 V3 4 B D1 3 7 10 11 13 चानेन, V1 वन्येन, V2 [अ]निन च (for वाक्येन) M3 वाक्येनानेन Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D1 3 5 7 10–13 मे कृता(Dt °ता) V2 सत्कृतो (for मे त्वया)

16 Before 16ᵃ D12 wrongly repeats 15ᵃ —ᵃ) Ś1 कृत(marg also as in text)मूलेन, D3 फलमूले हि, D11 फलमूले (submetric) (for फलमूलेन) —ᵇ) D9 यत्र च, D14 यस्तव, T1 यत्तद् (for यत्तव) Ñ2 V B D10 M4 तव यद्विद्यते प्रभो (M4 वने) —ᶜ) Ś1 D5 12 पाद्ये चाचमनीये च, B1 पाद्यार्घ्याचमनीयेन —ᵈ) D3 भगवा (sic) (for भगवद्) D11 भगवर्द नेन च (sic)

17 ᵃ) Ś1 D4 सर्वदा Ś1 D5 11 °बाहो, Ñ2 V B D1 3 7 10 [ए]व महातेज (V2–4 B4 °जा), D6 हि°, D13 ° – –, D13 °बुद्ध, G2 M1 सु°, M4 [अ]ह महाभाग (for च महाप्राज्ञ) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10 12 [अ]तिम°,

G 1 53 18 B 1 52 18 L 1 48 18

एवं ब्रुवन्तं राजानं वसिष्ठः पुनरेव हि ।
न्यमन्त्रयत धर्मात्मा पुनः पुनरुदारधीः ॥ १८

बाढमित्येव गाधेयो वसिष्ठं प्रत्युवाच ह ।
यथा प्रियं भगवतस्तथास्तु मुनिसत्तम ॥ १९

एवमुक्तो महातेजा वसिष्ठो जपतां वरः ।
आजुहाव ततः प्रीतः कल्माषीं धूतकल्मषः ॥ २०

एह्येहि शबले क्षिप्रं शृणु चापि वचो मम ।
सबलस्यास्य राजर्षेः कर्तुं व्यवसितोऽस्म्यहम् ।
भोजनेन महार्हेण सत्कारं संविधत्स्व मे ॥ २१

यस्य यस्य यथाकामं षड्रसेष्वभिपूजितम् ।
तत्सर्वं कामधुग्दिव्ये अभिवर्ष कृते मम ॥ २२

रसेनान्नेन पानेन लेह्यचोष्येण संयुतम् ।
अन्नानां निचयं सर्वं सृजस्व शबले त्वर ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकपञ्चाशः सर्गः ॥५१॥

M4 च° (for सुपूजित) D11 पूजार्हेश्चि पूजित (submetric) —ᶠ) Ś1 D12 °स्कृत्य, D2-4.6.7.11.13 °स्तुत्य, M3 मुनिश्रेष्ठ (for नमस्तऽस्तु) D2 D5 ममस्तेस्तु गमिष्यामि (by transp) —ᶠ) Ś1 D2.3.6.7.11-13 पश्य मैत्रेण, M4 मित्रेण° (for मैत्रेणेक्षस्व) D1 (marg gloss) सुखाशंसि प्रीतिकर मैत्र चक्षुर्निरीक्ष्यते

18 ᵃ) V2 ब्रुवते (for ब्रुवन्तं) —ᵇ) Ś1 D5.11-13 °व, Ñ2 V1.3 B2-4 D1-3.7.10 M4 °तु, V4 भगवीन्, B1 °तं, M3 °ह (for एव हि) —ᶜ) T2 °यति M2 न्यमन्त्रयत् Cm.g as in text M4 धर्मियात् (for धर्मात्मा) Ñ2 V B D10.12 स्य(V3 ति)मन्त्रयदमेयात्मा

19 ᵃ) D1 (marg gloss) तथेति एवं करिष्यामि (for बाढम्) V1 गाधिनो (sic) M1.2 गाधेयो Cg as in text (for गाधेयो) —ᵇ) Ś1 D2-5.6.7.11-13 प्रत्य(D13 °नि)भाषत —ᶜ) V3 यथं (sic) (for प्रिय) D12 lacuna for भगवतस —ᵈ) D3 तथास्तु (for तथास्तु) Ñ2 V B D1 D3.8.10.14 T1.3 G4 M4 °पुंगव (for मुनिसत्तम)

20 ᵃ) B3 महातन (sic) D1 D10 तथा तेन (for महातेजा) —ᵇ) B3 यजता, D12 जपता (for जपतां) —ᶜ) V3.4 आजहार (for आजुहाव) V4 प्रीत्या, D11 प्रीत (sic) G3 M1 प्रीतं (for प्रीतः) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V B2.4 D4.10.12.13 कल्म(Ś1 V1 D12.13 °ल्मा)षां, B1 कामदां D1 (marg gloss) इष्टपादुरा धेनु, D2 कल्मषी (sic) D11 शबलां, Cm g k t as in text (for कल्माषीं) Ś1 पूत (for धूत) B2 D1 D4.6.8.9.12 M3.4 -कल्मषः (for -कल्मष)

21 ᵃ) V B1.4 D1.7.11 सबले(V3 °ल), T2 G M1.3 शबले B3 शीघ्रं (for क्षिप्रं) —ᵈ) Ñ2 V B D1 3.4.7.10.13 चैव, D10 चैव (for चापि) Ś1 D12 शृणुष्व(D11 °वै) वचन मम —ᶜ) B1 च (for [म]स्व) —ᵈ) D3 कर्तुं (sic) (for कर्तुं) Ś1 Ñ2 V B D1-5.7.8-13 T1.3 G2-4 M1.2 हि, Cg t as in text (for ऽस्मि) V1 [म]यं, V4 [म]स्मि (for [म]हम्) M4 कृताञ्च भोजनं मया —ᶜ) D3 भोजनेन हि (hypermetric) D11 भाजनेन, M4 सत्कारेण (for भोजनेन) D4 महार्घेण (for °र्हेण) —ᶠ) Ś1 Ñ2 V2.4 B D1.3.5.7.10-13 सन्निधत्स्व(B4 D1.7.11 °स्व [sic]) V1 मन्निधत्स्व, V3 विदधस्व, M3 स्वं विधिस्व, Cm g t as in text (for संविधत्स्व) M4 यथावत्सन्निधत्स्व मे

22 ᵃ) Ñ2 B D10-13 °काम, V1 D6 °काम (for यथाकामं) —ᵇ) V1 यत्र येषु, V3 षड्रसो हि, D3 षड्रसेष्ट, D10 पड्रसेषु (for षड्रसेषु) Ñ2 V B D10.13 °पाक्षित (V4 °तं), D13 °काक्षित (for [अ]भिपूजितम्) Ś1 षट्स्वाभीष्टो रसेष्विह, D2 षड्भीष्ट रसेष्विह, also marg षड्भिरिष्टे रसैरिह D3.7.11 षड्(D11 **)भीष्टरसेष्विह(D7 °ष्वह), D6 षड्वरीष्यो रसेष्विह; M4 प्रथम(दृष्टा)स्यतिथिपूजने, all Cs as in text —ᶜ) V3.4 B1 तं, B3 तु (for तत्) D11 सर्व (for सर्वं) D3 का**धुक् (for कामधुग्) Ś1 B1 D1-4.7.11.13 M4 देवि, V3 दिव्येद् D12 देवि (for दिव्ये) V4 lacuna for धुग्दिव्ये —ᵈ) Ś1 D2.4.7.11-13 प्रयम त्व, D6.9.14 T G4 M3.4 प्रवर्षस्व, Cv m g as in text (for अभिवर्ष) V1.3 B1 [इ]ह म कृते, B2 च मत्कृते D1 (marg also) मम कृते (by transp) D3 तु मे मम (for कृते मम) Ñ2 V3 B3.4 D10 Cr अभिवर्षस्व(B4 °सु) मत्कृते, V4 अभिवर्षं सह कृते

23 ᵃ) Ś1 D2.5.6.7.11.13 परेणान्नेन, Ñ2 V B D10 रसैरन्नै(V1.4 °न्यै)न (for रसेनान्नेन) D12 lacuna G3 पालेन (for पानेन) Cv r m g t as in text (for ᵃ) —ᵇ)

५२

एवमुक्ता वसिष्ठेन शबला शत्रुसूदन ।
विदधे कामधुक्कामान्यस्य यस्य यथेप्सितम् ॥ १
इक्षून्मधूंस्तथा लाजान्मैरेयांश्च वरासवान् ।
पानानि च महार्हाणि भक्ष्यांश्चोच्चावचांस्तथा ॥ २
उष्णाढ्यस्यौदनस्यापि राशयः पर्वतोपमाः ।
मृष्टान्नानि च सूपाश्च दधिकुल्यास्तथैव च ॥ ३
नानास्वादुरसानां च षाडवानां तथैव च ।
भाजनानि सुपूर्णानि गौडानि च सहस्रशः ॥ ४ G. I. 54. 4 B. I. 53. 4 L. I. 48. 29

G1 M3 4 हेहे; Cg.k as in text (for हेहय-). T2 G1 3 M1 (before corr.) 2 -क्रोध्येण; G2 4 -क्रोधेण; M2 -क्रोध्येनु-; Cm g as in text (for -चोच्येण). Ś1 Ñ2 V B D1-3 6.7. 10-13 चोच्य(V3 °च्यैर्)ले(D13 °रो)क्षेन (by transp.). Ś1 D5 चाप्यय; Ñ2 V B D10 सत्वरं; D1 3 चातय (D2 °पा [sic]); D3 वाशय; D7 चाशयः (sic), D11 चानये; D12 13 चाप्यसुं; M4 मा चिरं (for सपुत्रम्). —V1.3 om. 23^{cd}. —^{c}) T2 3 G4 समाहत-; Cm g t as in text (for समाहतं). —^{d}) T1 2 G M1-3 वापले, D4 T3 त्विह; G2 M1 मम (for स्वर). —For 23^{cd}, Ś1 V1 D1-3 6.7 11-13 subst. :

1060* राजानं सपरीवारं शबले मन्नियेप्सया ।
यथा सर्वो जनस्तुष्येत्स्वादितश्च यथा भवेत् ॥

[(l. 1) D3 11.12 °च्छया, D13 मत्प्रेयया (for मन्नियेप्सया). V1 सर्णे सम्भिरेच्छया (for the post. half). —V1 om. l. 2. —(l. 2) Ś1 तुष्ये (for तुष्येत्). D1 आश्रितश्च; D3 स्वतश्च (submetric); D6 स्वाद्यतश्च; D11 स्वादितश्च (for स्वादितश्च)] while Ñ2 V3 B D10 subst.:

1061* कुरु राज्ञोऽस्य शबले परमातिथ्यसत्क्रियाम् ।

[Ñ2 हि, V3 [ऽ]पि (for ऽस्य). Ñ2 V3 B1 सुबले, B1 सत्क्रिया° (for सत्क्रियाम्).]

Colophon. Ś1 D1 2 3 11-13 om (cont. the previous Sarga). —*Kāṇḍa name*. V1 4 D3 om. Ñ2 V2 3 B D10 आदि°; D3 अयोध्या°. —*Sarga name*: Ñ2 V B D3 7 10 शतानन्दवाक्ये (V1 2 B2 D3 7 om.) विश्वामित्रनिमन्त्रणं (B4 वसिष्ठवचन); D5 धेनुप्रार्थना. —*Sarga no.* (figures, words or both): V2 4 B1.4 D3 om. Ñ2 B3 3 D10 53, V2 D3 55, V3 Dt D4 8 14 S (except M5) 52, D7 40. —After colophon, T2 concludes with श्रीरामः शरणं मम, G1 2.4 M3 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः.

52

☞ Ñ1 missing up to स्थानं in 20^{b} (cf. v.l. I. 33. 8). Ś1 D1 2.6 11-13 continue the previous Sarga.

1 ^{a}) B1 3 4 G1 3 4 M4 उक्तवा; Cg as in text (for उक्ता). G2 (after corr. as in text) मुनिश्रेष्ठ (for वसिष्ठेन). —^{b}) Ś1 रघुनन्दन (for शत्रुसूदन). —After 1^{ab}, D1 ins.:

1062* स्वरभ्य पादावानुज्ञय कर्णौ पुच्छं तु भ्रामयत् ।

—^{c}) D2 किं वृधि (sic), D5 वदधे; D13 विधदे (metathesis) (for विदधे). V3 D10 कामदा. Ś1 D1 2 6 7.11-13 कामं; V6 lacuna for का; D3 वासं (for कामान्). V3 4 यथेष्टं विदधे कामान्. —V1 damaged for ^{c}. —^{d}) Ñ2 V2-4 B D10 यथेप्सितान्; Dt D4 5 8 11 14 T3 G1.3 4 [इ]प्सित यथा (by transp.); D6 [इ]प्सितं तदा Ś1 D1-3 6.7.12 13 यथा यस्येप्सितं तथा; Cv m g k t as in text.

2 ^{a}) Ck t मधून् (as in text), D6 मधूंस्तथा द्राक्षान्; D14 T1 G4 मधुरसाल्लाजान्; T2 मधु तथा लाजान्; M2 मधूंश्च लाजांश्च. ✤ Cg. मधूनिति पुल्लिङ्गत्वमार्षम् । ✤ —^{b}) T2 M5 रसासवान्; G2 वरासनान्. D6 मैरेय च वराननाः. —For 2^{ab}, Ś1 Ñ2 V B D1-3 6.7.10-13 M4 subst.:

1063* इक्षूंश्च मधु लाजांश्च मैरेयं च वरासवम् ।

[Ñ2 V B D10 इक्षु (D10 °क्षून्) मधु च (V2 B4 र; V4 ∗) (for इक्षूंश्च मधु). Ś1 -आ°, D1 5-जालांश्च (metathesis?) (for लाजांश्च). D11 इक्षु मधुरसं श्चैव (for the prior half). D10 om च (submetric). V2 रसाभर, V3 सुरासव, D3.7 वरासन, D1 स चासव (for वरासवम्).]

—^{c}) Ś1 D5 12 13 पुनानि; V2 फलानि (for पानानि). V4 D13 om (submetric), B2 *inf. lin.*, T3 इ (for च). Ś1 महार्घ्याणि. —^{d}) V4 B1 2.4 D1 4 5 9 13 भक्ष्यांश्च Ñ2 V B D10 च विविधान्; T2 M1 उच्चावचांस् (for चोच्चावचास्). Ś1 D1-3 6 7.11-13 बहून्; Dt D6 1 5 अपि; G4 तदा, M4 शुभान् (for तथा).

3 V1 damaged for ^{a}. —^{a}) Ś1 V2 3 D1-3 6 7 12 13 M4 बाष्पाढ्य(D7 °च)स्य (V3 °क्ष्यम्); Ñ2 B चोष्णाढ्यस्य (B3 m. also व्यञ्जनस्य); V4 हराढ्यम्; D6 उष्णाशस्य; D10 चोष्णाधस्य; D11 चोप्याढ्यस्य (sic) (for उष्णाढ्यस्य) G3 [ओ]दनं च (for [ओ]दनस्य). Ś1 Dt D6-4 8 9 14 T1 3 G4 M4 [अ]न्नः; D1 3 [अ]थ, D2 7 [अ]स्य, D11 [आ]दुः; G1 [अ]पि द्विः; G3 [आ]दन् (for [अ]पि). —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1-3 6.7. 10-13 राशीन्पर्वत(V1 damaged)सन्निभान्. —^{c}) Ś1 B3 D1-3 7 12 13 तथाप्यूपान्; D9 14 T1 2 G2 4 M1-3 च सूपांश्च (for च सूपाश्च) Ñ2 V B1 3 4 D3 10 11 मिष्टाश्च(B1 °क्ष) नि तथाप्यूपान् (V3 °भ्यान्: D11 °प्यजान् [sic]); Dt D6 8 मृष्टान्यन्नानि सूपाश्च, M4 मिष्टान्नानि च सूपांश्च. —^{d}) Ś1 B1 4 D5 M3 दधिकुल्यांस्; D3 दधिनु यकुल्या (sic). V3 शम्कुलीश्च दधीनि च.

4 D9 om (hapl.) 4^{ab}. D14 reads in marg.; M1 *inf. lin. sec. m.* 4^{ab}. —^{a}) D1.8 G1 M3 -स्वाद- (for

G 1 54 5 B 1 53 5 L 1 48 29 सर्वमासीत्सुसंतुष्टं हृष्टपुष्टजनाकुलम् ।
विश्वामित्रबलं राम वसिष्ठेनाभितर्पितम् ॥ ५
विश्वामित्रोऽपि राजर्षिर्हृष्टपुष्टस्तदाभवत् ।
सान्तःपुरवरो राजा सब्राह्मणपुरोहितः ॥ ६
सामात्यो मन्त्रिसहितः सभृत्यः पूजितस्तदा ।
युक्तः परेण हर्षेण वसिष्ठमिदमब्रवीत् ॥ ७
पूजितोऽहं त्वया ब्रह्मन्पूजार्हेण सुसत्कृतः ।
श्रूयतामभिधास्यामि वाक्यं वाक्यविशारद ॥ ८
गवां शतसहस्रेण दीयतां शबला मम ।
रत्नं हि भगवन्नेतद्रत्नहारी च पार्थिवः ।
तस्मान्मे शबलां देहि ममैषा धर्मतो द्विज ॥ ९

-स्वादु) B4 नमाश्चैव ※ Cm g स्वादवो रुच्या रसा माधुर्यादयो येषां । ※—[d]) Ś1 Dt D6-8 Ct रसा(Ś1 षो) डवानां, Ñ2 V4 B D3 10 11 G1 4 M3 षड्रसानां, V3 M5 परिक्ष्यानां, D1 (gloss) षड्भी रसैर्युक्त पान पाडवं । अथवा 'मांसशाकविमरयुक्तो मुद्गयूषस्तु षाडव' ॥ T2 मादकानां, T3 शांडवानां (for षाडवानां) ※ Cv r g षाडवा षड्रसकृता भक्ष्यविशेषा ।, Ck षड्रसा इति पण्यां रसानां विकार । ※ Ś1 Ñ2 V (V1 damaged) B D3 5 6 7 10–13 इनसार (Ś1 °मा, D6 °दा) (for तथैव च) —[c]) V1 damaged up to सु Ñ2 V2 B3 (m also as in text) Dt D1 2 4 5 8 14 T1 2 G1 M3 (after corr sec m as in text) भोजनानि ※ Ck t भोजनानि भोजनपात्राणि । ※ V1 2 B1 D4 G2 सु (V1 missing) पणानि, V3 4 B4 G1 2 M1 सुवर्णानि, D12 M4 स (M4 च) पूर्णानि (for सुपूर्णानि) —[d]) Ś1 V1 3 4 B1 2 D1 (gloss गुडमयानि गौडानि) 4 6 7 11 13 गौडानां च (D3 om च [submetric]), Ñ2 V2 B3 4 D10 गौडीनां च D3 गौडाद्यान्, G1 कुल्यानि च, M2 गुडानि च M4 गौडाद्यानां (for गौडानि च) B4 विहरत (for सहस्रश) ※ Cg गौडानि गुडविकारा ।, Ck t गौडानि रसानानि । ※

5 [a]) V2 सुसम्पूर्णं, V4 रस तु°, D6 सुसंतुष्टं M2 सुसंहृष्टं, M3 स्व°, Cg as in text (for सुसंतुष्ट) —[b]) V2 हृष्टं, D3 om (for हृष्ट) D10 तुष्ट- D11 om (for पुष्ट) Ś1 Dt D2–5 12 13 T2 M3 4 Cm g -जनावृत, B1 जनाद्रत (sic) B2 -जनार्दने, D1 11 -जनावृत D4 जनैर्वृत (for -जनाकुलम्) —[c]) D12 नाम G1 2 M1 सर्व (for राम) —[d]) V2 D4 T2[थ]ति, Dt D5 8 सु, M2 (after corr inf lin sec m as in text) [श]पि (for [अ]भि) Ś1 -वंदितं, B4 M1 -पूजितं, D3 12 13 -नंदितं, G1 -हर्षितं (for -तर्पितम्) —After 5 Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 6 7 10–13 M4 ins

1064* यस्य यस्य यथा कामस्तस्य तस्य तथा तथा ।
अभिवर्षति कामैर्वै शबला शत्रुसूदन ।
एवमस्य बलं सर्वं सर्वकामाभिपूरितम् ।

[(l 1) V1 damaged यस्य यस्य Ś1 V3 D2 5 13 M4 कामं V1 D11 ग्राम (for कामस्) D10 om (hapl) second तस्य D2 om (hapl) second तथा —(l 2) Ś1 D5 12 13 कामांश्च D1 3 7 कामांस्तु M1 कामैर्यान (for कामैर्वै) —D7 om the post half D11 रघुनन्दन —(l 3) V1 राम D13 काम (for सर्वं) Ś1 D1 3 6 7 11 13 सर्वकामै सु(Ś1 D1 4 12 13 म)पूजितं (for the post half)]

6 M4 om 6[ab] —[a]) Dt D6 8 हि (for ऽपि) Ñ2 V B D10 विश्वामित्रस्य राजर्षे —[b]) V2 हृष्टि , B2 T2 M1 2 (sec m , before corr as in text) Cg हृष्ट, D1 14 T3 तुष्ट; T1 G1 Cm तुष्ट (for हृष्ट) Ñ2 V1 3 4 B1 2 तुष्टं, V2 तुष्टिः; D4 marg Cm g as in text (for पुष्ट) V2 D1 14 T2 3 G2 तथा (for तदा) —D3 om 6[c]–7 —[c]) Ñ2 V B D10 -जनो (for -वरो) V3 राम (for राजा) —[d]) Ñ2 V B D10 G1–3 M1 4 पुरोगम (for पुरोहित) —For 6 Ś1 D1 3 6 7 11 13 subst

1065* सर्वं तत्रास्य राजर्षेर्हृष्टपुष्टजनाकुलम् ।
सान्तःपुरं सहामात्यं परितुष्टो नृपोत्तम ।

[(l 1) Cf 5[ab] D6 सर्वं तत्रापि, D11 सत्र तत्रस्य, D12 विश्वामित्रस्य (for सर्वं तत्रास्य) D13 -जनावृत]

7 D3 om 7 (cf v l 6) —[a]) Ś1 D1–3 5 6 7 13 पौरैः स, Ñ2 V1 3 B1–3 D10 सामात्य , V4 समात्य , D12 सर्वैरे (for सामात्यो) D5 -सहितै D11 पौरै सामात्यसहितै , Cv cites ° as in text —[b]) M4 om (hapl ?) up to [c] in पूजित D4 M3 4 तथा (for तदा) Ś1 Ñ V B D1 3 4 5 7 10–13 सभृत्य(V2 °त्यै-र)वक(D12 om)वाहन —[c]) M1 युक्ता (sic) Ś1 V2 3 B1 Dt D2 3 7 8 12–14 T G1 परम (for परेण) —B3 reads 7[d]–9[a] in marg

8 B2 reads 8 in marg (cf. v l 7) D2 3 om. 8 D4 reads 8 after 10 —[a]) D4 पूजयेतो (s c) D6 प्रीतस्त (for पूजितो) V2 यथा, D6 तथा (for त्वया) —[b]) G1 3 च, Cm g t as in text (for सु) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 10–13 M4 पूजनार्हेण कामत (Ñ2 V1 B D10 कामद, M4 सत्कृत), V3 4 पूजार्हेणेह(V4 °ण च) कामद —B1 om (hapl ?) 8[cd] —[c]) Ś1 B2 D1 2 4 12 13 विद्धि वर (D13 °र), V4 M4 विशारद (for विशारद) —After 8 B2 ins while D11 subst 1 1 for 9[ab] and then cont l 2

1066* गवां शतसहस्राणि तव दास्यामि सुव्रत ।
शबलां मे प्रयच्छस्व प्रसादं कुरु मे प्रभो ॥

—After 8 D1 reads 11[ab]

9 B2 reads 9[a] in marg (cf v l 7) D1 om 9[ad] —[a]) D3 12 गवा —[b]) B1 D5 शबला —[c]) D3 4 7 9 च (for हि) D13 पुष्प (for एतद्) —[d]) Ñ2 V B D10 11 रत्नभागी Ś1 D5 11–13 हि (for च) —[e]) V4 मा (for मे)

एवमुक्तस्तु भगवान्वसिष्ठो मुनिसत्तमः ।
विश्वामित्रेण धर्मात्मा प्रत्युवाच महीपतिम् ॥ १०
नाहं शतसहस्रेण नापि कोटिशतैर्गवाम् ।
राजन्दास्यामि शबलां राशिभी रजतस्य वा ॥ ११
न परित्यागमर्हेयं मत्सकाशादरिंदम ।
शाश्वती शबला मह्यं कीर्तिरात्मवतो यथा ॥ १२
अस्यां हव्यं च कव्यं च प्राणयात्रा तथैव च ।
आयत्तमग्निहोत्रं च बलिर्होमस्तथैव च ॥ १३

स्वाहाकारवषट्कारौ विद्याश्च विविधास्तथा ।
आयत्तमत्र राजर्षे सर्वमेतन्न संशयः ॥ १४
सर्वस्वमेतत्सत्येन मम तुष्टिकरी सदा ।
कारणैर्बहुभी राजन्न दास्ये शबलां तव ॥ १५
वसिष्ठेनैवमुक्तस्तु विश्वामित्रोऽब्रवीत्ततः ।
संरब्धतरमत्यर्थं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ १६
हैरण्यकक्ष्याग्रैवेयान्सुवर्णाङ्कुशभूषितान् ।
ददामि कुञ्जराणां ते सहस्राणि चतुर्दश ॥ १७ G 1 54 19 B 1. 53 18 L. 1. 48. 43

B1 °साग्ने. —^{f}) D2 माम् (for मम). D13 धर्मतो द्विजसत्तम. —After 9, B3 ins.:

1067* फलमूलाशिनस्तेपि नास्त्यस्याश्च प्रयोजनम् ।

10 ^{a}) M3 (after corr. *sec. m.* as in text) भगवन्. —^{b}) D1 D6 8 मुनिपुंगवः. —^{c}) D2 विश्वामित्रोपि. —^{d}) D2 द्विजोत्तम, D2 मह्.ति (for महीपतिम्). —For 10, D11 subst.:

1068* स तथोक्तो वसिष्ठस्तु विश्वामित्रे तपःस्तुतम् ।
प्रोवाच प्रहसन्नाम तमेवं नृपसत्तमम् ।

—After 10, D2 reads 8.

11 D1 reads 11^{ab} after 8. —^{a}) D3 11 गवा (for नाहं). T2 कोटि- (for शत-). D1 G4 -सहस्राणि; D11 -सहस्रे.. —^{b}) D1 नाग-, D12 13 गवां; T2 M3 नाहं (for नापि). D9 शतां(sic) गवा; D11 शतेन च, D12 13 °शनि (for शतैर्गवाम्). —^{c}) T2 नाहं (for राजन्) M2 दास.. (damaged). —^{d}) G4 राशीभी (for राशिभी) Ś1 ह, Ñ2 marg., B3 4 D2.3.7 9 10 12 च, D5 13 हि (for वा) D1 (in also) रत्नानीत्रैस्तथा, D11 नापि भीताथ कस्यचित्; G1.3 M3 कोटिभिर्नैवराशिभि°.

12 ^{a}) B1 om. न (submetric). G1 3 परित्यक्तुम्; Cm g परित्यागम् (as in text) —^{c}) G2 M2 शबला(M2 °ला) शाश्वती (by transp.) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 [हृ]थ मे(D13 °.) (for मह्यं). —^{d}) D14 damaged for वतो.

13 ^{a}) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D1-3 5 7 10-13 M4 अत्र, V2 अत्र (for अस्यां). —D5 13 G1 transp. 13^b and 13^d —^{b}) V2 पानपात्र (for प्राणयात्रा) D12 13 से (for च) —B2 D1 3 om. (hapl.) 13^{cd}. D3 7 transp. 13^{cd} (D5 13^{ab}) and 14^{ab}. —V3 repeats 13^{cd} (as in D1) in place of 14^{cd} which is omitted. —^{c}) V2 4 अग्निर्भौत्र; V3 D1 10-12 आयत्तम्। D14 आसन्नम् (for आयत्तम्) —^{d}) D1 D3 5 7.8 10-12 M2-4 बलि (for बलिर्) V4 होमास्; B3 होम, D3 7 -कर्म; M3 (after corr *inf lin*) -होमास्. (for होमस्). —After 13^{cd} (r) V2 reads for the first time 24^{ab} repeating it in its proper place.

14 D3 7 transp. 13^{cd} (D5 13^{ab}) and 14^{ab}. —^{a}) V1-3 B2 D2 3 7 G4 M4 वषट्कार (V2 B2 G4 M4 °रा); Ct °ट्कारौ (as in text). V4 स्वाहाकारा वषट्कारा; D2 °रो वषट्कारो. —^{b}) V3 यज्ञाश् (for विद्याश्). D14 damaged for विवि. M3 repeats (ditto.)श्च विविधास्, Ś1 D5 12 13 नृप (for तथा). T3 विद्या च विविधा तथा. —V2 om. 14^{cd} and repeats 13^{cd} in its place. —^{c}) G1 आसन्नम् (for आयत्तम्). D1 ह्यत्र, D7 यत्र; T2 3 M3 अस्या (for अत्र). Ś1 Ñ2 V1 4 B D1 आयत्ता ह्य(V2 B2 4 य)त्र; V3 आयत्तु यत्र (sic), D2 आयत्तो देवा; D6 10-13 आयत्ता ह्यत्र (D11 यत्र). —^{d}) Ñ2 V2 B D10 11 सर्वे एते न; V1 2 सर्वत्र तेन; D7 °मन्यत्र (for सर्वमेतन्न) Ś1 D1-3 5 12 13 सर्वमन्यद्(D3 °त्र)संशयं. M4 सर्वमेतद्संशय.

15 ^{a}) Ś1 एव, D6 एवं (for एतत्) Ś1 D1 5 6 7 11-13 M4 सत्य ते (M4 वै); Cg as in text (for सत्येन) Ñ2 V B D10 सर्वमेतद्धि सत्य ते, D2 सर्वासामेव सत्य ते —^{b}) V1 damaged Ś1 V2-4 B D2 3 5 7 10-13 पुष्टिकर(B4 °रः), Ñ2 D1 M3 तुष्टिकर, D1 D5 6 8 12 13 Ct तथा; T2 M4 (after corr *inf. lin.* as in text) तदा (for सदा). —Ś1 D1-3 5 7 12 13 om. 15^{cd} —^{c}) V2 कारणैर् (sic) (for कारणैर्). —^{d}) Ñ2 V2-4 B D10 नंदिनीं (for शबलां) D11 इमां (for तव) V1 दास्ये नंदिनात (corrupt).

16 ^{b}) Ñ2 V B D10 T2 G1 3 M1 4 वच, D1 D6 8 तदा (for ततः) —^{c}) Ś1 सरभतरम्; B4 सरब्ध मुनिर्, D2 गिरा सरब्धम्; D3 सरब्धतया तरम् (sic) (for सरब्धतरम्). V1 damaged from र्थं in अत्यर्थं up to ^{d}. D1 इत्यर्थं, D11 मधुरम् (for अत्यर्थं). M4 सरब्धमत्यर्थंतर —^{d}) Ś1 D1 2 3 12 निदर्शं वच; B2 D3 11 T3 विशारद (for विशारदः)

17 ^{a}) Ś1 T2 3 M1 3 4 -कक्ष्यान्; D1 M2 -कक्ष्य-; D1 -कक्षा, D3 12 -कक्षान्, D6 8 -कक्ष, Cv r m as in text (for कक्ष्या) Ñ2 V1-3 B2 D12 सुवर्णकक्षा (V1 °क्ष); V4 B1 3 4 D10 सुवर्णकक्षान्; D1-3 7 9 11 हिरण्यकक्षान् (D1 °क्ष्य-) —^{b}) Ś1 D5 11-13 सर्वाभरण (for सुवर्णाङ्कुश-). Ñ2 V B D10 T1 भूषणान्, D1-3 7 स्वर्णाङ्कुशविभूषितान्. —D11 om. (hapl.) 17^c-18^b. —^{c}) B1 M4 ददानि, D1 T3

Ś 1 54 20 B 1 53 18 L 1 48 44

हैरण्यानां रथानां च श्वेताश्वानां चतुर्युजाम् ।
ददामि ते शतान्यष्टौ किङ्किणीकविभूषितान् ॥ १८
हयानां देशजातानां कुलजानां महौजसाम् ।
सहस्रमेकं दश च ददामि तव सुव्रत ॥ १९
नानावर्णविभक्तानां वयःस्थानां तथैव च ।
ददाम्येकां गवां कोटिं शबला दीयतां मम ॥ २०
एवमुक्तस्तु भगवान्विश्वामित्रेण धीमता ।
न दास्यामीति शबलां प्राह राजन्कथंचन ॥ २१
एतदेव हि मे रत्नमेतदेव हि मे धनम् ।
एतदेव हि सर्वस्वमेतदेव हि जीवितम् ॥ २२
दर्शश्च पूर्णमासश्च यज्ञाश्चैवाप्तदक्षिणाः ।
एतदेव हि मे राजन्विविधाश्च क्रियास्तथा ॥ २३
अदोमूलाः क्रियाः सर्वा मम राजन्न संशयः ।
बहुना किं प्रलापेन न दास्ये कामदोहिनीम् ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्विपञ्चाशः सर्गः ॥५२॥

दास्यामि G1 च (for ते) Ś1 D1-3.5.7.12.13 कुंजरास्तुर्ये, Ñ3 V B D10 कुञ्जरास्तेह (V2 °पां) —T3 lacuna for d

18 D11 om 18ab (cf v l 17) V3 partially damaged for 18ab —a) V2 हयस्यानां (sic) V3.4 B1 D2.3 हिरण्यानां Ś1 D1.2.5.7.12.13 रथाश्वानां D4.6 T1-3 G1.2 M1-4 रथानां ते D1 हिरण्यानां (gloss हिरण्यवर्णानां) रथानां —b) Ś1 Ñ2 V1-4 B1-4 D1-3.5.7.12.13 श्वेतानां च (Ñ2 V2.4 B1.2.4 D12 वै) (for श्वेताश्वानां) V4 B4 G3 चतुर्भुजा, D2.4 (after corr as in text) चतुर्युतां, D6 चतुर्दश, Cv r m g t °र्युजा (as in text) —c) V1 B1.3 M4 ददानि, D6 दास्यामि, D11 ह्रासयमि (corrupt) Ñ3 B3 D10 च, B4 om (submetric) (for ते) D6 [अ]ष्ट (for [अ]ष्टौ) Ś1 D1.3.5.7.12.13 स्वर्णैरुपशतानां —d) Ś1 D1.3.5.7.11.13 किंकिणीजालमालिनः (D11 °नीं), Ñ2 V B D10 किंकिणाजालशोभिना (V2 °शोभिना), D6 M4 किंकिणीकरि (M4 °शत) भूषितान् (D6 °तां), Cm t as in text, Cg °कैविभूषितान्

19 a) B3 D6 दशजातानां, D1 (gloss) गत्वा:रसिंधुमद्रकैकयवनुरक्तादय —b) B1 उत्तमाना, B4 om D6 कांबोजानां (for कुलजानां) T2 M3 कथैव च (for महौजसाम्) —c) V4 दास्या च (sic before corr °मि) (for दश च) —D3 मेकं दश च repeated (ditto) —d) V2 B1.2 M4 ददानि, D4 T3 दास्यामि, G1 ददाहि (sic)

20 a) Ś1 D1.2.5.7.13 विरक्ता (D2 °क्ता)नां D11 विचित्राणां, D11 T1 G3 [अ]भियुक्तानां G1 सुवर्णानां, Cg t as in text (for विभक्तानां) ☞ Ñ1 resumes from तथैव च in b (cf v l 1) —b) V4 रूप स्थानां D3 ववस्थानां (metathesis) D6 धनकोटि T2 वयस्थानौ (sic) —c) B1.3 M4 ददाम्येकां (M1 °कं) D11 damaged for दाम्ये T2 M3 ददामि ते (for ददाम्येकां) —d) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 G1 M4 transp शबला and दीयतां D1 इमा (for मम) —After 20 Dt D1.3.5.6.7.14 S Cg t ins

1069* यावद्रिक्तानि रत्नं वा हिरण्यं वा द्विजोत्तम ।
तावद्दामि तत्सर्वं शबला दीयतां मम ।

[(l 1) Dt D1.3 रत्नानि, M4 रत्नस्य (for रत्नं वा) T3 M4 सुवर्णं (for हिरण्यं) M4 हिरण्यस्य च सत्तम (for the post half) —(l 2) G2.3 M1.3 दास्यामि (for ददामि) Dt D1.3 G1.2 M1-3 (after corr sec m before corr as above) वै (for तत्) M4 ददानि ते मुनिश्रेष्ठ (for the prior half) Post half = 20d Dt D1.3 M4 दीयतां शबला (by transp)]

21 a) D11 damaged for स्तु भग Ñ V B D10 तु (for स्तु) M3 (after corr sec m as in text) भगवन् —c) T2 ददामि (for दास्यामि) G1 [इ]ह, G3 r m as in text (for [इ]ति) —For 21cd, Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 subst

1070* नैव (D7 न च) दास्यामि शबलामिति राजानमब्रवीत् ।

22 B1 D11.13 om (hapl) 22ab —a) B4 om (hapl) from ह in a up to the second मे in b D6 om (hapl) रत्नमे Ś1 D1 धर्मम् (for रत्नम्) —D1.5.7.11 om (hapl) 22bc —b) Ñ2 illeg from त up to मे V3.4 बलं (for धनम्) —D11 damaged for मेत in सर्वस्वमेतद् —c) Ñ1 reads from हि up to दच in marg Ś1 B2 D5.12.13 G1 M1.2 मे सर्वम् (for सर्वस्वम्) —d) Ñ2 [अ]पि (for हि) —After 22 M4 ins

1071* धर्मेणोपात्तमेतद्धि मम नास्त्यत्र संशयम् (य:) ।
देवकृत्ये च पित्र्ये च अतिथीनां च पूजने ।
सर्वकामदुहा मह्यं शबला जीवितप्रिया ।

[(l 2) Note hiatus between the two halves]

23 a) M4 first च inf lin sec m Ś1 N V B Dt D1.6.10.12.13 T1.2 पौर्णमासश्च (Ś1 D12 °सीश्च), D11 M4 पू(D11 पौ)र्णमासाश्च —b) D5.10.12.13 यज्ञश्च (for यज्ञाश्च) Dt [ए]व स , D3 [अ]वाप्त (for [ए]वाप्त) D5.10.12.13 दक्षिण B4 [अ]थ(प)यज्ञाश्चाप्तदक्षिणा —c) D6 एतद- B2 राजश्रे (by transp) —d) M1 तथा क्रिया (by transp) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10.13 क्रियाश्च विविधास्तथा (by transp)

24 V2 reads 24ab for the first time after 13cd (r) repeating it here —a) Ś1 N V (V2 first time) B

५३

कामधेनुं वसिष्ठोऽपि यदा न त्यजते मुनिः ।
तदास्य शबलां राम विश्वामित्रोऽन्वकर्षत ॥ १
नीयमाना तु शबला राम राज्ञा महात्मना ।
दुःखिता चिन्तयामास रुदन्ती शोककर्शिता ॥ २
परित्यक्ता वसिष्ठेन किमहं सुमहात्मना ।
याहं राजभृतैर्दीना ह्रियेयं भृशदुःखिता ॥ ३
किं मयापकृतं तस्य महर्षेर्भावितात्मनः ।
यन्मामनागसं भक्तामिष्टां त्यजति धार्मिकः ॥ ४
इति सा चिन्तयित्वा तु निःश्वस्य च पुनः पुनः ।
जगाम वेगेन तदा वसिष्ठं परमौजसम् ॥ ५
निर्धूय तांस्तदा भृत्याञ्शतशः शत्रुसूदन ।
जगामानिलवेगेन पादमूलं महात्मनः ॥ ६ G 1 55 6 B 1 54 6 L 1 49 6

D1 4 5 9-11 13 T3 G1 घृतन्मूला, Dt D8 T2 G1 2 M2 3 Ct मत्तोमूला, D4.12 घृतस्पूर्णा, Cm.g k अह्नो° (as in text) V2 (second time) घृतन्मूलाश्च ता सर्वा, M4 सर्वसान्मे पता वैषा —b) M4 सर्वकाल (for मम राजन्) —D6 12.13 om while Ś1 reads in marg 24cd —c) Dt D6 बहुना (sic) D1 बहुधा (for बहुना) —d) D3 द्वास्येम (sic) (for दास्ये) Ñ V1 2.3 B1-3 D10 दोहना, B4 न्दौहिनीं, D9 G1 M2 (G1 M2 after corr inf lin as in text) -मोहिनीं, Cm g k t as in text (for दोहिनीम्) D11 दास्ये न नंदिनीं ब्रह्

Colophon Kanda name Ñ2 V1 D1 4 13 om V3 4 B D11 आदि°, D3 अयोध्या° —After Kanda name B4 ins बालचरिते —Sarga name Ś1 D6 11 13 धेनुप्रभाषो (D11 °याचने), Ñ V3 B1 4 D10 शतानन्दवाक्ये (Ñ1 V3 B1 °दोपाख्याने) वसिष्ठविश्वामित्र (B4 transp वसिष्ठ and विश्वामित्र) संवाद, V1 विश्वामित्रसंवाद, V4 B3 वसिष्ठविश्वामित्रसंवाद, V4 शतानन्दोपाख्याने विश्वामित्रसंवाद, D1 3 7 9 धेनुप्रयाचनो (D2 °न) —Sarga no (figures words or both) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B1 4 D3 4 13 om Ñ1 B3 3 D10 54 V2 D9 56 V3 Dt D4 8 9 12 14 S (except M4) 53 D1 7 41 D5 39 M4 52 (as in text) D12 इत्यार्षे रा—यणे—काड—मित्र—धनु—नाम 53 —After colophon T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

53

1 ab) B1 काम धेनु Ś1 D1 3 5 7 12.13 G1 3 M1 द्विः Ñ V B D10 11 (s)सौ (for ऽपि) Cm k t न त्यजते (as in text) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 न (B3 marg) त (D5 या [sic]) त्याग पत्र (V3 D3 महा) मुनि (for b) M4 यथा वसिष्ठश्च धेनु न ददौ कामदोहिनीं —c) Ś1 Ñ V B D1-3 7 11 13 ततोस्य, D5 तदा स, D3 तथास्य (for तदास्य) T1 G M1 3 शबला Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 11-13 राजा, D11 राजन् (for राम) M4 तदा तस्य बलाद्राजा —d) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-13 तदा (V3 °तो) हरद, M4 (s)पकर्षति, Cm k t as in text (for न्वकर्षत)

2 a) D1 ह्रियमाना, D10 नीयमाना (for नीयमाना) D10 शबला, T1 2 G M1 3 शबला —b) B1 यदा राम (for राम राज्ञा) Ś1 B4 (marg also) D1 3 5 7 11 13 बलीयसा (for महात्मना) —c) Ñ V B D1-3,7 10-13 M4 ध्यायती (for दुःखिता) Ś1 D5 ध्यायन्ति चिंतयामास —d) Ñ2 V2 B1-3 Dt D5 8 12 T2 G1 3 M2 3 रुदती (for रुदन्ती) Ñ V B D10 13 विह्वला (for -कर्शिता)

3 a) B3 °समस्ता, D5 °शक्ता (for °त्यक्ता) —b) V4 अर्थं, M4 इदं (for अहं) D1 ह्रिये परमदुःखिता (cf d in Ś1 etc.) D3 किं *** महामना —c) D1 अहं (for याहं) V2 D3 14 T1 M2 Cm tp °भटैर्, V3 °दूतैर्, D1 राज्ञो भृत्यैर्, G1 °हृता, M3 °बलैर्, Ck t as in text (for राजभृतैर्) G4 damaged for दीना Ś1 V1 D3 12 13 या (D12 13 सा) ह स्थला (V1 D11 दीना) राजभृत्यैर् —d) Dt D8 Ct ह्रियेय, D9 हृद्ये, M4 नयामि (for ह्रियेय) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 10-12 ह्रिये (Ñ2 V1 D7 4 क्रिये, V3 हृद्ये [hypermetric]) परमदुःखिता, T3 G1 3 बद्धा पाशैः सुपीडिता

4 V1 lacuna from स्य up to तद् —a) V3 मयापकृत्य, B3 D5 10 मयापहृते, D11 ***कृत (for °कृतं) V1 तत्र V2 चैव, V4 B2 कर्म (for तस्य) —cd) G2 M1 किं (for यन्) V3 3 B3 D3 M3 4 °गसा, D1 अनागसस्, T2 G2 3 M3 3 अनागसी (for अनागसम्) Ś1 D5 12 13 साध्वीं, Ñ V1 ह्रिष्टा, V2 निष्टा, V3 B2 2 स्निग्धा V4 D10 क्लिष्टा, B3 4 D2 क्रिष्टा (sic), Dt D4 8 G1 3 दृष्ट्वा, D1 7 त्विष्टा D3 विष्टा (sic) D11 क्लिष्टा, Cm t as in text (for भक्ताम्) Ś1 Ñ V B Dt D1 3 5-8 10-13 G1 3 भक्ता (for इष्टा) M4 इष्टा भक्ता (by transp) D3 त्यजसि D4 8 12 धार्मिक, D9 (after corr as in text) धार्मिका

5 Cm g k t seem to have om 5 —a) V2 स (sic) V2 B3 4 Dt D3 8 T1 G M3 स (for सा) Ś1 V4 B3 D1 3 7 च, V3 [अ]थ (for तु) —b) B1 °स्य तु, D3 T G1 M3 विनि श्वस्य (for निःश्वस्य च) G1 3 M1 मुहुर्मुहु —d) D1 अमितौजसं, M2 च महौजसं, M4 परमं मुनि (for परमौजसम्) —For 5cd, Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-13 subst

1072* प्रययौ साथ वेगेन वसिष्ठं प्रति राघव।
[B4 साधु D3 सा च (for साथ)]

6 a) Ś1 D4 8 5 11 12 विधूय, V1 नधूय (sic), V4 निर्ध्याय, D1 विद्राव्य (for निर्धूय) Ś1 Ñ V1 2.4 B

G 1 55 7 B 1 54 7 L 1 49 7 शबला सा रुदन्ती च क्रोशन्ती चेदमब्रवीत् ।
वसिष्ठस्याग्रतः स्थित्वा मेघदुन्दुभिराविणी ॥ ७
भगवन्किं परित्यक्ता त्वयाहं ब्रह्मणः सुत ।
यस्माद्राजभृता मां हि नयन्ते त्वत्सकाशतः ॥ ८
एवमुक्तस्तु ब्रह्मर्षिरिदं वचनमब्रवीत् ।
शोकसंतप्तहृदयां स्वसारमिव दुःखिताम् ॥ ९

न त्वां त्यजामि शबले नापि मेऽपकृतं त्वया ।
एष त्वां नयते राजा बलान्मत्तो महाबलः ॥ १०
न हि तुल्यं बलं मह्यं राजा त्वद्य विशेषतः ।
बली राजा क्षत्रियश्च पृथिव्याः पतिरेव च ॥ ११
इयमक्षौहिणी पूर्णा सवाजिरथसंकुला ।
हस्तिध्वजसमाकीर्णा तेनासौ बलवत्तरः ॥ १२

D1-3.5.7.10.12 M4 तत्र, G2.3 M2 तथा (for तदा) B1 भूतल्, D1.4.5.7.11.13 भुत (for भूषयन्) V3 त्रिनिर्दूशाभागवदूतान् —^d) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 [अ प] सदृक्षरा (for शत्रुसूदन) —^e) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 M4 वेगात्सा (for वेगेन) —^f) B3 (marg also) °मुने (for महामन)

7 ^a) T1.2 G M1.3 शबला. T3 रुदती (for रुदन्ती) —For 7^ab, Ś1 Ñ V B D1-11 M4 subst l 1 of 1073* —D4 om 7^cd —^c) T1.2 G1.2.3 M2.3 [अ]स्थित (for [अ]ग्रत) —^d) Ś1 D1 D4.5 रुदती मेघनिस्वना, Ñ V B D10.11 दुन्दु(Ñ2 B °भ्रा)स्व(V1.2 B1.2 D11 °राव)विराविणी (V1 °रिच्चारिणा, D12 °वि**णी) ※ Ct रुदन्त्या एव ऋषिसमीपगमनं रुदन्त्यैव च कथनमित्येतदर्थं द्वौ रुदन्तीति। ※ —After 7, B3 (marg sec m) ins l 2-4 and B4 ins l 3 of 1073*

8 Ś1 reads 8-9^a in marg —^b) V1 erroneously om किं —^d) V4 भक्तवत्सल, B1.4 D12 महाप्रा सुत (for ब्रह्मणः सुत) —For 8^ab, D4 subst l 3 of 1073* —After 8^ab B1 ins l 4 D12 ins. l 3 of 1073* —^cd) Ñ1 V1.2 B D10.11 यन्मां, Ñ2 illeg M4 यावद् (for यस्माद्) Ś1 D1 D4.5 T1 G2.3 M1.3 राजभटा, Ñ2 राज illeg G1 राजभृ°तो, Cg as in text (for राजभृता) Ñ V1.2 B2.3.4 D10 एत, B3 चेत, D11 चेत (for मां हि) V2 यस्मात्सेते राजभृत्या (for °) Ñ1 V1.2.4 B D4.11 T1.2 G2 M4 नयति, D5 आनीयत, D12 नय हि (sic) M3 नीयते (for नयन्ते) B4 तत्सकाशत, D11 तत पश्यत (for त्वत्सकाशत) V3 यन्मो नयति त्वत्सकाशाद्राजदूतास्तथान्विता (hypermetric)

9 Ś1 reads 9^a in marg (cf v l 8) —^a) T3 M2 भगवान्, M1 त्रिमर्षिर् (for महर्षिर्) Ñ V B D10 महर्षिरेवमुक्तस्तु (by transp) D11 वसिष्ठस्त्वेवमुक्तस्तु —^b) Ñ V B D10.11 तामिदं वाक्यम् (for इदं वचनम्) —^c) B1 लोक (for शोक) Ñ1 हृदया, D11 हृदय (for हृदयां) —^d) Ś1 स्वबाष्पा(ष्पां) च सु (for स्वसारमिव) —For 7-9 D1-3.5.7.11.12.13 subst Ś1 Ñ V B D10-11 M4 subst l 1 for 7^ab Ś1 ins l 3-5 after 9 B1 and D11 ins respy l 4 and l 3 after 8^ab B3 (marg sec m) ins l 2-4 and B4 l 3 after 7 and D4 subst l 3 for 8^ab

1073* शबला च रुदती शोकादिदं वचनमब्रवीत् ।
शोकसंतप्तहृदया सा तमाह मुहुः स्थिता ।
किं मयापकृतं ब्रह्मंस्त्वयि धर्मभृतां वर ।
यन्मामनागसं श्रिष्टां भक्तां त्यजसि धार्मिक ।
श्रुत्वा तु शबलावाक्यं वसिष्ठश्चेदमब्रवीत् । [5]

[(l. 1) Ś1 D1-3.5.7.9.11-13 तु, M4 सा (for च) D11 रुदती (for रुदती) M4 तीव्रम् (for शोकाद्) Ś1 reads the line of 7^b for the post half in marg —(l 2) B3 D3.5.7.12 रुदती मुहुर्मुहुः स्थिता, D5 नि श्वास्य मुहु स्थिता, D13 सम्यक्च मुहुः स्थिता (for the post half) —(l 3) D1 कल्मषं, D3.7.13 ब्रह्मविदां (for धर्मभृतां) D3 * * विदां वर (for the post half) —(l 4) Ś1 D3.12.13 शिष्टां, B3 स्निग्धां (for श्रिष्टां) D3.5 त्यजति (for त्यजसि) —(l 5) D7 शबलीवाक्यं. Ś1 D5.13 [च]वम् (for [इ]दम्)]

10 Ś1 (marg) repeats consecutively 10-11^b. —^a) V3 त्वा (for त्वां) T1.2 G M1.3 शबले —^b) Ś1 (both times) D1.5.7.12.13 न हि मे, D3.5.1 न त्व(D* *)यां (for नापि मे) V1.2.4 [S]पहृतं (V4 marg also °कृतं) D3.5.7 हि मे (for त्वया) —D5 om 10^c-11^b —^c) Ñ1 B3 त्वां नयते, V1 त्वां नीयते (for त्वां नयते) —^d) Ś1 (both times) V V1-3 B1-4 D5.11-13 M4 बलान्मम, V4 बलेन तु, D10 °न्मत्त (for बलान्मत्तो) ※ Cm g मत्त मत्सकाशात्। Ct मत्तोऽधिकबली। ※ B1 बलवान्सुमहाबल

11 D3 om Ś1 (marg) repeats 11^ad (cf v l 10) —^a) Ś1 (both times) Ñ2 V1.2.4 B1.4 D3.5.7 तुल्य (for तुल्यं) D10 तुल्य हि (by transp) Ś1 (both times) D1.3.5.7.11-13 मह्ये, Ñ V B D10 मध्ये, Cm g t as in text (for मह्य) —^b) Ś1 (both times) B1 D1.3.5.7.9.13 राज्ञ(B1 °ज्ञो, D7 °ज्ञा)विशेषः, Ñ V B1-4 D10.11.13 राज्ञो मम (V3 L4 transp राज्ञो and मम), T3 M3.4 राज्ञस्तस्य, Cm g t as in text (for राजा त्वद्य) Ś1 (both times) D5.13 महाबलं, D14 ... त (for विशेषतः) —^c) D10 राज्ञा (for राजा) —T3 lacuna from 11^d up to हिणी in 12^a —^d) D13 पतिरेव (metathesis) च, G2 M1 पतिरीश्वर (for पतिरेव च)

12 T3 lacuna up to हिणी in ^a (cf v l 11) —^a) D3 इदम् (for इयम्) D10.13.14 T1 G1.3.4 M1-4 अक्षोहि(M1 °ह)णी B1 यस्य (for पूर्णा) —^b) Ś1 Ñ V B D1 D1-3.5-13 G1.2 M1-4 गजवाजिरथ(B3 °समा)कुला,

एवमुक्ता वसिष्ठेन प्रत्युवाच विनीतवत् ।
वचनं वचनज्ञा सा ब्रह्मर्षिममितप्रभम् ॥ १३

न बलं क्षत्रियस्याहुर्ब्राह्मणो बलवत्तरः ।
ब्रह्मन्ब्रह्मबलं दिव्यं क्षत्रात्तु बलवत्तरम् ॥ १४

अप्रमेयबलं तुभ्यं न त्वया बलवत्तरः ।
विश्वामित्रो महावीर्यस्तेजस्तव दुरासदम् ॥ १५

नियुङ्क्ष्व मां महातेजस्त्वद्ब्रह्मबलसंभृताम् ।
तस्य दर्पं बलं यत्तन्नाशयामि दुरात्मनः ॥ १६

इत्युक्तस्तु तया राम वसिष्ठः सुमहायशाः ।
सृजस्वेति तदोवाच बलं परबलारुजम् ॥ १७

तस्या हुम्भारवोत्सृष्टाः पह्लवाः शतशो नृप ।
नाशयन्ति बलं सर्वं विश्वामित्रस्य पश्यतः ॥ १८ G 1 55 18 B 1 54 19 L 1 49 18

Cv g as in text —^{c}) M3 4 पत्ति, Cm t as in text (for हस्ति) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10 12 13 पत्ति(V1 पश्चि)ध्वजवती(Ś1 °वती, Ñ2 V3 B2 3 D10 °रथौ, D12 13 °शरौ)चैव, D12 पत्तिध्वजरथैश्चैव —^{d}) T3 damaged (except तेना) Ś1 V1 4 B3 D3 7 पर्येण, Ñ1 V2 D1 11 13 च (D13 त)र्थैव(V2 °ग), Ñ2 V3 B1 2 D1 10 च रैव, B4 वर्यौ स, D5 चर्येरुत (sic) D14 तत्ता, M3 येनाखौ (for तनास्तौ) Dt D6 8 T2 °तम, D2 °तत्र, D11 °चौरं, D12 व्रू° (for यत्तवत्तर) —After 12 Ś1 D5 10 13 (D13 reads for the first time repeating it in its proper place) read 15^{cd} —After 12 B3 ins

1074* किं करोम्यत्र कार्यं च बलेन नीयतेऽधुना ।

13 For 13 15 D6 subst 1075* —^{ab}) G2 3 उक्त्वा (for उक्ता) D5 13 विनीतवान् —^{c}) D13 च सत्तु (for वचनज्ञा) —^{d}) D1 महर्षिम् V3 अमितव्रत, Dt D6 8 T2 G4 M3 अतुलप्रभ, T3 हृदमनघीत् (for अमितप्रभम्)

14 For D6 cf v l 13 —^{a}) D12 बली Ś1 D5 13 क्षत्रिय(Ś1 ये) प्राहुर् (for क्षत्रियस्याहुर्) M4 अथवा क्षत्रियवर —^{b}) Ñ V B D10 ब्राह्मणेन(Ñ2 B1 4 D10 °णस्य) बला(V4 रसा)धिकः Dt D6 8 13 G1 3 Ct ब्राह्मणा बलवत्तरा, D11 M4 ब्राह्मण(M4 °ण तु) बलवत्तर Cl as in text —D13 om (hapl) 14^{c} 13^{d} D13 M4 om (M4 hapl) 14^{cd} —^{c}) D 7 ब्राह्मं बलं (for ब्रह्मबलं) —^{d}) V1 B1 Dt D1 3 6-8 G1 Ct क्षात्रात् V1 V2 3 B2 3 °त्तु Ñ2 B3 4 Dt D4 6 10 °च V1 D1 3 3 G3 क्षात्रात्तु V4 क्षत्रियात् (hypermetric) D11 क्षत्रियो (for क्षत्रात्तु)

15 D13 om 15^{ab} (cf v l 14) M1 om (hapl ?) 15^{ab} —^{a}) Ñ V1 2 B1 3(B3 sec m before corr as in text) Dt D1 3 5 7 11 13 14 T1 2 M3 4 अप्रमेय D10 अप्र मेय, Cm as in text (for अप्रमेय) Ś1 N V1 3 B D1 3 7 10 11 13 तस्ति, V2 4 D5 तस्मिन् (for तुभ्यं) —^{b}) Ś1 N V B D1 2 5 10 11 13 नाय त्वद् (Ś1 D5 हि B4 D10 त्वद्, D1 2 13 तु), T3 G1 3 न त्वय G2 M3 न त्वतो, Cm g k t as in text (for न त्वया) D1 1 नाय त्वत्तोऽधिको भवत् —Ś1 D5 11 13 (D13 reads for the first time after 12 and repeats here) read 15^{cd} after 12 —^{c}) V2 D13 (second time) G2 M1 महातनास, D5 महावीर्यस्य, M1 महद्वीर्यस्, Ct as in text (for महावीर्यस्) D1 विश्वामित्रान्महावीर्यात् —^{d}) Ś1 D5 13 तेनस्तु च, B1 तव वीर्यं, D13 (first time) तवाश्चास्य (for तेनस्तव) V4 तजोरस दुरासद —For 13-15 D6 subst

1075* विश्वामित्रो महावीर्यं किं करोम्यबलो ह्यहम् ।
ऋषेस्त्व वच श्रुत्वा प्रोवाच शबला तत ।
यद्यप्येष मुनिश्रेष्ठ तेजस्तव दुरासदम् ।

16 ^{a}) V4 नियच्छ मा (sic) D8 नियुङ्क्ष्वमागो (hypermetric) (for नियुङ्क्ष्व मां) V3 D4(after corr as in text) 5 9 11 12 T2 G1 2(both times) महातेजास, D14 G4 महाभाग, T1 महाराज (for °तेजस्) —After 16^{a}, G4 wrongly repeats 16^{a} then 15^{d} —^{b}) Ś1 B1 Dt D1 3 4-7 T3 M3 त्व (for त्वद्) B1 D5 3 7 9 ब्रह्मन्, T2 M3 सर्वो, Cm t as in text (for ब्रह्म) Ś1 D5 सत्कृत, D4 M3 -सयुता D6 संस्कृत, D8 G2 M1 -संभृता(D8 °तं), M4 निर्मिता, Cm t as in text (for संभृताम्) Ñ V B2-4 D10 13 14 ब्रह्मन्तपोबलस्त(Ñ1 B2 4 D11 °रा, V3 4 D12 °रे, V3 °र), Cg as in text —^{c}) G1 3 प्रमत्तस्य, G4 M3 °बल (for बलं यत्तन्) Ś1 N V B D1 3 7 10 13 बल दर्पं च (V8 D3 हि) यावद्धि (Ñ3 यद्वद्धि, B3 [before corr as in B1] 4 या वृद्धि, D1 या सिद्धिर्), D5 क्षत्रियस्य बल यत्तु, M4 बल दर्पं ततोऽसेस्मन्

17 ^{a}) Ś1 D5 11 12 एवमुक्तस्तु B2 °क्त स (for इ युक्तस्तु) B3 (marg also as in text) D10 G4 तदा, B4 त्वया (for तया) D1 एवमुक्तस्तु तया (submetric) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10 12 13 मु(V3 D3 तु, B4 स)महातपा, Dt D4 6 8 T3 G1 3 M1 तु महायशा, D5 14 T1 स महायशा, D11 सुमहाबल (for सुमहायशा) —^{c}) G1 तथा (for तदा) D14 T2 M3 तदोवाच Ś1 N V B1 3 D1 3 5 7 10-13 सृज त्व(D3 स्व)मिति होवाच D4 सृज स्वमिसृहो वाद, M4 विसृजस्वेति सा प्राह —^{d}) Ś1 N V B Dt D1 13 (D4 marg also as in text) T2 M3 परबलार्दन (D3 °न) —After 17 Ś1 (marg) Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins

1076* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सुरभि सासृजत्तदा(V3 °हृत्तदा)।

18 ^{a}) Ś1 Ñ V1 3 B D1 2 7 10-13 हुंभा° (Ñ1 B हुंभा°, D1 3 7 संस्र°), V2 D1 T3 ह(D1 भ)भारवा सृष्टा, V4

G 1 55 19 B 1 54 19 L 1 49 19 स राजा परमक्रुद्धः क्रोधविस्फारितेक्षणः ।
पह्लवान्नाशयामास शस्त्रैरुच्चावचैरपि ॥ १९

विश्वामित्रार्दितान्दृष्ट्वा पह्लवाञ्शतशस्तदा ।
भूय एवासृजद्घोराञ्शकान्यवनमिश्रितान् ॥ २०

तैरासीत्संवृता भूमिः शकैर्यवनमिश्रितैः ।
प्रभावद्भिर्महावीर्यैर्हेमकिञ्जल्कसंनिभैः ॥ २१

दीर्घासिपट्टिशधरैर्हेमवर्णाम्बरावृतैः ।
निर्दग्धं तद्बलं सर्वं प्रदीप्तैरिव पावकैः ॥ २२

ततोऽस्त्राणि महातेजा विश्वामित्रो मुमोच ह ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रिपञ्चाशः सर्गः ॥५३॥

हुंभात्पोत्पन्ना, D₃ हुं ... ससृष्टा ; T₂ M₃ हुंभा(M₃ °का) रवात्सृष्टा ; G₁.₂ M₂ हुंका(G₃ M₂ °का)रवोत्सृष्टा, G₃ M₅ हुंकारवाज्जाता (for हुम्भारवोत्सृष्टा) —ᵇ) V₃ D₂ पह्लवा ; B₁ M₁ पह्नवा, D₄.₁₁ S (except M₄) पह्लवा (for पह्लवा) D₃ (gloss) पह्लवा म्लिच्छा कथ्यन्ते B₄ शते सा (sic) (for शतशो) Ś₁ D₂.₃.₁₁.₁₂ नृपा, Ñ V B (B₃ [before corr.] नृप) D₅.₁₀.₁₃ M₄ नृपा ; D₆.₇ तथा, M₃ [म]भवत् (for नृप) —ᵈ) Ś₁ Ñ V B D₁.₃.₄.₇.₁₀.₁₂.₁₃ व्यनाशयन् (Ñ₂ V₃ D₁ °यत् [sic]) D₁₁ व्यनाशेत M₃ नाशयेत (sic) M₁ व्यनाशयन् (for नाशयन्ति) —After 18, Ś₁ D₁-₄.₇.₁₂ ins.

1077* यवनाश्च सकाम्बोजा बाल्हिका दरदास्तथा ।

[Ś₁ सकाम्भोजा D₂ मा° (for सकाम्बोजा) D₁₂ बाल्हिका D₃ रदराम् (for दरदाः) D₃ तथा (for तथा)]

19 D₂.₃ om. 19 —ᵃ) Ś₁ D₂.₁₀.₁₁ राजा तु (D₁ तान्) (for स राजा) Ñ₂ V B D₁.₁₀-₁₃ परमायस्त (V₁ D₁₂ °स्तु, D₁ °स्तान्), B₁ परमकुद्ध, B₄ परमो व्यस्त, D₃ परमकुद्धान् (for परमक्रुद्ध) D₄ राजा ज्ञान्यपरवलान् (sic) —ᵇ) D₃ क्रोध (sic) D₄ T₂ G₁ रोष (for क्रोध) Ś₁ D₂.₁₂ व्याकुलक्षण (D₁ °णान्), B D₁₀.₁₁.₁₂ विस्तृ(B₁ °स्तु)तेक्षण D₃ रक्ताकुलेक्षणान् (for विस्फारितेक्षण) —ᶜ) V₃ D₄.₁₁ S (except M₄) पह्लवान्, V₂.₃ पह्लवान् B₄ M₄ पल्लवान् D₃ पन्ह्वान् (for पह्लवान्) Ś₁ D₁.₂.₆.₁₁.₁₂ अनयन्नाश (D₃ °न्नाश), D₁₄ damaged (for नाशयामास) —ᵈ) B₃ (also marg.) शरैः (for शस्त्रैः) Ś₁ Ñ V B₂.₃ D₁.₂.₁₀.₁₂.₁₃ तथा, B₁.₄ यदा D₃ तत (for अपि)

20 ᵃ) Ś₁ D₁₁.₁₃ विश्वामित्रहतान् —ᵇ) V₁.₂ पह्लवान् B₁ M₄ पल्लवान्, D₄.₁₄ S (except M₄) पह्लवान्, D₃ पन्ह्वान् (for पह्लवान्) D₁ ग्रासितान्, D₁₁ ..सश (for शतशः) Ñ₂ V₁.₂ D₃.₇ M₃ तथा (for तदा) —ᶜ) M₁ (व)सृजत् (for [अ]सृजद्) D₃ T₂ क्रोधात्, D₁₁ T₂ G₁ कोपात् (for घोरान्) —ᵈ) D₁₁ शकान्मन्ययवनाश्रितान् (sic) M₃ शकान्यवनमाश्रितान्

21 V₄ om. 21ᵃᵇ —ᵃ) D₃ भावात् (for आसीत्) Ś₁ D₁ संभृता, D₁₂ भावृता (for संवृता) Ś₁ D₂ सदा (for भूमिः) —ᵇ) B₁ °मिश्र, D₁₂ °मिश्रित (sic) M₃ °मश्रितै (for °मिश्रितैः) —ᶜ) Ñ₁ V₁.₂.₄ D₁.₃.₄ D₅-₈.₁₀.₁₁.₁₂ M₁ प्रभावद्भिर् (for प्रभावद्भिर्) —D₂.₃ transp. 21ᵈ and the post. half of 1078* —ᵈ) Ś₁ Ñ V B D₂.₄.₇.₁₀-₁₃ पद्म°, D₄ हेम°, D₃ सह° D₁₁ किञ्ज°, M₁ °कि ल्क, Cg.k.t as in text (for हेमकिञ्जल्क) V₁ -शोभिभि, B₄ -समभैः, D₄.₇ -वर्चसैः (for -संनिभैः)

22 ᵃ) D₃ (marg. also) दीप्ता, Dt D₄ G₁ M₁ तीक्ष्णा (for दीर्घा) D₄.₁₁ S -पट्ट(T₂ °स्प)श (for -पट्टिश) ‖ Cg. पट्टिश असिविशेषः ‖ —ᵇ) Ck.t हेमवर्णाम्बर (as in text) Ś₁ D₁.₂.₆.₇.₁₀ हे(D₃ हि)म वर्णै(D₃ °र्णा)श्च(D₁.₂.₇ र्धा)वृताः Ñ V B D₁₀.₁₃ हेमवर्णायुधा(V₃ B₂.₃ °र्णाङ्का V₁ °मांशुका, V₂.₄ °मयुध, V₃ °भंशुका, B₂ °णायुधा)वृतैः, D₃ हिमवर्णोद्धरावृत (sic) D₁₂ हेमकर्मन्तरान्वितैः, M₃ हेमवर्णांबरायुधैः —After 22ᵃᵇ, Ś₁ B₄ D₁.₃.₄.₇.₁₂.₁₃ ins.

1078* तैर्म्लेच्छैर्विकृताकारैर्भीमवेगपराक्रमैः ।

[Ś₁ D₁₂.₁₃ तैलम्बैर् (for तैर्म्लेच्छैर्) B₄ विविधाकारैर् (for विकृताकारैर्) D₂.₃ transp. 21ᵈ and the post. half] —ᶜᵈ) N₁ om. सर्वं D₁₁ स... सैर् (for सर्वं प्रदीप्तैर्) V₄ अपि (for इव) B₁ पा कैः (for पावकैः) —After 22 Ñ V B D₁₀.₁₃ ins.

1079* दह्यमानं बलं दृष्ट्वा गभ्रान्तज्वलितेन्द्रियः ।

[V₃ दह्यमान D₁₂ निर्दह्य तद् (for दह्यमान) V₂ चपकेन्द्रियः]

23 ᵃ) Ś₁ D₁.₃.₄.₇.₁₂.₁₃ अथास्त्राणि, V₂ ततस्त्राणि (for ततोऽस्त्राणि) —ᵇ) B₂ illeg. श्रो, G₂ विश्वामित्रम् (for विश्वामित्रो) Ś₁ Ñ₂ B₁.₃.₄ D₂.₁₀.₁₁.₁₃ ह्यवा(B₁ illeg.) सृजत्, Ñ₁ V B₂ D₁.₃.₇ [S₁ स्त्र(V₁ स्त्र)वासृजत्, D₁₁ [अ]थवासृजत्, G₂ उवाच हा (sic) (for मुमोच ह) —After 23, Ś₁ (after 1081*) V₄ D₁-₃.₆.₇.₁₁.₁₃ ins.

1080* येषां विसृज्यमानाना अस्येदपि शतक्रतुः ।

५४

ततस्तानाकुलान्दृष्ट्वा विश्वामित्रास्त्रमोहितान् ।
वसिष्ठश्चोदयामास कामधुक्सृज योगतः ॥ १
तस्या हुम्भारवाज्जाताः काम्बोजा रविसंनिभाः ।
ऊधसस्त्वथ संजाताः पह्लवाः शस्त्रपाणयः ॥ २
योनिदेशाच्च यवनाः शकृद्देशाच्छकास्तथा ।
रोमकूपेषु म्लेच्छाश्च हारीताः सकिरातकाः ॥ ३
तैस्तन्निषूदितं सैन्यं विश्वामित्रस्य तत्क्षणात् ।
सपदातिगजं साश्वं सरथं रघुनन्दन ॥ ४ G 1 56 4 B 1 55 4 L 1 50 4

[D7 देषा (for देषा) Ś1 D12 विश्वन (for विश्व॰) D13 ॰स्वेद् (for त्रस्यद्)]

while Ś1 (marg) Dt D4 6 8 14 S ins

1081* तैस्ते यवनकाम्बोजा पह्लवाश्चाकुलीकृता ।

[Ś1 तवस्ते (hypermetric), D6 T2 M4 तैस्तैर्, G1 शका, G4 तनो (for तैस्ते) D4 14 T G4 ॰काम्भोजा (T2 ॰बै) (for काम्बोजा) Ś1 Dt D6 4 बर्बराश्च, D3 पन्दवा, M4 पह्लवाश् (for पह्लवाश्) D8 ॰व्याकुलीकृता, T2 च कली॰ (sic) (for चाकुलीकृता) Then Ś1 cont 1080*]

Colophon Ś1 D1-3 6 7 11 12 om —*Kanda name* V1 om Ñ2 V2-4 B D10 आदि॰ —After Kanda name, B1 reads बालचरिते —*Sarga name* Ñ V3 4 B1-3 D10 धेनुहरणे (V3 ॰ग्रहणे) वसिष्ठवाक्ये, V1 वसिष्ठवाक्य, V2 धेनुहरण, B4 शतानन्दवाक्ये धेन्वाहरणे वसिष्ठवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 om Ñ2 B2 3 D10 53 V2 D1 57 V3 Dt D1 6 8 14 S (except M4) 54 M4 53 (as in text) D13 इत्यार्षे—वर्षे—बाल—धेनुनाम 54 —After colophon D4 G3 conclude with श्रीमते रामानुजाय नम, T2 श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M3 श्रीरामाय नम

54

Ś1 D1 3 5 7 11 12 continue the previous Sarga.

1 ᵃ) D2 तद् (for तान्) Ś1 Ñ V B D3 5 7 10-13 व्याकुलान्, G2 आकुल Cm t as in text (for आकुलान्) —ᶜ) Ś1 D5 12 चोदयामास —ᵈ) G3 M1 वदत, Cm g t as in text (for योगत) Ś1 D5 12 13 धेनो सृज योधिन, Ñ V1 3 4 B D1-3 7 10 11 स्वा (V3 D7 ता, V4 सु, B2 सा, D11 स्वा) धेनु सृज योधिन, V2 स्वा धेनु कामगोधिनी, M4 होमधेनु पुनस्तदा, Cv r as in text

2 ᵃ) Ś1 Ñ V B D1 4 10-13 हुभा(B ॰बा)रवाज्, Dt D6 8 9 हुकारतो, D3 7 सभारवाज्, D14 ✱ रवाज् (damaged), T2 3 G4 M3 5 हुंका (T3 G4 M3 ॰का)रवाल (for हुम्भारवाज्) G1 3 तस्या हुका (G3 ॰का)रसंजाता, G2 M1 तस्या हुंकारतोत्सृष्टा —ᵇ) Ñ B1-3 कबोजा, D6 13 14 T G1 काम्भोजा —ᶜ) Cg ऊधसस् (as in text) Ś1 D5 11 12 वृद्धयाद् (D12 ॰)भि, Ñ V B1 2 4 D10 13 उरसस्त्वभि (V1 ॰ति), B3 उरसस्त्वमभि (hypermetric) Dt D6 8 ऊधसश्चाथ D1 उरुयादति (m gloss हुकाराद्), D2 उद्भवाद्भि, D3 7 उद्राद्भि, D4 ऊधसस्त्वेव, M4 ऊधसोपि च (for ऊधसस्त्वथ). Dt D4 6 8 T3 M3 समूता (for संजाता) —ᵈ) Ś1 D5 12 काभो(D5 ॰बो)जा, Dt D4 8 बर्बरा, D4 14 S (except M4) पह्नवा, D11 यहवा, M4 पह्नवा (for पह्लवा) —After 2 D3 7 ins.

1082* मुखाच्च गलतश्चैव मुद्गरा सम्प्रवाससत ।
सुरा खुरतराश्चैव खुरसधाननेकश ।
कम्बलाश्चैव काम्बोजा बाहुतो वारिहकास्तथा ।

[(l 2) D3 खुरसधाननरा (for the post half)]

3 ᵃ) V4 तु (for च) —ᵇ) V4 सह्वदेशाच (sic), B2 3 (marg also) सत्विदेशाच, B4 शकदेशाच्, D13 शकृत्स्थानाच् (for शकृद्देशाच्) Ñ2 B2 G2 तदा, Dt D1-3 4 8 M3 स्मृता (for तथा) Ś1 D5 12 शकृत्स्थानात्तथा शका, V1 सह्वदेशोद्भवास्तथा —ᶜ) V1 4 om (submetric), B1 3 D4 8 10 T3 तु (for च) Ñ V2 3 B3 4 D11 T1 2 G2 M3 4 च म्लेच्छास् (by transp.) (for म्लेच्छाश्च) Ś1 D1-3 5 7 11-13 म्ले(D11 म्ले)च्छाश्च (D13 ॰स्तु) रोमकूपेभ्यस् —ᵈ) Cg हारीता (as in text) Ś1 Ñ V2-4 B1-3 D1-3 5 7 10-13 तुषारा स (D3 ॰रास्तु), V1 सवरा स, B4 तथा राम, D4 ॰तास्तु, D9 14 T1 G4 हारिका॰, M4 सुरान्जाता (for हारीता स) D2 किरातकै ※ Ct म्लेच्छहारीतकिराता जातिविशेषा । ※

4 ᵃ) Ś1 D9 14 T1 G1 M3 तै(D11 तै तै [ditto])स्तैर्, Ñ1 V1 B1 येस्तु, Ñ2 V2 3 B2 D1-3 7 10 11 येस्तत्, B4 पिषु, D5 12 ततो (for तस्तत्) G4 निपात्रित (for निषूदित) Dt D6 8 9 14 T1 3 G1 3 4 M3 4 Cm सर्वं, Ct as in text (for सैन्य) —After 4ᵃ D3 ins a passage given in App I (No 9) —D13 om (hapl) from 4ᵇ up to 5ᵃ —ᵇ) D11 क्षणात् (for तत्क्षणात्) M4 विश्वामित्रबल तदा —ᶜ) Ñ1 सय पैत्र, Ñ2 V B D10 11 ॰नर्थं साश्वं, D1 च साश्व च (for ॰गज साश्वं) M4 समातगश्वं सर्वं —B3 reads 4ᵈ-6ᵃ in marg (see m) Ñ1 damaged from second न in 4ᵈ up to व in 5ᵇ —ᵈ) Ñ V B D10 11 सराज, M4 सबल (for सरथं)

G 1 56 5
B 1 55 5
L 1 50 5

दृष्ट्वा निषूदितं सैन्यं वसिष्ठेन महात्मना ।
विश्वामित्रसुतानां तु शतं नानाविधायुधम् ॥ ५

अभ्यधावत्सुसंक्रुद्धं वसिष्ठं जपतां वरम् ।
हुंकारेणैव तान्सर्वान्निर्ददाह महानृषिः ॥ ६

ते साश्वरथपादाता वसिष्ठेन महात्मना ।
भस्मीकृता मुहूर्तेन विश्वामित्रसुतास्तदा ॥ ७

दृष्ट्वा विनाशितान्पुत्रान्बलं च सुमहायशाः ।
सव्रीडश्चिन्तयाविष्टो विश्वामित्रोऽभवत्तदा ॥ ८

समुद्र इव निर्वेगो भग्नदंष्ट्र इवोरगः ।
उपरक्त इवादित्यः सद्यो निष्प्रभतां गतः ॥ ९

हतपुत्रबलो दीनो लूनपक्ष इव द्विजः ।
हतदर्पो हतोत्साहो निर्वेदं समपद्यत ॥ १०

स पुत्रमेकं राज्याय पालयेति नियुज्य च ।
पृथिवीं क्षत्रधर्मेण वनमेवान्वपद्यत ॥ ११

स गत्वा हिमवत्पार्श्वं किंनरोरगसेवितम् ।
महादेवप्रसादार्थं तपस्तेपे महातपाः ॥ १२

---

5 Ñ1 missing up to तु in ^{b}. D3 om 5^{a}. B3 reads 5 sec. m. (for all cf. v. l. 4). —^{a}) G2 दृष्ट्वा, Cg as in text (for दृष्ट्वा). —^{c}) Ś1 V B D3 11–13 च, D2 om. (submetric) (for तु). M1 विश्वामित्रसुता वीरा. —^{d}) V1 °विधायुध, D7 °युधायुध, D10 मायाविनो वर, D12 °विधायुधान्। M1 °युधा (for नानाविधायुधम्).

6 B3 reads 6^{a} in marg. (cf. v. l. 4). —^{a}) D2,3 अभ्यद्रवत्. Ñ2 ससंक्रुद्ध, B1 D2 स स°, D13 °सरब्ध, M1 °संक्रुद्धा (for सुसंक्रुद्ध). B2 अभ्यधावत संक्रुद्ध. —^{b}) V1 यजता, V4 तपता (for जपता). —^{c}) V2 हिंकारेण, D1 gloss हुंकारोऽभिचारको मंत्रविशेष. G2,3 हुंकारैः, Cm g k t as in text (for हुंकारेण). N2 repeats सर्वान्. —^{d}) V1 महा वि, V3 B2,4 D1,2,3,7,8–13 M2 महामुनि.

7 D2 reads 7^{ab} in marg. V1 partially illeg. for ^{a}. —^{a}) Ś1 D3,13,14 सताश्व, N2 D3 तेषां च, D4 तेनसा, D7 तेनाश्व (for त साश्व). Ñ1 reads रथ twice. D2 त सर्वे रथपदाती, D10 तेषां रथपदातये. —^{c}) D11 तस्मात्कृता. V2 भस्मीभूता. —^{d}) V2 Dt D4,8,9 तथा, D3 सह (for तदा). B2 (marg. also) °स्तदानघ.

8 V1 missing from ता in ^{a} up to या in ^{c}. —^{a}) V2 Dt D6,8 M1 Ct सर्वान्, D2 नष्टान् (for पुत्रान्). —^{b}) D4 after corr. D14 damaged (for बलं च). N1 damaged from म in ^{b} up to या in ^{c}. Ś1 D6 11–13 [illegible] °सहाबल (D1–3,7 °ल), M4 °समाहित. —^{c}) B4 सव्रीतश्च, Dt D6,8,9 Ct सव्रीड, D14 सव्रीलश्च, T1,2 M2,4 सव्रीलश्च. G1,3 M1 वीडितश्च, G2 सदाश्च (for सव्रीडश्च). Ś1 D3,6,12,13 चिन्त्यानश्च, Ñ V B D1,2,7,10,11 चिन्तया (N1 V1 missing) मास (D1 °पूर्णो) (for चिन्तयाविष्टो). —^{d}) Ñ V B D10,11 वाक्यं (for ऽभवत्तदा).

9 T1 illeg. for 9–11. D3 reads plural in place of singular in 9^{ab}. —^{a}) B4 व (for इव). D1 निर्वेलो (for निर्वेगो). —After 9^{a}, D1 gloss: समुद्र इव निर्वेगो निस्तरंगो भविष्यतीति मुनिना सदकणिना पुत्रे अपहृत शापो दत्त इति चितापरोऽभूत्. —^{b}) D14 (before corr.) G2 इवोरगः. —^{c}) D1 gloss: ग्रहणसमये. D10 उप क (for उपरक्त). —^{d}) Ś1 D3 11–13 निःप्रहतः (for निष्प्रभतां). D14 damaged for तां गत.

10 T1 illeg. (cf. v. l. 9). —^{a}) Cm cites हत (as in text). D2,4,9 (before corr.) हतपुत्रो, G1,3 गतपुत्र (for हतपुत्र). —^{b}) V3 नूनपक्ष. D3 लीनपक्ष. —^{c}) Ś1 D1–3,8 12,13 हतामर्षो, Ñ2 B3 (marg. as in text also) हतवीर्यो, T2 हत पौ, G1,3 गतदर्पो (for हतदर्पो). D6 हतामात्यो (for हतोत्साहो). Dt D6,8 G2 Ct हतसर्व (G2 °दर्प)बलोत्साहो, D10 हतवीर्यो महोत्साहो. —^{d}) Ś1 D1–3,6,12,13 निर्वेग (D2 °ग, D3,13 °ग [sic]), D7 निर्वेद. D2 सम युति.

11 T1 illeg. (cf. v. l. 9). D10 om. (hapl.) 11. —^{a}) Ś1 D1–3,6–9,12,13 पुत्रमेकं तु (D3 च). V3 स स्वंकपुत्र (for स पुत्रमेकं). Ś1 D6 11–13 राज्ये च (Ś1 तु), B1 राज्यस्य (for राज्याय). —^{b}) Ś1 N V B D1,3,7,8,11,13 M4 नियु(V2 °यो)ज्य परिपाल्यतां (Ñ V1,2,4 B2,4 M4 °पालने, V3 °पालने, D10 °पालितो). —^{c}) Ñ2 V2,4 B1,4 पृथिव्या, D6 पृथिवी (for पृथिवीं). N2 V2,4 B वीरधर्मेण, M1 रक्ष धर्मेण. Ś1 D3,5,7,9 11–13 पृथिवीति (D6 °वीपति [hypermetric] D11 पृथिवीश [sic]) महातेजा. V1 पृथिवीं क्षत्रस्य धर्मेण (sic). Cm g t as in text. —^{d}) N2 V B2 (अ)नु°, B3 (marg. also) 4 (अ)भ्यनद्यत, Dt D6,8 (अ)भ्य°, D6 T2 (अ)भ्यपद्यत (for (अ)न्वपद्यत). M1 वन याहयामि पुत्रक.

12 ^{a}) Ñ V B3,4 D10 गत्वा च. B2 D1–3,7 गत्वाथ (B2 D1 °तु) (for स गत्वा). Dt D6,8 पार्श्वे (for -पार्श्वं). Ś1 D6 11 13 गत्वा हिमवत पार्श्व. —D14 wrongly om. from सेवित up to 14^{a} and reads in its place वाक्य and then 16 17^{c} of I. 53. —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 3,6,12,13 G1,3 M1 किन्न(D3 °क)रैरपशोभित, Dt D6,8 °सविते. —For 12^{c}–13, D1 2,3,7,9,12 subst. 1083*. Ś1 subst. l. 1–3 of 1083* for 12^{cd} only. D11,13 subst. l. 1–5 of 1083* for 12^{c}–13^{b}. —^{c}) M3 प्रसन्नार्थं (for प्रसादार्थं). —^{d}) Ñ1 V B (B3 marg. also) सुदुश्चर, Ñ2 D10 सुविस्तर, G2

केनचित्त्वथ कालेन देवेशो वृषभध्वजः ।
दर्शयामास वरदो विश्वामित्रं महामुनिम् ॥ १३

किमर्थं तप्यसे राजन्ब्रूहि यत्ते विवक्षितम् ।
वरदोऽस्मि वरो यस्ते काङ्क्षितः सोऽभिधीयताम् ॥ १४

एवमुक्तस्तु देवेन विश्वामित्रो महातपाः ।
प्रणिपत्य महादेवमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १५

यदि तुष्टो महादेव धनुर्वेदो ममानघ ।
साङ्गोपाङ्गोपनिषदः सरहस्यः प्रदीयताम् ॥ १६

यानि देवेषु चास्त्राणि दानवेषु महर्षिषु ।
गन्धर्वयक्षरक्षःसु प्रतिभान्तु ममानघ ॥ १७

तव प्रसादाद्भवतु देवदेव ममेप्सितम् ।
एवमस्त्विति देवेशो वाक्यमुक्त्वा दिवं गतः ॥ १८

प्राप्य चास्त्राणि राजर्षिर्विश्वामित्रो महाबलः ।
दर्पेण महता युक्तो दर्पपूर्णोऽभवत्तदा ॥ १९ G 1 56 19 B 1 55 19 L 1 50 21

M1 महाबलः ; G4 सुदुष्कर (for महातपाः). B3 तपसेना विवक्षितं —After 12, V4 B3.4 ins l. 2–4 of 1083*.

13 Cf. v.l 12 and 15. D14 om 13 (cf. v.l 12). Ś1 reads 13–15ᵇ in marg. —ᵃ) Cm cites केनचित् (as in text). G1-3 M1 अथ कालेन महता, M4 कस्यचित्त्वथ कालस्य. —ᵇ) G1.2 त्रिपेशो (for देवेशो). Ñ2 वो वृषध्वजः (for वृषभध्वजः). Ñ1 V B D10 T2 M4 महा (D10 T2 देव) देवो वृषध्वज. —ᶜ) M4 अब्रवीच्चैव (for दर्शयामास) Ñ V B D10.11.13 आगत्य (B1 °त्वा) वरदो वीर (Ñ V4 D10.11 वीर, V2 धीर, D13 देवो). —ᵈ) Ñ V B D10.11.13 अभाषत, D4 T G4 M2.3 महाबलं, M4 तपोधनः (for महामुनिम्).

14 Cf. v.l 12 and 15 D14 om. 14ᵃ (cf. v.l. 12) Ś1 reads 13–15ᵇ in marg —ᵃ) Ñ1 V4 B1 D10 तप्यते, D13 क्रियते, T3 तस्यते (corrupt) (for तप्यसे). —ᵇ) Ñ V B1-3 D10.11 तपो ब्रूहि (for ब्रूहि यत्ते). B4 तपो ब्रूहि यथेप्सित, D13 तपो ब्रूहि चिकीर्षितं —ᶜ) M4 वरदो (sic) (for वरो) Ś1 यत्ते, G2 M3 मत्तः (for यस्ते). —ᵈ) V2 काङ्क्षि'i (sic). D13 हृदि वर्तते. D14 सोभि . . (damaged)ता.

15 Ś1 reads 13–15ᵇ in marg V4 om (hapl) 15–16 —ᵃ) T2 स्तु (for तु) —ᵇ) D14 damaged from तपा up to ᶜ, G3 M2 महामुनि. (for °तपाः) —ᵈ) D1 D4.6.8 T3 M2 विश्वामित्रोऽब्रवीदिद. —For 12ᶜ–15, D1-3.5 7.8.12 subst, Ś1 (due to the occurrence of 13–15ᵇ in marg.) subst. l 1–3 for 12ᶜᵈ, then cont l 4–5 and subst l 6 for 15ᶜᵈ, D11.13 subst l 1–5 for 12ᶜ–13ᵈ only V4 B3.4 ins. l 2–4 after 12

1083* देवानां हि प्रसादार्थमतप्यत महत्तप ।
ऊर्ध्वबाहु स राजर्षि पादाङ्गुष्ठाग्रसंस्थित ।
अभक्षयद्दर्वशत वायुमात्र भुजङ्गवत् ।
ततस्त वादृश दृष्ट्वा तपश्चैवोऽस्यतापनम् ।
भीतात्मा स्वयमेवास्य स्वयंभूर्दर्शनं ययौ ।
स त प्रणम्य विधिवद्वाग्वल्कमभाषत ।

[(l. 1) D11.13 महादेव (for देवानां हि). D1.5 महानघ, D2 प्रतप्यत महातपा, D11 तथालेभे सुदुस्तर (for the post half) —D3 om l. 2–3 —(l 2) V4 त्रिषित (for -संस्थित]. —(l. 3) V4 वायु भ्यपसुभगवत् (for the post half). —(l. 4) V4 तस्य, B3.4 अतुल, D1 तजस्य, D3 ज्व . . . (for तपस) D5 तपस् (for तपस्). B3.4 दुःख (B3 °स्व)ह, D2 13 पावन (for -तापनम्). V4 प्रीताव्यप्रलयेश वा (sic) (for the post. half). —After l. 4, V1 ins. the line of 20ᵃᵇ. —(l. 5) D2.3.7.8 [अ]थ (for [अ]स्य). Ś1 (before corr. as above) दद्दौ, D5 ग्रह (for ययौ) D11 महादेवो वृषध्वज (for the post. half)]

16 V4 om. 16 (cf. v.l 15) —ᵃ) Ñ V1-3 B D10.11.13 यदि तुष्टोऽसि मे देव. —ᵇ) Ñ V1-3 B D11.13 प्रदीयतां, D5 महानघ (for ममानघ) —M3 reads 16ᶜ–17 *inf. lin. sec. m.* —ᶜ) Ś1 Ñ V1-3 B D1.3.5.7.8–13 साङ्गोपाङ्ग. सोपनिषत्; D2 साङ्गोपाङ्ग सरहस्य ; D14 साङ्गोपा . . . . (damaged) द , Cg k as in text. —ᵈ) V1 T3 G1 °स्य, D2 सोपनिषत् (for सरहस्य) V1 वृषभध्वज (hypermetric), D11 वृषध्वज : D13 तथैव च (for प्रदीयताम्) V2 सरहस्यनिवर्तन .

17 M3 reads 17 *inf. lin sec. m.* (cf v.l 16) —ᵃ) Ś1 D9 (before corr) ta वेदेषु (metathesis ?), G4 देवे- (for देवेषु) D4 T2 G1.3 M2 शस्त्राणि, D13 वास्त्राणि, G4 °स्त्राणि (for चास्त्राणि) —ᵇ) V2 सुरर्षिषु (for दानवेषु) Ś1 V1.3 B2 D5 तपर्षिषु, Ñ1 V3 D2.3.7.8.12 तपार्षिषु (sic); Ñ2 V4 B3.4 D10.13 M4 तथा नृप, B1 सुरर्षिषु, D1 तथार्षिषु, D11 सुहार्षिषु (sic) (for महर्षिषु) —ᶜ) V1 D11 यक्षगन्धर्व (by transp) —ᵈ) V4 D2.3 T3 प्रतिभाति (for प्रतिभान्तु) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.8–13 च (V1 तु) तानि मे (for ममानघ)

18 ᵃ) Ś1 D1-3.5.7.8.12.13 M4 भवत् (for तव) Ñ V B1.2.4 D10 भगवन् (for भवतु) —ᵇ) D2 सर्वं दव (for देवदेव). D2 यदीप्सित, M4 यथेप्सित (for ममेप्सितम्) —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.8–13 दिव ययौ. D1 D4.6.8.14 T1.2 G4 गतस्तदा, T2 M2 जगाम ह (for दिवं गतः)

19 ᵃ) D4 G1.3 शस्त्राणि, D13 वास्त्राणि (for चास्त्राणि) D1 D4.8 G1-3 M1 (*inf lin pr m* also) ᵃ देवेशाद्, D10.13 दिव्यानि, D5.6.11.12 राजर्षि (for राजर्षिर्) —ᵇ) Ś1 D1-3.5.7.8.11–13 G1-3 M1.4 महातपा , Ñ V B D10 T2

G 1 56 20 B 1.55 20 L 1 50 21 निवर्धमानो वीर्येण समुद्र इव पर्वणि ।
हतमेव तदा मेने वसिष्ठमृषिसत्तमम् ॥ २०
ततो गत्वाश्रमपदं मुमोचास्त्राणि पार्थिवः ।
यैस्तत्तपोवनं सर्वं निर्दग्धं चास्त्रतेजसा ॥ २१
उदीर्यमाणमस्त्रं तद्विश्वामित्रस्य धीमतः ।
दृष्ट्वा विप्रद्रुता भीता मुनयः शतशो दिशः ॥ २२
वसिष्ठस्य च ये शिष्यास्तथैव मृगपक्षिणः ।
विद्रवन्ति भयाद्भीता नानादिग्भ्यः सहस्रशः ॥ २३
वसिष्ठस्याश्रमपदं शून्यमासीन्महात्मनः ।
मुहूर्तमिव निःशब्दमासीदीरिणसंनिभम् ॥ २४
वदतो वै वसिष्ठस्य मा भैरिति मुहुर्मुहुः ।
नाशयाम्यद्य गाधेयं नीहारमिव भास्करः ॥ २५
एवमुक्त्वा महातेजा वसिष्ठो जपतां वरः ।
विश्वामित्रं तदा वाक्यं सरोषमिदमब्रवीत् ॥ २६
आश्रमं चिरसंवृद्धं यद्विनाशितवानसि ।
दुराचारोऽसि यन्मूढ तस्मात्त्वं न भविष्यसि ॥ २७

M4 °वशा° (for °वशः). —ᶜ) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.9-13 M4 दर्पेण, M3 भयेन, Cv.r as in text (for दर्पेण). Ś1 D1-3.5.7.9.13 महतावित्रो, Ñ2 B1 D10 च समायुक्तो (for °युक्तो) —ᵈ) G2 M3 वीर्यवुक्तो, Cv.r m g as in text (for दर्पपूर्णो). Ś1 V1 D2.4.6.9.11.13 तथाभवत्; V2-4 B D11 तदाभवत् (by transp.); D8.9 ततोभवत्.

20 V1 missing 20ᵃ on a damaged fol. D1 reads 20-21ᵇ after 24ᵃᵇ. —ᵃ) G2 विवृद्धमानो (sic). —ᵇ) T2 G1-3 M1.4 पर्वसु (for पर्वणि). —ᶜ) Ñ2 B3.4 D11 जितम् (for हतम्). Dt D6.8.11 G1-3 M1 मेने (for एव) Ś1 D1-3.5.7.10 [अ]ज्ञासीद् B3 (sup. lin as in text also) मन्ये, Dt D4.5 G1-3 M1 रामः D6 ज्ञात्वा, D11 धीमान् (for मेने) —ᵈ) V1 B2 D11 मुनिसत्तमं.

21 V1 damaged from पद् up to °. D1 reads 20-21ᵈ after 24ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 D1-3.5.7.9.11.13 M4 आगम्य च; Ñ V B D10.13 आगत्य च (B1 वा) (for ततो गत्वा). —ᵇ) C1 मुमुचे. Ñ V2.4 B D10.11 तस्य स; V3 सर्वेश; M1.3 राघव (for पार्थिव) Ś1 D2.3.5.7.9.13.14 तान्यस्त्राणि तस्ते (D3 °णि भवा, D9 °ण्येवस) वृजत्, D1 स्थानि चास्त्राण्यधावत. —D2 repeats wrongly 21ᵃ. —ᶜ) Ś1 D2.12.13 वैस्; T2 G1-3 M1 यत्; Cm g t as in text (for यैस्). Ñ1 त-वो°; V1 तपोवलेन (for तत्तपोवनं) Dt D6.8 नाम (for सर्वं) —ᵈ) M1 निर्दग्धं च, M4 निर्दग्धंश्च (for निर्दग्धं च). Ś1 Ñ V1.3.4 B D1-3.5.7.9.13 निर्दग्धमभवत्तदा (D1 °ग्धुरा) V2 निर्दग्धं समभवत्तदा (hypermetric)

22 ᵃ) V3 D1.3.9 तु, D2 च (for तद्). M4 उदीर्यमाणान्यस्त्राणि. —ᶜ) Ś1 D5.12.13 विप्रा (Ś1 °प्रा [sic]) च तेः Ñ2 B3 तु विद्रु (B1 °द्रु) ता; D10 मुविद्रुता (sic) (for विप्रद्रुता). Ś1 विप्राः Ñ2 B3 सर्वे; D1.10.14 T1 G4 M3.4 सर्वे (for भीता). —ᵈ) G3 M1 नृप (for दिशः) Ś1 D1-3.5.7.9.12.13 ऋषय शत (D3 **) शस्तदा (D13 °धा); Ñ V B D10.11 ऋषयो (Ñ1 शतशो) थ सहस्रश; M4 मुनयोथ दिशो दश.

23 ᵃ) V1 om. (submetric); M3 तु (for च). —ᵇ) Dt D6.8 ये च वै, T2 ते चैव (for तथैव). —ᶜ) Ś1 D5.13 विप्राद्यस्ततोद्विग्ना; Ñ V B D10 च्य (V1 च्यव [sic]) द्रवंत भयात्भीता, D1 मद्रुवंतु भयोद्विग्ना, D2.3.7.9.12.13 प्रा (D13 °द्र) द्रवंत भयोद्विग्ना M4 विद्रवंति भयार्दीता. —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 दिश सर्वे (Ñ2 V B D10 °र्वः); D9 शिष्याः सर्वे, Cv r m g.t as in text (for नानादिग्भ्य°).

24 ᵃ) D1 [आ]श्रमपदे; D14 °-दे (for [आ]श्रमपदं). —D8.9.9 transp. 24ᵇ and ᵈ. —ᵇ) Ñ V1 दग्धमासीत्; M4 शून्यकल्प (for शून्यमासीत्) —After 24ᵃᵇ, D1 reads 20-21ᵈ. —ᶜ) Ś1 D5.11-13 मुहूर्ते चैव; Ñ1 V3 °वादेव, Ñ2 V2.3.4 B D10 M4 °सांद्रिव, D1-3.7.9 °संवैव (for मुहूर्त-मिव) —ᵈ) Ś1 धारण°, V3 अंतर°; V4 गिरिशि°; D1 भार्गि°; D4 हिरण्य°; D4.6.7 G1 इरण°; D1.6.8 (after corr. marg. ऊषर°) G1.2.4 M3 Cv.r m इरिण°; D12 तु *****, D13 वै रघुनंदन; M3 भारुण° (for ईरिणसंनिभम्). ॐ Ct ईरिण-मूषरम् । ॐ D11 भासीत्तत्समसाविले.

25 ᵃ) D14 व *-स (damaged). Ś1 Ñ2 V3 B3-4 D1-3.5.7.9.10.12.13 अवदश्च (D1 °दस) वसिष्ठस्तान्, Ñ1 V1.2.4 B1 D11 अब्रवीच्च वसिष्ठस्तान्. —ᵈ) V2 भैषेतात (sic); Dt D4.6 T2 G1.2.4 M3.4 C1 भैरि (G4 °भी) ति (for भैरिति). —ᵉ) Ś1 V1-3 B D6.9.11-13 M4 [ए]ष, Ñ2 D1-3.7.10 [ए]व; G2 M3 च (for [अ]द्य). M1.2 (both before corr. as in text) गाधेय.

26 ᵃ) M4 एवमुक्तो. —ᵇ) Ñ V B D10 वदतां (for जपतां). D6 damaged for जपतां वरः. —ᶜ) V3 तु तद्; B4 तथा; D16 इदं; G1.2 ततो (for तदा). —ᵈ) D14 damaged for मिदम.

27 ᵃ) B4 D14 °संवृद्धं, D13 °संवृद्धं; M3 °संवृत्तं (for चिरसंवृद्धं). D1 अयमाश्रमचिरं सिद्ध (sic). —ᵇ) Ś1 D3.6.11.13 यदि (for यद्वि-). V4 भवि (for असि). —ᶜ) V4 [ऽ]ति, B3 (marg. as in text also) Dt D4.6.8 T2.3 G1 M1-3 हि (for ऽसि). Ś1 Ñ V B1-3 D1.3.5.7-11 रघुनंदन (Ś1 Ñ2 V1-4 D3.10.11 °द); Dt D6.14 G1 M1.2 यन्मूढस्; D2 damaged D7 मूढश्च (for यन्मूढ). M4 दुरात्मन्नधुना मूढ. —ᵈ) Ñ V B D10.13 प्रति (V1 *ति, V3 परि; D11 विप्र) नंक्ष्यसि (V4 °ति, B1 °से); Cg k,t as in text (for न भविष्यसि).

इत्युक्त्वा परमक्रुद्धो दण्डमुद्यम्य सत्वरः । विधूम इव कालाग्निर्यमदण्डमिवापरम् ॥ २८

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुःपञ्चाशः सर्गः ॥ ५४ ॥

५५

एवमुक्तो वसिष्ठेन विश्वामित्रो महाबलः ।
आग्नेयमस्त्रमुत्क्षिप्य तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ १

वसिष्ठो भगवान्क्रोधादिदं वचनमब्रवीत् ॥ २

क्षत्रबन्धो स्थितोऽस्म्येष यद्बलं तद्विदर्शय ।
नाशयाम्येष ते दर्पं शस्त्रस्य तव गाधिज ॥ ३
क्व च ते क्षत्रियबलं क्व च ब्रह्मबलं महत् ।
पश्य ब्रह्मबलं दिव्यं मम क्षत्रियपांसन ॥ ४ G 1 57 5 B 1 56 4 L 1 58 5

28 ᵃ) Ñ2 D3 D10 चापम क्रुद्धो, B4 चागत° (sic) V2 परम क्रुद्धो Dt परम क्रुद्धो (for परमक्रुद्धो) —ᵇ) B4 दृत्तम् (for दण्डम्) Ś1 D1-3 5 7 9 11 13 समाद् (for उद्यम्य) N V2 3 B2 4 D10 स त्वर, V1 4 सस्थित, M4 विहित Cv as in text (for सत्वर) —After 28ᶜᵈ B3 ins

1084* एवमुक्त्वा च मुरधाय सहसा निर्भयस्थितम् ।

—ᶜ) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9-13 M4 सधू(D11 °भू)म (D1 3 5 7 9 11 13 °मम्), D6 (before corr as in text also) निर्धूम, D14 वि~ (damaged) Ck t as in text (for विधूम) —ᵈ) Ck t यमदण्डमिव (as in text) V3-4 B4 T1 G1 3 4 M3 यमदण्ड इवापर (B4 M3 [before corr] °र)

Colophon *Kanda name* Ś1 Ñ1 V1 D1 12 om V3 4 B D10 आदि°, D3 अयो°ध्या° —After Kanda name B4 ins बालचरित शतानन्दवाक्ये —*Sarga name* Ś1 D1 2 5 12 वसिष्ठाश्रमविनाशो N V1 3 B D10 11 वसिष्ठाश्रम दाह V4 वसिष्ठस्याश्रमदाह, D3 9 वसिष्ठाश्रमनिवासो D7 वसिष्ठाश्रमविनाशो —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D2 6 11 12 om Ñ2 B2 3 D10 56 V2 D7 58 V3 Dt D4 8 9 14 S (except M4) 55 D7 42 D3 40 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः G1 3 4 M2 श्रीरामाय नमः G2 श्रीमते रामानुजाय नमः

55

1 ᵇ) Dt विश्वामित्र (for °मित्रो) V1 महामुनि —ᶜ) आक्षिप्य, Dt D4 8 9 उद्दिश्य, D11 T1 G4 उत्सृज्य, T2 3 M4 उद्यम्य (for उत्क्षिप्य) B1 आग्नेयास्त्र समुत्क्षिप्य —ᵈ) V1 3 B D10 T1 [अ]थ (for च) —After 1 Dt D4 8 14 S (except M4) ins

1085* ब्रह्मदण्ड समुत्क्षिप्य कालदण्डमिवापरम् ।

[Dt D4 8 T2 °वम्य, D11 T1 G4 म चो° (for समुत्क्षिप्य)]

2 D4 G1 3 M2 om 2—ᶜ) T1 जपता श्रेष्ठो (for भगवान्क्रोधाद्) —ᵈ) T2 गाधिनन्दनम् (for इद वचनम्) —For 2 Ś1 N V B D1 3 5 7 9 13 M4 subst

1086* तस्य तद्वचन श्रुत्वा वसिष्ठ प्रत्यभाषत ।

[Ñ2 B3 (m also as above) D14 प्रत्युवाच द, D12 प्रतिभाषत M4 कुपितोऽब्रवीत् (for प्रत्यभाषत)]

3 ᵃ) D14 damaged for स्थि, T2 स्थिरो (for स्थितो) Ś1 N V1 3 4 B2 4 D10 13 M4 स्थितोऽस्म्येष क्षत्रबधो (by transp Ś1 D12 °बिध), V2 स्थितोऽस्मि क्षत्रबधो हि, B1 D1 3 9 स्थितोऽस्म्य(D3 °ह्म)ह क्षत्रबधो, D6 स्थितोऽस्म्येव क्षत्रियेन्द्र —ᵇ) V2 तद्विसर्जय V3 B3 D2 7 तद्विद°, B4 यद्विद° D11 तद्वि*°, D13 तविद° G1 4 M4 तव द° (for तद्विदर्शय) —D12 om 3ᶜ 4 N1 damaged from शस्त्र up to शस्त्र in ᵈ —ᶜ) V4 B2 Dt D6 8 11 14 T G4 [अ]द्य (for [ए]ष) D6 marg G1 (*and Is1*) २ वै Cg as in text (for ते) D2 दृ वै (sic) —ᵈ) Ś1 V1 D3 5 13 T2 M3 अस्त्रस्य D14 T1 G4 क्षत्रस्य Cg as in text (for शस्त्रस्य) Ś1 [अ]स्त्र तु Ñ1 V1 3 B1 2 4 D1 3 5 7 9 11 13 (अ स्त्र(V3 °श्र B3 D5 11 °त्र D13 °स्त्र) Ñ2 B3 (m also as in Ñ1) D10 (अ)प्येव (for तव) M1 2 (after corr *of his ses m*) गाधिन V4 शस्त्रस्यास्य युधाजित

4 D13 om 4 (cf v l 3) —ᵃ) G4 क्वचिद् (for क्व च) —For 4ᵃᵇ Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9-11 13 M4 subst

1087* क्व च क्षात्रबलं मूढ क्व च ब्राह्मं महद्बलम् ।

[D1 3 7 9 क्वचित् (for first क्व च) Ś1 V4 D1 5 7 13 क्षात्र V3 B1 3 D5 9 क्षत्र (for क्षात्र) V4 क D1 3 7 9 क्वचिद् (for second क्व च) N1 ब्राह्म N2 D7 11 ब्राह्म D3 9 ब्रह्म (for ब्राह्म) V4 B4 D7 11 महाबलं]

—ᶜ) V4 यस्माद्, D3 11 क्व च M1 पश्यन् (for पश्य) Ś1 V3-4 B1 3 D1 3 7 10 11 13 ब्राह्म, Ñ1 D5 ब्राह्म्य, N2 B2 D9 ब्राह्म्य, V1 B4 ब्राह्म (for ब्रह्म) M4 दीर्घं (for दिव्यं) —ᵈ) D14 damaged for मम क्ष D2 सम (for मम)

G 1 57 4 B 1 56 5 L 1 51 4 तस्मास्त्रं गाधिपुत्रस्य घोरमाग्नेयमुत्तमम् ।
ब्रह्मदण्डेन तच्छान्तमग्नेर्वेग इवाम्भसा ॥ ५
वारुणं चैव रौद्रं च ऐन्द्रं पाशुपतं तथा ।
ऐषीकं चापि चिक्षेप रुषितो गाधिनन्दनः ॥ ६
मानवं मोहनं चैव गान्धर्वं स्वापनं तथा ।
जृम्भणं मोहनं चैव संतापनविलापने ॥ ७
शोषणं दारणं चैव वज्रमस्त्रं सुदुर्जयम् ।
ब्रह्मपाशं कालपाशं वारुणं पाशमेव च ॥ ८
पिनाकास्त्रं च दयितं शुष्कार्द्रे अशनी तथा ।
दण्डास्त्रमथ पैशाचं क्रौञ्चमस्त्रं तथैव च ॥ ९
धर्मचक्रं कालचक्रं विष्णुचक्रं तथैव च ।
वायव्यं मथनं चैव अस्त्रं हयशिरस्तथा ॥ १०
शक्तिद्वयं च चिक्षेप कङ्कालं मुसलं तथा ।
वैद्याधरं महास्त्रं च कालास्त्रमथ दारुणम् ॥ ११

V1.2.4 B2.4 D10.11 °पांसुल, D7 Ch °पांशु(Ch °सु)ल (both sic), M4 त्वं कुल° (for क्षत्रियपांसन)

5 a) Ñ1 V B1.3 D2.4.11.13 तथास्त्रं, Ñ2 B2.4 D10 तच्चास्त्रं, D5.6.7.8 तथास्त्र (for तस्मास्त्र) M3 गाधि — b) M1 (with hiatus) आग्नेयं घोरम् (by transp.). B3 उत्तमं D9 ज्वलितं, D10 T1 G1 M2 उद्यतं (for उत्तमम्) — c) D9 यत्र (for तत्) Ś1 Ñ1 V1 D5.10.13 M4 महद्दृष्ट्वा सुतेजम्, Ñ2 V2–4 B D1.2.3 महद्दृष्ट्वा(V4 °दृष्टा)त्वसु तेजम्. — d) Ś1 Ñ V B2–4 D1–3,4,7,10–13 अग्नि (for अग्ने:) V1.2.4 D1–3,7 वेगम्, B1 वेदम् (sic) M3 (inf lin sec m) वेगम् (for वेग)

6 a) D8 (after corr as in text) वरुण Ś1 Ñ V1.2.4 B D1.2.3,10–13 M4 रौद्रं च(D13 ऽ) वा(D11 °च)रुणं चैव, V3 रौद्रं च वारुणं चैन्द्रम्. — Note hiatus between a and b Ñ2 D13 om (hapl) 6b–8a — b) Ś1 D5.13 शैवम् V3 अस्त्र, D9 द्र alleg (for ऐन्द्र) D9 पशुपतं (for पाशु°) D9 रिथत (for तथा) — c) D14 damaged up to चि B1.4 D2 ऐषिकं, D3 एषकं, D10 एषीकं, M1 एर्षीकम्, M2 (after corr sec m as in text) भैषिकं (for ऐषीकं) Ñ1 V2.3 D3 D10 [ए]त्र (for [च पि]) M3 ऐषीकास्त्रं च Ś1 D1.3.4.7.11.12 अथा(Ś1 D5.12 °था) सृजस(D2 °ज)थैषीकं — M4 om (hapl) from 6d–11a Ñ1 damaged from षितो up to मान in 7a — d) Dt D8.4 T1 G4 कुपितो, D3 रुषितो, D9 तुषितो, D13.14 कु(D11 कह)षितो (both sic) G3 रुषितो (for रुषितो) M1.3 (after corr inf lin sec m) गाधिर्नन्दन

7 Ñ2 D13 M4 om 7 (cf v l 6) — a) V1.2.4 मानस, D2.3.7 वारुण (for मोहनं) Ś1 Ñ2 V1.3 B D1.6.10–13 मान (Ñ1 missing)स मानव चैव, V1 (marg also) दण्डास्त्रमथ पैशाच — D1 om (hapl) 7bc — b) V3 D11 गंधर्वं, V4 च गान्धर्वं च (hypermetric) D1.6.10.13 गान्धर्व (for गान्धर्वं) Ś1 D5.13 स्थापनं — c) Ñ2 V3 ज्ञासन, V1.2 B D10 भ्रंशन, V4 दृशनं, D5 भजन, D11 जम्भक (for जृम्भण) D3 M1 चैव वायव्य, M2 भेदन चैव (for मोहनं चैव) — d) Ś1 D5.10.13 विलापन, V1.4 D2.7 G4 M3 विलेपने

8 M4 om 8 Ñ2 D13 om 8a (For all cf v l 6) — a) D11 damaged from र up to भं in b Ś1 D10 दारुनं, Ñ1 V1.2.4 B1.3 D1–3,7,11 T2.3 G1.2 दारुणं V4 [अ]पि (for [च]व) — b) Ñ2 B3 D10 चक्रम्, D1 सृजम् (sic) D5 वज्रम् (for वज्रम्). Ñ V B1.3.4 D10 सुदारुणं, B3 सुदारुणं, D5 सहस्रास्त्र G1–3 M3 च दुर्जय — After 8ab, Ś1 reads 9cd, while in Ñ V B D10 the sequence up to 11 is 9cd, 11, 10ab (Ñ1 om [hapl] 11cd, 10ab), 8cd, 9ab, 10cd, whereas in D2.4.5.7.11–13 the sequence up to 10 is 9cd, 10ab, 8cd (D1 om [hapl] 10ab, 8cd), 9ab, 10cd — c) B3 (sup lin also) धर्म°, D11.13 °शापं (for ब्रह्मपाशं) Ñ2 illeg D11 कालशापं, D1 °चक्र (for °पाशं) — d) V1 पापम् (for पाशम्).

9 M4 om 9 (cf v l 6) For sequence in Ñ etc cf v l 8 — a) Ś1 Dt D1.3.4.7.11.13 T1 G3 M3 पिनाकमस्त्र (D2.7 °स्त्र), Ñ1 B1 D13 पै(B3 पै)नाकमस्त्रं, D1 T पैनाकास्त्रं च, D14 ना damaged (for पिनाकास्त्रं च) Ñ reads दयितं in marg Ñ2 V B1.3.4 D10 पैनाकमस्त्र(D1 °स्त्रं [sic]) शुष्कार्द्र — b) Ś1 D2 T2 चा(D5 वा)शनी द्वे (T3 उभे), Ñ1 B3 D13 M3 चाश°, Dt अ*°, D14 °ने द्वये, D11 T1.3 G M1.3 °नी उभे (for अशनी तथा) Ñ1 V B3.4.6 D10 दयिते चाशनी तथा, D1.2.7 शुष्कार्द्रं चाशनीद्वयं D8 शुष्कार्द्रमशनिं तथा — Ś1 reads 9cd after 8ab — c) V3 दृष्टा° (sic) D2 °शनि, D13 दंडास्त्र* (metathesis?) (for दण्डास्त्रमथ) D14 M1.2 (after corr inf lin sec m as in text) पैशाच (for पैशाच) — d) D14 damaged from ञ्च to च

10 M4 om. 10 (cf v l 6) For sequence in Ñ etc and om of 10ab in Ś1 D2 cf v l 8 — a) M3 चर्म (for धर्म) V4 महा°, B1 om (hapl) (for कालचक्र) — b) D13 विष्णुचक्रम् (sic) — c) Ś1 D5 वायव्य, T3 मदनं V3 B1 D12 चैवम् (to avoid hiatus) G3 M1 माह्ममस्त्रं च मथनम् — Note hiatus between c and d, — d) V1 [अ]स्त्रं (submetric), D13 अ*, G1.3 ह्यस्त्र (to avoid hiatus) D13 महा (for हय)

11 M4 om 11a (cf v l 6) For sequence in Ñ etc cf v l 8 D11 om (hapl) 11ab — a) V1 damaged Ś1 D2.3.12 च व्यसृजत्, Ñ2 च .क्षेप, D7.13 च विसृजत्, D1 .व्यसृजत् (for च चिक्षेप). — G1 om (hapl)

त्रिशूलमस्त्रं घोरं च कापालमथ कङ्कणम् ।
एतान्यस्त्राणि चिक्षेप सर्वाणि रघुनन्दन ॥ १२
वसिष्ठे जपतां श्रेष्ठे तदद्भुतमिवाभवत् ।
तानि सर्वाणि दण्डेन ग्रसते ब्रह्मणः सुतः ॥ १३
तेषु शान्तेषु ब्रह्मास्त्रं क्षिप्तवान्गाधिनन्दनः ।
तदस्त्रमुद्यतं दृष्ट्वा देवाः साग्निपुरोगमाः ॥ १४
देवर्षयश्च संभ्रान्ता गन्धर्वाः समहोरगाः ।
त्रैलोक्यमासीत्संत्रस्तं ब्रह्मास्त्रे समुदीरिते ॥ १५
तदप्यस्त्रं महाघोरं ब्राह्मं ब्राह्मेण तेजसा ।
वसिष्ठो ग्रसते सर्वं ब्रह्मदण्डेन राघव ॥ १६
ब्रह्मास्त्रं ग्रसमानस्य वसिष्ठस्य महात्मनः ।
त्रैलोक्यमोहनं रौद्रं रूपमासीत्सुदारुणम् ॥ १७
रोमकूपेषु सर्वेषु वसिष्ठस्य महात्मनः ।
मरीच्य इव निष्पेतुरग्नेर्धूमाकुलार्चिषः ॥ १८

G 1 57 18
B 1 56 18
L 1 51 18

11^d-12^c —^{b}) D5 बकाल —V1 om 11^{cd} (cf v l 8) —^{c}) D14 damaged up to हा Ś1 D5 12 13 स्थावर च (D5 12 वै), V1 2 B1 D6 सि° (for वैद्याधर) M4 तथास्त्र D13 वै (for च) —^{d}) M4 कालाग्रम् (sic) Ś1 D5 11-13 G1 2 M2 अस्त (for अथ) V2 कारण

12 G1 om 12^{abc} (cf v l 11) —^{a}) Ś1 D5 12 13 त्रिशूलास्त्र च, B4 त्रिशूल अस्त्रं, D3 4 °मस्त्र, D7 °मस्त्र (for त्रिशूलमस्त्रं) Ś1 D1 3 5 7 12 13 द्रविड, M3 (after corr *inf lin sec m*) सौर च (for घोर च) —^{b}) Ñ1 V1 2 D6 8 12 G2 कपालम् B4 कलापम् (for कापालम्) D5 अस्त्र (for अथ) Ś1 N V B D4 6 8-11 13 T3 किंकि(D3 12 °क) णी(V2 3 D11 णी, V3 °नी), D1 2 12 किंकिणं, D3 7 किं (D5 कि)कण M4 कालपाश सुभीषणं —^{cd}) D14 damaged from क्षे up to णि in ^{d} N1 V1 2 4 B D10 M4 transp चिक्षेप and सर्वाणि D11 एतान्यन्यानि चास्त्राणि (for °) N2 (m) वसिष्ठ V3 कुपित, D11 चिक्षेप (for सर्वाणि) N1 V1 2 4 B D10 11 कुशिकात्मज, M4 परमर्षये (for रघुनन्दन) Ś1 D1 5 7 12 13 एतान्यस्त्राणि दिव्यानि विश्वामित्रस्त्वरा(D1 2 °मस्त्रा)न्वितः

13 ^{a}) D2 8 वसिष्ठ Ś1 D1 3 5 7 प्रययामास, Ñ V B D14 13 सु(V3 च) महाभागे(V1 °वीय, B4 °भाग) D6 जपता श्रेष्ठ (for जपतां श्रेष्ठे) Cg cites ^{a} as in text —^{b}) V1 4 D14 त (D12 द)द्भुतम्, V3 तत्तद्भुतम् (sic) —^{c}) V2 (m) नकानि (for दण्डेन) N2 V1 2 D1 2 4 M4 transp सर्वाणि and दण्डेन Ś1 D1 3 5 7 11 13 ब्रह्मदण्डेन सर्वाणि V3 T3 तानि दैवानि सर्वाणि(T3 सर्वेण [sic]) —^{d}) Ś1 (m also ग्रसत [sic]) D5 8 11 13 जग्राह, Ñ V1 2 4 B D10 व्यवधीद् V3 (अ)वधीद् (submetric) D1 जग्रहे (sic), D2 7 जग्रास, D6 ग्रसत (sic) Cg t as in text (for ग्रसत) B1 D3 सुत (sic)

14 ^{a}) Ś1 D1 3 5 7 12 13 शान्तेषु तेषु (by transp) V2 तप्यशान्तेषु D14 शीतेषु तेषु, M4 ण्यु ग्रस्तेषु V3 शा°, D3 ब्रह्माणम् (sic) (for ब्रह्मास्त्रं) T3 ब्रह्मास्त्र तेषु शान्तेषु (by transp) —^{b}) Ś1 (m also as in text) D1 3 5 7 12 13 अगृह्णाद् N V B D10 11 प्रा(B1 चा)क्षिपद् D6 गा °, D14 damaged for गाधिनंद; M1 2 (after corr *inf lin sec m*) गाधिनंदन —^{c}) V3 तदा (for तद्) D14 ह्यद्भुत, T3 अद्भुत (for उद्यत) —^{d}) D13 चाग्नि Ś1 वसिष्ठो(ष्ठे)ग्नि°, D1 2 वसिष्ठन पुरोधसा, D3 7 विश्वामित्रेण राघव, D5 13 वसिष्ठाग्निपुरोगमा

15 V4 om 15^{ab} —^{a}) D2 7 तु (for च) Ś1 D5 12 13 वित्रस्ता, Ñ V1 2 B D6 10 सत्रस्ता, D1 2 वि°, T3 संभ्रात, Cg as in text (for संभ्रान्ता) —^{b}) Ś1 N2 V3 B3 4 D3 5 7 10-13 M4 च महोरगा B3 M1 (after corr *sec m* as in text) सुम°, D1 2 सम(D2 °स)होरगं G1 समरुद्गणा (for समहोरगा) —^{c}) Ś1 D6 13 सत्रस्त

16 ^{a}) Ñ1 तस्यास्त्र च, V B1 3 4 D10 तदस्यास्त्र D11 तद्युग्मं, G1 2 M2 त्रिंपस्त्र (for तदप्यस्त्रं) Ś1 D1 3 5 7 12 13 तन्नु(D13 उग्र)मस्त्र घोर तु —^{b}) D3 7 मार्क्ष्यं, D5 6 om (hapl) (for ब्राह्मं) V3 चक्षुषा (for तेजसा) —^{c}) Ś1 D3 5 7 13 जग्रसे, N V B D10 11 13 (S)ग्रसद्, D1 जग्राह, D2 जग्रास Ct as in text (for ग्रसते) Ś1 D5 सर्वान्, Ñ V B D10 13 भस्यो D11 अत्युग्रो (for सर्वं) —^{d}) V4 ब्रह्मदण्ड नवाविश

17 ^{a}) D6 ब्रह्मास्त्र Ñ V B D10 ग्रसतस्तस्य Dt ग्र° (for ग्रसमानस्य) —Ś1 reads 17^b 18^a in marg —^{b}) —D3 7 13 T3 om (*hapl*) 17^c 18^b —^{cd}) V2 M3 त्रैलोक्य (sic) Cp घोर (for रौद्रं) D2 4 G1 3 M2 रूपं रौद्रम् (by transp) N V B D10 11 M4 सुदुःसह, D1 2 दुरुसह Cg t as in text

18 Ś1 D3 7 13 T3 om 18^{ab}, Ś1 reads 18^a in marg (for all except V1 cf v l 17) —^{a}) N2 V B D1 2 5 6 12 सर्वेभ्यो रोमकूपेभ्यो —B2 reads 18^c 19^a in marg —^{cd}) V3 मरीच V4 D1 2 मारीच्य (for मरीच्य) N2 B3 (m also as in text) D12 चापि (for इव) G1 2 धूमाकुलाचिष N V B (B2 m) D1 3 7 10 सधूम(N2 V1 3 B3 4 D1 10 मा)ज्वलनार्चिष (D6 °षं) (for ^{d}) Ś1 D5 11 13 मरीचयो वि(D11 °यश्च)निष्पेतु सधूम(D11 °मा)ज्वलन्विता (D13 प्रभा) M4 मरीच्यस्तु विनिष्पेतुरग्निधूमाकुला दिशा

G 1 57 18
B 1 56 19
L 1 51 18

प्राज्वलद्ब्रह्मदण्डश्च वसिष्ठस्य करोद्यतः ।
विधूम इव कालाग्निर्यमदण्ड इवापरः ॥ १९
ततोऽस्तुवन्मुनिगणा वसिष्ठं जपतां वरम् ।
अमोघं ते बलं ब्रह्मंस्तेजो धारय तेजसा ॥ २०
निगृहीतस्त्वया ब्रह्मन्विश्वामित्रो महातपाः ।
प्रसीद जपतां श्रेष्ठ लोकाः सन्तु गतव्यथाः ॥ २१

एवमुक्तो महातेजाः शमं चक्रे महातपाः ।
विश्वामित्रोऽपि निकृतो विनिःश्वस्येदमब्रवीत् ॥ २२
धिग्बलं क्षत्रियबलं ब्रह्मतेजोबलं बलम् ।
एकेन ब्रह्मदण्डेन सर्वास्त्राणि हतानि मे ॥ २३
तदेतत्समवेक्ष्याहं प्रसन्नेन्द्रियमानसः ।
तपो महत्समास्थास्ये यद्वै ब्रह्मत्वकारकम् ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चपञ्चाशः सर्गः ॥ ५५ ॥

19 B2 reads 19[a] in marg (cf v l 18) —[a]) Ś1 जज्वलद्, Ñ2 B1 2 4 D9 10 प्रज्वलद् (B4 °लन्), D1 T1 G4 प्राज्वलन्, D3 12 13 जज्वाल, D14 M2 3 प्रोज्ज्वलद् (D14 °लन्), Cg k t as in text (for प्राज्वलद्) G1 2 ब्रह्मदण्ड D6 तु (for च) —[b]) D5 महात्मन, D5 G1 3 °श्च, D11 M4 करे स्थित, D13 वरो, T3 °द्धृत (for करोद्यत) —[c]) Ś1 Ñ V B D1-6 7 9-11 T2 G2 M2 3 सधूम, Ck t as in text (for विधूम) D3 5 12 कालाग्नि (for कालाग्निर्)

20 [a]) D11 तपो (sic) D5 तत्रथैव (for ततोऽस्तुवन्) Ś1 D1 3 5 7 8 12 13 तु (D5 7 तम्, D6 च, D12 स, D13 सम्) ऋषयो, Ñ V1 2 B D10 11 तु (V2 B2 त) मुनयो (for मुनिगणा) V3 M4 तत्र स्तुवन्ति मुनयो V4 तपोब्रह्मत्व मुनयो, Ck as in text —[b]) M3 reads from च up to 22 inf lin sec m V2 यजता, B3 (m also) D5 नयता (for जपतां) —[c]) D14 T1 2 G4 अमोघं Ck t as in text (for अमोघ) V4 अमोघवले (hypermetric) D5 तद्बले G3 ते — (for ते बल) V4 घोर (for ब्रह्मन्) —[d]) M4 तजो वा त्वयि मानद

21 M3 reads 21 inf lin sec m (cf v l 20) —[a]) D10 निगृहीतस् (sic) D1 च यो M4 त्वय (for त्वया) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-13 राजा (for ब्रह्मन्) —D13 om (hapl) 21[b] 22[b] —[b]) D14 damaged for मित्रो महा Ś1 (m) Dt D8 8 T2 G1 2 M1 2 G (ed) महाबल (D6 °ल) (for °तपा) —D1-3 5 7 13 om (hapl) 21[c]–22[b] Ś1 reads from 21[c] up to चक्रे in 22[b] in marg —[c]) Ñ V B D10 11 द्विपदां, D4 (after corr as in text) सपतां (for जपतां) Ś1 Dt D6 8 अमोघं त बले श्रेष्ठ (Ś1 °ष्ठ)

22 M3 reads 22 inf lin sec m (cf v l 20) D1 3 5 7 12 13 om 22[ab] Ś1 reads up to चक्रे in marg (for all cf v l 21) —[b]) Ñ V3 4 B शममाप, V2 समास्थाय, V1 शमवाप (sic) D10 प्रशमाप, D11 शशाम स, G2 3 शते चक्रे (for शमं चक्रे) V1 damaged D11 °मुन (for महातपा) —[c]) Ñ1 B2 D10 विनिर्धूतो, V4 विनिर्यातो D1 निकृत्तोऽपि, B4 Dt D6 8 11 G4 M2 4 Cm k t विनिकृतो, D8 12 (अ)पि नि कतो, D5 (अ)पि विनिकृतो (m gloss निरस्तसर्वशक्ति), G1 3 महातेजा (for ऽपि निकृतो) §§ Cg निकृत अपकृत ॥ §§ —[d]) D14 damaged for मब्रवीद् B1 नि श्वस्येदमथा°

23 [a]) D3 हीनबलं क्षत्रबलं —[b]) Ñ1 बाह्म Ś1 V2 (inf lin before corr as in text) D1-3 5 7 11 13 °महद्बलं, V4 महातेज भल बलं, D5 बाह्म बलमथो बलं —After 23[ab], B2 ins

1088* बलाबलं विनिश्चित्य तप एव महद्बलम् ।

—[d]) V1 बाह्मास्त्राणि V2 om from ह up to 24[a] G4 महानि (sic) (for हतानि) D12 13 वै (for मे) M4 सर्वाणि निहतानि मे

24 V1 missing [a] (cf v l 23) —[a]) M4 सर्वं (for एतत्) Dt D6 8 11 T1 G4 प्रसमीक्ष्य (for समवेक्ष्य) Ś1 D5 11 13 एतद्बल समीक्ष्याह Ñ V2 4 B D10 तदेतद्बलमालोक्य D1 3 7 तदेतद्बलमीक्ष्या(D3 °क्षो [sic])हं, D5 तदद्भुतमपेक्ष्याहं —[b]) Ś1 N V B D1 3 5 7 10-13 M4 सर्वेन्द्रि(D3 5 °*)य(D5 °*)समाहित, D6 (after corr as in text) °मानस —[c]) M3 तपो D14 damaged for महत्समा Ś1 Ñ V1 4 B D1-3 5 7 10-13 M4 °बल V2 3 °धन (for तपो महत्) Ś1 D5 समास्थाय D8 (before corr as in text) 11 समास्थास्य, T2 समास्थाप्ये (sic) G3 M3 समाधास्ये, M4 तदास्थास्ये (for समास्थास्ये) —[d]) Ś1 B4 D3 12 13 तद्, D5 यद् (sic) (for यद्) D14 हि (for वै) V1 ब्रह्म-- D11 ब्र-त्व (sic) (for ब्रह्मत्व) Ñ2 V B Dt D6 8 10 16 T2 M3 4 Cm g -कारणं Ś1 D1-3 5 7 8 12 13 ब्रह्मप्रद(D5 °*)र्दकं —After 24 Ś1 ins 1091* —After 24 V4 ins

५६

ततः संतप्तहृदयः स्मरन्निग्रहमात्मनः ।
विनिःश्वस्य विनिःश्वस्य कृतवैरो महात्मना ॥ १

स दक्षिणां दिशं गत्वा महिष्या सह राघव ।
तताप परमं घोरं विश्वामित्रो महातपाः ।
फलमूलाशनो दान्तश्चचार परमं तपः ॥ २   G 1 58 2 B 1 5 3 L 1 52 2

1089* संस्कारेणैव तेनैव प्रियं स ब्राह्मणो यथा ।

V1 cont Ñ V3 3 B D8 11 14 ins after 24

1090* प्रमुस्त्वा महातेजा राक्षसुत्सृज्य तु सिंव ।
स जगाम तदा राम तपश्चरणनिश्चित ।

[(l 1) B3 उवो (for उव ह्रा) D14 राष्ट्रम् (for शाक्रम्) B3 (m also) 4 दूरत (for दु स्थित) —After l 1 B3 (m sec m) 4 read 1091* —(l 2) D11 मुजगाम Ñ1 V2 4 D14 तदा रानव B1 महातेजस्स (for तप्त राम) V2 निश्चित°, B4 निश्चय, D11 निश्चित (for निश्चित)]

Colophon D1 2.5.7.12 om (continue the Sarga) Ś1 reads in marg —*Kaṇḍa name* Ś1 V1 D8 12 om Ñ2 V3 4 B D14 आदि°. —After Kaṇḍa name B4 ins वाल्मीकीये —*Sarga name* Ñ2 V3 4 B1 शतानंदवाक्ये विश्वामित्रप्रतिज्ञा Ñ2 V1 B1 3 D10 11 विश्वामित्रप्रतिज्ञा, V3 विश्वामित्रवसिष्ठयुद्ध —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D11 om Ś1 V2 D1 D8 8 14 S (except M4) 56 Ñ2 B2 3 D10 57 V3 D8 59 D14 इति—पंग—कांडे—मित्र—हृति—सर्गं 56 —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 3 4 M3 श्रीरामाय नम G2 श्रीमते रामानुजाय नम

56

1 D1 3.5.7.12 continue the previous Sarga D13 om 1 Ñ V B D10 M4 om 1^{ab} Ś1 reads 1^{ab} in marg —After I 55 24 Ś1 ins B3 (m sec m) 4 ins after l 1 of 1090* while D1-3 5.7 11 12 subst for 1^{ab}

1091* एवं स निश्चयं कृत्वा ब्राह्मण्ये कृतमानस ।

[B3 4 तव (for एव) D12 om स (submetric) Ś1 D2 ब्राह्मणो D8 ब्रह्मण्ये, D11 ब्राह्मण्ये (for ब्राह्मण्ये)]

Ś1 D1 3.5.7.11 12 after 1091* Ñ V B D14 M4 before 1^{cd} read 2^{cd} —D8 om (except 2^{cd}) from second श्वस्य up to b^{c} —^{c}) B4 om first विनि श्वस्य Ñ2 marg D14 first two letters damaged (for second विनि श्वस्य) —^{d}) Ś1 D1 3.6.7.11 12 °तपः, Ñ1 V1 2.4 B1 3 M4 °मना, D10 °रमन (*for महात्मना*) —*After 1 M4 (om 1ab) ins while* Ś1 Ñ V B D1 3.6.7.11 12 ins l 2 and 3 after 3

1092* धर्मज्ञश्च वदान्यश्च प्रजानां च हिते रत ।
तदास्य सास्वतो राज्यमष्टौ पुत्रा महाबला ।
जज्ञिरे राजशार्दूल वीर्यवन्तो महौजस ।
राजवंशास्तत कृत्वा अष्टौ परपुरंजय ।
इष्ट्वा यज्ञ म तै पुण्यैस्तपोवनमुपागत ।   [5]

[Cf I 1 12^{ab} for l 1 —(l 2) Ś1 D5 12 13 इति B4 यदा (for तदा) Ñ1 V1 3 4 B1 च Ñ2 B3 प्र, B1 [अ]जु, D8 वे (for [अ]स्य) V4 ह्यासतो, D14 °ते (for ह्यासतो) D11 वद्मावो (sic) (for [अ]स्य शाश्वतो) V3 राज्ञ (for राज्यम्) M4 अस्य त्वा वंशो राज्यम् (for the prior half) M4 महात्मन —(l 3) Ñ1 रघुशार्दूल B1 °र्दूल, M4 नर° (for राजशार्दूल) V4 M4 महाबला (for महौजस)]

2 D8 om 2^{abef} (cf v l 1) D13 transp 2^{ab} and 2^{cd} —^{a}) Ś1 D1 3.6.7.12 G1 3 दक्षिणां तु (G1 3 च) (for स दक्षिणां) Ñ V B D10 11 M4 दक्षिणां दिशमास्थाय, D13 दिशं तु दक्षिणां गत्वा —^{b}) D13 महिष्या स हि, G2 °पत्न्या स (sic) (for महिष्या सह) Ñ V B D10 11 12 M4 कौशिक (for राघव) —Ś1 D1 3.6.7.11 12 after 1091*, Ñ V B D14 M4 before 1^{cd} read 2^{cd} —^{c}) Ś1 D1-3 5.7 12 अतप्यत तपो, Ñ1 V1 2 B1 2.4 D12 सोतप्यत त(V1 *)पो, Ñ2 B3 D10 सोऽप्यतप्यत्तपो, V2 स तताप तपो, V4 सोतप्यत्तपो, D11 अतपत्तु तपो, M4 स तताप तपो (for तताप परमं) —^{d}) Ś1 B3 (m also) 4 D5 7 12 महामुनि, Ñ V1 2.4 B2 3 D1 3 10 11 तपो मुनि, V2 B1 तपोनिधि D4 14 T (T2 *before corr as in text*) M3 4 G1 महत्तप (M3 °त्ता), D2 °तप (sic) D13 °मना (for महातपा) —^{e}) Ñ V B D10 M4 तत्र (for दान्तश्च) —^{f}) D14 damaged D4 T3 चकार (for चचार) Ñ V1 2.4 D10 11 T1 G4 सुमहत् (for परमं) Ś1 D1 2.6.7.12 13 परमं चाकरोत्तप (D5 °त), V3 B4 D11 स चचा(D11 °का)र महत्तप —After 2 Ñ V B D10 11 12 M4 (l 1 and 2 only) ins

1093* अन्नापत्यमभिप्रेप्सुवसिष्ठस्यथा विभु ।
दृष्ट्वा ब्रह्मतपोयोगं वसिष्ठस्यात्मनोऽधिकम् ।
तताप परमे राम तपोवनमुपाश्रित ।
ब्राह्मण्यं स्यामिति मतिं समाधाय महात्मना ।

[V1 3 B2 repeat l. 1 and 2 after 3^{ad} (r) —(l 1) Ñ1 V B2 D11 ऋतु (for अति) V2 D12 (after corr. as above)मुनि B1 प्रभु (for विभु) —(l 2) D11 ब्रह्मतपवद (for ब्रह्मतपोयोग) —(l 3) Ñ2 damaged for प रं Ñ1 V3 4 B1 3 4 तपोवनम् (V3 °र) D11 °वचनम् (hypermetric) (for तपोवनम्) V2 समाश्रित —(l 4) V4 ब्रह्ममिति (for इति मतिं) D13 समाधाय V2 महात्मना, B4 D11 त्मना (sic) D13 °मना (for महात्मना)]

G 1 58 5
B 1 57 3
L 1 56 5

अथास्य जज्ञिरे पुत्राः सत्यधर्मपरायणाः ।
हविष्पन्दो मधुष्पन्दो दृढनेत्रो महारथः ॥ ३
पूर्णे वर्षसहस्रे तु ब्रह्मा लोकपितामहः ।
अब्रवीन्मधुरं वाक्यं विश्वामित्रं तपोधनम् ॥ ४
जिता राजर्षिलोकास्ते तपसा कुशिकात्मज ।
अनेन तपसा त्वां हि राजर्षिरिति विद्महे ॥ ५
एवमुक्त्वा महातेजा जगाम सह दैवतैः ।
त्रिविष्टपं ब्रह्मलोकं लोकानां परमेश्वरः ॥ ६
विश्वामित्रोऽपि तच्छ्रुत्वा ह्रिया किंचिदवाङ्मुखः ।
दुःखेन महताविष्टः समन्युरिदमब्रवीत् ॥ ७
तपश्च सुमहत्तप्तं राजर्षिरिति मां विदुः ।
देवाः सर्षिगणाः सर्वे नास्ति मन्ये तपःफलम् ॥ ८

---

3 D3 om 3 (cf v.l. 1) V1 repeats 3[cd] after 9 V2 B3 after 9[cd] —[a]) Ñ V B D10.11.13 M1 तत्र (for अथ) V1 महाप्राह् (sic) (for पुत्रा) Ñ V B D10.11.13 M1 चत्वारो लोकविश्रुता Ś1 D1.4.5.7.13 मत्तायेव ततश्च (D2 °स्त)स्य पुत्रा धर्म° —[c]) Ś1 D1.4 T M1–3 हविर्ष्यंदो, D2 °ष्यंदो (for हविष्पन्दो) Ś1 T1 महिष्यंदो, D1.4 T1.2 M1.3 मधुष्यंदो, D2.5.13 महि°, D6 °स्यंदो, D7 महिस्यंदो, D9 M2 °छंदो (for मधुष्पन्दो) Ñ1 D11.13 हविष्यद्मधु (D11 °द)ष्यंद, Ñ2 V1.2 B M1 हवि स्यंद (B2 M1 °ष्यंद) मधुस्यंद (M1 °ष्यंद), V3 हवि स्यंदनमथ स्यंद (sic) D10 हविस्यद मधुस्पद —[d]) D3 दृढनेत्रो (for दृढनेत्रो) Ś1 D3.13 महोदर, D1.4.5 महोदय (for महारथ) Ñ V B D10.11 M1 दृढ (B3 [m also] -ढर) नेत्रमहोदरा (V3 °था), D11 -दार्घनेत्रमहोदया —After 3 Ś1 Ñ V B D1.4.5.7.11.13 ins. l 2 and 3 of 1092*, thereafter Ñ V B D11.13 cont D11 M1 ins after 3

1094* वर्षाणां तत्र पूर्णेऽथ सहस्रे तपतो वर ।
जज्वाल तपसा श्रीमान्कौशिकोऽग्निरिवोत्थित ॥

[(l 1) Ñ1 पूर्णे V1 पूर्णेषु B1 पूर्णे दे, D11 M1 पूर्णे तु Ñ1 illeg for तत्र तु V1 B3 तपसां (for तपतां) —(l 2) D11 तृतसा, M1 च तपो (for तपसा) V1 V2 B1.2 M1 [5,]ग्निरि(Ñ1 V2 °वे)श्रित, V1 °रिवायन, B3 (m also) ॰°समप्रभ (for ग्निरिवोत्थित) —After 1094* Ñ V B D10.13 ins colophon —*Kanda name* Ñ2 V1.2.3 om V2.3 B D10 आदि° B1 ins बालचरिते after Kanda name —*Sarga name* Ñ V1.2.4 B4 विश्वामित्रतपस्या V1 विश्वामित्र तपश्चरण B1.2 D10 विश्वामित्रतपोवर्णना B3 विश्वामित्रतपश्चरणा —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 V1.4 B1.4 om Ñ2 B2.3 D10 58 V1 60 V3 57 —D13—कांड—मित्रसर्गः—सर्गे 57]

—After 3 T3 ins

1095* तत सुरगणै सर्वै ब्रह्म(।)लोकपितामह ।
अनेकवर्षसाहस्रं तपसा कुशिकात्मजम् ।
साधु सार्द्धविति राजर्षिमूचुर्ब्रह्मादय सुरा ॥

4 D3 om 4 (cf v.l. 1) —[a]) Ñ1 V1.2.4 B1.4 D10.13 (अ थ (for तु) B3 -सहस्रेण (m also °थ) (for -सहस्रे तु) —After 4[a] Ś1 D1.4.5.7.12 ins

1096* तपसा द्योतितप्रभम् ।
आजगाम ततो द्रष्टुं

[(l 1) D1.4.5 द्योतनप्रभ]

—[c]) V1 D11 G1.2 ब्रह्मलोक, D11 ब्रह्मलोकात् (for ब्रह्मा लोक) —For 4[cd] Ñ V B D10.11.13 subst

1097* आगम्य गाधिजं राम सोऽब्रवीन्मधुरं वच ।

[V3.4 D13 आगत्य V1 गाधिराज च (for गाधिजं राम) V4 अब्रवीन्मधुरया गिरा (metri causa) (for the post half)]

5 D3 om 5 (cf v.l. 1) —[a]) Ś1 Ñ V B D1.4.7.10–13 जितो, D2 यतो (for जिता) Ś1 राजर्षिवंशस्य Ñ V2.4 B D1.2.4.7.10–13 °लोकस्, V1 °लोके, D5 राजर्षि लोकास् (for राजर्षिलोकास्) —[b]) Ñ V B D10.11.13 सुमहान् (for तपसा) V3 कौशिकात्मज —[c]) Ś1 N V B D1.2.5.7.10–13 युक्त, D14 T1.2 G1 M1 त्वां तु, M2 त्वां ~ (moth-eaten) (for त्वां हि) —[d]) D1 इत्य, M1 इह (for इति) M1 वेदयहे, G3 as in text (for विद्महे) Ś1 N V B D1.4.5.7.10–13 राजर्षि (V3.4 D10–13 °र्षि, B1 om) त्वां (V4 D13 त्व) समर्थये (V1 B1 समुच्चये, D5 समाह्वये; D7 समर्थये)

6 D3 om 6 (cf v.l. 1) —[a]) D1 D11 उक्त्वा (sic) D11 उक्तो (for उक्त्वा) —[b]) D1 सहसा मुनि, D7 सह दैवतै, D9 दैवतै सह (for सह दैवतै) —[c]) Ñ V B D1.7.11.13 त्रिवि(V1.2.4 °पि)ष्टपाद्, M1 त्रपिविष्ट (for त्रिविष्टपं) V4 ऊर्ध्वं°, D1 पद्म° (for ब्रह्मलोकं) —[d]) Ś1 D1.11.13 जगाम (for लोकानां) Ś1 D1.4.5.7.11.12.13 प्रभुरव्यय, Ñ V1.3.4 B D10.11 प्रभुरी°, V3 ईश्वर( )प्रभु, M1 पतिरव्यय

7 D3 om 7 (cf v.l. 1) V2 damaged from मित्रो up to हि in [b] —[a]) Ś1 D1.2.5.7.12.13 M1 विश्वामित्रस्तु —[b]) G1 मवाङ्मुख —[c]) Ś1 N V1.2.4 B D1.4.5.7.10–13 T1 युक्त (V3 °क्तो) (for [आ]विष्ट) —[d]) V3 मनसोर, V4 समन्यम् (sic) (for समन्युर्)

8 D3 om 8[abc] (cf v.l. 1) —[b]) Ś1 राजर्षीन च D1 स्त्विति D2 M1 °श्चेति D1.4 °र्ष(D7 र्षि) चति, D11 °चति (sic) (for राजर्षिरिति) Ñ V1.2.4 B D10.11.13 चैव मा (D11 मे) V2 मां पुन (for मां विदु) —[c]) N V B

एवं निश्चित्य मनसा भूय एव महातपाः ।
तपश्चचार काकुत्स्थ परमं परमात्मवान् ॥ ९

एतस्मिन्नेव काले तु सत्यवादी जितेन्द्रियः ।
त्रिशङ्कुरिति विख्यात इक्ष्वाकुकुलनन्दनः ॥ १०

तस्य बुद्धिः समुत्पन्ना यजेयमिति राघव ।
गच्छेयं स्वशरीरेण देवानां परमां गतिम् ॥ ११

स वसिष्ठं समाहूय कथयामास चिन्तितम् ।
अशक्यमिति चाप्युक्तो वसिष्ठेन महात्मना ॥ १२

प्रत्याख्यातो वसिष्ठेन स ययौ दक्षिणां दिशम् ।
वासिष्ठा दीर्घतपसस्तपो यत्र हि तेपिरे ॥ १३

त्रिशङ्कुः सुमहातेजाः शतं परमभास्वरम् ।
वसिष्ठपुत्रान्ददृशे तप्यमानान्यशस्विनः ॥ १४

G 1.59.11
B 1.57.15
L 1.53.12

D10.11.13 अथापि भगवानाह(V2 ° D11 °ना) —d) V1 damaged up to प. Ñ V2.3 B D10.11.13 हाक. V4 एक (sic) G1.2 मेव, G1 यस्य (for मन्य) M3 तपोपल (for तप परम्) Cg as in text (for d)

9 a) D14 T1.2 G1 M3 ज्ञात (for एव) D1 damaged for श्चित्य Ś1 Ñ V 1, D1.2.5.7.10.11.13 M3 एवमुक्त्वा(D1 °क्तो)महातमा —b) Ś1 Ñ V L D1-3.4.10.12 मुनि M3 मवि (for तपा) —After 9ab V1(after 9) B1 repeat 3ab and then repeat ll. 1 and 2 of 1093* —After 9ab D14 T1 G1 ins

1098* चोर्णेन महताविष्टश्चैलोत्तिय व्यवसिय ।

—c) Ś1 Ñ2 V1.3 P 4 D1.2.6.12.13 T G1 M3 चकार D3 च (for चचार) Dt D8.8 G1.2 M1 धर्मात्मा (for काकुत्स्थ) —d) V4 स परं, Dt D8.8 G1.2 M1 काकुत्स्थ (for परम) V2.4 B1 D1.2.13 परमात्म(B °ध)वान् (for °त्मवान्) L1 परं पद्मवासवान्, M4 परं नियममास्थित

10 D14 damaged तु सत्य —a) D11 M अंतर काल (M3 राम) (for एव काले तु) —b) Ś1 D1.2.5.13 महायशा (for जितेन्द्रिय) Ñ V 1 D8.11.12 M4 सत्य समराधण —G2 om. from कु up to 12b —c) Ś1 V1 B D1.5.10.13 नाम राजाभूद्(Ś1 D1.8.12.13 °सीद्) D2.3 M4 नाम राजावर (for इति विख्यात) —d) Dt D6.8.9.11 T G1 M3 वाजन D11 नंदन D2.3 नासीदिक्ष्वाकुनंदन(D7 °न)

11 G2 om. 11 (cf. v. l. 10) —a) M2 द्वय जाता M4 समभवद् (for समुत्पन्ना) —b) V4 यजेयम् (metathesis) (for यजेयम्) —D7 om. (hapl.?) 11c-12b —c) Ś1 D1.5.8.11.13 इच्छयं, V2 गच्छेम (for गच्छेयं) Ś1 V2 सशरीरेण V4 सु°, D3 ° ण, D11 स्व ° (for स्वशरीरेण) —d) D14 damaged परमां ग Ś1 V1 I D1.10-13 राम(Ś1 D1.12 गंतु, V2 काम) स्वर्गमिति प्रभो Dt D8.8 देवानां परां गतिं D1.2.3 स्वर्गं(D3 °ग) गन्तुमिति प्रभो

12 D3 G2 om. 12ab (cf. v. l. 11 and 10 resp.) D3 transp. 12 and 13ab —a) Ś1 V1 V3 B1.3 Dt D1.8.11.13 M3 transp. स and वसिष्ठ V2 वसिष्ठ स (sic) P1 D1.8.2 M1 वसिष्ठं च(for स वसिष्ठं) M3 स वसिष्ठ पथमात्मा —b) Ś1 D1.2.5.8.13 मेतदखिलं स(D1 तु D11 च) तदा V1 P D10.11.13 M3 मतिमता(B1 °ना M4 °त)-मथदर्शयं N1 damaged from प्युक्तो up to स in 13b —c) D3 T2 असकम्, G यसम् (for अशक्यम्) D2 अपि (for इति) T2 चाशुक्ता (for चाप्युक्तो) V V L D10.11.13 M4 एतदिन्युक्तो (V1 ° D1 युक्ता) (for इति च प्युक्तो) —d) V2 V1 I1.2 D10.13 M4 च धीमता L3 (m. also) नृपात्मन (for महात्मना)

13 N1 damaged up to स in d (cf. v. l. 12) T2 transp. 13ab and 12 —a) B4 D प्रत्याख्यात —b) K I1.3.4 D1.5.8.9.10.13 T1 M3 प्र (for स) Ś1 marh. D14 damaged (for दिशम्) D1.3.6 दक्षिणामुखं —After 13ab Ś1 (m.) Dt D1.6.8.9.11 S (except M4) ins

1099* तत्रकर्मसिद्धार्थं पुत्रास्तस्य गतो नृप ।

—d) Cg t वसिष्ठ(as in text) Ś1 D1.3.8.9.11 तप्यते श्रम वै तप —For 13cd V V L D10.11.13 M4 subst

1100* वसिष्ठस्य शतं यत्र पुत्राणां तप्यते तपः ।

[V3 च पुत्राणां V4 ना नाम D11 M4 पुत्राणां (M4 °त्रा) L1 (m. as above) वसिष्ठपुत्रस्य (for the prior half) L1 (m. as above) वसन्त्र (for यत्र) N1 damaged for तप्य V3 तप्यमानं तपस्तपः D11 तप्यतां वा M4 यत्र तेपुर्महत्तपः (for the post. half)]

14 a) D1 तु शंकु Ś1 Dt D1 G1 M3 तु D1.6.13 G2 M1 स D8 (sic) (for सु) —b) G1.3 परमे स्वरान् Ś1 D1.2.5.8.11.13 महासत्यान्महस्विन D10 शतसंख्य तपस्विन —c) D14 damaged from सि up to न्द M3 सोपश्यत् M2 सम्यग् (for ददृशे) D1 M2 वासिष्ठान्ददृशाथ G2 M1 वसिष्ठस्य च तान्पुत्रान् —d) Ś1 D1.8.9.11.13 महात्म Dt D8.8 मन D3.12 महात्मन (for यशस्विन) —For 14 V1 V B D9 M4 subst

1101* त्रिशङ्कुस्तु पुत्राणां वसिष्ठस्य शतं नृप नृप ।
ददर्श दाधापना स्वर्ग तप उत्तमम् ।

[(l. 1) V1.2 नृप (for तु नृप) —(l. 2) V4 ददर्श V2 नाना V4 तता (for तप्यता) M4 तत्र नाम (l.) transp.)]

C 1 59 12 / B 1 5 16 / L 1 3 12

सोऽभिगम्य महात्मानः सर्वानेव गुरोः सुतान् ।
अभिवाद्यानुपूर्व्येण ह्रिया किंचिदवाङ्मुखः ।
अब्रवीत्सुमहातेजाः सर्वानेव कृताञ्जलिः ॥ १५
शरणं वः प्रपद्येऽहं शरण्याञ्शरणागतः ।
प्रत्याख्यातोऽस्मि भद्रं वो वसिष्ठेन महात्मना ॥ १६
यष्टुकामो महायज्ञं तदनुज्ञातुमर्हथ ।
गुरुपुत्रानहं सर्वान्नमस्कृत्य प्रसादये ॥ १७
शिरसा प्रणतो याचे ब्राह्मणांस्तपसि स्थितान् ।
ते मां भवन्तः सिद्ध्यर्थं याजयन्तु समाहिताः ।
सशरीरो यथाहं हि देवलोकमवाप्नुयाम् ॥ १८
प्रत्याख्यातो वसिष्ठेन गतिमन्यां तपोधनाः ।
गुरुपुत्रानृते सर्वान्नाहं पश्यामि कांचन ॥ १९

---

15 ᵃ) M3 महात्मा वान् Cm t as in text (for महात्मानः) —ᵇ) M3 अब्रवीच्च (for सर्वानेव) —M3 reads 15ᶜ 16ᵈ in f lat see n1 —ᶜ) D2.8 T2.3 G4 पूर्वण (for पूर्व्येण) —T1 illeg for 15ᶜᵈ —ᵈ) D16 damaged for वाङ्मु —ᵉ) Dt D5.8 स महात्मान T3 स महातेजा, T3 G1.3 M3 Cl सुमहात्मान G4 स महाभागान्, M2 स महाराजा (for सुमहातेजा) ❀ Cg सुमहात्मानः इति व्यत्ययेन द्वितीयार्थे प्रथमा । ❀ D14 महाभागान्
—For 15 Ś1 Ñ V B D1.2.5 10 12 M4 subst

1102* सोऽभिवाद्याञ्जलिं कृत्वा तानुवाच तपोधनान् ।
कुशलं चाव्ययं चैव पृष्ट्वा चैवानुनामयम् ।
अब्रवीत्सुमहातेजा गुरुपुत्रानराधिप ।
प्रत्याख्यातो वसिष्ठेन ह्रिया किंचिदवाङ्मुखः ।

[(l 1) Ś1 D1-3.5.7.12.13 महातेजा V2 °तेजा V4 बद्धा (for अञ्जलिं कृत्वा) Ś1 D1.5.5 12.13 सर्वानेव कृताञ्जलि (for the post half) —M4 om l 1 and 3 —(l 2) D1 (gloss) तामसं अनन्त वरीयता (for चाव्ययं) D3 व्यय B1 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) B2 B3 D6 [ए]न (v l hiatus) V3 D2.7 [ए]व्यम् B2 [ए]य्यान् B4 [ए]नाद् (sic) D2.6 [ए]नम् D11 [ए]नाम् (for [ए]नाम्) Ñ2 B3 D10 निरामय D11 तनो… (for अनामयम्) —(l 3) Ś1 D2.5 1 12 स महाभाग N1 म महा…न V3.4 B1 स महा° D1.3 स महाभागान (D1 [gloss] देवगन्धर्वनाराम्) (for सुमहातेजा) —Ś1 damaged for the post half V2 B3 D11 ऋषिपुत्रान् V1 °पुत्र (sic) (for गुरुपुत्रान्) B4 विशेषन (for नराधिप) —Ś1 D1.5.5.7 10 12 om l 4 —(l 4) V1 damaged up to वाङ्मु B3 ह्रियो D11 हि (for ह्रिया)]

16 M3 reads 16ᵃᵇ s f l t see m (cf v l 25) —ᵃ) D1 च (for वः) Dt D6.8 M3 प्रपन्नो Cg k as in text (for प्रपद्ये) —ᵇ) D6 शरण्या (for शरण्यान्) D2.4.6 T2.3 G3 शरणं गत (for शरणागत) —For 16ᶜᵈ Ñ V B D10 11 12 M4 subst

1103* शरणं च प्रपन्नोऽहं शरण्याञ्शरणप्रदान् ।
आनुमर्हथ मां सर्वे प्रपन्नं शरणागतम् ।

[(l 1) M4 नरवर (for शरण) D11 शरण्यैषां (for शरण्याञ्शरण) —(l 2) B1 मानुम् (for मानुम्) V1 च वयोगत (for शरणागतम्)]

—ᶜ) B3 (m also) Dt D8.8 हि, D11 [ऽ]स्मि (sic) (for ऽस्मि) Ñ V B D10 11 12 M4 गुरुणा, T3 G3 (before corr) भद्र त (for भद्रं वो) —ᵈ) G1 damaged for सिष्ठेन D14 damaged for महात्मना

17 ᵃ) D14 damaged for यष्टु —ᵇ) ❀ Cg तत् यज्ञानुष्ठानम् । ❀ Ś1 D1.5.7.12 तन्मेनु, N1 V1.2.4 B1.2.6 D11 T2.3 G4 M3 तमनु (for तदनु) D2 मर्हसि —ᶜ) G1.3 तव (for अहं) —ᵈ) Ñ V B D10 11 M4 पुर(M4 °) स्कृत्य D13 नमस्कृ Ś1 Ñ V1.2.4 B D1(m also पुरोहितान्) 2.5 10-12 M4 पुरोधस (V2.4 °स) V3 पुरसु स G4 [अ]सितादये (for प्रसादये) —After 17 M4 ins

1104* यष्टुमिच्छामि सम्भिद्धै स्वर्गकामस्तपोधना ।

18 M1 om 18ᵃᵇ —ᵃ) Ñ1 damaged from प्रणतो up to भवन्त in ᶜ Ś1 V2 V B D1.5.7.10 12 भूत्वा (for याचे) —ᵇ) Ś1 वेवैवम् (corrupt) V2 B2 D 6 11 याचेय, V1.2.4 B1.2.4 D1.2.7 12.13 याचे वस्(B4 D1 ह) V3 याचेयस् Cg k t as in text (for ब्राह्मणान्) D14 damaged for स्थितान् D6 यतैव तपसि स्थितः (sic) —D7 om 18ᶜᵈ —ᶜ) V1 त्वं (sic) Dt D6 M4 मां(for मां) V4 तप D6 तते, D4 damaged (for ते मां) D11 म त (sic) (for भवन्त) Ñ V B D10.11 12 M4 सिद्धार्थं (for सिद्ध्यर्थं) —D3 om from समाहिता up to हि in 20ᵈ —ᵈ) Ś1 V V B D1.4.10 12 तपोधना, D3 पुरोधस Cg as in text (for समाहिता) —ᵉ) Ś1 B2.3 स्व (for स) Dt D6.8 M4 वै (for हि) Ś1 V V B D1.5.7.10-12 यथा स्वर्गं T3 यथा स्वोऽह (for यथाहं हि) —ᶠ) Ś1 V V1.2.4 B D1.2.5.7.10 12 यज्ञेन समवाप्नुयां (V1 इ समाप्नुया, D6 समवाप्नुयात्), V1 यज्ञेनाहमवाप्नुया

19 D2 om 19 (cf v l 18) —ᵃ) B1 गुरुतम्यास्, B1 मन्° D5 गतिनान्या, D11 °नान्यत् (for गतिमन्यां) D4 damaged for धना, T3 G3 तपोधनान् (for तपोधना) —ᶜ) D14 damaged for गुरुपुत्रा D3 अहं D6 अन; D10 त (for ऋत) M3 युष्मान् (for सर्वान्) V4 गुरुपुत्रान् सर्वे सर्वान् (hypermetric) —ᵈ) B1 °हि T1.3 G1.3 नान्य Ct as in text (for नाहं) Ś1 Ñ V1-3 B D1.2.5.7.10 12 तत्वतः V4 सर्वत, D6.8 G1 किंचन, D14 T G2.3 M3.4 केवलं Cg t as in text (for कांचन)

इक्ष्वाकूणां हि सर्वेषां पुरोधाः परमा गतिः । तमादनन्तरं सर्वे भवन्तो दैवतं मम ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षट्पञ्चाशः सर्गः ॥ ५६ ॥

५७

ततस्त्रिशङ्कोर्वचनं श्रुत्वा क्रोधसमन्वितम् ।
ऋषिपुत्रशतं राम राजानमिदमब्रवीत् ॥ १
प्रत्याख्यातोऽसि दुर्बुद्धे गुरुणा सत्यवादिना ।
तं कथं समतिक्रम्य शाखान्तरमुपेयिवान् ॥ २
इक्ष्वाकूणां हि सर्वेषां पुरोधाः परमा गतिः ।
न चातिक्रमितुं शक्यं वचनं सत्यवादिनः ॥ ३ G 1 60 4 B 1 58 3 L 1 54 1

---

20 D3 om up to हि (cf v l 18) M1 om 20 20^{ab} = I 57 3^{ab} —^{a}) Ś1 D1 3 5 12 G1 3 M1 तु V1 2 3 B1 3 D4-11 13 च (for हि) —^{b}) G1 परमा गति (sic) V V1-3 L D10 11 13 वसिष्ठ प्रभो (V3 B3 परमो) गुरु, V4 स वसिष्ठ पुरो गुरु —After 20^{ab} D4 9 14 S (except M4) ins

1105* पुरोधसस्तु विद्वांसस्तारयन्ति सदा नृपान् ।

[D6 पुरोहितास्. D3 सन्तारान् (for सदा नृपान्)]

—^{c}) D11 damaged up to स्त G1 3 अनन्तरा D14 wrongly repeats सर्वे भ in marg —Ñ1 damaged for 20^{d} —^{d}) D13 भवन्तु (for भवन्तो) Ñ2 V B D10 11 12 गुरवो, G1 3 M1 देवता (for दैवत) T3 M3 transp दैवत and मम ❀ Ct अयं श्लोकः प्रक्षिप्त इति कतकस्वरसः ❀ but Ck comments ❀ —After 20 Ś1 P2 (before I 57 1^{ab}) 3 (m sec m) D1 3 6 7 14 ins

1106* भवद्भिः सपरित्यक्त प्रणिपत्य गुरो सुतान् ।
अन्यं गुरुमुपाश्रित्ये यष्टार्थं कृतमानस ।

[Cf I 57 7 —D5 om l 2 —(l 2) B1 3 D1 3 5 12 ग्याश्रित्ये D1 (m also) गमिन्याम् गमिष्यामि (for the prior half)]

Colophon Ś1 V2 D1 3 5 7 11 12 M4 om (Sarga cont) —Kāṇḍa name Ñ1 damaged Ñ2 V1 4 D2 om V3 B D14 आदि° —After Kanda name B4 ins बालचरित —Sarga name Ñ1 V1 B 3 त्रिशङ्कुप्रत्याख्यान (V1 damaged for प्रत्याख्यान), V3 4 B1 D10 शतानन्दनाख्ये त्रिशङ्कुप्रत्याख्यान, B4 त्रिशङ्कुयाच्य, D6 त्रिशङ्कोयाच्य —Sarga no (figure words or both) Ñ2 V4 B1 4 om both Ñ1 B2 3 D13 59 V1 damaged V3 58 Dt D4 8 14 S (except M4) 57 D5 60 D13—त्रिशङ्कुप्रत्याख्यान 58 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय G1 2 4 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः M4 श्री म

57

1 Ś1 V2 D1 3 5 7 11 12 M4 continue the previous Sarga Before 1^{ab} B3 ins 1106* D5 om 1^{ab} —^{ab}) G1 कृत्वा (for श्रुत्वा) Ś1 Ñ V B D1 3 6 7 14-18 त्रिशङ्कोर् (Ñ V B D14 °ङ्कु)वचनं श्रुत्वा तत (by transp) V2 कोप, V4 हित्य (for क्रोध) V1 2 4 समन्वित —^{c}) D14 illeg from पुत्र up to रा in राजानम् D2 पुत्र (for पुत्र) V4 नाम (for राम) —^{d}) D1 इति चाब्रवीत्

2 M4 om 2 Ñ1 om 2^{ab} —^{a}) D5 प्रत्याख्यातो, D9 प्रत्याख्यात D8 14 T1 2 G1 3 4 हि (for ऽसि) Dt D6 4 दुर्मती —^{b}) D13 महावादिना T1 सत्यवाचिना —Ś1 D1 3 5 7 12 om 2^{c}-3^{b} —^{c}) T3 कथं त (by transp) —For 2^{cd} V1 B D10 11 13 subst

1107* तदतिक्रम्य वचनं कस्मादस्मानुपागत ।
मूलमुत्सृज्य कस्मात्त्वं शाखामिच्छसि लम्बितुम् ।
नैतत्ते साधु यत्राब्रह्माख्यामिच्छसि सवितुम् ।

[(l 1) D11 तस्य (for तद्) L1 राजन्न (for वचन) L1 om कस्मा° V3 ल च (with hiatus) (for अस्मान्) D11 कस्मा न् —(l 2) V1 शाखा ल मतः (by transp) Ñ° V3 L2 3 D10 13 सेवितु V4 लम्बितु (for लम्बितुम्) D11 लवितुमिच्छसि (by transp) —D13 om l 3 —(l 3) Ñ1 न तत V1 न तु ते D11 नैव ते (for नैतत्) L1 नैतस्माघुमद्धान् (sic) (for the prior half) —V1 damaged from the post half of l 3 up to the fifth syllable in 3^{c} V2 D11 याचवान् V4 याचितु L1 यञ्चिन L2 याचितु (for सेवितुम्)]

3 Ś1 D1 3 5 7 12 om 3^{ab} Ñ1 damaged up to ° (cf v l 2) 3^{ab} = I 56 20^{ab} —^{ab}) V4 B1 च G2 M1 तु (for हि) D11 damaged for सर्वेषा पु V1 वसिष्ठ (for पुरोधा) D4 9 14 T G1 M3 4 परमो गुरु D6 परमा गति (sic) (for परमा गति) —^{c}) D3 वा (for च) V V 1 D10 11 M3 अ(V1 B1 D10 द)त क्षम न (Ñ1 damaged)

G 1.60.5 B 1.58.4 L 1.54.5 अशक्यमिति चोवाच वसिष्ठो भगवानृषिः ।
तं वयं वै समाहर्तुं कर्तुं शक्ताः कथं तव ॥ ४
बालिशस्त्वं नरश्रेष्ठ गम्यतां स्वपुरं पुनः ।
याजने भगवाञ्शक्तस्त्रैलोक्यस्यापि पार्थिव ॥ ५
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा क्रोधपर्याकुलाक्षरम् ।
स राजा पुनरेवैतानिदं वचनमब्रवीत् ॥ ६
प्रत्याख्यातोऽस्मि गुरुणा गुरुपुत्रैस्तथैव च ।
अन्यां गतिं गमिष्यामि स्वस्ति वोऽस्तु तपोधनाः ॥ ७
ऋषिपुत्रास्तु तच्छ्रुत्वा वाक्यं घोराभिसंहितम् ।
शेपुः परमसंक्रुद्धाश्चण्डालत्वं गमिष्यसि ।
एवमुक्त्वा महात्मानो विविशुस्ते स्वमाश्रमम् ॥ ८
अथ रात्र्यां व्यतीतायां राजा चण्डालतां गतः ।
नीलवस्त्रधरो नीलः परुषो ध्वस्तमूर्धजः ।
चित्यमाल्यानुलेपश्च आयसाभरणोऽभवत् ॥ ९

ते तस्य; D13 न ते क्षमं तु सत्तय. —d) T1 सत्यवादिन (for °वादिन.). Ñ V B D10.11.13 M4 वचोऽभिक्रम्य वर्तितुं.

4 a) Ñ V1.3.4 B D10.11.13 वयाह; V2 यथाह, Dt D6.8 श्लो°, D3 वो°; D1 T1 M2 ह्रो°, G2 क्रो°; Cm.t as in text (for चोवाच). —cd) D14 damaged for हर्तुं क. Ś1 D1-3.5 7.12 समग्रं वयमासाद्य (for c). Ś1 D1-3.5.7.8 M4 कर्तुं शक्ता वयं (by transp.) Dt D4.9 T (T2 also as in text) M2 च न (for तव). Ñ V B D10.11.13 तद्यज्ञाभिः (V2 °के) कथ शक्य कर्तुमद्य (V4 °तुमस्म, D10 °तुं राजन्) व्रतादिन (V4 °षु; D13 °ह).

5 a) Ñ V1-3 B2.4 D10.11.13 °श्लोभि, V4 विद्धिनोऽसि (for बालिशस्त्वं). Ś1 D2 नृप°, Ñ V1.3.4 B1-4 D10.13 सुमहामन्; V2 सुमंदात्मन्; D11 सुमराजन् (sic) (for नरश्रेष्ठ). B1 बालिशो यासि महाक्षन्. —b) Ś1 D1-3.5 7.12 गुरुपुत्रान् इच्छसि. —cd) V2 योजने (sic). Ñ V B D10.11.13 भगवानेव (for भगवाञ्शक्तस्). —Ñ1 damaged from d up to second syllable in 6a. Cm.k.t त्रैलोक्यस्यापि (as in text). Ñ2 V B D10.13 शक्तोऽसि न (V1 °न च) वय हि ते, D11 वसिष्ठो याजको हि ते (for d). Ś1 D1-3.5 7.12 त्रैलोक्यमपि नृप गम्यतामिति नो नृप (D2.5 7 वद). —After 5 Dt D1.4.5.11 S (except M4) Cg k.t ins.:

1108* अवसाने कथं कर्तुं तस्य शक्ष्यामहे वयम् ।

[D6 T1.2 G2.4 M1.2 वय, D14 मया (for कथं). D6.14 T1.2 G2.4 M1.2 कथं (for वयम्).]

6 Ñ1 damaged up to second syllable in a (cf. v.l. 5). —a) V2 स तेषां, D1 तेभ्यस्तद्; M4 तेषां तु (for तेषां तद्). —b) Ś1 D3.11 स्नेह- (for क्रोध-). Ñ2 V B D10.11 क्त्यातु लिताक्षर (V4 °क्षरः); D1-4.7 M4 -पर्याकुलेक्षण (D3.7 °णः). —c) T1 राजा तु (for स राजा). Cm.t एतान् (as in text). Ś1 Ñ (Ñ1 damaged) V B D2.3.7.10-13 M4 राजा मन्युसमाविष्टो (M4 °ष्ट); D1 (marg. as in Ś1 also) स राजन्य (·) समाचष्टे. —d) Ś1 D1-3.5.7.12 गुरुपुत्रान् (D1 °पुत्र) धार्मिकान्; Ñ V B D10.11.13 M4 मुनि (Ñ1 damaged, M4 ऋषिः) पुत्रानुवाच तान् (V2 M4 ह).

7 a) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 वसिष्ठेन; Dt D4.5.8 T2 G1-3 M1.3 भगवता (for ऽस्मि गुरुणा). —b) Dt D4.6 हि; D2 om. (submetric) (for च). Ñ V B D10.11.13 भवद्भिस्तदनंतर. —c) D6 समीक्ष्यामि. —d) Ñ V B D10.11 यष्टु विद्विवस्तु च.

8 a) Ś1 D1-3.5 7.12 वसिष्ठपुत्रास्; V3.4 °पुत्रस्तु (sic), B1 °पुत्राश्च, M2 गुरु° (for ऋषिपुत्रास्तु). B3 त (for तच्). —b) M3 वाचं (for वाक्यं). T1 M1 -संयुतं, M3 -सहितं; Cv.r.m.g.t as in text (for -संहितम्). Ś1 D3.13 वाक्यं घोराक्षरं वदतः Ñ V B D10.11 चोवा (D10.11 क्रोधा) क्षर (Ñ2 V2 B1.3.4 D10 °मि) द् वचः; D13 क्रोधपर्याकुलाक्षर. —c) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.8-12 शेपुस्तं (Ñ1 V1.4 B1 Dt °शो) परम (Ñ V B D10.11 नृपति) क्रुद्धाद्. —d) D6 G1.3 चांडालत्वं. Ś1 B4 D1-3.5 7.12-13 M3 चं (B1 D1.8 11 चां) डालत्वं भविष्यसि; Ñ V B1-3 D10 च (V2-4 B2.4 चा) डाल श्वो (B4 marg. also त्वं) भविष्यसि —e) Dt D4.5 इत्युक्त्वा ते (for एवमुक्त्वा) Ś1 D1-3.5.7.12 इत्येवमुक्त्वा राजानं. Ñ2 V B D10.13 इति शप्त्वा च (V2 B1.4 D13 तु) राजानं, M4 शप्त्वैव त्रिशंकुं ते. —Ñ1 damaged from f up to l. 1 of 1110*. —f) Dt D6.8 स्वं (for ते). M4 विविशुः पुनराश्रमं. —After 8, Ś1 D14 (both in marg.) T2 (after 6cd) ins.:

1109* तच्छ्रुत्वा घोरसंकाशं गुर (Ś1 ऋषि) पुत्रैश्च भाषितम् ।
प्राविशत्स्वपुरं राजा चिन्तयामास दुःखितः ।

9 a) D1.2 अर्थ (for अथ). D13 अ-रात्रे (sic) (for अथ रात्र्यां). —b) G1.3 चंडालता. Ś1 D1-3.5 7.12 चां (Ś1 D12 च) डालदर्शन (D3.7 °नं, D5 °न). —D14 damaged for व्यतीता in a. —c) T2 G M1.3 कृष्णो, D6 नीलकंठो महाहनुः. —d) D13 T1.2 G1 चित्र, Cr.m.g.k as in text (for चित्य-). Ś1 D1-3.5.7.12 विचित्रमाल्याभरण, Dt D4.5.8 T2 G1 M2.3 चित्र (Dt D6.8 °त्य as in text) माल्यानुरागश्च ॥ Cv चित्यमाल्यानुलेपश्चेति सम्यक् पाठः ॥ —Note hiatus between e and f. —f) G1.3 ह्यायसाभरणो (to avoid hiatus) Ś1 D1-3.5.7.12 भरणस्तथा (D5.7 °ह्र); D1 भरणान्वितः. —For 9, Ñ V B D10.11.13 M4 subst. Ś1 D1-3.5 7.12 subst. l. 3 only for 9cd:

1110* अथ रात्र्यां व्यतीतायां तस्यां राजा बभूव सः ।
चाण्डालदर्शनो राम सद्य एव दुरासदः ।

तं दृष्ट्वा मन्त्रिणः सर्वे त्यक्त्वा चण्डालरूपिणम् ।
प्राद्रवन्सहिता राम पौरा येऽस्यानुगामिनः ॥ १०
एको हि राजा काकुत्स्थ जगाम परमात्मवान् ।
दह्यमानो दिवारात्रं विश्वामित्रं तपोधनम् ॥ ११
विश्वामित्रस्तु तं दृष्ट्वा राजानं विफलीकृतम् ।
चण्डालरूपिणं राम मुनिः कारुण्यमागतः ॥ १२
कारुण्यात्स महातेजा वाक्यं परमधार्मिकः ।
इदं जगाद भद्रं ते राजानं घोरदर्शनम् ॥ १३
किमागमनकार्यं ते राजपुत्र महाबल ।
अयोध्याधिपते वीर शापाच्चण्डालतां गतः ॥ १४

G 1 60 18
B 1 58 16
L 1 54 18

अथो नीलाम्बरधरो रक्ताम्बरकृतोत्तर ।
सरूक्षताम्रयोराक्ष कपाले हरिपिङ्गल ।
श्मशानाग्निवासी च लोहाभरणभूषित । [5]

[(l 1) Ñ2 damaged (cf v l 8) D10 राम M4 रत्ना (sic) (for राजा) V4 ... B4 ... (for ...) V4 ... (for ...) —(l 2) Ñ2 V2 B2 D14 ... M4 ... (for ...) M4 ... (for ...) —(l 3) Ñ2 V2 B2 (marg also as above) D10 ... (for ...) M4 नीलपीतविरक्ते रक्ताम्बरपरिधान —(l 4) Ñ2 V1-3 B2 ... B2 (marg as in M4 also) ... D11 ... M4 ... (for ...) D11 ... (for ...) M4 ... (for ...) B1 ... M4 ... (for ...) ☞ In V3, as the fol seems to have been misplaced in the original MS the lines from the post half of l 4 (repeated) up to st 20 are found in Sarga 12 between 3ᶜ and 3ᵈ —(l 5) V1 ... (for ...) V2 ... (V4 ...) ...]

10 ᵃ) Ñ V B D10 11 13 सहिता (V2 ...) ... (for मन्त्रिणः सर्वे) —ᵇ) Ś1 D1 3 5 7 12 13 M3 ... Ñ V B D10 11 13 ... D1 D4 5 11 T1 G1 M4 Cm t ... (for त्यक्त्वा) D6 ... (for चण्डाल) M1 ... (for रूपिणम्) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10 13 ... (Ś1 Ñ V1 B2 D10 12 13 ...) ... (V4 ...) —Ñ2 damaged from स in ᶜ up to ... in 11ᵇ V2 damaged from स up to ... in ᵈ —ᶜ) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-13 M2 ... (M4 ...) ... D11 damaged (for प्राद्रवन्सहिता) —ᵈ) M3 ... (for पौरा) D6 T2 ..., T3 G1 3 ..., G2 ... (for येऽस्य) Ś1 V2 V3 4 B D1 3 5 10-13 पौरा ये ... (V2 ...) ..., M4 ये च ...

11 Ñ1 damaged up to ... (cf v l 10) D6 om 11ᵃᵇ —ᵃ) M4 तु (for हि) Ś1 D1 3 5 7 13 ... Ñ V B D10 11 13 ... —ᵇ) Ś1 D1 13 परमात्मवान्, Ñ V1 2 4 B(B4 m also [आ] ...) D10 11 13 [आ] ..., V2 [आ] ... D11 ... M4 ... (for परमात्मवान्) —After 11ᵃᵇ D6 reads

1111* ... ।
परित्यज्य बलिष्ठश्च ... ॥

—D1 repeats consecutively 11ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 D1 12 दह्यमानः, M4 ... (for दह्यमानो) Ś1 दिवारात्रौ, D5 (second time first time ... राम) M3 ... —ᵈ) Ś1 महामुनि (for तपोधनम्) —For 11ᶜᵈ Ñ V B D10 11 13 subst

1112* ... ।
विश्वामित्रं महा ... ।
... तपोधनम् ॥

[(l 1) Ñ1 ... V3 D10 ... B4 ... (sic) D13 ... —(l 2) D11 विश्वामित्रे (sic) (for ...) —(l 3) V1 ... V2 ... D11 ... (for ...)]

12 G2 om (hapl ?) 12 and 13 —ᵃ) D11 G4 damaged for विश्वा D1 M4 स (for तु) Ñ V B D10 11 13 विश्वामित्रोपि दृष्ट्वा —ᵇ) Ñ V B D10 11 13 तु (V2 B4 D11 ...), V4 ... B2 च) ..., D6 ..., D7 ..., D11 विकृतीकृत, T2 ... all G5 as in text (for विफलीकृतम्) —ᶜ) Ñ2 V2-4 B2 4 D 3 5 7 10 चण्डाल Ś1 D1 3 5 7 10 घोर, M4 घोर (for राम) —ᵈ) Ś1 D1 3 5 7 10 ... M4 मुने (for मुनिः) Ś1 D1 3 5 7 10 ... D10 ... M4 आगमत् (for आगतः) Ñ V B D10 11 13 कारुण्य समुपागमत् (N2 V1 2 B2 D11 ...)

13 G2 om 13 (cf v l 12) V1 damaged from ... up to ... (see variation in Ñ) in 13ᵈ —ᵃ) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10 13 M1 ... D11 ... D13 G4 ... (for कारुण्यात्स) —ᵇ) Ś1 V2 V B D1 3 5 7 10-13 M4 वाक्यविशारद (D10 ...) (for परमधार्मिकः) —ᶜ) D10 om M3 ... (for इदं) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10 13 ... (B4 ...) ... (V1 D2 ...) (N1 damaged) ... —ᵈ) Ś1 D1 घोरदर्शिनम्, T1 G4 M3 घोरदर्शिनं

14 ᵃ) Ś1 D1 13 ..., Ñ V B D ... M4 कृत्य, G1 as in text (for कार्यं) —ᵇ) G2 M1 2 4 ... (for महाबल) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10 13 (with hiatus) ... (D11 ...) ... —V4 ... (hapl ?) 14ᶜ 15ᵇ —ᶜ) G2 damaged from ... up to ... in ᵈ V2 D11 अयोध्याधिपते ... (D11 ...) —ᵈ) M4 ... (for शापात्) V2 B4 4 D1 5 7 10 चण्डालता G1 चण्डालता V3 ...

C 1 60 29 अथ तद्वाक्यमाकर्ण्य राजा चण्डालतां गतः ।
B 1 58 16
L 1 54 19 अब्रवीत्प्राञ्जलिर्वाक्यं वाक्यज्ञो वाक्यकोविदम् ॥ १५

प्रत्याख्यातोऽस्मि गुरुणा गुरुपुत्रैस्तथैव च ।
अनवाप्यैव तं कामं मया प्राप्तो विपर्ययः ॥ १६

सशरीरो दिवं यायामिति मे सौम्य दर्शनम् ।
मया चेष्टं क्रतुशतं तच्च नावाप्यते फलम् ॥ १७

अनृतं नोक्तपूर्वं मे न च वक्ष्ये कदाचन ।
कृच्छ्रेष्वपि गतः सौम्य क्षत्रधर्मेण ते शपे ॥ १८

यज्ञैर्बहुविधैरिष्टं प्रजा धर्मेण पालिताः ।
गुरवश्च महात्मानः शीलवृत्तेन तोषिताः ॥ १९

धर्मे प्रयतमानस्य यज्ञं चाहर्तुमिच्छतः ।
परितोषं न गच्छन्ति गुरवो मुनिपुंगव ॥ २०

दैवमेव परं मन्ये पौरुषं तु निरर्थकम् ।
दैवेनाक्रम्यते सर्वं दैवं हि परमा गतिः ॥ २१

तस्य मे परमार्तस्य प्रसादमभिकाङ्क्षतः ।
कर्तुमर्हसि भद्रं ते दैवोपहतकर्मणः ॥ २२

15 V4 om. 15ab (cf. v.l. 14) — a) D1 अत्र, T1 M3 ततस्, Cg as in text (for अथ). D4 damaged for °वाक्यमाकर्ण्य. Ñ V (V4 om.) B D1-3 G3 M1-3 Cg आनाय, D1 … G1 … M4 आदाय. D4 आस्थाय (for आकर्ण्य). — b) G चंडालत्व. Ś1 Ñ V1 2 B D1 … M1 चा(Ñ2 V1 2 D1 … M1 च)ण्डालदर्शन, V3 चापरितोषित. M3 चण्डालरूपधृक् (for चण्डालतां गत). — D5 damaged for कर्यं वाक्यज्ञो — c) V3 उवाच प्राञ्जलिर्भूत्वा — d) Ś1 D5 T1 M4 कोविद् (for °दम्). Ñ V B D10 11 13 विश्वामित्रं तपोधन(V1 2 °निधि)

16 V4 om. 16 17a. 16ab = 17ab — a) V1 प्रत्याख्यातो गुरुणा चाह — a) Ñ1 damaged from थै up to d — cd) Ś1 D3 12 अनवाप्तश्च, G1 M1 °वाप्य च (for अनवाप्यैव) D4 damaged for प्यैव त. Ś1 D1 … अह (for मया) Ś1 D1 … C1 विपर्ययं. Cm g t as in text (for विपर्ययः). Ñ V B D10 11 13 इमं(V3 अयं) विपर्ययं(V3 °य) प्राप्तः कामनप्राप्य(D12 °प्स)काङ्क्षित

17 V4 om. 17ab (cf. v.l. 16) — ab) V3 यानि यानि (sic) D4 यायामिति, D2 M यामि इति (with hiatus), T1 यामिति (corrupt) (for यायामिति) Ś1 मा. D3 मा (for मे). Ś1 Ñ2 V1-3 B1 2 4 D1 … T2 G M3 Ct सौम्य दर्शन. B3 D7 M4 सौम्य कांक्षितं. D6 सौम्य दर्शनात्, D12 सौम्य निश्चय. Cg as in text (for सौम्य दर्शनम्). After मे D3 wrongly reads 16b for the first time in place of सौम्य दर्शनम्, then repeats it in its proper place — V3 alleg from 17c 18 — c) T1 चापि. Ś1 D1 … मयास्योपहृतो यज्ञ(D1 °त यज्ञ) Ñ V B D10 11 13 महायज्ञ(V1 damaged for यज्ञ) कृतसहित. M4 महायज्ञत्रयं फलम् — d) Ñ V B … D10 11 नैवा°, Cm t as in text (for नावाप्यते) Ñ V B D10 11 M4 मया (for फलम्) Ś1 D1 … तच्च न प्राप्तवानहं D6 तच्च न प्राप्तितं मया

18 V3 alleg. 18 (cf. v.l. 17) — a) Ñ V B D10 11 हि (for मे) — b) Ś1 D12 भविष्ये (for च वक्ष्ये) Ñ V B D10 11 13 विश्वामित्र मया धर्मः(D1 …) न च वक्ष्यामि किंचन — c) D1 … गते T1 तत (for गत) Ñ V B D10 11 कृच्छ्रेष्वपि वर्तमानेन — d) V4 मत्र (for क्षत्र) T1 मे (for ते)

19 V4 repeats 19ab after 20b — ab) G1 इष्ट्वा D1 … M4 यज्ञैर्बहुभिरिष्टं मे (for a) D1 3 11 पालिता Ñ V (V4 both times) B D10 यज्ञैर्मयेष्टं बहुभिर्धर्मेण पालिता (V3 B3 [marg. also] D10 °ल्पत) मही — D3 … om. (hapl ?) 19cd Ñ1 alleg for 19c–20a D1 reads 19cd after 23ab — c) Ś1 °भागा, V1 V B D10 11 मया सर्वे (for महात्मान) — d) Ś1 धर्मेण (for -वृत्तेन)

20 Ñ1 alleg 20a (cf. v.l. 19) — a) Ś1 D1 … धर्मे प्रयतमानाना, P4 धर्मेण यतमानस्य — b) M1 धर्मं (for यज्ञ) T1 चाहर्तुम् (for चा°) Ś1 Ñ V B D1 … शुद्ध(D12 सत्य)वाग्बुद्धिकर्मणा (Ś1 D1 … °णा, V4 °णा) — After 20ab, V4 repeats 19ab — c) Ś1 रिपवो (for गुरवो) Ś1 D1 … -सत्तम(D1 मा), M3 पुत्र (for गुरव)

21 Ś1 V3 missing from 21 up to I 59 8 (It appears that from the original MS the folio was lost) — a) T1 दुवम्. Ś1 V1 2 4 B1 3 (marg. also) D1 … अत्र. Ch as in text (for एव) M4 दैवं सवमहं मन्ये — T1 tran. b and d — b) M1 पौरुषं Ś1 Ñ V1 2 4 B1 2 D1 … M3 नास्ति(Ñ2 [as D1 … °त्र)कारण — c) Ś1 दैवमाक्रमते, V3 दैवाद्धि B3 दैवं ना°, M4 °गम्यते (for दैवेनाक्रम्यते) Ś1 D1 … बुद्धिः B3 सर्वेः (for सर्वं) — d) Cm g k t परमा गतिः (as in text) T1 M3 दैवमेव परा गतिः, M2 दैवं हि दुरतिक्रमं — For 21cd Ñ V4 P1 2 4 D10 11 13 subst while V1 2 B3 ins after 21

1113* शुभाशुभफलप्राप्तौ नराणामिति मे मतिः ।

22 V3 missing (cf. v.l. 21) — a) M1 तु (for मे) V4 भयस्य (for मार्तस्य) — b) Ś1 D1 3 … मुनिपुंगव (D1 … °व) D5 कर्तुमर्हसि D12 G1 मतिं कांक्षत (for मभिकाङ्क्षतः) Ñ V1 2 4 B D10 11 13 दैवोपहतकर्मणः — cd) D5 भद्रं तु वै मुनिश्रेष्ठ (for c) Ñ V1 2 4 B D10 11 दारुण(D11 °ण)तपस्य भास्कर (hypermetric) (D11 दारुणार्थ प्रयत्नस्य) प्रसादं कर्तुमर्हसि

नान्यां गतिं गमिष्यामि नान्यः शरणमस्ति मे । दैवं पुरुषकारेण निवर्तयितुमर्हसि ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तपञ्चाशः सर्गः ॥ ५७ ॥

५८

उक्तवाक्यं तु राजानं कृपया कुशिकात्मजः ।
अब्रवीन्मधुरं वाक्यं साक्षाच्चण्डालरूपिणम् ॥ १
इक्ष्वाको स्वागतं वत्स जानामि त्वां सुधार्मिकम् ।
शरणं ते भविष्यामि मा भैषीर्नृपपुंगव ॥ २
अहमामन्त्रये सर्वान्महर्षीन्पुण्यकर्मणः ।
यज्ञसाह्यकरान्राजंस्ततो यक्ष्यसि निर्वृतः ॥ ३ G. 1. 61. 3 B. 1. 59. 3 L. 1. 55. 3

23 V4 missing (cf. v.l. 21). —^{a}) Ś1 D5.11.13 नान्यं (for नान्यां). Ś1 D5 उपास्यामि; Ñ V1.2.4 B1-3 D1-3.7.10.12.13 प्रपत्स्यामि; D11 प्रयस्थामि (sic); D11 ग....(damaged) (for गमिष्यामि). —^{b}) Dt D6.8.9 M4 नान्यश्च; D7 नान्य (for नान्यः). Ñ V1.2.4 B D10.13 शरणोस्ति (V4 °हि); D3 शरणमस्ति (for शरणमस्ति). V1 नः (for मे). —After 23^{ab}, D1 reads 19^{cd}. —G2 om. 23^{cd}. —^{d}) D4 को निवर्तितुमर्हसि. —After 23^{cd}, Ś1 D5.11.12 ins.:

1114* द्वावानलोपप्लुतपत्रमध्यो
यथा तरुर्वर्षमुपैति दृष्ट्वा ।
वर्षासु मेघं तडिदुज्ज्वलाङ्गं
तथा मुनिं प्राप्य नृपस्त्रिशङ्कुः ॥

[(l. 1) D11 सत्रपत्रो (for पत्रमध्यो). —(l. 2) D11 हर्षमेति (submetric) (for हर्षमुपैति). —(l. 3) D5 उज्ज्वलं यथा (for उज्ज्वलाङ्गं) —(l. 4) D11.12 नृप स्त्रिशङ्कु (sic).]

Colophon V3 om. —*Kaṇḍa name*: Ś1 Ñ2 V1.4 D4 om. V2 B D10.11 आदि°; D1.3 अयोध्या°. —After Kaṇḍa name, B4 ins. बालचरिते. —*Sarga name*: Ś1 D1-3.5.7.10.12 त्रिशङ्कुशरण्य(D7 °ता)यो; Ñ1 V1 B1.3 शतानन्दवाक्ये(Ñ1 °वय) त्रिशङ्कुचरणयः; Ñ2 V1 B2.4 त्रिशङ्कुवाक्य, V2 त्रिशङ्कुचरिते. D10 त्रिशंकुचरित्रे तृतीये हि वर्तमानकथा समाप्ता. —*Sarga no.* (figures, words or both) Ñ1 V1.4 B1.4 D3.5.10.11 om.; Ñ2 B2.3 60, V2 D6 61, Dt D4.8.9.12.13 S (except M4) 58, D1 43, D3 41, D7 44, M4 56, D13 इत्यार्षे—पर्वे—काण्डे—वाक्य नाम 59. —After colophon, T2 concludes with रामाय नमः, G1.3.4 श्रीरामाय नमः, G2 श्रीमते रामानुजाय नमः, M3 श्री......नमः.

58

Ñ1 V1.2.4 B1.4 D3.5.10.11 continue the previous Sarga.

1 V3 om. 1-8 (cf. v.l. I. 57. 23). —^{a}) T1 हि (for तु). D14 *....वाक्यं तु; M4 तमुक्तवंतं (for उक्तवाक्यं तु). —G2 M1 transp. ^{b} and ^{d}. —^{b}) Ś1 Ñ V1.2.4 B D1-3.5.7.9-13 M4 विश्वामित्रो महामुनिः(M4 °यशाः) —^{d}) Dt D6.8 चण्डालतां गतं. Ś1 Ñ V1.2.4 B D1-3.5.7.9.13 त्रिशङ्कोर् (B3 D3.5.7.9.13 °ङ्कु)हर्षवर्धनं.

2 V3 om. 2 (cf. v.l. 1). —^{a}) B3 (m. also) त्रिशंको; D1.2.7.9.10 ऐक्ष्वाको; T1 G1.3.4 G2 ऐक्ष्वाक. Ś1 D1-3.5.7.9.12 T2 G1.3 M1 तेस्तु; M4 तात (for वत्स). —^{b}) Ñ2 स्वधार्मिकं; D14 सुधा * *. —^{c}) D14 damaged for शरण. V4 तेहं (hypermetric) (for ते). Dt D6.8 G1-3 M1 प्रदास्यामि. —^{d}) Ś1 Ñ1 V1.2.4 D1.2.4 D2.3.5.7.10-12 वसेह; Ñ2 B3 (m. also वसेत) D13 वत्स्यसि; D1 वरोस्तु (for मा भैषीर्) Ś1 D5 नृपसत्तम, Ñ V1.2.4 B D10.11.13 त्वं समाश्रये(V2.4 °ये); D12 नृपनन्दन; T3 मुनिपुंगव(for नृपपुंगव).

3 V3 om. 3 (cf. v.l. 1). —^{a}) M4 यावद् (for अहम्). —^{b}) Ś1 ऋषीन्परमधार्मिकान्, D1-3.5.7.9.13 ऋषीन्धर्मपरायणान् (D12 °यण), M1 ऋषीन्वै पुण्यकर्मिण. —^{c}) Ś1 D1-3.5.7.10 °साहाय्यकरणे. —^{d}) D13 यक्ष्यामि; M4 यक्ष्यसि (for यक्ष्यसि) D14 damaged for निर्वृत. D1 ततो यज्ञमुसम्भृत. —For 3^{cd}, D5 subst.

1115* सर्वविज्ञानसम्पन्नान्यज्ञसाहाय्यकारिणः ।
इन्द्रादिदेवता सर्वास्ततो यक्ष्यसि निर्वृत ।

—For 3, Ñ V1.2.4 B D10.11.13 subst.

G 1 61 4
B 1 59 4
L 1 55 4

गुरुशापकृतं रूपं यदिदं त्वयि वर्तते ।
अनेन सह रूपेण सशरीरो गमिष्यसि ॥ ४

हस्तप्राप्तमहं मन्ये स्वर्गं तव नरेश्वर ।
यस्त्वं कौशिकमागम्य शरण्यं शरणं गतः ॥ ५

एवमुक्त्वा महातेजाः पुत्रान्परमधार्मिकान् ।
व्यादिदेश महाप्राज्ञान्यज्ञसंभारकारणात् ॥ ६

सर्वाञ्छिष्यान्समाहूय वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ७

सर्वानृषिवरान्वत्सा आनयध्वं ममाज्ञया ।
सशिष्यान्सुहृदश्चैव सर्त्विजः सुबहुश्रुतान् ॥ ८

यदन्यो वचनं ब्रूयान्मद्वाक्यबलचोदितः ।
तत्सर्वमखिलेनोक्तं ममाख्येयमनादृतम् ॥ ९

1116* सर्वानामन्त्रयि येऽत्र त्वत्कृतेऽत्र तपोधनान् ।
काङ्क्षितस्यास्य ते राजन्सिद्ध्य यज्ञकर्मणि ।

[(l 1) N1 V1 D13 त्वत्कृते तु V3 4 B2 त्वत्कृतेन D5 त्वत्कृते वै —(l 2) B1 2 D10 यज्ञकर्मण]

4 V3 om 4 (cf v l 1) —a) D14 (for गुरु) V2 4 M1 गुरुणापकृत (M3 कृत) T3 शापं (sic) (for रूप) D1 3 7 9 गुरुशापकृ(D3 °पाकृ)तो दोषो —b) D1 यद्रूप D6 3 7 9 य एष (for यदिद) N V1 2 4 B (B3 m also) D10 13 य(V4 त)दतद्(V4 D3 D10 12 °दिदं) धार्यते त्वया —c) Ś1 D1 3 4 7 9 12 G3 M1 अनेनैव च (G4 M1 हि) D4 अनेन स्वहर, D14 त्वमनेनैव G1 2 अनन चेह (for अनेन सह) —For 4cd, N V1 2 4 B D10 13 subst

1117* सशिद्ध(?)स्त्वमनेनैव रूपेण स्वर्गमेष्यसि ।

[V2 4 यु (for स) V1 V4 B2 4 स्वर्गमिष्यति]

5 V3 om 5 (cf v l 1) —ab) D1 (m also) हस्तलभ्यम्, D3 14 T1 G1 °प्राप्यम्, D4 11 12 °मागम् (for हस्तप्राप्तम्) Ś1 स्वर्गं D 7 स्वर्गं तव मन्ये (by transp) N V1 2 4 B D10 12 13 तं नृपसत्तम D1 D 4 6 8 9 11 T G4 M3 तत्र सा(हि)व —c) D1 3 7 9 12 13 14 T1 G4 यद्, Cg k t as in text (for यस्) Ś1 D3 4 7 9 12 कौशिक माज्ञाय, V1 2 4 B D10 11 मामनुप्राप्य° D13 मा समुपा°, D11 damaged (for कौशिकमागम्य) —d) D1 D4 14 T M1 2 शरणागत N V1 4 B D10 11 त्रिदिवं गमुमिच्छसि (N V1 2 4 B2 4 D10 गंतुमि)

6 V3 om 6 (cf v l 1) —a) D1 T1 धार्मिक Ś1 D1 4 7 9 12 विश्वामित्रो महातपा (Ś1 मुनि, D4 °तपा [sic D12 °मना) —After 6ab Ś1 (repeats 8cd in its proper place) D1 3 4 7 9 M2 read 8cd —c) M2 4 महाप्राज्ञो Ś1 D1 3 4 7 9 महोद्(D1 महोच D4 स रोच) यत्महाप्राज्ञ(Ś1 °तपा D13 *) —d) Ś1 कारक D14 °कं]

7 V3 om 7 (cf v l 1) —a) D14 damaged for सर्वान्शि M4 सर्वानाथ Ś1 D1 3 4 7 9 शिष्यांश्च सर्वानाहूय (Ś1 नाथ) —b) G1 वचनम् (for यतद्) Ś1 D1 3, 4 7 9 G2 M1 2 1 वाक्यज्ञो वाक्यमब्रवीत्

8 V3 om 8 (cf v l 1) Ś1 reads V 1 2 8ab in marg —a) D14 T1 G1 आनयत्र (for वत्सा) D3 T2 साधून् (for वत्सा) Ś1 D1 D3 8 सर्वानृषी-सर्वान्शिष्यान्, G1 2 M1 2 वत्सा सर्वानृषिवरान् (by transp) —b) T2 आनयतु —For 8ab D1 3 4 7 9 subst while Ś1 ins after 8

1118* ममा मुनिवरान्सर्व-समानयत स त्वम् ।

[D1 om (hapl ?) सर्व D4 नयत (for नयत)]

—Ś1 repeats here (cf v l 6) D1 3 4 7 9 12 M2 read 8cd after 6ab —c) Ś1 (first time) D1 3 6 9 12 M1 शिष्यांश्च D11 T1 सशिष्यसुहृदश्चैव G1 °सुहृदश्चैव, M3 शिष्यान्ससु° —d) G1 2 सवत (for सर्त्विज) Ś1 (second time) D4 12 T G1 M2 3 स(T2 M3 सु)बहु, Ct as in text (for सुबहु) Ś1 (first time) D1 3 6 9 12 M1 ऋत्विज सपुरोधस (D6 °हित, M1 हिताद्) —For 6–8 N V1 2 4 B D10 11 12 subst

1119* एवमुक्त्वा महातेजा पुत्रानाहूय सर्वश ।
शिष्यांश्च सुहृदश्चापि यानुवाचेदं वचस्तदा ।
आनयध्वमिह क्षिप्रं यज्ञद्रव्याण्यशेषत ।
मद्वाक्येनैव यज्ञोऽस्य द्रव्यमस्य भविष्यति ।
शिष्यानुवाच चाहूय सर्वांश्च तदा वच । [5]
सर्वानृषीनानयध्वं ससुरैस्ताज्ञया मम ।

[(l 1) D11 विश्वामित्रो महायश (for the post half) —(l 2) B3 वचो मम —(l 3) B4 [अ]शेष (for [अ]शेषत) —(l 5) V1 गाहूय (sic) B2 marg B4 स्तूय (for चाहूय) —(l 6) V1 B1 मुनय (for °मय)]

9 a) Ś1 Ñ V1 2 B D1-3 6 10-13 M1 यश्च यद्(D7 तद्) (for यदन्यो) V4 यश्च यदि यदि —b) D13 वाक्य Ś1 D1 3 4 7 9 परिचोदित D5 परितोषित, M1 प्रति°, Cm g k as in text (for बलचोदित) N V B D10 11 मम (V2 मद् [submetric]) वाक्यप्रचोदित (V3 D11 °दलित) —c) D1 शेष च D 4 7 त्वनेन (for अखिलेनोक्त) —d) D 13 समावेद्य (for ममाख्येयम्) Ś1 निरादृत, D1-3 4 7 11 निरादृतान् (D3 12 °तं) D3 (before corr) T1 M1 अनादृत Ct r m g t as in text (for अनादृतम्) —For 9cd, N V B D10 11 13 subst

1120* तन्मे भवद्भिरावेद्यं यथावेदमशेषत ।

[D10 13 4 (for यथोक्ते)]

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दिशो जग्मुस्तदाज्ञया ।
आजग्मुरथ देशेभ्यः सर्वेभ्यो ब्रह्मवादिनः ॥ १०

ते च शिष्याः समागम्य मुनिं ज्वलिततेजसम् ।
ऊचुश्च वचनं सर्वे सर्वेषां ब्रह्मवादिनाम् ॥ ११

श्रुत्वा ते वचनं सर्वे समायान्ति द्विजातयः ।
सर्वदेशेषु चागच्छन्वर्जयित्वा महोदयम् ॥ १२

वासिष्ठं तच्छ्रुतं सर्वं रोषपर्याकुलाक्षरम् ।
यदाह वचनं सर्वं शृणु त्वं मुनिपुंगव ॥ १३

क्षत्रियो याजको यस्य चण्डालस्य विशेषतः ।
कथं सदसि भोक्तारो हविस्तस्य सुरर्षयः ॥ १४

ब्राह्मणा वा महात्मानो भुक्त्वा चाण्डालभोजनम् ।
कथं स्वर्गं गमिष्यन्ति विश्वामित्रेण पालिताः ॥ १५

एतद्वचननैष्ठुर्यमूचुः संरक्तलोचनाः ।
वासिष्ठा मुनिशार्दूल सर्वे ते समहोदयाः ॥ १६ G 1 61 16 B 1 59 16 L 1 55 16

10 a) Ś1 D1-3 5 12 ततस् (for तस्य) D3 तद्वच* Ñ V B D10 11 शिष्यास्ततोऽस्य ते जग्मुर् —b) Ñ V B D10 13 सर्वे (V3 D13 °र्वास्) (for जग्मुस्) Ś1 D1-3 5 7 11 12 पृथक्पृथक्, M4 तथाज्ञया —d) D7 om (hapl ?) from ब्रह्म up to सर्वेषां in 11d

11 D7 om 11 up to सर्वेषां (cf v l 10) —a) Ś1 D3 12 G1 M1 2 तु, D5 स्व (for च) —b) Ś1 D1 2 5 12 ज्वलन (for ज्वलित) —c) Ś1 D3 5 13 अब्रुवन्, D1 अब्रवीद् (sic) (for ऊचुश्च) G2 [आ]गमन, M3 गमन (for वचन) D1 D6 T2 G3 M1 3 सर्वं, M4 सम्यक् (for सर्वे) —M3 wrongly reads 13b for 11d written in marg —d) Ś1 D1-3 5 7 12 यथोक्त (D7 om) ब्रह्मवादिभि

12 ab) T2 तु, T3 तद्, Ch as in text (for ते) M2 यदा श्रुत्वा तु वचन (for a) D11 समायाः* M4 श्रुत्वा वचनमस्माकमाजग्मुर्वै तपस्विन —For 10c-12b, Ñ V B D10 11 (for 10c-11) 13 subst

1121* आमन्त्र्य चाप्युपावृत्ता नचिरेण तपोधनान् ।
ऊचु प्राञ्जलयोऽभ्येत्य विश्वामित्रमिदं वच ।
तत्रोपामन्त्रिता सर्वे मुनयोऽस्माभिराज्ञया ।
आज्ञा प्रतिगृहीता ते सर्वैरेव तपोधनै ।

[V1 om l 1 —(l 1) B1 3 (m also) [अ]चि (for [अ]पि) D11 अचिरेण D13 तपोधना —(l 2) V4 ऊचु (sic) D13 प्रोचु (for ऊचु) V3 [S]नैत्य (for ऽभ्येत्य) —(l 3) V1 ** मंत्रिता, V2 तथैवा°, V4 यथोपाम व ते, B4 ततोप°, D11 ततोपाम° (sic) D13 तत्र चा° (for तत्रोपामन्त्रिता) V4 मुनयश्च तवाज्ञया, D11 मुनयोस्मा * * ज्ञया (for the post half) —After l 3 V3 erroneously repeats l 1 and 3 —(l 4) V1 प्रतिगृहीतैस्, D11 हीति गृहीता]

—c) G2 देवेषु (sic) (for देशेषु) Ś1 D1-3 5 7 11 12 भगवन्सर्वदेशे(D5 12 °शे [sic])भ्यो, Ñ V B D10 13 अस्मा भिरुक्तैस्त्वेष्य (V4 °त्यैश्च), M4 तत्रैव सर्वदेशेभ्यो

13 a) D2 वासिष्ठैस्, Ś1 D1-3 5 7 12 M4 च शत, D1 D4 6 त(D1 प)च्छत, D4 6 Ct यच्छत (for तच्छ्रुत) Ś1 D3 12 सर्वे (for सर्वं) M3 वासिष्ठाना शतं सर्वं —Ś1 D5 12 om (hapl ?) 13bc —b) M3 repeats b (cf v l 11) D1-3 7 [ई]क्षरं (for [अ]क्षरम्) —For 13cd, Ñ V B D10 11 13 subst

1122* वसिष्ठस्य च पुत्राणां शत क्रोधसमाकुलम् ।

[V3 बत्र (hypermetric) D11 om (submetric) (for च)]

—c) D1 D4 6 यथा (for यद्) D1 3 7 अब्रवीद्वच, D2 अब्रुवन्वच, D6 आहुर्वचन (for आह वचन) M4 तस्य (for सर्वं) Ñ V B D10 11 13 यदुवाच वचो(D10 तवो) घोर —d) Ś1 Ñ V B D1-3 7,10-13 M3 शृणु तन्, D5 शृणु ताव्, T3 शृणुष्व, M3 4 शृणुध्व V4 मुनिसत्तम

14 ab) D1 याज्ञिको, D13 याज (for याजको) Ñ V B D3 7 10 11 13 यत्र, D1 यश्च, T1 चैव (for यस्य), V3 4 B3 4 D1 3 7 9-13 चाण्डालस्य(D1 7 °श्च), D3 चण्डालश्च Ñ V1 3 4 B1-3 D13 विपश्चित, V3 B3 (m also) 4 D11 [अ]पि यक्षत, D1 7 विपक्ष्यति, D10 [अ]पि यत्कृत (for विशेषत) Cm as in text (for b) D1 (marg also) चाण्डालो यत्र वै यष्टा अध्वर्युः क्षत्रियस्तथा —c) Ñ V B D10 11 13 भोक्ष्यन्ते (for भोक्तारो) —d) Ś1 Ñ V B D1-3 5,7 9-13 तत्र, Cg as in text (for तस्य) Ñ V B D10,11,13 सुरोत्तमा, D1-3 7 T3 M3 4 °भा (for सुरर्षय)

15 D11 om (hapl) 15 —a) Ś1 D5 12 हि, B3 (m also as in text) चे, D7 वो (for वा) D13 वाचका मान्यो (sic) (for वा महात्मानो) —b) Ñ V B3 4 D1 D1-3 5 7-9 G1 चाण्डाल G2 -क्षेपन (for भोजनम्) —c) D11 गमिष्यामि (sic) —d) Ś1 Ñ V2 4 B D5 10 12 13 पालिता, V1 याजिता, D2 5 7 8 पालिता, Cm g k t as in text (for पालिता)

16 a) Ñ V B D10 11 13 निष्ठुर (V1 B4 °र) वचन प्राहुर् —b) Ś1 D1-3 5 7 12 कृत, Ñ1 V B1 3 4 D11 एतत्, Ñ2 B3 D10 13 एते (for ऊचु) Ś1 D5 12 रक्तविलोचनै, V4 सक्तलोचना, D1-3 7 स(D3 *)रक्तलोचनै —B1 reads 16c-17 in marg —c) Ś1 D1-3 5 7 12 वा(D3 च)सिष्ठैर्, V1 4 D11 वसिष्ठा Ś1 Ñ2 D1-3 5 7 9 12 13 नरशार्दूल (Ś1 °लै) —d) V1 ते सुमहोदया, V4 ते महदोदया, D1 D4 6 T2 G2 M1 3 4 सहमहोदया, Cm g k t as in text (for ते समहोदया) Ś1 D1-3 5 7 12 सर्वैः सह महो(D5 °नो)दयै

G. 1 61. 17 B. 1 59. 16 L. 1 55. 17 तेषां तद्वचनं श्रुत्वा सर्वेषां मुनिपुंगवः ।
क्रोधसंरक्तनयनः सरोषमिदमब्रवीत् ॥ १७
यद्दूषयन्त्यदुष्टं मां तप उग्रं समास्थितम् ।
भस्मीभूता दुरात्मानो भविष्यन्ति न संशयः ॥ १८
अद्य ते कालपाशेन नीता वैवस्वतक्षयम् ।
सप्तजातिशतान्येव मृतपाः सन्तु सर्वशः ॥ १९
श्वमांसनियताहारा मुष्टिका नाम निर्घृणाः ।
विकृताश्च विरूपाश्च लोकाननुचरन्त्विमान् ॥ २०
महोदयश्च दुर्बुद्धिर्मामदूष्यं ह्यदूषयत् ।
दूषितः सर्वलोकेषु निषादत्वं गमिष्यति ॥ २१
प्राणातिपातनिरतो निरनुक्रोशतां गतः ।
दीर्घकालं मम क्रोधाद्दुर्गतिं वर्तयिष्यति ॥ २२
एतावदुक्त्वा वचनं विश्वामित्रो महातपाः ।
विरराम महातेजा ऋषिमध्ये महामुनिः ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टपञ्चाशः सर्गः ॥ ५८ ॥

---

17 B3 reads 17 in marg. (cf. v. l. 26) —a) D4 एषां, D8 येषां (sic) (for तेषां) M4 तु (for तद्). Ñ V B D10.11.13 इति तेषां वच. श्रुत्वा —b) Ś1 D1-3.5.7.12 यथोक्तः Ñ V B D10.11.13 शिष्याणां (for सर्वेषां) —c) Ś1 D3.5.7 क्रोधात्स°(D3 °*), G1-3 M3 कोपस°. —D3 om. 17d-18a. —d) Ñ V B D5.7.10.11.13 G1.3 इदं वचनम् (for सरोषमिदम्).

18 D3 om. 18abc (cf. v. l. 17). —a) Ś1 V3 D1.5.6.7.9.10.11.13 G1.3 M3.4 Cg चे. Ct as in text (for यद्). Dt दू*यति. D10 दुष्यति —b) Ś1 D3.5.7.10 उपागतः D1 उपागतम् (for समास्थितम्). Ñ V B D10.11.13 वा (D11 च) सिष्ठ (V4 वसिष्ठे [sic]) महत्तेजस. (Ñ V3 B3 D10 °दत्तेजस ; V4 °त्रतेजस). —c) Ś1 V3.4 B1 D5.13 भस्म°, Ñ2 B3 (m. also as in text) D13 °कृता (for भस्मीभूता). V3 T M3 महात्मान. D13 **त्मान. —d) Ś1 Ñ V B D1-5.6.7.10-13 कालस्य वशमागता.

19 a) B1 D3 मे, G1.2 [पु]त्र (for ते) —b) B1 D4 G1 वैवस्वत. B4 स्वयं (for -क्षयम्). —c) V3 शतं जाति. V3 शता यातु, B3 D1 (B3 m. also; D1 m.) T3 M3 सप्तजन्म; D4 त्रिजाति ; Cm g k t as in text (for सप्तजाति-). Ś1 D3.13 -शता. संतु. B1 -शताश्चैव; D13 शतान्येवं (for -शतान्येव) —d) Ñ2 V3 B3-4 D10.13 (B3 m. also, B4 m. also as in text) मृता यास्यति (for मृतपा. सन्तु). B3 (m. also) ह्यहम्, M3 सर्वथा (for सर्वश.) Dt D4.6 श्वभवंतु ते (for सन्तु सर्वश). D3 (m. also) शवबधादिहारिण.

20 a) Ñ2 V3.4 B (B3 m. also) D5.6.7.9.11.13 T2.3 G2 श्वमांसेन V3 सुमांस- (for श्वमांस) Ś1 D1-5.6.7.13 T3 नित्ता- (for नियता). V3 श्वमांसाहारनिरता. —b) Cm g k t मुष्टिका (as in text). Ś1 D3.13.14 पुक्कसा°; Ñ B3.4 D10 पुष्टिकामास्तु (Ñ2 B3 D10 °नाम [as in text], B4 °मा° मु). V3.4 स्वरिष्का° V3 नास्तिकाश्चैव D4.5 M3 मौष्टिका°. D3 (gloss) शूकरश्वमांसाहारिणः मुष्टिका नाम यवनानां इदानीं डोंबा इति प्रसिद्धाः G1.3 मृतपा° (for मुष्टिका नाम). —d) Ś1 Ñ V B D1.3.5.7.10-13 T1.2 M3 [इ]मा, D3 मे (for [इ]मान्).

21 a) D11 missing; D14 T1.2 G3.4 M1.3 तु (for च). T2 दुर्बुद्धेर. —b) Ś1 मदूषयद्; D1-3.7.8.11.14 T1 मा(D8.11 T1 हि)दूषयत्; D4 T2 G1-3 M1-3 अदूषयद्; D4 प्रदुष्यति. Ch t as in text (for ह्यदूषयत्) Ñ V B D13 M3 मदुष्टं (V4 °दुष्टं) मां (M4 मामदुष्टं [by transp.]) प्र (B3 च) दूषयत् (V4 °यद्). D10.12 मदुष्टं मां प्रदूष(D11 °ष्य)यत् (sic). —c) V3 दोषय ; D10 दूषित. (sic) (for दूषित.). M3 -लोकेन (for -लोकेषु) —d) Ñ V B D10.11.13 भवाप्स्यति (for गमिष्यति). Ś1 D1-3.5.7.13 M3 निषाद इति विश्रुत.

22 a) Ś1 D1-3.7.13 प्राणाभिपाते. —b) D3.10 निरन-. —c) V3 मम (corrupt). V4 स ते (for मम) —d) Ñ V3 B D13 दुर्गत्या. V1.3.4 दुर्वृत्तो(V1 °त्तेद्), T3 भृगुं (for दुर्गतिं).

23 D4 reads 23 in marg. —b) Ñ V B D10.11.13 M3 महामुनि. —c) D1.3 व्याजहार D3.7 व्यापारयत् (for विरराम). —M3 reads d suf lin sec. m. —d) M3 महायशा:. Ś1 D1-3.6.7.13 मुनिमध्ये महामति ; Ñ V B D10.11.13 M4 ऋषिश्मुनि (V3 [M4 °मुनि]समागमे (V4 °वराश्रमे). M3 (on the line erroneously) विश्वामित्रोभ्यभाषत (=I. 59. 1a).

Colophon. D1-3.5.7.11.13 om. (Sarga cont.) —Kāṇḍa name Ś1 V1 om. Ñ2 V3.4 B D10 बालि°. —After Kāṇḍa name, B4 ins. वाल्मीकीये. —Sarga name: Ñ V1 D10 च(D11 चा)मिशाप ; V3 B3-4 विश्वामित्रशाप ; V3.4 वशिष्ठपुत्रशापे च(V4 चा)मिशापः. —Sarga no. (figures, words or both) Ñ1 V3 B1.4 om. Ś1 (m.) V3 Dt D4.6.11 S (except M3) 59, Ñ2 V1 B3.4 D10 61, V3 D3 62; M3 57. —D13 —कांडे—सर्गो—सर्ग: 60. —After colophon, T3 G1.4 conclude with श्रीरामाय नमः; G3 श्रीमते रामानुजाय नमः; M3 श्री......नमः.

५९

तपोबलहतान्कृत्वा वासिष्ठान्समहोदयान् ।
ऋषिमध्ये महातेजा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ १

अयमिक्ष्वाकुदायादस्त्रिशङ्कुरिति विश्रुतः ।
धर्मिष्ठश्च वदान्यश्च मां चैव शरणं गतः ।
स्वेनानेन शरीरेण देवलोकजिगीषया ॥ २

यथायं स्वशरीरेण देवलोकं गमिष्यति ।
तथा प्रवर्त्यतां यज्ञो भवद्भिश्च मया सह ॥ ३

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा सर्व एव महर्षयः ।
ऊचुः समेत्य सहिता धर्मज्ञा धर्मसंहितम् ॥ ४

अयं कुशिकदायादो मुनिः परमकोपनः ।
यदाह वचनं सम्यगेतत्कार्यं न संशयः ॥ ५

अग्निकल्पो हि भगवाञ्शापं दास्यति रोषितः ।
तस्मात्प्रवर्त्यतां यज्ञः सशरीरो यथा दिवम् ।
गच्छेदिक्ष्वाकुदायादो विश्वामित्रस्य तेजसा ॥ ६

G 1 62 8
B 1 60 7
L 1 56 7

59

D1 3 5 7 11 12 continue the previous Sarga — Before 1, B3 ins

1123* एतस्मिन्नेव काले तु मुनिर्बुद्धिमतां वर ।

B3 cont Ś1 D2 4 D1-3 5 7 11 12 ins before 1

1124* स क्रोधविषमुत्सृज्य गाधिजो रघुनन्दन ।

[Ś1 सक्रुद्धो विषम् D3 7 स एव कायम्, D11 स रोष° (for स क्रोधविषम्) D1 3 7 गाधेजो B3 D1 3 5 12 रघुनन्दन]

1 [a]) V3 B3 (sup lin also) ततो (for तपो) Ś1 दृष्ट्वा, Dt D8 9 Ct ज्ञात्वा (for कृत्वा) V2 तपोवने हतान्मत्वा —[b]) V3 D11 वसिष्ठान् —[c]) Ñ V B D10 11 13 पर वाक्य (for महातेजा)

2 D7 om 2[abcd] —[c]) Ś1 D1-3 5 12 धर्मज्ञश्च कृत (D1 °ति, D3 °–)ज्ञश्च, Ñ V B D10 11 13 धार्मिक सत्यसंधश्च —[d]) D2 त्वां (for मां) Ñ1 V3 4 M4 शरणागत (Ñ1 °त) B3 (m also) लोकानां हितकारक —After 2[d] B3 ins

1125* अस्य त्राणं करिष्यामि सर्वथा च न संशय ।

—[e]) V2 अनेनैव D1-4 7 9 (after corr as in text) तेना° (for स्वेनानेन) —[f]) Ś1 D1 3 5 7 12 M4 स्वर्गं (M4 देव) लोक जिगीष (D12 °ष्य) ति (D2 °षेत), Ñ V B D10 11 13 स्वर्गं गन्तुमभीप्स (B4 °प्स्य) ति, Cg k as in text —After 2, Ñ V B D10 11 13 ins

1126* तदिद मुनय सर्वे समनुज्ञातुमर्हथ ।
[V3 D11 इम (for इद) V3 तदनुज्ञातुम्]

3 Ñ V B D1-3 5,7 10-13 om 3 M4 om 3[ab] Ś1 reads 3 in marg —[a]) D9 G3 त (for स) —[b]) D9 T2 G1-3 M1 3 स्वर्गं (for देव) —[cd]) T2 3 G1-3 M3 3 प्रवर्तेत, Ct as in text M4 प्रीत्यैनमुपय सर्वे याजयध्वं मया सह —After 3 (D1-3 etc after 2 as they om 3) Ś1 D1-3 5 7 12 ins

1127* अथैव भाषिते वाक्ये महाप्राज्ञफलेप्सिना ।

[D2 [ए]न, D6 7 [इ]द (for [ए]व) D1 3 12 प्राप्य (D3 °पि) ते, D3 7 व्याहृते D2 3 5 7 वाक्ये, D12 कामो (for वाक्य) D1 2 फलेप्सिन, D3 फलैषिण]

D12 cont

1128* त्रिशङ्कुना म(हा)भागास्तथैतत्कर्तुमर्हथ ।

4 [a]) B1 reads वच in marg —[b]) Ñ V B D10 13 ततस् (D13 तत्र) ते मुनिसत्तमा (B3 [m also] 4 °पुंगवा) —[cd]) Ś1 D1 3 5 7 12 समेत्य वचन, Dt D8 9 T3 समेता (T3 °त्य) सहसा (for समेत्य सहिता) Ś1 D1-3 5 7 12 यतिता, Ct as in text (for सहितम्) G1 धर्मार्थसहित वच (for [d]) Ñ V B D10 11 13 मिथ समन्त्र्यमाणास्तु विश्वामित्रभयार्दिता

5 [b]) M4 ऋषि (for मुनि) Ñ V B D10 11 13 तपस्वी क्रोधनो भृश —D3 om from यद up to न in [d] —[c]) G3 M1 ह्येष, Cg as in text (for सम्यग्) —[d]) D11 कृत्व कार्यम्, T3 तत्कार्यं तु, G3 M1 कर्तव्य च (for एतत्कार्यं) Ś1 D1 3 5 11 M4 असंशय (for न संशय) —For 5[cd], Ñ V B D10 11 (ins after 5[ab]) 13 subst

1129* न विग्रह सहानेन क्षमोऽस्माक शरीरिणाम् ।

[V3 B1 स (for न) V4 सहानेन B3-4 (B3 m also as above, B1 m also) मनीषिणा (for शरीरिणाम्)]

6 [a]) Ñ V B D10 13 अतिकोपो, D1-3 5 7 11 12 M4 अग्नि (D3 °सि) रूपो, Ct as in text —[b]) V1 D2,3 5 कोपित, Dt D8 9 T1 G1 रोषत, G3 दारुण (for रोषित) —After 6[ab], M1 ins

1130* कामक्रोधौ न जितवान्क्षमो नानेन विग्रह ।

—[c]) Ś1 Ñ1 V B3-4 D1 4 (D4 before corr as in text) 7 8-11 T2 G1 M2 4 प्रवर्तेत D4 यज्ञं —After 6[c], Ś1 Ñ V B D1-7 8 9 10-13 ins

G 1 61 8
B 1 60 8
L 1 56 8
ततः प्रवर्त्यतां यज्ञः सर्वे समधितिष्ठत ॥ ७

एवमुक्त्वा महर्षयः संजह्रुस्ताः क्रियास्तदा ।
याजकश्च महातेजा विश्वामित्रोऽभवत्क्रतौ ॥ ८

ऋत्विजश्चानुपूर्व्येण मन्त्रवन्मन्त्रकोविदाः ।
चक्रुः सर्वाणि कर्माणि यथाकल्पं यथाविधि ॥ ९

ततः कालेन महता विश्वामित्रो महातपाः ।
चकारावाहनं तत्र भागार्थं सर्वदेवताः ॥ १०

नाभ्यागमंस्तदाहूता भागार्थं सर्वदेवताः ॥ ११

ततः क्रोधसमाविष्टो विश्वामित्रो महामुनिः ।
स्रुवमुद्यम्य सक्रोधस्त्रिशङ्कुमिदमब्रवीत् ।
पश्य मे तपसो वीर्यं स्वार्जितस्य नरेश्वर ॥ १२

एष त्वां स्वशरीरेण नयामि स्वर्गमोजसा ।
दुष्प्रापं स्वशरीरेण दिवं गच्छ नराधिप ॥ १३

स्वार्जितं किंचिदप्यस्ति मया हि तपसः फलम् ।
राजंस्त्वं तेजसा तस्य सशरीरो दिवं व्रज ॥ १४

1131* यथैवोक्तं महर्षिणा ।
क्रियतां च तथा यज्ञ.
[(1 2) V3 4 B1 D2 यज्ञ (for यज्ञ॰)]

—D2 om. (hapl.) 6ᵈ–7ᵃ.—ᵈ) V3 B4 सशरीर, B1 यदा (for यथा). Dt D4 5 12 दिवि.

7 D3 om. 7ᵃ (cf. v.l. 6).—ᵃ) D14 T1 G1 3 4 तथा (for तत॰). Ś1 Ñ V1–2 B D1 2.6 7 10–13 M3 प्रव(V3 D13 ॰)र्त्यते, V3 प्रवर्तेते; T2 G1 2 M3 4 प्रवर्तता. Ch.t as in text (for ॰).—ᵇ) D3 समभिधिष्ठिता: Cm g k as in text. Ś1 D4.12 सर्वाग.(D13 ॰ग) सर्वेधिष्ठित.; Ñ V B D10.11 13 M4 सर्वसंभारसंभृ(V1 4 B3 ॰भृ)त, D1–3 7 सर्वाग॰(D1 3 ॰ग) समधिष्ठि(D6 ॰धि)त.

8 Ñ V B D1 2.6.7 10–13 M4 om., Ś1 reads in marg. 8ᵃᵇ.—ᵃ) T2 M3 तस्मे(M3 त ए)वमुक्त्वा ऋषयस्त.—ᵈ) D4 T3 सचक्रुस्ता., D6 सुहृदस्तत; D14 T1 G4 Cg चक्रुस्ताश्च; M3 सजगुस्ता॰.—ᶜ) Ś1 D1–3 6 7 13 महायज्ञे. Ñ V B D10 13 अध्वर्युरभवत्तत्र, D11 M4 अध्वर्युश्चाभवत्तस्य (M4 ॰त्र).—ᵈ) Ś1 Ñ V B D1–3 6.7 10 13 महातपाः (B2 4 ॰यशा, D13 ॰मुनिः), M4 स्वयं मुनि॰ (for ऽभवत्क्रतौ).

9 ᵃ) D1 2.4 6 7 3 12 G2 M3 [अ]नुपूर्वेण.—ᵇ) D3–6 7 M2.3 मंत्रवित्.—Ś1 D1–3 6.7 12 om. (hapl.?) 9ᶜ–10ᵇ.—ᶜ) D4 marg., D6 om. (hapl.). D6 कार्याणि (for कर्माणि).

10 Ś1 D1–3.5 7 12 om. 10ᵃᵇ (cf. v.l. 9).—ᵇ) T3 महामुनि (for ॰तपा).—For 9–10ᵇ, Ñ V B D10 11 13 M4 subst.

1132* ऋत्विजश्चाभवंस्तत्र मुनयः संशितव्रता. ।
तस्य यज्ञे तदा तस्मिन्निलब्धोऽभूदितिस्त्रयः ।
विश्वामित्रोऽथ भगवानमन्त्रविन्मन्त्रपारग ।

[(l. 1) M4 अन्ये (for तत्र).—(l. 2) B1 यस्य (for तस्य). D10 सद्य तस्मिन्, D11 महाकाशेस (for तदा तस्मिन्). V3 हरि (for भूरि॰).—(l. 3) V3 B3 [ऽ]पि (for ऽथ). D13 M4 स्तवन्, D11 कोविद (for पारग).]

—ᵈ) Ś1 D1–3.6.7 12 चकुरावाह(D6 हवा [metathesis])नं.

Ñ V B D10.11 13 M4 यज्ञे (for तत्र).—ᵈ) Ñ V B D10 11.13 M4 त्रि(M4 * [submetric])दिवौकसा; Cv r m. g t as in text (for सर्वदेवता॰). Ś1 D1–3.5 7 12 देवानां देवसंमिता..

11 ᵃ) Dt D4 6 G3 M1 तदा तत्र, D4 T3 M3 तत्रागताः; D6 G1 3 तत्र तत्र (for तदाहूता). Ś1 D4.12 न चा(D12 चान्य [sic])जग्मुस्तु तास्तत्र. Ñ V B D10 13 नाभ्यगच्छन्त्य(V3 ॰त्त)दाहूता(V3 ॰तो), D1–3.7 न चाजग्मुस्तत्र(D1 ॰तत्र) तत्र; D11 M4 नाभ्यागच्छन्यथा(D11 ॰दा)हूता, T3 नाभ्यागच्छं॰; M3 नाभ्यगच्छन्तदा भीता.—ᵈ) =10ᵈ. V3 भागार्हास्ते. Ñ (Ñ1 m.) V B D10.11 13 तत्र दे॰. M4 त्रिदिवौकसः (for सर्वदेवताः).

12 ᵃ) D13 तत्र (for तत.). Dt D4.6 कोप (for क्रोध).—ᵇ) T3 महातपा॰.—ᶜ) Ś1 D1–3.5 12 स्रुचम्. Ñ V B D6–11 M4 भगवान् (B3 repeats from वान् up to सिद्ध in ᵈ; M4 ॰वान्), D1 3 सक्रोध, D3 illeg., D13 सक्रुद्धस् (for सक्रोधस्).—ᵈ) G1 damaged for मब्र. Ś1 D5 12 त्रिशङ्कुं तु वचोऽब्रवीत्; D1–3 7 M4 इदं वचनमब्रवीत्.—After 12ᶜᵈ, T3 M3 ins., while M4 subst. for 12ᵉᶠ,

1133* पश्यन्तु तपसो(M4 मे तपसे) वीर्यमद्य देवा॰ सवासवा. ।
—ᵉ) D3 illeg. up to second q. D11 पश्य (for पश्य).—ᶠ) Ś1 D6.10 पूजितस्य. Ñ2 V3 B3 (sup. lin. also as in text) D6 10 11 ऊर्जितस्य; D1–3.7 भर्जितस्य, D4.12 स्वर्जितस्य. V3 तपोधन (for नरेश्वर).

13 M4 transp. 13 and 14.—ᵃ) D3 वै (for त्वां). Ñ2 V3 4 D1–3 7 10–13 G3 M3 स्व(V4 शु, D3 त्वां)श(D13 ॰)रीरेण.—Ñ2 om. (hapl.) 13ᵇᶜ.—Ś1 D4.10.11 om. 13ᶜᵈ.—ᶜ) Ñ1 D4 दुष्प्रापं, V1 4 दुः(V4 दुष्)प्राप्यं, V2.3 D2.7 10 11 दुःप्राप्यं(V3 ॰स), B1 D3 दुष्प्राप्य, B3 (m. also) 4 त्रिशङ्को (for दुष्प्रापं). V4 सुशरीरेण, D10.11 T3 सशरीरेण (D11 ॰श).—ᵈ) V3 Dt D4.5 G1 4 स्वर्गं (for दिवं). V3 महीपते, Dt D4.5 M3 नरेश्वर (for नराधिप).

14 M4 transp. 13 and 14.—ᵃ) Ck.t स्वार्जितं किंचित् (as in text). D3 स्वयः; D6 यदि (for ह्यपि). Ś1 Ñ V B D1–3.5.7 10–13 M4 स्वार्जितं(M4 जन्म)प्रभृति यत्किंचित्

उत्क्रान्ते मुनौ तस्मिन्सशरीरो नरेश्वरः ।
दिवं जगाम काकुत्स्थ मुनीनां पश्यतां तदा ॥ १५

देवलोकगतं दृष्ट्वा त्रिशङ्कुं पाकशासनः ।
सह सर्वैः सुरगणैरिदं वचनमब्रवीत् ॥ १६

त्रिशङ्को गच्छ भूयस्त्वं नासि स्वर्गकृतालयः ।
गुरुशापहतो मूढ पत भूमिमवाक्शिराः ॥ १७

एवमुक्तो महेन्द्रेण त्रिशङ्कुरपतत्पुनः ।
विक्रोशमानस्त्राहीति विश्वामित्रं तपोधनम् ॥ १८

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य क्रोशमानस्य कौशिकः ।
रोषमाहारयत्तीव्रं तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ १९

ऋषिमध्ये स तेजस्वी प्रजापतिरिवापरः ।
सृजन्दक्षिणमार्गस्थान्सप्तर्षीनपरान्पुनः ॥ २०

नक्षत्रमालामपरामसृजत्क्रोधमूर्छितः ।
दक्षिणां दिशमास्थाय मुनिमध्ये महायशाः ॥ २१

सृष्ट्वा नक्षत्रवंशं च क्रोधेन कलुषीकृतः ।
अन्यमिन्द्रं करिष्यामि लोको वा स्यादनिन्द्रकः ।
दैवतान्यपि स क्रोधात्स्रष्टुं समुपचक्रमे ॥ २२

G 1 62 23
B 1 60 23
L 1 56 22

(Ś1 D1-3 4.7 13 यथाविद्) —^{b}) Ś1 D1-3 6 7 13 किंचिन्मे (for मया हि) Ñ V2 3 B D10 11 13 M4 मया (B1 मया मया [ditto]) सम्यगुपश्रित, V1 तन्मया सम्यगुपश्रित (hypermetric), V4 मया सम्यगुपार्जित —^{c}) Ś1 D1-3, 6 13 तेजसस्तस्य भद्रा, Ñ V B D10 11 13 तेजसा तस्य तपस, M4 यार-ज्योति तस्य त्वं —^{d}) V3 सशरीर, B2 सु°, B3 4 स्व°, M4 पश्यैव त्रि (for सशरीरो)

15 ^{a}) T1 उक्ते त्वेव (for उत्क्रान्ते) Ś1 V B2 4 D1 12 13 मुने, Ñ B3 D1 10 13 चैवं, D3 4 7 तत्र (for तस्मिन्) —^{b}) Ñ1 B4 स्वशरीरो Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 10-13 नृपस्तदा (Ś1 D1 3.4 7 13 °त्त), G1-3 M3 नराधिप, M4 नृपात्मज —^{c}) Ś1 D1 3 6 7 13 स्वर्गं, D9 दिव्य (sic) (for दिव) Ñ V B D11 13 M4 ययौ स्वर्गं समाविश्य —^{d}) Ś1 D1-3 4 7 13 विमाणं तत्र पश्यता

16 T1 damaged up to त्रिशङ्कु —^{a}) Ñ1 V3 4 B D10 11 13 त्रिदिवं (V3 तु, V4 तत्, B1 4 D10 om त [submetric]), D1 D3 4 स्वर्गलोक, D7 4 M3 °लोक (for देवलोक) Ñ2 V1 त्रिदिवे गतमालोक्य, V2 गच्छन्तं त्रिदिवं पश्यन् —^{c}) D13 सर्वैः सह (by transp) देवगणैः

17 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 10 13 पत भूमौ (for गच्छ भूयस्) —^{b}) Ś1 D1 3.6.13 न त्वं स्वर्गं, Ñ2 V4 B3 4 D10 13 M4 नास्ति स्वर्गे, B1 D11 नास्ति स्वग, D7 स्वर्गे वर्त्ये (for नासि स्वर्गं) G1 स्वर्गंगतालय, Cg k.t स्वर्गेकृतालय (as in text) Cm as in text (for ^{a}) —^{c}) Ś1 V1 D1 11 13 गुरुशापादभि (D1 °ति) हतो, Ñ V2-4 B D1-3 7 10 13 गुरुशापाद्धि (V4 °द) पहतो —^{d}) Ś1 Ñ V1 3 B2-4 D1 3 4 7 10-13 मूढ (Ñ2 V3 B3 4 D1.13 °ढ) क्षीप्रम्, V2 °क्षीप्रम्, V4 मृत्यु दीर्घम् (sic) B1 मूपधीम् (corrupt) (for पत भूमिम्)

18 V3 reads 18 in marg —^{a}) V1 D11 प्राप्तवत्, Ś1 B2 D1.13 G1 2 सुर्धि, Ñ V B3 4 D10 11 13 M4 दिव (for पुन) —B1 om 18^c-20^b —^{c}) D1 विक्रोशमानस्, Ś1 D1 3 4 7 13 प्रायरयान च विक्रोशन्, Ñ1 V2 4 B2-4 D11 त्रपाविक्रोशन्(V4 °स) पाहात्रि V1 V3 3 D10.13 उपक्रोशन्स (V3 °क्रोश) पाहीति D1 3 प्रायस्यति च (D1 * [submetric]) चुक्रोश —^{d}) Ñ V B2 4 D10 11 13 मयाविश्वामित्र (for तपोधनम्)

19 B1 om 19 (cf v l 18) —^{a}) T2 श्रुत्वा तद् (by transp) Ś1 D1-3 6 7 13 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा (by transp) —^{b}) M3 क्रोध°, M4 पात्यमानस्य Ś1 D1 2.6 13 पत (D2 पात) मान (D13 °त्र*) स्य सत्त्रिण, Ñ V B2-4 D10 13 पाहीति (V4 °वित) पततो दिव (D13 भुवि), D3 7 विश्वामित्रो महामुनि, D11 पाहीति यजतस्तदा —^{c}) D4 T2 क्रोधम् (for रोषम्), Ś1 D2 M3 आहरयत्, Cg k t आहा° (as in text) D1 (gloss) कुर्वन् Ñ V B2-4 D10 11 13 विश्वामित्रो भृश कुद्धस, —^{d}) Ñ V1-3 B2-4 D10 13 [उ] वाच त, V4 [स]ब्रवीत् (submetric) (for चाब्रवीत्)

20 B1 om 20^{ab} (cf v l 18) —^{a}) Ś1 D1 3 4 7 (m) 13 स्व (D3 7 स [as in text]) कार्युक्ता, M4 च तेजस्वी Ñ V B2 4 D10 11 13 ततो महातपो योगात् —Ñ2 B2 D11 read ^{cd} twice —^{c}) Ś1 D1 3 4.7 13 सृजे, Ñ1 V B (B2 second time) D11 सृष्ट्वा, Ñ2 D10 (both second time) दृष्ट्वा, Cm g k t as in text (for सृजन्) Ñ2 B2 D10 (all first time) 13 अमृजद्दक्षिणे मार्गे (D10 भागे) —D3 om 20^d-21^c —^{d}) N2 (second time) सप्त ऋषीन् (hypermetric) Ś1 D1 2.6 7 10 (first time) 13 अपराजित, Ñ V1 2.4 B D10 11 (Ñ2 B2 D11 second time) अपरान्प्रभु, Ñ2 B2 (both first time) D11 अपराजित

21 D3 om 21^{abc} (cf v l 20) —^{a}) Cg t नक्षत्रमालाम् (as in text) Ñ1 V B1 2.4 D1 D6 7 -वतानवरं, Ñ2 B2 D10 13 -चक्रमपरं, D11 -चक्रमपरम् (for मालामपराम्) —^{b}) Ś1 D2 3 7 13 चासृजत्, D1 योऽसृजत् Ñ V B D10 13 ससृ समुपचक्रमे —^{d}) D1 D6 4.7 13 T G1 M3 4 ऋषि, Cg as in text (for मुनि) Ś1 D1 3 6 7 12.13 T1 2 G M महाशया,

22 ^{a}) G1 2 सृ (G1 damaged) ष्ट्वा, G3 दृष्ट्वा Ś1 D1-3.7 13 भार्वो स (Ś1 D13 च), D3 भास्करो (for -वंशं च) —D1 3.4.7 13 om Ś1 reads in marg 22^{cd} —$^{d'}$) D1 T1 सक्रोध, D6 संक्रोधात् Ñ2 D1 3.4.7 13 देवानपि च सपुत्र सृष्टवान (D3 सर्वं यत्र) क्रोधनार —For 21^c-22,

G 1 61 24
B 1 60 24
L 1 56 21

ततः परमसंभ्रान्ताः सर्षिसंघाः सुरर्षभाः ।
विश्वामित्रं महात्मानमूचुः सानुनयं वचः ॥ २३

अयं राजा महाभाग गुरुशापपरिक्षतः ।
सशरीरो दिवं यातुं नार्हत्येव तपोधन ॥ २४

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा देवानां मुनिपुंगवः ।
अब्रवीत्सुमहद्वाक्यं कौशिकः सर्वदेवताः ॥ २५

सशरीरस्य भद्रं वस्त्रिशङ्कोरस्य भूपतेः ।
आरोहणं प्रतिज्ञाय नानृतं कर्तुमुत्सहे ॥ २६

स्वर्गोऽस्तु सशरीरस्य त्रिशङ्कोरस्य शाश्वतः ।
नक्षत्राणि च सर्वाणि मामकानि ध्रुवाण्यथ ॥ २७

यावल्लोका धरिष्यन्ति तिष्ठन्त्वेतानि सर्वशः ।
मत्कृतानि सुराः सर्वे तदनुज्ञातुमर्हथ ॥ २८

N V B (V3 B1 om hapl.) D11 12 13 subst while M3 subst 1 3 only for 22[cd]

1134* स्वर्गस्य दक्षिणे मार्गे तपोमहाबलाश्रयात् ।
सृष्ट्वा च नक्षत्रगणं मोघसंकल्पलोचन ।
इन्द्रादानपरान्द्रष्टुं समुपचक्रमे ।

[D15 om l 1 and 2 —(l 1) D11 ततो (for तपो) Ñ2 D10 -बलाश्रयात् B2 तपोबलसमाश्रयात् (for the post half) —(l 2) B1 दृष्ट्वा D11 illeg (for सृष्ट्वा) V3 om च (submetric) D11 -नक्षत्रगणम् —(l 3) V4 इन्द्रादीनपरान् (submetric)]

23 [a]) V3 परमसंभ्रस्तान् —D8 om 23[b] —[d]) Ś1 D5 D1.4–6.13 T3 M3–4 Ct सुरा (D7 तदा) सुरा, D11 T2 G3 सचारणा (for सुरर्षभा) N V B सदेवर्षिगणा सुरा (V3 °णा सुरान्, V4 °णास्तथा) D10.11.12 सर्षिदेव (D11 सर्वे सर्षि) गणा सुरा —After 23[ab], D14 T1.2 G2 M2 ins.

1135* सर्षिगणमहायक्षा सहसिद्धा सुरासुरा ।

[T2 M2 सोरगा (M2 °सिद्धा) समहोरगा, G2 सचिद्धा सयुरगुरा (for the post half)]

—[c]) D12 विश्वामित्र —[d]) D7 सानुनये

24 [a]) Ś1 D8.12 मुनि सौम्य, B1 द्विजश्रेष्ठ (for महाभाग) Ñ V B2–4 D1.4.7.10.11.13 M1 अयं राजायमं सौम्य (V4 सौमीं D4 सम्यक्) —[b]) N2 तिरस्कृत, V2 D1 (gloss उपहत) 2.7.9 T3 G1 परिक्षित —[c]) B1 स्वशरीरो N V B D10.12.13 गन्तुं (for यातुं) —[d]) G1 damaged for ना Ś1 D1.2.5.7.12.13 (तु च(D3.5.12 °व) महाव्रता ; N V B D10.12 (अ कृतपावन ; D2 T3 (तु तित°; D5.6 T1.2 G2 (तु व त°; M3 (अ तित°) (for (तु व तपोधन) —After 24, N V B D5–11.13 ins.

1136* प्रमाणानि प्रमाणस्थै परिपाल्यानि यत्नतः ।
पुरापि स्थापितां संस्थां नातिक्रमितुमर्हसि ।

[(l 1) V2 °स्थ V1.2 B1 प्रमाणैस्ते D5 °स्थे D1 प्रमाणैस्ते, D13 च पात्यानि (for प्रमाणस्थै) D10 यत्नो हि भवद्भिः (for the post half) D1 (gloss) यदि वै तव प्रमाणानि स्थापितानि प्रमाणानि परिपाल्यानि —(l 2) Ñ2 B3.4 D10.11 प्रमाणै D11 स्थापितां (for पुरापि) V3 V4 B1 D5.10 नातिक्र-मितुम् D1 न व्यतिक्रमितुम्]

25 [a]) D8.12.13 T1 G1 M1.2.3 तु (for तद्) Ś1 D1.4.5.6 तथा तु (D5 च) वचनं N V B D10.11 इति तथा वच —[b]) Ś1 D1–3.5.7.11.12 देवतानां (D8.9 °नां तु) महामुनि, M3 दैवतानां महामुनि —[c]) Ś1 D1.12.13 मधुर, N2 B2 D10.11 ग्लेहवद्, B1.3 D1.4 सुमहा (for सुमहद्) —[d]) Ś1 D1–3.5.7.11.12 M1 वाक्यज्ञ (for कौशिक) N V B D10.11 इदमाभाष्य देवता

26 [a]) Ñ V B D10.11.12 M3 त्रिशुधाम, D1.13 भद्रं च D7 भद्रं ते, Cg t as in text (for भद्रं वस्) —[b]) V2 तस्य (for अस्य) N V B D10.11.12 M3 धीमत Ś1 D1.2.4.7.12 (D5.12 with hiatus) इ(D1.4.7 ये)क्ष्वाकोरमितप्रभा (D7 °भो) —[cd]) D9 (after corr as in text) भारोहणे D1 D4.5.6 (before corr as in text) T1 प्रतिज्ञाते M3 यतुम् (for कर्तुम्) Ś1 D1–4.6.7.11.12 आरोह(D1.4.7 °ण)णे प्रतिज्ञां मे नानृता(D1 °न्यथा) कर्तुमर्हथ

27 D1 om (hapl) 27–28 —[a]) Ñ V B D10.11 गमनं, D7 स्वर्गं तु (for स्वर्गोऽस्तु) D11 स्वशरीरस्य M3 सशरीरस्य च स्वर्गं —[b]) Ś1 D1.11.12 मदनुग्रहात्, Ñ V B1.3 D7.10.11 मत्प्रतिग्रहात्; B2 °धीमत, D3 त्रिदिवविग्रहात्; D5 मत्येविग्रहात्, D4 एव ता°, D5 (after corr as in text) °एव T3 इव ता°, G1.2 M1 एव ता°, M3 अस्तु ता° (for अस्य शाश्वत°) —After 27[ab], B1 (see 28) ins.

1137* नक्षत्राण्यपि चैतानि मया सृष्टान्यशापत ।

—[c]) D8 नक्षत्राणामि —[d]) G1.2 ध्रुवाण्यपि M1 (म) ध्रुवाण्यथ, M3 ध्रुवाणि च Ś1 N V B D1.2.4.7.10–12 ध्रुवाण्येमानि सन्तु न (Ś1 B1 D11 °न्तु च N2 °न्तु ; V1 तु वा, V2.4 B3 D3.10.12 °न्तु य, D5 °न्तु मे)

28 D2 om 28 (cf v l 27) —[a]) V2 D1.4.7.11 M3 धरिष्यन्ति —[b]) T2 तिष्ठन्ति M1 ध्रुवानि (for तिष्ठन्तु) Ś1 D8.12 स्थितान्यतानि वै च(D12 त)था Ñ V B D10.11 तावत्स्थास्यन्त्यमूनि तु (V2 B1.4 D10 ति च; V1 वे च [sic]; D10 °न्ति) D9 स्थितानि तानि सन्तु मे D4.7 स्थितान्येतानि सन्तु वै —[c]) G2 कृत्स्न (for सुरा) Ś1 सर्वे Ñ V2–4 D1.11 एता (V1 °ता [sic]) प्रतिज्ञा सर्वे मे, V2 एता प्रतिज्ञा सर्वे मे B2 एवं प्रतिज्ञा (m also as in Ñ) सर्वे स D1.10 एवं प्रतिज्ञा सर्वे म (D11 विज्ञेयाः) —D7.12 om (hapl.) M3 reads ref line see v l 25[d]–27[a] —[d]) Ñ V1.2.4 B D10.11 सम ; V2 मया त्व° (sic) D11 तन्मयाविज्ञेयाः G1 तथा° (for तदनुज्ञातुम्)

एवमुक्ताः सुराः सर्वे प्रत्यूचुर्मुनिपुंगवम् ॥ २९
* एवं भवतु भद्रं ते तिष्ठन्त्वेतानि सर्वशः ।
गगने तान्यनेकानि वैश्वानरपथाद्बहिः ॥ ३०
नक्षत्राणि मुनिश्रेष्ठ तेषु ज्योतिःषु जाज्वलन् ।
अवाक्शिरास्त्रिशङ्कुश्च तिष्ठत्वमरसंनिभः ॥ ३१
विश्वामित्रस्तु धर्मात्मा सर्वदेवैरभिष्टुतः ।
ऋषिमध्ये महातेजा बाढमित्याह देवताः ॥ ३२
ततो देवा महात्मानो मुनयश्च तपोधनाः ।
जग्मुर्यथागतं सर्वे यज्ञस्यान्ते नरोत्तम ॥ ३३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनषष्टितमः सर्गः ॥ ५९ ॥

G 1 62 34
B 1 60 34
L 1 56 31

---

29 D$_{7 12}$ om M$_3$ reads *inf lin sec m* 29^a (cf v l 28) For 29-33 Ñ V B D$_{10\,12}$ subst 1140* given at the end of 33 —^{a}) D$_{2\,8}$ (after corr *pr m* as in text) उक्त्वा (for उक्ता)

30 Cf v l 29 and 33 —^{b}) Ś$_1$ D$_{1\,3\,12}$ सर्वेत —^{c}) Ck अनेकानि (as in text) Ś$_1$ D$_{6\,11\,12}$ नक्षत्राणि च सर्वाणि D$_1$ अयोगीन्यप्रमाणानि (gloss अयोगीनि चन्द्रसूर्ययोर्योगहीनानि सर्वैर्ग्रहैरपि च सह । अप्रमाणानि कालसङ्ख्यया) D$_2$ अयोगीन्य प्रमत्तानि D$_{3\,7\,8}$ अयोगी(D$_8$ °गा)न्यप्रमाणानि, D$_{14}$ T$_{1\,2}$ G$_{2\,3}$ M$_3$ गगने तानि सर्वाणि M$_4$ गगनेष्वयोगीनि

31 Cf v l 29 and 33 D$_{3\,5\,7\,13}$ M$_4$ om (D$_{5\,13}$ hapl) 31^{ab} Ś$_1$ reads 31 (including 1138*) in marg —^{b}) T$_2$ M$_3$ ज्योतींषि, Cm k t as in text D$_{14}$ T G$_{1\,4}$ M$_3$ जज्वलु, Cg k t as in text —D$_{11}$ subst l 4 of 1140* for 31^{ab} reading it after 31^{cd} —^{c}) D$_{7\,8}$ अवाक् D$_8$ G$_{1\,3}$ तु (for च) —^{d}) D$_{11}$ तिष्ठति G$_1$ damaged for सं —After 31 Ś$_1$ (marg) Dt D$_{4\,6\,8\,9}$ (after l 4 of 1140*) $_{14}$ S (except M$_4$) Cm g k t ins

1138* अनुयास्यन्ति चैतानि ज्योतींषि नृपसत्तमम् ।
कृतार्थं कीर्तिमन्तं च स्वर्गलोकगतं यथा ।

[(l 1) T$_3$ धर्माणि (for चैतानि) —(l 2) G$_3$ om च (submetric) D$_9$ कृतार्थो कीर्तिमन्तश्च (for the prior half) D$_{14}$ नाति G$_1$ स्वर्गलोक यथागत (for the post half)]

32 Cf v l 29 and 33 D$_7$ om (hapl) 32 33^b —^{a}) Ś$_1$ D$_6$ च D$_3$ सु, M$_3$ (अ)पि (for तु) —^{b}) D$_{12}$ **दैवैर् M$_4$ सुरैर्देवैर —^{c}) Dt D$_{4\,8}$ ऋषिमध्ये, T$_1$ ऋषिभिस्तु —^{d}) Ck t बाढमित्याह (as in text) Ś$_1$ D$_{1\,3\,4\,12}$ (अ)ब्रवीद्वच, Dt D$_{4\,8}$ T$_1$ M$_3$ (ए)व° (for [आ]ह देवता)

33 D$_7$ om 33^{ab} (cf v l 32) —^{b}) Ś$_1$ Dt D$_{2\text{-}4.6.8\,13}$ चरण(D$_8$ °*)श्च (for मुनयश्च) —After 33^{ab} Ś$_1$ D$_{1\,3\,4\,7}$ (before 33^{cd}) $_{12}$ ins

1139* विश्वामित्रमथोचुस्ते साधयिष्यामहे वचः ।

[D$_{1\,3\,7}$ वै (for ते) D$_{1,3\,7}$ तप (for वच) D$_1$ साधयस्व महायश (for the post half)]

—Ś$_1$ reads 33^{cd} twice (second time marg) —^{cd}) D$_{1\text{-}3.7}$ यथागतं तथा जग्मुर् (for^c) D$_{1\,7}$ नरोत्तम M$_3$ रघूत्तम Ś$_1$ (first time) D$_{13}$ यथागतास्तथा जग्मुर्यज्ञान्ते च तपोधना —For 29-33 N V B D$_{10\,12}$ subst while D$_{11}$ subst l 4 for 31^{ab} (reading it after 31^{cd}) and then D$_{11}$ alone subst l 5 8 for 32 33 whereas M$_4$ subst l 6 8 for 32^c-33

1140* तमूचुर्विबुधा भीता एवमस्त्विति राघव ।
तिष्ठन्त्वेतान्ययोगीनि वैश्वानरपथाद्बहि ।
अवाक्शिरा एव चाय त्रिशङ्कुरिह तिष्ठतु ।
दक्षिणस्यामनिरतो दिवि स्वप्रभया ज्वलन् ।
विश्वामित्रस्तु तच्छ्रुत्वा देवाना वचनं तदा । [5]
बाढमित्यब्रवीत्तत्र सर्वदेवैरभिष्टुत ।
ततो देवा ययु सर्वे यथागतमरिंदम ।
ऋषयश्च महात्मानो यज्ञस्यान्ते तपोधना ।

[(l 1) D$_{11}$ वभूवुर् (for तमूचुर्) V$_1$ damaged for विबुधा V$_4$ भूय (for भीता) —(l 2) V$_3$ B$_2$ तथेति V$_4$ damaged ता m [ए]तानि N$_2$ V$_3$ B$_{1\,2}$ [अ]यामानि B$_2$ (marg also as in Ñ$_2$) $_4$ D$_{10}$ न्यातीपि (for [अ]योगीनि) V$_1$ damaged, D$_{11}$ ज्योतींष्येतानि तिष्ठतु (before corr °नि) (for the prior half) —(l 3) V$_3$ [अ]ति (for [अ]य) —(l 4) B$_2$ अभिमतो V$_4$ न्विणस्थानमभिरतो (hypermetric) (for the prior half) V$_4$ दिशि D$_{10}$ दिवि (for दिशि) D$_{11}$ सुप्रभया —(l 5) D$_{11}$ विश्वामित्रस्त्व (sic) —(l 6) M$_4$ देवान् (for तत्र) Ñ$_2$ अभिष्टुत V$_1$ अभिस्तुत B$_1$ अभिभूत M$_4$ ऋषिमध्ये महायशा (for the post half) —After l 6 D$_{11}$ ins the line of 32^{cd} as in Ś$_1$ —(l 7) M$_4$ यथागतमरिंदमा (for the post half) —(l 8) B$_2$ (marg also as above) $_4$ मुनयश्च (for ऋषयश्च) D$_{11}$ यज्ञान्तमागताद् (for यज्ञस्यान्ते) M$_4$ नरेश्वर (for तपोधना)]

Colophon D$_{1\,2\,8\,13}$ om (continue the Sarga) —*Kanda name* Ś$_1$ Ñ$_2$ V$_1$ D$_{4\,13}$ om V$_{3\text{-}4}$ B D$_{10}$ आदि°, D$_3$ अयोध्या° —*After Kanda name* B$_4$ ins बालचरिते —*Sarga name* N V$_{1\,3}$ B$_{3\text{-}4}$ D$_{7\,10\,11}$ त्रिशङ्कुस्वर्गारोहण (D$_{4\,5}$ °पण) $_1$ V$_{2,4}$ B$_1$ शतानन्दवाक्ये त्रिशङ्कुस्वर्गारोहणं —*Sarga no* (figures words or both) N$_1$ V$_{1\,4}$ B$_{1\,4}$ D$_{3\,11}$ om Ś$_1$ (marg) V$_3$ Dt D$_{4\,6\,8\,14}$ S (except M$_4$) 60 N$_2$ B$_{2\,3}$ D$_{10}$ 62 V$_2$ D$_9$ 63 D$_5$ 45 M$_4$ 58 D$_{11}$—बाढे—स्वर्गारोहणं 61 —After colophon G$_{1\,4}$ conclude with श्रीरामाय नम, G$_3$ श्रीमते रामानुजाय नम । M$_3$ श्री ** नम

६०

G 1 63 1 B 1 61 1 L 1 57 1 विश्वामित्रो महात्माथ प्रस्थितान्प्रेक्ष्य तानृषीन् ।
अब्रवीन्नरशार्दूल सर्वांस्तान्वनवासिनः ॥ १
महाविघ्नः प्रवृत्तोऽयं दक्षिणामास्थितो दिशम् ।
दिशमन्यां प्रपत्स्यामस्तत्र तप्स्यामहे तपः ॥ २
पश्चिमायां विशालायां पुष्करेषु महात्मनः ।
सुखं तपश्चरिष्यामः परं तद्धि तपोवनम् ॥ ३
एवमुक्त्वा महातेजाः पुष्करेषु महामुनिः ।
तप उग्रं दुराधर्षं तेपे मूलफलाशनः ॥ ४
एतस्मिन्नेव काले तु अयोध्याधिपतिर्नृपः ।
अम्बरीष इति ख्यातो यष्टुं समुपचक्रमे ॥ ५
तस्य वै यजमानस्य पशुमिन्द्रो जहार ह ।
प्रणष्टे तु पशौ विप्रो राजानमिदमब्रवीत् ॥ ६

60

D1 2 6 12 continue the previous Sarga

1 M1 begins with श्रीरामाय नमः D6 12 om 1 Ś1 reads 1 in marg —ᵃ) Dt D6 8 महातेजा (for °त्माथ) —ᵈ) Dt D6 8 M1 Ct वीक्ष्य तान्, D14 प्रेक्षितान्, Cv r m as in text (for प्रेक्ष्य तान्) —For 1ᵃᵇ, Ñ V B D1-3 7 10 11 12 subst

1141* मुनीन्प्रस्थितान्दृष्ट्वा विश्वामित्रस्तपोधन ।

[D1 3 7 विप्रस्थितानुषी° (for the prior half) V3 °निधि D11 °धनान् (for तपोधन)]

—ᶜ) N V B D10 11 12 T1 मुनि (for नर) Ś1 -शार्दूले, Ñ2 V B1 2 D10 11 M4 शार्दूल (for शार्दूल) —ᵈ) D1 3 7 तत्र निवासिन, M4 तद्वन°, Ctp विनयान्वितान् (for वान्वनवासिन)

2 ᵃ) D4 6 T2 3 G4 महाविघ्न G1 M1 यो (for ऽय) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-12 M4 महा(D2 नद्)विमर्दो वृत्तोऽयं —ᵇ) Ñ V B D1 3 7 10 12 M4 अभितो (for आस्थितो) D14 T1 G4 transp दक्षिणाम् and आस्थितो D4 दक्षिणाभिमतो दिश, M2 आस्थिते दक्षिणा दिश —ᶜ) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-12 इतो(V2 ततो V3 4 B अतो, D12 अतो) यामस् D4 14 G4 प्रयास्यामस् (D4 मि) M4 प्रपत्स्यामहे (for प्रपत्स्यामस्) —ᵈ) M4 यत्र (for तत्र) D4 तप्ये महत्, T3 तप्यामहे (sic) (for तप्स्यामहे) G1 (before corr) 2 M1 यत्र (for तप) Ś1 N V1 2 B D1 3 5 7 10 12 13 तपस्या (D12 °स्या)मो परं वै तप V4 ततस्तामोत्र (sic) वै तप, D11 तप्स्यामस्तत्र वै तप

3 ᵃ) V2 3 B2 D4 G1 2 पश्चिमस्या Ñ V2 3 B D10 12 M4 दिशि सु(B2 मु)ख V3 दिशमुख, V4 दिशायास्ये, D1 (gloss) विस्तीर्णायां (for विशालायां) D11 पश्चिमां दिशमाश्रित —ᵇ) D3 पुष्करेण Ś1 D1 3 5 7 8 12 तपोधना, T2 महत्सु च, G1 2 °हत्र, G2 M1 (erroneously) °मुनि, Cm g t as in text (for महात्मन) ※Ct महात्मन इति महात्मानः इत्यर्थकसुप्तिलकोधनम् ※ Ñ V B D10 11 12 M4 पुष्क(V1 °स्क)रारण्यमाश्रिता (B4 D11 °त, M4 °तो) —ᶜ) Ñ V B1 2 D10 11 12 वयं तपस्, B4 तपश्चात्र (for सुखं तपस्) D2 11 G2 M1 चरिष्यामि, D4 M3 (after corr sec m as in text) °ष्याम(sic) (for चरिष्याम) M4 तपश्चरिष्याम वयं —ᵈ) Ś1 D2 3 12 परं चित्त (Ś1 D13 °त्त), Dt D6 8 सुखं तद्धि, D4 G1 M4 वरं तद्धि, D5 परिचित्त, D7 पवित्र तत् (for परं तद्धि) Ś1 V1 2 D5 12 14 (before corr) तपोधनं (D13 °ना) (for °वनम्)

4 ᵃ) V3 उक्तो G2 M1 महाबाहो —ᵇ) Ś1 D1-3 5 7 13 तपोधना (D3 12 °न, D6 °ने) (for महामुनि) Ñ V B D10 11 18 पुष्करारण्यमाश्रित (D12 °ता) (cf 3ᵇ v l) —ᶜ) D11 तत्र (for उग्रं) M4 उग्रं तपो (by transp) T2 समास्थाय (for दुराधर्षं) —ᵈ) B2 (m also as in text) तोय (for तेपे) Ś1 D1-3 5 7 13 परमदारुण, B4 मू - - * क्षाशन

5 Note hiatus between ᵃ and ᵇ —ᵃ) D1 तस्मिन्नेव तु (for एतस्मिन्नेव) —ᵇ) Dt D6 8 9 T2 3 G2 M महान् (for नृप) D1 7 (to avoid hiatus) ह्ययोध्या नृपतिर्नृप (D3 °प) —ᵈ) D1 3 7 स यष्टुम् (for यष्टु सम्)

6 ᵃ) D1 तस्यैव —ᶜ) D2-5 7 13 S (except M1) प्रणष्टे Ś1 D1 3 5 7 13 च (for तु) Ś1 D2 3 5 7 13 तस्मिन्, D9 विप्र (for विप्रो) —ᵈ) Ś1 D1 3 5 7 13 विप्रा(D3 °प्र) राजानमब्रुवन्(D3 °ब्रवीत्) —For 5 6 N V B D10 11 12 subst M4 subst 1 3-6 only for 6 while D2 ins 1 3 and 5 after 6ᵃᵇ

1142* अथ तत्रापि वसतो विश्वामित्रस्य राघव ।
अम्बरीषस्य राजर्षेर्यष्टुं मतिरजायत ।
तस्य वै यजमानस्य नरमेधेन भूपते ।
मोक्षितं मन्त्रवद्यूपात्पशुमिन्द्रो जहार तम् ।
नर लक्षणसम्पन्नं पशुत्वे विनियोजितम् ।
तस्मिन्हृते पशौ विप्रा राजानमिदमब्रुवन् ।

[D1 transp l 3 and 5 —(l 3) Ñ B2 D10 12[अ]पि V2 om (submetric) (for वै) D11 अयोध्याधिपतेस्तस्य (for the prior half) D2 M4 नरमेधेन यज्ञेन तस्याथ यजतो नृप —(l 4) V1 यूपे, V4 -द्वा (for यूपात्) M4 °मन्त्रविद्भूप (for the prior half) D11 रुद्रो (for इन्द्रो) V2 न, V4 वर, D13 ह (for तम्) —D12 om l 5 —(l 5) Ñ2 B2 D10 सर्व, V4 नर (for नर) D11 नराख्य (submetric) Ñ2

पशुरद्य हृतो राजन्प्रनष्टस्तव दुर्नयात् ।
अरक्षितारं राजानं घ्नन्ति दोषा नरेश्वर ॥ ७
प्रायश्चित्तं महद्ध्येतन्नरं वा पुरुषर्षभ ।
आनयस्व पशुं शीघ्रं यावत्कर्म प्रवर्तते ॥ ८
उपाध्यायवचः श्रुत्वा स राजा पुरुषर्षभ ।
अन्वियेष महाबुद्धिः पशुं गोभिः सहस्रशः ॥ ९
देशाञ्जनपदांस्तांस्तान्नगराणि वनानि च ।
आश्रमाणि च पुण्यानि मार्गमाणो महीपतिः ॥ १०
स पुत्रसहितं तात सभार्यं रघुनन्दन ।
भृगुतुन्दे समासीनमृचीकं संददर्श ह ॥ ११
तमुवाच महातेजाः प्रणम्याभिप्रसाद्य च ।
ब्रह्मर्षिं तपसा दीप्तं राजर्षिरमितप्रभः ।
पृष्ट्वा सर्वत्र कुशलमृचीकं तमिदं वचः ॥ १२ G 1 63 13 B 1 61 13 L 1 57 13

V3 -संयुक्त, V1 B1 -संपूर्ण (for -सम्पन्न) —(I 6) N कृत°, V1 पशो ह (marg also ह)ते V2 B2 कृते पशौ (for हृते पशौ) V1 ऽब्रुवन् (corrupt), B4 अब्रवीत् (for अब्रुवन्) V4 पशौ तस्मिन्प्रनष्टे विप्रा राजानमब्रुवन् D13 तस्मादृत्विग्भिर्विप्रा राजावनन मिदमब्रवीत् (corrupt)]

7 a) Cm g हृतो (as in text) Ś1 D1 D2-5 8 12 Ct भ्याद्य (Ś1 D2 6 °द्य)हो, N V B D10 12 य प्रोक्षितो, D8 14 T M3 भव्या (D14 °व्या)हृतो, D11 चारक्षितो, G4 भव्या°, Ck as in text (for चाद्य हृतो) D1 (gloss) प्रणोक्षितो (क्षो)राजा सा भूत् इति (स्य)मर्यात् —b) D5-8 7 14 S (except M1) प्रणष्टस् N V B D10 11 13 M4 कनापि स (M4 स कनापि [by transp]) हृतो (Ñ2 B2 कृतो, D11 हृतो, D13 हितो [sic]) यज्ञात् —c) N V1 3 4 B1 3 (in also as in text) D10 11 13 M4 च नृप, V2 D2 नृपतिं (for राजानं) —d) G3 M1 3 हन्ति, M3 moth eaten (for घ्नन्ति) Ñ2 B1 4 D2 3 7 10 11 M4 दया, V4 दोषात् (sic), D1 विप्रा, G1 2 M1 2 दोषो Cg as in text (for दोषा) Ś1 (before corr) D6 12 T2 °श्वर, M3 सवासवा (for नरेश्वर)

8 D1 3 5 7 12 om Ś1 reads in marg 8ab —a) Cm t महद् (as in text) V1 3 B3 4 T3 M3 महत्ये (B2 T3 °त्ये [sic] B4 °त्य)तत्, D2 T1 मयस्यैतन्, D11 महा यत्र (sic) D11 T1 G2 M1 क्र मये, G1 2 त्वमद्यैव (for महद्ध्येतन्) Cv as in text for a —b) D1 त नरे, G1 नर षा (sic) (for नरं वा) D2 पुरुषर्षभ N V B D10 11 13 M4 त (N2 V1 3 B1 3 4 D10 11 तत्, V4 ऽ)त्वं पशुमुपानय —c) N V B D10 13 अन्यं वा (V4 चा)प्यानय (B3 °यनय [sic]) क्री (V4 क्री [sic]) ता M3 अन्यं वाप्ययनं नीत्वा —d) Ś1 D2 12 13 प्रवर्तते, D1 °र्तते M3 समाप्यते (for प्रवर्तते)

9 b) D11 राजन्नु, D13 स रा N1 V1 4 M4 न (V4 न)रुपसत्तम N2 V3 B D10 11 13 महुबालस्त्वदा (V3 B2 °त) D10 पुरुषर्षभः M3 रघुनंदन Ś1 D1-4 7 12 प्रेक्ष्वाकु (Ś1 °क) सोऽमितप्रभ (D2 भ), V2 स तु राजा बहुश्रुत : D2 इक्ष्वाकुर्ह्यामितप्रभ —cd) D1 अन्वयायन् Ś1 D1 3 5 7 महाबाहु N V B D10 11 13 अन्वेषं पशुमारेभे (D11 °भे (sic)) पुनर्भे नरकार्यं

10 a) Ś1 D1 3 5 7 12 चापि, N V B D10 11 13 M4 चैव (for तांस्तान्) —b) T2 वनानि (sic) —cd) D6 मुख्यानि (for पुण्यानि) Ś1 D1 3 5 7 11 13 आश्रमांश्च महा (D11 तथा) पुण्यानृषीन्विचिन्वता (D1 °रिचिन्वन्स म)हायशा

11 G2 M1 transp 11ab and 11cd —a) D1 2 G2 M1 त, Cg k t as in text (for स) D1 3 6 7 11 13 पुत्रैः, D14 पुत्र (sic) (for पुत्र) G1 सपुत्रं D6 तात, D8 तातद्द, D11 राम (for तात) —b) Ś1 D1 12 समायां, D13 M3 स भार्यां (both sic) (for सभार्यं) D1 °नंदन, D6 ° नन, G2 M1 स महीपति (for रघुनन्दन) —c) Ś1 Dt D2 5 12 T1 2 M Cm t सुंते, D1 2 -तुंग, D11 -तुंगेन (hypermetric), G2 पुत्र, Cv r g k as in text (for -तुन्दे) M4 °तुंदे समासाद्य —d) T2 ऋचिकं Dt स द°, D2 च द°, D3 5 7 11 13 तं द°, M3 तु द° (for संददर्श) D1 (marg also) ऋचीकं पुत्रं ददर्श ह —For subst see below —After 11 Ś1 D1 3 5 12 ins D3 7 subst for 12ab

1143* अम्बरीषो महातेजा प्रणिपत्याभिवाद्य च ।

[D1 तु, D2 ह (for च) D2 om (hapl) the post half and 12a]

12 D2 om 12a (cf v l 11) Ś1 D1 3 12 transp 12abcd and 12ef —a) Cg t तम् (as in text) Ś1 D1 5 12 G2 M1 3 उ (D13 ऽ)वाच च (D6 M3 स)ः G1 2 M1 स उ° (for तमुवाच) —For 12ab, D3 7 subst 1143* —c) D1 3 7 14 महर्षि —d) M3 राजावरम् (sic) T1 M1 3 अतुल° G2 °प्रभ (for अमितप्रभ) —D2 3 7 M4 om 12ef —e) Ś1 D1 सर्वत्र कुशलं पृष्ट्वा (by transp); D3 12 सर्वत्र कुशलं दृष्ट्वा —f) D1 ऋ ≈ c (lacuna) T2 ऋचिकं D1 14 (m) T1 2 G1 2 M1 स, T2 तद् (for तम्) Ś1 D1 5 12 महामुनि (for इदं वचः) —For 10c 12 N V B D10 11 subst while D13 subst I 4-5 only for 12

1144* आश्रमांश्च तथा पुण्यानृषीन्विचिन्वन्महात्मना ।
अन्वयमानो लोऽपश्यदृचीकं नाम तापसं ।
बहुपुत्रं दरिद्रं च द्विजं गृहमिव स्थितम् ।
अभिगम्याभ्यवीदराज वि न पचनमसं शोक् ।
अथ स्वाध्यायनिरतं दृष्ट्वा प्रकम्प्याहि ा । (5)

G 1 63 14 B. 1 61 13 L. 1 57 13 गवां शतसहस्रेण विक्रीणीषे सुतं यदि ।
पशोरर्थे महाभाग कृतकृत्योऽस्मि भार्गव ॥ १३
सर्वे परिसृता देशा याज्ञियं न लभे पशुम् ।
दातुमर्हसि मूल्येन सुतमेकमितो मम ॥ १४
एवमुक्तो महातेजा ऋचीकस्त्वब्रवीद्वचः ।
नाहं ज्येष्ठं नरश्रेष्ठ विक्रीणीयां कथंचन ॥ १५
ऋचीकस्य वचः श्रुत्वा तेषां माता महात्मनाम् ।
उवाच नरशार्दूलमम्बरीषं तपस्विनी ॥ १६
ममापि दयितं विद्धि कनिष्ठं शुनकं नृप ॥ १७

[(l 1) V1 रुता°, B3 भगवांश्च B4 भ्रे°शाश्च (for आश्रमात्) V B4 भगवान्ने V3 4 B1 स(V1 4)विद्धे B2 (m. also) प्रविश्य च B4 महावन —D10 transp l 2 and 3 —(l 2) V1 भ°रेण°, D10 अन्विष्य° (for अन्वेष माण) V4 के (sic) (for भ) D12 (with hiatus) एव च (for एवं) —(l 3) V3 4 बहुपुत्र च (hypermetric) B2 निरामिषं (for निरामिषम्) —(l 4) B2 द्विज D12 क्रीं (for क्रि) —(l 5) B1 मिनीं (metathesis) V1 इश्च, V2 वृद्धा V3 [अ नाम्नयन् (for ग्रा°न्) V1 भ्रां वि]

13 a) D2 महच्च मि Ś1 D12 भवतं (Ś1 sup lin also गवां [as in text]) कन (D12 °न्)महस्रण (hyper metric) D3 भगवंश्तामाहस्र —b) D1 (before corr as in text) विक्रीणेषु (sic) T2 विक्रीणात Ś1 D1 3 4 7 12 M1 वृथामर्थं (D2 °र्थं; D12 स्तं)यदि मे सुतं —c) D6 ° थै, T3 M3 र्थं, G1 °र्थ्र (for पशोरर्थ) M4 महातेज (for °भाग) —For 13, N V B D10 11 12 subst Ś1 D1 2 4 7 12 subst l 5 only for 13cd while M4 ins l 3 4 after 13cd

1145* गवां शतसहस्रेण सुतमेकं प्रयच्छ मे ।
नरमेधे महायज्ञे पश्वर्थं भो द्विजोत्तम ।
बहुपुत्रो दरिद्रश्च वृद्धश्चापि तपोधन ।
यदि त्वं रोचते ब्रह्म सुतमेकं परित्यज ।
पशोरर्थे कृतार्थः स्यामहं कश्यप सुव्रत । [5]

[(l 1) V2 D12 वृषम् B4 वृनुषं (for सुतम्) —(l 2) N1 °र्थेय V1 र्थाय V3 4 °र्थं च B1 °र्थं न (for पश्वर्थं भो) D12 पशुश्चावयोर्मम (for the post half) —V1 V3 4 B1 2 om l 3 —(l 3) M1 damaged for दरिद्रश्च V2 V1 D10 12 13 [म]पि V2 [आ सीत्, B2 (m also) [आ सीत् (for [अ]पि) N2 B3 D10 11 12 द्विजोत्तम (for तपोधन) —(l 4) B2 विमृश्य D12 प्रयच्छ मे (for परित्यज) —N V B read l 5 after 14 —(l 5) D2 पश्वर्थे च D12 °र्थ (for पशोरर्थे) D1 कृतार्थ (for कृतार्थः) Ś1 D1 12 [अ]पि (with hiatus) D2 स्याद् (for स्याम्) V1 D10 12 कश्यप D11 काश्यप (for कश्यप) D2 सुव्रत (for सुव्रत) —Thereafter B1 reads 1146*]

14 B4 wrongly reads 14 after 16 —a) Dt D5 6 परिमिता Dt (gloss) °भ्रमिता D2 7 भ्रिता, D6 T3 G1 °श्रुता D6 11 °सृता (for परिसृता) Ñ V B D10 11 12 बहवोऽनुसृता (V2 °नुगता V4 °नुसृतान्, B3 [m also] D12 °निचिता) V4 दृशान्, B4 लोका (for दृशा) —b) Ś1 D2 4 6 T1 याज्ञियं, D5 यजीय D12 याज्ञेय (sic) G2 3 M1 2 Cg k पार्श्वियं G1 as in text (for यज्ञियं) N V B D10 11 12 M4 न च (V3 4 B [B3 (m also)] (after corr sec m)] D12 त्व)भे च(D12 M4 त्व)ज्ञियं(V1 दे) पशुं —c) D11 दातुमिच्छे च D2 11 मूल्न (for मूल्येन) —d) Cm g t इतो (as in text) Ñ V B D10 11 12 द्विजोत्तम, M1 मतो°, M4 विशाम्प च (for इतो मम) Ś1 D1 2 4 7 12 यावाक्रमं प्रवृत्त (D1 2 °र्तां) (=8d) —After 14 N V B read l 5 of 1145*

15 a) G3 एकम् (sic) (for एवम्) D2 महा** (for महातेजा) —b) D1 T1 ऋचिकस्, T2 ऋचिकस् Ś1 D1 2 4 7 12 समुवाच ह (for स्त्वब्रवीद्वच) —c) M1 damaged for ह ज्येष्ठं न D2 श्रेष्ठं (for ज्येष्ठं) Dt सुर°, D6 सुतश्रेष्ठं, M4 नृपश्रेष्ठ, —d) D2 विक्रीणा च कथं न च (sic) M4 विक्रेष्यामि सुतं प्रियं —For 15 N V B (B1 reads after l 5 of 1145*) D10 11 12 subst

1146* इत्युक्तोऽप्याम्बरीषेण ऋचीको रघुनन्दन ।
न विक्रेष्याम्यहं पुत्रं ज्येष्ठमित्यब्रवीद्वचः ।

[(l 1) B3 4 इत्युक्ते (for °क्तो) V1 B4 अम्बरीष (with hiatus) (for ऽप्याम्ब°) V1 ऋचीक —V3 om (hapl ?) from l 2 up to st 16 —(l 2) B4 विक्रीणामि, D12 विक्र°, D13 विक्रीष्यन् (sic)]

16 V3 om 16 (cf v l 15) —a) Ñ V1 3 4 B D6—12 M4 ऋचीकवचनं, D2 T2 3 ऋ(T3 कृ)चिकस्य वच, D3 (after corr sec m) ऋचीकोऽसावुच —b) Ñ V2 3 4 B D10 12 T3 M4 transp तपा and माता N1 V4 B1 M4 तपस्विनी, N2 V1 3 B1 3 (m also as in N1) 4 D10 यतस्विनी D12 यतश्च्युता (for महात्मनाम्) —c) D2 नरशार्दूल (with hiatus between c and d) N V1 3 4 B2—4 D10 11 12 M4 उवाच चर्चीक (V4 °चार्भक M4 °चविन) पुत्र णो —d) Ś1 N V1 3 4 B D1 2 4 7 10—12 M4 न हाव्ल (for अम्बरीषं) Ś1 D1 2 4 7 12 महावत, N V1 3 4 B Dt D1 2 10 11 12 G2 M1 4 इदं वच D2 T2 महात्मा D3 महाबले, M2 महामना (for तपस्विनी) —After 16 Ś1 N V B (B1 after 14) Dt D(except D10) T1 2 G2 M3 ins.

1147* अविक्रेय्य सुत ज्येष्ठ भगवानाह काश्यप ।

[V2 °क्रय V4 °क्रय D2 T2 G2 °क्रिय (for अविक्रेय) D12 सुत V2 B1 कश्यप Dt D2 6 12 T1 2 G2 भार्गव (for काश्यप), Ś1 D1 2 4 7 12 पिता प्राह(D1 2 °मह) महामुने]

17 a) T2 दैवत (for दयित) —b) D2 सुतकं (for शुनकं) Dt D6 8 प्रभो (for नृप) —After 17 Dt D1 2 6 8 12 S (except M4) ins

प्रायेण हि नरश्रेष्ठ ज्येष्ठाः पितृषु वल्लभाः ।
मातॄणां च कनीयांसस्तस्माद्रक्षे कनीयसम् ॥ १८
उक्तवाक्ये मुनौ तस्मिन्मुनिपत्न्यां तथैव च ।
शुनःशेपः स्वयं राम मध्यमो वाक्यमब्रवीत् ॥ १९
पिता ज्येष्ठमविक्रेयं माता चाह कनीयसम् ।
विक्रीतं मध्यमं मन्ये राजपुत्र नयस्व माम् ॥ २०
गवां शतसहस्रेण शुनःशेपं नरेश्वरः ।
गृहीत्वा परमप्रीतो जगाम रघुनन्दन ॥ २१
अम्बरीषस्तु राजर्षी रथमारोप्य सत्वरः ।
शुनःशेपं महातेजा जगामाशु महायशाः ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षष्टितमः सर्गः ॥ ६० ॥

G 1 63 24
B 1 61 24
L 1 57 24

1148* तस्मात्कनीयसं पुत्रं न दास्ये तव पार्थिव ।

—After 16 Ś1 Ñ V B (B4 after 14) Dt D (except D10) T2 3 G1 M1 ins.

18 a) D1 3.5 11 तु D9 [इ]ह M3 च (for हि). —b) D6 वत्सला D4 ज्येष्ठ पितृषु वल्लभ T2 G1 ज्येष्ठा हि (G1 मा)पितृवल्लभा —For 17c 18a Ś1 Ñ V B D10.11 12 M4 subst. D1 2.5 7 12 subst 1 1 for 17cd.

1149* मयाप्यर्थं कनीयांसं सुतं विद्धि परं प्रियम् ।
पितृणां वल्लभा ज्येष्ठा प्रायेण हि सुता नृप ।

[(l 1) B4 मया (sic) (for मम) Ñ1 V3 1 D12 13 [क]ं D3.4 7 [प]ं D8 [प]ं —Ś1 om (hapl.) from the post half up to नी in 18c. Ś1 marg V2 सुतं विद्धि D11 सर्वस्वित्ति (for सुतं विद्धि) Ñ2 V3 B2 D11 पुनः (for परं) V1 सुतं विद्धि (sic) सुतप्रियं V2 नूनं हि विद्धि प्रियं V4 D1 2 4.5 11 पुत्रं (D1 **) विद्धि (D2 ह) सुप्रियं B1 (before corr.) पुत्रं विद्धि सुतं प्रियं (after corr. marg.) as in V4 and also as in D11 (for the post half). M4 मयाप्यहं ****** (त यह (म) सुतं —(l 2) B4 दुर्लभा D11 तु प्रिया (for वल्लभा) V2.4 पितृणां वल्लभो ज्येष्ठ प्रायेण हि सुतो नृप]

—V4 om (hapl ?) 18cd Ś1 om 18. —cd) D4.5 11 सुतं D1 हि (for च) V2 कनीयांसं D11 मातृणां अवनीयांसस्तु (for c) Dt D6.9 T3 G1 Ct तुभ्यं T1 M1 2 Ch तुभ्यं G3 विद्धि (sic) Ś1 D2 3.11 °क्षुब्धा हि मे सुता V V1 3 1 2 11 क्षुब्धो हि मे (D1 हि ता D11 सुतौ) नृप G3 °वृतो निमज्जय (for d) M4 मातृणां कन्यका(का)नाम इत्यात्म कन्यसो मम.

19 a) Ś1 D1 2.3 तौ (for तस्मिन्) D1 वाक्यत मुनिना —b) B1 reads मुनि in marg. V2 V1 D1 2 4 7 11 पत्न्यास् V3 D1 M4 पत्न्याम् V2 reads च in marg —c) D4 पुनः शस्त (before corr. °प) T1 पुनः शन Ś1 D1 3.5 7 11.13 °पुनः शस्त(Ś1 D12 13 पा) महाभागो Ñ V B D8.11 पुनः श(V1 स फ(V प) इदं तत्र D6 Ct तमाह संस्थित ।

20 cd) T1 [स] वि (for आ ह) M4 मया पैतृक कन्यवं Ñ1 V V1 B D1 2.5 7 8 11 स्वयं विमुक्तिरोध(V4 °मध्य म(D1 * मीत्यामात्मपुत्र च —c) Ś1 विक्रीत D1 D2.3 11 G1 3 Ct विक्रयं B2 (m al o as in text) मेन D1 विद्धि D11 om (for मन्य) —d) Ś1 Dt D1 4 12.13 T C1 M1 4 राज(D1 °श)पुत्र, Ñ V B D10 11 °वायु (for राजपुत्र) D11 ** मां M1 नय माये —After 20 Dt D5.6 M1 (l 1 only) Ct ins.

1150* अथ राजा महाबाहो वाक्यान्ते महावादिन ।
हिरण्यस्य सुवर्णस्य कोटिभी रत्नराशिभि ।

[(l 1) M1 महाबाल (for महाबाहो)]

21 a) D11 शत- (for शत) V2 °सह (for -सहस्रेण) —b) V B Dt D1 2.4 5 6 7.11 शुनःशे(V1 °स)पं Ñ V B D10 11 M1 ततो(V2 B1 D11 °ता) नृप D1 11 नरेश्वर T1 न *** —c) B1 पाश —d) D1 रघुनंदन.

22 a) M1 च M3 स (for तु) —b) G1 3 M1 सत्वरं —D12 om (hapl. see 1 61 1)22cd —c) D1 महाराज —d) Ś1 D1 3 4 5 च यथागतं T1 M2 सुतं G2 M1 4 °द्वापा (for [मा]शु महायशा) —For 22 Ñ V B D8 11 12 subst.

1151* रथमारोप्य तं राम शुनःशेपं त्वरान्वितः ।
आजगाम ततो यज्ञं समापयितुमात्मनः ।

[(l 1) V B D8 11 शुनशे(V1 °से)पं V4 सानुजि (for त्वरान्वित) —(l 2) V2 समापयितुं]

—After 22 Ś1 D1 2 3 ins.

1152* स्वो यज्ञसदने प्राप्तुं पुरुषं समागमत् ।

D1 3 12 Ś1 D1 2 D2 प्राप्तं Ś1 D1 1 पुरुषं स D1 पुरुषो (submetric)]

Colophon Ś1 D1 3.5 7 11 om (Sarga cont.) —Kāṇḍa name V3 D8 10 om V2 V1 B D1 बाल —After Kāṇḍa name B4 ins. बालकाण्डे —Sarga name Ñ1 V1 B1 3 पुनः शेपविक्रयः V2 V3 4 B3 D11 यज्ञार्थं पशुत्वेन पुनःशेपविक्रय D1 पुनः शेपनिर्गमः —Sarga no (figure words or both) Ś1 V1 B1 D1 om Ñ1 V2 3 D1 1 V3 D1 V1 Dt D4.5 11 S (except M1) 61 M3 57 D1 63—59—58—60 —After colophon T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः G1 3 M1 श्रीरामाय नमः G1 श्रीमद्रामानुजाय नमः M1 श्री ~ नम

६१

G 1 64 1 B 1 62 1 L 1 58 1 शुनःशेपं नरश्रेष्ठ गृहीत्वा तु महायशाः ।
व्यश्राम्यत्पुष्करे राजा मध्याह्ने रघुनन्दन ॥ १
तस्य विश्रममाणस्य शुनःशेपो महायशाः ।
पुष्करं ज्येष्ठमागम्य विश्वामित्रं ददर्श ह ॥ २
विषण्णवदनो दीनस्तृष्णया च श्रमेण च ।
पपाताङ्के मुने राम वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ ३
न मेऽस्ति माता न पिता ज्ञातयो बान्धवाः कुतः ।
त्रातुमर्हसि मां सौम्य धर्मेण मुनिपुंगव ॥ ४
त्राता त्वं हि मुनिश्रेष्ठ सर्वेषां त्वं हि भावनः ।
राजा च कृतकार्यः स्यादहं दीर्घायुरव्ययः ॥ ५
स्वर्गलोकमुपाश्नीयां तपस्तप्त्वा ह्यनुत्तमम् ।
स मे नाथो ह्यनाथस्य भव भव्येन चेतसा ।
पितेव पुत्रं धर्मात्मंस्त्रातुमर्हसि किल्बिषात् ॥ ६

61

Ś1 D1.3.5.7.13 continue the previous Sarga

1 a) V B D1-3.7-9.11 (here and below) शुन शे (V2 °से)पं. Ñ V3.4 B D10.11.13 M4 त(V4 B4 स)मादाय, V1 तदादाय, V2 तमानीय, D1-3.5-7.9.11 T2.3 G2.3 M2 नरश्रेष्ठो (D4.5 °ष्ठ) —b) Ś1 D1-3.6 (sup lin) 7.13 [अ]थ, D14 T3 M3 सु (for तु) Ś1 D1-3.7.11 G1-3 M1.2 °बल, D5 °बल, D9 °तपा (for महायशा) N V B D10.11.13 M4 स राजा ध्यातवाहन —c) Ś1 D1-3.5.7.13 विश्रम्य, Ñ V B (B3 sup lin also) D1 D2.3.10.11.13 M4 व्य(V3 D13 वि)श्रमत्, D9 G3 M2.3 विश्राम्य, T3 G1 व्यश्रामद्, M1 (before corr as in text) व्यश्राम्य, Cv tp as in text, Ck वि° (for व्यश्राम्यत्) Ś1 D1-3.5.7.13 राम, N1 V B2.4 D4.11.13 T3 M4 तीर्थे, Ñ2 B1.3 D10 तारे (for राजा) —d) Ś1 Ñ V B1.3 (L2 gloss दिनस्य) D1.3.5.7.10-13 M4 मध्यमे (for मध्याह्ने) V2 कुरुनन्दन (corrupt)

2 a) Ś1 V1 B2 D1.3.5.7.13 विश्रमतस्तत्र, Ñ V3.4 B2.3 D10.11.13 विश्राम्यतस्तत्र, B4 विश्रमतो राज्ञ, Ch t as in text (for विश्रममाणस्य) V2 तत्र विश्राम्यतस्तस्य B3 (m also) M4 तस्मिन्विश्रममाणस्य, Cm g as in text —b) Ś1 D1.3.5.7.9.11.13 °रथा, N1 V3 °मुनि, V3 B2 (sup lin also as in B1) D10 °मुनि V2 °मुनि, V3.4 B1.3 D13 °मति, M1 महीपतौ (for महायशा) —cd) D1 D4 पुष्करे Ś1 Ñ V3 B1 D1 D2.3.5.8.10.12.13 ज्येष्ठम् (sic) V1.2 G1.2 श्रेष्ठम्, B2 (m also)-4 वाथम् (for श्रेष्ठम्) Ñ3 V3 B3.4 D10 °स्य, D13 T1 G3 भासाद्य, Cg k as in text (for भागम्य) V2 पुष्करे तु तत पश्चाद् (for c) G3 ह्य (for ह) B3 (m also) M3 भासीन पुष्कर क्षे(B3 ज्ये)ष्ठे विश्वामित्रमुपागमत् —After 2 D1 D2.3.5.10.14 S (except M4) ins.

1153* तत्र तस्तृषितस् सार्धं मातुल परमातुर ।
[M3 तपतम् G2 M3 मरणातुर]

3 a) Ñ V B D10.11.13 M4 स दीर्घ(V2 सहात)वद नो, D5 G1.3 Cm विवर्ण° (D5 before corr त्रिवर्णो°), D4 त्रिपन्न यदे नौ (corrupt) (for विषण्णवदनो) Ś1 D1.3.5.7.13 विपूर्णमानहृदयो —b) Ś1 D1.3.7.13 कृशत्वर् च, Ñ V B D10.11.13 विक्रवे(V1 D11 °से)ण, M4 वैक्लव्येन, Ct as in text (for तृष्णया च) —c) T1 M2 [अ]ग्रे, Cm k t as in text (for [अ]ङ्के) Ś1 D1.3.13 मुनेस्तत्र, D5 मुनिश्रेष्ठ, D14 T1 G1 मुनेराशु (for मुने राम) N V B D10.11.13 M4 जगाम शिरसा पादौ, D4.7 पपात पादयोस्तस्य —d) D1 M3 [ए]तद् G1 [ए]वम् (for [इ]दम्) G3.4 ह्य (for ह) Ś1 D1.3.5.7.13 वचनं चेदमब्रवीत्, Ñ V B D10.11.13 मुनेर् (V4 B3 [m also] °र्रि) वाक्यमुवाच ह (D13 च), M4 मुनिं वाक्यं जगाद च

4 a) G2 मङ्हित (sic) (for न मेऽस्ति) Ñ2 marg, B1 om (for पिता) —b) G2.3 M3 बान्धवा न च (M3 न च बान्धवा [by transp]), Ct t as in text (for बान्धवा कुत) Ś1 D1.3.5.7.13 न ज्ञातिर्न च बान्धवा (D1 °च) N1 सुहृदो न च बान्धवा, Ñ2 V B D10.11.13 न सुहृन्न च बान्धवा (V2 D11.13 °च), M4 न चैवान्ये सुहृन्मुने —c) Ñ V3-4 B D10.13 M4 मां त्वरन्, V1 त्वरन्, D4.12 मा सौम्य (for मा सौम्य) —d) Ś1 D5.12 तन्मे त्वं (for धर्मेण) Ñ V B D10.11.13 M4 वधुभि (D11 तस्मात्त्व) शरणागत

5 Ñ V B1.3 D10.11.13 M4 om B2 reads in marg 5ab —a) Ś1 D1.3.5.7.13 T3 G2.3 M1.2 नरश्रेष्ठ —b) G1.3 पावन, Cm g k t भावन (as in text) Ś1 B2.4 D1.3.7.13 पितेव मम (D1 मुनि)सुव्रत, M3 सर्वेषां च भवाम्यहं —c) Ś1 D1.5.7.9 -कृत्य स्याद्, V1 -कार्येस्, D4 कृत्यस्य, D5 -स्याद्, D13 -कृत्वा स्याद् (sic) (for -कार्य स्याद्) —d) Ś1 D1.3.5.7.9.13 अ(D5 दे)य यत्नफलान्वित, Ñ V B D10.11.13 M4 जीवेय चाप्यह य(N1 V3.4 d)था

6 a) D1 स्वर्गं Ś1 D1.3.5.7.9.13 उपासीयाद् —b) Ś1 D1.3.5.7.9.13 तव सौम्य नि(Ś1 °म्याभि)दर्शनात्, D5 न च सौम्य निदर्शनं —For 6ab B3 subst

1154* तथा कुरु महाबाहो शरणोऽद्य तवैव हि ।

B3 cont Ñ V B1.2.4 D10.11.13 M4 subst, for 6ab

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रो महातपाः ।
सान्त्वयित्वा बहुविधं पुत्रानिदमुवाच ह ॥ ७
यत्कृते पितरः पुत्राञ्जनयन्ति शुभार्थिनः ।
परलोकहितार्थाय तस्य कालोऽयमागतः ॥ ८
अयं मुनिसुतो बालो मत्तः शरणमिच्छति ।
अस्य जीवितमात्रेण प्रियं कुरुत पुत्रकाः ॥ ९
सर्वे सुकृतकर्माणः सर्वे धर्मपरायणाः ।
पशुभूता नरेन्द्रस्य तृप्तिमग्नेः प्रयच्छत ॥ १०
नाथवांश्च शुनःशेपो यज्ञश्चाविघ्नितो भवेत् ।
देवतास्तर्पिताश्च स्युर्मम चापि कृतं वचः ॥ ११
मुनेस्तु वचनं श्रुत्वा मधुष्यन्दादयः सुताः ।
साभिमानं नरश्रेष्ठ सलीलमिदमब्रुवन् ॥ १२
कथमात्मसुतान्हित्वा त्रायसेऽन्यसुतं विभो ।
अकार्यमिव पश्यामः श्वमांसमिव भोजने ॥ १३ G 1 64 14 B 1 62 14 L 1 58 14

1155* भवतो वाक्यमाश्रित्य तथा त्वं कर्तुमर्हसि ।

[M4 स्वबलो (for भवतो) D11 आसाद्य (for आश्रित्य)] —c) Ś1 D1 3.5.7 8 10.11 T1 G4 मम D3 G2 त्व मे T2 सखे (for स मे) D5 [अ]सि (for हि) D2 [अ]य मे मम (sic) (for ह्यनाथस्य) N V B D10 11 13 M4 नाथो मे स्वयम् (V1 B1 om म [submetric])न यस्य —d) B3 4 भवि तव्यन D11 भव हि येन V3 D4 तेजसा (for चक्षसा) Ś1 D1 3 6 7 8 13 भय व्यसनचेतस (D13 °कर्शिता) —e) N V B D10 13 कृपण D4.13 धर्मात्मा G2 M1 धर्मेण M4 कृपया (for धर्मात्मन्) —f) N V B D 9.11 13 M4 मा मुने (for किल्बिषात्)

7 V3 om 7 —a) N V 1 3 4 B D10 11 13 M4 (ए)तद् (for तद्) —b) N V 1 3 4 B D10 11 13 M4 तपोधन (for महातपा) —c) V1 4 B D2.4 सान्त्वयित्वा N V1 3 4 B D10 11 13 M4 पुनः शेपं —d) M3 एवम् (for इदम्) D14 reads ह *in marg* N V1 3 4 B D10 11 13 M4 स्वान् पुत्रानिद ममब्रवीत्

8 a) D1 11 T2 सुता(T1 °ता)र्थिन N V B D10 11 13 M4 इच्छन्ति गुणवत्तरं (V2 सत्तमा B3 वत्तमान्) —c) S1 परलोक D3 ×××क (for लोक°) N V B D 11 13 M4 दुर्गेस्ता(V3 °× V1 4 B1 3 °स्त)रणार्थाय D5 परलोक हितार्थाय D11 परोपकरणार्थाय

9 a) V4 स्वयं (for अयं) —b) D8 सुत (for मत्त) —c) V3 B1 T2 3 तस्य (for अस्य) Ś1 N V B D1 3 6 7 10–13 M4 जीवितदानेन —d) N V B D11 13 M4 प्रियं मे (B4 om [submetric]) कर्तुमर्हथ D13 मोक्षयध्वं मुने सुतं

10 a) Ś1 N1 V1 3 B2.3 D1 3.6 7 10–13 -कल्याणा (for -कर्माण) V3 B3 4 M4 सर्वे स्व(B4 सु M4 च)कृत (V4 सुहृद कल्याणा —b) N V B D 9.10 M4 सर्वे सु(B4 शु D 9 च)चरितव्रता —After 10ab N V B D 9.11 13 M4 ins

1156* स यूयं मखिपातेन मोक्षयध्वं मुनेः सुतम् ।

[V3 4 M4 °यत V3 सुत° D 9 °ता° D 9 reads सुतं *in marg see* *m* The post half=9d in D 9]

—c) Ś1 D1 3 6 7 11 13 पशुत्व सार्वभौमस्य —d) Ś1 D1 D3 6.11.13 M3 मम तृष्ण G2 h t °ग(as in text) —After 10 D11 ins l 2 and 3 of 1157*

11 a) D4 स (for च) Ś1 D1 3 6 7 13 नाथता च शुन शेपे —b) D9 (before corr as in text) 14 T1 G1 2 M1 [अ]विघ्नितो Ś1 D1 3 6 11 13 यज्ञे चा(D11 13 चा)विघ्नता भवत् —c) D1 तर्पिता स्युर् (submetric) D9 M4 तर्पितास्त(M4 °स्ता)स्युर् D11 नायतास्तुश्च (by tra sp) —d) M3 ममापि च (by transp) Ś1 D1 3 7 11 13 M4 मम स्याच्च (D1 3 7 च स्याद् (by transp) M4 चैव) वच कृत D3 ममाप्यास्य वच कृतं (s c) D9 ममापि कुरुत प्रियं —For 10cd 11 N V B D 9 13 M4(for 10c–11b) subst while D11 ins l 2 3 after 10

1157* अध्वराते समिद्धस्य पावो तृप्तिं प्रयच्छत ।
सोऽयमप्यमिसं चैव पशुवास्मम शासनात् ।
शरणं मामनुप्राप्तमृषीकस्य सुतं सुखम् ।
स्व इविरं यथा वस्य राजर्षे क्रियतां तथा ।

[(l 1) D13 अध्वरान (s c) V2 4 समृद्ध व M4 अध्वेरं समिद्धस्य (for the prior half) S1 V2 3 B2 मम इव D13 नियत्न —(l 2) V3 4 मोऽप्यसन् M4 गात्रि —(l 4) V1 4 B2 3 D13 अपि तो B1 D 9 तथा (for यथा) M4 यथाविघ्न भवेत्तस्य (for the prior half)]

12 a) Ś1 D1 D1 3.6 8 M3 तत् (for तु) T3 ऋषेश्च N V B D10 13 13 M4 इति विश्वामित्र(D 9 स्वस्ति [s c D13 °त्तम M4 विस्)शासन —b) N1 V3 4 D1 11 D13 मधुच्छन्द (V1 °न्द)दायाः N1 B1 D1 D2.6 13 T3 मधु(D1 3 छ्न्द)या° V4 मधुदध्वना° (hypermetric) Ś1 D3 तत N V3 4 B3 4 D10 13 M3 तथा V3 B2 D 1 स्ता D 9 सुता (s c) (for सुताः) —c) D11 इमा D 9 वाक्यम् (s c) M3 साव (for साभिमानं Ś1 D 3 6 7 3 मुनिश्रेष्ठ N V B D 9 3 M4 इदं वाक्यम् (for नरश्रेष्ठ) —d) D1 M3 अब्रवीद् (for अब्रुवन्) N V B D 13 M1 अब्रु विस्मयमिव D13 मधुविद्यमिव

13 a) V3 अथ वाक्य V3 कथं वा त्वं D13 (also as in text) कथमात्म (for कथमात्म) Ś1 N2 D13 सुतं त्यक्त्वा V1 3 4 सुतं हित्वा D5 (m also as in text)]

G 1 64 15 B 1 64 15 L 1 58 13 तेषां तद्वचनं श्रुत्वा पुत्राणां मुनिपुंगवः ।
क्रोधसंरक्तनयनो व्याहर्तुमुपचक्रमे ॥ १४
निःसाध्वसमिदं प्रोक्तं धर्मादपि विगर्हितम् ।
अतिक्रम्य तु मद्वाक्यं दारुणं रोमहर्षणम् ॥ १५
श्वमांसभोजिनः सर्वे वासिष्ठा इव जातिषु ।
पूर्णं वर्षसहस्रं तु पृथिव्यामनुवत्स्यथ ॥ १६
कृत्वा शापसमायुक्तान्पुत्रान्मुनिवरस्तदा ।
शुनःशेपमुवाचार्तं कृत्वा रक्षां निरामयाम् ॥ १७

पवित्रपाशैरासक्तो रक्तमाल्यानुलेपनः ।
वैष्णवं यूपमासाद्य वाग्भिरग्निमुदाहर ॥ १८
इमे तु गाथे द्वे दिव्ये गायेथा मुनिपुत्रक ।
अम्बरीषस्य यज्ञेऽस्मिंस्ततः सिद्धिमवाप्स्यसि ॥ १९
शुनःशेपो गृहीत्वा ते द्वे गाथे सुसमाहितः ।
त्वरया राजसिंहं तमम्बरीषमुवाच ह ॥ २०
राजसिंह महासत्त्व शीघ्रं गच्छावहे सदः ।
निवर्तयस्व राजेन्द्र दीक्षां च समुपाहर ॥ २१

D1 2.3 10 12 सुतान्व्यवस्था —D3 om (hapl ?) 13^{b}–14^{a} —^{b}) Ś1 D1 8 12 प्रभो Ñ V B D10 11 13 M4 यातात्पमुपकाशसि (V4 B2 4 °काशसि, M4 °क मुन) —^{c}) Ś1 D1 2.3 12 पुनत् (for इव) G4 मकार्यकार्यं पश्याम —^{d}) Ś1 D2 श्व(D5 स्व)मांसस्यच°, D1 3 श्वमांसमिव(D1 °सुप)°, D7 श्वमांसस्येव भोजिनो, D12 श्वमांसस्यैव भोजने, Cm g as in text —For 13^{cd} N V B D10 11 13 subst

1158* भगवन्कार्यमेतत्तु श्वमांसस्येव भक्षणम् ।

[B1 3 (m also) पव कार्यं D10 °व (for कार्यमेतद्) V3 B1 [प]व (for [त]व) B1 4 भोजन]

14 D3 om 14^{a} (cf v l 13) —^{a}) T2 M3 तु (for तद्) Ñ V B D10 13 M4 इति तयो वच श्रुत्वा —^{b}) Ś1 D1-2.3 7 11 12 सुतानां N V B D10 13 मुनिरश्रियै, M4 क्रोधमश्रिय —^{c}) D2 7 नयनान् —^{d}) Ñ V1 3 4 B D10 11 13 पुत्रान्तानशपत्तदा (D13 °रुषा) V3 पुत्रांस्तान्शपत्तुस्तदा (sic)

15 D11 repeats 15^{ab} after l 2 of 1161* —^{a}) D10 न साध्यसम् Ś1 Ñ V B D1 3 4 5 6-12 M1 वाक्य (for प्रोक्त) M3 ति साध्वसहित भो (after corr inf lin sec m as in text)न —^{b}) Ś1 D1 3 2.7 8 12 धर्मतोऽपि हि(D1 6 °ह) तं भ(D8 9 स्व)पः Ñ V B D10 11 13 धर्मादपि(V4 °प) हित बद्धि M4 भवद्भिरमिमाधित Ct as in text —For 15^{c}–21 N V B D10 11 (up to 21^{d}) 13 M4 (16^{c}–21) subst 1161* —^{c}) Dt D4 T1 G4 तद् Ck t as in text (for मद्) Ś1 D1 3 4 7 8 12 श्व(Ś1 D1 6 7 स्व)मांसमित (D2 व) यथोक्त M4 श्वमांसमिव तद्वाक्यं —^{d}) D1-3 4 7 8 12 रोमह(D12 °हम [metathesis])र्षणं

16 Cf v l 15 and 21 D3 om 16 —^{a}) Ś1 D1 4 स्व (for श्व) T2 G4 M1-4 भोजना Ś1 D1 2 6 7 8 12 तस्माद् (for सर्वे) —^{b}) M3 (after corr sec m as in text) वासिष्ठा —^{c}) Dt पूर्णं G2 M3 (after corr inf lin sec m as in text) पूर्वं Ś1 D1 3 6 7 12 वै (for तु) —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 12 पृथिवीम् Dt अनुवत्स्य M3 (after corr inf lin sec m as in text) अनुवत्ससि

17 Cf v l 15 and 21 —^{a}) D4 दृष्ट्वा (for कृत्वा) G3 पाश (metathesis) (for शाप) Ś1 D2 12 दृष्ट्वा शापं च सोद्युत —^{b}) G4 कृत्स्ना (for पुत्रान्) T2 सुता (for तदा) Ś1 D2.12 दारुणं रोमहर्षणं (=15^{d}), D1-3 7 दारुणा लोमहर्षणान् —^{c}) G1 3 [इ]दं M3 [अ]थ (for [आ]र्तं) Ś1 D1 2.4 7 12 यथावद्योक्तुन शापे —^{d}) T2 moth-eaten (for रक्षां) D1 (before corr as in text) T2 Cm g k निरामय, Ct as in text D1 (gloss) यथावद्रसयाद्य प्रोक्ता रक्षा निरामया

18 Cf v l 15 and 21 —^{a}) D2 विचित्रपाशैर् Ś1 D1 2.3 7 8 12 आविष्टो (D1 2 °ष्ट), Dt D1 2 12 आबद्धो, Cg t as in text (for आसक्तो) —^{b}) D1 2 [अ]नुलेपन —^{c}) Ś1 D1 12 रूपम् (for यूपम्) M3 आस्थाय —^{d}) D4 उदाहरत् (D6 °रन्) Ś1 D1 2 6 8 12 ध्याय(D1 2 °ये)न्नग्नि मनसा मुहु (D1 [gloss] ध्यायेन्नामिगवं) —After 18 D1 6 G2 M1 ins.

1159* इन्द्राविष्णू सुरश्रेष्ठौ तौ हि स्व मुनिपुत्रक ।

19 Cf v l 15 and 21 D6 om (hapl) 19^{cd} —^{a}) Ś1 om Dt D2.3 4 7 8 12 G3 M3 च D3 तु (for तु) Ś1 (after corr inf l n also as in text) D1 2.5 7 12 पोष्य D4 चित्र (for दिव्ये) M3 दिव्ये गाथे द्वे (by transp) —^{b}) Ś1 D1 3 5 7 12 वा(D12 *)पेस्त्व M4 मुनिपुंगव —^{c}) T2 अंबरीषस्तु (sic) Ś1 D1 2.5 7 12 यज्ञार्थे (for यज्ञेऽस्मिंस्) —^{d}) Ś1 D2 अवाप्स्यसे (D5 °ते)

20 Cf v l 15 and 21 —^{ab}) T1 G1 3 M3 गृहीत्वाथ M3 तु (for सु) Ś1 D1 3 5 7 12 शुनःशेपश्च(D1 °*) तं कृ त्वा पाशे(Ś1 °ड) गाथ(D 8 7) समाहित —D7 om 20^{c}–21 —^{d}) T2 G2 हा

21 D7 om 21 (cf v l 20) —^{a}) G3 M3 अंबरीष (for राजसिंह) Ś1 D1 3 5 12 नरश्रेष्ठ Dt D6 महाबुद्धे (for °सत्त्व) —^{b}) D4 6 T2 G4 M3 गच्छामहे Dt D6 वयं D6 तदा (for सदः) Ś1 D1 3 5 12 गच्छ शीघ्रम(D1 8 °सि)तं पर(D3 °* [illeg]) —^{d}) D6 Ct समुपाहर D16 T1 G4 समुपाविश —For 21^{cd} Ś1 D1 3 8 11 12 subst

तद्वाक्यमृषिपुत्रस्य श्रुत्वा हर्षसमुत्सुकः ।
जगाम नृपतिः शीघ्रं यज्ञवाटमतन्द्रितः ॥ २२
सदस्यानुमते राजा पवित्रकृतलक्षणम् ।
पशुं रक्ताम्बरं कृत्वा यूपे तं समबन्धयत् ॥ २३
स बद्धो वाग्भिरग्र्याभिरभितुष्टाव वै सुरौ ।
इन्द्रमिन्द्रानुजं चैव यथावन्मुनिपुत्रकः ॥ २४   G 1 64 25 B 1 62 25 L 1 58 25

1160* विश्वतेव मया सौम्य वर्जितेन महाक्रतुम् ।

[Note hiatus between two halves]

—For 15ᵉ-21, Ñ V B D10 11 (up to 21ᵇ) 13 subst , while M4 subst 1 3-13 for 16ᵉ-21

1161* यस्मात्स्वमास्मुनिरिद युष्माभिरवमन्य माम् ।
स्वमासवृत्तयस्त्वाद्वामिष्ठा इव वार्तित ।
गत्वा सहस्र वर्षाणि कुत्सिता विचरिष्यथ ।
इति दारापिता दृष्ट्वा पुत्रान्स्वान्कुशिकात्मज ।
शुन शेपमुवाचेद वचनं परिसान्त्वयन् ।   [5]
यज्ञा पशुत्वे पुत्र त्वं प्रोक्षित स्वास्तदा जपे ।
इम मन्त्र मया प्रोक्तमिन्द्राभिष्टवसंयुतम् ।
जपन्तमेनं मन्त्र त्वा मोक्षयिष्यति वासव ।
पशुत्वाद्रस्य चाविघ्न भविष्यति महीपते ।
शुन शेपोऽथ त मन्त्रमधीत्य त्वरितस्तदा ।   [10]
उपेत्य हृष्टो राजानमम्बरीषमभाषत ।
एहि राजन्नित शीघ्र नय मा यज्ञमासन ।
पशु मा मन्त्र प्रोक्ष्य दीक्षामेवा समापय ।

[(l 1) V1 पुमस्त्र (sic) D13 उरिद्य V3 अभिमन्य मा, B1 अवमन्यता —(l 2) V3 -तुम्पयु (for -वृत्तयः) D13 तम्मात्क्षिपादाश्च (submetric) (for the prior half) D13 प्रविष्टा (for वासिष्ठा) V3 जाग्रति (for जातिव) —After l 2, D11 repeats 15ᵃᵇ and l 1 —(l 3) Ñ1 V1 3 B1 D13 M4 स(Ñ1 पा)तता (hypermetric) (for गत्वा) Ñ V1 3 M4 सहस्र V4 पतितास्त्वसहस्राणि, B3 (m also) पतिता सन(B3 बहू)वर्षाणि, D13 गत्वा वर्षसहस्रं वै (for the prior half) —M4 om l 4 —(l 4) V2 3 D10 11 दर्शन् V1 4 पुत्रास्तान्, V3 स्वपुत्रान् —(l 5) D13 M4 इदं (D13 तदा) वाक्यन् (for उवाचेदं) D13 M4 उवाच (for वचनं) D13 शरणागत (for परिसान्त्वयन्) —(l 6) D13 यदा (for यज्ञा) D13 यदा नाम पशुत्वे त्वं (for the prior half) V4 B1 4 स्याद् (sic) (for स्यास्त) B4 जप (for जपे) —(l 7) V4 तदा B4 यदा (for मया) V3 इन्द्रानीष्टवर युत, V4 इन्द्रानीष्टवचनत (sic) B3 (m also) इन्द्रादिस्तवसंयुत, M4 इन्द्रादिस्तवर्जित (for the post half) —(l 8) V1 V3 3 4 यत, B4 (m also) यत D13 जपनेन (by transp) B4 त्वा M4 जपतस्त्वं त्वां तत्र (for the prior half) —B1 reads from l 10 up to I 62 2 5 c m —(l 10) V1 om V3 B4 [s]नि, M4 तु (for ऽथ) B4 मन्त्रमधीत्य B3 D13 स्तवं M4 damaged स्तवं —(l 11) V3 B1 उपेत्य —(l 12) V3 भवा (for नय) M4 मां (for मा) V4 दिक्षामेव (corrupt) —D13 om l 13 —(l 13) Ñ1 B3 D10 स्व (Ñ3 त) पशु (for पशु मा) D13 स मां मन्त्रपूतं प्रोक्ष्य (for the prior half). V4 D13 ध्वजं]

22 ᵃ) D5 मुनिपुत्रस्य —ᵇ) Ñ V2-4 B D1 D6 8 10, 12 13 T3 M2 4 हर्षसमन्वित (M2 °तः) V2 °समविश (sic), G3 M1 हर्षेण सोत्सुक (for हर्षसमुत्सुक) —ᶜ) Ñ V B D10 श्रीमान्, D13 धीमान् (for शीघ्रं) —ᵈ) Ñ V2 4 B2-4 D10 11 13 स्वमेव(Ñ2 D10 स्वदेव, B1 स्व देव, D13 स देव) यजनं (D11 जयन [metathesis]) तदा (V3 प्रति), V1 B1 स्वयमेव जन(V1 जयद्) तदा, V3 स्वयमायजनं तत

23 ᵃ) Ñ V2-4 B D10 13 सदस्यानुम(V1 °ग)त, D6 12 M1 सदस्यानुमतो D13 T2 G M2 3 स तस्यानुमते (G2 °तो), T1 स सर्वानुमते, Cg as in text Ñ V2-4 B D10 11 13 M1 सोथ (for राजा) V1 सदस्यादन्त सोथ (sic) —ᵇ) Ś1 B1 D1 6 7 12 T2 G1-3 M1 पवित्री, Ñ V B2 4 D5 10 11 13 पवित्र, Cm g as in text (for पवित्र), Ś1 D5 -लक्षण —After 23ᵃᵇ, D1 7 ins

1162* पशु नियोजयामास जगित्तमिरभिपूजितम् ।
ततोऽसौ प्रवर स्तवस्तुष्टाव वरसूदनम् ।
योऽसौ देवाधिप श्रीमान्सहस्राक्ष शचीपति ।
यज्ञभागहर पूर्वं स करोतु शुभ मम ।
विधाता कामदेवश्च धनद सर्वदेवता ।   [5]
विश्वामित्रकृपेनाव्ययावद्य सपूरयन्तु ते ।
इति गाथा पठन्विप्रस्तुष्टाव च मा वासवम् ।

[(l 1) D1 नियोजयामास D7 परि (for अभि)]

—ᶜ) Ś1 D1 3 12 पुक, D5 6 7 एव (for पशु) D5 रक्ताम्बर कृत्वा, G2 M1 रक्ताम्बरधर D11 शुन शेप यदा राजा —ᵈ) Ś1 D1-3,6 7 11 12 यूपमूले न्य(D1 7 नि)योजयत्, G1 2 यूपेन समयोजयत्

24 ᵃ) Ś1 D1 6 12 उग्राभिर्, D2 3 7 उग्राभिर् (for अग्र्याभिर्) —ᵇ) D5 अपि, G1 अनु (for अभि) D1-3 7 चार्तिथि, D6 तौ सुरौ, D11 T2 वै सुरान् (for वै सुरौ) Ś1 D5 12 अभिष्टुत्य(D5 °ष्टुय, D2 अभीपीत [sic]) महौजस, D1 (also) रुद्रं स्तुत्वा तथा हरिं —ᶜ) Ś1 D1-3 5 7 8 12 इंद्रा नुगत्, G2 इंद्रानुजैः, Cg as in text (for °नुजं) —ᵈ) Ś1 D1 3 6 7 11 T1 मुनिपुत्रक —For 23ᶜ-24 Ñ V B D10 12 M4 subst D11 subst 1 2 3 for 24

1163* शुन शेप पशु यूपे निबध्वानुमन्त्रितम् ।
स पद्य ऋग्भिस्तुष्टाव वृषेन्द्रं हरिवाहनम् ।
भागधनमुमार्त स्वर्षणो वर्विनाशनम् ।

{(l 1) Ś1 B1 (m, also as above) D13 स्तवं मुनिविधि (for the post half) —(l 2) V1 °कर्मं,

G 1 64 16 B 1 61 16 L 1 58 20 ततः प्रीतः सहस्राक्षो रहस्यस्तुतितर्पितः ।
दीर्घमायुस्तदा प्रादाच्छुनःशेपाय राघव ॥ २५
स च राजा नरश्रेष्ठ यज्ञस्य च समाप्तवान् ।
फलं बहुगुणं राम सहस्राक्षप्रसादजम् ॥ २६
विश्वामित्रोऽपि धर्मात्मा भूयस्तेपे महातपाः ।
पुष्करेषु नरश्रेष्ठ दशवर्षशतानि च ॥ २७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकषष्टितमः सर्गः ॥ ६१ ॥

६२

पूर्णे वर्षसहस्रे तु व्रतस्नातं महामुनिम् ।
अभ्यागच्छन्सुराः सर्वे तपःफलचिकीर्षवः ॥ १
अब्रवीत्सुमहातेजा ब्रह्मा सुरुचिरं वचः ।
ऋषिस्त्वमसि भद्रं ते स्वार्जितैः कर्मभिः शुभैः ॥ २

V1 B4 वद(V3 तव) करिष्यामि (hypermetric) D11 बहुकाङ्क्षित (sic) D3 पूर्णकाम M4 सविशेषम् (for यद् काङ्क्षितम्) M4 तव (for देवेन्द्र) V4 हरिं देवं हविष्ट्वेन (hypermetric) (for the post half) —(l 3) N2 V4 अनुप्राप्ति D11 [अ]र्थिर् (sic) (for [अ]र्थ)]

25 a) N V B D10 13 M1 तस्मै (for ततः) Ñ2 reads सहस्राक्ष in marg —b) Ct रहस्यस्तुति (as in text) Dt D4 5 6 °तोषित, M3 (after corr sec m as in text) स तु त सित (for स्तुतितर्पित) Ś1 D1 3 5 7 12 तस्य स्तु(D4 श्रु)तिभिरीडित (Ś1 °तं) Ñ V B D10 11 13 M1 तदा(M2 °दं) प्रादादभीप्सितं Cg as in text —c) Ś1 D1 5 7 12 T1 G2 M1 3 तत (for तदा) Ñ V B D10 13 M1 आयु(V4 स्व [sic])रिष्ट यताश्वाय(V3 °*) D11 आरोग्यं दीर्घमायु —d) D11 शुन शपाः Dt D4 5 6 G1 3 M1 3 वासव, T1 पार्थिव (for राघव)

26 a) D5 तु (for च) T1 M3 राजा च (by transp) —b) G1 तु (for च) Cm c t समाप्तवान् (as in text) Ś1 D1 3 5 7 8 12 तस्य यज्ञस्य लब्धवान् —c) D1 T1 बहुविध —d) G3 प्रसादके —For 26 N V B D 10 11 13 M1 subst

1164* स च राजा क्रतुफलं तदवाप यथेप्सितम् ।
प्राप्य यदा प्रिय चाप्यथ सहस्राक्षप्रसादत ।

[(l 1) V3 ° V4 M4 तु° B3 D10 13 राजा तु (for च राजा) N1 V2 3 B1 2 4 M4 तन्नाम(V3 °ष्य) D13 तत प्राप —(l 2) B3 प्रिय (for प्रिय) V3 चाप्या V2 3 चाप्य B1 चाप्यथ (for चाप्यथा) M4 महत्त्वाभाय शासनात् (for the post half)]

27 a) B4 om पि (submetric) G1 3 महातपा (for ऽपि धर्मात्मा) —b) D4 T3 G3 M1 तपस् Ct as in text (for भूयस्) D3 G1 3 4 महत्तप T3 महायशा Ś1 D1 3 5 7 11 12 तपस्तान्सुमहत्तप N V B D10 13 M1 च(B3 4)चा(V3 का)तीव महत्तप (D11 तपस्तदा) —c) N V1 2 B D10 11 13 M4 पुष्करण्यां यथान्याय V3 पुष्करवद्सहस्राणि V4 पुष्करे सुरवराणा —d) T1 M2 स (for च) N V B D10 11 13 M4 सहस्रं (V3 °स्रे) नियतव्रत —For 27cd Ś1 D1 3 5 7 12 subst

1165* अग्रे परमनाद्ये यं माहाण्ये क्रममानस ।
सहस्र शारदामेकं पुष्करेषु तपोनय ।

[(l 1) D3 5 7 महार्णे (D3 °णे) D4 धृतमानस —(l 2) D1 5 सहस्र D1 एक (for एक) D1 तपोनय D12 om]

Colophon Ś1 D1 3 5 7 12 om (continue the Sarga) —*Kanda name* Ñ2 V1 D11 om N2 V1 4 B D10 बालि° —After Kanda name B4 ins. बालचरिते —*Sarga name* N V3 4 B1 4 D10 विश्वामित्रमाहात्म्ये (N1 °त्म्यं) अंबरीषयज्ञ (Ñ1 °ज्ञः) (B1 prefixes शता नंदवाक्ये), V1 अंबरीषयज्ञ, V3 विश्वामित्रमाहात्म्य, B3 अंबरीषयज्ञे विश्वामित्रमाहात्म्यं, B4 शतानंदवाक्ये अंबरीषयज्ञ —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D11 om V3 B2 3 D10 64 V1 D3 65 V2 Dt D4 5 6 14 S 62 D13 इत्यार्षे रा — बालकांडे — सर्ग 63 —After colophon T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः G1 3 4 M1 श्रीरामाय नमः, G3 धीमते रामानुजाय नमः M3 श्री नम

62

☞ Ś1 D1 3 5 7 12 continue the previous Sarga —For Sarga 62 Ñ V B D10 11 13 M1 (only for 3c 26) subst 1173* which is given at the end of 76 B1 reads St 1 and 2 sec m also (cf v l 1161*)

1 T1 om 1-3 —a) D1 पूर्णे —b) D1 5 T1 व्रतस्नान, D1 °स्नात M3 स्नात °, Cm g t as in text (for व्रतस्नात) D1 महामुनि —c) Ś1 Dt D1 3 5 6 G3 M1 4 अभ्य°, G3 M3 अभ्यागच्छत् (sic) M3 अभ्यागमन् G1 3 अभ्यगच्छ‍सु सतुष्ट —d) Ś1 D1 3 5 7 12 तपसोवलविस्मिता (D1 3 विस्मित D5 मिश्रिता) G1 3 चिकीर्षया M4 तपोबल दिदृक्षव Cm g t as in text

2 T1 om 2 (cf v l 1) —a) Ś1 D1 3 5 7 12 M4 च (for सु) —b) D1 सानुनयं T1 सुरुचद (sic) (for

तमेवमुक्त्वा देवेशास्त्रिदिवं पुनरभ्यगात् ।
विश्वामित्रो महातेजा भूयस्तेपे महत्तपः ॥ ३

ततः कालेन महता मेनका परमाप्सराः ।
पुष्करेषु नरश्रेष्ठ स्नातुं समुपचक्रमे ॥ ४

तां ददर्श महातेजा मेनकां कुशिकात्मजः ।
रूपेणाप्रतिमां तत्र विद्युतं जलदे यथा ॥ ५

दृष्ट्वा कन्दर्पवशगो मुनिस्तामिदमब्रवीत् ।
अप्सरः स्वागतं तेऽस्तु वस चेह ममाश्रमे ।
अनुगृह्णीष्व भद्रं ते मदनेन सुमोहितम् ॥ ६

इत्युक्ता सा वरारोहा तत्रावासमथाकरोत् ।
तपसो हि महाविघ्नो विश्वामित्रमुपागतः ॥ ७

तस्यां वसन्त्यां वर्षाणि पञ्च पञ्च च राघव ।
विश्वामित्राश्रमे सौम्य सुखेन व्यतिचक्रमुः ॥ ८

अथ काले गते तस्मिन्विश्वामित्रो महामुनिः ।
सव्रीड इव संवृत्तश्चिन्ताशोकपरायणः ॥ ९

बुद्धिर्मुनेः समुत्पन्ना सामर्षा रघुनन्दन ।
सर्वं सुराणां कर्मैतत्तपोपहरणं महत् ॥ १० G 1 65 16 B 1 63 11 L 1 59 16

सुरर्षिर) G1 3 M3 त महा रुचिर वच —c) Ś1 असि (for असि) —d) Ś1 ज्ञानवं, D1 3 5 7 11 स्वर्गितै (D5 12 °त) (for स्वर्गितै) D4 reads कर्मभि in marg M3 transp स्वर्गितै and कर्मभि

3 T3 om 3 (cf v l 1) —a) Ś1 D1 3 5 7 12 एवमुक्त्वाथ (D12 °मुक्ता [sic] तु) Dt D14 °भुक्ता (sic) (for तमेवमुक्त्वा) T2 देवेभ्यस् (for देवेशास्) —b) D5 12 त्रिदिव D1 3 5 7 12 अत्यगात्, D6 M1 °यात् (for अभ्यगात्) —G2 M1 om 3cd-4ab —cd) D6 T2 M3 महातपा (for महत्तप) Ś1 D1 3 5 7 12 विश्वामित्रोपि धर्मात्मा तप परमवाप्स्यत

4 G2 M1 om 4abc (cf v l 3) —a) Ś1 D1 3 5 7 12 कस्य कालस्य महतो —b) Ś1 D1 3 5 12 नाम सा (D1 3 7 °सो, D3 सा) प्सरा (D1 5 °रा) Dt D4 6 T2 G1 4 Ct परमाप्सरा —c) Ś1 D5 पुष्करे तु D7 सुरश्रेष्ठ

5 G3 om (hapl ?) 5a 6d —a) Ś1 D1 3 5 7 12 अपश्यत् (for ददर्श) —c) D4 6 रूपेण प्रतिमा D1 8 °मान Ś1 D1 5 12 तम, D1 3 7 तानन् (for तत्र) —d) T2 G1 M2 (before corr as in text) जलदो Ś1 D1 3 5 7 11 सन्तापिव विद्युते M3 जलदो (before corr as in text) विद्युतं यथा —After 5 Ś1 D5 12 ins

1166* कलापवन कन्दपुरनादपुलिनाद लुलाम् ।

[D12 – * * * * लापि नुल (for the post half)]

—After 5 D7 ins l 13 and 14 of 1173*

6 G1 om 6abcd (cf v l 5) —a) Ś1 Dt D1 3 7 12 T1 M1 1 Ct कन्दर्पदर्पवशगो —c) Ś1 D1 3 5 11 मेनक (for अप्सर) —d) T1 वा (for च) D1 ममाश्रमे Ś1 D1 3 5 7 12 यत्सहाय मया सह, D4 वसेदोदमनिवृत —e) D1 12 अनुगृह्णीष्व Ś1 D1 3 5 7 12 मा भद्र (for भद्रं ते) —f) Ś1 D1 3 5 7 12 प्रमोहि (D1 5 12 (इ)त Dt D10 विमोहिते —After 6 Ś1 D1 12 ins

1167* इत्येवमुक्त्वा कुशिकात्मजेन
सा मेनका राम मनोरमाङ्गी ।
तत्रावसत्तस्य वचोऽनुरोधा
कन्दर्पभावेन मनोभवेन ।

[(l 1) D12 उवा —(l 2) D12 नाम (for राम) —Thereafter Ś1 reads colophon विश्वामित्रो नाम सर्ग ।]

7 a) Ś1 D1 T1 3 इत्युक्ता सा, D12 तथेयुक्त्वा D3 इत्युक्त्वासौ वरारोहा —b) T2 तत्र सा (hypermetric) (for तत्र) D1 3 5 7 9 12 T1 G M1 2 वासम् (for [आ] वासम्) Ś1 D1 3 5 7 12 मयावसत्, D3 रामसदा (archaic) (for अथाकरोत्) —c) Ś1 D1 5 12 तु महा, D2 3 7 सुमहान् D1 12 G1 3 [ऽ]पि महा, T1 (ऽ) पि महान्, T2 हि महान् (for हि महा) —d) Ś1 Dt D1 3 5 उपागमत्, D1 (before corr as in text) °गत D12 विश्वामित्र मुमुपागमान् (corrupt)

8 a) D6 M3 तस्या D1 12 T3 वसतया, D6 M3 वसत्या —c) T2 reads श्रमे sup lin Ś1 D1 3 5 7 12 कृत्ये, Dt D1 (repeats) सौम्य D1 2 3 T2 G1 3 राम, G2 M1 तस्मिन् (for सौम्य) —d) Ś1 D1 3 5 7 12 सत्यस्य परिचिचार ह

9 Ś1 D1 3 5 7 12 transp 9 and 10ab followed by 1168* —After l 26 of 1173* D11 reads lines of 9 M3 reads of 9-11 —b) M3 महामुनि —c) T1 3 G M1 स (G1 सु) व्रीड Ś1 D1 11 12 सव्रतलज्जयसत्र —d) Ś1 D1 3 5 M3 समन्वित, D2 3 7 विमृश्य (for परायण) D11 चिन्ताशोकसमन्वित

10 For M3 cf v l 9 Ś1 D1 3 5 7 12 transp 9 and 10ab followed by 1168* —a) M3 (sec m) से न (for मुने) Ś1 D1 3 5 7 12 M3 मुनस्तु (Ś1 स तु) बुद्धि (M3 मति) रुत्पन्ना —b) T1 सामर्षं —After 10ab Ś1 D1 3 5 12 ins while D3 subst for 10cd 11

1168* विज्ञोऽयं दर्पसिद्धिमयमो मे महाभुयम् ।

[D7 दैवसिद्ध D2 3 तो D1 (ऽ)य (for मे) Ś1 महाभय D1 (also as above) महाभयन् (sic) D3 महाद्युत]

G 1 65 16
B 1 63 11
L 1 59 16

अहोरात्रापदेशेन गताः संवत्सरा दश ।
काममोहाभिभूतस्य विघ्नोऽयं प्रत्युपस्थितः ॥ ११

विनिःश्वसन्मुनिवरः पश्चात्तापेन दुःखितः ॥ १२

भीतामप्सरसं दृष्ट्वा वेपन्तीं प्राञ्जलिं स्थिताम् ।
मेनकां मधुरैर्वाक्यैर्विसृज्य कुशिकात्मजः ।
उत्तरं पर्वतं राम विश्वामित्रो जगाम ह ॥ १३

स कृत्वा नैष्ठिकीं बुद्धिं जेतुकामो महायशाः ।
कौशिकीतीरमासाद्य तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ १४

तस्य वर्षसहस्रं तु घोरं तप उपासतः ।
उत्तरे पर्वते राम देवतानामभूद्भयम् ॥ १५

अमन्त्रयन्समागम्य सर्वे सर्षिगणाः सुराः ।
महर्षिशब्दं लभतां साध्वयं कुशिकात्मजः ॥ १६

देवतानां वचः श्रुत्वा सर्वलोकपितामहः ।
अब्रवीन्मधुरं वाक्यं विश्वामित्रं तपोधनम् ॥ १७

महर्षे स्वागतं वत्स तपसोग्रेण तोषितः ।
महत्त्वमृषिमुख्यत्वं ददामि तव कौशिक ॥ १८

ब्रह्मणः स वचः श्रुत्वा विश्वामित्रस्तपोधनः ।
प्राञ्जलिः प्रणतो भूत्वा प्रत्युवाच पितामहम् ॥ १९

ब्रह्मर्षिशब्दमतुलं स्वार्जितैः कर्मभिः शुभैः ।
यदि मे भगवानाह ततोऽहं विजितेन्द्रियः ॥ २०

—c) D2 सर्वै (for सर्वं) Ś1 D12 शुभो(Ś1 °भे) च कर्मेद, D1 3 7 M4 हि सुरकर्मद D6 T3 G4 सुराणा कर्मतत् (sic) G1 सर्वासुराणा कर्मतत् —d) Ś1 D1 11 T3 M1 मम (for महत्) D3 4.7 तपसो हरण मम

11 For M4 cf v l 9 —a) D3 अहो वर्षोपदर्शेन —c) D5 °मोहाभितपस्य —d) D7 G3 M1 समुपस्थित, D6 T3 पर्यु°

12 a) Ś1 D1 D1 3 4-6 M1 स नि°, D14 स निश्वस्य (for विनि श्वसन्) Ś1 D4 12 मुनिश्रेष्ठ, T1 G1 °वर, M1 (after corr inf lin sec m as in text) कवि° —b) Ś1 D1 3.6 7 12 मूर्छित

13 b) T3 वसतीं, Cm g t as in text (for वपन्तीं) Ś1 D1 3 5 7 12 वपमाना कृताञ्जल (D12 °लि) —c) D2 3 7 सकामो (for मेनका) —f) Ś1 D1-3 4 7 12 [S] भ्यपात्तत (Ś1 D5 12 °त्सुन) (for जगाम ह) G2 M1 जगाम कुशिकात्मज

14 a) T2 3 G1 नैष्ठिक (sic) Cm g t as in text (for नैष्ठिकीं) Ś1 D1 3 5 7 12 कृत्वा(D3 °त्वा)सुनिश्चितां बुद्धिं —b) Ś1 D2 3 5 7 8 (transp) 12 काम D3 °मे) जेतु G1 3 वसु°, Cg t as in text (for जेतुकामो) D1 तेपे च सुमहत्तप —D5 reads 14c–15b in marg —c) D7 रम् (for तीरम्) —d) Dt D4 8 दुरासद (for सुदारुणम्) Ś1 D1 3 5 7 12 तपोतप्यत दारुण

15 D5 reads 15ab in marg (cf v l 14) —a) Ś1 D1-3 5 7 12 तस्मिन् (for तस्य) Ś1 वर्ष Dt D1 6 8 T1 3 M3 सहस्राणि, D2 3 -सहस्र तु, D3 G1 3 M3 -सहस्रमथ (for -सहस्रं तु) —b) Ś1 D1 3 5 7 12 तप्यमाने(Ś1 D1 °नो,)महत्त (D2 5 °हात)प —d) Ś1 D1-3 5 7 12 देवानाम भवद्भयं

16 ab) D3 14 T1 M3 क्षामयन् Ś1 D1 3 5 7 12 त मन्त्रयन सहिता सर्वे(D1 °र्वा ऋषि)सर्वा सुरासुरा (D1,3 1 सचारणा) —d) Ś1 D1 3.6 12 कौशिकात्मज

17 M3 reads 17–19a (17a repeated) inf lin sec m —a) D7 दवाना च (for देवताना) —c) D मन्त्र-न् —d) Ś1 D1 3 5 7 12 महामुनिं (for तपोधनम्)

18 M3 reads 18 inf lin sec m (cf v l 17) —a) Ś1 D1 3.5 7 12 स्वस्ति ते (for स्वागत) M3 वेद (for वत्स) —b) Ś1 D4.12 कथित (D12 °ता) D4 ह्यावता T3 °त (sic) (for तोषित) D1 3.7 तव काम करोम्यह —D12 repeats 18cd after 19 —c) Ś1 D1 3 5 7 12 (both times) महर्षि च दुरावाप, Cg t as in text —d) D1 3 7 वक्ष्यामि (for ददामि) T3 om तव Ś1 D5 12 (both times) सुव्रत, D2 शौनक (for कौशिक)

19 M3 reads 19a inf lin sec m (cf v l 17) —a) Dt D4.8 G1 3 तु (for स) Ś1 D1-3 5 7 12 पितामह वच श्रुत्वा, M3 ब्रह्मणो वचन श्रुत्वा —After 19a D14 T1 G1 ins

1169* सर्वलोकेश्वरस्य ह ।
न विषण्णो न संतुष्टो

[(1) G4 स (for first न) D14 असंतुष्टो (for न संतुष्टो)]

—c) Ś1 D1 5 7 12,T3 प्रयतो —d) D1 3 7 12 प्राब्रवीत, D14 T1 3 G4 M3 सर्वलोक-, Ct as in text (for प्रत्युवाच) D1-4 7 9 12 T3 G1 3 M3 महायशा Ś1 D5 विश्वामित्रस्ततो ब्रवीत् —After 19 D12 repeats 18cd while D14 T1 3 G4 M3 ins

1170* प्रत्युवाच ततो वाक्य विश्वामित्रो महामुनि ।
[D14 वच G4 M3 राम (for वाक्य)]

20 M3 reads 20ab inf lin sec m —a) Ś1 D1-5 7 12 T3 महर्षिशब्दम् D2 लभता, D12 विपुल (for अतुल) —b) Ś1 Dt 5 7 12 त(D12 ता)पोबलसमन्वि(D12 र्जि)त —c) D2.3 7 स हि मे, D5 यदि च (for यदि मे) D12 भगवन् Dt D4 8 नाह (for आह) —d) Ś1 D1 3 5 7 हि, D12 न वाऽस्मि, M3 यद्याह (for ततोऽह)

तमुवाच ततो ब्रह्मा न तावत्त्वं जितेन्द्रियः ।
यतस्व मुनिशार्दूल इत्युक्त्वा त्रिदिवं गतः ॥ २१
विप्रस्थितेषु देवेषु विश्वामित्रो महामुनिः ।
ऊर्ध्वबाहुर्निरालम्बो वायुभक्षस्तपश्चरन् ॥ २२
घर्मे पञ्चतपा भूत्वा वर्षास्वाकाशसंश्रयः ।
शिशिरे सलिलस्थायी रात्र्यहानि तपोधनः ॥ २३
एवं वर्षसहस्रं हि तपो घोरमुपागमत् ॥ २४
तस्मिन्संतप्यमाने तु विश्वामित्रे महामुनौ ।
संभ्रमः सुमहानासीत्सुराणां वासवस्य च ॥ २५
रम्भामप्सरसं शक्रः सह सर्वैर्मरुद्गणैः ।
उवाचात्महितं वाक्यमहितं कौशिकस्य च ॥ २६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्विषष्टितमः सर्गः ॥ ६२ ॥

G 1 65 33
B 1 63 26
L 1 59 33

21 a) D4 T3 M3 महातेजा (for ततो ब्रह्मा) —b) G4 स (for न) D9 तावत्त्व विजितेन्द्रिय, G2 M1 न तावद्वि जितेन्द्रिय —After 21cd Ś1 D1 3 6 7 12 ins

1171* इन्द्रियाणि जयेत्युक्त्वा जगाम त्रिदिवं पुन ।
[D9 °त्याम (for जयेत्युक्त्वा) D1 2 गत (D3 °त) D2 4 तत (for पुन)]

—c) D4 T2 G2 M1 2 जयस्व, D9 यजस्व, T3 ? ? (damaged) स्व (for यतस्व) Ś1 D1 3 6 7 12 [इ]ति मुनिश्रेष्ठम्, D4 नर° (for मुनिशार्दूल) —d) Ś1 D6 12 उक्त्वास्त दिवं व्रजन् (Ś1 व्रजेत्) D1-3 7 उक्त्वास्तत्दिवं यथ, D9 उक्तवत पितामह

22 a) M3 प्रस्थितेषु च (for विप्रस्थितेषु) —b) D14 महामहामुनि (ditto) —After 22ab M3 repeats 20c 22b in brackets —c) D2 T3 ऊर्ध्वबाहो (for °बाहुर्) —d) Ś1 वायुभक्ष्यस्य Ś1 D6 12 तपोऽभवत्, D1 3 7 8 तपो (D3 °तो) चरत्, D14 T1 G4 [S]चरत्तप (for तपश्चरन्)

23 D12 om (hapl ?) 23ab —a) Ś1 D6 ग्रीष्मे (for घर्मे) Ś1 पचतपो (sic) —b) T3 वर्षे च (for वर्षासु) Ś1 D1 3 6 7 [आ]का(D3 °*)शगोऽभवत्, D6 [अ]भ्रावकाशित —cd) Dt D6 8 सलिले शायी, D14 T1 G2 4 सलिले स्थायी T2 reads इति sup lin Ś1 D1 3 6 7 12 सलिल शिशिर सर्वमहोरात्राणि सत्तम

24 a) Ś1 D6 12 °सहस्रेण D1 3 7 °शत साग्र, D6 8 T2 3 G1 3 4 M3 °सहस्राणि, G2 M1 °सहस्र तु (for °सहस्र हि) —b) G2 M1 उग्र तप (for तपो घोरम्) D6 उपागत, T2 °इरत् Ś1 D1-3 6 7 12 तपोऽतप्यत दारुण

25 a) D14 T1 G4 M3 हि (for तु) Ś1 D1-3 6 7 12 तत(D3 °प)स्तपसि सर(Ś1 °स, D3 7 °शु)क्ति —b) D3 7 °वर, D6 °हा°, D14 T2 G4 तपोधने (for महामुनौ) —c) Dt D6 8 संताप Cg as in text (for संभ्रम)

26 a) D1-3 7 त्वप्सरस —b) Dt D6 8 सर्वैः सह (by transp) T3 समरुद्भिर् (for सह सर्वैर्) —c) Ś1 D6 12 स उवाच हित° —After 26 D1-3 6 7 8 12 ins Ś1 B3 (m) 4 D11 ins before I 63 1

1172* वरारोहे शुभे सर्वैरप्सरोभिर्निषेव्यसे ।
[Ś1 B3 4 D3 7 निशिष्यते]

—For 1 26 Ñ V B D10 11 13 M4 (for 3c–26) subst

1173* (1) पूर्णे वर्षसहस्रे तु व्रतस्नात महामुनिम् ।
अभ्यगच्छन्सुरा राम तपोफलसमाहिता ।
(2) तमेनमब्रवीद्ब्रह्मा पुन सुरुचिर वच ।
ऋषिश्रेष्ठो मतो वत्स विदित तपसोऽधुना ।
(3) इत्युक्त्वानन्तर ब्रह्मा जगामाशु यथागतम् ।
विश्वामित्रोऽपि तच्छ्रुत्वा चचार च पुनस्तप ।
तत्र चैनं तपस्यन्त कालस्य महतस्तप ।
आजगामाप्सरा राम त प्रलोभयितु रह ।
मेनका नाम सुश्रोणी विश्वामित्राश्रम शात ।
(4cd) पुष्करे सा सुचार्वङ्गी स्नातु समुपचक्रमे ।
(5) ता ददर्शाद्भुताकारा मेनका कुशिकात्मज ।
रूपेणाप्रतिमा राम विद्युत मूर्तिमतीमिव ।
ता दृष्ट्वा चारुसर्वाङ्गीं मेनका विजने वने ।
जलार्द्रवसना मनोहरशरीरिणीम् ।
(6ab) कन्दर्पवशगोऽभ्येत्य मुनिर्वचनमब्रवीत् ।
का त्वं कस्य कुतो वेदं वन भद्रेऽभ्युपागता ।
(6cd) एहि विश्रम्यता भीरु ममाश्रमपद शुभे ।
मेनका तद्वच श्रुत्वा विश्वामित्रमभाषत ।
अप्सरा मेनका नाम स्वर्गलोकादुपागता ।
रोचते यदि त ब्रह्मन्ननन्यमना भजस्व माम् ।
इति ता रुचिर वाक्य भाषमाणामनिन्दिताम् ।
पाणौ गृहीत्वा भगवानाश्रम प्रविवेश ह ।
(8) तया च सह वर्षाणि पञ्च पञ्च च राघव ।
विश्वामित्रस्य वसत क्षणवद्व्यतिचक्रमु ।
हृतविज्ञानबुद्धिर्हि तया मुनिरसौ तदा ।
तानि वर्षाण्यतीतानि बुबोधैकमहर्यथा ।
(9ab) अथ काले गते तस्मिन्बुद्ध्वा बुद्धिमविक्रियाम् ।
जगाद च तदा वाक्य विश्वामित्रस्तपोधन ।
सोऽस्मार्षमिव मे ज्ञान क्षणात् स च विभ्रम ।
महोदयकर्पदनहं सर्वथा विस्मृति प्रिय ।
अनया लोभयित्वा मां तपोपहरण कृतम् ।
इन्द्रप्रिय चिकीर्षन्त्या तस्मादेना त्यजाम्यहम् ।

(13^cd) ततस्ता मधुरैर्वाक्यैर्विसृज्य कुशिकात्मज ।
(13^ef) पुष्कराणि परित्यज्य जगामोत्तरपर्वतम् ।
(14) नैष्ठिकीं बुद्धिमास्थाय जेतुं काममरिंदम । कौशिकीतीरमासाद्य तपस्तेपे सुदारुणम् ।
(15) सहस्रमपरं राम वर्षाणाममितद्युते । चचार दुश्चरं तेन देवा भयसमन्विताः ।
(16) समेत्य मन्त्रयामासुः सर्षिसङ्घाः समाहिताः । महर्षिशब्दं लभतां साध्वयं कुशिकात्मज ।
सा च नस्तपसोग्रेण तापयत्येव सुव्रत ।
निगृह्यतामयं ब्रह्मंस्तपसोऽस्मादिति प्रभो ।
(17) देवानां निश्चयं श्रुत्वा ब्रह्मा लोकपितामहः । अब्रवीदभिगम्यैव विश्वामित्रं तपोनिधिम् ।
(18) महर्षे विनिवर्तस्व तपसः कुशिकात्मज । महत्त्वमृषिमुख्यानां ददामि तव सुव्रत ।
(19) ब्रह्मणस्तद्वचः श्रुत्वा विश्वामित्रस्तपोधन । प्राञ्जलिः प्रणतो वाक्यं प्रत्युवाच पितामहम् ।
(20) ब्रह्मर्षिशब्दं भगवन्दुर्लभं तपसाप्यहम् । लभेयं त्वत्प्रसादेन यदि मेऽस्ति तपश्चितम् ।
(21^ab) तमुवाच ततो ब्रह्मा न तावत्त्वं जितेन्द्रियः ।
कामक्रोधावनिर्जित्य कथं ब्रह्मत्वमिच्छसि ।
जयेन्द्रियाणि तावत्त्वं कामक्रोधौ च कौशिक ।
ततः परं त्वं ब्रह्मत्वं समवाप्स्यसि दुर्लभम् ।
(21^cd) इत्युक्त्वा प्रययौ ब्रह्मा पुनरेव यथागतम् ।
(22) विश्वामित्रोऽपि तत्रैव तते घोरतरं तपः । ऊर्ध्वबाहुर्निरालम्ब एकपादप्रतिष्ठितः ।
वायुभक्षः स्थितः स्थाणुः पूर्वस्मिन्स्थाणुवत्स्थितः ।
(23) घर्मे पञ्चतपा भूत्वा वर्षास्वभ्रावकाशिकः । शिशिरे जलशायी च भूत्वा तेपे महत्तपः ।
(24) एवं वर्षशतं घोरं साग्रं तप उपासत ।
(25^cd) समस्ता दिवि काकुत्स्थ देवा भयमुपागमन् ।
सम्भ्रमं परमास्थाय ततः शक्रः सुराधिपः ।
चिन्तयित्वा तपोविघ्नमुपायं रघुनन्दन ।
(26) आहूयाप्सरसं रम्भां मरुद्गणयुतः प्रभुः । उवाचात्महितं वाक्यमाहितं कौशिकस्य च ।

[M_4 om l 15 —(l 1) B_4 वर्षे N_1 V $B_{1,2}$ [ऽ]थ (for तु) V_1 त्वर V_2 °स्नात V_3 °स्नातु B_2 तप° D_{10} त्व° D_{11} °गात (for नरस्नात) —(l 2) D_{13} अभ्यागमत् V_4 B_3 D_{11} अभ्यागच्छत्पुरा राम (D_{11} राम ब्रह्मा) (for the prior half) N_2 V_3 D_{13} तपोधन D_{11} तपोवन (hypermetric) (for तपोबल) N_2 V_4 B_3 $D_{10,11,13}$ समाहित V_1 समन्वित B_2 तत्तपोबलविस्मिता (= 1^d in $Ś_1$) (for the post half) —(l 3) V_4 B_4 [ए]वम् (for [ए]नम्) N_1 स्व सोमगीत् N_2 च श्रावत् V_1 सुरूचित $V_{2,4}$ D_{13} सु° D_{11} सत्सिर (sic) —(l 4) V_3 ऋषिश्रेष्ठ मुने न हि V_4 °निवर्तस्व B_1 the line of 2^e (for the prior half) N_2 निवर्तत तपोयुता (sic) V_4 कुत चोग्र महत्तप D_{13} निवर्तस्व तपोधन (for the post half) —(l 5) V_4 om from the post half up to the prior half of l 8 D_{11} च (for [आ]तु) —(l 6) D_{11} om पि (submetric) V_1 त (for तत्) V_3 चकार $Ñ_2$ $V_{1,2}$ B_2 $D_{11,13}$ [ए]व पुनस् B_1 विपुल M_1 [ए]व महत् (for [ए]व पुनः) B_4 तपः पुन (by transp) —(l 7) V_1 अत्र चैन B_4 चचार D_{11} तत्रैवाथ (for तत्र चैन) $Ñ_1$ V_3 D_{13} तत, M_4 पुन (for तप) D_{11} चकार महत्तप (submetric) (for the post half) —(l 8) V_3 [अ]न्तरा (for [अ]प्सरा) D_{13} त वै, M_4 तथ (for त म) V_3 पुन V_4 (first time) D_{11} हर (metathesis) V_1 लोभयितुमजस्रा V_2 त प्रलोभयितु तप (for the post half) —(l 9) D_{11} सुमुखी (for सुश्रोणी) V_2 [अ]यन (for [आ]श्रम) V_4 repeats the post half of l 8 in place of the post half of l 9 —(l 10) V_2 चारुसर्वाङ्गी D_{11} सरसि चार्वङ्गी (hypermetric) M_4 सा तु° (for सा गुणाढ्यी) —After the prior half of l 10 D_{13} reads the post half of l 13 and the prior half of l 14 changing accusative into nominative V_1 लालुमुपचक्रमे (submetric) (for the post half) —For ins see below —(l 12) B_4 प्रतिमा D_{11} M_4 °तिमा (for [अ]प्रतिमां) —D_7 ins l 13 14 after 5 —(l 13) D_{11} तां समीक्ष्य सुतार्वाङ्गी (for the prior half) V_4 B_3 (marg also) D_7 विजने M_4 रहिते —(l 14) V_2 जलविक्लिन्न V_4 D_7 M_4 जलाद्र° B_2 जलार्द्रक्लिन्न B_3 (m also) जला° (for जलप्रक्लिन्न) D_{11} स्तनौ (metathesis) (for वसनां) —(l 15) M_1 कन्दर्पवशमभ्येत्य (for the prior half) —(l 16) D_{11} वाणे (sic) (for वेऽस्य) V_1 हि V_4 [ऽ]पि $B_{1,4}$ [ऽ]ति (for ऽभ) D_{11} विस्मय त्वमिहस्मता (for the post half) —(l 17) N_1 B विश्रम्यता D_{13} एवं प्रति (for षदे मुने) —(l 18) M_4 तु (for तद्) —(l 19) D_{11} प्रोक्तवैस् B_2 अप्सरसा मेनका राम पञ्चीत्या समुपागता (hypermetric) —(l 20) B_3 (marg also) M_4 यदि रोचयामि (for रोचते यदि) V_1 म म° D_{11} तुष्य हि (for ते मह्यम्) D_{13} अनुरक्त (for भजमानां) —(l 21) V_1 इत्थिरंवात्र B_3 अनिन्दित —(l 22) M_4 प्रविवेश वा (for प्रविवेश ह) —(l 23) N_1 च नात V_3 च सह B_4 सहस्र (for च सह) D_{13} तानि वर्षाण्यतीतानि (for the prior half) B_4 पञ्चक (sic) (for पञ्च च) V_1 शतानि सुबहूनि च D_{11} पञ्च पञ्च गत वरा (sic) (after वरा reads राघव in marg) (for the post half) —(l 24) $Ñ$ $D_{10,13}$ रमत B_2 च तत B_3 (also) कान्त, B_2 (*inf lin* also) D_{11} यमत M_4 चरत (for चरत) V_3 प्रतिचक्रमु D_{11} क्षणवृद्यातिचक्रमु (for the post half) —(l 25) N_2 V $B_{1,2}$ कृत D_{11} हत D_{13} कृश (for हत) D_{13} तथा (for तत्र) M_4 तत्र मुनिरवशानां (sic) (for the post half) —(l 26) $Ñ_2$ M_4 बुद्धा च N_2 V_4 विबोध M_4 [ए]कसमहो (for [ए]कमहत्) —After l 26 D_{11} reads lines of 9 and M_4 lines of 9 11 (cf v l 9 11) D_{11} om l 27 M_4 om l 27 28 —(l 27) B_1 बुद्धा (for बुद्ध्या) V_4 D_{13} transp बुद्ध्या and बुद्धा B_4 ** म (for बुद्धाम) —(l 28) N_1 D_{13} [इ]व V

B3 [इ]इ, B2 D11 [ए]ऐ(D11 °)इ(for [ए]ए) —(l 29) V4 अतस्तत्र V1 B3 M1 विज्ञान (for मे ज्ञात) Ñ2 B3 तु (for च) D12 तथाचत इ विकृष्य (by transp) (for the post half) V2 तोतत्पश्चात्तविज्ञानतत्र सह विनिक्षय —(l 30) Ñ2 B3(*sup lin* also as above) • °चह, D11 °वेद (for [ए] कपदेनेह) V1 M4 ससीकारदे(V3 °.दे)न (M4 अ)इ (for the prior half) B4 सदृदा, D12 सत्सदा (sic) Ñ1 V2 क्रिया, B4 D12 क्रिया —(l 31) M4 मे (for मां) D11 लोभदर्शिन्या D11 transp शोभयित्वा and मा D10 °हरणे कृत, D11 मे तपरक्ष्म (sic) कृत (for the post half) —(l 32) V1 हृदयिष, V2 °क्रिया V4 विरचिता —After l 32 D11 reads the line of 13^{cd} while M3 reads the lines of $12\text{-}13^{b}$ (v l for 13^{b} वैमानत्र ब्रह्मार्षे [M4 सूप विद्या]) —(l 33) D11 M4 मेनया (for तदस्ता) —(l 34) V4 B4 पुष्कर च (B4 तु) —(l 35) D11 कृत्वा स निश्चित्य बुद्धि (for the prior half) V2 वातम्, V4 वनम्र (for वासम्) V3 °वन, V4 नदा नूर्वं, B4 अवीयत, B4 D11 आर्जित (for अर्थाल) V1 विनेतु सम्मर्जित (for the post half) —(l 36) V4 कौशर्वी V1 आश्रित M4 आगमन B1 दे ; (for येव) M4 [अ]विदारण —(l 37) B3 प्रतर (for अप्तर) V4 D11 12 महदतदम M4 तत्र (for सा) D11 अविनयम, D12 मित°, M4 जमद° —(l 38) D11 दुष्ठत्य —(l 39) D11 देवगत्रत पश्चित (for the prior half) V4 सत्तागता —(l 40) D11 सति (subumetric) (for महर्षि) V4 नयत (for अप्सरा) —(l 41) Ñ2 B1 पावकम्, V2 मा नस्य, V4 B3 (m also as above) मा च तस्य (for मा च तत्) V3 4 B3 D11 12 °नृत्, M4 °वेद् (for तावपति) B4 [ए]वमुमुक्त (ditto) B2 (marg) तत्र देवपरत्ने वर (for the post half) —(l 42) V2 3 B4 D12 विकृतात्, V3 (स)स्माद, B3 4 D11 12 (उ)न्माद (for [उ]न्मद) M4 प्रभु —M4 om l 43-47 —(l 43) D11 देवतानावर (for देवानां विधाय) D12 कृत्वा (for भुत्वा) —For ms see below —(l 44) Ñ2 B3 D10 [ए]वे V1 [इ]व, V4 [इ]इ B4 [उ]च् (for [ए]व) D11 12 मधुर वाक्यं (for अभिनमेह) B1 reads विवक्षित *inf lin* B3 (m also as above) तपोधन, D11 12 महत्पुनि (for तपोनिधिम्) B3 reads l 45-47 *in marg* —(l 45) V4 सुतपस (hypermetric) (for तपस) D11 तहो वशित से वत्स तपसो ने न कीर्ति (sic) —(l 46) V4 म स्तन् B3 महर्षम् (for महत्तम्) V1 मुनिवरेवयो (for मनिपुडवान्) (for the prior half) Ñ V1 3 B1 2 ददाति (for ददाति) —(l 47) B3 4 महमलु D11 अद्भुता° (sic) D11 विलस् (for महस्तत्) V2 तपोनिधि —(l 48) M4 प्राना (for प्रणतो) D12 महमदा (for पितामहम्) —(l 49) V1 2 महत् (subumetric), B4 °वान (sic) (for भवन्) Ñ2 D11 [इ]ति (for [अ]तिम्) —(l 50) V3 तदाई, B1 तत स्व, D11 स्व° (metathesis) (for तपस्वि) —(l 52) V2 अभिविष (for अभिविप्ता) D1 महातपम् (sic) (for स्वम्य्) V1 तपस्वभ्यतिविष्य, D11 दृष्टि नेत्रितेवता (both *sic*) (for the prior half) —For ms see below —(l 53) D11 कौशिको (sic) —(l 54) D11 तात पर महत् (submetric) (for the prior half) V2 तत् (for तम्) M4 सद्यत्मणि स्तुत्य (for the post half) —(l 55) M1 स्वसुमनेन पयो महा (for the prior half) B3 यथाहत, B4 °क्रम (for यथागतम्) D11 विदेव देवने सह (for the post half) —(l 56) V2 घोर् तपस्, B1 घोर पुत्स्य, B4 °मय (for घोरतर) —(l 57) D11 अहारय (for निराहार), V2 3 B1 2 4 [अ]प्रविद्धित (for प्रतिष्ठित) B3 (marg also) दुर्निवार स्दुःस (for the post half) —(l 58) Ñ2 D10 वायुभक्ष V1 B1 D11 स्थिर, M4 मुनि (for स्थित). D11 शिरस्थान —(l 59) D11 12 ग्रीष्मे D10 °वाहन, D11 [अ]नाशवासिक, M4 °वासिक (for [अ]नावकाशिक). —(l 60) D12 जल्पाशये (sic) M4 °वासी (for जलाशयो). D11 [इ]व (for च) D10 महातपा —(l 61) V4 जन (for सत) B2 (also m) सात्र D11 ताय (for घोर) M4 -महव स (for तप घोर) B3 4 D10 11 तेम, D12 M4 घोर (for सात्र). V1 सात्र घोर (by transp) V1 4 उपासति, B3 4 °स्तु, D12 °शिर, M4 °मतम् (for उपास्त) V1 मासत्त तप आश्रित, B1 (also m) घोरमतिमहता (for the post half) —M4 om. (bapl) l 62 —(l 62) Ñ2 V3 B3 D10 11 12 सन्तप्त, V3 °वृधु, B1 °दिवम् (for उपासताम्) —(l 63) V4 B3 संग्राम. D11 सत्रायं परम प्राप्त महत्सुन्नवेश्वर —(l 64) Ñ1 V4 B1 3 (marg also) • ततो (for तथो) V2 बुन्दम्त(sic) —(l 65) V1 जातीय B4 आसाय (for आप्तुम्) Ñ2 B4 °सा, B2 [अ]प्सर (submetric) (for [अ]प्सरस) D11 स्त्री (for सर्वा) V4 सकृत्य D11 युत ° (for कृत युत) —(l 66) D11 स्वहित (for [अ]स्महित)]

—After l 10 B3 ms

1174* सोमप्रग्रासन तत्र ब्रह्मर्षिन सुहर्षेत् ।

—After l 43 D11 ms

1175* आगम्याय ते देव विश्वामित्र स्थितो यत ।

—After l 52, B3 ms

1176* ब्राह्मण्य दुर्लभं लोके सर्वथा हि नृपोत्तम ।

Colophon D1 3 4 11 13 continue the previous Sarga —*Kāṇḍa name* Ś1 V1 D1 om Ñ1 V2 3 4 B D11 आदि° —After Kāṇḍa name B3 ms बालचरित —*Sarga name* Ś V1 3 4 B1 3 4 D11 ब्रह्मदर्शयवदाये (V4 V1 B3 D10 om) मेनकाविवाय (V1 B1 विवाहो) V3 विश्वामित्रचरित B3 महामासमप्य —*Sarga no* (figures words or both) V1 V3 4 B1 3 om Ś1 (m) V3 D1 D4 5 11 T G M1 3 63 Ñ1 B2 3 D11 65 V4 D1 66 M4 61 D11 — कांड — मित्र — तपो — सर्ग 64 —After colophon T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 2 4 M1 श्रीरामाय नमः; G3 श्रीमते रामानुजाय नमः, M3 श्री — नमः

६३

G 1 66 1 D 1 64 1 L 1 60 1 सुरकार्यमिदं रम्भे कर्तव्यं सुमहत्त्वया ।
लोभनं कौशिकस्येह काममोहसमन्वितम् ॥ १

तथोक्ता साप्सरा राम सहस्राक्षेण धीमता ।
व्रीडिता प्राञ्जलिर्भूत्वा प्रत्युवाच सुरेश्वरम् ॥ २

अयं सुरपते घोरो विश्वामित्रो महामुनिः ।
क्रोधमुत्स्रक्ष्यते घोरं मयि देव न संशयः ।
ततो हि मे भयं देव प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ ३

तामुवाच सहस्राक्षो वेपमानां कृताञ्जलिम् ।
मा भैषि रम्भे भद्रं ते कुरुष्व मम शासनम् ॥ ४

कोकिलो हृदयग्राही माधवे रुचिरद्रुमे ।
अहं कन्दर्पसहितः स्थास्यामि तव पार्श्वतः ॥ ५

63

D1-3.5.7 11 12 continue the previous Sarga. Before 1 Ś1 B2 (m) ins. 1172* (cf. I. 62.26).

1 a) D12 रम्यं (for रम्भे). — b) M3 (after corr. sec. m. as in text) हि महत् (for सुमहत्). Cg कर्तव्यं सुमहत् (as in text). Ñ V B D10 11 13 M4 कर्तुमर्हसि भाविनि (V2 D10 13 M4 °सि)ति. — cd) T1 G1 2 मोहन, Cm g k t as in text (for लोभन). Cg k t as in text (for d). Ś1 D1-3.6.8 12 प्रलोभ्य कौशिकं भद्रे कामक्रोधवशं नय. — For 1cd, Ñ V B D10 11 13 M4 subst.:

1177* लोभयस्व तपश्चन्द्र कौशिकं रूपसम्पदा ।

[V2 लोभयाशु. D11 तप**, D13 तपस्यंते (for तपश्चन्द्र). Ñ2 B2 D10 13 गुण°, V2 तपसो व्ययात् (for रूपसम्पदा).]

2 a) Ś1 (with hiatus) अप्सरा, D2 साक्षरा (for साप्सरा). Ñ V B D10 13 M4 एवमुक्ता (Ñ2 V1 B4 D12 M4 °क्त्वा) ततो रम्भा, D7 तथेयुक्ताप्सरा राम, D11 एवमुक्ता प्सरा रा*. — b) M4 राघव (for धीमता). — c) Ś1 D6 12 वित्रस्ता, G1 damaged (for व्रीडिता). D1 D6 8 9 14 T G M1 3 वाक्य (for भूत्वा). Ñ V B D10 13 M4 प्राञ्जलि (M4 °लिः) परमोद्विग्ना (B4 D13 प्रणता भूत्वा). D11 वित्रस्ता प्रणता मूर्ध्ना. — d) Ñ V B D10 11 13 सुराधि (Ñ2 illeg. for धि)प, M4 पुरंदर.

3 ab) Ś1 D1 3.6.7 12 क्रोधी, M3 (after corr. sec. m. as in text) घोरे (for घोरो). Ś1 D1 3.5.7 12 महाद्युति, T2 महामुने. N V B D10 11 13 M4 कोपनश्च तपस्वी च विश्वामित्र शचीपते. — D1 om. 3cdef. — cd) D14 T G4 M3 घोरम्, G1 2 कोपम् (for क्रोधम्). D4 T2 G1 3 Cm g उत्सृजते. D5 8 T3 M3 Ctp उत्सृज्यते, G2 M1 °क्ष्यति (for उत्स्रक्ष्यते). D5 क्रोधो, D14 T G4 M2 (sic) स क्रोधः, G1 3 क्रुद्धो. G2 M1 क्रूर (for घोरं). D3 8 9 शापमुत्सृज्य (D2 °त्स्रक्ष्य)ति मयि (for c). D2 5 7 देव (for मयि). Ś1 D5 12 शापमुत्स्रक्ष्य (D12 °त्स्रक्ष्य)ति मयि देवतानां भयप्रद. ⊛ Cv घोरमुत्स्रक्ष्यते क्रोधं मया देवेन संशय इति सम्यक्पाठः । ⊛ — For 3cd, N V B D10 11 13 M4 subst.:

1178* स कोपं नियतं देव मन्युमुत्स्रक्ष्यति कोपितः ।

[V1 कोपन (hypermetric). V1 B2 D11 M4 शाप (for कोपं). V3 4 देवम् (for देव). V1 मन्युमत्स्यति, V2 मामुत्स्रक्ष्यति, V3 अवसृक्ष्यति, V4 अन्युत्सक्ष्यति, B4 D10 मन्युमुत्स्र(D10 °त्स्र)क्ष्यति, D11 समुत्स्रक्ष्यति. V1 कोपन, D10 कोपन.]

— f) Cm g म भय (as in text). Ś1 D5 6.7 12 ततो मे (D12 om. मे [submetric]) भयसा (Ś1 °य)त्साद्य. Ñ V B D10 11 13 M4 तस्मात्त्व मे (V2 om. मे [submetric]. B2 4 D13 °त्व त्व {by transp.}) सुरपत. — f) D10 अर्हसि त (hypermetric) (for अर्हसि). — After 5, Ś1 Ñ V B D1 (after 3ab) —3.5.7 10–13 M4 ins.:

1179* नात्यासादयितव्यानि तेजांसि च तपांसि च ।

[Ś1 D5 11 12 न अ°, Ñ2 B2 D12 तेजा°, V2 B2 नात्या°, V4 B2 नात्यो (B2 °त्यु)त्सादयितव्यानि, B4 नात्या°, D10 नात्यादयितव्यानि (submetric) (for the prior half). Ñ V B4 (B2 marg. also as above) D10 13 तपांसि (Ñ1 m.) तपतां (B2 तपसां, D13 जगतां) वर (V2 इति च, V3 4 B2 3 वरः) (for the post. half).]

while D1 D6 8 14 T G4 M3 ins. after 3:

1180* एवमुक्तस्तया राम सभयं भीतया तदा ।

[D1 उक्त (for उक्तः). T2 तथा राम, G4 तदा राम, M3 सहस्राक्ष (for तया राम). K (ed.) रम्भया (for सभयं). T2 न (for स). T2 G4 M3 तथा (for तदा).]

4 a) B4 D5 6 M3 (after corr. sec. m. as in text) ताम् (for ताम्). Ñ V B D10 11 13 तत शक्रो (for सहस्राक्षो). — b) M4 वेपमाना (sic). B4 D6 कृताञ्जलि. — cd) D1 D5 9 M1 3 भैषी, G1 3 भैष्ट. D8 मा भैः क्षिप्रं च भद्रे ते (for c). Ś1 D1-3.5.7 11 रम्भे मा भूत्तव भयं कुरुष्व वचनं मम, N V B D10 11 13 M4 त्वं रम्भे कुरु मा भैषी (V1 त्वं रम्भे मा कुरु भैषी. D11 मा भैषी कुरु रम्भे त्वं, M4 रम्भे मा भैः कुरुष्वेदं) प्रियं मे (V2 om. मे [submetric]) प्रियभाषिणी. ⊛ Cg मा भैषि रम्भे इत्यत्र आर्षो ह्रस्वः । ⊛

5 a) N1 हृदयग्राहे, B1 हृ*य°, B2 sec. lin. sec. m. T2 मधुर° (for हृदयग्राही). — b) G2 माधवो. Ś1 D1-3.5.7 11 12 रुचिरे ततो (for रुचिरद्रुमे). N V B D10 11

त्वं हि रूपं बहुगुणं कृत्वा परमभास्वरम् ।
तमृषिं कौशिकं रम्भे भेदयस्व तपस्विनम् ॥ ६
सा श्रुत्वा वचनं तस्य कृत्वा रूपमनुत्तमम् ।
लोभयामास ललिता विश्वामित्रं शुचिस्मिता ॥ ७
कोकिलस्य तु शुश्राव वल्गु व्याहरतः स्वनम् ।
संप्रहृष्टेन मनसा तत एनामुदैक्षत ॥ ८
अथ तस्य च शब्देन गीतेनाप्रतिमेन च ।
दर्शनेन च रम्भाया मुनिः संदेहमागतः ॥ ९
सहस्राक्षस्य तत्कर्म विज्ञाय मुनिपुंगवः ।
रम्भां क्रोधसमाविष्टः शशाप कुशिकात्मजः ॥ १०
यन्मां लोभयसे रम्भे कामक्रोधजयैषिणम् ।
दशवर्षसहस्राणि शैली स्थास्यसि दुर्भगे ॥ ११
ब्राह्मणः सुमहातेजास्तपोबलसमन्वितः ।
उद्धरिष्यति रम्भे त्वां मत्क्रोधकलुषीकृताम् ॥ १२
एवमुक्त्वा महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ।
अशक्नुवन्धारयितुं कोपं संतापमागतः ॥ १३
तस्य शापेन महता रम्भा शैली तदाभवत् ।
वचः श्रुत्वा च कन्दर्पो महर्षेः स च निर्गतः ॥ १४

G 1 66 18
B 1 64 15
L 1 60 17

M4 काले कुसुमित(N2 V1 3 B4 D10 °त)द्रुम —^{c}) Ś1 D1-3 5 9 12 श(D3 ष्ठ)य (for सद्) D14 हुदित (for स्वहित) —^{d}) Cg स्थास्यामि(as in text) D14 T1 G4 मुनि (for तव) Ś1 N V B D1-3 4 7 9 13 M4 स्थास्ये (Ś1 D3 स्थितस्, D1 2 6 7 9 12 स्थाता) तव(M4 °स्य) समीपत (V4 °ग)

6 For 6–13, Ñ V B D10 11 13 M4 subst 1181* —^{a}) Ś1 D1 3 5 7 9 12 च (for हि) G1 3 विध, Cm g k t as in text (for गुण) —^{b}) D2 om from भास्वरम् up to अप्रतिम in 7^b (see 7^b reading in D2) D5 12 G4 भासुर —^{c}) D1 स्वम् (for तम्) Ś1 Dt D3 5 6 9 12 T1 भद्रे (for रम्भे) —^{d}) T2 G1 2 M3 मोह(G1 damaged for ह)यस्व, Cm g t as in text (for भेदयस्व) D14 T1 3 G4 तपोधन (for तपस्विनम्) Ś1 D1 2 5 7 9 12 मोह(D1 2 7 9 लोभ)नार्थमुपाद्भय

7 Cf v l 6 and 15 D2 om 7^{ab} (cf v l 6) —^{b}) Ś1 D1 3(om up to म) 5 7 12 रूपमप्रतिमं भुवि —^{c}) G1 3 ललितैर्, Cg k t as in text (for ललिता) Ś1 D1-3 5 7 12 कृत्वा बहुविधं(Ś1 °गुण, D1 विधे) रम्भा(Ś1 रूप) —^{d}) Ś1 D5 12 उपागमत्, D1-3 7 अलोभय(D2 °यै [sic])त्, D3 मुनिस्मिता (for शुचिस्मिता)

8 Cf v l 6 and 15 —^{a}) Ś1 D1 3 5 7 12 च स तु स्वं, D14 G1 3 M1 2 (before corr as in text after corr M1 [sic]) स तु°, G2 4 M1 स तु° (for तु °शुश्राव) —^{b}) D3 व तुष्या (sic) कृतानि स्वन, D7 °व्याहरति स्वन —D4 reads from 8^c up to ह in 9^c in marg —^{c}) Ś1 D1 3 5 7 12 तां (for सं) —^{d}) Ś1 D1-3 5 7 12 विश्वामित्रो व्यवैक्ष(D1 2 5 °क्षत) त(D1 तं [sic]) Dt D6 1 स चैनामन्वंक्षत

9 Cf v l 6 and 15 D4 reads up to ह in ^{c} in marg (cf v l 8) —^{a}) Ś1 D1 3 5 7 स, D1 12 om (submetric) (for च) —^{b}) G3 4 [अ नुपमन (for [अ प्रतिमेन) Ś1 D1 12 स (for च) —^{c}) D6 रम्भायां D1 14 रमाया —^{d}) Ś1 D6 12 समोहम् Ś1 D1 5 6 7 12 आगमत्, G2 M1 आविशत (for आगत)

10 Cf v l 6 and 15 —^{a}) Dt D6 8 Ct सर्वं, Cg k as in text (for कर्म) —Ś1 om 10^{cd} —^{c}) D2 12 रम्भां G4 कोप (for क्रोध) —^{d}) D1-3 5 7 12 शशाप तां D3 कुशाजाभन, D6 मुनिपुंगव

11 Cf v l 6 and 15 —^{a}) Ś1 D2 5 6 7 12 यस्मात्, D1 अस्मात्, D3 त्वं मां, M3 यन्मां (for यन्मां) T2 लोभयसी (sic) G1 2 M1 लोभयस —^{b}) D4 5 जयै(D1 °यी)षिणं, G1 जयैषिणी (all sic) —^{d}) Ś1 D5 12 शैले, D1-3 7 9 शिला Cm g t as in text (for शैली) Dt D3 1 M3 (before corr) स्थास्यसि D1 2 7 9 भूतले, M2 दुर्मते, Cm g as in text (for दुर्भगे)

12 Cf v l 6 and 15 —^{a}) D4 [3 स (for सु) Ś1 ब्रह्मादयो महाभागास्, D1 3 5 7 9 12 ब्राह्मणा हि महाभागास्, —^{b}) Ś1 D2 5 7 9 12 समन्विता —^{cd}) Ś1 D1 3 5 7 9 12 उद्धरिष्यति D7 ते रम्भे (hypermetric) (for रम्भे) D1 3 4 त्वा T1 damaged for त्वां मत्

13 Cf v l 6 and 15 —^{a}) Dt उक्त्वा —^{b}) D4 M3 महातपा —^{c}) D2 अशक्रद् (sic) (for अशक्नुवन्) Ś1 D5 12 धारयितुं —^{d}) Dt D6 14 T G1 3 M1 2 कोप, D2 काम Cm क्रोधं, Ct as in text (for कोपं) Cm g k संतापम् (as in text) Dt D6 6 T2 G2 3 M1 2 आत्मन, D3 5 आगत (for आगत) Ś1 D5 12 क्रोधसंतापमागत, G1 कोपसंतापतां गत

14 Cf v l 6 and 15 —^{a}) M3 कोपेन (for शापेन) Ś1 D1 3 5 9 12 चिरात्सुप्ते(Ś1 °सुप्ते, D2 °मुपे)वल —^{b}) M3 दैलीभूता (for रम्भा शैली) T2 G1 तथा (for तदा) Ś1 D5 12 रम्भा वै शैलमागता D1 3 7 रम्भा शैलत्वमागता —^{cd}) M3 ज्ञात्वाकन्दर्प (for वच श्रुत्वा) D14 T G1 3 M1 तु (for च) M3 वीडितो जगामसुरसद्म (for ^{d}) Ś1 D1 3 5 7 12 वीडितश्चापि कंदर्पो (D12 गंधर्वा) जगाम(D3 ययाता)नु यथागतं

G 1 66 19
B 1 64 16
L 1 60 18 कोपेन स महातेजास्तपोऽपहरणे कृते । इन्द्रियैरजितै राम न लेभे शान्तिमात्मनः ॥ १५

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रिषष्टितमः सर्गः ॥ ६३ ॥

15 [a]) Ś1 D5 13 क्रोधेन च D1 D4 6 8 G1 3 °न च, D1 कोपेनाथ, D4 G1 कोपेन मु (for कोपेन स) D3 महातजा, D1 महता तजास् (sic) (for महातेजास्) —[b]) Ś1 D4.4 7 13 तपसो D1 श्रेयसो (for तपोऽप) D3 हृत, D4 क्षमे (for कृते) Ś1 D4 हरणात्कृत —M4 reads from 15[a] up to l 2 of 1183* in marg sec m —[c]) D4 °पै शुभिर्वि T1 damaged for पै रजि (for इन्द्रियैरजितै) —For 6–15 N V B D10 11 13 M4 subst

1181* (6) { मनोहर तु रम्भोरु कृत्वा रूपमथाद्भुतम् ।
तस्मात्त्व रुचिरापाङ्गि गच्छ लोभयितुं मने ।
इत्युक्ता देवराजेन रम्भा सुरविलासिनी ।
(7[cd]) कृत्वा रूप मनोहारि विश्वामित्रमलोभयत् ।
इन्द्रोऽपि कोकिलो भूत्वा कन्दर्पसहितस्तदा ।
वल्गुनागमितस्तस्य तत्रस्थो राम विलोभयन् ।
(8[ab]) कोकिलस्य वच श्रुत्वा वल्गु व्याहरतो वन ।
रम्भागीतस्वनं चैव मधुर सुमनोहरम् ।
मारुत च सुखस्पर्शं दिव्यपुष्पाधिवासितम् ।
श्रुत्वा त समभिप्रेक्ष्य शालिना मदवर्धनम् ।
सहसा हृतचित्तोऽसौ मदनेन महामुनि ।
गीतस्वननानुसृत्य रम्भा दृष्ट्वा मनोहराम् ।
(9) { शब्दनाघ्रहृतस्तेन रम्भासदर्शनेन च ।
दृष्ट्वा चाश्रमतपोभ्रंश मुनि शङ्कामुपागमत् ।
(10) { सहस्राक्षस्य तत्कर्म दृष्ट्वाथ ध्यानचक्षुषा ।
रम्भा कोपसमाविष्ट इद वचनमब्रवीत् ।
(11) { यस्माल्लोभयसे रम्भे मामाश्रमगुणसम्पदा ।
तस्माच्छैलमयी भूत्वा स्थास्यसीह तपोवने ।
वर्षाणामयुत पूर्णं मत्क्रोधकलुषीकृता ।
(12[cd]) ब्राह्मणस्तु तप सिद्ध उद्धर्ता ते भविष्यति ।
रम्भा शैलमयीं कृत्वा विश्वामित्रो महामुनि ।
(13[cd]) सतापमगमत्तीव्र क्रोधस्य वशमागत ।
दृष्ट्वा तथा कृता रम्भा सद्य शैलमयीं तदा ।
कन्दर्पसहित चैव दृष्ट्वा नष्टं सुरेश्वरम् ।
तपोऽपहार च पुन कृत दृष्ट्वा तथात्मन ।
अजितेन्द्रियोऽस्मीति भृश जगर्हात्मानमात्मना ।

[(l 1) V1 3 4 तु (for तु) D11 मनोरम च D13 रम्भे त (for रम्भोरु) V4 दृष्ट्वा (for कृत्वा) B1 D10 च (D10 त)थाद्भुत, M4 अनुत्तम (for मथाद्भुतम्) D11 कृत्वा रूपमत्यद्भुत शुभि (hypermetric) (for the post half) —D11 om l 2 3 —(l 2) B1 repeats तस्मात्त्व D13 M4 रुचिरापाङ्गे —(l 3) N2 V1 2 4 M4 उक्ता B1 सा (for तु) —(l 4) D11 कृत्वेव रूप M4 °लोभाहि (for रूप मनोहारि) V4 अलोभ्यत (sic) D13 उपाद्रवत् (for अलोभयत्) B2 (marg also as above) विश्वामित्रमनोहरम् (for the post half) —D13 om (hapl ?) from the post half up to the prior half of l 7 —(l 6) D10 om तस्य N2 V2–4 B1 वल्गुवाग (B1 °ग्ग [sic]) मितस्तस्य (V2 °स्याश्) V1 वर्गी (after corr as above) रागरक्षितस्तस्य D11 वल्गुनागमितत्र (sic) (for the prior half) D10 सन (for राम) V1 विलोकयन् B1 प्रलोभयन् D11 विलोभयन् —(l 7) D11 च संश्रुत्य (for वच श्रुत्वा) V1 (m after corr as above) वचो B3 वल्गु (for वल्गु) D11 व्याहरते (for °रतो) —(l 8) V1 वल्गु (for रम्भा) N2 L2 D11 -स्वर (for -स्वन) V1 चक्र V4 इव (for चैव) D10 सधुर (sic) (for मधुर) —(l 9) N2 D13 -स्पर्श N B1 D10 दिव्य (for दिव्य) V2 पुष्पाणि V3 B1 गन्धानि (for पुष्पाधि) —(l 10) N2 अतान V1 B2 आघ्रा (B3 °घ्रा) त V3 4 B1 आघ्राण (V4 °णु) (for श्रुत्वा त) D11 आरभ्य तामभिप्रेक्ष्य M4 अत्रायतान सप्रेक्ष्य (for the prior half) N1 च मर्द (hypermetric) B1 (m also as above) सम° D1 मोद° (for मदवर्धनम्) —(l 11) V2 सहसा D11 काशिभे (for सहसा) V2 V3 B2 हृतचित्ता (V3 चित्त)स्मा V4 हृतचित्त स N1 V3 4 पवनेन (for मदनेन) —(l 12) N1 V2 स्वरेण (for -स्वनेन) N1 V3 4 B2 D10 11 13 [अ]नुसृतो N2 [अ]नुभूतो V2 [अ]भिमुखो D11 मनोरमा —(l 13) V1 [उ]पहतस् V4 [अ]पि हतस् (for [अ]पहतस्) D11 तत्र (for तेन) —(l 14) V4 चाप B1 4 चात्र D11 च्य (for चाश्र) N2 B2 (m also as above) D10 13 मन D1 च्यार्थ (for भ्रंश) V1 शङ्कामभ्यागत V2 °भागत B3 °गमत (for शङ्कामुपागमत्) —(l 15) N2 सह अक्षस्य (sic) B3 सर्व

(for कर्म) Ñ2 B2.3 D10 11 प ध्यात, V3 ध्यानेन, B1 न ध्यान (for [अ]व ध्यान) —(l 16) V1 वचन चेदमब्रवीत्, M3 युद्धाद गुहितवचन (= 10^d) (for the post half) —(l 17) V2 लाभत मे (sic) (for °मते) V1 मनाम (sic) D11 समानम् (for मानतम) —(l 18) Ñ1 शैलमयी, B2 शिलमयी (for शैलमयी) D11 स्वाक्सलत सुदुर्मेर (for the post half) —(l 19) M1 शाप (for शाप) —(l 20) M2 तपना (for तु तप ~) V3 तदर्थी, D11 3 न्य (for तदर्थी) —For ms see below —(l 21) M1 तत्तो (for मया) —(l 22) M3 अक्रोद (for अयमद) B1 सेताप न ≈ न्य (for the prior half) D11 M3 सेतस्य (for कोपस्य) V3 कायर D11 जितात्मेन्द्रमान (for the post half) —(l 23) Ñ2 B1 D10 11 12 °नो (for तथा कृता) M3 तथा कुर्या त्ता तथा (for the prior half) B1 M1 तहा (for त्या) —(l 24) Ñ1 अनत्य (for °र्नन) M3 कुद्धा (for हृदा) —(l 25) Ñ2 V1 तपसो (V1 [with hiatus] हर्षो अ)त्यह च (both hypermetric), V1 °हात च, B1 तपश्यहार (for तपोत्पहार च) Ñ1 V1 हत (for कृत) V1 मम (for हृदा) V3 दृष्टमना, B1 महामन, D11 तत्तेन, M1 (आ)मतान्य (for तथामन) —(l 26) All the above MSS (except V1) read hypermetrically the prior half D11 ताम (for युद्ध) V1 °हातमेति, V3 तर्वनिर्विदिषेरमीति, M3 निर्विदिषोमेति तत् न तु (for the prior half) M2 आत्मन (for आत्मना)]

—After l 20, B1 ins

1182* हतुकृत्वा च तदा तत्र प्राञ्जलपो बभूव ह ।

—After 1181* D11 cont while Dt D1 2 3 4 11 S (except M1) ins after 15 whereas Ś1 D1 2 3 7 11 ins l 1-8 after I 64 1 and subst l 9-11 for I 64 2 V3 ins l 10 and l 11 after I 64 2^ab

1183* तां दृष्ट्वा तापसश्रेष्ठो रम्भां शैलमयीं कृताम् ।
अभूत्तस्य मनस्त्विन्नं ज्योऽपहृत मुनेः ।
नैव क्रोधं गमिष्यामि न च वक्ष्ये कथंचन ।
अथवा नोच्छ्वसिष्यामि संवत्सरशतान्यपि ।
अहं हि शोषयिष्यामि आत्मानं विजितेन्द्रियः ।
तावद्यावद्धि मे प्राप्तं ब्राह्मण्यं तपसार्जितम् ।
अनुच्छ्वसन्नभुञ्जानस्तिष्ठेयं शाश्वतीः समाः ।
न हि मे तप्यमानस्य क्षयं यास्यन्ति मूर्तयः ।
एवं वर्षसहस्रस्य दीक्षां स मुनिपुंगवः ।
चकाराप्रतिमो लोके प्रतिज्ञां रघुनन्दन ।
अथ पूर्वां दिशं त्यक्त्वा क्रोधमासाद्य वर्जितः ।

[Dt D1 2 3 4 11 12 S (except M1) om l 1 —(l 2) D11 दैवतं (sic) —M2 reads l 2 in marg sec m —(l 2) D1 3 11 T1 2 G1 2 3 पुनः (for मनः) Ś1 D1 2 3 7 11 12 मनो (D1 °नः) तपसः (D1 2 7 °) मुनिर्विद D1 मनोऽपह्नुर्विदितं (sic) (for the prior half) —(l 3) D1 2 3 11 12 13 S (except M1) [न]व (for [न]) Ś1 D1 2 3 7 11 12 कोपं करिष्यामि Ś1 D12 om (hapl) from the post half of l 3 up to the prior half of l 4 and the prior half of l 5 respy D1 2 3 7 न बोद्धये चा (D1 वा, D2 न बोद्धये [by transp]) ति मामद, D11 न च बोध्य न साम्र (for the post half) —(l 4) T1 damaged for वा नो D1 सहायम (for संवत्सर) Ś1 D1 2 3 सहा (D1 °नसा) वहून्, D11 शत वर्ष (for शतानि) D1 वत्सर शतायमहून् (for the post half) —(l 5) Ś1 D1 11 त्यज च(D1 11 र) D1 (before corr) 11 T G1 2 M1 2 अह वि (for अह हि) D1 2 3 अह वै (D1 अथ ३) शोषयाम्येव (D1 °मव) (for the prior half) —Note hiatus between the two halves D11 T1 2 G M1 आत्मान (to avoid hiatus) (for आत्मानं) Ś1 D1 2 3 11 13 तपसात्मान वि(Ś1 D11 व) तेद्रिय (for the post half) —(l 6) G1 च (for हि) G3 M1 च तपसाद्धि (by transp) D1 प्राप्ति D1 प्राप्त, M3 नह्मण्य (for ब्राह्मण्य) Ś1 D1 2 3 7 11 13 सहहर्जित, D1 11 T G M1 2 तपसो (T1 damaged after त्र, G1 2 °ता)र्जित, D1 °र्जितं (for तपसार्जितम्) —(l 7) D1 अनुच्छ्वस Ś1 D1 11 अनुच्छ्वे, D11 अनुच्छ्वे (sic), G1 अनुश्वसन् (for अनुच्छ्वसन्) D1 अथवा (for तिष्ठे) —(l 8) D1 नहि (for न हि) D1 om म (submetric) Ś1 D1 नामा, D1 मम मूर्तय (hypermetric) D11 12 यामा (for मूर्तय) D1 2 3 च(D1 वै)व क्षिप्र(D1 °प्रो) अधिपति (for the post half) —(l 9) T1 damaged for सह, G1 2 3 सहस्र तु (for सहस्रस्य) Ś1 D1 2 3 7 11 13 मौन वसपराणां Ś1 °पाणु, D1 °ताणि, D11 °प तु D11 illeg for च) पूरा गतमुनि मु(D1 मं) निर(Ś1 °न) —For ms see below —D1 om l 10- 1 —(l 10) Ś1 V1 D1 2 3 7 11 13 अक(D1 अप्रा (sic)) तरेप्रतिज्ञा (for the prior half) —Dt D1 2 3 4 S (except M1) om l 11 —D1 2 3 read l 11 after I 64 3^ab —D1 reads l 11 after l 1 of 1187* —(l 11) Ś1 अ [ह] म वध्यामानम (for the prior half)]

—After the prior half of l 9 G1 3 ins

1184* कृत्वा वतमनुत्तमम् ।
विश्वमित्रो महातपाः

Colophon Ś1 D1 2 3 7 11 13 om (continue the Sarga) Ñ V B D10 11 M2 read colophon after l 1 of 1185* —Kāṇḍa name Ñ1 D12 om Ñ2 V1 2 3 B D11 बाल —After Kāṇḍa name B1 ins बाडचरित —Sarga name Ñ V B D10 ब्रह्मर्षिप्रदानम् (Ñ2 V1 2 B1 D10 om) रम्भाशाप —Sarga no (figures words or both) Ñ2 V1 2 B1 1 om Ñ2 B1 2 D10 60 V1 D1 6- V3 D1 D1 2 3 4 S (except M1) 64 M1 6- D1 —काण्ड—सर्गो—सर्ग 65 —After colophon T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः G1 2 3 M1 श्रीरामाय नमः G1 श्रीमते रामानुजाय नमः, M3 श्री ⋯ नमः

G 1 66 20
B 1 65 1
L 1 60 19

६४

अथ हैमवतीं राम दिशं त्यक्त्वा महामुनिः ।
पूर्वां दिशमनुप्राप्य तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ १

मौनं वर्षसहस्रस्य कृत्वा व्रतमनुत्तमम् ।
चकाराप्रतिमं राम तपः परमदुष्करम् ॥ २

पूर्णे वर्षसहस्रे तु काष्ठभूतं महामुनिम् ।
विघ्नैर्बहुभिराधूतं क्रोधो नान्तरमाविशत् ॥ ३

ततो देवाः सगन्धर्वाः पन्नगासुरराक्षसाः ।
मोहितास्तेजसा तस्य तपसा मन्दरश्मयः ।
कश्मलोपहताः सर्वे पितामहमथाब्रुवन् ॥ ४

64

☞ Ś1 D1-3 5 7 11 13 continue the previous Sarga Ñ V B D10 11 M1 read 1-2ab (followed by l 1 of 1187*) before the colophon of Sarga 63

1 a) Ñ V1 3 4 B1-3 D10 11 M1 त्यक्त्वा, V3 रुक्त्वा (sic), B4 पुण्या, D13 त्यक्त्वा (for राम) —b) V2 दिशम्, D13 रम्या, G2 M1 हित्वा (for त्यक्त्वा) D3 महायश —c) Ñ V B D10 11 13 उपागम्य (V3 °श्रित्य, D13 °गत्य), D1 3 5 7 13 M4 अति (D5 13 उपा, D7 अभि) क्रम्य (for अनुप्राप्य) —d) Ñ1 °स्तसु महामुनिं, Ñ2 V B D10 11 13 M4 °स्तसुं प्रचक्रमे —After 1, Ś1 D1 3 5 7 13 ins l 1-8 of 1183* (cf v l 1 63 15)

2 a) V4 मौनी Ñ V B D10 13 G1 2 -सहस्रं तु (V1 च), D11 -सहस्राणि, M4 -सहस्र स, Cm g as in text (for सहस्रस्य) —b) Ñ V B D10 11 13 कृत्वा स कृतनिश्चय, M4 समास्थ्य कृतनिश्चय —M3 om 2cd —c) D6 [अ प्रतिम, T2 [अ]प्रतिमा (sic) T3 प्रतिमा (sic) (for [अ प्रतिम) —For 2 Ś1 D1 3 5 7 13 subst l 9-11 of 1183* (cf v l 1 63 15) —For 2c-5d Ñ V B D10 11 (l 1 and 8 only for 2cd and 5ab respy) 13 M4 subst 1187*

3 D6 om 3b up to the prior half of l 2 of 1185* —b) D1-3 7 11 काष्ठभूतो महामुनि —After 3cd, D1 3 5 read l 11 of 1183* (cf v l 1 (3 15) —c) D2 विघ्नैर्, G4 दीर्घैर् (for विघ्नैर्) D7 बधूते, D11 बाधूत —d) Ś1 D3 13 वोपो (for क्रोधो) D1 कोपेनोत्तर° (sic) D2 कोपेनापर° (corrupt) D11 कोप नैव समाविशत् —After 3 Ś1 Dt D1-3 11 12 13 S (except M1) Cm g k t ins (Cv r comm on l 9 only)

1185* स कृत्वा निश्चयं राम तप आतिष्ठदव्ययम् ।
तस्य वर्षसहस्रस्य व्रते पूर्णे महाव्रत ।
भोक्तुमारब्धवानन्नं तस्मिन्काले रघूत्तम ।
इन्द्रो द्विजातिर्भूत्वा तं सिद्धमन्नमयाचत ।
तस्मै दत्त्वा तदा सिद्धं सर्वं निश्चाय निश्चित ।
नि शेषितेऽन्ने भगवानभुक्त्वैव महातपा ।
न किंचिदवदद्विप्रं मौनव्रतमुपास्थित ।
तथैवासीत्पुनर्मौनमनुच्छ्वासं चकार ह ।
अथ वर्षसहस्रं वै नोच्छ्वसन्मुनिपुंगव ।
तस्यानुच्छ्वसमानस्य मूर्ध्नि धूमो व्यजायत ।
त्रैलोक्यं येन संभ्रान्तमादीपितमिवाभवत् ॥

[(l 1) Dt D4 6 8 14 T1 G1 M1 2 आतिष्ठानव्य Ś1 D1-3 5 7 11 13 14 व्रतं च परम दुर्गं तप आतिष्ठ (D1 °ष्ठ [sic] D13 °ष्ठ) देव —(l 2) Ś1 D1-3 5 7 11 13 अथ वर्षसहस्र (for the prior half) —D11 om (hapl ?) from the post half up to the prior half of l 9 D6 महाव्रत (for °व्रत) Ś1 D3 13 व्रतादीक्षेण आगत (hiatus), D1 व्रतदीक्षामनागमे, D2 4 (with hiatus) व्रता (D7 °तो) दीक्षग आगते (both sic) D5 व्रतो (sic) दीक्षणमागते (before corr °ते) (for the post half) —Ś1 D1 3 5 7 13 om l 3 —(l 3) D6 आरभ्य सेवन (for आरब्धवानन्न) M2 रघूदा —(l 4) D1 3 7 [ए]न, D5 13 [ए]व D6 T2 g (for त) Ś1 ततो द्विजाति गत्वैन (for the prior half) Ś1 D1 3 13 यथाविद्रम् (for सिद्धमन्नम्) —Ś1 D1-3 5 7 13 om l 5 —(l 5) M3 (before corr) सदा (for तदा) D6 सर्वं G2 M3 अन्न (for सर्वं) G1 2 निश्चल, M3 निश्चित D6 सर्वं नियतमानस (for the post half) —(l 6) Ś1 D1-3 5 7 8 13 नि (D13 न) शेषमन्न (D6 [before corr]°श्र) (for नि शेषितेऽन्न) Ś1 भगवन् D2 भगवन् Ś1 D1 5 13 अभुक्त च, D3 7 अभुक्ते च, D5 अदत्त दत्त स (sic), D6 भुक्त्वा तस्य (sic) (for अभुक्त्वैव) D6 महात्मन, T2 महामुनि —Ś1 D1 3 5 7 13 om l 7 —(l 7) G1 मौनवृत्तम् D11 T G1 M2 3 अथा°, D6 समाश्रित (for उपास्थित°) G2 3 मान समास्थित (for the post half) —(l 8) Ś1 D1 3 5 7 13 तथैव मौनमकरोदनुच्छ्वास च राघव —(l 9) D1 5 7 पूर्णे (for अथ) Ś1 D5 13 -सहस्रेण Dt D4 8 -सहस्र च, D7 सहस्रेऽपि, D2 8 महस्रे तु, D6 -सहस्राणि Dt सोच्छ्वसन् Ś1 D1-3 5 7 निरुच्छ्वासोऽभवन्मुनि, D11 निरुच्छ्वासो ततो मुनौ, D13 निरुच्छ्वासो महामुनि (for the post half) —(l 10) D6 14 (before corr) T2 [अ]नुच्छ्वासमानस्य Ś1 D5 13 निरुच्छ्वासान्मुनेस्त (Ś1 [after corr in marg]°(?)स्य, D1 5 7 अनुच्छ्वासात्ततस्य, D11 विश्वामित्रस्य तपसा (for the prior half) G1 [अ]विजायत —(l 11) D2 त्रैलोक्ये Dt D2 आतापितमिवाभवत् D6 आदीप्तमिव चाभवत् (for the post half)]

4 a) Ś1 Dt D1 6 11 13 T2 G1 3 M2 3 देवर्षिगन्धर्वा, —b) Dt D4 6 8 G1 3 M2 पन्नगोरग (D1 after corr.

बहुभिः कारणैर्देव विश्वामित्रो महामुनिः ।
लोभितः क्रोधितश्चैव तपसा चाभिवर्धते ॥ ५
न ह्यस्य वृजिनं किंचिद्दृश्यते सूक्ष्ममप्यथ ।
न दीयते यदि त्वस्य मनसा यदभीप्सितम् ।
विनाशयति त्रैलोक्यं तपसा सचराचरम् ।
व्याकुलाश्च दिशः सर्वा न च किंचित्प्रकाशते ॥ ६
सागराः क्षुभिताः सर्वे विशीर्यन्ते च पर्वताः ।
प्रकम्पते च पृथिवी वायुर्वाति भृशाकुलः ॥ ७
बुद्धिं न कुरुते यावन्नाशे देव महामुनिः ।
तावत्प्रसाद्यो भगवानग्निरूपो महाद्युतिः ॥ ८

G. 1. 67. 8
B. 1. 65. 17
L. 1. 61. 8

°गाधर-), D2 पन्नगाप्सर ; M2 किंनरोरग . —cd) G2 तेन सा (sic) (for तेजसा). Ś1 D1-3 6.7.12 [ए]गासंस ; D11 [ए] घास्य (for तस्य). D6 G1-3 M2 तपसो; D13 सर्वे ते; Cm g t as in text (for तपसा) Dt D6 8 तपसा तस्य तेजसा (by transp.). D2 संद्रावय°. —After 4cd, D11 ins l. 4–5 of 1187*.—After 4, D8 ins. :

1186* पितामह महाप्राज्ञ सर्वभूतहिते रत ।
त्वं चैव सर्वलोकानां शरणं च यथेप्सितम् ।

5 D8 om. 5ab.—For 2c–5b, Ñ V B D10 13 M4 subst., while D11 subst. l. 1 and l. 8 for 2cd and 5ab respy. and ins. l. 4–5 after 4cd :

1187* वज्रस्थानमुपाश्रित्य तस्थौ गिरिरिवाचल. ।
स्थाणुभूते स्थिते तस्मिन्मुनौ मौनव्रताश्रिते ।
भावेष्व नान्तर कामो न क्रोधो ददृशे मुनेः ।
अक्रोधनमकाम च तं दृष्ट्वा शान्तचेतसम् ।
तपस्तोग्रेण संसिद्धिं परा गतमरिंदम । [5]
संभ्रान्तमनसो भीता ब्रह्मण तपसां निधिम् ।
ऊचुरभ्येत्य विबुधाः सर्वे शक्रपुरोगमाः ।
उपायैर्विविधैर्विप्रो विश्वामित्रस्तपोधन· ।

[Before l. 1, V4 ins. l. 10 and 11 of 1183* (cf l. 1. 63 15). —(l. 1) Ñ2 B2 D10 वज्र°, V1 वल्मी°, … वह्नि°; V2 वज्र स्थानम्; V4 रज°, B1 वह्नि°, D11 तपोवनम् (for स्थानम्) V2 B1 उपागम्य —After l 1, Ñ V B D13 14 read colophon, while D11 ins 1 11 of 1183* Then D13 ins. ref. धृ- उ च —(l 2) B1 om स्थिते, … transp. स्थिते and मुनौ Ñ1 मौन V4 M4 व्रत(M4 °ता) स्थिते. —(l. 3) D13 आविश्यातुर आसी (for the prior half) Ñ1 मुनौ, M4 मुनि. —(l 4) D11 त दृष्ट्वार्थान्तिचेतसा (sic), M4 दृष्ट्वा शान्तेन चेतसा (for the post half) —(l 5) V4 संसिद्ध. V1 परा गति गतिम° (ditto), D4 परां गतिमविदत्त, … परां गतिम° (for the post half) —(l 6) Ñ1 °सो … , V2 B2 °सो भृत्वा, B1 मुनयो भीता, M4 -मनस सर्वे (for मनसो भीता). Ñ2 V1.3 4 D13 तपसो निधि M4 विबुधा वासवादय (for the post. half). —(l 7) M4 ऋषित (for विबुधा) M4 ब्राह्मण तपसो निधि (for the post. half) —(l. 8) Ñ1 V B1 2 D13 बहुभिर् (for विविधैर्). Ñ2 V4 B2 D13 M4 ब्रह्मन्, D11 देव (for विप्रो), B1 D13 तपोनिधि .]

6 Ñ1 V1-3 B1 2 M4 om. 6–7 —a) V4 ह्यस्य, B4 पापस्य, D5 ह्यस्तिः D8 तस्य (for ह्यस्य). Ñ2 B2 D10 कैश्चिद्, V4 देव (for किंचिद्). —b) G1 दृश्यते (for दृश्यते). Ś1 Ñ2 V1 B3 4 D1-3 5 7 10-13 स्वल्पम्; Ct as in text (for सूक्ष्मम्). Dt D6 8 अप्युत. —c) Ś1 D5 10.13 यदि तस्मै; Ñ2 B3 4 D2 यदि (B3 °दा) तस्मै; D3 8 यदि त्वस्मै, D11 यतस्तस्मै (for यदि त्वस्य). V4 यदा न दीयते तस्मै. —d) Ś1 Ñ2 V4 B3.4 D1 5 7 10-13 M3 मनसो. Ś1 D1-3 5.7.10-13 हि यदी (D1-3 7 यथे)प्सित, Dt D8 यथाभीप्सित; Ct as in text —e) Ś1 V4 D3 5 7 9 11 12 नाशयिष्य(Ś1 °ष्यं [sic])ति, T2 M3 °यति; G2 M2 °येति; Cm g t as in text (for विनाशयति). Ś1 D5 11 12 लोकांश्च; Ñ2 V4 B3 4 D2 3 7 9 10 लोकांस्त्रीन् (for त्रैलोक्य). D1 विनाशयिष्यति लोकान्. —f) Ś1 D6 11 12 त्रीनेव, Ñ2 B3 4 D10 13 तेजसा; V4 D2 3 7 9 सर्व है, G1 damaged (for तपसा). Ś1 Ñ2 V4 B3 4 D1-3 5 7 9-13 °चरान् (for सचराचरम्). —g) D11 व्याकुला दि. —h) Ś1 Ñ2 V4 B3 4 D1-3 5.7.10-13 न च सूर्यः प्र°; D8 न किंचिच्च प्र° (by transp.); G1 3 न किंचित्संप्र°; G2 M1 आदित्यो न प्र°.

7 Ñ1 V1-3 B1 2 M4 om. 7 (cf. v.l 6). —a) Ś1 V4 D1,5 11 12 चैव (for सर्वे) —b) Ñ2 B3 4 D1-3 5 7 10-13 वि(D5 व्य)दीर्यन्ते; V4 व्यवदीर्यन्त (for विशीर्यन्ते). Ś1 सर्वतः (for पर्वताः) —c) D4 [s]त्र (for च). T1 damaged after पृ up to भास्करो in 1189*. Dt D5 T2 वसुधा (for पृथिवी). Ñ2 B3 4 D10 13 कंपते पृथिवी चैव. —d) Ś1 D2 3 5 7 11.12 भृशानिल ; B4 भृशा° (sic), Dt D6 8 [इ]ह संकुल ; G1 °कुलः; M2 दिवा° (for भृशाकुलः) —After 7, Ś1 V4 Dt D1-9 11 12 14 S (except M4, T1 damaged) all Cs ins.

1188* ब्रह्मन्न प्रतिजानीमो नास्तिको जायते जनः ।
संमूढमिव त्रैलोक्य संप्रक्षुभितमानसम् ।

[(l 1) Cv r k comm on l. 1 only. Ś1 D6 11 12 ब्रह्म (D5.11 देव)विप्राय भजते, V4 D1-3 7 8 ब्रह्म (V4 ब्राह्म)विप्रो न भजते Ś1 V4 D1-3 6 7.9 11 12 स्व (for जन). —(l 2) Ś1 V1 D1-3 6.7 11 12 त्रैलोक्यमपि संमूढ (V4 °क्षुब्ध) V4 प्रविक्षुभित, D7 प्रक्ष (metathesis)क्षुभित D9 (gloss) व्याकुलितचित्त, M3 तेजसा मचराचर (for the post half)]

—Thereafter, Dt D1 8 14 T G1 M3 cont

1189* भास्करो निष्प्रभश्चैव महर्षेस्तस्य तेजसा ।

[T1 damaged for भास्करो (cf v l 7) M3 सप्रक्षुभित मानस (for the post half)]

8 D11 repeats 8cd as in V3 after 9 —a) V4 बुद्धिं नि, B1 न बुद्धिं (by transp), D2 4 7 13 बुद्धिं च (for

G 1 67 8
D 1 65 7
L 1 61 8

कालाग्निना यथा पूर्वं त्रैलोक्यं दह्यतेऽखिलम् ।
देवराज्यं चिकीर्षेत दीयतामस्य यन्मतम् ॥ ९

ततः सुरगणाः सर्वे पितामहपुरोगमाः ।
विश्वामित्रं महात्मानं वाक्यं मधुरमब्रुवन् ॥ १०

ब्रह्मर्षे स्वागतं तेऽस्तु तपसा स्म सुतोषिताः ।
ब्राह्मण्यं तपसोग्रेण प्राप्तवानसि कौशिक ॥ ११

दीर्घमायुश्च ते ब्रह्मन्ददामि समरुद्गणः ।
स्वस्ति प्राप्नुहि भद्रं ते गच्छ सौम्य यथासुखम् ॥ १२

पितामहवचः श्रुत्वा सर्वेषां च दिवौकसाम् ।
कृत्वा प्रणामं मुदितो व्याजहार महामुनिः ॥ १३

ब्राह्मण्यं यदि मे प्राप्तं दीर्घमायुस्तथैव च ।
ओँकारोऽथ वषट्कारो वेदाश्च वरयन्तु माम् ॥ १४

क्षत्रवेदविदां श्रेष्ठो ब्रह्मवेदविदामपि ।
ब्रह्मपुत्रो वसिष्ठो मामेवं वदतु देवताः ।
यद्ययं परमः कामः कृतो यान्तु सुरर्षभाः ॥ १५

ततः प्रसादितो देवैर्वसिष्ठो जपतां वरः ।
सख्यं चकार ब्रह्मर्षिरेवमस्त्विति चाब्रवीत् ॥ १६

त्राद्द न) Ś1 D1-4 7 11 12 M1 देव, Cg as in text (for यावत्) —b) Cm g t नाशे (as in text) Ś1 D1-5,7 11 12 M3 Ch शक्तेय (Ś1 D 5,7 °व) जगत्क्षये (D1 °य) Ñ V1 2 3 D10 M1 पुत्र (M1 भर्ता) प्रजप (V3 °यत) वो वर, V2 D13 एष वै तपसा वर (D13 विधि), T1 नादो देव महामुने —Ñ V B D10,13 M1 om 8c-9b —c) D1 4,6 G1 भगवन् D11 तावप्रसादं रभतां —d) D1 अलि°, T2,3 G1,3 M1 °वशो (for अग्निरूपो) G2 M1 2 महामुनि

9 Ñ V B D10 13 M1 om 9ab (cf v l 8) —ab) T1 G2 M1 2 भूश (for अखिलम्) Ś1 D1 3 5 7 11 12 कालाग्निरि (D1 °रे) व निर्दग्धु (D12 °ष्टं) त्रैलोक्यं प्रदहेद्यः —c) D1 3 दैवं, D7 दैवं ; Cv r as in text (for देव) Ś1 D1-3 5 7 11 12 चिकीर्षन्ति Ñ V B D10 13 M1 देवराज्य (Ñ1 V1 D10 °ज, V2,3 °ज्य) परि (Ñ2 °पुरि, V1 °पुर) प्राप्तं (Ñ1 V1 2 °पु, V3 °प्त) Cm g k t as in text —d) D7 यस्य (for अस्य) Ś1 D1 11 12 मद्विन, Dt D1 6 परमत, D1 जीवित, D2 तन्मत (for यन्मतम्) Ñ V1 2 4 B D10 13 लभता (Ñ2 B2 D10 13 दीयता as in text) तावदीप्सित V2 लभेत्तावदभीप्सितं, M1 तावत्तमत्तु कांक्षित, Cm g as in text —After 9 D11 repeats 8cd and 9cd as in V2 and Ñ2 respy

10 B1 repeats 10ab after l 2 of 1190* —a) V1 अत B1 सर्वे सुरगणा (by transp) —b) Ñ V B2 (m also as in text) 4 D10 11 12 °पुर सरा —c) Ñ V B D10,11 12 M1 तपोवनस्थ (for महात्मानं) —d) D11 T1 2 G1 मधुरं वाक्यम् (by transp) Ś1 D1-3 5 7 12 ऊचु सानुनय वच, Ñ V B D10 11 13 M1 वाक्य (V1 °च) मूचुरिद (V1 °मा) तदा

11 a) D6 T2 महर्षे Ch t स्वागत (as in text) Ś1 D1 3 5 7 11 12 महर्षे स्वस्ति ते साधु (Ś1 D5 11 12 °धो), Ñ V B D10 13 M1 ब्रह्म (M1 महा) र्षे वि (V1 om [sub-metric]) निवर्तस्व —b) ऋ Ch t स्मेति विस्मयेऽपि धार्ये । ऋ Ś1 तपसा ससुपोषिता, Ñ V B D10 13 M1 तपसोऽया (Ñ V1 4 B1 M1 °भा) द (Ñ1 V1 B1 D13 M1 °दि) त पर, D1 तपसा साध्व तोषिता, D11 12 तपसा (D12 °*) स्मि सुतोषित —D11 reads 11cd after l 2 of 1190* —c) Ś1 ब्रह्मण्यं, D1 ब्रह्माण —d) D4 6 कौ (D2 को) शिक

12 For 12-17, Ñ V B D10,11 13 M1 (12-14) subst. 1190* —Ś1 D1-3 5,7 12 om 12ab. —d) G2 यथागतं, Ch t as in text

13 Cf v l 12 and 17 —b) Dt D1 6 सर्वेषां त्रिदिवौकसां —c) Ś1 D1-3 5 12 त्रिदिवत्य (for मुदितो) —d) Ś1 D1-5 6 12 व्याहरत्वान् ; D7 व्याहृतवान् (for व्याजहार) ☞ —After 13, the sequence up to St 20 in Ś1 D1 5,6 7 12 is as follows—14cd, 15cd (D7 reads 13 after 15ab), 14ab, 15ab, 15cd, 16ab, 17, 16cd, 18cd (D1-5 7 om) 19cd, 18ab, 19ab, 20cd, 20ab

14 Cf v l 12 and 17 —For sequence in Ś1 D1-3 5 7 12 cf v l 13 —b) D6 T2 ब्रह्मण्य D2 च (for मे) —c) Ś1 D3,11 T2,3 G1 °रश्च, D1-5 7 °र स, D6 °रोपि (for ओँकारोऽथ) D12 वकार स वषट्कारो —d) G3 4 M1 (after corr sec m as in text) ददातु (for वेदाश्च) Cv r m g t वरयन्तु (as in text) Ś1 D1-5 6 12 वेदास्वा (Ś1 D5 11 °श्चा) यान्तु सर्वे (Ś1 विश्व) प्र

15 Cf v l 12 and 17 —For sequence in Ś1 D1-5 6,7 12 cf v l 13 —a) Ś1 क्षत्रवेदवता, D1 4,7 1 क्षत्र (D5 विप्र) वेदविदा, T2 क्षत्रवेदविदा (metathesis) D1 5 5 7 6 श्रेष्ठ (sic) —b) Ś1 °वेदवतामपि, T1 °देव विदामपि (metathesis) —c) Ś1 D1 5 6 12 [ऽ]यम् (for माम्) —d) Ś1 D5 12 एवमेव ब्रवीतु मा, D1-5 7 एवं चैव ब्रवीतु (D1 3 °ति) मां —e) Dt D6 8 [ए]व (for [अ]य) Ś1 D1-5 6 7 12 पूर्वेते (D3 °वेतं [sic]) D4 1 परम (for परम) —f) Ś1 D1 5 6,7 12 M1 गमिष्यामि, G1 M1 कृतो मह्य, Cg k t कृतो यातु (as in text) D2 7 यथागत, D5 यथासुख, G1 3 सुरर्षभ, Ct सुरर्षभा (as in text)

16 Cf v l 12 and 17 —For sequence in Ś1 D1-3 5 7 12 cf v l 13 —a) D6 प्रसादवैर् M1 राम (for देवैर्) Ś1 D1-5 6 7 12 तत प्रसाद्य व देवा —b) Ś1 D5,12

ब्रह्मर्षिस्त्वं न संदेहः सर्वं संपत्स्यते तव ।
इत्युक्त्वा देवताश्चापि सर्वा जग्मुर्यथागतम् ॥ १७
विश्वामित्रोऽपि धर्मात्मा लब्ध्वा ब्राह्मण्यमुत्तमम् ।
पूजयामास ब्रह्मर्षिं वसिष्ठं जपतां वरम् ॥ १८
कृतकामो महीं सर्वां चचार तपसि स्थितः ।
एवं त्वनेन ब्राह्मण्यं प्राप्तं राम महात्मना ॥ १९ G. 1 67. 19 B. 1 65 28 L. 1. 61. 18

विश्वामित्रमथाब्रुवन्; D1-3 7 वसिष्ठ समथाब्रुवन्. —c) M4 मत्यं (for सर्वं). D4 T1 महर्षेः; G3 ब्रह्मर्षिम्. —d) D1-3 7 वसिष्ठं (D1 °ष्ठो) ज(D7 ज)पतां वरं.

17 For sequence in Ś1 D1-3 6 7 12 cf. v.l. 13. —a) Ś1 D6 12 महर्षिस्त्, B3 असंदेह:. D1-3,7 वसिष्ठस्त्वमवोचस्त्वं. —b) D2 सत्य (for सर्वं). Ś1 D1 D1 8 G1 3 M1 2 Ct संपत्स्यते; D3 सपश्यन्त; D3 T3 समास्यसे (for संपत्स्यते). B2 वप; T3 (S)नघ (for तव). —c) Ś1 D1-3 6 7 8 12 M4 दत्ता (D2 7 °त्वे) (for चापि). —d) T3 G1 सर्वे. Ś1 D1-3 6 7 1 12 M4 जग्मुस्त्रिभुवन त(Ś1 D6 12 °नान्त) दा(D9 °दः). —For 12-17, Ñ V B D10,11 14 M4 (for 12-14) subst.:

1190* महर्षिस्त्वमनुप्राप्तस्तपसा ह्यसि दुर्लभम् ।
प्रीतः स्वच्छन्दमरणं ददामि तव चेप्सितम् ।
(12cd) स्वस्त्यस्तु हि स्म भद्रं ते तपसोऽस्यादुपारम ।
(13) { पितामहवचः श्रुत्वा सर्वदा मधुराक्षरम् ।
कृताञ्जलिरिदं वाक्यमुवाच मुनिपुंगवः ।
(14) { यदि प्राप्तं मया ब्रह्मन्ब्राह्मण्यं तपसो बलात् ।
ततो ब्रह्म च वेदाश्च सत्यं च वरयन्तु माम् ।
सिद्धिर्धृतिः स्मृतिश्चैव विद्या मेधा शमः क्षमा ।
तपो दमो दया क्षान्तिः सर्वज्ञत्वं कृतज्ञता ।
धर्मभेद इति प्राहुर्मेधा महर्षयो जनाः ।
अद्रोहः सर्वभूतानामसकल्पमसत्क्रिया ।
तन्मां भजन्तु विशेश ब्राह्मण्यमनुत्तमम् ।
तपसा च यदि प्राप्तं ब्राह्मण्यं यथेप्सितम् ।
तमेवंवादिनं ब्रह्मा प्रत्युवाच तपोनिधिम् ।
प्रतिभास्यन्ति ते वेदा ब्रह्म चाध्ययनीप्सितम् ।
अधिकस्त्वं मतो मेऽद्य सर्वब्रह्मविदां मुने ।
(17cd) इत्युक्त्वैनं ततो ब्रह्मा ययौ सुरगणैर्वृतः ।

[M4 om. l. 8-10 and 14-17. —(l. 1) V2 3 B4 प्राप्त (for प्राप्तम्). V4 ब्रह्मर्षिस्त्वमनुप्राप्तिम् (submetric) (for the prior half). V1 ऋषि°, V2 3 ब्रह्मर्षि इत्य, B4 (with hiatus) अपि°, D10 M4 ब्रह्मर्षि°, D11 तपि°. —(l. 2) M4 मरणे. V2 B4 D11 M4 ददानि. Ñ V4 B3-4 च मा (by transp.) (for तव च). V1 ततेप्सित (submetric), M4 तव चेप्सित. —After l. 2, B4 repeats 10cd, D11 reads 12cd. —B4 om. l. 3. —(l. 3) V3 (अ)स्तु हि च; D11 चास्तु हि (for (अ)स्तु हि स्म). Ñ V1 B4 D14 तपसोऽपार, M4 तपोऽपार. —(l. 4) D14 च (for वचः). D11 विश्वामित्रस्तपोधन (for the post. half). —(l. 5) V1 also मुखे भूत्वा (for the post. half). —For l. 5, D11 reads the line of 13cd (var. as in Ś1 in c). —(l. 6) M4 प्राप्तं मया ब्रह्म (for the post. half). —(l. 7) D14 ततो (for ततो). V3 मता (for ब्रह्म). B3 देवान् (for वेदाम्). B1 तु (for second च). V1 सत्य चैव भजतु मां, M4 भजन्त्वतिथयो मे (for the post. half). —(l. 8) D11 बुद्धिर् (for सिद्धिर्). V3 विद्या (for चैव). Ñ1 V1 2 सिद्धिर्बुद्धिर्धृतिश्चैव (for the prior half). V3 मेधा चैव (for विद्या मेधा). V2 धृतिः; V4 दम (sic), D13 वसु (for शम:). —(l. 9) V4 धात्रि (for क्षान्ति). D13 ततो दमश्च शान्तिश्च (for the prior half). —(l. 10) Ñ1 धर्मश्चेदम्. V3 इद (for इति). Ñ2 D10 प्राह, B3 ब्रह्म (m. also मे); D1 प्राह्य (for प्राहु). —(l. 11) M4 अद्रोह. Ñ V1 3 4 B3 D10 M4 अकल्पनम् (for असत्क्रिया). Ñ1 V3,4 अशाठि च, V2 3 अशाठि(V3 °ठ्य)ता, B1 D10 अमलिना; B3 4 अगता, M4 अमलिन (for असत्क्रिया). D13 अनन्यकामेव च; D13 अपकल्पमसक्तिर (for the post. half). —(l. 12) M4 मां. V3 भवतु, V2 भजतु, D11 भजस्व, M4 भजत (for भजन्तु). D13 मदा भजतु विशेश (for the prior half). —After l. 12, B2 ins. the line of 15cd (with v.l. as in D3) in marg. —(l. 13) D13 च यदा प्राप्त, M4 यदि चेत्प्राप्त. V3 ब्राह्मण्य, D11 ब्राह्मण्यत्व. D13 यथेप्सित. —(l. 14) V2,4 B1 एव. —V1 missing from ना in the prior half of l. 15 up to l. 16. —(l. 15) V3 भेदा, B4 वेदा (for वेदा). B4 D14 ब्रह्म चाध्ययनमुत्तम (for the post. half). —After l. 15, B3 ins. the line of 15ab. B4 repeats l. 13. —(l. 16) Ñ1 V3 B4 अतो, B3 यतो (for मतो). D11 अधिकस्त्वमतो मन्ये (for the prior half). V4 सर्ववेदविदां. Ñ1 मुनि. —For ins. see below. —(l. 17) V1 इत्युक्तेन, D11 इत्युक्तेन. V1 तदा, V4 अथो (for ततो). B4 सुरा (for सुर).]

—After l. 16, B3 ins.:

1191* ततः प्रसाद्य वै देवो विश्वामित्रं महामतिः ।

—Thereafter it ins. the line of 17ab (var.). —After l. 16, B3 ins.:

1192* तपसश्च बालिका सार्धं यत्र भवति वर्तते ।

18 For the sequence in Ś1 D1-3 6,7 12 cf. v.l. 13. —a) V3 महात्मा च, G1 (S)थ धर्मात्मा (for ऽपि धर्मात्मा). —b) V3 D13 ब्राह्मणम्; V1 D8 M3 ब्रह्मण्यम्. —Ñ V B D1-3 7 11 12 om. 18cd. —c) Ś1 D6 12 भूजयत्रो (D6 12 °षु) (for पूजयामास). D1 D6 8 12 महर्षिं.

19 For the sequence in Ś1 D1-3 6 7 12 cf. v.l. 13. —ab) Ś1 D1-3 6,7 11 12 °कर्षों (for °कामो). D1 पुनः, M4 पृथ्वीं (for सर्वां). Ñ V B D13 12 कृतकृत्यश्च धर्मात्मा पृथिवीं विचचार ह (V1 विविधमहातपाः). —Ñ V B D10 11 12 om. 19cd. —c) D4 illeg. for एवं त्व; T1 एवं त्वनेन (for एवं त्वनेन), Ś1 D1-3,6 7 12 ब्राह्मण्यमेवमेतेन.

G 1 67 20 D 1 65 29 L 1 61 20
एष राम मुनिश्रेष्ठ एष विग्रहवांस्तपः ।
एष धर्मः परो नित्यं वीर्यस्यैष परायणम् ॥ २०
शतानन्दवचः श्रुत्वा रामलक्ष्मणसंनिधौ ।
जनकः प्राञ्जलिर्वाक्यमुवाच कुशिकात्मजम् ॥ २१
धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे मुनिपुंगव ।
यज्ञं काकुत्स्थसहितः प्राप्तवानसि धार्मिक ॥ २२
पावितोऽहं त्वया ब्रह्मन्दर्शनेन महामुने ।
गुणा बहुविधाः प्राप्तास्तव संदर्शनान्मया ॥ २३
विस्तरेण च ते ब्रह्मन्कीर्त्यमानं महत्तपः ।
श्रुतं मया महातेजो रामेण च महात्मना ॥ २४
सदस्यैः प्राप्य च सदः श्रुतास्ते बहवो गुणाः ॥ २५
अप्रमेयं तपस्तुभ्यमप्रमेयं च ते बलम् ।
अप्रमेया गुणाश्चैव नित्यं ते कुशिकात्मज ॥ २६

---

20 For sequence in Ś1 D1.3.5.7.18 cf v l 13 —ab) D2 मुनि श्रेष्ठ D1.14 T1.3 G4 M3 विग्रहवत्तप, Cv r m g t as in text ॐCv r विग्रहवत्तप इति सम्यक्।ॐ Ś1 D1.3.5.7.18 एष सत्ये दमे शौचे धर्मे (D2 दये) च परिनिष्ठित —c) Ś1 Dt D1-4.8.13.14 S(except M4) Ck धर्मपरो —d) Ś1 D1.3.5.7.18 वीर्य(D2 वर्यं[sic])स्य च, D6 (after corr as in text)°मेव (for वीर्यस्यैष) —For 20, N V B D10.11.13 M4 subst

1193* एष ब्रह्मविदां श्रेष्ठ एष तत्त्वविदां वर ।
एष विग्रहवान्धर्म एष सिद्धिमतां वर ।

[(l 1) V2 °भर्तां (for °विदां) B1 ते यागिनो (for °वेत्तविदां) —For l 2 V4 reads the line of 17cd as in D1]

—After 20 Dt D6.8.14 T G1.3 M1.3 ins

1194* एवमुक्त्वा महातेजा विरराम द्विजोत्तम ।

[T1 damaged for एवमु G1 M1 महामुनि (for द्विजोत्तम)]

21 a) Ś1 D1.3.5.7.11.18 इत्युक्त्वा(D11 °क्त्वा)च शतानन्दो —After 21ab Ś1 D1.3.5.7.18(after l 1 of 1196*) 12 ins an additional colophon (Sarga name विश्वामित्रब्राह्मण्यलाभो) —Thereafter all the above MSS (except D11) ins while B3(m sec m) 4 D9 ins after 21ab

1195* तत कथा ते वाक्यज्ञो वाक्य मनुत्तमब्रवीत् ।
अपूजयच्छतानन्दं कौशिकं साधु साध्विति ।

[(l 1) B3.4 चदस्ववाभवीत]

—After 21ab D11 ins

1196* विरराम महातेजा शतानन्दो महामुनि ।

Colophon

शतानन्दवचः श्रुत्वा (= 21a)राजा परमधार्मिक ।

—c) Ś1 N V1.2.3.4 B D1.3.5.7.10-18 भूत्वा(for वाक्यम्) —d) T1 damaged for कुशिकात्मजम् Ś1 N V B D1.3.5.7.10.18 विश्वामित्र ततो(Ś1 D1.3.5.7.18 °जमथा)ब्रवीत्

22 b) Ś1 D1.5 G1.3 M3 मुनिपुंगव, N V B D10.11.13 M4 च मन्महामुने —B2 reads 22c–26b in marg —cd) B1 यत्त्व (sic) (for यज्ञं) Dt D6.8 कौशिक, D1.5.6.7 G1.3 M1.3 धार्मिक (for धार्मिक) Ñ V B D10.13 M4 ब्रह्मन्भ्यागत स्वयं (for d) D11 काकुत्स्थसहितो द्रष्टुं यज्ञमभ्यागत स्वयं —After 22 Ś1 B4 D1.5(D1 m) 7.11.18 M3 (inf lin sec m) ins

1197* सहितो द्विजमुख्यैश्च बहुभि सुमहायशा ।

[B1 सहितो द्विजमुख्या हि (for the prior half) D1.5.7 च महा°, D4 M3 ऋषिभि (for सुमहायशा)]

23 B2 reads 23 in marg (cf v l 22) T1 damaged for ब्रह्मन्दर्श —a) T2 पावितोयं, G1 पावितोहं B4 जनितोहं तया°(sic) —After 23cd D11 T1.3 G4 ins

1198* विश्वामित्र महाभाग महर्षीणां वरोत्तम ।

—For 23 Ñ V B1.3 D10.11.13 M4 subst while B4 subst l 1 for 23cd and then ins l 2

1199* गुणा सुबहव प्राप्तास्त्वत्संदर्शनजा मया ।
सदश्च पावितमिदं त्वद्गुणैस्तपोनिधे ।

[M4 reads l 2 after 26 —(l 2) M4 सम्यक्चापि वदि (for the prior half) D13 तपोनिधे V4 बहुधैस्तपोनिधे, D11 सद्गुणैस्ते तपोधन (for the post half)]

24 B2 reads 24 in marg (cf v l 22) D1.7 om 24 —a) Ś1 D1.5 विप्रभाव, Ñ V B D10-13 विप्रभावस्य, T1 वि ... (damaged) (for विस्तरेण) D2 हि (for च) Dt D6.8 वै, D4 तद् (for ते) —b) Ñ V B D10-13 कीर्त्यमानो, G2 M1 कथ्यमान (for कीर्त्यमानं) Ś1 D5 मया श्रुत, N2 D10 महामन, V1.3 B1.4 D13 महातप (D13 °पा) V4 महत्तदा, B2.3 (m also as in B1) महामना, D1.3.18 तदा(D13 मया)श्रुत (for महत्तप) M4 कीर्त्यमान इदं —c) N V B D10-13 श्रुतो Ś1 D5 श्रुति (for मया) Ś1 D5 मया चास्य(D5 °स्त्र) V1.3.4 B1.2.3 D5.10.11.12 M3 महातेजा D13 मया (sic) तेजो (for महातेजो) ॐ Ct महातेज इति सद्बुद्धि ।ॐ —d) D11 ब्रह्मर्षिर्जितेर्महामुने

25 V4 om B2 reads in marg 25 (for B2 cf v l 22) —a) Ś1 प्राप्य च सदा, V2 प्राप्य सर्वे, D3.5.7 प्राप्य च सद, D6 च सभामध्ये M3 अपि विमर्शे (for प्राप्य च सद) —b) T1 श्रु... (damaged)स्ते M3 बहवस्ते गुणा श्रुता (by transp)

26 B2 reads in marg V2 om (hapl) 26ab (for B2 cf v l 22) —ab) Ś1 D5.13 च ते बलम्, Ñ V2.4 B

तृप्तिराश्चर्यभूतानां कथानां नास्ति मे विभो ।
कर्मकालो मुनिश्रेष्ठ लम्बते रविमण्डलम् ॥ २७
श्वः प्रभाते महातेजो द्रष्टुमर्हसि मां पुनः ।
स्वागतं तपतां श्रेष्ठ मामनुज्ञातुमर्हसि ॥ २८
एवमुक्त्वा मुनिश्रेष्ठं वैदेहो मिथिलाधिपः ।
प्रदक्षिणं चकाराशु सोपाध्यायः सबान्धवः ॥ २९
विश्वामित्रोऽपि धर्मात्मा सहरामः सलक्ष्मणः ।
स्वं वाटमभिचक्राम पूज्यमानो महर्षिभिः ॥ ३०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुःषष्टितमः सर्गः ॥६४॥

G 1. 67. 30
B. 1. 65. 40
L. 1. 61. 29

D1-3.7.10.11.13 G2 M1 तत्र तथो (Ñ1 V3.4 B1 D1 G2 M1 with hiatus Ñ2 B1.3 °पस्, D10 ° ३, G2 M1 °प) (for तपस्तुभ्यम्) V2 B1.3 D14 त्वम, B4 [S.]प्र° (submetric), D2.3.7.11.13 प्र° (for second अप्रमेय) V4 च तत्र वद (hypermetric), D7.10 यदि च ते (by transp) D11 च तद्वल V1 अप्रमेय ते तत्र तपोऽप्रमेय° —°) Ñ V2-4 B2-4 D2.6.7 अप्रमे(B2 °३)य, V1 अप्रमेयो, B1 D2.10 अप्रमेय (sic) Cm g as in text Ñ V B3.4 D6 गुणश्चा(Ñ V1 B4 D10 °श्चा)पि, B1 (before corr as in V4) D11.13 गुणाश्चापि; D7 गुणाश्च (submetric) (for गुणांश्चैव) —ᵈ) V3 नियत, G1.3 कथ्यते (for निरय ते) Ś1 Ñ V B D1-3.4.5.10.12 गुरुवंश, M1 कौशिकर्षभ —After 26 D11 T1.3 G1 ins

1200* पितामहस्य च यथा यथा चैव उमापते ।

—After 26 M1 reads l. 2 of 1199*

27 D7 om (hapl) 27 up to l. 1 of 1202* —ᵃ) D3 रुत्पत्तार्थं Ś1 D6.11.13 भूतानि (for भूतानां) —ᵇ) Ś1 D6.11.12 कथानि (for कथानां) D1 ते; T2 वै (for मे) V2 B1.4 D6.11 T2 प्रभो (D11 °भो), D13 T2 (before corr) विभो —ᶜ) V3 D5.11 कर्मकाले Ś1 D6.11.12 नरश्रेष्ठ —D3 om (hapl) from 27ᵈ-28ᶜ M1 repeats 27ᵈ after the repetition of 28ᶜ (after 28) —ᵈ) V3 लक्ष्यते (for लम्बते) Ñ2 परि°, D13 °मंडलं, T2 °मंडल (for रविमण्डलम्) —After 27 V1 ins

1201* रामेण सहितो रामभिद्रं वचनमब्रवीत् ।

28 D2 om 28ᵃᵇᶜ D7 om 28 (for both cf v l 27) —ᵃ) Ś1 Ñ V B1-4 D1.3.4.10.13 मुनिश्रेष्ठ, B1 अर्थे च D1 T2 M1 महाजास(T2 °जा); D12 नरश्रेष्ठ (for महातेजो) D11 प्रभाते च मुनिश्रेष्ठ —D11 om (hapl) 28ᵇᶜ —ᵇ) Ś1 D1.3.11 महायशः; V1 V3 B1.4 द्रक्ष्यामि वै, Ñ1 V3-4 B2.3 D10.12 द्रष्टास्मि वै (D13 °हं [sic]) (for अर्हसि मां) M1 (both times) द्रष्टास्मि त्वां महामुने —Ñ V B1.3 D4.13 om, B2 reads in marg 28ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 D4.12 संतोष्य D1 शमने (for स्वागतं) B3 जपतां, B1 Dt D3 जपतां, D1.3.6.12 T2 M1.2 जपतां, T1 G1.3 तपतं (for तपतां) —ᵈ) D11 G2 मम (for माम्) —After 28, M1 reads for the second time 28ᵃ and 27ᵈ and then repeats 28ᵃᵇ.—After 28 Ś1 Dt D1-3.11.12.13 S ins

1202* एवमुक्तो मुनिवर प्रशस्य पुरुषर्षभम् ।
विश्वामित्रं जनकं प्रीत प्रीतमनास्तदा ॥

[D7 om l. 1 (cf v l 27) —(l. 1) D3 -वत (for वर) D3 प्रशस्य D1.3 G2 पुरुषर्षभ —(l. 2) D4.11 [अ]प (for [आ]शु) D2 G1.3 मुनि, D7.14 T1.3 G1 प्रीत, D12 ततो (for प्रीत)]

29 ᵃ) G1.3 तत प्रीतो, G2 M1 एवं तु स (for एवमुक्त्वा) Ś1 D1-3.5.7.11.12 पूजितो मुनिना तेन —ᵇ) Ñ1 V2.4 B1.2.4 विदेहो —ᶜ) D11 प्रदक्षिणात् (sic) Ś1 D1-3.5.7.11.12 चकारोत्, Ñ V1.2 B D10.12 M1 उपाकृत्य (D13 ति [sic]) V1 उपाविश्य, G1.3 चकारासौ, G2 M1 चकाराथ (for चकाराशु) —ᵈ) Ñ V B D10.12 M1 विश्वामित्र ततो ययौ —After 29 D4 ins श्रीमते रामानुजाय

30 ᵇ) Ś1 V3 D1-5.7.11.12 राम सह (by transp [sic]) —ᶜ) Ś1 D1.3.5.7.12 G1 M2.3 (inf lin sec m) Cg k (p स्व(Ś1 सु)वाटम्, Ñ D10.13 M1 स्वं वासम्, V1 B4 आवासम्, V2.4 D11 सवासम्, V3 B1-3 Dt D3.5.6 G1 M1 (before corr) Ct स्ववासम्, T2 उवासन् (sic) (for स्वं वाटम्) Ñ V B D10.11.13 M1 उपचक्राम, D1.3.7 अभिचक्राम —ᵈ) V2 संपूज्यमानो (for पूज्य°) Ñ V B1-4 D10 M1 द्विजातिभि, Dt D3.4 महात्मभि (for महर्षिभि). —After 35 Ś1 D1.11 ins

1203* ततो जगाम स्वगृहं स राजा
महर्षे(Ś1 महर्षि)विश्वो मुनिभिर्वृतस्ता ।
स तद्विवोमवर्षि(Ś1 °मुपि सो महर्षि
कृष्णेन रात्रिं समर बभूव ।

Colophon *Kanda name* V1 D1.11 om Ñ2 V3-4 B D10 आदि°, D3 अयोध्या° —After *Kanda name* B4 ins बालचरित —*Sarga name* S1 D1.3.5 विश्वामित्रचरित (D11 °त्र) Ñ V1.2.4 B2.4 D10 विश्वामित्र(V4 D3 °मित्रस्य) महातपशाप्ति, V3 B1 ब्रह्मर्षित्वावाप्ति विश्वामित्रब्रह्मत्वप्राप्तिः D1.3.7.8 जनकवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) S1 V2 V1.4 B2.4 D1.3.10.12.13 Ñ2 B3 D10 67 V3 68 V2 Dt D4.5.11 S (except M1) 64 B1 66 D1 45 D2 43 D7 47 D1 69 M1 63 D11 —काड—विश्व —प्रशि—नाम 66 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1.2.3 M1 श्रीरामाय नमः, G2 श्रीमते रामानुजाय नमः M1 श्री म

६५

G 1 68 1 B 1 66 1 L 1 62 1 ततः प्रभाते विमले कृतकर्मा नराधिपः ।
विश्वामित्रं महात्मानमाजुहाव सराघवम् ॥ १
तमर्चयित्वा धर्मात्मा शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
राघवौ च महात्मानौ तदा वाक्यमुवाच ह ॥ २
भगवन्स्वागतं तेऽस्तु किं करोमि तवानघ ।
भवानाज्ञापयतु मामाज्ञाप्यो भवता ह्यहम् ॥ ३
एवमुक्तः स धर्मात्मा जनकेन महात्मना ।
प्रत्युवाच मुनिर्वीरं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ ४
पुत्रौ दशरथस्येमौ क्षत्रियौ लोकविश्रुतौ ।
द्रष्टुकामौ धनुःश्रेष्ठं यदेतत्त्वयि तिष्ठति ॥ ५
एतद्दर्शय भद्रं ते कृतकामौ नृपात्मजौ ।
दर्शनादस्य धनुषो यथेष्टं प्रतियास्यतः ॥ ६
एवमुक्तस्तु जनकः प्रत्युवाच महामुनिम् ।
श्रूयतामस्य धनुषो यदर्थमिह तिष्ठति ॥ ७
देवरात इति ख्यातो निमेः षष्ठो महीपतिः ।
न्यासोऽयं तस्य भगवन्हस्ते दत्तो महात्मना ॥ ८

65

1 Ś1 begins with ॐ —^{a}) D5 विमले —^{b}) Ś1 D1-3 5 7 12 कृतकृत्यो, V1 कृत्वा कर्म, Cm t as in text (for कृतकर्मा) —^{c}) B4 D10 11 विश्वामित्र B3 (m also) पुरस्कृत्य (for महात्मानम्) —^{d}) Ñ V B D10 11 12 M1 उपायात् (D11 °चं [sic]) सह, B3 (m also) वासयामास, D1 श्रेष्ठ च सह, D3 आजु* (for माजुहाव स) D2 °व, D3 7 लक्ष्मणं (for राघवम्)

2 ^{a}) G1 3 पूज° (for अर्चयित्वा) G2 धर्मज्ञ (for धर्मात्मा) —^{b}) V2 शास्त्रदिष्टेन, D2 दृष्टपुष्टेन (for शास्त्रदृष्टेन), B4 चक्षुषा (for कर्मणा) —After 2^{ab} V3 ins while M4 subst for 2^{cd}

1204* रामेण सहितः काश्यपमि(V3 राजा ह)दं वचनमब्रवीत् ।

—^{c}) G1 तौ, Cg t as in text (for च) D4 महात्मानं —^{d}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10 13 M2 3 ततो (for तदा) V3 D3 4 वाचम्, B1 om (submetric), T3 G3 तु (for ह)

3 ^{a}) B4 D5 भगवान् —^{b}) Ś1 D6 11-13 महामुने, Ñ V B D1 3 7 10 महातप (V2 °प, B2 [before corr] D7 °पा) D5 तपोधन, M4 प्रसाधि मा (for तवानघ) —^{cd}) B1 D1 भगवान् (hypermetric) (for भवान्) B2 आज्ञापयतु D5 पर चात्र तवाधीनम् (for ^{c}) D5 om (hapl) मा in ^{d} Ck t भवता (as in text) Ś1 Ñ1 V B1 3 4 D5 6 10-13 भवतोऽहि, T3 भविताऽसि, G1 M3 भवताम् (for भवता हि) V3 [स]य, G3 M1 [अ]पि (for [अ]हम्) D1 M4 माज्ञाप्योऽहं भगवता (M4 °त) शिष्योऽनुग्राह्य एव च

4 ^{a}) Ś1 Ñ V1 2 4 B D1 6 10-13 T3 M5 तु ध°, M4 मुनियतो (for स धर्मात्मा) —^{c}) Ś1 D3 °वरो, Ñ2 V1 3 B1 3 4 पुनर्वी (V3 B3 °र्धी)रो, Ñ1 B2 D10 ततो वाक्यं, V2 महाधीरो, V4 D3 11 13 °धीरो Dt D4 6 8 G1 3 °श्रेष्ठो, D1 °वोधा D3 7 °धीरो T3 °वीर्यं (for मुनिर्वीरं) M4 जनकं प्रत्युवाचेदं ※ Ck वीरं जनकं प्रति, इति योजना। वीरं राम इत्यू ※ —^{d}) Ñ2 B2 D10 धीरो (for वाक्यं) Ś1 Ñ1 V2 4 B1 D1-3 5 12 G1 2 वाक्यविदां वर (Ś1 D5 12 °र)

5 ^{a}) M3 पुत्रा (sic) B4 Dt दशरथस्यैतौ —^{b}) D1 2 श्रोत्रियौ M4 क्षत्रियश्रेष्ठ (for लोकविश्रुतौ) —After 5^{ab} M3 ins

1205* धनुर्वेदविशेषज्ञौ कुशलौ रामलक्ष्मणौ ।

—^{c}) B4 G3 द्रष्टुकामो Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 धनुर्दिव्य (for °श्रेष्ठ) M4 द्रष्टुमभ्यागतौ दिव्य —^{d}) D6 11 ते (D5 6) देतत्, M4 यदनुस्त्व (for यदेतत्) D2 3 7 त्वयि (D3 °या D1 °यै [sic]) तिष्ठति वै महत्

6 B4 D5 om (hapl) 6-7 —^{ab}) D1 2 7 कृतकृत्यौ D11 कृतकर्मौ Ñ2 °जा (sic) V2 नरा°, D13 °ज (sic) (for नृपात्मजौ) M4 त्वं दर्शयानयोः क्षिप्रमानीयेह तु मैथिल —^{c}) M3 दृष्ट्वा तु तदनुरिमौ —^{d}) M4 स्वपुरं (for यथेष्टं) Ś1 Ñ V B1 3 D1-3 5 7 10-13 वै (Ś1 D3 5 7 13 प्र, B1 4 D1 च, D13 ते) कांक्ष्यत (B3 D1 °ध, D11 °ति), Cg as in text (for प्रतियास्यत)

7 B4 D5 om 7 (cf 1 1 6) —^{ab}) D3 सु (for तु) M3 (after corr see m as in text) महीपति (for महामुनिम्) Ñ V B1-3 D10 11 13 M3 इत्युक्तो जनको राजा प्रत्युवाच कृताञ्जलि —^{c}) Ś1 Ñ V B1-3 D1 3 5 7 10-13 धनुषश्चास्य, M4 धनुरस्य तद् (metri causa), all Cs as in text (for मस्य धनुषो) —^{d}) D11 यदा (for यद्) V4 इदं, D11 एतत् (for अर्थम्) Ś1 D1 3 5 7 13 चेह, Ñ V B1-3 D10,11 13 मयि, D4 (m also as in text) अप, Cg as in text (for इह)

8 D5 om 8 —^{a}) Ñ2 देववाह, V2 3 B3 D1 3 7 11 °ज, D5 °वृत्त, D13 °यज्ञ, Cg as in text (for °रात) —^{b}) B1 3 D11 T3 पुत्रो, Dt D2 6 Ct ज्येष्ठो (for षष्ठो) M4 [ऽ]भवन्नृप (for महीपति) —^{c}) Cm k तस्य (as in text) Ś1 Dt 2 5 6 12 तदस्य तु पुरा, D3 7 तिष्ठतु पुरा G3 तत्र भगवन् (for तस्य भगवन्) Ñ V1-3 B D10 11 13 M4 न्यासभूतमिदं त(Ñ2 त्व)स्य (Ñ1 B3 4 D10 13 °कर्म, V3 °न्त्र) V4 न्यासभूतं धनुरिदं —^{d}) Ñ V1 3 B D10,11 13 M4 धनुर्दत्त, V4 तस्मै दत्त (for हस्ते दत्तो) Dt D4 8 G1 3 M1 3 महामन Ś1 B3 (m also) D1 3 5 7 8 हस्ते दत्तं महद्धनु

दक्षयज्ञवधे पूर्वं धनुरायम्य वीर्यवान् ।
रुद्रस्तु त्रिदशान्रोषात्सलीलमिदमब्रवीत् ॥ ९
यस्माद्भागार्थिनो भागान्नाकल्पयत मे सुराः ।
वराङ्गानि महार्हाणि धनुषा शातयामि वः ॥ १०
ततो विमनसः सर्वे देवा वै मुनिपुंगव ।
प्रसादयन्ति देवेशं तेषां प्रीतोऽभवद्भवः ॥ ११
प्रीतियुक्तः स सर्वेषां ददौ तेषां महात्मनाम् ॥ १२
तदेतद्देवदेवस्य धनूरत्नं महात्मनः ।
न्यासभूतं तदा न्यस्तमस्माकं पूर्वके विभो ॥ १३
अथ मे कृषतः क्षेत्रं लाङ्गलादुत्थिता मम ।
क्षेत्रं शोधयता लब्धा नाम्ना सीतेति विश्रुता ॥ १४
भूतलादुत्थिता सा तु व्यवर्धत ममात्मजा ।
वीर्यशुल्केति मे कन्या स्थापितेयमयोनिजा ॥ १५
भूतलादुत्थितां तां तु वर्धमानां ममात्मजाम् ।
वरयामासुरागम्य राजानो मुनिपुंगव ॥ १६
तेषां वरयतां कन्यां सर्वेषां पृथिवीक्षिताम् ।
वीर्यशुल्केति भगवन्न ददामि सुतामहम् ॥ १७ G 1 68 15 B 1 66 17 L 1 66 15

9 ᵃ) T1 moth-eaten for द V1 वधे कृत्वा (for वधे पूर्वं) —ᵇ) M2 मादाय, Cm g k t as in text (for मायम्य) Ś1 यद्वत, D2 वीर्यवत (hypermetric) D4.9 पूर्वत, D5.7.13 वीयत (for वीर्यवान्) Ñ V B D10.11.12 M4 धनुषानेन (V2 °त*) शंकर —ᶜ) Ś1 V B3.4 D1.3.5.7.8.11.13 त्रिदशाय (D5.13 °त [sic]), Ñ B2 Dt D1 (before corr as in Ś1) 6.8.10.12 G2 M1.2.4 त्रिशूलस्य, B1 त्रिशूर (sic) (for रुद्रस्तु) Ś1 क्रुद्ध, Ñ V B D10.11.12 M4 सवान् । D1-3.5.7.8.11 रुद्र, T2 क्रोध च (for रोषात्) —ᵈ) Ñ V B D10.12 M4 इदं किल तदोक्तवान्, D2 इदं वचन मब्रवीत्

10 ᵃ) V2 यज्ञ (for यस्माद्) D1 भागार्थिना Ñ V B1.2 D4.10.11.12 G2 M1 Ct भागं (for भागान्) —ᵇ) Ñ V B D1.3.12.13.14 T1.2 M2.4 न (Ñ2 V2 ना, B4 न [sic]) कल्पयथ (V1.2 B1.3 [before corr] M3.4 °त) (for नाकल्पयत) —For 10ᶜᵈ, Ś1 D1.3.5.7.8.11 subst

1206* भागार्हे मयि यज्ञाशे न प्रयच्छत देवता ।

[Ś1 D8.13 यज्ञार्हे (Ś1 °र्हे) मयि D2 भागार्थे मयि D4 भगार्हेव च (for भागार्हे मयि) Ś1 यद् (for न) Ś1 D1.8 °थ, D2 °त D1 °ति (for प्रयच्छत)]
—ᶜᵈ) D2 महार्हाणि Ñ V B D10.12.13 M4 वराङ्गानि सर्वाणि (for ᶜ) B1 पीडयामि, B2 पातयामि, G1 शापतामि (metathesis) M4 शातयामि (for शातयामि) D1.3.7.8 शातयामि च सर्वाण (for ᵈ) Ś1 D8.13 शातयामि च व (Ś1 वा) श्रेष्ठ तथाङ्गानि (Ś1 °ङ्गाणि) पै पुन

11 For 11-27, Ñ V B D10.12.13 M4 subst 1212* —Ś1 om (hapl ?) 11-1207* —ᵃ) D4 विमनस॰ D1-3.5.7.8.11 सदा (for सर्वे) —ᵇ) D1-3.5.7.8.11 दयता मुनिपुंगव (D1.3.7.8 °व) —ᶜ) Dt D1.3.4.5.6.8 प्र(D1.4.8 प्रा)सादयंत D13 दयता —ᵈ) V1 प्रभु (for भव)

12 Cf v l 11 and 27 Ś1 om 12 with 1207* (cf v l 11) —ᵃ) Dt D1-3.5.7.8.11 M2 हि (for स) —After 12 D1-3.5.7.8.11.13 ins.

1207* शान्तितानि महार्हाणि तेषामङ्गानि वै पुन ।

[D8.13 भान्तितानि and पुने (for शान्तितानि and पुन respy)]

13 Cf v l 11 and 27 —ᵃ) D1 [प्]तद्दय, M1 (after corr sec m as in text) [प्]रद देव (for [प्]तद्देव) —ᵇ) D2 G1.2 M1.3 धनुरत्न G2 महाबल —After 13ᵃᵇ D1 ins

1208* अथाहं परमात्मस्य कदाचिद्योगयोगात् ।
मनकामप्सर श्रेष्ठ निरीक्ष्यैतदचिन्तयम् ।
यद्यपत्यं भवद्दृश्या मम स्यात्तदपीदृशम् ।
एवं चिन्तयतस्तत्र वीर्यं मे न्यपतत्क्षितौ ।
ततो मादयत क्षेत्र फलाग्रादुत्थिता क्षिते ।   [5]
[(l 5) cf 14ᵃᵇ]

—Ś1 Dt D1.3.7.8.11 om 13ᶜᵈ —ᶜ) T2 न्यस्ताम् —ᵈ) Dt D4.8 पूर्वेन Dt D1 G2 M1 विभौ

14 Cf v l 11 and 27 —ᵃ) Ś1 D1-3.5.7.8.11 वाहयत, M1 मे कर्षत (for मे कृषत) T2 क्षित्र (for क्षेत्र) —ᵇ) Ś1 D1-3.5.7.8.11 ह(Ś1 फ)लाग्राद् (for लाङ्गलात्) Dt D4.8 सत, G2 M3 सुता, M2 पुरा, Cv r as in text, Cm g अथा (for मम) —ᶜ) D4 सत्र (for क्षेत्रं) Ś1 D1-3.5.7.11 सपकक्षगतसपथा —ᵈ) D1 माता (sic) (for नाम्ना) Ś1 D8.13 मे (D13 पै) सुता (for विश्रुता)

15 Cf v l 11 and 27 —Ś1 D1-3.5.7.11 om (hapl) 15 —ᵈ) D6 व्यवर्धत

16 Cf v l 11 and 27 —D6 om 16-19 —ᵈ) D7 वर्धमाना ममात्मजा (sic) —After 16ᵃᵇ D1.3.7 ins.

1209* वीर्यशुल्का शुभाचारां प्रमदां चा(D1 वा)प्ययोनिजाम् ।
—M1 damaged from मा up to म्य —ᵃ) G1 वसुतामासुर (corrupt) Dt D4.8 G2 भागत्य Ś1 D1-3.5.7.11 भागम्या (Ś1 D8.13 °त्या)वाप(D7 °प)न्सर्वे

17 Cf v l 11 and 27 —D6 om 17 (cf. v.l. 16) —ᵃ) Dt पुत्रकं —ᵈ) D1 इमां (for अहम्) —For 17ᶜᵈ Ś1 D1-3.5.7.11.13 subst

G 1 68 19 B 1 66 17 L 1 62 16 ततः सर्वे नृपतयः समेत्य मुनिपुंगव ।
मिथिलामभ्युपागम्य वीर्यं जिज्ञासवस्तदा ॥ १८
तेषां जिज्ञासमानानां वीर्यं धनुरुपाहृतम् ।
न शेकुर्ग्रहणे तस्य धनुषस्तोलनेऽपि वा ॥ १९
तेषां वीर्यवतां वीर्यमल्पं ज्ञात्वा महामुने ।
प्रत्याख्याता नृपतयस्तन्निबोध तपोधन ॥ २०
ततः परमकोपेन राजानो मुनिपुंगव ।
अरुन्धन्मिथिलां सर्वे वीर्यसंदेहमागताः ॥ २१
आत्मानमवधूतं ते विज्ञाय मुनिपुंगव ।
रोषेण महताविष्टाः पीडयन्मिथिलां पुरीम् ॥ २२
ततः संवत्सरे पूर्णे क्षयं यातानि सर्वशः ।
साधनानि मुनिश्रेष्ठ ततोऽहं भृशदुःखितः ॥ २३
ततो देवगणान्सर्वांस्तपसाहं प्रसादयम् ।
ददुश्च परमप्रीताश्चतुरङ्गबलं सुराः ॥ २४
ततो भग्ना नृपतयो हन्यमाना दिशो ययुः ।
अवीर्या वीर्यसंदिग्धाः सामात्याः पापकारिणः ॥ २५
तदेतन्मुनिशार्दूल धनुः परमभास्वरम् ।
रामलक्ष्मणयोश्चापि दर्शयिष्यामि सुव्रत ॥ २६
यद्यस्य धनुषो रामः कुर्यादारोपणं मुने ।
सुतामयोनिजां सीतां दद्यां दाशरथेरहम् ॥ २७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चषष्टितमः सर्गः ॥ ६५ ॥

1210* वीर्यगुल्कामकथयंस्तु अमुग्रुम वद्वच ।
[D1 कथयत, D3 12 स्मूशु, D5 नमनूशु (for कुगुग्रुश) Ś1 D5 13 तस्य]

18 Cf v l 11 and 27 —D2 om 18 (cf v l 16) —a) D5 तत (for ततः) —b) Ś1 D1 3 8 7 13 M3 अभ्युपेयुस्त M3 अभ्युपागम्य —c) D4 T2 G1 2 M1 3 Cv r g k वीर्यं Cm t as in text Ś1 D1 3 5 7 13 त्रि(D1 च [sic])ज्ञासितु स्वक G2 M1 2 °स्तथा (for जिज्ञासवस्तदा)

19 Cf v l 11 and 27 —D2 om 19 (cf v l 16) —a) Ś1 D1 3 5 7 13 मया Dt D5 6 वीर्य G2 M1 2 Cm g k t as in text (for वीर्यं) Ś1 D1 5 G1 3 उदाहृते —c) Ś1 D1 3 5 7 13 त(Ś1 D5 13 न) शक्ता (for न शेकुर्) Ś1 धारण G1 3 धनुषस् (for ग्रहणे) —d) Ś1 D1 3 5 7 13 धारण तोलनेऽथवा G1 3 तोलने ग्रहणेपि वा

20 Cf v l 11 and 27 —a) M3 वीर्यं महीपानास् (for वीर्यवतां वीर्यम्) —b) D1 वीर्यात् D8 om D2 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) Ś1 D1 3 5 7 13 तपोधन (for महामुने) —c) G2 प्रत्याख्यातो —d) M3 तपोधन M3 सर्वे प्रत्याख्याता तदा —For 20cd Ś1 D1 3 5 7 13 subst

1211* नृपता सहिता सर्वांस्तां प्रत्याख्यातवानहम् ।
[Ś1 प्रत्याख्यातवान्, D12 प्रत्याख्याविवानस (for the post half)]

21 Cf v l 11 and 27 —a) Ś1 D1 3 13 -कोपात्त, D3 3 कोपात (for -कोपेन) —b) Ś1 D1 3 5 7 13 सुमहायशा (for मुनिपुंगव) D5 राजानो नरपुंगवा —D5 om (hapl ?) 21c 22b —c) D4 विरुंरन् —d) D1 5 7 समोहम् (for -संदेहम्)

22 Cf v l 11 and 27 —D2 om 22ab (cf v l 21) —b) Dt D5 6 Ct से D5 त Cg as in text (for ते) —b) Dt D1 2 6-9 12 G2 M1 2 नृप (D1 7 नर, D1 12 मुनि) पुंगवा —d) G2 M3 इमां (for पुरीम्) T1 मिथिलापुरीं Ś1 D1 3 5 7 13 मिथिलामभ्य (D3 7 °न्व)पीडयन्

23 Cf v l 11 and 27 —a) D5 13 संवत्सरे पूर्ण —b) D3 (after corr m as in text) सर्वत (for सर्वशः) —d) D2 भृ(before corr भृ)विद्रु खित

24 Cf v l 11 and 27 —ab) D6 तत्र (for सर्वांस्) D6 प्रसादयन्, T1 2 G1 प्रसादय, Cg k t as in text Ś1 D1 3 5 7 13 ततो देवगणा सर्वे तपसा मे (D1 5 7 मि D3 °पि)प्रसादिता —c) Ś1 D5 13 प्रददुस्ते च सुप्रीतास्, D1 3 7 प्रददुश्च सुरा प्रीताश्(D3 °ता) —d) D2 चतुरग बल Ś1 D1 3 5 7 मम (for सुरा) ※ Cf चतुरगबला दात । चतुरंग यबदा अभवदित्यर्थ । ※

25 Cf v l 11 and 27 —a) G1 3 हता (for भग्ना) Ś1 D5 13 नृपतयो भीता D1 3 7 नृपतयो भग्ना (by transp) —b) Ś1 D1 3 5 7 13 वध्यमाना Ś1 D5 13 ययुर्दिश (by transp) —c) Ś1 सत्त्विशा D1 सदृश्या Cm g k t as in text (for -संदिग्धा) —d) Ś1 D1 3 5 7 13 नि सत्त्वा (D5 °प्रत्या [sic]) (for सामात्या) D1 पापचारिण, D5 6 Cg पापकर्मेण (metri causa), D1 6 T1 2 G2 अपकारण

26 Cf v l 11 and 27 —b) D12 भास्कर (for भास्वरम्) —Ś1 D1 3 5 7 13 om 26cd

27 ab) Ś1 D1 3 5 7 13 यदि स्वारोपण कुर्याद्रामोस्य धनुष स्वय —c) D5 अयोनिज (for अयोनिजा) —d) D5 दद्याद् D12 14 दद्या (sic) (for दद्या) Ś1 D5 7 13 दशरथ (Ś1 °थ)सुपा D1 दाशरथ सुता(sic) D5 6 दाशरथ सुपा (sic) —For 11–27 N V B D10 11 12 M3 subst

1212* तस्मै दत्ता भयोद्विग्ना कन्या प्राणमस्तदा ।

६६

G. 1 69 1 B 1 67 1 L 1 63 1 जनकस्य वचः श्रुत्वा विश्वामित्रो महामुनिः ।
धनुर्दर्शय रामाय इति होवाच पार्थिवम् ॥ १
ततः स राजा जनकः सचिवान्व्यादिदेश ह ।
धनुरानीयतां दिव्यं गन्धमाल्यविभूषितम् ॥ २
जनकेन समादिष्टाः सचिवाः प्राविशन्पुरीम् ।
तद्धनुः पुरतः कृत्वा निर्जग्मुः पार्थिवाज्ञया ॥ ३
नृणां शतानि पञ्चाशद्व्यायतानां महात्मनाम् ।
मञ्जूषामष्टचक्रां तां समूहुस्ते कथंचन ॥ ४
तामादाय तु मञ्जूषामायसीं यत्र तद्धनुः ।
सुरोपमं ते जनकमूचुर्नृपतिमन्त्रिणः ॥ ५
इदं धनुर्वरं राजन्पूजितं सर्वराजभिः ।
मिथिलाधिप राजेन्द्र दर्शनीयं यदीच्छसि ॥ ६

Colophon D1 3 5 7 11 13 om (continue the Sarga) while Ś1 reads in marg — *Kaṇḍa name* Ś1 V1 4 D6 om Ñ2 V2 3 B D10 आदि°, D13—काण्डे —After Kaṇḍa name B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ V B D10 13 जनकवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ñ2 V1 4 B1 4 om Ś1 V2 D2 D4 6 8 14 S (except M4) 66 Ñ2 B3 D10 68 V3 D1 69, B1 D13 67 M4 64 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः G1 3 4 M1 श्रीरामाय नमः, G2 श्रीमते रामानुजाय नमः, M2 श्री — नमः

66

D1 3 5 7 11 13 continue the previous Sarga

1 ᵃ) Ñ2 जनकस्य च (hypermetric) (for जनकस्य) —ᵇ) M4 तपोधन (for महामुनि) —Note hiatus between ᶜ and ᵈ —ᶜ) V4 दर्शयं (for दर्शय) M1 तच्छ्रेष्ठं (for रामाय) —ᵈ) Ś1 K V B D1 3 4 7 10-13 वादीति (B4 °दे) प्राब्रवीत्तदा, M4 नृपमित्यभ्यभाषत —After 1 B2 (marg) ins

1214* इत्युक्तो जनको राजा व्यादिदेश ततो नरान् ।

2 M4 om 2 3 —ᵃ) Ś1 N V1 3 B D6 10-13 सुरोपमस्तु V4 वरोपमस्तु, D1 3 7 सुरोपमोथ (D3 7 °हि) (for तत स राजा) D1 नसका, D11 जनक, G1 3 जनक (all sic) —ᵇ) Ś1 N V B D1 3 6 7 10-13 सो (B4 सा) माल्या (Ñ2 माया) (leg °न्), G1 3 अमात्यान्, M3 Cg k रामतान्, Cm t as in text (for सचिवान्) Ñ1 V1 3 4 D3 9 11 13 G1 M1 (before corr as in text) आदिदेश T2 G2 हा (for ह) —ᶜ) D2 G1 आदीयतां —ᵈ) Ct [स] सुलेपित Ś1 D1-3 5 7 13 रामलक्ष्मणयोरेव (Ś1 °ति [sic]), Dt D6 8 गन्धमाल्यानुलेपित (D9 °पनं) —For 2ᶜᵈ N V B D10 11 13 subst

1215* रामस्य दर्शनार्थं तद्धनुरानीयतामिति ।

[D11 रामस्य दर्शनार्थं V1-3 धु (for तद्) V4 धनु (for इति)]

B2 cont Ś1 D1-3 4 13 ins after 2

1216* यत्तद्बलपरीक्षार्थं सर्वेषां पृथिवीक्षिताम् ।

[D2 सर्वेषां च महो° (for the post half)]

3 V4 om 3 (cf v l 2) —ᵃ) M1 (before corr) समाविष्टा —ᵇ) M3 सामन्ता Dt D1 5 8 G1 3 Ct पुर, Ck as in text (for पुरीम्) Ś1 D4 13 प्रविश्य मिथिलां पुरीं, Ñ V B D1 3 7 10 11 13 प्र (V1 आ) विश्य (V2 3 D2 पुरीं) सचिवा पुरीं —ᶜ) D3 5 ते, D7 स (for तद्) Ś1 D1 3 5 7 13 वै पुरस्कृत्य, G1 3 ग्रहण कर्तुं (for पुरतः कृत्वा) —ᵈ) Ś1 D1-3 5 7 पार्थिवालयात् (Ś1 D5 °लय), Dt D6 8 अमितौजसः, G3 पार्थिवात्मना (sic) (for पार्थिवाज्ञया) —For 3ᶜᵈ, Ñ V B D10 11 13 subst

1217* धनुरानाययामासु पुरुषैरासकारिभि ।

[Ñ1 आयानायामासु (sic), V1 आनयामासु (submetric) V4 आवानयामासु, D10 आनीयमानासु (for आनाययामासु) D13 आगु (for आस)]

4 ᵃ) T2 शतानां (for शतानि) D6 (marg pr m also) पचसहस्राणि (for शतानि पञ्चाशद्) Ś1 D1 3 5 7 13 शतानि पच पुरुषा तु Ñ V B D10 11 13 M4 पुरुषाणां शतान्यष्टौ, Cv m g k as in text —ᵇ) D2 व्यायतानि, D13 व्यापृताना, G3 व्यायामानां (for व्यायतानां) N V1 3 B3 4 D10 13 M4 महात्मना (for महात्मनाम्) —ᶜ) B1 मष्टचक्रस्थां —ᵈ) Ś1 D1-3 5 7 9 13 कथं कृच्छ्राद् (D2 °च्छ्र), N V1 3 B D10 11 13 M4 तुर्बमूहु, V4 सुमुहुश्च (for समूहुस्ते) Cv r g as in text ॐ Cv समूहुस्त्वात्त सम्यक् । ॐ

5 ᵃ) Ś1 V2 D1 5 6 7 13 तां (Ś1 D13 त [sic]) मानीय तु, Ñ1 M4 तामानीयाथ, Ñ2 V2 4 B D10 तामानीय च, V3 D1 तामानीयस्तु, D2 D3 4 4 M2 तामादाय तु (D6 °य), D13 माता (metathesis) नीय तु, D13 समानीय च (for तामादाय तु) —ᵇ) D13 मायसीं Ś1 B4 D1 3 5 7 11 13 तत्र (for यत्र) —ᶜᵈ) V1 सुरोपम, D13 सुरूपम (for सुरोपम) Ś1 (marg) Ñ2 V2 3 B D6 10 12 13 तु, V1 हि, V4 च, D1 3 7 त, D11 om (submetric) Cm as in text (for ते) D2 नृपतिम् (for जनकम्) Ñ1 जनकं ते (by transp) Ś1 D1 3 5 7 13 त नृप (for नृपति) T2 मन्त्रिणं (sic) N V B D10 11 13 तमूचुरिति मन्त्रिण (for ᵈ) M4 जनकं प्रणिपत्यदमूचुरत पुरशासत

6 ᵃ) D13 G2 धनुर्वरं (sic) D11 इद तद्धनुरानीतं (corrupt) —D2 om (hapl) from राजन् in 6ᵃ

तेषां नृपो वचः श्रुत्वा कृताञ्जलिरभाषत ।
विश्वामित्रं महात्मानं तौ चोभौ रामलक्ष्मणौ ॥ ७

इदं धनुर्वरं ब्रह्मञ्जनकैरभिपूजितम् ।
राजभिश्च महावीर्यैरशक्यं पूरितुं तदा ॥ ८

नैतत्सुरगणाः सर्वे नासुरा न च राक्षसाः ।
गन्धर्वयक्षप्रवराः सकिंनरमहोरगाः ॥ ९

क्व गतिर्मानुषाणां च धनुषोऽस्य प्रपूरणे ।
आरोपणे समायोगे वेपने तोलनेऽपि वा ॥ १० G. 1. 69. 10 B. 1. 67. 10 L. 1. 63. 10

up to वीरं in 5[c]. —[d]) Ś1 D1 3 6 7 11 12 सर्वे (D11 राजेन्द्र) लोकेषु पूजित. —[d]) D1 दर्शयेनं; D11 T G1 दर्शयस्व (for दर्शनीय). D6 8 T2 3 G Cg यदिच्छसि; Ck.t as in text. —For 6[cd], Ś1 D1 3 6 7.11.12 subst.

1218* मिथिलैश्च महाभाग दर्शयैतन्महामुनेः ।

[D1 मिथिली (sic), D11 मैथिलैश् (for मिथिलैश्). D3.7 महाभागैश् (for महाभाग). D1 मसुद्दिश्य, D3 7 दर्शय ... (for दर्शयैतन्). D3 11 महामुने.]

—For 6, Ñ V B D10.12 M4 subst.:

1219* इदं तद्धनुरानीतमाज्ञया ते नराधिप ।
दर्शयैतदपेरस्य राघवस्य च भास्वरम् ।

[(l. 1) D12 तदेतद् (for इद तद्). V4 B1 D12 नराधिप, M4 नृपोत्तम (for नराधिप). —(l. 2) V4 तद् (for [प]तद्). M4 दर्शितव्य राघवाय विश्वामित्राय चानघ (also राघव).]

7 D3 om. 7 (cf. v.l. 6). —[a]) Ś1 Ñ1 V1 D1 3 11 12 तद्वचनं; Ñ2 V2-4 B D10 M4 एतद्वचः; D3 7 तु वचनं; M3 वचो नृपः (by transp.) (for नृपो वचः). D12 तेषामेतदुपश्रुत्य. —[b]) Ś1 D1 3 6 7 11.12 उवाच ह (for अभाषत). Ñ V B D10.11 M4 जनक. प्रश्रि(Ñ1 V1 2 4 B1 2 4 °श्रु, V3 °श्रू)त वच. (V4 °त भूश:; B3 °स्ततदा;) M4 °त तदा. —[c]) Ś1 D1 3 6 7 11 12 तदा राजा; Ñ V B D10 M4 उवाचेदं, D12 उवाचेत (for महात्मान). —[d]) Ck.t (उ)भौ (as in text). V3 द्वौ च तौ; D1 D1 3 6-8 तावुभौ; Cg as in text (for तौ चोभौ).

8 D3 om. 8[a] up to वरं (cf. v.l. 6). —[a]) D6 (gloss) जातौ ब्रातौ यदुच्यते तद्ब्रह्मभिधीयते (for वरं). D6 राजन्; M4 दिव्यम् (for ब्रह्मन्). —[b]) Ś1 जनकेन. D3 अतिपूजितं. D6 सर्वलोकेषु पूजितः M4 समानीतमुपानय. —[c]) Ś1 D1-3 6. 7 11 सुमहावीर्यैर् (for च महा°). M4 राजर्षिभिर्मे°. —[d]) Ś1 अशक्य, D1 D1-3 5-8 12 13 T1 2 G1 2 4 M2 3 Ck.t अशक्तैः (for अशक्यं). Ś1 तोलने, D1-3 5 7 12 पूरणे; D6 M4 पूरितुं; D11 T1 2 G2 4 Cg पूजितं. Ct as in text (for पूरितुं). D1 3 7 सदा; D4.14 T1 G1 तथा (for तदा).

9 [ab]) T2 शक्ता (for सर्वे). D1 D6 8 T1 नासुरा; D5 नोसुरा (sic) (for नासुरा). M4 असुरा वा महासुने (for [b]). Ś1 D1 3.6.12 नेदं सुरगणैः शक्यमसुरैर्वा महासुने. —[cd]) T2 -यक्ष. (sic). Ś1 D1 3 6 12 प्रवरैः and महोरगैः. —For 8-9, Ñ V B D10.12 subst., D11 subst. l. 3-4 for 9, D12 subst. l. 2-4 for 8[b]-9.

1220* ब्रह्मन्धनुरुपानीतं यत्तु तिष्ठति नो गृहे ।
राजभिर्यन्न शकितमुद्यन्तुमपि सारवत् ।
नैतत्पूरयितुं शक्ताः सेन्द्राः सुरगणा अपि ।
न यक्षोरगरक्षांसि देवदेवादृते शिवात् ।

[(l. 1) V1 B3 4 D12 यत्तद्, V3 यत्र, V4 यच्च (for यत्तु). V1 गृहं (for गृहे). —For ins. see below. —(l. 2) V1 D12 उद्धर्तुम् (for उद्यन्तुम्). V3 इव सारं, V4 शक्तिसारवद्; B4 इव तद्धनु, D12 इव सारवद्. —(l. 3) B1 सुरगणास्तथा, B3 सुरगणास्तथा. —B1 om. from l. 4 up to 12[a]. —(l. 4) V4 न रक्षोरगयक्षांसि, D11 न यक्षा न च रक्षांसि, D12 नाऽन्योरगरक्षांसि (for the prior half). D3 7 नान्यो देवाद्दते शिवात् (for the post. half). —For ins. see below.]

—After l. 1, V4 ins.:

1221* गम्यतां तत्र सुचिरं नात्र कार्या विचारणा ।

—After 1220*, B1 cont.:

1222* भूमेरुच्चोलनं कर्तुं केनापि शक्यते न हि ।

—After 9, Ś1 D1 3 5 12 ins.:

1223* एवैकों ना समस्ता वाशक्ता मतिमतां वर ।
सज्यं कर्तुं मुनिश्रेष्ठ कुत एव तु मानुषाः ।

[(l. 1) D6 न शक्ता (for वाशक्ता). D1 वरा (for वर). —(l. 2) D1 ज्यायिस्व मुनिश्रेष्ठ (for the prior half).]

10 B1 om. 10 (cf. v.l. 9). —[a]) Ś1 Ñ1 V3 4 B3 D1 3 6 7 12 शक्तिर्; Ñ2 B2 4 D10 मतिः किर्; V1 D11 का शक्तिर्; D3 भागतिर्, D12 न शक्तिर् (for क्व गतिर्). ☞ Ñ1 missing from मानुषाणां up to the end of the Kāṇḍa. Ś1 D3 5 11 12 हि, Ñ2 V1 3 4 B2 4 D3 7 10.12 T2 G2 M1 तु; Cm.t as in text (for च). M4 अशक्ता मानुषाश्चैव. —[b]) B1 तु पूरणे; D5 प्रपूरयो (sic) (for प्रपूरणे). D6 धनुषो ह्यस्य पूरणे, D11 रोपण्येस्य प्रपूरणे (sic). —B2 reads 10[cd] in marg. —[c]) D6 आरोपणे, D6 (gloss) सज्जीकरणे. G2 M4 आरोपण (for आरोपणे). —[d]) Ś1 B3 D1 2.5 12 M4 वेधने; D6 (gloss) ज्यास्फालने (for वेपने). D1 D3.6 8 तथा (for ऽपि वा). V1 धनुषुश्चनदि वा (corrupt). —For 10[cd], Ñ2 V2.4 B3 4 D1 7.10 11 12 subst., V1 3 ins. after 10[ab]:

1224* कुत एव हि सन्धाने शक्तिर्वा स्यादिहर्पणे ।

[D3 7 तु (for हि). V1 स्यादि वर्पणे, V3 स्यात्र कार्ये; V3 B4 (अ)स्यानुकर्षणे, V4 (अ)स्याय वर्पण (for स्यादिहर्पणे). D3 7 शक्तिः स्यादर्थदर्शने; D11 शक्तिरस्य ... (corrupt) (for the post. half).]

G 1 69 11 B 1 67 11 L 1 63 11 तदेतद्धनुषां श्रेष्ठमानीतं मुनिपुंगव ।
दर्शयैतन्महाभाग अनयो राजपुत्रयोः ॥ ११
विश्वामित्रस्तु धर्मात्मा श्रुत्वा जनकभाषितम् ।
वत्स राम धनुः पश्य इति राघवमब्रवीत् ॥ १२
महर्षेर्वचनाद्रामो यत्र तिष्ठति तद्धनुः ।
मञ्जूषां तामपावृत्य दृष्ट्वा धनुरथाब्रवीत् ॥ १३
इदं धनुर्वरं ब्रह्मन्संस्पृशामीह पाणिना ।
यत्नवांश्च भविष्यामि तोलने पूरणेऽपि वा ॥ १४
बाढमित्येव तं राजा मुनिश्च समभाषत ।
लीलया स धनुर्मध्ये जग्राह वचनान्मुनेः ॥ १५
पश्यतां नृसहस्राणां बहूनां रघुनन्दनः ।
आरोपयत्स धर्मात्मा सलीलमिव तद्धनुः ॥ १६

—After 10 M3 ins

1225* अशक्ता मुनिशार्दूल धनुषो स्य प्रग्रहे ।

11 B1 om 11 (cf v l 9) —ᵃ) D1 एतद् (for एतद्) —ᵇ) Ś1 D1.5.11 मुनिर्गौरवात् —For 11ᶜᵈ Ñ2 V B1.4 D2.7.10.11.12 subst

1226* इदं मया धनुर्दिव्यं तवानायितमाश्रया ।

[D12 मम (for मया) V2-4 धनुर्मया (by transp) V4 आनीत हि तवाज्ञया D3.7 मनानीत तवाज्ञया D11 तवानीतमिहाज्ञया (for the post half)]

—D13 om 11ᶜᵈ —Note hiatus between ᶜ and ᵈ —ᶜ) G1.3 दर्शयैन, M3 दर्शयेद्(for दर्शयैतत्) N1 V B2.4 D1.6.11 मुन(V3 धनु) श्रेष्ठ(for महाभाग) D3.7 तद्दर्शय महात्मना(D1 °ज) —ᵈ) Ś1 D1.3.4 (all to avoid hiatus) स्व(D1.2 स्र)नयो(D6 °यो), D11 पुत्रयो (for अनयो) ☞ —After 11 G1 ins the figure 2000 (Ślokasaṁkhyā ?) —After 11 M3 ins

1227* पठैतानि च कार्याणि यथैक पुरुनऽपि च ।
भरमं रामाय मे सीता यथा गुरुगुरोपमा ।

12 B1 om 12ᵃᵇ (cf v l 9) —ᵃ) V4 M3 [S ft] D1.9.16 T स(for तु) N2 V3-4 B2.4 D10 तच्छ्रुत्वा V1 त श्रुत्वा (for धर्मात्मा) D1 D6.8 विश्वामित्र महात्मा, D11 विश्वामित्रस्य तच्छ्रुत्वा —ᵇ) Ñ1 V B2.4 D10.11 जनकस्य वचस्तदा (V3 भाषितं) —After 12ᵃᵇ, Ś1 N2 B3.4 D1.5.6.7.10.12.13 ins D12 ins after 12

1228* अन्नभाषन काकुत्स्थ प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।
गृहाणाद्य महाबाहो दिव्यं धनुरनुत्तमम् ।
धारणं कथनं चास्य यथाशक्ति राघव ।

[D11 om l 1 —(l 1) Ñ2 B3.4 D2.7.10 धर्मात्मा (for काकुत्स्थ) B3 (marg also as above) प्रकृष्टेन (for प्रहृष्टेन) —(l 2) N2 B2 D10.16 [ध]नुन् (for [ह]द) N2 B2 D10.12 om from the post half up to the prior half of l 3 D3 धनुरनुत्तम —(l 3) D11 पूर्णे (for धारणे) Ś1 D5 वास्य B4 चापि D6 चाप (for चास्य) D5 आनि*]

—D7 om 12ᶜᵈ —Note hiatus between ᶜ and ᵈ —ᶜ) N2 V B D10.12 M2 दिव्यम् (for पश्य) —ᵈ) Ś1 D1-5.6.11.12 [इ]त्येव (D12 °त) (for इति) D5 मुनिर भाषत, G1 रामं वचोऽब्रवीत् N2 V B D10.12 इदं पश्य तु(V1 °श्यस्तु [sic])वाच ह (B1 om ह [submetric]), M1 एतत्पश्येत्यभाषत

13 D12 (hapl)M2 (hapl ?) om 13 —ᵃ) Ñ1 V B D3.7.10.11.12 मुनस्तु (B1 °रेतद्), D1 M3 महर्षि , D12 T1.2 G1 Cm महर्षेर् Ś1 D1.5.6 मुनस्तु वच(D5 °*)न श्रुत्वा —ᶜ) Ś1 D5 उपाश्रित्य, Ñ2 B3 D10.12 समाश्रित्य N1.2 D6 उपाहृत्य D1.3 समासाद्य, Cm g k t as in text (for अपावृत्य) —ᵈ) Ś1 D1.5.6 दृष्ट्वा च(D3 °थ [transp])धनुरब्रवीत्, N2 V1.2 B D3.7.10.11.12 विश्वामित्रमभाषत, N1.3 विश्वामित्रमुवाच ह

14 ᵃ) Ñ2 V B D3.7.10.12 धनुरह, D11 महद्धनुर् (for धनुर्वर) Ś1 Ñ2 V B D1 D3.6-8.10-12 M3 दिव्य (for ब्रह्मन्) —ᵇ) Ś1 D1.5.12 संस्प्र(D1 °स्पृ D5 °प्रो)क्ष्याम्यथ, N2 V B D3.7.10.11.12 M3 तोलयिष्यामि, D3 संस्पृक्ष्याम्यत्र, D4 सम्(before corr °स्प्र)क्ष्यामीत्, D5 गृहाम्यामीह (for संस्पृशामीह) ⊗ Cf इदं धनुर्वरं दक्षमिदं पाणिना च स्पृशामि । ⊗ —ᶜ) Ś1 D1.2.6.12 तु (for च) D11 साध्य चैव कारयामि —ᵈ) D12 T1.2 G1 वेपन (for तोलने) Ś1 D1.5.6.12 तथा (for अपि वा) N2 V1 B3 D10.12 सज्जोऽस्मीह विकर्षेण V2.3 B1.2.4 सज्यस्या(B1 °-)स्य विकर्षणे, V1 सज्योऽस्मयस्य विकर्षेण D3.7 साध्यस्यापि विकर्षेण, D11 शक्नोम्यस्य प्रपूरणे, M3 सज्यस्यापि विकर्षेण

15 ᵃ) D5 [ए]वं (for [ए]व) Dt D1.6.8 Ct [अ]ब्रवीद् (for [ए]व त) D3.7 राम(for राजा) —ᵇ) V4 मुनिर् (for मुनिश्च) D3.1 [ए]वाभ्यभाषत, D11 G1 समभाषत Ck t as in text (for समभाषत) —ᶜ) Ś1 N1 V2-4 B1.3.4 D2.3.10-12 M3 सलीलमि(B1 °से, D11 °म [sic]) व तद्रामस्, V1 स लीलयानयद्रामस् (sic) B2 स लीलयैव तद्रामस्, D3.7 स लीलया ततो रामस् —ᵈ) N2 V B D3.7.10.12 M3 तोल(M3 °ल)यि(B3 °य)त्वैकपाणिना

16 ᵃ) Ś1 D1.5.6.12 च (for नृ) —ᵇ) G2 बभूवान् (corrupt) (for बहूनां) Ś1 D5.6 G1 रघुनन्दन —ᶜ) D1 आरोपयित्वा (for आरोपयत्स) —D3 T2 M3 om (hapl ?) 16ᵈ-17ᵃ —ᵈ) D12 *लीलम् Ś1 D1.5.6.12 अरिसूदन (D3 °न] (for इव तद्धनु) —For 16, N2 V B D3.7.10.11.12 M3 subst

1229* पश्यतामसितस्तत्र सदस्यानां समन्ततः ।
आनम्य भातियत्नेन सज्यं चक्रे हसन्निव ।

आरोपयित्वा मौर्वीं च पूरयामास वीर्यवान् ।
तद्बभञ्ज धनुर्मध्ये नरश्रेष्ठो महायशाः ॥ I 66 17

आरोपयित्वा मौर्वीं च पूरयामास वीर्यवान् ।
तद्बभञ्ज धनुर्मध्ये नरश्रेष्ठो महायशाः ॥ १७
तस्य शब्दो महानासीन्निर्घातसमनिःस्वनः ।
भूमिकम्पश्च सुमहान्पर्वतस्येव दीर्यतः ॥ १८
निपेतुश्च नराः सर्वे तेन शब्देन मोहिताः ।
वर्जयित्वा मुनिवरं राजानं तौ च राघवौ ॥ १९
प्रत्याश्वस्ते जने तस्मिन्राजा विगतसाध्वसः ।
उवाच प्राञ्जलिर्वाक्यं वाक्यज्ञो मुनिपुंगवम् ॥ २०
भगवन्दृष्टवीर्यो मे रामो दशरथात्मजः ।
अत्यद्भुतमचिन्त्यं च अतर्कितमिदं मया ॥ २१
जनकानां कुले कीर्तिमाहरिष्यति मे सुता ।
सीता भर्तारमासाद्य रामं दशरथात्मजम् ॥ २२
मम सत्या प्रतिज्ञा च वीर्यशुल्केति कौशिक ।
सीता प्राणैर्बहुमता देया रामाय मे सुता ॥ २३

G I 69. 24
B I 67. 23
L I 63. 24

[(l 1) D5 7 प्रेक्षकार्थाभिनतस्, M4 प्रक्षामभिनतस् (for एवमार्याभिनतस्) D5 7 M4 सहस्राणि (M4 °णा) (for सहस्राणा). D11 समूहः (for महत्मन) —(l 2) V2 4 B3 D12 आनाम्य, D11 आलाम्य (for आनम्य) D10 °यले B3 धनाम्य नाभियलेन, D5 7 आनम्य तत्तो मध्ये (for the prior half) D5 7 कृत्वा (for चक्रे) M4 वम्नन् (for ह्मन्)]

17 D6 T2 M2 om 17[a] (cf v l 16) —[a]) D4 14 T1 3 G2 4 M1 2 धनुर्हिता (for मौर्वीं च) Ś1 D1 3 5 12 आरोप्य च महाबाहु, Ñ2 V2-4 B D5 7 10 सज्यं कृत्वा ततश्चैन (Ñ2 B3 D10 °तद्, B1 °च), V1 सज्य कृत्वा तत पश्चात्, D11 सज्यं कृत्वा ततो रामात् (sic), D13 सज्य कृत्वा धनुश्चैतत्, M4 सज्य कृत्वा पुनश्चैतत् —[b]) D1 D4 8 9 G1 3 तद्धनु, D2 रोदसी (for वीर्यवान्) M4 तोलयामास लीलया —[c]) D1 G1 3 बभञ्ज तद् (by transp), M3 त बभञ्ज (for तद्बभञ्ज) Ś1 D1 3 7 12 बभञ्ज च (D3 तत् [hypermetric] D7 त) नरश्रेष्ठो (Ś1 D3 °ष्ठ), D1 बभञ्ज नरशार्दूलो —[d]) Ś1 D1 3 5 7 12 धनुर्मध्ये (for नरश्रेष्ठो) —For 17[cd], Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1230* स बभञ्ज धनुश्चैव मध्ये रामो महाद्युतिः ।

[V1 [स]न M4 [स]ऽन् (for [स]व) D11 चैतद् (for रामो) D13 पूरयान बभञ्जाथ मध्ये रामस्तदाद्भुत]

18 [a]) M2 तत्र, Cm as in text (for तस्य) Ś1 D1 2 3 11 12 (ऽ)भवद्घोरो (D12 °घोरो), Ñ2 V B D5 7 10 13 M4 महानासी (V2 °)द् (for महानासीन्) —[b]) Ñ2 V B D5 7 10 13 गिरे (D13 °री) रिव (V2 °भुवि) विशी (V1 D13 °र्णी) र्यत (B1 °त), D6 निघात समनि स्वन, T2 निर्धूतसम लेख्यन, M4 गिरेरिव विदार्यत —[c]) Ś1 D1 3 5 12 भूमिश्च कम्पे D1 सुमहत्त् —[d]) T3 [ए]व (for [इ]व) G4 दीर्यत (for दीर्यत) Ś1 दीर्यमाणो गिरेरिव, D1 3 5 12 दी (D1 दी, D3 दी) र्यमाणे गिराविव, Cv r g as in text —For 18[cd] Ñ2 V B D5 7 10 11 13 M4 subst

1231* वज्रस्येव विमुक्तस्य शक्रेण नगमूर्धनि ।

[V1 विसृष्टस्य, V2-4 B4 च मुक्तस्य, D5 7 M4 न स (D7 +) नेन (for विमुक्तस्य) B4 चक्रण (sic) (for शक्रेण) V2 रण (for नग) D7 M4 मुक्तस्य गिरि (D5 गिरे [sic]) मूर्धनि (for the post half)]

D5 7 (om l 4) cont

1232* त्रिदश देवगन्धर्वास्तेन शब्देन सर्वश ।
असुरा पूर्वदेवाश्च ऋषयश्च तपोधनाः ।
अप्सरोगणसंघर्वा गीतवादित्रनि स्वनैः ।
पुष्पवृष्टिर्महत्यासीद्रघुप पूरणे तदा ।

19 D1 om. 19[ab] —[a]) D1 5 नि पेतुश्च, D3 सन्निपेतुर् (for निपेतुश्च) Ñ2 V B D10 11 13 M4 नि (V2 नि) पेतुरतेन शब्देन, M4 निपेतुर्भुवि सर्वे —[b]) Ñ2 V B D10 13 सर्वतो (V1 B4 °तो) मोहिता (V3 °तो) जना, D11 सर्वे सम्मोहिता जना, M4 मोहिता सर्वशो जना —[c]) Ś1 विज्ञापि च, D6 विज्ञापित्वा (for वर्जयित्वा) T1 नरवर Ñ2 V B D10 11 13 M4 विश्वामित्र वर्जयित्वा —[d]) D7 त (for तौ) M4 राघवौ तथा (for तौ च राघवौ)

20 [a]) Ñ2 V B D5 7 10 13 M4 विस्मयमागत, D11 (अ) वि गतसाध्वस, Cg k t as in text (for विगतसाध्वस) —[d]) Ś1 नरपुंगव (for मुनिपुंगवम्) Ñ2 V B D10 11 13 M4 विश्वामित्रमिद (D11 °मथ) वच (D13 °चा)

21 [a]) Ś1 D5 11 13 श्रुतपूर्व मे, Ñ2 V B D1 2 10 13 श्रुतपूर्व मे (V2 3 B1 म), D5 7 M4 दृष्टवीर्योऽसि (for दृष्टवीर्यो मे) —[b]) D5 7 रावणस्य महा मन, M4 रामस्यामिततेजस —Note hiatus between [c] and [d] —[c]) D1 हत्र° (for अत्य°) Ñ2 V2 3 B3 D10 इद तस्य, V2 B1 4 इद तस्य, V4 D11 11 इद कर्म, D13 इद त च (corrupt) (for अचिन्त्य च) —[d]) Ś1 D1 G1 3 (all to avoid hiatus) ह्यतर्कितमिदं, Ñ2 कर्मणा मे श्रुत, V2 3 कर्मणामपित, B2 D12 T G4 M3 4 Cg k न तर्कितमिद, D3 D10 कर्मसमर्पित, D3 [अ]प्यतर्कितमिद, D5 7 प्रतर्कितमिद, D1 अप्रतर्क्यमिद, Ct as in text T2 त्वया (for मया) V1 कर्मणा** मया, V4 समर्पयितुमर्हसि, B1 4 कर्म चाद्भुत त्वया, D11 तस्य नास्त्यत्र संशय, D13 स चाप कर्तुमर्हति

22 [b]) D5 7 आनयिष्यति (for आहरिष्यति)

23 [a]) Ś1 D6 न मे (for मम) D2 G1 4 M1 सत्य, Cg k t as in text (for सत्या) Dt D5 8 सा (for च) —[b]) D1 4 कौशिक (for कौशिक) —[c]) D2 प्राणतो बहुमिद् (for प्राणैर्बहुमता) —For 23 Ñ2 V B D7 10-13 subst M4 subst 1 2 only for 23[cd].

G 1 69 24 B 1 67 24 L 1 63 24

भरतोऽनुमते ब्रह्मञ्शीघ्रं गच्छन्तु मन्त्रिणः ।
मम कौशिक भद्रं ते अयोध्यां त्वरिता रथैः ॥ २४

राजानं प्रश्रितैर्वाक्यैरानयन्तु पुरं मम ।
प्रदानं वीर्यशुल्कायाः कथयन्तु च सर्वशः ॥ २५

मुनिगुप्तौ च काकुत्स्थौ कथयन्तु नृपाय वै ।
प्रीयमाणं तु राजानमानयन्तु सुशीघ्रगाः ॥ २६

कौशिकस्थ तथेत्याह राजा चाभाष्य मन्त्रिणः ।
अयोध्यां प्रेषयामास धर्मात्मा कृतशासनान् ॥ २७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षट्षष्टितमः सर्गः ॥ ६६ ॥

1233* वीर्यशुल्कप्रदानेन प्रतिज्ञा सफलीकृता ।
सीतां दास्यामि रामाय प्राणेभ्योऽपि प्रियामहम् ।

[(l 1) V2-4 (also as above) B1 3 D10 11 13 प्रदाने मे D3 7 प्रत्नाने (for प्रदानेन) D3 7 सफला (for सफली) D11 प्राणेभ्यो महता कृता (for the post half) —(l 2) D3 7 तां तु (for सीतां) V4 D13 गरायसौं (for प्रियामहम्) D3 7 M4 प्राणै प्रियतरामह (for the post half)]

24 a) Ś1 V1 भवतोऽनुमता, V3 भवतानुमते, V4 भव तानुमतस्, G1 भवतोनुमतौ G3 भरतोनुमता (metathesis) Cg k t as in text N2 V B D10 11 13 तस्माद् (for ब्रह्मन्) D3 7 भवतोऽनुमतेनाद्य —b) Ñ2 V B D10 11 13 इतो यान्तु महामुने, D3 7 यान्तु दूता महा(D3 * 7)मुने —Note hiatus between c and d —c) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 दूता(V2 D11 [before corr] दूता D5 दौते, D7 दौत्ये) ममाज्ञया शीघ्रम् —d) Ś1 D1 5 G1 3 (all to avoid hiatus) त्व(G1 3 त्व)योध्यां (for अयोध्यां) N2 V B D3 7 10 11 13 M4 ज(V B1 4 य)वनै (M4 °विते)र्हयैः

25 a) D1 2 4 5 G3 M3 प्रश्रितैर्, D13 प्रथितैर्, Cv r m g t as in text N2 V B D10 11 13 विज्ञाप्य चैव (B1 °न) राजानम् D3 7 विज्ञापयित्वा राजानम्, M4 विज्ञापयतु राजानम् —b) D11 आनयुक्त (sic) T2 आनयत (sic) (for आनयन्तु) V4 B3 D2 3 T3 G3 M4 पुरीं, D13 पुरे (for पुरं) —c) V2 वीर्यप्रदानं तु°, V3 प्रदाने वीर्यं तु° —d) Cg k t सर्वशः (as in text) N2 V B D10 11 13 M4 सविशेषा (B1 * * *) क(D11 प्र)थय(B1 °*)न्तु च(V3 वै), D3 7 राज्ञो वै कथयन्तु च

26 a) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 त्वया गुप्तौ (for मुनि°) B3 om च (submetric) —b) N2 V B D10 13 वदन्तु, D3 क * यन्तु, G1 damaged (for कथयन्तु) Ñ2 V B2-4 D10 13 च, B1 तु D1 2 5 8 11 13 तु (for वै) Ś1 कथयन्तु च निश्चय, D3 7 M4 वदन्ति(M4 °न्तु)त्वागतानिह —c) Ś1 आनयन्तु च Dt D6 Ct प्रीतियुक्तं तु, D1 प्रीयमाणं च, D5 प्रीयमाणस्तु (sic) D8 प्रीयमाणास्तु —d) D2 13 [आ]तु शीघ्रया, D8 M3 च शीघ्रगा, G1 सुशीघ्रगा (for सुशीघ्रगाः) Ś1 स्वालयं मम चानुगा —For 26cd, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst.

1234* एभि प्रह्लादितं वाक्यैरानयन्त्विह स नृपम् ।

[V4 B4 प्रह्लादितैर् D3 7 आह्लादित D13 प्रार्थितैर् (for प्रह्लादित) D11 हि (for [इ]ह)]

27 a) Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 8-13 कौशिकस्त(D13 °*), Dt D6 8 T2 G1 3 M3 कौशिकस्तु, D3 7 M4 कौशिकोऽपि (M4 °*) (for कौशिकश्च) Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 7 10-13 तथेत्युक्त्वा (Ś1 Ñ2 D2 5 7 °क्त्वा), D3 तथाप्युक्तो (D8 °क्तौ) (for तथेत्याह) —b) D3 राज्ञो (for राजा) Ś1 D1 5 13 M3 ह्याभाष्य, D8 (with hiatus) आभाष्य (for चाभाष्य) N2 B3 (marg as in V2) D10 नृपभृत्यानुपस्थितान्, V1 भृत्यश्रेष्ठानुपस्थितान्, V2 4 B1 2 4 नृप प्रेष्यानुपस्थितान्, V3 नृपश्रेष्ठानुपस्थितान्, D3 7 दूतश्रेष्ठानुपस्थितान्, D11 दूतान्श्रेष्ठानुपस्थितान्, D13 राजा भृत्यानुपस्थितान् —c) B4 प्रापयामास —d) Ś1 D1 2 5 8 12 G1 3 M3 मुनिशासनात्(G3 °नान्), Dt D14 G2 Cv कृतशासनात्, M4 कृतशासनं, Cm g k t as in text N2 V B2-4 D10 11 13 स हि राज्ञा त्वरान्वितः, B1 राज्ञा * त्वरान्वितः, D3 7 स हि राज्ञा प्रियान्वितः —After 27 Ś1 V4 B4 Dt D1 (before I 67 1) 2 4 5 8 11 13 Cg ins

1235* यथावृत्तं समाख्यातुमानेतुं च नृपं तदा ।

[Ś1 यथालक्ष्य, V4 यथावच, B4 यथा तच D1 5 यथा च तथं, D1 8 13 यथातथ्य V4 D1 समाख्यातम् V4 B4 समानेतु (for आनेतुं च) Dt D4 5 8 कथ (for तदा)]

Colophon D3 7 13 om (Sarga cont) —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 V1 D1 4 om V2-4 B D10 11 आदि°, D8 अयोध्या° (thereafter बाल°) —After kāṇḍa name B4 ins. बालचरिते —*Sarga name* N2 V1 2 4 B D1 2 5 10 11 धनुर्भंग, V3 रुद्रधनुर्भंग, D8 धनुषो भंजनं —*Sarga no* (figures words or both) V2 4 B1 4 D8 11 om Ś1 (marg) V3 Dt D4 5 8 14 S (except M3) 67 N2 B2 D10 69 V3 D5 70 B3 68, D1 46 D3 48 M3 65 D13 —कांड—भंगो—सर्ग 68 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G1 3 M3 श्रीरामाय नम , G2 श्रीमते रामा ... नमः, M4 श्री ... नमः

६७

जनकेन समादिष्टा दूतास्ते क्लान्तवाहनाः ।
त्रिरात्रमुषिता मार्गे तेऽयोध्यां प्राविशन्पुरीम् ॥ १
ते राजवचनाद्दूता राजवेश्म प्रवेशिताः ।
ददृशुर्देवसंकाशं वृद्धं दशरथं नृपम् ॥ २
बद्धाञ्जलिपुटाः सर्वे दूता विगतसाध्वसाः ।
राजानं प्रयता वाक्यमब्रुवन्मधुराक्षरम् ॥ ३
मैथिलो जनको राजा साग्निहोत्रपुरस्कृतः ।
कुशलं चाव्ययं चैव सोपाध्यायपुरोहितम् ॥ ४
मुहुर्मुहुर्मधुरया स्नेहसंयुक्तया गिरा ।
जनकस्त्वां महाराज पृच्छते सपुरःसरम् ॥ ५

G 1 70 6
B 1 68 5
L 1 64 5

67

☞ Ñ1 missing Sarga 67 (cf v l I 66 10) D2 5 12 continue the previous Sarga

1 Before 1, D1 ins 1235* —ab) B4 °ष्टा (for समादिष्टा) D3 7 हृतास्त, D14 T1 2 G3 M3 4 दूतास्तु (for दूतास्ते) Ś1 D1 2 5 11 12 शीघ्र, Ñ2 V B D7 10 13 द्रुत, D3 द्रुव (sic) (for क्लान्त) D9 जनकस्य च दूतास्ते गता वै शीघ्रवाहना ‡ Cv दूतास्तु क्लान्तवाहना इति पाठ ‡ —c) N2 V B D10 12 मार्गे त्रिरात्रमुषिता (by transp) —d) Ñ2 V B D2 3 7 9–11 13 अयोध्या (D3 3 7 9 11 with hiatus) T3 त्वयो° (for तेऽयोध्या) V2 B3 आविशन्, D° 14 12 G3 M3 प्रविशन् (archaic) D3 1 विविशु D3 G1 °शत् (sic) (for प्राविशन्) B3 (marg also as in text) मुदा, Dt पुरी, D8 पुरी (sic) G2 मुनि (for पुरीम्) —After 1 D14 T G4 ins

1236* राज्ञो भवनमासाद्य द्वारस्थानिदमब्रुवन् ।
शीघ्रं निवेद्यतां राज्ञे दूतान्वै जनकस्य च ।
इत्युक्ता द्वारपालास्ते राघवाय न्यवेदयन् ।
[(l 3) D14 T3 6 उक्त्वा]

2 ab) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 राज्ञो (B2 4 D7 M4 °ज्ञा, D8 °ज्ञ) निदेशा, Cg as in text (for राजवचनाद्) Dt D8 गत्वा, D3 7 दूताश्च (for दूता) D7 जवेन तु (for राजवेश्म) D8 जवेनन प्रकाशिता (sic) (for b) D2 9 ततो हि राजवचनाद्दूता द्वारस्थै प्रवेशिता —c) G3 damaged for देवसंकाशं —d) T3 वृद्धौ (for वृद्धं) —After 2 Ś1 D1 2 5 9 12 ins while B3 (m) 4 D11 ins after l 1 of 1238*

1237* तथा तत्र समागम्य समानि नृप तदा ।
राजयाना प्रशासन्त भवानै सचिवैर्वृतम् ।
ऋत्विग्भिर्देवसंकाशैर्वसिष्ठाद्यैश्च मन्त्रिभिः ।
भासमानं सुधीरैः शक्रमाङ्गिरसैरिव ।
त लोकपालप्रतिमं लोकपाल सुनिश्चितम् । [5]

[All the above MSS (except B3) om l 1 —(l 2) B3 4 पर्सन् (for पर्षदि) D1 gr D1 युत (for वृतम्) —(l 3) D1 कविभि (sic) —(l 4) Ś1 आभा°, B4 D2 आहास्यमानं —D11 om l 5 —(l 5) B3 °पाले, B4 °पाले, D1 °पाल (for लोकपाल)]

3 c) Dt D6 8 T3 G3 M3 प्रथित (T3 °ता) D3 प्रसृत, D9 प्रीयता (sic) M3 प्रणता (for प्रयता) —d) Ś1 D5 12 मधुर (for अब्रुवन्)

4 a) D5 मैथलो Ś1 D1 2 5 12 राजन्, D9 नृप (for राजा) —G1 damaged from होत्र in b up to कुश in c —b) Ś1 D5 12 सोत्रि (for साग्नि) D1 पुरोहित, D14 T1 2 G1 M3 Cv Cm °स्कृत, Cg Ct as in text (for पुरस्कृत) —Dt D6 8 transp 4cd and 5ab —d) Ś1 D5 12 पुरोहित (D5 °ता) —For 2c 4 Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst

1238* दृष्टकुशलं महात्मानं दशरथं नृपसत्तमम् ।
दृष्ट्वैव चाभिप्रणता बद्धाञ्जलिपुटास्तत ।
अब्रुवन्दशरथं वाक्यमिदं प्रियनिवेदिन ।
वैदेहो जनको राजा पृच्छति त्वां नराधिप ।
कुशलानामयं स्निग्धं सामात्यं सपुरोहितम् । [5]

[(l 1) D3 7 दे (for त) V1 उत्तम B1 तथाथ (for तत्राथ) D3 7 वृद्धं दशरथं नृप (D3 सुत [sic]) (for the post half) —After l 1 B3 4 D11 ins 1237* —(l 2) Dt दृष्ट्वा V1 B1 D11 चापि D3 7 चापि D13 त च (for चाभि) B3 °तो B4 °तां (both sic) (for प्रणता) B1 4 बद्धाञ्जलि (sic) D3 13 कृ (D13 पु) ताञ्जलि V° 4 D11 तदा, V3 तथा D 3 स्थिता (for तत) —(l 3) M4 इव (sic) (for इ) V1 °दन B1 °दन B4 °शन D3 दित (for निवेदिन) V4 इ° प्रियमावेदयन् (for the post half) —(l 4) V1 B2 D3 7 विदेहे B4 ता (for त्वा) N2 V2 3 B1 2 D7 10 नराधिप M4 जनाधिप —(l 5) D11 चैव D13 स्निग्ध (for स्निग्धं) D3 7 सामात्य B1 D11 सु° D3 7 °हित (for सपुरोहितम्)]

5 V4 B1 D3 7 M4 om 5 V1 reads 5ab in marg —Dt D6 8 transp 4cd and 5ab —b) Ś1 B4 D1 2 5 12 सपृ° N2 V1 D1 11 13 सम V3 B2 Dt D6 8 स्नेह, D10 सहितया (for संयुक्तया) —V3 om 5cd —c) Ś1 D1 2 5 9 12 नृपात्मज V1 जन स (for जनकस्) V1 °कज, V2 °राज, B3 °राज D1 °तात (for महाराज) —d) Dt D3 T G1 3 Cg Ct [आ]पृच्छत, Ck [आ]पृच्छत N2 [आ]पृच्छति त्वा, B° D13 14 पृच्छति

G 1 70 7 / B 1 68 6 / L 1 64 6

पृष्ट्वा कुशलमव्यग्रं वैदेहो मिथिलाधिपः ।
कौशिकानुमते वाक्यं भगवन्तमिदमब्रवीत् ॥ ६

पूर्वं प्रतिज्ञा विदिता वीर्यशुल्का ममात्मजा ।
राजानश्च कृतामर्षा निर्वीर्या विमुखीकृताः ॥ ७

सेयं मम सुता राजन्विश्वामित्रपुरःसरैः ।
यदृच्छयागतैर्वीरैर्निर्जिता तव पुत्रकैः ॥ ८

तच्च राजन्धनुर्दिव्यं मध्ये भग्नं महात्मना ।
रामेण हि महाराज महत्यां जनसंसदि ॥ ९

अस्मै देया मया सीता वीर्यशुल्का महात्मने ।
प्रतिज्ञां तर्तुमिच्छामि तदनुज्ञातुमर्हसि ॥ १०

सोपाध्यायो महाराज पुरोहितपुरस्कृतः ।
शीघ्रमागच्छ भद्रं ते द्रष्टुमर्हसि राघवौ ॥ ११

स, V1 पृच्छत स (sic) (for पृच्छत स) Ñ2 B1 D10 °सर, B2 D11 पुन पुन G4 पुरस्कृत(for पुर सरम्) Cm g k t सपुर सरम्(as in text) Ś1 D1.2.5.9.12 स्व(D9 स, D5.12 सु)जन(D1 जनक) परिपृच्छति, D13 पृच्छति स्वामनामय

6 [a]) D10 पृष्ठा (sic) (for पृष्ट्वा) Ś1 D1.2.5.9.12.13 अव्यग्रो —G3 damaged for 6[b] —[c]) Ñ2 B3 D5.9.10.13 [अ]नुमतो, V2 [अ]नुमत (for [अ]नुमते) D1 कौशिकस्य समादेशात् —[d]) Ś1 D1.5.9.12 वाक्यज्ञ, M3 भगवताम्(for भगवन्तम्) D1 G1.3 M1 आह च (for अब्रवीत्) Ñ2 B3 D10.13 वाक्यज्ञ(D10 °ज्ञः)स्तवमब्रवीदिदं, V2 विज्ञापयति पार्थिव, D1 इदं वचनमब्रवीत् —After 6 Ñ2 B3 D10 ins l 1 and 2 of 1239*

7 [a]) D3 G3 M1 विहिता, Cm k t as in text (for विदिता) Ś1 D1.9.12 विदि(D12 °जि)ता मे प्रतिज्ञा वै, D5 विजिता मे प्रतिज्ञा सा —[c]) Ś1 D1.2.5.9.12 राजभिर्या न विजिता —[d]) Ś1 D1.2.5.9.12 निर्वीर्यैर्, G4 न वीर्या (for निर्वीर्या) Ś1 D1.2.5.9.12 °कृते, M1 विमुखा कृता, M3 विरथी, Cm g k t as in text (for विमुखीकृता) —For 6–7 Ñ2 V B D3.7.10.11.13 M4 subst (Ñ2 V2 B3 D10.13 subst l 3 and 4 for 7 only V2 B3 D10 ins l 1 and 2 after 6)

1239* पृष्ट्वा चानामयं पूर्वमव्यग्रं स नराधिप ।
विश्वामित्रसहायस्तथा विज्ञापयति पार्थिव ।
सुता मे वीर्यशुल्केति प्रख्याता विदिता च ते ।
राजभिर्दौर्निवीर्यैश्च पुरापि प्रार्थिता यथा ।

[(l 1) V3 तु (for च) D11 चैव (for पूर्वम्) D13 यत्नेन च (for अव्यग्रं स) D3.11 M4 नराधिप —(l 2) B4 विज्ञापयति V1.3 B1 पार्थिव D3.7 M4 शासनं (D3 °नं) D11 पार्थिव —(l 3) M4 सीता (for सुता) V3.4 M4 विख्याता D3 प्रख्याता (sic) D13 °त (for प्रख्याता) V3 तव D3.7 हि वै (for च ते) —(l 4) D7 राजभिर् (sic) (for राजभिर्) V3 D11.13 पुरापि (D13 °पि) D3.7 बहुभि (for पुरापि) V1 प्रार्थितो D13 अर्थिता (for प्रार्थिता) V3 B3 (after corr as above) मया D10 पुरा D13 तथा (for यथा)]

8 [a]) Ś1 D1.2.5.9.12 तामिमां मत्सुतां राजन् (D5.9 वीर) —G3 damaged from विश्व up to [c] (except the last syllable) —[b]) Ś1 D1.2.5.12 °सर, Dt D4.6 पुरस्कृतैः, Cg as in text (for पुर सरैः) Ñ2 V B D3.7.10.11.13 M4 विश्वामित्रस्य शासनात् —[cd]) Ś1 D1.2.5.9.12 [आ] गतो (for [आ]गतैर्) Ś1 D1.5.12 वीर्येण, Dt D4.6.8 G1.2 M1.2 (G3 damaged) तत्, D2.9 वीरो (for वीरैर्) All Cs पुत्रकैः (as in text) Ś1 D5.12 तव निर्जितवान्सुता, D1 तां विनिर्जितवान्सुता D8.9 राघवो लक्ष्मणान्वित (for [d]) Ñ2 V B D3.7.10.11.13 M4 पुरीमिमां स(V3 म)मागम्य(V3 B2 °साद्य, D3.7 M4 °गम्य) तव पुत्रेण निर्जि(V3 धीम)ता

9 [a]) Ś1 D1.2.5.9.12 तच्च दिव्यं Ñ2 V B D3.7.10.11 M4 साप(V4 B2–4 °चा)म्य तद् Dt D4.6.8 M3 Ct °रत्न, D13 आनयामि च (for तच्च राजन्) Ś1 D1.2.5.9.12 भीम(D5.9 °मा)न्, T3 वीर्यं (for दिव्यं) —[b]) D9 भक्त (for भग्नं) G3 महात्मनर D3.7 M4 मध्ये भङ्क्त्वा च राघव(M4 °व) —[c]) Ñ2 V B D3.7.10.13 M4 बलमाधित्य Dt D4.6 °बाहो, D4 G3 M1.2 °तजो (for हि महाराज) Ś1 D1.2.5.9.12 M3 राघवेण महातेजो(D1.9 महत्तना D5 महातना, D12 महत्तेन), M3 from महातेजो up to सोपाध्यायो in 11[a] inf lin sec m) D11 रामेणैव समेतानां(ditto)त्वासु —[d]) D5 °ता D12 °तो, D13 T G3 यज्ञत, Cg as in text (for महत्यां)

10 M3 reads 10 inf lin sec m (cf v 1 9) —[a]) Ś1 Ñ2 V B D1–3.5.7.9–13 M4 तस्मै, Cm as in text D5.9 साता (for देया) D7 दत्ता, D4 देव (for सीता) Ś1 Ñ2 V B D1–3.10.12 transp देया and सीता —G3 damaged from र्य in [b] up to च्छा in [c] —[b]) M3 वीरशुल्का Ś1 D1.2.5.9.12 महायुते, Ñ2 V B D3.7.10.11.13 M4 सुताय ते (D11 मे), D14 T1 ममात्मना, G3 °त्मना (for महात्मने) —[c]) V3 B1 तरितुं राजा(B1 वोढा), V4 पूरितं वाक्यं, D2.9.11 T1.3 G1 M3.4 Cm कर्तुं°, Ct as in text (for तर्तुम्) मिच्छामि) D3.7 प्रतिदातुं तवच्छामि —[d]) V1 D11 तन्मेनु°, V4 तन्मे वि°, B1 तन्मत°, G1 तदनु°, G2 त्वमनु° (for तदनुज्ञातुम्) —After 10 M3 reads 12[cd] for the first time as in V2 repeating it in its proper place

11 V1 D3.7 om (hapl) 11–12[b] —[ab]) M3 reads up to सोपाध्यायो inf lin sec m (cf v 1 9) M4 च राजन् (for महाराज) D14 T G1 पुर सर Ś1 D1.2.5(in sec m).9.12 (all read after 14[ab]) सोपाध्यायश्च राजन्म पुरस्कृत्य पुरोहित —Ś1 D1.2.12 om (hapl.) 11[c]–12[b]

प्रीतिं च मम राजेन्द्र निर्वर्तयितुमर्हसि ।
पुत्रयोरुभयोरेव प्रीतिं त्वमपि लप्स्यसे ॥ १२

एवं विदेहाधिपतिर्मधुरं वाक्यमब्रवीत् ।
विश्वामित्राभ्यनुज्ञातः शतानन्दमते स्थितः ॥ १३

दूतवाक्यं तु तच्छ्रुत्वा राजा परमहर्षितः ।
वसिष्ठं वामदेवं च मन्त्रिणोऽन्यांश्च सोऽब्रवीत् ॥ १४

गुप्तः कुशिकपुत्रेण कौसल्यानन्दवर्धनः ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा विदेहेषु वसत्यसौ ॥ १५

दृष्टवीर्यस्तु काकुत्स्थो जनकेन महात्मना ।
संप्रदानं सुतायास्तु राघवे कर्तुमिच्छति ॥ १६

यदि वो रोचते वृत्तं जनकस्य महात्मनः ।
पुरीं गच्छामहे शीघ्रं मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥ १७

मन्त्रिणो बाढमित्याहुः सह सर्वैर्महर्षिभिः ।
सुप्रीतश्चाब्रवीद्राजा श्वो यात्रेति स मन्त्रिणः ॥ १८ G 1 70 19 B 1 68 18 L 1 64 18

—[d]) D1 6 न विशात्(D6 °य) (for राघवौ) M6 राघवौ द्रष्टुमर्हसि (by transp) —For 11, Ñ2 V2-4 B D10 11 12 subst

1240* सोपाध्याय सबान्धव सवर्गं सपदानुग ।
शीघ्रमर्हसि राजर्षे त्वमागन्तुमिह प्रभो ।

[(l 1) D4 सोपाध्याये V2 सम्बन्ध, D10 12 सगुरुः V2 3 B1 2 4 सवर्ग, D12 स्वर्ग]

12 Ś1 V1 D2 3 5 7 12 om 12[ab] (cf v l 11) —[a]) Dt D4 6 8 M2 प्रतिज्ञा (for प्रीतिं च) V2-4 B1 2 4 प्रीतिं एवं प्रवृत्ता मे, D11 प्रीत्य एवं प्रवृत्ता मे. —G3 damaged from पि in [b] up to [d]. —[b]) Ñ2 V2-4 B1-3 D1 8 11 16 स(V3 सं)वर्धयितुम्, D6 सम्बर्ध्यतुम् (sic) D1 प्रवर्तयितुम् —M1 reads 12[cd] for the first time after 10 as in V2 repeating it here —[cd]) Ñ2 B3 D10 13 उभयो पुत्रयोर् (by transp) Ś1 D5 12 T2 M3 एव, D13 चैव, M1 प्रीतिं (for एव) D8 प्रीतिं. Ś1 D2 5 8 12 सगुण, Dt D4 6 8 T2 M3 4 त्वमुप, D1 समनु, M2 त्वमपि (for त्वमपि) Ś1 D8 लप्स्यसि, D1 लिप्स्यसे, M4 लप्स्यते Ñ2 V1-3 B D10 13 वधौ ते द्विशित्ते(Ñ2 B3 देशिते, V1 om D10 देशित, D13 कल्पिते)मया, V4 वध्वावादिशिते मया, D14 द्वे सुते देशिते मया, G1-3 M1 लप्स्यसे (G3 damaged) वीर्यनिर्जिता (for [d]) D6 7 पुत्रयोश्चैव प्रीतिं च (D7 तु) सद्वर्षे त्वमवाप्स्यसि

13 M4 om 13 —[ab]) Ś1 D1 2 6 7 12 वाक्यं मधुरम् (by transp) D3 7 त्वामाह मधुरं वच (for [b]) Ñ2 V B D13 11 13 इति त्वां जनको राजा विज्ञापयति पार्थिव(V1 2 4 पार्थिव, V3 सादर) —[d]) G2 स्थित —After 13 D14 T1 2 G1 ins

1241* इत्युक्ता विरता दूता राजगौरवशालिन ।

[G1 इत्युक्त्वा (for °क्ता) and राजगौरव° (for the post half)]

14 [a]) D2 om तु (submetric) D7 ततः (for तु तच्) Ś1 Ñ2 V B D1 2 6 9-13 M4 इति(M4 स तु) दूत (D13 शेषा)वच श्रुत्वा —G3 damaged from त in [b] up to कुशि in 15[a] —[b]) Ś1 विस्मित —After 14[ab], Ś1 D1 2 6(marg, sec m) 8 12 read 11[ab] —After 14[ab], B3 ins,

1242* आनन्दसागरे मग्नः कृतकृत्यो बभूव ह ।

—D6 reads 14[cd] in marg sec m —[d]) Dt D6 8 मन्त्रि पार्श्वेवमब्रवीत्. —For 14[cd], Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst

1243* उवाचेद वसिष्ठादींस्त्वरावानेव पुरोधस ।

[D13 [इ]व (for [इ]दं)]

15 G3 damaged up to कुशि in [a] (cf v l 14) —[a]) Ś1 D8 गुप्त, D11 मुदा (for गुप्त) B4 T2 कौशिक, D2 कुशक —[b]) Ñ2 V1 B D2 G2 M कौसल्यानन्दिवर्धन, V2 °नंदन सदा —[d]) G1 वैदेहेषु D3 8 प्रवर्तते (for वसत्यसौ) Ś1 D1 6 12 13 स विदेहेषु तिष्ठति(D1 वर्तते), Ñ2 V B D10 11 विदेहान(V1 3 °हम)गमत्किल, D3 7 M4 विदेहान्गतवान्किल

16 [a]) Ś1 °मात्र, D2 6 13 °वीर्य, D1 °वीर्यौ, D6 12 °मात्र, D10 11 दृष्ट्वा वीर्यस(D10 °र्यस्) (sic) (for दृष्टवीर्यस्) Ś1 Ñ2 V1 2 3 B D2 6 9 10 12 13 M2 च (for तु) Ś1 V1-3 B1 2 4 D2 6 9-13 काकुत्स्थे, V4 B3 काकुत्स्थ, D4 काकुत्स्थौ —[b]) Ś1 Ñ2 V B D2 6 9-13 जनक सुमहायशा —G3 damaged from या in [c] up to जन in 17[b] —[c]) Ś1 Dt 2 च, D6 9 13 स (for तु) —[d]) D3 8 सर्हति (sic) (for इच्छति)

17 G3 missing up to जन in [b] (cf v l 16) —[a]) G2 वा, Cg k t as in text (for वो) —[c]) T1 पुरो (for पुरीं) Ś1 D1 2 6 9 12 गच्छामस्त्वा पुरीं शीघ्रं —[d]) Cg t पर्यय (as in text) D2 6 M3 4 कालविपर्यय (for कालस्य पर्यय)

18 [a]) Ś1 D1 2 6 9 12 [उ]तु (for [आ]हु) —G3 damaged from स in [a] up to सह in 19[b] —[cd]) Cg k t श्वो यात्रेति (as in text) Dt D6 8 च (for स) Ś1 D1 2 6 9 12 प्रीतश्चाप्यब्रवीद्राजा श्वो भूत इति चाब्रवीत्

G 1 70 20 B 1 68 19 L 1 64 19 मन्त्रिणस्तु नरेन्द्रस्य रात्रिं परमसत्कृताः । ऊषुः प्रमुदिताः सर्वे गुणैः सर्वैः समन्विताः ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तषष्टितमः सर्गः ॥ ६७ ॥

19 G3 missing up to सत् in ᵇ (cf v 1 38) —ᵃ) D4 Cm g ता (for तु) T3 G1 2 M1 3 नरेन्द्रेण Ck tp नरेन्द्रश्च (for नरेन्द्रस्य) Ś1 D1 3 8 13 मन्त्रिणो जनकस्यापि —ᵇ) D1 8 1 रात्रौ —ᶜ) D5 ऊस्तु (sic) D14 T G1 ते मुदिता Ś1 D1 5 9 2 तत्र (for सर्व) D2 ससुग्निास्तत्र —ᵈ) Cg k t गुणं (as in text) Ś1 D1 3 6 9 12 सर्वकाम प्र(D1 9 8 तु)पूजिता —For 16 19 N3 V B D3 7 10 12 13 M4 subst

1244* प्रतिप्रदान सीताया रामे कर्तुं किमिच्छति ।
यदि वो रोचत महाजनक स महीपति ।
सम्यन्धी तत्र गच्छामस्तत्र शीघ्रमितो वयम् ।
वाशमित्रेय तच्छु वा वसिष्ठप्रमुखा द्विजा ।
ऊस्तु परमसहृष्टा श्व प्रयास्याम इत्यपि । [5]
त चापि राजानं तत्र दृष्ट्वा परमसत्कृता ।
ऊषुरानन्दहृष्टास्ते सर्वकामै सुपूजिता ।

[(l 1) V1 D3 7 11 प्रतिदान च V3 प्रतिपाद्य न (hyper metric) V4 प्रीतिदान स D10 प्रीति° D12 स सम्प्रदान (for प्रतिप्रदान) V3 वाम D13 राम (for रामे) V4 (marg also as above) गान (for कर्तु) D8 रह D13 किम (for किं च) B4 [१]च्छसि (sic) D7 श्रीरामे कर्तुमिच्छ(before corr °च्छे)सि (sic) (for the post half) —(l 2) V3 B1 D10 ते (for वो) V3 रुचते V4 राजा (for महान) V3 B4 सु D3 च (for तु) —For l 2 D11 reads the line of 17ᵃᵇ —(l. 3) V4 सम्बन्ध(sic) D3 7 सुबर्ध L. (cd) संबवे (for सम्बन्धी) B3 तत्र (for तत) —B4 repeats l 5 and 6 consecutively —(l 5) D7 संतुष्ट D11 ऊस्तु संतुष्टा भृ ता (for the prior half) V1 3 सम(V3 श्व)श्वो यातार स्म V1 B3 (second time) श्व (B2 4 °स्तु) यास्याम V4 तां श्व यास्याम B1 श्व यदाता स्म (for श्व प्रयास्याम) B3 (second time) [अ त (for [अ]पि) B3 (first time) श्वो यामेत्यपि चैव त D3 7 स्वयमेत्या(D7 °त्य)पि चाब्रुवन् M4 श्वो यास्यपि च ब्रुवन् (for the post half) —(l 6) D7 तेनापि D11 ते चापि दृतास्तत्र (for the prior half) D3 बद्धा (sic) D11 राज्ञा (for दृष्टा) V3 दर्शिता —(l 7) N1 V3 4 B4 D11 ऊषुर् D3 ऊषुर् (sic) (for ऊषुर्) N3 V3 B3 D13 सपूजिता D3 7 M4 सर्वे (M4 °र्वै) स(D7 प्र)मुदिता मुने (for the post half)]

Colophon D3 7 om (continue the Sarga) —Kaṇḍa name Ś1 N3 V1 D1 4 6 from V2 4 B D10 11 आदि° —After Kaṇḍa name B4 ins बालचरिते —Sarga name Ś1 V1 B1 D1 2 3 18 दूतवास्ये N1 V3 B3 D10 11 जनकदूतवास्यं(D10 °क्यं) V2 4 B2 जनकवाक्य B4 जनकदूतसंवाद D7 धनुर्भंगो दूतवाक्य —Sarga no (figures words or both) Ś1 V2 4 B2 4 D1 6 11 18 om V3 B3 D9 0 V2 D3 71 V3 Dt D1 4 12 5 (except M1) 68 B2 69 D1 47 D2 44 M4 66 D13 इत्याप—यण—काण्ड—वाक्य—सग 69 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम G1 4 M2 श्रीरामाय नम G3 श्रीमते रामानुजाय नम and M2 श्री — नम

६८

ततो रात्र्यां व्यतीतायां सोपाध्यायः सबान्धवः ।
राजा दशरथो हृष्टः सुमन्त्रमिदमब्रवीत् ॥ १
अद्य सर्वे धनाध्यक्षा धनमादाय पुष्कलम् ।
व्रजन्त्वग्रे सुविहिता नानारत्नसमन्विताः ॥ २
चतुरङ्गबलं चापि शीघ्रं निर्यातु सर्वशः ।
ममाज्ञासमकालं च यानयुग्यमनुत्तमम् ॥ ३
वसिष्ठो वामदेवश्च जाबालिरथ काश्यपः ।
मार्कण्डेयश्च दीर्घायुर्ऋषिः कात्यायनस्तथा ॥ ४
एते द्विजाः प्रयान्त्वग्रे स्यन्दनं योजयस्व मे ।
यथा कालात्ययो न स्याद्दूता हि त्वरयन्ति माम् ॥ ५
वचनात्तु नरेन्द्रस्य सा सेना चतुरङ्गिणी ।
राजानमृषिभिः सार्धं व्रजन्तं पृष्ठतोऽन्वगात् ॥ ६
गत्वा चतुरहं मार्गं विदेहानभ्युपेयिवान् ।
राजा तु जनकः श्रीमाञ्श्रुत्वा पूजामकल्पयत् ॥ ७ G. 1 71 7 B. 1 69 7 L. 1 65 8

68

☞ Ñ1 missing Sarga 68 (cf v l 1 66 10) D1 5 7 13 continue the previous Sarga

1 ᵃ) Ś1 D6 8 9 13 अथ, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 दसा, Cg k t as in text (for ततो) D4 प्रभातायां (for व्यतीतायां) —G3 damaged from ᵇ up to रा in ᶜ —ᵇ) Ñ2 V B D3 7 10 13 नराधिप (for सबान्धव) —ᶜ) Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 श्रीमान् (for हृष्ट) —ᵈ) V4 इद वचनम ब्रवीत्

2 ᵃ) D6 13 सध (for अद्य) V2 4 बला° (for धनाध्यक्षा) —ᵇ) V4 बलम् (for धनम्) Ñ2 °र, V3 मे पुरात्, D10 निष्कल (for पुष्कलम्) —ᶜᵈ) G2 सुविता, M3 सुनिहृता, Cm g k t as in text (for सुविहिता) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 निर्या(D3 7 यान्त) वध समारोप्य(V3 °द्दाय) नानारत्नचयान्मम

3 D4 reads 3 in marg —ᵃᵇ) D चापि L (ed) सर्वं (for चापि) Dt D9 निर्यातु D3 7 M4 मा चिर (for सर्वशः) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M1 च(M4 चा)तुरग च (V4 °ग्ध [sic]) मे द्राग्म(D3 7 क्षिप्र M4 कृत्स्न) बल° —G3 partially damaged 3ᵃ —ᶜ) B1 D8 समाज्ञा D1 7 T2 M3 तु M2 हि (for च) V4 मयाद्य क्रियता शीघ्रम् —ᵈ) Ś1 यातु D6 8 यान (for यान) D2 5 8 9 G1 M3 -युग्मम्, Cm g k t as in text M4 च सर्वेश (for अनुत्तमम्) Ñ2 V B D10 11 13 युज्य(V4 उद्य)ता युग्य(V3 D11 युग्म V2 यज्ञ)मुत्तम

4 ᵇ) Ś1 D2 3 8 9 12 अथ काश्यप, Ñ2 V1 2 B D10 11 13 M4 क(V1 2 B1 2 M4 का)श्य(M4 °दि)पो भृगु (V1 गुरु) V3 च तथा भृगु (for अथ काश्यप) —ᶜ) Ś1 V3 Dt D6 8 T2 तु D4 [ऽ]पि D14 T1 2 G1 M2 3 सु (for च) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V B D1 2 6 9 12 सु(D12)नि (for ऋषि) V2 कात्यायनिस, D1 का त्यायिनस् G1 तदा (for तथा)

5 ᵃ) D6 9 (before corr) T3 प्रयाति D13 प्राप्यति, M3 ?(damaged)जतु Cg k t as in text (for प्रयान्तु) —ᵇ) Ś1 D5 12 यो(D12)नयाणु (for °यस्व) —G3 damaged from मे up to न in ᶜ Ñ2 V B D10 13 स्यदनं सहिता मया(B1 मम), D4 7 स्यदनाग्योययन्तरान्, D11 स्यदनं शीघ्रगंतव्या —ᶜ) D12 कालात्यय D13 यथा काला° (sic) —ᵈ) B4 हि त्वरन्ति, D6 हि त्वरयतु D2 ते, D9 (इ)मे (for माम्) V4 तथा नीतिरिविर्यया, D11 दूता तित्वरयति मा —After 5 G1 3 ins

1245* इत्युक्त्वा स महातेजा राजा दशरथो स्वयम् ।
आरुरोह यथा भानुर्भगवान्रघुनन्दन ।

6 ᵃ) Ś1 D1 2 5 9 12 G3 M1 °तु, Ñ2 V B D3 7 11 13 M4 इत्याज्ञया(D13 °कर्ण्य) (for वचनात्त) —ᵇ) Ś1 D6 12 निर्ययौ, Ñ2 V1 3 4 B D10 11 13 सेना सा (by transp), V2 सेनाया (sic) Dt D4 6 8 14 सेना च (D14 om [hapl] च) (for सा सेना) ❀ Ct चतुर चिन्त्यपाठ पादपूरण मात्रार्थम् । ❀ —G3 damaged from तुरङ्गिणी up to मृ in ᶜ —ᵈ) V B1 4 D3 7 11 M3 प्रयात(V4 °तु) (for व्रजन्त) Ś1 V B2 4 D3 11 12 M4 [ऽ]न्वयात् (for ऽन्वगात्)

7 D4 om 7 —ᵃ) D7 उषित्वा (hypermetric) (for गत्वा) Cm g चतुरहं(as in text) Dt D6 8 G1 3 चतुरहं मार्ग, M3 चतुरः गं Ś1 Ñ2 V B1 3 D1 2 5 10 13 चतुर्भिस्तान (D1 12 °रा D11 °)होरात्रैर्, B4 चतुर्भिस्तास्तु दिवसैर् D3 ततश्चतुरमागत —ᵇ) D5 12 वैदेहान् V1 ह्युदे° (submetric), D13 उपजग्मि, M4 सोऽभ्यु° (for अभ्युपेयिवान्) —After 7ᵃᵇ Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 10–13 ins

1246* ददर्श मिथिलां रम्यां जनकेनोपशोभिताम् ।

[Ś1 रम्य B2 (m also) पालिता (for [उ]पशोभिताम्)] —Ś1 D1 2 5 12 om 7ᵈ while V4 B1 D10 om 7ᶜ 8ᵇ —M4 repeats 7ᶜᵈ consecutively —ᶜ) Dt D4 6 8 T2 G1 3 M 4 (M4 first time) च D3 7 [अ]थ (for तु) Ñ2 V1 3 B2 4 D11 13 M4 (second time) प्र युद्धस्यैव(V2 3 स्येव D10 °स्याथ) जनक्स —ᵈ) Ñ2 V1 3 B2 4 (B4 transp) D11 13 तया पूजाम् (for श्रुत्वा पूजाम्) M4 (second time) अथाकरोत् (for अकल्पयत्)

G 1 71 8 B 1 69 8 L 1 65 8 ततो राजानमासाद्य वृद्धं दशरथं नृपम् ।
जनको मुदितो राजा हर्षं च परमं ययौ ।
उवाच च नरश्रेष्ठो नरश्रेष्ठं मुदान्वितम् ॥ ८
स्वागतं ते महाराज दिष्ट्या प्राप्तोऽसि राघव ।
पुत्रयोरुभयोः प्रीतिं लप्स्यसे वीर्यनिर्जिताम् ॥ ९
दिष्ट्या प्राप्तो महातेजा वसिष्ठो भगवानृषिः ।
सह सर्वैर्द्विजश्रेष्ठैर्देवैरिव शतक्रतुः ॥ १०
दिष्ट्या मे निर्जिता विघ्ना दिष्ट्या मे पूजितं कुलम् ।
राघवैः सह संबन्धाद्वीर्यश्रेष्ठैर्महात्मभिः ॥ ११
श्वः प्रभाते नरेन्द्रेन्द्र निर्वर्तयितुमर्हसि ।
यज्ञस्यान्ते नरश्रेष्ठ विवाहमृषिसंमतम् ॥ १२

8 Ñ2 V1 B1 D11 om 8^ab (for V1 B1 D11 cf v 1 7) —B3 reads 8^cd in marg —M4 damaged from जा up to वृ in ^b —^a) V1 2 B3 4 D11 12 M1 5 त (for ततो) B4 राजानसासाद्य (corrupt) —^b) G3 damaged up to र Ś1 D1 3 6 12 तदा (for नृपम्) —V3 om 8^cdef —^c) Cm g t मुदितो (as in text) Dt D1 4 d मुदितो जनको (by transp) G1 3 जनको मुमुद —^d) Cm g t हर्षं (as in text) Ś1 Dt D1 2 5 6 8 9 12 प्रहर्षं (for हर्षं च) —^e) Dt D6 8 T1 M3 वचन, D12 *° G2 M1 जनक (for च नर) —^f) Ś1 D1 2 5, 9 12 मुदान्वित —For 8^cdef Ñ1 V2 4 B (B4 l 1 in marg) D3 7 10 11 12 M4 subst

1247* प्रत्युद्गम्य च तं राजा निवातथिमुपागतम् ।
उवाच जनकः प्रीतः शतानन्दसमन्वितः ।

[Ñ1 B3 4 D12 om l 1 —(l 1) V1 2 B2 D3 7 M4 मुमुदे (V3 मुमोद) जनको दृष्ट्वा (M4 राजा) (for the prior half) M4 damaged for निवा —(l 2) D3 7 M4 चैन प्रणतो (for जनकः प्रीतः) V4 पप्रच्छ कुशलप्रश्न (for the prior half) D3 7 M4 हर्षानंद (for शतानन्द)]

—D3 7 M4 cont while Ś1 D1 2 5 9 12 ins after 8

1248* जनकः श्लक्ष्णया वाचा वृद्धं दशरथं नृपम् ।

—Thereafter D1 cont 1249*

9 ^a) Dt D4 8 नरश्रेष्ठ M4 °बाहो (for महाराज) —^b) V3 दृष्ट्या Ñ2 V B D3 9 10 18 M4 मे गृह (M4 ह्यद्) (for राघव) —^c) V3 दृष्टासि पुत्रयो G3 damaged for रुभ (for पुत्रयोरुभयो) Ś1 D1 6 12 प्रीति —^d) Ś1 D5 4 5 9 12 प्राप्यता (for लप्स्यस) G2 C3 निर्मिता Cm g as in text Ñ2 V B D10 11 18 दि (V1 [after corr s ip lin also] 4 ह)ष्ट्या प्राप्स्यसि राघव D3 7 M4 दष्टुं प्राप्स्य (M4 यास्य) सि म (M4 damaged) गृहे

10 Ś1 om (hapl) 10 —D3 7 transp 10 and 11 —^a) V3 दृष्ट्वा°, V4 प्रीतिपूर्वं (for दिष्ट्या प्राप्तो) Ñ2 V4 B1—4 D3 10 11 14 M4 °राज (Ñ2 D11 °जा D7 °जो) (for महातेजा) —^b) Ñ2 V B D10 11 18 अथ (for ऋषि) —B2 reads 10^cd in marg M4 damaged ° except सह स —^c) Ś1 B3 4 D1 4 9 11 12 द्विज (B3 4 मुनि) वर्यैः (for द्विजश्रेष्ठैः) —For 10^cd Ñ1 V D3 9 D3 7 10 13 M4 subst B3 4 D11 ins after 10 D1 after 1248* while D3 9 ins after 11

1249* मार्कण्डेयादयश्चैव दिष्ट्या प्राप्ता महर्षय ।

[D3 [ह]ते D3 7 8 [ह]ते (for [ह]ये) V3 मार्कण्डेयैः महर्षे (hypermetric) B1 चैवं (for प्राप्ता) D3 7 तवैतैमे (D3 °व मे) तवोत्तम, D3 9 M4 तवैवं (D3 8 हैं ते D3 11 हये) मम पश्यत (for the post half)]
—Thereafter D1 2 9 cont l 4 and 5 of 1250*

11 D3 7 transp 11 and 10 —^a) V2 M4 निर्जितो विघ्नो, D11 निगता विघ्ना T3 निर्जिता द्विजो (corrupt) —^b) V3 D16 निर्जित (for पूजित) —^d) G1 3 M1 -श्लाघ्यद् (M1 °च्ये) (for श्रेष्ठैद्) Ś1 Dt D1 2 5 6 8 9 12 M2 °वर्के, M3 °श्रेष्ठे (for महात्मभि) —For 11^cd Ñ2 V B D3 7 10 11 14 M4 subst l 1 and then ins l 2 5 while D4 9 ins 1249* after 11 and thereafter cont only l 4 and 5 along with D1

1250* राघवैः सह सम्बन्धं कृत्वा प्रथितसद्गुणैः ।
अद्य मे सफलं जन्म प्राप्तं चाद्य क्रियाफलम् ।
अद्य पूतोऽस्मि राजेन्द्र त्वत्सम्बन्धान्महात्मन ।
एषां चापि महर्षीणामथाभ्यागमनादहम् ।
सविशेषतरं पूतो राजन्नाप्यायितस्तथा । [5]

[(l 1) Ñ2 B4 D7 13 प्रथित, V3 प्रथित —(l 2) D3 7 M4 जीवितं च सुजीवित (for the post half) —B3 reads in marg from the post half of l 3 up to 12^a —(l 3) V4 पूतोऽस्मि B3 4 त्व सम्बन्धात् (hypermetric) V4 महापि (for महात्मन) D3 7 M4 त्वत्सम्बन्धकारोऽभवन (for the post half) —(l 4) Ñ2 B4 D10 13 अर्षीणा च, V4 वसिष्ठादि D1 3 9 एतेन च (for एषा चापि) Ñ2 अभ्यासन्ता (sic) V4 अत्र° B3 4 अथात्र, D1 5 7 हत्वय D3 8 अवाप्या (for अथाभ्या) V4 अथ M4 इह (for अहम्) —(l 5) B3 4 सविशेषतर D1 सविशेषतर D9 सुविशेषत V3 भूयो, B1 नैव (for पूतो) D1 चाप्य यितस्तु Ñ2 B3 D3 9 10 13 स्वयं (for तथा) D11 त्वन्नेत्रेण पूतोऽहं परस्यामयाविनस्तथा]

12 B3 reads 12^a in marg (cf v 1 11) —^a) Ś1 D1 2 6 8 12 M1 तु (D1 च) राजन्द्र Ñ2 V B D3 9 10 11 13 महाराज Dt D6 8 नरेन्द्र यत्, M3 नरश्रेष्ठ (for नरेन्द्रेन्द्र) —^d) Ś1 निवापयितुम् Ñ1 V1 3 4 B1 2, 6 D1 4 7 9—13 T1 2 G1 2 4 M3 निवर्तयितुम्, Dt D6 8 Ct संवर्तयितुम् Cm g as in text D9 °र्हति —D1 reads 12^c 13^c in marg —^cd) D1 (°ज्ञे)ऽत (for [य ज्ञे]) Ś1 D6 11 12 महाराज (D12 °तेजा) M3 रघुश्रेष्ठ (for नरश्रेष्ठ) M4 उद्वाहम्

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ऋषिमध्ये नराधिपः ।
वाक्यं वाक्यविदां श्रेष्ठः प्रत्युवाच महीपतिम् ॥ १३
प्रतिग्रहो दातृवशः श्रुतमेतन्मया पुरा ।
यथा वक्ष्यसि धर्मज्ञ तत्करिष्यामहे वयम् ॥ १४
तद्धर्मिष्ठं यशस्यं च वचनं सत्यवादिनः ।
श्रुत्वा विदेहाधिपतिः परं विस्मयमागतः ॥ १५
ततः सर्वे मुनिगणाः परस्परसमागमे ।
हर्षेण महता युक्तास्तां निशामवसन्सुखम् ॥ १६

G 1 71 18
B 1 69.17
L 1 65.19

(for विस्मयम्) Di De[illegible] T2 G1 [illegible] M1 [illegible] °सरमे (M3 °मे) D1 [illegible] D11 [illegible] Cm g as in text (for ऋषिमध्ये) N2 V B D3 [illegible] (V4 B1 D4 [illegible]) [illegible]

13 D1 reads 13[ab] in marg (cf v l 12) —[a]) N2 D[illegible] (for तस्य) N2 V B D[illegible] M[illegible] (for तद्) N2 [illegible] D11 [illegible] (for श्रुत्वा) —[b]) Ś1 D[illegible] मुनिमध्ये N2 V B D[illegible] M[illegible] [illegible] D[illegible] [illegible] D10 [illegible] —[c]) D[illegible] [illegible] "damaged" from [illegible] up to [illegible] —[d]) D1 [illegible] —[d]) Ś1 D[illegible] D1 (after corr as in text) महीपतिः, D[illegible] नराधिप, Cg as in text

14 [a]) T2 [illegible] M[illegible] [illegible], C[illegible] k t as in text (for [illegible]) —[b]) Ś1 D[illegible] [illegible] (by transp) —[c]) D11 [illegible], T1 M1 (after corr and in sec m as in text) [illegible] Cg k t as in text (for [illegible]) G1 M[illegible] [illegible] —For 13[c]–14 N2 V B D[illegible] (1–2 only for 13[c]–14[d]) in M4 subst

1251* [illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

15 [a]) [illegible] D[illegible] [illegible] (for [illegible]) N2 V B D[illegible] M[illegible] [illegible] [illegible] D11 [illegible] [illegible] D[illegible] T11 G1 [illegible] —[b]) [illegible] (for [illegible]) N2 V B D[illegible] M1 [illegible] —[c]) N2 V B D[illegible] M[illegible] [illegible] D[illegible] [illegible] (V4 [illegible] B1 [illegible]) —[d]) [illegible] (hypermetric) (for [illegible]) D[illegible] [illegible] (by transp) Ś1 D11 [illegible] (for [illegible]) [illegible]

16 [a]) D[illegible] M[illegible] [illegible] (M[illegible]) —[b]) V4 damaged in D[illegible] (for [illegible]) —After

16[ab] Ś1 D[illegible] ins while N2 V B D[illegible] M4 ins after l 1 of 1256*

1252* [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] [5]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] [10]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[(l 1) [illegible] —(l 3) [illegible] —(l 4) [illegible] —(l 5) [illegible] —(l 6) [illegible] —(l 7) [illegible] —(l 10) [illegible] —(l 11) [illegible]

G 1 71 25 B 1 69 17 L 1 65 25

राज्ञा च राघवौ पुत्रौ निशाम्य परिहर्षितः ।
उवास परमप्रीतो जनकेन सुपूजितः ॥ १७

जनकोऽपि महातेजाः क्रिया धर्मेण तत्त्ववित् ।
यज्ञस्य च सुताभ्यां च कृत्वा रात्रिमुवास ह ॥ १८

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टषष्टितमः सर्गः ॥ ६८ ॥

—(l 12) V1.4 इक्ष्वाकूणां (for इक्ष्वाको) —(l 13) Ś1 आगम्य D8 आगम्य (for आगम्य) V4 °पूज्य (for परिष्वज्य) Ś1 D1.3.5.7 नि(D1.3.7 च)पीडिनी, V4 च पार्थिव, D9 (gloss) हर्षाश्रुण, D10 सु°, D13 निपेडिन (sic), D13 * पीडित (for च पीडितम्)]

—After l 5 B3 ins

1253* आगम्य महाराजो भागधेयं यथाइशः ।

—B2 D11 cont (1252*)

1254* पादयो पततां चापि सुमहोयानन्दन जगत् ।
रामोऽपि पार्थ धर्मात्मा लक्ष्मणेन समन्वित ।
मातर पितर चैव वसिष्ठादीं द्विजानहा ।
यथाक्रम यथान्याय्यं ववन्द सर्वशस्तथा ।
त च सर्वे महात्मानं राम चापि सलक्ष्मणम् ।
परिष्वज्याशु मुमुदु प्रीत्या च महायशस ।
भरतश्चापि धर्मात्मा शत्रुघ्न समन्वित ।
पादावासाद्य रामस्य जगाम शिरसा महीम् ।
रामोऽपि तौ परिष्वज्य मुमुद हृष्टमानस ।
लक्ष्मणोऽपि च नीतिज्ञ पादयोर्भरतस्य च ।
पपात शिरसा चैव भरतश्च परिष्वजत् ।
शत्रुघ्नश्चैव धर्मज्ञ भरतौ लक्ष्मणस्य च ।
ववन्द प्रणतो भूत्वा लक्ष्मणस्त च सस्वज ।
स च पुत्रौ समासाद्य राजा दशरथस्तदा ।

[(l 1) D11 [अ]थ (for [अ पि] —(l 3) D11 गुरून् (for द्विजान्) —(l 6) D11 प्रीत्याथ परिष्वज्य महता महाशिरे —(l 8) D11 आगत्य (for आसाद्य) —(l 10) D11 लक्ष्मणश्च धर्मज्ञ (for the prior half) —(l 11) D11 प्रह्व (for चैव) —L2 reads in marg while D11 om l 12–13 —(l 14) D11 समुपागतौ (for स च पुत्रौ)]

—ᶜ) Ś1 D1.11 [अ] विप्रम् (D11 °हाम्); D1.2.4 मुनम् (for मुक्तम्) —ᵈ) D1 D4.5 रात्रिम् (for निशाम्) Ś1 भवपरिभव, D1.11 महतस्वियान्, D2.4.6 °भितरां (D5 °ते), M3 damaged स्मुखं (for भवन सुखम्) —After 16, D4 ins

1255* अथ राजा महात्मा लक्ष्मणन सर्व मयौ ।
निर्धार्निर्थं पुरस्कृत्य पितृ पारायुवस्य ह ।

17 ᵃᵇ) M3 damaged up to second वा D2 निशम्य Cm, k, t as in text Ś1 D1.2.5.6.10.11 रं पु(D4 रामु [hypermetric])त्रं परिष्वज्य निशाम्य परमहर्षितः (D1 नि, D11 °र) —ᶜ) Ś1 D1.2.3.11 महेश्वरम् (D1 °ह [before corr च]) मुदा, M3 (after corr sec m as in text) उवाच प° (for उवास परम) —ᵈ) Ś1 स, D1 D4.5.6 T G1–3 M1–4 [अ]सि, D13 [अ]पि (for सु) —For 16ᶜ–17, N2 V B D2.10.11.13 M4 subst

1256* हर्षमेत्य पर तत्र निशां तामवसत्तदा ।
उवास ता निशा तत्र स सुखी हृष्टमानस ।

[D11 om (hapl) l 1 (see 1254*) —(l 1) D1 स्तत् (for तत्र) D2.7 व्यवसत्त M4 सुत्र (for तत्र) —After l 1 all the above MSS (except D11) ins 1252* —(l 2) N2 V B1.3 D10.11.13 स B1 च (for ता) D2.7 सा (for तत्र) N2 स्वसुखी V3 B2 सुमुखी V4 B1 D10.13 सुमुखी B1 D2.7 M4 सुमुखा, D10 दुखी]

18 ᵃ) T2 G2 जनवन, G3 T m, k, as in text (for जनकोऽपि) N2 V B D2.10.13 M4 तदा (V2 °दो) राजा (for महात्मा) —ᵇ) D1.4.7.11 G1 Cg क्रिया, Cr m k t as in text Ś1 Ñ2 V B D2.4.6.7.10.11 M4 धर्मवित् —ᶜ) G2 M1 सुताभ्यां, all Cs as in text (for सुताभ्यां) Ś1 समयज्ञोचितां चैव D1.2.5.6.11 यज्ञस्य मुनयोश्चैव —ᵈ) D1.11 उवाच (for उवास) —For 18ᶜᵈ, N2 V B D2.7.10.13 M4 subst

1257* कृत्वा यथोचिता सर्वां रात्रिमवसत्सुखम् ।

[B2 रात्रि(m also यथो)चितां, B4 D1 च चितां D2 यथोचितां B4 D2.7 सर्वां (for सर्वाम्) B4 D11 अवसत्, D2 अवसद् V4 सुखी]

—After 18 Ś1 (before 1 69 1) D1.2.4.11 ins.

1258* राम जामातरं लब्ध्वा हृष्ट परमधार्मिक ।
[D2 च रे नर (for जामातरं)]

Colophon D1.3.4.13 om (cont the Sarga) —*Kaṇḍa name* Ś1 Ñ2 V4 om V1.2 B D1.11 आदि ; D11 lacuna. —After Kaṇḍa name B2.4 D2 ins बालचरित —*Sarga name* Ś1 V3 B3 D2 दशरथ(L2 जनक, D2 पुत्र समागम (V4 मवाह) —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V2.4 B2.4 D1.11 om. Ñ2 B3 D10 71 V3 D1 7- V1 D1 D4.5.6.13 5 (except M4) 69 B1 70 D2.4) M1 67 D11 —चाइ—रम—मति सग 70 —After colophon T1 concludes with श्रीराम चन्द्राय नमः G1.2.3 M1 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः M3 श्री नमः

६९

ततः प्रभाते जनकः कृतकर्मा महर्षिभिः ।
उवाच वाक्यं वाक्यज्ञः शतानन्दं पुरोहितम् ॥ १
भ्राता मम महातेजा यवीयानतिधार्मिकः ।
कुशध्वज इति ख्यातः पुरीमध्यवसच्छुभाम् ॥ २
वार्याफलकपर्यन्तां पिबन्निक्षुमतीं नदीम् ।
सांकाश्यां पुण्यसंकाशां विमानमिव पुष्पकम् ॥ ३
तमहं द्रष्टुमिच्छामि यज्ञगोप्ता स मे मतः ।
प्रीतिं सोऽपि महातेजा इमां भोक्ता मया सह ॥ ४
शासनात्तु नरेन्द्रस्य प्रययुः शीघ्रवाजिभिः ।
समानेतुं नरव्याघ्रं विष्णुमिन्द्राज्ञया यथा ॥ ५
आज्ञया तु नरेन्द्रस्य आजगाम कुशध्वजः ॥ ६
स ददर्श महात्मानं जनकं धर्मवत्सलम् ।
सोऽभिवाद्य शतानन्दं राजानं चापि धार्मिकम् ॥ ७ C. 1. 72. 7 B. 1. 70. 9 L. 1. 66. 7

69

☞ Ñ1 missing Sarga 69 (cf. v. l. I. 66. 10). D1 2 4 12 continue the previous Sarga. Before 1, Ś1 ins. 1258*.

1 ᵃ) V1 ततः प्रभाते विमले जनकः (hypermetric). —ᵇ) Ś1 D1 12 °कामो (D13 °र्यो) (for कृतकर्मा). M3 damaged from भिः up to कर्मे in ᵃ. M4 नराधिपः; Cv as in text (for महर्षिभिः). Ñ2 V B D3 7 10 11,13 कृत (Ñ2 °त्वा)पु(B4 D11 °पौ)र्वाह्णिकक्रियः. —ᶜ) Ñ2 V B D3 7 10 11,13 मधुर (D10 °र) वाक्य. —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D1-3 5 7 9-13 M4 पुरोधसं.

2 ᵃ) V2 राजा भ्राता, D1 2 भ्राता स तु; D11 भ्राता ममः D13 भ्रातः मम (sic) (for भ्राता मम). Ñ2 V B D3 7,10 11,13 M4 [अ]नुजः श्रीमान् (for महातेजा). —ᵇ) Ś1 Ñ2 V B D1-4 6-13 G1-3 M1 3 4 वीर्यवान्; D2 भाग्यवान् (for यवीयान्). Ñ2 V B D10 11,13 M4 भ्राजया (B4 °ऽ-*) मम, D2 इति धा°; D3 7 ज्ञानवांस्तथा (for अतिधार्मिक) —ᵈ) G1-3 M1 अध्यावसत्. Ś1 Ñ2 V B D1 5 6 9-13 यो(V2 *) ध्यास्ते नगर शुभे, D3 7 M4 पुरमध्यावसच्छुभ(M4 °त्सुके)

3 M4 om. 3ᵃᵇ. —ᵃ) D7 वर्याफलक, T2 M2 3 Cv p m p g p t p वार्यामलक. Ś1 V1 D2 वर्यान्त(D2 °प) कपर्यन्तः Ñ2 V3 4 B D3 10 11 वर्या(Ñ2 तमा, B2 तया. D3 [and his sec m also] वार्या)हलकपर्यन्ते, V2 D1 11 वर्याद्रत(V2 य आदाल; D13 चपद्राल)कपर्यन्त, D1 2 11 वप्रद्वालक (D2 °प्रांदाल; D6 विप्र.लक)संयुत all Cs as in text. —ᵇ) D7 इक्षुवतीं, D11 अंशुमतीं —ᶜ) G2 M2 3 सं(M2 सा; M3 सां) काश्यां, Cg k t as in text M4 स्वर्गे (for पुण्य). Ś1 Ñ2 B2 D3,10 11,13 सां (Ñ2 B3 [before corr. as in Ś1] D10 13 स्तं)काश्य (पुण्यसंकाशां(Ś1 °साङ्काश्यां). V B1 2 4 D1-3 7 9 11 सां(V3 4 स)काश्ये(D3 7 सांकाश्ये [D1 °श्यं]) स्वर्ग(V4 भृगु)संकाशं. —ᵈ) V2 D1 M4 पुष्कलं. V3 पु ष्कं, B3 (before corr as in text) पुष्पक (for पुष्पकम्).

4 ᵃ) V1 मद् (for तम्), D10 मद्रम्. —ᵇ) Ñ2 V B D3,7 10 11 M4 मानार्थो हि; D13 नानार्थो हि; Cm g,k,t as in text (for यज्ञगोप्ता). V2 मतिः; D1 D6 8 मतः; Cm as in text (for मत.). Ś1 D1 8 9 यज्ञगोप्तारमेव तु. —ᶜᵈ) D12 प्रीतः (for प्रीतिं). T3 G4 भोक्तुं; Cm g as in text (for भोक्ता). Ś1 D3,12 प्रीतियुक्तो महायशाः; D1 8 9 प्रतिभोक्तां (D1 °भुक्तो; D6 °मुक्ता) महायशाः (for ᵈ). Ñ2 V B D3,7 10 11 13 M4 प्रीयते हि(D11 तु) महासत्त्वः स मया राजसत्तमः (B1 D3 °म) —After 4, Dt D6,12 T G1 Ct ins.

1259* एवमुक्ते तु वचने शतानन्दस्य संनिधौ ।
आगताः केचिदव्यग्रा जनकस्तान्समादिशत् ।

5 B1 D9 om. 5 —ᵃ) Ś1 D1 2 5,9 11 12 ते (for तु). —ᵇ) G1 प्रययौ, Cm k,t as in text Ś1 D1 2 5 9 11 12 प्रयाताः शीघ्र(D12 [before corr.] °प्रं)वाहना. —For 5ᵃᵇ, Ñ2 V B1-3 D3,7 10 13 M4 subst.

1260* तस्याथ शासनात्तस्य यात्वा शीघ्रयायिनः ।

[V2 °थं, B3 तस्या च (for तस्याथ) V1 तस्या, V2 D3 7 13 त गत्वा, V3 त याता, M4 त्वरिता (for त यात्वा). V3 B1 °गामिन, D3 7 °मानवं, M4 °वाहना (for शीघ्रयायिनः).] —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 2 B1-3 D1 2 5 6-13 M4 आनयामासुरव्यग्रा (M4 °भ्येत्य); V3 आनयंतु समासाद्य; V4 आनयामासुरासत्ता. D3 7 आनयामास चाभ्येत्य —ᵈ) Ś1 D3 13 °मित्राग्नये(D6 °यै)व च; D2 विप्रमित्राग्नये(metathesis)व च; D1 (before corr) °मित्रादिदेश. —After 5, Dt D6 4 (after 4 owing to om) 2 14 T G1 M3 ins (Ct comm on I 3)

1261* सांकाश्यां ते समागम्य ददृशुश्च कुशध्वजम् ।
न्यवेदयन्यथावृत्तं जनकस्य च चिन्तितम् ।
तद्वृत्त नृपतिः श्रुत्वा दूतश्रेष्ठैर्महाजवैः ।

[(l 1) D13 T3 तदाय —(l 3) D6 14 T1 3 G1 महाबलैः]

6 Note hiatus between ᵃ and ᵇ —ᵃ) D11 T1 2 G1 [अ]थ, T1 M3 च (for तु). Ñ2 V B1-3 D10 11 13 स (D11 illeg) तस्य(D11 तस्याथ) शासनाद्राजा; B4 तस्याथ शासनं श्रुत्वा, D3,7 स तस्य सकाशाय —ᵇ) Ś1 D1 2,6,9 13 आगत. सः B4 राजर्षिः (for आजगाम.)

7 ᵃ) Ś1 D1 4 9 12 M3 ददर्श च (for स ददर्श). G1-3 M1 °तेजा (for महात्मानं). Ñ2 V B D3,7 10,11,13 ददर्श चैव

G 1 72 7
B 1 70 10
L 1 66 7

राजार्हं परमं दिव्यमासनं चाध्यरोहत ।
उपविष्टावुभौ तौ तु भ्रातरावमितौजसौ ॥ ८
प्रेषयामासतुर्वीरौ मन्त्रिश्रेष्ठं सुदामनम् ।
गच्छ मन्त्रिपते शीघ्रमैक्ष्वाकममितप्रभम् ।
आत्मजैः सह दुर्धर्षमानयस्व समन्त्रिणम् ॥ ९
औपकार्यां स गत्वा तु रघूणां कुलवर्धनम् ।
ददर्श शिरसा चैनमभिवाद्येदमब्रवीत् ॥ १०
अयोध्याधिपते वीर वैदेहो मिथिलाधिपः ।
स त्वां द्रष्टुं व्यवसितः सोपाध्यायपुरोहितम् ॥ ११
मन्त्रिश्रेष्ठवचः श्रुत्वा राजा सर्षिगणस्तदा ।
सबन्धुरगमत्तत्र जनको यत्र वर्तते ॥ १२
स राजा मन्त्रिसहितः सोपाध्यायः सबान्धवः ।
वाक्यं वाक्यविदां श्रेष्ठो वैदेहमिदमब्रवीत् ॥ १३

(D1 सो)पश्चस्यापु(D3 7 11 °थ) —[b]) N2 V B D3 7 10 11 12 M4 धातु (for धर्मे) V4 नायक —[cd]) Dt D4 जनकं चात D5 °नमपि, D6 T G1 3 4 M3 °ति (for राजान चापि) M3 [अ]धार्मिक (sic) N V B D3 7 10 11 12 M4 जनकं च महीपतिं (for [d]) Ś1 D1 2 5 8 11 12 अभिषा (D2 °न)य महामात्र शतानन्दं समाहितम्(D2 °च)

8 [d]) Dt D6 3 M3 Ch सोऽभ्यरोहत(Dt °*) G2 M1 सोऽधिरोहति Cm as in text Ś1 D2 3 8 11 अभ्यारोहत (D3 °ह (sic)) तदासनं (D3 °नौ (sic)) ⊕ Cv राजार्हं परमं दिव्यमासनं चाध्यरोहत इति पाठ (⊕ —[e]) Dt D6 अमितद्युता, D1 T2 3 G2 1 अमित(G3 °मितौ)जसौ

9 [b]) M1 सुदामक, Ch °मानं, Ct as in text —For 8[e] 9[b], Ś1 D2 3 8 11 subst

1262* उपविष्टौ सुखासीनौ महाभागौ महाबलौ ।
मन्त्रिश्रेष्ठं सुदामनं प्रेषयामासतुस्तदा ।

[(l 2) Ś1 सत्कृत्य D3 2 8 धामान Ś1 D2 तम (for तन)]

—[e]) Ś1 D1 2 4 8 11 स नृपस्य शीघ्रं तम्(D1 तरस्) —[d]) Ś1 Dt D3 2 4 5 12 T2 M3 2 इक्ष्वाकुम् D6 इक्ष्वाकु कुलनन्दनं, G1 3 ऐक्ष्वाकुममितौजसं —D6 om [f] —[f]) Ś1 D1 2 3 12 सोपाध्यायं G1 3 आनय त्वं (for आनयस्व)

10 [a]) Dt D4 T2 G1 Cv m g औपकार्ये D4 औपकार्ये (before corr र्यां), Ct l as in text; Ch उप° ; Cv औपकार्यं उपकार्या । ⊕ D1 (म थ (for तु) —[b]) M1 वह (for कुल) —For 8–10[b] N2 V B D3 7 10 11 M4 subst v l 1 Ś1 D2 3 5 (reads after 10[cd]) 11 subst l 7 only for 10[ab]

1263* अभ्यतिष्ठदनुज्ञातो राजार्हं परमासनम् ।
शुशुभे च तदा राजा नक्षत्रेषु यथा शशी ।
सहोपविष्टौ तौ तत्र प्रेषयामासतुस्तदा ।
मन्त्रिश्रेष्ठं समाहूय सुदामानं समाहितं ।
गच्छ मन्त्रिपतेऽत्यन्त शीघ्रं दशरथं नृपम् । [5]
आनयस्व सहामात्यं सपुत्रं सपुरोधसम् ।
उपकार्यं स गत्वा तमिक्ष्वाकुकुलनन्दनम् ।

[D2 om. l. 1 4 —(l 1) D3 7 M4 अभ्युपैत्य N2 V1 D1 राजार्हे V2 भूमण्डले V2 B1 2 3 वरमा (B1 °गा)धम —All the above MSS (except B1) om l 2 —(l 3) B1 सुखा (for तदा) B1 (with hiatus) आसने वगतस्तदा (for the post half) —(l 4) V3 2 B1 3 D3 7 M4 -श्रेष्ठ (for -श्रेष्ठ) V3 दानमान- D3 नामान (for सुदामान) V2 -सलाहितं, D3 7 M4 समाधियो (for समाहितौ) —(l 5) D11 महो (for नृप) —For the prior half M4 also reads (after corr pr m) the line of 9[c] M4 दुरासुमितसमस् (sic) (for the post half) —(l 6) V2 स-गाय B1 महात्मान D3 महात्मनम् (metathesis) (for सहामात्य) D3 अनुत D7 M4 सपुत्र V3 2 4 B1 4 D3 7 M4 सपुरोहित —(l 7) N2 B1 4 D3 11 उपकार्यं म V2 उपकार्य म, V2 रघुपराज D1 औपकार्ये स (for उपकार्य स) N2 तमैत्य (sic) (for गत्वा तम्) Ś1 जगदार्ये कुले त ते, B1 उपेत्य च सम्मतम्, B1 D3 7 M4 तु गत्वा सतित(B1 °त) धिया (for the prior half) D3 7 ऐक्य, D3 -नाम (for -नन्दनम्)]

—[e]) D1 (अ धैर्न, D4 चैवात्, D7 (अ ,प्यात M1 चरम् (for चैनम्) Ś1 D1 2 3 8 11 12 दृष्ट्वा दशरथं प्राह (D3 प्राह्य D1 धीरम्, D1 12 प्राह) —[d]) N2 V B D3 7 10 11 M4 प्रणिपत्य, D1 7 11 12 सोऽभिवाद्य (for अभिवाद्य) N2 D1 सोऽभिवाद्य महात्मानं

11 D1 (11) (hapl) 11–13 —[a]) V1 °ध्यक्ष D1 °धा पत D11 °पतिं (for अयोध्याधिपते) N2 V B D3 7 10 11 M4 राजन्, D11 दत्त (for वीर) —[b]) V2 3 M4 विदेहो B1 (after corr sec m as in text) मिथिलाधिपः D11 मनुजधार Ś1 D2 8 12 (वि(D2 3 वै)देहस्य नरवर (D1 °रे, D1 °नवर) —[c]) D1 त्वा (for त्वां) N2 D3 7 11 द्रष्टुमिच्छति धर्मज्ञ N2 V B D3 7 10 11 12 M4 त्वां द्रष्टुमिच्छति धर्मज्ञ —[d]) Ś1 D1 2 3 8 11 12 सोपाध्यायं समं स बन्धव N2 V B D3 7 10 12 सोपाध्यायो समाधिना

12 D1 om 12 (cf v l 11) —[a]) V1 2 B1 4 (m also as in text) D3 7 11 मन्त्रिणस्तु —[b]) V2 Dt D6 T2 यथा (for तदा) D2 मागधगलहितमगा (hypermetric) —[d]) Ś1 D1 2 3 11 स राजा यत्र मैथिलः N2 V B D3 7 10 11 12 M4 यत्र राजा स मैथिल

13 D1 om 13 (cf v l 11) —[a]) Dt D6 3 राजा च (for स राजा) —For 13[ab] Ś1 N2 V B D1 2 3 7 10 11 Ms subst.

विदितं ते महाराज इक्ष्वाकुकुलदैवतम् ।
वक्ता सर्वेषु कृत्येषु वसिष्ठो भगवानृषिः ॥ १४
विश्वामित्राभ्यनुज्ञातः सह सर्वैर्महर्षिभिः ।
एष वक्ष्यति धर्मात्मा वसिष्ठो मे यथाक्रमम् ॥ १५
तूष्णींभूते दशरथे वसिष्ठो भगवानृषिः ।
उवाच वाक्यं वाक्यज्ञो वैदेहं सपुरोहितम् ॥ १६

अव्यक्तप्रभवो ब्रह्मा शाश्वतो नित्य अव्ययः ।
तस्मान्मरीचिः संजज्ञे मरीचेः कश्यपः सुतः ॥ १७
विवस्वान्कश्यपाज्जज्ञे मनुर्वैवस्वतः स्मृतः ।
मनुः प्रजापतिः पूर्वमिक्ष्वाकुस्तु मनोः सुतः ॥ १८
तमिक्ष्वाकुमयोध्यायां राजानं विद्धि पूर्वकम् ।
इक्ष्वाकोस्तु सुतः श्रीमान्कुक्षिरित्येव विश्रुतः ॥ १९ G 1 71 19 B 1 0 22 L 1 66 19

1264* समासाद्य च राजानं राजा दशरथस्तदा ।

[Ś1 D1 3 4 11 12 समास्थाय B3 (m also) मनूज (for राजानं) B1 lacuna for राजा V4 D5 7 11 12 तत्र (for तदा) Ś1 D1 2 5 10 मोक्षध्यायसौवृत्त (for the post half)]

—c) D5,7 मध्ये (for श्रेष्ठो) Ś1 D1 2 5,12 स वाक्य (Ś1 वाक्य वै) वाक्य(D2 राज)कुशलो —d) D2 7 (with hiatus) इद तथामभाषत

14 Note hiatus between a and b —a) V2 विदित च B1 अविदितस्त (sic) D5 12 विदितोय (for विदित ते) Ś1 V2 V B D3 7 10 11 12 यथाक्रमकम्, D1 महाराजा (metrically ss) D2 2 5 8 12 यथा राजन् D14 T1 3 G4 °त न, M4 यथाक्रमम् (for महाराज) —b) Cm g t दैवतम् (as in text) V2 °दैवत, D11 G3 °दै(G3 द)वता G1 °मुत्तम (for कुलदैवतम्) —c) Ś1 D1 5 9 12 लोकेषु (for कृत्येषु) N2 V B D3 7 10 12 प्रवक्ता(B4 °दृष्टो) धर्म(B3 m also) सर्व)कार्येषु D13 स हित सर्वकार्येषु

15 V1 2 4 B1 T2 om 15ab D2 reads 15ab twice and then ins एष वसिष्ठो भगवानृषि M3 reads 15-16b in his sec m —a) D11 [अ]भिनुज्ञात (sic) —b) V1 B1 D11 सर्वैरेव D4 स वै दच D7 सर्वैरेव (for सह सर्वैर्) Ś1 V2 B2,3 D1 2 5 8-12 M4 सर्वैश्च परमर्षिभि —c) V1 पुत्र (for एष) D2 वक्ष्याभि N2 V B D3 7 10 11 12 न स्वं (D11 °यं) (for धर्मात्मा) —d) Ś1 N2 V B D1 2 5 8 10 12 12 M4 यथाधर्म(Ś1 D5 12 योग) D11 यथाक्रम G1 2 कुले तव(G3 मम) M3 यथा पूर्व (for वसिष्ठो मे) N2 V1 D11 कुलं B3(m also) 4 कुले (for यथाक्रमम्) D7 7 वनयाम्य निरवित

16 M3 reads 16ab in his sec m (cf v l 15) T3 om 16ab —a) V1 तूष्णीं°, V2 °त स (hypermetric) V2 D1 3 7 11 T2 M2 तूष्णीं° (for तूष्णींभूते) —b) Ś1 D1 2 4 5 12 वाग्विदां वर (for भगवानृषि) —c) N2 V B D3 7 10,11 12 M4 [इ]दं वचो धर्म्यं(D3 7 °र्म्य) (for वाक्य वाक्यज्ञो) —d) N2 V B D3 7 10,11 12 M3 जनकं (for वैदेहं) Ś1 B3 (in his also) D1 D1 2 4 5 9 11 12 G3 M4 सपुरोहितम् —After 16 D1 2 7 (D3 1 2 only) ins.

1265* श्रावयेत्तस्य विश्वात्मा राज्ञो प्रथितवंशजाम् ।
इक्ष्वाकुवंशप्रभवं वंशं धृतवाननुपूर्वशः ।

17 a) Ś1 N2 V B D1 3 7 10 12 अव्यक्त (for अव्यक्त) G3 ब्रह्म —b) Ś1 N2 V1 2 B D1 3 4 7 8 12 नित्यम् (for नित्य) V1 शाश्वतोऽविनिराश्रय —c) D4 मारीचि D3 संजज्ञे (for संजज्ञे) —d) D11 S काश्यप D1 शुभ (for सुत)

☞ The Kataka commentary from I 69 18 to I 72 16 is lost on two missing folios in the exemplar

18 B2 reads 18ab (except first three letters) in marg sec m —a) Ś1 D5 12 मा(D5 म)रीच B3 D1 3 7 मारीचाद् (for विवस्वान्) D14 T G 1 M3 4 काश्यपान् D1 कश्यपस्य सुतो ह्यभो —b) Cg वैवस्वत (as in text) D4 M3 सुत (for स्मृत) Ś1 B2 D1 5 6 7 8 12 विवस्वाल्लोक श्रा(D5 7 °पा)यन —For 18ab N2 V B1 3 4 D10 11 12 subst

1266* मारीचाद्विरासत्वस्मात्प्रथितास्तनयोऽभवत् ।

[V1 मारीचाद् V2 कश्यपाद् D11 मारीचाद् D13 अ वत्यु V D11 तस्य B1 तस्यै (sic) (for तस्मात्)]

—c) Ś1 B2 D1 3 5 7 9 12 मनुर्विवस्वत पुत्र(D5 °त्रो [sic]) N2 V B1 3 4 D10 11 12 मनु प्रथमत पुत्र(B4 °त्राद्) —d) V2 B1 D1 D6 8 12 T1 2 G1 M3 च D3 सु (for तु) D6 विवस्वत (for मनो सुत)

19 a) N2 V B D10 11 12 स इक्ष्वाकु D1 3 राजानम् (for तमिक्ष्वाकुम्) M3 अयोध्यायां —b) D1 चकार (for राजानं) D1 D2 3,7 T2 विधि (for विद्धि) D2 च (for पूर्वकम्) N2 V B D10 11 12 राजाभूत्प्रथम (V2 विन] 1 °धम B1 °थमत [hypermetric]) पुर(N1 पुरि V3 4 B3 D10 12 पुरि D1 पुरा) —c) D1 इक्ष्वाकु D1 तु D11 12 च सुत D12 तु तत (for तु सुत) B2 (m also as in text) इक्ष्वाकोरेष पुत्रोऽभूत् —After 19c T1 (m up to 19d) D1 D2 6 12 S ins

1267* कुक्षिरित्येव विश्रुत ।
कुक्षस्यात्मज श्रीमान्

[(L 1) D6 G1 1 M3 4 एवति (by transp) (for इत्येव) B3 M3 न श्रुति (D1 °त) (for विश्रुत) —(l 2) B3 कुक्षिरात्मज (for कुक्षस्यात्मज)

—d) V2 D1(before corr) 12 उप V2 D1 2 3 7 8 10 सर्व°, D6 इति विश्रुत (for कृपपद्मत)

G 1 72 20
B 1 0 23
L 1 65 20

विकुक्षेस्तु महातेजा बाणः पुत्रः प्रतापवान् ।
बाणस्य तु महातेजा अनरण्यः प्रतापवान् ॥ २०
अनरण्यात्पृथुर्जज्ञे त्रिशङ्कुस्तु पृथोः सुतः ।
त्रिशङ्कोरभवत्पुत्रो धुन्धुमारो महायशाः ॥ २१
धुन्धुमारान्महातेजा युवनाश्वो महारथः ।
युवनाश्वसुतः श्रीमान्मान्धाता पृथिवीपतिः ॥ २२
मान्धातुस्तु सुतः श्रीमान्सुसन्धिरुदपद्यत ।
सुसन्धेरपि पुत्रौ द्वौ ध्रुवसन्धिः प्रसेनजित् ॥ २३
यशस्वी ध्रुवसन्धेस्तु भरतो नाम नामतः ।
भरतात्तु महातेजा असितो नाम जायत ॥ २४

---

20 ^a) V1 D12 (before corr) विकुक्षेस्, D5 विकुक्षस् T2 °राजा (for महातेजा) —^b) V1 वेण, B2 (m also) वेणु, D2.6.13.14 बाण (for बाण) N2 V B D10.11 व्यजायत (for प्रतापवान्) —^c) V1 वेणस्य (for बाणस्य) B4 D4 च (for तु) B1 महाराज (with hiatus), D1 महाबाहुर् —After 20^c, B4 ins

1268* पुत्रस्य पुत्रो व्यजायत ।
पुण्यात्मजे महातेजा

—^d) V1 (S) नरण्य (submetric) D7 अनरण्य.

21 ^a) D4 om up to ण्या —^b) G1 damaged झु in त्रिशङ्कुस् N2 V1 B1.3 D10.11.12 च, D7 तद् (for तु) Ś1 N1 V B Dt D1.3.11 G1-3 M1 अदि (for सुत) —^c) D1 स्त्वभवद् (for अभवत्) —After 21^c, D2.7.8 ins

1269* हरिश्चन्द्र प्रतापवान् ।
हरिश्चन्द्राद्रोहिताश्व सुत सत्यगुणान्वित ।
तस्य पुत्रोऽभवच्छ्रेष्ठो

[(l 1) D8 महायशा (for प्रतापवान्) —(l 2) D1 तस्माद् (for सुत) —(l 3) D8 पुत्रास्तस्तो राजा]

—^d) D1.2 हरिश्चन्द्रो, D4 धुधुमारो, D12 T2 G1 Cr झुधु(T2 °दु)मारो, G2 धुदुमारो, G3 धुंधु° (as in text) V1 हरि श्रुत, M1 महानया (for महायशा) —After 21, B1 ins.

1270* धुन्धुर्येन हतो दैत्यो महाबलपराक्रम ।

22 ^a) D4 धुधमारान्, D11 झुझुमारोन् (corrupt), T1 G1 झुझु(G1 °धु)मारान्, G2 धुधुमारो (sic) Ś1 N1 V B D3.5.7.10-12 धुधुमार(B1 °मारो, D12 °राम [metathesis]) सुतो राजा, D1.2 रोहिताश्व सुतस्तस्य —B4 repeats 22^a (ditto) —^b) B1 °श्वो, D4 °श्वं, D11 °श्वो (for युवनाश्वो) Ś1 N1 V B D3.5.7.10-12 T1 M1 महाबल (D4 °बला), D2 5 भवत्तां, D12 T1 G2.3 प्र(D12 5 प्र)तापव (for महारथ) —^c) D1 °श्व, D4 °श्वं (for युवनाश्व) Ś1 N1 V1.3 B2-4 Dt D1.2.6-10.13 G1 M1 चाभवत्, V1 D1.2 M1 स्तानीत्, D12 स्त्वासीद् (sic) (for श्रीमान्)

23 ^a) D11 मान्धातात्, G1 °तस् (both sic) D4 om (submetric) T1 च (for तु) V B1.2 D1.3.7.10.11.13 M1 महातेजा (for सुत श्रीमान्) Ś1 N1 B1.2 D3.11 °तु सुमता राजा —^b) D11 (after corr as in text) उदपद्यत (D3 °त) Ś1 N1 V B D1-4.7.8.10.12.13 सु(N1 स्व)सं(V1.2 °सि, B1.2 °सो, D1 °सं)धि नाम(D1 °म)पद्यत —^d) T1 प्रसेनजित् —For 23^cd, Ś1 N1 V B D1-4.7.8.10-13 subst.

1271* सुसन्धेर्ध्रुवसन्धिस्तु द्वितीयस्तु प्रसेनजित् ।

[N1 स्व°, V1.2 B1.2 D3.11 सु(D1.2 °ध, D2 °ध, D12 °स्व)सं(for सुसन्धेर्) D1.13 अक्षसंधिर् D13 नक्षसंधिर् (for ध्रुवसन्धिस्) V1 V2.3 B1 D1.10.13 च (for first तु) V1 V2-3 B1 D10.13 च (for second तु) D1 प्रसेनजित्, D11.12 प्रसे(D12 °से)नजित्.]

24 ^a) V1 पृथुश्री, V2 यशश्री, D7 यजस्वी (for यशस्वी) B1 ध्रुवसंधिम्, V1.3 B4 च, D11 om (submetric) (for तु) G2 यशस्विनीध्रुवसंतेस्तु (corrupt) —^b) D11 महगे (for भरतो) N1 V B D10.11 विश्रुत, D13 वीर्यवान् (for नामत) —^c) D12 भरताद् (for भरतात्) D1.7.13 च (for तु) —^d) V1 सुसित, V2 प्रसित, V1 (m also) प्रसिन, D11 प्रमित (for असितो) Ś1 N1 V B1.3 D1-3.5.7.10-13 सुतस्त्वं°, B4 D1 समपद्यत D12 T1.2 G1 M1.2 नाम जातवान् (for नाम जायत) —After 24, V2.3 B3 D12 ins.

1272* ऊर्ध्वं बाहुरभूद्राजा जितो यो हैहयादिभि ।
स उद्विग्नो गर्भवत्या महिष्या प्रययौ वनम् ।
सपत्न्या पार्श्वे यतो दत्तो गर्भस्तम्भनहेतुक ।
पश्चात्कालिन्द महता स्वर्गमीश्वरे ययौ ।
पत्नी सम समग्रा राज्ञा शोककर्शीपीडित ।
ततोऽनुमन्तुं च देवी मतिं चक्रे यशस्विना ।
मैव कार्षी सुतस्तेऽयं चक्रवर्ती भविष्यति ।
एवमुक्ता तदा तेन तस्मात्स विरराम सा ।
महाश्चर्ये काले तस्मिन्नौर्वाश्रमे सती ।

[(l 1) V1 अमरा°, B1 च बा°, D11 अभिमानाद् (for ऊर्ध्वं बाहुर्) V1 वै च हयादिभि —D11 om l 2 —(l 2) V1 om स (submetric) V1 उद्विग्न गमवत्या च (for the prior half) —(l 3) D11 पत्नी (for सपत्न्या) —(l 4) V1 damaged for पश्च V1 स्वर्ग° (sic), D11 पुरंध्र (for स्वर्गमीश्व) —V1 D11 om l 5 —(l 6) V1 च (for च) V1 मतिं (for मतिं चक्रे) V1 यशस्वना —D11 om l 7 —(l 7) V1 सुतस्ते V1 सुतस्तु च (corrupt) (for °स्तेऽयं) —(l 8) V1 तदा —(l 9) D11 महाश्चर्ये (sic) V1 मुने (for सती)]

—After 24, D1.7.8 ins.

1273* असितामगर्भ पुत्र प्रसवार्थी व्यजायत ।

D1 cont; D1 D2.4.5.8 G1 2 m.g. ins. after 24:

सह तेन गरेणैव जातः स सगरोऽभवत् ।
सगरस्यासमञ्जस्तु असमञ्जादथांशुमान् ॥ २५

दिलीपोंऽशुमतः पुत्रो दिलीपस्य भगीरथः ।
भगीरथात्ककुत्स्थश्च ककुत्स्थस्य रघुस्तथा ॥ २६

G 1 72 27
B 1 70 39
L 1 66 26

1274* पश्चिमे प्रतिराजान उदपद्यन्त राघव ।
हैहयास्तालजङ्घाश्च शूराश्च शशबिन्दव ।
तांस्तु सप्रतियुध्यन्वै युद्धे राजा प्रवासित ।
हिमवन्तमुपागम्य भार्याभ्यां सहितस्तदा ।
असितोऽल्पबलो राजा कालधर्ममुपेयिवान् ।
द्वे चास्य भार्ये गर्भिण्यौ बभूवतुरिति श्रुत ।
एका गर्भविनाशार्थं सपत्न्यै सा गरं ददौ ।
तत शैलवरे रम्ये बभूवाभिरतो मुनि ।
भार्गवश्च्यवनो नाम हिमवन्तमुपाश्रित ।
तत्र चैका महाभागा भार्गवं देववर्चसम् ।
ववन्दे पद्मपत्राक्षी काङ्क्षन्ती सुतमुत्तमम् ।
तमृषिं साभ्युपागम्य कालिन्दी चाभ्यवादयत् ।
स तामभ्यवदद्विप्र पुत्रेप्सु पुत्रजन्मनि ।
तव कुक्षौ महाभागे सुपुत्र सुमहाबल ।
महावीर्यो महातेजा अचिरात्संजनिष्यति ।
गरेण सहित श्रीमान्मा शुच कमलेक्षण ।
च्यवन तु नमस्कृत्य राजपुत्री पतिव्रता ।

[(l 1) D1 तस्थाने D4 (before corr as above) पश्चिमे Cm as above M4 प्रश्चिमा राजन् (for प्रतिराजान) D1 G4 उपपद्यन Cm as in text —(l 2) D14 T1 2 G 3 4 हहयास् Cm g हैहयाश् (as above) Dt प्राणबिन्द D1 4 14 G3 4 M1 3 शु(D1 शि)शबिन्द —(l 3) Dt D1 8 गाश्च सं D14 T1 3 G4 ता स तु T2 M3 सु(M4 म)ताश्च (for तांस्तु सं) D4 हि G1 तु (for वै) M4 समरतयुध्यतौ D4 युधि (for युद्ध) D1 क्षत यस D5 पराजय M4 दायत Cm g t as above (for प्रवासित) —D1 M4 om l 4, 5 —(l 4) G1 तिष्ठन्द (for सहित) D1 तथा D14 T1 2 G1 तत (for तदा) —(l 5) D1 13 14 T1 2 G4 M3 मतिमा सहतेजस्वा (for the post half) —(l 6) D1 द्वि वन्य (sic) (for द्वे चास्य) D4 T2 G1 M3 °न D4 tऽ8 t (corrupt) (for इति श्रुत) —M4 om l 7 —(l 7) D5 विनाशार्थं D14 T G3 4 M1 4 विनाशाय G2 3 सपत्न्या Dt D1 3 Cm g t मारं D1 G4 त था T3 गरङ M3 4 तु गर (for सा गरं) D1 ददावेवा गर शापानलवा ध्ननम् या (sic) —(l 8) M3 तत्र (for तत) D1 14 T G4 M3 4 ऐलवर रम्य D1 धर्मानुवर्ते वंद (for the prior half) —(l 9) Dt च्यवना (sic) —D1 om l 10-11 —(l 10) M4 damaged up to भा in भार्गव D4 देवा D14 चाद्य T1 3 G4 [च ता तु G1 च त र G2 देव (for चैका) —(l 11) M4 काङ्क्षती (for काङ्क्षन्ती) G1 3 सुतम् (for सुतम्) D14 T1 3 G4 M4 आसन्न (for उत्तमम्) D5 वाञ्छति मुनिसत्तम (sic) (for the post half) —(l 12) D4 च T3 ना (sic) (for सा) G4 M1 कालिन्दी M3 (after corr as above) चारि (for चाभि) D1 वाक्येनेव सोऽवदत् (for the post half) —(l 13) D4 तामथ° D5 तान्ति सा° T3 °स्व° (for तामभ्य°) D1 चैव D5 पुत्र M4 यातु (for पुत्रेप्सु) D4 प्र D4 पुत्र (sic) (for पुत्र) D5 गर्भिणि (for जन्मनि) —For ins see below —D1 om l 14-17 —(l 14) D5 स पु° D1 पुत्रश्चाय (for सुपुत्र सु) —(l 15) D3 स ह° T3 संजनिष्यसि M4 जनयि यति (for संजनिष्यति) —(l 16) M3 सहित Ct as above M4 damaged कमलेक्षण —For ins see below —(l 17) Dt D5 6 च D5 T1 न (for तु) D4 °कृत्वा T1 पुरस्कृत्य M4 मन° (metathesis) (for नमस्कृत्य)]

—After l 13 D1 ins

1275* तत सा गृहमागम्य पुत्रजन्मसमुत्सुका ।

—After l 16 D11 T1 2 G1 3 4 ins

1276* एवमुक्ता महाभागा असित स्वागत सति ।
विधाय चेतो नृपतौ विद्युल्लतेव सुप्रभा ।

[(l 1) Note hiatus between two halves —(l 2) T1 1 G4 विधाय]

—N3 4 B2 Dt D1 3 4 6 8 11 (N3 4 B3 D11 after 1272* D3 7 after 1273*) in S cont (1274*) Ñ2 V1 ° B1 3 4 D10 ins after 24

1277* पतिशोकातुरा तस्मात्पुत्रं देवी व्यजायत ।
सपत्न्या तु गरस्तस्यै दत्तो गर्भजिघांसया ।

[M4 transp l 1 and 2 —(l 1) T3 पतिशोकातुरा (sic) Ñ2 V B2-4 D3 7 10 त तु (Ñ2 B2 3 D10 च) D1 तत्र M3 तेन M4 तस्य (for तस्मात्) Dt D1 6 8 Ctp पतिना रहिता त(D4 य)स्मात् (for the prior half) D5 मत्र (for पुत्र) V4 देव T3 ने वि (sic) (for देवी) Dt यत्रायत्ते D11 व्यवायत —N2 V1 2 B D1 7 11 om l 2 —(l 2) T3 मन दाद् D5 च (for तु) G2 रगा (metathesis) (for गरम्) D5 T3 G1 3 M3 4 तस्या(G1 स्यै) (for तस्यै)]

25 ᵃ) D4 स हि (for सह) D1 तात (for तेन) N1 [ए व गरेण (by transp) N2 [ए व रोगेण (sic), N3 पाह् (for गरेणैव) N4 गरेण सह तेनैव (by transp) —ᵇ) Ś1 D1 3 5 7 11 12 M4 तस्मात्स, Ñ2 V B D2 3 10 11 तत स Dt D4 1 G1 3 M1 स(G1 M1 स)जात Cg t as in text (for जात स) D3 11 om (hapl) स in सगरो —Note hiatus between ᶜ and ᵈ —ᶜ) Ś1 D4 5 7 13 [अ भूद् (for तु) D5 6 सगरादभवत्सूनुर् —ᵈ) D5 1 तथा (for अथ) Ś1 D5 12 M4 असमञ्जसुतांशुमान् D2 7 असमञ्ज स्तथांशुमान् —For 25ᶜᵈ N2 V B D1 10 11 12 subst

1278* सगरादसमञ्जस्तु अंशुमानसमञ्जस ।

Note hiatus between two halves N2 समञ्जादभूद् B4 असमञ्जाद D1 ञ्जभूद् D12 असमञ्जात्तु (for असमञ्जात्तु) N2 स्य B1 चा (for असमञ्जस)]

—After 25 M4 reads for the first time 28ᶜᵈ repeating it in its proper place

26 ᵃ) N1 4 D4 5 दिलीपाद्(D4 5 पु) (for दिलीपस्य)

—After 26ᵃᵇ B3 ins.

G 1 72 27 B 1 70 39 L 1 66 27
रघोस्तु पुत्रस्तेजस्वी प्रवृद्धः पुरुषादकः ।
कल्माषपादो ह्यभवत्तस्माज्जातस्तु शङ्खणः ॥ २७
सुदर्शनः शङ्खणस्य अग्निवर्णः सुदर्शनात् ।
शीघ्रगस्त्वग्निवर्णस्य शीघ्रगस्य मरुः सुतः ॥ २८
मरोः प्रशुश्रुकस्त्वासीदम्बरीषः प्रशुश्रुकात् ।
अम्बरीषस्य पुत्रोऽभून्नहुषः पृथिवीपतिः ॥ २९
नहुषस्य ययातिस्तु नाभागस्तु ययातिजः ।
नाभागस्य बभूवाज अजाद्दशरथोऽभवत् ।
तस्माद्दशरथाज्जातौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥ ३०
आदिवंशविशुद्धानां राज्ञां परमधर्मिणाम् ।
इक्ष्वाकुकुलजातानां वीराणां सत्यवादिनाम् ॥ ३१

1279* येन स्वर्गादिहानीता गङ्गा सागरगामिनी ।
आनीय पुरुषाः स्वे च भस्मीभूता समुद्धृताः ।

while D4 ins राम राम, whereas M3 (marg *sec m*) ins

1280* भगीरथसुतश्चापि सुनाभागो बभूव ह ।
सुनाभस्य दायादो नित्यं धर्मपरायणः ।
अम्बरीषः सुतस्तस्य नाभागस्य महात्मनः ।
अयुतायुः सुतस्तस्य अम्बरीषस्य पार्थिव ।
अयुतायोस्तु दायादो ऋतुपर्णो महायशाः ।
ऋतुपर्णस्य पुत्रस्तु सत्यकामो नरेश्वर ।
सत्यकामस्य पुत्रोऽभूत्सुदास इति विश्रुतः ।
सुदासस्य तु सौदासः सौदासस्याश्मकोऽभवत् ।
आश्मकस्याभवत्पुत्रो मूलको नाम पार्थिव ।
मूलकस्यापि धर्मात्मा सुतः शतरथः स्मृतः ।
तस्माच्छतरथाद्राजा त्वैडविडनराधिप ।
आसीदैडविडाच्छ्रीमान्पृथुधर्मा प्रतापवान् ।
तस्य विश्वगहः पुत्रः खट्वाङ्गस्तु महाबलः ।
दीर्घबाहुस्तस्य सुतो ककुत्स्थस्तस्य पुत्रकः ।

[Note hiatus between two halves in l. 4.]

—[a]) M3 (before corr as in text) महा° (for भगीरथात्) Ś1 ककुत्स्थ तु, Ñ3 V B D3 2 3 10 तु (V1 2 4 D8 च, B3 * [submetric]) काकुत्स्थ, D1 4 5 12 T2 G M1 3 (after corr *sec m*) क (D12 का) कुत्स्थस्तु (M3 °त्स्थात्तु) —[d]) Ś1 D3 5 7 12 क (D3 7 का) कुत्स्थात्तु Ñ2 V B D10 काकुत्स्थाच्च, Dt D4 6 8 11 13 ककुत्स्थाच्च (D11 °त्तु) Ś1 D3 6 7 11 स्मृत, V1 M3 तदा; D2 3 9 13 14 T1 2 G4 सुत (for तथा) G1–3 M1 2 (after corr *sec m*) रघुस्तस्माद्व्यजायत

27 [a]) D1 तयोस् (for रघोस्) Ś1 Ñ3 V B3 4 D1 3 5 7 9 10 13 तु (B3 च) वंशे, B1 पुत्रस्तु (by transp), D13 तु यस (sic) (for तु पुत्रस्) —[b]) Ś1 D6 13 विवृद्ध, V4 B3 (after corr m as in text) D4 प्रवृद्ध, Cm g t as in text (for प्रवृद्ध) —[c]) Ś1 D6 11 13 राजाभूत्, B4 *भ°, Dt D4 5 G3 M1 [ऽ]भ्य° (for ह्यभवत्) —[d]) D4 च (for तु) Ś1 B D6 11 12 खनक (B शु [B2 स] खण) स्तस्य चात्मज, Ñ3 V D1–3 5 7 9 10 13 श (V4 स) खन (V1 खखर, V3 D2 7 13 शु [V3 श्व] खक) स्तस्य चात्मज

28 Note hiatus between [a] and [b] —[a]) D11 M4 सुदर्शन, D13 स्वदर्शन Ś1 D6 11 12 तु खनकात्, Ñ3 V3 D1 5 9 10 G1 (after corr as in text) शखनस्य, V1 4 खखन (V2 °र) स्य, V3 B1 4 D2 7 13 शु (V3 श्व) खल (B1 4 °ण) स्य, M4 शख स्य —[b]) V4 [अ]ग्निवर्णं (submetric) D3 7 G1 3 (all to avoid hiatus) ह्य (D8 च, D7 स्व) ग्निवर्णो —V1 om 28c–30d —M3 reads 28cd first time after 25 —[d]) D4 marg D12 शीघ्रस्य (for शीघ्रगस्य) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 [अ]भवन्मुनि (D11 °न्मरु) (for मरु सुत) Ñ2 V1–3 B D10 13 शीघ्रगाद्भवन्मनु

29 V4 om 29 (cf v l 28) —[a]) Ś1 D1–3 5 7 9 13 मुने, Ñ3 V1–3 B D10 13 मनो (for मरो) V2 B4 प्रसुश्रुको (V1 °तो), D5 12 प्रसुस्तुको Ś1 Ñ2 V1 2 B1–3 D1–3 5 7 9–13 ह्रि, V3 [ऽ]पि, D4 च (for तु) —[b]) B4 अनुरीष Ñ3 V1 D11 प्रसु (Ñ2 °स्रु) श्रुतात्, D5 12 प्रसुस्तुकात्, D13 सुश्रुतात् —[d]) D3 3 नघुष (for नहुष) Ś1 °*ति, Dt D3 4–6 च (D3 7 स) महीपति (for पृथिवीपति)

30 V4 om 30[abcd] (cf v l 28) —[a]) Ś1 Dt नहुषाच्च (D4 °त्तु) D3 3 नघुषस्य Ñ3 B3 4 D2 5 10 12 G1 M1 च (for तु) —[b]) Ś1 Ñ3 B1 3 4 D5 10 13 14 T1 2 G3 4 M1 2 नाभागश्च (D12 °*) D2 6 7 नाभ (D3 °* D7 °गा) गस्तु Ś1 ययातस, V1 2 B D6 12 13 ययातित (V3 °क), D3 जयातिन —Note irregular संधि between [c] and [d] —[cd]) D4 नाभागात्तु, T3 नाभागाश्च Dt D4 6 [अ]ज (for [अ]ज्ञ) T3 (to avoid irregular संधि) ह्यजात् D13 दाशरथी M3 सुत (for ऽभवत्) Ś1 Ñ3 V1 2 B D1–3 5 7 9–13 मनो नाभागपुत्रस्तु (B1 °श्च, D6 °श्रेष्ठ) वशाद्दशरथोऽभवत् (B1 °थ स्मृत) —[e]) Ś1 D1–3 5 7 9 13 नृपाद्, Dt D6 8 11 T1 2 G3 4 M1 3 अस्माद् (for तस्माद्) Ñ2 V B D10 13 राज्ञो दशरथ (V3 °*) स्येमौ (D11 °स्यैतौ) D11 राज्ञो दश यस्यापि —[f]) Ñ3 V B D10 11 13 तनयौ, D3 (with hiatus) तौ इमौ (for भ्रातरौ) —After 30 Ś1 D1–3 5 7 9 13 ins

1281* कुलवंशानुरूपिण्यौ कुलवंशानुरूपयोः ।

[D4 कुश (for कुल [both]) D1 3 5 -वश (for first -वंश) D3 5 4 [अ]नुरूपिणौ]

31 Ś1 D1–3 5 7 9 13 om 31 —[a]) Cr m g as in text. ✠ Ct आदिजे महाप्रमाण्य वंशव शुद्धानां ✠ —[b]) D14 पर* (for परम) —For 31 Ñ3 V B D10 11 13 M3 subst

रामलक्ष्मणयोरर्थे त्वत्सुते वरये नृप । | सदृशाभ्यां नरश्रेष्ठ सदृशे दातुमर्हसि ॥ ३२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनसप्ततितमः सर्गः ॥ ६९ ॥

७०

एवं ब्रुवाणं जनकः प्रत्युवाच कृताञ्जलिः ।
श्रोतुमर्हसि भद्रं ते कुलं नः कीर्तितं परम् ॥ १
प्रदाने हि मुनिश्रेष्ठ कुलं निरवशेषतः ।
वक्तव्यं कुलजातेन तन्निबोध महामुने ॥ २

G 1 72. 36
B 1 71 1
L 1 66 35

1282* वामनो रेति शुद्धाना राज्ञामभिततेजसाम् ।
काकुत्स्थेक्ष्वाकुसगरस्युप्रवरजन्मनाम् ।
उदाराचारसत्त्वानां क्षत्रधर्मानुपालिनाम् ।
कुले जलनिधिप्रख्ये जातयोर्वृत्तशालिनोः ।

[(l 1) V3 M4 वामनार्, B3 वामनोर् V1 M4 अपि, V2 3 B3 (*inf lin* also) D11 13 अपि (for इति) V1 3 4 मिद्धानां (for शुद्धानां) —(l 2) D11 र°, M4 कु° (for काकुत्स्थ) —(l 3) V1 वराचार (submetric) (for उदाराचार) Ñ2 नसत्ता (for सत्त्वानां) Ñ2 B3 M4 (before corr) °र्तां, V1 °वे पालिनां D11 °नुपालिनां (sic) (for °नुपालिनाम्) —(l 4) M4 जलार्णवे (for जलनिधि मे) V3 वृत्त, M4 वृत्त- (for वृत्त)]

32 [b]) Ś1 D1 3 6 8 12 13 वरयाम्या(Ś1 °योरा, D2 °याना [sic]) नव ग्र, Ñ2 V B D10 वरये जनये तव, D2 वरय स्यामरानव (sic), D11 कुलज विनयन च —[c]) Ñ2 V B D10-13 M4 सु(Ñ2 B1 D12 स्व D13 सु)सदृश (for नरश्रेष्ठ) —[d]) Ñ2 V B D10 12 13 M4 सुत ए D5 सदृशौ (sic) D11 सुतौ ए (sic) G1 3 M2 सदृशौ (sic) Cg as in text (for सदृशे)

Colophon Ñ2 V B D10 11 13 om (cont the Sarga) —*Kāṇḍa name* Ś1 om D1 3 अयोध्या° —After Kāṇḍa name B3 ins वाल्मीकि —*Sarga name* Ś1 वामनवर्णनं, D1 6 वंश(D5 वंशानु)कीर्तनं, D3 8 12 वंशानुकीर्तनो(D5 °वर्णनं) D2 वंशपरिकीर्तनं, D1 इक्ष्वाकुवंशवर्णनो —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 D3 8 12 om Dt D4 6 8 14 S (except M4) 70, D1 48 D2 45 D7 50 D9 73 M4 66 —After colophon, T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G2 3 4 M1 2 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः

70

☞ Ñ1 Ck missing Sarga 70 (cf Ñ1 1 66 10 and 1 69 18 respy) Ñ2 V B D10 11 13 continue the previous Sarga Ramanuja does not comment on this Sarga

1 [a]) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 एवमुक्तोथ(D5 11 om [ऽ]थ [submetric]) M4 इति ब्रुवन् (for एवं ब्रुवाणं) —[b]) Ś1 D1-3 5 6 7 9 11 12 तमुवाच —[c]) Ś1 D1 3 5 7 9 11 M4 धर्मेण (for भद्रं ते) —[d]) G1 तत् (for नः) Ś1 D1-3 5 7 9 13 श्रूयतां वर(D2 3 7 वर, D5 परं), Dt D6 5 परिकीर्तितं (for कीर्तितं परम्) M4 कुरु मम च पार्थिव —l or 1, Ñ2 V B D10 11 (l 2 only for 1[cd]) 13 subst

1283* इत्युक्तो जनको राजा कृताञ्जलिरभाषत ।
अस्माकमपि राजेन्द्र कुलं त्वं श्रोतुमर्हसि ।

[(l 1) V3 इत्युक्ते —(l 2) Ñ2 V3 B3 D13 अस्मा (for राजेन्द्र) V3 तां (for त्वं) D13 मातुल]

2 D11 repeats 2[cd] after 1284* —[a]) D1 M4 नरर्षभ, T3 कुलश्रेष्ठ Ś1 Ñ2 V B D1 3 11 (first time) 13 कन्याप्रदाने हि (D11 सम्प्रदानेषु second time) वक्तव्यं D1 3 5 8 प्रदानेषु च (D8 7 तु D8 हि) वक्तव्यं D1 13 प्रदाने तु च वक्तव्यं —[b]) D5 निरवशेषत —Ś1 D13 om 2[a] —[c]) D11 वक्तव्यं (for वक्तव्यं) —[d]) Dt D6 6 महामते D1 3 5 9 नरेश्वर (D1 1 र) D3 11 13 नरेश्वर (for महामुने) —l or 2[cd], Ñ2 V B D10 subst while D11 ins after 2[cd] (first time)

1284* वामनो नृपशार्दूल कथ्यते श्रीयतां तथा ।

[Ñ2 V3 B3 D13 श्रूयतां (for श्रीयतां) B3 D11 यथा]

—After 2 Ñ2 V B D10 13 (after 2[cd]) read an additional colophon

G 1 73 2 B 1 71 3 L 1 67 2 राजाभूत्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः स्वेन कर्मणा ।
निमिः परमधर्मात्मा सर्वसत्त्ववतां वरः ॥ ३
तस्य पुत्रो मिथिर्नाम जनको मिथिपुत्रकः ।
प्रथमो जनको नाम जनकादप्युदावसुः ॥ ४
उदावसोस्तु धर्मात्मा जातो वै नन्दिवर्धनः ।
नन्दिवर्धनपुत्रस्तु सुकेतुर्नाम नामतः ॥ ५
सुकेतोरपि धर्मात्मा देवरातो महाबलः ।
देवरातस्य राजर्षेर्बृहद्रथ इति श्रुतः ॥ ६
बृहद्रथस्य शूरोऽभून्महावीरः प्रतापवान् ।
महावीरस्य धृतिमान्सुधृतिः सत्यविक्रमः ॥ ७
सुधृतेरपि धर्मात्मा धृष्टकेतुः सुधार्मिकः ।
धृष्टकेतोस्तु राजर्षेर्हर्यश्व इति विश्रुतः ॥ ८
हर्यश्वस्य मरुः पुत्रो मरोः पुत्रः प्रतीन्धकः ।
प्रतीन्धकस्य धर्मात्मा राजा कीर्तिरथः सुतः ॥ ९

[*Kāṇḍa name* D3 om N2 V B D10 आदि° —After kaṇḍa name B4 ins बालचरिते —*Sarga name* N2 V1 2 B कथावर्णे V4 इक्ष्वाकुवंशानुकीर्तन, D13 रघुवंशवर्णन —*Sarga no* (figures words or both) V3 B1 4 om N2 B3 D10 72 V1 73 V2 70 V4 36 B2 D13 71]

—After colophon N2 V B D10 11 (after 2 preceded by इति) 13 ins

1285* तत आगतस्य जनकं वसिष्ठ वदतां वरम् ।
नृपं दशरथं चद प्रोवाच वचनं तदा ।

[(l 1) B1 ततश्च D10 (ध)न्यं (for वन्तां) B1 वर (for वरम्) —(l 2) N2 न्यायत्र् V3 [च]व (for [द]°) D13 उवाच वन्तां वर (for the post half)]

3 D5 om (hapl) 3 —ᵃ) D4 [आ]सीत् (for [अ]भूत्) B2 om लोकेषु —ᵇ) B1 तेजसा (for कर्मणा) —ᶜ) D11 मिथिराणो निमिनाम —ᵈ) V2 धर्मवतां, B1 2 —स(B3 त)त्वविदां D1 2 3 धर्मभृतां Cg as in text (for सत्त्ववतां) —For 3 Ś1 subst

1286* राजाभूत्त्रिषु लोकेषु निमि परमदुर्जय ।

4 ᵃ) V2 निमिर् (sic) G2 मिथुर्, G3 as in text (for मिथिर्) —ᵇ) G3 जनितो Ś1 D1 2 3 7 8 12 जनितो न (D2 3 12 नि)मिपुत्र(D4 °के), N2 V B (B2 m also as in N1) D10 11 13 वभूवानुपमं पुरि । D4 जनितो मुनिसत्तम, D11 11 G M1 3 जनितो निमि(M2 निधि)पुत्रक T2 M3 निमिपुत्र यत निमिना M4 बभूव परमद्युति —ᶜ) Ś1 Ñ2 V B (B1 marg also as in text and तस्मात्) D10 11 13 M5 तस्मात् D1 2 3 T2 M4 मिथयू D2 प्रथम G1 marg as in text (for प्रथमो) N2 B4 Dt D1 6 G1 3 M1 3 राजा D10 जज्ञे (for नाम) —ᵈ) N2 V B D10 11 13 जनकस्य (for जनकाद्) N2 D (with hiatus) and तु D5 6 च (with hiatus) (for अपि) Ś1 D1 11 ह (Ś1 म)दावसु

5 ᵃ) Ś1 D11 म(D12 क)दावसोस्, N2 V B1 3 D 4 11 13 M5 मधुपुत्र । B1 भगवानुत्र । D5 सुप°। M4 च प° (for तु धर्मात्मा) —N2 D6 om (hapl ?) 5ᵇ–7ᵃ —ᵇ) N2 V1 2 B D10 11 13 M5 प्रथितो, V2 प्रख्यातो V4 वर्तितो, D1 2 3 4 11 तनयो G1 3 राजा वै (for जातो वै) —ᶜ) Ñ2 V B D10 11 13 M4 नन्दिवर्धनतः (V1 2 M2 °तनु, B1 °रथ) चासीत् । Dt D1 2 3 5 G1 3 M3 नन्दिवर्धन (Dt D10 °सुत, D6 °नसुत [hypermetric]) शूर (D5 शूर, G1 3 M2 श्रीमान्) D13 ★★★★★ज शूर —ᵈ) N2 सुकेतुर् Ñ2 V1 3 4 B D10 11 13 M4 पार्थिव, V2 विश्रुत, D1 2 3 11 धार्मिक (for नामत)

6 Ś1 D5 om 6 (cf v l 5) —ᵃ) Ñ2 सुकतोर्, D3 सुकनुर् (for सुकतोर्) N2 V B D10 11 13 अभवत्पुत्रो, D2 3 चापि ध°, M4 बभूवपुत्रो (for अपि धर्मात्मा) —ᵇ) B3 D4 (after corr as in text) दवराजो, D2 सैद्पस्तु D3 महाबल V4 दवराताति विश्रुत —ᶜ) B1 D1 3 दवराजस्य, T1 °स्य N2 V B D10 11 13 M4 तनयो, D11 13 राजर्षिर् (for राजर्षेर्) D1 (gloss) सैद्पस्य तु राजर्षेर —ᵈ) G1 बृहद्रथ V4 Dt D1 2 6 11 12 13 T1 3 G1 3 इमृत

7 Ś1 D5 om 7ᵃ (cf v l 5) —ᵃ) G1 बृहद्रथस्य Ñ2 V1 2 B D10 11 च सुतो V2 D11 तनयो V4 पुत्रस्तु D1 2 3 धर्मात्मा (for शूरोऽभून्) D13 बृहद्रथात्सुधर्मात्मा T1 बृहद्रथस्तु शू°, M4 बृहद्रथसुतश्चासीत् —ᵇ) N2 V B D10 11 13 महावीर्य, T1 महावार (for महावीर) Ś1 D1 2 3 11 महावीर्योऽप्य(D1 °वाप)जायत —Bareads 7ᵃ–8ᵃ in marg —ᶜ) Ś1 N2 V B D1 2 3 4 5 10 11 13 महावीर्यस्य(V1 स्तु B1 °स्य) D2 धृतिमान्, D3 धर्मात्मा (for धृतिमान्) —ᵈ) D4 सुधृतिश्च D1 धृति (submetric) D13 सुधृतिस् (for सुधृति) Ś1 V4 B1 D1 2 3 4 8 11 तस्य धामतः Ñ2 V1 2 B2 3 4 D10 11 13 M4 तनयो(D13 च ततो)भवत् (for सत्यविक्रम)

8 B1 reads 8ᵃ in marg (cf v l 7) —ᵃ) D1 सुद्युः D13 सुधृतेर् (for सुधृतेर्) —ᵇ) D4 T1 धृष्टकेतु Ś1 D1 2 3 4 7 8 11 12 ध्र(D1 ध्रु)ष्टकेतुः, N2 V B1 2 D10 M4 धृष्टकेतुः B1 D13 सुधार्मिक, D11 इति श्रुत (for सुधार्मिक) G1 om from धृष्टकेतो 8ᶜ up to हर्यश्वस्य in 9ᵃ D3 repeats 8ᵃ–9ᵃ after 12ᵇ —ᶜ) D1 2 3 11 T1 धृष्टकेतोस् Ś1 D1 2 3 4 11 12 सु(D1 च)धृष्टकेतो Ñ2 V1 2 B D10 11 M4 तस्यापि, V4 तस्माज्जातो (hypermetric) Dt D1 6 च तत (for तु राजर्षेर्) —ᵈ) N2 V B1 2 D10 11 13 हर्यश्वनामा, B1 तनया महान् D13 G1 3 इति कीर्तित । M1 तनयो नृप (for इति विश्रुत)

9 G1 om 9 (cf v l 8) D3 repeats 8ᵃ–9ᵃ after 12ᵇ —ᵃ) D1 °स्य सुत । D13 हर्यश्वस्य (sic) D11 13

पुत्रः कीर्तिरथस्यापि देवमीढ इति स्मृतः ।
देवमीढस्य विबुधो विबुधस्य महीध्रकः ॥ १०
महीध्रकसुतो राजा कीर्तिरातो महाबलः ।
कीर्तिरातस्य राजर्षेर्महारोमा व्यजायत ॥ ११
महारोम्णस्तु धर्मात्मा स्वर्णरोमा व्यजायत ।
स्वर्णरोम्णस्तु राजर्षेर्ह्रस्वरोमा व्यजायत ॥ १२
तस्य पुत्रद्वयं जज्ञे धर्मज्ञस्य महात्मनः ।
ज्येष्ठोऽहमनुजो भ्राता मम वीरः कुशध्वजः ॥ १३
मां तु ज्येष्ठं पिता राज्ये सोऽभिषिच्य नराधिपः ।
कुशध्वजं समावेश्य भारं मयि वनं गतः ॥ १४
वृद्धे पितरि स्वर्याते धर्मेण धुरमावहम् ।
भ्रातरं देवसंकाशं स्नेहात्पश्यन्कुशध्वजम् ॥ १५
कस्यचित्त्वथ कालस्य सांकाश्यादगमत्पुरात् ।
सुधन्वा वीर्यवान्राजा मिथिलामवरोधकः ॥ १६ G 1 73 15 B 1 71 16 L 1 67 15

T2 G1 °स्य मरुत्, D11 °स्य मह, M2 °स्य मतो (for हर्यश्वस्य मरु) —b) D8 सुतो (for मतो) Ś1 प्रतद्धक, Ñ2 V1 3 B D10 11 13 प्रसिद्धक, D1 प्रभनक, D2 9 प्रभद्रक, D4 7 प्रवृद्धक (for प्रतान्धक) D5 12 मरुत्पुत्राऽप्रतधक —c) Ś1 प्रतद्धस्य (submetric) Ñ2 V1 3 B D10 13 प्रसिद्धकस्य, V4 प्रयुद्धस्य (submetric) D1 प्रभजकस्य, D2 9 प्रभद्रकस्य D3 प्ररद्धस्य च, D5 12 प्रतधकस्य, D7 प्ररद्धकस्य (for प्रतान्धकस्य) D11 प्रसिद्धकाश्च सजज्ञे —D2 om (hapl) 9d 12a D9 om 9d-10a —d) D3 7 पुत्र (for राजा) Ñ2 V B D10 11 13 M4 कृति(M4 °त)रथ, G1 3 °रत (for कीर्तिरथ) Ś1 D5 13 वत, D1 7 स्मृत, D4 M3 ध्रुव

10 G1 om up to देवमीढस्य in a (cf v l 8) D3 om 10 D9 om 10a (for both cf v l 9) D1 om (hapl) 10ab —a) Ñ2 V B D10 11 13 M4 कृति(M4 °त) रथस्य, G1 3 °रतस्य M2 [अ]थ (for [अ]पि) —b) V1 2,4 B2 3,4 D3 4 7 11 G1 3 M1 2 4 ध्रुव (for स्मृत) —c) D11 (also) म्वणमीढस्य, G1 दुरमीथस्य D4 समिध (for विबुधो) —d) D4 समिधस्य Ś1 D1 5 9 12 महाधक, Ñ2 V B D10 11 13 [अ]पि(B1 [अ]सि) चाप(Ñ2 V 2,3 B4 D11 °ध) क D3 7 महाधक, D4 °ध्रक, G1 3 °भूत M3 °ध्रत M4 [अ]पि चैन्द्रक (for महीध्रक)

11 D2 om 11 (cf v l 9) —ab) Ś1 D1 5 9 12 महाधक-, D3 7 महाबक D4 °ध्रक-, G1 3 °भूत G2 M1 °ध्रस्य, M3 °ध्रत (for महीध्रक) Ñ2 V B D10 11 13 अंध्र (V1 4 B1 3 D10 11 13 ध)कस्य सुतश्चासीत्(V4 °वि) धृतिरात(V1 B4 °ज, V2 4 °त्र D2 °थ) इति श्रुत (B4 °ति) M4 चैन्द्रकस्य सुतस्यासीत्कीर्तिरात इति श्रुत —c) Ś1 D1 5 6 7 9 12 चा [?]स्य, M4 च सुतो (for राजर्षेर्) Ñ2 V B D10 11 13 धृतिरात(V1 B4 °ज, V2 4 °त्र)स्य च सुत (V4 सुतस्तु, D11 सुतस्तु) —d) Ñ2 V B D10 11 13 धृतिरोमा M3 महारोम्णो (for महारोमा) G2 damaged for मा व्यजायत

12 D3 om 12a (cf v l 9) —a) D12 महोरोमस, D5 सुध°, M4 सुतश्चासीत् (for स्तु धर्मात्मा) Ñ2 V B D10 11,13 धृति(B2 °त)रोम्ण (B1,2 D10,11 13 °म) सुतश्चापि (Ñ2 B2 D13 °श्चासीत्, D11 स्त्वासीत्) —b) Ś1 D1 5 7 9 12 हस्वरोमा Ñ2 V B D10 11 13 M4 [इ]ति विश्रुत (for व्यजायत) —After 12d, D2 repeats (hapl) 8c-9c and then 12d —c) Ñ2 V B D10 M4 [ऽ]मवत्ता (V4 °श्र) पि (for तु राजर्षेर्) Ś1 D1 2 5 7 12 सुवर्णरोमा काकुत्स्थ, D9 स्वर्णरोमा च काकुत्स्थ, D11 स्वर्णरोम्णस्तु तनयो, D13 स्वर्णरोमोद्भवश्चापि —d) Ś1 D1-3 5 7 9 ह्रस्वरोम्णो Ñ2 V B D10 11 13 M4 सुतो बली (for व्यजायत)

13 a) Ś1 D5 12 यस्य Ś1 D2 3 5 7 9 12 राजन्, D1 D4 6 8 G2-3 M1 2 राज्ञो, D1 राजा (for जज्ञे) —b) M2 धर्मस्य सु (for धर्मज्ञस्य) —c) V1 आमजत्, D13 भनुजात, G1 M2 अनुज (for अनुजो) Ñ2 V1 3 4 B1 3 D10 11 13 M4 चाय, V2 B4 चापि (for भ्राता) Ś1 D1 2 5 7 9 12 तस्य(D2 °त्र) ज्येष्ठोहमनुजो —d) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 मम भ्राता, Ñ2 V B D10 13 M4 भ्राता मम (for मम वीर)

14 ab) D1 मा, D3 7 स (for मां) D5 12 नियोज्य (for तु ज्येष्ठं) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D10 11 13 M4 ततो, V2 D1 3 5 9 12 सुत (for पिता) Ś1 D1 3 5 7 12 राज्ये विनियुज्य, Ñ2 V4 M4 राज्य अभिषिच्य (with hiatus) V1 °ऽभिषिच्य, V3 D12 राज्ये स्वभिषिच्य, B1 2 4 राज्यश्वभिषिच्य, D9 राष्ट्रे विनियुज्य, D13 राज्ये ह्यभिषिच्य (for राज्ये सोऽभिषिच्य) Ś1 D5 नराधिप Ñ2 V B D1 D6 8 10 11 13 M4 पिता मम (for नराधिप) —c) Ñ2 V B D10 11 13 M4 यौवराज्ये, D1 D2 समादिश्य D9 समादिश्य, Cm t as in text (for समावेश्य) —d) Ś1 यौवराज्य Ñ2 V B D10 11 13 M4 स्वयं या राज्ये, D2 भ्रातरं मयि (hypermetric) D5 12 भ्रातरं मे (for भारं मयि) D2 तत G1 damaged (for गत) D13 वनं प्रति गत (hypermetric

15 ab) G1 *द्धे (for वृद्धे) V1 स्वर्यात (for स्वर्याते) Cm g t धुरम् (as in text) Ñ2 V B D10 13 M4 सताद (V4 दि) रघुनंदन (for b) Ś1 D1 2 5 7 9 12 गत पितरि (D12 °र) नरेश्वर(D2 9 नरेश्वरस्तु पितरि (by transp)) स्वगमारूह्य तिष्ठति D11 स्वयाते वृद्धपितरि सर्वोह च कुशध्वज —d) Ś1 D1-3 5,7 9 12 पालयामि (for स्नेहात्पश्यन्) Ñ2 V B D10 11 13 M4 भपश्यं स्व(V1 3 4 सु)शरीरवत् (D11 °श्चवान्)

16 a) B2 अथ (for त्वथ) D13 सकाश्यात् (for कालस्य) —b) V4 B1 D1 13 स(B1 D13 स)काश्याद् | T2 सकाशात् M2 स्वकाश्यात् (for सांकाश्याद्) ◈ Ct सांकाश्य मिति सुधन्वनगरनाम | ◈ Cm t भागमत् (as in text) Ñ2 V B D10 M4 भागतो नृप, D1 D6 8 भागत पुरात्, D9 मागतमपु°

G 1 73 16
B 1 71 17
L 1 67 16

स च मे प्रेषयामास शैवं धनुरनुत्तमम् ।
सीता कन्या च पद्माक्षी मह्यं वै दीयतामिति ॥ १७
तस्याप्रदानाद्ब्रह्मर्षे युद्धमासीन्मया सह ।
स हतोऽभिमुखो राजा सुधन्वा तु मया रणे ॥ १८
निहत्य तं मुनिश्रेष्ठ सुधन्वानं नराधिपम् ।
साङ्काश्ये भ्रातरं शूरमभ्यषिञ्चं कुशध्वजम् ॥ १९
कनीयानेष मे भ्राता अहं ज्येष्ठो महामुने ।
ददामि परमप्रीतो वध्वौ ते मुनिपुंगव ॥ २०
सीतां रामाय भद्रं ते ऊर्मिलां लक्ष्मणाय च ।
वीर्यशुल्कां मम सुतां सीतां सुरसुतोपमाम् ॥ २१
द्वितीयामूर्मिलां चैव त्रिर्वदामि न संशयः ।
ददामि परमप्रीतो वध्वौ ते रघुनन्दन ॥ २२

T3 आगमत्तु° (for अगमत्पुरात्) D13 आगता नृपसत्तम —c) D3 1 (before corr) सुधमा (for सुधन्वा) D1 1 राजन्, D2 राज्य (for राजा) Ñ2 V B1 3 4 D10 13 बल वीर्याढ्यो (V1 °र्यां, V2 °ढ्यो, V3 °मा, V4 °ध्यो, D10 °ढ्यो) B2 बलवान्पापो, M4 मदवीर्यार्तो (for वीर्यवान्राजा) —d) T1 आप रो°, M3 उपरो°, Cm g t as in text (for अवरोधक) V4 मिथिलानामरोधक, D3 मिथिलागमरोधक

17 D3 om (hapl ?) 17–18 —a) M4 हि (for च) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9–11 (S) प्रेषय (D4 °ये) दूत (for प्रेषयामास) —b) D5 अ*त्तम, D6 * त्तमे Ñ2 V B D10 13 M4 यद्वत्ते धनुर्गृ (B1 °र्ग्रं) हे —c) Dt D8 6 M4 transp कन्या and च D3 सीतां कन्या च पद्माक्षीं ⊛ Cv सीता कन्या च पद्माक्षीति सम्बन्धः । ⊛—For 17cd Ś1 D1 3 5 7 11 13 subst

1287* प्रेषयाशु नरश्रेष्ठ रत्नभूतं ममेप्सितम् ।

[D11 प्रियया शु (sic) D12 नरश्रेष्ठ D3 म मेव तत्, D7 ममाप तत् (for ममेप्सितम्)]

while Ñ2 V B D10 13 M4 subst

1288* निश्चित्यार्चितं द्रष्टुमेतद्दहीति राघव ।

[V3 तस्तिान्यर्चित, B4 °न्नित M4 निश्चत्य (for हि चम्) V4 गद्दित M4 दर्शीति (sic) (for दहीति)]

18 D3 om 18 (cf v l 17) —a) T3 तस्य प्रदानाद् (sic), Cv m g t as in text (for तस्याप्रदानाद्) D5 6 T3 M3 सहाय (for ब्रह्मर्षे) Ś1 D1 3 5 7 11 तस्या (D3 °स्य) प्रदाने काकुत्स्थ Ñ2 V B D10 11 13 M4 तस्या (V4 B4 D13 °स्य) प्रदाने धनुष, D1 तस्य सदानान्महर्षे (sic), D4 तद्प्रदानाद्भगवन्, D5 तस्याप्रदानान्महर्षे —b) Ñ2 V B D10 11 13 M4 संयुध्यत (for युद्धमासीद्) —c) Dt D6 6 G2 M1 Ct विमुखो (for ऽभिमुखो) Ś1 D1 3 5 7 13 हतश्च मुग्ध (Ś1 D3 °ग्धो) राजा Ñ2 V B D10 11 13 ह (V1 ब) तश्च स (V2 transp च and स, V4 B4 om स [submetric]) मया राजा —d) D2 मही, T3 * मा (for मया) Ś1 D1 3 5 7 13 मिथिलामवरोधक (= 16d) Ñ2 V B D10 13 M4 °न्या मह (V1 °रण) गर्वित (B4 °दर्पित), D11 °न्या कालदर्पित

19 a) Ś1 D1–3 5 7 11 13 च नरश्रेष्ठ Ñ2 V B D10 13 M4 समरे चाहं D6 G1 3 M4 तु मुनिश्रेष्ठ, D11 चैव तथाह (for तं मुनिश्रेष्ठ) —b) Ñ2 V1–3 B D10 13 महीपतिं, D11 नराधिप (for नराधिपम्) —D3 om 19cd —c) Ś1 सकाश, V3 साकाश्य (sic) V4 सकाश्य, D1 7 13 सं (D1 स, D13 सां) काश्ये, G1 3 साकाश्या, Ct as in text (for साङ्काश्ये) ⊛ Cm साकाश्यमिति सुधन्वनगरनाम । ⊛ D13 T M3 वीरम् (for शूरम्) —d) V4 D2 4 7 G2 3 M1 3 अभ्य (D4 °भि) षिचत् (G2 3 °न्), D1 अभ्यषिंचे, D8 M3 अभिषिंचे, D6 °षिच्य, D13 °षिच (all sic) G1 3 अभिषिच्य (for अभ्यषिञ्चं) V4 कुशध्वज, G2 M2 नराधिप

20 Note hiatus between a and b —a) B1 3 तो D13 om (submetric) (for मे) —b) Ś1 D1 3 5 7 13 ज्येष्ठोऽस्म्यहं, D4 ज्येष्ठश्चाहं, M3 (to avoid hiatus) अहं ज्येष्ठो (for अहं ज्येष्ठो) Ś1 D1 3 5 7 11 13 महायशा Ñ2 V B D10 13 M4 सत्यसंध (B4 °बंधु) कु (B1 ° * * *) शध्वज, D11 महाबाहु कुशध्वज —c) V B1 3 D13 ददानि Ñ2 V1 3 B1 3 4 D10 11 13 M4 सहितोऽनेन, V4 सहितानेन, B2 सहितस्तेन, D3 परम प्रीतो (for परमप्रीतो) —d) V4 द्वे च, D3 वधू (for वध्वौ) Ś1 D1 3 5 7 9 13 रघुनन्दन, Ñ2 V B D10 11 13 (S) हे सुत नृप, G1 * * पुंगव M4 स्वसुत नृप (for मुनिपुंगव)

21 Note hiatus between a and b —a) Ś1 D13 सीता (sic) Ñ2 V B D10 11 13 M4 तनयाम् (for भद्रं ते) —b) Dt D8 6 वै (for च) Ś1 D1 3 5 7 9 13 लक्ष्मणाय तथोर्मिलां —Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7–13 M4 read nom sing for accu sing in cd and Ś1 D1 3 5 7 13 मया दत्ता for मम सुतां —c) D3 7 मया दत्ता (for मम सुतां) —d) D3 सुता (sic) D6 (before corr) सुतां (for सीतां) —After 21 M4 ins. 1289*

22 a) M4 द्वि ति (for [मू] च) Ś1 D1 3 5 7 9 13 तृतीं (Ś1 D3 13 ति) कन्यां प्रयच्छामि —b) Ś1 D3 13 T1 3 G3 Cm त्रिर्वदामि D2 त्रि°, M4 लक्ष्मणाय Ct as in text (for त्रिर्वदामि) —cd) T1 G3 तु (for ते) Dt D8 6 G2 M1 मुनिपुंगव (for रघुनन्दन) Ś1 D1–3 5 7 9 13 प्रदानं चानयोः पश्चाद्धर्मेणद्य रघुनंदन —For 22 Ñ2 V B D10 11 13 subst; M4 ins after 21

1289* कन्योर्मिला शुभतमा देवकन्यासमप्रभा ।
तां रामाय प्रयच्छामि पत्नीं वीर्यवतामिवाम् ।

[(1 1) V2 कन्योर्मिला V3 शुभदन्युक्ताता (sic) V4 B1 3 4 M4 देवकन्यासमप्रभाम् (B4 °सम गुणा) B2 (marg. also)

रामलक्ष्मणयो राजन्गोदानं कारयस्व ह ।
पितृकार्यं च भद्रं ते ततो वैवाहिकं कुरु ॥ २३

मघा ह्यद्य महाबाहो तृतीये दिवसे प्रभो ।
फल्गुन्यामुत्तरे राजंस्तस्मिन्वैवाहिकं कुरु ।
रामलक्ष्मणयोरर्थे दानं कार्यं सुखोदयम् ॥ २४ G 1 73 23 B 1 71 24 L 1 67 22

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्ततितमः सर्गः ॥ ७० ॥

सैवाहुरपुत्रास्सहृत् (for the post half) —(l 2) D10 transp रामाय and प्रयच्छामि V1 4 B3 (m also as above) वीर्यवत्यान्विता, M4 सुसुतोपमा]

23 b) Ś1 Ñ2 V2–4 B D1–3 4 7 8–13 M4 कुरु गोदान मशाह (Ś1 D1–3 4 7 9 12 °मुत्तम) V1 गोदान कुरु मवल —c) Ñ2 V B D10 11 13 M4 श्राद्ध (for कार्यं) V4 तु, D8 marg (for च) V4 ततो (for भद्रं) V4 om ते (submetric) —d) D2 3 कुरु (for ततो) Ñ2 वैवाहकं, M1 वैवाहिका D8 9 यत (for कुरु)

24 a) Ś1 D1–3 6–7 9 11 12 13 T2 M3 मघा, T1 2 मखा, G1 2 मघो, G3 M1 (after corr see m as in G1) मखो, Cm t as in text (for मघा) Ś1 D1–3 4 7 9 11 13 [श]पि ह्य, D4 6 T2 M3 [श]प्यद्य, G1 3 [ऽ]द्य हि (by transp) (for ह्यद्य) T2 G1 2 M3 महाभाग —b) Ś1 Dt D6–8 11 T2 Ct तृतीय, Cm g as in text (for तृतीये) Ś1 D1–3 5 7 9 11 13 शुभे, D4 G1–3 M1 विभो —c) D6 9 13 फाल्गुन्याम् (D4 °न्या) Cg t as in text M4 फल्गुना उत्तरा (sic) —d) D6 कार्यं, M3 4 उत्र (for तस्मिन्) D9 शुभ (for कुरु) G2 M1 भगो यत्र प्रजापति —e) T2 मध्ये (for अर्थे) M4 धर्मार्थं पुत्रयोर्वीर —f) Dt दानकार्यं, D14 T1 2 G1 गोदान च, G2 M1 दानं कुर्या, M4 धर्मकार्यं, Cg t as in text (for दान कार्यं) T2 शुभोदय —For 24^{cdef} Ś1 D1 3 6 7 13 subst D6 subst l 2 and 3 only for 24^{ef}

1290* फाल्गुनीविषये राजन्कार्यं कन्याप्रदानम् ।
पथात्पुत्रयोर्वीर धर्मकार्यं सुखोदयम् ।
नियता दश पूर्वं हि प्रथमं कार्यमुत्तमम् ।

[(l 1) Ś1 फल्गुनी —(l 2) Ś1 भ्रात्रयोर् (sic) (for पुत्रयोर्) Ś1 D3 धर्मे (for धर्म) Ś1 न सशय (for सुखोदयम्) —(l 3) D1–3 7 9 दैव D1 3 9 प्राप्ते D3 7 प्रथम (for प्रथमं)]

—For 24 Ñ2 V B D10 13 subst

1291* वर्ततेऽद्य मघा राजन्दिवसे तूत्तरे पुन ।
फल्गुन्य प्रतिपत्स्यन्ते विवाहस्तत्र नोऽस्त्वयम् ।

[(l 1) V3 B3 4 वर्तदेय (B4 °दै तु) V4 मया (sic) B4 महा (for मघा) V4 भूगते (for तूत्तरे) —(l 2) B4 D10 फल्गुन्य Ñ2 प्रतिपत्स्यति V3 प्रति स्त्वते V4 D10 °पत्स्येते V2 विवाहस्तु तत्नोरस्त्व (sic) म (for the post half)]

—For 24^{cdef} D13 subst l 1 of 1290* and 1291*

Colophon D3 6 7 12 om (continue the Sarga) —*Kanda name* Ś1 V1 D1 4 11 om Ñ2 V2–4 B D10 आदि° —After Kanda name B1 3 5 बालचरिते —*Sarga name* Ś1 दशरथीतन, Ñ2 B1–2 D10 जनककुलाख्यान, V1 D13 कुलप्रख्यान, V2 जनककुलकीर्तन, V3 4 B4 जनककुलप्र (V4 °न)ख्यापन, D1 वंशानुकीर्तन, D2 निमिवंशानुकीर्तन, D5 जनकवंशानुकीर्तन —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V3 4 B1 4 om Ñ2 B3 D10 73 V1 D6 74 V2 Dt D4 8 8 14 S (except M4) 71 D2 72 D1 49 D3 46 D12 55 M4 69 D13 — काडे — दशनाम 72 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G1 2 4 M3 श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम , M4 श्री रामाय नम ,

७१

G 1 71 1 B 1 72 1 L 1 68 1 तमुक्तवन्तं वैदेहं विश्वामित्रो महामुनिः ।
उवाच वचनं वीरं वसिष्ठसहितो नृपम् ॥ १
अचिन्त्यान्यप्रमेयाणि कुलानि नरपुंगव ।
इक्ष्वाकूणां विदेहानां नैषां तुल्योऽस्ति कश्चन ॥ २
सदृशो धर्मसंबन्धः सदृशो रूपसंपदा ।
रामलक्ष्मणयो राजन्सीता चोर्मिलया सह ॥ ३
वक्तव्यं च नरश्रेष्ठ श्रूयतां वचनं मम ॥ ४
भ्राता यवीयान्धर्मज्ञ एष राजा कुशध्वजः ।
अस्य धर्मात्मनो राजन्रूपेणाप्रतिमं भुवि ।
सुताद्वयं नरश्रेष्ठ पत्न्यर्थं वरयामहे ॥ ५
भरतस्य कुमारस्य शत्रुघ्नस्य च धीमतः ।
वरयेम सुते राजंस्तयोरर्थे महात्मनोः ॥ ६
पुत्रा दशरथस्येमे रूपयौवनशालिनः ।
लोकपालोपमाः सर्वे देवतुल्यपराक्रमाः ॥ ७

71

☞ Ñ1 Cb missing Sarga 71 (cf v l I 66 10 and I 69 18 respy) D3 7 12 continue the previous Sarga

1 ᵃ) M3 राजान (for वैदेहं) Ś1 Ñ2 V B D1-3 6 7 9-12 M1 उक्तवाक्ये तु जनक(Ś1 D1-3 5 7 12 तु वैदेहे, D8 विदेह तु) —ᶜ) M4 [ह]दे वचो (for वचनं) Ñ2 V B D10 11 12 M1 धी(V1 2 श्री)मान्, D3 4 12 T2 वीरो, D2 7 तम्र, D8 धीर, Cm t वार(as in text) —ᵈ) Ś1 D4 6 G1 2 -सहित Ñ2 V B D10 11 12 M4 तदा (for नृपम्)

2 ᵃ) M3 damaged for न्यप्र Dt D1 5 6 8 12 [अ]प्रमेयाणि, Cg as in text.—ᵇ) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 कुल°, D6 रघुनंदन, T2 नृप°, G1-3 M1 2 रघु° (for नरपुंगव) —ᶜ) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 नृपेक्ष्वाकु(D3 °कुर् (sic)) विदेहाना(D3 °) —ᵈ) D1 तथा (for नैषां) D1 कश्च (marg कोवि)न (for °श्च).

3 ᵃ) D5 °संबंधे.—ᵇ) Ś1 D1 5 7 9 12 रूपसंपन्न (D1 7 रूप सम्पन्न)श्चैव च —ᶜ) M3 दया (for राजन्) —ᵈ) G3 M1 Ctp सीतया, G1 सीता च (sic) (for सीता च) S (except M1) [ऊ]र्मिलया

4 ᵃ) Ś1 D1 3 6 11 12 त (for च) D7 उक्तवते (corrupt) —ᵇ) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 वचनं श्रूयतामिद् (D2 7 9 °तामिति, D12 °तां मम) —For 2-4 Ñ2 V B D10 12 M1 subst D11 subst L 3 4 for 3 while Ś1 D1-3 5 7 9 12 subst 1 4 only for 3ᶜᵈ

1292* उभे सहोदरविख्ये उभयोरपि वां कुले ।
ख्यात इक्ष्वाकुवंशो हि जनकानां तथैव च ।
सदृशोऽयमसंबन्धो युवयोरपि मे मतिः ।
सीतायाः ऊर्मिलायाश्च रामलक्ष्मणयोस्तथा ।
यथान्यमस्ति न किंचिद्युयोऽपि शृणु तन्नृप । [5]

[(l 1) Note hiatus between two halves. V1 वाकुले, B1 M1 वा कुले (for वां कुले) —(l 2) D11 -वंशे B1 (5)वै जनका.—(l 4) Ñ2 V B D1 2 3 10 11 12 च (D1-3 5 7 9 यो)मिलाया(B2 °श्च)स्तु Ś1 D5 6 रति, V2 D1-3 7 12 यति (for तथा).—(l 5) B1 युग्य स्तव, M1 सूक्ष्मं नृप]

5 ᵃ) G1 M1 तवाय (for यवीयान्) D1-3 7 धर्मात्मा (for धर्मज्ञ) Ś1 D5 9 भ्राता मम(D8 त)धीमतस्ते, Ñ2 V B D10 11 12 M1 भ्राता ते (V1 भ्राता [ते]) सदृशो वीर्य (V1 °शबाय) —ᵇ) Ś1 D1 12 धर्मात्मा हि, Ñ2 V B D11 M1 शूरो राजा, D1-3 7 9 राजा श्रेय(D5 ह्रेय, D7 पूर्व, D8 °श्रेय), D10 श्रुतो राजा, G3 M1 एष राजन् (for एष राजा) D11 शूरो 4 कुशध्वज —After 5ᵃᵇ, B2 ins

1293* धर्मिष्ठश्च गरिष्ठश्च धर्मार्थेश्च(sic) परन्तप ।

—ᶜ) M3 तस्य (for अस्य) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 नित्य (for राजन्) Ñ2 V B D10 12 M1 च(B2 D12 त)स्यास्ति किल (Ñ2 V1 2 4 B3 D10 कुल [sic]) धर्मात्मन् (B1 धर्मेण) —ᵈ) V3 कुलेन (for रूपेण) G1 2 (after corr) [अ] प्रतिमे D2 7 न तस्य प्रतिमो भुवि —ᵉ) G1 2 सुता चेमे, M3 कन्या° (for सुताद्वयं) D12 नरश्रेष्ठ Ñ2 V B D10 11 12 M1 कन्या द्वय रामवार्थे(V3 °र्थं, V4 °र्था, D11 °र्थ) —M4 repeats 5ᶠ after 6ᵃ (first time) —ᶠ) Ś1 D1 3 4 9 12 कन्यार्थं (D1 4 °र्थे, D8 °र्थे) Ñ2 V B D10 11 12 M1 (both times) तदर्थं, D3 7 धर्मार्थे (for पत्न्यर्थं) D1 3 7 वरयावहे

6 ᵃ) Ñ2 V B D10 12 M1 (both times) धर्मेणो भरतस्यार्थे(V1 °र्थे, V3-4 B1 °र्थ) —After 6ᵃ, M1 erroneously repeats 5ᶠ and 6ᵃ —For 6ᶜ 9ᵈ, Ñ2 V B D10 11 12 M1 subst 1295* —ᶜ) Dt D8 4 °य ते, D8 °येमे, G1 °य वो (for वरयेम) T1 मते, T2 G1 सुता(G1 °तो) Ct as in text (for सुते)

7 ᵃ) T2 पुत्रो (sic) —ᶜ) Dt D4 5 6 °पालसमा. —For 6ᶜ-7 Ś1 D1-3 5 7 9 12 subst.

1294* इत्युक्त्वा मुनिशार्दूलो वरयामास तं नृपम् ।
पुत्रौ दशरथस्यैतौ रूपयौवनशालिनौ ।
भरतश्च महातेजाः शत्रुघ्नश्चापराजितः ।
तयोरर्थे महाराज भवन्तं वरयामहे ।
कुशध्वजसुताभ्यां च प्रदानमभिरोचय । [5]

[(l 1) Ś1 D1 5 9 11 मुनिशार्दूले(Ś1 °ल) वरयामासतुर्. —(l 2) D2 5 7 9 दशरथस्येमौ —(l 4) D6 भवं D8 वन राम (sic) (for भवन्तं) D1 3 वरयावहे —(l 5) D7 सुताभ्यां, D1 7 9 ति रोचते, D8 मति रोचय.]

उभयोरपि राजेन्द्र संबन्धेनानुबध्यताम् ।
इक्ष्वाकुकुलमव्यग्रं भवतः पुण्यकर्मणः ॥ ८

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा वसिष्ठस्य मते तदा ।
जनकः प्राञ्जलिर्वाक्यमुवाच मुनिपुंगवौ ॥ ९

सदृशं कुलसंबन्धं यदाज्ञापयथः स्वयम् ।
एवं भवतु भद्रं वः कुशध्वजसुते इमे ।
पत्न्यौ भजेतां सहितौ शत्रुघ्नभरतावुभौ ॥ १०

एकाह्ना राजपुत्रीणां चतसॄणां महामुने ।
पाणीन्गृह्णन्तु चत्वारो राजपुत्रा महाबलाः ॥ ११ G 1 74 13 B 1 72 12 L 1 68 13

8 [a]) D5 एव (for अपि) Ś1 D1-3.5.7.9.12 उभयं (Ś1 °भ [sic]) हि नरश्रेष्ठ —[b]) T3 सुबन्धेन, G3 M1 समयो हि, Cm g t सबंधेन (as in text) Ś1 D1-3.5.7.8.12 °गृह्यताम्, Dt °बुध्यता (for [अ]नुबध्यताम्) —[c]) K(cd) इक्ष्वाको Ś1 वस्त्यास्य, D1 वत्सुभ्य, D3 अप्याग्र (for अव्यग्रं) D14 T G4 इक्ष्वाकूणां कुलं चाम्य (G4 कुले चाम्य) —[d]) Dt T3 M3 भरत (sic), Cv r m g t as in text Ś1 D1-3.5.7.9.12 भय (D1.2.9 °य) वथा (D3 च marg) यशस्विन

9 [b]) D3 वसिष्ठेन Ś1 D1-3.5.7.9.12 च (D3 om [submetric]) भाषित (for मते तदा) —For 6[c]-9[b], Ñ2 V B D10.11.13 M4 subst

1295* वध्वौ मे संप्रयच्छ त्वं यदि ते रुचिता वयम् ।
पुत्रा दशरथस्यास्य चत्वारोऽमितपौरुषाः ।
लोकपालोपमा धीराः सर्वे सत्यपराक्रमाः ।
एषामर्थे वयं राजन्भवन्तं वरयामहे ।
सदृशोऽसि प्रभावेन राघवाणां महीपते । [5]
संबन्धः उभयोर्भ्रात्रोर्युवयोः सदृशस्त्वयम् ।
इक्ष्वाकुभिर्धर्मशीलैर्विख्यातैराप्रजापते ।
इत्युदारं वचः श्रुत्वा विश्वामित्रवसिष्ठयोः ।

[(l 1) B1 D13 (before corr) °च्छ (for संप्रयच्छ त्वं) B4 तस्मिं सप्रयच्छ D11 वध्वौ मे गप्रयच्छत्र (sic) M4 वध्वौ वै च प्रयच्छस्व (for the prior half) V4 वध्वो चमे प्रयच्छ त्व यदि ते रोचतेतव —(l 2) V2 B1 D11 दशरथस्याथ B3 M4 दशरथस्येमे, B4 °स्य तथा B1.4 D11 M4 तेजसा (for पौरुषाः) —(l 3) D11 °पालोपमा (metathesis) —(l 4) B1 तद्वत् (for भवन्तं) —(l 5) Ñ2 M4 °शो हि V4 °दृशासि B2 °शोसि (for °दृशोऽसि) V B D11.13 प्रभावेण M4 महात्मना (for महीपते) —(l 6) V3 सबन्धम् V3 [S]स्ति, B1 D11 [S]स्तु (for तु) —(l 7) Ñ2 V1 D10 °र्नैर्धर्मसमायते, B1 °र्धैश्च जायते D11 °र्धैश्च नराधिपैः, D13 स्ववैश्चे प्रजापते (for the post half) —(l 8) V4 B1.4 इत्युपारवचः, D11 इत्येव वचन (for इत्युदारं वचः)]

—[d]) M4 उवाचेदमनंतरं —After 9, Ś1 (m) Dt D4.12.14 S (except M4) Cg t ins

1296* कुलं धन्यमिदं मन्ये येषां तौ मुनिपुंगवौ ।

[T3 M3 इम (sic) Cg t as above (for इदं) G3 मन्ये Ś1 T2.3 G4 M3 यषां नो (Ś1 तो T2 नौ) D4.14 T1 G1.2 M1 येषां नौ, M2 येषा नौ (for येषां तौ)]

10 D2 om (hapl ? see 11[cd] reading) 10-11[b]. —[b]) T3 G4 M3.5 यथा (for यद्) Dt D4.6.14 Ct आज्ञापयत (D6 °पयत [metathesis]) —For 10[ab], Ś1 D1.3.5.7.9.12 subst

1297* सदृशात्कुलसंबन्धात्कृतबन्धावनुग्रहम् ।

[D1 सदृशौ कुलसंबन्धौ D3.7 सदृशा कुलसंबधा (D3 °धात्), D9 सदृश कुलसंबंध (for the prior half) D5.7 कृतबन्धौ D9 °ग्रहो]

while Ñ2 V B D10.11.13 M4 subst

1298* सदृशः कुलसंबन्धो भवद्भ्यामुपपादितः ।

[B1 कुलसंपन्नो M4 अनु° (for उप°) D11 संबधो भवद्भ्यामुपलक्षित (sic) (for the post half)]

—[c]) Ś1 वा, D3 च, D4.5 ते, D11 (also as in text) मे, G2 M1 न (for वः) Ñ2 V B D10.13 M4 [इ]मे कन्ये (B3 तत्र) (for भद्रं वः) —[d]) Ñ2 V B1.3 D12 M2 सुते उभे, D5.7 सुमध्यमे, M4 सुते शुभे B4 कुशध्वज उभे सुते (sic) —D1 om 10[e]-11[b] —[ef]) D4 भवेतां Ñ2 V B D10.13 M4 ददानि (V4 B4 D10.13 M4 °मि) भरतायैका शत्रुघ्नाय तथापरा —After 10 Ñ2 V B D10.11.13 M4 ins

1299* रामलक्ष्मणशत्रुघ्नभरता देवरूपिणः ।
इच्छाम्यहमतिप्रीतिं संबन्धं च पुनः पुनः ।

[Ñ2 V B4 D10.11.13 M4 om l 1 B2 erroneously repeats l 1 after l 1 of 1302* —(l 1) B2 (second time) रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्ना (चूवे also sup lin [hypermetric]) देवरूपिण —(l 2) B1 [प]श्याम् (for [अ]हम्) M3 om (for अति) V1-3 B1.2 अपि प्रीतिं, B3 D11 इति प्रीति (D11 °तं) M4 आत्मप्रीत V2 संबन्धस्ता (for संबन्धं च), B1 पुन पुन, B4 पुनःपुन]

11 D12 om 11[ab] (cf v l 10) —[ab]) Ñ2 V B D11.13 एकाह्ने, D10 एकाह्न, Cg t as in text D11 om (hapl ?) from राजपुत्रीणां up to विवाहे (see reading in Ñ2 etc) in 12[c] V2 °पुत्रास्ते, T3 °पुत्राणा (sic) (for राजपुत्रीणां) Ñ2 V B D10.13 M4 चत्वारो रघुनन्दना (for [b]) Ś1 D3.6.7.9.12 एकाह्नेन सर्वासां कन्याना मुनिपुंगवौ, —D13 om 11[c]-12[b] —[c]) Ś1 D1-3.5.7.9.12 पाणि —For 11[cd] Ñ2 V B D10 M4 subst

1300* गृह्णन्त्वासां चतसॄणां पाणीन्मद्भवदीप्सितान् ।

[V4 गच्छन्तु (for गृह्णन्तु) All the above MSS. (except V4) चतसॄणा V1 °स्य, B1 मत्प्रिय]

G 1 74 14 / B 1 73 13 / L 1 66 13

उत्तरे दिवसे ब्रह्मन्फल्गुनीभ्यां मनीषिणः ।
वैवाहिकं प्रशंसन्ति भगो यत्र प्रजापतिः ॥ १२
एवमुक्त्वा वचः सौम्यं प्रत्युत्थाय कृताञ्जलिः ।
उभौ मुनिवरौ राजा जनको वाक्यमब्रवीत् ॥ १३
परो धर्मः कृतो मह्यं शिष्योऽस्मि भवतोः सदा ।
इमान्यासनमुख्यानि आसेतां मुनिपुंगवौ ॥ १४
यथा दशरथस्यैव तथायोध्या पुरी मम ।
प्रभुत्वे नास्ति संदेहो यथार्हं कर्तुमर्हथः ॥ १५
तथा ब्रुवति वैदेहे जनके रघुनन्दनः ।
राजा दशरथो हृष्टः प्रत्युवाच महीपतिम् ॥ १६

---

12 D1 om up to विवाहे in a. D4 om 12cd (for both cf v l 11) —a) V4 उभेषु (for उत्तर) B2 (after corr m as in text) M1 राजन्, D14 भगवन् (hypermetric) (for ब्रह्मन्) —b) Ś1 फल्गुनीभ्यां D1.3.5.6.12 फ° Cv r m g t as in text Ñ1 V B D10 M1 प(B1.4 D10 फ)ल्गुन्यो भगव(V1.3 B4 °दे)वता —c) Ñ2 V B D10.11.12 M1 विवाह(D1 om)यु(V2 सु; B2 च) Ś1 D6.12 प्रशंसंत —d) D7 योगो (for भगो) Ś1 D1.5.12 भगो(Ś1 पूषा) यत्र तु(D2 हि) दैवतं Ñ1 V B D10.11.12 नक्षत्रे वै विपश्चित, D5.7 गोदानविधिपूर्वकं M1 नक्षत्रविदुषो जना ❀ Ct प्रजोत्पत्तिसाधनयोनिलिङ्गाधिष्ठातृभगार्यम्णदेवत्यत्वेनेति फलतः । ❀ —After 12 D11.13 ins l 1 of 1301*

13 For 13-16b M1 subst l 3-6 of 1303* —a) D11 श्रुत्वा (for उक्त्वा) D2.3.4.7.9.12 G1.3 M1.3 सौम्य (D8.11 M5 म्य) —b) D3 प्रत्युत्थाय D4 प्रत्युत्काय (both s c) —c) D11 वसिष्ठं तं मुनिवरं —For 13 Ñ2 V B D10 subst D11.13 ins l 1 only after 12

1301* एवमस्त्विति तं तत्र वसिष्ठः प्रत्यभाषत ।
तं चापि जनको राजा कृताञ्जलिरभाषत ॥

[(l 1) Ñ2 तं मह D13 तस्य (for तं तत्र) D11 प्रत्युवाच वै D10 प्रतिभाषत (s c) —D10 om l 2 and 14]

14 D10 om 14 (cf v l 13) —a) Ś1 D1-3.4.7.9.12 वर(D1.6 र)धर्मकृत सर्वे Ñ2 V B D11.13 वर(Ñ2 वर B2 [after corr] तव) धर्मं(D2 °र्मो) कृ(B4 °च)तो मह्यं G1 वरो धर्मकृतो मह्यं —b) Ś1 D1.3.5.7.9.12 (s)हं (for ऽस्मि) Dt D6.8 Ct तथा G4 M3 तदा (for सदा) —For ins in Ś1 etc see 15 —Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1.3.5.7.11.13 om 14cd B2 reads 14cd in marg Note hiatus between c and d —d) Dt D6.8 Ct आसतां D4 (after corr) T2 आसि(D2 सी)तां D5 T1 आसता M2 चासतां Cm g and K ed आसातां (for आसेतां) B2 तान्यधिष्ठातुमर्हथ

15 a) Ś1 D1.3.4.7.9.11 5 राज्ञो D6 राज्ञो (s c) (for यथा) D1 दशरथस्यह (s c) —b) Ś1 D1.3.4.7.9.11 तथा (D1 तथा) योध्या पुरी तथा (D11.13 transp पुरी and तथा) —d) G1 यथार्थं Dt D1.6.8 (before corr अर्हसि) 14 T1 G M3 Cm g t अर्हथ Ś1 D1.3.5.7.11.12 यथेष्टं कर्तुमर्हथ (D5 °सि) —For 15 Ñ2 V B D10.13 subst Ś1 D1.4.5.7.13 ins l 1 only after 14ab D11 ins after 14ab

1302* सामात्य सपत्नीकेऽ परवानस्मि क्रियताम् ।
प्रभुर्दशरथो राजा ममास्य विषयस्य च ।
भवन्तश्चापि सर्वे मे तस्य प्रभविष्णव ।
विषयस्य च सर्वस्य राज्यस्य च महेश्वरा ।
भवन्तु क्रियतां तस्माद्भवद्भिः प्रणयो मम । [5]

[(l 1) D10 सामात्य V2 मनुजाद D13 स बंधुः —After l 1, B1 erroneously repeats (var) l 1 of 1299* and thereafter reads 14cd in marg In B2 l 2-4 are pigmented —(l 2) B2 (m as above) चतुर्दशरथो V1 (अ)पि (for (अ)स्य) —(l 3) V2 रेव (for चापि) B2 मे सर्वे (by transp) D11 सर्वे हि Ñ2 V2 B2 D10 सवस्य V2 सवधु V1 B1 सवते D11 तथा मे D13 दानं (for सवस्य) B4 मे भविष्णव —V2 om from l 4 up to 16 —(l 4) Ñ2 B2 D10.13 (अ)स्य (for च) D11 राज्यस्य सर्वस्य (for सर्वस्य राज्यस्य) Ñ2 B1 महेश्वरा B2 (sup lin also as above) राज्यस्य परमेश्वरा D10 राज्यस्य मम चेश्वरा (for the post half) —(l 5) B1 प्रणता (for प्रणयो) D10 भवि (for मम)]

16 V2 om 16 (cf v l 15) —a) Ś1 D1.3.5.7.12 एव (for तथा) Ñ2 V1.3.4 B D10.11.13 वदति (for ब्रुवति) —b) Ñ2 V1.3 B (B2 marg also) D10.11.13 प्रति(V2 B1.2.4 °तु)त्य वच (for रघुनन्दन) V4 जनकव्याधित वच —cd) D11 श्रुत्वा (for हृष्ट) Ñ2 V1.3.4 B D10.13 इत्यब्रवीत्, D11 °पति D13 महा° (for महीपतिम्) M4 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राजा दशरथोऽब्रवीत् —After 16 Ñ2 V (V2 before 17) B D2.3.10.11.13 ins M1 subst l 3-6 only for 13-16b

1303* प्रियं सर्वं धर्मे क्रियते प्रीतियुक्तमिदं वच ।
सर्वस्वस्यास्य तं राजन्प्रभुरसि यथार्थं माम् ।
मह तत्र ममापि त्वं यत्त्वास्ति ममैव तत् ।
विश्वामित्रादयश्चापि तवैते मम चेश्वरा ।
सर्वत प्रणयोऽस्माभि कृतस्त्वयि महीपते । [5]
एतद्धर्मश्च भूयोऽपि नास्ति न त्र विचारणा ।

[Ñ2 V3.4 B1.4 D10.11.13 om l 1 B2 reads l 1 in marg —(l 1) V1.2 प्रिय V3 प्रिय D3 इदं (for प्रियं) —(l 2) Ñ2 V2 D10 °स्य च ते V1 B2 (m also as in Ñ2) सर्वस्यास्य च ते V4 °स्यापि ते B4 स्यापि ते D1.3.7 °स्यास्येह ते D11 सर्वस्वस्य त्वते (sic) D13 सर्वेषां भवते (for सर्वस्वस्यास्य ते) D1.2 राजा V2 सत्यमेतद् D2 प्रभु° (for प्रभुरसि) V1 °थ च म् D1 यथेष्टं मां D2 यथार्हं मां D11 यथाहमि (sic) (for यथार्थ माम्) —(l 3)

युवामसंख्येयगुणौ भ्रातरौ मिथिलेश्वरौ ।
ऋषयो राजसंघाश्च भवद्भ्यामभिपूजिताः ॥ १७
स्वस्ति प्राप्नुहि भद्रं ते गमिष्यामि स्वमालयम् ।
श्राद्धकर्माणि सर्वाणि विधास्य इति चाब्रवीत् ॥ १८
तमापृष्ट्वा नरपतिं राजा दशरथस्तदा ।
मुनीन्द्रौ तौ पुरस्कृत्य जगामाशु महायशाः ॥ १९
स गत्वा निलयं राजा श्राद्धं कृत्वा विधानतः ।
प्रभाते काल्यमुत्थाय चक्रे गोदानमुत्तमम् ॥ २०
गवां शतसहस्राणि ब्राह्मणेभ्यो नराधिपः ।
एकैकशो ददौ राजा पुत्रानुद्दिश्य धर्मतः ॥ २१

G 1 74 28
B 1 72 22
L 1 68 27

B4 (m also as above) [अ]पि (for [अ]पि) V3 स्वस्ति, V4 °वेव B3 व-° B4 °तु, D4 7 तथा वेरित (for मत्वासित) Ñ2 B3 D10 मयापि V4 ममापि (for मयैव) —For ms see below —D1 3 7 om l 4–6 —(l 4) V4 M4 [प]व (for [अ]पि) V1 तवैते V2 तव मे, M4 तवैव (for तवपे) V4 च पुत (sic) (for नेश्वर) Ñ2 B3 D10 तव धर्मे ममेश्वर (by transp) V4 तातो मम मनेश्वर, D1 समेव तव चश्वर (for the post half) —For ms see below —(l 5) M4 सवत (for सवत) —(l 6) B3 (after corr as above) करिष्यामि च V2 स्वे विकारिता V3 स्वैरचारिणा, B4 सुविनाशिणा, D1 स्वाच्चारिता (for स्वे विनाशिणा) M4 नास्ति तव वि° (for the post half)]

—After l 3 D1 B3 after l 4 ins

1304* कोपे चाड च राज्ये च देहे च नृपसत्तम ।

[D1 देहे च मम सवत (for the post half)]

17 a) B4 असराम् (for युवाम्) D1 गुणैर् D3 7 युवानौ च गुणाराशौ —b) G1 भ्रा — Ś1 D3 5 7 12 मिथिलेश्वर, M4 लोकविश्रुतौ —B3 repeats 17cd consecutively as in D1 —cd) D1 पूजितोऽहं त्वया राजन्प्रियप्रश्नोत्तरेण च —For 17cd Ś1 D1 3 5 7 12 subst

1305* उत्तमो राजवंशोऽयं युवाभ्यामभिपूजितः ।

[D1 मनुजा D3 7 मनुज (sic) D12 त्वया (for उत्तमो) Ś1 reads राज in marg D5 12 अपि (for अयं)]

On the other hand Ñ2 V B D10 12 M4 subst

1306* त्रिपरस्वर्गं धर्मं लब्धौ त्रैलोक्येऽस्मिन्पूजितौ मया ।

[D12 त्रिय (for त्रिप) B4 लब्धौ M4 वर (for लब्धौ) Ñ2 V4 B4 पूजिता मया (sic) V3 पूजिता वय D12 अर्चिता मया M4 मान्यतम (for पूजितौ मया)]

18 a) M4 [प्रा]प्नुहि त्व (for प्राप्नुहि) —b) D1 D4 5 (12 गमिष्याम —c) Ś1 D5 12 श्राद्ध, D3 7 तप, D2 पक्व (for श्राद्ध) D1 D4 5 विधिवद्, D2 om (hapl) (for सर्वाणि) —d) D5 (with hiatus) विधास्य इति, D12 T1 2 G1 विधास्यामीति D3 वा पुन (sic) (for चाब्रवीत्)

19 a) D4 च जनकं (for नरपतिं) —b) G1 तथा (for तदा) —Ś1 reads 19cd in marg —c) M4 तौ मुनीन्द्रौ (by transp.) G1 2 मनस्कृत्य —For 19 Ś1 (19cd) D1 3 5 7 12 subst.

1307* आपृच्छ्य तौ पुरस्कृत्य मुनिं दशरथो ययौ ।

[D1 2 च (for तं)]

—For 18c–19 Ñ2 V B D10 11 12 M4 subst

1308* गोदानादीनि कर्माणि कर्तुं कार्याण्यनन्तरम् ।
धर्मार्थवृद्धिकामाना मा न कालोऽत्यगान्नृपम् ।
सर्वेषामेव चास्माकमाशा त्वं दातुमर्हसि ।
आपृच्छ्यैव दशरथो राजानं मिथिलेश्वरम् ।
पुरस्कृत्य वसिष्ठाद्यानृषीन्सगाम मुनीश्वर । [5]

[(l 1) V3 4 B4 D12 धर्मा(V4 °र्मा)णि (for कर्माणि) D13 कर्तौ (for कर्तुं) D12 M4 महाणि (for कार्याणि) —M4 om l 2 —(l 2) V1 कर्मार्थं V3 D12 धर्मार्थं V4 B4 D10 वृद्धि (for वृद्धि) D12 मत (for मा न) V3 3 [5]विमाद्, V3 त्याग (both sic) (for ऽत्यगाद्) V4 मान काले यथा नय (sic) (for the post half) —(l 3) Ñ2 B3 D10 अपि V4 चैव (for एव) M4 नो गतुर् (for चास्माकम्) D12 M4 अनुरो (for आशा त्वं) —(l 4) V3 M4 आपृष्ट्वैव V4 आपृच्छयन B4 अपृश्चैव (sic) D12 आपृच्छ्य न —(l 5) V3 नृपश्च V4 [आ]नय B3 (before corr) पुरी D12 M4 मुनिम् (for मुनीश्व)]

20 a) G1 कृत्वा निश्चय (for गत्वा निलय) —b) Ś1 D1 3 5 7 12 सु(D5 च)पुष्कल (for विधानतः) V1 V3–4 B D10 11 12 M4 कृत्वा श्राद्धं महायशा(V3 °शा) V4 कृत्वा श्राद्धमभूत्तदा —Ś1 reads 20c in marg —c) Ś1 कल्यम् (corrupt as in text Ñ2 V B D11 12 पुत्रा(V4 °तृ)णां प्रियपुत्र स(V1 °प्रस्य, B1 °पश्च) D1 5 7 पुत्रार्थे(D5 °थैं) प्रियपुत्रस्य, D2 प्रभातकाल उत्थाय, D12 पुत्रार्थ प्रियपुत्र स M4 प्रभातां रजनीं भूपस् —d) V1 स चक्र (hypermetric) B4 D12 M4 °गोदानमंगले

21 B1 D1 7 11 om 21cd —a) V2 V3 4 B2 4 D1 D4 5 10 G1 M1 शतसहस्रं हि (V1 D1 D4 5 च V4 स्व G1 M1 स) —b) V3 V B2 4 D12 11 12 M4 नर(D11 नृप) श्र, T1 (before corr) M2 महायशा G2 3 ददौ नृप (for नराधिप) Ś1 D1 2 विधास्य इति चाब्रवीत् (= 18d)
—After 21ab Ś1 D1 3 ins

1309* आपृच्छ्य जनकं राजा द नमन्युवर्थ यथा ।

[D2 जनम (sic) (for जनक) V1 धर्मा... (for न युवर्थ)]

—Ś1 D1 3 5 7 12 read 22cd before 21cd —c) Ñ2 V B1 3 D11 12 M4 तथा B4 om I4 (c.l.)पुत्रान् (for राजा) —d) D1 पुत्रान् Ś1 D1 3 5 7 12 धार्मिक, Ñ2 V B D10 11 12 तनयम् (for धर्मत) G (c.d.) उद्दिश्य तान्पुत्र पृथक्

G 1 71 19 B 1 72 23 L 1 68 28 सुवर्णशृङ्गाः संपन्नाः सवत्साः कांस्यदोहनाः ।
गवां शतसहस्राणि चत्वारि पुरुषर्षभः ॥ २२
वित्तमन्यच्च सुबहु द्विजेभ्यो रघुनन्दनः ।
ददौ गोदानमुद्दिश्य पुत्राणां पुत्रवत्सलः ॥ २३
स सुतैः कृतगोदानैर्वृतश्च नृपतिस्तदा ।
लोकपालैरिवाभाति वृतः सौम्यः प्रजापतिः ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकसप्ततितमः सर्गः ॥ ७१ ॥

22 [a]) G1-3 M1 शृंग, Cv m as in text (for -शृङ्गा) D1 3 सुच्छृंगा, Cm g t सपन्ना (as in text) Ś1 D5 3 7 3 11 सुवर्णशृंगी (D3 7 °श्च) सु(D3 7 स्वा)च्छाया —[b]) D5 13 सुवत्सा —For 22[cd], Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1310* पयस्विनीना हि गवां सवत्सानां सुवर्चसाम् ।

[B1 येषां मुनीनां V2 च B1 om (submetric) (for हि) D13 पयस्विनानां मेनूना (for the prior half) V3 सवत्सला (sic) (for सवत्साना)]

B3 cont

1311* सवत्साणां सुवर्णानामलंकारयुतामपि ।

—Ś1 D1 3 5 7 12 read 22[cd] before 21[cd] —[c]) Ñ2 V B D10 11 13 M4 ददौ (for गवां) —[d]) Ñ2 V B D10 11 13 M4 रघुनंदन, D2.5 1 पुरुषर्षभ (for पुरुषर्षभः) —After 22 B2-4 (B3 m) ins

1312* सुवर्णशृङ्गी संज्ञाना सवत्सा कास्यदोहना ।

[Cf 22[ab] B2 सुवर्णशृङ्गसपन्ना (for the prior half) B4 om सवत्सा]

23 Ñ2 V B1 D10 11 13 om 23 M4 om (hapl) (see 22[d] reading) 23[ab] B3 reads 23 (including 1313*) in marg —[a]) B3-4 धनम् (for वित्तम्) D14 अन्यस्य —[c]) M4 ततो (for ददौ) —After 23, B3 (marg) 4 ins

1313* दत्त्वा दशरथो राजा पुत्रैः सह महायशाः ।

24 [a]) Ñ2 V B D10 सहस्रैः, D13 ततश्च, M4 स्वसुतैः (for स सुतैः) D13 कृतगोदानो —[b]) Ś1 D1-3 5 7 11 12.14 T1 3 G4 तु, D1 D6 8 सन्, D4 9 T2 G1 3 M1.2 स (for च) Ñ2 V B D10 13 वृत पुत्रैर्मे(B3 °श्चो म)हीपति —[c]) Ś1 प्रभुर, Ñ2 V1-3 B D10 12 13 बभौ, V4 वृत, D1-3 5 7 12 त्रिपुर (for [आ]भाति) —[d]) V4 साक्षाद्, D11 वृत (sic) (for वृत) Ñ2 V1 3 B D10 12 13 M4 साक्षाद्, V4 इव D6 marg D9 T2 सौम्य (T3 °म्य), Cg t as in text —After 24 Ś1 B3(m) 4 D1-3.5 7 12 ins

1314* सुमुद तत्र सुप्रीत स्वग शक्र इवामरे ।

[D2 सुतम्, D7 शक्रम् (both sic) (for शक्र) B4 इवामरैः (hypermetric)]

Colophon B4 D5 6 7 11 om (continue the Sarga) —*Kanda name* Ś1 Ñ2 V3 D1 4 12 om V3 4 B1 6 D10 आदि°. —*Sarga name* Ñ2 V1 2 4 B1-3 D10 गोदान(V4 °नं) V3 दशरथगोदान, D2 अन्ययपर्वणि गोदानिक, D6 गोप्रदान, D12 सीताविवाहे गोदान —*Sarga no* (figures words or both) V1 4 B1 2 D12 om Ś1 V3 D1 D4 5 8.14 S (except M4) 72 Ñ2 V3 D8 75 B4 D10 74 D1 49 D3 47 M4 70 D13 —काण्डे—गोविधि 73 —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय परमगुरवे परमब्रह्मणे नमः, G1 2 6 M1 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः, M3 श्री नमः

७२

यस्मिंस्तु दिवसे राजा चक्रे गोदानमुत्तमम् ।
तस्मिंस्तु दिवसे शूरो युधाजित्समुपेयिवान् ॥ १
पुत्रः केकयराजस्य साक्षाद्भरतमातुलः ।
दृष्ट्वा पृष्ट्वा च कुशलं राजानमिदमब्रवीत् ॥ २
केकयाधिपती राजा स्नेहात्कुशलमब्रवीत् ।
येषां कुशलकामोऽसि तेषां संप्रत्यनामयम् ॥ ३
स्वस्रीयं मम राजेन्द्र द्रष्टुकामो महीपते ।
तदर्थमुपयातोऽहमयोध्यां रघुनन्दन ॥ ४
श्रुत्वा त्वहमयोध्यायां विवाहार्थं तवात्मजान् ।
मिथिलामुपयातांस्तु त्वया सह महीपते ।
त्वरयाभ्युपयातोऽहं द्रष्टुकामः स्वसुः सुतम् ॥ ५
अथ राजा दशरथः प्रियातिथिमुपस्थितम् ।
दृष्ट्वा परमसत्कारैः पूजार्हं समपूजयत् ॥ ६
ततस्तामुषितो रात्रिं सह पुत्रैर्महात्मभिः ।
ऋषींस्तदा पुरस्कृत्य यज्ञवाटमुपागमत् ॥ ७

G 1 73 8
B 1 73 8
L 1 69 9

72

☞ Ñ1 missing Sarga 72 (cf v l I 66 10) Ck missing up to St 16 (cf v l I 69) B1 D1 2 7 11 continue the previous Sarga

1 D11 om 1–2ab —a) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 13 14 M4 यस्मेव दिवस(D13 M4 °स) (for यस्मिंस्तु दिवसे) D6 om (hapl) from राजा up to दिवसे in 1c (see variant) —b) N2 V1 3 4 B D10 12 गोदानतत्क्रिया(V2 B4 D13 °मंगलं) —cd) M4 च (for तु) Dt D4 5 12 14 वीरो, M3 राजा (for शूरो) N2 V B D13 M4 तमथ(B4 °*) दिवस वत्र, D10 तावस्तु दिवस तत्र (for °) N2 V B D10 13 M4 प्रत्य (V1 °* D13 fr)द्रयमा, D2 उपयात्त (sic), D1 6 T1 G1 3 M1–3 (स्य)तु°, Cm t as in text (for समुपेयिवान्) Ś1 D1 3 6 7 13 तस्मेव दिवसे शूरो युधाजिदुपयातवान्

2 D11 om 2cd (cf v l 1) —a) Ś1 V2 D2 3 13 केकय, V4 D13 कैकय (for केकय) —b) Ś1 Ñ2 V B D10 13 M4 शूरो D1 3 भद्रो (for साक्षाद्) V4 भरतमातुल —c) B4 स्पृष्ट्वा, D2 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) —d) S1 पश्चाद्राजा नमब्रवीत्, N2 V B D10 11 13 M4 राजा त (N2 V1 2 D13 °तं, B1 2 4 M4 त राजा (by transp)) परिष्वज्य —After 2 N2 V B D10 11 13 ins while M4 subst for 3

1315* युधाजिच्चापि संपूज्य पर्यपृच्छदनामयम् ।
पृष्ट्वा चानामयं पश्चादिदं वचनमब्रवीत् ।

[(l 2) M4 om (hapl) up to मय 1

D11 cont

1316* परकवारिनिवासानामन्येषामपि पार्थिव ।

3 V1 D1 om (hapl) 3cd —a) Ś1 D1 3 13 केकया धिपतिः V2 केकयस्य पतिः V4 °पतः D1 5 6 12 केकयाधिपता (D11 °ता) Ś1 N2 V1 3 4 B D1 5 10 12 13 राजन् —b) D5 सदा (for स्नेहात्) V4 इदमब्रवीत् D13 कुशल° (for कुशलमब्रवीत्) —c) D11 T2 3 G2 M3 एषां (for येषां) D4 5 13 त (for ऽसि) G1 येषां कुशलकाम Cm t as in text —d) D2 ते त्वा, D1 येषां (for तेषां) Ś1 D1–3 7 8 13 स्वस्त्य(Ś1 D2 °स्ति)त्वत°, N2 V B D10 11 13 कुशल मुत्तम (for संप्रत्यनामयम्) —For 3 M4 subst 1315*

4 a) Ś1 D1 T1 G1 स्वस्रीय, D11 स्वस्रीयौ (sic), Cm t as in text —b) Ś1 Dt D1 3 5 13 महीपति —For 4cd, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1317* स्वस्रीय द्रष्टुकामोऽहं त्वां च राजन्सबान्धवम् ।

[V2 ग्रसिव (sic); D13 स्वस्रिय (for स्वस्रीय) V1 D13 °मा इि, B1 °मच्छामि (for द्रष्टुकामोऽहं) V4 राम (for राजन्) B1 सबान्धव D13 रां चैव सांधव (submetric) (for the post half)]

—V1 D10 om 4c–5a —c) T1 M1 यदर्थम्, N2 V2 3 4 B D11 13 M4 त्वत्पुरादा(B1 °*)गत (M4 °भ) संप्रति —d) V1 B1 D1 °नन्दनः, V4 कुरु° (sic), D11 नृप° (for रघुनन्दन)

5 V1 D10 om 5abcd (cf v l 4) —a) V1 3 4 B D11 13 M4 चाहम्, D2 [अ]हं त्वाम् (for त्वहम्) —b) Ś1 D1 13 विवाहेषु समागत, N2 V1 3 4 B D11 13 M4 दृष्टुं त्वा त्वदर्थं, D1–3 7 8 विवाहेषु समागत —B1 om 5cdef N2 V1 3 4 B1 3 D1–3 5 7 8 11–13 M4 om 5cd; Ś1 reads 5cd in marg —c) Ś1 Dt उपयातस्त —d) Ś1 महीपति —e) N2 V B1–3 D10 11 13 त्वरायान्; D1 14 T1 3 °या हि (for त्वरयाभि) Ś1 V2 D1 5 7 13 G2 M3 [s]हम (for ऽहं) —f) D1 तव, D11 om (for स्वसुः) N2 V B1 3 D10 11 13 M4 द्रष्टुं त्वां (D13 त [sic]) द्विर्मोक्षितः

6 a) N2 V B D11 13 M4 त त (for अथ) D11 समाधाय (for दशरथ) —b) N2 V B D10 11 13 उपागत, D13 उपस्थित —d) N2 V B D10 11 सत्य°, D11 समपूजयन् (sic) G1 3 M1 तत° (for समपूजयत्) Ś1 Dt D1 6 T1 G1 M1 2 4 पूजनार्हमपूजयत्

7 b) D1 om (hapl.) after पुत्रै up to पुत्रै in l 3 of 1320* Ś1 V B D10 11 13 M4 महीपते (M4 °ति); D2 महीपतिभिः (for महात्मभिः) —After 7ab, Ś1 (m.) Dt D1 3 6 T G1 2 3 M1 ins

G 1 75 9 B 1 73 9 L 1 69 9 युक्ते मुहूर्ते विजये सर्वाभरणभूषितैः ।
भ्रातृभिः सहितो रामः कृतकौतुकमङ्गलः ।
वसिष्ठं पुरतः कृत्वा महर्षीनपरानपि ॥ ८
वसिष्ठो भगवानेत्य वैदेहमिदमब्रवीत् ॥ ९
राजा दशरथो राजन्कृतकौतुकमङ्गलैः ।
पुत्रैर्नरवरश्रेष्ठ दातारमभिकाङ्क्षते ॥ १०
दातृप्रतिग्रहीतृभ्यां सर्वार्थाः प्रभवन्ति हि ।
स्वधर्मं प्रतिपद्यस्व कृत्वा वैवाह्यमुत्तमम् ॥ ११
इत्युक्तः परमोदारो वसिष्ठेन महात्मना ।
प्रत्युवाच महातेजा वाक्यं परमधर्मवित् ॥ १२
कः स्थितः प्रतिहारो मे कस्याज्ञा संप्रतीक्ष्यते ।
स्वगृहे को विचारोऽस्ति यथा राज्यमिदं तव ॥ १३
कृतकौतुकसर्वस्वा वेदिमूलमुपागताः ।
मम कन्या मुनिश्रेष्ठ दीप्ता वह्नेरिवार्चिषः ॥ १४

1318* प्रभाते पुनरुत्थाय कृत्वा कर्माणि तत्त्ववित् ।

[D4 कृत्वा T1.3 G4 कर्मवित्]

—For 7ᶜ-12 N2 V B D10.11.14 M4 subst 1320* —ᵉ) Ś1 D1.3.4.6.7.13 मुनिं तदा (D1 तं च); D2 मुनिवरं, G1.3 °सत्तं (for कर्ताश्चदा) —ᵈ) D1 उपागत D11 °गतान्

8 D2 om 8ᵃᵇ (cf v l 7) —ᵃᵇ) M2 damaged from ये up to र in ᵇ Ś1 D1 M4 पुरिते M4 भूषित —ᵈ) G1.3 °मंगले Cm g मगल (as in text) —ᵉ) Dt D4.5 तु पुरस् (for पुरतः) —ᶠ) G1 इतरान् (for अपरान्) —For 8ᵉᵈᵉᶠ Ś1 D1.3.4.7.8.13 subst l 3 and 4 of 1320* —After 8 D14 T1.3 G4 ins

1319* पितुः समीपमाश्रित्य तस्थौ भ्रातृभिरावृत ।

9 ᵃ) Ś1 D1.3.4.7.8.13 उप(D1 °पा)गम्य वसिष्ठस्तु

10 ᵃ) D2.3.7 G4 transp राजा and राजन् —ᵈ) Ś1 D3.4.6–8.13 °मङ्गल —ᶜ) Ś1 °श्रेष्ठ Dt D4.5 M2.3 °श्रेष्ठो, D5 नरवरे श्रेष्ठे G1.3 °श्रवैर (for नरवरश्रेष्ठ) —ᵈ) Ś1 D1–3.5.7.8.13 T1 अभिकाङ्क्षति

11 ᵃ) T2 दातृ (sic) —ᵇ) Dt D4.6 सम्भवन्ति; D4 प्रभवति —ᶜ) D1 स्व धर्मं G4 प्रतिपद्यस्व —ᵈ) Ś1 D1.3.7.8.13 कुरु (for कृत्वा) Ś1 D1.3.8.13 वैवाहम्

12 ᵃ) D2 इत्युक्त्वा Ś1 D3.4.6.7.13 परमोदार —ᶜ) D1 महाराजा (sic) (for °तेजा) —For 7ᵉ 12 N2 V B D10.11.14 M4 subst while Ś1 D1.3.4.7.8.13 subst l 3 4 only for 8ᶜᵈᵉᶠ

1320* पुरस्कृत्य वसिष्ठादीन्मुनीन्यज्ञमुपाययौ ।
युक्ते मुहूर्ते वैवाहे महार्हाम्बरभूषणे ।
कृतकौतुकमाङ्गल्यै पुत्रैर्दशरथो वृत ।
वसिष्ठं पुरत कृत्वा तांश्चैवान्यान्महामुनीन् ।
यथान्यायमुपागम्य राजा वैदेहमब्रवीत् ।
प्राप्ता स्म राजन्भद्रं ते विवाहार्थं सबान्धव ।
त्वं साधु चिन्तयित्वाद्य प्रवेशयितुमर्हसि ।
स्थिता हि ते वशे सर्वे वयमद्य सबान्धवा ।
स्ववंशधर्माचरित कुरु वैवाहिक क्रमम् ।
इत्युक्त परमोदार वाक्यं वाक्यविदां वर ।
प्रत्युवाच ततो राजा मैथिलस्तं नराधिपम् ।

{(l 1) B1 om B2 marg (for मुनीन्) —(l 2) N2 उक्ते V2 यक्ते (sic) (for युक्ते) D11 विवाहे M4 वैवाहे (for वैवाहे) V4 महार्हेषु B2 महाहीषुर (sic) M4 भूषणे D10 महार्हाम्बरभूषणे (for the post half) —(l 3) D2 om up to पुत्रै (cf v l 7) Ś1 N2 V B3 D1.3.4.7.10–13 °माङ्गल्ये V1 D1 नृप (for वृत) M4 प्रथम रामभरतौ कृतकौतुकमङ्गल (sic) —(l 4) B1 वसिष्ठ (sic) V2.3 पुरस्कृत्य D11 °त कृत्वा (for पुरत कृत्वा) B2 तांश्चान्यान् महामुनीन् (for the post half) Ś1 D1.3.4.7.8.13 M4 वसिष्ठप्रमु(M4 °ख पुर)त कृत्वा सर्वानेव द्विज(D13 °*)र्षभान् —(l 5) V3 यथाशास्त्र (for यथान्यायम्) M4 नृप (for राजा) —(l 6) B2 स्म —(l 7) V2 विनयस्वाद्य V3 विनयस्वाद्य D11 विनयस्वामद् (sic) —(l 8) D1 त (for ते) B1 (before corr as above) D10 वश B4 वशा —(l 9) V2 B3 D11 धर्मानु° V1 B1 धर्मेषु°, D13 **षु° (for धर्माचरित) M4 स्वधर्मदयानुचित (for the prior half) V1 वैवाहिक D11 नृप (for क्रमम्) V1 स्वयं स्वधर्मानुचितां कुरु वैवाहिकीं क्रियाम् —(l 10) V1 D13 [उ]क्त V2 [उ]क्त, M4 प्रत्युवाच (for परमोदार) V1 (sup lin also) वाक्यविदां वर V4 B (B2 m also) D11 M4 वाक्यविशारद —(l 11) M4 वसिष्ठेन महातेजा (for the prior half) M4 स (for त) }

13 ᵃ) D2 T1.2 (for क) B2 (m also) द्वारि (for °हारो) M4 [ऽ]त्र (for मे) Ś1 D1.3.4.7.13 प्रतीहार स्थित (D13 कृ)त को मे —ᵇ) Ś1 Dt D1.4 कस्याज्ञां D2 राज्ञा वै Ś1 D3.13 सम्प्रती क्षत्र, N2 V B D10.11.14 प्रति(B1 परि)पाल्यते, Dt D4.5.6.8.13 T2 G2.4 M1.2 सम्प्रतीक्षते D4.7 सम्प्रतीक्षसे —ᶜ) Ś1 N2 V B3.4 D1.3.4.7.10–13 विचारस्ते —ᵈ) Ś1 D1.3.8.13 यदा (for यथा) N2 V B D10.11.14 M4 विश्रम्भेण (B1.4 विश्वस्तेन D11 यथाह च M4 विश्रम्भ) प्रविश्यताम्

14 ᵃ) Ś1 D1.3.7.13 कृत्वास्ता (Ś1 D1 [ut lin sec m also सर्वार्था] 13 कृत्वा) D2 कन्यास्ता Cv g t as in text (for सर्वस्वा) —ᵇ) Ś1 D2–5.7.13 वेदीमूलम् —For 14ᵃᵇ, N2 V B D10.11.14 M4 subst

1321* यज्ञभूमिमिमां प्राप्ता कृतकौतुकमङ्गला ।

[B4 यज्ञे D11 M4 om (hapl) second मि B4 प्राङ्, M4 प्राप्य (for प्राप्ता)]

सज्जोऽहं त्वत्प्रतीक्षोऽस्मि वेद्यामस्यां प्रतिष्ठितः ।
अविघ्नं कुरुतां राजा किमर्थं हि विलम्ब्यते ॥ १५

तद्वाक्यं जनकेनोक्तं श्रुत्वा दशरथस्तदा ।
प्रवेशयामास सुतान्सर्वानृषिगणानपि ॥ १६   G 1 75 17 B 1 73 17 L 1 69 18

—[cd]) Ñ2 V B D10 13 M4 चतस्रो हि (for मुनिश्रेष्ठ) Ś1 Ñ2 V B D1 2 6 10 12 13 M4 वह्नेर्दीप्ता (by transp) D3 4 वह्नेर्दीप्ता G1 3 दीप्ताश्चाग्नय (for दीप्ता वह्नेः) D3 12 इव वियद् D8 G1 3 M2 यथार्चिष M3 शिखा इव D11 मम कन्याश्चलत्सोध वह्नेरिद्धाचिप (corrupt)

15 [a]) Ś1 D1 3 5 12 सज्जोऽस्मि B1 2 (marg also as in Dt) यज्ञेह Dt D1 8 9 Ct सद्यो॰ D5 स चोऽस्मि (sic) B1 D1 तत् (for त्वत्) V2 D1 प्रताक्ष्यो Ñ2 V1 3 B1 3 D10 11 13 च V4 [ऽ]ह (for ऽस्मि) B4 सज्जेऽन्य यज्ञतीर्थ T3 अद्यह त्वा प्रतीक्ष्योऽस्मि M4 सद्योह वासुदा श्यामि —[b]) T3 अद्य (sic) (for अस्याः) D5 प्रतिष्ठित Ś1 D1 3 5 7 12 नरेन्द्रस्त्वयि स्थितः Ñ1 V B D10 11 13 M4 अस्या स्थितो नृप (V4 B3 ॰प) —[c]) D11 T G1 अविघ्नं Cg t as in text Ś1 Ñ1 V B D1 3 5 7 10-13 कुरु राजेन्द्र (V1 ॰र्जेन्द्र) Dt D6 8 क्रियतां सर्वं D5 कुरुतां राजन् G1 कुरुताद्राजा M4 कुरु राजस्व —[d]) Ct विलम्ब्यते (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1 6 7 8-13 M3 त्वं (Ś1 V4 D3-5 6 7 13 च D8 सु M4 तद्) विलम्बसे D11 T1 G1 3 4 M1 2 Cg मत्(M3 ति)लम्बत (G1 ति) T2 3 G2 M5 तु विलम्बते ❁ Cv अविघ्नं कुरुता राजा किमर्थमवलम्बत इति सम्यक्पाठः । ❁

16 [a]) Ś1 तत्पूर्व Ñ2 V B D10 11 13 M4 श्रुत्वैतत् (V3 वै) (for तद्वाक्यं) —[b]) Ñ2 V B D10 11 13 वाक्य M4 राजा (for श्रुत्वा) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10-13 M4 नृप (for तदा) —V3 om (hapl ?) 16[c]–17[d] Ś1 repeats 16[cd] in marg as in text —[c]) Ś1 D1 3 5 1 तत Ñ2 V1 3 4 B D10 11 13 तदा D12 नृप (sic) (for सुतान्) —[d]) Ś1 D3 12 नृप D1 3 तदा D7 तथा (for अपि) Ñ1 V1 3 4 B D10 11 13 वसिष्ठादीन्द्वि(B3 दृषि)र्पर्वभान् —After 16 D1 ins

1322* तस्य प्रवरा नृपसौख्यिष्ट
पादद्वयस्याभिलाषस्य राज्ञ ।
नाना वधूपुरन्दरोऽप्रहृष्टा
यथा पुरा स्वर्गविजय सुरा ।
भयश्च गन्धाश्च मृदङ्गयन्तु
पाणाश्च वाद्यानि बहूनि वाद्य ।
तथाण्यवाद्यन्त नृपस्य गेहे ।
प्राप्त विवाह जनकात्मजाया ।

while M3 (marg sec m) ins

1323* विश्वामित्रो महातपा जितहाधिपत करम् ।
कुशध्वजस्य हस्ते च वसिष्ठो भगवानृषि ।
गृहीत्वा विनय शिष्ये सहितौ द्विजपुंगवौ ।
अथ राजा दशरथ पुत्रै स्त्रीभिश्च संवृत ।
पूजयामास विधिवद्यथायोग्यं यथाक्रमम् ।
सशस्त्रौ मुरस्कृत्य प्रविवेश महाद्युति ।

प्रवेशयमास राजान वसिष्ठ गाधिन सुतम् ।
सवान्धुपत्रदारान्मध्ये जनको धर्मवत्सल ।
वसिष्ठामरसौश्चैव गन्धपुष्पैश्च सादरै ।
पूजयामास विधिवद्यथायोग्य यथाक्रमम् । (= l 5)

M3 cont whereas Dt D1 8 9 11 T G M1 2 Cm g t ins after 16

1324* ततो राजा विदेहाना वसिष्ठमिदमब्रवीत् ।
कारयस्व ऋषे सर्वमृषिभि सह धार्मिक ।
रामस्य लोकरामस्य क्रिया वैवाहिकी प्रभो ।
तथेत्युक्त्वा तु जनक वसिष्ठो भगवानृषि ।
विश्वामित्र पुरस्कृत्य शतानन्द च धार्मिकम् ।
प्रपामध्ये तु विधिवद्वेदिं कृत्वा महातपा ।
अलचकार ता वेदिं गन्धपुष्पै समन्तत ।
सुवर्णपालिकाभिश्च छिद्रकुम्भैश्च साङ्कुरै ।
अङ्कुराढ्यै शरावैश्च धूपपात्रै सधूपकै ।
शङ्खपात्रै स्रुवै स्रुग्भि पात्रैरर्घ्याभिपूरितै ।
लाजपूर्णैश्च पात्रीभिरक्षतैरभिसंस्कृतै ।
दर्भै समै समास्तीर्य विधिवन्मन्त्रपूर्वकम् ।
अग्निमाधाय वेद्या तु विधिमन्त्रपुरस्कृतम् ।
जुहावाग्नौ महातेजा वसिष्ठो भगवानृषि ।
तत सीता समानीय सर्वाभरणभूषिताम् ।
समक्षमग्ने संस्थाप्य राघवाभिमुखे तदा ।

[(l 2) Dt D8 9 M3 Ct स्तोम् G1 3 सम्यक् (for सम्म्) D1 9 T3 (D1 T2 before corr) धानक G1 3 धार्मिकै —(l 3) D1 11 T1 2 G1 4 M3 विभो (for प्रभो) —(l 4) G1 [अ व क G2 M1 तु नृपति G3 M1 च ज॰ (for तु जनक) —(l 6) D9 प्राप्य M2 तथा Cm g as in text (for प्रपा) ❁ Ct प्रपामध्ये यज्ञशालामध्ये इति पाठ । ❁ D1 वेदं T2 विधि (for वेदिं) T2 (after corr as above) महायशा —(l 7) D1 वे ? T2 M3 गन्धै —(l 8) D1 9 Ct चित्र D11 T1 2 G1 छिन्न (for छिद्र) ❁ Ct अभिछिद्रकुम्भैरिति पाठे तु नालिकेर रहितै रत्नकुम्भैरित्यर्थ इति कतक । ❁ —(l 9) D1 9 G2 अनुक्रम G3 शरावैश्च (metathesis) D9 धूपपात्रैश्च पात्रै (for the post half) —(l 10) Dt D8 9 G1 M2 Ct अर्घ्यैश्च (D9 G2 M1 वि)पूरितै G3 अर्घ्यविशे॰ Cg as above —(l 11) D9 (before corr) लाजपूर्णैश्च (metathesis) D11 T1 3 G1 तथा पात्रै T2 G2 3 M1 च पात्री Cg t as above (for च पात्रीभि) Dt D8 9 T2 G2 M3 अभि Cg as above (for अभि) —(l 13) T2 3 G1 आगाय (for आधाय) Dt D9 तां वेद्यां (sic) (for वेद्यां तु) G3 पुरःसर Ct as above —(l 14) Dt D9 सुमहातेजा D8 9 T2 G1 M1 3 ऋषि (D9 G1 M1 3 मुनि)सत्तम (for भगवानृषि) —(l 15) D9 (m also as above) समानीय —(l 16) M3 च)भिमुखी]

G. 1 73 18
B. 1 73. 26
L. 1 69 18

अब्रवीज्जनको राजा कौसल्यानन्दवर्धनम् ।
इयं सीता मम सुता सहधर्मचरी तव ।
प्रतीच्छ चैनां भद्रं ते पाणिं गृह्णीष्व पाणिना ॥ १७
लक्ष्मणागच्छ भद्रं ते ऊर्मिलामुद्यतां मया ।
प्रतीच्छ पाणिं गृह्णीष्व मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥ १८
तमेवमुक्त्वा जनको भरतं चाभ्यभाषत ।
गृहाण पाणिं माण्डव्याः पाणिना रघुनन्दन ॥ १९
शत्रुघ्नं चापि धर्मात्मा अब्रवीज्जनकेश्वरः ।
श्रुतकीर्त्या महाबाहो पाणिं गृह्णीष्व पाणिना ॥ २०
सर्वे भवन्तः सौम्याश्च सर्वे सुचरितव्रताः ।
पत्नीभिः सन्तु काकुत्स्था मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥ २१
जनकस्य वचः श्रुत्वा पाणीन्पाणिभिरस्पृशन् ।
चत्वारस्ते चतुर्णां वसिष्ठस्य मते स्थिताः ॥ २२

17 V3 om. 17abcd (cf. v.l. 16). T3 reads from 17 up to l. 1 of 1327* in marg. —a) D11 illeg. for वीज्ज —b) G3 M1.2 (भा नन्दिवर्धन —For 17ab Ś1 Ñ2 V1.2.4 B D1.2.5.7.10–12 M4 subst.

1325* ततो राजा विदेहानामुवाच रघुनन्दनम् ।
राम कमलपत्राक्ष पूर्वं यदानुशासय ।

[(L. 2) Ñ2 B2.4 पूर्वं, V2 B3 पूर्व. Ñ2 V2 B3 उवाचेदं (B4 °दं) B4 (gloss) जनानां भव आच्छेत्स्यसे, D11 मनानय, D12 जनाद (for जनाय). Ś1 D1.2.5.7.12 एव महायशा M4 वेदानुशा it.]
—c) Ś1 D1.2.5.7.12 नर (D1 नृप) श्रेष्ठ D11 marg. (for मम सुता) —e) D3 प्रतिष्ट चै' (sic) M3 एना प्रताच्छ —For 17ef Ś1 Ñ2 V B D1.2.5.7.10–12 subst.

1326* गृहाण पाणिना पाणिं स्वहस्ते रघुनन्दन ।

[D2.7 गृहीत्वा (for गृहाण) —Ś1 D12 om. (hapl.?) from स्व up to 18c (see var. in D1 etc.). D12 मा भूत्कालस्य पर्यय (= 18d) (for the post. half).]
—After 17 D1 D2.5.6.12.14 S (except M1) Cal. g t ins.

1327* पतिव्रता महाभागा छायेवानुगता सदा ।
इत्युक्त्वा प्राक्षिपद्राजा मन्त्रपूतं जलं तदा ।
साधु साध्विति देवानामृषीणां वदतां तदा ।
देवदुन्दुभिनिर्घोषः पुष्पवर्षो महानभूत् ।
एवं दत्त्वा सुतां सीतां मन्त्रोदकपुरस्कृताम् ।   [5]
अब्रवीज्जनको राजा हर्षेणाभिपरिप्लुतः ।

[T3 reads l. 1 in marg. —(l. 4) D1 T2 M3 –र्घोषै. —(l. 5) D14 T1.3 G1 तां (for दत्त्वा) —(l. 6) M3 हर्षेण्वे.]

18 Ś1 D12 om. 18abc (cf. v.l. 17). Note hiatus between c and d. —a) Ñ2 V1.2 B1.4 D10.11 पुत्रम् । V3 पुत्र त्वम् (hypermetric). V4 B2.3 पुत्रेमाम्, M3 भद्रं त्वम्, M4 नदेमाम् (for भद्रं ते) —b) D1 ऊर्मिलाम् D3 वासुतां, Cm.k.t as in text (for उद्यतां). Ñ2 V1.2 B D10.11 M4 ऊर्मिलाया मयोद्यतां. V4 ऊर्मिलां त्वं मयोद्यतां. D1.2.5.7.12 ऊर्मिलायाः परस्य —V3 om. (hapl.) from 18c up to l. 3 of 1328* —cd) D3 (before corr. as in text) गृहीष्व D1–2.5.7.12 गृहाण पाणिना पाणिं (for c) D2.5 कालविपर्यय. Ñ2 V1.2.4 B D10.11 गृहाणोपेतां धन्य पाणिं राघव पाणिना.

19 V3 om. 19ab (cf. v.l. 18). D7 om. (hapl.) 19. D3 reads 19 in marg. —a) Ś1 तावेवमुक्त्वा; D3 ततस्तमुक्त्वा, D4 एवमुक्त्वा तु (तु sup. lin.) —b) Ś1 D1.2.5.7.12 प्रत्य°, Ñ2 V1.2.4 B D10.11.12 M4 कं (M4 कै) कयीसुतं; D11 illeg. for चाभ्य (for चाभ्यभाषत) —c) D4 गृहीत्व पाणिं, G3 M1 पाणिं गृहीष्व. M3 माण्डव्या (for माण्डव्याः). Ś1 D2.5.12 गृहीत्व पाणिना पाणिं —d) Ś1 D2.12 माण्डव्याः (for पाणिना).

20 Note hiatus between a and b. —a) Ś1 D1 शत्रुघ्नं च; D1–2.7 शत्रुघ्नो ऽपि (D2 °घ्न स्व., D2.7 °घ्नोऽपि) हि —b) Ś1 D1.2.5.7.12 यथापूर्वं जन (Ś1 नर) श्वर:. D1 D2.5 G2 M4 अब्रवीन्मिथिलेश्वरः. —c) D1 D2.5 G2 श्रुतकीर्तेः D6 महाभाग —d) D3 गृहाण.

21 a) Ś1 D2.5.12 भवत सहिता, D2.7 भवन्तु मुदिता; T1 damaged for न्तः सौ (for भवन्तः सौम्याश्च) —b) M3 च (for सु). Ś1 D2.5.7.12 द्वावकालेनहिता. —c) G1 काकुत्स्थ Ś1 D2.12 पत्नी स्वपाणिं गृह्णीष्व, D2.7 पाणिना परिगृह्णीध्वं —d) D6 कालविपर्यय —For 19c–21 Ñ2 V B D1 (D1 ll. 4 and 5 only for 21) 10.11.12 M4 subst.

1328* चोदयामास धर्मात्मा माण्डव्याः पाणिसंग्रहे ।
शत्रुघ्नमपि धर्मात्मा जनको वाक्यमब्रवीत् ।
श्रुतकीर्त्या गृहाण त्वं पाणिना पाणिमुद्यतम् ।
सर्वे भवन्त सत्वौदार्येण संयताः ।
कुलोचितं वै धरत धर्मं कल्याणमस्तु वः ।   [5]

[V3 om. l. 1–3 (cf. v.l. 18). —(l. 1) D12 ...चयाम, D11 वेदयामास, V3 धीमान् (for धर्मात्मा). V4 नण्व्या, D11 माण्डव्या M4 मण्डव्या (sic) (for माण्डव्या) —(l. 2) V4 येदं म B1.4 वाचेव (for वाक्य°) M4 उभयं पाणि धर्मेण (= 21c) (for the prior half). D11 अब्रवीत —(l. 3) M4 श्रुतकीर्त्या V1 D12 उद्यत (for उद्यतम्) —(l. 4) D3 °सो, D11 (sec. m.) वयाश्च (sic) (for संयताः) —(l. 5) M4 कुलेचित V2 B1.4 D1.2 M4 पुन (D1 पुन) धर्मं (V3 धर्म, B3 धर्मं) (for वै धरत). V2 B1.2 पुनः धित्वम् V4 धर्मं च° D1 धर्मं वा द्विजम् D3 M4 धर्मं विद्वत् (M4 धर्मम्) (for धर्मं कल्याण°).]

22 b) Ś1 D2.5.7.12 पुत्रा रघुनंदन; Ñ2 V B D10.11 M4 पार्थिवान् (B3 om. पार्थि) D2 M4 °पाणिभि: D11 °भिर्)

The wedding of Rama and his three brothers

ईदृशे वर्तमाने तु तूर्योद्घुष्टनिनादिते।
त्रिरग्निं ते परिक्रम्य ऊहुर्भार्या महौजसः ॥ I 72 26

अग्निं प्रदक्षिणं कृत्वा वेदिं राजानमेव च ।
ऋषींश्चैव महात्मानः सहभार्या रघूत्तमाः ।
यथोक्तेन तथा चक्रुर्विवाहं विधिपूर्वकम् ॥ २३

पुष्पवृष्टिर्महत्यासीदन्तरिक्षात्सुभास्वरा ।
दिव्यदुन्दुभिनिर्घोषैर्गीतवादित्रनिस्वनैः ॥ २४

ननृतुश्चाप्सरःसंघा गन्धर्वाश्च जगुः कलम् ।
विवाहे रघुमुख्यानां तदद्भुतमिवाभवत् ॥ २५
ईदृशे वर्तमाने तु तूर्योद्घुष्टनिनादिते ।
त्रिरग्निं ते परिक्रम्य ऊहुर्भार्या महौजसः ॥ २६
अथोपकार्यां जग्मुस्ते सदारा रघुनन्दनाः ।
राजाप्यनुययौ पश्यन्सर्षिसंघः सबान्धवः ॥ २७ G 1 75 30 B 1 73 40 L 1 69 30

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्विसप्ततितमः सर्गः ॥ ७२ ॥

जगृहुस्तदा(V4 M4 °ह), D3 पाणी जगृहतुस्तदा —D1 reads 22^{cd} in marg sec m —^{c}) D14 illeg for चार in चत्वारस्, V D6 10 13 T2 3 चतसृणा T1 damaged for तार् in चतसृणां —^{d}) Ś1 D1-3 5 7 12 M4 शतानन्द (for वसिष्ठस्य) N2 V B D10 11 12 शतानंदात्तु (D11 °भि)मत्रि (V4 D12 °मोर्द्वि)ना

23 ^{a}) Ś1 D3 11 अग्ने Ś1 D2 7 12 चक्रुर्, D4 कुर्युर् (for कृत्वा) G1 2 Cg प्रदक्षिणीकृत्य —^{b}) Ś1 Dt D3-5 8 12 षष्ठी, Ct as in text —^{c}) Ś1 D3 4 12 मु, Dt D4 6 [ध]र्षि (for [ष]र) D1 T2 M3 महाभागान् (D2 °गा) —^{d}) Dt D6 8 रघूद्वहा (for °त्तमा) Ś1 D2 4 7 12.14 T1 2 G2 सभार्या रघुनन्दना (D14 T1 2 G2 °सत्तमा) —Ś1 D2 5 7 13 om 23^{cd} —^{cd}) Dt D4 6 तदा, D1 T2 G1 Cg तदा (for तथा) D14 illeg for कृविवा —After 23, D14 T G1 ins

1329* काकुत्स्थैस्तु गृहीतेषु ललितेषु च पाणिषु ।

[T2 काकुत्स्थेषु]

24 ^{b}) Ś1 D3 5 7 11 अंबरिसे S1 T3 सुभासुरा (T3 °स्वरात्) D1 शुभा स्वरा, D13 शुभस्वरा —^{c}) D3 निर्घोषो Ś1 D4 13 सदस्तुभिनिर्घोष —^{d}) D1 4 6 निःस्वनै Ś1 D2 4 11 वाद्य(D2 3 मीर, D4 13 वादि)तन्त्रश्च शुश्रुव

25 ^{a}) D3 4 7 11 पुत्रा (for -संघा) —For 23 25^{b} Ñ2 V B D3 10 11 12 M1 subst D12 9 subst 1 1-6 for 23-24 D1 subst 1 1-2 only for 23^{abcd}

1330* अग्नि प्रदक्षिणं चक्रुस्ते सर्वे यथाक्रमम् ।
राजा कृतार्थस्ततस्तैश्च सर्वैर्महर्षिभिः ।
पपात पुष्पवृष्टिश्च साध्वी मिथ्या नभश्च्युता ।
तत्रामुपरि सर्वत्र विवाह पुण्यकर्मणाम् ।
देवदुन्दुभयो नेदुरम्बरे मधुरस्वना । [5]
शुश्रुवे नाकुलश्चैव वीणापणवनिःस्वनो महान् ।
जगुश्च देवगन्धर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणा ।

[(1. 2) D3 भ°व D3 4, 6 चर्चा (for सर्व) V1 अग्नि (for गर्व) —After 1 1, V2 reads the line of 23^{cd} as in S1 —(1 2) D11 सम D10 महर्षिभि (for महर्षिभि) V1 तै सर्वैर्मुनिभि सह, D3 4 समार्या सुनन्दना (for the post half) —(1 3) V1 D15 लाज(D15 °जैर्)मिश्रा M4 लाजमिश्रा पुष्पवृष्टि पपातन भमच्युता —For 1 3, D2 3 11 read the line of 24^{ab} (D3 11 with v l शुभस्वरा and सुभासुरा respy) —D1 reads 1 5 6 after 1332* D3 after 26 —(1 5) D1 (with hiatus) देवदुन्दुभिनादाश्च (for the prior half) V2 4 B2 4 D1 2.3 M4 मधुरस्वरा D11 तूर्यैश्च महास्वना (for the post half) —(1 6) D3 11 शुश्रुव D11 नवनाया (for स्वनो महान्) —(1 7) B1 om from नं up to श्च D11 नवश्च नद्धश्च (for the prior half)]

—^{c}) B1 रघुमुख्याश्च —^{d}) B1 अत्यद्भुतम् Dt D6 8 13 T G1 3 1 M3 4 अदृश्यत (for इवाभवत्)

26 ^{a}) S1 V2 D1 3.5 7 13 तादृशे, D13 सदृशे Ñ2 V1 B2 D10 11 12, D3 om (hapl) (for तु) —^{b}) Ś1 D3 5 7 13 तूर्यरिष्ट, T2 lacuna for द्घु (for तूर्योद्घुष्ट) Ñ2 V B D10 11 12 M4 वाद्य रसिकैर् घुष्ट (D11 °स्ता), D3 तूर्यघोषाभिवादित. D1 3 तूर्यघोष(D1 °षे)निनादिते —After 26^{ab} D1 ins 1331* —^{c}) Ś1 V1 B1 2 D3 5 7 त्रीनग्नीन्, D1 2.13 त्रिरग्नीन् M4 तानग्नीन् (for त्रिरग्निं) —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{d}) T2 ऊ र् Ś1 D3 5 7 13 17 (D13 भ)र्विवाहयाच्चक्रिरे N1 V2 B2 4 D13 ता उ(V1 ता) दूहु(B1 °ह्न)स्पृथक् पृथक्, V2.3 B1 3 ताश्च(V3 ता, B1 3 तत्र) ऊहुश्च पृथक्, V1 तत्र ऊहु(s c)श्च पृथक्, D1 1 M4 वधूर्दयहसदा(M4 हस्पृथक्) D3 ते वधूरुद्वहन्तदा, D11 वादद्वयप् पृथक् (sic) —After 26 D1 reads 1 5-6 of 1330*

27 ^{a}) Dt D6 8 14 Ct कार्य, D1 वासा M1 4 कृपा (for उपकार्यां) Ś1 D1 2.5 7 11 13 शिविरं —^{b}) S1 D1 2.5 7 13 महात्मा Dt D6 8 13 T G1 M3 समायाता D13 सभार्या (for सदारा) —For 27^{cd}, Ñ2 V B D10 11 12 M4 subst ; D1 ins. after 26^{cd} D11 after 27^{ab}

७३

G 1 76 1
B 1 74 1
L 1 70 1
अथ रात्र्यां व्यतीतायां विश्वामित्रो महामुनिः ।
आपृच्छ्य तौ च राजानौ जगामोत्तरपर्वतम् ॥ १
विश्वामित्रे गते राजा वैदेहं मिथिलाधिपम् ।
आपृच्छ्याथ जगामाशु राजा दशरथः पुरीम् ॥ २
अथ राजा विदेहानां ददौ कन्याधनं बहु ।
गवां शतसहस्राणि बहूनि मिथिलेश्वरः ॥ ३
कम्बलानां च मुख्यानां क्षौमकोट्यम्बराणि च ।
हस्त्यश्वरथपादातं दिव्यरूपं स्वलंकृतम् ॥ ४
ददौ कन्यापिता तासां दासीदासमनुत्तमम् ।
हिरण्यस्य सुवर्णस्य मुक्तानां विद्रुमस्य च ॥ ५

1331* स्नानि यानानि चारोप्य दाराहत प्रयपुक्तत ।

[D1 चासाय, D11 चारस V3 च ता B4 सदा (for तत) D11 स्नापास्त पयुगत्त (for the post half)]

D1 cont

1332* द्विमरम्य समासाय प्रहृष्टास्त दिवौकस ।

—Thereafter D1 reads l 5 and 6 of 1330*

—cd) Ś1 Ñ2 V L D2 3.6.7.10.12 पश्चात्, Cg k t पश्यन् (as in text) Ś1 सौरीसया सवान्यवा, V1 महर्षि सु श्बांधव (for d) M1 तान्प्रयातानुपयौ राजा तैर्मुनिभि सह —After 27 Ś1 D5.13 ins

1333* अथ दशरथनाम्ना भूपाल सपभापे
परिहृत इति पुत्रैर्वल्लभाभि समेत ।
शशधर इव मर्त्युंक्तबिम्बो महद्भिर्
ग्रहगणइयरीरा मकान्तासमेत ।
[(l 4) D5.13 -सनाथे (for -समेते)]

Colophon Kanda name Ś1 Ñ2 V1 D1-3.13 13 om V3-4 B D10 आदि° —After Kanda name B4 D2 (before Sarga name) ins. बालचरित —*Sarga name* Ś1 बालवैवाहिक, Ñ2 V1 2.4 B1 2.4 D10 दशरथपुत्राणां (V4 °पुत्र) विवाह, V3 रामादीनां विवाह, B3 विवाह, D1-3.5.9 11 वैवाहिक, D2 विवाहकर्म, D11 -वाहिक, G2 सीताविवाह —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1 2 B1 2.4 D8.11 13 om Ñ2 B3 D10 75 V3 D1 76 V4 Dt D1.5.9 12 S (except M1) 73 D1 50 D2 48 D7 53 M1 71 D3—कांड—र्ग—विवाहो—सर्ग 74 —After colophon T2 G1 2.3 M1 2 conclude with श्रीरामाय नम, G2 श्रीमत रामानुजाय नम

73

☞ Ñ2 missing Sarga 73 (cf v l 1 66. 20)

1 a) V4 M1 तस्तां (for अथ) —b) G3 2 महातपा, M1 ततो मुनि —c) Ñ2 V3-4 B D1.11 13 भामन्त्र्य Dt D11 T1 G1 2 M1 2 Cg k t आपृच्छ्य (for आपृच्छ्य) Ś1 Ñ2 V B D1-4.6.7 9-13 तौ महाबाहो M1 ताबरवराम् (l 1 तौ च राजानौ) —After 1, D11 T G1 ins

1334* धात्रीभि पूजयित्वा च कुमारांश्च सराघवान् ।

[T2 °ताः तु T2 ता पूजयित्वा, G1 पूजयानास (for पूजयित्वा च)]

2 a) Ś1 D5.6.7.9 पार्थि, Ñ2 V B (B3 m also as in text) D1.3.11.12 तस्मिन्, D2 13 पार्थि (for राजा) G1 विश्वामित्रो महातपा —b) Ñ2 V B D1.11.13 M1 जनकं, D1.7 विदेह (for वैदेह) B3 (m also) 4 कौसलेश्वर, D11 मिथिलापतिं —c) Cg आपृच्छ्य Dt D11 G1 M1 आपृच्छ्य, T1 M1 आपृच्छ्य G1 2 अथापृच्छ्य (by transp) (for आपृच्छ्याथ) D2 °म स्वा, D1 T2 M2 (after corr) °माप, M1 ययावाशु (for जगामाशु) Ñ2 V B D1.11 आपृच्छ्य (D13 °मंग्य) स (V3 V4 B1 D10 13 त) ययौ पार्थि —d) M1 ततो (for राजा) Ñ2 V B1 3 D1.11.13 T2 M2 गृह, B4 पर (for पुरीम्) —After 2 D11 T1 2 G1 ins

1335* गच्छन्तं तु राजानमन्वगच्छन्नराधिप ।

[D11 T1 G1 अनुगच्छनराधिप (for the post half)]

3 a) B1 विराहानां (for विदेहानां) —b) Ñ2 V B1 2 D1.11 13 तत्र, B4 पर (for ददौ) Ś1 कन्याधने Ñ2 V B D10 11 13 ददौ (for बहु) —d) Ś1 D1-3.5.7.9.11 T1 M1 मिथिलाधिप, D4 पृथिवीश्वर

4 b) Dt D1.11 G1 M1 2 Cv m.k t क्षौमान्, Cg as in text (for क्षौम) —c) D1 पादाति

5 D1 reads 5 in marg —a) Dt D1.4.6 G1 M1 Ck t ततो G1 2 पुनो, Cg as in text (for पिता) —b) Cg t दासीदास (as in text) D1 °दासशतान्विता G1 2 दासीनां शतमुत्तमं Ck Ck दासीदासनतानं चाप्यन्यासाम ॥ ॥ —For 4-5 Ś1 D1-3.5.7.9.11 (all read l. 1 before 3cd) subst

1336* कम्बलानि बहूनि च मुख्यान्यम्बराणि च ।
पदातीश्च द्विपयानाश्वरूपानलङ्कृतान् ।
हिरण्यस्य सुवर्णस्य दासीनां च शतं शतम् ।

[(l 1) D1 च क्षौम (for बहूनि) Ś1 D1.5.9 मुख्यानि, D1 मुख्याम्बरा (for मुख्य°) —(l 2) D1.5.7 पदाश्च, D2 रथा श्च, D11 पदाश्च (for पदातीश्च) D1.5.9 दिव्यरूप]

—For 3cd-5, Ñ2 V B D10.11.13 M1 subst.

दृदौ परमसंहृष्टः कन्याधनमनुत्तमम् ।
दत्त्वा बहुधनं राजा समनुज्ञाप्य पार्थिवम् ॥ ६
प्रविवेश स्वनिलयं मिथिलां मिथिलेश्वरः ।
राजाप्ययोध्याधिपतिः सह पुत्रैर्महात्मभिः ॥ ७
ऋषीन्सर्वान्पुरस्कृत्य जगाम सबलानुगः ।
गच्छन्तं तु नरव्याघ्रं सर्षिसंघं सराघवम् ॥ ८

घोराः स्म पक्षिणो वाचो व्याहरन्ति ततस्ततः ।
भौमाश्चैव मृगाः सर्वे गच्छन्ति स्म प्रदक्षिणम् ॥ ९
तान्दृष्ट्वा राजशार्दूलो वसिष्ठं पर्यपृच्छत ।
असौम्याः पक्षिणो घोरा मृगाश्चापि प्रदक्षिणाः ।
किमिदं हृदयोत्कम्पि मनो मम विषीदति ॥ १०

G 1 6 12
B 1 74 11
L 1 0 12

1337* कम्बलानि रत्नानि दुकूलानि मृदूनि च ।
नानारागाणि वासांसि शुभान्याभरणानि च ।
रत्नानि च महार्हाणि यानानि विविधानि च ।
गवां शतसहस्राणि चत्वारि पृथगेव च ।
ददौ राजा महार्हाणि कन्याधनमभीप्सितम् ।
चतुरङ्गबलं चान्यद्दशपात्रं महद्ददौ ।
दासीनां निष्ककण्ठीनां सहस्रमपि चाददत् ।
सुवर्णस्यायुतं पूर्णं हिरण्यस्य च मैथिल ।

[(l 1) B₄ (inf lin also) रत्नानि (submetric) D₁₁ कम्बलानि च (for कम्बलानि) D₁₁ दुकूलानि (for दुकूलानि) M₁ B₃ (in also as above) D₁₀ ₁₂ बहूनि (for मृदूनि) —For ins see below —V₁ ₂ om (hapl) l 3 —(l 3) B₄ महार्हाणि च यानानि (for the prior half) B₄ मत्ता नि (for यानानि) —For the post half of l 3 V₃ erroneously reads the post half of l 5 together with l 6 reading also in their proper place —D₁₁ repeats l 4 (var) after l 8 —(l 4) D₁₁ (second time) M₁ बहूनि मिथिलाधिप (M₁ °लेश्वर) (for the post half) —(l 5) D₁₁ महार्हाणि —(l 6) B₃ धन च B₄ धनेन D₁₀ नक वा (for न्यद्द) Ñ₂ अनुपात् V₁ अ… V₃ …, V₃ रत्नात् B₃ ₄ अनुयात् D₁₀ अश्वात् D₁₁ अनुपात् (for अश्वात्) —M₁ om l 7 and 8 —(l 7) V₁ निष्कहीनां D₁₁ चाददत् (for चाददत्) —For ins. see below —(l 8) B₁ सुवर्णं च (for सुवर्णस्य) V₁ हिरण्य च V₃ D₁ हिरण्य चैव (V₃ चापि) B₄ °स्य म (for हिरण्यस्य च)]
—After l 2 B₃ ins.

1338* हरिवन्द्ध तथा चाप्यश्वानादर्शानुरूपान् ।

—After l 7 D₁₁ ins.

1339* पर्यङ्काश्चानगृणी स्तदर्भं च सौमिक ।

6 ᵃ) Ñ₂ V B D₉ ₁₀ ₁₂ प्रीतम् नम(D₁₁ °न)ना, D₁ D₄ ₆ राजा सुसंहृष्ट, D₅ T₁ M₃ °संहृष्ट, M₁ राजा प्रीयमाण (for परमसंहृष्ट) —ᵇ) V₁ °धनमुत्तम (submetric) D₆ °धनमनुत्तम —ᶜ) Ś₁ D₁ D₄ ₆ T₃ बहुविधं V₁ V₂ B D₉ ₁₀ ₁₂ पूर्वं कृत्वा बहु(D₁₁ °ब)विधं M₁ दत्त्वा बहुधनम् —ᵈ) Ñ₂ V₂ ₃ B₄ D₉ ₁₀ ₁₁ ₁₂ तमनुज्ञाप्य V₁ B₁ समनुज्ञाप्य B₃ D₄ ₆ तदा(B₃ °द)नुज्ञाप्य, D₁₁ °त्या M₁ अनुज्ञाप्य च (for समनुज्ञाप्य) D₁₀ पार्थिव..

7 ᵃ) D₁₀ प्रविश्य च (for प्रविवेश) Ñ₂ V₁ ₂ B D₉ ₁₀ ₁₁ ₁₂ T₂ M₃ ₄ पुरीं रम्या(B₄ चापि) D₁₂ निलय (submetric) (for स्वनिलयं) V₂ विवेश स्वपुरं रम्यं, V₃ पुरीवेश (sic) पुरीं रम्यां —ᵇ) D₄ M₃ मिथिलाधिप

8 ᵃ) Ś₁ D₁ ₄ ₆ ₇ ₁₁ ₁₂ [आ]नु(D₁ ₃ ₄ सु) महाबल (D₁ °ल) D₁ D₄ स बलान्वित, G₁ स्व° G₂ ₃ ₄ as in text —ᶜ) D₁₂ S (except M₁) तं (for तु) T₁ वरं (sic) (for नर) Ś₁ D₁-₄ ₆ ₇ ₈ ₁₂ हृष्टोद्वाह नु(Ś₁ तं) गच्छत —ᵈ) Ś₁ D₁ ₃ ₄ ₆ ₈ ₁₂ सबान्धव (for सराघवम्)

9 ᵃ) D₁ D₄ ₆ ₃ नु G₂ M₁ च (for स्म) —ᵇ) D₁ D₄ ₆ समता, T₁ स… (lacuna) स्तत (for ततस्तत) —ᶜ) M₃ सौम्या (for सर्वे) —For 9 Ś₁ D₁ ₃ ₄ ₆ ₈ ₁₂ subst

1340* घोरा पक्षिगणा वाचि व्याहरन्ति समन्ततः ।
सौम्याश्चापि मृगा भौमा गच्छन्ति स्म प्रदक्षिणम् ।

[(l 1) Ś₁ D₁ ₁₂ मृगास्तु (for °गणाः) —(l 2) D₆ असौम्या पक्षिणो घोरा (= 10ᶜ) (for the prior half) D₁₂ गच्छति च D₆ मृगाश्चापि (for गच्छन्ति स्म)]

—For 8–9 Ñ₂ V B D₉ ₁₁ ₁₂ M₁ subst

1341* पुरस्कृत्य वसिष्ठादीन्मुनीन्राजाथ वै तदा ।
स गच्छन्हृष्टोद्वाहः स्वपुरं सपदानुगम् ।
अपसव्यं ततो जग्मुः पक्षिणो भयवर्धिनः ।
मृगाश्च शतपत्रकास्तावज्जग्मुः प्रदक्षिणम् ।

[(l 1) D₁₀ वसिष्ठादीन् M₁ मु… (for मुनीन्) —(l 2) Ñ₂ V₃ तद् (for तं) D₁₁ गच्छन् (for गच्छन्) V₃ पुरं च B₁ पुर M₁ स्वपुर (for स्वपुरं) V₁ सपदानुगः D₁₁ सपदानुगं —(l 3) D₁₀ अपसव्यं M₁ जग्मुः (for ततो जग्मुः) V₃ भयदि° —(l 4) V₁ गच्छन्ति M₁ भ… च (for शतपत्र…) M₁ वृकाः (for ता…) V₃ कृष्णाः … …, D₁₁ reads l 1 (as in Ś₁) of 1340*]

10 ᵃ) Ś₁ V B D₉ ₁₀ ₁₁ ₁₂ M₁ स्वफिता राजा G₁ ₂ दृष्ट्वा नर° (for तान्दृष्ट्वा राज°) —ᵇ) Ś₁ V₁ D₁ ₃ ₄ ₆ ₇ ₈ ₁₂ पुरोहितं ततो D₁₀ पप्रच्छ च —After 10ᵃᵇ Ś₁ V₁ L₁ (marg) D₁ ₃ ₄ ₆ ₇ ₈ ₁₁ ₁₂ ins

G 1 76 13 B 1 74 11 L 1 70 13 राज्ञो दशरथस्यैतच्छ्रुत्वा वाक्यं महानृषिः ।
उवाच मधुरां वाणीं श्रूयतामस्य यत्फलम् ॥ ११
उपस्थितं भयं घोरं दिव्यं पक्षिमुखाच्च्युतम् ।
मृगाः प्रशमयन्त्येते संतापस्त्यज्यतामयम् ॥ १२
तेषां संवदतां तत्र वायुः प्रादुर्बभूव ह ।
कम्पयन्मेदिनीं सर्वां पातयंश्च द्रुमाञ्शुभान् ॥ १३
तमसा संवृतः सूर्यः सर्वा न प्रबभुर्दिशः ।
भस्मना चावृतं सर्वं संमूढमिव तद्बलम् ॥ १४
वसिष्ठ ऋषयश्चान्ये राजा च ससुतस्तदा ।
ससंज्ञा इव तत्रासन्सर्वमन्यद्विचेतनम् ॥ १५
तस्मिंस्तमसि घोरे तु भस्मच्छन्नेव सा चमूः ।
ददर्श भीमसंकाशं जटामण्डलधारिणम् ॥ १६

1342* भगवन्पश्यतामेतान्पातांश्च सुदारुणान् ।
दिशश्च सर्वा भगवन्धूमो पातसमाकुला ।
पादपस्तथा सूर्य दृश्यते सुमहानपि ।
तमसा च तम सर्वं न प्रज्ञायते किंचन ।
दृष्ट्वा भयमुपस्थितं हृदये मम चाव्ययम् ।
ब्रूहि मे विदितज्ञान भगवन्को ह्यय विधि ।
नाथो वाक्यमिदं राजन्स्वस्ति मुनिसत्तम ।
किमनिष्टं महद्ब्रह्मन्पश्यामि सुमहद्भयम् ।

[(l 1) D1 भगवान् B3 दृश्यतामतद् B1 दृश्यतां तावद् D3·9 °तान्पातांश्च सुदारुणान् (for the post half) —(l 2) B3·4 transp सर्वा and भगवन् D3·9 धर्मोत्तम° (for the post half) —(l 3) V4 B3·4 परिवेशमु B3·4 तम (for तथा) D3·7 सर्वो (for सूर्ये) Ś1 तु V4 न (for तु) —(l 4) B3 D1·2·9 प्रज्ञायन, B4 प्रविज्ञायन (hypermetric) D14 प्रज्ञाय च (for प्रज्ञायन) —D3 om l 5-6 —(l 5) V4 D7 उपस्थित B3·4 उपस्थित D5 उपस्थित (for उपस्थित) Ś1 V4 D9·13 हृदय Ś1 D9·12 चाभवत् V4 च व्यय (for चाव्ययम्) D5 वाक्येन विदुषा (for the post half) —After l 5 V4 B3·4 read l 8 —For ins. see below —(l 6) V4 ब्रूहि मे यदि वे ज्ञाने D1 यदि मे विदित ज्ञान D3·7 ब्रूहि विदितविज्ञान (for the prior half) V4 B3·4 तु (for हि) —(l 7) V4 ज्ञानम् (for ज्ञात्वा) B3·4 शु भेऽनघ (for °सत्तम) —V4 B3·4 read l 8 after l 5 —(l 8) V4·8, B4 D7 अह (for महद्) D9 अनिष्टमर्थ (for °नृ महद्) B3 सुमहाभय] —After l 5 D9 ins

1343* राजा दशरथ सर्वं पप्रच्छ मुनिसत्तमम् ।

—a) Ś1 D5·13 सव्यत् Ñ2 V B D10·11·13 M4 क (M4 त) स्मात् (for घोरा) —b) Ñ2 V B1·3 D10·11·13 घोरे, B4 कस्मात्, D1 अपि, D5 यदि, G1·2·3 M4 चैव (for यदि) D10 11 (before corr) T2 G1·2 प्रदक्षिणे (T2 °ण) —M4 om 10c-12 —c) Ś1 D5·13 भयं (for इदं) Ś1 D1·13 हृदयो मनो, D1·3·9 °घोरेऽपि, D2 G1 हृदयं कपि —d) Ś1 D2 हृदयं म, D6 मानस म (for मनो मम) G4 निर्वाहृति —For 10cd Ñ2 V B D10·11·13 subst

1344* अकस्मादेव रोदिष्ये हृदयं कम्पते मुने ।

[V4 अ° (for अकस्माद्) V4 °त्व D11 मे विदीर्यति (for केन मे मुने)]

11 M4 om. 11 (cf v l 10) —a) Ś1 (तु) तो Ñ2 V B D10·11·13 (तु)तो D2 (तु)त्वा (for (तु)त्वा) —b) D10 वाक्यं श्रुत्वा (by transp) Ñ2 V B D10·11·13 तदा (V4 D11 °तो) मुनि (for महानृषि) —V4 om 11cd —cd) Ñ2 V2-3 B D10,11·13 वसिष्ठस्तमुवाचेदं

12 M4 om 12 (cf v l 10) —a) D10 उपस्थितं —b) D3·6·7·9·13 द्रव्य (for दिव्य) Ś1 D3·8·7 -मुखस्युत, D5 T2 G3 M1 -मुखाच्छुत, D14 T1 -मुखोद्गत, T3 -मुखात्कृत, G4 -मृगात्त, Cg K t as in text (for -मुखाच्च्युतम्) Ñ2 V B D10·11·13 पक्षिणो वदथात्त स (D13 हि) —c) D4 तु तान्°, D14 प्रशामयति D6 मृगास्तु शमयन्त्येमे (sic) —d) D1 D3·13 T3 °स्त्यजतामय, D6 संतापास्त्यज्यतां भयं —For 12cd Ñ2 V (V4 om hapl) B D10,13 subst

1345* प्रदक्षिणा मृगा सौम्यास्त्वदिमे शमयन्ति ते ।

[B1·2 प्रदक्षिण D13 प्रदक्षिण Ñ2 दीनाश् (sic) (for सौम्याश्) V2·3 V4 त्व B1·2 इमे, D13 एव (for इमे) V4 गमयन्ति (for शमयन्ति) B4 ते (for ते)]

13 a) Ś1 D1·3·7·8·13 तदो संवदतोस्तत्र —b) D4 म (sic), G3 ह्य —G3 M3 om M3 reads *inf lin sec m* 13cd —c) D4 पृथिवीं (for मेदिनीं) —d) D1 D9·8 नरा (D1 °ड्ढान्) द्रुम द्रु, D5 मृगावत्, (for द्रुमाञ्शुभान्) Ś1 D1-3·6·7·8·13 G3·4 सपर्वतवनां शुभां (D13 °नाकनां (sic))

14 a) D6 तमसी (sic) (for तमसा) T3 सौम्य (for सूर्ये) —b) Cg न प्रबभुर् (as in text) Ś1 D2·3·6·7·8·13 न प्र (D1·3·6 प्र) ज्ञायत किं (D6 के) चन, D1 D6·8 सर्वे न ददृशुर्दिश —c) Cg चावृत (as in text) Ś1 D1·3·6·7·8·13 भस्मन (D9 °नै) वावृतं, D6 G4 °ना मवृत (for भस्मना चावृते) D6 सर्वे (for सर्वे)

15 a) D3·7 °ष्ठो मुनय (D5 °य)श्च T1·2 G1·2·4 M1·2 °ष्ठो ऋ°, G3 °ष्ठो ह्यषय (sic) (for °ष्ठ ऋषय) D5 (ए)व (for (अ)न्ये) D1·4 वसिष्ठश्चापरा च (D6 °व सर्वे) —b) D3 राज्ञो (corrupt) (for राजा) D5 तथा (for तदा) D13 राजा यसुसुतस्तदा (sic) —c) Ś1 D1·3·4·7·8·13 T3 G1 विसंज्ञा D3 संज्ञा Ct as in text (for ससंज्ञा) —d) G4 पदद् (for अन्यद्) Ś1 D1·3·4·7·8·13 तत्सर्वं च (D1 °पति D1 °ध्यार्थ D3·7 °र्थता D6 तत्र) विचेतसः

16 a) D5 तस्येत् (corrupt) (for तस्मिंस्) D1 घोरेषु, D13 घोरे च —b) D1 भस्मच्छन्नेषु —For 13-16 Ñ2 V B D10,11·13 M4 subst.

कैलासमिव दुर्धर्षं कालाग्निमिव दुःसहम् ।
ज्वलन्तमिव तेजोभिर्दुर्निरीक्ष्यं पृथग्जनैः ॥ १७

स्कन्धे चासज्य परशुं धनुर्विद्युद्गणोपमम् ।
प्रगृह्य शरमुख्यं च त्रिपुरघ्नं यथा हरम् ॥ १८

तं दृष्ट्वा भीमसंकाशं ज्वलन्तमिव पावकम् ।
वसिष्ठप्रमुखा विप्रा जपहोमपरायणाः ।
संगता मुनयः सर्वे संजजल्पुरथो मिथः ॥ १९

कच्चित्पितृवधामर्षी क्षत्रं नोत्सादयिष्यति ।
पूर्वं क्षत्रवधं कृत्वा गतमन्युर्गतज्वरः ।
क्षत्रस्योत्सादनं भूयो न खल्वस्य चिकीर्षितम् ॥ २०

G 1 76 24
B 1 74 22
L 1 70 24

1346* ततो समदतीव वायु प्रादुरभून्महान् ।
प्रचण्ड शर्करावर्षी कम्पयन्निव मेदिनीम् ।
दिश सतिमिराश्चासन् न ततापं दिवाकरः ।
रजसा च जगत्कृत्स्नं भस्मनेवावकीर्यते ।
सर्वे च प्रभवस्तत्र सैनिका मूढचेतसः । [5]
धर्षयित्वा वसिष्ठादीन् ऋींश्चाश्व राघवान् ।
ततो रजसि सशान्ते सैनिका लब्धचेतसः ।

[(l 2) V1 4 °कीर्ण V2 °र्वे D10 °वर्ष, M4 °मर्दी (for शर्करावर्षी) V3 B1 4 D11 प्रचण्ड (B4 °दा)शर्करा(D11 °र)वी (for the prior half) V1 रप निव, V4 कम्पयन्निव, B4 वस्पयन्निव (for कम्पयन्निव) —For ins see below —(l 3) V4 दिश (for दिश) V4 D13 सतमि(V4 °तम)राश्, (both sic) (for सतिमिराश्) M4 चासन् (for चासन्) V1 B3 D13 उदतप (for न ततापं) —For l 3 D11 reads the line of 14[ab] as in Ś1 —(l 4) V4 कृत्स्न (for कृत्स्न) Ñ1 V1 B3 व्यकीर्यत, D10 व्यकीर्यत D11 व्यकीर्यत D13 व्यकीर्यत (for [अ]वकीर्यते) —(l 5) N2 ते चाभवस्, D13 चापि भवस् (sic) M4 चाप्यभवन् (for चाप्यभवन्) M4 नष्टचेतस —(l 6) B4 चैव (for चैव) V4 राघव D11 मुनीश्चैव महायशान् (for the post half) —After l 6 D11 ins the line of 16[ab] —(l 7) V4 भवति, M4 संशान्ते (for सशान्ते) V2 ततो राजभिम शान्ते (for the prior half) M4 नष्ट (for लब्ध)]
—After l 2 B2 ins

1347* महोल्काश्चापतन्घोरा दिशश्चैव नभश्च्युताः ।

—[a]) D11 ददृशुर् (for ददर्श) Ś1 D1 3 6 7 8 11 12 भीमकर्माण, Ch t as in text (for °संकाश) Ñ1 V B D10 13 M4 भार्गवं ददृशुस्तत्र —After 16, Dt D4 8 9 14 S (except M4) Cm g ins

1348* भार्गवं जामदग्न्येय राजराजविमर्दनम् ।

[G1 M3 जामदग्न्य च, Cgp as above (for जामदग्न्येय) Dt D4 8 9 M4 (before corr as above) राजा राज, M2 प्रचार (for राजराज)]

17 [d]) D4 8 12 T1 3 M2 दुर्निरीक्ष

18 [a]) Ś1 D1-3 6 7 8 11 स्कन्धा(Ś1 °दा)वसक्त, D4 °साद्य G1 °सक्त (sic) (for स्कन्धे चासज्य) —[b]) T2 दिव्य (for विद्युद्) Ś1 D4 8 9 T2 G1 3 M1 3 गुणो (for गणो) —D7 om 18[c]-19[b] —[c]) Dt D4 8 शरमुख Ś1 D1-3 6 8 11 12 प्रगृह्यासाद शरं (D12 °म) —[d]) Dt D4 8 G1 3 M1 3 शिवं D2 वर, G2 शिव (for हरम्)

19 D7 om 19[ab] (cf v l 18) —[a]) Ś1 D1-3 6 8 12 भीमकर्माण, D14 T G1 M3 घोरसंकाश —For 17-19[b] Ñ1 V B D10 11 13 M4 subst *

1349* महेन्द्रमिव दुर्धर्षं कालान्तकयमोपमम् ।
दुर्निरीक्ष्य नरैन्द्रैर्ज्वलितानलवर्चसम् ।
स्कन्धे परशुमादाय धनुश्चेन्द्रायुधप्रभम् ।
प्रगृह्यैकं शरं घोरं रुद्रं साक्षादिवागतम् ।
रोषामर्षसमाविष्टं सधूममिव पावकम् । [5]
जमदग्निसुतं रामं दृष्ट्वाभ्याशं समागतम् ।
साक्षादिव महादेवमाथानं त्रिपुरान्तकम् ।

[(l 1) D11 lacuna for द्र in महेन्द्रम् D10 यमो, D11 मयो (metathesis) (for यमो) —(l 2) Ñ2 V1 4 B3 दुर्निरीक्ष्य D11 M4 जनैर् (for नरैर्) M4 तपन्तमिव भास्कर (for the post half) —(l 3) V1 4 °मादाय, D11 परशुमादाय (for परशुमादाय) B4 धनुश्चैश्च (corrupt), D11 धनुर्दिव्य (for धनुश्चन्द्रा) M4 धनुश्चैन्द्रायुधोपम (for the post half) —(l 4) V2 प्रगृह्य (sic), V4 प्रगृह्यैक (for प्रगृह्यैक) V2 B4 M4 ज्वलितानलवर्चसं (= post half of l 2) D11 रुद्र साक्षादिवागत (for the post half) —(l 5) V1 B4 वामामर्ष V3-4 B3 D10 11 रामामर्ष (for रोषामर्ष) B4 समाविष्ट V4 पवन (for पावकम्) —(l 6) Ñ2 म्राजन्, V1 3 B1-3 D11 [अ]भ्यासे, V4 [अ]भ्याम (for [अ]भ्याशं) Ñ2 B3 D10 13 तमागत V2 D11 M4 उपाय (D11 °ग)त B4 राम दृष्ट्वाग्रत (for the post half) —All the above MSS (except B3 M4) om l 7 B3 reads in marg while M4 reads l 7 after l 3 —(l 7) B3 रुद्र (for रुद्र)]

—[a]) G1 3 सर्वे (for विप्रा) —[b]) Ñ1 V B D10 13 M4 जेपु शान्तिपरायणा —M4 om 19[cf] —[e]) Ś1 Ñ1 V1 3 B D1 4 7 10 11 13 सर्वेष, V4 D1 2 8 12 ऋषय (for मुनय) —[f]) V1 damaged स्यु, V2 प्रयुमसगुर, V4 सपजनपुर (sic) B1 2 प्रजजल्पुर, B3 शर्मं जपुर V2 M1 (before corr) मतो (for अथो) D11 वच (for मिथ) V1 प्राजल्पुरथो मिथ (sic) —After 19 D1 ins.

1350* पुनिरोषो विनिर्दिष्टन्यरवासत्रशिभोऽस्य च ।

20 [a]) V4 B1 4 D1 14 Ch कच्चित्, D4 8 M3 (before corr inf lin sec m as in text) कच्चिद्, Cg t as in text (for कच्चिद्) D1 3 4 7 13 क्षत्र (for पितृ) Ñ2 V2 B2 4 D14 10 वधामर्षान् T2 कच्चित्पितृवधामर्षी —[b]) V2 V B D10 11 M4 पुनर् (V2 D13 °र्), D13 पुनर्

G. 1. 76. 25
B. 1. 74. 23
L. 1. 70. 25

एवमुक्त्वार्घ्यमादाय भार्गवं भीमदर्शनम् ।
ऋषयो राम रामेति मधुरां वाचमब्रुवन् ॥ २१

प्रतिगृह्य तु तां पूजामृषिदत्तां प्रतापवान् ।
रामं दाशरथिं रामो जामदग्न्योऽभ्यभाषत ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रिसप्ततितमः सर्गः ॥ ७३ ॥

(for क्षत्र न) Ś1 D1.3.5.7.9.11 [उ]त्सादयेत्पुन, D4 [उ]त्सादयिष्यति, D10 उत्सादयिष्यति —c) D5 पूर्वं G1 सर्वं (for पूर्वं) —d) Ś1 G1 भार्गवो (G1 समन्युर्) विगतज्वर —f) Ś1 D1.3.4.5.9.12 मा (for न) G1.2 [ब]त्र (for [म]त्स) D2 चिकीर्षता, D3 चिकीर्षता G1.2 चिकीर्षति

21 a) D5 उक्तार्थम्, D1.12 उक्त्वार्थम् (for उक्त्वार्घ्यम्) —b) D10 भीमदर्शनात् —d) Ś1 D1.3.5.7.9.11 तदा मधुरम्, D7 D4.8 G1.2 M1 मधुर(D4 °र) वाक्यम्, D4 T1 M3 वाचो मधुरम्, D10 मधुरं वाचम् (for मधुरां वाचम्) D2.12 समब्रवीद् (for अब्रुवन्) —For 20c–21 N1 V B D10.11.12 M4 subst

1351* क्षत्रं रामोऽयमासाद्य ज्ञात्वा त्वदुरपि प्रभु ।
सर्वशास्त्रवध घोरमसकृत्कृतवान्पुरा ।
कश्चिदद्यापि सक्रोध क्षत्र नोत्सादयिष्यति ।
इति सचार्घ्यमुपाद्य भार्गवं स ततोऽब्रुवन् ।
वसिष्ठप्रमुखा विप्रा सामपूर्वमिदं वच ।   [5]
राम सुस्वागतं तेऽस्तु गृहाणार्घ्यमिदं प्रभो ।
मुने भार्गव सशाम्य न क्रोद्धुं पुनरर्हसि ।

[V1 om (hapl) l 1–3 —(l 1) D11 पुत्र (for पुत्र) M1 आगम्य V1 क्षत्र रामो यथागम्य (for the prior half) V1 शांति (for शान्त) D11 मुनिर्वि बन्धवाप्रभु, D11 शान्तमन्युस्तवाच (for the post half) —(l 3) N1 D10 कश्चिद् V1 B1.4 कश्चिद् (for कश्चिद्) V1 D11 सक्रुद्ध —(l 4) D11 [अ]र्घम् V1 उद्यम्य, V1 भार्गवे ते, D3 भगवन् (for भार्गव ते) D11 समब्रुवन् —(l 5) V1.2.3 धीरा (for विप्रा) V1 सामपूर्वम् D11 सर्वपूर्वम् (for सामपूर्वम्) —(l 6) D11 हे राम स्वागतं (for राम सुस्वागतं) V1 D11 हर्ष, V1 मन; M1 हर्षे (for वर्षे) —(l 7) Ñ1 B1 सशा(B1 °शा)म्य V1 शमय B1 समाश्रय, B4 शमय M4 सन्ताप्य (for सशाम्य) V2.3 B1 D11 क्रोध (for क्रोद्धु) D11 क्षत्रम् (for पुनर्)]

22 M1 reads 22ab *suf lin sec m* —a) V1 प्रत°, V2 °वद्य (for प्रतिगृह्य) Ñ2 B3 D10.12 M4 स, V B1.2.4 D11 M3 च (for तु) D11 तानाम् (sic) (for पूजाम्) —b) Ś1 D1.3.5.7.9.12 जामदग्न्य, T1 damaged पि (for ऋषिदत्ता) N1 V B D10 प्रत्युवा(V2 B1.3 [m also]) °क्या)च च (V1 स B1.4 [submetric]) तानृषीन्; D11 इत्युवाच स तानृषीन्, D12 प्रतनंघ च तानृषीन्, M1 अथ मुक्त्वा च तानृषीन् —After 22ab Ś1 D1-3.5.7.9.12 ins.

1352* ज्वलज्ज्वलनसंकाशस्तथा मोहयन्निव ।
[D1 -साश (for -संकाश)]

—c) B4 दशरथे (for दाशरथिं) B1 रामम् (sic!) (for रामो) Ñ1 V B1.2.4 D11 रामो and राम (for रामं and रामो respy) Ś1 D1-3.5.7.11.12 समुपेत्याभ्यभाषत N1 V1–3 B D10.11 M4 उवाचेदम् (V1 °च तद्) नितरां V1 उवाच चेदमनघ (hypermetric)

Colophon D1.3.5.7.11.12 om (continue the Sarga) Ś1 reads in marg —*Kāṇḍa name* Ś1 V1 om Ñ1 V1–3 B D10 आदि° —After Kaṇḍa name B1 ins. बालचरित —*Sarga name* N1 V1.2 B D10 जामदग्न्य समागम, V1 जामदग्न्यवाक्यं D5 परशुरामसमागम. —*Sarga no* (figures words or both) V1.4 B1.2.4 om. Ś1 70 N1 B1 D10 76 V1 D1 77 V1 D2 D4.8.11 S (except M4) 74 M1 72 D11—पञ्च—कादे—समागमो—सर्ग 75 —After colophon D1 concludes with श्रीराम T1 श्रीरामचन्द्राय नम ; G1.2.4 M1 श्रीरामाय नमः । G3 श्रीमन रामानुजाय नम ; M1 श्री – अस..

७४

राम दाशरथे वीर वीर्यं ते श्रूयतेऽद्भुतम् ।
धनुषो भेदनं चैव निखिलेन मया श्रुतम् ॥ १
तदद्भुतमचिन्त्यं च भेदनं धनुषस्त्वया ।
तच्छ्रुत्वाहमनुप्राप्तो धनुर्गृह्यापरं शुभम् ॥ २
तदिदं घोरसंकाशं जामदग्न्यं महद्धनुः ।
पूरयस्व शरेणैव स्वबलं दर्शयस्व च ॥ ३
तदहं ते बलं दृष्ट्वा धनुषोऽस्य प्रपूरणे ।
द्वन्द्वयुद्धं प्रदास्यामि वीर्यश्लाघ्यमिदं तव ॥ ४
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राजा दशरथस्तदा ।
विषण्णवदनो दीनः प्राञ्जलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥ ५
क्षत्ररोषात्प्रशान्तस्त्वं ब्राह्मणश्च महायशाः ।
बालानां मम पुत्राणामभयं दातुमर्हसि ॥ ६

G 1 77 7
B 1 75 6
L 1 76 7

74

☞ Ñ1 missing Sarga 74 (cf v l I 66 10) D1 3 6 7 11 12 continue the previous Sarga

1 a) Ś1 D1 2 6 7 12 M4 शूर, D3 om D6 G2 राम (for वीर) —b) T1 reads वीर्यं ते *inf lin* M4 महद् (for श्रूयते) Ś1 D1 3 6 7 8 12 श्रूयते ते महद्बलं —cd) Ś1 D1 3 4 7 8 12 सर्वं (for चैव) D5 निखिलेषु (for निखिलेन) D2 6 श्रुत मया (by transp) Ñ2 V B D10 11 13 M4 धनु श्छिन्न त्वया (M4 धनुर्गत्वा यथा) अथ दिव्यं चमत्कृ (D11 °त्तु श्रु)त मया

2 D13 om 2ab —a) Ñ2 V B D10 M4 च (B4 त [sic]) द्भुत त (Ñ2 D10 थ)त्कृत राम, D3 11 तद्द्रुत विचित्र च (D11 इत राम) —b) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 M3 धनुषो भेदन (by transp) D1 D6 8 तथा (for त्वया) —T2 om 2c-4 —c) Ś1 D1 3 6 8 12 श्रुत्वाह सम°, D3 7 श्रुत्वेदं सम° —d) Ś1 D1-3 6 7 8 12 गृहीत्वेद (Ś1 °ह्वी चद, D6 °ह्वीत्वैन) महद्धनु

3 T2 om 3 (cf v l 2) D1 3 7 8 om (hapl) 3ab —a) D4 यद् (for तद्) Ś1 D5 12 समनुप्राप्त (for घोरसकाश) —b) G2 जामदग्न्य D12 शार्ङ्गसमं (corrupt) (for महद्धनु) —After 3ab M3 ins l 5-6 of 1353* —c) T2 पूरयस्व, Ct as in text G3 4 नरश्रेष्ठ, M3 शरेणेह (for शरेणैव) Ś1 D1-3 6 7 8 12 सशर (D2 शरेणै) पश्य राम त्वं —d) D5 सबल (for स्व°) Ś1 D1-3 7 8 11 T2 मे (for च)

4 T2 om 4 (cf v l 2) —a) Ś1 D1-3 6 7 8 12 ज्ञात्वा (for दृष्ट्वा) —b) D6 धनुषोऽहं (for धनुषोऽस्य) D1 D4 5 धनुषोऽप्यस्य पूरण —D2 reads 4c-5b in marg —c) Ś1 D1 12 धनु राम, D1 3 7 द्वन्द्व राम, D6 द्वन्द्व युद्ध (for द्वन्द्वयुद्ध) —d) D13 T1 G3 4 वीरश्लाघ्यम्, Ct as in text D1 D4 5 G1 2 M2 वद् (for इदं) D1 3 7 12 वीर्यश्लाघ्यवता (D13 °श्च [metathesis])वता D6 वीर्य श्लाघ्य महत्तर —For 2c-4 Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst M3 ins l 5-6 only after 3ab

1353* श्रुत्वैवाहमनुप्राप्त आदायेदं महद्धनु ।
अनेन धनुषा राम मया कृत्स्ना मही जिता ।
पूरयेदमपि क्षिप्र स्वल दर्शय राघव ।
विकर्ष चाप सधाय बाणनानेन राघव ।
गृहाणेद धनुर्दिव्य शर चैम मयोद्यतम् । [5]
चाप सधायसीद त्व बाणनानेन कार्मुकम् ।
ततो दास्यामि युद्ध ते वीर्यश्लाघ्यमनुत्तमम् ।

[(l 1) V4 प्राप्तवेद D10 आदायाह (for आदायेद) M4 श्रुत्वाह समनुप्राप्तो गृहीत्वा परम धनु —(l 2) M4 युष्म (for राम) D10 मही कृत्स्ना जिता मया (by transp), M4 अस्माकमुदित मया (for the post half) —(l 3) V1 पूरयेदम् V3 धनु, B2 *inf lin* B4 अधि (sic) (for अपि) V2 दर्शयित्वा (hypermetric) (for दर्शय) M4 गृहीत्वाथ धनुर्मम (for the post half) —B2 reads l 4 in marg —(l 4) V1 M4 विकर्ष चापि V2 विकृष्य चापि V3 विचकर्ष चाप (hypermetric), V4 विकर्षयापि B1 विचकर्षापि (sic) B3 विकृष्य चाप, D11 पूरयित्वा तु (for विकर्ष चाप) V3 कार्मुक (for राघव) —(l 5) V1 3 [श]म (for [श]र) V2 B1 [च]न, V4 M4 [श]र, B4 M3 [च]व (for [इ]म) D10 °दे, M3 मयो° (for मयोद्यतम्) —(l 6) B3 हि, M4 तद् (for त्व) Ñ2 B3 D10 यदि संधास्यसि त्व (Ñ2 तद [sic]) D13 शक्नोषि चत्योजयितु, M3 यदि संधान शक्तिरे (after धा *inf lin sec m*) (for the prior half) —(l 7) D13 चाप ते, M4 ते युद्ध (by transp) (for युद्ध ते) M4 अह युधि (for अनुत्तमम्)]

—After 4 G3 M3 ins

1354* भीतो यदि धनुस्त्यक्त्वा निर्जितोऽस्मीति वा वद ।
अथवा द्वन्द्वयुद्ध मे दत्वा त्व वै न संशय ।

5 D2 reads 5ab in marg (cf v l 4) —a) Ñ2 V B D10 13 M4 [इ]दं, D11 [ए]तद् (for तद्) —Ñ2 reads 5cd in marg —b) T2 तथा (for तदा) —c) V4 विषण्णमनसो, D1-3 7 8 विषण° (for विषण्णवदनो) Ś1 D1-3 6 7 8 11 त्रस्त, Ñ2 V B D10 11 13 M4 भूयो, D1 तत्र (for दीन) —d) Ś1 D1-3 6 7 8 12 दारुण, Ñ2 V B D10 13 प्रयतो D6 इदम् (for वाक्यम्) D13 पुनरप्यभिभाषत

6 a) Ś1 D1-3 6 7 8 12 क्षत्राद् (for क्षत्र) D1 3 7 क्षोभाद् (for रोषाद्) D13 क्षात्ररोषात् —b) D2 7 ब्राह्मणोऽसि D1

G 1 77 8
B 1 75 7
L 1 71 7

भार्गवाणां कुले जातः स्वाध्यायव्रतशालिनाम् ।
सहस्राक्षे प्रतिज्ञाय शस्त्रं निक्षिप्तवानसि ॥ ७
स त्वं धर्मपरो भूत्वा काश्यपाय वसुंधराम् ।
दत्त्वा वनमुपागम्य महेन्द्रकृतकेतनः ॥ ८
मम सर्वविनाशाय संप्राप्तस्त्वं महामुने ।
न चैकस्मिन्हते रामे सर्वे जीवामहे वयम् ॥ ९
ब्रुवत्येवं दशरथे जामदग्न्यः प्रतापवान् ।
अनादृत्यैव तद्वाक्यं राममेवाभ्यभाषत ॥ १०
इमे द्वे धनुषी श्रेष्ठे दिव्ये लोकाभिविश्रुते ।
दृढे बलवती मुख्ये सुकृते विश्वकर्मणा ॥ ११
अतिसृष्टं सुरैरेकं त्र्यम्बकाय युयुत्सवे ।
त्रिपुरघ्नं नरश्रेष्ठ भग्नं काकुत्स्थ यत्त्वया ॥ १२

ब्राह्मण त्व, D12 ब्राह्मण्यश्च, M2 ब्राह्मणस्त्व (for ब्राह्मणश्च) Dt D4.8 महातपा G1.3 ब्राह्मणाना च संनिधौ —For 6cd, Ñ2 V B D10.11.13 M4 subst

1355* राम रोष प्रशान्तस्त ब्राह्मणस्त्वं क्षमात्मक ।

[V1 महागत, V2 दशात्मक, B3.4 D11 महात्मक M4 क्षमात्मन (for क्षमात्मक.)]

—c) D1 नाम (for मम) —d) Ś1 D1.2.3.7.8.11.13 नानय (D12 प्रसाद)कर्तुमर्हसि

7 D3 om (hapl ?) 7 —a) Ś1 D1.3.7.8.12 भृगूणा हि (D1 च) (for भार्गवाणा) —b) D14 ब्रह्मचारिणां —d) Dt D5.6.8 शस्त्र प्रक्षिप्तवानसि, D1 शस्त्र निक्षिप्त°, M1 शास्त्रावि क्षिप्त° —For 7, Ñ2 V B D10.11.13 M4 subst

1356* भृगूणा हि कुले जात प्रशान्तानां महात्मनाम् ।
तप स्वाध्यायशीलानां न क्रोद्धुं पुनरर्हसि ।
ऋषीकाश्यपनादानां पितृणा संनिधौ पुरा ।
न योत्स्य इति संन्यस्य शस्त्र न स्प्रष्टुमर्हसि ।

[(l 1) M4 त्व (for हि) D13 जात D13 शातानां त्व M4 प्रस्थाना (for प्रशान्ताना) V2 महात्मवान्, B3 marg as above. —(l. 2) Ñ2 V1 शालीनां V2.3 B4 क्रोध (for क्रोद्धु) D13 न त्व त्व क्रोद्धुमर्हसि (for the post half) —(l 3) D13 ऋचीकाश्यपनादीनां (for the prior half) V2 D13 °र्षो त्वया, M4 राम संनिधौ (for संनिधा पुरा) —(l 4) Ñ2 B3 D10.13 M4 योत्स्यामीति (for योत्स्य इति) Ñ2 न्यस्य (sic), V1 न्यस्य, V3 न्यस्त्व, D10 सन्यस्त्र (sic) D13 सत्त्वस्य (च्) (for संन्यस्य) V3 न शस्त्र (by transp) (for शस्त्र न) B4 स्प्रष्टुम् Ñ2 B3 D10.13 शस्त्रं स्प्रष्टुमर्हसि, D11 शस्त्र निक्षिप्तवानसि, M4 न क्रोद्धु पुनरर्हसि (for the post. half)]

8 a) Ñ2 V1.3 B D10.11.13 M4 तपोद्भवस्तो V2 तपाद् वित्तो (for स त्वं धर्मपरो) —b) Ś1 Ñ2 V2-4 B Dt D2.4.6 (before corr as in text)-13 कश्यपाय —c) G1 धनम्; M1 च तम् (for वनम्) —d) D1 महेंद्र, G1 महेंद्र° (for महेन्द्र) Ñ2 V B1.2.4 D10.11.13 M4 स(V2 V3-4 B3 D11.13 स) स्थापि कृतवान्कथं(V2 M4 °वानसि)

9 D10 om 9ab —a) V2 स मे सर्व, B4 मम सर्व; D12 कर्थं मम, D13 मम सर्वे —b) Ś1 B3 (marg as in Ñ2 also) D2.3.8.13 स(B3 स)प्राप्त किं°, Ñ2 V B1.2.4 D14 भूयो योद्धुमिहेच्छसि; D4.7 प्राप्तस्त्वं किम°; D11 भूयो वै योद्धुमिच्छसि, T2 M3 समाप्तोसि म°, M4 पुनर्युद्ध चिकीर्षसि. —c) Ñ2 V B D10.13 ह्यतस्मिन्, T2 चैस्मिन्रो (sic) G2 च कस्मिन्, M4 ह्यकस्मिन् (for चैकस्मिन्) D3 हरे (sic) T1 हते (for हत) D14 राम (for रामे) —d) Ñ2 V B D10.13 जीवाम सर्वे एव हि —After 9 Ñ2 V B D10.11.13 M4 ins.

1357* प्रसीद भृगुशार्दूल त्रायस्व शरणागतम् ।
राम पुत्रं न मे बाल रात्र सदग्धुमर्हसि ।

[(l 1) B3 (marg also) M4 पाहि मां (for त्रायस्व) —(l 2) B1 om (submetric) (for न) B4 om बाल D11 transp राम and बाल D10.13 transp राम and राम V3 त्व दग्धुम्, D11 मदैग्धुम् (for सदग्धुम्) B1 आगत हन्तुमर्हसि, M4 रुन्ध दग्धुमिहार्हसि (for the post half)]

B3 cont

1358* अजेय सर्वलोकानामप्रमेयबल तव ।

10 a) Ñ2 V B D10.11.13 वदत्येव M4 श्रुत्वा दशरथस्येदं —D3 reads 10c–11b in marg —c) Ś1 Dt D1.2.4-8.12 तु, D11 om (submetric) (for [ए]व) —d) Ñ2 V1-3 B D10.13 भूयो राममभाषत, V1 M4 राम भूयोऽभ्यभाषत; D3 राघव चाभ्यभाषत —After 10 M3 ins.

1359* श्रेष्ठा मस्त्रप्रमाणोष्ठौ रामं परमधन्विनम् ।

11 D1 reads 11ab in marg (cf v.l 10) —a) Ś1 D1.3.4.5.8.12 द्वे एव, Ñ2 V1-4 B D11.13 द्वे इमे (by transp), V1 त इमे (note hiatus), D3 तदेव, D10 द्व ने (for इमे द्वे) Ś1 D1.3.4.5.8.12 रत्न, Ñ2 V B D10.11.13 M4 राम, D2 रम्ये, D7 शत (for श्रेष्ठे) —b) D1 देव (for दिव्ये) Ś1 D1.3.4.5.8.12 त्रै(D13 त्रि)लोक्य°, Ñ2 V B D10.11.13 M4 लोकस्य (V2 V3 B1.2 M1 °च)श्रुत(B4 °तौ) Dt D4.8.11 T G2 M3 °पूजित, Cg as in text. —d) D1.7 स्वकृते, D13 निर्मित (for सुकृत)

12 a) Dt D4.6 अनु°, D2 अवि°, D3.7 अपि°; Cm g as in text (for अतिसृष्ट) —b) Ś1 त्र्यम्बकस्य D4 -युत्सवे D13 G2 M3 युयुत्सत, G1 अयुत्सत, Cg k t as in text (for युयुत्सवे) T1 त्रिपुरकाय युत्सते —For 11c–12b, Ñ2 V B D10.11 M4 subst. D13 subst. L 2 only for 12ab

1360* विश्वकर्मकृते सारे भवर्यार्थे दृढे रणे ।
तयोरेकं त्र्यम्बकाय दत्तं राम युयुत्सवे ।

इदं द्वितीयं दुर्धर्षं विष्णोर्दत्तं सुरोत्तमैः ।
समानसारं काकुत्स्थ रौद्रेण धनुषा त्विदम् ॥ १३
तदा तु देवताः सर्वाः पृच्छन्ति स्म पितामहम् ।
शितिकण्ठस्य विष्णोश्च बलाबलनिरीक्षया ॥ १४
अभिप्रायं तु विज्ञाय देवतानां पितामहः ।
विरोधं जनयामास तयोः सत्यवतां वरः ॥ १५
विरोधे च महद्युद्धमभवद्रोमहर्षणम् ।
शितिकण्ठस्य विष्णोश्च परस्परजयैषिणोः ॥ १६
तदा तज्जृम्भितं शैवं धनुर्भीमपराक्रमम् ।
हुंकारेण महादेवः स्तम्भितोऽथ त्रिलोचनः ॥ १७
देवैस्तदा समागम्य सर्षिसंघैः सचारणैः ।
याचितौ प्रशमं तत्र जग्मतुस्तौ सुरोत्तमौ ॥ १८ G 1.77.21 B 1.75.19 L 1.71.21

[(L. 1) Note hiatus between the two halves V1.2 °वीर्ये V3 कुन्दवीर्ये V4 स्वप°, B1 °वीर्य (for अल्पवीर्य) V1 lacuna V3 D11 दुरामने V3 B3 दुरानदे (for दुरानने) B4 अल्पवीर्यदुरासद (for the post. half) —(L. 2) M4 परव् (for ग्रह) V4 मयुल्से M4 मुद्गन्ते (for युयुत्से)]

— After 12^{ab}, Ś1 D5 ins.:

1361* त्र्यम्बकस्य च विष्णोश्च प्राग्च्छ्रमितौलसे ।

—^{a}) Ś1 पुरायत, D1.2.7 पुर(D1 °र)घात, D5 पुरायस्त, D11 पुराण त, D12 पुराघात, Cm.k.t as in text (for त्रिपुरघ्ने) D6 नरश्रेष्ठ Ñ2 V2.3 B2.4 D10.13 M4 त्रि(Ñ2 त्रै)पुरं जघ्नु(B4 °घ्नि)वे(D13 घो) द्वैरः, V1 त्रिपुर जाल्यो (sic) दैरं, V4 जघान त्रिपुर सेन, B1 त्रिपुर निपात दौरः, D8 पुरनाशाय तत्कृष्ट, M3 त्रिपुरस्य (corrupt) धनु श्रेष्ठ —^{d}) D13 तत्, M3 यस् (sic) (for यत्) —After 12, D6 ins. 1362*

13 D6 om. 13^{ab} —^{a}) Ś1 D1-3.5.7.9.12 द्वितीयमपि (for इदं द्वितीय) Ñ3 V B D14.12 M4 अपरं, D11 परम (for दुर्धर्ष) —^{b}) M3 सुरासुरैः (for सुरोत्तमैः) Ś1 Ñ3 V B D1.3.5.7.9-12 विष्णुर्यत्(D5 प्रत्)तु सुरा (B1 सुरा) —After 13^{ab}, Ś1 (marg.) D1 D6 (due to omission after 12) 8.11.14 T G1.3.4 M2.3 Cm.t ins.:

1362* तद्विद्धि वैष्णवं राम धनुः परपुरंजयम् ।

[Cf. 21^{cd} D11 T1.2 G4 परमभास्वरं (for परपुरंजयम्)]

—^{d}) Ś1 D5 धनुषं स्थितं

14 ^{a}) Ś1 D1.5.7 दृष्ट्वा च D6 तदा तु D8 दृष्ट्वा तु D13 दृष्ट्वा (submetric) T3 तदृत त. Cm.k.t as in text (for तदा तु) D2.7 सर्वं, D6 om. (for सर्वा) —For 13^{c}-14^{b} Ñ3 V B D10.12.13 M4 subst.:

1363* त्र्यम्बकस्यप्राणप्रमाणाहृत्रिभि समम् ।
महार्णे यत्र पप्रच्छु सुरा कौतूहलान्विताः ।

[(L. 1) B1 M4 त्र्य (for त्र्य) V4 -वत and तृतिभि (for -वत् and [आ]हृतिभि resp.) —(L. 2) V4 D13 यत्र पप्रच्छ B1 पप्रिच्छु D10 यत्र पप्रच्छु (for यत्र पप्रच्छु) D11 गुणार्थे महान्तं M4 जातकौतूहला गुरा (for the post. half)]

—D8 om. (hapl.) 14^{c}-16^{b} D6 om. (hapl.) 14^{c}-15^{b} Ś1 reads 14^{c}-16^{b} in marg. —^{c}) D1 D2.3 (before corr.) शितिकण्ठ, D11 शंकरस्य च (for शितिकण्ठस्य) V1 विष्णो (lacuna) —T3 om. (hapl.) 14^{d}-16^{c} —^{d}) Ñ3 V2.4 B D10.12 धनुषो(V3.4 B1 °ष)श्च बला(B4 महा)बल, V4 धनुषो बलाबल (submetric) D1.2 M4 धनुषोश्च बलाबल, D8 धनुषोश्च बलाबल, D13 धनुषोर्यद्बलाबल T2 G1.2 M1 °परीक्षया M3 पुरा स्वपरीक्षया Cv.r.m.g.k as in text

15 D6 T3 om. 15 D1 om. 15^{ab}, Ś1 reads 15 in marg. (for all cf. v.l. 14) —^{ab}) Ś1 V B D1.7-12 विदि D11 °हि) वा च (V1 °ध, D1.2.11.12 तु, D8 °तु D13 त) D2 विदित्वा (submetric) (for तु विज्ञाय) Ñ2 V1.3 B1.2 D2.4-11.12 दृश्यानां च (V1 B3 D11 स, V4 D8.9) (for देवतानां) M4 विज्ञासया च श्रुत्वा वृत्तां तु प्रजापति —^{cd}) D1 यो (for तयो) D1.2.7 G1.3 सत्यवता (for सत्यवता) Some MSS (not included in the apparatus) सत्यपरीक्षया (for सत्यवता वर) Ñ2 V B D10.11.12 M4 विरोधयामास तियो विष्णु शंकरयोः च

16 T3 om. 16^{abc} D6 om. 16^{ab} Ś1 reads 16^{ab} in marg. (for all cf. v.l. 14) —^{a}) Ś1 D1 D1.4.8 तु D1.3.7.9.13 तु (for च) V1 B1 D11 महा (for महद्) —^{b}) Ś1 रोम, D1.2.7.9.12 रोम (for रोम) Ñ2 V B D10.11 अभव (V1 lacuna for च)त्तत्र दारुणं, D11 अभव सुरयोर्महद् —^{c}) D11 शितिकण्ठश्च —^{d}) Ñ3 V B D10.11.12 M4 विजीगीषया D5 जयैषिण

17 Ñ2 V1.2 D11 M4 om. 17 18 D11 om. 17^{ab} B3 reads 17-18 in marg. G1.2 transp. 17^{ab} and 17^{cd} —^{a}) D1 D2.6 T3 M3 तु (for तत्) Ñ3 V1.4 B1.2 D1.3.7 11.12 तस्य (B1.2 °स्य D11 वै) त्वतुरितं शैवं (D1 नैव D1 तस्य) B4 ततस्तु पूरितं शैवं, D2 तस्य तु पूरितशैवं —^{b}) B1 पराक्रम —After 17^{ab} D1.7 ins.:

1364* ततसार्थे वदयता विष्णुना प्रभ(D5 °भ)विष्णुना ।

—^{c}) D11 हुंकारेण Ś1 D1.2.9.11 महादेवो V4 D1.4 D8 °देव (sic) Cg.t as in text (for देव) —^{d}) B1 स्तम्भितो Ś1 D1.11.12 स्तम्भयामास कलाय, D1 जृम्भित्वा च त्रिलोचने D4.5 जृं(D5 स्त)म्भिता त्रिलोचने

18 Ñ3 V1.2 D11.11 M4 om. B3 reads in marg. 18 (for all except D11 cf. v.l. 17) —^{a}) Ś1 Ñ1 B D1.2.11.12 देवैस्तु D1 देवै तु D11 देवैस्तु M3 (after corr.)

G. 1. 77. 22 B. 1. 75. 19 L. 1. 71. 21

जृम्भितं तद्धनुर्दृष्ट्वा शैवं विष्णुपराक्रमैः ।
अधिकं मेनिरे विष्णुं देवाः सर्षिगणास्तदा ॥ १९

धनू रुद्रस्तु संक्रुद्धो विदेहेषु महायशाः ।
देवरातस्य राजर्षेर्ददौ हस्ते ससायकम् ॥ २०

इदं च वैष्णवं राम धनुः परपुरंजयम् ।
ऋचीके भार्गवे प्रादाद्विष्णुः स न्यासमुत्तमम् ॥ २१

ऋचीकस्तु महातेजाः पुत्रस्याप्रतिकर्मणः ।
पितुर्मम ददौ दिव्यं जमदग्नेर्महात्मनः ॥ २२

न्यस्तशस्त्रे पितरि मे तपोबलसमन्विते ।
अर्जुनो विदधे मृत्युं प्राकृतां बुद्धिमास्थितः ॥ २३

वधमप्रतिरूपं तु पितुः श्रुत्वा सुदारुणम् ।
क्षत्रमुत्सादयं रोषाज्जातं जातमनेकशः ॥ २४

---

sec. m. as in text) देवै. सदा (for देवैस्तदा).—^{d}) V4 B4 ऋषि°, B3 ऋषिर्षिभिः (for सर्षिसंघैः). D6 सवारणै..—^{d}) G1.3 नरोत्तम, M2 सुरेश्वरौ (for सुरोत्तमौ).—For 18^{cd}, Ś1 V4 B D1–3.5.7.9.12.13 subst.:

1365* याचितो न प्रहृतवान्विष्णुर्बलवतां वरः ।

[V4 याचितो (sic). V4 प्रकृतिवान्, D3 प्रहृतवा (sic), D7 प्राहरत (for प्रहृतवान्) D7 वर (for वरः). V4 सत्यपराक्रम, B3.4 सत्यवतां वरः.]

19 ^{a}) G3 जृम्भि-. Cg तद् (as in text) T3 तद्धनुः M3 तु धनुर्, M4 तत्र त (for तद्धनुर्).—^{b}) G1 (after corr. as in text) -परायणैः (for पराक्रमैः).—For 19^{ab}, Ś1 D1–3.5.7.9.12.13 subst.:

1366* जिते हि धनुषा सार्धं शिवे विष्णुपराक्रमात् ।

[Ś1 जितो हि, D1.3.7 जृम्भिते, D2.9 स्तम्भिते (D9 °तो) (for जिते हि) D3 सार्धे (for सार्धं) D9 शिवो. D13 पराक्रम]

while Ñ2 V B D10.11 subst.:

1367* विजृम्भितं तत्र दृष्ट्वा सर्वे विष्णुबलात्तदा ।

[V1 त तु (for तत्र) V3 विष्णुः तत्र त दृष्ट्वा (for the prior half) B1 D10 सर्वे, D11 सर्व (for सर्वे). Ñ2 -बलात्, V4 -बल (for बलात्).]

—^{d}) Dt D6.8 तथा, Ch as in text (for तदा) Ñ2 V B D10.12.13 M4 त्रिधुया धनुषा (V3 ब्रह्मणा, D10 ***) सह, D7 देवर्षिगणास्तदा.—After 19, T2 M3 and K. ed. ins.:

1368* पूजयित्वा ततो विष्णुमामन्त्र्य च पिनाकिनम् ।
ब्रह्मेन्द्राग्नीन्पुरस्कृत्य नाकपृष्ठं ययुस्तदा ।
[(1, 2) T2 ब्रह्मेन्द्राद्यौ, K ed. ब्रह्मेन्द्रादीन्]

20 ^{a}) Cv r m k t as in text (for धनू रुद्रस्). Ś1 D1–3.5.7.9.12 ततस्(Ś1 °दा) तु (D3 त) रुद्र ; G3 damaged (for धनू रुद्रस्तु) Ñ2 V2.4 B2.3 D10.11 M4 धनुस्तज्जृम्भितं (D11 °स्त [sic] जृम्भितो) रुद्रो, V1.3 D13 धनुस्तु जृम्भितं रुद्रो (V3 रात्रौ); B1 धनुस्त*(illeg.)भितं रुद्रो, B4 धनुर्निर्जृम्भितं रुद्रो, M3 तद्धनुः शंकरः क्रुद्धो.—^{b}). Ñ2 V3 B3 D10 विदेहे सु, V4 विदेहस्य (for विदेहेषु).—^{c}) V4 देवतातस्य, B3 (marg. also) Dt देवराजस्य, Ś1 D1–3.5.7.9.11.13 देवराता (D2.3 [before corr.] °ता) य देवेशो.—^{d}) D13 om. ददौ. Ś1 D1–3.5.7.9–13 स न्यासमायुधं, Ñ2 V1–3 B D13 M4 न्यासमनुत्तमं, V4 न्यासमुत्तमं (submetric)—After 20, M3 ins.:

1369* तद्धनुर्देवरातोऽपि शिरसा गृह्य पूजयत् ।
भग्न तन्मनुजश्रेष्ठ त्वया पैनाकमुत्तमम् ।

21 ^{a}) V4 M3.4 तु, Cm t as in text (for च).—^{b}) Ś1 D1–3.5.7.9.12 परमपूजितं, Ñ2 V B D10.11.13 M4 शस्त्र (V1.3 °स्त्र)श्रेष्ठं तत ; Ck.t as in text (for परपुरंजयम्).—T1 damaged from र्गे up to ति in 22^{d}.—^{c}) V1 D14 भार्गवे. Ñ2 V B D10.11.13 M4 न्यास (for प्रादाद्).—^{d}) M3 विष्णोः. Dt D4.6.8 T2.3 सन्न्यासम् (for स न्यासम्). ॐ Ct. स्वस्य स्वीयस्य न्यासः स्वन्यासः । ॐ Ś1 आयुधं (for उत्तमम्) Ñ2 B2 न्यस्तधीर्विष्णुरूर्जितः V1.3 B3 D11 नि(D11 वि)दधौ(V1 °दधे, V3 °दधौ) विष्णुरूर्जितः V2.4 B1 D10 M4 न्यददधा(D10 °ध)द्विष्णुरूर्जित (V2 °तः); B4 न्यदधाद्विष्णुरर्जित, D13 निदधेद्दनुरूर्जित.

22 T1 damaged up to ति in ^{d} (cf. v. l. 21).—^{a}) D11 शुचिकोऽ (for ऋचीकस्). Ñ2 V B D10.11.13 M4 [ऽ]पि, D2.3 सु (for तु).—^{b}) Ś1 D1–3.5.7.9.12 पुत्रायाद्भुतकर्मणे, Ñ2 V B D10.11.13 M4 पुत्रायामिततेजसे.—^{c}) Ś1 V1 पुत्रे, Ñ2 V2–4 B D1–3.5.7.9–13 पित्रे (for पितुर्). V3 स हि (for मम) M4 पितुर्मे न्यदधान्नास.—^{d}) T2 जमदग्निर. Ś1 Ñ2 V B D1–3.5.9–13 कार्मुकं ज(V1 B1.3 य; D5 जा)मदग्न(D9 °ग्नय)ये.

23 ^{a}) V3 om. मे (submetric). Ñ2 V1.3.4 B D10.11.13 G2 M1.3.4 तु (D11 M3 च) पित(G2 °अ)रि (for पितरि मे).—^{b}) D1–3.5.7.9.11 -दम (for -बल-). Ñ2 V1–3 B D10.11.13 महीये राम (V1 B1.4 राम, B2 न रा, D11 राम) मास्थिते; V4 महीये स मया* (lacuna) तेः M4 तस्मिन्वै शममास्थिते, Cm k as in text.—^{cd}) V4 वज्जनो (for अर्जुनो) Dt D6 तत्र (for मृत्युं) Ñ2 V2.3 B2.4 D10.11.13 प्राकृतिं (D13 °त) (for प्राकृतां) V1 मात्मनः (for आस्थित.) M4 कार्तवीर्येणार्जुनेन न्यस्तशस्त्रो निपातितः.

24 ^{a}) Ś1 D1–3.5.7.9.12 वधमप्रतिमं श्रुत्वा; Ñ2 V B D10.11.13 M4 तं रामा(V1.4 D11 °म. V3 B1 °मो)स्य(V3 *) दश श्रु(B1 म)त्वा.—^{b}) Ś1 D1–3.5.7.9.12 तस्य महात्मन, Ñ2 V B D10.11.13 M4 तत्र (V4 D13 °स्य) वधं मया, D11 (marg. also as in text) कृत्वा सु°, G3 °त्वा विद्वारुणं (for श्रुत्वा सुदारुणम्).—After 24^{cd}, M4 ins.

पृथिवीं चाखिलां प्राप्य काश्यपाय महात्मने ।
यज्ञस्यान्ते तदा राम दक्षिणां पुण्यकर्मणे ॥ २५
दत्त्वा महेन्द्रनिलयस्तपोबलसमन्वितः ।
श्रुतवान्धनुषो भेदं ततोऽहं द्रुतमागतः ॥ २६

तदिदं वैष्णवं राम पितृपैतामहं महत् ।
क्षत्रधर्मं पुरस्कृत्य गृह्णीष्व धनुरुत्तमम् ॥ २७
योजयस्व धनुःश्रेष्ठे शरं परपुरंजयम् ।
यदि शक्नोषि काकुत्स्थ द्वन्द्वं दास्यामि ते ततः ॥ २८

G. 1. 77. 32
B. 1. 75. 28
L. 1. 76. 32

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुःसप्ततितमः सर्गः ॥ ७४ ॥

1370* मन्युर्मे महानासीत्सर्वलोकभयप्रदः ।
शास्त्राग्निः सुहुतो विप्रैर्यथा मखमुखे प्रभुः ।
प्रशान्तवानस्तु क्रोधं धनुर्गृह्य परं शुभम् ।

—D3 om. 24c–25b. —c) Ś1 D3 12 क्षत्र(D12 क्ष)मुत्सादित कोपात्; Ñ2 V B D10 11 13 M4 असकृत्क्ष(B4 °न्नृ)दित क्ष(D13 क्षा)त्रं; D1 3.7 9 क्षत्रमुत्सादितं रोषात्; D4 °मुत्थापयकोपात्; Ct as in text. —T1 damaged from तं up to य in 25c. —d) V1 पुरा (for first जात). Ś1 B4 D1 3 4 7 9 11.13 अनेकधा; Ñ2 V B1–3 D10 13 अनेन हि; Cg as in text (for अनेकशः). M4 धनुषोऽस्य मया बलात्.

25 D3 om. 25ab, T1 damaged up to प in c (for both cf. v.l. 24). —a) Ck.t प्राप्य (as in text). Ś1 D1 2 3 7 9 12 अखिलां जित्वा(D3 दत्त्वा), D4 त्वखिल प्राप्य; G1 3 अरि° (for चाखिलां प्राप्य). —d) Ś1 D1 2 4 5 7–9 12 T3 कश्यपाय. —D2 om. 25c–26b. —c) Ś1 D5 7 [ऽ]हमदद, Dt D6 8 [ऽ]ददं राम; D5 12 [ऽ]हमददा, G1 3 नरश्रेष्ठ; M3 ददौ राम (for तदा राम). Dt यज्ञप्राते महदिद. —d) Ś1 पुण्यकर्मणे.

26 D2 om. 26ab (cf. v.l. 25). —a) Ś1 M3 गत्वा; D1 3.5 7 12 ततो (for दत्त्वा). Ś1 D6 M3 निलय; D1 3 6 7 12 निलयात् (for निलयस्). —After 26ab, D1 ins. 1374*, while D14 T G4 M3 (inf. lin. sec. m.) ins.

1371* स्थितोऽस्मि तस्मिंस्तप्यन्वै सुसु(D14 °मु)खे सुरसेविते ।
अद्य तु सत्तवीर्येण त्वया राम महाबल ।

—D3 om. 26c–28. Ś1 om. (hapl.?) 26cd. —c) Dt D1 G3 M1 श्रुत्वा तु, D8 तच्छ्रुत्वा; D14 श्रुतं वा, G1 श्रुत्वैव; G2 श्रुत्वैव (for श्रुतवान्). —After 26c, D14 T G1 ins.

1372* त्रिदिवस्थानां नभःस्थले ।
भार्गवं देवसद्मानो.

[(l. 1) T3 नभस्तले. —T1 damaged from l. 2 up to रा in 27a.]

—d) D1 3 त्वरितस्त्व(D3 °श्च)हमागत°; D2.7 त्वरितश्च समागतः; D12 त्वरितस्तेन चागतः; T2 ततोऽहं द्रष्टुमागतः; G2 M1 ततो द्रुतमुपागत°. —For 25–26, Ñ2 V B D10 11.13 M4 subst.:

1373* पृथिवी चापि विजिता ममास्य धनुषो बलात् ।
दत्ता चेयं विनिर्जित्य कश्यपाय महात्मने ।
कश्यपाय च दत्त्वेमामखिलां सागराम्बराम् ।
न्यस्तशस्त्रस्तपस्तप्तुं गतोऽहं मेरुपर्वतम् ।
तत्र सन्न्यस्तशस्त्रोऽपि तपस्यभिरतोऽप्यहम् ।
श्रुत्वैव धनुषो भङ्गं द्रष्टुं त्वां समुपागतः ।

[(l. 1) B3 [अ]स्य (for [अ]पि). D11 ममस्य (sic) (for ममास्य). M4 धनुषोऽस्य परात्मनः (for the post. half). —(l. 2) D4 दत्ता. V1 3 M4 काश्यपाय. Ñ2 marg., D11 वसुधरा, M4 महामुने (sic) (for महात्मने). —(l. 3) M4 काश्यपाय. M4 पृथिवीं (for अखिलां). D11 दत्त्वा मामखिलानुर्वी सशैलवनकाननां. —(l. 4) V2 हेमपर्वतं. B2 महेंद्र पवन गत (for the post. half). —(l. 5) V2 तत (for तत्र). Ñ2 B3 4 D10 [ऽ]स्म्यहं, B1.2 D11 ग्रहं, D13 [ऽ]भव (for ऽप्यहम्). V4 तपस्याभि° (for the post. half). —(l. 6) D13 श्रुत्स्य (sic) (for श्रुत्वैव). B3 मग्न (for भङ्ग). M4 अभ्युपागत°.]

27 D1 om. 27. T1 damaged up to रा in a (for both cf. v.l. 26). Ś1 reads 27–28 in marg. —a) Ś1 Dt D6 8 एतं; Cg as in text (for इदं). D3 राम परम, D11 °र्थं द्विव्य (for वैष्णवं राम). —b) Ñ1 V B1 3 4 D10 12 13 पितृपर्यागत, D5 पैतृपितामहं; Cg k t as in text (for पितृपैतामहं). Ñ2 V B D1–4 7 8–12 M4 मम (for महत्). —c) M4 क्षात्र बलम् (for क्षत्रधर्मं). Ñ2 V1 2 4 B D10 11.13 M3 उपाश्रित्य; V3 समाश्रित्य; Ck as in text (for पुरस्कृत्य). —d) Ñ1 V B D10 11.13 M4 गृहाण; D6 गृ.ष्व (for गृह्णीष्व). Ñ2 V1 2.4 B1 2.3 D10 ब्रह्मत, M3 ऊर्जितं (for उत्तमम्).

28 D1 om. 28 (cf. v.l. 26). Ś1 reads 28 in marg. (cf. v.l. 27). —a) Ś1 धनुःश्रेष्ठे, Ñ2 V B D10 11.13 गृहीत्वा च; D1–3.7 9 महाबाहो. G1.3 नरश्रेष्ठ; M4 गुणेनैव

७५

G 1 77 33 B 1 76 1 L 1 71 32 श्रुत्वा तज्जामदग्न्यस्य वाक्यं दाशरथिस्तदा ।
गौरवाद्यन्त्रितकथः पितू राममथाब्रवीत् ॥ १
श्रुतवानस्मि यत्कर्म कृतवानसि भार्गव ।
अनुरुन्ध्यामहे ब्रह्मन्पितुरानृण्यमास्थितः ॥ २
वीर्यहीनमिवाशक्तं क्षत्रधर्मेण भार्गव ।
अवजानासि मे तेजः पश्य मेऽद्य पराक्रमम् ॥ ३
इत्युक्त्वा राघवः क्रुद्धो भार्गवस्य वरायुधम् ।
शरं च प्रतिसंगृह्य हस्ताल्लघुपराक्रमः ।
आरोप्य स धनू रामः शरं सज्यं चकार ह ॥ ४
जामदग्न्यं ततो रामं रामः क्रुद्धोऽब्रवीद्वचः ॥ ५

(for धनु श्चेद्) D12 योजयाशु धनुश्चेद् —d) Ñ2 V B D10 11 13 M4 शरेण (V2 तदिद) रघुनन्दन, Dt शरं च *रजय, D1-3 7 9 13 शरेणामिततेजसा —e) D3 7 यथा (for यदि) Ś1 V1 4 B1 D2 3 13 Ct शक्तोसि, Ñ2 सघसि (sic), V3 शक्योसि, V3 B3 M4 शक्ष्यसि, D10 शक्ष्यति, D12 शक्यसि (sic) (for शक्नोषि) N2 V B D10 11 13 M4 सधानु, Cm as in text (for काकुत्स्थ) —f) Ñ2 V B D1 3 7 9-12 14 M4 युद्ध, D13 द्वन्द्व (for द्वन्द्व) Ś1 om ते (submetric) V1 तत् (submetric) B1 पुन, D9 [5 नय, D14 T G1 तद्य, Cg k as in text (for तत) —After 28 Ś1 D5 (due to omission after 26cd) 11 12 ins

1371* एवं ब्रुवाणे वचनं महामुनौ
युगान्तकालोच्छ्र(च्छ)लिताम्बुभैरवम् ।
क्षणेन सर्वं सचराचरं जग
द्भयाकुलत्वं सह देवदानवैः ।

[(l 2) Ś1 -काले छलिताभिकर्मणि —(l 4) Ś1 -आनैः (for -दानवैः)]

Colophon Ñ2 V B D10 13 om (continue the Sarga) —*Kāṇḍa name* Ś1 D2 11 om D3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 D1 3 6 9 13 राम(D1 9 13 om) रामसमागमो, D4 7 परशुरामसमागमो, D11 समागमे परशुराम वाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 D3 6 11 13 om Dt D4 6 8 14 S (except M4) 75 D1 51 D2 49 D7 53 D9 78 M4 73 —After colophon, T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 3,4 M4 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः, M1 श्रीरामः .

75

☞ Ñ1 missing Sarga 75 (cf v l I 66 10) Ñ2 V B D10,13 continue the previous Sarga Ñ2 V B D10 11 13 subst 1379* for the whole Sarga (B1 reads St 1 as in text for l 1 and 2 of 1379*) while M4 subst l 1-22 l 29-30 and l 39-46 of 1379* for 1-9 14 and 21-23 respy and the substitute-passage is given at the end of the Sarga

1 a) Ś1 B2 D1 3 6 7 9 13 तच्छ्रुत्वा (by transp), Dt D4,6 T1 M4 श्रुत्वा तु (for श्रुत्वा तत्) Ś1 D2 13 वचनं तस्य, M3 (*inf lin sec m* also as in text) रामसिंहस्य (for जामदग्न्यस्य) —b) Ś1 B2 D1 3 6 7 9 12 दृशाग्रीव मतं —d) Ś1 B2 D1-3 9 12 M3 रामो रामम्, G1 3 जामदग्न्यम् (for पितू रामम्) D5 रामो राम *अब्रवीत्

2 ab) T3 कृत° (for श्रुतवान्) Dt D1 6 8 14 T M1 अस्मि, D7 अपि, Cm g k as in text (for अस्मि) Ś1 D1-3 6 7 9 13 ते (for यत्) D8 T3 ऽस्मि, T1 damaged for वासि (for कृतवानसि) D4 transp श्रुतवानस्मि and कृतवानसि Ś1 D1-3 6 7 9 12 कृतं यत्त्वत् (D3 सत्र [sic] D7 °त्ते) पुरातन (for b) —G2 om (hapl) 2c-3b —c) Ś1 D1-3 6 7 9 13 न ते (D5 ह्य)सूयामि ते (D1 वद्, D13 वै) D4,6 T2 3 Cv t अनुरुध्यामहे, D9 अनुरुध्यामि ते, M3 अनुबध्यामहे, Cr m g as in text, Ck अनुरक्षामहे —d) Ś1 D1-3 6 7 9 13 °कारिण (D12 °णा), D4 6 14 T1 2 G1 M1 2 Cv r m °मास्थित Cg k t as in text (for °मानृण्यमास्थित)

3 G2 om 3ab (cf v l 2) —a) Ś1 D1-3 5,7 9 12 इद मत्र (D2 °स्य) (for इवाशक्त) —b) D6,10 क्षत्र (for क्षत्र) D2 M4 भार्गवै (sic) Ś1 क्षत्रमुत्सादितं त्वया —After 3ab, Ś1 ins l 6 while D9 ins l 7 of 1379* —c) G3 मे जात , M3 मा राम, Ct as in text (for मे तेज) Ś1 D6,12 प्रतिगृह्णामि तेजोस्य, D1-3 7 9 परिगृह्णामि ते तेज —d) T1 damaged for पश्य. Ś1 D1-3,6 7 9 13 पश्य मे तव पौरुष —After 3 D1 ins l 6-8 of 1379*

☞ Ck is lost from st 4 up to the end of this Sarga on a missing folio in the exemplar

4 a) D6 7 12 14 उक्त्वा (for उक्त्वा) Ś1 D1 3,6 7 9 13 वाक्य (for क्रुद्धो) —b) k ed शरासनं (for वरायुधम्) —c) Ś1 D3 13 स तथा (D13 °था), D9 शर वा (for शरं च) Ś1 D1-3 6 7 9 12 (अ)प्रतिमे हस्ताद्, Dt D8 °जग्राह (for प्रतिसंगृह्य) —d) Ś1 D1-3 6 7 9 13 गृहीत्वाशु (Ś1 °त्वात्र, D3 7 °त्वा स) (for हस्ताल्लघु) Ś1 D9 °मात्, D3 7 °मं (for -पराक्रम) —ef) T1 damaged स ध, G1 3 च धनू (for स धनू) D6 T3 G1 3 Cr सज्जं (sic) Cv m t as in text (for सज्यं) Ś1 D1 3 5 7 9 13 आरोप्य रामस्तु (D8 °म तु D9 °म स) धनु शरमारोप्य (D2 3,7 °योज्य) कार्मुकं

5 a) Ś1 D2,4,6 13 भार्गवोऽसौ, D3 7 समुद्दिश्य (for ततो राम) D2 जामदग्न्येऽब्रवीत् —b) Dt D4 6 G2 M1 इदं

ब्राह्मणोऽसीति पूज्यो मे विश्वामित्रकृतेन च ।
तस्माच्छक्तो न ते राम मोक्तुं प्राणहरं शरम् ॥ ६
इमां वा त्वद्गतिं राम तपोबलसमार्जितान् ।
लोकानप्रतिमान्वापि हनिष्यामि यदिच्छसि ॥ ७
न ह्ययं वैष्णवो दिव्यः शरः परपुरंजयः ।
मोघः पतति वीर्येण बलदर्पविनाशनः ॥ ८
वरायुधधरं रामं द्रष्टुं सर्षिगणाः सुराः ।
पितामहं पुरस्कृत्य समेतास्तत्र संघशः ॥ ९
गन्धर्वाप्सरसश्चैव सिद्धचारणकिंनराः ।
यक्षराक्षसनागाश्च तद्द्रष्टुं महदद्भुतम् ॥ १०
जडीकृते तदा लोके रामे वरधनुर्धरे ।
निर्वीर्यो जामदग्न्योऽसौ रामो राममुदैक्षत ॥ ११
तेजोभिर्हतवीर्यत्वाज्जामदग्न्यो जडीकृतः ।
रामं कमलपत्राक्षं मन्दं मन्दमुवाच ह ॥ १२
काश्यपाय मया दत्ता यदा पूर्वं वसुंधरा ।
विषये मे न वस्तव्यमिति मां काश्यपोऽब्रवीत् ॥ १३
सोऽहं गुरुवचः कुर्वन्पृथिव्यां न वसे निशाम् ।
इति प्रतिज्ञा काकुत्स्थ कृता वै काश्यपस्य ह ॥ १४
तदिमां त्वं गतिं वीर हन्तुं नार्हसि राघव ।
मनोजवं गमिष्यामि महेन्द्रं पर्वतोत्तमम् ॥ १५
लोकास्त्वप्रतिमा राम निर्जितास्तपसा मया ।
जहि ताञ्शरमुख्येन मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥ १६

G 1. 77. 48
B 1. 76. 16
L 1. 75. 48

(for वच) Ś1 D1 3 5 6 13 राघवो वाक्यमब्रवीत्. —After 5 D3 ins 1 6–8 of 1379*.

6 a) V4 पूज्योऽसि, D5 G2 4 M1 3 मे पूज्यो (by transp.). —b) T1 damaged for मित्र in विश्वामित्र. —c) D1 तस्मान्मुक्तो. Ś1 D1–3 5 7 13 शक्तोऽपि (Ś1 °सि) ते न सुव्रतम्. —d) Ś1 D1–3 6 7 13 त्यक्तुं, D4 मोक्षे (for मोक्तुं).

7 a) Ś1 इमांस्त्. Ś1 D5 तव कृत, D1 3 7 9 13 तव गतिं, D8 प्राप गतिं, D4 च त्व° (for वा त्वद्गतिं). T1 चापि (for राम). —b) Ś1 D2 5 13 समन्विता (Ś1 °तान्), D1 2 4 -समन्विता, D7 8 T3 (before corr. as in text) -समार्जिता, T1 -समाचितान्. —c) T1 damaged for वापि. —d) Ś1 नाशयामि. D1–3 5 7 9 13 वधि°, D4 दहि°, M3 हरि° (for हनिष्यामि). Ś1 D5 M3 यदीच्छसि, Dt D6 8 [इ]त मे मतं, D1–3 7 यथेच्छसि. Cm g t as in text. Cg यदीच्छसीति पाठे सुगम इति.

8 a) T2 M3 [अ]हं (for [अ]यं). —b) D1 6 पुरंजय. —c) G1 मोघं, Cm g t as in text (for मोघः). D14 तपति (metathesis) (for पतति). Ś1 D1–3 5 7 9 13 वीरस्य (for वीर्येण). —d) D14 T G1 पर, Ct as in text (for बल). —After 8 G2 M1 ins.:

1375* इति ब्रुवति काकुत्स्थे भार्गवे प्रति रोषिते ।
शतक्रतुमुखा देवा पुरस्कृत्य चतुर्मुखम् ।

9 a) M1 धर्म, Cm as in text (for धरं). —b) Ś1 D1–3 5 7 9 13 द्रष्टा सर्षिगणास्तदा (D4 °णा). —d) Ś1 Dt D1–4 13 G2 M1–3 सर्वशः (for संघशः).

10 a) D5 सिद्धाश्च (for सिद्ध). D4 किंनरचारणा (by transp.); D7 °चारणा (for चारणकिंनराः). —c) T1 G1 M2 संचरन् (for -नागाश्च). M1 नागराक्षसयक्षाश्च (by transp.). —d) D14 T G2 द्रष्टुं तद् (by transp.); Cg t as in text. Dt महत्+दृष्ट्वा, D1 °दद्भुतं.

11 a) D1–3 6 13 M4 पृथ्वी (M1 सदा) भूते. —b) Ś1 D1–3 5 7 9 13 चापि (for वर). —c) D1–3 7 G2 M1 जामदग्न्योऽथ (D1 °ग्न्यस्तु). Ś1 D5 13 M4 निर्वीर्यं जामदग्न्येष (M4 °ग्न्ये च). D6 निर्वीर्यो जामदग्न्यस्तु. —d) D7 उदैक्षित (for उदैक्षत).

12 a) Dt D4 6 °र्गोऽह, D1–3 5 7 9 13 M1 °पहृत, M3 inf. lin. sec. m. (for तेजोभिर्हत). D1 13 वीर्यं च (for वीर्यत्वात्). Ś1 यक्षराक्षसनागाश्च (= 10c). —After 1. 22 of 1379* B3 (after 1. 25) 4 ins. (var.) the lines of 10c–12b. —d) D1 5 6 9 13 T3 मन्दमन्दम्.

13 a) Dt D1 5 9 13 कश्यपाय. Ś1 D2 5 13 G1 3 पुरा, G2 M1 4 (last two after corr. inf. lin. pr. m. as in text) महा (for मया). —b) Ś1 D2 9 13 मया राम, D1 3 4 5 पुरा राम, D7 T1 यथापूर्वं (for यदा पूर्वं). —c) Ś1 वास्त° D3 स्त° (for वस्तव्यम्). —d) G1 कृत्वा (for इति). Ś1 D5 वै, D13 om. (submetric) (for मां). D1–3 7 13 कश्यपो.

14 b) Ś1 D1 5 6 13 नि(D1 3 न)वसाम्यवनौ(D1 3 °नि) शुचि, D2 7 8 नि(D7 8 न)वसामि निशां शुचि. —c) Ś1 D1–3 4 7 13 हीनप्रतिज्ञ, Dt D6 8 M2 तदा प्रभृति D4 यथा प्र°, D8 हीनप्र°, G1 3 M1 तदा प्र°, M2 मया प्र° (for इति प्रतिज्ञा). —d) Dt D6 8 G2 M3 मे (for वै). D6 कश्यपस्य D14 T2 1 सा, G1 3 तु, G2 हा, Ct as in text (for ह). Ś1 D1–3 4 7 9 13 तस्य (D1 तस्मात्, D5 8 यथा; D2 7 13 न स्यां) कश्यप(D1 °प)संश्रया(D6 °संश्रुता).

15 a) Dt D6 8 Ct तान्, T1 त्वद् (sic) Cg as in text (for तद्). Dt D6 8 G1 3 मद् (for त्वं). D6 G1 3 M2 3 राम (for वीर). Ś1 D1–3 5 7 9 13 M4 इमां मम गतिं तात (M4 वीर). —b) D1 हर्तुं (for हन्तुं). —c) Ś1 D1–3 5 7 9 13 M2 4 °जवो, G2 जवो° (sic). Ct t as in text (for मनोजवं). —d) D5 मार्गे पर्वतोत्तमं.

16 a) D13 लोकांश् (for लोकास्त्). D13 त्वप्रतिमान्; D11 त्वम्° (for त्वप्रतिमा). D8 रामम् (for राम). —d) D13

G. 1. 77. 49
B. 1. 76. 17
L. 1. 72. 48

अक्षय्यं मधुहन्तारं जानामि त्वां सुरेश्वरम् ।
धनुषोऽस्य परामर्शात्स्वस्ति तेऽस्तु परंतप ॥ १७
एते सुरगणाः सर्वे निरीक्षन्ते समागताः ।
त्वामप्रतिमकर्माणमप्रतिद्वन्द्वमाहवे ॥ १८
न चेयं मम काकुत्स्थ व्रीडा भवितुमर्हति ।
त्वया त्रैलोक्यनाथेन यदहं विमुखीकृतः ॥ १९
शरमप्रतिमं राम मोक्तुमर्हसि सुव्रत ।
शरमोक्षे गमिष्यामि महेन्द्रं पर्वतोत्तमम् ॥ २०
तथा ब्रुवति रामे तु जामदग्न्ये प्रतापवान् ।
रामो दाशरथिः श्रीमांश्चिक्षेप शरमुत्तमम् ॥ २१
ततो वितिमिराः सर्वा दिशश्चोपदिशस्तथा ।
सुराः सर्षिगणा रामं प्रशशंसुरुदायुधम् ॥ २२
रामं दाशरथिं रामो जामदग्न्यः प्रशस्य च ।
ततः प्रदक्षिणीकृत्य जगामात्मगतिं प्रभुः ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चसप्ततितमः सर्गः ॥ ७५ ॥

निर्जितांस्, Ś1 D4 G1 3 M2 4 तपसा निर्जिता (by transp.). —After 16^cd D3 7 ins.:

1376* उदीच्यां दिशि ये म्लेच्छा रौद्रा ये क्रूरकारिणः ।

—^c) D4 [अ]न्यान् (for तान्). Ś1 -मोक्षेण (for मुख्येन). —^d) D4 M1 °विपर्यय° (for कालस्य पर्ययः).

17 ^a) Ś1 D2-5 7-(D8 before corr.) 11 12 T2 G1 3 M1 2 Cg अक्षयः M4 अक्षर, Cm t as in text.—^b) Ś1 D1-4 5 7 8 12 जाने त्वाहं, M1 4 °मि त्वा (for जानामि त्वा). Ś1 D1 2-5 7 8 11 T2 G1-3 M1 Cm सुरोत्तमः D3 सुसुत्तमं (sic), M4 सनातनं (for सुरेश्वरम्) —^c) T3 धनुषश्च, Cm as in text. D4 परामर्शा . —^d) G2 मे (for ते).

18 ^a) D2 गुणगणा (for सुर°) M4 राम (for सर्वे). —^b) D11 **.ते, M1 प्रतीक्षेते. D12 (after corr as in text) समागमात्.—^cd) T1 तम् (for त्वाम्). D2 यान्यह प्रतिकर्माणि न प्रतिद्वन्द्वमाहवे.

19 ^a) D4 रामः D2 तव (for मम) —^b) M4 पीडा (for व्रीडा) Ś1 D1-3 5 7 8 11 व्रीडा भवति कर्हिचित्.—^c) Ś1 त्रिलोक- (for त्रैलोक्य). —^d) M4 जितस्यापि समागमे.

20 ^a) Ś1 D1-3,4 7 8 M4 चा°; D1 2 वा° (for अप्रतिमं). M1 एवेह (for राम).—^b) Ś1 D1-3,5,7 8 12 धार्मिक, M3 4 राघव (for सुव्रत).—^c) D4 G1 °मोक्षे, M4 °मोक्षाद्, Cg t as in text (for शरमोक्षे) D1 °क्षेह (for गमिष्यामि).—^d) D4 G1 पर्वतोत्तमं. —After l. 38 of 1379* B4 ins. (var.) the lines of 20.

21 D11 reads 21 in marg.—^a) T1 ब्रुवतु (sic). Ś1 D1-3,5,7 8 11 रामे च {Ś1 °ति; D1 2 8 वि; D1 12 °ति} नु(D3 4)वति श्रुत्वे. —After 21, D1 D2,4,5,11 S (except M1) Cg t ins.:

1377* स हतान्दृश्य रामेण स्वाँल्लोकांस्तपसार्जितान् ।
जामदग्न्यो जगामाशु महेन्द्रं पर्वतोत्तमम् ।

[(L. 1) D11 T3 स हितान् (sic). T2 दृष्ट (sic) (for दृश्य). D4 11 तपसोर्जितान्.]

22 ^a) Ś1 D1-3,5 7 8 12 आसन् (for ततो).—^b) Ś1 D2,8 प्रतिदि(D2 °-)शस्; D3 5 7 स प्रदि°, D1 G1 च प्रदि°; D12 G1 3 च विदि° (for चोपदिशस्) T2 G1 M2 तदा (for तथा) —After 22^ab, Ś1 D1-3,5 7 8 11 (after l. 44 of 1379*) 12 ins

1378* प्रवबुश्च शिवा वाता मृगाश्च शुभशंसिनः ।

[D11 व (ज्यति, D12 प्रवबुश्च. D12 om. मृगाश्च. D8 शुभशासना, D8 शिवमजिता.]

—B3 4 ins (var.) the line of 22^cd after l. 44 of 1379*.—^c) M2 देवा (for सुरा). Ś1 D1-3 5 7 8 12 चैव (for राम) —^d) Ś1 D1-3,5,7 8 11 नृपात्मजं, D1 मुदान्विताः (for उदायुधम्)

23 ^a) Ś1 D1-3,5 7 8 12 transp. रामं and रामो. —^b) D1 D2 4 मपूजित ; Cp °स्य ह (for प्रशस्य च) Ś1 D1-3,5 7 8 11 प्रशस्य रघुनंदनं. —^c) M2 तदा (for तत°). D3,11 T2,3 G1 2,3 प्रदक्षिण (G1 °णं) कृत्वा, Ct as in text Ś1 D2-3,5 7 12 प्रदक्षिणीकृत्य ततो (by transp.), D2 प्रदक्षिणं कृत्य ततो. —^d) Ś1 D1-3 5 7 8 12 प्रभुः (for प्रभुः) —For Sarga 75, Ñ2 (Ñ1 missing) V B D8,11 12 subst , while M3 subst. l. 1-22, 29-30 and 39-46 for 1-9, 14 and 21-23 respy., whereas Ś1 D6 ins. l. 6 and 7 respy. after 3^cd, D1 ins. l 6-8 after 3, D2 after 5 ·

७६

G. 1. 78 1 B. 1. 77 1 L. 1. 72 1 गते रामे प्रशान्तात्मा रामो दाशरथिर्धनुः ।
वरुणायाप्रमेयाय ददौ हस्ते ससायकम् ॥ १
अभिवाद्य ततो रामो वसिष्ठप्रमुखानृषीन् ।
पितरं विह्वलं दृष्ट्वा प्रोवाच रघुनन्दनः ॥ २
जामदग्न्यो गतो रामः प्रयातु चतुरङ्गिणी ।
अयोध्याभिमुखी सेना त्वया नाथेन पालिता ॥ ३

D11 उपागतास् (for उपरि तास्). —(l. 24) B D11 18 शुद्धा (for शुभ्रया). V2 B1 4 °गत, D12 विश्वात्मक तथा (for नारायणात्मकम्) D13 सम नारायणेन तान् (for the post. half). —(l. 25) V3 -वीर्योय, B1 D11 वीर्योसो (for -वीर्योऽयं). V4 B4 जामदग्नि (for जामदग्न्यस्य) V2 [ऽ]ब्रवीदिदम्, V4 B4 -सुतो° (for ततोऽब्रवीत्). —After l. 25, B3 (*suf lin*) ins. the lines of 10°–12ᵈ as in B4 —(l. 26) V2 ततो (for इद). —(l. 27) Ñ2 V3 4 B1 काश्यपाय. D11 मया (for मा(). D10 मम (for राम). D10 यावा (sic), D11 पुत्र (for मया). —(l. 28) D11 om. (submetric) (for मे). V3 4 B D10 12 त्वयेति (for त्वयेह), V2 [अ]थाव°, V3 [अ]थातु°, B1 2 (अ] थ समस्थाव् (B2 °भूशाव्); B3 [अ]थ समन्वागाव्, B4 D10 13 [अ]थ समन्वशाव् (for मम शासनाव्) V3 त्वयात्यं समागमाव्; D11 त्वयेव स शशाम मां (for the post. half). —(l. 29) D12 तदा (for तत्) D11 पृथिवीवासस्तव (for the post. half). —(l. 30) V3 मा गृमन् (sic), D11 मा भूयास् (for मा भूत्स्) V3 4 B1 4 निखिन, V2 निश्चय, V3 निखिन (for निश्चय). M4 न स्यामिति परंतप (for the post. half) —(l. 31) V1 गतु (for इन्तु). D11 गनोरमां —(l. 33) Ñ2 B1 अक्षय. V1 आनासि B1 त्वा (for त्वां). D11 आने त्वां पुरुषोत्तम (for the post. half). —(l. 34) B2 वा (for ऽस्तु). B3 अस्ति स्वस्ति, D12 स्वस्ति देवतु (for भवतु स्वस्ति) —(l. 35) D11 निरीक्षते (for पश्यन्ति त्वां). —(l. 36) V2 B3 D10 सर्वत्र (for वाप्नुम). —(l. 37) D11 इव (sic) (for मम). V3 दृष्टे, V4 मृष्टे (sic) (for मीडा). V1–4 B1 4 कृषि (sic) —After l. 38, B1 ins. the lines of 20 as in Ś1, while D11 reads the lines of 20ᵃᵇ and 21 for l. 39–40. —(l. 39) M4 ह (for ह) B3 चागान् (for रामो). V4 पुनोत्तम (ditto.). —D12 om. l. 41. —(l. 41) V1 [ऽ]स्मात् (for ऽभूत्). D10 °पुरा (sic), M4 (after corr. sec. m. as above) °ह (for पुरोऽभवत्) —(l. 42) M4 पुत्रे वरिम marg. sec. m. V2 प्राविमन्, V1 रापश्च (sic). V3 प्रत्युत्थापश्च तदा (hypermetric), D11 प्रत्युद्य रामं, M4 राम प्रत्युरसि (for the post. half). —(l. 43) D11 कपिसमा (for आराधना). M1 विष्णेषु (for दिव्येषु) V1 ते दिव्येषु स्मरिष्यति (for the post. half). —M1 om. l. 44. —(l. 44) Ñ2 D10 आसंवरितमिता. V1 दिवा स, D12 दिवेष (for दिव्यम). —After l. 44, B1 4 ins. the line of 22ᶜᵈ (v.l. कृति- for वर्ति- and then as in Ś1); while D11 ins. 1378* (cf v.l. 22). —(l. 45) Ñ2 B3 D10 18 ह, D11 प (for त). —(l. 46) D10 °गम्य, D11 °वृति (sic) (for ज्वाल). D11 प्रदक्षिणीकृत्य ततो (for the prior half). Ñ1 B3 D10 11 समाजय M4 ज्ञानाकाशमाश्रित (for the post. half).]

—After l. 17, B1 ins

1380* न हि बाणं ब्राह्मणेऽहं न च मुञ्चामि सर्वथा ।

Colophon. D1–3 5 7 13 om (continue the Sarga). Ś1 reads in marg. —*Kanda name*: Ś1 Ñ2 D12 om V B D10 आदि°. —After Kanda name, V3 4 B4 ins. बालचरिते. —*Sarga name*: Ñ2 V B2–4 D10 11 जामदग्न्यलोक (V4 °बल)वध. (B3 °रोध); B1 जामदग्न्यलोकाभाव; D8 रामसंवादो. —*Sarga no.* (figures, words or both): V1 4 B1 4 om. Ś1 Dt D4 6 8 11 T G1 3 4 M1–3 76, Ñ1 B3 D10 77, V2 78, B2 D9 79, D11 58, G2 70, M4 74. D12 इत्यार्षे—य गे—काण्डे—दाम्य—वधो—सर्गः 76. —After colophon, T2 G1 3 4 M1 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः, M3 श्री……नमः.

76

☞ Ñ1 missing Sarga 76 (cf. v.l. I. 66 *to*). D1–3 5 7 13 continue the previous Sarga.

1 ᵃ) D1 3 9 11 G1 3 प्रसन्नात्मा, M4 जामदग्न्ये; Cm t as in text (for प्रशान्तात्मा). Ñ2 V B D10 11 13 जामदग्न्ये गते रामे (V3 4 D11 तस्मिन्). —ᵇ) V1 D11 जय (for धनुः). B1 रामो दशरथात्मजः. —ᶜᵈ) Ś1 Dt D1–3 13 M1 3 (*sup. lin. sec m.* also) महायशाः (for ससायकम्). T2 3 ददौ हस्तेन सायकं; G1 3 ददौ परमभास्वरं (for ᵈ). Ñ2 V B D10 11 13 M4 दत्त्वा (V3 गत्वा [hypermetric]. D11 दृष्ट्वा. M1 om.) सदर्शयामास पितुः स्वर्ग्यज्ञांश्च (V3 4 B1 °मू)ज्जितं.

2 ᵃ) Dt गतो (for ततो). Ñ2 V B D10 13 M4 सर्वान् (D11 गतो)भिवाद्याचार्य (M4 °याभास); D11 सर्वाभिवादयामासुर्. —ᵇ) Ñ2 V B D10 प्रभृतीन्; D11 प्र-न् (for प्रमुखान्). D10 ++न्; M4 द्विजान् (for ऋषीन्). —ᶜᵈ) Dt D4 Ct विह्वलं; Cm g as in text (for विह्वलं) ⊕ Ck विह्वलं, परवशं. ⊕ Ś1 D1–3 5 7 13 वाक्यमुवाच (for दृष्ट्वा प्रोवाच). Ñ2 V B D10 11 13 M4 प्रोवाच पितरं (V1 B1 वचनं) धैर्य (D11 च पि) रामागमनविह्वलं (V4 °ल्लो, D11 °ह्वल.)

3 ᵃ) D13 ततो (for गतो). V4 जामदग्न्ये गते रामे. —ᵇ) V3 4 D11 चतुर(D11 °र)ङ्गिणी (V4 °णी) (all sic). —ᶜ) Ś1 G1–[अ]भिमुखी; D4 T3 °मुखे; T2 विमुखी (for -[अ]भिमुखी). —ᵈ) Ñ2 V B1 3 4 D10 11 M4 नादिनी (for पालिता). —After 3, D11 T G4 ins. :

G 1 78 9 B 1 77 11 L 1 72 9 ततः सीतां महाभागामूर्मिलां च यशस्विनीम् ।
कुशध्वजसुते चोभे जगृहुर्नृपपत्नयः ॥ ९
मङ्गलालापनैश्चैव शोभिताः क्षौमवाससः ।
देवतायतनान्याशु सर्वास्ताः प्रत्यपूजयन् ॥ १०
अभिवाद्याभिवाद्यांश्च सर्वा राजसुतास्तदा ।
रेमिरे मुदिताः सर्वा भर्तृभिः सहिता रहः ॥ ११
कृतदाराः कृतास्त्राश्च सधनाः ससुहृज्जनाः ।
शुश्रूषमाणाः पितरं वर्तयन्ति नरर्षभाः ॥ १२
तेषामतियशा लोके रामः सत्यपराक्रमः ।
स्वयंभूरिव भूतानां बभूव गुणवत्तरः ॥ १३
रामस्तु सीतया सार्धं विजहार बहूनृतून् ।
मनस्वी तद्गतस्तस्या नित्यं हृदि समर्पितः ॥ १४
प्रिया तु सीता रामस्य दाराः पितृकृता इति ।
गुणाद्रूपगुणाच्चापि प्रीतिर्भूयो व्यवर्धत ॥ १५

(sic) M4 तथा-न्या T1 damaged for त्रि in योषित —After 8 T2 ins

1389* राम च लक्ष्मण चैव शत्रुघ्न भरत तथा ।
सर्वेऽन्मङ्गलाशीर्भिर्मन्त्रैरभ्यपूजयन् ।
उपहारैश्च संहृष्टा कुमारानभिपूज्य च ।

9 a) V1 om तत D2 प्रीता (for सीता) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 8–12 श्रीप्रतिमाम् (for महाभागाम्) M4 सीता रामस्य पत्नीं ताम् —b) D10 11 च य* स्विनीं, M4 लक्ष्मणस्य च (for च यशस्विनीम्) —c) Ñ2 V B D12 M4 [पु]त्र (for [उ]भे) —d) Dt D4 8 -योषित (for पत्नय) Ñ2 V1 3 B D12 M4 परि (Ñ2 B2 D12 प्रति) गृह्य (V1 3 °प्यज्या, M4 °वाप्य) नुगृह्य च, V2 परिगृह्य समतत —After 9, Ñ2 V B D10 11 12 M4 ins

1390* तत प्रयत्नया(M4 °*)मासुर्नृपवेश्म स्वलंकृता ।

10 a) Dt D4 8 होमै (for चैव) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10 12 M4 -ल(V1 D1 3 10–12 -ल)भनीयैश्च, D4 -लभकैश्चैव, D2 11 T G2 4 M1 Cm gp -लाभ(T2 G2 °च)नै(G4 °न)श्चै (T1 damaged)व, G1 3 लेपनैश्चैव, M2 3 भरणैश्चैव, Cg t as in text —b) V2 D4 क्षोभिता (sic) D10 भौमवासस, T1 2 क्षौमवाससा (for °वासस) —cd) Ś1 D3 [भा]पतन्या (D3 °न्या)नि (both sic) Ś1 D1–3 5 7 9 10 12 [भा]दी (for [भा]शु) D2 सर्वथा (for सर्वास्ता) Ś1 D1 3 5 7 9 10 12 परिचक्रमु (for प्रत्यपूजयन्) Ñ2 V B D11 12 M4 उप (B2 °पा)सिन्युश्च वा पूजा(V2 °ना, M4 °स्तत्र)देवतायतना न्यपि (V2 D11 नि च)

11 a) V B2 3 [अ]भिवाद्याभ्यवाद्य, B1 M1 [अ]भिवाद्याभ्यवाद्य; D2 [अ]भिवाद्य च, D8 10 12 [अ]भिवाद्य (D8 °द्यो [sic] D12 -**)श्च —b) Dt सर्वे (sic) D11 सर्वे, D12 M1 3 सर्वे, Cg t as in text (for सर्वा) T1 damaged ज in राज D11 -सुतस् (for -सुतास्) Ś1 D4 7 10–12 13 T2 तथा (for तदा) Ñ2 V B D12 तत्र पूजयन् (V1 पूज्य, V2 पूज्य)गुरुंस्तथा —After 11ab, D14 T G4 ins

1391* स्वे स्वे गृहमथासाद्य कुबेरभवनोपमम् ।
गोभिर्धनैश्च धान्यैश्च तर्पयित्वा द्विजोत्तमान् ।

—c) T1 damaged for रेमि Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9 11 12 तत्र, D10 तु (submetric) D14 T G4 M4 काले, Cg as in text (for सर्वा) —d) Dt D4 8 मुदिता (for सहिता) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9–12 M4 भर्तृ(B4 D3 7 M4 भर्तु, D11 भर्तु [sic] D12 भातृ [sic])भिर्विहृत रता —After 11 D14 T G4 ins

1392* कुमाराश्च महाभागा वीर्येणाप्रतिमा भुवि ।

12 Cf 1 3–4 of 531* Ñ2 V B M4 om 12–13 —a) D12 कृतार्थास्, Ctp कृतात्रा (for °स्त्रास्) —b) D10 सद्‌यार, T2 सवधू (for सधना) —d) D2 3 वर्तयती —After 12 D14 T G2 4 M1 (G2 M1 after 12ab) ins

1393* काले काले तु नीतिज्ञास्तोषयन्तो गुरून्गुणै ।
[D14 T G4 गुरु (T2 गु*)]

☞ After St 12 (D14 T G4 after 1393*) Ś1 (on a Sodhakapatra written on one side which is half in length of the original fol) Dt D4 6 8 11 S (except M4) read St 1–5 (D4 11 T2 [damaged from 4a up to 11a] G M1 2 St 1–4) and 11 14 of II 1, Ś1 alone repeating in their proper place

13 Cf II 1 10 Ñ2 V B M4 om 13 (cf v I 12) —a) Ś1 (m also) D4 10 भतिशयो, D1 भप्रतिमो, D8 13 भतियशो, T2 M2 (before corr) 3 भतिशया (metathesis) (M2 °याल्) Ct as in text (for अतियशा) —d) D11 राम कमललोचन

14 Cf lines 5 and 6 of 531* T2 damaged from 14 up to the end of the Sarga —a) Ś1 Dt D4 8 11 च, Cg as in text (for तु) —G1 om 14cd —c) Cv r m g तद्गत (as in text) Dt D4 8 Ct तद्गतमनास् ; D14 G1 तद्गतस्तस्या (G1 °स्य) Ś1 D1 3 5 7 8 10 11 मनश्च तद्गत (D11 °पूर्ण) वस्य (D7 °स्या), D4 मनश्च ओर्त तस्यै —d) Dt D4 8 Ct तस्या (for नित्य) Ś1 D1–3 5 9 10 13 समर्पितं

15 Cf lines 4 and 5 of 5.6* T1 missing 15 (cf v I 14) —a) Ś1 D1 3 5 7 9 10 12 प्रिय (for पितृ) —cd)

तस्याश्च भर्ता द्विगुणं हृदये परिवर्तते ।
अन्तर्गतमपि व्यक्तमाख्याति हृदयं हृदा ॥ १६
तस्य भूयो विशेषेण मैथिली जनकात्मजा ।
देवताभिः समा रूपे सीता श्रीरिव रूपिणी ॥ १७

तया स राजर्षिसुतोऽभिरामया
समेयिवानुत्तमराजकन्यया ।
अतीव रामः शुशुभेऽतिकामया
विभुः श्रिया विष्णुरिवामरेश्वरः ॥ १८

G. 1 78. 16
B. 1 77 29
L. 1 72 16

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षट्सप्ततितमः सर्गः ॥ ७६ ॥

॥ समाप्तं बालकाण्डम् ॥

T3 G1 2 M3 (after corr *inf lin sec m* as in text) Cv -गुणान्, Cm g t as in text (for गुणान्) Dt D4 8 [ऽ]भि(D8 वि)वर्धते, D4 G1 M3 Cm g [ऽ]भ्य(M3 Cm g [ऽ]भ्य)वर्धत, Cv as in text (for व्यवर्धत) ‡ Ck रामस्यास्य प्रीतिरवर्धत ।, Ct भूयोऽधिकं रामस्य प्रीतिर्विवर्धते स्म । ‡ Ś1 D1-3 6 7 9 10 12 गुणरूपा(D3 7 अनुरूप, D5 10 °प)गुणा (D10 °णो)श्चापि पुनर्भूयो वि(Ś1 °भि)वर्धिता (D10 हृदि स्थित, D12 °र्धते)

16 Cf lines 6 and 7 of 526* T1 missing 16 (cf v l 14) —a) Ś1 तस्या स, D1 3 6 7 9 12 तस्यापि(sic) —b) Ś1 D6 10 12 पुनर्भूयो हृदि स्थित —c) Ś1 D1-3 5 7 9 10 13 मनस्थातम्, Dt D8 8 G1 Ct अंतर्गतम्, Cv r g k as in text (for अन्तर्गतम्) D3 अपि चाव्यक्तम् (hypermetric), D5 G3 M4 अभिव्यक्तम्, Cv r k as in text (for अपि व्यक्तम्) —d) Ś1 D1 3 5 9 व्याख्याति, D8 आख्यात, D13 ख्यापयत Ś1 (before corr as in text) D1 3 5 7 10 13 हृदय हृदि, D3 8 हृदयप्रिय (D3 °य)

17 Cf l 2-3 of 526* T1 missing 17 (cf v l 14) —For 14-17 N2 V B D11 13 (14c-17) M4 subst

1394*(17) {तासां भूयो विशेषेण मैथिली जनकात्मजा ।
{रमयामास भर्तारं विष्णुं श्रीरिव रूपिणी ।
(15) {शक्र पैव प्रिया सीता रामस्यासीन्महामन ।
{प्रियभाव स तु तया स्वगुणैरभिवर्धित ।
(16) {कथं न राम सीताया प्राणेभ्योऽपि प्रियोऽभवत् । [5]
{हृदय ह्येव जानाति प्रीतियोगं परस्परम् ।
(14) {सीतया तु तया राम प्रियया सह सगत ।
{प्रियोऽधिकतरस्तस्या विरहासमरोपम ।

[(l 1) B1 तेषां, D11 सीता (for तासां) D11 वियोगेन (for विशेषेण) —(l 2) B4 वरयामास (l 3) B4 प्रियशीता D11 रामस्य तथाभवत् (sic) (for the post half) —(l 4) B1 प्रियाभाव Ñ2 B3 सह तया D11 सुरतया (for स तु तया) M4 प्रियमाणात्स सीताया (for the prior half) V3 सद्गुणैरपि वर्धन (for the post half) —V3 om (hapl ?) l 5-7 —(l 5) B1 D11 13 भवेद् (for ऽभवत्) M4 प्राणे प्रियतरोभवत् (for the post half) —(l 6) B3 प्रतिभाव (for प्रीतियोग) D13 पुरातन (for परस्परम्) —(l 7) M4 सुतरां (for तु तया) D11 प्रियस्त्रा (sic) (for प्रियया) V3 सगम (for सगत) —(l 8) Ñ2 V1 4 प्रिया(Ñ2 °या)धिकतर D13 [अ]नुत्तम]

18 Cf l 7-10 of 531* T1 missing 18 (cf v l 14) —a) Ś1 तत स, B1 तत्र स, M3 (after corr *inf lin sec m* as in text) सतया (metathesis) (for तया स) Ś1 D1-3 6 7 10 12 राजपितरौ, D8 राज सुतया Ś1 Dt D1 4 (after corr as in text) 6 8 Cv r t [ऽ]भिकामया, Ñ2 V B M1 [ऽ]नुरूपया D13 सुरूपया, Cm g as in text (for ऽभिरामया) D11 तया स राजपितरानुरूपया —b) Ś1 Ñ2 V1-3 B2 4 D12 समेयिवान्, V4 समेयिवान्, D11 समे अनु D5 उत्तर (for उत्तम) B1 समेत्य विशुद्धनकरात्मकन्यया —c) D16 om from second शु up to 18d Ś1 D1 3 10 M4 [ऽ]भिरामया, Ñ1 V B D11 13 म (Ñ2 शु, V3 B2 4 D12 स्व)गतया, Dt D6 8 मुदान्वितो, D3 G1 [ऽ]भिकामया, D8 7 [ऽ]तरामया, Cv [ऽ]भिकामया, Cm g as in text —d) Ñ2 V1 B3 D13 युत, V3-4 B1 2 4 युत, D11 M4 युत (for विभु) M3 श्रिया विभुर् (by transp) Ñ2 V B D11 M4 [अ]पराजित, D11 [अ] परो यथा (for [अ]मरेश्वर) Ś1 D1-3 5 12 नरदेव पूर्वे (D3 पूर्वार्ध [sic]) दिवि दक्षकन्यया,

Colophon T1 fol missing (damaged) —*Kanda name* D1 3 4 11 om V B आदि° (B2 [before corr] अयोध्या°) —After Kanda name Ñ2 V1 4 B1 ins बालचरित (V1 B1 °त) —*Sarga name* Ś1 दशरथप्रवेश प्रमोद्रे। Ñ2 हर (?) अयोध्याप्रवेश, V1 D2 3 7 12 दशरथप्रमो (D12 °भे)दो, V2 3 B2 D11 अयोध्याप्रवेश, B1 3 4 अयोध्या समवेश, Dt D8 रामक्रीडाख्यान, D1 6 10 दशरथप्रमोदनो, D5 क्रीडाख्याने, D9 परशुरामपराजयो —*Sarga no* (figures, words or both) V1 4 B1 4 D3 6 12 om Ś1 Dt D4 8 14 T2 3 G M1 3 77 Ñ2 79 V3 B2 3 78 D1 52 D2 49 D7 51 D9 80, D10 M4 75 D11 59 D13 —काहे— —After colophon Ś1 ins

श्रीरामाय नम ।
रामाभिभवन रक्षा च तो शिलाविमोचनम्।
सीतास्वीकरण रामगर्वभङ्ग पुरे स्थित ।
रामस्य परमा लीला बालकाण्डे प्रकीर्तिता।
वाल्मीकिरूपिणा। रम्या परमानन्ददायिनी।
आदिकाण्डे ह्यय प्रोक्त श्रवणा पापनाशन ।
रामायण वेदसमे कार्येषु श्रावयेद्बुध ।
अपुत्रो लभते पुत्रमधनो धनमाप्नुयात्।
पठन्नप्येकमपि श्लोक समासाद्य विमुच्यते।
वाचकाय प्रदातव्य वस्त्रं धेनु हिरण्यकम्।
वाचक परितुष्टे तु तुष्टा स्यु सर्वदेवता ।

—Ś1 ins

स स २४१ श्रावण वदि ६ नौरिग्रामे उपाध्यायश्रीहृददत्त श्रीहृददत्ताभ्या चेति लिखिता ॥ इति।

—Dt D8 14 ins

श्रीरामार्पणमस्तु ।
गच्छता मातुलकुल भरतेन तदानघ ।
शत्रुघ्नो नित्यशत्रुघ्नो नीत प्रीतिपुरस्कृत ।

D8 cont

वस्त्वम्बरभूताङ्क मासि भाद्रपदेऽलिखत्।
पक्षेऽसिते हरितिथि सत्सभ्या गुरुवासरे।

श्रीमते रामानुजाय नम ।

—D4 ins

सवत् १८२१ कार्तिकमास शुक्लपक्ष चतुर्दशी १४।

—D6 ins

अथ कट कुठारस्त कुरु राम यथोचितम्।
बाले बालेन कल्पेन कृत्या सरक्षण कृतौ ।
सीता अङ्के धृता येन स राम पातु म सदा।
श्रीमते रामानुजाय नम । श्रीरामाय नम ।

—D7 ins

शुभ भूयात्। लिखित सुखदेव ब्राह्मण। सवत् १८६९ स्रीति मार्गसिर वदि ५ चन्द्रवासरे। शुभ भवतु स्वार्थं परार्थं च।

—D9 ins

सवत् १९०५ वर्षे मार्गशिरमास शुक्लपक्षे चतुर्थ्यां सौम्यवासरान्वितायां शुक्लतीर्थस्थपाठकलक्ष्मीरामात्मज देवशकर तस्यात्मज वल्लरामात्मजेन गौरीशङ्करेण लिखित । श्री । श्रीरामो जयतु । श्री शुभमस्तु सर्व छे।

—D13 ins शुभमस्तु। कल्याणमस्तु। गणपतिप्रसादात्।

—T2 ins श्रीरामचन्द्राय नम । कृतकृतमपराध क्षन्तुमर्हन्ति सन्त । श्रीलक्ष्मीनृसिंहस्वामी सहाये।

—T3 M1 ins श्रीरामचन्द्राय (T3 °चन्द्र) परब्रह्मण नम ।
—G1 ins श्रीरामाय परमगुरवे नम । हरि ओं शुभमस्तु।
—G2 4 M3 ins श्रीरामाय नम (G2 adds हरि ओं after it)।

—G3 ins श्रीमते रामानुजाय नम । हरि ओं। सीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नहनुमत्समेतश्रीरामचन्द्राय नम । and then along with G2 ins

बालकाण्डे तु सर्गाणां कथिता सप्तसप्तति ।
श्लोकानां द्वे सहस्रे च साशीतिशतपञ्चकम् ।

—M3 ins. श्रीरामलक्ष्मणसीताभ्यां नम । बालकाण्ड समाप्त । शुभमस्तु हरि । श्रीगणपतये नम । अविघ्नमस्तु। श्रीगुरुभ्यो नम । शुभमस्तु। पितर्भिक्षोस्तु शरणं। श्रीमहागणपतये नम । श्रीसरस्वत्यै नम । श्रीगुरव नम ।

APPENDIX I

This Appendix comprises 9 additional passages found in some of the 37 MSS. which have been cited in the foot-notes to the constituted text. They are either too big or unimportant to be included in the foot notes below the text.

The order of the MSS. and the principles adopted in writing the foot-notes to these passages are the same as to the constituted text.

1

Before Sarga 3, Ś1 Ñ V B D4.7 (after 1.3.12ab) 10-12 ins :

प्राप्तराज्यस्य रामस्य वाल्मीकिर्भगवानृषिः।
चकार चरितं चित्रं विचित्रपदमर्थवत्।
पवित्रं वैष्णवं दिव्यमिदमाख्यानमुत्तमम्।
वेदैश्चतुर्भिः समितमितिहासं पुरातनम्।
ग्राहयामास वै विप्रान्सुमहात्मा जितेन्द्रियान्।
धौम्यमाण्डव्यदुर्वासान्सार्धं सेनान्सकौहलान्।
तौ चैवेक्ष्वाकुदायादौ मुनिवेषौ कुशीलवौ।
धन्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं स्वस्त्ययनं महत्।
कृत्वा च सततः कीर्तिं राघवस्य महात्मनः।
इहैवार्थश्च धर्मश्च निखिलेनोपलभ्यते।
दण्डनीतिश्च विपुला त्रयी वार्ता च कृत्स्नशः।
य इदं शृणुयान्नित्यं यश्चैनं परिकीर्तयेत्।
इह भोगान्वरान्प्राप्य देहान्ते याति तुल्यताम्।
इक्ष्वाकूणामिदं चैव जनकस्य च धीमतः।
पुलस्त्यस्य च देवर्षेः कीर्तनं समुदाहृतम्।
अश्वमेधावसाने च रावणस्य महात्मनः।
कवित्व तुष्टिजननमिदमाख्यानमादितः।
यत्र धर्मार्थसंयुक्तं पावनात् पावनं शुभम्।
आदिकाण्डमिदं प्रोक्तं विस्तरश्चास्य कथ्यते।
प्रथमं नारदप्रश्नो नदीगमनमेव च।
ब्रह्मणो दर्शनं चैव वरप्राप्तिश्च पुष्कला।
श्लोकानां परिमाणं च यत्रैतत्परिकीर्त्यते।
अयोध्यावर्णनं चैव राज्ञो दशरथस्य च।
अमात्यवर्णनं चैव कौशल्यायाश्च वर्णनम्।
पुत्रार्थं च नरेन्द्रस्य मन्त्रणं समुदाहृतम्।

1

D7 om. up to line 99. Ñ1 damaged up to l. 69. D13 begins with ref. श्रीरामः.—(l. 1) V2 रामस्य प्राप्त-राज्यस्य (by transp.) (for the prior half). D13 वाल्मीकि- (for वाल्मीकिर्). B1 भगवानृषि. B2 (m. also) मुनिसत्तम (for भगवानृषि). V1 **-- वाल्मीकिर्मुनि (for the post. half).—(l. 2) B4 रचितं (for चरितं). V4 कृत्स्न, B1 om., B3 (m. also) दिव्य (for चित्रं). Ñ2 विचित्र पदम्, B1 *चित्र°; (for विचित्रपदम्). V2 आसनात् (for अर्थवत्).—(l. 3) B2 विचित्र (for पवित्र). D11 वैष्णव (for वैष्णवं).—(l. 4) B1 देवैश् (for वेदैश्). V1.4 समितम्, B2 (m. also) संयुक्तम्; D10 सहितम् (for समितम्). V2 चतुर्भि समित वेदैर् (for the prior half).—(l. 5) V2 सुधीमान् (for सुमहात्मा). D13 धृतिमान् (for जितेन्द्रियान्). Ñ2 स्थविरान्.—(l. 6) D13 कुशिरा (for दुर्वासान्). Ñ2 शिष्य-सेनान्; V1.4 om., V2 D11 वाच्यायन (D13 °हर)पान्; B1 साहितेन, B2 सात्वतेनान् (for सार्धं सेनान्). Ñ2 B1.2.4 D12.13 सकोहलान्; V3 *कौतुकान् (for सकौहलान्).—(l. 7) V1 तौ चैवेक्ष्वाकु°, D11 तौ तु वै° (for the prior half). B2 D4 मुनिवाचौ (D4 °वेषौ) (for मुनिवेषौ).—(l. 8) B2 (m. also) पुण्य, D13 धन (for धन्यं).—(l. 9) V2-4 B1.3 कृ (B2 m. कृ)त्वा, D13 कृत्वा (for कृत्वा). B1 तु (for च). D10 ततः, D13 तत्त्वतः (for सततः).—(l. 10) Ñ2 [अ]त्रस्य (sic) (for [अ]र्थश्). V2.3 कामश्च, D11 निखिलो (for धर्मश्च). V1 निखिलेन, V2.3 D11 धर्मश्चैव (for निखिलेन). Ñ2 B1-4 D4.12.13 °पद्यते, V2 [अ]नुकीर्तितः, V4 [उ]पलभ्यते (for [उ]पलभ्यते). B2.3 (m. also) वाक्यं परिकीर्तितम्; B3 (m. also) विहितं समुपाश्रितं (for the post. half).—(l. 11) D10 विरला (for विपुला).—(l. 12) Ś1 V3 D11-13 चैव; V1 चापि (for चैव). Ś1 °कीर्तितम्, V4 पठते नरः (for परिकीर्तयेत्).—(l. 13) D11 (before corr.) भोगान्, D13 भोग- (for भोगान्). V1 भोगानुत्तमान् (hypermetric) (for भोगान्वरान्). V2 भोगाभिहानुलभ्याप्य; V3 इह माप्यानुत्-भोगान् (for the prior half).—(l. 14) D11 इक्ष्व (for चैव).—(l. 15) B3 (m. also) पौल°, D11 °स्तस्य (for पुलस्त्यस्य). V1 °दाहृतं, V2 °दीरितं (for समुदाहृतम्).—(l. 17) D13 तुष्टि- (for तुष्टि). B2 (m. also) D13 उत्तम (for आदितः).—(l. 18) V1.2 D4.12 यत्र, D11 सर्व-; D13 अत्र (for यत्र). B1 -सहित (for -संयुक्तं). D13 नाशन (for पावन). Ñ2 B2 (m. as above).4 D10 महत् (for शुभम्). D11 पावनानां च पावनं (for the post. half).—(l. 19) Ś1 V1 D4.11 इह (for इदं). V4 विस्तर, B1 विस्तरश्च, D11 विस्तरश्च (for विस्तरश्). V2 [अ]त्र, B3 [अ]नु (for [अ]स्य).—(l. 20) D11 वाल्मीकेर् (for प्रथमं).—(l. 21) D11 damaged for ब्रह्मणो. Ś1 तु (for च). D13 वरप्राप्तिश्च कीर्तिता (for the post. half).—D13 om. (hapl.) l. 22-24.—(l. 22) V1 श्लोकानां च समस्तस्य (for the prior half). V2.3 यस्य (for यत्र). Ñ2 °कीर्तितम्, B2 (m. as above) °कीर्तितं, D11 °कीर्तितं (for परिकीर्त्यते).—V3 om. (hapl.) from राज्ञो in l. 23 up to चैव in l. 24.—(l. 24) D13 वर्णने (for वर्णनं). Ś1 दर्शनं (for वर्णनम्). V4 कौशल्यायास्तवर्णनं (sic) (for the post.

अश्वमेधक्रिया चैव वरप्राप्तिश्च पुष्कला ।
भागार्थिनां च देवानामागमः समुदाहृतः ।
रावणस्य वधोपायं मन्त्रणं समुदाहृतम् ।
अंशावतरणं चात्र सुराणां समुदाहृतम् ।
दिव्या च पायसोत्पत्तिः पुत्रजन्म नृपस्य च ।
कौसल्यायां च रामस्य कैकेय्यां भरतस्य च ।
यमयोश्च सुमित्रायां संभवः समुदाहृतः ।
वानराणां च सर्वेषामुत्पत्तिः परिकीर्तिता ।
राज्ञो दशरथस्येह विश्वामित्रेण संगमः ।
प्रदानं चैव रामस्य रक्षणार्थं महात्मनः ।
लक्ष्मणानुगमश्चैव विद्याप्राप्तिश्च पुष्कला ।
अनङ्गाश्रमयानश्च ताडकावनदर्शनम् ।
ताडकायाश्च निधनमस्त्रलाभश्च कीर्त्यते ।
सिद्धाश्रमनिवासश्च सत्त्ररक्षणमेव च ।
सुबाहोर्निधनं चात्र मारीचस्य च भर्त्सनम् ।
विश्वामित्रस्य चैवर्षेः स्वकुलपरिकीर्तनम् ।
गङ्गायाः प्रभवश्चैव पवित्रः परिकीर्तितः ।
हिरण्यगर्भावपतनं कार्तिकेयस्य संभवः ।
विशालस्य च राजर्षेर्वंशस्य परिकीर्तनम् ।
अहल्याशापमोक्षश्च मिथिलायाश्च दर्शनम् ।
दर्शनं यज्ञवाटस्य मैथिलस्य च दर्शनम् ।
चरितं चैव कार्त्स्न्येन कौशिकस्य महात्मनः ।
कथितं चात्र रामस्य शतानन्देन धीमता ।
धनुषो भेदनं चैव कन्यायाश्च निवेदनम् ।
राज्ञो दशरथस्येह जनकस्य च संगमः ।
सीतादीनां च कन्यानां विवाहः समुदाहृतः ।
वधूर्गृहीत्वा नृपतेर्यानं दशरथस्य च ।
समागमश्च रामस्य जामदग्न्येन धीमता ।
जामदग्न्यस्य लोकानां वधश्चात्रानुकीर्तितः ।
अयोध्याप्रवेशश्च प्रवासो भरतस्य च ।
अयोध्यावासिनां चैव प्रमोदः परिकीर्तितः ।
इत्येतत्प्रथमं काण्डमादिकाण्डमिहोच्यते ।
सर्गाश्चैव चतुष्षष्टिः श्लोकानां चैव कीर्त्यते ।
द्वे सहस्रे शतान्यष्टौ श्लोकाः पञ्चाशदेव तु ।
बालचर्या हि यत्रोक्ता राघवस्य महात्मनः ।

V3 reads colophon

half) —(l. 25) V4 पुत्रार्थं च, B3 (m. as above) D6 पुत्रार्थस्य, D13 पुत्रार्थेश्च (for पुत्रार्थं च). V3.4 यज्ञ, D13 मन्त्र (for मन्त्रं) B3 (m. also) °दाहृत (for समुदाहृतम्). —After l. 25, B3 ins. :

रामस्य कृष्णवृद्धस्य तत्रैव परिकीर्तितम् ।

—(l. 26) V3 -क्रियां (for क्रिया). Ś1 तु (for च). D13 राज्ञो दशरथस्य च (= post. half of l. 23) (for the post. half). —After l. 26, B4 reads l. 37–41. —(l. 27) V4 °मन (for भागार्थिनां). D13 lacuna for the prior half. Ñ1 B2-4 D10.13 परिकीर्तित°, V3.4 °हृत (for समुदाहृत). —(l. 28) Ñ2 B1.3.4 D11.13 °धाय, V3 B2 D12 °धाये, V4 °धायो (for वधोपायं) V3 अवतारणं तथा, D13 कथश्च समुदाहृत° (for the post. half). —D13 transp. lines 29 and 30. —(l. 29) Ñ2 D11 °तारण, V3 रामादिवर्णन, B3 (m. also) स्वर्गेच° (for अंशावतरण). Ñ1 V3.4 B D10.13 चैव, D12 चापि (for चात्र). V1 सुराणां च (hypermetric), D6 मन्त्र (for सुराणां). —(l. 31) B1 कौशल्यायाश्च (for कौसल्यायां) B1 D11 कैकेय्या (for कैकेय्यां) —(l. 32) B1 सुमित्रायां (for सुमित्रायां). V4 °हृत (for समुदाहृत) —(l. 33) Ñ1 V3 B3 (m. as above) D10 समुदाहृता (for परिकीर्तिता). —(l. 34) D13 तन्नो (for राज्ञो) —(l. 35) B3 प्रयाण (for प्रदान) —(l. 36) V3 °गमन (hypermetric) (for [अ]नुगमश्च). V3 लक्ष्मणस्यानुगमनं (for the prior half). —(l. 37) Ś1 अनङ्गश्च निवासश्च (for the prior half). Ś1 V1.4 D6.13 ताट(V1.4 °क)का (for ताडका) —(l. 38) Ś1 V1 D1.13 ताट(V1 °क)कायाश्. D11 निधनश्च (for निधनम्). Ñ1 V3.4 मन°, V4 °लाभ, D13 चास्त्र° (for अस्त्रलाभश्च). D10 कीर्तित (for कीर्त्यते). —(l. 39) V3 सत्र, B3 क्रतु (for सत्त्र). —(l. 40) V1.4 B4 चैव (for चात्र). B3 (m. also) मरणं चैव (for निधनं चात्र). B1 दर्शनं, D6 भर्त्सनात् (for भर्त्सनम्). —(l. 41) Ś1 V3 D10.13 देवर्षे, V1 B1.3 (m. also) राजर्षे. (for चैवर्षेः). —(l. 42) V1 प्रभवश्, D11 प्रभव, D13 संभवश् (for प्रभवश्) V1 पवित्र (for पवित्रः). V1 °कीर्तित, V3 °कीर्त्यते (for परिकीर्तितः). —(l. 43) V1 हितिस्तत्र°, V2.4 °व(V4 °वि)धाय, V3 दिव्यगर्भप्रपतन (for the prior half). —(l. 44) Ś1 B3 (m. as above) देवर्षेर् (for राजर्षेर्). D13 धर्मस्य (for वंशस्य). V1 °कीर्तित (for परिकीर्तनम्). —(l. 45) D10 अहिल्या (for अहल्या°) B3 (after corr. as above) पाप (for शाप) V1 विमोक्षश्च (hypermetric) (for मोक्षश्च). —(l. 46) V1 जनकस्य (for मैथिलस्य) —D11 om. (hapl.) l. 47–49. —(l. 48) B3 (m. also) चरित (for कथित). V2.4 B3 (m. also) राघवस्यात्र, V3 चात्र रामाय (for चात्र रामस्य). B1 शतानन्देन. —After l. 48, D6 reads l. 54 repeating it in its proper place. —(l. 50) V2.4 जनकेन (for जनकस्य). Ś1 च संभव, V4 समागम (for च संगमः). —(l. 51) D13 सीतादान (for सीतादीनां). Ś1 समुदीरितः. —(l. 53) V2.4 समागमे (for समागमश्) D3 (before corr. as above) जमदग्न्येन —(l. 54) V3 वधतोयं, B3.4 शेषश्चात्र (for वधश्चात्र). V4 [अ]नुकीर्तेन, B1 [अ]नुकथ्यते. —(l. 55) V4 अयोध्यायां प्र° (for the prior half) V4 प्रवासो (sic) (for प्रवासो) —(l. 56) B1 प्रसाद, B3 (before corr. as above) प्रमद (for प्रमोद). Ñ1 V3.4 B D10.13 परिकीर्त्यते. —(l. 58) D13 स्वर्गाश्च V4 B1.3 D10 चात्र (for चैव). V2.4 B1.4 कथ्यते (for कीर्त्यते). B3 D2 च प्र (B3 (m. also) चात्र, D2 परि) कीर्त्यते (for चैव कीर्त्यते). —(l. 59) Ś1 D6.10.13 पञ्चदशैव (for पञ्चाशदेव). V3 B1 च (for तु). —After l. 59, V3 ins. :

अथ द्वितीयं वक्ष्यामि अयोध्याकाण्डमुत्तमम् ।

—(l. 60) V2 बालकार्यां हि, V4 D13 बालचर्या च, B3 बालचर्या हि. V4 या प्रोक्ता, B3 यथोक्त (for यत्रोक्ता). B3 (m. also) रामाय

अतः परं द्वितीयं तदयोध्याकाण्डसंज्ञितम् ।
यत्राभिषेककर्मकल्पो व्याघातश्चैव कीर्त्यते ।
कैकेय्यनुनयश्चैव शोको दशरथस्य च ।
वनप्रयाण रामस्य लक्ष्मणानुगतिस्तथा ।
विषादः प्रकृतीनां च दर्शनं च विसर्जनम् ।
निषादाधिपसंवादो सूतस्य च विसर्जनम् ।
गङ्गायाश्चाभिसंतारो भरद्वाजस्य दर्शनम् ।
भरद्वाजाभ्यनुज्ञानाच्चित्रकूटस्य दर्शनम् ।
वास्तुकर्मनिवेशश्च चित्रकूटे महागिरौ ।
उपालम्भ सुमन्त्रे च राज्ञो मोहागसः परः ।
स्वप्नापकथनं चैव स्वर्गप्राप्तिर्नृपस्य च ।
भरतागमनं तूर्णं तथा राजगृहादपि ।
रामप्रसादनार्थं च भरतस्य महात्मनः ।
गमनं कीर्त्यते वासो भरद्वाजस्य चाश्रमे ।
दर्शनं चैव रामस्य पितुश्च सलिलक्रिया ।
प्रसादनं च रामस्य बहुशः परिकीर्तितम् ।
जाबालेश्चैव वाक्यानि वामदेवस्य चोभयोः ।
इक्ष्वाकूणां च वंशस्य कीर्तनं समुदाहृतम् ।
अप्रतिज्ञा च रामस्य गमने कोसलान्प्रति ।
पादुकाहरणं चैव भरतस्य विसर्जनम् ।
नन्दिग्रामप्रवेशश्च मातृणां च विसर्जनम् ।
अयोध्याप्रवेशश्च शत्रुघ्नस्य महात्मनः ।
काण्डं द्वितीयमित्युक्तमयोध्याकाण्डसंज्ञितम् ।
अशीतिविस्तरं यत्र सर्गाः श्लोकानां चात्र कीर्त्यते ।
त्रीणि श्लोकसहस्राणि नव श्लोकशतानि च ।
श्लोकानां द्वे शते चैव भूयः श्लोकाश्च सप्ततिः ।

V3 reads colophon

अतः काण्डं तृतीयं तु आरण्यकमिति स्मृतम् ।
यत्र रामो महाबाहुर्दण्डकं प्रविशद्वनम् ।
अनसूयासमस्या च अगस्त्यस्य चार्पणम् ।
विराधदर्शनं चैव वधश्च समुदाहृतः ।

च (for राघवस्य).—(l. 61) V3 B1 D13 तु (with hiatus) (for तद्).—(l. 62) V3 अत्र, D5 यात्रा (for यत्र). V3 -भङ्ग: (for -भङ्गो). Ś1 चैव दीर्तित, B4 परि° (for चैव कीर्त्यते).—(l. 63) Ś1 °श्चनयश्च; V B3.4 D5.12.13 कैकेय्या°, D11 °य्यानुनयश्च (for कैकेय्यनुनयश्च).—(l. 64) Ñ2 V1–3 B D10.12 °गमश्च; V4 °गमश्च (for लक्ष्मणानुगतिश्च).—(l. 65) D13 विशाद (for विषाद.).—After l. 65, B3 ins.:

प्रजानां च परित्यागो गमनं राघवस्य च ।

—B3 om. (hapl.) l. 66. Ś1 om. from सूतस्य up to स्तारो in line 67.—(l. 67) V3 [अ]पि (for [अ]भि). D13 repeat the prior half of l. 66 (for the prior half).—D11.13 om. (hapl.) l. 68.—(l. 68) Ś1 °स्य चैवाता, V1 °भ्यनुज्ञाय, B3 °मनुज्ञानात्, D5.12 भा(D13 भ)रद्वाजस्य चाज्ञया (for the prior half).—(l. 69) Ś1 V1 -नि(वे)शं च, V3 निवेशत्तु, D11.12 -निवासश्च (for -निवेशश्च).—After l. 69, B3 ins.:

वासश्च राघवस्यापि सीताया लक्ष्मणस्य च ।

—(l. 70) B4 सुमन्त्रे; D13 सुमित्र (for सुमन्त्र). V1 D13 पुन (for परः).—Ñ1 damaged from प्राप्ति up to l. 75.—(l. 71) V4 -स्वप्न (for स्वाप). V3 -कीर्ते (for -कथन).—(l. 72) V1.2 (m. as above) B1.4 चैव, D13 स्वर्ग (for तूर्णं). V3 B1.4 तूर्णं, V4 (m. as above) तद्वत् (for तथा).—(l. 73) V4 प्रसाद°, B4 प्रसादन चैव, D13 °नार्थे च (for -प्रसादनार्थं च). D5 भरतस्य च (hypermetric) (for भरतस्य).—(l. 74) D13 रामन (sic) (for गमन). D13 कीर्त्यते (for कीर्त्यते). V3 राज्ञो, D13 चैव (for वासो) Ś1 V1 D5 भार° (for भरद्वाजस्य).—B3 om. (hapl.) from the post. half of l. 75 up to the prior half of l. 76. D5 reads from the post. half of l. 75 up to the prior half of l. 78 in marg.—Ś1 repeats l. 76 after l. 81.—(l. 76) Ñ1 पात्र की°. Ñ2 V1 °कीर्तितं, V4 °कीर्तितं (for परिकीर्तितम्).—(l. 77) V1.2 B1 जावा°, D13 जाबाल्यं; D13 जावाल्ये (hypermetric) (for जाबाले:). B3 वाक्यानि (for वाक्यानि). V1–3 D5 राम° (for वामदेवस्य).—Ñ1 damaged l. 79–82.—(l. 79) V1 अथ प्रतिज्ञा, V3.4 B1.3 (m. also) अप्रतिज्ञा चात्र, B3 स्व°, D13 प्रतिज्ञा चैव (for अप्रतिज्ञा च). Ś1 धर्मस्य (for रामस्य). V3 गमन (for गमने). V1 कौशल (for कोसलान्). D5 अपि (for प्रति).—(l. 80) V1 -वरण (sic), V3 D13 -ग्रहण (for -हरणं).—(l. 81) V3 D13 °ग्रामे, B1 नन्दि° (for नन्दिग्राम-).—After l. 81, Ś1 repeats l. 76.—(l. 82) D13 °घ्न (for शत्रुघ्नस्य). D5 °मन (for महात्मनः).—After l. 83, B1 reads l. 118–120 repeating them in their proper place.—(l. 84) D5 -स्तन्येषा (for -स्तरयत्रा). Ñ1 V4 कथ्यते (for कीर्त्यते).—(l. 85) V1 B3 श्रीणि (for त्रीणि). Ñ1 damaged from शतानि up to line 88.—(l. 86) D13 पुन (for भूय). D13 सप्तति (sic) (for सप्ततिः).—(l. 87) V3 B1 D13 परं (for काण्डं). Ś1 द्वितीय (for तृतीयं). D5 च (for तु). D13 अत परं काण्डं तृतीयं (hypermetric) (for the prior half).—(l. 88) V3 दण्डकारण्यमाश्रित (for the post. half).—(l. 89) Note hiatus between the two halves B1.4 D5 अनु°. D13 °सूया- (for अनसूया). Ś1 D4.13 [अ]गस्त्य°, D13 [अ]गस्त्य° (all to avoid hiatus) (for अगस्त्यस्य).—(l. 90) V3 °दर्श; V3 परिकीर्तित (for समुदाहृत).—(l. 91) B1 [अ]पि (for [प]त्र) V3 B4 चैव सर्वं (for दर्शनं चैव). Ñ1 V1.2.1 B3 D13 (प,त्र (for (अ)पि) V1 ग्रहण, V3 B1 दर्शन (for स्नानक्रम्).—(l. 92) D13 ग्रा 1 (sic) (for मार्ग). Ñ1 damaged from the post. half up to line 95.—(l. 93) Ñ1 स्व°, V3 °वन (for तु शीघ्रमेव) Ś1 V3 D5.13 तु [ए]वन्नाम (for the prior half).—(l. 94) Ś1 D13 °सौ, V3 मारीचो, B1 मा°. D13 °सु°पू (for मारीच°पू). V3 नक्रस्य. V3.4 वधने (for वधं). Ś1 V3 D4.13 °घ्न; Ñ1 B1 D4.13 सुखाय च (for वध एव).—(l. 95) V3 D

कपीणा दर्शनं चैव मैथिल्याश्चापि सान्त्वनम्।
शरभङ्गाश्रमप्राप्तिर्महेन्द्रस्य च दर्शनम्।
सुतीक्ष्णाश्रमसम्प्राप्तिः संवादः सह सीतया।
मन्दकर्णिश्च कथितो यत्र शक्रविसर्जनम्।
इल्वलस्य च संवादः कीर्तनं च दुरात्मनः।
अगस्त्याश्रमवासश्च तथा संपरिकीर्तितः।
दर्शनं पञ्चवट्याश्च जटायोश्चैव दर्शनम्।
जनस्थाननिवासश्च शिशिरस्य च वर्णनम्।
स्मरणं भरतस्याथ कैकेय्याश्चैव गर्हणम्।
संवादः शूर्पणखया विरूपकरणं तथा।
खरस्य च वधो घोरो दूषणत्रिशिरोवधः।
लङ्काप्रवेशो राक्षस्याः शूर्पणख्याः प्रकीर्तितः।
सीतायाः लोभनं चैव रावणस्यानुशब्दितम्।
मारीचाश्रमसम्प्राप्ती रावणस्य दुरात्मनः।
मारीचश्च मृगो भूत्वा वैदेहीं समलोभयत्।
लोभयित्वा च वैदेहीं राघवस्यापकर्षणम्।
मारीचस्य वधश्चैव लक्ष्मणस्य च गर्हणम्।
सीताया हरणं चैव सौमित्रेश्चात्र संगमः।
जटायुषो वधश्चात्र सीतायाश्च प्रवेशनम्।
लक्ष्मणस्य च संवादो राघवेण महात्मना।
हृता च जानकी भार्या विलापो राघवस्य च।
जटायोर्दर्शनं चैव सत्कारश्च महात्मनः।
गृध्रराजस्य रामेण कृता चैव जलक्रिया।
कबन्धस्य वधः मोक्षः स्वर्गप्राप्तिश्च पुष्कला।
कबन्धस्य च वाक्येन सुग्रीवान्वेषणं परम्।
शबरीदर्शनं चैव पम्पाया परिदेवनम्।
इति काण्डं तृतीयं तु आरण्यकमिति स्मृतम्।
सर्गाणां तु शतं चैव सर्गाश्चैव चतुर्दश।
चत्वारीह सहस्राणि श्लोकानां कीर्तितानि च।
शतं चैवात्र विज्ञेयं श्लोकाः पञ्चाशदेव तु।

लक्ष्मणस्य B8.8 इल्वलस्य D5 संवाद —D13 om (hapl) from the post half of l 96 up to the prior half of l 98 —(l 97) V1 चापि (for चैव) —(l 98) V3 जल° (for जनस्थान) V2 [अ]गस्त्यस्य (sic) (for शिशि रस्य) D5 दर्शनं (for वर्णनम्) —(l 99) N [अ]र्थे (for [अ]थ) Ñ1 damaged from the post half up to l 101 V4 B3 (m as above) D11 13 [अ]पि D5 [अ]थ (for [प]त्र) V4 दर्शनं (for गर्हणम्) ☞ D7 resumes. —(l 100) Ś1 V2 D5 11 13 शूर्पनखा (D12 °णख्या)श्च V1 सूर्पणखाया V3 शूर्पणखायाश्च (hypermetric) (for शूर्पणखया) V1 °करणम् D13 रूपकरण (submetric) (for विरूपकरण) —(l 101) D13 खरदूषणयोश्चैव वधस्त्रिशिरसस्तथा —After l 101 B3 ins.

चतुर्दशसहस्राणां राक्षसानां तथा वधः।

—(l 102) Ś1 °नख्याः D12 सूर्प° (for शूर्पणख्याः) Ñ2 च की° V4 प्रकीर्तने B4 विशेषतः (for प्रकीर्तितः) —(l 103) Ñ B2 D10 [अ]थ श°, V1 °शब्दितः V4 °शासनं B1 [अ]त्र श° B3 च श° (for [अ]नुशब्दितम्) —D7 om (hapl) l 104 —(l 104) V4 मारीचस्याश्रमप्राप्ती (for the prior half) —Ñ1 damaged l 106–109 —(l 106) D7 तु (for च) D5 रावणस्य (for राघवस्य) V1 B4 [अ]तिक° D13 °भवन (for [अ]पकर्षणम्) —(l 107) D13 मारीचश्च D10 लक्ष्मणाय (sic) (for लक्ष्मणस्य) Ś1 V1 D4 11 13 वि° V3 ज्ञाईण V4 विगर्हण (for च गर्हणम्) B4 ** लक्ष्मणाईण (for the post half) —(l 108) V2.4 [अ]पि V3 [अ]थ (for [अ]त्र) Ś1 D7 13 सङ्गा (D13 सङ्ग)श्च महात्मनः (for the post half) D11 सीताग्रहणं चैव लक्ष्मणस्य च संगमः —D13 om (hapl) l 109–112 Ś1 D7 om l 109–110 —(l 109) V3 B4 [प]त्र (for [अ]त्र) D13 जटायुषो वधश्चात्र (sic) (for the prior half) V1 B3 (m also) D4.11 13 प्रवे° (for प्रवेशनम्) —(l 110) V3.4 °वरय D5 लक्ष्मणेन (sic) (for राघवेण) Ñ V2 B1 °वने V4 °बले (for महात्मना) —(l 111) Ñ1 B2 स्मृता (for भार्या) —V1 damaged from महात्मन up to l 115 —(l 112) V2.3 जटायुशेः (hypermetric) (for जटायोः) V3 B2 महात्मना (for महात्मनः) —(l 113) Ñ2 V3 B (B3 m as above) D13 खगराजस्य —(l 114) D10 12 कबन्धस्य (here and elsewhere below) V3 मोक्ष D6 13 प्राप्ति (for मोक्षः) Ś1 तु (for च) D11 पुष्कल (for पुष्कला) —(l 115) D12 om च (submetric) Ñ2 B3 (m as above) D14 तदा V2 कृतं V3 B1 D13 रामः V4 B4 D13 तथा (for परम्) —(l 116) Ñ2 V1 3 4 D5 7 10–13 शबरी V3 पम्पाया (for पम्पायाः) V1 D5 11 परिवेदनं D13 पम्पायाश्चैव दर्शनं (for the post half) —(l 117) V3 तृतीयं काण्डं (for काण्डं तृतीयं) V2 च V3 हि D11 तत् (for तु) —After l 117, B3 repeats l 84–86 in marg —B3 repeats l 118–120 here reading them for the first time after l 83 —(l 118) N V B D10 13 च (for तु) Ñ1 V2–4 B2 शेष (for चैव) —Ñ2 damaged l 119–122 —(l 119) B1 3 (m also) °णि च (for चत्वारीह) Ñ2 °प्राणि (sic) D5 मस्वाणि (for सहस्राणि) Ś1 कथितानि वै V3 कीर्तनं मा (for कीर्तितानि च) —(l 120) V3 D1 विशेयाः (for विज्ञेय) B3 D7 पञ्चैव D5 °शत्रैव D11 °दशैव D13 पंचशते च (sic) (for पञ्चाशदेव) V4 च (for तु) —V4 om l 121 —(l 121) Ñ2 B (B3 m as above) D10 13 परं (for काण्डं) Ś1 D11 °च D13 प्रवक्ष्यामि (for चतुर्थं तु) V1 D5 7 11 कैष्किन्ध्यकम् (D5 °धकम् D13 °धाकम्) V3 किष्किंधकम् (for कैष्किन्धिकम्) V4 महत् (hypermetric) (for स्मृतम्) Ñ2 B D10 11 16 किष्किन्धाख्यं (B1 कांड किष्किन्ध B3 (m. also as in B4) कांड कैष्किन्ध B4 कांड कैष्किन्ध्य D11 16 किष्किन्धमिति) संज्ञितं, B3 (m also) किष्किन्धकमिति स्मृतं (for the post half) —(l 122) Ś1 ऋश्यमूक B1 °श्रृङ्ग B4 °मूः D13 °मूकः (hypermetric) D14 ऋषिमूकि (for ऋष्यमूक-) V4 गिरि (for गिरिं) —(l 123) V4 °दाश्च (for समागमः) Ñ2 V2 3 B2 3 D4.7 10–13 [ए]व V2 [अ]पि (for [अ]त्र) V3 D1 कपये (for भी मंदे) —(l 124) D13 चैव (hyper-

अतः काण्डं चतुर्थं तु कैष्किन्धिकमिति स्मृतम् ।
ऋष्यमूकगिरिप्राप्ती राघवस्य महात्मनः ।
हनुमद्दर्शनं चैव संवादश्चात्र कीर्त्यते ।
आरोहणं च शैलस्य ऋष्यमूकस्य कीर्तितम् ।
रामसुग्रीवसख्यं च वालिदौरात्म्यकीर्तनम् ।
सप्ततालविभेदश्च प्रत्ययोत्पादनं तथा ।
वालिसुग्रीवयुद्धं च वालिनो वध एव च ।
मन्त्र पुरविलापश्च ताराकारुण्यमेव च ।
सुग्रीवस्याभिषेकश्च वरणं चाश्रमस्य च ।
विलापो राघवस्यात्र लक्ष्मणेन च सान्त्वनम् ।
प्रावृड्विलापश्चैवात्र शरद्वर्णनमेव च ।
विलापश्चैव शरदि समयस्य च लङ्घनम् ।
सुग्रीवं प्रति रामस्य कोपो यत्र प्रकीर्तितः ।
रामस्य कोपं विज्ञाय लक्ष्मणस्य च संभ्रमः ।
प्रशमो लक्ष्मणस्याथ दौत्येन गमनं तथा ।
सुग्रीवस्य तथा चात्र गमनं राघवाश्रमे ।
प्रसादनं च रामस्य वानराणां च संग्रहः ।
पृथिव्या वर्णनं चैव सुग्रीवेण महात्मना ।
प्रस्थापनं वानराणामङ्गुलीयस्य चार्पणम् ।
हनुमत्प्रभृतीनां च विन्ध्यपर्यन्तलङ्घनम् ।
स्वयंप्रभागुहायाश्च प्रवेश इह कीर्तितः ।
अप्रवृत्तौ च वैदेह्या निराद्गमनं महत् ।
प्रायोपवेशनं चात्र वानराणां महात्मनाम् ।
दर्शनं चात्र संपातेर्गृध्रराजस्य धीमतः ।
निवेदनं च लङ्कायां गृध्रराजेन धीमता ।
चतुर्थमेतत्काण्डं तु कैष्किन्ध्यमिति संज्ञितम् ।
सर्गाश्चैवात्र विज्ञेयाश्चतुःषष्टिस्तु संख्यया ।
श्लोकानां द्वे सहस्रे च अष्टौ श्लोकशतानि च ।
श्लोकानां च शतं ज्ञेयं पञ्चविंशतिरेव च ।
अतः परं प्रवक्ष्यामि काण्डं सुन्दरसंज्ञितम् ।

metric) (for च). Ś1 D13 ऋषि° (for ऋष्यमूकस्य). Ñ1 V1.3 D5 कीर्तने, V2 दर्शनं (for कीर्तितम्).—Ñ1 damaged from कीर्तनम् in l. 125 up to 129.—D5 om. (hapl.) l. 125.—(l. 125) Ś1 -सौख्य, V2 -सख्यश् (for -सख्य). V3 रामसुग्रीवयोः सख्यं (for the prior half).—After l. 125, B3 ins.:

प्रतिज्ञा राघवस्यापि वधे वालिन एव च ।

—(l. 126) Ñ2 B1.3 (m. also) सप्तसा (Ñ2 °सा)ल- (for सप्तताल). Ñ2 B3 (m. as above) D10 -प्र° (for विभेदश्). Ñ2 -[उ]त्पादन (sic) (for [उ]त्पादन).—Ñ2 reads l. 128 in marg.—(l. 128) D13 repeats पुर ditto. D7.10 -विरह (for विलापश्)—(l. 129) D5 [अ]भिषेक तु (for [अ]भिषेकश्च).—After the prior half, B3 ins.:

वालिपुत्रसमर्पणम् ।

यौवराज्यं च तस्यात्र.

D11 वारणं (for वरणं). D7 वा (for च). V3.4 B1.3 (m. also) वालिपुत्रसमर्पणं (for the post. half).—(l. 130) D13 लक्ष्मणस्य (for लक्ष्मणेन). V4 om. च (submetric). V3 रावण (sic) (for सान्त्वनम्).—Ñ1 damaged from l. 132-204.—(l. 132) D5 वि°. D7 च पालनं (for च लङ्घनम्).—(l. 133) Ś1 च°, D7 [अ]त्र° (for प्रकीर्तित°). V3.4 B1.4 कोपोऽत्र परि(B1 प्रकोपो यत्र, B4 कोप एव प्र)कीर्तित(V4 कीर्त्यते) (for the post. half).—(l. 134) Ñ2 B3 (m. as above) प्र° (for विज्ञाय). B4 रामकोपं परिज्ञाय (for the prior half). D11 लक्ष्मणेन.—(l. 135) Ñ2 B1.4 D10 प्रेषण, D13 प्रशमो (sic) (for प्रशमो). D11 दूतेन, D13 चोदेन (sic) (for दौत्येन). D7 दूतेनागमने (sic) (for दौत्येन गमनं).—(l. 136) Ś1 D6.7.13 यथा (for तथा). V1 [अ]थ (for [अ]त्र). V1.4 D6.7.11.12 °श्रमं; V3 रामो वराश्रमे (for राघवाश्रमे). V3 सुग्रीवस्याथ गमनं राघवाश्रममेव च.—(l. 137) V3 हर्षः, D13 संहर्ष (for संग्रहः).—After l. 137, B3 ins.:

सुग्रीवेण प्रतिज्ञा च सीतोद्धारणकर्मणि ।

—(l. 138) D13 वरणं (for वर्णनं). Ś1 मेव (for चैव).—(l. 139) Ñ2 V3.4 B D10 प्रस्थानं वानराणां च (for the prior half). V3.4 B अङ्गुरी° (for अङ्गुलीयस्य).—(l. 140) D13 हनुमत (hypermetric) (for हनुमद्). B4 om. च (submetric).—(l. 141) D13 स्वयंप्रभाया (hypermetric) (for स्वयंप्रभा). V3 B4 -गुहायां (for -गुहायाश्). D7 प्रवेशं (for प्रवेश). V3 D5 इति, B3.4 (m. also) D11 परि- (for इह). D11 कीर्त्यते (for कीर्तितः). V1.4 प्रवेशश्च प्र(V4 °वेश) कीर्तित (for the post. half).—(l. 142) B3 (m. also) सीतायाः (for वैदेह्या). V3.4 -[आ]गमनं (for -गमनं). V3.4 B3 तथा (for महत्).—(l. 143) Ñ2 B1.3 D7.10 [ए]व (for [अ]त्र).—(l. 144) Ñ2 V4 B3 (m. as above) D10 [ए]व (for [अ]त्र). संपातेर् (for संपातेर्). D11 धीमता (for धीमतः).—After l. 144, B3 ins.:

जाम्बवांश्च संवादो वानरैः परिकीर्तितः ।

—B1 D11 om. (D11 hapl.) l. 145.—(l. 145) D13 लङ्कायां. D13 कीर्तितं (for धीमता).—(l. 146) D13 संज्ञं (for काण्डं). D11 वै (for तु). Ś1 V1 B3 D5.7.10.11.13 कैष्कि(V1 °ष्किं)न्ध्य(Ś1 °द, D13 °धि, D10 °ध)म्, V3 कैष्किन्धिकम् (hypermetric). D11 किष्कि° (for कैष्किन्ध्यम्). V4 कैष्किन्धिकमिति स्मृतं (for the post. half). B3 काण्डं चतुर्थं किष्किन्धाकाण्डसंज्ञितं.—(l. 147) V3 °णां चात्र (for सर्गाश्चैवात्र). B4 संख्येयाश् (for विज्ञेयाश्). B3 (m. also) सर्गाश्चैव परिज्ञेयाश् (for the prior half). Ñ2 B4 च (for तु). V1.4 D6.7.13 संख्यया, D13 संख्या (corrupt) (for संख्यया).—(l. 148) Note hiatus between the two halves. Ñ2 V4 B3 D10 तु (for च). V3 च सहस्रे द्वे (by transp.). D7 च सहस्राणि.—Ñ2 reads (m.) l. 149 after l. 166.—(l. 150) V1 °मेवं च, B4 सुन्दरं च (for सुन्दरसंज्ञितम्).—(l. 151) Ś1 -स्थानं, D5 -वरणं, D7 दूतत्वे (for दूतत्वं). Ñ2 V4 B3.4 D10.11.13 °श्च, B1 अथ (for च). V1 हनुमदर्थं चैव (for the prior half). B4 दूत°. D13

हनुमत्प्लवनं यत्र सुरसायाश्च दर्शनम्।
मैनाकस्य गिरेश्चैव दर्शनं परिकीर्तितम्।
निधनं सिंहिकायाश्च लङ्कादर्शनमेव च।
प्रवेशश्चैव लङ्काया वर्णनं विषयस्तथा।
मार्गणं चैव वैदेह्या रावणस्य पुरे शुभे।
दर्शनं पुष्पकस्येह आपानस्य च वर्णनम्।
दर्शनं राक्षसेन्द्रस्य रावणस्य दुरात्मनः।
विचयः पुष्पकस्येह जानक्याश्चैव मार्गणम्।
अदर्शने च वैदेह्याः शोकोपगमनं तथा।
प्रविश्याशोकवनिकां वैदेह्याश्चैव दर्शनम्।
प्रवेशो रावणस्येह रक्षार्थं प्रमदावने।
प्रलोभनं च सीताया रावणस्य च भर्त्सनम्।
गर्जितं राक्षसीनां च हनूमद्दर्शनं तथा।
अभिज्ञानप्रदानं च सीतासंभाषणं तथा।
चूडामणिप्रदानं च प्रतिसंदेश एव च।
वनप्रभङ्गः क्रूराणां राक्षसानां च भर्त्सनम्।
किंकराणां वधश्चात्र मन्त्रिपुत्रवधस्तथा।
सेनापतिवधश्चात्र अक्षस्य च वधस्तथा।
कीर्तितं द्वन्द्वयुद्धं च हनुमन्मेघनादयोः।
ब्रह्मास्त्रेण च बन्धो वै मारुतेः परमाद्भुतः।
निवेदनं च दूतस्य भर्त्सनं च हनूमतः।
लाङ्गूलदीपनं चैव लङ्कादाहस्तथैव च।
सीताया दर्शनं भूयः प्रत्यागमनमेव च।
जाम्बवत्प्रमुखैश्चैव हरिभिः सह संगमः।
तथा मधुवनप्राप्तिर्मधुनां च निपीडनम्।
दर्शनं देवमार्गस्य भङ्गो मधुवनस्य च।
अङ्गदप्रमुखानां च हरीणां रामदर्शनम्।
हनूमतः परिष्वङ्गो राघवेण महात्मना।
प्रवृत्तिश्चैव सीताया मणिदानं तथैव च।
लङ्काया दर्शनं चैव दर्शनं रावणस्य च।
सीताया दर्शनं चैव प्रतिसंदेश एव च।
दुर्गकर्मविधानं च राक्षसानां विचेष्टितम्।
अशोकवनिकाभङ्गो दुर्गस्य च निपातनम्।
यत्रैतत्कथयामास हनूमान्राघवाय वै
यत्र सुग्रीवसहितो राघवः सहलक्ष्मणः।

सिंहिकायाश् (for सुरसायाश्) —(l. 152) B4 °श्च (sic), D7 मेना° (for मैनाकस्य). V1 गिरे पाश्व (for गिरेश्चैव). D13 परि-कीर्तित.—(l. 153) D12.13 सिंहिकायाश्.—D13 om. l. 154-156.—(l. 154) B2 प्रवेशनं च (for प्रवेशश्चैव). V2.4 B1.2.4 लङ्कायां (for लङ्काया) V4 विविध, B1 (before corr. as above) 2 (m. also) विच°, B4 D12 विजयस् (B4 °यन्); D14 विन° (sic) (for विषयस्) —B1 om (hapl.) l. 156.—(l. 156) Note hiatus between the two halves. V3 पुष्कलस्य (for पुष्पकस्य). Ñ2 B4 आरणस्य, V1.2 विमानस्य (for आपानस्य). B2 (m. also) D11 दर्शनं (for वर्णनम्).—(l. 157) D12 प्रवेशे (for दर्शनं). —(l. 158) V4 विजय, D13 विचय (for विचय). V2 पुष्कलस्य, B4 D13 पुष्प(D12 °क)स्य (for पुष्पकस्य) V1 पुष्पकस्येह विचय (for the prior half). D12 मार्गणा (for मार्गणम्).—(l. 159) V1 अदर्शनं चैव (hypermetric), V1.2 B2 अदर्शनं च, V4 दर्शने चैव, B2 °नेन, B3 (m. also) °ने तु (for अदर्शने च). B1 कोप- (for शोक). V2 °गमन (for -[उ]पगमन) —(l. 160) V2 [आ]पि (for [ए]व).—(l. 161) B2 वानरस्येह, D11 राक्षसेन्द्रस्य (for रावणस्येह). Ś1 D5.7.12 रक्षणं, B1.2 D12 राक्षस (sic) (for रक्षणं) Ś1 प्रमद वनं, V2.3.4 B2 D7.11-13 °वनं (for प्रमदावने).—(l. 162) V4 दर्शन (for प्रलोभनं). Ñ2 B1 (m. also) D13 वै (Ñ2 वे) देह्या (for सीताया) —(l. 163) Ś1 D5.7.11-13 दर्शनं, Ñ2 V1 B2 D13 तर्जितं, V4 गर्जितं (sic) (for गर्जितं). D7.12.13 °सानां (for राक्षसीनां) —Ś1 D5.7 om. (hapl.) l. 164 —(l. 166) Ñ2 B1.2 वनभङ्ग(B2 °ग), V2.4 B1 भेदनं (for प्रभङ्ग). B1 क्रूराणां (for क्रूराणां). Ś1 V2.3.4 B1-4 (B2 m. also) °सीनां (for राक्षसानां). Ś1 गर्जं°, V1 D5.7.12.13 तर्जं° (for भर्त्सनम्).—(l. 167) Ś1 किंकराणां. V2.4 B1.2 [च]च (for [श्]च).—(l. 168) Note hiatus between the two halves. V1.2 तु (for च). D12 तथैवाक्षवधोऽपि च (for the post. half) —(l. 169) Ś1 D5.12 दुर्गं°, D7 दुर्ग° (for द्वन्द्वयुद्ध). V3 B1 तु (for च) V1.2 हनुमन्मेघ-नादयोः (for the post. half).—(l. 170) V4 om च (submetric). D11 [ऽ]स्य (for वै). D7 वधश्चैव (for च बन्धो वै). V2 D12 मारुते (for मारुतेः). V2 D5 °द्भुत (for परमाद्भुतः).—(l. 171) D11 दूतस्य (for दूतस्य).—After l. 171, V2.3 ins:

रक्षोभिर्बन्धनश्चापि महाकायस्य च मोक्षणम्।

[V2 [अ]स्य (for [अ]पि). V2 वि° (for च मोक्षणम्).]
—(l. 172) Ś1 [उ]द्दीपन, Ñ2 V1 B2-4 D10 -[आ]दीपन (for दीपनं) V4 लाङ्गूलदीपनं चैव (for the prior half). —(l. 173) Ś1 दर्शनं (for दर्शनं). V3 चैव (for भूयः). D7 -[आ]गमन (for [आ]गमनम्) —(l. 174) B2 जाम्बु°, D12 जाम्ब° (for जाम्बवत्) V1 D5 संगम (for संगमः). D11 संगमस्तथा (for सह संगमः).—After l. 174, B2 ins.

प्रत्यागतो वानराणामङ्गदस्य महात्मनः।

—(l. 175) D7 मधुवन. Ñ2 B1-4 (B3 m. as above) D12 निपीडन, V1.4 D11 निपी°, V2.3 D7.10 निपु° (for निपीडनम्) —(l. 176) D7 देवमा° (for देवमार्गस्य). V2.3 B1.2 देवमार्गनिरोधश्च (for the prior half). Ś1 संगो, D7 पुरो (sic) (for भङ्गो), D11 om च (submetric).—(l. 177) D11 हि (for च). D11 वर्णनं (for हरीणां).—(l. 178) V4 हनूमता (for महात्मना).—(l. 179) D5 प्रवृत्ति (for प्रवृत्तिश्च). B1-4 (B3 m. also) [अ]पि (for [ए]व).—Ś1 D7 om. (hapl.) l. 180-181.—(l. 180) V4 D12 रावणस्य (for रावणस्य). V4 रावणस्य च दर्शनं (by transp.) (for the post. half).—(l. 181) V1 प्रति° (for प्रति).—(l. 182) B2.4 राक्षसीनां. V2.4 B1.2 च भाषितं.—(l. 183) Ś1 V1 D5.7.12 भग्नं (for भङ्गो).—(l. 184) D11 कथेदम् (for

महता हरिसैन्येन प्रययौ दक्षिणामुखः ।
सर्वे च सहिता यत्र निविष्टाः सागरं प्रति ।
इत्येतत्पञ्चमं काण्डं सुन्दरं परिकीर्तितम् ।
सर्गाणामत्र संख्या च काण्डे सुन्दरसंज्ञिते ।
चत्वारिंशत्त्रयश्चैव सर्गाः सम्यगुदाहृताः ।
श्लोकानां द्वे सहस्रे च चत्वारिंशच्च पञ्च च ।
अतः परं तु षष्ठं च युद्धकाण्डमिति स्मृतम् ।
यत्र रामो महाबाहुः सागरं समुपस्थितः ।
यत्र लङ्कां जिगमिषुर्मन्त्रयामास राघवः ।
प्राप्तं च राघवं श्रुत्वा मन्त्रयामास रावणः ।
शमार्थी यत्र रामेण ज्येष्ठमाह विभीषणः ।
मुच्यतां मैथिली राजन्स्वस्त्यस्तु नगरस्य नः ।
एतद्धि परमं श्रेयो विपरीतेऽनयो भवेत् ।
एवमुक्तो दशग्रीवः क्रोधसंरक्तलोचनः ।
जघान यत्र पादेन भ्रातरं वै विभीषणम् ।

रावणं च परित्यज्य चतुर्भिः सचिवैः सह ।
आगच्छद्राघवाभ्याशं गदापाणिर्विभीषणः ।
अभिषिक्तश्च रामेण लङ्काराज्ये विभीषणः ।
सागरात्तोयमादाय प्रयतेन महात्मना ।
यत्र रामस्य संरम्भः समुद्रस्य च दर्शनम् ।
नलसेतुक्रिया चैव सागरानुमते तथा ।
तरणं चैव घोरस्य सागरस्य महात्मनः ।
सुवेलासादनं चैव चारप्रणिधिरेव च ।
शुकसारणवाक्यं च वानरानीकदर्शनम् ।
मथनं राक्षसेन्द्रस्य मायारामशिरःक्रिया ।
वाक्यानि सरमायाश्च सीताश्वासनमेव च ।
यत्र माल्यवतो वाक्यं लङ्कायां गुप्तिरेव च ।
मन्त्रणं राघवबले चाराणां च प्रवेशनम् ।
सुवेलारोहणं चैव तथा लङ्कावरोधनम् ।
समारम्भश्च युद्धस्य द्वन्द्वयुद्धप्रवर्तनम् ।

यैरेव). V4 रावणस्य (for रावणाय). V4 D11 न (for वै). —(l. 185) D7 सुलक्ष्मण (submetric) (for सुदलक्ष्मण). —(l. 186) V3 हरिसैन्येन सहितो (for the prior half). V1 प्रजयौ (sic) (for प्रययौ). —(l. 187) V3 B4 (m. also) ते (for च). D14 तत्र (for यत्र). —(l. 188) Ś1 transp. पञ्चम and सुन्दर. V4 B1 नाम पी°, B2 °कीर्तनम् (for परिकीर्तितम्). —(l. 189) V3 B1 स्वत्र; V3 B4 चात्र (for अत्र). Ś1 V3 -संज्ञके (for -संज्ञिते). —(l. 190) V3 त्रय (for त्रयश्). Ś1 Ñ1 V1.3 D5.7.12 च समुदा° (for सम्यगुदाहृता°). —(l. 191) V3 तु (for first च). V4 पञ्चम, D13 पञ्चम (for षष्ठं च). —(l. 192) V1 om. (submetric), B हि, D10.13 त (for तु). Ñ2 V3 B D14 तु, V4 हि, D11 वै (for च). D10 transp. तु and च. B1 स्वा° (for युद्धकाण्डम्). D11 इत (for इति). —(l. 193) B4 अत्र (for यत्र). —(l. 194) Ś1 V2.4 B1 D7.13 लङ्का- (for लङ्कां). —(l. 195) D13 रावण (sic) (for राघवं). D13 श्रुत (sic) (for श्रुत्वा). —(l. 196) V3.4 D11 समार्थी, B1 धर्मार्थी, D5 स्वार्थी, D13 शमार्थे (for शमार्थी). V3 रामार्थिण तु (sic) (for शमार्थी यत्र). V4 राघवस्य (for रामेण). V3 ज्येष्ठम् (for ज्येष्ठम्). D5 श्रेष्ठं यत्र विभीषण (for the post. half). —(l. 197) V3.4 B1 D5 मैथिली, D13 जानकी (for मैथिली). B1 सीता (for राजन्). V4 स्वजनस्य (for नगरस्य). V3 B1.3 (m. also) D13 च (for न). —(l. 198) B2 D5 परम- (for परम). V1.3 श्रेयं (V3 °श्चा) (for श्रेयो). Ñ2 V2-4 B1.3 D5.7.12 विपरीते (for विपरीते) —(l. 199) B1 घोर- (for क्रोध-). —(l. 200) D13 यथान (sic) (for जघान). D5 वामेन (for पादेन). Ñ1 V3 B1-3 (m. also) D5 च (for वै). D13 °षिणं (for विभीषणम्) —D13 om. l. 201–202. —(l. 201) Ś1 तु, B2 स, D13 सं (for च). —(l. 202) V1 अभ्यागच्छद् (hypermetric), V2.4 B1.4 D7 अभ्यगच्छद् (for आगच्छद्). Ś1 [अ]भ्यासे, V1.4 -[आ]ख्यासे (for -[अ]भ्याशं). —After l. 202, B2 ins.

दर्शिता वानरादे च दत्ता गदावान्प्रभाः ।

—Ś1 D4.7 om. (hapl.), Ñ2 missing (fol. injured) l. 203. —(l. 204) D5 राम राज्याभिषेक° (sic) (for the prior half). Ñ2 B D10.13 प्रयतेन, D7 प्रया° (for प्रयतेन). —(l. 205) D7 om. च (submetric). —(l. 206) V3 नल- (for नल). Ñ1 V1 D11–13 -क्रियाद् (V1 D13 °यां) (for -क्रिया). —(l. 207) B2 (m. also) रामस्य (for घोरस्य). V3.4 समुद्रस्य (for सागरस्य). D13 °त्मना, D13 °द्भुत (for महात्मन°). —B4 om. (hapl.) l. 208–213. —(l. 208) V1 [आ]रोहण (for -[आ]सादन). V3 चार- (for चार-). V4 B1 -प्रतिनिधिर् (hypermetric) (for -प्रणिधिर्). —(l. 209) V3 -वाक्येन (for -वाक्य च). V4 D10.13 वानराणां च (D13 °णांक-) (for वानरानीक-). —(l. 210) D5 मथित, D7 मथनं, D13 मथने (for मथनं). D5 रावणे° (for राक्षसेन्द्रस्य). Ñ1 V3 B3.4 D10 तथा (for -क्रिया) —(l. 211) D11 °नन्दनम् (for सीताश्वासनम्). D13 om. सनमेव च. —(l. 212) D11 °वता (for माल्यवतो). V4 D7 लङ्कायां (for लङ्कायां). Ś1 D5.13 गुप्ति, Ñ गुप्त, D12 गुप्त (for गुप्तिर्). —(l. 213) Ś1 मन्त्रिणः B4 मन्त्रणं (for मन्त्रणं). Ñ1 राघव-, Ñ2 °बले, V3 राक्षसानां च; V4 राघवेन्द्रस्य (for राघवबले). Ñ V1.3 B2-4 D5.13 चार(D5.13 चार)णां, V4 वानराणां (hypermetric) (for चाराणां). Ñ1 नि° (for प्रवेशनम्). —B1 (see m.) reads from l. 214 up to the prior half of l. 220 in marg. —(l. 214) Ñ1 ततो, V4 तत्र (for तथा) —Ś1 D5.7 om. l. 215. —(l. 215) V4 °तु, D11 द्वन्द्व°, D13 °द्व, D13 आरब्धेव (for समारम्भश्च). B4 तथा द्व (for युद्धस्य). —D13 om l. 216. —(l. 216) V3 रावण-, B1 महा (for युद्ध). D13 om. यत्र Ś1 [आ]तु मर्दन, Ñ2 [अ]भ्यर्दित, B2 [अ]भि(m. also [अ]भ्य)र्दित, B4(m. also as above), D11 विमर्दित (for [अ]-भ्यर्दित) —(l. 217) V4 °दुर्ग- (for संग्राम). Ś1 °संज्ञं (for विज्ञान) D13 सं° (for प्रवर्तनम्). —(l. 218) Note hiatus between the two halves. D11 दृष्टं (for दृष्ट्वा). D4 -बल (for -बलम्). V4 तोयाद् (submetric) (for तोयाद्) B2 अद्धपरिवेष्टन (for the post. half) —(l. 219) V3 [अ]तिर (for [इ]तिर). —After l. 220, B2 ins.

सुग्रीवस्य क्रोधादिवधो यत्नानुशन्दित ।
रात्रियुद्धविधानं च शरबन्धस्तथैव च ।
सुपर्णदर्शनं चैव शरबन्धस्य मोक्षणम् ।
धूम्राक्षस्य वधश्चैव तथैवाकम्पनस्य च ।
प्रहस्तस्य वधश्चैव प्रभङ्गो रावणस्य च ।
दुर्गकर्मविधानं च कुम्भकर्णप्रबोधनम् ।
दर्शनं कुम्भकर्णस्य सम्प्रश्नो राघवस्य च ।
निर्याणं कुम्भकर्णस्य वानराणां च सम्भ्रमः ।
सुग्रीवग्रहणं चैव प्रमोक्षश्चात्र कीर्त्यते ।
वधश्च कुम्भकर्णस्य राघवात् समुदाहृत ।
नरान्तकवधश्चात्र देवान्तकवधस्तथा ।
महोदरवधश्चैव वधस्त्रिशिरसस्तथा ।
महापार्श्ववधश्चात्र अतिकायवधस्तथा ।
मेघनादास्त्रमोहश्च ससैन्ये राघवे तथा ।
ओषध्यानयनाश्चापि प्रबोधश्च हनूमता ।

उल्काभिहारयुद्धं च वधः कुम्भनिकुम्भयोः ।
मकराक्षवधश्चात्र निर्गमो रावणे पुनः ।
मायासीतावधश्चात्र मेघनादवधस्तथा ।
क्रोधश्च राक्षसेन्द्रस्य तथा निष्ठानकं महत् ।
रावणस्य च निर्याणं विरूपाक्षवधस्तथा ।
मत्तस्यापि वधश्चात्र उन्मत्तवध एव च ।
राघवस्य च वाक्यानि मर्त्सनं रावणस्य च ।
रामरावणयोश्चैव अस्त्रयुद्धं महात्मनोः ।
लक्ष्मणस्य वधश्चैव विलापो राघवस्य च ।
ओषध्यानयनं चैव लक्ष्मणोत्थानमेव च ।
प्रदानं दशशतेन रथस्य च महात्मना ।
मातलेर्दर्शनं चैव शक्रास्त्रनिवेदनम् ।
सङ्ग्रामे राक्षसेन्द्रस्य प्रभङ्गो रावणस्य च ।
सारथेर्भर्त्सनं चैव रावणेन दुरात्मना ।
दवाना विग्रहश्चैव गगने दानवैः सह ।

छेदनं मुकुटस्यापि राक्षसानां पराभव ।

—Ś1 om (hapl) l 221–222 —(l 221) V1 दुर्गस्य कर्म (hypermetric) D11 दुर्ग° (for दुर्गकर्म) —B3 reads l 222–224 in marg —(l 222) V3–4 B1 D5 रावणस्य (for राघवस्य) —(l 223) B3 निर्याना (sic), D18 निर्यन (sic) (for निर्याण) Ś1 om (hapl) the post half of l 223 up to the prior half of l 225 —(l 224) B3 -ग्रहणश्चात्र (for ग्रहणं चैव) B1 कथ्यते B3 कीर्तितं (for कीर्त्यते) —(l 225) V3 त चैव (for राघवात्) —(l 226) V3 D11 [प]व (for [श्च]त्र) B4 D11 वेदांतक (for देवान्तक) —Ś1 B3 D7 om (hapl)l 227 —(l 227) V4 त्रिनर (before corr as above) एव च —(l 228) Note hiatus between the two halves B3 °श्च G1 °श्च (sic) (for महापार्श्व) —For l 226–228 Ñ1 B1 subst

वधस्त्रिशिरसश्चैव देवान्तकवधस्तथा ।
नरान्तकनिपातश्च अतिकायवधस्तथा ।
निकुम्भकुम्भयोश्चैव वधो राक्षसपुङ्गवो ।

—Ñ1 om l 229–230 —(l 229) V4 B3 D18 -मोहश्च (for -मोहश्च) B1 मेघनादस्याजमोक्ष (for the prior half) D12 राघवस्य (sic) (for राघवे) —(l 230) Ñ2 B3 (m also) 4 D10.11 -[आ]नयनं चापि V3 -[आ]नयनार्थाय, D7 °श्चैव (for [आ]नयनाश्चापि) D12 प्रबोधस्य (sic) D18 सम्प्रबोधो (for प्रबोधश्च) Ś1 V3.4 B4 D10 हनूमत (for हनूमता) —(l 231) Ś1 उल्कनिहार, V2 °भिहार, V3 D18 °भिहरि V3 °भिवाय V4 B3 (m also) °भिहार D5 उक्त्वा सं° D7 उल्का° D12 °भीनार (sic), D18 °नीहार (for उल्काभिहार) Ñ1 -युद्धं (for -युद्ध) Ñ2 B3.4 D10 उल्काभि(D10 °लि)हरणे चैव (for the prior half) —(l 232) V2 B1 D18 [प]व (for [श्च]त्र) V1 ins च च before निर्गमो Ñ2 om from the post half of l 232 up to the prior half of l 233 V4 निर्गमो (for निर्गमो) D18 रावणस्य च (for रावणे पुन) —(l 233) Ñ2 V3 B1.4 [प]व (for [श्च]त्र) —Ś1 om (hapl.) l 234–235 —(l 234) D18 °श्च (for राक्षसेन्द्रस्य) Ñ1 यथा (for तथा) Ñ1 [अ]भिष्ठानकं V2 निदनकं B3 (m also) [अ]भिदिकं (for निष्ठानकं) D5 तथा निष्ठानकं महत् (for the post half) —(l 235) Ñ1 V4 B1.3.4 वि° (for च निर्याणं) D12 चित्रवधस्तथा (sic) (for the prior half) —After l 235 V2 B3 ins B1 ins after l 236

महोदरमहापार्श्ववधश्चैव प्रकीर्तितः ।
[B3 °वधश्चैव महापार्श्वस्य कीर्तितं]

—(l 236) Note hiatus between the two halves. B1 च (for [अ]पि) —(l 237) B3 (after corr as above) रावणस्य (for राघवस्य) D11.18 om first च (submetric) —After l 237 B4 ins while D18 after l 240

मन्दोदर्यो तथा केशग्रहणं चाङ्गदेन च
[D18 केशाकर्षण (for केशग्रहण)]

—Ś1 om (hapl)l 238–239 —(l 238) Note hiatus between the two halves Ñ2 B3.4 D10.13 राक्ष° V4 अस्त्रयुद्धं (for अस्त्रयुद्ध) —After l 238, B4 ins.

तथा शक्तिपातत्यागो रावणेन दुरात्मना ।

—(l 239) V2 वधो यत्र (for वधश्चैव) —(l 240) D8.9.10 औषधि —(l 241) D7 वनस्थाय (for रथस्य च) Ś1 Ñ2 V3.4 °त्मन (for महात्मना) —(l 242) D18 om (hapl.) from the post half up to the prior half of l 244 Ñ1 B1.4 शक्र° (for शक्रास्त्र) —(l 243) D18 सम्प्राप्त (for सङ्ग्रामे) Ś1 रावणस्य V2 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 247 B3 प्रभङ्गा (for प्रभङ्गो) —(l 245) V1 विग्रह चैव D5 विग्रहस्यैव (for विग्रहश्चैव) —(l 246) V1 दर्शनं चैव, V2 °श्च तु D18 दै° (for देवैश्च) Ś1 V3.4 B3 (m also) D8.9.11.13 क्षितिं; Ñ2 D10 भुवं; V4 भुवि (for भूमि) Ś1 -नाद° (for -स्वनम्) —(l 247) V2 विश्रुते, V3 D5 त्रिदश (for त्रिपुर) —(l 248) D10 काण्डे (for काण्ड) V3 B3 रक्षा° (for शुद्धरामस्य) Ñ V1 B1–3 D7 शुद्धं D5 श्रुतिं (for रामस्य) —(l. 249) V2 D8.9.11.12.13

द्वैरथं च महाघोरं सहाहं भूमिकम्पनम् ।
वधश्च राक्षसेन्द्रस्य त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ।
इति षष्ठमिदं काण्डं युद्धकाण्डमिति स्मृतम् ।
सर्गाणां च शतं ज्ञेयं पञ्च सर्गास्तथैव च ।
काण्डे ह्यस्मिंस्तथा संख्या श्लोकानामपि कथ्यते ।
चत्वार्येव सहस्राणि पञ्च श्लोकशतानि च ।
अतस्त्वभ्युदयं नाम सोत्तरं संप्रचक्षते ।
यत्र रावणदाराणां विलापः समुदाहृतः ।
विभीषणाभिषेकश्च सत्कारो रावणस्य च ।
हनूमत्संप्रवेशश्च मैथिल्याश्चैव दर्शनम् ।
सीताया निर्गमश्चैव रामेण च समागमः ।
भर्त्सनं चैव सीताया राघवेण महात्मना ।
परित्यागश्च वैदेह्यास्तथा चाग्निप्रवेशनम् ।
अग्निदेवो च तदा प्रदाद: परमाद्भुत: ।
महादीनां च सर्वेषां देवानामिह दर्शनम् ।
वृषध्वजस्य देवस्य दर्शनं चात्र कीर्त्यते ।
पितामहाद्वरश्चात्र पितुर्दर्शनमेव च ।
कैकेय्याः शापनाशश्च स्तुतिर्दशरथस्य च ।

शक्राद्वरस्य संप्राप्तिर्हरीणां प्रतिजीवनम् ।
रत्नानां संविभागश्च राक्षसेन्द्रेण धीमता ।

पुष्पकारोहणं चैव राघवस्य महात्मनः ।
वानराणां च सर्वेषां राक्षसानां तथैव च ।
प्रतियानं च कथितं विस्तरेण महात्मनाम् ।
भरद्वाजाश्रमप्राप्तिर्भरतेर्दर्शनमेव च ।
नन्दिग्रामप्रवेशश्च गुरूणां चैव दर्शनम् ।

अयोध्यासंप्रवेशश्च व्रतस्य च समापनम् ।
अभिषेकश्च रामस्य प्रमोदो नगरस्य च ।
यौवराज्यप्रदानं च भरतस्य महात्मनः ।
मुनीनामिह संप्राप्तिरुत्पत्तिश्चैव रक्षसाम् ।
त्रैलोक्यविजयाख्यानमहल्याकीर्तनं तथा ।

सीतानिर्वासनं चैव लक्ष्मणेन महात्मना ।
वाल्मीकाश्रमसंप्राप्तिर्मैथिल्याश्चात्र कीर्त्यते ।
कुशीलवसमुत्पत्तिरिक्ष्वाकुकुलवृद्धये ।
लवणस्य वधश्चात्र शत्रुघ्नेन प्रकीर्तितः ।
शम्बूकस्य वधश्चात्र कुम्भयोनिसमागमः ।

(for च). D_5 om. तत्र. V_1 प्रोक्तं, B_4 चैव (for ह्येव). B_4 -वर्गास् (for -सर्गास्).—(l. 250) V_3 त्वाधिहैस्तु (for काण्डे ह्यस्मिंस्). V_3 श्लोकसंख्यानम् (for संख्या श्लोकानाम्). $Ś_1$ V_3 अत्र, B_3 (m. also) $D_{12.13}$ एव (for अपि). $Ś_1$ शस्यते, $Ñ$ V_1 B_{2-4} (B_3 m. also as above) $D_{5.7.10.12.13}$ शब्दयते; V_3 ह्यश्चे (for कथ्यते).—(l. 251) $Ś_1$ चत्वार्येव, V_3 पञ्च श्लोक-; D_{13} चत्वारश्च (sic), D_{13} °येव (for चत्वार्येव). V_4 °का (for पञ्च श्लोक-).—(l. 252) D_{13} °स्तुभ्युदयं (sic) (for °स्त्वभ्युदयं). V_{2-4} $B_{2.4}$ $D_{10.13}$ °वक्ष्यते (for संप्रचक्षते).—(l. 253) $Ś_1$ -नारीणां (for -दाराणां). $B_{1.4}$ समुदाहृत-.—(l. 254) $Ñ_2$ V_3 B D_{14} सत्कारो, D_{13} न्यक्कारो (for सत्कारो). $Ñ_2$ राघवस्य (for रावणस्य).—(l. 255) B_1 [अ]पि (for [ए]व).—(l. 256) V_{3-4} B_1 [अ]त्र (for [ए]व). V_1 तु (for च). D_{13} राघवे च समागमा (sic) (for the post. half).—(l. 258) $Ś_1$ $D_{6.7}$ °त्याग; D_{13} °त्यागे (for परित्यागश्). V_3 परित्यागश्चैव (hypermetric). D_{11} सीतायास् (for वैदेह्यास्). V_3 B_3 D_{13} तथैवाग्नि (for तथा चाग्नि).—(l. 259) Note hiatus between the two halves. V_3 B_4 -प्रवेशश्च (for प्रवेशे). D_{13} तथा (for तदा). $Ś_1$ $D_{6.7}$ प्रादुर्; V_3 प्रसादः; B_4 (to avoid hiatus) प्रह्लादं (for प्रदाद:). $Ś_1$ V_3 $D_{6.7.13}$ °द्भुत (for परमाद्भुत).—(l. 260) D_{13} विश्व° (for महादीनां). $V_{3.4}$ देवानां सर्वेषाम् (by transp.) (for सर्वेषां देवानाम्).—(l. 261) V_3 वृषभ° (hypermetric). B_2 वृषभध्वज (for वृषध्वजस्य). B_2 दृश्यते; B_1 कीर्तितं (for कीर्त्यते).—(l. 262) $Ś_1$ पितामह- (for पितामहाद्). B_4 वरमाप्ति; D_{13} °प्राप्ति (for वरश्चात्र). $Ñ_1$ V_{3-4} $D_{5.6}$ तस्मादेव वरप्राप्तिः (for the prior half). D_{13} पितृ (for पितुर्). B_1 वचनम् (for दर्शनम्).—(l. 263) V_3 B_4 D_{13} शाप- (for शाप-). B_1 D_5 -मोक्षणम् (for -नाशश्). D_{13} स्तुतिं (sic) (for स्तुतिर्).—After l. 263, B_3 ins.:

भरतस्य प्रसादे च प्रयाते रघुनन्दनः ।

—(l. 264) D_{13} (also) देवस्य (for वरस्य). V_3 प्राप्तिश्च (for संप्राप्तिर्). V_3 °जीवनं; D_{13} °जीविते, D_{13} जीवनं तथा (for प्रतिजीवनम्).—(l. 265) $D_{11.13}$ रत्नानि (for रत्नानां). D_{13} प्र° (for संविभागश्). $Ñ_1$ राक्षसेन्द्रस्य धीमतः (for the post. half).—D_{13} om. l. 266–268.—(l. 266) V_3 पुष्करा°, B_4 पुष्पका° (for पुष्पकारोहणं).—(l. 268) B_3 विस्तरेण. $Ś_1$ $Ñ_1$ $V_{3.4}$ $B_{3.4}$ °त्मना (for महात्मनाम्).—(l. 269) $Ś_1$ $Ñ_1$ $V_{1.4}$ B_4 $D_{6.13}$ भारद्वाज-, D_{11} -[आ]श्रम.—(l. 270) $B_{1.4}$ नन्दिग्रामे (for नन्दिग्राम-). $Ñ_2$ B_3 D_{10} -नि° (for -प्रवेशश्). V_3 B_3 (m. also) मातॄणां (for गुरूणां).—After l. 270, B_3 ins.:

मातॄणां संगमस्तत्र प्रकृतीनां च गुरु तथा ।

—(l. 271) $Ś_1$ $D_{6.7.12}$ अयोध्यायां (for अयोध्याप्र-).—(l. 272) $Ś_1$ D_3 प्रसादो (for प्रमोदो). $Ñ_1$ B_3 भरतस्य; V_4 ना° (for नगरस्य).—(l. 273) $V_{1.4}$ B_4 यौवराज्ये; D_{11} °राज्यं, D_{13} °राज- (for यौवराज्य). D_{13} भरतस्य च (hypermetric).—(l. 274) $Ś_1$ V_1 $D_{7.11.13}$ राक्षसां (D_{13} °स) (for रक्षसाम्).—(l. 275) D_{13} अहिल्या- (for अहल्या-). V_1 B_4 अहिल्याख्यान(B_4 °परि)कीर्तनं (for the post. half).—(l. 276) $Ñ_1$ -निर्वासनं (for निर्वासनं). B_4(m. also) तथा सीतापरित्यागश्च (for the prior half).—(l. 277) $Ś_1$ $Ñ_2$ $V_{1.4}$ B_3 $D_{7.10}$ वाल्मीक्याश्रम. $Ś_1$ V_1 $D_{6.7.13}$ (अ)त्र; $Ñ_1$ प्र-; B_3 (अ)पि (for (अ)त्र). B_3 कथ्यते (for कीर्त्यते).—(l. 279) $Ñ_2$ B_3(m. also as above).4 $D_{10.13}$ (ए)व (B_4 °श्च) (for (अ)त्र).—$Ś_1$ (hapl.) B_4 om. from the post. half up to the prior half of l. 280. $Ñ_2$ B_3 D_{13} गदात्मना, V_1 (अ)त्र° (for प्रकीर्तितः).—(l. 280) V_{3-4}

भल्लूकारस्य समाप्तिः श्वेतोपाख्यानमेव च ।
अश्वमेधसमारम्भो गीतश्रवणमेव च ।
काव्यस्य चान्ते विज्ञाय स्वपुत्रौ तौ कुशीलवौ ।
वाल्मीकेश्चैव वाक्यानि विलापो राघवस्य च ।
रसातलप्रवेशश्च वैदेह्याः परमाद्भुतः ।
राघवस्य च संरम्भो दर्शनं परमेष्ठिनः ।
कालदुर्वाससोः प्राप्तिः संत्यागो लक्ष्मणस्य च ।
सुहृदां चैव पौराणां राघवाणां महात्मनाम् ।
महाप्रस्थानगमनं स्वर्गप्राप्तिश्च पुष्कला ।
इत्याभ्युदयिकं काण्डं सभविष्यं सहोत्तरम् ।
नवतिसंख्यया सर्गाः श्लोकाश्चात्र कीर्त्यते ।
त्रीणि श्लोकसहस्राणि तावन्त्येव शतानि च ।
षष्टिः श्लोकास्तथा ज्ञेया काण्डेऽस्मिन्परिसंख्यया ।
सर्गाणां षट्शतानीह विंशतिश्चैव संख्यया ।
इत्येतद्रामसंबन्धमाख्यानमृषिसंस्तुतम् ।
चतुर्विंशतिसाहस्रं सर्वपापभयापहम् ।
आख्यानं वैष्णवं दिव्यं कृतं वाल्मीकिना स्वयम् ।
धन्यं यशस्यमायुष्यं पुत्रीयं बुद्धिवर्धनम् ।
पठेदिमां पर्वणि यः समाहितः
कथां शुचिर्दाशरथेर्महात्मनः ।
विमुच्यतेऽसौ कलुषेण मानवः
सुखं स गच्छेच्च मृतोऽपि सद्गतिम् ।

इत्यार्षे रामायणे आदिकाण्डे अनुक्रमणिका समाप्ता ॥ २ ॥

2

After I. 3 2 (after 153*), D1-3 ins.:

गुणग्रामस्य रामस्य राज्ञो दशरथस्य च ।
सभार्यस्य सराष्ट्रस्य साम्नः पुरजनस्य च ।
भरतस्य यथावृत्तं शत्रुघ्नस्य च धीमतः ।
वसिष्ठस्य सुमन्त्रस्य वामदेवस्य चैव हि ।
विश्वामित्रस्य चैवर्षेर्जनकस्य च धीमतः ।

रक्षसां वानराणां च तथा वीर्यविचेष्टितम् ।
सीतासहायेन च यत्कथितं वसता वने ।
सत्यसंधेन रामेण लक्ष्मणेन च धीमता ।
त्रैलोक्यदर्शी भगवांस्तपोयोगबलेन च ।
तत्सर्वं तत्त्वतोऽन्विष्य रामवृत्तान्तमात्मवान् ।

ददर्श तत्र प्रत्यक्षं पाणावामलकं यथा ।
दृष्ट्वा चानन्तरं सम्यक्कथकं रामस्य चेष्टितम् ।
धर्मकामार्थसंयुक्तं पुण्यश्रवणकीर्तनम् ।
श्रुतिरत्नाकराकीर्णं काव्यसागरमुत्तमम् ।
(143) {प्राप्तराज्यस्य रामस्य चरितं यत्सुधीमतः ।
तच्चाप्यवाप्तवांश्चक्रे वाल्मीकिर्भगवानृषिः ।}
अयोध्यावर्णनं चैव गुणा दशरथस्य च ।
मन्त्रिणां च गुणाश्चैव प्रकृतीनां तथैव च ।
प्रकाशे च रहस्ये च यत्परस्परचेष्टितम् ।

D5.13 सद्य(V3 जम्बू; V4 शम्बू, D12 शम्बु)कस्य (for शम्बूकस्य). D12 शत्रुघ्नस्य वचश्चानु- (for the prior half).—(I. 282) D10 -समारम्भे (for -समारम्भो).—(I. 283) D12 कायस्य (sic) (for काव्यस्य). Ś1 रागे, V3 [अ]न्ते च (by transp.), V4 चांत, D5.7.13 गाने, D12 चात्र (for चान्ते). Ś1 B2.4 D6.7 सुपुत्रौ (for स्वपुत्रौ). V4 च (for तौ). D12 तौ पुत्रौ.—(I. 284) Ñ2 B3 D12 [च]पि (for [च]व). B1 वाच्यानि; D18 वाक्यादि (for वाक्यानि).—(I. 285) B2 नि° (for -प्रवेशश्च). D10 सीतायाः (for वैदेह्याः). D7 °द्भुत (for परमाद्भुतः).—(I. 286) V1 om. च (submetric). V3 संभोग- (for संरम्भो).—(I. 287) V4 °सम° (for -दुर्वाससो.).—(I. 288) D12 मुहृदां (sic) (for सुहृदां). Ś1 पोराणां (for पौराणां). Ś1 D5.7.13 वानराणां, Ñ1 B1 om., V4 दुर्गाणां (for राघवाणां).—(I. 289) V1 महाप्रस्थानगमनं (for the prior half). Ś1 तु (for च).—(I. 290) D12 [मा]भ्युदायकं (for [आ]भ्युदयिकं). V1 समविष्यति (hypermetric), V4 समविष्यं, D7 भविष्यं च (for सभविष्यं). B4 D12 सहो°, D12 सिहो° (sic) (for सहोत्तरम्).—(I. 291) Ñ B D13 नवति. (for नवति-). V3 -संख्याया (for संख्यया). B1 कथ्यते, D12 शब्दयते (for कीर्त्यते).—(I. 292) Ś1 V3.4 D5.7.11.13 नवश्लोक- (for तावन्त्येव).—(I. 293) D12 °कीर्तिता (for परिसंख्यया).—(I. 294) B2 (m. also) [अ]पि (for [च]व). Ñ1 V2 B1 चैव कीर्तिता, V4 परिकीर्तिता (for चैव संख्यया).—(I. 295) B1 D7.10 -संबद्धम् (for -संबन्धम्). Ś1 D7 -स्तुतं, V4 -स्तवम्, D11.13 -स्तुतम्; D12 -सुतमा (for -संस्तुतम्). V2 कृतिमिदं शुभं.—(I. 296) D18 प्रणाशनं (for भयापहम्).—(I. 297) V2 काव्यं (submetric) (for आख्यानं). V1 रैवतं, D18 रुचिरं (for वैष्णवं). Ñ1 B1 कृतं (for स्वयम्).—After I. 297, B1 ins.:

दिव्यज्ञानेन योगेन दृष्टा सर्वं महात्मना ।

—(I. 298) Ś1 प्रजेय, V1 स्वर्गीय, V4 पुत्रायु (for पुत्रीयं). D2 बुद्धि (for वृद्धि-).—(I. 299) D12 धर्मे (for इमां). D11 सर्वपि (sic) (for पर्वणि).—(I. 300) Ś1 V2 D13 शुचेर्, V4 विभोर्, D13 शुचि (sic) (for शुचिर्).—(I. 301) V4 कलुषात्तु (for कलुषेण).—(I. 302) Ś1 सुखं च, Ñ1 B1 D11 सुखेन, V1 सुखं (for सुखं स). V2 यच्छेच्च (for गच्छेच्च). Ś1 मृते (for मृतो).

2

Before I. 1, D3 ins. St. 3 and 4** repeating them after this passage. D7 om. l. 1.—(l. 5) D1 देवर्षेर् (for चैवर्षेर्). D7 मुनिवरस्य (for जनकस्य).—(l. 7) D1 वच. (for च यत्). D3 वच सीतासहायेन (for the prior half).—After l. 7, D3 ins.:

पुरा रामकथां दिव्यां लोककर्तां मनोरमाम् ।

—(l. 9) D2 -दर्शन (hypermetric) (for -दर्शी).—(l. 10) D2 °ज्ञानवान् (for °आत्मवान्).—(l. 12) D1 चक्रे (for सम्यक्). D1 रामस्य चरितं महत् (for the post. half).—For l. 13–14 cf. 150* and l. 11–12 of 154*.—(l. 15) D1 भूरि तेजसः; D3 वत्सु धीमतः (for यत्सुधीमतः).—(l. 16) D1 चकार (for ह्यवाप्त).—(l. 17) D1 गुणान् (for गुणा).—(l. 18) D1 गुणांश्च च (for गुणाश्चैव).—D3 om.

3

Ś1 D1-3.5.7.8.13 ins. the following passage after 489* (following I.15.28); while Ñ V B D10.11.12 ins. after l. 4 of 514* (I. 17.20):

राज्ञस्तवोऽप्यनुज्ञातुं स्वानेव प्रचक्रमे ।
प्रीतियुक्तेन मनसा राजा दशरथस्तदा ।
स्वं स्वं राष्ट्रं यथाकामं गच्छन्तु मनुजाधिपाः ।
प्रीतोऽहमस्मि भद्रं वः स्वस्ति प्राप्नुत मा चिरम् ।
सर्वे भवन्तः पश्यन्तु कार्यं विषयरक्षणम् ।
भ्रष्टो हि विषयाद्राजा मृतकल्पः प्रदृश्यते ।
तस्मात्स्वविषये रक्षा कर्तव्या भूतिमिच्छता ।
यज्ञैर्नावाप्यते स्वर्गो रक्षणात्प्राप्यते यथा ।
यथा हि पुरुषः कुर्याच्छरीरे यत्नमुत्तमम् ।
बुद्ध्या च चेतसा नस्तु तथा राज्ये नराधिप ।
अनागतविधानं च कर्तव्यं विषये नृपैः ।
आगमश्चापि कर्तव्यस्तथा दोषो न जायते ।
एवं संदिश्य राज्ञः स श्रुत्वा ते च नराधिपाः ।
अन्योन्यं संविदं कृत्वा प्रयाताः सर्वतो दिशम् ।

4

After line 11 of 514* (I.17.21), Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.9-13 ins., while M4 ins. only from line 114 onward after 516*:

वसिष्ठेन च धीरेण तथा पौरजनेन च ।
यानेन महता शान्ता कम्बलावततेन च ।
गोभिः श्वेतैः सुयुक्तेन प्रेष्यवर्गाश्रितेन च ।
संगृह्य रत्नं सुबहु मणिरत्नमजाविकम् ।
विविधैश्चाप्यलंकारैर्भूषिता श्रीरिवापरा ।

L. 19.—(L. 19) D2 सत्परं च विचेष्टित (for the post. half). D2 Cont.:

कथयामि यथावृत्तं निखिलेन विशेषतः ।
ऋषिशृङ्गाभिगमनं कुमाराणां च संभवम् ।
विश्वामित्राभिगमनं रामस्य च विसर्जनम् ।

3

D5 om. l. 1 and 2.—(l. 1). Ñ V B D10.11.12 तदानीं दान्स्त्वज्ञातु (for the prior half).—(l. 2) B4 om. राजा.—(l. 3) D5 राज्य (for राष्ट्र). D13 गच्छध्व (for गच्छन्तु). Ś1 D5.11.13 वसुधाधिपाः.—(l. 4) Ś1 D6.11.13 अत्र, V1 भविष्यम्, D1 वसत् (for अस्मि). V1 (m. as above) D12 च (for वः). B1 damaged स्वस्ति प्रा.—(l. 5) D12 कार्ये (for कार्यं). Ñ1 B4 दृश्य°, Ñ2 V4 D10 °लक्षण (sic), V1 B3 (m.) °रक्षणे (for विषयरक्षणम्).—(l. 6) V2 द्रष्टो (for भ्रष्टो). D5 ह (for हि). D2 विजयाद् D3 जाद्रा (metathesis).—(l. 7) Ñ स्वविषयेषु (hypermetric), V1 सु°, D1.3.8.12 स्वे वि°, D5 स्वविजये (for स्वविषये). D1 रक्षा (sic) (for रक्षा). D12 भूतिम् (for भू°) D2 भूमिमिच्छता (metathesis).—After l. 7, B3 ins.:

प्रजानां सततं वार्ता येन राज्ञा न नीयते ।
स स्वभेदयशो लोके मृते नरकमाप्नुयात् ।

—(l. 8) D1.12 यज्ञेना°, D2.3.7 यज्ञैर° (for यज्ञैर्नावाप्यते). D2.3.7 यत्र, D5 तथा (for यथा).—(l. 9) Ñ1 D5 तथा (for यथा). D9 च (for हि). D1 पुरुष° (sic) (for पुरुष°). V2 यानम्, D5 ध्यानम् (for यत्नम्). V4 lacuna for शरीरे यत्न.—(l. 10) Ñ V B (B2 m. also) D1-3.7.9-13 धर्म (D11.13 मर्ध [metathesis])नार्थ(V1.4 B4 राज्ञार्थे, V2 सामदाने, B2 सर्वार्थे)सर्वेषु (Ñ B3 D2.10 °षु) (for the prior half). Ñ1 राज्य, D11 राष्ट्रे (for राज्ये). D2.3.9.13 नराधिपा (D3 °प).—(l. 11) Ś1 अनागत (metathesis). D1 °गते (for अनागत). Ñ1 -निनाद (for -विधान). D2.3.7 तु (for च). D5 विषये न (hypermetric).—(l. 12) D5 [अ]न (for [अ]पि). V2 D1.6.12 सदा, V3 D2 यथा (for तथा).—(l. 13) D1 ते, D11 om. (submetric) (for स). D2.3.7 एवं राज्ञा समादिश्य, D9 महद्भिश्च राजस्त (for the prior half). D1.3.7 °त्वा तथ, D2 °त्वा तत्र, D9 संश्रुत्य च, D12 श्रुत्वा वाक्य (for श्रुत्वा ते च).—For l. 13, Ñ V B D10.12 subst.:

एवं समादिशद्राजा राज्ञः श्रुत्वा च ते नृपाः ।

[Ñ V D10 transp. राजा and राज्ञः. D10 [अ]थ (for च). Ñ2 च ते, V2 वचो (for च ते)]

—(l. 14) Ñ1 V4 B1 अन्योन्या, D3.5.6.7.12 अन्योन्य-. V3 भविष. D2 प्रमागता (sic) (for प्रयाता). Ñ V B D11.13 दिशः (for दिशम्).

4

M4 om. l. 1-113. V2 om. l. 1.—(l. 1) B4 प्रविष्टेन, D1 विशिष्टेन (for वसिष्ठेन). D3 om. first च (submetric). Ś1 V1 D6 न धीरेण, D9 च विप्रेण, D11 वराहेण (for च धीरेण). D1-3.7.8.13 पौरजानपदैः च (for the post. half).—D12 om. (hapl.) l. 2. Ñ2 reads l. 2 and 3 in marg.—(l. 2) V2 चक्रेण (for यानेन). D9 युक्त (for शान्ता). V3 °वृतेन, V4 °व°, B1 D6.12 °ततेन, B2 °स्यनेन (sic), D11 केवलावनतेन (for कम्बलावततेन). D12 हि (for च). D9 शातया सह भार्यया (for the post. half).—(l. 3) Ś1 V2 च तैः, V4 श्वेत- (for श्वेतैः). Ś1 B1 D1-3.7 च, Ñ2 स्व (sic), V3.4 B4 D9 सु-, V4 [अ]थ, D13 तु (for सु-). B1 -स्तु (for -वर्ग). V1 [अ]न्वितेन (for [अ]न्वितेन) D1.8 तु, D2 हि (for च).—(l. 4) D13 चैव (for रत्न). V2 बहुभिर्, B1 सुबहून् (sic), D9 सबहु (for सुबहु). Ś1 Ñ2 B3 -रत्न, D1.3.8.11 -मुक्ताम् (for रत्नम्). Ś1 Ñ B3 D10 -गजावि(Ś1 D10 °दि, B3 °पि)क (for अजाविकम्).—(l. 5) D9 विविधाद् (sic) (for विविधैश्).—(l. 6) D5.12 च परया (for परमया).—(l. 7) D12 भर्ता-न्, B3 (m. as above) °युक्ता, D10 °सक्ता, D11 -स्का (submetric) (for -स्वक्ता).—(l. 8) D11 अपि. Ś1 D5 °न च, Ñ2 V2 B2.3 (m. as above) D10 °मराम (sic) (Ñ2 V2 D14 °सा [metathesis]). D2.3.7 समाप्त सा; D12 समवाप च (for सुसवाप सा). B4 मध्यम- (for सप्तमे°). Ñ2

मुदा परमयोपेता मययौ वरवर्णिनी।
भर्तारमनुसंरक्ता पौलोमीव पुरंदरम्।
उषित्वा सुखवासं सा सर्वकामैः सुपूजिता।
लालिता ज्ञातिभिश्चापि तथा स्त्रीभिश्च सर्वशः।
श्राविता वनवासं च भर्त्रा सार्धं शुभानना।
तमेव मन्यते साधु तथापि सुखिता सती।
सान्तः पुरो नृपश्चापि सोऽन्वगच्छन्महायतम्।
ऋषिपुत्रं महाभागं शान्तां चैवात्मजां शुभाम्।
ऋषिपुत्रस्य वचनात्ततो वासः प्रकल्पितः।
सुखवासा स्म गच्छन्ति सर्वकामैः सुपूजिताः।
ततोऽभिवाद्य राजानमृषिपुत्रः प्रतापवान्।
समनुज्ञापयामास निवर्तस्व नृपेति तम्।
ऋषिपुत्रवचः श्रुत्वा राजा सान्तःपुरस्तदा।
उच्चैः प्ररुदितस्तत्र वचनं चेदमब्रवीत्।
कौसल्यां च सुमित्रां च कैकेयीं च मनस्विनीम्।
सर्वाः सुदृष्टां कुरुत शान्तां दुर्लभदर्शनाम्।
तत आलिङ्ग्य सर्वास्ताः शान्तां बाष्पाकुलेक्षणाम्।
ऊचुः स्वस्त्ययनान्यस्य सभार्यस्य द्विजस्य ताः।
वायुश्चाग्निश्च सोमश्च पृथिवी सविता दिशः।
वने रक्षन्तु सततं त्वां भर्तृव्रतचारिणीम्।
श्वशुरः पूजनीयस्ते स हि मान्यो विशेषतः।
पूजाभिरनुरूपाभिरग्निशुश्रूषणादिभिः।
भर्ता च पूजनीयस्ते सर्वावस्थास्वनिन्दिते।
प्रियवादेन रहसि भर्ता स्त्रीणां हि दैवतम्।
प्रेषयिष्यति राजा च कुशलार्थं तवाबले।
ब्राह्मणान्वित्यशः पुत्रि नोत्सुकाभूः कदाचन।
एवं शान्तां समाश्वास्य मूर्ध्न्युपाघ्राय चासकृत्।
न्यवर्तन्त ततः सर्वाः स्त्रियो राज्ञा प्रचोदिताः।
प्रदक्षिणं द्विजश्रेष्ठं कृत्वा राजा स वीर्यवान्।
प्यादिवस्त्रैनिकान्यांश्चिद्व्यरङ्गाय धीमते।

V3 B4 प्र-; V1 च (for सु-). —(l. 9) B1 मानिता (for लालिता). D12 ज्ञातिभिश्चापि सहिता (for the prior half). V1 प्रीता हि (for स्त्रीभिश्च). D11 श्वंश्रु (for सर्वशः). —(l. 10) V4 प्राषिता (for श्राविता). D3.5.1 तु (for च). Ś1 V3 D2.3.6.9.11.12 सा (D7 स) तु (V1 lacuna), Ñ V2.3 B1.3.4 D10.13 साथ (V2.3 °र्थ), V4 B2 D12 सा च (for सार्धं). Ś1 D4.13 शुशोभना, V4 शुचिस्मिता, B2 D12 वरा° (for शुभानना). —(l. 11) V3 तदेव, D5 तमेव, D12 तथापि (for तमेव). Ñ1 साधु, D12 सा तु (for साधु). D3 तत्र (for तथा). D6 [अ]पि- (for [अ]पि). D13 मसी (sic) (for सती). V3 यथा सीता पुरा सती (for the post. half). —(l. 12) D6 [अ]सौ (for [अ]पि). Ñ V1.2.4 B2 D12 सोनु°; D1 °गच्छन्; D6 (with hiatus) अन्व°, D11 मोनुगच्छति (sic) (for सोऽन्वगच्छन्). Ñ1 V2 B2 °यत, D3 महद्रन्, D6 °वने (for महायतम्). —Ñ2 om. (hapl.) l. 13. —(l. 13) V3 महाभाग (for महाभाग). D12 शांतास् (sic). V2 [अ]नुगां, D4.13 [आ]त्मजां (for [आ]त्मजां). Ś1 D4.13 वृतां (for शुभाम्). D2.3 तप्यमानमिवानल (for the post. half). —(l. 14) V3 वचसा, B1 (m. also as above) वचनात् (metathesis) (for वचनात्). D12 अतो (for ततो). Ñ2 V B D10.11.13 वासो (for वासः). Ñ V B D2.3.7.8.11.13.14 प्रकल्पि(Ñ D1-3.7.8 °ल्प)तो (for प्रकल्पितः). —(l. 15) Ś1 D4.13 °सा नृप V4 °सः, B2 (m. also) °वासाय; D2.3 °वास(D6 °सा) स, D12 आभिलाषेण (for सुखवासा स्म). Ñ2 V3 B1 (after corr. as above) 4 D4.10 गच्छती (D2 °च्छति) (for गच्छन्ति). V1 सर्वे, D6 सर्वै. (for सर्व-). Ś1 सु-; Ñ2 V2 B2 प्र, D2.7 सु (for सु-). Ś1 D2 °ता, V1.3 B2 D2.3.8.9.11 °ता (for -पूजिता). —(l. 16) Ñ V B D1.3.13 (s)भिगम्य (for अभिवाद्य). —(l. 17) V2.4 समन्या° (for the prior half). Ñ2 B2 D10 [इ]ति तं नृपं (for नृपेति तम्). Ś1 D1-3.7.8.11.13 निवर्त्यतामयं तदा (D2.3 °तो) निवर्त्य (Ś1 °त्र) भवानिति. —(l. 18) V1 तदा (for तदा). —(l. 19) B2 repeats the prior half consecutively. Ś1 D2.3.11-14 प्रसु° (for प्ररुदित). B2 (first time) तदा, D2 स्म (for तत्र). —(l. 20) D2.3 read nom. sing. for all acc. sing. Ñ1 V B2.3 D10 त (Ñ1 सुता [hypermetric])च°, Ñ2 B2 (m. also)-4 D4.13 यश°| (for मनस्विनीम्). —(l. 21) B1 सर्वां (for सर्वाः). Ś1 सुदृष्टा, V1.2 D10.11.13 सुदृष्टं (V2 °ष्टां); V3 सुतुष्टा, B2 स्व° (sic). D6 तुष्टे प्र (for सुदृष्टां). B4 कुर्वन्तु (for कुरुत). Ñ1 शान्तं शान्तं (ditto.). V2 -दर्शिनी, D5 -दर्शनात् (for -दर्शनाम्). —(l. 22) Ñ2 अत आलिङ्ग्य, V1.2 तदा (V3 तथा) लिङ्ग्य तु, B1 तत स्वा°, D2.7 ततश्चा° (for तत आलिङ्ग्य). Ñ V2.3 B D9.10.13 ताः सर्वा (by transp.), V1 °र्वा (for सर्वास्ताः). V4 तत आलिङ्गिता सखा. (for the prior half). Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D2.3.6.11 बाष्प(Ś1 मा या, Ñ1 बाष्पा)विक्षिप्त (Ñ1 V1 B1.4 °प्ता), V3 बाष्पविलोचना, V4 B2 D12 °क्षणा (for बाष्पाकुलेक्षणाम्). —(l. 23) Ś1 D2.3.11 °व तस्य, V3 स्वस्त्येयत्यस्य (sic), V4 स्वस्त्ययन° (ditto.) (for स्वस्त्ययनान्यस्य). Ś1 वै, V2.3 D2.7.11 च; D1.3.4.13 ह, D2 हि (for ताः). —(l. 24) V2 अग्निम् (for चाग्निश्). D12 om. पृथिवी. Ñ1 च तथा, V2.4 B1.4 सरितो, D5 विदिशो, D12 महिता (for सविता). —(l. 25) D6 वन (for वने). Ñ1 रक्ष च (for रक्षन्तु). Ñ D12 त्वा (for त्वां). V2 D2 सम- (for व्रत). —(l. 26) D6 च (for ते). —Ś1 D2 om. (hapl.) from the post. half of l. 26 up to the prior half of l. 28. B1 वान्यो (for मान्यो). —(l. 27) D2.7 अपि (for अग्नि-). —(l. 28) Ñ2 V3 B2 D11.13 [अ]पि (for च). B1 भर्तार पूजनीयास्ते (for the prior half). Ñ V1 D1-3.7.8.10 [अ]वस्थान्; V2.4 °नि (for [अ]वस्थासु). D5 मरिदम (for [अ]निन्दिते). —(l. 29) Ś1 D2.3.11.13 स्त्रीणां भर्ता (by transp.). D6 च (for हि). —(l. 30) Ś1 D2.7.8.11.13 तु, D6 [अ]सौ, D5 [आ]शु (for च). D1 कुशलार्थं (metathesis). V3 बलं, D2 तव (for तव). Ñ2 D11.13 [अ]नघे, V3 [आ]नघे; B1.3.4 D2.12 [आ]नघे; D2 वाले (for [अ]बले). —(l. 31) Ś1 D2.12 °त्यशो (for नित्यशः पुत्रि). Ś1 V2.4 B1.3 मो°, Ñ1 D1-3.7.8.10.13 मो°; D1

अभिवाद्य स राजानमुवाच द्विजसत्तमः ।
स्वस्ति तेऽस्तु महाराज धर्मेणाराधय प्रजाः ।
व्यवहारेषु ते धर्मं कर्तव्यो हृदि नित्यशः ।
धर्मं श्रयेथाः सर्वेषु कालेषु पुरुषर्षभ ।
एवमुक्त्वा स राजानं यथार्हमृषिसुतस्तदा ।
मनस्यस्मिन्समाधाय स्नेहभावसमन्वितः ।
त यान्तमनुयान्ति स्थितो निश्चये च पुपः ।
अदृश्यस्तु यदा विप्रस्तदा राजा न्यवर्तत ।
प्रविश्य पुरीं राजा नागरैश्चाभिनन्दितः ।
न्यवसत्तत्र मुदितः पुत्रजन्मप्रतीक्षकः ।
ऋष्यशृङ्गोऽपि तेजस्वी प्रययौ क्रमशस्तदा ।
लोमपादस्य नगरीं चम्पां चम्पकमालिनीम् ।
श्रुत्वैव लोमपादोऽपि समायान्तमृषिं तदा ।
सब्राह्मणः सहामात्यः प्रत्युद्गम्य तदाब्रवीत् ।
स्वागतं ते द्विजश्रेष्ठ दिष्ट्यासि कुशली प्रभो ।
इहागतो महाबाहो सभार्यः सपरिच्छदः ।
पिता ते कुशली ब्रह्मन्नाहितोऽविस्मयश्च सः ।
कुशलार्थं तव विभो सभार्यस्य विशेषतः ।
स्वलंकृतं च नगरं कारयामास बुद्धिमान् ।
पूजामृष्यशृङ्गस्य राजा हृष्टेन चेतसा ।
ऋष्यशृङ्गः प्रहृष्टस्तु सह राज्ञा पुरोत्तमम् ।
पुरोहितं पुरस्कृत्य पूजितः प्रविवेश ह ।
एवं स न्यवसत्तत्र द्विजपुत्रः प्रतापवान् ।
राज्ञा सान्त्वं पुरैणैव पूज्यमानो यथाक्रमम् ।

Colophon

ऋष्यशृङ्गं तु सम्प्राह राजा ब्राह्मणमब्रवीत् ।

मातृगोतुकम् (sic) (for लोमसुताम्) B1 D5 कामन —(l 32) D1 ... मलादिश्य Ś1 D5 ... मूाम चाप्राय D2 मुन्या°, D3 °ध्य D13 मलु° (for मूर्ध्न्युपाघ्राय) —(l 33) N1 V4 °यन् V1 °तेंतु D3 यवर्तेश, D12 °यत्र° (ditto) (for न्यवर्तत) Ñ1 V3 B1 D13 तन V2 दिग, D7 °त D13 °त (for तत) V2.3 D12 प्रदर्शिता D2.7.13 प्रणोदिता (for प्रनोदिता) —(l 35) V1 °भ्यादिश्य (hypermetric) B2 आदिश्य (for व्यादिशत्) V3 मुनिसुन् (sic) D11 मैनि° (for नैमित्तिकान्) V2 (with hiatus) चापि (for कांश्चित्) D1 परिसृजाय Ñ2 B2.4 D10 वीर्यवान् (for धीमते) —(l 36) D10 °ध (for अभिवाद्य) D2 ऋषिसत्तम —(l 37) V2 [अ]स्तु ते (by transp) D2 स्तस्तु (sic) (for तेऽस्तु) D6 °युद्ध (for महाराज) —After महाराज, D13 wrongly ins धर्मे राजा B1.4 [आ]भाल्य D3.4 धा(D5 धाया [ditto]) स्य D2.7 [आ]राधयन् (for [आ]राधय) D10 °जा (for प्रजा) —Ñ V B1.2.4 D10.13 om l 38 and 39 B2 reads l 38 in marg —(l 38) D7 सर्व (for धर्मे) D1 om ते (submetric) D12 व्यवहारे स्थितो धर्मे (for the prior half) B3 निश्चय D2.4 निश्चय (for नित्यश) —(l. 39) B3 धर्मश्रयेषु (for धर्मं श्रयेथा) B3 D2.3 वर्गेषु (for कालेषु) —(l 40) Ś1 D2.3.5.7 ध(m.) 11.12 तु (for स) V3 स एवमुक्त्वा (by transp) D1.10 यथा (with hiatus) (for यथो) D3 अपि (for ऋषि) —Ñ V B1.2.4 D10.13 om l 41 and 42 B3 om l 41 D1-3.5.7 8.11 12 read l 41 after l 43.—(l 41) Ś1 D1.2.6.11.12 समन्वित —Ś1 om B1 reads in marg l 42 —(l 42) B3 मारि तम् (for ते यान्तम्) —(l. 43) Ś1 D2.12 [अ]दृष्ट (for तु) N1 D1 न्यवर्तत —(l. 44) V3 प्रविश्य (for प्रविष्ट) D1.3.7 स्व- D2.3.7.12 तु (for च) V1 D3 11 पुर (for पुरीं) D1.3.7.8.12 अपि (for चापि) D12 °पूजित (for °नन्दित) Ś1 D5.12 ब्रह्मत्स्वमाहत (for the post half) (cf 1 17.5[a]) —(l 45) D2.6 न्यवस(D5 °न्)तत्र D3 न्यवस्तत्र Ñ2 B2 (m as above) D10 स्वपुरे (for मुदित) D2 °प्रतीक्षक (for °प्रतीक्ष°) —(l 46) Ś1 स्वतेजस्वी D2.13 तु तपस्वी (for अपि तेजस्वी) —(l. 47) D13 नगरी V3.4 B1.4 D13 रम्या (for चम्पा) —(l 48) D6 एव तद् D3 [ए]व (for [ए]व) D3 तनयां तम् (for समायान्तम्) —After l 48, V1 ins (submetric)

स ब्राह्मण माहितोऽद्यार्थं नैव नित्यश ।

—(l 49) V1 missing सब्राह्मण B3 सनागम्य (for सहामात्य) Ś1 D5.11.12 तम् V2 [प्र]त्यम् B1 तद् D3 °तथा (for तदा) —(l 50) V2.3 D13 मुनि°, D6 °श्रेष्ठ (sic) (for द्विजश्रेष्ठ) D13 दिष्ट्यासि D5.13 कुशल (for कुशली) Ñ V1-4 B D10.13 मुने V1 om (for प्रभो) —(l 51) V3 आगतोऽसि D11 °गत (for इहागतो) Ś1 Ñ2 V1.4 B2 (V1 B3 m as above) D5.7.10.11.13 °भाग (V1 D11 °ग) (for महाबाहो) Ś1 °च्छद (for सपरिच्छद) —(l 52) V2 तु (for च) Ś1 D1.3.6.7.8.11.12 मे, D2 ने (for म) —After l 53 D13 ins

एवमुक्त्वा तत श्रीमान्मुनेर्गात्र विनीत ।

—(l 54) V1.2.4 अलङ्कृत —(l 55) V1 [अ]ग्रेण (for हृष्टेन) V2 मानसा (for चेतसा) —(l 56) D12 ऋषिश्रुग V2 मु° D2.13 प्रविश्य (for प्रहृष्ट) V1 महाराज V3 स राज्ञा त (for सह राज्ञा) —D13 om l 57 59 —(l 57) D13 पुरस्कृत्य (sic) (for पुरोहित) Ñ1 V B1.2.4 पुरोहितेन सत्कृत्य (for the prior half) D2 पूजित (for पूजित) —(l 58) V2 D3.6 न्य(D5 नि)वसत् (for न्यवसत्) D3 (with hiatus) ऋष्यशृङ्ग (for द्विजपुत्र) —(l 59) N B2.4 D1.2.3.11 [ए]व (for [ए]व) D12 यथाक्रम —After l 59 Ś1 Ñ V B D2.3.10.13.11 read colphon, while D1.2.7.8 (D2.3.7.8 repeat) 11 (var after l. 56) this 308[a] then read colophon —*Sarga name* Ś1 D2.3.12 ऋष्यशृङ्गागमनम् (D2.12 °मो) Ñ1 illeg V3 D2.3.7.10 ऋष्यशृङ्ग (D7 °गा)गमन (D2.3 °गमन D3 °गमने) V1.2 B D1 ऋष्यशृङ्ग (B2.4 °शृङ्गा)गमनं V4 D6 ऋषिनगर (V4 °नगरागम) गमनं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1.4 B1.4 D2.3 om. Ñ1 illeg. V1 B2.3 D6.11.13 27 V2 19 D1.2.7.12 V3 16 D3 13.—In Ś1 l 60 begins with अ —After l 60 B3 ins

काव्यहार इत्यार्षरामायणे बालकाण्डे ।

ऋषेर्गच्छ समीपं त्वं निवेदय च सुव्रतम् ।
आगतं परमोदारमृष्यशृङ्गं दुरासदम् ।
कश्यपे सुव्रताय त्वं काश्यपायात्मसंभवम् ।
अभिवाद्यैव शिरसा मत्कृते द्विजसत्तम ।
प्रसाद्य च सुतार्थं मे सर्वाविस्थ यतात्मना ।
श्रुत्वैव राज्ञो वचनं तदा स द्विजसत्तमः ।
जगाम तत्र यत्रासौ वर्तते कश्यपात्मजः ।
प्रसाद्य च द्विजश्रेष्ठ शिरसाभिप्रणम्य च ।
अब्रवीच्छ्रुतं वाक्यं राज्ञा यदभिचोदितम् ।
पुत्रस्ते समनुप्राप्तो यज्ञं कृत्वा महात्मनः ।
राज्ञो दशरथस्यैव श्वशुरस्य महात्मनः ।
पूर्वमेव हि तत्सर्वं श्रुत्वा संबन्धकं कृतम् ।
यज्ञकर्मं च धीरस्य राज्ञो दशरथस्य तत् ।

श्लाघनीयस्तु संबन्धी राजा देवसमो हि सः ।
ततो मर्षितवान्विप्रस्तस्य राज्ञो महात्मनः ।
श्रुत्वा तु वचनं तस्य द्विजस्य हि महायशाः ।
गमने मतिमाधत्त पुत्रस्यानयने तदा ।
स हि शिष्यवृतस्तत्र प्रयातो द्विजसत्तम ।
रोमपादस्य नगरीं चम्पां पुत्रदिदृक्षया ।
संपूज्यमानो धर्मात्मा ग्रामैर्घोषैश्च सर्वशः ।
भक्ष्यभोज्यमुपादाय नरास्तं समुपागमन् ।
किंकराः समुपातिष्ठन्विविधमतन्द्रिताः ।
ऊचुः प्रणम्य शिरसा किं मुने कारयामहे ।
तानब्रवीत्स विप्रेन्द्रः सर्वानेव समागतान् ।
किमर्थं क्रियते पूजा श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ।

—B3 reads l. 61 in marg.—(l. 61) V1 सीमप (metathesis) (for समीप). V4 निवेद*. Ś1 D6.11.18 यत°, V4 D2 °धृत, B4 च सुव्रत, D13 शुभ° (for च सुव्रतम्). D7 विनिवेदय° (for the post. half).—(l. 62) V2 °सद (sic); B4 द्रुत°, D11 महामतिं (for दुरासदम्).—(l. 63) Ś1 D4.8.12.13 कश्यपाय (V2 °प*) (for काश्यपाय). V4 transp. सुव्रताय and काश्यपाय. Ś1 D5.12.13 -समवे (for -सम्भवम्).—(l. 64) D11 अभिवाद्यैव. Ś1 V2 B सत्कृते (V2 °तो) (for मत्कृते). Ñ V3 B3 (m. also as above) -4 D4.10.11 °म, V3.4 D13 °म (for द्विजसत्तम).—V4 D3.7.18 om. (hapl.?) l. 65-66.—(l. 65) V1 प्रसाद्य तु, V2 प्रसाद्य त, V3 B1 प्रसादय, D4.12 प्रसाद्य स्व (for प्रसाद्य च). V1.3 D2 च, B3 वै, D4 तु (for मे). B3 (m. also) प्रसाद्य सुतकन्यार्थं (for the prior half). Ñ V1 B3.4 D1.9.10 य(Ñ2 B3 D10 अ)थात्मना (V3 D1 °नात्) (for यतात्मना). Ś1 D5.13 सर्वाङ्गस्यो महात्मन, B1 यथात्मस्य-तात्मना (for the post. half).—(l. 66) Ś1 श्रुत्वा वै (for श्रुत्वैव). Ś1 transp. राज्ञो and वचन. Ñ V3 B3 D10 च, V1 तद् (for स). D1.3.8 स तदा (by transp.).—(l. 67) V4 B4 D10 यत्र (D10 om. hapl.?) तत्रासौ (by transp.). Ñ2 V1.2 B1.2 D1.4.11.13 काश्यपात्मज (B1 [m. also] °जो द्विज).—(l. 68) V2 तु (for च). D1 द्विजश्रेष्ठ, B1 [अ]पि, B4 च (for [अ]भि).—(l. 69) Ñ2 D2 प्रति(D2 °ती)न (sic), D11 प्रश्रुत, D13 प्रभितो (for श्रुत). V2 D1 राज्ञो (for राज्ञा). Ś1 D5.18 °नोदित, V1 °देशित, V2 °चोदित, D1-4.7.8.11 तदा (D2 तु, D12 च) समर्पित (for अभिचोदितम्).—(l. 70) D13 यज्ञ कृत्वा (sic) (for यज्ञं कृत्वा). V1 °त्मनः, V2 °पति; D6.13 °त्मना (for महात्मनः).—(l. 71) Ñ1 V1-3 B1.2.4 D1.10.11 (द)श (for [द]थ). Ś1 श्वशुरस्य, D1 स्वसुरस्य (sic), D11 श्वसुरस्य (sic) (for श्वशुरस्य). D11 महर्षिभिः, D13 °त्मना (for महात्मनः).—(l. 72) D13 पूर्वमेव. Ś1 D4.11.13 च, D1.3.8 तु, D3 om. (submetric) (for हि). D13 द्विज (for श्रुत्वा). V4 transp. श्रुत्वा and सर्वं. Ś1 D1-4.8.10.13 सांबन्धिक.—(l. 73) Ś1 D6.13 वै राज्ञ, B3.4 D13 धीरस्य (for धीरस्य). Ś1 D5.18 कृत (for राज्ञो) D12 दशरथस्य, V1.3.4 B3 D3.4.11.13 च, B4 यत् (for तत्).—After l. 73, V3 ins.:

विभाण्डको मुमोदाथ प्रोक्तानेन वचो मुनि ।

—(l. 74) D1.3.8 °घ, D3.7 तस्या(D2 ततस्या[sic]) घनीय; D12 शुभ° (sic) (for श्लाघनीयस्तु). D13 सबन्धो (for संबन्धी). D13 राज्ञो (for राजा). B1 दशरथो (for देवसमो).—(l. 75) Ñ1 दर्पितवान् (sic), V3 D1.13 ह° (for मर्षितवान्). Ś1 D5.13 वीरस् (for विप्रस्). Ñ2 V3.4 B3.4 D10.13 ततो महर्षि भगवान् (for the prior half). V1 कस्य, B1 तदा, D3 त° (for तस्य). D1 °त्मना (for महात्मनः).—(l. 76) Ñ1 च, V1.3 तद् (for तु). D3 वाक्य (for वचन). D13 तत्र (for तस्य). D13 द्विजस्तु (for द्विजस्य). Ñ V1 B1.3.4 D4.10.11 तु, V3 B3 स, D1.3.7.11 च, D3 om. (submetric) (for हि). V3.4 गतस्तोष (for द्विजस्य हि).—(l. 77) D13 गमनेनोमतिम् (sic) (for गमने मतिम्). V1 B4 आदधे V3 सुतस्य (for पुत्रस्य). Ñ2 V4 B3 (m. also) D1-3.7.9.10 तथा (for तदा).—(l. 78) V4 D6.11 इ (for हि) Ś1 V4 D4.11.18 शिष्यैर् (शिष्य). D13 -युतस् (for -वृतस्). D13 अयनौ (for प्रयातो). D1 द्विजसत्तम —(l. 79) V3.4 B3.4 (B3 m. as above, B3 m. also) D11 रम्यां (for चम्पां). D2.3.7 नृपरमालिनी (cf. l. 47); D12 गतु दिदृच्छया (sic) (for पुत्रदिदृक्षया).—(l. 80) V4 D4.8.10.11.13 स (for स). Ñ1 ग्रामे च (hypermetric); V3 घोषैः, V1.4 ग्रामैः; D4.7 ग्राम; D3 तान (for ग्रामैः). Ñ2 D11.13 घोषस् (Ñ1 °ष) (for घोषैः).—(l. 81) Ś1 भक्ष्य, V1 D13 भक्ष, D3 भक्ष, D7 भक्ष्य (for भक्ष्य). V1 -भोज्यान् (for -भोज्यम्). D4.8.7 समादाय (for उपादाय). Ñ2 नागरा (for नरास्त) Ś1 समुपागः (sic). B3 (m. also) नागरास्तमुपागमन् (for the post. half).—(l. 82) D3.7 समभाषित्वन्, D5.13 दासी (for किंकराः) Ś1 V1.3 D4.8.9.11-18 विनय (for विविध). Ñ V4 B3 अतन्द्रिता (for अतन्द्रिताः). V3 रामपादस्य किंकराः (for the post. half).—(l. 83) D3 प्रणम्य D3 शिरसा. Ś1 V4 D4.11.13 transp. किं and मुने.—(l. 84) V3 अब्रवीत्.—(l. 85) D4.8 शासन् (for क्रियते). Ñ2 श्रोतुम्.—(l. 86) V3 (with hiatus) तत्र, D1-4.7.11 तत् (for तत्र). D3 नास्ति (for नास्ति).—(l. 87)

तत ऊचुर्महात्मानं सबन्धी ते नराधिपः ।
तस्याज्ञा क्रियते ब्रह्मन्व्येतु ते मानसो ज्वरः ।
श्रुत्वा तु वचनं तेषां मनःप्रह्लादनं शुभम् ।
प्रसादमगमद्राजा सहामात्यपुरस्सरः ।
विभाण्डकवचः श्रुत्वा किंकरा हृष्टमानसाः ।
त्वरिता जग्मुराख्यातुं राज्ञः प्रियनिवेदनम् ।
तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां मनःप्रीतिविवर्धनम् ।
मन्त्रिभिः सह धर्मात्मा प्रत्युद्गम्य नराधिपः ।
दृष्ट्वा तु मुनिशार्दूलं प्रणम्य च पुनः पुनः ।
अमर्षीत्स इदं वाक्यं हर्षसंफुल्ललोचनः ।
अद्य मे सफलं जन्म दर्शनात्तव सुव्रत ।
तथेति च स राजानमुवाच द्विजसत्तमः ।
मा भूद्भयं ते राजेन्द्र प्रसन्नोऽस्मि तवानघ ।
ततः प्रसन्नो नृपतिः पुरस्कृत्य द्विजर्षभम् ।
प्राविशन्नगरं श्रीमानर्चितं सर्वमङ्गलैः ।
स्वलंकृतं गृहं चैव प्रावेशयद्वरिद्रमः ।
पुरोहितेन सहितः प्रगृह्यार्घं समाद्रवत् ।
अभिवाद्य पुनश्चैव न्यायतः प्रतिगृह्य च ।
तस्थुः प्राञ्जलयः सर्वे समासाद्य द्विजोत्तमम् ।
ततः शान्तां पुरस्कृत्य ताः स्त्रियः समलंकृताम् ।
न्यवेदयन्त विप्राय स्नुषेयं तव मानद ।
प्रतिगृह्य स तां शान्तां समालिङ्ग्य च धर्मवित् ।
अङ्के निवेश्य च तदा विस्मयं परमं गतः ।
द्विजोत्सङ्गात्समुत्थाय साभिवाद्य तदा द्विजम् ।
आविशत्प्राञ्जलिर्भूत्वा श्वशुरस्य समीपतः ।

Ś1 D5.12 [अ]त्रै क्रियते (D5 °त्रै), D9 चोद्यते (sic) (for [आ]ज्ञा क्रियते). Ñ1 V2.4 B1 D13 राज्ञो, D3.7 विप्र (for ब्रह्मन्). V2.4 D9 वर्तेते (for व्येतु ते).—(l. 88) D2.3.7 तच्छ्रुत्वा (for श्रुत्वा तु). Ś1 Ñ1 V1-3 B1 D12.13 तु तेषां वचनं, B2.4 तेषां तु वचनं (all by transp.). Ñ V1-3 B D10.13 म(V1.3 मा) नसो°, D11 °क (for मनःप्रह्लादनं).—(l. 89) V4 प्रसादाद् (sic) (for प्रसादम्). Ś1 D1-3.5.7.9.11-13 अकरोद् (for अगमद्). V4 D9.12 सामात्यस्य, B1 समामाय (for सहामात्य-). Ś1 D5.12 ह्, V4 B1 D1-3.7.9.11.13 च (for स). V2 सहामात्यसपुरस्य स (hypermetric), V3 सहामात्य-पुरोहितः (for the post. half).—Ñ2 V4 B1 D10 om. l. 90-96.—(l. 90) D13 विभाण्ड°, D9 हृष्ट (for हृष्ट-).—(l. 91) D2.3.7 त्वरिता (for त्वरिता). D1.11 आख्यात, D6 मख्यातु, D9 आज्ञातु (for आख्यातुं). Ś1 D5.11.12 °हिते रताः, Ñ1 D2 °हित, V3 D1 °न, V3 °ना, B4 च प्रियदर्शन (for प्रियनिवेदनम्).—(l. 92) B3 तत श्रुत्वा तु वचनं (for the prior half). Ñ1 V1.2 B4 मनसः प्रीतिवर्धनं (for the post. half).—(l. 93) Ś1 D5.12 मन्त्रिमुख्यैः प्रसन्नात्मा (for the prior half). V3 स पार्थिवः (for नराधिप).—(l. 94) B3 D2.3.7.11 च (for तु).—Ñ1 V1-3 B2-4 D1-3.7.9.13 om. (hapl.?) l. 95.—(l. 95) D5.11.12 (with hiatus) च (for स).—(l. 96) D1 जन्मन (ditto). D2.3.7 जीवितं च जीवितं (for the post. half).—Line 96 in D2.3.7 = 1.17.34[cd].—After l. 96, Ñ2 V1.2 B2.3 D10 (Ñ2 D10 after l. 89 as they om. lines 90-96) ins.:

प्रत्युद्गम्य ततो राजा सामात्यः सपुरोहितः ।,

while D2.3.7 ins.:

दर्शनात्तव विप्रेन्द्र सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ।

—(l. 97) B3 D1 transp. च and स. V3 (after corr. as above) मुनि- (for द्विज).—(l. 98) Ś1 V3 B1.2 D5.9.11 मा ते भयं भू(V3 स्या)द्राजेन्द्र, D1.2 मा ते भयं भवे(D1 °भमा)द्राजन् (for the prior half).—B1 om. l. 99-102.—(l. 99) V1.2 B3 D1-3.5.7.11 प्रहृष्टो (for प्रसन्नो). Ñ1 V1-3 B2.4 D1-3.7.9.11 द्विजो(D2 मुनी)त्तम (for द्विजर्षभम्).—(l. 100) V1 प्रावेशयन् (hypermetric); B3 प्रविश्य (for प्राविशन्). Ñ2 V1.3 B2.4 D9-11 नगरीं (for नगरं). V1 धीमान्; D2 (with hiatus) .. राजा (for श्रीमान्). Ś1 D5.12 अन्वितं, Ñ B2.4 D1-3.7.9-11 अ(D3.7 [to avoid hiatus] स्व)र्चितं (for अर्चितं). V2 सर्वमङ्गल.—(l. 101) Ñ1 सुल्वृत (sic), V1.2.4 सत्कृतं, V3 सुसंस्कृतं, B4 सुसंस्कृत- (for स्वलंकृतं). V3 रम्यं, D13 चैनं (for चैव). D2 प्राविशयद् (for प्रावेशयद्). D1 अरिंदमः.—(l. 102) D13 पुरोहितैः. Ñ V3 B2-4 D1.9.10 प्रगृह्यार्घ्यं (D9 °र्घं). Ś1 D5.12 समाहितः; V4 समाहिवत्, D9 सद्य°, D11 मुद दधत्, D12 उपा° (for समाद्रवत्).—(l. 103) Ś1 D5.11.12 मुनिं, D1-3.7.9 सिषद् (for पुनश्च). Ñ1 V2 B1 D1-3.7.9.13 चैनं (Ñ1 °नं) (for चैव). D2 ज्ञात्वा (for न्यायतः). Ñ2 V1.3.4 B3 D10.13 प्रतिगृह्य, D1 प्रत्यपूज्य (sic). D14 त (for च).—(l. 104) V3 ततः (for तस्थुः). D1-3.7.9 सर्वाः. V1 द्विजोत्तमान्.—(l. 105) D9 ता (for ताः). Ñ V1.2.4 B2-4 D2.3.10 समलंकृता.—(l. 106) V3 न्यवेदयति, D11 मानदा.—(l. 107) Ś1 D12 शुद्धां, V2.4 D2.3.7.9 च तां, D1.2.12 तु तां, D11 तु स (for स तां). B3 (after corr. as above) कन्यां, D11 धीता (sic), D13 शान्तां शान्तां (ditto) (for शान्तां). D2.3.7 स, D5 तु (for च). D12 धर्मवित्.—(l. 108) D1 अङ्क (for अङ्के).—Ś1 Ñ1 V2 B2 D1-3.5.7.9.12 om. l. 109-111.—V3 reads l. 109-111 after l. 105.—(l. 109) Ñ2 तदा द्वि त, V3 तथा द्विज, V3 द्विजोत्तम (for तदा द्विजम्).—(l. 110) D13 प्राविशद्, V1 गत्वा (for भूत्वा).—(l. 111) V3 °आय, D11 सोके° (sic) (for सोऽङ्कजे) D11.13 तदा (for च तौ). Ñ2 V1 B2.3 D10 राजा तावू, B4 D13 राजानं, D11 पता तावू (for राजतावू). D13 तावू (for चैव).—(l. 112) B4 प्रावेश°. V4 B1 तु, D3 om. (submetric) (for च). Ñ1 द्विजपुत्रस्य (hypermetric) (for पुत्रस्य).—After l. 112, Ñ1 B2-4 D10.11.13 ins.:

ततो महानृपस्तत्र तेन राज्ञाभिपूजितः ।

[Ñ2 B2-4 D10 महाविप्र (Ñ2 °प्र)स्तत्र, D13 महाविप्रवरः, B3 राजानि, D11 राज्ञि.]

—(l. 113) D11 महर्षि. Ś1 D5.12 महर्षिः पूजनानन्तरं (for the prior half). Ś1 D5.11.12 स्नुषया; V3 D2 सस्नुषया, B3

सोऽनुजज्ञे च तां शान्तां राजन्नाश्चैव योषितः ।
प्रायश्चित्तं च कृतवान्पुत्रस्य द्विजसत्तम ।
महर्षिभिः पूज्यमानः ससुतश्च वनं ययौ ।

colophon

पित्रा चैव यथाकालं स सृष्टो महात्मना ।
सर्वमावेदयामास पित्रे वृत्तमशेषतः ।
स चापि सुभृशं प्रीतः श्रुत्वा पुत्रभाषितम् ।
यद्वृत्तमशेषेण ह्यृषिपुत्रस्य चोद्भवम् ।
अनावृष्ट्या च घोरायां देवस्याभिप्रवर्षणम् ।
लोमपादस्य विषये पूजां पुत्रस्य चोत्तमाम् ।
वध्वाश्च लाभं शान्तायां रूपवत्या धनस्य च ।
लोमपादेन संबन्धं राज्ञा दशरथेन च ।
राज्ञो दशरथस्यापि यज्ञं दृष्टवांस्तदा ।
सुकृतस्य फलं ज्ञातं प्रत्यक्षं भुवि दुर्लभम् ।
प्रकृत्या पुण्यशीलस्य भूय एव तदाभवत् ।
धर्मानृशंस्यसत्येषु पुण्ये चाभिरतं मनः ।
अवाप्त चात्मना मेने लोके जन्मसमुद्भवम् ।
तदवाप्य फलं पुण्यं सुकृतस्येह कर्मणः ।

5

After I 25 13, D1 D2.3.5.11.14 T G M1–3 Cv.r m g k t ins., while M4 ins. after 14ᶜ (after l. 2 of 685*).

विश्वामित्रस्तु महर्षिर्हुंकारेणाभिभर्त्स्य ताम् ।
स्वस्ति राघवयोरस्तु जयं चैवाभ्यभाषत ।
उद्धुन्वाना रजो घोरं ताटका राघवावुभौ ।
रजोमेघेन महता मुहूर्तं सा व्यमोहयत् ।
ततो मायां समास्थाय शिलावर्षेण राघवौ ।

स म° (ditto). D5 सशु° (sic) (for ससुत॰). —After l. 113, all the above MSS. (except M1 owing to om.) read colophon (B3 after insertion). —*Sarga name*: Ś1 D5.7.12 ऋष्यशृङ्गोपाख्यान (D5 °गागम)न, Ñ V B D1–3.7.10.11 ऋष्यशृङ्ग(V3 °शृङ्गाख्य)वन (V2.4 D1.3 om. वन, D2.7 °अति)गमन (D10 om. गमन), D13 lacuna (except शृङ्ग). —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 Ñ1 V1.4 B1.4 D2.12.13 om. Ñ2 B2.3 D5.10.11 18; V3 20; V2 17, D1.7 13, D3 14. Thereafter V3.4 ins. 516*. —After l. 113, B2 ins.:

श्रुत्वैव तु पितुर्वाक्यं प्रययौ द्विजसत्तम ।

Colophon.

B2 cont., V2 ins. after l. 111:

जग्मुरादाय तां शान्तां सर्वा नरपतेस्तिय ।
कन्यकाश्च पुरस्कृत्य पितरं तमुपस्थिताम् ।
अभिवाद्य गुरुस्तत्र ततो प्राञ्जलिरग्रतः ।

[(l. 1) B2 **पादाय शान्तां च (for the prior half). B2 -नर- (for -पति-). —(l. 2) B2 पुरस्कृत्य (for पितरं तम्). —(l. 3) B2 मोनिवाद]

Thereafter B1 (marg.) alone ins. 516* (cf. v.l. I. 17.21). V2 cont., B2 ins. after l. 111:

स पुत्रं समुपाश्राय बाहुभ्यां परिषस्वजे ।
अङ्के समुपवेश्येन तम् प्रोवाच धर्मवित् ।
गच्छ त्वं पुत्र भद्रं ते वनवासे समुत्तमम् ।

[(l. 1) V2 °रभ्य च (for परिषस्वजे).]

B2 cont.:

ब्राह्मणस्य द्विजश्रेष्ठ महात्मा भयकल्पिताः ।

—Ś1 D1–3.5.7.9.13 om. l. 114–127. D13 ins. सूत उवाच. —(l. 114) V4 B3 -काम (for -मात्र). Ñ सम दृष्टो; V2 क्रम°, V4 सम पूज्य, D13 स च दृष्टो, M4 न समेत्य (for स संसृष्टो). B4 महात्मनः. —(l. 115) M4 निरव° (for वृत्तमशेषतः). —(l. 116) V1 lacuna after पि in the prior half. Ñ1 B1 भृशं मनः, V1 सहृ:, V4 D13 स°, B4 सुभृशः (for सुभृशं). V4 पुत्रस्य भाषितं, M4 मतवत्सुत (for पुत्रभाषितम्). —(l. 117) M4 यो (for यद्-). D13 lacuna for ह in हृषिव. —(l. 118) D13 अनावृष्टौ (for अनावृष्ट्यां). D13 तु (for च). V3 M4 [अ]पि, V4 प्रति, B3 [अ]भि- (for अभि-). —(l. 119) V4 प्राप्यमनुत्तमां (for पुत्रस्य चोत्तमाम्). —(l. 120) V1 वध्वा लाभं च (by transp.), V4 D11 °*लाभं, D13 °भं (for वध्वाश्च लाभं). —After l. 121, M4 ins.:

प्रययाद विषयस्तु लोमपाद सुतान्वयम् ।
पुत्रस्थानमनाकुल्य श्रुत्वा स प्रययाम ह ।

—(l. 122) V1 B3 (after corr.) D10.11 यज्ञम्; V1 यज्ञः; D13 सम्यक्; M4 यज्ञ (for यज्ञं). V3 -यज्ञ°; V3 कर्मसुत्रत; V4 °श्रम् (for दृष्टवान्). Ñ1 V2–4 B1.4 तथा, V1 तत (for तदा). —(l. 123) Ñ2 स्वतरय सु- (sic); D14 °* (for सुकृतस्य). V4 ज्ञात, M4 पुण्य (for ज्ञातं). D13 सुकृत (for प्रत्यक्षं). V1 पुण्य तस्य स्वकर्मणः (for the post. half). —V1 om. from line 124 up to line 15 of 514* (cf. I. 17.20). —(l. 124) D11.13 M4 धर्म (for पुण्य). B1 यदा, D14 तथा (for तदा). —(l. 125) B1 धर्मानृशंसस्य (sic). V3 -सत्येषु (for -सत्येषु). M4 धर्मे नृशंस्ये सत्ये च (for the prior half). —(l. 126) Ñ V2.3 B1.2.3 D10.11.13 M4 अवाप्ति चात्मनो मेने (Ñ °आत्मानं, V3 °नो ज्ञानं, M4 °नो लोके), V4 अवाप्तमात्मन-नात्मने (hypermetric) (for the prior half). Ñ1 लोक (for लोके). V3 -प्रयोजन (for समुद्भवम्). M4 तदवाप्य फलं शुचि (for the post. half). —M4 om. from line 127 up to line 15 of 514*. D11 reads l. 127 after l. 13 of 514* (cf. v.l. 514*). —(l. 127) V3 तदेवाप्य, D13 स- (for सु-). Ñ2 V2 B2–4 (m. also) D11 स-; V4 B4 D13 ग- (for [ह]). B4 -स्तस्य (for कर्मणः). V3 सुकृतं तस्य कर्मणः (for the post. half).

5

M4 om. l. 1–4. —(l. 1) M4 विश्वामित्रम्. —(l. 2) T1 जयम् (for जयं). G1 चाभ्यभाषत (submetric) (for चैवाभ्यभाषत). —(l. 3) D2 पुनो घोरं (for रजो घोरं). —(l. 4) D1 G2.3 M1.3 (*inf. lin. sec. m.* also as above) -मेघेन, D5 -वेगेन, D14 T3 G1 -घोषेण, T2 -मोघन (sic) (for -मेघेन). D1 D2.3 T2 स्म°, D5 [अ]-व° (for व्यमोहयत्). —(l. 5)

अवाकिरत्सुमहता ततश्चुक्रोध राघवः ।
शिलावर्षं महत्तस्याः शरवर्षेण राघवः ।
प्रतिवार्योपधावन्त्याः करौ चिच्छेद पत्रिभिः ।
ततश्छिन्नभुजां श्रान्तामभ्याशे परिगर्जतीम् ।
सौमित्रिरकरोत्क्रोधाद्धृतकर्णाग्रनासिकाम् ।

कामरूपधरा सद्यः कृत्वा रूपाण्यनेकशः ।
अन्तर्धानगता यक्षी मोहयन्ती च मायया ।
अश्मवर्षं विमुञ्चन्ती भैरवं विचचार सा ।
ततस्तावश्मवर्षेण कीर्यमाणौ समन्ततः ।
दृष्ट्वा गाधिसुतः श्रीमानिदं वचनमब्रवीत् ।

अलं ते घृणया राम पापैषा दुष्टचारिणी ।
यज्ञविघ्नकरी यक्षी पुरा वर्धेत मायया ।
वध्यतां तावदेवैषा पुरा संध्या प्रवर्तते ।
रक्षांसि संध्याकालेषु दुर्धर्षाणि भवन्ति वै ।
इत्युक्तस्तु तदा यक्षीमश्मवृष्ट्याभिवर्षतीम् ।

दर्शयञ्छब्दवेधित्वं तां रुरोध स सायकैः ।
सा रुद्धा शरजालेन मायाबलसमन्विता ।
अभिदुद्राव काकुत्स्थं लक्ष्मणं च विनेदुषी ।

D4.6 T3 M4 मायाम्आदाय (D6 M3 °स्थाय), G1.2 °दाय (for मायां समास्थाय). T3 राघव (for राघवौ). —M4 om. l. 7. —(l. 8) D4.14 S (except T1) प्रति(M3 ति *inf. lin. sec m.*)व(G1 द) त्य(G2 before corr. °वर्ष), D6 °गत्य (for प्रतिवार्य) G1.2 [प]व धा°, M3 प्रधा°, M4 [अ]भिधा° (for [उ]पधावन्त्या). —(l. 9) D6 T3 -भुजाया ताम् (for भुजां श्रान्ताम्). G1 समीपे (for अभ्याशे). T3 -गर्जित (sic). G1 -वर्जितां (for -गर्जतीम्). —After l. 9, G1 ins

अभ्याशे परिगर्जन्तीं तस्याः शोकवाग्रूकाम् ।

—(l. 10) T3 नावद् (for क्रोधाद्). D6 हत, T3 कृत (for धृत). M4 [अ]ग्नि (for -[अ]ग्र). —(l. 11) M4 वामरूपधरा. Dt D4.6 (त) तु, M4 ता तु (for सद्य). —M4 om. G1 M2.3 transp. ll. 12 and 13. —(l. 12) Dt D6.4 T1 G1 M3 अन्तर्धान. Dt D4.6 स्व, D6 T3 [ए]व (for च). —(l. 13) T3 अस्त्र (for अश्म). D6 T3 M3 इ (for सा). —(l. 14) D1.9 G1.2 M1.2 (G3 M1 second time) शस्त्र, T3 G3 M3 शर (for अश्म). M4 शस्त्रवर्षेण तौ बालौ (for the prior half). M3 पीड्यमाना. —After l. 14, G3 M3 ins

ज्यास्वनं चकतुर्वीरौ वज्राशनिसमं तदा ।
मोहिता तेन शब्देन स्तम्भिता विरराम च ।
तदा तौ शरवर्षेण सर्वं क्रोधमूर्छिता ।

[(l. 2) G3 तस्य (for तेन).]

—Thereafter repeat l. 14. —(l. 16) D1.6 M3 घोर, G1 नाम (for राम). —(l. 17) M4 वर्धति (for वर्धेत). —(l. 18) G1 मध्यमा (sic), M3 वध्येता (for वध्यता). G1 पूवा (for पुरा). —(l. 19) Dt D4.6 T3 M4 काले तु (for -कालेषु). Dt D4.6 T3 G1.2 हि, M4 च (for वै). —(l. 20) Dt D4.6 G1 M3 स तु तां, D6 तु तथा (for तु तदा). M4 इत्युक्तस्तौ D6 G1 M4 शुक्र (for अश्म). Dt D6.4 [अ]भिवर्षिणी. D6 T3 अश्मवृष्टि(T3 °वर्ष) भि(T3 प्र)वर्षती, D1.1 T1.2 G2.4 M1 अश्मवर्षाभि(G3 M1 °र्षेण)वर्षन्ती (G1° षित [sic]) (for the post. half). —(l. 21) T1 damaged up to वेधि. T2.3 G4 -नैदित्व (for -वेधित्व). G1 स्व°, M4 समन्ततः (for स सायकैः). —(l. 22) G1 transp. सा and रुद्धा. Dt D6.8 बाण (for शर). G1 -समाश्रिता, M4 -समाश्रया (for -समन्विता). —(l. 23) D6 ताडका क्रोधमूर्छिता (for the post. half).

6

After I.28.7, Dt D4.5.8.9.11 S all Cs ins :

पुरा सिद्धाश्रमे ह्यस्मिन् राम कश्यपोऽग्निसमप्रभः ।
अदित्या सहितो राम दीप्यमान इवौजसा ।
देवीसहायो भगवान्दिव्यं वर्षसहस्रकम् ।
व्रतं समाप्य वरदं तुष्टाव मधुसूदनम् ।
तपोमयं तपोराशिं तपोमूर्तिं तपात्मकम् ।

तपसा त्वां सुतप्तेन पश्यामि पुरुषोत्तमम् ।
शरीरे तव पश्यामि जगत्सर्वमिदं प्रभो ।
त्वमनादिरनिर्देश्यस्त्वामहं शरणं गतः ।
तमुवाच हरिः प्रीतः कश्यपं धूतकल्मषम् ।
वरं वरय भद्रं ते वरार्होऽसि मतो मम ।

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य मारीचः कश्यपोऽब्रवीत् ।
अदित्या देवतानां च मम चैवानुयाचितम् ।
वरं वरद सुप्रीतो दातुमर्हसि सुव्रत ।
पुत्रत्वं गच्छ भगवन्नदित्या मम चानघ ।
भ्राता भव यवीयांस्त्वं शक्रस्यासुरसूदन ।
शोकार्तानां तु देवानां साहाय्यं कर्तुमर्हसि ।

(l. 1) M3 पुराश्रमेऽस्मिन्काले तु (for the prior half). D4.11 T1.2 G M काश्यपो (here and elsewhere below). M4 वै महाप्रभ (for ग्निसम°). —(l. 2) M4 श्रीमान् (for राम). —(l. 3) D6 दिव्य (for दिव्यं). M4 वर्षसहस्रिक. —(l. 5) M3 तपोरूप, M4 तपोयोनि (for °मूर्ति). D4 तपात्मक, D11 तपोधन, T3 G4 तपात्मन (for तपात्मकम्). —(l. 6) Dt D6 G1.2 पुरुषोत्तम (G1 °म). T3 M2.4 पुरुषोत्तम (for °त्तमम्). —(l. 7) M4 शरीरे तेषु पश्यामि (for the prior half). —(l. 8) M4 जगदादिम् (for त्वमनादिर्). T3 अनिर्देश्यम् (for अनिर्देश्यस्). —G3 om. ll. 9–12. —(l. 9) G4 तदा (for हरिः). D4 श्रेष्ठ (for प्रीत). —(l. 10) G1 किमिच्छसि वर अद्य वरदोऽस्मि महाव्रत. —(l. 12) Dt D4.11 T G2.4 M [अ]नुयाच(Dt °चि)त, G1 [अ]नुयाचनाय (for [अ]नुयाचितम्). —(l. 13) M4 सानद (for सुव्रत). —(l. 14) M3 भगवान् (for °वन्). D4 G1.2 M4 अदित्या (for अदित्या). —(l. 15) G1 M4 मधुसूदन, G2 [अ]रिसूदन (submetric) (for [अ]सुर°). —(l. 16) G1 लोकानां देवानां च (for the prior half). D6 सहाय (for साहाय्य). M4 लोकानां देवतानां च मन्तुमर्हसि

7

After I 28 9 G1 and h(ed) (in parenthesis) ins

त दृष्ट्वासुरानन्दो वामन वाक्य विस्मित ।
मायवोऽयमिति ज्ञात्वा पूजयामास धर्मत ।
पूजितस्तेन धर्मात्मा सर्वलोकहिताय वै ।
आसाद्य यजमान तमुवाच भगवान्हरि ।
स्वस्ति तऽस्तु महाराज यज्ञश्चाताव शोभत ।
वय दानार्थिनो राजञ्श्रुत्वा यज्ञमनुत्तमम् ।
तान्दृष्ट्वा तव यागेषु किंचिल्लब्धुमिहागता ।
वामनेनैवमुक्त तु मुदा राजा तमब्रवीत् ।
अद्य मे सफल जन्म अद्य मे सफल तप ।
अद्य मे सफल राज्य अद्य मे सुकृत कृतम् ।
अद्य मे सफलो यज्ञ कृतार्थोऽस्म्यद्य वामन ।
त्वदर्थं कल्पित चैव मम सर्वस्वमेव हि ।
धनौघ रत्नराशिं च भूषण धान्यसंचयम् ।
ग्राम वा नगर वापि राष्ट्रं वा यानमेव वा ।
हस्त्यश्वरथपत्तीनां सुलभस्वान्यमेव वा ।
यद्यदिच्छसि महाबाहो त ददामि तवानघ ।
एवमुक्तस्तदा राज्ञा भगवान्पुरुषोत्तम ।
उवाचैन स्मितं कृत्वा यजमानं महाबलम् ।
एतै किं मम राजेन्द्र वस्तु नास्ति प्रयोजनम् ।
असत्पादत्रयाक्रान्ता देहि भूमिमितस्तदा ।
श्रुत्वा तद्वामनेनोक्त स्मितं कृत्वा सुरोत्तमम् ।
यथेष्टं पूर्ति त(sic) ब्रह्मंस्त्वं कुमति ततोऽब्रवीत् ।
वामनाय महीं दातुं निश्चित रघुनन्दन ।
तन्निवार्य महाराजं प्राह शुक्रो द्विजोत्तम ।
विरिञ्चिभवशक्राद्या योगिनश्च सुरासुरा ।
यस्य जानन्ति देवाश्च स देवो विष्णुरव्यय ।
दानारिक्त (sic) तत शुक्रे गुरु राजपुरोहितम् ।
गृहीत्वा ताडयामास वैनतेयो महाबल ।
मायारूपेण देवोऽसौ मम यज्ञे गतो यदि ।
तदतद्यज्ञसाफल्यमेवमस्त्विति चाब्रवीत् ।
इति मत्वोदक दत्त्वा वामनाय महात्मने ।
पत्न्या सह विनिश्चित्य यजमानो महाबलि ।
तव पादत्रयाक्रान्ता गृहाणाद्य महीं प्रभो ।
उदक स्पृश्यमान तु विश्वरूपधरो हरि ।
तत्रस्थ एव ववृधे येन पूर्णं जगत्त्रयम् ।
सायुधैर्बहुभि पूर्णं दिग्विदिक्समेव हि ।

8

After 1 44 17 D1 D4-8 T2 M3 Cm.t (cm, comm on lines 5–9 only) ins.

अथ वर्षसहस्रेण योक्त्रसर्पशिरांसि च ।
वमन्तोऽतिविष तत्र ददन्शुर्दशनै शिला ।
उत्पपाताग्निसकाशं हालाहलमहाविषम् ।
तेन दग्ध जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषम् ।
अथ देवा महादेव शकर शरणार्थिन ।
जग्मु पशुपतिं रुद्रं त्राहि त्राहीति तुष्टुवु ।
एवमुक्तस्ततो देवैर्देवदेवेश्वर प्रभु ।
प्रादुरासीत्ततोऽत्रैव शङ्खचक्रधरो हरि ।
उवाचैन स्मितं कृत्वा रुद्रं शूलधर हरि ।
दैवतैर्मथ्यमाने तु यत्पूर्वं समुपस्थितम् ।

7

—G1 om l 1 3 and 29 In h(ed) the following var are seen —(l. 5) शोभन (for शोभने) —(l 7) स्वां (for तान्) यागेषु (for यागेषु) —(l 8) उक्तम् (for उक्त) तत्र (for वम्) —om. (hapl) l 9 and 10 —(l 12) कल्पित (for कल्पित) च (for हि) —(l 13) वा (for च) —(l 15) °पत्तीर्वा (for °पत्तीनां) त्व (for सु) —(l. 16) वद् (for त) —(l 18) [स]वद् (for [स न]) महाबलि (for °बलम्) —(l. 20) मिमो (for इतस्) —(l 21) सुरोत्तमः —(l 22) पूर्वे (for पूर्ति ते) तद् (for तां) —(l 23) निश्चिते सुरसत्तमे (for the post half) —(l 26) वेगाद् (for देवाद्) एते (for देवो) —(l 27) दानारिक्ते —(l. 31) दत्त (for दत्त्वा)

8

☞ Along with the above MSS. T1 4 G1 3 M1 2 also insert at random some of the lines inserted in or substituted for No. 8 and so they are also cited here

(l 1) D4 T2 °सहस्राणि —(l 2) Ct वमन्तो (as above) M3 वमन्ती विषं तद्द्द् (for the prior half) M1 शिला —After l. 2 M3 ins. G1–3 M1 2 ins. (om. l 5) after 1.44.17

(a) अथ दीर्घेण कालेन कालाग्निसदृश विषम् ।
उत्तिष्ठन्नेव हालाहलमिति श्रुतम् ।
सुरासुराश्च (M2 °रास्ते) विमला दर्शनेनैव विराकृता ।
शरण्य शरण जग्मुर्भगवन्त महेश्वरम् ।
अनुग्रहार्थं हरात्सर्वे मन्त्रं तु ऋषिभिरीडितम् ।

—(l 3) T2 उत्पपातेग्नि (sic) (for उत्पपाताग्नि°) D4 हालाहल° M3 हालाहलमिति श्रुत (for the post half) —(l 5) T2 शरणार्थिन —(l 9) Ct स्मितं कृत्वा (as above) D4 T2 सस्मित (T2 °तो) —For lines 5–9 M3 subst

(b) तस्मादेव महादेवो देवाश्चक्रुः स्तुति तदा ।
एवमुक्तेषु देवेषु देवदेवेश्वर प्रभु ।
प्रादुरासीत्तदा देवैर शङ्खचक्रधरो हरि ।
उवाच प्रहसन्मान देवानां हितकाम्यया ।
भव त्वमत्र मद्वं व जाय प्रवालम्बदम् ।
गृहीतु विषं घोरं न शक्नोति सुरोत्तम ।
तस्मादिदमनघ नान्य पश्यामि सुरेश्वर ।
इति देवाम्बकान्मध्ये पुरुषस्य सुराणाम् ।
वचोपि पक्वे गते व्रतदा ऽनुवाच ह ।

—(l 10) D4-8 देवैः —(l 11) D4 T2 समुपस्थितं हि (for समुपस्थितम्) D4 M3 अमृता Ct as above (for अमृतो) —After l. 11 M3 ins.

तत्त्वदीय सुरश्रेष्ठ सुराणामग्रतो हि यत् ।
ममपूजामिह स्थित्वा गृहाणेदं विषं प्रभो ।
इत्युक्त्वा च सुरश्रेष्ठस्तत्रैवान्तरधीयत ।
देवतानां भयं दृष्ट्वा श्रुत्वा वाक्यं तु शार्ङ्गिणः ।
हालाहलं विषं घोरं संजग्राहामृतोपमम् ।
देवान्विसृज्य देवेशो जगाम भगवान्हरः ।
ततो देवासुराः सर्वे ममन्थू रघुनन्दन ।
प्रविवेशाथ पातालं मन्थानः पर्वतोत्तमः ।
ततो देवाः सगन्धर्वास्तुष्टुवुर्मधुसूदनम् ।
त्वं गतिः सर्वभूतानां विशेषेण दिवौकसाम् ।
पालयास्मान्महाबाहो गिरिमुद्धर्तुमर्हसि ।
इति श्रुत्वा हृषीकेशः कामठं रूपमास्थितः ।
पर्वतं पृष्ठतः कृत्वा शिश्ये तत्रोदधौ हरिः ।
पर्वताग्रं तु लोकात्मा हस्तेनाक्रम्य केशवः ।
देवानां मध्यतः स्थित्वा ममन्थ पुरुषोत्तमः ।

निपातितौ सुराणां च स्थाने परमेश्वर ।

—After l 12 Dt repeats l 11–12 —(l 13) D4 तु (for च) —(l 14) M2 च (for तु) —(l 17) Dt D4 सुरा (sic) (for देवा) Dt मथ्नू (for ममन्थू) —(l 18) D1 T2 °नग (for पर्वतोत्तम) —For lines 15–18 M3 subst G1 2 M1 2 (all om lines 1, 6 and 7 M2 line 4 also) cont

(c) हालाहलं विषं सर्वं अग्राहेद्योऽमृतोपमम् ।
कृत्वापीत्वा पानिष्य हरिं माया हरः ।
त्रैलोक्यैकनाथं शंकरं परमेश्वरं ।
कण्ठस्थगरलेनाद्य लीलया शोभितः ।
प्रमथ्य विचार जग्मुर्देवैः वृषध्वजम् ।
अमृताय पुनः सर्वे समवेताः समुत्सुकाः ।
क्षीरसागरमासाद्य निवर्तमानस्य तु ।
मन्दरं पुरतः कृत्वा ममन्थू रघुनन्दन ।
प्रविवेशाथ पातालं मन्थानः पर्वतोत्तमः ।
सुरासुरास्तिष्ठन्ति मधुसूदन विह्वला ।

[(l 3) G1 2 M3 भगवान् (for शंकरं) M3 कण्ठस्थगरलेनाद्य (for the post half) —(l 4) G1 2 (G3 m also) [भ]गत (for साद्य) —(l 8) M3 मथाने (for मन्दर) G1 2 M1 2 मन्थीतम् (for रघुनन्दन) —After l 8 G2 repeats l 3 as before —(l 9) G1 2 M1 2 ततः पर्वतमूलं तु (G1 2 तत्) पातालमनु(G1 2 °ले तु नि)यं तथा —(l 10) G1 2 M1 2 ह्वत विह्वत (G1 °ह्वल)]

—(l 21) M2 °देवान् (for महाबाहो) —(l 22) M2 कामठं (for कामठं) —(l 24) D4 T2 पर्वताग्रे —For lines 23–25 M3 subst G1 2 M1 2 (all om l 8) further cont

(d) देवासुरनिषेवितास्तु पुरोत्तमः ।
मथ्यते तस्य मर्दे तु उदधिश्चाप्लवद् नगम् ।
सागरस्य ततो मध्ये दृश्यते धरणीधरः ।

9

After मे in 1 54 4* D2 ins

*कुम्भ प्रदानेन शिवलोके महीयते ।
कल्पसूत्रान्तर्मन्त्रान्(स्तु)
एष धर्मघटो दत्तो ब्रह्मविष्णुशिवात्मकः ।
अस्य प्रदानात्तृप्यन्तु पितरो पितामहाः ।
गन्धोदकति(तै)लमिश्र सार्धं कुम्भं सदक्षिणम् ।
पितृभ्य स्य प्रदास्ये नि मक्षय्यमुपतिष्ठतु । इति
एतद्दसमये तिलपर्णं वा कार्यमित्युक्तं तत्रैव विष्णुपुराणे ।
पानीयमप्यत्र तिलैर्विमिश्रं
दद्यात्पितृभ्यः प्रयतो मनुष्यः ।
श्राद्धं कृतं तेन समाः सहस्रं
रहस्यमेतन्मुनयो वदन्ति ।
इति तथा चात्र मलमासेऽपि

स्वर्णकेयूरविस्तारे पृष्ठे कृत्वाथ मन्दरम् ।
काञ्चनं कूर्मरूपधाय शिश्ये तत्रोदधौ हरिः ।
सुरासुरैस्ताक्रान्तं उद्गतोऽथ नगोत्तमः ।
नगाग्रं पीडयामास वामहस्तेन माधवः ।
देवानां भयं दृष्ट्वा भगवान्भूतभावनः ।
सुराणां मध्यतः स्थित्वा ममन्थ पुरुषोत्तमः ।

[(l 2) G1 2 तत्र G2 M1 गिरिं (for नगम्) —(l 3) G2 M1 °वासिन्य —(l 4) G1 M1 तु (for [भ]थ) —For l 4 and 5 G1 2 M2 subst

मन्दरं पृष्ठतः कृत्वा शिश्ये कूर्मस्वरूपधृक् ।

—(l 6) M2 अनाक्रान्त G1 नगोत्तम M1 °त्तम (for नगोत्तम) G2 M1 उद्गतो भगवान्मन सुरासुरस्तुतिः —(l 9) G1–3 M1 2 मध्ये देवानां च मध्ये ममन्थ हरिः]

G1 2 M1 2 furthermore cont

(e) अथ वर्षसहस्रेण व्याला नाम वासुकिः ।
अश्मानं वराहां सागरार्थे वलितम् ।
क्षमयान्वितश्चायं पृष्ठं ददाप कठिनं ।

[(l 2) G1 2 भागानां च M2 समुद्रेण (for सागरार्थे)]

Dt D4 6 T2 (after No 8) G1 2 M1 2 (after e) cont while T1 2 ins after 1 44 17

(f) अथ वर्षं शेषं भगवान्स्य पुराण् ।
उन्मिषायुधपाणिना मण्डलं सहस्रकं ।

[T G1 2 M1 2 om from the post half of l 1 up to the prior half of l 2 —(l 1) D1 सहस्राणि —M2 transp the post half of l 1 and that of l 2 —(l 2) D1 म मन्मा]

Thereafter M2 cont G1 M2 ins after line 2 of 66*

(g) भगवान्विवेश तत्र धर्मानुसारतः ।
मधुर्वंशस्य रास तथा सकान्( )स्मृत ।

—After f M2 cont

(h) अथ वर्षाणि देव कल्पकल्पान्तरम् ।
शरत्संवत्सरं सर्वं पीयूषवर्धनं ।
तस्मिन्युगे सुरगणपतिर्भूमिरासीत् ।

10 [cd]) रामदेहार्हेनाचयोदृती.
11 [b]) नाचो विवेक.
18 [a]) तै (for तौ). ॐ तै इति पाठ । अन्यथा तौ शब्दोत्तिस्थेत । ॐ
19 [b]) मस्थित (as in text).
23 [c]) उभोदिह (for °है).
26 [c]) प्रबद्धरो. ॐ बचाधि च महात्मानौ बध्नगा च मधरितमनसत्रिवोधनेस्य । ॐ

5

12 [a]) वाक्य (as in text).
17 [d]) हशुहाइ (as in text)
18 [c]) मूढ (as in text).
20 [b]) अपरापर (as in text)
[c]) शब्दवेध्य (as in text).

6

3 [c]) ॐ धनेश्च सत्रवैश्चान्यै इति सम्यक् पाठ । ॐ
4 [cd]) As in text
7 [c]) कुट्टवी योग्यसिद्धार्थी
[d]) As in text. ॐ अगताधपनथा यथानिनि पदच्छेद । ॐ
12 [b]) न क्षुद्रो वा न तस्कर
[d]) As in text.
14 236* is inserted ॐ नामतो भामहस्त इति सम्यक । ॐ
15 [ab]) As in text ॐ इति सर्वत्रान्य पाठ ॐ
19 [a]) योधाना (as in text).
20 [a]) हरिद्योत्तमै (with all other Cs), Cvp as in text
22 After 22[ab], ins 243* with मंदैर् (for मन्दैर्) and भद्रमद्र (for °मन्द्र)
[c]) भद्रमदैर्.
[d]) मृगमदैश् (In both [c] and [d] मन्द्र is expected for मद्र).
24 ॐ स्वकामा भेद्रमद्रास्य भयाप्यति ॐ

7

4 [c]) प्रणिहिता (as in text).
9 [c]) शुचीना (as in text)
14 Comm only on post. half of l 3 of 269*
16 Comm only on l 2 of 271* (स्वपत्नन् as above)

8

☞ Along with other MSS it reads l 11 5–20 *for the first time after 4, repeating them in their proper place.*

9 [c]) दैविध्य (as in text).
10 [b]) समभिवर्तैर (for °वर्तद).
12 [c]) सुधेरा
18 [c]) प्रेप्सति.

21 [c]) देव (as in text).
[d]) ॐ प्रदीयते प्रादीयत । स्वरसन्धात. व्याहागे वा द्रष्टव्य । ॐ
22 [c]) As in text.

9

4 [d]) As in text. ॐ द्विधं चाप्यवसीयतामिति सम्यक् ॐ
13 [a]) अदृष्टरूपास् (as in text).
[b]) वने (as in text).
14 [c]) दृशात (as in text). ॐ कथयहान इति स्वरतामिति पाठ । ॐ
15 [d]) तवेषा (as in text).
19 [c]) As in text
30 [c]) विप्रैर्नाद (as in text)
32 [d]) भार्यया (as in text) ॐ भार्या इति सम्यक् पाठ । ॐ

10

6 [c]) पुत्रता (as in text).

11

8 [a]) लाल्यमानस्य (as in text).
21 [a]) गताना (as in text).

12

2 [b]) प्रथित (as in text).
6 [c]) कर्मातिकान् and वर्धनीन् (both as in text).
7 [a]) गणकाश्चिहिपनम् (as in text).
[b]) नर्तकान् (as in text).
8 [c]) दृश्का (as in text)
9 [a]) गोपकार्या (as in text).
14 [b]) As in text
After 14[b], ins 371*.

13

5 Comments on l 1 of 386*.
9 [a]) ॐ सृष्टाश्च व्याधिताश्चेति सम्यक् पाठ । ॐ
[c]) अनुमानान्त (as in text)
[d]) As in text
11 [a]) अत्रकूराय (as in text)
[b]) सिद्धस्य (as in text)
17 [a]) यूपोच्छ्रये (as in text)
[c]) As in text.
18 [ab]) As in text
[c]) द्वारेष (as in text)
[d]) As in text
19 Comm on l 1 of 406*
22 [c]) निर्भो (as in text).
[d]) सक्ति (as in text).
23 [ab]) स्वपक्षो and (s)द्यद्धात्मन. (both as in text).

APPENDIX II

The Commentary *Vivekatilaka* of Udāri (also Udāli) Varadarāja, which is referred to by Govindarāja in his commentary on the Rāmāyaṇa, VI. Sargas 107 and 126, is available up to VI. 71 in the transcript of the MS. No. 3409 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras. It is a very important commentary as it mentions different variants, discusses them and shows its own preference. It belongs to a period earlier than 1250 A D.

For a full account of the Commentary of Udāri cf. Dr. V Raghavan's article, "Udāli's Commentary on the Rāmāyaṇa. The Date and Identification of the author and the discovery of his Commentary" (Annals of Oriental Research, University of Madras, Vol. VI, 1941-42, Part 1, 1942).

I am thankful to Dr. Raghavan for drawing my attention to his learned article.

Important variants of the Comm are given here for Sargas 1–24. For other Sargas, references will be found in the Crit. App.

1

3 [d]) [प्र]कृतियदर्शन (as in text)

5 [d]) ॐ एतमिच्छाम्यीति सम्यक् पाठः ॐ

14 [b]) स्मृतिमान् (as in text).

16 [d]) स च (as in text).

23 After 23, ins. 57'*. ॐ प्राणप्रमाहिता प्राण-प्रमेति वा पदच्छेद । देवमायेति..... ॐ

25 After 25, ins. 59* ॐ गुहेन स राम हितः प्रहित.. इत्यर्थे ॐ

26 [b]) तीर्थे तीर्थो.

27 [d]) तम ते न्यवसन् (as in text).

29 After 29, ins. from 69*; 70* up to 73*.

35 After 35, ins. 82* (Comm. on l 1 and 2).

40 [d]) as in text.

46 [c]) स चास्य (as in text).

[b]) शबरीं (as in text).

[d]) राघव. ॐ राघव इति तु सम्यक् पाठ ॐ

48 [d]) ॐ शक्तिरिति । अदागमशासनस्यानित्यत्वात् आर्षत्वाद्वा अडागमाभाव । ॐ

50 [d]) नित्य वीर्येण (as in text).

53 [d]) जगाम च गुहां (as in text).

71 [d]) प्रहृष्टमुदित' (as in text).

[c]) नियमो श्लोकेन (to avoid hiatus). ॐ अपि-श्लोपितिरिति केचित् । ॐ

77 [d]) ॐ सवशो स मुच्यते इति सम्यक् पाठः । ॐ

79 [b]) स्यात् शुचिर्यो (as in text).

[c]) पुत्रपौत्रत्वम्.

2

5 [c]) प्रसन्नाम्बु (as in text).

9 [ab]) निपुन चरन्तं (as in text). ॐ दुष्टिकरयोग आर्षत्वात् ॐ

12 [d]) ॐ कारुण्य समपद्यतेति सम्यक् पाठः । ॐ

16 [d]) चचार मतिमान्मतिं (as in text).

17 [d]) श्लोको भवतु (as in text).

24 [c]) प्रगम्य (as in text).

39 [d]) श्लोकत्वमागतं (as in text).

41 Mostly after 41, ins. 41*.

3

2 [d]) धर्मेण (as in text).

Comments on l. 11 and 12 of 154*.

11 [c]) °सम्भवौ.

16 [c]) ताराविलाप समयं.

[d]) सर्वराम- (as in text).

19 Comments on 177*.

23 [b]) लङ्काद्वारदिग्जन.

28 [d]) As in text.

4

1 Ins. 196* and then supplies the following.—

Kāṇḍa	*No of sargas*	*No. of stanzas*
बालकाण्ड	77	2250
अयोध्याकाण्ड	119	4415
अरण्यकाण्ड	75	2732
किष्किन्धाकाण्ड	67	2620
सुन्दरकाण्ड	68	3006
युद्धकाण्ड	131	5990
उत्तरकाण्ड	110	3234
Total	647	24277

6 [c]) एवम् (for एव).

7 [c]) वदम् (for शुक).

8 ॐ हास्यशृङ्गारकारुण्यरौद्रवीरभयानकैः । बीभत्सादिभिः संयुक्ता काव्यमेतदगायताम् । इति सम्यक् पाठः । ॐ

10 cd) रामदेहादिवात्तश्चोद्गतौ
11 c) राचो विधेयं
18 a) रै (for रौ) ॐ रै इति पाठ । अन्यथा तौ इष्नोति रिच्येत । ॐ
19 b) सरिथत (as in text)
23 c) उपोपविष्ट (for °ष्ट)
26 c) प्रवक्ष्यते ॐ वक्तारौ च महामानौ वक्ष्यमाण च स्वरित भवस्तद्विबोधनत्वम् । ॐ

5

12 a) नायक (as in text)
17 d) रघुराज (as in text)
18 c) मृग (as in text)
20 b) अपरापर (as in text)
   c) शब्दवेध्य (as in text)

6

3 c) ॐ धनैश्च सन्चयैश्चा वै इति सम्यक पाठ । ॐ
4 cd) As in text
7 c) कुकुची योग्यविशिष्टो
   d) As in text ॐ अगतागमनमथा यदानति पच्छेत् । ॐ
12 b) न कुद्रो ना न तरकर
   d) As in text
14 236* is inserted ॐ नामतो नामदक्षन्न इति सम्यक । ॐ
15 ad) As in text ॐ इति समीचीन पाठ ॐ
19 a) योधाना (as in text)
20 c) हरिहयोपमै (with all other Cs) Cvp as in text
22 After 22ab ins 243* with मद्रैर (for मद्र) and भद्रमन्द (for °मद्र)
   c) भद्रमदैर
   d) मृगमन्दैः (In both c and d मन्द is expected for मद्र)
24 ॐ सत्यनामा योद्धुमशक्या अयोध्येति ॐ

7

4 c) प्रणिहित (as in text)
9 c) गुडीनां (as in text)
14 Comm only on post half of l 3 of 269*
16 Comm only on l 2 of 271* (सत्यसार as above)

8

☞ Along with other MSS it reads I 11 5-20 for the first time after 4 repeating them in their proper place
   9 a) दैविध्य (as in text)
   10 b) समयिवर्ते (for °वर्तेत)
   12 a) सुधोरा
   18 c) प्रभ्याति

21 c) देव (as in text)
   d) ॐ प्रदीयते प्रादीयत । स्वकारव्यत्ययः   व्याहारो वा द्रष्टव्य । ॐ
22 c) As in text

9

4 d) As in text ॐ क्षिप्र चाभ्यवसीयतामिति सम्यक् ॐ
13 a) अदृष्टरूपास् (as in text)
   b) वने (as in text)
14 a) स्यात (as in text) ॐ अभ्यवहृत इति स्यातमिति पाठ । ॐ
15 d) सर्वेषा (as in text)
19 c) As in text
30 c) विप्रेंद्राव् (as in text)
32 d) भायया (as in text) ॐ भायया इति सम्यक् पाठ । ॐ

10

6 c) पुत्रवत् (as in text)

11

8 a) स्वकल्पमानस्य (as in text)
21 a) गताना (as in text)

12

2 b) प्रथित (as in text)
6 c) कमातिकान् and वधनीन् (both as in text)
7 a) गणकान् शिल्पिनश् (as in text)
   b) नर्तकान् (as in text)
8 c) दृष्ट्वा (as in text)
9 a) आपकार्या (as in text)
14 b) As in text
   After 14b, ins 371*

13

5 Comments on l 1 of 386*
9 c) ॐ वृत्ताश्च स्थापिताश्चेति सम्यक् पाठ । ॐ
   c) सुसमाहाना (as in text)
   d) As in text
11 a) अवकृताम् (as in text)
   c) सिद्धस्य (as in text)
17 a) सुपोष्ट्यो (as in text)
   c) As in text
18 ab) As in text
   c) द्यवेव (as in text)
   d) As in text
19 Comm on l 1 of 406*
22 c) चित्रो (as in text)
   d) सचित (as in text)
23 ab) स्वमष्टो and (s)प्रदक्षिणा (both as in text)

25 [a]) ॐ पद्मा त्रिशतमिति पाठः ।ॐ
28 [b]) समयोजयन् (as in text).
29 [a]) प्रातिष्णत् (as in text).
32 [b]) इति (as in text).
[d]) भाग (as in text).
34 [c]) कालिताद् (as in text)
40 Comments on 428* —(l. 2) नृपश्रेष्ठ (for नर°).
42 [b]) प्रहृष्ट (as in text).
[d]) प्रत्यूचुर् (as in text).
43 Comments on l. 1, 2, 3 and 4 of 433*.

14

21 [a]) त्वमुक्तमिति पाठः ।

15

2 [a]) यम् (as in text).
3 [c]) मानुषीं (as in text).
5 [a]) सहृदः (as in text).
[cd]) ॐ मानुषादन्यत्र नानाविधेभ्यो भूतेभ्यो न भय । ॐ
10 [c]) As in text.
[d]) °सम्प्रवरमूर्धजः ।
12 [d]) As in text.
13 [d]) मायामयीमिव (as in text).
26 [c]) चारुशिखर्थे (as in text).
28 Comm. on l. 7 of 488*. ॐ त्रिदिवे यथा हरिरिति च पाठः । ॐ

16

8 Comments only on l. 9 of 491*. रूपद्रविणसम्पन्नान् (as above)
19 Comments only on l. 3 of 504*. तांश्च सर्वान् (as above)
20 ॐ तैर्मेघवृन्दाचलकूटकल्पैर्महाबलैर्वानरयूथपालैरिति पाठः । अन्यस्तु द्वादशाक्षरपादा जगत्या एकादशाक्षरपादत्रिष्टुभश्च साङ्कर्ययुक्तः पाठो लेखकप्रमादकृतः विषमवृत्तमिति नेरितः सादृश्येन । एषा चोपजातिरन्यथा । ... ।
ननु अत्र सर्गे वरुणो जनयामास सुषेणं, पर्जन्यः शरभं, धनदो गन्धमादनमित्युक्तम् । युद्धकाण्डे तु रावणं प्रति शार्दूलवाक्ये धर्मस्य पुत्रः सुषेणः, वैवस्वतपुत्रो शरभगन्धमादनौ इति वक्ष्यते । विरुद्धयोः प्रमाणम् । पतत्प्रश्नो चमेव । कुतः शार्दूलस्य वानरपीडाभयस्खलितबुद्धित्वेन भ्रमात्तस्य परशङ्कनया ...भयवशात् परस्परविरुद्धाभिधाने प्रयोजनम् । ॐ

17

5 Comments only on l. 4 of 506* नामभिः कीर्तितौ (as above)
9 [d]) अर्थसमान्वितौ (as in text).
508* (l. 2) सर्वे (as above); कुलीरेष्वदितेः सुतौ (for the post. half).
12 [a]) ॐ सौमित्रिं लक्ष्मण इति पाठः । ॐ
16 [c]) सर्वं (as in text).
34 [a]) किं च (for न च)
36 [b]) पावन (for परम)
[d]) तव संदर्शनात् (as in text)

18

2 [cd]) ॐ सदृश राजशार्दूल देवेन्द्र इति नान्यत इति पाठः । ॐ
[d]) वशिष्ठपदेशिताः.
17 [a]) अमलतनुम् (as in text).
[c]) दशरात्र (as in text).

19

5 [cd]) ॐ यावत्प्राणान् धरिष्यामि तावत्तस्मै निशाचरौ इति सम्यक् पाठः । ॐ
11 [b]) As in text
15 [a]) As in text.
[b]) विप्रकर्तौ (as in text)
23 [cd]) As in text.
25 [c]) ॐ तयोरन्यतरेणाहमिति सम्यक् । ॐ

20

3 [a]) ॐ यदिदं वेक्षयमित्यत्र अध्ययमिति पदच्छेदः । ॐ
4 [a]) As in text.
8 [ab]) ॐ रक्षस्यैव करिष्यामीत्यकुर्वाणस्य राघवेति पाठः । ॐ
9 [b]) ॐ शक्ष्यति प्रसहिष्यते । ॐ

21

2 [b]) As in text.
7 ॐ कलापिनामित्यादि श्लोकस्यानन्तरं 'अनुबन्धानुरक्तौ तौ निवानरविवासिनौ' इत्येवंरूपं विशेषम् । 'तदा कुशिकपुत्रम्' इत्यादि श्लोकस्यानन्तरं "कुमारौ.... । अनुयातौ श्रिया मनिन्दितौ" इत्येष श्लोको द्रष्टव्यः । अन्यत्सक्तिरोषगति पर्यन्त(स्तो) वा पाठो लेखकप्रमादकल्पितम् (त) । ॐ
15 [d]) ॐ न(रा)धाप्यनुत्र गुरौति सम्यक् । ॐ Cf. Ctp
19 [b]) As in text.
Comments on 631* —(l 1) दशरथनृप (as above) —(l 4) दिवसौ (as in text).

22

1 [d]) पर्णसंस्तरे (as in text).
2 [a]) As in text. ॐ हे राम त्वां प्रयुञ्जीत कौसल्या सुप्रजाः शोभनपुत्रा । अथवा स्वगतमेतत् । अस्य मातैव सुपुत्रेति । ॐ
[b]) पूर्वा (as in text).
11 [a]) पर्यवसाप्य (as in text).
12 [a]) सर्वगात्राणि (as in text).
17 [a]) स्वरता (as in text).
19 [a]) As in text.
[c]) अभिरज्यन्

23

3 [c]) अरिष्ट (as in text)
8 [d]) सुखार (as in text)
9 [a]) तत्थायन् (as in text) ⁂ तस्था नवामिति प्राप्ते तत्थायन् इत्यार्ष सन्धि । ⁂
10 [a]) तस्थ (as in text)
11 [ab]) ⁂ न वन घोरमकाश वृक्षं नृपवरात्मज इति पाठ । ⁂ (as in text)
12 [cd]) ⁂ श्वापदं द्विरदशुनि शकुनैरमास्ते इति पाठ । ⁂
14 [a]) धवाश्वकर्ण.
[b]) तिंदुक (as in text)
18 [a]) नर्मिद (as in text)
19 [b]) काकुत्स
21 [d]) As in text
24 [a]) कस्यचित् and काव्यस्य (both as in text).
30 [d]) As in text

24

2 [a]) अल्पवीर्या यदा (as in text).
3 [c]) As in text
[d]) धारयति
10 [a]) त्व मवस्थ.
11 [a]) पुरुषादी (as in text)
15 [ab]) ⁂ न हि ते स्त्रीवधकृते घृणा कार्येति सम्यक् पाठ । ⁂ Comments on l 1 of 670* ⁂ प्रजारक्षण-कारणादित्युत्तरश्लोक । ⁂
19 [a]) ⁂ मलैर्दैवै, मद्गौदयो देवोपलक्षणत्वात् । अन्यथा धातु-पादाय तैरिति वक्तव्युत्तम् । ⁂

CRITICAL NOTES
and
Corrigenda et Addenda

The references in the case of the Mbh. Parvans I-VIII, X-XII and XV-XVIII are to the Critical Edition, BORI, Poona; for the other Parvans (IX, XIII, XIV) they are to the Citraśālā Press Ed with Nīlakaṇṭha's Commentary, Poona. In the case of the Rāmāyaṇa the references are to the Gujarati Printing Press Edition, Bombay, for the Kāṇḍas excepting the Bālakāṇḍa where they are to the Critical Ed. The corrections and additions are shown in their proper places.

1

Most of the MSS. give a panygeric of the poet, Vālmīki, in five to ten verses evidently not written by Vālmīki. It is therefore dropped. 'These introductions, it is clear, are not from the same hand as the poem itself, even if we suppose that the poem is the work of one author.' (Schlegel)

'This conversation is represented as having taken place in Rama's life time, about sixteen years after his return from his wanderings and recovery of his ancestral throne.' (Schlegel)

1 The first four Sargas of the Bālakāṇḍa, which serve the purpose of an Introduction to the Rāmāyaṇa (Rām.) are probably from a different hand that prefixed them to the Epic at a later stage. The Mbh. also has similar introductory chapters containing the Anukramaṇikā parvan and the Parvasaṃgraha parvan. The Northern Recension (NR) of the Ram. has a third index giving more details.

*) For तपःस्वाध्याय cf. Patañjali's Yogasūtras II.1 The Comm. dwell at great length on the two terms

The NR has all the epithets in the Nom. Sing. qualifying Vālmīki and nothing for Nārada. This is rather strange. One would naturally expect some complimentary term or terms for Narada who, as an Ācārya of Vālmīki, is superior to Valmīki who appears here as a mere disciple. The Southern Recension (SR) has a text which seems to be more natural and original. Vālmīki belongs to the North and enjoys an enviable position even today. Probably the older text preserved in the SR has been modified in favour of Vālmīki. We shall see later on how the text of the SR has been changed in the NR for one reason or another. We therefore believe that the SR has preserved the older form of the Rāmāyana and is consequently preferable to the NR.

Śankarācārya quotes the fourth quarter of this verse in the Brahmasūtra Bhāṣya on III 4 47 He remarks ननु मुनिशब्द उत्तमाश्रमवचनोऽपि श्रूयते 'गार्हस्थ्यमाचार्यकुलं मौनं वानप्रस्थम्' इत्यत्र। न। 'वाल्मीकिर्मुनिपुङ्गवः' इत्यादिषु व्यभिचारदर्शनात्। It appears that Śankarācārya has got the N text, and this is quite natural as he might have stayed and composed the Bhāṣya on the Himālayas. Valmiki is however called मुनिपुंगव in Rām I 2 22 (crit ed) The S MSS. have मुनिपुंगव while the N MSS read कविसत्तम.

Narada is an important personality in the Vedic and Post-Vedic literature. He is a champion of Brahmins and cows (AV. V. 18-19, XII. 4), a priest of Hariścandra, associated with the sage Parvata (AB. VII. 13, Ś Śr. Sū. XV. 17), a teacher of Sahadevya (AB VII. 34), anointing Ambāṣṭhya and Yudhāṃśrauṣṭi (AB. VIII. 21), associated with Agnyupasthāna (MS. I. 5. 8), a pupil of Bṛhaspati (Sama v. Br. III, 9 Vaṃśa at the end), and of Sanatkumāra (Ch. Up VII), a Devarṣi (Gītā X. 26), an author of a Smṛti, a Purāṇa, a Pañcarātra Saṃhitā, Bhaktisūtras etc., a politician (Mbh II 5), a narrator of the Mahābhārata (Mbh I 1. 64) and enjoyer of the vision of the Lord (Mbh XII, 326). The description of Narada although appearing in the Kumbhakonam Ed of the Mbh (I. 228. 10-37) and therefore rightly dropped from the Critical Ed., is no doubt worth perusal. An itinerant constant singer of the hymns of the Lord, Nārada became a perennial source of inspiration to our country-

men. It is due to him that the Rāmāyaṇa and the Bhāgavata were composed.

Valmiki enjoys the reputation of the *first* Poet in the Sanskrit literature. He first appears as a grammarian in the Taittiriya Prātiśākhya (V. 36, IX. 4 and XVIII. 6). The Mbh. mentions Valmiki as a poet (VII. 118 48, XIII. 18. 8–10), as a Bhārgava (XII. 57. 40) and many times as a Maharsi (I. 50. 14, II. 7. 14, III. 83. 102, V. 81 27), as a narrator of the wonderful account of Govinda (XII. 200. 4) and as a Suparṇa bird, descendant of Garuda and a devotee of Viṣṇu, and a Ksatriya (as it were) as he used to kill serpents. (V. 99. 6–11).

The Rāmāyaṇa gives a detailed account of the sage Vālmiki in the first four Sargas of the Bālakāṇḍa and the Uttarakāṇḍa, both of which are evidently a later addition, as the first poet and the author of the Rāmāyaṇa. The original Ram. (II–VI) contains only one reference to Valmiki in the SR only (II. 56 16), which being absent from the NR happens to be an interpolation. It is only the late Kāṇḍas (I and VII) that make Valmiki a contemporary of Rama.

The Puranas present Valmiki as a robber in different versions (cf. Skanda Purana, Chps. 14, 21, 24, 278 etc.), and this form of the story is adopted in other Sankrit works like Ananda Ram. and the various Ram s in the several Indian languages.

For a full account of Valmiki cf Rev. Fr. C. Bulcke, S. J. *About Valmiki* (JOI, Baroda Vol. VIII, No. 2, December 1958, pp. 121–131, No. 4. June 1959, pp. 346–348)

[b]) वाग्विदां वरम्. cf. वाग्विदां वरः Mbh XII 47. 9[b]; वक्तां वरः Raghu. I. 59.

2 The reading संप्रति of the SR which would make Valmiki a contemporary of Rama, has been substituted by प्रथित in the NR. Is this a case of improvement ? The two star passages 121* and 122* which belong to the NR have the word साम्प्रतम् which would show its antiquity Kalidasa and Bhavabhuti make Valmiki a contemporary of Rāma.

3 Mark the word चारित्र 'Character'—the old idea of character.

4[c] कस्य बिभ्यति is a case of epic style. In the Classical Sanskrit one would expect कस्माद् in conjunction with a word expressing fear, cf. P. 1. 4. 25. The N text has tried to remove the grammatical irregularity by substituting कस्माद् for कस्य. Such a procedure would naturally create an impression that the N text has tried to polish the text of the SR. On this assumption we have taken the SR as representing the older form of the Epic.

Verses 2–4 embody the concept of an Ideal Man, the स्थितप्रज्ञ of the Gītā (II).

5 Narada is addressed as महर्षे in VII. 20. 18 (Gujarati Press ed., Bombay) in all the Versions. The Bengali Version (Cal. Sk. Series ed.) has a v. l. महर्षे, and reads देवर्षे in 1. 2. 2. The epithet देवर्षि is very common in the Mbh. also e g. II. 5 3, as महर्षि in II. 5 6.

Note that the question is about Rama as a *man* and not as an incarnation of Viṣṇu.

6[c]) त्रिलोकज्ञ which shows the knowledge of the whole *space* is more appropriate than the other reading त्रिकालज्ञ which has been adopted in the NR, probably due to its popularity.

[c]) आमन्त्र्य 'addressing'. The other reading of the NR, उपामन्त्र्य, may be for removing the confusion with the other sense of आमन्त्र्य 'taking leave of', cf. Śakuntala, III

7 Note that Rama is referred to as a human being as in 1. 1. 5 NR adds one verse for details.

The N reading °चन्द्रमा is a clear modification of the older reading नर (SR).

8[d]) The reading श्रुतिमान् (adopted by Schlegel) is neither supported by any MS. of the Crit. App. nor by any printed ed. It appears that धृतिमान् was read as श्रुतिमान्. धृतिमान् is decidedly the best reading in the context

10[d]) सुविक्रम —विक्रम – Step, stride used in the original sense cf Vedic त्रिविक्रम All the Comm agree in explaining the word as पादविक्षेप, and some of them explain the excellence (सु) of the step by a quotation from जगदम्बा Cg, for instance, शोभनत्वं च गजादितुल्यत्वम् । तथोक्तं जगदम्बायाम् 'सिंहेभराजयानानामपि मनुजा भुवे । सर्वत्र सुखमेधन्ते सर्वत्र जयिनः सदा ' इति ।

13–14 For literature cf Ch. Up. 7. 1. 2 Hanuman's description, Rām. VII. 36 (Bom. ed.).

a late passage as it is not found in the Lahore and Bengal eds.

13[c]) निविष्ट = Grounded.

15[e]) The term आर्य is used from the Ṛgvedic times as the normal designation of an Aryan, a member of the three upper classes, Brāhmaṇa, Kṣatriya or Vaiśya cf. Vedic Index, Vol. I, pp 64–65 आर्याः (Aryans) is often used in the Mbh. in contrast with the Mlecchas (VI. 10 12). For आर्यावर्त cf. Manu S. 2 22 The word आर्य in the text means 'respectable', noble' cf. महाकुल-कुलीनार्यसभ्यसज्जनसाधव । Amara, 2 8 (I No 1358) आर्यता is one of the thirteen types of *Satya* (Mbh XII. 156 7) and is defined as आर्यता नाम भूतानां यः करोति प्रयत्नतः । शुभं कर्म निराकारो वीतरागस्तथैव च ।

(Mbh. XII. 156. 18)

— A man highly esteemed, a respectable, honourable man, Buddha, with Buddhists (Pali *ayyo* or *ariyo*) a man who has thought on the four chief truths of Buddhism and lives accordingly. (MW.)

16[b]) Cf पृथक्कोसलजावाद् न्वद् । P. IV 1 171. पक्षाद् । P. IV. 1. 74

17[a]) विष्णुना सदृश —The Comm. who look upon Rāma as an incarnation of Viṣṇu take pains to show the propriety of Rama's comparison with Viṣṇu

The Rāmāyaṇa shows that Rama as an incarnation of Viṣṇu is a later idea. Mark Prof. Peterson's following remarks in his edition of the Balakaṇḍa (Bombay, 1879) —

' It is perhaps worth noticing that the writer of this verse can hardly have had the account which follows of Rāma's birth—according to which Rāma is Viṣṇu —in his mind. There are other indications that the whole story of Viṣṇu's incarnation is an interpolation inserted into an earlier poem '

On कौसल्या cf मल्लिनाथ on Raghu. X. 55 कोसलस्याः दशरथस्यापत्यं स्त्री ।

18[b]) The reading in the text is decidedly superior to the N reading, from the view point of style.

The N MSS. have one additional verse which supplies details-the etymology of the word राम.

19 For the appointment of a qualified eldest son as heir-apparent cf. Kauṭ. Arthaśāstra (Kau Ar. Mysore ed.) I, 17. N. N Law · *Aspects of Ancient Indian Polity*, Ch IV. Rām. II. 8. 22-4, 110. 35-7.

20[b]) कैकयी. ' केकय is the name of a tribe which in later days, and probably also in Vedic times, was settled in the north west between the Sindhu (Indus) and Vitastā ' (Vedic Index, Vol. I, pp. 185-6) अश्वपति केकय is mentioned in the Śata. Br X 6, 1 2 etc and Chāndogya Upaniṣad, V. 11. 4, frequently mentioned in the Mbh (II 48 13, VI. 61 12, VII. 19 7), cf. P. VII. 3 2, Bhag. P. X. 2 3, 75. 12, 84 55, 86 20).

The कैकय country has been identified with the present district of Shahpur in the Panjab. cf. B C. Law, *Historical Geography of Ancient India*

[c]) दशवत —' similar incidents are common in all literatures ' (Peterson).

21[b]) सयत: of the text is decidedly superior to the other readings which try to simplify.

23 The substitute passage of the N is evidently inferior. The S insertion gives details.

24 The N insertion gives details.

25[c]) शृङ्गवेरपुर. Singraur on the river Ganges, 22 miles north-west of Allahabad cf Mbh. III 83 62. where S MSS read शृङ्गिवेरपुर, as here Cm g °गवे° C5 t °ङ्गवे° Put a wavy line ~~ under ङ्ग Cf. B C Law, *ibid.*

Read 59* in the text after 25 Cv also reads this similarly.

26[a]) तै वनेन वन गत्वा —' Traversing wood after wood ' (Peterson). Rama dwelt on this hill situated on the river Payasvini cf. Rām II. 55.

[c]) चित्रकूट. (Pali *Cittakūṭa*) a holy place (Padma P. 21), a mountain (Bhāg P. V. 19. 16) known in the Jaina Bhagavati-Ṭikā (7. 6) as *Cittakuḍa* It stood at a distance of 20 miles (10 *Krośas*) from the hermitage of the sage Bharadvāja (Rām. II. 54 28). Modern Citrakūṭa, 65 miles west south-west of Allahabad. Mentioned as चित्रकूट near the Kalañjara hill in the Mbh (III. 83 54, 55). It was noted for its waterfalls (Raghu. XIII 47) cf B C Law, *ibid*

29 After 29, 70*, 71* and 73* should be read in the text.

आर्यभावपुरस्कृत: (in 70*) — 'Being a man of noble nature.' (Peterson).

30 Compare the practice observed at the Court of Hanover down to the beginning of this century (i.e. 19th) of inviting the courtiers to bow before a portrait of the sovereign which was placed on the royal seat on occasions when the sovereign himself was unable to be present. (Peterson).

31^c) नन्दिग्राम—Modern Nandagaon, 2 miles from Ayodhyā.

32^d) दण्डक. The दण्डकारण्य was situated between the Vindhya and the Śaivala mountains (Rām. VII. 81). According to the *Uttara-Rāma carita* (I. 30) it was placed to the west of Janasthana. It had also a jumble of watering places, hermitages, hills, streams, lakes etc (*ibid*, II. 14). Dr. R. G. Bhandarkar held the view that it was the Mahārāṣṭra. According to Pargiter, it comprised all the forests from Bundelkhand to Kṛṣṇā (JRAS, 1894, 242). The Mbh. (II. 28, 43, III. 83, 38) limits it to the source of the Godāvarī The Daśakumāracarita (p. 28, Nirṇaya S ed.[n] 1951) informs us that there was a cave in the Daṇḍakāraṇya. Cf. B. C. Law, *ibid*

33 It is noteworthy that the hiatus between ^c and ^d is retained by a majority of MSS. of both the Recensions, N and S.

36 सुग्रीवा. The Mbh. MSS also show the same variations in the spelling — सुग्रीवा, सुग्रीवी (Mbh. III. 259 12)

42^d) = (var.) Mbh III 258 2^d.

48 Read 96* and 97* after Śl 48 in the text. Read कुहीश्वर्यात्.

51^c) भीमम् = full.

53 Dr reads किष्किन्धा Mbh MSS. (III, 264 15) have no variation in the spelling The Purāṇas read किष्किन्ध (Brahma III 7 247, Matsya XIII 46) But the form किष्किं is not unknown Cf. Dey Geogra. Dicty. किष्किन्धा is a small hamlet situated on the northern bank of the river Tuṅgabhadrā near Anāgundi about sixty miles to the north of the Bellary About two miles to the southwest of kiṣkindhā is the Pampa Lake and to the north-west of Pampa is the Añjanā hill where Hanuman was born

56^d) दिदृक्षुः = 'Hoping in this way to find.' (Peterson).

57^d) लवणार्णवम् = 'The salt sea'. "We may perhaps see in the standing epithet a name given by a race to whom *salt* water was a strange thing." (Peterson).

58^a) लङ्का. Divergent views have been expressed by scholars with regard to its location — Ceylon, Amarakantaka in the Madhya Pradeśa, Madagaskar, Malaya Island and Australia. The names of places visited by Rāma on his way to Lanka have come down to us through a long unbroken tradition and this, apart from other considerations of fauna and flora, makes the identification with modern Ceylon quite probable.

Cf. T. Paramasiva Iyer, *Rāmāyana and Lankā*. C. N. Mehta, *Sundara Kāndam* or the Flight of Hanuman. Sardar M. V. Kibe, *Location of Lankā*.

The Purāṇas (Bhāg, Vāyu, Brahmāṇḍa and Matsya etc.) describe it as an upadvīpa to Jambudvīpa, a great city in Trikuṭa, one of the places for residence of Agastya.

59^a) The N MSS remove the irregular form निरतिशय of the S MSS.

•Cg कलिकलकलाहानि स्वयम्. । अत एव ०वाहनात् — वा इत्यन्दरीति वचने चलाति इत्यन्दरीतिवचनमनासेवति स्वर्णयं । वैताथ्यं दशानागा इति सिद्धमिति । •

^c) अभिज्ञानं = A token Cf. I. 3 21 Cf. also शाकुन्तल

N MSS. read कुशला प्रत्यभिज्ञानं — which Ct notes as a variant

प्रत्यभिज्ञान is a return token Such 'allusions to the custom of giving tokens to messengers by way of credentials are frequent in most early literature' (Peterson).

66 The passage 107* is omitted by Ś1 Ñ1 V1 D1-3,5,7 (all N MSS) The omission of an important event like the fire-ordeal of Sītā from the oldest MS Ñ1 and the second old MS V1 (14th century A D) is very significant It is omitted by the different versions of the Northern Recension It clearly shows that the episode is an interpolation although it appears in all the MSS of the Yuddhakaṇḍa (Sargas 116 and 117) The addition of the Fire-ordeal to the Rāmāyana seems to be early as it is known to Kālidāsa,

(Raghu XIV 61) Bhavabhuti and Ksemendra. It is however to be noted that the Ramopakhyana in the Mbh (III. 275) does not mention the Fire-ordeal but has got a different version

68ᵃ) Cv reads वभूव राम (for बभौ राम in the Crit App) and then कर्मणा (St 67) and remarks एतत् प्रथमलेखकैः प्रमादादुपरि पयस्तम्।

ᵈ) प्रमुमोद √मुद् in the classical language is however Ātmanepadi Cg the Ātmanepada rule is अनित्य Ct छान्दस may be an Epic peculiarity or *Metri Causa* to have the 6th syllable long

69ᵈ) Nandigrama is Nandgaon near Ayodhya eight or nine miles south of Faizabad

71ᶜ) Hiatus is restored against the MSS

72ᵃ) Cm reads किञ्चित् while Cg t read केचित् Cv r k silent N MSS read पश्यन्ति for दृश्यन्ति For the idea compare Virgil where he speaks of youths placed on their funeral pyres before the faces of their parents (Peterson)

73 115*-117* give more details.

77ᵈ) Cv's remark that सर्वपापैः प्र मु च्यते is a good reading noteworthy The reading although not supported by our Crit App is certainly the correct reading

The N MSS read शृणवन् and thereby show that the Śudras cannot read the Ramayaṇa but listen to it The S MSS on the other hand permit the Śudras to read the Ramayaṇa This shows that the N R represents a later stage of the Epic when the Śudras were assigned a lower status

79ᶜ Read ईया —

ᵈ) Read ईयात् for इया Cf the स्मृति in the Mbh I 1 191 210

79ᵈ) The Comm discuss the significance of the reading पठन् when connected with शूद्र Cm's alternative explanation is better

The N MSS call this Kaṇḍa as आदिकाण्ड and this Sarga as सप्तप्रत्याद in the colophons while the S MSS designate them as बालकाण्ड and पर्देश respectively It should be noted that the N MSS call the chapter as अध्याय instead of सर्ग while the S MSS call it as सर्ग Two MSS (D1 1) read अयोध्याकाण्ड instead of बालकाण्ड or आदिकाण्ड

Bhavabhuti calls the बालकाण्ड as बालचरित and the last सर्ग as the last अध्याय (cf स्मृतुपरिथितो तावदिमौ बाल चरितसत्तानेऽध्याये श्रेष्ठौ। (Uttara VI 30 6-7) The designation बालकाण्ड therefore seems to be older than आदिकाण्ड

D1 (A D 1455) and D3 (A D 1717) call the Balakanda as Ayodhyakanda in the colophon If it is not a scribal error it may indicate that the Balakanda was added later on and the original Ramayana might have begun with the Ayodhya kanda as has been suggested by Dr Jacobi (*Das Ramayana* pp 58, 59)

Compare this Sarga with the Anukramanika parvan of the Mbh

2

2ᶜ) Cg refers to कदापि छान्दसि। P VII 1 38 in support of the reading आपृच्छ The N MSS try to remove it by आपृच्छ्य

3ᶜ) Tamasa is the river just near the Ganges a little below Allahabad on whose bank Valmiki had his Asrama There is another river of the same name flowing between the Gomati and the Sarayu The name is now corrupted into *Touse* The Markaṇḍeya Purana (LVII 22) mentions this river while the Kurma Puraṇa gives a variant Tamasi The bank of this river was crowded with ascetics (Raghu IX 72)

5ᵃ) तीर्थम् = a bathing place a Ghata

ᵈ) शिवामय = See *Cg नमो ग्न्तीने इति शिवाम्भावा॰ ऽर्थाणां य सुख्य ।*

ᵉ) The N MSS seem to simplify the S reading Mark the simile

7ᵇ) वाल्मीकिन — Cg t तत्रैकम् इत्यत।

ᶜ) प्राचक्रम The change in the Pada (Ātmanepada for Parasmaipada) is *metri causa* Cg छान्दसि कतुस्थपारगामनेपदम्। Ct प्रायक्रोति छान्दसम्। The N MSS have removed this grammatical irregularity by a substitute passage

ᵈ) वल्कल is generally masc or neuter *Ct वल्कला इति पाठे छान्दसं स्त्रीत्वम्। वल्कलमस्त्रियामिति निघण्टु।* Some MSS read वल्कलं

9ᵃᵈ) मिथुनचरन्त Cv m g t मुद्धिदयमातं।

ᵈ) Read निस्वनम् for निःस्वनम् All the S MSS read निस्वनम् The Cg t however, read निःस्वनम् The St Petersburg Dictionary of Bohtlingk and Roth (PW) mentions both in the sense of 'sound'.

ᵉ) Remove the wavy line under दु

10[f]) The text of N MSS. (नवानुसन) is a poor substitute.

[d]) Niṣāda is a general term for the non-Aryan tribe found in later Saṃhitās and the Brāhmaṇas. According to Aupamanyava (Nirukta, III. 8) the five peoples (*pañca janaḥ*) are made up of the four castes and the Niṣādas There is a mention of a Niṣāda Sthapati, a leader of some kind, in the Kātyāyana Śrauta Sūtra (1. 1. 12), and of the Niṣāda—Sthapati in the Jaimini Sūtras (VI. 1. 51). The Niṣāda chief is entitled to perform the Raudra sacrifice (एतया निषादस्थपतिं याजयेत् । Mai. S 2. 2. 4), and a false coin (Kūṭa) is to be used as a Sacrificial fee at the Raudra sacrifice, as it is of use to the Niṣādas only and not to the Aryans. *Śabarasvāmin's remark* (on VI. 1. 52) कूटं हि निषादानामेवोपकारकं न आर्याणाम् clearly shows that the Niṣādas are different from the Aryans The maxim of Niṣāda—Sthapati tells us that the compound should be taken as Karmadhāraya and not Tatpuruṣa. (cf. कर्मधारयोऽस्य न षष्ठीतत्पुरुषः । Kumārila's Ṭup ṭīkā on जै. सू. VI 1. 51.)

The Rāmāyaṇa (II 50 33) refers to a King Guha, the friend of Rāma, who is described as a Sthapati belonging to the Niṣāda tribe (निषादजात्यां बलवान्स्थपतिश्चेति विश्रुतः । II. 50. 32[cd]). Manu (X. 8) takes the Niṣāda to be the offspring of a Brāhmaṇa and of a Śūdra woman, while Varāhamihira (XIV. 10) recognizes a kingdom of Niṣādas in the south east of Madhyadeśa. In the Pali texts they are wild hunters and fishers. Cf. Vedic Index, Vol. I, pp. 453-4 S B Chaudhuri, Ethnic *settlements in Ancient India (ES.), pp. 44-5.*

The Purāṇas represent the Niṣāda as the black *and dwarfish man who came out of the churning of* the thigh of the dead Vena by the sages, as the ancester of the Niṣādas, the Vindhyan tribe (Bhāg. IV. 14. 45-6, Vi I. 13 35-6) The *Vāyu Purāṇa (96. 184, 187, 47. 51) describes the* Niṣāda as a son of Vasudeva, as the first bowman and hunter. It (21. 43), again, represents him as the 20th Kalpa, and as Prajāpati Niṣāda who *performed austerities for* a thousand divine years and who was advised by Brahmā to refrain from it. Hence the name Niṣāda.

For a fanciful etymology of the word निषाद cf. Bhāg. IV. 14. 45.

11[b]) वेष्टमानम्—Cf. I. 31. 22 (वेष्टन्) *turning* round, revolving, encircling, shrinking. After the Krauñca bird was shot by the hunter, the bird began to revolve, to encircle something as it were. Revolving round as in case of giddiness is quite natural before falling on the ground. Rām. I. 29. 16[a] विचेतनं विघूर्णंत....where Mārīca is revolving when shot by Rāma. The same idea is expressed by वेष्टमानम्. The word is used in this sense in the Mbh. V 47. 42. (सिंहस्येव गन्धमाघ्राय गावः संवेष्टन्ते शत्रवोऽस्माद्यथाग्नेः ।). cf. also Mbh. V. 34. 27 (अथ सत्यजतो धर्मधर्मं चानुतिष्ठति । प्रतिसंवेष्टते भूमिरग्नौ चर्माहितं यथा ॥) where the Comm. Dev. and Arj. explain प्रतिसंवेष्टते as संकुचति. Also Mbh. VI. 15.12 (समवेष्टत 'Shrank together'). Cf Dr. Belvalkar's Notes thereon.

The word has not been properly understood by many who substitute चेष्टमानम् which is simpler both in the Rām. and the Mbh. The N MSS. read चेष्टमानम्. वेष्टमानम् is an original reading more *fitting the context. It is, therefore, not possible* to agree with Prof. Burrow who prefers चेष्टमानम्. (Review of Bālakāṇḍa, Fasc 1, JRAS, 1959, Parts I and II, pp. 77-79).

12[d]) Remove the wavy line below शु व.

13[c]) करुणवेदित्वात् Cf छान्दसः i.e. करुण for करुणा which is read by Ds. Cg. 'विदॢ लाभे' इत्यस्माण्णिनिः.

I. 2. 14[ab]) मा अगमः अगमः is Aorist and has retained the augment अ inspite of the prohibitive मा. Cf. न माङ्योगे । P. VI. 4 74. Cf similar cases of augment—possessing Aorist forms Rām. IV. 30 81 (मा . अन्वगाः, Pandit Pustakālaya ed., Kashi); IV. 34 18 also (मा....अन्वगाः). Böhtlingk takes note of these cases in his article '*Bemerkenswertes aus Rāmāyaṇa*' (BSGW, 1887, *Philol. histor* Klasse, Leipzig) and remarks that the cases of augmentless Aorist with मा are frequent.

All the Comm. first of all give the natural meaning of a curse, and then offer another explanation which refers to the main story of the Epic Cg, for instance, remarks—मागमः मा प्राप्नुहि । 'आर्धधातुके भूतस्य' इति गुणनिर्देशात् । तदित्यादरः । नाय माङ् अपि तु मा शब्द इति पाणिनीयाः । तेनागमोऽपि न विरोधः । दुरितक्षयेऽस्तु अपेति पदच्छेदः । हे मस । हे अल्पमीक ! इति निषादविशेषणम् । ततो 'न माङ्योगे' इत्यस्याभावः । and later on refers to the interpretation of the पूर्वार्ध. Such fanciful *explanations appear in Cś t.*

This verse is too well known in the Sanskrit literature and quoted by writers like Bhavabhuti (Uttara II 5) Ānandavardhana (Dhvanyaloka I 5) Rajaśekhara (*Kavyamimamsa* GOS I p 7) and Ksemendra (*Ramayanamanjari* I 19) Cf G H Bhatt *Balakanda in Ksemendra s Ramayanamanjari* JOI Vol VII No 3 pp 180-181

[a]) The v l ज्ञानमोहित is not suitable

16 Obviously the first four Sargas seem to be the composition not of Valmiki but of some body else who might have written the introductory chapters probably in imitation of the Mahabharata Ct s remarks are noteworthy—यद्यपीदं वाल्मीकिकृतमेव तथापि कुशलवगेयत्या अस्य काव्यस्य करणवद्वक्तिर्यत्र युक्ति । अन्यथा स्वचिन्ताया स्वपरोपज्ञाप्रसूति लिख्यतेति स्यात्। यद्वा सर्वस्तृत्स्यमावयुपोद्धात। कतयविकिस्य । वाल्मीकीयोपाद्धातत्वात वाल्मीकीयोक्ति । पादेऽध्यतरोप्य त्वयप्रति तयोक्तिरोद्धातयोतनयेलम्ये ।

17[a]) पाद and अक्षर are connected with metre while तन्त्री and लय are connected with music The verse can be sung

[b]) Put a wavy line under मे

[d]) Ct अत्र मवत इति पाठ एव बहुमप्रमतस्तीर्थेस महाश्लोक refers to the verse in question in the अनुष्टुभ metre

The poet remarks Griffith has played upon the similarity in sound of the two words शोक and श्लोक Cf 140* NR This verse wonderfully embodies a true conception of poetry Poetry as we are told is the spontaneous overflowing of powerful feelings Cf शोक श्लोकत्वमागत (Ram I 2 39 निषादविद्धाण्डजदर्शनोत्थ श्लोकत्वमापद्यत यस्य शोक । Raghu XIV 70

The Ramayana is thus the first classical metrical work Cf वनदेवता s remark—विश्रमदामादयो नूतन छन्दसामवतार (Uttara II 5[a]) Also आत्रेयी s remark—अथ स भगवान् प्राचेतस प्रथम मनुष्येषु शब्दब्रह्मणस्तादृशं विवर्तमितिहास रामायण प्रणिनाय । (Uttara II 5[b-c])

18[d]) Remove the wavy line under गुरु

Cg गुरु (as in text)

21 Prof Burrow (*ibid*) remarks that the original text is preserved in the NE version since it is easy to see how *tatas* might give way to *kathās* by mechanical corruption. It may be pointed out at the outset that all the S and NE MSS (excepting V4) read *dhyānam āsthitah* while only one MS (D1 of our Crit App) reads *āsritah*

The NW group of MSS (excepting some D MSS) have a different text which the learned Professor (*ibid*) rightly considers as 'a good example of the polishing referred to in the introduction

The Southern version which has been adopted in the constituted text gives a better idea It is not natural for Valmiki or for anybody else to enter into meditation immediately after entering the residence without exchanging words with his companion Valmiki sits in the hermitage and talks on various topics with full attention This natural sense was not properly followed and changes were made in both the NE and NW versions The NE version also may be considered like the NW version as a case of polishing

24[d]) Ct अनामयम्—आमय पीडा तद्रहितम् । ब्रह्मदीन विनि मायत्। तत इति शेष । एतेन ब्राह्मण कुशल पृच्छेत्क्षत्रबन्धुमनामयम् (मनु 2 127) इत्युक्त मान प्रश्न प्रश्न स्मार्तमार्गविरुद्ध, तदैवमिलनेनैव सिद्धे पुनरिस्थत वैयर्थ्यमिति व्याख्यातम् । * Kulluka (2 127) quotes आयतन्य in support of Manu It may be that the passage was composed before the rules about meeting and addressing were framed in the Dharmasutras and the Smrtis

25[c]) Ck च कथयं

27 The order of St 27 and St 28 in the Crit text supported by S MSS, is more fitting the St 29 than that of the N MSS

[a]) हन्यात् = who could kill (Peterson). Cg हन्तु शक्नुयात् Ct हतवानिलेवं छान्दसम् Cs भद्रम्

30[a]) चरितम् actions biography Cf चारि(अ)म् mode of life

For the use of चरित in this sense cf Ram I 4 1 6 26 24 12 31 8 N MSS on 152* (on I 3 1) M4 (Crit App of I 3 29) Mbh III 83 101 (इद दशरिवरीत) Raghu XIV 32 (स्वपनि पीतशरीर सदायन्) V Kama I 4 43 (वणिकाख्यातिरिशाश्च मखीभिस्तिथियैश्च सह चरितमेलेन व्याख्यातम् । p 49)

The frequent use of the word in the two Epics clearly shows the untenability of the view that this new meaning of चरित्र was developed in the Kushāna period

Read सर्व for कुशल

31[a]) The S reading कथय (N प्रश्न) is more natural than the N reading as recitation forms the initial stage

32ᵉ) सहसीमित्रे goes with रामस्य Read सहसौमित्रि for सहसौमित्र in the Cr App

35-36 This is no doubt Brahma's highest tribute to the Ramayana which has been wonderfully confirmed by history The Epic has not lost its glamour and charm even today even when our interests are changing

37ᶜ) भगवान् seems to have appeared for वाल्मीकि in the S MSS under the influence of भगवान् in ᵃ मुनि in ᵈ expects वाल्मीकि

39ᵈ) Cf क्रौञ्चमाक्रन्द यस्य शोकः (Raghu XIV 70ᵈ Powerful emotion when it comes out, puts on an appropriate garb

ᵃ) बुद्धि = Thought

40ᶜ) The Ramayana is designated as a *Kavya*

41ᶜ) The extent of the Kavya is several hundreds of verses

3

1 The N MSS read an additional Sarga — Anukramani Sarga — giving the contents of all the seven Kandas in details Thus there are two Indices in the S MSS and three in the N MSS This position may indicate lateness of the NR

ᵇ) Ct 'धर्मात्मा धर्मसहितम्' इति पाठे तु धर्मेणेति सूत्र विशेषणम् । धर्मेतिहितमिति वस्तुविशेषणम् ।।

ᶜ) अन्वेषते used in the past sense Cg 'वर्तमान सामीप्ये वर्तमानवद्वा (P III 3 131) इति लट् Cm लडर्थ

2ᵈ) गतिम् — Cmgt धर्मस्य 154* S has added details (14 lines)

6ᶜ) Read 'गतिश्चैव

8ᵈ) Read 'थापि भवात्

11ᵃ) समवाय (from सम् + √अय् to throw) — lit throwing together meeting PW shows that the word is used in the Sk literature in the sense of meeting MW also refers to the word (= union) used in the Mbh Harivamsa and Naisa He also refers to the other meaning a part of a stanza given to another person to be completed Cf कामसमस्या in the कामसूत्र

Panini and Patanjali use the word समास (= Compound which is a sort of union) and the verbal forms derived from सम् + √अस् to throw MW does not mention समस्या at all while PW mentions it Cappeller (*Sanskrit-Worterbuch* Berlin, 1955) registers only समस्या (= Vereinigung) in one sense (union meeting) only.

The several variants which are seen in the MSS, of different groups seem to have arisen on account of not understanding the correct sense of the original reading समस्या (= meeting) and confounding it with the कामसमस्या which would not evidently suit the context Ñ1 V3 B1 4 Ct read समाया or 'याम्, D4 G3 Cg read सहाया D1 समायोगम्, M4 सपर्याम्, D2 3 7 समागम D9 विमाने D11 T1 3 G2 समयां (corruption of समस्यां ?) The editions of Lahore Gorresio Bhattacharya and Thakur read समस्या while those of Serampore (Dr Carey and Marshman), Paris (Schlegel) Bombay (Nirnaya Sagara and *Gujarati Printing Press*) read समाया (*Conversation* Dr Carey Consessum que Cum Anasuya, Schlegel)

The editions of Bombay (Venkatesvara Press), Madras and Kumbhakonam read सहाया For समस्या cf Mbh III 1 25 where Cn explains it as समाप्ति In the Mbh (3 221) again the Colophon runs as मार्कण्डेयसमास्यायां (MS G1 reads 'समस्या') Vatsyayana in his Kamasutras uses the word समस्या in different senses e g समस्या क्रीडाश्च (p 44, Banaras ed 2 1929) (1) Sports where citizens meet (Com समस्यन्ते समवीभवन्ति नागरका यासु) They are of 20 types (p 48) (2) काव्यसमस्या and कलासमस्या (p 46) where समस्या means चर्चा (Com)

My friend Dr V S Agrawal suggests (in his letter dated 30-5 59) that समासा means sitting together' whereas समस्या does not appear to have any consistency here We, however feel that the word समस्या does mean meeting — a sense which is most suitable The popular meaning of समस्या — literary programme — which is evidently not suitable to the context might have induced the change into समाया सहाया etc

Mark the hiatus between ᵃ and ᵇ retained by all the MSS excepting D9 The oldest Cv however reads 'समास्या'

16ᵉ) Cś like Cg refers to the reading in the text (तातायितं हासमवेक्षितं च इत्यत्र स्मितादिवदवृत्तिः सामान्यत्वाद्यो बाध्य ।) Cv 'हिमाय'

18ᶜ) प्रायोपवेशनम् — abstaining from food and awaiting in a sitting posture the approach of death

Cm.t: प्रायेणानशनेन वानराणामुपवेशनं समुद्रसमीपे वासः । For प्रायोपवेशन cf. Ram. IV. 53. 26, 28, V. 35 60, 62. Mbh III. 239 13.

Cf. also (1) प्रायोपवेशनमतिर्नृपतिर्बभूव । Raghu VIII. 94 and Mallinātha's comments thereon He quotes from a Purāṇa

अत्र पुराणवचनम् —

समासक्तो भवेद्यस्तु पातकैर्महदादिभिः ।
दुश्चिकित्स्यैर्महारोगैः पीडितो वा भवेत्तु यः ॥
स्वयं देहविनाशस्य काले प्राप्ते महामतिः ।
आब्रह्माणं वा स्वर्गादिमहाफलजिगीषया ॥
प्रविशेज्ज्वलनं दीप्तं कुर्यादनशनं तथा ।
एतेषामधिकारोऽस्ति नान्येषां सर्वजन्तुषु ।
नराणामथ नारीणां सर्ववर्णेषु सर्वदा ॥

(2) प्रायोपविष्टं दिवि देवसङ्घाः । Bhāg. I. 19 5

(3) सन्न्यासवत्यनशने पुमान्प्रायः । Amara. II. 8.

25[d]) In the Crit. App. drop M1 2 which completely agree with the constituted text.

26 185*, read by B1 only, refers to the repudiation of Sitā and her fire-ordeal for convincing Rāma of her chastity. This passage read by only one MS. clearly shows that Sitā's repudiation by Rāma and the fire-ordeal are later additions not forming part of the original Epic. Cf. 107*, 187*.

28[d]) वैदेह्याश्च विसर्जनम्—This refers to the incidents of the VIIth Kaṇḍa.

29[c]) उत्तरे काव्ये = (1) उत्तरकाण्डे Cgś.
(2) सर्वतो निश्चिते काव्ये Ct

4

1[c]) चरित is a common word in the Epic. cf. I 4. 6[d] (चरितव्रत) No variant for चरितम्.

Cv gives the number of the Kaṇḍas, and of the Sargas and verses of every Kaṇḍa on 196* which it reads.

Ck, however, considers 196* as interpolated. (सर्वपाठ श्लोक परिक्षिप्त एव).

Ct refers to Ck's view without any comment. But Cmgś take pains to show that the verse is a genuine part of the text *Cś एतेन . प्रक्षिप्तोऽयं श्लोको न त्वार्षं इति अष्टोदाहरणकत्र्कारो दुस्तर्क इति बोध्यम् ।*

196* In the Crit. App, line 1 read 'thinks' for 'views'.

2[b]) Cv भविष्यत्सर्गशेषापूर्वम्. *Cr सीतापूर्ववेषः कुशेन रामपूर्वस्य महता क्षेपं भविष्यं काव्ये भ्रमितुं . Cm...°शेषं.. इत्युक्तं... मूलकल्पितामवशिष्टं काव्यम्. ।*

Cg: अश्वमेधोत्तरभाविवृत्तान्तसहितम् ।

Ct सीताविसर्जनमारभ्येत्यके । वस्था भूप्रवेशोत्तरकालिकमिति परे ।

Cm - अत एव सर्वोत्तरत्वात्तस्य उत्तरकाण्डत्वम्म्ञा ।

[d]) प्रयुञ्जीयाताम्. प्र + √युज् in particular senses is Ātmanepadi, acc. to P I 3. 66 (प्रोपाभ्यां युजेरयज्ञपात्रेषु ।). The Pada is changed *metri causa*. The Comm call it Ārṣa and Chandasa (Cg. आत्मनेपदाभावोऽनित्यत्वात् । Ct छान्दसम् । Cś आर्षम् ।)

3[b]) भावितात्मन Cm शुद्धचित्तस्य

[c]) कुशीलवौ = Bards, actors.

This seems to be the original sense of the word. Cf. चारणास्तु कुशीलवाः । Amara II. 12. Later on it has been confounded with कुश and लव. Cm g.t take it as an irregular form of कुशलवौ. PW shows how the word is used in the Manu S., Mbh. and other works in the sense of Bards.

Cv कुशीलवौ कुशलवौ गायकौ वा ।

Cr कुशलवौ । ईकारश्छान्दस । यद्वा गायमानौ ।

Ck कुशलवौ कुशीलवौ । कुशी...आर्ष ।

4[c]) भ्रातरौ स्वरसंपन्नौ = I. 4. 9[c].

5[b]) वेदेषु परिनिष्ठितौ. *Cm: अनेन स्वानुष्ठानार्थज्ञानवत्त्व सामगानवेदित्वं तदादरेणैव गान्धर्वशास्त्राभ्यासश्च गम्यते ।*

[c]) वेदोपबृंहणार्थाय *Cm, वेदार्थस्पष्टीकरणम् *

Ck उपबृंहणमुपोद्बलनम् । वेदप्रतिपाद्यधर्माणामिह बुद्धिस्थतया प्रतिपादनाच्च सामान्याक्षरार्थस्य वेदार्थपरिज्ञाने बुद्धिस्थीकरणमित्युपोद्बलनम् । cf इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपबृंहयेत् । बिभेत्यल्पश्रुताद्वेदो मामयं प्रतरिष्यति ॥ Mbh. I. 1. 204.

6[a]) The Rāmāyaṇa is considered as a *Kāvya* par excellence

The view (of Ck, for instance) that the original name of the Rāmāyaṇa was Paulastyavadha does not seem to be probable. The word simply refers to one of the topics of the Rāmāyaṇa

वध is the correct reading.

7[c]) पाठ्ये गेये च मधुरम् वेदलक्षणोपलक्षितः ।

Cv: तथा भरत । Cr g वदुकं भरतेन ।, and then they give the following quotation —

षड्लङ्कारसंयुक्तं कलाकाव्यसमन्वितम् ।
पाठ्यमाहुः नाट्यविदः तल्लक्षणमभिधीयते ॥

This is not found in the printed editions of the Nāṭyaśāstra

गेयम्- Cr m g स्वरविशेषसमन्वितं गानम् ।

[d]) प्रमाणैः Cv प्रमाणानि गान्धर्वशास्त्रोक्तानि द्रुतमध्यविलम्बितानि च ।

Cr m g न्यस्य विन्धिशानि वा ।

[c]) जाति seems to have done duty for the Ragas in the ancient times For its seven varieties cf Bharata Natyaśastra Ch 28 35 ff (Banaras ed) Sangita Ratnakara 1 7 The Cv r g k quote from Śandilya ... अभिधीयते । षाड्जी चैवार्षभी चैव गान्धारी मध्यमा तथा । पञ्चमी धैवती चैव निषादी सप्तमी मता ॥

Read बद्ध for युतम् Cf ... Kavyadarśa I 14

[d]) = I 2 17[b]

तन्त्री = वीणा Cr g (Cg तन्त्रीयुक्त-) वीणा लक्ष्यते ।

लय Cr ... सह विरामः ॥ Also Cr g ,Cv ... वादित्रं वेणुवाद्यादि-मिश्रं ... So also Cr

8 The southern MSS differ in the order of the Rasas and not only do not enumerate all the eight Rasas but also omit Śanta The Cv r g k t supply the remaining Rasas including even the late Śanta Rasa The N MSS have no Ādi in [e] and mention all the *nine* Rasas including *Śanta* Cv remarks रस शृङ्गारहास्यकरुणरौद्रवीरभयानकैः । बीभत्साद्भुतशान्तैश्च ... इति सम्प्रदायः ।

Bharata mentions *eight* Rasas as follows —

शृङ्गारहास्यकरुणरौद्रवीरभयानकाः ।
बीभत्साद्भुतसंज्ञौ चेत्यष्टौ नाट्ये रसाः स्मृताः ।
एते ह्यष्टौ रसाः प्रोक्ता द्रुहिणेन महात्मना ।

नाट्यशास्त्र VI 15 16

Bharata accepts only *eight* Rasas and does not refer to the Śanta Rasa It is only Abhinavagupta who introduces the Śanta Rasa and carries on a long discussion The original Ram could *not have contemplated* the Śanta Rasa The N MSS which uniformly give an uptodate number (9) of the Rasas by mentioning the Śanta Rasa have refined the old text which is preserved in the S MSS This may suggest the superiority of the S text

Cg shows how the Ramayana contains all the *nine* Rasas and mentions other views Some take Karuna as the principal Rasa while others take Vira as the title of the poem is *Paulastya vadha* According to Cg the principal Rasa is Śrngara as the poem deals with the distinguished career of Sita

9[a]) गान्धर्वम् = Music Cv r m l quote from *Dattila* ... गान्धर्वमभिधीयते ॥

[b]) Read मूर्च्छनास्थानवित्तिदौ for स्थानमूर्छन°

मूर्च्छना The extending of a note to another in the ascending as well as the descending scale without any intermediate break in the disposition of the Śrutis in the interval It is the essential ornament of *raga* without which it is as flowers without fragrance Cf H A Popley *The Music of India* p 85 The Cv r m k t quote from Śandilya ... पूर्णा मूर्च्छना ... । Cv r quote tenl ines Cf Bharata Natyaśastra (B N) XXVIII pp 319-20 Sangita Ratnakara 1 9 ff Sangita Makaranda 1 66 ff

स्थानम् = The place of utterance of any sound

For eight Sthanas cf Panini Śiksa 13 —

अष्टौ स्थानानि वर्णानामुरः कण्ठः शिरस्तथा । जिह्वामूलं च दन्ताश्च नासिकोष्ठौ च तालु च ।

The Cv r m g k t quote from Śandilya ... स्थानत्रितयमिष्यते ॥ उरः कण्ठः शिरश्चेति ... मन्द्र मध्य च तारं च नाम तेषां यथाक्रमम् । (Cm quotes only the second verse]

[d]) Separate रूपिणौ from °बिम्ब

10[c]) बिम्बमात्रम् (Cv m) बिम्बौ प्रतिबिम्बा इव (Cr k) उद्धृतौ = उद्धृतौ (Ck) Cv k read it

In the Crit App drop k from Cg k t (उथितौ) and insert it after Cr (उद्धृत)

11[a]) Construe as तौ राजपुत्रौ आगतम् (in St 8)

Cv ... शास्त्रम् । अथवा पुत्रौ ... अस्मिन् पक्षे ... ॥

[b]) Mark the nature of the Akhyana as धर्म्य Cf रामो विग्रहवान् धर्मः । Ram III 37 13[c]

आख्यान Cf कथा ... आख्यानम् । वाग्य cf I 4 20[d] Story (used not in the technical sense as distinguished from Katha)

[c]) वाचो विधेयम् — (1) वाचकानाम् । Cv

(2) विनापि पुस्तकं पाठयोग्यम् । Ck t

(3) ... Cg

[f]) सर्वलक्षणलक्षितौ Possessing all the signs or marks mentioned in the सामुद्रिकशास्त्र Ct ś refer to a variant which is read by Ck *Ct ... इति ... ॥* These lines are found in 203* (as lines 21 23) which is the text of the NR This remark of Ct is very interesting as it shows the nature of the NR

13[a]) कदाचित् रामायणपाठे Cm g

[b]) भाविनामानम् cf I 2 40[d]

... Cm

^{c}) आसीनानाम् Cs अध्येतमित्यस्य स्थाने आसीनानामिति पाठे आसीनाना मध्ये इत्यर्थ ।*

17^{ab} प्रविश्य *Cv अत्र प्रविश्य कुत्र अगायताम्। द्वारादिस्थो मत्तो यथा प्रकाशितो भवति तथा गायतामित्यर्थ ।*

^{d}) स्वरसंपन्न —All the seven Svaras or Notes like षड्ज ऋषभ etc were freely employed in the recitation of the Ram

18^{ab} *Cv एव प्रशस्यमाना तैस्तपश्चक्रिरिति पाठ । अन्यथा गोदाम्नोऽतिरिच्येन ।* Cm reads वै

^{c}) सत्कारम्—Cr m g (Cr g अतिशयेन) समीचीनरसयुक्तम् Ct अत्युच्चारम्

Schlegel as in text

19^{b}) सस्थित —Cv आसीनानां श्रण्वता मध्यादुत्थित । *Ck संस्थित इति । तत्र सभाज इति शेष ।* Cr m g उत्थित

The variants try to simplify the meaning

The fact that the Commentators (v r m g k t) do not comment on the ten lines of 209 (t comments on the two words of l 8 only) clearly shows the spurious nature of the passage The additional passage in the SR MSS is evidently due to the fondness for details

20^{a}) आख्यानम्—Story (Non technical sense) Cf I 4 11^{a} 25^{a}

^{b}) मुनि —वाल्मीकि

^{c}) परं कवीनामाधारम्—This is an absolutely correct statement which has been confirmed by the fact that the later poets have received much inspiration from the Ram and composed works The Ram is indeed the fountain source of the literature not only in Sanskrit but also in Indian languages There is in fact a Rama Literature This is no doubt the highest tribute to the Ram

For the Rama Literature cf A Weber *Uber das Ramayana* (ABA 1870 Eng Tr IA Vol I 1872) A Baumgartner *Das Ramayana und die Rama Literatur der Inder* (Freiburg B 1894) Keith *Sanskrit Drama* Rev Fr C Bulcke *Rama Katha* (Allahabad 1950)

21^{a}) प्रशस्यमानौ—Supply इति before प्रशस्यमानौ Cv r g

^{b}) Put a wavy line under क्वचि Cm लप्स्यते Ck गायितौ

23^{c}) उपोपविष्टे For repetition of उप Cf P VIII 1 6

The NR has a longer passage of *thirteen* lines as a substitute for the short passage of *five* lines in the SR

24^{b}) वीणिनो तत is the reading of the N MSS (including Ś1 but not Ñ2 which reads वीडितौ)

वीणिन्—A lute-player Cf P V 2 116 Cf Meghaduta 46^{b} (सिद्धद्वन्द्वैर्जलकणभयाद्वीणिभिर्मुक्तमार्ग ।)

26^{c}) प्रचक्षते — Ck प्रचक्षते वदन्ति बुधा ।* For the use of प्रचक्षते cf Raghu VIII R 86

27^{d}) मार्ग° मार्ग is a musical term It is one of the two varieties of singing the other being देशी The मार्ग type is common while the देशी type is used occasionally Cf Bharata Natyasastra 31 68 ff (Kavyamala Ed) Sangita makaranda pp 43 45

Cm देशविशेषनैरपेक्ष्येण शास्त्रप्रतिपादितो मार्ग साधारणप्रकार ।*

Ct प्राकृतावलम्बि गानं देशी । संस्कृतावलम्बि तु गानं मार्ग ।* Cf Bharatakosa p 486

^{d}) बुभूषया = with a view to enjoying

Cv अनुबुभूषया *Cr g अनुभवितुमिच्छया । मनजुसानुभवेच्छयेत्यर्थ । also Cm

C_{s} alternately यद्वा बुभूषया भवितुमिच्छया । रामकथाश्रवणेन रससत्तालाभेच्छयेत्यर्थ ।* *Ck प्राकृतया इममुपश्रवणेच्छया ।

Read बुभूषु ह ।

The question whether the first four Sargas of the Balakanda are composed by Valmiki and form part of the Ram or are added later on by a pupil of Valmiki or somebody else has been raised even by the comm v r g k who are unanimous in answering that the portion *is* a part of the Ram Cg offers an alternative explanation that a pupil of Valmiki might have composed the three (?) Sargas after the completion of the Ram and added to glorify the Epic The necessary extracts are given below from Cv r k as they are not published —

Cv न चैतत्सर्गचतुष्टयं श्रीरामायणं न भवति । एतेन तस्य प्रथमसुत्पत्तिविनियोगकथनात् । नैष दोष । मध्यकाव्यमध्येऽपि तत्त्व भवति । तथापि तत्कथनात् । यथाशिलाबद्धादौ प्रथमं येन निर्मितं तत्संबन्धादीनि क्रियते । तानि च कर्तृत्वकथनं रामायणोत्पत्तिविनियोगकथनं नायकवृत्तान्तकथनं च क्रियते । अत एतान्यपि श्रीरामायणान्तर्गतान्येव भवति । तस्य विलक्षणमयेऽस्यार्थस्य निश्चयात् । अत पुनरिदं नायकचरितं कृत्वा तत्पुत्रावन्यौ ग्राहयित्वा ताभ्यां च गाने प्रयोजितो यथा इदं पूर्व कथयितुं शक्यते । अन्यथा परिनिष्ठिते काले सर्गचतुष्टयमेतत्कृत्वा तेन संयोजितमिति प्रतीयते । भवतु नामैवम् । नैष दोष । तथापि महानुभावा मुनय एवं न कुर्वन्ति । ते प्रथमविनियोगविशिष्टं स्वकाव्यं तस्य कादिप्रयतनप्रकार ज्ञानेन हृष्टा तथाविधेन नायकवृत्तान्तेन सह मूलग्रन्थेन निबध्नन्ति । तत्र च कारणं ज्ञानस्य विधर्मभूतामयी बुद्धिभावमवेक्ष्य भवतीति निश्चय । अयं च पाठो मनुष्यमात्रासक्तिमहाभारतकथानां साधारण ।*

Cr : एतत्सर्गचतुष्टयं श्रीरामायणस्येव । नारदोपदेशमङ्गलप्रबन्धनादीनां काव्योत्पत्तिहेतुतया तत्प्रतिपाद्यस्य काव्योपोद्घातरूपत्वात्काव्य वर्तु तदो- ब्रह्म । रामायणप्रतिपादनाय काव्यस्यैकदेशरूपत्वात् । तस्माद्रामायणा- नन्तराविदाद्युत्तरत्र मात्र चानपेक्षितमेव ।

Ch : इदं सर्गचतुष्टयमनुपोद्घातरूपं काव्यशरीरम् ।

Cg has discussed at great length and shown (1) the authenticity of the first four Sargas of the Bālakāṇḍa, (2) how the Rām. teaches the Vedānta doctrine that Viṣṇu Himself who has appeared in the form of Rāma is the Highest Brahman of the Upaniṣads, (3) how the Rām. again teaches Self-surrender to God, and (4) how the Epic expounds the meaning of the well-known Gāyatrī Mantra (RV. III. 62. 10).

It is quite obvious that the four Sargas are later on added to the Bālakāṇḍa which itself happens to be a late interpolation in order to make the Epic complete. The Mbh. has introductory chapters giving two Indexes, short and long, and an account of the origin of the Great Epic. The Purāṇas like the Viṣṇu and the *Bhagavata* have followed the same method. The four Sargas seem to have been added to the Bālakāṇḍa before Kālidāsa and are found in *all* the MSS of the Rām. The N MSS have got even a third Index! It is very interesting to note that the short Index (I. 1) does not refer to the incidents of the Bālakāṇḍa and the *Uttarakāṇḍa*, while the other (I. 3) *shows* its acquaintance with the two Kāṇḍas. Dr. Jacobi dropped the four Sargas and started with the description of Ayodhyā (I. 5) when he tried to reconstruct the beginning of the original text (*Das Rāmāyana* pp. 50-59). For the lateness of the first Kāṇḍa cf. Jacobi, *op cit* pp 50 ff, Kirfel, *Rāmāyana Bālakāṇḍa und Purāna*, Die Welt des Orients, 1947, pp 113-128, C Bulcke, *Rāma Kathā*, pp 122-125.

5

1ᵃ) सर्वापूर्वम्—(1) सर्वाप्रथमम् । सर्वेषां राज्ञां प्रथमनिर्मातृ । क्रियाविशेषणं चेदम् । Ct.

(2) सर्वेषां राज्ञामपूर्वं प्रभवम् । Cr.m Similarly Cg

(3) पृथिव्यामपूर्वराजचक्रवर्तिनम् । Ck t

Ct ग्रन्थारम्भे सुगन्धमिश्रणार्थं इति केचित् ।

In Ś1 vv. 1-4 are found in the preceding Sarga (at the end), and the fifth Sarga begins with our v. 5.

2ᵃ) पतिः—Cg पतिरिति पतिसूत्रे (P.V. 1.59) निपातितः । अत एकवचनस्यापि बहुवचनविशेषणत्वम् ।

Cs : क्वचित् पतिरिति व्यस्त पाठ इति केचित् । स च सुगम ।

पञ्च दशाना पङ्क्ति, तिथ प्रत्यय, अपदत्व च । पङ्क्तिशत: परिमाणमस्या वृत्ति । Tattva.

3ᵈ) रामायणम्—*Cm : रामस्य अयने ज्ञापयतीति रामायणम् । 'अय पय गतौ' । सर्वे गत्यर्थाः ज्ञानार्थाः ।*

4ᵃ) Cm.k. Ś also वर्तयिष्यामि । = प्रवर्तयिष्यामि. The singular Number instead of dual seems to indicate the oneness of the twins.

ᵃ) *Cm इदं स्वानन्दरसाभिप्रायेणोक्तम् । वस्तुतो गोप्य एव परमपदम् ।*

In 222ᵃ) read श्रवणाभ्या°.

5ᵈ) The N MSS. have completed the economic picture by adding पशु and नदि

ᵇ) कोसल. The Ś1, as against the other N MSS., has this spelling with the S MSS.

ᶜ) सरयूतीरे—On both the banks of the river. Cg.k.t.

The सरयू is the modern Sarjū joining the Gogra in U.P. For other references cf. Vedic Index, Vol. II, pp. 433-4.

6ᵈ) The verses 6-22 give an interesting description of the City of Ayodhyā, cf. the description of Laṅkā, Rām. V. 2. It shows a high state of civilization in ancient India, which may be favourably compared with that of the Mauryan Period Cf. K. Arthaśāstra, II. 3, 4. Generally well known *cities in ancient India are described in* the same fashion, according to the Science of Architecture. Cf the construction of Dvāravatī in the Harivaṃśa (CXV. 45-49)

Ayodhyā enjoys a prominent position even in the Jain and Buddhist literature Cf B C. Law, *Historical Geography of A. India*, pp 67-69, 142.

For the construction of cities and buildings cf. Samarāṅgaṇa Sūtra, Chp 10 Aparājitapṛcchā, Sūtra 76. Also cf. P. K Acharya *Encyclopaedia of Hindu Architecture.*

ᵃ) आसीत्—Cg अस्ति । भूतार्थमदृष्टम् ।

7ᵇ) A yojana is about eight miles, according to some 2½ miles.

9ᵇ) महाराष्ट्रविवर्धनः—Ck महाराष्ट्रं वर्धयति. So also Cg t. Cg, again, offers another explanation—महा-

स्थामो राष्ट्रविस्तरश्च । पृथुलाजनपदविस्तरश्च The first explanation is better It also shows the vast extent of the State

^{e}) आत्मामयामम = Cv g k स्वायामस
Cm वास इत्यर्थः

10 All the details of the construction of the city are mentioned by Kautilya in his Artha Śāstra Adhi II

11^{a}) The Sutas are bards singing the songs of praise (स्तोत्रपाठका बन्दिन) while the Magadhas recite the geneology of kings and awaken kings in the morning They have preserved and transmitted the old traditions by recitation They are mentioned in the K Artha, also (III 6 V 3 X 3) often in the Mbh

For an interesting account of the Suta class cf Dr Walter Ruben s Note *Uber den Suta* Studien Zur Textgeschichte des Ramayana Stuttgart 1936 pp 253 263 The Brahmin—Non Brahmin controversy suggested by Dr Ruben does not appear to be convincing

^{d}) शतघ्नी—A kind of weapon Comm explain as प्राकारस्थयन्त्रविशेष । cf K Artha II 18

Cl शतघ्नी अयोभारनिर्मित प्राकारोपरि स्थापितो मुसलविशेष ।

12^{a}) वधूनाटकसङ्घ Theatres for ladies Cv वधूनां नर्तकसङ्घ Cr वधूनां नटनागारसङ्घ । Also subst Cm g Cl वधूनां नाटकशालासंघातम् । नगर स्ववतो प्रकारवन्मध्ये दुर्जित मेकमेवाग निश्चित्य स्थितम । न तु यत्र त्वामि(स)मावश्यम । Also subst Ct

^{a}) आम्रवणम् cf P VIII 4 5 for the change of न् to ण उद्यानाम्रवणम् = आम्रवणोद्यानम् cf P II 2 37

13^{a}) Read परिखां for परिघां

Some of the S MSS Cm g and the printed editions of Bombay Kumbhakonam Palghat and Calcutta (but not the Lahore Madras L J and Vani Vilas eds.) read परिघां In the description of Lanka the Ram (V 2 14^{c}) mentions परिखाभि सप्राभि (परिघाभि Kumbh ed) In the v 12 above T1 in the Crit App reads मेखला for मेखला Even in the Mbh I 199 29 परिखाभिरलंकृत (खाण्डवप्रस्थम्) all the S MSS excepting two read परिघाभि The Mysore ed of K Arthaśāstra (II 4 p 56) registers the reading परिघा (for परिखा°) in the footnote

It appears that ख is sometimes represented by घ in S MSS. Very rarely they change घ into ख Cf Rām, I 70 24^{a} where T1 a read मखा for मघा

The context requires the word परिखा a ditch परिघ an iron bar is again not suitable to the context

14^{b}) बलिकर्मभि —कर्मभि Cv r

15^{c}) कुम्भारे —गिरिदुर्गवदुर्गे गृहे । Cr

16^{a}) अष्टापदाकाराम्—The city has the shape of a chess-board अष्टापदम् cf P VI 3 125

— (1) द्यूतफलकाकाराम् । Cv also Cg (subst)
(2) अष्टापद सुवर्णम् तदूपा आकार अलङ्कारो यस्यास्ताम् । भूतफलकस्थगृहाकारसंनिवेशाम् । Cr (Cl same upto यस्यास्ताम् only)

Ct refers to these two interpretations

^{d}) विमानगृहम्—A building of seven stories

17^{c}) शालितण्डुल° = अक्षतण्डुला Cg t

18^{a}) दुन्दुभीभि —स्वाराध्यवसाभि । Cg अन्यथाप्यपीति दीर्घ Cl Cf P VI 3 137

^{c}) भृशं नादितां अत्यर्थमुत्तमाम्—इति भृशादर्थोऽन्वयो सतर्व । Cv Subst Cg k

The N MSS give a substitute passage for 7^{cd}–22 containing four additional lines.

23^{d}) केवलै —The word has been differently explained मुख्यै Cm t अद्वितीयत्वम्प्राप्तै Cg

The word is used with reference to Atman in the Up (साक्षी चेता केवलो निर्गुणश्च । Śvet Up 6 11) It has got a technical sense in Jainism—one who possesses highest knowledge which gives Moksa. In Pali it means Moksa It seems to have been used in the Ram in a similar sense *Mukta* or free from bondage

6

1^{a}) Cm तस्यां पुर्याम्

^{d}) The division of the State into citizens and countrymen Cf K Artha

2^{c}) महर्षिकल्प = I 5 23^{d}

8^{c}) नयवत् Cv प्रतिलभेष्वपि विशेष स्थापनार्थं नेतृविधि । नयत वस्तुप्रापणे नेतोपचारः । इद सूक्ष्मनिरासितभव्यदर्शिति वेदिता ।

Cg इत्यनेनैव विभाग । = the view of वेदिता in Cv above

Cr इन्द्रानुशासन वाक्यानुशासन चक्रानुशासन त्रिविधम् । तत्र इन्द्रानुशासनवत्समाश्रित्य वस्तुप्रापणापेक्षया नियामकत्वेन नयवत्वेन निर्देश ।

Cl इत्यादि नयवत्वम् ।

^{d}) नातिकश्चे वेदविक्रयी । Manu 2 11

13^{d}) Cl as in text

15 Cf. गुणवर्णनेष्वादरात्र पुनरुक्तदोषायेति प्रागेवोपपादितम्।

20 The countries of Kāmboja, Balhika, Vanāyu and the river (Sindhu) were noted for best horses.

Cf. K. Artha. II. 30 where all these types of horses are mentioned.

For Kāmboja horses cf. Mbh. II. 24.26, 49.5; VI. 86.3; VII. 35 36.

For the different varieties of horses Cf. Mānasollāsa, Vol. II (GOS, 84), 4 3.668–75.

The Kambojas appear to have originally lived in the upper Oxus region, and *later on settled* to the north-west of the Indus. Cf. B C. Law. Hist. G. A. I., S. B. Chaudhuri. *Ethnic S. A. I.* Vedic Index, Vol. I. W. Kirfel. *Bhāratavarsa*; Raghu. IV. 67-69.

बाह्लीक is a country between the Beas and the Sutlej (cf. Kirfel: *op. cit.*) and was noted for horses. cf. Mbh. VII. 35 36; Mānaso. II. 4.3 669.

वनायु may refer to Arabia, mentioned in the Mbh. also, VI. 10 55 —noted for horses cf. Mbh. VI. 86 4, VII. 35 36; Mānaso II. 4 3. 670.

नदी may refer to the river सिन्धु. सैन्धव horses belong to the middle class, cf. Mānaso. Vol. II. 4 3. 671. सिन्धु is mentioned as a country in the Mbh. VI. 10 52. नदीज and सिन्धुज horses are mentioned separately in the Mbh VI. 86.3.

21 For the different types of elephants, and their training, treatment and fight cf. K. Artha. II. 31, 32, Mānaso. Vol II, 4.2. 205-661[ff].

22 Put the star passage 243* in the text after 22[ab].

24[c]) Remove the wavy line.

7

1 On *ministers* cf. K Artha. I. 4, 5. Manu, 7.54 ff. Chatrapati Śivāji, the founder of the Maratha Empire, had a council *of eight ministers.*

Cf. अमात्यमूलाः सर्वारम्भाः। K. Artha VIII. 1.

N. N. Law, *Aspects of A. Indian Polity*, pp. 30 ff.

2[b]) The hiatus is found in Ś1 D1 2 3 4 MSS. Ś1 is our oldest MS. Other variants are evidently *meant for removing the hiatus.*

3 Vasiṣṭha and Vāmadeva were the two chief Ṛṣis. There were also other Mantrins, besides the eight Amātyas mentioned before.

.Ck: अपरे इति। उक्ताष्टप्रधानमन्त्रिव्यतिरिक्ता इति यावत्। कश्चित्तु अपरे मन्त्रिणः मन्त्रविद ऋत्विज आसन्नित्याह। तदसत्। उपरि मन्त्रिगुणवर्णने 'प्राप्तकालं च ते दण्डं धारयेयुः सुतेष्वपि' इत्यस्यैतान् प्रत्यसंभावितत्वात्।*

For Mantrins cf. K. Artha. I. 9.

11–12 Cf. न मे स्तेनो जनपदे न कदर्यो न मद्यपः। नानाहिताग्निर्नाविद्वान्न स्वैरी स्वैरिणी कुतः॥ Chāndogya Up. V. 11.5 —(quoted in the Mbh. XII. 78. 9).

15[b]) Cf. Manu 7. 45.

16 Spies were the real eyes of a king. Cf. चार-चक्षुषो राजानः। On the importance of spies in a State cf. K. Artha. I. 6–8.

[b]) रक्षन् Cf. Mbh. XII. 59. 125; Raghu. IV. 14.

13[d]) नयचक्षुषा. Cf. K. A. VI. 1, Raghu. I. 55.

8

2[a]) चिन्तयानस्य for चिन्तयमानस्य *Metri Causa.* N MSS. have avoided it.

[c]) The performance of the Aśvamedha sacrifice secures everything for the performer. It is, therefore, *performed even for a particular purpose (e.g.* for getting a son). Cf. Ś Br. XIII. 1. 9.9 (आस्य यजमानस्य वीरो आजायते।)

For the Aśvamedha sacrifice cf. Keith, TS, Pt. 1, pp. CXXXIIff, R P Veda, Part 2, pp. 343-347 (HOS. 32). Bhawe, *Die yajuś des Aśvamedha* (Stuttgart, 1939). N. N. Law, *Aspects of Ancient Indian Polity*, pp. 18ff., 13ff. Chinnaswami Sastri, *yajñatattvaprakāśa*, pp. 115-121. Mīmāṃsākośa, Pt. 2, pp. 741-747. Kane, HDŚ, Vol. II, Pt. 2, pp. 1228-1239. ŚBr. XIII which is actually called Aśvamedhakāṇḍa. Eggeling, Intro. XV-XLVI, S B.E. Vol. XLIV.

For Aśvamedha performance Cf. Rām I. 37-49 (Sagara's sacrifice), VII. 86 (Indra's Sacrifice), 90 (Ila's sacrifice), 91 (Rāma's sacrifice), Mbh. III 105 (Sagara's Aśvamedha) XIV 90 (Yudhiṣṭhira's Aśvamedha).

'The horse sacrifice is in the ritual reckoned an Ahīna, that is a rite with more than one day on which the Soma is pressed, in this case three. It is an old and famous rite, which kings alone can bring to increase their realms we have lists of the great kings of old (AB. VIII. 21 3, ŚB. XIII, 5 4.) who were consecrated and who performed the horse sacrifice.

The Rigveda clearly knows this greatest of all Vedic sacrifices, though it is certain that the holocaust of victims was not then usual, only a goat appears to lead the way for the horse, and, though this is not conclusive, still it makes it doubtful whether the early ritual had the large number of victims offered. The victims too seem to be led round the fire, not *vice versa*. But it is clear that the offering was already a Soma sacrifice, and that in essence the rite was known: reference is also made to the use of gold and the clothes for decking the steed.' Keith, *op cit*. p. 345

As regards the meaning of the sacrifice different views have been expressed. Some (Oldenberg) take the horse as the embodiment of royalty and its slaughter would give strength to the sacrificer, while others (Eggeling) hold that the horse, the next animal to man in the scale, is the appropriate offering on great occasions, and the steed at the sacrifice be identified with Prajapati, although Varuna might have been the earlier deity of the offering. There are again others (Negelein) who think that the offering was made to the sun conceived as a steed, in order to strengthen him for his course in the heaven. As Indra with his steed defeats the Asuras, so the earthly king by the horse sacrifice, uniting himself mysteriously with the sacrificial horse and its magic power, defeats the Asuras. Indra's horse is the thunderbolt which slays Vṛtra, and so the human horse aids the king to defeat his enemies. Varuna then, and later Prajapati, were given by tradition the ownership of the horse, first connected with Indra. Other views are that the sun is the sun horse, that it is a corn spirit, that it is totemism (cf Keith, *op. cit*. p. 346 and Taittiriya Samhitā, I. pp. CXXXIV ff. Keith (*op cit*., p 347) remarks that the explanation of the horse as the sun steed seems the most plausible, and it is identified in the Vajasaneyi Samhita with Dadhikrāvan whose sun character is not to be doubted (Cf. Bhawe, *op cit*. pp. 65 ff). He further observes that the true solution lies in the view that two rites are confused, the offering of a horse to the sun and of a horse to Varuna as the god of the waters. Prajāpati must in any case be deemed to be a later addition to the rite.

3[a]) Cong k 1.6 d न विधिवत्,

5 Before this verse all the S MSS. read I 11 5—20 here also, while the N MSS quite rightly do not read these verses here. The proper place of these verses is after I. 11 4 They are, therefore, dropped from here in the constituted text. The Sarga continues over the ninth Sarga of the Vulgate, as is found in the N MSS

6[a]) Sanatkumāra plays an important role as a philosopher in the Chāndogya Up (VII. 1 1, 26.2) and later literature

7[c]) Read Ṛśyaśṛṅga for Ṛṣyaśṛṅga here and elsewhere. All the S MSS. have the form Ṛśyaśṛṅga here and elsewhere while all N MSS. read Ṛṣyaśṛṅga. The omission of this evidence from the Crit. App. here and elsewhere is due to oversight. Even in the Mbh. III. 110–113, the spelling Ṛśyaśṛṅga, read by all the S MSS, is adopted by Dr. Sukthankar, in preference to the other spelling Ṛṣyaśṛṅga of the N MSS

The correct and original spelling is preserved in the S MSS. in both the Epics. Ṛśya means a deer cf Amara II 6 The word is explained in the Mbh III. 110 17 as follows —

तस्यर्श्यशृङ्गं शिरसि राजन्नासीन्महात्मनः ।
तेनर्श्यशृङ्ग इत्येवं तदा स प्रथितोऽभवत् ॥

Ṛśyaśṛṅga, invited by Daśaratha for performing the Aśvamedha, brings it to a successful end. The complete account is given in this and the following Sargas

The Ṛśyaśṛṅga episode appears in the Mbh. III. 110 113. Padma Purāṇa (Patāla, 13 Bengali Rec.), Bhāratamañjarī (3. 758-795), the Kanjur (transl. Schiefner), Mahāvastu, Bhadrakalpāvadana (33), Avadānakalpalatā (65, 101) Alambusa and Nalinika Jātakas (523, 526). The episode is discussed fully by Prof. Lüders in his two articles—(1) '*Die Sage von Ṛṣyaśṛṅga*,' in NKGWG. 1897, pp. 87-135 and (2) '*Zur Sage von Ṛṣyaśṛṅga*,' ibid 1901, pp 28-56, summarized by Dr. Sukthankar (Notes, Mbh. III. 110) He has shown the chronological order of the development of the Episode as follows.—

(a) Original version of the Mbh.
(b) Version of the Padma Purāṇa, probably with partial use of the former.
(c) The version of the Mbh. (Vulgate) now current, containing the original nucleus

which was worked over and assimilated with the Purana version

(d) The Ramayana version is later than those of the Padma Purana

By minute comparison of the Jataka and the Mbh versions, Prof Luders arrives at the following important conclusion —

The oldest remains of a literary version of the Ṛśyaśṛnga legend now preserved are in the shape of the Gathas of the Jataka The compiler of the Mbh version had known these Pali stanzas at least partly, and adapted them in his work with minor alterations Even the Gathas themselves are not the original compilation of any Buddhist poet but are the remains of the very ancient popular ākhyana poetry

The hermitage of Ṛśyaśṛnga is on the bank of the Kauśiki river (Mbh III 110 1 2)—the modern river Kosi situated at Singhesvar in the Bhagalpur Dt

8ᵃ) जानाति for ज्ञास्यति The N MSS read प्रज्ञास्यते possibly to avoid the difficulty of the tense

9ᵃ) द्विविधं (1) अङ्ग Cv g

(2) 2 types one normal celibacy and the other secondary, after marriage by observing certain rules laid down in the Dharma Śāstra Cr g k t

(3) विगान गृहस्थो भविष्यतीत्यर्थः Cm

(4) द्वौ ब्रह्मचर्यौ विज्ञाय ख्यापयति । तस्य भाव Cś

10ᵇ) सम्भविष्यत Augment dropped Past for future N MSS read सम्भविष्यति just to remove the grammatical anomaly

11ᵇ) रोमपाद is the reading of the S MSS The N MSS however read लोमपाद as in the case of the Mbh (III 110 4 and everywhere else) Acc to MW (Dicty) लोमन् is the later form of रोमन् The S spelling is adopted in the text

ᶜ) अङ्ग country is the modern District of Bhagalpur For more information cf B C Law *op cit* , S B, Chaudhuri *op cit* Dey *op cit*

14ᵇ) Read स्वकन्याम् for स्वां कन्याम्

16ᵃᵈ) Note the hiatus between ᵃ and ᵇ which the variants try to remove

18ᵈ) प्रवेशयिष्यति causal for primitive

19ᵇ) वनान्° = अवनता° अ in अव is dropped Cf व ष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः । The other variant is the result of not understanding the original reading

20ᵇ) Put a wavy line ~~ under तान् in तानुभान्,

ᶜ) Prof Burrow s suggestion (*ibid* p 79) to read देवम् for देव is not unlikely देव (= पुनः) is the reading of Cv g t ś d Ck देवम् (probably an improvement) Stop at भविता, and a new sentence begins where देव is most appropriate Even the N subst text reads देव Cf I 9 28

21ᵈ) प्रणीयते भाषीयत Cm g भूतार्थे लट् Cm, कालसामान्ये लट् Cg प्रख्याप्यते, छन्दसि लट् Ck प्रख्या Ct Note his *remarks* प्रख्यापयति Cś

9

2ᵃ) निरपाय Harmless All the Comm however explain it as अन्तःस्थितवाशिव

3ᵇ) Cf I 1 1ᵃ Cr तपःस्वाध्यायनिरतं स इत्यादिवत् Cg has the reading and offers a different grammatical explanation The variants try to refine the original reading

5 For the status of a courtesan cf K Artha, II 27 Natyaśastra 35 61-62 also 25 74-78, Kamasutra I 2 17 4 34 VI 6 54 (*for the different types of a Veśya*) Also cf Śudraka's Mrcchakatika (for Vasantasena) Contra Manu 4 209, 219 etc

7ᵈ) वारमुख्या Cf स्वकुला वारमुख्या स्यात् । Amara 2 7 *The* गणिकाः in v 5 above are *the same* (5ᵈ)

ᵉ) अविरात् Cr m स्थाने «Cm काव्यस्थाने, तस्य बुद्धिस्य वार-स्त्रियःस्थिति निर्दिष्ट ।« Cg k t बने

This verse is connected with the following line (8ᵃᵇ) Put the figure 7 after 8ᵃᵇ

8ᶜᵈ) will form a unit by itself as v 8

«Cm पितुरेव पुत्रपार्श्वे स्थितो ।»

9ᵈ) Ck d राष्ट्र (as in text) Note the political divisions of the country—जनपद and राष्ट्र Cf K Artha 1 13 II 36 etc

12ᵈ) त्रि वदते—(1) विवर्तते Ct ś d

(2) विवर्तते Cg

वर्तमाने Cm

(3) निवर्तते वदते Ck

ᵈ) स्पृशन्तु Ātmanepada for Parasmaipada *metri causa* removed in NE Version but retained in NW and S Versions.

It appears as remarked by Cd that the courtesans put three questions to Ṛśyaśṛnga : (1) Who are you? (2) What are you doing? and (3) Why do you stay in this solitary dreadful forest? Cg has proposed three questions in a slightly different manner.

13ᵃ) Connect तेन with अङ्ग in अङ्गद्य ।

Cd supplies इत्य and connects it with तेन

ᵇ) ह्रायद्वीहूहनाद् Cv m —Out of curiosity.

आदरात् Cr, दर्शनसेवाद् Cg t &d.

Note the hiatus between ᵃ and ᵈ. The variants try to remove it and thereby show their secondary nature.

14ᵈ) Cf. Rām. I. 17.11ᵇ where नामकर्म as a compound word occurs (नामकर्म तथाकरोद् ।).

The answer to the first Q. is up to नाम, to the second Q. up to मुनि and to the third in 15ᵃᵇ. नाम is therefore separated from कर्म. To take नामकर्म here as one compound word in the sense of नामकरण as desired by Prof. Burrow (JRAS., 1959 Pts. I and II, p. 79) is not happy, as there is no point in referring to the ceremony and as the answer to the second Q. will be wanting in that case. The चकार also goes against the compound. The ceremony of giving name to a child is performed on the 10th or the 12th day after birth, Cf. Manu. 2.30, or on the 11th day according to some. Śankha actually uses the word नामकर्म, like Rām. I. 17.11, while prescribing the ceremony, आहेयं तु ... नामकर्म विधीयते as quoted by Kullūka on Manu II. 30

The question expects नाम and not नामकर्म. All the comm. separate नाम and कर्म. कर्म = कृत्य Cm g t.

The comm. give the Paurāṇika story of the birth of Ṛśyaśṛnga, Cf. Mbh. III. 110.

15ᵃ) [illegible] masculine for neuter [illegible]. This is not a case of laxity extending to the use of 'barbarous Sanskrit' as remarked by Prof. Burrow (ibid. p. 75). The Epic elsewhere uses the word in the natural (neuter) gender. This reading is accepted by the Cm g k t &d where it is considered as [illegible]. The variant [illegible] in some S MSS. and NW MSS. seems to be an attempt to remove the irregularity of the gender. NE MSS. also changed. The third Q.—Why are you wandering alone in this dreadful forest ?—is presented ready such as 'Here is my Aśrama', (and so I am moving here). The Nominative (and not locative, °pade) is therefore quite appropriate. The construction in that case is quite natural.

ᵈ) नौरस्य्—Comm पुष्टिहेतौ fr. [illegible] ।

16ᵇ) नाम = बभूव Cg k t आहेद्. N MSS. try to remove this irregular form.

18ᵃ) फले [illegible] Comm.

19ᵃ) मूलानि च = मूलानि for the change in the order cf P. I. 4 81. Cv [illegible] The N MSS. change this order.

21ᵈ) Read °वासिन (as read by all S MSS. and D 1 5 6 11 12 and Ck). Add to the Cr. App. D1 D2 °वासिनाम् D3 1 °निवासिनाम्.

28ᵃ) Cf. I. 8 21ᶜ.

29ᵈ) विप्रवद् Dd Cd (d = Devarāma)

30ᵈ) [illegible] Dd Cd.

31ᵃ) [illegible] Dd Cmsd.

10

1ᵃ) च—Dd. Put a wavy line 〰 under च

ᵈ) Read रूप्यात्मेत्यतद्गीय, so Dd.

3ᵃ) अस्य refers to Lomapāda (all Comm. except Ś who refers to Daśaratha and criticises the other view). Cf. I. 8 16, 21 where it is clearly stated that Śāntā was the daughter of Lomapāda. The Bhāgavata P. (IX. 23 5) however says that Śāntā was the daughter of Daśaratha and given to Lomapāda. Harivamsa (I. 31) states that Śāntā was no doubt Lomapāda's daughter, and Daśaratha was another name of Lomapāda. Cs refutes the view that Śāntā was the daughter of Daśaratha.

4ᵃ) [illegible] of the S MSS. appears as [illegible] in the N MSS. as अङ्ग, the name of a country is expected to be in plural

5ᵃ) [illegible] Cs &d Cf. I. 8 11ᵃ.

6ᵃ) [illegible]—Ct. [illegible] Cg. [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

11ᵈ) [illegible], ad [illegible].

12ᵈ) [illegible] Dd.

16[a]) राजा = लोमपाद The reading यथायोग्यम् (Vulgate Guj Press ed) is not found in any of the 86 MSS collated Ct ś d as in text

[c]) तस्य राज्ञ —दशरथस्य

Lomapada was a friend of Dasaratha

17[c]) सख्यकम्—अनादिमत् सकम् Ck

शान्ताया जनकपितृत्वकथन सम्भवम् Cg so also Cś Ct ś quote certain verses which show that Daśaratha gave his daughter Śanta to Lomapada who was childless

This would show that Śanta was originally the daughter of Daśaratha and later on adopted by Lomapada who gave her to Ṛśyaśṛnga in marriage But this would go *against* 19[a] where Daśaratha says to Lomapada your daughter Śanta Ck remarks—शान्ता तव सुता राजन् । लोमपाद एव पूर्वे 'दशरथस्य कन्या शान्ता' इति प्रकथन कि मूल । cf Asoke Chatterjee *Śanta s Parentage* IHQ Vol XXXIII No 2 June 1957 pp 146 151

[d]) तम् = दशरथम् । Supply कश्यपसुत as the subject of प्रत्युवाच ।

[a]) प्रतिश्रुत्य—आरभ्य

21[b]) नृपम्—लोमपादम् All comm

26[b]) Read तम् for वै

27[d]) उपयानात्—आनयनात्

28[d]) = VI 111 111[c]

[c]) सह भर्त्रा — Cg अनेन पूर्वं राजपुत्र्या शान्तया विवाहितत्वम् गम्यते ।*

29[b]) निर्वेशम् —Cg नगरप्रवेश वास् कल्पितम

The N MSS read a verse in the Upajati metre Some N MSS read it at the end of the ninth Sarga

11

1[a]) दुर्निष = Long Cf P V 2 52

[cd]) King Daśaratha desired to perform the Aśvamedha sacrifice on the full moon day of the month of Caitra (Cg) The king started with the *Sangrahani Iṣṭi*

The Northern text seems to have a tinge of modernity

2[a]) The older reading प्रसाद is simplified in some D MSS and 2 S MSS Cf II 88 30 (प्रसाद यत्र शिरसा मया स्वयम्) PW gives other references to the Ram and other works Cf अभिवाद्य प्रसादयेत् । Manu II 204 शिरसा त्वां प्रसादये । Mbh XIV 68 13[b] सा त्वा प्रसाद्य शिरसा । 17[a]

[b]) विप्र refers to Ṛśyaśṛnga

[d]) Read वै for च Dd वै

The N substitute repeats the idea of St 1

3[cd]) = I 11 11[cd]

4[a]) Drop Ch in I 4 Crit App The N subst gives more details and refers to Sutra Bhaṣyas

7[c]) Read धर्मविघ्नविहीन युक्त for इद धर्मविवर्जित

8 Cv यदा पूर्वं चरितं तथा कुरु । एव प्रथम सुमन्त्रकथा हि प्रस्तुता । इदानीमनुष्ठानार्थं तत्पुनरुपन्यस्यते So also Cr m

11[cd]) = I 11 3[cd]

13 *Cg नियामेनार राजपदपुनरुक्ति ।*

14[b]) क्षत्रियन्तु—अर्थं परमेधम्य । Cg ।

Cg gives the Vedic text laying down the procedure of releasing the horse with a retinue and refers to Bhatta Bhaskara

15[a]) The Northern region of the river Sarayu is recommended as it is isolated Cg

[d]) यथाकल्पम् = यथाक्रमम् Cn g
　　यथाविधि = यथाशास्त्रम् Cm g

17[cd]) Cf छिद्राण्येव हि वाञ्छन्ति यज्ञघ्ना ब्रह्मराक्षसा । Mbh II 11 68[cd]

यस्मात् वधदेऽस्मात् तत्र स्म ब्रह्मराक्षसा । Mbh IX 43 21[cd]

Also Cf Mbh XIII 92 12 Yajna S 3 2 12

*Cv ब्रह्मराक्षसा यज्ञादिषु मखलोपकरणपालिना राक्षसा ब्राह्मणा उच्यन्ते ।

A Brahmarakṣasa is a kind of evil demon the ghost of a Brahmin who led an unholy life

[cd]) Cf निर्जित्य नरेन्द्र च सम्राट् स्याद्यमहम् । Mbh II 11 69[cd]

21[a]) यतानां नरेषु Cv k t d अश्वमेधे यज्ञे । *Ck यज्ञे यातानां इति । यावच्चन्द्रमसि यज्ञे । यथा यजामि ।* Cm g नरेषु

Put a wavy line ~~ under याता तु द्विजातिना

[a]) The NW MSS corrected विनिर्जिता by विसृज्य and the NE MSS removed it altogether

12

1 In the last Vasanta season the preliminaries of the Aśvamedha were started and the horse was let loose After one year when again the Vasanta season came the king requested Vasiṣtha to commence the actual sacrifice

Cg h. give some details of the ceremonies performed during the interval of one year

2^a) = III. 46. 14^c *et al*

प्रश्रित = विनययुतम् (Cv r. m. g. t)

This reading which is original is simplified in some N MSS

Cg gives a quotation from Bhatta Bhaskara

3^c) मख for मग, probably *metri causa* Cm t मखार्थे चेतुर्थी The N MSS remove the irregularity by a *new* variant.

^d) Read महान् for भवान्

4^b) उषत = उपनत Shouldered.

5^b) समर्पितम् सम्यगर्पितम् Cv.
प्रार्थितम् Cr m. t.
सम्यक्प्रार्थितम् Cg k t.

^d) Proficient in the Science of Sacrifice, the याज्ञिक

This and the following verses up to the end of the Chapter show the high civilization during the Rāmayana period. Cf. Mbh. XIV. 85 25

6^a) स्थापत्य Science of Architecture, was one of the Upavedas It was fully developed in connection with Vedic Sacrifices. The word also means 'the rank of a Sthapati' as used in the Pañca. Br. (XVII 11. 67) cf. Jaim. S. VI. 151, 52 for the topic of निषादस्थपति where स्थपति means a king or a headman.

Cf. स्थपतिः कारुभेदेऽपि भूभृद्भिषिरे नृपे । Amara. 3 5

Mbh. I. 123 10 (निषादाधिपति, father of एकलव्य)

(1) Cr. स्थापत्यशब्दः अश्वमेधोपयुक्तद्रव्याणामानयनादिकर्तृषु वर्तते ॥ So also Cm g

(2) स्थाम्ये Cv

(3) स्थपतिः स्थपत्यः । तस्य भावः कर्म च स्थापत्यम् । Ck So also Ct.

^d) वर्धकि = A carpenter used in the Mbh also Cf तक्षा तु वर्धकिस्त्वष्टा । Amara, 2 11

7^a) गणक Astrologer. लेखक Cv r m g. ज्योतिर्विद् Ct t

Cf. सांवत्सरो ज्योतिषिको दैवज्ञगणकावपि । Amara, 2 9

8^d) भार्गीस्त्वामिति स्थलचेन पदावतनम् । Cm. Cr. r. m g. d read इति (as in text) and explain the construction almost in the same way.

Cv अत्र इति शब्द यदेव महत्येते । तु चैवमर्थे बोध्ये । यद्विभिन्नतत्व-मेवमौचस्य च विनत्वम् ।

Cr. इत्यब्रवीदिति पूर्वेण सम्बन्धः ।

Cm इति शब्द अब्रवीदिति पूर्वेण सम्बन्धो । (also Cg.), यद्वा as Cv

The complicated construction of इति has been simplified by the N MSS which substitute द्विजान्.

9^a) औपकार्या —Royal palaces उपकार्या एव औपकार्या । Cv स्वार्थे तद्धितप्रत्ययः Cr, also Ck, सौधोऽस्त्री राजसदनमुपकार्योपकारिका । Amara, 2. 3

^b) With full equipments (गुण).

^c) Read मर्त्यै for मत्°.

12 Note how the preparations for the sacrifice are perfect. All the people of the State, citizens and countrymen, are cordially invited by the King. The relation between the King and the people was most happy. Best food was to be served to the people with due respect and not in a discourteous manner (न लीलया). Members of *all* the classes (वर्णs) were received with due respect. Mark the spirit of equality and universal brotherhood—an ideal State (Cf. प्रीतिश्च परेण चेतसा St. 15^b. अवज्ञया न दातव्यं कस्यचिल्लीलयापि वा । St 28^cd.)

14 Ct on the star passage 371*—यथाक्रमम् (14^b) इत्यस्यानन्तर 'ते च सर्वे' इत्यापर्यं दृश्यन्ते । तेऽसौ प्रमादापतितं व्यक्तम्.

18-19 Kings of different countries in India are invited with due honour. The first reference is to Janaka, the king of Mithilā, who is described as a great scholar of Vedas and Śastras and as an *old relative* of Daśaratha

Janaka is referred to as Janaka I, the founder of the family in the Rām I. 70 4 and then as Janaka II, the elder son of Rajarṣi Hrasvaroman, the father of Sītā (I 12), getting Śiva's bow (I. 65 12) and finding Sita from the ground while ploughing (I 65 13, 70).

There are many references to him in the Mbh. also *e g* as a king of Videha and father of Sītā (III 258), his discussion with (XII.18), with the Brāhmana Aśman (28), with Parāśara (279 ff); his contest with Pratardana (100), his observation on the burning of Mithilā (171), his teaching on renunciation (XIV. 32), on Tṛṣṇā (III. 2, XII 265).

There is also a Janaka Daivarāti in the Mbh. who carries on discussion with Yājñavalkya (XII. 298 ff), his dialogue with Pañcaśikha (307), his dispute with Sulabhā (308 ff.).

Further he appears in the Mbh. as a son of Indradyumna; his sacrifices (III. 132 ff.; XII. 106ᶜ.).

In the Vedic literature he plays a considerable part (Śata. Br., Jaim. Br., Br. Up., Kaus. Up.) (See Vedic Index, Vol. I, pp. 271-273). He was a *contemporary* of Yājñavalkya Vājasaneya, and had become famous for his generosity and his interest in the discussion of the nature of Brahman, as the nature of ultimate reality, in the life-time of Ajātaśatru of Kāśi.

'The identification of Janaka of Videha and the father of Sītā is less open to objection, but it cannot be proved, and is somewhat doubtful' (Vedic Index, Vol. I, p 273). It appears that like Yajñavalkya there were *more Janakas playing* a prominent part in the different periods of Indian History

Mithilā was the famous capital of the ancient kingdom of Videha. It enjoys an important position in the Vedic, Jain and Buddhist literature The Brahmanical tradition makes Videha a kingdom of early times Mithilā is now identified with a small town Janakapur within the Nepal border. It is *named* after the second king Mithi Janaka of the Videha dynasty (Bhāg IX 13 13) The Bhāg again refers to the Maithilas as skilled in the knowledge of the Ātman (IX 13 27). Cf S. B Chaudhuri, *op. cit* pp 163-165

20ᵃ) काशि, also spelt as काशी There are numerous references to the people Kaśis throughout Sanskrit and Buddhist literature They were very famous in ancient times Cf S B Chaudhuri, *op cit*, pp 60 61, B C. Law, *op cit*, pp. 46ff

ᵈ) The N MSS change the Pada—a case of polishing.

21ᵃ) कैकयराजानम् for कैकयराजम् *metri causa*. The Comm g k t ś d remark—समासान्तविधेरनित्यत्वाट्चभाव ।

ᶜ) राजर्षिः = दशरथम् The word is very often used for kings in the Mbh Cf also the Bharata-Vakya of the plays attributed to Bhasa For केकय Cf. B. C. Law, *op cit*, p 98, S B Chaudhuri, *op cit.*, pp 89-90.

22ᵃ) Aṅga—The kingdom of Aṅga had its capital Campā, on the river of the same name (modern Chāndan) and the Ganges. It was one of the six great cities of India, and renowned both in the Brahmanic and Buddhist literature. It was a *powerful kingdom before the time of the Buddha*. In Buddha's time it lost her political power for good.

Cf. B. C. Law, *op. cit.*, pp. 43-44, S. B. Chaudhari, *op. cit.*, pp. 180 ff.

23ᵃᵇ) Cf. II. 10.37. The Sindhu refers to the Indus. The Sauvira or the Sindhu—Sauvira (mentioned together even in the Mbh. VI 10 52) was situated on the Indus and the Jhelum. (Cf. Mbh. XIV. 77-78, in the NW). Panini mentions Sauvira and Suvira (IV. 2 76, 1.148). Saurāṣtra (mentioned as Surāṣtra in the Mbh. VI. 10.47; XIV. 83.12-13 situated in W. India) refers to the modern Kathiawar. (cf. Soratha). These countries are described as *Prācina* which is explained by the Comm. as 'eastern'. The kingdoms are definitely situated West to Ayodhyā. To avoid this difficulty the word may be taken in the sense of 'old' which is fairly known during the Rāmayana age. But the word *Dakṣinatya* in c suggests that the author has got the idea of directions in his mind and should have used the word (prācina) in the sense of 'eastern' At any rate it seems to be an error, which appears in the Mbh. also (II. 23 & 24) They are mentioned in Western India in Brhat-Samhitā Sindhu—Sauvira is put in the North and Saurāstra in the West. (Kirfel, *op. cit*, pp. 44, 47 48). Curiously there are no variants of the word *prācina*

ᶜᵈ) A reference to Southern kings Note that particular names are not mentioned, a general statement only

29ᶜ) रत्नानि—Best things. The specialities of their countries were brought by the kings as a present to Daśaratha (cf. Mbh. II 31 4) where the kings who attended the Rajasūya sacrifice performed by *Yudhisthira brought various presents* The Mbh (II 24-29) refers to the valuable gifts of the kings defeated by the Pāndavas in the four parts of the country, which give us a good idea of the economic condition of ancient India.

ᵈ) उदाराः (Cf. St. 30ᶜ) is substituted by उदाराः —a simpler reading —in the N MSS A case of refinement !

13

Cf Mbh II 8 where Narada enumerates the names of the kings who performed the Aśvamedha sacrifice and got the reward

In the preceding Sarga we are told that the period of one year after the discharge of the horse was over and kings had arrived to attend the Horse-Sacrifice During the period of one year several ceremonies which are prescribed in the Brahmanas and the Śrauta Sutras are regularly performed till the return of the horse Cg shows how the horse is wandering for one year and how certain ceremonies are performed on the way

The present Sarga gives more details of the Sacrifice Cf Mbh 14 88 where the Aśvamedha Sacrifice is described in a similar way

a) Ṛśyaśṛnga is the leader of the sacrifice the chief priest, Brahma

1a) = I 4 2a

2b) Read कुरु for कन

3b) The priests were proficient in the Vedic lore They not only studied the Vedas but also grasped their sense and significance

cd) विधि = Vedic injunction
कल्प = The Mimamsa Sastra its principles and maxims
सूत्र = The Kalpa Sutras which give all the details
प्रतिकर्माणि = perform start

4ab) The Pravargya and the Upasads are the names of certain ceremonies to be performed in the Soma sacrifice and described in the Taittiriya Araṇyaka the Śatapatha Bra and the Kalpa Sutras The Pravargya ceremony is so called because the pouring of milk in the hot ghee in the Mahavrata vessel is called *pravṛñjana* cf Mbh XIV 88 21 For a simple exposition of these two ceremonies cf Chinnaswami Sastri *op cit* pp 62-63

Keith RPV 332 333 3 7-328

Kane H D II 2 pp 1147-51 1151 52

5 The three Savanas also were performed The S MSS and the allied D MSS insert after 5 four lines which supply more details It is interest ing to note that Ct r m g k do not comment on them Cf Mbh XIV 88 22

6 The whole performance was perfect free from fault assuring the reward of the sacrifice Cf Mbh XIV 88 20

c) अक्षतम् = न क्षतम्—all Comm

7d) Note that a learned Brahmin has one hundred pupils by his side

8b) नावक्त = वृद्धा

d) श्रमण = सन्न्यासिन A reference to Buddhistic Sannyasins as suggested by Ct may not be happy in the Vedic Sacrifice

10 Cp Mbh XIV 89 43

12cd) Note the hiatus between c and d

14b) हेतुवाद = Philosophical and ritualistic dis cussion the *brahmodya* Such discussions which formed an interesting part during interval in Vedic sacrifices later on developed into Upanisadic Philo sophy Cp Mbh XIV 85 27

15b) सत्तर = A sacrifice Cg सात्त्वीपत्नीति (Cp Mbh XIV 88 25a 38d (Cn on st 25 सत्तरे यज्ञानां नयनार्थे स्वष्टिकरणे)

16 Cp Mbh XIV 88 26

17 Twenty one sacrificial posts are to be raised from the northern corner to the southern corner of the Altar in the Aśvamedha sacrifice The principal post to which the horse is tied is made of the Rajjudala tree and is fixed just to the east of the Ahavaniya Fire It is otherwise known as *agnistha* Two posts made of Devadaru wood are implanted to the north and south of the chief post Then other eighteen posts three groups of six each prepared from Bilva Khadira and Palasa trees respectively, are also raised making the total twenty one Cp Mbh XIV 88 27 29

a) यूपोच्छ्रय = Raising of the sacrificial post or posts

d) दारिव = पलाश

18a) श्लेष्मातक tree is otherwise known as रज्जुदाल Cf Mbh XIV 88 28

d) At a distance of two arms separated, the two posts were raised on the two sides of the chief post

Note the order of words in the compound बाहु

19d) मन्त्र for मन्त्रम् (Comm) *metri causa* Or it may be a case of double crasis *metri causa*. Cf यज्ञ बाह्वीयार्थं चकार्थं यूपान्वद् | Mbh XIV 88 31

21 Cf. Mbh. XIV. 88 30.

22 Put the No. 22 after सुवर्चलैः.

23 Put the No. 23 after °दशाश्रयः. St. 24 will consist of three lines. Cf. Mbh. XIV. 88. 32.

24 Cf. Mbh. XIV. 88 33-35.

*) शामित्र = The place fixed for killing the *animal to be offered in a sacrifice, to the north of* Uttaravedi, near the seats of Āgnīdhra and Adhvaryu priests

25 Cf. Mbh. XIV. 88 35

The number of animals varies with different authorities, *e g.* 390, 360, 349. The animals are of *two classes, village animals (grāmya) and forest* animals (*āranya*). The wild animals are not killed but allowed to return to the forest after the fire had been carried round them, while the tame animals are killed.

26 Cf. Mbh. XIV. 89. 1.

The present verse shows that Kausalyā killed the horse by three swords, Kṛpāṇas. The Vedic texts of the Aśvamedha, however, do not enjoin the immolation of the horse on the chief queen who is later on brought near the dead horse by the Adhvaryu priest Cf. उद्गृह्णन्ति (v l स्यात्पुरुः) क्षीमेण वाच सञ्जपयन्ति। Āpastamba. वार्त्रेण संज्ञप्यमानम्-। Baudhāyana.

Here it is the *tārpya*—prepared from a vegetable substance called *tṛpā*—which is used for killing the animal and not a *kṛpāṇa* The Rāmāyana seems to follow a new procedure Cd & t, however, give a quotation from some Sutra work in support of the procedure असिपथान्कल्पयन्ति. Cg on the other hand remarks that Kausalyā chalked out the paths (*asi-pathā*) with three golden needles on the body of the horse Cg further quotes the following authority—पत्नीरसिपथान् कल्पयन्ति प्राक् क्रोडात् प्रत्यञ्चि। इति श्रुतेः।

The lines drawn are intended to serve the sacrificer as bridges to the heavenly world and secure for him people and royal power the needles (of gold, silver and copper) standing for the people and the *Aśvamedha* sacrifice itself the royal power. N. N. Law, *op cit.*, p. 103.

27 Cp. Mbh. XIV. 89 2 where Draupadī is made to lie down near the dead horse.

28 महिषी = a consecrated queen. वावाता = a favourite wife. परिवृक्ता (or °वृक्ती) a former favourite but now neglected, or acc. to others one who has borne no son.

The three queens of the king are connected with the horse by the priests. The correct word for परिवृत्ति (a wife abandoned by the king) is परिवृक्ती, which is not found in any MS. PW mentions the word परिवृक्ती in the right sense and remarks that परिवृत्ति is a wrong form of परिवित्ति. It appears that the original word परिवृक्ती was changed into परिवृत्ति in the MSS. as its technical meaning was not understood at an early stage. It is necessary to emend the word as परिवृक्त्या against the evidence of MSS.

The Śat. Br. (XIII. 4 1 8) mentions four queens चतस्रो जाया उपक्लृप्ता भवन्ति। महिषी वावाता परिवृक्ता पालागली. il. The पालागली is the fourth and lowest wife of the king. She is the daughter of a messenger, or courier.

29 Cf. Mbh XIV 89 3-4.

*) वपा = A horse.

The horse has no omentum (वपा), one, therefore, takes out fat (मेद known as चन्द्र).

The above mentioned passage in the Mbh. refers to वपा. There are no variants also in our case.

32 The animals are cut into pieces for preparing an offering on the leaves and branches of Plakṣa trees, while the chief victim, the horse, is cut on the branch of Vetasa (reed) The St. refers to the Avadāna (cutting) ceremony

33 See *Supra* all the references to the Brāhmanas and the Kalpasūtras dealing with the *Aśvamedha* sacrifice. *The XIIIth Kānda of the* Śat Br gives a full treatment of the sacrifice.

Cf न (प्रजापति) एतमश्वमेध त्रिरात्र यज्ञक्रतुमपश्यत्। Ś Br. XIII 4 1 1, राजा वा एष यज्ञानां यदश्वमेध। Ś Br XIII. 2 2 1.

There are three Sutyās, or Soma-days at the Aśvamedha, viz. (1) an Agniṣṭoma, (2) an Ukthya and (3) an Atirātra—the most important of which is the central day The first day offers no special features, as compared with the ordinary Agniṣṭoma, except that the stotras are chanted on 'Catuṣṭoma' model (cf चतुष्टोम प्रथमं अहः। Ś Br XIII 3 1.4 and Eggeling's Note thereon, S B E Vol. XLIV, pp. 329ff.).

35 Other sacrifices such as Jyotiṣṭoma prescribed in the scriptural texts were also performed Cg तत्रमेण (= नयनादि) क्षेत्रा पठितव्या। व्युत्क्रमपाठो लेखकप्रमादकृत। कारीरेव वा कामनिवृत्तप्रतिपाठ।

36 Dakṣiṇā is given to the priests—the most important item of the sacrifice

37 It was Prajāpati who performed the Aśvamedha sacrifice Cf Ś Br XIII 4 1 1 quoted on St 33 above

40 Mark the Ideal of the Brahmin priests—devotion to study निष्क्रय = Price

Cm निष्क्रमे जनेनेति मुवस्य मूल्यमुच्यते।

41 The cows and golden and silver coins were common currency in ancient India

14

The Aśvamedha it is believed has removed all the sins that came in the way of the birth of a son Now the king performs the sacrifice recommended by Sumantra and worships the Lord Himself for getting a son (Cg)

1^c) मेधावी = अतीन्द्रियार्थदर्शी Cm

^c) रुग्यसज्ञ = 1 प्रशस्तमेधाय Cm
2 प्राप्तस्मृति Cg

^d) वेदज्ञ = अथर्ववेदज्ञ Cg evidently in the light of 2^c Other Comm take the general sense

2^b) = 3^b

6 7 For Brahman s boon to Ravana cf VII 10 For the significance of the name Ravaṇa cf VII 16 The Uttarakāṇḍa gives a detailed account of Ravaṇa Hanuman Rāma Sītā and Vālmīki It seems to have been added at a very early stage as it is known to Kālidāsa and Bhavabhūti It is evidently meant for completing the story of the Rāmāyaṇa

16 The arrival of Viṣṇu and his promise to be born as Rama (in the Sarga 15) introduce an element of Viṣṇu s incarnation which was in all probability unknown to the author of the Epic who contemplates Rāma as an *ideal man*

16 Note that Cg k do not comment on 458* and that no comm is available on 460*

18 The NE version has a longer substitute passage

19^d) Cp I 15 3^d

20 The NE version has a longer substitute passage

The S Recension has inserted 20 lines

21^c) दिशक्त—Cr लोकान् विशेषेण द्रावयति व्याक्षेपयतीति रावण ॥

The S MSS insert one additional verse at the end

15

1^b) नियुक्त (1) माथित Cm t

(2) इत्यादिसप्रशस्त व्याख्यायते। Cg t

(3) अत्र नियोगपदप्रयोगो ब्राह्मणादिरक्षणनिष्ठ स्वोपिद्रव नियोगबलात्कल्पनात्। Cv

2^c) उपाय —* Cv उपाय अवान्तरोपाय। मानुष्ये सति येन अन्तरेणोपायेन रावण हनिष्यामीति केचिदुपायशेषे ।

3^d) Cf I 14 19^d

9^c) भूत पुरुषविशेष, the प्राजापत्य नर mentioned in 14^c later on Mark the style of the description in St 10-12

10^cd) Note the long compound consisting of the whole hemistich

^e) पायस—Rice boiled in milk with sugar Cf अतस्तण्डुलौघैश्च पयसा घृतेन च। खण्डयुक्तं सुपक्वं तत् पायसं परमं भवेत्। Pākarājeśvara (as quoted in Apte s Sk Dicty Revised ed Poona 1958)

19^b) Separate तास् from पतिसुख

21^cd) Contrast II 118 34

23 A beautiful description anticipating Ramacandra !

25 Put the figure 25 after पुत्रकामकारणात्—a stanza of three lines

26 Put the figure 26 after मनीषिणि

27 This st consists of one line only

The S MSS have two additional verses in a *different* metre at the end

16

1 Note the element of the Incarnation theory The gods also are asked by Brahma to play the part of allies in the new incarnation of Viṣṇu

4^b) संहननम्—Body

7 The Vanaras represented a tribe with monkey-like faces Cf the term वानरसेना (Name of a tribe) Mbh VI 10 43 Sorensen (Index Mbh)

registers वानर (?) (वानरा.), a people, read by K MSS. in the Crit. Ed. (Mbh. VI. 60.43).

Some scholars hold the view that the people worshipped a monkey as their family deity and consequently they were known as Vānaras. The question of the tail of the Vānaras described in the Ram. may present some difficulty unless it is taken in a figurative sense referring to the loin cloth hanging down at the back. Some Anthropologists are of the opinion that some aboriginal tribes had a genuine tail.

10^a) Cf. V. 22 26

20^d) Read °कूटस्थैः— for °तुल्यरूपैः—.The NW. Version omits this verse

17

5 After St. 5, the S MSS. give the horoscope of Rāma with five planets in the ascendant position (the Sun, Mars, Saturn, Jupiter and Venus) with the Moon and Jupiter in the Karka Rāśi in the Lagna. The Nakṣatra is Punarvasu presided over by Aditi. This ideal horoscope appears to be a later addition.

7 = 2 1 8.

8 Cd has quoted extensively passages from Padma Purāṇa and other works to show the divinity of the four brothers.

11^b) नामकर्म cf. I 9 14^d.

14^a) Cf. II 1.5.

15^ab) Cf. II. 1 6.

^ab) Cf. II 2 19

^b) Cf नहिकरा प्राण, very common in Sanskrit works.

17^d) Note that Rāma is mentioned as Purusottama.

20^cd) Cf. IV 4 7, VII. 2 4.

22^a) = I 72. 6^a, II. 63. 1^c.

23 Viśvāmitra ('a friend of all', cf. P. VI. 3 130) is a well-known Ṛṣi in the Ṛgveda. He is recognized by tradition as the author of the third Maṇḍala of the RV For details see Vedic Index, Vol. II, pp 310–312 He plays an important role in the Mbh. and the Purāṇas as in the Rām. Cf. Ram. I. 50 ff. for the account of Viśvāmitra. The Purana Index, Vol III, pp. 278–9

27^d) = III. 7 13, VII. 101. 17. Cf. II. 103. 30.

28^d) उपहारयत्—वसिष्ठेनेति शेषः । Cm.

Other Comm. take the causal in the primitive sense.

34^a) = III. 74. 11^c.

35 For Viśvāmitra's becoming a Brahmarṣi cf. I. 64, Mbh. I. 165. 44

39^c) Cf. प्रवितगुणयशसा कवीनां सौमिल्लकविपुत्रादीनां प्रबन्धानतिक्रम्य. Mālavikāgnimitra, I.

18

13^c) Cf सत्यं ते प्रतिजाने । BhG. 18 65.

17^d) Cf. I. 19.2.

19

2^b) Cf I. 18.17, II. 98.10; VI. 4 95.

3^a) अक्षौहिणी. Cf. P. VI. 1.89 and the Vārtika thereon. It is a large army consisting of 21870 chariots, 21870 elephants, 65610 horses, and 109350 foot-soldiers

8 Anticipation of future events

9^a) चतुरङ्ग—The army in ancient [India consisted of four parts—chariots, elephants, horses and infantry.

10^a) Daśaratha is 60,000 years old!

15 A detailed account of Rāvaṇa appears in the Uttarkāṇḍa which is consequently later than the Bālakāṇḍa

23^a) समरश्लाघ्य—Ct d असमतुल्यरूपमेव नाद्यमरमिति तात्पर्यम् ।

20

6^b) Cf VII. 101 17

7^c) For स्वधर्म cf. BhG. 2 31, 33. 3 35, 18 47.

The Rām like the Mbh, and the BhG in particular, upholds the Ideal of *Svadharma*

10^a) Cf. VI 128.34.

13 The verse is little bit complicated. The NE version has simplified it The natural construction seems to be like this—All the missiles were with Kṛśāśva, he had very religious sons, the missiles were given (by Kṛśāśva) to Kauśika when he was ruling. Cm t s दत्ता दिविनेति शेषः ।

^c) दत्ता for दत्तानि *metri causa.*

^d) प्रशासति for प्रशासित *metri causa.*

Ct s—Archaic form.

14^a) Read °नि° for नक°.

21

3ᵃ) Cf I 25 21ᵃ 76 4ᵈ II 39 19ᵈ 40 4ᵈ IV 20 19ᵃ VI 91 12ᵃ Mbh XIII 14 133 Smelling the head is the traditional embrace often referred to in the Sanskrit literature A similar custom was common with the Jews in ancient times evidently based on Genesis XXVII 27

7ᵇ) गेच्छतो—for regular गच्छतो Cg describes it as archaic Cts defend it on the ground of आगमशासनैर्वित्यात्

ᵈ) Cf VI 80 20 The two sons of Agni are Skanda and Visakha

8ᵈ) = VI 47 21 For the Agnivamsa cf Mbh III 212 ff

9ᵈ) = VII 110 1ᵃ

10ᵇ) = I 23 3ᵈ 67 17ᵈ, 72 18ᵈ 21ᵈ 75 16ᵈ does not occur in other kāṇḍas

ᵉ) Bala and Atibala are the two master Vidyas (the mothers of all knowledge I 21 14) or mystical lores of the Pancaratra Samhitas and Tantrik works which deal with the mysterious significance of the letters of the alphabet and various diagrams. The whole literature is very interesting from the view point of mysticism asceticism magic and sorcery

Visvamitra is credited with the authorship of a Pancaratra Samhita (cf Schrader Introduction to the Pancaratra p 10) the MSS of which are preserved in the Oriental Institute Baroda Adyar Library and the Govt O M Library Madras. A critical edition of the work is under preparation for the Gaekwad s Oriental Series

Bala and Atibala are again mentioned in the medical works of Caraka Susruta and Vagbhaṭṭa as particular herbs—*Sida Cordifolia* and *Abutilon indicum* respectively

The subject of the efficacy of Mantras is now engaging the attention of scholars for scientific investigation

16ᶜᵈ) Supply मम बुद्धिः after इत्याहु (cf Cts) or better take प्रत्याहु in the passive sense which is not uncommon in the Epics you are no doubt fit to be taught these two lores

22

1ᵃ) = I 30 2ᵃ II 47 1ᵃ 52 1ᵃ 54 36ᵃ VII 109 1ᵃ A common expression in the Mbh also

11ᶠ) कुशाश has been variously explained by the comm

(1) वधिष्यामः इत्यम् Cm
(2) कुशपदवीनिवहम् कुर्वोशनिति निवसितवन्त् । यद्वा कुशाशा भवति ... । Cg
(3) सयोरे कृत्यु वात् Ct
(4) उद = पुरुषा as stated in the Upanisads उदः परिषत्सु पुरुषा ... Cs

Kalidasa s version of the story in the Kumara sambhava (III) suggests that Cm s explanation (past for future probably *metri causa*) is correct

Cf Kumarasambhava III 35 72 (भवतपर्ण मनचकार)

14ᵃ) Cf समनङ्गवपुषा कृते । Kumara III 9

ᶜᵈ) Cf Mbh I 98 32 Crit App 1042ᵃ (= Mbh I 104 54, Citraśala Press Ed) where it is stated that the अङ्ग country is so called because it was ruled by अङ्ग

18ᵃ) = I 28 16ᵈ

23

3ᵈ) = I 21 10ᵇ

9ᵃ) तस्याश्रम — Double Sandhi quite common in the Epics. The Comm call it Arṣa

12ᵈ) Read °वे for °वु

16ᶜ) The Malada and the Karusa countries embraced a great portion of the modern Baghel Khand—Mirzapur—Shahabad region mentioned in the Mbh VI 10 39 48 Cf S B Chaudhuri *op cit* pp 3, 35 B C Law *op cit* pp 225 226

30ᵈ) = II 42 31ᵈ

24

1ᵃ) = I 28 1ᵃ
9ᵈ) = IV 41 16ᵇ VII 31 1ᵈ, 76 23ᵈ
13ᶜ) = I 25 5ᵃ
19ᵃ) रक्षैतद्वै I Cm g t

25

5ᵃ) = I 24 13ᶜ

13 The S MSS insert after St 13 a passage of 23 lines (App I No 5) which give a detailed description of the fight

14[ab]) Cf. VI. 88 10, 101.19; VII. 22.21.

18[a]) Read °पते ह्रस्वस्य for °श्रुतस्य. Cf. 1 20 13[a].

Cf. Matsya P. 47.105ff. (ASS Poona); Muir, OST, Vol. IV, pp. 151ff.

20[d]) प्रवर्तेत — प्रावा Cm. रमेतिशेष Ct.

21[c]) Cf. I. 21.3[a].

26

1[a]) उग्र for उचिता, metri causa.

3[c]) ऊर्जयन्ते ऊर्जयन्ति, Causal in the primitive sense रूपं सिद्ध Cg

4 Cp. Drona's receiving Astras from Bhārgava Mbh. I 121.5,6.

For the demonstration of the *Astravidyā* cf. Mbh. 1 124-127. For the lists of weapons cf. Mbh. V. 152, VII. 153 etc. Cf. also E.W. Hopkins, The Social and Military Position of the Ruling Caste in Ancient India, pp. 269-303. (JAOS. 13, 1889).

6 Put figure 6 after °मनुत्तमम्, 7 after तथैव च and 8 after दत्तान्यस्त्रमनुत्तमम्.

16[cd]) Sr. Gorresio omits this line although it is found even in our Maithili and Bengali MSS.

23[b]) सर्वे = भवन्तः

[c]) स्मरणे हेतवे. Cg.

24[b]) समाप्तं = touching

[c]) मानसा—मनोनुसारिण Cm.

27

9[a]) Read द्वयाय[a] for मुद्राय[a].

11[c]) रत for त्यः. आर्तं नमेत Cg. आशु Ct. Cf 1. 27. 17[c].

15[a]) Cf. V. 57. 28.

15[c]) दुरात्मन् = दुरभ्यस्त Cm.

17[c]) रत for रत, cf. I. 27 11[c].

28

1[a]) = 1. 24. 1[a].

2 For Viṣṇu's incarnation of Vāmana cf Mbh II. 47. 8, III. 273. 64 (Kumbhakonam ed om. in the cr. ed.). Bhāg VIII 13 and 18, Padma P. 4. 1, 6. 267.

3 Cf. Bhāg. P VIII 13. 12

7 In the App. 1 (No 6) the lines 7 and 8 may be compared with BhG 11 15 ff which is no doubt older. Cf. Kirfel, Rāmāyana Bālakāṇḍa und Purana, (Die Welt Des Orients, 1947, p. 128.).

9[d]) = VII 110. 16[d].

10 The three strides of Viṣṇu are often referred to in the hymns of the RV. addressed to Viṣṇu cf. RV. 1.154, 155 etc, Macdonell, Ved. Myth. pp. 37-42, Nirukta, 12 19 where the views of ancient mythologians, Aurnavābha and Śakapūṇi, are cited.

14[a]) गम्यतामद्ये—Change of Pada, *metri causa*.

18[a]) दीक्षा—Consecration, the necessary initial ceremony in every sacrifice. Cf. Keith, RPV. Vol. 1, pp. 300-3, "The Dīkṣa has obvious affinities with the ceremonies, which all over the world have been used to spread that feeling of ecstasy which makes man akin to the divine, and of which the Bacchic rites of Greece present the most obvious and convincing parallel ...It is not, of course, in any sense irreligious or opposed to religious feeling, it is the same spirit as that of mysticism throughout all ages and among all peoples." Keith, *op. cit.* p. 301.

One who has taken a Dīkṣā in a sacrifice is cut off from the outside world and even from the home and is supposed to assume a different—spiritual—form.

29

Viśvāmitra's sacrifice is referred to in the Rām. III. 38 3 (Vulgate), cf. Bhāg P 9 10 5.

6[a]) उपासांचक्रु—पर्यपेक्षणाय्य Cm. Change of Pada *metri causa*.

[b]) वर्ण—मनसो.

समन्वितो—नीहारविनिर्मित Cg t.

7[a]) = I. 62 9[a]

8[c]) सम्यग्दो दिव्यवित् । पुरोहता कवित । Cv.m.g.t

15[a]) सुवेन—The initial letter u stands, according to the Comm., for the second letter of the Gāyatrī Mantra

[cd]) There is probably a reference to the Bay of Bengal.

16[a]) द्वत irregular for द्वत्तः—such irregularity is very common in both the Epics.

22[c]) निराशा Free from calamities. Cf. the Bharatavākya of Kālidāsa's Mālavikāgnimitra V 20, also Raghu 1 63

Generally six public calamities are enumerated—(1) excessive rain (2) absence of rain droughts, (3) locusts, (4) rats (in fields) (5) parrots (eating and destroying ears of corn), and (6) foreign invasions.

30

3[a]) = III 32 5 VI 50 36, VII 108 12 Cf III 265 VI 89 41

12[a]) सुतान साम्प्रतयम् Cm

सादैते —Instrumental for Dative, metri causa

16[a]) अनुमरिष्यम्—उत्तरिष्यमरिष्याम्, स्वप्रान्तिम् वा। Cm & Cg reads अनुमरिष्यम्

17[a]) Read बिद्धान्वलेनाहिन

[a]) VI 65 34[a], 123 35[a].

31

1[a]) For कुशनाभ cf Bhag IX 15 4 Vi P 4 7 8

4[a]) Cf Brahmanda P 2 66 32[a], Vamana P 91 68[a], Kirfel, P P, p. 361 6[b] (Cf Kirfel s, Art Ramayana Balakanda und Purana, p 1.6)

2[a]) धाम्न्यन्—धर्मात्मन्

4[a]) कौशाम्बी—Modern Kosam, an old village on the left bank of the Jumna about thirty miles to the west of Allahabad Gautama Buddha stayed here, and Vararuci was born in this place Cf. Dey Geog Dicty

18[a]) Separate स्व from वाम्

The verse means—may not my father ruin you do not insult him we shall get our husband according to Dharma

22[a]) स्ववत reeling due to Vayu Cf स्व न, I 2 11[a] Mbh V 47 42 and Dr S K De s remark (p 729) that सवते = turn round, shrink cf Mbh, V 34 27[a] where Cdea explain the word as सङ्कचति

19 The father has got every right over his daughters as in ancient Rome.

20[a]) प्रभु वायु

32

8 On the glorification of Krsna cf Mbh I 38, 9 10 III 30 31–47

14[a]) वाग्मीतेन cf ततनेन सत्वाय वाम्बोचेन केनचित्। Mbh III 107 25[a]

18 For Brahmadatta cf Mbh II 8 19 22, XII 137 (Dialogue between Brahmadatta and Pujani)

19 Kampilya—It was the capital of Drupada (Mbh, I 128 15) who was the king of South Pancala It is referred to in the Jain and the Buddhist literature also

Cf B C Law op cit pp 91 93 Cf Svapna Vasavadatta, 5 (for Vidusaka s funny statement on Brahmadatta and Kampilya)

23[a]) Cf Cg k—कन्या as ब्रा for कन्या.

33

1 Cf Ram I 14 3

6 For the account of Visvamitra s family cf. Mbh XIII 4, Matsya P 198

7 Cf Mbh XIII.4

8 For Kausiki cf Varaha P 140 Dey, Geog. Dicty, p 97

15 18 Note the beautiful description of the approaching night

20[a]) मधुपलेवी—भूतं च उपपने वाचवार्थे। Ck

34

4 Cf Mbh III 85 8 9. For Sona cf Dey, op cit p 188 Both the forms Sona and Sona, are current and supported by MSS

5 * Ck मार्गेष मद्दे बदवित्तत परमङ्गुलसु र्न्तलर्द इदय्म्। स्वच वेदव्यास बेडेषु पतिनम्। *

7[a]) Note the hiatus within the Pada

10 The account of the Ganges which has no direct bearing on the story of Rama and which seems to be a late addition appears in all the MSS of Ram and is consequently embodied in the Critical Text.

For the account of the Ganges cf Mbh III 107 ff Bhg IX 17 IX 9 Markandeya P 53

Note that Agni P (IX 5) does not refer to the story of Sagara and Ganga

12[a]) Cf Kumarasambhava 1 1–17

18 Cf Kumara 5 1–30

35

9[cd]) Cf BhG 4 34

13[a]) निर्वृत्य = सुखद Peace Cf Aruaika Up 5 BhG 2 72, 5 24 26 6 15

The word Nirvāṇa used not in the technical sense of Buddhism but in the general sense of peace or happiness shows the pre-Buddhistic age of the Rāmāyaṇa as in the case of the BhG.

18 For the birth of Kārtikeya cf. Kumāra.

*) स्रवन्—For the change of र् into ष् cf. P. VIII. 4. 5. Cf. Kumāra. 10. 59, 60; 11. 12, 13.

36

2ᶜ) In the Crit. App. separate अग्र from यशा°, and सु from दध, and put a *daṇḍa* after यश° ।

6ᵈ) द्विजेषु for द्विजेषु *metri causa*. Chāndasa. Cit.

13ᵈ) भवतीदेन—अवातिरत् । अर्थ. दत्त् Cv.g.

18ᵈ) हित्पवन्—रसात् । Cv- रसरेति हित्पवन्तो यदि ।

19ᵇ) अभिरावत (Dd, Gd. also) for अभ्यगमत

31ᶜ) कुमारसंभव—This has supplied to Kalidāsa even the title of his work.

37

The present Sarga describes the birth of Sagara's sons. The same account again appears, of course in a shorter version, in the Ayodhyākāṇḍa, 36 19-25 (Vulgate); and their comparison would show that the present form of the story is later than the story in the Ayodhyākāṇḍa. This may naturally suggest that the Bālakāṇḍa is a late addition.

For a full discussion of this problem cf. Jacobi, *Das Rāmāyaṇa*, pp. 27 ff. footnote on p. 28 ('On the same ground "the Descent of Gangā" I. 38-44 (Vulgate) should be a special and interpolated part because it also ends with a Śravaṇaphala.'), Lesny', *Über des Purāṇa artige Beiträge des Bālakāṇḍa* (ZDMG. Vol LXVII, 1913, pp 497-500); and Kufel, *Rāmāyaṇa Bālakāṇḍa und Purāṇa*, (Die Welt des Orients, 1947, pp. 113 124) Lesny' compares some of the verses of this Sarga with the corresponding verses (identical or similar) from the Harivaṁśa (1.14 15) and the Viṣṇu Purāṇa (4 3)

Kufel has treated the subject exhaustively, comparing the verses not only of the present Sarga but also of the other Sargas (45 4 and 70) with the verses from his most valuable book *Das Purāṇa Pañcalakṣaṇa*, (P P) The comparison clearly shows the relative position of the Bālakāṇḍa. The appearance of the subject matter which forms a natural part of the Purāṇas, in the Bālakāṇḍa, where it is not expected, may suggest the lateness of the first Kāṇḍa of the Rāmāyaṇa.

For the story of Sagara and his sons cf. Mbh. III. 104-107; XII. 29 122-128, Harivaṁśa 1.14-15 (Citraśālā Press ed); Viṣṇu P. 4 3-4; Bhāg. P. IX. 8; Vāyu P. 88, Brahma P. 8 etc. Sagara is so called as he was born with poison (*gara*). Hariv. 1.14.8. Cf. Rām. I. 69 25.

3-4 Compared by Lesny' and Kufel. Cf. Hariv. 1.15 3-4. Viṣṇu P. 4.4 1. Kufel, *op. cit.* P.P. I. 325ff, vv. 64, 65.

4ᵃ) अरिष्टनेमिदुहिता—cf. Hariv. 1. 15 3. अरिष्टनेमि कश्यप comm. cf. Viṣṇu P. 4.1 (कश्यपदुहिता).

5ᵈ) The भृगु°, popularly known as भृगुतुङ्ग (cf. I. 60.11), is a mountain in Nepal on the eastern bank of the Gaṇḍakī which was the hermitage of Bhṛgu. Cf. Rām. I. 60 11; Mbh. I. 207 2, III. 82.45, 130.16; XIII. 25.18, Varāha P. 146.

8 Compared by Lesny' and Kufel.

Cf. Hariv. 1.15.4-5 (वयस्त्व)

Viṣṇu P. 4 4.3 (वयस्त्व)

Kufel, P.P. p. 329, v. 66 (वयस्त्व)

10ᶜ) स्वजने for सजने, *metri causa*.

13-14 Compared by Kufel cf. Kufel, P.P. p. 329, vv. 67, 67ₐ.

16-22 Compared by Lesny' and Kufel. cf. Kufel, P.P pp. 330-331, vv. 68-74

16 Cf Hariv., 1 15 6. Viṣṇu P 4 4 3.

17-18 Cf Hariv. 1 15. 7-9 Viṣṇu P. 4 4. 3

17ᵈ) यशोधरम् मनसिनम् Cv- धुताम् यशस्विनम्

19-21 The account of Asamañjasa is found neither in the Harivaṁśa nor in the Viṣṇu P., but appears in the late Bhāgavata P (IX 8 17)

20 Cf. Rām. II 36 19 (Vulgate)

*) Lesny' reads Naraśreṣṭha (Vocative, as in text).

22 For Aṁśumān cf Hariv. 1 15 13

38

For Sagara's performance of the Aśvamedha cf Mbh III 105

1ᵈ) cf III 129, V 3.44

5 cf Manu 2 21, 23.

16 Compared by Lesny' cf Viṣṇu P 4.4 ?

The Hariv. (1 14 23) has a different [illegible] which may be compared with Rām. I [illegible] 11-12

39

2 For Vasudeva Kapila burning the sons of Sagara cf Mbh III 101 2 3 Hariv 1 14 24 Śankara Bhasya on Br Su II 1 1

4 33 gods are—8 Vasus 11 Rudras 12 Ādityas and 2 Aśvins or Indra and Prajapati (acc to Br Up 3 9 2)

Other authorities mention three gods only Cf Ait Bra 2 17 Kauś Br 8 8 Nirukta 7 1

5ᵈ) Read °नित्यत्न for °नि त्यत्न

8ᵃ) पद्मपाद्दे for पद्मा॰ *metri causa*

ᵇ) नरिध्याम for करिध्याम Visarga dropped not uncommon in the Epics

12ᵃ) On दिग्गजम् cf Jacobi *op cit* pp 6 ff Cg t take the word Diśa as ending in a Cf Pali *disa* and *disagaja* (Abhidhanappadipika 1 29-30)

16ᵇ) On दिग्गजम् cf Jacobi *op cit* pp 6 ff

19ᵇ) दिग्गज occurs in Ram I 40 7 9 10 Cf Jacobi *op cit* pp 6 ff for its significance

20ᵈ) सोमवती Northern direction PW refers to this passage Soma is the name of Kubera (Apte Sk Eng Dicty²) Presided over by the moon (with *diśā*) the North (MW who also refers to our passage)

The variants are for clarification Dd Cd as in text (Northern Cd)

25ᵃ) Dd Cd as in text (सगरात्)

26 27 All the N mss omit these two stanzas a wavy line is therefore put in the margin against them The stanzas are embodied in the text to connect St 25 with the last St (28)

40

1ᵃ) नप्तारम्—Sagara s grandson Amśuman

7ᵈ) Cf Notes on I 39 12

9ᵃ) आसञ्ज—The son of असमञ्ज Cg t द्वयम: शाब । Cs however remarks मासश्चाद्ध शिवाय्यन्त

16ᵈ) A Rsi Suparna is mentioned in TS 4 3 3 2 Ka S 39 7

20ᵈ) नविष्यानि for नेष्यामि *metri causa* Cv नविष्यामीति च सम्यक् Dd Cd as in text.

25ᵈ) = I 41 5ᵈ निःसमम् = उपायम् Cmg Dd Cd as in text

41

1 Kingship seems often to have been elective in Vedic Times As kings were elected by the people they were sometimes deposed by people Cf Vedic Index Vol II pp 210ff Ram II 33 & 67 Mbh XII 67 (राष्ट्रस्यैतत्कृत्यतमं राज्ञ एवाभिषेचनम्) For elective monarchy cf N N Law *op cit* pp 9-11

The limbs of the body politic were said to be seven (1) The King (2) Ministers (3) Territory (4) Forts (5) Treasury (6) Army and (7) Allies Cf K Artha 6 1

प्रकृतिजन should be taken in the wide sense the constituent parts of the body politic the remaining six sections of the State

ᵇ) प्रकृती° प्रकृती for प्रकृति archaic Cg t Cs, however remarks that the word प्रकृती (with long ī) is correct and rejects the view of Cg

5ᵈ) = I 40 25ᵈ

6 For the descent of the Ganges cf Mbh III 108 ff Bhag P V 17 IX 9

8 Cm तद्वित्तीयवरश्चो रघुगुप्ते दिलीप नामविद्यमोक्षोत्य एवेति बोध्यम् ।

12ᵇ) गोकर्णे हैमवत पार्श्वेऽपि ध्य । Cg k Ct as above and alternately Southern town

This Gokarna is evidently the modern Gomukhi 2 miles beyond Gangotri (Dey Geog Dicty) This is also a town in the Mysore State thirty miles from Goa (in the Karwar Dt) a celebrated place of pilgrimage cf Mbh III 83 22 86 12 etc.

ᶜ) पञ्चतपा—Performing the penance with fire on the four sides and the Sun above the head

ᵈ) मासाहार—Eating at the end of a month

21ᶜᵈ) Note the hiatus between ᶜ and ᵈ

42

1 The verse 913* in the Crit App is omitted in the NW and some D and S mss and is not commented upon by all the Comm It supplies the details of Bhagiratha s worship of Siva

ᵈ) सुव्रतम for मनुजास्त *metri causa* कोऽपि चतुरानन् । Ct इत्यर्थे Ch

2ᵃ) = I 13 1ᵃ

3 The passage 914* in the Crit App is not commented upon by all the Comm

4 Cf Bhartrhari Nitiśataka 10 (ed by D D Kosambi Bharatiya Vidya Series No 9 Bombay,

1946), which reads पशुविहित. after स्वपद in a, which is confirmed by the word पशुपति of our St. 2.

5 अवसन्न—Revolved continuously. Irregular for अविसद्य. दशावानपान्तम् । Ck.t.d.

Read in the Crit. App.—Cm g read अवसन्न. for all Cs. (Cv): श्रद्धुनन्ताद्य: । दशावरणद्वितीभमात्: विरम-व्यसयेन भ्रमे. प्रसहो वा।*

6[a]) बिन्दुसर—A sacred pool two miles form Gangotri in the Rudra Himālaya. Cf. Mbh. II. 3.9 (repeated at VI. 7.41).

7 Cf. Bhartṛhari, Nītiśataka, 10.

43

9[a]) अवसंहिता—Fulfilled, completed.

20 The *phalaśruti* clearly shows that the whole episode of the *Gaṅgāvatarana* is an interpolation.

44

7[c]) वाल्यमास (1) अकरेद्। स्वर्गे पितृ। Cg.k.s.
(2) जतोनिरि येन। Cv.r.m.t.d.

8[d]) विशाला—In the Rāmāyana it is the name of a town on the northern bank of the Ganges, later on on the Gandaki river. It is the Vaiśālī of the Buddhist period—in the Mozaffarpur District (Bihar). The Mbh. (III. 82.100, IX. 39.4) refers to it as a river. Cf. Kirfel, *Tīrthayātrā*, pp. 39-40.

9[d]) Cf. VII. 102.9.

15 For a similar question of Mbh. XII. 307 where Yudhiṣṭhira asks Bhīṣma how one can enjoy *long life and transcend death, mentioning the four* ways of securing ever-lasting youth and immortality. It is interesting to note that one of the remedies is some mercurial preparation (*rasāyana*) reminding us of the Raseśvara System in the History of Indian Philosophy (cf. *Sarvadarśanasaṃgraha*, Ch. 9).

16[d]) अमृत—Nectar

For the churning of the ocean cf. Mbh. I. 16 Bhāg. VIII. 6-9.

17 After St. 17, four D (a. d Dd Gd) and a S (T3 M1) MSS. insert a passage of 13 stanzas shown in the App. I (No. 8).

At the end of this Sarga the Comm. discuss the position of the above mentioned passage. Cg. k. t take the passage as interpolated, while Cr criticizes the view of Cg. t. That the Cg. k. t are right has *been confirmed by the evidence of MSS.*

18[d]) अन्वन्त:—for अन्वहम्, *metri causa*. *Ārṣa*, Comm.

For the etymological explanation cf. Nirukta, 5.13.

45

Kirfel (*Rāmāyana Bālakāṇḍa und Purāṇa*) has compared this whole Sarga and vv. 1-18 of the next Sarga with corresponding passages from his book, P. P., and has shown how the author of the Bālakāṇḍa was aware of the Vāyu Purāṇa in its present form, and how the Bālakāṇḍa cannot be earlier than the 4th century A.D. The illuminating article of Prof. Kirfel has thrown much light on the Age of the Bālakāṇḍa.

8[c]) कुशप्लवन is a sacred place referred to in the Mbh. III. 83.33. According to the Comm. it is a penance-grove (*tapovana*) to the east of Viśālā.

19[c]) For the creation of Maruts cf. Mbh. I. 114.59. XII. 201.21, Macdonell, Vedic Mytho.

For the etymological explanation cf. *Nirukta* 11.13.

Rudra is so called because he wept. (cf. Nirukta, 10.5 which quotes Kāṭhaka S. 25.1 and Śata Br. 6.1.3.10, cf. Br. Up 3.9.4)

20[c]) Cf. Śākuntala 1.

46

Cf. Kirfel's article mentioned above

47

The episode of Indra as a *jāra* of Ahalyā is as old as the Śata. Br (3.3.4.18) and the Taitt. Ār (1.12). It also appears in the Ṣaḍviṃśa Br (1.1), the Tāṇḍya Mahā-Br (21.1) and the Jaimi. Br (2.79). In all these accounts is found the common expression अहल्यायै जार. Attempts *have been made to explain the account allegorically*—Ahalyā meaning 'dawn' or 'night' (cf. Kumārila on J.S.I. 3.7) as 'land' and *jāra* meaning 'destroyer' or 'tourable'. The meaning of the expression will then be—(1) Destroyer of dawn or night i.e. the Sun or Indra and (2) one who ploughs or divides land or agriculture. The first meaning is preferable.

The word *Ahalya* may be explained as follows—

अहनि 'नियमाना = Dawn or अहनीयते अस्याम् = Night and also from अ + हल cf P V 4 121 (अहल भवति)

The word *Jara* is several times used in the RV and is derived from $\sqrt{Jr}$ I P IV P X U to decay to grow old (cf Vartika 4 on P III 3 20 जरत्तीत जरा I M Bhasya) and also from $\sqrt{Jr}$ (= $\sqrt{Gr}$) I A to invoke to praise (cf *Jarit* frequently used in the RV) cf Nirukta 3 16 5 24 10 21 Also cf Vedic Index Vol I pp 286–7 for the following remarks—

The word *Jara* lover has no sinister sense in the early texts generally The sense of 'an illegitimate lover' also appears in the Br Up VI 4 11 and Indra is styled the lover of Ahalya wife of Gautama (cf Macdonell Ved Mytho p 65)

For a detailed and critical discussion of the story of Ahalya cf Pandit S D Satavlekar Introduction to his ed of the Balakanda (1941) pp 511–570

3^{cd}) = I 49 18^{cd} cf VII 6 35, 37 5

4^{a}) * Cv वद् छ्मैनेति सम्भक्ष I*

5^{ab}) = I 49 20^{cd} cf III 43 4 V 1 59 39 41

15ff For the story of Gautama Ahalya and Indra cf Ram VII 30 Mbh V 5 12 6 XII 329 14 XIV 56 Bhag IX 21 34, Brahma P 87

Indra is spoken of in the Brahmanas as the paramour of Ahalya the wife of Gautama (Cf Macdonell Ved Mytho, p 65)

23^{b}) Cf VII 37 15^{d}

48

7^{c}) Note the Dative Case in स्वर्ग for the usual स्वर्ग For a similar usage cf I 48 7^{c} 61 8 Mbh III 6 14

8 Note the art of grafting glands wonderfully developed in modern times by Scientific Researches

14^{d}) = VI 121 18^{d} VII 30 39^{d} cf IV 63 6 *et al*

15^{b}) Cf VII 18 30^{d} 26 16^{b} 56 73^{d}

^{d}) Cf III 114 20^{ab} IV 57 16 58 17 etc.

49

5^{d}) D1 Cd as in text

6^{e}) शतानन्द son of Gautama Mbh XIII 26 8

15 For the appearance of gods and the Lord in a sacrifice cf Vallabhācarya s *Tattvarthadipa* Ch 2 15

18^{cd}) = I 47 3^{cd} Cf VII 6 35 37 5

24^{a} जिज्ञासा—Enquiry

(1) परीक्षा I Cv r m g t d

(2) तत्वनिश्चय I Cd

(3) ज्ञानमिच्छा अस्तीत्व गृह्यते I Ck

For a similar use of the word cf Ram II 32 42^{b} Brahmasūtra I 1 1 and the different Bhasyas thereon Jaiminisutra I 1 1 and the Bhasya of Śabarasvami (धर्म जिज्ञासितुमिच्छेद्)

50

4 9 A beautiful picture of Śatananda s noble character

9^{b}) गुरु—Śatananda s father Gautama

16ff For a short account of Viśvamitra cf Nirukta 2 25 26

The account of Visvamitra has hardly any bearing on the main story and is evidently a later elaboration of the first story cf Jacob, *Das Ramayana* p 26

51

7–9 For a similar inquiry Cp Ram II 100, Mbh II 5

10^{d}) Cv r अत्र परिग्रहणी वशिष्ठजन I*

20 बलवती—चित्ररूपां होमधेनु

25^{a}) सेन = स्वाङ्कित Cv r

52

For the account of Visvamitra Vasistha and Kamadhenu cf Mbh I 165 For Kamdhenu cf Raghu I

9^{c}) For the idea of *Ratna* cf Magha, Śisupalavadha 4 17

23^{e}) Darśa and Purnamasa are obligatory Vedic sacrifices to be performed on the New Moon Day and the Full Moon Day respectively Cf Keith RPV pp 319 321

53

11 For the sacred Personality of a king cf Ram IV 18 41

21ᵈ) The Śakas and the Yavanas are mentioned together even in the Mbh V 19 21 VII 95 12 13

54

9ᵃᵈ) = IV 25 3 Cf II 34 3

10ᵇ) Cf II 64 4ᵈ

20ᵇ) = II 18 7ᵈ, 43 11ᵈ 50 40ᵈ VI 97 3ᵇ VII 29 14ᵈ.

.. वंशु in V 1 10ᵈ 48 17ᵈ

25ᵈ) = VII 6 18ᵈ Cf II 10 40ᵇ

28 Supply यथौ (Comm)

ᵉᵈ) Cf I 55 19ᵉᵈ

ᵉ) Cf III 28 19ᵈ 72 4ᵇ

ᵈ) = VII 55 19ᵈ Cf VII 54 2ᵈ

55

3ᵉ) Bandhu is used to show contempt Cp ब्रह्मबन्धु in Mālavikā 4

18ᵉᵈ) Cf VI 27 3ᵇ

19ᵉᵈ) Cf I 54 28ᵉᵈ IV 67 7ᵉᵈ VI 56 28ᵈ VII 20 28ᵇ

56

20ᵉᵈ) = I 57 3ᵉᵈ

57

9ᵉ) = I 73 1ᵉ II 56 1ᵉ 65 1ᵉ

9-10 Note the external form of a Caṇḍala and his lowest position in the society Cf Mṛcchakaṭika X

13ᵉ) = III (5 3ᵉ and elsewhere

17ᵉ) Read [illegible] for [illegible]

18ᵉ) = IV 7 [illegible] VI 14ᵉ VI 48 29ᵈ

23ᵉᵈ) Note the healthy principle—Human effort can change Destiny

58

2[illegible]) [illegible]

Mahodaya is the name of a priest Cf I 58 16 and [illegible] I 51 1

19ᵉ) [illegible] B [illegible]

20ᵇ) युविरा = A class of Caṇḍalas [illegible] Cmg [illegible] is a Marathi word naturally used by Nageśa Bhaṭṭa who hailed from Mahārāṣṭra

59

For the story of Triśanku cf Mbh II 11 52, 139* Vāyu P 88 Bhag P IX 7

20ᵉᵈ) Cf VII 83 11ᵉᵈ

60

3ᵇ) पुष्कर is a sacred place near Ajmer in Rajasthan Cf 7 53 8 Mbh 3 87 13 15 It is also the name of seven Dvīpas of the world Cf Bhag P V 1 31 32

11ᵉ) Read °ङ्ग for °ङ्ग Cf I 37 5ᵈ (भृगुरासौ [illegible]) Mbh III 88 20 (भृगुतुङ्गे महागिरि)

19ᵇ) Cf the Title Madhyama vyāyoga of one of the plays attributed to Bhāsa

For the word Śunaḥ Śepa cf Vārtika on P VI 3 21

22 For the story of Śunaḥ-Śepa (Dog's tail) cf AB VII 13 18 Sāṅkhāyana Śr Sū XV 20 f etc Bhag IX 7 In all these it is Rohita King Hariścandra's son, who is purchased Śunaḥ Śepa as a victim and not Ambarīṣa. Śunaḥ Śepa is considered as the author of RV I 24 30 Cf Vedic Index Vol II pp 385 6

61

18ᵉ) Viṣṇu is the Devata of the sacrificial post. Cf [illegible] 34 15

20ᵇ) Sunaḥ Śepa is the R[illegible] of RV [illegible] 30 Details of the story appear in AB VII 13 18

The two Gathas are in honour of I[illegible] and Upendra Cf 1 1 24

62

4 13 The present account of Menakā and Viśvāmitra which mentions [illegible] as the scene of action and which does not refer to the birth of Śakuntalā may be contrasted with that given in the Mbh I 65 [illegible] the [illegible] back of the Kauśikī river ultimately with the birth of Śakuntalā

5ᵉᵈ) Cf V 43 1 VI 115 28

14[c]) कौशिकी—For the explanation of the name of the river cf Mbh I 65 30 Viśvāmitra s Āśrama was on the bank of this river Cf Mbh III 110 1

63

5 Cf Kumārasaṃbhava 3

64

9[a]) Read पूर्वं for पूर्व

14[cd]) The syllable Om (Praṇava) stands for the means of Brahmajñāna, the Vasat for the means of Yajña and the Vedas for the subsidiary means

15[a]) Ksitriveda = Atharvaveda (Cm)

20[d]) The non agreement in genders is not uncommon in both the Epics It is registered by the Comm Some Southern MSS have however made an improvement The N MSS have changed the whole text!

26[a]) कृत्स्य—The variants have changed the Dative into Genitive The Dative for Genitive is not uncommon in both the Epics

65

The Sargas 31-64 giving an account of Viśvāmitra have no direct bearing on the main topic. The present Sarga should naturally follow Sarga 30

14 Note the origin of Sītā cf Mbh III 258 9 which simply says that Sītā was the daughter of Janaka (no reference to ploughing) But Bhag IX 24 18 agrees with the Rām

66

18[b]) Read °मिहसन for °नि स्तन

67

5[d]) पुरस्या—Servants attendants, पुर: सरन्तीति

8[d]) पुरुषैः refers to Rāma The plural is honorific Cm offers an alternative explanation that all differences have sunk on account of boundless love for all and consequently a single Rāma is all

The variants remove the plural form

13[cd]) Note that Janaka s decision to give Sītā in marriage to Rāma has received the approval of Viśvāmitra and Śatānanda

14 17 The king Daśaratha also consults the priests councillors and other people on the merit of the matrimonial alliance with Janaka

68

10[cd]) Cf II 2 51 III 26-27 VI 129 69 25 111 34

13[a]) = Cf I 69 13[a] etc A very common expression in the Mbh also

14 Mark the modesty of Daśaratha

69

The present Sarga gives the geneology of Daśaratha

On the relation of this Sarga and the following Sarga with the Purāṇas cf Kirfel s article, Rāmāyaṇa Bālakāṇḍa und Purāṇa pp 114 119

8[cd]) Cf VII 20 3[ab]

13[c]) = I 68 13[c]

24 Kirfel compares the second line of 1277e with an identical line from the Brahmāṇḍa P and the Vāyu P in his book P P, p 323, 39[b]

70

This Sarga gives the genealogy of Janaka

3-13 Kirfel compares these eleven verses with almost identical verses from the Brahmāṇḍa P and the Vāyu P in his P P (p 338 984-9814) Cf Kirfel s article (quoted above) pp 117-119

15[a]) Cf VII 80 18[a]

21[d]) = VII 42 24 and 30 Cf II 119. 12

23[a]) Godāna is the second Tonsure ceremony, otherwise known as Keśānta which is generally performed in the sixteenth year It marks the close of the Brahmacarya Āśrama and the commencement of the Gṛhastha Āśrama The Śān Gr (I 28 22) says that the Keśānta ceremony is performed for girls silently Bhavabhūti refers to this ceremony of Rāma Lakṣmaṇa and the other two (Uttara Rāma° I)

24[c]) According to Astrology the Uttara Phalguni constellation is most auspicious for marriage

71

3 Cf Raghu VI 79

11[a]) पस्कृत्य—Comm Ārṣa Irregular for पराहैः, metri causa

[b]) Read चतुष्पान् for चतुष्पाम् which is found in almost all the S MSS

Cf Ārṣam Cg Chāndasa

12 Cf. Cg for an interesting discussion of the question of the marriage of the two brothers on the same day in the same place.

20 ^{c}) कल्यम्-काले वर्तनम्,

24 ^{cd}) Cf. II. 1.47^{cd}.

72

8^{b}) गौतुकम्=हस्तसूत्रम्,

Sitā's marriage is described as *Svayamvara* in the Rām. (II. 118 24 and 38) and is so considered in the Indian Literature and common parlance. Really speaking it is a case of *Samāhvaya*, as in the case of Draupadi. Cf. Manu. 9. 23. The well-known instances of a *Svayamvara* in the Sanskrit Literature are of Sāvitri, Damayanti and Rukmini

73

5^{a}) वत्सलाम् Dd. Cd.

9 On the evil omens cf. III. 23 and 58, VI. 108, Mbh. IV. 41, V. 82, VI. 2-3, XII 305, also II. 69 (Kumbh ed., om. in the Cc. Ed).

For good omens cf V. 29.

16 Read 1348* in the text as 16^{ef}.

^{c}) Cf Raghu. XI. 79.

For the account of Paraśurama cf. Mbh I 98, III 115-117, VII. 70 (Vulgate). Vāyu, 91, Matsya, 47, Bhag. IX. 15, Raghu. XI. Also cf. Sukthankar, *Epic Studies VI* (Sukthankar Memorial Ed Vol I, pp 295, 313-4, 319). Pargiter, *Anc. Ind His Trad*, p 152.

21^{b}) Cf भीमदर्शनो महोग्रः Raghu XI. 79.

74

10^{a}) = I 1 41^{c}, III 61 31^{a}.

75

18^{c}) = V. 20 19^{d} VI. 46 9^{f}.

76

11 It appears from the present verse that Sita was not a child at the time of her marriage This is further confirmed by Sitā's statement before Anasūyā that her father was worried when he saw that his daughter attained the age of puberty (II 118 34) This is found in all the MSS of the N and S MSS (Gorresio & Thakur, III 4 20) There is, however, one passage in the Ramayana (III 47 10-11) which tells us that Rama and Sita were twenty-five and eighteen years old respectively at the time of going to forest Earlier (III 47 4) we are told that Sita stayed for twelve years with Rāma in Ayodhyā (after marriage). This may suggest that Sitā was six years old at the time of her marriage.

The two verses (III. 47 10-11) are found in *all* the MSS. of the Northern and Southern Recensions collated here for the Critical Ed. of the Rāmāyana, with this difference that the North-Western MSS mention 27 instead of 25 as the age of Rāma. St. 11^{cd} is not found in Gorresio's ed, but appears in the Calcutta Sanskrit Series ed. which, again, shows in the footnote that one MS. omits it. In the case of the other verse (III. 47.4) the 7 North Eastern MSS. read सप्तकम् instead of द्वादश समा. This reading can easily solve the contradiction with the previous references The age of Sita at the time of marriage can be approximately fixed as fifteen years The reference to twelve years in III 47 4 might have been added later on so as to bring down the age of Sitā to six years in conformity with the later practice of child marriage which came to be advocated from about the 4th Century B C (cf. A S. Altekar, *The position of Women in Hindu Civilisation*, p. 53). Bhavabhūti seems to have the later tradition of Sitā's child marriage when he refers to her childhood in the Uttara (I. 20 and 37)

15-16 Bhavabhūti quotes in the Uttara (VI. 31 and 32) *two stanzas from the last Adhyaya* (= Sarga Com Chanaśyama) of the Bālacarita (= Bālakāṇḍa) of the Vālmīki Ramayana They differ from our constituted text but are identical with the two stanzas in the passage 1394* read by the North-Eastern MSS All these MSS (except V2) read क्षेत्र (l. 6) instead of क्षेत्र in Uttara-Rāmacarita V2, however reads क्षेत्र

Bhavabhūti's remark that the two verses appear in the *last* chapter of the Bālakāṇḍa lends support to the extent of the Balakāṇḍa in the Southern Recension The fact that the reading क्षेत्र is found in V2 may suggest that the text of the Rāmāyana current in the Vidarbha and available to Bhavabhuti might have been affected by the NE Version

Bhavabhūti again quotes from the Rām in Mahaviracarita —

(1) V 24 = Ram III 67 15 (2) V 34^{a} = Ram IV 4 15^{a}

17 In the Crit App to the Passage 1394* add in the l 6 V2 क्षेत्र

ERRATA

Misprints in the Constituted Text, Introduction and Critical Notes are shown below. Other corrections and additions are given in the Notes.

	For	read
List of Plates and Illustrations in Fasc. 1, l. 9	female	male
Introduction, p. XXXI, fn. 2, l. 3	Gesprage	Gespräge
„ p. XXXII, l. 7	Padma	Vāyu
„ pp. XXXII-XXXIV	Fn. 1 on p. XXXIII should be read as fn. 2 on p. XXXII (l. 7 from the top). The first two fn s on p. XXXIV should be read as fn 1 on p. XXXII (l 7 from bottom), and as fn. 1 on p. XXXIII (l. 10 from bottom) respectively.	

Sarga	St.	for	read
1	3	समयश्च	समपेक्ष
	4	मति°	श्रुति°
	14	तस्यद्यो	°द्यो
	18	धम	धर्मं
	20	पूत्र	°त्रं
	25	Read 59* in the Text after 25.	
	29	Read 70*, 71* and 73* in the Text after 29.	
	48	Read 96* and 97* in the Text after 48.	
	79^{c}	°मीधात्	°मीधा-
	79^{d}	°मीधा	°मीधात्
2	9	Read निस्वन for नि स्वन here and elsewhere.	
	30	सुरस्त	सर्वं
3	6	शोक विलापं	शोकविलाप
3	6	°भिमतार	°भि समार
4	7	°र्तुक	°र्द्र
	9	°विवस्त्रिणी	°विव स्त्र°
	27	बभूव	बभूव ह
5	4 (220* Cr. App.)	यतात्	श्रुयतात्
	13	प्रतिश्री	प्रतिश्री
6	22	Read 243* in the Text after 22	
	24	Remove the wavy line under c.	
8	7	Read कस्पर्श	for कम्पक्ष here and elsewhere.
	11	Read रोमपाद	for रोमपाद् here and elsewhere.
	14	शोके चारित्र°	शोकचारित्र°
9	21	°सिनात्	°सिना
10	1^{d}	Read कथयामासेयमजरीद्	
	26	वं	त
11	2	च	वै
	21	Put a wavy line under द्विजातीनां	
12	1	भवान्	महान्
	12	सवर्णा	सर्वे वर्णा

Sarga	St	for	read
13	2	कम	कर्मे
	22	Put the fig 22 after शुल्ककर्मणि in d	
	23	Put the fig 23 after °दशात्मक in d	
	28	परिवृत्त्या	परिवृत्यथ*
15	19	प्रतिगृह्यताम्	प्रतिगृह्य ताम्
	25	Put the fig 25 after कारणात् in the next line	
	26	Put the fig 26 after महीपति in the next line	
16	20	तुल्यकार्ये	तुल्यरूपे
20	14	नक°	नैक°
23	12	°रवै	°स्वै
25	18	Read कृशाश्व for मृशाश्व here and elsewhere	
26	6 8	Put fig 6 after °मनुत्तमम्, 7 after नृपात्मज and 8 after वरात्मजमनु°.	
30	17	°भ्रमम°	°भ्रम°
39	5	°ति स्वन	°निस्वन
57	17	या नामि°	यायानि°
60	11	°तु दे	°तुदे
64	9	पूव	पूर्वं
71	11	चतस्तृणां	चतसृणां
p 424 Col 2, l 14		कपिसत्तम	°सत्तम
p 425, Col 2, last line		Hanuman	Hanumat (here and elsewhere)

CONTENTS OF THE TEXT OF THE BĀLAKĀṆḌA

SOME LATEST PUBLICATIONS OF THE ORIENTAL INSTITUTE

THE GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES

Gos. Nos.		Rs. Np.
118	GURJARARĀSĀVALĪ : a collection of several old Gujarati Rāsas : edited by Prof. B. K. Thakore, Shri M. D. Desai and Shri M. C. Modi ; 1956.	18/-
121	DHŪRTASVĀMIBHĀṢYA : on the Śrautasūtra of Āpastamba : edited by Mm. A. Chinnaswami Sastri, Vol. I. 1956.	20/-
122	REHLA OF IBN BAṬUṬA : translated into English with critical notes by Dr. Mahdi Husain, 1953.	37/-
36, 68, 124.	NĀṬYAŚĀSTRA of Bharata with the Commentary of Abhinavagupta of Kashmir : edited by M. Ramakrishna Kavi. No. 36, Vol. I, Second Revised ed. illustrated : ed. by Pandit K. S. Ramaswamy Shastri (1956).	20/-
	No 68 Vol. II 1934, pp. 23, 25, 464.	15/-
	No. 124 Vol. III 1954, pp. 20, 320.	15/-
125	TRIṢAṢṬIŚALĀKĀPURUṢACARITRA OF HEMACANDRA : translated into English by Dr. Helen Johnson, Vol. IV, 1954.	35/-
127	INTRODUCTION TO KRTYAKALPATARU-VYAVAHĀRAKĀṆḌA : with verse-index to Vyavahārakāṇḍa : by K. V. Rangaswamy Aiyangar, 1958.	10-50
128	SANGĪTA CŪḌĀMAṆI of Kavicakravarti Jagadekamalla—a work on Music published for the first time with introduction, ed. by Pandit D. K. Velankar Shastri, Sanskrit Mahavidyalaya, Baroda 1958. (Copies of this work can be had from Sangita Nataka Akadami, New Delhi).	6-50
129	VIṢṆUDHARMOTTARA PURĀṆA—III Khaṇḍa—Vol I critically edited text, with introduction by Dr. Priyabala Shah, M A , Ph.D., D.Litt , 1958.	20/-
131	VĪṆĀLAKṢAṆA and VĪṆĀPRAPĀṬHAKA two small works on Music edited with introduction : by Shri J S Pade, Research Officer, Oriental Institute, Baroda (This work can be had from, Sangita Nataka Akadami, New Delhi).	3-50
48	NĀṬYADARPAṆA (Second edition) a work on dramaturgy by Rāmacandrasūri with his own commentary edited by Pandit L. B. Gandhi and Shri G. K. Shrigondekar. *Second edition*, revised with an introduction by Pandit L. B. Gandhi, 1959	12-50

OTHER IMPORTANT RECENT PUBLICATIONS

		Rs Np
1	Baroda Through The Ages Dr B Subbarao	15=00
2	*Excavation At Timbarva* Dr R N Mehta	5=00
3	The Personality of India 2nd ed Dr B Subbarao	20-00
4	Stone Age Industries in Bombay & Satara Dist Shri S C Malik	10 30
5	Excavations at Maheshwar & Navdatoli By Dr H D Sankalia	35 00
6	Approach to Reality by Dr A G Javdekar	6 25
7	A Critical Study of Shriharsa's Naisadhiyacaritam by Dr A N Jani	15 00
8	Soma Hymns of Rgveda by Dr S S Bhave Part I	4 00
9	Soma Hymns of Rgveda by Dr S S Bhave Part II	5 30
10	Kevaladvaita in Gujarati Poetry by Dr Y J Tripathi	9 00
11	The Problem of Discipline in Indian Universities & Selection and Training of Personnel for Public Service by Prof N K Siddhanta	1 00
12	The Geology and Mineral Resources of India with Reference to Gujarat and Bombay State by Dr D N Wadia	2 00
13	*The Postulates of Rural Development* by Dr S K Dey	0 44
14	Treatment of Landscape in Eastern & Western Poetry by Dr C P Ramaswami Aiyar	2 25
15	Bharatiya Tattva Vidya by Pandit Sukhalalji Sanghavi	3 50
16	Some Catalytic Gas Reactions of Industrial Importance by J C Ghosh S K Bhattacharyya and M V C Sastri	13 00
17	Electrical Power and Prospects of Some Electro Metallurgical Industries in India by Dr T Banerjee	2-50
18	Physiological Variation and Evolution by Prof J B S Haldane	0 60
19	A Study of Rural Economy of Gujarat by Dr J M Mehta	3 00
20	A Socio Economic Survey of Baroda City Shri H C Malkani	5 00
21	An Inquiry into the Effect of the Working of Tenancy Legislation in the Baroda District of Bombay State V Y Kolhatkar and S B Mahabal	1-00
22	Gaekwads of Baroda Sayajirao II (A D 1821 A D 1830) ed by Late Prof G B Pandya	17 00
23	Tambulamanjari edited by Shri J S Pade	5 69
24	Mudravicaraprakaranam and Mudravidhi edited by Dr Priyabala Shah	1 32
25	*Pramana Manjari* edited by Dr Priyabala Shah	1=75
26	Girvanapadamanjari and Girvanavanimanjari by Dr U P Shah	(In Press)
27	*Prachin Fagu Sangraha* by Dr B J Sandesara and Shri Somabhai Parekh	6-00
28	Varnaka Samuccaya Part I edited by Dr B J Sandesara	7 50
29	Varnaka Samuccaya Part II edited by Dr B J Sandesara and Dr R N Mehta	8 25
1	Das Ramayana of Jacobi Translated into English by Prof S N Ghosal	(In Press)
2	धर्मवर्णन (In Gujarati) by the Late Dr Anandashankar B Dhruva	3=25
3	हिन्दु वेदधर्म (In Gujarati) by the Late Dr Anandashankar B Dhruva	4-75

THE CRITICAL AND ILLUSTRATED EDITION OF THE RĀMĀYAṆA

Rates of Subscription

Binding	Advance Payment	Deferred Payment
Cloth	Rs 250	Rs 300
Paper	Rs 200	Rs 250

Subscribers on the Deferred Payment Plan have to deposit Rs. 25/- out of the price for registration of the order

Postage extra in all cases

Parts not sold separately

A discount of 20% will be allowed on all orders to book sellers

Only a few copies are printed. You are therefore, requested to register your name as a subscriber at your convenience

For further particulars please communicate with The Director, Oriental Institute, Baroda